Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

V. Cilt

Hayat Yayınları

Umum Neşriyatı İdare Edenler

ŞEVKET RADO

HİKMET FERİDUN ES

Yazı İşleri Sekreterleri

VAHDET GÜLTEKİN

ORHAN Ş. YÜKSEL **AZİZE BERGİN**

Teknik Sekreterler

SEZAİ SOLELLİ

ESER TUTEL **ERDOĞAN SEVGİN**

Tıp Bahisleri

Prof. Dr. NURİ ERGENE

Tarih Bahisleri

T. YILMAZ ÖZTUNA

Coğrafya Bahisleri

METİN TUNCEL

Fizik, Kimya, Teknik Bahisleri:

S. GÜNAY AKARSU **BEHZAT AKBULUT**

Resim, Şema ve Hartalar

ŞEMSİ GÜNER **ORHAN DAR**

MİHRİBAN DANIŞMAN

Fotoğraflar

İNAL TENGİZMAN **EROL DERNEK**

OZAN SAĞDIÇ

Tashih İşleri

ORHAN ŞIPKA

■

Basıldığı yer

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi
Ofset tablolar ve hartalar: Doğan Kardeş
Yayınları A. Ş. Basımevi

Bulaşıcı cinsi de olan tehlikeli bir hastalık: MENENJİT

MENENJİT sinir sistemindeki zarların iltihaplanmasından ileri gelen tehlikeli bir hastalıktır.

Sinir sistemi «beyin», «beyincik», «soğancık», «omurilik» gibi organlardan oluşmuştur, bunların üzerini kaplıyan üç ince zar vardır. Bu zarlar arasında «omurilik suyu» denilen bir sıvı bulunur; bu zarlar ve sıvı sinir sistemini dışarıdan gelecek etkilere karşı korur.

Birtakım mikroplar bu zarlara gelip oturarak orada iltihap yaparlar; işte bu iltihaplara «menenjit» denir.

Menenjit yapan mikroplar pek çoktur. Belibaşlılarını şöyle özetliyebiliriz:

Kulakta, boğazda, burunda iltihap yapan cerahat mikropları, bu organların beyne yakınlığı dolayısiyle, beyin zarlarında menenjite yol açarlar. Tifo mikropları, zatürree yapan «pnömokok» mikropları, frengi mikrobu da menenjit yapabilir. Verem mikropları vücudun akciğer, kemik, lenfa boğumları gibi yerlerinde otururken günün birinde kana karışıp beyin zarlarına gelir, orada «verem menenjiti» denilen tehlikeli hastalığı doğurur.

Salgın Menenjit

«Menengokok» denilen bir mikrobun meydana getirdiği ayrı bir menenjit hastalığıdır, bulaşıcıdır, salgınlara yol açabilir.

Bu menenjit mikrobu önce hastanın boğazında, bademciklerinde, burnun arka deliklerinde nezle, iltihap yapar, sonra kana karışarak beyin zarlarına gelir, «salgın menenjit» doğurur. Boğazlarında bu mikroptan bulunanlar öksürüp aksırırken, konuşurken, tükrük damlacıklariyle, bunları her yana saçarlar, böylece, vücudu elverişli olanlara bulaştırırlar. Bundan başka, kendileri hasta olmadıkları halde, boğazlarında menenjit mikrobu bulunan «sağlam taşıyıcılar» da salgın menenjitin yayılmasına yol açabilirler.

Belirtileri. — Menenjit, çok defa, üşüme titreme ve ateş yükselmesiyle birdenbire başlar. Hasta şiddetli baş ağrısı, kusma, halsizlik, kırıklık duyar, dudaklarında, burnunda çenesinde «uçuk» denilen içi su dolu kabarıklar ların belirdiği de olur. Hasta baş ağrısından çok sıkıntı çeker, gözleri kapanır; bazı ağır vakalarda yarı baygın haldedir.

Bir süre sonra «ense sertliği» başlar. Hasta, bu sertlikten dolayı, başını eğemez; bel kemiği, bacak kaslarındaki sertliklerden dolayı da bacaklarını uzatamaz olur. Karnı çöker, peklik çeker. Yan yatarken bakılırsa başı arkaya gitmiş, oylukları karnına, baldırları oyluklarına doğru bükülmüş olduğu görülür ki buna hekimlikte «tüfek tetiği durumu» denir, menenjitin özel bir belirtisidir. Deride birtakım ufak, kırmızı lekelerin belirdiği de olur.

Hasta, daha sonra, kendini kaybeder; yatağından fırlayıp kaçmak ister gibi hareketler yapar. Sayıklar, bağırır, çağırır. Çabuk iyi edilemezse bu haller çoğalır, hasta ağır sıkıntılar içinde ölüme kadar sürüklenir.

Menenjitin hafif geçenleri olduğu gibi, yıldırım çarpmış kadar çabuk öldüren korkunç şekilleri, buna karşılık, çok uzun sürüp hastayı bir deri, bir kemik bırakanları da vardır Gene menenjitten dolayı körlük, sağırlık, aptallık gibi hallere uğrayıp ömürlerinin sonuna kadar sakat kalanlar da vardır.

Verem mikrobundan ileri gelen menenjitlerde ateş fazla yükselmez, hastalık sinsi başlar. Salgın menenjitle verem menenjiti, daha çok, çocuklarda, gençlerde görülür.

Tedavi. — Menenjit, hangi mikroptan ileri gelmişse ona göre tedavi edilir. Bunu kesin olarak anlamak için de, hastanın belkemiğinden iğneyle biraz «omurilik suyu» alıp lâboratuvarda incelenir. Cerahat mikroplarından ileri gelen menenjitle salgın menenjitte antibiyotik ilâçların, sülfamitlerin çok şifalı etkisi görülür. Bundan dolayı, eskiden çok kullanılan salgın menenjit serumuna bugün lüzum kalmamıştır. Verem menenjiti de yeni verem ilâçlariyle iyi edilir.

Tedavi sırasında hastayı sağlamlardan ayırmalıdır. Hasta, vücudunun kuvvetli bulundurulması için, ateşli zamanlarda hafif olmakla birlikte, iyi beslenmelidir.

MENGEN

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı bir ilçedir. Toprakları doğuda Çankırı'nın Eskipazar, güneyde Bolu'nun Gerede, batıda merkez, kuzeyde Zonguldak'ın Devrek, kuzeydoğuda aynı ilin Karabük ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gökçesu ve Pazarköy adında bucakları, 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 110 km^2

Nüfusu: 20.447 (1960 sayımı)

Mengen ilçesi sınırları içinde kalan toprak lar baştan başa dağlık, tepelik yerlerdir. Dağ lar arasında, bazan da akarsular kıyısında ufak düzlükler bulunur. Bu dağlarda en büyük yükseklikler 1700-1800 m. arasındadır (İsmail Sivrisi 1.730 m., Keçikıran 1.619 m., Naldöken Tepesi 1.877 m.). İlçenin alçak kesimleri Mengen Suyu vâdisindedir.

Mengen ilçesi iklim bakımından Karadeniz Bölgesi iklimi ile İç Anadolu'nun bozkır iklimi arasında bir geçiş alanında bulunur Kışlar soğuk, fırtınalı geçer, yağış çoğunlukla kar şeklinde olur. Mengen, Bolu'nun öteki ilçeleri gibi, orman örtüsü bakımından zengindir. İlçenin en önemli gelir kaynaklarından biri de ormanlardır.

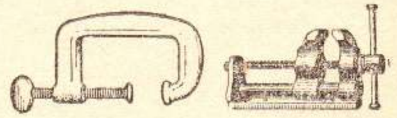
İlçenin en önemli akarsuyu Mengen Suyu'dur. Bu su Mengen topraklarını hemen hemen doğudan batıya doğru ortasından keser. Tarıma elverişli toprakların azlığı halkın geçiminde güçlük yaratmıştır. Onun için, Mengen'liler büyük şehirlerde aşçılık yapmak üzere «gurbetçilik»e çıkarlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Mengen kasabası İstanbul - Bolu - Zonguldak karayolu üzerinde denizden 630 m. yükseklikte kurulmuştur. Eski adı Türkbeyli'dir. 1960 sayımına göre 1.381 nüfuslu olan kasaba 4 mahalleden meydana gelmiştir. Mengen 1948'de ilçe merkezi olmuştur.

MENGENE

Marangozlukta, demircilikte, üzerinde çalışılacak parçayı sıkıca tesbit etmeye yarıyan bir araçtır. Kullanıldığı yere göre çeşitleri vardır Demirci mengenesi, tesviye işleri için parçaların tutturulmasına yarar, eğelenecek parçalar mengeneye sıkıştırılarak kolaylık elde edilir. Marangozlar tutkalla yapıştırdıkları parçaları kuruyuncaya kadar mengeneyle sıkıştırırlar, böylece daha sağlam yapıştırmış olurlar. Kumaş dokuma endüstrisinde ise yeni dokunmuş kumaşların gerilmesi için mengeneler kullanılır.

Üzüm, zeytin, susam gibi ürünlerin sıkılmasında kullanılan preslere de «mengene» denir.

İki mengene çeşidi

MENGÜCEKLER

Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sıralarında kurulmuş bir Türk devletidir Bugünkü Erzincan ili ile Sıvas'ın doğusunda, Giresun'un güneyinde kurulmuş, zaman zaman bu sınırlarını genişletmiştir.

Devletin kurucusu Mengücek Gazi, Alp Arslan'ın komutanlarındandı, Erzincan'ı aldı, 1071'de, oğlu İshak Bey'le birlikte Anadolu Selçukluları'na bağlandılar. İshak Bey'in 1142'ye doğru ölümünden sonra oğulları Süleyman Bey'le Davut Bey, Divriği ile Kemah (Erzincan) başkent olmak üzere, iki ayrı beylik kurdular. Davut Bey'in oğlu Fahrettin Behram-Şah (1162-1225), 63 yıllık saltanatı ile ünlüdür. Oğlu II. Davut-Şah (1225-1228) ile bu dal tarihe karıştı, tamamen Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'na katıldı. Divriği kolundaki Mengücekoğulları, daha sonraki tarihlere kadar, Selçuklu valisi olarak kaldılar. Mengücekoğulları, muhteşem sanat ve bayındırlık eserleri bırakmışlardır.

MENOTTİ, Giancarlo (1911 -)

G. Menotti

Çağımızın en ünlü opera bestecilerinden biridir. Birçok müzik eleştirmecilerine göre, Puccini'den sonra en büyük İtalyan opera bestecisidir. Varese (İtalya)de doğdu. Daha 4 yaşındayken piyano dersleri almaya başladı, 6 yaşında ilk şarkılarını besteledi. 9 yaşına bastığı gün annesi ona küçük bir kukla tiyatrosu aldı. Menotti kuklaları için piyesler yazıyor, dekorlar, kostümler hazırlıyordu. 1923-1928 yıllarında Milano Konservatuvarı'nda okudu. Bu arada, 13 yaşındayken «Kuklanın Ölümü» adındaki operasını tamamladı. Babasının ölümünden sonra annesi bazı işleri halletmek için Güney Amerika'ya giderken oğlunu da yanına aldı. Dönüşte New York Metropolitan operasının orkestra şefi olan aile dostu Tullio Serafin'e oğlunu tanıttı. Serafin, Menotti'nin kabiliyetine hayran olmuştu, onu yanında alıkoydu. Menotti böylece müzik alanındaki bilgi ve görgüsünü daha da ilerletmek fırsatını buldu. Çalışıyor, yeni yeni beste denemeleri yapıyordu.

Menotti'nin ilk operası «Amelia Baloya Gidiyor» 1937'de New York'ta oynandı. İkinci operası olan «Amahl'la Gece Misafirleri» 1939'da sahneye kondu. Böylece Menotti, Amerika'ya yerleşti. Faşizmi kabul etmediği için operalarının İtalya'da oynatılması yasak edildi. Menotti'nin «Medyum» operası 1946'da Colombia Üniversitesi'nde temsil edildi. 1950'de Broadway'de temsil edilen «Konsolos» operası kısa zamanda hasılat rekoru kırdı. Menotti bugün, televizyon, radyo programları için eserler hazırlamakta, yeni bir opera tekniğiyle eserler bestelemektedir.

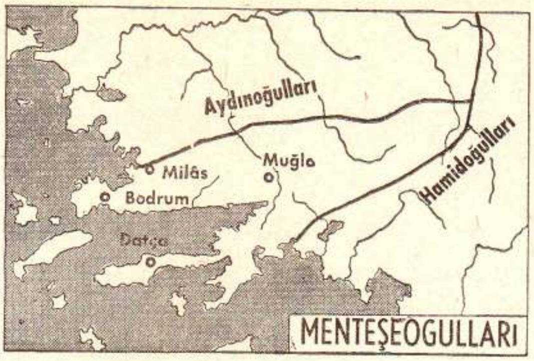
MENŞİKOV, Aleksandr (1663 - 1729)

A. Menşikov

Tanınmış bir Rus devlet adamıdır. 20 yaşındayken Moskova sokaklarında seyyar satıcılık ediyordu. Çar I. Petro'nun yakın adamlarından biri onu himayesine aldı, çarın yanında çalışmasını sağladı. Bu sayede, Menşikov erlikten generalliğe kadar rütbe rütbe yükseldi, Kaliç'te Isveçliler'e karşı kazanılan zaferden sonra da prens unvanını aldı, Poltava Savaşı'ndan sonra da mareşal oldu.

I. Petro'dan sonra Çariçe Katerina da, daha sonra II. Petro da Menşikov'u tuttular. Yalnız, Menşikov, mevkiinden faydalanarak türlü kötü işler yapıyordu. Petro'nun bu husustaki öğütlerini dinlememiş, ahlâksızlıklarından vazgeçmemişti. Bu arada, kızını II. Petro'yla nişanlamış, böylece mevkiini daha da kuvvetlendirmek istemişti. En sonunda, gözden düştü, Sibirya'ya sürüldü, orada öldü.

Anadolu'da Bir Türk Beyliği

MENTEŞEOĞULLARI

MENTEŞEOĞULLARI, Anadolu Türk Beylikleri'ndendir. Bu beylik bugünkü Muğla ilini kaplardı, zaman zaman bu sınırın dışına da taşmıştır.

Muğla ili Bizans'tan 1261'e doğru fethedilmiştir. Bu fetihte Elbistan Bey'in oğlu Menteşe Bey birinci derecede rol oynamıştır. Menteşe Bey, Fethiye'de gömülüdür. Bundan sonra Menteşeoğulları büyük bir deniz devleti oldular, kudretli donanmaları ile Ege'de, Doğu Akdeniz'de egemenlik kurdular. Daha sonraları bugünkü Antalya ilinin batısı, Denizli, Aydın illerinin güneyi de devlete katıldı. Menteşe Bey'in oğlu Mesut Bey, 1300'de Rodos'a asker çıkardı, çetin savaşlardan sonra adanın önemli bölümünü aldı. 10 yıl sonra, 1310'da, ünlü St. Jean (sonradan Malta) Şövalyeleri adayı geri aldılar.

Bundan sonra Menteşeoğulları, başta Rodos Şövalyeleri olmak üzere, Ege çevresindeki Hıristiyan denizci devletlerle geniş çapta savaşa giriştiler. Mesut Bey, büyük bir asker olarak İslâm dünyasında ün kazandı.

Önce Selçuklular'ın, sonra İlhanlılar'ın yüksek egemenliğini tanıyan Menteşeoğulları, Mesut Bey'in oğlu Orhan Bey zamanında 100.000 kişilik bir kara-deniz kuvveti çıkaracak derecede güç kazanıp bağımsız oldu. Bu arada, başkentleri Milâs'ta bugün de çoğu ayakta duran muhteşem bayındırlık, sanat eserleri yapmışlardır. 1389 Kosova Meydan Savaşı'na Menteşeoğulları da bir birlik göndermişlerdir.

1390'da Yıldırım Bayezit, beyliği Osmanlı birliğine kattıysa da, 1402'de, Timur, devleti yeniden diriltti. Yalnız, 1405'te Menteşeoğulları, Çelebi Sultan Mehmet'in yüksek egemenliğini tanımak zorunda kaldılar. 1424'te II. Murat Menteşeoğulları'na kesin şekilde son verdi, devlet, bir sancak (vilâyet) şeklinde Osmanlılar'a geçti, Menteşe prensleri de Osmanlı hizmetine girdiler.

Menteşeoğulları şunlardır:

1. — Menteşe Bey (1261? - 1282?); 2. — Mesut Bey (1282?-1318?); 3. — Orhan Bey (1318?-1344?); 4. — İbrahim Bey (1344?-1358?); 5. — Mehmet Bey (1358?-1390 + 1402-1404); 6. — Ilyas Bey (1404-1421); 7. — Leys Bey (1421 - 1424).

MENTOL

Nane esansının esas maddesidir, nanenin özel kokusunu verir. Nane yağından elde edilir. Kimyada bir çeşit alkol olarak tanınır. Kristal haldedir, kristallerin erime noktaları 42,5°'dir. Keskin nane kokusundan başka mikrop öldürücü özelliği de vardır. Bundan dolayı, tıpta ağız ve boğazdaki mikropları kırmak üzere «pastil» (ağızda eritilerek kullanılan ilâç), damlalar yapılır. Ayrıca parfümcülükte de kokusundan faydalanılır.

MERÂĞÎ, Hoca Abdülkadir (1360?-1435)

Büyük bir Türk bestekârı ve müzik bilginidir. «İbni Gaybî» diye de anılır. İslâm âleminde müzik alanında yetişen en büyük deha sayılır. Güney Azerbaycan'da Merâga'da doğduğu için «Merâğî» diye tanınmıştır. Çok seyahat etmiş, Bağdat, Bursa, nihayet Herat gibi o zamanki Türk'lüğün en büyük kültür merkezlerinde bulunmuş, Herat'ta 75 yaşlarında ölmüştür. Ahmet Celâyir, Büyük Timur, oğlu Şahruh, Osmanlılar'dan II. Murat gibi büyük Türk hükümdarları tarafından korunmuş, onların saraylarında yaşamıştır. Müzik bilgisi üzerine yazdığı eserler Batı'da da tanınmıştır. En önemli eseri «Câmî'u'l-Elhân» (Nağmeleri Toplıyan Kitap)tır. Yalnız, «Kenzu'l-Elhân» (Nağmelerin Hazinesi) adlı eşsiz eseri bugün kaybolmuştur. Bu kitapta yüzlerce eserin notasını bir araya getirmişti. Kullandığı nota, «ebced notası» denilen, Arap harfleriyle yazılan nota sistemidir ki, Doğu'da eskiden kullanılan en yaygın nota yazısı buydu.

Merâğî, bestekâr, hanende, sazende, hâfız olarak da pek ünlüdür. Dinî ve dindışı, saz ve söz eseri olarak yüzlerce parça bestelemiştir.

Türkçe, Farsça şiirleri vardır. Türkçe şiirlerinde Âzerî diyeleğini kullanmıştır.

MERCAN

Sıcak denizlerde, milyarlarcası bir arada yaşıyan basit bir hayvandır. Görünüş bakımından, çatallara ayrılmış bir ağaç dalını andırır. Bunlar kendi aralarında birleşip kaynaşarak «mercan resifleri»ni meydana getirirler. 70 m.'den daha derin sularda yaşıyamazlar.

Mercanlar salgıladıkları kireçten iskelet

Mercan çeşitleri

üzerine eldiven gibi geçerek yaşarlar. Her hayvan ayrı gibi görünürse de, sindirim boşlukları ötekilerle ortaktır. Mercanlar yaptıkları kalker iskeletin üzerine kiremit kırmızısı renginde bir madde salgılarlar. Süs eşyası yapılışında kullanılan «mercan» bu kalker iskeletlerdir.

Mercanların Çoğalması

Mercanlar küçük lârvalar (kurtçuklar) yumurtlarlar. Çevrelerindeki kirpikçiklerle suyun içinde hareket edebilen, suyun akıntısıyla yer değiştiren bu kurtçuklar kayalara tutunurlar, her biri, yeni bir mercan ailesi meydana getirir. Bunun tomurcuklanmasından daha başka mercanlar meydana gelir. Böylece, kalker iskelet, üzerine yeni kalkerlerin eklenmesiyle gelişir. Mercanlar hareket kabiliyetlerini tamamen kaybederler, bir bitki gibi sabit bir hayat yaşamaya başlarlar. Bundan dolayı, mercanlar uzun zaman deniz bitkisi sanılmıştır.

Mercanlar, daha çok Hint Okyanusu'nda, Büyük Okyanus'ta, Kızıldeniz'de, Akdeniz'in Cezayir, Batı İtalya kıyılarında bulunur. Özel ağlarla taranarak ele geçirilen mercanlar, Sicilya, Marsilya, Cenova, Napoli gibi limanlarda satışa çıkarılır.

Mercanların pek çok çeşidi vardır. Kimi ağaç dalı, kimi çiçek, kimi yelpaze, kimisi de çimen biçimindedir. «Deniz yelpazesi» denen bir çeşidi, çok zarif olmasına karşılık pek makbul tutulmaz, çünkü bunlar denizden çıkar çıkmaz, renklerini kaybederler; bunlar cilâlanıp perdahlanacak kadar da sert değildirler.

Mercanadaları Nasıl Oluşur

Mercanlar, geniş kitleler halinde gelişerek «set resifleri»ni, «atoller»i (mercanadaları), «kıyı resifleri»ni meydana getirirler.

Set resifleri. — Karadan az ötede olduğu gibi çok uzaklarda da bulunurlar. Milyarlarca mercanın kalkerli iskeletinin üst üste yığılmasından meydana gelmiştir. Kara ile bu resifler arasındaki boğaz gibi dar kısımda «lâgün» denilen sığ kıyı gölleri, tuzlu deniz suyu bulunur. Çok kere settin bazı kısımları denizde küçük adacıklar şeklinde yükselmiş bulunur. Üzerlerinde pek fakir ilkel bir bitki örtüsü yerleşmiştir. Settin büyük bir kısmı suyun altındadır. Avustralya'nın doğusundaki Büyük Resif Setti, 2.400 km. uzunluğunda, 20-150 km. genişliğindedir.

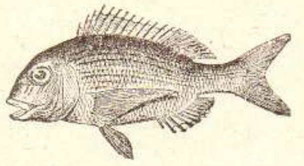
Atoller (Mercanadaları). — Mercanların bir araya gelerek meydana getirdikleri adacıklardır. Çember biçimindedirler, ortalarında küçük bir göl bulunur. Çoklukla fırtınalı havalarda gemilerin barınabileceği bir liman meydana getirirler.

Kıyı Resifleri. — Kıyı boyunu bir saçak gibi kuşatan resiflerdir. Ada çeşitli sebeplerden ötürü alçalacak olursa, mercanlar resiflerini yukarıya doğru genişletirler. Böylece eski kıyı resifi bir set resifi halini alır. Ada daha çok alçalarak suların altında kaybolursa, mercanlar resiflerini gene yukarıya doğru geliştirerek su yüzeyine kadar çıkarlar.

Mercanlar, hayvanlar âleminde selenterelerin bir sınıfını meydana getirirler.

MERCAN BALIĞI

Eti çok lezzetli, makbul bir balıktır. Boyu çoğunlukla 60-65 sm. kadar olursa da 1 m.'ye yaklaşanları da vardır. Sırtı ya kahverengimsi, ya da kırmızıdır. Yanlarında enli, çok silik kırmızımtırak yatay çizgiler vardır. Mercan balığı sudan çıkınca koyu pembedir, zamanla açık pembe olur. Dipte, taşlık yerlerde yaşar. Bu yüzden vücudunda mavi, bakır rengi, kurşuni dalgırlar (menevişler) görülür.

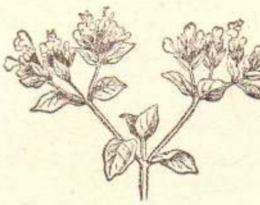
Mercan balığı

Mercanlar kışın kıyılardan enginlere açılırlar, baharda yeniden kıyılara yaklaşırlar. Sardalya ve kolyos sürülerinin peşinden giderler. Küçük balıklardan başka küçük kabuklu hayvanları da yerler. Karadenizde, hattâ Boğaziçi'nde pek görülmez, daha çok Marmara'da yaşar. Dipte yaşadığı için ağla tutulmaz ancak olta ve paraketa ile yakalanır. Ağırlığı 15 kiloya yaklaşanları varsa da daha çok 1,5 kiloluk kadar olanları makbul sayılır.

MERCAN DENİZİ

Avustralya'nın kuzeydoğusunda bir denizdir. Avustralya'nın Queensland kıyılariyle Yeni Gine, Salomon Adaları, Yeni Hebrid takımadaları arasında kalır. Aslında Büyük Okyanus'un bir parçasıdır. II. Dünya Savaşı'nda Avustralya'yı istilâ etmek üzere olan Japonlar'ı durduran büyük Amerikan - Japon deniz-hava vuruşması mayıs 1942'de bu denizde geçmiştir.

MERCANKÖŞK

Mercanköşk

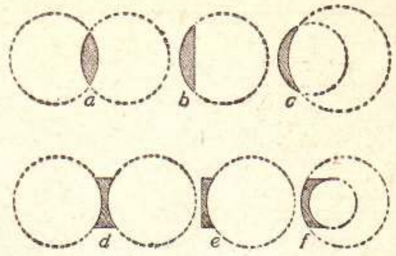
Güzel kokulu bir bitkidir. Yapraklarının üstü tüylüdür. Ballıbabagillerden olan bu bitkinin Girit'te yetişen bir cinsi, eskiden yaraları, özellikle yılanların ısırarak açtığı yaraları iyileştirmekte kullanılırdı.

Mercanköşk bahçelerde, tarhların kenarlarına çit yapmakta kullanılır. Çabukça ürer, bir kökten çevreye yayılır.

MERCEKLER

İçinden geçen bir ışık demetini yaklaştıracak, uzaklaştıracak şekilde hazırlanmış saydam cisimlere «mercek» denir. Çoğunlukla camdan yapılır.

Mercekleri genel olarak ikiye ayırabiliriz: Ortası kenarından kalın merceklere «yakınsak mercek», ortası kenarından ince merceklere de «ıraksak mercek» denir.

YAKINSAK MERCEKLER: a) Çift-dışbükey mercek (iki yanı da dışbükey); b) Düz-dışbükey (bir yanı düz, öbür yanı dışbükey); c) İçbükey-dışbükey (bir yanı içbükey, bir yanı dışbükey).

IRAKSAK MERCEKLER: d) Çift-içbükey (iki yanı da içbükey); e) Düz-içbükey (bir yanı düz, bir yanı içbükey); f) Dışbükey-içbükey (bir yanı dışbükey, bir yanı içbükey)

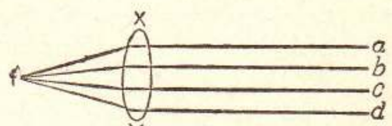
Bir ışık kaynağından çıkan ışınlar mercek üzerine düşünce kırılarak yollarına devam ederler. Aynı olay mercekten havaya çıkarken de olur. Bir merceğin iki yüzü olduğuna göre mercek üzerine düşen ışınlar, bir defa girerken, bir defa da çıkarken olmak üzere, iki defa kırılmaya uğrarlar. Bir doğru boyunca ilerliyen bir ışık ışınının doğrultusunu değiştirmesine «kırılma» denir (Bk. Işık).

Mercek, genel olarak, iki kürenin kesişmesiyle elde edilir. Yalnız, biri yakınsak, biri de ıraksak olmak üzere iki çeşit mercek bir küreyle bir düzlemden elde edilirler.

Merceği doğuran kürelerin merkezini birleştiren doğruya «merceğin asal ekseni» denir. Merceğin asal eksenine paralel olarak bir ışın demetinin mercek üzerine düştüğünü düşünelim. Işıklar kırılacaklardır. Kırılmadan sonra yollarına devam eden ışınların asal eksen üzerinde bir noktada kesiştiklerini görürüz. Bu noktaya «merceğin odağı» denir ve f harfiyle gösterilir. Iraksak merceklerde ise asal eksene paralel gelen ışınlar uzaklaşarak yollarına devam ederlerse de bu ışınların uzantıları odağında kesişirler. Odak noktasının mercekten olan uzaklığına «odak uzaklığı» denir.

Mercekler gözle ilgili bütün araçlarda kullanılırlar. En basit kullanılma yerleri gözlüklerdir. İnsan gözündeki bozukluklar ya yakınsak, ya da ıraksak merceklerle giderilir (Bk. Göz; Gözlük).

Bundan başka, mercekler, fotoğraf makinesinin, sinema makinesinin, her çeşit dürbünün, mikroskopun, teleskopun en önemli elemanlarıdır. Bu araçlarda yerine göre merceklerin birkaç tanesi bir arada kullanılır. Bunlara «mercek sistemleri» denir, görüntüyü istenen yerde, istenen büyüklükte oluşturmaya yararlar.

a, b, c, d gibi ışık kaynaklarından gelen ışınlar çift dışbükey mercekten geçince kırılır, bir noktada birleşirler. «f» harfiyle gösterilen bu yer, merceğin «odak» noktasıdır.

Yavuz'a Mısır Yolunu Açan Savaş :

MERCİDÂBIK MEYDAN SAVAŞI

MERCİDÂBIK MEYDAN SAVAŞI, Yavuz'un Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğunu ortadan kaldırmak üzere giriştiği ikinci seferinde kazandığı ilk zaferdir; bu zafer sonunda Suriye Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır.

Çaldıran'da İran ezildikten sonra devletler dengesi Türkiye lehine dönmüştü. Mısır'daki Memlûk Devleti derhal askerî tedbirler aldı. Yavuz'un gizli haber alma teşkilâtı, bu Türk İmparatorluğunda olup biten her şeyi hemen öğreniyordu. Bu arada Memlûkler'in Halep Beylerbeyi Hayrbay padişaha gizlice sadakat mektubu göndermişti. Yavuz ise, İran üzerine yeniden sefere çıkacağı propagandası ile Avrupa'yı, Asya'yı uyutuyor, İstanbul'da en yakınlarına bile Mısır seferinden söz açmıyordu; üstelik Mısır Memlûk Sultanı Kansu Guri'ye saygı dolu mektuplar, değerli armağanlar gönderiyordu.

Vezir-i âzam Sinan Paşa 40.000 kişilik bir ordu ile Fırat'ı aşınca, Kahire tehlikeyi anladı. Sultan Kansu, yeğeni Tumanbay'ı saltanat naibi olarak Kahire'de bıraktı, acele Şam'a geldi. Beraberinde Yavuz'un yeğeni Şehzade Kasım da vardı ki, bu, açıkça Osmanlı hükümdarını tehdit demekti. Az sonra Halep'e gelen Sultan Kansu, Şah İsmail'e bağlaşma teklif ettiyse de, İran, Çaldıran'da uğradığı yenilgiden henüz toparlanamamıştı, çeyrek yüzyıl daha bu darbeden silkinecek duruma gelemiyecekti. Abbasî Halifesi de Sultan Kansu'nun yanındaydı.

Yavuz, 5 haziran 1516'da ikinci ve sonuncu seferine çıktı. 24 ağustosta Halep yakınlarında Mercidâbık'ta iki büyük ordu karşılaştı. Memlûk kuvvetleri 80.000, Osmanlı kuvvetleri 60.000'di; Osmanlılar'ın 300 topu vardı. Memlûkler çok kahramanca çarpışıyorlardı. Yalnız, Yavuz isabetli bir taktik kullanarak, sağ ve sol cenahlarını birleştirdi, çemberi kapatarak, Memlûkleri imha etti. Ölenler arasında 80 yaşlarındaki Memlûk Sultanı Kansu da bulunuyordu. Yavuz'un eline geçen Memlûk Sultanı'nın hazinesinin değeri bugünkü paramızla aşağı yukarı 1.650.000.000 T.L.'dır.

Osmanlılar, 4 gün sonra, nüfusu İstanbul'unkine yakın olan Halep'e girdiler 19 eylülde Hama, 21'de Humus, 27'de Şam alındı. Yavuz 3 ay burada kaldı. Suriye'de Osmanlı düzeni kuruldu. Lübnan da alındı, sancak teşkilâtı kuruldu.

Filistin'i işgale başlıyan Osmanlılar, Sina Yarımadası'na yaklaştılar. Kudüs sancakbeyliğine Evrenoszade İskender Bey, Gazze sancakbeyliğine de İsa Beyzade Mehmet Bey getirildi. 30 aralıkta, Müslümanlar'ın 3. kutsal şehri olan Kudüs, 2 ocak 1517'de de Mısır'ın kapısı sayılan Gazze alındı. Yavuz, 12.000 kandille aydınlatılan Mescid-i Aksâ'da namaz kıldı. Sonra, iyice dinlenen ordusu ile, en büyük cihangirlerin bile başaramadığı, Timur'un geçmeyi göze alamadığı Sina Çölü'nü aşıp Mısır'ı almaya karar verdi (Bk. Selim I.).

MERCİMEK

Mercimek

Baklagillerden bir bitkidir. Kumlu toprakları çok sever. Beyazımtırak, ya da morumsu çiçekler açar. Taneleri, fasulyede, baklada olduğu gibi, bir torba içindedir. Her birinden iki tane çıkar. Bunlar dışbükey bir mercek biçimindedir. Rengi ya koyu yeşil, ya kırmızıdır. Buna göre «yeşil (kara) mercimek», «kırmızı mercimek» diye anılır.

Mercimeğin anayurdu Akdeniz, Batı Asya ülkeleridir. Çok eski çağlardan beri yetiştirilir. İçinde, azotlu, demirli maddeler bulunduğu için besleyici bir bitkidir. Bugün Güney Amerika'da, Kuzey Afrika'da, Asya'nın sıcak bölgelerinde geniş ölçüde yetiştirilir. Bizde daha çok Balıkesir, Ankara dolaylarında yetişir.

«Brülse» denilen bir çeşit kurtçuk mercimeğe çok zarar verir. Bunun için, harman yapılan mercimekler 60-70°'de fırınlanarak, kurt yapacak yumurtaları öldürülür.

MERDANE (Bk. SILINDIR)

MERDİVEN

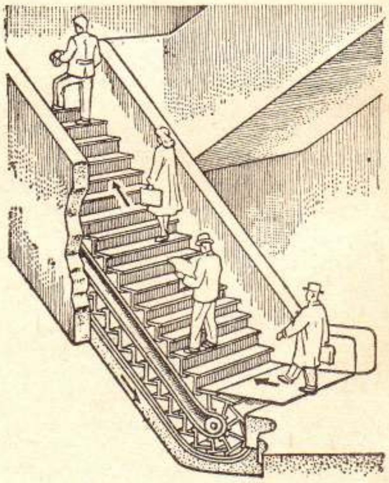
Bir kattan bir kata çıkmakta kullanılan araçlara, üst üste basamaklardan meydana gelen yollara «merdiven» denir. Merdivenlerin taşınabilir cinsleri olduğu gibi, evlerde, daha başka yapılarda kullanılan birçok çeşidi de vardır.

Taşınabilir merdivenler, genel olarak, iki uzun sırık arasına yatay olarak çakılan tahta parçalarından yapılmıştır. Duvara dayanarak üzerine tırmanılır. Bunlardan iki merdivenin birleşmesinden meydana gelen, açılıp boşluğa konulabilenlere «açılır kapanır», ya da «katlama merdiven» denir.

Yapılarda kullanılan merdivenlerin çok eski zamanlardan bugüne sayısız çeşitleri yapılmıştır. Bunların başlıcaları «köşeli merdiven», «devirli merdiven», «burma merdiven», «asma merdiven»dir. Merdivenler binanın içinde veya dışında oluşlarına göre de «iç merdiven», «dış merdiven» adlarını alır. Merdivenin kapladığı yere «merdiven yuvası», bütün merdiven boyunca binanın tepesine kadar uzıyan boşluğa «merdiven boşluğu», ya da «merdiven aydınlığı» denir. Merdivenlerin kenarındaki korkuluğa «tırabzan», kat aralarındaki düzlüğe «merdiven sahanlığı» adı verilir.

Merdivenlerin ilk önce ne zaman yapılmaya başlandığı kesin olarak bilinmiyor. Milâttan binlerce yıl önceki Çin ve Mısır medeniyetleri devrinden kalma merdivenler insanların çok eskiden beri merdiven yapmaya önem verdiklerini gösterir.

Zamanımızda batı ülkelerinde «yüriyen merdiven»ler de yapılmıştır. Büyük binalarda, yeraltı istasyonlarının giriş yerlerinde yapılan bu merdivenler bir bütün halinde devamlı olarak hareket eder. Oraya basan bir kimsenin ayrıca basamakları çıkmasına, inmesine lüzum yoktur, yüriyen merdiven onu gideceği yere kadar çıkarır. Yolcu üst kata gelince düzlüğe adım atar.

Bugün Batı ülkelerinde büyük mağazalarda, iş yerlerinde halkın rahatını sağlamak için yüriyen merdivenler kullanılıyor.

MERİÇ

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğu, doğu ve güneydoğuda aynı ilin Uzunköprü, güneyde Ipsala ilçeleri, batıda Yunanistan toprakları çevirir. Merkez bucağından başka Küplü adında bir bucağı, 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 359 km²

Nüfusu: 20.203 (1960 sayımı)

Meriç ilçesinin yüzey şekilleri siliktir. Topraklarının hemen yarısını Meriç Ovası ile Ergene Ovası kaplar, geri kalan kesimler yükseklikleri 130 m.'yi pek geçmiyen tepelerdir. En yüksek nokta Karayayla'da 133 metredir.

Ilçe doğal bitki örtüsü bakımından zengin sayılmaz. Bazı bodur çalılıklarla baltalıkların meydana getirdiği küçük ormancıklar bir yana bırakılacak olursa, geri kalan kesimler ağaçsız sayılır. Halkın büyük kısmı toprak işleriyle uğraşır. Tahıldan başka şeker pancarı, ayçiçeği çok miktarda ekilir. Bazı kesimlerde kavun ekimine önem verilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Meriç kasabası Meriç ve Ergene nehirleri arasında meydana gelen yarımada biçiminde, az dalgalı toprakların orta kesiminde kurulmuştur. Edirne şehrine 91 km. uzaklıktadır. 2 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.000'i geçer (1960 sayımı: 2.118).

Meriç Nehri

Bulgaristan'da Rila Dağları üzerinde Çadır Tepesi'nden doğar. Önce doğuya doğru akar. Tatarpazarcağı'ndan daha sonra Filibe'den geçer. Edirne yakınlarında, Batı Trakya'dan gelen Arda ile Bulgaristan'dan gelen Tunca çaylarını aldıktan sonra kuzey-güney doğrultusuna döner. Bu kesimde az eğimli bir yatak içinde akar, Türkiye ile Yunanistan arasında sınır çizer. Soldan, en büyük kolu olan Ergene'yi alır (Bk. Ergene).

Meriç, Enez yakınlarında Ege Denizi'ne dökülür. Denize döküldüğü yerin yakınlarında irili ufaklı birçok göller vardır. Bunlar arasında en önemlisi Gala Gölü'dür.

Uzunluğunun tamamı 490 km. olan Meriç Nehri'nin sınırlarımız boyundaki uzunluğu 172 km.'dir.

MERIDYEN

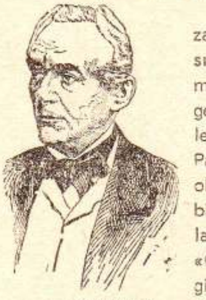
Dünya üzerinde bir noktanın yerini belirtmek için yer yuvarlağı üzerine çeşitli dairelerin çizildiği varsayılır. Bunların içinde dünyanın iki kutbuna eşit uzaklıkta bulunmak üzere çizildiği düşünülen çembere «ekvator» denir (Bk. Ekvator). Bir dairenin çevresi 360° (derece)dir. Ekvator dairesini de 360 parçaya bölelim, bu bölme için koyduğumuz işaret noktalarını kutuplara birleştirelim. Bu durumda ekvatora dik olan, hepsi de kutuplardan geçen 360 çember elde ederiz. Bu çemberlere «meridyen» denir. Bütün meridyen dairelerinin boyları eşittir. Iki meridyen dairesinin arasındaki uzaklık ekvator üzerinde en büyük değerini alır (Yaklaşık olarak 111 kilometre). Ekvatordan kutuplara doğru ilerledikçe bu aralık daralır, en sonunda, kutuplarda, bütün meridyen daireleri birleşir.

Yeryüzündeki bir noktayı belirtmek için hangi meridyen dairesi üzerinde olduğunu bilmek gerekir. Bunun için de meridyen daireleri bir tanesi başlangıç olarak seçilip numaralanmıştır. Eskiden her ülke kendine bir başlangıç meridyeni seçerdi. Bu meridyene «başmeridyen» adı verilir. Bugün artık b ü t ü n ülkeler, Londra'da Greenwich Rasathanesi'nden geçen meridyen dairesini başmeridyen olarak kabul etmişlerdir. Böylece, hartalarda büyük kolaylıklar sağlanmış, meridyen daireleri numaralanmıştır. Başmeridyen sıfır derece kabul edilmiş, bundan sonraki meridyenler de sırayla numaralanmıştır.

Aynı şekilde ekvatordan başlıyarak kuzeye, güneye doğru ilerliyen birtakım daireler de varsayılır. Bunlara «paralel» denir. Böylece yeryüzünde bir noktanın yeri, meridyenlerle paralellerin yardımiyle belirtilir (Bk. Enlem ve Boylam)

MERİH (Bk. MARS)

MERIMEE, Prosper (1803 - 1870)

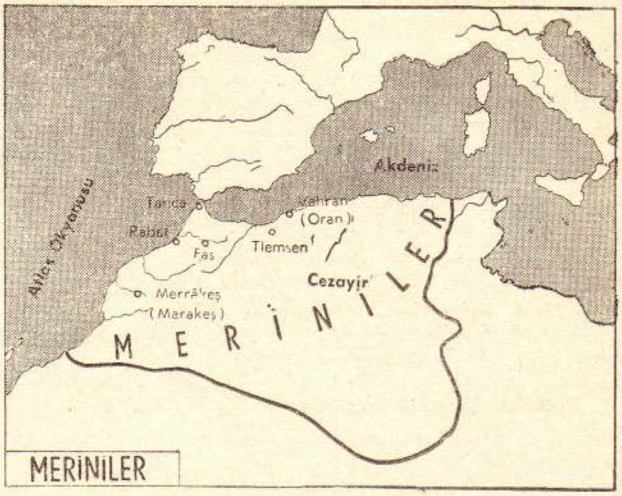
P. Mérimée

Ünlü bir Fransız yazarıdır. Eserleri Fransız edebiyatında romantizmden realizme geçişin en güzel örnekleri sayılır. Mérimée Paris'te doğdu. Hukuk okuduktan sonra edebiyatla uğraşmaya başladı. «Etrüsk Vazosu», «Colomba», «Carmen» gibi uzun hikâyeleriyle ün kazandı. Bunlardan «Carmen»i daha sonra Bizet bestelemiş, dünyaca ünlü operasını yaratmıştır. Merimée'nin bunlardan başka tarihî romanları, tarih incelemeleri vardır. İlk tiyatro eserlerini Clara Gazul takma adiyle yazmış, sonra kendi adı altında piyesler yayınlamıştır. Bunlardan en ünlüsü «Toledo İncisi»dir.

Mérimée eserlerinde gerçekçi gözlemleri bakımından çok kuvvetlidir. Bu bakımdan Stendhal'la arasında büyük benzerlik bulurlar. Mérimée Fransız yazarları arasında Rus edebiyatiyle ilk ilgilenenlerden biri olmuş, Puşkin'in, Gogol'un, Turgenyev'in birçok eserlerini Fransızca'ya çevirmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinden başlıcaları:

Carmen (çev. Y. N. Nayır, 1945); Colomba (Y. N. Nayır, 1944, T. Yücel, 1958); Etrüsk Vazosu (H. R. Yorulmaz, 1936); Hikâyeler (Y. N. Nayır, 1945); Şarl IX'un Kanlı Saltanatı (H. S. Gezgin, 1944).

MERİNİLER

MERÎNÎLER

Kuzey Afrika tarihinin en büyük hanedanlarından biridir. 1197'den 1550'ye kadar 353 yıl hüküm sürmüşlerdir. Başkentleri Fas şehridir. Esas ülkeleri Fas olmakla beraber, zaman zaman Cezayir'e, daha da geniş ülkelere yayılmışlardır.

Merînîler (Benî-Merîn), Araplaşmış bir Zenâte Berberî ailesidir. Hanedanın ilk imparatoru, Sultan Abdülhak'tır. Merînîler, Muvahhitler'den devraldıkları Fas imparatorluğunu, yıkıldıkları tarihe kadar, büyük devletler arasında tuttular. 1470'ten sonra iktidara aynı ailenin Vattâsîler (Benî-Vattâs) kolu geldi. Bütün Merînî sultanları 33 tanedir. Sonuncusu VI. Muhammed devrinde imparatorluk, Sâdî Şerifleri'ne geçmiştir.

MERİNOS (Bk. KOYUN)

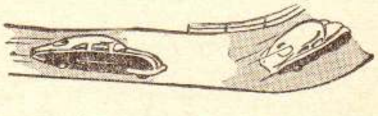
MERKEZ

Geometride, bazı şekillerin her noktasına eşit uzaklıkta olan noktaya «merkez» denir. Meselâ bir dairenin, bir kürenin merkezi vardır. Bunların merkezleri tam ortalarındadır. Merkezleri bulunan şekiller ve cisimler aynı zamanda simetriktir (Bk. Simetri). Bir dairede, kürede merkezin, dairenin bütün noktalarına olan uzaklığına «yarıçap» denir.

MERKEZCİL, MERKEZKAÇ KUVVETLER

Daire biçiminde dönen bir cisim birbirine karşıt iki kuvvet doğurur. Bunlardan dışarıdan içeriye (çemberden merkeze) doğru olanına «merkezcil kuvvet», içeriden dışarıya (merkezden çembere) doğru olanına da «merkezkaç kuvvet» denir (Bk. Mekanik)

Bu iki karşıt kuvveti günlük hayatımızda, hareket halindeki birçok şeylerde görürüz. Meselâ, kahveciler, ellerindeki tepsiyi savura savura götürürler de tepsinin içindeki dolu çay, kahve fincanları devrilmez. Bunun daha geniş bir denemesini kendimiz de yapabiliriz:

Otomobil bir dönemeci hızlı dönerken, merkezkaç kuvvetin etkisiyle, dışarıya doğru savrulur.

Su dolu küçük bir kovayı sapından iple bağlıyarak hızla, daire biçiminde çevirelim. Kova, çevrilme sırasında baş aşağı gelince bile içindeki su dökülmez. Çünkü bu durumda merkezkaç kuvvet yerçekiminden daha kuvvetlidir, suyu dışarıya, kovanın dibine doğru itmektedir. Merkezkaç kuvvetin bir başka örneği de otomobillerin dönemeçlerdeki durumudur. Otomobil hızla dönerken, merkezkaç kuvvetin etkisiyle, otomobil de, içindekiler de dışa doğru savrulur. Bunun için, karayollarının dönemeçleri içe doğru eğik yapılır. Böylece otomobilin savrulup devrilmesi önlenmiş olur. Dönemeçlerdeki demiryolu raylarının da dışta olanı içtekinden daha yüksektir.

Merkezkaç Kuvvet Neden İleri Gelir

Merkezkaç kuvvet, cisimlerin «süredurum» kanunundan ileri gelir. Hareket kanunlarına göre, serbes hareket halinde bulunan cisimler, üzerlerine dışarıdan her hangi bir etki yapılamazsa, harekete başladıkları yönde gitmeye devam ederler. Buna «süredurum» denir (Bk. Süredurum). Meselâ rasgele bir taş atalım. Hava, yerçekimi gibi etkiler olmasa bu taş sonsuza kadar aynı yönde gitmekte devam eder. Şimdi aynı taşı bir iple bağlıyarak hızla çevirelim. Taşın daire biçiminde dönmesini sağlıyan iptir; yoksa, taş daima ileri doğru gitmek istiyecektir. Burada taşı ileri doğru hareket etmeye zorlıyan kuvvet süredurumdur, bundan da «merkezkaç» kuvvet doğar.

Dönüş hızının artması merkezkaç kuvveti de artırır. Aynı şekilde çevrilen maddenin kitlesinin artması, çevirme çemberinin büyümesi de merkezkaç kuvveti artırır. Çevirme hızını iki katına çıkarırsak merkezkaç kuvveti dört kat artar. Aynı şekilde, hızı 10 katına çıkarırsak, merkezkaç kuvvet 100 kat, yani çevirmedeki hız artışının karesiyle orantılı olarak artar. Bu gibi özellikler bilinince merkezkaç kuvvet hesaplanabilir.

Merkezkaç kuvvetten sanayide, makinelerde büyük faydalar sağlanır. Bunlardan biri «merkezkaç (santrifüj) makinası»dır. Bu, iki sıvıyı, ya da bir katı cisimle bir sıvıyı birbirinden ayırmada kullanılan bir makinadır. Makinanın dönüşü daha ağır olan sıvının, ya da katı zerreciklerin dibe çökmesini sağlar. Makinanın hareketiyle meydana gelen merkezkaç kuvvet ağır cisimlere daha fazla etki yapacağından bunlar ayrışarak dipte toplanır. Makina bir elektrik motoru ile çalışır, çarkı dakikada 600-6.000 devir yapabilir. Virüslerin incelenmesinde kullanılan makinaların devri saniyede 20.000'i bulur.

Merkezkaç makinaları tıpta, kimya ve biyoloji lâboratuvarlarında kullanılır. Kan tahlillerinde serumla plâzma birbirinden bu makinalarla ayrılır. İdrar tahlillerinde de bu makinadan faydalanılır. Bakteriyolojide ağır bakterileri daha hafif olanlardan öldürmeden ayırmak işi de merkezkaç makinasiyle yapılır. Yağı sütten ayırmada gene böyle bir makina kullanılır. Süt, yağdan ağır olduğu için makina bu iki maddeyi kolayca ayırır.

Merkezcil Kuvvet

Merkezcil kuvvet, merkezkaç kuvvete karşıttır. Bir ipin ucuna bağlı taşı çevirirken, merkezkaç kuvvet taşı hareket yönüne doğru merkezden dışarı çekerken, merkezcil kuvvet de onu daire biçimindeki yolunda hareket etmesini sağlar. Yerçekimi yeryüzündeki bütün cisimler için bir merkezcil kuvvet işi görür. Bu merkezcil kuvvet olmasa, yeryüzündeki bütün cisimler uzaya doğru uçar giderdi. Aynı şekilde, gezeğenlerin yörüngelerinde kalmasını sağlıyan merkezcil kuvvet de Güneş'in çekimidir.

Güneş Sistemi'nin En Küçük Gezeğeni

MERKÜR

MERKÜR [Utarit], Güneş Sistemi'nin en küçük, güneşe en yakın gezeğenidir. 4.842 km. çapında bir gezeğen olan Merkür'ün Güneş'ten ortalama uzaklığı 57.850.000 km.'dir. Güneşe çok yakın olduğu için ya tam güneş batarken, ya da doğarken görünür. Bu yüzden gerektiği gibi incelenememiştir. Merkür'ün yerçekimi Dünya'nınkinin dörtte biri kadardır: Dünya'da 80 kilo gelen bir insan Merkür'de 20 kilo gelir. Gezeğenin yörüngesindeki dönüş hızı saniyede 47,8 km.'dir. Uydusu yoktur.

Merkür, Güneş çevresindeki dönmesini 88 günde tamamlar. Kendi çevresindeki dönmesini de 88 günde tamamladığı için, dünyadan daima aynı yüzü görülür. Merkür'ün bu iki dönmesini aynı zamanda tamamlamasından dolayı güneşe de daima aynı yüzü dönük kalır. Bu yüzden, güneşe bakan yanının sıcaklığı 340°'den aşağı düşmez. Bu ise, kurşunun erime noktasının üstünde, korkunç bir sıcaklıktır. Merkür'ün güneş görmiyen yanı ise devamlı bir gece içindedir. Buranın sıcaklığı da —253°'dir.

Merkür'ün Hareketleri

Merkür'ün yörüngesi Dünya yörüngesinin düzlemine göre 7° eğiktir. Yörünge düzlemi Pluto'dan sonra en çok eğik gezeğen Merkür'dür. Dünyadan bakılınca, Ay gibi değişik safhalar gösterir. Yörünge düzleminin eğik olması yüzünden Dünya'dan yapılan gözlemlerde zaman zaman tam Güneş'in üstünden geçer. Bu gibi durumlarda güneşe karşı siyah bir nokta gibi görünür. Merkür'ün böylece Güneş'in önünden geçişi 3 yıldan 13 yıla kadar değişen sürelerde olur. Bu geçiş daima mayısın ilk 10 günü ile ekimin ikinci 10 günü sırasındadır. Gezeğenin Güneş'in önünden son geçişi 7 ekim 1960'ta olmuştur. Bundan sonra 1970, 1973, 1986, 1993, 1999, 2003 yıllarında yeniden Güneş'in önünden geçecektir.

Yapılan dikkatli araştırmalar Merkür'de atmosfer olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte, bazı incelemelerde gezeğende çok hafif bir atmosfer tabakasının bulunması ihtimalini ortaya koymuştur. Bu araştırmalara göre Merkür atmosferinin kalınlığı Dünya'nınkinin ancak binde üçü kadardır. Öte yandan, gezeğenin yüzey şekillerinin Ay'a benzediği sanılıyor.

MERKÜR [Mercurius] Romalılar'ın ticaret tanrısıdır. Eski Yunanlılar'ın Hermes tanrısının karşılığıdır. İlk heykellerinde elinde bir para torbası tutan bir delikanlı olarak gösterilmiştir; daha sonra yapılan heykellerinde, Yunanlılar'ın Hermes'i gibi, ayağında kanadlı sandallar, başında kanadlı bir başlık, elinde iki yılan dolanmış bir değnek vardır; böylece, Merkür haber ulaştıran bir tanrı kimliğine girmiştir.

Merkür

Eski Roma'da 15 mayısta Merkür adına şenlikler yapılır, o gün Ticaret Bayramı olarak kutlanırdı.

MERMER

Bir çeşit kireç taşıdır. Çoğu beyaz olursa da renklisi, damarlısı da bulunur. Genel olarak yapılarda, heykelcilikte kullanılır.

Mermer billûr tanecikli bir taştır, deniz hayvancıklarının kalıntılarından meydana gelmiştir; büyük basınçlarla pek yüksek ısı sonucunda değişmeye uğramış kalkerden (kireç taşından) başka bir şey değildir. Mermerin içinde «kalsiyum karbonat», «dolomi» (doğal kalsiyum ve magnezyum karbonatı) billûrları bulunur. Bunlar beyazdır. Mermerin rengi de bu sâflık derecesine bağlıdır. İçinde kalsiyum karbonattan, dolomiden başka maddeler bulunuyorsa, bu yabancı maddelerin renklerine göre değişik renkler alır, siyah, kurşuni, kahverengi, pembe, kırmızı, yeşil, alacalı olur.

«Şeker mermeri» de denilen sâf mermer beyazdır. Heykelcilikte kullanılan mermerler, genel olarak, bu cinstendir. Kırmızı mermere bu rengi veren, kalsiyum karbonatla dolomi billûrlarının arasına karışmış «hematit» denilen demir filizinin parçacıklarıdır.

Renkli mermerlere «somaki» de denilir. Somaki mermerlerdeki yabancı maddeler kalsiyum karbonat ve dolomi billûrlarının arasına gelişi güzel karışmışsa, o mermerler ya benekli, ya da damarlı olur. Bu çeşit mermerler beyaz mermer kadar değerli sayılmazsa da pek güzel, süslü çeşitleri vardır. Damarlı mermerlerin elde edildiği yerlerin başında İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, gelir. Avrupa'nın en ünlü mermer ocaklarında biri olan İtalya'daki Carrara ocağından kar gibi beyaz mermer elde edilir. Leonardo da Vinci, Michelangelo gibi ünlü heykelciler ölmez eserlerini bu mermerlerle yaratmışlardır. Mermer ateşten, sudan zarar görmediği için çok eski çağlarda yapılmış mermer anıtlar, büyük yapılar günümüze kadar kalmıştır. Bugün de anıtlarda, birçok yapılarda, en mükemmel malzeme olarak mermer kullanılıyor, renkli, beyaz mermerlerden sütunlar, merdivenler, döşemeler, duvarlar yapılıyor. Mermerden, ayrıca, süs eşyası, masa, ocak üstleri de yapılır.

Türkiye'de Mermer

Mermerler cinslerine, renklerine, üzerlerindeki şekillerine göre sınıflandırılır. İçinde ince damarları olanlara «damarlı mer-

mer», damarsız, düz beyaz mermerlere «heykel mermeri», sivri yerleri kolayca kopan mermerlere «yumuşak mermer» denir. Yurdumuzda kullanılmış olan başlıca mermer çeşitleri şunlardır:

Alaca serçegözü. — Küçük, yuvarlak benekli bir mermerdir.

Alaca somaki. — Dört çeşidi vardır.

Kurtbağrı. — Kırmızı üstüne gene kırmızı alacalı bir mermerdir.

Mermer işleri Türk mimarlığında eskiden beri önemli bir yer tutar; bu arada dünya mermer işçiliğinin eşsiz örnekleri verilmiştir. Bunları camilerimizde, çeşmelerde, sebillerde, türbelerde görebiliriz. Türk sanatçıları bu eserlerde mermeri dantelâ gibi işliyerek, kabartma yazılarla, şekillerle süsliyerek, mermer sanatının en güzel örneklerini yaratmışlardır. Mermer, Batı'da nasıl heykelciliğin en büyük unsuru haline gelmişse, Türkiye'de de mimarlıktaki süslemelerin en önemli unsuru olmuştur.

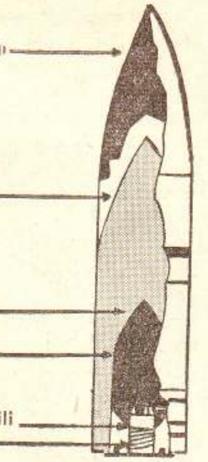
Mimar Mehmet Ağa, «Risale-i Mimariye» adlı eserinde Türk mimarlığında büyük bir yer tutan mermer hakkında şunları yazmıştır. «İstanbul ve civarında çıkan mermerler paha biçilmiyecek kadar değerlidir. Malikî mermeri, «cezire-i Marmara» (Marmara Adası) mermerleri elmas gibidir. Zile mermerinin üstünde yer yer mavi benekler vardır. «Somaki» denen mermer kırmızı yakut ve akik gibidir. Yani mermerlerimizin her biri bir cevhere benzer.»

Bugün yurdumuzun en değerli, dünyaca da tanınmış mermer ocakları Marmara Adası'ndadır. Adanın kuzeydoğusundaki Saraylar köyü yakınında ocaklardan çıkarılan mermerler beyaz, irice kumludur. Çok beğenilen bir heykel mermeri olan Marmara mermerlerinden tarih boyunca birçok heykeller yapıldığı gibi, İstanbul'daki Edirne'deki mimarlık eserlerinin, camilerin çoğunda da bunlar kullanılmıştır.

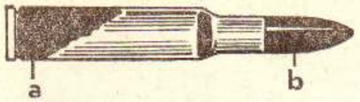
MERMİ

Çeşitli silâhlarla atılan çelik, kurşun tanelere «mermi» denir. Tabanca, tüfek, makinalı tüfek, top için ayrı cins, ayrı büyüklükte mermiler vardır.

Top mermilerinin büyüklüğü çaplarına göre milimetre ile, tüfek ve tabanca mermilerinin çapı da «kalibre» (2,54 sm.'lik uzunluğun karşıtı olan «inç»in yüzde biri) ile ölçülür. Tüfek mermilerinin hızı saniyede 300 m. ile 1.500 m. arasında değişir. Mermiler kovanda patlıyan barutun tepkisiyle giderler (Bk. Fişek).

Zırh delici bir top mermisinin kesiti ve belli başlı kısımları

Bir tüfek mermisi: a) İçi barut dolu kovan; b) Çekirdek.

Top mermilerinin «tahrip mermisi», «zırh delici», «izli mermi» gibi çeşitleri vardır (Bk. Top). Tüfeklerde kullanılan «dumdum» mermisi tehlikeli yaralar açar (Bk. Dumdum kurşunu). Bazoka gibi silâhların mermisi birer füzedir. Havan toplarının mermisi uçak bombasına benzer. Uzaktan idare edilen büyük savaş füzelerine de «güdümlü mermi» denilir (Bk. Güdümlü Mermi).

İzli mermiler hedefe giderken arkalarında iz bırakırlar. Bu iz, mermilere konan özel bir maddeyle sağlanır. İzli mermiler daha çok uçaksavar silâhlarında kullanılır.

Mermilerin çoğu kurşundan yapılır. Ancak, hedefe çarpınca şeklini kaybetmemesi için, mermilerde kullanılan kurşun antimon karıştırılarak sertleştirilir. Çok hızla gidecek mermilerin ise sadece çekirdekleri kurşundur. Bu kurşun, bakır-nikel karışımı bir ceketle korunur. Bazı mermilerde de kurşun çekirdek bakır-çinko alaşımı bir ceketle kaplanır. Zırh delici mermilerin çekirdeği çeliktendir.

MEROVENJLER

Fransa'da Capet ve Karolenj hanedanlarından önce hüküm süren ilk krallık hanedanıdır. 428'den 751'e kadar 323 yıl iktidarda kaldılar. Son zamanlarını Karolenjler'den saray nazırlarının hükmü altında geçirdiler, sonunda krallık tacını da bu aileye devrettiler.

Frank olan bu hanedan, 496'da Hristiyanlığı kabul etti, Galya'yı (Goller Ülkesi'ni) hızla Frank'laştırdı. 507'ye kadar Soissons, o tarihten sonra Paris başkent oldu. Hanedanın kurucusu, Frank Kıralı I. Clodion'dur. Oğlu I. Mérovée bu hanedana adını verdi. Ondan sonra oğlu I. Childéric, sonra da bunun oğlu I. Clovis, Frank kıralı oldular.

Fransa'nın gerçek kurucusu, Clovis'tir. Galya'yı bir Frank ülkesi haline getirdi, Batı Avrupa'da Romalılar'dan sonra ilk defa kuvvetli bir devlet yarattı.

MERSERİZE

Sud kostikle, potas kostikle işlenmiş pamuk ipliğine, bu iplikle dokunmuş kumaşlara «merserize» denir. Merserize kumaşlar, parlak, dayanıklı, esnek olur. İyi yapılmış merserize eşya öylesine ipeği andırır ki, ipekle karıştırılmaması için, bazı ülkelerde, bu gibi eşyanın üzerine «merserize» yazılması şart koşulmuştur.

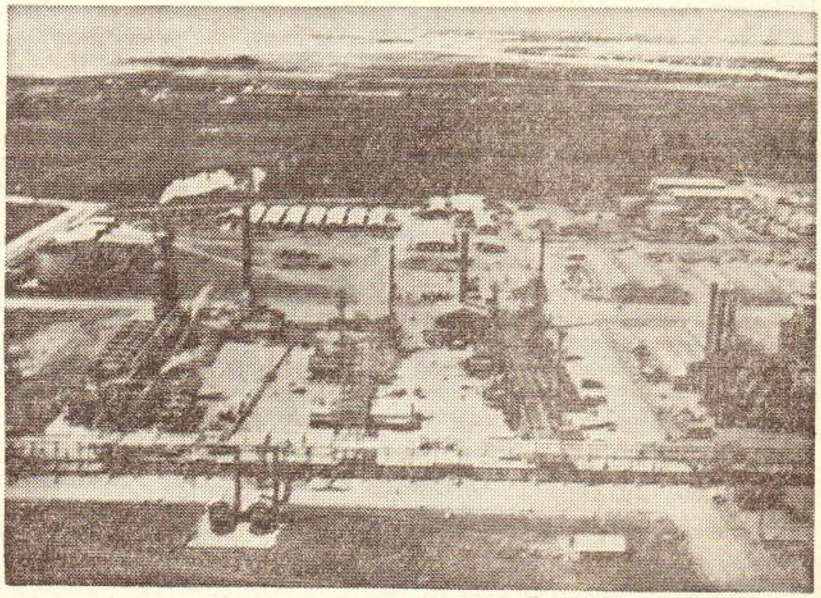
Merserize usulünü 1850'de John Mercer adında bir İngiliz icat etti. Ancak, önceleri bu işlem kumaşın çok fazla çekmesine yol açtığı için pek tutunmadı. Sonradan kumaş, sut kostikle işlenirken gerilirse çekmediği anlaşıldı, böylece merserize usulü rağbet buldu. Merserize iplikler iyi boya tutması bakımından da çok aranır.

Akdeniz Bölgesi'nde Büyük Bir İl Merkezi

MERSİN

MERSİN, Akdeniz Bölgesinin Adana bölümünde İçel ilinin merkezi olan büyük bir şehrimizdir (Bk. İçel). Aynı adı taşıyan körfezin kıyısında, Toros Dağları'nın kuzeydoğuya doğru deniz kıyısından uzaklaşmaya başladığı bir kesimde kurulmuştur. Bu kesimde denizle dağlar arasında bir kıyı ovası bulunur.

Mersin, güzel bir asfalt yolla, Tarsus (32 km.), Adana (69 km.) şehirlerine bağlıdır. Ayrıca, Adana'nın batısındaki Yenice istas-

Mersin'de petrol taşfiyehane tesislerinin genel görünüşü

yonundan ayrılan bir demiryolu ile de Anadolu demiryolları şebekesine bağlanmıştır. Toros Dağları'nın eteğindeki portakal bahçelerinin yeşilliği arasında kalmış olan Mersin, Akdeniz kıyılarının en güzel şehirlerinden biridir. En önemli cadde kıyı boyu giden, şehri doğu-batı doğrultusunda kesen caddedir. Düzgün bir plâna göre yapılmış olan şehrin öteki caddeleri, sokakları bu caddeye hemen hemen dik olarak inerler, birbirlerini de dik olarak keserler.

Mersin önemli bir ticaret merkezidir, nüfusu da hızla artmış, bugün 70.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 68.574). Nüfus bakımından, Akdeniz Bölgesi'nin Adana'dan sonra ikinci büyük şehridir. Deniz kıyısındaki sık yerleşme alanından başka, bahçeler arasındaki tek evlerle, dağların eteğine doğru yayılmıştır.

Mersin'de yazlar çok sıcak olur. Halkın bir kısmı yazın sıcak ve nemli Toroslar üzerindeki yaylalara çıkarlar. Bu yaylalar arasında en başta gelenleri şehrin kuzeyindeki Gözne ile kuzeybatısındaki Fındıkpınarı'dır. Gözne şehirden 34 km., Fındıkpınarı 44 km. uzaktadır.

Mersin önemli bir ticaret şehri olduğu gibi endüstri hayatı da gelişmiştir. Pamuk bölgesinde bulunuşu, önemli bir limanı oluşu, işlek demiryollariyle, karayollariyle yurdun birçok kesimlerine bağlı bulunuşu dolayısiyle endüstri faaliyeti çok canlıdır. Şehirde iplik, un, sabun, bitkisel yağ, çivi, buz, çırçır fabrikaları vardır.

Mersin limanı yurdumuzun en büyük limanlarından biridir. 354 hektarlık geniş bir alanı kaplıyan limanı, uzunluklarının toplamı 4.900 m.'yi bulan iki mendirek fırtınalardan korur. Bu limanda 10.000 tondan yukarı hacımda 40 gemi ile 100 küçük gemi barınabilir.

Tarihte Mersin

Mersin bir Türkmen beyinin adını taşır. Eskiden Mersinoğlu adında bir köydü. 1852' de Tarsus kazasına bağlı nahiye merkezi, 1864'te kaza merkezi, 1888'de de sancak (vilâyet) merkezi oldu. 1910'da, Adana eyaletine bağlı 2 kazalı bir sancaktı. Yalnız, bu sancak, bugünkü İçel ilinin tamamını içine almıyor, ancak doğu yarısını kaplıyordu. Gene Adana eyaletine bağlı 4 kazalı İçel sancağı vardı ki, bu sancağın merkezi bugün bir ilçe merkezi olan Silifke idi.

1886'da Adana-Mersin demiryolunun işlemeye açılması, zaten gelişme halinde olan Mersin limanını, daha işlek hale getirdi. 1890'da nüfus 22.000'i bulmuştu.

17 aralık 1918'den 4 ocak 1922'ye kadar 3 yıl Fransız işgali altında kalan Mersin, kurtuluştan sonra, Cumhuriyet devrinde günden güne gelişti, nüfusu 1940'ta 30.000'i buldu, 1950'de 38.000 oldu; bugün 70.000'e yakın nüfusu ile, yurdumuzun 17. şehridir. Akdeniz üzerindeki limanlarımız arasında da, İskenderun'dan sonra 2. gelir.

Bibliyografya — Bu konudaki başlıca eserler:

Mersin (O. Yalçın, 1960); Mersin'in Kurtuluşu (F. Mutlu, 1943); Mersin Kazısı (J. Garstang, 1947).

MERSİN

Yaprakları yaz, kış yeşil kalan bir ağaççıktır, bundan dolayı, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

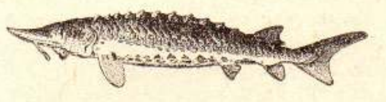

Mersin bitkisinin çiçekli bir dalı

Mersingiller familyasının örnek bitkisi olan mersinin ancak bir çeşidi Akdeniz ülkelerinde yetişir. Bu, 150 sm. kadar yüksekliğinde, etli meyvaları, hoş kokulu beyaz çiçekleri olan bir ağaççıktır. Damıtılan yapraklarından hoş kokulu bir esans elde edilir. Meyvalarından, kabuklarından eczacılıkta faydalanılır. Jamaika'da yetişen bir çeşidinin meyvaları kurutulup baharat gibi kullanılır. Mersin'in Orta Amerika'da, Avustralya'da, Yeni Zelânda'da yetişen birçok çeşitleri vardır.

Mersingiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Mersin, karanfil ağacı, okaliptüs gibi çoğu kokulu bitkiler bu familyadandır.

MERSİN BALIĞI

Mersin balığı

Yumurtasından kara havyar yapılan büyük bir balıktır. Kuzey Yarımküresi'nde soğuk ve ılık denizlerin 150 m. kadar derinliğindeki sularında yaşar. 20'den çok çeşidi olan bu balıkların sırtları koyu esmer, boz, ya da siyah olur, karınları gümüş gibi parlak beyazdır. İki yanında, iri, beyaz kemik pullarından çıkıntılar vardır.

Mersin balıklarının kıyılarımızda yaşıyanlarının uzunluğu 2 m. kadardır. Uzunluğu 6 m.'ye varan mersin balıkları da vardır. Mersin balıkları dipteki deniz hayvanlarını yiyerek beslenirler. Kışı kıyıların az derin yerlerinde geçirirler, mart gelince, yumurtlamak üzere, tatlı sulara girerler. Yumurtalar 1-3 mm. çapındadır. Dişisi bunları çakıllı kumlu, taşlı yerlere bırakır. Yumurtaların gelişmesi 3-10 gün kadar sürer. Baharda yumurtlamak üzere nehirlere giren mersin balıklarını balıkçılar avlarlar, henüz gelişmemiş yumurtalarından havyar yapılır.

Mersin balıklarının kıyılarımızda yaşıyan çeşitleri şunlardır:

Mersin morinası. — **Boyu 3 m., hattâ daha uzun olur.**

Şip balığı. — **Boyu 2 m. kadardır.**

Çukaçiga balığı. — **Boyu 1 m. kadardır.**

Rusmersini (karaca balığı). — **Boyu 2 metre kadardır. Burnu kısa, yuvarlaktır.**

Kolan balığı. — **Boyu 3 m. kadardır. Burnu sivridir.**

MERSİYE (Bk. AĞIT)

MERV

Türk tarihinin en ünlü şehirlerinden biridir. Bugün Sovyetler Birliği'nin Türkmenistan Cumhuriyeti'nde kalmıştır. Tarihî Horasan'ın merkezlerindendir.

Merv şehri Murgap ırmağı üzerinde, denizden 172 m. yükseklikte, Karakum Çölü'nün ortasında bir vâhada kurulmuştur. Şimdi 75.000 kadar nüfusuyla Türkmenistan'ın 3. şehridir; ahalisi tamamen Doğu Oğuz Türkü (Türkmen)dir.

Merv, Sâsânî Iran İmparatorluğu'ndan Araplar'a geçtiği sırada çok büyük bir şehirdi. Emevîler'e karşı Abbasî ihtilâlinin başlıca merkezi oldu. XI. yüzyılda tamamen bir Türk şehri haline geldi, Selçuklular'ın en büyük merkezlerinden biri durumunu aldı. Sultan Sencer devrinde (XII. yüzyılın ilk yarısında) Büyük Türk Hakanlığı'nın başkenti derecesine yükseldi. Sonra Harzemşahlar'a, Moğollar'a, Timurlular'a geçti. Özbek ve Safevî Türk İmparatorlukları arasında çekişildi. 1884'te Türkmenistan'ı işgal eden Ruslar, Merv'i de aldılar. Bundan sonra Rusya'ya bağlanan şehir gittikçe söndü.

MERYEM

İsa Peygamber'in annesidir. Dinî inanışlara göre, Davut Peygamber soyundan birinin kızıdır, on beş yaşındayken Yusuf adında biriyle nişanlanmışsa da daha ona varmadan, «hiç erkek yüzü görmeden, Tanrı'nın hikmetiyle» gebe kalıp İsa Peygamber'i dünyaya getirmiştir.

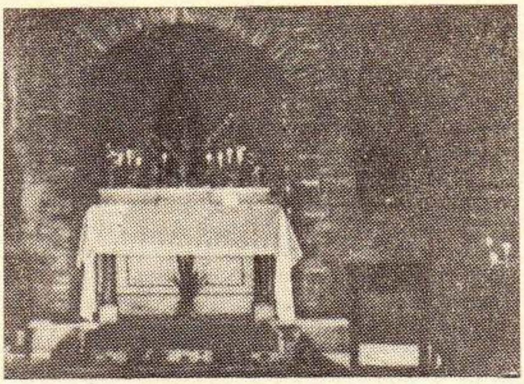
Hıristiyanlar, özellikle Katolik mezhebinde olanlar için Meryem en yüksek, en kutsal yaratıktır. Müslümanlar da onun bir erkekle ilgisi olmadan gebe kalıp İsa'yı doğurduğuna inanırlar. Yalnız; Müslümanlar sadece İsa'nın babasız doğduğuna inandıkları halde, Hıristiyanlar Meryem'in de «ana rahminde kutsal bir işaretle» vücut bulduğuna inanırlar.

Hıristiyan din bilginleri, tarihçileri Meryem'in hayatı, İsa'yı dünyaya getirmesi hakkında değişik yorumlamalar yapmışlardır. Bu yorumlardan birine göre, Meryem, Davut neslinden Umran adlı bir adamla Hunne adlı bir kadının çocuğudur. Babası ile anasının uzun zaman çocukları olmamıştı. Bunlar çocuk istediklerinden Kudüs'teki Kutsal Ev'e yüzlerini sürüp, bir çocukları olursa o mâbedin hizmetine vereceklerine andiçtiler. Bu yalvarıştan sonra Meryem dünyaya geldi. Karı-koca, sözlerinde durarak, kızlarını tapınağın bekçisi olan Peygamber Zekeriya'ya verdiler. Meryem, on beş yaşına gelince gene Davut neslinden Yusuf'la nişanlandı. Ancak, düğünleri olmadan gebe kaldı. Bu yüzden Yahudiler arasında birçok dedikodu çıktı. Bu ara-

Ünlü ressam Rafaello'nun «Meryem Ana» tablosu

da Zekeriya'dan da şüphe edildi. Yusuf, bütün bu dedikodulara göğüs gererek, nişanlısını korudu. O sırada Yahudiler'in Kıralı Herodes, kendisine rakîp çıkmasından korkarak, yeni dünyaya gelen çocukların öldürülmesi emrini vermişti. Bu emir, Yusuf'la Meryem'i de telâşa düşürmüştü. Yeni doğmuş olan İsa'yı da alarak Mısır'a kaçtılar (Bk. İsa). İsa, peygamber olduğunu ileri sürerek ortaya atılınca Meryem, sakin kaldı, faal bir rol oynamadı. Oğlunun çarmıha gerildiğini de gördükten sonra bu faciaya dayanamadı, az osnra öldü.

Efes'teki Meryem Ana Evi'ni her yıl, yerli, yabancı, on binlerce turist ziyaret eder.

Öte yandan, başka bir hikâyeye göre de, Meryem'le Yusuf, Filistin'den kaçtıktan sonra, Mısır'a değil, Anadolu'ya gelmişler, Efes'te, bugün Meryemana Kilisesi'nin bulunduğu yere sığınmışlardı (Bk. Efes).

MERZİFON

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ve Suluova, güneyde Çorum'un Mecitözü, batıda Amasya'nın Gümüşhacıköy, kuzeyde Samsun'un Vezirköprü ve Havza ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Alıçcık ve Türnük adında iki bucağı, bunlara bağlı 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 916 km^2

Nüfusu: 51.935 (1960 sayımı)

Merzifon ilçesinin toprakları ortadaki ovalık kesimle bunu kuzeyden, güneyden kuşatan dağlardan meydana gelir. Ovalık alan doğuya doğru ilçe sınırlarının dışında Suluova ile de devam eder. Kuzeydeki dağlık alanda Tavşan Dağları uzanır. Bu dağlar güneyde ovaya dik indikleri halde kuzeyde bu dağlara paralel olan oluğa doğru tatlı bir eğimle alçalırlar. Ovanın güneyindeki alan ise tepelik bir durumdadır.

Merzifon'da yaz sıcakları İç Anadolu'da olduğu kadar şiddetli değildir. Kışlar da pek soğuk geçmez. Yıllık yağış tutarı azdır. İlçenin aşağı yukarı %18'ini ormanlar kaplar. Tavşan Dağları'nın birçok yerlerinde ormanlar gür ve devamlıdır. En başta gelen kayındır. Çam cinslerine az raslanır.

Merzifon'da önemli akarsu yoktur. İlçe merkezinin doğusundaki Gemerez ve Marınca dereleri, ilçe merkezinin içinden geçen Paşa Deresi, ilçenin batısındaki Meşruf ve Ağviran dereleri en önemli akarsulardır.

İlçenin Tavşan Dağları güneyinde kalan topraklarının %45'i tarıma elverişlidir. Merzifon'da tarlaların büyük kısmı (%90'ı) tahıl ekimine ayrılmıştır. Geri kalan kısmın %7'sine baklagiller, %2'sine endüstri bitkileri, %1'ine de sebze ekilir. Tahıl çeşitleri içinde en çok ekilen buğdaydır. Ondan sonra, sırasiyle, arpa, mısır, yulaf gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Merzifon kasabası, Tavşan Dağları'nın güney eteğinde Meşruf Deresi ile Paşa Deresi vâdileri arasındaki bir sırt üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 718 m.'dir. 12 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 22.173'tür (1960 sayımı). Kasabanın Cumhuriyet Alanı, çevresi ağaçlı, geniş bir meydandır. Hükümet Konağı yakınında 3.000 m^2'lik bir park, Şehir Gazinosu karşısında da 1 hektarlık yeşil saha vardır. Merzifon'daki tarihî eserler arasında II. Murat, Çelebi Mehmet, Şeyhülislâm Dürrî Mehmet Efendi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ve Tacettin Paşa'nın yaptırdıkları camiler, mescitler, hamam ve medreseler başta gelir.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA (Bk. KARAMUSTAFA PAŞA, Merzifonlu)

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA CAMİSİ

İstanbul'da, Çarşıkapı'da Yeniçeriler Caddesi'ndedir. Vezir-i âzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Kuşatma'sındaki başarısızlığından dolayı idam edilmesi üzerine, oğlu Damat Ali Paşa tarafından onun adına yaptırılmıştır. 1690'da tamamlanan bu caminin değişik bir mimarlık tarzı vardır. Caminin ekleri bir medrese, açık bir türbe, bir de sebildir. Medresenin altına dükkânlar sıralanmıştır. Sebilin, mezarlığın tunç parmaklıkları geometrik süslerin güzelliğiyle tanınmıştı. Şimdi bunların yerini alelâde pencerelerle delinmiş bir duvar almıştır.

MESAMAT (Bk. GÖZENEKLER)

MESANE (Bk. SİDİKKESESİ)

MESNEVİ (Bk. CELÂLEDDİN RUMÎ)

MESON (Bk. ATOM)

MESSALİNA, Valeria

Messalina

Roma İmparatoru Claudius'un üçüncü karısıdır. Tarihe ihtiraslı, aşka düşkün, şeytan zekâlı bir kadın olarak geçmiştir. Aklı devlet işlerine pek ermiyen kocasının üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuş, devleti perde arkasından kendisi idare etmişti.

Messalina, serbes bıraktığı kölelerinin yardımiyle Roma devletini elinde tutuyordu. Kocası Claudius'un Romada bulunmadığı bir zaman fırsattan istifade ederek Gaius Silius adında bir delikanlıyı karısından zorla boşatıp onunla evlenmek istedi. Narcissus adında kölelikten kurtulmuş bir delikanlı, Messalina'ya hıncı olduğu için, durumu imparatora haber verdi. Claudius, kendisini aldatan karısını öldürttü.

Messalina öldürüldüğü zaman henüz 26 yaşındaydı. Claudius'tan Britannicus adında bir oğlu, Octavia adında bir de kızı olmuştu. Octavia daha sonra Roma İmparatoru Neron'la evlenmiştir. Messalina'nın çeşitli aşk maceraları pek çok romana, piyese, filme konu olmuştur.

MESSİNA BOĞAZI

İtalya Yarımadası'nın güneybatı ucu ile Sicilya Adası'nın kuzeydoğu kıyıları arasında bir boğazdır. Derinliği 102 m.'yi aşmaz. En dar yeri 3 km., en geniş yeri ise 18 km.'dir. Uzunluğu 38 km.'dir.

Messina Boğazı'nda bulunan kuvvetli akıntılardan dolayı bu boğaz eski çağlardan beri denizcilerce çok tehlikeli bir geçit sayılmıştır. Özellikle en dar yeri olan kuzey bölümü gerçekten de gemiler için büyük bir tehlike doğurur. Ayrıca, şiddetli rüzgârlar, kuvvetli çevrintiler, denize doğru uzanmış sarp kayalar boğazın tehlikesini artırır. Boğazdaki başlıca akıntı, güneyden kuzeye doğrudur. Bundan başka bir de kuzeyden güneye akan yan akıntı vardır. Bu akıntılar altı saatte bir yön değiştirir, en çok güneşle, ayla, rüzgârlarla etkilenir.

Messina Boğazı üzerindeki en önemli limanlar, İtalya kıyılarında bulunan Reggio ile Sicilya kıyılarındaki Messina limanıdır.

MES'ÛD (1046? - 1121)

İran'ın ünlü şairlerindendir. Gazneliler devri İran şiirinin en büyük üstatlarından biridir. Hemedan'da Gazneli Türk İmparatorluğu sarayında yetişti. Babası, bu imparatorluğun maliye bakanı idi. Mes'ûd daha çok Lâhur'da yaşadı, Gazne'de öldü. Arapça, Hintçe şiirler de yazmıştır. Farsça divanını, büyük şair Senâî toplamıştır; bu divanda 15.000 beyit vardır. En çok kaside yazmıştır.

MESUDİYE

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Giresun'un Dereli, güneyde Sivas'ın Koyulhisar, güneybatıda Tokat'ın Reşadiye, batıda Ordu'nun Aybastı, kuzeybatıda Gölköy, kuzeyde Ulubey ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gebeme ve Yavadı adında bucakları, bunlara bağlı 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 876 km^2

Nüfusu: 38.926 (1960 sayımı)

Mesudiye ilçesi, Melet Suyu çevresindeki az geniş düzlüklerle, bunları doğudan kuşatan Karagöl Dağları'nın batı uclarını, güneyden kuşatan sırtları, kuzeybatıdaki Aydoğan sırtlarını kaplar. İlçenin, çok yağışlı bir iklimi vardır. Kışlar sert geçer. Orman örtüsü zengindir. En önemli akarsu ilçenin eksenini çizen Melet Suyu'dur. Ekonomik zenginlik tahıl tarımına, hayvancılığa, küçük el sanatlarına dayanır. Bu el sanatları arasında değirmentaşı yapımı başta gelir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Mesudiye kasabası, Melet Suyu'nun üç kolunun birleştiği nokta yakınında dar bir vâdi tabanında kurulmuştur. Denizden 1.250 m. yüksektedir. Ordu'yu Sivas'a bağlıyan yol kasabadan geçer. Ordu'ya 127 km. uzaklıktadır. 9 mahalleden meydana gelen Mesudiye kasabası 2.509 nüfusludur (1960 sayımı).

MESUT I. (1096 - 1155)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 4. hükümdarıdır. I. Kılıç Arslan'ın oğludur (Bk. Kılıç Arslan I.). 1107'de, babasının beklenmiyen ölümü üzerine 11 yaşında hükümdar oldu. Bizanslılar'la Haçlılar'dan başka, kendisine baş kaldıran Türkmen Beyleri ile de uğraşmak zorunda kaldı. İkinci Haçlı Seferi'ne çıkan Almanya İmparatoru III. Konrad'ın 75.000 kişilik ordusunu Konya Ovası'nda karşıladı, sayıca az Türk kuvvetleriyle düşmanı ezdi. İmparator, kurtarabildiği 5.000 kişiyle İznik'e zor kaçtı.

Bu sırada Fransa Kıralı VII. Louis, 150.000 kişilik büyük bir ordu ile İznik'e geldi; Almanya İmparatoru ile birleşti. Sultan Mesut bu büyük orduya karşı meydan savaşı vermeyi tehlikeli görüyordu. Haçlılar'ı Toros geçitlerine kadar çekti. Haçlılar, Toroslar'da müthiş zayiat vererek Antakya'ya sığındılar.

Sultan Mesut, 40 yaşlarındaki büyük oğlu Kılıç Arslan'ı sağlığında hükümdar yaptı (Bk. Kılıç Arslan II). 59 yaşında Konya'da öldü.

MEŞE

Kerestesi dayanıklı bir orman ağacıdır. Kuzey Yarımküresi'nin ılık bölgelerinde yetişir. 20-35 m. yüksekliğindedir, çapı 7 m.'ye varan geniş gövdesi vardır. 500 yıl kadar yaşar. Üç yüz kadar çeşidi vardır. Bu arada kışın yapraklarını dökmiyenleri de bulunur.

Meşe ve palamutlu bir dalı

İkiçeneklilerin gürgengiller familyasından olan meşenin «palamut» denilen yüksük içine geçmiş küçük yumurta biçiminde yemişleri vardır. Meşe uzun ömürlü, sert, dayanıklı bir tahtası, büyük bir ağaç olması bakımından çok değerlidir. Ormanlarımızın en heybetli, en büyük ağaçlarındandır.

Meşe ağacından elde edilen keresteden çok eski çağlardan beri evler, gemiler yapmada, marangozculukta faydalanılmıştır. Yakacak olarak kullanılan odunundan da kolay geçmiyen, sert, sıkı bir ateş elde edilir. Kabuğunda, palamutlarında bol miktarda tanen bulunur. Bunlar dericilikte, ham derileri sepilemekte kullanılır. Bir cins meşenin kabuğundan şişe mantarı yapılır.

MEŞHET

İran'ın başlıca şehirlerinden biri, Horasan eyaletinin merkezidir. Meşhet Suyu üzerinde, denizden 931 m. yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 300.000 kadardır.

Meşhet Türk tarihinin en ünlü şehirlerinden biridir. Tarihî Tûs şehrinin yerine geçmiştir. Zamanla şehir olağanüstü büyümüş, az yakınındaki çok büyük bir şehir olan Nişabur ile birleşir gibi olmuştur. Harunurreşit burada ölmüştür. Şiî İmamı Ali-er-Rıza'nın «meşhed»inin (türbesinin) burada olmasından dolayı şehre «Meşhed» adı verilmiştir. Meşhet X. yüzyılın ilk yıllarında Türkler'e (Gazneliler'e), 1040'ta da Gazneliler'den Selçuklular'a geçti. Tuğrul Bey bu tarihte Nişabur'da imparator ilân edildi. Bundan sonra Meşhed ile Nişabur, Selçuklu Türkleri'nin başkentlerinden biri oldu. Firdevsîler, Hayyâmlar gibi dehaları barındıran büyük bir ilim, kültür ve üniversite şehri olarak gelişti. Moğollar'dan, İlhanlılar'dan Timuroğulları'na, sonra Özbekler'e geçti.

Meşhet, Türk ve İran sanatının başlıca merkezlerinden biridir. Bu arada, Timuroğulları'nın yaptırdığı ölümsüz anıtlar bütün azametleriyle hâlâ ayaktadır.

MEŞHUT SUÇLAR (Bk. SUÇLAR)

MEŞRUTİYET

Bir hükümdarın başkanlığı altındaki parlâmento idaresine «meşrutiyet» (meşruti kırallık) denir. Osmanlı devletinde de padişahların nüfuz ve kudretlerinin Kanun-ı Esasî (Anayasa) hükümleriyle sınırlandırıldığı hükümet şekline «Meşrutiyet» denilmiştir.

I. Meşrutiyet. — Osmanlı hükümdarlarının mutlak yetkileri ilk defa, 23 aralık 1876 tarihli Kanun-ı Esasî ile kayıtlandı, hükümdarın kudreti karşısına, halk tarafından seçilen bir meclisin yetkileri de dikilmiş oldu. Artık padişahlar, diledikleri gibi değil, Kanun-ı Esasî'de belirtilen usullere, esaslara bağlı olarak, yurttaşların haklarına, hürriyetlerine riayet ederek hükümet icra etmekle mükellef tutulmuşlardı.

II. Meşrutiyet. — Bir yıl bile sürmiyen Birinci Meşrutiyet devri, II. Abdülhamit'in, Mebusan Meclisi'ni dağıtmasiyle kapandı. 33 yıl sonra, aydınların ayaklanması üzerine, Abdülhamit, yeni meclis için seçimler yapılmasını kabul ederek Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koydu (23 temmuz 1908). Bu harekete, tarihimizde İkinci Meşrutiyet denilmiştir. Bu devir, şeklen ve hukukan, 1922'de İstanbul Hükümetinin tamamiyle ortadan kalkmasına kadar devam etmiştir. Ondan sonra, önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, daha sonra (29 ekim 1923'te) Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, böylece Türk milleti, padişahlık idaresine son vererek, millî egemenlik idaresine kavuşmuştur (Bk. Osmanlı İmparatorluğu; Türkiye Cumhuriyeti).

METABOLİZMA

Besinlerin vücutta çeşitli değişiklikler uğramasına «metabolizma» denir. Yiyip içtiklerimizin, vücudumuzda türlü şekillere ayrılıp çözülmesi, bunlardan faydalanmamız, sonunda kalan artıkların dışarıya atılması hep birer metabolizma işidir. İnsanlarda olduğu gibi hayvanlarda, bitkilerde de metabolizma hayatın temel taşıdır; organlarımızı bir makinaya benzetirsek metabolizma bu makinenin işlediği maddelerin yoğrulup hal-hamur edilmesidir diyebiliriz.

Metabolizma faaliyetleri sindirim ve hareket sırasında artar; dinlenirken azalır. Ayrıca, «kalkansı bez» (tiroit) denilen iç salgı bezinin aşırı çalışması metabolizmayı hızlandırır, eksik çalışması da yavaşlatır. «Asal (esas)ın metabolizma»daki bu gibi aksaklıklar bazı hastalıkların tanınmasına yarıyan bir belirti olabilir. Bu metabolizma aksaklıkları vücut sıcaklığının ölçülmesiyle anlaşılır.

Metabolizma Faaliyetleri

Besinlerin çeşidine göre, metabolizma faaliyetleri de çeşitlidir. Başlıcalarını gözden geçirlim:

Karbohidrat Metabolizması. — Nişastalı, şekerli maddeler, daha ağızdan başlıyarak, sindirim mayalarının etkisiyle değişmeye uğrarlar. Sonunda «glikoz» denilen basit şekere dönüşerek, ince barsaktan ufacık kan damarlarına, oradan da karaciğere giderler. Karaciğer, şekerin fazlasını, özel bir nişastaya çevirerek, saklar, vücudun ihtiyacı oldukça azar azar kana vererek beslenmeyi sağlar. Ayrıca, kaslar da bir kısım şekeri depo ederler.

Vücut kendisine gereken gücün bir kısmını karbohidratların yanmasından elde eder. Bu yanma sonunda karbon dioksit gibi, su gibi birtakım artıklar ortaya çıkar ki bunlar da dışarı atılır.

Karbohidrat metabolizmasını «pankreas» denilen iç salgı bezinin hormonu «insülin» düzenler. Bu hormon olmazsa şeker metabolizması bozulur, çünkü karaciğerin, kasların fazla şekeri depo edebilmelerini insülin sağlar. Bu düzenin bozulmasından «şeker hastalığı» ortaya çıkar (Bk. Şeker Hastalığı).

Protein Metabolizması. — Proteinli besinler mide, pankreas, barsak mayalariyle «aminoasit»e çevrilir, fazlası türlü değişikliklerle «glikoz» (üzüm şekeri) olur, vücut bundan ayrıca faydalanır. Proteinli besinlerin metabolizması sonunda, üre, asit ürik, amonyak gibi işe yaramaz maddeler de gene vücuttan dışarı atılır.

Yağ Metabolizması. — Yağlı besinler pankreas bezi mayalarının etkisiyle gliserin, sabun haline girer, bunlar barsaklardan lenfa damarlarına geçerek vücuda yayılır, dokularda güc, sıcaklık doğururlar.

Yağlar, vücutta şekerle birlikte yanınca karbon dioksit ve su ortaya çıkar, bunlar dışarı atılır. Yeteri kadar şeker yoksa yağlar iyi yanamaz, asit ve aseton ortaya çıkar. Yağların yanmasında karaciğerin de payı vardır.

Şişmanlık Neden Olur

Metabolizma faaliyeti sırasında, derhal yakıt olarak kullanılmıyan fazla yağları vücut toplayıp çeşitli yerlerinde depo eder. Bu toplanışın aşırı derecesi «şişmanlık» halinde ortaya çıkar.

Şişmanlık yalnız yağlı maddeler yemekten ileri gelmez. Çünkü vücut, bazı durumlarda, şekeri de yağa çevirir.

Öte yandan, vücutta proteinler şekere, şeker de yağa dönebileceğine göre, karbohidrat, protein ve yağ gibi temel besinler metabolizmada gayet sıkı bir ilgiyle birbirine bağlanmış bulunmaktadır.

METAFİZİK [Fizikötesi]

Varlıkların duyum dışı sayılan temellerini araştıran felsefe dalına «metafizik» (fizikötesi) denir. Metafizik ilk sebebi anlamaya, Tanrı, ruh, madde, evrendeki düzen, hareket gibi şeylerin hepsini birden açıklamaya yarıyacak özü keşfetmeye çalışır.

Öyle gerçekler vardır ki, biz onları duyularımızla anlarız. Fiziğe, yani tabiata, maddeye bağlı gerçekler böyledir. Öyle gerçekler de vardır ki, onları anlamayı bize yalnız metafizik öğretir. Bunlar maddenin dışında kalan gerçeklerdir. Meselâ varlık, var olmak bir gerçektir. Ama, nedir? Hiçbir fizik dalı bize bunu öğretemez. Yalnız, zekâ, akıl, zihin sahibi yaratıkların düşünebildiği Tanrı da böyledir. Bilimle anlaşılmaz. Ruh, yokluk, evren kavramları, yani maddenin ve maddeye bağlı ölçülerin dışında kalan gerçekler, metafiziğin konusudur.

Madde biliminin ve mânevi ilimlerin ilk temellerine dayanarak, eşyanın özüne ulaşmak, akıl yoliyle öze inmeye çalışmak da metafiziğin konusudur. Bütün felsefe okulları, öbür bilimlerden daha yaygın, daha doğru, öbür bilimlerin verilerini toplu olarak anlamamıza, ispat etmemize yeterli bir başka bilgi dalının varolması gerektiğine inanmışlardır. Kant'a göre, metafizik, «akıl yolundan edinilen bilgilerin bütünü»dür; yani, ne denemenin verilerine, ne de zaman ve mekândan gelecek sezgilere hacet kalmaksızın, kavramlar yoliyle kendiliğinden zihnimizde mevcut olan bilme melekesidir. William James'e göre, metafizik, «açık ve sürekli düşünceye bilhassa yönetilmiş bir zihin gayretidir.» Auguste Comte'a göre pozitif bilimle teoloji arasında bir düşünüştür, varlıkların kendi içlerini, özlerini açıklamaya çalışır; her şeyin ulaşacağı noktanın kaynağını araştırır, olayların meydana gelişine hükmeden kanunu bulmaya uğraşır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Metafizik Nedir? (Heidegger, M. Ş. İpşiroğlu, S. K. Yetkin, 1935); Metafizik Şuur (Y. Öner, 1951); Felsefe Dersleri: Metafizik, Ahlâk, Estetik (H.-Â. Yücel, 1955); Metafizik ve Din (Malebranche, 1947).

METAMORFOZ (Bk. BAŞKALAŞIM)

METAN

Gaz halinde bir bileşiktir (CH_4). Bataklıklarda bitkilerin çürümesi, bozulması sırasında doğar. Hazar Denizi kıyılarında, Çin'de Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı bataklık kesimlerinde toprağın içinden sızan gazların bileşiminde %90 oranında metan gazı bulunur. Bu yüzden «bataklık gazı» da denir.

Bitkiler bozunurken su ve metan vererek, değişmeye, karbon yüzdesi çoğalmaya başlar. Bundan ilk doğan ürün, kömürlerin birinci basamağı olan «turb»dur. Daha sonra linyit, taşkömürü, antrasit gelir. Bu olay binlerce yıl içinde ortaya çıkar.

Kömür ocaklarında metan doğar. Kömür kütleleri arasında meydana gelen bu gaz, ocaklardaki kazı sırasında, geçitlerde havayla karışarak «grizu» (patlayıcı gaz) haline gelir. Ufak bir kıvılcım patlama için yeter, bu yüzden kazalar olur (Bk. Grizu).

Metan, hidrokarbonların en basit ilk üyesidir. Bundan dolayı, maatmen hidrokarbonlardan meydana gelen petrol içinde de bulunur. Petrol tasfiyehanelerinde elde edilen, gaz halinde bulunabilen bu ürün havaya olduğu gibi salınmaz, yakılır. Tasfiyehanelerde gece gündüz meşale gibi yanan ateş bu gazdır.

Metan gazı havada, pek parlak olmıyan bir alevle yanar. Havagazının bileşiminde de %36 oranında metan gazı vardır. Metan gazı renksiz, kokusuz bir gazdır. Yoğunluğu 0,559'dur. Suda az, alkolde biraz daha fazla erir. 80 mm. basınç altında —186°'de katılaşır.

METAPSİŞİK [Ruhötesi]

Psikolojinin sınırları dışında kalan, gerçekliği kesin olarak belirtilmiş olaylara «metapsişik» (ruhötesi) denir.

Metapsişikçilerin ileri sürdükleri düşünceye göre, canlılar iki varlıktan meydana gelir: Madde ile ruh. Madde, ruhun yoğun hale gelmişidir. Bütün kâinattaki varlıkların hepsi bir bütün meydana getirirler. Onun içindir ki, insanda var olan ruh, cesedin ölmesiyle yok olmaz; evreni bir bütün halinde görmeye yarıyan asıl varlıktan insana sinmiş bir parça olduğu için, gene ebed varlığına, ya ruh olarak, ya da bir başka vücuda geçerek, devam eder. Uzakduyum (telepati), ruya, neşe, tasa gibi ruh hallerinin hepsi birer metapsişik olaylardır.

Görüldüğü gibi, müspet bilimle bağdaşmaktan çok, metafizikle yakınlık kuran metapsişik, açıklamaktan çok yorum yoluna giden bir düşünüştür.

METE [Oğuz Han]

Mete

(? - M. Ö. 174), Hun (Kun) Hanedanı'ndan, Büyük Türk Hakanları'nın 2.'sidir. İlk Büyük Türk hakanı olan babası Teoman (Tuman)a karşı açtığı savaşta, onun öldürülmesi üzerine M.Ö. 209' da tahta geçti. 35 yıl tahtta kaldı. Bu müddet içinde Büyük Hun İmparatorluğu'nu dünyanın en geniş devleti haline getirdi. Büyük Okyanus'tan Hazar Denizi'ne, Tibet'ten, Kişmir'den Kuzey Sibirya'ya kadar uzanan bu imparatorluk 18 milyon km² kadar bir alanı kaplıyordu. Devletin beşiği, Baykal Gölü dolayları idi.

Mete, bütün Türk kavimlerini, onların yakın akrabası olan Moğollar'la Tunguzlar'ı bir araya getirdi. Sonra Hindistan'a, Hazar Denizi'ne kadar Asya'yı fethetti. Karşısında en güçlü devlet olarak, Türkler'in ezelî rakibi Çin vardı. Ünlü Çin Setti bile Mete'yi durduramadı. Mete birçok kereler bu setti aşıp Çin'in içerilerine girdi.

Bu seferlerin en ünlüsü, Mete'nin Peteng kalesinde Çin imparatoru Kao-ti'yi 320.000 kişilik ordusu ile beraber kuşatmasıdır. Tehlikenin büyüklüğünü anlıyan Kao-ti, yıllık vergi vermek, kuzey eyaletlerini Türkler'e bırakmak suretiyle barış istedi. Bu ünlü kuşatmanın felâketli günleri Çinliler'in hâfızasından silinmedi. «Peteng Kalesi altındaki felâkette yedi gün ekmek bulunmadı; asker yay çekemedi» diye başlıyan Çin halk türküsü bugün de bilinir.

Mete'nin yerine, 3. Büyük Türk Hakanı olarak, oğlu Laoşang geçti. Mete, sonradan Türkler arasında «Oğuz Han» diye anılagelmiştir. Hakkında birtakım tarih gerçeklerini de içine alan muhteşem bir efsane teşekkül etmiştir. Mete, eski Türk tarihinin en büyük kişilerinden biridir (Bk. Teoman; Hunlar; Oğuzlar; Oğuz Kağan Destanı; Türkler).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mete (Y. Osman, 1933); Mete'nin Tatung-Fu Çin Sındığı Savaşı (Ö. H. Bıyıktay, 1935); Mete'nin Çalışma Yolları (M. Uzunoğlu, 1949); Mete ve Alpaslan (H. Yıldız, 1960).

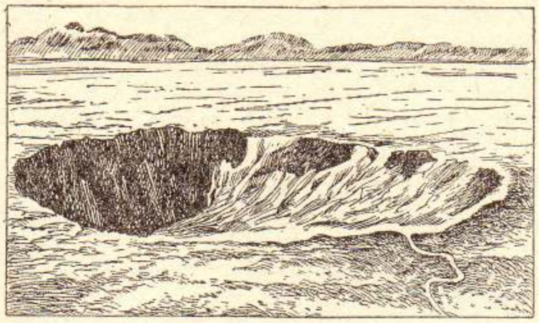
METABOLİZMADA 6 ÇEŞİT BESİNE İHTİYACIMIZ VAR

Hayatın devam ettirilebilmesi için vücudun gerektirdiği başlıca altı çeşit besin vardır. Bunlar proteinli maddeler, karbohidratlar, yağlar, mineralli maddeler, su ve vitamin gibi genel gruplara ayrılırlar. Normal olarak, vücudumuz her gün 2500 gram su, 25 gram tuz, 280 gram karbon, 16 gram azot, 2300-2400 kalori arasında bir değer taşıyan enerji kaybeder. Bu kayıpları karşılamak için almak zorunda olduğumuz besin çeşitlerinden her birinin ayrı ayrı görevleri, faydaları vardır (Bk. Besinler). Bu besinlerin, metabolizma sırasında vücudumuza sağladığı faydalar şunlardır: Proteinli maddeler hücrelerdeki canlı maddenin yeniden oluşmasını, çoğalmasını sağlar. Karbohidratlar oksijenle birleşerek, yani yanarak, hücreler için gerekli enerjiyi doğurur. Yağlar ısı, enerji meydana getirir. Mineralli maddeler kaybedilen tuz, kalsiyum, fosfor, demir, iyot gibi, vücudün sıhhati için çok gerekli maddeleri yerine koyar. Su kan dolaşımına yardım eder. Vitaminler metabolizma olayında öteki besinlerin bir tamamlayıcısı olur.

METEOR

Atmosferde geçen, rüzgâr, yıldırım, dolu, yağmur gibi olaylara toplu olarak «meteor» denir (Bk. Meteoroloji). Bu arada, yerçekimine kapılarak düşen göktaşlarına da «meteortaşı» denilmiştir. Akanyıldızlar da yere düştükleri zaman «göktaşı» (meteortaşı) adını alırlar (Bk. Akanyıldız).

Göktaşlarının çok büyük bir kısmı atmosferde yanıp kaybolur, yere düşmezler. Düşenler «taş» ve «demir» meteortaşları olmak üzere iki çeşittir. Birinciler, içinde demir zerreleri bulunan çeşitli taşlardan meydana gelmiştir. Bunların bazısı yanardağlardan püsküren lav kalıntılarını andırır. Taş meteortaşlarının çoğunun yapısı bildiğimiz taşlardan farklıdır. Demir meteortaşlarının hemen

Arizona (Amerika)da Winslow yakınlarındaki dev bir meteorun açtığı kraterin çapı 2 km.'ye, derinliği de 170 m.'ye yakındır.

hepsi nikelle karışık demirdir. Bazılarında bakır, fosfor, kobalt, kükürt bulunduğu gibi karbon dioksit, azot, hidrojen de bulunur.

Meteortaşları uzaydan Dünya'ya gelen biricik şey olmaları bakımından çok önemlidir. Ele geçen meteortaşları müzelere gönderilir, bilginler bunları büyük bir dikkatle incelerler.

Amiral Peary'nin Grönland'dan getirdiği demir meteortaşiyle, Hobe Meteortaşı şimdiye kadar bilinen meteortaşlarının en büyüğüdür. Peary'nin getirdiği taş 36,5 ton, Güneybatı Afrika'da bulunan Hoba Meteortaşı ise 66 ton ağırlığındadır.

Meteortaşı Kraterleri

Dev boydaki meteortaşları Dünya'ya çarpınca, derin çukurlar açarlar. Son derece büyük bazı taşların yeryüzünde aydaki kraterlere benziyen kraterler açtığı görülmüştür. Bu kraterlerin en önemlisi Kuzey Amerika'da Arizona (A.B.D.) ve Quebec (Kanada)dadır.

Arizona'daki kraterin çapı 2 km.'ye yakındır, derinliği de 170 m. kadardır. Bundan 30.000 yıl kadar önce meydana geldiği sanılan bu dev krater üzerinde jeologlar uzun incelemeler yapmış, bunu ancak milyonlarca ton ağırlığında bir meteortaşının açabileceğine kanaat getirmişlerdir. Kraterin içinde, düşen meteortaşını görmek mümkün değildir. Yapılan araştırmalarda kraterin çevresinde demir meteortaşları görülmüş, bunun üzerine

Kuzey Kutbu kâşiflerinden Peary'nin Grönland'da bulduğu Ahnighito meteoru 36,5 ton ağırlığındadır.

bu dev meteortaşının yerin dibine gömüldüğü tahmin edilmiştir. Gerçekten, yapılan çalışmalar sonunda 350 m. derinlikte nikel-demir parçalarına raslanmıştır. Burasının meteortaşının üst yüzü olduğu sanılmaktadır.

Quebec'teki meteor kraterinin çapı ise 4 km.'ye yakındır. Binlerce yıl önce meydana geldiği sanılan bu kraterin de derinliği 400 m.'yi bulur.

Yakın zamanlarda en büyük meteortaşı 1908'de Sibirya'ya düşmüş, düştüğü yerin 50 km. çevresindeki bütün ağaçlar yanıp kavrulmuştur. 1923'te yapılan bir keşif sırasında krater bulunmuşsa da meteortaşına raslanmamıştır.

METEOROLOJİ

Hava durumunu önceden öğrenmek için atmosfer şartlarını inceliyen bilime «meteoroloji» denir. Meteorologlar atmosfer şartlarının iklim ve hava durumu ile olan ilgisini incelerler. Deniz ve hava ulaştırmasının çok geliştiği çağımızda hava durumunun önceden bilinmesi birçok bakımlardan faydalı olmaktadır. Bütün önemli ülkelerin meteoroloji istasyonları vardır.

Hava Durumu Nasıl Öğrenilir

Hava durumunu tahmin edebilmek için her şeyden önce aynı anda birçok yerlerdeki hava durumunun nasıl olduğunu bilmek gerekir. Bu bilgilerin en önemlisi hava basıncı, nemlilik derecesi, rüzgârın doğrultusu ve hızıdır. Bunlardan başka, bulutların cinsi, yağmur miktarı da bilinecek şeyler arasındadır.

Meteoroloji istasyonlarının en önemli aletleri «barometre», «termoemtre», «higrometre», «anemometre», «yağmur ölçekleri»dir. Barometre, havanın basıncını; termometre, sıcaklığını; higrometre, havanın nemlilik derecesini; anemometre rüzgârların hızını; yağmur ölçekleri de düşen yağmurun miktarını ölçmeye yarar. Bu bilgilerin toplanmasından sonra sıra hava durumu hartasının çizilmesine gelir.

Hava Durumu Hartası

Hava durumunu gösteren hartalar bütün bir ülke ölçüsünde yapıldığı gibi, küçük bölgeler için de yapılır. Hattâ bazı uçak alanlarının meteoroloji istasyonları, alanın hava durumunu her saat başı yaptıkları hartalarla belirtirler. Bu hartalarda alçak, yüksek basınç alanları, rüzgârın doğrultusu, hızı, görüş uzaklığı, sıcaklık, yağmur durumu, bulutların yüksekliği belirtilir.

Küçük yerlerin meteoroloji hartasını yaparken olduğu gibi büyük bölgelerin bu cins hartasını yaparken de eşbasınç ve eşsıcaklık eğrilerinden faydalanılır (Bk. Eşbasınç Eğrileri; Eşsıcaklık Eğrileri). Eşbasınç ve eşsıcaklık eğrileri, barometre ve termometreden faydalanılarak yapılır (Bk. Barometre; Termometre).

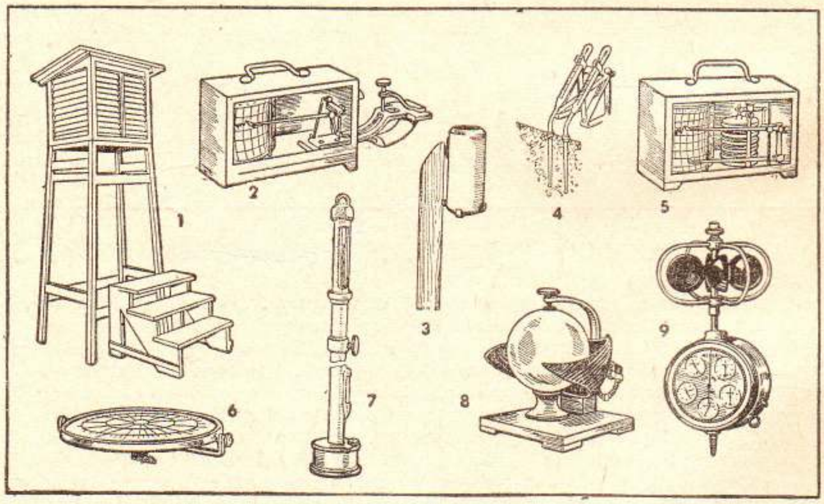
Hava tahminlerinin doğru çıkıp çıkmaması, her şeyden önce, tahmin edilen zamanın uzaklığına, yakınlığına bağlıdır. Uçaklar için yapılan hava tahminleri, genel olarak, 12 saatlik, hattâ daha kısa bir süre için olur. Bu tahminler %95 doğru çıkar. Bir gün sonrası için yapılan tahminlerin %85-90 doğru çıktığı görülmüştür. Tahmini yapılan süre uzadıkça yanılma ihtimali artar.

Hava durumunun bilinmesi uçaklar, gemiler için olduğu kadar günlük hayatımız için de faydalıdır. Yolculuklarımızı, kır gezintilerimizi düzenlemekte meteoroloji haberlerinin faydası olur. Tarım için de hava durumunu önceden bilmenin paha biçilmez değeri vardır.

Hava durumunun öğrenilmesinde balonlardan da faydalanılır. Özel balonlara bağlanan meteoroloji aletleri kilometrelerce yukarı çıkarılır. Bu aletler, otomatik bir telsizle, atmosferdeki hava durumunu meteoroloji merkezine bildirir. Balon patlarsa ona bağlı olan aletler paraşütle yere iner.

Türkiye Meteorolojisi

Türkiye'nin meteoroloji merkezleri Ankara'daki Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü'ne bağlıdır. 1925'te yurdumuzda meteoroloji işlerinin önemle ele alınması lüzumu üzerinde durulmuş, o zamanlar Tarım Bakanlığı'na bağlı bir Meteoroloji Enstitüsü ile Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bir hava rasat teşkilâtı kurulmuştu. 1937'de kabul edilen bir kanunla bu iki teşkilât Başbakanlığa bağlı Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü'ne alındı. Bu teşkilâtın başlıca gö-

METEOROLOJİDE KULLANILAN BAŞLICA ALETLER

1 — İçinde termometre vs. gibi ölçü aletlerinin bulunduğu siperlik; 2 — Havanın ısısını ölçüp kaydeden alet; 3 — Gölge ölçen alet; 4 — Toprağın ısısını ölçen alet; 5 — Hava basıncını kaydeden alet; 6 — Bulutları kaydeden alet; 7 — Civalı barometre; 8 — Güneş ışınlarının süresini kaydeden alet; 9 — Rüzgârın hızını ölçen alet

revleri, yurdun tarım, savunma, sağlık bakımlarındamn gerekli olan iklim bilgilerini derleyip yayınlamak; sivil ve askerî uçuşlara yararlı olacak meteoroloji şebekeleri kurmak; deniz seferlerini korumak için kıyılarda, sivil ve askerî deniz taşıtlarında meteoroloji istasyonları kurmak vs.'dir.

Devlet Meteoroloji İstasyonu'na bağlı olarak Esenboğa (Ankara), Yeşilköy (İstanbul) milletlerarası meteoroloji istasyonlarından başka, 10 kadar millî ve askerî meteoroloji istasyonu, 50 kadar «klimatolojik meteoroloji» istasyonu, ayrıca 300 kadar da yağış istasyonu vardır.

Meteoroloji istasyonlarından 100'e yakın bir kısmı alıcı-verici telsizle donatılmıştır. Bunların gözlemleri günlük, 6 saatlik, 3 saatlik, 1 saatlik raporlar halinde Umum Müdürlüğün İstidlâl Bürosu'na bildirilir. Burada alınan haberlere göre meteoroloji hartaları yapılır. İstidlâl Bürosu'nun vardığı sonuçlar milletlerarası anlaşmalara uyularak, Umum Müdürlüğün Ankara'daki özel verici telsiz istasyonundan bütün dünyaya bildirilir. Bu büronun yaptığı tahminlerin %80-85 doğru olduğu görülmüştür

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Meteoroloji Hakkında Umumi Bilgiler (H. T. Konor, 1959). Atmosfer Fiziğine Giriş (Prof. P. Raethjen'dan çev. A. Özkarahan, 1956); Meteoroloji Rasatları (B. Sükan, 1953); Meteoroloji (çev. F. Tunçer, 1949); Meteoroloji: Genel Bilgiler (İ. Derenel, 1946); Meteoroloji, İklim ve Ziraat (Dr. U. Çölaşan, 1959).

METODOLOJİ [Yöntebilim]

Mantık biliminin bir bölümüdür. Araştırmalara uygun gelecek türlü yöntemleri (metotları) inceler.

Bilim araştırmalarında bir inceleme usülünün hangi hallerde önceden plânlanmış, programlanmış olarak gerçekleştirilmesinin daha elverişli olacağı, hangi hallerde, ya da konularda varılacak hedefe ulaşmak için plânsız olarak işe başlayıp araştırmalar ilerledikçe inceleme usulünde değişiklikler yaparak en güvenilir şekilde sonuç alınacağı metodoloji sayesinde açığa çıkar.

Bu düşünce çeşidi, Eski Yunan mantıkçılarından beri biliniyordu. Ancak, kendi başına bir dal meydana getirmesi, kendi üzerinde yapılan tartışmalar daha sonradır. Mantıkla ilgili her düşünür, mutlaka metodolojiye çarpmış, ya ondan faydalanmış, ya da Kant'ın yaptığı gibi, kendi çağına kadar kabul edilmiş metodoloji kavramına itiraz ederek ona yeni bir şekil vermeye çalışmıştır.

METRE

Uzunlukları ölçmeye yarıyan birimdir; uzunluk birimleri için temel sayılır. Onar onar büyüyen üskatları, onar onar küçülen askatları vardır.

Üskatları: Dekametre (dam): 10 m.; hektometre (hm): 100 m.; kilometre (km): 1.000 m.

Askatları: Desimetre (dm): 1 m. nin onda biri; santimetre (sm): 1 m. nin yüzde biri; milimetre (mm) 1 m. nin binde biri.

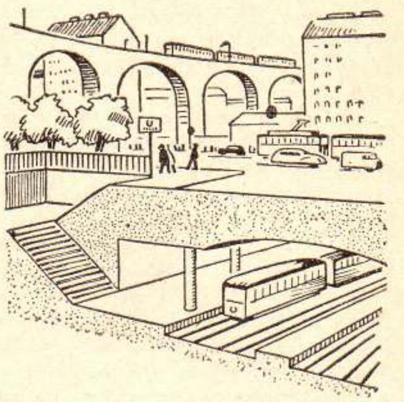
Metre 1 meridyen dairesinin 40.000.000' da biri olarak tesbit edilmiştir. Yeryüzündeki bütün metrelerin birbirine eşit olması istenir. Bunu sağlamak için bir tane örnek kabul edilmiştir, bütün öteki metreler bununla karşılaştırılarak kontrol edilirler. Bu örneğe «etalon» denir. Metre etalonu, Fransa'da Sevres'de Uluslarası Ağırlık ve Ölçüler Bürosu'nun yeraltı mahzeninde saklanır, iridyumlu plâtinden yapılmış bir çubuktur. Bu çubuk üzerine iki çizgi çizilmiştir. iki çizgi arasındaki uzaklık 1 m. dir. Yalnız madenler ısınınca uzadıkları için, bu iki çizgi arasındaki uzaklık da sıcaklıkla değişecektir. Bunun için, çubuk ancak 0 dayken iki çizgi arasındaki uzaklık 1 m. kabul edilmiştir. Buna benzer bir etalon metre de Washington (D. C.) Standartlar Bürosu'nda bulunur.

METRE SİSTEMİ (Bk. ÖLÇÜLER)

METRO

Büyük şehirlerdeki elektrikli yeraltı tirenlerine «metro» denir. Bu tirenler, trafiğin yükünü yeraltına çekip, caddelerin kalabalığını azalttığı için, büyük şehirlere bir çok fayda lar sağlar. New York, Londra, Paris gibi kalabalık şehirlerde metrolar, yeraltında birbirini kesen tünellerden, geçitlerden meydana gelmiş bir ağ gibidir.

Bu çeşit bir ulaşma düzeni ilk olarak 1863 te Londra'da açılmıştır. Bugün Londra şehri altında, şehrin bütün semtlerine uğrıyan, bütün sayfiye yerlerine kadar işliyen beş tane, metro düzeni bulunmaktadır. İngilizler, Londra'daki bu metrolara «tube» (tüp) derler Londra metrolarından bazıları o kadar derindedir ki, yolcular bunlara binmek için asansörlerle inerler.

Bir metro kesiti

New York'un metrosu da dünyanın en büyük yeraltı tren düzenidir. Yapılışındaki özellikler bakımından da çok ilgi çekicidir. Amerika'da metronun ilk açıldığı şehir Boston' dur. Boston'un 2.500 metrelik kısa bir mesafede işliyen bu ilk metrosu 1898'de açılmıştır. New York'taki metronun ilk hattı 1904'te açılmış, önce yalnız iş için kullanılmıştır. Chicago'daki metro, şehrin tam iş merkezinin altında bulunmaktadır. 112 kilometrelik bir mesafede işliyen bu metrodan yalnız yük taşınmasında faydalanılır. Bundan başka Chicago'da yolcular için işletilen, 1938'de açılmış bir metro daha vardır.

Metroların çeşitleri

Bugüne kadar yapılmış olan metrolarda uygulanan iki çeşit usul vardır. Bunlardan bi-

İSTANBUL TÜNELİ

İSTANBUL'da Beyoğlu ile Galata'yı birbirine bağlıyan tünel, yurdumuzun tek metrosudur. Burada bir tünel açılması fikrini ilk defa Galata yokuşunu çıkarken çok yorulan bir Fransız turisti ortaya atmıştır 1867'de İstanbul'a gelen Henri Gavan adındaki Fransız mühendisi, 1869'da yeniden İstanbul'a gelerek bu işin imtiyazını aldı, tüneli açmak için sermayedar aramaya başladı. Sonunda İngilizler'le anlaşarak «The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera» şirketi kuruldu.

Tünelin kazılması sırasında çıkan toprak Tepebaşı'nda yamaçtan aşağı döküldü. 1874'te kazı işi bitti, 626 m. uzunluğundaki tünel (metro) çalışmaya başladı.

İlk tünel arabalarının yanları açıktı, elektrik tertibatı da olmadığından gaz lâmbalariyle aydınlatılırdı. İlk seferler başlarken doğrudan doğruya insanların taşınması uygun görülmedi, önce hayvanlar taşındı. Bir kaza olmadığı görülünce, tünel, 17 ocak 1875'te törenle açıldı. Bu devrede yolcuların hemen hepsi ayakta gider gelirdi. Yolcular turnike usuliyle içeri girerler, bir defalık geçiş ücreti olan 10 parayı verenler turnikeden geçerdi. Halk bu yeni vasıtaya öyle rağbet etmişti ki, tüneli 170.000 İngiliz lirasına mal eden şirket bir yılda 50.000 altın kâr sağladı.

Uzun müddet şirketler tarafından işletilen tünelin işletilmesi 1939'da hükümete geçti, İ.E.T.T. idaresine devredildi.

Tünel normal olarak günde 25.000, olağanüstü günlerde de 40.000 yolcu taşır. Günde 225 sefer yapılır. Genişliği 6,60 m. olan tünelde iki hat döşelidir Aynı anda iki baştan kalkan vagonlar bu raylar üstünde hareket ederler. Tünel vagonları çelikten örme kayışlarla yürütülür. Beyoğlu tarafındaki terminalin karşısında, sokağın öbür tarafındaki binanın zemin katında bulunan 150'şer beygirlik iki buhar makinası vagonları çekmeyi sağlıyan gücü verir Bu makinalara çok büyük iki çark bağlıdır. Makinalar çalışmaya başlayınca biri çelik halatı sarar, öbürü de koyuverir. Tünelin içindeki elektrik hattı aydınlatma, kapıları açıp kapama için gereken elektriği verir.

Vagonları çeken çelik kabloları uzmanlar sık sık incelerler, dayanıklığının azalıp azalmadığını kontrol ederler. Bugüne kadar kablo kopması yüzünden altı kaza olmuştur. Bu kazalardan ilki 1876'da, ötekiler 1902, 1918, 1921, 1943 yıllarında oldu. Altıncı kaza birkaç yıl sonra olmuşsa da vagonlar durdurulduğundan ölen, yaralanan olmamıştır.

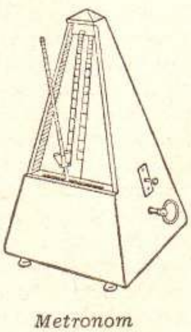
rinde, yer yukarıdan kazılır, açılan çukurların içinde metro düzeni yapıldıktan sonra üzeri yeniden örtülür, kaldırımla döşenir. Bunlar da metronun geçmesi için açılan tüneller dik dörtgen biçiminde olur.

İkinci usülde, toprak dipten istenilen derinlikte oyulur. Bunlarda tüneller ya daire, ya da yarım daire biçiminde olur. Her iki çeşitle de öncelikle ele alınan en önemli husus, tünelin havalandırılma işidir.

Londra'daki ilk metrolarda lokomotifler buharla çalışıyordu. 1890'da yerini elektrikli lokomotifler aldı.

Bizde ilk ve tek metro, İstanbul'da «tünel» diye anılan yeraltı hattıdır. Beyoğlu'nda Tünelbaşı denilen yüksek mevkiyle Galata'yı birbirine bağlıyan bu tünel 626 m. uzunluğundadır. 1874'te işletmeye açılmıştır.

METRONOM

Metronom

Temporaların hız derecelerini göstermeye yarıyan bir alettir, basit bir saatin aletine benzer bir cihazı içine alan piramit biçimi bir kutudur. Kutunun önü açıktır. Boylu boyunca uzanmış bir madenî plâkada 40'tan 208'e kadar rakamlar yazılıdır. Bu plâkanın önündeki göstergenin ağırlığı hangi rakamın önüne getirilirse, alet o derecede ağır veya yürük «tik-tak» lar yapar.

Her müzik parçasının başında, parçanın hareketini gösteren bir rakam bulunur, bu rakamın notanın hangi kıymetine (yani ikilik mi, dörtlük mü, sekizlik mi olduğuna) göre değer alacağı da işaret edilir. Böylece, meselâ dörtlük bir notanın 120 rakamına eşit olduğu işaretlenmişse, o parça bir dakika içinde 120 tane dörtlük nota geçecek harekette çalınacak demektir.

METTERNİCH, Prens (1773 - 1859)

Metternich

Avusturyalı bir devlet adamıdır. Napoleon Savaşları'ndan sonra Avrupa'da hürriyetçiliğin yayılmasına engel olmak için savaşların önderliğini yapmış, 1815 - 1848 yılları arasında 33 yıl Avrupa siyasetini elinde tutmuştur.

Matternich, 1773'te Coblenz'de doğdu. Strasbourg Universitesi'nde okuduktan sonra 1794'te Viyana'ya gitti. Burada, Avusturya Konsolosu olarak bulunan Prens Wenzel Kaunitz'in torunu ile evlendi. Bu evlilikle aynı zamanda kendine büyük bir servet sağlamıştı. 1797'de siyasî hayata karıştı. Bir diplomat olarak Prusya'da, Rusya'da, Fransa'da bulundu. Avusturya ile Fransa arasında savaş çıkınca, Napoleon, Metternich'in Fransa'da alakonulmasını emretti. Metternich, bir süre sonra serbes bırakılınca Avusturya'ya döndü, dış işleri bakanı oldu. Metternich kırk yıla yakın bir zaman için Avusturya'nın siyasetini yönetti. Kendisine prenslik verildi, Avusturya Başbakanı oldu. Wagram Savaşı'ndan sonra Marie Louise'in Napoléon'la evlenmesi ve Rusya'ya karşı bağlaşmak için Fransa ile pazarlığa girişti. Bir sonuç alamayınca Napoléon'a karşı Rusya ve Prusya ile işbirliği yaptı.

Metternich'in ihtilâlci düşüncelerin düşmanı olarak Avusturya'da, İtalya'da uyguladığı siyasi şiddet rejimi 1848 ihtilâllerinin doğmasına yol açmıştır. Bu sırada Viyana'da yapılan ihtilâlle Metternich görevinden uzaklaştırılmış, İngiltere'ye gitmek zorunda kalmıştır. Viyana'ya ancak 1851'de dönmüştür.

MEVLÂNA (Bk. CELÂLEDDİN RÛMÎ)

MEVLEVİLİK

Mevlâna Celâlettin Rûmî tarafından kurulan, oğlu Sultan Velet tarafından düzenlenen bir tarikattır. (Bk. Celâlettin Rûmî, Sultan Velet). Tarikatin başına «çelebi» denirdi. Çelebi, Mevlânâ'nın torunları arasından seçilir, Konya'da Mevlânâ'nın türbesi olan dergâhta oturudu. Çelebi'nin özel bir mevkii, büyük nüfuzu vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı şehirlerinde birer mevlevihane bulunduğu gibi, İstanbul'da büyük teşkilâtlı Mevlevî dergâhları vardı. Mevlevihanenin başına öteki tarikatlerde olduğu gibi «şeyh» denirdi. Şeyh, «dede» ler arasından seçilirdi; yalnız, şeyhliği Çelebi'nin tasdik etmesi şarttı. «Dede» 1.001 günlük çileyi tamamlıyan dervişe verilen addı.

Mevleviliğin en ilgi çekici tarafı âyinleriydi. Bu âyinler halka açıktı. İstanbul mevlevihanelerindeki âyinlere Padişahlar da seyirci olarak katılırlardı. Âyinde, «mutrıp» denilen saz heyetiyle «âyinhân» denilen okuyucular bir «âyin-i şerif » çalıp okurlar. Dervişler de bu nağmeye uyarak, «semâ» raksı yaparlar, kendilerinden geçercesine dönerlerdi.

Mevlevi müziği, dinî Türk müziğinin iki kolundan biri olan «tasavvuf müziği»nin en önemli bölümüdür. Mevlevihaneler, yüzyıllarca konservatuvar yerini tutmuş, birçok değerli bestekârlar buradan yetişmiştir.

Bir âyin bir saatten fazla sürerdi. Güfte, mutlaka Mevlâna'nın şiirlerinden seçilirse de Sultan Velet'in, başka Mevlevî şairlerinin şiirleri de bestelenmiştir.

Mevlevi dervişlerinin Semâ raksı

MEVLİT [Mevlût]

Hz. Peygamber'in doğduğu geceye bu doğumu anlatan eserlere «mevlit» denir. Mevlit Kandili Arabî aylardan rebrülevvelin 12 nci gecesidir, bugün kullandığımız takvimde bu tarih her yıl başka bir güne gelir (Bk. Arabî Aylar).

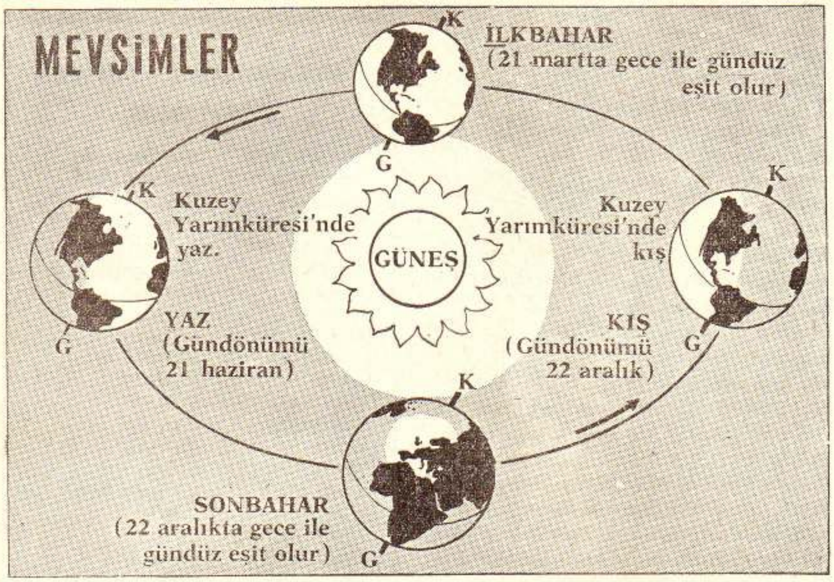
Peygamber'in doğum gününü kutlamak üzere yapılan törenlerde okunmak üzere çeşitli «mevlit» ler yazılmıştır. Bunların edebiyatımızda en ünlüsü Bursalı şair Süleyman Çelebi'nin «Mevlit» idir. (Bk. Süleyman Çelebi). Aruz vezninin «fâilâtün, fâilâtün fâilün» vezniyle yazılmış olan «Mevlit»

Allah âdın zikridelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işdê her kula

beytiyle başlar. Altı bölümdür: 1 - Münacat (Tanrıya yakarış); 2 - Velâdet (Peygamberin doğuşu); 3 - Risâlet (Peygamberliğinin gelişi); 4 - Miraç (göğe yükselerek Tanrı'yla görüşmesi); 5 - Rıhlet (ölümü); 6 - Dua.

Süleyman Çelebi'nin mevlidi, benzerlerinden o kadar üstündür ki, yazıldığı günden beri Osmanlı Türkleri arasında yayılmış, okunan hemen tek eser haline gelmiştir. Son derece güzel, sade, dokunaklı, sesle okunmaya elverişli şekilde yazılmıştır. Kaynağını dinden gelme bir heyecandan alan lirik bir eserdir.

Mevlit töreninin kendine göre usulü vardır. Evlerde, konaklarda, camilerde, doğum, ölüm, anma gibi vesilelerle de mevlit okutulur. Mevlitten önce, «mevlithân» denilen hâfızlar, çeşitli dualar okurlar. Ondan sonra ya bir mevlithân, çoğunlukla da birkaç mevlithân kısım kısım eseri yüksek sesle, besteyle okurlar. Mevlitten sonra oradakilere şeker dağıtmak, tören sırasında gül suyu serpmek de âdettir.

Mevsimler Her Yerde Aynı Değildir Kuzey Yarımküresi'yle Güney Yarımküresi'nde Tamamen Birbirlerinin Zıddıdır

MEVSİMLER, yılın 4 bölümünden birine denir. Dünyamızdaki gece, gündüz uzunluklarının, ısının bir yıl içinde belli değişmelere uğraması, yılı «mevsimler» diye adlandırdığımız dört bölüme ayırır. Bunlar «İlkbahar» «Yaz», «Sonbahar», «Kış» tır.

Kuzey Yarımküresi'nde mart, nisan, mayıs ayları ilkbahar; haziran, temmuz, ağustos ayları yaz; eylûl, ekim, kasım ayları sonbahar; aralık ocak, şubat ayları da kıştır. Güney Yarımküresi'nde mevsimler bunun tam tersi olarak geçer. Burada ilkbahar eylûl'de, yaz aralık'ta, sonbahar mart'ta, kış da haziranda başlar.

Mevsimler neden ileri gelir

Mevsimler Dünya'nın Güneş çevresindeki dönüşü sırasında değişik durumlara girmesinden meydana gelir. Bu dönüşü yaparken Dünya, Güneş'in çevresinde tam bir daire değil, bir elips (yumurta biçiminde bir çizgi) çizer. Bundan dolayı güneşten bazan uzaklaşır, bazan yaklaşır; gene bazan güneşin ışınları yeryüzüne dikey, bazan da eğik gelir.

İşte, bir yıl içinde Dünya'nın güneş ışınlarının değişik şekillerde, değişik kuvvette olması ile mevsimlerin arasındaki sıcaklık farkı, gece, gündüz sürelerinin mevsimden mevsime değişmesi meydana gelir.

Dünya, Güneşin çevresinde tam bir daire çizerek, aynı zamanda eğik olmıyarak dönseydi Güneş ışınları dünyanın yalnız ekvator bölümüne tam dik olarak düşecek, ekvatordan kutuplara doğru gittikçe ışınlar daha eğik olarak geleceklerdi. Buna göre, güneş ışınları ne kadar dik gelirse o kadar çok sıcaklık vereceğinden, en çok ekvator bölgesi ısınacak, bu ısınma derecesi ancak kutuplara doğru gidildikçe azalacaktı. Yalnız, o durumda, dünya üzerinde bir nokta yılın hangi ayı, günü olursa olsun, güneş ışınlarını belli bir açıdan alacaktı. Durum böyle olunca da mevsimler meydana gelmiyecek, her yer, bütün yıl boyunca aynı sıcaklık derecesinde kalacaktı. Gene bu durumda, dünyanın karanlık, aydınlık kısımları tam kutuplar üzerinden geçen bir sınırla ayrılacak, dünya üzerinde her yerde geceler, gündüzler birbirine eşit olacak, bu hal bütün yıl boyunca hiç değişmiyecekti.

Gerçekte durum böyle değildir. Dünya, yörüngesi üzerinde, Güneş'in çevresinde dönerken ekseni bazan güneşe doğru, bazan da geriye doğru eğik bulunuyor.

Dönenceler nedir

Bundan dolayı güneş ışınları ekvator üzerine dik olarak gelemiyor. Dünya'nın ekseni güneşe doğru eğik olduğu zaman güneş ışınları ancak ekvatorun 23° (derece) 27′ (dakika) kuzeyindeki bir noktaya dik olarak geliyor Bu noktadan geçen paralel dairesine «Yengeç Dönencesi» adı verilir. Güneş ışınlarının Yengeç Dönencesi'ne dik olarak gelmesi 21 hazirana raslar. Bu tarih, Kuzey Yarımküresi'nde yaz mevsiminin başlangıcıdır. Dünyanın eksenì güneşten geriye doğru eğik olduğu zaman ise, güneş ışınları ekvatorun bu sefer 23° 27′ güneyindeki bir noktaya dik olarak düşüyor. Bu noktadan geçen paralel dairesine de «Oğlak Dönencesi» adı verilir. Güneş ışınlarının Oğlak Dönencesi'ne dik olarak geldiği tarih 21 aralıktır. Bu da Güney Yarımküresi'nde yaz mevsiminin başlangıcıdır.

Dünya yörüngesi üzerinde ilerlemeye devam ettikçe, 21 hazirandan 21 aralığa kadar geçen 6 ay içinde güneş ışınlarının dikey olarak geldiği yerler Yengeç Dönencesi'nden Oğlak Dönencesi'ne doğru yer değiştirir. 21 Aralıktan 21 Hazirana kadar, yani yılın geri kalan 6 aylık yarısında ise güneş ışınlarının dik olarak geldiği yerler bu sefer Oğlak Dönencesi'nden Yengeç Dönencesi'ne doğru yer değiştirir.

Demek ki bir yıl içinde, güneş ışınlarının dik olarak geldiği yerler iki dönence arasında gidiş - geliş şeklinde bir hareket yaparlar. Öyleyse, bu gidiş dönüş sırasında güneş ışınlarının iki kere de ekvatorun üzerine dik geldiği oluyor. Bu durum da 21 mart ve 23 eylûl tarihlerinde meydana geliyor. Güneş ışınlarının ekvatora dik olarak geldiği bu durumlara «ekinoks» denir. Ekinoks durumu 21 martta meydana geldiği zaman Kuzey Yarımküresi'nde de sonbahar başlar. 23 eylûl'deki ekinoks durumunda da bunun tersi olur.

Böylece 21 haziran, 23 eylûl, 21 aralık, 21 mart tarihleri, mevsimlerin sonunu ve başlangıcını belli eden dönüm noktalarıdır. Bu mevsimlerden, Kuzey Yarımküresi'nde 21 haziran 23 eylûl arasına, Güney Yarımküresi'nde 21 aralık 21 mart arasına raslayan yaz mevsimi, güneş ışınlarının yeryüzüne en dik olarak geldiği süre olduğundan en sıcak mevsimdir. Kuzey Yarımküresi'nde 21 mart 21 haziran arasına raslayan sonbahar, havanın gittikçe soğumaya başladığı, ağaçların yapraklarını döktüğü mevsimdir. Kuzey Yarımküresi'nde 21 aralık - 21 mart, Güney Yarımküresi'nde 21 haziran - 23 eylûl arasına raslıyan kış, güneş ışınlarının yeryüzüne en eğik olarak geldiği mevsim olduğundan çok soğuk, genel olarak, karlı geçer. Kuzey Yarımküresi'nde 21 mart - 21 haziran, Güney Yarımküresi'nde 23 eylûl 21 aralık arasına raslıyan ilkbahar güneş ışınlarının yavaş yavaş yeryüzüne gittikçe daha dik gelmeye başladığı mevsim olduğundan bu sırada tabiat yeniden canlanır, ağaçlar yapraklanır, kışın soğuğundan kaçan kuşlar geri döner.

MEXİCO

Meksika'nın başkentidir. 5,5 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir. Ülkenin merkezinden biraz güneyde, Mexico Vâdisi'ndeki yüksek bir plâtonun üzerinde, denizden 3.356 m. yüksekte kurulmuştur. Bulunduğu vâdiyi çeviren yüksek dağlardan dolayı güzel bir iklimi vardır, yazlar bile, çok sıcak geçmez. tabiî güzellikleriyle ün salmış bir şehirdir. Güneydeki sıradağların üzerinden görülen, tepeleri karlı birer yanardağ olan Popocatepetl ile İxtacihuatl dağları, şehrin güzelliğini bir kat daha artırır.

Mexico bir bakıma bir tezatlar şehridir. Burada, dar sokak kaldırımlarının üzerinde mallarını satmak için pazar kurmuş Kızılderililer'in yanında geniş, iyi ışıklandırılmış caddelerden geçen son model arabalara, şık insanlara raslamak; tarihî yapıların, Aztek tapınaklarının yanında modern apartmanlar, oteller, lokantalar, dükkânlar, gökdelenler görmek mümkündür.

Mexico'nun en ünlü binalarının başında, Amerika'nın en eski, en güzel kiliselerinden biri olan Büyük Kilise gelir. Bu bina, eski bir Aztek tapınağının temelleri üzerine yapılmıştır. Üçyüz yıllıktır. Mexico'nun diğer önemli binaları, Montezume Sarayı adlı tarihî bir binanın kalıntıları üzerine yapılmış olan Millî Saray, çok değerli arkeoloji eserlerinin saklandığı Millî Müze, 1934'te yapılan Güzel Sanatlar Sarayı, Üniversite, San Carlos Galerisi, Millî Kütüpane'dir.

Mexico son yıllarda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra endüstri bakımından çok gelişmiştir. Bunların arasında en önemlileri, dokuma, sigara, puro, boya, cam, mobilya, giyim eşyası, ayakkabı, mozaik, mücevher, gümüş eşya endüstrileridir.

MEYAN

Meyan

Yurdumuzda çokça yetişen, kökleri hekimlikte kullanılan, baklagillerden bir ağaççıktır. «Boyan», «pıyan» da denir. Yumru kökleri, beyaz, mavimsi çiçekleri, baklayı andıran meyvaları vardır. Boyu 1 m. kadardır. 1,5 m.,yi bulduğu da olur. Köklerinde şekerli bir tat vardır. Bundan şerbet yapıldığı gibi, sıkılarak çıkarılan suyuna da «meyan balı» denir. Ayrıca bundan siyah şekerler de yapılır.

MEYERBEER, Giacomo (1791 - 1864)

Tanınmış bir Alman bestecisidir. Berlin'de doğdu, asıl adı Liebmann Beer'di. Küçük yaşta müzik dersleri almaya başlıyan Meyerbeer, bestecilik hayatına piyano ve şan için küçük bestelerle atıldı. Devrin ünlü bestecilerinden Weber'le tanışması, onun müzikle daha yakından ilgilenmesini sağladı. Meyerbeer'in ilk önemli eseri «Tanrı ile Tabiat» adlı oratoryodur. «Japhte'nin Kızı» adlı operası ilk defa 1813'te Münih'te oynandı. Meyerbeer bundan sonra «Thécelinde'nin Aşkları», «Iki Halife» gibi sahne eserleri besteledi. Yalnız, o sıralarda Italyan operaları daha revaçta olduğundan bunlar büyük bir başarı sağlamadı. Italya'ya giderek orada Italyan tarzı operalar bestelemeye başlıyan Meyerbeer böylece şöhrete erişti. «Romilda ile Costanza» adlı operası 1818'de Padova'da oynandı. İtalya'nın birçok büyük şehirlerinde kalıp besteler yazan Meyerbeer Paris'e giderek orada «Şeytan Robert» adlı operasını sahneye koymak imkânını buldu. «Peygamber», «Kutup Yıldızı», son operası olan «Afrikalı Kız» büyük başarılar kazandı. Paris'te öldü.

Meyerbeer

Yurdumuzda Yetişen Meyvalar

Ağaçkavunu
Ahududu
Altıntop (greypfrut)
Antepfıstığı
Armut
Ayva
Badem
Bektaşiüzümü
Böğürtlen
Ceviz
Çam fıstığı
Çitlembik
Dut
Elma
Erik
Fındık
Firenküzümü
Hint inciri
Hünnap
İğde
İncir
Kayısı
Keçiboynuzu
Kestane
Kızılcık
Kiraz
Kocayemişi
Kuşburnu
Limon
Maltaeriği (yenidünya)
Mandalina
Muşmula
Muz
Nar
Portakal
Şeftali
Trabzon hurması
Turunç
Üvez
Üzüm
Vişne
Zerdali
Zeytin

Meyva ve Meyvacılık

MEYVA (Yemiş), bitkilerde çiçekten meydana gelen, tohumu taşıyan parçadır Bunun etli kısmı ya yaş, ya da kuru olarak yenir. Kuru olarak yenilenlerine «kuru yemiş» denir Ayrıca, birçok meyvalar sanayide de çeşitli maddeler halinde kullanılır.

Çeşitli bitkilerin meyvaları ayrı ayrı biçimdedir. Yalnız, genel olarak, meyva başlıca şu kısımlara ayrılır:

Meyvadışı. — Yemişin dış kabuğu, derisidir.

Meyvaortası. — Yemişin meyvadışı ile meyvaiçi arasındaki kısımdır; etli, sulu olur.

Meyvaiçi. — Tohumların bulunduğu kısımdır.

Meyva, çiçeğin döllenmesinden sonra, «meyvayaprak» denilen kısmından meydana gelir:

Meyvayaprak. — Bitkilerde, çiçeklerde, dişi organ topluluğunu meydana getiren, etlice, ilkel bir yapraktır, yumurtalık işini görür Döllendikten sonra gelişerek, meyva haline gelir.

Meyva çok eski çağlardan beri dünyanın her yerinde insanların severek yediği bir besin olmuştur. Sarıdan, kırmızıdan maviye, mora kadar çeşitli renkleriyle, değişik lezzetleriyle her mevsimde aranan meyvalar daima sofralarımızın en güzel süsü olagelmiştir. Üstelik, bugün meyvaların sağlık bakımından büyük faydaları olduğu da, bilinmektedir.

Botanikçilere göre meyva bir bütün olarak bitkilerin tohumudur. Bir arpa tanesi, mısır, elma, pamuk, hepsi tohumdan ibarettir. Meyvanın doğrudan doğruya bitkiler için de hayati bir önemi vardır; çünkü varlığını devam ettirecek tohum meyvanın içindedir.

Meyva Çeşitleri

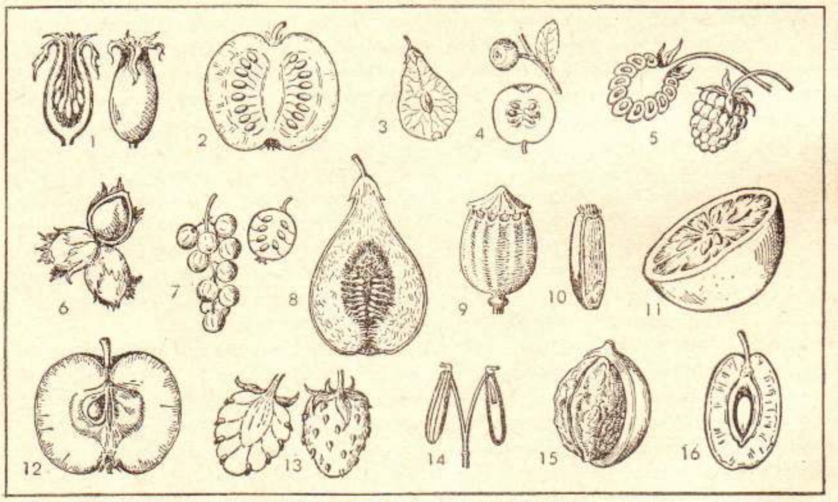
Bazan sebzeyle meyva arasındaki fark merak konusu olur. Botanikçilere göre, sebzeler de dahil olmak üzere, tohum yapan bütün bitkiler meyva meydana getirirler. Bazı kimseler kavun, karpuz, domates gibi bitkileri sebze sayar. Aslında bunlara «sebze meyva» demek daha yerinde olur. Bu gibi sebze meyvalar tohumdan yetişen yıllık bitkilerde olur. Halbuki genel olarak meyva diye adlandırılanlar ağaç, çalı, asma gibi bitkilerden elde edilir.

Yeryüzünde bitkilerden elde edilen meyva türleri yüzleri geçer. Bu türlerin de her birinin yüzlerce, hattâ bazılarının binlerce çeşidi vardır.

Çeşitli iklimlerde yetişen meyva türleri başka başkadır. Muz, ananas, Hindistan cevizi çok sıcak iklimlerde yetişir. Turunçgiller, hurma, incir oldukça sıcak iklimlerin meyvasıdır. En zengin meyva çeşitlerine ise ılık ülkelerde raslanır. Elma, armut, erik, kiraz, vişne, çilek, üzüm, kayısı vs. gibi meyvalar ılık iklimlerde yetişir.

Meyvaların Besin Değeri

Günlük yiyeceklerimiz arasında meyvaların büyük yeri vardır Sağladıkları asitler, tuz-

DEĞİŞİK MEYVA ÇEŞİTLERİ

1 — Yabani gülün meyvası; 2 — Domates; 3 — Karaağacın meyvası; 4 — Yabani mersin; 5 — Ağaççileği; 6 — Fındık; 7 — Frenküzümü; 8 — İncir (Meyva olarak yediğimiz kısım aslında ağacın meyvası değildir. İçindeki küçücük çekirdekler asıl meyvadır); 9 — Haşhaş ve benzeri bitkilerin kapsül şeklindeki meyvası; 10 — Çavdar; 11 — Portakal; 12 — Elma; 13 — Çilek (Yenilen kısım yalancı meyvadır. Asıl meyva üzerindeki küçük siyah taneciklerdir); 14 — Kimyon; 15 — Ceviz; 16 — Erik.

lar, vitaminler sayesinde vücut düzenimizin dengesini sağlarlar. Meyvalardaki bol su, daha başka maddeler barsaklara yumuşaklık verir. Ayrıca, güzel görünüşleri, lezzetleri iştah açmada da faydalıdır.

Bütün meyvalarda en az bir, bazan birçok vitamin bulunur. Bunların çeşidi, miktarı meyvanın cinsine göre değişir. Meyvalar bilhassa C vitamini bakımından çok zengindir. Hemen hemen bütün meyvalarda şeker de bulunur. Meyvalar bütün bunlardan başka demir, fosfor, kalsiyum gibi maden tuzları bakımından da zengindir.

Meyvacılık

İnsanların meyvacılığa başlaması çok eski çağlarda olmuştur. Bundan binlerce yıl önce de insanlar hurma, incir, zeytin, portakal, limon yetiştiriyorlardı Yalnız, bugün bildiğimiz meyvalardan çoğunun yetiştirilmesine daha yeni zamanlarda başlanmıştır.

Meyvacılığın başlamasından çok önce de insanlar meyvalardan faydalanmasını biliyorlardı. Her halk topluluğu kendi anayurdunda tabiî halde yetişen meyvaları yiyordu. Göçlerle birlikte meyvalar anayurtlarından alınarak dünyanın başka yerlerine de götürüldü. Böylece, özel olarak meyva yetiştirmek için çalışma ihtiyacı baş gösterdi, Avrupa, Akdeniz ikliminde büyük ölçüde meyvacılık başladı.

Meyva ağacı yetiştirmek, çok emek, bakım istiyen bir iştir. Yeni bir meyva bahçesi kurmak için her şeyden önce toprağın, iklimin o meyvanın yetişmesine elverişli olup olmadığı araştırılmalı, sonra da gene her ağaca göre fidanların birbirinden ne kadar uzağa dikilmesi gerektiğine dikkat etmelidir. Meselâ elma ağaçları 9-11 m., armut, erik, şeftali, kiraz 6-9 m. aralıkla dikilmelidir. Daha küçük ağaçların aralıkları daha az bırakılır.

Meyva ağaçları kış aylarında budanmalı, kökleri, gövdeleri kemiren kemirgenlere karşı tedbir alınmalıdır. Sonbaharda, ilkbaharın başlarında meyva bahçesinin gübrelenmesi de ağaçlar için çok faydalı olur. Ağaçlar yaprak verip çiçek açmaya başlayınca zararlı böceklerden, hastalıklardan koruma için de çalışmaya girişilmelidir. Bunun için zamanımızda çok çeşitli, faydalı ilâçlar yapılmıştır. Bütün meyva bahçesindeki ağaçlar, özel püskürtücü yardımiyle ilâçlanmalı, böceklerden, hastalıklardan korunmalıdır (Bk. Bahçecilik).

Meyva ağaçları çiçek açtıktan sonra yapılacak bir başka önemli iş de ağacı seyrekleştirmektir. Ağaçlarda lüzumundan çok meyva olmaya başlamışsa, bunların bir kısmını koparmak gerekir. Böylece, kalan meyvaların daha iyi gelişmesi sağlanmış olur.

Ulaştırma araçlarının gelişmesi, zamanımızda, meyvaların yetiştikleri yerlerden çok uzaklara götürülmesini sağlamıştır. Bu sayede, meyvacılığa verilen önem günden güne artmış, yeni yeni çeşitler üretilmiş, bunlar da yeni teknik imkânlar sayesinde dünyanın her yanına yayılmıştır. Bu arada, meyvaların korunma, ambalâj tekniği de çok gelişmiştir.

Meyva Ağaçlarımız

Türkiye'deki meyva ağaçlarının 1961 yılındaki sayısı:

Altıntop (greypfrut)	64.000
Antepfıstığı	9.725.000
Armut	9.551.000
Ayva	2.771.000
Badem	2.612.000
Ceviz	2.877.000
Dut	4.276.000
Elma	14.560.000
Erik	7.046.000
Fındık	169.159.000
İncir	6.659.000
Kayısı, zerdali	8.402.000
Kestane	2.426.000
Kiraz	3.257.000
Kızılcık	1.457.000
Limon	863.000
Mandalina	1.532.000
Portakal	5.754.000
Şeftali	4.861.000
Turunç	361.000
Vişne	1.906.000
Zeytin	58.677.000
Üzüm (Teker teker çubuk olarak sayılamıyacağı için hektarla hesaplanmıştır)	775.000 hekt.

Türkiye'de Meyvacılık

Yurdumuz meyva çeşidi bakımından çok zengindir. Belli başlı 50'ye yakın meyva türü yurdumuzun tabiî zenginlikleri arasındadır. Bunlar arasında çeşitli iklimlerin meyvalarına da raslanır. Hurma, muz gibi sıcak iklim meyvaları da, sıfır altı soğuğa bile dayanabilecek meyvalar da topraklarımızda yetişir.

Yurdumuzun hemen hemen her ilinde meyvacılık yapılır. Yalnız, meyva yetiştiriciliğiyle ün salmış illerimiz de vardır: Anamur, Alanya muz; Akdeniz kıyılarımız, Dörtyol portakal; Amasya, Niğde, Kastamonu elma; Bursa ve dolayları şeftali, kestane; Giresun ve Karadeniz kıyılarında bazı bölgeler fındık; Edremit Körfezi, Marmara'nın bazı kıyı kesimleri zeytin; Gaziantep, Nizip fıstık; Aydın ve çevresi incir; Urfa nar yetiştiriciliğiyle tanınmıştır. Türkiye'nin pek az yerini saymazsak, hemen her yerde üzüm yetişir; hele Malatya, Elâzığ, Geyve, Tavşancıl, Urfa, Maraş, Bursa, Manisa, Karaburun bölgelerinde üzüm çok yetişir.

Yurdumuzda meyvacılık uzun müddet gerekli ilgiyi görememiş, çok değerli bir ihraç malı olan meyvalar sadece sınırlarımız içinde kalmıştır. Ilk olarak Mısır'a başlıyan elma ihracı önceleri iyi sonuç vermemişse de sonradan gerekli tedbirlerin alınmasiyle ihracata devam edilmiştir. Daha sonra başka meyvalarımızın ihracına da geçilmiştir (Bk. Türkiye).

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Meyvacılık (H. Asal, K. Konuralp 1954); Meyva Fidanlarını Nasıl Dikelim (S. Mumcuoğlu, 1961); Meyva, Sebze, Çiçek ve Fidanların Ticarî Muhafazası (çev. Prof. S. Özek, 1959); Meyva Bahçelerinde Kış İlâçlamaları (R. Hazneci 1959); Meyva Bahçelerinin Toprak İşlemesi, Sulanması (Weihmeyer'den çev N. Öner, 1959); Yeni Özel Meyvacılık (R. Mağden, 1954); Meyvacılıkta Hasat ve Ambalâj (R. Mağden, 1953); Meyva Kurutma (İ. Elgin, 1950).

MEYZİN

Camilerde minareye, ya da yüksek bir yere çıkıp ezan okuyan görevli kimseye «meyzin» (müezzin) denir. «Müezzin» kelimesi Arapça «üzn» (kulak) kökünden gelir. Ezan, bütün Müslümanlar'ın işitmesi gerekli namaz daveti olduğu için bu adı almıştır.

Meyzinlerin güzel, gür sesli olmaları, müzik bilgisiyle yetişmeleri gerekir. Meyzin, beş vakit namazdan önce, minarenin şerefesine çıkarak ezanı okurken bir yandan da şerefede çepeçevre dolaşır. Böylece, ezan sesinin dört bir yandan duyulmasını sağlamış olur. Her camide bir başka meyzin, ötekilerle aynı zamanda ezan okur. «Selâtin camisi» denilen, padişahlar tarafından yaptırılmış büyük camilerin her minaresine ayrı meyzin tâyin edildiği olmuştur (Bk. Ezan).

MEZAR

Ölülerin gömüldüğü çukurlara «mezar» (gömüt) denir. Mezar, genel olarak, üstü bir yapı ile örtülü olmıyan gömüllerdir. Bir ölünün gömüldüğü yerde yapılmış binalara «türbe» denirse de, Müslüman'larda «türbe» deyimi daha çok peygamberlerin, evliyaların mezarları için kullanıldığından Müslüman olmıyanların mezarlarına, üstü bir bina ile örtülü de olsa gene «mezar» denir.

Mezar Çeşitleri

İnsanlar, ölüleri için, eski çağlardan beri çeşitli biçimlerde mezarlar yapmışlardır. Bunlardan kimisi yeraltında, kimisi yerüstünde, ya da kayaların içindedir.

Ehram. — Eski insanlar ölülerinin, bu dünyadan göçtükten sonra, ikinci bir dünyada yaşamaya devam edeceğine inandıklarından, ölülerinin rahat etmesi için muhteşem mezarlar meydana getirmişlerdir. Bu inançta olanların başında eski Mısırlılar gelirdi. «Ehram» denilen tarihî Mısır mezarları, eski çağlarda yapılmış mezarların en mükemmelleridir (Bk. Ehramlar).

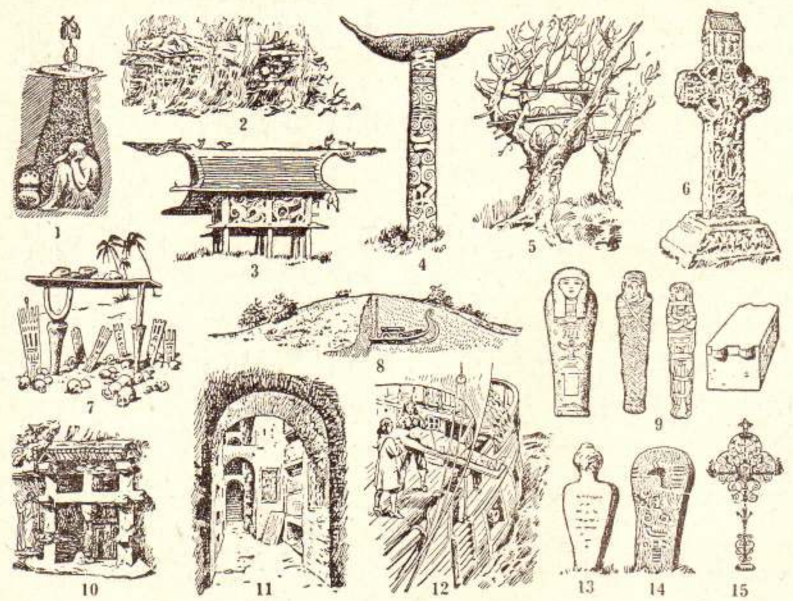
Mastaba. — Ehramların daha küçük ölçüdeki Mısır mezarlarıdır. Taştan örülürdü, biri toprak altında, biri toprak üstünde iki bölmesi bulunurdu. Mısır tarihinde, ehramların yanı sıra birçok mastabalara da raslanmıştır.

Kaya Mezarları. — Eski çağlarda birçok kavimler ölülerinin mezarlarını kayalar içine yaparlardı Anadolu'da bu mezarlardan çok vardır. Museviler de mezarlarını kayalıklara oyarlardı. Hattâ Isa'nın da böyle bir mezara gömülmüş olduğu söylenir.

Anıt Mezarlar. — Eski Yunan mezarları, o çağlarda yapılmış mezarlardan çok daha sadeydi. Tarihî mezarların en ilgi çekici olanları ve sanat bakımından en değerlileri Anadolu'da yapılmıştır. Bunların arasında en ünlüsü, Halikarnas'taki anıt mezardır. Bu mezar, Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılır.

Türbe. — Müslümanlar mezarlara çok önem vermişlerdir. Hindistan'daki Tac Mahal, Müslüman mezarlarının en güzel örneklerinden biridir. Türk mimarlığı da büyük ölüler için Bursa'daki Yeşil Türbe gibi muhteşem anıtlar yaratmıştır (Bk. Türbe).

Katakomp. — Romalılar da mezarlara büyük önem verirlerdi. Hele ilk Hıristiyanlık çağlarında, (II., III. yüzyılarda) Roma yakınlarında yapmış oldukları «katakomp» denilen yeraltı mezarları sanat tarihinin en ilgi çekici örneklerindendir. Katakomplar, büyük mahzenlerden meydana gelmiştir. Bu mahzen-

TARİH BOYUNCA DEĞİŞİK MEZAR ÇEŞİTLERİ

1 — Afrika yerlilerinin mezarı; 2 — Hindistan'da ölülerin odun yığını üzerinde yakılması; 3 — Borneolular'ın aile mezarı; 4 — Kuzey Borneo'da bir mezar taşı; 5 — Nebraska Kızılderilileri'nin ağaç üstündeki mezarları; 6 — Eski Romalılar'ın mezarı; 7 — Tahiti'de bir mezarlık; 8 — Bir Viking mezarının kesiti (İçinde tekne, silâhlar vs. görülüyor); 9 — Eski Mısır'da çeşitli firavun mumyaları; 10 Anadolu'da kayalar içine oyulmuş tarihi bir mezar; 11 — Hıristiyanlığın ilk devirlerinden kalma bir katakomp; 12 — Açık denizde, törenle denize atılan bir ölü; 13 — Bir Müslüman mezar taşı; 14 — Siyu Kızılderilileri'nin bir mezar taşı; 15 — Dövme demirden barok tarzı bir haç.

ler koridorlarla birbirlerine bağlıdır. Mahzenlerdeki tabutlar, duvarlara yapılan oyuklara gömülürdü. Kazılarda Paris yakınlarında da bazı katakomplara raslanmış, bunlardan birinin içinde 6 milyon ceset bulunmuştur.

Kurgan. — Eski Türkler ölülerini toprağa gömer, üzerine bir taş dikerlerdi. Orta Asya'da bu çeşit mezarlara çok raslanmıştır. Bu mezar taşlarının üzerinde yazılar, hayvan resimleri vardır. Hakanların, boy (kabîle topluluğu) başkanlarının mezarları büyük bir toprak yığını ile örtülür, böylece hem yeri kaybolmaz, hem de tecavüzden korunmuş olurdu. Bu mezarlara «kurgan» denir.

MEZBAHA

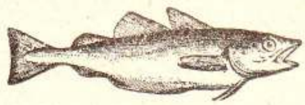
Kasaplık hayvanların kesildikleri yere «mezbaha» denir. Şehirlerde, büyük kasabaların et ihtiyacı mezbahalarda kesilen hayvanların etiyle karşılanır.

Kesilecek hayvanlar mezbahaya getirildikleri zaman, önce bir müddet dinlendirilirler, tehlikeli bir hastalıklarının olup olmadığı veterinerler tarafından muayene edildikten sonra kesime sevkedilirler. Hayvanlar zemini çimento kaplı geniş salonlarda kesilir. Tavandaki raylarda kayan tekerlekli kancalara takılıp derileri yüzülür, parçalanır, «sakat» (yenilmiyecek yerleri) ayrılır, et böylece kullanılabilecek hale getirilir. Akan kan, elde edilen daha başka maddeler çeşitli işlerde kullanılmak üzere toplanır. Etler bir müddet soğuk hava depolarında bekletilir, damgalandıktan sonra özel kamyonlarla şehirdeki kasap dükkânlarına dağıtılır.

MEZHEPLER

Bir dinin ayrıldığı başlıca kollardan her birine «mezhep» denir. Mezhepler dinin tatbik şekline ait usullerde çeşitli inanışları temsil eder. Her mezhebin mensupları kendi mezheplerinin emrettiği şekillerde ibadet ederler (Bk. Müslümanlık, Hıristiyanlık).

MEZİT BALIĞI

Mezit balığı

Oldukça soğuk denizlerde 200-300 m. kadar derinlerde yaşıyan, morina cinsinden bir balıktır. Boyu 30-35 sm. kadarsa da 50 sm.'e kadar olanları da vardır. Sırtı kahverengi, yanları, karnı gümüş gibi beyazdır. İri ağzında sağlam dişleri vardır. Alt çenesinde bir bıyık teli bulunur.

Mezit balıkları kışın, yumurtlamak üzere ılık denizlere akın ederler. Bundan dolayı, Boğazlar'dan geçen dişilerin karnı gelişmiş yumurtlarla doludur. Mezit balıkları sürüler halinde yaşarlar. Ufak deniz hayvancıklariyle beslenirler. Dişi balığın vücudu erkeğinkinden daha kalındır.

MEZOPOTAMYA

Eski Romalılar Fırat'la Dicle arasındaki toprak parçasını anlatmak için bu bölgeye «Nehirler arası» anlamına «Mesopotamia» derlerdi. Bugün «Mezopotamya» sözü, daha çok, bu iki nehrin Türkiye dışındaki kesimlerinin, Basra Körfezi'ne kadar uzıyan ara yeri için kullanılır. Bazan Türkiye'deki bölüm de Mezopotamya'ya katılır.

Öte yandan, Araplar bu iki nehir arasındaki toprakların bir ada gibi görünmesinden ötürü buraya «ada» anlamına «El-Cezire» demişlerdir.

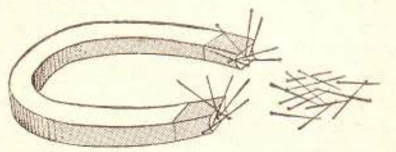
Mezopotamya dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden biridir. M. Ö. 4000 yıllarından başlıyarak burada Sümerliler, Asurlular, Babilliler büyük medeniyetler kurdular. M.Ö. 1000 yıllarında da Aramiler ilk defa Mezopotamya'da göründüler. M. Ö. 625 yıllarında yeni bir Babil hanedanı kuruldu. M.Ö. IV. yüzyılda Yunanlılar'ın eline geçen Mezopotamya'da daha sonra İranlılar hüküm sürdü. En sonunda M. S. 640 yılında Araplar Mezopotamya'yı aldılar. Daha sonraki yüzyıllarda sırasiyle İranlılar'a, Türkler'e, Moğollar'a, yeniden Türkler'e geçen Mezopotamya bugün Irak sınırları içindedir.

MEZOSOPRANO

Soprano ile alto arasındaki kadın ve çocuk sesine «mezosoprano» denir. Bu sesler için olan eserler notaya sol anahtarı (keman anahtarı) ile alınır (Bk. Ses).

MEZOZOİK (Bk. JEOLOJİK ZAMANLAR)

MIKNATIS

Mıknatıs, yakınındaki demir, çelik parçalarını kendine çeker

Demir, çelik parçalarını çeken, serbes olarak asıldığı zaman belli bir doğrultuyu gösteren cisimlerdir. Kimyasal yapısı Fe_3O_4 olan «magnetit» adlı demir oksidi tabiî bir mıknatıstır. Çelik bir çubuk magnetitin yanına konulursa, o da mıknatıs olur. Günlük hayatta daha çok bu şekilde elde edilen yapma mıknatıslar kullanılır.

Mıknatıslar çubuk halinde olabileceği gibi, at, nalı şeklinde de olabilir. Çubuğun iki ucuna «mıknatısın kutupları» denir. Bir mıknatıs ikiye ayrılsa da gene uçlarının kutupları değişmez (Bk. Magnetizma).

MINAKYAN, Mardiros (1830 - 1920)

Geçen yüzyılın ünlü melodram aktörü, Osmanlı Dram Kumpanyası'nın kurucusudur. İstanbul'da doğdu. Çok gençken Hasköy Tiyatrosu'nda Ermenice oyunlar oynıyan bir amatör topluluğuna katılmıştı. 1862'de, bir Ermeni ilkokulunda öğretmenken, Beyoğlu'ndaki Hoca Naum Tiyatrosu'nda Ermenice oyunlar vermeye hazırlanan gençlere katıl-

Mınakyan

dı. «Aristodem» piyesinde, Aristodem'in kızı rolünde ilk defa sahneye çıktı. Bir daha da sahneden ayrılmadı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda düzgün bir kumpanya kurulacağını haber alınca oraya geçti. Yalnız oyuncu olarak çalışmıyor, rejisör yardımcılığı da yapıyordu, daha sonra oyun sahneye koymaya da başladı. Sonradan, kendi başına bir kumpanya kurdu, yıllarca Türkçe oyunlar verdi.

Mınakyan, 1908'de, İkinci Meşrutiyet'ten sonra, bir yandan eski bir aktör olarak çalışırken, bir yandan da Donanma Cemiyeti Tiyatrosu'nda öğretmenlik etti. 1912'de, sahne hayatının ellinci yılını doldurduğu için büyük bir jübile yapıldı; bizde ilk jübile budur. André Antoine, Darülbedâyi'nin kuruluşu için elemeler yaparken aktör Fehim Bey'le birlikte Mınakyan'ı da bu ilk konservatuvara öğretmen olarak aldı. Ünlü aktör 1916'da sahne hayatından çekildi.

Mınakyan Tiyatrosu, Türk tiyatrosunda bir okul işi görmüştür. Söyleyişte hoş olmıyan bir üslûp, tiyatroyu tulûata götüren bir melodram tarzı yaratmış olmakla birlikte, birçok sanatçının sahneye atılmasına da yol açmıştır (Bk. Tiyatro: Türk Tiyatrosu).

Eski Bir Medeniyet Beşiği : M I S I R

Mısır'ın arması

MISIR, Kuzeydoğu Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Akdeniz, batısında Libya (Bingazi), güneyinde Sudan, doğusunda Kızıldeniz vardır. Akdeniz'le Süveyş Körfezi arasında açılan Süveyş Kanalı, Afrika ile Asya'yı ayırır. Mısır'ın Asya'da da pek az bir toprağı bulunur. Kanalın ötesinde, Akabe Körfezi'nin batısında Sina Yarımadası ile Filistin'in güneybatı ucu olan Gazze bölgesi Mısır'ındır. Yengeç Dönencesi Mısır'ın güneyinden geçer.

Yüzölçümü: 995.300 km²

Nüfusu: 27.500.000

Başkenti: Kahire

Mısır'da insanların oturduğu yerler ancak 35.000 km²'den ibarettir. Bundan dolayı, yerleşme alanlarında nüfus yoğunluğu km²'de 800 kişiye yaklaşır. Bu, dünya devletleri arasında en başta gelen nüfus yoğunluğudur. İnsanların yaşadığı bu kesim bizim Konya ilimizden küçük bir ülke, Delta ile Nil'in iki kıyısıdır. Geri kalan büyük arazi yalnız haritada yer kaplar; büyük bir çölden ibarettir.

Yüzey Şekilleri. — Delta'ya en eski çağlardan beri «Aşağı Mısır», Delta'nın güneyinde Sudan'a kadar Nil nehrinin iki yanındaki şeride de «Yukarı Mısır» denir. Büyük Libya çölünde birkaç vâha vardır. En önemlileri Buhayra (Küçük Deniz) vâhası, sonra Hârice, Dâhile, Siyua, Farafra vâhalarıdır. Sina Yarımadası'nın güneyinde ünlü Sina Tepesi vardır (2.641 m.). Kızıldeniz kıyılarında da küçük köyler görülür. Delta'nın, yani Nil'in çatalağzının başladığı noktada Kahire kurulmuştur. Kahire'den önce, eski çağlarda Fustât, Helyopolis, Menfis şehirlerinin de hep burada kurulmuş olması o bölgenin, coğrafi önemindendir.

Kızıldeniz'in yanısıra uzanan yaşlı dağlar güneyde 1.978 m.'ye kadar yükselir. Kızıldeniz'le Nil arasında Arabistan Çölü vardır. Bu çölün kuzeyinde Süveyş Körfezi'nin güneyinde, batısında 2.000 m.'ye yakın yükseklikte yerler vardır (Cebel Garîb: 1.880 m.). Kahire yakınlarında Mukattam Dağı bulunur. Nil'in 1. ve 2. çavlanları Mısır toprakları içinde, güneyde, Yukarı Mısır'dadır.

Mısır'da yıllık yağış ortalaması 20 sm.'den azdır; yağmur, nadir görülen bir şeydir; kar hiç görülmez. Isı ortalaması kışın 16°, yazın 29°'dir. Tipik bitki örtüsü çöller, vâhalar, yarı çorak yerlerdir.

Ekonomi. — Mısır'da ekonomi pamuğa dayanır. Mısır, yılda 850.000 tonla, dünyanın 6. pamuk ülkesidir. Bu pamuğun cinsi de çok iyidir. Pek bereketli olan, yılda birkaç defa ürün veren topraklara pamuk tarımı ve toprağın darlığı yüzünden, nispeten az tahıl ekilir. Buğday ihtiyaca yetişmez; ülkede yetişen 1,5 milyon ton kadar buğdayın üstüne ayrıca 774.000 ton da ithal edilir. Pirinç halkın ikinci besin maddesidir; yılda 1 milyon ton pirinç elde edilir. Ayrıca, mısır, arpa, sanayi bitkilerinden keten, susam ekilir. Tütün tarımı şimdi yasaktır; Mısır'da yapılan ünlü sigaralar, ithal tütününü işliyen fabrikalardan çıkar. Sebze ve meyvacılık önemlidir. Bu arada 303.000 ton portakal ve mandalina, 51.000 ton limon elde edilir.

Mısır'da hayvancılık ikinci derecede gelir. Yalnız, manda sayısı önemlidir: 1.395.000 başla Mısır dünya milletleri arasında 7. gelir. 157.000 baş deve, 723.000 keçi, 1.259.000 koyun, 1.390.000 sığır, 17.000 domuz, 950 bin eşek vardır. Gerçek önemi olan kümes hayvanlarıdır. Mısır'da 62 milyondan fazla kümes hayvanı vardır; bunlardan yılda 37.800 ton yumurta elde edilir. Balıkçılık da Mısır'ın gelir kaynaklarından biridir, yılda 80.000 ton balık avlanır.

Madenler. — Mısır'da tek önemli maden petroldür. 1947'de 1.300.000 tonla başlıyan petrol üretimi bugün 3 milyon tonu geçmiştir. Bu miktar ülkenin ihtiyacına yettiği gibi ihraç da edilmektedir. Mısır'ın petrol yatakları Kızıldeniz'in batısı ile Sina Yarımadası'nda toplanmıştır. Mısır'da ayrıca yılda 44.000 ton mangan, 56 kilo altın çıkarılır.

Endüstri. — Mısır'ın en önemli endüstrisi pamuklu dokumadır. Bu alanda 700.000 işçi çalışır. Büyük dokuma fabrikaları Kahire ile İskenderiye'dedir. Pamuklu dokuma, ihraç da edilir. Ağır sanayi emekleme halindedir, yılda 60.000 ton çelik elde edilir. Elektrik gücü 2 milyon kwh. kadardır. Yeni Asvan barajı bitirlince, yalnız bu baraj 8 milyar kwh. elektrik verecektir. Böylece Mısır elektrikte Meksika, Arjantin, Yugoslavya gibi devletleri geçmiş olacaktır. Dünyanın bu en muazzam barajı, Mısır'ı birinci derecede tarım, ikinci derecede endüstri devletleri arasına yükseltecektir. Bugün dış ticaret hacmı 1.335.000.000 dolâr kadardır, dünyada 33. gelir.

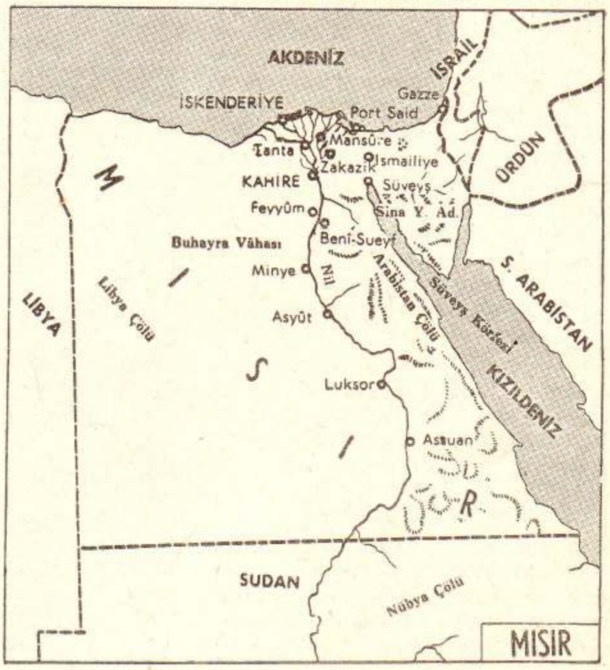
Ulaşım. — Mısır'da 104.700 motorlu taşıt, 5.726 km. demiryolu, 17.100 km. karayolu vardır.

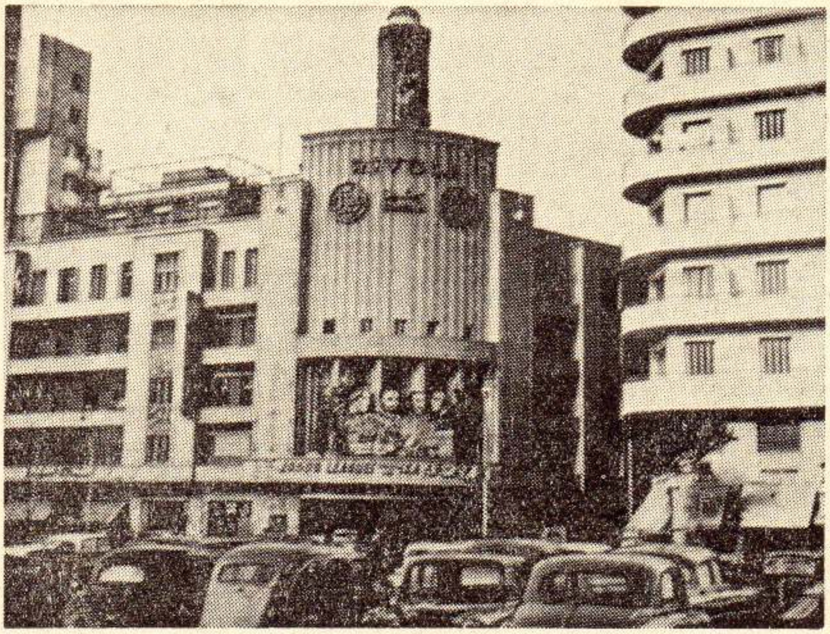
Mısır'da filim sanayii önemlidir. Mısır filimlerinin bütün Müslüman dünyasını kaplıyan piyasası vardır; Güney Amerika'ya bile filim ihraç edilir.

Mısır'ın 114.000 ton ticaret gemisi, 11'i denizaltı, 10'u muhrip olmak üzere 58 küçük savaş gemisi vardır; barışta deniz kuvvetlerinde 5.000 asker bulunur.

Mısır'da Yaşıyanlar

Mısır'da halkın çoğunluğu «Fellâh» (tarım işçisi) denen köylülerdir. Bunlar Arap'laşmış Hâmîler, yani Eski Mısırlılar'ın kalıntısıdır. En ilkel iktisadi şartlar altında yaşarlar. Şehirlerde yaşıyan orta tabakanın büyük bölümü, gerçek Araplar'dır. Bunlar, yüzyıllar boyunca Müslümanların fetih hareketleriyle ülkeye gelip üstün duruma geçmiş ırkın çocuklarıdır. Yüksek tabaka ise, ya Türk, ya da Türkleşmiş Çerkez, Abaza, Arnavut'tur. Bun-

Mısır'ın başkenti Kahire'nin büyük caddelerinden biri

lar zamanla Araplaşmaktalarsa da, hâlâ anadillerini konuşurlar. Türkçe konuşanlar 24.000, Arnavutça konuşanlar 11.000, Çerkezce konuşanlar 1.000 kadardır. Mısır, 1250'den 1914'e kadar, 664 yıl Türk egemenliğinde kalmıştır. 12.000 kadar Sudan Zencisi, yüksek tabakada uşak ve dadı olarak çalışır.

Mısır'daki başlıca azınlıklar şunlardır: 122.000 Rum, 20.000 İngiliz, 72.000 Yahudi, 53.000 İtalyan, 15.000 Fransız. Bunların hemen hepsi Kahire ile İskenderiye'de yaşarlar, ticaretle uğraşırlar.

Arapça konuşan halkın yüzde 7,5'u Hıristiyan'dır; bunlara «Kıbtî» denir; eskiden Eski Mısırca'dan inme «Kıbtî dili» konuşurlardı; bu dil, XVIII. yüzyıl sonlarında, tamamen söndü, yerine Arapça geçti. Müslümanlar'ın genel nüfusa oranı %91,5'tur. Arapça konuşanlar, nüfusun %99'una yaklaşır.

Eğitim ve Kültür. — İlk öğretim köylere kadar götürülememiştir. Halkın üçte ikisi okuyup yazma bilmez. Kahire'deki Ezher Üniversitesi dünyanın en eski üniversitelerinden biridir. 972'de kurulmuştur. Kahire'de 40.400 yüksek öğrenim öğrencisi vardır. İskenderiye'nin 1943'te kurulan üniversitesinde 8.700 öğrenci, 314 öğretmen, 1950'de kurulan Asyût Üniversitesi'nde 1.000 öğrenci vardır. Yüksek öğrenim yapmakta olanların sayısı 95.000'i aşkındır, bu bakımdan Mısır dünyada 15. gelir. Yüksek tabaka arasında İngilizce ile Fransızca yaygındır.

Mısır, nüfus bakımından 131 dünya devleti arasında 18. gelir (Türkiye 17.). Bütün toprakları hesaba katılırsa km²'ye 28 kişi düşer. Nüfus hızla artmaktadır, 1927'de 14 milyonken, 1957'de 22 milyon olmuştur.

Mısır'ın Başlıca Şehirleri

Mısır'ın can damarları Kahire ile İskenderiye'dir (Bk. Kahire; İskenderiye). Kahire Afrika'nın en büyük şehridir, İskenderiye de, Johannesburg'dan sonra 3. gelir. Kahire, eski zamanlardan bugüne kadar dünyanın en kalabalık şehirlerinden, İslâm âleminin büyük kültür merkezlerindendir. Bugün de filim, basım sanayileri bu şehirde toplanmıştır, en büyük turistik merkez de burasıdır. Avrupalılar'ın 115.000'i Kahire'de, gerisi daha çok İskenderiye'de toplanmıştır. Geri kalan başlıca şehirler şunlardır:

Port-Sait. — Süveyş Kanalı'nın Akdeniz'e bakan ucunda çok önemli bir limandır.

Tanta. — Delta'nın orta bölümündeki en büyük şehirdir.

Ismailiye. — Süveyş Kanalı'nın Kızıldeniz'deki ucundadır.

Reşîd, Dumyât. — Şimdi eski önemlerini kaybetmiş Akdeniz limanlarıdır. Bunların yerini İskenderiye ile Port Said almıştır.

Asvan. — En güneydedir. Eskiden büyük bir barajı vardı, yapılmakta olan daha büyük barajla ün kazanmıştır (45.000 nüfuslu bir şehirdir.

Luksûr. — Tarihî Teb şehrinin yanında 40.000 nüfuslu bir şehirdir, büyük turizm merkezidir.

Eski Mısır

Mısır, üzerinde çok eski çağlardan beri insanların yerleşmiş, medeniyet kurmuş oldukları bir ülkedir. Mısır denince akla ilk önce Eski Mısır gelir, çünkü bu ülke, Mezopotamya ile birlikte ilk medeniyetin kurulduğu yerdir. Nil vâdisi, tarihin binlerce yıl süren en devamlı devletlerinden, medeniyetlerinden birine, belki birincisine beşik olmuştur.

Eski Mısırlılar Hâmî kavimlerdendi. Mısır'da kurdukları devletlerini M. Ö. 3500-525 ve 404-343 arasında, 3036 yıl kadar devam ettirmişlerdir; bütün tarihte bu kadar sürekli hiçbir devlet gösterilemez. Önce site devletlerinin kurulduğu Delta ile Yukarı Mısır'ı, I. Sülâle'nin ilk firavunu sayılan Menes'in babası Narmer birleştirdi. I. Sülâle'den 9 firavunun M.Ö. 3500-3197 arasında 303 yıl Mısır İmparatorluğu'nu idare ettikleri sanılıyor.

Mısır, o zamanki dünya nüfusunun en büyük bölümünün yaşadığı yerdi; dünya nüfusunun 50-60 milyon tahmin edildiği o çağlarda, Mısır'da rahatça 7 milyon kişinin yaşadığı hesaplanıyor. II. Sülâle'nin 10 firavunu M. Ö. 3197-2778 arasında 419 yıl hüküm sürdüler; bu, en çok iktidarda kalan sülâledir.

● Eski İmparatorluk: 618 yıl sürmüştür. III. Sülâle (M.Ö. 2778-2723) ile «Eski İmparatorluk» denen devir başlar. IV. Sülâle (M. Ö. 2723-2563) Büyük Ehramlar'ı yaptırmakla ünlüdür; Khufu (Keops), bu sülâlenin 2. hükümdarıdır. III. Sülâle'den 6, III.'den 9 firavun gelmiştir. Eskiden Thinis olan başkent, Eski İmparatorluk devrinde Menfis'e (bugünkü Kahire'ye) alındı. V. Sülâle (M.Ö. 2563-2423) devrinin 9 firavunu başkenti az yakındaki Helyopolis'e götürdülerse de, VI. Sülâle'nin 6 firavunu, başkenti yeniden Menfis'e aldılar. Bu sülâlenin ilk firavunu I. Pepi 45, onun oğlu ikinci firavun II. Pepi ise 88 yıl tahtta kalmışlardır. II. Pepi, bütün tarihte, şimdiki bilgilerimize göre, tahtta en uzun kalan hükümdardır. Bundan sonra aynı zamanda hüküm süren birkaç sülâle ortaya çıkmış, Mısır birliği parçalanmıştır.

Nil nehri kıyısında çamaşır, bulaşık yıkıyan kadınlar

● Orta İmparatorluk: 580 yıl sürmüştür. XI. Sülâle (M.Ö. 2160-2000) ile «Orta İmparatorluk» devri başlar. Bu sülâle, başkenti Yukarı (güney) Mısır'da Teb'e (bugünkü Luksûr'a) götürmüştür. Bu sülâleden 5 firavun gelmiştir. XII. Sülâle'nin (M. Ö. 2000-1788) 8 firavunu Menfis yakınlarında Lisht'te saltanat sürdüler. Ünlü Büyük III. Amenemhat, 1850-1801 arasında Feyyûm'da 49 yıl tahtta kaldı. XIII. Sülâle'nin (M. Ö. 1788-1760) 13 firavunu başkentlerini yeniden Teb'e götürdüler. Bu Sülâle ile Orta İmparatorluk çöküntüye uğradı. Delta'da Avaris'te Hiksoslar'ın XV. ve XVI. Sülâleler'i hüküm sürerken, XVII. Sülâle de Teb'de Mısır devletini devam ettirdi. Orta İmparatorluk devri M. Ö. 1580'de Asyalı Hiksoslar'ın Mısır'dan kovulmaları ile son buldu.

● Yeni İmparatorluk: 817 yıl sürmüştür. XVIII. Sülâle'nin (M. Ö. 1580-1320) 13 firavunu ile «Yeni İmparatorluk» devri başladı. Teb, yeniden başkent oldu. I. Tutmosis (Tutmes) M. Ö. 1536-1520 yılları arasında hüküm sürdü, ilk defa güneyde 4. Çavlan'a kadar indi. «Ihnaton» diye anılan IV. (Büyük) Amenofis (Amenhotep) M. Ö. 1370-1352 yılları arasında hüküm sürdü, başkenti «Ahhetaton» adını verdiği Tell-el-Amarna'ya taşıdı, tarihte ilk defa olarak tek tanrılı dini ilân ettiyse de Mısır dinine inananlar onu devirdiler.

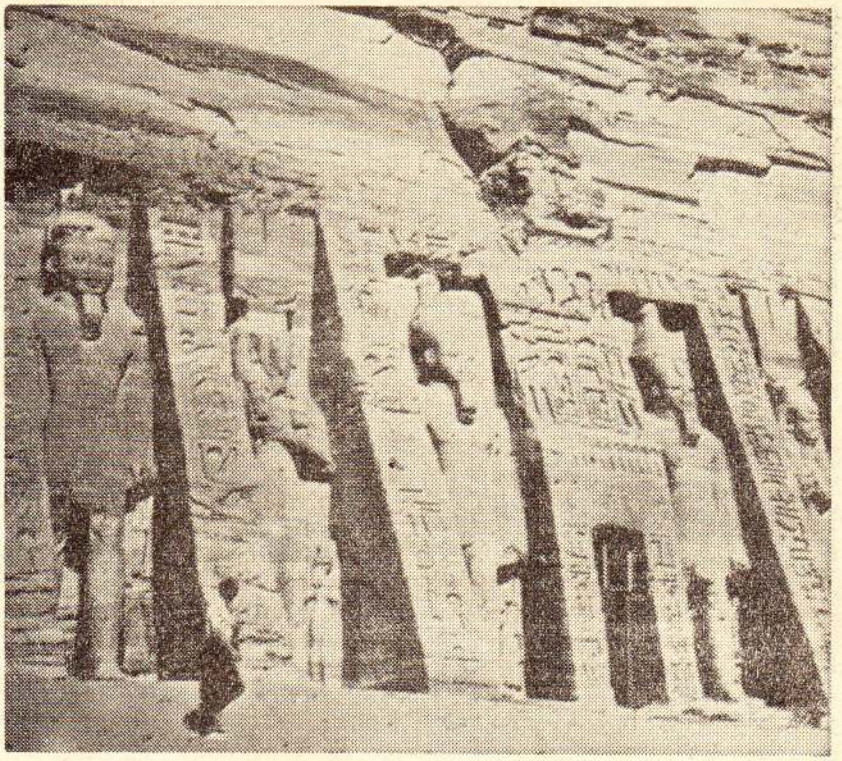
Bu sülâlenin 11. firavunu olan Tutânhhamon (Tutankhamon), Ihnaton'un damadıdır. XIX. Sülâle'den (M. Ö. 1320-1200) 11 firavun geldi. M. Ö. 1319-1298 arasında hüküm süren I. Sethos (Seti)'den sonra tahta oğlu II. (Büyük) Ramses geçti. M. Ö. 1298-1232 arasında 66 yıl saltanat sürdü. Suriye'yi, Filistin'i alan Mısırlılar çoktan Fırat'a dayanmışlardı; yüzlerce yıldan beri dünyanın en büyük devletini kurmuş bulunuyorlardı. XVIII. Sülâle'den inen bir prens, 11 firavunlu XX. Sülâle'yi (M. Ö. 1200-1090) kurdu. Bu sülâlenin 10 firavunu Ramses adını taşırlar (III.-XII. Ramsesler). XXI. Sülâle'nin 6 firavunu (M. Ö. 1090-945), önce Teb'de, sonra Tanis'te hüküm sürdüler. XIX. Sülâle'nin haşmeti geride kaldı. Mısır en büyük bayındırlık eserlerini, sulama tesislerini gerçekleştiren XIX. Sülâle devrindeki refaha ondan sonra hiçbir zaman erişemedi. XXII. Sülâle'nin (M. Ö. 945-745) 9 firavunu Libyalı'dır; bunlar, Bubastis'i başkent yaptılar. XXIII. Sülâle'nin (M. Ö. 745-718) 4 firavunu da Libyalı'dır; Tanit'te hüküm sürdüler. XXIV. Sülâle'nin (M. Ö. 718-715) 2 firavunu ile ağırlık merkezi Aşağı Mısır'a, Delta'da Sais'e geçti. XXV. Sülâle'nin Habeş olan 4 firavunu (M. Ö. 715-663), önce Teb'de, sonra Tanis'te hüküm sürdüler.

● Yabancı Egemenliği: M. Ö. 671'de Asurlular, Mısır'ı aldılar. Böylece, Mısır Hâmîler'den Sâmîler'e geçti, yabancı egemenliği başladı. Asurlular M. Ö. 674-669 ve 666-645 arasında 26 yıl Mısır'ı ellerinde tuttular; yalnız, firavunlara dokunmadılar; onları uyrukları haline getirmekle yetindiler. M. Ö. 663'ten 525'e kadar XXVI. Sülâle'nin 6 firavunu, Delta'da Sais'te hüküm sürerek Mısır'a son parlak millî çağını yaşattılar.

M. Ö. 525-404 ve 343-333 arasında 131 yıl, Mısır'da İranlılar hüküm sürdüler. İran (Ahemenî) imparatorları XXVII. Sülâle sayılırlar. Mısır, İran'ın bir eyaleti oldu. Sonra Sais'te 1 firavunlu XXVIII. Sülâle (M. Ö. 404-399), Mendes'te 2 firavunlu XXIX. Sülâle (M. Ö. 399-380), Sebennytos'ta 3 firavunlu XXX. Sülâle (M. Ö. 380-343) geldi geçti.

XXXI. Sülâle (333-323), Büyük İskender'dir. İskender, Mısır'da, ülkenin binlerce yıllık dinine, geleneklerine saygı gösterdi, gerçekten Mısırlı bir firavun gibi davrandı. Ölümünden sonra generallerinden Ptolemaios, XXXII. Sülâle'yi (M. Ö. 323-30) kurdu. Bu sülâle İskenderiye'yi başkent yaptı. İskenderiye milyonluk nüfusu ile dünyanın en büyük şehri oldu. Ptolemaioslar, I. Ptolemaios Lagos'tan dolayı Lagitler (Lagosoğulları) diye anılır. Mısır'a Yunanlı'lığı bu sülâle soktu

M. Ö. 30 yılında Lajidler'in son hükümdarı Kleopatra'nın devrilmesi, Octavianus'un (Augustus'un) Mısır'a gelmesiyle Roma egemenliği başladı (Bk. Augustus; Kleopatra) Roma İmparatorluğu'nun en gözde eyaleti olan Mısır'da Romalılar, M. S. 395'e kadar 425 yıl kaldılar; 44 hanedana mensup Roma imparatorları aynı zamanda Mısır imparatoru oldular, ülkeyi, geniş yetkili genel valileriyle yönettiler. 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca, Mısır, Doğu Roma'nın, yani Bizans'ın payına düştü. 641'e kadar 246 yıl, 8 hanedandan Bizans imparatorları Mısır'da genel valileri tarafından temsil edildiler.

İkinci Ramses'in Tanrıça Hathor adına Ebu Simbil'de yaptırdığı tapınak

Mısır'ın Müslüman Çağı

641'de, yani Hz. Omer çağında, Mısır'ı Arap komutanı Amr ibnu'l-Âs aldı. Araplar, başkenti İskenderiye'den Fustât'a (Eski Kahire'ye) taşıdılar. Hulâfâ-yı Râşidûn'dan (641-661) sonra Emeviler (661-750), 750'den başlıyarak da Abbasiler, Mısır'ı, genel valileriyle idare ettiler.

● Türk Devletleri: Mısır'da, ilk Türk devletini Tolunlular kurdular, 868-905 yılları arasında hüküm sürdüler. Daha sonra Ihşidliler (Ihşidoğulları) de 934-969 arasında Mısır'a hâkim oldular. Arada gene Abbasîler'in egemenliği vardır.

969'da Kuzey Afrika'dan, Tunus'tan gelen Fâtımîler, Mısır'ı aldılar, çok büyük bir imparatorluk kurdular. Fatimiler Şiî mezhebindendi. Sünnî İslâm âlemiyle savaşmaya giriştiler. 1171'de Salâhattin Eyyûbî, Mısır'da Fâtımî egemenliğine son verdi. 1250'ye kadar Eyyûbîler iktidarda kaldılar.

O tarihte, Memlûkler'le, Mısır'da kesin Türk devri başladı (Bk. Memlûkler). Mısır'da Memlûk tarihi ikiye ayrılır: Önce Türk Memlûkler (1250-1382), sonra Türkleşmiş Çerkez Memlûkler (1382-1517) hüküm sürmüştür.

● Osmanlı Devri: Yavuz Sultan Selim Orta-Güney Anadolu'yu, Suriye'yi, Filistin'i, en sonunda da Mısır'ı, Bingazi'yi, Nubya'yı, Hicaz'ı Memlûkler'den aldı, dünyanın 3 büyük devleti durumunda olan Memlûk İmparatorluğu'nun tamamını ülkesine katarak, Osmanlı devletine 3 misli bir genişlik kazandırdı.

Bundan sonra Mısır'da Osmanlı Türkleri'nin idaresi başladı. İdarenin başındaki beylerbeyi (genel vali), Osmanlı protokolunda bütün beylerbeyler arasında birinci gelirdi, daima vezir (mareşal) rütbesinde olurdu. XVII. yüzyılda Mısır Beylerbeyliği'nin 17 sancağı (vilâyeti) vardı. Mısır savaş sırasında Osmanlı ordusuna 100.000 sipahi verirdi ki, bu sayıda asker hiçbir beylerbeyilikten alınamazdı. Sipahiler, Mısır'da yerleşmiş Türklerdi. Fellâhlardan asker alınmazdı.

O devirde Mısır Beylerbeyliği 3 milyon km² kadar bir alanı kaplardı, Sudan da bu beyler-

(Arkası 2332. sayfada)

Eski Mısır

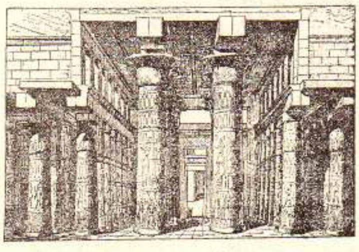
ESKİ MISIR'da büyük bir medeniyet kurulmuştu. O çağlardan kalma sanat, bilim, kültür eserleri Eski Mısırlılar'ın çok ileri bir hayat seviyeleri olduğunu gösteriyor.

Eski Mısır'da ekonomik hayat tarımla hayvancılığa dayanıyordu. Nil'in kabarmaları sonunda meydana gelen bereketli topraklar ya firavunun, ya da asılzadelerin malıydı. Serbes çiftçilerin ürününün onda biri vergi olarak alınırdı. Zenginlerin sahip olduğu toprakların büyüklüğünü göstermek için bunlardan yalnız birinin 1.500 sığır beslediğini söylemek yeter. Tahılın yanında balıkla et de halkın başlıca yiyeceği arasındaydı

Mısır'da maden olmadığı için gerekli madenler Arabistan'dan, Nubya'dan getirilirdi. Demir Hititler'den alınır, bakır memlekette az miktarda çıkardı. Altın ise Nubya'nın doğu kıyılarından çıkarılıyordu.

Mısırlılar ilk hanedanlar sırasında kalayla bakırı karıştırarak tunç yapmasını öğrendiler. Tunçtan çeşitli silâhlar, araba tekerlekleri, manivelâlar, vidalar, testereler yapıldı. Çömlekçilik, camcılık da Mısır'ın önemli endüstrileri arasındaydı. Sanatçılar bunları renkli olarak işliyebiliyordu. Arabadan, sandaldan iskemleye, karyolaya, tabuta varıncaya kadar birçok şeyler ince tahta oymalarla süsleniyordu. Papirüsten de halat, sandal tipi pabuçlar, kâğıt yapıyorlardı. Dokumacılık da ileriydi.

İşçilerin bir kısmı kölelerdi. Genel olarak, her ticaret, Hindistan'daki gibi bir «kast»a ayrılmıştı. Büyük savaşlarda elde edilen esirlerin fazlalığı da birçok alanlarda Mısırlılar'ın işini kolaylaştırıyordu. III. Ramses'in saltanatı sırasında tapınaklara 113. 000 köle sunulmuştur.

Karnak Tapınağı'ndan bir salon

Mısırlılar mühendislikte Eski Yunanlılar'dan Romalılardan ileriydiler. Kanallar, su depoları, büyük saraylar, tapınaklar yapıyorlar, binlerce ton ağırlığındaki dikilitaşları çok uzaklardan taşıyıp getirebiliyorlardı. Ünlü Yunan tarihçisi Herodotos'a göre, bu dev taşları binlerce köle yağlı büyük kütükler üzerinde kaydırarak götürürlerdi. Bir Mısır kabartmasında 27 kayıktaki 800 kürekçinin, üzerinde iki dikilitaş bulunan salları çektiği görülür.

Ulaştırma o çağlarda her ne kadar güçse de Eski Mısır'da geniş bir posta servisi de vardı. Yalnız, ticaret pek gelişmiş değildi. Ödemeler para yerine eşya ile yapılır, vergiler de aynı şekilde toplanırdı. Ancak III. Tutmosis zamanından sonra tüccarlar ödemeyi altın külçelerle yapmaya başladılar.

ESKİ MISIRLILAR'IN GELENEKLERİ

Eski Mısırlılar'ın bugünkü insanlara çok aykırı gelen gelenekleri vardı. Meselâ, firavunlar kendi kızkardeşleriyle, hattâ kızlariyle evlenirlerdi. Hükümdar ailesinin kanını başka kanla karıştırmamak düşüncesiyle başvurulan bu yol sülâleleri zayıflatmıştır. Zamanla bu gelenek halk arasına da yayıldı. Mısır şiirinde «kız kardeş», «erkek kardeş» sözleri zamanımızdaki «âşık», «sevgili» yerine kulanılmaya başlandı. Erkeklerin kız kardeşleriyle evlenmesi aile servetini dağıtmamak düşüncesine dayanıyordu. Firavunların, kız kardeşlerinden başka, çok zengin bir haremi olurdu. III. Amenhotep'in sarayında 300 seçme genç kız bulunduğu bilinmektedir. Bazı asılzadeler, zenginler de harem kurardı, yalnız ahalinin çoğu tek evlilikten ayrılmıyordu. Boşanmaya pek seyrek raslanırdı. Boşanma sebebi zina ise koca, hiçbir şey vermeden karısını boşar, sebep başkaysa aile servetinden bir kısmını kadına verirdi.

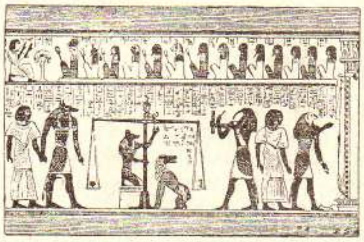
Eski Mısırlılar'ın hayatında kadının önemli bir yeri vardı. Birçok anıtlarda kadınların erkeklerle birlikte yiyip içtiğini, sokakta tek başına dilediği yere gittiğini, serbesçe ticaret yaptığını gösteren resimlere raslanır.

Mısırlılar uzun boylu, düz burunlu, iri gözlü, yuvarlak çehreli insanlardı. Doğuşta beyaz olan derileri çok geçmeden, Mısır güneşinin etkisiyle, esmerleşirdi. Saçları siyah, düz, bazılarınınki kıvırcık olurdu. Mısırlılar süslerine çok düşkündü. Yanaklar, dudaklar, tırnaklar boyanır, saçlara kokulu yağlar sürülürdü. Mısır heykellerinde bile kadınların boyalı gözlü olduğu görülmektedir.

Mısırlılar'ın giyimi tarihleri boyunca çok değişmiştir. Kız olsun, oğlan olsun, çocuklar erginlik çağına kadar çırılçıplak gezerler, yalnız küpe, gerdanlık takarlardı. Hizmetçiler, köylüler sadece kısa bir eteklik kuşanırdı. Eski krallık zamanında erkekler de, kadınlar da göbeklerine kadar çıplak gezerdi. Bunların bütün giyimi belden dize kadar uzanan beyaz bir eteklikten ibaretti. Utanma, alışkanlığın bir sonucu olduğundan, bu basit giyimi onlar hiç yadırgamazlardı. Birinci hanedan zamanında rahipler bile birer etekle dolaşırdı. Servet çoğalıp, kumaşlar bollaşınca Orta İmparatorluk devrinde, birincinin üstüne ikinci bir etek eklendi. İmparatorluk zamanında da, göğsün örtülmesine başlandı.

ESKİ MISIRLILAR'IN DİNİ

Eski Mısırlılar dini her şeyin üsyünde tutarlardı. Çoktanrılı bir dinleri vardı. İlk tanrıları Gökyüzü idi. Onlara göre gökyüzü büyük bir kubbedeydi, inek biçimindeki tanrıça Hathor burada otururdu. İneğin karnı binlerce yıldızla süslenmişti. Ayrıca burçlar da, yıldızlar da tanrı olabiliyordu. Sahu dedikleri Orion burcu, Soprit dedikleri Sirius yıldızı korkunç tanrılardı. Sahu, günde üç övün, tanrıları yerdi. Buna benzer bir başka canavar da zaman zaman Ay'ı yerse de, yapılan dualar sayesinde Ay kurtarılırdı.

Papirüs üzerine temsili bir resim

Ay Mısırlılar'ın taptıkları tanrıların en eskisiydi. Yalnız, Mısır tanrılarının en büyüğü Güneş'ti. Güneş'e bazan Büyük Tanrı Ra (Re) adiyle tapınılırdı. Bunlardan başka, hayvan tanrıların da Mısırlılar'ın hayatında büyük bir yeri vardı. İnek, keçi, timsah, atmaca, çakal, yılan, kedi, köpek ve boğa bunların başında gelir. Bu tanrılardan bazılarının, tapınaklarda sereserpe dolaşmasına ses çıkarmazlardı. Daha sonra tanrılar insan olarak düşünülünce bunların timsali olarak birer hayvan kulanıldı. Meselâ Amon'u, kaz, Ra'yı ya çekirge, ya boğa; Osiris'i ya boğa, ya koç, Hathor'u da atmaca temsil ederdi. Cinsel yaratıcı kuvveti temsil eden boğa ile keçi Mısırlılar için hepsinden kutsal sayılırdı. Sonralar tanrılar insan halini aldı, ya da daha çok, insanlar tanrılaştırıldı.

ESKİ MISIR'DA BİLİM

Bilim adamlarının çoğu rahiplerdi. Tapınakların sessizliği içine gömülen rahipler kendilerini dinle birlikte bilime de vermişlerdi. Ehramların yapılmasında ulaşılan başarı Eski Mısırlılar'da ileri bir matematik bilgisi olduğunu gösterir. Toprak ölçülerinin çok önemli olduğu, Nil taşmalarının hayati bir rol oynadığı bu ülkede ölçü işleri çok gelişmişti. Birçok kimseler geometrinin ilk olarak Eski Mısır'da başladığını ileri sürerler. Daha M. Ö. 2700 yıllarında Mısırlılar iki, üç boyutlu ölçülerin ustası olmuşlardı. Rakamları onlu sistemle yazarlardı. 9'a kadar olan rakamaları sayısı kadar çizgiyle gösterirlerdi. 10 için ayrı bir işaret vardı. 20, 30 vs. yazmak için iki, üç vs. 10 işareti-

Medeniyeti

ni yan yana getirirlerdi. 100 ve 1000 için de aynı şekilde birer işaret vardı. 200, 300, bunları çoğaltarak yazılıyordu. Yalnız, Mısırlılar'ın rakam sistemi kullanışlı değildi. 999 yazmak için 27 şekli yan yana getirmek gerekiyordu.

Mısırlılar yalnız karenin, dairenin yüzölçümünü bulmakla kalmıyor, kübün, silindirin, kürenin hacmını da hesaplıyabiliyorlardı. Pi'nin değeri olarak onlar 3,16 bulmuştu. Bugün bu değer 3,1416 olduğuna göre, binlerce yıl önceki insanların vardığı sonucu büyük bir başarı olarak kabul etmek gerekir.

III. Ramses arabası üzerinde

Eski Mısır'da tıp oldukça ilkel durumda idiyse de ele geçen bazı papirüslerde kan dolaşımiyle ilgili kayıtlara raslanmıştır. Bazı hastalıklar için de ilâç olarak çeşitli bitkiler sayılmaktadır; yalnız, bu bitkilerin neler olduğu anlaşılamamıştır.

Eski Mısır'da astronomi de fazla gelişmiş bir bilim değildi. Mısırlılar ancak yıldızların yerini tesbit etmiş, onları burçlar halinde düzenlemişlerdi.

Mısır'da ele geçen en eski eserler arasında felsefe eserlerine de raslanmıştır. «Ptah-hotep'in Öğütleri» M.Ö. 2880 yılına kadar uzanır. Memphis valisi ve başbakan olan Ptah-hotep'in felsefeyle uğraştığı bilinmektedir. Gene Eski Kırallık zamanında yaşıyan Ipuver'in de felsefi yazıları vardır.

ESKİ MISIR SANATI

Mısırlılar sanatta, edebiyatta da çok ileriydiler, bugüne kadar gelen ölmez eserler bırakmışlardır.

EDEBİYAT — Ele geçen en eski Mısır edebiyat metinleri «hiyeratik» yaziyle yazılıdır. Hiyeratik yazı hiyeroglife benziyen bir yazı çeşididir. Mısır edebiyatının en eski örneklerinde ehramlardaki yazılarda raslanır. M. Ö. 2000 yıllarından bugüne kadar gelen kitaplıklar da vardır. Bunlar kavanozlar içinde saklanmış papirüs tomarlarıdır. Bu kavanozlar etiketlenerek raflara sıralanırdı. Bunlardan birinde ele geçen metinde Gemici Sindbad'ın Maceraları'nı hatırlatan bir hikâye vardır. Bir başka hikâye resmi bir memur olan Sinuhe'nin maceralarını anlatır. Eski Mısır edebiyatından bugüne kadar gelmiş kısa hikâyeler de vardır. Hayaletler, mucizeler, aşk masalları, hayvan hikâyeleri bunların başlıca konusudur. «Anupu ile Bitiu» Mısırlıların tabiatüstü şeylere inanışını gösteren tipik bir eserdir.

Mısır şiirinin en eski örnekleri dinidir. Orta Kırallık çağında şiir daha çok dünyevi bir mahiyet almış, XIX. ve XX. hanedanlar sırasında aşk şiirleri görülmeye başlanmıştır:

Sevgilimin aşkı ırmak kıyısında.
Gölgelikte bir timsah yatıyor
Gene de ırmağa girip, suyu göğüslüyorum.
Cesaretim öyle ki,
Su, ayaklarımın altında, kara gibi...
Onun aşkı benim cesaretimdir.
O benim kitabım.
Onu öperken, dudakları aralanınca,
İçki içmiş gibi mest olurum.

Binlerce yıl önce yazılan bu Mısır şiirinde hiç de yabancısı olmadığımız duygular var.

Tarih yazarlığı da Mısır'da çok eskidir. M.Ö. 2500 yılından beri Mısırlılar kıralların listesini tutuyorlardı. Bundan sonra da tarih kayıtları gittikçe gelişerek devam etmiştir.

DİL. — Mısır dili Nil Vâdisi'nde en eski tarihî çağlardan başlıyarak M.S. 1000 yıllarına kadar kullanılmış bir dildir. Mısırca Hâmi - Sâmi dil ailesinin bir koludur. M.Ö. 3000 yıllarında Sâmi bölümünden belirli olarak ayrılmıştır. Eldeki melzemelere dayanarak M.Ö. 4000 yıllarına kadar Eski Mısırca'yı inselemek mümkündür. Mısırcadan başka hiçbir dilin bu derece eski tarihi bilinmiyor. Okunabilen eski Mısır metni M. Ö. 2650 yılından kalmadır.

Eski Mısır dili beş ana bölüme ayrılır. Eski Mısırca, M. Ö. 3000 yılından 2200 yılına kadar sürmüştür. Mısırcanın klâsik devri olan Orta Mısırca 2200 yılından M. Ö. 1375 yılına kadar yaşamış, firavun Akhnaton zamanında Son Mısırca devri başlamıştır. Ayrıca, resmî yazışmalarda, belgelerde, edebiyatta kullanılan bir dil çeşidi daha vardır ki dördüncü devreyi teşkil eden bu dil Romalılar zamanına kadar gelmiştir. Mısır dilinin en son devresi olan Kıptice M S. III. yüzyıldan başlar. Bu dil XI. yüzyıldan sonra gittikçe sönerek yerini Arapça'ya bırakmış, XVII. yüzyılda kesin olarak ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte, 1936-37 yıllarında, Thebes (Teb) yakınlarında Kıptice okuyabilen, hattâ bir iki cümle konuşabilen köylülere raslanmıştır (Bk. Hiyeroglif).

MİMARLIK. — Yazılı tarihin başlamasından önce Nil kıyılarında kurulan ilk yapılar deriden, kamıştan, kerpiçten yapılmış basit kulübelerden ibaretti. Sülâleler devrinden önceki saraylar, tapınaklar da aşağı yukarı aynı malzemeden yapılıyordu.

Hiyeroglif yazısına bir örnek

Mısırlılar tuğlayı ilk defa 1. Sülâle zamanında kullandılar. 300 yıl kadar sonra 3. Sülâle zamanında mimarlıkta taş kullanılmaya başlandı. Sakkara'daki basamaklı ehram bu devrede yapılmıştır.

Daha sonraki sülâleler sırasında taş işçiliği gelişti, Mısır mimarlığının ölümsüz eserleri yaratıldı. 4. Sülâle zamanında yapılan ehramlar anıt mezar-olarak yükselir (Bk. Ehramlar). Mısırlıların bir de kayalara oyulmuş mezarları vardır. 4. Sülâle zamanında başlıyan bu usulde kayalık yamaçlar derinlemesine oyulur, çeşitli koridorlardan, odalardan sonra bir mezar odası yapılır, mumyalanmış ceset buraya konulurdu.

Mezar yapılarından başka Mısır mimarlığının en büyük özelliklerinden biri tanrılarla ölü kırallar için yapılan tapınaklardır. Bunların en önemlilerinden biri kıraliçe Hatsheput Tapınağı'dır. Granit Tapınak diye bilinen Kefren tapınağı da bu tipin en önemlisidir. Karnak'taki Amon Tapınağı'nın bugüne kadar gelen kalıntıları 19. Sülâle zamanında yapılan bu eserin azameti hakkında yeter bir bilgi vermektedir. Aynı şekilde M. Ö. 1400 yıllarında 18. Sülâle zamanında yapılan Luksor Tapınağı ile Seti Tapınağı, Milâttan sonraki birkaç yüzyıl içinde yapılan İsis, Kalabsha tapınakları Mısır mimarlığının en önemli örnekleri arasındadır. Tapınakların duvarları, sütunları kabartma, oyma resimlerle, yazılarla süslenir, her tapınağa birçok heykel konurdu. Bu tapınakların en büyüğü şüphesiz Karnak'takiydi. Arka arkaya gelen 6 firavun tarafından yaptırılarak gittikçe büyümesi sağlanan bu tapınakta 86.000 heykel bulunurdu.

Luksor Mâbedi'nin cephesi

MÜZİK. — Eski Mısırlılar'ın kullandığı müzik aletlerinin çoğu mezarlarda bulunmuştur. Bunların en önemlisi harp, çeşitli flütler, simbal, davul, trampet, «sistrum» adı verilen, ortasında tellere geçirilmiş disklerden ibaret olan bir çalgıdır.

RESİM. — Mısırlılar duvar resimlerinde basit renkleri seçerlerdi. Resim yaparken fırça kullanırlardı. Duvar resimlerinin en yaygın olduğu devre 12. ve 19. Sülâle zamanıdır.

beyliğin içindeydi. 1600'de Mısır, Sudan, Eritre ve Somali'de 13 milyon nüfus yaşadığı tahmin ediliyor.

Mısır Beylerbeyliği'nin başkenti Kahire, 1700 sıralarında, İstanbul'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük şehriydi, dünyanın da en kalabalık 10 şehri arasında geliyordu. Nüfusu 650.000'di; aynı tarihte Londra 647.000; Berlin 85.000 nüfusluydu. Mısır'da Türk egemenliğinin sona erdiği 1914 sonunda Kahire 800.000 nüfusla dünyanın 35., Osmanlı İmparatorluğu'nun da 2. şehriydi.

Kanunî'nin ilk zamanlarında, sonradan vezir-i âzam olan beylerbeyi Süleyman Paşa, Mısır'da büyük ıslahat yaptı; onun koyduğu kanunlar, XIX. yüzyıla kadar yürürlükte kaldı. XVIII. yüzyılda Memlûkler'den arta kalan Türkleşmiş Çerkez beyleri Mısır'da nüfuzlarını artırdılar, çoğu sancakbeyliklerini ellerine geçirdiler.

● Fransız Işgali ve Yarı Bağımsızlık: General Bonaparte (Napoléon) 1799'da Mısır'a ayak bastı ve ülke 3 yıl Fransız işgali altında kaldı. Bu işgal yıllarında Mısır'a Batı kültür müesseseleri, Batı zihniyeti girmiştir.

Bundan sonra Mehmet Ali Paşa'nın valilik devri gelir (Bk. Kavalalılar; Kavalalı Mehmet Ali Paşa). Bu devirde Mısır Osmanlı Imparatorluğu'nun iç idaresinde bağımsız eyaletlerinden biri oldu. Önce Fuat Paşa, sonra Abdülâziz, Mısır'a gidip orada Tanzimat kanunlarını tatbik ettiler. Abdülâziz, Yavuz'dan sonra Mısır'a ayak basan ikinci ve sonuncu padişahtır.

Ismail Paşa devrinde, bir Fransız eseri olarak, Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır'ı, dünyanın en nazik noktalarından biri haline getirdi. Ingilizler ülkeye el atmaya çalışıyorlardı. Çünkü artık dünya ticaretinin ağırlığı, Kanal'dan geçiyordu. Kanal, Hindistan yolunun en önemli merhalesi olmuştu. Ismail Paşa'nın ihtirasları Mısır'ı iflâsa sürükledi. II Abdülhamit, İsmail Paşa'yı hıdivlikten azletti. İstanbul'a çağırdı. 1882'de Mısır'da Ingiliz askerî işgali başladı (Bk. Ismail Paşa).

İngilizler, yavaş yavaş bütün idareyi ellerine almak yoluna gittiler. Ingiliz Yüksek Komiseri'nin nüfuzu Türk Yüksek Komiseri'nin (Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın) nüfuzunu gölgede bıraktı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Ingiltere, Mısır'ın Türk toprağı olmaktan çıktığını ilân etti; tek taraflı olarak, ileride bağımsızlık verileceği va'diyle, Mısır'ı fiilen olduğu gibi hukukan da idaresine aldı. İttifak Devletleri (Türkiye, Almanya vs.) İstanbul'da bulunan Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa'yı, İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa vs.) de İngilizler'in kuklası olan amcası Hüseyin Kâmil, sonra Fuat Paşaları hıdiv tanıdılar.

Savaşa son veren antlaşmalar, Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığını bütün devletlere tanıttı. Lozan Antlaşması ile de Türkiye, Mısır'ı tamamiyle bıraktığını kabul etti.

● Krallık Devri: Bundan sonra Mısır'ın Krallık devri gelir (Bk. Kavalalılar). Mustafa Kâmil Paşa'nın önderlik ettiği Mısır millî hareketini (Bk. Mustafa Kâmil Paşa), Sâd Zaglûl Paşa devam ettirdi. 1927'de, Zaglûl Paşa ölünce, Vafd Partisi'nin başına Mustafa Nahhâs Paşa geçti. Kıral, her zaman bu partiyi tutmamıştır. Fellâhları içtimaî ve iktisadî bakımdan kalkındırma teşebbüsleri bir sonuç vermedi. Filistin Savaşı'nın kaybedilmesi, Süveyş Kanalı'nın devletleştirilememesi, Kanal'daki Ingiliz birliklerinin atılamaması, Sudan'ın devlete katılamayışı büyük buhranlar doğurdu. Kıral Faruk'un gafleti de buna eklenince ihtilâl oldu.

● Bugünkü Mısır: Once Tümgeneral Necîb, sonra Kurmay Yarbay Cemal Abdünnâsır, diktatör yetkisiyle Mısır'ı idare ettiler. Cumhuriyet devri başladı. Süveyş işi tamamen Mısır lehine halledildiyse de Sudan ayrı bir devlet oldu. Israil'le hiçbir mesele halledilemedi. Buna karşılık, Mısır, Arap ve Müslüman Afrika devletlerini himayesine almak istedi. Nehru'yu takliden tarafsızlık politikası güttü. Nâsır, zaman zaman büyük itibar kazandı. 1 şubat 1958'de Mısır Suriye ile birleşerek tek bir idare altında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu.

Maksat bu birliği daha da genişletmek, başka Arap devletlerini de içine almaktı. Fakat buna meydan kalmadan 28 eylûl 1961 yılında Suriye askerî bir hareketle birlikten ayrıldı. Böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti dağılmış oldu

Mısır'da bundan sonra Asvan Barajı projesi ele alındı. Bu proje, Afrika'nın çehresini değiştirecek, Mısır'ı gerçek bir iktisadi gücü olan bir devlet haline getirecek derecede önemlidir.

Mısır, 15 mart 1922'de bağımsız olmuştu, son yıllarda Süveyş Kanalı da devletleştirilerek bu bağımsızlık tamamlanmıştır. Şimdi cumhuriyet adı altında askerî diktatörlükle idare edilmektedir. Devletin resmî adları «Mısr» ve «el-Cumhûrîyetu'l-Mısrîye»dir. Arapça'nın «orta diyeleği» olan Mısır diyeleği resmî dildir. Bu diyeleğin örnek şivesi Kahire'de konuşulanıdır.

MISIR'IN BÜYÜK ŞEHİRLERİ

Şehir	Nüfus
Kahire	4.500.000
İskenderiye	1.527.000
Port-Said	268.000
Tanta	210.000
Mahalletu'l-Kübrâ	174.000
Süveyş	162.000
Mansûra	155 000
Asyût	136.000
Damanhûr	128.000
Zakaazıyk	125 000
Feyyûm	112.000
Minya	106.000
İsmailiye	103 000
Mit Gamr-Zifta	90.000

Bibliyografya — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mısır Tarihi (Prof. Y. Z. Özer, 1939); Mısır ve Ege Tarihi ;(Dr. A. Mansel, 1938); Eski Mısır'da Bilim ve Teknik (C. Saraç, 1943); Mısır İhtilâlinin İçyüzü (C. Abdunnasır, 1954); Mısır Masalları (çev. M. Gökçe, 1959); Mısır'da Pamuk (G. Gailleux, 1950); Mısır'da Pamuk Ziraatı (Norris'ten çev. Dr. K. Gülek, 1938); Mısır ve Süveyş Kanalı (Ord. Prof. Ali Tanoğlu, 1953).

MISIR

Mısır

Yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitkidir, birçok yerlerde halkın başlıca besin maddesini meydana getirir.

Mısır, buğdaygillerdendir. Kalın sapı 1,5-2 m. yüksekliğinde olur. Mısırın tek cinsli çiçekleri vardır: Dişi çiçekler yaprakların koltuklarındaki koçanların dışı enli, yeşil yapraklarla sarılıdır. Koçanın ortasında, kalın, sert bir sap vardır. Aslında dişi çiçekler olan taneler, sık sıralar halinde bunun üzerinde dizilmişlerdir. Dişilik boruları çok uzun olduğundan koçanın tepesindeki aralıktan püskül halinde dışarıya çıkar.

Mısır kuraklığa dayanıklıysa da, dondan zarar görür. Başlangıçta çok yağmur ister; koçanların gelişmesi sırasında ise sıcak arar. Bu bakımdan, her bölgede mısır yetiştirilemez. Mısır tarımı daha çok, ilkbaharı yağışlı geçen ılık yerlerde yapılır.

Yurdumuzda en çok Karadeniz kıyıları ile Marmara Bölgesi'nde mısır yetiştirilir. Toplamı 5 milyon dönüme yakın mısır tarlalarından yılda, ortalama, 550.000 ton ürün alınır. Mısırda %67 nişasta, %10 azotlu, %8 yağlı maddeler bulunur. Mısır unundan birçok yerlerde ekmek yapıldığı gibi, buğday unu ile de karıştırılarak kullanılır. Ayrıca, glikoz, nişasta, ispirto yapımında da mısırdan faydalanılır. Mısır, kümes hayvanlarının da başlıca besin maddelerinden biridir.

Mısırın anayurdu Amerika'dır. Amerika keşfedildiği sırada yerlilerin uğraştığı tek tarım mısır tarımıydı. Mısır 1520'de Ispanya'ya getirildi, oradan da Fransa'ya, Italya'ya, Almanya'ya, dolayısiyle bütün Avrupa'ya yayıldı. Bize Venedik'ten geldi. XVI. yüzyılda mısır bir bahçe bitkisi olarak yetiştiriliyordu.

MISIR ÇARŞISI

Istanbul'da üstü kapalı bir çarşıdır. Eskiden baharat, yani karabiber, zencefil, tarçın gibi şeyler, daha çok Hindistan'dan, Mısır'dan geldiği için bunların satıldığı yerlere, tek bir dükkân bile olsa, Mısır Çarşısı denirdi.

Mısır Çarşısı, Yeni Cami'ye vakıf olarak Hatice Turhan Vâlide-Sultan tarafından yaptırılmıştır. «L» biçimi bir plânı vardır. Mısır Çarşısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, dışarıdan duvarlarına yamanmış barakalarla tanınmaz bir hale gelmişti. 1955'te onarıldı. Böylece daha güzel bir durum kazanan çarşı bugün Istanbul'un turistik yerlerinden biri olmuştur.

MIZIKA

İki çeşit çalgıya «mızıka» denir:

Ağız mızıkası

Ağız Mızıkası. — Daha çok çocukların kullandıkları küçük bir çalgıdır. Dudaklar arasında üflenerek çalınır. Gayet ufak zarcıkların titreşimi esasına dayanır. Çeşitli büyüklükte olanları, pompalıları da vardır. Çok sesli olarak çalınmaya elveriş-

lidir. 2 sekizli kadar ses alanı olanları bulunur.

Armoni Mızıkası (Bando). — Bir çeşit askerî orkestradır. Yalnız vurmalı ve nefesli sazlardan meydana gelir, yaylı sazlar bulunmaz. 85 kişilik büyük armoni mızıkaları vardır (Bk. Bando; Müzik, Türk Müziği).

MİAMİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin Florida eyaletinde bir şehirdir. Nüfusu 600.000'e yakındır. Florida Yarımadası'nın güney doğu kıyılarında, Miami Nehri'nin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. A.B.D.'nin önemli şehirlerinden en güneyde olanıdır.

Miami, büyük, tabiî plâjları, lüks otelleri, eğlence yerleri ile tanınmıştır. Amerika'nın en çok turist çeken dinlenme yerlerinden biridir. Kışı geçirmek üzere her yıl yalnız Amerika'dan bu şehre 3 milyon kişi gelir.

Miami, aynı zamanda, önemli bir endüstri merkezidir. Ayrıca, yakınındaki topraklarda limon, portakal, mandalina, ananas, Hindistan cevizi, Amerika'nın sıcak bölgelerine mahsus olan «guava», «avokado» gibi yemişlerle bazı kış sebzeleri yetişir.

Miami, Amerika Birleşik Devletleri'nin en yeni kurulmuş büyük şehirlerinden biridir. Şehri, 1894-1895 kışındaki korkunç soğuklardan, şiddetli dondan orta Florida'daki yemiş bahçelerinin mahvolması üzerine güneye inerek yerleşen çiftçiler kurmuşlardır. Şehir kısa zamanda gelişti. Bu gelişme sırasında, şehirdeki otellerin, mağazaların, evlerin, iş binalarının yapılması için yılda 1 milyon dolâr harcanıyordu. 1926'da, 1928'de Miami iki defa büyük kasırga tehlikesi atlattı, bu sırada şehrin birçok yerleri yıkıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Miami önemli bir askerî eğitim merkeziydi.

MİCHELANGELO BUONAROTTİ

(1475 - 1564)

En büyük İtalyan sanatçılarından biridir. Ressam, heykelci, şair ve bilgindi. Caprese'de doğdu. Tanınmış bir ailenin çocuğu idi. Daha çok küçükken, sütninesinin kocası olan bir taşçı sayesinde bu işle uğraşmaya başladı. Babasının karşı koymasına aldırmadan, 1488'de, Floransa'daki bir ressamın yanına girdi, fresk yapmasını öğrendi. Daha sonra, Medici'lerin kurduğu Akademi'ye girdi. Bir yandan resim yapıyor, bir yandan da morga giderek anatomi öğreniyordu. Yaptığı bir heykeli pek beğenen Kardinal Riari onu Roma'ya çağırdı. Michelangelo 1496-1501 arasında Roma'da çalıştı.

Michelangelo

Floransa'da kırk yıldan beri bir kilise avlusunda duran kocaman bir mermer vardı. Michelangelo'dan bunu yontup heykel yapmasını istediler. İtalya'nın Carrera mermer ocağından gelme bu büyük mermere hiçbir heykelci el sürmeye cesaret edememişti. Michelangelo bu cesareti gösterdi, dört yıl çalışarak ünlü «Davut» heykelini meydana getirdi. Michelangelo'nun bu ilk şaheseri 7 m. yükseklikteydi. Ondan sonra, Roma'daki Sistina Kilisesi'nin tavanlarını fresklerle süslemeye başladı. 40 X 14 m. boyutundaki bu tavan işi üzerinde dört yıl tek başına çalıştı. 1513'te Papa II. Julius da ölünce onun mezarına konmak üzere ünlü «Mûsa» heykelini yaptı. Bu heykel o kadar canlıydı ki, yaratıcılığın bütün tadını duyan sanatçı, kendinden geçerek, çekici heykelin dizine vurmuş, «Konuş!» diye haykırmaktan kendini alamamıştı.

Michelangelo, resim, heykel, mimarlık alanlarında çağının en büyük sanatçısı olarak ün kazanmıştı. Bu arada, Sistina Kilisesi'nin duvarına, büyük «Mahşer» freskini yaptı. İnsanların hepsinin anadan doğma çıplak resmedilmiş olmasını bir türlü hazmedemiyen din adamları sonradan bu resimlerin bazı yerlerini örttürdüler.

Leonardo ile Rafaello'nun ölümünden sonra tam yarım yüzyıl sanat alanında saltanat süren Michelangelo, «Pieta» adlı heykeline de on yıl çalıştıktan sonra hastalandı, bitiremeden öldü. Fresklerinden, heykellerinden başka basılı olarak şiirleri, bilim araştırmaları vardır. Michelangelo, figürlerindeki güc, kudret, ifadesindeki âhenk bakımından dünyanın en büyük, en eşsiz heykelcisi sayılır.

MICHİGAN

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Batısında Michigan Gölü, kuzeydoğusunda bu gölle birleşen Huron Gölü, doğusunda Kanada'nın Ontario devleti, güneydoğusunda Erie Gölü, güneyinde Ohio ve Indiana devletleri vardır.

Yüzölçümü: 150.162 km²
Nüfusu: 8.900.000
Başkenti: Lansing

Michigan ovasında hiçbir dağ ve önemli akarsu yoktur. Yıllık yağış ortalaması 75 sm. kadardır. Yıllık ısı ortalaması yazın 19°, kışın —5°'dir. Tipik bitki örtüsü karışık ormanlar, en güneyde yaprakları kışın döken ormanlardır. Ulkede büyük baş hayvancılık yapılır; at yetiştirilir. Çavdar, patates, yulaf ekilir. Kömür, demir çıkarılır. Büyük ölçüde sanayi vardır. Bu arada, Detroit, dünya otomobil endüstrisinin merkezidir.

Michigan, nüfus bakımından A.B.D. arasında 7. gelir. 1840'ta 200.000 olan nüfus 1950'de 5 milyonu geçmiş, 1960'ta 8 milyona yaklaşmıştır. Bugün km²'ye 59 kişi düşmektedir. Muazzam sanayi, bugünkü nüfusun 4 mislini rahatça besliyebilecek durumdadır. «Kuzeydoğu Devletleri»nden sayılan Michigan, A.B.D.'ne 1837'de girmiştir. Adı «Mich.» şeklinde kısaltılır.

Michigan eyaletinin en büyük şehri Detroit, Kanada sınırında, Huron Gölü'nün güney ucundadır. Nüfusu 1850'de 20.000 olan bu şehir bugün 4 milyona yaklaşmıştır. A.B.D.'nin 5. şehridir (Bk. Detroit). Michigan'ın öteki büyük şehirleri şunlardır: Michigan Gölü'ne yakın Big Papids (374.000), Detroit'in kuzeybatısında Flint (257.000), bu iki şehrin ortasında Lansing (228.000), Huron Gölü kıyısında Saginaw-Bay City (298.000).

Michigan'da 4 üniversite vardır: 1817'de kurulan Detroit Üniversitesi (2.410 öğretmen, 33.900 öğrenci); Lansing Üniversitesi (991 öğretmen, 14.400 öğrenci); Houghton Üniversitesi (149 öğretmen, 1.600 öğrenci); Big Rapids Üniversitesi (50 öğretmen, 700 öğrenci).

MİCHİGAN GÖLÜ

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük gölüdür. A.B.D. Kanada sınırındaki beş gölden bütünü A.B.D. sınırları içinde bulunan tek göl budur. Büyüklük bakımından o bölgedeki göllerin 3.'südür.

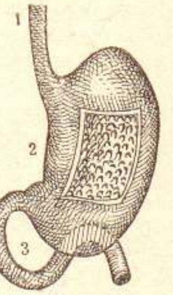
58.100 km² yüzölçümünde olan Michigan Gölü kuzey-güney doğrultusunda hafif bir yay çizerek uzanır. Uzunluğu 500 km.'yi geçer, genişliği 120 km. kadardır. Gölün kıyılarında Michigan, Wisconsin, İllinois, Indiana eyaletlerine ait önemli limanlar vardır. Bunların başlıcası aynı zamanda Amerika'nın en büyük şehirleri arasında olan Chicago'dur.

MİDAS

Yunan mitolojisinde adı geçen bir Frigya kıralıdır. Efsaneye göre şarap tanrısı Dionysos, kocası Silenas'a çok iyi davrandığı için, Midas'a bir mükâfat olmak üzere, her dokunduğu şeyi altına çevirme gücünü vermiş. Once Midas buna çok sevinmiş. Her şeyi altın haline getirerek zengin olacağını düşünmüş. Bir süre sonra bunun pek de hoş bir şey olmadığını anlamış. Çünkü artık yemek, içmek için dokunduğu şeyler bile altın oluyor, Midas karnını doyuramıyormuş. En sonunda buna dayanamıyor, kendisini bu durumdan kurtarması için Dionysos'a yalvarıyor. Dionysos da ona, Paktolos ırmağında yıkanırsa bundan kurtulabileceğini söylüyor. Midas söyleneni yapıyor, büyüden kurtuluyor. Bu sırada Paktolos ırmağının kumları da altın oluyor.

MİDE

Vücudumuzda, sindirim aygıdının bir kısmıdır, karın boşluğunun sol yanında, diyaframın altında bulunur.

1 — Yemek borusu; 2 — Midenin içi; 3 — Onikiparmak barsağı

Mide, yalız (düz, parlak) kastan bir torbadır. Yemek borusu ile bilreştiği yerde «kardiya» denilen bir ağız vardır; sağda, onikiparmak barsağı ile birleştiği yerde de «mide kapısı» bulunur. Kardiyada kapak olmadığından, midedeki yemekler bazan, yemek borusuna dönerek, ağızdan dışarı çıkabilir; mide kapısı ise bir kapakla kapalıdır. Bu kapak gerekince açılır, midenin içindekiler onikiparmak barsağına ancak kapak açılınca geçer, kolaylıkla geri dönemez.

Mide üç gömlekten yapılmıştır:

1 — Dış Gömlek (Periton): Karın zarıdır.

2 — Orta Gömlek: Yalız kas dokusundan yapılmıştır. Kas iplikleri çeşitli yönlere doğru uzar. Böylece, midenin hareketlerini kolaylıkla yapması sağlanmıştır.

3 — İç Gömlek: «Mukoza» denilen iç zardır.

Mide, gelen besinleri çeşitli hareketlerle yoğurarak, saldığı mide suyundaki mayaların

etkisine uğratarak, sindirime elverişli hale getirir.

Normal midenin sığası 1.200 sm.³ kadardır. Büyümüş mideler daha çok besin alabilir.

Mide Hastalıkları

Midenin, çeşitli sebeplerden ileri gelen birçok hastalıkları vardır. Bunların başlıcası «ülser» denilen «mide yaraları»dır (Bk. Ülser). Bunun dışında, önemli mide hastalıklarının başında iltihaplar, urlar gelir:

Mide İltihapları. — Bazı mikroplu, ateşli hastalıklarda midede iltihaplar olur. Ayrıca, bozulmuş, ekşimiş yemekler yemek, fazla alkollü içki içmek, çok biberli, baharlı maddeler kullanmak, lokmayı iyice çiğnemeden yutmak da mide iltihaplarına yol açabilir. Mideye girip ince zara dokunan bütün zehirli maddeler de mide iltihabı yapar.

Mide iltihabının ilk belirtileri sürgün (ishal) ve kusmadır. Bu arada mide ağrısı, susama duyulur. Bazı mide iltihapları da dilde paslılık, iştahsızlık, geğirme, hazımsızlık gibi belirtilerle süreğen (müzmin) bir durum gösterir.

Mide iltihaplarının tedavisinde, perhiz, mideyi yıkama, yatıştırıcı ilâçlar kullanma gibi çareler başta gelir.

Mide Urları. — Çeşitli urlar midede de çıkar. Bunların zararsızları ameliyatla alınır. Zararlıları ise «kötü urlar» dediğimiz kanser urlarıdır. Bu urlar en çok yaşlılarda olur.

Mide kanserleri, çoğunlukla, doğrudan doğruya mideden başlar. Bir mide yarasının sonradan kansere çevirdiği de olur. Hastalık kesin olarak röntgen muayenesiyle anlaşılır.

Mide kanserinin başlıca belirtileri şiddetli sancılar, kusmalardır. Kusmuk içinde kahve telvesine benziyen siyahımtırak koyu renk kan görülür. Hasta derin bir iştahsızlığa uğrar, yemek yiyemez, gittikçe zayıflayıp kuvvetten düşer. Bu hal hastayı ölüme sürükler.

Mide kanseri, başlangıçta anlaşılıp derhal tedaviye geçilirse iyi edilebilir.

MİDİLLİ

Ege Denizi'nde, Yunanistan'a ait Asya Adaları'ndan biridir. Edremit Körfezi'nin ağzında Türk kıyılarından ancak 7 km. ötededir. Yüzölçümü 1.696 km², nüfusu 144.000'dir. Başkenti Midilli kasabasıdır. Adaya Yunanca' da Lesbos denir.

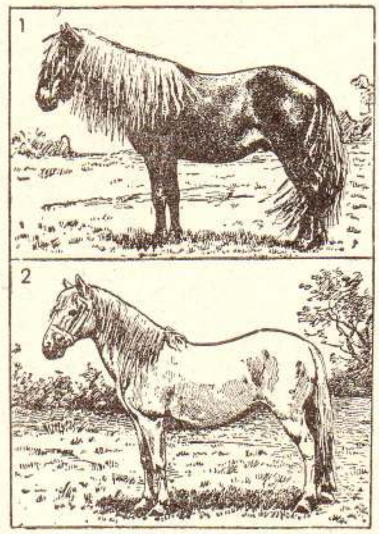
Midilli, tabiî ve coğrafi bakımdan, Anadolu'nun bir parçasıdır. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü, Akdeniz bitkileri, makilerdir. Adada küçük korular vardır, tarıma elverişli yerler ekilir. Meyva bağları, bağlar, zeytinlikler bulunur. Adanın şarabı, zeytinyağı ünlüdür.

Midilli'de halk, daha çok, denizcilikle, balıkçılıkla uğraşır. Başkent Midilli, Yoro Körfezi üzerinde, 33.000 nüfuslu bir kasabadır. En güneyde Potamos limanı vardır. Ada, Limni adası ile birlikte (Bk. Limni), Yunanistan'ın Asya Adaları eyaletinin 3 ilinden birini, en önemlisini teşkil eder. Eyalet merkezi de, Midilli şehridir.

Midilli'de eskiden bir Ceneviz prensliği vardı. Adayı 1455'te Fâtih aldı. 1913'e kadar 458 yıl Osmanlı idaresinde kaldı. Bu tarihte Balkan Savaşı'nda Yunanlılar'a geçti. Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye'yi sürükliyen sebepler arasında, Anadolu'nun birer parçası olan Asya Adaları'nı, bu arada Midilli'yi geri almak da vardı. 1924 Lozan Antlaşması ile, Midilli, öteki adalarla birlikte, Yunanistan'a bırakıldı.

Osmanlı idaresinde ada, Tanzimat'tan önce Kapdan-ı Derya (deniz kuvvetleri komutanı) tarafından yönetilen Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Akdeniz Adaları) eyaletine bağlı bir sancaktı. Tanzimat'tan sonra kısa bir müddet bu eyaletin başkenti de oldu.

Eski Yunanlılar'ın büyük kadın şairi Sapho (M. Ö. VI. yüzyıl), Midilli'lidir.

1 — Shetland Midillisi; 2 — İngiliz Midillisi

MİDİLLİ

Eşek büyüklüğünde, küçük bir at çeşididir. En tanınmış olanı anaryurdu İskoçya'nın kuzeyindeki Shetland Adaları'nda yetişen Shetland midillisidir. Midilli, akıllı, sakin bir hayvan olduğundan, çocuklar için binek hayvanı olarak kullanılır. Çeşitli hünerler öğretilen midilliler cambazhanelerde güzel numaralar yaparlar. Aynı zamanda hafif arabalara da koşulabilen midillilerden, küçük olmaları dolayısiyle, bazı maden ocaklarında da faydalanılır.

MİDYAT

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde, Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Siirt'in Eruh, güneydoğuda Mardin'in İdil, güneyde Nusaybin, batıda Ömerli ve Savur, kuzeyde Gercüş illeri çevirir. Merkez bucağından başka Kerburan adında bir bucağı, 81 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.394 km²

Nüfusu: 60.153 (1960 sayımı)

Midyat ilçesi Midyat Dağları ile güneyde Fırat'a karışan Çağçağa Suyu arasındaki dalgalı araziyi kaplar. Yazları çok sıcaktır; yağış azdır. Kışlar da soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Midyat Dağları'nın eteklerine doğru meşe çalılıkları görülür. Ekonomik hayat az miktarda tahıl tarımı ile önemli ölçüde hayvancılığa dayanır. Bağcılık da önemli bir gelir kaynağıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Midyat kasabası, aynı adı taşıyan dağların güney eteğinde denizden 950 m. yükseklikte kurulmuştur. Mardin-Cizre yolu üzerinde bulunan kasabanın Mardin'e uzaklığı 104 km., Cizre'ye uzaklığı 7 km.'dir. Midyat, aynı azmanda, Gercüş üzerinden Siirt'e de bağlıdır. Nüfusu 10.000'e yaklaşan (1960 sayımı 9.580) Midyat kasabası, bu bakımdan, Mardin'e bağlı ilçe merkezleri arasında en büyüğüdür. Kasaba birbirinden 4 km. uzaklıkta bulunan iki kesimden meydana gelmiştir.

MIDYE

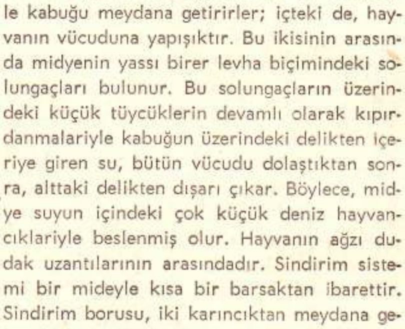
Denizlerde, kayalara, rıhtım direklerine, gemi diplerine yapışık olarak yaşıyan bir deniz hayvanıdır. Yumuşakçaların yassı solungaçlılar takımındandır. Midyenin vücudu, dışı mavimtırak, içi sedef parlaklığında, yumurta biçimi, şişkin iki kabuk arasında saklıdır. Kısa zamanda üriyerek birbirleri üzerine yığılırlar; böylece, çok geniş alanlara yayılırlar. Gemilerin diplerinde biriken midyeler, teknenin yolunu kesmemesi için, zaman zaman kazınarak temizlenir.

Midyenin dış görünüşü iki kabuktan ibarettir. Kireçli bir maddeden ileri gelen bu iki kabuk, kenarlarından, menteşe gibi bir parçayla, birbirlerine bağlıdır. Ayrıca, içerideki iki kas, bu kabukları birbirine bağlar, kabukların aralanıp kapanmasını sağlar.

Midyelerin yumuşak vücudu, kabuklardan başka, içeriden, ayrıca «manto» denilen yumuşak bir zarla da kaplıdır. Altta, üstte ikişer tane olan bu «manto»nun dıştakileri kabuklara yapışıktır, salgıladıkları bir maddeyle kabuğu meydana getirirler; içteki de, hayvanın vücuduna yapışıktır. Bu ikisinin arasında midyenin yassı birer levha biçimindeki solungaçları bulunur. Bu solungaçların üzerindeki küçük tüycüklerin devamlı olarak kıpırdanmalariyle kabuğun üzerindeki delikten içeriye giren su, bütün vücudu dolaştıktan sonra, alttaki delikten dışarı çıkar. Böylece, midye suyun içindeki çok küçük deniz hayvancıklariyle beslenmiş olur. Hayvanın ağzı dudak uzantılarının arasındadır. Sindirim sistemi bir mideyle kısa bir barsaktan ibarettir. Sindirim borusu, iki karıncıktan meydana gelen kalbin içinden geçer. Kan solungaçların arasından geçerken temizlenir.

Midyenin etli, yumuşak ayağı bir baltayı andırır. Bunun salgıladığı bir madde «bisüs» denilen ipliksi uzantılar meydana getirir. Midye bu uzantılarla kayalara, kazıklara tutunur.

Midyeler yumurtayla ürerler. Dişi midye yaz ayları içinde 400.000'e yakın yumurta bırakır. Bunlardan çıkan yavrular ancak yarım milimetre kadardır, analarının solungaç-

Midye ile kesiti: 1 — Kabuk; 2 — Kas; 3 — Solungaçlar; 4 — Ayak; 5 — Bisüs.

ları üzerine yapışık olarak yaşarlar. Büyüyen yavrular, ya analarının kabuklarına, ya da bazı balıkların solungaçlarına tutunarak yaşarlar. Bu kurtçuklar titriyen tüylerle hareket ederler, saydamdırlar, kabukları da yoktur. Başkalaşım geçirerek, beş yılda, analarına benziyen bir hale gelirler.

Midye, eti çok sevilen bir deniz hayvanıdır. Bunun için, birçok yerlerde midye üretilir. Özellikle, kuzey Fransa kıyılarında denizin bir kısmını çevirirler, içine kireçli kazıklar dikerek midye tarlaları meydana getirirler. Yavrular burada kolayca tutunur, kazıklardaki kireçle kabuklarını kısa zamanda meydana getirebilirler.

Yenecek midyenin lâğım dökülen yerlerden, demir, bakır bulunan yerlerden toplanmamış olmasına dikkat etmelidir. Bu gibi yerlerden toplanan midyeler yenirse, insan zehirlenebilir. Midyeden zehirlenen hastaya önce kusturucu ilâçlar vermeli, sonra doktora başvurarak, zamanında tedbir almalıdır.

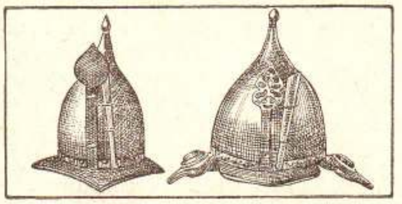
MIĞFER [Tolga]

Savaşçıların giydikleri demir başlığa «miğfer» (tolga) denir. Eskiden olduğu gibi bugünkü savaşlarda da kullanılır.

Miğfer, başı mermiden, süngüden, kılıçtan korumaya yarar. Bunun için, demir, çelik gibi dayanıklı madenlerden yapılır. Ayrıca, çarpan bir şeyi kaydırmak için, kubbeli bir biçimi vardır.

Giyenin önemine göre oymalı, süslü miğferler de yapılmıştır. Eski Türkler savaşlarda tüylü miğferler giyerlerdi.

Miğfer Araplar'a Türkler'den geçmiştir: Abbasiler devrinde Arap ordusunda komutanlık eden Türkler miğferi de onlara tanıtmışlardır. Eski Yunan, Roma askerleri de tüylü miğfer giyerlerdi. Ortaçag'da şövalyeler, başla birlikte yüzü de örten çelik zırhlar giyerlerdi.

İki Türk miğferi

MİHALIÇÇIK

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Ankara'nın Beypazarı, güneyde Eskişehir'in Sivrihisar, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Ankara'nın Nallıhan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Beylikahır adında bir bucağı, 69 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.151 km^2

Nüfusu: 40.371 (1960 sayımı)

Mihalıççık ilçesinin orta kesimini yükseklikleri 1.500-1.800 m. olan Sündiken Dağları kaplar. Bu dağlar doğu-batı doğrultusunda uzanırlar. Sündiken Dağları'nın kuzey eteklerinde Sakarya nehrinin, güney eteklerinde de Porsuk nehrinin meydana getirdiği çukur alanlar uzanır.

Mihalıççık'ta karasal bir iklim vardır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçenin en önemli akarsuları Sakarya ile onun en büyük kolu olan Porsuk'tur. Sündiken Dağları orman örtüsü bakımından zengindir. En başta gelen ağaçlar karaçamla meşedir. Yer yer ardıça, mazılara da raslanır. Ilçede tahıl ve şeker pancarı ekimine önem verilir. Tiftik keçisi de önemli bir gelir kaynağıdır. Krom madeni, ayrıca «Mihalıççık kili» denilen yakın köylerde sabun yerine kullanılan kil de ilçeye gelir sağlıyan kaynaklar arasındadır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Mihalıççık kasabası, Sündiken Dağları'nın doğu kesiminde, yatık bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.400-1.500 m. kadardır. Eskişehir'e 95 km.'lik bir kara yolu ile bağlı olduğu gibi, Eskişehir - Ankara demiryolu üzerindeki Sarıköy istasyonuna da 22 km.'lik bir vilâyet şosesi ile bağlıdır. Kasaba, yukarı mahalle ve aşağı mahalle adı verilen iki ayrı kesimden meydana gelmiştir. Ilk kuruluş yeri meyilli bir yüzeyi kaplıyan Yukarı Mahalle'dir. Kasaba yavaş yavaş güneye, yani ovaya doğru genişliyerek Aşağı Mahalle meydana gelmiştir. Mihalıççık kasabası 1960 sayımına göre 3294 nüfusa sahiptir.

MIHRACE

Hindistan'da Müslüman olmıyan yerli hükümdarların büyüklerine «mihrace» denir «Maharaca = büyük raca, kıral» demektir.

Hindu mihracelerin en büyükleri, Hindistan Türk idaresindeyken, XI-XVII. yüzyıllarda tamamen ortadan kaldırıldı. Bugünkü mihraceler, iç idarelerinde bağımsız olarak yaşamalarına müsaade edilen oldukça küçük devletlerin hükümdarıdırlar. Ingilizler de Türkler'den devraldıkları Hindistan'da bu mihracelere iç bağımsızlık tanıdılar. Hindistan, 1947'de, bağımsız olunca, yeni hükümet bu mihracelerin haklarını geniş ölçüde kıstı, âdeta şekilden ibaret bir hale getirdi.

Mihraceler, racalar gibi Hindu (Brahman) dır. Ancak, Patiyâla Mihracesi Hindu-Müslüman karışımı bir din olan Sih dinindendir. Pârsî dininden mihrace yoktur, yalnız raca vardır. Hindistan'ın Müslüman hükümdarlarına «nizam», «han», «emîr», «beylerbeyi», «bey-han», daha çok «nevvâb» denir; hiçbir zaman «mihrace», «raca» denmez.

Mihracelerin en zengini, yılda 115 milyon T.L.'na yakın geliri olan Trivankur Mihracesi'dir; Maysur Mihracesi'nin geliri de ona yakındır. En «az» gelirlisi Manipur Mihracesi'nin geliri yılda 2 milyonu geçer. Mihracelerin mücevher bakımından servetleri muazzamdır. Ancak son zamanlarda birkaçı endüstri alanında büyük yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Batı ve Hindu kültürüne sahip hükümdarlardır.

Hindistan'ın en büyük yerli devleti bir mihracelik değil, bir Müslüman devleti olan Haydarabat Nizamlığıdır (Bk. Haydarabat). Nepal hükümdarına da «mihrace» denir. Bu, tamamen bağımsız bir devlete sahip olan tek mihracedir (Bk. Nepal).

MİHRİMAH CAMİSİ

İstanbul'da bu adı taşıyan iki cami vardır. Her ikisi de Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından yaptırılmıştır.

1 — Üsküdar Mihrimah Camisi (İskele Camisi): Üsküdar iskelesinin karşısındadır. 1547'de mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Caminin kubbesi üç yandan yarım kubbe üstüne oturtulmuştur. Mimar Sınan bu tekniği ilk defa Mihrimah Camisi'nde denemiştir. Avlunun (son cemaat yerinin) ortasında güzel bir şadırvan vardır. Caminin işlemeli mermer mimberi de güzelliğiyle tanınmıştır.

2 — Edirnekapı Mihrimah Camisi: Edirnekapı Camisi diye de anılır. Şehrin en yüksek yerlerinden birinde bulunan bu cami 1562 - 1565 yıllarında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Kubbe yüksekliği 37 metre olan bu cami Mimar Sinan'ın sanatında bir merhale sayılır. Cami de, müştemilâtı (eklentileri) da 1714, 1894 depremlerinden önemli zararlar görmüş, sonradan cami tamir edilmiştir.

MİKA

Saydam bir cisimdir. İnce ince pullardan, levhalardan meydana gelmiştir. Bileşimlerine göre çok çeşitli adlar alır. Cam gibi renksizse de içindeki bileşiklere göre, renksiz hali değişerek sarı, kırmızımtırak, menekşe renklerinde olabilir.

Mika, kimya bakımından, içinde potasyum, kalsiyum, flüor, lityum, demir, magnezyum elemanlarından bir veya birkaçı bulunan alüminyum silikatlardır. Başlıca çeşitleri şunlardır Muskovit (potasyumlu mikadır «akmika» da denir); sericit; paragonit (sodyumlu mika); biyotit (magnezyumlu, demirli mika); flogopit (magnezyumlu mika): lepidolit (lityumlu mika); zinnvaldit (lityumlu, demirli mika); margarit (kalsiyumlu mika).

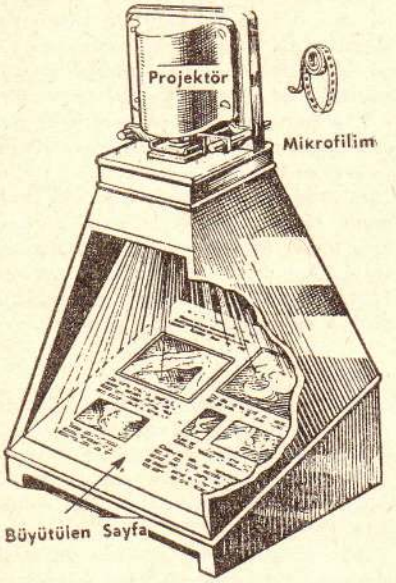
Bu, çeşitli bileşimdeki mikaların kimyasal özellikleri de farklıdır. Bazılarına asit etki eder, bazılarına etmez, hemen hepsi ancak üfleç alevinde erirler, daha düşük sıcaklıklarda bozunmazlar. Genel olarak, dış etkilere karşı dayanıklıdırlar, elektriği de iletmezler. Mika, elektrik yalıtkanlığı, ısıya dayanıklılığı dolayısiyle, daha çok, elektrik aletlerinde kullanılır. Elektrik ütülerinin elektrikli ısıtıcıları mika ile sarılmıştır. Sobaların kapaklarında, içerideki ateşin görünmesi için bırakılan deliklere mika konur, çünkü mika yanmaz, patlamaz. Plâstik maddelerin bulunması ile bu maddelerden mika benzeri eşyalar yapılmışsa da bunlar organik maddelerdir. Mika anorganik bir maddedir, tabiatta bulunur.

MİKROBİYOLOJİ

Mikroplarla uğraşan bilim koludur. İncelediği başlıca konular mikropların sınıflandırılması, yapıları, gelişme ortamları, menşeleridir. Bundan sonra mikropların özel maksatlar için çoğaltılması, saklanması gelir. Mikropların öldürülmesi ve mikroplardan arınmak için gerekli yolların bulunması da mikrobiyolojinin görevleri içine girer (Bk. Mikrop; Bakteri; Bakteriyoloji).

MİKROFİLİM

Daha çok basılı eserlerin fotokopisini (fotoğrafla kopyasını) almakta kullanılan küçük boy fotoğraf filimlerine mikrofilim (küçük filim) denir. 1928'den beri gelişen mikrofilim sayesinde, kütüpanecilikte büyük gelişmeler olmuştur. Çünkü kocaman bir kitap ancak birkaç metre uzunluğunda, birkaç santimetre genişliğinde bir filim şeridine sığdırılabiliyor. Böylece hem kitapların kapladığı yer-

Mikrofilim ve gösterme makinası

lerden kazanılıyor, hem kitapları bir yerden bir yere taşımak daha kolay oluyor.

Bütün bunlardan başka, dünyanın birçok kitaplıklarında, bu arada yurdumuzdaki kitaplıklarda tek nüsha olarak eski eserler vardır. Bu gibi eserlerden başka yerlerdeki kimseler faydalanmak isterse eskiden ancak uzun yolculukları göze almak gerekirdi. Şimdi böyle bir kitabın mikrofilmi çekilerek, kolayca istenilen yere gönderiliyor, rahat rahat faydalanılması sağlanıyor. Ayrıca, kitaplıklardaki çok eski, değerli kitapların da mikrofilmi çekilir. Böylece, bu kitapların sık sık okuyucuya çıkarılarak harap olması önlenir, okuyucuya mikrofilim verilir, okuyucu kitaplığın özel projeksiyon makinesinde filmi dilediği gibi inceler.

Mikrofilim çekmek için özel makinalar kullanılır. «Mikrofilim makinası» diye anılan bu makinalar sayesinde kitaplar, sayfa sayfa, kolayca filme alınır. Mikrofilim çekme işine «mikrofotoğrafi» denir. Mikrofilimler 35 mm. eninde olur, 16 mm.'likleri de vardır.

MİKROFON

Seslerin uzaklara iletilmesinde kullanılan aletlerden biridir. Mikrofonun en büyük özelliği havadaki ses titreşimlerini bir elektrik devresinde akımın şiddet değişiklikleri haline getirmesidir. Radyo stüdyolarında sesleri ilk alan alet mikrofondur. Kalabalık önünde konuşan bir kimsenin sesini dört bir yana yaymak için de mikrofon kullanılır.

Mikrofonlar sesi alma esaslarına göre başlıca ikiye ayrılabilir:

1 — Diyaframlı mikrofon: Basınç esasına dayanır. Bu mikrofonlarda madenî bir halkaya gerilmiş gene ince madenî bir diyafram vardır. Diyafram, gelen sesin meydana getirdiği basınç değişikliklerine uyarak, titreşir.

Şeritli Mikrofon: Madenî diyafram yerine, bir ucu serbes, incecik alüminyum levhadan yapılmış bir şerit vardır. Hava zerreciklerinin hareketi bu şeridi titreştirir.

Her iki çeşit mikrofonda da diyatramın, ya da şeridin titreşmesi elektrik akımına etki yapar, akımın şiddeti titreşimlere göre değişir, böylece sesi iletir. Telefon mikrofonları basıt bir mikrofon örneğidir (Bk. Telefon).

Mikrofonların biçimleri kullanış yerine göre değişir. Ayrıca, yapılış şekilleri bakımından da «tek yönlü», «çift yönlü», «çok yönlü» olmak üzere üçe ayrılırlar. Tek yönlü mikrofonlar yalnız karşıdan gelen sesleri alır. Çift yönlüler karşı karşıya bulunan iki şahsın arasına konur, bunlar hem önden, hem arkadan gelen sesleri alırlar. Çok yönlüler ise her yandan gelen sesleri alabilir (Bk. Radyo).

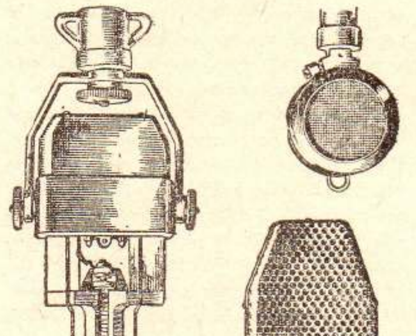
MIKROMETRE

Çok küçük uzunlukları ölçmekte kulanılan bir alettir. Bir santimetrenin 1/500 (beş yüzde biri) kadar küçük bir uzunluk bize ilk bakışta çok önemsiz görünür. Halbuki meselâ otomobilin, dikiş makinesinin bazı kısımlarının bundan daha bile hassas bir ölçüyle bir birine geçmesi gerekir. Mühendisler bu gibi ince işler için mikrometreden faydalanırlar.

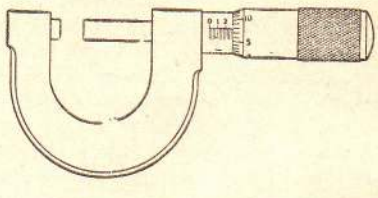
Madenî eşyayı ölçmek için çeşitli mikrometreler olduğu gibi Gökyüzü fotoğraflarında yıldızların arasındaki uzaklığı ölçemk için özel mikrometreler de vardır. En çok kullanılan mikrometreler orak biçimindedir. Aletin açık tarafında çıkıntılar vardır. Ölçülecek şey bunların arasına konur, saptaki vida çevrilerek sıkıştırılır. Çıkıntılar ölçülecek şeyi iki yandan kavrayınca sap tarafındaki özel cetvelden kalınlık okunur. Mikrometreler cinsine göre santimetrenin 1/1000, 1/4000, hattâ 1/10.000'ini ölçebilirler.

MIKRON

Metre sisteminde bir ölçü birimidir. Bir milimetrenin 1/1000 (binde bir)ine «mikron» denir; yani metrenin 1/.1.000.000 (milyonda bir)idir.

Çeşitli mikrofonlar

Mikrometre ve başlıca parçaları

MIKRONEZYA

Büyük Okyanus'ta hemen hemen bütüniyle Ekvator'un kuzeyinde kalan büyük bir adalar topluluğudur. Okyanusya'nın üç ana bölümünden biri olan Mikronezya Adaları'na dahil başlıca takımadalar Mariana Adaları, Marshall Adaları, Karolin Adaları, Gilbert Adaları'dır.

Mikronezya Adaları çok küçük adalardan meydana gelmiştir (Mikronezya = Küçük Adalar demektir). Okyanus'ta kapladıkları alan çok büyük olduğu halde hepsinin yüzölçümü toplamı 4.000 km²'yi bulmaz. Nüfus toplamı da 116.000 kadardır. Bazı küçük adaların nüfus yoğunluğu yüksektir. Buna karşılık, atollerden ibaret olan birçok adalarda hiç kimse oturmaz. Mariana takımadaları ile batıdaki Yap, Palau gibi volkanik adalar sayılmazsa, Mikronezya Adaları'nın geri kalan 2.130 tanesi atollerden ibarettir.

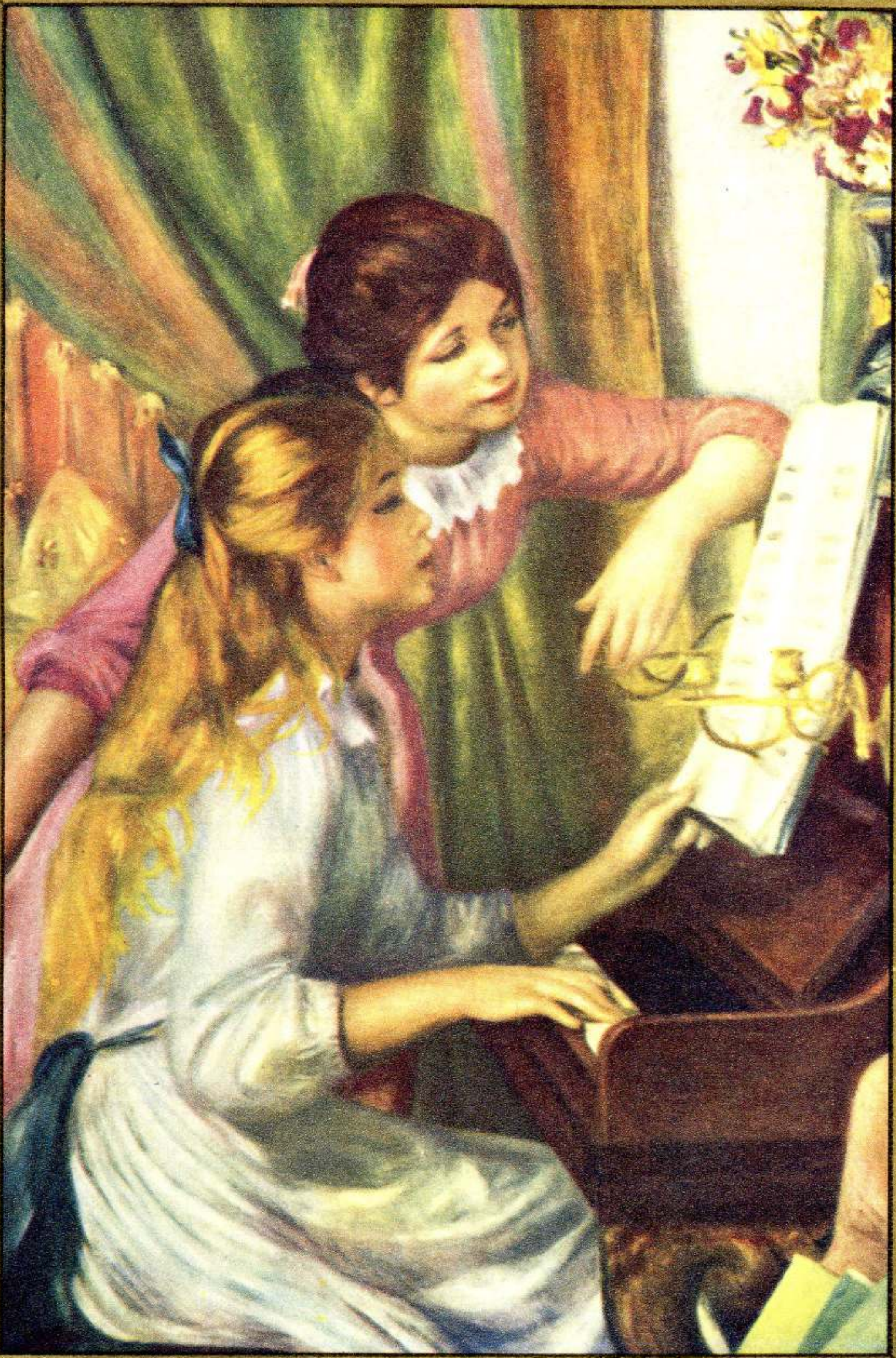
Mikronezyalılar da, öteki Okyanusya yerlileri gibi, başka kavimlerle karışmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Almanların elinde olan adalar ondan sonra Japonya'ya geçti. II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli çarpışmalarına sahne olan Mikronezya Adaları bugün, İngilizlere ait olan Gilbert ve Ellice sayılmazsa, tamamen Amerikan himayesindedir.

Sağlığımız Bakımından Mikroplar

Hayatımız, sağlığımız için tehlikeli birer varlık olan mikropların binlercesi birden vücuda girerek hastalıkları meydana getirirler. Mikroplar vücuda ağız, burun, göz, kulak, üretim organlarının deliklerinden, hattâ deriden bile girerler. Kana karışmaları daha zorsa da, derin yaralanmalarda rahatça kana da karışabilirler.

Vücuda giren mikroplar ya bulundukları yerde kalarak hastalık yapar, ya da çoğalarak bütün vücuda yayılırlar. Bu çoğalma, yayılma için aradan geçen zamana «kuluçka devresi» denir. Bu, ortalama bir hafta, on gün kadar sürer. Mikrobun çeşidine, yol açtığı hastalığa göre ateş, titreme, kırıklık, sürgün gibi çeşitli sebeplerle hastalık kendini belli eder. Doktorlar, çoğu zaman bu belirtilere bakarak, hastalığı teşhis ederler.

Sağlam, dayanıklı bir vücutta mikroplar kolayca üriyemezler; böylece, hastalık çabuk atlatılır; yorgun, iyi beslenmemiş, zayıf vücutlarda ise daha çabuk ürerler, hastalığın şiddeti de artar.

"PİYANO BAŞINDA İKİ GENÇ KIZ"
A. Renoir

Gözle Görülmiyecek Kadar Ufak Canlı Varlıklar: MİKROPLAR

MİKROPLAR, gözle görülemiyecek kadar ufacık, canlı varlıklardır. Birtakımı zararsız, hattâ faydalıysa da birçoğu ayrı ayrı hastalıkları meydana getirirler.

Bütün mikroplar, bünye bakımından, tek-hücreli bir organizma halinde bulunurlar. Her mikrop bu tek hücre içinde bütün yaşama kudretine sahip ufacık bir varlıktır. Her gün, her dakika toprakta, havada, suda, bütün eşyada o kadar çok sayıda mikrop üreyip yaşamakta, ömrünü tamamlayıp ölmektedir ki, bunu yalnız düşünmek bile akıllara durgunluk verir. En ufak bir su damlası, küçücük bir diş çürüğü, basit bir bitkinin kökü milyonlarca mikrobun yaşama, üreme yeri, evi, barkıdır. Bu tutundukları yerlerde elverişli şartlar bulurlarsa kolaylıkla, hızla üreyip çoğalırlar. Bir yandan sayısız derecede ürerken, bir yandan da, ya ömürlerini doldurarak, ya da dış etkilerle, ölürler. Böylece mikroplar başı, sonu olmıyan bir zincir gibi, birbirleri ardı sıra sürüp giderler.

Dört bir yanımızı bu kadar çok mikrop sarmış olmakla birlikte içlerinde hastalık yapanlar ötekilere göre çok azdır. Yalnız, hastalık yapanlar insanlar, hayvanlar, bitkiler için o kadar büyük tehlikeler yaratırlar ki, hekimlikte bunlar çok önemli bir konu olarak incelenir.

Mikroplar Nasıl Azgınlaştı

Eskiden beri süren bir inanca göre, dünyanın yaratıldığı ilk zamanlarda mikropların hepsi zararsızdı. Bunlar besinlerini çevrelerinde buldukları karbon, azot, hidrojen, oksijen gibi basit maddelerden alarak yaşarlardı. Daha sonra, karışık bileşimli çok organlı yaratıklar gitgide çoğalınca, mikroplar da bunlar arasında yaşamak zorunluğunda kaldılar; bunun üzerine, beslenmek için bu organik yaratıkları (insanları, hayvanları, bitkileri) didikleyip parçalamak azgınlığına alıştılar. İşte, hastalık yapan mikroplar böylece türedi.

Bugün hekimlikte zararsız mikroplara «çürükçül» (saprofit), zararlılarına da «hastalık yapıcı» (patojen) denir.

Zararsız Mikropların Faydaları

Zararsız olan mikroplar içinde, insanlara, hayvanlara, bitkilere birçok bakımlardan faydası bile dokunanlar vardır. Bu gibi mikroplar, organik maddeler üzerinde üriyerek, onları didiklerler, böylece «mayalanma», «kokuşma» dediğimiz olaylara yol açarlar. (Bu kokuşma, çürüme olayından dolayı zararsız mikroplara «çürükçül» denilmiştir.)

Gene bu çürükçül mikroplar, topraktaki organik maddeler üzerinde ürerken, amonyak tuzları ortaya çıkar, böylece de toprak gübrelenmiş, bitkiler için daha besleyici bir ortam yaratılmış olur. Bu arada, bitkilerin hayatında pek gerekli bir madde olan azotu da ancak mikroplar sağlar. Keten, kenevir gibi bitkilerin üzerindeki yapışkan maddeyi ortadan kaldırarak bunları işlenebilecek lifler haline getiren de mikroplardır. Üzüm suyunun sirke, şarap olması, sütün yoğurt haline gelmesi, sebzelerin turşu şekline girmesi için gerekli olan mayalanma işi de hep bu çürükçül mikropların eseridir.

Hastalık yapmıyan mikropların canlılar âlemindeki bu marifetleri o kadar önemlidir ki, dünyayı büyük bir lâboratuvara benzetirsek bu çeşit mikropları da insanlar, hayvanlar, bitkiler hesabına bu lâboratuvarda durmadan çalışan usta işçiler sayabiliirz.

Zararlı Mikroplar

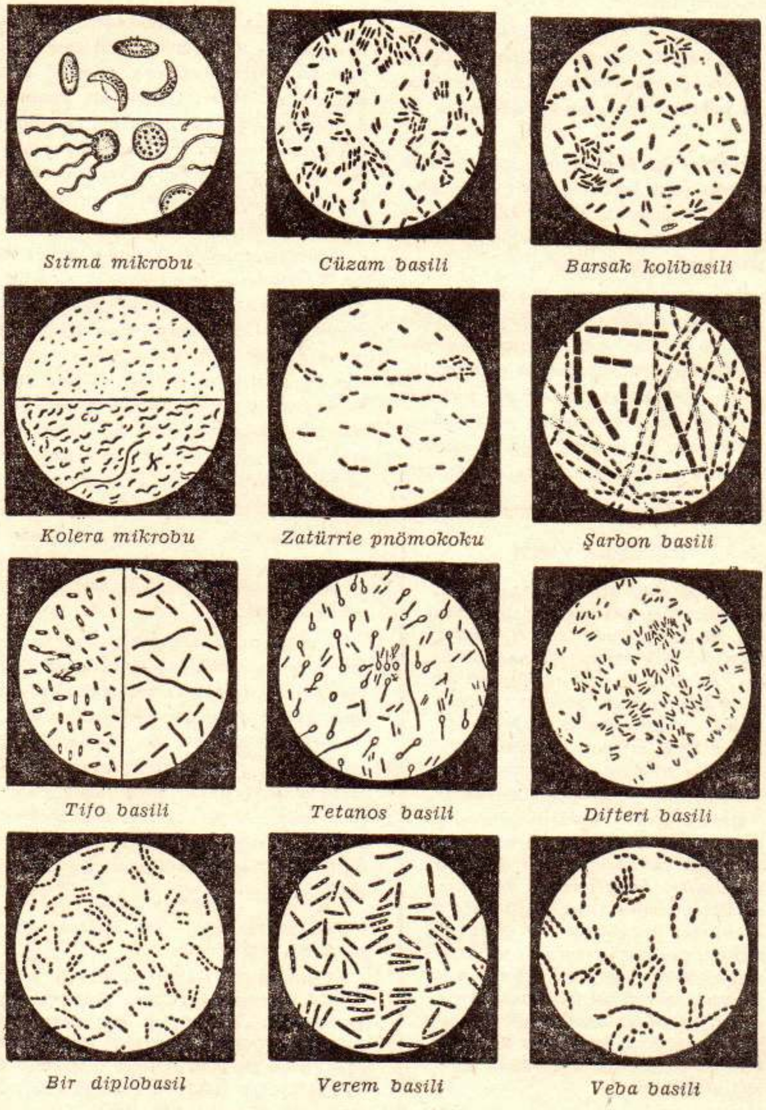
Canlı varlıklarda birtakım hastalıklara yol açan zararlı (hastalık yapıcı) mikroplar, doğurdukları tehlikeler bakımından, üzerinde en büyük önemle durulan mikroplardır. Bunların iyice bilinmesi, ortaya çıkarılıp onlara karşı koruyucu, kurtarıcı tedbirler alınabilmesi için yüzyıllardan beri uğraşılmaktadır. «Mikrobiyoloji» adı verilen bu bilim dalında, mikroplar birçok bakımlardan sınıflandırılmıştır. Bu arada, biçimleri, üreme özellikleri onları birbirinden ayırdetmek, böylece tanımak için sağlam bir temel olarak kabul edilmiştir. Buna göre, hastalık yapıcı mikroplar şöyle sınıflandırılır:

Koklar. — Eni boyuna eşit, yani yuvarlak olan mikroplardır. Bunlar da birçok çeşitlere ayrılır:

a) Streptokoklar: Mikroplarda cinsel şekilde bir üreme yoktur; bir tekinin ikiye bölünmesi, böylece bölünmelerin durmadan uzayıp gitmesiyle ürerler. Bu bölünmeleri düz bir çizgi yönünde, zincirleme olanlara «zincir biçimi kok» anlamına «streptokok» denir.

b) Mikrokoklar: Kok cinsi mikropların birtakımı da bir yüzey üzerinde yayılarak

ÇEŞİTLİ MİKROPLAR

Sıtma mikrobu — *Cüzam basili* — *Barsak kolibasili*

Kolera mikrobu — *Zatürrie pnömokoku* — *Şarbon basili*

Tifo basili — *Tetanos basili* — *Difteri basili*

Bir diplobasil — *Verem basili* — *Veba basili*

ürerler. Bunlara da «küçük kok» anlamına «mikrokok» denilmiştir.

c) Diplokoklar: Mikrokoklar arasında çift çift birleşmiş olanları da vardır. Bunlara «çifte kok» anlamına «diplokok» denir.

ç) Stafilokoklar: Aynı cins mikropların üzüm salkımı gibi kümelenmiş olanlarına «salkım biçimi kok» anlamına «stafilokok» adı verilmiştir.

d) Tetragenler: Bir kısım koklar da birbirine dik iki yüzey üzerinde ürerler, dört tanesi bir araya gelip bir dörtgen yaparlar. Bunlar, «dört doğuran» anlamına «tetragen» diye anılır.

Bu çeşitli «koklar» topluluğuna giren mikroplar arasında, insanlarda yaralar, çıbanlar yapan, salgın menenjit, belsoğukluğu, zatürrie, yılancık, kızıl, loğusa humması gibi hastalıklara yol açan mikroplar vardır.

Basiller. — Boyu eninden uzun olan mikroplara, «çomak» anlamına, «basil» denir. Bunlar arasında, bünyeleri bakımından, dış etkilere gayet dayanıklı olanları da vardır; tersine, pek dayanıksız olanları da bulunur. Tifo, paratifo, dizanteri (kanlı basur), veba, şarbon (karakabarcık), tetanos (kazıklı humma) mikropları birer basildir.

Vibriyonlar. — Kıvrık biçimleri bakımından bir virgülü andırırlar. Bundan dolayı «vibriyon» (titrek, kıvrık) adı verilmiştir. Kolera mikrobu en azgın vibriyonlardan biridir.

Vibriyonlar içinde birtakımı uc uca gelerek testere ağzı, ya da burgun gibi tırtıllı bir biçim almıştır ki bunlara da, «kıvrık kıl» anlamına «spiroket» adı verilmiştir. Frengi, hummayıracia mikropları bunlardandır.

Bunların dışında, gerek biçimleri, gerek özellikleri bakımından türlü adlarla anılan birçok mikrop çeşitleri vardır. Ayrıca, bazı mikroplar da bünyeleri bakımından gösterdikleri özelliklere göre ad alırlar. Meselâ, birtakım mikropların protoplâzması yer yer kalınlaşarak, mikrobun ya ortasında, ya da uclarında toplanmış, böylece, mikrop dış etkilere

MİKROBUN YAPISI

Mikrop tek bir canlı hücredir. Bu hücrenin bir «protoplâzma»sı, bir de çevresinde «zar»ı vardır. Bunlar, mikroskop altında görülür. Her hücre gibi mikrobun da çekirdeği olması gerekir. Yalnız, bunu mikroskopta göremeyiz. Onun için, mikrop hücresi çekirdeğinin protoplâzma içinde toz halinde dağılmış olduğu sanılıyor.

Birtakım mikropların çevresinde zardan başka, bir «mahfaza» (kapsül) tabakası vardır. Bu gibi mikroplar hayatlarının bir kısmında bu mahfazayı kaybederler. Mahfaza, mikrobun bir çeşit savunma organıdır; onun için mikroplar insan, hayvan vücudunda bulunurlarken bu mahfaza durur, dışarı çıkınca, suni üretme sırasında mahfaza kaybolur. Zatürrie mikrobu bu çeşit mahfazalı mikroplardandır.

MİKROP TAŞIYICILAR

BAZI insanlar bir hastalığa tutulduktan sonra, bazıları da sağlam haldeyken, vücutlarının çeşitli yerlerinde zararlı mikroplar taşırlar, bunları çevrelerine saçarlar. Bu gibi kimselere «mikrop taşıyıcılar» denir. Bir kimse hastalığı atlattıktan sonra o hastalığın mikrobunu hâlâ taşıyorsa «iyileşme süresindeki taşıyıcı»; hastalığa tutulmadan taşıyorsa «sağlam taşıyıcı»dır.

Tifo, paratifo, dizanteri, kolera gibi bazı hastalıkların mikropları, taşıyıcıların barsaklarında bulunur; dışkıları (büyük aptesleri) ile bu mikroplar çevreye saçılır.

Kuşpalazı, kızıl, salgın menenjit, grip, kabakulak gibi bazı hastalıkların mikropları ise taşıyıcıların boğazlarında, burunlarında bulunur. Bu gibi taşıyıcılar öksürüp aksırırken, konuşurken ağızlarından fırlıyan tükrük damlacıklariyle bu mikropları çevrelerine yayarlar.

Mikroplu hastalıkların çevreye bulaşmasında, salgın haline gelmesinde mikrop taşıyıcıların payı, yatakta yatanlardan daha büyüktür; çünkü, bu gibi kimseler ayakta gezdikleri, her yere girip çıktıkları için, hastalıkları daha kolaylıkla yayarlar. Bulaşıcı hastalıklar görülünce, mikrop taşıyıcıları göz önünde bulundurmakla büyük salgınları önlemek kabildir.

karşı çok dayanıklı hale gelmiştir. Bu dayanıklı mikroplara «spor» denir. Şarbon, tetanos mikropları bunlardandır.

Mikropların Yaşayışı

Mikropların ağızları, burunları, elleri, ayakları olmadığı için, bulundukları ortamın içindeki besinleri vücutlarına çekerek, bunları emerek beslenirler. Onların da, bizim gibi, kendilerine göre, hoşlandıkları, hoşlanmadıkları besinler vardır. Et suyu, süt, yumurta akı ve sarısı, kemiklerden çıkarılan «jelâtin», «jeloz» denilen bir çeşit yosun, kan, serum mikropların en çok sevdikleri besinlerdir.

Mikroplar rutubetli, karanlık yerleri severler. Yaşamaları için en elverişli sıcaklık 30-37° arasıdır. Soğukta, buz içinde ölmezlerse de üremeleri durgunlaşır. Elverişli bir sıcaklık ve rutubet bulurlarsa birkaç tanecik mikrop 24 saat içinde birkaç milyara çıkacak kadar hızla ürer. Hele «mikrop yemi» denilen özel besinler üzerine konulunca birkaç saat içinde gözle görülebilecek kadar geniş kütleler meydana getirirler. Lâboratuvarlarda mikroplar böylece üretilip incelenir.

Bazı mikroplar ancak oksijenle yaşar. Bazısı da pek az oksijenle bile yaşıyabilir. Hattâ üremek, yaşamak için havasız ortam istiyenler de vardır.

Mikropların, bulundukları yerlerde birbirleriyle iyi komşuluk halinde kavgasız, gürültüsüz yaşıyanları olduğu gibi birbirlerine düşman olanları da vardır. Bunların bir kısmının üremesi başkalarının yok olması demektir. İşte bundan faydalanıp, insanlar mikropları birbirlerine karşı silâh olarak kullanmanın yolunu bulmuşlardır. Son yıllarda hekimliğin tedavi alanında parlak sonuçlar sağlıyan, penisilin gibi, «antibiyotik» ilâçlar bu temele dayanarak yapılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mikropların Hayatı (Dr. Z. Öktem, 1938); Mikropların Uzun Müddet Hayatta Olarak Muhafaza Edilmesi (Türk Baytarlar Cemiyeti, 1935); Mikrop Avcıları (Paul De Kruif, 1952); Mikrop Harbi (M. Sadık, 1932; R. Yetkin, 1952; Ord. Prof. Dr. K. Mutusis, 1952).

MİKROSKOP

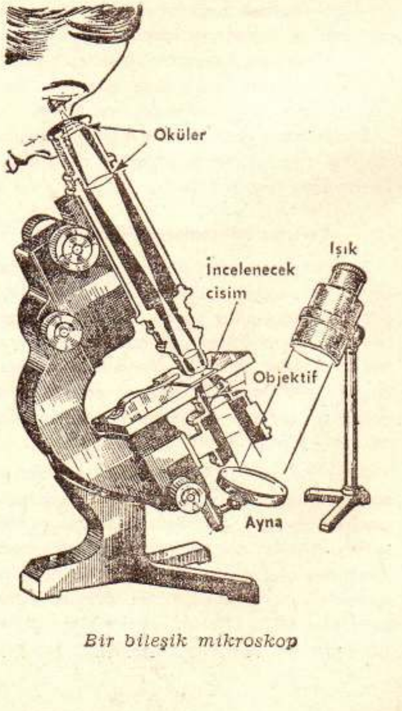
Gözle görülebilen küçük cisimleri, çaplarını büyütüp, daha iyi belirten, gözle görülemiyecek kadar küçük cisimleri de gene büyüterek görülür hale getiren optik bir alettir.

Mikroskop da, teleskop gibi, bakılan cisme gelen ışınları eğerek onları daha büyük bir cisimden geliyormuş gibi gösterir. Böylece, çok küçük cisimlerin, bu arada mikropların görülmesi mümkün olur. Mikroskop, en çok tıp, botanik, bakteriyoloji alanlarında faydalanılan bir alettir. Mikroskop sayesinde birçok mikroplar keşfedilmiş, çelik gibi bazı madenlerin fiziksel yapılarının incelenmesi, besinlerdeki, ilâçlardaki, boyadaki hilelerin bulunması, etteki asalakların görülmesi mümkün olmuştur.

Mikroskop Çeşitleri

Mikroskoplar, genel olarak, iki çeşittir: 1) Yalın mikroskop; 2) Bileşik mikroskop.

Yalın Mikroskop. — Mikroskopun en ilkel şekli büyüteçtir (Bk. Büyüteç). İki tane ya-

Bir bileşik mikroskop

kınsak mercekten meydana gelmiş, tutulabilmesi için de bir sapı bulunan büyüteçlerden özellikle biyoloji lâboratuvarlarında, bitkilerin, böceklerin basit olarak incelenmesinde faydalanılır. «Yalın mikroksop» denilen mikroskoplar da bir büyütecin daha rahat kullanılabilir hale getirilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Yalın mikroskopların en kuvvetlileri incelenmek istenen bir cismin görünen çapını 20 kat büyütebilir. Bu, o cismin göze 400 kat daha büyük görünmesi demektir. Bu çeşit mikroskopların normal kuvvette olanları ise cisimlerin çaplarını ancak 5 — 10 kat büyütebilir. Demek ki normal kuvvetteki bir yalın mikroskopla bir cismi olduğundan 25 — 100 kat daha büyük görebiliriz.

Bu çeşit mikroskopların, tarihte çok eski çağlardan beri kullanılmakta olduğu anlaşılmıştır. Ninova'daki kazılarda meydana çıkarılan billûrdan yapılmış bir mercek, Asurlular'ın bu şekildeki mikroskopları kullandıklarını göstermektedir.

Bileşik Mikroskop. — Bu çeşit mikroskopta iki tane mercek sistemi bulunur. Bunlardan, mikroskopun incelenecek cisme yakın ucunda bulunan mercek sistemine «objektif»; göze yakın ucunda bulunan mercek sistemine de «oküler» denir. Bu her iki mercek sistemi de küçük birer borunun içine yerleştirilmiş, borular da ayrıca birbirinin içine geçecek şekilde yapılmıştır. Objektif borusunun içine geçen oküler borusu, indirilip çıkarılarak mikroskopun görüş uzaklığı uzatılıp kısaltılabilir.

Bileşik mikroskoplarda, merceklerin bulunduğu borular, üzeri cam olan bir levhaya dik olarak durur. Mikroskopla incelenecek olan cisim bu camın üzerine konulur. Objektif, cisimi olduğundan daha büyüterek okülere yansıtır. Cismin görüntüsü, okülerde daha da büyüyerek göze görünür. Mikroskopların cam levhalarının altında ayrıca bir de ayna bulunur. Bu aynalar ya düz, ya da içbükey olur. Düz aynalar ışınların yolunu gerektiği şekilde değiştirmeye, içbükey aynalar da ışınları artırmaya yarar.

İlk bileşik mikroskopu 1590'da Zacharias Janssen adında bir Holândalı yapmıştı. O tarihten sonra mikroskop çok gelişti, en sonunda bugünkü mükemmel durumunu aldı. Bugün kullanılmakta olan en gelişmiş bileşik mikroskoplar, bir cismi 2.500 kat büyültebiliyorlar.

MİL (Bk. ÖLÇÜLER)

MİLÂDİ YIL (Bk. TAKVİM)

MİLANO

İtalya'nın Roma'dan sonra ikinci büyük şehri, Lombardiya eyaletinin merkezidir. Nüfusu 1,5 milyonu geçmiştir. Ülkenin kuzey bölümünde, Cenova'nın 120 km. kuzey doğusunda, Venedik'in 265 km. batısındadır. Como Gölü şehrin 48 km. kuzeyinde bulunur.

Milano, İtalya'nın kuzey bölümündeki başlıca endüstri ve ticaret şehridir. Milano'da gelişmiş endüstriler arasında en önemlileri, başta dokumacılık, ipekçilik, makina, lokomotif, otomobil, kimyasal madde, elektrik malzemesi endüstrileridir. Milano, ayrıca, çok işlek bir ulaşım merkezidir. 1931'de yapılan gar Avrupa'nın en büyük istasyon binalarından biridir, günde 800 tren gelir gider.

Milano'nun bugünkü modern görünüşü, ona Roma, Napoli, Venedik gibi öteki İtalyan şehirlerinden daha değişik bir özellik kazandırmaktadır. Bu şehirde eski binalara, tarihî kalıntılara pek raslanmaz. Yalnız, «Duomo» (kubbe) denilen Gotik tarzı büyük kilise muazzam bir mimarlık eseridir. Avrupa'nın en büyük operalarından biri olan Scala Tiyatrosu, duvarında Leonardo da Vinci'nin «Son Yemek» adlı ünlü şaheserinin bulunduğu Santa Maria Kilisesi de şehrin başlıca özellikleridir. Brera Sarayı diye anılan resim galerisinde de Rafaello, Tiziano, Bellini gibi ünlü ressamların tablolarından meydana gelmiş olan 600 eserlik bir koleksiyon bulunur.

Milano, İtalya'nın belli başlı kültür merkezlerinden biridir. Bu arada, Müzik Konservatuvarı, bütün dünyaca tanınmıştır. Ayrıca, 1924'te açılmış olan bir üniversite, birçok teknik okul bulunmaktadır.

ELEKTRON MİKROSKOBU

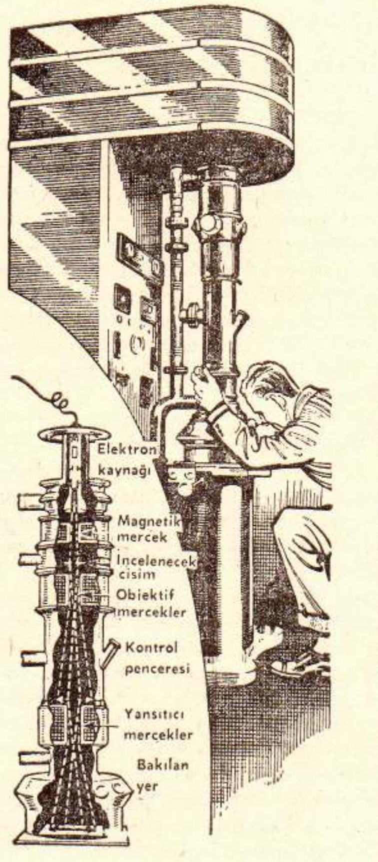
BEYAZ IŞIK yerine elektron akımından faydalanan bir çeşit mikroskoptur. Elektron mikroskobu, esas bakımından, öteki mikroskoplara benzer. Bakılmak istenilen cismin bir ışın demetiyle aydınlatılması, yansıyan ışınların mercekler vasıtasiyle kırılarak imgeyi büyük göstermesi esası üzerine kurulmuştur. Ancak, elektron mikroskobunda optik mikroskoplardaki gibi beyaz ışıktan faydalanılır, büyütücü olarak da cam mercek kullanılmaz.

Optik mikroskoplarda ışık dalgaları «virüs» denilen çok küçük mikropları büyültemiyordu, çünkü ışık dalgaları bu küçük cisimlere göre fazla uzun geliyordu. Bir elektron mikroskobu yapmak için uzun zamandır süren çalışmalar 1924'te sonuç verdi. Büyük Fransız fizik bilgini Louis De Broglie (1892-) 60.000 voltluk bir gerilimle hızlandırılan bir elektronun çok kısa (ışığın dalga uzunluğunun 1/100.000'i kadar) bir dalga uzunluğu kazanacağını gösterdi. Broglie zaten Kuantum Teorisi, dalga mekaniği üzerindeki çalışmalariyle tanınmıştı. 1929'da Nobel Fizik Mükâfatını kazanmış, 1944'te Académie Française üyeliğine seçilmişti. Broglie'nin bu buluşu sayesinden 1932'de ilkel bir «elektron mikroskobu» yapıldı. 1939'da Almanya'da, Amerika'da elektron mikroskopları daha da geliştirildi.

Elektron Mikroskobunun Esasları

Optik mikroskoplardan daha büyük bir yapısı olan elektron mikroskoplarında önce yüksek voltaj sağlıyacak tertibat, bir de buraya bağlı bir elektron kaynağı vardır. Buradan çıkan elektronların tamamen havası boşaltılmış bir yolda gitmesi gerekir. Bunun için, elektron mikroskoplarında özel hava boşaltma düzeni vardır. Elektronları hızlandırmak için, mikroskoplar, 50.000-100.000 voltluk bir gerilim sağlar.

Bir elektron mikroskobunun merceğinde gözle görülür hiçbir şey yoktur. Sadece küçük bir açıklıktan ibaret olan merceğin iki yanındaki özel tertibat burada bir elektomagnetik alan doğmasını sağlar. Bu magnetik mercekten geçen elektronlar, mercekten geçerek kırılan ışık demetleri gibi yansır. Bakılacak şey elektron kaynağının önüne, kalınlığı santi-

metrenin milyonda birine yaklaşan incelikte bir levha üstüne konur. Elektronlar buradan rahatça geçer, magnetik merceklerden geçtikten sonra flüoresan bir ekrana düşerek gözle görülür hale gelirler.

Elektron mikroskoplarının en büyük özelliği, bunların aynı zamanda optik mikroskoplarla birleştirilmesidir. Bu sayede, bakılan şey çok daha net, daha büyük görülür. Ayrıca elektron mikroskobunun büyülttüğü maddelerin fotoğrafını çekip bunları da büyülterek daha büyük imgeler elde edilebilir. Ayrıca, bakılacak şeylerin rahatça görülebilir hale gelmesi için objektif mercekler de kullanılır. Bu iki düzen sayesinde kuvvetli elektron mikroskopları bir cismi 300.000 defaya kadar büyütebilirler.

Milano, Goller tarafından kurulmuş, M.Ö. 222'de şehri Romalılar almıştır. Büyük Konstantin devrinde Roma İmparatorluğu'nun ikinci önemli şehriydi. Sonra Attilâ'nın komutası altındaki Hunlar'ın eline geçti. Daha sonra Gotlar'a, I. Friedrich'e, şehir birçok eller değiştirdikten sonra Avusturya'nın idaresi altına girdi. 1859'da İtalya devletine katıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Milâno şiddetle bombardıman edildi. Savaşta İtalya'nın yenilmesi Milano'nun da büyük zararlara uğramasına yol açtı. Savaşın son günlerinde Mussolini'nin cesedi Milano sokaklarında süründü.

MİLÂS

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Muğla iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Yatağan ve merkez ilçeleri, güneyde Kerme Körfezi, güneybatıda Muğla'nın Bodrum ilçesi, batıda Mandalya Körfezi, kuzeyde Aydın'ın Söke, Koçarlı, Çine ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Güllük, Ören, Selimiye adında bucakları, 102 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.143 km²

Nüfusu: 60.966 (1960 sayımı)

Milâs ilçesinde batıdan doğuya doğru gidildikçe yükseklikler artar. İlçenin batısında oldukça az yüksek yayvan tepeler, dağlar vardır, doğusunda da dik, sarp yamaçlı Kurukümes Dağı, Kocadağ, Akdağ yükselir. Kurukümes Dağı üzerindeki Aksivri Tepesi (1.373 m.) ilçenin en yüksek noktasıdır. Milâs ilçesinde tepelerin, dağların arasında vâdi tabanları şeklinde düz alanlara da raslanır.

Milâs'ta Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak, sıcak, kışlar ılık, yağışlı geçer. Yazın sıcaklık 28°-33° arasında oynarsa da 42° ye kadar yükseldiği de olur.

Doğal bitki örtüsü de Akdeniz karakterindedir. Boyları 1,5-2 metreyi geçmiyen fundalıklar, çalılıklar başta gelir. Mandalya Körfezi'ne bakan kıyılar yabani zeytin, pırnal agaçlariyle, kızıl çamlarla örtülüdür.

İlçede büyük akarsu yoktur, sel karakterli küçük çaylar, derecikler vardır. Başlıcaları Sarıçay, Varvil Çayı, Dere Çayı'dır. İlçenin kuzeybatısında bulunan Bafa Gölü'nün yarısı Söke ilçesinde bulunur. Sarıçay'ın denize döküldüğü nokta yakınında Hocat Gölü sığ ve küçük bir göldür. İlçede bunlardan başka bir takım küçük göller daha vardır.

Milâs'ta halkın % 70'i tarımla uğraşır. Tarla tarımına elverişli topraklar azdır. Başlıca geçim kaynağı zeytindir. Meyvacılık gelişememişse de sebzecilik gittikçe gelişmektedir. Mandalya Körfezi içindeki Güllük Koyu'nda balıkçılık yapılır.

Milâs ilçesi zımpara madeniyle yurdumuzun ekonomisinde de önemli yer tutar. İlçenin Balçık ve Yeldeğirmeni mevkilerinde elde edilen bu maden Güllük Limanı'ndan dış ülkelere de gönderilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Milâs kasabası, 565 m. yüksekliğindeki Sodra Dağı'nın doğu ucunda Hıdırlık Tepesi'ne (180 m.) yaslanmıştır. Kasaba buradan ovaya doğru yayılır. Hıdırlık Tepesi'ne yaslanan kesimlerde sokaklar dar, inişli yokuşludur. Buna karşılık, ovadaki kesim yeni yapılarla süslenmiştir, burada güzel bir park da vardır. 12 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 12.000'e yakındır (1960 sayımı: 11.670).

Milâs, çevresine oldukça iyi yollarla bağlanmıştır. Muğla'ya 78, iskelesi olan Güllük'e 26 km. uzaklıktadır.

Milâs çok eski bir şehir olmakla beraber, Eskiçağ'dan kalma izler vardır. Bunların başında Baltalı Kapı, sûr kalıntıları, su kemerlerinin kalıntıları sayılabilir. Türk hâkimiyeti devrine ait eserler daha önemlidir. Bunların bir kısmı Osmanlı devrinden, daha eskileri de Menteşeoğulları devrinden kalma eserlerdir. Osmanlı devri eserlerinin en önemlisi Firuz Bey Camisi'dir. Menteşeoğullarının yaptırmış olduğu eserler arasında en çok dikkat çekeni ise Ulucami'dir. Menteşeoğulları Milâs'ı kendilerine başkent yapmışlardı. Daha sonra 5 km. kadar güneyde Becin (Barçın) Kalesi'ni kurdular. Meşteşe 1394'te Osmanlı topraklarına katılınca idare merkezi de Milâs'tan Muğla'ya alındı.

MİLÂT (Bk. İSA; TAKVİM)

MİLDİYU

Daha çok asmalarda görülen bir bitki hastalığıdır. Hastalık «peronospora» cinsinden asalak bir mantardan ileri gelir. Bu çeşit mantarlar gelişim organları olan emeçlerini, bitkilerin suyunu emmek için, yapraklara salarlar, hastalığa yol açarlar. Yaprakların üzerinde önce sarı, sonra koyulup kahverengileşen lekeler peyda olur. Daha sonra yaprakların alt yüzünde beyaz bir hav görülür. Mildiyu ile savaş için göztaşı (Bordo bulamacı) kullanılır.

MİLİTARİZM

Bir ülkenin bütün varlığının orduya dayanmasını gerekli gören bir siyaset çığırıdır. Militaristler bütün dâvaların ancak ordu gücü ile çözülebileceğine inanırlar, buna göre davranırlar.

Hun, Roma, Pers İmparatorlukları gibi, gücü orduya, savaşa dayanan eski devletleri militarist sayamayız, çünkü o çağlarda esasen her şey orduya dayanırdı. «Militarizm» deyimi, daha çok XIX. yüzyılda, her şeyden önce ordularına önem verip bu gücle başka ülkeleri egemenlikleri altına almaya çalışan devletlerin siyasetini anlatır. Milliyetçilikten komünizme kadar birçok, birbirine hiç benzemez idare şekilleri militarist olabilir. I. ve II. Dünya Savaşları'nın Almanyası militarizm akımına kapılmıştı. Bugün de Rusya'da, Komünist Çin'de militarist bir siyaset güdülmektedir.

MILL, Stuart (1806 - 1873)

Ünlü bir İngiliz filozofudur. Çağının en ileri düşünürlerinden biriydi. Bilgi kuramı bakımından deneyselcilik; ahlâk felsefesi (etik) bakımından da faydacılık çığrına bağlıydı.

Stuart Mill

Stuart Mill Londra'da doğdu. 1773 - 1836 yılları arasında yaşamış olan ünlü Ingiliz felsefecisi James Mill'in oğludur. James Mill faydacılık felsefesini benimsemiş, bu düşünceye dayanan birçok eser vermiş, oğlunu bu felsefenin önderliğini yapacak şekilde yetiştirmiştir. Bu arada «Elements of Political Economy» (Siyasal Ekonominin Esasları) adlı eserini oğlu için bir ders kitabı olarak hazırlamıştı. İngiltere'de ekonomi bilimi üzerine yazılmış ilk ders kitabı olan bu eser sonradan bütün İngiliz okullarında okutulmuştur.

Stuart Mill 3 yaşındayken Yunanca öğrendi, 14 yaşında Lâtince, klâsik edebiyat, mantık, siyasal ekonomi, tarih, matematik alanlarında geniş bir bilgi edinmiş bulunuyordu. 17 yaşında hukuk ve felsefe alanlarındaki öğrenimini de tamamlıyarak İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketinde çalışmaya başladı. Burada geçen 35 yıllık bir iş hayatından sonra emekliye ayrılarak İngiliz Parlâmentosu'na girdi.

Stuart Mill'in, en önemli eseri «System of Logic» (Mantık Sistemi)dir. «Utilitarianism» adındaki eserinde de, faydacılık felsefesinin esaslarını anlatmıştır. Buna göre, her işin doğru olup olmadığı, sonunda elde edilen faydaya göre ölçülmelidir. Stuart Mill, daha 20 yaşındayken, faydacılık çığırının öncüsü olarak tanınmıştı .

MİLLETLER CEMİYETİ (Bk. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER; CEMİYET-İ AKVAM)

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 İhtilâli'ni yapan askerî komitedir. Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Millî Birlik Komitesi kara, deniz, hava kuvvetlerimize mensup çeşitli rütbelerde 38 subaydan kuruluydu. Komite mensuplarından Ankara Askerî Valisi İrfan Baştuğ'un 11-12 eylûl gecesi bir otomobil kazasına kurban gitmesi üzerine Komite üyelerinin sayısı 37'ye indi.

İlk Millî Birlik Komitesi 1960 kasımında feshedilerek yerine yeni bir Millî Birlik Komitesi kuruldu. Bu defa Komite 23 üyeden meydana geliyordu. Komite üyeliğinden çıkarılan 14 subay emekliye sevkedilerek, 2 yıl için yurt dışında görevlere atandılar.

9 temmuz 1961'de halkoyuna sunularak kabul edilen Anayasa'nın 70. maddesine göre, 13 aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanunun altında adları bulunan M.B.K. üyeleri, yaş kaydı olmamak şartiyle, tabiî senatördür. Gene Anayasa'nın geçici 4. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni seçimler sonunda toplanması üzerine M.B.K.'nin hukuki varlığı sona ermiştir.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

Milletin eğitimiyle ilgilenen, öğrenim kurumlarını yöneten bakanlıktır.

1839 Tanzimat hareketinin sonuçları, millî eğitim alanında da görülmüş, yeni okullar açmak, mevcutları yönetmek, gözetmek üzere, 1847'de Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurulmuştu. Bu daire, kısa bir müddet sonra, Maarif-i Umumiye Nezareti adını aldı, daha sonra Maarif Nezareti diye anılmaya başlandı.

Türkiye Cumhuriyetinde önceleri Maarif Vekâleti, daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı olarak adlandırılan bu daire, devletin en önemli kamû hizmeti ile görevlendirilmiştir: Her derecede resmî okullarda çeşitli eğitim ve öğ-

retim kurumları açmak, özel okullarla özel eğitim ve öğretim kurumları açılmasına izin vermek, bunları devamlı surette her bakımdan denetlemek, bütün okulların, diplomaların derecelerini belirtmek, öğretmen yetiştirmek, umumi, meslekî, teknik öğretimi, eğitimi, sporu, beden eğitimini yaymak, geliştirmek, eski eserleri korumak, meydana çıkarmak, onarmak, kitaplıklar, müzeler kurmak, mevcutları yönetmek Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevleridir.

Bakanlığın Teşkilâtı

Millî Eğitim Bakanlığı, başlıcaları yukarıda belirtilen görevlerini yerine getirmek üzere, iki müsteşarla müsteşar yardımcılarının idaresinde merkezde şöyle teşkilâtlanmıştır:

Talim ve Terbiye Kurulu, Teftiş Kurulu, Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, İlk Öğretim Genel Müdürlüğü, Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Meslekî ve Teknik Öğretim Müdürlüğü, Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü, Ticaret Öğretimi Müdürlüğü, Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü, Özel Öğretim Müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Beden Terbiyesi ve İzcilik Müdürlüğü, Kütüpaneler Müdürlüğü

Bakanlığın, her ilde Millî Eğitim Müdürlükleri, köylerde, kasabalarda, şehirlerde yüksek okulları, ortaokulları, ilkokulları, birçok müzeleri, kitaplıkları, Ankara'da Devlet Konservatuvarı, Devlet Operası ve Tiyatroları, Millî Kütüpane gibi kurumları vardır.

Millî Eğitim politikasını, millî eğitimin geleceğini ilgilendiren geliştirme plân ve programlarını tesbitle görevli olan Millî Eğitim Şûrası üç yılda bir toplanır.

Anıtlar Yüksek Kurulu yurttaki eski eserlerin korunmasında tam yetkili bir teşekküldür; kararları hiçbir idarî makam tarafından değiştirilemez.

Yabancı ülkelerde okuyan Türk öğrencilerinin eğitim ve öğretimlerini izlemek, denetlemek, bulundukları yerdeki öğretim ve eğitim olaylarını, gelişmelerini Bakanlığa bildirmek üzere, lüzumlu görülen elçiliklerimiz yanında Millî Eğitim Ataşeleri (müfettişleri) bulunur.

Üniversiteler, İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, muhtariyeti olan yüksek dereceli öğretim ve eğitim kurumlarıdır. Üniversitelerarası ve Akademilerarası kurullara, Millî Eğitim Bakanı başkanlık eder.

MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI

Yurdun savunmasiyle ilgilenen, askerlik ve ordu işlerini yöneten bakanlıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet yürütme kuvveti padişah adına sadrâzamda toplanmıştı. İmparatorluğun en düzenli kuruluşu ordu, bunun da çekirdeği Yeniçeri Ocağı idi Tanzimat hareketinde de ıslahata önce ordudan başlanmıştır. Bundan dolayı, Seraskerlik Millî Savunma Bakanlığı'nın ilk kuruluş şeklidir, diyebiliriz. Daha sonraları Harbiye Nezareti diye anılan bu teşkilât, Cumhuriyet devrinde önceleri Millî Müdafaa Vekâleti, daha sonra Millî Savunma Bakanlığı adını almıştır.

Millî Savunma Bakanlığının kuruluşu ve görevleri; 1949'da çıkarılan 5398 sayılı kanunda şöyle açıklanmıştır:

Cumhuriyet Ordusu'nun hazırlanması ve idaresiyle ödevli ve bu işlerden barışta ve seferde sorumlu olan Millî Savunma Bakanlığı; barışta harb kuvvetlerinin komutası kendisine verilmiş olan Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlık Müsteşarının idaresi altındaki daireleri ihtiva eder. Bu teşkilât, ihtiyaca göre değişir.

Bakanlık, Ordumuzun personel, haber alma, harekât, eğitim, seferberlik ve ikmal işlerini, Genelkurmay Başkanlığı vasıtasiyle, bunların dışındaki hizmetlerini Müsteşarlık vasıtasiyle yürütür.

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin Komutanı olan Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur (Anayasa, m. 110).

Millî Savunma Bakanlığının Türk Ordusunu hazırlamak, yönetmek için giriştiği başlıca faaliyetler şunlardır:

Ordu ile, askerlikle ilgili kanun tasarılarını yapmak, bu kanunları yürütmek, uygulamak, Genelkurmay Başkanlığınca lüzum gösterilen kuruluşları kurmak, silâhları, teçhizatı sağlamak, erlerin yemek, içmek, barınmak ihtiyaçlarını karşılamak, Ordu sağlık tesislerini kurup işletmek, ordu mensuplarının tâyin, terfi, tahvil ve nakil işlerini yürütmek, askerî adalet hizmetini kurmak ve yürütmek.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Millî Savunma, Bakanlıkla Genelkurmay Başkanlığının birlikte çalışmalariyle karşılanacak ve başarılacak bir kamu hizmetidir.

MİLLİYETÇİLİK

Bir milletin kendine özü kültüre, geleneklere bağlı kalıp kendi varlığını her şeyin üstünde tutarak yaşıyabileceğine inanan bir siyaset görüşüdür. Buna göre, bütün insanlar tek, ayrımsız bir topluluk meydana getiremezler; onun için, milletler ayrı ayrı özelliklerini korumalı, bu bakımdan gelişmeye çalışmalıdır

İnsanların kavim devri yaşadıkları Ortaçağ'da ne milliyet fikri vardı, ne de milliyetçilik ülküsü. Toplumlar düzenlenip, dil, inanç ve ülkü birliğine kavuşunca millet haline geçtiler, milliyetçilik fikri doğdu. Çağımızda da sömürge şeklinde idare edilen bazı milletlerin giriştikleri savaşlar, milliyetçilik fikrine dayanır. Ayrıca, özgür ve bağımsız olan bir milletin vatan bütünlüğünü korumak, milleti sıkı bir birlik halinde bulundurmak tasaları da milliyetçilik ülküsü ile sağlanmaktadır

Fransa'da 1789 İhtilâli'ni hazırlıyan İnsan Hakları, fert hürriyetleri üzerindeki düşünceler, sonunda milliyetçilik tohumlarının atılmasına yol açmış fikir akımlarıdır. Bir siyasi görüş olarak, Fransa'da milliyetçilik fikri 1897 yılındaki Dreyfus olayından sonra ortaya çıktı. Fransız anayurdunun bütünlüğü fikrini, nazariye olarak, Maurice Barrès geliştirdi, «Milliyetçilik Tarihi» adlı eseriyle de kesinleştirdi.

Bizde milliyetçilik fikri, Fransa'dan da önce geldi. Daha sonra, fikir ve akım olarak, XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, başta Ahmet Vefik Paşa olmak üzere birçok yazar ve sanatçı tarafından benimsenmişti. Bu fikir «İttihad-ı anâsır» (çeşitli milletlerden gelme unsurları aynı bayrak altında toplama) diye ifadelendirilen Osmanlıcılık düşünüşüne karşıt olarak ileri sürülüyordu. Miliyetçilik daha geniş ifadesini ilkin Turancılık ülküsiyle Ziya Gökalp ve arkadaşlarının eserlerinde buldu, dil, fikir ve ülkü birliği yönlerinden işlendi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasi şartlar milliyetçilik fikrinin silâhlı bir savunma şeklinde gerçekleşmesine yol açtı. İstilâcı kuvvetlere karşı, Atatürk'ün önderliği altında, millet fiilen ayaklandı, bağımsızlığı için savaştı, Kurtuluş Savaşı gibi, dünya tarihinde az görülmüş bir kahramanlık destanı yaratarak, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu.

Türkiye'nin örnek olduğu bu gerçekçi milliyetçilik akımı birçok Asya, Afrika milletlerine, bağımsızlıklarını kurtarmak, ya da korumak için büyük cesaret verdi. Her iki Dünya Savaşı'ndan sonra birçok milletler, milliyetçilik ülküsiyle yaptıkları savaşlar sonunda bağımsızlıklarına kavuştular.

Yalnız, gerçekten uzaklaşan, ihtiraslı emellere saplanan milliyetçilik akımları felâketlerle sonuçlanmıştır. Meselâ, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük devletlerin zorla kabul ettirdikleri şartlar altında kıskıvrak bağlanan Almanya'da, Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi, milliyetçilikte aşırılığa giderek, ırkçılık halini alan bir görüşle harekete geçti, bunun sonucu olarak II. Dünya Savaşı çıktı, Nazi Almanyası mahvoldu. Gene o savaşa İtalya'yı, Japonya'yı sürükleyip yenilmelerine yol açan da aşırı milliyetçilikler olmuştur.

MİLTON, John (1608 - 1674)

John Milton

Ünlü bir İngiliz şairidir, «Paradise Lost» (Kaybolan Cennet) adındaki eseriyle bütün dünyada tanınmıştır. Londra'da doğdu. Babası besteciydi. Milton ilk öğrenimini evde babasının nezareti altında, özel öğretmenlerle yaptı. 12 yaşında ortaokula girerek Lâtince, Yunanca, Fransızca, İtalyanca, İbranice öğrendi. 16 yaşında Cambridge Üniversitesi'ne girdi, 7 yıl edebiyat okudu. Bir yandan da şiir yazıyordu. Babası onun sakin bir köy evinde, 6 yıl, hiçbir şey düşünmeden yaşamasını sağladı. Milton, hayatının bu sıkıntısız devresinde en güzel şiirlerini yazmıştır.

1642 İç Savaşı'nda Milton, Püritenler'in tarafını tutmuştu. Savaşı Püritenler kazanıp Cromwell başa geçince Milton hükümette önemli bir görev aldı: Devletin bütün resmî evrakını Lâtince'ye çeviriyordu, çünkü o devirde Lâtince Avrupa'da resmî dil olarak kabul edilmişti.

Sürekli çalışmak Milton'un gözlerini bozmuştu. 1652'de iyice kör oldu. Şiirlerini kızlarına yazdırıyordu. Ölmez eseri olan «Kaybolan Cennet» de böyle yazılmıştır. Milton bu eserinde İnsan'ın Cennet'ten Yeryüzü'ne düşüşünü büyük bir destan halinde anlatmıştır.

MİMAR SİNAN (Bk. SİNAN)

Güzelle faydalıyı bir araya getiren güzel sanatlar kolu

M İ M A R L I K

MİMARLIK, insanların barınak, tapınak, anıt gibi değişik amaçlarla meydana getirdikleri açık, kapalı yapıları tasarlayıp gerçekleştirmek sanatıdır. Güzel sanatların güzelle faydalıyı birleştiren bir koludur.

Yeryüzünde, gerek zaman, gerek yapıldığı yere göre birbirine benzemez şekillerde, milyonlarca mimarlık eseri vardır. Bunlar, çeşitli şekillerde sınıflandırılır. Başlıca sınıflandırma şekilleri şöyledir:

a) Zaman sırasına göre mimarlık: İlkçağ mimarlığı, Ortaçağ mimarlığı gibi.

b) Yapının yapılmasındaki maksada göre mimarlık: Askerî mimarlık, dinî mimarlık, sivil mimarlık, bahçe mimarlığı, şehir mimarlığı gibi.

c) Üslûplara göre mimarlık: Gotik mimarlık, barok mimarlık, kübik mimarlık gibi.

ç) Kullanılan malzemeye göre mimarlık: Taş, tuğla mimarlığı, beton mimarlık eserleri, ahşap mimarlık eserleri gibi.

d) Yer, bölge veya milletlere göre mimarlık: Türk mimarlığı, İtalyan mimarlığı, Çin mimarlığı gibi.

Mimarlıkta Yapı Tekniği

Ne maksatla kullanılacak olursa olsun, her mimarlık eserinde bulunması şart olan bazı ortak özellikler vardır. Bu ortak özellikler birtakım şartlardan doğar.

Başta, kullanılan malzeme gelir: Çünkü bir yapı sanatı olduğuna göre, mimarlıkta yapıya biçim veren ilk şart, kullanılan malzemedir. Mısır mezarlarında büyük taş blokları kullanılmıştır. Bundan dolayı o mezarlar, o taş blokların ağırlığını taşıyacak en akla uygun biçime, yani ehram biçimine sokulmuştur. Mısır sivil mimarlığında ise tuğla ve ahşap karışımı kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak duvarlar incelebilmiş, yapı, içinde büyük boşluklar bırakabilecek hale gelmiştir. Doğu'da kemer ve kubbenin bulunuşu, kullanılan malzemenin sonucudur. Eyfel kulesinin biçimi, baştan başa demirden yapılmasının tabiî bir sonucu olmuştur.

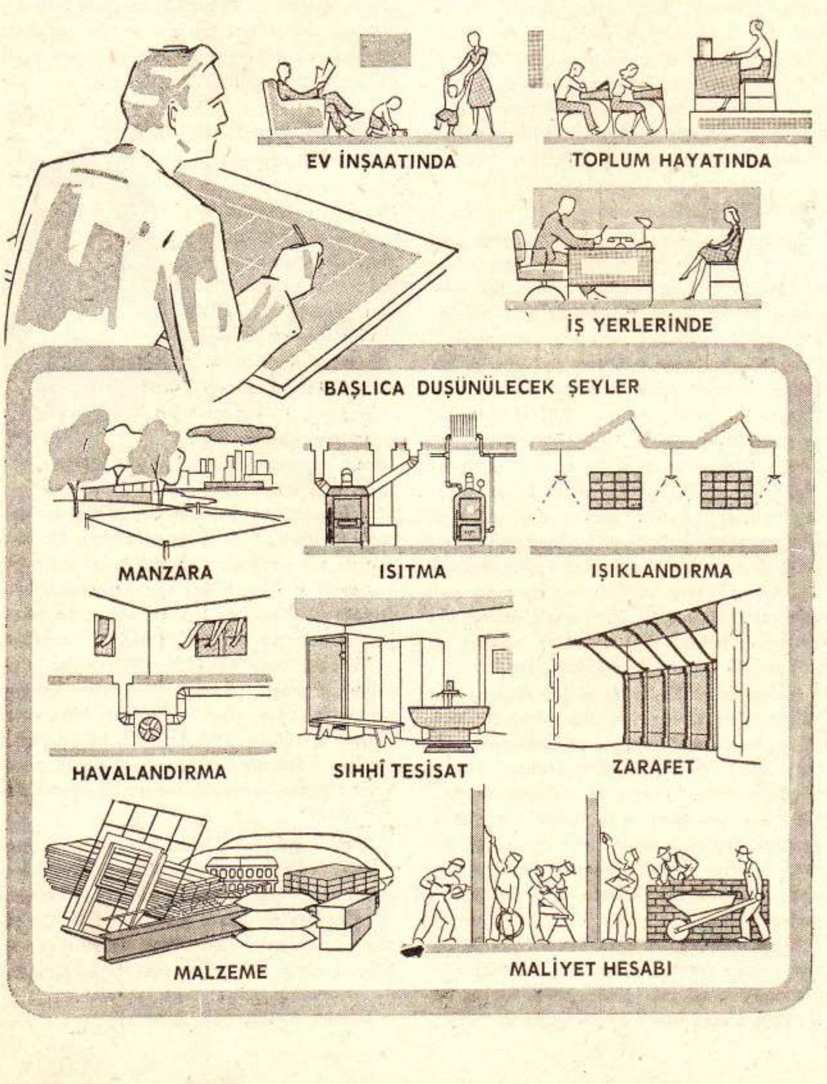
İkinci şart, mimarlığın hangi maksada hizmet edeceğidir. Oturmak, barınmak için yapılan bir bina odalara bölündüğü halde bir cami, herkesi toplıyan örtülü bir boşluktan ibaret olacaktır.

Üçüncü şart, yere, mekâna uygunluktur. Depremlerle her an sarsılan Japon adalarında yapılar ahşap, karton gibi hafif malzemeden, tek kat olarak meydana getirilir; korkunç sıcakların hüküm sürdüğü ülkelerde kalın duvarlar kullanılır; yumuşak Akdeniz güneşinden faydalanmak için, meselâ Venedik'te, rutubete karşı kalın duvarlarla birlikte, bol revaklı balkonlar, büyük, kat kat pencereli yapılar görülür.

Dördüncü şart, çağın güzellik anlayışına uygunluktur. Gotik devrinde göklere yükselen çizgilerle dar, duvarları pencerelerle delinmiş yapılar meydana getirildiği halde rokoko üslûbunda duvar yüzeyleri baştan başa, kabartma süslerle kaplanmıştır. Çin yapılarının saçaklariyle Türk mimarlığının meydana getirdiği o geniş, koruyucu, düz saçaklar elbette birbirine benzemez.

Beşinci şart, kullanışlılıktır. Her mimarlık yapısı, yapılmasındaki maksada en uygun, en kullanışlı biçimi almak zorundadır. Büyük mimarlar, bütün bu şartları birbiriyle en uygun şekilde bağdaştırırlar.

BİR MİMAR NELERE DİKKAT EDER

Mimarlıkta Üslûp

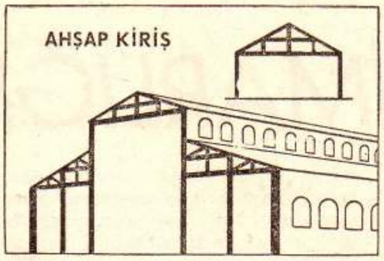
Mimarlıkta üslûp üç çeşittir: 1. — Devir üslûbu; 2. — Millet üslûbu (mahallî üslûp); 3. — Şahıs üslûbu (mimarın kendi bulduğu biçim).

Devir Üslûbu. — Üslûp, bir eserin gerçekleştirilirken aldığı biçim demek olduğuna göre, devir üslûbu, belli bir zaman çerçevesinde, bütün mimarlık eserlerinde görülen ortak biçim özellikleridir. Bu üslûbu doğuran şart, ortak inançlardır. Güzellik anlayışı, askerlik anlayışı, din inancı gibi, bütün toplumlarda ortak olan şartlardır. Devir üslûpları, bütün dünyaya yaygın olamaz; ancak geniş bölgeleri ilgilendirir. Avrupa'da, Roman devri mimarlığı, Gotik mimarlık devri, Barok devir, Rokoko, Ampir üslûbu, hattâ Rönesans gibi geniş zaman çerçeveleri içinde görülen ortak vasıflı mimarlık eserleri meydana getirilmiştir. Bugün ise, demirin, betonun mimarlık malzemesine katılması, bütün medeni ülkelerde üslûbu birbirine yaklaştırmıştır. Çağımızda kübizm gibi sanat görüşlerinin yaygınlaşması, yapılarda yeni bir üslûp meydana getirmiştir. Cam, plâstik gibi maddeler bugün büsbütün başka bir üslûp devri açmıştır.

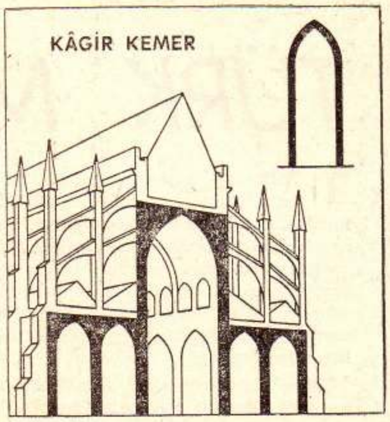
Millet Üslûbu (mahallî üslûp). — Zaman ve yer çerçevesinde, kısa,„ya da uzun devreli üslûp özellikleridir. Millet üslûbunu yerli zevk, yerli malzeme tâyin eder. Roma duvar örgüsiyle Yunan duvar örgüsü birbirine benzemez. Arap minaresiyle Türk minaresi hemen birbirinden ayrılır. Çin Hindistanı'ndaki kub-

Eski Mısırlılar'ın, Asurlular'ın, Yunanlılar'ın kullandıkları bu usul yapılarda çatıyı tutturmanın en basit yoluydu.

Ahşap kirişler bir üçgenler düzeninden ibarettir. Bu sayede çatıların tepeden yanlara doğru eğik olması sağlanır.

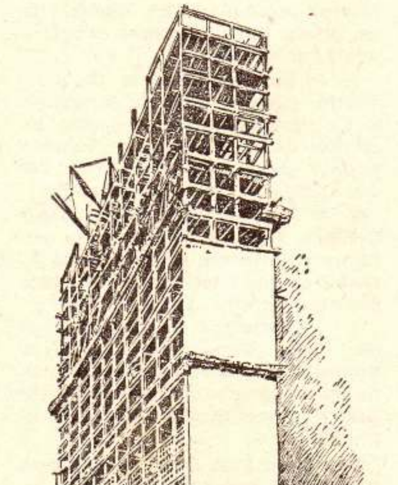
Kâgir kemerler çatıyı meydana getiren kubbenin ağırlığını doğrudan doğruya yan duvarlara verir.

beyle Bizans kubbesinin ilgisi yoktur. Çin'de kat kat yükselen damlarla Mısır'daki düz dam birbirinden ayrı şeylerdir.

Şahıs Üslûbu. — Ancak büyük mimarlarda görülen bir özelliktir. Sinan'ın bir eserini, yapısının plânını bile incelemeye hacet kalmadan, hemen anlarız. Günümüzün ünlü mimarlarından Frank Lloyd Wright'ın New York'ta yaptığı Guggenheim Modern Sanat Müzesi, Brezilya'nın yeni başkenti Brasil için Oscar Niemeyer'in gerçekleştirdiği şeffaf kilise arasında hiçbir benzerlik görülmez.

Tarihte Mimarlık

Taş devrinde yaşıyan insanlar «kromlek» denilen tapınaklar, «dolmen» denilen mezarlar yapmışlardı. Bunlar, gayet iri taşların ya dikilmesi, ya da üst üste konulmasiyle elde ediliyordu. İnsan gücünün üstünde olduğu için, bu büyüklükteki taşları kaldırıp yerleştirmekte ya kaldıraca benzer araçlar kullanılmış, ya da bitkilerden yapma halatlardan faydalanılmış olsa gerektir.

Bir plâstik yapı nümunesi: New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi binası yapılırken.

Mezopotamya mimarlığında taş yerine kerpiçle tuğla kullanıldığı için, zamanla bu eserler harap olmuştur. Biçimleri de, Mısır yapılarından çok farklıydı. M. O. 5000 yılına kadar giden bu mimarlık, Mısır'dan da eskidir. Bütün İlkçağ sanatı gibi, bu mimarlık da saray, tapınak, mezar vermiştir. Ziggurat denilen piramit ve kulelere, dıştan rampa sistemiyle çıkılırdı. Pencere yerine mazgal deliği açarlardı. Kubbe de, Mezopotamya mimarlığının icadıdır. Çünkü o devir insanları yapılarını başka türlü örtmek imkânını bulamamışlardı.

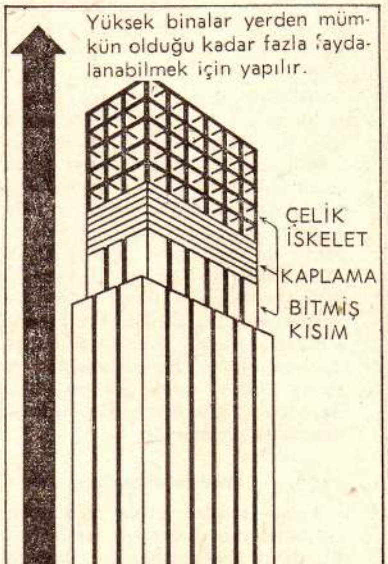
M. O. 4000 yıllarından kalmış olan Truva (Troia) höyüğiyle mimarlığın tarihî çağları başlamış oluyor. Anadolu'daki bu şehir kalıntısında evler, basit bir «megaron» (hücre) den ibarettir. Eskiçağ'ın en büyük mimarlık eserleri Mısır'da görülür. Evler, dayanıklı olmıyan ahşap, kiremit gibi malzemeden yapıldığı için günümüze bir şey kalmamıştır. Yalnız, mezarlar, tapınaklar sapasağlam duruyor. Firavun mezarları, Ehramlar çok büyüktü, «lâbirent» denilen koridorlarla, içeriye giren yabancının çıkamaması, son hücredeki firavun mumyasının rahat etmesi sağlanmıştı. «Mastaba» denilen özel kişi mezarları ise çok küçüktü. Nil vâdisinde, Luksor, Karnak, Edmu, File gibi yerlerde yapılan büyük tapınaklar, sütunlu mimarlığın en güzel örneklerini veriyordu. Bunlar harçsız taş yığınlarından meydana getirilmişti (Bk. Mısır).

Hitit mimarlığında ise evler, yaş temel üzerine tuğla duvarlarla, tek kat üzerine yayvan olarak yapılmıştır. Hititler'in tapınakları açık havada, kayalardan faydalanılarak meydana getirilmiştir.

Iran mimarlığında hem taş, hem tuğla kullanılmıştır. Nispetsiz, ağır görünüşlü duvarlar renkli çinilerle süslenmiştir. Persepolis, Sus Sarayı gibi kalıntıları vardır. Geniş merdivenlerden faydalanmışlardır. Asur mimarlığının bir devamıdır.

Eski Yunan mimarlığı, Ilkçağ'da, Mısır'dan sonra en kendine özgü örnekler vermiştir. Kuvvetli matematik düzene dayanmıştır. Yunan tapınağı, megaron tipinden türemiş çok basit, ama gayet âhenkli bir dikdörtkenden ibaretti. «Peristil» denilen sütunlu taraçayla çevrelenmişti. Atina Akropolusu'nda olduğu gibi epeyce örneği vardır. Uçken bir alınlık cepheyi kaplardı. Dori düzeni (Parthenon Tapınağı), Iyoniyen düzeni (Erehteiyon Tapınağı), Korintos düzeni gibi üç üslûptan geçmiştir. Yunan mimarlığının öbür büyük eserleri tiyatrolar, amfiteatrlarla stadyumlardır. Yunan tiyatrosunun en güzel örneklerinden biri Efes'tedir.

Roma mimarlığı ise bir ev ve site mimarlığıdır. Romalılar Mezopotamya'dan aktardıkları kubbeyi de kullanmışlardır. Duvarlarında heykel koymak için kubbeli yuvalar, iç duvarlarda ise sıva resimleri (freskler) bu mimarlığın özelliklerindendir. Pompei, Herculanum yıkıntılarından başka Roma'daki Colosseum gibi büyük yapılar bırakmıştır.

Çelik iskeletler binaların yapı sağlamlığını artırmıştır. Bugünkü gökdelenleri ayakta tutan duvarları değil, doğrudan doğruya çelik iskeletleridir. Gerek betonarme, gerek çelik inşaatta duvarlar, açıklığı kapamak için iskelete binmiş bir yükten ibarettir.

TÜRK MİMARLIĞI

TÜRKLER bugüne kadar yurt edindikleri, idareleri altında bulundurdukları ülkelerde kendi mimarlık geleneklerine, zevklerine göre sayısız mimarlık eserleri meydana getirmişlerdir. Dünyanın neresinde olursa olsun Türk mimarlık eserlerinde bir ortak karakter, özel bir üslûp göze çarpar.

Türk mimarlığı Orta Asya'da doğmuş, Türkler'in yayılma hareketiyle birlikte batıya doğru yayılmıştır. Bu bakımdan, Türk mimarlığını iki ana bölümde incelemek gerekir: 1) Orta Asya Mimarlığı; 2) Anadolu Mimarlığı.

Orta ve Ön Asya Türk Mimarlığı

Asya'da gelişen Türk mimarlığını Müslümanlıktan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Türklerin Orta Asya'da bıraktıkları mimarlık eserleri çeşitli mezarlar, kurganlar, bazı Budist tapınaklarıdır. Orta Asya'da göçebe bir hayat süren Türkler'in ilk mimarlık eserlerinde o zamana kadar, kullanageldikleri çadır biçimlerinin önemli etkileri olmuştur. Kurganların bindirme taşlarla yapılan kemerleri daha sonraları gittikçe gelişmiştir.

Müslümanlıktan sonra Orta Asya Türkleri mimarlık alanında günden güne ilerliyerek medreseler, türbeler, camiler, kervansaraylar, köprüler yapmışlardır. Müslümanlığı ilk kabul eden Türk devletlerinden Gazneliler de önemli mimarlık eserleri yaratmışlardır.

XI yüzyılın ortalarına doğru kurularak geniş bir alanı kaplıyan Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında, daha sonra onların yerinde kurulan Harzemşahlar Devleti zamanında Ön Asya'da birçok mimarlık eserleri meydana getirilmiştir. Bu eserlerin başlıcaları Ürgenç'teki Törebek Hatun Türbesi, Aşkabat'taki camidir. Daha sonraları gene Türk mimarları tarafından Sultaniye'de yapılan Ulcaytu Mehmet Hudabende Türbesi (1320), Semerkant'taki Şahzinde Camisi (1392) gibi eserler Ön Asya'daki Türk mimarlığının başlıca örnekleri arasındadır.

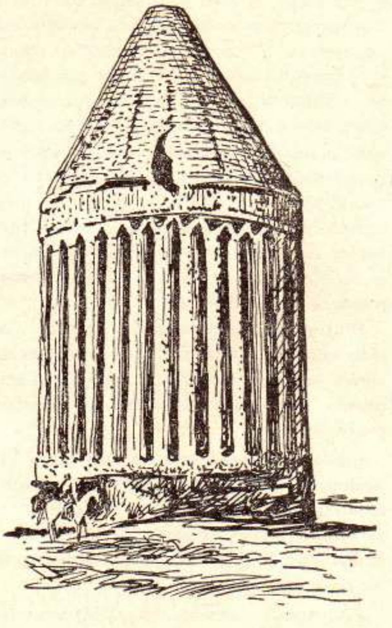
Anadolu Mimarlığı

Anadolu'daki eserler, Türk mimarlık sanatının zirvesini temsil eder. Bu devre Selçuklular ve Osmanlılar devri olarak iki ayrı karakter gösterir.

SELÇUKLULAR DEVRİ. — Selçuklular devrinde Anadolu'nun birçok yerlerinde bugüne kadar ayakta duran önemli mimarlık eserleri meydana getirilmiştir. Bu eserlerin başında camiler, medreseler, türbeler, kervansaraylar, hanlar gelir. Selçuklular'ın ticaret yolları üzerinde gidip gelen kervanlar için birer günlük mesafelerde yaptıkları kervansaraylar devrin mimarlık üslûbunu belirten en güzel örnekler arasındadır. Bunların başında Konya - Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı (1229), Kayseri - Sıvas yolu üzerindeki Sultan Hanı (1229), Konya yolundaki Ak Han (1250), İshaklı Kervansarayı bu çeşit eserlerin en önemlileridir.

Selçuklular zamanında bir bilim ve din merkezi olan Konya başta olmak üzere Kayseri, Sıvas, Divriği, Niğde, Van, Ahlat, Tokat, Erzurum, Amasya gibi merkezlerde çeşitli türbeler, medreseler yapılmıştır. Selçuklular, zamanın üniversitesi olan medreselere büyük önem verirdi. Konya'daki Sırçalı Medrese (1243), Karatay Medresesi (1252), Sıvas'taki Gök Medrese (1271), Büruciye Medresesi (1270), Kayseri'deki Sahibiye Medresesi (1267), Sahın Medresesi (1270), Hand Hatun Medresesi (1237), Saracettin Medresesi (1238), Çifte Medrese (1205), Niksar'da Yağıbasan Medresesi (1157) bunların başlıca örnekleridir.

Selçuklular devrinde yapılan camilerin en önemlileri de, yapılış sıralarına göre, şunlardır: Kayseri'de Ulucami ve Külük Camisi (1140), Sıvas'ta Ulucami (1180), Divriği'de Hisar Camisi (1180), Konya'da Alâettin Camisi (1220), Amasya'da Burmalı Minare Camisi (1237), Kayseri'de Hand Hatun Camisi (1237), Konya'da İnce Minareli Cami (1258).

Radkân'da, bir Türk çadırını andıran bir türbe. Yandaki atlı, türbenin büyüklüğü hakkında bize bir fikir vermeye yarıyor.

Selçuklular zamanında çeşitli saraylar da yapılmıştır. Ancak, bugün bunlardan Konya'da Kılıç Arslan Sarayı ile Beyşehir Gölü'nün batı yakasındaki Kubadabat Sarayı'nın yıkıntıları kalmıştır.

OSMANLILAR DEVRİ. — Türk mimarlığının en güzel eserlerini vermiş olan Osmanlı mimarlığı başlıca altı bölüme ayrılır:

1. — Başlangıç Devri (Bursa Üslûbu): İmparatorluğun kuruluş yıllarından başlıyarak XV. yüzyılın sonuna kadar gelen bu süre içinde Osmanlı mimarlığında önce Selçuklu mimarlığının etkileri görülür, sonraları kendine has bir özellik kazanmaya başlar. Bu devrede Bursa'da, Manisa'da, İstanbul'da çeşitli eserler meydana getirilmiştir. En önemli dinî mimarlık eserleri Bursa'da Ulu Cami (1379-1399), Alâettin Paşa Camisi (1339), Yıldırım Bayezit Camisi (1389), Yeşil Cami (1415-1422); Edirne'de Eski Cami (1404), Muradiye Camisi (1428-1462); İstanbul'da Fatih Camisi (1462)dir.

2. — Yüksek Devir (Klâsik Uslûp): XVI. ve XVII. yüzyıllarda devam eden klâsik üslûp devrinde Osmanlı mimarlığının en yüce eserleri yaratılmıştır. Edirne'deki Selimiye'den İstanbul'daki Süleymaniye'ye varıncıya kadar sayısız sanat eserleri bu devirde yapılmıştır (Bk. Cami; Türbe; Mimar Sinan; Mehmet Ağa; Çeşme; İstanbul)

3. — Lâle Devri (Lâle Uslûbu): Devrin çiçek merakının mimarlığa da geçtiği yapılarda göze çarpar. Bu devirde daha çok çeşmeler, sebiller, köşkler yapılmıştır. Bu devir 1700'den 1730'a kadar sürmüştür.

4. — Nizam-ı Cedit Devri (Barok Üslûbu): 1730'dan XIX. yüzyılın başlarına kadar süren bu üslûpla da İstanbul'da çok güzel eserler meydana getirilmiştir (Bk. Barok)

5. — Tanzimat Devri (Ampir Uslûbu): 1875 yılına kadar sürmüştür. Fransa'da Napoléon devrinde meydana çıkan üslûbun etkilerini taşır. Başlıca örneği Sultan Mahmut Türbesi'dir.

6. — Yeni Türk Devri (Yeni Klâsik Üslûp): Bu devre 1875'ten 1923'e kadar sürer. Avrupa etkisiyle Türkiye'ye giren Barok, Ampir gibi üslûplara bir tepki olarak doğan, Türk mimarlığının özelliklerini yeniden canlandırmaya çalışan bu üslûbun ilk güzel örneği Çırağan Sarayı'dır. Mimar Kemalettin Bey tarafından yapılan Bostancı Camisi, Vakıf Hanları, Mimar Vedat Bey'in yaptığı Büyük Postahane bu tarzın en önemli örnekleridir.

Bugünkü mimarlığımız, daha çok, son yıllarda Batı'da gelişmiş modern mimarlığın etkisi altında bulunuyor. Bununla birlikte, klâsik Türk mimarlığının özelliklerini taşıyan modern yapılar da kurulmuştur. İstanbul Üniversite yapıları bunun en güzel örneklerinden biridir.

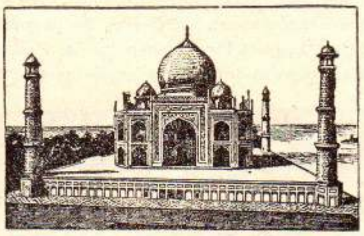
İSLÂM MİMARLIĞI

İSLÂM mimarlığı doğrudan doğruya Müslüman sanatçıların yarattığı mimarlıktır. Çeşitli milletlere mensup sanatların eseri olan bu mimarlığın üslûbundan bahsederken «Arap Üslûbu» deyimini kullanmak yanlış olur. Çünkü Araplar büyük ölçüde Müslümanlığın ilk zamanlarında işgal ettikleri ülkelerin mimarlık geleneklerinden, tekniklerinden faydalanmışlardır.

Müslümanlıktan önce Arabistan'da mimarlık denilebilecek bir sanat yoktu. Çoğu göçebe olan halk arasında yerleşik olanlar da alelâde kulübelerde otururlardı.

İslâm mimarlığının ilk eserleri camilerdir. Bugüne kadar ayakta duran en eski mimarlık eseri Kudüs'teki Kubbet-üs-Sahra'dır. Çok zaman yanlış olarak Ömer Camisi diye anılan bu yapı kutsal emanetleri saklamaya yarıyan bir türbe, ya da mesçittir. 691'de V. Emevî halifesi Abdülmelik tarafından yaptırılan Kubbet-us-Sahra bir kayanın üstüne kurulmuştur.

Müslümanlar, Musevlier ve Hıristiyanlar bu kayayı «Dünya'nın Göbeği» kabul eder, kutsal sayarlar. Hz. Muhammed'in buradan «Burak»a binerek göğe çıktığına inanılır. Sahra'nın güneybatısındaki bir mermer sütundaki ayak izinin de Peygamber'in ayak izi olduğu kabul edilir. Haçlılar Kudüs'ü aldıkları zaman bu ayak izini Hz. İsa'ya maletmek istemişlerdir. Öte yandan, Hz. İbrahim'in kurbanı burada kestiğine, Hz. Davud'un burada Tanrı'ya ibadet ettiğine inanılır. Hicret'in ikinci yılında kıble Kâbe'ye çevrilinceye kadar Müslümanların kıblesi Kubbet-üs-Sahra idi. Bu bakımdan, burası Kâbe'den sonra Müslüman dünyasının ikinci kutsal yeridir.

Hindistan'da Agra şehrindeki Taç-Mahal

İznik'te bir hamam ile Yeşil Cami'nin minaresi

Kubbet-üs-Sahra sekiz köşeli bir yapının tam ortasında yükselen bir kubbedir. 16 sütun, 4 destek duvarı üstünde duran kubbenin çapı 20.44 m.'dir. Kubbeyi çevreliyen duvarların yüksekliği, üzerlerindeki korkulukla birlikte, 12,10 m.'dir. Hemen hemen 1300 yıllık bir mimarlık eseri olan Kubbet-üs-Sahra yapılışından bu yana birçok tamirler görmüş, Kanunî Sultan Süleyman zamanında baştan başa onarılmıştır. Binanın şahane bir süslemesi vardır.

Kubbet-üs-Sahra'dan sonra yapılan en önemli mimarlık eserlerinin ikisi gene Kudüs'teki Mescid-i Aksâ ile Şam'daki Büyük Cami'dir. Mescid'i Aksâ gene Emevî halifesi Abdülmelik tarafından yaptırılmıştır. Şam'daki cami eski bir putperest tapınağı yerine yapılmış 156 m. uzunluk, 100 m. genişlikte büyük bir yapıydı. Emevî halifesi I. Velid tarafından VIII. yüzyılın başlarında yaptırılmıştır. Önemli bir kısmını avlu meydana getirir.

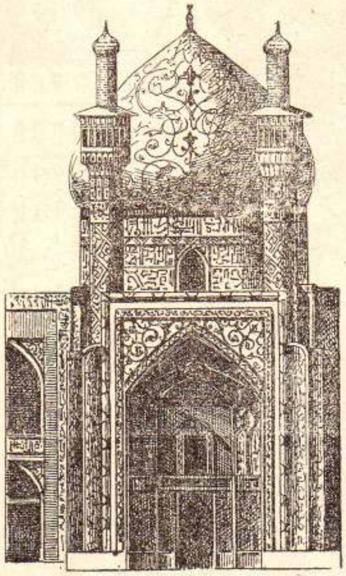
İslâm mimarlık eserleri arasında saymaya lâyık ilk camiler Basra'da 665'te yaptırılan Büyük Cami, 670'te yapılan Kûfe Camisi'dir. Öte yandan, halifeler de kendilerine güzel saraylar yaptırmaya başlamışlardı. Bu arada I. Velid'in, Hişam'ın sarayları bilhassa sayılmaya değer.

Emeviler'den sonra halifelik başkentinin Bağdat'a nakledilmesi üzerine, Müslüman mimarlık üslûbunda değişiklik görülmeye başlandı. Abbasî halifeleri Dicle kıyısındaki Samerra'da şahane bir saray yaptırdılar (836).

Gene Samerra'da 852'de yeniden yapılan cami, dünyadaki camilerin en büyüklerindendir. Uzunluğu 240, genişliği 156 m. olan caminin kapladığı alan 38.000 m²'dir. Düz olan damı sütunlar üzerine oturtulmuş, kemer kullanılmamıştır. 864'te Mısır valisi Tolunlular'dan Ahmet'in Kahire'de yaptırdığı cami de Müslüman dünyasının en eski, en önemli eserleri arasındadır (Bk. Abbasiler).

Müslüman mimarlık sanatının en güzel eserlerini Türkler meydana getirmiştir. Bugün bütün dünyanın eşsiz bir mimarlık eseri olarak kabul ettiği Taç-Mahal anıtı, Mimar Sinan'ın öğrencisi olan İstanbullu Türk mimarlarına Hindistan'da Türk hükümdarı Şah-Cihan tarafından yaptırılmıştır. Türkiye'de, imparatorluk sınırları içinde de Türkler eşsiz mimarlık eserleri yaratmıştır (Bk. Mimarlık: Türk Mimarlığı).

İran'da, Hindistan'da, Mısır'da da Müslüman mimarlığının güzel ör-

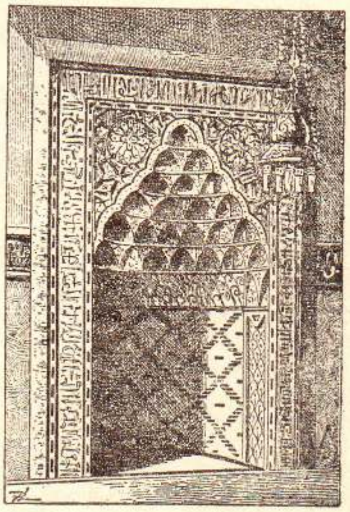

İran'da Isfahan'da, Şah Camisi

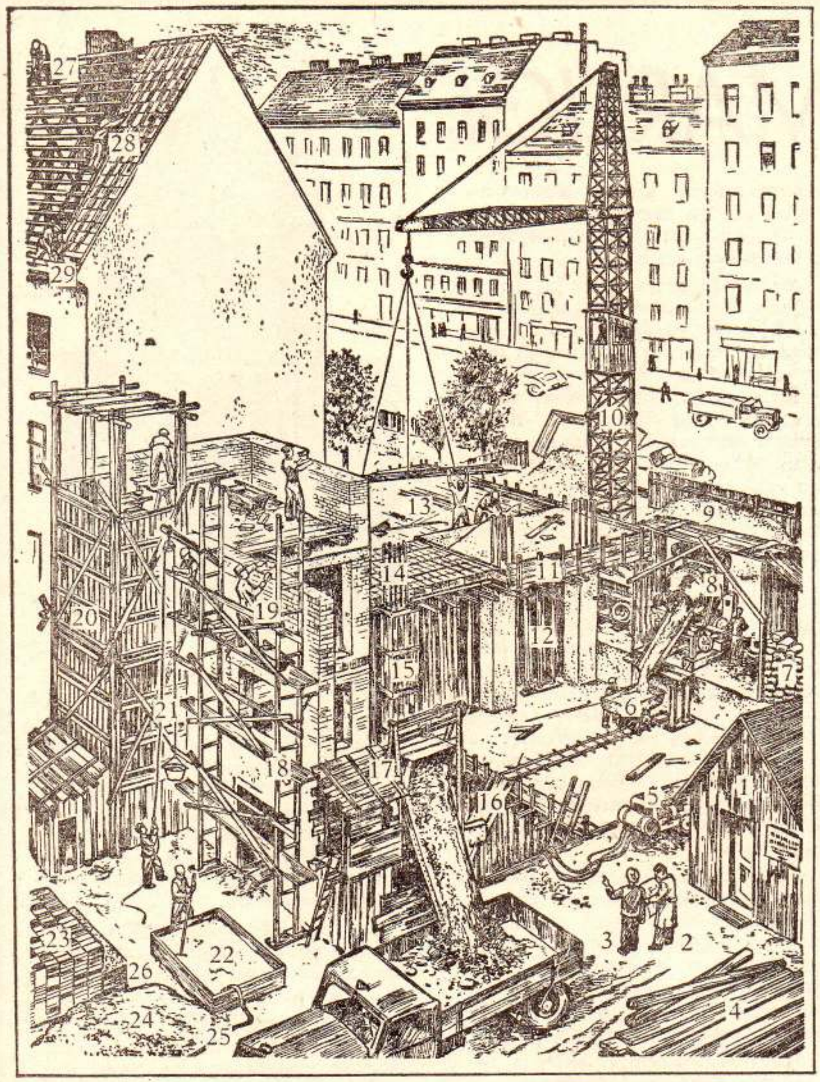
nekleri yaratılmıştır. İran'da yapılan çok güzel camiler, türbeler, kervansarayların en önemlileri Meşhet'teki İmam Rıza Türbesi, Gevher-Şad Camisi; Isfahan'da Şah Abbas tarafından yaptırılan Mescid-i Cuma ile Çiharbağ Camisi bilhassa çinileri ile tanınmıştır (Bk. İran). Bunların hepsi Türk eserleridir.

Mısır'da Fatımîler, Eyyubîler, Memlûkler zamanında önemli mimarlık eserleri meydana getirildiği gibi Türkler zamanında da çeşitli eserler yapılmıştır (Bk. Mısır).

İspanya'da da Müslüman mimarlığının en güzel örnekleri bulunur. Bugün hâlâ ayakta duran Cordoba (Kurtuba) Camisi Müslüman mimarlığının en güzel eserlerindendir. Bilhassa Türk-Memlûk mimarlığı pek azametli eserler vermiştir.

Bir mihrap

BIR YAPI NASIL YAPILIR

Bir yapının meydana getirilmesi için çeşitli mesleklere mensup kimseler ortaklaşa çalışırlar. Ortaya çıkan yapı hepsinin ortak eseridir.

1 — Şantiye binası ve malzeme deposu; 2 — Şantiye amiri; 3 — İşçibaşı; 4 — İskele tahtaları; 5 — Hava kompresörü; 6 — Dekovil vagonu; 7 — Çimento torbaları; 8 — Beton makinası; 9 — Kum yığını; 10 — Vinç; 11 — Beton kalıpları; 12 — Beton için tahtadan destekler; 13 — Çalışan işçiler; 14 — Beton için demir çubuklar; 15 — Beton kalıpları; 16 — Boşaltma oluğu; 17 — Enkaz boşaltan vincin kumanda yeri; 18 — İskeleler; 19 — Duvarcı ustası; 20 — Malzemeyi yukarı çıkaran yük asansörü; 21 — Palanga; 22 — Kireç kuyusu; 23 — Tuğla; 24 — Kum; 25 — Su hortumu; 26 — Kiremitler; 27, 28 — Çatıyı kiremitle örten işçiler; 29 — Oluk ve benzeri işleri yapan tenekeci.

Ortaçağ mimarlığı Hıristiyan kiliseleriyle başlar. O devrin kiliseleri, Yunan megaronu tipine yakın, basit bir tapınaktır. Ayasofya, büyük kilise yapılarına geçişin en güzel örneğidir.

Avrupa'da XI. yüzyıldan sonra, Roman mimarlığı ortaya çıktı. Bu üslûpta tapınak, köy yapıları kadar sade, hantaldı. Tahta çatı yerine kubbe kullanıldığı için bu kubbeyi çekecek duvarlar gayet kalın örülüyordu. Bunun ardından Gotik devir geldi. Sivri kuleleriyle, renkli pencereleriyle, göklere dev gibi yükselen kiliseler yapıldı. Gotik devir XVII. yüzyılın yarısından Rönesans'a kadar sürdü. Rönesans mimarlığı, kiliselerden çok saraylarla, özel yapılarla da uğraştı. Bramante, Michelangelo gibi büyük mimarlar yetişti. Louvre Sarayı bu devirde yapılmaya başlandı. Ispanya'da güzel eserler meydana getirildi. Almanya, Danimarka, Ingiltere, eskiye bağlı kaldılar. Elisabeth devrinde, Ingiltere'de eskiyi devam ettirenlerin yanında Italyan tesiri görüldü. Christopher Wren gibi, sivil mimarlıkta güzel eserler bırakan mimarlar yetişti.

Son Yüzyıllar Mimarlığı

XVIII. yüzyılda, Fransa'da Rejans (Regence) üslûbu görülür. Italyan tipi basık evler, konaklar yayılmış, iç süslemeye önem verilmiştir. Yavaş yavaş klâsik bir üslûba doğru gidilmiştir. Italya'da klâsik üslûbu Bernini, «rokoko» denilen süslemeli, oymalı üslûbu da Borromini temsil ederler. Yüzyılın ikinci yarısında, Barok üslûbu bütün Avrupaya yayıldı. Klâsik devreden sonra gerçekçi, romantik devre gibi teferruatta birbirinden ayrılan, esasta ise yeni bir araştırmaya girişmiyen çeşitli devreler geldi. XVIII. yüzyılın sonlarında, en çok Ingiltere'de, demir, mimarlık malzemesi haline girdi. XX. yüzyılın başlarında ise, çağın hayat anlayışiyle ilgili olarak çeşitli görüşler ortaya atıldı. Isviçreli bir Fransız, Le Corbusier diye tanınan Pierre Jeanneret, «fonksiyonalizm» dediği görüşle blok binalar yaptı. Yüzlerce aileyi, çarşısı, sineması, her türlü ihtiyaciyle içinde barındıran işçi evleri, «fonksiyonel» (belirli işe yarar) mimarlığın eseridir.

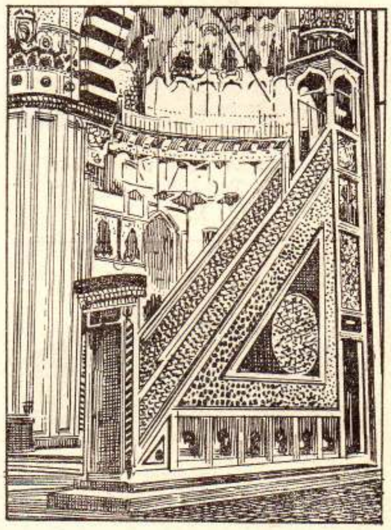
Amerikalı Frank Lloyd Wreight'la onun gibi düşünenler, «organik» mimarlığı ortaya koydular: Bu çığıra göre yapı, çevresiyle bir bütün meydana getirmelidir. Daha sonra, New York'taki Birleşmiş Milletler binası, tamamiyle plâstik maddelerden yapıldı. En son olarak da, Brezilya'da, en modern anlayışa göre, çöl ortasında yepyeni bir hükümet merkezi kurulmaya başlandı: Brasil adı verilen bu yeni şehri, dünyanın en büyük mimarları, elbirliğiyle gerçekleştiriyorlar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mimarlık Konuları (G. Demirkaya, 1961); Mimari Tarihi (Prof. C. E. Arseven, 1928); Mimarlık Fakültesi Neşriyatı Kataloğu (1957); Mimaride Güneş Kontrolü (Doç. L. Zeren, 1959); Mimari Bilgisi (B. Taut'tan çev. A. Kolatan, 1938); Mimari Kompozisyonu Prensipleri (M. Robertson, 1949); Mimari Tarihi (B. Ünsal, 1950); Mimarlıkta Resim (İ. H. Güngör, 1961).

MİMBER

Camilerde, hutbe okunan yüksek yere «mimber» denir. Buraya dar bir merdivenle çıkılır. Merdivenin iki yanı işlemeli tırabzanlarla kapatılmıştır. Merdivene, önüne perde asılmış kemerli bir kapıdan girilir. Hutbeyi okuyacak olan imam veya vâiz, merdivenle-

Mimber

rin yukarısındaki kürsü biçimi yere oturup, hutbesini buradan okur.

Mimberleri kakmalarla, oymalarla süslemek, öteden beri âdet olmuştur. Hind, Arap ve Endülüs camilerinde, hele Osmanlı klâsik devir mimarlığında son derece süslü mimberler yapılmıştır.

MİMİK

Tiyatro, bale, konuşma sanatında, duyguları, düşünceleri yüzdeki değişikliklerle anlatmaya «mimik» denir. Tiyatro okullarında başlıbaşına bir ders konusudur.

Eski Yunan tiyatrosunda mimik yoktu, çünkü binlerce insanı barındıran anfiteatrlarda verilen temsilleri herkesin görebilmesi için, oyuncular yüzlerine gayet büyük maskeler takarlardı. Bu maskeler hiddet, neşe, acıma gibi belli ruh hallerini belirtecek şekilde hazırlanmış olurdu. Klâsik devirde, yani Rönesans'tan sonra, kapalı salonlar ortaya çıkıp bunların büyüklüğü azaldıkça, mimiğin önemi arttı, yüz ifadesi aktörlük sanatının belli başlı şartlarından biri haline geldi. Makiyaj da mimiğe yardımcı oldu (Bk. Makiyaj; Maske).

İçinde hiç konuşma olmıyan, yalnız vücut ve yüz hareketleriyle konuyu anlatan tiyatro oyunlarına «pandomima» denir (Bk. Pandomima).

MİMOZA

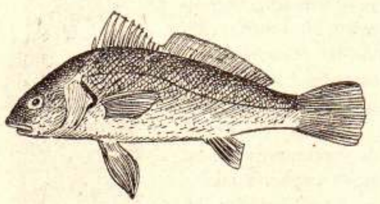
Güzel kokulu sarı çiçekler açan bir bitkidir. Daha çok, sıcak ülkelerde yetişir. 350 kadar çeşidi vardır. Bazı türlerinin çiçekleri beyaz, ya da menekşe renginde olur. Birçok çeşidi bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Mimoza

Mimoza baklagillerdendir. Akasya yapraklarına benziyen küçük, karşılıklı iki sıra halinde dizili yaprakları vardır. «Küstümotu» da mimozanın bir çeşididir.

MİNAKOP

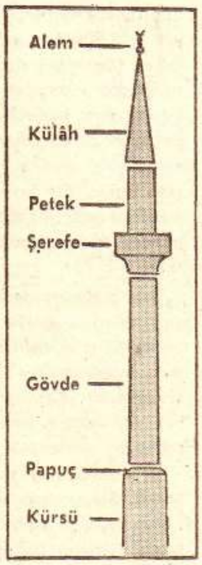
Minakop

Sularımızda yaşıyan bir balıktır. Sırtı kambur, karnı genişçedir. Başı basıktır, alt tarafından ince bir bıyık sarkar. Bazı büyük çeşitlerinin boyu 1 m.'ye, ağırlığı da 30 kiloya yakındır. Uskumru, hamsi, sardalya gibi balık sürülerini kovalar, ayrıca küçük kurtçuklarla, deniz hayvanlariyle beslenir.

Minakobun eti sert olduğundan kefal, levrek kadar makbul tutulmaz.

MİNARE

Camilerde, mesçitlerde, namaz vaktinin geldiğini bildirmek üzere, meyzinin çıkıp ezan okuduğu, yüksek, kule gibi yere «minare» denir. Minare, asıl yapının dışındadır, içeriden merdivenle çıkılır.

Minare

Çeşitli İslâm ülkelerinde yapılan minareler birbirinden farklıdır. Bu ayrılık mimarlık özelliğinden ileri gelir. Arap minareleri, genel olarak, dört köşe bir taban üzerinde gene köşeli olarak yükselen, çoğu da ahşap kulelerdi. Zamanla silindir biçimi minareler yapılmaya başlandı. Arap minarelerinin başlıca özelliği dış yüzünün oymalarla süslenmesidir. Hint ve İran minareleri de aşağı yukarı Arap minarelerine benzer.

Minarelerin en güzel örneklerini klâsik devir Türk mimarlığında görürüz. Erzurum'daki İnce Minare, Sıvas'taki Çifte Minare, Edirne'deki Üç Şerefeli, Selimiye camilerinin minareleri, İstanbul'da Sultan Ahmet Camisi'nin minareleri son derece yüksek sanat eserleridir.

Mesçitlerde daima bir tek minare vardır. Camilerde ise, 6'ya kadar, birden çok minare bulunur.

Minarelerin yapı bakımından birtakım kısımları vardır. Minareye giriş kapısının bulunduğu alt kısımdan sonra, asıl kulenin gövdesi gelir. Ezan okunan yere (şerefeye) çıkan merdiven bu gövdenin içinden dolanır. Şerefenin kapısı daima Kıble'ye (bizde güneydoğuya) bakar. Minarenin son kısmı kurşunla kaplı bir uzun koni şeklindeki «külâh»ıdır. Külâhın da üstünde «alem» denilen, çeşitli şekilde olmakla beraber çoğunlukla ay biçiminde biten sarı, maden bir bölüm de vardır.

Sinan'ın Edirne'deki Selimiye Camisi minaresinde olduğu gibi, üç şerefesinin her birine birbirini hiç görmeden üç ayrı insanın ayrı kapılardan girip çıkabilecekleri hünerli eserler de vardır. Selimiye'nin 4 minaresi, Delhi'deki Kutb-Minâr'dan sonra dünyanın en yüksek minareleridir; sonra Edirne'deki «Üç Şerefeli Minare» gelir. Minarecilik Türk mimarlığında özel bir ihtisas bölümü halini almıştı. Minarelerin şerefeleri bayramlarda, kutsal günlerde kandil yakılmasına, aralarına mahya kurulmasına da yarar.

MİNE

Camın hamurunun içine çeşitli maden oksitleri karıştırılarak elde edilen bir maddedir. Cam ve benzerinden yapılan eşyaları süslemekte kullanılır. Önce toz halindedir. Ateşten geçirildiği sırada eriyerek yumuşar, sonra da donar, saydam bir hale gelir. Kaplanacak şeylerin cinsine göre değişik oranda karışımlar yapılır. Âdi çanak, çömlek üzerine sıvanacak minelere «sır», ya da «cilâ» denir. Eskiden bizde mine sanatı çok ilerlemişti. Kutular, saatler, tabakalar, vazolar mineyle gayet zarif bir şekilde işlenirdi.

Başlıca Mine Yapma Usulleri

Bölmeli Mine. — Genel olarak, madenî bir levha üzerine yapılacak bezeme şekliydi. Bizanslılar'da olduğu gibi Türkler arasında da çok yapılırdı.

Gömme Mine (Oymalı mine). — Mine, bir maden levhasının üzerine yuvalar açıp, içine yerleştirilir.

Kabartma Mine. — Yukarıdakinin benzeridir. Yalnız, mine tabakasının derinliği kadar koyuluğu da artar.

Sıvama Mine. — Bölmeli, oymalı mineler gibi değildir. Tek parçalı, sıvama olarak yapılır, üzeri altın yaldızla süslenir.

Mineciliğin çok eski bir tarihi vardır. Çin'de, Türkistan'da, Bizans'ta bölmeli mine çok yapılırdı. Bu tarzı zor bulan Avrupalılar işi kolaylaştırmak için oyma tarzına kaçmışlardır. Bu tarzda yapılan Limoges (Fransa) mineleri çok tanınmıştır. Boyama, sıvama mineler ise ancak XV. yüzyılda, Rönesans Devri'nde başladı. Daha sonraki yüzyıllarda da mine ile portre yapmak sanatı gelişmişti. Mine üzerine boya ile resim yapmak sanatını 1630'da Blois'da Jean Routin adlı bir kuyumcu icat etmiştir.

MİNEÇİÇEĞİ

Kırlarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir. Mavi, alacalı, ya da menekşe renginde başak biçiminde küçük çiçekler açar. Karşılıklı, oymalı yaprakları vardır, sapı dörtköşedir. Mineçiçeğinin 80 kadar çeşidi vardır. Birçok çeşitleri süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir. Mineçiçeğigiller familyasındandır.

Mineçiçeğigiller. — Örnek bitkisi mineçiçeği olan, bitişik taçyapraklı ikiçeneklilerin bir bitki familyasıdır.

MİNERAL

Tabiî olarak topraktan çıkarılan maddelere «mineral» denir. Bu arada, neft, mazot gibi topraktan çıkan yağlara da «mineral yağlar» adı verilir. «Mineral» kelimesi Lâtincede «yerkabuğundan çıkarılan» anlamına gelen «mineralis» kelimesinden alınmadır.

Yerkabuğu, Kant ve Laplace kuramlarına göre, bir sis kütlesi olan güneş sisteminin parçalanması, bu parçalardan biri olan dünyamızın dış kısmının soğuması ile meydana gelmiştir. Bugün 100 km. kalınlığında olduğu tahmin edilen bu kabuk dünyamızın, üzerinde yaşadığımız kısmıdır. «Litosfer» (taşküre) de denir. Bugün bu kabuğun 3 km.'si delinerek, 16 km. derinliği de çeşitli tabiat olayları sırasında dışarı çıkan kısımlardan öğrenilebilmiştir. Daha derinler hakkında görgüye dayanan bir bilgi yoktur.

Mineraller taşlar arasında bulunduğu gibi büyük kütleler halinde yalnız başlarına da bulunabilirler. Civadan başka hemen hemen bütün minareller katı halinde bulunurlar. Kehlibar, petrol, asfalt dışında bütün mineraller anorganiktir.

Çeşitli minerallerden, taşlardan meydana gelen tabiata «cansız tabiat» denir. Canlı ta-

biatın, yaşaması, gelişmesi için cansız tabiata ihtiyacı vardır. Cansız tabiatın çeşitli tuzları canlılar tarafından alınarak hayat olaylarında kullanılır. Mineraller genel olarak yapılarına göre ikiye ayrılır: 1) Kristal yapılı mineraller; 2) Kristal yapılı olmıyan «amorf» mineraller.

Kristal yapılı mineraller tabiatta pek çoktur. Kristal yapılar da çok çeşitli özellikler gösterir. «Kristal» kelimesi Eski Yunanca'da «buz» anlamına gelen «kristalos»tan alınmıştır. Kuvars mineralinin bir cinsi olan necef taşı (dağ kristali) buza benzediği için, uzun zaman soğukta kalmış, erimez hale gelmiş buz sanılmıştı. Buzun özelliği öğrenildikten sonra da bu ad değiştirilmemiş, genel olarak bütün bu yapıda olan cisimler için kullanılmıştır.

Minarellerin tanınmasında kristal yapılarından başka daha birtakım fiziksel, kimyasal özelliklerinin de bilinmesi gerekir.

Minerallerin Özellikleri

Fiziksel Özellikler. — Bu özelliklerin başında yoğunluk gelir. Her mineralin kendine göre bir yoğunluğu vardır. Meselâ galenitin yoğunluğu 7,4-7,6'dır, hiçbir zaman bunun altında, ya da üstünde olamaz.

Minerallerin dış etkilere karşı koyabilmeleri, yani «esnek» ya da «kırılgan» olmaları ayrı bir özelliktir. Önemli özelliklerinden biri de sertlikleridir. Minerallerin sertliklerinin tahminî olarak bulunmasında Mohs'un «sertlik cetveli»nden faydalanılır. Bu cetvelde, 10 mineral sertliği tesbit edilerek sertlik 10 dereceye ayrılmış, 1 no. en yumuşak, 10 no. en sert olarak gösterilmiştir. Cetvelde her mineral kendinden öncekini çizer, kendinden sonra gelen tarafından çizilir.

Minerallerin ışığı kırma, yansıtma gibi optik özellikleri de önemlidir. Kendilerine özel cilâları vardır. Bunlar «metal cilâ», «elmas cilâ», «cam cilâ», «sedef cilâ», «ipek cilâ» gibi adlar alır. Isı ve elektrik iletgenlikleri de minerallerin başlıca özelliklerinden biridir.

Kimyasal Özellikler. — Minerallerin suda çözünmesi, ya da çözünmemesi, asitlerin etkisi, ısı etkisi, bazı kimyasal maddelerle meydana getirdikleri çeşitli görünüşte bileşikler kimyasal özelliklerini meydana getirir. Bazı minerallerde radyoaktif özellik de bulunur. Bu elemanlar radyoaktif ışıma yaparak başka elemanlara dönüşür.

Minerallerin Doğuşu

Mineraller çeşitli şekillerde meydana gelmişlerdir. Dünyamızın çekirdek kısmının erimiş nikelle demirden meydana geldiğini biliyoruz. 3.500 km. yarıçapında olan bu «ağırküre» (barisfer) sıcaklığı dolayısiyle, dış kısmına doğru genişlemek ister. Yeryüzü kabuğunun zayıf yerlerinden bazan dışarı çıkan, bazan da dışarı çıkamıyarak yeryüzüne yakın kısımlarda yayılan bu erimiş kitleye «mağma» denir. Bir kısım mineraller mağmadan meydana gelir: Feldspatlar ve kuvars gibi. Bu minerallerin mağmadan meydana gelmesi şeklidir.

Bazı mağmalarda bulunan uçucu elemanların gazları, buharlar rasladıkları mineralleri başka mineral haline getirir. Bu da minerallerin «pnömatoliz» (soluk basıncı) yolu ile oluşmasıdır. Kassiterit (kalay filizi), volframit, molibdenit, beril, arsenopirit gibi mineraller bu yoldan meydana gelmiştir.

Bazı mineraller de suların yardımiyle doğarlar. Suların sıcaklığı içinde çözünmüş bulunan tuzlar, karbon dioksit bazı mineralleri başka mineral haline koyar. Bu yola örnek olarak baryum filizi olan «barit» gösterilebilir. Barit baryum klorürlü suların kalsiyum sülfatla karşılaşması sonucu meydana gelir Baryum sülfat bileşiğinde olan barit kalırken kalsiyum klorür, sularda çözünerek, bulunduğu yerden ayrılır.

Bazı mineraller de canlı organizmalar yardımiyle meydana gelmiştir. «Biyojen teşekkülü» denilen bu minerallere örnek olarak mercan gösterilir. Yeryüzündeki minerallerin bir kısmı da çeşitli tabiat olayları sonucu doğmuştur. Sıcaklığın, soğukluğun, suyun, rüzgârın, bitkilerin etkisiyle, taşlar yarılır, parçalanır, ufalanır. Yoğunluklarına göre birbirlerinden ayrılırlar, başka yerlerde tekrar birikirler.

Mineraller kimyasal formüllerine göre 9'a ayrılır:

1 — Elemanlar: Elmas, grafit, kükürt, altın, gümüş, civa vs.

2 — Sülfürler ve benzerleri: Realgar (arsenik filizi), molibdenit (molibden filizi), galenit (kurşun filizi), pirit (demir filizi) vs.

3 — Haloidler: Kaya tuzu, silvin (potasyum filizi), koriyolit (alüminyum filizi)

4 — Oksit ve hidroksitler :Kuprit (bakır filizi), buz (su), magnetit (demir filizi), kromit (krom filizi), korindon (alüminyum filizi), hematit (demir filizi), kuvars (silisyum filizi), kassiterit (kalay filizi) vs.

5 — Karbonatlar, boratlar, nitratlar: Kalsit (kalsiyum filizi), magnezit (magnezyum filizi), dolomit (kalsiyum, magnezyum filizi), malakit (bakır filizi), soda (sodyum filizi) vs.

6 — Sülfatlar, kromatlar, volframatlar: Barit (baryum filizi), gips (kalsiyum filizi), krokoit (kurşun filizi), vs.

7 — Fosfatlar, arseniatlar, vanadatlar: Apatit (kalsiyum filizi), fosforit (kalsiyum filizi), annabergit (nikel filizi), vanadinit (kurşun filizi).

8 — Silikatlar: Olivin, topas, talk, mikalar, lületaşı, kaolin vs.

9 — Organik mineraller: Petrol, ozokerit (yermumu), asfalt, kehlibar, kömürler.

MİNERALLERİN SERTLİK DERECELERİ
(Mohs Cetveli)

No.	Mineral	
1 No.	Talk (magnezyum silikat)	Tırnakla çizilebilir.
2 »	Gips (alçıtaşı)	» »
3 »	Kalsit (kalsiyum karbonat)	Çakı ile »
4 »	Fluorit (kalsiyum flüorür)	» » »
5 »	Apatit (kalsiyum fosfat)	» » »
6 »	Feldispat (Potasyum ve alüminyum silikat)	Camı çizer
7 »	Kuvars (silisyum dioksit)	» »
8 »	Topaz (alüminyumlu, flüorlu silikat)	» »
9 »	Korund (alüminyum oksit)	
10 »	Elmas (sâf karbon)	

MİNERALOJİ

Mineraleri inceliyen bilime «mineraloji» denir.

İnsanların minerallerle ilk karşılaşması yeryüzünde ilk insanlar zamanında başlar. İlk insanlar keskin yüzlü parçalara bölünebilen çakmaktaşı gibi mineralleri silâh yapmada, daha başka birçok işlerde kullanmışlardır (Bk. Madenler). İnsan yaşayışının gelişmesiyle, mineraller üzerindeki bilgiler de ilerlemiş, araştırmalar başlamıştır. Eski Yunanlı bilgin Aristoteles mineralleri «taşlar», «madenler» diye ikiye ayırmıştı. Büyük Türk bilgini İbni Sina ise mineralleri dörde ayırır: Taşlar, tuzlar, madenler, yanar taşlar.

Yeniçağ'da mineraller üzerinde bilimsel usullerle çalışıldı, mineraloji bilimi ortaya çıktı. Bu bilime yardımı olan başlıca bilginler Fransız René Just Hauy (1743-1822), Alman A. Gottlob Werner (1750-1817) ile Christian Samuel Weiss (1780-1856)dır. Hauy ile Weiss kristallerin yapılarını, biçimlerini bağlı bulundukları kanunları, ortaya koymuş, Werner de minerallerin sınıflandırılmasını yapmıştır.

Mineroloji ikiye ayrılır: 1) Genel mineraloji; 2) Özel mineraloji. Genel mineralojide minerallerin genel özellikleri toplu olarak, özel mineralojide de her mineral ayrı ayrı incelenir. Mineralojinin faydalandığı başlıca bilimler, jeoloji, petrografi (taşbilim), kristalografi, matematik, kimya, fizik, fizikokimyadır.

MINERVA

Eski Romalılar'ın tanrıçalarından biridir, Yunanlılar bu tanrıçaya Athena adını vermişlerdi (Bk. Athena). Romalılar Minerva'ya bir savaş, akıl, sanat tanrıçası olarak taparlardı.

Minerva

Minerva için Roma'da yapılmış birçok tapınak vardır. Bunların en önemlilerinden biri, işçilerin, sanatçıların, ustaların, şairlerin, aktörlerin toplanma yeri olan Aventina'da bulunuyordu. Bu tapınağın yapılış tarihi olan 19 mart günü, her yıl bayram olarak kutlanırdı. Bayram beş gün sürerdi. İlk günü, askerlerin bayramı olarak kabul edilir, o gün askerlik mevsiminin başladığına inanılırdı. Bundan sonraki dört gün glâdyatör gösterilerine ayrılırdı. Minerva için ayrıca haziranın 13'ünde

kutlanan bir bayram daha vardır. Bu, flüt çalgıcılarının bayramıydı. Romalılar Minerva'nın, Athena gibi, bir müzik tanrıçası da olduğuna, flütü icat ettiğine inanırlardı.

MİNGLİ GİRAY I. (? - 1514)

Kırım hanlarının 7.'sidir, en ünlülerindendir. I. Hacı Giray'ın ortanca oğludur. Ağabeyleri Haydar Giray Han'la Nûr-i Devlet Giray Han'dan sonra han oldu. 3 kere tahta geçti, böylece 44 yıl tahtta kaldı. Kırım tarihinde en uzun saltanat süren odur.

Mingli Giray Han, ilk saltanatında bağımsız hükümdardı. İkinci saltanatında, 1475'te Kırım, Türkiye'ye tâbi olduğu için, bu durumunu kaybetti. Kızı Hafsa Hatun'u Yavuz'la evlendirdi, bu kudretli padişahın kaynatası oldu. Bu evlenmeden Kanunî Sultan Süleyman doğmuştur. Yavuz, tahtı ele geçirmek için Kırım'a gidince, Mingli Giray'dan geniş ölçüde himaye gördü.

Kırım hanları bu hükümdardan yürümüştür. Mingli Giray'ın oğullarından 4'ü han olmuştur: I. Mehmet Giray (saltanatı 1514 - 1523), I. Saadet Giray (saltanatı 1524 - 1532), I. İslâm Giray (s. 1532), I. Sahip Giray (s. 1532-1551). Bunların hepsi Kanunî'nin dayılarıdır.

MİNK (Bk. KÜRK)

MİNKALE (Bk. İLETKİ)

MİNNESOTA

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Kanada'nın Manitoba ve Ontario devletleri, kuzeydoğusunda Superior Gölü, doğusunda Wisconsin, güneyinde Iowa, güneybatısında Güney Dakota, batısında Kuzey Dakota ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 219.317 km²

Nüfusu: 3.472.000

Başkenti: Saint Paul-Minneapolis

Minnesota A.B.D.'nin en kuzey bölgesidir. 500 m.'den yukarı yükseklik göstermiyen bir ovadır. Yalnız Mississippi nehrinin doğduğu tepe 512 m.'dir. Bu nehir, Wisconsin'le sınır çizer. Yıllık yağış ortalaması 75 sm.'dir. Isı ortalaması kışın —9°, yazın 23°'dir. Mevsimler arasında ısı farkı büyüktür. Tipik bitki örtüsü karışık ormanlar, batıda çayırlardır. Superior Gölü'nün çevresi ormanlarla kaplıdır. Ülkede sığır, domuz beslenir, avcılık yapılır. Arpa, yulaf, buğday, çavdar, patates ekilir. Demir çıkarılır. Birçok endüstri gelişmiş durumdadır.

Minnesota, nüfus bakımından A.B.D. arasında 18.'dir. Km²'ye 16 kişi düşer. 1858'de A.B.D.'ne üye olmuştur. Adı «Minn.» olarak kısaltılır. «Kuzeybatı Devletleri» arasında sayılır.

Minnesota'nın başkenti ve en büyük şehri, Saint Paul-Minneapolis, Mississippi üzerinde kurulmuş ikiz şehirdir. Nehrin doğu kıyısında kalanına «Minneapolis» denir; A.B.D.'nin 13. şehridir. Nüfusu 1.300.000'i aşmıştır. Bundan sonra gelen Duluth 325.000 nüfusludur. Minneapolis'te 1869'da kurulmuş bir üniversite vardır; burada 5.640 öğretmen, 38.200 öğrenci bulunur.

MİNYATÜR

Eski yazma kitapları süslemek için yapılmış, ince bir sanatla işlenmiş, renkli resimlerdir.

Ortaçağ'da yazma kitapların bölüm başlarındaki ilk harfler «minium» denilen maden kırmızısı (sülüğen) ile boyanıp süslendiği için kelime oradan kalmadır. Kitapları süslemek için yapılan resimlere de sonradan bu ad verilmiştir.

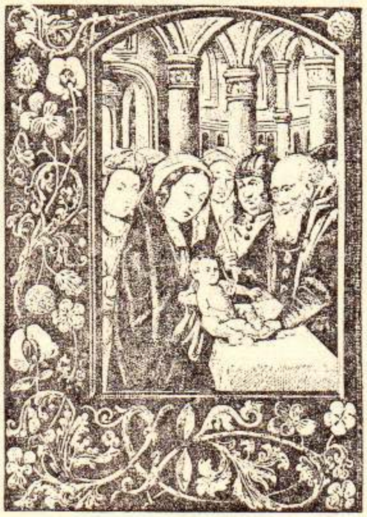
Minyatür resminin kendine göre özellikleri vardır. Figürleri birbirini kapatmıyacak şekilde dizmek, geride kalanları kâğıdın yukarı tarafına çizerek göstermek, insanların iriliğini önemlerine göre tayin etmek, manzarada uzaklığı ne renk, ne boy nispeti yönünden belirtmemek, teferruatı kılıkılına belli etmek (kaş, kirpik, kürk gibi şeylerin tüylerini teker teker boyamak), renkleri ışık-gölge etkisi aramadan dümdüz sürmek bu özelliklerin başlıcalarıdır.

Minyatür sanatı, batıdan çok doğuda gelişmiştir. Batıda hemen yalnız kitap resimlemesinde kalmıştır, çünkü, kiliselerde duvar resimleri, tablolar istenilen ölçüde yapılabiliyordu. Doğuda ise dinî resim yapılamadığı için minyatür, her çeşit resim ihtiyacını karşılıyacak bir gelişmeye kavuşmuştur.

Minyatür nasıl yapılır?

Bizde eskiden minyatüre «nakış», ressamına da «nakkaş» denilirdi. Nakkaş, önce sırf pamuktan yapılma bir tabaka hint kâğıdı alır, bunu bir mermer levha üzerine serer. Sonra gene bir mermer silindirle, ya da fildişi çubukla sürte sürte parlatır. Böylece hazırlanan kâğıdı kucağına alır. Bağdaş kurduğu minderin çevresine boya çanaklarını dizer, hazırlar fırçasını alır. Bu fırça yerine göre, ya birkaç kedi tüyünden, ya da daha uzun samurdan yapılmış kuşun kalem tüyüne ipekle bağlanarak bir tahtaya takılmıştır. Ressam fırçasını suya batırır. Tasarladığı resmi, bu incecik, ıslak fırçayla çizer. Su, parlak kâğıdı donuklaştırır.

Böylelikle, gerektiğinde düzeltme imkânı da bulunmuş olur. Nakkaş, sonra Çin mürekkebiyle, önceki çizgilerin son şeklini

XV. yüzyıla ait bir Avrupa minyatürü (Vatikan'dadır).

XVI. yüzyıla ait başka bir Avrupa minyatürü

belli eder. Daha sonra, kalınca fırçalarla çizgiler arasında kalan boşlukları, uygun renkleri seçerek kapatır. En sonunda yeniden, Çin mürekkebine batırdığı fırçayla kenar çizgilerini, ince teferruatı bitirerek eserini tamamlar.

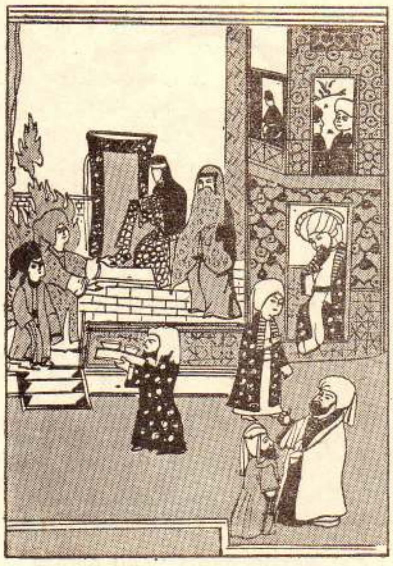
Bazı nakkaşlar resmin zemin rengini zamklı üstübeçle sıvarlar, minyatürü bunun üstüne çizerler. Bazıları ise ince bir altın tabaka sürerek sonradan kapatacakları renklerin daha parlak, daha şeffaf görünmesini sağlarlar. Kök boyalarla elde edilen o renklerin bunca zaman parlaklıklarını korumalarındaki sır hâlâ çözülememiştir.

Minyatürün gelişmesi

Son araştırmalar, minyatürün bir Orta Asya, bir Türk sanatı olduğunu ortaya koymuştur. Çin'de de minyatürün gelişmesi, Uygur nakkaşlarının oraya göçmeleriyle başladığı gibi İran'a da giden bu sanatçılar, kendi damgalarını o ülkenin minyatürlerine vurdular.

En ünlü minyatürcü diye tanınan Mâni (bu kelime de aslında "nakkaş" demektir). XII. yüzyılda yaşamıştı. Ancak, Türk ve Uygur nakkaşları, İslâm ülkelerine gelip çalıştıkları zaman eserlerini daima Arapça takma adla imzaladıklarından, hayatları hakkında da özel bilgi edilemiyenler, hep İranlı veya Arap sanılmıştır. Nitekim, İran'da minyatür sanatının gelişmesi Türklerin başta bulundukları, hükümdarların Türk oldukları devirlere raslıyor.

Orada başarı kazanmış minyatürcüler de hep Belh, Horasan, Buhara gibi Türk şehirlerinden gelmiş kimselerdir. Bu şehirler ise, Türk nakkaşlariyle tanınmıştır. İran'da yetişmiş ünlü Türk minyatürcüleri arasında en başta değeri dünyaca kabul edilmiş Bihzad gelir (Bk. Bihzad). Onun hocası Pir Seyyid Ahmet, Bihzad atelyesinden yetişmiş Mir Musavvir, Ağa Mirek, Muzaffer Ali, bunlardan çok sonra yetişmiş olan Mirza Ali, Mir Nakkaş, Nakkaş Muhammedî de ünlü minyatürcülerdir. Bunlardan Ağa Mirek, Kanunî za-

Fuzûlî'nin «Hadikatu's - Süeda» sından bir minyatür (XVII. yüzyıl).

manında, İstanbul'a getirtilerek Nakkaşbaşı (saray başressamı) tâyin edilmiştir.

Arap minyatürleri, İran ve Türk minyatürlerinden çok ayrı üslûpta, incelikten uzak eserlerdir. Suriyeden gelen bir Bizans etkisi bu minyatürleri ancak birer belge durumuna düşürmüştür.

Avrupa'da da minyatür, Ortaçağ'da görülmeye başladı. Yazma kitapların resimlenmesinde, din sahneleri tasvirinde bunlardan faydalanılıyordu. X. yüzyıla doğru Fransa'da, İtalya'da, İngiltere'de gayet acemice, ilkel minyatürler işleniyordu. XIV. yüzyıla doğru, Gotik sanatın etkisiyle, minyatürler daha gerçeğe bağlı resimler haline geldi. Ancak XV. yüzyıldadır ki, güzel minyatürlerle süslü eserler görüldü. Matbaanın icadı, Avrupa'da minyatür sanatının erkenden sönmesine yol açtı. Jean Fouquet, XV. yüzyılın ikinci yarısında, bu alanda ün kazanmış bir Fransız minyatürcüsüdür.

Türkler'de Minyatür

Aurel Stein ve A. Von le Coq adlı bilginlerin Orta Asya'da yaptıkları araştırmalar ve bunlardan Von le Coq'un «Uigurica» adiyle üç büyük cilt halinde yayınladığı Turfan, Karahoçu, Biş Balığ gibi Türk şehirlerinde bulunmuş fresko ve minyatürlere dair eserler, VIII. yüzyılda bu sanatın Uygur Türkleri arasında ne kadar ilerlemiş olduğunu gösteriyor. Uygur bahşıları (kâtipleri), nakkaşları Moğol devrinde hizmete devam ettikleri için, onların yazdırdıkları eserleri gene resimlediler. Timurlular devrinde de Herat bu bakımdan dünyanın en büyük minyatür merkezi olarak gelişti.

Bağdat'ta bir minyatür okulunun açılması ise Selçuklular'ın sayesinde oldu. Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar'ın ilk devrinde yetişmiş minyatürcülerin, bugün ancak adları biliniyor.

Bilinen en eski Osmanlı devri minyatürü Fâtih zamanından kalmadır. İtalya'dan gelen Gentile Bellini, Constanzo Da Ferrara gibi ressamların da bu sanatın gelişmesinde etkisi oldu. İtalya'da da çalışmış olan Nakkaş Sinan, öğrencisi Bursalı Ahmet bu devrin tanınmış minyatürcüleridir.

Kanunî devrinde daha da gelişen sanat kolunda Nigârî (Haydar Reis), «Hünernâme»yi, III. Murat'ın oğlunun sünnet düğününü anlatmak üzere yazılmış «Sûrnâme»yi 427 resimle süsliyen Nakkaş Osman bu devrin yetiştirdiği değerlerdendir. XVII. yüzyılda Nakşî (Ahmet Mustafa), XVIII. yüzyılda Levnî (Edirneli Abdülcelil Çelebi) çökmeye yüztutan sanata yeni hamleler kazandırdılar (Bk. Levnî). XIX. yüzyılda ise, Batı tarzı yağlıboya resim hareketi başladığından minyatürcülük iyice söndü. Türk minyatürlerinin en güzel örnekleri bugün Topkapı Sarayı Müzesi, Üniversite ve Fâtih Millet kitaplıkları gibi kütüpanelerimizle Paris Millî Kitaplığı, İngiltere Müzesi (British Museum) gibi dünyanın büyük müze ve kitaplıklarında saklanmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Minyatür: Dirilen İnce Bir Sanatımız (A. Süheyl Ünver, 1941); Minyatürler (Berkuk Noyan, 1938).

MİRABEAU, Kont de (1749 - 1791)

Mirabeau

Ünlü bir Fransız hatibidir. Babası Mirabeau Markisi idi. Çocukluğu babasının baskısı altında geçti. Maceralı bir gençlik süresinden sonra subay oldu. Evlenmesine izin verilmeyince sevgilisi Sophie'yle memleket dışına kaçtı, çeşitli maceralara atıldı, hapse girdi. Hapisteyken yazdığı «Sophie'ye Mektuplar» en tanınmış edebî eseridir. Fransa'ya döndükten sonra da ağır borçlar altına girdi, bunları ödiyemediği için ikide bir hapse atıldı. Ré Adasında, Marsilya koyundaki İf Şatosu'nda, Vincennes mahzenlerinde yıllar geçirdi.

Mirabeau, doğuştan kişizade olduğu halde fikirleri bakımından halkçı ve demokrattı. 1789'da, Asîller Meclisi onu kişizadelikten çıkardı. Aix ve Marsilya şehirleri, Mirabeau'yu Etats Généraux meclisine temsilci seçtiler. Mirabeau bundan sonra Fransız İhtilâli'nin en ateşli hatibi olarak tanındı. 1791'de Kurucular Meclisi'ne başkan seçildi. Öldüğü zaman, Kurucular Meclisi, ona şöhretine uygun, son derece şatafatlı bir cenaze töreni tertiplemiştir.

Mirabeau, çirkin, bodur, içten ve kolay konuşan, sözleri akıcı, son derece tesirli, halkı hemen sürükliyen bir adamdı. Halkı heyecana sürüklerken kendisi gayet sakin kalır, yarattığı heyecanı her an kontrol altında tutarak dilediği yöne kolayca sevkederdi. Bu bakımdan konuşma sanatının gerçekten eşsiz bir üstadı sayılır.

MİRAÇ

Müslüman dininin inancına göre Hz. Muhammed'in göğe yükseldiği geceye «Miraç Gecesi» denir, o gece «kandil» olarak kutlanır. Bu «göğe yükselme»nin cismanî mi, yoksa ruhanî mi olduğu İslâm felsefesinde tartışılmıştır.

Kur'an'da Miraç Gecesi, Peygamber'e göklerden bir nûrun yaklaştığı, Tanrı'nın o gece onu Mescid-el-Harâm'dan Mescid-el-Aksâ'ya götürdüğü yazılıdır. Hadîs'te (yani Peygamber'in kendisine ait olduğuna inanılmış sözlerde) Mescid-el-Aksâ'nın Kudüs olduğu açıklanıyor. Böylece, bilhassa Malikî mezhebinin kurucusu İmam Mâlik ve taraflılarının yaydığı bir inanca göre Miraç, Mekke'den önce Kudüs'e, Kudüs'ten de göğe yükseliş şeklinde olmuştur.

Miraç'ın 17 ramazanda olduğuna dair rivayetler varsa da, genel olarak, 27 recep tarihine inanılır. 27 recepten önceki gece, Miraç Gecesi sayılır. O gece, mevlit gibi, törenler yapılır. Peygamber'in göklere yükselişini anlatan pek çok eser yazılmıştır. Bunlara «miraçnâme» denir.

MÎRÂHÛR

Osmanlı Sarayı teşkilâtında bir makamın adıdır. «Emîr-i âhûr» (ahırbeyi)nin kısaltılmışıdır.

«Istabl-ı âmire» denen saray ahırlarının en büyük komutanı «Mîrâhûr-i Kebîr» (Büyük İmrahor) denen subaydı. Rütbesi sancakbeyi (tümgeneral) ile eşitti; terfi edip Saray'dan çıkınca beylerbeyi (orgeneral) olurdu. Saray ahırları büyük bir teşkilâttı. Zaman zaman buraya bağlı subayların, seyislerin sayısı 2.000'i bulmuştur.

İstabl-ı âmire'nin en önemli bölümü, milyonlar değerinde, yeryüzünün en güzel, secereli koşu ve binek hayvanlarının bulunduğu kısımlardı. Topkapı Sarayı'ndan başka saraylardaki ahırlar, gene bu teşkilâta bağlıydı. Topkapı Sarayı'nda «raht-ı hümâyûn» denen özel hazinede, pek değerli taşlarla süslü yüzlerce koşum takımı vardı.

MİRAS

Bir kimsenin ölümü ânında mevcut olup mirasçılarına ve vasiyet ettiklerine geçecek malları, hakları, borçları «miras»tır. Buna «tereke» de denilir. Miras bırakanın mirasına konmak hakkını taşıyanlar «mirasçı» diye anılır. «Kanunî mirasçı» miras bırakana «tabiî» (ana, baba, dede, evlât, torun gibi)dir. Devlet de, bir dereceden sonra, kanuni mirasçılardan sayılır. «Mansup mirasçı» ölümünden sonra hüküm ifade etmek şartiyle, mirasın tamamını, ya da bir parçasını almak üzere tâyin edilen kimsedir.

Bir kimse, kanuni mirasçısiyle, mirastan vazgeçme hususunda, bedelli, ya da bedelsiz, sözleşme yapabilir. Resmî şekilde yapılması mecburi olan bu sözleşme ile, kanuni mirasçı bu hakkından vazgeçmiş sayılır. Sözleşme bedelli ise, onun çocuklarını da miras dışında bırakır.

Miras bırakacak kimse, ölüme bağlı bir tasarrufu ile, çocuklarını, torunlarını, ana ve babasını, kardeşlerini, kanunun bunlara tanıdığı miras hissesinden mahrum edemez. Buna, «mahfuz hisse» denilir. Şu kadar ki, miras bırakacak kimse, kendisine karşı aile görevlerini, mükellefiyetlerini yapmayan mahfuz hisse sahibi mirasçısını mirasından is-

kat edebilir. Öte yandan, miras bırakana karşı, cezaî veya gayriahlâkî haksız fiillerde bulunanları, kanun mirastan mahrum etmiştir.

Bir kimse öldükten sonra, mirasa ehil kimseler (mirasçılar) veya lehlerine vasiyet yapılanlar varsa, miras açılır, tereke mirasçılara, lehine vasiyet edilenlere geçmiş olur. Ancak, bazı hallerde mirasın kabul edildiğinin beyanı şarttır. Mirası reddedecek olan mirasçı, bu hususu, mirasın açılmasından itibaren üç ay içinde sulh yargıçlığına yazı veya sözle bildirmelidir.

Tek mirasçı mirasın tamamına sahip olur. Mirasçı birden fazla ise bunlar arasında, kanunun tanıdığı nispetler dairesinde bölüştürülür. Miras, açılmasından bölüştürülmesine kadar, bir bütünüdür ki, buna «miras şirketi» denilir. Miras şirketine dahil olan mallar, haklar kanundaki mal ortaklığı kaidelerine göre yönetilir, hisseler ayrılmamıştır, hepsi mirasçıların topluca malıdır. Mirasçılar, miras şirketindeki mallara, haklara müşterek «ziyed» olup bunlardan müştereken faydalanırlar, müştereken seçecekleri bir mümessil eliyle idare ederler. Bu hal, miras şirketinin tasfiyesini isteyip, mirasın bölüştürülmesi suretiyle belli hisselere sahip olmalarına kadar sürer. Miras şirketinde mirasçılar, miras bırakanın borçlarından müteselsilen sorumludurlar.

Mirasın kanuni veya mansup mirasçılara, lehlerine vasiyet edilenlere ne suretle taksim edileceğini, mirasçı tayin etme şekillerini ve usullerini, bunların neticelerini gösteren kaideler «Miras hukuku»nu teşkil eder.

MİRYOKEFALON MEYDAN SAVAŞI (Bk. KILIÇ ARSLAN II.)

MİSK

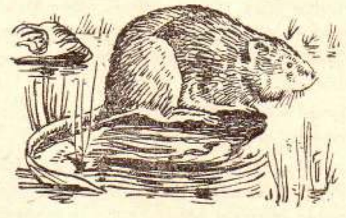
Güzel kokulu bir maddedir. Misk keçisi, misk kedisi, misk faresi, misk öküzü gibi bazı hayvanlardan çıkarılır. Bu hayvanların erkeklerinde karın derisinin altında bir bez vardır, «misk» denilen maddeyi bu bez yapar.

Misk, daha çok, Asya'nın yüksek dağlarında yaşıyan, «misk keçisi» denilen ceylân cinsi bir hayvandan elde edilir. Misk keçisi, yakalandıktan sonra, karın altındaki bu siyah madde alınır. Fazla zedelenmeden alınabilmişse hayvan yeniden salıverilir. Çünkü vücut, zedelenen deriyi tamir ederek aynı yerde yeniden birikinti hâsıl olmasını sağlar.

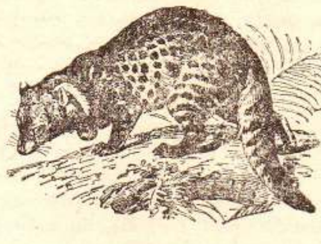
Misk, çok pahalı bir maddedir, ya ufak parçalara bölünerek, ya da terbiye edilip hamuru sulandırılarak miktarca artırılır, gayet yüksek fiyatla satılır.

Osmanlı Sarayında misk kokusu sürünmek, hele erkeklerin sakallarına misk sürmeleri yaygın bir âdetti. Amber gibi, o da güç elde edilen bir madde olduğundan çok değerliydi. Osmanlıca'da «misk ü amber» sözünün beraber kullanılması, bu iki kokunun gördüğü rağbetten, getirtilmesindeki güçlükten ileri gelmiştir. Bugün, daha ziyade kadınların sürdüğü kokular hemen tamamiyle kimya yolundan elde edildiği için artık misk gibi tabiî kokuları kimse aramıyor.

Misk Faresi. — Kuzey Amerika'da yaşıyan fareye benzer bir kemirgendir. Sulak yerlerde yaşar. Kahverengi tüylüdür. Ağaç kökleriyle, su bitkileriyle beslenen bu hayvan iyi bir yüzücüdür. Cinsiyet organlarının bulunduğu yerdeki bir bezde misk maddesi verir.

Misk Faresi

Misk Kedisi

Misk Kedisi. — Kediye benzer yabani bir hayvandır. Etobur meemlilerden olan misk kedisi Orta Afrika'da, Hindistan'da, Çin Hindistanı'nda yaşar. Cinsiyet organlarının yanındaki bir bezin çıkardığı misk maddesiyle tanınmıştır. Bu hayvan hem misk kokulu bezi, hem de kürkü bakımından değerlidir.

Misk Öküzü

Misk Öküzü. — Görünüşte sığıra benzerse de koyunlarla, keçilerle akraba, iri yapılı bir hayvandır. Vücudu uzun kıllarla kaplıdır. Asya'nın, Amerika'nın en kuzey kesimlerinde yaşar. Kolay evcilleştirilebilir, eti, sütü pek lezzetlidir. Hayvanın çıkardığı misk kokusu 90 m.'den duyulabilir.

MİSKİN HASTALIĞI [Cüzam, Lepra]

Mikroplu, korkunç bir hastalıktır. Deride birtakım urlarla başlar, yer yer gangrenlere yol açar. Çok uzun süren bu hastalık, hastanın vücudunu kemirip harap eder, en sonunda onu ölüme sürükler.

Miskin hastalığı çok eski çağlardan beri bilinir. Zaman zaman salgın halinde dünyayı sarmış, insanların gözünü korkutmuştur. Bu arada, hastalığın yayılmasını önlemek için, cüzamlıları ayırırlar, ayrı binalara kapatırlardı. Bu gibi yerlere bizde «miskinler tekkesi» denilmiştir.

Miskin hastalığının mikrobunu ilk önce 1873'te, İsveçli tıp bilgini Gerhart Hansen buldu; bundan dolayı, ufak bir çomakçık biçimindeki bu mikroba «Hansen basili» denilmiştir.

Mikrop, hastaların burunlarından akan sümükte çok bulunur. Bundan başka, hastaların derisi üstünde çıkan yumru biçimi şişliklerde de vardır. Hastalık sağlamlara hastayla temastan geçer. En çok çocuklara geçer, yaşlılara geçtiği az görülür. Son araştırmalarda, miskin illetine uğramış kimselerin bu hastalığa çoğunlukla çocukluk çağında tutuldukları anlaşılmıştır. Karı-kocadan birinin hastalıklı olduğu halde, yıllarca beraber yaşamalarına rağmen, cüzzamın ötekine geçmediği çok görülmüştür. Hastalığın kuluçka süresi çok uzundur. Bir cüzamlıyla temas eden kimsenin ancak yıllardan sonra miskin hastalığına tutulduğu vardır.

Belirtileri. — Miskin hastalığı kırıklıkla, baş ağrısiyle başlar. İnatçı bir nezle hali vardır. Bu nezle yıllarca sürebilir. Daha sonra, yüzde, kollarda, ellerde, bacaklarda, vücudun daha başka yerlerinde siyahımtırak lekeler belirir. Buralarda kaşınmalar, karıncalanmalar başlar, daha sonra bir duygusuzluk (hissizlik) görülür. Gitgide bu lekelerin yerleri sertleşir, kıllar dökülür, ufacık sert yumrular çıkar. Bu arada, kaşların, bıyıkların, sakalların dökülüp buralarda urlar belirmesi hastaya korkunç bir biçim verir. Bu yüze hekimlikte «aslan yüzü» denilir.

Hasta gittikçe zayıflar, sararır solar, kansızlaşır. Bu zayıflamaya verem, frengi, yılancık, zatürrie gibi başka bir hastalık da binerse hasta ölüme sürüklenir. Bazı hastalarda sert yumrular ağızda, dilde, boğazda, burunda, gözlerde de çıkar. Buralardaki yaralar çevrelerindeki dokuları kemirirler. Bu arada, el ve ayak parmakları çürüyüp dökülür.

Hastalık yıldan yıla ilerler. Cüzamlı, duygusuz, uyuşuk vücudu ile, bitkin, miskin bir halde yaşamaya devam eder.

Tedavi. — Hastalık, burun akıntısından, yumrulardan alınan parçalar mikroskopla muayene edilerek kesin şekilde anlaşılır. Eskiden miskin hastalığının «şolmogra yağı» denilen bir tek ilâcı vardı. Bugün yeni keşfedilmiş olan «suflon» grupundan ilâçlarla, daha başka maddelerle hastalık başarı ile tedavi edilmektedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Lepra ile Mücadele (Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman, 1941); Lepra ve Cümle-i Asabiye (Ord. Prof. Dr. F. K. Gökay, 1943); Lepra: Hansen Hastalığı (Dr. C. Cansun, 1949); Cüzam Müşahedeleri (Dr. Koşton, 1951); Lepra'nın Salgın Hastalık Durumu (C. K. İncedayı, 1952).

MİSSİSSİPPİ

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Doğusunda Alabama, güneyinde Meksika Körfezi, güneybatısında Louisiana, batısında Arkansas, kuzeyinde Tennessee ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 121.375 km²
Nüfusu: 2.165.000
Başkenti: Jackson

Mississippi eyaleti muazzam bir ovadır. Yükseklik hiçbir yerde 200 m.'yi bulmaz. Ülkeye adını veren Mississippi nehri, batıda Louisiana ve Arkansas'la sınır çizer. Eyalette

yıllık yağış 1,5 m.'yi bulur. Isı ortalaması yazın çok yüksektir; kışın 8-9° kadardır. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileriyle çayırlardır Onemli orman yoktur. Sığır, koyun beslenir; pirinç, mısır, pamuk ekilir, meyva tarımı yapılır. Tropik bitkiler vardır. Onemli maden yoktur. Çeşitli sanayi dalları gelişmiştir.

Mississippi, A.B.D. arasında nüfus bakımından 29. gelir, km²'ye 18 kişi düşer. Mississippi 1817'de A.B.D.'ne üye olmuştur. Buraları eskiden Fransız topraklarıydı; Napoléon A.B.D.'ne sattı. Adı «Miss.» şeklinde kısaltılır. «Güneydoğu Devletleri» arasında sayılır. 1 milyon kadar Zenci vardır. Bu, eyalet nüfusunun %41'i demektir ki bu bakımdan Mississippi A.B.D. arasında başta gelir.

Başkent Jackson 172.000 nüfuslu bir şehirdir. Ülkenin ortasındadır. 35.000 nüfuslu Hattiesburg daha güneydedir. Bundan sonra 21.000 nüfuslu Columbus, 6.000 nüfuslu Oxford gelir.

Mississippi'de 4 üniversite vardır: Jackson Üniversitesi (340 öğretmen, 6.000 öğrenci), Oxford Üniversitesi (224 öğretmen, 2.200 öğrenci), Hattiesburg Üniversitesi (175 öğretmen, 2.100 öğrenci), yalnız kızlara mahsus olan Columbus Üniversitesi (84 öğretmen, 900 öğrenci). Bunlardan Oxford en eskisidir, 1844'te kurulmuştur.

MİSSİSSİPPİ NEHRİ

Kuzey Amerika'nın en büyük nehridir, Dünya'nın da en büyük nehirlerinden biridir. Uzunluğu 4.200 km.'dir. Itasca Gölü'nden çıkar, güney doğrultusunda akarak Meksika Körfezi'ne dökülür. Missouri de dahil olmak üzere bütün kollariyle birlikte suladığı alan 3.000.000 km²'yi geçer. «Mississippi» Kızılderililer'in dilinde «Koca Irmak» anlamına gelir.

Mississippi'nin doğduğu yer olan Itasca Gölü'nün deniz yüzeyinden yüksekliği 462 m.'dir. Nehir buradan denize kadar olan binlerce kilometrelik yol boyunca taşıdığı lığları (alüvyonları) Meksika Körfezi'ndeki çatalağzına (deltaya) yığar. Bu çatalağzının kapladığı 30.000 km²'den fazla bir alan baştan başa bataklıktır. Nehir, yolunun yüzlerce kilometrelik kısmını da taşıdığı lığlarla doldurmuştur. Ohio'dan Meksika Körfezi'ne kadar nehrin iki kıyısı boyunca uzanan verimli ovalar binlerce yıldan beri taşınan lığlardan meydana gelmiştir. Bugün de Mississippi her yıl Atlas Okyanusu'na 400.000.000 ton kum, toprak taşır. Nehrin eskiden, her yıl yol açtığı büyük su baskınlarını önlemek için yolu üzerinde regülâtörler, barajlar yapılmıştır.

Mississippi nehrinin A.B.D. ulaştırma işlerinde çok büyük faydası vardır. Missouri de dahil olmak üzere bütün kollariyle beraber ulaştırma işlerinde kullanılan kesimlerinin uzunluğu 20.000 kilometreyi bulur.

Mississippi nehrinin 250'den fazla kolu vardır. Bunların en önemlileri Missouri, Ohio, Arkansas, Red River ve Des Moines'tir (Bk. Missouri).

MİSSOURİ

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. A.B.D.'nin ortasında yer alan eyalet batıda Kansas, kuzeybatıda Nebraska, kuzeyde Iowa, doğuda Illinois, güneydoğuda Kentucky ve Tennessee, güneyde Arkansas, güneybatıda Oklahoma ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 179.790 km²
Nüfusu: 4.293.000
Başkenti: Jefferson City

Missouri eyaleti doğuda geniş bir ova halindedir, batıya doğru hafif yükselir. Ülkeye adını veren Missouri nehri, St. Louis şehrinin kuzeyinde Mississippi'den ayrılır, eyaleti baştan başa geçip, kuzeye doğrulur. Missouri'de yıllık yağış ortalaması 80 sm.'nin üzerindedir. Kış ısı ortalaması 1°, yazınki 27°'dir. Tipik bitki örtüsü çayırlar, doğuda yapraklarını kışın döken ormanlardır. Ormanlardan faydalanılır. Koyun, sığır, domuz, at yetiştirilir. Avcılık yapılır. Buğday, çavdar, mısır, pamuk, yulaf ekilir. Demir, kurşun, kömür, alüminyum, çinko çıkarılır. Oldukça önemli endüstri kolları vardır.

Missouri nüfus bakımından A.B.D. arasında 13. gelir. Km²'ye 24 kişi düşer. «Mo.» şeklinde kısaltılan eyalet, 1821'de A.B.D.'ne üye olmuştur. «Kuzeybatı Devletleri»nden sayılır. Nüfusun 300.000'i Zenci'dir, bu bakımdan Missouri A.B.D. arasında 20. gelir.

Missouri'nin en büyük şehri St. Louis'dir (Bk. Saint Louis). A.B.D.'nin 9. şehridir. Nüfusu 2 milyon kadardır. Başkent Jefferson City 35.000 nüfusludur, Missouri'nin güney kıyısında, eyaletin ortasındadır.

Missouri'de 2 üniversite vardır: 1818'de kurulan St. Louis Üniversitesi (2.701 öğretmen, 19.500 öğrenci), 1839'da kurulan Columbia Üniversitesi (1.749 öğretmen, 8.100 öğrenci).

MİSSOURİ NEHRİ

Mississippi'nin en büyük koludur. Kayalık Dağlar'ın denizden 2.400 m. yüksekliğindeki bir kesiminden çıkar. Mississippi'ye katıldığı yere kadar olan uzunluğu 4.700 kilometredir. Mississippi ile Missouri nehirleri bir olarak sayılırsa, Mississippi'nin Meksika Körfezi'nde denize döküldüğü yerden, Missouri'nin kaynağına kadar olan uzunluk 6.970 kilometreyi bulur. Bu hesaba dayanarak dünyanın en uzun nehrini Missouri - Mississippi sayanlar vardır.

Tamamı A.B.D. toprakları içinde akan bu büyük nehrin başlıca kolları Cheyenne, Platte, Yellowstone'dur. Bunların hepsi de nehre batıdan katılır. 1819'dan beri Missouri'den ulaştırma işlerinde faydalanılmaktadır. Devamlı olarak buhar gemileri işletilmesi 1830'da başlamıştır.

Nehir Amerika'ya ulaştırma işlerinde olduğu gibi sulamada da büyük faydalar sağlamaktadır. Sulama işlerinin düzenlenmesi, sık sık olan su baskınlarının önlenmesi için 100 kadar baraj yapılmıştır (Bk. Mississippi).

MİSTİSİZM [Gizemcilik]

Dinde, felsefede bir inanış, görüş yoludur. Aklın yetmediği alanlarda, özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe ya gönül yolu ile, ya da bir irade zorlamasiyle ulaşılabileceğini kabul eder. İslâm mistisizmine «tasavvuf» denir (Bk. Tasavvuf).

Felsefe tarihinde, mistisizm şüpheciliğe (septisizme) karşı bir tepkidir, hayal ve akıl gücünü silerek yerine duyguyu koyar, ötekilerin işini duyguya, sezgiye gördürür. Bu bakımdan, yargılama, gözlem değerlerine dayanan akılcı görüşe aykırı, sezgiye dayanan her görüştür. Mistisizm, akıl yolundan varlığını anladığımız bir gerçeklik fikrini reddeder, asıl gerçeğe duygu, sezgi yolundan ulaşmak ister.

MİSYONERLİK

Hıristiyan kiliselerinin Hıristiyan olmıyan ülkelerde bu dini yaymak maksadiyle kurdukları müesseselere «misyon», bunları idare eden din adamlarına «misyoner» denir.

Misyonerlik, Çin, Afrika, Asya, Japonya gibi Hıristiyanlığın XIX. yüzyılda girmeye başladığı yerlerde çok yayılmıştı. Bir ara, Japonya, XVII. yüzyılda yabancılarla birlikte misyonerleri de ülkeden kovmuş, kapılarını Avrupalılara kapamıştır. Misyonerler gittikleri yerde bağlı oldukları mezhebin bir kilisesini kurarlar. Halkı bu kiliselere toplıyarak onlara Hıristiyanlığı aşılamaya çalışırlar. Onlardan sağladıkları gelirle geçinir, fazlasını da merkezlerine gönderirler.

Misyonerlik, Fransa'da 1658'de François Pallu ve Pierre De La Motte-Lambert tarafından kurulmuştur. 1664'te XIV. Louis bunlara resmen müsaade etti, yardımda bulundu. 1775'te XV. Louis de onun izinden gitti. Misyonerlik 1791'de kaldırıldı, 1805'te yeniden kuruldu. 1809'da ikinci defa kaldırıldı, 1815'te teşkilât daha geniş bir şekilde kuruldu. Uzak Doğu'daki misyonlar 37'ye çıkarıldı. Bunların hepsi Katolik misyonerleriydi. Buna karşılık, Anglikan Kilisesi de, bilhassa Amerika ve Avustralya'yla Çin'e misyonerler gönderdi. Bugün de birçok ülkelerde misyonerlerin kurdukları kiliseler, okullar vardır.

I. Meşrutiyet'in Kurucusu
Büyük Türk Devlet Adamı
MİTHAT PAŞA

Mithat Paşa

MİTHAT PAŞA (1822-1884), büyük bir Türk devlet adamıdır, Birinci Meşrutiyet'in kurucusudur. Rusçuklu Hacı Hafız Mehmet Eşref Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. 10 yaşında Kuran'ı ezberleyip hafız oldu 1840'ta sadaret mektubî kalemi (başbakanlık özel kalemi)ne kâtip yardımcısı olarak girdi, derece derece yükseldi. 1850'de Suriye eyaletini teftişe gönderildi.

Mithat Paşa bu teftişte gösterdiği başarı üzerine birden parladı. 1858'de dinlenmek üzere Avrupa'ya gitti. 1861 ocağında «vezaret» (mareşale eşit sivil rütbe) ile Niş genel valisi oldu. Ondan sonra tamamen istisnai kabiliyette bir idare adamı olduğunu gösterdi.

Eyaletin akla gelebilecek her türlü işiyle meşgul oldu. Niş'i örnek bir eyalet haline getirmesi üzerine, Silistre, Vidin, Niş eyaletleri birleştirildi; «Tuna Eyaleti» adiyle teşkil edilen bu yeni eyaletin sınırları, bugünkü Bulgaristan'dan büyüktü. Başına Mithat Paşa getirildi. 3,5 yıl bu görevde kalan Mithat Paşa, eyalet, sancak, kaza, nahiye meclislerini düzenledi, yollar, türlü bayındırlık eserleri yaptırdı; okullar açtı; kredi müesseselerini yoluna koydu; asayiş meselelerini tamamen halletti; fabrikalar, dernekler, ortaklıklar kurarak eyaleti hem kültür, hem ekonomi bakımından olağanüstü kalkındırdı. 3,5 yılda bu eyalette 3.000 km. yol, 1.400 köprü, yüzlerce okul yaptırdığını kaydetmek, gösterdiği çalışmanın hacmi hakkında fikir vermeye yeter.

Mithat Paşa 1868'de, o zaman kabineye dahil olan Şûray-i Devlet başkanlığına getirildi. 1869'da Bağdat (Irak) genel valisi oldu. Tuna'da gösterdiği muazzam faaliyeti burada da gösterdi. 1872'de sadrâzam (başbakan) olduysa da üç ay kadar sonra bu görevinden alındı. Sonra adliye nazırı, Selânik genel valisi, tekrar adliye nazırı, devlet bakanı, ikinci defa Şûray-i Devlet başkanı oldu.

Bu sıralarda Abdülâziz tahttan indirildi Darbeyi hazırlıyanlar arasında Serasker Hüseyin Avni Paşa'dan sonra en önemli faaliyeti Mithat Paşa göstermişti. Esasen darbeyi yapanlar arasında meşrutiyetçi olarak bir o vardı; ötekiler, henüz İspanya, Rusya gibi büyük Avrupa devletlerinde bile tatbik edilmiyen bu rejimi, bir milletler topluluğu olan Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli görüyorlardı.

İlk Anayasa

Abdülâziz'in ölümü, V. Murat'ın tahttan indirilmesi, II. Abdülhamid'in tahta çıkması gibi olaylar zincirinde Mithat Paşa birinci derecede rol oynadı, 26 kasım 1876'da Rüştü Paşa'nın yerine ikinci defa sadrâzam oldu. Dört gün sonra, Ziya (Paşa) ile Namık Kemal başta olmak üzere, bir heyetin hazırladığı Anayasa'yı ilân etti, seçimler yapıldı, böylece I. Meşrutiyet kuruldu. Yalnız, seçilen meclis Türkler'in tamamen azınlık olduğu acayip bir meclisti. II. Abdülhamit, meclisi kendi elinde tutabilmek için, çok sözügeçer bir adam olan Ahmet Vefik Paşa'yı meclis başkanlığına getirdi.

Bu sırada Ruslar'ın yıllardan beri süregelen kışkırtmaları sonunda, Rusya ile savaşa girişilmesine karar verildi. Bu meşum kararda Mithat Paşa baş rolü oynadı, çünkü Batı Devletlerini Rusya'ya karşı savaşa sokabileceğini sanıyordu. Öte yandan en çirkin rekabet, kıskançlık, hattâ hiyanetlerle, çöküntü haline gelmiş bulunan Osmanlı devlet ve ordu teşkilâtı, Ruslar'ı durdurabilecek durumdayken, durduramadı. Tuna'yı geçen Ruslar, 93 Savaşı'nı kazandılar (Bk. Doksanüç Savaşı; Berlin Antlaşması).

Mithat Paşa, 5 şubat 1877'de, yani Rus Savaşı'nın hâd devresinde azledildi, Avrupa'ya gönderildi. 1878'de Suriye, 1880'de Aydın (İzmir) genel valisi oldu. Artık duruma tamamen hâkim olduğunu kestiren II. Abdülhamit, amcası Abdülâziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü olayını ele almaya karar vermişti. Mithat Paşa'yı tevkif ettirerek, Yıldız'da kurulan bir mahkemede, Abdülâziz'i öldürtmüş olmak suçu ile idama mahkûm ettirdi. Daha sonra, ölüm cezasını müebbet hapse çevirdi. 1881'de Hicaz'daki Taif Kalesi'ne sürdürttü, 1884'te de, Hicaz valisine emir vererek 2 subay ve 6 er tarafından boğulmak suretiyle öldürttü (Bk. Abdülhamit II).

Bibliyografya. — *Eserleri:* Bir Dâhinin Siyasi Nutukları (1908-09); Mirat-ı Hayret (1909-10); Tabsıra-i İbret (1909-10); Feryat ve Figanlar (1910-11); Türkiye' nin Mazisi ve İstikbali (1910-11).

Hakkındaki Eserler. — Mithat Paşa (S. Özkan, H. Göktürk, 1961); Mithat Paşa (A. Ergüç, 1959); Mithat Paşa'nın Vasiyetnamesi ve Suret-i Şahadeti (M. Aydıner, 1953); Mithat Paşa (Z. Pakalın, 1940); Hâtıralarım, 1872-1946 (A. Haydar Mithat, 1946); Mithat Paşa ve Taif Mahkûmları (Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, 1950).

MİTHRİDATES (M. Ö. 132 - 63)

İlkçağ'da Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında kurulmuş bulunan Pontus devletinin krallarındandır. Büyük Mithridates diye anılır. Mihtridates hanedanının 7. hükümdarıdır. Sarayda yetişmiş, daha çok küçük yaştan beri saray entrikalarına karışmıştı. Bu arada zehirli bitkileri incelemişti. Bu konuda öyle geniş bilgiler edinmişti ki, hiçbir zehirli bitkinin etkisinden korkmıyacak hale gelmişti. Son derece bilgili bir adamdı. Çağının 22 yabancı dilini konuşur, anlar, yazardı.

Mithridates'in üzerinde resmi bulunan paralarından biri

Mithridates'in Romalılar'a düşmanlığı sonu gelmez bir kin savaşı halini aldı. M. Ö. 90-63 yılları arasında, 27 yıl bu savaşlara devam etti. Oğlu Pharnake'nin ayaklanması üzerine, İtalya'ya yürüyüşü yarım kaldı. Kendini bir kölesine öldürttü.

Mithridates'in kudretli tarihî şahsiyeti, hareketli, maceralı hayatı birçok sanatçıya ölmez eserler ilham etmiştir. Bunların en tanınmışı, Fransız sahne şairi Jean Racine'in 1673'te yazdığı «Mithridate» trajedisidir.

MİTİNG

Bir olay üzerine dikkati çekmek, ya da gösteri yapmak için, çoğunlukla açık yerlerde yapılan toplantılara «miting» denir.

Demokrasi ile idare edilen ülkelerde çeşitli siyasi partiler, işçi sendikaları, öğrenci kurumları gibi topluluklar, taraftarlarına, üyelerine bir fikri aşılamak, bir şeyin propagandasını yapmak amaciyle miting düzenlerler. Ayrıca, her hangi bir şeyi protesto etmek için de miting yapılır.

1961 Anayasamızda miting hakkında şu kayıt vardır: «Herkes, önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir (M. 28). Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için, kanunla sınırlanabilir.

Masallaşmış Tarih Öncesi Hikâyeleri

MİTOLOJİ

MİTOLOJİ, çok meraklı bir konu, halk edebiyatının kaynaklarından biridir. Bir milletin tarih öncesinden kalma efsanelerine, din inanışlarına, kahramanlık hikâyelerine «mit», bunların tümüne de «mitoloji» denir.

Mitoloji insanüstü olaylarla doludur. Konuları, insanların yeryüzü yaşayışından çok, akıl yoliyle açıklıyamadıkları dünya dışı hayatlariyle ilgilidir. Olaylar tanrılar arasında, ya da tanrı-insan bağıntıları yönünden ele alınmıştır. Bundan dolayı, mitoloji dünyadaki olayların gizli sebeplerle açıklanması için insanların uydurduğu masallardır, diyebiliriz. Ancak, mitolojiler, kişilerin eseri değildir, toplumun malıdır. Bazı toplumlarda, kişiler, mitoloji olaylarını derleyip toplamışlardır. Meselâ Lâtin şairi Ovidus'un «Metamorfosis» (Değişişler) adlı eseri mitoloji olaylarını açıklar.

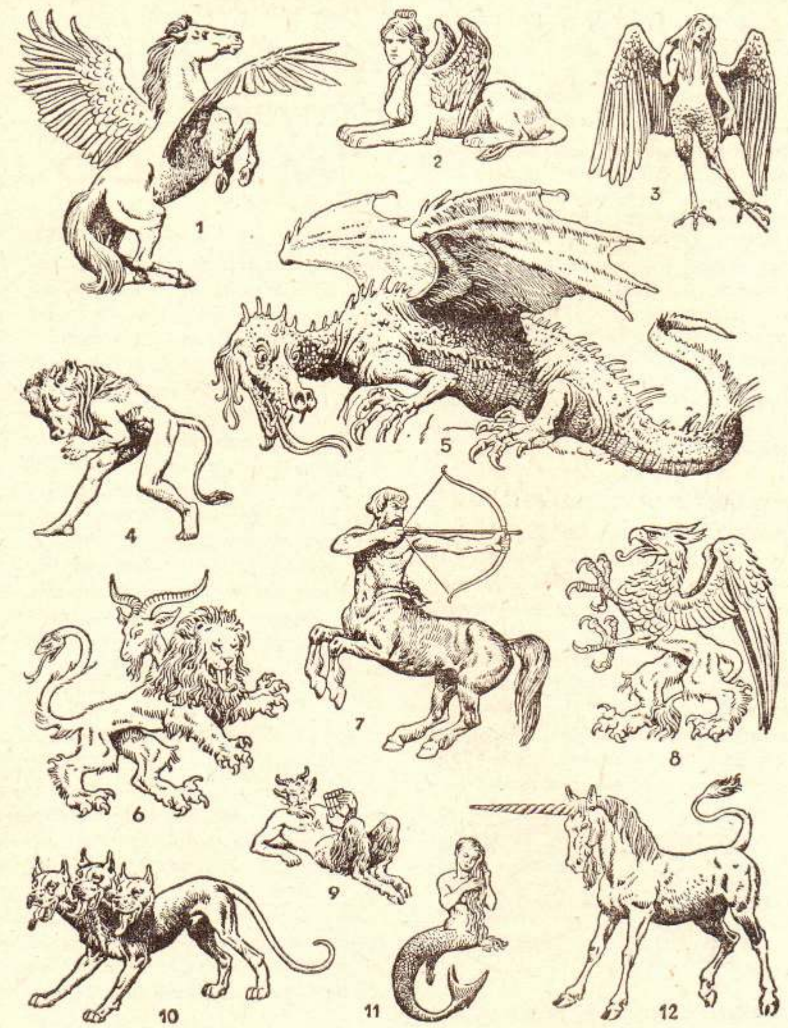
Milletlerin Mitolojileri

Her milletin mitolojisi başka başkadır. Yalnız, bazılarının arasında ortak olaylar, ortak tanrılar, kişiler görülür. Bütün mitolojilerin birleştikleri noktalar da vardır: Evrenin yaratılışı, bazı güçlerin ya tabiat, ya insan yönünden açıklanması gibi.

Mısır mitolojisinde tanrı sayısı pek kalabalıktır, yüzleri bulur. Bunların bir kısmı dünyada yaşar, yani «tanrı-insan»dırlar, insanları idare ederler. Mısır firavunlarına tanrı göziy-

Dünyayı omuzlarında taşımaya mahkûm edilen Atlas, Yunan mitolojisinin başlıca tiplerindendir.

BAŞLICA MİTOLOJİ TİPLERİ

1 — Pegasos: Şöhret ve uçma timsali olan at. 2 — Sfenks: Muamma timsalidir. 3 — Arpia: Rüzgârı temsil eder. 4 — Minotauros: Sır ve tedbir timsali. 5 — Ejderha: Şiddeti ifade eder. 6 — Keçi Başlı Aslan: İnanılmıyacak şeyleri anlatır. Yılan kuyrukludur. 7 — At Gövdeli, İnsan Başlı Yaratık. 8 — Yarı Kartal, Yarı Aslan. 9 — Pan: Keçi bacaklı orman tanrısı. 10 — Üç Başlı Köpek: Tedbir, ihtiyat timsalidir. 11 — Denizkızı: İhtirası temsil eder. 12 — Likorn: Tek boynuzlu, keçi ayaklı at.

le bakılması bundandır. Bazıları «insan-hayvan» karışımıdır. Bu da, ilkel insanların tabiatüstü güçleri başka türlü tasarlıyamamasından doğmuştur.

Asurlular'a, Babilliler'e göre, dünyanın yaratılışı, Gılgamış Destanı'nda anlatıldığı gibidir. Asur mitolojisinde, bir tarih gerçeği olan Tufan olayına raslanıyor. Fenike mitolojisi, Babil mitolojisinin bir devamı gibidir. Hele Astarte (güzellik tanrıçası) ile Adonis (erkek güzelliği tanrısı) arasındaki sevgi macerası, olduğu gibi Babil'den gelmedir, sonradan Yunan mitolojisine de geçmiştir. Fenike mitolojisinde en güclü tanrı olarak Baal görünür.

İran mitolojisinde görülen Astar, Asur'un İştar, Fenike'nin Astarte'sinden başka bir tanrıça değildir. İran mitolojisi, Zerdüşt'ün kitabına dayanır. Bu mitolojideki İyilik (Hürmüz), Kötülük (Ehrimen) adlariyle beliren tanrı fikri, genellikle bütün mitolojilerde görülen bellibaşlı iki temeldir. Daha sonraki mitolojilerde de melek-şeytan durumunda bu iki temel görülür. İran mitolojisinin bellibaşlı kahramanları arasında Feridun, Minûçehr, Zal, Zaloğlu Rüstem'le büyükbabası Kahriman (kahraman) kötü ruhlarla, cinlerle çarpışmışlardır.

Yunan mitolojisi, kişi bakımından en zengin, en dallı budaklı, aynı zamanda da insan gerçeğine en bağlı olan mitolojidir. Yunanlılar, bütün tanrılarını insan biçiminde düşünmüşler, insanoğluna ait özelliklerin her biri için bir tanrı tasarlamışlardır. Yunan mitolojisi kâinatın yaratılışını da çok akla yakın bir yoldan izah eder. Buna göre önce Kaos (boşluk) vardı. Sonra Gaea ile, her şeyi birleştirip yaratan Eros varoldu. Gece, gündüz, Uranus (gökyüzü), Pontos (denizler), Titan (devler) doğdu. Bu devlerin en genci Khronos (zaman)dı. Zeus (tanrıların en güclüsü) bu Khronos'un oğludur. İnsanı Atlas adındaki titan çamurdan yaratmıştır. Dünyayı omuzlarında taşımaya mahkûm edilen bu Atlas'tan sonra, insan nesli çoğalmıştır.

Yunan mitolojisinin kişileri, hemen yalnız adları değişerek Romalılara geçmiştir. Almanların, Finlerin, Amerika yerlilerinin, Maya, Aztek toplumlarının da kendilerine göre mitolojileri vardır. Japon mitolojisinde, hükümdar tanrının doğrudan doğruya oğlu sayıldığı gibi, Hıristiyanlıkta da İsa Peygamber, Tanrı'nın oğlu kabul edilmiştir ki bunda Yunan mitolojisinin etkisi açıktır.

Türkler'de Mitoloji

Türk mitolojisi, temeli bakımından totem dininin sonucudur. En eski Türk mitolojilerinde kurdun, kartalın önemli yeri vardır. Oğuzların inançlarında kurt, insanların anası, Uygurlar'ın inanışlarına göre de babası olarak görünür. Yerine göre geyik, ağaç, yıldırım insanoğlunun yaratılışına yol açan mitoloji unsurlarıdır. Dünyanın yaratılışına ait en derlitoplu efsane ise, Uygurlar arasında meydana çıkmıştır. Köktürkler'in inançlarına göre tan'rılar iki bölüktü: Yukarıda Gök-Tanrı, aşağıda ise «yir-sub»lar (toprak tanrıları) vardı. İnsan, bu ikisi arasında yaratılmıştı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mitoloji (N. Ataç. 1932); Mitoloji (S. Z. Aktay, 1948); Küçük Mitologya Sözlüğü (B. Necatigil, 1957); Mitoloji: Yunan ve Roma (C. Tollu, 1957); Mitologyadan Ünlü Kişiler (F. Dilman, 1961).

MİTRALYÖZ

Ağır makinalı tüfeğe «mitralyöz» de denir. Fransızlar, eskiden topların içine konulup mermi yerine atılan demirlere «mitrail» (mitray) derlerdi. İlk icat edildiği zaman makinalı tüfeğe de, bundan dolayı «mitrailleuse» (mitrayöz) adı verildi. Bize de bu kelime «mitralyöz» olarak geçmiştir. Bugün «ağır makinalı tüfek» deyimi kullanılmaktadır.

MİYASMA

Eskiden, kolera, veba, tifüs gibi salgın hastalıklara yol açtığı ileri sürülen bir etmen (âmil)dir. Miyasmanın bitkilerden, hayvanlardan arta kalmış maddelerde, durgun sularda kendiliğinden meydana gelip havaya yayıldığı sanılırdı.

Hekimliğin ilerlemesi, hastalıkların birtakım mikroplardan ileri geldiğinin anlaşılması üzerine bu inanış ortadan kalkmış, miyasma diye bir şeyin olmadığı anlaşılmıştır.

MİYOPLUK

Bir göz bozukluğudur. Bu gibi gözlerde cisimlerin görüntüleri ağtabakalarının (gözün duyar kısmının) önünde kaldığı için miyoplar 5 m. den ötesini iyi göremezler. Miyop gözde gözyuvarlağı normalden daha uzundur (Bk. Göz).

Miyopluğu doğuran sebeplerin en başında kalıtım (irsiyet) gelir. Almanlar arasında miyopların çok oluşunun bundan ileri geldiği kabul edilir.

Meslekleri icabı eşyaya yakından bakmak zorunda kalmak da miyopluğu doğuran sebeplerden biridir. Çünkü, bir şeye çok yakından bakarken göz kasları gerilerek yorulur, kuvvetini yavaş yavaş kaybeder. Bu gibi gözler

yakına, uzağa göre yapılması gereken uyumu gösteremez. Vücutun zayıf olması da miyopluğun ortaya çıkmasını kolaylaştırır.

Miyoplar, başlangıçta gazeteyi, kitabı normal okuma mesafesi olan 25 - 30 santimden okuyabilirler, yalnız oldukça uzaktaki cisimleri iyi seçemezler. Vaktinde önlenmezse, miyopluk zamanla artar; bu durumda, miyop bir kimse, okuyacağı şeyi burnunun ucuna kadar yaklaştırmak zorunda kalır. Gene bundan dolayı, miyop çocuklar sınıfta karatahtaya yazılanları iyi seçemezler. Miyopluk yaşla ilerlediğinden öteki göz bozukluklarından daha kötü sayılır.

Tedavi.— Miyopluğun tedavisinde iki noktaya önem verilmelidir: Birincisi, daha başlangıçtan gözlük kullanmalı, böylece miyopluğun hiç olmazsa ilerlemesi önlenmelidir; ikincisi, çok yakından bakmayı gerektiren işleri bırakmalıdır.

Miyopluğun derecesine göre kullanılacak gözlükleri bir göz hekimi, muayeneden sonra, tesbit eder. Gözlük devamlı olarak kullanılmalı, ayrıca hiç olmazsa yılda bir defa gözleri yeniden muayene ettirmelidir. Böylece, miyopluğun ilerleyip ilerlemediği kollanmış olur. Küçük yaşlarda, miyopluk henüz ilerlemeden takılan gözlüklerle, bozukluğun giderilmesi de kabildir.

Miyopluk, kalıtımla ilgili olduğu için, hele miyop ana-babadan doğan çocukların kötü ışık altında okumalarını, çalışmalarını önlemelidir.

MİYOSEN (Bk. JEOLOJİK ZAMANLAR)

MİZAH

Alaylı söz, yazı, resim sanatlarına tüm olarak «mizah» denir. Hiciv, hezil, taşlama, alay, şaka, lâtife, nükte, karikatür hep birer mizah eseridir. Bütün bu anlatış şekillerinin ortak özelliği neşe yaratmaktır.

Her toplumun değişik bir mizah anlayışı vardır. Mizah eseri de çok değişik şekillerde karşımıza çıkar: Şiir, karikatür, sözle anlatılan fıkra, hikâye, roman, tekerleme, komedi gibi kılıklara girer. Mizah eseri, bazan bir kişinin yaratma mahsulü olur, bazan da bütün bir toplumun. Nasrettin Hoca gibi, Diyogenes gibi filozofların başlıbaşına birer mizah şaheseri halini aldığı da bilinen bir gerçektir.

Mizah eserinin yapısı, insanda gülme isteğini uyandırmaktır. Bunun için, belli bir ruh hali hazırlar, söyliyeceğini en beklenmedik şekilde söyler. Yazının, sözün sonuna kadar, maksadın ne olduğunu anlayamıyan dinleyici, okuyucu, birdenbire beklemediği hoş bir sonla karşılaşınca kendini tutamaz, güler.

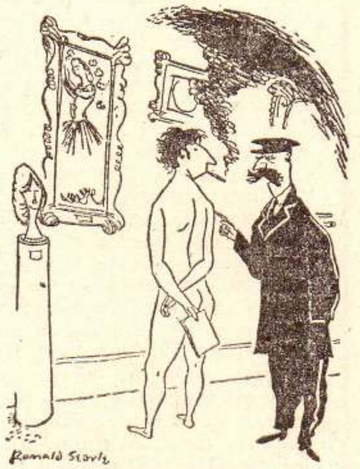
Mizah toplum hayatının geliştiği çevrelerde görülür. Bizde de, en çok büyük şehirlerde, önce sözlü, sonra yazılı mizah eserleri görülmüştür. Meddahlar, padişahların nedimleri, dalkavukları gibi kimseler, sözlü mizahı yaratan, yayanlardı. Yazılı mizah, biraz da gazeteyle geliştiği için, XIX. yüzyıla gelinciye kadar, bizde gerçek mizah eseri azdı. Bazı hazırcevap, nükte yapan insanların sözleri ise, yazıya geçirildiği kadar kalmıştır. Son devirlerin büyük sözlü mizahçıları arasında Fuat Paşa, Vefik Paşa, İzzet Molla, Abdülhak Hâmit,

DÜNYA NELERE GÜLÜYOR

İskoçlar cimrilikleriyle tanınmışlardır. İngilizler'i güldüren şeylerin başında da İskoçlar'ın cimrilikleri gelir. Bu konuda çeşitli fıkralar anlatırlar. İşte bunlardan biri:

Mac Farlane'in oğlu okuldan dönmüştü. Heyecan içinde babasına yaklaşıp: «Baba, benimle ne kadar iftihar etsen azdır,» dedi. «Öğütlerini tuttum, bugün tam altı kuruş tasarruf ettim. Giderken de, dönerken de otobüse bineceğim yerde, binmedim, otobüsün peşinden koştum.»

Babası kızdı: «Sersem,» diye çıkıştı, «otobüs yerine bir taksinin peşinden koşsaydın, daha fazla para tasarruf etmiş olurdun!»

— *«Affedersiniz, müzede sigara içmek yasaktır, efendim.»*
(İngiliz karikatürü)

∴

Almanlar'ı, siyasi fıkralar kadar garip deli hikâyeleri de güldürür. Bundan dolayı, Almanya'da çeşitli deli fıkraları anlatılır. Buradaki fıkra Alman mizahını temsil eden en güzel fıkralardan biridir.

Bir bakan bir akıl hastalıkları kliniğini gezmektedir. Hastanenin başhekimi bakana az ileride bir yüzme havuzunu göstererek, hastalara tramplenden havuza atlamasını öğrettiklerini söyler. Gerçekten, tramplenin üzerinde, havuza atlamaya hazırlanan bir deli vardır. Bakan dehşetle havuzda su bulunmadığının farkına varır. Heyecanla tramplendeki deliye, aşağıya atlamaması için seslenir.

Deli kayıtsız, omuzlarını silker: «Ne zararı var!» der, «ben de zaten yüzme bilmiyorum ki!»

∴

Kuzey ülkelerinin mizahında sarhoş fıkraları büyük bir yer tutar. Şu Danimarka fıkrası, bu çeşit mizahın en güzel örneklerinden biridir:

Vakit ilerlemiş, meyhanenin kapanma saati yaklaşmıştır. Garsonlardan biri arkadaşına sokularak, masalardan birinin üzerinde sızmış bir müşteriyi gösterir:

— *«Neden kalkıp gitmesini söylemiyorsun?»*

— *«Neden söyliyeyim! Uyandırmak için her yanına gidişimde hesabı istiyor, itiraz etmeden de parayı ödüyor!»*

∴

Rusya gibi Demir Perde gerisindeki ülkelerde mizah, idarenin, devlet büyüklerinin acı bir şekilde hicvedilmesinden korkulduğundan, devletin kontrolü altında yapılmaktadır denebilir. Bununla birlikte, halk gene de fırsatını buldukça fıkra uydurup durumla alay etmekten geri kalmaz İşte bu fıkralardan biri:

İki arkadaş yolda karşılaşırlar. Biri, ötekine sorar:

— *«Dünkü büyük hırsızlıktan haberin var mı, dostum?»*

— *«Hayır, yok. Nerede olmuş hırsızlık?»*

— *«İçişleri Bakanlığı'nda.»*

— *«Peki, ne çalınmış? Önemli bir vesika filân mı?»*

— *«Daha da fena: Gelecek seçimlerin sonuçları!»*

∴

Fransız mizahı daha çok aldatılan kocaları, karı, koca, âşık, metres münasebetlerini konu eden bir mizahtır.

Adam seyahatten, vaktinden çok önce dönmüştür. Eve gelince, karısını yatakta, âşığını da karyolanın altında saklanmış bulur. Büyük bir sâflıkla adamı çekip çıkararak yüzüne tükürür:

— *«Ayıp, ayıp!» der. «Koskoca adamsın, hâlâ yatakların altında saklanıp kadınları, çocukları korkutmaya utanmıyor musun!»*

∴

Amerika'da son günlerde feza mizahı da gittikçe yayılmaktadır. İşte bu konuyla ilgili fıkralardan biri:

İki yaşlı kadın Ay'a gitmek üzere bir füzeye binerler. Yalnız, füze o kadar gürültülü, o kadar hızlı bir şekilde ilerlemektedir ki, istedikleri gibi konuşamazlar. En sonunda biri, füzenin pilotuna döner:

— *«Sesten hızlı uçmamız şart mı? Biraz daha yavaş gidin de arkadaşımın anlattıklarını duyabileyim!»*

— *«Kimsenin arasına girmek istemem. Bıraktım, kendileri anlaşsınlar.»* (Amerikan karikatürü)

Muhsin, Kambur Nazif, Borazan Tevfik, Süleyman Nazif, Ahmet Haşim gibi, söz-yazı sanatçıları gösterilebilir.

MOBİLYA

Ev eşyalarının masa, iskemle, koltuk, kanepe, divan, dolap, kitaplık, büfe, karyola vs. gibilerinin hepsine birden «mobilya» denir. Günlük hayatımızda geniş yeri olması bakımından mobilya yapılışına büyük önem verilmiş, yapılan mobilyaların her bakımdan ihtiyaçları karşılamasına çalışılmıştır. Tarihin çok eski çağlarından beri genel olarak tahtadan yapılan mobilyalar günümüzde demirden, alüminyumdan, «formika» gibi sentetik maddelerden de yapılmaktadır.

Aslında bir doğramacı ve marangoz işi olan mobilyacılık, öte yandan, döşemeci, cilâcı, camcı gibi değişik sanat erbabından da faydalanır. Eskiden daha çok marangozun çizdiği model üzerine yapılan mobilyalar, bugün mobilya desinatörlerinin plânlarına uyularak yapılmakta, binanın içine de dekoratörlerin tavsiyelerine göre yerleştirilmektedir.

MODA

Giyim-kuşamda, süslenmede, toplum hayatına yayılan geçici yeniliğe «moda» denir. Moda olan yenilikler insanlardan çoğunun gerek giyim, gerek davranış, gerekse zevk alanlarındaki seçişlerini etkiler, değişiklik ihtiyacını karşılar. Bir süre sonra çeşitli şartların etkisiyle sönüp gider.

Modanın değiştirilmesine yol açan birçok sebepler, şartlar, olaylar vardır. Bu arada, çok kere, hayat şartlarındaki değişikliğin; savaş, kıtlık, bolluk gibi durumların, kitapların, filimlerin, filim artistlerinin, düşünürlerin, ünlü kişilerin etkisi görülür. Meselâ, kadın kıyafetlerinde bir zamanlar yerlere değen uzun etekli, çok teferruatlı elbiseler moda idi; kadınlar, erkeklerin yanı sıra, iş hayatına atıldıktan sonra, etekler sokakta rahatça yürümeyi sağlıyacak şekilde kısaltıldı, çok süslü elbiselerin yerini daha kullanışlı, sade kıyafetler aldı. Bu, hayat şartlarındaki değişikliğin moda üzerindeki etkisine bir örnektir.

Modanın getirdiği yenilikler, insanların davranışlarından, düşüncelerinden, kullandıkları eşyalardan, zevklerinden çok kıyafetlerinde kendini gösterir. Bu yüzden «moda» dendiği zaman akla ilk gelen şey giyimdir. Giyim alanında ise kadın kıyafetlerini etkiliyen değişmeler, erkek kıyafetlerinde olduğundan daha sık, daha belirli bir şekilde meydana gelir. Kadın kıyafetleri alanındaki moda hareketlerini birçok ünlü terziler, moda evleri yönetir. Bu ünlü modacılar, her yıl, hattâ her mevsim kadın kıyafetlerine bir yenilik kazandırmak, böylece kendilerine gelir sağlıyabilmek için, gerek giyim tarzını etkileyen ana sebeplere, gerekse estetik değerlere, ölçülere dayanarak modada değişiklikler yaratırlar. Bu değişiklikler her yıl belli zamanlarda, birçok defilelerle, moda dergileriyle halka duyurulur.

Yıllardan beri, Paris kadın kıyafetleriyle ilgili modanın yaratıldığı, bütün dünyaya yayıldığı en ünlü merkez olmuştur. Londra ise daha çok erkek kıyafetlerinin modasını çıkaran merkez olarak tanınır. 1930'dan beri

Tarih Boyunca

MOBİLYANIN çok eski devirlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Yalnız, o çağların mobilyalarını bugün ancak kabartmalarda görebiliyoruz. Öte yandan, tarihin ilk medeni miletlerinden Sumerliler'in mobilyaları hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmiyor. Bilinen en eski mobilyalar Mısırlılar'dan kalanlardır.

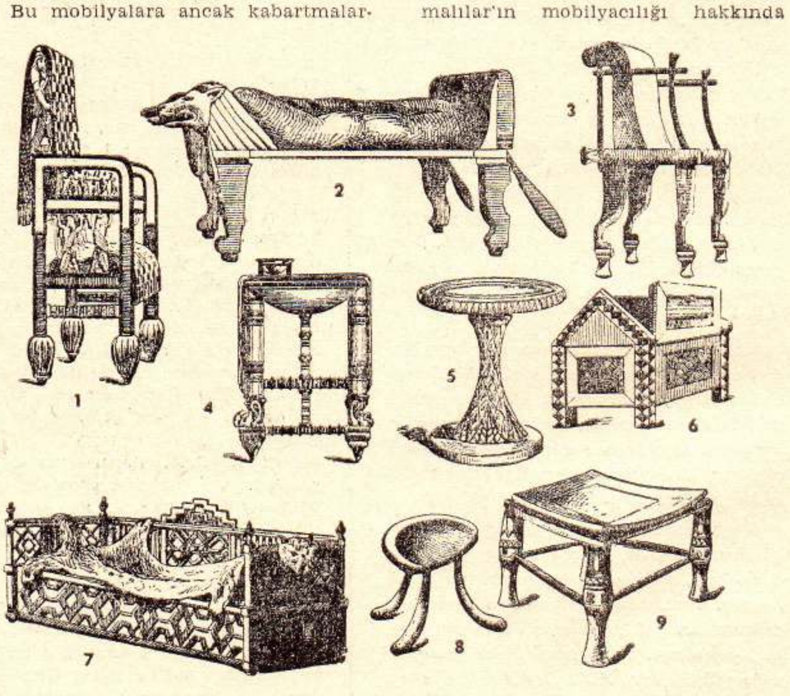
Eski Mısır.— Eski Mısırlılar mezarlarına büyük önem verirler, ölüyle birlikte onun eşyalarını da saklarlardı. Eski Mısırlılar'ın oturulacak yeri hasırla kaplı basit iskemlelerden, üstü abanoz, fildişi işlenmiş, renkli lüks ev eşyalarına varıncaya kadar, çeşitli mobilyaları vardı, evlerde kerevet, sandık, çekmece, masa gibi çeşitli eşyalar bulunurdu. Kerevetin üstü hasırla örülerek yumuşak hale getirilir, şilteler bunun üzerine serilirdi. Eşyaların pek çoğu bugün kullandıklarımıza benzerdi. Yüzyıllar boyunca değişmiyen mobilya şekilleri, Ptolemaios'ların Mısır'a Yunan sanatını sokmalarından sonra değişmiştir. Mısır mobilyalarına bugün dünyanın birçok müzelerinde raslanır.

Kalde ve Asur.— Bu ülkelerde yaşıyanların mobilyaları da Mısırlılar' ınkine benzerse de, onlardan daha kabaydı. Gerek iklimin etkisi, gerekse topraklarının devamlı istilâlara uğraması yüzünden bu mobilyaların hemen hemen hepsi yok olmuştur. Bu mobilyalara ancak kabartmalarda raslanıyor. Kerevetler, koltuklar Mısırlılar'ınkinin hemen aynıydı. M. Ö. VIII ve VII. yüzyıllarda Asur' da mobilyalar çok süslü yapılmaya başlandı. Mobilyaların tunçtan, bakırdan yapıldığı, üzerlerinin değerli taşlarla süslendiği sanılıyor. Hükümdarların masaları, karyolaları som altındandı. Mobilyalar, Mısır'dakilerin tersine, hem daha ağır, hacimli, hem de sayıca daha çoktu. Suriye'de de mobilyalar biraz Mısırlılar'ın, daha çok Asurlular'ın etkisi altında kalan bir biçimde yapılırdı.

Medler ve Persler.— Asur'luların komşusu olan Med'lerin mobilyaları hakkında pek fazla bir şey bilinmiyorsa da, Persler'in mobilyaları hem Mısır, hem de Asur mobilyalarının özelliklerini taşıyordu. İskender devrinden sonra bu bölgede mobilya alanında da Yunanlıların etkisi kendini belli etmişti.

Eski Yunanistan.— Eski Yunanlılar'ın ilk ev eşyaları çok ilkel ve basiti. Zamanla, Doğu'nun etkisi altında kalarak, zenginleşmeye başladı. Homeros'un anlattığına göre evlerde tunç üzerine işlemeler kazılı kerevetler, koltuklar, iskemleler, üç ayaklı sehpalar bulunur, bunlar altın, gümüş vazolarla süslenirdi. M. Ö. V. yüzyılın sonlarında ise mobilyacılık gelişti, zengin evleri sanat değeri yüksek mobilyalarla süslendi.

Eski Roma.— Pompei yıkıntılarında bozulmadan kalmış ev eşyası Romalılar'ın mobilyacılığı hakkında

ESKİ MOBİLYA ÖRNEKLERİ: 1 — Asur tahtı; 2 — Mısır yatağı; 3 — Mısır koltuğu; 4 — Asur masası; 5 — Mısır masası; 6 — Mısır çekmecesi; 7 — Musevi yatağı; 8, 9 — Mısır iskemleleri.

Mobilya

bilgi vermiye yeter. Büyük bir kısmı Yunanlılar'ın mobilyalarından taklit edilerek yapılan bu eşyalardan Romalılar'ın rahatlarına düşkün kimseler oldukları anlaşılıyor. Romalılar'ın Cumhuriyet Senatosu'ndaki tunç, mermer, tahta iskemleleri hem arkalıksızdı, hem de kol dayıyacak yerleri yoktu. Öte yandan, uzandıkları yerde yemek yemekten hoşlanan Romalılar'ın yuvarlak masaları, bunun çevresine yerleştirdikleri ay biçiminde sedirleri vardı.

Ortaçağ Avrupası.— Ortaçağ Avrupası'nda mobilya, öteki sanat eserlerinde olduğu gibi, Doğu biçimlerinin etkisi altında kaldı. Mısır'dan, Suriye'den, Hint'ten, Orta Asya'dan gelen eşyalar, bunların üzerindeki işlemeler Avrupa'daki mobilyaların biçimlerini, süslemelerini büyük ölçüde değiştirdi. Bunlar gene oldukça basitse de, süslü eserlerdi. Üzerlerinde biçim güzelliğinden çok, el sanatı, işçilik değeri vardı.

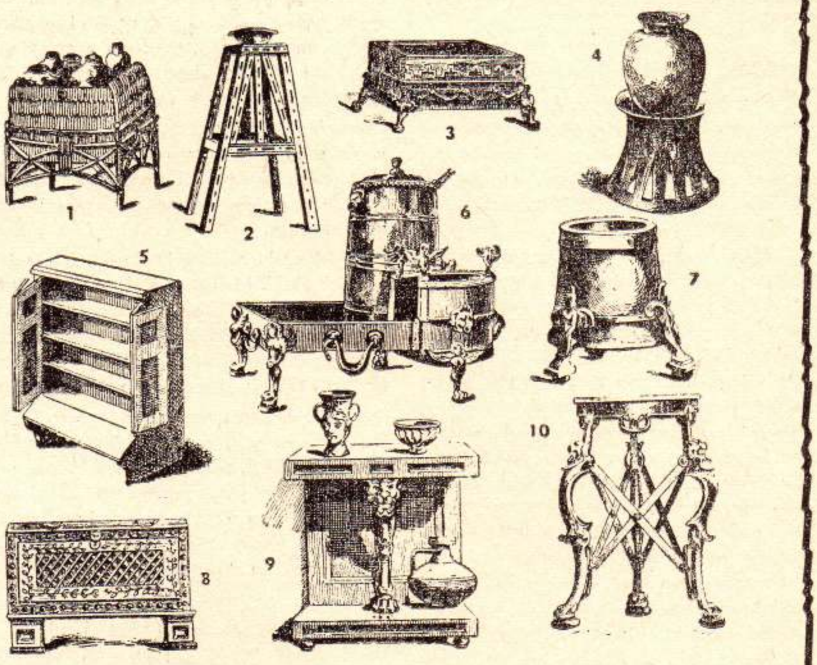
XII. yüzyıldan sonra yapı biçimi mobilyalar ortaya çıktı. O zamana kadar bu gibi marangozluk şaheserleri daha çok kiliselerde, manastırlarda bulunurdu. Rönesans'tan sonra evlerde ağır, büyük mobilyalar kullanılmaya başlandı. Ondan önce evlerde, daha çok, sandık, masa, iskemle gibi basit eşyalar kullanılırdı. Hele sandıklara büyük önem verilir, hem içine eşya konur, hem de üzerlerine otururlurdu. Ancak toplum yaşayışında durulma başlayınca eşyalar kunt, sabit bir hale geldi. Taşınma güçlüğü ortadan kalktıktan sonra daha esaslı mobilyalar yapılmaya başlandı.

Rönesans sonrası.— Sanatın değişik kollarında olduğu gibi, mobilyacılıkta da büyük bir ilerleme görülür.

Bu ilerleme, Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkelerde değişik olmuştur. Almanlar, İtalyanlar'dan daha sağlam eşyalar yaptılar, Felemenkliler oymacılığa büyük önem verdiler, İspanyollar Arap etkisinden kurtulmaya çalıştılar. Yalnız, hemen hepsinde güzelliğe, zarafete büyük önem veriliyordu.

XVII. yüzyıl bir arama ve deneme devri oldu. Süsleme, işleme konusunda değişik tarzlar görüldü. XVIII. yüzyılda mobilyalar daha zarifleşti, daha inceleşti. Tunç oymalar bırakıldı, mobilyalara daha zarif şekiller verildi.

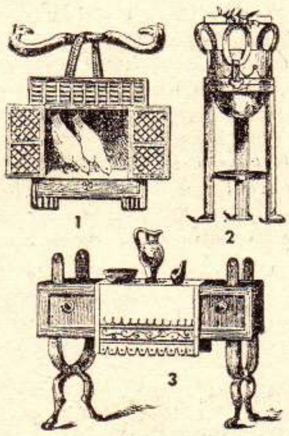
Bir yandan, Eski Yunan, Roma biçimlerine doğru gidilirken, öte yandan Doğu'nun lâk kaplama tarzı ortaya çıktı. Çok eskiden beri Çin'de kullanılan bu çeşit boyaların Batı'da da bulunmasiyle mobilyalar parlaklık kazandı. Fransız Kıral Sarayı'nın ihtişamı, debdebesi Avrupa'da yeni yeni tarzların ortaya çıkmasına yol açtı.

ESKİ MOBİLYA ÖRNEKLERİ: 1 — Mısırlılar'ın testilerini koydukları dolap; 2 — Mısır sehpası; 3 — Roma çekmecesi; 4 — Yunan testisi ve altlığı; 5 — Roma büfesi; 6 — Roma mangalı; 7 — Roma kovası; 8 — Roma çekmecesi; 9, 10 — Roma sehpaları.

XIV., XV., XVI. Louis tarzlarından sonra Napoléon kendine öz bir üslûp ortaya çıkarmak için Eski Yunan, Roma motiflerinden alınan ilhamla yepyeni bir tarz vücuda getirdi.

Yalnız zamanla çizgiler, biçimler sadeleşti, yuvarlakların yerini düz yüzeyler aldı. Dünyanın her yanında yapılan mobilyaların her şeyden önce ihtiyacı karşılaması şart koşuldu, güzellik, süslerden çok, hacımların, çizgilerin birbirine olan oranlariyle sağlanmaya çalışıldı.

ESKİ MOBİLYA ÖRNEKLERİ: 1 — Romalılar'ın kutsal tavuklarını besledikleri kafes; 2 — Yunanlılar'ın üç ayaklı taburesi; 3 — Romalıların kutsal masası. Yunan ve Roma evlerinde mobilyaya büyük önem verilirdi. Bilhassa zengin evlerinde sanat değeri yüksek mobilyalar vardı.

Türkler'de Mobilya

Eski Türkler genel olarak çadırda yaşadıkları, sık sık göç ettikleri için eşyaları kolay taşınabilir cinstendi. Bugünkü anlamda mobilya denebilecek eşyadan ancak küçük çekmecelerdi. Çadırın içine minderler serilir, onların üzerine otururlurdu.

Şehir hayatı kurulunca Türkler de mobilya kullanmıya başladılar. Gene de, evler, az çok farkla, çadırlar gibi döşeniyordu. Tahta sandıklar, sofra iskemleleri, rahleler, beşikler, çekmeceler vardı. Bu yaşayış Selçuklu, hattâ Osmanlı Türkleri'ne kadar süregeldi.

III. Ahmet zamanına kadar Osmanlı Türklerinin evleri gayet basit döşenmişti. Bütün zenginlik halılarda, kumaşlardaydı. Sandalye, koltuk gibi Avrupalılar'ın kullandıkları eşyalar yoktu. Daha çok sandıklara, çekmecelere, sehpalara büyük önem verilirdi.

Ancak Tanzimatan sonra Avrupa mobilyalarına benzer mobilyalar günlük hayatımıza girdi, sandık yerine konsollar, kerevet yerine kanepeler, koltuklar kullanılmaya başlandı. Yemek, yerdeki sini yerine, masa üzerinde yenmeye başlandı. Çeşitli iskemleler yapıldı. Yer yataklarının yerini geniş, rahat karyolalar aldı. Bugünkü Türkiye'de kullanılan mobilyalar birçok bakımdan Avrupa'daki, daha başka medenî ülkelerdeki mobilyaların tamamen aynıdır.

Amerikan modacıları da kadın kıyafetlerinin modası konusunda birçok yenilikler yaratmışlardır.

MODEL

Resim, heykel yapılırken, baka baka çalışılan şeye «model» denir. Ressamlar, heykelciler modele bakarak eserlerini gerçeğe daha uygun bir şekilde meydana getirirler. Bu bakımdan, modellerin çeşitleri vardır:

Canlı Model (çıplak model). — Atelyelerde, akademilerde, ressamların, heykelcilerin kendisine bakarak resimlerini yaptıkları erkek, ya da kadınlardır. Bunlar, atelyenin iyi ışık alan bir yerinde, «model masası» denilen yüksekçe bir sekinin üstüne çıkarlar, kendilerine söylenen duruşu alırlar. Model ya tamamiyle çıplak, ya da, giyinik durur. Atelyelerde ve akademilerde, insan vücudunun anatomi bakımından yapısı önemli olduğu için, çoğu zaman çıplak modelle çalışılır. Giyinik modeller ise, hemen daima portre rassamlarının modelleridir. Bizim Güzel Sanatlar Akademisi'nde çıplak model çok yenidir. 1883'te işe başlamış olan Akademi'de, çıplak model — o da, erkek olmak, kısa pantolon giymek şartiyle — ancak 1908'de görülmüştür.

Cansız Model. — Ağaçtan yapılmış mankenlerdir. Bunları büyük kompozisyonlar yapan ressamlar, heykelciler kullanırlar. Cansız model (manken)ler insan vücudunun oynak yerlerinden hareketlerini, duruşlarını belirtmeye yarar.

«Natürmort» resimlerinde kullanılan meyva, sebze vs. gibi modeller de «cansız model» sayılır.

Gemi, Uçak Modelleri

Gemiler, uçaklar yapılırken, ilk önce bunların küçük çapta örnekleri hazırlanır. Bunlara da «model gemi», «model uçak» denir.

Model Gemi. — Gemi yapımında, gemiye ait tasarıların (projelerin) hazırlanabilmesi, bunlar gerçekleşince ne gibi sonuçlar vereceğinin bilinmesi gerekir. Bunun için, tasarlanan geminin ağaçtan bir modeli yapılır, «deney havuzu»na çekilir. Burada, geminin denizde karşılaşabileceği bütün şartlar sağlanır, bunlara model geminin göstereceği tepkiler ölçülür. Buna göre model üzerinde düzeltmeler yapılır, geminin son şeklinde karar kılınır.

Ayrıca, geminin bu düzeltilmiş şekline uygun pervane seçilmesine esas olacak değerler belli olur. Böylece, geminin bütün hidrodinamik meseleleri havuzda, model gemi üzerinde halledilir.

İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'ne bağlı Gemi Endüstrisi Enstitüsü'nün modern bir deneme havuzu vardır. Yapılacak gemilerin modelleri burada denenir.

Model Uçak. — Uçak yapılırken, tasarlanan biçimin denenmesi için, daha önce, aynı geometrik boyutların bu oran dahilinde küçültülmesiyle bir model uçak hazırlanır. Bu model uçak, yapılması tasarlanan uçağın karşılaşabileceği önemli dış şartlar altında denenir. Göstereceği tepkiler ölçülür, gerekli düzeltmeler yapılır, böylece uçağın son şekli tesbit edilir.

Model uçakların denendiği yerlere «hava tüneli» denir. Burada, uçağın havada karşılaşabileceği şartlar yapma olarak sağlanır. Bu arada, hava akımlarına göre uçağın kanadları, kanadların durumları, gövdenin aerodinamik özellikleri ölçülür, değerlendirilir. Bu işler için modern elektronik aletler yapılmıştır.

İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesine bağlı Uçak İnşaatı Kürsüsü'nün böyle bir hava tüneli vardır. Burada model uçaklar öğretim gayesiyle «test»e (denemeye) tabi tutulmaktadır.

Model uçaklar havacılığa meraklı gençler için çok zevkli bir uğraşım alanı yaratmıştır. Avrupa'da, Amerika'da bu konuda birçok klüpler bulunur. Bu klüplerde, üyeler, türlü çeşit uçak modellerini kendileri yaparlar, bunları havada uçurarak hoş vakit geçirirler.

Bu gibi oyuncak model uçakların en basitleri uçurtma gibi, çıtadan, kâğıttan yapılır. Bununla birlikte, alümniyum, teneke gibi hafif madenlerden yapılan model uçaklar da vardır. Son yıllarda plâstik maddelerin gelişmesi de oyuncak model uçaklara daha geniş imkânlar sağlamıştır (Bk. Uçak).

MODİGLİANİ, Amedeo (1884 - 1920)

Modigliani

Ünlü bir İtalyan ressamdır. İtalya'da Livorno'da doğdu. Annesi bir bankacıdan dul kalmıştı. Çocuğunun istidadını anlayınca onu dilediği gibi resim yapmaya bıraktı, sonra Floransa, Venedik akademilerinde okuttu. Modigliani, 1907'de Paris'e gitti. Zborowski adında bir tablo tüccarı, ona boğaz tokluğuna resim yaptırıyordu.

Modigliani, sanat çevresinde tanınmış olmakla birlikte, eserlerinden kazanç sağlıyamıyordu. Çok yoksul bir hayat sürüyor, tavan arasında bir odada yaşıyordu. Esasen ciğerlerinden hastaydı. Bu arada Jeanne Hébuterne adında genç bir ressam kızla evlendi. Bir de çocuğu oldu. Hastalığı gittikçe artıyordu. Bir gün ateşler içinde hastaneye kaldırıldı, «Cara, Cara İtalia!» (sevgili, sevgili İtalya) diyerek öldü. Cenazesinde dört, beş kişi ancak bulundu. 18 yaşındaki karısı, cenaze dönüşü, kendini beşinci kattan atarak canına kıydı.

Modigliani'nin resimleri çoğunlukla tek figürlüdür. Çok ustalıklı bir çizgi ahengi vardır. Gerçeğe pek bağlı kalmamıştır. Meselâ, tablolarındaki bütün kişiler uzun yüzlü, çok uzun boyludur.

MODÜLÂSYON [Geçki]

Müzikte bir makamdan başka bir makama yürümeye «modülâsyon» (geçki) denir; başlıbaşına bir sanat ve bahis teşkil eder. Türk müziğinde her hangi bir eserin «miyan» denilen orta hanesi vardır ki, bilhassa uzun modülâsyon yapmaya mahsustur. Böyle sürekli geçkilerde eserin donanımı da değiştirilir. Küçük ve az devam eden geçici geçkilerde, asıl donanım muhafaza edilir, gereken değiştirme işaretleri, nota içersinde kullanılır.

MOĞOLİSTAN

Bir parçası hür, bir parçası Rus, bir parçası da Çin uyruğunda bulunan bir Orta Asya ülkesi

MOĞOLİSTAN, Orta Asya'da bir devlettir. Kuzeyinde Rusya'nın Altaylar, Tannu-Tuva, Buriyat Moğolistanı, Çita eyaletleri, doğusunda Çin'in İç Moğolistan (Mançurya) eyaleti, güneyinde Kansu eyaleti, güneybatısında Doğu Türkistan eyaleti ile çevrilidir. En batısında Kazakistan'la bir uç noktasında birleşir.

Yüzölçümü: 1.544.500 km²

Nüfusu: 2.400.000

Başkenti: Ulan-Bator (Urga)

Moğolistan yüksek bir ülkedir. Başkent Ulan-Bator denizden 1.150 m. yükseklikte kurulmuştur. Kuzeybatıda Hanhukei Dağları, güneybatıda Büyük Altay Dağları uzanır. 3.000 m.'yi geçen doruklar vardır. Selenga ırmağı, Hanhukei Dağları'ndan kaynar. Bunun bir kolu kuzeyde Kossu Gölü'ne dökülür. Bir başka güneydoğu kolu olan Orhon ırmağı tamamen Moğolistan'dadır. Bu ırmağın kıyılarında Köktürkler'in başkenti Ötüken, Cengiz'in başkenti Karakurum vardı. Ünlü Köktürk Yazıtları da burada bulunmuş, bundan dolayı «Orhon Yazıtları» diye de anılagelmiştir.

İç Moğolistan'da Kulun Gölü'ne dökülen Kerulen, Ulan-Bator'un az batısındaki dağlardan kaynar. Bunun kuzeyinde, ülkenin kuzeydoğusunda Onon ırmağı kaynar, Doğu Sibirya'ya girer. Batıda Kırgız ve Kobdo göllerine dökülen Zapkin ırmağı vardır. Kobdo Gölü, denizden 1.170 m. yüksektedir. Kuzeybatıda 720 m. yükseklikteki Ubsa Gölü'ne de Ubsa ırmağı dökülür. Bütün güneydoğu Gobi Çölü ile kaplıdır. Tanrı Dağları'nın doğu ucu ülkenin güneybatısında son bulur.

Moğolistan'da yıllık yağış ortalaması 50 sm.'dir. Isı ortalaması kışın —11°, yazın ise 29° kadardır. Iklim serttir, mevsimler ve gece-gündüz arasında ısı farkı çoktur. Genel olarak bozkır iklimi hüküm sürer. Yer yer çöl iklimi, hattâ kuzeyin karlı dağlarında tondura iklimi görülür. Tipik bitki örtüsü bozkırlar, yer yer çöller, vâhalar, kuzeyde çamlıklar, dağ ormanları, dağlarda Alp bitkileri, yarı çorak yerler, batıda çeşitli ormanlardır. Halk tarımdan çok hayvancılıkla, avcılıkla geçinir. Halkın büyük bölümü göçebedir. Ülkenin tabiî zenginlikleri arasında altın, bakır, kurşun, kalay gibi bazı madenler de vardır.

Moğolistan'da Yaşıyanlar

Moğolistan'da, 150.000 Rus, 15.000 Çinli dışında, halk Moğol'dur (Bk. Moğollar). Moğollar'ın %19'u Müslüman, gerisi Budist, pek azı Şaman'dır. Ülkede hiçbir sayım yapılmadığı için gerçek nüfus durumu dalgalı tahminlere dayanıyor.

Tek büyük şehir başkent Ulan-Bator'dur. Eski tarihî adı Urga olan bu şehrin 200.000'e

yaklaşan bir nüfusu vardır. Orhon ve Kerulen ırmaklarına eşit mesafede, orta kuzeydedir. Karakurum Harabeleri, 380 km. batısındadır. Çok küçük birkaç şehir daha vardır: Çirgalantu, Çibhalantu, Bulun-Çoy gibi. Yeni yapılan demiryolu Çin'e ait İç Moğolistan'dan gelir; ülkeyi Ulan-Bator üzerinden güneyden kuzeye geçerek Rusya'ya ait Buriyat Moğolistanı'na girer. Doğuda İç Moğolistan (eskiden Mançurya)'dan gelen bir demiryolu, Moğolistan'ın sınırında kalır. Ulan-Bator'da 100 kadar öğretmeni, 2.000'e yakın öğrencisi olan küçük bir üniversite vardır.

Moğolistan nüfus bakımından dünya devletleri arasında 94.'dür. Km^2'ye 1,5 kişi düşer. Devlet «aymak» denen 18 kazaya, «somon» denen 322 bucağa ayrılmıştır. Resmî adı «Bughut Nairamdakh Mongol Arat Ulus»tur.

Moğolistan eskiden, Çin'e bağlı olmakla birlikte, iç bağımsızlığını geniş ölçüde elinde tutmuştu. Cengiz soyundan hanlar tarafından idare edilirdi. 1924'te son Cengizli hanı Bogdo Gegen ölünce cumhuriyet ilân edildi. Cengizliler'in Müslüman olmıyan tek kolu, bu Moğolistan hanlarıdır. 1 aralık 1911'de devlet, Çin'de Mançu hanedanının düşmesi üzerine, tamamen bağımsız oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede Rus nüfuzu yayıldı, komünist «halk cumhuriyeti» oldu, Sovyetler Birliği'nin Asyalı peyklerinden biri haline geldi.

«Moğolistan» diye tanınan iki bölge daha vardır ki bunlardan biri Çin'de, biri de Sovyetler Birliği'ndedir:

İç Moğolistan. — Çin Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 7 ülkeden biridir. Doğusunda Mançurya, güneyinde Çin, batısında Çin'in Kansu eyaleti, güneybatısında Moğolistan, kuzeybatısında Sibirya'nın Çita eyaleti ile çevrilmiştir. Denizle ilgisi yoktur.

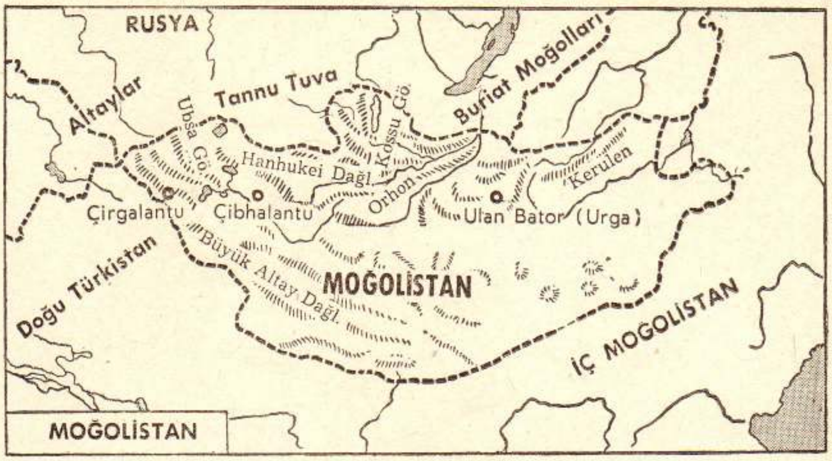
Yüzölçümü: 1.243.900 km^2

Nüfusu: 13.100.000

Başkenti: Huhehot

İç Moğolistan'da, Mançurya'nın bütün batısını kaplıyan, bu ülkeyi Dış Moğolistan'dan (Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nden) ayıran Kingan bölgesi, eskiden Mançurya'ya aitti; Komünist Çin zamanında İç Moğolistan'a katıldı, buna karşılık Jehol eyaleti İç Moğolistan'dan alınıp bir eyalet olarak Çin'e verildi. Mançurya'dan alınan bölgeyi güneyden kuzeye uzanan Büyük Kingan Dağları baştan başa kaplar. Kingan Dağları'nın güneybatı eteklerinde Gobi Çölü başlar. Amur nehrinin Argun kolu, Sibirya ile sınır çizer. Daha güneye doğru Sungari'nin Nanni kolu, Liau-Ho'nun Sira Muren ve Lohan kolları vardır. Hoang-Ho (Sarı Irmak), büyük bir kavis yaparak ülkenin güneyine girip çıkar. Bu kavsin içindeki bölge eski Türk tarihinde adı çok geçen ünlü Ordos Bozkırı'dır; Batıya doğru Gobi Çölü uzanır. Çin Setti, İç Moğolistan'ın güneyinde kalır.

İç Moğolistan'da yıllık yağış ortalaması 50 sm. kadardır; Gobi bölgesinde pek azalır; Kinganlar'da biraz yükselir. Isı ortalaması kışın —20°, yazın 25° kadardır. Bu müthiş fark, ayrıca iklimin sertliği, burada son derece meşakkate tahammüllü Turan ırklarının yaşıyabilmesini sağlamış, başka kavimleri uzaklaştırmıştır. Yer yer çöl, kutubaltı, mutedil muson, fakat bilhassa bozkır iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü başta bozkırlar olmak üzere, çöller, vâhalar, çamlıklar, dağ ormanları, ılımlı bölge ormanları, ekinleri, yarı çorak yerler, Alp bitkileridir. Hayvancılık, iblhassa koyun, at ve deve ile avcılık başlıca gelir kaynağıdır. Tarım az önemlidir. Ülkede az çok önemi olan kömür, altın, gümüş, demir gibi madenler vardır.

İç Moğolistan'da km^2'ye 10,5 kişi düşer ki, bu sayı Çin'in başka bölgelerine göre çok düşüktür. Onun için, Çinliler son zamanlarda bu ülkeye göç etmeye başlamışlardır. Tarihî düşmanları Moğollar ve Mançular'dan nefret eden Çinliler, bu kavimlere ezici bir şekilde tahakküm etmektedirler. Bugün nüfusun 3'te 1'i Çinli, ancak 3'te 2'si Moğol'dur. Bütün nüfusun %15'i Müslüman, gerisi Budist'tir. Ülke 2 «muhtar» eyalet halinde idare edilir: Asıl İç Moğolistan (1.177.500 km^2, 11 milyon nüfus); Ningsia (66.400 km^2, 2,1 milyon nüfus). Başkent Hohehot güneybatıda 250.000 nüfuslu bir şehirdir.

Halkın büyük bölümü göçebe olduğu için, şehir hayatı sönüktür. Son zamanlarda yapılan demiryolu, Şansi'den gelip Hohehot üzerinden Kansu'ya girmekte, Doğu Türkistan'ın kuzeyi olan Çungari'yi geçip Sibirya'ya uzanmaktadır. Hohehot'un doğusundan ayrılan bir kol da Moğolistan'a ulaşır.

Buriyat Moğolistanı. — Rusya'ya aittir. «Kuzey Moğolistan» da denir. Güneyinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti, güneybatısında Rusya'ya ait Tannu-Tuva Cumhuriyeti vardır; diğer üç tarafından Rusya'nın Sibirya eyaletleriyle çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 331.400 km^2

Nüfusu: 738.000

Başkenti: Ulan-Ude

Batıda Sayan Dağları 3.490 m.'ye kadar yükselir, kuzeyde Baykal Dağları 2.040 m.'yi bulur. Doğuda yüksek Vitim Yaylâsı uzanır. Lena'nın kollarından Vitim, Doğu Sibirya ile sınır çizer. Selenga ırmağı, Baykal Gölü'ne dökülür; ülkenin en önemli akarsuyu budur. Yenisey'in Oka Suyu da ülkenin batısındaki Sayan Dağları'ndan kaynar. 477 m. yükseklikteki büyük Baykal Gölü'nün önemli bölümü bu ülkede kalır. Bu gölün adı eski Türk tarihinde çok geçer.

Buriyat Moğolistanı'nda yıllık yağış ortalaması 60 sm. kadardır. Isı ortalaması kışın —22°, yazın 18°'dir. Ülkede kutubaltı iklim hüküm sürer. Sayan Dağları'nda tondura iklimi vardır. Tipik bitki örtüsü çamlıklar, dağ ormanları, Alp bitkileri, güneyde bozkırlardır. Hayvancılık, avcılık ve tarımla geçinilir. Grafit, tuz, demir, kömür, altın madenleri vardır. Ormanlardan faydalanılır. Ruslar kereste ve maden sanayii kurmuşlardır. Moğolistan'dan ve Doğu Sibirya'dan gelen demiryolları, Ulan Ude'den ve Baykal'ın güneyinden geçer; İrkutsk'a giderek ülkeyi Orta Sibirya'ya bağlar. Buriyat Moğolistanı'nda km^2'ye ancak 2 kişi düşer. Ülkenin tam ortasında bulunan başkent Ulan-Ude, Selenga üzerinde, Baykal'ın az doğusundadır; 200.000 nüfusu vardır. Gene Selenga üzerinde, Moğolistan sınırında, olan Kâhta, canlı bir ticaret merkezidir; nüfusu 20.000'i geçer. Ahalinin çoğu göçebe olduğu için başka şehir kurulamamıştır. Bir Rus azınlığı vardır. Nüfusun büyük çoğunluğu Moğollar'dır.

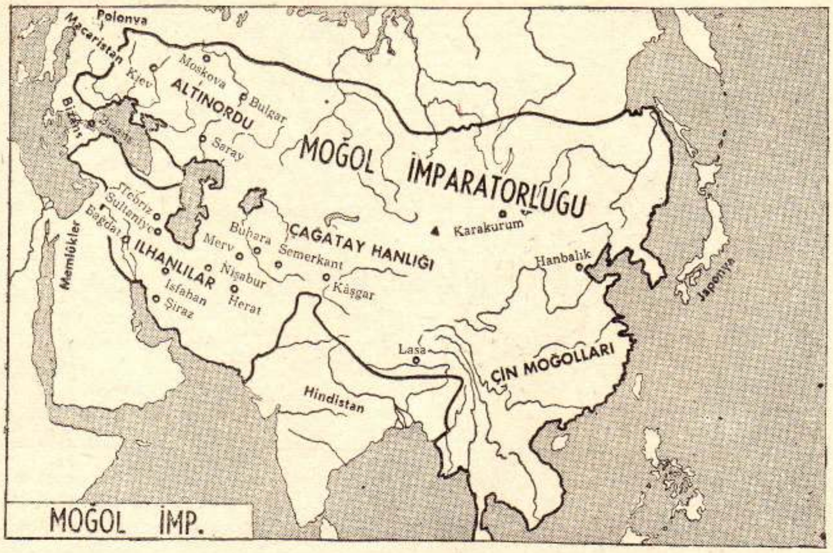
Türkler Türkistan'a inip bu ülkeleri kenarda bıraktıktan sonra tamamen Moğollar'ın elinde kalan Orta Asya'nın kuzeydoğusundaki bu üç Moğolistan, tüm olarak, 3.119.800 km^2 büyüklüğünde, 16.238.000 nüfuslu büyük, fakat az nüfuslu bir ülkedir; km^2'ye ortalama ancak 5 kişi düşer. Kuzey Moğolistan, daha XVII. yüzyılın sonlarından başlıyarak Ruslar'ın eline düşmüştür. Bugün bu Moğol ülkelerinde Türkler, çok ufak bir azınlık halindedir.

Tarihte büyük rol oynamış bir kavim

MOĞOLLAR

MOĞOLLAR, Türkler'in en yakın akrabası olan bir kavimdir. Ural-Altay (Turan) ırklarının Altay topluluğunu meydana getiren üç ırk vardır: Türkler, Moğollar, Tunguzlar (Mançular). Bugün dünya coğrafyasında önemli bir yeri olmıyan Moğollar, tarihte çok büyük rol oynamış bir kavimdir. Yalnız, Türkler gibi büyük bir millî kültürleri olmadığı için, kurdukları devletler bir, iki kuşak sonra, dil ve kültür bakımından Türkleşmiş, bazıları (pek doğuda olanları) ise Çinlileşmiştir.

Pek eski çağlarda Türkler'le Moğollar'ın ay-

nı kavim oldukları, belki bundan 25 yüzyıl kadar önce ayrıldıkları sanılıyor. Teoman Yabgu M. Ö. III. yüzyılda Türk İmparatorluğu'nu kurunca, bütün Türk-Moğol kavimlerini bir araya toplamıştı. Sonraki yüzyıllarda Büyük Türk Hakanlığı'nı teşkil eden tâbi devletlerden bazılarının Türk mü, Moğol mu olduğu, yani Türkçe mi, Moğolca mı konuştuğu kesin olarak belli değildir. Gelenekleri Türkler'inkine benzemekle birlikte, sayıca, kültürce Türkler'den çok önemsiz olan Moğollar'ın, Cengiz'e kadar Altay kavimleri üzerinde geniş bir egemenlik kurdukları, yani Türkler'in başına geçtikleri görülmemiştir. Ancak, Türkler imparatorluklarını çok batıya, Çin sınırlarından çok uzağa, Yakın Doğu'ya getirdikleri zaman, Türk-Moğollar'ın tarihî anayurdunda Türk nüfusu, Moğollar'a nispetle tehlikeli bir şekilde azalmış, Yakın Doğu'ya, Anadolu'ya göçen milyonlarca Türk'ten boşalan Kuzeydoğu'da, Orta Asya'da, Moğollar için, büyük bir devlet kurmak imkân dahiline girmiştir. Cengiz, bu tarihî büyük fırsatı kullanan adamdır.

Cengiz, Kıyat ailesinden Yesügey-Bahadır adında bir Moğol beyinin oğludur. Kıyat ailesi, Köktürk İmparatorluk hanedanından indiği iddiasındadır; yani sonradan Moğollaşmıştır. Cengiz 1215'te Hanbalık'ı (= İmparatorluk Şehri'ni), yani bugünkü Pekin'i aldı, Kuzey Çin (Kin) imparatorluğunu yıktı. Bundan sonraki 10 yıl içinde bir cihan devleti kurdu. Yerine 4 oğlunun 3.'sü Ogedey (Oktay) Kağan, ondan sonra bunun oğlu Kiyük Kağan geçti. Kiyük'ten sonraki Büyük Kağan Mengü, Cengiz'in 4. oğlu Tulı'nın büyük oğludur. Yerine kardeşi Kubilay Kağan geçti. Cengiz'den az sonra imparatorluk aynı hanedandan 4 hükümdarın arasında paylaşıldıysa da bunların hepsi Pekin'de oturan Kubilay'a bağlı kaldılar, imparatorluğun bütünlüğünü nazari olarak korudular.

Bu Moğol imparatorluğu, bugüne kadar kurulmuş devletlerin en genişidir. 6 bin yıllık tarihte hiçbir devlet, bir an için olsun, dünyanın bu kadar büyük parçasını idaresi altında toplıyamamıştır. Kubilay zamanında Büyük Moğol İmparatorluğu'nun genişliği 44 milyon km^2 idi. O zamanki dünyanın ancak 64 milyon km^2 olduğu düşünülecek olursa, Moğollar'ın cihanın üçte ikisini egemenlikleri altında bulundurdukları anlaşılır.

Bununla birlikte Moğol devletinin tarihteki yeri, Roma, Osmanlı, Britanya imparatorlukları ile ölçülemez. Çünkü bu imparatorluklar derecesinde devamlı olamamıştır, derhal parçalanıp dağılmıştır; bundan başka, zamanlarının en üstün medeniyet ve kültürünü de temsil etmiyorlardı. Bunun içindir ki üstün Türk kültürü, Moğol imparatorluklarını kısa zamanda kaplamıştır.

Cengiz'den bir müddet sonra aynı hanedandan 4 Moğol imparatorluğu birden ortaya çıktı: Çin Moğolları (Kubilay hanedanı) İran Moğolları (İlhanlılar), Orta Asya Moğolları (Çağataylılar), Kıpçak Moğolları (Altın Ordu) (Bk. Kubilay; İlhanlılar; Çağataylılar; Altın Ordu). Çin'deki bir yana, öteki üç imparatorluk az zamanda Müslüman oldular, sayıca küçük bir azınlık teşkil ettikleri için Türkler arasında eridiler. XIV. yüzyılın eşiğinde artık Çağatay, Altın Ordu, İlhanlı devletleri, Türkçe konuşan birer Türk devleti haline geldi, Cengizoğulları tamamen Türkleşti. Cengiz-Kubilay kolu ise Çinlileşti.

Kırım Hanları, Cengizoğulları'nın Altın Ordu dalından ayrılmışlar, Kazan, Astırhan, Kasım hanlıkları da Altın Ordu hanedanından inmişlerdir. Bunların hepsi daha kuruldukları andan başlıyarak dilce Türkleşmiş bulunuyorlardı.

Cengiz-Kubilay hanedanına gelince, Çin'den uzaklaştırıldıktan sonra Moğolistan'a çekildiler, Budist oldular, cumhuriyet ilânına kadar Moğolistan'da Çin'in yüksek egemenliği altında saltanat sürdüler (Bk. Moğolistan). Cengizoğulları, zamanımıza kadar, Ruslar'a, Çinliler'e karşı Türk ihtilâl hareketlerinden bazılarının başına geçmişler, Ruslar, Çinliler, Cengizli hanlarını yok etmek için sistemli bir siyaset gütmüşlerdir.

Cengizli prenslerinin adlarının sonuna «Han», prenseslerinin adları sonuna da «Hanım» getirilir: Yunus Han, Devlet Hanım gibi.

Kubilay'a kadar Büyük Moğol Kağanları şunlardır:

1) Cengiz Kağan (1206-1227)
2) Ogedey Kağan (1227-1241)
3) Kiyük Kağan (1241-1251)
4) Mengü Kağan (1251-1259)
5) Kubilay Kağan (1259-1294)

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Moğollar, Çingiz ve Türkler (Prof. Z. Velidi Togan, 1941); Moğollar'ın Gizli Tarihi (çev. Dr. A. Temir, 1948); Moğollar'ın İçtimaî Teşkilâtı (B. Y. Vladimirtsov'dan çev. A. İnan, 1944); Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti (Z. Velidi Togan, 1931).

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI

Tarihin büyük bir imha savaşı

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI, tarihin en kesin sonuçlu örnek imha savaşlarından biridir. 29 ağustos 1526'da, Güney Macaristan'da, Tuna kıyısındaki Mohaç'ta yapılan bu savaşta, Türkler Macar ordusunu, 2 saat içinde yok ettiler. Türk ordusuna başkomutanlık eden 31 yaşındaki Kanunî Sultan Süleyman, bu savaşla, tarihin en namlı serdarları arasına girmiştir.

Savaşın sebebi, Charles-Quint'in (İmparator V. Karl'ın) Avrupa'da egemenlik kurmak istemesidir. Charles-Quint (Şarlken), Almanya imparatoru ve İspanya Kıralı sıfatiyle Avrupa'nın birçok ülkelerini ele geçirmişti. Yakın akrabası Macaristan Kıralı II. Lajos (Layoş)a da Türkler aleyhine etkide bulunuyordu. Fransa Kıralı I. François, İmparator'a esir düşüp Kanunî'den imdat istedi. İşte, Kanunî'nin 13 seferinin en ünlüsü olan bu «III. Sefer-i Hümâyûn» bunun üzerine açıldı. Charles-Quint'e karşı Orta Avrupa'da ikinci bir cephe açılmazsa, İmparator'un Fransa'yı da, Macaristan'ı da ele geçirmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak görünüyordu. Bu, Türkiye için felâket demekti. Macaristan, o zamanlar Avrupa'nın en büyük devletleri arasındaydı; bugünkü Macaristan'dan başka Transilvanya'yı, Hırvatistan'ı, Slovenya'yı, Voyvodine'yi, Çekoslovakya'yı içine alıyordu.

1526 yılının 23 nisanında da Kanunî, İstanbul'dan yola çıktı. Türk ordusunda 100.000 asker, 300 top, Macarlar'da 150.000 asker, 100 top vardı. Macar topları, eski biçimdi. Bir yandan Kanunî'nin askerlik dehası, öte yandan halasının oğulları olan Damat Yahya Paşazade Bali Bey'le Damat Ferhat Beyzade Husrev Bey'in akıncılarının gözüpekliği sayesinde bütün Macar ordusu çevrildi, bataklığa doğru sürüldü (Bk. Bali Paşa; Husrev Paşa). Macarlar'ın 25.000'i kılıçtan geçirildi, kalanı bataklığa saplanarak boğuldu. Kıral II. Lajos, devletin bütün ileri gelenleri, bu arada 7 piskopos da öldüler.

Böylece, 5 yüzyıldan beri büyük devletler arasında bulunan Macaristan hartadan silindi, Türkler, Balkanlar'dan sonra, Orta Avrupa'ya da hâkim duruma geçtiler. İmparatorluğun sınırı, Viyana kapılarına dayandı. Av-

Mohaç Meydan Savaşı'nda Bali Bey fırkasının çevirme hareketini gösteren temsilî resim. Bu savaşta 150.000 kişilik Macar ordusu iki saatte imha edilmişti.

rupa, Kanunî ile Charles-Quint arasında iki büyük nüfuz bölgesine ayrıldı. Bütün Avrupa devleteri, tek başlarına bağımsızlıklarını koruyamadıkları için, iki taraftan birinin nüfuz dairesine girmek zorunda kaldılar. Bütün Macaristan, Transilvanya, az sonra da Hırvatistan, Slovenya, bir ara Slovakya, Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Macar devletinin geri kalan toprakları Bohemya ile Moravya ise, Almanya'nın oldu.

MOLDAVYA

Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 cumhuriyetten biridir. Türkler'in «Bucak» dedikleri Tuna çatalağzı ile Dinyestr arasındaki ülke dışında, Besarabya'nın tamamı üzerindedir. Dinyestr'in doğu kıyısındaki Türkler'in «Balta» dedikleri ülke de Moravya'ya dahil edilmiştir. Prut nehri, Romanya ile Moravya'yı ayırır. Prut'la Dinyestr'in en çok yaklaştıkları yerde Moldavya Cumhuriyeti biter, Ukrayna'ya ait Bukovina ülkesi başlar.

Yüzölçümü: 33.800 km²

Nüfusu: 2.880.000

Başkenti: Kişnev

Moldavya büyük bir ovadır; kuzey yaylasının yüksekliği 500 m.'yi aşmaz. Bucak bölgesi Ukrayna'ya dahil edildiği için, ülkenin Karadeniz'le ilgisi kesilmiş, Romanya ile Ukrayna arasında sıkışmıştır.

Moldavya'da yıllık yağış ortalaması 50 sm.'yi ancak bulur. Yıllık ısı ortalaması 10°'dir. Ülkede ılımlı Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer.

Moldavya'da çoğunluk Romenler'dedir, Ukraynalılar daha azdır. Km²'ye 85 kişiden fazla düşer. Başkent Kişnev ülkenin ortasında, Dinyestr yakınında, denizden 41 m. yükseklikte, 215.000 nüfuslu bir şehirdir. Kişnev'in az güneydoğusunda Dinyestr üzerinde tarihî Türk şehri Bender ülkenin 2. şehridir. Dinyestr'in öte tarafında da gene eski bir Türk şehri olan Balta vardır.

XV. yüzyıl sonlarında ülkeyi ellerine geçiren Osmanlı Türkleri, 3,5 yüzyıl Moldavya'ya hâkim olmuşlardı. 1812 Bükreş Antlaşması ile Rusya'ya bırakıldı. Kırım Hanlığı'na dahil olan Moldavya, Rus istilâsı üzerine devamlı bir hal alan Türk göçleriyle boşaldı, bir Romen-Ukran ülkesi haline geldi. Bender Kalesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli müstahkem mevkilerinden biriydi. İsveç Kıralı Demirbaş Şarl (Carl XII.) Türkiye'ye sığınınca Bender'de misafir edilmişti.

Moldavya, 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na geri verildiyse de, 1878 Berlin Antlaşması, Moldavya'yı gene Rusya'ya bıraktı. 1918'de Romanya'ya verilen ülkeyi, İkinci Dünya Savaşı sonunda Ruslar Romanya'dan kopardılar. Bugün ülkede pek az Rus vardır.

Bir de asıl Romen Moldavya'sı vardır ki, bu ülkeye Türkler «Boğdan» derler; bugün Romanya'nın başlıca bir parçasıdır (Bk. Boğdan).

MOLEKÜL

Aynı elemanın birden fazla atomlarının, ayrı elemanlarında ya bir, ya da daha çok atomlarının birleşmesinden meydana gelen atom topluluklarına «molekül» denir.k Moleküldeki atom sayısı en az iki tanedir, birkaç yüz bin taneye kadar çıkabilir: Karbon monoksit 1 karbon atomu ile 1 oksijen atomunun birleşmesiyle doğar. Alkol (ispirto) molekülü 9 atomlu, gliserin 14 atomlu, şeker (sakkaroz) 45 atomlu, nişasta 4.000 atomlu, protein 100.000-200.000 atomludur.

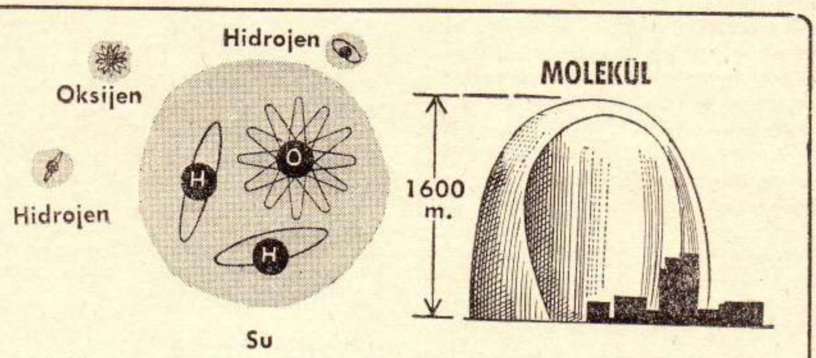
Bir molekülde değişik eleman atomları bulunursa bu moleküle «bileşik molekül» denir. Böyle bir molekül, dolayısiyle bileşik, içindeki atomların, bu atomlardan meydana gelen elemanın özelliklerinden başka özellik gösterir. Meselâ, sâf karbon ya elmas, ya da grafit halindedir. Böyle bir karbon atomu gaz halinde bulunan oksijen atomu ile birleşirse, ya karbon monoksit, ya da karbon dioksit meydana gelir. Bu gazlar ne karbon, ne de oksijen özelliği göstermezler.

Bir elemanın molekülü atom simgesinin sağ alt tarafına sayısı yazılarak gösterilir: H_2 (hidrojen), O_2 (oksijen), O_3 (ozon). Bir bileşik molekülü de içindeki atomların simgeleri birbirlerine göre oranları yazılarak gösterilir: H_2O (su), C_2H_5OH (ispirto). Yazılan rakamlar sol üstteki elemana attir.

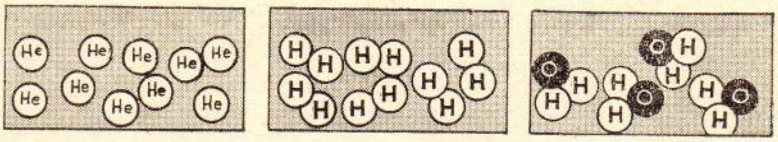
MOLİBDEN

Gümüş gibi parlak bir maden (metal eleman)dır. Eski çağlarda kurşunla karıştırılmış, eski Yunanlılar, Romalılar molibdene de, kurşuna da aynı adı vermişlerdi. Molibdenin kurşunla karıştırılmasının bir sebebi de kurşun gibi iz bırakmasıdır.

Molibdenin tabiatta en çok bulunan filizi «molibde parlağı» denilen sülfürlü filizidir. Molibden elde edilirken, filiz önce içindeki yabancı maddelerden temizlenerek molibden oranı %10'dan %70'e çıkarılır. Sonra sülfür filizi kavrularak oksit haline getirilir. Bu işlemden sonra ya karbonla, ya da hidrojenle indirgenerek metal haline geçirilir. Aynı iş elektrolitik yolu ile de yapılabilir. Molibden sert bir metaldir. Kolay parlatılabilir. Yüksek sıcaklıkta örslenebilir ve kaynak yapılabilir. Elektriği iyi iletir. Molibdenin demirle yaptığı alaşımlar çelik endüstrisinde çok önemlidir. Çeliğin çatlamasını, kırılganlığını azaltır, esnekliğini artırır. Nikelli çelik-

Molekül, bir cismin özelliğini kaybetmeden bölünebileceği en küçük parçasıdır. Eğer parmağınızdaki moleküllerin her biri bir kum tanesi kadar olsaydı bir parmak ucunuzun yüzölçümü iki buçuk kilometre kareyi geçerdi.

Eleman-Helyum *Eleman-Hidrojen* *Bileşim-Su*

Elemanların molekülleri ya bir tek atomdan, ya da aynı cins atomların birleşmesinden meydana gelmiştir. Bazı moleküller bu bakımdan basittir. Ama bazılarının yapısı daha karışıktır. Bileşimlerin molekülleri çeşitli atomların bir araya gelmesiyle doğar.

lere molibden katılarak bu çeliklere tuzruhu gibi asitlerin etki etmesi önlenir. Molibdenli çelikler alet ve mıknatıs yapımında kullanılır. Molibden bileşiklerinden, iki oksit karışımından meydana gelen «molibden mavisi» kumaşlar, hele ipekliler için güzel bir boyadır.

MOLİBDENİN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Mo
Atom No.: 42
Atom ağırlığı: 96
Yoğunluğu: 10,2
Ergime nokt.: 2600°C

MOLİERE, Jean-Baptiste (1622 - 1673)

Fransız edebiyatının en büyük komedi yazarıdır, asıl adı Jean-Baptiste Paguelin'dir. Paris'te doğdu. Lise öğreniminden sonra bir ara hukuk da okudu. 1642'de, babası, kıralın döşemecibaşısı olduğu için, oğluna «perdedarlık» hizmetini sağladı. Yalnız, Molière'in, içinde uyanan tiyatro hevesi her şeye baskın çıktı. 1643'te, Molière adını takınarak bir tiyatro kurdu. İşleri yürümedi, hattâ borçlarını ödiyemediği için hapsedildi.

Molière

Bu ilk başarısızlık Molière'in cesaretini kırmadı. Paris'te değilse bile dışarıda talihi yaver gidebilirdi. 1645'ten 1658'e kadar 12 yıl, kumpanyasiyle, kasaba kasaba dolaştı. İtalyan komedilerinden yaptığı adaptasyonları oynuyordu. 1655'te Lyon'da «Savruk» adındaki komedisini oynadı.

Molière, Paris'e dönünce, hayatının en verimli devresi başladı. Arka arkaya yirmiden fazla komedi yazdı. Tiyatrosunun hem müdürü, hem oyuncusu olarak çalışıyordu. Bunca yorgunluk, sağlığını bozdu. Kalbinden, ya da ciğerlerinden hastaydı. Kumpanyasındaki Madeleine Béjart'ın kızı Armande Béjart'la evlenmişti. Düşmanları, kendi kızıyle evlendi diye dedikodu çıkardılar. Başarısını çekemiyenler, komedilerinde alaya aldığı mevki sahipleri, hekimler, kibarlar, züppeler onun aleyhine birleşmişlerdi. Hele 1662'de «Kadınlar Okulu»nu yazınca, uzun bir savaşma başladı. Molière, aleyhine yazılanlara eser vererek karşı koydu. Yalnız, bu yorgunluklar Molière'i bitirmişti. 1673'te «Hastalık Hastası»nın dördüncü oynanışında, sahnede fenalık geçirdi. Halk, onun hastalandığının farkında olmadı, oyun icabı yapıyor sandılar. Halbuki, perde gerisinde Molière, gerçekten ölüyordu. Kilise, eserlerinde, bilhassa «Tartuffe» te softa tipini alaya aldığı için büyük sanatçının Hıristiyan mezarlığına gömülmesine, dinî tören yapılmasına izin vermedi. Karısının Kıral XIV. Louis'ye ısrarla başvurması üzerine, gece vakti, törensiz, Saint-Joseph kabristanında, kimsesizlerin atıldığı çukura gömülmesine izin çıktı. Çok sonra, mezarı bilinemediği için onun farzedilen kemikleri önce Fransa Anıtlar Müzesi'ne, 1817'de de Père-Lachaise Mezarlığı'nda La Fontaine'in yanına taşındı.

Molière, komediyi güldürücü bir eser, bir çeşit soytarılık sanan çağdaşlarına toplum ve karakter eleştirmesini tanıtımş, bu tiyatro alanında yepyeni bir çığır açmış büyük bir sanatçıdır.

Eserleri dilimize değişik zamanlarda çevrilmiş, adapte edilmiştir. Bunların en güzelleri XIX. yüzyılda (1669-1680 arasında) Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılmıştır. Çevirileri: «İnfiâl-i Aşk» (Le Dépit Amoureux), «Don Civani» (Don Juan), «Kocalar Mektebi» (Ecole des Maris), «Adamcıl» (Le Misanthrope), «Kadınlar Mektebi» (Ecole des Femmes), «Tartüf» (Le Tartuffe), «Yorgaki Dandini» (Georges Dandin), «Azarya» (L'Avare). Adaptasyonları: «Zor Nikâh» (Le Mariage Forcé), «Zoraki Tabip» (Le Médecine Malgré Lui), «Tabib-i Aşk» (L'Amour Médecin), «Dekbazlık» (Les Fourberies de Scapin), «Merakî» (Le Malade İmaginaire), «Savruk» (L'Etourdi), «Dudukuşları» (Les Précieuses Ridicules), «Okumuşlar» (Les Femmes Savantes)

Bu eserlerden «Les Fourberies de Scapin» «Ayyâr Hamza», «Georges Dandin» ise «Memiş Ağa» adiyle Âlî Bey tarafından adapte edilmiştir. Teodor Kasap da, «Sganarelle»i «İşkilli Memo» (1873), «L'Avare»ı «Pinti Hamit» (1873) adiyle adapte edip oynatmıştı. «L'Avare»ı, İsmail Hâmi Danişmend tarafından «Cimri» adiyle (1938), «Le Malade İmaginaire» de «Hastalık Hastası» adiyle (1939) çevrilmiştir.

Vefik Paşa'nın çeviri ve adaptasyonları 1933'te Mustafa Nihat Özön tarafından külliyat halinde bastırılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı da, «Dünya Klâsikleri» serisinde, Molière'in bütün eserlerini yeniden çevirtip yayınlamaktadır

Bibliyografya. — Yukarıda adı geçenlerden başka çevirilerin başlıcaları:

Kibarlık Budalası (Dr. A. S. Delilbaşı, 1938); Cimri (Y. N. Nayır, 1945); Pinti (N. R. Efe, 1938); Adamcıl (A. S. Delilbaşı, 1941); Kadınlar Mektebi (B. Tuncel, 1941); Kadınlar Mektebi'nin Tenkidi (S. Eyüboğlu, 1944); Don Juan (E. Güney, M. C. Anday, 1943); Gülünç Kibarlar (İ. G. Arcan, 1943); Amphitryon (A. Teoman, 1943); Scapin'in Dolapları (O. V. Kanık, 1944); Zorla Evlenme (A. Obay, 1944); Münasebetsizler (Y. N. Nayır, 1946).

Hakkındaki Eserler — Molière (S. N. Tansu, 1937); Fransız Edebiyatında Komedi ve Molière (Doç. C. Perin, 1944); Molière (Y. N. Nayır, 1953).

MOLLA GÜRANİ (1416 - 1488)

Büyük bir Türk bilginidir. Bugün Kuzey Irak'ta kalan Şehrizor'a bağlı Gûrân kasabasında doğdu. Arap ülkelerinde yüksek öğrenim gördü. Kahire'de Türk-Memlûk sultanlarından Çakmak'ın hizmetine girdi. Sonra Bursa'ya geldi; II. Murat kendisine olağanüstü iltifat etti, Veliaht-Şehzade Mehmet'in (Fâtih) baş hocalığına atadı. Şehzade okumak istemediğinden babası, Molla Gûrânî'ye dayak atma yetkisi bile vermişti.

Molla Gûrânî, mükemmel şekilde yetiştirdiği II. Mehmet 1453'te tahta çıkınca kazasker oldu. Fâtih'in de oğlu II. Bayezit'in de büyük saygısını görerek yaşadı. 1480'de şeyhülislâm oldu, 8 yıl sonra bu makamdayken öldü. Aksaray-Topkapı yolundaki camisinin avlusuna gömüldü. Molla Gûrânî çok büyük bilgindi. Tefsir ve hadis üzerinde değerli eserler, şiirler bırakmıştır.

MOLTKE, Kont von (1800 - 1891)

Prusyalı ünlü bir askerdir. Otuz yıl Prusya genel kurmay başkanlığında bulunmuştur. XIX. yüzyılın son yarısında yetişen en büyük strateji dehası sayılır.

Moltke

Moltke Mecklenburg'da doğdu. Eski bir Alman ailesinden olan babası, Napoléon Savaşları'nda varını yoğunu kaybetmesi üzerine Danimarka uyrukluğuna geçmişti. Moltke, Kopenhag'daki Kıraliyet Askerî Akademisi'nde okudu, 1818'de subay olarak Danimarka ordusuna katıldı. Dört yıl sonra Prusya ordusuna geçti, 1832'de Prusya genel kurmayı dairesinde görev aldı.

1835'te İstanbul'a gelen Moltke, Osmanlı hükümetinin hizmetine girdi. İstanbul'da iki yıl kalarak Türkçe öğrendi. Yenilikler yapmak için çalışan II. Mahmut Moltke'ye çok değer veriyordu. Rumeli seyahatinde onu da yanına aldı. Moltke 1838'de Mısırlı Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılan sefere müşavir olarak katıldı. 1839'da bu görevden istifa etti, aynı yıl II. Mahmut da öldüğü için Berlin'e döndü. Prusya ordusunda devamlı olarak çalışmaları sonunda 1858'de Genel Kurmay Başkanlığı'na yükseldi.

Moltke son derece ileri görüşlü büyük bir askerdi. Genel kurmay başkanı olarak, 1864'te Danimarka, 1866'da Avusturya, 1870'te Fransa ile olan savaşları yönetti. Bu savaşların hepsinde de kesin başarı kazandı. Söylendiğine göre, bir geceyarısı, subayın biri onu uykudan uyandırarak Fransa - Prusya savaşının başladığını söyleyince, Moltke hemen çekmecesini açmış, önceden hazırladığı savaş plânlarını çıkarmıştır. Gerçekten bu savaş Moltke komutasındaki orduların büyük başarısiyle sonuçlandı, 1870 eylûlünde Fransız roduları Sedan'da bozguna uğratıldı. Bir ay sonra da Metz'in düşmesi, Prusya ordularının Paris'e girmesi üzerine Moltke'ye, Mareşallik rütbesi ile birlikte, Kont unvanı da verildi. Moltke 1888'e kadar genel kurmay başkanlığında kalmıştır.

Moltke'nin yeğeni olan Helmuth von Moltke (1848-1916) de 1906'da Alman Genel Kurmay başkanı olmuş, 1914 sonunda Alman ordusunun Marne Savaşı'nda Fransa'yı düşürememesi üzerine görevinden alınmıştır.

MOLUK ADALARI

İndonezya'ya ait bir takımadadır. Asya'nın en güneydoğusunda, Gine ile Sâlep (Selebes) Adaları arasındadır; Yeni Gine ile artık Okyanusya kıtası başlar. Ekvator çizgisi, bu adalardan Halmahera'nın güneyinden geçer.

Adaların yüzölçümü 80.456 km²; nüfusu 900.000; başkenti Ambon'dur.

Kuzeyde Yeni Gine'nin batı ucundan 300 km. doğuda, Sâlep (Selebes) Adası'nın ku-

zeydoğuya uzanan ucundan 225 km. batıda büyük Halmahera (Jilolo) Adası vardır. Bu adayı Sâlep'ten Moluk Boğazı ayırır. Bunun kuzeyinde Talauer, kuzeybatısında Sangi takımadaları, Filipinler'den Mindanao'nun güneyinde küçük adalardır. Talauer adalarının az doğusunda denizin derinliği 7.000 metreyi geçer. Arazi volkaniktir. Ceram'ın güneybatı ucunda küçük Ambon adası vardır.Eyaletin merkezi olan 53.000 nüfuslu Ambon takımadalardaki tek şehirdir.

Bu adalar, dünyanın en çok yağış alan yerleri arasındadır; yıllık yağış ortalaması 2 m.' nin üstündedir. Adalarda ekvator iklimi hüküm sürer; mevsimler arasında hemen hemen hiç fark yoktur. Tipik bitki örtüsü, tropik ormanlardır.

Adalarda demiryolu yoktur. Yüksek, hattâ orta öğretim yok gibidir. İndonezya topluluğundan olan halk çoğunlukla Müslüman'dır. Putperest, az sayıda Hıristiyan olanlar da vardır. Burası İndonezya'nın en geri bölgelerinden biridir. Tropik ürünler, bu arada başlıca ihraç maddesi olan Hindistan cevizi ile geçinilir.

Monaco dünyanın en büyük turizm merkezlerinden biridir. Ayrıca Monte Carlo gazinosu da Monaco'ya büyük gelir sağlar

Dünyanın En Küçük İkinci Devleti

MONAKO

Monako arması

MONAKO, güneydoğu Fransa'nın, Akdeniz kıyısında, İtalya sınırına 20 km. uzaklıkta, Côte d'Azur'de bir devlettir. Yüzölçümü bakımından, dünyanın en küçük devletleri arasında, Vatikan'dan sonra, ikinci gelir.

Yüzölçümü: 1,5 km^2 Nüfusu: 22.000; Başkenti: Monako.

Monako bir tek şehirden ibarettir. Deniz Alpleri'nin eteğinde, harikulâde güzel bir kıyıdadır. Yıllık ısı ortalaması 15°'dir. Dünya zenginlerinin dinlenme yeri halini almıştır; kışı da, yazı da tatlıdır.

Monako, Fransa'nın Nice ve Mentone şehirleri arasında, demiryolu üzerindedir. Monako şehrinde 9.000 Fransız, 9.000 İtalyan, 2.000 İngiliz vardır. Asıl Monakolular 2.000 kişiden ibarettir. İtalyanca'dan çok Fransızca konuşulur; İngilizce ikinci dildir. Nüfus eskiden beri yüksektir. Bugün km^2'ye 15.000 kişi düştüğü için, dünyanın en yoğun devletidir. Monako, nüfus bakımından 131 dünya devleti arasında 127. gelir.

Monte Carlo

Monako ile Fransa arasında gümrük birliği vardır; Fransız parası orada da geçer. Monako'nun en büyük geliri turizmdir. Dünyanın en büyük turizm merkezlerinden biridir. Kumar oynanan Monte Carlo gazinosu geçen yüzyıldan beri dünyaca ünlüdür. Deniz müzesiyle, bitki bahçesiyle de çok turist çeker. Pul basımı da devletin başlıca gelir kaynakları arasındadır.

Monaco Prensi'nin sarayı şehrin yüksek bir yerinde, kayaların üzerine kurulmuştur. Dünyanın en ilgi çeken saraylarındandır.

Monaco arazisi üç mahalleye bölünmüştür. Bunlardan Monaco-Ville yamaçtaki ilk yerleşme bölgesini içine alır. Üç mahallenin en az nüfuslu olanıdır. Nüfusu en kalabalık olan La Condamine, körfezin batısını kaplar. Burası kışlık dinlenme yeridir. Nüfus bakımından La Condamine'e yakın olan Monte Carlo da Monaco'nun üçüncü mahallesini teşkil eder. Kumarhane ve otelleriyle tanınmıştır.

Tarih. — Monaco devletini, 968'de İtalyanlar'ın Grimaldi hanedanı kurmuştu. 1731' den 1949'a kadar şehri Fransız Matignon hanedanı idare etti. Şimdi iktidarda gene Fransız olan Polignac hanedanı vardır. 1792-1814 arasında 22 yıl, Monako, Fransa'ya katıldı. 1814'te Sardunya himayesine girdi, 1849'da Mentone şehrini bu devlete bıraktı. Şimdiki hükümdar III. Rainier, 31. Monako hükümdarıdır; 1923'te doğmuş, 1949'da annesinin babası II. Louis'nin yerine tahta geçmiştir. 1956'da Irlanda asıllı Philadelphia'lı ünlü sinema aktrisi Grace Kelly (doğumu 1929) ile evlendi, bir kızı (Prenses Caroline, 1957), bir oğlu (Veliaht Prens Albert-Louis, 1958) olmuştur.

MONARŞİ

Bir tek baş tarafından yönetilen devlet şekline «monarşi» (tekerklilik) denir. Bu çeşit devlette bütün siyasi nüfuz ve kuvvetler, kimseye hesap vermek zorunda olmıyan bir kişide toplanmıştır. Tekmil egemenlik yetkilerini elinde toplıyan kimse, bu iktidara «irsen» (miras yoliyle, yani hanedan mensubu olarak) sahip olabileceği gibi, seçimle de böyle bir iktidar makamına gelebilir. Birincisine **«irsî monarşi»**, ikincisine de **«seçimli monarşi»** denilir.

Monarşiler, yönetme şekline göre de şöyle adlandırılır:

Mutlak Monarşi. — Hükümdarın iktidarı, yetkisi hiçbir kanunla sınırlandırılmış, kayıtlanmış değildir.

Meşruti Monarşi. — Hükümdar iktidarını, yetkilerini ancak anayasadaki hükümlere uymak suretiyle kullanabilir.

Parlâmentolu Monarşi. — Hükümdarın iktidarı ve yetkileriyle, halk tarafından seçilen meclislerin yetkileri, karşılıklı olarak, birbirini denetler, dengeler.

MONDROS MÜTAREKESİ

Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerimizle beraber yenilmemiz üzerine, İtilâf Devletleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan mütarekedir (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

1918 ağustosunda Müttefik Devletler artık yenileceklerini anlamışlardı. Bunun için, A.B.D. başkanı Wilson'a bir nota vererek, barış işini ele almasını istediler. Öte yandan, savaş gittikçe kötüleşen şartlar altında devam ediyordu. Durumun daima kötüleşmesi üzerine Talât Paşa'nın istifasından sonra iktidara gelen İzzet Paşa hükümeti Wilson'un cevabını beklemeden mütareke için İngilizlerle temasa geçti.

İngiliz Akdeniz filosu komutanı koramiral Galthorpe'un mütareke teklifini kabul etmesi üzerine, Limni adasının Mudros (Mondros) limanına gelen İngiliz amiral gemisinde mütareke görüşmeleri başladı. Bahriye nazırı Rauf Bey, Hariciye müsteşarı Reşat Hikmet Bey'le askerî müşavir Sadullah Bey'den kurulu Türk heyeti mütareke şartlarını hafifletmek için çalıştıysa da İngiliz amirali bu şartların Müttefik Devletler tarafından tesbit edildiğini, hafifletilmesinin uzun mektuplaşmalara yol açacağını, vaktin buna elverişli olmadığını ileri sürdü. Bunun üzerine, 27 ekimden 30 ekime kadar devam eden müzakereler şekle ait bazı değişikliklerin kabul edilmesiyle son buldu, 30 ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı.

Mütarekenin Hükümleri

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, ordumuz terhis edilecek, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki istihkâmlar galip devletler tarafından işgal olunacak, orduya ait her çeşit malzeme de onların emrine verilecekti. Bütün demiryolları İtilâf Devletleri'nin kontrolünde olacak, bunlar kendi emniyetlerini tehdit edecek bir durum çıkınca gerekli gördükleri stratejik yerleri işgal edeceklerdi. Donanma düşmana teslim edilecek, telgraf kabloları düşman kontrolünde olacaktı. Hicaz, Yemen, Bingazi, Trablus ve Irak'taki birlikler de derhal İtilâf kuvvetlerine teslim olacaklardı (Bk. Kurtuluş Savaşı).

MONET, Claude (1840 - 1926)

Ünlü bir Fransız ressamıdır, empresyonizm akımının kurucularındandır. Resim öğreniminden sonra bir süre geleneklere uygun resimler yaptı. 1874'te, arkadaşlariyle birlikte bir sergi açtı, resmî sergilerden kovulan eserleri, halkın karşısına çıkardılar. Monet'nin meşhur «Impression, Soleil Levant» (İzlenim, Doğan Güneş) adlı tablosu da bu aradaydı. Resimde, mavi sisler arasında turuncu bir güneş lekesiyle onun sudaki hafif yansımasından başka hemen hemen hiçbir şey yoktu. Halk bu resimleri alaya aldı, bu arada, mizahçı Leroy, bu resimden «impressioniste» (empresyonist) diye bahsetti. Bu da, genç ressamlara ad olup kaldı.

Claude Monet

Bundan sonra Claude Monet, hemen yalnız manzara resmi yaptı, durgun, sessiz bir ömür sürdü. İçinden geldikçe çalıştı. Rouen Kilisesi'ne dair seri halindeki eserleri buna örnektir. Yaşlılığında, eserlerinin para getirdiğini, müzelerce kapışıldığını da gördü. Son günlerinde, gözleri iyice görmez olmuştu.

Monet'nin eserleri New York Metropolitan Museum, Modern Art Museum, British Museum, National Gallery, Louvre müzesi gibi dünyanın belli başlı müzelerinin en değerli hazineleri arasındadır. Saydam renklere, derin bir gökyüzüne, günün saatlerine göre değişen zamana önem vermiştr.

MONİZM [Bircilik]

Felsefede, bütün varlıkların temelini ruh, ya da madde gibi, tek bir gerçeğe indiren, ötekilerin bundan çıkmış olduğunu ileri süren görüşlere «monizm» (bircilik) denir. Buna karşılık, bir başka görüş daha vardır ki o da, her şeyde biri «ruh», öbürü «madde», biri «iyilik», öbürü «kötülük» olmak üzere iki ilke bulunduğunu düşünür. Buna da «düalizm» (ikicilik) denir.

Metafizikte «monizm» evrenin birliğine, mutlak varlığına inanır, bu varlığın anlaşılamıyacağını ileri sürer. Bu görüş tarzına göre, duygularımızla fark ettiğimiz âlem aldatıcı bir görünüşten başka bir şey değildir.

MONOGAMİ (Bk. EVLILIK)

MONOLOG

Bir kişinin oynadığı komediye, gene bir kişinin kalabalığa karşı yaptığı gülünçlü konuşmaya «monolog» denir. Ayrıca bu kelime, her hangi bir sahne eserinin bir yerinde, kişilerden birinin uzun konuşması için de kullanılır. Tragedyalardaki «tirat» gibi. Meselâ Molière'in «Cimri»sinde, Cimri'nin, paraları çalındıktan sonra, tek başına sahnede yanıp yakılmaları, güzel bir monolog örneğidir.

Bizim edebiyatımızda, doğrudan doğruya monolog olarak yazılmış pek az eser vardır.

MONOTİP (Bk. BASKI)

MONROE DOKTRİNİ

Amerika Birleşik Devletleri tarihinde, «Amerika Amerikalılar'ındır» ilkesini yerleştiren bir belgedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 5. Cumhurbaşkanı olan James Monroe 2 aralık 1823'te Kongre'de yaptığı bir konuşmayla, Amerika topraklarında artık Avrupa devletlerinin sömürge kuramıyacaklarını belirtti. Yeni karara göre, eski sömürgeler de artık sınırlarını genişletemiyeceklerdi.

Monroe Doktrini'nin doğmasına o devirdeki Avrupa devletlerinin Amerika topraklarını hükümleri altına almak istemeleri yol açmıştır. Avrupa'nın belli başlı üç büyük devleti — Rusya, Prusya, Avusturya — milletin oyu ile iş başına gelen hükümetleri ortadan kaldırmak istiyorlardı. Amerika hükümeti bu üç büyük devletin Amerika'da da aynı fikri kabul ettirmek için harekete geçmelerinden korkuyordu. Bu tasaya İngiltere de katılıyordu, çünkü, Amerika'da eskiden kurulan sömürgeler, zamanla, bağlı bulundukları anayurtlarından ayrılmışlar, küçük birer cumhuriyet olmuşlardı. Bunların eski hallerine dönmeleri Amerika'yı olduğu kadar İngiltere'yi de korkutuyordu, çünkü, İngiltere bu küçük cumhuriyetlerle ticaret yapıyordu. Bu ülkeler yeniden sömürge olurlarsa, İngiltere'nin ticari durumu sarsılacaktı.

İngiliz hükümeti, bu düşünceyle, Amerikan hükümetine Avrupa devletlerinin Amerikan toprakları üzerinde nüfuz sahibi olmalarını önlemek için beraber çalışmayı teklif etti.

BIR MONOLOG ÖRNEĞİ:

YEĞENİM'den

BENİM bir yeğenim var. Paris'te tahsilini bitirdi. «Paris'te tahsilini bitirdi» ne demektir, bilir misiniz? Beni yedi bitirdi demektir. Ben bitince benden tahsilât da bitti. Tahsilât biter bitmez, pek tabiî değil midir, tahsil de bitti. Tahsilâtı, benden çektiği paralar. Lâkin, tahsili nedir? Onu bir türlü anlıyamadım.

— «Aman amca, sen bir şey anlamıyorsun. Ben darülfünunun tekmil fünuniyle mütefenninim» diyor. Diyor ama o, darülfünunun tekmil fünuniyle mütefennin oluncaya kadar ben de darülcünunun tekmil cünuniyle mütecennin oldum. Bakın, anlatayım size.

Yeğenim evvelâ mimarlık öğrenmek hevesiyle bana birçok süslü kapılar, yaldızlı kubbeler yaptı. Girintili ve çıkıntısız plânlarla paramı çekti. Sonra, bunda temel tutturamayınca, maden kimyasından izabe (eritme) tahsiline yeltendi. İzabe tahsili kızıştıkça bizim altınlar erimeye başladı. Yeğenim bundan da sıkıldı. «Toprak tut, altın olsun» feyzine mazhar olmak arzusiyle çiftçiliğe başladığı anda bir çiçekçi kızına yeşillenmek uğrunda ilk tecrübeleri kesemin dibine darı ekmek... sonra da ocağıma incir dikmek oldu. Nihayet bir sabah yeğenimi karşımda gördüm: Yakalığı bir mermer kuyu

Amerikan Cumhurbaşkanı James Monroe, İngiliz teklifini hemen benimsedi. Eski cumhurbaşkanlarından Jefferson'la Madison da bu fikri beğenmişlerdi. Yalnız. Amerikan Dış İşleri Bakanı Thomas Quincy Adams, bu meselede Amerika'nın tek başına bir karar alması gerektiğini ileri sürüyordu. Tamamen Amerikalılar tarafından hazırlanmış bir kararname, İngilizlerin de Amerika'da sömürge kurmalarını önliyebilirdi. Monroe, Adams'ın tavsiyelerine uymayı daha doğru buldu. Adams'ın hazırladığı müsveddeyi olduğu gibi Kongre'de okudu. Bu kararname, hazırlanmasında büyük payı olduğu için James Monroe'nun adı verilerek tarihe Monroe Doktrini adı altında geçti. Bu tarih A.B.D.'nin büyük devletler arasına girdiği tarih olarak kabul edilir.

MONT BLANC

Avrupa'nın en yüksek dağıdır. «Ak Dağ» anlamına gelir. Alp sıradağlarının üzerinde, Fransa'da Haute - Savoie eyaletinde Chamonix Vâdisi'nin güneyine düşer. 4.810 m. yüksekliğindeki en yüksek noktası Fransa topraklan üzerindedir. Eteklerinde ormanlar, hızlı akışlı akarsular bulunur. Yükseklere doğru bitki örtüsü kaybolur, akarsuların da yerini buzullar alır. Bunların en tanınmışı «Mer de Glace» (Buz Denizi) adındakidir.

1893'te Mont Blanc'ın üzerinde bir lâboratuvar kurulmuştur. Ayrıca 1962'de trafiğe açılan bir tünel Fransa ile İtalya'yı dağın altından birbirine bağlamaktadır. Bont Blanc'ın en uc noktasına ilk önce 1786'da Jacques Balmat adında bir Fransız dağcısı çıkmıştır.

çemberi gibi gırtlağına sarılmış, uzun, kıvrık saçları kalıpsız fesinin altında, rüzgâra tutulmuş hindinin tüyleri gibi tersine dönmüş, yeni doğan bir çocuğa şilte olabilecek kadar kocaman bir plâstron boyunbağını göğsüne takmış... Karşımda boyun kırdı. Öptürmek alışkanlığiyle ben elimi uzatırken o da kımıldamadan dudaklarını bana uzattı. Bu sırada dizlerinden aşağı inen redingotunun arka cebinden bir beyaz mendil çıkarırken parmaklarında allı, yeşilli, mavili birçok sahte, kaba yüzüklerin benimle eğlenir gibi sırıttıklarına dikkat ettim. Mendiliyle tuhaf bir tarzda burnunu, dudaklarını sildi. Bizim Hacı bacının bunca yıllık devşirimine aykırı bir devşirmeyle mendili ortasından büzdü, büktü, sardı... Mindere kendisini attı. Hacıyatmaz gibi sallandı, sallandı, sonra dimdik kaldı. Bizim yeğen, bizim yeğenlikten çıkmış da acayip bir makine şekline girmiş. Minderde oturamadı. Kanepede rahat edemedi. Beni, sevgili amcasını beğenmedi. Sözlerimi beğenmedi, vaziyetimi beğenmedi, yürüyüşümü beğenmedi, bakışımı beğenmedi, nefes alışımı beğenmedi, of!... beğenmedi, bir şeyimizi beğenmedi. Evin tertibini değiştirmeye kalktı. Uşaklara kahve getirirken beyaz eldiven giymelerini, aşçı İbiş'in kafasına bir beyaz takke geçirmesini, vekilharç Köskâhya'nın her sabah tıraş olmasını istiyor, yırtınıyor, ısrar ediyordu...

Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1900)

MONTAGUE, Lady (1689 - 1762)

Lady Montague

Tanınmış bir İngiliz kadın yazarıdır. Nottinghamshire'ın Thoresby şehrinde doğdu. İyi bir öğrenim gördükten sonra 1712'de İngiliz devlet adamlarından Lord Manchester (Edouard Wortley Montague) ile evlendi. Lord Manchester 1716'da İstanbul'a İngiltere elçisi olarak gelince Lady Montague buradan kız kardeşi Lady Bute'a, şair Addison'a, Alexander Pope'a uzun mektuplar yazdı, bu mektuplariyle edebiyat dünyasında çok büyük bir ün kazandı. Gözlem gücü, anlatma kabiliyeti, üslûbu ile dikkati çeken bu mektuplar 1763'te yayınlanınca, Doğu ülkelerinin, Osmanlı cemiyetinin, Türkler'in yaşayışları, gelenekleri hakkında Avrupa'ya en sağlam bilgi veren bir kaynak olarak tanındı.

İngiltere'ye çiçek aşısını tanıtan, aşılanma usulünü getiren de Lady Montague'dur, çünkü Edirne'de çiçek hastalıklı ineklerden cerahat alıp çocuklarına aşılıyarak onları hastalıktan kurtaran Türk analarını görmüş, bunu mektuplarında anlatmıştı.

Lady Montague'nun mektupları birçok dillere olduğu gibi Türkçeye de çevrilmiştir.

MONTAİGNE, Michel de (1533 - 1592)

Montaigne

Ünlü bir Fransız filosof ve yazarıdır. Felsefede şüpheci görüşleriyle, edebiyatta da «essay» (deneme) denilen tarzın en güzel örneklerini vermiş olmakla tanınmıştır.

Montaigne, Périgord'da Montaigne Şatosu'nda doğdu. Çok sıkı bir eğitim gördü, hukuk okudu. 1554'te Bordeaux Parlamentosu'na hukuk müşaviri oldu. 1565'te, Parlamento arkadaşlarından birinin kıziyle evlendi. Küçük yaşta ölen bir alay çocuk sahibi oldu. 1569'da babasının ölümü üzerine, zaten pek sevmediği görevinden ayrıldı, şatosuna çekilerek «Denemeler»ini yazmaya başladı. Bu eserin ilk iki cildi, 1580'de yayınlandı.

Montaigne ömrünün son yıllarını, «Denemeler»i düzeltip, değiştirmekle geçirdi. 1588'de eserin üçüncü cildini zenginleştirilmiş olarak yayınladı.

Büyük bir fikir adamı olan Montaigne'in «Denemeler»den başka Raymond Sebond adında, Toulouse'da yaşamış bir İspanyol din adamının «Tabiat Dini» adlı eserinin Fransızca çevirisi de vardır (1569).

Bibliyografya. — Denemeler (çev. S. Eyüboğlu, 1947); Montaigne; Hayatı, Sanatı, Şiirleri (S. Eyüboğlu, 1953).

MONTAJ [Kurma]

Bir makinanın, aracın parçalarını yolunca bir araya getirip çalışacak hale koymaya «montaj» (kurma) denir.

Genel olarak, makinalar, teknik araçlar yapıldıkları sırada, arçaları yan yana getirilip kurulduğu gibi, kurulu bir makina başka yere taşınıken de montaja baş vurulur. Çünkü ağır bir makina, karışık bir aygıt bütün olark taşınamaz. Bu güçlüğü önlemek için makinalar parça parça taşınır, sonra kullanılacakları yerde bir araya getirilirler. Fabrikaların kurulmasında da aynı yola baş vurulur. Makinalar, araçlar yapıldıkları yerde parçalara ayrılıp ambalâjlanır. Bu parçalar fabrikanın kurulacağı yere taşınır. Sonra orada bir araya getirilir.

Birçok makinanın montajı ayrı bir bilgi ister. Onun için o makinayı sürekli olarak kullanacak ustayla, montaj ustası ayrı kişilerdir.

Sinema tekniğinde de, bir filmin çeşitli sahneleri ayrı ayrı çekildikten sonra, bunlar birleştirilerk eserin bütünü meydana getirilir. Bu işe de «montaj» denir (Bk. Sinema).

MONTANA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 devletten biridir. Kuzeyinde — doğudan batıya — Kanada'nın Saskatchevan, Alberta ve İngiliz Kolombiyası devletleri, batısında A.B.D.'nin Idaho, güneyinde Wyoming, güneydoğusunda Güney Dakota, doğusunda Kuzey Dakota eyaletleri vardır.

Yüzölçümü: 380.706 km²
Nüfusu: 685.000
Başkenti: Helena

Montana dağlık bir ülkedir. Bütün batısı Kayalık Dağlar'la kaplıdır. Kuzeyde 3.180 m'ye, güneyde 3.440 m'ye yükselen yerler vardır. Ülkenin en yüksek yeri, Wyoming sınırına yakın, Granite Tepesi'dir (3.917 m). Missouri nehri Idaho - Wyoming - Montana sınırlarının kesiştikleri bölgeden doğar, ülkeyi baştan başa geçerek Kuzey Dakota'ya girer. Güneyde Wyoming ve Utah sınırı üzerindeki arazi «Millî Park» olarak ayrılmıştır.

Montana'da yıllık yağış ortalaması 40 m. kadardır. Kış ısı ortalaması 0°, yazınki 25° dir. Tipik bitki örtüsü yarı çorak bozkırlar, çalılıklar, çamlıklar, dağ ormanları, kuzeydoğuda çayırlar, tepelerde Alp bitkileridir. Ormanlardan faydalanılır. Sığır ve koyun yetiştirilir. Buğday ekilir, her türlü tarım yapılır. Kömür, linyit, bakır, gümüş, demir, altın çıkarılır. Birçok endüstri kolları gelişmiştir.

Montana nüfus bakımından A.B.D. arasında 41., büyüklük bakımından da, Texas ile California'dan sonra, 3. gelir. Büyüklüğü, Türkiye'nin tam yarısı kadardır. Nüfus yoğunluğu bakımından A.B.D. arasında 47.'dir; km²'ye ancak 2 kişi düşer,

Adı «Mont.» şeklinde kısaltılan Montana, A.B.D.'ne 1889'da üye olmuştur; «Mountain» eyaletlerindendir. Montana'da ancak 1.000 Zenci, bir miktar da Kızılderili vardır. Zenci nüfusu bakımından A.B.D. arasında 49. gelir.

Başkent Helena 25.000 nüfuslu bir şehirdir, Missouri'nin az batısında, Kayalık

Dağları eteklerindedir. Daha kuzeydeki Great Falls (nü. 61.000), en önemli şehirdir.

Üniversite derecesindeki Montana kolejleri şunlardır: 1895'te kurulan Missoula (2.600 öğrenci), Bozeman (2.300 öğrenci), Billings (600 öğrenci), Butte (300), Havre (300), Dillon (300).

MONTE CARLO (Bk. MONAKO)

MONTESQUİEU, Charles de (1689 - 1755)

Montesquieu

Fransa tarihinin en ünlü fikir adamlarından biridir. Eserlerinde Fransız İhtilâli'ni hazırlıyanlardan biri sayılır. Adı Charles-Louis de Secondat'dır, Brède Baronu'dur. Bordeaux yakınlarındaki Brède Şatosu'nda doğdu. Kolej öğrenimini yaptıktan sonra idare hayatına atıldı. 1714'te Bordeaux Parlâmentosu'na müşavir oldu, sonra oraya başkan seçildi. Daha 27 yaşındaydı. Babasından üç yıl sonra amcası da ölünce bütün asîllik unvanlariyle birlikte ailenin serveti de ona geçti. 1717 ile 1721 arasında bilimle uğraştı, bu arada hastalıklara, yankıya, böbrek bezlerinin etkilerine, cisimlerin saydamlığına, gelgite, harekete dair araştırmalar yaptı. Kendisine büyük ün sağlıyan «İran Mektuları»nı da o sırada yazdı. Daha sonra tarih araştırmalarına girişti, bu amaçla Avusturya'yı, İtalya'yı, İsviçre'yi, Holânda'yı dolaştı, uzun zaman İngiltere'de kaldı.

Montesquieu 1734'te «Romalıların Yücelme ve Çökme Sebepleri» adındaki ünlü eserini yazdı. 1748 de asıl büyük eseri olan «Kanunların Ruhu»nu yazdı. Bu kitap, büyük ilgiyle karşılandı. Bu arada, şiddetli hücumlara da uğradı. 1750 de, bu kitabı için bir savunma yazmak zorunda kaldı. Son yıllarında gözleri pek zayıfladığından fazla çalışamadı.

Montesquieu, kırallık idaresine karşı demokratik fikirleri ilk ortaya atan düşünürlerden biridir. Eserinde devlet idaresinde bütün kuvvetlerin temsil edilmesi fikrini ileri sürmüş, sermayenin tek elde toplanmasının önlenmesini, halkın toprak sahibi edilmesini istemiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları: Romalılar'ın Azamet ve İnhitatları (çev. A. Saki, 1916-17); Ruh-ül Kavanin (çev. H. Nâzım, 1920-21).

Hakkındaki eserler: Montesquieu ve Hürriyet Fikri (Ord. Prof. E. Auerbach, 1946); Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri (Dr. C. O. Tütengil, 1956).

MONTEVİDEO

Uruguay'ın başkenti, 1,5 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir. «Montevideo» kelimesi Portekizce'de «Bir dağ görüyorum» anlamına gelir. Bu bölgeye gelen Portekiz gemicilerinden biri körfezin gerisindeki dağı görünce böyle demiş, şehrin adı da bundan kalmıştır.

Montevideo, Rio de la Plata nehrinin meydana getirdiği halicin doğu kıyısında kurulmuştur. Çok güzel bir görünüşü vardır. Şehrin eski mahalleleri küçük bir yarımada üzerindedir. Meclis Binası bu kesimin en önemli yapısıdır. Şehrin yeni gelişen semtleri hızla genişlemektedir. Cumhuriyet Üniversitesi, bakanlık binaları, çiçekli parkları, bahçeleri şehre modern bir hava vermektedir.

Montevideo, millî müzeleri, tiyatroları, konser salonları 16.000 öğrencinin okuduğu üniversitesiyle yalnız Uruguay'ın değil, Güney Amerika'nın da önemli kültür merkezlerindendir. Şehirde et sanayii, konservecilik çok ilerlemiştir. Modern büyük transatlantiklerin bile barınabileceği işlek bir liman olduğu gibi demiryollariyle de iç bölgelere bağlıdır.

MONTEZUMA

Aztekler'den iki Meksika imparatorunun adıdır.

Montezuma I. — Aztek hükümdarlarının 5.'sidir. 1390'da doğdu, 1440'ta imparator İtzkoaltl'ın yerine tahta geçti. 29 yıl sonra 1469'da öldü.

Montezuma II. — 1480'de doğdu, 1502'de amcası İmparator Auitzotl'un yerine tahta geçti. 18 yıl sonra, 1520'de İspanyollar tarafından 40 yaşında öldürüldü. Yerine kardeşi Kuitlahuatzin tahta çıkdıysa da, Aztek İmparatorluğu 9. hükümdar olan II. Montezuma ile son buldu sayılabilir. Ondan sonra Meksika, İspanyollar'ın eline düştü. II. Montezuma'nın oğlu İspanyol zoruyla Katolik oldu, Don Pedro adını, Charles-Quint'den de «Montezuma Kontu» sanını aldı.

MONTGOMERY, Lord (1887 -)

Montgomery

İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü İngiliz komutanlarındandır. Kuzey Afrika'da, Avrupa'da elde ettiği zaferler savaşın kazanılmasında büyük rol oynamıştır.

Montgomery, İrlanda'da Donegal bölgesinde Moville'de doğdu. Babası İngiliz Kilisesi'ne bağlı bir piskopostu. Montgomery, İngiltere'nin ünlü Sandhurst Askerî Akademisi'ne girdi. 1908'de piyade subayı olarak orduya girdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da çarpışmalara katıldı. Savaştan sonra İngiltere, İrlanda, Hindistan ve Ortadoğu'da görev aldı.

İkinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada Montgomery orgeneral olmuştu. Üçüncü Ordu'nun kumandanlığını üzerine aldı, 9 ay Fransa'da savaştı. 1940 mayısında Durkerque baskınında askerlerinin yardımiyle hayatını zar zor kurtarabildi. Bundan sonra Güneydoğu İngiltere'nin savunmasını üzerine aldı.

Montgomery 1942'de Kuzey Afrika'da Sekizinci Ordu'nun komutanı olan Sir Harold Alexander'in yanına yardımcı gönderildi. Kısa bir süre sonra da onun yerine geçti, oradaki Müttefik birliklerini kısa zamanda mükemmel teçhiz edilmiş, savaşa hazır birlikler haline getirmeyi başardı. 1942 sonbaharında, emrindeki birliklerle Alman Mareşalı Rommel'i Kuzey Afrika'da El-Âlemeyn Savaşı'nda ağır bir bozguna uğrattı. Ondan sonra Almanlar Afrika'dan çekilmeye başladılar. Afrika seferinden sonra sıra Fransa'ya gelmişti. Fransa'nın Alman işgalinden kurtarılması için plân hazırlanırken Montgomery' nin bilgisinden faydalanıldı. Bu arada General Montgomery de Mareşal oldu. 1944 haziranında Normandiya'ya çıkan İngiliz birliklerinin komutanı Montgomery'ydi. Almanya teslim oluncaya kadar Montgomery İngiliz birliklerinin komutanlığında kaldı. Kendisine lordluk verildi. Daha sonra da birkaç ay Almanya'da İşgal Kuvvetleri Komutanı olarak bulundu. Nato Başkomutan yardımcılığından sonra, 1948'de Batı Avrupa Birliği başkomutanlar konseyinin değişmez üyesi oldu. Son yıllarda yazdığı hâtıraları, tek cepheli bir görüşü olmakla birlikte, büyük ilgi uyandırmıştır.

MONTREAL

Kanada'nın en büyük şehri, en önemli endüstri, ulaşım merkezidir. Nüfusu 2,5 milyona yakındır. Montreal aynı zamanda dünyada, Paris'ten sonra, halkının Fransızca konuştuğu ikinci büyük şehirdir.

Montreal, Montreal Adası'nda, Saint Lawrence ile Ottowa nehirlerinin kesiştiği yerde kurulmuştur. Geniş bir akarsu olan Saint Lawrence nehri üzerinde bulunan limanının mükemmelliğinden dolayı, Kanada'nın en önemli, Kuzey Amerika'nın ise, New York'tan sonra gelmek üzere, ikinci önemli liman şehridir.

Montreal «eski şehir», «yeni şehir» olmak üzere iki bölüme ayrılır. Tarihî bir şehir olan eski bölüm, Fransız şehirlerini hatırlatacak özelliktedir. Montreal'da yaşıyan halkın çoğu Fransız asıllıdır. Nüfusun onda ikisi İngiliz, geri kalanı ise değişik milliyetlerdendir.

Montreal'de eğitim çok ileri bir durumdadır. Montreal Üniversitesi, Fransızca öğretim yapan en büyük Kanada Üniversitesi; Mc Gill Üniversitesi de bütün dünyaca ünlü olan bir tıp okuludur.

Montreal, şehrin yakınlarında bulunan çavlanların, özellikle Shawnigan Çavlanı'nın sağladığı elektrik enerjisi sayesinde Kanada'nın en büyük endüstri şehri olmuştur. Burada, 200.000 işçi çalıştıran 4.500 endüstri kurumu bulunmaktadır. Bunlar arasında başlıcaları, elektrik malzemesi, demiryolu, tütün, maden, özellikle bakır, gemi yapımı, bira, ayakabı, bisküvit, petrol, konfeksiyon endüstrileridir.

MORA

Yunanistan'ın güneyinde büyük bir yarımadadır. Korent Kanalı açıldığından beri karadan ayrılmış, bir ada durumuna gelmiştir. Kuzeyde batıdan doğuya Patras, Korent, Egin Körfezleri ile Yunanistan'dan ayrılır. Korent Kanalı, bu son iki körfezi birleştirmiştir. Mora güneydoğusundaki Girit'e 100 km. uzaklıktadır. Yunanlılar Mora'ya «Pelopones» derler. Yüzölçümü: 21.643 km²; nüfusu: 1.290. 000; başkenti Patras'tır.

Mora Yarımadası çok dağlıktır. Ancak kuzeybatıda az genişçe ovalar görülür. Kuzeyde 2.375, güneyde 2.400 metreye yükselen tepeler vardır. Gallo, Matapan, Maliya Burunları güneye doğru uzanır. Bu burunların yaptığı küçük yarımadaların arasında batıda Messeniya, doğuda Lakoniya Körfezleri vardır. Ku-

zeydoğuya doğru uzanan parçası Naupliya Körfezi'ni meydana getirir. Bu parçanın doğusunda Hydra Adası vardır. Egin Körfezi'nde, Mora ile Attika Yarımadası arasında Salamin adası bulunur. Bu adaların adı İlkçağ tarihinde çok geçer. Mora'da Akdeniz iklimi vardır, yarımadanın bağları, zeytinlikleri pek ünlüdür. Patras'ta dokumacılık kurulmuştur.

Başkent Patras, kuzeyde, Patras ve Korent körfezleri arasında bir limandır; Yunanistan'ın 3. şehridir. Nüfusu 106.000'dir. 47.000 nüfuslu Kalamata, güneyde Messenia Körfezi üzerindedir. 24.000 nüfuslu Pyrgos, Yunan Denizi'ne yakın yani batıdadır. Korinthos, aynı adı taşıyan kanalın üzerinde 22.000 nüfuslu bir şehirdir. Tripolis (nü. 22.000), güneyde Sparta (nü. 13.000), az çok önemli diğer kasabalar arasındadır.

Mora, Attika ve Makedonya'dan sonra Yunan eyaletlerinin en nüfuslusu, en genişidir. Km^2'ye 59 kişi düşer. Deniz ticareti, balıkçılık çok canlıdır.

Tarihte Mora

Mora'nın çok eski bir tarihi vardı. İlkçağ'da yarımadanın en büyük bölümü Spartalılar'daydı. M. Ö. 431'den 404'e kadar aralıklı olarak 27 yıl süren Pelopones Savaşları, Sparta ile Atina arasında Yunanistan'da üstünlük dâvasından çıkmıştır (Bk. Pelopones Savaşları). M. Ö. 338'de Makedonyalılar, bütün Yunanistan'ı, bu arada Mora'yı aldılar. M.Ö. 146'da ülkeyi Romalılar ele geçirdiler. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca, Mora, Balkanlar gibi, Bizans'ın payına düştü (M. S. 395). Bundan sonra ülke, 1205'e kadar Bizans'ın elinde kaldı.

1205'te Mora'da Fransızlar bir prenslik kurdular; «Pelopones» adını da «Morée» olarak değiştirdiler ki, dilimizdeki «Mora», buradan gelir. Bu Fransız devleti 1268'de Napoli kırallığına tâbi oldu, 1378'de devletin 4. hanedanı Hainaut'lar da iktidardan düştü, Bizans Mora'yı yeniden ele geçirdi. XIV. yüzyılın başlarında Aydınoğlu Umur Bey, Mora'ya denizden akınlar yaptı, 1390'da, Yıldırım Sultan Bayezit tahta geçer geçmez, Osmanlı Türkleri Mora'ya girdiler, yarımadadaki Bizans prensliklerine egemenliklerini tanıttılar. Üç çeyrek yüzyıl sonra Fâtih, bu Bizans prensliklerini ortadan kaldırdı, Mora'yı bir sancak (vilâyet) halinde, merkezi Sofya'da bulunan Rumeli Beylerbeyliği'ne (eyaletine) bağladı. 1699 Karlofça Antlaşması ile Mora, Venedik'e bırakıldıysa da, 16 yıl sonra, 1715'te, Sadrâzam Şehit Damat Ali Paşa tarafından geri alındı.

1821'de Mora'da Yunan İhtilâli patlak verdi. İhtilâl Kavalalı İbrahim Paşa tarafından bastırılmışken, Rusya, İngiltere, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu Mora ile civarında küçük bir Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımaya mecbur ettiler (Bk. Mahmut II).

MORATORYOM

Savaş, iktisadi buhran gibi durumlarda, piyasanın alt üst olmasını, iflâsları önlemek için, borçların vâdelerinde ödenmesi mecburiyeti üç ay, altı ay, bir yıl, hattâ bazan müddetsiz olarak geri bırakılır. Buna «moratoryom» denir.

Moratoryomun müddeti, ne gibi borçların istisna edildiği, daha başka şartları özel kanunla belirtilir. Moratoryom, aylıklara, işçi ücretlerine, geçimle ilgili istihkaklara tesir etmez. Anayasaların müsait olduğu memleketlerde, moratoryomu hükümetler de ilân edebilirler. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu kısmi bir moratoryom ilân etmişti.

MORE, Sir Thomas (1478 - 1535)

Thomas More

Tanınmış bir İngiliz yazarı ve siyaset adamıdır. İdeal devlet şeklini tarif eden «Utopia» adındaki eseriyle ün kazanmıştır. Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1504'te parlâmentoya girdi, Kıral VII. Henry'yle ailesine maddi yardımda bulunulması teklifine muhalefet ettiği için kıralla arası açıldı, milletvekilliğinden istifa etmek zorunda kaldı.

VIII. Henry tahta çıktıktan sonra Thomas More da yeniden siyasi hayata döndü. 1529'da Adalet Bakanı oldu. Dinine son derece bağlı koyu bir katolikti. VIII. Henry, karısından boşanmak isteyip de Papa'yla arası açılınca o da görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Kıral, İngiliz Kilisesi'ni Roma Kilisesi'nden ayırıp bağımsız bir hale getirmek istiyordu. Bunun için hazırlanan kanun teklifini, daha başka teklifleri More imzalamak istemedi. Bu yüzden memleketine ihanet suçundan sanık olarak mahkemeye verildi, 1535'te başı kesilerek öldürüldü. O yıl Roma Katolik Kilisesi Sir Thomas More'u, dini uğrunda hayatını feda ettiği için, «Aziz» ilân etti.

Thomas More «Utopia» (Hayal Ülkesi) adındaki eserinde, toplumun o günkü kurumlarını acı bir dille kınamış, bütün yurttaşlar arasında eşitlik kurulmasını gözeten bir devlet şekli ileri sürmüştür.

MORFİN

Haşhaştan çıkarılan, beyaz billûrlar halinde bir cisimdir. Kimya bakımından bir «alkoloit»tir. İlk defa 1804'te Alman kimyacısı Sertürner tarafından elde edilmiştir. 1927'de yapı formülü bulunmuşsa da halen tam bir bireşimi (sentezi) yapılamamıştır. Morfin 155°'de erir, suda ancak 1/120 oranında çözünür.

Morfin uyuşturucu bir maddedir. Hekimlikte şiddetli sancıları, nefes darlığını, öksürüğü dindirmek için ilâç olarak belirli miktarlarda kullanılır. Morfin hastaya, çoğunlukla, suda erimiş halde, iğne yapılarak verilir. Ağızdan, ya da fitil şeklinde, makattan verildiği de olur.

Morfinomanlık

Morfin, sancıları dindirerek, vücuda tatlı bir rahatlık verir. Bundan dolayı, hastada bir alışkanlık doğurabilir. Bu tehlikeli alışkanlığa «morfinomanlık» denir.

Morfin vücutta bir rahatlık yarattığı gibi, beyinde hayal kurma kudretini de artırır. Morfine alışmış olanlar bu hafif sarhoşluk halini sık sık ararlar. Bu durum bir tutku haline gelir. Morfinomanlar alıştıkları bu zehiri elde edebilmek için her çareye başvururlar. Öte yandan, morfinin etkisiyle, günden güne zayıflarlar, renkleri sararıp solar, kalblerinde sıkıntılar, çarpıntılar duyarlar. Bu düşkün hallerinde, gizliden gizliye elde ettikleri morfini, hiçbir temizlik şartı gözetmeden, kirli, pis şırıngalarla vücutlarına iğne yaptırdıkları için bacaklarında, kollarında cerahatli çıbanlar da çıkar.

Vücudun alışkanlığı arttıkça morfinoman daha çok miktarda morfin almak ihtiyacını duyar. Böylece, gittikçe bir deri bir kemik haline gelir. Bu arada her hangi bir mikroplu hastalık onu kolayca ölüme sürükler.

Morfin alışkanlığını tedavi etmek için hastayı bir sağlıkevinde sıkı bir kontrol altına almak ister. Hastaya çeşitli yatıştırıcı ilâçlar verilir, böylece morfini unutması sağlanır.

MORFOLOJİ [Şekilbilim]

Ayrı ayrı organların yapılarını, biçimlerini, bu biçimlerle görevleri arasındaki ilgileri inceliyen bilim dalıdır.

Dilbilimde (lengüistikte) kelimelerin dış yapı bakımından geçirdiği değişiklerle uğraşan dala «morfoloji» denir. Bir kelime nasıl doğmuştur? Yüzyıllar içinde ne gibi değişmelere uğramıştır? Kökü, türemişleriyle nasıl bir aile meydana getirmiştir? Çekim şekilleri nelerdir? Bütün bunları morfoloji araştırır.

Felsefede «morfoloji», daha çok, görünüşlerle uğraşır, biçimler üzerine ileri sürülen kuramları inceler. Biyolojide hayvan, bitki cinslerinin birbirlerine göre ayırıcı özelliklerini, dış görünüşlerini sınıflandıran kola da «morfoloji» denir.

Coğrafyada morfoloji, yeryüzü şekillerini inceler. Fizikî coğrafyanın bir koludur. Son yıllarda daha çok «jeomorfoloji» adiyle anılmaya başlanmıştır.

MORG

Adliyece, ölüm sebebi araştırılan bir ölünün, üzerinde incelemeler yapıldığı yere «morg» denir.

Adlî soruşturma ve araştırmalarda bir hekimin yardımı olmaksızın çözülemiyen birçok olaylarla karşılaşılır; bunların tıp yönünden incelenmesi gerekir. Bu türlü olayları inceliyen bilim kolu «adlî tıp»tır.

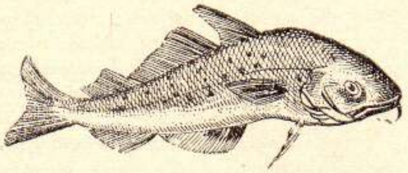
Adlî tıbbı uğraştıran olaylar arasında, cesedin incelenmesi, ölümün ne zaman olduğu, neden ileri geldiği, ölüm nevileri (soğuktan, sıcaktan, elektrikten ölme, boğulma, zehirlenme gibi hususlar) önemli bir yer tutar. Bu türlü incelemelerin yapılması, kimlikleri bilinmiyen ölülerin tanınması için cesetlerin getirildiği yer de «morg»dur.

Bizde, 6119 sayılı kanun hükümlerine göre kurulmuş olan Adlî Tıp Müessesesinde: a) Adlî Tıp Meclisi; b) Morg; c) Müşahedehane; ç) Kimyevî tahliller; d) Fizik inceleme'eri kısımları bulunur.

Adlî Tıp Müessesesi. — Mahkemelerle sorgu yargıçları, Cumhuriyet savcıları tarafından adlî tıpla ilgili olarak sorulacak konular üzerinde ilmî ve fennî mütalâalarını bildirir.

Adlî Tıp Meclisi. — İki adlî tıp uzmanı, iç hastalıkları, kadın-doğum, akıl-sinir hastalık-

larında uzman birer hekimle, cerrahi, patolojik anatomi, tıbbi kimya veya kimya alanında birer uzmandan kurulur. Adlî Tıp Müessesesi Başkanı, bu meclise de başkanlık eder.

Morina balığı

MORİNA

Soğuk denizlerde yaşıyan büyük bir balıktır. Boyu çitari cinsinden olan bu balığın boyu 1,5 m.'yi bulur. Okyanusların 1.300 m.'den daha derin yerlerinde yaşar; kış başında sıcak su akıntılarının bulunduğu bölgelere yaklaşır, yaz başlarında kalabalık sürüler halinde, suyun yüzüne doğru çıkarlar.

Morina, gerek eti, gerekse sağladığı ham maddeler bakımından balıkçılıkta önemli bir yeri vardır. Karaciğerinden elde edilen «balık yağı» kansızlığa, zayıflığa karşı ilâç olarak kullanılır.

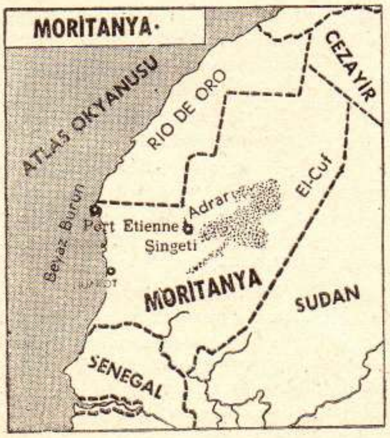
Balık Yağı

Balık yağı vitamin bakımından çok zengindir. Bu yağı elde etmek için, iyice temizlenmiş morina karaciğerleri bir kaba konulup, 60°'de birkaç saat ısıtılır. Sonra süzülür. Balık yağında, vitaminlerden başka çeşitli tuzlar, fosfor, iyot, brom alkoloitler bulunur. Bu maddelerin sıcaklığın etkisiyle ölmemeleri için, ısıtma esnasında ısının fazla yükselmemesine dikkat edilir.

Batı Afrika'da Bir Müslüman Devleti

MORİTANYA

MORİTANYA, Batı Afrika'da bir Müslüman devletidir. Kuzeybatısında Rio de Oro (İspanyol Sahrası), kuzeyinde Cezayir (Büyük Sahra), doğusunda Mali (Batı Sudan), güneyinde Senegal, güneybatısında Atlas Okyanusu ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 943.000 km²

Nüfusu: 690.000

Başkenti: Nuakot

Moritanya'nın geniş kıyı şeridinde büyük bir ova uzanır, içerilerde az yükselen bir yayla vardır, daha içeride Büyük Sahra'nın doğu ucu olan büyük bir çöl (El-Cûf) bulunur. Güneyde Senegal ırmağı, Senegal'le sınır çizer. Başka önemli akarsu yoktur. Yengeç Dönencesi, ülkenin kuzeyinden geçer. Yıllık yağış ortalaması 20 sm. kadar, çölde ise pek azdır. Dünyanın en az yağmur alan bölgelerinden biri burasıdır. Kış ısı ortalaması 18°, yazınki 29°'dir. Tipik bitki örtüsü yarı çorak yerler ve çöllerdir. En güneybatı ucunda savanalar vardır.

Moritanya'da ahalinin çoğu göçebedir. Kara ve deniz avı, hayvancılık, hurma ile geçinirler. Demir ve tuz çıkarılır. Demiryolu yoktur. Bir kervan yolu Senegal'den gelir; ülkenin batısından, daha sonra Cezayir'den geçip Fas'a girer. En kuzeyde İspanyol Sahrası sınırına yakın Beyaz Burun üzerinde Port Etienne liman kasabası vardır. Başkent 10.000 nüfuslu Nuakot, Atlas Okyanusu üzerindedir; 1958'de kurulmuştur. Ülkede şehir yoktur; kasabalar bile azdır.

Moritanya'da km²'ye 1 kişi bile düşmez. Nüfus bakımından dünyanın 117. devletidir. Ancak 1.000 Avrupalı (Fransız) vardır. Ahalinin hepsi Müslüman'dır. Ülkede Berberiler esas kitleyi teşkil ederse de, bunlar dil bakımından Araplaşmaktadır. Arapça resmî dildir. Berberî-Araplar dışında 30.000 kadar Sudan Zencisi, 30.000 kadar Gine topluluğundan Pöl (Fulbe) Zencisi, 50.000'den fazla da Zenci - Berberî - Arap melezi vardır.

Moritanya'da eğitim, öğrenim yok gibidir, Kuran dersleri verilir. Ülke XX. yüzyıl başlarında Fransızlar'ın eline geçmişti, Fransız Batı Afrikası'nı teşkil eden 8 sömürgeden biriydi. 28 kasım 1960'ta bağımsız oldu. Resmî adı «Moritanya İslâm Cumhuriyeti»dir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Moritanya bayrağında yeşil üzerine sarı büyük bir ayla beş köşeli bir yıldız vardır.

MORMONLAR

Amerika'da kurulmuş bir Hıristiyan mezhebinden olanlara «Mormonlar» denir. Mezhebin asıl adı «Latter-Day Saints» (Son Gün Azizleri)dir.

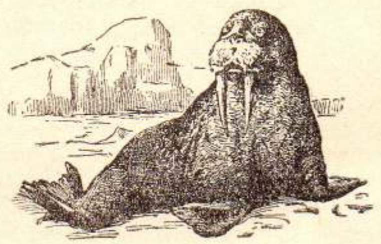
Bu mezhep 1830'da Joseph Smith (1805 - 1844) tarafından kurulmuştur. Söylendiğine göre, J o s e p h Smith'e 14 yaşındayken vahiy gelmiş, «Mormon Kitabı» ilham edilmiştir. Kilise resmen 1830'da 6 üye ile kurulmuştur.

Mormon mezhebinin kurucusu Joseph Smith

Mezhebin ilk kuruluşu sırasında Mormonlar büyük güçlüklerle karşılaşmış, yerlerini, yurtlarını bırakıp gitmek zorunda kalmışlardı. Zamanla kuvvetlenen Mormonlar dünyanın bazı yerlerinde misyoner teşkilâtı bile kurdular. Bugün mezhep mensuplarının sayısı 500.000 kadardır.

Mormon mezhebi maddeci bir görüşe dayanır. Bu arada, çokevliliğe (erkeklerin de, kadınların da birden fazla kişiyle evlenebilmelerine) müsaade eder. Mezhebin en çok bu yanı Amerika'da şiddetli tepki yaratmış, 1882'de Amerikan hükümeti bu kuralın uygulanmasını kanunla yasak etmiştir.

Mors

MORS

Soğuk denizlerde yaşıyan büyük bir memeli hayvandır. Yüzgeçayaklı memelilerden olan bu hayvanın boyu çoğunlukla 4-5 m. kadardır, 7 m. olanları da görülür. Morsun yüzgeç biçimindeki kolları, bacakları çok kısadır. Erkeklerinin üst köpekdişleri kalın ve çok uzundur, ağızlarından aşağıya doğru sarkar. Hayvan bunları silâh olarak kullanır. Morslar deniz hayvanlarını yiyerek beslenirler.

Morsun vücudu sık, kalın tüylerle örtülüdür. Eskimolar morsları derisi, yağı, dişleri için avlarlar. Sürüler halinde yaşıyan morslar cesur hayvanlardır. Bazan ikisi, üçü bir araya gelerek balıkçı kayıklarını devirirler.

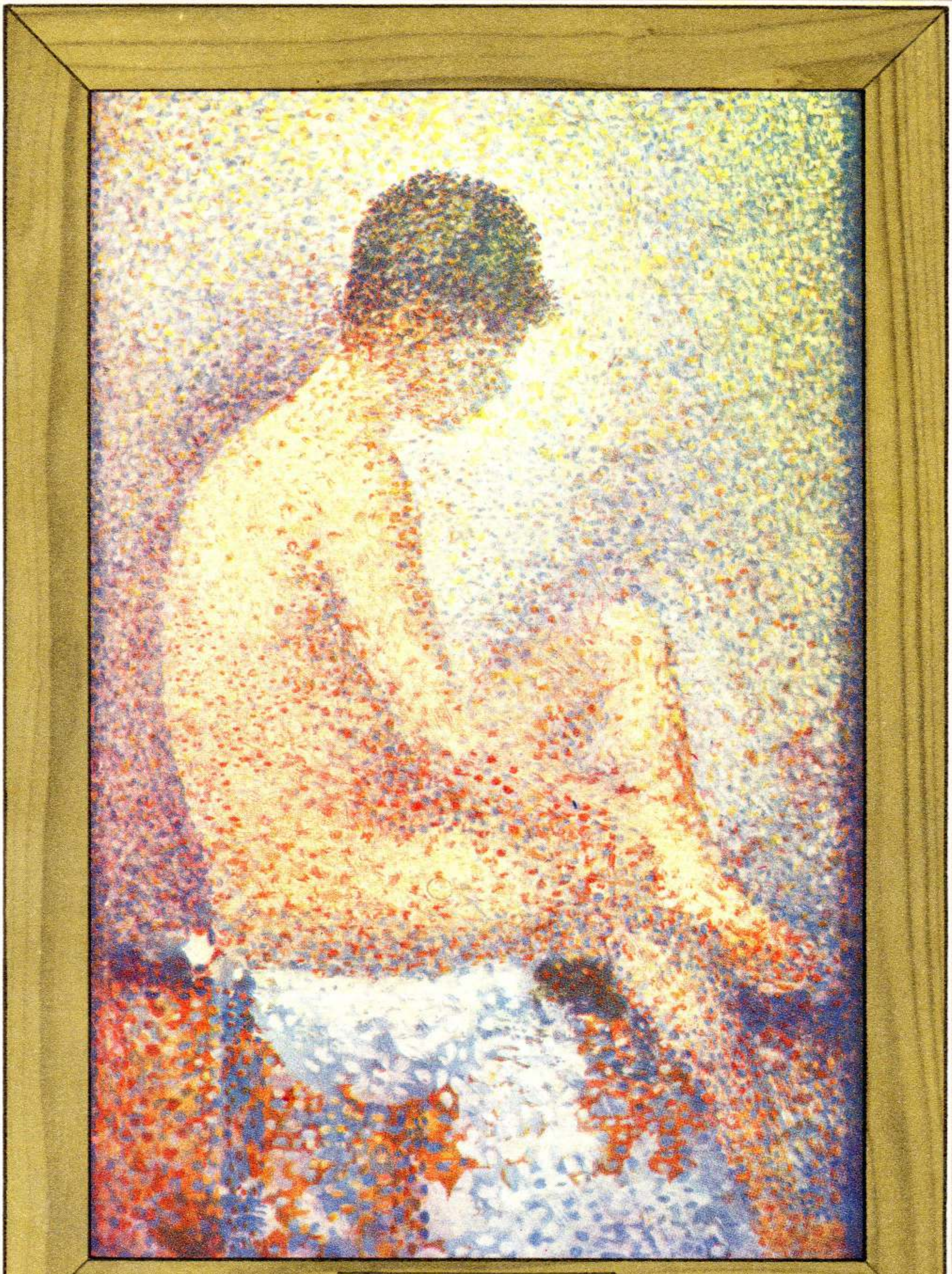
MORSE, Samuel (1791 - 1872)

Telgrafı icat eden Amerikalı fizik bilginidir. Charleston'da doğdu. Phillips Akademisi'nde, Yale Üniversitesi'nde okudu. Zeki, ağır başlı bir çocuktu. Fizik ve kimya derslerine çok ilgi gösteriyorsa da sanata da âşıktı.

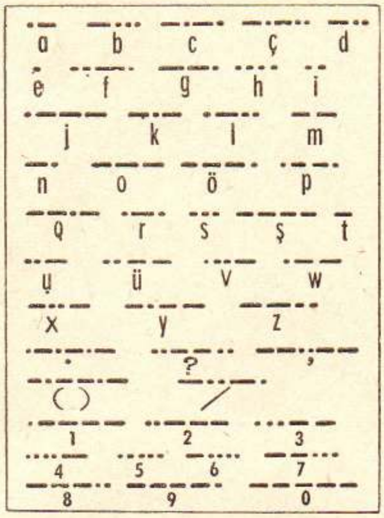

S. Morse

Morse, 1832'de bir Avrupa gezisinden dönerken vapurda, yol arkadaşlarının elektrikten bahsettiklerini duyarak kulak kabarttı. Onun da elektrik konusunda kendine göre birtakım fikirleri vardı, elektrik vasıtasiyle uzaklara haber iletilebileceğini düşünüyordu. Morse, seyahat boyunca bu düşüncelerini gerçekleştirmek için krokiler çizdi, formüller yazdı. Amerika'ya dönünce New Haven'de küçük bir dükkâna kapanıp çalışmaya başladı. Yıllarca yarı aç bir hayat sürdü. 1837'de icadı tamamlanmıştı. «Elektromagnetik Telgraf» adını koyduğu bu icadının ihtira beratını almak için müracaat etti. İş adamları Morse'un icadını kullanışsız bulmuşlardı. Morse, icadını kabul ettirebilmek için İngiltere'ye, Fransa'ya, Rusya'ya gitti. Her tarafta kapılar yüzüne kapanıyordu. En sonunda, büyük gayretler sarfederek, 1843'te Amerikan Kongresi'nden 30.000 dolârlık bir yardım sağlıyabildi. Bu parayla Washington'la Baltimore arasında bir

"OTURAN MODEL"
G. Seurat

Mors alfabesi

telgraf hattı kurdu. 1844 mayısında bu hattan ilk telgraf başarıyla gönderildi.

Morse'un bulduğu telgraf işaretleri de onun adiyle anılır, bugün de telgrafçılıkta bu alfabe kullanılır.

Mors Alfabesi

Telgraf tekniğinde, haberlerin bir yerden başka bir yere iletilmesinde kullanılan işaretler sistemidir. Morse (mors) Alfabesi noktalarla çizgilerden ibarettir. Bu noktaların, çizgilerin yan yana dizilmesiyle alfabenin bütün harfleri elde edilir. Meselâ, bir nokta bir çizgi (. —) A demektir. Böylece, bütün harfler, bütün noktalamalar için noktalardan, çizgilerden meydana gelen işaretler vardır.

Telgrafı çekecek olan memur, «maniple» adı verilen bir anahtara ya uzun, ya da kısa olarak basar. Telgrafın alındığı yerde kâğıt bir şerit dönmekte, karşısında da bir kalem bulunmaktadır. Telgrafı çeken uzun basınca, kalem bu kâğıt üzerine çizgi, kısa basınca da nokta çizer. Böylece haber bir yerden başka bir yere iletilmiş olur (Bk. Telgraf).

Telgraf çeken ve alan memurlar Morse Alfabesini ezbere bilirler, hattâ kâğıda bakmadan maniplenin çıkardığı sesten bile cümleleri okuyabilirler. İyi bir telgrafçı dakikada 120 harfi kolayca gönderebilir ve aynı şekilde de alır.

MORYALAR

Hindistan'ın ilk imparatorluk hanedanıdır. Bu hanedan M. Ö. 321'den 184'e kadar 137 yıl sürmüş, Pataliputra'yı (şimdiki Patna şehrini) başkent yapmıştır. Hindistan'ın gerçek tarihi bu hanedanla başlar; daha eski zamanlar, efsane devridir.

Hanedanın kurucusu Çandragupta'dır (M. Ö. 321-297). Yerine oğlu Bindüsâra (M. Ö. 297-274), bunun yerine de oğlu Asoka (M.Ö. 274-236) geçti. Asoka'nın 38 yıllık saltanatı, imparatorluğun şaşaa devridir. Asoka'nın oğulları devrinde parçalanan devlet, son imparator olan Asoka'nın yeğeni Brhadrata'nın M.Ö. 184'te öldürülmesiyle son buldu, Hindistan'ın ikinci imparatorluk hanedanı olan Sungalar (M. Ö. 184-72) yılları arasında iktidarda kaldı.

MOSKOVA

Sovyetler Birliği'nin başkenti ve en büyük şehridir. Rusya'nın Avrupa'daki topraklarında 7 milyon nüfuslu büyük, tarihî bir şehirdir. Leningrad'ın 643 km. güneyinde, Oka nehrinin bir kolu olan Moskova nehri kıyılarında kurulmuştur. Rusya'nın Avrupa bölümündeki başlıca üç akarsuyu olan Volga, Don, Dinyestr nehirleri Moskova topraklarından çıkar.

Moskova, Rusya'nın tarihî başkentidir. 24 mayıs 1571'de Osmanlı-Kırım ordusu şehre girmiş, Türk ordusuna komuta eden Devlet Giray Han bu sebeple tarihe «Taht-Alan» unvanı ile geçmiştir. 1591'de Devlet Giray'ın oğlu Gazi Giray Han da Moskova'ya gelmiştir. Demirbaş Şarl, şehri alamadı. Napoléon 1812'de buna muvaffak oldu. II. Dünya Savaşı'nda 1941'de Almanlar'ın uzun kuşatması da şehri düşüremedi. Moskova bunlardan başka istilâ görmedi.

1703'te Çar Deli Petro, ülkenin başkentini bugün Leningrad olarak tanınan Petersburg'a almıştı, 1917 Rus İhtilâli'nde Moskova yeniden ülkenin başkenti oldu. Bundan sonra yeni Sovyet hükümeti şehrin baştan başa onarılması için harekete geçti, bu konuda plânlar hazırlattı. Böylece, Moskova'da birçok yeni yollar, bulvarlar açıldı; modern yapılar, oteller, parklar, apartmanlar, müzeler yapıldı.

Moskova, Londra, New York, Paris gibi büyük Batı şehirlerinden oldukça farklıdır. Bu büyük şehirler, çeşitli ırklardan, inançlardan kimselerin yaşadığı yerler olarak uluslararası bir özellik taşıdıkları halde, Moskova tam bir Rus şehridir, çünkü Rusya'da 1917'de kurulan komünizm idaresi, uzun bir süre, yabancıların bu şehre gelmesini yasak etmişti.

Moskova'nın merkezinde, Moskova nehrine yukarıdan bakan bir tepe üzerinde kurulmuş, sûrlarla çevrili Kremlin Sarayı bulunur. Sovyet hükümetinin de idare merkezi olan Kremlin'de, Moskova'nın en geniş 12 bulvarı birleşir. Şehrin dışında bir çam ormanı vardır. Bu ormanın da gerisinde birçok küçük ticaret, endüstri semtleri bulunur. Moskova'nın ünlü binalarından çoğu Kremlin civarında toplanmıştır. Bunların arasında en önemlileri, Lenin'in mezarı; 1679'da tamamlanmış olan; bugün bir müze olarak kullanılan Basil Kilisesi; şimdi Sovyet sendikalarının idare merkezi olan, eskiden Asiller Sarayı olarak yaptırılmış bina; Tarih Müzesi; Opera Binası; Lenin Müzesi; Devlet Konservatuvarı; Tretyakov Galerisi; Modern Batı Sanatları Müzesi; Çin, Japon, İran, Türk, Hint sanat eserlerinden meydana gelmiş koleksiyonların bulunduğu Doğu Medeniyeti Müzesi; Rusya'daki ilk üniversite olan, 1700'de kurulan Moskova Üniversitesi; Sovyetler Birliği'nin en yüksek bilim kurumu olan Bilimler Akademisi'dir.

Moskova'da gelişmiş çeşitli endüstriler vardır. Bunlardan, dokuma, çelik, otomobil, elektrik malzemesi endüstrileri en başta gelir.

MOTİF

Sanat eserlerinde, bir eserin kendi başlarına ayrı ayrı birer varlık olan unsurlarına «motif» denir.

Resimde, bezeme işlerinde bir hayvan, bir bitki şekli «tabiattan alınmış» birer motiftir. Müzikte bir parçanın ayrı ayrı melodileri o eserin motiflerini teşkil eder.

1700'de kurulan Moskova Üniversitesi

Moskova'da ana caddelerden birinin kuşbakışı görünüşü

Büyük Bir Enerji Kaynağı: MOTOR

MOTOR, ısı, elektrik vs. gibi her hangi bir enerjiyi mekanik enerjiye çeviren makinadır.

Isı enerjisini mekanik enerjiye çeviren motorlar ikiye ayrılır: 1) İçten yanmalı motorlar; 2) Dıştan yanmalı motorlar.

Bu motorlar, ayrıca, yapılış özelliklerine göre de 1) pistonlu, 2) rotasyonel olarak da ayrılabilirler.

Motorun Gelişimi

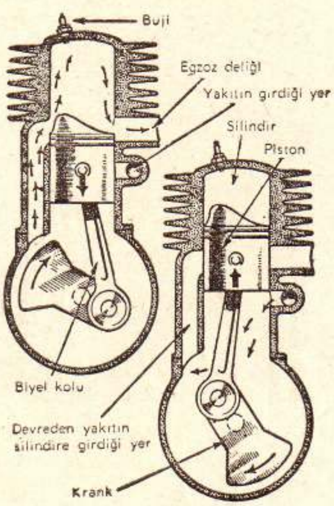
XVII. yüzyılda barutu makinalarda yakarak iş elde etmek için yapılan deneyler, XVIII. yüzyılda kömürün yanmasından çıkan ısıdan buhar elde etmeye, buharla çalışan makinalarla da iş elde edilmesine yol açmıştır. Yanmadan meydana gelen kızgın gazların enerjisinden ilk defa 1860'ta Lenoir'ın «gaz makinası»nda iş elde edilmiştir. Bu makinalarda elde edilen iş, ısı enerjisinin ancak %3-4'ü kadardı.

1867-68'de Otto ile Langen «serbes pistonlu» motorlarını geliştirdiler; böylece, verim %10'a yaklaştı. Dikey oturtulan bir silindir içinde hareket eden pistonla gaz emiliyor, bu gaz pistonun içinde yakılıyordu. Yanmış gazların genişlemesiyle piston yukarı itiliyor, yukarıdaki piston yerçekimiyle eski yerine gelirken yeniden gaz emiliyordu. Böylece, pistonun gidip gelmesiyle (aşağı yukarı hareketiyle) elde edilen hareket, piston koluna bağlı bir «kramayer dişlisi» ile dönen bir harekete çevriliyordu.

Daha sonra, 1876'ya doğru, önemli bir gelişme oldu, silindir içine emilen gaz karışımının sıkıştırılması ile verim %10-12'ye yükseldi, dört zamanlı motorun esası kuruldu. Sıkıştırma oranı ancak %2,5'tu. Bu sıkıştırma oranı daha da artırılınca yakıt sarfiyatı önemli ölçüde azaldı, verim %20-26'ya yükseldi (1894). Bu tarihten sonra motorlarda akaryakıt kullanma işi gelişti, Rudolf Diesel'in kendi adı ile anılan motoru (dizel motorunu) keşfi ile %40'ın üstünde verimi olan motor yapıldı.

Son yıllarda, motorların piston-krank mekanizmalarının mahzurlarını ortadan kaldıran «Wankel motoru» geliştirilmiştir.

2 ZAMANLI MOTOR

İKİ ZAMANLI MOTORLARDA PİSTONUN ÇALIŞMASI: Soldaki şekil pistonu «birinci zaman»ın sonuna yakın bir devrede gösteriyor. Bir yandan yakıt silindire emilirken bir yandan da yanmış gazlar dışarı atılmaktadır. Sağda görülen «ikinci zaman»da ise yakıt ve egzoz delikleri kapalıdır. Öte yandan, pistonun altına yeni yakıt dolmaktadır. Silindirin ucunda sıkışan karışım patlayınca ikinci zaman tamamlanmış olur.

İçten Yanmalı Motorlar

İçten yanmalı motorlar «benzin motorları», «Diesel motorları», «Wankel motorları»dır.

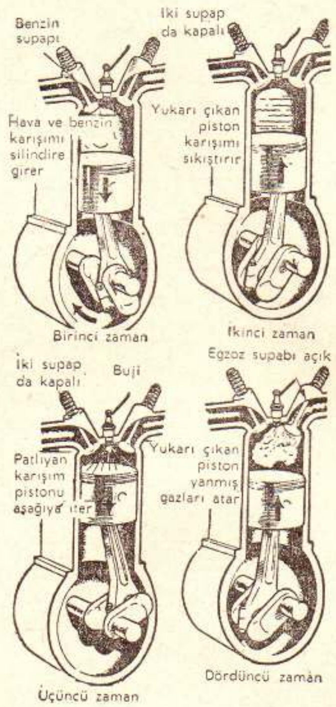
Benzin Motorları. — Bu motorların esası bir silindirle, bu silindir içinde ileri-geri serbesçe hareket edebilen bir pistondan ibarettir. Pistonun bir yanına «piston kolu» adı verilen bir çubuk eklemli olarak bağlanmıştır. Piston kolunun öbür ucu «krank-biyel mekanizması» adı verilen bir düzene bağlanır. Bu düzenin ödevi pistonun ileri-geri hareketini dönme hareketine çevirmektir. Bu tertibin ortasında ise dönme hareketini alacağımız mil bulunur. Meselâ otomobilde tekerlekleri döndüren bu mildir.

Benzin motorları genel olarak «iki zamanlı motor» ve «dört zamanlı motor» olarak ikiye ayrılırlar.

Dört Zamanlı Motorun Çalışması. — Silindirin üstünde iki tane delik vardır. Bu delikler «supap» denen yaylı kapaklarla kapatılmışlardır. Bunları, belli zamanlarda açıp kapıyan bir mekanizma vardır. Silindirin üstünde bunlardan başka bir araç daha bulunur. «Buji» adı verilen bu araç bir akümülâtöre bağlıdır. Bu akümülâtörden aldığı elektrik akımiyle silindir içinde zaman zaman kıvılcım doğurur.

Pistonun silindir içinde yukarıdan aşağı doğru indiğini düşünelim. Bu sırada supaplardan biri açılır; silindirin içine benzin-hava karışımı dolar. Bu karışımı hazırlıyan ve silindir içine püskürten araca «karbüratör» denir. Pistonun silindir içinde indiği en alçak noktaya «ölü nokta» denir. Bundan sonra piston gene yukarı çıkmaya başlar. Bu sırada silindir içindeki benzin-hava karışımı sıkışır. Bu sıkışma sonunda, dışardan kumandayla bujiye elektrik akımı verilir. Buji kıvılcım çıkarır. Kıvılcım benzin-hava karışımını tutuşturur. Yanıcı gazların patlayıcı hacımları genişliyeceği için benzin-hava karışımının da hacmı genişler. Bu genişlemeden doğan kuvvetle piston aşağı itilir. Motorun asıl iş yaptığı zaman budur. Piston gene alt ölü noktaya kadar iner ve yukarı çıkmaya başlar. Şimdi pistonun üstünde yanmış gazın artıkları vardır. Silindirin üstünde bulunan ikinci delik açılır. Yanmış gazlar dışarı atılır. Bu olaya ve yanmış gazların dışarı atıldığı boruya «egzoz» denir. Bundan sonra piston üst ölü noktasına gelir ve aşağı inmeye başlar. İkinci delik açılır; taze benzin-hava karışımı içeri dolar. Aynı olaylar tekrarlanır.

4 ZAMANLI MOTOR

DÖRT ZAMANLI MOTORLARDA PİSTONUN ÇALIŞMASI: Bu tip motorlarda krankın bir devri tamamlaması için pistonun dört hareket yapması gerekir. Bunların ilki «birinci zaman» (emme)dir. Bu sırada yakıt silindire dolar. «İkinci zaman» (sıkıştırma) sırasında piston silindirdeki yakıtı sıkıştırır. «Üçüncü zaman» (patlama) da buji çakarak yakıtı patlatır; piston ikinci defa aşağı iner. «Dördüncü zaman» (çıkarma, egzoz)da da yeniden yukarı çıkarak yanmış gazları atar.

Bütün bu hareketlerde piston dört defa yön değiştirir. Bundan dolayı bu motorlara «dört zamanlı» denir. Dört zamanlı motorlardaki iki zamanı kaldırarak egzoz ve doldurma zamanları ayrı bir kompresörle yapılarak «iki zamanlı motorlar» geliştirilmiştir. İki zamanlı motorlar da, dört zamanlı motorlar da kullanılacakları yerlere göre seçilir.

Tek silindirden elde edilen mekanik güç icabında pek çok silindirlerin yan yana getirilmesi ile çoğaltılır.

Diesel (Dizel) Motoru. — Emmede silindir içine yalnız hava alınır. Bu hava sıkıştıkça

(kompresyon), ısısı artar. Havanın en çok sıkıştığı anda silindir içine yakıt püskürtülür. Bu, zerreler halindeki yakıt-hava karışımı patlar, hacmını genişletir, tıpkı benzin motorlarında olduğu gibi, dört zaman birbiri peşi sıra gelir. Yalnız, Dizel motorunda buji yoktur.

Diesel motorları benzin motorlarından daha verimlidir, daha ucuz yakıt yakar, aynı zamanda, karbüratör gibi karışık, bakımı zor bir organı da ortadan kaldırmıştır.

Büyük Diesel motorlarında, aşırı doldurma yapılarak, yanma sonu gazlarından da yarar sağlanmış, bu iş için egzoza gaz türbinleri takılmıştır. Böylece verim daha da artırılmış olmaktadır.

Wankel Motoru. — Benzin motorları arasında en yenisidir. Benzinin patlaması üzerine doğan gücün, piston, krank gibi hareket unsurlarını işleterek değil, doğrudan doğruya devrî (rotasyonel) hareket sağlamak esası üzerine kurulmuştur. Böylece, fazla güc harcanması önlendiği gibi, motorun kapladığı yerden kazanılmıştır.

Bugün içten yanmalı motorlar, taşıt endüstrisinde son derece geniş tatbikat sahası bulmuştur. Kara, deniz, hava taşıtlarında kendi özelliklerini bu alanın şartlarına uydurarak, hızla gelişmektedir. Çok küçük güclerden çok büyük güclere kadar çeşitli büyüklükte yapılmaktadır. Yakıt sarfiyatı beygirgücü başına 155 grama kadar inmiştir. 1959'da «84 VTBF 180» adı altında geliştirilen motorun silindir çapı 84 sm.'dir, tek silindir gücü de 2100 beygir gücüdür.

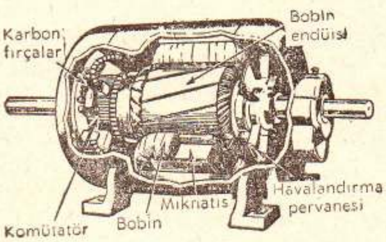
Dıştan Yanmalı Motorlar

Bu çeşit motorda, yanma olayı motorun dışında olur. Meselâ buhar motoru dıştan yanmalı bir motordur.

Buhar Motoru. — Bu motor da hidrolik motordaki esasa dayanır; aradaki fark, kullanılan enerjidir. Buhar motorunda silindirlere basınçlı sıvı yerine buhar verilir. Buhar motorunun kullanıldığı yerler olmuştur. Pistonlu buhar makinalarının geçirdiği tarihî devre uyarak buhar motorları da ortadan kalkmak üzeredir.

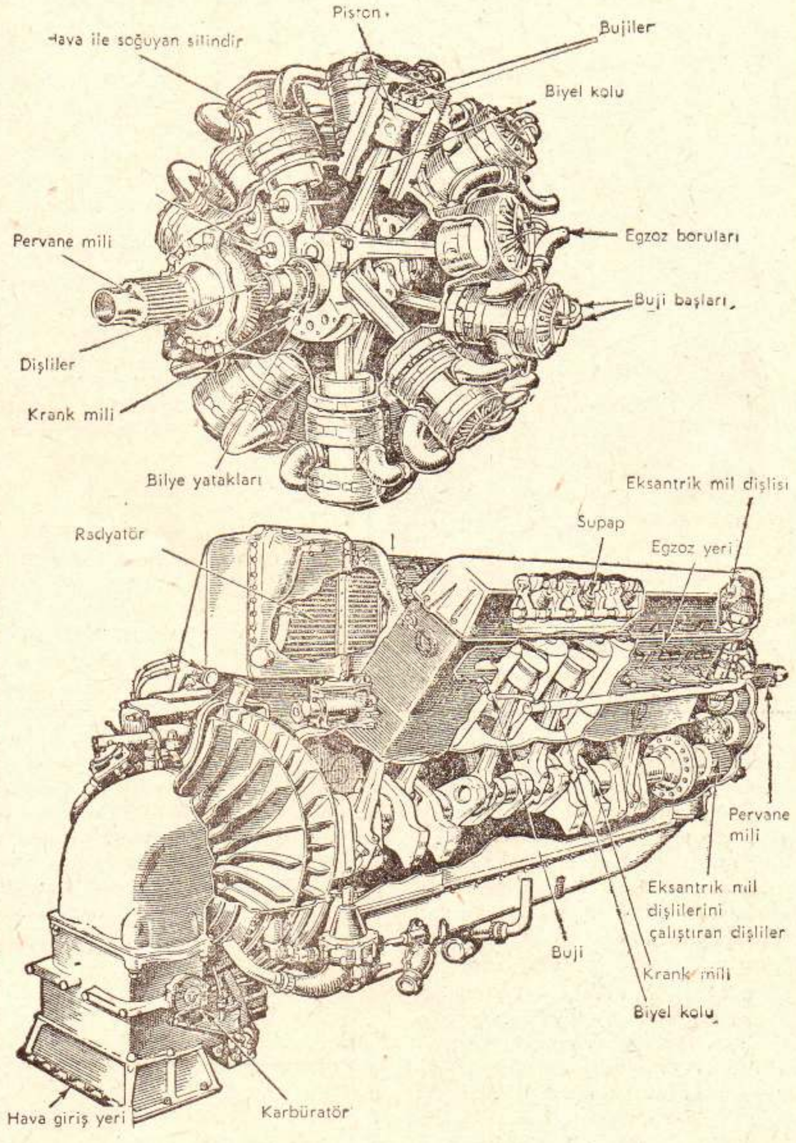
Basınçlı Motorlar

Hidrolik Motor. — Bu motor tipine çok raslanmaz; ancak basınçlı sıvıların bulunduğu yerlerde kullanılır, meselâ şehir suyu basınçlı bir sıvıdır. Basınçlı sıvı bir silindir-piston mekanizmasının bir yanına verilir, piston karşı yönde itilir. Piston tamamen itilince bu sefer basınçlı sıvı buradan kesilir, pistonun öteki yüzüne verilir, böylece silindir her iki yönde hareket etmiş olur. Silindirin bu hareketi krank vasıtası ile rotasyonel harekete çevrilerek güc elde edilir.

Bir elektrik motorunun kesiti

PİSTONLU UÇAK MOTORU

Bir motorda silindir sayısı 6'yı geçerse kapladığı yer bakımından çok elverişsiz oluyordu. Bu engel silindirleri V biçiminde dizerek halledildi. Zamanla silindirlerin krank milinin etrafında daire biçiminde dizilmesiyle daha çok yer kazanıldı. Yukarıda 14 silindirli bir uçak motoru görülüyor.

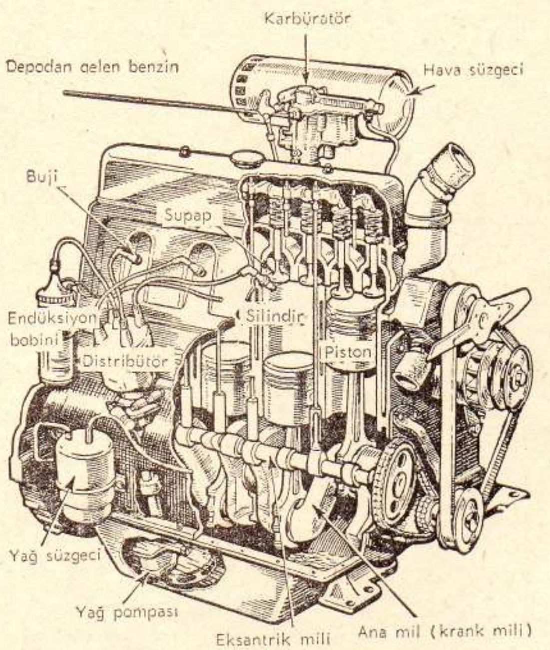
Hava Motoru. — Önce her hangi bir yolla basınçlı hava elde edilir, devamlı olarak bulundurulur. Yapı işleri, gemi yapımı gibi sanayi kollarında bazı makinaların, özellikleri icabı, havayla çalışması gerekir. Bunun için, hidrolik motora çok benziyen bir yapılışta, enerji olarak basınçlı havayı kullanan motorlar geliştirilmiştir.

Elektrik Motoru

Elektrik enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren makinadır. Bir elektrik motorunun «kutup» adı verilen uçlarına elektrik enerjisini kondurunca, motorun ortasında bulunan, «mil» denilen çelik çubuk dönmeye başlar. Böylece, elektrik enerjisi, dönme şeklindeki mekanik enrjiye çevrilmiş olur. Döndürmek istediğimiz aracı motorun miline «kavrama» adı verilen bir düzenle bağlıyarak iş yaparız. Meselâ bir dikiş makinesini çalıştıran elektrik motorunun miline kavramalar, dişliler bağlıyarak, mekiğin ileri geri hareket etmesi sağlanır, böylece dikiş makinası çalışır.

Elektrik motoru çalışması, elektromagnetik kuvvete dayanır. Çeşitli deneylerle varlığı ispatlanan elektromagnetik kuvvet, magnetik alan içindeki bir iletkenden elektrik akımı geçince ortaya çıkar. Bir U mıknatısı içine raylar üzerine yerleştirdiğimiz bir iğneden

OTOMOBİL MOTORU

Dört zamanlı, içten yanmalı bir otomobil motorunun kesiti

elektrik akımı geçirdiğimizi düşünelim. İğnenin raylar üzerinde kaydığını görürüz. Akımın yönünü değiştirirsek, iğnenin hareket yönü de değişir, iğne ters yönde hareket eder. Hem elektrik akımının, hem de mıknatısın magnetik alanının yönünü değiştirirsek iğnenin hareketinin yönü aynı kalır. İşte elektrik motorları, generatorlar bu elektromagnetik kuvvetle çalışırlar.

Elektrik Motorunun Yapısı. — Elektrik motorlarının birçok çeşitleri vardır. Bunların arasında ilk motorlardan olan, bugün artık kullanılmıyan «Gramme Halkalı Motoru» yapı bakımından en basit olan motordur. Bu çeşit motoru Belçikalı elektrikçi Gramme Zénobe (1826-1901) yapmıştır. Bugün kullanılan elektrik motorları da genel yapıları bakımından Gramme motorunun daha geliştirilmiş şekilleridir.

Bir motorda en dışta «karkas» adı verilen demirden yapılmış, silindir biçimi bir gövde vardır. Bu gövde üzerine «kutup» adı verilen, ince saçların bir araya getirilip sıkıştırılmasiyle elde edilmiş parçalar bulunur. Kutupların sayısı, çift olmak şartiyle, her motorda değişik olabilir. Kutupların ortasında, gene ince saçların bir araya getirilip sıkıştırılmasiyle elde edilen bir parça vardır. «Endüi» adı verilen bu parça üzerinde «oluk» denen yarıklar bulunur. Olukların içine birbirine değmemeleri için üzerleri yalıtkan bir maddeyle kaplanmış iletken teller yerleştirilir. Özel olarak yapılan bu tellere «bobin teli» denir. Kesitleri, yalıtkan maddeleri bakımından çok çeşitleri vardır. Endüinin ortasında ise «motor mili» bulunur. Mil iki ucundan «yatak» adı verilen parçaların arasına konur. Yataklar, milin, mille birlikte endüinin kolayca dönmesini sağlıyacak parçalardır. Bu dönme sırasında sürtünmeden doğan kayıplar bilyalarla, yağlama ile azaltılabilirse de hiçbir zaman yok edilemez. Endüinin oluklarına yerleştirilen tellerin uçları ise, aralarında seri ve paralel devreler yapacak şekilde bağlanır. Motorun cinsine göre bu bağlama için ya «bilezik», ya da «kollektör» adı verilen parçalar kullanılır. Bilezik, motorun miline bağlanmış olan, mille birlikte dönen madenden yapılmış halkalardır. Bu halkayı dilimlere ayırıp, dilimlerin arasına yalıtkan bir cisim, meselâ mika yerleştirirsek kollektör elde ederiz. «Fırça» adı verilen özel bileşimli karbon, bakır parçalar da bileziğin, ya da kollektörün üzerine sürtünür. Fırçaların öbür uçları, iletken tellerle karkasın üzerinde bir kutuda bulunan «klemens»lere getirilir. «Klemens», elektrik tellerini birbirine bağlamak için kullanılan, özel şekilde yapılmış cıvatalar, somunlardır. Bu klemenslere kutuplar üzerine sarılan sargıların uçları da getirilir. Kutudaki her klemense motorun hangi sargısının bağlı olduğunu gösterir.

Elektrik Motoru Nasıl Çalışır

Elektrik kaynağından gelen kabloları bu klemenslere bağlarız. Böylece motorun endüi devresinden, kutup sargılarından elektrik akımı geçmeye başlar. Kutup sargılarından elektrik akımı geçmesi, kutupların birer elektromıknatıs durumuna gelmeleri demektir. Böylece elektromıknatısların alanları içindeki endüi iletkenlerinden akım geçmeye başlar. Bu şartlar elektromagnetik kuvvetin doğması için elverişli olduğundan, endüi iletkenleri hareket etmek isterler. Yerlerinden çıkamıyacakları için kendileriyle birlikte endüiyi de harekete geçirirler. Böylece endüi de, ona bağlı mil de, yataklar arasında dönmeye başlar.

Endüi üzerinde birden fazla sayıda iletken tel bulunması elektromagnetik kuvveti artırmaya yarar. Her tel kendi başına bir kuvvet doğurur. Yalnız kutuplar arasında «nötür bölge» denen öyle yerler vardır ki iletken tel burada bulununca kuvvet meydana gelmez. Birden çok tel bulununca biri nötür bölgedeyken öbürü kuvvet doğurur. Böylece motor sürekli olarak döner.

Elektrik Motorlarının Çeşitleri

Elektrik motorları, genel olarak, ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi D. C. (Doğru akım)la çalışan motorlar, ikincisi de A. C. (Alternatif akım)la çalışan motorlardır. Bu motorlara sırayla, «doğru akım motorları» ve «alternatif akım motorları» denir.

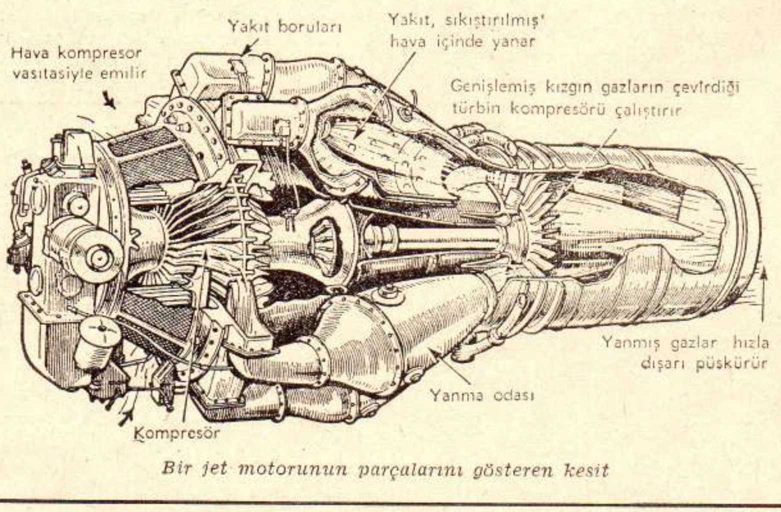
Doğru Akım Motorları. — Bunlar da aralarında, kutup sargılarının (bu sargıya «uyarma sargısı (ikaz sargısı)», «endektör sargısı» adları da verilir.) elektrikle beslenme, endüi sargısiyle bağlanma şekline göre çeşitlere ayrılır:

1. — Serbes Uyarımlı Motor: Uyarma sargısiyle endüi sargısını besliyen elektrik üreteci ayrıdır.

2. — Şönt Motor: Bu motor çeşidinde endüi sargısiyle, uyarma sargısı birbirine paralel bağlandıktan sonra, elektrik kaynağından beslenir.

3. — Seri Motor: Endüi sargısiyle uyarma sargısı birbirine seri bağlanır. Motor bu işlemden sonra elektrik kaynağından beslenir.

JET MOTORU

Bir jet motorunun parçalarını gösteren kesit

DİZEL MOTORLARINI BULAN MUCİT. DIESEL, RUDOLF (1858-1913)

Rudolf Diesel

Dizel motorlarını bulan tanınmış Alman makine mühendisi. Diesel, Bavyera asıllı bir ailedendir. Paris'te doğdu, çocukluğunu İngiltere'ye göç eden ailesiyle birlikte orada geçirdi. Öğrenimini Augsbourg'da, Münih'teki politeknik okulunda yaptıktan sonra bir soğutucu aletler fabrikasında çalışmaya başladı. Bir müddet Winterhur'da çalıştıktan sonra Paris'e döndü, orada da Linde Soğuk Hava Tesislerini idare etti. 1895'te Münih'e yerleşerek kendini yepyeni bir motorun yapılması işine verdi. Üzerinde çalıştığı motor, hem buhar makinesinden, hem de o zamana kadar bilinen akaryakıt motorlarından farklıydı.

Birkaç yıl içinde düşüncelerini gerçekleştiren Diesel, 1897'de Kassel'de motorunun ilk denemesini başarıyla sona erdirdi. Bu çeşit motorların hem ağır yakıtlarla çalışabilmesi, hem de dumanı olmaması, başta donanma olmak üzere, pek çok kimsenin ilgisini çekti. 29 eylûl 1913'te, İngiliz Donanmasının bir teklifi üzerinde görüşmek üzere Anvers'ten bindiği «Dresden» adlı gemide kayboldu. Bazıları Diesel'in denize düştüğünü iddia ettilerse de, bazılarına göre Diesel, para sıkıntısı çektiği için kendini öldürmüştür.

4. — Kompund Motor: İki tane uyarma sargısı vardır. Bunlardan biri endüi sargısiyle paralel, öbürü de seri bağlanır.

Alternatif Akım Motorları. — Bu motorları faz sayısına göre sınıflandırabiliriz:

Evlerdeki prizlerden beslenen motorlara «tek fazlı» (monofaze) denir. Bunlara bir faz, bir de nötür iletkeni bağlanır. Aynı şekilde iki «faz»la bir nötürle beslenen motorlara «iki fazlı» motorlar denirse de bu çeşit motorlar hemen hemen hiç kullanılmaz, üç «faz»la, bir nötürle beslenen motorlara da «üç fazlı» (trifaze) denir. Üç fazlı motorlar daha çok fabrika, tamirhane gibi büyük güc istiyen yerlerde kullanılır. Tek fazlı motorlar ise küçük güc verirler. Pikap, dikiş makinası, çamaşır makinası motorları bu çeşit motorlardır.

Küçük güclü elektrik motorlarına elektrik akımı verir vermez çalışmaya başlarlar. Evlerde kullandığımız makinların motorları böyledir.

Daha büyük motorlar da, bütün doğru akım motorlarında, elektrik akımı verdikten sonra bazı tedbirler almak gerekir. Bu iş için kullanılan araçlara «yol verici» denir. Yol verici kullanılmadan çalıştırırsak, motor ya çalışmaz, ya da bozulur. Motorların bozulması en çok sargılarının yalıtkan maddesinin erimesi ve yanması sonunda olduğu için bozulan motorlar için «yandı» denir.

Bir motor için en önemli değerlerin başında motorun gerilimi gelir. Bir motora verilecek elektrik enerjisinin gerilimi bellidir. Bu değerden yüksek, ya da düşük bir gerilim verilirse motor normal çalışmaz, hattâ yanar. İkinci önemli değer motorun gücüdür. Motor gücü ya «kilovat»la, ya da «beygir gücü» ile ölçülür. Motorun kullanılacağı yerdeki gücü bilmek gerekir. Motor kendi gücünden büyük bir işte kullanılırsa gene yanar. Küçük bir işte kullanılırsa, motordan yeterince yararlanılmamış olur.

Motorun gerilimi de, gücü de, üzerindeki etikette yazılıdır. Bu değerlere «nominal değerler» adı verilir. Belli sınırlar içinde kalmak şartiyle bu değerler dışına çıkılabilir.

MOTORBOT (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

MOTOSİKLET

Motor vasıtasiyle hareket eden bir çeşit bisiklettir. Motosikletler bisikletten daha büyük, daha ağır olur. İlk defa XX. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlıyan motosikletler günden güne gelişerek geniş bir yayılış alanı bulmuştur.

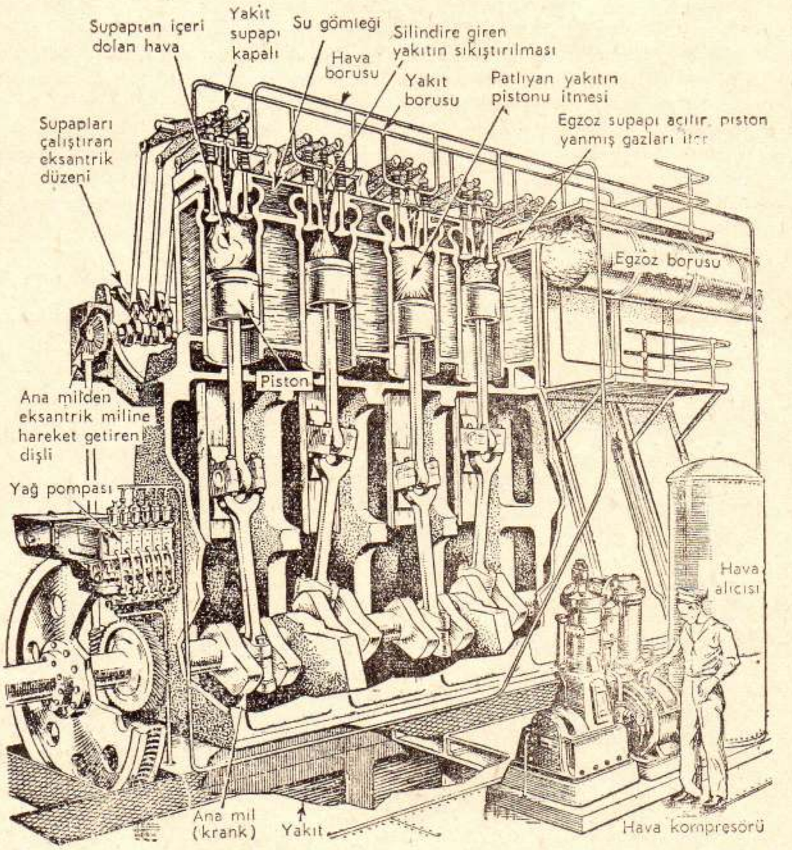
Motosikletlerin motoru, genel olarak, iki tekerleğin arasında bulunur. Motorun sağladığı güc ya zincirle, ya da şaftla arka tekerleğe verilir. Zincir toz almaz bir mahfaza içindedir. Yeni motosikletlerde daha çok şaft kullanma yoluna gidilmektedir.

Motorun çalışması manyeto vasıtasiyle olur. Manyeto koluna ayakla basınca meydana gelen ilk elektrik akımı bujileri ateşliyerek motoru çalıştırır, bundan sonra motorun gücü manyetonun devamlı çalışmasını sağlar, bujileri besliyerek elektrik akımı böylece meydana gelir. Son model büyük motosikletlerde otomobillerdeki gibi «otomatik marş» düzeni vardır. Bu sayede manyeto koluna ihtiyaç kalmaz. Marşa basınca akümülâtörden gelen akım motoru çalıştırmaya yeter.

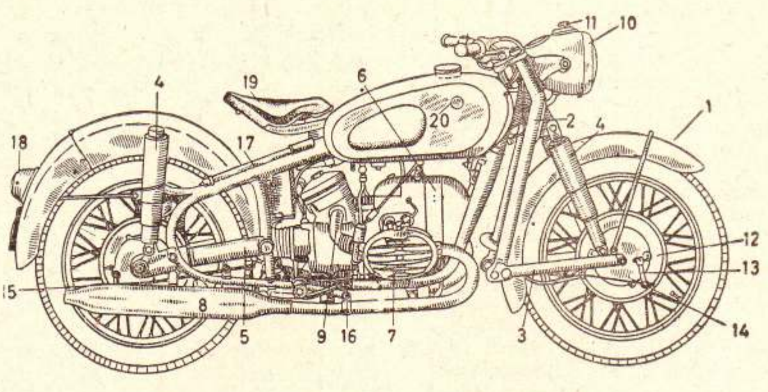
Motosiklet motorları bir, iki, üç veya dört silindirli olabilir. En çok kullanılan motorlar bir ve iki silindirli olanlardır. Motor hava ile soğutulur.

Silindirlerin hacmı 50 $sm.^3$-1.000 $sm.^3$'e kadardır. Yüksek hacımlı silindirler, daha çok, Harley Davidson, BSA gibi, çok silindirli motosikletlerde olur. Silindir hacmı 250

DİZEL MOTORU

Gemilerde kullanılan 6 silindirli 650 beygir gücünde bir dizel motorunun kesiti. Hava kompresörü ve hava alıcısı motorun başlangıç hareketini sağlar.

İKİ SİLİNDİRLİ, DÖRT ZAMANLI MOTOSİKLET
1 — Çamurluk; 2 — Ön ve arka süspansiyonlu kadro; 3 — Ön tekerlek (kadro bağı); 4 — Süspansiyon düzeni; 5 — Şaft yatağı; 6 — Motor; 7 — Silindir başı; 8 — Susturucu; 9 — Emme borusu; 10 — Far; 11 — Kontak anahtarı; 12 — Fren; 13 — Fren manivelâsı; 14 — Fren teli; 15 — Arka tekerlek freni; 16 — Arka tekerlek fren pedalı; 17 — Pompa; 18 — Stop lâmbası; 19 — Sele; 20 — Benzin deposu.

sm.³'den büyük olan motorlar dört zamanlıdır. Ancak büyük ölçüde kullanılan küçük silindir hacımlı modeller iki zamanlıdır.

Motosikletlerin Başlıca Parçaları

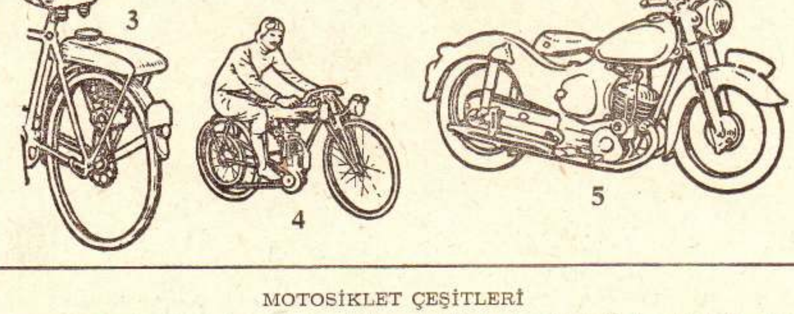
Motorun sağladığı güc «vites kutusu»ndan geçerek arka tekerleğe aktarılır. Motosiklet vites kutusu otomobillerinkine benzer. Küçük motosikletler iki vitesli olur, daha büyükler üç, dört viteslidir. Vites değişmesi de gene otomobillerdeki gibi «debriyaj» tertibatı vasıtasiyle olur (Bk. Otomobil). Motosikletin başka önemli iki parçası da «distribütör»le «karbüratör»dür. Karbüratör silindire giden yakıt miktarını ayarlar. Distribütör de bujiye gidecek akımı düzenler (Bk. Buji; Karbüratör). Motosikletin frenleri otomobil freni gibi hidroliktir. Biri ayak, biri de el olmak üzere iki freni vardır. El freni öndeki tekerleğe ayak freni de arka tekerleğe etki yapar.

Büyük motosikletlere ayrıca «yan arabası» (side car) takılabilir. Böylece, bu arabada da bir, hattâ iki kişinin taşınması sağlanır. Yan arabaları istendiği zaman asıl motosikletten ayrılabilir.

Motosiklet Çeşitleri

En basit motosiklet çeşidi «motorlu bisiklet»tir. Bisikletlere takılmak üzere yapılan motorlar 1950'den sonra gelişmiş, büyük bir yayılış alanı bulmuştur. Tek silindirli olan bu küçük motorların arka ve ön tekerleklere takılanları olduğu gibi iki tekerlek arasına takılacak şekilde olanları da vardır.

1950 yılından sonra «skuter» (scooter) adı verilen motosikletler gelişmeye, büyük rağbet bulmaya başladı. Skuterlerin başlıca özelliği tekerleklerinin küçük çaplı oluşu, iskemlede oturur gibi ayakların yan yana durabilmesi, masrafının da azlığıdır. Kadınların da rahatça kullanabilmesi bu tip motosikletlerin birdenbire tutunmasını sağlamış, bu modelin öncülüğünü yapan Vespa 1958'de Batı Avrupa'da satış rekoru kırmıştır. Daha sonra BSA, NSU, Triumph gibi markalar da skuter tipi motosiklet yapmaya başladılar.

MOTOSİKLET ÇEŞİTLERİ
1 — Sepetli motosiklet; 2 — Skuter tipi motosiklet; 3 — Motorlu bisiklet; 4 — Yarış motosikleti; 5 — Son sistem normal bir motosiklet.

MOZAİK (Bk. MOZAYİK)

Doğu Afrika'da Büyük Bir Sömürge

MOZAMBİK

MOZAMBİK, Portekiz'in Doğu Afrika'daki sömürgesidir. Doğusunda Hint Okyanusu'nun «Mozambik Kanalı» denilen bölümü, kuzeyinde Tanganika, batısında Rodezya B. D.'ni teşkil eden Nyasa, Kuzey Rodezya ve Güney Rodezya, güneybatısında da G.A.B.'nin Transvaal ve Natal devletleri ile İngiltere'ye ait Swasiland sömürgesi vardır. Madagaskar'a en yakın mesafesi 400 km.'dir.

Yüzölçümü: 771.125 km²
Nüfusu: 6.500.000
Başkenti: Lourenço Marquès

Ülkenin ancak kuzeybatısı dağlıktır. Nyasa yakınlarında Namuli tepesi 2.500 m.'yi bulur. Güney Rodezya sınırı üzerindeki Şimanimani Dağı ise 2.700 m.'dir. Kuzey Rodezya-Nyasa sınırı üzerinde 2.207 m.'lik Osalaniama Tepesi vardır. Zambezi nehri ülkeyi ortadan ikiye böler, Mozambik Kanalı'na dökülür. Güneyde Limpopa da Mozambik'te Delagoa Körfezi'nin kuzeyinde denize dökülür. Nyasa Gölü, Mozambik, Nyasa ve Tanganika arasında paylaşılmıştır.

Mozambik'te yıllık yağış ortalaması 80 sm.'yi geçer. Yazın ısı ortalaması 21°, kışınki 30°'dir. Tipik bitki örtüsü yağmur mevsiminde yeşil muson ormanları, iç bölgelerde savanalar, park (galeri) ormanlarıdır.

Mozambik'te en çok çay, pamuk yetiştirilir. Tarım ürünleri arasında buğday, kahve, kauçuk, pirinç, demir, muz, şeker de vardır. Hiçbir endüstri gelişmemiştir. Yılda 22 kilo kadar altın çıkarılır.

Mozambik'te km²'ye 8,5 kişi düşer. Ahali Bantu topluluğundan Zenciler'dir. Portekizliler'in 28.000'i melez'dir. 330.000 Müslüman, 11.000 Hindû, 325.000 kadar Hıristiyan vardır, üstü putperest'tir. Kıyılar Müslüman dininin tabiî yayılma alanını teşkil eder.

Başkent Lourenço Marquès, en güneyde, Delagoa Körfezi üzerinde 113.000 nüfuslu bir liman şehridir. Demiryolu ile Transvaal'a bağlıdır. Eski başkent Mozambik limanı kuzeydedir; nüfusu 20.000 kadardır. Mozambik'te yüksek, hattâ orta öğretim bile yoktur. Portekizliler, pek ilkel bir sömürgecilik siyaseti gütmektedirler.

Mozambik kıyıları, daha VIII. yüzyılda Araplar'ın eline geçmişti. Oldukça devamlı bir Arap devleti kuruldu. Bu devlet, Yavuz zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı. XVI. yüzyıldan başlıyarak kıyılara gelen Portekizliler, geçen yüzyılda bütün ülkeyi ellerine geçirdiler.

Batı Müziğinin Büyük Bestecilerinden

MOZART

Mozart

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756-1791) Avusturyalı ünlü bir bestecidir. Müzik dünyasının dâhi çocuklarından biri olarak küçük yaşta tanınmış, ölmez eserler yaratmıştır. Mozart'ın kuvvetli bir tekniği vardı, melodilerini bir dantelâ örücüsünün dikkatiyle ince ince işlerdi. Eserlerinde çocuk ruhunun o pürüzsüz, neşeli oynak havasını bulmak kabildir.

Mozart, Salzburg'da doğdu. Babası bir kilisenin koro şefiydi. Mozart, daha 4 yaşındayken babasından müzik dersleri almaya başladı, 5 yaşındayken de küçük parçalar bestelemeye koyuldu. Onun piyanoda kendiliğinden çaldığı parçaları babası dikkatle dinliyor, notalarını yazıyordu.

Mozart'ın bir harika çocuk olduğuna şüphe yoktu. Babası onun üstün kabiliyetini bütün dünyaya tanıtabilmek için Avrupa'nın baş kentlerinde uzun bir konser turnesine çıkardı Dinleyiciler, bu sakin tavırlı küçük çocuğun kabiliyetine hayran olmuşlardı. Mozart her gittiği yerde alkış topluyordu. Viyana'ya, Paris'e, Londra'ya gitti. Londra'dayken keman için 6 sonat besteledi, ayrıca ilk senfonisini de tamamladı.

Mozart Avusturya'ya döndükten sonra Salzburg Piskoposu ona bir oratoryo ısmarladı. Mozart'ın bir palavracıdan başka bir şey olmadığını düşünüyordu, bunu ispat edebilmek için bu plânı hazırlamıştı. Mozart'ı bir hafta bir odaya kapadı, oratoryoyu yazmasını istedi. Mozart, bir haftanın sonunda odadan çıktığı zaman oratoryonun müsveddesi de hazırdı. Piskopos, ertesi yıl Mozart'ı kilisenin müzik şefi yaptı.

Mozart'ın babası oğlunun İtalyan müziği hakkında da bilgi edinmesini istiyordu, ona uzun bir İtalya turnesi hazırladı. Milano, Verona, Napoli ve Roma'da müzikseverler Mozart'ın dehasına hayran kaldılar. Papa, Mozart'a altın asâ nişanı verdi. Bu, devrin en ünlü kişilerine verilen bir nişandı. Mozart Milano'dayken «Mitridate, Rè di Ponto» adlı operasını besteledi.

Mozart, 21 yaşında Almanya'ya gitti. Bir yandan yeni eserler besteliyor, bir yandan da, geçimini sağlıyabilmek için piyano dersleri veriyordu. Weber adında bir müzikçinin evinde pansiyon olarak oturuyordu. Evin büyük kızı Aloysie'ye âşık olmuştu. Kızın sesi güzeldi, opera artisti olmak istiyordu. Mozart ona müzik dersleri verirken ileride evlenmek için de sözleşmişti. Yalnız, kısa bir süre sonra Mozart konserler vermek üzere Paris'e gitmek zorunda kalınca bu macera da sona erdi. Bir yıl sonra Aloysie, Mozart'a olan aşkını çoktan unutmuş, kendini tamamen opera artistliğine vermişti. Mozart, çok üzgün bir halde Salzburg'a döndü, bol bol eser besteliyerek üzüntüsünü unutmaya çalıştı. 1781'de Weber'lerle Viyana'da karşılaştı. Bu defa da ailenin küçük kızı Constanze'ye âşık oldu. Mozart'ın babası Constanze'nin müsrif, bencil bir kız olduğunu anlamıştı, oğlunu ondan vazgeçirmek istiyordu ama, Mozart bu konuda babasını dinlemedi. İki genç evlendiler. Mozart 9 yıl türlü sıkıntı içinde bocaladı. Bir yandan da başdöndürücü bir hızla eserler besteliyordu. Ayrıca, karısı da hastalanmıştı, durmadan ilâç, doktor parası lâzım oluyordu. Mozart bu sıkıntılar arasında bunalacak hale gelmişti. Para kazanmak için boyuna konser turnesine çıkıyordu. Devamlı konserler de zaten zayıf olan bünyesini adam akıllı yormuştu.

Moazrt 35 yaşına bastıktan sonra ölüm korkusu bütün benliğini sardı. Esrarengiz bir yabancı ondan pek yakında ölecek bir hasta için bir ölüm marşı bestelemesini istemişti. Mozart, bu pek yakında ölecek hastanın kendisi, ondan marş istiyenin de Azrail'in ta kendisi olduğunu sanıyordu. Bu düşünceyi bir türlü aklından silemedi, ölüm marşını bitiremeden de öldü Bu güzel eseri daha sonra Mozart'ın öğrencilerinden biri tamamladı. Mozart o kadar fakirdi ki cenazesi bir dostunun yardımiyle kaldırıldı. Karısı Constanze de, hasta olduğu için, Mozart'ın cenazesinde bulunamamıştı. Birkaç gün sonra kocasının mezarını aradığı zaman mezarcı ona bu adda bir kimseyi tanımadığını söyledi. Mozart'ın nerede gömülü olduğu hâlâ bilinmiyor. Yalnız, ölümünden bir süre sonra Viyana'da boş bir mezarın üzerine bir anıt dikildi, burası Mozart'ın mezarı olarak ilân edildi.

Mozart «Don Juan», «Figaro», «Saraydan Kız Kaçırma», «Sihirli Flüt» gibi operalariyle, romantik opera edebiyatının en güzel eserlerini vermiştir. Öte yandan hepsi birbirinden güzel 48 senfonisi vardır Ayrıca, Mozart, modern konçertonun babası sayılır, piyano ve orkestra için 25 konçerto bestelemiştir Ayrıca, 2 keman konçertosu vardır. Başlıca eserleri arasında çeşitli sonatlar, kuartetler, triyolar, şarkılar, hafif parçalar da bulunur.

MOZART'IN CENAZE MARŞI

ÜNLÜ BESTECİ Mozart, çok hasta ve üzüntülüydü. Son günlerinin yaklaştığını hissediyor, her şeye rağmen dünyadan ebediyen ayrılmak fikri onu perişan ediyordu. Ellerini şakağına dayamış otururken, kapı çalındı. Baştan aşağı siyahlar giymiş, yüzü maskeli bir adam içeri girdi. Adını veremiyeceği çok meşhur bir şahıs için bir cenaze marşı bestelemesini rica etti. Mozart buna karşılık büyük bir ücret alacaktı ama, elini çabuk tutması, besteyi en kısa zamanda bitirmesi gerekiyordu.

Bu garip yabancının siparişi Mozart'ın üzüntülerini, endişelerini büsbütün artırmıştı. Siyahlı adamın Azrail'in ta kendisi olduğuna, besteliyeceği cenaze marşının da kendisi için sipariş edildiğine inanmıştı.

Mozart, büyük bir keder, aynı zamanda telâş içinde marşı bestelemeye koyuldu. Ölüm düşüncesi zihnine her gün biraz daha yerleşiyordu. Marşı tamamlamasına meydan kalmadan hayata gözlerini yumdu. Esrarengiz ziyaretçi Mozart'ın hastalığının artmasına sebep olmuştu. Bestecinin dul kalan karısı Constance kocasının ölümüne sebep olan ziyaretçinin Kont Walsegg adında bir asılzadenin uşağı olduğunu öğrenince çok üzüldü. Mozart'ın dostu olan kont, ona bir şaka yapmak istemişti ama, şaka pek acı bir şekilde sona ermişti.

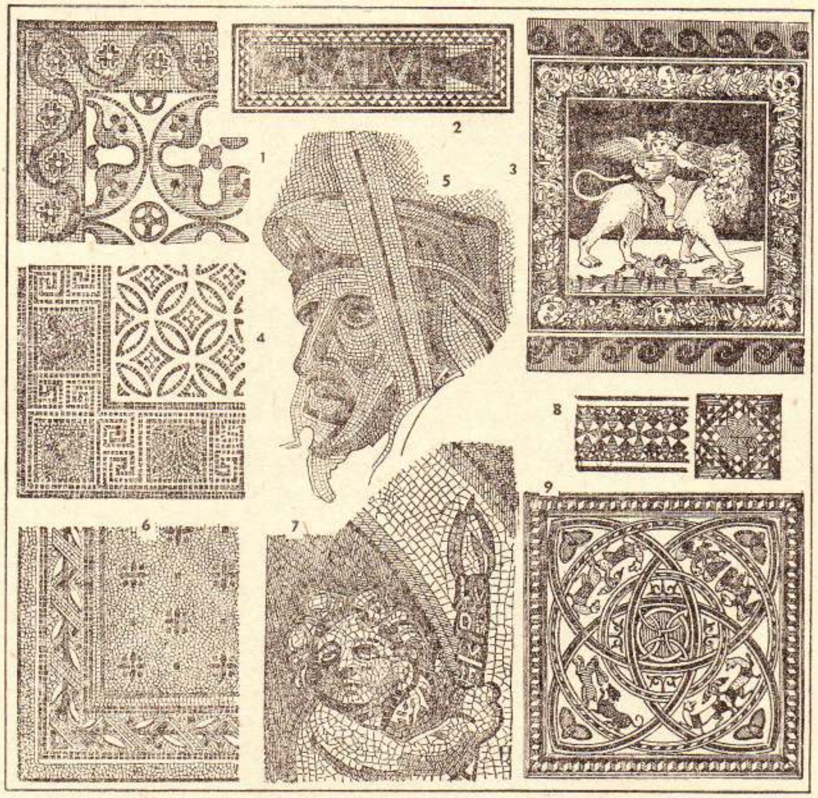
Renkli küçük taşlardan meydana getirilen resim

Mozayik

MOZAYIK, küçük, renkli parçaların yan yana yapıştırılmasiyle elde edilen resimlerdir. Genel olarak, bu parçalar cam, renkli taş, kiremit gibi malzemeden meydana gelir; ayrıca eski çağlardan beri yapıldığı gibi sırf bu iş için hazırlanmış mozayik taşları da vardır.

Mozayik taşları iki ayrı kısımdan meydana gelir: Biri taşın gövdesi, öbürü de üstündeki sır, yani parlak ve zamana dayanmasını sağlıyacak kısımdır. Buna rağmen, bazı mozayiklerin parlak sırları yüzyıllara dayanamamıştır. Eski mozayiklerin yıpranmasının ikinci sebebi de bunların yapıştırma yoliyle resme yerleştirilmiş olmasıdır. Yapıştırıcı madde bozulunca, o parçalar kopup dökülür.

Mozayik taşları, genel olarak, kaolin, kil gibi maddelerin yüksek sıcaklıkta pişirilmesi, üzerlerine silisyumlu bir sır tabakası eklenmesiyle elde edilir. Bu renkli parçacıkları bir resme göre gereken renklerle yan yana dizilip yapıştırılmasından da mozayik resmi ortaya çıkar. Bunun için iki usul kullanılmış-

1 — Bir yer mozayiği; 2 — Üçköşe kenar motifleri olan bir başka yer mozayiği; 3. 4 — Roma mozayikleri; 5 — İnsan başı resmedilmiş bir Roma mozayiği; 6 — Geçen yüzyıldan kalma modern bir mozayik motifi; 7 — XIV. yüzyıl mozayiği; 8 — Yer mozayiği örneği; 9 — XI. yüzyıl mozayiği.

tır. Biri, mozayiklerin doğrudan doğruya duvara, yere, önce yapıştırıcı madde sürüldükten sonra teker teker konulup tesbit edilerek işlenmesidir. Bu usul çok güç, emek istiyen bir usul olmakla beraber daha sanatlıdır. Buna doğrudan doğruya «mozayik işlemek» denir. İkinci usulde ise mozayik taşları önce ya bir kartona, ya da kalınca kâğıda tersinden dizilip yapıştırılır. Sonra blok halinde asıl yerine toptan yapıştırılarak tesbit edilir. Islatılan kâğıt, karton, bu yapıştırılmış mozayik yüzeyinden ayrılır. Bu daha çok yapı işlerinde kullanılan pratik bir usuldür.

Tarihte Mozayik

Mozayik sanatının kökleri Romalılar devrine kadar çıkar. Romalılar, yapıların döşemelerini, duvarlarını, hattâ kubbelerini mozayikle kaplarlardı. Bunlar, geometri biçimlerinde kesilmiş renkli mermer taşlarından olurdu. Bazan çizgiler halinde yan yana getirilerek ya düz, ya yılankavi döşenirdi. İlk zamanlar, mozayik taşları yalnız renkli mermerden yapılırdı. Sonradan kiremit parçaları renkli camlar da kullanıldı. Roma devrinden bugüne kalan en önemli mozayik resmi, Pompei'deki Fauna villâsında bulunan «İssus Savaşı» sahnesidir.

Hıristiyanlık, daha ortaya çıkar çıkmaz, mozayik sanatının en güzel örneklerini vermeye başladı. Kilise duvarlarına din sahneleri mozayik usuliyle resmedildi. Bunun en güzel örneklerinin ilki, Roma'daki San Pietro Kilisesi'nde bulunuyor. İmparator Konstantius zamanında da İstanbul'daki, Kudüs'teki kiliseler nefis mozayiklerle süslenmiştir. İstanbul'daki Ayasofya, Kariye gibi, sonradan cami ve müze haline getirilen kiliselerde dünyanın en güzel mozayikleri vardır. Şehir Türkler'in eline geçip de bu kiliseler cami haline konulunca, Müslümanlıkta bir resme bakarak namaz kılmak günah sayıldığı için, bu sanat eserleri sökülüp atılmadı, kalın bir sıvayla kapatıldı. Böylece, Bizans mozayiklerini günümüze kadar koruyan sıva tabakaları son yıllarda kaldırıldı. Öte yandan bütün batı Anadolu kıyılarındaki eski Roma şehirlerinde ev döşemelerinin mozayikli olduğunu gösteren kalıntılara da bugün raslanmaktadır. Birkaç metre toprak altında, olduğu gibi duran bu mozayik döşemeler zaman zaman, araştırıcılar tarafından ortaya çıkarılıyor.

Bizans'tan başka mozayik eserlerinin en güzellerine kuzey İtalya Ravena'daki kilisede, Sicilya'daki Palermo kilisesinde, gene Palermo yakınlarındaki Monreale kilisesinde raslanır.

Mozayik sanatının yıkılmasına bir sebep, ev ve saray döşemelerinin daha ucuza çıkan, daha iri taşlarla, mermerlerle döşenmesi oldu. Rönesans çağı, mozayik sanatını yeniden canlandırdı, Venedik'te bir mozayikçilik okulu kuruldu. Bu işle çok ilgilenen Papa VIII. Clementi, bu sanatın en ünlü ustalarını Roma'ya topladı. San Pietro kilisesinin kubbesini onlara süsletti. XIX. yüzyıl başlarında hemen tamamiyle bırakılan mozayikçilik, betonun, çimentonun mimarlığa girmesinden sonra, yüzyılımızın ortalarına doğru yeniden geniş bir alana yayıldı. Bugün apartmanların, daha başka yapıların dış yüzleri renkli mozayiklerle kaplanıyor.

MUALLİM NACİ (1850 - 1893)

Muallim Naci

Büyük bir edip ve şairimizdir. Asıl adı Ömer'dir. İstanbul'da doğdu. İstanbul ve Varna'da dinî öğretim gördü; Arapça, Farsça ve Fransızca'yı pek mükemmel şekilde öğrendi. 1867'de Varna ortaokulu müdür muavini olarak hayata atıldı. Çeşitli görevlerle Anadolu'da, Rumeli'de dolaştı. Yazar, şair ve gazeteci olarak gittikçe büyüyen bir ün kazandı. Ahmet Mithat Efendi'ye damat oldu. Eşi Mediha Hanım bestekâr olduğu için, fikir bakımından Muallim Naci Efendi'yi destekliyordu. Naci, kayınpederinin ünlü gazetesi «Tercemân-ı Hakıykat»in edebî bölümünü idare ediyordu. Fakat bir müddet sonra onunla bozuşup, gazeteden ayrıldı. Mekteb-i Hukuk'a (Hukuk Fakültesi'ne) profesör oldu. Recaizade Ekrem Bey'le şiddetli bir kalem tartışmasına girişti. Bu tartışma, Saray'ın emriyle durduruldu.

Muallim Naci, bundan sonra, Galatasaray'ın yüksek sınıflarına edebiyat öğretmeni oldu. Öğrencilerini Türkçe ve edebî bilgiler bakımından olağanüstü özenle yetiştirdi; Tevfik Fikret bunların arasındadır. II. Abdülhamit'in teveccühünü kazandı, rütbe, nişan ve atıyye aldı. 13 nisan 1893'te, 43 yaşında öldü. İstanbul'da II. Mahmut Türbesi mezarlığına gömüldü.

Muallim Naci XIX. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Türk şairlerinin en büyüklerindendir. Klâsik şiirleri kadar, modern şiirleri de değerlidir.

Dili ve tekniği son derece düzgün, bazı şiirleri çok liriktir. Şiirlerini, birçok kitapta toplamıştır. Fransızca'dan manzum, mensur olarak yaptığı çevirmeler de çok değerlidir. Türkçe'nin en büyük üstatlarından olan Naci, çocukluk hâtıralarını dilimizin nesir şaheserlerinden olan «Ömer'in Çocukluğu»nda toplamış, eser, derhal Batı dillerine çevrilmiştir. Dilbilgisi alanında yazdığı en önemli eser, hâlâ Osmanlıca'nın en kullanışlı, en doğru sözlüğü olarak elden düşmiyen «Lûgat-i Nâcî»dir. Çok çalışkan bir adam olan, yüzlerce öğrenci yetiştirip «Muallim» diye anılan Naci, gazetecilik alanında da binlerce makalesi ile halkın aydınlanması yolunda önemli rol oynamıştır.

Bibliyografya.— Başlıca eserleri:

Ateşpare (şiirler, 1883); Şerare (şiirler, 1884); Füruzan (şiirler, 1885); Muallim (tenkidler, 1886); Demdeme (tenkidler, 1887); Ömer'in Çocukluğu (hâtıralar, 1889); Istılahat-ı Edebiye (edebiyat sözlüğü, 1889); Lûgat-i Naci (sözlük, 1890); Meder (piyes, 1910); Esami (1892).

Hakkındaki eserler:

Muallim Naci (Hüseyin Avni, 1932); Muallim Naci; Hayatı, Şahsiyeti, Eserlerinden Seçme Parçalar (Murad Uraz, 1938); Muallim Naci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler (Fevziye A. Tansel, 1953).

MUÂVİYE I. (610? - 680)

Emevî İmparatorluk hanedanının kurucusu, Arap tarihinin en büyük siyasi dehalarından biridir. Ebu Sufyan'ın oğludur; dedesinin babası «Umeyye» adını taşıdığı için bu Kureyş ailesine «Emevîler» denilmiştir. Bu ailenin Mekke'de çok sözü geçerdi.

Muâviye, uzun müddet Hz. Peygamber'e muhalefet etmişti. Peygamber'in son yıllarında (630'da) İslâm dinini kabul etti, Hz. Muhammed'in kâtibi oldu.

Hz. Ömer 640'ta Muâviye'yi Suriye genel valiliğine atadı. Muâviye Şam'da yerleşti. Halife oluncaya kadar 21 yıl bu görevde kaldı. Aynı aileden olan Hz. Osman devrinde (644-656) nüfuzu olağanüstü arttı. Kıbrıs'ı fethetti. Anadolu seferlerinde bulundu.

Hz. Ali halife seçilince, Muâviye, önce sinsi, sonra açık bir muhalefete başladı (Bk. Ali). Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmiyordu Onun öldürülmesinden sonra fiilen halife oldu. İslâm imparatorluğunun başkentini Şam'a aldı, Emevî hanedanını hilâfet hanedanı olarak kabul ettirdi. 18 yıl büyük bir kudretle saltanat sürdü, öldükten sonra yerine oğlu I. Yezit, ondan sonra da bunun oğlu II. Muâviye (683-684) geçmiştir.

Büyük bir hatip olan Muâviye, siyasette her türlü davranışı meşru görmek suretiyle İslâm ahlâkına pek uymıyan bir yol tuttuysa da, devlet adamı olarak, büyük işler başarmıştır. Emevîler'in hiçbiri onun dehasını gösterememiştir.

MUCUR

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kırşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Nevşehir'in Kozaklı, güneyde aynı ilin Hacıbektaş, batıda ve kuzeyde ise Kırşehir ilinin merkez ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 43 köyü vardır.

Yüzölçümü: 977 km²

Nüfusu: 19.888 (1960 sayımı)

Mucur ilçesinin toprakları genel olarak, ortalama yüksekliği 1.000-1.200 m. civarında yaylalardır. Yükseklik kuzeye doğru yavaş yavaş artar. İlçenin en önemli dağları 1.300 m. yüksekliğindeki Kırlangıç Dağı ile 1.450 m yüksekliğindeki Köpekli Dağı'dır. Mucur'da bozkır iklimi görülür. Yazlar sıcak, kurak, kışlar soğuk, ilkbahar yağışlı geçer. En sıcak ayla en soğuk ay arasındaki sıcaklık farkı çoktur.

Mucur ilçesi orman örtüsü bakımından çıplak sayılır. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. Bazı kesimlerde ufak meşe topluluklarına raslanır. İlçede önemli akarsu da yoktur. En önemli akarsular Acıöz ve Kızılöz adı verilen küçük dereciklerdir. İlçenin kuzeybatısında Sife (Seyfe) Gölü vardır. Suyu tuzlu olan bu gölün yüzölçümü 34 km², denizden yüksekliği 1.080 m.'dir. İlçe halkının büyük bir kısmı çiftçilikle uğraşır. En çok tahıl yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mucur kasabası Kırşehir'e 27 km. uzaklıkta, denizden 1.180 m. yükseklikte kurulmuştur. Kayseri - Ankara karayolu üzerinde bulunması önemini artırır. Nüfusu 5.000'i geçer (1960 sayımı: 5.301). Bir vâdinin yatık yamaçları ile iki tepecik üzerinde yayılan Mucur kasabası 7 mahalleden meydana gelmiştir. Hükümet konağı önünde 3 dönümlük bir park, ayrıca belediyeye ait 20-25 dönümlük bir fidanlığı vardır.

MUDANYA

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneyde aynı ilin merkez, batıda Karacabey ilçeleri çevirir, kuzeyini Marmara Denizi kuşatır. Merkez bucağından başka Tirilye adında bir bucağı, bunlara bağlı 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 338 km²

Nüfusu: 24.839 (1960 sayımı)

Mudanya ilçesinin toprakları, vâdilerle fazla yarılmış dağlık, tepelik bir durumdadır. Mudanya Tepeleri adı verilen, yükseklikleri 400-500 m. civarında olan bu sırtlar güneydeki Bursa Ovası'nı Marmara kıyılarından ayırır. İlçenin en yüksek noktası olan Kıran Tepesi (577 m.) Tirilye'nin güneyindedir. İklim bakımından Akdeniz iklimi ile Karadeniz Bölgesi iklimi arasında bir geçiş şekli gösterir. Kışlar ılık, yağışlı, yazlar sıcak, kuraktır. Yalnız, kuzeyden gelen rüzgârların etkisi ile yazlar burada Ege'den daha serin, kışlar ise daha şiddetli geçer. En önemli akarsu ilçenin güney sınırını çizen Nilüfer Çayı'dır. Tepelik alanlar yer yer maki topluluklariyle kaplıdır.

Mudanya ilçesinin en önemli gelir kaynağı zeytindir. Zeytin ağaçları Marmara kıyılarında batıda Tirilye'ye kadar sık bir şekilde devam eder. Bunlardan iyi cins sofralık zeytinler elde edilir. Mudanya'da bundan başka bağcılıkla ipekçilik de önemli ekonomik faaliyetler arasındadır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Mudanya kasabası, Marmara Denizi'nin güney kıyısında, denizle arkadaki tepeler arasında kalan dar bir kıyı düzlüğü üzerinde kurulmuştur. Güneye doğru hafifçe eğimli mahalleler bulunur. Kıyı çizgisine paralel caddelerle bunları birleştiren sokaklardan meydana gelen kasabanın içeride kalan kesimleri dar, çapraşık sokaklardır. Kıyı kesimi daha düzgün plânlıdır. Bursa'nın iskelesi durumunda olan Mudanya Bursa'ya 31 km. uzunluğunda düzgün bir asfalt yolla bağlıdır. 1960 nüfusu 6.000'e yaklaşan Mudanya kasabası (1960 sayımı: 5.942) 9 mahalleden meydana gelmiştir.

İlkçağdan beri önemli bir iskele kasabası olan Mudanya, yakın tarihimizde de Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı yer olarak önemli bir yer tutar. Bu mütarekenin imzalanmış olduğu deniz kıyısındaki ahşap ev, bugün «Mütareke Evi» adiyle, müze haline konulmuştur.

MUDANYA MÜTAREKESİ

Kurtuluş Savaşı'nda kazandığımız büyük zafer üzerine yapılan mütarekedir (Bk. Kurtuluş Savaşı).

Mütareke görüşmeleri çok çetin geçti, hattâ bir ara konferansın kesilmesi ihtimali bile belirdi. Türk Ordusu yeni bir ileri hareket için hazırlanıyordu. Bunun üzerine mütareke 11 ekim 1922'de imzalandı.

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri Türk temsilcisi İsmet Paşa (İnönü), İngiliz temsilcisi General Harrington, Fransız temsilcisi General Charpy, İtalyan temsilcisi General Monbelli arasında yapıldı. General Mazarakis başkanlığındaki Yunan heyeti konferansa katılmadı, konferans sonuna kadar, kendilerini getiren gemide kaldılar.

Mudanya Mütarekesi'nin başlıca hükümleri şunlardı:

1 — Yunanlılar Meriç'in sol kıyısına kadar Doğu Trakya'dan 15 gün içinde çekilecekler.

2 — Şehrin boşaltma işinin bitmesinden sonraki 30 gün içinde Doğu Trakya Türk memurlarına teslim edilecek.

3 — Lozan Konferansı'nın bitişine kadar Türkler bu bölgede 8.000 jandarma bulunduracak.

4 — İtilâf Kuvvetleri barış imzalanıncaya kadar Istanbul'da kalacak, fakat Istanbul ve Boğazlar'ın idaresi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin idaresine bırakılacak.

MUDURNU

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Seben, güneyde Ankara'nın Nallıhan, güneybatıda Bolu'nun Göynük, batıda Sakarya'nın Akyazı ve Hendek, kuzeyde Bolu'nun Düzce, kuzeydoğuda aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen Mudurnu ilçesinin 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.327 km²

Nüfusu: 24.973 (1960 sayımı)

Mudurnu ilçesi, genel olarak, dağlıktır. Orta kesimini kabaca dikdörtgen biçimli Mudurnu Ovası kaplar. Bu ovanın kuzeyinde Abant Dağları ova üzerinde birdenbire dik yamaçlarla yükselir. İlçenin doğusunda Ardıç Dağı'nın Ziyaret Tepesi 1.614 m.'dir.

İlçenin yağışı boldur. Kışlar oldukça soğuk geçer, yazlar çok sıcak değildir. İlçede ormanlar geniş yer tutar. Ormanlarda bulunan ağaçlar arasında, iğneyapraklılardan çam başta gelmek üzere, yayvanyapraklılardan kayın, gürgen, meşe çok miktarda bulunur. İlçenin en önemli suyu Mudurnu Suyu'dur. Ardıç Dağı eteklerinden doğan bu su Adapazarı Ovası'nın güneydoğusunda bir bataklık teşkil ettikten sonra Sakarya'ya karışır. Ilçenin kuzeyindeki Abant Dağları üzerinde, çamlarla çevrilmiş, suyu tatlı, berrak Abant Gölü bulunur. 1.28 km² genişliğindeki bu gölün turistik önemi günden güne artmaktadır. Mudurnu ilçesinde bundan başka Karamurat ve Kaz Gölü adında iki küçük göl daha vardır.

Mudurnu ilçesinde tarıma ayrılan topraklar azsa da, başta buğday olmak üzere, arpa, çavdar, mısır, yulaf, az miktarda da çeltik yetiştirilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Mudurnu kasabası, dar bir vâdi içinde, denizden 820 m yükseklikte kurulmuştur. Evler yamaçlarda ve vâdi boyunca sıralanmıştır. Vâdinin dar, tabanının da engebeli olması yüzünden evler çok sıktır. Mahalle arasındaki yollar çok dar ve eğimlidir. 5 mahalleden meydana gelen kasaba, Bolu'ya 52 km. uzaklıktadır. Nüfusu 3.500'dür (1960 sayımı).

Kasabada kavaflık, sepicilik, demircilik, semercilik, arabacılık gibi küçük sanatlar gelişmiştir. Bir zamanlar Mudurnu'nun dikiş iğneleri, çuvaldızları pek tanınmıştı. Yurdun bütün iğne ihtiyacını karşıladıktan başka dışarıya da gönderilirdi. Mudurnu aynı zamanda çilingirleri, silâhçılariyle de tanınmıştır. Birçok evlerde dokuma tezgâhları vardır. Kasabanın bir de kereste fabrikası bulunur.

MUFLON (Bk. KOYUN)

Tütün, Pamuk, Susam Yetiştiren Bir Güneybatı İlimiz; MUĞLA

MUĞLA, yarısı Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde, yarısı da Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Antalya ili, güneyde, batıda Akdeniz'le Ege Denizi, kuzeyde Aydın, kuzeydoğuda Denizli ve Burdur illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 8 ilçesi daha vardır: Bodrum, Datça, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milâs, Ula, Yatağan. Bunlara bağlı bucak sayısı 26, köy sayısı 391'dir.

Yüzölçümü: 13.338 km²
Nüfusu: 299.845 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 22 kişi

Yüzey Şekilleri. — Muğla ili «Menteşe Yöresi» denilen dağlık bir yörenin büyük bir kesimini içine alır. Esas yapısı kalker olan bu dağlık kütlenin içerisine Büyük Menderes'in kolları körfezler halinde sokularak bazı ovaları meydana getirmiştir. Meselâ ilin kuzey kesimlerindeki Yatağan Ovası, Çine Suyu'nun çevresindeki düzlüklerden ibarettir. Yöre'nin daha iç kesimlerindeki düzlükler ise tamamen kalker yamaçlarla çevrilmiş kapalı ovalardır.

Muğla Ovası, Dirgene Ovası, Gülağzı Ovası, Yerkesik Ovası, Ula Ovası, Pisikiy Ovası bu kapalı çukurların en önemlileridir. Bunlar arasında en büyüğü Muğla Ovası'dır. Dik kalker yamaçlarla kuşatılmış olan bu ovanın uzunluğu 12 km., genişliği ortalama olarak 4 km. kadardır. Tabanı denizden 620 m. yüksekliktedir. Bu ovaların yanıbaşlarında Menteşe'nin 1.000 m.'yi aşan dağları yükselir. Muğla Ovası'nın kuzeyindeki Oyukludağ (1.892 m.), Yılanlıdağ, Kerme Körfezinin kuzey kıyısı boyunca uzanan Marçal Dağları, Datça Yarımadası'nın ucunda 1.175 m.'ye kadar yükselen Bozdağ, Köyceğiz'in kuzeydoğusunda Sandras Dağı (2.294 m.) Muğla ilinin en önemli dağlarıdır.

Iklim. — Muğla ilinde, genel olarak, yazları kurak, sıcak, kışları ılık, yağışlı Akdeniz iklimi vardır. Yalnız, ilin kıyı kesimleriyle iç kesimleri arasında bu iklim bazı küçük farklar gösterir. İç kesimlerde yağış daha çoktur Kıyıda bulunan Bodrum'un 774 mm. yağış almasına karşılık Muğla şehrinde yıllık yağış tutarı 1 m.'yi aşar (1.180 mm.). Sıcaklık da Bodrum'da daha yüksek, Muğla'da biraz daha düşüktür. Yıllık ortalama sıcaklık Bodrum'da 19°, Muğla'da 15°; en soğuk ay ortalaması Bodrum'da 11°.3, Muğla'da 5°; en sıcak ay ortalaması ise Bodrum'da 28°.1 Muğla'da 26°.1'dir.

Bitki Örtüsü. — Ilin iç kesimleri, yağışın da çok oluşu dolayısiyle, orman örtüsü bakımından zengindir. Yamaçları örten ormanlar çok yerde vâdi tabanlarına kadar iner. Kızılçamlar, sedir ağaçları geniş yer tutar. Vâdi tabanlarına doğru ise yayvanyapraklı ağaçlar (meşe, akçaağaç, çınar gibi) daha çok görülmeye başlar. Kıyı kesimine yaklaştıkça ormanın yerini çalılık şeklinde bir bitki örtüsü alır. Bazı elverişli köşelerde günlük ağaçlarının meydana getirdiği topluluklara rastlanır. Bu sonuncusu dünyanın başka hiçbir köşesinde bulunmıyan Menteşe Yöresi'ne has bir bitki topluluğudur.

Akarsular. — Muğla ilinin başlıca önemli akarsuları, Büyük Menderes'e dökülen, ancak yukarı çığırları Menteşe Yöresi'ne sokulan Çine Suyu ile Akçay, ilin güneydoğusundaki Dalaman Çayı'dır. Milâs yakınlarındaki Sarıçay'la Varvil Çayı da Muğla'nın önemli çaylarındandır.

Göller. — Köyceğiz ilçesindeki Köyceğiz Gölü ile kuzeybatıda yarısı Aydın ilinde kalan Bafa Gölü Muğla'nın en önemli iki gölüdür.

Ekonomi. — Toprağının dağlık oluşu yüzünden tarıma ayrılan alanlar az yer tutar. İlin iç kesimlerdeki ovalarında tahıl ekimine önem verilir. Bu arada en başta buğday gelir. Endüstri bitkileri arasında, gerek ekiliş alanı, gerek üretim bakımından, tütün en baştadır. Sonra pamukla susam gelir.

Muğla, zeytinliklerin de çok yer tuttuğu bir ilimizdir. Rüzgâra kapalı bazı kesimlerde portakalgiller tarımına önem verilir. Bu arada Bodrum'un mandalinaları pek ünlüdür.

Muğla'nın başlıca toprakaltı zenginliklerinin başında Fethiye'deki krom yatakları ile Milâs'taki zımpara madeni gelir. Muğla'nın bir başka önemli zenginlik kaynağı da kıyılarında yapılan balıkçılık, bilhassa sünger avcılığıdır.

Muğla Şehri

Il merkezi Muğla şehri, Muğla Ovası'nın kuzey ucunda, denizden 645 m. yükseklikte kurulmuştur. Şehrin eski kısmı eğimli bir yüzey üzerinde yayılır. Bu kesim Oyukludağ'dan inen sel yatakları ile üç kısma ayrılmıştır. Mahalle içlerindeki sokaklar darçır, düzgün değildir. Şehrin yeni kısımları ovaya doğru yayılmaktadır. Bu arada, Aydın şosesi boyunda yeni ve modern binalar yapılmıştır. Gene bu kesimde, ortasında at üzerinde Atatürk heykeli bulunan güzel bir meydan yer alır.

Muğla'da önemli sayılabilecek endüstri kurumu yoktur. Şehrin nüfusu 15.000'i bile bulmaz (1960 sayımı: 14.035). Bu nüfus yaz aylarında daha da azalır, çünkü yaz sıcağından bunalan Muğla'lılardan bir kısmı şehrin 3-3,5 km. kadar güneydoğusundaki Karabağlar'a göçederler.

Şehirde Menteşeoğulları, daha sonra Osmanlılar zamanından kalmış bazı tarihî eserler vardır. Bunlar arasında en önemlisi Menteşeoğulları zamanından kalma Ulucami'dir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Muğla (Osman Yalçın, 1960); Muğla Tarihi (Z. Eroğlu, 1939); Muğla Cumhuriyetin 15'inci Yılında (1938).

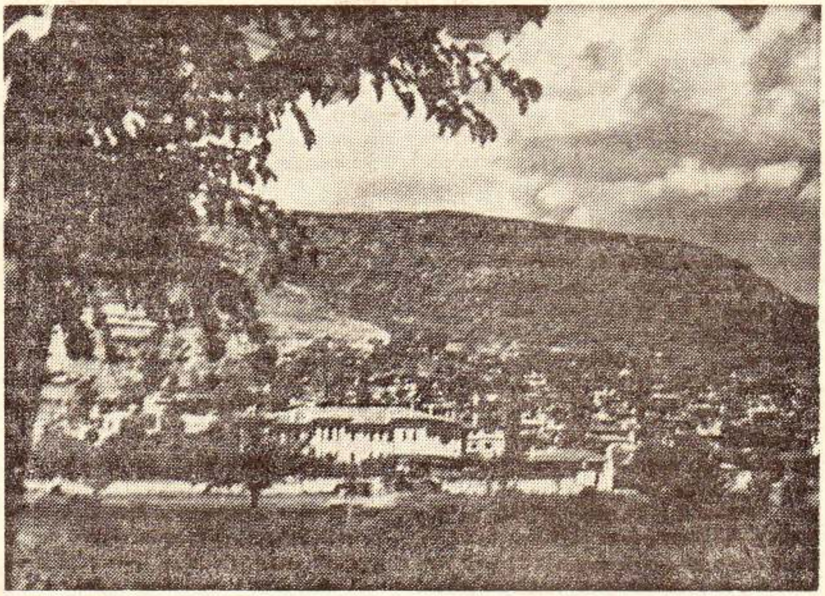
MUHABBETKUŞU

Evlerde kafeslerde beslenen, kanaryadan az iri, güzel bir kuştur. Yeşil, mavi, sarı, külrengi tüyleri vardır.

Muhabbetkuşu biçim bakımından küçük bir papağanı andırır. Kuyruğu uzun, gagası aşağıya doğru kıvrıktır. Eşine çok bağlı bir kuştur, bundan dolayı «muhabbetkuşu» denilmiştir. Kafeslerde çift çift beslenir. Anayurdu Avustralya'dır.

Muhabbetkuşları

Muğla'nın eski kısmı eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Şehrin yeni kısımları gittikçe ovaya doğru yayılmaktadır.

Hz. MUHAMMED

Müslümanlığın Kurucusu, Son Peygamber

MUHAMMED, Hz. (570 - 632) sonuncu peygamber ve İslâm dininin kurucusudur. Mekke'de doğdu. Babası Abdullah (545 - 570), Hz. Muhammed doğmadan 25 yaşında ölmüştü. Anası Âmine, Vehb ibni Abd Menâf ile Berre binti Abdu'l Uzze'nin kızıdır; 576 yılında Peygamber 6 yaşında iken pek genç ölmüştür. Peygamber, büyükbabası Abdulmuttalib'in himayesinde kaldı ise de, o da 577 yılında öldü. Peygamber'i, amcalarından Ebu Talib (ölümü: 619) büyüttü. Ebu Talib Hz. Ali'nin babasıdır.

Peygamber, Mekke'nin en büyük ailesi olan Kureyş'tendi. Dedesi Abdulmuttalib'in babası Hâşim, Kureyş'in bir dalına adını vermişti; onun için Peygamber'in soyu «Hâşimîler» diye anılır. Hâşim'in babası Abdu'l Menâf, Kureyş kabîlesine adını veren Kureyş'in torunlarından, Kureyş de Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in çok uzak torunlarındandır. Sâmî kavimlerin şecere tertibindeki hiçbir millette görülmemiş titizlikleri, Peygamber'in soyuna dair etraflı bilgimiz olmasını sağlamıştır.

Peygamber, «Muhammed, Ahmed, Mustafâ» gibi birkaç adla anılır. Batı (Oğuz) Türkleri, «Muhammed» adını, saygı olmak üzere, yalnız Peygamber'e ayırmışlar, başkalarına önce «Mehemmed», sonra «Mehmed» demişlerdir.

Peygamber, gençliğinde, bütün Hicaz'da son derece doğru, haksever olarak ün kazanmış, «Muhammedu'l-Emîn» diye anılmıya başlamıştır. Babasından bir şey kalmadığı için bir hayli fakirdi; yalnız, çok soylu bir aileden olduğu için itibar görürdü. Hz. Muhammed, 595 yılında yani 25 yaşında, 40 yaşlarında çok zengin bir dul olan Hz. Hadice ile evlendi (Bk. Hadice), eşinin kervan ve ticaret işleriyle uğraştı.

Hz. Muhammed 40 yaşlarına yaklaşırken üzerine bir durgunluk, bir hassasiyet, ancak «olağanüstü» kelimesiyle ifadesi kabil bir tefekkür hassası geldi. Mekke yakınlarında Hîre Dağı'na çekilip uzun müddet tabiatle baş başa kalmaktan gittikçe daha fazla zevk alır olmuştu.

Muhammed'e İlk Vahyin Gelişi

610 yılında, (İslâm dininin başlaması tarihidir) Hz. Muhammed'e Büyük Melekler'den Cebrail vasıtasiyle Tanrı'dan «vahiy» geldi. Hz. Muhammed tarife sığmaz bir heyecan içinde evine döndü. Bütün vücuduna titreme gelmişti. Eşi Hz. Hadice'ye kendisini sıkıca örtmesini söyledi. Mühim bir şey olduğunu anlıyan Hz. Hadice, hiçbir şey sormadan, Peygamber'i evde bulunan bütün örtülerle örttü. Bir müddet sonra doğrulan Peygamber, «Yaradan Tanrı'nın adiyle oku!» âyetini okudu, âyetin nasıl vahyolunduğunu anlattı. Bunun üzerine Tanrı'nın, Hz. Muhammed'e peygamberlik verdiği anlaşıldı.

Bu vahiyden sonra tam 3 yıl bir daha vahiy gelmedi. Peygamber, en büyük heyecan, sıkıntı, şüphe ve üzüntüyle yeni vahiy bekledi. 3 yıl sonra gene Hîre Dağı'ndayken vahiy geldi, artık arkası kesilmedi. Hz. Peygamber okuyup yazma bilmezdi ama, vahyolunan âyetler, hâfızasına âdeta kazılırdı, yıllarca sonra bir hecesini değiştirmeden tekrar ederdi. Vahyolunan âyetleri Müslümanlar ezberlerler, yazmasını bilenler de yazılı hale koyarlardı.

Müslümanlığın Yayılması

Yeni din, Mekke'de büyük muhalefetle karşılandı. Çünkü Müslümanlık putataparlığı kökünden kaldırıyor, insan hakları üzerinde akıl almaz inkılâplar yapmak istiyordu (Bk. Müslümanlık). Hz. Peygamber'e önce Hz. Hadice, sonra Hz. Ebu Bekir, Peygamber'in kölesi ve mânevi oğlu Zeyd iman etti. Az zamanda yeni dinin müminleri çoğaldı. Bunlara «Tanrı'ya teslim olan» anlamına «İslâm» dendi. Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu Hz. Ali ile Kureyş'in Emevî ailesinden Hz. Osman'ın da Müslüman olmaları üzerine, yeni din, iyiden iyiye kuvvet buldu.

Bu sıralarda Arabistan, görülmemiş bir ahlâhsızlık, cehalet içindeydi. Onun için, Peygamber'den önceki Arap tarihine «Cahiliye Devri» denir.

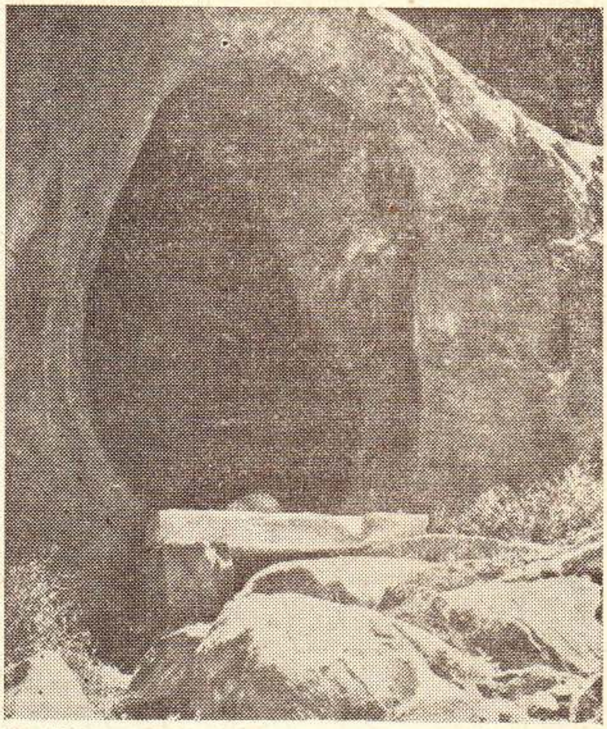
İslâm dini, Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak iddiası ile ortaya çıkıyordu. Nasıl Hz. İsa, Yahudi dinini kaldırmak istemişse, Hz. Peygamber de eski dinlerin bozulması, Tanrı'dan gelen sâf şeklini kaybetmesi üzerine, Tanrı tarafından insanlığa gönderilmişti. O çağlarda yegâne tektanrılı, bütün insanlığa hitap eden din olan Hıristiyan dini az zamanda bozulmuş, Tanrı'nın bir kulu olan Hz. İsa'ya tanrılık kondurulmuş, tek, bölünemez bir varlık olan Tanrı, üçe ayrılmak istenmişti. Bütün bunlara rağmen, İslâm dininin görüşüne göre, Hz. Peygamber'e kadar «Hak dini» gene Hıristiyanlıktı. Ancak, Hıristiyanlık, Tanrı görüşiyle de, hukuk sistemiyle de artık insanlığın ihtiyacını lâyıkiyle karşılıyamıyordu. Bununla beraber, her ne kadar sonradan pek çok tahrif edilmişse de, Tevrat ve İncil gibi kutsal kitapları olan Yahudilik ile Hıristiyanlık, İslâm dinince hoş görülüyordu. Putataparlık ise böyle değildi, boşinanca dayanıyordu. İnsanlığı Müslümanlar'ın «Allah» (Tanrı) dediği Tektanrı'ya inanmaya davet gerekiyordu. Yeni din, bir ahlâk ve akıl diniydi.

Mekke'den Medine'ye Göç

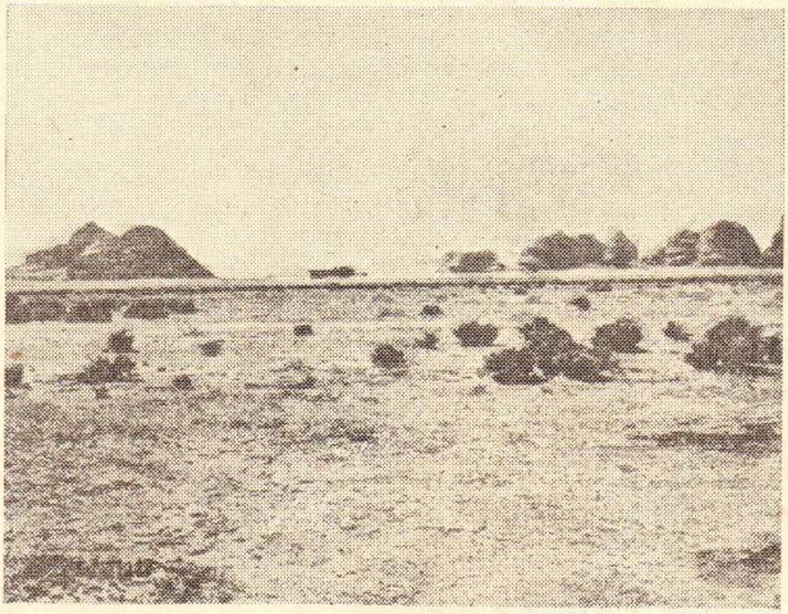
Müslümanlık, bütün peygamberleri Allah tarafından gönderilmiş elçiler olarak kabul ediyordu. Bunlardan kendilerine ilâhî vahiy yolu ile «Kitap» verilenlerine «Resûl», öteki peygamberlere «Nebî» deniyordu. Hz. Peygamber'den sonra en büyük peygamber Hz. İsa, sonra Hz. Musa, sonra da Sâmiler'in atası olan, Sumerler zamanında insanlığı Tanrı'ya inanmaya davet eden Hz. İbrahim'di.

Küçük Müslüman cemaatinin Mekke gibi bir sapıklık yurdunda gördüğü baskı o derecede fazlalaşmıştı ki, Hz. Peygamber, bir kısım müminlerin, İslâm dini kesin zafere ulaşıncaya kadar Habeşistan'a göçmelerine izin verdi. Bir süre sonra baskı daha da arttı. Hz. Peygamber, annesi tarafından ilgili bulunduğu Medine şehri halkının davetini kabul etti. Bütün Müslümanlar Mekke'yi bırakıp Medine'ye yerleştiler. 24 eylül 624'te Medine'ye varan Müslümanlar için o gün, tarihlerinin dönüm noktası oldu. Çünkü o gün, aynı zamanda bir İslâm devleti de başlamış bulunuyordu. Bu devletin başı, Hz. Peygamber'di.

İslâm dini 12 yıllık Mekke devresinde oldukça gelişmişti. 10 yıllık Medine devri ise, gerçek bir zafer devri oldu. Medineliler'in çoğunluğu yeni dini kabul etti. Mekke'den göçenlere «Muhâcirûn (Göçmenler), Medineli Müslümanlar'a ise «Ansâr» (Yardımcılar) dendi.

Hz. Muhammed Cebel-i Nur'daki bu mağarada saklanmıştı. Mağaranın ağzında bir örümcek derhal ağ ördüğünden. Kureyş'liler bu mağarayı aramaktan vazgeçtiler. İçlerinden Ümeyye: «Allah akıl versin!... Muhammed doğmadan bu örümcekler ağlarını örmüşler,» dedi ve oradan ayrıldı.

Hz. Muhammed'in dolaştığı yerlerden Mekke Çölü'nün bugünkü görünüşü.

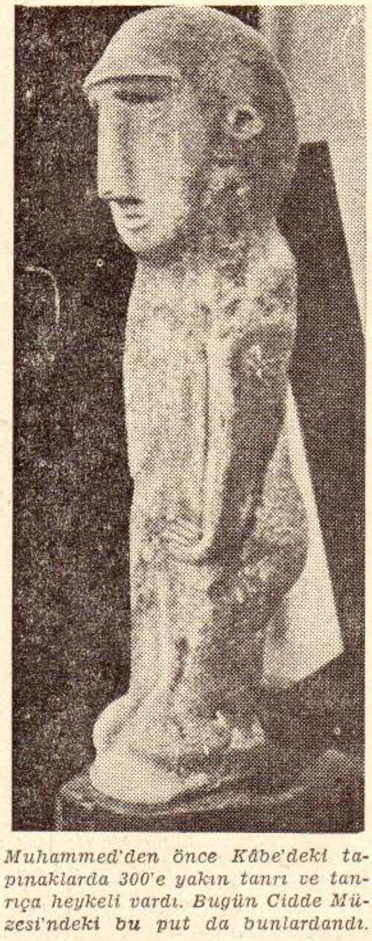
SEÇİLMİŞ HADÎSLER (Hz. Peygamber'in Sözleri)

- Dalkavukların yüzüne toprak saçınız.
- Bir dağın yerini değiştirdiğini işitirseniz inanınız. Bir insanın karakter değiştirdiğine inanmayınız.
- İşler, o işlere ehil olmıyanlara verilirse, kıyamet yaklaşmış demektir.
- Kendilerine emanet edilen halkı zulümle, haksızlıkla idare edenler cehennemde azabın en şiddetlisiyle cezalandırılacak olanlardır.
- Çinde bile olsa, ilmi alınız.
- Bir şeyi fazla sevmek, insanı o şeye karşı kör ve sağır yapar.
- Tanrı'nın en sevgili kulları, halka faydalı olanlardır.
- Rüşvet alanların da, verenlerin de yeri cehennemdir.
- Düşmanla vuruşurken şehit olanların bütün günahları Cenâb-ı Hak tarafından bağışlanır.
- Fazla uyumak insanın rızkına engel olur.
- Bildiğinizi herkese öğretiniz.
- İstanbul elbette fethedilecektir. Onu fethedecek komutan ne şanlı komutan, fethedecek ordu ne şanlı ordudur!
- Tanrı'dan utanmıyan, insanlardan da utanmaz.
- İslâm dini iyi ahlâktan ibarettir.

***

Mekke'de Kureyş ilerigelenleri, Peygamber'in getirdiği dini kendileri için çok tehlikeli görüyorlar, üstelik yüzyıllardan beri atalarının taptığı putlardan vazgeçmek istemiyorlardı. Muhammed'i «bu sevdadan» vazgeçirmesi için, onu büyüten amcası Ebu Talib'i tazyik ediyorlardı. Bu tazyike dayanamıyan Ebu Talib, yeğeni Peygamber'e giderek Kureyş'in tekliflerini bildirdi: Kureyş ulularl, putlarına, törelerine dokunmamak şartiyle Peygamber'e hükümdarlık, istediği kadar servet teklif ediyorlardı. Peygamber, amcasına şu cevabı verdi:

— «Sağ avucuma Güneş'i, sol avucuma Ay'ı koysanız, dâvamdan vazgeçmem!»

Muhammed'den önce Kâbe'deki tapınaklarda 300'e yakın tanrı ve tanrıça heykeli vardı. Bugün Cidde Müzesi'ndeki bu put da bunlardandı.

Bedr, Uhud, Hendek Savaşları

Hz. Peygamber'in Medine'ye göçünden 2 yıl sonra Bedr mevkii yakınlarında Mekkeli putataparların 3.000 kişilik ordusu, Peygamber'in 305 kişilik kuvveti tarafından mucizeli bir şekilde, kesin olarak bozguna uğratıldı. Ertesi yıl bu savaşın öcünü almak istiyen Mekkeliler, yeniden Müslümanlar'ın üzerine yürüdülerse de Uhud Dağı'nın eteklerinde Peygamber'in 700 kişilik kuvveti, Kureyş ordusunu bozguna uğrattı. Bu vuruşmada, Hz. Peygamber de yaralandı.

Uhud Savaşı'nda Müslümanlar'a Bedr'dekinden biraz daha çok zarar ve zayiat verdiren Mekkeliler, bu sefer 10.000 kişilik bir ordu topladılar; Medine üzerine yürüdüler. Bu büyük kuvveti karşılıyacak kadar askeri olmıyan Peygamber, vuruşmayı kabul etmedi. Medine'nin etrafını çepeçevre hendeklerle çevirtip savunma savaşına geçti. Bu tarz savaşmayı bilmiyen Mekkeliler, hiçbir sonuç alamadan âkıbetlerinden korktukları için ağırlıklarını bırakarak yarı bozgun halde çekildiler. Bu savaşa «Handak» (Hendek) Savaşı denir.

Bu başarıyı gören birçok Arap kabilesi Müslüman oldu, yeni din, Hicaz'ın birçok yerine yayıldı. 628'de Mekkeliler'le Hudeybiye Barışı yapıldı. Bu barışla Mekkeliler, Peygamber'i yeni bir dinin, aynı zamanda bir devletin başı olarak tanımak zorunda kaldılar. Bu, Mekke putataparlığının sonuna yaklaştığına işaretti. 629'da Yahudi dininden olan Araplar'ın elinde bulunan Hayber Kalesi fethedildi. Böylece, Medine Müslüman devleti fetihlere, genişlemeye başladı.

630 yılı ramazanında Hz. Peygamber, 10.000 kişiyle Mekke üzerine yürüdü. Yolda Müslüman olmuş kabîlelerden 2.000 asker daha kendilerine katıldı. Mekke, korkusundan savunamadı. Hemen hemen hiç kan dökülmeden Müslümanlar, Arabistan'ın en büyük, en kutsal şehrine girdiler. Hz. Peygamber, kendi eliyle Kâbe'deki putları kırdı. Bütün Mekke, İslâm dinini kabul etti.

Mekke alındıktan sonra bütün Arap kabîleleri İslâm dinine katıldı. Yeni dini kabul etmiyenler ise, Mekke üzerine yürümeye hazırlanıyorlardı. Hz. Peygamber daha önce davranıp bunları Huneyn mevkiinde karşıladı. Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin kahramanlıkları sayesinde zafer Müslümanlar'da kaldı. Bu olay üzerine Kızıldeniz üzerindeki limanlarla Tâif yazlık şehri de Müslüman oldu.

Hz. Muhammed Bizanslılar'a Karşı

Bu sıralarda Bizans İmparatoru Herakli-us'un büyük bir ordu ile Müslümanlar'ı ezmek üzere Arabistan'a yürüdüğü haber alındı. Hz. Peygamber, Bizanslılar'ı karşılamak üzere, 30.000 kişiyle Tebük'e (Arabistan'ın Suriye sınırına) kadar geldi. Bizans ordusundan eser görünmedi. Yalnız Suriye'ye kadar bütün Arabistan fethedilmiş oldu. Böylece Hint Okyanusu'ndan Suriye Çölü'ne, Kızıldeniz'den Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş ülkelerde, önemli bir İslâm devleti kurulmuş oluyordu.

Bundan sonra ölümünün yaklaştığını anlıyan Hz. Peygamber, Müslümanlar'ı «Vedâ Haccı» denen hacda Mekke'de topladı. Bu sırada Tanrı'dan: «Bugün sizin dininizi kemaline ge-

tirdim; size nimetimi tamamladım, ve size din olarak İslâm'ı seçtim» âyeti indi.

Hz. Peygamber, Vedâ Haccı'ndan sonra 8 haziran 632'de vefat etti. Medine'ye gömüldü. Mezarına «Ravza-i Mutahhara» denir. Yerine, İslâm dini ve devletinin başkanı olarak, en sevgili arkadaşı ve İslâm dinini ilk kabul eden erkek olan Hz. Ebu Bekir seçildi.

Peygamber'in erkek çocuğu yaşamadı. Kızlarından Hz. Ali ile evlenen Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i dünyaya getirdi. Hasan soyuna «Şerîfler», Hüseyin soyuna «Seyyidler» denir. Bu soylar ilk yüzyıllarda kesilmiş, kaybolmuştur. Bugün «şerâfet» ve «seyâdet» (şeriflik ve seyyidlik) iddiasında bulunan aile ve şahısların hiçbiri, hiçbir tarihî delille şecerelerini Hz. Ali'ye bağlıyamamaktadırlar.

Hz. Peygamber, çeşitli İslâm kavimlerinin dillerinde, bilhassa Arapça, Türkçe ve Farsça'da, akıl almaz genişlikte bir edebiyata konu olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Peygamberimizin Hayatı (M. Z. Konrapa, 1961); Eşsiz Bir İnsan Örneği Hz. Muhammed (Veli R. Velibeyoğlu, 2. bası 1956); Büyük Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Gazveleri (M. A. Ulusoy, 1948); Peygamberimiz Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Müslümanlık (A. Hamdi Akseki, 1934); Hz. Muhammed'in Mektupları (Selâmi M. Yurdatap, 1948); Muhammed'in Hayatı (Emile Dermenghem'den çev. Reşat N. Güntekin, 1930, 1958).

MUHAMMED ABDÜH (1849 - 1905)

Büyük bir Arap fikir adamıdır. Cemalettin Afganî'nin en değerli öğrencisidir. Bütün İslâm âleminde derin etkiler yaratmış, İslâm dinini, aslındaki cevhere inerek modern bir şekilde açıklamıştır.

Muhammed Abdüh, Mısır'da Delta'nın bir köyünde doğdu, Tantâ medresesinde, Kahire'de, Ezher İslâm Üniversitesi'nde okudu. 1876'da Kahire'de gazeteciliğe başladı, 1879'da profesör oldu. Bu yıllar, İngiliz emperyalizminin bütün İslâm dünyasını, bu arada Mısır'ın bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nu acıklı şekilde tehdit ettiği devredir. 1880'de Mısır'ın resmî gazetesi olan «El-Vakaayî'ul-Mısrîye»nin başına geçen Abdüh, çok değerli başyazılariyle, modern düşünceleri yaymaya başladı, bu yazılar Batı ve Doğu dünyasında yankılar uyandırdı. Abdüh, bu arada, İngiliz emperyalizmine karşı İslâm dünyasının henüz yıkılmamış tek kuvveti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu şiddetle tutuyordu. 1882'de Mısır'dan ayrıldı, Paris'te yayın hayatına devam etti. 1885'te Beyrut'ta yerleşti. 1899'da II. Abdülhamit onu Mısır müftülüğüne atadı. Muhammed Abdüh, bundan sonra, Ezher Üniversitesi'ni yenileştirdi. Cemalettin'in eserlerini Farsça'dan Arapça'ya çevirdi. Öğrencisi Reşit Rıza'nın 1897'den beri yayınladığı «el-Menâr» adındaki dergide düşüncelerini yaymaya devam ederken 56 yaşında öldü.

MUHAMMED TAPAR (1082 - 1118)

Büyük Selçuklu hanedanından ünlü bir Türk hakanıdır. Teoman'la Mete'den beri gelen Büyük Türk hakanlarının 124.'südür. Sultan Melikşah'ın oğullarındandır. 1105'ten 1117'ye kadar 12 yıl tahtta kalmıştır. Ağabeyisi Sultan Berkyaruk'un oğlu ve halefi II. Melikşah'ın yerine tahta geçmiştir.

Muhammed Tapar büyük bir hükümdardı. Dağınıklık gösteren muazzam Türk imparatorluğunu toparladı, Türk devletini dağıtmak için Şiî propagandasına hız veren kuvvetlerle başarıyla savaştı.

MUHASEBE

Resmî dairelerin, ticaret kurumlarının hesap işlerini düzenleyip yürütmek bilgisine «muhasebe» denir. Muhasebe, «gelir» ve «gider»leri, en küçük teferruatına kadar kaydederek, kazanç ve masraf durumunu belirtir. Ticaret müesseseleri, belirli dönemler sonunda, alacak ve verecek durumlarını göstermek üzere, özel cetveller hazırlarlar. Buna da «bilânço» denir.

Muhasebeciliğin çok eski bir tarihi vardır. Hesap işleri hakkında ilk kayıtlar vergi konusunda faydalanmak üzere hükümet memurları tarafından tutulmuştur. Daha Milât'tan 3000 yıl önce Çinliler'in abaküs gibi hesap aletlerini bulmalarının bu işe büyük yardımı olmuştur. Milât'tan 1000 yıl öncesine ait muhasebe kayıtlarına Babilonya'da raslanmıştır.

Hesap işleri o zamandan beri devam edegelmiş, XIII. yüzyıldan itibaren de gerçekten ilmî bir hüviyet almıştır. XV. yüzyıl boyunca İtalya'da muhasebecilikle ilgili elkitapları yayınlandığı görülür.

MUHİDDİN ARABÎ (1165 - 1240)

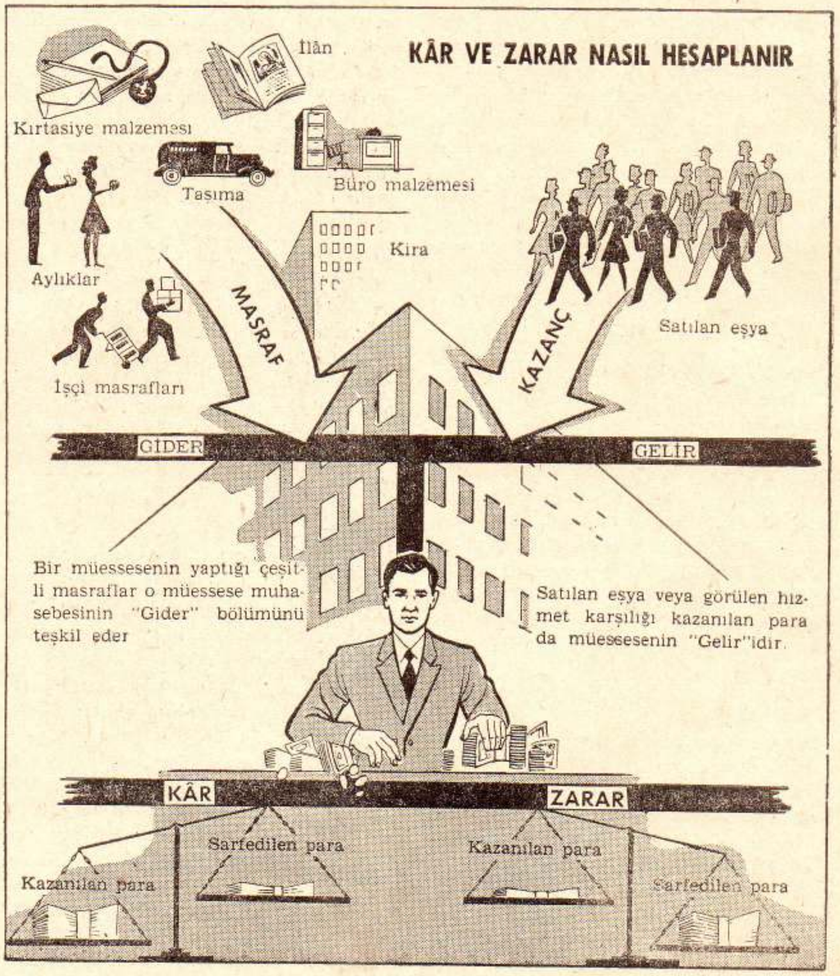

Muhiddin Arabi (Bir minyatürden)

Büyük bir Arap tasavvuf adamıdır. «Vahdet-i vücûd» (varlık birliği) diye anılan ünlü tasavvuf nazariyesini şiddetle savunmuş, İslâm tasavvufuna hâkim olan belli başlı kişilerin arasında yer almıştır.

Muhiddin Arabî, Endülüs'te, Mursîye (Murcia) şehrinde doğdu. 8 yaşında ailece İşbiliye (Sevilla)ye göç ettiler. 1194'te Tunus'a, 1202'de Mekke'ye gitti. Daha 18 yaşında devrinin büyük mutasavvıfları arasında sayılıyordu. Bağdat'tan, Selçuklu hükümdarının daveti üzerine Konya'ya geldi. Selçuklu veliahti Prens Keykâvûs'a hoca tâyin edildi. 1211'de Keykâvûs hükümdar olunca Muhiddin Arabî'nin nüfuzu büsbütün arttı. 1230'da Şam'a yerleşti. 75 yaşında bu şehirde öldü, oradaki ünlü türbesine gömüldü. Türbe, 1518'de Yavuz Sultan Selim tarafından onarılmış, İslâm dünyasının sayılı ziyaret yerlerinden biri haline gelmiştir.

Muhiddin Arabî çok verimli bir yazardır, 250 kadar eser bırakmıştır; bir o kadarı da bugün kaybolmuş bulunmaktadır. Aynı zamanda şairdi; en çok tasavvuf konularını iş-

lemiştir. En ünlü eserleri «El-Futûhâtu'l-Mekkîye» ile «Fusûsu'l-Hikem»dir. Bu eserler sayılamıyacak kadar çok basılmış, belli başlı dillere çevrilmiştir; etkileri büyük olmuştur, bu arada Ortaçağ Batı âlemini de etkilemiştir. Yalnız, Muhiddin Arabî'nin bütün fikirleri, iddiaları bugün değerini kaybetmiştir. Çünkü tamamen akıl dışı fikirleri tutmuş, kendisini âlemin kutbu saymış, bütün mucizelere muktedir olduğunu ileri sürmüştür. Gaipten haber verdiğini, geleceği keşif kudretinde olduğunu bile iddia etmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Fusus Nakşı (çev. R. Balaban, 1947); Tasavvuf: Futuhat al-Makiyya (çev. İ. A. Tanık, 1955).

MUHTAR PAŞA

(Bk. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA)

MUHTARİYET [Özerklik]

Hukukta, insan topluluklarına, tüzel kişilere çeşitli toplumsal faaliyet alanlarında ve belli sınırlar içinde tanınmış olan hareket serbesliğine «muhtariyet» (özerklik) denir.

Bir topluluk veya tüzel kişi, kendisini idare edecek kuralların hepsini veya bir kısmını kendisi koyabiliyorsa, buna hakkı varsa, muhtariyeti var demektir. Bazı hallerde bu hak, devlet tarafından, kanun veya tüzükle düzenlenir.

Muhtariyet, mutlak anlamda ve sınırsız ise, «hâkimiyet» (egemenlik) kavramına eşittir. Bu anlamda muhtariyet, ancak bağımsız devletlerde bulunur.

Çeşitli muhtariyet şekilleri vardır: a) Federe devletlerde, sınırlı bir yasama hakkına kadar ulaşan siyasi muhtariyet; b) İllerin, belediyelerin haiz oldukları idari ve mali muhtariyet; c) İktisadi devlet teşekküllerine tanınan iktisadi faaliyet muhtariyeti; ç) İdari, mali ve ilmî faaliyet alanlarını da kapsıyan üniversite muhtariyeti gibi.

Muhtariyet, hangi alanda tanınmış ise, o topluluk veya tüzelkişi, o alandaki faaliyet kurallarını kendisi koyar, değiştirir ve yürütür. Bu hak ona hastır.

MUİZZÎ (1048 - 1127)

Büyük İran şairlerindendir. Semerkant'ta doğdu. Babası, Alp Arslan'ın, saray şairlerindendi. Muizzî, Sultan Melikşah ve Sultan Sencer gibi Büyük Türk Hakanları'nın saray şairi oldu, «emîr» (prens) rütbesine kadar yükseldi. «Melikü'ş-Şu'arâ» (Şairlerin Kıralı) unvaniyle Türk imparatorluğundaki 400 küsur şairin başına geçirildi. Olağanüstü servet edindi. Selçuklular devri İran şiirinin en büyük üstatlarından olan Muizzî'nin divanında 18.000 beyit vardır. En çok kasideleri ünlüdür.

MULÂJ

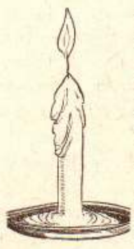
Bir şeyin bal mumu, alçı gibi maddelerle kalıbını almaya, bu kalıplardan dökülen şekillere «mulâj» denir. Ayrıca, vücudun çeşitli organlarını incelemek üzere hazırlanmış, balmumu, alçı kalıplar da «mulâj» diye anılır.

Mulâj yapmak için, kopyası çıkarılacak olan cismin üzerine alçı, mum, ya da bu işe yarıyacak plâstik maddeler dökülür, «dişi» denilen ters kalıbı çıkarılır. Sonra, özel teknikle, bu ters kalıbın içine önce yumuşak olan, sonra sertleşen bir madde dökülerek cismin tıpkısı çıkarılır.

Mulâj tekniği, kalıbı alınacak cisme göre değişir. Bu cisim çok girintili çıkıntılıysa, önce yüzeyi parçalara bölünerek ayrı ayrı mulâjı yapılır, dökümden sonra bu parçalar birleştirilir. Büyük heykeller hemen daima bu usullerle dökülmektedir.

Mulâj, heykel dökümünde kullanıldığı gibi, dişçilikte de, kuron kaplanacak bir dişin aynı yolla kalıbı alınır.

MUM

Mum

İç yağı, ya da parafinden yapılan, basit bir aydınlatma aracıdır. Ortalama 20 sm. uzunluğunda, 3 sm. çapında bir silindir biçimindedir. İçinde ışığı verecek olan bir fitil bulunur. Parmak boyunda, renkli, süslü, küçük mumlar olduğu gibi, kiliselerde yakılan insan boyunda büyük, kalın mumlar da vardır. Mum, şamdanın oyuk yerine oturtularak yakılır.

Mum, iç yağından elde edilen «stearik asit» ten yapılır. Bu madde, buharla ısınan çift dipli kazanlarda eritilir, billûrlaşıncaya kadar dinlendirilir. Sonra maden kalıpların içine dökülür. Bu silindir biçimindeki kalıpların ortasında borik aside batırılarak yanma kabiliyeti artırılmış pamuk fitiller bulunur. Kalıplar soğuyunca açılır, içinden mumlar çıkartılır. Üzerleri temizlenip düzeltilir, aynı boya kesilir, sonra da paketlenerek satışa çıkarılır. Parafinden mum yapılmak istendiğinde kalıplar ısıtılır, sonra birden soğuk suya daldırılarak soğutulur.

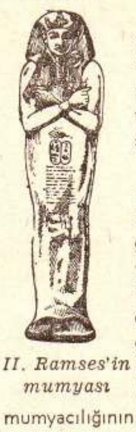
«İspermeçet mumu» denilen bir başka çeşit mum balinadan elde edilen bir maddeden yapılır (Bk. İspermeçet).

MUMÇİÇEĞİ

Güzel kokulu, şemsiye biçiminde küçük beyaz çiçekler açan bir süs bitkisidir. Çelikten yetiştirilir, az su ister. Güneşten korunmuş, bol aydınlık limonluklarda yetiştirilir.

Mumçiçeği yeni çiçek vermeye başladığı zaman eskilerini kesmek gerekir. Ekkökler çıkartarak duvar boyunca tırmanır. Bu bakımdan sütunları, duvarları süslemekte kullanılır.

MUMYA

II. Ramses'in mumyası

Çok eski çağlarda, birtakım kokulu maddeler kullanarak bozulmadan kalabilecek duruma getirilmiş cesetlere «mumya» denir. Bunlar en çok Mısır'da meydana çıkarılmıştır.

Eski Mısırlılar bir kimsenin öldükten sonra günün birinde dirileceğine, dirilince de gömüldüğü andaki görünüşünü yeniden alacağına inanırlardı. Bu inanç yüzünden o çağlarda Mısır'daki mumyacılık, bugünkü uzmanları bile şaşırtacak derecede ilerlemişti. Tarihî kazılarda bugüne kadar, Mısır mumyacılığının mükemmelliğine erişebilmiş başka bir çeşit mumyacılığa raslanmamıştır. Mısır mezarlarında yapılan kazılarda arkeologlar, çağımıza kadar olduğu gibi kalabilmiş birçok eski ceset ortaya çıkarmışlardır. Bunlar dünyanın birçok yerlerindeki müzelerde, sanat galerilerinde teşhir edilir. Mısır mumyalarından en ünlüleri, eski Mısır firavunlarından II. Ramses'le Tutankamun'un mumyalarıdır.

Çağımızda bilginler henüz, eski Mısır mumyacılarının usullerini, kullanmış oldukları maddeleri tam olarak keşfedememişlerdir. Ancak, tarihî incelemelerden elde edilen bilgiye göre, Mısırlılar fakir ölülerle zengin ölüler için ayrı ayrı mumyalama usulleri kullanırlardı. Zenginlerin mumyalanması çok daha büyük bir özenle, incelikle yapılıyordu. Fakir bir insan ölünce Mısırlılar onun vücudunu önce ya tuzla, ya da sodyum karbonatla kuruturlar, sonra kalın kumaşlarla sıkı sıkı sararlardı. Zengin bir kimsenin ise, önce barsakları, beyni çıkarılır, bunlar ayrı saklanırdı. Vücudun geri kalan kısmına önce bazı çok önemli işlemler yaparlardı. Bu işlemlerin hangi maddelerle yapıldığını, nasıl meydana getirildiğini açıklamak şimdilik mümkün olamamaktadır. Yalnız, bunlar tamamlandıktan sonra, cesedin yetmiş gün sodyum karbonat içinde bırakıldığı, ondan sonra yıkandığı, ince bezlerle sımsıkı sarıldığı biliniyor. Zenginlerin mumyalanmasında vücut, bütün olarak değil, kollar, bacaklar ayrı ayrı sargılanırdı. Başı da başka bir usulle mumyalanırdı: Önce bezler ince ince kesilir, kat kat saracak şekilde başa tutkallanır, sonra bezlerin üzerine ölen kimsenin yüz hatları çizilirdi.

Mısır mumyalarından başka, iklimin çok kurak olduğu bazı bölgelerde, bu mumyalar kadar mükemmel bir şekilde zamanımıza kadar bozulmadan kalabilmiş cesetlere de raslanmıştır. Mumyalanmadığı halde bu cesetlerin çürümeden kalmış olmasında hava şartlarının, toprak özelliklerinin etkisi olmuştur. Peru'da, Meksika'da meydana çıkarılan bu cesetlere de «mumya» denir.

MUNZUR DAĞLARI

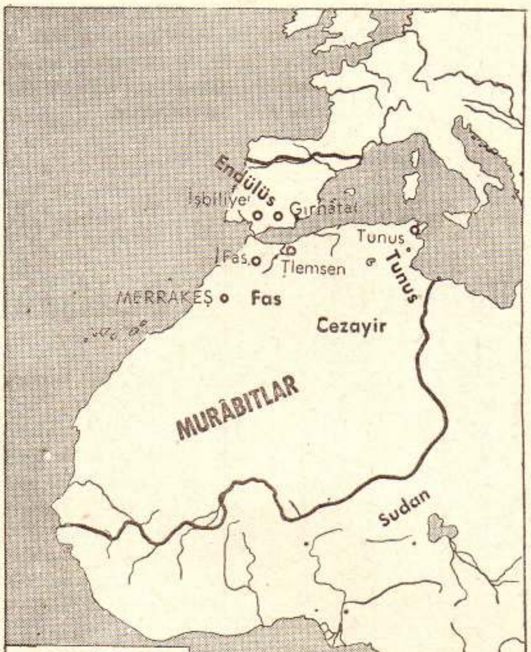
Doğu Anadolu Bölgesi'nin batı-doğu doğrultusunda uzanan dağ sıralarından Karasu - Aras Dağları'nın batı kesimindekiler Munzur Dağları diye anılır. Bu dağlar Karasu vâdisinin hemen güneyinde, çok yerde 3.000 m.'yi aşan dorukları ile heybetli bir duvar gibi yükselir. Bu dorukların en önemlileri, batıdan doğuya doğru, sıradağlara adını veren Munzur Dağı (3.188 m.), Eğripınar Dağı (3.150 m.), Koçgölbaşı Dağı (3.250 m.), sıradağların en yüksek noktası olan Mercan Dağı (3.449 m.)dır. Munzur Dağları'nın daha yağışlı, gölgeli olan kuzey yamaçlarında eski buzulların izleri olan şekiller bulunur.

MURABBA (Bk. DİVAN EDEBİYATI)

MURÂBITLAR

Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş büyük bir Müslüman hanedanıdır. 1056-1147 arasında 91 yıl süren çok kudretli bir imparatorluk kurmuşlardır. Hanedan Arap'laşmış Berberî bir aileden çıkmıştır.

Murâbıtlar'ın başkentleri Fas'ta Merrâkeş şehriydi. Fas, Cezayir, Tunus, Moritanya, Se-

MURÂBITLAR

negal, Mali ve İspanya'yı ellerinde tutan Murâbıtlar, 1086 Zellâka, 1108 İklîş meydan savaşlarında İspanyollar'ı kesin bozguna uğratarak, İspanya'daki Müslüman egemenliğinin dört yüzyıl daha sürmesini sağlamışlardır. 1143-1147 arasında «Emîru'l-Müslümîn» sanını takınarak halifelik iddiasında da bulunacak derecede kendilerinde güç görmüşlerdi. Murâbıt sultanlarının veliahtleri, «nâib» unvanı ile İspanya genel valisi olur, Kurtuba (Cordova), İşbiliye (Sevilla), Gırnâta (Granada) şehirlerinden birinde otururdu. Murâbıt imparatorluğunun yerine, Muvahhidler geçmiştir (Bk. Muvahhidler); yalnız, Muvahhidler daha dar bir sınır içinde kalmışlardır.

Selçuklular'ın ortaya çıkması, Anadolu'nun fethi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması, Haçlı seferlerinin başlaması ile çağdaş olan Murâbıtlar, Batı İslâm dünyasına ışık saçan son derece parlak bir medeniyet kurmuşlardı.

Murâbıt sultanları şunlardır:

1) Ebu Bekir (1056-1061)
2) Yusuf (1061-1106)
3) Ali (1106-1143)
4) Taşfin (1143-1145)
5) İbrahim (1145-1146)
6) İshak (1146-1147)

MURADİYE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Van iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda İran toprakları, güneyde Van ilinin Özalp ve merkez, batıda Erciş ilçeleri, kuzeyde Ağrı ilinin Diyadin ve Doğubeyazıt ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çaldıran adında bir bucağı, 117 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.477 km²

Nüfusu: 31.586 (1960 sayımı)

Muradiye ilçesinin yüksek dağlarla çevrilmiş orta kesimlerinde Çaldıran Ovası gibi düzlükleri bulunur. Doğuda, İran sınırı üzerinde, Dumanlıdağ yükselir. Bu dağın batısında Alikelle Dağı, ilçenin güneyinde yüksekliği 3.000 m.'ye varan İsabey Dağı vardır. Kuzeybatı ve kuzeydeki dağlar daha yüksektir. Kuzeybatıdaki Aladağ (3.255 m.) güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanır. Basık bir sırt biçimindedir. Çaldıran Ovası'nın kuzeyinde yükselen Tendürek 3.500 m.'yi de aşar (3.542 m.). Bu sönmüş yanardağ zaman zaman bazı gazlar fışkırtır.

Muradiye ilçesinde iklim serttir, kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun zaman yerde kalır. İlçenin en önemli akarsuyu kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak Van Gölü'ne dökülen Bendinahi Deresi'dir. Halk tarla tarımiyle, hayvancılıkla uğraşır. Koyun, yağ, yün ilçenin ihraç maddeleri arasındadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Muradiye kasabası Van Gölü'nün kuzeydoğusunda, göl kıyısına 15 km. uzaklıkta, denizden 1.720 m. yükseklikte kurulmuştur. Van şehrine 87 km. uzaklıkta bulunan kasaba, daha bozuk bir yolla da kuzeyde Doğubeyazıt'a bağlanır. Dört mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.281'dir (1960 sayımı).

Kasaba halkı koyunculuk, tarım ürünleri, sadeyağ ve yapağı satarak geçimini sağlar. Elde edilen ürünler ancak kasabanın ihtiyacını karşılar. Kasabanın içme suyu, Kümbet Çeşmesi diye anılan kaynaktan sağlanır. Birçok kaynak ve kuyular daha vardır.

MURAT I.

Kosova'da şehit edilen Osmanlı Padişahı

Murat I.

MURAT I. (1328 - 1389), Osmanlı padişahlarının 3.'südür. «Hudâvendigâr» (sahip, efendi) ve «Gazi» diye anılır. Tahta çıktıktan birkaç yıl sonra Osmanlı Devleti'ni bir imparatorluk haline getirmiş, öldüğü zaman devlet, Timur (Doğu Türk) İmparatorluğundan sonra, dünyanın 2. büyük ve güçlü devleti derecesine yükselmiştir. I. Murat'ı, Osmanoğulları'ndan ilk imparator saymak gerekir.

I. Murat, Orhan Gazi ile Nilûfer Hatun'un 2. oğludur. Bursa'da doğdu. Ağabeysi Veliaht Şehzade Rumeli Fâtihi Süleyman Paşa'nın 1359'da ölmesi üzerine 31 yaşında veliaht, 1362'de de babasının ölümü üzerine 34 yaşında padişah oldu.

I. Murat, tahta geçtikten birkaç ay sonra, 1362 temmuzunda Bizans'ın en önemli şehirlerinden biri olan Edirne'yi aldı; bu tarihten sonra Edirne, 1453'e kadar, Bursa'nın yanında, devletin çifte başkentinden biri olarak kaldı. Zağra'nın da alınması ile Türkler, Meriç'le Mesta arasındaki ülkeye hâkim oldular. Güney Bulgaristan'ın fethi ile imparatorluğun sınırı Balkan Dağları'na dayandı. Bu arada önemli Filibe şehri de alındı.

Balkan Savaşları

Türk fethinin hızından şaşıran Balkanlılar, 1364'te Türkler'i Avrupa'dan söküp Çanakkale Boğazı'nın ötesine atmak kararı ile birleştiler; bu, Osmanlı Türkleri'ne karşı düzenlenen ilk Haçlı seferidir. Papa V. Urbanus'un düzenlediği Haçlı ordusunda Macaristan Kıralı V. Lajos (Layoş) başkomutandı; yanında Sırbistan Kıralı V. Uroş, Bosna Prensi (sonradan kıralı) I. Tvrtko, Eflâk (Güney Romanya) Prensi ile daha başka hükümdarlar bulunuyordu. Hacı İlbeyi, Sırpsındığı'nda düşmanı yakaladı, padişahın gelmesine lüzum kalmadan, 10.000 akıncısı ile, 100.000 Haçlı'yı yok etti (Bk. Hacı İlbeyi; Sırpsındığı Meydan Savaşı).

1371'de Osmanlılar'a karşı ikinci bir Haçlı seferi düzenlendi. 26 eylülde Sırpsındığı'na çok yakın Çirmen mevkiinde Türk ordusu, Haçlılar'ı karşıladı, tamamen yok etti. Başkomutan olan Sırbistan Kıralı da bu savaşta öldü. Bundan sonra, Balkanlar'a yeni düzen getirmek azminde olan Türkler, Adriyatik'e varmak ve yarımadayı iki deniz arasında enlilemesine ele geçirmek plânını gerçekleştirmeye koyuldular. Çandarlı Hayrettin Paşa devlete, büyük bir imparatorluğa yakışır düzen verirken, I. Murat, çoktan Adriyatik'e erişmişti. Adriyatik kıyısında, Güney Dalmaçya'daki küçük Dubrovnik (Ragusa) Slâv ticari cumhuriyeti Türkiye'nin himayesine girdi. 1372'de akıncılar, Adriyatik kıyılarını, güneyde Attika Yarımadası'nı taradılar. Aynı yıl Çatalca alındı ve 1373'te Bizans, Türkiye'nin birçok şartlarını kabul eden bir antlaşmaya imza koydu. 1373-74'te Rumeli beylerbeyi Lâla Şahin Paşa, Kavala, Drama, Serez gibi şehirleri alarak Makedonya'nın fethine başladı. 1375'te Güney Sırbistan alındı. 1376'da Kuzey Bulgaristan'ın Bulgar kıralı, Türk egemenliğini kabul etti.

Anadolu'da, Rumeli'nde Gelişmeler

Murat Hudavendigâr devrinde Anadolu'da da büyük gelişmeler kaydedildi. 1375'te Hamidoğlu İlyas Bey öldü, yerine Kemalettin Hüseyin Bey geçti. Sultan Murat'ın baskısı ile, prensliğinin yarısından çoğunu 80.000 altın (bugünkü paramızla 60 milyon TL.) karşılığında Osmanlılar'a satmak zorunda kaldı. Böylece Akşehir, Beyşehri, Seydişehri, Yalvaç, Karaağaç, Osmanlılar'a geçti. 1378'de Sultan Murat'ın oğlu Şehzade (Yıldırım) Bayezit'in Germiyanoğlu'na damat olması mü-

nasebetiyle Germiyan Beyi Süleyman-Şah, Kütahya'yı, bütün çevresiyle, Osmanlılar'a hediye etti.

1382'de Sofya, 1386'da Kroya ve Işkodra alındı. 1394'te Lâla Şahin Paşa, Bosna topraklarında bulunuyordu. Bu fetihler sırasında Arnavutlar, Boşnaklar, Müslüman olmaya başladılar. 1384'te Candaroğulları, Osmanlı himayesini kabul ettiler. Böylece Karadeniz' de, doğuya doğru, önemli bir gelişme kaydedilmiş oldu.

1385'te Sultan Murat'ın oğlu Şehzade Savcı Bey, Bizans'ın kışkırtmasiyle, babasına isyan etti; 30 yaşlarında bulunan Şehzade, yakalanıp idam edildi.

Padişah'ın Anadolu'da bulunmasından faydalanan bağlaşık Sırp-Boşnak ordusu, Ploşnik' te Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı Bundan cesaret alan Avrupalılar, Osmanlılar'a karşı üçüncü Haçlı seferini düzenlediler; Türkler'i Avrupa'dan söküp atmayı tasarladılar. Daha kendisini Sultan Murat'a yeni affettiren ve padişahın damadı olan Karamanoğlu da onlarla birlik oldu. Bu, şimdiye kadar Türkler'e karşı girişilen en büyük askerî hareketti. Sultan Murat 20 haziran 1389'da Kosova'da Haçlılar'ı yok etti; yalnız, savaşın sonunda, savaş alanını gezerken şehit edildi (Bk. Kosova Meydan Savaşları).

27 yıl tahtta kalan, 61 yaşında şehit olan I. Murat, resmen «sultan» (imparator) sanını almıştı. 1374'te Sırbistan Kırallığı'nın Türkiye'ye vergi verir tâbi bir devlet olmayı kabulü ile, Tuna'ya erişmişti. Rumeli'nde alınan şehir, kasaba, hattâ köylere Anadolu'dan derhal Türk nüfusu getirilip yerleştiriliyordu. Sultan Murat devrinde atılan adım, Balkanlar'daki 5,5 yüzyıllık Türk egemenliğini sağlamıştır.

I. Murat, Rumca, Arapça, Farsça bilirdi; az konuşurdu ama, konuşunca güzel söz söylerdi. Yorulmak bilmezdi. 30 savaşa katılmış, hepsini kazanmıştı. Birkaç kere yaralanmış, yenilmez bir komutan olarak tanınmıştı.

Babasından 102.000 km^2 olarak teslim aldığı devleti, oğlu Yıldırım Bayezit'e 460.000 km^2 olarak bırakmıştır.

Sultan Murat'ın iç organları, Kosova'ya gömülmüş, cenazesi Bursa'ya nakledilip türbesine yerleştirilmiştir. Yüzyıllarca Türk ve İslâmlar'ın en büyük ziyaret yerlerinden biri olan Kosova'daki türbesi, son yıllarda Tito' nun emriyle yerle bir edilmiştir.

Murat I. Osmanlı padişahları arasında savaş alanında, üstelik düşman eliyle şehit olan tek Osmanlı padişahıdır. Bu tarihî resim, Bulgar Kıralı İvan'ı kızkardeşini Sultan Murat'a vermek üzere takdim ederken gösteriyor.

MURAT II: Haçlı Ordularını Varna'da Mağlûp Eden Ünlü Osmanlı Padişahı

Murat II.

MURAT II. (1404 - 1451), Osmanlı padişahlarının 6.'sıdır. «Gazi» diye anılır. I. (Çelebi Sultan) Mehmet'in büyük oğlu, Fâtih Sultan Mehmet'in babasıdır. Annesi Dulkadıroğlu Nâsırettin Mehmet Bey'in kızı Emine Hatun'dur; oğlunun padişahlığından önce ölmüştür.

II. Murat, Amasya' da doğdu. 1421'de babasının ölümü üzerine, 17 yaşında tahta geçti. Vali olarak bulunduğu Amasya'dan gelinceye kadar, babasının ölümü saklandı. I. Mehmet, devleti âdeta yeniden kurmuştu. Yalnız, Timur darbesinin etkileri henüz giderilmiş olmaktan uzaktı. II. Murat, amcası Mustafa Çelebi'yi güçlükle yendikten sonra, 1423'te Bizans'ı kuşattı. Bu, Bizans'ın Türkler tarafından 6. kuşatılması, o zamana kadarkilerin en ciddisiydi. Bizans, pek buhranlı dakikalar yaşadığı anda, II. Murat'ın kardeşi Veliaht Şehzade Mustafa isyan etti. Bu isyan üzerine kuşatma kaldırıldı, Anadolu'ya geçildi, 13 yaşındaki Şehzade bozguna uğratılıp idam edildi (Bk. Mustafa, Şehzade).

1428'de Germiyan Beyi II. Yakup devletini pek sevdiği II. Murat'a bırakarak öldü. Böylece, Yıldırım'ın Timur darbesinden önce ortadan kaldırmış olduğu Anadolu Türk Beylikleri, yavaş yavaş yeniden Osmanlı idaresinde birleştirildi. 1430'da Selânik yeniden alındı. 1438'de Macaristan'a girildi. Ertesi yıl, Türkiye himayesindeki Sırbistan Kırallığı'nın başkenti Semendire alındı.

Bunun üzerine, Almanya İmparatoru ve Macaristan Kıralı, Türkiye üzerine yürüdü. Evrenosoğlu İshak Bey, bu Haçlı ordusunu bozguna uğrattı; imparator, kaçarken yolda öldü. 2 temmuz 1444'te Macaristan'la Segedin Barışı imzalandı. II. Murat, bundan sonra, tahtını oğlu II. Mehmet'e bırakıp Manisa Sarayı'na çekildi. Bunu fırsat bilen düşmanlar, Osmanlılar aleyhine Beşinci Haçlı seferini düzenlediler. Hızla yetişen II. Murat, Varna'da büyük düşman ordusunu yok etti (Bk. Mehmet II.; Varna Meydan Savaşı). Savaştan bir süre sonra, devlet adamlarının, ordunun baskısı ile, II. Murat yeniden tahta oturdu. 1447'de, yanına Şehzade Mehmet'i alıp, Arnavutluk seferine çıktı; Akçahisar'ı fethetti. 1448'de, gene yanında oğlu Sultan Mehmet olduğu halde, Haçlılar'ı Kosova sahrasında imha etti (Bk. Kosova Meydan Savaşları). 46 yaşında Edirne'de öldü. Yerine oğlu eski hükümdar II. Mehmet geçti.

II. Murat, Timur darbesinden önceki güçlü Osmanlı İmparatorluğunu yeniden kurmuş, Türkiye'nin sınırlarını 880.000 km^2'ye çıkarmıştır. Şair, bestekâr ve bilgindi; güzel şiirler bırakmıştır. Açık Türkçe'ye taraftardı; Mercimek Ahmet'e, Farsça'dan tercümelerini «açık Türkçe ile» yapmasını emretmiştir. Çok büyük bir imarcı idi. Bursa'yı, hele Edirne'yi ihya etmiştr. Edirne'de yaptırdığı üç azametli cami, Osmanlı mimarlığının şaheserlerindendir.

Aşağıdaki vasiyeti, oğlu Fâtih Sultan Mehmet tarafından aynen yerine getirilmiştir:

«Öldüğüm zaman beni Bursa'ya oğlum Alâettin'in 3-4 arşın yanına gömünüz. Mezarımın üstüne büyük hükümdarlar için yapılan muhteşem türbelerden birini yaptırmayınız. Vücudumu doğrudan doğruya toprağa gömünüz ki, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini işaret eden yağmur, üstüme yağsın. Mezarımın etrafına dört duvar, çevresine de, hafızların oturması için yer yaptırınız. Etrafıma çocuklarımdan, akrabamdan kimseyi gömmeyiniz. Bursa'da ölmezsem, cenazemi bu şehre getiriniz. Bu iş perşembe günü olsun ki, defin cuma günü yapılabilsin.»

Manevralar

Savaş tecrübesini artırmak için orduların yaptığı savaş oyunları

Türk Ordusu birlikleri, zaman zaman, savaş kabiliyetini artırmak, yeni savaş taktiklerini tecrübe etmek için manevralar yapar. Bu sayfadaki resimler bir manevra sırasında hücum eden Mehmetçikler'i gösteriyor.

Tam teçhizatlı piyade erlerimiz bir manevra sırasında karşı tarafın hatlarına yaklaşmaya çalışıyor.

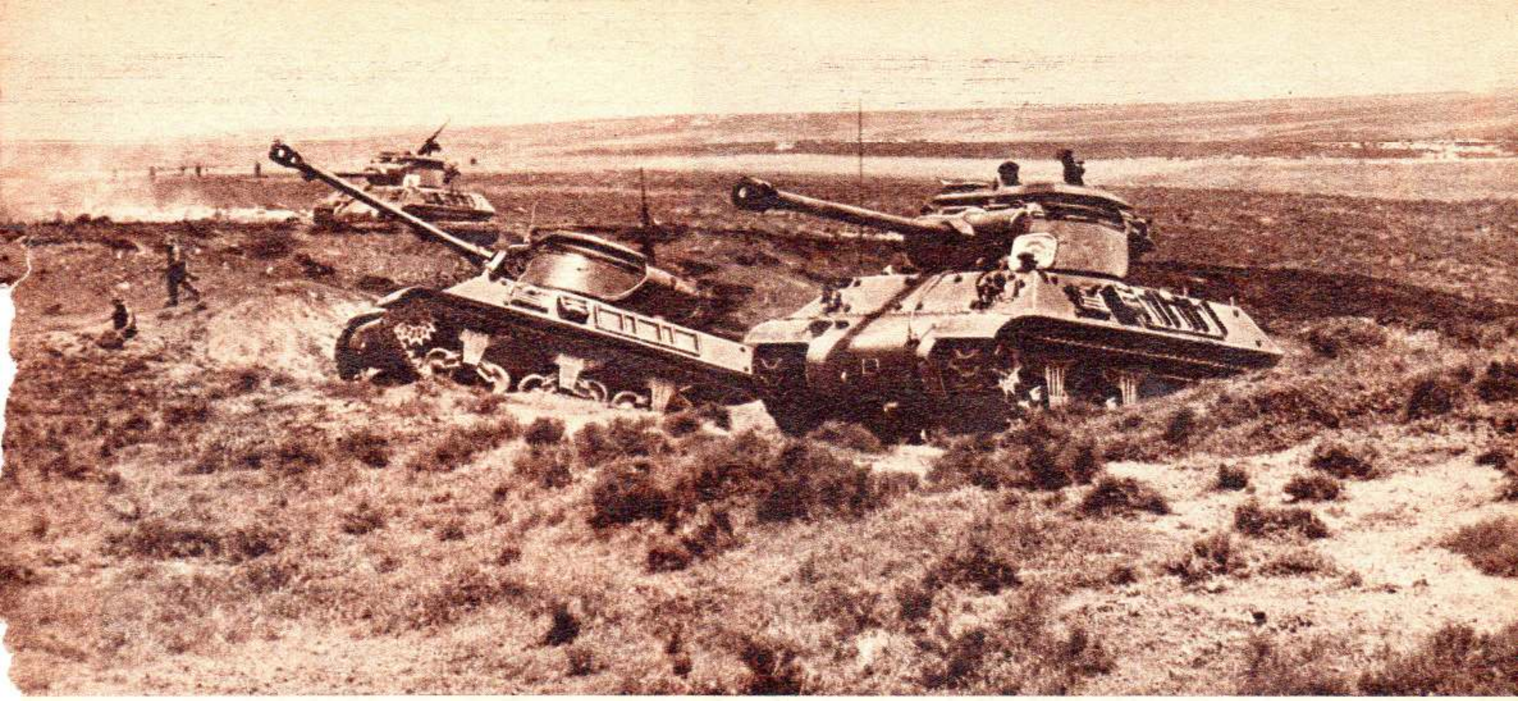
Büyük arazi parçaları üzerinde yapılan manevralarda gerçek savaşın bütün özelliklerini görmek mümkündür. Toplar atılır, bombalar patlar. Her iki taraf oyunu kazanmaya çalışır.

İşte bir manevranın en heyecanlı anı: Piyadeler tankların himayesinde ilerlerken karşı tarafın uçakları cephe gerisine hücuma geçiyor. Öndeki tank uçaksavar ateşine başlamak üzere.

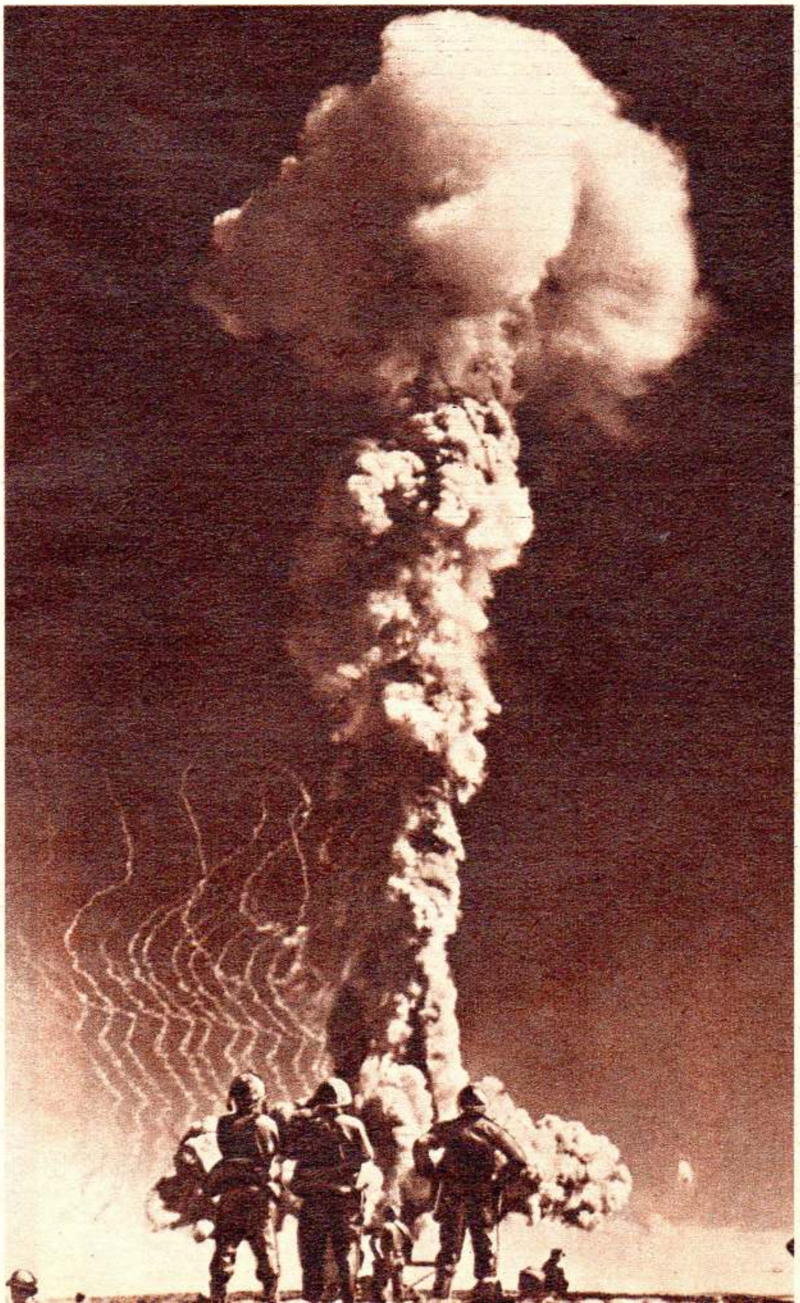

Ağır makinalı tüfek, kara hedeflerine karşı olduğu gibi hava hedeflerine karşı da çok etkili bir silâhtır. İşte bir ağır makinalı tüfek hava hedefine atışa hazırlanıyor.

Top atışı yapmak için sütre gerisinde mevzilenen tanklar piyadenin en büyük desteğidir.

Ordumuzun manevralarında en son silâhlar tecrübe edilir, çalışmalar ona göre ayarlanır. İşte, bir manevra sırasında patlıyan temsilî atom bombası.

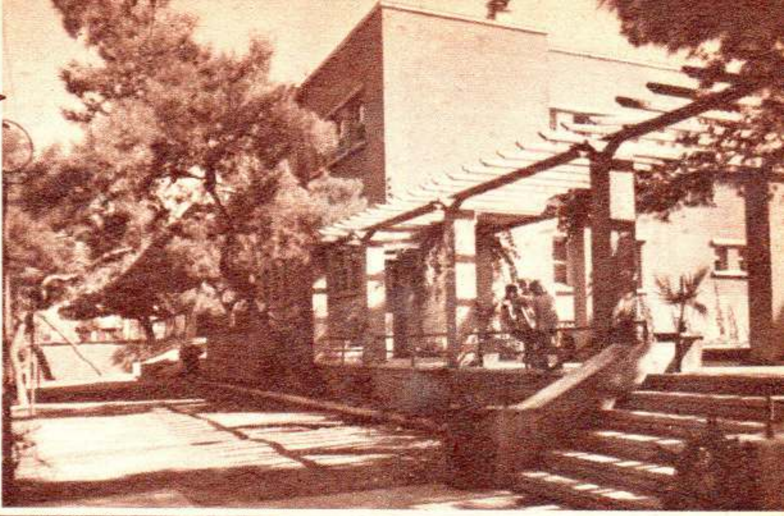

Dünyanın bütün ordularında manevralara büyük önem verilir. Bu sayfada A.B.D. ordusunun çeşitli manevralarından resimler görüyorsunuz. Solda, naylon ipler vasıtasiyle bir dereyi geçmeye çalışan, yukarıda, süngü talimi yapan piyadeler; aşağıda temsilî bir atom bombası patlatılıyor.

Manisa

Yukarıda, Manisa'nın genel görünüşü, altında ilin tanınmış Mesir töreninden bir an. Camiden atılan mesir macununu kapmak törene büyük heyecan verir.

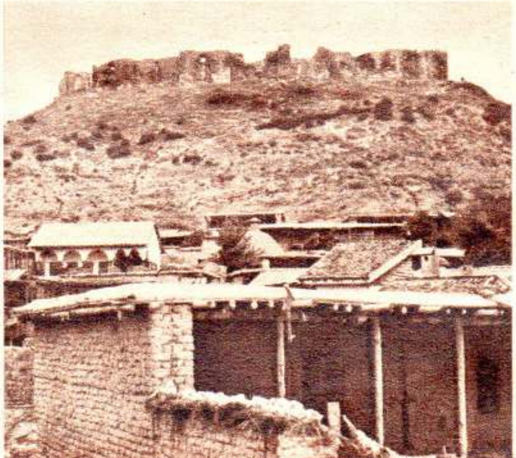
Manisa ilindeki Demirköprü barajının meydana getirdiği göl.

MARAŞ

Hititler devrine kadar uzanan tarihiyle en eski şehirlerimizden biri olan Maraş, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı sınırları içine katılmıştır. Resimde şehrin Belediye Caddesi görülüyor.

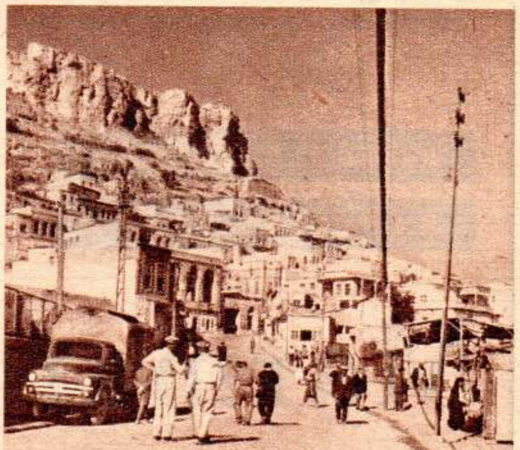
Çok eski bir tarihi olan Maraş Kalesi bugün yıkıntı halindedir.

Maraş belediye binasının önündeki meydanı güzel bir Atatürk Anıtı süsler.

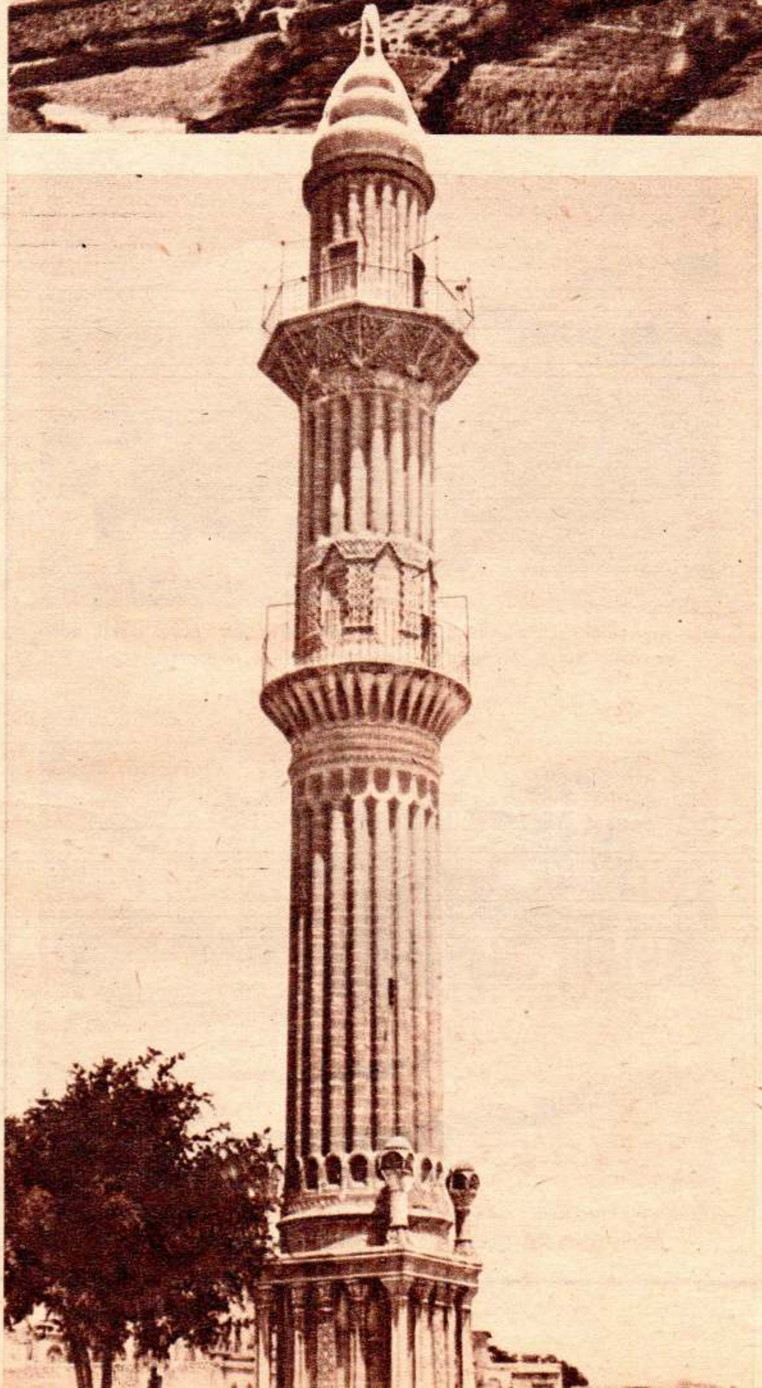

Mardin Kalesi'nin eteklerinde kurulmuş olan şehir uçsuz bucaksız gibi görünen geniş bir ovaya bakar. Resimde: Şehrin genel görünüşü.

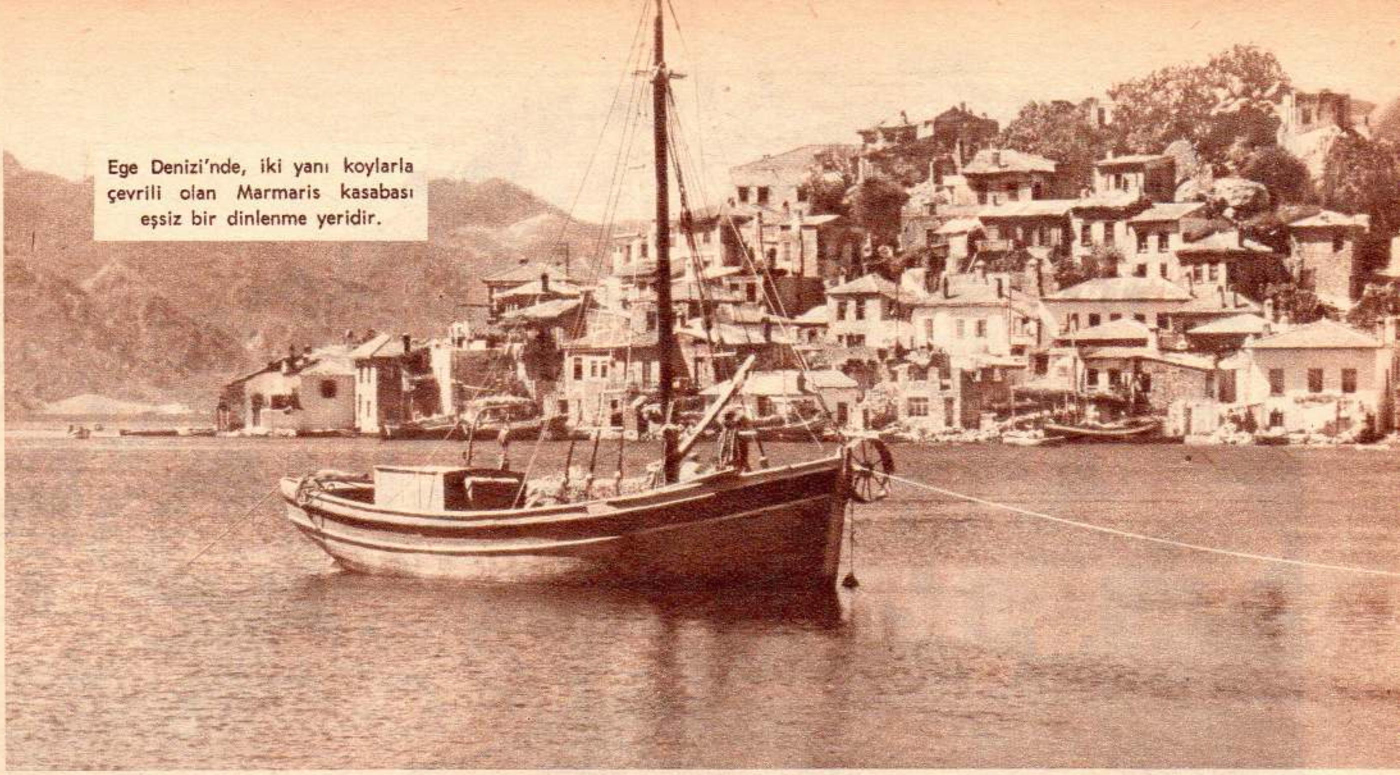
MARDİN

Yurdumuzun güneydoğusunda bir sınır ili olan Mardin'in il merkezinden bir görünüş.

Mardin'de Şehidiye Camisi'nin değişik tarzdaki minaresi.

Ege Denizi'nde, iki yanı koylarla çevrili olan Marmaris kasabası eşsiz bir dinlenme yeridir.

Marmara Adası tertemiz, incecik kumlu tabiî plâjlariyle tanınmıştır. İşte adanın şirin köşelerinden biri.

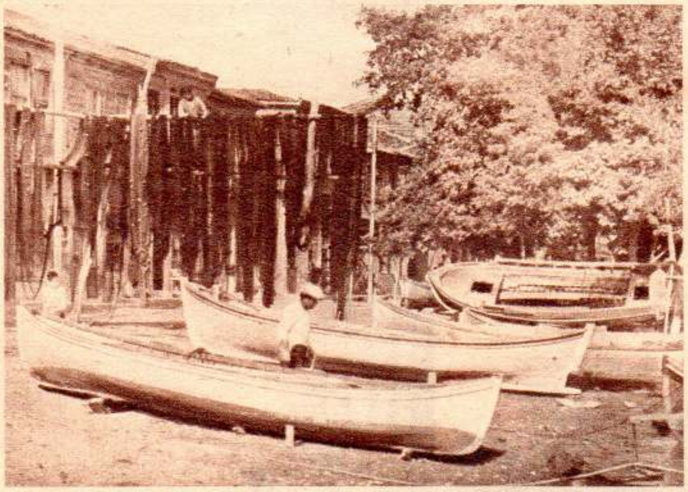

Ada kıyısındaki çınarların gölgesi altında serin bir köşe teşkil eden yamaçlar yazın Marmara'ya gidenlerin başlıca dinlenme yeridir.

Marmara Denizi'ndeki

Balık Cenneti

Marmara Adası

Türkiye'nin en nefis sardalyaları Marmara'da çıkar. İri, lezzetli sinarit balıkları da bu balıkçı adasının başlıca özellikleri arasındadır.

MARMARİS

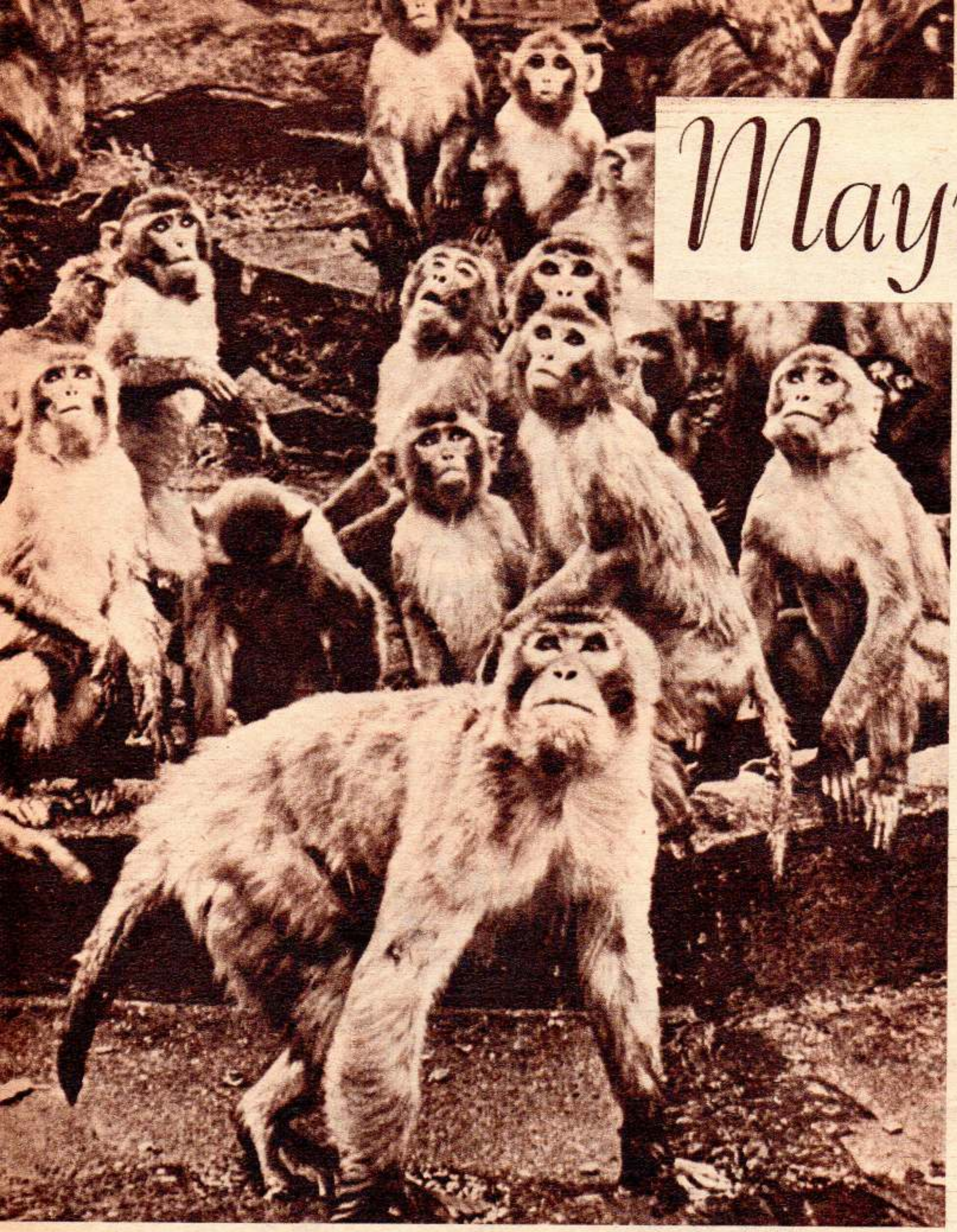
Güneybatı Anadolu kıyılarımızın güzelliği dillere destan olan köşelerinden biri

Hareketli bir tabiat, sakin deniz Marmaris'in başlıca özelliğidir.

Marmaris Körfezi ılık suları, sakin deniziyle yurdumuzun en başta gelen turistik yerlerinden biridir.

Maymunlar

Hayvanlar âleminin en eski, insana en yakın yaratıkları olan maymunlar bu özelliklerinden dolayı daima insanların dikkatini çekmiştir.

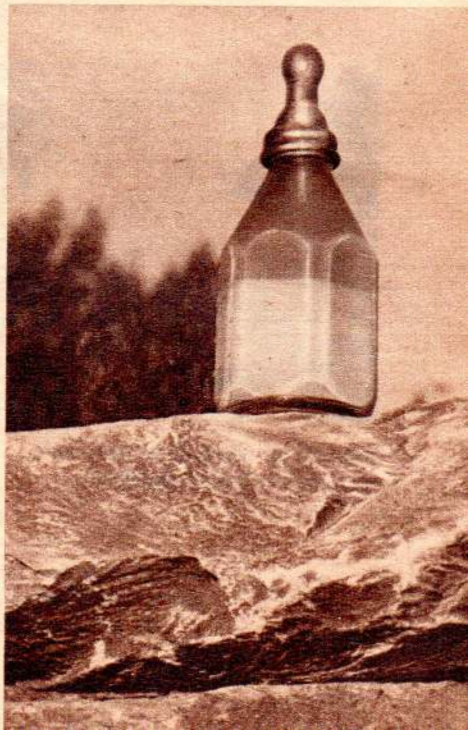

Hayvanat bahçesinde doğan yavruyu annesi tek başına bırakınca şefkatli bir kadın onu evlât edinmiştir.

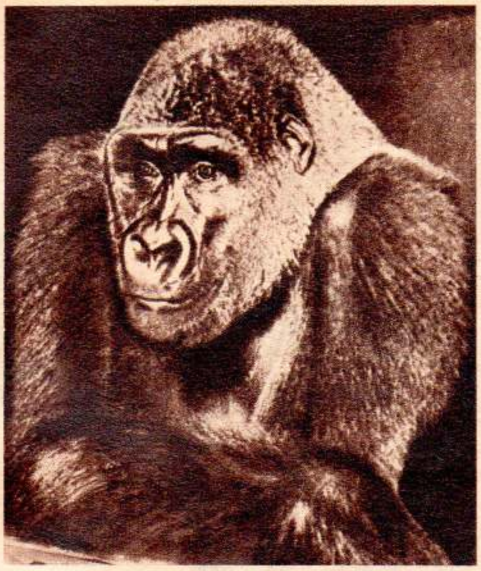
Maymunların davranışları insana çok benzer. Geçen uçağın gürültüsüne kulak kabartıp havaya bakan bu maymunların yüzünde büyük bir merak ifadesi yok mu?

Bu yavru orangutan bir hayvanat bahçesindedir. Yeni elbiselerini giyinmiş, özel iskemlesinde ziyaretçileri bekliyor.

Maymunlar arasında şempanzeler maskaralıklariyle tanınır. İşte bir süt şişesine uzanmaya çalışan şempanze yavrusu.

Hayvanat bahçesinde seyircilere kırılmaz cam ardında gösterilen goril, yırtıcı bir maymundur. Camın altında: «Parmaklıktan uzak durun, cama dokunmayın, vurmayın» yazılıdır.

«Mantolu maymun» diye anılan bu maymun çeşidi daha çok kayalık bölgelerde yaşar. Burada Frankfurt Hayvanat Bahçesi'ndeki bir mantolu maymunu yeni doğmuş yavrusiyle görüyorsunuz...

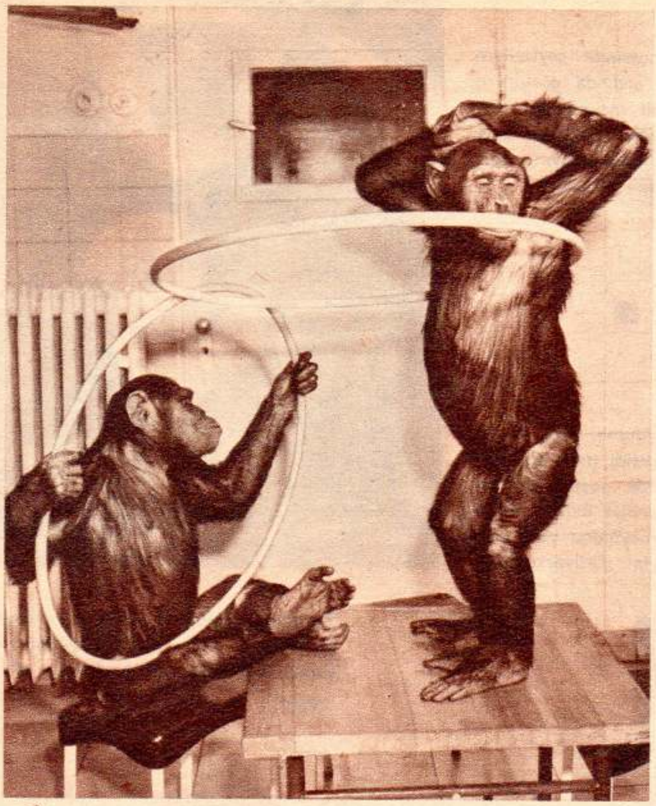
Rhodesia'da yakalanan bu yavru «babun» maymunu yabancı ülkelere gelmenin garipliği içinde hayvanat bahçesine götürülmesini bekliyor.

Yaramaz şempanze tenis oynamaya gelmiş ama, ağın üstünde cambazlık yapmaktan daha çok hoşlanmış gibi.

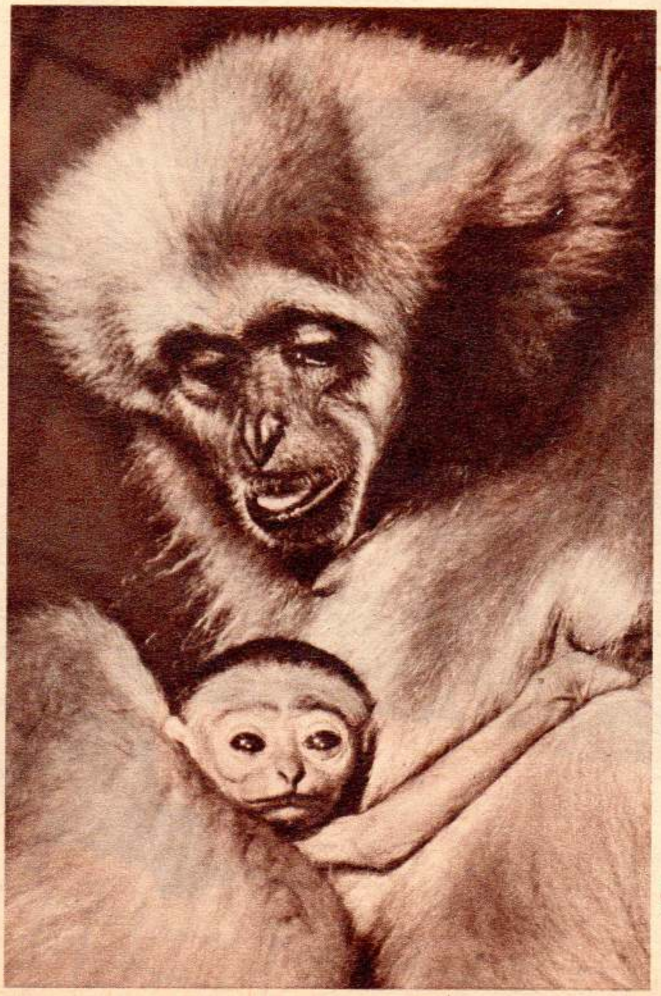
2396

İnsanların yaptığı bütün hareketleri taklit etmeye bayılan şempanze maymunları maskaralık etmek için hiçbir fırsatı kaçırmazlar. İşte hula-hup oynıyan iki şempanze.

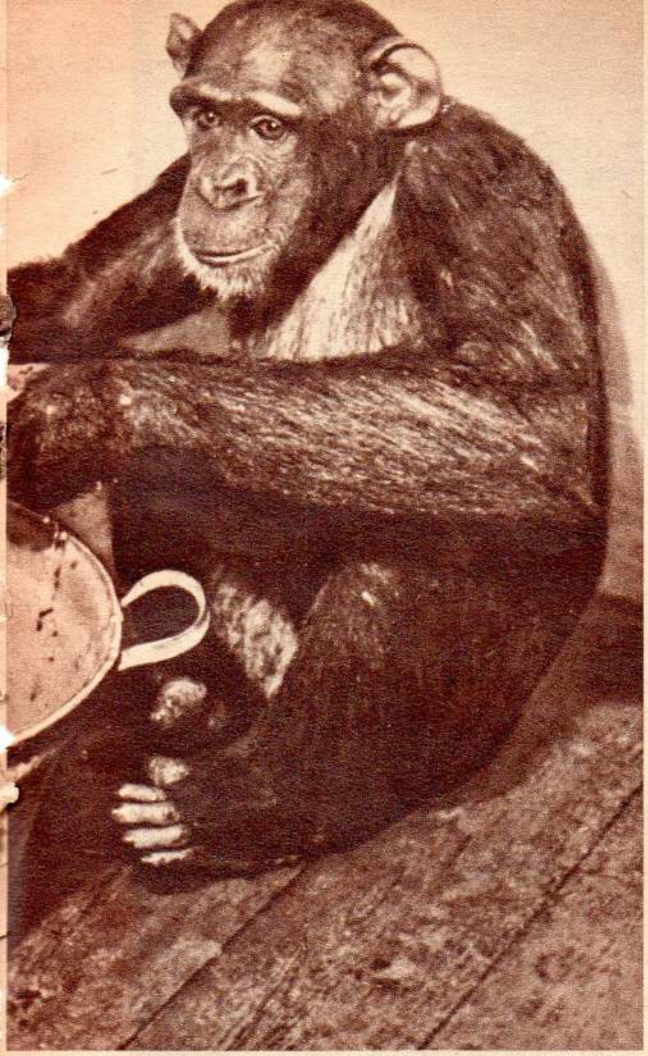
İnsanları taklit eden başka bir maymun daha. Ev sahibinin küçük bebeğini leğende yıkıyan bu maymun yaptığı işin önemini biliyor ki pek dikkatli davranmaya çalışıyor.

Bu orangutanın yeni doğmuş yavrusuna sarılışında onu insanlardan gelebilecek tehlikeden korumak istiyen bir ifade yok mu?

Berlin Hayvanat Bahçesi'ndeki bu "gibon" maymunu bir aylık oluncaya kadar yavrusuna kimseyi dokundurtmamıştır.

MAYMUNLARDA ANA ŞEFKATİ

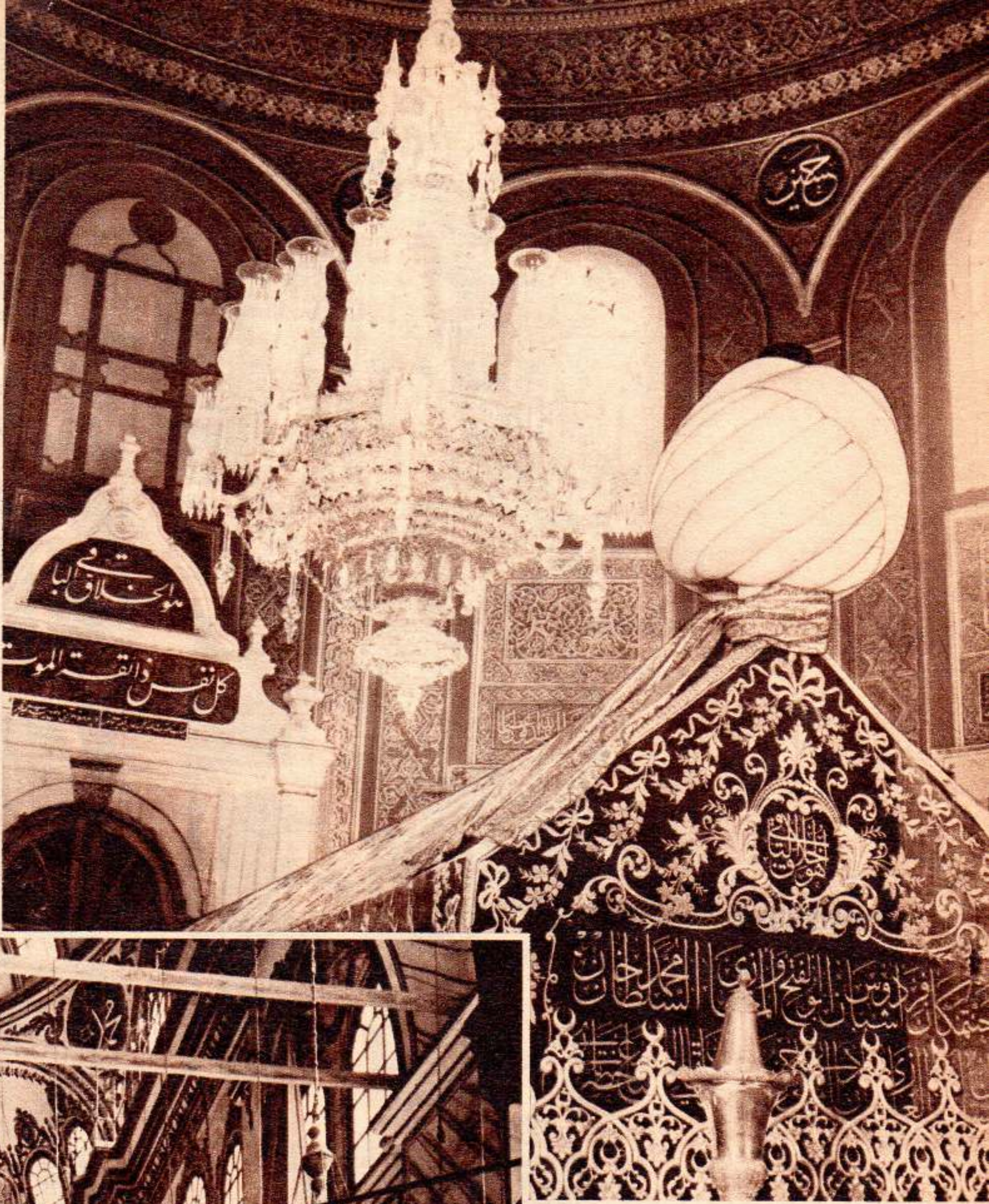
Hayvanat bahçesinde yavrulıyan maymunların hareketlerini incelersek onlardaki analık sevgisinin insanlardakine benzediğini görürüz. Aşağıdaki resim bir orangutanın, göğsünde uyuyan yavrusunu rahatsız etmemek için, hiç kıpırdamadan yatışını gösteriyor. Yukarıda aynı yavru, uykudan uyanmış, resmini çekmek istiyen fotoğrafçılara el sallıyor.

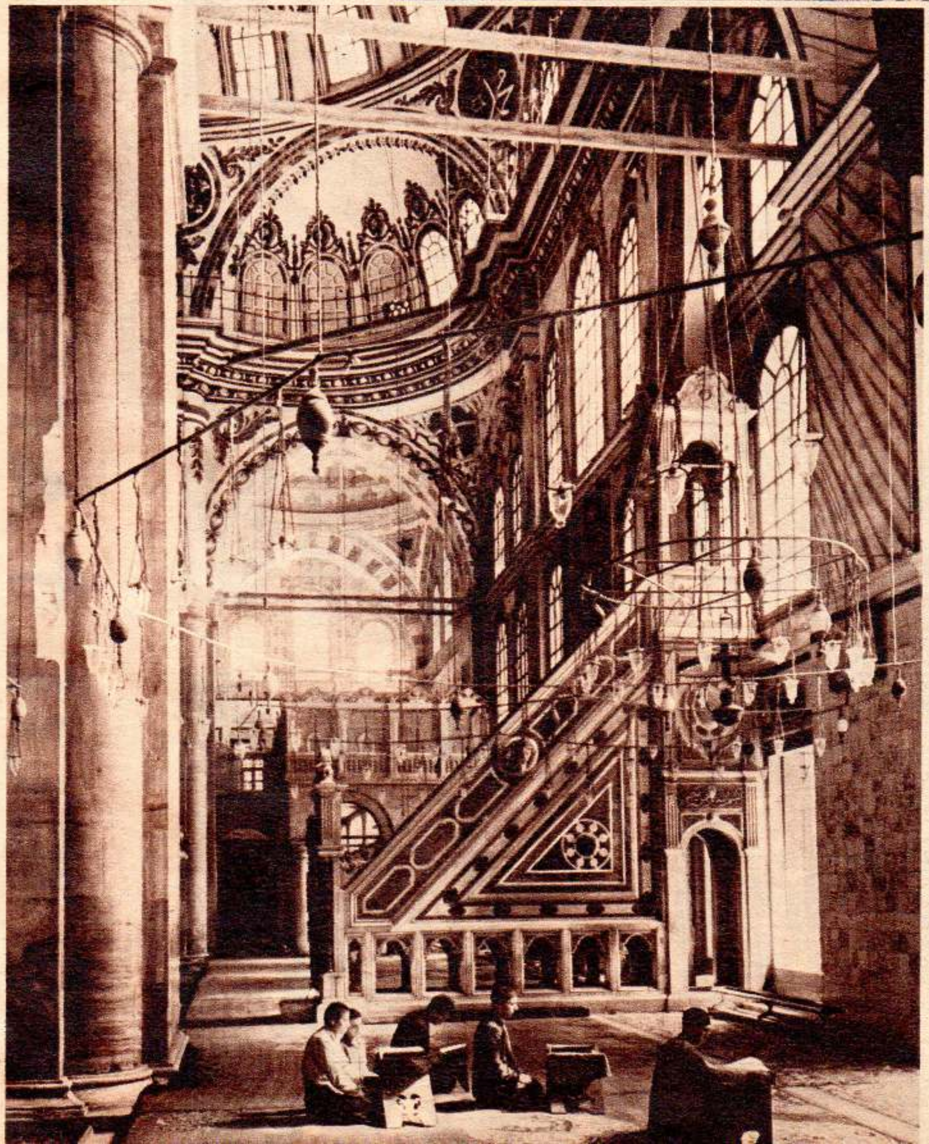

MEHMET II. (FATİH)

FÂTİH'İN TÜRBESİ

İstanbul'u fethederek tarihte yeni bir devir açan II. Mehmet bu başarısından sonra Fâtih Sultan Mehmet diye anılmıştır. Fethettiği İstanbul'un, Fatih adiyle anılan semtindeki şahane türbesinde yatan bu büyük hükümdarın bütün Türkler'in gönlünde silinmez bir yeri vardır. Resimde Fâtih Mehmet'in sandukası görülüyor.

FATİH CAMİSİ

Fâtih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra bugün Fatih diye anılan semtte bir cami yaptırdı. Cami aradan geçen yıllar boyunca çeşitli tamirler görmüş, hattâ III. Mustafa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bugün İstanbul'u süsliyen değerli sanat anıtlarından biridir. Resimde: camiden bir köşe.

Mimar Mehmet Ağa'nın Şaheseri

SULTANAHMET CAMİSİ

Devrinde İmparatorluğun Sınırları En Geniş Hale Erişen Osmanlı Padişahı

MURAT III.

III. Murat

MURAT III. (1546 - 1595), Osmanlı padişahlarının 12.'sidir. II. Selim'in büyük oğludur. Annesi Nûr-Bânû Vâlide-Sultan'dır. Babasının sancakbeyi bulunduğu Manisa'da doğdu. 1558'de Akşehir, 1562'de Manisa sancakbeyi oldu, babasının ölümü üzerine 1574'te tahta çıktı. 20 yıl saltanattan sonra 49 yaşında öldü, yerine büyük oğlu III. Mehmet geçti.

III. Murat, saltanatının ilk yıllarında, Kanunî'nin son, II. Selim'in de tek vezir-i âzamı (başbakanı) olan Sokollu Mehmet Paşa, devlete hâkim olmakta devam ettiyse de, aleyhinde en önemli devlet adamları birleşmişlerdi. 14 yıldan fazla süren diktatörlüğü ile geniş bir muhalefet yaratan Sokollu, Divan-ı Hümayun (Kabine) toplantısından çıkarken, deli olduğu iddia edilen bir adam tarafından hançerlenerek öldürüldü. Bu olayı III. Murat'ın düzenlemiş olması şüphesiz gibidir; Sokollu, III. Murat'ın aynı zamanda eniştesi oluyordu (Bk. Şokollu).

İran Savaşı

III. Murat devrinin en önemli olayı İran Savaşı'dır. Büyük Osmanlı-Safevî savaşı 5 nisan 1578'de başladı. İran'daki Türk Safevî imparatorluğu, dünyada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra en güclü devletti. İran Savaşı çok büyük fütuhatla sonuçlanmakla birlikte, pek çetin geçti. Önce Kıbrıs Fâtihi Kara Lâla Mustafa Paşa başkomutan atandı. Asıl büyük başarıları Özdemiroğlu Osman Paşa kazandı (Bk. Lâla Mustafa Paşa; Özdemiroğlu Osman Paşa). Özdemiroğlu, 1584'te Tebriz'i yeniden aldı. Tiflis, Bakû gibi şehirlerle birlikte, bütün Kafkasya, Dağıstan, Gürcistan, Azerbaycan, Doğu İran, hattâ Orta İran'ın önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Özdemiroğlu, başkomutan ve başbakan oldu. Safevîler arka arkaya birçok meydan savaşlarında yenildiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırı Hazar Denizi'ne dayandı.

III. MURAT DEVRİNDE İSTANBUL'DA SAYIM

III. Murat devrinin ilgiye değer olaylarından biri, İstanbul'da Halep kadısı Zekeriya Efendi'nin başkanlığındaki bir heyet tarafından yapılan emlâk sayımıdır. Bu sayım, şehirde bir milyondan fazla nüfusun yaşadığını, İstanbul'un dünyanın en kalabalık şehri olduğunu ortaya koydu. Bu sayımın bazı sonuçları şöyledir: 485 cami, 4.494 mesçit, 100 imaret, 1.653 ilkokul, 150 büyük tekke, 285 küçük tekke, 498 genel çeşme, 417 kervansaray, 4.985 küçük sokak çeşmesi, 585 değirmen, 285 fırın, 874 hamam, 13 hal, 589 bozahane, 743 kilise, 11.143 sokak ve cadde.

Lehistan'ın, Fas'ın Alınması

1577'de Avrupa'nın büyük devletlerinden olan Lehistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesine alındı. Böylece Türk nüfuz alanı Baltık Denizi'ne dayandı. Osmanlı buyruğunda bulunan Erdel (Transilvanya) Prensi Batory, Lehistan Kıralı oldu.

Portekiz Savaşı, Fas'ın himaye altına alınışı da III. Murat zamanında olmuştur. Tunus genel valisi ve Cezayir genel vali vekili oramiral Ramazan Paşa, 4 ağustos 1578'de, XVI. yüzyılın en büyük meydan savaşlarından biri olan Vâdi's-Seyl'de Portekiz ordusunu yok etti (Bk. Ramazan Paşa; Vâdi's-Seyl Meydan Savaşı). Bu meydan savaşı sonunda Portekiz gibi büyük bir devlet hartadan silindi, Fas imparatorluğu gibi başka bir büyük devlet de Osmanlı egemenliği altına girdi. Böylece, kesin olarak, batıda Atlas Okyanusu'na erişildi.

III. Murat devrinde Osmanlı İmparatorluğu, en güclü Avrupa devleti olan İspanya ile daimî savaş halinde kaldı. III. Murat, Fransa'yı, İngiltere'yi, İspanya'ya karşı şiddetle destekledi. Bu arada, 1591'de İngiltere'ye yeniden acele yardım yapılmasına karar verildi.

III. Murat, saltanatının ilk yıllarında devlet işlerini Sokollu'ya bırakmış, ya da bırakmak zorunda kalmıştı. O da babası II. Selim gibi sefere çıkmamıştır. Büyük bir bilgin olan III. Murat, 2 Türkçe, 1 Arapça, 1 Farsça Divan ile tasavvuf üzerindeki derin bilgisini gösteren bir de risale bırakmıştır. Devrinde imparatorluğun sınırları en son büyüklüğüne erişti; 20 milyon km² toprak Osmanlı İmparatorluğu'na ya katıldı, ya da nüfuzu altına alındı. Yalnız, gerilemenin ilk alâmetleri de bu padişah zamanında başladı. III. Murat, Ayasofya'daki türbesinde gömülüdür.

Bağdat Fâtihi lâkabiyle anılan 17. Osmanlı Padişahı

MURAT IV.

IV. Murat

MURAT IV. (1612 - 1640) Osmanlı padişahlarının 17.'sidir. I. Ahmet'in oğullarındandır. Annesi Kösem Mahpeyker Vâlide Sultandır. İstanbul'da doğdu. 11 yaşında amcası I. Mustafa'nın yerine tahta geçti. 16 yıl saltanat sürdü, 27 yaşında öldü. Oğlu olmadığı için yerine kardeşi İbrahim geçti.

IV. Murat çok buhranlı bir anda tahta çıktı. Çocuk yaşında olduğu için, annesi Kösem Vâlide Sultan saltanat naibesi oldu. Anadolu II. Osman'ın kan dâvasiyle, İstanbul'daki gayrimeşru hükümeti devirmek meseleleriyle karışırken, İran da fırsattan faydalanıp Irak'ta taarruza geçmiş, 1624'te Bağdat'ı almıştı.

Yeniçeri Ayaklanmaları

Bu derece önemli bir eyalet merkezinin düşmesi, buhranı bir kat daha artırdı. Yeniçeri zorbalarının ayaklanmaları, büyük facialarla bitiyordu. Zorbalar, 1632'de IV. Murat'ın gözleri önünde, değerli vezir-ı âzamı Müezzinzade Damat Hafız Ahmet Paşa'yı parçaladılar.

Yalnız, genç padişah da artık devlet işlerine hâkim olmaya başlamıştı. Zorba ele başılarından olan eski vezir-i âzam ve serdâr-ı ekrem Husrev Paşa'yı Tokat'ta idam ettirdi.

Yeniçeriler bunun üzerine yeniden ayaklandılarsa da IV. Murat, zorbaları tutan vezir-i âzam Topal Recep Paşa'yı da idam ettirip durumu kesin şekilde eline aldı. Daha sonra, zorbalarla çok hafif bir şekilde ilgilenmiş olan Şeyhülislâm Ahîzade Hüseyin Efendi'yi de, sırf gözdağı vermek için idam ettirdi; halbuki ulema sınıfından en küçük bir ferdin bile idamı kanunen yasaktı. IV. Murat, bu mevkie yeniden sevgili şeyhülislâmı şair Yahya Efendi'yi getirdi; Yahya Efendi, 18 yıl şeyhülislâmlıkta kalmıştır.

IV. Murat, 1635 martında Revan seferine çıktı. 8 ağustosta kaleyi aldı. 11 eylûlde Tebriz'e girdi. 1638 nisanında «Bağdat seferi» denilen İkinci İran Seferi'ne çıktı. Bağdat, yıllardan beri, kanlı kuşatmalara rağmen, İranlılar'dan geri alınamıyordu.

IV. Murat Bağdat'ta

15 kasım 1638'de Bağdat'ın kanlı kuşatması başladı. Şehri 40.000 kişilik bir Türk-Safevî ordusu savunuyordu. 1625'te Mustafa Paşa Bağdat önlerinde şehit düşmüştü, bu sefer oğlu vezir-i âzam Tayyar Mehmet Paşa da savaşta şehit oldu.

«Bağdat Fâtihi» diye anılan IV. Murat, Abbasîler'in başkentine girdi. 17 mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Türk - İran savaşına son verildi. IV. Murat, 1 yıl 4 ay süren bu ünlü seferinden 12 haziran 1639'da İstanbul'a döndü. Bir müddet sonra da hastalanıp öldü. Sultan Ahmet Camisi'ndeki babası I. Ahmet'in türbesine gömüldü.

IV. Murat, imparatorluğu müthiş bir kargaşalıktan kurtarmış, hattâ ünlü tarihçi Hammer'e göre, devletin hayatına 50 yıl kazandırmıştır. «İkinci Yavuz» diye anılır. Devleti fiilen idare ettiği 8 yıl içinde hiçbir tahakküme yer vermedi. 100.000 olan Yeniçeri sayısını 35.000'e indirdi, ordunun saygısını kazandı. Yalnız, herkese sözünü geçirebilmek için çok kan döktü. İdam ettirdikleri arasında bir şeyhülislâm, bir Kırım hanı, bir de Ortodoks cihan patriği vardır.

IV. Murat şair, sanatkâr ve bestekârdı. Topkapı Sarayı'nda seferlerinin hâtırasını yaşatmak için yaptırdığı Revan ve Bağdat Köşkleri Türk mimarlığının şaheserlerindendir.

33. Osmanlı Padişahı

MURAT V.

V. Murat

MURAT V. (1840 - 1904) Osmanlı padişahlarının 33.'südür. Abdülmecit'in büyük oğludur. Annesi Şevkefzâ Vâlide Sultan'dır. İstanbul'da Eski Ç ı r a ğ a n Sarayı'nda doğdu. İyi bir öğrenim gördü, amcası Abdülâziz'in tahta çıkması üzerine veliaht oldu. Amcası ile birlikte Avrupa'ya gitti. Dışta olduğu gibi içte de amcasını zaman zaman çok rahatsız eden karışık siyasi münasebetler kurdu. Mithat Paşa, Ziya ve Namık Kemal beyler gibi yakın dostları tarafından iyiden iyiye kışkırtıldı.

V. Murat Niçin Çıldırdı

Amcası Abdülaziz'in tahttan indirileceği kendisine haber verilmişti. Yalnız, saltanat darbesinin kararlaştırılan günden bir gün önce yapılması, Şehzade Murat'ı çok korkuttu; teşebbüsü amcasının haber aldığını sandı, aklını kaçırdı. Meşrutiyetçiler'in bütün ümitleri mahvolmuştu. 30 mayıs 1876'da tahta çıkan V. Murat, tedavisinin uzun süreceği anlaşıldığından 3 ay, 2 gün sonra 31 ağustos 1876'da tahttan indirildi. Yerine kardeşi II. Abdülhamit tahta geçti.

Bundan sonra V. Murat, ailesi ile birlikte, kendisine ayrılan Çırağan Sarayı'nda yaşadı. Ali Suavi ile Aziz Bey'in onu buradan kaçırıp yeniden tahta geçirmek teşebbüsleri üzerine Abdülhamit onun üzerindeki baskısını son hadde çıkardı. V. Murat 1904'te 64 yaşına yakın, Çırağan'da öldü. Yeni Cami'ye gömüldü.

MURAT PAŞA (Bk. KUYUCU MURAT PAŞA)

MURAT REİS'LER

XVI. yüzyılla XVII. yüzyıl başlarında ün kazanmış üç Türk amirali «Murat Reis» diye anılır. En tanınmışı, 1553'te Pîrî Reis'in yerine «Hint Kaptanı» olan Murat Reis'tir.

Murat Reis (Hint Kaptanı). — Osmanlı teşkilâtında Kızıldeniz, Basra Körfezi, Umman Denizi ve Hint Okyanusu'ndaki Türk donanmalarının komutanı olan tümamirale «Hint Kaptanı» denirdi. Murat Reis, Basra Körfezi'ndeki Bahreyn Adaları'nın karşısında Katîf'teki üssünden hareket ederek, 17 parçalık donanması ile, Portekizliler'le birçok deniz savaşı yaptı. Yalnız, Hindistan yoluna hâkim olamadığı için görevinden alındı; 1554 ocağında yerine Seydi Ali Reis getirildi (Bk. Seydi Ali Reis).

Öteki Murat Reis'ler, Cezayir büyükamiralliğine bağlı amirallerdi:

Murat Reis (Koca). — XVI. yüzyılın son çeyreğinde ün kazanmıştır. Bu arada, 1585'te Kanarya Adaları'na yaptığı seferle tanınır. Bu seferde Türk denizcileri Kanarya Adaları'nı yağma etmişlerdir.

Murat Reis. — 1627 İslanda seferiyle ünlüdür. Önce Danimarka kıyılarını vurmuş, sonra Islanda'ya çıkarak 20 hazirandan 6 temmuza kadar 26 gün adada kalmış, 400 seçkin esirle 12 ağustosta Cezayir'e dönmüştür. 1609'da İspanya kıralı III. Felipe'nin yeğeni olan prensi esir edip Cezayir'e getiren amiralin de Murat Reis olması muhtemeldir; bu olay, şair Gedâ Muslu tarafından bir koşma halinde Türk şiirine de geçmiştir.

Kanada Sularında Türk Denizcileri

1625'te Britanya kıyısından 40 km. mesafede bulunan Bristol Kanalı'ndaki Lundy adasını alıp yıllarca deniz üssü olarak elinde tutan, 1631'de İrlanda'nın 3. büyük şehri olan Corck'u alan, 1642'de İslanda'ya çıkıp 800 esiri Cezayir'e getiren, gene bu yıllarda Azor ve Madeira adalarına, Holânda, Danimarka, Norveç, İsveç, İspanya ile Portekiz'in Atlantik kıyılarına sefer yapan Türk donanmalarına da ayni amiralin komuta etmiş olması muhtemeldir. 1660'ta Kanada kıyıları ile Terre Neuve adasını basan Türk donanmasına komuta eden amiral, bu tarihe kadar yaşamışsa, Murat Reis olabilir. Bu seferlerde 11 ay kara görülmeden denizde dolaşıldığı, Cezayir donanmasına bağlı bir Türk levendinin yazdığı şiirden anlaşılmaktadır. Bu şiirde adı geçen Murat Reis'in, ikinci Murat Reis olduğu tahmin edilebilir:

Onbir ay oturdum bir hân içinde
Yedi deryâ geçtim bir gün içinde
Rabbim bize kısmet eyle karayı
Evvel karayı da sonra sılayı

Akdeniz üstünde sümbüllü dağlar
Murat Reis oturmuş dümende ağlar
Kıral kızı karşısında başını bağlar
Onbir ay dedikte göründü dağlar

Şiirden, donanmanın Atlas Okyanusu'nda olduğu anlaşılıyor; çünkü Akdeniz'in dağları hasretle anılmaktadır; zaten, Akdeniz'de 11 ay kara görmemenin imkânı yoktur. Gene bu şiirden, Murat Reis'in bir «Kıral kızı»nı esir ettiği anlaşılıyor.

MURAT SUYU (Bk. FIRAT)

MURATLI

Marmara bölgesi'nin Ergene bölümünde Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çorlu, güneyde merkez, batıda Hayrabolu ilçeleri ile kuzeyde Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 279 km^2

Nüfusu: 17.806 (1960 sayımı)

Muratlı ilçesinin toprakları kuzeyden güneye doğru alçalan, vâdilerle yarılmış yayla halindedir. Ortalama yükseklik 100-150 m. kadardır. Yazlar sıcak, kurak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. En önemli akarsu Ergene'nin kollarından olan, bu kesimde Muratlı Suyu adiyle anılan Çorlu Suyu'dur.

İlçe toprakları verimlidir. Tahıl ve ayçiçeği ekimi gelişmiştir. Bazı kesimlerde şeker pancarı da ekilir. İnanlı köyü yakınındaki İnanlı Harası'nda en çok sığır cinsleri üzerinde çalışılırsa da, koyun da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Muratlı kasabası Tekirdağ'a 23, İstanbula 150 km. uzaklıkta, denizden 135 m. yükseklikte kurulmuştur. İstanbul - Edirne demiryolu üzerinde olduğu gibi Tekirdağ'ın istasyonu durumunda bulunuşu da kasabanın önemini artırır. Eskiden demiryolunun güneyinde, demiryolu ile Çorlu Suyu arasında bulunan kasaba gittikçe gelişerek demiryolunun kuzeyine de yayılmıştır. Bugün 5 mahalleden ibaret olan Muratlı kasabasının nüfusu 6.000'i geçmiştir (1960 sayımı: 6229).

Musevilik Dinini Kuran Peygamber

MUSA

MUSA, Hz. Musevilik dininin peygamberidir. Hayatı üzerine edinilen bilgiler, daha çok, Museviler'in din kitabı olan Tevrat'a dayanır.

Hz. Musa doğduğu sırada İsrailoğulları Mısır'da bulunuyorlardı. Mısır'ın yerlisi olan Kıpt kavmi, İsrailoğulları'na hor bakarlardı. Onları, köle gibi, ağır işlerde kullanmaya, çeşitli eziyetler etmeye başlamışlardı. İsrailoğulları günden güne çoğaldıkça da fena halde tasalanıyorlardı. Buna rağmen, dedelerinin ülkesi olan Ken'an iline gitmek istiyen bu insanların yakasını bırakmıyorlar, her gün yeni vergiler, yeni eziyetlerle onları eziyorlardı. İsrailoğulları on iki «sıbt» (soy) du. Her soy, Yakup'un oğullarından birinden geliyordu. Birleşseler büyük bir kuvvet meydana getirebilirlerdi ama, kendilerini bir araya getirecek bir başları yoktu.

O sırada Firavun'un kâhinlerinden biri, İsrailoğulları'ndan bir erkek çocuk doğacağını, Mısır'ın bu yüzden zarar göreceğini, felâkete uğrayacağını haber verdi. Firavun, bundan ürktü, İsrailoğuları'ndan doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini emretti.

Yakup'un üçüncü oğlu olan Levi soyundan

Mechelangelo'nun meşhur Musa heykeli

Umran'ın bir oğlu oldu. Anası onu öldürülmesin diye, hasır bir sepete koyup Nil nehrine salıverdi. Firavun'un karısı Asiye, sarayının önünden geçen sepetin içindeki çocuğu gördü, onu aldı, evlât edindi. Büyüyünce kendi işlerinde çalıştırmak istiyordu. Yalnız, çocuk kimseden süt emmiyordu. Birçok sütana getirttiler. Çocuk (Musa) ancak annesinin memesini aldı. Böylece, Musa'yı, kendi annesi, sarayda büyüttü.

Musa'nın Mucizeleri

Musa, bir gün Mısır'da gezerken bir Mısırlı'nın, İsrailoğulları'ndan birini haksız yere döverken gördü, adamı bir yumrukta öldürdü. Elinden böyle bir kaza çıktığı için artık Mısır'da duramazdı, kaçarak Medine'ye gitti, Şuayp Peygamberin bir kızıyle evlenip orada kaldı. Yıllarca sonra, kendi kavmine dönmek üzere, çoluk çocuğunu alıp yola düştü. Sinâ Yarımadası'nda Tûr Dağı'na çıkınca orada, Tanrı'yla «görüştü.» Tanrı'nın emirlerini, peygamberlik, kurtarıcılık hükmünü aldı. Mısır'a gelince ağabeysi Harun'la anlaştı. İkisi Firavun'un karşısına çıktılar, onu hak dinine davet ettiler. Firavun Mısır'da kendisinden başka tanrı olmadığını söyliyerek Musa'yla alay etti. Musa, elindeki asâyı yere bıraktı. Asâ hemen ejderha oldu. Firavun Musa'yı sihirbazlıkla suçladı, Mısırlı büyücülerle yarışa davet etti. Bu yarışmada Musa'nın asâsı, öbür sihirbazların hünerlerini hiçe indirdi. Firavun buna pek kızdı. İsrailoğulları ise Musa'nın yüceliğini anlamış, onun çevresinde toplanarak sözlerine iman etmişlerdi. Bunun üzerine Firavun, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkıp gitmelerine izin verdi. Sonra da pişman oldu. Bütün askeriyle peşlerine düştü. Kızıldeniz kıyısında onlara yetişti. Musa asâsını yere vurunca deniz yarıldı. İsrailoğulları bu geçitten geçtiler. Firavun'la ordusu da Kızıldeniz'e girmişlerdi. Musa asâsını bir kere daha vurdu. Deniz kapandı. Firavun'la askerleri boğulup öldüler.

Musa, Ürdün kıyılarına gelip Eriha şehri karşısındaki dağa çıktı. Oradan, İsrailoğulları'na vâdedilen Ken'an İli'ni (Filistin'i) seyretti. Yalnız, oraya varamadı. Yuşâ'yı kendisine vekil tâyin ederek öldü.

Musa'nın kurduğu din, İsa'ya kadar, tek «semavî» (yani Tektanrılı, kutsal kitaplı) inanç olarak kaldı. Ondan sonra gelen peygamberler de hep Musa şeriatine göre iş gördüler. Tevrat «Ahd-i atîk» adiyle din kitapları oldu. Musa'nın şeriatı, Sina Dağı'nda kendisine buyrulan meşhur On Emir'e dayanır, ki şunlardır:

1 — Puta tapmıyasın; 2 — Boş yere Yehova'nın (Tanrı'nın) adını anmıyasın; 3 — Altı gün çalışıp yedinci gün dinlenesin; 4 — Ana-babana saygı gösteresin; 5 — Adam öldürmiyesin; 6 — Zina etmiyesin; 7 — Komşunun malını çalmıyasın; 8 — Yalan söylemiyesin; 9 — Rüşvet almıyasın; 10 — Kurban kesmiyesin.

Musa'yı, Moab ülkesinde bir dereye gömdüler. Mezarı belli değildir. 120 yaşında öldüğü söylenir. Hz. Musa, Müslümanlarca da hak peygamberi olarak tanınır.

MUSA ÇELEBİ (? - 1413)

Yıldırım Bayezit'in oğullarındandır. 2 yıl, 5 ay Osmanlı devletinin Avrupa topraklarında — başkenti Edirne olmak üzere — saltanat sürmüş, fakat bütün Osmanlı mirasını şahsında birleştiremediği için, padişahlar arasında sayılmamıştır; bununla birlikte Musa Çelebi'yi de Osmanlı hükümdarları arasında sayan birkaç Türk ve Batılı tarihçi vardır.

Musa Çelebi, 28 temmuz 1402 Ankara Meydan Savaşı'na Osmanlı komutanlarından biri olarak katıldı. Bu büyük felâkette, babası Yıldırım'la, kardeşi Mustafa Çelebi ile birlikte Timur'a esir düştü; kardeşleri Süleyman, İsa ve Mehmet Çelebiler kaçabildiler. Timur, Musa Çelebi'ye karşı iyi davrandı, serbes bıraktı. Yalnız, Çelebi, Timur'un ordugâhından, yeraltından yol kazdırarak babasını kaçırıp kurtarmak isteyince, Timur, Yıldırım'a da, Çelebi'ye karşı da sert tedbirler aldı.

Düşman Kardeşler

Yıldırım, Akşehir'de ölünce, Timur, padişahın cenazesini Musa Çelebi'ye verdi. Çelebi, babasını Bursa'ya getirip gömdü. Sonra Anadolu beyliklerine misafir oldu, Rumeli'ne geçti. Ağabeysi Mehmet Çelebi'nin yardımiyle, en büyük ağabeysi olan, Edirne'de saltanat süren Emîr Süleyman'a karşı savaşmaya girişti. Önce başarısızlığa uğradıysa da, 17 şubat 1411'de ağabeysini gafil avlıyarak Edirne'ye girdi, tahta oturdu.

Musa Çelebi, aynı yıl, Bizans'ı kuşattı. Bu, Osmanlı Türkleri'nin Bizans'ı 5. kuşatmasıdır. 1412'de Hayırsız Adalar'dan Yassıada önünde Musa Çelebi'nin donanması ile Bizans donanması arasında sonuçsuz kalan büyük bir vuruşma oldu. Bizans, başdüşmanı olan Musa Çelebi'yi düşürmek için, Mehmet Çelebi'yi destekledi, çünkü Mehmet Çelebi bütün güciyle, Osmanlı mirasını şahsında toplamak istiyordu.

Bundan sonra Sırbistan seferine çıkan Musa Çelebi, kuzey sınırını emniyet altına aldı. Mehmet Çelebi, önce başarısız bir teşebbüsten sonra, nihayet kardeşini düşürdü. 5 temmuz 1413'te, Musa Çelebi savaşta öldü. Böylece Fetret Devri bitmiş oluyordu (Bk. Fetret Devri). Çelebi Mehmet, Yıldırım'ın tek vârisi olarak ortada kaldı.

25 yaşlarında, sert tabiatlı, siyasetçe zayıf, tecrübesiz olan Musa Çelebi, iyi bir savaş adamı idi; 212.000 km^2 genişliğindeki topraklarda saltanat sürmüştür: Bu topraklar bugün Çanakkale, Doğu ve Batı Trakya, Teselya, Makedonya, Bulgaristan'ı kaplamaktadır.

MUSAHİPOĞLU, Celâl (1868 - 1959)

Celâl Musahipoğlu

Tanınmış bir tiyatro yazarımızdır. III. Selim'in musahibi büyük bestekâr Şâkir Ağa'nın torunudur. Tophane Fevziye Rüştiyesi'nde okudu. 1889'da Babıâli Tercüme Odası'nda çalışmaya başladı. Bundan sonra çeşitli memurluklarla resmî hayatına devam ederken bir yandan tiyatroya merak sardı.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra kıpırdamaya başlıyan tiyatro hareketleri sırasında, Mınakyan Efendi, Osmanlı Dram Kumpanyası'nda Celâl Esat Arseven'le Salâh Cimcoz'un ortaklaşa yazdıkları «Selim-i Sâlis» (Üçüncü Selim) piyesini oynamıştı. Bunu seyreden Musahipzade Celâl de «Köprülüler» adında bir dram yazdı. Mınakyan eseri beğendi, oynadı.

1913'te «İstanbul Efendisi» adiyle ilk komedisini meydana getiren yazar «tarihin gölgesi altında hayal meyal seçilen halk hayatını piyese sokmak» istiyordu. 1913-1933 yılları arasında «Macun Hokkası», «Yedekçi», «Lâle Devri», «Atlı Ases», «Kaşıkçılar», «İtâat İlâmı», «Fermanlı Deli Hazretleri», «Aynaroz Kadısı», «Kafes Arkasında», «Bir Kavuk Devrildi», «Demirbaş Şarl», «Pazartesi-Perşembe», «Gül ve Gönül», «Balaban Ağa» gibi, konusunu tarihten alan, geçmişin gülünçlüklerini canlandıran, komediler, dramlar yazdı. «Selma» çağdaş hayattan alınan bir konuyu işliyordu, ancak 1961-1962 tiyatro mevsiminde sahneye konuldu. «Aynaroz Kadısı» 1938'de, «Bir Kavuk Devrildi» 1939'da filme de alınmıştır.

Bir müddet İstanbul Şehir Tiyatrosu dramatürglüğü de yapan Celâl Musahipoğlu'nun «Eski İstanbul Yaşayışı» (1946) adlı eseri, onun toplum hayatı üzerindeki bilgisinin, görgüsünün derinliğini belirten bir eseridir.

Dünyanın Üç Büyük Dininden Biri

MUSEVİLİK

MUSEVİLİK Hz. Musa'nın kurduğu dindir. Kitabı «Tevrat»tır. Bu din başlıca üç temele dayanır:

Ahlâk. — Museviler'in Tanrı'sı, kendiliğinden var olan, ölümsüz, üremiyen, maddesi olmıyan yüce bir varlıktır. Her şeyi görür, bilir. Kudretlidir. Âdem'i o yaratmıştır. Bütün soyunca günahını çekeceği ilk yanlışı Âdem'e o işletmiştr. Vücut ruhtan ayrı bir varlıktır. Öbür dünyadaki hayata inanmak gerekir. Sina Dağı'nda Musa'ya buyrulan On Emir, Museviliğin bütün toplumsal ahlâk yönünü özetler (Bk. Musa).

Kurallar. — Dinî törenlerin amacı, İsrailoğulları'nı putatapan kavimlerden uzakta tutmaktı. Bu maksatla havralar, hahamlık teşkilâtı kurulmuştu. Zamanla Davut, Süleyman gibi peygamberler din törenlerini zenginleştirdiler, ilâhi, müzik gibi unsurları eklediler. Kanlı, kansız kurbanlar, din törenlerine büyük değişiklik getirdi. Ilkin hayvanlar kurban ediliyordu: Koyun, keçi, güvercin, sığır, dana gibi. Sonraları «hamursuz» denilen tuzsuz ekmekten çeşitli çöreklere kadar gıda maddeleri dağıtmak bunun yerini aldı. Yedinci günün kutsal sayılması, o gün çalışılmaması, et yememek, oruç gibi şeyler, bu törenleri tamamlıyan inançlardır. Sünnet usulü de museviliğin gereklerindendir.

Medeni Haklar. — Museviliğin şeriatı, ilk zamanlar, babaya çocukları üzerinde sınırsız haklar tanırdı. Büyük çocuk mirasta iki kat pay alıyordu. Nişanlanmaları, evlenmeleri aile kararlaştırıyordu. Evlenecek kız, kocası olacak adamdan «mühr» adı verilen bir gelir alırdı. Çocuksuz dul kalan kadın kaynı ile evlen-

mek zorundaydı. Bu evlenmedn doğacak ilk çocuk, ölen kocanın çocuğu sayılır, onun miras haklarına sahip olurdu. Çok kadınla evlenme de mümkündü. Musevi şeriati, çağımıza kadar süregelmiştir.

MUSİKİ (Bk. MÜZİK)

MUSON (Bk. RÜZGÂRLAR)

MUSSET, Alfred de (1810 - 1857)

Alfred de Musset

Ünlü bir Fransız şairidir. Genç yaşlarda avukat, doktor, ressam, ya da müzisyen olmak istiyordu. Fakat edebiyata karşı olan yakın ilgisinden ötürü yazı hayatına atıldı. 1830'da «İspanya ve İtalya Hikâyeleri» adlı eseriyle birden parladı. Bir müddet tiyatro eserleri de yazdıysa da büyük bir başarı elde edemedi. 1833'te yirmi üç yaşındayken devrin ünlü kadın yazarı George Sand'la birlikte İtalya seyahatine çıktı. Aralarındaki arkadaşlık Venedik'te âni olarak sona erdi, bunun sonucunda Musset ümitsizlik içinde Paris'e tek başına döndü.

1835-36 yılları Musset'nin en parlak yılları oldu, en güzel şiirlerini bu devrede yazdı. Başlıcaları «Mayıs Gecesi», «Aralık Gecesi», «Lamartine'e Mektup», «Ağustos Gecesi» olan eserlerinden sonra «Bu Yüzyıl Çocuğunun İtirafları» adlı büyük romanı yayınlandı (1836). Durmadan yazıyor, şiir, tiyatro eserleri kaleme alıyordu. Bu devrede yazdığı tiyatro eserleri şunlardır: «Fantasio» (1833), «Marianne'ın Kaprisleri» (1833), «Aşkla Şaka Edilmez» (1834), «Barberine» (1835).

1837-1847 yılları arasında komediler, şiirler, manzum masallar, şarkılar, öğretici hikâyeler yazan Musset'nin son şaheseri «Hâtıra» adındaki piyestir. Hayatının sonlarına doğru çok yorulmuş, hastalanmıştı. 47 yaşında Paris'te öldü.

MUSSOLİNİ, Benito (1883 - 1945)

Mussolini

İtalyan siyaset ve devlet adamıdır, faşizmin kurucusudur. 1922'den 1943'e kadar İtalya'yı diktatörlükle idare etmiştir.

Mussolini, İtalya'nın Romagna bölgesinde, Dovia kasabasında doğdu. Annesi öğretmen, babası nalbanttı. Mussolini, 14 yaşındayken Dovia yakınında Salesyalı papazların işlettikleri bir okula gönderildi. Mussolini okulun sıkı hayatına uyamıyordu. Kısa bir müddet sonra okuldan kovuldu. Daha sonra Forli'de başka bir okula gitti, orasını bitirdi. Bir ara ilkokul öğretmenliği yaptı. 1902'de İsviçre'ye gitti, geçimini işçilikle sağladı. Bir yandan da iktisat ve siyasal bilgiler öğrenimi yapmaya vakit buldu.

1904'te İtalya'ya döndü. 1909'da gazeteciliğe başladı. Bu sıralarda milliyetçilerle temasa geçti. 1912'de sosyalist partinin organı «Avanti» gazetesinin yazı işleri müdürü oldu. 1914'te sosyalist partisinden atıldı. 1915'ten 1917'ye kadar cephede savaştı. Yaralanınca ordudan ayrıldı.

Mussolini, 1919'da ilk Faşist topluluğunu kurdu (Bk. Faşizm). Eski Roma'nın şaşaalı devrini yeniden yaşatmak hevesine kapılmıştı. 1922'de Faşistler adamakıllı kuvvetlendiler, İtalyan hükümetini korkutacak hale geldiler. Kıral III. Vittorio Emanuele Faşistlerle başa çıkamıyacağını anlayınca, idareyi Mussolini'ye bıraktı. Mussolini, böylece hiç kan dökmeden İtalya'nın başbakanı oldu. İtalya'yı dünya çapında modern bir devlet haline getirmek istiyordu. Bu arada İtalyan milletinin hürriyetlerini kısmak yoluna kadar gitti. Yalnız, diktatörlüğünün ilk yıllarında halka kendini sevdirmişti. Millete boş bir gurur aşılamaya, bu arada savaşçı bir akım yaratmaya çalışıyordu. Bu gayretlerin sonucu olarak, 1935'de Habeşistan'a karşı savaş açtı, 1936-39 İspanya İç Savaşı'nda General Franco'yu destekledi, daha sonra da, Mihver devletleri'nden biri olarak, Almanya ve Japonya ile birlikte, İtalya'yı II. Dünya Savaşı'na sürükledi (Bk. İkinci Dünya Savaşı; İtalya).

Savaşta İtalya yenilince Mussolini İsviçre'ye kaçmak istedi. Yıllardan beri sevgilisi olan Clara Petacci de yanındaydı. Mussolini ile sevgilisi tevkif edildiler. Clara Petacci de sevgilisiyle beraber ölmek istediğini söyleyince ikisi birden idam edildiler. Cesetleri Milano'ya götürüldü, günlerce halka teşhir edildi.

1,5 Yıl Padişahlık Yapan 15. Osmanlı Padişahı

MUSTAFA I.

Mustafa I.

MUSTAFA I. (1591-1639) Osmanlı padişahlarının 15.'sidir. III. Mehmet'in oğlu ve I. Ahmet'in kardeşidir. 1617'ye kadar, babadan, büyük oğula kalan Osmanlı saltanat usulü, Sultan Mustafa'nın, ağabeysi I. Ahmet'in yerine tahta geçmesi ile değişmiştir.

Saray entrikaları sonunda I. Ahmet'in büyük oğlu ve veliahti Şehzade Osman (II. Osman) padişah olmamış, aceleye getirilip Sultan Mustafa tahta çıkarılmıştır. Şehzade Osman'ın sertliği ile Sultan Mustafa'nın yumuşak tabiati buna sebep olmuştur. Bu entrikada I. Ahmet'in gözdesi Kösem Mahpeyker'in birinci derecede rolü olduğu söylenebilir.

Tahta geçirildikten az sonra Sultan Mustafa'nın şuurunun bozuk olduğu anlaşıldı. Bir delinin padişah ve halife olması şer'an da, kanunen de mümkün değildi. Onun için 3 ay sonra tahttan indirildi. Yerine yeğeni olan, tahtın meşru sahibi Şehzade Osman padişah oldu (Bk. Osman II.). Ancak, 4 yıl sonra tarihte «Hâile-i Osmânîye» diye anılan faciada, saltanat II. Osman'ın elinden alınınca, Sultan Mustafa, anlaşılmaz bir şekilde, yeniden padişah oldu. Bu seferki hükümdarlığı 1 yıl sürdü (1622-1623). Bu suretle her iki saltanatının toplamı 1,5 yıl eder. Bundan sonra yeğeni IV. Murat devrinde Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde 16 yıl yaşıyan Sultan Mustafa 48 yaşında öldü. Ayasofya'daki bir türbede gömülüdür.

«Felâket Seneleri»nin Son Padişahı

MUSTAFA II.

Mustafa II.

MUSTAFA II. (1664-1703) Osmanlı padişahlarının 22.'sidir. IV. Mehmet'in iki oğlunun büyüğüdür. Annesi Emetullah Rabîa Gülnûş Vâlide Sultan'dır. Edirne Sarayı'nda doğdu. Pek özenli bir öğrenim gördü, babasının sevgili oğluydu, IV. Mehmet onu yanından hiç ayırmazdı.

IV. Mehmet tahttan indirilince, bazı devlet adamları Şehzade Mustafa'yı padişah yapmak istedilerse de, bu plân başarılamadı; amcası II. Süleyman tahta geçti. Öteki amcası II. Ahmet'in saltanatı boyunca da Şehzade Mustafa veliaht oldu, II. Ahmet'in ölümü üzerine 1695'te tahta çıktı, 1703'te tahttan indirilinceye kadar 8 yıl, 6 ay saltanat sürdü. Yerine veliahti olan ana-baba bir tek kardeşi III. Ahmet padişah oldu. II. Mustafa, 4 ay sonra, 39 yaşında teessüründen öldü. Yeni Cami'de babasının türbesine gömüldü.

II. Mustafa, babası ve iki amcası gibi devlet idaresini vezirlere bırakmamış, kendi eline almıştır. Çok buhranlı bir anda hükümdar olmuştu. Osmanlı Devleti, «Felâket Seneleri» nin son devresini yaşıyordu; Almanya, Venedik, Lehistan, Rusya gibi 4 büyük ve daha bir sürü küçük devletle tek başına 1683'ten beri savaşıyordu.

II. Mustafa Devrindeki Savaşlar

Yüzyılın en büyük Türk denizcisi Kaptan-ı Derya Mezomorta Hüseyin Paşa, yeni padişahın ilk saltanat günlerindeki büyük başarıları ile ülkede sevinç uyandırdı. 51 parçalık Türk donanması ile, 60 parçalık Venedik donanmasını bozguna uğratan Hüseyin Paşa, 13 düşman savaş gemisini batırdı. Vuruşma, Midilli Adası açıklarında oldu. 18 eylül 1695'teki bu büyük deniz savaşı, Mezomorta'nın Venediklilerʼe karşı ikinci zaferidir. İlki, aynı yılın 18 şubatında Sakız Adası açıklarında olmuş, bu savaşta da 48 parçalık Türk donanması, 65 parçalık Venedik donanmasının birçok gemilerini batırıp 9 savaş gemisini de ele geçire-

rek yenmiş, bu savaşta Venedik başkomutanı Amiral Pisani de ölmüştür.

II. Mustafa, 30 haziran 1695'te Birinci Alman Seferi'ne çıktı. 22 eylûlde Transilvanya'da Lugos Meydan Savaşı'nda Alman ordusu yenildi, Alman başkomutanı General Veterani ile yardımcısı Liechtenstein Prensi bu savaşta öldüler. Bu başarıdan sonra II. Mustafa, ertesi yıl, 20 nisan 1696'da İkinci Alman Seferi'ne çıktı, 27 ağustosta Alman imparatorluk ordusunu Olasch Meydan Savaşı'nda bozguna uğrattı, Banat ve Erdel'in (Transilvanya'nın) birçok yerlerini geri aldı. 17 haziran 1697'de, Üçüncü Alman Seferi'ne çıktı. Hedef, Budin'in geri alınmasıydı. Zenta'da Prens Eugène De Savoie'nın başkomutanlığındaki Alman ordusu, 100.000 kişilik Osmanlı ordusunu ansızın bastırdı.

Osmanlı ordusunun tam yarısı Tisza nehrini geçmişti; düşman görününce öteki yarısı da karşıya geçmek için köprüye yığılınca, köprü yıkıldı; ordunun yarısı, silâh arkadaşlarının Almanlar tarafından kılıçtan geçirilmesini seyretmek zorunda kaldı. Bu arada 20 paşa şehit düştü; içlerinde 34 yaşındaki Sadrazam Elmas Mehmet Paşa da vardı. Karşıya geçenler arasında bulunan II. Mustafa'nın hayatı, büyük fedakârlıklarla kurtarıldı. 20.000 Türk'ün Alman silâhları altında, 10.000'inin de nehrin sularında şehit olduğu bu felâkette, başta Yeniçeriler ve değersiz birkaç paşa olmak üzere, Türk ordusunun bazı birliklerinde önemli disiplinsizlikler görüldü; bu hal, felâketin ağırlaşmasına yol açmıştır (Bk. Zenta Meydan Savaşı).

Bozgundan Sonra

Güney Macaristan'daki bu bozgun üzerine, Macaristan'ın geri alınmasından umut kesildi. 16 yıla yakın zamandan beri devam eden büyük savaş usanç uyandırmıştı. Birçok devlet adamları yeni bir sefere çıkmak istiyen II. Mustafa'ya engel oldular. Sonunda 26 ocak 1699'da Karlofça Barış Antlaşması imzalandı (Bk. Karlofça Antlaşması).

Bundan sonra II. Mustafa'nın hocası Şeyhülislâm Feyzulah Efendi'nin diktatörlük devri başlar. Hocasına pek geniş yetkiler vermesi, İstanbul yerine Edirne'de oturmayı tercih etmesi, II. Mustafa aleyhinde kuvvetli bir cereyan doğurdu. 22 ağustos 1703'te tarihe «Edirne Vakası» diye geçen olayda İstanbul'dan Edirne üzerine yürüyen âsiler, padişahı tahttan indirdiler; yerine 9,5 yaş küçük kardeşi Şehzade Ahmet, «III. Ahmet» adiyle padişah oldu. 10 yıldan beri şeyhülislâmlık eden Feyzullah Efendi de âsiler tarafından parçalandı. II. Mustafa şair ve bestekârdır.

29. Osmanlı Padişahı MUSTAFA IV.

Mustafa IV.

MUSTAFA IV. (1779-1808) Osmanlı padişahlarının 29.'sudur. I. Abdülhamit'in oğludur. Annesi Ayşe Sîneperver Vâlide Sultan'dır. Amcasının oğlu olan III. Selim'in gericiler tarafından tahttan indirilmesi üzerine 1807'de tahta geçti. 1808'de tahttan indirilinceye kadar 1 yıl, 2 ay saltanat sürdü. Birkaç ay sonra, yerine geçen kardeşi II. Mahmut'un emriyle öldürüldü. Bahçekapı'daki babasının türbesinde gömüldü.

IV. Mustafa'nın silik bir şahsiyeti vardı. Gericilere alet oldu. Hele III. Selim'i öldürtmesi, II. Mahmut'u da öldürmeye kalkması, IV. Mustafa'yı tamamen lekelemiştir (Bk. Mahmut III; Selim III).

MUSTAFA ÇAVUŞ, Tamburî Âşık (?-1745?)

Ünlü bir Türk bestecisidir. Saraya mensuptu. Saz şairleri tarzında güzel şarkılar yazdığı için «Âşık» denmiştir. Şarkılarının hemen hepsinin güftesi kendisinindir. Hayatı hakkında pek az şey bildiğimiz Mustafa Çavuş, orijinal, deha sahibi bir bestekârdır. Çok güzel, parlak, samimî ve şuh bir üslûp taşıyan şarkıları, halk arasında da büyük rağbet kazanmıştır. Bu şarkılardan 36 tanesi, Dr. S. Ezgi tarafından toplanmış, İstanbul Konservatuvarı'nca yayınlanmıştır. Mustafa Çavuş'a ait olduğu söylenen ve besteleriyle elimizde bulunan 65 kadar şarkının bir kısmının ona ait olmaması muhtemeldir. «Dök Zülfünü Meydana Gel», «Bir Esmere Gönül Verdim», «İndim Yârin Bahçesine, Ayvalık, Narlık», «Gitti de Gelmeyiverdi», «Çıkalım Seyd-i Şikâra», «Küçüksu'da Gördüm Seni» Mustafa Çavuş'un en ünlü şarkıları arasındadır.

Zamanında İmparatorluğu, En Müreffeh Devirlerinden Birini Yaşıyan 26. Padişah MUSTAFA III.

Mustafa III.

MUSTAFA III. (1717-1774) Osmanlı padişahlarının 26.'sıdır. III. Ahmet'in oğullarındandır. Annesi Mihrişah Emine Kadınefendi, oğlunun padişahlığından önce ölmüştür. III. Mustafa amcasının oğlu III. Osman'ın ölümü üzerine 40 yaşında tahta çıktı. 1774'e kadar 16 yıl, 11 ay tahtta kaldı. 56 yaşında öldü. Yaptırmış olduğu Lâleli Camisi'ndeki türbesine gömüldü. Yerine kardeşi I. Abdülhamit geçti.

III. Mustafa'nın 1768 Rus Savaşı'na kadar olan saltanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son mesut ve müreffeh devirlerinden biridir. Uzun sulhun meyvaları alınmış, hazine görülmemiş şekilde dolmuştu. III. Osman'dan beri iktidarda bulunan Sadrâzam Damat Koca Ragıp Paşa, devleti liyakatle idare etti (Bk. Ragıp Paşa). III. Mustafa, seleflerinin ıslahatına devam etti; Sadrâzam Damat İbrahim Paşa'nın açtığı çığırdan gidildi. Yalnız, Yeniçeri ocağına dokunulamadı; tamamen bozulmuş olan bu ocak, netameli sayılıyor ve isyanından korkuluyordu. Devlet gene dünyanın en güçlü devleti gibi görünüyorsa da artık gerileme tohumları devlet bünyesinin en mahrem noktalarına kadar iyice yeşermişti. 1768 savaşı bu durumun ortaya çıkmasına yaradı. Bu devrede Türkiye, Rusya ile bir ölüm-kalım savaşmasına girişti; bu savaşma, her iki devletin yüzyıllar için kaderini çizecek önemi taşıyordu. Rusya yarım yüzyıl kadar önce İsveç'i büyük devletler arasından silmiş, Baltık'a çıkmıştı. Şimdi de Lehistan'ı ortadan kaldırmak istiyordu. Lehistan'dan sonra sıranın Osmanlı İmparatorluğu'na geleceği Türk devlet adamlarınca tahmin edilemiyen bir şey değildi. 1736-39 savaşında Türkler, tek başlarına, Rusya ve Almanya'yı kesin şekilde yenmişlerdi. Şimdi III. Mustafa yalnız Rusya ile karşı karşıya kalındığı takdirde savaşın kazanılacağından emin bulunuyordu. Yalnız, II. Katerina devrinde Rusya pek güc kazanmıştı.

1768-74 Türk-Rus Savaşı 6 yıl sürdü. Ruslar'a ağır kayıplara, arada önemli yenilgelere mal olduysa da, sonunda Türk ordusu, çözüldü. Yeniçeriler, çok defa düşman görünür görünmez ateş etmeden kaçmaya başlamışlardı; yalnız maaş alacakları zaman ordugâha uğruyorlardı. İsyandan korkan paşalar, asker kaçakların cezalandıramıyorlardı. Yenilgi üzerine, III. Mustafa kederinden öldü. Osmanlı İmparatorluğu Küçük Kaynarca Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı (Bk. Küçük Kaynarca Antlaşması).

III. Mustafa, bütün saltanatı boyunca devlet işlerini düzenlemek, Rusya'ya bir darbe indirip bu müthiş tehlikeyi uzaklaştırmak için çalıştı. Devrimci fikirlerle yetiştirdiği oğlu III. Selim, 15 yıl sonra, babasının ıslahat hareketlerini, onun hayal sınırlarını aşacak derecede ele aldı (Bk. Selim III.).

MUSTAFA ÇELEBİ (? - 1422)

Yıldırım Bayezit'in oğullarındandır. Osmanlı devletinin Avrupa topraklarında saltanat sürmüştür.

Çelebi, 28 temmuz 1402 Ankara Meydan Savaşı'na katıldı, bu büyük felâkette babası Yıldırım ve kardeşi Musa Çelebi ile birlikte esir düştü. Ertesi yıl Timur, Anadolu'dan çıkarken, Musa Çelebi'yi serbes bıraktığı halde, Mustafa Çelebi'yi Semerkant'a götürdü. Timur'un ölümünden sonra Semerkant'tan kaçan Mustafa Çelebi, Türkiye'ye geldi, kardeşi Çelebi Sultan Mehmet'in elinden tahtını almak istedi.

Mustafa Çelebi'nin resmen «Düzmece» (sahtekâr) olduğu ilân edilmiş, Yıldırım Bayezit'in oğlu olmadığı ileri sürülmüştür. Bundan dolayı «Düzmece Mustafa» diye anılır. Bugün onun, Yıldırım'ın Ankara felâketinde esir düşen oğlu olduğunda hiçbir tarihçi tarafından tereddüt edilmemektedir. Az zamanda

devletin Avrupa'daki 227.000 km²'lik topraklarını ele geçiren Mustafa Çelebi, Edirne'de tahta oturdu. 1419'dan 1420'ye kadar bir yıl tahtta kaldı. Sonra Mehmet Çelebi Anadolu'dan gelip onu tahttan indirdi. Bizans'a sığınan Mustafa Çelebi, Limni Adası'nda oturmaya mecbur edildi; ada o zaman daha Bizans'a aitti. Mehmet Çelebi ölüp de yerine genç oğlu II. Murat geçince, Bizans imparatoru, Osmanlı birliğini dağıtmak için, yeni hükümdarın amcası Sultan Mustafa'yı serbes bıraktı. Sultan Mustafa, yeniden Edirne'ye gelip eski topraklarını ele geçirdi, 1421'den 1422'ye kadar 1 yıl daha hükümdar oldu. Sultan Mustafa'nın Bizans'ın istediği Türk topraklarını vermemesi üzerine imparator, bu sefer II. Murat'ı desteklemeye başladı. II. Murat, amcasını zorlukla yenebildi, ele geçirdikten sonra da idam ettirdi.

MUSTAFA, Şehzade

Osmanlı tarihinde önemli rol oynamış üç şehzade Mustafa vardır:

Şehzade Mustafa (1410-1423). — Çelebi Sultan Mehmet'in küçük oğlu, II. Sultan Murat'ın kardeşidir. 1421'de babası öldüğünde Hamîd İli (Isparta) sancakbeyiydi. Lâlası Tacettinoğlu İlyas Bey'in kışkırtması, Bizans İmparatoru ile Karamanoğlu'nun, Germiyanoğlu'nun yardımlariyle, padişah olan ağabeysine baş kaldırdı. Bursa üzerine yürüdüyse de başkenti alamadı. II. Murat, bu isyan yüzünden İstanbul kuşatmasını kaldırdı, kardeşinin üzerine yürüdü. Şehzade Mustafa İznik'te kendisini padişah ilân etmişti. II. Murat, Şehzade'nin kuvvetlerini kolayca dağıttı. Şehzade Mustafa, İznik'te idam edildi. Bursa'da babasının yanına Yeşli Türbe'ye gömüldü.

Şehzade Mustafa (1450-1474). — Fâtih Sultan Mehmet'in üç oğlundan biridir. Manisa'da doğdu, küçük yaşta Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine gönderildi. 1466'da Karaman (Konya) beylerbeyliğine getirildi. 19 ağustos 1472'de, Anadolu'yu istilâ azminde olan Akkoyunlu ordusunu Eflâtunpınarı Meydan Savaşı'nda dağıttı, başkomutanları Uzun Hasan'ın oğlu Yusufca Mirza'yı esir etti. 11 ağustos 1473 Otlukbeli Meydan Savaşı'nda Osmanlı sol cenahına komuta etti, Prens Zeynel Mirza'nın komuta ettiği Akkoyunlu sağ cenahını bozguna uğratarak bu çok büyük meydan savaşının kazanılmasında birinci derecede rol oynadı. 19 ağustos 1474'te, 24 yaşında, Niğde yakınlarında ansızın öldü. Cenazesi Bursa'ya götürüldü, kendi adiyle anılan türbeye gömüldü.

Şehzade Mustafa (1515-1553). — Kanunî'nin büyük oğludur, 1520-1553 arasında tam 33 yıl veliaht olarak kalmıştır. Babasının sancakbeyi olarak bulunduğu Manisa'da doğdu. Annesi Mâh-i Devran Haseki, Kırım Türkleri'ndendir. Şehzade, olağanüstü özenle yetiştirildi. 18 yaşında Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine gönderildi. Şekilce, karakterce büyükbabası Yavuz'a benzediği için halk tarafından çok seviliyordu. Şehzade Mustafa büyükannesi Hafsa Valide Sultan'ın ölümü, Vezir-i âzam Damat İbrahim Paşa'nın idamı üzerine, en büyük iki koruyucusunu kaybetti. Üvey anası Hurrem Sultan, yıllarca süren uzun, sinsi bir çalışma ile, Veliaht Şehzade'yi yok etmeye girişti. 5 ekim 1553'te Konya Ereğlisi yakınlarında Aktepe'de kementle boğulup öldürüldü. 38 yaşında idi. Bunun üzerine, orduda isyana benzer bir ayaklanma oldu. Kanunî, Şehzade'nin gerçek kaatili olan damadı Vezir-i âzam Rüstem Paşa'yı azletti. Ölümünde Amasya sancakbeyi olan Şehzade Mustafa, Bursa'ya getirildi, kendi adiyle anılan türbeye gömüldü. Son derece değerli, bilgin, şair, imarcı, asker bir şehzade olan Sultan Mustafa'nın idamı, Kanunî'nin başlıca hatalarından biridir.

MUSTAFA NECATİ (Bk. NECATİ BEY)

MUSTAFA PAŞA (Bk. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA)

MUSTAFA PAŞA, Koca (Bk. KOCA MUSTAFA PAŞA)

MUSTAFA REŞİT PAŞA (Bk. REŞIT PAŞA)

MUSTAFAKEMALPAŞA

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ve Orhaneli ilçeleri, güneyde Balıkesir'in Dursunbey ve Kepsut ilçeleri, batıda aynı ilin Susurluk ve Manyas ilçeleri, kuzeyde Bursa'nın Karacabey ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çaltılıbük, Devecikonağı, Söğütalan adında 3 bucağı, bunlara bağlı 111 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.854 km²

Nüfusu: 77.884 (1960 sayımı)

Mustafakemalpaşa ilçesinin kuzey ve kuzeybatı yükseklikleri 200 m.'yi geçmiyen tepelerle bunların arasına girmiş olan ovaları kaplar; güneybatısı ise dağlıktır. 1.336 m. yüksekliğindeki Çataldağ, ilçenin en yüksek noktasıdır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer; yalnız, kışlar Akdeniz iklimine göre biraz daha soğuktur. Orman örtüsü zengindir. En çok bulunan ağaç çamla meşedir. En önemli akarsu Kirmastı Çayı'dır. Tarıma elverişli alanlarda tahıldan başka pamukla ayçiçeği de yetiştirilir. İlçenin hayvan nesilleri, yakınında bulunan Karacabey Harası tarafından ıslah edilmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mustafakemalpaşa kasabası Kirmastı Suyu kıyısında Bursa şehrine 87 km. uzaklıkta kurulmuştur. Başlıca caddesi kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Dükkânlar, oteller, iş yerleri bu cadde üzerindedir. Caddeden batıya doğru ayrılan, Balıkesir doğrultusuna giden caddede daha küçük dükkânlar bulunur. Kasabanın dışında tuğla, kiremit ve un fabrikaları vardır. Mustafakemalpaşa kasabası 20.000'i aşan nüfusiyle (1960 sayımı: 20.874), İnegöl'den sonra Bursa'nın en büyük ilçe merkezidir.

MUSUL

Kuzey Irak'ta bir şehirdir. Irak'ın 2. şehridir. Nüfusu, banliyöleriyle birlikte, yarım milyona yakındır.

Dicle üzerinde, denizden 250 m. yüksekliktedir. Basra-Nusaybin-Halep demiryolu üzerindedir. Şehirde Kürtler, Türkler, Araplar yaşar; küçük bir Hıristiyan ve Yezîdî azınlığı vardır. Irak'ın 14 sancağından nüfus ve yüzölçümü bakımlarından ikinci gelen sancağın merkezidir. Musul Sancağı'nın yüzölçümü 29.568 km², nüfusu 762.000'dir.

Türk tarihinin ünlü şehirlerinden olan Musul, 641'de İranlılar'dan Araplar'a geçti, Mezopotamya eyaletine merkez oldu. Hamdânî ve Ukaylî Arap kırallıklarının başkentiydi, Müslüman dünyasının en büyük kültür merkezlerinden biri olarak tanındı. 1095'te Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na katıldı. Sonra Zengî Atabeyleri'ne başkent oldu; bir ara Anadolu Selçukluları da Musul'u aldılarsa da elde tutamadılar. Eyyûbîler'e, 1261'de İlhanlılar'a, sonra Celâyirliler'e, Timurlular'a geçti. Bu devirde tamamen Türkleşen şehir, Karakoyunlular, Safavîler gibi Türk imparatorluklarının egemenliğinde kısa müddet kaldıktan sonra, Yavuz devrinde 1516'da Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

XVII. yüzyılda Musul 120.000 km² yüzölçümünde, 6 sancaklı (vilâyetli) bir eyaletti. 1910'da eyaletin nüfusu 493.000'di. Musul şehrinde 100, Kerkük'te 60 bin kadar nüfus yaşıyordu. 3 sancağı vardı: 6 kazalı Musul merkez, 6 kazalı Kerkük, 5 kazalı Süleymaniye sancakları. Bu devirde petrol bulundu, işletme hakkı yabancı şirketlere verildi.

I. Dünya Savaşı sonunda mütarekeden sonra, İngilizler 8 kasım 1918'de asayişin düzeni bahanesiyle Musul'u işgal ettiler. Bütün Musul eyaleti, bu eyalette Türk-Kürt çoğunluğu yanında Araplar'ın azınlıkta olmasından dolayı, Misâk-ı Millî sınırları içindeydi. Lozan'da bu dâva halledilemedi; Türkiye, Musul'u bırakmak istemiyordu. En sonunda, 16 aralık 1925 tarihli Milletler Cemiyeti kararı, İngilizler'in etkisiyle, bu eyaleti Irak'a (yani İngiltere'ye) bıraktı.

Eski Türk kültür merkezlerinden biri olan Musul'da önemli Türk tarih ve sanat eserleri vardır.

Doğu Anadolu'da Eski ve Tarihî Bir İlimiz

MUŞ

MUŞ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Ağrı, güneyde Bitlis ve Siirt, güneybatıda Diyarbakır, batıda Bingöl, kuzeyde Erzurum illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka Bulanık, Malazgirt ve Varto adlarında üç ilçesi, bunlara bağlı 15 bucakla 369 köyü vardır.

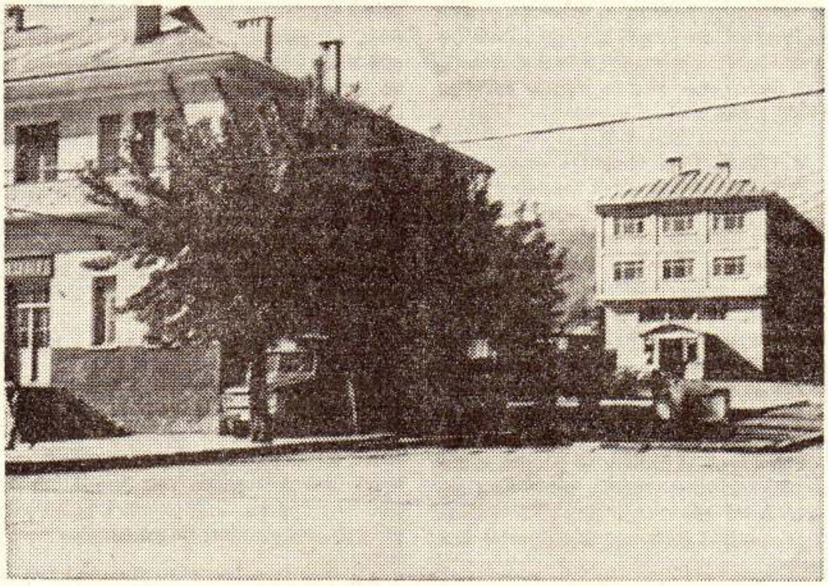
Yüzölçümü: 8.196 km²

Nüfusu: 167.377 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 20 kişi

Muş ilinin orta kesimlerini Murat Suyu çevresinde gelişen Muş Ovası kaplar. Bu ova, Iğdır Ovası'ndan sonra, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ovasıdır. Yüksek dağlarla çevrilidir. İlin kuzey kesimlerini kaplıyan Bingöl Dağı 3.650 m.'ye kadar yükselir. İlin güney kesimindeki en önemli dağlar Hacreş Dağları'dır. Bu dağların en yüksek noktası 2.689 m.'yi bulur.

Muşta şiddetli karasal, kurak bir iklim hüküm sürer. Kışlar soğuk geçer; yazlar, kısa sürerse de sıcaktır. İlin orman örtüsü fakirdir. En önemli akarsuyu Fırat'ın iki büyük kolundan biri olan Murat Suyu'dur. Bu su Muş Ova-

Muş'ta Özel İdare ve Belediye Daireleri

sı'na kuzey-güney doğrultulu bir boğazla girer, ovada doğudan gelen Karasu'yu alır.

Ekonomi. — Muş Ovası'nda da, ilin daha başka ufak çaplı ovalarında da tarım gelişmiştir. Muş Ovası'nda tahıldan başka tütün ekimine de önem verilir.

Muş ilinde ekonomik faaliyetler arasında hayvancılık önemli bir yer tutar. Daha çok küçük baş hayvan yetiştirilir.

Muş Şehri

Muş Ovası'nın güneyindeki dağlardan inen Çar deresinin ovaya açıldığı yerde kurulmuştur. Şehrin merkezî kısmı deniz seviyesinden 1.260 metre yüksekliktedir. En yüksek kesimlerini meydana getiren Kale mahallesinin yüksekliği 1.360 m., aşağı kısımda bulunan Tepebağ semtinin yüksekliği ise 1.225 metredir. Muş şehri, Elazığ'dan geçerek bu yöreye gelen demiryolunun son istasyonudur. Muş, aynı zamanda, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır gibi il merkezlerine düzgün karayolları ile bağlanmıştır. Geçen yüzyılın sonlarında daha çok önem taşıyan Muş şehri gitgide sönükleşmiştir. Nüfusu 12.015'tir (1960 sayımı), 5 mahallesi vardır.

Tarih. — Muş şehrinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmiyorsa da, toprağı verimli olan Muş Ovası'nda çok eskiden beri insanların yerleşmiş olduğu muhakkaktır. Eski tarih kaynaklarında Muş yöresini 641'de Araplar'ın aldığı kaybedilir. XI. yüzyıl başlarında bu yöre Bizanslılar'la Müslümanlar arasında çatışma alanı oldu. Aynı yüzyılın sonlarında Selçuklular'a geçen Muş çevresi XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsına uğradı. Daha sonraki yüzyıllarda Timur tarafından da zaptedilen bu yöre 1473'te kesin olarak Osmanlı Türkleri'ne geçti.

I. Dünya Savaşı sırasında Muş şehri, 18 şubat 1916'da, Rus işgaline uğradı. Türk kuvvetleri aynı yılın 26 temmuzunda şehre girerek 9 ağustosa kadar burada kaldılar. Bundan sonra Ruslar şehri yeniden ele geçirdilerse de, 1 mayıs 1917'de kesin olarak buradan çıkartıldılar.

Muş şehri Cumhuriyetin ilânından sonra il merkezi haline getirildi.

MUŞAMBA

Su geçirmiyecek hale gelmesi için bir yüzüne ya kauçuk, ya da keten tohumu yağı sürülerek hazırlanan yer kaplamalarına bu şekilde hazırlanmış kumaştan yapılan yağmurluklara «muşamba» denir.

Evlerde döşeme kaplaması olarak kullanılan muşambaların çoğu, genel olarak, toz haline getirilmiş mantardan, çuval üzerine dökülerek sıvanmış keten tohumu yağından yapılır. Keten tohumu yağı, hava ile temas edip kuruyunca lâstik gibi bir hal alır. Bu madde, ince tabaka haline getirildikten sonra, toz şeklinde hazırlanmış mantarla, «kauri» adı verilen bir çam türünün reçinesiyle, çam sakızı ile, bazan da renkli boyalarla karıştırılarak çuvalın üzerine sürülür, bir presle sıkıştırılarak muşamba haline getirilir.

Döşemelik muşambalar, genel olarak, üç ayrı kalınlıkta yapılır. Bunlardan en kalını daha çok gemilerde taban kaplaması olarak kullanılır. Ses çıkarmadığı, kolay temizlendiği için oldukça elverişlidir. Orta kalınlıktaki muşambalar en çok binalarda, evlerde kullanılır. Özellikle hastaneler gibi çok temiz tutulması gereken yerler, okullar gibi çok gürültülü olan binalar bu muşambaların en çok kullanıldığı yerlerdir.

En ince muşambalar, masaların üstü, duvarlar, tezgâhlar, mutfak iskemle ve masaları gibi, su geçirmemesi gereken yüzeylerin kaplanmasında kullanılır.

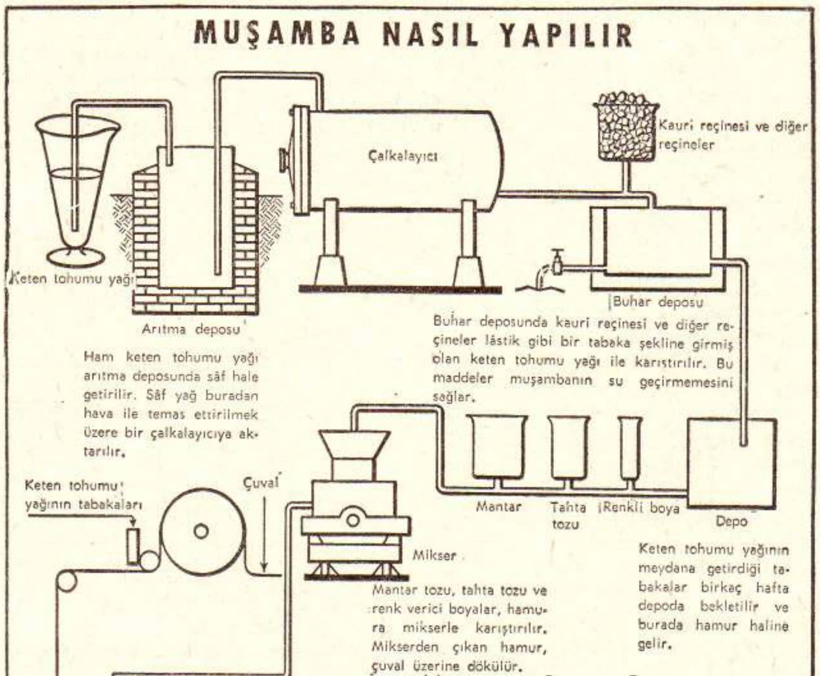
Böylece leke tutmaması, sabunlu bezle silinerek temizlenmesi bakımından muşamba ev kadınına büyük kolaylıklar sağlar.

Bir odaya muşamba serileceği zaman yerdeki tahtaların bozukluklarının muşambayı kırmaması için mukavva ile kaplamak gerekir.

Muşambalar, kalınlıkları bakımından olduğu gibi yapılış özellikleri bakımından da birçok çeşitlere ayrılırlar. Başlıcaları şunlardır:

Düz Muşambalar. — Muşambaya verilecek olan tek renk, bu renkteki bir boyanın, keten tohumu yağı çuvala sürülmeden önce bu yağa karıştırılması ile meydana getirilir.

Desenli Muşambalar. — Bunların yapılışı, düz renkli muşambaların yapılışından oldukça farklıdır. Çünkü bu desenler muşambalara sonradan çizilmez, muşamba yapılırken hazırlanır. Bunun için de, desendeki şekiller, renk-

ler önce ayrı parçalar halinde yapılır. Sonradan yan yana getirilerek birleştirilir, muşamba desenli olarak ortaya çıkar.

Desenli muşambaların bir de sonradan üzerine çeşitli desenler çizilerek ve boyanarak yapılan çeşiti vardır. Bu muşambalarda desen olarak daha çok çiçekler, dallar, ya da renkli dalgalar kullanılır. Bu şekilde hazırlanan muşambaların desenleri, muşamba yapılıp bittikten sonra üzerine yağlı boya ile çizilir, presle sıkıştırılır.

Mantarlı Muşambalar. — Bunların ötekilerden farkı, daha çok mantar tozu kullanılarak yapılması, daha kalın olması, bundan dolayı da, sesi daha iyi emmesidir. Öteki muşambalardan oldukça daha pahalıya çıkan bu muşambalar en çok resmî dairelerde, iş yerlerinde, kütüpanelerde kullanılır.

Muşmula ve meyvası

MUŞMULA

Gülgillerden bir ağaç ve bunun meyvasıdır. Çoğu 3-4 m. yüksekliğinde, eğri büğrü, dallı budaklı bir ağaçtır. Genç dalları tüylüdür. Gövdesi parlak külrengi bir kabukla örtülüdür. Beyaz, ya da pembemsi çiçekler açar. Tarçın renginde, topaç biçiminde meyvalar verir.

Muşmula mayhoş ve buruktur, ancak koparıldıktan, biraz çürüdükten sonra yenilebilir. İri iri beş çekirdeği vardır, çekirdekler meyvanın büyük bir kısmını kaplar.

Muşmulaya «beşbıyık», «döngel» de denir.

MUT

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde İçel iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Silifke, güneyde Gülnar, batıda Konya'nın Ermenak, kuzeyde aynı ilin Karaman ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Sarıkavak adlı bir bucağı, 77 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.517 km²

Nüfusu: 33.095 (1960 sayımı)

Mut ilçesinin orta kesimlerini Mut Ovası kaplar. Bu ova İçel yöresinin en önemli akarsuyu olan Göksu Nehri çevresinde uzanır. Mut Ovası'nı yükseklikleri 2.000 m. civarında olan, çoğunlukla kalker yapılı dağlar çevirir: Kuzeyde Avlana Dağı (1.889 m.), kuzeybatıda Kızıldağ (2.260 m.). Kışları ılık, yağışlı olan Mut Ovası'nda yazlar kurak, çok sıcak geçer. Bu şiddetli yaz sıcaklarına dayanamıyan ova halkı yazın yaylalara çıkar.

Mut'un doğal bitki örtüsü 700-800 m. yüksekliklere kadar makilerdir, daha yüksek kesimlerde ormanlar başlar. Ilçenin Göksu'dan sonra en önemli akarsuları Pirinç Suyu, Kurt Suyu, Hocantı Suyu, Sarıkavak Suyu, Kırkpınar Suyu'dur. İlçede tarıma en elverişli alan Mut Ovası'dır. Burada buğdaydan başka pirinçle pamuk da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mut kasabası, Mut Ovası'nın doğu ucunda, denizden 350 m. yükseklikte kurulmuştur. Silifke-Karaman kara yolu kasabadan geçer. Mut'un Karaman'a uzaklığı 85, Taşucu iskelesine olan uzaklığı ise 95 km.'dir. İç Anadolu'yu Akdeniz kıyılarına bağlıyan oldukça önemli bir yol üzerinde bulunuşu kasabanın önemini artırır. 4 Mahalleden ibaret olan Mut'un nüfusu 4.594'tür (1960 sayımı).

MUTÇULUK [Evdemonizm]

Mutun (saadetin) ancak erdemle (fazilet-le) elde edilebileceğini ileri süren ahlâk felsefesidir; hazcılığın karşıtıdır.

Aristoteles'e göre bir kimsenin mutluluğuna ancak ahlâk yönünden hükmedilebilir. Baldwin gibi bazı çağdaş yazarlar da bu fikri benimsemişlerdir. Başka bir ahlâk inancına göre mutçuluk, hareketin sonucunun mutluluk olması demektir; yani hareketten maksat, saadete, mutluluğa ulaşmaktır. Bugün için en yaygın görüş budur. İster bir kişi için, ister toplum için olsun, hareket ve çalışma, mutluluk doğurmalıdır. Kant, bu terimi daha dar bir anlamda açıklamıştı. Ona göre «ahlâkın gayesini kişinin mutluluğu diye görenler mutçudur.»

MUTFAK

Evlerde, hastane, okul gibi yerlerde, yemeklerin pişirildiği yere «mutfak» denir. Çağımızda, dünyanın birçok yerlerinde mutfaklar yemeklerin rahatça hazırlanıp pişirilebileceği, sofra takımlarının yemekten sonra yıkanıp temizlenebileceği özellikler taşıyan küçük, kullanışlı birer oda şeklinde yapılmaktadır. Modern mutfaklarda muhakkak bulaşığın yıkanacağı bir musluk, ocağın konacağı bir set, bu ocağın üzerine gelecek şekilde yapılmış bir «davlumbaz» (ocak etekliği), sofra takımlarının yerleştirildiği raflar, dolaplar, çekmeceler, yiyeceklerin pişirilmeden önce üzerinde hazırlanabileceği küçük bir masa, yemek kokularının eve yayılmadan giderilmesi için bir pencere bulunur.

Mutfak eşyaları da zamanımızda birçok yeni özellikler kazanmış, en kullanışlı şekle getirilmiştir. Bunlar artık plâstik, alüminyum gibi kolay temizlenen, kırılma tehlikesi olmıyan maddelerden yapılmaktadır.

Mutfak için seçilen renkler de açık pembe, mavi, yeşil gibi, iç açıcı renklerdir. Modern mutfakların lüks olanlarında ise ev halkının yemek yiyebilmesi için plâstik masalar, iskemleler, şık perdeler, hattâ çiçek, vazo, biblo gibi süs eşyaları bile bulunmaktadır. Avrupa ve Amerika şehirlerinin birçoğunda, bulaşıkların yıkandığı özel makinalar, elektrik ocakları, telefon, birçok yeni aletler kullanılmaktadır.

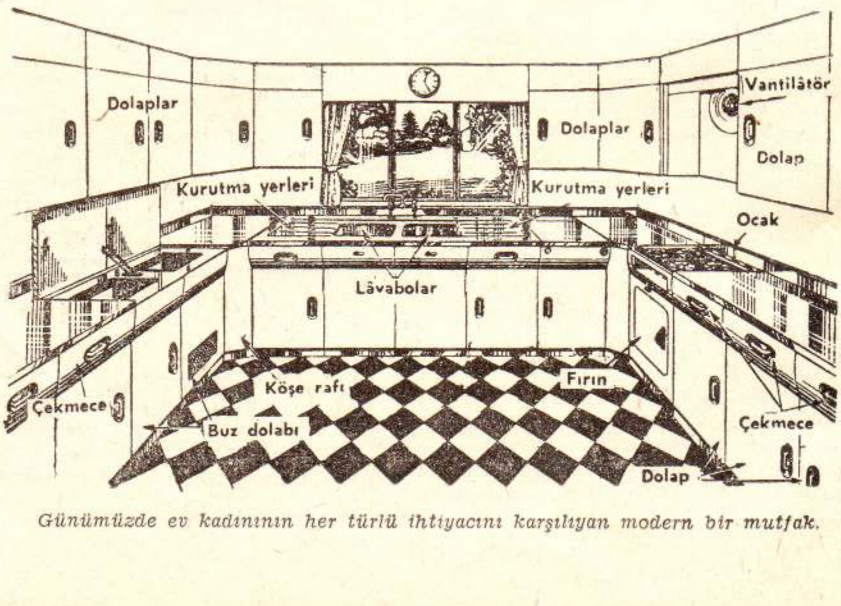
Mutfaklar, bugünkü kullanışlı, rahat şekli alıncaya kadar çeşitli ülkelerde değişik safhalar geçirmiş, eskiden kasvetli, yorucu bir yerken bugün artık iç açıcı ve işlerin kolayca görüleceği sevimli birer oda halini almıştır.

Tarihte Mutfak

Eskiçağlarda, zenginlerin evinden başka bütün evlerde mutfak diye ayrı bir yer yoktu. Yemekler, ev halkının toplandığı, oturduğu büyük sofada pişirilirdi. Daha sonra halk, evlerinin önündeki avluda, açık havada yemek pişirmeye başladı. Doğu ülkelerinde, birçok yerlerde gene yemekler bu şekilde pişirilmektedir.

Evlerde yemek pişirmeye mahsus ayrı bir odanın kullanılmasına VII. yüzyılda başlanmıştır. Ancak, bunlar salonların yanındaki küçük bir hücreden ibaretti, ocak, tekne gibi şeyleri yoktu. Sonradan yemek odalarının yakınında mutfaklar yapılmaya başlandı. Mutfağın yanına da erzak koymak için kiler işi görecek küçük hücreler yaptılar. Romalılar'da hamamları da mutfakların içinde olur ve mutfağın ocağı ile ısınırdı. Pompei evlerinden anlaşıldığına göre bunlar mutfaklarına büyük ekmek fırınları, küçük pasta fırınları bile yapmışlardı.

Ortaçağ'da mutfaklar eskiye göre bir hayli değiştiği halde gene de kasvetli yerlerdi. Bu zamanlarda yapılmış mutfakların yeri toprak olurdu. Ocakların bacası yoktu. Dumanlar tavanda açılmış bir delikten dışarı çıkardı. Mutfak işlerini görmek için birçok hizmetçiler, uşaklar çalıştırılırdı, çünkü mutfağa su taşımak, ateş yakmak ağır işlerdi. Ortaçağ'da etler, açık havada pişirilirdi, çünkü mutfakta çok duman olur, buna bir çare bulunamazdı. Mutfakta kullanılan eşyalar ise ağır madenlerden yapılmıştı. Ancak zengin evlerinde gümüş mutfak eşyası kullanılırdı.

Günümüzde ev kadınının her türlü ihtiyacını karşılıyan modern bir mutfak.

Türkler'de Mutfak

Son zamanlara gelinceye kadar Türk evlerinin mutfakları evin dışında yapılırdı. Bazı küçük evlerde alt katta, bahçeye çıkıntılı olarak yapılmış mutfaklar bulunurdu. Saraylarda, konaklarda ise daima erkek aşçılar kullanıldığı için mutfak, binadan oldukça uzakta, bahçe içinde olurdu. Bunların bazıları çeşitli yemeklerin hazırlanması için ayrı ayrı bölümlerden meydana gelir, her bölümde ayrı bir aşçı çalışırdı. Meselâ Topkapı Sarayı'nın mutfağı böyle birçok bölmelerden meydana gelmiştir. Mutfak bölümleri, «ethane», «sebzehane», «börekhane», «tatlıhane» gibi adlar alırdı.

Küçük evlerin mutfakları ise, yerden biraz yüksekçe bir set üzerine yapılmış büyük, kemerli bir ocaktan meydana gelirdi. Bu ocağın içi tencere, kazan koymaya mahsus taştan bölmelerle ayrılırdı. Bu bölmelerin içinde odun yakılır, yemekler odun ateşi ile pişirilirdi.

Sonradan Türk evlerinde «maltız» denilen ıskaralı kömür ocaklarının kullanılmasına başlandı. Zamanımızdaki modern evlerde ise yemekler havagazı ocaklarında pişirilmektedir.

Mutfak evin can damarıdır diyebiliriz. Bunun için, sağlık kurallarına en çok dikkat edilmesi gereken yerlerden biridir. Mutfak, kolayca havalandırılabilecek bir durumda olmalı, iyi aydınlatılmalıdır. Ev kadını, orada çalışırken, her aradığını kolayca bulabilmeli, masalar fazla eğilmeden iş görülebilecek bir yükseklikte olmalıdır. Yiyecek maddeleri kapalı kablarda bulunmalı, böceklerden korunmalıdır.

MUTKİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Bitlis iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Siirt'in Baykan, batıda aynı ilin Sason, kuzeyde Muş ilinin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Huyut, İğik, Meydan adında bucakları, bunlara bağlı 41 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.098 km^2

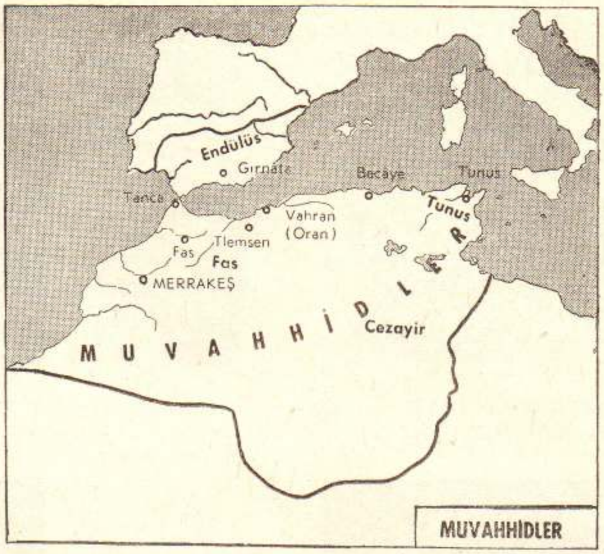
Nüfusu: 18.951 (1960 sayımı)

Mutki ilçesinin toprakları çok dağlıktır. Kuzeydeki Hacereş ve Kerp yaylaları, doğudaki Ayşe Hatun, Şeyh Ömer dağları, güneydeki Kelemiş, Solhan dağları ile batıdaki Karme Dağları ilçenin en önemli yükseklikleridir. Kışlar soğuk geçer, uzun sürer. Yazlar sıcak olursa da kısa sürer. Dağlık kesimler orta derecede ormanlıktır. Bu ormanlarda en çok meşe, karaağaç, ardıç vardır. En önemli akarsu Dicle'ye karışan Garzan Suyu'dur. İlçe halkı hayvancılıkla, tarımla uğraşır. Tarıma ayrılan alanlarda tahıldan başka tütün ekimine de önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mutki kasabası Garzan Suyu'na karışan Nizin Deresi üzerinde kurulmuştur. Bitlis şehrine 22 km. uzaklıkta bulunan bu kasabanın deniz yüzeyinden yüksekliği 1.620 m.'dir. Evlerinin ekserisi düz toprak damlı ve tek katlı olan Mutki kasabası, 224 kişilik nüfusuyla (1960 sayımı), Türkiye'deki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslusudur.

MUTLAKİYET (Bk. MONARŞİ)

MUVAHHİDLER

Fas, Cezayir, Tunus, Güney İspanya ve Balear Adaları'nda hüküm sürmüş bir Araplaşmış Berberî İmparatorluğudur, Murâbıtlar'ın yerine geçmiştir (Bk. Murâbıtlar). Başkentleri Fas'ta önce Tîn Mallal'di, sonra Murâbıtlar'ın başkenti Merrâkeş'i başkent yaptılar.

1121'de kurulan devlet, 1147'de Murâbıtlar'dan imparatorluğu devraldı, 1269'da yıkıldı, böylece 148 yıl sürdü. Murâbıtlar'ın imparatorluk tacı Merînîler'e geçti. (Bk. Merînîler), geri kalan topraklarını da Hafsîler ile Zeyyânîler paylaşmışlardır.

Muvahhidler'den 13 sultan (imparator) gelip geçmiştir. Veliahtlerin çoğu başkent İşbîlîye (Sevilla) veya Mürsîye (Murcia) olmak üzere Güney İspanya genel valiliği etmişlerdir. İmparatorluğun kurucusu, ikinci hükümdar Ali oğlu Abdülmümin'dir. 33 yıllık bir saltanattan sonra 1163 mayısında 69 yaşında ölmüştür.

MUZ

Kendine öz kokusu olan, tatlı, besleyici, kalınca kabuklu, yumuşak, uzunca bir meyvadır. Muz ağacının 2-3 m. uzunluğunda, 50-60 sm. enliliğinde uzun yaprakları vardır. Genç yapraklar, ilk yıllarında, külâh biçiminde, kendi üzerlerine kıvrılmışlardır. Zamanla açılıp uzıyan bu yapraklar, rüzgârın etkisiyle, enlilemesine yırtılırlar.

Muz mor çiçekler açar. Meyvaları «hevenk» adı verilen büyük salkımlar biçimindedir. Muz ağacı tropikal bölgelerde, serin, rutubetli, gölgeli yerleri sever. Avrupa'nın güney bölgelerinde de, kuzey rüzgârlarından korunmuş bahçelerde yetiştirilebilir.

Muzun meyvası

Muz ağacı, hevenk halindeki meyvaları ve çiçeği

Bazı ağaçlarda bir hevenk üzerinde yüzden fazla meyva bulunabilir. Muzlar daha yeşilken olgunlaşmadan koparılır, çünkü. Olgun meyvaların koparıldıktan sonra saklanması çok güçtür. Henüz sararmak üzereyken koparılırsa uzunca bir zaman saklanabilirler.

Hintliler muz yapraklarının üzerine yazı yazarlar, yapraklariyle kulübelerinin üstünü örterler. Gövdesinden elde edilen lifler'e dokumacılıkta olduğu gibi kâğıt yapımında da faydalanılır.

Muz, Milâttan önceki çağlarda Hindistan'dan Avrupa'ya getirilmiş, oradan da Amerika, Avustralya, daha başka bölgelere yayılmıştır. Bu arada âdi muz, yurdumuza ilk defa bir süs bitkisi olarak 1870'te Iskenderiye'den getirilmiş, bodur muz denilen cinsi de daha sonradan, gene oradan yurda sokulmuştur.

Muz, yurdumuzda güneyde, Akdeniz kıyılarımızda, Dörtyol'la Mersin'in Erdemli, Lamas, Antalya'nın Alanya çevresinde yetiştirilir. «Bodur muz» yerli muzdan daha değerlidir. Bununla beraber en iyi muzlar Anamur'da yetişir. Türkiye'nin yıllık muz üretimi 1.000 tonu geçer.

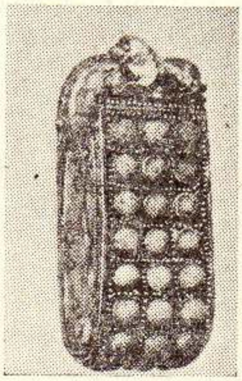
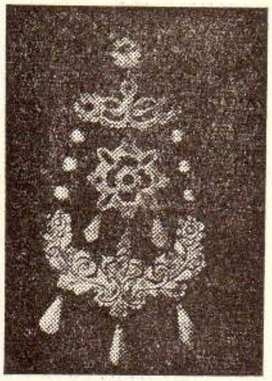
Muzgiller. — Birçeneklilerden, sıcak bölgelerde yüz kadar çeşidi yetişen bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi muzdur. Bu bitkilerin meyvaları yenir, sap tellerinden kâğıt, kumaş ve ip yapılır.

MÜCEVHER

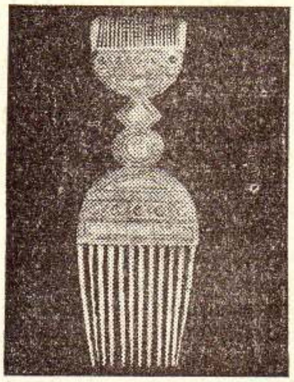
Pırlanta, elmas, inci, zümrüt gibi değerli taşlara, bu taşlarla yapılmış küpe, bilezik, iğne, kolye gibi takılacak süs eşyalarına «mücevher» denir.

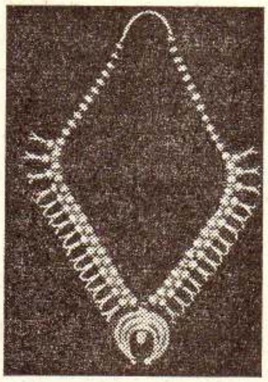
Mücevherin insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi vardır. İnsanlar çok eski çağlardan beri çeşitli şekillerde yaptıkları mücevherleri çeşitli sebeplerle kullanmışlardır. İlkel insanların arasında kemik, tahta, demir parçalarını, bunlardan yapılmış halkaları kulağa, buruna, boyna, hattâ dudaklara takmak yaygın bir gelenekti. Bugün bile dünyanın bazı yörelerinde hâlâ ilkel olarak yaşıyan insanların hayvan dişlerinden, kuru tohumlardan, kavkalardan (deniz kabuklarından), boynuz-

ÇEŞİTLİ ÇAĞLARDA MÜCEVHER

HELEZONİ BİLEZİK. — Tunç üzerine altın kaplamadır. M. Ö. 600 yıllarında İtalya'da yapılmıştır (solda); ALTIN KÜPE. — M. Ö. 450 yılından kalma bir Etrüsk eseridir (ortada); GÜMÜŞ KÜPE. — Bolivya'lı Amerikan yerlileri takar (sağda).

TARAK. — Altın, gümüş kakmalı bu tarak Araplar tarafından kullanılmıştır (solda); GERDANLIK. — Doğu Afrika'daki Somali yerlilerinin eseridir (ortada); GÜMÜŞ GERDANLIK. — Gene Amerikan Kızılderilileri tarafından yapılmıştır (sağda)

lardan yaptıkları kolyeleri, bilezikleri taktıklarını görüyoruz. İnsanların altın, gümüş gibi değerli madenlerden mücevher yapmaları, bu madenlerin keşfedildikleri sırada başlamıştır. Özellikle altın, istenildiği gibi işlenebilmesinden dolayı mücevher yapımında en çok seçilen maddelerden biri olmuştur.

Eski insanlar, bugünkü sanatçıları bile şaşırtacak güzellikte birçok mücevher yapmışlardır. Bunların en güzel örneklerini Mısırlılard'a, Eski Yunanlılar'da, Romalılar'da, Etrüskler'de görüyoruz. Mısır'da mücevher, kıyafeti tamamlıyan bir süs olarak çok önem kazanmıştı. Pek ilkel usullerle, daha çok elleriyle çalışan Mısırlı kuyumcular hem erkeklerin, hem de kadınların kullanabileceği birçok değerli mücevherler meydana getirmişlerdi.

Eski Yunanlılar en çok altınla yapılan mücevherlerde başarı göstermişlerdi. Romalılar'ın mücevherleri özellikle işçilikleri, zevkli oluşları bakımından değerliydi. Etrüskler ise çeşitli madenleri işliyerek yaptıkları mücevherleriyle tanınırlardı.

Rönesans'ta mücevherler, çok değerli taşlarla, aşırı süslü olarak yapılmaya başlandı. XV. yüzyılda daha da gelişmiş olan elmas işçiliği, mücevherlere ayrı bir değer kazandırdı. Gül biçiminde yontulduğu için «gül elmas» diye tanınan taşlar bu çağda ün kazanmıştır.

Bugün mücevher işçiliği, artık çok ince bir sanat halini almıştır. Mücevher yapımında birçok makinalardan, aletten faydalanılmakla birlikte bunlar gene de usta bir el işçiliğine dayanmaktadır. Modern mücevherlerin en güzellerinin yapıldığı yerler arasında Londra, Paris, New York şehirleri başta gelir. Çağımızda, değerli taşların yanı sıra tahta, plâstik, deri, mantar, cam, seramik, ayrıca çeşitli madenler de mücevher yapımında kullanılan maddeler arasına girmiştir (Bk. Kuyumculuk).

MÜHENDİSLİK

Çeşitli işlerin teknik yönlerini tasarlayıp gerçekleştiren bir meslek

MÜHENDİSLİK, yapı, ulaştırma, sanayi, elektrik gibi türlü işlerin teknik yönlerini tasarlayıp gerçekleştiren bir meslektir. Bu mesleğin dünyamızın bugünkü ileri medeniyetine kavuşmasında büyük bir rolü vardır. Bilimlerin doğduğu zamana kadar geri gidersek mühendisliğin de tarihî gelişmesini incelemiş oluruz.

İlk insanlar karşılaştıkları tabiat olaylarının etkisinde kalıyor, bu olayların sırrını çözemedikleri için korkuyor, tanrıların belirtisi sanarak onlara tapıyorlardı. Sonraları, bazı şartlar altında bazı olayların aynı şekilde tekrarlandığını gördüler. Böylece olayların kanunlarını bulmuş oluyorlardı. Zamanla birçok olayın sebeplerini, kanunlarını buldular. Bugün artık, belli hava ve sıcaklık şartlarında yağmur yağacağını herkes bilmektedir. Böylece sebeplerin, şartların, kanunların bilinmesiyle tabiat olayları en ince ayrıntılarına kadar çözülmüş oldu. Bir olayın sebep, şart ve kanunlarının bulunup incelenmesi, düzenlenmesi, genelleştirilmesi sonunda «bilim» ortaya çıktı.

İnsanların bilgileri artıp deneyleri daha derinlere indikçe bilim sınırları da genişledi. İlk önceleri bilginler her konuyla ilgileniyorlardı. Meselâ, matematik, tabiat olayları, insan sağlığı, dünya, yıldızlar konusunda bir bilgin, o zamana kadar başka insanların bildiklerini öğrendikten sonra, kendi araştırmalariyle yeni buluşlar yapabiliyordu. Sonraları, bilgiler gitgide bir insanın öğrenemiyeceği kadar çoğaldı. O zaman bilimleri bölümlere ayırdılar. Bilginler de bu bölümlerden ya biriyle, ya da birkaçiyle uğraşmaya başladılar.

Bilginler hem teorik, hem de pratık alanda çalışıyorlardı. Hattâ buluşlarının tatbikatını da kendileri yapıyor, bunu hayatta kullanılır duruma sokuyorlardı. Daha sonraları bu iş de bir insanın sınırlarını aşmaya başladı. Bun'un üzerine araştırmaları yapanlarla, bunları günlük hayata uygulıyanlar ayrıldı. Birincilere gene eskisi gibi «bilgin» dendi. Bilginlerin çalışmalarını değerlendiren, halkın yararına sunan, ya da bazı değişikliklerle günlük hayatımızda kullanılır duruma getirenler «mühendis» adını aldı. Böylece, bilginin araştırıcı, yenilikler bulucu yanı güclenirken, mühendisin ise yararlı ve pratik olma zorunluğu kendini gösteriyordu. Bugün bir mühendisin ortaya koyduğu eserin kullanışlı, rahat, kolay ve ucuz olması istenir.

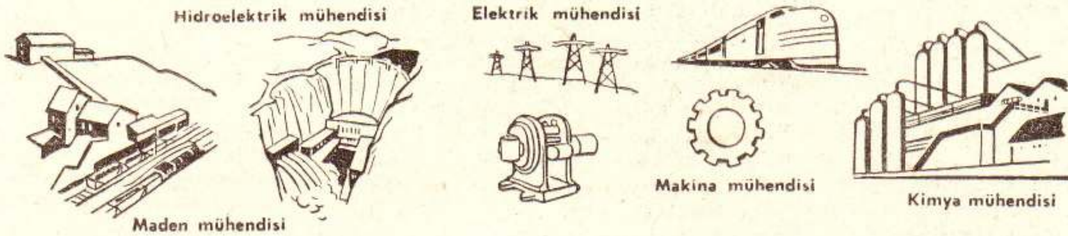
Mühendislerin Çalışma Alanları

Çalışma alanlarına göre mühendisleri üç ana bölüme ayırabiliriz:

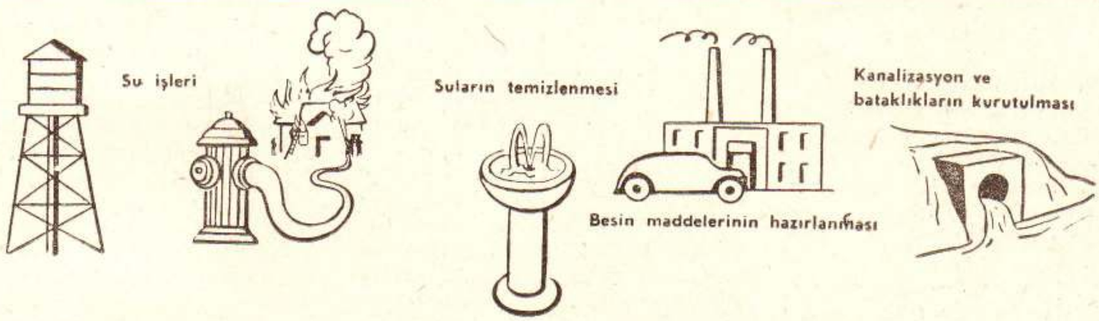
I — Deneme lâboratuvarlarında, imalâthanelerde, fabrikalarda araştırmalar yapan, yenilikler bulmaya çalışan mühendisler. Bunların görevi, kendi dalındaki her yeniliği izliyerek, üzerinde çalıştığı konuyu geliştirmektir. Bu çeşit mühendis çalışma biçimi bakımından bilgine çok yaklaşır. Bir yandan bilginlerin bütün çalışmalarını yakından izler, öte yandan pratikte karşılaşılan güçlükleri, aksaklıkları inceler; bilgileri bu aksamaları gidermekte, ya da yeni uygulama alanları yaratmakta kullanır.

II — Yaratma, plânlama gücünü proje üzerinde gösteren mühendisler. Bir mühendisin bilgisine, deneylerine dayanarak, uygulamayla ilgisini kesmeksizin, masa başında yaptığı hesaplara, çizdiği plânlara «proje» adı verilir. Mühendis projesini çizerken, eserini kafasında canlandırır, bütün ayrıntılarını gözünün önüne getirir, o konunun özel şartlarını bir etken olarak alır. Sonucun kullanışlı, hem estetik, hem ekonomik olmasını sağlıyacak şekilde projesini düzenler. Bu da bir çeşit yaratmadır. Bilimle, teknikle, ekonomiyle sınırlandırılmış bir yaratma. Proje bittikten sonra sıra onun uygunlanmasına gelir. Sonucun istenen şartları sağlaması, yani kullanışlı, estetik ve ucuz olma derecesi projeyi hazırlıyan mühendisin başarısını ortaya koyar.

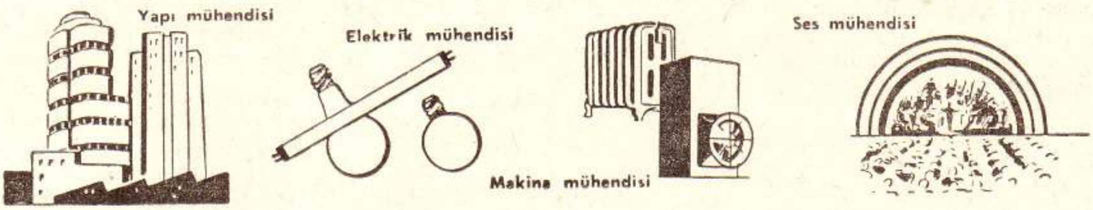
MÜHENDİSLİĞİN ÇEŞİTLİ DALLARI

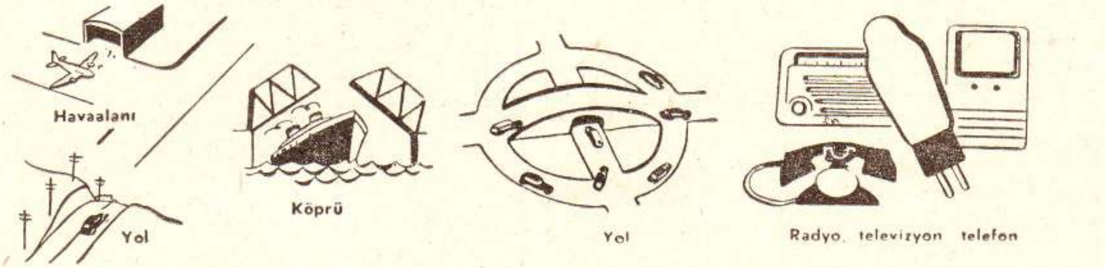
ENDÜSTRİDE HANGİ MÜHENDİSLER HANGİ İŞLERİ YAPAR

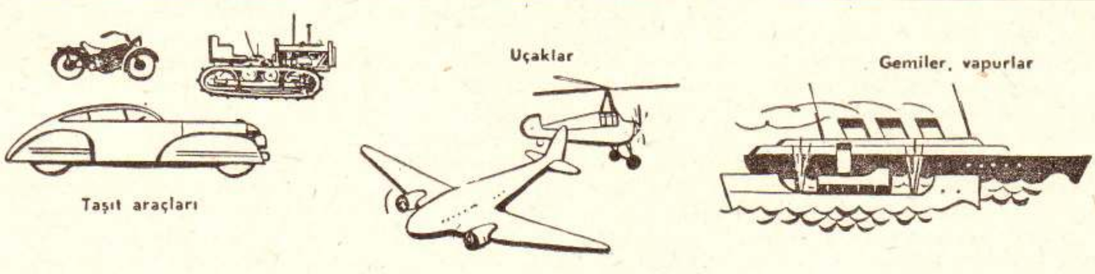
MÜHENDİSLİĞİN İNSAN SAĞLIĞIYLE İLGİSİ

İNŞAATTA EMEĞİ GEÇEN MÜHENDİSLER

ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME İŞLERİNDE ÇALIŞAN MÜNHENDİSLER YOL, KÖPRÜ VE KANALLARLA BİZE YARDIMCI OLURLAR

OTOMOBİL, UÇAK, GEMİ VE MAKİNA MÜHENDİSLERİ DURMADAN ÇALIŞARAK YENİ GELİŞMELER YARATIRLAR

III — Tam pratikte çalışan, ikinci çeşit mühendisin yaptığı projeyi gerçekleştiren mühendisler. Bunlar projeyi alırlar, kendi sorumlulukları altında eserin projeye tam anlamiyle uygun olmasını sağlarlar.

Mühendisliğin Çeşitleri

Bilim nasıl çeşitli kollara ayrılırsa, mühendislik de uzmanlık bakımından çeşitli kollara ayrılır. Bunları şöyle sıralıyabiliriz:

İnşaat Mühendisliği. — İnşaat mühendisi, kelimenin anlamından da çıkarılacağı gibi, her türlü inşaat (yapı) işinde uzmandır. Binaların, yolların, santralların, barajların yapılmasında inşaat mühendisi görev alır. İnşaat mühendisliği de konusuna göre, kendi arasında yapı mühendisliği, yol mühendisliği, su mühendisliği gibi bölümlere ayrılır.

Mimar, bilgi ve, özellikle, çalışma alanı bakımından inşaat mühendisine çok yakındır. O da binaların yapımında uzmandır. Yalnız, mimarlar daha çok proje hazırlarlar. Binaların yapılmasında gerekli olan bazı hesapları (betonarme hesabı gibi) bilmiyebilirler. Proje üzerinde çalıştıkları için de yapıların estetiğini daha çok gözönünde tutarlar (Bk. Mimarlık).

Elektrik Mühendisliği. — Elektrikle ilgili bütün konularda araştırma, proje, uygulama yapan mühendislik dalıdır. Elektrik çok karışık ve gitgide ilerliyen bir bilim dalı olduğu için öğrenim, çalışma bakımından en güç mühendislik budur. Gene bundan dolayı, birçok bölümlere ayrılır. Bunlardan radyo, televizyon, radar vs. gibi araçlarla uğraşanlara «elektronik mühendisi» denir. Özellikle elektronik mühendisliğinde her gün yeni buluşlar yapılmaktadır.

Makina Mühendisliği. — Her türlü makina parçalarının yapılması, bu parçaların montajı, makinaların, ya da birçok makina bulunan atelye, santral, fabrika gibi yerlerin kurulup çalıştırılması makina mühendislerinin işidir. Öğrenim ve çalışma güçlüğünde elektrik mühendisliğinden sonra gelir. Kendi arasında birçok bölümlere ayrılır.

Gemi Mühendisliği. — Makina mühendisliğinin büyük kollarından biri olmakla birlikte ayrı bir mühendislik de sayılabilir. Çünkü gemilerin yapılma ve çalışmaları çok değişik şartlar altında olur. Gemi mühendisleri, her türlü geminin projesini hazırlar, gemiler üzerinde araştırma ve deneyler yapar, projeleri uygular, yani gemi yaparlar.

Uçak Mühendisliği. — Gemi mühendisliği gibi, apayrı şartlarda, uçaklar üzerine araştırmalarda bulunur. Bu mühendisler uçak projeleri hazırlar, uçak yapımında kontrol mühendisliği yaparlar.

Kimya Mühendisliği. — Kimya da uygulama alanı çok geniş olan bir bilim dalıdır. Bu yüzden kimya mühendisliği, kimya bilginliğinden ve kimyagerlikten ayrılmıştır. Kimya mühendisleri, yeni kimyasal bileşiklerin kullanılma ve yararlanma yerlerini araştırırlar, teknikte kullanılan kimyasal bileşikleri hazırlıyan fabrika ve imalâthaneleri çalıştırırlar, büyük fabrika ve imalâthanelerde işlerin kimya ile ilgili olanlarında görev alırlar.

Maden Mühendisliği. — Yeraltındaki madenlerin bulunması, çıkarılması ve işlenmesi için gelişen usuller, sonunda, bir mühendisi gerektirecek kadar artmıştır. Maden mühendisleri işte bu görevleri yerine getirirler.

Tarım Mühendisliği. — İnsanların ilk çağlardan beri uğraştığı tarım alanında günümüzde çok ileri usuller bulunmuştur. Bu yenilikleri ülkenin şartlarına en uygun şekilde uygulıyan, çevresine öğretenler tarım mühendisleridir. İleri teknikle, aynı topraktan çok daha verimli sonuçlar alınacağı açıktır. Bu iş de sağlam bilgi istemektedir. Tarım mühendisleri böyle verimli tarımı sağlıyacak, ülkelerinin özel koşullarına göre çözüm yolları bulacak bilgiyle yetiştirilirler.

Orman Mühendisliği. — Aynı durum, ormanlar, bunların bakımı, geliştirilmesi, korunması için de söz konusudur. Bu işi orman mühendisleri görür.

Harta ve Kadastro Mühendisliği. — Bir ülkenin çeşitli hartalarının hazırlanması, toprakların yerlerinin ve sınırlarının gösterilmesi, kadastro işlemlerinin doğru ve son usullere göre düzenlenmesi için bilgili harta ve kadastro mühendisleri gereklidir.

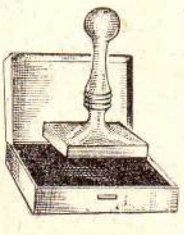
İşletme Mühendisliği. — Daha çok yöneticilikle ilgilidir. Yalnız, işletme mühendisinin de, teknik bir bölümü yönettiği için, mühendislik bilgileri olması gerekir. İşletme mühendisleri, bir fabrikayı, bir santralı, ya da çeşitli uzmanlık dallarındaki atelyeleri yönetirler.

Yurdumuzda Mühendislik

Bir ülkenin ileriliği, uygarlığı, mühendislerinin sayısı, daha doğrusu, mühendislerin sayısiyle diğer meslek sahiplerinin sayısı arasındaki oranla ölçülür. Mühendis sayısı arttıkça o ülkenin ilerlemesi için gereken ilk şart sağlanıyor demektir. Ne yazık ki yurdumuzda mühendis sayısı şimdilik çok azdır.

Bizde mühendis yetiştiren çeşitli okullar vardır. Bunlardan öğrenim süresi beş yıl olanlarını bitirenlere «yüksek mühendis», dört yıl olanlarını bitirenlere de «mühendis» denir.

MÜHÜR

Mühür ve ıstampası

Çoğu zaman okuma yazma bilmiyenlere kolaylık olmak üzere eskiden imza yerine kullanılan damgalara «mühür» denir. Mühür, önceden yazılmış bir adı şimşir gibi sert bir tahtadan, ya da pirinçten bir küçük levha üzerine tersinden kazmakla elde edilir. Bu ters yazı, is mürekkebine, ıstampaya bastırılarak siyahlatıldıktan sonra kâğıda basılınca, renkli bir zemin üzerinde beyazla istenilen imza elde edilir. Basıldığı zaman adı beyaz veren mühürlere «dişi», siyah veren mühürlere de «erkek» denir. Mühürler çeşitli güzel yazı şekilleriyle yazılmış olabildiği gibi, doğrudan doğruya atılmış bir imzanın kazılmasiyle de elde edilir. Bu işleri yapanlara «hakkâk», ya da «mühürcü» denir.

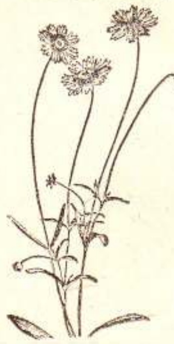
Mühür kazmak büyük bir ustalık işidir. Madenlerin asitle eritilerek indirilmesi usulü demek olan klişe mühürler, lâstik damgalar yaygınlaştıktan sonra, mühürcülük de tarihe karışmış sanatlar arasına girdi. Bugün çok az mühür kullanılmaktadır. Her biri birer sanat eseri değerinde olan mühürler ise, şimdi ancak müzelerimizde görülebiliyor.

MÜHÜRDAR

Eskiden sadrazamların, valilerin imza yetkisini kullanan görevlilere «mühürdar» denirdi. «Mühr-ü hümâyun»u (padişah mührünü) kullanma yetkisi olanlar ise «nişancı» diye anılırdı. Sadaret, şeyhülislâmlık dairesi gibi devlet dairelerinde de mektupçular, yazı işleri büroları, gerekli yazıları son şekliyle hazırlarlar, mühürdarlar da bunları sadrazam, vali ve benzeri kimselerin mührünü basarak geçer hale koyarlardı.

MÜLHİYE

Ihlamurgillerden, yaprakları sebze olarak yenen otsu bir bitkidir. Anayurdu Asya'nın sıcak ülkeleridir Bizde de kırlık yerlerde yetişir. Bahar sonlarına doğru sarımtırak, turuncu küçük çiçekler açar. Güney Asya'da bazı cinslerinin yüksekliği 2-3 m.'ye kadar yükselir. Bunların kabuklarının iç kısmında, dokumacılıkta faydalanılan, «jüt» denilen bir lif çıkartılır. Suriye, Mısır, Hindistan'ın bataklık bölgelerinde bir tarım bitkisi olarak da yetiştirilir.

Mülhiye

MÜLKİYE

Bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne eskiden «Mülkiye» denirdi. Yurdumuzun pek tanınmış bir yüksek öğretim kurumudur.

İlk «Mekteb-i Mülkiye» kaymakamlık ve müdürlük gibi «umur-u mülkiye»de çalıştırılacak elemanları yetiştirmek üzere, 28 ocak 1859'da kurulmuştur. Programlarına, kültür ve meslek derslerinden başka, yeni kanunlar, iktisat dersleri konulmuştur. Bu konular yurdumuzda ilk defa Mülkiye'de öğretim konusu yapılmıştır.

Mülkiye 1877'de programları ve öğretim üyeleri bakımından kuvvetlendirildi, yüksek dereceli bir kurum haline getirildi. Fransa'da 1871 yılında açılan «Paris Serbest Siyasi İlimler Okulu»nun programlarından faydalanılarak bu ıslahata girişildiği, Mülkiye'nin de bu seviyeye ulaştırılmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır.

1891'de okulun öğretim seviyesi biraz daha yükseltildi. 1915'te yatılı halden çıkarılıp Darülfünun'a (Üniversite'ye) bir şube gibi bağlandıysa da, bu idare tarzının, kuruluşundaki gayeyle asla bağdaşamadığı anlaşıldı, 1918'de yeniden yatılı oldu.

Mülkiye Mektebi, Cumhuriyetle birlikte, tarihinin en parlak yıllarını yaşamaya başlamıştır. Devrin tanınmış profesörleri, Mülkiye kürsülerinde ders vermekten iftihar duyuyorlar, yetiştirdikleri gençler, yurdun en mümtaz âmirlik mevkilerine geliyorlardı.

Atatürk, 4 aralık 1934 tarihinde müesseseye Siyasal Bilgiler Okulu adını verdi, böylece Mülkiye, yeni adiyle hizmetlerine devam etti (Bk. Üniversitelerimiz).

MÜNAKALÂT VEKÂLETİ (Bk. ULAŞTIRMA BAKANLIĞI)

MÜNECCİM

Eskiden, yıldızların durumlarına bakarak geleceğe dair birtakım sonuçlar çıkarmaya çalışan kimselere bizde «müneccim» denirdi (Bk. Astroloji).

Saraylarda, bu işlerle uğraşan müneccimler vardı. Bunlar, yıldızları gözliyerek, sözde, ileride olacakları da bildirirlerdi. Onların, bir şey için en uğurlu olarak belirttikleri zamana «eşref saat» (en uğurlu vakit) denirdi. Buna göre girişilen iş olmazsa bundan müneccimbaşı sorumlu tutulurdu.

Müneccimler, aynı zamanda, takvim de hazırlarlardı. XIX. yüzyılın başlarına kadar, saray müneccimleri, takvim yaparlarken büyük Türk astronomu Uluğ Bey'in takvimini esas almışlardı. III. Selim zamanında ise, yeni usul dürbünlerle yapılan gözlemler esas alındı. Müneccimler, padişahlara, sadrazamlara her yılbaşında (Nevruz denilen ilkbahar gününde) takvimlerini sunarlar, «nevruziye» denilen bahşişler alırlardı.

MÜNECCİMBAŞI (1631 - 1702)

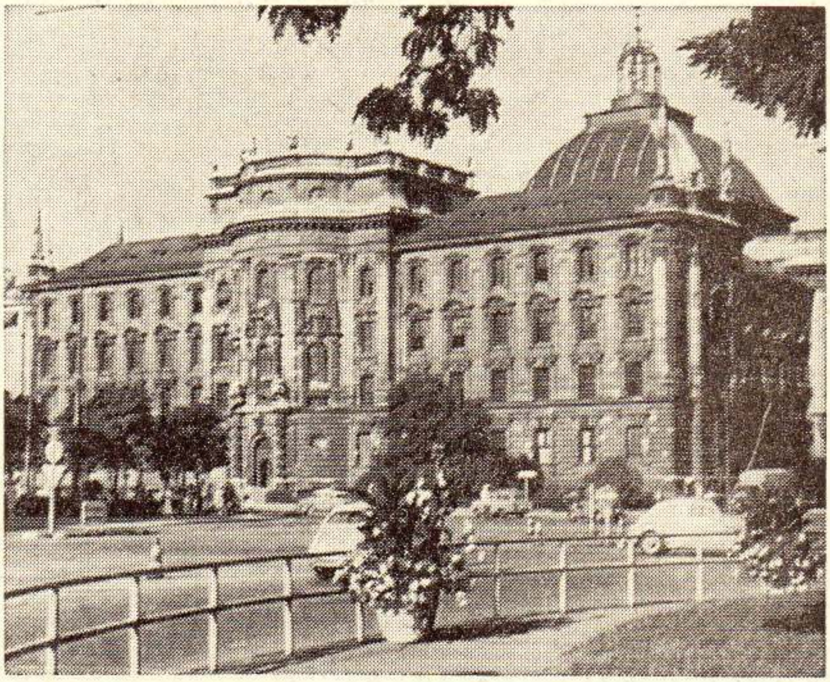
Türk bilginlerinin en büyüklerinden biridir. Adı Ahmet'ti, «Ahmet Dede Efendi» diye anılırdı. «Müneccimbaşı» olarak tanınmıştır. Konya Ereğlisi'nden Lûtfullah Ağa'nın oğludur. Selânik'te doğdu. İstanbul'a geldi. Devrinin bütün bilgilerini eksiksiz olarak öğrendi. 1665'te IV. Mehmet'in müneccimbaşısı oldu. 1687'de IV. Mehmet'in tahttan indirilmesiyle görevinden uzaklaştırıldı. Kahire'de, Mekke'de, Medine'de müderrislik (profesörlük) yaptı. Mekke Mevlevîhanesi şeyhi olarak orada öldü; Hz. Hadice'nin ayak ucuna gömüldü.

Müneccimbaşı'nın kendisine milletlerarası ün sağlıyan muazzam eseri, hayret edilecek bir bilgiyle yazdığı Arapça «Câmi'u'd-Düvel» adlı 3 büyük ciltlik genel İslâm tarihidir. Burada eski Türk devletleriyle Osmanlı devleti hakkında verilen bilgi, bir kısmı bugün kaybolmuş kaynaklara dayandığı için, olağanüstü önemlidir. Eser, 1672'ye kadar gelir. Bu eser, şair Nedîm'in başkanlığında bir heyet tarafından «Sahâifu'l-Ahbâr» adiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Lâtince, Almanca, Rusça ve başka dillere kısaltılmış çevirileri de vardır. Müneccimbaşı «Âşık» mahlâsı ile şiirler yazmış; birçok konular, bu arada Türk müziği üzerine, eserler vermiştir.

MÜNİH [**München**]

Almanya'nın nüfus bakımından Essen, Berlin ve Hamburg'dan sonra gelmek üzere 4. büyük şehridir; kültür, sanat ve endüstri merkezlerinden biridir. Berlin'in 500 kilometre güneybatısında, Bavyera bölgesinde, İsar Nehri üzerindedir. Nüfusu 1,5 milyona yakındır.

Münih yakın tarihle ilgili birçok önemli olaylara sahne olmuştur. Nazi partisi 1919'da burada kurulmuş, Hitler 1923'te idareyi eline geçirmek için Münih'te teşebbüse geçmiştir. İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya arasında Çekoslovakya'nın Almanya'ya verilmesi ile sonuçlanan anlaşma da bu şehirde imzalanmıştır.

Almanya'nın dördüncü büyük şehri olan Münih önemli bir endüstri merkezidir. Fotoğrafta, nüfusu 1,5 milyona varan şehrin Adalet Sarayı görülüyor.

Münih'te çeşitli endüstriler gelişmiştir. Bunların arasında en önemlisi kilise pencerelerinde kullanılan renkli cam endüstrisidir. Münih çok eski devirlerden beri bu renkli camların yapıldığı önemli bir yer olarak tanınmıştır.

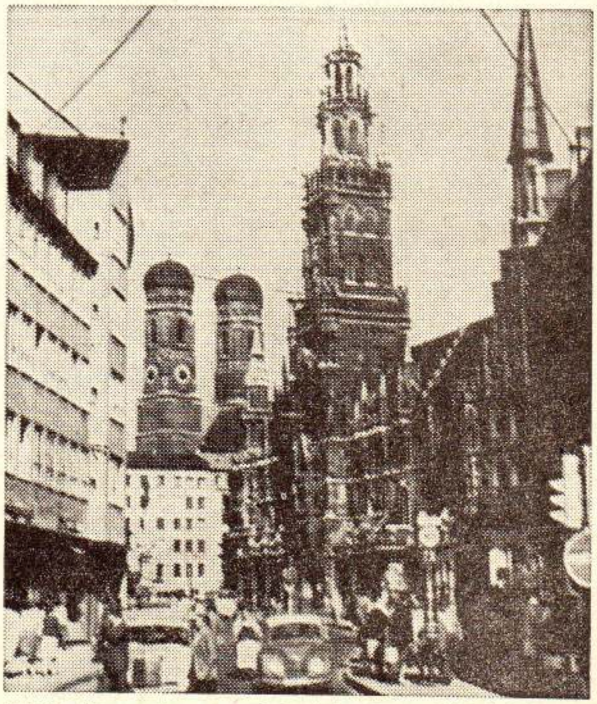
Bundan başka Münih'te en çok demir, çan yapımı, litografi (taş basması), optik araçlar, kimyasal madde ve porselen endüstrileri gelişmiştir. Münih'in başlıca ihraç maddesi biradır.

Münih'teki tarihî binaların başında Katedral, Saray, Millî Müze gelir.

Bunlardan başka Rubens, Rembrandt, Van Dyck, Tiziano, Tintoretto, Rafaello, Dürer gibi ünlü ressamların eserlerinden meydana gelmiş koleksiyonların saklandığı Pinakothek ile modern resim koleksiyonlarının bulunduğu Yeni Pinakothek, eski ve yeni heykellerin teşhir edildiği Glyptothek de şehrin sanat zenginlikleri arasındadır. Devlet Kitaplığı'nda 1 milyon kitap, 50.000 el yazması vardır. Münih Üniversitesi 1826'da Landshut'tan taşınmıştır.

Münih 1158'de kurulmuş, daha sonra İmparator Friedrich Barbarossa tarafından Wittelsbach sülâlesine mensup bir prense verilmiştir. Bu sülâle başkentleri Münih olmak üzere, Baviyera kıralları olarak I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar saltanat sürdüler. 1919'dan II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar şehir, Nazi Partisinin tarihine bağlı bir tarih yaşamış, savaş yıllarında şiddetli bombardımanlara uğramıştır.

MÜRDÜM (Bk. ERİK)

Münih Almanya'nın en çok turist çeken şehirlerinin başında gelir. İşte, günün her saatinde büyük bir kalabalıkla dolup taşan «Belediye Dairesi» meydanı.

MÜREKKEP

Yazı yazmakta, kitap basmakta kullanılan, çeşitli renklerde sıvı bir boyadır. Kullanıldığı işe göre çeşitli türleri vardır.

Mürekkebi ilk olarak M.O. 2500 yıllarında Çinliler'le Mısırlılar yapmışlardır. Mürekkebin icat edildiği tarih kesin olarak bilinmiyorsa da, bugün birçok müzelerde günümüzden 400 yıl önce mürekkeple yazılmış el yazıları bulunmaktadır. Eski Roma'nın ünlü yazarlarından biri olan Cicero'nun anlattığına göre o çağlarda mürekkep, mürekkep balığının vücudundaki bir bezden çıkan salgıdan elde ediliyordu. Mısırlılar'la Çinliler'in ise ilk mürekkebi, kömür tozu ile tutkalı birleştirerek yaptıkları sanılıyor. Mürekkep çeşitlerinden biri olan «mazı mürekkebi» XI. yüzyılda yapılmış, ondan sonra bu çeşit mürekkepler başka mürekkep çeşitlerinin yerini almıştır.

Eski çağlarda mürekkep hazır olarak bulunmaz, yazı yazanlar kendileri yaparlardı. Hattâ okula giden çocukların mürekkeplerini babaları evde hazırlardı. Eski Türk hattatlarının kullandıkları mürekkebin en iyisi, bezir yağının bir fitille yakılmasından elde edilen isten yapılırdı. «Bezir isi mürekkebi» denilen bu mürekkep, kalemden yavaşça akar, koyu siyahtır, uzun bir süre, hattâ yüzyıllar boyunca rengini kaybetmez. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından beri mürekkep fabrikalarda yapılmaya başlandı, ilkel usullerle yapılan mürekkepler yavaş yavaş ortadan kalktı.

Mürekkep Çeşitleri

Mazı Mürekkebi. — Mazıdan yapılır, takma uçla kullanılan mürekkep kalemleri içindir, mavimtırak siyah renktedir. Bu mürekkeple yazılmış yazılar güneşte solmaz, tersine rengi koyulaşır. Bu bakımdan mazı mürekkepleri en iyi mürekkep çeşitlerinden biridir.

Mürekkep yapmaya yarıyan mazı, bildiğimiz mazı bitkisi değildir. «Mazı» bazı ağaçlarda, bu arada en çok mazı meşesinde meydana gelen bir urdur. «Mazı böceği» (sinips) denilen küçük bir böcek bu ağaçların yumuşak dallarını oyup yumurtalarını bu oyuklara bırakır. Ağaç zamanla bu oyukları kendi tabiî dokuları ile örter. Böylece 2-2,5 sm. çapında küçük topaklar meydana gelir. Bunlar toplanıp önce ezilir, sonra sıcak suyla, «kara boya» denilen demir sulfatlariyle, tutkalla, karbolik asitle karıştırılır. Mazı, demir sulfatlariyle karıştırılınca kimyasal bir değişme meydana gelir, mürekkep rengini alır. Sonradan katılan asit ise mürekkebin pıhtılaşmasını önler.

Kopya Mürekkebi. — Bu çeşit mürekkeplerde daha az su bulunur. Ayrıca şeker, tutkal, gliserin katıldığı için, kopya mürekkepleri havanın oksitleme etkisine karşı koyar.

Renkli Mürekkep. — Bir sıvının içinde renk veren bazı maddelerin eritilmesiyle elde edilir. Meselâ kırmızı mürekkep, «karmin» denilen kırmızı bir maddenin amonyak içinde eritilmesiyle, ya da bazı cins kaktüslerden alınan, «kokinol» denilen küçük kırmızı böcekleri toz haline getirip eritmekle yapılır.

Tabiî Mürekkep. — «Sepya mürekkebi» de denir, mürekkep balığından çıkarılan siyah bir boya olan «sepya»dan yapılır (Bk. Mürekkep balığı).

Dolma Kalem Mürekkebi. — «Nigrosin» denilen siyah anilin boyadan yapılır. Koyulaşmadığı, tortu bırakmadığı için dolma kalemlere en uygun mürekkeptir. Ayrıca, anilin boyalarla istenilen renkte mürekkepler yapmak mümkündür. Bu anilin boyaların içine çabuk uçan bazı maddeler de katılarak yazının hemen kuruması sağlanır.

Baskı Mürekkebi. — Kitap, dergi, gazete basımında kullanılır. Başlıca is, keten tohumu yağı, kurşun ve kobalt tozları gibi maddelerden yapılır. Ucuza elde edilmesi için daha kalitesiz olarak yapılanlarında, keten tohumu yağı yerine madenî yağlar, siyah boya kullanılır. Bu mürekkep, macun halindedir. Baskı makinesindeki merdanelerin üzerine sürülür (Bk. Baskı).

Gizli Mürekkep. — Genel olarak gözle görülmiyen, ancak ısı, ya da ışık gibi etkiler altında renklenerek görünen bir çeşit mürekkeptir. Bazı gizli işlerde, yazıları düşmanlardan, ilgililerin dışındaki kimselerden saklamak için kullanılır. Bu çeşit mürekkeplerin en çok kullanılan örneği, su içinde kobalt kloridin eritilmesi ile yapılanıdır. Bu mürekkeple yazılan kâğıt ısıtılınca mürekkep mavi bir renk alır, yazılar meydana çıkar. Bundan başka daha birçok çeşit gizli mürekkep vardır. Kurşun asetatından yapılanı kükürtlü hidrojenin etkisiyle siyah olarak görünür; kobalt nitratla yapılanı oksolik asitinin etkisiyle mavi olarak meydana çıkar; kobalt kloridi ile yapılanı ısıtılınca yeşil olarak görünür; pirinç suyu ile yapılanı ise iyotla banyo edilince belirir; limon özsuyu ile yapılan, ısıtılınca koyu kahverengi olarak görünen bir gizli mürekkep de vardır.

Çini Mürekkebi. — Daha çok ressamların kullandığı koyu siyah renkli bir mürekkeptir. M. Ö. 2600 yılından beri Çin'de kullanılmaktaydı. Çini mürekkebi, susam yağından elde edilmiş isten yapılır. Bu is eşek, ya da öküz derisinden çıkarılan bir tutkalla karıştırılır, macun haline getirilir, kurutulur, sonra da su ile karıştırılır.

MÜREKKEP BALIĞI

Gerçekte, balık değildir; yumuşakçaların kafadanbacaklılar sınıfından bir deniz hayvanıdır. Kıyılarımızdakilerin boyu 30-40 sm. arasındadır.

Mürekkep balığı, yanlarındaki dalgalı yüzgeçler sayesinde, gayet yavaş yüzer. Düşmanından kaçamıyacağı bir durumda kalınca, karın boşluğundaki özel bir keseden, «sepya» denen, siyaha yakın renkte bir sıvı püskürtür. Suları karartıp böylece düşmanından kurtulmuş olur. Bazan da vücudunun bir kısmını kumlara gömerek, bulunduğu yerin rengini alır.

Mürekkep balığının vücudu boş bir çuvala benzer. Hayvanın ağzı çuvalın açık yerindedir. Bunun etrafında, çepeçevre 8'i kısa, 2'si uzun olmak üzere 10 ayak bulunur. Kısaların iç yüzleri, uzunların da uçlarındaki kabarık kısımların üstü küçük çekmenlerle kaplıdır. Hayvan bu kısa ayaklariyle kayalara tutunur, uzun ayaklarını birden fırlatarak yakınından geçen küçük balıkları, kabuklu deniz böceklerini yakalayıp yer.

Mürekkep balığı

Mürekkep balığının sırtında sert, yassı bir kemik vardır, sırt derisinin içinde de özel boya maddeleri bulunur. Hayvan, gerekince, bu maddeler sayesinde rengini değiştirerek bulunduğu yere uyar. Karın kısmı, genişçe bir boşluktan ibarettir. Bunun içinde solungaçlar yer almıştır. Torbanın baş tarafında deniz suyunun girdiği küçük bir delikle, çıktığı bir başka delik bulunur. Ayrıca, barsağın sonuyla mürekkep kesesi de buraya açılır. Mürekkep balığı karın boşluğundaki suyu hızla dışarı püskürterek, bunun tepkisiyle suyun içinde geri geri de yer değiştirebilir.

Mürekkep balıkları yumurtayla ürerler. Yaz aylarında kıyılara kadar yaklaşıp yumurtalarını taşların, yosunların arasına bırakırlar. 1 mm. uzunluğundaki yumurtaları siyahtır, salkım biçimindedir. Birçok yerlerde mürekkep balıklarını yerler. Boyalı maddesinden mürekkep yapılır (Bk. Mürekkep). Kurutulan kemiklerini de kanarya kafeslerine, kuşların gagalarını bilemeleri için koyarlar.

MÜRVER

Hanımeligillerden, çiçekleri hekimlikte kullanılan bir ağaççıktır. Yirmi kadar çeşidinden bazıları ağaç halindedir. Karşılıklı yaprakları, demet durumunda toplanmış, güzel kokulu çiçekleri vardır. Meyvası zeytinsidir. İçinde albümin bakımından zengin 5 tanecik bulunur. Tahtasından ince marangozlukta, oymacılıkta faydalanılır.

Mürver ve çiçeği

MÜSHİL

Peklik (inkıbaz) hallerinde hastaya iç sürdürmek için verilen ilâçlara «müshil» (sürgün ilâcı) denir.

Müshillerin, etki derecelerine göre, türlü çeşitleri vardır. Pekliğin hafif, şiddetli oluşuna göre etkisi çabuk, geç olan müshiller kullanılır. Bu arada, barsakları yalnız yumuşatıcı müshiller olduğu gibi, şiddetli peklikleri kısa zamanda giderici müshiller de vardır.

Hekimlikte müshiller birtakım yağlardan, bitki özsularından, tohumlardan elde edilir. Bu arada, barsakları yormadan etkisini gösteren en iyi müshillerden biri hintyağıdır. «Hintçiçeği» denilen bitkinin tohumlarından çıkarılan yağla yapılan bu müshil çok kısa zamanda pekliği giderir (Bk. Hintyağı). «Magnezyum sulfat», «sodyum sulfat» gibi maden tuzlarından da müshil ilâçları yapılır.

Müshiller, çoğunlukla, sıvı halindedir, ağızdan alınır. Yalnız, bu gibi ilâçları almakta zorluk çekenler, bu arada özellikle küçük çocuklar için, «fitil» (süppozituvar) denilen ilâçlar hazırlanmıştır. Bunlar hastaya makattan verilir.

Dünyanın En Büyük Dinlerinden Biri

MÜSLÜMANLIK

MÜSLÜMANLIK, Hz. Muhammed'in kurduğu dindir. Kutsal kitabı «Kuran»dır. Müslümanlık «İslâm», «İslâmiyet» diye de anılır. «İslâm» Arapça'da «Tanrı'ya teslim olma» anlamına gelir. «Müslüman» anlamına da «müslim» (teslim olan) kelimesi kullanılır.

Müslümanlık VII. yüzyılın başlarında, Hz. Muhammed'e Kuran'ın inmesiyle başlamıştır. İlk ayet 610 yılında inmiş, Müslümanlık Hz. Peygamber'e hayatı boyunca parça parça vahiy olunan ayetlerle tamamlanmıştır (Bk. Kuran).

Putataparların çoğunluk olduğu bir devrede başlıyan Müslümanlık ilk yayılış sıralarında büyük güçlüklerle karşılaşmış, Hz. Muhammed çeşitli savaşlar yapmak zorunda kalmıştır. Peygamber'in 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmesi (Hicret) hicrî tarihin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Bk. Muhammed).

Müslümanlığı ilk kabul edenler Hz. Muhammed'in karısı Hadice ile, yakın arkadaşlarından Ebu Bekir'dir. Yeni din ilk anlarda putatapanlar arasında kolayca anlaşılmıyor, benimsenmiyordu. Müslümanlığa katılanların sayısı ilk iki yıl içinde 13'ü ancak bulmuştu. Ondan sonraki dört yılda da artış çok ağır olarak gitti. 616 yılında Müslümanlar'ın sayısı ancak 40 kişiydi.

Bundan sonra Müslümanların sayısı gittikçe artmaya, 620 yılından sonra da Müslümanlık Medine'de yayılmaya başladı. 622'de Hz. Muhammed'le birlikte daha başka Müslümanlar Medine'ye göç ettiler. Müslümanlara namaz bu sırada farz oldu. 623'te de, ramazan ayında oruç tutulması farz oldu.

Sayısı gittikçe artan Müslümanlar bundan sonraki yıllar içinde çeşitli savaşlara girmek zorunda kaldılar. Sonunda 632'de Hz. Muhammed öldüğü sırada Müslümanlık tam anlamiyle yerleşmiş, kuvvetli bir din haline gelmiş bulunuyordu.

Müslümanlığın Esasları

Müslümanlığın inanç esasları 6'dır:

1. — Tanrı'nın Birliğine İnanmak: Müslümanlığın getirdiği yeniliklerden en büyüğü Tanrı'ya asla ortak koşmamak, Tanrı'dan başka bir tanrı tanımamak, O'ndan başkasına kulluk etmemektir. Enbiya Sûresi'nin 25. ayeti şöyle der: «Ya Muhammed! Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona «Benden başka tapacak yoktur, yalnız bana tapın,» diye vahyetmiş olmıyalım.» Buna rağmen her dine «müşriklik» (ortak koşma) karışmıştır. Kuran'ın ilk hedefi de, her çeşidiyle müşrikliği yıkmak olmuştur. Şahıslara karşı aşırı saygıdan doğan müşriklik bunun başında gelir. Meselâ Hz. İsa'ya karşı gösterilen aşırı saygı, sonunda onun «tanrı» sayılmasına yol açmıştır. Kuran'da Hz. İsa ve Meryem'in yalnızca Tanrı'nın birer kulu oldukları belirtilir (Nisâ Suresi: Ayet 170-171; Mâide Suresi: Ayet 19). Kehf Suresi'nin 111. ayetinde de «De ki, ya Muhammed: Ben sizin gibi insandan başka bir şey değilim. Bana vahyolunuyor ki, Tanrı'nız bir tek tanrıdır,» denilmekle Hz. Muhammed'e tanrılık kondurulması önlenmiştir. Müslümanlığın ilk şartı olan Kelime-i Şahadet'te de Hz. Muhammed'in Tanrı'nın kulu ve elçisi olduğu belirtilir.

Tanrı'nın birliğine ortak katma yalnız bununla da kalmaz; yaratılan şeylere, olağanüstü olaylara aşırı derecede bağlanmak, Tanrı'ya yapılan ibadetleri başkalarına karşı yapmak, bilinmiyeni bilmek iddiasında bulunmak, sihir, büyü gibi gizli kuvvetlere inanmak da Tanrı'ya ortak katmak demektir.

Tanrı'dan başkasının adına yemin etmek de bir çeşit müşrikliktir. Araplar Müslümanlıktan önce Lât ve Uzza gibi putlar üzerine yemin ederlerdi. Hz. Muhammed bunu ortadan kaldırdı, Tanrı'dan başka her hangi bir şey üzerine yemin etmenin müşriklik olduğunu söyledi.

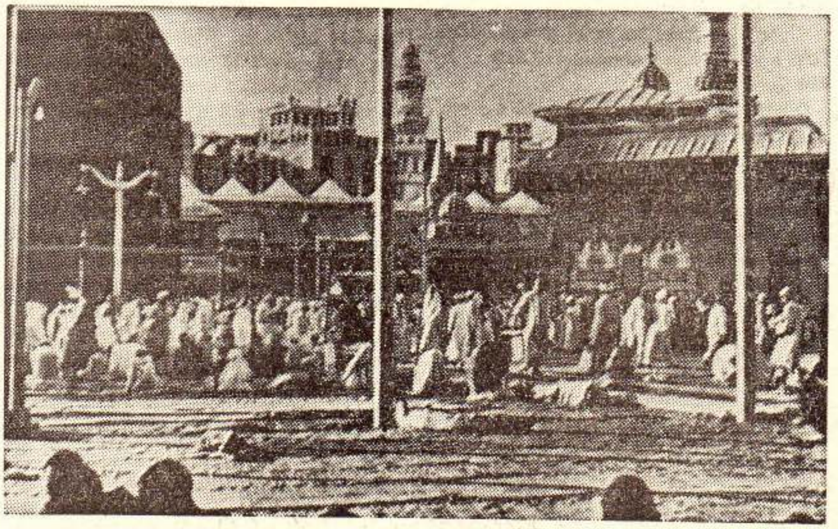
Türbelere, mezarlara karşı aşırı saygı göstermek de müşriklik sayılan hareketlerdendir. İnsanın dileklerini yerine getirebilecek kudret ancak Tanrı'dır. Bunun için, türbelere giderek dilekte bulunmak, adak adamak Tanrı'ya ortak koşmaktır ki, Müslüman dinine aykırıdır.

2. — Meleklere İnanmak: Melekler, Tanrı'nın çeşitli emirlerini yerine getiren, O'nunla kullar arasında elçilik eden iyi varlıklardır. Müslümanlık inanışında melekler peygamberlere elçilik eder, insanların iyi, kötü davranışlarını kaydeder, insanların ceza, ya da mükâfat görmesine vasıta olurlar. Cennet'e, Cehennem'e ait işlerle uğraşmak da meleklerin görevleri arasındadır.

3. — Kutsal Kitaplara İnanmak: Müslümanlık bütün hak peygamberlerine, onların kutsal kitaplarına inanmayı emreden, insanları birleştirmeyi hedef tutan bir dindir. Bakara Suresi'nin 135 ve 136. ayetleri şu anlamdadır: «Onlar, ya «Yahudi olun», ya da «Hıristiyan olun ki hidayet bulasınız,» derler. De ki: «Biz doğru yol üzere olan, müşriklerden olmıyan İbrahim'in dini üzerindeyiz.» De ki: «Biz Allah'a inandığımız gibi bize gönderilen vahye, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve oğullarına vahyolunana; Musa'ya, İsa'ya gönderilene, bütün peygamberlere Tanrı tarafından verilene iman ederiz. Onları ayırdetmeyiz. Biz yalnız Tanrı'ya boyun eğen, Müslümanlarız.»

4. — Peygamberlere İnanmak: İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamber gelip geçmiştir. Bunların tam sayısı bilinmemektedir. Kuran'da Hz. Muhammed'le birlikte 25 peygamberin adı geçer. Müslümanlık bütün peygamberlere inanılmasını emreden geniş görüşlü bir dindir. Halbuki başka dinler böyle değildi. İsrailoğulları kendilerinden başka bir milletten peygamber çıkacağına inanmıyorlardı. Aynı şekilde, bir Zerdüştî, Zerdüşt'ten başkasına inanmıyor, bir Hindu ancak kendi dinine, dininin ulularına inanıyor, başkalarını değersiz sayıyordu. Hıristiyanlar için de durum böyleydi; yalnız, İncil'de Hz. İsa'dan sonra daha büyük bir «kurtarıcı»nın geleceği birkaç kere geçer.

Bütün bu şartlar içinde doğan Müslümanlık insanlık âlemine o zamana kadar görülmemiş derecede büyük bir anlayış getirmiştir. Musevî'ler yalnız Musevî olanların, Hıristiyanlar da yalnız kendilerinin cennete girebileceğine inanıyor, bu iki dine mensup olanların hepsi de Hz. Muhammed'i tanımıyorlardı. Halbuki

HAC MEVSİMİNDE KÂBE

Mekke şehrinin ortasındaki Kâbe daha İbrahim ve İsmail Peygamber'ler zamanında kurulmuştu. Böylece İbrahim ve İsmail Peygamber'ler Kâbe'nin temelini atmış kimseler olarak bilinirler. Yeryüzünde kurulan ilk kutsal yer olan Kâbe, Hz. Muhammed tarafından «Kıble» olarak ilân edilmiştir.

MÜSLÜMANLIK VE KADIN

BATI DÜNYASINDAKİ yanlış inanışların aksine Müslümanlık kadına, erkeğe eşit bir yer verir.

«Erkek olsun, kadın olsun; hepiniz birbirinizden olduğunuz için çalışan hiçbir kimsenin sayini ve amelini heba etmem.» (Âli İmran Suresi, 194 ayet).

«Erkek veya kadın olsun, her kim mümin olur da iyi işler yaparsa, bunlar Cennete girerler ve zerre kadar gadre uğramazlar.» (Nisa Suresi, 123. ayet).

«Erkek olsun, kadın olsun; her kim mümin olduğu halde yararlı işler işlerse, muhakkak ona en iyi, en mesut hayatı yaşatır, onlara işledikleri güzel işlere karşı mükâfat veririz.» (Nahl Suresi, 97. ayet).

Buraya aldığımız ayetler Kuran'ın erkekten bahsederken kadını da beraber andığını açıkça gösteren delillerden birkaçıdır. Kuran'a göre Allah nazarında erkek ve kadının farkı yoktur Kadın çalışabilir; mal, mülk sahibi olabilir ve mânevi bakımdan da erkekle aynı seviyede olmaması için hiçbir sebep yoktur.

Hz. Muhammed'in: «Cennet anaların ayağı altındadır»: «Ananız ile babanız ikisi birden çağırırlarsa ananıza koşunuz» hadisleri de İslâm'ın kadına verdiği değerin büyüklüğünü göstermektedir.

Müslümanlık bütün peygamberlere, kutsal kitaplara inanmayı emreder: «Onlar ki Tanrı ile peygamberlerini inkâr ederler, onlar ki Tanrı ile peygamberlerini ayırdetmek isterler, «Bazılarına inanır, bazılarına inanmayız,» derler ve küfr ile iman arasında bir yol bulmak isterler, asıl kâfirler bunlardır» (Nisâ Suresi, 149. ayet). Âl-i İmran Suresi'nin 19. ayetinde: «Tanrı nezdinde din, yalnız Müslümanlık'tır» denir. Hz. Peygamber'le beraber peygamberlik son bulmuştur. Müslümanlıktan sonra başka bir din gelecek değildir.

5. — Ahiret'e İnanmak: Müslümanlığa göre hayat ölümle birlikte son bulmaz; ölüm yeni bir hayatın başlangıcıdır. İnsanlar bu «ahiret» (ahret) hayatında dünyadaki davranışlarına göre lâyık oldukları yeri bulurlar (Bk. Ahret; Kıyamet).

6. — Kaza ve Kadere İnanmak: Bunu körü körüne kadere boyun eğmek, «ne yapılırsa yapılsın, nasıl olsa mukadder olan başımıza gelecek» anlamında almamak gerekir. Böyle olsaydı peygamberlere de, kutsal kitaplara da lüzum kalmazdı. Müslümanlık insanın davranışlarına, çalışmasına büyük önem verir. «Her kim iyi, yararlı işler işlerse kendi lehine işler; her kim kötülük ederse kendi aleyhine eder. Tanrı'n kullara asla zulmedici değildir» (Fussilet Suresi).

Çalışkanlığı, bilimi en büyük fazilet olarak kabul eden Müslümanlığın kaza ve kadere inanmayı emretmesinin insanların büyük başarılar karşısında kendilerini putlaştırmaktan alıkoymak, görevlerini yapmayı sağlamak gibi sebepleri vardır. Meselâ ölüm korkusundan dolayı savaşa gitmekten kaçan bir kimse, savaştan kaçmakla ölümden kurtulamıyacağına inanmalıdır. Gene bu inanış büyük kayıplar karşısında da insanları üzgünlüğe düşmekten kurtarır.

Müslümanlığın Şartları

Bir Müslümanın yukarıdaki esaslara inanması şarttır. Ancak, Müslümanlık yalnız bunlara inanmakla da olmaz. Bu dinin farz olan beş şartı vardır. Bunlar: 1) Kelime-i Şahadet, 2) Namaz, 3) Oruç, 4) Zekât, 5) Hac'dır. Bu şartlar Müslümanlık ibadetinin esaslarıdır. Namaz ve oruç bedenle, zekât malla, hac da hem mal, hem bedenle yapılan ibadetlerdir (Bk. Kelime-i Şahadet; Namaz; Oruç; Zekât; Hac).

Müslümanlığın Yayılışı

Müslümanlık, kuruluşundan bu yana çeşitli tarihî olaylarla dünyanın her yanına yayılmıştır. İslâm fetihleri daha dinin doğduğu yüzyılda doğuda İndus nehri kıyılarından batıda Atlas Okyanusu kıyılarına kadar uzanmış, güneyde Hint Okyanusu'na, kuzeyde Toroslar'a, Kafkasya'ya kadar yayılmıştı. Bu sınırlar Abbasiler'in, Emeviler'in saltanatı sırasında daha da genişledi.

VIII. yüzyılda İspanya'ya yerleşen Müslümanlık, Pireneler'in ötesine de geçmeye başlamıştı, 732'de bu yöndeki yayılma durduruldu. Bununla birlikte, XIX ve X. yüzyıllarda Emeviler Devleti parlak bir devir yaşamış, IX. yüzyılın ikinci yarısında, Sicilya'nın da Müslümanlar'ın eline geçmesi üzerine, Akdeniz hemen hemen bir İslâm gölü halini almıştır

XV. yüzyılda Müslümanlar'ın İspanya'dan çekilmeleri üzerine Kuzey Afrika'da tutunan Müslümanlık buradan Afrika'nın ortalarına doğru yayılmaya başladı. Öte yandan, Müslümanlık Avrupa'da da yayılıyordu. 1453'te Bizans'ın başkenti İstanbul'u alan Türkler Müslümanlığı Avrupa'nın içerilerine doğru götürmeye başladılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yüzyıl sonunda başlıyan gerileme devri Müslümanlığın Avrupa'daki gelişmesinin de son bulmasına yol açtı. Bu bölgelerde Müslümanlık geriledi, en sonunda Türkiye sınırlarına kadar geldi; yalnız, Balkanlar'da az çok önemli bir Müslüman cemaati kaldı.

Öte yandan, Müslümanlık Asya'da doğuya doğru da durmadan yayılıyordu. Avrupa'daki gerilemenin tersine, son yüzyıllarda Afrika'da Asya'da Müslümanlık geniş ölçüde yayılmaya başladı; Hindistan'da, İndonezya adalarında gittikçe gelişti.

Bugün yeryüzündeki Müslümanların sayısı 550.000.000 kadardır. Bunların en çoğu Asya'da yaşar. Asya'dan sonra Müslümanlar'ın en çok bulunduğu yer Afrika'dır, sonra Avrupa gelir. Avrupa'da Müslüman yoğunluğunun en çok olduğu yerler, Trakya, Balkanlar, Rusya'dır. Avrupa'nın başka yerlerinde, Amerika'da, Okyanusya'da yaşıyan Müslümanlar'ın sayısı 500.000 kadardır.

Müslümanlıkta Mezhepler

Başka dinlerde olduğu gibi, Müslümanlık da zamanla çeşitli kollara ayrılmıştır. Bunlara «mezhep» denir. En önemlileri «Sünnî» ve «Şiî» mezhepleridir. Sünni mezhepler şunlardır: Hanefilik, Şafilik, Malikilik, Hanbelilik. Şii mezhepler de Caferilik, Zeydilik, İsmaililik, Alevilik'tir. Bunların dışındaki mezhep kolları Haricilik, Ahmedilik, Dürzilik, Bahailik, Yezidilik, Sabatailik'tir. Bu son altı kola mensup Müslümanların sayısı ancak 2.000.000'dur (Bk. Din: Dinler Tablosu).

Müslüman mezhepleri arasında en geniş yeri tutan, Sünni mezheplerden Hanefilik'tir. Dünyadaki bütün Müslümanların hemen hemen yarısı Hanefi'dir. Yeryüzündeki Türkler ezici bir çoğunlukla bu en geniş görüşlü mezhebe mensuptur (Bk. Hanefiler; Mezhepler).

İslâm Medeniyeti

İslâm medeniyetinin gelişmesi dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olmuştur. 700 yılından 1200 yılına kadar geçen beş yüzyıl boyunca Müslümanlık, devlet şekli, hayat seviyesi, görgü, dinî hoşgörürlük bakımından Hıristiyan dünyasına önderlik etmiş, edebiyat, tıp, felsefe, bilim alanında da Batı dünyasına öncü olmuştur.

Avrupa, Müslümanlar'dan yiyecek, içecek, ilâç, tıbbi malzeme, zırh, kısacası, ticaret ve sanayi maddeleri aldığı gibi sanat zevki, motifleri, denizcilik kuralları, ayrıca birçok da kelime almıştır. Avrupa milletlerinde «trubadur»ların (saz şairlerinin) şiir ve müziği Müslüman Sicilya'nın, İspanya'nın etkisiyle gelişmiştir. Avrupalılar bugün bütün dünyada kullanılan rakamları da Müslümanlar'dan almışlardır. Müslüman bilginleri Eski Yunanistan'ın matematik, fizik, tıp, kimya, astronomi bilimlerini geliştirmiştir. Bu arada logaritma, cebir gibi bilim kolları da Avrupa'ya Müslümanlar'dan geçmiştir. Müslüman bilginleri yüzyıllar boyunca bütün dünyanın bilim hayatına önder olmuş, medeniyete ışık tutmuştur.

Bağdat Abbasi Devleti'nin başkenti olduktan az sonra, 794 yılında, burada bir kâğıt yapımevi kurulmuştu; aradan yüzyıl geçmeden bu ünlü bilim merkezi kitapçılarla, kitaplıklarla doldu. 1258'de Moğollar Bağdat'ı yerle bir ettikleri zaman şehirde 36 genel kitaplık, sayısız özel kitaplıklar vardı.

VIII.-XI. yüzyıllarda Batı âleminde kitaba önem verilmezken Kurtûba'dan Semerkant'a kadar uzıyan İslâm âleminin binlerce camisinde kitaplıklar vardı. Her geçen yıl bilim biraz daha gelişiyordu. 830'da Abbasi halifesi El-Me'mun Bağdat'ta, 200.000 dinar (bugünkü paramızla 200 milyon lira) harcıyarak bir bilim akademisi kurdurmuştu. Beytu'l-Hikme (Bilim evi) diye anılan bu akademide bir rasathane, bir genel kitaplık, bir çeviri kurulu vardı. Bu kurul Eski Yunan bilginlerinin eserlerini Arapça'ya çevirmekle görevliydi. 750'den beri başlıyan çeviri işleri böylece daha da hızlandı, 850'de hemen hemen bütün klâsik Yunan bilim eserleri çevrilmiş bulunuyordu. Birçok Eski Yunan eserleri ancak Arapça çevirileri sayesinde bugüne kadar gelebilmiştir.

Müslüman dünyasındaki bilim gelişmesi yalnız Arap âlemine mahsus değildi. Daha doğudaki Müslüman Türk dünyası da büyük bilginler yetiştiriyordu. Harzem'de doğan El-Hârizmî, Bağdat'a gelerek, yerleşti, son dere-

BOŞ İNANLAR VE BİLİM KARŞISINDA MÜSLÜMANLIK

MÜSLÜMANLIĞIN en büyük başarılarından biri yersiz inanışları yıkmış olmasıdır. Dinin kuruluşu sırasında «müşrik» Araplar her türlü yersiz, boş şeylere inanırlardı. Müslümanlığın doğuşunda Kâbe'de 360 tane put vardı. Her kabilenin ayrı ayrı putu olurdu. Müslümanlık bütün bunları ortadan kaldırdığı gibi başka boş inanlara da son verdi. Meselâ Araplar güneş tutulmasını, ay tutulmasını bazı önemli kimselerin ölümüne yorarlardı. Hz. Peygamber'in oğlunun ölümü sırasında gene böyle bir olayı Araplar gökyüzünün yas tutmasına yormuşlardı. Hz. Muhammed bunu şiddetle reddetmiş: «Güneş'le Ay Tanrı'nın iki ayetidir; bir kimsenin ölümü yüzünden kararmazlar» demişti.

Kuran'da: «De ki, göklerdeki, yerlerdeki görünmiyeni Tanrı'dan başka kimse bilmez.» (En'am Suresi, 50. ayet) gibi daha birçok ayet falcılık, büyücülük, sihirbazlık gibi inanışların hepsine birden son vermiş. Hz. Peygamber de çeşitli vesilelerle bunların «müşriklik» (Tanrı'ya ortak koşma) olduğunu açıklamıştır.

Öte yandan, Müslümanlık bilime büyük bir değer veregelmiştir. Hz. Peygamber'in: «Beşikten mezara kadar oku!» hadîsi bilgiye verilen değeri gösteren en özlü sözdür. Hz. Muhammed'in bilim hakkında daha birçok önemli hadîsleri vardır. Bunların başlıcalarını aşağıya alıyoruz:

★ *Bilgisinden başkalarının faydalandığı bilgin bin âbitten (böyle ilmi olmıyan, fakat ibadetle meşgul bin insandan) hayırlıdır. Çünkü insanların hayırlısı halka faydası dokunandır.*

★ *Okumak, kadın-erkek, her Müslümana farzdır.*

★ *Bilim İslâm'ın hayatı, dinin direğidir.*

★ *Dünya'yı istiyen bilime sarılsın, Ahret'i istiyen bilime sarılsın; hem Dünya'yı, hem Ahret'i istiyen gene bilime sarılsın.*

★ *Her derdin bir devası, bir ilâcı vardır. Hastalığın ilâcı bulunduğu vakit, Tanrı'nın izniyle, hasta iyi olur. Her hastalığın ilâcını arayınız.*

Bu hadisler, bilime verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Bu arada, hastaların iyi olması için ilâcın şart olduğunun belirtilmesi, Müslümanlığın bilime verdiği değer kadar, okuyup üflemeden, büyüden, muskadan deva ummanın ne kadar boş olduğunu da belirtmektedir.

ce önemli matematik eserleri vererek logaritma, cebir gibi matematik kollarını bilim dünyasına ilk defa tanıttı. «Logaritma» sözü doğrudan doğruya Hârizmî'nin adından gelir: Batıda çok tanınan Hârizmî'nin adı türlü şekillere sokulmuş, bu arada «El-Hârizmî» kelimesi «al-Khovarazmi» biçimini alarak bundan matematikte bir hesaplama usulü olan «algorithme», kelimesi çıkmıştır (Bk. Harizmi; Cebir: Cebrin Tarihi).

IX. yüzyılda Abbasi hükümdarı El-Me'mun'un yaptırdığı rasathanede çalışan bilginler dünyanın yuvarlak olduğunu biliyor, yıldızların durumunu inceliyorlardı. Gerçek bir bilim anlayışı olan bu bilginler deneyle gösterilmemiş hiçbir iddiayı doğru saymazlardı. Dünyanın çemberini hesaplamış, 40.000 km.'ye yakın bir rakam bulmuşlardı. Bu bilginlerin Batı dillerine çevrilen eserleri yüzyıllarca o alanda en önemli eserleri olarak kalmıştır. Aslında Türk olan El-Birunî de (973-1051) devrinin en büyük bilginlerindendi, astronomi, matematik, coğrafya üzerindeki eserlerinin büyük bir kısmı Batı dillerine çevrilmiştir. El-Birunî çeşitli çalışmaları arasında enlem ve boylam derecelerini hesaplamıştır. Onun hesapları bugünkü rakamlara çok yakındır. El-Birunî bütün eşyanın Dünya'nın merkezine doğru çekildiğini iddia ettiği gibi Dünya'nın hem kendi çevresinde, hem de Güneş'in çevresinde dönmesinin mümkün sayılabileceğini de ileri sürmüştür.

Müslümanlar tıpta da bütün dünyanın öncüsü durumundaydılar. Avrupalılar'ın Müslümanlarla yaptığı ticaretin esasını ilâç ithali teşkil ediyordu. İlk eczacılık okullarını kuranlar Müslümanlar'dır. Bazı ameliyatlarda haşhaştan faydalanarak anestezi yapma usulünü de gene ilk defa Müslüman hekimleri kullanmışlardır. Ayrıca, Müslüman ülkelerinde birçok hastaneler açılmıştı. O devir Müslüman dünyasının en büyük hastanesi Şam'daki Bimaristan'dı. Burada 24 hekim çalışırdı. Bu arada büyük tıp bilginleri de yetişmiştir. Ebu Bekr Muhammed Razi (844-926) bunların en önemlilerinden biridir. Tahran yakınlarındaki Rey'de doğan bilgin 131 cilt eser yazmıştır. Bunlardan çiçek ve kızamık hakkındaki eseri bulaşıcı hastalıklar hakkında yazılan ilk eserdir. Bu eserin 1498-1866 yılları arasında yalnız İngiltere'de 40 defa basıldığını söylemek bilginin değerini ortaya koyar.

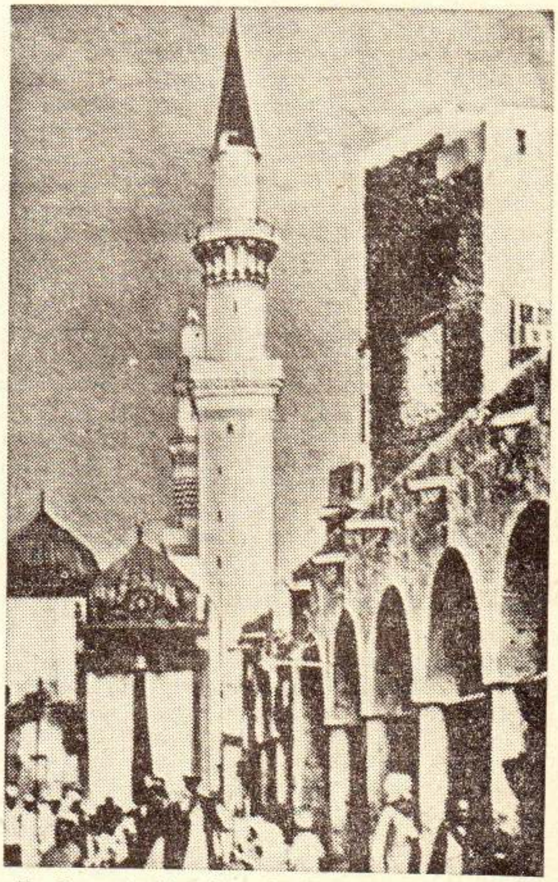
Razi'den daha büyük ün sağlamış bir başka Müslüman tıp bilgini İbni Sina'dır. Büyük bir filozof olan İbni Sina'nın eserleri yüzyıllar boyunca Batı dünyasını etkilemiştir (Bk. İbni Sina). XIII. yüzyılın en büyük bilginlerinden Roger Bacon, İbni Sina için «Aristoteles'ten sonra en büyük filozof» der.

Öte yandan, bilimin yanı sıra edebiyat ve sanat da büyük ilerlemeler gösteriyordu. Edebiyat, mimarlık, süsleme, yazı sanatlarında hepsi birbirinden güzel eserler yaratılıyordu. Ebu'l-Ferec, Ebu'l-ûlâ Maarrî, Ebu-Nuvas gibi şairler X. ve XI. yüzyıllarda bugüne kadar unutulmıyan bir ün kazandılar. Öte yandan, büyük Türk filozofu Farabî de eserleriyle bütün dünyada tanındı (Bk. Farabî).

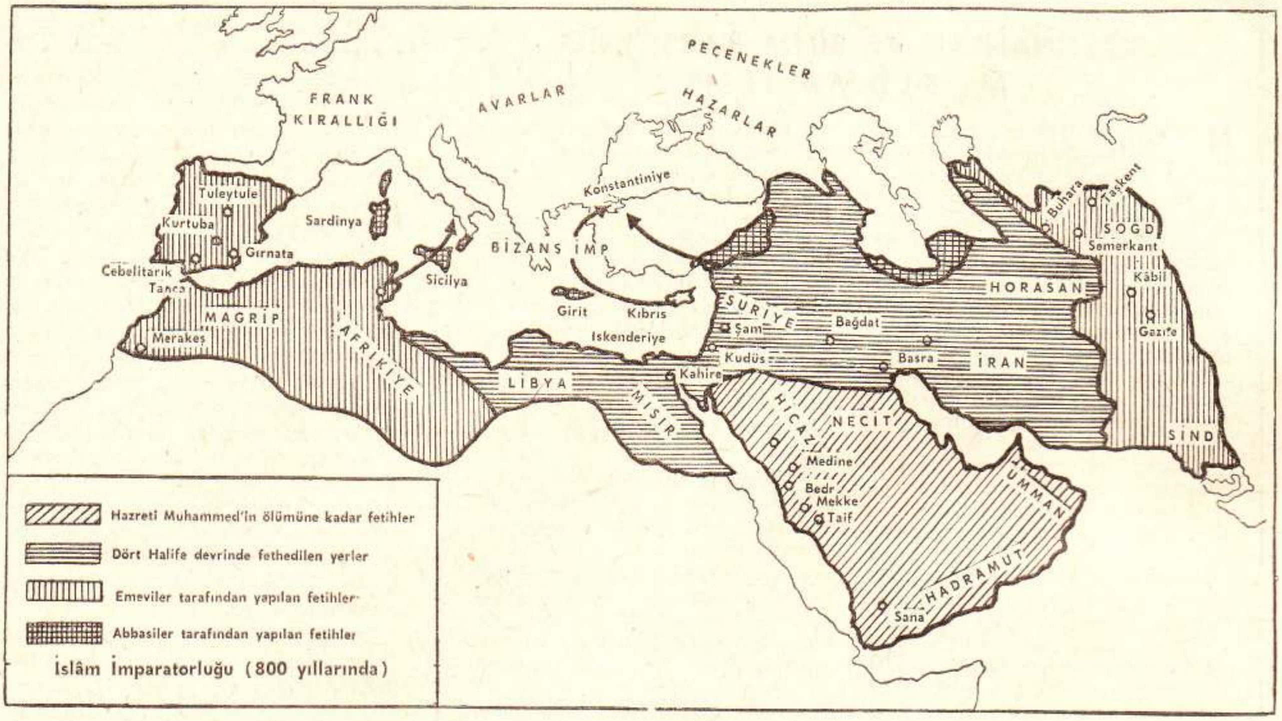
XI. yüzyılda Türkler Müslüman âleminin siyasetinde söz sahibi oldular. Gazneliler Devleti'ni kendilerine bağlıyan Selçuklular batıya doğru yayıldılar, halifeleri egemenlikleri altına aldılar. Bundan bahseden Amerikalı tarih bilgini Will Durant «Türkler için barbar demek büyük hata olur; Roma'yı istilâ eden Germenler için kullanılan bu deyimi Türkler için kullanamayız. Onlar, daha Orta Asya'dan ayrılırken medeniyet alanında önemli ilerlemeler yapmıştır» demektedir. Gerçekten, Anadolu'yu Bizans'tan alan Selçuklular ellerinde bulundurdukları yerlerde büyük medeniyet eserleri kurmakta gecikmediler (Bk. Anadolu Selçukluları). Gene Will Durant Selçuklu mimarlık eserleri için: «Bu anıtlar Türkler'in barbar olduğu iddiasına gülmektedir» diyor.

XI.-XII. yüzyıllarda Müslümanlık dünyası da ondan önceki yüzyıllar gibi bilim ve fikir hayatında büyük simalar yetiştirdi. Bunların en önemlileri Gazali, İbni Tufeyl, İbni Rüşt'tür. Daha sonra Ömer Hayyam, Feridüddin Attar, Sadi, Celâlettin Rumî gibi büyük mütefekkirler Müslümanlığın bilim ve düşünüşüne yenilikler eklediler.

Müslüman medeniyeti bütün kollariyle yüz-

Hz. Peygamber'le yakın arkadaşlarının meydana getirdikleri «Peygamber Camisi» denilen camilerden biri. Bu cami Medine'dedir.

İslâm İmparatorluğu (800 yıllarında)

yıllar boyunca Batı dünyasına önder oldu. Matematik, tıp, felsefe, astronomide olduğu gibi güzel sanatlarda da Avrupalılar yüzyıllar boyunca Müslüman dünyasını önder aldılar. Destekli kemer, Gotik mimarlığına girmeden önce, İslâm mimarlığında görülmüştür. Kiliselerin çan kulelerinde minarelerden örnek alınmıştır. Fransa'da, İtalya'da çiniciliğin kalkınmasında da Müslüman dünyasından getirilen çinilerin, çanak-çömleklerin büyük payı olmuş, ayrıca İtalyan çinicileri İspanya'ya giderek sanatı orada öğrenmişlerdir. Öte yandan, Venedikli maden ve cam işçileri, İtalyan ciltçileri, İspanyol zırhçıları tekniklerini Müslüman sanatkârlardan aldılar, hemen hemen Avrupa'nın her yanındaki dokumacılar model ve desen için Müslüman örneklerinden faydalandılar.

Bu etkilerde önce Haçlılar, sonra Arapça'dan Lâtince'ye çevrilen binlerce eserin büyük rolü olmuştur. Ayrıca, Hıristiyanlar sık sık Müslüman İspanya'ya gidiyordu, İspanyol çocukları da Müslüman saraylarına verilerek iyi yetişmeleri sağlanıyordu. Hıristiyanlar İspanya'da kaydettikleri her ilerleyişte onların edebiyat, sanat, bilim ve felsefesinin etkisi altında kalıyorlardı (Bk. Felsefe; Mimarlık; Tıp).

Müslümanlığın Gerilemesi ve Yeniden Parlayışı

Müslümanlığın günden güne gelişmesi, parlaması, Hıristiyan ülkelerinin Müslümanlar'ın eline düşmesi unutulmaz izler bırakıyordu. En sonunda, Haçlı Seferleri iki medeniyeti karşı karşıya getirdi. 174 yıl boyunca dalgalar halinde süren Haçlı Seferleri Hıristiyanların yenilmesiyle sonuçlandı (Bk. Haçlı Seferleri).

Bir toplumun bu kadar zamanda hükümet, eğitim, edebiyat, dil, coğrafya, matematik, astronomi, kimya, felsefe, tıp alanlarında böylesine büyük başarılar sağlaması, ancak tarihin en parlak zirvelerinde raslanır. Harunürreşit'ten İbni Rüşt'e kadar geçen 400 yıl içinde bütün bu alanlarda ölümsüz bilginler yetişmişti. En sonunda, 1219'da başlıyan Moğol istilâsı Müslüman âlemini bir silindir gibi ezip geçti. Buhara, Semerkant, Belh, Merv, Rey, Herat, Bağdat gibi Müslüman medeniyetinin anıt şehirleri Moğollar'ın eline geçti, yüz binlerce Müslüman öldürüldü, paha biçilmez eserlerin bulunduğu kitaplıklar yakıldı, sanat eserleri parçalandı.

Müslümanlığın dünyada yeniden söz sahibi olması Osmanlı Devleti'nin gelişerek bir imparatorluk halini alması, en sonunda da Bizans İmparatorluğu'na son vermesiyle mümkün olmuştur. II. Mehmet'in İstanbul'u zaptı ile bu defa Türkler'in tek başına temsil ettiği İslâm medeniyeti yeniden dünyada söz sahibi olmuş, imparatorluğun yükselme devri olan XVI. yüzyıldan sonra ise, önce yavaş ve belirsiz, sonra hızla gerilemeye başlamıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Müslümanlık Nedir? (Ö. R. Doğrul, 1933); Müslümanlık Esasları (Ö. F. Mardin, 1943); İslâm Dünyası (J. Sauvaget'den çev. Prof. S. K. Yetkin, F. R. Unat, 1951); İslâm Tarihi (S. F. Mahmud'dan çev. A. Kevenoğlu, A. Sümer, 1962); Bir Garplı Gözüyle Müslümanlık (L. V. Vaglier'den çev. A. K. Aksüt, 1946); İslâm Dini, İtikat, İbadet ve Ahlâk (A. H. Akseki, II. bası, 1960); İslâm Felsefesi Tarihi (Prof. H. Z. Ülken, 1957); Müslüman Çocuğunun Elkitabı (N. Artam, N. Sevin, 1948); Büyük İslâm Tarihi (A. Zapsu, 2 cilt, 1955-58); İslâm Tarihi (Ö. R. Doğrul, 10 cilt, 1926-35); İslâm'ın Özü ve Kuran'ın Ruhu (Ö. R. Doğrul, 1946); İslâm'ın Doğuşu, Peygamberimizin Hayatı (M. S. Sözeri, 1960); İslâm'da Felsefe Tarihi (Prof. Dr. T. İ. De Boer'den çev. Dr Y. Kutluay, 1960); İslâm Düşüncesine Giriş (Prof. H. Z. Ülken, 1954); İslâm-Türk Sanatı (Prof. S. K. Yetkin, 1956); İslâm Ansiklopedisi (M. Eğ. Bakanlığı; 1940'tan beri 91 fasikül çıkmıştır).

MÜSPET, MENFİ (Bk. POZİTİF, NEGATİF)

MÜŞKÜLE (Bk. ÜZÜM)

MÜTAREKE

Savaşan devletlerin karşılıklı olarak savaş hareketlerini durdurmalarını sağlıyan anlaşmaya «mütareke» denir. Mütareke tarifleri ve kuralları, 1907 tarihli La Haye Yönetmeliğiyle tesbit edilmiştir. Mütareke iki türlü olur:

Genel Mütareke. — Savaşan orduların bütün kuvvetlerini, bütün savaş bölgelerini kapsamak üzere kabul edilen «ateş kesilmesi»dir. Barış Antlaşması için ilk adım sayılırsa da, savaşın sona ermesi demek değildir.

Kısmi Mütareke. — Belirli savaş bölgesinde, belirli birlikler arasında savaş hareketlerinin durdurulması maksadiyle yapılan anlaşmadır.

Mütarekeler yazılı belgelere dayanır. Genel mütarekeyi, savaşan devletler adına ya yetkili temsilciler, ya da başkomutanlar; kısmi mütarekeyi ise ya başkomutanlar, ya da komutanlar imzalar. Genel mütarekelerin onanması gerekirse de, kısmi mütarekeler, metinde belirtilmemişse, imzadan sonra yürürlüğe girer.

Mütareke belgelerinde (mütarekenamelerde); a) Mütarekenin fiilen başlıyacağı gün, saat, süre; b) Mütareke hattı, tarafsız bölge; c) Halkla münasebetler; ç) Yasak fiiller; d) Esirlerin durumu; e) Karşılıklı danışma mekanizması; f) Karşılıklı münasebetlere dair askerî, iktisadi, siyasi hususlar tesbit edilir.

Mütareke imzalandıktan sonra ateş kesilir. Taraflardan biri mütareke şartlarını ağır surette çiğnerse, öteki tarafın mütarekeyi feshetmeye, savaşa devama hakkı olur.

Ateş Kesme. — «Mütareke»den daha dar bir anlamı belirten bir terimdir. Savaşın belirli bir süre için, belirli maksatlarla nispeten dar bir bölgede durdurulmasıdır. Bu maksatlar şunlar olabilir: Ölülerin toplanması, gömülmesi, yararlıların toplanması, teslim şartlarının görüşülmesi, mütareke hazırlıkları. Ateş kesme anlaşması, onu imzalıyan komutanın bölgesi için hüküm ifade eder.

Türkçe kitaplarda özel ad olarak «Mütareke» deyimi I. Dünya Savaşı'nın sonu ile Büyük Zafer arasındaki devre (1918-1922) için kullanılır.

MÜTASYONİZM [Değşincilik]

Canlı varlıklardaki soyaçekimin (kalıtımın) atlama şeklinde değişebileceğini ileri süren bir kuramdır. Bu kuramı ilk önce, Holândalı bitki bilgini Hugo De Vries (1848-1935) ileri sürmüştü.

Vries'e göre, genlerin bazı özel halleri birden kaybolabilir, sonra yeniden ortaya çıkabilir, ya da değişik bir durum alabilir. Böylece, soyaçekim olayları atlama şeklinde değişebilir, bunun sonucunda da değişik türler ortaya çıkar. Darwin'in evrim kuramında ise, değişmeler yavaş bir evrimle ortaya çıkar. Bu bakımdan, değşincilik (mütasyonizm) evrimciliğe karşıt bir görüştür.

Canlılarda birtakım âni değişme olayları eskiden beri bilginlerin gözüne çarpmıştı. Vries, belli bir bitki üzerinde deneyler yaparak, bu değişmenin içten içe hazırlandığını, belli bir an gelince, bitkinin kalıtım hücrelerine (genlerine) sindiğini ortaya koydu. Ondan sonra, bitki, artık yeni bir tür halinde devam ediyor, değişme sabitleşiyordu. Bu konuda yüzlerce deney yapan başka bilginler, Vries'nin fikrini desteklediler. Canlılarda evrimin yavaş olduğu, bir türün gelişerek başka bir tür meydana getirdiği yolundaki Darwin iddialarına karşıt bu kuram ortaya çıktı.

Sanat ve Bilim Eserlerinin Saklandığı Yer: MÜZE

MÜZE, sanat ve bilim eserlerinin saklandığı, herkesin bunları görüp yararlanması için gözler önüne serildiği yerlerdir. Resim, heykel müzeleri olduğu gibi, fizik, sağlık bilgisi, tarım müzeleri de vardır.

«Müze» adı verilen ilk bina, aslında bir üniversiteydi. Sanata, bilime önem veren okullar bir araya toplanıp müzeleri meydana getiriyordu. İlk müzelerde, bugün olduğu gibi eski çağların sanat eserlerini bulmak mümkün değildi. «Müze» kelimesi de Eski Yunanca'da «bilimler tapınağı» anlamına gelen «mouseion» kelimesinden gelir. İlk müze, M. Ö. 300 yılında İskenderiye'de I. Ptolemaios zamanında kurulmuştur.

Bugünkü anlamiyle müzeler, çok daha sonra gelişmeye başlamıştır. 1453'de İstanbul'un Türkler'e geçmesi, 1492'de Amerika'nın keşfedilmesi insanların geçmişte yapılan eserlere karşı ilgilerini artırmıştı. Milletler, Eski Yunan, Roma, Asur, Babil medeniyetlerini merak ediyor, o çağlarda yaşıyan insanların neler yaptıklarını, nasıl yaşadıklarını öğrenmek istiyorlardı. Kırallar, prensler, asılzadeler, eski devirlerden kalma şehirlere keşif heyetleri gönderdiler, saraylarını Eski Yunan, Roma medeniyetlerinden kalma eserlerle doldurmaya başladılar. Bir yandan da coğrafi keşif maksadiyle denizaşırı ülkelere giden seyyahların getirdikleri antika eşyaları toplamaya bakıyorlardı.

Eski eşya toplama merakı XVI. yüzyılın başında dünyanın her yanına yayıldı. Toplanan eşyalar, daha sonra kurulan müzeler için malzeme oldu. XVII. yüzyılın başlarında da bilim dernekleri kurulmaya başlandı. Bu derneklerin üyeleri, çalışmak için malzeme ararken müzelere başvuruyorlardı.

İlk modern müze 1683'te İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde kuruldu. Eski eser meraklılarından Elias Ashmole'nin koleksiyonlarından faydalanılarak kurulan bu müzeye «Ashmole Müzesi» adı verilmişti. XVIII. yüzyılda müzeler herkesin yararlanabileceği kurumlar haline getirildi. Sir Hans Sloane adında tanınmış bir eski eşya meraklısı, 1753'te, ölmeden önce, bütün koleksiyonunu İngiliz Parlamentosu'na hediye etmişti. Bu eserler, 1759'da kurulan British Museum'un temeli oldu.

Amerika'da 1773'te kurulan ilk müze hâlâ açıktır. Charleston şehrinde, Charleston Kitaplık Kurulu'nun açtığı bu müzenin salonlarında Güney Carolina'nın eski eserleri teşhir edilir.

Müzelerin başlıca görevleri sanat, bilim adamlarına inceledikleri konular üzerinde malzeme sağlamak, halkın kültürüne yardım etmektir. Amerika'da, İngiltere'de müzeler, okullara, gerektiği zaman, malzeme gönderirler. Başka birçok ülkelerde de sınıflar bazı dersleri müzelerde eski eserleri inceliyerek öğrenirler. Müzelerin en önemli görevlerinden biri de değerli eski eserleri aramak, bulmak, bozulmıyacak şekilde saklamaktır.

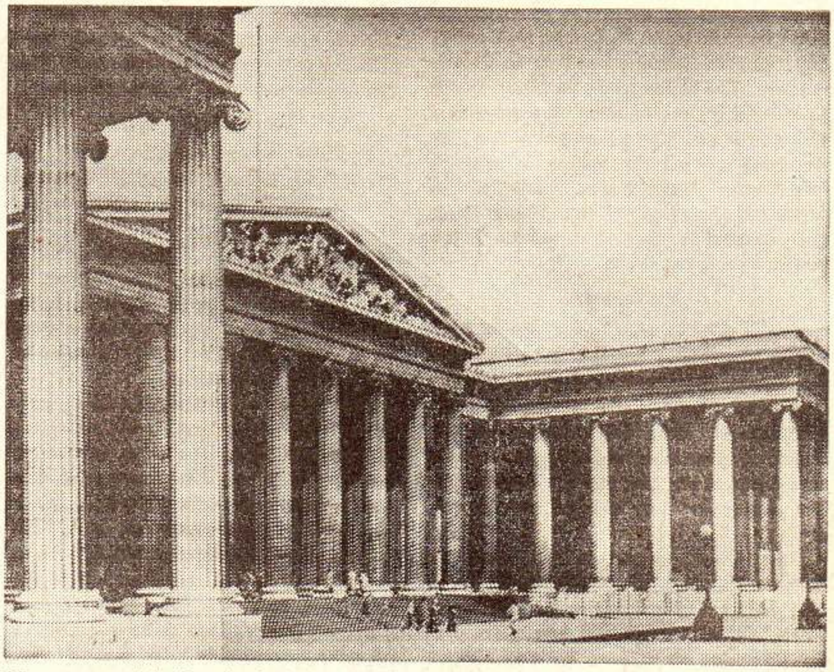
Müzeler, genel müzeler, sanat, tarih, tabiat, tatbiki bilimler müzeleri gibi, çeşitli kollara ayrılırlar. Tatbiki bilimlere ayrılan müzelerde en yeni makinalar, endüstri aletleri sergilenir. Birçok ülkelerde daha çok çocukların faydalanabilecekleri çocuk müzeleri açılmıştır.

Sanat eserlerinin muhafaza edildiği sanat müzeleri, dünyanın her tarafında büyük bir ilgi görür. Fransada'ki Louvre Müzesi en tanınmış ressamların en değerli eserlerinin teşhir bulunduğu büyük bir müzedir (Bk. Louvre).

Tanınmış kimselerin doğdukları, yaşadıkları evler de müze haline gelirilir, bu müzelerde o büyük adamlara ait eşyalar, hâtıralar teşhir edilir. Bu arada, İngiltere'de büyük şair Shakespeare'in doğduğu ev Shakespeare Müzesi yapılmış, halkın gezmesine açılmıştır.

Türkiye'de Müze

Türkiye'de müze kurma fikri XIX. yüzyılın ortalarına doğru doğmuştur. O zamana kadar eski eserler sarayda «Enderûn Hazinesi» denen 4 büyük salonda muhafaza edilirdi. Bu arada, «Hırka-i Şerîf» Peygamber'in eşyasını korumak için kurulmuş bir daireydi. Vakıf hayır anıtlariyle camilerin, mesçitlerin korunması da aynı sebepten ileri geliyordu. Mübarek sayılan, ata yadigârı olan bazı eşya, gene bu sebeplerle korunurdu. Ama, eski eserlerin sırf tarihe mal olmuş olayları bildirdiği için, ya da başka milletlere, dinlere ve soylara ait olduğu halde tarih değeri taşıdığı için

Dünyanın en büyük müzelerinden, Londra'daki British Museum Kitaplığı'nın girişi.

Dünyanın en büyük müzelerinden Paris'teki Louvre Müzesi'nde bir salon.

korunması hakkında ne bir fikir vardı, ne bir istek, ne de böyle şeylere değer verilirdi. Nitekim Mısır'daki dikilitaşların başka memleketlere taşınmasına göz yumulması, hattâ daha yakın zamanlarda Semâdirek Zaferi, Melos Venüs'ü gibi şaheserlerin Fransa'ya, İngiltere'ye kaçırılması bu değer vermeyişin sonucuydu. Kadı Burhanettin Divan'nın tek yazmasının bir medrese softasına mum altlığı ederken satın alınıp British Museum'a götürülmesi gibi, bu değer vermeyişin sayısız örneği bulunabilir.

İlk defa, Tophane Müşiri Damad Fethi Paşa'nın Seraskerliği (Millî Savunma Bakanlığı) zamanında, 1846 yılında, toplanan bazı eski eserler, Aya İrini Kilisesi'ne yığıldı. Bu kilise silâh ambarı olarak kullanılırdı. Sonradan buraya «Müze-i Hümayun» adı verildi, 1869'da, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) öğretmenlerinden Mr. Goold, buraya müdür tâyin edildi. Maarif nâzırı Saffetî Paşa, valilere bir yazı göndererek sınırları içinde bulunan eski eserler üzerine dikkatlerini çekti. Bir ara, müze müdürlüğü kaldırıldı. Ahmet Vefik Paşa'nın başbakanlığı zamanında müdürlük yeniden kuruldu, bu işe M. Dethier tâyin edildi. 1881 yılından ölümüne kadar da M. Dethier müze müdürü olarak kaldı. En büyük hizmeti, 1874'te ilk «Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi»ni (eskieserler tüzüğü) çıkartmış olmasıdır. Ondan sonra eski eserleri toplama, saklama işi, hele Osman Hamdi Bey'in müdürlüğünden başlıyarak gitgide gelişti (Bk. Hamdi Bey). Çoğu İstanbul'da olmak üzere yurdun birçok yerlerinde müzeler açıldı.

Müzelerimiz

Yurdumuzda müzeler, genel olarak, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Bakanlıkta, bir Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü vardır. Ondan sonra şube müdürlükleri, müze müdürlükleri, müze memurlukları, en son olarak da müze muhafızlıkları gelir. Topkapı Sarayı Müzesi gibi bazı büyük müzelerin müdür yardımcıları, yazı işleri büroları da vardır.

Müzelerimizde bulunan eşya birer demirbaş defterine kaydedilmişse de birçoğunun henüz tam mânasiyle bilim yollarından hazırlanmış fişleri, sicilleri, bastırılmış katalogları yoktur. Çok yakın bir zamanda başlamış olan bu işlerde en ileri durumda bulunan müzeler, Topkapı Sarayı Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi, İstanbul'daki Resim ve Heykel Müzesi'dir.

Yurdumuzda, müzelerden sonra, «eski eser depoları» gelir. Amasra, Alanya gibi bazı yerlerdeki eski eserler, henüz uygun binalarda toplanamamıştır; bunlar, bulundukları yerde, bir salona doldurulmuş olarak saklanmakta, ek görev halinde bir ilgilinin sorumluluğuna verilmiş bulunmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı müzelerin dışında da bazı müzeler vardır. Bunlardan İstanbul'daki Askerî Müze ile Denizcilik Müzesi, Millî Savunma Bakanlığına; Şehir Müzesi, Sağlık Müzesi de İstanbul Belediyesi'ne bağlıdır.

Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı müzelerimiz, bulundukları yerin adına göre alfabe sırasiyle, şunlardır:

Adana Müzesi; Ankara Arkeoloji Müzesi; Ankara Etnografya Müzesi (Bk. Etnografya Müzesi); Ankara Hitit Eserleri Müzesi; Alanya Müzesi (depo); Antalya Müzesi; Alacahöyük Müzesi (depo); Afyon Müzesi; Amasra Müzesi (depo); Bergama Müzesi; Bursa Müzesi; Denizli Müzesi (depo); Diyarbakır Müzesi (depo); Edirne Müzesi; Efes Müzesi; Erdek Açık Hava Müzesi (depo); Çanakkale Müzesi (depo); Çorum Müzesi (depo); Gaziantep Müzesi (depo); Hatay Müzesi; Isparta Müzesi (depo); İçel Müzesi; İzmir Müzesi; İznik Müzesi (depo) Kastamonu Müzesi (depo); Kırşehir Müzesi (depo); Konya Müzesi; Konya Mevlâna Müzesi; Kütahya Müzesi; Manisa Müzesi (depo) Maraş Müzesi (depo); Niğde Müzesi (depo); Samsun Müzesi (depo); Sinop Müzesi (depo); Sıvas Müzesi; Tire Müzesi (depo); Tokat Müzesi (depo); Van Müzesi (depo).

Yurdumuzun her yanında binlerce yıllık kalıntılar vardır. Bunları her yıl, arkeoloji kazıları yapan, tarih öncesi, ilkçağ uzmanları açığa çıkarmaktadır. Ayrıca, tarih çağlarının her devrine ait anıtlar, yapılar büyük bir arkeoloji değeri taşımaktadır. Millî servetimizin büyük kısmını meydana getiren bu tarih hazineleri, XX. yüzyılın en verimli gelir kaynağı haline gelen turizm alanında başka hiçbir ülkede görülemiyecek bir zenginliktedir.

İstanbul'daki Müzeler

Yurdumuzun her yanından çıkan eski eserleri bağrında toplamış, müzecilik fikrinin bizde anası olmuş İstanbul'daki müzelerin başlıcaları şunlardır:

Arkeoloji Müzesi. — Topkapı Sarayı ile Gülhane Parkı arasındadır. İstanbul'un en eski müzesidir. Müze olarak yaptırılmıştır. Bu müze kurulmadan önce, toplanmış olan eski eserler Aya İrini Kilisesi'nde, 1873 yılından beri de Çinili Köşk'te saklanırdı.

1881'de Müze Müdürlüğüne tâyin edilen Osman Hamdi Bey, ilk iş olarak, Asâr-ı Atîka Nizamnamesi adiyle etraflı bir eski eserleri koruma tüzüğü hazırlattıktan sonra, Çinili Köşk'te Rum muhafızların ihmaline bırakılmış, yığılı bir halde duran eski eserleri perişanlıktan kurtarmak istedi. Çinili Köşk'ün tam karşısında «Âsâr-ı Atîka Müzesi» (Eski Eserler Müzesi) binasının yaptırılması için gerekli emirleri çıkarttı. 1887'de Sayda şehrinin kıral sarayı mezarlığında bulup getirttiği Büyük İskender lâhdi de bu binaya konuldu. Arkeoloji Müzesi, böylece, 1891'de açıldı. Daha sonra bu binaya bir daha eklenerek önce Sanayi-i Nefîse Mekteb-i Âlisi (Güzel Sanatlar Akademisi) burada açıldı. 1917'den beri de burası, Eski Şark Eserleri Müzesi haline getirildi.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki eserler, çeşitli salonlarda toplanmıştır. Üst kattaki zengin kitaplığından başka, eski paralar koleksiyonu salonu, mimarlık eserleri salonu, lâhitler salonu, yazıtlar, adak levhaları, Fenike Salonu, İskender Salonu, Arkayik Eserler Salonu, Attik kabartmaları, Filiskos, Efebos, Afrodisias, Roma ve Hıristiyan eserleri salonları vardır. Bizans eserleri salonunda Erdek ve benzeri yerlerden getirilen eserler de bulunmaktadır. Arkeoloji Müzesi'nin bu salonlarındaki eski eserlerin sayısı binleri geçer, değeri ise her türlü ölçüyü aşar.

Müzenin Eski Şark Eserleri kısmında, Sümer, Babil, Asur devirlerinden kalma yazıtlar, Hitit eserleri, Frikya eserleri, Boğazköy kazılarından çıkmış eserler, yeni Babil devri eserleri, Sümer kıralı Gudea'nın heykeli, Part eserleri, eski Yemen'deki Hımyeriler'den kalma eserler, Eski Mısır eserleri, çeşitli lâhitler, M. Ö. X. yüzyıldan kalma mumyalar bulunmaktadır.

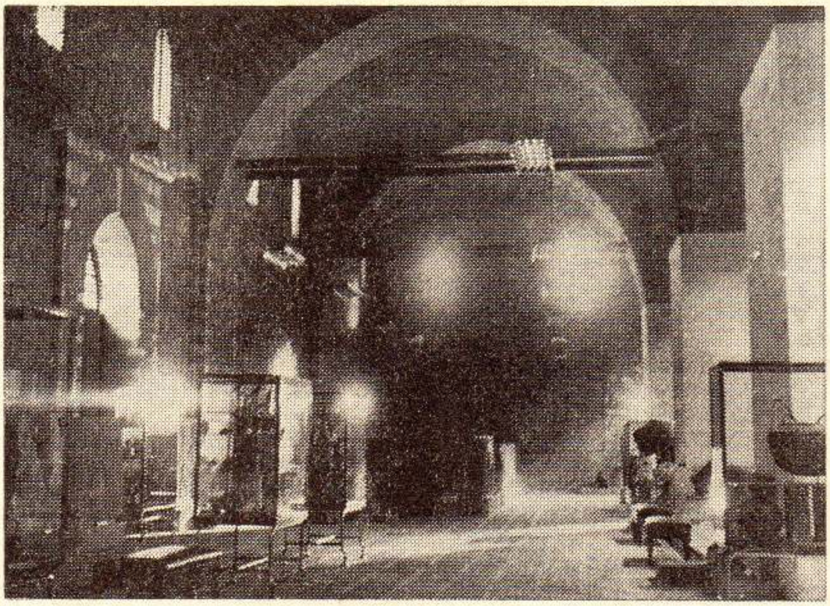
Askerî Müze. — Harbiye'de, sonradan Yedek Subay Okulu olan eski Harb Okulu binası yanındadır.

Askerî Müze, çekirdek halinde, Arkeoloji Müzesi'nden de eskidir; yalnız, kurulduğu zaman müze değerinde değildi. İstanbul fethinden sonra, saray sûrları içinde kalan Aya İrini Kilisesi'nin silâh deposu olarak kullanılmasiyle bu silâhların biriktirilmesinden meydana gelmiştir. Fetih günlerinden kalma toplar, düşmanlardan elde edilen silâh çeşitleri, burada saklanır olmuştu. İlk defa, III. Ahmet devrinde, (XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde) buraya «Darü'l-esliha» (silâhevi) adı verildi. Savaşlarla, silâhlarla ilgili birçok eşya burada biriktirildi. III. Selim zamanındaki isyanda, Yeniçeriler Darü'l-esliha'yı yağma ettiler. Bu arada birçok değerli örnekler kayboldu. Abdülmecit zamanında ise burası gerçekten bir depo haline girdi. Ancak Tophane Müşiri Fethi Paşa'nın çalışmalariyle 1846'da Aya İrini, müze haline girdi. Askerî Müze kuruluşundan ancak yüzyıl sonra, bugünkü yerine taşındı.

Askerî Müze'de bulunan eserlerin başında silâhlar gelir. Bunlar, en eskisinden başlıyarak bütün Türk silâhları, çeşitli oklar, kalkanlar, topuzlar, kılıçlar, toplar, tüfekler gi-

Millet'nin, Louvre Müzesi'ndeki ünlü tablosu: «Tane Toplıyanlar»

İçinde birçok kıymetli eserleri barındıran Ankara Hitit Eserleri Müzesi salonunun genel görünüşü.

bi kesici, delici, ateşli silâhlardır. Bunlar arasında ünlü tarihî kişilerin silâhları da vardır. Ondan sonra askerliğe ait kıyafetler, askerî eşya (sancak, ganimetler vs.), savaş alanlarını, ünlü komutanları gösteren büyük tablolar vardır. Bizans devrinde Haliç'i koruyan zincirden, Fâtih devri kadırgalarına kadar çeşitli askerî eşya, büyük değerde eşsiz eserler Askerî Müze'yi zenginleştirmektedir.

Atatürk İnkılâp Müzesi. — Şişli'ye giden Halâskâr Gazi Caddesi'nin sağ tarafında üç katlı, dar cepheli bir evdir. Atatürk, İstanbul'dayken, o binada kalmış, Kurtuluş Savaşı'na ait ilk kararları arkadaşlariyle burada almıştır. Bu tarihî ev 1942'de müze haline getirildi, halkın ziyaretine açıldı.

Birinci kattaki iki odadan biri Millî Mücadele Odası halinde saklanmıştır. Burada, Millî Mücadele'ye kadar Atatürk'ün askerlik hayatına ait fotoğraflar, resimler, Çanakkale Boğazı'nın kabartma hartası, Kurtuluş Savaşı'ndan sahneler, savaş plânları, düşmandan alınan silâhlar vardır. Öteki oda Kurtuluş'tan sonra Atatürk'ün İstanbul'a ilk gelişine ait hâtıraları toplar. Orta kattaki salon Atatürk'ün hayatına ayrılmıştır. Anası, babasiyle, ailesinin öbür kimseleriyle ilgili fotoğraflar, eşyalar bu salondadır. Çallı İbrahim'in yağlıboya Atatürk portresi de buradadır. Üçüncü katta Atatürk'ün ölümünde kullanılan katafalk, yağlı boya tablolar bulunur.

Ayasofya Müzesi. — Bir Bizans kilisesi olan bu muazzam yapı 1453 yılında camiye çevrilmiş, 1935'te müze olmuştur. Bizans ve Türk sanatının birçok mimarlık, mozayik, yazı eserlerini bir araya toplıyan canlı bir müzedir. Yerebatan Sarayı (Sarnıcı), Aya İrini Kilisesi, Kariye Camisi de Ayasofya Müzesi'ne bağlıdır.

Aya İrini'de eskiden putataparların üç tapınağı vardı: Artemis, Aphrodite, Apollon tapınakları. Ünlü arkeoloğumuz Muzaffer Ramazanoğlu, Aya İrini içinde yaptığı kazılarda, bu tapınakların M.Ö. VI. yüzyıla ait olduklarını meydana çıkarmıştır. Bu tapınaklar yıkıldıktan sonra, Bizans İmparatoru Büyük Konstantius zamanında Aya İrini Kilisesi yapıldı, 330 yılında açıldı. Fâtih'in İstanbul'u alması üzerine silâh deposu haline konuldu. Ayasofya Camisi müze haline getirildikten sonra, Askerî Müze buradan kaldırıldı. Aya İrini, Aya Sofya'ya bağlı bir müze oldu.

«Yerebatan Sarayı» diye anılan sarnıcı Bizans İmparatoru Büyük İustinianus VI. yüzyılda yaptırmıştır. Ayasofya'nın yakınındadır. 70×140 m. boyuttadır. Bizans saraylarının en büyük su sarnıcıydı. İçinde, her biri 8 m. yüksekliğinde 336 sütun vardır. İçinde su olduğu için sandalla gezilir.

Gene Ayasofya'ya bağlı olan Kariye Camisi, Edirnekapı yakınındadır. Mihrimah Camisi'nin karşısına, caddenin Haliç yönüne düşer (Bk. Kariye Camisi). Nefîs mozayiklerle, fresklerle süslü, küçük bir kiliseydi. II. Bayezit zamanında camiye çevrildi. 1935'ten sonra müze oldu, Ayasofya'ya bağlandı. 1947'de mozayiklerinin açılmasına başlandı. Beş yıldan çok süren bu çalışmalardan sonra, Kariye Camisi bugünkü şeklini aldı.

Belediye Müzesi. — Saraçhanebaşı'nda, Bozdoğan Kemerleri'nin Haliç tarafına bitişik eski Gazanfer Ağa Medresesi'ndedir. III. Murat'la III. Mehmet'in has odabaşısı Gazanfer Ağa tarafından XVII. yüzyılda yaptırılmış olan bu medrese, 1944-1945 yıllarında, İstanbul Belediyesi'nce tamir ettirilerek Şehir Müzesi haline konuldu.

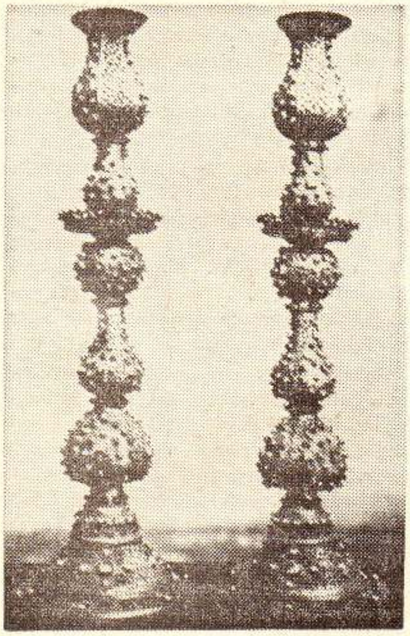
Belediye Müzesi'nin çeşitli odalarında Bizans devrine ait İstanbul eserlerinin resimleri, maketleri, Fâtih ve Kanunî devrine ait portreler, vakfiye örnekleri, Fâtih'e ait madalyalar, İstanbul'un çeşitli sebeplerle yok olmuş semtlerinin eski hallerini gösteren fotoğraflar, belgeler, bugünkü İstanbul'u gösteren resimler, maketler, gelecekteki İstanbul'u gösteren plânlarla maketler, eskiden beri İstanbul'da yapılagelen el sanatlarından kalma eserler, Beykoz işi çeşmibülbüller, Yıldız Çini Fabrikası'nda yapılmış eşya, eski kâğıtçılık örnekleri, İstanbul hayatını canlandıran eşya, eski İstanbul sahne ve sanat hayatını gösteren resimler, kıyafet ve ev eşyası örnekleri gibi değerli sanat eserleri vardır.

Deniz Müzesi. — Beşiktaş'ta Barbaros Meydanı'ndadır. Eskiden Kasımpaşa'da olan bu müze, sonra Dolmabahçe Camisi'ne, daha sonra şimdiki binasına taşınmıştır.

Müzedeki başlıca eserler şunlardır: Eski kadırgalara ait parçalar, «Orhaniye» ve «Aziziye» firkateynlerinin armaları, gemi aslanları, gemi modelleri, tersane plânları, eski hartalar, denizcilikte kullanılan aletler, silâhlar, pusulalar, denizcilik hakkında yazılmış eski kitaplar, jurnallar, Atatürk'ün savaş gemilerini ziyaret ettiği zaman yazdığı hâtıralar, silâhlar, gemi topları, IV. Mehmet'in saltanat kayığı, denizcilikle ilgili tablolar. Bu arada ünlü kaptanpaşaların portreleri de vardır.

Tarihî eserlerle dolu Bursa Müzesi'nden bir köşe.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde XVI. yüzyıldan kalma mücevherli iki şamdan.

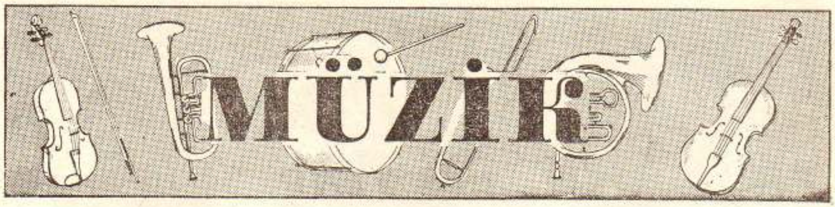
Fâtih Müzesi. — Gülhane Parkı ile Topkapı Sarayı'nın dış avlusu arasında, Arkeoloji Müzesi binasının karşısında, Çinili Köşk'tedir. Bu bina, Fâtih tarafından yaptırılmış, Çinili Köşk adı sonradan verilmiştir. Fâtih bu binayı, 1472'de, Topkapı Sarayı'na ek olarak yaptırdı. İçi, dışı en güç bulunur çinilerle kaplanmıştır. 1875'te eski eserlerin saklanması için depo olarak kullanılması kararlaştırıldı. Müzenin o zaman başında bulunan M. Dethier, binada değişiklikler yaptırdı. Bu arada, giriş kapısı değiştirildi, içerideki ocaklar, hücreler dolduruldu. İstanbul'un beş yüzüncü fetih yıldönümünde (1953), Fâtih'e ait elbiseler, silâhlar, vakfiyeler, daha başka eşya burada toplandı, Fâtih Müzesi açıldı.

Müzedeki eserlerin başlıcaları Fâtih'e ait şahsi eşya ile o devirden kalma yazılı, resimli eserlerdir.

Sağlık Müzesi. — Divanyolu'nda eskiden Taş Mektep denilen, bir ara Maarif Nezareti olarak kullanılan binadadır. Sağlık Bakanlığı tarafından 1934'te açılmıştır. Çeşitli hastalıkları halka izah etmek maksadiyle kurulan bu müze grafikler, tablolar, fotoğraflar ve mulâjlarla bu görevi yerine getirmektedir.

Mozayik Müzesi. — Sultanahmet'ten Akbıyık'a inen yol üzerindedir. Yeni kurulmuştur. Bizans mozayiklerinden örnekler bulunur. Kısmen açık hava müzesi durumundadır.

Tanzimat Müzesi. — Beşiktaş'ta, Ihlamur Caddesi üzerindedir. İstanbul fethinin beş yüzüncü yıldönümünden sonra kurulmuştur. Fetihten bu yana İstanbul'a ait eserlerle bilhassa Tanzimat hareketine ait belgeler, o zamanın yayınları, siyaset ve toplum hayatındaki gelişmeleri gösteren kılık, kyafetleri tasvir eden heykeller bulunmaktadır. İstanbul'da, bunların dışında edebiyat, resim ve heykel gibi, güzel sanatlarla ilgili müzeler de vardır (Bk. İstanbul). Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslâm Eşerleri Müzesi ise başlı başına birer hazinedir (Bk. Topkapı Sarayı; Türk ve İslâm Eserleri Müzesi).

MÜZİK, duyguları, düşünceleri seslerle anlatmak sanatıdır. Güzel sanatların bir kolu olan müzik, sesleri melodi, armoni, polifoni gibi şekillerde düzenliyerek sanat eseri yaratır.

Müzik insanların olup biten şeyleri kaydetmeye başlamasından çok daha eski çağlarda doğmuştur. İlk insanların kullandığı müzik aletleri ellerinden, ayaklarından ibaretti; ellerini birbirine, ayaklarını yere vurarak sesler çıkarıyorlardı. Şüphesiz insan sesi de ilk müzik aletlerinin başında yer alıyordu.

Eski insanlar için müzik o kadar önemliydi ki müziğin tanrıların bir hediyesi olduğuna inanırlardı. Mısırlılar, Çinliler, Yunanlılar, Hintliler gibi en eski medeni topluluklar müziği cennetten gelme sayarlardı. Hattâ «müzik» sözü bile Eski Yunanlılar'ın en büyük tanrısı Zeus'un kızları sayılan, Mousa (müz) denilen 9 peri kızının adından gelir. Bu peri kızları bütün dünyanın güzelliklerini, ahengini düzenlemekle görevliydiler.

Her çeşit müziğin ortak özelliği ses ve harekettir. Tabiatta da ses ve hareket vardır. «Tabiatın müziği» dediğimiz zaman rüzgârın, akarsuların, yağan yağmurun ses ve hareketini anlatmak isteriz. Bu seslerde de, birçok canlıların sesinde de bir «ritim» (düzenlilik) bulunur. Kuşların ötüşünde, kuzunun meleyişinde, kalbimizin atışında ritim vardır. Bu ritim sayesinde, sesler gürültüden ayrılır. Gürültü, ritimsiz (düzensiz) ses ve harekettir. Gökgürültüsü, bir otomobil freninin gıcırtısı gürültülüdür. Yere çarpıp sıçrıyan bir lâstik top da gürültü yapar, her yere vuruşta çıkan ses, birbirinden ton farkı olmıyan bir gürültüden ibarettir.

Müzik ise, düzenlenmiş ses ve harekettir. Belirli kurallara göre yazılır, bunlara göre okunur, çalınır. Bu genel kurallar «melodi», «ritim», «armoni» ve «şekil»dir.

Müziğin Elemanları

Müziğin iki ana elemanı «ses» ile «hareket»tir. Ses «ton», «perde», «melodi» ve «armoni»yi içine alır. Hareket de «zaman», «ölçü», «tempo» ve «ritim»den meydana gelir.

1. — Ses: Titreşimler vasıtasiyle duyulur (Bk. Ses). Düzenli titreşimler müzik seslerini, düzensiz titreşimler de gürültüyü meydana getirir.

Perde. — Belirli bir zaman içinde sesin meydana getirdiği titreşim sayısı «perde»yi doğurur. Saniyedeki titreşim sayısı ne kadar çoksa perde o kadar «yüksek» (tiz) olur. Titreşim sayısı azalırsa perde «alçak» (pes) olur. Meselâ piyanoda alçak perdelerin telleri uzun, yüksek perdelerinki kısadır. Kısa teller hızla titreşerek tiz tonları meydana getirir.

Ton. — Her hangi bir perdeden müzik sesidir. Aynı zamanda, bir sesin, bir müzik aletinin niteliğidir.
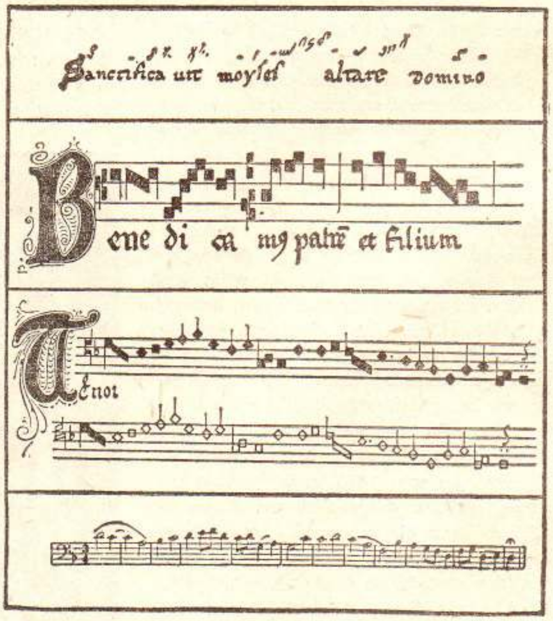
Nitelik. — Bir tonun rengi, özelliğidir. Meselâ obuanın sesi kemandan farklıdır; klârinetin sesi borununkine benzemez.

Şiddet. — Bir tonun yumuşaklığı sertliğidir. Meselâ kemanın «mi» teline dokunalım. Tel titreşir, «mi» sesi verir. Aynı teli çok sert titreştirecek olursak duyacağımız gene «mi» sesidir, ama, tonu serttir.

Aralık. — İki sesin aralığına denir. Birinin frekansı 400, birininki de 200 olan iki ses kabul edelim. Tiz (frekansı çok) sesin frekansını pay kabul etmek şartiyle bir oran kurarsak bu 400/200 oranı iki sesin aralığını verir. Melodi veya armonide kulakta meydana gelen müzik etkisi bu seslerin ayrı ayrı frekanslarına değil, aralıklarına bağlıdır. Meselâ tek başına bir Do, ya da Re resi kulakta bir müzik etkisi yapmaz ama, bunlar art arda söylenince bir müzik etkisi duyarız ki, bu etkiyi yapan şey iki sesin aralığıdır.

Melodi. — Bir müzik fikrini ifade eden, birbiriyle ilgili tonlar serisine melodi (ezgi) denir.

Armoni. — İki, ya da daha çok tonların

Bugünkü notaların gelişmesi son birkaç yüzyılın eseridir. Yukarıda ilk sırada IX. yüzyılın nota işaretleri görülüyor. Bu devrede nota daha çok hatırlatıcı mahiyette çizgilerden ibaretti. İkinci sıradaki XII. yüzyıl notası 4 çizgili bir porte üzerine yazılmıştır. Üçüncü, dördüncü sıralardaki notalar ise XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Son sırada bugünkü notalar görülüyor.

birlikte hareketiyle meydana gelen müziktir. Armoni aynı zamanda sesleri birleştirme bilimidir. Klâsik Türk müziğinde armoni yoktur.

2. — Hareket: Müziğin en önemli elemanıdır. Zaman, ölçü, tempo ve ritim sayesinde müziğin hareketi meydana gelir.
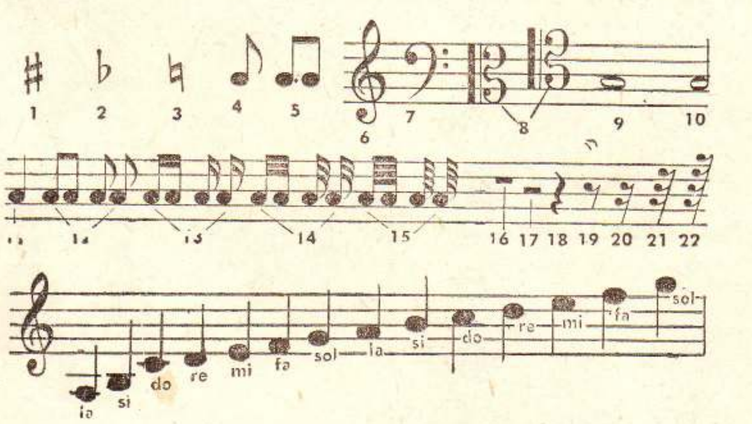
Zaman. — Müzikte sesin süresidir. Bu sayede tonların ne kadar sürdüğü hesaplanır. Bir müziğin zamanı notanın başında kesirle gösterilir. Bu kesir ölçüye hangi çeşit notanın (ikilik, dörtlük, sekizlik) birim olacağını belirtir.

Ölçü. — Porte (notaların yazıldığı beş çizgi) üzerinde dikey çizgilerle gösterilen zaman süreleridir.

Tempo. — Müzik hareketinin yavaş mı, hızlı mı olacağını anlatır.

Ritim. — Hareketlerin düzenli aralıklarla tekrarlanmasıdır.

BAŞLICA NOTA İŞARETLERİ

1 — Diyez; 2 — Bemol; 3 — Natürel; 4 — Bir çengelle yazılan sekizlik nota, 5 — İki sekizlik notanın çengelleri kaldırılarak üzerlerinden kısa bir çizgiyle birleştirilmiş hali; 6 — Sol anahtarı; 7 — Fa anahtarı; 8 — İki çeşit do anahtarı; 9 — Dört dörtlük nota; 10 — İki dörtlük nota; 11 — Bir dörtlük nota; 12 — Sekizlik notalar; 13 — Onaltılık notalar; 14 — Otuzikilik notalar; 15 — Altmışdörtlük notalar; 16 — Dörtlük es; 17 — İkilik es; 18 — Birlik es; 19 — Sekizlik es; 20 — Onaltılık es; 21 — Otuzikilik es; 22 — Altmışdörtlük es; 23 — Bir porte üzerinde sol anahtarına göre yazılmış notalar ve adları.

Müzik Dili

Müziğin kendine has bir dili vardır. «Nota» denen bu dil müziği yazmaya, basmaya, okuyup çalmaya yarar. Notalar «porte» üzerine yazıldığı gibi, portenin altında, üstünde kısa çizgilerle gösterilen yardımcı çizgilere de yazılabilir. Zaman porte üzerinde ölçü çizgileriyle gösterilir. Her notanın başında bir «anahtar» bulunur. Anahtar notanın perdesini göstermeye yarar, buna göre okunmasını sağlar. «Sol», «do», «fa» olmak üzere üç çeşit anahtar vardır. En çok kullanılan «sol» anahtarı», az kullanılanı da «do anahtarı»dır. Türk müziğinde sol anahtarı kullanılır.

Her notanın perdesi portedeki yerinden, zamanı da biçiminden anlaşılır. Notayı yazarken üçüncü çizginin üstündekilerin sapı aşağı doğru, altındakilerin sapı da yukarı doğru çizilir. Aynı değerdeki dörtlükten küçük olan (sekizlik, onaltılık... gibi) notaların zamanlarını gösteren çizgiler birleştirilebilir.

Bir notada duraklama işaretlerinin de notalar gibi zaman değeri vardır. Bu duraklama işaretlerinin de notalar gibi zaman değeri vardır. Bu duraklama işaretlerine ve duraklama zamanına «es» denir (dörtlük es, sekizlik es, on altılık es gibi).

Müziğin Faydaları

«Müzik ruhun gıdasıdır» sözü bu sihirli sanatın ne büyük etkileri olduğunu açıkça göstermeye yeter. Müziğin en büyük faydası insanları bir araya getirmesi, birbirine yaklaştırmasıdır. Müzik bütün insanlar için ortak bir dil gibidir. Okullarda toplu olarak söylenen şarkılar, konserler, radyo programları birçok insanı aynı duygu içinde toplar.

Marşlar bütün bir milleti kahramanlık duygulariyle harekete geçiren müzik eserleridir. Bu bakımdan bilhassa savaş sırasında marşlar sayesinde kahramanlık duyguları kuvvetlendirir. Her milletin çeşitli marşları olduğu gibi bir de millî marşı vardır (Bk. Marş).

Öte yandan, müzik hatırlanamıyacak kadar eski çağlardan beri çeşitli toplulukların dinî ibadetlerinde en büyük rolü oynıyagelmiştir.

Son yıllarda müzikten iş hayatında, tedavide de faydalanılmaya başlanmıştır. Büyük fabrikalarda, müzik dinliyerek çalışan işçilerin daha iyi verim sağladığı görülmüştür. Bazı durumlarda da müzik, hastaların çabuk iyileşmesine yardımcı olur. II. Dünya Savaşı'nda yaralıların iyileşmesine müzikle yardım edilirdi.

Müziğin Gelişmesi

İnsanlar daima şarkı söylemeyi, oynamayı sevmiştir. İlk insanların sevinçle bağırmalarını şarkının başlangıcı sayabiliriz. Daha sonraları, ellerini birbirine, ayaklarını yere vurarak sesler çıkarıp oynamaya başladılar. İçi oyuk bir ağacın üstüne deri gererek ilk davul yapıldı. Bundan sonra ince ağaç dallarından, kemik parçalarından düdük yapılması öğrenildi. Kurutulmuş barsak şeritlerinin gerilince ses verdiği farkedilince de ilk telli sazların yapılmasına başlandı.

Eski Mısırlılar müziğe büyük önem verirlerdi. Yüzlerce sanatçının bir arada çaldığı büyük orkestralar kurulmuştu. Bu orkestralarda harp, çeşitli flütler, ziller, çıngıraklar çalınırdı. Orduda ise borazanlardan, trampetlerden kurulu bandolar bulunurdu.

İbraniler, Eski Yunanlılar, Romalılar da müziğe büyük önem verirlerdi. Yunanlılar'ın çeşitli şenliklerinde müziğin büyük yeri vardı. Hıristiyanlıktan sonra kilise müziği gelişmeye başladı. Bu arada halk türküleri de rağbet buldu. Haçlı Seferleri'nde Doğu'ya gelen çalgıcılar Batı'ya yeni şarkılar, çalgı aletleri getirdiler.

IX. yüzyıla kadar bütün milletlerin müziği «teksesli» (monodik) idi, yani eserler tek melodi üzerine işlenirdi. Ondan sonra «çoksesli» (polifonik) müzik doğmaya başladı. Bu müzik armoniye dayanıyordu.

NOTALARIN ARALARINDAKİ DEĞERLERİ GÖSTEREN TABLO

Kilise müziği XV.-XVI. yüzyıllarda en gelişmiş haline ulaştı. XVII. yüzyılda yeni yeni müzik aletleri geliştirildi, opera doğdu (Bk. Opera).

XVIII. yüzyıl batı müziğinin klâsik çağı oldu. Beethoven, Mozart, Handel, Bach gibi büyük besteciler bu devirde yetişti, bu arada ölmez orkestra eserleri yaratıldı (Bk. Orkestra).

XIX. yüzyıl müziğin romantik çağıdır. Batı müziği bu çağda Schubert, Chopin, Liszt, Schumann, Dvorak, Smetana gibi ünlü besteciler yetiştirdi. Gene bu yüzyılda opera alanında büyük bir canlanma oldu. Wagner, Verdi, Puccini Rossini, Sibelius gibi büyük opera bestecileri yetişti. Strauss'lar bütün dünyaya ün salan bestelerini yaptılar.

XIX. yüzyılın sonlarında müzikte bir çeşit «empresyonizm» hareketi oldu. Bu hareket Debussy ile başladı. XX. yüzyıldan beri müzik alanında çok hareketli gelişmeler kaydedildi. İgor Stravinsky, Paul Hindemith, Sergey Prokofiyev, Dimitriy Şostakoviç gibi büyük besteciler yetişti. Caz müziği bütün dünyaya yayıldı (Bk. Caz).

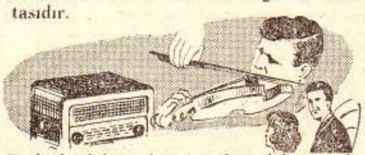
MÜZİĞİN GÜNLÜK HAYATIMIZDAKİ YERİ

Okullarda çocuklar şarkı söyliyerek oynarlar.

Binlerce kişi tarafından takip edilen konserler hem bir kültür, hem eğlence vasıtasıdır.

Radyolardaki, eğlence yerlerindeki müzik programları geniş bir kitlenin ilgisini çeker.

Müzik ve dans çok eski çağlardan beri beraber ilerlemiş iki güzel sanat koludur.

Operalar, müzikle tiyatroyu birleştiren sahne ve müzik eserleridir.

Yalnız medeni topluluklarda değil, ilkel kavimler arasında da müziğin önemli bir yeri vardır.

Tarihin çok eski devirlerinden beri müziğe büyük önem verilmiştir.

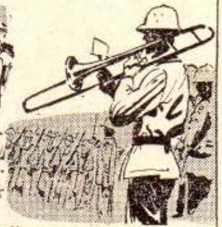
Her memleketin kendine öz folklor müziği vardır.

Türk halk müziğinin çok eski bir tarihi vardır.
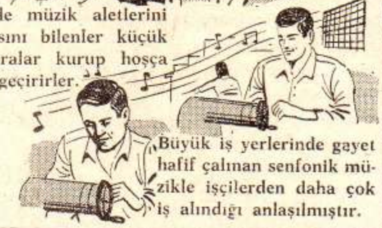

Eskiden ordumuzun yürüyüş havalarını Mehterler çalarlardı.

Milli marşlar yurt sevgisini dile getirir.

Evlerde müzik aletlerini çalmasını bilenler küçük orkestralar kurup hoşça vakit geçirirler.

Büyük iş yerlerinde gayet hafif çalınan senfonik müzikle işçilerden daha çok iş alındığı anlaşılmıştır.

Notaların Yazılışı

Batı müziği sisteminde notaların yazılması oldukça yenidir. Sumerler'den beri birçok Doğu kavminde nota yazısı kullanılmış olmakla birlikte, Batı'da XI. yüzyıla kadar nota diye bir şey bilinmiyor, müzik eserleri ancak kulaktan kulağa yayılıyordu. Başka müzik sistemlerinde ise nota çok eskidir. Meselâ Sumerler'in kendilerine göre notaları vardı. IX. yüzyılda güftelerin üzerine bazı hatırlatıcı işaretler konmaya başlandı. Ancak, bunların nota ile hiçbir ilgisi yoktu. XI. yüzyılda Arezzolu Guido adında bir İtalyan, ilk olarak, bir gamı meydana getiren yedi sesten altısını tesbit etti. Guido Aretinus, Fra Guittone gibi adlarla da tanınan Guido bir Lâtin ilâhisinin ilk altı mısraından her birinin ilk hecesinin başka başka tonlarla başladığına dikkat etti. Bu altı mısra şunlardı:

UT queant laxis — REsonare fibris — MIra gestorum — FAmuli tuorum — SOLve polluti — LAbii reatum.

Guido şarkı söyliyenlerin bu ilk hecedeki tonları hatırladıkları takdirde bu heceler başka şekillerde düzenlenince bile yazılan yeni nağmeyi çıkarabileceklerini düşündü. Bu ilâhinin ilk heceleri ut, re, mi, fa, sol, la idi. Sonradan baştaki «ut»a «do» denildi. En sona da «si» eklendi. Böylece «do, re, mi, fa, sol, la, si»den ibaret olan, bütün ana tonları içinde toplıyan gam meydana geldi. Bu tonların aralıklarını da ilk tesbit eden, Fa anahtarını kullanan Guido'dur.

Bu büyük gelişmeye rağmen notaların yazılışı çok ilkeldi. Porte de dört çizgiden ibaretti. Bu durum XV. yüzyıla kadar sürdü. XV.-XVI. yüzyıllar arasında nota yazısında büyük değişiklikler yapıldı. Bu arada, beş çizgili porte kullanılmaya başlandı. Notaların zaman değerlerinin işaretlenmesinde de gelişmeler oldu. Bir notanın zamanı, notanın sapına yapılan işaretlerden çok biçimindeki değişikliklerle gösteriliyordu.

Bu tarihlerden sonra nota yazma usulleri gittikçe gelişti, en sonunda bugünkü halini buldu.

Müzik Eğitimi

Müzik, «besteci», «icracı», «dinleyici» olarak üç çeşit insanı da ilgilendiren çok geniş bir sanattır. Bu üç çeşidin ana eğitimi birbiriyle yakından ilgilidir, çünkü bunlardan her hangi birini yerine getirebilmek için müziğin yapısını bilmek gerekir. Müzik eğitimi müzikseverliği geliştirmeye yarar. Müzikseverlik müziğe karşı anlayışın, kabiliyetin olgunlaşmasiyle doğar. Teknik ve estetik bakımdan en büyük müzik öğretmeni gene müziktir. Franz Joseph Haydn'ın dediği gibi «bu alanda tek yetkili, iyi eğitim görmüş kulaktır.»

Dinleme, genel olarak, işitmeye bağlı bir zihnî faaliyettir. İlk müzik eğitimini teşkil eden dinleme, zamanla şarkı söylemek, çalmak, bestelemek, tahlil etmek gibi şekillere döner. Müziği dinlemesini bilen bir insanın aynı zamanda hissetmesini de öğrenmesi gerekir. Bunun da en iyi yolu bol bol dinlemektir.

Müziğe sevgi duymanın başlıca şartlarını şu şekilde sıralıyabiliriz: Radyo, konser, plâk vâsıtalariyle bol ve iyi müzik dinlemek; dinlerken dikkati çalınan şeye toplamayı bilmek; bilhassa şaheserleri dinlemeye çalışmak; radyolarda çalınan eserlerin en iyilerini dinlemek; bir müzik aleti çalmayı, ya da şarkı söylemeyi öğrenmek.

Bütün bunların dışında, çeşitli müzik şekillerini, temleri, zıt temleri, bunların gelişme değişikliklerini, çeşitli devirlerini, o devir bestecilerinin üslûplarını öğrenmek gerekir.

İyi müzik eğitimi gören, dinlemesini bilen bir kimse, dinlediği eserin özelliklerini, bestelendiği devreyi, hattâ bestecisini bile anlıyabilir

Alaturka ve Alafranga Müzik

«Alaturka» (allaturca) sözü İtalyanca bir kelimedir. «Türk tarzı» demektir. Önceleri yabancılar Türk müziğini anlatmak için bu deyimi kullanmışlar, sonradan halk arasında, Batı tekniği dışındaki Türk müziğine alaturka denmeye başlanmıştır.

Halk arasında en iyisinden en kötüsüne kadar bütün Batı müziği eserleri «alafranga» diye anılır. Bu arada, genel olarak, Batı müziği tekniği ile hazırlanmış halk türküleri, oyun havaları için de «alafrangalaştırılmış» deyimi kullanılır.

İNSAN SESLERİ

İnsan sesleri, «erkek sesi», «kadın sesi» olmak üzere, iki büyük bölümde toplanır. Bu arada, çocuk sesleri de kadın sesleri arasında sınıflandırılır.

Erkek sesleri inceden başlayıp kalına doğru gittikçe şu adları alır: *Tenor, bariton, bas.* Kadın sesleri de, gene inceden başlamak üzere, *soprano, mezzo soprano, kontralto* diye sıralanır. Normal olarak, her bölümdeki sesler 13-14 nota arasında inip çıkabilir. Bunun dışında üstün sesi olanlar da bulunabilir.

Klâsik Türk Müziği

Dünya müzik sistemleri içinde Batı müziği sisteminden sonra en yaygın sistem Türk müziği sistemidir. Türkler, 3 kıta üzerinde geçen hayatları boyunca gittikleri her yere kendi müziklerini götürmüşlerdir. Türk müziği sisteminin izleri Asya, Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika'da hâlâ yaşamaktadır. Bazı bölgelerde ise doğrudan doğruya bu sistem üstün gelir.

Orta Asya'dan çıkan Türkler, millî müziklerini Yakın Doğu'ya getirmişlerdir. Eski Arap ve Eski İran müziklerinin yerine geçen Türk müziği sistemi, seslerinin tabiattan alınmış olması, makam ve usullerinin zenginliğiyle Türk ırkının hâkim olduğu coğrafî alanlarda daha eski müzik sistemlerini ortadan kaldırmıştır.

Fârâbî'nin Eski Yunan müziğini Eski Arap müziği yerine geçirmek istemesi nazariyede, kitap üzerinde kalmıştır. Fârâbî'nin nazariyeleri ile hiçbir müzik eseri bestelenmemiştir.

Bugünkü bilgimize göre Türkler, müzik eserlerini yazmak için en az 9 nota sistemi kullanmışlardır. Fakat bütün bu nota yazıları ile pek az eser yazılmış, Türk müziği, daha çok ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa geçmiş, bu yüzden birkaç yüz bin eserin bestesi kaybolmuştur.

XV. yüzyıldan sonra Türk müziği bilgisi ile uğraşan pek az müzik bilgini çıkmış, son çağlarda bu müzik tamamen teknik bilgiden mahrum bir hale gelmiştir. Geçen yüzyıl ortalarında ünlü «Mecmua»sını yazan bestekâr Hâşim Bey, Türk müziği bilgisinin kaybolduğunu kitabında açıkça belirtmiştir. XV. yüzyıl eserlerinden ve daha eski eserlerden olduğu gibi, müzik parçaları üzerinde de çalışmak suretiyle Türk müziği bilgisini kurmak teşebbüsü, XX. yüzyıl başlarında yapılmıştır. Hüseyin Fahrettin (1854-1911) ve Mehmet Celâlettin (1849-1907) Dede Efendiler bu konuyu ilk defa ele almışlarsa da, çalışmalarını yazılı hale getirememişlerdir.

Klâsik Müziğimiz Üzerinde Çalışmalar

Bu çalışmalara daha sonra Rauf Yekta Bey (1871-1935) devam etti; yalnız, eserleri artık eskimiştir. Dr. Suphi Ezgi (1869-1962), 5 büyük ciltlik «Türk Musikisi» adlı eseriyle çok büyük bir çalışma ürününü ortaya koyduysa da, bu eserin ilk cildindeki nazariyelerinin bir bölümünü yazar sonradan değiştirdi. Salih Murat Uzdilek (1891-   ), Türk müziğinin fizik temellerini ortaya koymuştur. Nihayet Hüseyin Sadettin Arel (1880-1955), «Türk Musikisi Nazariyatı» ile bu bilimi mükemmel ve kusursuz şekilde kaleme aldı. Bu bilginin kurucusu ve toplayıcısı S. Arel'dir. Bugün konservatuvar, radyo ve bir bölüm yayınlarda kullanılan bütün terimler, nota işaretleri ve tarifler, S. Arel'e aittir (Bk. Arel). T. Yılmaz Öztuna (1930-   ), «Türk Musikisi Lûgati»nde sanatın ansiklopedik sözlüğünü yaptı. Bazı eksikleri olan bu sonuncu eserde Türk müziği tarihi ilk defa olarak ilmî usulle ele alınmıştır.

Eskiden notaya önem verilmemesi yüzünden bugün elimizde notaları, yani besteleri ile ancak 20.000 kadar Türk müziği eseri vardır. Yüzyılımızın başlarına kadar gelen bestekârların eserlerinin bile yarısından çoğu kaybolmuş durumdadır. Bunun da sebebi klâsik Türk müziğinin «semaî» (işitilmekle öğrenilen) bir müzik olması, «meşk» usulüne dayanmasıdır: Parçalar nota ile yazılmamış, ustadan çırağa sesle öğretilerek geçmiştir. XIV-XVIII. yüzyıllara ait elimizde besteleri bulunan parçaların sayısı, 3.000 kadardır. Türk müziği eserlerinin notaları geçen yüzyıl sonlarında toplanmaya başlanmıştır. Şimdi en büyük koleksiyon, S. Arel'in İstanbul Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü'ne bıraktığı koleksiyondur.

Tarihte Türk Müzigi

Türkler'in Müslümanlığı kabullerinden önceki müzikleri hakkında Sibirya'daki Türk kavimlerinin halk müziklerinin bugünkü durumu az çok bir fikir verir. Türkler, Selçuklular devrinde Orta ve Yakın Doğu'ya hâkim olunca, Türk müziği gelişti, yeni şekiller kazandı; yalnız, eski sistemini çekirdek halinde korudu. Türkler'de müzik, saltanat alâmeti olduğu için olağanüstü önem taşıyordu. Şimdi «mehter» denen Türk askerî müziğini, Türkler Yakın Doğu'ya inince, Abbasiler bile benimsediler

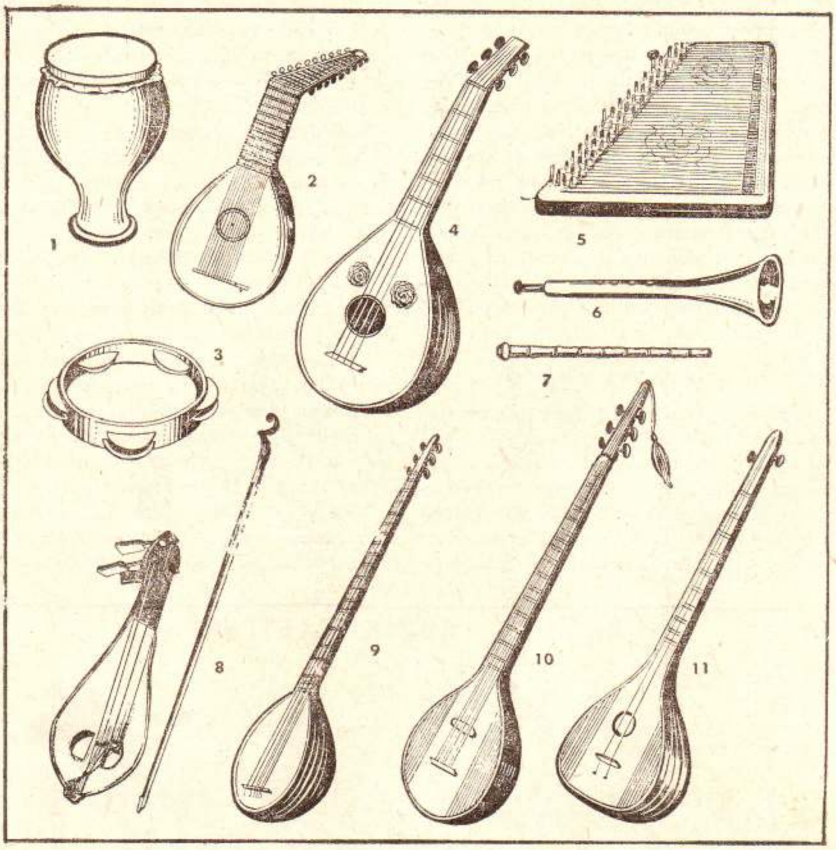
Selçuklularda, onlardan sonra gelen Doğu Türk hanedanlarında müzik gelişti, Anadolu'da da aynı müzik küçük farklarla yeşerdi. Osmanlı devletindeki müzik, Doğu Türkleri'ninkinden pek az farklıydı. Osmanlı müziğinin büyük bilgini ve bestekârı Abdülkaadir Merâgî (1360-1435), Âzerî idi; koyduğu müzik kuralları, hem Türkistan'da, hem Türkiye'de yüzyıllarca yürürlükte kalmıştır.

XVI. yüzyılda Şeyh Abdülali Efendi (ölümü: 1590?), Merâgî'ye nispeten «Hâce-i Sânî» (İkinci Ustat) diye anılmıştır; o yüzyılın en büyük bestekârıdır. Gene XVI. yüzyılın başında II. Bayezit ile oğlu Sultan Korkut (1467-1513) en büyük bestekârlardır.

XVII. yüzyılda klâsik şiirin yanı sıra klâsik müzik de en yüksek seviyesini buldu. Dinî müzikte Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (1545?-

Müzik aletleri yapılış ve çalınış bakımından başlıca üç büyük bölüme ayrılır: 1) Telli sazlar; 2) Nefesli sazlar; 3) Vurmalı sazlar. Bunlardan keman, viyolonsel gibi telli sazlar, tellerine at kılından yapılmış reçineli bir yay sürerek çalınır. Mandolin, kitara, banjo ve benzerleri tellerine mızrapla dokunularak; harp, telleri parmakla çekilip bırakılarak çalınır. Piyanoda ise sesi, tuşlara basılınca harekete geçip tele vuran küçük tahta tokmaklar çıkarır. Nefesli sazların bir kısmı tahtadan, bazıları da pirinç, bakır gibi madenlerden yapılır. Bazıları pistonlu, bazıları da perdelidir. Bunlarda, üflenerek meydana getirilen hava akımı değişik yerlerden geçerek ses haline gelir. Vurmalı sazlar ise küçük tokmaklarla ya gerilmiş bir deri, ya tınlıyarak ses çıkaran maden, ya da tahtalar üzerine vurularak çalınır.

Türk müziğinde, batı müziğinde kullanılan keman, klârinet ve daha bazı sazlardan başka, kendine öz diğer müzik aletlerinden de faydalanılır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1 — Darbuka; 2 — Lâvta; 3 — Tef; 4 — Ud; 5 — Kanun; 6 — Zurna; 7 — Ney; 8 — Kemençe; 9 — Tambur; 10 — Halk sazlarından bağlama; 11 — Cura.

1623), dindışı müzikte Çömlekçizade Recep Çelebi (ölümü: 1701), her iki kolda, «Itrî» diye tanınan Buhûrîzade Mustafa Efendi (1640?-1711), o yüzyılın en büyük bestekârlarıdır.

XVIII. yüzyılda dinî müzikte Kutb-ı Nâyî Şeyh Osman Dede Efendi (1652?-1729), dindışı müzikte Ebubekir Ağa (Ölümü: 1759), Tab'î Mustafa Efendi (1728?-1786), Küçük Mehmet Ağa (Ölümü: 1800?), Hacı Sadullah Ağa (1760-1825), III. Selim (1761-1808), en büyük bestekârlardır. Yüzyılın ilk yarısında Lâle Devri, sonlarında «III. Selim ekolü» denen romantik akım müziğe hâkimdir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında yetişen Büyük Hamâmîzade İsmail Dede Efendi (1778 - 1846) büyük etki yaptı. Zekâi Dede Efendi (1825-1897) ile Dellâlzade İsmail Efendi (1805-1869), onun gerçek takipçileridir. Saz müziğinde Tamburî Büyük Osman Bey (1810?-1870?) yüzyılın büyük bestekârıdır. Hacı Ârif Bey (1831-1885), yeni-klâsik çığırı açmış, en büyük şarkı bestekârı olarak kalmıştır. Şevki Bey (1860-1891), onun en büyük takipçisidir. Büyük hattat ve bestekâr Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876), az, fakat öz eser verenlerdendir. Yüzyılın sonunda Tamburî Ali Efendi (1836-1902), Cemil Bey'i müjdeler. İsmail Hakkı Bey (1860-1927), dindışı müziğin her çeşitinden bol örnekler verir Mahmut Celâlettin Paşa (1839-1899), Dede'nin torunu Miralay Rifat Bey (1820-1888) şarkıda, Yusuf Paşa (1830?-1875?), saz eserlerinde önemli şahsiyetlerdir.

XX. yüzyıl başlarında Tamburî Cemil Bey (1873-1916), virtüoz ve saz eserleri bestekârı olarak çok büyük bir etki yapmıştır. Musa Süreyya Bey (1884-1933) Berlin Konservatuvarı'nda tahsil etmiş, İstanbul Konservatuvarı'nın kurulmasında emeği geçmiş ve ilk müdürü olmuştur. Şarkıda Şemsettin Ziya Bey (1882-1925), Lemi Atlı (1869-1945) çok güzel eserler vermişlerdir. Rahmi Bey (1864-1924), bunlardan da üstündür. Bu yüzyılda Türk müziği iyiden iyiye gerilemiş, çöküntüye doğru gitmiştir.

Sadettin Arel, çoksesliliği Türk müziğine uygulamıştır. Çoksesli Türk müziği ele alınırsa, dünya çapında bir sanat olayı olabilir. Çünkü Türk müziğinde — Batı müziğinin 2 makamını da içine almak üzere — çok orijinal 13 makam vardır. Türk müziğindeki aralıklar, akla gelebilecek her türlü beşerî duyguyu ifade edebilecek güçdedir.

Türk Müziğinde Teknik

Aralıklar. — İki ses arasındaki araya «aralık» denir. Türk müziğinde 6 çeşit aralık kullanılır. Adları ve işaretleri şunlardır:

«Fazla» (ziyade) aralığı (F) 1 koma değerindedir. Batı müziğinde olduğu gibi Türk müziğinde de 1 ton, meselâ do-re aralığı, 9 koma, 1 sekizli (oktav) da 53 komadır. «Bakıyye» aralığı (B) 4 komadır. «Küçük mücenneb» (mücenneb-i sagıyr) aralığı (S) 5; «büyük mücenneb» (mücenneb-i kebîr) aralığı (K) 8; «tanînî» aralığı (T) 9; «artık-ikili» aralığı (A) 12 veya 13 komadır. Tanînî aralığı, Batı müziğinin bir tam sesini (do-re) karşılar.

Makamlar. — Türk müziğinde makamlar, dörtlü ve beşliler ile yapılır. Makam, Batı müziğindeki «mod» karşılığıdır. Belirli seslerin belirli roller aldıkları ses dizisine «makam» (mod) denilir. Türk müziğinde 13 basit makam vardır: Çârgâh, Bûselik, Kürdî, Rast, Uşşak, Hüseynî, Nevâ, Hicaz, Uzzal, Hümayun, Zengûle, Sûznâk ve Karıcğar makamları. Makam adları büyük harfle yazılır; aynı adı taşıyan ve küçük yazılan «ses» (perde, ton) adlarından bu şekilde ayrılır. Bu 13 basit makam, 6 çeşit dörtlü ve beşliden yapılmıştır. Arka arkaya belirli aralıklarla gelen 4 sese «dörtlü», 5 sese «beşli» denir. Bunlar şunlardır: Çârgâh, bûselik, kürdî, rast, uşşak (hüseynî) ve hicaz dörtlü ve beşlileri. Dörtlüler I'den VI'ya kadar romen rakamları, beşliler ise 1'den 6'ya kadar âdi rakamlarla kısaltılarak yazılır. «Mürekkep makam»larda kullanılan başka dörtlü ve beşliler de vardır.

Bir makamın kendi durak perdesinden başka perdelerde kullanılması mümkündür. Buna «şed» (transpozisyon) denir. Meselâ Bûselik makamı lâ (dügâh) perdesinde durur; aynı makam sol (rast) perdesine nakledilirse «Nihâvend» adını alır. Nihâvend, şed bir makamdır.

Basit ve şed makamlardan başka Türk müziğinde pek çok mürekkep makam vardır. Birçok dörtlü, beşli veya sekizlinin bir araya gelmesinden yapılan makamlara, «mürekkep makam» denir.

Türk müziğinde 1 «sekizli»de 25 gayrimüsavi ses vardır. Bu ilke, Türk müziğinin temelidir.

Usul. — Belirli düzüm (ritim) kalıplarına Türk müziğinde «usul» (mezür) denir. Yalnız 2 basit usul vardır: 2 zamanlı Nim-Sofyan; 3 zamanlı Semâî. Bütün öteki usuller mürekkeptir, yani bu iki basit usulün çeşitli şekillerde birbiri ardınca sıralanmasından elde edilir. 15 zamanlıya kadar olanlara «küçük usuller», 16 zamanlıdan başlıyanlara «büyük usuller» denir.

Şekil. — Şiirde «şekil» (form) ne anlamda kullanılıyorsa, müzikte de aynı anlamı taşır. Klâsik Türk müziği, bestelendiği şekillere (formlara) ve konularına göre şöyle ayrılır: 1. — Dinî Müzik («cami müziği» ve «tasavvuf müziği»); 2. — Dindışı Müzik («saz müziği» ve «söz müziği»). Salât, tekbir, mevlit, miraciye, nâat, tevşih, münacat «cami müziği»nin mevlevî âyini, durak, ilâhî, bektaşi nefesi «tasavvuf müziği»nin; taksim, peşrev, saz semaisi, oyun havası «saz müziği»nin; kâr, beste, semaî, şarkı, gazel, türkü de «söz müziği»nin en tanınmış şekillerindendir. Her şeklin birçok çeşiti vardır.

Çoksesli Arel ekolündeki Türk bestekârları bütün Batı sazlarını kullanmak istemektedirler. Bugün kullanılanlar tambur, kemençe, kanun, santur, kudüm, ney gibi çeşitli Türk müziği sazlarıdır.

Klâsik Türk müziği ile Türk halk müziği arasında, teknik bakımdan hiç fark yoktur; yalnız, üslûp farkı vardır. Halk müziğimiz pek zenginse de henüz iyice derlenmemiştir.

MÜZİK TERİMLERİ

BİR müzik parçasının gerek bestelenmesi, gerek çalınması kendine göre birtakım kurallara bağlıdır. Bu kuralların gerçekleştirilmesi sırasında bütün milletlerce kabul edilmiş, çoğu İtalyanca'dan gelme, bazı terimler kullanılır. Burada o terimlerin en belli başlılarını veriyoruz.

Accelerando: Hızlandırarak çalınacak demektir.

Akor (Accord): Armonide değişik seslerin bir ahenk meydana getirecek şekilde bir anda çalınması; sazda «düzen», armonide «uygu.»

Adagio: Tutumlu ve temkinli bir ağırlıkta.

Agitato: Hareketli.

Allegro: Hafif, çevik tempo.

Allegretto: «Allegro»dan daha yavaş, «andante»den daha hızlı, orta karar hız temposu.

Andante: «Allegro» ile «adagio» arasında ağırca bir tempo.

Arpej: Bir akoru meydana getiren notaları birbiri peşisıra çalmaya denir.

Aranjman: Bir bestenin yazıldığından başka bir tondan, ya da başka bir saza göre ayarlanması.

Arya: Operalarda başlıca kişilerin tek başına söylediği solo şarkılar.

Balâd: Dans eşliğinde söylenmek üzere yazılmış halk türküleri. Ortaçağ'da çok yaygındı.

Barkarol (Barcarole): Teknelerin su üstündeki salıntısını taklit eden gondolcu şarkıları.

Bekar: Diyezli, bemollü bir sesin eski haline getirilmesini gösteren işaret.

Bemol: Bir sesin yarım ton kalınlaştırılacağını gösteren işaret.

Bersöz (Berceuse): Ninni olmak üzere yapılan bir beste.

Beste: Bir müzik eseri anlamına gelir. «kompozisyon» karşılığıdır.

Bolero: Dansla birlikte söylenen bir İspanyol şarkı çeşidi.

Crescendo: Sesi gittikçe çoğaltıp şiddetlendirerek çalmak. «Diminvendo»nun tersi.

Diyez: Bir sesin yarım ton inceltileceğini gösteren işaret.

Düo: İki sesin, iki sazın biri bırakıp biri alarak karşılıklı çalması. Aynı melodiye devam edilebileceği gibi ayrı melodiler de söylenebilir.

Es: Notada duraklama zamanını gösteren işaret.

Falso: Çalışta, söyleyişte yapılan yanlış.

Fantezi: Değişimli, kısa beste.

Filârmoni orkestrası: Armonik müziği yaymak amaciyle kurulmuş orkestralara denir. Teknik bakımdan senfonik orkestralardan farkı yoktur.

Forte: Kuvvetli çalınacak demektir.

Fortissimo: Daha da kuvvetli çalınacak demektir.

Kadans (cadence): Bir müzik cümlesinin sondaki karar notasiyle bitmesi. Ayrıca, konçertolarda orkestra ve eşlik sazlarının susarak solistin tek başına hünerini gösterircesine eserin ana temlerini işliyerek çaldığı solo kısım da bu adla anılır.

Kapriçyo (Capriccio): Besteyi ölçü dışında serbes bırakan neşeli fantezi.

Konçerto: Orkestra ile birlikte belirli bir müzik aletiyle çalınmak üzere bestelenmiş, çoğu zaman üç kısımdan meydana gelen beste. «Keman konçertosu» gibi.

Kontrpuan: Bir melodinin, kısa bir süre sonra, başka bir ses üzerinden, ya daha alçak, ya da daha yüksek tonla tekrarlanması.

Koro: Çeşitli insan seslerinin gruplar halinde şarkı söylediği müzik topluluğu.

Largo: Pek ağır bir tempo.

Läytmotif: Ana motif. Hangi çeşitten olursa olsun bir bestenin içinde sık sık tekrarlanan, kendisine dönülen müzik cümleleri.

Lirik: Çok dokunaklı bir beste.

Makam: Belirli seslerin belirli roller aldıkları ses dizisi.

Marş: Yürüyüşü düzenlemek için yapılan beste; bir müzik eserinde bu tempoda olan parça.

Mazurka: Orta hızda bir Polonya dansı.

Mönüe (Menuet): Orta hızda, üç zamanlı, kısa adımlarla oynanan eski bir dans için yazılmış parça.

Mes (Messe): Katolik kiliselerine mahsus dinî tören müziği.

Moderato: Orta derecede hız.

Molto: Tempoyu gösteren terimlerle birlikte kullanılır, çok anlamına gelir. «Molto allegro» (çok neşeli) gibi.

Natürel: (Bk. Bekar).

Nokta: Bir notanın süresini yarısı kadar artıran işaret.

Noktürn (Nocturne): «Gece müziği anmına gelir, çoğu hüzünlü parçalardır.

Oktav: Sekiz tondan meydana gelen ses dizisi.

Opus: Eserlere besteleniş sırasına göre verilen sıra numarası. Meselâ Beethoven'in opus 21 Ay Işığı Sonatı, bestecinin 21. eseridir.

Partisyon (Partition): Bir orkestra parçasının her saz için ayrı ayrı yazılan kısımları.

Piano: Yavaş, usul usul.

Pianissimo: «Piano»dan daha yavaş.

Presto: Çabuk, hızlı.

Polka: Polonya'da çok yaygın bir dans, bu dans için yazılan parça.

Prelüt (Prélude): Esas parçanın başına eklenen beste.

Rapsodi: Hızını halk melodilerinden alan parçalar.

Ritim: Zamanın eşit ve tekrarlı parçalara bölünmesi.

Romans (romance): Duygulu, her parçası nakaratla bağlanan bir Ortaçağ şarkısı.

Rondo: Tek motifin defalarca tekrarından meydana gelen beste.

Sarabanda: Eski bir İspanyol dansı.

Senfoni: Orkestra için yazılmış, genel olarak dört kısımdan meydana gelen en büyük saz müziği eseri.

Senfonik şiir: Tasvirci bir konuda bir orkestra eseri.

Senkop: Sekme, sonraki tona atlama.

Solfej: Notaları söyliyerek bir parçayı okumak; ilk müzik bilgileri.

Sonat: Bir müzik aleti için bestelenmiş, üç, dört kısımdan meydana gelen bir beste.

Tarantella: Taranto bölgesinde oynanan kıvrak bir İtalyan dansı.

Tokata (Toccata): Org, klâvsen gibi çalgılar için bestelenmiş tek bölümlü bir parça.

Tremolo: Yaylı sazlarda yayın hızla ileri geri sürülerek çalınışı.

Tril: Bir tonun yarım ton ya üstü, ya da altıyla birlikte titreterek çalınması.

Vals: Üç tempolu, dönüşlü figürlerle oynanan Alman asıllı bir dans ve bu dans için yazılmış parça.

Vivace: Çok hızlı ve canlı.

MÜZİK TOPLULUKLARI

MÜZİK ALETLERİ, çalınma ve dinletilme bakımından, ikiye ayrılır: 1) Eşlik sazları; 2) Konser sazları. Bazı aletler vardır ki, tek başına çalınmaz: Kontrbas gibi. Bazıları da da vardır, keman, piyano gibi, solo olarak da, topluluk halinde de konser vermeye yarar. Birincilere «eşlik sazları», ikincilere «konser sazları» denir. Ancak, konser sazlarının da hangileri, ne şekilde bir arada bulunur? Bunu gelenek tesbit etmiştir. Bu bakımdan, saz toplulukları şöyle çeşitlenir:

SOLO: Tek bir sazın, bir veya birkaç müzik parçasını çalmasıdır: Keman solosu, piyano solosu gibi. Bir resitalde, tek bir sazın konser vermesine «solo» denilebileceği gibi, bir orkestra içinde de zaman zaman tek sazın sesinin duyulmasına da «solo» denir. Bazı sololarda ikinci bir saz da eşlik eder: Bir keman resitalinde, çoğu zaman, piyanonun eşlik etmesi gibi.

TRİO: Üç sazdan ibaret bir topluluktur. 3 telli saz, 3 nefesli saz, ya da bunların karışımı, trioyu meydana getirir. Çoğunlukla keman, piyano, viyolonsel en yaygın trio şeklidir.

KUARTET: Dört sazdan meydana gelir. Nefesli ve telli sazlardan kurulabildiği gibi yalnız bir çeşidinden de yapılabilir. En yaygın şekli, «yaylı sazlar kuarteti»dir ki birinci keman, ikinci keman, viyola ve viyolonselden ibarettir.

KENTET: Beş sazdan meydana gelen topluluk.

SEKSTET: Altı sazdan meydana gelen topluluk.

ORKESTRA: Birçok sazın meydana getirdiği bir topluluktur. 20 kişilikten 150, 200 alete kadar çeşitli kalabalıkta olur. «Senfoni orkestrası» orkestraların en zenginidir (Bk. Orkestra).

Türk Halk Müziği

Halk müziği dünyanın hemen her yerinde, o ülkenin aydınları tarafından meydana getirilen müzik eserlerinden farklı olagelmiştir. Bu iki tarz arasındaki önemli fark, halk müziğinin «anonim» olması, yani bestecisinin belli olmamasıdır. Halk müziği eserleri doğrudan doğruya halkın eseri, o ülkenin bir meyvasıdır; bir milletin öz varlığının yüzyıllar boyunca dile gelmesinden doğmuştur. Bu açıdan bakılınca, Türk halk müziği de, belki M. O. çok uzak yüzyıllardan beri var olagelmiştir, denebilir. Çünkü, o zamanlardan kalma yazma eserler olmamakla birlikte, Çin kaynaklarına yazılı olarak geçmiş besteli şiirlerin bulunması, böyle bir halk müziğinin varlığını da göstermektedir.

Halk müziğinin ikinci önemli karakteri, geleneksel oluşudur. Bu eserler ağızdan kulağa, ustadan çırağa sözlü olarak devam eder. Bundan dolayı, halk müziği tekseslidir.

Bugün elde bulunan , 40 yıldan beri tesbit edilmiş örneklerine göre, Türk halk müziğinin başlıca özellikleri şunlardır:

1 — Halk müziğinde melodi önemlidir.

2 — Halk müziğinde melodiyi tâyin eden konudur. Güzellemelerin, koçaklamaların, koşmaların besteleri bu çeşitlere göre düzenlenmiştir. Acı, üzüntü yanık bir hava ile dille gelir; sevinç, neşe oynak bir hava ile anlatılır.

3 — Halk müziği liriktir. Eserlerin çoğu önceden hazırlanmış bir şiirin belli kalıplara göre bestelenmesiyle değil, doğrudan doğruya saz şairinin içinden coşan duyguların sözle, melodiyle dile gelmesinden doğmuştur.

4 — Halk müziği toplumsal bir özellik taşır. Her ne kadar bir yaratıcının ağzından, sazından doğarsa da, çoğunlukla, topluma heyecan veren konular işlenmiştir. Bu arada, meselâ bir olay ele alınarak işlenir ki buna «türkü yakmak» denir.

Türk halk müziğinin «sözlü» ve «sözsüz» olmak üzere iki bölümü vardır. Sözlüleri, koşma, türkü gibi çeşitli nazım şekillerine bağlı kaldığı halde sözsüzleri uzun hava, maya gibi çeşitleri doğrudan doğruya beste özelliğindedir.

Türk halk müziğinde, klâsik Türk müziğinde olduğu gibi çeşitli makamlara bağlı kalınmamış, daha çok, kullanılan (bağlama, saz, kopuz, davul, dümbelek, çöğür, tef gibi) aletlere bağlı bir melodi sistemi yürütülmüştür. Çeyrek seslere kadar, klâsik müziğimizin her türlü ayırtısı halk müziğinde de vardır; ancak, teknik bakımdan var olan bu özellikler, besteciler tarafından işlenmiş değildir. Türk halk müziğinin asıl özelliği, teknik oyunlar değil, ifade edilen ruh ve mânadır.

Türk halk müziğine ait gerçek derlemeler, Cumhuriyetin ilânından sonra başlamış, İstanbul Konservatuvarının kuruluşundan sonra bu araştırmalar daha da hızlanmıştır. Bu şuurlu araştırmalarda ilk hizmeti geçenler arasında Yusuf Ziya Demircioğlu, Cemal Reşit Rey, Halil Bedi Yönetken gibi müzik öncüleri sayılabilir. Bu derlemelerin sonucunda, bugün, halk müziğine dayanan geniş bir Batı teknikli Türk bestecileri grupu, hattâ opera bestecileri yetişmiş bulunmaktadır.

Batı Tekniğiyle Türk Müziği

Türkiye'de Batı tekniğiyle müzik, ilkin, 1826'da sarayda kurulan «Mızıka-i Hümâyûn» (Saray Mızıkası) ile başlar. Mızıka-i Hümâyûn, saraydaki musiki meşkhânesinden ayrı olarak kurulmuş, bir bando teşkilâtıdır ki, saziarı gereğince, Batı tekniğinde müzik icra ederdi. 1828'de, ünlü İtalyan opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin ağabeysi Giuseppe Donizetti, İstanbul'a çağrılarak Mızıka-i Hümâyûn'un başına geçirildi. Ondan sonra da, İstanbul'da Batı tekniğiyle müzik icrası gelenek halini aldı. Ancak, bu icracılar, daha çok, saraya bağlı kalıyorlardı. Aradan zaman geçtikten sonra, yavaş yavaş, icra konusunda da saray dışına çıkıldı. Bu arada, birçok marşlar bestelendi. Abdülmecit adına bestelenen «Mecidiye Marşı» olsun, öteki padişahlar için bestelenen «Aziziye», «Hamîdiye» gibi marşlar olsun, hep Mızıka-i Humâyûn için hazırlanmış marşlardır. Daha sonra, gerek Tevfik Fikret'in öğretmen okulu için yazdığı «Darülmuallimin Marşı», gerek Mehmet Emin'in «Ben Bir Türküm» diye başlıyan «Cenk Türküsü» aynı yolda bestelenmişlerdir. Daha sonra Zâti Arca, Zeki Bey gibi marş bestecileri yetişti; bu arada Zeki Bey «İstiklâl Marşı»nı millî marşımız olarak besteledi.

Gerçek anlamında, Batı tekniğiyle Türk müziği, gene de ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra gerçekleşmiştir. Büyük Atatürk'ün bu yoldaki önderliği, yabancı ülkelerde yetişen genç Türk bestecilerine ışık tuttu, bu gençler millî varlığımıza bağlandılar, o yolda Batı tekniğiyle eser vermeye başladılar. İlkin Cemal Reşit Rey «Bebek» ve benzeri besteleriyle, Hasan Ferit Alnar, Halil Bedi Yönetken de çeşitli araştırmalariyle, önce, halk müziğinin verilerini Batı tekniğiyle bağdaştırmaya yöneldiler. Onların denemelerindeki başarı, daha sonraki genç bestecilere cesaret verdi. Ahmet Adnan Saygın «Kerem» operası ve «Yunus Emre» oratoryosiyle; Nevit Kodallı «Van Gogh» operasiyle, konusu ister yerli olsun, ister yabancı olsun, tekniği Batı müziğinin tekniği olmak üzere tamamiyle yerli, özgün bir Türk müziği yaratılabileceğini ispat ettiler. Adnan Saygun'un «Köçekçe»leri, yalnız beste olarak değil, meselâ bir Türk tiyatro yazarının eserine (Necati Cumalı'nın «Nalınlar»ına) uygulanarak yurt dışında, Paris Milletlerarası Tiyatro Festivali'nde çalınmasiyle değerini bütün dünyaya kabul ettirdi. Bundan başka, genç, yaşlı, birçok Türk bestecileri, Batı tekniğini yalnız bir ifade imkânı olarak kullanıp tamamiyle mahallî ve millî eserler meydana getirmişler, bu eserler yabancı memleketler orkestra ve radyolarında çalınıp yayınlanmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Rize, Artvin, Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları (A. Adnan Saygun, 1937); Anadolu Köylerinin Türküleri (Y. Z. Demircioğlu, 1938); Musiki Terbiyesi (A. Lavingnac'tan çev. A. Denker, 1939); Türk Musikisi Antolojisi (S. N. Ergun, 1943); Müziğin Dili (S. S. Tarcan, 1945); Musiki Tarihi (A. M. Ataman, 1947); Musikicilerimiz (H. Ege, 1948); Musiki ve İnsan Ruhu (A. von Grolman, 1949); Müzik Dâvamız (İ. Aslan, 1949); Müzik Parçalarının Hareket ve İfadesine Ait Terimler (1949); Türk Musikisinde Ritim ve Nota Kaideleri (Veli Kanık, 1954); Türk Musikisi Lûgatı (T. Yılmaz Öztuna; fasiküller halinde, 1949-1955); Elli Yıllık Türk Musikisi (Mustafa Rona, 1955); Müzik Formları (F. Koray, 1957); Musiki Nazariyatı (A. Saygun, 1958); Büyük Kompozitörler (Azize Bergin, Osman Özkılıç, 1959); Sazdan Bilgiler (Ş. Yastıman, 1959); Onbir Çağdaş Besteci (İ. K. Mimaroğlu, 1961); Musiki Tarihi (İ. K. Mimaroğlu, 1961); Musiki Sözlüğü (M. R. Gazimihal, 1961).

N

New York'tan bir görünüş

NABIZ

Atardamarlara, özellikle bilekteki atardamara parmakla basılınca duyulan vuruşa «nabız» denir. Nabız vuruşu kalb vuruşunun oraya kadar yansımasiyle meydana gelen bir kımıldamadır.

Nabız vuruşlarının dakikadaki sayısı orta yaşlı insanlarda 50-65 arasındadır. Yeni doğmuş bir çocukta ise 140'a kadar yükselebilir. 7 yaşındaki bir çocuğun nabız vuruşu dakikada 90 kadardır. Şu veya bu sebeple bir kimsenin nabız atışında değişiklik olabilir, önemli olan, atışın düzenli olmasıdır. Nabız atışını sayma doktorlara kısaca kalb atışı hakkında bilgi verir. Ateşli hastalıklarda da nabız atışı artar.

NÂBÎ (1642 - 1712)

Klâsik Türk edebiyatının ünlü bir şairidir. Asıl adı Yusuf'tur. Urfa'da doğdu. «Hacı Gaffarzade» adını taşıyan bir ulema ailesinin çocuğudur. Mükemmel bir öğrenimden sonra 23 yaşında İstanbul'a geldi. Şair Nâilî'nin takdirini, 2. Vezir Damat Mustafa Paşa'nın himayesini kazandı. Onun yanında 1671 Lehistan seferine katıldı. 1678'de hacca gitti. Gene Mustafa Paşa ile Mora'ya, daha başka yerlere giden şair, paşanın ölümünden sonra Halep'e yerleşti. 1710'da Halep'ten İstanbul'a döndü. 70 yaşında İstanbul'da öldü.

Gençliğinden başlıyarak rahat ve varlıklı bir hayat geçiren Nâbî, Türk klâsik şiirinin zirvesine eriştiği XVII. yüzyıl ortalarında yetişmiştir. Zamanında da, sonraki kuşaklarda da etkisi pek büyük olmuştur. «Nâbî ekolü» denen tarz, uzun müddet taklit edilmiştir. Şairin sanat kudretini gösteren olağanüstü güzel gazellerinin bulunduğu Divan'ı, en önemli eseridir. Öteki eserleri şunlardır: Farsça Divan, Câmî'nin Kırk Hadîs'inin Türkçe'ye manzum çevirisi, «Hayrîye» adlı didaktik mesnevî, «Hayr-Âbâd» mesnevîsi, «Sûrnâme» adlı mesnevî, mektuplarını toplıyan «Münşeât», 1671 Leh seferini anlatan «Feth-nâme-i Kamaniçe», «Tuhfetu'l-Haremeyn», «Siyer.»

Bibliyografya:

Hayrâbât, Surname (Agâh S. Levent, 1944); Nâbî (İ. A. Gövsa, 1933); Nâbî (M. Uraz, 1944); Nâbî; Hayatı, Sanatı, Şiirleri (A. Karahan, 1957); Nâbî, Victor Hugo, Jül Sezar, Ziya Paşa (F. R. Tuncer, S. Arıkan, 1954).

NACÎ (Bk. MUALLİM NACÎ)

NADİR ŞAH (1688 - 1747)

Nadir Şah

Avşar hanedanının kurucusudur. Oğuzlar'ın Avşar boyunun Kırıklı kabîlesindendir. Kûbkân kasabasında doğdu.

Afgan Üveysîleri'nin Safevî Türk hanedanını yıkıp İran'ı ele geçirmeleri üzerine Nadir Han, Safevîler'i savundu. 1722'de büyük güc kazandı; 1729'da Isfahan'a girdi; 1736'da bütün İran'a hâkim oldu. İyice güc kazanınca Safevîler'i de bertaraf edip Avşar hanedanının kurucusu sıfatiyle İran'daki Türk imparatorluk tahtına oturdu. Bundan sonra dünya çapında bir fütuhata girişti.

Nadir Şah tahta geçtiği zaman İran, Osmanlı İmparatorluğu karşısında pek acıklı durumdaydı. Türkler Kafkasya'yı, Doğu İran'ı almışlar, Orta İran'a girmişler, üstelik bu durumu İran'a antlaşma ile kabul ettirmişlerdi. Nadir Şah, Osmanlı fütuhatının çoğunu geri aldıysa da, Bağdat'ı, Musul'u ele geçirmek teşebbüsleri sonuç vermedi. Doğuda Hindistan Timuroğulları'nı yenerek başkentleri Delhi'ye girdi. Bu büyük Türk devletini temellerine kadar sarsarak Hindistan'da İngiliz istilâsını kolaylaştıran Nadir Şah, akıl almaz ganimetlerle İran'a döndü, vatandaşları vergiden affetti. Sonra Kafkasya ve Türkistan'da büyük fetihler yaptı. 1747'de Fethâbâd'daki karargâhında öldürüldü.

Orta Asya'dan Kuzey Kafkasya'ya, Hindistan'dan Mezopotamya'ya kadar olan ucsuz bucaksız ülkelerde at oynatan Nadir Şah, 9 yıllık kısa saltanatında İran'a tekrar Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra dünyanın ikinci devleti olma durumunu kazandırdı; Hindistan Timuroğulları'nı yeniden üçüncü plâna attı.

Cihangirler tarihi olan Türk tarihinde Nadir Şah, Türk ırkının yetiştirdiği sonuncu cihangirdir. Yerine yeğeni Âdil Şah geçti, fakat Avşar hanedanı çok sürmedi, İran'da iktidarı Kürt Zend hanedanı ele geçirdi.

NAFTALİN

Kendine has özel kokusu olan, beyaz, parlak kristal yapılı bir bileşiktir. Organik yapıdadır, organik kimyanın «aromatik bileşikler sınıfı» denilen halkalı yapılı bileşiklerdendir. Kimyada formülü $C_{10}H_8$'dir. 81°'de erir, 218°' de kaynar. Alkolde, eterde kolayca erir, suda erimez.

Naftalin, kömür katranından «süblimasyon» denilen özel bir usulle elde edilir. Havagazı elde edilirken de ham gazdan ayrılan katranda bol oranda bulunur. Gazın temizlenmesi sırasında bu gazdan ve ayrılan katrandan elde edilir.

Naftalinin güve ve benzeri böceklere karşı öldürücü etkisi vardır. Bundan dolayı, hemen her evde yazın başlarında kışlık giyecekler toplanıp kaldırılırken aralarına naftalin serpilerek çeşitli böceklerin zararlarından korunur. Naftalinden türeyen naftol, naftilamin, naftakinon, naftalin sülfoasitleri gibi bileşikler, boyar maddeler, tetralin, dekalin gibi bileşikler yapımında kullanılır. Naftalinden ayrıca is elde edilerek siyah boya da yapılır.

NAFAKA

«Geçim için gerekli maddeleri satın almaya yetecek para» anlamına gelen bu deyim, hukukta «birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimselere mahkeme kararıyle vermek zorunda olduğu aylık»tır.

Nafaka: 1) evlilik, 2) hısımlık münasebetlerinden doğar.

1. — Evlilik münasebetlerinde üç çeşit nafaka vardır:

a) Tedbir Nafakası. — Boşanma dâvası devam ederken, karara varılıncaya kadar kadının yoksulluğa, sefalete düşmemesini sağlamak üzere bağlanır (Medenî Kanun M. 137).

b) Yoksulluk Nafakası. — Boşanma sonunda, kabahatsiz olan karı veya koca büyük bir yoksulluğa düşerse, öteki taraf bir yıl müddetle «yoksulluk nafakası» vermeye mecburdur. Nafaka istiyen eşin kusursuz olması şarttır; nafaka verecek olanın boşanmaya sebebiyet verip vermemesi aranmaz (MK. m. 144).

c) İştirak Nafakası. — Boşanma veya ayrılıkta çocuğa bakma mükellefiyeti hangi tarafa verilmişse, öteki eş, çocuğun bakım, geçim, öğrenim masraflarına yardım etmekle,

yani «iştirak nafakası» ödemekle yükümlüdür (MK. m. 148). İştirak nafakası, çocuk ergenlik çağına varınca sona erer.

2. — Herkes, sıkıntıda bulunan ana-babasına, bunların ana-babalarına... çocuklariyle bunların çocuklarına... ve kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük karşılıklıdır. Şu kadar ki, nafaka istiyen kimsenin zarurete düşmüş, yahut yardım görmediği takdirde zarurete düşecek durumda olması şarttır. Karşılıklı nafaka yükümlülüğü, a) Kan hısımları arasında, b) civar hısımlarından yalnız kardeşler arasında câridir. Sıhrî hısımlar arasında nafaka yükümlülüğü yoktur. Kendisinden nafaka istenilen kardeşin refah içinde olması, yani iki kardeş arasında geçim şartlarının açık surette çok farklı bulunması lâzımdır.

Nafaka miktarı, verecek olan kimsenin malî kudreti, içtimai mevkii; nafakaya müstahak kimsenin de ihtiyacı gözönüne alınarak tesbit edilir. Para olarak belli fasılalarla ödenmesi esastır.

Nafaka dâvası, ya nafakaya muhtaç olan, ya da onun kanunî vekili tarafından açılır.

NAFİA BAKANLIĞI [Bayındırlık Bakanlığı]

Bir ülkede yol, köprü, yapı, su işleri gibi halkın yararını sağlıyan hizmetler Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı tarafından yürütülür.

Bizde ilk bayındırlık bakanlığı Tanzimat devrinde kurulmuştur. Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti Batı usullerine göre teşkilâtlanma yoluna girmişti. İlk «nezaretler» (bakanlıklar) kurulurken, yurdun imarı, yollar, resmî binalar yapımı işleriyle uğraşmak üzere «Umur-u Nafia Nezareti» (Bayındırlık İşleri Bakanlığı) da kuruldu. Sanayi, ticaret, orman hizmetlerinin ayrı bakanlıklar halinde bulunmadığı ilk devirlerde, bu işler de Nafia Nezareti tarafından yürütüldü.

23 nisan 1920'den sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinde Bayındırlık Bakanlığı daima bulunmuştur. İmar ve İskân Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı kurulmadan önce, her iki bakanlığın görevlerinden çoğu Bayındırlık Bakanlığı uhdesinde toplanmıştır.

Bayındırlık Bakanlığı'nın görevleri şöylece özetlenebilir:

Devlet tarafından yaptırılacak demiryolları, karayolları, köprüler, su işleri, limanlar, rıhtımlar, iskeleler bu bakanlıkça ele alınır, incelemeleri, projeleri, yapılması da bakanlıkça gerçekleştirilir. Bu işlerden özel idarelerin, belediyelerin bütçelerinden yapılanların proje tasdiki ve tatibkat denetimleri, ayrıca, kamu hizmeti gören imtiyazlı ortakların denetimi bu bakanlığa aittir.

Bayındırlık Bakanlığı, bu hizmetleri ya merkezdeki ve illerdeki teşkilâtı, ya da idaresindeki müstakil bütçeli daireler vasıtasiyle yürütür.

Bakanlığın Merkez Teşkilâtı şöyledir: Demiryolları ve Limanlar Başkanlığı; Yapı İşleri Başkanlığı ve Yüksek Fen Heyeti, Teftiş Kurulu; Hukuk Müşavirliği; Hususi Kalem; Zatişleri; Levazım; Yayın; Seferberlik; Evrak Müdürlükleri. İllerde, Bayındırlık Müdürlükleri bulunur.

Bakanlığın siyasi ve idari sorumluluğu altındaki müstakil bütçeli daireler, Devlet Karayolları Genel Müdürlüğü ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'dür. Her iki dairenin bazı illerde bölge müdürlükleri, ayrı ayrı teşkilât ve görev kanunları vardır.

NAGASAKİ

Japonya'da bir liman şehridir. Kyusyu Adası'nın batısındadır, nüfusu 400.000'e yakındır. Nagasaki'nin eski bir tarihi vardır. 1637'den sonra Holândalılar limanın ağzındaki bir adada yerleşmişlerdi. 1857'de Nagasaki limanı, daha başka beş limanla birlikte dış ticarete açıldı.

Nagasaki'nin Batı dünyasınca geniş ölçüde tanınması İkinci Dünya Savaşı'nda şehre atılan atom bombası dolayısiyle olmuştur. Hiroşima'ya atılandan üç gün sonra, 9 ağustos 1945'te, şehrin merkezine atılan atom bombası bir anda 39.000 kişinin ölmesine yol açtı. Bu sırada 40.000'e yakın insan da yaralanmıştı.

Şehirde bugün çeşitli gemi tezgâhları, daha başka endüstri kolları vardır.

NAHÎFÎ (1648? - 1738)

Büyük bir Türk şairidir. Asıl adı Süleyman'dır. İstanbul'da doğdu. 90 yıl kadar süren uzun hayatı boyunca Nâbî, Nâilî, Nedîm gibi büyük üstatların klâsik Türk şiirindeki saltanat devrelerini yaşadı.

Nahîfî'nin dili bazan hayret edilecek derecede açıktır. «Göz gördü, gönül sevdi senî ey yüzü mâhım» diye başlıyan gazeli, Divan şiirinin en güzel gazelleri arasında yer alır. Pek güzel gazellerinden başka, Mesnevî'nin emsalsiz akıcılıkta tam bir Türkçe manzum çevirisini yapmakla büyük bir ün kazanmıştır. «Dinle neyden kim hikâyet etmede — Ayrılıklardan şikâyet etmede» diye başlıyan bu çeviri, çok sevilmiştir.

NÂİLÎ [Nâilî-i Kadîm] (1610? - 1666)

En büyük klâsik Türk şairlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Pîrî Halife adlı bir devlet memurunun oğludur. Mükemmel bir öğrenim gördü. Bu arada Farsça'yı emsali az görülen bir şekilde öğrendi. O da babası gibi devlet hizmetine girdi

Nâilî, çağdaşı Fehîm ve Neşâtî gibi «Sebk-i Hindî» denen şiir ekolüne mensuptur. Bu ekole göre şiirde bir tek fazla kelime, ya da hece dengeyi bozabileceği gibi, elde edilmek istenen ahenge uymıyan sesler taşıyan kelimeler de kullanılmaz. Mısralar bir kuyumcu titizliğiyle işlenir. Nef'î ile Nedîm arasındaki yüzyılda geçen şairlerin en büyüğü olan Nâilî, bu şekilde harikulâde gazeller yazmıştır. «Nâyin ki çıkar zemzeme sûrâhlarından — Bülbüller öter sanki gülün şâhlarında» beytiyle başlıyan gazelleri meşhurdur. Klâsik Türk şiiri Nâilî ile zirvesine çıkmış, ondan sonra alçalmaya başlamıştır.

Nâilî, çağdaşlarını ve sonrakileri şiddetle etkilemiştir. Namık Kemal, Yenişehirli Avni, Leskofçalı Galip gibi şairlerde de bu etki görülür. Yahya Kemal Beyatlı da, şiir anlayışında olduğu gibi gazellerinin birçoğunun üslûbunda da Nâilî etkisinde kalmış, «-söyler» redifli gazelinde bu etkiyi açıkça itiraf etmiştir. Nedîm gibi, Şeyh Galip gibi şairler de Nâilî'nin harikalı üslûbuna kapılmaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

1876'da ölen Manastırlı Salih Efendi de «Nâilî» mahlâsiyle şiir yazmıştır. İkisini ayırdetmek için birincisine «Nâilî-i Kadîm» (Eski Nâilî), ikincisine de «Nâilî-i Cedîd» (Yeni Nâilî) denir.

Bibliyografya. — *Derlenmiş şiirleri:* Nâilî'den Şiirler (Derliyen: Cevdet Canbolat, 1952).

NAİMÂ (1655 - 1716)

Naimâ

Büyük bir Türk tarihçisidir. «Naimâ Tarihi» diye anılan ünlü eserin yazarıdır. Asıl adı Mustafa Naim'dir. Halep'te doğdu. Genç yaşında İstanbul'a geldi, Saray hizmetine girdi. Sadrâzam Amcazade Hüseyin Paşa tarafından korundu, ona ithafen ünlü tarihini yazmaya başladı. Vakanüvisliğe (devletin resmî tarihçiliğine) getirildi. Birçok görevlerde bulunduktan sonra 1716'da 61 yaşında Mora'da Patras'ta öldü, oraya gömüldü.

Naimâ, Türk tarihçilerinin en büyüklerindendir. 1592'den 1660'a kadar 68 yıllık Osmanlı tarihini yazmıştır. Olayları tenkid süzgecinden geçirmek, insan psikolojisinin derinlerine inmekteki ustalığı, Naimâ'ya haklı bir ün sağlamıştır. XVII. yüzyılın ilk yarısında gelip geçen tarihî şahsiyetler, Naimâ'nın eserinde renkli bir şekilde canlandırılmıştır. «Naimâ Tarihi»ne sonradan Raşit devam etmiştir.

Bu büyük eser için Naimâ, bilhassa Şârihu'l-Menârzade Ahmet Efendi'nin bıraktığı müsveddelerden faydalanmıştır. Eser 4 kere basılmıştır; ilk basımını İbrahim Müteferrika yapmıştır; son iki basımı 6 büyük ciltir. Eserden geniş parçalar, Batı dillerine çevrilmiştir. Naimâ şiir de yazmıştır.

Bibliyografya. — *Hakkındaki eserlerin başlıcaları:*

Naimâ Tarihi'nden Seçmeler (A. C. Yöntem, 1927); Naimâ (A. R. Altınay, 1932); Naimâ; Hayatı, Sanatı, Eserleri (A. H. Çelebi, 1953).

NAİROBİ

Doğu Afrika'da bir Zenci devleti olan Kenya'nın başkentidir. Ülkenin güneyinde bulunan bu şehrin nüfusu 220.000'e yakındır. Dağlık bir bölgede kurulan şehirden Afrika'nın en yüksek iki etpesi olan Kenya Tepesi ile Kilimanjaro Tepesi kolayca görülür.

Daha XIX. yüzyılın sonunda kurulan şehir 1905'te hükümet merkezinin oraya taşınması üzerine gittikçe gelişmeye başladı. Hint Okyanusu üzerindeki Mombasa limanına demiryolu ile bağlıdır. Aynı demiryolu Kenya'yı geçerek Uganda'ya kadar uzanır.

Bugün Doğu Afrika'nın en önemli şehirlerinden olan Nairobi'de iş hayatı çok hareketlidir. Şehirde tütün, besin, yapı malzemesi, bazı makina endüstrileri vardır. Ayrıca, Kenya'nın kültür merkezi olan Nairobi'de bir konservatuvar, müze, tiyatro, radyo yayın istasyonu bulunur.

NAKARAT

Şiirde, şarkılarda, eserin belirli yerlerinde tekrarlanan parçaya «nakarat» denir. Türk

müziğinde «şarkı» ve «türkü» şekillerinde aynı müzik cümlesiyle birden fazla söylenen güfte parçasına da «nakarat» denebilir; bazan güfte değişebilirse de, nağme aynı kalır. Klâsik bir şarkıda nakarat, ikinci ve dördüncü mısralardır.

NAKIŞ (Bk. İŞLEME)

NAKIŞBEND (1318 - 1389)

Nakışbendî tarikatinin kurucusudur. Buhara yakınlarında doğdu. Asıl adı Bahaettin Muhammed'dir. 71 yaşında Buhara'da öldü, oradaki türbesine gömüldü. Nakışbend'in kurduğu «Nakışbendîye» tarikati, Sünnî tarikatlerin en yaygınlarındandır. Vaktiyle Türkiye'de de yaygındı. Bu tarikat, Şiîliğin etkilerini önlemek bakımından İslâm dini tarihinde önemli yer alır.

Nakkare

NAKKARE

Vurma sazlardan biridir. Kökü pek eskidir. Mahallî Türk müziğinde kullanılan şekli, basık iki dümbelekten ibarettir. Elle, daha çok iki küçük değnekle vurularak çalınır. Zurnaya eşlik eder. Eskiden Türk savaş müziğinde kullanılır, katırla taşınırdı.

NAKKAŞ

Ressamlara, bu arada, daha çok, duvar resmi yapanlara eskiden «nakkaş» denirdi.

Nakkaşlık, eskiden teşkilâta bağlı bir meslekti. İstidadı olan çocuklar, tıpkı hattatlıkta (güzel el yazısında) olduğu gibi, usta nakkaşların yanında çıraklıkla işe başlarlardı. Nakkaşlığın çeşitleri vardı: «Müzehheplik», (yaldızla süsleme resimleri yapmak); «musavvirlik» (portre resimleri yapmak) gibi. Türkler'de nakkaşlık çok eski zamanlardan beri biliniyordu. IX. yüzyıla ait buluşlar, hele Uygurlar'da nakkaşlığın çok gelişmiş olduğunu gösteriyor. Müslümanlıktan sonra bir ara duralıyan bu meslek, XIII. yüzyılda Azerbaycan bölgesi Türkleri arasında, XVI. yüzyıldan sonra da Anadolu ve İstanbul ahalisi arasında gelişmiş olduğunu gösteriyor. Müslümanlıktan sonra bir ara duralıyan bu meslek, XIII. yüzyılda Azerbaycan bölgesi Türkleri arasında, XVI. yüzyıldan sonra da Anadolu ve İstanbul ahalisi arasında gelişmiş, büyük nakkaşlar yetişmiştir.

NAL

Nal

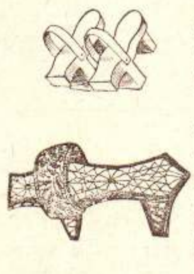
Çeki ve koşum hayvanlarının tırnaklarının aşınmasını önlemek için ayaklarına geçirilen demirlere «nal» denir. At, eşek gibi hayvanların ayaklarının yerle teması tırnaklariyle olduğu için, hele sert yollarda tırnaklar çabuk aşınır. Tırnağın büyümesi bu aşınmadan daha yavaş olduğundan, bu gibi hayvanları nallamak gerekir.

Nallanacak duruma gelen hayvanların önce tırnakları kesilip çevresi temizlenir, sonra uygun büyüklükteki bir nal iyice kızdırılır, hayvanın ayağına tam uyabilecek şekle gelinceye kadar dövülür, soğumadan çakılır. Bu işte «mıh» denilen, parmak uzunluğunda, dörtköşe başlı, gövdesi köşeli çiviler kullanılır. Bunları hayvanın tırnağına çakarken ete kaçırmamaya dikkat etmelidir; yoksa, hayvanın canı yanmakla kalmaz, mikrop kapan yara hayvanı uzun zaman işten alıkoyabilir. Yeter derecede çakılan mıhların uçları dışarıya çıkınca kerpetenle burularak kopartılır, sonra da eğelenerek tırnak seviyesine getirilir.

Eskiyen nallar hemen sökülerek yerine yenisi çakılmalıdır. Nal eskimemişse, hayvanın uzıyan tırnağı kesilip düzeltilir, eski nal yeniden çakılır. Buna «kayar» denir.

«Mahmuzlu nal», «buz nalı», «kapalı nal», «alaturka nal» gibi birçok nal çeşitleri vardır. Yarış atlarının nalları, hafif olması için, alüminyumdan yapılır. Koşu talimatnamesi gereğince, yarışa girecek atların hiç olmazsa ön ayaklarının nallı olması gerekir.

NALIN

Nalın

Hamam ve aptesane gibi, ıslak, ya da çamurlu yerlerde giyilen bir çeşit ayakkabıdır. Tahtadan, yüksekçe ayaklıdır, üzerinde deriden ayak geçirilecek bir tasma bulunur. Adi nalınlarda köseleden olan bu tasma, süslü nalınlarda işlemeli çuhayla kaplıdır. Bunun gibi üzeri sedef kakmalı olanları da vardır. Altı yüksek olmıyan nalınlara «silme nalın», daha alçak olanlarına da «takunya» denir.

Nalın, eski hayatımızda geniş ölçüde kullanılırdı. Bahçede, fırında, mutfakta, temiz tutulması gereken yerlerde, ayakkabıların, terliklerin çıkarılarak nalın giyilmesi âdetti. Nalıncılık, başlı başına ustalık isteyen bir işti. Alelâde tahtadan kaba saba yontulmuş nalınlara karşılık, büyük konaklarda, saraylarda, onu giyecek kimsenin durumîyle, nalının kulanılacağı yerle ilgili çeşitli zengin örnekleri bulunurdu. Tasması üzerine gümüşten birer kuş heykelciği oturtulmuş nalınlara «Kuşlu nalın», tahta kısımları geometri düzeninde oyularak sedef işlenmiş olanlara «sedef nalın» denirdi. Gümüşle kaplanmış nalınlar olduğu gibi biçim bakımından da küt burun, oymalı, kemerli nalınlar yapılmıştır.

NALLIHAN

Ankara ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Beypazarı, güneyde Eskişehir'in Mihalıççık ve merkez, güneybatıda Sarıcakaya, batıda Bolu'nun Göynük, kuzeyde aynı ilin Mudurnu ve Seben ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Beydili ve Çayırhan adlarında bucakları, bunlara bağlı 68 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1673 km²

Nüfusu: 29.659 (1960 sayımı)

Nallıhan ilçesinin toprakları, genel olarak, güneyde Sakarya'ya bakan, kuzey - güney doğrultusunda uzanan sırtlarla, bunların aralarındaki vâdilerdir. İlçenin kuzeyinde bulunan 1.425 m. yüksekliğindeki Karakiriş ve Koca Dağları ile doğudaki Uyku, batıdaki Manastır Dağları başlıca engebelerdir.

Nallıhan, iklim özellikleri bakımından Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş tipi meydana getirir, İç Anadolu'ya göre yazlar, kışlar daha az şiddettedir. Yağış İç Anadolu'dakinden daha çoktur. İlçenin zengin bir bitki örtüsü vardır. En önemli akarsular Sakarya ile Nallıhan, Aladağ, Karahisar, Kızıldere çaylarıdır. Sakarya, doğu - batı doğrultusunda akarak, ilçenin güney sınırını çizer. Üzerinde kurulmuş olan Sarıyar Barajı'nın arkasında meydana gelen baraj gölünün yarısı bu ilçenin sınırları içinde kalır.

Nallıhan ilçesinin halkı geçimini toprak ürünleriyle sağlar. Yetiştirilen ürünlerin en önemlisi buğdayla pirinçtir. Dar vâdi tabanlarında da bahçe tarımı yapılır. Nallıhan ipekçilik bakımından Ankara'nın en ileri gitmiş ilçesidir. Hayvancılığın başında tiftik keçisi yetiştirilmesi gelir. Arıcılığa da önem verilir. Sarıyar köyünün yanıbaşındaki büyük hidro-elektrik santralı 1956'dan beri çalışmaktadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Nllıhan kasabası kuzey - güney doğrultusunda akan Nallıhan Çayı (Nal Çayı) tabanında çukur bir alanda kurulmuştur. Denizden yüksekliği 500 m.'dir. Ankara'yı Ayaş - Beypazarı üzerinden İstanbul'a bağlıyan ana yol Nallıhan'dan geçer.

Kasabanın ilk çekirdeği Vezir Nasuh Paşa'nın 1599 tarihinde yatırdığı Büyük Han'ın çevresidir. Kasabanın adı da bu handan gelmektedir. Sonradan Nallıhan Suyu'nun kıyısında yavaş yavaş gelişen kasaba bugün 3 mahalleden ibarettir. Nüfusu 3366'dır (1960 sayımı). Sokakları pek düzgün değildir. Yalnız çarşı kesimi birbirini dikey caddelerle kesen adalar halindedir.

NAMAZ

Müslümanlığın beş şartından biridir. Günde beş vakit namaz kılınır. Bunlardan başka, Ramazan ve Kurban bayramlarında olmak üzere, iki bayram namazı, bir de cuma namazı vardır. Namaz vakitleri ezanla bildirilir (Bk. Ezan). Namaz kılmadan önce abdest almak şarttır (Bk. Abdest).

Beş vakit namaz ve bu namazların rekât sayıları şöyledir:

1 — Sabah namazı: 4 rekât (2 sünnet, 2 farz);

2 — Öğle namazı: 10 rekât (4 sünnet, 4 farz, 2 son sünnet);

3 — İkindi namazı: 8 rekât (4 sünnet, 4 farz);

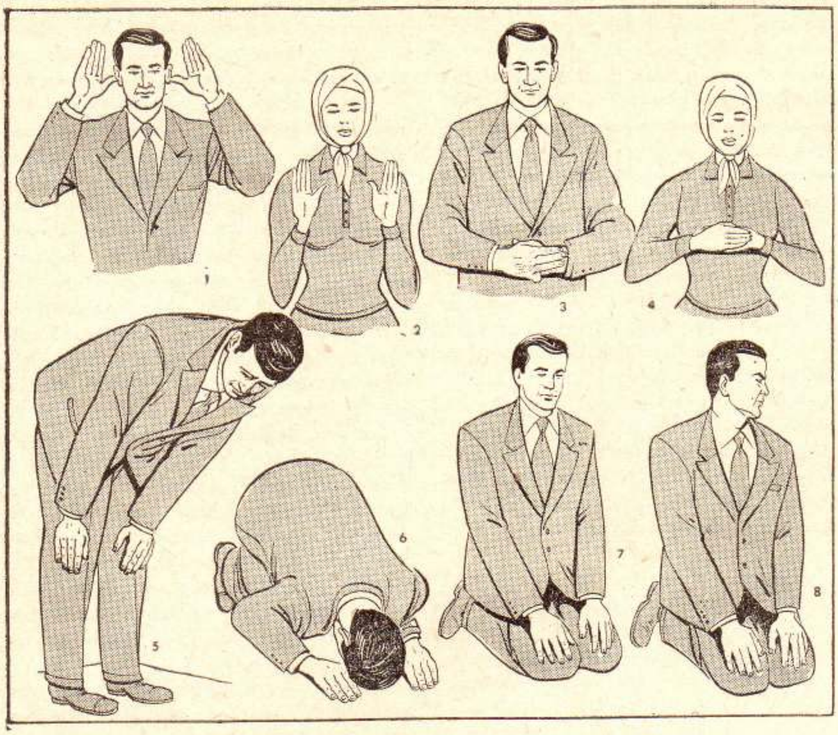
4 — Akşam namazı: 5 rekât (3 farz, 2 sünnet);

5 — Yatsı namazı: 13 rekât (4 sünnet, 4 farz, 2 son sünnet, 3 vitir).

Cuma ve bayram namazları ikişer rekâttır.

Namaz Nasıl Kılınır

Namaz kılarken Kıble'ye yönelinir. Cuma ve bayram namazı dışındaki namazlar tek olarak da, cemaatle de kılınabilir. Cuma ve bayram namazlarını ise cemaatle kılmak şarttır.

NAMAZ NASIL KILINIR

1-2 — Erkek ve kadının namaza duruş şekilleri; 3-4 — Namaz sırasında erkek ve kadının el bağlayış şekilleri; 5 — Rükû; 6 — Secde; 7 — Oturma; 8 — Selâm.

Niyet. — Namaza dururken önce hangi namaz ve namazın hangi bölümü kılınıyorsa ona niyet edilir, sonra eller kulakların ucuna kadar kalkar, bu sırada «Allahu ekber» denir. Erkekler parmakları açık olduğu halde baş parmaklarını kulaklarının memesine değdirirler. Kadınlar parmakları kapalı olduğu halde ellerini kulağın önüne getirirler.

Rekât. — Namaza durduktan sonra, bir defa secde edip tekrar doğruluncaya kadar olan namaz süresine bir «rekât» denir. Bir rekât namaz şu şekilde kılınır:

Yukarıda anlattığımız şekilde namaza durduktan sonra el bağlanır. Erkekler göbek üstünde, kadınlar da göğüs üstünde el bağlarlar. El bağlanırken sağ el sol elin üstüne konur, sağ el baş parmak üstte, öteki dört parmak altta olmak üzere sol elin bileğini tutar.

Rükû. — Bundan sonra Fâtiha ve bir «zamm-ı sûre» okunur, «Allahu ekber» diyerek, öne doğru eğilip eller dizlere konur. Buna «rükû» denir. Rükûda üç defa «Subhane Rabbiyel Azîm» (Ulu Tanrı'nın şanı münezzehtir) dedikten sonra «Semi Allahu li men hamide» (Tanrı, kendisine hamdedenlerin duasını işitir) denerek doğrulunur.

Secde. — Doğrulur doğrulmaz: «Rabbena lek-el hamd» (Ey Tanrı, bütün hamd sana yaraşır) diyerek diz çökülür, alın yere, iki el de başın iki yanına konur. Buna «secde» denir. Secde halindeyken üç defa: «Sübhane Rabbiyel âlâ» (Yücelerden yüce olan Tanrı'nın şanı münezzehtir) denir, yeniden «Allahu ekber» denerek kalkılır.

İkinci rekâttan sonra ayağa kalkılmaz, diz çökerek oturulur. Otururken «Et-tahiyyatü» okunur. Kılınacak namaz iki rekâtsa o zaman «Et-tahiyyatü» ile beraber «Allahümme salli» okunur, selâm verilir. Dört rekâtlı farz veya sünnetler kılınıyorsa o zaman «Ettahiyyatü» okunduktan sonra selâm vermeden kalkılır, el bağlanarak üçüncü rekâta başlanır, ancak dördüncü rekâtın sonunda selâm verilir.

Selâm. — Selâm başı iyice sağa ve sola çevirerek verilir, sağa ve sola bakarken «Esselâmu aleyküm ve rahmetullah» denir.

Selâmla beraber dört rekât namaz bitmiş olur. Bundan sonra namazın geri kalanını kılmak için yeniden namazın hangi kısmı kılınacaksa o kısmı kılmaya niyet edilir ve namaza durulur.

Dua. — Son defa selâm verdikten sonra dua edilir, namaz biter.

Namazın Şartları

Namaz kılarken abdest almak suretiyle yıkanmış olmak nasıl şartsa, elbiselerin temiz, düzgün olması da şarttır. Kirli çamaşır ve elbiselerle namaz kılınmaz. Kirli elbiselerle camiye gidilmez. Camiye giderken ayrıca yenecek şeylere de dikkat etmek, soğan, sarmısak gibi ağız kokutan şeyleri yememek gerekir.

Namaz kılmak için pabuç çıkarmak şart değildir. Temiz olmak şartiyle pabuçla namaz kılınabilir. Kadınların namaz kılarken saçlarını örtecek şekilde bir başörtüsü kullanmaları, çoraplı olmaları şarttır, erkekler için başı örtmek şartı yoktur.

Cemaatle namaz kılınırken erkekler önde, kadınlar arkada durur. Kadınlar da erkekler gibi diledikleri zaman camiye gidebilirler. Ancak, cuma ve bayram namazları yalnız erkeklere mahsustur, kadınlar kılamaz.

Namazda bulunan bir kimsenin en büyük inanışla kendini Tanrı'ya vermesi gerekir. Gülme, konuşma, başka yere bakma namazı bozar.

NAMIK İSMAİL (1890 - 1935)

Namık İsmail

Ünlü bir ressamımızdır. İstanbul'da doğdu. Hamidiye Mektebi'nde, St. Pulchérlie, St. Benoît gibi Fransız okullarına devam ettikten sonra, Galatasaray'a girdi. Okulun Fransızca kısmından son sınıfa geldiği halde Arapça'dan imtihan veremediği için öğrenimini bırakmak zorunda kaldı.

Namık İsmail daha lisedeyken resme istidadı meydana çıkmıştı. Galatasaray müdürü Tevfik Fikret'ten, lisenin resim öğretmeni Şevket Dağ'dan, akrabalarından teşvik gördü. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra ailesi onu resim tahsili için Paris'e gönderdi. İlkin Julian Akademisi'nde, 1912-1914 arasında da Çallı İbrahim'in teşvikiyle, Cormon Atelyesi'nde çalıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Kafkas cephesinde bulundu. Daha sonra, savaş resimleri yapmak üzere, başka ressamlarla birlikte Genel Karagâh'ta çalıştı. Yapılan resimleri sergilemek üzere Celâl Esat Arseven'le birlikte Berlin'e gönderildi. Namık İsmail, orada iki yıl Corynth'in Atelyesi'ne devam etti. Paris'te, Pierre Loti'nin «Les Désenchantées» adlı romanının resimli baskısı için açılan yarışmayı kazandı. Memlekete dönünce önce müfettiş, sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne müdür tâyin edildi. Ölünciye kadar da bu görevde kaldı.

Namık İsmail, akademik tarzda çalışan empresyonist bir ressamdı. Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğünde çok verimli çalışmaları oldu. Akademinin ikinci kurucusu diye anıldı. Eserleri Resim ve Heykel Müzesi'nde, Millî Eğitim Bakanlığı'nda, özel koleksiyonlarda bulunur.

Büyük Vatan Şairi

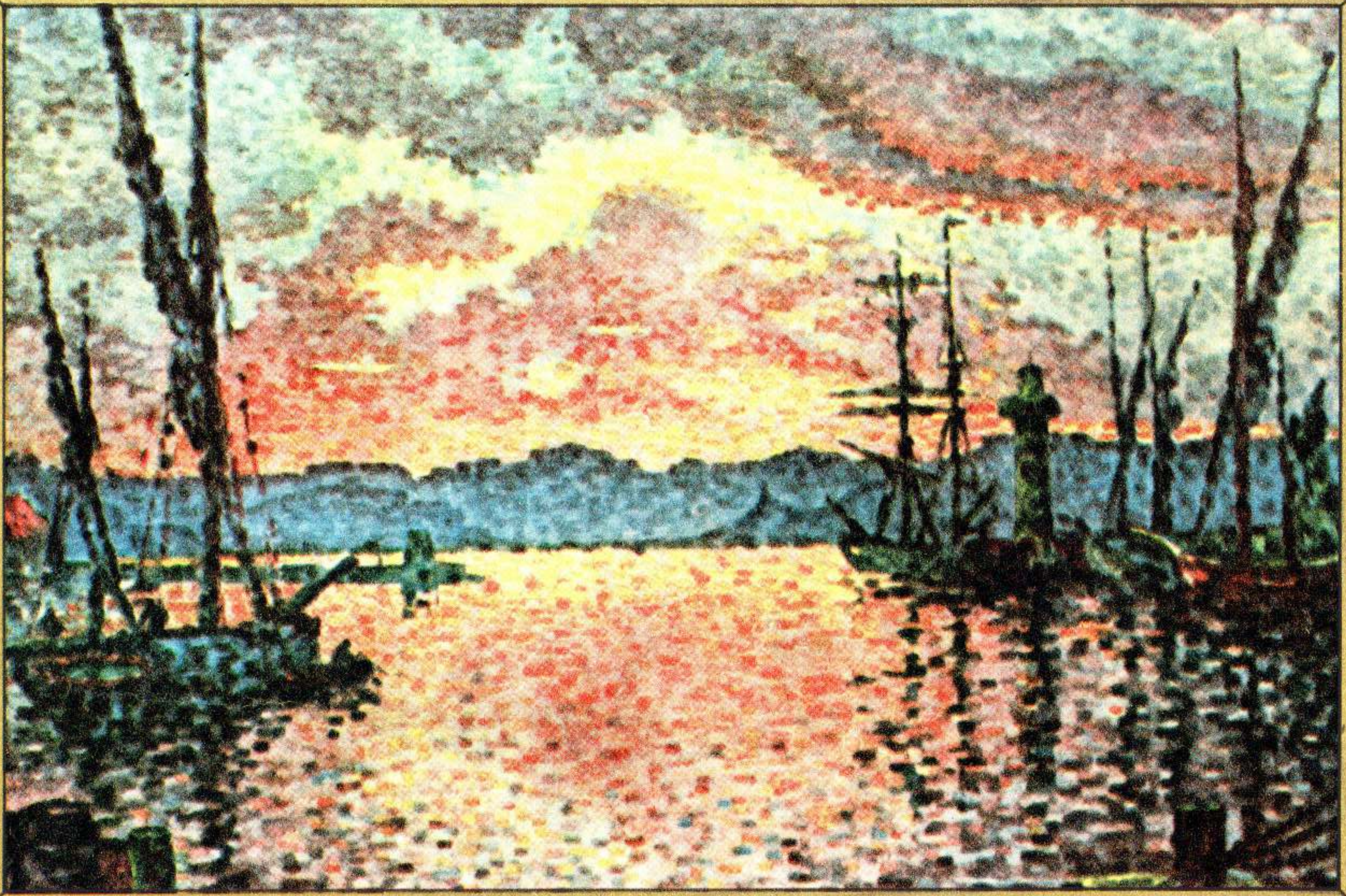
NAMIK KEMAL

Namık Kemal

NAMIK KEMAL (1840 - 1888), büyük bir şairimiz, fikir ve siyaset adamımızdır. Abdülâziz ve II. Abdülhamit devirlerinde, istibdada karşı amansız savaşmış, ateşli yazılariyle millette hürriyet aşkını uyandırmıştır. Onun için «Hürriyet Şairi», «Vatan Şairi» diye anılır.

Namık Kemal 21 aralık 1840'ta ana tarafından büyükbabası Abdüllâtif Paşa'nın görevle bulunduğu Tekirdağ'da doğdu. Anasını erken kaybeden Namık Kemal'i annesinin babası büyüttü. Özel öğretmenlerle, kendi gayretiyle mükemmel şekilde yetişti. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı, edebiyatiyle, çok iyi öğrendi. 17 yaşında Babıâli

"St. TROPEZ"
P. Signac

NAMIK KEMAL'DEN ÖRNEKLER:

VATAN KASİDESİ

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk-u selâmetten
Çekildik izzet-u ikbal ile bâb-ı hükümetten
Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez iânetten
Hakîr olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr-u kıymetten
Vücudun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-i vatanda çâk olursa cevr-u mihnetten
Muini zalimin dünyada erbab-ı denaettir
Köpektir zevk alan sayyad-ı biinsafa hizmetten
Heman bir feyz-i bâki terk eder bir zevk-ı faniye
Hayatın kadrini âli bilenler hüsn-i şöhretten
Nedendir halkta tûl-i hayata bunca rağbetler
Nedir insâna bilmem menfaat hıfz-ı emanetten
Cihanda kendini her fertten alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetten
Felekten ıntikam almak demektir ehl-i idrake
Edip tezyid-i gayret müstefit olmak nedametten
Durur ahkâm-ı nusret ittihad-ı kalb-i millette
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-i re'y-i ümmetten
Eder tedvir-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihan titrer sebat-ı pây-ı erbâb-ı metanetten
Kazâ her feyzini her lûtfunu bir vakıt içün saklar
Fütur etme sakın devletteki zâf-u betaetten
Değildir şîr-der-zencîre töhmet acz-i akdamı
Felekte baht utansın binasip erbab-ı himmetten
Ziya dûr ise evc-i rifatinden ıstırarîdir
Hicap etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetten
Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmaniyan'ız kim
Muhammerdir serâpa mâyemiz hûn-i şahadetten
Biz ol âli-himem erbab-ı cidd-u içtihadız kim
Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten
Biz ol ulvî-nihadanız ki meydân-ı hamiyette
Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-i mezelletten
Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da gavgaa-yi hürriyet
Kaçar mı merd olan bir cân içün meydân-ı gayretten
Kemend-i can-güdâz-ı ejder-i kahr olsa cellâdın
Mereccahtır yine bin kerre zencîr-i esaretten
Felek her türlü esbab-ı cefasın' toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azimetten
Anılsın mesleğimde çektiğim cevr-u meşakkatler
Ki ednâ zevk-ı âlâdır vezaretten sadaretten
Vatan bir bivefâ nazende-i tannâza dönmüş kim
Ayırmaz sadıkan-ı aşkını âlâm-ı gurbetten
Meberrâyım recâ vû havften indimde âlidir
Vazifem menfaatten hakkım ağrâz-ı hükümetten
Cuvan-merdân-ı milletle hazer gavgadan ey bidâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyetten
Ne mümkin zulm ile bidâd ile imha-yı hürriyet
Çalış idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten
Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyikten tesîr-i sıkletten
Ne efsun-kâr imişsin ah ey didar-ı hürriyet
Esr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten
Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemalin ta ebet dûr olmasın enzar-ı ümmetten
Ne yâr-i cân imişsin ah ey ümmîd-i istikbal
Cihân-ı sensin âzâd eyliyen bin ye's-u mihnetten
Senindir devr-i devlet hükmünü dünyaya infaz et
Huda ıkbalini hıfz eylesin her türlü afetten
Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahralar
Uyan ey yâreli şîr-i jiyan bu hâb-ı gafletten

KITALAR

Vakfeyledim vücudumu ben râh-i millete
Bezleyledim hayatımı fikr-i hamiyyete
Cismim ademde olsa da hûnum boğar seni
Vermem mecal ben sana halka hiyanete

MURABBA'DAN

Musırrım, sâbitim ta can verince halka hizmette
Fedakârın kalır ezkârı dâim kalb-i millette
Denir bir gün gelir de sâye-i feyz-i hamiyyette
Kemâl'in seng-i kabri kalmadıysa nâmı kalmıştır.

«VATAN yahut SİLİSTRE» den:

Namık Kemal, bu oyunu, Güllü Agop'un Gedikpaşa' daki tiyatrosunda oynanmak üzere 1873 yılında yazdı. O yılın nisan başında oynanan piyes halka o kadar tesir etti ki, Kemal'i Abdülâziz Kıbrıs'ta Magosa hapisanesine sürdürdü.

«Vatan yahut Silistre» 4 perdedir. İlk perdesi Manastır'da, üç perdesi Silistre'de geçer. İslâm Bey, Manastırlı, yurtsever bir gençtir. Zekiye adlı bir kıza âşıktır. Savaş başlayınca, İslâm Bey, gönüllüleri peşişine takarak, Silistre'ye gider. Zekiye de ölmüş ağabeysinin asker elbisesini giyip erkek kılığına girer, Âdem takma adiyle Silistre'ye gelir. Kale komutanı ölünce yerine geçen Albay Sıtkı Bey, aslında Zekiye' nin babasıdır ama, onu çok küçük yaşta bırakmıştır, kızını önce tanıyamaz. İslâm Bey, Zekiye, Abdullah Çavuş, düşmana karşı pek çok yararlıklar gösterirler. İslâm Bey yaralanır Zekiye onu iyileştirmeye çalışırken İslâm Bey kızı tanır. Kale kurtulduktan sonra Sıtkı Bey de kızına kendini tanıtarak onu İslâm'la evlendirir. Aşağıdaki parça, oyunun üçüncü perdesinden alınmıştır:

Üçüncü Meclis

Öncekiler - Başka bir zabit

Zabit — *(Hariçten gelerek)* Düşman sağ tarafa yığılmış, geliyor. Silâh başına! Silâh başına! *(Cenk trampetesi çalınmaya başlar, herkes süratle dışarı fırlar).*

Dördüncü Meclis

Sıtkı Bey - İslâm Bey

Sıtkı Bey — *(İslâm Bey'in önünü alarak)* Sen biraz dursana! Böyle hücumlara onlar da kâfidir. Bilir misin ki kale gerçekten muhâtaradadır? Ne imdat gelir, ne zahire var, ne zabit kaldı. Allah bilir ama, devlet bu kaleyi gözden çıkarmış...

İslâm Bey — Bey, o nasıl lâkırdı? Hiç devlet kalesini gözden çıkarır mı? Serdar ne yapsın? Düşman çok, asker az! Onlar bizim gayretimize güveniyorlar da tertiplerini bozmuyorlar.

Sıtkı Bey — Oğlum ben kalenin teslimini düşünmüyorum. Kurtarmaya bir çare arıyorum. Kaleyi teslim edecek olan seninle müzakere etmez a.

İslâm Bey — Kurtarmaya çare... Kurtarmaya çare... Ölürüz de teslim olmayız vesselâm.

Sıtkı Bey — Kaleyi kurtarmaya daha güzel bir çare var. Gerçekten ölecek adam ister.

İslâm Bey — Ben daha ölmedim.

Sıtkı Bey — Ölmedin ama, hastasın.

İslâm Bey — Süphânallah... Hasta olan ölmez mi? Beyim, siz reyinizi söylemeye bakınız. Ben vatanım için hasta iken de ölürüm, sağ iken de ölürüm.

Sıtkı Bey — Bu gece düşman ordusuna girer, cepaneliğini ateşliyebilir misin?

İslâm Bey — Ateşliyebilirim. Hattâ iktıza ederse üzerine oturur, öyle ateşlerim.

Tercüme Odası'na girdiği zaman divan sahibi şairdi.

Namık Kemal'in şair olarak ünü, daha 20 yaşındayken bütün imparatorluğa yayılmıştı. 1861'de «Encümen-i Şuarâ»ya (Şairler Akademisi'ne) üye oldu. Bu devirde Kemal büyük şair Leskofçalı Galip Bey'in etkisindedir. Onun ölümünden sonra Kemal'e Şinasi üstatlık etti. 1862'de Şinasi'nin «Tasvîr-i Efkâr» gazetesine girmesi, Namık Kemal'ın hayatına büyük bir değişiklik getirdi. Böylece, Namık Kemal, gazeteciliğe, siyasete atılmış oluyordu.

1865'te Şinasi Paris'e gidince, Namık Kemal gazetenin başına geçti. Ondan sonra, siyasi başyazılariyle Bâbıâli'yi tenkide, Âli Paşa ile Fuat Paşa'ya karşı amansız bir savaşmaya girişti. Bu sıralarda Veliaht Murat Efendi'nin dostluğunu kazandı. «Yeni Osmanlılar» cemiyetine girerek Şehzade Murat'ı tahta geçirip Âli Paşa'yı iktidardan uzaklaştırmayı tasarladı.

Hürriyet Savaşçısı N. Kemal

Âli Paşa, bu amansız yazardan kurtulmak için, onu İstanbul'dan uzaklaştırmayı düşündü. 1867'de Ziya Bey, Kıbrıs mutasarrıfı (valisi), Kemal de Erzurum vali (genel vali) yardımcısı tâyin edildi. Her ikisi de bu görevleri kabul etmediler; Paris'e gittiler. O sıralarda Avrupa'da «Hürriyet» gazetesini çıkaran Yeni Osmanlılar, Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın mali himayesinden mahrum kalınca dağıldılar. Namık Kemal 1870'te İstanbul'a döndü.

İstanbul'da «İbret» gazetesini çıkaran Kemal, gene ateşli yazılariyle hürriyet için çalışmasına devam etti. 1872'de Gelibolu mutasarrıflığına tâyin edildi. Kısa bir müddet sonra, bir bahaneyle, azledildi. 1873'te İstanbul'da Namık Kemal'in eseri olan «Vatan yahut Silistre» piyesinin temsilinde Veliaht Şehzade Murat lehine nümayiş oldu; bunun üzerine Kemal, arkadaşları ile beraber tevkif edildi; Kıbrıs'ta Magosa kalesine sürüldü. Bir müddet hapis yattı; sonra Magosa'da serbesçe yaşamasına izin verildi. Burada büyük eserlerini kaleme aldı.

Namık Kemal 1876'da, V. Murat'ın tahta geçmesi üzerine, affedildi; İstanbul'a geldi. Anayasa'yı hazırlıyan komisyona, Şûrây-i Devlet'e üye oldu. II. Abdülhamit, tahta çıkınca, Ziya Paşa'yı, vezir rütbesiyle Suriye genel valisi yaptı. Namık Kemal ise İstanbul'dan çıkmamakta ısrar ettiği gibi padişahın hoşuna gitmiyen hürriyetçi yazılarına devam ediyordu. Bunun üzerine tevkif edildi. Mahkemede beraet etmesine rağmen, Abdülhamit onu gene, mutasarrıflıklarla, İstanbul'dan uzaklara göndermekten geri kalmadı. Namık Kemal 1879'da Midilli mutasarrıfı, 1884'te Rodos, 1887'de Sakız mutasarrıfı oldu. 2 aralık 1888'de 48 yaşında zatürreeden Sakız'da öldü. Yetiştirdiği değerli gazetecilerden Ebüzziya Tevfik Bey'e eskiden yaptığı vasiyeti üzerine, çok sevdiği Rumeli Fâtihi Şehzade Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki türbesinin yanına gömüldü.

Şair ve Yazar N. Kemal

Namık Kemal, hürriyet savaşçılığının yanı sıra, XIX. yüzyıl Türk şairlerinin de en büyüklerindendir. Yeni tarz şiirleriyle Abdülhak Hâmit'e yol açmıştır. Yazılarında olduğu gibi şiirlerinde de, duygularını pek şiddetle ifade eder, âdeta kükrer. Vatan ve hürriyet duygularını olağanüstü bir epik-lirik hava içinde belirtmiş, bu alanda ölmez eserler yaratmıştır.

Namık Kemal romanları, piyesleriyle de Tanzimat edebiyatında çok önemli yer alır. Bu eserleri, çağdaşları ve sonrakiler tarafından taklit edilmiş, zamanla Türk romancılığı bugünkü seviyesini bulmuştur. Tiyatro eserleri şunlardır: «Vatan yahut Silistre», «Gülnihâl», «Âkif Bey», «Zavallı Çocuk», «Kara Belâ», «Celâlettin Harzemşah». Bu sonuncusuna Namık Kemal, tiyatronun dilimizde ilk nazariyesini yapan bir önsöz yazmıştır. «Vatan yahut Silistre» yazıldıktan 3 yıl sonra Rusça'ya, daha sonra da birçok Batı dillerine çevrilmiştir. Namık Kemal'in başlıca romanları «İntibah» ve «Cezmî»dir. Bunların dışında tarihleri, eski ve yeni tarz nesirleri, tenkid eserleri, çevirileri vardır. Gazetelere yazdığı makaleler son derece önemlidir. Bunlar, Kemal'in ne derece yüksek bir fikir adamı olduğunu gösterir. Tanzimat'ın en önemli fikir adamı olan Kemal, Türk toplumuna yeni bir hava getirmiş, «vatan şairi» olarak çağdaşları ve sonraki kuşaklar tarafından şükranla anılmıştır. Hakkında yazılan kitaplar ve yazılar sayılamıyacak kadar çoktur. Yabancı dillerde ona dair yapılan yayınlar da büyük yekûn tutar. Oğlu Ali Ekrem Bolayır, Servet-i Fünun Edebiyatı'nın tanınmış şair ve yazarlarındandır.

Bibliyografya. — Eserlerinin yeni basıları:

Vatan Yahut Silistre (1940); Zavallı Çocuk (1961); Âkif Bey (1958); İntibah (1944).

Hakkındaki eserlerin başlıcaları: Namık Kemal (A. E. Bolayır, 1930); Namık Kemal; Hayatı ve Şiirleri (S. N. Ergun, 1933); Namık Kemal (Z. Güvemli, 1936); Namık Kemal (M. Uraz, 1938); Namık Kemal'in Romanları (B. Dürder, 1940); Namık Kemal Antolojisi (A. H. Tanpınar, 1940); Namık Kemal Hakkında (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1942); Namık Kemal'in Şiirleri (S. N. Ergun, 1941).

NANE

Nane

Güzel kokulu, ufak bir bitkidir. İkiçenekli bitişik taçyapraklıların ballıbabagiller familyasındandır. Yaprakları sapsızdır, çiçekleri ya beyaz, ya da menekşe rengi olur. Aralarında «su nanesi», «yaban nanesi», «yeşil nane» de bulunan, 15 kadar türü vardır.

Nane, yemeklere konulmak üzere, aynı zamanda yapraklarından elde edilen kokulu yağı için yetiştirilir. Bu yağ en çok ilâç yapımında, çeşitli ticaret maddelerinde kullanılır. İçinde nane yağı bulunan ilâçlar, genel olarak, diş ağrılarının dindirilmesinde kullanılır. Nane yağından yapılan başka bir ilâç da «mentol»dür. Mentol nezleye, soğuk algınlıklarına karşı kullanılır. Naneden elde edilen yağın kullanıldığı alanların başında esans yapımı gelir. Güzel kokulu esansların birçoğu, bu yağla hazırlanmıştır. Ayrıca, nane kokan sabunlar, naneli şekerler, nane kokulu güzellik malzemelerinde de bu yağ vardır. Nane yağı, nane bitkisinden damıtım yolu ile elde edilir.

Nane, ek kök veren toprakaltı saplarını, ya da yeşil yapraksap parçalarını su kenarlarına dikmekle üretilir. Yabani olarak kendiliğinden yetişenleri de vardır.

NAN-KİNG

Çin'in beşinci büyük şehridir. Nüfusu 3 milyona yakındır. Doğu Çin'de Yang-Çe nehri üzerindedir. Gemiler Yang-Çe nehrinden Nan-King'e kadar gelebilirler. Ayrıca, şehir demiryolu ile Pekin, Kanton, Hong-Kong gibi önemli merkezlere bağlıdır.

Nan-King'de ancak, porselen, çimento ve ipek üzerine çalışan birkaç küçük fabrika vardır. Başlıca ticaret metaı deri, yumurta, besin maddeleridir.

Nan-King Çince'de «güney başkenti» anlamına gelir. 1928'de başkent olmuş, Japonlar tarafından işgal edildiği 1937'ye kadar bu durumda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda şehir Japonlar'dan geri alındıysa da iç savaş sırasında komünistlerin eline geçti.

Nan-King çok eski bir şehirdir. Uzun tarihi boyunca birkaç defa başkent olmuş, çeşitli savaşlar görmüştür. Şehir, uzunluğu 30 km.'yi geçen sûrlarla çevriliidir. Bu sûrlar Çin'deki şehir sûrlarının en uzunudur.

NANSEN, Fridtjof (1861 - 1930)

Nansen

Norveçli tanınmış kutup kâşifidir. Oslo'da doğdu, oradaki üniversitede okudu. Zoolojiye pek meraklıydı. 1882'de yaptığı ilk inceleme gezisi zoolojik araştırmalarla ilgiliydi. Aynı yıl, Bergen'deki Tabiat Tarihi Müzesi'ne müdür oldu. 1888 mayısında Grönland'ın buz tarlalarını geçerek bir kuzey seyahati yapmayı tasarladı. Birçok uzmanlar böyle bir seyahati gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdi. Nansen, bu yolculuğunu başariyle tamamladıktan sonra bu sefer de Kuzey Kutbuna ulaşmayı aklına koydu.

O güne kadar Kuzey Kutbu'na hiç kimse gidememişti. Nansen, kutup seyahatini yapabilmek için esaslı ibr plân hazırlamıştı. Bu plânını Norveç hükümetine de kabul ettirdi. «Fram» (İleri) adındaki bir buzkıran gemisi Nansen'in emrine verildi. (Nansen'den sonra Amundsen de aynı gemiyle kutup seyahatlerine çıkmıştır).

Nansen, 24 haziran 1893'te yola çıktı. Eylûlde Yeni Siberya Adaları yakınında buz dağlariyle dolu bölgeye geldi. 1895 yılının 14 martına kadar, hiçbir güçlükle karşılaşmadan, kuzeye doğru gidildi. O gün gemiden karaya çıkan Nansen'le arkadaşları Kutup noktasına kadar kızaklarla gitmeyi kararlaştırmışlardı.

7 nisan 1895 günü Kuzey Kutbu'na 400 km.'lik bir mesafeye geldilerse de hava şartları yüzünden, keşif heyeti Kutup noktasına ulaşmadan geri dönmek zorunda kaldı. Franz Josef Bölgesi'ne gidip kışı orada geçirdiler. İlkbaharda, Spitzbergen'e gitmek üzere, yeniden yola çıktılar. 1896 haziranında Frederick Jackson ve Alfred Harmsworth adındaki İngiliz kâşiflerine raslayıp onlarla beraber yollarına devam ettiler. Norveç'e de beraber döndüler. «Fram» gemisi de Nansen'den kısa bir zaman sonra Norveç'e döndü.

Nansen 1900'de Norveç'le Grönland arasında denizdibi araştırmalarında bulunmak üzere uzun bir sefere daha çıktı. Bu seferde yaptığı gözlemleri bir kitap halinde yayınladı. Birçok dile çevrilen bu eserle, o zamana kadar bilinmiyen bazı konular aydınlanmış oluyordu.

Nansen'in Siyaset Hayatı

Nansen, kutup yolculuğu sayesinde Norveç'te büyük ün kazanmıştı. Bu arada, politika hayatına atıldı, 1905'te Norveç'in İsveç'ten ayrılmasında önemli bir rol oynadı. 1906'dan 1908'e kadar Norveç'in İngiltere büyükelçiliğini yaptı. İngiltere'den döndükten sonra Christiana üniversitesine okyanus bilimleri profesörü oldu. 1910'da Kuzey Atlas Okyanusu'nda bir bilim araştırmasına çıktı. Bu geziden öğrendiklerini bir kitap halinde yayınladı. 1912-1914 yıllarında da yeni araştırma gezilerine çıktı.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Nansen'in gezilerine engel oldu. Yalnız Nansen savaş yıllarında da boş durmadı, savaş esirlerinin anayurtlarına dönmelerine yardım etti. Bundan dolayı 1922 Nobel Barış Armağanı'nı kazandı. Kendisine verilen parayı da örnek çiftlikler kurmak için harcadı.

Nansen, yıllarca Milletler Cemiyeti'nde Norveç temsilcisi olarak çalıştı. 1924'te Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağladı. 1925'te İskoçya'nın St. Andrews Üniversitesi'ne rektör seçildi. Gezilerinden edindiği bilgileri «Buz», «Sibirya» adındaki kitaplarında anlatmıştır.

NAPALM BOMBASI

Savaşlarda kullanılan ve esası pelteleştirilmiş benzin olan bir çeşit bombadır. Napalm bombasının adı, bu bombanın içinde bulunan «naptenik asit»in ilk hecesi olan «nap» ile, Hindistan cevizinden elde edilen ve napalm bombasının içindeki benzine karıştırılan yağlı asitlere verilen «palm» adının birleştirilmesiyle türetilmiştir.

Napalm bombası, havadan her hangi bir yere atılınca derhal patlar, etrafta bulunan şeyleri tutuşturur, yanmakta olan napalm maddesini geniş bir yöreye yayar. Napalm maddesinin, her değdiği maddeye yapışmak, onu derhal tutuşturmak gibi bir özelliği vardır.

II. Dünya Savaşı'nda, Kore Savaşı sırasında bu bomba çok kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'nda napalm bombası ile birçok şehirler yakılıp ortadan kaldırılmış; Kore Savaşı'nda ise napalm bombasının etkisi ile binlerce insan yanık yaralarından, dumanların yol açtığı boğulmalardan ölmüşlerdir.

Napoléon Bonaparte

Fransa'yı Avrupa'nın en kudretli devleti haline getiren, sonra da sürgünde ölen ünlü İmparator

Napoléon Bonaparte

NAPOLEON I. (1769-1821), tarihin büyük bir askerî dehası olarak kabul edilen ünlü Fransız imparatorudur. Fransa'da imparatorluk idaresinin, Bonaparte hanedanının kurucusudur. Fransızlar'ın tarih boyunca yetiştirdikleri en ünlü sima olan Napoléon «le Grand» (Büyük) diye anılır.

Napoléon, 1769'da, aslında İtalyan olan bir aileden, Korsika Adası'nın Ajaccio şehrinde doğdu. General Charles Bonaparte ile Laetitia Ramolino'nun ikinci oğludur. Harb okulundan topçu subayı çıktı. 1793'te Toulon'da İngilizler'e karşı giriştiği başarılı savaşlarla kendini gösterdi, yüzbaşılıktan generalliğe yükseldi. 1794 İtalya seferinde Avrupa çapında ün kazandı. 1796'da İtalya'daki Fransız kuvvetlerine başkomutan oldu. Montenotte, Millesimo, Mondovi, Lodi, Castiglione, Arcole, Rivoli meydan savaşlarında üst üste düşmanı bozgunlara uğrattı. Hele Rivoli'de kazandığı zafer çok büyüktü. Sayıca az olan kuvvetleriyle düşmanın pek üstün kuvvetlerine karşı kazandığı bu başarılar, Avrupa'da hem şaşkınlık, hem korku uyandırdı. Büyük Friedrich'ten sonra askerlik tarihinde yeni bir devrenin açıldığı anlaşılıyordu.

Napoléon 1798'de Mısır seferine çıktı, Ehramlar Meydan Savaşı'nda Osmanlı ordusunu dağıttıktan sonra Mısır'ı ele geçirdi. Suriye'yi alıp oradan ya İstanbul'a, ya da Hindistan'a yürümek istiyen General Bonaparte, Akkâ'da Cezzar Ahmet Paşa'ya yenildi. Mısır'da da tutunamayıp Fransa'ya döndü.

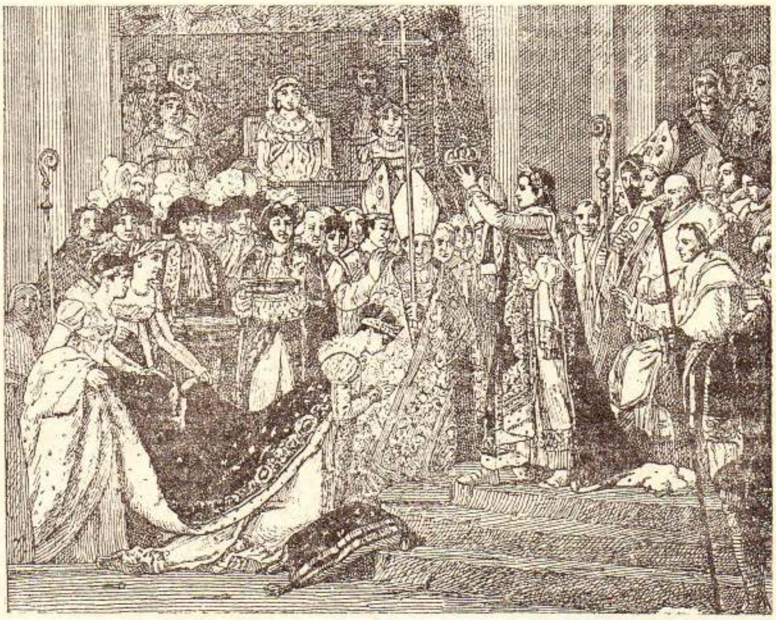
Napoléon Fransa Diktatörü

Napoléon, 1799'da, askerî bir hükümet darbesiyle, Paris'te iktidarı ele aldı, «Birinci Konsül» unvanı ile Fransa devletinin başına geçti; «VIII. Yıl Anayasası» denen yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu. 1800'de Kuzey İtalya'da Marengo Meydan Savaşı'nda Fransa'nın azılı düşmanı Almanya (Avusturya)yı yendikten sonra 1802'de «Ömür Boyunca Konsül» ilân edildi. Yeniden anayasayı değiştirdi; «X. Yıl Anayasası»nı yürürlüğe koydu.

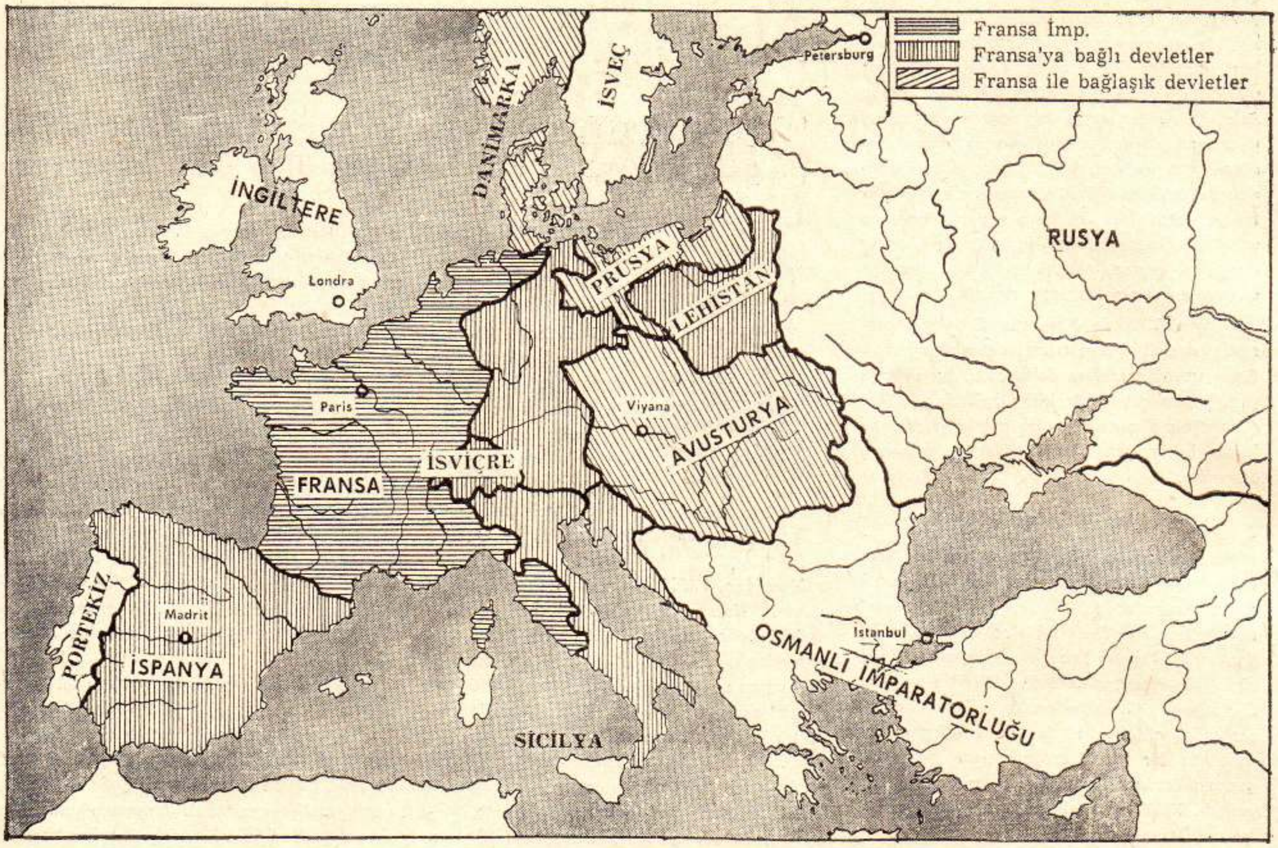
Napoléon bu sırada, Fransa'yı yeni müessesselerle donattı; Fransa Bankası'nı kurdu, üniversiteleri devrin ihtiyacına uygun şekilde düzenledi, «Légion d'Honneur» nişanını çıkardı (Bk. Légion d'Honneur). Medeni Kanun'u yaptı, maliyeyi düzeltti. Tamamen diktatörce davranışlarla bütün Fransa'yı kendine bağladı. 18 mayıs 1804'te «Fransız İmparatoru» ilân edildi. Yeniden anayasa değişti; «XII. Yıl Anayasası» yürürlüğe girdi. Böylece «I. Napoléon» olan General Bonaparte, bundan sonra Fransa'ya sulh yüzü göstermemecesine Avrupa tarihinin o zamana kadar görmediği bir yayılma siyasetine başladı.

Rusya Seferi

Austerlitz, Iéna, Eylau, Friedland, Eckmühl,

Napoléon'un Papa'nın önünde taç giyişini gösteren bu resim ünlü Fransız ressamı David'in tablosu'ndan alınmıştır. Tablo, Napoléon'un tacı Papa'nın elinden alıp kendi eliyle Josephine'in başına koyuşunu göstermektedir.

NAPOLÉON DEVRİNDE AVRUPA'NIN ALDIĞI DURUMU GÖSTERİR HARTA

Wagram meydan savaşlarında Avusturya, Prusya, Rusya kuvvetlerini sayıca daima az ordusu ile yok ettikten sonra, İngiltere, Rusya ve Türkiye dışında bütün Avrupa'yı eline geçirdi. Kardeşlerini İspanya'ya, Holânda'ya, Vestfalya'ya, eniştesini Napoli'ye kıral yaptı. İspanya'daki çete savaşında itibarının sarsılmasından korktuğu anda, görülmemiş çapta «Büyük Ordu» denen ordusu ile 1812'de Rusya seferine çıktı. Borodino Meydan Savaşı'nda Rus ordusunu yok ettikten sonra Moskova'ya girdi. Yalnız, Ruslar, geri çekilirken, geçtikleri her yeri yakmışlardı. Napoléon, bu durum karşısında, aç kalmamak için, kışın Rusya'dan çıkmak zorunda kaldı. Yolda ordusu fena halde hırpalandı. Napoléon soğuktan, hastalıktan, çete savaşlarından kuvvetlerinin büyük bölümünü kaybetti, perişan şekilde Paris'e can attı.

Elba'ya Sürgün

Napoléon, hâlâ Avrupa'nın önemli bölümünü elinde tutmak şartiyle, barış yapabilecek durumdaydı. Yalnız, düşmanlarına tamamen boyun eğdirmek hırsına kapılmıştı, yeniden savaşa girişti. 1813'te Leipzig Meydan Savaşı'nda yenildi. İngiliz - Rus - Avusturya - Prusya birleşik kuvvetleri Paris'e girdiler. Napoléon Elba Adası'na sürüldü.

Napoléon bu ilk sürgünde ancak 10 ay kaldı, 26 şubat 1815'te adadan kaçtı, Fransa'ya çıktı. Paris'e gelip tahta geçti; Kıral XVIII. Louis Fransa'dan kaçmak zorunda kaldı.

İkinci Sürgün

Napoléon, Müttefikler'e baş eğdirmek üzere harekete geçti, 18 haziran 1815'te Belçika'da Waterloo Meydan Savaşı'nda İngiliz - Prusya kuvvetlerine yenildi. Paris'e geldi. Tahtı bırakması için zorlandı. İngilizler tarafından Saint-Helena Adası'na sürüldü. 6 yıllık acıklı bir esaretten sonra burada 1821'de 52 yaşında öldü. Sonradan 1840'ta cenazesi törenle Fransa'ya getirildi; Paris'te İnvalides'e gömüldü.

Ölümünden çok sonra Napoléon'un tabiî ölümiyle değil de arsenikle zehirletilerek öldürüldüğü iddiası ortaya atıldı. Uzun tartışmalara yol açan bu iddianın ne derece doğru olduğu bugün için kesin olarak anlaşılamamıştır. İngilizler tarafından Atlas Okyanusu'ndaki Saint-Helena adasına sürgün edilen İmparatorun yeniden kaçıp Fransız tahtını ele geçirmesinden korkulduğu için bu şekilde ortadan kaldırılmasına lüzum görüldüğünü ileri sürenler olmuştur.

Napoléon genç bir generalken, Joséphine' de Beauharnais ile evlenmişti. Çocuğu olmadığı için, 1809'da onu boşadı; ertesi yıl Avusturya Arşidüşesi Marie-Louise ile evlendi. Ondan tek çocuğu oldu (Bk. II. Napoléon).

Napoléon, gerçek bir askerî ve idarî deha sahibiydi. Büyük askerî hatiplerden biriydi. Saint-Helena'da hâtıralarını yazmıştır. Devrinde Fransa, İngiltere'den, geçici olarak, dünyanın en büyük devleti imtiyazını aldı; 1799'dan 1812'ye kadar Fransa Cumhuriyeti, dünyanın en güçlü devleti oldu ki, bu güce ondan sonra bir daha erişememiştir.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları :

Napoléon (E. Ludvig'den çev. R. E. Ünaydın, 1931); Napoléon (Ahmet Refik Altınay, 1932); Napoléon'un Sevk ve İdaresi (N. Alpkartal, 1937); Napoléon'un Düşünceleri (R. N. Güntekin, 1943); Napoléon'un Romanı (O. Aubry'den çev. B. Óngel, 1943); Napoléon, Talât Paşa, Beethoven, Ziya Gökalp (F. R. Tuncor, S. Arıkan, 1952).

NAPOLEON II. (1811 - 1832)

Napoléon II. adiyle anılan Reichstadt Dükü

I. Napoléon ile İmparatoriçe Marie - Louise'in oğludur. Paris'te Tuileries Sarayı'nda doğdu. Doğar doğmaz «Roma Kıralı» ilân edildi. 1815'te Napoléon, ikinci defa kesin şekilde tahttan ayrılınca, «II. Napoléon» unvanı ile «Fransız İmparatoru» oldu. Çok geçmeden, Müttefikler, Fransız İmparatorluk idaresini devirdiler, XVIII. Louis yeniden iktidara geldi. II. Napoléon anasının babası olan Avusturya İmparatoru I. Franz'ın yanına gitti. Viyana'daki Schoenbrunn Sarayı'nda «Reichstadt Dukası» unvanı ile acıklı bir hayat yaşadı, 21 yaşında öldü. 1940'ta kemikleri babasının yanına Paris'e İnvalides'e getirildi.

II. Napoléon birçok edebî eserlere konu olmuş, bu arada Fransız şairi Edmond Rostand «L'Aiglon» (Kartal Yavrusu) adlı pek ünlü manzum piyesini yazmıştır.

NAPOLEON'UN RUSYA BOZGUNU

NAPOLÉON'un Rusya'yı fethetme sevdası tıpkı Hitler'inki gibi yüzbinlerce insanın ölmesinden, paha biçilmez servetlerin heba olmasından başka bir şeye yaramamıştır. Daha seferin başlangıcında bu teşebbüsün büyük bir bozgunla biteceği belli gibiydi. Bir kere, başlangıç mevsimi iyi seçilmemişti. 24 haziran 1812'de Polonya'nın kuzey doğusundaki Niemen nehrini geçerek ileri harekete başlıyan 363.000 kişilik ordu daha ilk günlerden başlıyarak, şiddetli sıcakla savaşmak zorunda kaldı. Ayrıca, ekinler olgunlaşmadığı için, ordudaki on binlerce hayvana yalnız yaş ot yediriliyordu. Bunun sonucu olarak atlar arasında şiddetli bir barsak hastalığı başladı. On gün geçmeden Napoléon ordusunun süvari kolları kuvvetlerinin üçte birini kaybetmiş bulunuyordu.

Müthiş Kayıplar

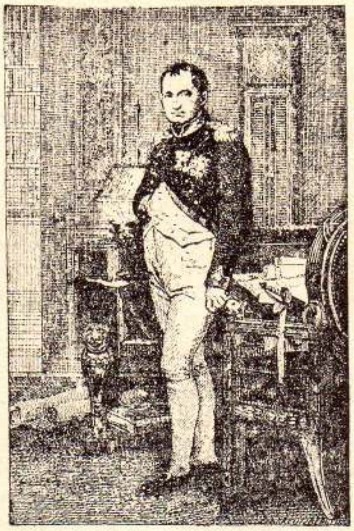
Bundan sonra geçen birkaç hafta içinde bazı taktik hatalarına düşüldü. Böyle büyük bir savaşta yapılan her hata pek çok kayba mal oluyordu. İleri hareketin başlamasından beş hafta sonra ancak 320 kilometre ilerlenmiş, buna karşılık ordu 229.000 kişiye inmişti.

Bütün yaz ayları boyunca çeşitli savaşlara girişerek ilerliyen Napoléon ordusu en sonunda Moskova yolundaki en önemli bir merkez olan Smolensk'i geçmişti. Eylûl başlarında Moskova'ya 100 km. kadar bir uzaklıktaki Borodino'ya yaklaştı. Rus Başkomutanı Mareşal Kutusov burada Moskova'yı savunmak için son ve kesin savaşa girişmeye karar vermişti.

Bazı hazırlık çarpışmalarından sonra Fransız kuvvetleri 7 eylül sabahı hücuma geçtiler. O gün akşam olurken iki tarafın kaybı 70.000'i aşmıştı. 121.000'lik Rus ordusu 42.000 kişi, 130.000'lik Fransız ordusu 32.000 kişi kaybetmişti.

Savaştan sonra Kutusov, Moskova'ya doğru çekilmeye devam etti. Fransız öncü kuvvetleri Ruslar'ın peşini bırakmıyordu. En sonunda Ruslar şehri boşalttılar, bunun için de Fransızlar'ı 7 saatlik bir mütarekeye razı ettiler. Fransızlar sokak savaşlarının büyük kayba yol açacağını, bu sırada çok muhtaç oldukları bina ve yiyecek stoklarının yangınlarla yok olacağını düşünerek şehrin boşaltılmasına razı olmuşlardı. 7 saatlik mütarekeden sonra, boşalan şehre girdiler. Napoléon ilk geceyi bir evde geçirdi. ertesi sabah Kremlin'e gitti.

O gün öğleden sonra büyük yangın başladı: Ruslar şehri tutuşturmuşlardı. İki gün iki gece süren yangın barınma ve yiyecek işlerini çıkmaza soktu. Üstelik, şehrin hemen eteklerinde mevzilenmiş bulunan Kutusov ordusu, Napoléon'un ikmal işlerine sekte veriyor, şehir dışındaki birlikler boşuna Rus hücumlariyle hırpalanıyordu. Napoléon artık şaşkına dönmüştü. Yaptığı barış tekliflerine karşılık bile verilmiyordu. Bunun üzerine, Smolensk'e çekilmeye karar verdi. 19 ekimde Moskova'dan çıktı.

Napoléon'un ünlü ressam David'in yaptığı tablosu.

Böylece Napoléon'un meşhur çekilişi başladı.

Bozgun Başlıyor

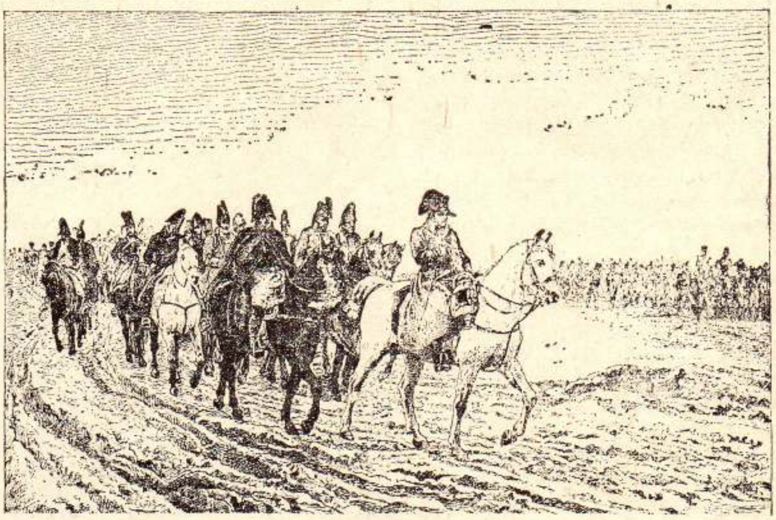
Mareşal Kutusov Fransız kuvvetlerinin ardı sıra gidiyordu. Yalnız, kesin bir savaşa girişmektense, düşmanı küçük hücumlarla yıpratmayı tercih ediyordu. En sonunda Napoléon'un ünlü Büyük Ordu sunun döküntüleri 9 kasımda Smolensk'e vardı. Şimdi Büyük Ordu topu topu 50.000 kişi kalmıştı.

Fransızlar Smolensk'te ancak beş gün kalabildiler. 14 kasımda yeniden yola koyuldular. Ordu yol boyunca bir yandan şiddetli soğukla, karla, bir yandan da durmadan hücum eden Ruslar'la savaşmak zorunda kalıyordu. Hele yol üzerindeki Bresina nehrinin geçilmesi büyük bir mesele olmuştu. Buzlar, üzerinden geçilemiyecek kadar zayıf olduğundan nehir üzerinde köprüler yapılmasına başlandı. 26 kasımda köprüler tamamlandı, geçiş başladı. Yalnız, Ruslar da durmadan sıkıştırıyorlardı 28 kasımda büyük bir hücuma geçtiler. Napoléon üç büyük komutanını, ellerindeki kuvvetlerle birlikte, artçı bıraktı. Bunlar görülmemiş bir fedakârlıkla çarpışarak ordunun geçişini korudular. Üç gün sonra, çarpışabilecek olanların sayımı yapılınca, 26.000 kişi olan bu artçı kuvvetin 8.000 kişiye inmiş olduğu görüldü

Bundan sonra, ordunun çekilişi doğrudan doğruya bir kaçış haline geldi. İmparator 8 aralıkta Smorogni (Vilna)ya vardı. Artık elinden hiçbir şey gelmiyeceğine karar vererek birliklerinden ayrıldı. Paris'e doğru yola koyuldu. 10 gün sonra Paris'te Tuilleries Sarayı'na giriyordu.

Napoléon'un ayrılmasından sonra soğuklar büsbütün arttı. Ordunun kalanı daha bir ay boyunca Ruslar'la savaştı.

Fransızlar yol boyunca hemen hiç bir yerde tutunamadılar. Rus ordusu Napoléon birliklerini ilk defa tecavüze başladıkları Niemen nehrinin ötesine atınca kovalamaya son verdi. Çünkü onlar da çok büyük kayıplara uğramışlardı.

Napoléon'un 360 000 kişiyle başladığı Rusya Seferi'nde ordunun hemen tamamı şiddetli soğuklardan, açlıktan ötürü perişan olmuştu; o kadar ki 26.000 kişilik son kuvvetin ancak 8.800'ü savaşabilecek durumdaydı Bu durumda hiçbir şey yapamıyacağını anlıyan İmparator, birliklerinden ayrıldı, Paris'e doğru yola çıktı. On gün sonra Paris'teydi. Burada Fransız ressamı Meissonier'nin «1814» adlı tablosu Napoléon'u, kurmay heyetiyle birlikte bozgundan geri dönerken gösteriyor.

NAPOLEON III. (1808 - 1873)

Napoléon III

Bonaparte hanedanının sonuncusu olan Fransız imparatorudur. Ondan sonra Fransa'da cumhuriyet idaresi kesin olarak kurulmuştur.

III. Napoléon'un kardeşi Holânda Kıralı Louis Bonaparte ile Napoléon'un üvey kızı (Josephine'in kızı) Hortense De Beauharnais'nin oğludur. 1808'de Paris'te doğdu. Maceralı bir gençlik yaşadı; yalnız, iyi bir öğrenim görmüş, hele iktisadi bahisleri çok iyi öğrenmişti. 1839-1840'ta iki defa hükümet darbesi yaparak meşruti kırallığa son vermek, kendini imparator ilân etmek istedi, başarısızlığa uğradı. Tevkif edildi, az sonra Londra'ya kaçtı. 1848 İhtilâli'nden sonra Fransa'da II. Cumhuriyet'in ilânı üzerine Paris'e geldi. Amcasının (I. Napoléon'un) itibarından faydalanarak gerçek cumhuriyetçileri, sosyalistleri ortadan kaldırdı. 10 aralık 1848'de cumhurbaşkanı seçildi.

III. Napoléon, iktidar hırsını için için besliyordu. Bu gayesine varabilmek için, ince bir iç ve dış siyaset güderek, halkın iktisadi seviyesini ciddî şekilde yükseltici tedbirler alarak Fransızlar'ın sevgisini kazanmaya çalıştı, 2 aralık 1851'de Meclis'i dağıttı. Kıralcılar'ın da, Cumhuriyetçiler'in de muhalefetine rağmen yapılan plebisitte çoğunluğu elde etti, imparator oldu. Böylece, Fransa'da ikinci İmparatorluk devri başladı (1852-1870).

III. Napoléon, ilk yıllarında devleti diktatörce yönelttiyse de, Fransa'yı devrin örnek ülkesi şekline getirdi; İngiltere'den sonra Fransa'yı dünyanın en güçlü devleti durumuna yükseltti, bu arada, iktisat, ticaret, sanayi ve tarımda çok büyük hamleler yapıldı.

III. Napoléon, Reşit Paşa'nın gayretleri sonunda Fransa'yı Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'na sokmuştu. Yalnız, savaşın çetinliği karşısında, Reşit Paşa'nın oyununa geldiği kanısına kapıldı; 1856 Paris Kongresi'nde Türk temsilcisi olarak Reşit Paşa'yı istemedi; bu kongreye İngiltere'ye karşı Fransa'yı destekliyen Âli Paşa, Türk başmurahhası olarak katıldı. Paris Kongresi, III. Napoléon'un şevket devresinin zirvesidir (Bk. Paris Antlaşması).

Bundan sonra III. Napoléon dış siyasette birtakım çıkmazlara girdi. Bu arada, milletlerin bağımsızlık hareketlerini destekledi: Avusturya'ya savaş açtı, Kuzey İtalya'nın en güzel eyaletlerini bu imparatorluktan alarak İtalyan birliğini kurmaya hazırlanan Sardinya'ya verdi. 1862'de Meksika'ya asker göndererek orada imparatorluk kurdurdu. Bu pahalı macera A.B.D.'nin düşmanlığını kazanmaktan başka hiçbir sonuç vermedi. Nihayet Prusya'ya savaş açtı. Fransa her bakımdan Prusya'dan güçlü olmasına rağmen, von Moltke'nin stratejisine yenildi. 1 eylül 1870'te İmparator, Sedan'da, ordusu ile birlikte Almanlar'a esir düştü. Fransa'da III. Cumhuriyet ilân edildi. İngiltere'ye giden III. Napoléon, az sonra orada öldü. 1853'te evlendiği İmparatoriçe Eugénie'den olan tek çocuğu Prens Napoléon (1856-1879) «IV. Napoléon» diye imparator yapılmak istendiyse de, Fransa'da artık iktidar kısmen kıralcılara, kısmen de cumhuriyetçilere geçmişti.

NAPOLİ

İtalya'nın en büyük şehrinden, en önemli limanlarından biridir. Nüfusu 1,5 milyonu geçmiştir. Napoli körfezinin kuzey kıyısında, tepelik bir yörenin denize doğru alçalan düzlüklerinde kurulmuştur.

Napoli, tabiî güzelliği bakımından Avrupa'nın en ünlü şehirlerinden biridir, her yıl birçok yabancı ressam, eserlerine konu aramak üzere Napoli'ye gider. Vezüv Yanardağı, şehrin güney doğusundaki bir ovada yükselir. Napoli Körfezi'nde, şehrin güneyinde ünlü Capri Adası bulunur.

Napoli, Avrupa'daki en kalabalık şehirlerden biridir. Bu yüzden, şehirde tabiî güzelliklerle, zenginliklerle, fakirlik, sefalet yan yana görülür. Şehrin eski bölümü olan doğu kesiminde, tarihî kiliselerin sivri damları, fabrika bacaları göze çarpar. Buradan daha sonra yapılmış olan batıdaki yeni bölümde, güzel binalar, temiz yollar, «Riviera di Chiaia» adlı geniş kıyı yolu bulunur.

Napoli'nin en önemli yapıları arasında, değerli tarihî eserlerin, Pompei kalıntılarının saklandığı Millî Müze, Avrupa'nın en büyük Opera binalarından biri olan San Carlo Operası, Ortaçağ'dan kalma eski şatolar ve bunların arasında en ilgi çekici olan, yumurta biçimindeki Castello dell'Ovo (Yumurta Saray) vardır. Napoli'de birçok önemli okul da bulunmaktadır. Napoli Üniversitesi, Müzik Konservatuvarı bunların arasında en başta gelir. Ayrıca, Napoli'deki Millî Park'ta, Akdeniz'de yaşıyan bütün hayvanlardan birer örneğin bulunduğu büyük bir akvaryum yapılmıştır.

Napoli'yi Milât'tan çok önce Eski Yunanlılar kurmuşlardı. Ortaçağ'da, İki Sicilya Kırallığı'nın başkenti oldu. Romalılar'ın ünlü şairi Vergilius'un mezarı Napoli yakınlarındadır. Pompei, Herculaneum gibi tarihî şehirlerin kalıntıları da Napoli'ye yakın bir yerdedir.

Napoli, en çok gemi, lokomotif, dokuma, eldiven, cam, şarap, makina endüstrileri bakımından ileridir.

Napoli Kırallığı

Avrupa tarihinde gelip geçmiş ünlü bir devlettir. Kökü Normanlar'a dayanır. «Demirkollu Guillaume» denilen bir Norman 1043'te Pulya ve Kalabriya Kontu olmuştu, oğlu I. Roger de, 1031'de, «Napoli Dukası» sanını aldı. Napoli sonraları kırallığa yükseldi. Çok kere Sicilya Kırallığı ile bir tek devlet olarak birleşti; Sicilya-Napoli Kırallığı'na «İki Sicilya Kırallığı» denilirdi. 1759'da İspanya'dan ayrılarak bağımsız bir hale gelen Napoli Kırallığı II. Ferdinando devrinde (1859) İtalyan Birliği'ne girdi, tarih sahnesinden çekildi.

1859'a kadar Napoli, Avrupa'da orta büyüklükte devletlerin en önemlilerinden biriydi. Nüfusu 9 milyonu geçiyordu. Napoli de Avrupa'nın en parlak başkentlerindendi; 1840'a kadar Napoli, 400.000 nüfusu ile Londra, İstanbul ve Paris'ten sonra Avrupa'nın 4. şehri durumunda bulunuyordu.

NAR

Nargiller familyasından bir ağaçtır. Çiçekleri büyük, parlak kırmızı renkte, dalları dört köşeli, bazan da dikenlidir. Bu ağacın

Nar ve meyvasının kesiti

Napoli, İtalya'nın güneyinde, birçok özellikleri olan, güzel manzaralı tipik bir Akdeniz şehridir. Müziği, lezzetli yemekleri, gezip görülecek yerleri ile, yaz, kış binlerce turistin bu güzel şehre gelmesini sağlar.

yuvarlak biçimli, sert bir kabukla örtülü, tepesi çanaklı, içinde çok sayıda yan yana dizili, kırmızı, ya da sarı, sulu taneleri taşıyan yemişine de «nar» denir.

Nar, genel olarak, sıcak ülkelerde yetişen bir bitkidir. Yabani olarak en çok Batı Asya'da, Kuzeybatı Hindistan'da bulunur. Yabani nar, özel olarak yetiştirilen nar bitkisinden farklıdır. Dış görünüş bakımından bir fundaya benzer. Ancak özel olarak yetiştirilen narlar ağaç gibi boylanırlar, 4,5-5 m. kadar yükselebilirler.

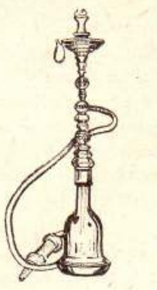
Nar, yurdumuzda yemiş olarak yenir, suyu içilir. İran'da nardan şarap da yaparlar. Bundan başka, bazı ülkelerde nar, çeşitli ticaret alanlarında kullanılır. Meselâ deri sepilenmesinde önemli bir faydası vardır. Ayrıca, narın kabuğundan elde edilen tanen bazı ilâçların yapımında kullanılır.

Nar, insanların çok eski çağlardan beri tanıdıkları, yedikleri bir yemiştir. Hattâ, Süleyman Tapınağı'nda resimlerine raslanmıştır.

Nargiller. — İkiçeneklilerden, nar çeşitlerini içine alan küçük bir bitki familyasıdır.

NARENCİYE (Bk. TURUNÇGİLLER)

NARGİLE

Nargile

«Tömbeki» denilen bir cins tütünü yakıp dumanını sudan geçirerek sigara gibi içmeye yarıyan alete «nargile» denir. Nargile, kullanılış ve tömbekinin içilişi bakımından bazı kısımlardan meydana gelir.

Lüle (ateşlik). — Nargilenin dışında, en üst kısmında bulunan, üzerine tömbeki konulan tabladır. Oymalı gümüş, pirinç, bakır bir mahfazayla çevrilidir. Tablası deliklidir. Buraya önce tömbeki, üstüne de ateş konulur.

Gövde. — Üstüne lülenin oturtulduğu kısımdır. Çoğunlukla boynu dar, karnı geniş bir sürahi biçimindedir. Camdan, sırçadan, pul şişeden yapıldığı gibi çeşitli madenlerden, hattâ, çiniden de yapılır. Gövdenin içinde su bulunur. Bu su tömbekinin dumanını yıkar, fazla nikotinini alır. Gövdenin içinde ateşlikten inen bir boru vardır. Bu boru, tömbeki dumanını aşağı alarak nargile suyunun içine salmaya yarar.

Marpuç. — Gövdenin yukarı kısmına geçmiş bir hortumdur. Nargilenin içindeki havayı, içenin ağzına kadar götürmeye yarar.

İmame (ağızlık). — Marpucun ucuna takılı kısımdır. Çoğu zaman kehribardan, çeşitli biçimlerde yontulmuştur. Nargile içen kimse bunu ağzına alarak içine doğru çeker. Marpuçtan gelen hava yıkanmış tömbeki dumaniyle doludur.

İlk nargileler Hindistan'da «narçil» denilen bir cins büyük Hindistan cevizinin kabuğu oyularak yapılırdı. «Nargile» adı da oradan gelmiştir. Nargile, bizde Osmanlı devrinde çok yaygındı. Beykoz ve Yıldız çini fabrikalarında gerçek birer sanat eseri olan nargileler yapılmıştır.

NARKİSLİK

Kendi kendine âşık olmaya, kendini aşırı derecede güzel görmeye ruhbilimde «narkislik» denir.

Narkissos, Eski Yunan mitolojisinde, Irmaklar Tanrısı Kephissos'un oğludur. Hikâyeye göre güzel bir delikanlıydı, hele gözlerini gören, dayanamaz, büyülenirdi. Peri kızları, Narkissos'un kibrine dayanamadılar, onu Tanrılar Tanrısı Zeus'a şikâyet ettiler. Zeus, Narkissos'a kötü bir kader tâyin etti: Delikanlı, o zamana kadar kendisini bir kere bile görmüş değildi. Irmak kıyısında dururken kendisine kavuşmak için suya atılarak öldü. Tanrılar, onu bir nergis çiçeği haline getirdiler. Lâtin şairi Ovidius, «Metamorphosis» (Değişişler) adlı eserinde uzun bir şiirle bu hikâyeyi anlatmıştır.

Bazı kimselerde görülen «kendine âşık olma» hastalığına da «narkislik» adı bu masaldan ötürü verilmiştir. Narkislik, Freud'a göre şöyle başlar: Daha pek küçük bir çocukken, insanda, kendisi de farkında olmadan ilk cinsel duygular uyanır. Çocuk bunu bilmez ama, bu duygular onda vardır, çeşitli şekillerde de kendini belli eder. Cinsel duygunun bir nesnede yerleşmesine, Freud, «Libido» diyor (Bk. Libido). Libido'nun başka bir nesnede değil de insanın kendisinde vücut bulması hali, narkisliği doğurur.

NARKOZ

Bir amleiyat sırasında, hastanın acı duymaması için, yapılan derin uyutmalara, hekimlikte «narkoz» denir. Sinirleri hiçbir acıyı duymaz hale getiren bu derin uyku, afyon, alkaloit, kloral, sulfonal, veronal gibi uyuşturucu maddelerle sağlanır. «Narkotik ilâçlar» denilen bu maddelerin dışında, eter, kloroform, vs. gibi daha başka uyuşturucu maddeler daha vardır ki bunlar da, beyne gönderilerek, hasta uyutulur. Buna «genel anestezi» denir (Bk. Anestezi).

Narkozla bütün vücuttan acı duyusu kalkar. Bu sonuç, belli bir uyuşturucu maddeyle sinir hücrelerinin görevlerinin durdurulmasiyle elde edilir, bu durum ilâcın kesilmesine kadar sürer.

Narkozda ilâcın beyin hücrelerine ulaşması ya kan ile dolaşımı (damarlar), ya solunum (akciğerler), ya da sümüksü zarlar ve rektum yolu ile olur. Narkozda hasta önce bir irkilme geçirir, düşünceler bulanıktır, nabız, solunum düzensizleşir, hasta aşırı hareketler yapar; ikinci döneme girince, tepkeler kaybolmaya başlar, gözün saydam tabaka tepkesi kaybolunca narkoz olmuştur. Bu sırada nabız ve solunum düzelmiştir. İlâcın dozu tamam demektir, fazla vermemelidir, yoksa hasta tehlikeli duruma düşer.

Bugün narkoz usulleri pek ilerlemiş, tehlikeler pek azalmıştır. Narkoz öncesi bir ağrı dindirici, uyuşturucu ilâçla hazırlık yapmak bugün âdeta kural olmuştur.

Narkozun çeşitli usulleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

1. — Solunum yolu ile narkozda ilâcı doğruca bir kompresle, ya da yarı maskelerle verme usulü eski olmakla beraber kullanıldığı yerler vardır. Buna «açık dolanımlı sistem» denir.

2. — Uçucu uyutucu ilâçlar bir balonla bağlanır. Bu usulde solunumda çıkan karbon dioksidin ılâçla karışım halinde verilmesi akciğer ödevlerini düzelttiği için, bu oldukça ileri bir usuldür. Buna «yarı kapalı dolanımlı sistem» denir.

3. — Solunum yolu ile verilen ilâçlar, manometrelerden belli basınçlarla geçirilerek gereğine göre eterle de karıştırılır, akciğerlere verilir, solukla atılan karışım arıtılarak yeni ilâçlar karıştırılır. Bu ileri bir tekniktir, buna «kapalı dolanımlı sistem» denir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aletlerde büyük gelişmeler olmuştur.

Bazı ilâçları damar yolundan vererek yapılan narkoz da bugün önemli bir yer tutmaktadır. Makat yolundan verilen, 20-30 dakikada narkoz yapan bazı ilâçlar daha vardır. Bunlar tek başına uygulandığı gibi solunum yolu narkozlarla da birleştirilir.

NARMAN

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Şenkaya, güneyde Horasan ve Pasinler, batıda Tortum, kuzeyde Oltu ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kışlaköy adında bir bucağı, bunlara bağlı 45 köyü vardır.

Yüzölçümü: 767 km^2

Nüfusu: 21.594 (1960 sayımı)

Narman ilçesi güney-kuzey doğrultusunda akan Oltu Çayı çevresindeki dar sahalar ile bu vâdiyi çevreliyen, yükseklikleri 2.000 m.'nin üstünde olan dağları kaplar. Bu dağların en önemlileri 2.885 m. yüksekliğindeki Güllü ile, batıda 2.900 m. yüksekliğindeki Karadağ'dır. İklim serttir. Kışlar soğuk geçer, uzun sürer. En önemli akarsu Çoruh nehrine karışan Oltu Suyu'dur. Ormanları önemsizdir. İlçe ekonomisi tahıl tarımı ile hayvancılığa, hayvan ürünlerine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Narman, Erzurum şehrine 100 km. uzaklıkta kurulmuş küçük bir kasabadır. Nüfusu 2.775'tir (1960 sayımı). Kasaba 35 km.'lik bir toprak yolla kuzeydeki Oltu kasabasına bağlanmıştır.

NASIR

Küçük bir alanda gelişmiş kalın, sert deri tabakasına «nasır» denir. Nasır en çok el ve ayak parmaklarında görüldüğü gibi vücudun başka yerlerinde de olabilir. Nasırlar kuru, sert olmakla birlikte, bazılarının içinde kan damarları gelişebilir. Nasır, genel olarak, bir tahriş sonunda meydana gelir. Sert şeylerle çalışanların ellerinde, tam uygun pabuç giymiyenlerin ayaklarında olur.

Her çeşit nasır ilâcını bilhassa nasırlı yerin tam üstüne koymaya çok dikkat etmek gerekir. Sancılı nasırların bir hekim tarafından tedavi edilmesi yerinde olur.

Bazı çeşit nasırlar yeniden teper; hattâ bazıları bulaşıcı bir özellik gösterir, deride oradan oraya sıçrarlar. Bazan başka şahıslara bulaştığı da görülür. Bazı nasırlara bakteriler yol açar. Bu gibi hallerde en iyi çare nasıra «kalomel» sürmek, deriyi kuru bulundurmak, bakterileri yok etmeye çalışmaktır. Nasırların elektrik kıvılcımlariyle sökülmesi de mümkündür.

NASİRETTİN TÛSÎ (Bk. TÛSÎ)

Türk Halk Mizahının Büyük Üstadı:

NASRETTİN HOCA

Nasrettin Hoca

NASRETTİN HOCA, en büyük halk filozofumuz ve mizah üstadımızdır. Ünü ve fıkraları bütün dünyaya yaygındır, birçok dillere çevrilmiştir. Yalnız, hayatı pek iyi bilinmiyor. Bu da, Osmanlılar devrinde, aydın sınıf edebiyatçılarının, tarih ve hal tercümesi (biyografi) yazarlarının bu halk üstadına lâyık olduğu itibarı göstermemelerinden ileri gelmiştir. Fıkralarından çıkarılan bilgi ise daima yanıltıcı olmuştur. Çünkü, çok sevilen Nasrettin Hoca fıkralarının belki yarısı bile ona ait değildir; yüzyıllar boyunca, halkın beğendiği her nükte, her fıkra, doğrudan doğruya Nasrettin Hoca'ya mal edilmiştir.

En eski ve inanılır kaynaklara göre, Nasrettin Hoca, Sivrihisar'ın Horto köyünde doğmuştur. Babası köyün imamı Abdullah Hoca'dır. Nasrettin Hoca okuma yazmayı, Arapça'yı, din bilgilerini önce babasından öğrendi. Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin, eski sicillere dayanarak yazdığı «Mecmua-i Maârif» adlı yarım kalmış eserde verdiği bilgiye göre, Nasrettin Hoca, o ara, o dolaylarda büyük ün kazanan Seyyid Mahmut Hayrânî ile Seyyid Hacı İbrahim Sultan'a kapılanmak istemiş, babasından kendisine kalan köy imamlığını Mehmet adında birine devrederek Horto'dan ayrılmıştır. Akşehir'e gelen Hoca, burasını çok sevmiş, orada evlenmiş, orta halli bir ömür sürerek gene Akşehir'de ölmüştür. Türbesi de oradadır. Bu türbe, 1907'de onarılmadan önce, sütunlara dayanan, çadır biçimi bir kubbeden ibaretti. Duvarsızdı ama, koca bir kilitle kapatılmış bir kapısı vardı. Bu kapı da Hoca'nın tuhaflığına delil olarak gösterilmiş, çevresi açık, yıkık yerlere «Nasrettin Hoca'nın türbesi» gibi deyimi oradan çıkmıştır.

Nasrettin Hoca'nın tarihî kişiliğini bulandıran olaylardan biri XIV. yüzyıl şairlerinden Ahmedî ile Timur arasında geçen meşhur «Hamamda Değer Biçme» hikâyesinin, sonraki kaynaklarda, Nasrettin Hoca'ya mal edilmiş olmasıdır. Rivayetlere inanmak doğru olursa Hoca'nın medresede okuduğu Arabistan'a gidip geldiği, kadılık ettiği de kabul edilebilir.

Nasrettin Hoca'nın kuvvetli hayat görüşü, çağdaşlarını da, kendisinden sonra yaşıyanları da çok etkilemiştir. Adı, kişiliği çevresinde birtakım halk inançları meydana gelmiştir. Akşehir'de, ölümünden sonra bile, düğünlere Hoca'yı da davet etmek, yakın zamanlara kadar, âdetti. Evliya Çelebi, Akşehir'e gidip de Hoca'yı ziyaret etmiyenlerin başına bir ceza geleceğini, ziyaret edenlerin ise mutlaka gülünecek şeylerle karşılaşacaklarını yazar, bu arada kendi başından geçen bir olayı anlatır.

Gene halk arasındaki rivayetlere göre Hoca'nın hatunu, Akşehir'in Kozaağaç köyünde gömülüdür.

Bibliyografya. — Yeni harflerle basılan fıkra kitapları ve hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Letaif-i Nasreddin Hoca (Velet Ç. İzbudak, 1929); Nasrettin Hoca; Çocukluk ve Mektep Hayatı (K. Ş. Orbay, 1930); Nasrettin Hoca: Gençlik ve Medrese Hayatı (K. Ş. Orbay, 1930); Nasrettin Hoca: İhtiyarlığı ve Kadılık Hayatı (K. Ş. Orbay, 1930); Nasrettin Hoca ile Timurlenk (K. Ş. Orbay, 1931); Nasrettin Hoca'nın Hayatı ve Hikâyeleri (Z. Ş. Soko, 1939); Nasrettin Hoca Hikâyeleri (O. V. Kanık, 1949); Manzum Nasrettin Hoca Fıkra ve Hikâyeleri (S. Ergun, 1950); Nasrettin Hoca (A. H. Yaşaroğlu, 1950); Nasrettin Hoca'nın 220 Fıkrası (A. H. Yaşaroğlu, 1953); Nasrettin Hoca (V. M. Kocatürk, 1954); Resimlerle Büyük Nasrettin Hoca (İ. Manavoğlu, 1957); Nasrettin Hoca Fıkraları (E. C. Güney, 1957); Nasrettin Hoca (Y. Köksal, 1957); Nasrettin Hoca ve Hikâyeleri (M. A. Aksoy, 1958); Nasrettin Hoca'dan Seçme Fıkralar (M. Yurter, 1958).

NASYONALİZM (Bk. MİLLİYETÇİLİK)

NAŞIT (Bk. OZCAN, Naşit)

NATAL

Güney Afrika Birliği'ni meydana getiren 4 devletten biri, bunların yüzölçümü bakımından en küçüğüdür (Bk. Güney Afrika Birliği) Yüzölçümü 91.382 km²'dir; nüfusu da 3 milyonu ancak geçer. Başkenti Pietermaritzourg'dur.

Natal «Bahçeler Ülkesi» diye anılır. Çünkü toprakları verimli, iklim her türlü tarıma elverişli, ürünleri boldur. Natal hükümdarı ülkeye ün sağlıyan bahçeleri, parkları her yıl büyük masraflarla koruyup geliştirir. Natal'ın başlıca gelir kaynağı şeker, limon, portakal, çeşitli sebzeler, tahıllardır. Ayrıca, altınla mermer de çıkarılır.

Natal'ın en büyük şehri olan Durban, Hint Okyanusu üzerinde 868.000 nüfuslu bir liman şehridir.

NATO

İngilizce «Kuzey Atlantik Paktı Teşkilâtı» anlamına gelen «North Atlantic Treaty Organization» kelimelerinin kısaltılmışıdır. Bu adla anılan antlaşma, 1949'da Kuzey Amerika ile Avrupa'nın 12 devleti arasında imzalandı. Antlaşmayı imzalıyan devletler, «milletlerin demokrasi ilkeleriyle fert hürriyetlerini ve hukukun hükümranlığı üzerine kurulu hürriyetlerini, müşterek miraslarını, medeniyetlerini korumaya» karar verdiklerini bildirdiler.

Bu antlaşma, yalnız devletlerden birine, ya da birkaçına yöneltilecek silâhlı bir tecavüze karşı, üyelerinin sadece karşılıklı yardımlaşmada bulunmayı taahhüt ettikleri bir savunma antlaşması değil, çok daha kuvvetli ve şümullüdür. Antlaşmaya göre, taraflar, milletlerarası iktisadi siyasetlerinde ortaya çıkacak bütün aykırılıkları gidermeye çalışacaklar, üye memleketlerden hepsinin, ya da birkaçının katılacağı iktisadi, kültürel işbirliğini teşvik edeceklerdir.

Nato'yu ilk kuran devletler şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İslanda, İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Holânda, Norveç, Danimarka, İtalya ve Portekiz. Bunlara 1951'de Türkiye ile Yunanistan, 1954'te Batı Almanya da katıldı; böylece, üye devlet sayısı 15'e çıktı.

Antlaşmaya göre 20 yıl üyelik yapan bir devlet, isterse Nato'dan çekilebilir. Nato'ya üye olmak istiyen devletlerin durumları incelendikten sonra, uygun görülürse, üyeliğe alınır. Nato'ya bağlı devletler, aralarında bir «Nato Avrupa Ordusu» kurmuşlardır. Üye devletlerin millî savunma kuvvetlerinden bir kısmını ayırarak kurdukları bu ordunun Genal Karagâhı Pariste'dir, üye devletlerin her birinde de bir Nato Karagâhı vardır. Türkiye'de Nato Karargâhı İzmir'dedir.

NATÜRALİZM [Doğalcılık]

Bir felsefe ve edebiyat terimidir. Felsefedeki anlamına göre natüralizm tabiatı her şeyin üstünde bir kudret sayan görüştür. Buna göre, yaratılmış olan, tabiatın yapısında bulunan her şey kendi kendisinin yaratıcısı olmuştur ve olmaktadır. Her şey, bu arada insan da, anlaşılmasını, açıklanmasını tabiatın kendisinde, sürekli kanunlarında bulur. Tabiata üstün hiçbir kuvvet yoktur. Tabiatın dışında da hiçbir kuvvet bulunmaz. Her şey tabiatta başlar, tabiatta biter. Bu görüş, XVII. yüzyılda Fransa'dan başlıyarak yayıldı. Rabelais gibi yazarlar, filozoflar bu düşüncenin yayıcısı oldular.

Edebiyatta «natüralizm» kelimesi iki anlamda kullanılır: Biri, geniş anlamiyle ileri bir realizm (gerçekçilik); öbürü, daha dar anlamiyle, edebiyatta bilimciliktir. Gerçekten de, XIX. yüzyılın ortalarına doğru, toplumlar, bilim yolundaki ilerlemeler dolayısiyle, artık edebiyatçılar tarafından idare edilir bir kalabalıklar yığını olmaktan çıkmıştı. Daha önceki yüzyıllarda fikir adamları, edebiyatçılar, halkı geniş ölçüde etkiliyorlardı. Voltaire gibi, Kant gibi filozofların aynı zamanda birer edebiyat adamı olmaları bunu sağlıyordu. Bilim ilerleyip de ihtisaslar derinleşince, edebiyat bilimin etkisi altına girdi, edebiyat, toplumu, toplum olaylarını gözliyerek bunu gerçekte olduğu gibi yansıtma yolunu tuttu. Buna örnek olarak Gustave Flaubert'in «Salammbô» adındaki romanını gösterebiliriz. Yazar, Afrika'daki çöl akşamlarının ışık değişimlerini inceiemek için Kuzey Afrika'ya gidip olayları kendi göziyle görmüş, eserini ondan sonra yazmıştı. Gerçekçiliğin bu ileri şekli, bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Dostoyevskiy, bütün romanlarını, böyle aşırı bir gözlem sonunda meydana getirmiştir. Yalnız, ondaki gözlemcilik, daha çok, filozofların düşününe uygun olarak, ruh olaylarına yöneltilmişti.

Fransız romancısı Emile Zola ise, hekimlikte uyulan, ileri sürülen kalıtım teorilerini ispat etmek için 20 ciltlik bir roman serisi olan «Les Rougon-Macquarts» (Rougen-Macquart

NASRETTİN HOCA'DAN HİKÂYELER

İNANMIYORSANIZ ÖLÇÜN

Bir gün Nasrettin Hoca'ya sorarlar:
— «Sence dünyanın ortası neresidir, kuzum?»
Hoca da hiç düşünmeden cevap verir: «Ayağımın bastığı yerdir!»
Fakat oradakiler inanmazlar, «Amma da yaptın ha,» derler, «Ne malûm?»
Hoca içerler: «Bana sordunuz, ben de söyledim,» diye cevap verir? «İnanmıyorsanız ölçün!»

***

PEŞİN PARA

Nasrettin Hoca'nın birine borcu varmış. Epey bir zaman borcunu geri bıraktırmaya muvaffak olmuşsa da günün birinde alacaklısı dayatmış, parayı isterim diye tutturmuş.

— «Hocam, şu bizim parayı artık ver,» demiş.

Hoca: «Hayhay,» deyip gülümsemiş. «Para senin, borcumu inkâr etmiyorum. Dur da biraz konuşalım.»

Adam, parasını alacağı ümidiyle Nasrettin Hoca'nın anlatacaklarını dinlemeye koyulmuş. Hoca eliyle bahçesinin kenarındaki kazılmış yerleri işaret ederek,

— «Bak,» demiş, «şurasını görüyor musun?»

— «Evet, görüyorum.»

— «İşte oraya diken ektim.»

— «Diken mi ektin? Ne olacak o dikenler?»

— «Baharda o dikenler çıkacak, büyüyecek; yoldan gelip geçen koyunların tüyleri o dikenlere takılacak, ben de o yapağıları toplıyacağım. Eğirip iplik yapacağım. O ipliği satıp elime geçen parayla sana borcumu vereceğim.»

Zavallı adam bu uzun hesap karşısında gülmekten kendini alamayınca Hoca, «Seni köftehor seni,» der, «Peşin parayı görünce nasıl gülersin, değil mi?»

***

EŞEĞİN SÖZÜ

Bir gün bir ahbabı Hoca'ya gelir
İki saat için eşeğini ister.
Kasabaya gitmek niyetindedir;
«Kasaba dönüşü getiririm,» der.
Hoca bir lâhza durur;
Sonra, vermemek için şöyle bir şey uydurur:
— «Bu işini görmeyi doğrusu çok isterdim,
Ama yok hayvan evde; demin birine verdim.»
Tam ahbabın ayrılacağı sıra
İçerden bir ses gelir;
Gittikçe de yükselir.
Eşek ahırdan anıra anıra
Evde olduğunu bildirmektedir.
Bir ses ki, ne pencere kalır, ne cam.
Fena bozulur adam:
— «Aşkolsun Hoca!» der, «evdeymiş eşek.
Beni kandırdın, demek..»
Hoca kızmaktan başka yol bulamaz.
Bir bağırır dostuna, avaz avaz:
— «Bakın hele, nezaket var mı şunda?
Sen, karşındakini ne sanıyorsun?
Benim sözüme inanmıyorsun da
Eşeğinkine mi inanıyorsun?»

***

KAYIP

Eşi dostu gelip bir gün Hoca'ya
— İşte, zevzeklik bu ya —
Demişler: «Karın aklını kaybetti!»
Birdenbire değişmiş Hoca'nın vaziyeti.
Başlamış düşünmeye derin derin.
Zaten bu haberi getirenlerin
Maksadı da Hoca'nın halini seyretmekmiş.
İçlerinden biri, kolundan çekmiş,
Demiş ki: «Hoca'm, ne düşünüyorsun?»
Hoca hoşluk etmeden nasıl dursun?
Nasıl tahammül etsin böyle bir zevzekliğe?
— «Bu haberiniz,» demiş, «beni meraka soktu
Bizim karının aklı ötedenberi yoktu;
Düşünüyorum, acep nesi kayboldu diye.»

(Orhan Veli Kanık, 70 Hikâye)

***

ACEMİ BÜLBÜL

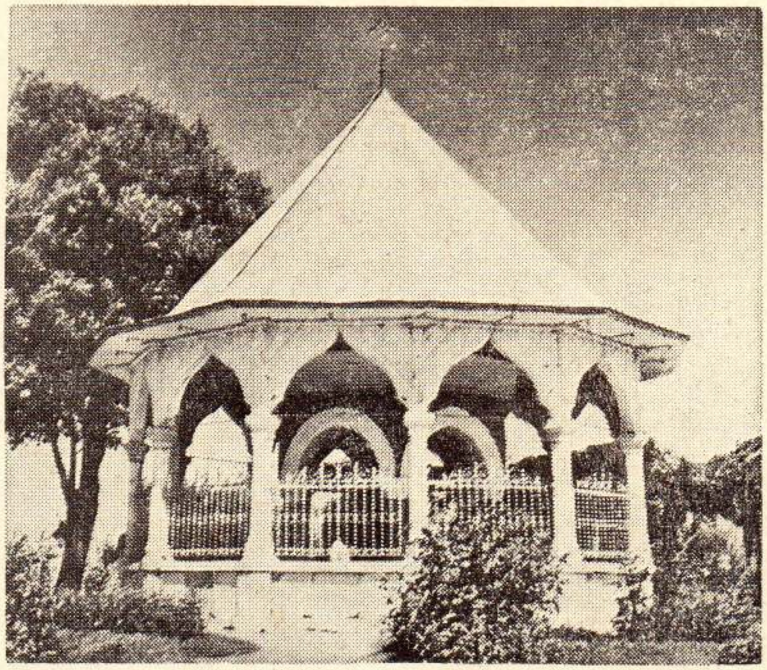
Hoca merhum, bir gün bir bağa girer. Bakar ki dallarda zerdaliler altın gibi parlıyor, şunu da yiyeyim bunu da yiyeyim derken zerdali ağacına çıkar. Tam o sırada bağın sahibi elinde sopayla görününce ne yapsın? Başlar bülbül gibi ötmeye... Bağ sahibi ağacın altına gelince sorar:

— «Kimsin sen? Ne yapıyorsun orada?» diye.

— «Görmüyor musun?» der Hoca. Ben bülbülüm, yuvam burada...»

— «Ay, bülbül böyle mi öter?»

— «E,,, artık uzun etme sen de... Acemi bülbül bu kadar öter işte!»

Nasrettin Hoca'nın Akşehir'deki türbesi. Türbe yalnız ince demir parmaklıkla çevrili olmasına karşılık kapısında kocaman bir asma kilit vardır. Akşehir Belediyesi her yıl 21 haziranda bir «Nasrettin Hoca Günü» düzenlemektedir. 675. ölüm yılı münasebetiyle 1959'dan beri yapılan bu anma törenine mehter takımı, turistler, ziyaretçiler ve binlerce aydın katılır

Ailesi)ni yazdı. İbsen, Strindberg gibi kuzeyli tiyatro yazarları da, natüralizmi tiyatro alanında denediler.

NATÜRMORT

Koparılmış çiçek, meyva, avlanmış hayvan gibi, tabiattaki asıl çevresinden ayrılmış şeylerin resmine «natürmort» denir. (Fransızca «nature-morte» deyimi «ölü tabiat» anlamına gelir.) Masa üzerinde bir kitap vs. gibi resimler de «natürmort» sayılır.

Natürmortun tarihi ancak birkaç yüzyıl öncesine kadar gider. Rönesans çağlarında, genel olarak, ya dinle ilgili resimler, ya da insan portreleri yapılırdı. Bu büyük kompozisyonların dışında, «tablo resmi» denilen ufak ölçüde resimlerde bile gene konulu, olaylı sahneler canlandırılırdı. Zamanla resimler, çeşitlenmeye başladı. Kompozisyonların, portrelerin yanı sıra «peyzaj»lar (manzara resimleri) yapılmaya başlandı. Bu da yeter görülmiyerek tabiattan ayrılmış, ressamın kendi dileğine göre yan yana getirdiği modeller resim çerçevesine sokuldu.

Natürmortun sanat tarihimize girişi oldukça eskidir. Bugün Resim ve Heykel Müzesi'nde büyük karpuzlarını seyrettiğimiz Şeker Ahmet Paşa (1847-1906), Süleyman Seyit Bey (1842-1913), Hoca Ali Rıza (1858-1930) geçen yüzyılın büyük Türk natürmort ressamlarıdır. Seyit Bey hele çiçek resimleriye pek büyük ün kazanmıştır.

Navarin Deniz Savaşı

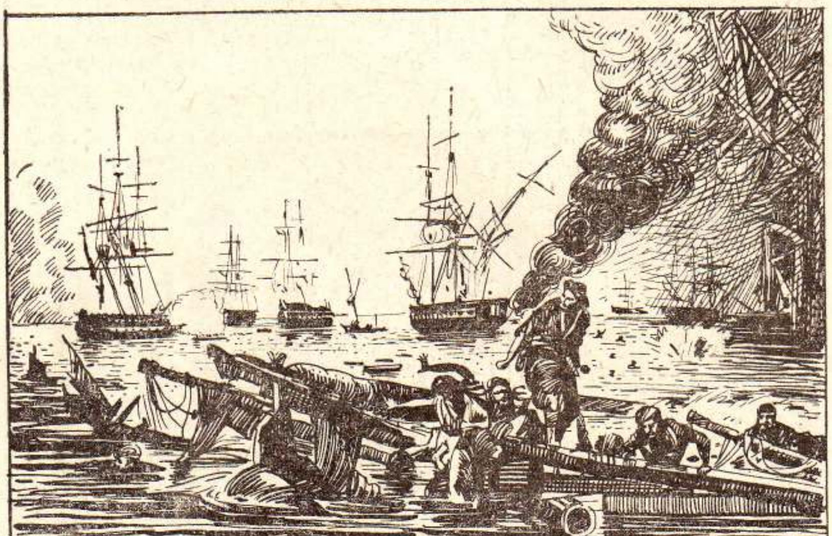
Avrupa medeniyet tarihinin yüz kızartıcı bir olayıdır.

NAVARİN DENİZ SAVAŞI, denizcilik tarihinin en garip olaylarından biridir. 20 ekim 1827'de Güneybatı Mora'da, Navarin Koyu'nda olan bu savaşta birleşik İngiliz - Fransız - Rus donanması Türk donanmasını top ateşiyle yakıp yok etmiştir.

Yunan ihtilâlini bastırmış olan Türk donanması, bu koyda bulunuyordu (Bk. Mahmut II.). Avrupa devletleri ise, ne pahasına olursa olsun, küçük bir Yunanıstan'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmak istiyorlardı. İngiliz - Fransız - Rus birleşik donanması Navarin Koyu'na girince, Türk Donanması, bir vuruşmaya ihtimal bile vermedi; çünkü Osmanlı İmparatorluğu bu büyük Avrupa devletleriyle savaş halinde değildi. Bundan başka, Birleşik Donanma koya girerken, devletler hukukunun en önemli kurallarından birini de çiğnemiş, savaş bayrağı çekmemişti.

Baskın mahiyetini alan üstün topçu ateşi karşısında Türk donanması, manevra imkânı bulamadan, sulara gömüldü. Avrupa medeniyet tarihinin yüz karalarından biri olduğunu Batılı tarihçilerin de kabul ettikleri bu olay, hemen sonra, İngiltere parlâmentosunda, liberal İngiliz - Fransız basınında şiddetle tenkid edilmiş, devletin şerefini lekelediği gerekçesiyle hükümete sert hücumlar yapılmıştır.

Navarin Savaşı'ndan sonra II. Mahmut yeniden büyük bir donanma kurmaya çalışırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice hırpalandığı kanısına varan Rusya da, Yunanistan'a bağımsızlık sağlamak üzere, Türkiye'ye savaş açmıştır.

Navarin Baskını tarihin en garip olaylarından biridir. Yunan isyanını bastırmış bulunan Türk donanması Navarin Koyu'nda demirliyken, savaş halinde bulunmıyan İngiliz, Fransız ve Rus donanmasının baskınına uğramış, manevra imkânını bile bulamadan sulara gömülmüştü.

NAVARRA

Kuzey İspanya'da bir eyalettir. Eyaletin başkenti Pamplona 90.000 nüfuslu bir şehirdir. Kantabriya ve Pirene Dağları eyaletin topraklarını kaplar. Dağların önemli bir kesimi ormanlarla, otlaklarla kaplıdır. Pek bol av hayvanı vardır. Düz kesimlerde tahıl yetiştirilir, hayvancılık yapılır.

Navarra'ya ilk yerleşenler Vaskonlar (Basklar ve Gaskonlar)dır. Vaskonlar tarihinin ilk devreleri karanlıktır. VII. yüzyılda buranın adı «Vaskonya» diye geçer. Navarra'nın bilinen ilk kıralı X. yüzyılda yaşamış Sancho Garcia'dır. Ondan sonra Navarra Kırallığı genişleyip, kuvvetlenmiştir. XIII. yüzyılda Navarra, hanedanlar arasındaki bir evlenme sonunda, Fransa'nın bir bölümü haline geldi. 1516'da İspanyol Navarra'sı İspanya'ya katıldı. Fransız Navarra'sı ise önce, bağımsız bir kırallık olarak kaldı, 1589'da IV. Henri tarafından Fransa ile birleştiriidi

NAYLON

Kömür, su ve hava ile yapılan, çok esnek bir maddedir. Son yılların kimya alanındaki en önemli buluşlarından olan plâstiklerden biridir.

Naylon'un hayatımızdaki yeri gün geçtikçe atmaktadır. Bugün naylondan çeşitli iplik, giyecek eşyaları, çoraplar, şemsiyeler, paraşüt kumaşı, fırçalar, yağmurluklar, balık oltaları, yalıtkan maddeler gibi çeşitli şeyler yapılmaktadır.

Naylon, bu cins plâstiklerden birinin markasıdır; aşağı yukarı aynı özellikte olan «orlon», «perlon» gibi daha birçok maddeler vardır (Bk. Plâstik).

NAZIM [Koşuk]

Edebiyatta vezinli sözlere «nazım» (koşuk) denir. Bu tarzda yazılmış yazılar da «manzum» diye anılır. Nazmın karşıtı «nesir»dir.

İnsanların, başlangıçta, duygularını, düşüncelerini nazımla anlattıklarını ileri süren bilginler vardır. Gerçekten de, en eski sözlü eser olarak bilinen Omiros destanları koşuk halinde söylenmiştir. Bunun da sebebi vardı: Yazı bulunmadığı için, insanlar, söyledikleri akılda tutmak zorundaydılar. Bunu sağlıyacak yol ise vezinli, kafiyeli, ezberlenmesi kolay sözlerdi. Nesir, daha sonra, daha güçlükle elde edildi, ki sanat gayreti, nesirde daha bellidir.

Nazmı nesirden ayıran özelliklerin başlıcaları şunlardır:

Mısra. — Manzum bir eserin her satırına «mısra» denir.

Vezin. — Mısraların hece sayısına, ya da hecelerin söyleniş sürelerine dayanan bir düzendir (Bk. Vezin).

Kafiye. — Mısraların birbirine benzer hecelerle sona ermesidir (Bk. Kafiye).

Serbes Nazım. — Mısralarda hece ölçüsüne, vezin, kafiye koşullarına fazla önem vermiyen, ahengi daha serbes bir düzende arıyan bir nazım şeklidir. Günümüzün şiirinde daha çok bu yol benimsenmiştir.

NAZIMİYE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bingöl'ün Kiğı, güneyde Elâzığ'ın Karakoçan ve Tunceli'nin Mazgirt, batıda aynı ilin merkez (Kalan) ve Ovacık, kuzeyde Pülümür ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hakis ve İresi adında bucakları, bunlara bağlı 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 557 km^2

Nüfusu: 12.075 (1960 sayımı)

Nazımiye ilçesinin toprakları oldukça sık vâdilerle yarılmış, engebeli bir durumdadır. Düzgünbaba Dağı (2.083 m.), Boncuk Dağı (1.947 m.), Hanik Dağı (2.057 m.) en önemli yükseltilerdir. İlçede şiddetli kara iklimi hüküm sürer. Kışlar çok soğuk olur, yazlar da oldukça sıcaktır. Bu iki mevsim arasındaki

sıcaklık farkı pek yüksektir. Orman alanları ilçe yüzeyinin 1/4 'ünden daha az yer tutar. İlçede en önemli akarsu Peri Suyu'dur. Nazımiye'nin bazı küçük dereleri Peri Suyu'na, bazı dereleri ise Seyithan Deresi'ne akar. Peri Suyu ile Seyithan Suyu birleşerek Munzur Suyu'nu meydana getirirler.

Kasaba. — İlçe merkezi Nazımiye kasabası, Boncuk Dağı'nın güneybatısında, Kalman Çayı'nın vâdisi içinde, deniz yüzeyinden 1.500 m. yükseklikte kurulmuştur. Eski adı Kızılkilise idi. İki mahalleden meydana gelmiş olan kasabanın kuzeydeki mahallesi toplu ise de, güneydeki mahalle dağınık evlerden meydana gelmiştir. İl merkezi olan Kalan'a 39 km.'lik bir yolla bağlıdır. Nüfusu 1.136'dır (1960 sayımı).

NAZİ (Bk. NAZİZM)

NAZİF, Süleyman (Bk. SÜLEYMAN NAZİF)

NAZİLLİ

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kuyucak, güneydoğuda Karacasu, güneyde Bozdoğan, batıda Sultanhisar ilçesiyle kuzeyde İzmir'in Ödemiş ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 792 km^2

Nüfusu: 64.675 (1960 sayımı)

Nazilli ilçesinin toprakları, doğu-batı doğrultusunda uzanan Büyük Menderes Ovası'nın bir kısmı ile bu ovayı kuzeyden kuşatan Oyukdağ'la Karlıdağ gibi dağların güney kısımlarını kaplar. İklim tipik Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak geçer (En sıcak ay ortalaması 28°.9), kışlar ılık geçer (en soğuk ay ortalaması 7°.5). Yıllık yağış 619 mm.'dir. Bu yağışın yarıdan çoğu (%52'si) kışın düşer. Yaz çok kuraktır. Yıllık yağışın ancak %4 kadarı bu mevsime isabet eder. İlkbaharla sonbaharın yağış payı %22'dir.

Şehir. — İlçe merkezi Nazilli şehri Büyük Menderes Ovası'nın kuzey ucunda kurulmuştur. Zengin, verimli bir çevrenin ekonomik merkezidir. İzmir - Aydın - Afyon demiryolu, İzmir - Denizli karayolu üzerindedir. Demiryolu ile İzmir'e uzaklığı 180 km.'dir. İstasyon şehrin Yukarı Nazilli bölümündedir. Şehrin denizden yüksekliği 79 m.'dir. 9 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu, bağlı olduğu il merkezi Aydın'dan daha çoktur (1960 sayımı: 36.601, Aydın: 35.671).

Şehrin en önemli endüstri tesisi 1935'te temelleri atılan, 9 ekim 1937'de Atatürk'ün eliyle işletmeye açılan Nazilli Basma Fabrikası'dır.

NAZİZM

Nazizmin arması gamalı haç

Alman Nasyonal-Sosyalist İşçi Partisi'nin inançlarına ve siyaset alanındaki uygulamalarına «nazizm» denir. «Nazi» kelimesi de bu partinin Almanca adı olan «Nazional Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei» kelimelerinin ilk iki hecesidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda, Almanya'nın yenilmesi üzerine Nazi Partisi ortadan kalktı, Müttefikler'in kurduğu uluslararası bir mahkeme, Nazi liderlerinden birçoğunu savaş suçlusu olarak idama mahkûm etti (Bk. Hitler; Nürnberg Mahkemesi).

Nazi Partisi'nin amaçlarından biri Alman askerî kuvvetini elden geldiği kadar artırmak, yabancı ülkeleri boyunduruk altına almaktı. Bu parti aynı zamanda, totaliter bir hükümetin iş başında bulunmasını doğru buluyor, her çeşit muhalefeti gaddar bir şekilde eziyordu. Ayrıca, Naziler, aşırı bir milliyetçilik güdüyorlar, «Aryan» dedikleri Kuzey Avrupa ırkının öteki ırklardan üstün olduğunu ileri sürüyorlardı. 1919'da Hitler'in kurduğu Nazi Partisi, Versailles Antlaşması kararlarının yürürlükten kaldırılmasını, Musevilere belli birtakım hakların tanınmamasını ve bu ırkın hürriyetlerinin kısıtlanmasını, Marks'çı sosyalizmin ortadan kaldırılmasını istiyordu. Almanlar'ın birçoğu, Nazi Partisi'nin siyasetini beğeniyordu.

1932 seçimlerinde, Naziler Reichtag'da (Alman Millet Meclisi'nde) 196 milletvekilliği kazandılar. Çoğunluğu elde edememişlerse de Hitler, çoğunluk liderleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak 1933 yılı ocak ayında başbakan oldu. Martta yapılan yeni seçimlerde de Naziler çoğunluk sağlıyamadılar; yalnız, inançları bakımından, kendilerine çok yakın olan Milliyetçiler'le işbirliği yaparak, hükümeti ele geçirdiler.

23 mart 1933'te kabul edilen bir kanunla, Alman hükümeti diktatörlük şeklini aldı. 1934 haziranında yapılan kanlı bastırma hareketleri sonunda, Hitler'in siyasetini doğru bulmıyanların hemen hemen hepsi öldürüldü. Bu tarihten İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar, Naziler, Almanya'da her şeyi kendi kontrolleri altında tuttular. Hükümeti, sanayii, ticareti, eğitimi, dini istedikleri gibi yönettiler. İkinci Dünya Savaşı, Müttefikler'in zaferi ile sona erince, Naziler'in işlediği çeşitli cinayetler ortaya çıkarıldı, parti de bir daha açılmamak üzere kapatıldı.

NEBAT (Bk. BİTKİLER)

NEBATAT (Bk. BOTANİK)

NEBRASKA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Yüzölçümü 200.769 km^2, nüfusu 1.500.000'dir.

Kayalık Dağlar'ın doğusuna düşen Nebraska'nın ovalık toprakları çok verimlidir. Başlıca ticareti mısır, buğday, pirinç tarımına, ayrıca hayvancılığa dayanır. Büyüklük bakımından A.B.D. eyaletleri içinde 15., nüfus bakımından 34. gelir. Birliğe 37. eyalet olarak 1867'de katılmıştır. Adı «Nebr.» olarak kısaltılır.

Nebraska'nın en kalabalık şehri Omaha 400.000 nüfusludur. Buna karşılık, başkent Lincoln'un nüfusu 130.000'den ibarettir.

Missouri nehri Nebraska'nın doğu sınırını çizer. Missouri'nin en önemli kollarından olan Platte nehri de Nebraska topraklarını sular. Eyaletin adı da bu nehirden gelir. Eskiden bu bölgede oturan Kızılderililer bu nehre kendi dillerinde «sığ ırmak» anlamına «Nebrathka» derlerdi. Burada çeşitli Kızılderili kabîleleri oturuyordu. Beyazlar bu bölgede kuvvet kazandıkça yerlileri daha doğuya ittiler. XIX. yüzyılın başlarında 40.000 kadar olan Kızılderili sayısı bugün 5.000'e inmiştir.

Nebraska'da eğitime büyük önem verilir. Nebraska Devlet Kitaplığı A.B.D.'nin en iyi 5 kitaplığından biridir. Nebraska'da 3 üniversite, çeşitli yüksek okullar vardır.

NEBUKHADNEZZAR [Buhtunnasr]

Babil devletinin iki büyük kıralının adıdır. I. Nebukhadnezzar, M. Ö. 1146-1123 yıllarında hükümdarlık etmiştir. II. Nebukhadnezzar ise Babil'in en büyük hükümdarlarından biridir, ülkeyi Elamlılar'ın idaresinden tamamen kurtarıp bağımsız bir devlet haline getirmiştir. Bu bakımdan, dünya tarihinde önemli bir yer tutar. Elamlılar'la Babilliler'in yaptıkları uzun savaşı anlatan hâtıraları, eski çağların en önemli tarihî belgelerinden biridir.

II. Nebukhadnezzar, Yeni Babil İmparatorluğu'nun kurucusu Nabopolasar'ın oğludur. M. Ö. 605'te, babasının ölümü üzerine, tahta geçti. Hükümdarlığı sırasında Babil dünyanın en bayındır, en güzel ülkelerinden biri haline geldi. Nabukhadnezzar, imara çok meraklıydı. Hâtıralarında da kazandığı savaşlardan çok yaptırdığı binaları anlatır. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan Asma Bahçeler de II. Nebukhadnezzar devrinde yapılmıştır (Bk. Babil).

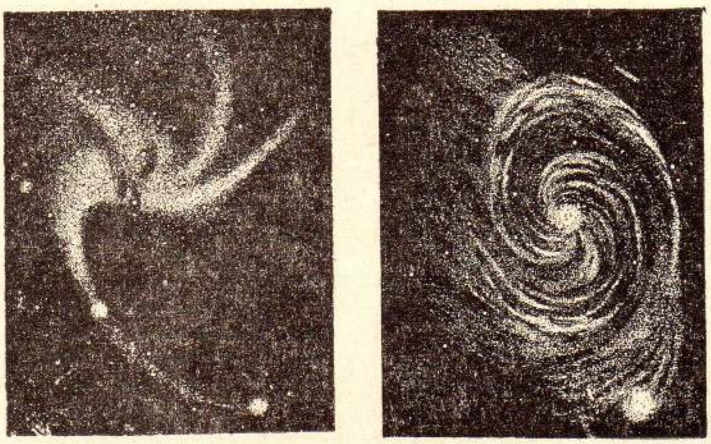
II. Nebukhadnezzar, Tirliler'le devamlı savaş halindeydi. 13 yıl süren bu savaşlarda hiçbir başarı elde edemedi. Tarih, Nebukhadnezzar'ı savaşçı değil, yapıcı bir hükümdar olarak tanır. Bazı tarih kitaplarında Nebukhadnezzar'ın akli muvazenesinin bozuk olduğu, zaman zaman kendini hayvan sanıp çayırlarda koşarak, ot yiyerek dolaştığı anlatılır.

NEBULA [Bulutsu]

Yıldızların arasından görülen, bulut gibi, sabit gök cisimlerine «nebula» (bulutsu) denir. Nebulalar parlak da, karanlık da olabilirler. Yalnız, genel olarak, içinde yıldız bulunmıyan, ışıklı gaz kümeleridir. Yıldızlardan daha silik görünürler, çünkü dağınık ışınları göze, tek noktadan yayılan yıldız ışınları gibi kuvvetli olarak çarpmaz. Bu bakımdan, teleskopsuz olarak, gözle görülebilen 5.000 yıldıza karşılık ancak 4 nebula teleskopsuz görülebilir. Bunlardan ikisi gökyüzünün Güney Yarımküresi'nde, ikisi de Kuzey Yarımküresi'nde görünürler.

Yıldızlar gibi nebulalar da sayısızdır. Yalnız Samanyolu'nda yüzlerce nebula olduğu bilinmektedir. Bunlara «Galaktik Nebulalar» (Samanyolu Bulutsuları) denir (Bk. Samanyolu). Samanyolu'nun dışındakiler «Ekstragalaktik Nebulalar» (Samanyolu Dışı Bulutsular) diye anılır. Bunlar bizim Samanyolu'muza benziyen yıldız kümeleridir. Her birinde yüz milyonlarca yıldız bulunur.

Samanyolu Dışı Bulutsuları'nın ortalama parlaklığı Güneş'in parlaklığından 800 milyon kat daha kuvvetlidir. Işıklarının zayıf görünmesi geçtikleri yolun bizden, akıl almıyacak kadar uzakta olmalarındandır. Mesea Ay'ın ışığı Dünya'ya 1 1/3 saniyede gelir. Buna karşılık bize en yakın Samanyolu Dışı Bulutsu olan Magellan Bulutsusu'nun ışıkları Dünya'ya

Helezon biçiminde iki nebula

ancak 200.000 yılda ulaşır. Gözlenebilen en uzak Samanyolu dışı bulutsu ise 2 milyar ışık yılı uzaklığındadır.

Genel olarak, kabul edilen bir kurama göre Evren (kâinat) ilk önce küçük, yoğun bir kitleden ibaretti. Bundan 5.000.000 000 yıl kadar önce olan bir patlama sonunda, nebulalar, patlama yerinden çevreye doğru her yönde yayılmaya başladılar (Bk. Evren) Güneş, Dünya, öteki gezeğenler, yani Güneş Sistemi, sayısız nebulalara benziyen Samanyolu'nun ucuna yakın bir yerdedir Başka bir samanyolundan bakılabilseydi Samanyolu da dahil olmak üzere, Güneş'in ve Güneş Sistemi'nin 2.000.000.000 yılda ancak bir devir yaptığı görülürdü. Bu döneme «1 kozmik yıl» denir.

Samanyolu Nebulaları

Samanyolu Nebulaları başlıca ikiye ayrılır. Bunlardan birincisine «karışık nebulalar» denir, çünkü parlak nebulalarla karanlık nebulalar birbiriyle karışmış durumdadır Obür nebulalar ise belirli, özel bir görünüşü olan gezeğene benzer nebulalardır.

Karışık Nebulalar. — Parlak nebulalarla karanlık nebulalar bu takıma girer. Çok defa her ikisi birbirine karışmış durumadır.

a) Karanlık Nebulalar: Gökyüzünde kara lekeler gibi dururlar. Bu lekeler astronomları şaşırtırlar, çünkü arkalarındaki yıldızların görünmesine engel olurlar. Gökyüzünün bir kubbe sanıldığı çağlarda bunların kendilerinden ötedeki boş uzaya açılan delikler olduğu sanılmıştı. Son araştırmalar bunların bir çeşit uzay sisi, uzay dumanı olduğunu göstermiştir. Bu dumanın ışığı emici özelliği, içinden geçen ışıkların görünmesini önlemektedir.

Yıldızlar arasındaki maddeler üzerinde yapılan son çalışmalar bütün Samanyolu'nda yer yer ışıksız, ince bir tabakanın yer aldığını göstermiştir. Atomlardan, moleküllerden, toz taneciklerinden ibaret olan bu maddenin dağılışı her yerde bir değildir. Bazı kesimlerde hemen hiç bulunmamasına karşılık, bazı kesimlerde de oldukça yoğun bir halde bir bulut gibi göze çarpar. Daha yoğun oldukları yerlerde de arkadaki yıldızların ışığının görülmesine engel olurlar.

b) Parlak Nebulalar: Yıldızların ışınını yansıtan gaz tabakalarıdır. Bunların ışığı yansıtıp parlamaları ışık kaynağı olan yıldızların sıcaklığına bağlıdır. Meselâ, yoğunluğu santimetre küpe 1 atom olan bir gaz, yıldızlararası kümesi sıcaklığı 3.000.000 olan bir yıldızdan ışık alırsa çapı 500 ışık yılı büyüklüğünde görünür. Buna karşılık, sıcaklığı 10.000° olan bir yıldızdan ışık alırsa ancak 1,5 ışık yılı çapında görünür. Orion burcundaki nebulanın ışınımları hidrojen, helyum, oksijen, azot gazı özellikleri göstermektedir. Yayılıp pek seyrelmiş olan bu gazlar aralarında bulunan, sıcaklığı 20.000° yi geçen yıldızların ışığıyla aydınlanırlar. Bunların bizden uzaklığı 1.500 ışık yılı kadardır.

Gezeğen Gibi Nebulalar. — Teleskopla bakılınca belirli bir disk şeklinde görüldükleri için bu adla anılırlar. Samanyolu içindeki bu biçim nebulalar oldukça azdır. 1940'a kadar yalnız 130 kadarı biliniyordu. Daha sonra geliştirilen teleskoplarla yapılan gözlemler bunların sayısının 600'e yaklaştığını gösterdi. Çoğu yıldız gibi görünür. Gökyüzünün en karanlık yönlerinde göze çarparlar. Bu bakımdan, daha pek çok gezeğene benzer nebula olduğu sanılıyor. Samanyolu'nda bunlardan 10.000 kadar olduğu tahmin ediliyor. Bunlar çok küçük cüsselidir Buna karşılık, sıcaklıkları 50.000° — 150.000° arasındadır.

Samanyolu Dışı Nebulalar

Gökyüzünün her yanında bulunurlar, yalnız Samanyolu yakınlarında bulunmazlar. Sayıları pek çoktur. En son usullerle yapılan araştırmalar Samanyolu Dışı Nebulalar'ın 1.000.000.000 kadar olduğunu göstermiştir Gelen zayıf ışınların bilginleri aldatabileceği hesaba katılarak, bu nebulaların daha az olabileceği sanılıyorsa da sayılarının yüzlerce milyonu bulacağı muhakkaktır. Bu da akıllara durgunluk verecek bir rakamdır, çünkü bu nebulalardan her biri on binlerce yıldızdan meydana gelmiş uzay adalarıdır. Bunların da bazılarının içinde Samanyolu'muzdaki gibi nebulalar vardır, gene bazıları büyüklük, parlaklık bakımından bizim Samanyolu'na benzer.

Samanyolu Dışı Nebulalar'ın uzaklığı çok değişiktir. Yakın olanlar daha belirli, uzak olanlar çok silik görünür. Bunlardan bazılarının uzaklığı 2.000.000.000 ışık yılına kadar çıkar.

Nebula Yığınları.— Samanyolu dış Nebulalar'dan bazılarının önemli bir özelliği, birçoklarının birbirine çok yakın bulunmasıdır. Son yıllarda yapılan incelemelere göre 100 kadar nebuladan meydana gelmiş yığınlar da vardır.

Samanyolu Dışı Nebulalar çeşitli biçimlerde olur. Eliptik nebulalar parlaklığı ortadan uclara doğru azalan bir elips biçiminde görülür. Bunları meydana getiren yıldızların durumu en kuvvetli teleskoplarla bile anlaşılamıyor.

Samanyolu dışında, nebula gibi görülen, başka yıldızların toplulukları daha vardır, bunlara «yıldız kümesi» denir. Bu gibi kümeler sayısız yıldızların birbirine çok yakın olarak bir arada bulunmasından ileri gelir.

Bütün bunlardan başka, bir de «çift nebulalar» vardır. Bunlar iki nebulanın çarpışması sonucunda meydana gelirler. Meselâ Centarus A bir toparlak, bir de helezoni nebulanın çarpışmasından meydana gelmiştir. Bizden uzaklığı 5.000.000 ışık yılıdır. Cygnus A da iki büyük yıldız sisteminin çarpışmasından ortaya çıkmıştır. Bizden uzaklığı 270.000.000 ışık yılıdır. Bu çarpışmalar kuvvetli radyo dalgaları doğurur. 1950 yılından sonra radyoteloskoplarla yapılan incelemelerde bu nebulaların yaydığı radyo dalgaları tesbit edilmiştir.

Dünya'dan en iyi gözlenebilen Samanyolu Dışı Nebula, Andromeda'dır. 2.000.000 ışık yılı uzaklığındaki bu dev helezoni nebula gözle bile görülebilir. Çapı 150.000 ışık yılı olan Andromeda milyonlarca yıldızdan meydana gelmiş bir Samanyolu'dur. Hemen hemen bilinen bütün nebulalar bizden uzaklaştığı halde Andromeda yaklaşan nadir nebulalardan biridir. Yaklaşma hızı saniyede 300 kilometredir.

Bütün helezoni nebulaların kendi çevrelerinde döndüğü tesbit edilmiş, dönüş süresinin hesaplanmasına çalışılmıştır. Yapılan incelemelere göre Andromeda nebulasının kendi çevresindeki dönüşü 180.000.000 yıldır (Bk. Samanyolu; Yıldız).

Yıldızlar gibi nebulalar da sayısızdır. İşte bunlardan biri.

NECATİ, Mustafa (1894 - 1929)

Mustafa Necati

Eski Millî Eğitim bakanlarından, devrimci bir fikir ve kültür adamımızdır. Darende Mutasarrıfı Halil Bey'in oğludur. İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir İdadisi'nde yaptı, İstanbul'a gelerek Mekteb-i Hukuk'ta yüksek öğrenimini tamamladı. İzmir Öğretmen Okulu'na tâyin edildi. 1915-1918 yılları arasında arkadaşı Vasıf Çınar'la birlikte, oradaki özel Şark Okulu'nu idare etti. Bir yıl da avukatlık ederek İzmir Vilâyeti hukuk müşavirliğinde çalıştı.

1919 yılı mayısında İzmir'in işgal edildiğini görünce bu genç, ateşli yurtsever arkadaşlariyle birlikte bir çete teşkilâtı kurdu. Kuvayı Milliye'nin bir müfreze komutanı olarak görev aldı, yurtta karışıklıklar çıkaran vatan haini Aznavur çetesiyle, Yunanlılar'la savaştı. Balıkesir'deyken «İzmir'e Doğru» adiyle çıkardıkları gazetede, gene arkadaşı Vasıf Çınar'la birlikte çalıştılar.

Mustafa Necati 1920'de, Saruhan milletvekili seçildi. Karadeniz kıyılarında Pontus Rum eşkiyasının kurduğu teşkilâtla savaştı, Karadeniz Bölgesi İstiklâl Mahkemesi'nde, Büyük Millet Meclisi Müdafaa-i Hukuk Grupu kâtipliğinde çalıştı. Daha sonra Kastamonu ve Havalisi İstiklâl Mahkemesi başkanı oldu.

Mustafa Necati, 1923'te Meclis'in ikinci devresine İzmir milletvekili olarak girdikten sonra Mübadele-İmar ve İskân, 1924'te Adliye Vekili oldu. Kabinenin istifasından sonra, Şeyh Sait isyanında Şark İstiklâl Mahkemesi savcılığını yaptı.

1925'te Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) olan Mustafa Necati ölümüne kadar, 4 yıl bu görevde kaldı. Hareketli, ateşli hayatının en verimli devresi Millî Eğitim Bakanı olarak geçirdiği yıllardır. Maarif mesleğini daha itibarlı bir meslek haline getiren, Millî Eğitim teşkilâtını kökten hamlelerle düzelten odur. Gerekli işleri, şekil bağlarına kapılmadan hemen gerçekleştirme safhasına aktaran pratik, aktif görüşü hayranlık uyandırmış, Mustafa Necati adı maarif ve millî kültür hayatımızda yeniliğin, devrimciliğin bir timsali olarak kalmıştır. Çok genç yaşta ölen Mustafa Necati kısa ömrünü millet hizmetinde geçirmiş Cumhuriyetçi, devrimci bir yurt çocuğu olarak daima anılır.

NECİT

Saudî Arabistan'ı teşkil eden iki eyaletten biridir. Arabistan Yarımadası'nın orta kesimlerinde bir yayla olan Necit'in batısında Hicaz vardır (Bk. Hicaz). Necit kuzey, doğu ve güneyde çöllerle çevrilmiştir. Bölgenin batıda 1.500 m. kadar olan yüksekliği doğuya gidildikçe alçalır.

Arabistan'ın oturulmaya en elverişli yerlerinden biri olan Necit bilinemiyecek kadar eski zamanlardan beri göçebe kabilelerin yurdu olmuştur. Bunlar kıtlık zamanlarında vâhalardaki şehirlere baskınlar yaparlardı. Bugün de Necit'te önemli miktarda göçebe kabîle vardır. Bunların en başta gelenleri Şamar ve Harb kabîleleridir.

Necit'in yüzölçümü 1.390.000 km², nüfusu 5.000.000'a yaklaşır. Saudî Arabistan'ın birçok önemli şehri, bu arada başkent Riyad bu bölgededir. Bölgenin başka önemli şehirleri El Bureida (nüfusu 50.000), Hail (20.000), Unaiza (40.000)dır.

Necit'te en çok hurma, buğday, arpa yetişir; yün ve hayvan derisi elde edilir. Deve, koyun, at yetiştirilir. Başlıca ithal malları çay, kahve, şeker, pirinç, motorlu taşıtlardır.

NEDÎM

Gazel, kaside ve şarkılariyle ün salan büyük Divan Şairimiz

Şair Nedîm

NEDİM (1681 - 1730), Divan Edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Asıl adı Ahmet'tir. İstanbul'da doğdu. Babası Müderris Mehmet Efendi'dir. Nedîm, medrese öğreniminin bütün kademelerini tamamladıktan sonra, 1710 yıllarına doğru, müderris (profesör) oldu. Sadrazam Damat Şehit Ali Paşa, ondan sonra 1716'da da Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ile III. Ahmet Nedîm'i korudular. Bu arada, İbrahim Paşa onu kütüpanesinin başına da getirdi. 1730 ihtilâli sırasında ölen Nedîm, henüz 49 yaşındaydı. Evi Beşiktaş'taydı. Usküdar'da Çiçekçi denilen yerde gömülüdür.

Nedim, 1720-1730 arasında Müneccimbaşı'nın ünlü genel tarihinin çevirmesini yapan heyete başkanlık etmiştir. Aynî'nin büyük İslâm tarihinin Arapça'dan çevrilmesine de katılmıştır. Bunlar dışında az sayıda Farsça ve Arapça şiirleri, çeşitli nesir parçaları olan Nedîm'i ölümsüz kılan eseri, şiirlerini toplıyan küçük divanıdır.

Divanın en büyük bölümünü gazeller, kasideler teşkil eder. Sonra şarkılar, az sayıda da rübailer gelir. Uslûbunun olağanüstü kişiliği daha çağdaşlarınca anlaşılmış kendisine «Nedîm-i tâze-zebân» (yeni dilli Nedîm) denilmiştir. İstanbul'un günlük hayatı, bütün sahneleriyle Nedm'de görülür. Okuyanı etkiliyecek derecede iyimser olan şair, hafif alaycıdır daima neşe, hayat doludur.

Nedîm'in dili İstanbul Türkçesi'nin bütün özelliklerini gösterir. Şair tekniğe son derece hâkimdir. Şarkı tarzı ancak Nedîm'in pek güzel şarkılarından sonra Türk şiirinde büyük rağbet kazanmıştır. Nedîm, çağdaşlarından başlıyarak, hemen bütün Türk şairlerini etkilemiştir. Yahya Kemal de, ondan sonraki Türk şairleri de yer yer Nedim'in etkisinde kalmışlardır. Onun gazellerine yazılan nazirelerin sayısı binleri aşar.

Çağatay diyeleğiyle bir gazelini, bir de rübaisini içine alan divanı, Lâtin harfleriyle de basılmıştır. Nedîm hakkında yapılan yayınlar da çok büyük bir yekûn tutar. Şiirlerinden zengin örnekler Batı dillerine çevrilmiştir. Hece vezniyle bir türkü yazması da, Nedîm'in klâsik Türk şiirindeki özelliklerinden biridir. Nedîm'in şiirleri, yüzlerce kere bestelenmiştir; hâlâ besteleniyor. Yalnız H. S. Arel ve S. Ezgi, şairin 30'ar şiirini bestelemişlerdir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında bir şair Nedîm daha vardır ki, «Nedîm-i Kadîm» (Eski Nedîm) diye anılır; çok güzel olan şiirleri küçük bir divanda toplanmıştır.

NEDİM'DEN BİR GAZEL

Haddeden geçmiş nezaket yâl-u bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

Büy-i gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Sihr-u efsun ile dolmuştur derunun ey kalem
Zülf-i Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

Şöyle gird olmuş firengistan birikmiş bir yere
Sonra gelmiş kûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

Ol büt-i tersâ sana «mey nüş eder misin» demiş
El-aman ey dil ne müşkil-ter sual olmuş sana

Sen ne câmın mestisin â-yâ kimin hayranısın
Kendin aldırdın gönül n'oldun ne hal olmuş sana

Leblerin mecruh olur dendân-ı sin-i bûseden
Lâlin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana

Yok bu şehr içre senin vasfettiğin dilber, Nedîm
Bir peri-sûret görünmüş bir hayal olmuş sana

NEFERTİTİ

Nefertiti

Eski Mısır kraliçelerinin en ünlülerinden biridir. Hurri-Mitanni Prensesi'ydi, asıl adı «Tadu-Hepa»dır. Mısırlılar ona «Nefertiti» demişlerdir.

Nefertiti, XVIII. Sülâle'nin 8. firavunu olan III. Amenofis (Amenhotep)le evlendi, bu hükümdarın 4 meşru eşi arasında en gözdesi oldu. III. Amenofis ölünce, onun yerine geçen üvey oğlu IV. Amenofis (Amenhotep) ile evlendi. «Büyük Amenofis» diye anılan bu firavun tektanrılı bir dini ortaya ilk atandır.

Nefertiti'nin M. O. 1370'ten sonraki hayatını bilmiyoruz. Halası Gilu-Hepa da, M. O. 1396'da III. Amenofis ile evlenmiştir. Nefertiti'ye zamanımızda büyük ün sağlıyan özellik, şimdi Kahire Müzesi'nde bulunan boyalı büstüdür; bu heykel, Eski Mısır sanatının şaheserlerinden sayılır.

NEFES

Klâsik Türk müziğinin dinî-tasavvufi kolunda bir beste ve şiir nev'idir. Yunus Emre'nin hemen bütün şiirleri ilâhî-nefes şeklindedir. Üslûp bakımından ilâhîlerden daha basit olan nefesler, sonraları Bektaşi şiir ve müziğine has bir şekil olmuştur. Besteleriyle zamanımıza kalan 100 kadar nefesi Rauf Yekta Bey yayınlamıştır. Bunlardan yalnız 4 tanesinin bestekârının bilinmesi, Bektaşi tarikatinin gızlilik geleneğiyle açıklanabilir.

Divan Edebiyatının büyük hiciv Şairi:

NEF'Î

Şair Nef'î

NEF'Î (1572-1635) Divan Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden biridir. Şiddetli hicivleriyle tanınmıştır. Kaside şeklinin en büyük şairi sayılır. Bâkî ile Nedîm arasındaki Divan Edebiyatı şiirinin zirvesini temsil eder.

Nef'î'nin asıl adı Omer'dir. Erzurum'a bağlı Hasankale kasabasında doğdu. Babası Mehmet Bey de şairdi. Nef'î iyi bir öğrenim gördü. Önce «Zarrî» mahlâsı (takma adı) ile yazıyordu, sonra hocası büyük tarihçi Âlî ona «Nef'î» mahlâsını verdi. Nef'î orta derecede görevlerde bulunduysa da dilini tutamaması yüzünden sık sık azledildi. Daha çok, padişahlardan, vezirlerden aldığı dolgun atıyyelerle yaşamıştır. Bu arada, sırasiyle I. Ahmet'e, onun oğulları II. Osman'la IV. Murat'a kapılanmıştır. Şair, devrinin sadrazamları, şeyhülislâmları, vezirleri, hemen bütün ileri gelenleriyle sıkı ilgiler kurmuşsa da bütün bu devlet adamlarını ağır şekilde hicvetmiştir. IV. Murat ona hicivden vazgeçmesi için yemin ettirmişti. Nef'î bu yemini dinlemedi, nihayet IV. Murat'ı da hicvedince padişah onu boğdurarak öldürttü.

Nef'î'nin eserleri Türkçe ve Farsça Divanlar'la hicivlerini toplıyan «Sihâm-ı Kazâ» (Kaza Okları), Farsça «Tuhfetu'l-Uşşâk» adlı uzun kasideden, bazı mektuplardan ibarettir. Adını ölümsüz kılan Türkçe Divanı olmakla beraber, Nef'î Türk şairleri arasında Farsça'yı en iyi kullananlardan biridir. Farsça divanında kaside çeşitinden 20 büyük şiir, 21 gazel, 171 rübai vardır. «Sihâm-ı Kazâ»sının çoğu beyitleri müstehçen küfürlerle doludur. Dilini uzatmadığı hiçbir sadrazam, devlet adamı, şair, bilgin bırakmamıştır; babasına bile bir hicviye yazmıştır. Bununla birlikte, «Sihâm-ı Kazâ»da çok ince bir nükte dehasını gösteren mısralar da vardır. Emsalsiz dehası ile konusuna hem teknik, hem gerçek şiir bakımından tamamen hâkimdir.

Nef'î kendisinden sonra gelen bütün klâsik Türk şairlerini en çok gazelleriyle, hele her biri çok ünlü olan kasideleriyle etkilemiştir. İstanbul ve Kahire'de iki kere basılan Türkçe Divanı'nda 60'dan fazla kaside, 120'den fazla gazel, 15 kadar rübai, daha başka şiirler vardır. Gazelleri son derece sanatlı, olağanüstü liriktir. Kasidelerinde ise, mihrak noktası kendisi hakkında yazdığı övgü bölümleriyse de, «nesîb» ve «medhiye» bölümlerinde görülmemiş bir şiir kudretine yükselir. Haklı olarak kendini en büyük İran kaside şairleriyle bir tutan Nef'î'de, meselâ savaş sahnelerini anlatırken şakırdıyan kılıçların ahengi açıkça belli olur. Hele IV. Murat için yazdığı 12 kaside, I. Ahmet'e yazdığı 8 kaside, II. Osman'a yazdığı 4 kaside çok ünlüdür.

NEF'Î'NİN BİR HİCVİYESİ

(Vezir-i âzam Gürcü Mehmet Paşa'ya yazdığı hicviyenin ilk beyitleri)

Gürci hınzîri a samsûn-ı muazzem a köpek
Nerdesin nerde nigeh-bâni-i âlem a köpek

Vây ol devlete kim ola mürebbisi onun
Bir senin gibi denî cehl-i mücessem a köpek

Ne güne kaldı meded Devlet-i Âl-i Osmân
Hey yazık hey ne musibet bu ne matem a köpek

Ne ihanettir o sadra bu zamanda ondan
Olmıya sahibi bir âsaf-ı ekrem a köpek

Pây-mâl eylediniz saltanatın ırzını hep
Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek

Sen kadar düşmen-i devlet mi olur ey hınzîr
Ne durur saltanatın sahibi bilmem a köpek

(Sihâm-ı Kazâ'dan)

NEFRİT

Böbrek iltihabına hekimlikte «nefrit» denir. Tehlikeli bir hastalık olan nefrit, çeşitli sebeplerden ilerigelir, süresine, şiddetine göre başlıca ikiye ayrılır:

Eveğen (hâd) Nefrit. — Bulaşıcı hastalıklar, özellikle frengi, verem, tifo, kızıl, kızamık, çiçek, grip, kabakulak, anjin (bademcik iltihabı) gibi hastalıklar sonucunda, diş iltihaplarında, sinüzitte ortaya çıkar; çünkü, bu hastalıkların toksinlerini atmaya çalışan böbrekler yorulur. Ayrıca, ilâç zehirlenmelerinde, kantarit, fosfor, süblime, arsenik, kurşun zehirlenmelerinde, nikris, diyabet gibi hastalıklarda da nefrit olur. Soğuk da nefritin önemli bir hazırlayıcı sebebidir.

Bu gibi nefritler titremeler, ateş, şiddetli baş ağrısı, bel ağrısı, kusma gibi belirtilerle başlar. Hasta kuvvetten düşer, iştahı yoktur. İdrarı azalır, hele en çok civa, süblime zehirlenmelerinden ileri gelen aşırı eveğen nefritlerde idrar bütün bütün kesilir. Böbreğin iyileşmesine zaman kazandıran «böbrek dışı temizleme» (kan değiştirmesi) yapılmazsa, haftaya varmaz, hasta ölüme sürüklenir. Hastanın kanını sürekli şekilde değiştirerek yapılan «dış temizleme» için 15-20 defa kan vermek gerekir.

Süreğen (müzmin) Nefrit. — Buna «Bright (brayt) Hastalığı» da denir. Genç yaşlarda az görülür, 50 yaşına doğru daha çok raslanır, genel olarak, eski, yeni, hattâ belirsiz geçmiş nefritlerin sonucu olarak kabul edilir. Fazla alkol almak, et, yumurta, protein bakımından zengin besinlere düşkün olmak hastalığı hazırlar. Zayıflama, kuvvetsizlik, sinirli haller, mide bozukluğu, soluk darlığı, ödemler, unutkanlık, baş ağrıları, yüksek tansiyon, baş dönmesi, baygınlıklar, ağır burun kanamaları, göz arızaları hastalık ilerledikçe artar. Şüpheli hallerde idrar muayenesi yaptırmalıdır. Bu nefritlerde idrarda 2-4 gram albümin bulunur. Gece idrarları gündüzden fazladır. Soğuktan korunmalı, sağlık kurallarına uygun hafif hareketli bir hayat sürmelidir.

Tedavi. — Perhiz şarttır. Hasta az et yemelidir. Pek taze balık, taze, iyi pişmiş yumurta, unlular, yeşil sebzeler, şekerli besinler, meyvalar, çorba ve sütlüler verilebilir. Biberli, baharlı, ekşimiş, konserve ve tütsülü yiyecekler verilmemelidir. Yiyeceklerin tuzu pek az olmalıdır.

Nefrit tedavisi hastalığın şekline göredir. Yüksek tansiyonlu nefritte müshil, kan alma, kalb ilâçları, idrar söktürücü ilâçlar verilir. Ödem yapan nefritte tuzdan sakınmalı, suyu azaltmalıdır; idrar söktürücüler, kuvvetli müshiller verilir, hasta yatakta istirahat ettirilir. Nefritin üremi yapan şekillerinde azotu sınırlanmış, tuzsuz yiyecekler, müshiller verilmeli, 300 gr. kan almalıdır. Bazı cerrahi müdahaleler ve «böbrek yedirme» ile tedavi bazan faydalı olur.

NEFT

Örgensel (organik) maddelerin ayrışmasından ortaya çıkan tutuşur sıvıların birçoğu «neft» diye anılır. Ayrıca, petrol türevlerinden bir çeşit mineral yağa da «neft» denir.

Neft, kuru temizlemede, kauçuğun eritilmesinde işe yarar; bazı küçük ocaklarda yakıt olarak da kullanılır. Neftten suni gaz yapımında da faydalanılır.

Neft, ham petrolün buharlaştrma yolundan damıtılması sırasında elde edilir. Sâf neft alevle karşılaşınca şiddetle patlar.

«Neft» sözü genel olarak açıkta kaldığı zaman buharlaşan çeşitli sıvılar için çok eskiden beri kullanılagelmiştir. Bugün «neft» diye kullanılan madde petrol damıtımından olduğu gibi, maden kömürü damıtımından da elde edilir.

Mineral yağ olarak «neft» kok ziftinden elde edilen hafif yağlardan biridir.

NEGATİF (Bk. POZİTİF, NEGATİF)

NEHİR [Irmak]

Su, dere, çay gibi akarsuların en büyüğüne «nehir» (ırmak) denir. Nehirler daima daha büyük bir suya doğru akar, ona karışırlar. Bu su ya deniz, ya göl, ya da daha büyük bir nehir olabilir. Pek seyrek olarak, suyu çok geçiren topraklarda, nehirler toprağın altına girer, oradan akmasına devam eder; bazı kayalık bölgelerde de çatlaklardan yeraltına inen nehirler, ileride, yeniden yeryüzüne çıkar. Böyle birkaç defa yere girip çıkan nehirler vardır. Öte yandan, çok sıcak, kurak böl-

gelerdeki nehirler bazan tamamen kuruyup yok olurlar.

Bir nehir hakkında öğrenilebilecek şeylerin hemen hepsini yağmurlu bir günde bozuk bir yolu seyretmekle görebiliriz. Yağmur taneleri, yere düşünce, birleşerek, incecik bir yoldan akmaya başlar, sonra bunların birkaçı birleşerek daha büyük bir akıntı meydana getirir. Bu büyük akıntılar yolun eğimli yanlarında toplanarak bir büyük akarsu olurlar. Bu akarsu da kanalizasyon çukuruna dökülür. Bir yağmur sonunda bozuk, toprak bir sokakta meydana gelen incecik su akıntıları, kendilerine özel yollar açarlar. Bunların hepsi bir küçük yükseltiyle birbirinden ayrılmıştır. Hepsi de toprağın eğiminden giderler. İşte, nehirlerin de, ne kadar büyük olursa olsun, hepsinin meydana gelişi böyle olur.

Nehirlerin, içinde aktıkları yere «nehir yatağı», bu yatağın iki yanına «kıyı» denir. Nehrin «sağ kıyısı», yüzümüzü akış yönüne döndüğümüzde sağda kalan kıyıdır. Nehirlere katılan akarsulara «nehrin kolları» denir. Nehrin suladığı bölgeye, yani kendisini meydana getiren suları topladığı yerlerin tamamına «havza» denir. Nehirlerin denize döküldüğü yerde «çatalağız» (delta) meydana gelir (Bk. Çatalağız).

Nehirler karaların içerilerinde, dağlık, tepelik bölgelerden doğar. Genel olarak, nehirlerin kaynağı ya bir pınar, ya da eriyen bir buzuldur. Buradan doğan su, aktıkça başka sularla birleşir, böylece gittikçe büyüyen bir akarsu meydana gelir.

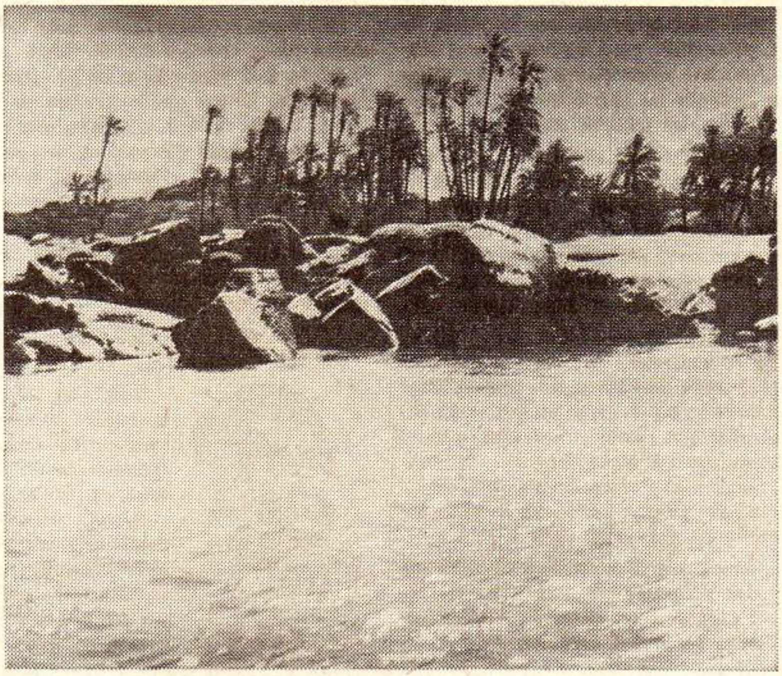
Nehirlerin kaynağa yakın yerlerdeki akışı hızlıdır. Buralar yüksek olduğu için, eğimden dolayı suların hızlı akışı derin vâdiler açar (Bk. Vâdi; Kanyon). Nehir, dağlık kesimleri geride bırakınca, akımın orta yerine girmiş olur. Artık akıntı eski hızını kaybetmiştir. Suların dağlardan sürükleyip getirdiği kumlar, çakıllar nehirlerin orta ve aşağı akıntı bölgelerinde birikmeye başlar. Büyük nehirlerin bu kesimlerinde biriken «alûvyon» (lığ)lar yer yer adacıklar meydana getirir.

Nehirler ovada akmaya başlayınca, akıntının yavaşlığı yüzünden engelleri sürükleyip götüremez, kıvrımlar yapmak zarunda kalırlar. Bu kıvrımlara «menderes» denir. Menderes hareketleri vâdinin genişlemesini, verimli alûvyon ovalarının doğmasını sağlar. Nehirler akış yolları boyunca önemli aşındırmaya da yol açarlar (Bk. Akarsular; Aşınma).

Nehirlerin taşıdığı suların çokluğu havzalarının sulak olup olmamasına, yağışların azlığına, çokluğuna bağlıdır. Genel olarak, yağış mevsimlerinde, karların erimesi sırasında nehirler çok su taşır, yer yer su baskınlarına yol açar. Bazı nehirlerin kabarma, alçalma süreleri bellidir. Buna karşılık, bazılarının seviyesinde yıllarca fazla bir artış görülmezse de, hiç umulmadık bir anda kabarırlar, suları çevreye taşar. Bunun gibi su baskınları daha çok beklenmedik yağmurların yağması, hele bu yağmurların eriyen karların üzerine gelmesi sonunda olur.

Su Baskınlarından Korunma

Nehrin yatağı akan suları taşımaya yetmezse sular kıyılarından taşarak alçak yerlere yayılmaya başlar. Su baskınlarında sık sık mal ve can kabı olduğu için, bunun çeşitli yollar

DÜNYANIN EN UZUN NEHRİ NİL'DEN BİR GÖRÜNÜŞ

Dünyanın en uzun nehri Nil'in Asvan yakınlarında çekilmiş bir fotoğrafı. Nil, Sudan'la Mısır topraklarını sulıyarak bu iki ülkeye hayat veren büyük bir nehirdir. «Nil olmasa Mısır da olmazdı» sözü çok doğrudur.

DÜNYANIN BAŞLICA BÜYÜK NEHİRLERİ

	Uzunluğu (km.)	Bulunduğu Kıta
Nil - Kagera	6.671	Afrika
Mississippi - Missouri	6.418	K. Amerika
Amazon	6.280	G. Amerika
Yang-Çe	5.552	Asya
Obi-İrtiş	5.300	Asya
Parana	4.700	G. Amerika
Mekong	4.500	Asya
Amur-Kerulen	4.480	Asya
Lena	4.264	Asya
Kongo	4.200	Afrika
Nijer	4.160	Afrika
Mackenzie	4.045	Afrika
Yenisey	3.807	K. Amerika
		Asya

	Uzunluğu (km.)	Bulunduğu Kıta
Volga	3.688	Avrupa
Tuna	2.960	Avrupa
Ganj	2.700	Asya
Fırat	2.760	Asya
Zambezi	2.660	Afrika
Amu-Derya	2.540	Asya
Ural	2.534	Avrupa
Dicle	1.900	Asya
Ren	1.326	Avrupa
Kızılırmak	1.151	Asya
Sakarya	790	Asya
Sen	776	Avrupa
Po	652	Avrupa

Türkiye'nin En Büyük Nehirleri

	Uzunluğu (km.)	Havzası (km^2)	Ortalama yıllık su toplamı (milyon m^3)
Kızılırmak	1.151	36.114	6.000
Fırat	953(*)	125.556	40.000
Sakarya	790	58.226	3.100
Seyhan	516	20.450	6.000
Büyük Menderes	495	24.976	3.040
Ceyhan	476	21.982	6.810
Dicle	452(*)	57.614	21.000
Yeşilırmak	416	36.114	4.377
Çoruh	368(*)	19.872	11.500
Gediz	350	18.000	1.800
Aras	435(*)	27.548	1.745

(*) Sınırımız içinde bulunan kısmı.

la önüne geçmeye çalışılır. Nehrin yatağındaki birikintileri kaldırmak, bazı bölgelerde kıyıyı yükseltmek, nehri besliyen suların aktığı yamaçları ağaçlandırarak akıntının şiddetini azaltmak su baskınlarından korunmak için başvurulan tedbirler arasındadır.

Su baskınlarından korunmanın en kestirme yolu akıntının çok olduğu zamanlarda suyun bir kısmının nehir yatağından akmasını önlemektir. Bunun da iki usulü vardır: Ya suyun bir kısmı başka bir yatağa akıtılır, ya da nehir yatağına barajlar yapılarak fazla suyun bir kısmının birikmesi sağlanır (Bk. Baraj).

Su baskınlarından az zararla kurtulmanın bir başka yolu da, baskını daha önceden haber alabilmektir. Bunun çeşitli usulleri vardır. Bu usullerden biri nehrin yukarı yataklarındaki yüzeyini devamlı olarak ölçmektir. Bu sayede, buralardaki yükselmenin oranı dikkate alınarak nehrin ovalık kesimlerde ne kadar bir kabarma yapacağı hesap edilir.

İnsanlar, daha İlkçağlardan beri, su baskınlarından korunmak için nehrin kıyıları boyunca setler yapmayı düşünmüş, böylece baskınlardan korunmaya çalışmışlardır.

Nehirlerin Faydası

Nehirler insanlara büyük faydalar sağlamıştır. İlk medeniyetler nehirlerin çevresinde gelişmiş, ulaştırma işlerinde nehirlerden faydalanılmıştır. Bugün de dünyadaki nehirlerin çoğundan ulaştırma işlerinde faydalanılmaktadır.

Nehirler büyük bir enerji kaynağıdır. Baraj göllerinde biriktirlien sularla elektrik elde edilir (Bk. Hidroelektrik Santralı). Buralarda biriktirilen sulardan aynı zamanda kurak mevsimlerde, sulama işlerinde, çavlanların gücünden de elektrik üretiminde faydalanılır (Bk. Çavlan).

Bazı nehirler balıkçılık bakımından önemlidir. Bazı nehir yataklarından da altın, kuars çıkarılır (Bk. Türkiye: Türkiye'nin Nehirleri).

NEHRU, Jawaharlal (1889 -)

Nehru

Hindistan'ın tanınmış devlet adamıdır. Millî Hareket önderlerinden Pandit Motilal Nehru'nun oğludur. Allahabat'ta doğdu, İngiltere'de Harrow School ve Cambridge Üniversitesi'nde okudu. 1912'de Hindistan'a dönerek ülkenin bağımsızlığı için çalışmaya başladı. Kısa zamanda tanınarak Ghandi'den sonra en kuvvetli önder haline geldi.

1921'den sonra, savaşmasını şiddetlendirmesi üzerine, tevkif edildi, hapse mahkûm oldu. Çıktıktan sonra, 1929'da, babasının yerine Kongre (Meclis) başkanı seçildi. Bütün gayesi Hindistan'ı hür bir devlet haline getirmekti; bunun için de durmadan savaşıyordu. 1946'da Devlet Başkanı muavini, ertesi yıl da İngiltere'nin dominyonu haline getirilen Hindistan'ın Başbakanı oldu. Bugün Hindistan Cumhuriyeti'nin başbakanıdır.

NEKTAR

Eski Yunan mitolojisinde, tanrıların kullandıkları içkiye «nektar» denirdi. Nektar, aynı zamanda, Eski Yunanlılar'ın da bir içkisiydi. Bunun tatlı kırmızı şaraba benziyen bir içki olduğu tahmin ediliyor. Efsanelere göre, tanrılar, baş yemekleri olan «ambrosia»yı yerlerken nektar içerlerdi. «Nektar»ın da, «ambrosia»nın da ebedî gençlik sağladığına inanılırdı.

Çiçeklerin «balözü»ne de «nektar» denir. Balözü, bazı çiçeklerde bulunur, arılar bal yapmak için bunları emerler.

NELSON, Horatio (1758 - 1805)

Amiral Nelson

Ünlü bir İngiliz amiralidir. Napoléon'a karşı giriştiği savaşlarla, bu arada Trafalgar Zaferi'yle tanınmıştır.

Nelson, Norfolk'ta doğdu. Babası bir kasaba kilisesinin baş papazıydı. Annesi de İngiltere'nin tanınmış ailelerinden geliyordu. Nelson, doğuştan ufak tefek, hastalıklı bir çocuktu. Yalnız, daha küçük yaşta denize, denizciliğe âşık olmuştu. 12 yaşına gelince, dayısı Kaptan Suckling'le birlikte uzun bir deniz yolculuğuna çıktı, 15 yaşında da gemilerde çalışmaya başladı. Bu arada, Kuzey Buz Denizi'ne yapılan bir inceleme gezisine katıldı. 18 yaşında, İngiliz Denizcilik Okulu'nu bitirdi. Teğmen rütbesiyle gemilerde çalışmaya başladı, 1779'da da «Hinchinbrook» geminin komutanı oldu.

Nelson, denizcilikteki bilgisi, adamlarına kendini sevdirmesi sayesinde çabucak yükseldi. 1793'te Fransa ile İngiltere arasında savaş başlayınca Nelson donanmanın başına geçti, 7 yıl kanlı savaşlarda bulundu. Calvi Savaşı'nda bir gözünü, Kanarya Adaları yakınlarındaki bir savaşta da sağ kolunu kaybetti. Fakat, Nelson yılmıyordu. Avrupa'da zaferden zafere koşan Napoléon, ilk defa Nelson karşısında yenilgiye uğradı. Nelson'un taktiği sayesinde Napoléon'un Mısır Seferi yarım kaldı: 1798'de Nil Savaşı'nda Napoléon'un birlikleri yenildi, Napoléon da canını kurtarabilmek için küçük bir gemiyle kaçmak zorunda kaldı.

Nelson bu savaşta da yaralanmıştı. Napoli'de yaralarını tedavi ettirmeye çalışırken İngiltere'nin Napoli elçisi Sir William Hamilton'un karısı Emma Hamilton'la tanıştı. Nelson'la Lady Hamilton'un maceraları birçok romana, filme konu olmuştur.

Nelson, son olarak 1805'te Trafalgar Savaşı'na katıldı. Bu kanlı savaşın en hararetli devresinde ağır yaralandıysa da Trafalgar Savaşı'nı İngilizler gene onun sayesinde kazandılar. Savaş bitmeden Nelson da hayata gözlerini kapadı; yalnız, zaferi İngiltere'nin kazanacağını ölmeden önce anlamıştı. Londra'da Trafalgar Meydanı'nda Nelson'un hâtırasına dikilmiş bir anıt vardır.

Nelson, iyi bir savaşçı olduktan başka, iyi kalbli, büyük bir kumandandı. Kendisine verilen şeref payelerini hiçbir zaman kabul etmedi. Başarılan işin ancak ortaklama çalışmaların sonucu olduğunu daima söylerdi.

NEM

Havanın, bir gazın içinde bulunan su buharına «nem» denir. Havanın nemi iki şekilde ölçülür: Mutlak nem (rutubet), relatif nem (izafi rutubet).

Mutlak Nem. — Yalnız havadaki su buharı yoğunluğunun (100 sm^3'teki gr. miktarı) yüzdesi olarak gösterilir.

Relatif Nem. — Havada bulunan su buharı yoğunluğunun (100 sm^3'teki gr. miktarı) nın) havanın o sıcaklıktaki doygunluk yoğunluğuna oranıdır. Meselâ: «%50 relatif nem» demek, havanın, içinde bulunan su buharı kadar daha su buharı alabileceği demektir.

Relatif nem mutlak nemden daha önemlidir, çünkü bütün su buharlaşması relatif neme göre olabilir. Meselâ: %100 relatif nem olursa hiç su buharlaşamaz. İnsan, vücudu üzerinde terleme sırasında meydana gelen buharlaşma için ısı sarfedemiyeceğinden, vücut sıcaklığı yükselir, bu sıcaklıkla terliyememek insanı ölüme kadar götürebilir.

NEMF

Böceklerin kurtçuk halinden yetişkin hale geçerken aldıkları özel şekle «nemf» denir. Nemf şekli, daha çok çekirge, cırcırböceği gibi, dereceli olarak başkalaşıma uğrıyan böceklerde görülür.

Nemf durumuna giren böcekler, tam bir başkalaşım geçiren böcekler gibi dört ayrı aşamadan geçmezler. Nemf halindeki böcekler, aşağı yukarı şekil bakımından ana-babalarını andırırlar. Ancak, vücutları, ağızları, bacakları ana-babanınkilerden daha küçüktür, tam gelişmiş kanadları yoktur. Nemfler, yetişkinliğe dereceli olarak geçerler, bu arada hiçbir başkalaşıma uğramazlar (Bk. Başkalaşım).

Eski Yunan mitolojisinde, dağları, denizleri, ormanları, akarsuları koruduklarına inanılan küçük perilere de «nemf» denirdi. Mitolojideki bu nemfler, güzel sanatlarda, başlarında inciden taçları, ellerinde çiçekler, içinden su dökülen ya bir deniz kabuğu, ya da bir testi tutan genç, güzel kızlar şeklinde belirtilmiştir.

NEMRUT

Nemrut

M. Ö. 2100 yıllarında yaşamış bir Babil hükümdarıdır. Hayatı efsanelere karışmıştır. Bu arada, Babil şehrini kurduğu, İbrahim Peygamber'i ateşe attığı söylenir.

Efsaneye göre, Nemrut, kendisini Tanrı'ya tapmaya davet eden İbrahim Peygamber'i ateşe attırarak öldürtmek istemiştir. İbrahim ise, mucizelerinden birini göstermiş, ateş kendiliğinden bir gül bahçesi haline gelmiş, böylece Peygamber yanmaktan kurtulmuştur. Öte yandan, Nemrut adının bir şahsa ait olmayıp, tıpkı Mısır hükümdarlarına «firavun» denilmesi gibi eski Babil hükümdarlarına da «Nemrut» lâkabının verilmiş olduğunu ileri sürenler de

vardır. Nitekim, «tiravun» sözü zalim kimseler için kullanıldığı gibi, «nemrut» sözü de, dilimizde «katı yürekli», asık yüzlü» anlamına gelir.

NEMRUT DAĞI

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van Gölü'nün batısında, sönmüş bir yanardağdır. Yüksekliği 3.050 m. olan bu dağ en son olarak 1441 yılında püskürmüştür. Biçim bakımından tepesi kesik, basık bir koniye benzer. Üzerinde çapı 6 km. kadar olan bir krater bulunur. Bu kraterde de Nemrut Gölü adı verilen ay biçimi bir krater gölü vardır.

Nemrut Dağı'nın kuzey ve doğu yamaçları çıplaktır, güney ve batı yamaçları ise meşeliklerle örtülüdür.

NENE HATUN (1857 - 1955)

Tarihimizin kadın kahramanlarından biridir. 1877-78 Türk-Rus Savaşı sırasında Erzurum'da şiddetli çarpışmalar olmuştu. Şehrin savunması sırasında, Aziziye Tabyası'nı geri almak için halkın kadınlı erkekli yaptığı hücum Erzurum tarihinin en parlak sayfalarından biridir. Nene Hatun bu şanlı savunmanın tek şahidi olarak yakın zamanlara kadar yaşadığı için tanınmıştır.

Savaş sırasında henüz 20 yaşında bir gelin ken o da bütün hemşerileri gibi, sopayla, taşla, kazma, kürekle yapılan bu savaşa katılmıştır. Daha sonra Çanakkale Savaşı'nda oğlunu şehit veren Nene Hatun 1955 yılındaki Anneler Günü'nde «Anneler Annesi» seçilmiştir. Erzurum manevraları sırasında Amerikan generali Ridgway'in elini öptüğü bu şanlı Türk kadını bir kahramanlık ve analık timsali olarak 98 yaşına kadar yaşamıştır.

NEODYUM

«Nadir toprak metalleri» denilen 14 elemandan biridir. Çevrimsel sistemde «lantan»ın bulunduğu hanedeki bu metaller İsveç'te Ytterby'de bulunmuştur. Bu yerin adından ötürü «ytterbit (iterbit) filizi» denilen bir cins toprak içinde bulunur. Bu toprakları Berzelius'la öğrencileri bölerek «cerit» ve «ytter» topraklarına ayırdılar. Neodyum da «cerit» toprakları arasında Auer V. Weisbach tarafından 1885'te, «praseodyum»la birlikte keşfedildi. Simgesi: Nd; atom ağırlığı 144,27; atom numarası 60; yoğunluğu 6,96'dır; 946°' de erir. Neodyum, şimdiye kadar, her hangi bir yerde kullanılmaya elverişli olacak miktarda elde edilememiştir.

NEO-EMPRESYONİZM

Resim sanatında bir çığırdır; «yeni empresyonizm» demektir. Empresyonist ressamlar «renkleri parçalama» işini içgüdü ile tatbik ederlerdi. Seurat, Signac gibi Fransız ressamları ise bu işi tamamiyle fizik bilimindeki ışık bahsinin o zamanki son araştırmalarına uygun bir şekilde yaptılar.

Fizikçi Helmoltz'un 1878'de, Rood'un da 1881'de ulaştıkları sonuçlar ışığın renkleri göze göstermedeki rolünü ortaya koymuştu. Bu araştırmaların sonuçlarına göre, birbirine zıt renkler aynı anda görülünce, bu renklerin karışımından elde edilen etkiyi sağlıyor, ayrıca bu etkileri daha da kuvvetlendiriyordu: Kırmızıyla mavi yan yana gelince, hem onları kırmızı ve mavi olarak, hem de mor olarak görüyorduk; mor renk, böylece daha parlak görünüyordu.

Neo-empresyonist ressamlar, yaptıkları resimlerde, ayrı renklerin karışımından elde edilen renkleri, böylece, sâf renklerle gösterdiler. George Seurat, Henri Edmond Cross, Charles Angrand, Albert Dubois-Pillet bu ressamların başında gelir. Neo-empresyonist resmin en güzel örneği, şimdi Chicago Modern Sanat Enstitüsü'nde bulunan, Seurat'nın «Grande-Jatte Adası'nda Yazın Bir Pazar Günü» adındaki büyük tablosudur.

NEO-KLÂSİSİZM

Edebiyatta bir çığırdır; «yeni klâsisizm» demektir.

Gerek klâsik Yunan edebiyatı, gerek XVII yüzyılda meydana gelen klâsik Fransız edebiyatı güzeli gaye edinmiş, biçimde, ifadede sağlam bir yapı özelliği aramıştı. XVIII. yüzyıl sonlarında ise klâsisizmin yerini romantizm aldı. Yalnız, gene o sıralarda, Fransız şairi André Chénier, Pompei ve Herculanum kazılarından elde edilen sonuçların da itişiyle, edebiyatta yeniden Eski Yunan sanatına dönme fikrini ortaya attı, kendisi de bu yolda eserler verdi. Ondan yüz yıl kadar sonra, Yunan asıllı bir Fransız şairi olan Jean Moréas da Chénier'nin yolundan gitti, «romantizm» dediği, eski Roma ve Yunan güzellik ülküsüne dönüş fikrini belirten şiirler yazdı.

Bizde, bu çığırın temsilcisi, Moréas'ı tanımış, onunla yıllarca sohbet etmiş olan Yahya Kemal Beyatlı'dır. Nitekim Beyatlı'nın birçok şiirleri, çağımız insanının çeşitli duygularını, düşüncelerini bizim eski edebiyatımıza yaklaşan bir ölçü ve biçim güzelliği içinde anlatır.

NEON

Havada pek az olarak bulunan bir gazdır, sıvı haline getirilmiş havadan, oksijenden elde edilir, aydınlatma araçlarında kullanılır. «Asal gazlar»ın 2. üyesidir. Helyumdan sonra gelir.

Bu grupta ilk önceleri helyumla argon gazları biliniyordu; çevrimsel sisteme göre ikisi arasında bir eleman da bulunması gerektiği düşünüldü. İlk iki gazı bulan İngiliz kimyacısı Ramsay en sonunda neonu da buldu.

Neon kuru, açık havada milyonda 15 oranında bulunur. Eleman olmasına rağmen, öteki asal gazlar gibi o da hiçbir bileşik meydana getirmez, hiçbir kimyasal olaya girmez.

Endüstride neon-helyum ve kripton-ksenon karışımları büyük ölçüde elde edilir ve kullanılır. Bu işlem daha çok sıvı oksijen, sıvı hava elde edilen makinalarda yapılır. Helyum ve neonun kaynama noktaları oksijenden, azottan daha düşük olduğundan sıvılaşmıyan havanın 3/4'ü neon, 1/4'ü de helyumdur. Bu karışım elektriksel boşaltım borularında güzel kırmızı ışık verir. Bu ışık neondan ileri gelir. Helyum bu şartlarda ışık vermez. Reklâmlarda görülen kırmızı ve mavi ışıklar bu gaz karışımından faydalanılarak yapılır. Mavi ışıklarda helyumla neon karışımı arasında eser miktar civa buharı da vardır.

NEONUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Ne
Atom numarası: 10
Atom ağırlığı: 20,18
Ergime noktası: —248,8°
Kaynama noktası: —244°

NEO-REALİZM

Filim sanatında bir çığırdır; «yeni gerçekçilik» demektir. 1940 yıllarında, İtalyan filimciliğinden başlıyarak, bütün dünya filim sanatında etkisini göstermiştir.

İtalyan neo-realizminin ilk hareket noktası, basma kalıp fikirleri, gelenek halini almış usullerle, sinemaya aktarmaya karşı çıkmaktı. Kamera, asıl halkın hayatına çevrilmeliydi. Bunun için de, yalnız gerçek olan şeylere değer verilmeliydi. Bu çığırı benimsiyen filimciler gerçek yaşayış üzerine bilgi vermeye, filim fotoğraflarını güzelleştirmekten kaçınarak dış sahneleri gerçekte olduğu gibi tesbit etmeye çalışıyorlar, sırasında artistten de vazgeçerek hayatı hayatta olduğu şekliyle vermek istiyorlardı. Bu yolda ilk başarı, Roberto Rossellini'nin çevirdiği «Roma, Açık Şehir» filmi oldu. Rossellini, bundan sonra çevirdiği «Paisa» adlı filminde ne dekor, ne kostüm, ne makiyaj, hattâ ne de senaryo kullandı, filmini stüdyoda değil, hayatın ortasında, yaşıyan insanlarla çevirdi.

Vittorio De Sica ile Cesare Zavattini'nin «I Bambini Ci guardano» (Çocuklar Bize Bakıyor), «Ladri di Biciclette» (Bisiklet Hırsızları), «Miracolo a Milano» (Milano'da Mucize)», «Il Tetto» (Çatı) filimleri; De Santis'in «La Strada» (Yol) filmi; Lattuada'nın «La Lupa» (Dişi Kurt) filmi neo-realizm çığırının en ünlü eserleridir.

NEOZOİK (Bk. JEOLOJİK ZAMANLAR)

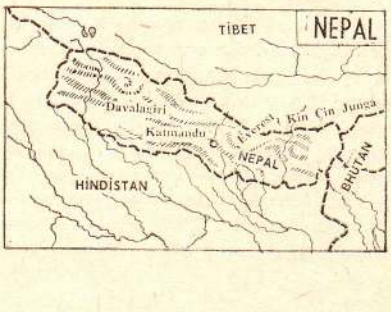
NEPAL

Dünyanın En Sarp Bölgesinde Kurulmuş Küçük Bir Ülke

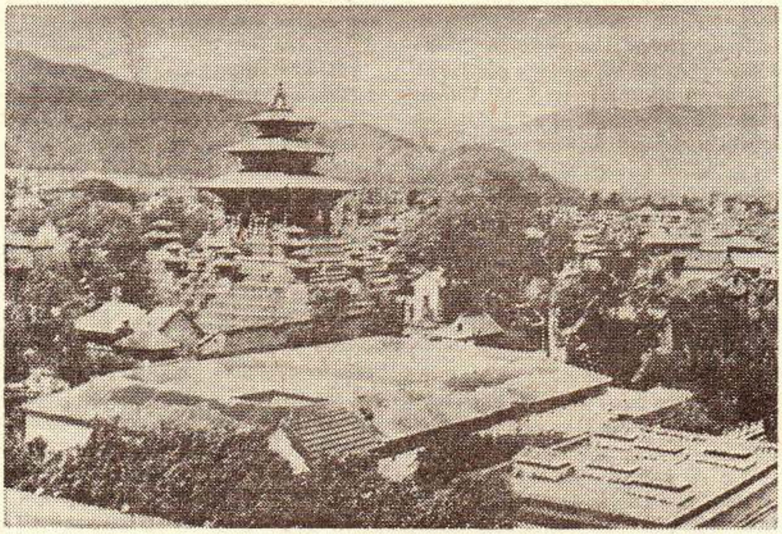
NEPAL, Hindistan'ın kuzeydoğusunda bir devlettir. Sınırlarını kuzeyde Kızıl Çin'in bir parçası olan Tibet, doğuda Hindistan himayesindeki Sikkim Devleti, güney ve batıda Hindistan çevreler.

Yüzölçümü: 140.000 km²
Nüfusu: 9.500.000
Başkenti: Katmandu

Nepal dünyanın en sarp, en dağlık kesiminde kurulmuş bir ülkedir. Coğrafya bakımından başlıca iki bölgeye ayrılır. Birinci bölge, güney sınırları boyunca uzanan, ekime elverişli topraklardan, ormanlardan meydana ge-

NEPAL'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

Nepal'in başkenti Katmandu'dan bir görünüş. Ortadaki kuleli bina, 1549 da yapılmış olan Kıraliyet Pagodası'dır

Yaptığı çömlekleri pazara satmaya götüren bir Nepalli erkekle oğlu. Nepalliler'in çoğu Buda dinindendir, tarımla, el sanatlariyle geçinirler.

len kesimdir. Bunun ötesinde ülkenin bütün kuzey kesimini Himalayalar'ın geçit vermez tepeleri kaplar.

Dünyanın En Yüksek Tepeleri

Dünyanın en yüksek tepeleri Nepal'ın sınırları içindedir. Bunların başlıcaları Everest (8.882 m.), Kin Çin Cunga (8.580 m.), Makalu (8.515 m.), Davalagiri (8.180 m.), Gauri Sankar (7.145 m.)dır. Kin Çin Cunga, Everest'le Dapsang'dan sonra, dünyanın en yüksek tepesidir. Bu tepeye çıkmak için 1929'dan beri çeşitli denemeler yapılmış, ancak 1955 yılında Dr. Charles Evans başkanlığındaki İngiliz heyeti tepeye çıkabilmiştir.

Makalu ise dünyanın en yüksek tepelerinin beşincisidir. Nepalliler bu dağa «altı ay uyuyan dev» anlamına «Kumbakarna» derler. 1954'e kadar hemen hemen hiç bilinmiyen bu tepeye ancak 1955'te bir Fransız heyeti çıktı.

Nepal'ın güney sınırının önemli bir kısmı balta girmemiş ormanlarla, bataklıklarla kaplıdır. Tarıma elverişli yerlerde yetişen buğday, pirinç, pamuk, şeker kamışı, tütün ülkenin başlıca ürünleridir. Ormanlardan da kereste elde edilir. Daha kuzeye doğru, 1.200 metre yüksekliklere kadar olan yerlerde, pirinçle buğdaydan başka çay, darı, arpa, yulaf da yetiştirilir.

Nepal'ın güney kesimlerinde kaplan, pars, çakal, fil, gergedan, kurt gibi hayvanlar çoktur. Orta kesimlerdeki başlıca yırtıcı hayvanlar Himalaya ayıları, pars, yaban köpeğidir. Daha kuzeyde ayılar, yaklar, yaban keçileri yaşar.

Nepal'de Yaşıyanlar

Nepal, yeryüzündeki 131 devlet arasında nüfus bakımından 50. gelir. Km^2'ye 66 kişi düşer.

Nepalliler savaşçı bir kavimdir. Ahalinin çoğunluğu Gurkalar'dır. Bunlar Moğolar'la karışmış bir kavimdir. Ülkede yaşıyan çeşitli topluluklar değişik dillerle, hiç değilse değişik diyeleklerle konuşurlar. Çoğunluğun dili, Hintçenin 7 diyeleğinden biri olan Nepal diyeleğidir. Din bakımından da Nepalliler'in %92' si Budist'tir.

Nepal'in 3 büyük şehri vardır. Başkent Katmandu ülkenin en büyük şehridir. Himalaya vâdisinde, Hindistan sınırına 100 km. kadar yakında bulunan bu şehrin nüfusu 550.000 kadardır. Önemli şehirlerden geri kalan ikisi 50.000 nüfuslu Patan'la 60.000 nüfuslu Bhadgaon'dur.

Tarihte Nepal

Nepal'de, eskiden Moğol asıllı kabîleler yaşıyordu. XIV. yüzyılda Gurkalar, daha başka Hindu kabîleleri, güneyden gelerek, bu kesimdeki verimli ovaya yerleştiler. Zamanla Moğollara karışan bu kavimler birçok küçük krallıklar kurdular. Sonradan bütün ülkeye verilen «Nepal» adı eskiden sadece bu kırallıklardan birinin adıydı. Gurkalar XIX. yüzyılın başlarında İngilizler'le savaştırlarsa da sonradan İngilizler'in komutasındaki Hint ordusuna büyük ölçüde asker vermeye başladılar. En sonunda, İngiltere, 1934'te, ülkenin bağımsızlığını tanıdı. XIX. yüzyılın ortalarından beri hüküm süren Rana kıral ailesinin kabineyi de elinde tutmasına 1950'de son verildi. 1955'te tahta geçen yeni kıral demokratik bir anayasa ilân etti, 1959'da seçimler yapılarak Millet Meclisi kuruldu.

NEPTUN

Romalılar'ın deniz tanrısıdır. Yunanlılar ise kendi deniz tanrılarına Poseidon derlerdi. Roma mitolojisine göre, tanrılar tanrısı Jüpi-

Ünlü ressam Rubens'in Neptun'u gösteren tablosu. Neptun, elinde üç çatallı asâ tutar.

ter'in kardeşi, Cronus'la Rhea'nın oğluydu. Neptün, kudret bakımından, Iüpiter'den sonra ikinci geliyordu. Neptün'ün atı yarattığına, ona kuvvet verdiğine de inanılırdı. Neptün, daima yarışmalara katılmaktan hoşlanan, hareketli, kuvvetli bir tanrıydı. Üç çatallı asâsiyle mucizeler yaratırdı. Denizaltında muhteşem bir sarayda yaşar, deniz kabuğu biçiminde altın arabasiyle denizlerin üzerinde gezintiye çıkınca, fırtınalar diner, deniz dümdüz olurdu.

Gene, mitolojiye göre Neptün, hakkından fazlasına göz diktiği için ceza olarak Truva Kıralı Lameodon'un yanında çalışmaya mahkûm edilmişti. Bu arada, şehri yüksek duvarlarla çevirecekti. Tanrı Apollo, bu zor işi kolayca başarabilmesi için Neptun'a yardım etti. Meşhur liriyle tatlı nağmeler çalarken taşlar da bu nağmelere uyarak sıçrıyorlar, böylece duvar kendiliğinden yükseliyordu. Yalnız, Kıral Lameodon, Neptün'le Apollo'ya bu işe karşılık ücret ödemeye yanaşmayınca ikisi de Truva Savaşı sırasında kıralın aleyhine çalıştılar.

NEPTÜN

Güneş'ten uzaklık sırasına göre sekizinci gezeğendir. Neptün'ün Güneş'e uzaklığı 4.494.000.000 kilometredir. Bu, Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığının 30 katından biraz daha büyük bir uzaklıktır.

Neptün, Dünya'dan çok büyüktür, çapı 52.299 km., Güneş çevresinde dönüş süresi 164,788 yıldır. Bir günü, yani kendi çevresinde bir dönüş süresi ise 15 saat 48 dakikadır.

Neptün'ün 2 uydusu vardır. Bunlardan Triton 1846'da, Nereid de 1948'de keşfedilmiştir. Triton'un çapı 5.000 km.'ye yakındır, gezeğenin çevresindeki dönüşünü 5,9 günde tamamlar. Nereid'in çapının ancak 290 km. kadar olduğu tahmin ediliyor. Bu küçük uydu gezeğenden çok uzaktadır; öyle ki, en yakın olduğu zaman ancak 1.300.000 km.'ye yaklaşır, buna karşılık, yörüngesinin çok fazla basık olması yüzünden, gezeğenden 10 milyon km.'ye kadar uzaklaşır. Bu yüzden, Nereid Neptün'ün çevresindeki bir dönüşünü ancak 359'4 günde tamamlar.

Neptün'ün çoğunlukla helyumla hidrojenden meydana gelmiş bir atmosferi vardır. Gezeğenin görünür yüzünün sıcaklığı —205°' dir.

Neptün Nasıl Keşfedildi

Neptün'ün keşfedilmesi astronomi tarihinin en ilgi çekici olaylarından biridir, çünkü bu gezeğenin varlığı doğrudan doğruya matematik hesaplarla anlaşılmıştır.

Uzun bir süreden beri bilginler Uranus'un hareketlerinde yapılan eski gözlemlere göre bazı aksamalar olduğunu biliyor, bunun nedenlerini bulmaya çalışıyorlardı. Astronomlar uzun incelemelerden sonra Uranus'un hareketlerindeki bu aksaklığın kendisinden daha uzakta bir başka gezeğenin etkisinden olabileceğini düşünmeye başladılar.

1843'te Cambridge Üniversitesi'nden yeni mezun olmuş John Couch Adams adında bir matematikçi bunu kendisine iş edindi, yaptığı uzun hesaplar sonunda, gerçekten Uranus'tan sonra bir başka gezeğen daha olması gerektiğine kanaat getirdi. J. C. Adams 2 yıl süren sıkı bir çalışma sonunda 1845'te yeni gezeğenin büyüklüğünü, özelliklerini, bulunması gerektiği yeri hesapladı. Aynı yıllarda Fransız astronomu Urban Leverrier de yeni gezeğenin hesaplarını yapmıştı, iki bilginin hesapları aşağı yukarı birbirini tutuyordu.

En sonunda, 1846'da, iki bilginin kâğıt üzerinde hesaplıyarak bildirdikleri yer iki, üç gün dikkatle incelenince, gezeğen görüldü (Bk. Gezeğenler).

Nergis ve soğanı

NERGİS

Beyaz, sarı çiçekler açan bir süs bitkisidir. Şemsiye biçimi çiçekleri ya ayrıdır, ya da bir köksap üzerindedir. Açılmadan önce bir yenle örtülüdür.

Nergis, lâle gibi, soğan köklüdür, soğanla üretilir. Bu soğanlar kahverengi bir kabukla kaplıdır. Nergisin yetiştirilmesi için soğanları sonbaharda ekilir. Gölgelik bir yerde daha iyi yetişir. Nergis ilkbaharda çiçek açar.

Nergis, güzel kokulu bir çiçektir. İlkbaharda, ılıman iklimli dağ yamaçları yabani nergislerle bezenir. Nergisin birçok türü vardır. Bunlardan beyaz renkli olanı, kışın evlerde de yetiştirilebilir. Bu nergislerin kokusu çok keskindir.

Nergisgiller. — Birçeneklilerden nergis, fulye, kardelen gibi çoğu küçük, kokulu çiçekleri içine alan bir bitki familyasıdır.

NERGİSÎ (1585? - 1635)

Klâsik Türk nesrinin en tanınmış yazarlarındandır. Babası Nergis Ahmet Efendi'nin kadı olarak bulunduğu Bosnasarayı'nda doğdu. Öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra müderrislik etti, kadı oldu, ömrünün 25 yılını kadılıklarda geçirdi. 1634'te Revan Seferi'ne gidecek orduya vakanüvis tâyin edildiyse de daha seferin başlarında attan düşerek öldü.

Eski nesrin en kuvvetli siması olarak ün kazanan Nergisî, eserlerinde Arapça, Farsça kelimelere aşırı derecede yer vermiş, bu yoldaki aşırılığı yüzünden ifadesi yer yer anlaşılamıyacak hale gelmiştir. Bu bakımdan, Tanzimat'tan sonra, çok şiddetli tenkidlere uğramış, eski değerini kaybederek okunamaz bir yazar haline gelmiştir. Bu arada, Namık Kemal 1866'da Nergisî'nin garip üslûbu üzerinde durmuş, Türk okuyucusunun onun eserini anlamasının Farsça «Gülistan»ı anlamaktan daha güç olduğunu söylemiştir. Nergisî'nin başlıca eserleri «Hamse» ile «Münşeat»dır.

NERON (37 - 68)

Neron

Roma imparatorlarından biridir. 54-68 yılları arasında hüküm sürmüş, tarihte zalim bir hükümdar olarak ad bırakmıştır. Antium'da doğdu. Annesi küçük Agrippina İmparator Claudius'la evlenince, üvey baba çocuğu evlât edindi. Bunda Agrippina'nın payı büyük olmuştu, çünkü Claudius'un oğlu Britannicus'u günün birinde tahttan uzaklaştırıp kendi oğlunu tahta geçirmek istiyordu. 54 yılında Agrippina kocasını zehirleyip öldürdükten sonra Senato üyelerini de kandırdı, Neron'u imparator ilân ettirdi.

Neron, çok geçmeden üvey kardeşi Britannicus'u öldürttü. Kendi annesinin öldürülmesine sebep oldu. Karısı Octavia'dan boşandı, az sonra onu da öldürttü. Birisi hakkında Neron'un kulağına birkaç söz fısıldandı mı o şahıs hemen öldürülüveriyordu. Neron'un hocası Senecca bile kendini öldürmek zorunda kaldı.

64 yılında Roma'da büyük bir yangın çıktı, günlerce sürdü, o muhteşem Roma şehri bir yıkıntı haline geldi. Bazı tarihçilere göre Roma'nın yakılmasını Neron istemiş, şehir ateşler içinde yanarken o, sarayında, pencerenin önünde durup lir çalmıştır. Bir başka rivayete göre de Roma yanarken Neron'un çaldığı lir değil, kemandır. Neron, yanan Roma'nın yerine daha muhteşem bir şehir kurmayı düşünmüştü. Kendine de yeni bir saray yaptırttı. «Altın Ev» adını verdiği bu sarayda, dillere destan olan muhteşem eğlenceler düzenliyordu.

68 yılında Neron'un İspanya'daki birlikleri ona karşı ayaklandılar, komutanları Galba'nın imparator ilân edilmesini istediler. Bu ayaklanma kısa zamanda Roma'ya da yayıldı. Senato, Neron'u vatan haini ilân etti. Neron canını kurtarabilmek için Roma'dan

Neron birçok bakımdan tarihin en zalim, en gaddar hükümdarlarından biri olarak tanınır. Rivayete göre, 64 yılında Roma'da büyük bir yangın çıkartmış, şehrin alevler arasında yanıp binlerce kişinin can vermesini lir çalarak seyretmiştir.

kaçtıysa da, yarı yolda yakalandı, kendini öldürmek zorunda kaldı. Millet, Neron'dan o kadar nefret etmişti ki Neron'un adını taşıyan bütün eserler ortadan kaldırıldı, adı sütunlardan kazındı, sarayı yerle bir edildi, heykelleri kırıldı. Daha sonraki nesiller de Neron'u tarihin en zalim hükümdarlarından biri olarak tanıdılar. Neron'un maceraları, birçok yazarlara ilham kaynağı olmuştur.

NESÎMÎ (? - 1418)

Türkçenin Azerî diyeleğiyle yazan büyük bir şairdir. Asıl adı Imadettin'dir. Bağdat'ta, ya da Diyarbakır'da doğduğu sanılıyor. Anadolu'ya gelerek Hurûfî tarikatinin kurucusu Şeyh Fazlullah'ın en ileri gelen müridi oldu, şeyhi adına müthiş bir propagandaya girişti. Bu tarikat Sünnî mezhebine karşı olduğu için, Nesîmî, Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğunun Halep saltanat naibi Yaşbey'in emriyle Halep'te derisi yüzdürülerek idam edildi.

Nesîmî bir Türkçe, bir de Farsça divan bırakmıştır. Şiirlerinde tasavvufi Tanrı sevgisini dile getirir. Nesîmî, başta Fuzûlî olmak üzere bütün klâsik ve mutasavvıf Türk şairlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

NESTURİLİK

Hıristiyanlıkta bir mezheptir. Mezhebin kurucusu olan Nestorius adında Suriyeli bir papazdır. 380-440 yıllarında yaşamıştır. 428'de II. Theodosius tarafından İstanbul Patriği ilân edildi. Yalnız, Nestorius'un Hıristiyanlık, hele İsa'nın kişiliği üzerindeki düşünceleri, o zamana kadar gelen inanışlara uymuyordu. Ona göre Isa, iki ayrı varlıktan meydana gelmişti: Biri, alelâde bir insan, öbürü de bu insanda beliren «Tanrı sözü» idi; yani Meryem Tanrı'nın anası değildi. Meryem'in kutsallığı böylece ortadan kalkıyordu; Isa'ya da Tanrı'nın kendisi olarak değil, belirtisi olarak bakmak gerekiyordu.

Ayasluğ'da toplanan ruhaniler kurultayı Nestorius'un inancını din dışı ilân etti. Nestorius patriklikten atıldı, daha sonra Libya çölüne sürüldü. Nestorius sürgünde öldü.

Nestorius'un mezhebini benimsiyenler önce Suriye'de, Musul'da toplandılar, «Katolikos» adı verilen papazların idaresi altında birleştiler. Suriye Hıristiyanlığı anlamını kazanan Nesturilik, XI. yüzyılda daha da yayılarak, Doğu Hıristiyanları'nın belli başlı mezhebi oldu.

NEUTRON (Bk. ATOM)

NEVADA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kıtanın batısındadır. Kuzeyinde Oregon'la İdaho, doğusunda Utah'la Arizona, güneybatı ve batısında Kaliforniya eyaletleri vardır. Birliğe, 36. eyalet olarak 1864'te girmiştir. Adı «Nev.» olarak kısaltılır. Büyüklük bakımından A.B.D. arasında 6., nüfus bakımından 49. gelir. Yüzölçümü 286.675 km², nüfusu 300.000, başkenti Carson City'dir.

Nevada, doğuda da, batıda da sıradağlarla çevrilidir. Batıda Sierra Nevada Dağları vardır, eyaletin adı da buradan gelir, «karla kaplı» demektir. Doğuda Snak, Mormon, Toane dağları bulunur. Dağlar arasında kalan yaylalar, ovalar pek verimli değildir. Yalnız, Nevada toprakları maden bakımından zengindir. En çok altın, gümüş, bakır çıkar. Ormanlardan kereste elde edilir, yaylalarda hayvancılık gelişmiştir. Dağlık bölgeleri de yaban hayvanı avı ile tanınmıştır.

Nevada'nın başlıca şehirleri Las Vegas ile Reno'dur. Bunlardan Las Vegas eğlence yerleri, kumarhaneleriyle tanınmıştır (Bk. Las Vegas); Reno da, «kolay boşanma şehri» olarak ünlüdür, çünkü bütün Amerikan eyaletleri arasında boşanmayı en kolay şartlara bağlamış kanunlar bu eyalettedir.

Öte yandan, Nevada'nın ucsuz bucaksız çölleri son yıllarda atom bombası denemelerinde kullanılmıştır.

NEV'İZADE ATÂÎ (1583 - 1635)

Büyük bir Türk şair ve yazarıdır. Şair Nev'î'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Medreseyi bitirdikten sonra 17 yıl çeşitli kadılıklarla Rumeli'nde dolaştı. Üsküp kadılığından İstanbul'a geldikten bir müddet sonra burada öldü.

Atâî, Türk mesnevi (manzum hikâye) şairlerinin en büyüğü sayılırsa da, mesnevileri Fuzûlî'nin «Leylâ ile Mecnun»u, Şeyh Galip'in «Hüsn-ü Aşk»ı ile boy ölçüşemez. 5 mesneviden meydana gelen «Hamse»si 13.000 beyit kadardır. Şiirlerini toplıyan, 40'a yakın kaside ile 300'den fazla gazelin bulunduğu divanı da çok değerlidir.

Atâî'nin şiirleri dışındaki en büyük eseri «Hadâiku'l-Hakaaık fî Tekmiletu'ş-Şakaaık» adlı biyografi ansiklopedisidir. Bu eserinde XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında yetişen yazar, bilgin ve şairlerimizin hayatlarını, eserlerini incelemiştir. Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklarından biridir.

NEVRALJİ

Duyu sinirlerinin ağrımasına «nevralji» denir. Bu ağrılar, sinirlerin geçtikleri yerlerde, birtakım sebeplerden ötürü, irkilmeleri, ya da iltihaplanmaları sonunda ortaya çıkar. Nevralji sinirlerin yapısında hiçbir değişikliğe yol açmaz. Sinirin dokusunda değişiklik olursa buna «nevrit» (sinir iltihabı) denir.

Nevralji birçok sebepten ileri gelir. Bunların başlıcaları soğuk, rutubet, sinire yakın iltihaplar, sıtma, grip gibi hastalıklar, bademcik iltihaplarıdır. Ayrıca, nikris, romatizma, şeker hastalığı da nevraljiye sebep olabileceği gibi bunda kalıtımın da önemli rolü vardır.

Nevralji bölgesinde ağrı bazan şiddetli, bazan da dağınık, hafif olur. Kaslarla ilgili ağrılı gerilmeler, sarsılmalar, gelişme, beslenme bozuklukları, bu arada bazı deri hastalıkları, zona, kas körelmesi (atrofi) görülür.

Nevralji, bulunduğu bölgeye göre çeşitli adlar alır. Başlıcaları şunlardır: Yüz siniri nevraljisi; diş nevraljisi; göğüs kafesi nevraljisi; boyun nevraljisi; siyatik nevraljiler; bel nevraljileri; yarım baş ağrısı nevraljileri.

Tedavi. — Nevraljilerin, sebebine göre, çeşitli tedavi usulleri vardır. Sebep bulunamazsa, fizik tedavilere başvurulur. Tedavide ilk şart istirahattir. Ağrı kesici ilâçlar kullanılır. Bu arada B_1, C ve B vitaminleri de faydalı sonuçlar sağlar. Kuru ve yaş olarak sıcak tatbiki de fayda verir.

NEVRASTENİ

Sinir yorgunluğundan ileri gelen ruhi bir hastalıktır. Sinir gücünün azalması, kudretsizlik, baş ağrısı, uykusuzluk, kabız gibi hallerle kendini gösterir.

Kafa çalışmalarından ileri gelen yorgunluk nevrasteniyi hazırlayıcı sebeplerden biridir. Tasalar, kuşkular, bir amaca varmak için gösterilen aşırı çabalar, başarısızlık korkusu gibi haller de nevrasteniye yol açar. Ayrıca, kalıtımdan dolayı bu hastalığa elverişli bünyeler de vardır.

Nevrasteni hastası boyuna korku, heyecan duyar. Şiddetli ağrılar da hastayı rahatsız eder.

Tedavi. — Nevrasteni tedavisi hem ruh, hem beden yolundan yapılır. Ruhi tedavi (psikoterapi)de inandırma, telkin yolu ile hasta iyi edilmeye çalışılır. Fizik tedavide ise su tedavisi (hidroterapi), masaj, açık havada hafif hareketler başta gelir. Hasta kesin istirahat halinde bulunmalıdır. Çalışma, hattâ tiyatro, opera seyretme gibi meşguliyet bile hastayı yorabilir. Bazan uzun süren bir yatak tedavisi de gerekir.

Nevrasteni ile isteri birbirine benzerse de esaslı farkları da vardır. İsteri sinir sisteminin daha çok merkez bölgelerinden gelen bir hastalıktır. Nevrasteni ise çevresel sinir sisteminin aşırı irkilme ve uyarılmasından ileri gelir. Yalnız, belirtileri gibi tedavisi de birbirine benzer (Bk. İsteri).

NEVROLOJİ (Bk. SİNİR)

NEVRUZ

Eski bir takvime göre yılbaşıdır, Farsça'da «yeni gün» demektir.

Büyük Selçuklu hükümdarı Celâlettin Melikşah'ın yaptırdığı takvimde bu yılbaşı, martın 9. gününe raslardı, bugün martın 22'sine gelir. O gün İran takviminde de yılbaşı, aynı zamanda baharın ilk günü sayılmıştır. Bundan dolayı, halk arasında, İranlılar'ın bahar bayramlarına «Nevruz» denir. 22 martta, güneş koç burcuna geçer ki, kış mevsiminin bitmesi demektir. Eskiden Nevruz birtakım törenlerle kutlanırdı. Meselâ o gün, hekimlerin, eczacıların hazırladıkları özel bir macun yemek âdetti. «Nevruziye» denilen bu macundan bir miktar yenilirse o yıl her türlü hastalıktan, sakatlıktan uzak kalınacağına, yılan, akrep sokmalarının insana tesir etmiyeceğine inanılırdı.

Nevruzotu

NEVRUZOTU

Bir kır bitkisidir. Çiçekleri aslanağzına benzer, türlü renkte olur. Bitkiler âleminde ikiçenekliler familyasından olan nevruzotunda «glikozit» denilen bir madda vardır. Bundan, eskiden hekimlikte faydalanılarak, iç söktürücü ilâçlar yapılırdı.

NEVŞEHİR

«Muşkara» adlı küçük bir köyken, Sadrazam İbrahim Paşa'nın şehir haline getirdiği bir il merkezimiz

NEVŞEHİR, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Kayseri, güneyde ve batıda Niğde, kuzeybatıda Kırşehir, kuzeydoğuda Yozgat illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 6 ilçesi daha vardır. Avaons, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı, Ürgüp. Bunlara bağlı 12 bucakla 188 köy bulunur.

Yüzölçümü: 5.626 km²
Nüfusu: 187.413 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 33 kişi

Nevşehir ilinin toprakları, ortasından geçen Kızılırmak nehrinin vâdisi ile bu vâdinin kuzey ve güneyinde uzanan hafif dalgalı yaylalardır. Vâdinin kuzeyinde 1.472 m.'ye kadar yükselen Kırlangıçtepe, kuzeydoğuda Kargın Dağı, Gülşehir kuzeyinde 1.670 m. yüksekliğindeki Hırka Dağı, Avanos'un kuzeyinde 1.564 m. yüksekliğindeki İdiş Dağı gibi engebeler bulunur. Kızılırmak'ın güneyinde kalan kesimde en önemli engebe Ürgüp'ün güneydoğusunda yükselen Hodul Dağı'dır.

Nevşehir'in karasal bir iklimi vardır. Yazla kış arasındaki sıcaklık farkları büyüktür. Yıllık yağış tutarı pek azdır. İl orman örtüsü bakımından da çok fakirdir. Ormanlık alanlar bütün il yüzeyinin %2'sini bile bulmaz (%1,9). Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. En önemli akarsu il topraklarının ortasından geçen Kızılırmak'tır.

Tarım. — İl yüzeyinin yarıdan çoğu tarıma elverişlidir (%52). Nevşehir'de bağcılığın önemi büyüktür. İyi cins üzümler yetiştirilir. Bu üzümler şarapçılık bakımından en iyi cinstir. Tarla ürünleri arasında buğdayla arpa başta gelir, daha başka tahıl türleri de yetiştirilir.

Ürgüp çevresinde halı dokumacılığı büyük gelişme göstermiştir.

İl Merkezi Nevşehir

İl merkezi Nevşehir, Kızılırmak'ın soldan aldığı kollardan küçük bir çay üzerindedir. Şehir Niğde istasyonundan 80, İncesu ve Himmetdede istasyonlarından da 50 km. uzaklıkta bulunur. Denizden 1.150 metre yüksekliktedir. İç Anadolu'nun önemli yollarından olan Ankara - Kırşehir - Ürgüp - Kayseri yolu Nevşehir'den geçer.

Eskiden kale yakınında yamaçta kurulmuş olan kasaba, daha sonraları düzlük üzerinde Narköy'e doğru uzanmıştır. Narköy, Nevşehirliler'in en önemli yazlık yeridir. Şehrin eğimli kesimindeki evler üst üste sıralanmış durumdadır. Şehrin bu kesimdeki sokakları, genel olarak, dardır, birtakım kıvrımlarla ilerler, yükseklere doğru daha çok dikleşir, hattâ merdivenli yokuşlar halini alır. 16 mahallesi olan Nevşehir'in ortasında Damat İbrahim Paşa Meydanı, bu meydanın ortasında da Damat İbrahim Paşa'nın heykeli vardır. Şehrin nüfusu 19.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı 18.808). Şehirde şarap fabrikaları ile birkaç alçı yapımevi vardır.

Şehirdeki tarihî eserler arasında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camisi, bir medrese, bir hamam, İbrahim Paşa Kütüpanesi başta gelir

Bugünkü Nevşehir'in bulunduğu yerde eskiden Muşkara köyü vardı. XVIII. yüzyılda Sadrazam İbrahim Paşa burasını bir şehir haline getirdi, «Nevşehir» (Yeni şehir) adını verdi.

NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA

(? 1730)

Nevşehirli İbrahim Paşa

Osmanlı tarihinin en ünlü sadrazamlarından biri, Lâle Devri'nin yaratıcısıdır. Muşkara köyünde doğdu, sonradan bu köyü «Nevşehir» adiyle bir şehir haline getirdi. Babası sipahi subaylarından Ali Ağa'dır.

İbrahim Paşa 1689' da İstanbul'a geldi; Saray hizmetine girdi. Zekâsiyle, bilgisiyle Veliaht Şehzade Ahmet'in yakınları arasında yer aldı, yavaş yavaş yükseldi. 1715 Mora seferine katıldı. 1716'da Almanya seferinde ordunun levazım başkanlığına getirildi. Aynı yıl vezirlikle (mareşallikle) sadaret kaymakamı (başbakan vekili) oldu. III. Ahmet'in büyük kızı Fatma Sultan'la evlenip «Damat» unvanını aldı. III. Ahmet'in yıllardan beri teklif ettiği sadareti nihayet kabul edip 1718'de iktidara geldi. Bu tarih, «Lâle Devri» denen devrin başlangıcı sayılır.

Bundan sonra İbrahim Paşa, 12 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını elinde tuttu, devleti büyük yetkiyle yöneltti. Askerlikten anlamadığı, Yeniçeri ocağına karşı da hoş fikirler beslemediği için, barış siyaseti güttü. Yalnız, son yıllarında İran'la savaşa girmek zorunda kalmıştır. Maliyeden yetiştiği için devletin malî ve iktisadi gücünü artırmaya çalıştı, büyük bir imar hamlesine girişti. Yalnız İstanbul değil, birçok büyük şehirler, hattâ kasabalar çeşitli bayındırlık eserleriyle donatıldı. İlk defa olarak Batı medeniyetine yaklaşma teşebbüsleri yapıldı. Yeni bir kâğıt ve çini fabrikası açıldı; Müteferrika Matbaası kuruldu; değerli eserler basıldı; Batı ve Doğu dillerinden büyük eserler Türkçe' ye çevrildi; Türk şiiri ve müziği çok parlak bir devir yaşadı. Bu arada, Osmanlı tarihinin bir eğlence devri olan Lâle Devri başladı (Bk. Lâle Devri).

Lâle Devri Nevşehirli'nin sadrazamlığıyla başladığı gibi onun düşmesiyle de sona ermiştir.

Kafkasya ile Doğu ve Orta İran'ın Osmanlı İmparatorluğu'na katılması İran İmparatorluğu'nda büyük bir tepki yarattı, ortaya Nadir Han (Şah) çıktı; Nadir Han'ın Osmanlı fetihlerini geri almaya başlaması, İbrahim Paşa'nın yıllardan beri sinmiş olan muhalifleri ne cesaret verdi. İbrahim Paşa'nın bütün akrabasını devletin en önemli mevki ve makamlarına getirmesi de huzursuzluk, kıskançlık yaratmıştı. «Patrona Halil» adında bir hamam tellâğının önayak olduğu ayaklanma gittikçe büyüdü, en sonunda İbrahim Paşa'nın hayatına, III. Ahmet'in tahtına mal oldu (Bk. Patrona Halil). İbrahim Paşa 30 eylûl 1730' da idam edildi. Parça parça edilen cesedinin toplanabilen parçaları, Şehzadebaşı'ndaki kütüpanesinin bahçesine gömüldü. Parasını yüzlerce hayır eseri yaptırmaya harcadığı, sanat adamlarına karşı da çok cömert davrandığı için, umulduğu kadar serveti çıkmadı.

Şair Nedîm tarafından pek parlak bir şekilde övülen İbrahim Paşa, XVIII. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarının en büyüğü sayılır. Şair ve bestekârdı. «Ağır Hafif Hümayun Kâr»ı ile «Ağır Çember Mahur Beste»si zamanımıza kadar gelmiştir. Kızları, oğlu Damat Mehmet Paşa, yeğenleri Damat Ali ve Damat Mustafa Paşalar'dan Nevşehirli ailesi yürümüş, pek çok tanınmış devlet adamı yetiştirmiştir.

NEW JERSEY

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kıtanın Doğu kesiminde, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Yüzölçümü 20.299 km², nüfusu 6.000.000'dan fazladır. Birliğe 3. eyalet olarak 1787'de katılmıştır. Adı «N.J.» olarak kısaltılır. Nüfus bakımından A.B.D. içinde 8. gelir. Nüfus yoğunluğu bakımından ise 1.'dir; km².'ye 300 kişi düşer. New Jersey'in başkenti Trenton 300.000'e yaklaşan nüfusuna karşı, en büyük şehri Newark'ın nüfusu 600.000 kadardır. 300.000 nüfuslu Jersey City eyaletin ikinci büyük şehridir. Yalnız, bu şehirler artık New York şehriyle bitişmiş durumdadır.

Kuzeydeki alçak tepeler sayılmazsa, New Jersey'in toprakları düzlüktür. En önemli şehirleri olan Newark'la Jersey City, New York' la karşı karşıyadır. Hudson nehri ağzında, nehrin bir kıyısında New York, öbür kıyısında Jersey ile Newark kurulmuştur. Okyanus kıyıları baştan başa adacıklarla, körfezlerle kaplıdır. Buralar yaz aylarında mükemmel bir dinlenme yeri olur. Hudson nehri eyaletin kuzeydoğu sınırını, Delaware de batı sınırını meydana getirir. Gerek bu nehirlere, gerek okyanusa akan sular eyaletin başlıca akarsularıdır

New Jersey büyük bir endüstri merkezidir. Kimya endüstrisi bakımından Amerika'nın en başta gelen eyaletidir. Ayrıca, elektrik, çeşitli makina yapımı, dokumacılık da New Jersey'in önemli endüstrileri arasındadır. Tarımla balıkçılık da gelişmiştir.

New Jersey'in eğitim alanında da önemli bir yeri vardır. Ünlü Princeton ve Rutgers Üniversitelerinden başka birçok yüksek öğretim müessesesi, ayrıca kütüpaneler, müzeler vardır.

NEW YORK

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kıtanın Doğu kesiminde, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Yüzölçümü 128.402 km², nüfusu 18.000.000 kadardır. Birliğe 11. eyalet olarak 1788'de katılmıştır. Adı «N. Y.» olarak kısaltılır. Nüfus bakımından A.B.D. arasında 1. gelir. Başkent, Albany eyaletin batısında 600.000 nüfuslu bir şehirdir. New York eyaletinin en büyük şehri olan New York ise dünyanın en kalabalık şehirlerinden biridir (Bk. New York Şehri). Eyaletin geri kalan büyük şehirleri Ontario

Gölü kıyısındaki Buffalo (1.300.000), Erie Gölü kıyısındaki Rochester (600.000) ve Ontario yakınlarındaki Syracuse (400.000)dür. 100.000'den fazla nüfuslu 4 şehir daha vardır.

New York Amerika'nın en ilgi çeken eyaletlerinden biridir. Long İsland (Uzun Ada) ile Atlas Okyanusu'nda önemli bir yeri olan New York'un kuzeybatı sınırını Ontario ve Erie gölleri meydana getirir. Bu iki göl arasındaki Niyagara Çavlanı eyaletin sınırları içindedir.

New York'ta birçok göl vardır. Bu arada, kuzeydeki Adirondack Dağları'nda irili ufaklı 2.000 kadar göl bulunur. Adirondack Dağları'ndan başka Catskill, Taconic, Shawangunk dağları da eyaletin başlıca yükseltilerini teşkil eder.

New York'a ait olan Long Island adasının kıyıları son derece girintili çıkıntılıdr. Adanın güney ucundaki beyaz kumsal burayı yazlık bir dinlenme yeri haline getirmiştir. New York şehrinin önemli bir bölümü adanın güneybatı ucu ile bu kesimin karşısındaki Statten Adası'nı kaplar. Long İsland'ın başka kesimlerinde çeşitli kasabalar, köyler vardır.

Göller Bölgesi ile Atlas Okyanusu'nun birleştirmesi bakımından New York'un çok önemli bir yeri vardır. Eyalet büyük bir sanayi merkezidir. Giyim eşyası, makina, kimya, baskı endüstrileri çok gelişmiştir. Tarımla hayvancılığın da New York'un ticaretinde önemli bir yeri vardır. Bütün Amerika'nın, hattâ dünyanın ticaret hayatında önemli bir yeri olan New York'taki karayollarının uzunluğu 100.000 km.'yi geçer. Bakımlı olan bu yollar yer yer ışıklandırılmıştır. Çeşitli nehir ve göller kanallarla birbirine bağlıdır. Eyaletteki bütün kanal sisteminin uzunluğu 1.200 km.'yi geçer.

New York kültür bakımından Amerika'da, hattâ dünyada önemli bir yer tutar. Eyalette birçok üniversite, öğretmen okulu, teknik okullar, kolejler, kitaplıklar, müzeler vardır. Bugün New York eyaleti okul kitaplıklarındaki kitap sayısı 7.000.000'u aşmaktadır. Albany'deki Devlet Kitaplığı'nda 1.000.000 cilt kitap, 500.000 de el yazması ve broşür bulunur

Beyazların gelmesinden önce bugünkü New York eyaletinde en kudretli Kızılderili kabilelerinden ikisi: Algonquin'lerle Iroquois'ler yaşıyordu. New York bölgesine ilk gelenin İtalyan gemicisi Giovanni da Verrozano olduğu sanılıyor. Bu gemici 1524'te Hudson nehrini keşfetmişti. Yalnız, beyazların asıl yerleşmesi 1609'da başlar. Bu tarihte Holândalılar tarafından kiralanan Henry Hudson adlı bir İngiliz gemicisi şimdi kendi adiyle anılan nehir boyunca giderek bu bölgeyi keşfetti. O yıldan sonra Holândalılar buraya yerleşmeye başladılar. Aynı yüzyıl içinde Long İsland'da yerleşmiş bulunan İngilizler bölge üzerinde hak iddia ettiler. En sonunda, 1669'da, bölge İngilizler'e geçti, şehrin o zamana kadar New Amsterdam (Yeni Amsterdam) olan adı da New York (Yeni York) olarak değiştirildi

Öte yandan, eyaletin kuzey toprakları Fransızların elindeydi. Bu uğurda çeşitli savaşlar oldu. En sonunda, Fransızla-'la barış imzalandıktan birkaç yıl sonra Amerikan ihtilâli oldu, New York 1776'da bağımsızlığını ilân etti, 1788'de de Birleşik Devletler'e katıldı.

NEW YORK

Bulutlara yükselen gökdelenleriyle dünyanın en büyük, en kalabalık, en modern şehirlerinden biri

NEW YORK şehri, Amerika'nın en büyük şehri, dünyanın da en büyük şehirlerinden biridir. Kapladığı alanın uzunluğu, doğu-batı doğrultusunda, 55 km.'dir. Kuzey-güney doğrultusundaki en geniş yeri ise 40 km.'ye yaklaşır. Nüfusu 8.000.000'un üstünde olan New York aynı zamanda dünyanın en büyük tabiî limanıdır. Şehir Long İsiand ile Hudson nehrindeki Manhattan Adası'nı, nehrin ağzındaki Statten Adası'nı kaplar. Beş bölgeden meydana gelmiştir.

Manhattan. — New York'un en önemli, dünyaca tanınmış bölgesidir. Empire State Building gibi en yüksek gökdelenler, en önemli rıhtımlar, kitaplıklar, üniversiteler buradadır. Manhattan uzun caddeleriyle tanınmıştır. Adayı uzunlamasına kesen bu caddelerin en önemlisi modern mağazaları, otelleri, kiliseleriyle Fifth Avenue (Beşinci Cadde)dir. Washington Anıtı'ndan başlıyan, adayı hemen hemen bir uçtan bir uca kadar dümdüz kesen caddenin uzunluğu 10 km.'dir. Cadde New York gibi kalabalık bir şehrin dinlenme yeri olan Central Park'ın yanından geçer. Gene Manhattan'daki Broadway Caddesi eğlence yerleriyle tanınmıştır. Bu cadde Manhattan'ı çapraz olarak keser. Adanın güneyindeki Washington Meydanı'nın güneyine düşen kesim, Chinatown (Çin Mahallesi), ya da «East Side» (Doğu Bölümü) diye anılır. Burası yüzyıl önce nasılsa bugün de öyledir; satıcılarla dolu bakımsız sokaklar şehrin bu kesimini meydana getirir. Buna benzer bir başka bölge de Manhattan'ın kuzeyindeki Harlem'dir. Burada Zenciler oturur. 1940'ta 458.000 olan Zenci sayısı Porto Rico'dan gelen 300.000 göçmenle artmış, Zenciler Harlem'in dışına taşmaya başlamıştır.

Manhattan New York'un kalbi, asıl New York'tur.

Brooklyn. — Bu ilçe Long İsland'ın batı ucunu kaplar. Burası büyük bir imalât merkezi, aynı zamanda dinlenme ve ikametgâh bölgesidir.

Queens. — Yüzölçümü bakımından New York'un en büyük ilçesidir. Brooklyn'in doğusuna düşer. Dünyaca ünlü La Guardia Havaalanı buradadır.

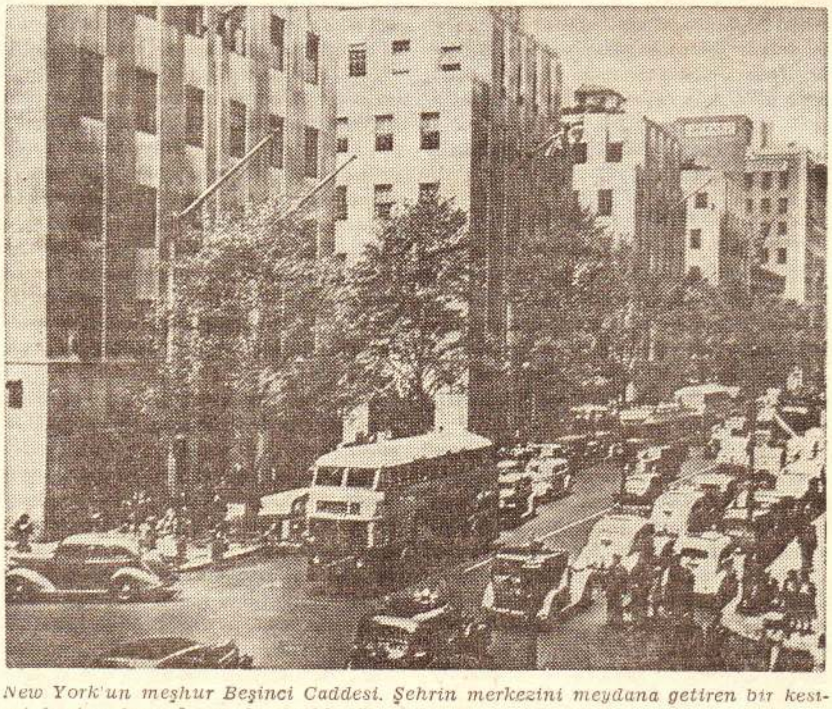
Bronx. — Harlem nehrinin kuzeyini kaplar. İkametgâh bölgesidir.

Richmond. — Long İsland'ın batısındaki Statten Adası'nı kaplar. Şehrin en tenha ilçesidir.

New York'ta yaşıyan milyonlarca insanın bütün bu saydığımız sınırlar içinde barınmasına imkân olmadığı için halkın önemli bir kısmı New York eyaleti içinde olduğu gibi komşu eyaletlerden Connecticut'ta, New Jersey'de oturur. Zaten şehir New Jersey'in en önemli şehirlerinden Jersey City ile karşı karşıyadır. Manhattan'la Jersey City arasında iki tünel vardır. Manhattan'ın güneyinde küçük bir adada bulunan Hürriyet Heykeli'nin batısı New Jersey, doğusu New York'tur.

Ticaret Merkezi New York

New York dünyanın en büyük ticaret merkezlerinden biridir. Tabiî olarak birçok bölümlere ayrılmış olan limanda sayısı 1.000'e yaklaşan rıhtım vardır. Bunlar her tonajda ge-

New York'un meşhur Beşinci Caddesi. Şehrin merkezini meydana getiren bir kesimi baştan başa kesen bu cadde üzerinde Rockefeller Center binası görülüyor.

HÜRRİYET HEYKELİ

Fransızlar, 1865 yılında, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi'nin imzalanışının 100. yıldönümü dolayısiyle, Amerika'ya bir hediye vermek istediler. Prusya Savaşları buna engel oldu. Bu istek ancak yirmi yıl sonra gerçekleşebil d i, Fransa, A. B. Devletleri'ne bir Hürriyet Heykeli hediye etti. Heykelin açılışı 1886' da yapıldı.

New York Limanı'nda, Jersey City ile Brooklyn arasındaki bir küçük adada bulunan bu heykel dünyaya ışık tutan hürriyeti temsli eder. Fransız heykelcisi F Auguste Bartholdi'nin eseridir. Bir demir iskelete kaynatılmış bakır levhalarla meydana gelen heykelin demir iskeletinin projelerini Eiffel kulesini yapan Gustave Eiffel yapmıştır. Ağırlığı 225 ton olan heykelin boyu 46 metre, kaidesinin deniz yüzeyinden yüksekliği 45 metredir. Bir tanrıçayı temsil eden heykelin içindeki merdivenle başına kadar çıkılabilir.

minin rahatça yanaşıp kalkmasını sağlar. New York ülkenin en büyük imalât merkezidir. Basın endüstrisinden sonra giyim eşyası endüstrisi New York'un ticaret hayatında ikinci önemli yeri tutar. Tütün, boya, pabuç, et, deri eşya endüstrileri de çok gelişmiştir. Öte yandan, New York bütün Amerika'nın bankacılık merkezidir. Wall Street'teki çeşitli bankalar, New York Borsası bütün dünyanın dikkatini üzerine çeken bir maliye merkezidir.

Şehrin büyüklüğü gözönüne alınırsa ulaştırmanın New York için ne kadar önemli olduğu kolayca anlaşılır. New York ülkenin de, dünyanın da başka yerlerine kara, hava ve deniz yolları ile bağlı olduğu gibi, şehrin içinde de kara ve deniz ulaştırmasının önemli bir yeri vardır. Metrolar şehrin bütün semtlerini birbirine bağlar. Her sabah saat 7-10 arasında New York metrolarında 1.600.000 kişi gidip gelir. Akşamleyin yalnız saat 5-6 arasında metrolar 800.000 kişi taşır. Manhattan tünellerle, köprülerle şehrin başka bölümlerine, Jersey City'ye bağlıdır. Yalnız East River üzerinde 7 köprü vardır. Hudson nehri üzerinde de George Washington Köprüsü bulunur. Köprülerin hepsi de asmadır.

New York'ta Kültür Hayatı

New York aynı zamanda Amerika'nın kültür merkezidir. Şehirde birçok okullar, dünyaca tanınmış üniversiteler vardır. Bunların en önemlisi Columbia ve New York üniversiteleridir. Ayrıca, birçok kolejler, yüksek eğitim kurumları bulunur. Şehirdeki en büyük kitaplık olan New York Puplic Library'de 5.000.000 kitap vardır. Küçük kitaplıkların sayısı ise 30'u geçer. Ayrıca, şehirde birçok müzeler, tiyatrolar vardır.

Dünya basın hayatında New York çok önemli bir yer alır. Bu arada, baskı tekniği çok ileridir. «The Times», «Herald Tribune», «Daily News», «Daily Mirror» gibi büyük gazeteler New York'ta çıkar.

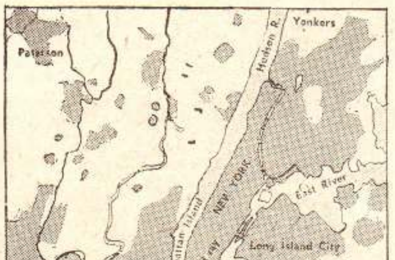
New York sağlık bakımından da önemli bir merkezdir. Şehirde 1.300'e yakın hastane vardır. Bu hastanelerdeki yatak sayısı toplamı 200.000'i geçer. Şehrin polis teşkilâtında 20.000, itfaiye teşkilâtında 11.000 memur çalışır.

Tarihte New York

New York'ta ilk yerleşmeler ancak bölgenin keşfinden yüzyıl sonra başlamıştır. İlk olarak, 1615 yılında, buraya Holândalılar yerleşti. 1626'da Manhattan Adası'nı Kızılderililer'den 24 dolâr tutarında kumaş vs. eşya karşılığında satın aldılar. O tarihten sonra da adaya devamlı yerleşmeler başladı.

Holândalılar'ın idaresinde bulunduğu sırada şehrin adı New Amsterdam (Yeni Amsterdam)dı. Holândalılar'a ait olan bu bölgedeki eyalete de New Netherland (Yeni Holânda) deniyordu. Holândalılar'ın buradaki hükümranlığı ancak 40 yıl kadar sürdü, New Amsterdam 1664'te İngilizler'e geçti, adı da, İngiltere'deki York şehrinden ötürü New York'a çevrildi. Bu sırada şehrin nüfusu 10.000 kişiyi bulmuştu. 1773'te kısa bir süre için tekrar Holândalılar'a geçen şehirde bundan sonra devamlı siyasi savaşmalar oldu. XVIII. yüzyılın ortalarından başlıyarak New York, İngilizler'e karşı direnmenin merkezi haline geldi. Amerika'nın, Birleşik Devletler olarak, 4 temmuz 1776'da, bağımsızlığını ilânı 9 temmuzda New York'ta duyulunca, askerler Kıral III. George'un heykelini parçaladılar. İngilizler şehri kolay kolay bırakmadılar. New York'ta şiddetli savaşlar oldu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra New York başkent olarak kabul edildi. George Washington da burada 1789'da ilk cumhurbaşkanı ilân edilmiştir. Şehir ondan sonra hızla büyümeye başladı. 1825'te Erie Kanalı'nın açılması New York'un daha geniş ölçüde gelişmesini sağladı. Şehir gittikçe daha büyük bir hızla gelişti. XX. yüzyılda ise dünyanın en önemli şehri haline geldi. 1931'de Empire State Building, daha sonraları Rockefeller Center, Chrysler Building, RCA Building gibi gökdelen binalar yapıldı.

New York ve civarını gösteren harta

New York'un XIX. yüzyılın başlarında 50.000 kadar olan nüfusu 1871'de 1 milyonu buldu. 1898'de beş ilçe birleştirilerek «daha büyük New York» (greater New York) meydana geldi. 1920'de hepsinin nüfusu 5 milyonu geçiyordu. 1940'ta nüfus 7,5 milyona, 1950'de 8 milyona yaklaştı. Bazı kaynaklar New York'la artık bitişik duruma gelmiş olan New Jersey, Jersey City, Newark, Hoboken, Bayonne vs. gibi şehirlerin nüfusunu da New York'unkine kattılar. Böylece hesaplanırsa New York'un nüfusu 15.000.000'u bulur. Halbuki bu saydığımız şehirler New Jersey eyaletine bağlıdır, nüfusları da New York eyaletinin değil, New Jersey eyaletinin nüfusunun içinde sayılır. Bugün beş ilçeden kurulu New York şehrinin nüfusu 8.000.000'un üstündedir.

NEWFOUNDLAND (Bk. YENİEL)

NEWTON, Sir İsaac (1642 - 1727)

Newton

Ünlü bir İngiliz matematikçisi ve astronomudur. Yerçekimi kanununu keşfetmiştir. Bilim tarihinin en önemli keşiflerinden biri olan yerçekimi kanununu bulması, bilginin öteki başarılarını gölgelemiştir. Halbuki Newton'un ışıkla ilgili buluşları da aynı derecede önemlidir. Bu arada, bir prizmadan geçen güneş ışınlarının yedi renge ayrıldıklarını göstererek, beyazın yedi rengin birleşmesinden meydana geldiğini ispat etmişti. Ayrıca, bir de teleskop yapmış, bu kuvvetli teleskopla astronomlara büyük fayda sağlamıştır. Newton matematikte de birçok keşiflerde bulunmuştur. Bu alanda en önemli eseri «Philosophia Naturalis Principia Mathematica» (Tabiî Felsefenin Matematik İlkeleri)dir.

Newton, Lincolnshire'de doğdu. Daha okul çağındayken, makina tamir etmeyi, kendine göre yeni aletler yapmayı seviyordu. İlk icatları arasında mısır, buğdayı ezen bir değirmen, su damlalariyle işliyen bir saat, bir de güneş saati vardır.

Newton, 1661'de Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Burada kabiliyetiyle, bilgisinin üstünlüğiyle dikkati çekti. Üniversiteyi bitirdikten sonra bilim araştırmalarına başladı. İki yıl içinde matematik bilimine önemli yenilikler kazandırdı. 1669'da Cambridge Üniversitesi' ne matematik profesörü oldu. 1672'de Kıraliyet Bilim Kurumu'na üye seçildi. 1689'da milletvekili olarak Parlâmento'ya girdi. Bir yıl sonra, Parlâmento dağılınca, Newton da siyasetten çekildi. 1703'te Cambridge Üniversite-

si'nin temsilcisi olarak yeniden Parlâmento'ya girdi. 1704'te o güne kadar yaptığı deneylerin sonucunu «Opticus» adındaki bir eserde topladı. 1705'te devrin kıraliçesi Anne, Isaac Newton'a «Sir» unvanını verdi. Newton hayatının son 20 yılında Kıraliyet Bilim Kurumu'nun başkanlığını yaptı. Öldüğü zaman da İngiltere'nin meşhurlar mezarlığı olan Westminster Abbey mezarlığına gömüldü.

NEY

Klâsik Türk müziğindeki nefesli sazların en tanınmışıdır. Bu müzikte yeri büyüktür; «ahenk» (düzen)ler neye göre yapılır. 12 çeşit ney vardır: «Mansur», «mansur mâbeyni», «şâh», «davud», «davud mâbeyni», «bolahenk», «bolahenk mâbeyni», «sipürde» (ahteri), «müstahsen», «müstahsen mâbeyni», «kızneyi», «kızneyi mâbeyni.» Çok etkili bir sesi olan ney sarı, budaklı bir çeşit kamıştan yapılır, delikleri kızgın demirle açılır. Ağza alınan kısmına «başpâre» denir. Neyi fosurtusuz, falsosuz çalmak zordur. Ney, ses çıkması için baş sola eğilerek üflenir. Neyler küçüldükçe sesleri incelir. Kalın seslilerinin çalınması kuvvetli nefes ister. Uç sekizli kadar ses alanı vardır. Ney çalanlara «nâyzen» (neyzen) denir, bu anlamda «nâyi» de kullanılmıştır.

Ney klâsik Türk müziği sazlarının en güzel, en dokunaklı sesi olanlarındandır.

NEYZEN TEVFİK (Bk. KOLAYLI)

NEZLE

Burnun içini kaplıyan sümüksü zarın iltihaplanmasından ileri gelen salgı artışına «nezle» (ingin) denir. Hekimlikte, boğaz, solunum yolları, kulak, mide, mesane, beyin gibi organların zarlarında olan iltihaplara da «nezle» denilirse de, konuşma dilinde «nezle» yalnız «burun nezlesi»nin karşılığı olarak kullanılır; ötekiler «göğüs nezlesi», «kulak nezlesi», «mide nezlesi», «diş eti nezlesi» .. diye anılır. Ayrıca, «İspanyol nezlesi» (enflüanza) denilen bulaşıcı, salgın bir hastalık vardır ki buna «paçavra hastalığı», «grip», «salgın nezle» de denir (Bk. Enflüanza; Grip). «Saman nezlesi» denilen nezle ise alerjik bir haldir (Bk. Saman Nezlesi)

Burun Nezlesi (Âdi Nezle). — Bir hastalık değildir; burun ve boğaz zarlarının anormal durumlarının bir sonucudur. Çoğunlukla, burundan, boğazdan havanın geçmesini zorlaştıran, sinüslerin boşalmasını engelliyen bir irkilmeden ileri gelir.

Beyin Nezlesi (Virüslü Nezle). — Soğuk algınlığından sonra görülür, «virüs» cinsinden bir mikrobun doğurduğu bir hastalıktır. Soğuk, bu virüsün burun içini cerahatlendirmesini kolaylaştırır. Büyüklerde baş ağrısı ile beraber olan bu nezle birkaç günde geçebilirse de süt çocuklarında bazı karışmalar yapabilir; esasen burun boşlukları pek küçük olduğundan nezleden olan şişkinlik hava yollarını çabuk kapatır. Yutma, sindirim zorlukları, kusmalar, hava yutmaları olur. Burun salgılarını yutan çocukta iştahsızlık, ishal, çıkarmalar bir türlü kesilmez. Yakın organlar iltihaba ortak olur; kulak iltihabı, sinüzitler, menenjitler görülür.

Süreğen (müzmin) Nezle. — Zafiyet, geniz bademciği (adenoit vejetasyon), burun içi bölme eğrilikleri, burun içi bozuklukları, burna yabancı cisimlerin kaçması gibi sebeplerden ileri gelir. Bu sebepler giderilmedikçe, nezle sürüp gider.

Bunlardan başka, birtakım mikroplu hastalıklar «karışma» (ihtilât) yapmasından ileri gelen nezleler vardır. Kızamıkta görülen «göz nezlesi» bunlardan biridir. Kuşpalazı (difteri)de boğazdaki belirtiler yanında nezle de görülebilir. Ancak, yeni doğmuş çocuklarda kuşpalazının yalnız burun nezlesi şeklinde olabileceği de unutulmamalıdır. Hasta anneden çocuğa geçen belsoğukluğu nezlesi de yeni doğmuş çocuklarda daha çok göz iltihabiyle birlikte görülür.

Korunma. — Âdi ve virüslü nezlelere karşı başlıca korunma çaresi hava akımından, soğuk almadan kaçınmaktır. Bu arada, özellikle, ayaklar sıcak tutulmalı, soğuk havalarda baş açık gezmemelidir. Salgın halinde, nezlelilerle temas etmemelidir.

Tedavi. — Başlangıçta «efedrin», «adrenalin», «stovain» püskürtmeleri, damlaları faydalı olabilir. «Penisilin», «sülfamit», «belladon», «arjirol», «protargol» ile yapılan merhemler de kullanılmalıdır. Geniş etkili bazı antibiyotiklerin kullanılması gereken nezleler vardır. Mantollü yağ damlaları, hele çocuklarda, pek tehlikeli olabilir, bunlar artık kullanılmıyor.

Nezlede burun silmeyi öğrenmek gerektir. İki burun deliğini birden kapamadan sade biriyle sümkürmeli, her defasında atabileceğimiz, yakabileceğimiz kâğıt mendilcikler kullanılmalıdır. Geniz ve burun içi yıkamaları (lâvajları) tehlikelidir; bundan kaçınmalıdır.

NISFİYE

Klâsik Türk müziğinde bir nefesli sazdır. 12 çeşit neyden her birinin bir nısfiyesi vardır (Bk. Ney). Her nısfiye, adını taşıdığı neyin bir sekizli tiz sesini verir. Böylece «bolahenk nısfiye», «mansur nısfiye» gibi çeşitleri vardır. Ney çalanlar nısfiye de çalabilirler.

NİAGARA ÇAVLANI

Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında bir çavlandır. Bütün dünyada en tanınmış çavlan olmakla birlikte pek yüksek değildir; ancak 49 m.'den dökülür (Bk. Çavlan).

Niagara Çavlanı dünyanın en ünlü tabiî güzelliklerinden biridir. Turistler bu çavlanı görmek için binlerce kilometre uzaklardan gelirler. Halk arasında Niagara Çavlanı'na «Balayına çıkanların cenneti» denir.

Niagara nehri, Erie Gölü ile Ontario Gölü'nü birleştirir. Nehir, Erie gölünden ayrıldıktan sonra kuzeye doğru ağır ağır akar. Ontario Gölü'nün yüzeyinden 100 m. kadar yüksekte bir müddet aktıktan sonra ikiye ayrılır, Grand Adası'nın iki yanını sarar. Adadan sonra yeniden bir tek kol halinde akmaya başlar. Çavlana yakın bir bölgede Keçi Adası'nda yeniden iki kola ayrılır, bundan sonra gene bir kol halinde Ontario Gölü'ne doğru akar. Gemiler nehirde rahatça gidip gelebilirler. Yalnız, çavlanın 9 milden fazla yakınına gitmek yasaktır. Kanada hükümetinin açtırdığı Welland Kanalı sayesinde çavlanın çevresini gemiyle dolaşmak kabil olmaktadır.

Niagara Çavlanı, Niagara nehrinin hemen tam ortasındadır. Burada nehir dakikada 500.000 ton suyu dik kayalardan aşağı akıtır. Çavlan iki kol halinde akar. Birincisi daha büyük bir koldur. Kanada tarafında Atnalı Çavlanı'nı meydana getiren bu kol, 900 m. genişlikte akar. Amerika tarafına akan kol ise da-

Birleşik Amerika ile Kanada arasında bulunan Niagara Çavlanı'nda sular 49 m. yüksekten aşağıya dökülür. Niagara nehrinde seyreden gemilerin çavlana 9 milden daha çok yaklaşmaları tehlikeli olduğundan yasak edilmiştir. Fotoğrafta çavlanın şiddetli bir kışta donmuş halı görülüyor. Her yıl binlerce turist Niagara Çavlanı'nı görmeye gelir. Çavlanın yakınında dinlenme ve eğlence yerleri vardır.

ha küçüktür, 500 m. genişliğinde bir kol halinde akar.

Son yıllarda Niagara Çavlanı üzerinde bir de havai hat kurulmuştur. Çavlanı görmek istiyen meraklılar onu bu havai hat üzerinden seyrederler. Çavlan geceleri kuvvetli ışıklarla aydınlatılır. Nehrin kuzey kesimindeki Büyük Anafor da çavlan kadar ünlüdür. Bu anafor o kadar kuvvetlidir ki sular koskocaman bir kayayı kâse biçiminde oymuştur.

Niagara Çavlanı'ndan sanayide de faydalanılır. Gerek Amerika, gerekse Kanada sınırları içinde çavlanın suyundan elde edilen enerji yılda 1.442.850 beygirgücüdür. Yalnız, bir ara Niagara'nın sularından o kadar çok istifade edilmeye başlanmıştı ki, Çavlanın bozulması ihtimalinden bile korkuldu. 1910'da Amerika ile Kanada arasında bir anlaşma imzalandı, Niagara Çavlanı'nın suyunun ancak belirli bir kısmının sanayide kullanılması kararlaştırıldı.

NİBELUNGEN EFSANESİ

1200 yıllarında Güney Almanya'da yazılmış ünlü bir halk efsanesidir. «Siegfield'in Ölümü» ile «Krimhilde'nin Öcalması» adlı iki büyük kısımdan meydana gelmiştir. Efsanenin konusu şudur:

Bir canavarı öldürerek Nibelungen'in hazinesini ele geçiren genç kahraman Siegfield, Worms'ta hüküm süren Burgundlar'ın kıralı Gunther'in kızkardeşi Krimhilde'ye tutulur. Kıral da, Brunehilde adlı bekâr bir kıraliçeyle arasını bulması şartiyle, kızkardeşini Siegfield'e vermeye razı olur. Siegfield sihirli bir başlık sayesinde bu işi başarır, kıralın kızkardeşiyle evlenir. Yalnız, Brunehilde kıralla evlenmeye razı olmaz. Bunun üzerine, kıral, Siegfield'den bir kere daha yardım ister. Siegfield, bunu da başarır, kırala Brunehilde'nin ipek kuşağı ile altın yüzüğünü getirerek onları birleştirir. Aradan birkaç yıl geçer. Bu sıralarda, iki kıraliçe arasında bir savaşma başlar: Krimhilde, Brunehilde'yi daha önceden Siegfield'in karısı olmakla suçlar, delil olarak da yüzükle ipek kuşağı ileri sürer. Siegfield öldürdüğü ejderhanın kanını vücuduna buladığı için, kılıç işlemez bir hale gelmişse de bir yanını açık bıraktığını bilen kıraliçe, adamlarına Siegfield'i burasından öldürtür. Krimhilde, öcünü almak için, Hunlar'ın Kıralı Etzel (Attilâ) ile evlenmeyi kabul eder. Hun ordularını ülkesine çekip, yapmak istediklerini onlara yaptırtır.

Almanlar'ın bu ünlü efsanesinde mitoloji kadar tarihin de yer aldığı görülüyor. Hunlar'ın Burgundlar'ı ortadan kaldırdıkları tarihî bir olaydır. Çok eski bir geçmişi olan efsane son şeklini XI. yüzyılda almış, sonra da manzum destanlar halinde yazılmıştır. Yalnız, efsane ancak 1757'de yayınlanmıştır. Ondan sonra birçok baskıları yapılmış, birçok dillere çevrilmiştir.

NİCE [Nis]

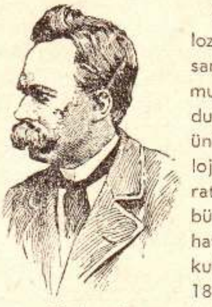
Fransa'nın Akdeniz kıyısında, 250.000 nüfuslu bir şehirdir. Riviera bölgesinin batı kıyısında kurulmuş olan şehri dağlar, kuzey rüzgârlarından koruduğu için havası pek ılıktır. Her yanda zeytin ağaçları, meyva bahçeleri göze çarpar. Dünyanın her yanından birçok kişi dinlenmek için buraya gelir. Birçok zenginlerin Nice'te köşkleri vardır. Ayrıca şehrin kumarhaneleri de turistleri çeken unsurlardan biridir.

Nice şehri üç kısma ayrılır: Eski şehir, yeni şehir, liman. Eski şehir, deniz kıyısına oldukça yakındır. Eski devirlerden kalma binalarla doludur. Yeni şehir ise şehrin kuzeyindedir. Oteller, gazinolar, çeşitli eğlence yerleri buradadır. Şehrin ticaret merkezi eski şehrin doğusundadır.

Nice şehrini Eski Yunanlılar kurmuştur. Marsilya'da yerleşen Yunanlılar yakındaki kabilelerden birini esir edip onların bulundukları yerde yeni bir şehir kurmaya kalkıştıkları vakit buraya «Nikea» (zafer) adını verdiler. Daha sonra şehir Romalılar'ın eline geçti. XVI. yüzyılda Barbaros Nice'i Charles-Quint'den alıp Fransız Kıralı I. François'ya verdi. Daha sonraki yüzyıllarda Nice Italyanlar'a geçti. Italyanlar, ülkelerinin birleşmesi için Fransızlar'ın gösterdikleri gayrete bir karşılık olmak üzere, III. Napoléon devrinde Savoie ile birlikte Nice şehrini Fransızlar'a verdiler.

Nice, turizmden sağladığı gelirden başka zeytinyağı, sabun, parfüm, deri, ev eşyası gibi maddeleri ihrac ederek de kazanç elde eder.

NİETZSCHE, Friedrich (1844 - 1900)

Nietzsche

Ünlü bir Alman filozofudur; «üstün insan» görüşünü kurmuştur. Röcken'de doğdu. Bonn ve Lipsia üniversitelerinde filoloji okudu. Yalnız, yaratılıştan, hastalıklı bir bünyesi vardı. Bütün hayatınca hastalıktan kurtulamadı. Ilk olarak 1889'da delilik belirtileri gösterdi; aklını kaybetmiş durumda 11 yıl daha yaşadıktan sonra Weimar'da öldü.

Nietzsche'nin felsefesinin temeli, hayat karşısında duyulan sınırsız bir coşkunluğa, hayranlığa dayanır. Nietzsche, kötümser bir filozof olan Schopenhauer'in etkisinde kalmış olmakla birlikte, onun felsefesinin çizdiği sınırları aşmaya, onda görülen hayata yüz çevirmek gerektiği düşüncesini çürütmeye çalışmıştır.

Nietzsche, kötümserliği, hem kabul eden, hem de yaşamayı değerli bir şey haline getirmeye çalışan, bu çelişmeyi aşmak için de bir çözüm yolu aramış bir filozoftur. Bu çözüm yolunu ilk önce sanatta bulduğunu sandı. «Trajedinin Kaynakları», «Yersiz Düşünceler» adlı eserlerinde dünyanın, hayatın yalnız sanat sayesinde estetik bir gerçeklik olarak kabul edilebileceğini, güzel olması bakımından dünyanın içinde yaşanılmaya lâyık bir yer olduğunu ileri sürüyordu. «Insanca, Hep Insanca», «Gezginle Gölgesi» gibi daha sonraki eserlerinde, duygulara, içgüdülere dayanan bir bilginin bizi kötümserlikten kurtaracağını ileri sürdü, bu bilgi üzerine bir toplumsal ahlâk kurmaya çalıştı.

Nietzsche'yi, düşüncesinin son gelişiminde, gelmiş geçmiş bütün öteki felsefe sistemlerini, dinleri eleştirirken görüyoruz. 1882'de yayınlanan «Neşeli Bilgi»; 1885'te yayınlanan «Zaratustra Böyle Dedi», «Iyinin, Kötünün Ötesinde», «Ahlâkların Şeceresi», «Tanrıların Şafağı» gibi eserlerinde sevgi, eşitlik ahlâklarına cephe alarak insan hayatının gerçek anlamının, güclü olmak isteğinde bulunduğuna inanıyor, insanın, başkaları ile anlaşmaya, onları sevmeye kalkışmasının bir zayıflık, soysuzlaşma olduğuna inanarak bireyin (ferdin) kendi içgüdülerini, isteklerini gerçekleştirmekten başka şey düşünmemesinin biricik ahlâk kuralı olduğunu ileri sürüyordu. Nietzsche, çağdaş insanın kendisini insanüstü haline getirecek bir hayat biçimi seçmesini; boyun eğme, başkalarına acıma, başkalariyle eşit olduğunu düşünme gibi «sahte değerler»den yüz çevirerek daha güclü olmak eğilimine uygun hareket etmesini doğru buluyordu. Nietzsche'nin ahlâkı, güclü olma isteği üzerine kurulmuş, bireyci, aristokratik bir ahlâktır. Nazizm'in teorik temellerini kuranlar Nietzsche'nin bu düşüncelerinden faydalanmışlardır.

Yazılarını kanı ile yazdığını söyliyen Nietzsche, Alman dilini en iyi kullanan büyük yazarlar arasında da yer almıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eseri:

Zerdüşt Böyle Söylüyordu (çev. Prof. Dr. Sadi Irmak, 1934; aynı eser «Zerdüşt Dedi ki» adiyle, 1939; «Zerdüşt Böyle Dedi» adiyle 1954, 1959).

Hakkındaki eserler: Nietzsche (S. Zweig'den çev. H. C. Çambel, 1940); Nietzsche ve Alman Felsefî Düşünüşüne Giriş (B. Groethuysen'den çev. H. R. Atademir, 1944).

NİGÂR HANIM (1856 - 1918)

Nigâr Hanım

Tanınmış bir kadın şairimizdir. «Macar» Osman Pş.'nın kızıdır. Küçükten beri şiire istidat göstermişti. Babasından, özel öğretmenlerden ders gördü, Türkçesini, Arapça ve Farsçasını zamanın bilginlerinden elde etti. Fransızca, Almanca, Rumca da bilirdi. Şiire 14 yaşındayken başlamıştı. Ilk eserini «Efsûs» (Yazık) adiyle 1886'da yayınladı. Bu eserin ikinci kısmı, «Ikinci Efsûs» adiyle 1890'da çıktı, 1896'da «Nîrân», 1900'de «Aks-i sadâ» (Yankı) yayınlandı. Şiirlerinde önce Hâmit'in, Namık Kemal'in tesirleri vardı. Sonradan Recaizade Ekrem tarzını seçmiştir.

Nigâr Hanım, 1908 Meşrutiyeti'nden önce, Şişli'deki konağında, Rumelihisarı'ndaki yazlığında, zamanın ilerigelen sanatçılarını davet eder, o devrin baskısiyle uyuşamıyacak sanat toplantıları yapardı. Giyimindeki zarifliği zamanın şık hanımlarına örnek olurdu. Rumelihisarı'ndaki Kayalar Mezarlığı'nda, babasiyle annesinin arasına gömülüdür. Hâtıralarından bir kısmı «Hayatımın Hikâyesi» adiyle 1959'da oğlu tarafından yayınlanmıştır.

NİĞBOLU MEYDAN SAVAŞI

25 eylûl 1396'da Tuna boyunda Niğbolu Kalesi yakınlarında Yıldırım Bayezit komuta-

sındaki Türk ordusunun Haçlılar'a karşı kazandığı büyük meydan savaşıdır.

Niğbolu Savaşı 1364 Sırpsındığı, 1371 Çirmen ve 1389 Kosova'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düzenlenen 4. Haçlı seferidir. Bu sefer, öncekilerden daha büyük ölçüde, çok daha iyi hazırlanmıştı. İleride Almanya imparatoru olacak olan, o sırada Macaristan Kıralı bulunan Sigismond başkomutandı. 1395'te Yıldırım'ın Bizans'ı ikinci kuşatması, seferin düzenlenmesinde en önemli sebep oldu. 100.000 atlı, 30.000 piyade ve kalabalık bir gayrimuharip kitleden ibaret bulunan Haçlı ordusunu 104.000 kişilik Türk ordusu yok etti.

Bu sefere büyük devletlerden Macaristan, Fransa, İngiltere, Lehistan, küçük devletlerden İskoçya, Kastilya, Aragon kırallıkları ile Rodos Şövalyeliği, Alman ve İtalyan devletlerinden çoğu katılmıştı. Kendisine ve ordusuna tam bir güven içinde, Haçlılar'ın tahmin etmedikleri bir hızla yetişip düşmanı Tuna boyunda karşılıyan Yıldırım Bayezit, Haçlılar'ın büyük bölümünü teşkil eden Fransızlar'ı çevirdikten sonra Macar birliklerini yok etti. Bozgun başlayınca Hıristiyanlar, Tuna'ya can atmak istedilerse de, nehrin Türk atlıları tarafından tutulduğunu gördüler. Haçlı komutanları geri çekilmeyi akıllarından geçirmedikleri için, çekilme yolunu güven altına almaya lüzum görmemişlerdi. Türk kılıcından kurtulanlar esir edildi. Bunların arasında, başta Burgonya veliahti Korkusuz Jean olmak üzere, Fransa prensleri, mareşalleri vardı. Bunlar Bursa'ya getirildikten sonra, ağır kurtuluş akçası alınarak salıverildi. Bu kurtuluş akçasını sağlamak için Fransa, yabancı Avrupa devletlerinden borç almıştır.

Fâtih Devrinde Osmanlı Devletine Katılan Bir İl Merkezimiz: NİĞDE

NİĞDE, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Kayseri, güneydoğuda Adana, güneyde İçel, güneybatıda Konya, kuzeybatıda Ankara, kuzeyde Kırşehir, kuzeydoğuda Nevşehir illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 5 ilçesi daha vardır: Aksaray, Bor, Çamardı, Ortaköy, Ulukışla. Bunlara bağlı 16 bucağı, 310 köyü vardır.

Yüzölçümü: 14.857 km²

Nüfusu: 324.239 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km²'ye 22 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Niğde ilinde tek tek volkanik yapılı dağlar bulunduğu gibi güney kesimlerinde Toros Dağları'nın dik duvarı yükselir. İlin orta kesimlerinde yükselen Melendiz Dağı (2.935 m.) ile Hasan Dağı (3.250 m.) sönmüş yanardağ konileridir.

İl toprakları kuzeybatıya doğru Tuz Gölü doğrultusunda yüksekliğinden kaybeder, bu kesimde 900 m.'nin altına düşer.

İklim. — Niğde ilinde bozkır iklimi karakterleri görülür. İl merkezi Niğde şehrinde yıllık sıcaklık ortalaması 11°,2'dir. Yüksekliği daha çok olan Ulukışla'da ise bu değer daha düşüktür (9°,6). Gene yükseltinin etkisiyle, yıllık yağış miktarı da Ulukışla'da 378 mm., Niğde'de 357 mm 'dir.

En soğuk ay ortalaması Ulukışla'da —2°.1, Niğde'de 0°.3'tür. En sıcak ay ortalamaları ise Ulukışla'da 21°.5, Niğde'de 22°.7'dir.

Bitki Örtüsü. — Yağışlar çok az olduğu için Niğde'de orman hemen hemen yok gibidir. Bütün il yüzeyinin ancak %2'si ormanlıktır. Ormana Toroslar'ın kuytu yamaçlarında, sarp yerlerinde, Melendiz ve Hasan dağlarının bazı kesimlerinde raslanır.

Akarsular. — İlin en önemli suyu Melendiz Dağları'ndan inerek Aksaray Ovası'nı sulıyan, daha sonra Tuz Gölü'ne dökülen Melendiz Suyu'dur. Bu suya «Beyaz Su» da denir. Bunun dışındaki tek önemli akarsu Bor ve Niğde ovalarını sulıyan Uzandı Deresi'dir.

Ekonomi. — Niğde ili topraklarının %42'si tarıma elverişlidir. En çok buğday yetiştirilir. Tahıl çeşitleri arasında buğdaydan sonra çavdarla arpa gelir. İl sınırları içinde yetiştirilen türlü sebzeler arasında da fasulya başta gelir. Niğde'de bağlar da geniş yer tutar. Çeşitli meyvalar yetiştirilir. Bunlar arasında hele Niğde'nin misket elması büyük ün salmıştır.

Niğde Şehri

İl merkezi Niğde şehri Ulukışla - Kayseri demiryolu üzerinde, denizden 1.190 m. yükseklikte kurulmuştur. Düzgün karayollariyle bağlı bulunduğu Kayseri'ye 133, Konya'ya 250, Ankara'ya 335, Adana'ya 209 km. uzaklıktadır. Nüfusu 18.000'in üstündedir (1960 sayımı: 18.010).

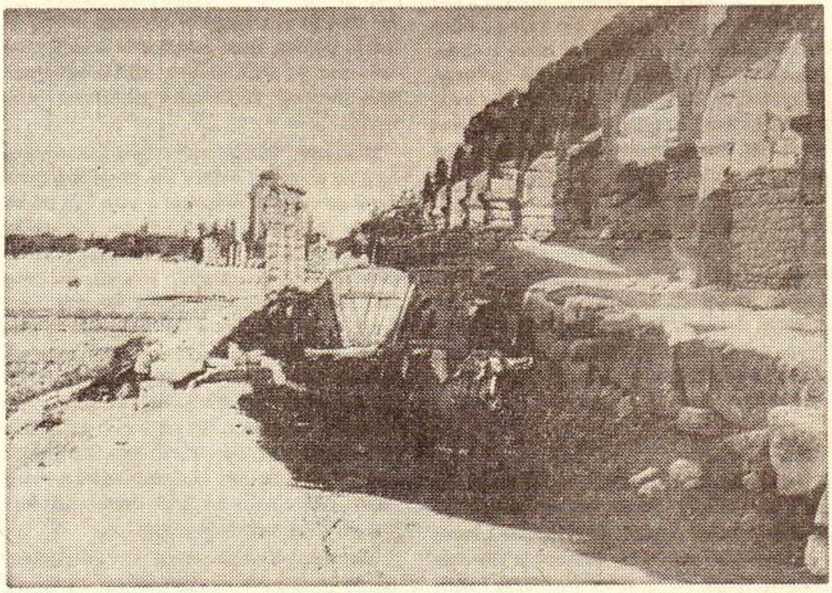
Niğde'nin asıl çekirdeği kuzey-güney doğrultusunda uzanan basık bir tepe üzerindedir. İçkalenin de bulunduğu Alâeddin mahallesi, bunun kuzeyindeki Tepeviran mahallesi bu kısımdadır. Tarihî eserlerden Alâeddin ve Sungur Bey camileri de buradadır.

Bu eski çekirdeğin batısında, büyük bir cadde çevresinde Vilâyet Konağı, lise binası ile şehrin daha başka yeni binaları bulunur. Eski kümbetlerle Karamanlılar zamanından kalma Akmedrese buradadır. Bu esas kısmın batısında da yamaçlara doğru yayılan Kayabaşı mahallesi başlar.

Tarihte Niğde

Niğde'nin Roma ve Bizans devirleri tarihine ait bilgilerimiz henüz yeter derecede değildir. Şehrin adı ilk defa Selçuklular devrinde geçer. Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat zamanı Niğde'nin en parlak devridir. XIII. yüzyılda Niğde Selçuklu devletinin büyük bir askerî bölgesine merkez olmuştu. Şehir 1277'ye doğru İlhanlılar'ın eline geçti. XIV. yüzyılın ilk yarısında İlhanlılar adına Anadolu topraklarını idare eden Eretna hükümdarı Sungur Bey Niğde'ye sahip bulunuyordu. Sungur Bey'den sonra Niğde, Karamanlılar'ın eline geçti. 1390-1398 tarihlerine doğru Yıldırım Bayezit'in eline geçtiyse de sonradan gene Karamanlılar'a verildi, Kadı Burhaneddin'in taarruzlarına rağmen, uzun zaman onların elinde kaldı. Niğde, 1419'da kısa bir müddet için Mısır Memlûk Sultanı Müeyyed'in oğlu İbrahim'in eline geçtiyse de, İçkale 27 gün dayandı. XV. yüzyılın ikinci yarısında Konya'yı kaybeden Karamanoğulları'nın elinde Niğde birkaç yıl daha kaldı. En sonunda Fâtih devrinde, 1470'te İshak Paşa tarafından alınarak Osmanlı Devleti'ne geçti.

Niğde Kalesi. — Eski Niğde kasabasının bulunduğu tepeyi çevreliyen tarihî bir kaledir. Üç bedenle çevrilmiş olan kalenin büyük bir kısmı çöktüğünden bugün yıkıntı halindedir. Yalnız, tepenin kuzeyindeki bir hisar

Niğde yakınlarındaki «Kilise Hisar» kalıntıları. Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat zamanında şehir en parlak devrini yaşamıştır.

ayaktadır. Burası eskiden beri hapishane olarak kullanılmaktadır. Kalenin güneye, Niğde Çayı'na bakan yanında Alâaddin Camisi vardır. Yapılış bakımından Arap ve Bizans tarzında bir yapı olan Niğde Kalesi'nin M. S. VIII.-IX. yüzyılda yapılmış olduğu sanılmaktadır.

NİGHTİNGALE, Florence (1820 - 1910)

Florence Nightingale

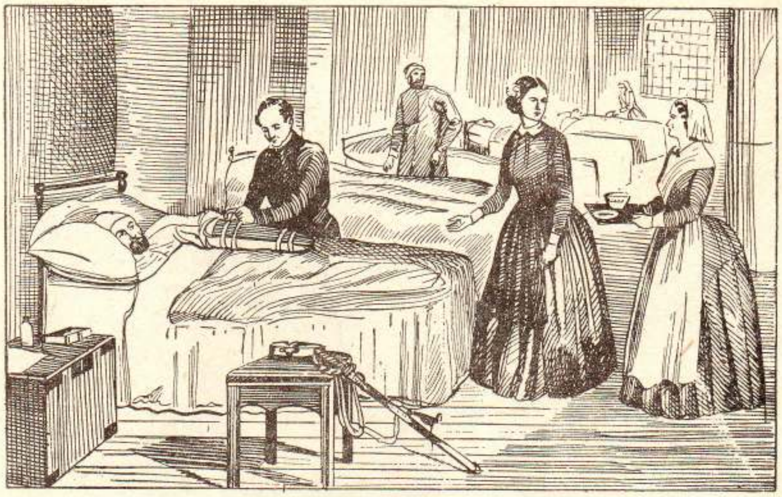
Hastabakıcı hemşireliğin kurucusu bir İngiliz kadınıdır. Zengin bir ailenin kızı olmasına rağmen, hastabakıcılığa heves etmiş, 1854 Kırım Savaşı sırasında da gösterdiği yararlıklarla dünya çapında bir kahraman olmuştur.

Florence Nightingale, Floransa'da doğdu. Babası zengin, kültürlü bir adamdı. Yılın yarısını Londra'da geçirirler, yarısında da büyük Avrupa şehirlerini dolaşırlardı. Florence, daha çok küçük yaşta hasta bakmaya merak sarmıştı. Bebeklerini hasta sayar, onlara şefkatle bakardı. Genç kız olduktan sonra da bu hevesinden vazgeçmedi. Arkadaşları gibi danstan, eğlenceden hoşlanmıyordu. Hastabakıcı olmayı aklına koymuştu. Hastabakıcılık ise o sıralarda hakir görülen bir işti. Florence işe önce kendi ailesinden, oturdukları şehrin yakınındaki kasabalardaki fakir hastalardan başladı. 1851'de Almanya'da bir hemşire okuluna girdi. 1853'te İngiltere'ye döndükten sonra hastanelerde çalışmaya başladı.

O sıralarda Kırım savaşına katılan İngiliz askerlerinin çok büyük sıkıntılar çektikleri, yaralıların ihmal yüzünden feci şekilde öldükleri haberi Londra'ya gelmeye başlamıştı. Florence Nightingale bunu duyunca, Kırım'a gitmeyi kararlaştırdı. İngiliz hükümeti de onu, savaş alanlarına gidecek hemşirelerin başkanı yaptı. Florence Nightingale ile hemşire arkadaşları 4 kasım 1854'te İstanbul'a geldiler, Üsküdar'da Selimiye Kışlası'ndaki hastanede görev aldılar. O gün hastaneye 500'e yakın yaralı İngiliz askeri getirilmişti. Bunlar on gün önceki Balaklava Savaşı'nda yaralanmışlarsa da, hiçbirinin yarası temizlenmemişti. Florence Nightingale yardımcılariyle birlikte hemen işe koyuldu, yaralı askerlerin yaralarını sardı; ayrıca, o zamana kadar ihmal edilmiş olan hastaneyi de düzene koydu.

Florence Nightingale, daha sonra, Balaklava'ya gitti, oradaki hastanede çalışmaya başladı. Bu arada, ağır bir hastalığa yakalandı, on beş gün kadar ölümle pençeleşti. İyileştikten sonra, İngiltere'ye dönüp dinlenmesi tavsiye edildiyse de, o bunu dinlemedi. Kırım Savaşı bitinciye kadar savaş alanlarından ayrılmadı; ancak 1856 yazında İngiltere'ye döndü

Bu kahraman kadını karşılamak için Londra'da büyük hazırlıklar yapılmıştı; o, kimseye görünmeden, sessiz sadasız, evine gitti. Daha sonra, kendisi için toplanan 1 milyon liraya yakın parayı Saint Thomas Hastanesi'nde çalışan hemşireler için bir yurt açılması işine harcadı.

İstanbul'da Selimiye kışlasında Kırım Savaşı'nda yaralananları iyileştirmek için insanüstü gayret gösteren Florence Nightingale'e, geceleri elindeki lâmbayla yaralıları gezmesinden ötürü «Lâmbalı Kadın» adını takmışlardı

«LÂMBALI KADIN»

1854 YILINDA Kırımda savaşan İngiliz askerlerinin yaralariyle meşgul olmak için Kırım'a hareket eden 34 İngiliz hemşiresi arasında Florence Nightingale de vardı. İngiliz kadınları, tarihte ilk defa bir askerî hastanede çalışacaklardı. O güne kadar Kırım'da yaralanan askerlerin yarısından fazlası bakımsızlıktan, yanlış tedaviden ölmüşlerdi. Florence Nightingale'le arkadaşları sayesinde ölüm nispeti çok azaldı. Florence Nightingale her gece elinde bir lâmbayla hastanede yaralılar arasında dolaşıyor, durumlarını dikkatle gözden geçiriyordu. Bundan dolayı genç hemşirenin adı «Lâmbalı Kadın» olarak kaldı.

FLORENCE NİGHTİNGALE MÜZESİ

Florence Nightingale'in, 1854'te, Selimiye Kışlası'nda çalıştığı oda bugün bir müze haline getirilmiş bulunmaktadır. O sırada, kışlanın üst katında bir bölük, hastane yapılmıştı, Kırım Savaşı'nda yaralanan Türk ve İngiliz askerlerine burada bakılıyor, Florence Nightingale ile arkadaşları yaralıları kurtarmak için bütün gayretleriyle çalışıyorlardı.

Bugün bir müze olarak muhafaza edilen bu salonda, Florence Nightingale'in eşyası, bu arada mektupları, çalışma masası, yatağı, hastalara bakarken kullandığı aletler vs. bulunmaktadır.

Florence Nightingale Hemşire Okulu

Florence Nightingale, bir yandan gösterdiği fedakârlıklarla, bir yandan da hastabakıcılığa getirdiği bilimsel çalışmalarla bugünkü hemşireliğin kurucusu olmuştur. Ondan sonra, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, Nightingale usullerine göre hastabakıcı okulları açıldı. Bugün de dünyanın her yerinde Florence Nightingale adını taşıyan sağlık kurumları, hemşire okulları vardır.

Bu arada, İstanbul'da da bu büyük hastabakıcı kadının adını taşıyan bir hemşire okulu açılmıştır. 1958'de Kızılay'ın önayak olmasiyle kurulan Florence Nightingale Yüksek Hemşire Okulu sonradan Sağlık Bakanlığı'na bağlanmıştır. Okul şimdiki halde, Şişli Çocuk Hastanesi'nde bulunmaktadır. Hürriyetiebediye tepesinde yapılmakta olan bina bitince, okul oraya yerleşecek, ayrıca okula bağlı olarak bir de hastane açılacaktır.

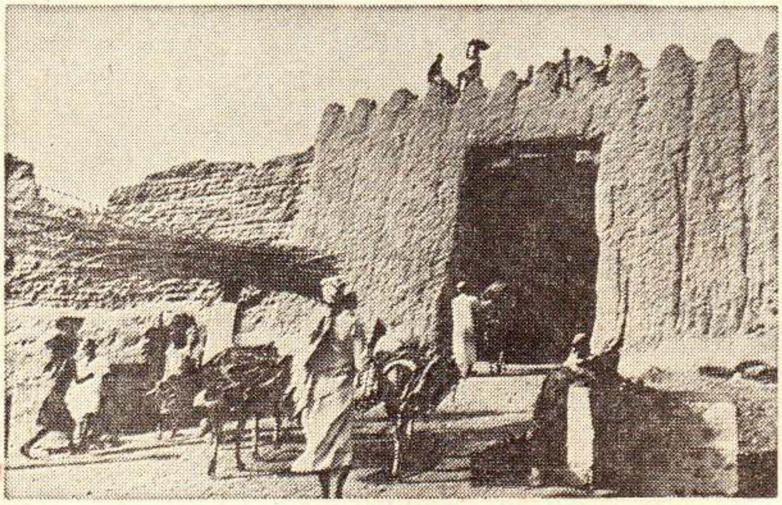
Florence Nightingale Yüksek Hemşire Okulu'na lise mezunları alınır, öğrenim süresi 4 yıldır. Okulu bitirenler idareci hemşire olarak hastanelerde görev alırlar.

NİHİLİZM

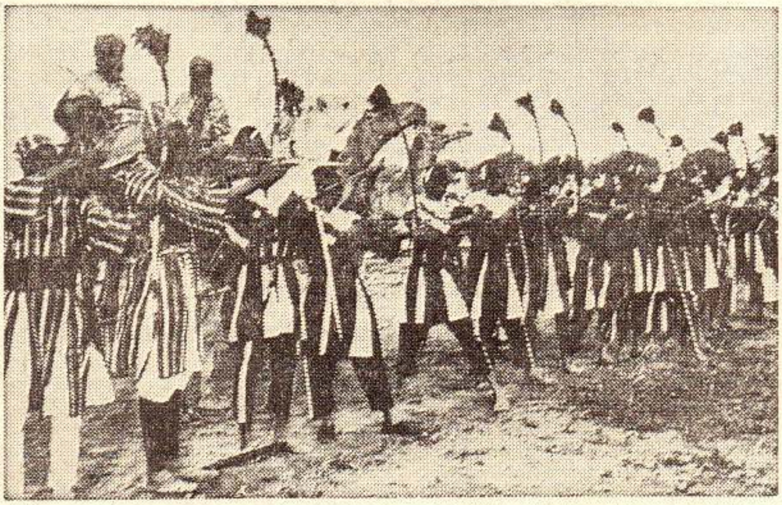
XIX. yüzyılın ortalarında Rusya'da başlıyan anarşist bir fikir hareketidir. Lâtince «hiçbir şey» anlamına gelen «nihil» (hiçbir şey) kelimesinden gelir. Nihilizmin öncüsü tanınmış Rus yazarı Ivan Turgenyev'dir. Rus romancılığında gerçekçiliğin de öncülüğünü yapmış olan Turgenyev, «Babalar ve Oğullar» adındaki kitabında nihilizmi şöyle tarif eder: «Nihilist şahıs, hiçbir kuvvet önünde eğilmiyen, hiçbir inanca bağlanmıyan kimsedir.»

Ilk zamanlar nihilizm, bir ihtilâl hareketi havasını taşımıyordu. Devrin aydınları arasında yaygın bir fikir hareketiydi. Nihilist yazarlar, fikir adamları, doğrudan doğruya materyalizme dayanan bir felsefe kurmuşlar, din, iktisat, siyaset, aile ve hükümetle ilgili bütün idealist fikir akımlarına karşı çıkmışlardır. 1860-1870 yıllarında Rusya'da ihtilâl havasının yaratılmasında nihilizmin çok büyük payı olmuştur. Bugün «nihilizm» ferdin üstünde hiçbir gerçek ve değer tanımıyan bir görüş anlamına gelir.

NİJERYA'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Nijerya'da binlerce benzeri olan bir yerli şehri. Birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi Nijerya'da da hayat pek ilkeldir. Halk geçimini tarımla sağlar.

Tören elbiselerini giyip yaylarını germiş olan Nijerya'lı bu askerler, İngiltere Kraliçesi'ni karşılamaya hazırlanıyorlar.

NİJERYA YERLİLERİNİN DANSA DÜŞKÜNLÜĞÜ

Pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Nijerya'da da halkın günlük hayatında dansın, müziğin önemli bir yeri vardır. Nijeryalılar yalnız doğum, ölüm, savaşların kazanılması gibi büyük olaylar karşısında değil, her gün, hemen her fırsatta dans etmekten zevk alırlar.

Çeşitli bakımlardan Nijerya Afrika'nın belli başlı birçok özelliklerini bir araya toplıyan bir ülkedir denebilir. Her kabilenin yüzyıllardan beri hemen hemen hiç değişmiyen, kendilerine öz gelenekleri vardır. Kabilelerin günlük hayatlarının büyük bir kısmı açıkta, çok kere 40°'nin üzerindeki sıcakta çalışmakla geçer. Bununla birlikte, gene de, tören günlerinde, yorgunluklarını hesaba katmadan hemen müzik aletlerine sarılıp garip havalarını çalmaya koyulurlar.

Orkestranın en önemli parçası «tamtam» denilen davullardır.

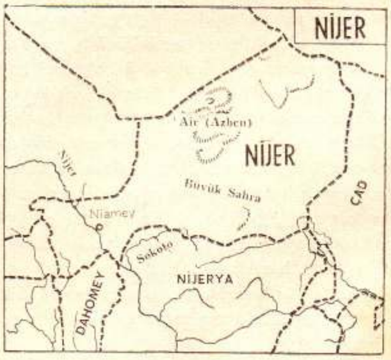
Tamtam çalarak bir köy eğlencesine katılan Nijerya'lı bir yerli

NİJER

Afrika'da 4.160 km. uzunluğunda bir nehirdir. Nil'le Kongo'dan sonra Afrika'nın en büyük nehri olan Nijer, ulaştırmaya elverişli olması bakımından, bu iki nehirden daha önemlidir. Çok iyi geçit veren Nijer nehri gemilerin, kıtanın içerilerine kadar girmesini sağlar.

Nijer, Batı Afrika'da, Atlas Okyanusu'ndan 250 km. kadar içeride Guinea'daki dağlardan çıkar. Önce kuzeydoğuya doğru akarak Büyük Sahra'nın içerilerine kadar sokulur, sonra güneydoğuya yönelir, Guinea Körfezi'nde denize dökülür. Nehrin en önemli kolu Benue ile Bani'dir. Nijer'in orta kesiminde irili ufaklı göllerden meydana gelmiş bir göller bölgesi vardır. Timbuktu yakınlarındaki bu göllerin en büyüğü olan Faguibine'nin uzunluğu 110, genişliği de 20 km. kadardır. Suların kabarık olduğu mevsimlerde bütün göller birleşerek tek bir göl haline gelir.

Afrika nehirleri arasında en geniş çatalağzı olan Nijer'in havzası 1.500.000 km^2'ye yaklaşır.

NİJER CUMHURİYETİ [Niger]

Batı Afrika'da bir devlettir. 1960'ta bağımsız olmuştur. Kuzeyde Cezayir ve Libya, batıda Çad, Güneyde Nijerya ve Dahomey, batıda Yukarı Volta ve Mali ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 1.279.000 km^2

Nüfusu: 2.600.000

Başkenti: Niamey

Eski Fransız Batı Afrikası'nın bir bölümünü teşkil eden Nijer Cumhuriyeti topraklarının önemli bir kısmını Büyük Sahra'nın çölleri meydana getirir. Kuzeyde 1.800 m.'ye kadar yükselen Air Dağları ülkenin en önemli yükseltisidir. Nijer nehrinin orta kesimi ülkenin batısından geçer.

Nijer çok geniş yüzölçümüne karşı, nüfus bakımından, 131 devlet arasında 91. gelir. Ülkenin en önemli şehri olan başkent Niamey, Nijer kıyısında 30.000 nüfuslu bir şehirdir. Bunun dışındaki önemli şehirleri Zinder (nüf. 15.000) ile Maradi (12.000)dir. Nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır. Ülkenin nispeten verimli olan güney kesimlerinde tarım ve hayvancılık yapılır.

Nijer, 4 ağustos 1960'ta bağımsızlığına kavuşmuştur. Fransız Birliği'ne dahildir. Birliğin Senato'sunda 9 temsilcisi vardır.

NİJERYA [Nigerya]

Afrika'nın en kalabalık devletidir. Batı Afrika'da bağımsız bir federasyondur, Ingiliz Milletler Topluluğu'na dahildir. Toprakları

kuzeyde Nijer Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Çad Gölü, doğuda Kamerun, güneyde Guinea (Gine) Körfezi, batıda Dahomey ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 922.113 km²
Nüfusu: 38.000.000
Başkenti: Lagos

Nijerya, Nijer nehrinin suladığı verimli topraklarda kurulmuştur. Ülkenin güneydoğu kesimini Kamerun Dağları'nın batı yamaçları kaplar. Güneydoğu sınırı boyunca Kamerun Dağları'nın batı yamaçları uzanır. Bu kesimlerde yüksekliği 2.000 m.'yi bulan tepeler vardır. Bunun dışında ülkenin orta kesimlerine düşen Adamava Dağları başlıca yükseltilerdir. Bu dağlarda da yüksekliği 2.000 m.'ye yaklaşan tepeler vardır.

İklim, hele güney kesimlerde, son derece rutubetli, sıcaktır. Güneyde yağışlar da çoktur. Yağış, rutubet kuzeye doğru gidildikçe azalır. Bu kesimlerde büyük ekvator ormanları vardır. Ormanlardaki ağaçlardan çoğunun yüksekliği 30-60 m. arasında değişir. Güneyin zengin bitki çeşidi kuzeye doğru gidildikçe azalır, hayvan çeşitleri de bitkilere göre değişir. Sulak, ormanlık kesimlerde maymunlar, suaygırları yaşar. Daha kuzeye doğru, filler, antiloplar, az sayıda zürafa, gergedan bulunur.

Nijerya, dünyadaki 131 bağımsız devlet arasında nüfus bakımından 13. gelir. Halk çoğunlukla Müslüman'dır. Ayrıca, önemli sayıda Hıristiyanlar, putatapar Zenciler de vardır. Müslümanlar daha çok kuzeyde yaşar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, eğitime büyük bir önem verilmeye başlanmış, binlerce ilkokul, ayrıca ortaokullar, teknik okulları, öğretmen okulları açılmıştır. İbadan'da bir üniversite vardır.

Nijerya Federasyonu'nun başlıca ticareti palmiye yağı, kakao, kauçuk, muz, pamuk, deri, sığır üzerinedir. Kereste de önemli ihraç maddeleri arasında yer alır. İlâç, her çeşit makina, cam eşya vs. de başlıca ithal mallarıdır. Ayrıca, maden kömürü, kalay madenleri işletilir.

Başkent Lagos ile Port Harcourt, Nijerya'nın en önemli limanlarıdır. Her iki liman da bir demiryolu ile ülkenin kuzeyindeki Kano'ya bağlıdır. Ulaştırmada Nijer nehrinden de faydalanılır. Kano ve Lagos'ta hava alanı vardır.

Başkent Lagos Guinea (Gine) Körfezi'nin bir girintisi olan Benin Körfezi'nde 400.000 nüfuslu bir şehirdir. Lagos lâgününde küçük bir ada üzerinde kurulmuştur. Günden güne genişlemekte, gelişmektedir.

Ülkenin en kuzey kesiminde bulunan Kano 150.000 nüfuslu tarihî bir Müslüman şehridir. Önemli bir hayvancılık pazarı vardır.

Nijerya'nın en büyük şehri İbadan, Lagos'un biraz kuzeyinde büyük bir şehirdir. Nüfusu 600.000'i geçen İbadan aynı zamanda Tropikal Afrika'nın en büyük şehridir. Nüfusu 100.000'i geçen şehirler Ogbomosgo, Oshogbo, İfe, İvo'dur.

Tarihte Nijerya

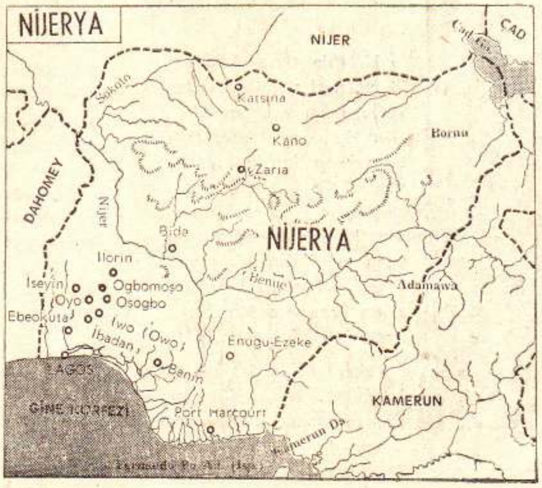
Nijerya'nın XV. yüzyıldan önceki tarihi hakkında pek az bilgi vardır. İlk önce buraya gelen Portekizliler esir ticaretini geliştirmişler, yerli Zencileri toplayıp esir pazarlarına götürmüşlerdir.

Sağlığa elverişli olmıyan bu Afrika ülkesine uzun müddet hiçbir Avrupa devleti sahip çıkmamış, burası yalnız esir tüccarlarının uğrağı olmuştu. XIX. yüzyılın başlarında önce Nijer nehri üzerinden içerilere doğru keşifler yapıldı, daha sonra İngiltere kendi uyrukları için esir ticaretini yasak etti. Gene XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere Nijerya'da hükümran olmaya başladı.

XX. yüzyılda da İngiliz hükümranlığı devam etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'nın diğer ülkelerinde de olduğu gibi Nijerya'da da bağımsızlık hareketleri başladı, 1960 ekiminde de Nijerya bağımsızlığına kavuştu.

Nigerya Federasyonu, ülkeyi meydana getiren dört bölge halkının birleşmesiyle kurulmuştur.

Bu bölgeler Kuzey Bölgesi, Doğu Bölgesi, Güney Bölgesi, Kamerun'un eski İngiliz sömürgesi olan bölümünün kuzey kesimidir. Bunların hepsinin Mümessiller Meclisi'nde belirli sayıda üyesi vardır. Ayrıca her bölgenin bir meclisi bulunur.

NİKÂH

Evlenme işinin resmî olarak kaydedilmesine «nikâh» denir. Nikâh, hayatlarını bir arada geçirmeye karar veren erkekle kadın arasındaki hukuki münasebetleri düzenler, doğacak çocukların hukuki durumunu tâyin eder.

Nikâh işlemini belediyelerin «evlendirme memurlukları» yapar. Çiftlerin, nikâh memuru ile birer şahit karşısında birbirlerini karı ve kocalığa kabul ettiklerini bildirmeleriyle nikâh işi tamamlanmış olur.

Yurdumuzda bu tarz «medeni nikâh» Cumhuriyet'ten sonra başlamıştır. Daha önce dinî nikâh kıyılırdı. Bu nikâhta erkeğin, kadına «mehr» (mihir) denilen bir para vermesi, ya da vermeyi vadetmesi gerekti. Mehr peşin verilirse buna «mehr-i muaccel», paranın ya boşanma, ya da ölüm halinde verilmesi kararlaştırılırsa buna da «mehr-i müeccel» denirdi (Bk. Evlenme).

NİKARAGUA

6 Orta Amerika devleti arasında en geniş yüzölçümü olan bir cumhuriyet

Nikaragua'nın arması

NİKARAGUA, Orta Amerika'da bir devlettir. Kuzeyde Honduras, doğuda Karayib Denizi, güneyde Kosta Rika, batıda Büyük Okyanus'la sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 148.000 km²
Nüfusu: 1.500.000
Başkenti: Managua

Nikaragua, 6 Orta Amerika devleti arasında en geniş yüzölçümü olanıdır. Ülkenin doğu kesimi çok sıcaktır, bol yağış alır. Burası sık tropika ormanlariyle kaplıdır. Batıya gidildikçe yaylalar başlar, arazi gittikçe yükselir, Büyük Okyanus kıyısında volkanik tepelerle, dağlarla son bulur. Dağların en yüksek yeri 1.250 metredir.

Nikaragua'da birçok akarsu vardır, çoğu Karayib Denizi'ne dökülür. Bunlardan ulaştırma işlerinde faydalanılır. Batı kesiminde iki göl vardır.

Bunlardan Nikaragua Gölü, Kuzey Amerika'daki, Michigan Gölü'nün güneyinde kalan alanlarda bütün Amerika'nın en büyük gölüdür. 8.430 km² yüzölçümündeki bu göl daha kuzeydeki Managua Gölü'ne Tipitapa nehriyle bağlıdır. Bu göller San Juan nehri ile Karayib Denizi'ne bağlı durumdadır.

Nikaragua'da Yaşıyanlar

Nikaragua dünyadaki 131 devlet arasında nüfus bakımından 108. gelir. Ülkede çeşitli karışık halk yaşar. Batı Nikaragualılar'ın çoğu İspanyollar'la Kızılderili karışımıdır, beşte biri de Zenci'dir. Doğu kesimindeki «Sivrisinek Kızılderilileri» ise Zenciler'le karışıktır. Ayrıca, Avrupalılar da vardır. Halkın dörtte üçü yaşamaya en elverişli olan Nikaragua ve Managua gölleri çevresinde toplanmıştır. Doğudaki ovalık kesim Sivrisinek Kıyısı diye anılır, sağlığa elverişli değildir. Halkın büyük bir kısmı tarımla uğraşarak geçinir. Yetiştirilen muz, tropika meyvaları, pamuk gibi ekonomide önemli yeri olan ürünlerin çoğu içeride kullanılır.

Başkent Managua, Managua Gölü kıyısında 400.000 nüfuslu bir şehirdir. 1931'de bir deprem sonunda yıkılan şehir sonradan onarılmıştır.

Nikaragua'nın başkentten sonra gelen önemli şehirleri 80.000 nüfuslu Leon, 20.000 nüfuslu Bluefields'dir. Bluefields Karayib kıyısındaki tek önemli şehirdir. Ülkenin resmî dili İspanyolcadır. Ahali çoğunlukla Katoliktir.

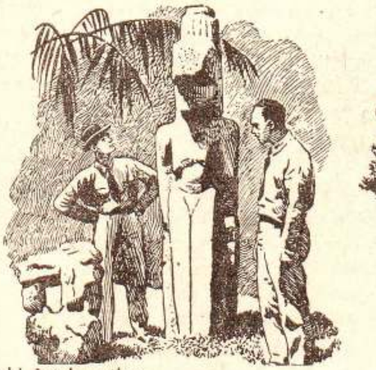
Nikaragualılar'ın çoğu okuyup yazma bilmez. İlk öğretim zorunluğu yoktur. Yüksek okullar özelse de, hükümetten yardım görür. Managua'da bir üniversite vardır.

Tabii Zenginliği

Nikaragua'nın en önemli tabiî zenginliği

NİKARAGUA'DAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

Eski Aztek putları
Zapatera adasında eski Aztekler'in tapındığı çeşitli putlar görülür.

Tatlı suda tuzlu su balığı
Nikaragua gölü, volkanlardan akan lâvlarla okyanustan ayrılmıştır. Burası yeryüzünde insan yiyici köpek balıklarının yaşadığı tek tatlı sudur.

Ölüm Adası
Nikaragua'nın adalarından birinin büyük bir bölümü kayalara kazılmış acayip işaretlerle kaplıdır. Yerliler bu bölgede kuşların ötmediğini söyler.

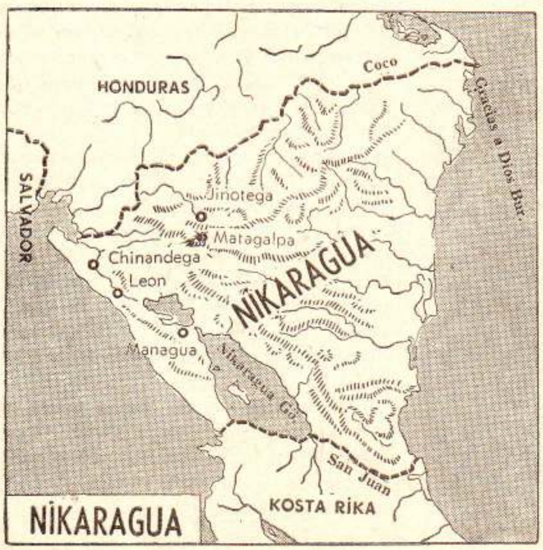

Krater Gölü
Nikaragua'nın başkenti Managua'da oturanlar bu krater gölünden borularla getirilen suyu içer.

toprak ürünleridir. Muz, portakal, Hindistan cevizi, şeker kamışı, kakao, kahve, pamuk bol yetişir.

Madenlerden altın, gümüş vardır, bu madenlerin çıkarıldığı ocakları yabancı şirketler çalıştırır.

Nikaragua'daki demiryollarının uzunluğu 500 km.'yi bulmaz. Karayolları da 3.000

km. kadardır. Bunlar da ülkenin ancak batı kesiminde bulunur. Doğu kesimlerinde ulaştırma çok daha zordur. Bundan dolayı Nikaragua'da havayollarına büyük önem verilmektedir.

Tarihte Nikaragua

Kristof Kolomb, 1502'de, son yolculuğunda, bugünkü Nikaragua'daki San Juan nehri ağzında karaya çıkmıştı. 1522-24 yıllarında İspanyollar buraları keşfe başladılar, 1570'ten sonra da ilk yerleşmeler başladı.

1821'de Orta Amerika'daki İspanyol sömürgeleri İspanya'ya karşı ayaklandılar, bağımsızlıklarını elde ederek bir federasyon kurdular. Nikaragua 1838'de federasyondan ayrılarak bağımsızlığını ilân etti. Bu yıla kadar Nikaragua Leon şehrinden idare edildi. İdarenin başında Liberal Parti'nin Francisco Morazan adlı başkanı vardı.

Nikaragua bugün bir cumhuriyettir. Millet Meclisi'nde 46, Senato'da 6 üye vardır. Üyeler de, cumhurbaşkanı da 6 yıl için seçilir.

Çok kullanılan değerli bir maden: NİKEL

NİKEL, eski çağlardan beri bilinen, bugün de çok kullanılan değerli bir madendir. Parlak, gümüş rengindedir. Tabiatta oldukça bol bulunur, çeşitli filizlerinden çıkarılır.

Nikelin en değerli filizi Yeni Kaledonya'da bulunan «garniyerit»tir. Yeşil renkte olan bu filiz nikel - magnezyum - hidro - silikattır. Nikelin bir başka önemli filizi de Kanada'da bulunan «nikelli pirotin»dir. Bugün yeryüzünde kullanılan nikelin %90'ı bu filizden elde edilmektedir. «Nikelli pirotin»de nikel yanında bakırla demir de bulunduğu için bu filiz aynı zamanda bakırla demir elde edilmekte de kullanılır.

1850 yılında dünyada yalnız 80 ton nikel elde edilirken 100 yıl sonra elde edilen nikel miktarı 200.000 tonu geçmiştir. Çünkü savaş araçları yapımında nikel çok kullanılır. Dünyada en çok nikel çıkan yerler Kanada, Yeni Kaledonya, Hindistan, Finlândiya, Norveç, Rusya, Yunanistan'dır.

Nikel Nasıl Elde Edilir

Filizden nikel elde edilirken önce «flotasyon» denilen zenginleştirme işlemi yapılır. Bu sırada filiz içinde çok az bulunan nikel,

yanındaki yabancı maddelerden ayrılır, oranı %1-5'ten %70-80'e çıkar. Bundan sonra kavrulma ile oksit haline getirilir, ya karbonla, ya da sugazı ile indirgenerek «metalik» (maden halinde) nikel elde edilir.

Nikel elde edilmesinde elektrolitik usulü de kullanılır. Bu usulde, ya «mat» denilen zenginleştirilmiş nikel filizi, ya da ham nikel kullanılarak sâf nikel elde edilir.

Nikel demir gibi serttir, demirden daha sıkıdır. Örslenebilir, kaynak yapılabilir. Kolaylıkla ince tel, levha haline getirilebilir. Demir gibi mıknatıslanabilirse de bu özelliği demirden zayıftır. Oldukça iyi iletkendir. Nikel suya, nemli havaya karşı çok dayanıklıdır. Asitler nikele demirden daha yavaş etki ederler. En iyi etki eden nitrik asittir.

Nikel sâf halde de, alaşımlar halinde de eski çağlardan beri çok kullanılan bir madendir. Eskiden olduğu gibi bugün de para yapılır. Bu paralarda nikel bazan bakırla, bazan da sâf olarak kullanılır.

Nikelden Neler Yapılır

Nikelin demirli alaşımlariyle çok yüksek özellikte çelikler yapılır. Nitekim demir içinde yüksek orandaki alaşımına «ferro-nikel» (demir-nikel) denir. Bu ana alaşım özel çelik yapılırken eritilmiş kütle içine katılır; köprü yapımında, zırh yapımında kullanılan çelikler nikelli çeliklerdir. %25-30 nikel bulunan çeliklerin elektriksel dirençleri en yüksek dereceye (demirinkinin 10 katına) çıkar. Bunlar daha çok direnç (rezistans) yapımında kullanılır.

%46 nikelli demir alaşımına «plâtinit» denir. Bu alaşımın uzama katsayısı camın aynıdır. Bundan dolayı kolaylıkla cama yapıştırılabilir. Ampullerde cama yapışık elektrotlar da kullanılır.

%50 nikel bulunan demir alaşımları yüksek frekansta kullanılan transformatörlerin çekirdeğini meydana getirir. Demir-krom-nikel alaşımlarından yapılan çelikler otomobillerde, motorlarda, uçaklarda, daha birçok makinaların yapılmasında kullanılır. Nikel-alüminyum alaşımlarının bir cinsine «Yalaşımı» denir, çok hafif olan bu alaşımdan otomobil parçaları, bu arada en çok piston yapılır. %74-77 altın, %17 nikel, %6-9 çinkodan yapılmış bir alaşım plâtin görünüşündedir, plâtin yerine kullanılır. Çatal, kaşık ve süs eşyası yapılmasında kullanılan, «alpaka» (yeni gümüş) denilen bir alaşım da bakır, nikel, çinkodan yapılmıştır. Bu alaşımdan yapılan eşyalar gümüş gibi görünür ve dış etkilere dayanıklı, parlaktır.

Nikelin en önemli kullanılış yerlerinden birisi de galvanoplâstidir. Birçok metal eşyaların dış etkilerden korunması, güzel görünüşlü olması için nikelle kaplanır, bu kaplamaya «nikelâj» denir (Bk. Galvanoplâsti).

Nikel bileşiklerinden «nikel 3 hidroksit»i İsveçli kimyacı Jungner bulmuşsa da Edison geliştirdiği için «Edison akümülâtörleri» denilen alkali (bazik) akümülâtörlerde anot olarak kullanılır.

NİKELİN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Ni
Atom numarası: 28
Atom ağırlığı: 58,69
Yoğunluğu: 8,8
Ergime noktası: 1452°
Kaynama noktası: 3075°

NİKOLA I. (1796 - 1855)

Çar I. Nikola

Tarihte zulmü, istibdadı ile ad bırakmış bir Rus çarıdır. I. Pavel'in oğlu, Büyük Katerina'nın torunudur. Ağabeysi I. Aleksander vâris bırakmadan ölüp, öteki ağabeyi Lehistan genel valisi Grandük Konstantin de tahtı reddedince, Nikola, 1825'te çar oldu. 1855'te ölünciye kadar 30 yıl Rusya'yı en koyu bir istibdatla, hattâ zulümle idare etti.

Nikola, önce İran üzerine yürüdü. İran-Türk İmparatorluğu, 1828 Türkmençayı Antlaşması ile, büyük devletler arasından silindi, Kafkasya'daki son İran ülkelerini de Rusya'ya bıraktı. 1829'da Türkiye'ye karşı savaş açarak Osmanlı İmparatorluğu'nu Yunanistan'a bağımsızlık vermeye zorladı. Ne pahasına olursa olsun Boğazlar'a hâkim olmak istediğinden Kutsal Makamlar sorumunu ortaya attı. Kırım Savaşı'nda Rus ordularını Türk orduları Tuna üzerinde bozguna uğrattı. Reşit Paşa'nın İngiltere ile Fransa'yı da Rusya aleyhine savaşa girmeye ikna etmesi üzerine, Kırım Savaşı Rusya için yıkım oldu (Bk. Kırım Savaşı). Buna çok üzülen Çar, hasta hasta, birliklerini teftişe çıkarak, intihar etti. Yerine serbes fikirli olan oğlu II. Aleksander geçti.

NİKOLA II. (1868 - 1918)

Çar II. Nikola

Sonuncu Rus çarıdır. III. Aleksander'in oğludur. 1894'te onun yerine geçti, 1917'ye kadar 23 yıl saltanat sürdü. II. Nikola, babası gibi müstebit değilse de zayıf, yumuşak tabiatli olduğu için, birçok olayın önüne geçemedi. 1905'te Japonya'ya yenilince Rusya'da meşrutiyeti ilk defa olarak ilân etmek zorunda kaldı, meclisi topladı. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Balkan devletlerinin birleşmesini sağladı, Balkan Savaşı'nı çıkardı. Daha sonra Sırbistan'ın yutulmasını önlemek için Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Türkiye'nin Boğazlar'ı kapaması, Çanakkale'nin düşürülememesi üzerine Almanya karşısında çözüldü. Bu sırada çıkan Sosyalist ihtilâli çarlığı yıktı. Komünistler tarafından esir edilen II. Nikola, karısı, oğlu, 4 kiziyle birlikte feci şekilde öldürüldü.

NİKOTİN

Tütün yapraklarında bulunan, kokulu, renksiz, zehirli bir sıvıdır. Kimyasal özellikleri bakımından alkaloitler sınıfındandır. Nikotini ilk defa, 1828'de, Posselt ile Reimann tütün yapraglarından elde etmişlerdir. «Nikotin» kelimesi ise, tütünü ilk defa Fransa'ya getiren, Fransa'nın Lizbon elçisi Jacques Nicot'un adından gelir.

Nikotin son derece zehirli bir maddedir. Az alınırsa insanlarda uyarıcı, canlandırıcı etkiler yapar; çeşitli bezlerin salgılarını artırır, kan basıncını yükseltir. Tütün yapraklarından yapılan sigaralarla zehirlenme olmamasının sebebi, sigaranın yanma sırasında tütünde bulunan nikotinin 1/3-1/7'si ısı etkisiyle buharlaşarak dumanla gitmesidir. Ayrıca, geri kalan kısmın da ancak ufak bir parçası nefes boruları ile ciğerlere, kana geçer, burada da çeşitli bileşikler tarafından bozularak «N-metil piridinyum hidroksit» haline gelir, suda çözünür, idrarla dışarı atılır.

Tütün çiğniyerek nikotin ağız yolundan alınırsa vücuda giren nikotin daha çok olur, alışmıyan kimselerde bulantı, baş ağrısı yapar. Bunlar zehirlenme belirtileridir.

Nikotinin kimya formülü $C_{10}H_{14}N_2$'dir; 247°'de kaynar, yoğunluğu 1,033'tür. Suda, organik çözücülerde kolay çözünür.

Nikotin tütün bitkisinin en çok yapraklarında, biraz da köklerinde, tohumlarında bulunur. Birçok tütün türlerinde nikotin yüzdesi 2-7 arasındadır. Türk tütünü, nikotinin hemen hemen hiç bulunmadığı nadir, en makbul tütün çeşitlerinin başında gelir. İyi Havana tütünü de az nikotinli tütünlerdendir. Ucuz tütünler, nikotinin en çok bulunduğu tütünlerdir. Nikotinin az olması, tütünün lezzetini değiştirmez.

Nikotin en zehirli alkaloitlerden biridir. Sâf durumdaki nikotinin çok az bir miktarı bile sık, zayıf nabız atışlarına, kusmaya, halsizliğe, hattâ bayılmalara, ölüme yol açabilir. Bu yüzden, fazla tütün kullanmak bazı kimselerde bulantı, hazımsızlık, kalb rahatsızlıkları meydana getirir.

Nikotinin tıpta pek önemli bir yeri yoktur; yalnız, böceklere karşı tedbir, korunma alanında kullanılır. Böceklere karşı nikotinden yapılmış, toz, ya da sıvı ilâçlar vardır.

NİKRİS

Bir eklem (mafsal) hastalığıdır. «Damla», «gut» diye de anılır.

Nikris, kanda ürik asidin artmasından ileri gelir, en çok ayak başparmağından başlıyan şiddetli sancılarla kendini gösterir.

Kanda ürik asidin artışı başlıca üç sebepten dolayı olur: 1) Fazla «pürin»li, «nüklein»li besinler (et, av eti, beyin, böbrek, baharlı yemekler), alkollü içkiler; 2) Vücudun ürik asidi yeteri kadar bozup harcıyamaması; 3) Ürik asidin idrarla gerektiği kadar atılamaması.

Nikris kadınlardan çok erkeklerde olur. Nöro-artirik bünyeli ve kan kolestrini yüksek olan kimseler bu hastalığa daha kolay tutulurlar.

Belirtileri. — Nikris, en çok, geceleri, ayak baş parmağında ezilme, burkulma, yanmalarla, dayanılmaz sancılarla başlar, ayak ucu şişer, kızarır. Gündüz nöbet geçerse de gece yeniden başlar. Bu hal 5-6 gün kadar sürer.

Hastalık uzarsa, yanlış tedavi yapılırsa yukarı eklemlere, bazan da, kalb, damarlar, böbrek, karaciğer gibi başka iç organlara kadar yayılır. Daha sonra ellerin, ayakların ov-

nak yerlerinde, kulakta sertlikler başlar. Ağır nikrislerde ise eller, ayaklar, dizler şişer, buralarda sürekli ağrılar olur.

Korunma. — Nikris, çoğunlukla, kalıtımla ilgili bir hastalıktır. Onun için, ailede nikrisli varsa perhize dikkat etmeli, içkiden sakınmalı, et olarak yalnız beyaz et, onu da gayet az yemelidir. Hareketli, sağlık kurallarına uygun bir hayat sürmeli, şişmanlamaktan kaçınmalıdır.

Tedavi. — İlk belirtiler başlayınca, ağrıyan bölgeleri dinlendirmeli, soğuk bezlerle sarmalıdır. Perhiz yapmak, bol su içmek faydalıdır. Bazı içmeler, alkalik maden suları hastaya rahatlık verebilir. Ayrıca, ağrı kesici ilâçlar kullanılabilir. Nikrisin cinsine, durumuna göre kullanılacak çeşitli ilâçlar olduğu için, daha başlangıçtan derhal hekim çağrılmalıdır.

NİKSAR

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Tokat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Reşadiye, güneyde Almus ve merkez, batıda Erbaa ilçeleri ile kuzeyde Ordu'nun Akkuş, Kumru, Korgan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çamiçi, Lâdik adlarında, bucakları, bunlara bağlı 98 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.027 km²

Nüfusu: 56.083 (1960 sayımı)

Niksar ilçesi Kelkit vâdisi ile bu vâdiyi kuzeyden, güneyden çerçeveliyen engebelerden meydana gelmiştir. Canik sıradağlarının en güney kolu Kelkit vâdisinin bu kesimine yaklaşarak Niksar'ın kuzeyine kademeler halinde iner. Bu tepeler, Karınca (Karayaka) Dağları diye tanınır. Niksar'da İç Anadolu'nun karasal iklimi ile Karadeniz bölgesinin iklimi arasında bir geçiş iklimi görülür. İlçenin dağlık kesimleri orman bakımından zengindir. En çok kayın, gürgen, meşe ağaçları bulunur. En önemli akarsular Yeşilırmak'la ilçe merkezinin içinden geçerek Yeşilırmak'a kavuşan Çanakçı Deresi'dir. İlçe ekonomisinin en önemli unsuru tütündür. Ayrıca çeşitli tahıl ekimi, meyvacılık, sebzecilik de yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Niksar kasabası Yeşilırmak'a karışan Çanakçı Deresi'nin vâdisinde kurulmuştur. Kasaba bu vâdinin her iki yamacı üzerinde de yayılır. Deniz yüzeyinden yüksekliği 350 m.'dir. En yakın demiryolu istasyonu 100 km. uzaklıkta bulunan Turhal'dır. Tokat'ı Karadeniz kıyılarındaki Ünye kasabasına bağlıyan şose Niksar'dan geçer. Kasabanın birçok resmî binaları ile çarşısı bu cadde üzerindedir. Niksar 1939 depreminde önemli zarara uğradıysa da sonradan onarılmıştır. Kasabanın nüfusu 10.000'in üstündedir. (1960 sayımı: 10.550).

Tarihte Niksar

Kasabanın eski çağlardaki adı Neocaesarea (Yeni Kayseri) idi. «Niksar» adı da bundan bozmadır. Şehir Malazgirt Savaşı'ndan az sonra Türkler'e geçti. Danişmentli Devletinin başkenti oldu. XIV. yüzyılın sonlarında (1398) Yıldırım Bayezit Niksar'ı da aldı. XV. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Akkoyunlu devletlerinin sınır bölgesinde bulunan Niksar 1473 Otlukbeli Savaşı ile, bir sınır noktası olmaktan çıkarak, Osmanlı toprakları içine girdi. Vakit vakit bazı huzursuzluk devreleri geçirdi. II. Bayezit devrinin sonlarına doğru Kızılbaşlar burasını yağma ettiler, yakıp yıktılar.

Osmanlılar'a geçtikten sonra Sıvas eyaletinin kazaları arasında yer alan Niksar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sıvas vilâyetinin Tokat sancağına bağlandı, Cumhuriyet devrinde Tokat iline bağlı bir ilçe merkezi oldu.

Niksar'daki tarihî eserler arasında en önemlileri; kasabanın içinden geçen derenin sağındaki Ulucami ile Sungurbey Türbesi, solunda Işıktekke, Karanlık Türbe, Hacı Çıkrık Türbesi ile kasabanın kuzeydoğusunda Melik Gazi Türbesi, daha ötede Kulak Türbesi, Tokat yolu üzerindeki Çöreğibüyük Tekkesi ile Kırk Kızlar Türbesi'dir.

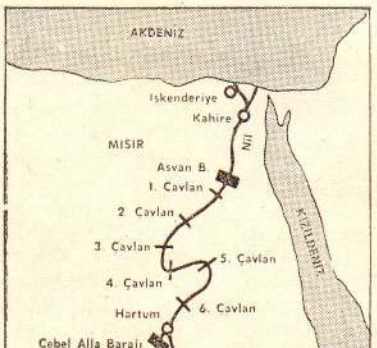
NİL

Dünyanın en uzun nehridir. Afrika'da Victoria Gölü'nde çıkar, kuzeye doğru akarak Akdeniz'e dökülür. Victoria Gölü'nden döküldüğü yere kadar olan uzunluğu 6.390 km.'dir. Genel olarak, Nil'in başlangıcı, Victoria Gölü'ne güneyden gelen Kagera nehriyle birlikte ölçülür, çünkü Nil'in gerçek başlangıcı Kagera nehrinin kaynağıdır. Böylece, Nil'in uzunluğu 6.671 km. eder.

Nil, Tanganyika, Uganda, Sudan'dan geçtikten sonra Bahrelgazal nehriyle birleşir. Beyaz Nil adını alır. Hartum'da Mavi Nil denilen kolla birleşir, 250 m.'lik çavlanlarla Mısır topraklarına dökülür. Mısır'ı baştan başa geçerek, Kahire'den sonra, birçok ufak kollara ayrılır, ana kolu Dimyat yakınlarında, geniş bir çatalağızla Akdeniz'e ulaşır.

Nil, Afrika'nın can damarıdır. Bu kurak, sıcak topraklara Nil can vermiş, böylece verimli bir hale gelen bu topraklar, tarihin ilk çağlarından beri, büyük medeniyetlere beşik olmuştur.

Bugün de Mısır'ın en kalabalık bölgesi, Nil yakınlarındadır. Yılın çeşitli mevsimlerinde Nil kıyılarında, bu nehrin taşmasiyle verimlileştirdiği topraklarda çeşitli ekinler, sebzeler yetiştirilir. Ayrıca, birçok kanallarla, barajlarla, Nil'in suyundan kurak mevsimlerde de faydalanmak imkânı sağlanmıştır.

Nil nehri üzerindeki çavlanlar ve önemli barajlar

Nil, Asvan yakınlarında 500 m. kadar bir genişliğe ulaşır, Kahire yakınlarında ise genişliği 2 km.'yi bulur. Su baskınlarında suladığı yerlere ise 20 km.'ye kadar uzar.

NİLÜFER

Nilüfer ve meyvası

Bir su bitkisidir. Yaprakları yuvarlak, geniştir; çiçekleri beyaz, sarı, mavi, pembe gibi çeşitli renklerde olur. Genel olarak durgun sularda, havuzlarda yetişir. Bitkiler âleminde, ikiçeneklilerin nilüfergiller familyasındandır.

Nilüferin kökleri, bulunduğu gölün, havuzun dibindeki çamura gömülüdür. Çiçekleri, yaprakları taşıyan uzun, kalın saplar bu köklerden yukarı doğru uzanarak suyun yüzüne çıkar. Bunun için nilüferlerin çiçekleri, yaprakları suyun üzerinde yüzer gibi görünür.

Nilüferlerin en sık raslanan türü beyaz çiçekli olanıdır. Bu bitki en çok ılıman, sıcak iklimli bölgelerde yetişir. Çiçekler ortalama 25-30 sm. çapında, daire biçimindedir. Yaprakların çapı 5 sm.'den 30 sm.'ye kadar olabilir.

Nilüfer çiçeklerinin bazıları gündüz açılır, gece kapanır; bazıları da gece açılır, gündüz kapanır. Nilüfer çeşitlerinden hiçbiri gece gündüz sürekli olarak açık kalmaz. Bitkinin çiçek verme zamanı temmuz ayıdır.

Eski Mısırlılar nilüferi kutsal bir bitki sayarlardı. Bundan dolayı, Mısır eserlerinin birçoğunda nilüfer şekli süs olarak çok görülür.

Nilüfergiller. — İkiçeneklilerden nilüfer türlerini, su mısırı, mısır baklası gibi bitkileri içine alan, örnek bitkisi nilüfer olan bir bitki familyasıdır.

NİNOVA

Eski Asur devletinin başkentiydi. Dicle üzerinde, bugünkü Bağdat şehrinin 350 km. kadar kuzeyinde kurulmuştu. M. Ö. 612'de Babilliler'le Medler'den meydana gelen büyük bir ordu Ninova'yı ele geçirip yerle bir etti. Böylece, şehir 2000 yıl kadar uzun bir zaman için yeryüzünden kalktı, unutuldu. Geçen yüzyılın başlarında arkeologlar bu muhteşem şehrin kalıntılarına rasladılar, kazılar yapıldı, şehrin bazı yerleri meydana çıkarıldı. Bugün, Irak'ın Musul şehri, Ninova yıkıntılarının yakınında bulunmaktadır.

NİS (Bk. NİCE)

NİSAN BALIĞI

Nisan ayının ilk günü yapılan bir şakadır. O gün eşi dostu aldatmak, onlara zararsız yalanlar söyliyerek oraya buraya göndermek, sırf bu maksatla özel şekilde hazırlanmış hediyeler (meselâ içine soğan konulmuş çikolata) vererek şakalaşmak âdet olmuştur. Bizde bu âdet son çeyrek yüzyılda görülmeye başlanmıştır.

"SU BASKINI"
A. Sisley

Bu eğlencelerin gerçek sebebi hakkında şu tarihî bilgi vardır:

Fransa'nın eskiden beri kulandığı takvim Kıral IX. Charles zamanında, değiştirilmiş, yılbaşı nisan ayının ilk günündeyken, ocak ayının ilk gününe çevrilmişti. Halbuki, yılbaşı günü eğlenceler düzenlemek, bugün olduğu gibi, o zaman da âdetti. Yılda bir yapılan bu eğlenceler ocak ayının ilk gününe aktarıldığı halde, bazı kimseler, hele Charles'in muhalifleri, onun bu hareketini alaya almak için nisan ayının ilk gününde de yalandan tebrikleşmelere, birbirlerini aldatacak şekilde davranmaya başladılar. Böylece, 1 nisan şakaları başlamış oldu. Buna «poisson d'avril» (nisan balığı) adının verilmesi de gene takvimle ilgilidir, çünkü nisan ayında güneş, balık burcundan çıkıyordu.

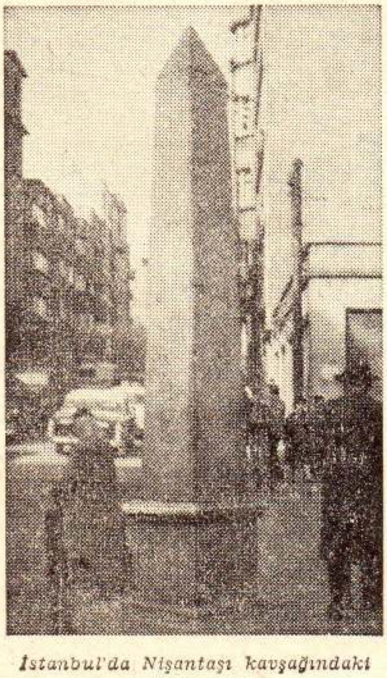
NİŞADIR (Bk. AMUNYUM)

NİŞAN TAŞLARI

Belli bir yeri işaretlemek üzere dikilen taşlara «nişan taşı» denir. Daha çok okçulukta kullanılır.

Ok atma, cirit atma, eskiden beri Türkler'de çok önem verilen bir spordu. Osmanlılar devrinde de, İstanbul'da ok yarışmaları yapılırdı. Şehir büyümeye başladıkça, ok atma yarışmaları için şehir dışında geniş meydanlar arandı. Bu arada, bugün, Kasımpaşa sırtlarında Okmeydanı denilen yerde, ok yarışmaları yapılırdı. Orada bir de «atıcılar dergâhı» vardı ki, burada «kemankeş» denilen en ulu Yeniçeri okçuları hakemlik ederdi.

Okmeydanı'ndan atılan okun düştüğü yer, daha önce başkasının ok attığı uzaklığı aşıyorsa, oraya yeniden bir nişan taşı dikilirdi. Bu taşın üstüne, oku oraya kadar atabilen okçunun adını, atış tarihini gösteren yazılı bir taş levha konulurdu. Okmeydanı'nda, değişik üslûplarda yontulmuş bu gibi taşlar bulunur. Teşvikiye'ye sapan köşede de bir nişan

İstanbul'da Nişantaşı kavşağındaki nişan taşı

taşı vardır, bu semte Nişantaşı adını vermiştir. Tozkoparan sırtına bu adın verilmesi de, büyük ihtimalle, Tozkoparan İskender'in Okmeydanı'ndan attığı okun buraya düşmesindendir.

Nişan taşlarına «menzil taşı» da denirdi.

NİŞAPUR

İran'ın Horasan eyaletinde, Meşhet'in 65 km. batısında, 25.000 nüfuslu bir şehirdir. Ünlü şair Ömer Hayyam'ın mezarı buradadır. Şehrin yakınlarındaki ocaklardan firuze taşları çıkarılır.

Nişapur, Ortaçağ Türk tarihinin en ünlü şehirlerinden biriydi. Sasaniler devrinde kurulan şehir, 651'de Araplar'a geçti. 1037'de Tuğrul Bey şehre girdi, kendisini burada imparator ilân etti, böylece Nişapur, Büyük Selçuklular'ın başkenti oldu. 1221'de şehri Moğollar, Harzemşahlar'dan aldılar. Bundan sonra şehir İlhanlılar'a, Timuroğulları'na, Safevîler'e geçti. Nişapur'da yüzlerce ünlü bilim ve sanat adamı yetişmiştir. Şehirde bugün de ayakta duran pek önemli Türk anıtları vardır.

NİŞASTA

Tahıl tanelerinden, mercimek, bezelye gibi bazı baklagillerden, patatesten çıkarılan bir maddedir.

Nişasta, bitkilerin yeşil yapraklarında, havadan aldıkları karbon dioksitle, topraktan aldıkları suyun, güneş ışıklarının yardımiyle meydana gelir. Geceleri glikoz haline geçerek suda çözünür, saptan geçerek bitki içine yayılır, çeşitli yerlerinde yeniden nişastaya dönerek birikir. Böylece, bitkinin tohum, tahıl taneleri, meyva, kök gibi yerlerinde kıymetli bir besin maddesi olarak toplanır.

Nişasta ancak mikroskopla görülebilecek küçük taneciklerden yapılıdır, bitki hücreleri içine yerleşmiştir. En iri taneli nişasta patateste bulunur. Çapı 0,05-0,09 mm.'dir, midye kabuğu biçimindedir. Buğday nişastası 0,02-0,03 mm. çapındadır, mercimek biçimindedir. Arpa, çavdar nişastası da buğday nişastasına benzer. Mısır, pirinç nişastaları ötekilerden farklıdır.

Nişasta organik kimya bileşiklerinin sakkaritler sınıfındandır. Bir polisakkarittir. Kaba formülü $(C_6H_{10}O_5)_n$ şeklinde gösterilir. Buradaki n her hangi bir sayıdır: 100, 1000... olabilir.

Nişasta soğuk suda güç çözünür, sıcak suda şişerek koloidimsi bir çözelti meydana getirir. Bu koloidimsi çözelti soğuyunca donar, «nişasta çirişi» meydana getirir.

Nişasta önemli bir besin maddesidir. Buğdaydan yapılan un, başta ekmek olmak üzere undan yapılan çeşitli yiyecekler günlük besinlerimizin büyük bir kısmını teşkil eder. Bunlardan başka, patates, pirinç, mısır da büyük bir kısmı nişasta olan besin maddeleridir.

Nişasta, ayrıca, dokumacılıkta aprelemede kullanılır. Koloidimsi çözeltiden, koyulaşma sırasında, dekstrine dönerek yüksek yapıştırma özelliği gösterdiği için, nişastadan zamklar, çirişler, çamaşır kolası da yapılır. Alkol yapılmasında da nişasta kullanılır.

Nişasta Nasıl Elde Edilir

Nişasta, çok zaman, hücreler içinde serbes bulunduğundan, elde etmek için hücre dokusunu parçalamak, nişasta tanelerini suyla ortamdan uzaklaştırmak gerekir. Bu işlem kullanılan ilk maddenin cinsine göre değişiktir.

Buğday Nişastası. — Nişasta bulunan unlu kısım buğday tanesinin ortasındadır. Nişasta elde etmek için, buğday taneleri, makinada, suyla ezilir. Sonra, nişasta ile birlikte ayrılan bir miktar glüten durulma yolu ile, ya da santrifüjle birbirinden ayrılır. Santrifüj çeperlerinde iki tabaka meydana gelmiştir. İç kısımda nişasta, dış kısımda da glüten vardır. Bu kütle santrifüjden çıkarılarak nişasta ile glüten ayrılır, nişasta küp şeklinde kesilerek kurutulur. Ayrılan glütenin içinde de az oranda nişasta bulunur ki bu da makarna yapılmasında kullanılır.

Pirinç Nişastası. — Pirinç kırıkları %0,03-0,06'lık sodyum hidroksitle ıslatılıp övütülür, suyla karıştırılır, ağır kısımları dibe çöktükten sonra santrifüjlenir. Dış kısım sâf nişasta, iç kısım ise hücre parçaları ile karışıktır. İçindeki sıvı dökülür, sâf nişasta kazınarak alınır, küplere kesilerek içinde %12 su kalana kadar kurutulur. Ayrılan sıvıda azotlu bileşikler vardır. Hafif sülfrik asitle çöken kısımlar hayvan yemi yapımında kullanılır.

Mısır Nişastası. — Mısır taneleri kükürt dioksit ve suyla şişirilir, ezilir, filizler suyla akıtılır, sonra ince ince öğütülerek sudan geçirilip elenir, santrifüjlenir.

Nişasta Şekeri (Glükoz). — Bu bileşiğin adı «üzüm şekeri» olan «glikos»a benzerse de bileşim bakımından ondan farklıdır. Nişastanın parçalanmasiyle meydana gelir, nişasta gibi bu da önemli bir besindir. Birçok meyvalarda bulunursa da, meyvalardan elde edilemez, ancak nişastadan elde edilebilir: Nişasta, ısıtılmış sulu sülfürik asit içine katılarak 3 atmosfer baskı altında ısıtılır. Kokulu gazlar çıktıktan sonra kapak açılır, asitlik kalsiyum karbonatla körletilir (nötürleştirilir); meydana gelen kalsiyum sülfat dibe çöker, çözelti kömür filtrelerden süzülür, elde edilen ince şerbet suyu uçurularak içindekiler kristallendirilir. Bu kristaller içinde %65-75 glükoz, %7-15 dekstrin, %15-18 su bulunur. Glükozun tadı şekerin (sakkarozun) yarısı kadar, besi değeri ise aynıdır.

Nişastanın bir başka parçalanma ürünü de «dekstrin»dir. Çiriş olarak endüstride apre, koyulaştımra, yapıştırıcı gibi, çeşitli işlerde kullanılır.

NİTRAT

Nitrik asidin tuzlarına «nitrat» denir. Tabiatta çeşitli şekillerde azottan meydana gelebilir. Meselâ, fırtınalı havalarda şimşekler havanın azotundan çok az bir kısmını azot oksit (NO) haline geçirir. Bu da, daha düşük sıcaklıklarda, oksijen ve suyla «nitrik asit» haline geçer, havada eser miktarda bulunan amonyakla da «amonyum nitrat»ı verir. Bundan dolayı, yağmur sularında amonyum nitrata raslanabilir. Bundan başka, hayvansal, bitkisel artıklar toprakta çürürken, içindeki protein maddeleri bozularak önce amonyak haline geçer, havanın oksijeni ile «nitrifikan» (nitratlaştıran) bakteriler de bu amonyağı

nitrik aside çevirir; nitrik asit de, topraktaki bazlarla, nitratları meydana getirir.

«Nitratlaşma» denilen bu olayı özel bakteriler meydana getirir. Bunun sonucu olarak da toprakta daima biraz nitrat bulunur. Bitkilerin önemli besini olan azot, bu nitrat azotudur. Bitkiler bu azotu alarak çeşitli bileşiklere çevirirler, bitkinin ölümü, çürümesi sonucunda yeniden nitratlaşma başlar.

Bütün nitratlar suda kolay çözündüklerinden toprakta büyük ölçüde nitrat toplanamaz, çünkü yağumr suları bunları çözer, nehirlere, denizlere götürür. Ancak akıntısız, yağmursuz yerlerde bunların toplandığı görülebilir. Böyle bir yer için en güzel örnek Kuzey Şili'deki çöldür. Burada büyük ölçüde birikmiş olan sodyum nitrat «Şili güherçilesi» diye anılır, eski çağlardan beri kullanılmaktadır (Bk. Güherçile). Küçük ölçüde güherçile (nitrat) meydana gelişine bazı yapılarda raslanır. Âdi harçtan yapılmış, dolayısiyle içinde kalsiyum karbonat bulunan ahır duvarlarında, idrar içindeki ürenin bozulmasiyle, kalsiyum nitratın kristallendiği görülür.

Nitratlar, çoğunlukla, patlayıcı maddeler yapımında kullanılır; ayrıca, toprağa verilen azot gübresi olarak da tarımda büyük fayda sağlar.

NİTRİK ASİT

Kuvvetli bir anorganik asittir. Tuzlarına «nitrat» denildiği için kendisine de «nitrat asidi» denilebilir (Bk. Nitrat). HNO_3 formülü ile gösterilir. %100'lük haline «mutlak nitrik asit» denir. Ticarette satılan «âdi nitrik asit» %60-66'lıktır, buna «kezzap» da denir.

Nitrik asit, %69 oranına kadar dumansızdır; ondan sonra, yoğunluk arttıkça, asit de dumanlı olur, açık havada sis yapar. Nitrik asit eskiden güherçileden elde edilirdi. Güherçilenin her yerde bulunmaması, bu asidin de patlayıcı maddelerde çok kullanılması üzerine başka yollardan elde edilmesinin çareleri araştırılırdı. Böylece, bugün geniş bir azot endüstirsi doğdu.

Nitrik Asidin Elde Edilmesi

Azot endüstrisinin kurulması ile sentetik olarak elde edilen nitrik asit bugün birkaç yoldan yapılıyor. Amonyak endüstrisi ileri olan ülkelerde ilk madde olarak amonyak kullanılır. Amonyak, gaz halinde, katalizatörler üzerinden hava ile geçirilirken amonyak azotu havanın oksijeniyle birleşerek «azot oksidi» meydana getirir. Azot oksit de, oksijen ve suyla, nitrik aside çevrilir.

Hava azot ve oksijen karışımı olduğundan elektrik enerjisinin çok ucuz olduğu Norveç'te bu iki gazın elektrik enerjisi yardımı ile birleştirilmesi mümkün olmuştur. «Norveç metodu» ya da «Haber-Ostwald metodu» denilen bu usulde, hava, uygun bir akımla, elektrik arkının meydana getirdiği yüksek sıcaklıktaki alandan geçirilir, bu sırada azotla oksijen birleşerek azot oksit halinde geçer, soğuk ortamda yeniden oksijen ve suyla birleşerek nitrik asit olur.

Nitrik asidin «asit», «yükseltgen», «nitrolama» etkileri olmak üzere 3 cins etkisi vardır. Bu etkilerden dolayı, başka asitlerin yapamadığı bazı kimyasal olaylar nitrik asit ile yapılabilir. Nitrik asit, başka asitlerin çözemediği bakır, kurşun, gümüş, civa gibi metalleri çözer.

Altın Suyu Nedir?

Nitrik asidin kendisinin üç katı kloridrik asitle yaptığı karışıma «altn suyu» denir. Bu karışım altını, platini de çözer.

Her hangi bir yün parçası, yünlü bir kumaş üzerine bir damla nitrik asit damlatılırsa derhal sarı bir leke meydana gelir. Bu lekenin çıkarılması mümkün değildir. Renkli kumaşlarda da nitrik asit boyayı bozarak aynı sarı lekeyi meydana getirir.

Nitrik asidin «nitrolama» etkisinden faydalanılarak birçok nitro bileşikleri yapılmıştır. Bu bileşiklerin çoğu patlayıcı maddelerdir, savaş endüstrisinde kullanılır. En önemli nitro bileşikleri «nitrogliserin», «nitroselülöz», «trinitrotoluen» (trotil), «pikrin asit» tir. Bu bileşiklerin bozulması sırasında hem büyük bir enerji, hem de büyük bir gaz kütlesi meydana gelir.

NİTROGLİSERİN

Gliserinin, nitrik asitle nitrolanmasından meydana gelen bir bileşiktir. Organik kimyada, asitlerle alkollerin birleşmesinden doğan bileşiklere, genel olarak, «Ester» denir. Nitrogliserin de nitrik asidin «trigliserin esteri»dir. Gliserinde bulunan 3 hidroksitin (OH) hidrojenleri yerine birer NO_2 bağlanarak meydana gelmiştir. Kimyada tam adı «trinitrogliserin»dir, kaba formülü de $C_3H_5(ONO_2)_3$ olarak yazılır.

Nitrogliserin, kurşun kablarda, saf gliserinle sülfürik ve nitrik asit karışımının 15-20° de hava akımında karıştırılmasiyle elde edilir. Yağ şeklinde, sıvı üzerinden ayrılınca tahta kablara alınır, soda çözeltisiyle yıkanarak, kullanılacak hale getirilir.

Nitrogliserin çok kuvvetli bir patlayıcı maddedir. Sıvı halinde taşınması çok zordur. Ufacık bir sarsıntıda sıvı, bulunduğu kabın çeperlerine kuvvetlice çarparsa derhal patlar. Nitrogliserinden dinamit yapılır. (Bk. Dinamit). İsveçli bilim adamı Alfred Nobel'in bulduğu bu patlayıcı madde ona büyük kazanç sağlamıştır. (Bk. Nobel).

Kuvvetli bir zehir olan nitrogliserin tıpta da ilâç olarak kullanılır. Kalb hastalarının kullandığı «trinitrin» denilen damar genişletici ilâç nitrogliserinden yapılır.

NİTROGEN (Bk. AZOT)

NİTROSELÜLOZ

Selülozun, nitrik asitle nitrolanmasından meydana gelen bir bileşiktir. «Di-nitroselülöz», «tri-nitroselülöz» olmak üzere iki cinsi vardır.

Di-nitroselülöz (Kolodyum pamuğu). — Sâf selülozun sülfürik ve nitrik asit karışımiyle işlenmesinden elde edilir. Aseton da, eterde çözünür. Eterli çözeltisine «kolodyum» denir. Kolodyumun, kâfuru ile yoğrulmasından plâstik bir madde olan «selüloit» elde edilir. Eskiden filim yapımında kullanılan bu madde yanıcı olduğundan bugün filim yapımında başka maddeler kullanılmaktadır. (Bk. Filim).

Tri-nitroselülöz (Barut pamuğu). — İçinde %13'ten fazla azot vardır, yalnız asetonda çözünür.

Her iki cins nitroselülöz önemli patlayıcı maddelerdendir. Di-nitroselülöz «dumansız barut» olarak tüfek, top mermilerinin barut haklarında, nitrogliserile karıştırılarak da jelâtinli dinamitlerde kullanılır. Tri-nitroselülöz mayın ve torpilerin doldurulmdasında kullanılmaktadır.

NİYAZİ, Resneli (1873 - 1912)

Resneli Niyazi

İkinci Meşrutiyet'in hürriyet kahramanlarındandır. II. Abdülhamit'in istibdadına karşı isyan ederek dağa çıkmış, kendisine alıştırdığı bir geyikle Resne Dağları'nda bir müddet, birliğiyle beraber kalmıştı.

Niyazi Bey, bugün Yugoslavya'da bulunan Resne'de doğdu. Öğrenimini orada yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Mekteb-i Harbiye'den 1896'da mezun oldu. 1897 Yunan Savaşı'nda yararlıklar göstererek «mümtazen» (özel olarak) terfi etti. Savaştan sonra Ohri avcı taburunda hizmet gördü. Balkanlarda Bulgar komitacılarının taktiklerini yakından inceledi. En sonunda bu taktiği kendisi de tatbik ederek, birliğiyle birlikte hükümete karşı isyan etti. Gizlice çalışan Terakki ve İttihat (sonraki adiyle İttihat ve Terakki) cemiyetine girdi. 1908 haziranında çıktığı dağlardan ancak 10 temmuz inkılâbından sonra indi. Kolağası rütbesindeyken, Enver Bey'le birlikte yeni hükümet tarafından Hürriyet Kahramanı ilân edilmişti. Bir müddet sonra binbaşı oldu, emekliliğini istedi, memleketine çekildi. Yalnız, eskiden peşlerini bırakmadığı komitacılar onu yaşatmadılar. Bir suikast sonunda öldürüldü.

NİYOBYUM

Dökme demir gibi kırılgan, boz renkte bir madendir. «Kolumbiyum» da denir. Tabiatta tantal elemanının bulunduğu filizlerde bulunur. Her ikisinin de özelikleri çok benzediğinden birbirinden ayrılması zordur. Gerek tabiatta çok az bulunması, gerekse elde edilişindeki güçlüklerden dolayı, bugün dünyada elde edilen niyobyum 1 ton bile değildir.

Niyobyumun sertliği demirden daha azdır. Parlatılan yüzeyi hafif sarıya çalar beyaz renktedir. Kızıl derecede örslenebilir. 0,05 mm kalınlığında levha haline getirileblir.

Niyobyum bugüne kadar endüstride hemen hemen hiç kullanılmamışsa da sert atelye aletleri, radyoda kullanılan gaz emme tesisatı, yüksek vakum boruları gibi malzemenin yapımına elverişlidir.

NİYOBYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Nb(Cb)
Atom numarası: 41
Atom ağırlığı: 93,3
Yoğunluğu: 8,5
Ergime noktası: 1950-2500°

NİZAM-I CEDİT

III. Selim'in kurduğu yeni müesseselerin hepsine «Nizam-ı Cedit» (yeni düzen) denir. Dar anlamda, Yeniçeriler'in yerine geçmek üzere, Yeniçeri ocağı yanında kurulan modern piyade sınıfına verilen addır. Bundan dolayı, Osmanlılar devrinde kara kuvvetleri «nizamiye» diye anılmıştır.

III. Selim, tahta geçer geçmez geniş ölçüde ıslahata, hattâ devrim hareketlerine başlamıştı. Devlet müesseselerini yavaş yavaş zamanın ihtiyaçlarına göre düzeltmek istiyordu. Ancak, 1807'de düşmesiyle Nizam-ı Cedit de son buldu. Ertesi yıl Alemdar Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedit'i yeniden ele aldıysa da onu da gericiler düşürdüler. Ancak çeyrek yüzyıl kadar sonra Nizam-ı Cedit'i, II. Mahmut amcasının oğlu olan III. Selim'in düşündüğünden daha köklü olarak gerçekleştirdi (Bk. Mahmut II; Selim III.).

NİZAMŞAHLAR

1490 - 1633 arasında 143 yıl Güney Hindistan'da Dekken'de hüküm sürmüş bir Müslüman krallığıdır. Behmenî Türk İmparatorluğunun yerine geçen 5 devletten biridir. Devletin yüzölçümü 160.000 km² kadardı; 1574' te Berar'a da hâkim olmuşlardı. Resmî devlet dili Farsça idi. 1600'den başlıyarak Timuroğulları'na bağlı olan Nizamşahlar, 1633' te tamamen Timuroğulları'nın Hindistan Türk İmparatorluğuna katıldılar. Adlarının sonuna «Bahrî» gelen, hepsi «Nizamşah» diye anılan 10 hükümdar saltanat sürmüştür. Devletin kurucusu I. Ahmet Nizamşah Bahrî, Behmenî Türk imparatorluğunun başbakanı Nizam Han'ın oğluydu.

NİZÂMÜLMÜLK (1018 - 1092)

Nizâmülmülk

Büyük Selçuklular devrinde, İran asıllı ünlü bir Türk devlet adamıdır. Tûs (Meşhet) yakınlarında doğdu. Asıl adı Hasan'dır. Zengin bir ailenin çocuğuydu. Mükemmel bir öğrenim gördü. Yazı dilinin mükemmelliği, uyanık zekâsı, çok iyi konuşması ile dikkati çekti. Daha Tuğrul Bey zamanında Selçuklu Türk İmparatorluğu hizmetine girdi. Tuğrul Bey'den sonra yeğeni Alp Arslan tahta çıkınca, Nizâmülmülk de Büyük Türk Hakanlığı vezirliğine (başbakanlığa) getirildi. Bundan sonra ölümüne kadar 29 yıl bu mevkide kaldı, Alp Arslan'la oğlu Melikşah'ın başbakanı olarak yeniden düzenlenen muazzam Türk İmparatorluğu'nun idaresinde birinci derecede hizmet etti.

Nizâmülmülk, bu arada, Gazneli ve Karahanlı Türk imparatorlukları teşkilâtını, daha büyük ölçüde, daha yenileştirerek Selçuklu devletine uyguladı. Ayrıca, Kahire'deki Ezher'e karşılık, başta Bağdat olmak üzere, Türk imparatorluğunun büyük şehirlerinde «Nizâmîye» denen büyük üniversiteler kurdu. Nizâmülmülk bir İsmailî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü.

Türk ve İslâm tarihinin en büyük vezirlerinden sayılan Nizâmülmülk, «Siyasetname» adlı çok önemli Farsça eserinde, devlet idaresindeki ilkelerini anlatır, Türk imparatorluğunun devlet düzeni üzerinde geniş ölçüde bilgi verir. Bu eser pek çok kere basıldığı gibi, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça gibi birçok dillere çevrilmiştir. Damat Şerif Paşa'nın Türkçe çevirisi 1954'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

NİZİP

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Gaziantep iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Urfa'nın Halfeti ve Birecik ilçeleri, güneyde Suriye toprakları, batıda Gaziantep'in Oğuzeli ve merkez ilçeleri, kuzeyde aynı ilin Yavuzeli ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Barak adında bir bucağı, bunlara bağlı 118 kötü vardır.

Yüzölçümü: 1.131 km²

Nüfusu: 68.234 (1960 sayımı)

Nizip ilçesinin toprakları, doğuda Fırat nehrine doğru gittikçe alçalan dalgalı yüzeylerden meydana gelmiştir. İlçe merkezinin içinden geçerek Fırat'a karışan Nizip Suyu, buna karışan daha küçük sular bu dalgalı arazide geniş vâdiler açmışlardır. Iklim yazlarının çok sıcak, çok kurak geçmesiyle dikkati çeker. Zeytin, zeytinyağı, antep fıstığı ilçenin en önemli gelir kaynaklarıdır. Bunlar daha çok ilçenin kuzey kesimleriyle ilçe merkezi çevresinde gelişmiştir. Güneyde, doğuda buğday tarımı, hayvancılık önemli gelir kaynağıdır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Nizip kasabası, Nizip Suyu vâdisinin kuzeydoğu sırtlarında kurulmuştur. Suriye sınırına 30 km. uzaklıktadır. Denizden 530 metre yükseklikte bulunan Nizip, 5 mahalleden meydana gelmiştir. Birçok sabun yapımevi, zeytinyağı fabrikaları vardır. Nizip 1926'da ilçe merkezi haline gelmiştir. Bugün 20.000 e yaklaşan nüfusu ile (1960 sayımı: 19.225) Kilis'ten sonar Gaziantep ilinin en büyük ilçe merkezidir.

NİZİP MEYDAN SAVAŞI

24 haziran 1839'da Nizip yakınlarında geçen bir meydan savaşıdır. Bu savaşta Osmanlı ordusu, padişaha baş kaldıran âsi Mısır valisi Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki orduya yenildi. Osmanlı ordusuna çok cesur olan, yalnız, yeni tarz taktik savaşmayı bilmiyen Vezir Hafız Mehmet Paşa komuta ediyordu; ileride Prusya'nın genelkurmay başkanı olacak olan von Moltke, Hafız Paşa'nın müşavir kurmayı idi. Mısır ordusu Türkler'den, Türkleşmiş Çerkez, Abaza ve Arnavutlar'dan kurulmuştu; subaylar tamamen Türk'tü; fellâhlar savaşamadıkları için askere alınmıyorlardı. Hafız Paşa, 84.000 kişilik ordusunu Ankara, Konya ve Kayseri'de bırakmış, pek küçümsediği İbrahim Paşa'nın üzerine ancak 30.000 kişiyle yürümüştü. İbrahim Paşa'nın 40.000 askeri vardı. Vuruşmada iki tarafın zayiatı eşit olduysa da, Osmanlı ordusu daha önce dağıldı. II. Mahmut, bu felâketi haber almadan öldü. Mısır sorununun çözülmesi işi, Büyük Reşit Paşa'ya kaldı (Bk. Mehmet Ali Paşa; Mahmut II; Reşit Pş.).

Nobel Armağanları'nın kurucusu: A. NOBEL

Alfred Nobel

NOBEL, Alfred (1833-1896), dinamiti icat eden ünlü İsveçli kimyacıdır. Nobel Armağanları'nın da kurucusu olarak bütün dünyada tanınmıştır.

Alfred Nobel, Stockholm'da doğdu. Leningrad'da okudu. Daha sonra Amerika'da tanınmış mühendis John Ericcson'un yanında mühendislik öğrenimi yaptı. İsveç'e döndükten sonra, babasının fabrikasında çalışmaya başladı. Bu arada, nitrogliserin üzerinde deneyler yapıyordu. En sonunda, nitrogliserin kullanarak yeni bir patlayıcı madde yapmayı başardı. Bu çok korkunç bir patlayıcı maddeydi. Bulunduğu yerlerde o kadar çok kazaya yol açıyordu ki, İsveç halkı Nobel'i halk düşmanı ilân etmek zorunda kaldı.

Nobel, buna rağmen, icadı üzerinde çalışmaktan çekinmedi. 1867'de, nitrogliserini emici bir maddeyle birleştirip, yeni bir patlayıcı madde meydana getirdi. Bu maddenin bir iyiliği varsa, o da rahatça bir yerden bir yere götürülebilmesiydi. Nobel, yeni icadına «dinamit» adını verdi. Birkaç yıl içinde de icadı sayesinde dünyanın en zengin adamlarından biri oluverdi.

Nobel, edebiyata da meraklıydı. Birçok roman, piyes yazmıştı; yalnız, bunlar kendisine pek ün kazandırmamıştı. Öte yandan, Nobel daima hastalıktan şikâyetçiydi. Bu yüzden de sinirleri adam akıllı bozulmuştu. Dinamiti icat ettikten sonra bunlara bir de vicdan azabı eklendi. Barışçı gayelerle ortaya çıkardığı dinamit, dünyanın her yerinde binlerce insanın ölümüne, binlerce yuvanın yıkılmasına yol açmıştı. Nobel bu insanların ölümlerinden, felâkete uğramalarından hep kendini sorumlu tutuyordu. Bu vicdan azabından kurtulmak için dinamitten kazandığı bütün paraların barışçı gayelerle çalışan, insanlığa faydası dokunan kimselere verilmesini vasiyet etti. Böylece, Nobel Armağanları da doğmuş oldu.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Alfred Nobel ve Armağanları (M. Çetinçelik, 1961).

NOEL

Hıristiyanlar'ın İsa'nın doğum yıldönümü olarak kutladıkları gündür. Bu günü Katolikler, Protestanlar 25 aralıkta, Ortodokslar 6 ocakta kutlarlar; bu ayrılık, takvim farkından ileri gelir.

Noel yortusunda Hıristiyanlar arasında bir çam ağacını, çam dalını mumlarla, çeşitli süslerle donatmak âdet olmuştur. Ayrıca, o gün çocuklara hediyeleri Noel Baba'nın getirdiğine inanırlar.

Noel Baba'nın çeşitli efsaneleri vardır. Bunlardan birine göre, Noel Baba, Hıristiyanlığın ilk çağlarında, Batı Anadolu'da yaşamış Saint Nicholas (Aya Nikola) adında bir adamdır.

NİZAM-I CEDİT

III. Selim'in kurduğu yeni müesseselerin hepsine «Nizam-ı Cedit» (yeni düzen) denir. Dar anlamda, Yeniçeriler'in yerine geçmek üzere, Yeniçeri ocağı yanında kurulan modern piyade sınıfına verilen addır. Bundan dolayı, Osmanlılar devrinde kara kuvvetleri «nizamiye» diye anılmıştır.

III. Selim, tahta geçer geçmez geniş ölçüde ıslahata, hattâ devrim hareketlerine başlamıştı. Devlet müesseselerini yavaş yavaş zamanın ihtiyaçlarına göre düzeltmek istiyordu. Ancak, 1807'de düşmesiyle Nizam-ı Cedit de son buldu. Ertesi yıl Alemdar Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedit'i yeniden ele aldıysa da onu da gericiler düşürdüler. Ancak çeyrek yüzyıl kadar sonra Nizam-ı Cedit'i, II. Mahmut amcasının oğlu olan III. Selim'in düşündüğünden daha köklü olarak gerçekleştirdi (Bk. Mahmut II; Selim III.).

NİZAMŞAHLAR

1490 - 1633 arasında 143 yıl Güney Hindistan'da Dekken'de hüküm sürmüş bir Müslüman krallığıdır. Behmenî Türk İmparatorluğunun yerine geçen 5 devletten biridir. Devletin yüzölçümü 160.000 km² kadardı; 1574'te Berar'a da hâkim olmuşlardı. Resmî devlet dili Farsça idi. 1600'den başlıyarak Timuroğulları'na bağlı olan Nizamşahlar, 1633'te tamamen Timuroğulları'nın Hindistan Türk İmparatorluğuna katıldılar. Adlarının sonuna «Bahrî» gelen, hepsi «Nizamşah» diye anılan 10 hükümdar saltanat sürmüştür. Devletin kurucusu I. Ahmet Nizamşah Bahrî, Behmenî Türk imparatorluğunun başbakanı Nizam Han'ın oğluydu.

NİZÂMÜLMÜLK (1018 - 1092)

Nizâmülmülk

Büyük Selçuklular devrinde, İran asıllı ünlü bir Türk devlet adamıdır. Tûs (Meşhet) yakınlarında doğdu. Asıl adı Hasan'dır. Zengin bir ailenin çocuğuydu. Mükemmel bir öğrenim gördü. Yazı dilinin mükemmelliği, uyanık zekâsı, çok iyi konuşması ile dikkati çekti. Daha Tuğrul Bey zamanında Selçuklu Türk İmparatorluğu hizmetine girdi. Tuğrul Bey'den sonra yeğeni Alp Arslan tahta çıkınca, Nizâmülmülk de Büyük Türk Hakanlığı vezirliğine (başbakanlığa) getirildi. Bundan sonra ölümüne kadar 29 yıl bu mevkide kaldı, Alp Arslan'la oğlu Melikşah'ın başbakanı olarak yeniden düzenlenen muazzam Türk İmparatorluğu'nun idaresinde birinci derecede hizmet etti.

Nizâmülmülk, bu arada, Gazneli ve Karahanlı Türk imparatorlukları teşkilâtını, daha büyük ölçüde, daha yenileştirerek Selçuklu devletine uyguladı. Ayrıca, Kahire'deki Ezher'e karşılık, başta Bağdat olmak üzere, Türk imparatorluğunun büyük şehirlerinde «Nizâmîye» denen büyük üniversiteler kurdu. Nizâmülmülk bir İsmailî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü.

Türk ve İslâm tarihinin en büyük vezirlerinden sayılan Nizâmülmülk, «Siyasetname» adlı çok önemli Farsça eserinde, devlet idaresindeki ilkelerini anlatır, Türk imparatorluğunun devlet düzeni üzerinde geniş ölçüde bilgi verir. Bu eser pek çok kere basıldığı gibi, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça gibi birçok dillere çevrilmiştir. Damat Şerif Paşa'nın Türkçe çevirisi 1954'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

NİZİP

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Gaziantep iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Urfa'nın Halfeti ve Birecik ilçeleri, güneyde Suriye toprakları, batıda Gaziantep'in Oğuzeli ve merkez ilçeleri, kuzeyde aynı ilin Yavuzeli ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Barak adında bir bucağı, bunlara bağlı 118 kötü vardır.

Yüzölçümü: 1.131 km²

Nüfusu: 68.234 (1960 sayımı)

Nizip ilçesinin toprakları, doğuda Fırat nehrine doğru gittikçe alçalan dalgalı yüzeylerden meydana gelmiştir. İlçe merkezinin içinden geçerek Fırat'a karışan Nizip Suyu, buna karışan daha küçük sular bu dalgalı arazide geniş vâdiler açmışlardır. Iklim yazlarının çok sıcak, çok kurak geçmesiyle dikkati çeker. Zeytin, zeytinyağı, antep fıstığı ilçenin en önemli gelir kaynaklarıdır. Bunlar daha çok ilçenin kuzey kesimleriyle ilçe merkezi çevresinde gelişmiştir. Güneyde, doğuda buğday tarımı, hayvancılık önemli gelir kaynağıdır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Nizip kasabası, Nizip Suyu vâdisinin kuzeydoğu sırtlarında kurulmuştur. Suriye sınırına 30 km. uzaklıktadır. Denizden 530 metre yükseklikte bulunan Nizip, 5 mahalleden meydana gelmiştir. Birçok sabun yapımevi, zeytinyağı fabrikaları vardır. Nizip 1926'da ilçe merkezi haline gelmiştir. Bugün 20.000 e yaklaşan nüfusu ile (1960 sayımı: 19.225) Kilis'ten sonar Gaziantep ilinin en büyük ilçe merkezidir.

NİZİP MEYDAN SAVAŞI

24 haziran 1839'da Nizip yakınlarında geçen bir meydan savaşıdır. Bu savaşta Osmanlı ordusu, padişaha baş kaldıran âsi Mısır valisi Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki orduya yenildi. Osmanlı ordusuna çok cesur olan, yalnız, yeni tarz taktik savaşmayı bilmiyen Vezir Hafız Mehmet Paşa komuta ediyordu; ileride Prusya'nın genelkurmay başkanı olacak olan von Moltke, Hafız Paşa'nın müşavir kurmayı idi. Mısır ordusu Türkler'den, Türkleşmiş Çerkez, Abaza ve Arnavutlar'dan kurulmuştu; subaylar tamamen Türk'tü; fellâhlar savaşamadıkları için askere alınmıyorlardı. Hafız Paşa, 84.000 kişilik ordusunu Ankara, Konya ve Kayseri'de bırakmış, pek küçümsediği İbrahim Paşa'nın üzerine ancak 30.000 kişiyle yürümüştü. İbrahim Paşa'nın 40.000 askeri vardı. Vuruşmada iki tarafın zayiatı eşit olduysa da, Osmanlı ordusu daha önce dağıldı. II. Mahmut, bu felâketi haber almadan öldü. Mısır sorununun çözülmesi işi, Büyük Reşit Paşa'ya kaldı (Bk. Mehmet Ali Paşa; Mahmut II; Reşit Pş.).

Nobel Armağanları'nın kurucusu: A. NOBEL

Alfred Nobel

NOBEL, Alfred (1833-1896), dinamiti icat eden ünlü İsveçli kimyacıdır. Nobel Armağanları'nın da kurucusu olarak bütün dünyada tanınmıştır.

Alfred Nobel, Stockholm'da doğdu. Leningrad'da okudu. Daha sonra Amerika'da tanınmış mühendis John Ericcson'un yanında mühendislik öğrenimi yaptı. İsveç'e döndükten sonra, babasının fabrikasında çalışmaya başladı. Bu arada, nitrogliserin üzerinde deneyler yapıyordu. En sonunda, nitrogliserin kullanarak yeni bir patlayıcı madde yapmayı başardı. Bu çok korkunç bir patlayıcı maddeydi. Bulunduğu yerlerde o kadar çok kazaya yol açıyordu ki, İsveç halkı Nobel'i halk düşmanı ilân etmek zorunda kaldı.

Nobel, buna rağmen, icadı üzerinde çalışmaktan çekinmedi. 1867'de, nitrogliserini emici bir maddeyle birleştirip, yeni bir patlayıcı madde meydana getirdi. Bu maddenin bir iyiliği varsa, o da rahatça bir yerden bir yere götürülebilmesiydi. Nobel, yeni icadına «dinamit» adını verdi. Birkaç yıl içinde de icadı sayesinde dünyanın en zengin adamlarından biri oluverdi.

Nobel, edebiyata da meraklıydı. Birçok roman, piyes yazmıştı; yalnız, bunlar kendisine pek ün kazandırmamıştı. Öte yandan, Nobel daima hastalıktan şikâyetçiydi. Bu yüzden de sinirleri adam akıllı bozulmuştu. Dinamiti icat ettikten sonra bunlara bir de vicdan azabı eklendi. Barışçı gayelerle ortaya çıkardığı dinamit, dünyanın her yerinde binlerce insanın ölümüne, binlerce yuvanın yıkılmasına yol açmıştı. Nobel bu insanların ölümlerinden, felâkete uğramalarından hep kendini sorumlu tutuyordu. Bu vicdan azabından kurtulmak için dinamitten kazandığı bütün paraların barışçı gayelerle çalışan, insanlığa faydası dokunan kimselere verilmesini vasiyet etti. Böylece, Nobel Armağanları da doğmuş oldu.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Alfred Nobel ve Armağanları (M. Çetinçelik, 1961).

NOEL

Hıristiyanlar'ın İsa'nın doğum yıldönümü olarak kutladıkları gündür. Bu günü Katolikler, Protestanlar 25 aralıkta, Ortodokslar 6 ocakta kutlarlar; bu ayrılık, takvim farkından ileri gelir.

Noel yortusunda Hıristiyanlar arasında bir çam ağacını, çam dalını mumlarla, çeşitli süslerle donatmak âdet olmuştur. Ayrıca, o gün çocuklara hediyeleri Noel Baba'nın getirdiğine inanırlar.

Noel Baba'nın çeşitli efsaneleri vardır. Bunlardan birine göre, Noel Baba, Hıristiyanlığın ilk çağlarında, Batı Anadolu'da yaşamış Saint Nicholas (Aya Nikola) adında bir adamdır.

KADAR KAZANANLARIN LİSTESİ

Yıl	Ad	Milliyet
1927	Julius Wagner-Jauregg	Avusturyalı
1928	Charles Nicolle	Fransız
1929	C. Eijkman	Holândalı
	Sir F. Hopkins	İngiliz
1930	Karl Landsteiner	Amerikalı
1931	Otto H. Warburg	Alman
1932	Edgar D. Adrian	İngiliz
	Sir Charles Sherrington	İngiliz
1933	Thomas Morgan	Amerikalı
1934	George Minot	Amerikalı
	William Murphy	Amerikalı
	George Whipple	Amerikalı
1935	Hans Spemann	Alman
1936	Sir Henry Dale	İngiliz
	Otto Loewi	Alman
1937	A. Szent-Györgyi	Macar
1938	C. Heymans	Belçikalı
1939	Gerhard Domagk	Alman
1940-1942	(Verilmedi)	
1943	Edward Doisy	Amerikalı
	Henrik Dam	Danimarkalı
1944	Joseph Erlanger	Amerikalı
	Herbert Gasser	Amerikalı
1945	Sir Alexander Fleming	İngiliz
	E. Boris Chain	İngiliz
	Sir H. Florey	İngiliz
1946	Hermann Muller	Amerikalı
1947	Carl F. Cori	Amerikalı
	Gerty T. Cori	Amerikalı
	Bernardo A. Houssay	Arjantinli
1948	Paul Mueller	İsviçreli
1949	Walter Hess	İsviçreli
	Antonio Egas Moniz	Portekizli
1950	Philip S. Hench	Amerikalı
	Edward Kendall	Amerikalı
	T. Reichstein	İsviçreli
1951	Max Theiler	G. Afrikalı
1952	Selman A. Waksman	Amerikalı
1953	Fritz Lipmann	Alman
	Hans Krebs	Alman
1954	John F. Enders	Amerikalı
	Thomas Weller	Amerikalı
	F. C. Robbins	Amerikalı
1955	Axel H. Theorell	İsveçli
1956	W. Forssmann	Alman
	Dickinson W. Richards	Amerikalı
	André Cournand	Amerikalı
1957	Daniel Bovet	İtalyan
1958	George Beadle	Amerikalı
	J. Lederberg	Amerikalı
	Edwaed Tatum	Amerikalı
1959	Severo Ochoa	Amerikalı
	Arthut Kornberg	Amerikalı
1960	Sir F. M. Burnet	İngiliz
	Peter B. Medawer	İngiliz
1961	György Békési	Macar

EDEBİYAT

Yıl	Ad	Milliyet
1901	S. Prudhomme	Fransız
1902	T. Mommsen	Alman
1903	B. Bjornson	Norveçli
1904	Fedéric Mistral	Fransız
	José Echegaray	İspanyol
1905	H. Sienkiewicz	Polonyalı
1906	Giosue Carducci	İtalyan
1907	Rudyard Kipling	İngiliz
1908	Rudolf Eucken	Alman
1910	Selma Lagerlöf	İsveçli
1910	Paul von Heyse	Alman
1911	M. Materlinck	Belçikalı
1912	G. Hauptmann	Alman
1913	Sir Rabindranath Tagore	Hindistanlı
1914	(Verilmedi)	
1915	Romain Rolland	Fransız
1916	Verner von Heidenstam	İsveçli
1917	Karl Gjellerup	Danimarkalı
	H. Pontoppidan	Danimarkalı
1918	(Verilmedi)	
1919	Carl Spitteler	İsviçreli
1920	Knut Hamsun	Norveçli
1921	Anatole France	Fransız
1922	J. Banavente y Martinez	İspanyol
1923	William Yeats	İrlandalı
1924	W. Reymont	Polonyalı
1925	Bernard Shaw	İrlandalı
1926	Grazia Deledda	İtalyan
1927	Henri Bergson	Fransız
1928	Sigrid Undset	Norveçli
1929	Thomas Mann	Alman
1930	Sinclair Lewis	Amerikalı
1931	E. Karlfeldt	İsviçreli
1932	John Galworthy	İngiliz
1933	İvan Bunin	Rus
1934	Luigi Pirandello	İtalyan
1935	(Verilmedi)	
1936	Eugene O'Neill	Amerikalı
1937	Roger Martin du Gard	Fransız
1938	Pearl Buck	Amerikalı
1939	Frans Sillanpää	Finlandiyalı
1940-1943	(Verilmedi)	
1944	J. V. Jensen	Danimarkalı
1945	Gabriela Mistral	Şilili
1946	Hermann Hesse	İsviçreli
1947	André Gide	Fransız
1948	Thomas Eliot	İngiliz
1949	W. Faulkner	Amerikalı
1950	Bertrand Russell	İngiliz
1951	Par Lagerkvist	İsviçreli
1952	F. Mauriac	Fransız
1953	Sir Winston Churchill	İngiliz
1954	E. Hemingway	Amerikalı
1955	Halldor K. Laxness	İslândalı
1956	Juan Ramon Jimenez	İspanyol
1957	Albert Camus	Fransız
1958	Boris Pasternak	Rus
1959	S. Quasimodo	İtalyan
1960	Saint-Jean Perse	Fransız
1961	İvo Andric	Yugoslav

SULH

Yıl	Ad	Milliyet
1901	Henri Dunant	İsviçreli
	Frédéric Passy	Fransız
1902	Elie Ducommun	İsviçreli
	Charles Gobat	İsviçreli
1903	Sir William R. Cremer	İngiliz
1904	Milletlerarası Hukuk Enstitüsü	
1905	Bertha von Suttner	İsveçli
1906	Theodore Roosevelt	Amerikalı
1907	Ernesto Moneta	İtalyan
	Louis Renaut	Fransız
1908	P. Arnoldson	Avusturyalı
	Frederik Bajer	Danimarkalı
1909	A. Beernaert	Belçikalı
	Baron d'Estournelles de Constant	Fransız
1910	Milletlerarası Sulh Bürosu	
1911	Tobias Asser	Holândalı
	Alfred Fried	Avusturyalı
1912	Elihu Rot	Amerikalı
1913	Henri la Fontaine	Belçikalı
1914-1916	(Verilmedi)	
1917	Milletlerarası Kızılhaç Komitesi	
1918	(Verilmedi)	
1919	W. Wilson	Amerikalı
1920	Léon Bourgeois	Fransız
1921	Karl Branting	İsveçli
	C. Louis Lange	Norveçli
1922	Fridtjof Nansen	Norveçli
1923-1924	(Verilmedi)	
1925	Sir Austen Chemberlain	İngiliz
	Charles Dawes	Amerikalı
1926	Aristide Briand	Fransız
	Gustav Stresemann	Alman
1927	F. Buisson	Alman
	Ludwig Quidde	Fransız
1928	(Verilmedi)	
1929	Frank B. Kellog	Amerikalı
1930	N. Söderblom	İsveçli
1931	Jane Addams	Amerikalı
	Nicholas Butler	Amerikalı
1932	(Verilmedi)	
1933	Sir N. Angell	İngiliz
1934	A. Henderson	İngiliz
1935	Carl von Ossietzky	Alman
1936	Carlos Lamas	Arjantinli
1937	Viscount Cecil of Chelwood	İngiliz
1938	Milletlerarası Göçmen Dairesi	
1939-1943	(Verilmedi)	
1944	Miletlerarası Kızılhaç Komitesi	
1945	Cordell Hull	Amerikalı
1946	Emily Balch	Amerikalı
	John R. Mott	Amerikalı
1947	Amerikan Dostluk Komitesi	
	İngiliz Dostluk Komitesi	
1948	(Verilmedi)	
1949	Lord Boyd-Orr	İngiliz
1950	Ralph Bunche	Amerikalı
1951	Léon Jouhaux	Fransız
1952	Albert Schweitzer	Alsaslı
1953	George Marshall	Amerikalı
1954	Birleşmiş Milletler Göçmen Dairesi	
1955-1956	(Verilmedi)	
1957	Lester B. Pearson	Kanadalı
1958	Dominique George Pire, O.O.	Belçikalı
1959	Philip J. Noel-Baker	İngiliz
1960	Albert John Luli	G. Rodezyalı
1961	Dag Hammarskjöld	İsveçli

Aya Nikola iyiliksever bir adamdı, herkese hediye verirdi. Noel'de hediye vermek âdeti ondan kalmıştır derler.

NOHUT

Nohut ve meyvası

Taneleri yenen bir bitkidir. İkiçenekli ayrı taçyapraklıların baklagiller familyasından olan nohut, bileşik telek yapraklıdır; sarımsı renkte çiçekleri vardır. Baklamsı olan meyvaları (taneleri) bol nişastalıdır. Bu taneler, genel olarak, kurutulup yenildiği gibi taze olarak da yenebilir. Nohut tanelerinden, leblebi de yapılır. Gerek yemek, gerekse leblebi yapıldığı zaman iri olan taneler seçilir. Küçük nohut taneleri daha çok hayvanlara yem olarak verilir. Ayrıca, nohutun sapları, yaprakları da hayvanlar için iyi bir yemdir.

Nohut, yurdumuzda en bol yetişen baklagillerden biridir. Nemli, killi, kumlu topraklarda iyi yetişir. Nohut, taneleri nişasta, azotlu maddeler bakımından çok zengin olduğundan en besleyici sebzelerden sayılır.

NOKTALAMA İŞARETLERİ

Yazıda, anlamı belirtmek, cümleleri ayırmak, okunuşu ifadelendirmek için kullanılan işaretlere «noktalama işaretleri» denir.

Türkçede 12 noktalama işareti vardır: Nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), sıra noktalar (...), ünlem (!), soru (?), çizgi (-), tırnak (« »), ayraç ( ), köşeli ayraç [ ], çengel (§)dir.

Nokta. — Tam olan her cümlenin sonunda kullanılır. Ayrıca, bir, ya da birkaç kelimenin ilk harfleri, bir, iki harflik kısımları kısaltma halinde yazılırsa, bu kısaltmalardan sonra konulur: T. D. K. (Türk Dil Kurumu); Dr. (Doktor) Prof. (Profesör) gibi.

Bundan başka, tarih atarken günü, ayı, yılı gösteren rakamları ayırmak için de nokta kullanılır: 29.X.1923 gibi. Sayılarda -nci eki yerine rakamların sonuna da getirilir: 1. (birinci).

Virgül. — Cümlede birbiri ardınca sayılıp söz diziminde aynı rolde olan kelimeler arasına; cümlede özne olan kelime kendinden sonra gelen sözlere karışabilecek halde ise, bu kelimenin sonuna; cümle içinde ayrı bir varlık anlatan kelimeler topluluğunun başına ve sonuna, mektuplarda hitap sözünden sonra konulur.

Noktalı Virgül. — Birbirine bağlı ama, her biri kendi içinde bağımsız olan anlatımları, kendi içlerinde virgüllerle ayrılmış parçalar bulunan anlatımları ayırmaya yarar.

İki Nokta. — Bir cümlede varılan yargıya örnek verileceği, bir sözden sonra anılan ihtimaller sıralanacağı, bir sözden tırnak içinde bir parça alınacağı zaman kullanılır.

Sıra Noktalar. — Cümle bitmeden sözün anlamlı bir kesilişini, birtakım kısımlar, örnekler sayıldıktan sonra arkadan gelmesi tabii görülen benzerlerinin sayılmasının gerekli görülmediğini anlatmak için «üç nokta» (...) kullanılır. Bir bahisten başka bir bahse geçişi, birtakım şeylerin söylenmeden geçildiğini belli etmek üzere de «sıra noktalar» (.....) konulur. Söz arasında yazılması istenmiyen bir kelime yerine birkaç nokta veya bir harfle birkaç nokta konulduğu da olur.

Ünlem. — Şaşma, acıma, sevinç gibi duyguları gösteren sözlerden sonra konulur. Söz arasında ayraç içine alınan ünlem işareti (!) söylenilen şeye inanılmadığını, şaşıldığını anlatır.

Soru. — Soru anlamı gösteren cümleden, kelimeden sonra konulur. Söz arasında ayraç içine alınan soru işareti (?) söylenilen şeyin şüpheli karşılandığını, anlaşılmadığını gösterir. Beğenilmiyen, şaşılan tuhaflık görülen yerlerde birkaç soru, ya da ünlem işareti, hem soru, hem ünlem işaretleri kullanıldığı da vardır.

Çizgi. — Üç çeşittir:

1) Kısa Çizgi (Birleştirme Çizgisi): Satır sonunda bitmiyen kelimenin bitmediğini, arkasının alttaki satıra alındığını; iki kelimenin tek bir bütün meydana getirdiğini belirtmek için kullanılır: «Ural-Altay Dilleri», «Türk-Irak Antlaşması», «1914-1918 Savaşı» gibi.

Eski metinlerden yapılan aktarmalarda geçen, Farsça gramerince kurulmuş olan isim ve sıfat takımlarının iki öğesi arasına gelen i eki birinci öğeye birleştirme çizgisiyle bağlanabildiği gibi Arapçadaki «harf-i tarif»in de her iki yanına birer birleştirme çizgisi konulabilir: «daire-i resmiye», «muhit-ül-maarif» gibi.

2) Uzun Çizgi. — Cümle içinde araya sokulan bir düşünceyi anlatan sözlerin iki yanına, karşılıklı konuşma, birinin ağzından çıkan bir sözü nakletme hallerinde tek olarak konuşma sözlerinin başına konur.

3) Noktalı Çizgi. — Bir bahsin maddeleri sıralanırken satır başındaki başlıklardan, (satır içinde de olsa) sıra rakamlarından, harflerinden sonra konulabilir.

Tırnak. — Birinin yazısından, sözünden alınan kısımlar, tırnak içinde gösterildiği gibi cümle arasında geçen, üzerine dikkat çekilmek istenilen sözler de bu işaret içine alınabilir.

Ayraç. — Cümle içinde geçen bir sözün, o cümleye bağlı olmıyarak yapılan her hangi bir açıklaması ayraç içine alınır. Birtakım maddeler sayıldığı vakit her sıra rakamından, harfinden sonra nokta, ya da noktalı çizgi yerine ayracın kapama parçası konulabilir. Göze çarpması istenilen kelimelerin ayraç içinde değil, tırnak arasında gösterilmesi gerekir.

Köşeli Ayraç. — Köşesiz ayraç yerine de kullanılabilir. Sayfa altındaki notlara bakılması için konulan rakam, harf, yıldız gibi işaretleri çerçevelemeye yarar; ayraç içine alınan bir sözde ikinci bir ayraç açmak gerekince dışta köşelisi içte ise köşesizi kullanılır. Bunun tersi de olabilir.

Çengel. — Ayrı maddeleri, örnekleri, az çok değişik olan konuları belirtmek, birbirinden ayırmak için maddelerin başına konulur.

NOMİNALİZM [Adcılık]

Felsefede bir görüştür. Fransızca «nom» (ad) kelimesinden türetilmiştir.

Nominalizme göre, bilimde «cins», «tür» gibi, toplayıcı kavramların ancak adları vardır; gerçekte ise bu gibi terimlerle bir araya toplanılan şeyler birbirinden ayrı varlıklardır.

Nominalizm çığırı, daha XIV. yüzyılda, Ortaçağ'ın iskolâstik felsefesine karşı bir akım olarak belirmişti; çağımızda da «bilimsel nominalizm» olarak gelişmiştir.

Nominalizmin ilk kurucularından olan Alman bilgini Wilhelm von Occam'a göre her gerçek tek başına var olan bir şeydir. Her bilgi, tek gerçeklere dayanarak elde edilir; yani, duyumlar yolundan bize gelir. Duyumlar hâfızadan, hâfıza deneyden doğar. O halde, gerçek, bizim dışımızdadır, bilim gerçeğe bağlıdır; yani bizden dışarıdadır.

NON-FİGÜRATİF

Yeni bir resim çığrının adıdır, «figürsüz resim» demektir. Resimde, insan, ağaç, masa gibi her türlü motife «figür» denir. Bundan dolayı, içinde hiçbir tabiat motifi bulunmadan yapılan resimlere «non-figüratif» denilmiştir.

Non-figüratif, resimde konuyu soyut bir hale getirme sonucunda ortaya çıkmıştır. Gerçekte, non-figüratif resim, yüzyıllardan beri vardı; yalnız, bunlara resim gözüyle bakılmıyordu. Türk halk sanatlarından olan kilimlerde, kumaşlarda «nakış» denilen biçimler, Maya sanatında, Eski Yunan sanatında görülen geometri düzenindeki biçimler, bir dereceye kadar, figürsüz resimlerdi. Bunlarda plâstik tasadan çok süsleme amacı güdüldüğünden resim sayılmıyordu.

Bugünkü anlamiyle ilk non-figüratif resim, Rus ressamı Vasiliy Kandinsky (1866-1944) nin 1910'da yaptığı bir suluboyadır. İlk non-figüratif resim sergilerini de 1912'de Kandinsky, Berlin'de «Der Sturm» galerisinde, Çek ressamı Kupka da Paris'te açtılar. İlk milletlerarası non-figüratif resim sergisi de 1930'da Paris'te açıldı. Bizde non-figüratif resmi ilk deniyenler arasında Sabri Berkel, Nuri İyem, Adnan Çoker gibi ressamlar vardır.

NORFOLK

İngiltere'nin doğu kesiminde, Kuzey Denizi kıyısında bir bölgedir. Yüzölçümü 5.322 km², nüfusu 550.000'dir. Merkezi Norwich, Londra'nın 150 km. kadar kuzeydoğusunda, 120.000 nüfuslu Norwich şehridir.

Norfolk İngiltere'nin en verimli bölgelerinden biridir. Ouse, Bure, Yare gibi nehirlerin suladığı bu topraklarda geniş ölçüde tarım yapılır. Ayrıca, Norfolk kıyılarında gemi tezgâhları vardır, balıkçılık da ileri bir durumdadır.

NORMANDİYA

Fransa'nın kuzey batısında bir bölgedir. Kuzeyinde Manş Denizi, batısında da Atlas Okyanusu'nun Biskaya Körfezi bulunur. Normandiya Fransa'nın başta gelen tarım merkezlerinden biridir. Bol miktarda tahıl, pancar, çeşitli bahçe ürünleri yetiştirilir. Hayvancılığın yanıbaşında sütçülük de gelişmiştir. Burada yapılan peynirler, yağlar ülkenin dört bir köşesine dağılır. Bölgenin başlıca büyük şehirleri 200.000 nüfuslu Havre, 200.000 nüfuslu Rouen, 60.000 nüfuslu Cherbourg, 40.000 nüfuslu Dieppe, 70.000 nüfuslu Caen'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Müttefikler buraya bir deniz çıkartması yaparak Avrupa'ya çıkmışlardır.

NORMANLAR

Avrupa'nın kuzeyinden gelerek IX.-X. yüzyıllarda kıyıları talan eden, XI. yüzyılın başlarında da İngiltere'yi istilâ eden bir kavimdir.

Normanlar'ın anayurdu, bugünkü Danimarka ile Norveç'ti. Normanlar'ın bir bölümü olan Varegler (İsveçliler), Doğu Avrupa'ya doğru uzanmışlar, IX. yüzyılın ortalarında Dinyepr vâdilerini, Smolensk'i, Kiyev'i almışlardı. 941 yılında da İgor adındaki bir başbuğun önderliğinde İstanbul sûrlarına kadar geldiler.

Normanlar'ın çoğu, Varegler'in tersine, Batı Avrupa ülkelerine doğru göç ettiler. Norman Krallığı birçok derebeyliklere bölünmüştü. Savaşçılıktan başka hiçbir işi benimsemiyen Normanlar, yaptıkları akınlarda elde ettikleri ganimetlerle yaşıyorlardı. Zamanla, sayıları çoğalınca, başka ülkelere göç etmek zorunda kaldılar.

Normanlar, Charlemagne (Şarlman)ın son zamanlarında, Fransa kıyılarına çıkarak içerilere doğru ilerlemeye başladılar. «Vikingler» diye adlandırılan bu akıncılar, gerek askerlik sanatı, gerek silâh bakımından Franklar'dan çok üstündüler. Ayrıca, büyük gemileri de vardı. Yeni bir ülkeye çıkınca, köylülerin atlarını ele geçirerek içerilere doğru süratle ilerliyorlar, yağmaya başlıyorlardı. IX. yüzyılın ilk yarısında yalnız yağma için akınlar yapmışlardı. Daha sonraları, akın yaptıkları yerleri ele geçirmek, orada yerleşmek amacını güttüler. Böylece, akınların yerini göçler aldı, Vikingler'in büyük bir kısmı ele geçirdikleri ülkelere kesin olarak yerleştiler.

Normanlar 886'da Paris'i kuşattılar. Paris, düşmana karşı direndiği halde, Kıral III. Charles yenilgiyi kabul edip Normanlar'la bir anlaşma imzaladı. 911 yılında yapılan Sainte-Clair-Sur-Epte anlaşması gereğince III. Charles Normonlar'ın başında bulunan Rollon'a, Seine nehrinin ağzında ve bugün Normandiya diye tanınan toprakları verdi. Rollon da, III. Charles'a bağlı bir dük oldu. Normanlar, bu bölgeye yerleşerek toprağa bağlı bir hayat sürmeye başladılar. Kısa zamanda Fransız dilini, geleneklerini benimsediler.

1066'da Norman askerleri, Dük William'ın önderliğinde, İngiltere'yi istilâ ettiler, orada kuvvetli bir Norman egemenliği kurdular. Öte yandan, Normanlar'ın başka kolları ayrı ayrı ülkelerde de başarılar kazanıyorlardı. Bunlardan bir kısmı, Robert, Guiscard'ın idaresinde güney İtalya'yı ele geçirdiler. Normanlar'ın bir kolu da Sicilya adasını Müslümanlar'ın elinden aldı. Daha sonra bu iki bölge birleştirilerek ünlü Sicilya Kırallığı kuruldu. Bu kırallığın başına II. Roger geçti.

NORTH CAROLİNA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kıtanın doğu kesiminde, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Yüzölçümü 136.524 km², nüfusu 4.600.000'dir. Birleşik Devletler'e 12. eyalet olarak 1789'da katılmıştır. Adı «N. C.» olarak kısaltılır. Başkenti Raleigh eyaletin orta kesiminde 100.000 nüfuslu bir şehirdir. Eyaletin en büyük şehri ise doğuda, 250.000 nüfuslu Charlotte'tur. Bunların dışında kalan önemli şehirler 180.000 nüfuslu Winston-Salem, 220.000 nüfuslu Greensbore, 90.000 nüfuslu Durham'dır.

North Carolina'nın batı kesimi Blue Ridge ve Great Smoky sıradağlariyle kaplıdır. Appalachian sıradağlarının en yüksek yeri olan Mitchell Tepesi de (2.045 m.) eyaletin sınırları içindedir. Dağlık bölgeden doğuya uzanan kesim baştan başa ovalıktır. Bunlardan ortalama yüksekliği 500 m. olan ovaya Piedmont Yaylası, onun doğusunda kalan ovaya da Coastal Plain (Kıyı Ovası) denir. North Carolina'nın kıyıları baştan başa kumullarla, adacıklarla, körfezlerle kaplıdır. Yalnız, buraları denizciliğe elverişli değildir, buralarda önemli şehirler yoktur.

North Carolina'nın ticareti en çok tütün üzerinedir. Dünyanın en büyük sigara, sigara kâğıdı fabrikaları buradadır. Tütünden başka pamuk, sebze, meyva da yetiştirilir.

Eyaette birçok öğretmen okulu, kolej ve üniversiteler vardır. Bunların en önemlisi Duke ve North Carolina üniversiteleridir.

NORVEÇ : İskandinavya'da Karlı Dağlarla Kaplı Bir Ülke

Norveç'in Arması

NORVEÇ, Avrupa'nın kuzeybatı kesiminde İskandinavya Yarımadası'nda bir devlettir. Kuzeyde Kuzey Buz Denizi, doğuda İsveç, güneyde Kuzey Denizi, batıda Atlas Okyanusu ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 323.917 km²

Nüfusu: 3.611.000

Başkenti: Oslo

Meşruti bir kırallık olan Norveç halkının ezici çoğunluğu Norveçliler'dir, ayrıca 22.000 Lapon, 12.000 Fin vardır.

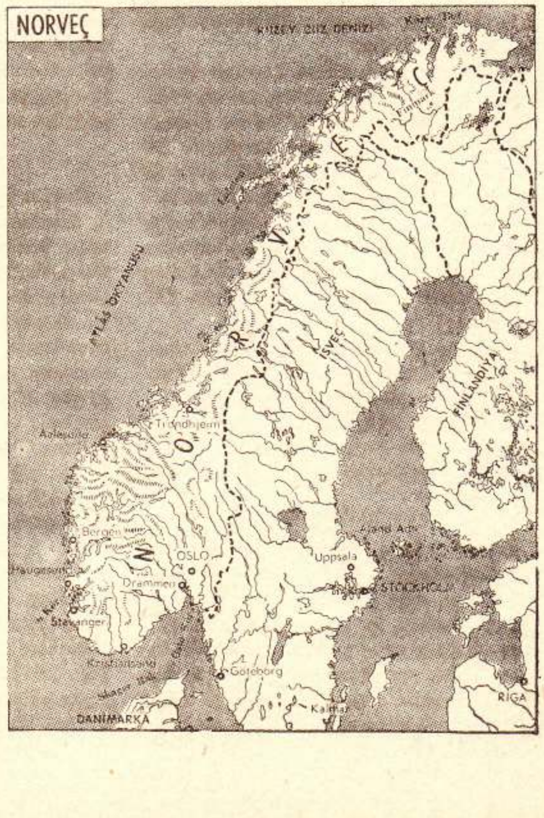
Norveç, öbür İskandinav devleti İsveç'ten çok daha dağlık bir ülkedir. Iskandinav Yarımadası'nın batısı boyunca bir şerit halinde uzanan Norveç'in topraklarının bu doğrultudaki uzunluğu 1.200 km.'dir. Buna karşılık, ortalama genişliği 100 km. kadardır. Norveç'in dağlık bir ülke olma özelliği dağlarının çok yüksek olmasından değil, ovalarının pek az oluşundandır. Ülkenin en düz kesimi olan güneybatıda bile topraklar inişli çıkışlıdır.

Otuz Metre Kar

Norveç'te birçok bölgelerde dağların yüksekliği 1.500 m.'yi bulmaz, bazı tepelerin yüksekliği de 2.000 m.'yi ancak geçer. Norveç'in en yüksek tepesi Galdhöpig 2.468 m.'dir. Bundan sonra gelen Glittertind Tepesi, üzerindeki 30 metre kar da hesaba katılırsa, 2.481 m.'yi bulur ki, yüksekliği Galdhöpig'i geçer.

Fiyortlar Ülkesi

Norveç'in tabiî güzellikleri fiyortları'dır. Norveç kıyıları sayısız fiyortlarla doludur. Güneyde en önemli fiyort ülkeyi Danimarka'dan ayıran Skager Rak Boğazı ile Kattegat Boğazı'nın birleştiği yerdeki Oslo Fiyordu'dur. Bu fiyort, başkalarının tersine, hem geniştir, hem de kıyıları pek yüksek değildir. Norveç'in güney ucu olan Lindesnaes Burnu'ndan kuzeye doğru gidildikçe fiyortlar çoğalmaya başlar. Güneydoğuda en önemli fiyortların ilki Bukken Fiyordu'dur. Çok geniş olan bu fiyordun ağzında birçok ada vardır. Kollarından Stavanger'in uzunluğu 40 km.'yi bulur. Bu kolun kıyıları uçurumlar halindedir. Stavanger güneydoğu Norveç'in en esrarengiz, en güzel fiyordudur. Biraz daha kuzeydeki Hardenger Fiyordu'nun uzunluğu 150 km.'yi geçer. Daha kuzeyde, derinliği 500-660 kulaç arasında değişen Sogna Fiyordu Norveç'in en derin fiyordudur. Kuzey Norveç'teki fiyortların en önemlisi, bütün Norveç fiyortlarının en güzeli olan Salt Fiyordu'dur.

Norveç'te kışlar çok soğuk, yazlar da serin geçer. Bunun sonucu olarak da kar uzun zaman yerden kalkmaz. Fotoğrafta Trondheim'deki bir çocuk bahçesinde karda oynıyan çocuklar görülüyor.

Norveç kıyıları boyunca irili ufaklı 150.000 ada vardır. Fiyortlarla, bu adaların kıyılariyle birlikte bütün Norveç kıyılarının uzunluğu 20.000 km.'yi bulur.

Norveç'in akarsuları kısa, havzaları dardır. Göller de ince uzundur; yalnız, çok derindir. Göllerin en büyüğü olan Mijösa'nın yüzölçümü 300 km²'yi geçer. Deniz yüzeyinden 120 m. kadar yüksekte olan bu gölün derinliği 460 m.'dir, yani deniz yüzeyinden 340 m. aşağıya kadar iner. 125 km² yüzölçümündeki Tyrifjord Gölü'nün derinliği deniz yüzeyinden 200 m. aşağıdadır. 100 km² yüzölçümü olan Tinnsjö Gölü'nün derinliği de denizden 240 m. aşağıdır.

Norveç'in nehirleri son derece hızlı akar. Bunların gücünden enerji elde etmede faydalanılır. En önemli nehirler Skager Rak Boğazı'na dökülen, 700 km. uzunluğunda Glomma, Oslo Fiyordu'na akan Drommen, Kuzey Buz Denizi'ne akan Tana'dır.

Norveç'in Iklim Özelliği

Norveç'in kuzey kesimleri Kuzey Kutup Dairesi içinde kalır. Bu kesimlerdeki sıcaklık, çok zaman, daha güney bölümlerdeki sıcaklıktan yüksektir. Bu bakımdan Norveç, dünyanın sıcaklığı en anormal olan ülkesidir. Yılın en soğuk ayı olan ocakta güneydoğu bölgelerde sıcaklık 0'ın altına düştüğü halde (Oslo'da ocak ayı ortalaması —4), batı kıyılarındaki Bergen'de 2, Kuzey Kutup Dairesi içindeki Bodö'de ise ancak —1 derecedir. Bunun sebebi, batı kıyılarını yalıyan Golfstrim akıntısıdır. Bu sayede kıyılarda kışlar pek soğuk olmaz; buna karşılık, yazlar serin geçer. Öte yandan, dağların ardına düşen iç kesimlerde ise soğuk şiddetli olur.

Norveçlilerin Yaşayışı

Bundan 14.000 yıl öncesinden beri Norveç'te insanların yaşadığı anlaşılmıştır. Binlerce yıldan beri bugün bulundukları yerde yaşıyan Norveçliler'in ilk yerlileri, daha sonra, Danimarka'dan, İsveç'ten gelenlerle karışmıştır. İlk Norveçliler Normanlar diye anılırdı. Bunlardan uzak denizlere sefer edenler, Avrupa kıyılarına çeşitli hücumlar yapanlar da Vikingler diye bilinir (Bk. Normanlar; Vikingler).

Norveçliler'in dörtte üçü, daha çok, kıyılardaki küçük kasabalarda yaşar. Iklimin sertliği yüzünden iç kesimlerde pek oturan yoktur. Şehirlerin de hemen hepsi kıyılarda toplanmıştır. Kuzey Kutbu'ndaki Spitzberg Adaları Norveç'indir.

Norveç, dünyadaki 131 devlet arasında nüfus bakımından 77. gelir.

Başkent Oslo Norveç'in en büyük şehridir. (Bk. Oslo). Oslo'dan sonra nüfusu 100.000'i geçen tek şehir güneybatı kıyısındaki 130.000 nüfuslu Bergen'dir. Bunların dışında kalan önemli şehirler Trondheim (nüf. 70.000); Stavanger, (60.000), Drammen (31.000), kuzeybatıdaki Narvik'tir (13.000). Kuzeydeki Hammerfest, Avrupa'nın en kuzeyde bulunan limanıdır. 4.000 nüfuslu bu kasabada yaz aylarında 70 gün güneş batmaz. Norveç'in çoğunlukla fiyortlar kıyısındaki kasabaları gibi burası da turistlerin en sık geldiği yerler arasındadır.

Norveçliler iki diyelek konuşur. Bunlardan biri «nynorsk» diye anılır, köylerde konuşulur. Eski Normanca'dan gelen bu dilden başka bir de «riksmaal», ya da «bokmaal» denilen bir diyelek daha vardır ki şehirlerde, ayrıca, daha çok ülkenin doğu kesiminde konuşulur.

Norveç'te eğitime büyük önem verilir. Okuma-yazma bilmiyen yok gibidir. Bütün Norveç'teki okulların sayısı 8.000'e yakındır. Tam teşkilâtlı 3 üniversite vardır: Oslo, Trodheim, Bergen üniversiteleri. Norveçliler hemen tamamen Protestandır. Ancak 5.000 kadar Katolik vardır.

Ekonomi ve Ulaştırma

Norveç, ekonomi bakımından dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biridir. Deniz ticareti, gemi yapımı bu ekonominin belkemiğidir. Norveç'in 10 milyon tonluk ticaret gemisi vardır ki dünyada, A.B.D. ve İngiltere'den sonra 3. gelir.

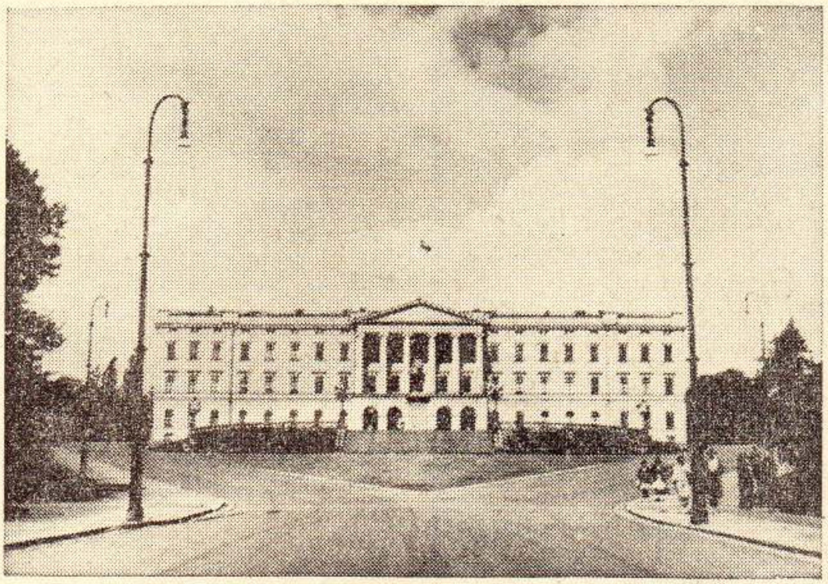
Norveçliler'in üçte biri tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Toprakların ancak %4'ü ekime elverişlidir. Bunun için, Norveçliler kendilerine yetecek kadar tahıl elde edemezler. Kerestecilik, balıkçılık Norveç ekonomisinde önemli bir yer tutar.

Norveç'in dörtte biri ormanlarla kaplıdır. Güneydoğudaki çam ormanları önemli bir kereste kaynağıdır. Ayrıca, kayın, meşe, gürgen ormanları da boldur. Ülke maden bakımından pek zengin değildir. Kömür, demir madenleri başta gelir. Ayrıca, kükürt, gümüş, nikel madenleri de vardır.

Norveç'teki demiryollarının uzunluğu 4.415 km.'dir. Bunun 1.500 km. kadarı elektriklidir. Karayollarının uzunluğu 50.000 km.'yi geçer. Motorlu taşıt aracı 320.000'in üstündedir. 5 kişiye 1 telefon düşer.

Tarihte Norveç

Norveç'in ilk tarihini Vikingler'in heyecanlı maceraları teşkil eder. Yer yer derebeylerin idaresi altında olan ülke ilk defa IX. yüzyılda Kıral Harold'un başkanlığında birleştiyse de, bu birleşme sürekli olmadı. XI. yüzyılda Kıral Olaf Haroldson ülkeyi yeniden birleştirdi, bu arada Norveçliler'i Hıristiyan dinine soktu. XIV. yüzyılda Norveç'le Danimarka birleşti, ülke 400 yıldan fazla bir süre Danimarka ile bir olarak idare edildi. XVIII. yüzyılda Norveçliler, İngiltere ile ticaretlerinin gittikçe gelişmesi üzerine, bağımsızlıklarını almayı istedilerse de, 1814'te Danimarka'nın Napoléon'a yenilmesi üzerine, İngilizler, Norveç'i İsveç'in egemenliğine bıraktılar. Norveç bunu kabul etmedi, bağımsızlığını ilân etti. Bunun üzerine, İsveç Norveç'e savaş açtı, kısa bir savaştan sonrae Norveç'i aldı. 1905'te Norveç parlâmentosu İsveç Kıralı'nı tanımadığını ilân etti, yapılan bir seçimle Danimarkalı Prens Karl «VII. Haakon» unvaniyle tahta getirildi.

Norveç'in başkenti Oslo'da Kıral Sarayı.

1940'ta Almanlar aynı anda bütün Norveç limanlarını işgal ettiler, ülkede kukla bir hükümet kurdular, başına da Vidkun Quisling adında bir Norveçli'yi getirdiler. «Quisling» adı II. Dünya Savaşı boyunca «vatan haini» sözünün anlamdaşı olarak kullanıldı.

1945'te Almanya'nın yenilmesinden sonra yeniden bağımsızlığına kavuşan Norveç'te hemen seçimler yapılarak parlâmento kuruldu. VII. Haakon yeniden tahta geçti. Bugün Norveç meşruti bir kırallıktır. 150 üyesi olan parlâmento her dört yılda bir yapılan seçimlerle yenilenir. Parlâmento, seçimden sonra, ikiye ayrılır. 38 üyelik bir bölümü «lagting», geri kalanları da «odelsting»i meydana getirir. Kıral Haakon'un 1957'de ölümü üzerine yerine oğlu V. Olaf geçmiştir.

NOSTRADAMUS (1503 - 1566)

Ünlü bir Fransız astroloğudur. Asıl adı Michel De Notre-Dame iken, soyadının Lâtincesi olan «Nostradamus» diye tanınmıştır.

Nostradamus'un, astrolojiden başka hekimlikte de geniş bilgisi vardı. İlk ününü de 1545'te çıkan veba salgınında gösterdiği başarılarla sağlamıştı. 1555'te yayınladığı «Centuries» (Yüzyıllar) adındaki eseriyle daha büyük bir ün kazandı: Bu kitapta 3000 yılına kadar dünyada olacak olayları sıralıyordu. Bu kehanetlerinden birkaçı doğru çıkar gibi görününce, o zamanki Fransız Kıraliçesi Catherine De Medicis onu sarayın hizmetine aldı.

Nostradamus'un eseri türlü anlama gelebilecek karanlık bir ifadeyle yazıldığı için, daha sonraki yüzyıllarda da, geleceği bilmiş gibi yorumlanmıştır.

NOTA (Bk. MÜZİK)

NOTER

Hukuki muamelelere muteberlik, kuvvet kazandırmak için bunları hazırlamakla, ya da hazırlanmışları tesçil etmekle görevli resmî memurlara «noter» denilir. Eski kanunlarda «mukavelât muharriri», «kâtib-i adil» de denilmiştir.

Noterler, Noter Kanunundaki hükümlerle belirtilen bir özel tüzüğe bağlıdırlar. Her asliye mahkemesi nezdinde, bunların yargı çevrelerindeki noter işlerini görmeye yetkili bir, ya da birkaç noter bulunur. Noter açılamıyan yerlerde bu işleri bir adliye memuru görür. Yabancı ülkelerdeki noterlik işlerimizi, konsolosluklarımız yaparlar.

Noter, hukuk, ya da ona muadil yüksek öğrenim görmüş Türk vatandaşları arasından, en az dört yıl ya yargıçlık, ya avukatlık, ya da hukuk hocalığı yapmış, 25 yaşını tamamlamış iyi halli kimselerden Adalet Bakanlığınca tayin olunur. Noterlikle hiçbir iş birleşemez. Noterlerin yanında çalışan memurların da bazı hakları ve yetkileri vardır.

Noterler, hizmetleri karşılığında, iş sahiplerinden, tarifesine göre ücret alırlar. 65 yaşını tamamlıyan noter emekliye ayrılır, Noter Yardım Sandığı'ndan, hizmet süresine, yatırdığı keseneğe göre emekli ikramiyesi alır.

Noterler, noter daireleri, Cumhuriyet savcılarının, Adalet Bakanlığı müfettişlerinin teftişine tabidir.

NÖBET

Bir hastalıkta, hastalığın şiddetinin, belirtilerinin vakit vakit artmasına «nöbet» denir. Bu anlamda «akse», «kriz» gibi deyimler de kullanılır. Bazı akıl, sinir hastalıklarında, özellikle sarada «nöbet» yerine «hacme» de denir.

Nöbetin, genel olarak, «üşüme», «ateş yükselmesi», «terleme» gibi üç dönemi vardır. Her gün, gün aşırı, ya da üç günde bir gelen «sıtma nöbetleri» nöbetin en tipik örneklerinden biridir.

Eskiden, halk arasında ilâç olarak kullanılan bazı şekerlere de «nöbet şekeri» denilmiştir.

NÖROLOJİ (Bk. SİNİR)

NÖTÜR

Fizikte, kimyada, birbirine karşıt özellikler taşıyan cisimler arasında, bu gibi özellikleri olmıyan cisimlere «nötür» denir.

Fizikte Nötür. — Elektrik bakımından ne artı (+), ne de eksi (—) özelliği göstermiyen cisimlere «nötür cisim» denir.

Bilindiği gibi, elektrikte iki cins vardır. Bunlar da artı, eksi elektrik çeşitleri, ya da kutuplarıdır. Nötür noktalar bu özelliklerden ikisini de göstermezler. Evlerdeki elektrik donanımları genel olarak iki hatlıdır. Bunlardan birine «faz hattı», birine de «nötür hattı» denir. Elektriği taşıyan yalnız «faz» hattıdır. Nötür hattında akım yoktur; yalnız elektrik devresini tamamlamaya yarar (Bk. Elektrik).

Kimyada Nötür. — Kimyada sıvılar «asit» ve «baz» olmak üzere ikiye ayrılır. Hemen hemen her sıvı değişik şiddetlerde olmak üzere ya asit, ya da baz özelliği gösterir. Bu iki özelliği de göstermiyen sıvılara «nötür sıvı» denir. Bir asidin asitliğini, bir bazın bazlığını gidermek için yapılan işleme de «nötürleştirme» denir.

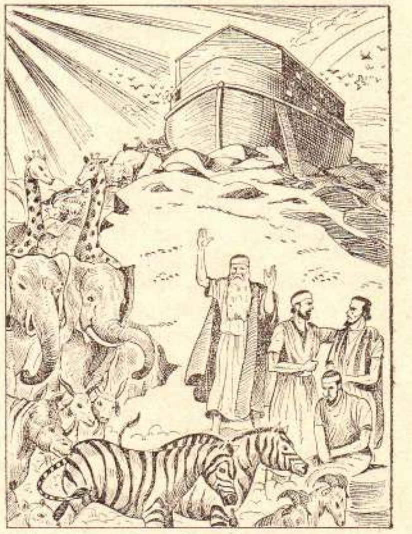
NÖTRON (Bk. ATOM)

NUH, Hz.

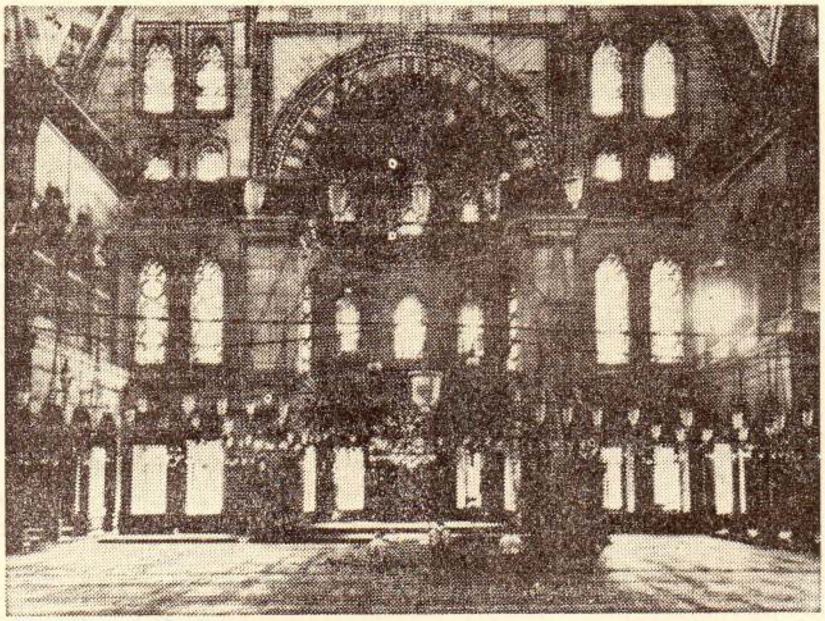
Müslümanlık inancına göre, ilk peygamber Hz. Âdem'den sonra dördüncü peygamberdir. Âdem'den sonra oğlu Şiyt, ondan sonra İdris, ondan sonra Nuh, peygamber olmuştur. Şiyt'e 50 sayfalık emir inmiş, Kâbe onun tarafından yapılmıştır. İdris elbiseyi, yazıyı icat etmiştir. Ondan sonra insanoğulları doğruluktan gene ayrılınca Nuh'a peygamberlik gelmiştir.

Kutsal Kitaplar'a göre, Lümek 182 yaşındayken, bir oğul sahibi oldu. Bu çocuğun kendisini rahata kavuşturacağını bildiğinden İbranice'de «rahat» anlamına, «Nuh» adını verdi. Nuh büyüdü, evlendi, dört oğlu oldu: Hâm, Sâm, Yâfes, Yâm. Nuh, yıllarca kavmini, Tanrı'nın birliğine inanmaya davet etti. Ancak, oğullarından, gelinlerinden, yakınlarından başka kimse ona inanmadı. Herkes, ihtiyar Nuh'la alay ediyordu. Bunun üzerine Tanrı, insanları cezalandırmaya karar verdi, Nuh'a da, emirlerini yerine getirmesini söyledi.

Tanrı buyruğuna göre Nuh, üç katlı büyük

Nuh Peygamber her hayvandan birer çift alarak gemisine binmiş, böylece bütün yaratıkları Tufan'dan kurtarıp nesillerinin devam etmesini sağlamıştır.

İstanbul'da Nuruosmaniye Camisi'nin iç görünüşü. Barok tarzının bütün özelliklerini gösteren bu cami 1755'te yapılmıştır.

bir gemi yapacak, gemiye, yeryüzünde yaşıyan bütün canlılardan birer çift (bir erkek, bir dişi) alacaktı. Nuh, çocuklariyle birlikte, gemiyi yapmaya başladı. Yalnız, Yâm babasiyle alay ediyor, bu çalışmalara katılmıyordu. Nuh altı yüz yaşına geldiğinde gemi bitmişti. İlk yağmurlar başlayınca, bütün canlılar çifter çifter Nuh'un gemisine koştular. Yalnız Yâm yeryüzünde kalmakta ayak diredi. Kuvvetli bir dalgayla boğularak öldü.

Gemiye en son giren hayvan eşekti. Kapıya geldiği halde içeri girmiyordu. Nuh kızıp: «Gir ya İblis!» diye bağırınca, eşek de, onun kuyruğuna yapışmış olan İblis (Şeytan) da gemiye girdiler. Şeytan, böylece Tufan'da boğulmaktan kurtuldu, öteki canlıların arasına katıldı.

Kırk gün kırk gece seller gibi yağan yağmurlar bütün yeryüzünü kapladı, dağların üstüne çıktı. Nuh, gemisiyle, dalgalar arasında yüzüyordu. Yeryüzündeki canlıların hepsi boğulup öldüler. Tufan durunca sular çekilmeye başladı. Yüz elli günde toprak kurudu. Nuh'un gemisi Cûdî Dağı (Ağrı Dağı)na indi. Nuh, gemisinin penceresini açtı, suların çekilip çekilmediğini anlamak için bir kuzgun saldı. Hayvan geri dönmedi. Yedi gün sonra bir güvercin saldı. Güvercin ayak basacak yer bulamadığından geri döndü. Yedi gün sonra Nuh bu kuşu bir daha salıverdi. Güvercin bu sefer ağzında bir zeytin daliyle döndü. Bunun üzerine Nuh, gemidekilere, son kalan erzakı birbirine karıştırıp pişirerek aşûre yaptı.

Gemidekiler yeryüzüne indiler. Bundan dolayı Nuh'a ikinci Âdem denildi. Sonraki insanların hepsi, Nuh'un üç oğlundan türedi: Hâm'ın soyundan Afrikalılar; Yafes'in soyundan Türkler; Sâm'ın soyundan Araplar, İranlılar, Romalılar çoğaldılar. Nuh, Tufan'dan sonra 350 yıl daha yaşadı, 950 yaşında öldü

Kutsal Kitaplar'ın anlattığı bu Nuh hikâyesinin gerçek bir yönü var olduğu sanılıyor. Bu arada, Tufan, bugün bilimin de kabul ettiği bir gerçektir. Öte yandan ünlü keşifçi Hillary'nin de bir ara katıldığı çeşitli heyetler, Ağrı Dağı'na çıkarak Nuh'un gemisini aramışlar, hattâ Ağrı'nın en yüksek vâdisinde boyutları, biçimi gemiye yaklaşan bir iz bulmuşlardır.

NUR, Rıza (Bk. RIZA NUR)

NURETTİN ZENGÎ (1118 - 1174)

Büyük bir Türk komutanıdır. Haçlılar'a karşı Türk-İslâm başkomutanlığında bulunmuş, Müslüman ve Türk dünyasını başarı ile savunmuş, büyük zaferler kazanmıştır.

Büyük Selçuklular'a (Büyük Türk Hakanlığı'na) bağlı Halep-Şam atabeyi olan Nurettin, İmadettin Zengî'nin oğludur (Bk. Zengîler). 1146'da babası ölünce ağabeysi Musul'a, Nurettin de Halep'e atabey oldu. Urfa'yı Haçlılar'dan kurtardıktan sonra, Almanya İmparatoru III. Konrad'la Fransa Kıralı VII. Louis tarafından kuşatılan, tehlikeli dakikalar yaşıyan Şam'a yetişti (1148); Haçlılar'ı büyük bir bozguna uğratarak Şam'ı kurtardı. Sonra Haçlılar'ın peşine düştü, Toulouse Kontu Alphonse'u öldürüp oğlu Bertrand'ı esir aldı. 1149'da Antakya Prensi Raymond'u yenip öldürdü. 1151'de Urfa Kontu II. Joscellin'i yendi, esir aldı. 1157'de Kudüs Kıralı III. Baudouin'i bozguna uğrattı, sonra, Suriye'ye giren Bizans İmparatoru Manuel Komnenos üzerine yürüdü. Haçlılar'dan nefret eden İmparator, Nurettin'le çarpışmaktan çekindi.

Nurettin Zengî bundan sonra II. Kılıç Arslan'la Musul bölgesi üzerinde egemenlik savaşmasına girişti. Komutanlarından Salâhattin Eyyûbî'yi bir yandan Haçlılar'ın, bir yandan da Mısır'daki Fâtımîler'in üzerine gönderdi. 56 yaşında Şam'da öldü, oraya gömüldü.

NURUOSMANİYE CAMİSİ

İstanbul'da Cağaloğlu ile Kapalıçarşı arasında, Çemberlitaş hizasında, kendi adıyla anılan semtte büyük, güzel bir camidir. Yapılmasına I. Mahmut zamanında 1748'de başlanmış, III. Osman zamanında 1755'te bitirilmiştir. Yapının gerek çizgilerinde, gerekse süslemelerinde barok tarzının bütün özellikleri görülür. İkişer şerefeli iki minaresi vardır. Avluda III. Osman'ın annesi Şehsuvar Sultan'ın yattığı türbe, medrese, bir de tunç parmaklıklı sebil bulunmaktadır.

NUSAYBİN

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin İdil ilçesi, güneyde Suriye toprakları, batıda Mardin'in merkez, kuzeyde Ömerli ve Midyat ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Girmeli ve İstilil adında bucakları, bunlara abğlı 67 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.166 km²

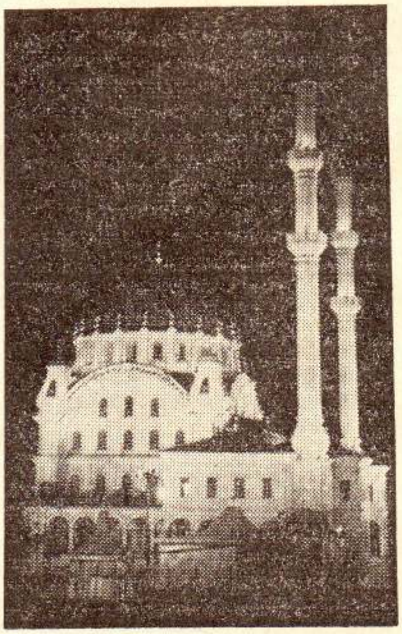
Nüfusu: 30.334 (1960 sayımı)

Nusaybin ilçesinin toprakları kuzeyde bulunan Mardin Dağları'ndan güneydeki Suriye düzlüklerine doğru yavaş yavaş alçalan alanlardır. Iklim son derece kuraktır. Yaz sıcaklığı bazı yıllar dayanılmıyacak dereceye yükselir. Habur nehrine kavuşan Çağçağa Suyu ilçenin en önemli akarsuyudur. Ekonomik faaliyetlerin başında tahıl tarımı ile küçükbaş hayvancılık gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Nusaybin kasabası, güney demiryolu üzerinde, Suriye sınırına çok yakın bir noktada kurulmuştur. Mardin'e karayolu ile 63 km. uzaklıktadır. Kasabanın deniz yüzeyinden yüksekliği 500 m.' dir. Nüfusu 5.000'in üstündedir (1960 sayımı: 5008).

NUSRETİYE CAMİSİ

İstanbul'da, Tophane'den Dolmabahçe'ye giden yolun sağında, iki minareli zarif bir camidir. 1822-1826 yılları arasında II. Mahmut tarafından yaptırılmıştır. Cami o sıralarda tersane, kışlalar, daha başka askerî tesislerin tam ortasındaydı. Son yıllarda çevresinin temizlenip açılmasiyle bütün güzelliğiyle ortaya çıkmıştır.

Nusretiye Camisi'nin geceleyin ışıklandırılmış hali.

Nusretiye Camisi, aynı tip camilerden birçok bakımlardan farklıdır. Bu arada, caminin şadırvanı, sebili, muvakkithane solundaki avlunun içindedir. İnce, zarif olan iki minaresinin cami açıldıktan birkaç yıl sonra yeniden yapılması gerekmiştir. Ampir tarzına göre yapılmış olan caminin, Türk sanatı üzerindeki Batı mimarlık etkisini göstermesi bakımından büyük önemi vardır.

NÛŞİREVÂN (? - 579).
İran'ın Sasanî hanedanı hükümdarlarının 20.'si, en ünlüsü olan I. Husrev'in unvanıdır; Araplar «Anûşervân», İranlılar'la Türkler «Nûşirevân» derler.

Husrev, I. Kubâd'ın küçük oğludur. 531'de tahta geçti, tam 48 yıl, o zaman bir cihan imparatorluğu olan İran'da saltanat sürdü. Ondan hemen sonra İran'da çökme başladı, yarım yüzyıl sonra da Araplar, Sasanî İmparatorluğu'nu yıktılar.

Nûşirevân, Köktürkler'den İstemi Kağan'ın kızı ile evliydi; bu evlenmeden doğan oğlu IV. Hürmüz'e (579-589), «Türk-zâd» (Türk'ten Doğma) unvanı verilir. 570'te Yemen'i de alarak Kızıldeniz'e varan Nûşirevân'ın adı, en muhteşem hükümdarlardan biri olarak efsanelere geçmiş, haşmet timsali olarak Doğu edebiyatının birçok eserlerinde yer almıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın Destanı, Atatürk'ün Büyük Eseri: NUTUK

«Nutuk»un kapağında Atatürk'ün imzası

NUTUK, Atatürk'ün, Millî Mücadele'yi, Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu anlatan büyük eseridir. Atatürk bu uzun nutkunu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927 yılı ekiminin 15'inden 20'sine kadar süren II. Büyük Kurultayı'nda söylemiş, ondan sonra kitap halinde yayınlanmıştır.

«Nutuk», o günlerin Türkçesiyle yazılmış olmakla birlikte, Büyük Ata'nın sanatçı yönünü de belirten, çok canlı, hareketli, açık bir ifadeyle kaleme alınmıştır. Atatürk Kurtuluş Savaşı'nın destanı, Cumhuriyet'in tarihinin temeltaşı sayılabilecek olan bu eseri hazırlarken 300'e yakın vesikaya dayanmış, bunları «Nutuk»ta sırasiyle zikretmiş, Kurultay'a sunmuştur. Ayrıca, olayları anlatırken, gereken telgraf, mektup vs. gibi belgeleri de «Nutuk»un içinde aynen vermiştir.

«Nutuk» şöyle başlar:

«1919 senesi Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye:

«Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-i Umumi'de mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek bir vaziyete razı.

«Ordunun elinden esliha ve cepanesi alınmış ve alınmakta...

«İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da, İtalyan kıtaat-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususi adamları faaliyette. Nihayet, mebde-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletleri'nin muvafakatiyle, Yunan ordusu İzmir'e ihraç edilior.

«Bundan başka, memleketin her tarafında, anasır-ı hıristiyaniye hafi, celi, hususi emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar...»

Atatürk, bu durum karşısında, bilhassa devletin başında bulunanların kurtuluşu ancak ya İngiltere himayesi, ya da Amerika mandası altına girmekte gördüklerini belirttikten sonra şöyle devam ediyor:

«Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, acz-ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir... Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır! Binaenaleyh, ya istiklâl, ya ölüm! İşte, halâs-ı hakikî istiyenlerin parolası bu olacaktı.»

Atatürk «Nutuk»ta bundan sonra, büyük Türk milletinin bağımsızlık aşkına güvenerek Millî Mücadele hareketine nasıl atıldığını anlatır, Kurtuluş Savaşı'nın, Büyük Zafer'in, Cumhuriyet kuruluşunun günü gününe geniş bir tarihini çizer.

«Nutuk» şu cümlelerle biter:

«Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulıyan kanların bedelidir. Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.»

Bundan sonra Ulu Ata'nın «Türk Gençliğine Hitabesi» gelir (Bk. Atatürk; Kurtuluş Savaşı).

«Nutuk»tan Özlüsözler

★ Tarih, gayrikabil-i itiraz bir surette ispat etmiştir ki büyük meselelerde muvaffakıyet için, kabiliyet ve kudret-i lâyetezelzel bir reisin vücudu elzemdir.

★ Benim için en büyük nokta-i sıyanet ve memba-ı şefaat milletimin sinesidir.

★ Zaman, her şeyin, her hakikatin tarihin samimî sinesinde mütaleasını zamindir.

★ Vaziyet-i umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhte edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdırlar.

★ Muayyen maksat etrafında şuurlu ve azimkârane ittihat, sarsılmaz bir kuvvettir.

★ Bir heyet-i içtimaiyenin beka ve saadeti ancak emelde ve istihsal-i âmalde iştirak-i tam halinde bulunmasına mütevakkıftır.

★ Bir devletin izmihlâl ve ınkırazı hengâmesinde, talih ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin âkıbetleri meçhul ve felâket alûttur.

★ Vâkıf-ı tabiat ve hakikat olanlar, mensup oldukları milleti ellerinden geldiği kadar tenvir ve irşat ederek onlara halâs hedefine yürümekte delâlet etmeyi en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

NÜFUS

Bir şehirde, bir ülkede yaşıyan insanların toplu sayısıdır. Nüfusun ne kadar olduğu, her ülkede, belli zamanlarda yapılan «nüfus sayımı» ile anlaşılır. Nüfus sayımı, bir ülkede yaşıyan, yerli, yabancı, bütün insanların sayısını, bunların kaçının erkek, kaçının kadın olduğunu, yaşlarını, mesleklerini, dinlerini, işlerini anlamak üzere devlet tarafından yapılır.

Belli bir toprak parçası üzerinde yaşıyan nüfusun miktarı, o toprağın yüzölçümüne bölünürse, elde edilen sayı, «nüfus yoğunluğu»nu verir. XIX. yüzyılın ortalarından beri tarım bölgelerinden (köylerden) ticaret ve endüstri bölgelerine (kasaba, şehir, iskele, fabrika yerlerine) doğru gittikçe artan nüfus akımına, «merkezleşme» denilir. Bu akım, bütün dünyada büyük şehirlerin doğmasına yol açmıştır.

Devletler yurttaşlarının bütün hukuki, şahsi hallerini, değişiklikleri belirtmek üzere, «nüfus kayıtları» tutarlar. Bizde bu görevi, illerde nüfus müdürleri, ilçelerde nüfus memurları, bucaklarda nüfus kâtipleri yaparlar. Nüfus işleri, İç İşleri Bakanlığı'nın sorumu altındadır. Yabancı ülkelerdeki Türkler'in nüfus işleri konsolosluklarımızca yürütülür.

Dünya Nüfusu

Son nüfus sayımlarından anlaşıldığına göre, bütün dünyadaki nüfus gittikçe büyük bir hızla artmaktadır. Dünya nüfusunun son yüzyıl içinde iki kat arttığını istatistikler gösteriyor. 1850'de dünyada 1.700.000.000 kişi yaşarken, bu sayı 1950'de 2,5 milyarı bulmuştu. Son 10 yıl içinde ise dünyanın nüfusu 3 milyarı geçmiştir (Bk. Dünya).

Nüfusun artmasında çeşitli olayların, durumların etkisi vardır. Bunları başlıca doğum, yeni yörelerin keşfi, tıbbın ilerlemesi gibi genel sebepler altında toplamak mümkündür. Bu genel sebeplerden özellikle doğum, nüfusun artmasını sağlıyan başlıca etkendir. Ger-

çi medeniyetin ilerlemesiyle, kadınların çocuk doğurmanın yanı sıra birçok başka görevler de yüklenmesiyle doğumlar eskiye göre azaldıysa da tıbbın, insan sağlığını korumak için çalışan bütün bilim kollarının gelişmiş olması, doğan çocuklara çok daha büyük bir yaşama imkânı sağlamaktadır. Dünyanın birçok yerinde, tıbbın yeni imkânları, bilimlerin aracılığı ile edinilmiş tecrübeler, çok düzgün olan yaşama şartları sayesinde yeni doğmuş çocuklar arasındaki ölüm eskiye göre pek çok azalmıştır. Savaşlar, nüfusun artmasına engel olan, hattâ çoğu kere birdenbire büyük insan kütlelerini ortadan kaldırdığı için nüfusun azalmasına yol açan sebepler olduğu halde I. ve II. Dünya Savaşları yıllarında bile nüfus artışları duraklama geçirmemiştir.

Bunlardan başka, yeni yörelerin keşfi de nüfusun artmasına yol açan sebeplerdendir. Bu durumun en belirli örneği Birleşik Amerika Devletleri'nde görülür. Amerika'da, 1790' da yapılan ilk nüfus sayımından bu yana, bu yeni ülkenin nüfusu 38 kat artmıştır. Aynı yıllar içinde, gene yeni bir ülke sayabileceğimiz Avustralya'nın nüfusu 8 milyon olmuştur.

Bütün dünyanın nüfusu gözden geçirilecek olursa, dünyada kız çocuktan çok erkek çocuk doğduğu anlaşılır. Buna karşılık, dünyada kadınlar, erkeklerden daha çoktur. Buna sebep kadınların hayat, tabiat karşısında daha dayanıklı olmaları, erkeklerden daha az tehlikelerle karşılaşmak zorunda kalmalarıdır. Bunun dışında, Amerika, Avustralya gibi yeni kurulmuş ülkelerde erkeklerin daha çok olmaları için özel bir sebep vardır: Buralara göç edenler, daha çok, tehlikeleri, yoksunlukları göze alabilecek olan erkeklerdir.

Erkeklerin sayısı daha çok yörelerden bazıları da Mısır, Japonya, Hindistan gibi Doğu ülkeleridir. Buradaki duruma da sebep olarak, erkek çocukların kızlardan daha büyük bir önem taşıması, bunun için de daha özenle yetiştirilmeleridir.

Nüfusun Yarattığı Tehlike

La Haye'deki Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün bildirdiğine göre, savaşlara, tabiat âfetlerine, kıtlıklara, salgın hastalıklara rağmen, dünyanın nüfusu yılda 30-35 milyon kadar artmaktadır. Durum böyle olunca insanlar, özellikle bilginler, bir gün gelip de bu artan nüfusun dünyaya sığıp sığmıyacağı sorunu üzerinde durmak zorunluluğunu duymuşlardır. Çünkü nüfusun, yeryüzündeki dağılışı düzensizdir. İnsanlar belli yerlerde çok kalabalık kitleler halinde toplanmıştır, bazı yerler ise boş denecek kadar tenhadır. Meselâ Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa'da yaşıyan insanların dünya nüfusunun %65'ini meydana getirdiği halde bu ülkeler, dünyadaki bütün karaların ancak %15'idir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Nüfusta ve Doğumda Cinsiyet Meselesi (B. Földes'ten çev. Şefik İnan, 1941); Nüfusun Miktarı ve İstihaleleri (Prof. Ö. C. Sarç, 1942); Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Bölünüşü (Prof. Ö. C. Sarç, 1942); Nüfus Artışının Beslenme ile İlgisi ve Doğumun Kontrolünde Kullanılabilecek Tabiî-Suni Metotlar (Dr. O.N. Koçtürk, 1961); Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları (Doç. Dr. H. Cillov, 1960).

TÜRKİYE'DE NÜFUS SAYIMI

YURDUMUZDA nüfus sayımı, eskiden de yapılmışsa da, Cumhuriyet'ten sonra daha ilmî bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Şimdiye kadar, ilki 1927'de olmak üzere, 7 sayım yapılmıştır. İkinci sayım birincisinden 8 yıl sonra, 1935'te yapıldı, ondan sonra her beş yılda bir nüfus sayımına devam edildi.

Şimdiye kadar yapılan 7 sayımın sonucu şöyledir:

Yıl	Nüfus	Artış sayısı	Artış oranı (Binde)
1927	13.648.270	—	—
1935	16.158.018	2.509.748	21,2
1940	17.820.950	1.662.932	17,3
1945	18.790.174	969.224	10,5
1950	20.947.188	2.157.014	22,9
1955	24.130.778	3.183.590	28,1
1960	27.809.831	3.679.053	29,3
1965	32.000.000 (İstatistik U.M.'nün resmî tahmini)		

Türkiye'de nüfus sayımı her beş yılda bir, ekim ayının üçüncü haftasından sonraki pazar günü yapılır. Sayımı yapacak memurlar önceden tesbit edilir. Her memurun belirli bir sayım yeri vardır. Daha önce sayım yerini görür, gezer. Sayım günü elindeki özel defterle sayıma başlar. Her evde kaç kişi varsa hepsinin sayım memurunun karşısına çıkması, memurun deftere kaydedeceği kimseleri göziyle görmesi şarttır. Sayım defterinde her yurttaşa bir sayfa ayrılmıştır. Burada yaşı, öğrenim derecesi, bildiği yabancı diller vs. gibi çeşitli sorular vardır. Bütün yurttaşlar bu sorulara doğru cevap vermek zorundadırlar. Memurlar sayımı bitirdikten sonra defterlerini sayım bürolarına teslim ederler. Bütün illerden alınan sonuçlar Ankara'ya gönderilir. Önce sayımın geçici sonuçları ilân edilir. Daha sonra İstatistik Genel Müdürlüğünce teferruatlı nüfus istatistikleri yapılır.

Sayım günü, sayımın başlayış saatinden bitiş saatine kadar sokağa çıkmak yasaktır. Yalnız sayımda görevli olanlarla, polis, ebe, doktor, gazeteci gibi, görevleri bakımından izin kâğıdı verilmiş kimseler dışarı çıkabilirler.

NÜRNBERG

Batı Almanya'da, Bavyera bölgesinde, 400.000 nüfuslu bir şehirdir. Münih'in 150 km. kadar kuzeybatısında, Pegnitz nehri kıyılarında kurulmuştur.

Nürnberg Almanya'nın en eski şehirlerindendir. Ortaçağ'da, Almanya'nın en önemli kültür merkezlerinden biriydi. İlk Alman yüksek okulu Nürnberg'de açılmış, ilk Alman kâğıt fabrikası da Nürnberg'de kurulmuştur. «Nürnberg yumurtası» adı verilen ilk cep saatinin de Nürnberg'de yapıldığı ileri sürülür.

1933'te Nazi Partisinin Almanya'da idareyi ele almasiyle Nürnberg devrin önemli siyaset merkezlerinden biri haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Nürnberg Amerikalılar'ın eline geçti, Amerikan Bölgesi'nin merkezi oldu. 1945 yılının sonlarında da Nazi savaş suçluları Nürnberg' de kurulan yüksek mahkemede yargılandı.

Nürnberg Dâvaları

Savaş suçlusu 20 Nazi lideri, 20 kasım 1945'te Nürnberg'de kurulan Uluslararası Mahkemenin huzuruna çıkardılar. 1 ekim 1946'da mahkeme sanıklardan 3'ünü serbes bıraktı, 7'sine çeşitli hapis cezaları verdi, 12'si de ölüme mahkûm edildi. 16 ekim 1946'da idam mahkûmlarının 11'inin hükmü infaz edildi; Göring infazdan bir gün önce, kendini öldürmüştü.

NÜTASYON (Bk. ÜĞRÜM)

NÜZUL (Bk. FELÇ)

NYASA GÖLÜ

Afrika'nın büyüklük bakımından üçüncü gölüdür. Yüzölçümü 30.800 km² olan göl büyüklük bakımından Victoria Gölü ile Tanganika Gölü'nden sonra gelir. Uzunluğu, kuzey-güney doğrultusunda, 560 km.'dir, genişliği 16-80 km. arasındadır. Deniz yüzeyinden yüksekliği 471 m. olan göl, yüksek yaylalar arasındadır. Buralardan akan derelerle beslenir. Zambezi nehrinin bir kolu olan Şire, gölün güney ucundan çıkar, nehirle birleşir.

NYASALAND

Afrika'da, Rodezya-Nyasa Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 3 devletten biridir (Bk. Rodezya). Kuzeyde Tanganika, Doğuda Nyasa Gölü; güney, güneydoğu ve güneybatıda Mozambik, batıda Kuzey Rodezya ile sınırlanmıştır.

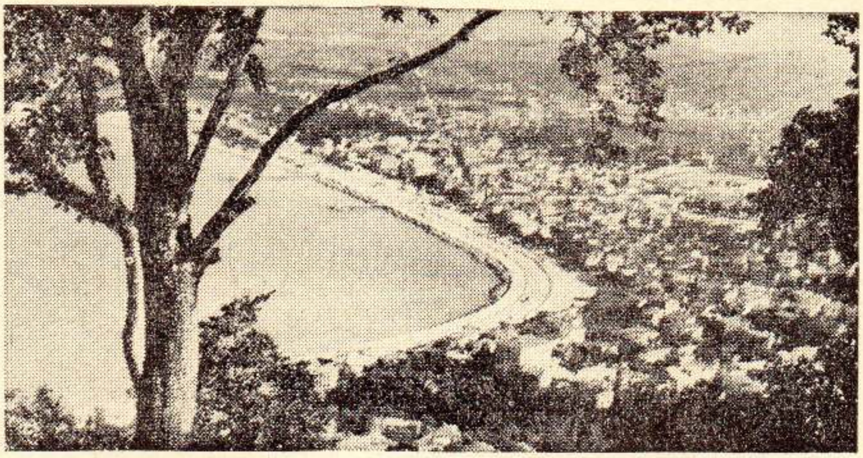
Yüzölçümü: 127.368 km²
Nüfusu: 3.000.000
Başkenti: Zomba

Nyasaland'ın toprakları ince uzun bir şerit halindedir. Uzunluğu kuzey-güney doğrultusunda 800 km.'yi geçer, genişliği ise 80-160 km. arasındadır.

Dağlık bir ülke olan Nyasa'da yüksekliği 2.500-3.000 m.'ye yaklaşan tepeler vardır. Ülkenin alçak kesimlerinde sıcaklık pek fazla olduğu halde yüksek yerler serin olur. Bitki toplulukları ve orman bakımından zengin değildir. Ahalinin çoğu Bantu Zencileri'dir. Tarım ürünleri ancak ülkenin ihtiyacına yetecek kadardır. Tütün en önemli ihraç maddesidir.

Başkent Zomba, güneyde, 6.000 nüfuslu bir şehirdir.

O

Ordu'dan bir görünüş

OBİ

Yang-Çe'den sonra, Asya'nın en büyük nehridir. Uzunluğu, en büyük kolu İrtiş'in kaynağından Obi Körfezi'ne kadar, 5.300 km.'dir. Altay Dağları'ndan çıkar. Kuzeybatıya doğru aktıktan sonra Samarovo yakınlarında en büyük kolu İrtiş'le birleşir. Bundan sonra birbirine yakın akan kollara ayrılarak yoluna devam eder. Bu kollar sık sık birbirini keserek adacıklar meydana getirir. En sonunda Kuzey Buz Denizi'nin bir girintisi olan Obi Körfezi'ne dökülür. İnce uzun bir körfez olan Obi Körfezi'nin uzunluğu 1.000 km. kadardır.

Obi nehrinin havzası 3.000.000.000 km^2'ye yakındır. Nehrin ulaştırmaya elverişli bölümlerinin uzunluğu 27.000 km.'dir. Obi'nin İrtiş'le birleşme yerinin güneyinde büyük Vasuiga bataklıkları uzanır. 250.000 km^2'lik bir alanı kaplıyan bataklıklar yazın asla geçit vermez, ilkbaharda da baştan başa su altında kalır. Bu mevsimde buraya Vasuiga Denizi adı verilir. Bataklığın kuzeyindeki bölümde kozalaklı ormanları vardır. Nehrin önemli bir kesimi kışın donar.

Obi'nin en önemli kolu İrtiş'in uzunluğu 3.500 km., gene önemli kollarından Tobol'un uzunluğu 1.300 km., İçim'in uzunluğu 1.800 km.'dir. Her iki nehir de İrtiş'e akar. Obi'nin başka kolları Çulim, Tim, Vak, Sosva'dır.

OBJEKTİF (Bk. FOTOĞRAF)

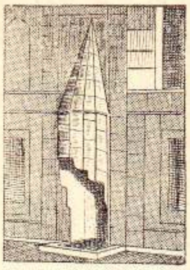
Obua orkestraların en sevilen nefesli müzik aletlerinden biridir.

OBUA

Orkestrada yer alan, nefesli tahta bir müzik aletidir. Tatlı, içten gelen, biraz da kapalı bir sesi vardır. Zurna obuanın ilkel şeklidir.

En eski müzik aletlerinden biri olan obuanın tarihi Ortaçağ'a kadar gider. Günümüzün büyük orkestralarında daima birbirinden kolayca ayırdedilen iki obua topluluğu bulunur. Yumuşak mekanizması, az bir nefesle üflenerek çalınabilmesi kolayca triller yapılmasını sağlar. Obua notası sol anahtarı ile yazılır.

OCAK

Çini kaplı bir Türk ocağı

Evlerde, içinde ateş yakıp ısınmak için faydalanılan, çevresi siperli, üzerinde dumanı toplayıp çekmeye yarıyan bir davlumbazı bulunan yerdir. Bacası duvarın içindedir. Sobalar kullanışlı bir duruma geldikten sonra, evler ocakla ısıtılmaktan vazgeçilmiştir. Bugün ocak ya basit köy evlerinde yakılmakta, ya da lüks yapılarda bir süs olarak kullanılmaktadır.

Eski Türk evlerinde çok güzel kabartmalarla, süslemelerle bezenmiş ocaklar bulunurdu. Bu ocakların ateş yanan yerine gerekli havayı vermek için küçük künklerle yollar yapılmıştı. Bu künklerle dışarıdan gelen hava devamlı olarak ocaktaki ateşi beslerdi. Bazı ocaklarda da, ocağın ateş yerinden odanın tabanının ortasına kadar giden bir delik yol vardı, ateşin çok yanmaması istenilince, döşemenin ortasınadki delik bir taşla kapatılırdı.

ODAK (Bk. MERCEKLER)

ODER NEHRİ

Almanya ile Polonya'nın en önemli nehirlerinden biridir. Uzunluğu 900 km. kadardır. 500 km. kadar içeriye küçük gemiler girebilir.

Oder nehri, Karpat Dağları'ndan çıkar, Batı Polonya boyunca yol alır, Polonya ile Almanya arasındaki sınırı meydana getirdikten sonra Stettiner Haft denilen küçük, sığ bir koydan Baltık Denizi'ne dökülür. Oder nehri üzerindeki en önemli şehirler Frankfurt'la Breslau'dur.

Spree nehir ile birtakım küçük kanallar Oder nehrini Elbe nehrine bağlar. Oder'in başlıca kolu, Polonya'dan çıkan Warta akarsuyudur. Bu akarsu, Netze (Notéc) nehrini, bir kanal yolu ile de Oder'i Vistula nehrine bağlar. Oder nehri, çeşitli kollarla, kanallarla bağlı olduğu önemli akarsular sayesinde, birçok iç bölge ülkelerinin denizlerle ilinti kurmasını sağlar. Hattâ bu yüzden, Versailles Antlaşması maddelerinden birinin gereğince, Oder nehri boyunda, gemilerin girebildiği, işletildiği yöreler, uluslararası kontrola bağlı tutulmuştu. Daha sonra bu antlaşma Adolf Hitler tarafından kaldırıldı.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Oder, Polonya ile Almanya'yı ayıran sınır olarak kabul edildi.

ODESSA

Sovyetler Birliği'nin en önemli liman şehirlerinden biridir. Nüfusu 700.000'e yakındır. Odessa, Ukrayna'nın güney batısında, Karadeniz kıyısında, Dinyepr nehrinin ağzından 52 kilometre uzaklıktadır. Odessa'nın limanı, en büyük gemilerin bile girmesine elverişli mükemmel bir limandır. Bu liman beş ayrı bölüme ayrılmıştır. Bölümlerden bir tanesi yalnız petrol ticareti ile ilgili gemiler için kullanılır.

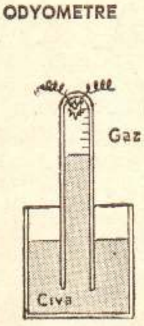
Odessa'yı, Moskova'ya ve Kharkov'a bağlıyan bir uçak seferleri sistemi bulunmaktadır. Böylece Odessa, Sovyetler Birliği'nin güney bölümündeki en önemli ticaret, endüstri merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Odessa'daki başlıca endüstri tuz endüstrisidir. Bundan başka gelişmiş endüstriler arasında en önemlileri, petrol damıtımı, cam, tuğla, makina, teneke, mantar, zamk yapımıdır. Yakın zamanlarda ise bunların yanına uçak endüstrisi, sinema makinaları yapımı da katılmıştır.

Odessa tarihî bir şehirdir. Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde kalmış, XVIII. yüzyılın sonlarında Rusya'ya bırakılmıştır.

Odessa, endüstri bakımından oldukça ileri bir durumda olduğu halde, endüstri faaliyetleri, Sovyet İhtilâlinden sonra endüstrileri geliştirilmiş diğer şehirlerle kıyaslanamıyacak kadar azdır. Çünkü Sovyet Hükümeti, önemli endüstrileri, bu kadar sınıra yakın bir şehirde değil de, içeride bulunduğu için daha emin olan şehirlerde geliştirmeyi uygun görmüştür. Nitekim, 1941 yılında Alman kuvvetleri Odessa'yı zaptetmişti. Sovyetler bu liman şehrini ancak II. Dünya Savaşı'nın sonunda yeniden ele geçirebildiler.

ODİSE (Bk. ODYSSEİA)

ODYOMETRE

Odyometre

Bazı gazları bileştirme, çözümleme işinde kullanılan bir alettir. Gazlar arasındaki kimyasal tepkilerde hacım değişiklikleri de odyometreyle ölçülür.

Odyometre, üzeri derecelere ayrılmış bir cam tübdür. Bileştirilmek, çözümlemek, ölçmek istenilen gaz bu tübe konulur. Gazlar arasından bir elektrik akımı geçirilir.

İlk odyometreyi İtalyan kimyacısı Volta yapmış, Fransız kimyacısı Gay-Lussac da havanın içindeki gazları ayırmada, bundan faydalanmıştır.

ODYSSEİA

M. Ö. IX. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü Eski Yunanlı şair Homeros (Omiros)un «İliada» destanının devamıdır (Bk. İlias Destanı). Vezinli, kafiyesiz bir nazım şekliyle yazılmıştır. «Heksametron» denilen altı ayaklı, vurgulu hece düzenine göre aruz veznini andıran ritimli bir vezin kullanılmıştır.

Omiros, bu eserini yirmi dört bölüm üzerine kurmuştur. Troia (Truva) Savaşı'ndan sonra, yurduna dönmekte olan Yunan kırallarından Odysseos'un başından geçenleri anlatır, bu arada zamanın yaşayışı, insanların ahlâkları, gelenekleri üzerinde de durur.

Destanın konusu kısaca şudur: Odysseos'u, nemflerden (su perilerinden) Kalypso Ogygia adasında alıkoymuştur. O, adada Kalypso'yla bulunurken beri yanda, İthaka'da çok şey olur. Odysseos'un kendisine bağlı karısı Penelope, Troia savaşlarının kazanılması, eşinin dönmesi şerefine bir şölen verir. Bu şölene gelenler, yalan haberlerle Penelope'yi kandırmaya çalışırlar. Hele Odysseos'un öldüğünü söyliyerek kendisiyle evlenmek istiyenler pek çoktur. Genç kadın kendini bunlardan zor korur. Oğlu Telemakhos, artık koskoca bir delikanlı olmuştur. Anasını güç durumdan kurtarmak, babasını bulmak için yola çıkar. Odysseos da Kalypso'nun yanından kendini kurtarmıştır. Gemisiyle denizlere açılırsa da fırtınaya yakalanır, gemi batar. Faiak'ların ülkesine düşer. Bu ülkenin kıralının Nausikaa adında gayet güzel bir kızı vardır. Kıral Alkinoos, Odysseos'u iyice ağırlar. Başından geçen her şeyi Alkinoos'a anlatan Odysseos, Kyklop'u nasıl öldürdüğünü de saklamaz. Bu arada Telemakhos'un da başına birçok dert açılmıştır. Kalypso'nun adasına uğramış, oraya kıral yapılmak istenmiştir. Akıl hocası Nestor'un bilgili öğütleri sayesinde kendini kurtarır. Destanın sonunda Odysseos, İthaka'ya döner. Karısını elinden almak istiyenleri öldürür.

Bibliyografya. — «Odysseia» Destanı'nın dilimizdeki çevirileri:

Odise (çev. Y. N. Nayır, 1932); Odyssee'den Ulysse'nin Dönüşü (J. C. Baptiste'ten çev. F. F. Kalfaoğlu, 1934); Odüsseia-Odise (çev. A. C. Emre, 2 cilt, 1941-42); Truva Cengi (çev. Fethi Dosdoğru, 1944).

OF

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Rize ilinin merkez ve Kalkandere, güneyde Trabzon'un Çaykara, batıda aynı ilin Sürmene ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyi Karadenizle sınırlanır. Merkez bucağından başka Hayrat adında bir bucağı, 86 köyü vardır.

Yüzölçümü: 515 km²

Nüfusu: 55.317 (1960 sayımı)

Of ilçesi çok engebeli alanları kaplar. Trabzon ve Rize Dağları'ndan ayrılan gittikçe alçalarak kıyıya doğru sokulan kollar, Of ilçesinin en önemli engebeleridir. Iklimin özelliği her mevsimin yağışlı geçmesidir. Yazla kış arasındaki sıcaklık farkı da çok değildir. Kışlar pek soğuk, yazlar da pek sıcak olmaz. Yağışın bol olmasından dolayı ormanlar da boldur. Bitki örtüsü hemen hemen deniz kıyısından başlıyarak yükseklere doğru tırmanır. İlçenin akarsuları kısa boylu, sel karakterli küçük derelerdir. Bunların en önemlileri, doğudan batıya doğru, Mesuraş, Baltacı, Solaklı dereleridir.

Of'un en önemli ürünü, başlıca ihraç maddesi fındıktır. Tahıl çeşitlerinden en çok mısır ekilir. Buğday ekimi pek azdır. Son yıllarda çay tarımına önem verilmeye başlanmıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi Of kasabası Trabzon - Rize kıyı yolu üzerinde Trabzon şehrine 56 km. uzaklıkta kurulmuştur. Buradan güneye inen bir yol da Çaykara'dan geçerek Bayburt'a varır. Of kasabası tek mahalleden meydana gelmiştir. 1960 sayımına göre nüfusu 2.237'dir.

OFFENBACH, Jacques (1819 - 1880)

Offenbach

Ünlü bir Fransız bestecisidir. Daha çok, Fransız tarzı «komik opera»lariyle tanınmıştır. Almanya'nın Cologne şehrinde dünyaya geldi. Gençlik çağında adını, milliyetini değiştirip Fransa'ya geçti. Paris Konservatuvarının viyolonsel bölümünde okurken bir yandan da Opera Comique Orkestrası'nda çalışmaya başladı. Ayrıca çeşitli tiyatroların da idareciliğini üzerine almıştı. 1850'de Comedie Française Orkestrası'na şef oldu. 1855'te kendi hesabına bir tiyatro açtı. Bestelediği operaları, operetleri burada sahneye koymaya başladı. Offenbach'ın eserlerinde bir Fransız bestecisinin eserlerinden daha fazla Fransız havası vardı. 25 yıl içinde doksan operet besteledi. Fransa İmparatoru III. Napoléon devrinde Fransa'nın en gözde bestecilerinden biri olarak tanındı.

Offenbach, aynı zamanda iyi bir yazardı da. 1876'da Amerika'ya yaptığı bir konser seyahatinden sonra «Bir Müzisyenin Hâtıraları» adındaki kitabını yazdı.

Offenbach'ın en çok beğenilen eseri, Alman yazarı Heinrich Hoffmann'ın «Masallar» adındaki eserinden ilham alarak yazdığı «Hoffmann'ın Masalları»dır. Besteci, sağlığında bu eseri sahneye koymak fırsatını bulamadı. Bunun dışındaki ünlü eserleri şunlardır: «Orpheos Cehennemde», «Paris Hayatı», «Güzel Helene», «Grandüşes.»

OFRİS

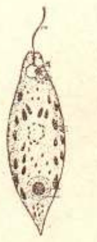
Salepgillerden bir orkide çeşididir. Çiçekleri sinek, örümcek, arı gibi bazı böcekleri andıran değişik çeşitleri vardır.

OFTALMOSKOP

Gözün içini görmekte kullanılan küçük bir hekim aynasıdır. Işığı gözün içine tutarak burasının iyice aydınlanmasını sağlar.

İlk oftalmoskop 1851'de ünlü Alman fizikçisi Hermann von Helmholtz (1821-1894) yapmış, böylece «hekimliğe yeni aydınlıklar kazandıran adam» olarak tanınmıştı.

OGLENA

Oglena

Birhücreli hayvanların kamçılılar sınıfından, bu sınıfın içinde en kolay görülebilen bir hayvandır. En çok bataklık sularda rastlanır.

Oglena tek hücreden meydana gelmiştir, vücudu bir mekik biçiminde uzundur. Baş tarafında bir kamçı, bu kamçının dibinde de bir göz lekesi bulunur. Oglenanın sitoplâzması içinde pek çok klorofil tanecikleri vardır.

Oglenalar, genel olarak, tatlı sularda yaşarlar. Kamçılarını hareket ettirerek, dalgalandırarak ilerlerler. Oglenanın vücudundaki klorofil tanecikleri hayvanın kendi kendine besin yapmasına yarar. Bundan başka, oglena dışarıdan aldığı besinleri de sindirebilir. Oglenalar, boyuna iki parçaya bölünerek çoğalırlar.

OGÜST (Bk. AUGUSTUS)

OĞLAK (Bk. KEÇİ)

OĞLAK DÖNENCESİ (Bk. DÖNENCELER)

OĞUL (Bk. ARI)

OĞULCUK

Canlılarda, döllenmiş yumurtacığa, gelişmeye yüz tuttuğu andan etene yolu ile kan dolaşımı başlayıncıya, yani dölüt haline gelinceye kadar «oğulcuk» denir. İnsanda bu devre gebeliğin üçüncü ayın başlangıcına kadar sürer.

Oğulcuğun durmadan şekil değiştirmesine, böylece yeni bir fert halini almasına «oğulcuğun gelişmesi» denir. Yumurta bu gelişmede karyokinezle çoğalmaya başlar. Karyokinez, hücrelerin bir çoğalma yoludur. Bu çeşit çoğalmada çekirdeğin parçalanarak hücrenin iki kutbunda toplanıp orada yeni birer çekirdek haline gelir. Sonra hücre ortadan boğularak ikiye bölünür. Böylece iki yeni hücre meydana çıkmış olur. Birbiri arkasına olan bu bölünmeler sonunda hücre sayısı daima birbirinin katı olarak artar. Sonunda birbirine yapışmış küçük, yuvarlak hücrelerden yapılmış bir küme meydana gelir. Bu küme, küçük bir

dutu andırır, buna «morula» (dut) denir.

Morulanın hücreleri bölünmeye devam ederken çeperlere doğru toplanıp ortayı boş bırakırlar. Burası bir sıvı ile dolar. Küçük bir balonu andıran bu hücre dizisine «blastula» denir. Zamanla bu blastulanın çeperi her hangi bir yerinden bölünme boşluğuna doğru tıpkı bir eldiven parmağı gibi gömülmeye başlar. Böylece, oğulcuğun çeperleri iki sıra hücreden yapılmış, içi boş, bir yanı açık bir torba biçimini alır (Bk. Embriyoloji).

OĞUZ DESTANI

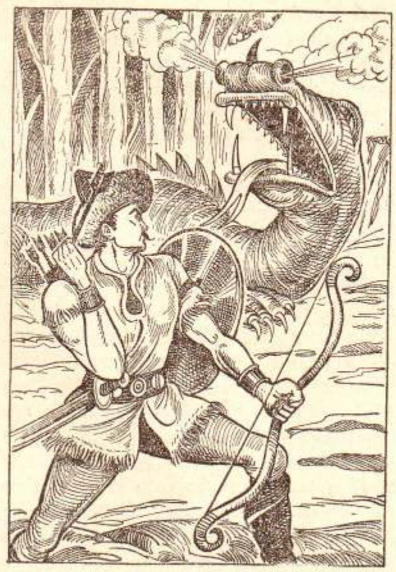
Oğuz Türkleri'nin en yaygın destanıdır. Buna «Oğuz Kağan Destanı» da denir. Eski Osmanlı kaynaklarında «Oğuzname» diye anılır.

Oğuz Destanı sözlü edebiyat devrinin en eski verilerindendir. İslâmlıktan önce Uygur yazısına alınmış bir kopyası bugün Paris Millî Kütüpanesi'nde bulunuyor. Destanda adı geçen Oğuz, Hun Türkleri'nin ünlü başbuğu Mete'dir. Yalnız, destan, Mete'nin tarihte yaptıklarından daha başka olayları da anlatır. Destanın, yazıya alınmasından 1500 yıl önce sözlü olarak meydana geldiği sanılıyor. Prof. Reşit Rahmeti Arat, Fraulein von Gaben ve Bang'ın ortak çalışmalariyle okunması tamamlanan eserin Türkçe basımı 1936'da yapılmıştır.

Destanın konusu

Günün birinde Ay Kağan'ın gözü parladı, bir oğlan çocuk doğurdu. Çocuğun yüzü mavi, ağzı ateş kırmızısı, gözleri elâ, saçları, kaşları karaydı. Güzel perilerden daha güzeldi. Anasının sütünü bir emdi, bir daha emmedi. Yiyecek istedi, konuştu. Doğduktan kırk gün sonra yürümeye, ata binmeye başladı. Ayakları kurt ayağı, beli kurt beli gibiydi. Vücudunun her yanı ayı gibi tüylüydü. İşi gücü ata binmek, ava gitmekti. Yiğit delikanlıydı.

Oğuz'un ülkesinde büyük bir orman vardı. İçinden birçok çaylar, ırmaklar akardı. Av

Oğuz Kağan, ülkesine dadanan bir canavarı öldürmek istemişti. Bir gün okunu, yayını, kalkanını alarak ormana doğru yola çıktı...

hayvanları boldu. Yalnız, ormana bir canavar dadanmıştı, insan barındırmazdı. Oğuz Kağan bu canavarı avlamak istedi. Bir gün okunu, yayını, kalkanını, kargısını aldı, ormana gitti. Bir geyik avladı. Söğüt çubuğu ile bir ağaca bağladı. Bıraktı, gitti. Tan ağarırken geldi. Bir de baktı ki, canavar geyiği götürmüş. Bunun üzerine, bir ayı avladı. Kemeriyle ağaca sıkıca bağladı, gitti. Tan ağarırken geldiğinde, canavarın ayıyı da götürdüğünü gördü. Bu sefer kendi bekledi. Canavar geldi, başiyle Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz, kargısını canavarın başına sapladı, onu öldürdü, sonra kılıciyle de başını kesti.

Oğuz, bir gün Tanrı'ya yakarıyordu. Birden, ortalık karardı. Gökten bir mavi ışık indi. Güneşten de, aydan da parlaktı. Ortasında güzel bir kız vardı. Kız öyle güzeldi ki gülse Gök Tanrı da güler, ağlasa Gök Tanrı da ağlardı. Oğuz bu kızı aldı, götürdü. Onunla evlendi. Üç erkek çocuğu oldu. Bunlara Gün, Ay, Yıldız adını verdi. Bir gün Oğuz, göl kıyısında gezerken, bir ağaç gördü. Ağacın kovuğunda güzel bir kız belirdi. Oğuz bu kızla da evlendi. Ondan da üç oğlu oldu. Adını Gök, Dağ, Deniz koydular.

Oğuz, çocukları büyüyünce, bir şölen verdi. Dört yana buyruklar gönderdi. Bütün ülkelerin kendi bayrağı altına toplanmasını istedi. Çin kağanı bu çağrıya uydu, Urum kağanı uymadı. Bunun üzerine, Oğuz büyük bir ordu topladı. Bozdağı eteklerine çadır kurdu. Tan ağarınca çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan boz tüylü, boz yeleli bir kurt çıktı. Oğuz Kağan'a söz söyledi, ona yol göstereceğini bildirdi.

Ordu yürüyüşe koyuldu. Oğuz, bütün savaşları kazandı. Urum Kağanı'nı dize getirdi. Bu arada Uruz Bey'in oğlu, elindeki şehri çok iyi saklıyarak, yıkıntısız, Oğuz'a verdiği için Oğuz ona Saklap (İslâv) adını taktı. Orduyu büyük göllerden geçirmeyi akıl ederek gemiyi bulan başbuğuna Kıpçak; atını karlar arasından bulup getiren başbuğuna Karluk; ordunun ağırlıklarını kağnılara yükliyerek kolayca taşıtan başbuğuna da Kankaluğ (Kağnılı) adını verdi. Ayrıca, hepsine beylik verdi, ad verdi. Günün birinde Çürçet Hanı karşılarına çıktı. Oğuz'un çerisi, vuruş tokuş, sonunda, Çürçet'in çerisini darmadağın etti.

Oğuz Kağan, Hindistan'dan Mısır'a kadar batıdaki bütün ülkelere baş eğdirdi. Bilgesi Uluğ Türk, bir gece ruyasında doğudan batıya uzanmış bir altın yay gördü ki kuzeye üç gümüş ok fırlatır; Oğuz bu ruya üzerine beylerini topladı. Ülkelerini Boz Oklar, Üç Oklar diye ikiye bölüp oğullarına dağıttı. İşte bugünkü Türk soyları, yiğit Oğuz Kağan'ın oğulları idaresinde böylece bütün dünyaya yayıldı.

Bibliyografya. — Destanın başlıca Türkçe baskıları:

Oğuz Destanı (1959); Oğuz Destanı (V. C. Aşkun, 1935); Oğuz Destanı ve İki Masal (H. T. Gönensay, 1948); Oğuz Kağan Destanı (W. Bang'dan G. R. Rahmeti Arat, 1936); Oğuz Masalı (İ. H. Hulâgû, 1941); Oğuzlar'a Dair (H. N. Orkun, 1935); Oğuz Han (K. Şükrü, 1932); Oğuz Han (M. F. Gürtunca, 1944).

OĞUZ HAN (Bk. METE)

OĞUZELİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Gaziantep iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Nizip ilçesi, güneyde Suriye toprakları, batıda Gaziantep'in Kilis ilçesi, kuzeybatı ve kuzeyde aynı ilin merkez ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Elbeyli ve Haral adında bucakları, bunlara bağlı 88 köyü vardır.

Yüzölçümü: 818 km²

Nüfusu: 32.544 (1960 sayımı)

Oğuzeli ilçesinin toprakları, genel olarak, güneydoğuya Fırat'a doğru, tatlı eğimli, yer yer hafif dalgalı düzlüklerdir. Bu toprakları kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda akan Kızılhisar ve Akçadere adındaki suların vâdileri yarar. Bu iki su daha güneyde birleşir, Sacır Suyu ortaya çıkar.

Iklim, yazların sıcak ve kurak geçmesiyle dikkati çeker. Orman örtüsü bakımından fakir bir ilçe olan Oğuzeli'nde ekonomik hayat tarıma, az miktarda hayvancılığa dayanır. İlçe merkezi çevresinde sebzecilik, bağcılık, fıstık, zeytin tarımı gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Oğuzeli kasabası, Gaziantep şehrine 18 km. uzaklıkta denizden 700 m. yüksekte kurulmuştur. Güney demiryolu üzerindeki Çobanbey ve Akçakoyunlu istasyonlarından faydalanılır. 4 mahalleden meydana gelen kasabanın evlerinin çoğu düz toprak damlıdır. 1947'de kasabada 1.500 m² lik bir park kurulmuş, Cumhuriyet Meydanı açılmıştır. Kasabanın nüfusu 6.000'in üstündedir (1960 sayımı 6066).

OĞUZLAR

Tarihte en önemli rol oynıyan, en ünlü Türk kavmi

OĞUZLAR, Türk kavimlerinin en ünlüsüdür. Oğuzlar'a sonradan «Türkmen» denilmiştir. «Batı Türkleri» de denir. Oğuzlar, Orta Asya Türk İmparatorluklarının kuruluşuna katılmıştır. V. Türk Büyük Hakanlık hanedanı olan Uygurlar çağında (745-940), daha önemli bir rol oynamışlardır; Uygur hanedanının tam adı olan «Dokuz-Oğuz-On-Uygur» adı da bunu gösterir.

Oğuzlar, bundan sonra, Aral'la Hazar arasındaki alanda Büyük Türk Hakanlığı'na az çok bağlı bir devlet kurdular, Doğu Avrupa'ya da geçtiler, Karadeniz kuzeyini ele geçirdiler, Balkanlar'a sarktılar. Bunlara Araplar, «Oğuz»dan bozma, «Guzz» demişlerdir.

Karahanlılar, VI. Türk Büyük Hakanlık hanedanı (940-1040) olarak Uygurlar'ın yerine geçince, Türk devletinin ağırlık merkezini Kuzeydoğu Asya'dan (bugünkü Moğolistan'dan) çok daha güneybatıya, bugünkü Türkistan'a getirmişlerdi. Işte bu sıralarda, başlarında VII. Türk Büyük Hakanlık hanedanı Selçuklular (1040-1308) olan Oğuzlar, bir yandan Karahanlılar'a, öte yandan İran - Hindistan'daki Gazneli Türk İmparatorluğu'na karşı savaşmaya giriştiler, bu savaş-

mayı kazandılar, bütün Türk kavimlerinin başına geçtiler.

Selçukoğulları idaresindeki Oğuz Türkleri, 1040 Dandânakan Meydan Savaşı'nda Gazneliler'i yendikten sonra, Türk tarihinin en büyük devrimlerinden birini yaparak, Türk milletini açık denizlere, Yakın Doğu'ya, Akdeniz'e ulaştırdılar, ikinci Türk anayurdu olarak Anadolu'yu aldılar. Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Melikşah, 1077 tarihli fermaniyle, Selçuklu Prensi ve Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman Bey'e «Rûm Melikliği»ni verdi, böylece Anadolu Selçuklu Devleti resmen kurulmuş oldu (Bk. Anadolu Selçuklu Devleti).

Türkler'i Yakın Doğu'ya getiren, Anadolu'da yeni bir devlet kuran Oğuzlar, artık öteki Türk kavimlerini gölgede bıraktılar. Bu temeller üzerine sonradan Osmanlı İmparatorluğu kuruldu.

Oğuzlar'ın 24 boyu vardı. Selçuklu hanedanı Oğuzlar'ın Kınık boyundan geldiği gibi, Osmanlı hanedanının kurucuları Ertuğrul Gazi ile Osman Bey de Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir aşiret başkanıydılar.

Türk geleneğine göre, Oğuzlar'ın atası sayılan Oğuz Kağan, Büyük Türk Hakanları'nın Teoman'dan sonra 2.'si olan Mete'dir. Oğuz Kağan'ın neslinden 24 Oğuz boyunun türediğine inanılır. Osmanlı hanedanı, Oğuz Kağan (Mete) neslinden geldiklerine tamamen inanmışlar, hattâ Osman Gazi'yi Oğuz Kağan'a 45. kuşağa kadar aralıksız bağlıyan soy kütükleri yapılmıştır.

Bugün Oğuz Türkleri, bütün Türk kavimleri içinde en büyük topluluktur, üçe ayrılırlar: 1) Türkiye Türkleri; 2) Azerîler; 3) Türkmenler. Türkiye ve Balkan Türkleri, Suriye Türkleri, bir kısım Irak Türkleri birinci koldan; İran, Kafkasya, bir kısım Irak Türkleri ikinci koldan (Azerî); Horasan ve Türkmenistan Türkleri de üçüncü koldandır. Özbek, Kırgız, Kazak, Başkurt, Tatar (Kazan ve Kırım) Türkleri'yle daha başka Türkler Oğuzlar'dan değildir (Bk. Türkler).

O. HENRY (1862 - 1910)

O. Henry

Amerika'nın en ünlü hikâye yazarlarından biridir. Asıl adı William Sidney Porter'dir. Günlük hayatın görünüşü olağan, içyüzü acıklı olaylarını ince bir alayla, derin bir içlilikle anlatan hikâyeleriyle tanınmıştır.

O. Henry, North Carolina'da, Greensboro'da doğdu. Küçük yaşta öğrenimini yarım bırakarak hayatını çıraklıkla, çobanlıkla kazanmaya başladı.

O. Henri, en sonunda, bir bankada çalışırken, yazı hayatına atıldı. 1894'te «The Rolling Stone» (Yuvarlanan Taş) adında bir mizah dergisi çıkardı, sonra gazeteciliğe başladı; fıkralar yazıyor, karikatürler yapıyordu.

1898'de, çalıştığı bankadaki bir yolsuzluktan dolayı suçlu görüldü, 3 yıl hapse mahkûm edildi. Bu sırada karısı da ölmüş, kızı tek başına kalmıştı. Sidney Porter kızının geçimini sağlamak için, hapisanede hikâyeler yazıyor, bunlar «O. Henry» adiyle yayınlanıyordu.

Üç yıl sonra hapisten çıktığı gün O. Henry adında ünlü bir yazar olmuştu. Bununla birlikte, hayatının son yılları hastalık, yoksulluk, içki düşkünlüğü içinde geçmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Bolivar İki Kişiyi Çekemez (çev. H. Â. Ediz, 1939); Kabahat Kimde (B. Deniz, 1939); Sâf Bir Taşralı (H. Â. Ediz, 1944); Hikâyeler (N. Eren, 2 cilt, 1943); Yeşil Kapı (M. Harmancı, 1953); Son Yaprak (M. Harmancı, 1954); Yanlış Tahmin (G. Akbay, 1957); Kuklalar (M. Harmancı, 1960).

OHİO

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 eyaleten biridir. Yüzölçümü bakımından 34., nüfus bakımından 5. gelir. Ohio, ülkenin merkezine yakın bir yerde, kuzey doğuya, doğru yer almıştır. Batısında İndiana, güneyinde Kentucky, kuzeyinde Michigan, doğusunda Virginia eyaletleri bulunur.

Yüzölçümü: 106.764 km^2

Nüfusu: 8.000.000

Başkenti: Columbus

Eyaletin adı, Kızılderililer'in dilinde «büyük» anlamına gelen «Ohio» kelimesinden gelir. Ohio, bu eyaletten önce, aynı yöreyi sulıyan büyük bir akarsuya ad olarak takılmış, sonradan burada kurulan eyalete de aynı ad verilmiştir. «O.» olarak kısaltılır.

Ohio Eyaleti'nin, Ohio nehrinden sonra gelen başlıca akarsuları, Mahoning, Muskingum, Küçük Miami, Miami nehirleridir. Ohio Nehri, eyaletin güney, güneydoğu sınırlarını çizer (Bk. Ohio Nehri). Eyaletin en önemli gölleri St. Mary, İndian, Buckeye, Loramie gölleri ile Portage Gölleri topluluğudur.

Ohio tabiî bakımdan «Göller Bölgesi», «İç Düzlükler Bölgesi», «Yayla Bölgesi» olmak üzere üçe ayrılır. Bunlardan Göller Bölgesi, Erie Gölü'nün kıyısından başlayarak, bir yelpaze gibi kuzeybatıya uzanır. Burada çiftçiliğe çok elverişli verimli topraklar bulunur. İç Düzlükler Bölgesi eyaletin orta ve batı kesimlerini kaplar. Bu yöre en çok hayvan yetiştirilen bir yerdir. Yayla Bölgesi, doğu bölümü kaplar, maden bakımından oldukça zengindir.

Ohio'nun başlıca şehirleri, nüfuslarının sırasına göre, Cleveland (1.900.000), Cincinatti (1.200.000), Columbus (700.000), Toledo (500.000), Akron (500.000), Dayton (600.000), Youngstown (700.000), Canton (600.000)dur. Ohio endüstri bakımından oldukça ileri durumdadır. En çok demir, çelik endüstrisi, lâstik, motor, elektrik cihazları, çimento, kimyasal madde, dokuma, gemi yapımı endüstrileri gelişmiştir. Tarım ürünlerinin başında mısır, buğday, yumurta, tütün, şeker kamışı gelir.

Ohio, sanata, öğrenime çok önem verilen bir eyalettir. 12 üniversite, birçok kolej vardır. Bütün eyaletteki genel kitaplıkların sayısı 270'i bulur. Cleveland, Toledo, Cincinatti gibi büyük şehirlerde müzeler vardır.

OHİO NEHRİ

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Mississippi'nin en büyük kollarından biridir. Ülkenin çiftçilik, endüstri bakımından en elverişli topraklarının arasından geçer. Pittsburgh şehrinde, Allegheny ve Monongahela nehirlerinin birleştiği yerden çıkar. Önce güney batıya doğru yol alır, Ohio, İndiana, İllinois eyaletleri ile Batı Virginia, Kentucky eyaletleri arasındaki sınırı çizer. Sonra İllinois eyaletlerindeki Cairo şehrine girer, Mississippi'ye karışır. Ohio'nun başlıca kolları, Muskingum, Scioto, Kanawha, Miami, Wabash, Big Sandy, Tennessee, Green, Cumberland nehirleridir.

Ohio nehri, ilkbaharda, çevresinde büyük zararlara yol açacak şekilde taşar. Bu yörede ilkbaharda yağan sürekli yağmurlar, tepelerden gelen sellerle de birleşince Ohio'nun sularını birdenbire yükseltir, yolu üzerindeki şehirleri kaplar. Kurak mevsimde ise Ohio, üzerinde gemilerin yüzmesine bile elvermiyecek şekilde kurur. Bu su artış ve azalışını en azına indirmek için Ohio üzerinde hareket ettirilebilir büyük barajlar yapılmıştır. Bugün Ohio nehri üzerinde işliyen gemiler yılda 20 milyon tonu bulan ticaret maddesi taşırlar.

OHM, Georg Simon (1789 - 1854)

Ünlü Fizikçi Ohm

Ünlü bir Alman matematik ve fizik bilginidir. Elektrikte kendi adiyle anılan kanunu bulmuştur (Bk. Elektrik). Ayrıca, akustik (ses) biliminde de bir «Ohm (om) kanunu» vardır ki, buna göre, kulak, karışık bir sesin içindeki yalın sesleri teker teker duyar.

Georg Ohm, Almanya'nın Erlangen şehrinde doğdu, öğrenimini oradaki üniversitede tamamlandıktan sonra Köln'de, Nürnberg'de matematik öğretmenliği yaptı. 1840'ta Münich Üniversitesi'ne profesör oldu. Bu arada, daha çok elektrik üzerindeki çalışmalariyle birçok buluşlar ortaya koydu. Bununla birlikte, buluşları ilk önceleri ilgiyle karşılanmamış, Ohm bu ilgisizlik karşısında görevinden çekilmişti. Sonradan, buluşlarının değeri kabul edilerek kendisine Copley Armağanı verildi.

OHOTSK DENİZİ

Büyük Okyanus'un, kuzey kesiminde, büyük bir koludur. Sovyetler Birliği'nin doğu sınırının bir bölümünü meydana getirir. Doğuda Kamçatka Yarımadası ile Bering Denizi'nden, güneyde Kuril Adaları ile Büyük Okyanus'tan ayrılmış durumdadır.

Ohotsk'un suları kasımdan nisana kadar buzlarla kaplanır. Yılın çoğu zamanında da bu bölgede şiddetli sisler, büyük fırtınalar görülür. Bunlara rağmen Ohotsk Denizi gene de Sovyetler Birliği'nin deniz ticareti bakımından oldukça önemlidir. Bu denizden özellikle Nikolayev, Ohotsk gibi büyük ticaret limanları faydalanırlar. Amur nehri, daha başka akarsular Ohotsk Denizi'ne dökülür.

MEHMETÇİK

Mehmetçik, Türkler'in Meçhul Askeri'dir. Yalnız yurdunu düşünerek savaşan, şehit olan, adsız askerlerdir. Yurdumuz, kahraman Mehmetçikler'in binbir yokluk içinde savaşması sayesinde bağımsızlığını, bütünlüğünü kazanmıştır. Mehmetçik bütün Türk ordusunun temsilcisidir.

MEHTER

Türk tarihinde unutulmaz yeri olan mehter takımı zamanımızda da bütün özellikleriyle yaşatılmaktadır...

Mehter takımları çeşitli vesilelerle gösteriler yapar. İşte İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'ndaki bir gösteri...

Mehter marşlarına karşı duyulan ilgi, okullarda da mehter takımları kurulmasına yol açmıştır. Yukarıdaki resimde: Tam teşkilâtlı bir okul mehter takımı...

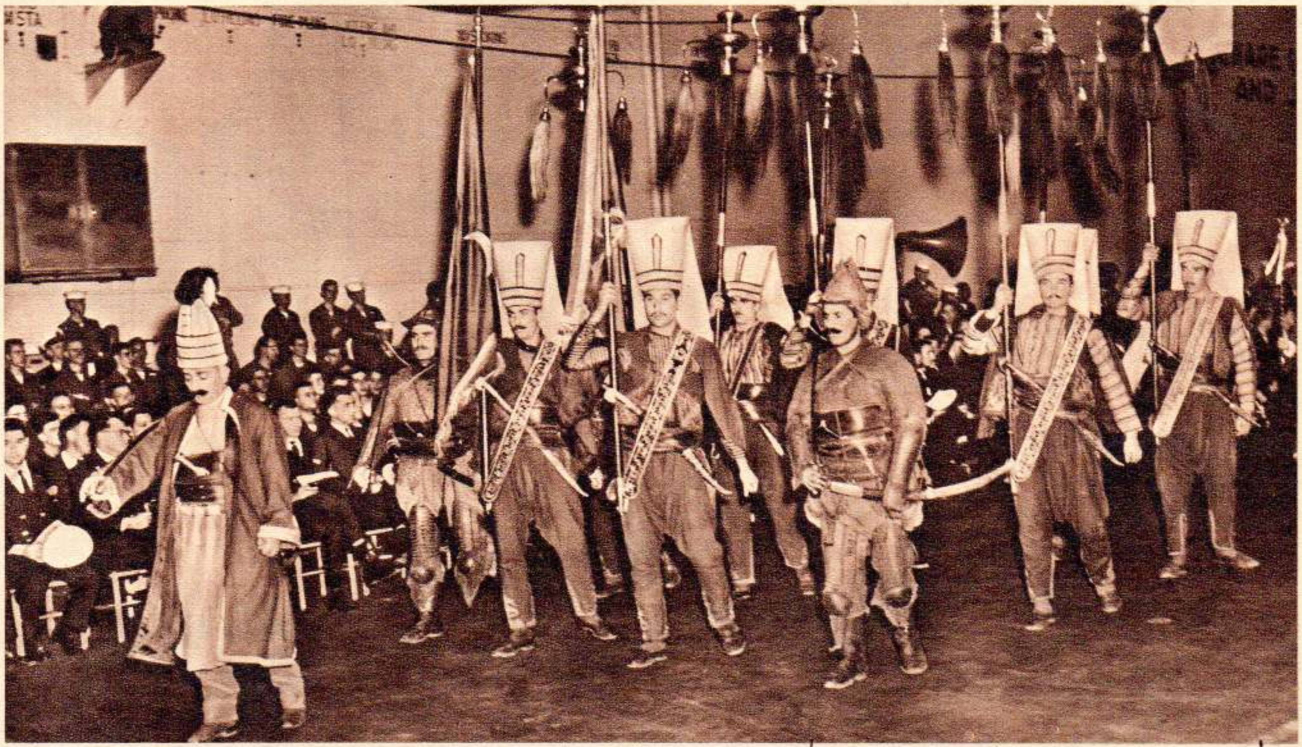
Askerî birliklerimiz de mehter takımı kurmaktadır. Resimde bir birliğimizin 60 kişilik mehter takımı.

Bir törende yapılacak gösteriye hazırlanan bir mehter takımı çalışma sırasında.

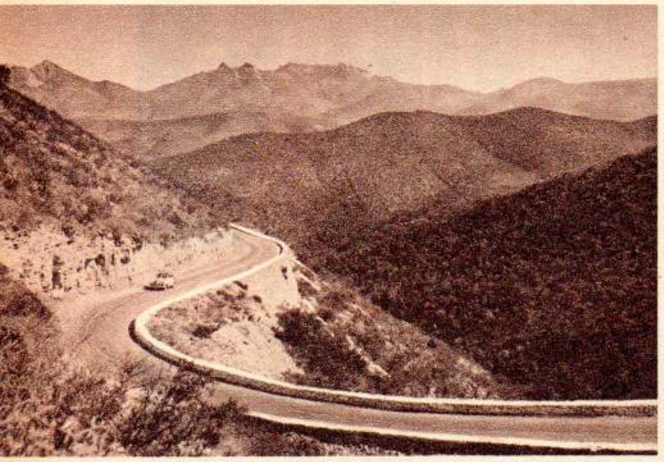

Mehter takımlarımız yabancılar karşısında da gösteri yaparlar, hattâ yabancı ülkelere de giderler. Yukarıda Amerika'nın İstanbul'a gelen «Forrestal» uçak gemisinde gösteri yapan takım, aşağıda Brüksel sokaklarında ilerliyen mehter takımı.

Meksika

PAN-AMERİKAN KARAYOLU — Kuzey, Güney Amerika ile Orta Amerika'nın birçok ülkelerini birbirine bağlıyan bu milletlerarası yol Meksika'dan geçer.

Su baskını, kiklon Meksika'da sık sık görülür. Sular altında kalan bir köyde helikopterlerle yapılan kurtarma iki ayrı dünyayı yan yana getiriyor.

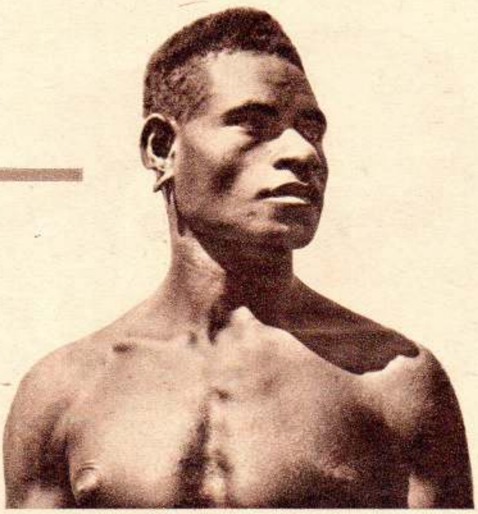

İP EĞİREN NAVAJOLU BİR KADIN — Meksika yerlilerinin hayatı en ilkel şartlar içinde geçer. Resimde Navajo ahalisinden fakir bir kadın görüyoruz.

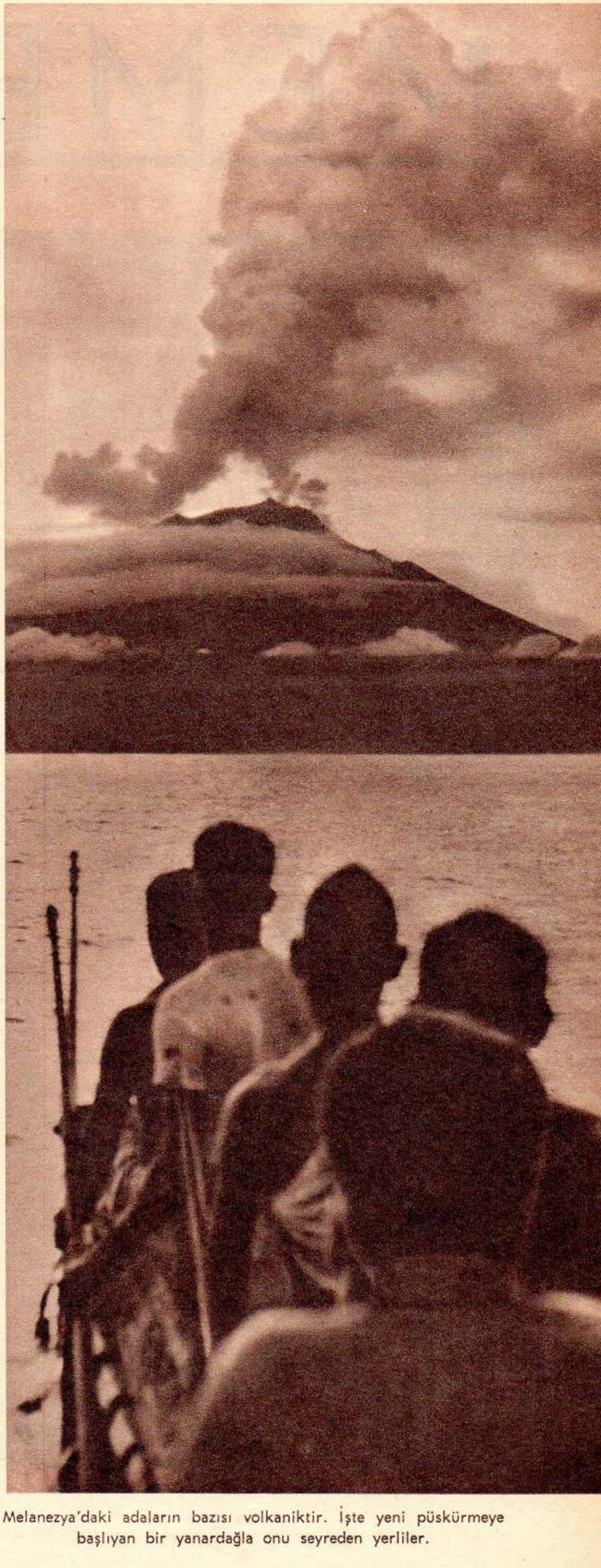
Melanezya yerlilerinden birçoğu su üstünde yaptıkları evlerde yaşar. Yukarıda, evinden özel bir salla kıyıya giden Papulu bir kadın görülüyor

Melanezya yerlilerinden bir erkek

Melanezya

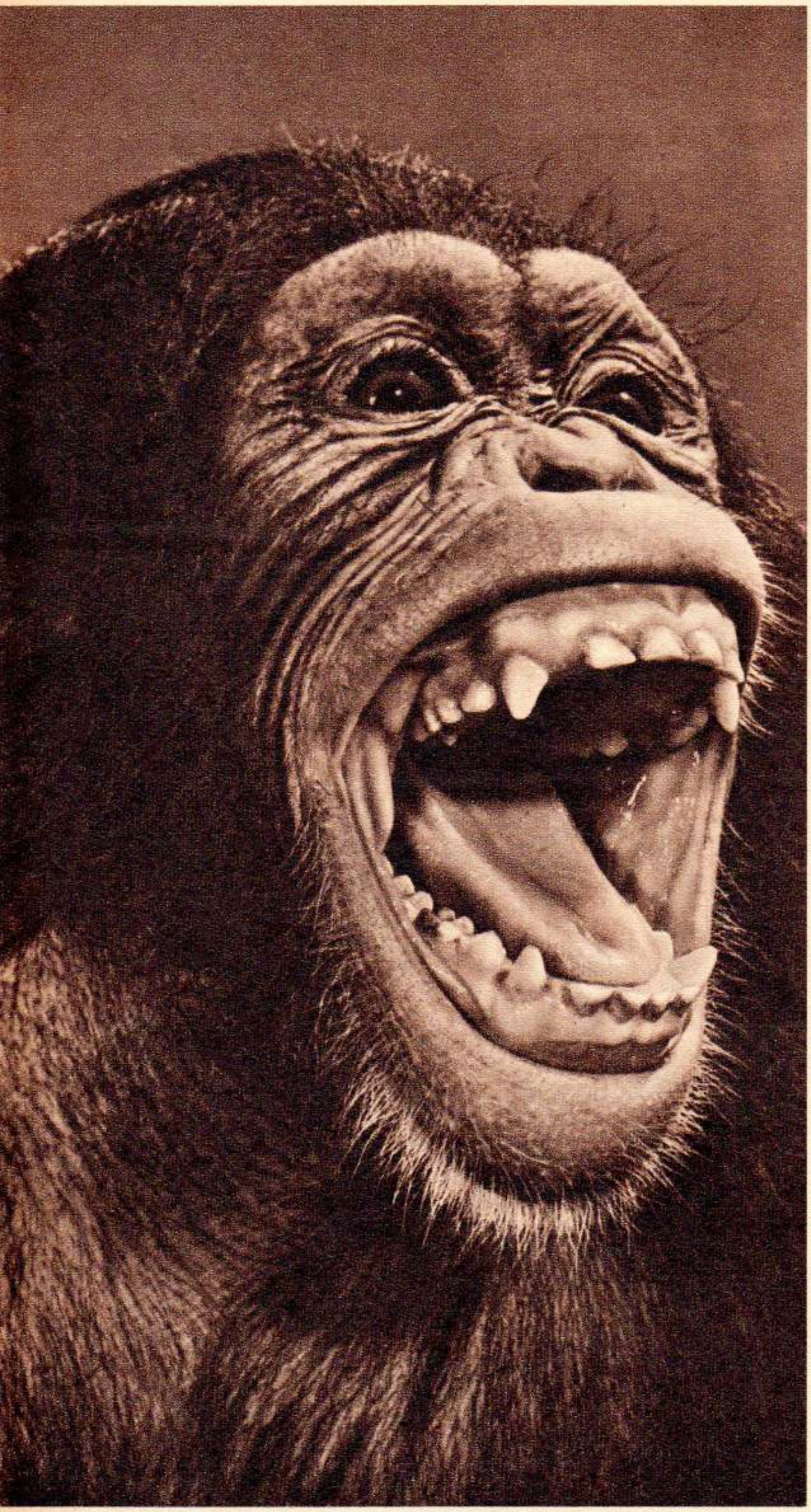
Büyük Okyanus'ta güzelliği ile tanınmış adalar topluluğu

Melanezya'daki adaların bazısı volkaniktir. İşte yeni püskürmeye başlıyan bir yanardağla onu seyreden yerliler.

MEMELİLER

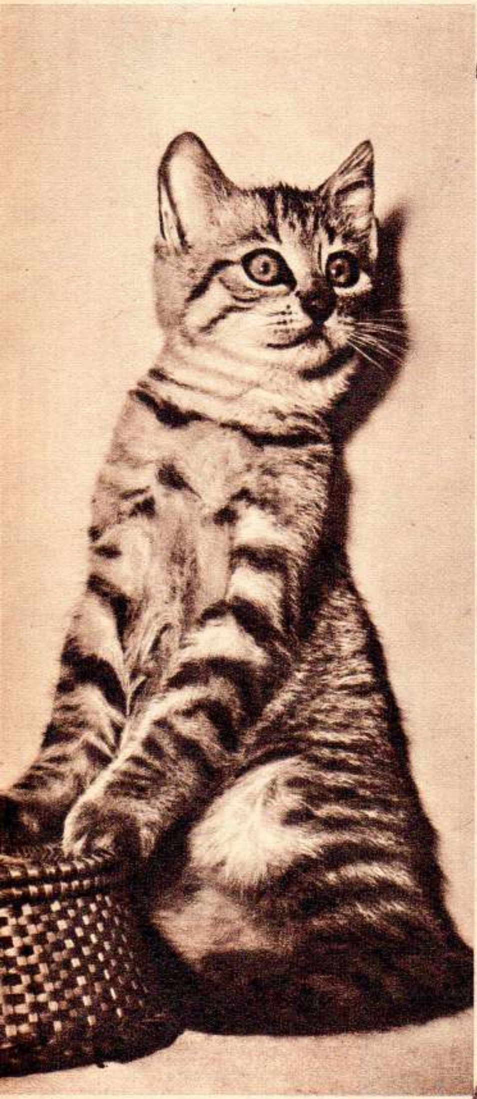
Memeliler, hayvanlar âleminin en başta gelen sınıflarından biridir. Memeli hayvanlar karalarda olduğu gibi denizlerde de yaşıyan yaratıklardır. En iri, en kuvvetli hayvanlar memeliler arasında bulunur. Öte yandan, memeliler, insanlara en yakın, en faydalı canlılar sayılabilir.

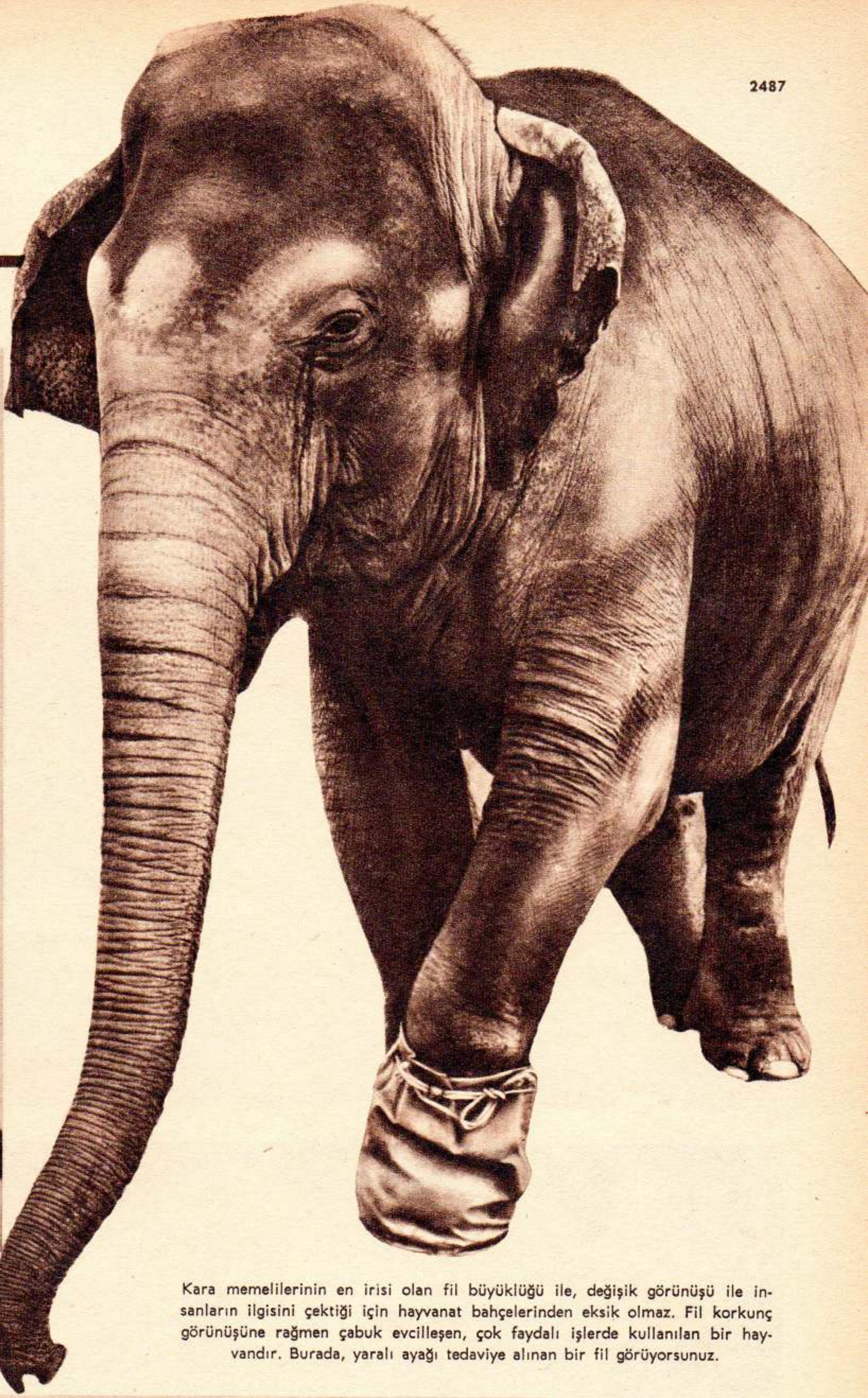
İnsana olan büyük benzerliği maymunlara karşı derin bir ilgi duyulmasına yol açmıştır. Her hayvanat bahçesinin ilk misafiri maymunlardır. Birçok şeyleri kolayca öğrenebilen maymunlar deneylerde de kullanılır.

Hayvanat bahçelerinde en ender görülen memelilerden biri «okapi» dir. Hele böyle hayvanat bahçesinde yavrulayan okapi ve kırk yılda bir raslanır.

Binlerce yıldan beri insanlarla birlikte yaşıyan kedi evcil hayvanların en eskilerindendir. Her yerde aranır, sevilir.

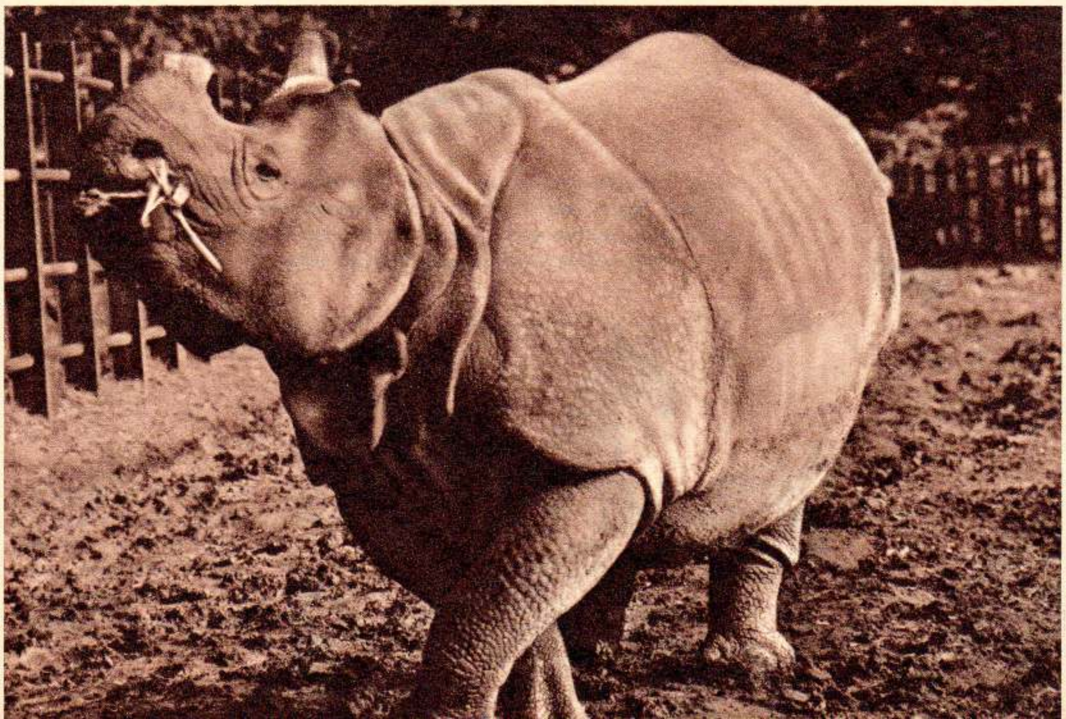

Kara memelilerinin en irisi olan fil büyüklüğü ile, değişik görünüşü ile insanların ilgisini çektiği için hayvanat bahçelerinden eksik olmaz. Fil korkunç görünüşüne rağmen çabuk evcilleşen, çok faydalı işlerde kullanılan bir hayvandır. Burada, yaralı ayağı tedaviye alınan bir fil görüyorsunuz.

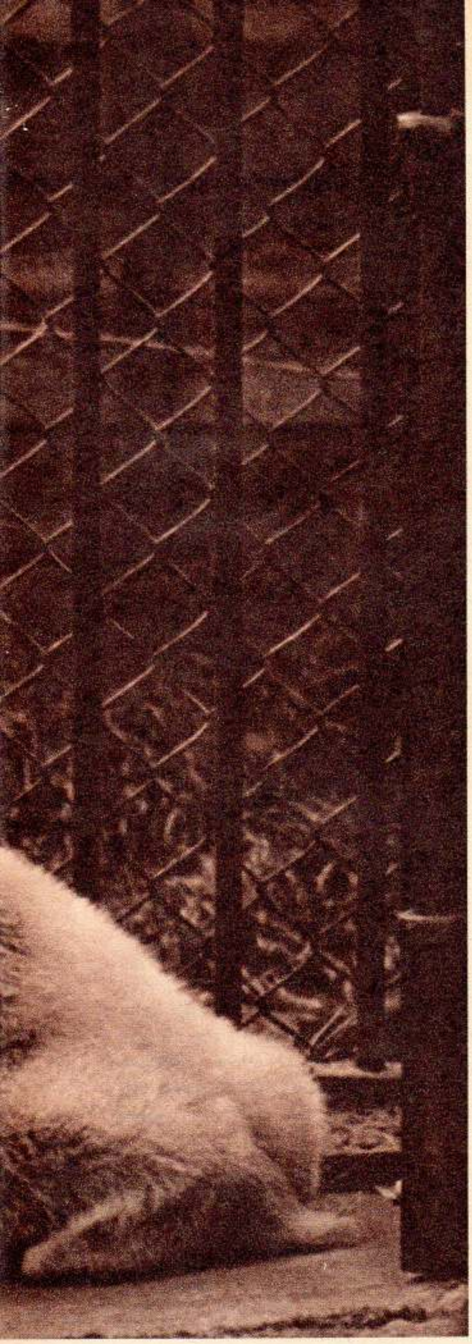
Bu resimde korkmuş gibi görünen sincap aslında köpeğin iyi bir dostudur. İkisi de aynı evde yetişen bu hayvanlar kavga etmiyorlar, sadece oynaşıyorlar.

Memeliler, dünyamızın en sıcak yerlerinden, kutuplara kadar olan her bölgede yaşar. İşte Amerika'daki bir hayvanat bahçesinde yaşıyan bir kutup ayısı ile yavruları.

Gergedan ise, kutup ayısının aksine, Afrika'nın en sıcak bölgelerinde yaşıyan bir memelidir. Resimde görülen gergedan da bir hayvanat bahçesinde yaşıyor.

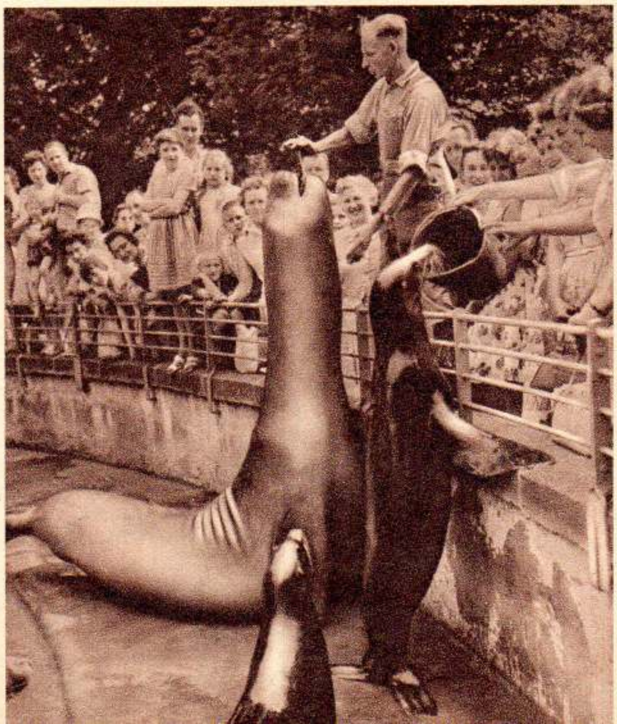

Memeliler dünyasının canavarlarından biri. Üç yavrusu ile oynaşan bu dişi kaplan, bir Amerikan hayvanat bahçesindedir.

Stockholm'da Skansen hayvanat bahçesindeki bu Avrupa bizonu pek seyrek raslanan hayvanlardan biridir.

Tapir, memelilerin en seyrek raslananları arasındadır. Hele böyle hayvanat bahçesinde doğuran tapir pek az görülür.

Memelilerin denizlerde yaşıyan üyelerinden olan foklar da hayvanat bahçelerinde sık sık görülür, merakla seyredilir.

Tembel Hayvan

Memeliler dünyasının en ilgi çekici hayvanlarından biri Brezilya ormanlarında yaşıyan «tembel hayvan» dır. Bütün ömrünü ağaç dallarına tepesi üstü asılı olarak geçirir, pek seyrek yere iner.

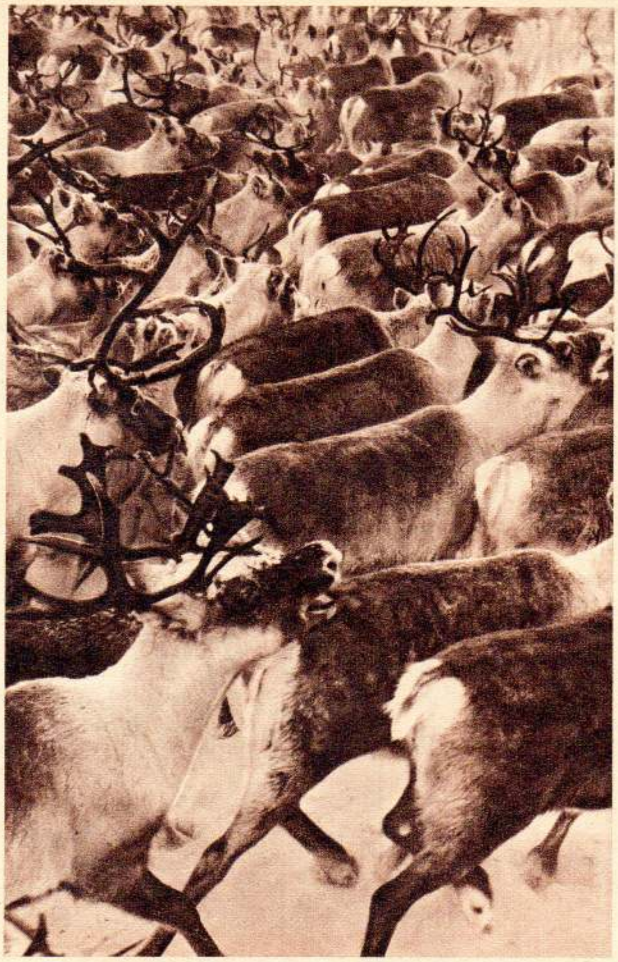
Su Aygırı

Suaygırı gerçekten sulak bölgelerde yaşıyan iri bir memelidir. Burada bir hayvanat bahçesinde yaşıyan bir suaygırı yeni doğmuş yavrusiyle birlikte görülüyor.

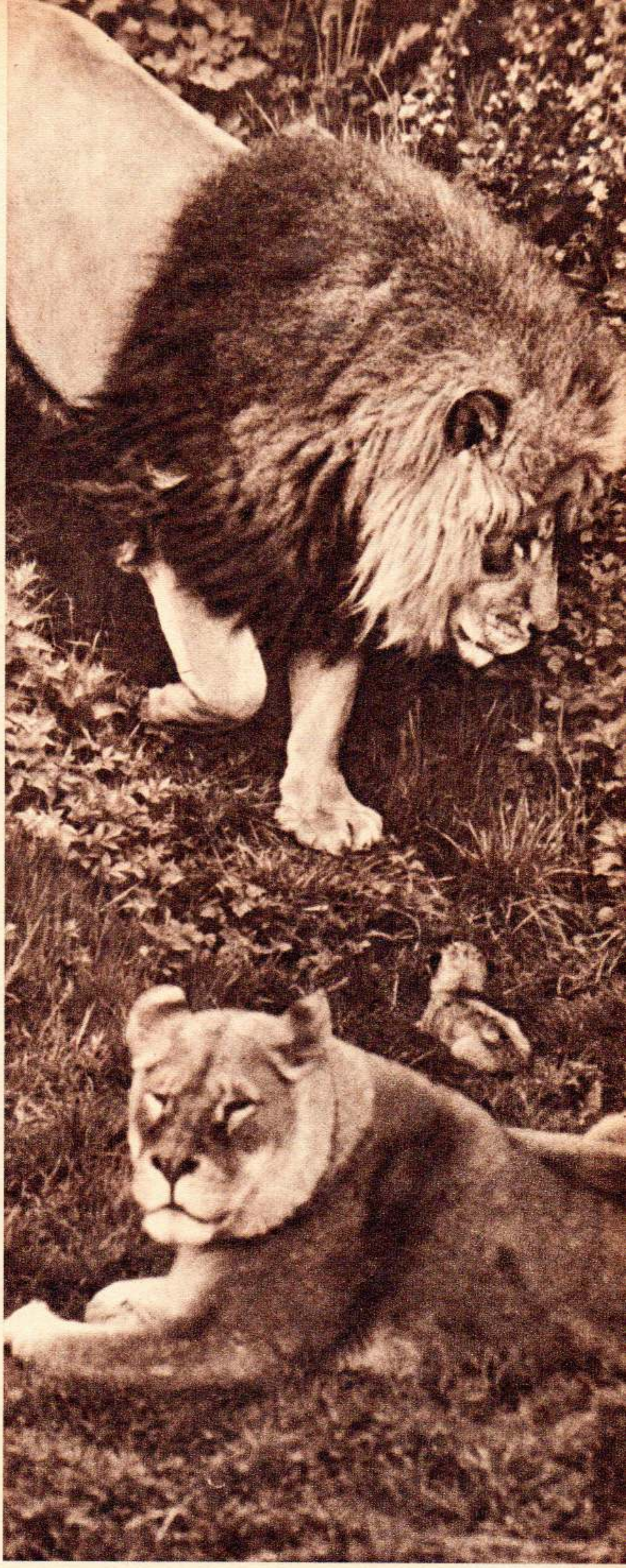
Anayurdu Amerika olan «opossum» keseli memelilerdendir. Daha çok ağaçlarda yaşıyan, geceleri dolaşan bu hayvancıklar, kuş, böcek vs. ile beslenirler Opossum, Avustralya'da da yaşar.

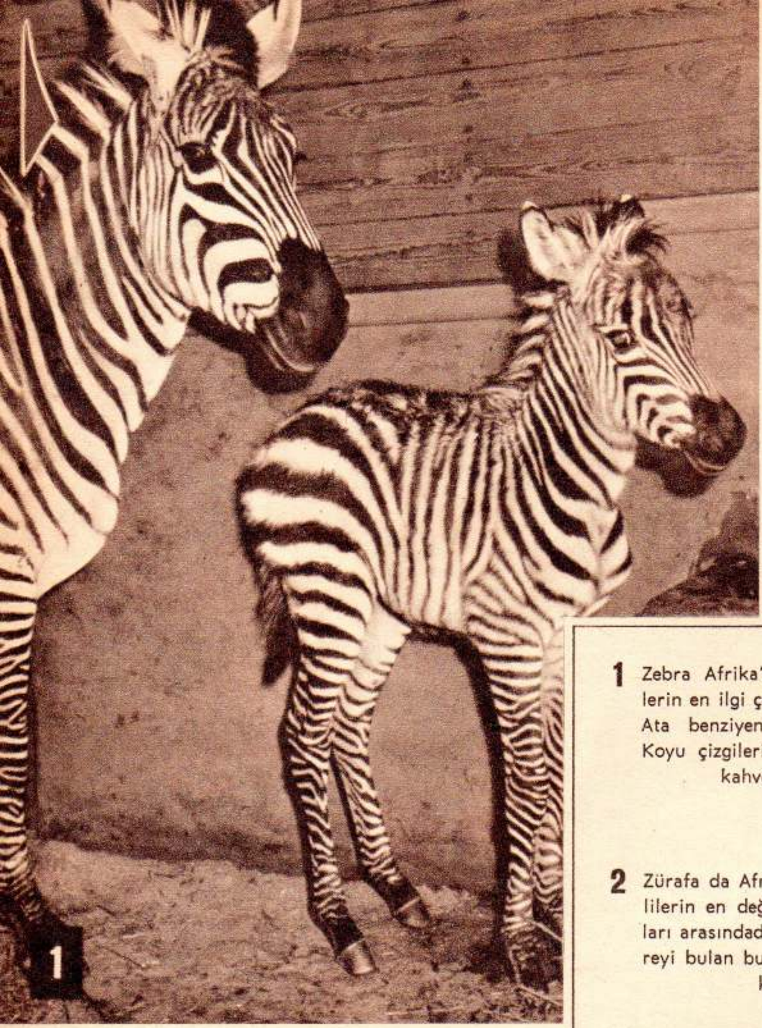

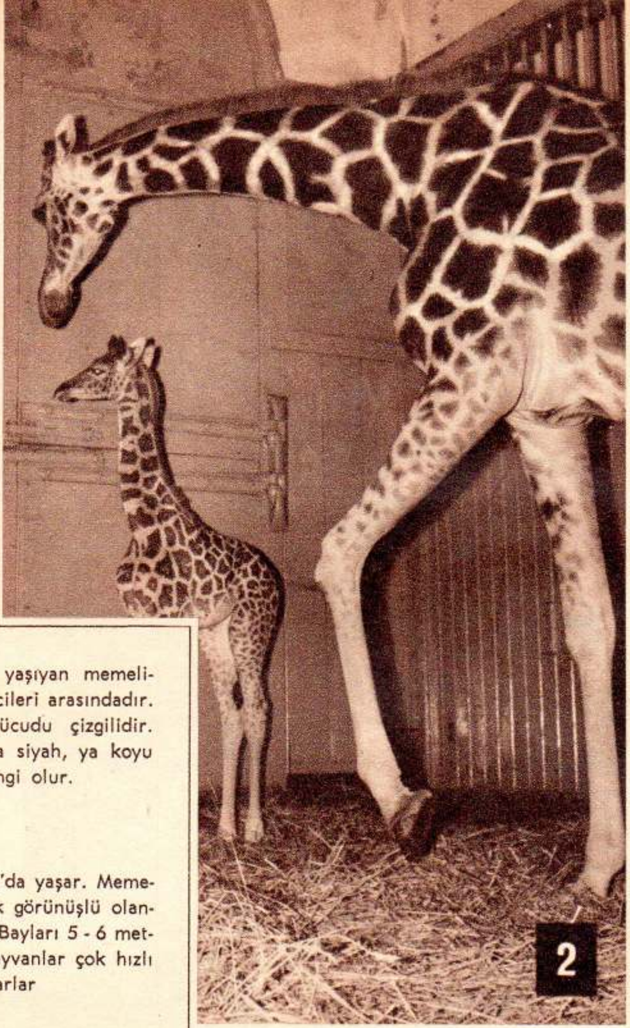
Ren geyikleri kuzeyin soğuk bölgelerinde sürüler halinde yaşar. İşte bir ren geyiği sürüsü.

Hayvanların kıralı aslan da memelilerdendir. Hayvanat bahçelerinde en sık raslanan hayvanlardan biri de aslandır. Resimde gördüğünüz aslan ailesinin iki yavrusu olmuş, biri ölmüştür. Kalan yavru anneyle babanın arasında görülüyor.

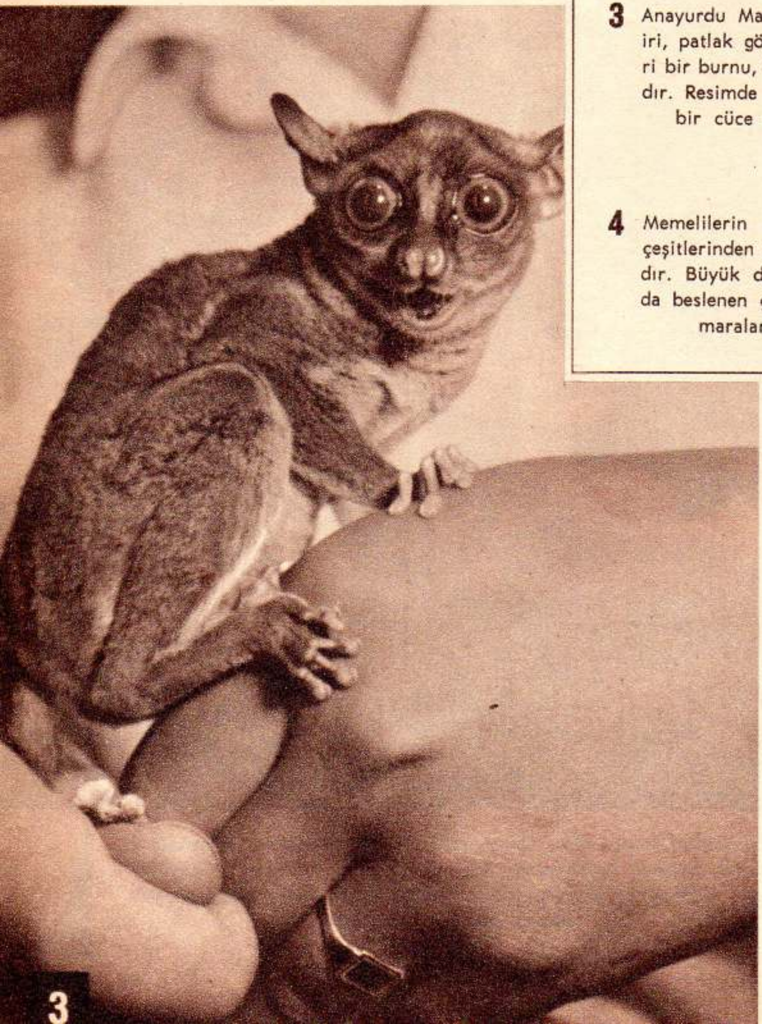

1 Zebra Afrika'da yaşıyan memelilerin en ilgi çekicileri arasındadır. Ata benziyen vücudu çizgilidir. Koyu çizgileri ya siyah, ya koyu kahverengi olur.

2 Zürafa da Afrika'da yaşar. Memelilerin en değişik görünüşlü olanları arasındadır. Bayları 5 - 6 metreyi bulan bu hayvanlar çok hızlı koşarlar

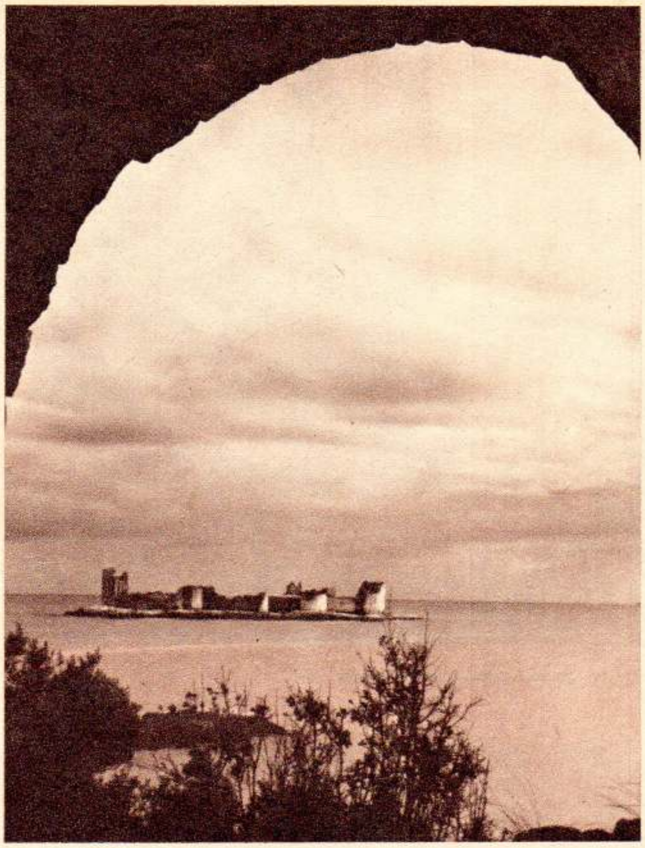
3 Anayurdu Madagaskar olan maki iri, patlak gözleriyle tanınır. Sivri bir burnu, büyük kulakları vardır. Resimde «fare maki» denen, bir cüce maki görülüyor.

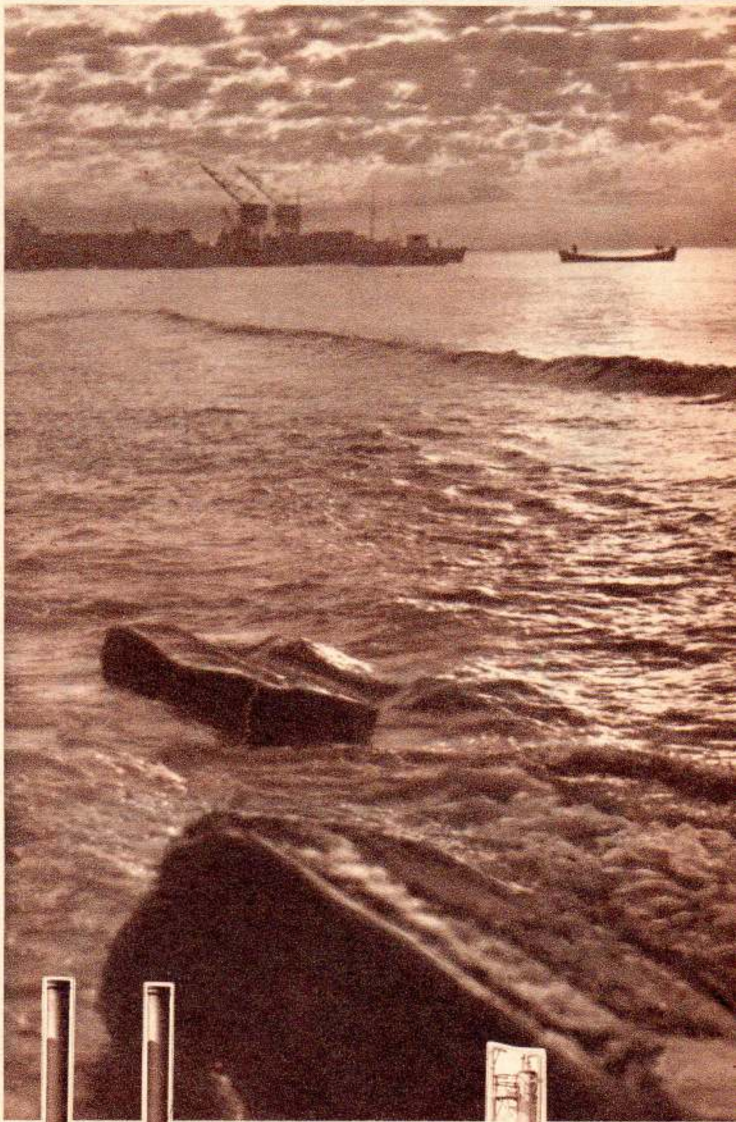
4 Memelilerin denizlerde yaşıyan çeşitlerinden biri de yunusbalığıdır. Büyük deniz akvaryumlarında beslenen çeşitlerine türlü numaralar öğretilebilir.

MERSİN

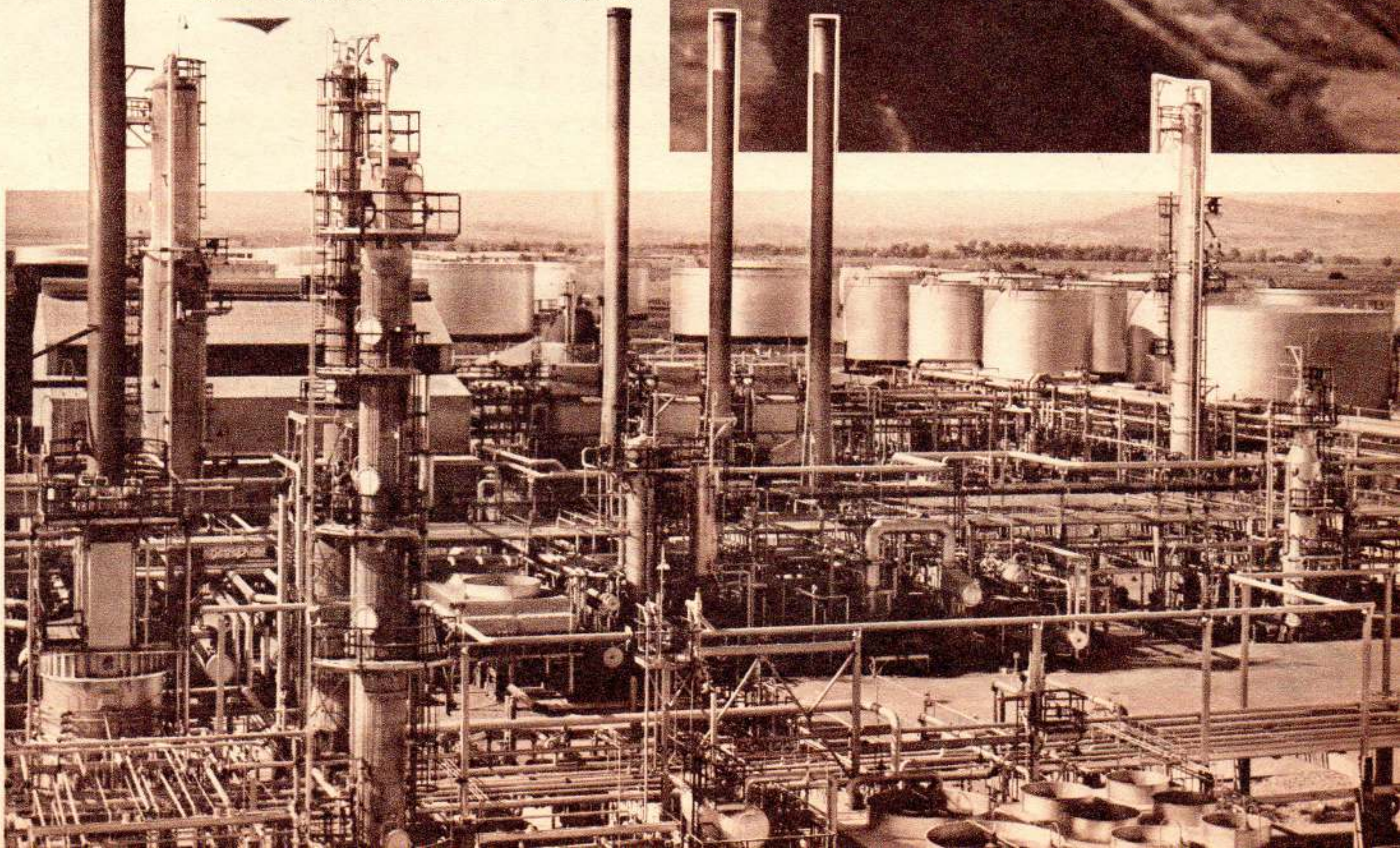

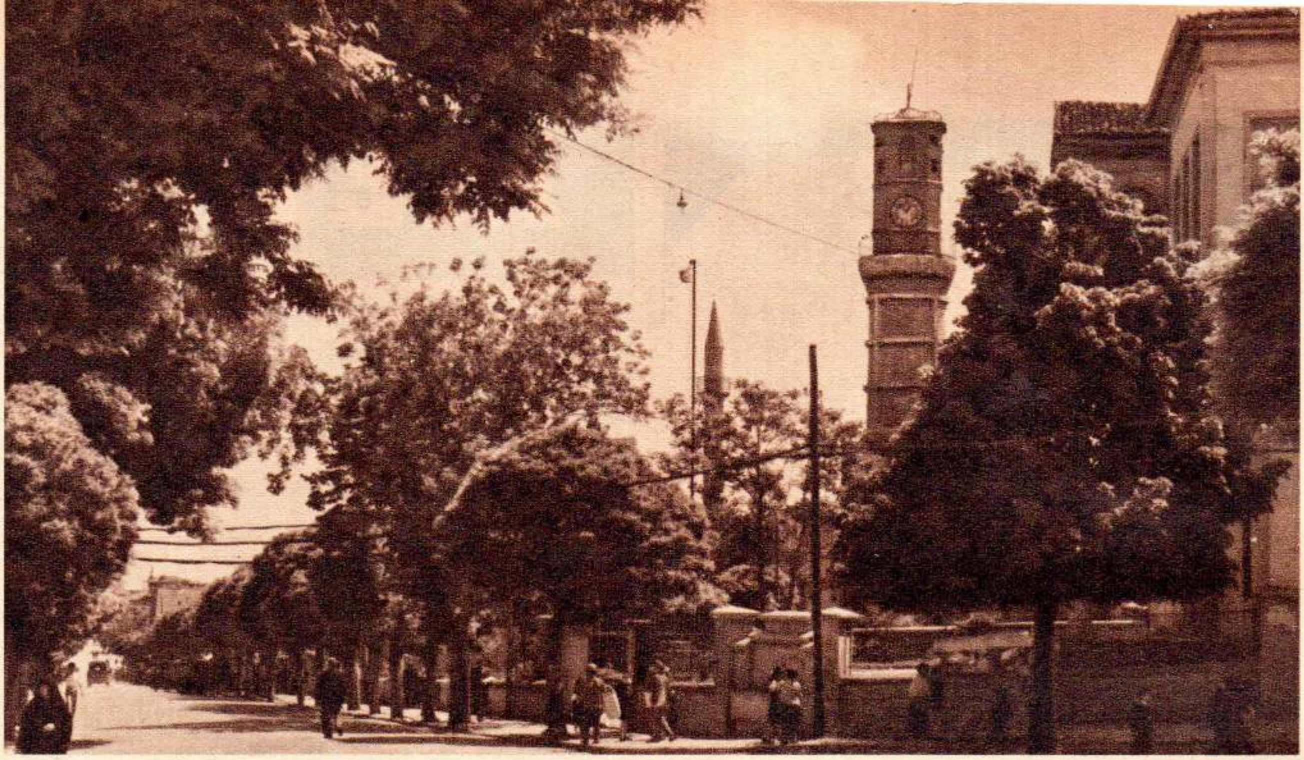

Mersin, Akdeniz kıyılarımızın en güzel şehirleri arasındadır. Resimde Kızkalesi görülüyor.

Mersin limanında ışığa karşı çekilen bu fotoğraf bu güney limanımızın tabiî güzelliklerini göstermeye yeter.

Çok büyük emeklerle meydana gelen Mersin petrol tasfiyehanesi tesislerinden bir görünüş.

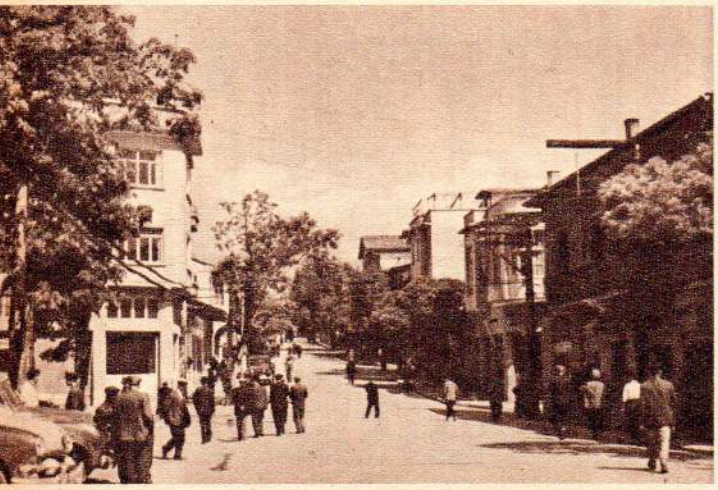
Merzifon Kız Sanat Enstitüsü ve Saat Kulesi ile, şehrin güzel caddelerinden biri.

Merzifon

Merzifon, Amasya'nın bir ilçesidir. İkinci Viyana Kuşatması'nı yapan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa burada doğmuştur.

Merzifon'un en güzel yerlerinden biri Belediye Parkı'dır. Resimde parktan bir köşe görülüyor.

Bu resim Belediye Meydanı'ndan çekilmiştir. Asfalt yol Merzifon'un en yeni caddelerinden biridir.

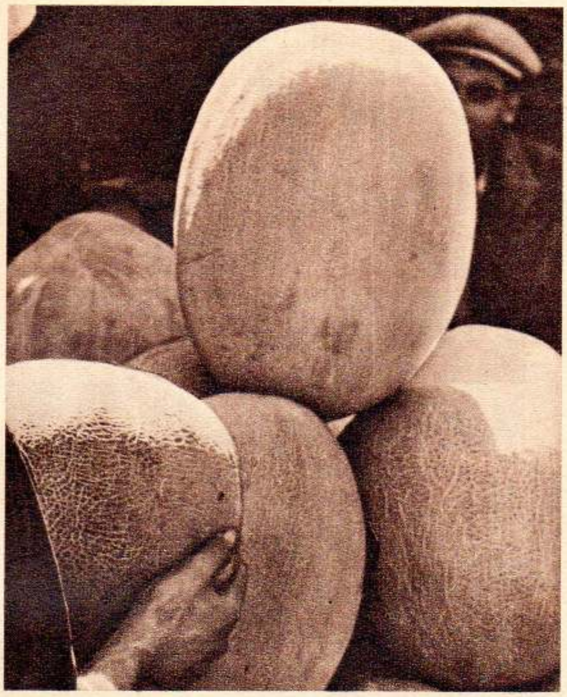

Merzifon'da eskiden Amerikan Koleji olan bu bina şimdi Assubay Okulu'dur.

Meyvalar

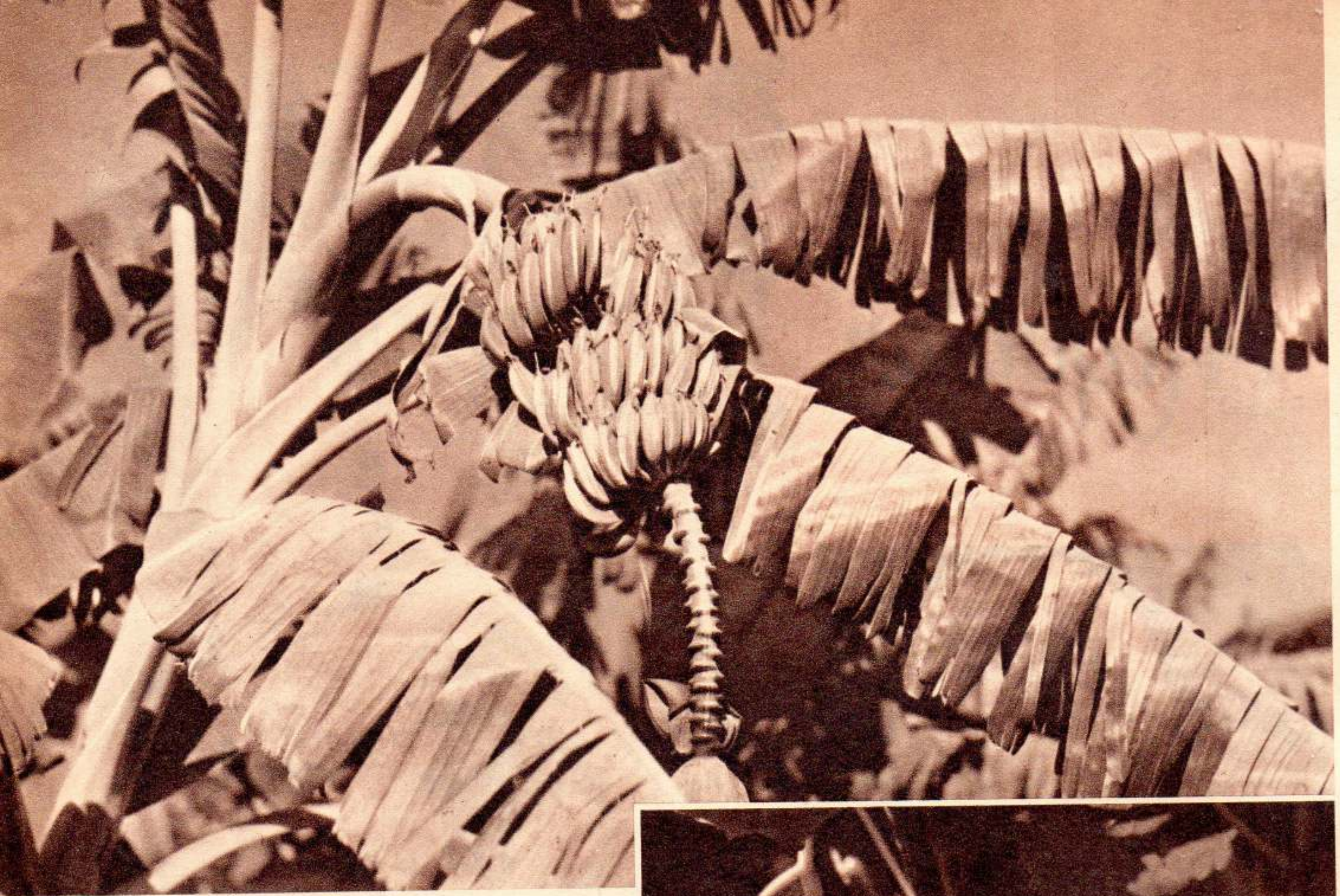
Şeftali, Türkiye meyvalarının en çok aranılanlarından biridir. Hele Bursa ve çevresinde yetişen şeftaliler nefis lezzetleriyle ün salmıştır.

Kavun yaz meyvalarının en sevilenleri arasındadır. Yurdumuzun birçok yerlerinde çeşitli cinsleri yetişir. Burada görülenler, karpuzu ile de tanınmış Diyarbakır'ın iri kavunlarıdır.

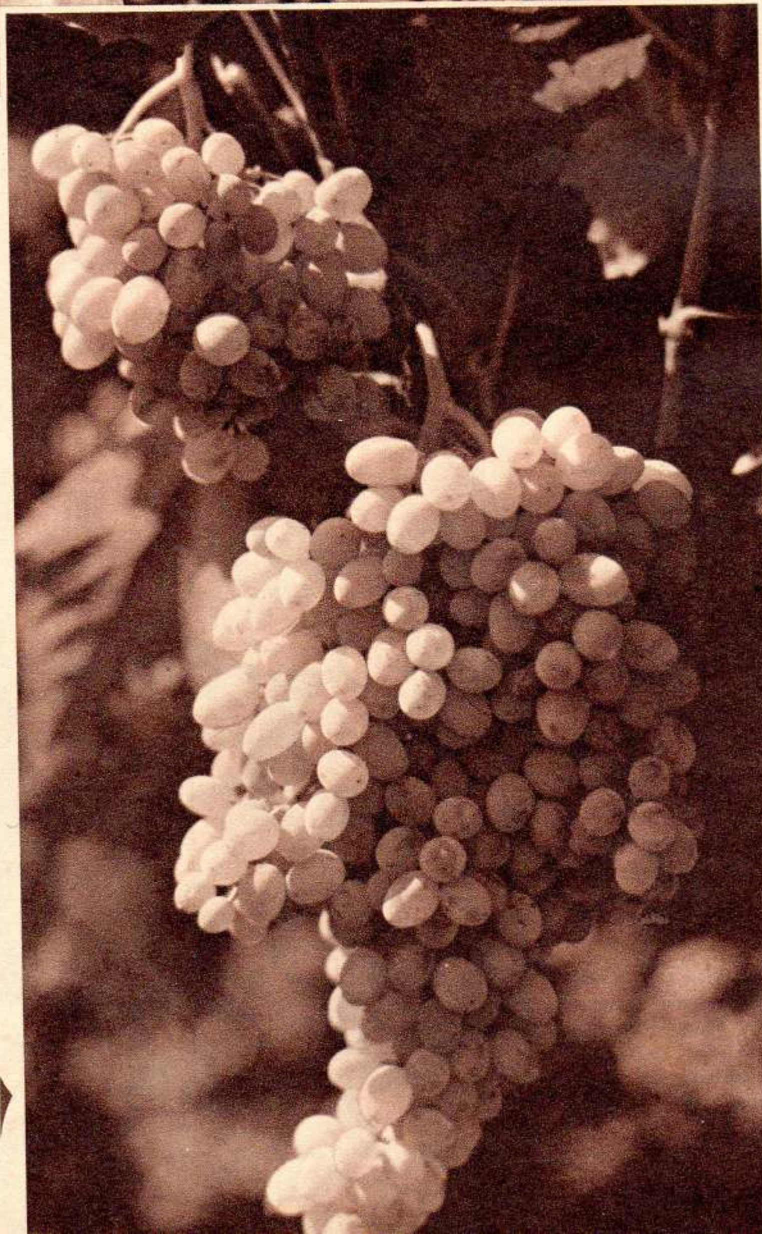
Böğürtlen yabani meyvaların en tanınmışıdır. Gülgillerden olan böğürtlen dere ve tarla kenarlarında yetişen lezzetli bir yemiştir.

Muz kış meyvalarının en güzellerindendir. Çok besleyici, lezzetli bir meyva olan muz yurdumuzda da bol miktarda yetiştirilmektedir.

Karpuz, yazın sıcak günlerinde çok aranan serinletici bir meyvadır. Küçük, büyük herkesin sevdiği karpuz, yurdumuzun birçok yerlerinde yetişir.

Türkiye'nin meyva bakımından en büyük özelliklerinden biri üzümdür. Üzüm, taze olarak yendiği gibi, kurutularak da kullanılır, dışarıya satılır.

Eski Yunan Mitolojisinin Ünlü Kişilerinden Biri: OİDİPOS

OİDİPOS, Eski Yunan mitolojisinin ünlü kişilerinden biridir. O çağ yazarlarının trajedileri sayesinde yüzyıllar boyu bütün dünya sanatında yer almıştır.

Efsaneye göre, Delfoi Tapınağı'nın kâhini, Thebai Kıralı Laios'a erkek çocuk sahibi olmamasını söylemişti, çünkü Laios, o çocuğun eliyle ölecekti. Laios'un karısı güzel İokast, bir oğlan dünyaya getirince Laios, çocuğun tabanlarını deldirdi, uzaklardaki Khitairon Dağı'na bıraktırdı. Çocuğu dağda çobanlar buldu. Ayakları şiştiği için, «şiş ayaklı» anlamına «Oidipos» adını verdiler. Alıp büyüttüler, sonra Korinthos'a götürdüler. Korinthos Kıralı ona kendi oğlu gibi baktı.

Oidipos büyüdükçe, kendi soyunun başka olacağını düşünmeye başladı. Delfoi Tapınağı'nın kâhinine koştu. Kâhin, ona kim olduğunu söylemedi; yalnız, babasını öldürüp annesiyle evleneceğini bildirdi.

Oidipos bunu öğrenince çareyi oralardan kaçmakta buldu. Bir üç yol ağzında, asıl babası Laios'la karşılaştı. «Sen geçeceksin, ben geçeceğim» diye kavgaya tutuştular. Oidipos bu kavgada Laios'u öldürdü.

Oidipos'la Sfenks

Oidipos, Thebai önlerinde, Sfenks'le karşılaştı. Bu canavar, yolu tutmuş, gelip geçenlere sorular soruyor, bilemiyenleri uçuruma atıyordu.

Oidipos'a «Önce dört, sonra iki, daha sonra üç ayakla yürüyen nedir?» diye sordu.

Oidipos: «İnsandır» dedi. Doğduğu zaman emekler, dört ayakla yürür. Büyüdüğünde iki ayakla yürür. İhtiyarlığında da değneğe dayana dayana gider!»

Büyüsü bozulunca, canavar kendini uçuruma atıp öldü. Oidipos, böylece, Thebai'yi canavarın elinden kurtarmış oldu. Bu olay duyulunca Thebai'liler çok sevindiler. Kırallarının öldüğü haberi de gelmişti. Oidipos'u kıral yaptılar. Yeni kıral, eski kıraliçeyle, yani gerçekte annesi olan kadınla evlendi. Ondan iki oğlu, iki de kızı oldu. Oğullarına Eteokles'le Polyneikes, kızlarına Antigone'yle İsmene adlarını verdi.

Bir gün Thebai'de veba salgını çıktı. Kâhinler «Laios'u kim öldürdüyse cezalandırılmadıkça tanrıların kızgınlığı yatışmaz» dediler. Bu arada, kâhinlerden biri durumu açıklayınca Oidipos inanmak istemedi. Araştırdı, doğru olduğunu anladı. Bunun üzerine, acısından, kendi eliyle, gözlerini kör etti. Oğulları, babalarını Thebai'den kovdular. Oidipos kızı Antigone'yi alıp, yollara düştü. Dilene dilene bir zaman daha yaşadı. Attika'daki Kolonnos şehrinde öldü.

Oidipos'un konusu ünlü trajedi yazarı Sophokles'in «Kıral Oidipos», «Oidipos Kolonnos'ta», «Antigone» adlı eserlerinde işlenmiştir. Ondan önce de Aiskhilos, «Thebai'ye Karşı Yediler» adlı oyununda bu konuyu ele almıştı.

OK

Eski bir av ve savaş silâhıdır, bugün ancak bir spor aracı olarak kullanılıyor. Kamıştan, ya da başka bir ağaçtan yapılmış, bir ucu sivri, düzgün, kısa bir değnektir. Yayla atılır.

Silâh olarak kullanılan okların sert ağaçtan yapılanları tercih edilirdi. Bazı okların ucuna «temüren», (temren), ya da «peykân» denilen sivri demir takılırdı ki bu, okun havada baş tarafı ileride uçmasını, çarptığı yere de derin girmesini sağlardı. Okun gerisine kuş tüyleri takılırdı ki bu da okun havada düzgün uçmasını kolaylaştırırdı. Buna «yelek» denirdi. Bugün oku hâlâ silâh olarak kullanan Güney Amerika yerlileri, bazı Afrika kabileleri halkı oklarının ucuna «kürar» gibi, ansızın tesir eden zehirler sürerler.

Ok tek başına hiçbir işe yaramaz. «Yay» denilen ikinci bir parçayla tamamlanır. Yay, kıvrık esnek bir cisimdir, arasına bağlı ip gerilerek ok hızla fırlatılır. Çok eski zamanlarda manda boynuzları uzunlamasına dilim şeklinde kesilir, esnekliğinden faydalanılarak yay yapılırdı. Sonraları, çeşitli ağaçlardan, daha başka maddelerden de yay yapılmıştır.

Türkler arasında kullanılan savaş yayları yedi parçadan meydana gelirdi. Bu yayın uçlarına gayet sert, sıkı bir kiriş bağlanırdı. Kiriş, çoğu defa, bükülerek kurutulmuş hayvan barsaklarından meydana gelirdi. Kirişin kolay kopmaması, katı, sıkı olması gerekti ki oku çok uzaklara fırlatabilsin. Her okçunun kolay kolay geremediği sert kirişler yapılmıştı.

Ok, gerisi kirişe dayanır, sivri ucu atış yönüne doğrultulur, okçunun baş parmağına geçirdiği «zıh» denilen yüzüğün üzerinden kaydırılarak fırlatılır. Tozkoparan İskender gibi, en katı kirişi bir gerişte yayın bağlama tozlariyle birlikte koparmakla ün kazanmış namlı okçular yetişmiştir.

Okun üçüncü bir parçası daha vardır ki buna «sadak», ya da «okluk» denir. Farsçacı «tirkeş»tir, «terkiş» şeklinde dilimize girmiştir. Bu, bir kayışla çaprazlamasına sırta asılır, içine de avda, savaşta kullanılacak oklar yerleştirilir. Sadaklar ya deriden, ya kumaştan olur. Türk sadakları son derece güzel işlemelerle süslenmiştir.

Bir av ve savaş silâhı olarak ok, çok eski çağlardan beri biliniyordu. Taş, sopa atmaktan, sapandan sonra bulunan ilk silâh oktur. Fransa'da bulunan, bundan kırk bin yıl önce insanların yaşadığı Lascaux Mağaraları'ndaki duvar resimlerinde okla yaralanmış bir gergedan çizilir. İlkçağ'da da ok, savaş silâhı olarak kullanılmıştır. Roma, Kartaca okçuları takımlar halinde, ok atarlardı. Kara savaşlarında da ok kullanılmıştır. Kartacalılar, Amerika Kızılderilileri, güneşe bakıp yön bulabilmek için... rak, engel arkasındaki düşmana havan topu atışı tarzında ok savururlar, havada en yüksek noktaya varan bu oklar, engel arkasındaki düşmana tepeden yağmur gibi diklemesine yağardı. İranlılar, kat kat kulelere okçular yerleştirerek kale kuşatmalarında bunları önce sürerlerdi.

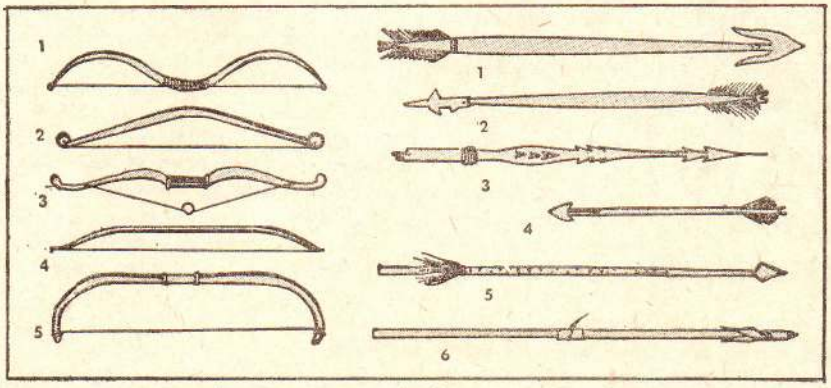

Ateşli silâhların icadına kadar okun savaş ve avlarda önemli yeri vardı.

Türkler'de Okçuluk

Eski Türkler'de okçuluk son derece ileri gitmişti. İskitler'de olduğu gibi, Orta Asya Türkleri'nde de, düşman önünden kaçar gibi yapıp, at sırtında dört nala giderken, geriye dönerek ok yağdırmak, savaş hilelerindendi. Bu halde bile, Türk okları hedefini şaşmazdı.

Ok ve yay, Köktürkler'in kullandıkları alfabeye iki harf şekli olarak girmiştir. Oğuz Kağan'ın, gördüğü bir ruyaya dayanarak ülkesini, sağlığında çocukları arasında bölüştürdüğü, onlara Üç Oklar, Boz Oklar adlarını verdiği, Destan'da yazılıdır (Bk. Oğuz Des-

TARİH BOYUNCA ÇEŞİTLİ YAYLAR VE OKLAR

1 — Eski Mısır yayı; 2 — Asur yayı; 3 — Eski Yunan yayı; 4 — Fransız yayı; 5 — Türk yayı.

1, 2 — XV. yüzyıl İngiliz ve Fransız okları; 3 — Papular'ın oku; 4 — Devekuşu avcı oku; 5 — Eski Türk oku; 6 — Sutüfeği oku.

tanı). Türkler'in kullandıkları ok çeşitleri arasında kurulu yaylı olanına «tatar oku», savaşlarda uzak mesafe için kullanılan altı yeleklisine «şeşperli», yalnız spor ve talim için kullanılan zararsızlarına «talim oku» denirdi.

Türkler oka ve okçuluğa o kadar önem vermişlerdir ki, İstanbul fethinden sonra bile bu sanatı yaşatmışlardır. Bu arada, okçuluk, ok yapma, ok atma, hem spor olarak, hem silâh olarak çok ileri gitti. Okmeydanı denilen, bugün de bir meydan halinde bulunan Kâğıthane sırtları, ok talim yeriydi.

Taksim'de, Taksim Belediye Bahçesi'nin karşısına düşen bütün ada da, gene ok talim yeri olarak kullanılırdı.

Ateşli silâhların yayılmasından sonra, okçuluk ancak bir spor dalı olarak kaldı. Bugün, Ankara'da bir okçuluk klübü vardır.

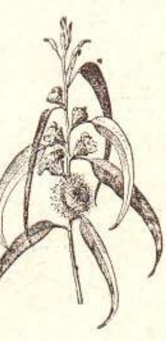
Okçuluk Sporu

20 bin yıllık bir geçmişi olduğu sanılan okçuluk ilk zamanlarda askerlikte talim olarak yapılırdı. Sonradan spor haline gelmiş, 1920 yılında da Olimpiyat Oyunları programına alınmıştır.

Bugün okçuluk sporunda kullanılmakta olan yaylar 1,80-2,70 m. boyunda ise de, kadınlar için olanlar 1,50-2,10 m. boylarındadır. Hedefler samandandır, yerden 1,22 m. yükseklikte olan ayaklar üzerine tutturulmuştur.

Okçulukta en uzun ok atma rekoru Osmanlı hükümdarlarından III. Selim'e ait bulunmaktadır. III. Selim 1798 yılında İstanbul civarında, yayı ayağı ile gererek yaptığı atış sonucunda oku 888,86 m.'ye savurarak dünya rekoru kurmuştur. Bu rekor bugüne kadar resmen kırılamamıştır. 22 ağustos 1959'da Don Lauvre adında bir Amerikalı III. Selim'in rekorunu kırmaya teşebbüs etmişse de, okunu ancak 856,91 m.'ye savurabilmişti. Yalnız, Don Lauvre aynı gün ayakta yaptığı atışta okunu 777,85 m.'ye savurmuş, ayakta atış dünya rekorunu kırmıştır.

OKALİPTÜS [Sıtmaağacı]

Okaliptüs bitkisi

Çoğunlukla sıcak ülkelerde yetişen bir ağaçtır. Toprağın suyunu emerek bataklıkları kuruttuğu için, sıtmalık yerlerde su birikintilerini önlemek için dikilir. Bundan dolayı bizde «sıtmaağacı» diye tanınmıştır.

Okaliptüs, ikiçeneklilerin mersingiller familyasındandır. Birçok türü vardır. Boyu yüz metreyi aşabilir.

Okaliptüs, sıcak, sulak yerlerden hoşlandığı için en çok tropikal bölgelerde yetişir. Anayurdu Avustralya'dır. Bizde güney kıyılarımızda yetişir. Okaliptüs çok çabuk büyüyen bir ağaçtır. Yaprakları uzun, dar, üzeri tüylüdür. Çiçekleri çan biçimi beyazdır.

Okaliptüsten birçok alanlarda çeşitli faydalar sağlanır. Bu arada, sakız, yağ çıkarılır. Kereste olarak kullanılır. Avustralya'nın en önemli kereste ham maddesi okaliptüstür.

Özellikle «jarrah» adı ile tanınan bir cinsinden kırmızı renkli, mauna benzeyen bir kereste elde edilir; bu kereste maun kadar değerlidir. Kalifornia'da limon, portakal bahçelerinin etrafında okaliptüs yetiştirilir, çünkü böylece okaliptüsler limonları, portakalları şiddetli rüzgârlara karşı korumuş olur. Bundan başka, okaliptüsler yol kenarlarına gölge vermek için de dikilir.

Okaliptüs gemi yapımında kullanılan en makbul ağaçtır. Çünki okaliptüste, ağacın suda çürümemesini sağlayan «kino» maddesi vardır. Okaliptüs türlerinden bazılarında bulunan «tanen» maddesi ise ateş düşürmekte, bazı hastalıkların tedavisinde kullanılır.

Bir çeşit okaliptüsün kabuklarından, kâğıt, halat yapımında kullanılan sağlam bir lif elde edilir. Okaliptüs yapraklarında, kokusu kâfuruyı andıran, tıp bakımından çok değeri olan bir yağ bulunur. Bu yağ, mikrop öldürücü, koku giderici olarak kullanılır.

Ayrıca okaliptüs yağından ciğer hastalıklarının, boğaz ağrılarının, yaraların tedavisinde de faydalanılır.

OKAPİ

Gevişgetiren hayvanlardan, at büyüklüğünde bir antilop çeşididir. Bazı bakımlardan zürafaya yakındır. Okapiler büyük sürüler halinde Afrika'nın Kongo bölgesinde sık ormanların arasında yaşarlar.

Afrika'nın Kongo kesiminde yaşıyan yerliler okapiyi avlayıp etini yerler.

Okapinin başı zürafaya benzer; yalnız, boynuzları yoktur, kulakları uzun, geniştir. Boynu zebrayı, sağrısı da eşeği andırır. Ucu püsküllü uzunca bir kuyruğu vardır. Tüyleri kısa, sık, parlaktır. Kızıl kahverengi olan bu tüyleri ayak uçlarına doğru beyazlaşır. Bacaklarının üzerinde kaplan postunu andıran çizgiler, lekeler vardır.

Bazı bilginler okapinin zebra, zürafa, antilop karışımı melez bir hayvan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kongolular okapiyi eti için avlarlar.

OKKA

Eskiden bizde kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Bugün Yunanistan'ın bazı bölgelerinde, bazı Yakın Doğu ülkelerinde hâlâ kullanılmaktadır. 1 okka 1.282 gramdır. 400 «dirhem»e ayrılır.

OKLAHOMA

A.B.D.'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Ülkenin orta güneybatı kesimindedir. Yüzölçümü 181.440 km², nüfusu 2.400.000, başkenti Oklahoma City'dir. Birleşik devletlere 46. eyalet olarak 1907'de katılmıştır, adı «Okla» olarak kısaltılır. Nüfus bakımından A.B.D. arasında 27. gelir.

Oklahoma'nın toprakları Mississippi havzasının bir bölümünü kaplar. Nehrin en önemli kollarından olan Arkansas hemen hemen bütüniyle Oklahoma'da akar. Eyalet, toprakları batıdaki yükseltiler hesaba katılmazsa, çoğunlukla ovalıktır. Ortalama yükseklik 500 m.'yi bulmaz. Oklahoma tarım bakımından çok ileridir; buğday, pamuk mısır, yulaf vs. bol yetişir. Yalnız, eyaletin asıl zenginliği petroldür. Oklahoma City merkez olmak üzere 100 km. yarıçapındaki bir alanda 5.000'den çok petrol kuyusu vardır. Dolayısiyle, petrol arıtma (rafineri) işi de Oklahoma'da endüstrinin başında gelir.

Başkent Oklahoma City 350.000 nüfuslu bir şehirdir. Eyaletin 2. şehri 300.000 nüfuslu Tulsa'dır. Öteki şehirlerin nüfusu 100.000'in altındadır. Oklahoma City'de, 1890'da kurulmuş bir üniversite vardır.

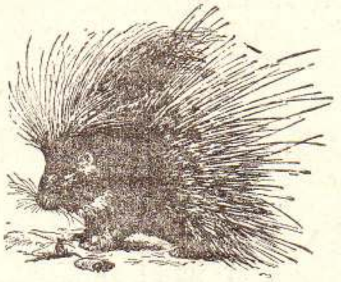
Toprağa Hücum Hareketi

Oklahoma 1889'a kadar bir Kızılderili ülkesiydi. O yıl Amerikan hükümeti Beyazlar'ın buraya da yerleşmelerine karar verdi. Bunun üzerine, toprak sahibi olmak istiyen birçok insan Oklahoma'ya gitmeye hazırlandı. Herkesin eşit olarak toprak alabilmesi için hükümet bir tarih tesbit etti. Yerleşme 22 nisan 1899'da başlıyacaktı. Bunu öğrenenler elinde avucunda ne varsa vererek, en iyi atları, arabaları almaya başladılar; bulamıyanlar eşek, katır edindiler, onu da bulamıyanlar yaya gitmeyi göze aldılar. 22 nisan günü öğle üzeri patlıyan bir tabancayla «toprağa hücum» başladı. Binlerce kişi uçsuz bucaksız çayırlarda at koşturmaya, araba sürmeye koyuldular. Bir hafta sonra batı bölümünün de bazı kesimleri yerleşmeye açıldı. Toprağa hücum bir yıl sürdü. 1890'da hükûmet bir kısım toprağı da ucuz fiyatla Kızılderililer'den alarak yeniden yerleşmek istiyenlere açtı. Şehirler gelişti, genişledi. Bu büyük heyecan içinde Oklahoma'nın düzenlenmesi, bir devlet haline gelmesi 1907'ye kadar ancak tamamlandı. O tarihte 46. eyalet olarak Birliğe katıldı.

OKLUKİRPİ

Kirpiye benziyen, ondan daha iri, dikenleri daha uzun bir hayvandır. Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yaşar. Sırtı, başından arkaya doğru uzıyan sivri, uzun dikenlerle kaplıdır.

Oklukirpiyi, âdi kirpiyle karıştırmamalıdır. Kirpi böcekçillerdendir, oklukirpi ise kemirgen memelilerdendir meyva, bitki kökleri yiyerek beslenir. Bir tehlikeyle karşılaşınca düşmanını korkutmak için dikenlerini dikleştiriverir. Daha çok geceleri dolaşır, tek başına yaşar. Otlar, bitkiler arasında uzu zaman yürür, ağaçlara tırmanamaz. Sırtındaki dikenler zaman zaman deri değiş-

Oklukirpi daha çok geceleri tek başına dolaşıp meyva ve bitki kökleri yiyerek beslenir.

tirmeyle düşer, yerine yenileri çıkar. Yunanistan, İtalya, İspanya, Kuzey Afrika, Anadolu'da yaşıyan bir cinsinden başka, Çin'de, Hindistan'da, Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşıyan cinsleri de vardır.

Bu hayvana «oklukirpi» adının verilmesi, sırtındaki dikenleri bir ok gibi fırlattığı sanıldığından ileri gelmiştir. Anlatılanlara göre, oklukirpi, bir düşmaniyle karşılaşınca, sırtını kabartıp, dikenlerini uzaktan ona fırlatarak kendini korur. Yalnız, bu bir hikâyeden ibarettir, bilim adamlarının yaptıkları incelemelere göre, bunun gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Hayvan, düşmanının karşısında sırtını kabartırsa da ok fırlatmaz.

Tabiattaki Bütün Canlılara Hayat Veren Bir Eleman: OKSİJEN

OKSİJEN, bütün canlılara hayat veren bir gazdır. Yeryüzünde en bol bulunan eleman da oksijendir: Dünyamızı çeviren atmosfer tabakasının yaklaşık olarak 1/5'i oksijendir. Oksijen, ayrıca, hidrojenle birleşerek suyu meydana getirir, böylece, havadan başka, su ile de bütün canlılara hayat kaynağı olur.

Oksijeni ilk olarak, İngiliz bilim adamı Joseph Priestley bulmuştur. Priestley, denemesinde, kırmızı civa oksit kullanmış, bunu bir deney tübünde ısıtmıştı. Önce, rengi koyulaşan toz, bir süre sonra, tüb çeperlerinde civa damlacıkları bırakarak kaybolmuştu. Bu sırada Priestley, yanan bir cismi tüb içine sokunca, yanma olayının kuvvetlendiğini gördü. Priestley'in bu buluşu ile Lavoisier, o zamana kadar kimya bilimini yanlış bir yola sürüklemiş olan «flogiston teorisi»ni yıktı (Bk. Kimya).

«Oksijen» kelimesi «asit verici» anlamına gelir. Çünkü, ilk bulunduğu zaman asitlik özelliğinin kendisinden meydana geldiği sanılmıştı, daha sonra durum anlaşılmışsa da gazın adı değişmemiştir.

Oksijen Nasıl Elde Edilir

Oksijen elde etmek için başlıca üç yol vardır:

1. — Priestley denemesinde olduğu gibi, kırmızı civa oksidinin ısıtılmasiyle elde edilir. Birçok metal oksitlerinde de bu yoldan oksijen elde edilebilir.

2. — Potasyum kloratın ısıtılması ile potasyum klorürle oksijen elde edilir.

3. — Suyun elektrolizi (suyun çözümlenmesi) ile de oksijen elde edilir. Bu olayda, su sâf haldeyken elektriği iyi iletmediğinden, bir parça metal tuzu katılarak iletkenlik artırılır, plâtin elektrotlar arasında elektrik akımı yardımı ile anottan oksijen alınır.

4. — Baryum oksit havada kızıl dereceye kadar ısıtılırsa havadan oksijen alarak «baryum peroksit» haline geçer. Baryum peroksit akkor oluncaya kadar ısıtılırsa bu defa oksijen vererek «baryum oksit» haline geçer.

5. — Havanın «linde» cihazında soğutulup sıvılaştırılması sırasında önce oksijen sıvılaşır. Endüstride oksijen bu yoldan elde edilmektedir. Bu işlemde, basit olarak, şu şekilde çalışılır:

Hava bir kompresör yardımı ile emilir, bir silindir içinde, yaklaşık olarak, 4-5 atmosfer baskıya kadar basılır. Bu birinci basamaktır, bu baskı altında hava «sodyum hidroksit» çözeltisine gönderilir.

Sodyum hidroksit havadaki karbon dioksidi alarak temizler, temizlenmiş hava yeniden kompresöre döner. Burada 50-60 at. baskıya bastırılır, bu arada ısınan hava bakır boru kangalları içinde suyla soğutulur, kompresörde bu sefer 150-200 at. baskı ile yeniden bakır borularda soğutulur, oksijen elde etme cihazına geçirilir. Burada içindeki nem «silikajel» ile alınır, gazın üzerindeki baskı kaldırılınca, Joule-Thomson olayı gereğince, gaz, sıvı hale geçer. Oksijen fabrikalarında oksijenin sıvılaştırılması ile işlem biter. Sıvılaşmıyan azot dışarı atılır. Sıvı oksijen 125-130 at. baskı ile tüblere doldurulur, kullanılmaya sunulur.

Oksijen renksiz, kokusuz, suda az çözünen bir gazdır. Hidrojenden 15,88, havadan da 1,106 defa ağırdır. Oksijen yeryüzünde yakıcı özelliği olan önemli bir gazdır. Bütün yanma olayları, içinde 1/5 oksijen bulunan hava ortamında meydana gelebilir. Oksijen olmıyan yerde yanma olamaz. Yalnız, oksijenden başka yanma olayının meydana gelebildiği tek gaz «azotoksidul» ile «azotprotoksit»tir.

Oksitlenme Nedir

Işık ve ısı veren bütün olaylar birer yanma olayıdır. Oksitlenme de yanmanın özel bir şeklidir. Buna «paslanma» da denir. Oksitlenmeyi «yavaş oksitlenme», «çabuk oksitlenme» şeklinde ikiye ayırrsak ısı ve ışık verenler çabuk oksitlenme, yani «yanma», ısı ve ışık göstermiyen olaylar da yavaş oksitlenme, yani «paslanma»dır.

Yavaş oksitlenmenin metaller üzerindeki etkisi önemlidir. Birçok metaller açık havada oksijenle nemin etkisiyle bir süre içinde oksitlenirler. Bu hal bazılarında üst tabakalarında bir oksit zarı meydana geldikten sonra devam etmez, bu zar alt tabakayı korur (alüminyumda olduğu gibi). Bazı metallerde de üstten başlıyan oksitlenme alt kısma doğru iner, bütün metali bir süre sonra metalik halden «oksit», ya da «tuz» haline çevirir (demir ve bakırda olduğu gibi).

Havada oksijen etkisiyle myedana gelen bu metal bozunmasına bilim dilinde «korozyon» denir. Endüstride bu olay çok önemlidir. Birçok makina, çeşitli metal eşya korozyondan korunmak için yağlanır, boyanır, lâklanır, ya da bozulmıyan bir metalle kaplanır.

OKSİJENİN GÜNLÜK HAYATIMIZDAKİ YERİ

Yeryüzündeki oksijenin ağırlığı, öteki elemanların hepsinin ağırlığına eşittir.

İnsan vücudunun üçte ikisi oksijenden yapılmıştır.

Oksijenin başka maddelerle birleşmesinden meydana gelen yeni maddelere oksit denir. Demir pasi bir oksittir.

Canlıların yaşaması için oksijen şarttır.

Ateş, bazı maddelerin çabuk oksitlenmesi sonucudur.

Meydanda bırakılan madenler zamanla kendiliğinden paslanırlar.

Doktorlar bazı hastaları iyileştirmek için oksijen tedavisine başvururlar.

Oksijen, insanlara, uçakların yardımiyle havada uçmalarını sağlar.

Endüstride oksijen kaynağının büyük yeri vardır.

OKSİJENİN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: O
Atom ağırlığı: 16,000
Atom No.: 8
Yoğunluğu: 0,00143
Ergime nokt.: —218,8°C
Kaynama nokt. —183°C

Canlıların çeşitli hayat ollayarı da yavaş oksitlenme sonucudur. Solunum sırasında havadan alınan oksijen canlı vücutta kullanılır. Bu sırada oksijen besinlerle alınan karbonu yakar, «karbon dioksit» haline geçerek solunum yolundan gene dışarı çıkar. Canlıların yaşama için devamlı solunum yapmaları, havadaki oksijeni alıp karbon dioksit vermeleri sonucu meydana gelen dengesizlik bitkilerin özümleme yapmasiyle düzelir, öyle olmasa devamlı oksijen kullanmakla bir süre sonra oksijen bitebilir ve hayat sona ererdi (Bk. Bitkiler).

Yanma olayları «çabuk oksitlenme»dir. Bu yanma sırasında ısı ile ışıktan ya biri, ya da ikisi de görülebilir; sâf oksijen içindeki yanmalar havadakinden daha şiddetli olur. Yanma olayının meydana gelebilmesi için maddenin önce yanma ve tutuşma sıcaklığına kadar ısınması gerekir. Meselâ: Metal bir levha üzerine kükürt, odun, taşkömürü, beyaz fosfor koyarak altından ısıtırsak, sırasiyle, önce beyaz fosfor, sonra kükürt, odun, taşkömürü alev alır.

Oksijen Nerelerde Kullanılır

Oksijen önce canlı tabiat için birinci derecede gerekli olan bir elemandır. Canlılar cinslerine gore bir süre besınsiz yaşıyabilirse de havasız, oksijensiz çok kısa bir an için bile yaşıyamazlar. Oksijen yanma olayları için gereklidir. Dolayısiyle, günlük yaşayışımızda çeşitli enerjiler elde etmemizi sağlar.

Oksijen tıpta zatürriede, kalb hastalıklarında, gaz zehirlenmelerinde hastaların kolay solunum yapmaları için verilir. Bu işlem «oksijen maskesi», ya da «oksijen çadırı» denilen aletlerle sağlanır. Ayrıca, çok yükseklere çıkan pilotlarla su altına inen dalgıçlara da tübler içinde oksijen verilir.

Oksijen endüstride kaynak işlerinde kullanılır. Oksijen asetilen karışımının yakılması ile 3500°C kadar bir ısı elde edilir, bu ısı ile madenler kesilir, birbirlerine kaynatılır.

OKSİJENLİ SU

Kimyadaki adı «hidrojen peroksit»tir. Konuşma dilinde «oksijenli su» denilmesi, peroksitlerin bozulma sırasında kolaylıkla oksijen vermesi, dolayısiyle hidrojen peroksit çözeltisinde de aynı olayın kolaylıkla olabilmesindendir. «Oksijenli su» deyiminin anlamı, içinde oksijen çözünmüş su demektir. Hidrojen peroksit ise doğrudan doğruya bir molekül hidrojen ile bir molekül oksijenin meydana getirdiği, sudan başka bir bileşktir; H_2O_2 formülü ile gösterilir. Suyun yoğunluğu 1 olarak kabul edilirken H_2O_2'nin yoğunluğu 1.465 olur.

Hidrojen peroksit büyük tabakalar halinde hafif mavi bir renk gösterir. Sâf hali çok tehlikelidir, büyük bir enerji vererek patlıyabilir. Sulu çözeltilerinin patlama tehlikesi yoktur. Bundan dolayı ticarette bulunan en derişik hali %30'luktur. «Perhidrol» diye bilinir. Bunun sulandırılarak %3'lük halde eczanelerde ve hastanelerde kullanılanı «oksijenli su» diye bilinen şeklidir.

Hidrojen peroksit kimyasal olaylarda indirgen ve yükseltgen olarak etki eder. Dolayısiyle birçok bileşikleri bozar ve başka bileşikler haline geçirir. Bu özelliğinden faydalanarak renk giderme, leke çıkarma gibi işlerde kullanılır. Meselâ boyanacak saçların boyamadan önce renginin giderilmesi, kurşunlu yağlı boyalardan yapılmış tablolarda bozulan beyaz renklerin temizlenmesi bununla yapılır.

Yükseltken özelliği ile küçük canlı organizmalar üzerinde kırıcı etkiler yapar, tıpta mikrop kırıcı olarak yara temizlenmesi, boğaz gargarası olarak kullanılır.

Eczanelerde şişeler içinde satılan oksijenli su her evde bulunması şart bir ilk yardım malzemesidir. Her hangi ufak bir kazada, bir yerimiz kesilince, düşmeden ileri gelen ezik ve sıyrıklarda, yara derhal oksijenli suyla temizlenmelidir. Böylece, mikroplar öldüğü gibi kan da durur.

OKSİTLER

Elemanların oksijenle birleşmesinden meydana gelen bileşiklere «oksit» denir. Bromla asal gazlardan başka bütün elemanların oksitleri vardır. Oksitlerin meydana gelişine «oksitlenme» denir (Bk. Oksijen).

Oksitler genel olarak beşe ayrılabilir:

1. — Asit Oksitler: Ametal oksitleridir. Su ile birleşince asitleri meydana getirirler. Başlıcaları şunlardır:

Kükürt dikosit + su → sülfüroz asit
Kükürt trioksit + su → sülfürik asit
Fosfor pentoksit + su → fosforik asit
Di azot pentoksit + su → nitrik asit

2. — Bazik Oksitler: Metal oksitlerdir. Su ile kuvvetli bazları meydana getirirler. Asit etkisi ile su ve tuz yaparlar:

Kalsiyum oksit + su → kalsiyum hidroksit
Potasyum oksit + su → potasyum hidroksit

3. — Peroksitler: Oksijen oranı yüksek oksitlerdir. Daha çok metaller tarafından meydana gelirse de ametalden olanı da vardır. Bunların diğer oksitlerden farkı asit etkisi ile tuz ve su yanında oksijen de meydana getirmesidir. Metal peroksitlere misal olarak baryum peroksit, mangan dioksit, kurşun dioksit; ametallere de azot dioksit ve hidrojen peroksit gösterilebilir.

4. — Nötür Oksitler: Azot oksidul, azot monoksit, karbon monoksit gibi olanlardır. Ne asit, ne de baz etkisi göstermezler.

5. — Anfoter Oksitler: Bu oksitler kuvvetli asitler karşısında bazik oksit, kuvvetli bazlar karşısında ise asidik oksit gibi etki yaparlar. Meselâ, çinko oksit, kuvvetli bir asit olan nitrik asitle çinko nitrat meydana getirir. Burada bazik oksit gibidir. Çinko oksit kuvvetli bir baz olan sodyum hidroksit ile sodyum zinkat (çinkat) meydana getirir ki burada da asit oksit gibi hareket etmiştir.

OKTANT

Eskiden yıldızların yüksekliğini, açı uzaklığını ölçmek için denizcilerin kullandığı bir aletti. 45°'lik bir yay üzerinde bölüntüleri vardı, biçim bakımından sekstant'ı andırıyordu. Sekstant'ın icadından sonra önemini kaybetti, kullanılmaktan vazgeçildi. (Bk. Sekstant).

OKTAV

Müzikte, sekiz sesin birbiri ardı sıra meydana getirdiği diziye «oktav» (sekizli) denir. Bu dizi, tam bir makam (mod) teşkil eder. Aralarında sekizli aralığı (sekiz ses arası) bulunan iki perdeye de «oktav» (sekizli) denir. Armoni bilgisinde alt alta konulmuş sekiz ses aralıklı iki nota ile bu iki nota arasındaki armoni aralığı da «sekizli» diye anılır (Bk. Müzik).

OKUL: Çeşitli Bilgileri Öğrenip, Hayata Hazırlandığımız Yer

OKUL, çeşitli bilgilerin okutulup öğretildiği yerdir. Okuma - yazmadan başlıyarak sanata, bilime kadar öğrenimin, eğitimin her çeşidi okullarda sağlanır. «Okul» kelimesinin anlamı sonradan daha da genişlemiş, daha başka alanlara da yayılmıştır. Bir «felsefe okulu» felsefede bir görüş, düşünüş tarzını, «edebiyat okulu» da edebiyatta belli kurallara bağlanarak eser meydana getirme çığırını anlatır.

Okul Fikri ve Gelişmesi

İnsanlara bilgi verme, onları küçükten alarak, toplu bir halde, aynı kurallara bağlı kalacak şekilde yetiştirme fikri, çok eski çağlardan beri belirmiştir. İlkçağ'ın en eski devirlerinde bile okullar vardı. O zamanlar resmî öğretim yapan okullar, tapınaklara bağlıydı. Bunlar, önce din bilgileri verirler, tapınaklarda çalışacak olan din adamlarını yetiştirirlerdi. Eski Yunan'ın Delfoi Tapınağı'nda, Sparta, Girit tapınaklarında özel öğretim yapan okullar vardı. Sonraları, şehirlerde de okullar açılmaya başlandı. Atina'da öğretim tamamiyle serbes bırakıldı, özel okullar açıldı. Bunlarda her şey öğretiliyordu. Akademas adındaki bilgin, öğrencilerine evinin bahçesinde ders verdiği için onun okuluna «Akademiya» denildi; bu kelime bazı ihtısas topluluklarınca sonradan da kullanılmıştır. Eski Yunanistan'ın ünlü şairi Sopho, Lesbos (Midilli) Adası'nda, yalnız kızlar için bir okul açtı, burada onlara şiirle aşk usulleri öğretirdi. M.Ö. 5. yüzyılda, Atina okullarının programlarında şiir, müzik, cimnastik vardı. Zengin gençler öğrenimlerini ya bir dil bilgininin, ya da bir filozofun yanında tamamlıyorlardı.

Roma'da ise okulun çok daha özlü, özel bir anlamı vardı. Her ev bir okuldu. Her evde, çocuk, bilgili bir kölenin eğitimiyle yetiştirilirdi. M.Ö. III. yüzyılda, ilk defa olarak, dilbilgisi okulları açıldı. Daha sonra felsefe okulları kuruldu. Yalnız, Çiçero devrine gelinceye kadar, Lâtinceyi doğru dürüst öğreten okul yoktu. Halka açık tutulan okullar ancak M.S. 69-70 yıllarında, Vespasianus devrinde açıldı. Daha sonra «şehir

okulları», «imparatorluk okulları» diye üst dereceli okullar kuruldu.

Ortaçağ'da, okulların yeniden kiliseye, manastıra bağlandığını görüyoruz. Daha sonra, kilise okullarının yanında okuma - yazma öğreten okullar kuruldu, sonradan bu okullarda dünya ile ilgili bilimler de öğretilmeye başlandı. Genel olarak, okullar dogmatik (inakçı) idi; yani öğretmenin dediği dedikti, tartışılmazdı. En yüksek derecede okul olan üniversiteler kurulduğu zaman bile bu böyle olageldi. Buna da «iskolâstik (okulcu) bilgi» denildi.

Doğu âleminde de okullar din müesseselerine bağlı olarak gelişmiştir. Buralarda da öğretimin ilk amacı dinî bilgileri vermekti. XI. yüzyılın başlarından beri kurulan medreseler İslâm dünyasının okul sistemini teşkil eder. Medreselerde bütün bilimler okutulur, hekimler, müderrisler, mühendisler hep buralarda yetişirdi. XI. yüzyıldan önce «medrese» yerine «cami», «camia», «külliye» denirdi (Bk. Medrese; Öğretim).

Bizde Okul

Bizde de okullar, ilk zamanlarda, camilerin, mesçitlerin yanı sıra kurulmuş, sonra medreselere kadar gelişmiştir (Bk. Medrese). Bu arada, «sıbyan mektepleri» doğrudan doğruya Kuran öğretimi yapan okullardı. Bu okullara 4-7 yaşındaki çocuklar alınırdı. Hemen hemen her mahallede bulunduğu için «mahalle mektebi», çoğu da taştan yapıldığı için «taş mektep» diye anılırdı. Bu okullar, genel olarak, üstü kubbeli bir oda ile bitiştiğinde «hoca» ile «kalfa»nın oturmasına mahsus bir başka odadan ibaret olurdu. Öğrenciler rahlelerinin başına diz çökerek, yere, minder üstüne otururlardı. Hoca bir sedirde oturur, yanında, falaka, falaka sopaları, birkaç metre uzunluğunda ince uzun bir sopa bulunurdu. Bu sopa başarı gösteremiyen, yaramazlık eden çocuklara vurmak içindi. Hoca bu sopayla, sınıfın en uzak köşesinde bile olsa, istediği çocuğa vurabilirdi. Falaka daha ağır bir ceza idi (Bk. Falaka).

Sıbyan mektepleri eğitiminde zamanla değişiklikler yapıldı. Bu arada, 1838 yılında sıbyan mektepleri, küçük ve büyük olmak üzere, ikiye ayrıldı, küçüklerde yalnız Kuran okuma öğretildiği halde, büyüklerde daha başka derslere de yer verildi. Sıbyan mekteplerinde yazı ve dil öğretilmesine 1846'dan sonra başlandı.

Kız ve erkek çocukların karışık devam ettiği sıbyan okulları olduğu gibi kızlara ayrı, oğlanlara ayrı ders veren okullar da bulunurdu. Sıbyan mektebine başlarken özel bir tören yapılırdı (Bk. Amin Alayı).

Sıbyan mekteplerinden sonra, orta, yüksek öğretim veren medreseler, ayrıca askerî, mülki sınıfları yetiştiren saray okulları vardı. Saray okullarının en yüksek kademesi Enderun'du (Bk. Enderun).

Tanzimat'tan sonra başlıyan yenileşme akımı öğretimde de değişiklik yapılmasına yol açtı, ilk olarak 1871'de «iptidai» (ilkokul) denilen, sıbyan okullarından ayrı bir okul sisteminin temelleri atılmaya başlandı. 1872' de Nuruosmaniye Camisi'ndeki «İptidai Mektebi» örnek okul haline getirildi. 1880'de İstanbul'daki «iptidai mektepleri» 22'yi bulmuştu. Ayrıca, sıbyan mektepleri de gene faaliyetlerine devam ediyordu.

Okullarda öğrencilerin sağlık durumlariyle de yakından ilgilenilir. Yılın belirli zamanlarında yapılan çeşitli muayeneler, aşılar çocukları hastalıklardan korur. Burada bir ilkokulda yapılan diş muayenesi görülüyor.

1924'te «Tevhid-i Tedrisat» (öğretimin birleştirilmesi) kanununa uyularak mahalle mektepleri de Maarif Vekâleti'ne bağlandı. Cumhuriyet devrinde de, 22 mart 1926'da, mahalle mektepleri tamamen kaldırıldı, yerine ilkokullar açıldı.

Bugünkü ilkokullarımızda öğrenciler en modern yeni eğitim ve öğretim usulleriyle yetiştirilmektedir. Eğitim ve öğretim toplumla yakından ilgilidir. Öğrenciler temsiller, toplu oyunlar, geziler, deneyler, inceleme gezileri vs. yardımiyle toplum içinde kendilerine faydalı olacak bilgileri kazanırlar (Bk. Öğretim).

Orta Dereceli Okullar

İlkokuldan üniversiteye gelinceye kadar olan okullar çeşitli ülkelerde çeşitli sistemlere göre derecelenmiştir.

Ortaokul. — Bizde «ilk öğrenim»den sonra «orta öğrenim» başlar. Bu da ikiye ayrılır: «Ortaokul», «lise». Ortaokul derecesinde sanat okulları olduğu gibi, lise derecesinde öğretmen okulları gibi okullar da vardır.

A.B.D.'de ise okul sistemi bizimkinden farklıdır. İlkokullar ya 6, ya da 8 sınıflıdır. Bizdeki orta öğrenime karşılık Amerika'da «high school» (hayskul)lar vardır. Bunlar da 2 devreye ayrılır: 6 sınıflı ilkokuldan sonra öğrenciler 3 yıllık «junior high school», 3 yıllık da «senior high school»da okurlar. 8 yıllık ilkokuldan çıkanlar ise yalnız 4 yıllık «high school» okurlar. Hangi şekilde olursa olsun «high school»u bitirme süresi, normal olarak, 17-18 yaşlardır, bizdeki lise bitirme süresini karşılar. Bundan sonra «kolej»ler, çeşitli ihtısas okulları, üniversiteler başlar.

Lise. — Bizde orta öğrenimin ikinci derecesini teşkil eden «lise» öğrenimi bugün 3 yıl sürelidir. Yalnız Galatasaray Lisesi'nde lise kısmı 4 yıldır.

«Lise» kelimesi, Yunanca'dan, güneşin adı olan Phoebus'ün lâkabı Lykeios'tan gelir. Atina'da bir sokağın adıydı. Ünlü filozof Aristoteles, M. Ö. 335 yılında, bu sokaktaki bir evde öğrencilerine fizik, metafizik, ahlâk, politika öğrettiği bir okul açmıştı. Onun ölümünden sonra öğretim, ihtısas araştırmaları şekline girdi. Fransa'da XIX. yüzyılın başlarında, bizde ise 1923'te lise teşkilâtı kuruldu. Lise öğretiminden önce aynı derecedeki okullara «idadi», ya da «sultanî» denirdi.

Liselerimizde, ikinci yıldan başlıyarak biri «fen», biri «edebiyat» olmak üzere, iki ayrı kolda öğretim yapılır. Fen kollarında fen dersleri, edebiyat kollarında da edebiyat, felsefe dersleri ön plânda tutulur. Lise öğreniminden sonra üniversite ve yüksek okul öğrenimi başlar (Bk. Üniversitelerimiz).

Orta dereceli okullar arasına meslek okulları (terzilik okulu gibi) teknik okullar da girer. İhtısas okulları çeşit çeşittir. Üniversite, yüksek okullar, akademiler, enstitüler değişik konularda bilgiler veren, gençleri istidadına göre hayata hazırlıyan kurumlardır.

Meslek Okulları. — Okullar, derecelerinden başka, gayelerine göre de çeşitlenirler: Tatbikat okulları, meslek okulları, seminerler, ihtısas sınıfları gibi. Bu gibi okulların gayesi, belli bir yolda yürüyeceklere son bilgileri vermektir. Bir tatbikat okulu, daha önce edinilmiş bilgilerin denenmesi için kurulur. Bir meslek okulu, toplumdaki iş bölümünün, hele o toplumdaki bilgi ihtiyacının gereklerine göre ayarlanır: Sanat okulları, teknik okullar gibi. Buradan çıkan bir kimse, artık o alanda gereği kadar ustalık kazanmış bir toplum elemanıdır. «İhtısas sınıfı», doktora sınıfı gibi aynı zamanda derece de ifade etmekle beraber, uğraşılan bilgi kolunun en ileri yetkinliğini sağlıyan bir okul demektir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Okul Hijyeni (Dr. B. Arıkan, 1952); Okullarımızı Tanıtma Kılavuzu (1951); Okul İhtiyaçları Kılavuzu (S. Arıkan, 1953); Okul İdaresi ve Öğretmen (B. Kutluğ, 1955); Okul Kütüpaneleri Yönetmeliği (M. Eğ. Bkn. 1959); Okulda Sahne Çalışmaları (H. Ediskun, 1958). — *(Okul ve öğrenimle ilgili konular üzerinde daha geniş bir bibliyografya listesini ansiklopedimizin «Öğretim» maddesinin sonunda bulacaksınız.)*

OKUMA

Hem bir zevk, Hem bir kazançtır

OKUMA, günlük hayatımızın, çalışmamızın, eğlencemizin en başta gelen işlerinden biridir. Bir doktor, bir öğrenci, bir hukukçu, bir tüccar, bir yazar düşünelim. Nasıl ki, öğrenci derslerini okuyup çalışmadan başarı kazanamazsa, bir doktor da yeni yayınları okumadan mesleğinde ilerliyemez. Hukukçu, tüccar hiç olmazsa kendi mesleğiyle ilgili haberleri okumak zorundadır. Bir yazarın ise, en büyük silâhı, okumaktır; çünkü okumadan yazılmaz. Çok çeşitli konuları bilmeden, bu konularda ileri sürülen çeşitli fikirleri öğrenmeden, başka yazarların eserlerini okumadan ne araştırma yazısı, ne roman, ne de hikâye, şiir yazılabilir.

Okul hayatında öğrencinin en büyük aracı, en yakın dostu okumadır. Öğrenilecek şeylerin esası okumaya dayanır. Yalnız ders kitaplarını değil, daha başka faydalı kitapları okumanın da öğrenimde büyük payı vardır.

Niçin Okuruz?

«Niçin okumalı?» sorusuna verilebilecek çok çeşitli karşılıklar vardır. Bunların en başta gelenlerini ayrı ayrı inceliyelim.

Tecrübeleri paylaşmak: Bilmediğimiz bir şeyi öğrenmek için aynı şeyi bizim de yaşamamıza, aynı olayın bizim de başımızdan geçmesine ne lüzum vardır, ne de imkân. İnsanlar birbirlerinin tecrübesini okuma yolundan paylaşırlar. Bilim, edebiyat, sanat ancak bu sayede bugünkü haline gelmiştir. Daha öncekilerin tecrübelerini öğrenmek de ancak okuma yolundan olur.

Arkadaşlık: Birçok kimseler için okuma, konuşmak gibi bir şeydir. Niçin konuşuruz? Bir şeyi sorup öğrenmek, bir konuda fikir edinmek, haber almak için. Birçok kimseler için kitap bu bakımlardan da gerçek bir arkadaştır. Kitap boş zamanlarımızda bize arkadaşlık eder, gelip geçmiş büyüklerin yaşadığı olaylardan çıkan sonuçları öğretir, hiç bilmediğimiz, duymadığımız şeyler hakkında haber verir. Bununla da kalmaz, insan okuma sayesinde yeni kazanç imkânları bulur, bir hastalık, ya da kaza karşısında nasıl davranacağını öğrenir. Okurun karşısındaymış da onunla konuşuyormuş gibi yazarların eserlerinin daha çok okunması okumanın arkadaşlık özelliğini daha açıkça göstermeye yeter.

Dinlenme: Okumanın sebeplerinden biri de günlük endişelerden, düşüncelerden sıyrılmak isteğidir. Bu, okumada başka sebeplerden daha önemli bir yer tutar. Bir polis romanı, resimli bir hikâye okuru, günlük sıkıntılarından bir an için uzaklaştırır. Bu sayede insan bir süre bambaşka bir âleme dalar, sıkıntılarını unutur ki, bu da dinlenmenin en büyük yoludur.

Vakit Geçirme: İnsanı okumaya sevkeden en önemli sebeplerden biri de vakit geçirme isteğidir. Evde, yolculukta yapayalnız oturduğunuzu düşünün. Elbette ki ilk aklınıza gelecek şey okumadır. Okuma boş vakitleri geçirmenin en iyi, en faydalı yoludur. Basit, az okumuş kimseler boş vakitlerini daha çok çene çalarak, kahve köşelerinde oyun oynıyarak geçirirler. İyi eğitim görmüş bir kimse ise boşu boşuna konuşmak, oyun oynıyarak vakit geçirmektense okumayı tercih eder. Bu sayede, hem vakit geçirmiş, hem dinlenmiş, hem de bir şeyler öğrenmiş olur.

Okumanın bu saydıklarımızdan başka daha birçok sebepleri vardır. İnsan ilgisini çeken şeyleri okuyarak belirli bir konuda fazla bilgi sahibi olmak için okur; fotoğrafçılık, bahçecilik, marangozluk vs. gibi alanlarda hüner kazanmak için okur; bir konuda ihtisas kazanmak için okur; imtihanda başarı göstermek, sınıf geçmek için okur. Okuma sebeplerinin çoğu birbiriyle yakından ilgilidir.

Okuma Zararlı da olabilir

Okumanın birçok faydaları yanında bazı zararları da vardır. Okunacak şeyleri yazanların hepsinin iyi niyetle hareket ettiklerine inanmak için bir sebep yoktur. Yeryüzündeki birçok yayınevleri okurlarının iyiliğinden çok kendi çıkarlarını düşünürler. Bazı yazarlar ahlâk dışı yazılarla daha çok, daha kolay para kazanacaklarını sanırlar. Bu ahlâk dışı yayınlar, müstehçen kitaplar olabileceği gibi, sosyal güvenliği yıkacak, millî duyguları körletecek, topluma karşı sorumluluk duygusunu ortadan kaldıracak şeyler de olabilir. Bunlardan başka, kötü bir dille yazılmış şeyleri okumak da faydadan çok zarar verir.

Bütün bu bakımlardan okunacak şeyleri seçerken çok dikkatli olmak, hele çocuklara, gençlere verilecek kitapları titizlikle seçmek gerekir.

Ne Okumalı?

Basın hayatının günden güne gelişmesiyle okunacak şeyler büyük bir hızla artmaya başlamıştır. Bunların arasından gerçekten faydalı olanı, işe yarıyanı seçmek başlı başına bir mesele haline gelmiştir. Bugün dünyanın her yerinde sayısız kitaplar, dergiler, gazeteler yayınlanmaktadır. Bunların okuma hayatımızdaki yeri çok büyüktür. Amerika'da yapılan bir araştırma ergin kimselerden ancak dörtte birinin kitap, geri kalanının dergi, bir kısmının da gazete okuduğunu göstermiştir.

Gene bu araştırma genel olarak düşük kaliteli yayınların okunduğunu ortaya koymuştur. Kitap okuyanların çoğu roman, üstelik düşük kaliteli romanlar okumaktadır. Dergilerin de en basitleri en çok rağbet görenler arasındadır.

Nasıl Okumalı?

Okuma okulda öğrenildiği gibi, okuma kabiliyeti de okulda gelişir. Şüphesiz ki bütün öğrencilerin okuma kabiliyeti birbirinin aynı değildir. Derslerinin dışında da okumaya yer ayıran, bol bol okuyan çocukların okuma kabiliyeti daha çok gelişir. İlkokulun ikinci, üçüncü sınıfındayken hiç kekelemeden gazete okuyan çocuklar olduğu gibi, ilkokulu bitirdikleri halde kekeliyerek, kem küm ederek okuyabilenlere de raslanır. Rahat, hızlı okuyabilmek için küçük yaştan beri çok okumak gerekir. Bu sayede bir kelimeyi okurken harflerin hecelenmesine lüzum kalmaz. Kelime bütünüyle görülür, zihin bu kelimeyi kulakla işitilmiş gibi aynı anda kavrarken,

Okunacak şeyleri iyi seçmek ancak iyi bir eğitim görmüş olmakla mümkündür. Bilgili, hayat görüşleri gelişmiş kimseler kalitesiz yayınları zaten beğenmez, ellerine almazlar.

göz ikinci kelimeyi görür. Böylece, iyi okuyan bir kimse, bir konuşmayı dinlerken kelimeleri nasıl kolayca kavrıyorsa, okurken de aynı kolaylıkla kavrar.

Okuması gelişen, gerektiği kadar hızlı okuyabilen bir kimse okumadan zevk alır, böyle bir öğrenci derslerinde daha çok başarı gösterir. Okuması zayıf olan kimseler de okumaktan kaçınırlar.

Hızlı okuyabilmenin bir başka çaresi de kelime hazinesini zenginleştirmektir. Çocuk konuşmaya başlarken ancak birkaç kelimenin anlamını bilir. Yaşı ilerledikçe öğrendiği kelimeler çoğalır. İlkokula başlarken artık birkaç bin kelimenin anlamını bilmektedir. Bundan sonra öğrendiği bilgiler kelime hazinesini günden güne zenginleştirir. Bir ilkokul öğrencisi büyükler için yazılmış bir kitabı okurken güçlük çeker. Çünkü içinde yabancısı olduğu birçok kelime vardır. Birçok kelimeleri okuyamaz, büyüklerine sorar; kendi seviyesindeki kitapları ise rahatça okur, çünkü geçen kelimelerin anlamını bilmektedir. Bu bakımdan, ileri yaşlarda da, kelime hazinesi zengin olanlar daha kolay, daha hızlı okurlar.

Az kelime bilen bir kimse iyi okuyamaz, çünkü bir okuma parçasında rasladığı kelimelerin çoğu kendisine yabancıdır. Normal kelimeler 20.000-30.000 kadardır; iyi eğitim görmüş, yabancı diller bilen bir kimse 300.000 kadar kelimenin anlamını bilir. Görülüyor ki iyi okumanın en büyük şartı okuma, daima okumadır. Bol bol okuyarak kelime hazinesini zenginleştiren bir kimse gün geçtikçe daha rahat, daha hızlı okur.

Okuma ve Konuşma

Yazı diliyle konuşma dili arasında kullanılan kelime sayısı bakımından fark vardır. Bu bakımdan, bir sakatlığı olmıyan herkes kolayca konuşabildiği halde, herkes kolaylıkla okuyamaz. Normal olarak günlük konuşmamızda kullandığımız değişik kelimeler 300-500'den başlar, birkaç bini geçmez. Yazı dilinde ise daima daha çok kelime kullanılır. Bunun için, rahat okumanın en büyük şartı çok kelime bilmektir.

Konuşma doğrudan doğruya taklitle öğrenilir. 1 yaşındaki bebek, büyüklerinden duyduğu sözleri tekrarlıyarak hecelemeye başlar. Halbuki okuma, yeni kelimeler öğrenme, bilerek çalışmayı gerektirir.

İnsanlar konuşmayı geliştirdikten sonra, anlatmak istedikleri şeyleri uzaktakilere, kendinden sonrakilere de bırakmayı düşünmüş, böylece konuşmayı şekillerle anlatma yoluna gitmiş, bundan da okuma-yazma meydana çıkmıştır (Bk. Yazı; Türkçe).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Okumanın Tatbik Edilmiş Psikolojisi (T. D. Brooks'tan çev. R. İ. Kolçak, 1936); Okumak Sanatı (P. Nyssen'den çev. M. Arık, 1944); Okuma ve Noktalama Esasları (E. Salmangil, 1949); Okuma Öğretimi (çev. F. Bengisu, 1954); Okuma Psikolojisi ve İlk Okuma Öğretimi (Vedide ve Cahit B. Pars, 1954); Okunacak Romanlar (Baha Dürder, 1959).

OKÜLER (Bk. DÜRBÜN)

OKYAR, Fethi (1880 - 1943)

Fethi Okyar

Eski başbakanlarımızdan, tanınmış bir devlet adamıdır. Makedonya'da Pirlepe'de doğdu, Harbiye'den kurmay yüzbaşı olarak çıktıktan sonra askerî görevler alarak Yunan sınırında, Selânik Jandarma Kumandanlığı'nda bulundu, 1908' de de askerî ataşe olarak Paris'e gönderildi. Yurda döndükten bir müddet sonra Manastır mebusu oldu, meclisin feshi üzerine gene orduda görev aldı, bu arada Sofya'da sefirlik de yaptı.

1913'te İstanbul mebusu, 1917'de de Dahiliye Nazırı (İç İşleri Bakanı) oldu, 1920'de İstanbul mebusu olarak Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Önce İç İşleri Bakanı olan Fethi Okyar, 14 ağustos - 27 ekim 1923 tarihleri arasında İcra Vekilleri Heyeti Reisi (başbakan), T.B.M.M. Başkanı, 28 temmuz 1924-4 mart 1925 arasında da yeniden başbakan oldu. O yıl, büyükelçi olarak Paris'e de gönderildi.

Fethi Okyar yurda döndükten sonra, 1930' da, birkaç arkadaşiyle birlikte «Serbes Cumhuriyet Fırkası» adı altında siyasi bir parti kurdu. Fakat bazı şeyh ve dervişlerin partiyi siper ederek gerici hareketlerde bulunmaya başlamaları üzerine, bu faaliyetin yurdun menfaatlerine aykırı olduğunu anlıyarak, dört ay sonra partiyi feshetti. Bundan sonra 1935-1939'da yeniden milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne girdi, Adliye Vekili oldu. Bolu milletvekiliyken İstanbul'da öldü.

OLAYCILIK [Fenomenizm]

Felsefede bir görüştür. Bu görüşte olanlar olaylardan başka bir gerçek tanımazlar; onlara göre madde bile birtakım olayların katışmasından ortaya çıkmıştır.

Olaycılığın kökleri Eski Yunan felsefesine kadar gider. Ortaçağ'da iskolâstik felsefeye karşı yeni bir çığır olarak çıktı. Kant'ın eleştirmeciliğinde, Auguste Comte'un olguculuğunda da olaycılığın etkileri görülür. Varoluşçuluk (egzistansiyalizm) da olaycılığın gelişmiş bir şekli sayılabilir.

OLCAYTO İLHAN (1281 - 1316)

İlhanlılar (Türkleşmiş İran Moğolları) devletinin 8. imparatorudur. Saltanatı sırasında 1308'e kadar Anadolu Selçukluları, o tarihten sonra da Anadolu Beylikleri, İlhanlılar'a bağlıydı. Olcayto, Anadolu'ya gönderdiği askerî genel valilerle bu ülkeyi kontrol altına almış, vergi, asker toplamıştır.

Olcayto Hudabende İlhan, Argun İlhan'ın oğludur. Anası Uruk Hatun'dur. Daha çocukken Müslüman dinini kabul etmişti. 1304'te ağabeysi Gazan İlhan'ın ölümü üzerine Tebriz'de tahta geçti. 12 yıllık saltanatı, İlhanlılar'ın son haşmet devridir. Yerine oğlu Ebu Sait Bahadır Han geçmiştir. Mezarı Batı İran' da Sultaniye şehrindedir.

OLGUCULUK [Pozitivizm]

Felsefede bir görüştür. Buna göre, felsefe sorunları ancak, olgulara dayanılarak, tanıtlı bilimlerin yardımiyle çözülebilir.

Bu görüş ilk önce Fransız filozofu Auguste Comte tarafından ortaya atıldı. Comte'un böyle düşünmesine sebep, XIX. yüzyılda insan aklının yeniden değer kazanması, insan aklına güvenin artmasıdır. Bunun sonucu olarak felsefede de bilim yolu, bilimin verileri ölçü olarak alındı. Bu arada Auguste Comte, felsefenin yeni bir görüşle anlaşılması gerektiğini ortaya attı. Ona göre, insan zekâsı, deneyle bağıntısını korudukça yanılmalardan, soyut kavramların aldatıcılığına, kontrolsüzlüğüne düşmekten kurtulur. Bu düşünüş, sonradan az çok değişikliklere uğrıyarak genelleşti. İngiliz filozoflarından John Stuart Mill, Herbert Spencer, Fransız filozoflarından Hippolite Taine, Ernest Renan da bu çığırdandır.

OLİGARŞİ

Bir toplulukta hükümet idaresini bir tek takımdan olan kimselerin elde tutmasına «oligarşi» (takımerki) denir. Bu çeşit idare düzeninde topluluğu ya bir sınıf, ya da bir meslek takımı yönetir.

Oligarşiye tarihte en iyi örnekleri Eski Yunanistan'la Roma'da görürüz. Atina şehir-devletini 30 kişilik bir idareciler takımı yönetirdi. Eski Roma'da bir ara erki ellerine alan «Onlar», «Üçler» de böyle bir oligarşi idaresi kurmuşlardı.

Olguculuğun Kurucusu

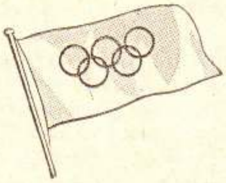
AUGUSTE COMTE

Auguste Comte

Olguculuğ u n kurucusu ünlü Fransız filozofu Auguste Comte (1798-1857) aynı zamanda sosyolojinin de kurucusu sayılır. Paris'te Politeknik Okulu'nda okuduktan sonra matematik öğretmenliği etti, sonra toplum konularıyle uğraşmaya başladı. Bir ara Politeknik Okulu'nda profesörlük ettikten sonra, okul idaresiyle olan anlaşmazlığı dolayısiyle görevinden ayrıldı. Öte yandan, evlilik hayatında mesut olamamış, sevdiği kadın da kısa bir süre sonra ölmüştü. Bu acılar da Auguste Comte'u etkilemiş, filozof tasarladığı olgucu toplumda kadının büyük payı olması gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür.

Auguste Comte, özel hayatında, içine kapanık bir adamdı; yalnız, bu kusurunu bilir, bunu kapatmak için düşüncelerini olumlu yollara yönetmek üzere gayret sarfederdi. Bu arada, bilimsel olayları incelemiş, hayatın gerçeklerine dayanan bir düşünce düzeni kurduğu gibi, o zamana kadar bilim haline gelmemiş olan toplumsal incelemeleri de «sosyoloji» (toplumbilim) adı altında toplamıştır.

OLİMPİYAT OYUNLARI

Her dört yılda bir yalnız amatör sporcular arasında yapılan bu yarışmalar spor âleminin en büyük olaylarından biridir.

OLİMPİYAT OYUNLARI, dört yılda bir yapılan, uluslararası spor yarışmalarıdır. Bu oyunları gene uluslararası bir kurul düzenler, yarışmalar her sefer dünyanın başka bir büyük şehrinde yapılır.

Olimpiyatlar'ın çok eski bir tarihi vardır. Eski Yunanistan'ın kutsal şehri olan Olimpia'da tanrıların babası Zeus'un hâtırasına her dört yılda bir, haziran ayında, Olimpiyat Oyunları yapılırdı. İlk defa M. Ö. 776'da düzenlenen bu oyunlar M. S. 392 yılına kadar, 1168 yıl devam etti.

Olimpiyat Oyunları'na yabancılar, kadınlar, köleler, esirler, haklarından mahrum edilmiş kimseler katılamazlardı. Yarışmalara katılacak sporcular da, oyunların açılış tarihinden on ay önce çalışmalara başlamak zorundaydılar. M. O. 720 yılında olimpiyat programına yeni yarışmalar konuldu, o zamana kadar sporcuların kullandıkları uzun elbiseler kaldırıldı, sporcular yarışmalara oldukça çıplak bir şekilde katıldılar. M. Ö. 708'de pentatlon; 688'de boks; 680'de araba yarışı; 648'de pankreas (boks-güreş karışımı); 632'de çocuk sporcular; 520'de de silâh taşıyan sporcular arasında ayak yarışmaları olimpiyat programına alındı.

Kadınların bu olimpiyat yarışmalarını seyretemleri bile yasaktı. Yalnız, kadınlar arasında, gene dört yılda bir, daha az sporun katıldığı Olimpiyat yarışmaları da yapılırdı. Kadınlar arasındaki bu olimpiyat oyunları M. S. VI. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Yunanistan'ı işgali üzerine kaldırıldı.

Bugünkü Olimpiyatlar

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, bir yandan insanların birbirleriyle boyuna harb etmeleri yüzünden yıprandığı, öte yandan, ırkların birçok sebepler dolayısiyle bozulmaya yüz tuttuğunu görenler buna bir çare aramaya başlamışlardı. Ancak, sporun heyecansız, tatsız bir halde tatbiki zor olduğu için rekabet esasına önem verilecek şekiller arandı. Bu rekabet her milletin yalnız spor alanındaki kuvvet ve kudretini göstermesini değil, millî hislerin de doğmasına yol açtı. Bu arada, uluslararası spor karşılaşmalarının istenilen sonucu vermesi için birtakım kurallar, düzenler kabul edildi, bu temasların belli zamanlarda yapılması düşüncesi ortaya çıktı.

Eski Olimpiytalar'ın en son yapıldığı IV. yüzyıldan tam 1500 yıl sonra Yeni Olimpiyatlar'ı kurmak için teşebbüse geçen, Fransa'nın ileri gelenlerinden Baron Pierre De Coubertin adında bir spor meraklısıdır. Baron De Coubertin, Olimpiyat Oyunları'nı yeniden canlandırmayı düşünürken bunu bütün dünyanın ortaklama bir malı haline getirmek istedi. Yalnız, Atina'nın tarihî şerefini düşünerek, ilk olimpiyatların bu şehirde yapılmasını uygun gördü.

Pierre De Coubertin'in önayak olmasiyle 1894 yılı 23 haziranında Fransa Spor Klüpleri Birleşik Kurumu'nun Sorbonne'da yapılan toplantısında uluslararası Olimpiyat Komitesi kuruldu, ilk karşılaşmaların da 1896'da yapılmasına karar verildi.

Bugün, Olimipyatlar'ı idare etmek üzere ibr Uluslararası Olimpiyat Komitesi vardır. Bu birliğin dokuz üyelik bir yönetim kurulu bulunur, her dört yılda bir, Olimpiyatlar'dan sonra, yeniden seçilir.

Olimpiyat Oyunları'na yalnız amatör sporcular katılabilir. Oyunların programında bulunan sporlar şunlardır:

Atletizm, bisiklet, cimnastik, halter, eskrim, greko-romen ve serbes güreş, boks, atıcılık, kürek, su topu, yüzme, yelken, binicilik, polo, futbol, rugbi, hokey, hentbol (eltopu), modern pentatlon, kano, basketbol, voleybol.

Olimpiyat Bayrağı

1920'de Anvers'te yapılan Olimpiyatlar'da ilk defa olarak Olimpiyat bayrağı kullanıldı. Bu bayrakta, beyaz üzerine, iç içe girmiş, ayrı ayrı renklerde beş halka bulunur. Bu halkaların her biri dünyanın beş kıtasından birini temsil eder. Halkaların rengi olan mavi, sarı, siyah, yeşil, kırmızı da, bu renklerin bütün milletlerin bayraklarında bulunan renklerin çoğunluğu olduğu için seçilmiştir. Bunlardan mavi Avrupa'yı, sarı Asya'yı, siyah Afrika'yı, Yeşil Amerika'yı, Kırmızı da Okyanusya'yı temsil eder. Bu ayrı ayrı renklerdeki halkaların iç içe girişi de, bütün milletlerin spor alanında birleşmiş olduklarını temsil eder.

Olimpiyat bayrağında beş halkanın altında yazılı olan Lâtince «Citus-Altus-Fortis» kelimeleri de «çabuk, yüksek, kuvvetli» anlamına gelir. Atletin daha hızlı koşması, daha yükseğe atlaması, daha kuvvetli atmasını belirtmek için kullanılır.

Olimpiyat Yemini

Olimpiyat Oyunları'nın açılış günü tören sırasında, yarışmaları düzenliyen memleketin sporcularından biri, kürsüye çıkarak Olimpiyat yemini eder. Yemin şudur:

«Bütün yarışmaya katılanlar adına, bu Olimpiyat Oyunları'nda Olimpiyat kurallarını bozmıyacağımıza, gerçek bir sporcu ruhu ile sporun zaferi, memleketimizin zaferi için çalışacağımıza yemin ederim.»

Olimpiyatlarda Sporcularımız

Türk sporcuları Modern Olimpiyat Oyunları'na 1906'dan beri katılmaya başladılar. O yıl, Modern Olimpiyat Oyunları'nın kuruluşunun 10. yıldönümü dolayısiyle Atina'da yapılan ara olimpiyadında memleketimizi cimnastikte 2, güreşte 1, eskrimde 2, atletizmde 1 sporcumuz temsil etti. Bunlardan cimnastikçi Yorgo Alibranti, 10 m. üzerinde ipe çıkış yarışmasında birinciliği kazandı.

1908 Londra Olimpiyadı'nda tek temsilcimiz cimnastikçi Mullos oldu. 1912 Stokholm Olimpiyadı'nda yalnız atletizm yarışmalarına katıldık. Ondan sonraki olimpiyatlara katılan sporcularımızın sayıları gittikçe arttı. Yalnız, 1920 Anvers Olimpiyadı'na hiçbir sporcumuz katılmadı.

Cumhuriyet devriyle birlikte bizde de Olimpiyatla yakından bir ilgi başladı. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda bütün milletlerle yarışmaya hevesli gençleri bu imkânı ilk defa 1924 Paris Olimpiyadı'nda buldular. O yıl ve ondan sonraki olimpiyatlara katılan Türk sporcularının kadroları şöyledir:

Eski Yunanistan'ın kutsal şehri olan Olimpia'da tanrıların babası Zeus'un adına her dört yılda bir haziran ayında Olimpiyat Oyunları yapılırdı. Bu arada yeni bir savaş ihtimali varsa bu daha sonraya bırakılırdı. Modern Olimpiyat Oyunları Birinci Dünya Savaşı yüzünden bir, İkinci Dünya Savaşı yüzünden de iki kere yapılamamıştır.

OLİMPİYAT OYUNLARINA DAİR İLGİ ÇEKİCİ BİLGİLER

TAMAMİYLE amatör sporcuların katıldıkları Olimpiyat Oyunlarında birinci gelen sporculara altın, ikinciye gümüş, üçüncüye de bronz madalya verilmektedir. Bugüne kadar en fazla sayıda madalya kazanan memleketler ve kazandıkları madalyaların toplamı şunlardır:

	Alt.	*Güm.*	*Br.*	*Top.*
Amerika	483	365	312	1170
İngiltere	132	148	128	408
İsveç	114	107	128	349
Fransa	105	119	106	330
Almanya	87	113	104	304
Rusya	102	92	82	276
İtalya	92	76	72	240
Finlandiya	74	66	91	231
Macaristan	74	58	64	196
Avustralya	44	35	42	121
İsviçre	31	46	44	121

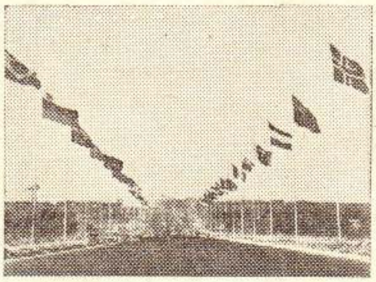
Türkiye ise Olimpiyat Oyunları boyunca 19 altın, 8 gümüş ve 6 bronz, toplam olarak 33 madalya kazanmıştır.

1896'da başlıyan Modern Olimpiyat Oyunları'ndan 1960 Olimpiyatları'na kadar yapılan oyunlarda tek başına en çok madalya kazanan atletler şunlardır:

OLİMPİYATLARDA EN FAZLA SAYIDA MADALYA KAZANAN ATLETLER

	Alt.	*Güm.*	*Br.*	*Tp.*
P. Nurmi (Fin.)	7	3	—	10
R. Ewry (ABD)	8	—	—	8
V. Ritola (Fin.)	5	2	—	7
R. Rose	3	2	1	6
R. Garrett (ABD)	2	1	3	6
E. Zatopek (Çek.)	4	1	—	5
Sheppard (ABD)	4	1	—	5
Whitfield (ABD)	3	1	1	5
İ. Baxter (ABD)	2	3	—	5
Tewksbury (ABD)	2	2	1	5
Edwards (Kanada)	—	—	5	5

Sporcularımız arasında, güreşçilerden başka, Olimpiyat Oyunlarında derece alan, Türk bayrağını şeref direğine çektiren sporcu atlet Ruhi Sarıalp olmuştur. Ruhi Sarıalp 1948 Londra Olimpiyatları atletizm müsabakalarında üç adım atlamada 15,03 metreyi aşarak üçüncü olmuş, bronz madalya kazanmıştır.

Roma Olimpiyat Stadına giden yolun bayraklarla donanmış hali.

1960 Roma Olimpiyatları'nın açılış töreninde sekiz atlet Olimpiyat bayrağını taşıyorlar.

OLİMPİYAT OYUNLARININ YAPILDIĞI YERLER VE TARİHLERİ

Yarışmalar yaz ve kış olimpiyatları diye ikiye ayrılır. Yaz Olimpiyat Oyunlarının bugüne kadar yapıldıkları şehirler ve bu oyunlara katılan sporcu ve memleket sayıları ile birlikte, birinci sayılan memleketler şunlardır (Gayriresmî tasnifte):

Tarihi	*Yeri*	*Spor sayısı*	*Spor kolları*	*Katılan sporcular*	*Katılan ülkeler*
1896	Atina	10	42	285	13
1900	Paris	17	60	1066 (6'sı kadın)	20
1904	St Louis	16	67	496	11
1908	Londra	26	104	2059 (36'sı kadın)	22
1912	Stockholm	18	106	2541 (57'si kadın)	28
1916	Birinci Dünya Savaşı'ndan ötürü yapılamadı.				
1920	Anvers	24	154	2606 (63'ü kadın)	29
1924	Paris	24	137	3092 (136'sı kadın)	44
1928	Amsterdam	23	120	3015 (290'ı kadın)	46
1932	Los Angeles	21	124	1408 (127'si kadın)	37
1936	Berlin	27	142	4069 (328'i kadın)	49
1940	İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü yapılamadı.				
1944	İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü yapılamadı				
1948	Londra	25	138	4468 (438'si kadın)	59
1952	Helsinki	26	149	4925 (518'si kadın)	69
1956	Melbourne	26	149	3539 (353'ü kadın)	67
1960	Roma	18	150	5902 (651'i kadın)	83

NOT: 1906'da Olimpiyat oyunlarının onuncu yıldönümü dolayısiyle Atina'da bir ara Olimpiyadı yapılmıştır.

KIŞ OLİMPİYAT OYUNLARI

Tarihi	*Yeri*	*Spor sayısı*	*Spor kolları*	*Katılan sporcular*	*Katılan ülkeler*
1924	Chamonix	8	16	293 (13'ü kadın)	16
1928	Saint Moritz	7	15	491 (27'si kadın)	25
1932	Lake Placid	9	19	307 (30'u kadın)	17
1936	Garmisch-Partenkirschen	10	21	756 (76'sı kadın)	28
1940	İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü yapılamadı				
1944	İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü yapılamadı				
1948	Saint Moritz	11	24	878 (90'ı kadın)	28
1952	Oslo	7	23	732 (108'i kadın)	30
1956	Cortina d'Ampezzo	7	24	923 (146'sı kadın)	32
1960	Squaw Walley	7	26	693 (159'u kadın)	30

1924 Paris Olimpiyadı. — 40 kişi: 5 güreşçi, 1 eskrimci, 10 atlet, 3 bisikletçi, 19 futbolcu, 2 halterci.

1928 Amsterdam Olimpiyadı. — 38 kişi: 6 güreşçi, 4 eskrimci, 5 atlet, 20 futbolcu, 2 bisikletçi, 1 halterci.

1936 Berlin Olimpiyadı. — 59 kişi: 11 güreşçi, 7 eskrimci, 5 bisikletçi, 19 futbolcu, 4 binici, 9 basketbolcu, 4 yelkenci.

1948 Londra Olimpiyadı. — 68 kişi: 16 güreşçi, 6 eskrimci, 13 atlet, 4 bisikletçi, 20 futlbolcu, 9 binici.

1952 Helsinki Olimpiyadı. — 62 kişi: 19 güreşçi, 15 atlet, 16 futbolcü, 12 basketbolcü.

1956 Melbourn Olimpiyadı. — 21 kişi: 15 güreşçi, 6 binici.

1960 Roma Olimpiyadı. — 52 kişi: 16 güreşçi, 16 futlbolcü, 13 atlet, 5 binici, 2 yüzücü.

Kış Olimpiyatları

Olimpiyat yarışmalarına 1924'te kış sporları da alındı. Yalnız, bu sporlar ancak kışın yapılabileceği için, ayrıca bir «Kış Olimpiyatları» doğmuş oldu.

Kış Olimpiyatları'na ilk defa 1936'da katıldık. Garmisch-Kirchen'de yapılan bu yarışmalara 7 sporcumuz girdi. 1948 Saint-Moritz Kış Olimpiyadı'na 6 kişiyle; 1956 Cortina d'Ampezzo Kış Olimpiyadı'na 5 kişiyle; 1960 Squaw Valley Kış Olimpiyadı'na ise 2 kayakçı ile katıldık.

Olimpiyat oyunlarına bütün dünyada kadın sporcular ilk defa 1904'te katıldılar. Türk kadın sporcuları ise ilk defa olarak 1936 Berlin Olimpiyadı'na girmişlerdir. İki eskrimci olan bu kadın sporcularımız Halet Çambel'le S. Fetgeri Aşeni'dir. 1948 Londra Olimpiyadı'na Üner Teoman; 1960 Roma Olimpiyadı'na da Canel Konvar, Gül Çiray, Aycan Önel katıldılar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Olimpiyatlar. 1948 Londra. 1896'dan Bugüne kadar (Cem Atabeyoğlu. 1948); Olimpiyat Oyunları (Lorbert'ten çev. Vildan A. Savaşır. 1936); Olimpiyat Sporcularında Metabolizmanın Tegaddi Tarzına Göre Seyri (Adolf Bickel, 1940).

OLİMPOS

Yunanistan'ın en yüksek dağıdır (2.918 m.). Tesalya ile Makedonya'yı ayıran engebeli bölgenin doğu bölümündedir.

Olimpos Dağı'nın yüksekliğinden, heybetli görünüşünden dolayı Eski Yunanlılar, tanrılarının burada yaşadıklarına inanırlardı. Yunan mitolojisinde, başlıca 12 tanrının, bu dağın sivri tepelerinde çok muhteşem birer sarayı olduğu, en yüksek tepede de tanrıların kıralı Zeus'un sarayı bulunduğu anlatılır. Mitolojiye göre Zeus, bu yüksek tepedeki sarayında yaşar, yıldırımlarını yeryüzüne buradan yollardı.

Zamanla Yunanlılar tanrılarının, kendilerine bu kadar yakın olan, devamlı olarak karlar altında bulunan bir dağda yaşadığına inanmaktan vazgeçtiler. Çünkü artık Olimpos Dağı'na tırmanabiliyorlar, onun tepelerini keşfediyorlar, bu dağı tanrılara lâyık görmüyorlardı. Ayrıca, eskiden Olimpos Dağı'nın dünyanın merkezinde olduğu sanılırken, sonradan bu düşüncenin yanlış olduğu da anlaşılmıştı. Bundan dolayı, zamanla halk, tanrıların yaşadığı dağın, gökyüzünde olduğu düşüncesini benimsedi.

OLTA (Bk. BALIKÇILIK)

OLTU

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Şenkaya, güneyde Narman, batıda Tortum, kuzeybatıda Artvin'in Yusufeli, kuzeyde Erzurum'un Olur ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 62 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.246 km²

Nüfusu: 28.896 (1960 sayımı)

Oltu ilçesi, genel olarak, dağlıktır. Yalnız, dağlar arasında açılmış geniş vâdi tabanları vardır. İlçenin yazları oldukça sıcak geçer. Kışlar ise çok soğuktur. Dağlık kısımlarda kışın şiddeti daha çok duyulur. İlçede geniş bir alanı çam ormanları kaplar. En önemli akarsu Çoruh nehrinin en büyük kolu olan Oltu Çayı'dır. Ormancılık, tarım, hayvancılık ilçenin başlıca geçim kaynaklarıdır. Meyvacılık da gelişmiştir. Çevresine meyva satar. Yeraltı zenginlikleri bakımından Balkaya linyit yatakları, tespih, ağızlık yapımında kullanılan siyah kehlibar (Oltu taşı) başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Oltu kasabası, Oltu Çayı'nın bir yamacı üzerinde, denizden 1.280 m. yükseklikte kurulmuştur. İki mahalle halindedir. Erzurum'a 121, Kars'a 124, Artvin'e 180 km. uzaklıktadır. Nüfusu 4.000' in üstündedir (1960 sayımı: 4.352).

Kasabanın en önemli tarihî eserleri yanıbaşındaki kalesi ile kalenin ortasında bulunan Aslanpaşa Camisi'dir. Bu caminin yanındaki hamam da Aslan Paşa tarafından yaptırılmıştır.

OLUR

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Kars'ın Göle ve Erzurum'un Şenkaya, güneyde Erzurum'un Oltu, batıda Artvin'in Yusufeli, kuzeyde Kars'ın Ardahan ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 40 köyü vardır.

Yüzölçümü: 631 km²

Nüfusu: 17.261 (1960 sayımı)

Olur ilçesi çok engebeli bir alanda yayılır. Akdağ ile Serekli Dağı'nın dik yamaçları en önemli engebelerdir. Bunlardan Serekli Dağı ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda en çok sarıçam ağaçlarına raslanır. İlçenin en önemli akarsuyu Oltu Çayı'dır. Ormancılıktan başka tarımla hayvancılık da ilçenin başlıca ekonomik kaynaklarıdır. Ayrıca çeşitli sebze ve meyva yetiştirilir. Bu arada, Olur'un iyi cins kayısıları, meyva yetişmesine elverişli olmıyan yakın çevresinde çok rağbet görür.

Kasaba. — İlçe merkezi Olur kasabası çok küçük bir yerleşme merkezidir. Nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımı: 863). Oltu'ya 52 km.lik bozuk bir yolla bağlıdır. Oltu'dan buraya gelen yol daha ileriye gitmiyerek burada kalır. Olur, Çat ve Tekman' dan sonra Erzurum'un en az nüfuslu ilçe merkezidir.

OM KANUNU (Bk. ELEKTRİK)

OMİROS [Homer] (M. Ö. IX. yüzyıl)

Ünlü Yunan şairi Omiros

Eski Yunanistan'ın en eski, en büyük şairidir. Hayatı efsanelere karışmıştır, nerede doğduğu da bilinmez, 7 şehir ayrı ayrı onun doğum yeri olarak gösterilir.

Anlatılanlara göre, Omiros kör bir şairdi, şehir şehir dolaşarak şiir okurdu. Yalnız, okuduğu şiirlerin hepsini de kendisi yaratmış değildir. Bugün Omiros'un eserleri olarak bilinen destanların da ancak, ağızdan ağıza anlatılarak, son şeklini aldığı, Omiros'tan yüzlerce yıl sonra yazılı hale getirildiği sanılıyor. Çünkü Omiros'un yaşadığı çağda Eski Yunanistan'da yazı bulunduğuna dair pek delil yoktur.

Omiros'un başlıca iki destanı olarak bilinen «İliada» (İlias Destanı) ile «Odysseia» (Odysseos Destanı) İlkçağ edebiyatının ölmez eserleridir. Her iki destan da Troia (Truva) Savaşları üzerinedir. Bunlardan, Omiros'un gençliğinde yarattığı sanılan «İliada»da, Trovalılar'a karşı çarpışan Akhileos'un maceraları anlatılır (Bk. İlias Destanı). Omiros'un son yıllarında yarattığı destan olarak sayılan «Odysseia» ise gene bu savaş kahramanlarından Odysseos'un savaş dönüşü başından geçenleri anlatır (Bk. Odysseia). Tarihçiler, o çağlarda Ege Denizi kıyılarında, adalarında yaşıyanların hayatları hakkında bu destanlardan hayli bilgi edinmişlerdir. Sonradan oralarda yapılan kazılar da bu bilgilerin doğru olduğunu göstermiştir.

Omiros hakkında anlatılanlara göre bu büyük şair Kriteida adında İzmirli bir kadının oğludur. Kriteida, küçük yaşta öksüz kalmıştı, kızı büyüten bir adam sonradan onunla birlikte yaşamaya başladı. Omiros, Meles (bugünkü Pınarbaşı) Suyu kıyılarında dünyaya geldi. Sonradan, Femios adında bir adam, Kriteida ile evlenerek, Omiros'u da kendine oğul edindi, okuttu. Omiros'u hemşerileri küçük görürlerdi; bunun üzerine, Omiros başını alıp diyar diyar dolaşmaya başladı. Her gittiği yerde şiir okuyor, destanlar anlatıyordu. Yaşlı günlerinde gözlerini kaybetti; gene şiir okuyarak, ekmek dilenerek dolaştı durdu.

Omiros, M. Ö. IX. yüzyılda yaşamış sanılmakla birlikte, çok daha önce (M. Ö. XII. yüzyılda) ya da çok daha sonra (M. Ö. VII. yüzyılda) yaşamış olacağını ileri sürenler de vardır.

Bibliyografya. — Omiros hakkında Türkçe eserlerin başlıcaları:

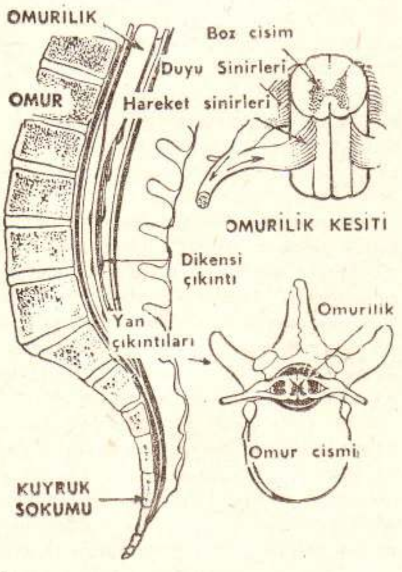
Omer: Doğumu ve Hayatı Hakkında Tetkik (Herodotes'ten çev. A. Candar. 1938); Homeros: Hayatı, Sanatı, Eserleri (Yaşar N. Nayır, 1953. 1962); Homeros ve İliada-Odysseia (M. Uraz. 1955) — *(Eserlerinin çevirileri hakkında bibliyografya notlarını «İlias Destanı», «Odysseia» maddelerinde bulacaksınız.)*

OMURGA [Bel kemiği]

Omurga, 33 kemiğin birbirlerine eklenmesiyle meydana gelmiş bir kemik dizisidir, omurgalı yaratıkların iskeletlerinin esasını meydana getirir. Bütün öteki kemikler bu omur dizisinin çevresine çatılmıştır. Omurgayı meydana getiren 33 kemiğin her birine «omur» denir. Omurların 7'si boyunda, 12'si sırtta, 5'i belde, 5'i sağrıda, 4'ü de kuyruksokumundadır. Kuyruk sokumundaki omurlar biçimlerini kaybetmişler, birbirleriyle kaynaşmışlardır. Hayvanlarda omurlar kuyrukta da uzayıp gider.

Her omurda kalın bir kısımla üç çıkıntı, ortada da yuvarlak bir delik vardır. Bu kalın kısma «omur cismi», çıkıntıların ortadakine de «dikensi çıkıntı» denir. Bunlar sırtımızda zincir gibi bir sıra kemik çıkıntısını meydana getirirler. İki yandaki kısa çıkıntılara da «yan çıkıntıları» denir. Bunlar elle dışarıdan anlaşılmaz.

Omurların ortasındaki delikler uzun bir kanal meydana getirirler. «Omurga kanalı» denilen bu kanalın içinde «omurilik» bulunur.

İnsan omurgasının ve bir omurunun enine, boyuna kesitleri.

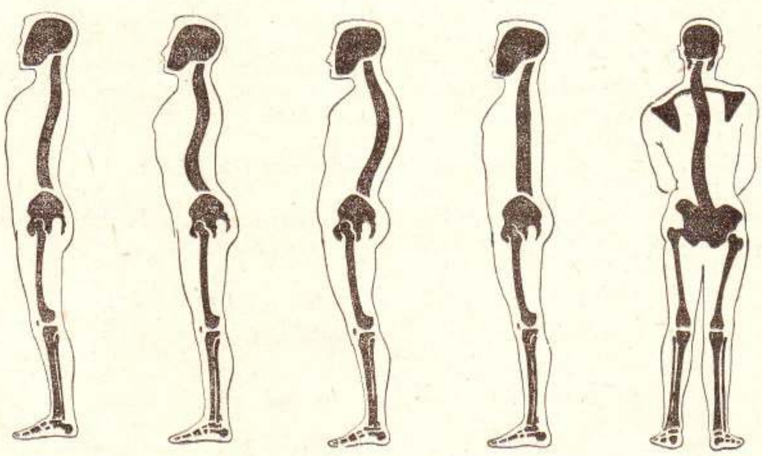
Omurilik Nedir

Omurilik, beyinciğin hemen altında bulunan «omurilik soğanı»nın omurga kanalı içindeki devamıdır (Bk. Beyin). Dışı fildişi beyazlığında, içi de boz renktedir, üzerinde saçak biçiminde sinirler bulunur. Omuriliğin görevi, her şeyden önce, vücutla beyin arasındaki ilintiyi sağlamaktır.

Omurilik 27-30 gram ağırlığındadır; çapı, ortalama 1 sm.'dir; yalnız, her yerinde aynı değildir: Biri belin, ikincisi de kolların bulunduğu iki ayrı yerde hafif şişkinlik gösterir. Son kısmı da at kuyruğu biçiminde saçaklı bir sinir demeti halindedir.

Omuriliğin, biri öne, öteki arkaya bakan yüzünde, boylu boyunca uzayıp giden iki oluğu vardır. Boz renkli kısım bu iki oluğun ortasında kanadlarını iki yana açmış bir kelebek biçiminde kalır. Önde kalan kısmında hareket sinirlerinin kökleri, arkada kalan kıs-

OMURGA HASTALIKLARI

Çocukken okul sıralarında kötü bir şekilde oturanların zamanla omurgaları çarpılır. Çocukların önemsiz gibi görülen bu kötü alışkanlıkları onların hayatları boyunca çarpık kalmalarına yol açar.

DÜŞME, çarpma, vurma gibi birtakım kazalar sonucunda omurga çeşitli yerlerinden sakatlanabilir. Kazaların derecesine göre, ya ancak deride, kaslar ezilir, yaralanır, ya da omurga kemiklerinde kırık, çatlak olur. Kaza çok şiddetli olur da omurilik zarar görürse, kollarda, bacaklarda birtakım felçler meydana gelebilir. Omurganın kırılması da çok tehlikeli durumlar doğurur.

Şekil Bozuklukları. — Küçük çocukların uğrıyacakları bazı hastalıklar, kemikleri henüz iyice kireçlenmemiş olduğu için, omurganın eğrilmesine yol açabilir. Bu arada «raşitizm» denilen kemik hastalığından dolayı çocukların, öteki kemiklerinde olduğu gibi, omurgalarında da eğrilikler, çarpıklıklar, kamburluklar ortaya çıkabilir.

Öte yandan, okul çağındaki çocukların oturdukları masalar, sıralar sağlık kurallarına göre yapılmış olmazsa, omurgaları eğri, bozuk bir durum alır, sırtlarında «okul kamburluğu» ortaya çıkar.

İltihaplar. — Bazı mikroplu hastalıkların mikropları, omurgada iltihaplar yaparak bozukluğa yol açarlar. Bunların başında verem mikrobu gelir. Bu mikrop omurgaya yerleşip iltihap yaparsa omurlarda, bunları birbirine bağlıyan eklemlerde bozukluklar olur, omurlar yer yer ezilip kötü biçimler alır. Buna «Pott hastalığı» denir. Uzun süren romatizmalar da omurgada eğriliklere yol açabilir.

Omurgada ortaya çıkan eğirliklerden dolayı kaburga kemikleri de üst üste binip çirkin bir biçim alabilir. Bu durumda, göğüs boşluğu daralır, akciğerlerde sıkışma olur, solunum, dolaşım işleri aksıyarak daha başka hastalıklara yol açabilir.

Omurga hastalıklarının, sebeplerine göre, çeşitli tedavi şekilleri vardır.

Okulda, sırasında yanlış oturan bir çocuk ayağa kalkınca burada görüldüğü gibi yürür.

Modern okul sıraları küçük öğrencilerin dik oturmalarını sağlıyacak biçimde yapılmıştır.

mında da duyu sinirlerinin kökleri yer almıştır (Bk. Sinir Sistemi).

Omuriliğin bir başka görevi tepke (refleks) hareketlerinin merkezi olmasıdır. Kendi isteğimizle yapmamıza, ya da önlememize imkân olmıyan hareketler «tepke hareketleri»dir. Karanlık bir odada gözbebeklerimizin genişlemesi, ekşi bir yiyecek karşısında ağzımızın kendiliğinden sulanıvermesi, elimiz yanınca, hemen çekivermemiz gibi hareketler hep tepke hareketleridir.

Uyurken birinin tabanımızı gıdıkladığını farz edelim. Bu duyu, duyu sinirlerinden omuriliğe gelir. Oradan beyne doğru gideceği yerde, omuriliğin ön tarafına geçer, hareket sinirleri tarafından bir hareket emri haline gelir, hareket sinirleriyle yeniden ayağımıza doğru yol alır. Bunun sonucu olarak da hemen ayağımızı çekeriz.

İstemli hareketlerin beyinden gelmesine karşılık, tepke hareketleri omurilikten gelir. Böylece, omurilik birçok bakımdan beynin çalışma yükünü azaltır.

Omurilik alışkanlık hareketlerini yerine getirmemizi de sağlar. Dans etmek, bir müzik aleti çalmak, hattâ merdivenden inmek gibi hareketleri, başlangıçta acemiyken beynin yardımiyle düşünerek yaparsak da, zamanla, bu hareketler «yeti» (meleke) haline gelir, bu işi, omuriliğin yardımiyle, hiç düşünmeden, üstelik daha kolaylıkla yaparız.

OMURGALILAR

Hayvanlar âleminin önemli bir sınıfıdır. Gelişmiş, ileri yaratıkların meydana getirdiği bu büyük sınıfın içinde memeliler, kuşlar, sürüngenler, kurbağalar, balıklar gibi çeşitli hayvanlar bulunur.

Bu hayvanların dış görünüşlerinde bir bakışım (simetri) vardır; yani, bir yanları nasılsa, öbür yanları da öyledir. Yalnız, iç organlar, sinir sistemleri ya sağda, ya da solda bulunur. Omurgalıların ya sert, sağlam kemiklerden, ya da kıkırdaklardan yapılmış eklemli iskeletleri hem vücudun çatısını meydana getirir, hem de onları dış etkilere karşı korur. Bu iskeletin üzeri ince bir kas tabakasiyle örtülüdür.

Omurgalıarın çoklukla dört ayağı vardır. Bunlar hayvanın yaşama şartlarına, bulunduğu ortama göre çeşitli biçimler almış, kimisinde yüzmek için yüzgeç, kimisinde de uçmak için kanad olmuştur. İçlerinde karada, suda, havada yaşıyanları vardır.

Sinir sistemleri öteki yaratıklara göre çok gelişmiştir. Su içinde yaşıyanları solungaçlarla, havada, karada yaşıyanları akciğerlerle solunurlar. Aralarında kurbağalar, bazı balıklar iki şekilde de solunum yapabilirler. Dolaşımları kalbin pompaladığı kırmızı renkli kanla olur. Kalbin boşlukları az gelişmiş olanlarda iki, daha çok gelişmiş olanlarda da ya üç, ya dört tanedir. Omurgalıların çok ender bazı yaratıkları bir yana, hemen hemen hepsinde erkekle dişi ayrı ayrı fertler halindedir. Memelilerden başkası yumurtlıyarak ürerler.

OMUZ

İnsan vücudunda kolların gövdeye birleştiği yerin dışarıda ve yukarıda kalan kısmıdır. İki kemikten meydana gelmiştir: Köprücük kemiği, kürek kemiği.

Köprücük Kemiği. — İçte göğüs tahtası kemiğine, dışta da kürek kemiğine tutunmuş uzun bir kemiktir. Alt yüzünde köprücükaltı küreği bulunur.

Kürek Kemiği. — Üçgen biçiminde ve yassıdır. Göğüs kafesinin arka yüzünün üstündedir. Kemiğin çukurca olan ön yüzü kaburgalara bakar, arka yüzünde «kürek dikeni» denen, köprücük, kemiğiyle karşılaşan bir çıkıntı vardır.

ONDALIK (Bk. KESİR)

ONDOKUZ MAYIS GENÇLİK BAYRAMI (Bk. BAYRAMLAR)

O'NEILL, Eugene (1888 - 1953)

Eugene O'Neill

Ünlü bir Amerikan piyes yazarıdır. 1936'da Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır. Eugene O'Neill, aslında İrlandalı bir aileden, New York'ta doğdu. Babası James O'Neill ünlü bir aktördü. Eugene, kısa bir öğrenim hayatından sonra maceralı bir yaşayışa atıldı; bu arada, gemilerde çalıştı, yırtıcı hayvan terbiyeciliği etti, sonra aktörlüğe, rejisörlüğe geçti. 1919'da yazdığı «Beyond the Horizon» (Ufkun Ötesinde) adındaki ilk uzun piyesiyle büyük bir ün kazandı. Bu eseriyle olduğu gibi 1922'de yazdığı «Anna Christie», 1928'de yazdığı «Strange Interlude» (Garip Fasıla) ile de o yılların Pulitzer Armağanı'nı kazanmıştır. En ünlü eserlerinden biri de «Mourning Becomes Electra» (Elektraya Yas Yaraşır) piyesidir.

Eugene O'Neill, Amerikan tiyatrosunda gerçekçi çığırı ilk açan piyes yazarıdır. «Günümüzün derdi şu: Eski tanrı öldü, yenisi yaratılmadı» diyen O'Neill, bugünün gerçeklerini dile getirmeye çalışmış, eserlerinde XX. yüzyıl insanının duygularını, düşüncelerini canlandırmıştır. Öldüğü vakit bitmemiş üç piyes bırakmıştır. «Long Day's Journey Into Night» (Uzun Bir Günün Yolculuğundan Sonra Gece) adiyle yazmaya başladığı kendi hayat hikâyesi de yarım kalmıştır. Kızı Oona, ünlü aktör Charles Chaplen'le evlenmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Araya Giren Garip Oyun (S. Korkut, 1945); Karaağaçlar Altında (O. Burian, 1945); Sonu Gelmiyen Günler (A. Givda, 1946); Yağ (A. Givda, 1946); Anna Christie (A. Givda, 1946); Farklı (A. Givda, 1946); İp (A. Givda, 1946); Kahvaltıdan Önce (A. Givda, 1946); Altın (A. Givda, 1947); Büyük Allah Brown (Leman A. Başa, 1947); İmparator Jones (A. Givda, 1955); Milyoncu Marko (A. Givda, 1954); Elektra'ya Yas Yaraşır (M. Dorukan, N. Şanbey, 1960).

ONİKİ ADA

Ege Denizi'nin güney doğusunda, Türkiye kıyılarının çok yakınında, bir adalar topluluğudur. Samos ile Rodos arasında yer alan bu adalar topluluğu Sporatlar'ın güney bölümünü meydana getirirler. Yüzölçümlerinin toplamı 1.244 km²'yi, nüfusu Rodos'la birlikte 140.000'i, Rodos hariç, 70.000'i bulan bu adalar idare bakımından Rodos'a, dolayısiyle Yunanistan'a bağlıdır.

Oniki Ada şu adalardan meydana gelmiştir: Astropalya, Kalimnos, Kaşot, Kerpe (Karpathos), Harki (Khanke), İstanköy (Kos), Leros, Lipsos, İncirli (Nisiros), Patmos, Sömbeki (Simi), Tilos (Piskopi).

Bunlardan Kaşot ve Kerpe adaları Rodos'la Girit arasındadır. İstanköy, Anadolu'nun Kerme Körfezi ağzında, Bodrum ve Datça yarımadalarının arasında, Sömbeki de Datça Yarımadası'nın güneyindedir. İncirli'nin gayet volkanik arazisi vardır. Leros da İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından bir deniz üssü olarak kullanılmıştır.

Bu adalarda, genel olarak, Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık geçer. Yağışlar kış çevresinde toplanmıştır. Bunun sonucu olarak da Oniki Ada'da Akdeniz iklimine öz üzüm, turunçgiller, zeytin gibi bitkiler yetişir. Bunlardan şarap, zeytinyağı küçük yapımevlerinde işlenerek elde edilir.

ONİKİ ADA

Oniki Ada uzun zaman Türk egemenliğinde kaldıktan sonra 1912'de İtalya tarafından işgal edilmişti. Rodos'la birlikte Oniki Ada siyasi durumları belli olmadan, Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İtalyanlar'ın elinde kaldı, sonra da Lozan Antlaşması gereğince, 1923'te, İtalya'ya bırakıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da, Menteşe kıyıları önlerindeki Meis Adası ile birlikte, İtalya tarafından Yunanistan'a verildi.

ONTARIO GÖLÜ

Kuzey Amerika'daki beş büyük gölün en küçüğü, en doğuda kalanıdır. A.B.D. - Kanada sınırı gölün ortasından geçer. Yüzölçümü 19.628 km².'dir. Derinliği 150-200 m.'dir. Uzunluğu 300 km.'dir.

Ontario Gölü, dünyanın en önemli su yolu sistemlerinden birinin bir bölümünü meydana getirir. En büyük gemiler bile, yılın her zamanında bütün göl boyunca içerilere kadar girebilirler.

Ontario Gölü'nün suları Saint Lawrence nehri yolu ile Atlantik Okyanusu'na dökülür. Göl güneybatıda, Niagara nehri ve Welland Kanalı ile Erie Gölü'ne de bağlıdır. Erie Kanalı da Genesee nehri ve Oswego Kanalı ise Ontario Gölü'nü Hudson nehrine, dolayısiyle New York şehrine bağlar.

Ontario kıyılarında birçok elverişli liman bulunmaktadır. Bunların arasında en önemlileri, Oswego, Toronto, Hamilton ve Kingston liman şehirleridir. Bu şehirlerden son üç tanesi Kanada'ya aittir.

OPAL

Değerli bir taştır. «Panzehir taşı» da denilir. Kimya bakımından opal, «amorf» (kristallenmemiş), yapısında x molekül su bulunan bir silisyum dioksit mineralidir. Mohs'un sertlik cetvelinde 6. derecede bulunur.

Opal silikat ve silikatlı taşların, daha çok serpentinin sıcak su ile bozulmasından meydana gelir. Birçok cinsleri vardır:

Asil Opal. — Macaristan'da, Meksika'da bulunur. Yarı saydam, oynak cilâlı ve beyaz, sarı, kırmızı, mavi, yeşil renklerde bulunabilir. Mücevher olarak kullanılır.

Ateş Opal. — İçinde bulunan demir oksit dolayısiyle kırmızı ve esmer renktedir. Macaristan ve Meksika'dan başka Anadolu'da Simav'da bulunur.

Süt Opal. — Kuru halde bulanıktır. Su alınca kısa bir süre cilâlı olabilir.

OPARLÖR (Bk. HOPARLÖR)

OPERA

Tiyatro ile müziği birleştiren büyük sanat eseri

OPERA, temsile dayanan büyük bir müzik eseridir. Konu ses ve tiyatro artistleri tarafından söylenip oynanırken, müzik de konuyu dile getirir. Opera en yüksek ses müziği eseri sayılabilir.

Opera, Rönesans'tan sonra İtalya'da görülmüş bir tiyatro çeşididir. İlk örneklerinin Politian'ın «Orfeo»sundan, ya da «pastoral» denilen tiyatro çeşidinden çıktığı sanılıyor, çünkü bu çeşit tiyatrolarda koroyla söylenen şarkılarla müzik de vardı. Ancak, tiyatro tarihçileri, genellikle, operanın, başlı başına bir tiyatro çeşidi olarak ortaya atıldığına inanırlar. Floransa'da, adına Camerata denilen bir müzik bilginleri topluluğu eski Yunan sahne oyunlarını yeniden diriltmek istemişti. 1595'te, konusunu Yunan mitolojisinden aldıkları «Defne» adlı oyunu, baştan başa şiir halinde, müzikle oynadılar. 1637'de Venedik'te ilk büyük tiyatro (opera) yapılınca bu eserler çok beğenildi. Derhal başka şehirlere de yayıldı. XVIII. yüzyıl başında, Venedik'te on bir opera daha açılmış, 400'e yakın eser yazılıp oynanmıştı. İngiltere'de ilk opera, «Rodos'un Kuşatılması» adiyle 1656'da yazılıp oynandı. Paris'in ünlü Opera tiyatrosu 1862'de yapılmaya başlandı, 1874'te tamamlandı. Opera Komik tiyatrosu ise 1898'de yapıldı. Opera, özel yapı ve tesisler istiyen bir tiyatro türü olduğu için, yapılarla birlikte gelişmiştir.

Operanın Bölümleri

Opera, yazılı bir esere dayanır; ayrıca, bunu besteyle okuyup oynıyacak aktörler, besteyi çalacak büyük bir orkestra ister.

Bir opera, başlıca iki parçadan yapılmalıdır: 1) Konuyu anlatan, çoğunlukla şiir halinde yazılan söz kısmı (libretto); 2) Müzik.

Librettolar, genellikle, bilinen trajedi konularından alınır. Ünlü operalardan çoğu böyledir. Ya umutsuz bir aşkı, ya da sonu mutlaka ölümle biten bir aldatmayı anlatır. müziği ise, orkestra çalar, şarkıları artistler ya teker teker, ya da koro halinde söylerler.

Müzik esas alınarak operanın kısımları şöyledir:

Uvertür.— Floransa'da ilk operalar oynanırken, daha oyun başlamadan, «sinfonia» denilen kısa bir müzik parçası çalınırdı. Sonradan buna «uvertür» (açış) denildi. Uvertürler, hemen daima, operanın konusunu özetliyen bestelerdir. Üç kısımlıdır, genel olarak, orta kısmı hızlı çalınır. «Scarlatti biçimi» denilen İtalyan uvertüründe ise, orta kısım ağır, başlangıçla bitiş kısımları hızlı çalınır.

Resitatif.— Orkestrayla sıkı bir birlik ha-

Operalarda yalnız müziğe değil, dekorla ışığa da büyük önem verilir. Yüze yakın şarkıcının söylediği büyük koro, zengin bir dekor, operanın muhteşem müziğini tamamlar. İşte Donizetti'nin «Lucia Lammermoor» operasının Ankara Devlet Operası'ndaki temsilinden bir sahne...

ANKARA DEVLET OPERASI

TÜRKİYE'de, Batı müziği tarzında eser verme, eleman yetiştirme hareketinin ilk toplu örneği, opera elemanlarını yetiştirmek üzere kurulan Devlet Konservatuvarı Opera ve Tiyatro bölümleridir İstanbul Konservatuvarı 1924'te kurulmuştu Ankara'da ise yalnız Musiki Muallim Mektebi vardı ki, gayesi müzik öğretmeni yetiştirmekti.

İlk Türk opera eseri ve temsili de, Adnan Saygun'un, «Özsoy» operasıdır. Bu eser, 1928'de, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ziyareti dolayısiyle, Ankara Halkevi'nde Atatürk'ün huzurunda oynanmış, baş rolü Semiha Berksoy temsil etmiştir. Semiha Berksoy, 1930'da, opera ihtısası yapmak üzere Berlin'e gönderilmiştir.

1936'da, Atatürk'ün emriyle, Ankara'da, Musiki Muallim Mektebi'nin yerine Devlet Konservatuvarı Tiyatro ve Opera bölümleri kuruldu. Ayrıca, Ankara Halkevi binası değiştirilerek, sahne kısmı büyütülüp opera binası haline getirildi. Orkestra şefi Praetorius, rejisör Karl Ebert gibi değerli öğretmenlerin nezaretinde çalışan Devlet Konservatuvarı Tiyatro ve Opera bölümleri önce tatbikat sahnesi halinde temsiller vermeye, denemeler yapmaya başladı. 1941'de oynanan «Tosca» ve «Madame Butterfly», böylece ilk hazırlanan eserlerdendir. 1940'tan beri mezun vermeye başlıyan Opera bölümünün sonradan bale kısmı da açılarak konservatuvar çalışmaları genişletildi.

Devlet Operası, 1948'den beri de muntazam temsiller vermeye başladı. Daha sonra İstanbul'a da gelerek çeşitli operalar oynadı. Devlet Konservatuvarı Tiyatro - Opera ve Bale bölümleri bugün yurdun birçok bölgelerinde açılan Şehir Tiyatroları'na değerli elemanlar yetiştiren bir müessese halinde görevine devam etmektedir.

linde, yalnız, konuşurcasına serbes bir şekilde çalınan, ya da söylenen kısım. Resitatifler aryaların doğumuna yol açmıştır.

Arya.— Operada sopranonun, ya da belli başlı kişilerin uzun uzadıya solo olarak söyledikleri kısımdır. Aryanın birinci bölümü bir konuşma edasındadır. İkinci bölüm, daha ritmik olur, genellikle «andante» temposundadır. Üçüncü bölüm «allegro» temposiyle söylenir.

Koro.— Bütün, ya da bir çok oyuncuların bir arada söyledikleri aryadır. Koroyu meydana getiren sesler erkek sesleriyse «erkek korosu», kadın sesleriyse «kadın korosu» adını alır. Birkaç kişiden yüz elli, iki yüz kişiye kadar koro topluluğu olabilir.

Final.— Operanın son kısmıdır. Burada orkestra, koro ve solo sesler hep birlikte çalıp söylerler. Genel olarak, finaller daima çok şatafatlı bir bitiş gösterir.

Bale.— Operaların uygun yerlerinde, balerinalar tarafından yapılan danslardır. Balenin üstün geldiği operalara «baleli opera» denir.

Operanın Çeşitleri

Tarih içindeki gelişme sırasına göre operalar şu çeşitlere ayrılır:

Opera.— Konusu acıklı, şarkılı, baştan başa müzikli oyunlardır. Hemen bütün büyük müzikçiler bu tarz opera bestelemişlerdir.

Operakomik. — XVII. yüzyılda, bazı operalara komik unsurlar da katıldı. Böylece, «operakomik» (güldürücü opera) çeşidi meydana geldi. Buna «opera buffa» da denir.

Bizde opera ancak son yıllarda başlamıştır. Bu arada Ankara'da Devlet Operası kurulduğu gibi, Türk bestecileri de birçok operalar yazmışlardır. Bu arada Adnan Saygun'un «Kerem»i, Nevit Kodallı'nın «Van Gogh»u dünyaca bilinen eserler olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Opera Kılavuzu (çev. Emine Anaoğlu, 1945); 55 Opera (M. R. Gazimihal, 1957); Opera Kılavuzu (Dr. K. Bekata, 1. cilt, 1958); Ünlü Operalar (Faruk Yener, 1958).

OPERET

Eğlenceli, hafif konular üzerine yazılıp bestelenmiş sahne eseridir. Operette müziksiz konuşmalar bulunduğu gibi, dans, bale sahneleri de vardır. XVIII. yüzyılda kısa operalara da «operet» denirdi.

Modern operet Viyanalı von Suppé'nin eserleri ile ortaya çıktı. Bu besteci, 60 yılda 31 operet bestelemiştir. Fransız bestecisi Jacques Offenbach'ın eserleri de aynı zamana raslar. Viyana'da Johann Strauss'ın, Franz Lehar'ın yazdığı operetler, milletlerarası ün kazanmıştır.

Türkiye'de gerek klâsik Türk müziği tekniğiyle, gerek Batı tekniği ile birçok operet bestelenmiştir. XIX. yüzyıl boyunca İtalyan operet truplarının temsilleri İstanbul'da çok beğenilmişti. Bunu gözönüne alan Radeglia, Çuhacıyan, Haydar Bey, İsmail Hakkı Bey, Dr. Suphi Ezgi, Muhlis Sabahattin Ezgi, Ferit Alnar, Şeyh Mehmet Baha Pars klâsik Türk müziği makamlariyle birçok operet bestelediler. Güftesi Ekrem Reşit Rey'in, bestesi kardeşi Cemal Reşit Rey'in olan, Batı müziği tekniğiyle yazılmış operetler arasında en ünlüleri «Lüküs Hayat», «Saz-Caz», «Üç Saat», ve «Deli Dolu»dur.

OPPENHEİMER, Robert (1904 -)

Oppenheimer

Amerikalı tanınmış bir fizik bilginidir. «Atom bombasını yapan adam» olarak ün kazanmıştır, çünkü, 1943-1945 yılları arasında, ilk atom bombasının yapıldığı Los Alamos'taki lâboratuvarın müdürü bulunuyordu.

Oppenheimer, New York'ta doğdu. Oldukça zengin bir dokuma ithalâtçısının oğluydu. Pek küçük yaştayken tabiata karşı büyük ilgi duymuştu. Kırlarda gezerken koşup, oynıyacak yerde, taşları toplayıp biriktirmeye başlamıştı. On bir yaşındayken de New York Madenciler Klübü'ne üye oldu. On sekiz yaşında Harvard Üniversitesi'ne girdi, burada fiziğe merak sardı. Üç yıl sonra üniversitenin Teorik Fizik bölümünden birincilikle mezun oldu. Daha sonra Avrupa'ya giden Oppenheimer, sanskritçe dahil, 8 yabancı dil öğrendi. 1928'de Amerika'ya döndükten sonra Kaliforniya Üniversitesi'ne Teorik Fizik profesörü oldu. İkinci Dünya Savaşı çıktığı sıralarda Oppenheimer, dünyanın en ünlü 10 teorik fizik uzmanı arasında bulunuyordu. 1943'te Los Alamos'taki fizik lâboratuvarına müdür tayin edildi. 1947'den sonra nüklear fizik konusunda araştırmalar yapmaya koyuldu. Amerika Atom Enerjisi ve Millî Savunma komisyonlarında çalıştı, çeşitli araştırmalar yaptı.

OPTIK

Fizik biliminin ışıkla ilgili olayları inceliyen bölümüne «optik» denir. Bu alanda kullanılan araçlar da «optik araçlar» diye anılır. Işığın niteliği, özellikleri, ışıkla ilgili aletler, görme işi, gözlük, dürbün yapımı vs. gibi birçok bilim konuları fiziğin hep bu kolu içine girer (Bk. Dürbün; Fizik; Göz; Işık).

ORAN VE ORANTI

İki şey arasında, büyüklük, nicelik ve derece bakımından parça ile tüm arasında bulunan bağıntıya «oran» (nispet) denir. Matematikte de bir değerin aynı cinsten başka bir değere bölümü de «oran» diye anılır.

Aynı cinsten iki değer arasındaki bağıntı denilince ikinci değer birinci değerin kaçta kaçı olduğu akla gelir. Elde edilen sayı bu iki değerin birbirine oranıdır. Bu da, iki değerin sayılarından başka, üçüncü bir sayıyla belirtilir. Birbiriyle ölçülen değerlerden küçüğü yukarıya, büyüğü de altına yazılıp aralarına kısa bir çizgi çekilir. Bu iki sayının bölünmesi, bu iki değerin birbirine oranını gösterir.

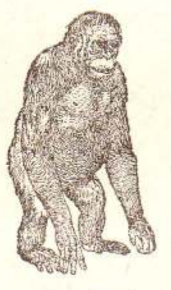
Aynı cinsten iki değer alalım, bunları A ve B diye adlandıralım. Bunlardan A, B'nin yedide birinin beş misli olduğunu kabul edersek, bu oranı $\frac{5}{7}$ şeklinde yazar, «beş bölü yedi» diye okuruz. Eğer A'nın B'ye oranı $\frac{5}{7}$ ise, B'nin de A'ya oranı $\frac{7}{5}$ 'tir. Böylece $\frac{A}{B}$ ile $\frac{B}{A}$ oranları birbirinin tersidir.

Orantı. — İki oranın eşitliğine «orantı» denir. Orantı şöyle yazılır:

$$\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$$

Bu ifadede A ile D «yanlar», B ile C «ortalar» diye anılır. Bir orantıda yanlarla ortaların çarpımı birbirine eşittir. $\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$ orantısında A.D = B.C olur.

ORANGUTAN

Orangutan

Sumatra ve Borneo'da bulunan, oldukça ürkek bir maymun çeşididir. Ormanlarda, ağaçların arasında yaşar. Vücudu insanınkine benzer ve kızıl kahverengi uzun tüylerle kaplıdır. Tek başına, ya da eşiyle bir arada yaşar. Geceleri, dolaşarak topladığı meyvalarla karnını doyurur. Bazıları ekili arazilere kadar sokularak ağaçlara büyük zararlar verirler. Tabiî haldeyken sakin bir hayvan olan orangutan yakalanıp kafese konduğu zaman tehlikeli bir mahlûk olur. Âni ve sert hareketler yapması orangutanların zaptedilmesini zaman zaman çok güçleştirir.

ORATORYO

Batı müziğinde solo, koro sesleriyle orkestra için yazılan, konusu dinle ilgili eserlere «oratoryo» denir. Bu ad Roma'daki din adamları toplantı salonundan gelir: 1548'de ilk defa Santa Filippo di Neri, bu salonda böyle bir müzik eseri dinletmişti. Salona Orator denildiği için, bu çeşit müziğe de «oratorio» adı verildi.

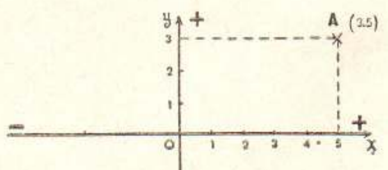
İtalya'da halka ilk oratoryo 1600'de, Cavalieri'nin bir operasiyle birlikte gösterildi. İtalyan ve Fransız oratoryolarından sonra Almanlar bu çığırı geliştirdiler. Bu arada Händel 32 oratoryo yazmıştır; yalnız, bunlardan bir kısmının konuları dinle ilgili değildir.

Bizde ilk oratoryoyu Adnan Saygun yapmış, «Yunus Emre» adındaki bu eserinde bu ünlü şairin şiirlerini dile getirmiştir.

ORDİNAT VE APSİS

Matematikte, noktaların düzlemler üzerindeki yerini belirtmek için kullanılan birbirine dik iki eksen üzerindeki ölçüyü gösterirler. Bu eksenlerin ikisine birden «koordinat eksenleri» denir.

Yüksek matematikte çeşitli koordinat ek-

Ordinat ve apsis

seni takımları vardır. Bunlardan en basiti birbirine dik iki doğrudan ibarettir. Bu doğrulardan biri yatay, öbürü de düşeydir. Bu iki doğru böylece bir düzlem teşkil ederler. Yatay eksene «apsis ekseni», düşey eksene de «ordinat ekseni» denir. İki eksenin kesim noktası O ile, apsis ekseni O x ile, ordinat ekseni de O y ile gösterilir. Bu eksenlere eşit aralıklarla bölüntüler (taksimat) çizilir. Her bölüntüye, 1'den başlıyarak, sayılar konur. Eksenler O noktasından iki yana doğru da uzatılır. O'nun sağ tarafında ve yukarısında olan sayılar artı (+) değerleri, sol ve alt tarafında kalan sayılar da eksi (—) değerleri gösterir.

Böylece, bir düzlem üzerindeki bütün noktaların yerini belirtmek mümkün olur. Noktanın apsis ve ordinat değerleri bir parantez içinde noktayı gösteren harfin yanına yazılır. İlk yazılan sayı apsisi, ikinci sayı da ordinatı gösterir.

A (3, 5) ile yalnız bir nokta belirtilmiştir. Bu noktanın koordinat düzlemindeki yerini bulmak için O x ekseni üzerinde 5. bölmeden yukarı bir dik çizilir, bu dikin O y ekseninin 3. bölüntüsünden çizilen yatayla kesiştiği yer bize A noktasını verir.

Aynı gösterme şekli üç eksenle yapılırsa uzaydaki bütün noktaların yerini belirtmek mümkün olur.

ORDU

Karadeniz kıyısında fındığiyle ün salmış şirin bir ilimiz

ORDU, Karadeniz Bölgesi'nde bir ilimizdir. Bölgenin Doğu Karadeniz bölümü ile Orta Karadeniz bölümünün sınırı üzerindedir. Kuzeyden Karadeniz'le kuşatılmıştır, doğusunda Giresun, güneyinde Sıvas ve Tokat, batısında Samsun illeri bulunur. Merkez ilçesinden başka 10 ilçesi daha vardır: Akkuş, Aybastı, Fatsa, Gölköy, Korgan, Kumru, Mesudiye, Perşembe, Ulubey, Ünye. Bunlara bağlı bucak sayısı 19, köy sayısı 524'tür.

Yüzölçümü: 6.001 km^2

Nüfusu: 470.106 (1960 sayımı)

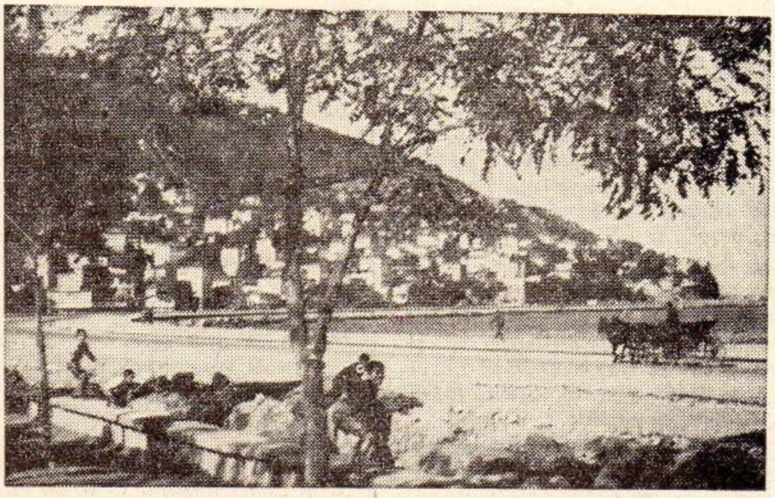
Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 78 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Ordu ilinin en önemli engebesi, Melet vâdisinin batısından başlıyan Canik Dağları'dır. Bunlar Doğu Karadeniz Dağları kadar yüksek değildir. 1.500-2.000 m. yüksekliğinde, üstleri ya düz, ya hafif dalgalı dağ sıralarıdır. Canik Dağları'nı Karadeniz'e dökülen, birbirine paralel birçok küçük dereler, çaylar derince yarar. İlin Melet vâdisinden doğuda kalan kesimlerine, Doğu Karadeniz Dağları'ndan, Karagöl Dağları'nın batı uçları sokulur. Karagöl Dağları'nın büyük kesimi Giresun ili sınırları içinde kalır. Bu dağlar üzerinde eski buzulların izlerine raslanır.

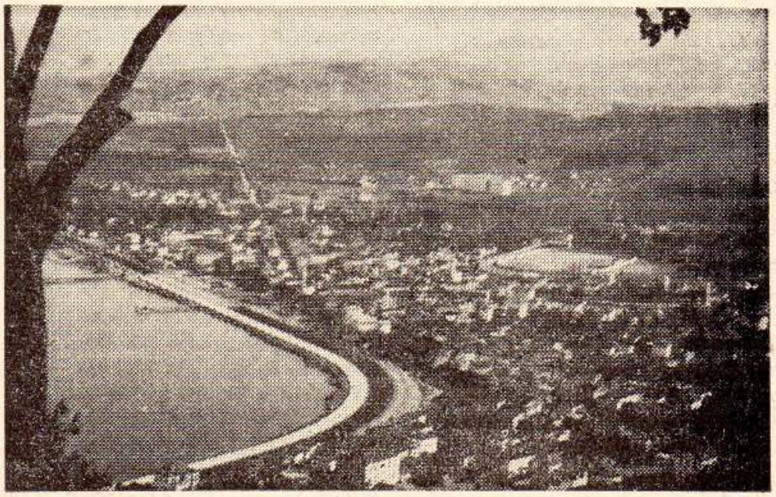
İklim. — Ordu ilinin ılıman bir iklimi vardır. Kış ılık geçer, yazın da bunaltıcı sıcaklar olmaz. Yağışlar hemen her mevsim görülür. Belirli bir kurak mevsim yoktur.

Bitki Örtüsü. — Ordu ili bol yağışlı oldu-

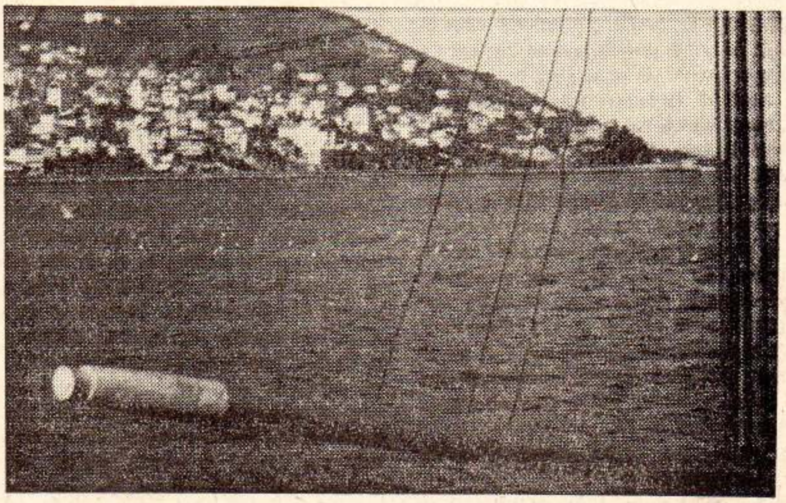
ORDU'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Ordudan güzel bir görünüş: Kordonboyu şehrin en ilgi çekici, en güzel manzaralı köşelerinden biridir.

Ordu'nun iş ve ticaret kesiminin karşı tepelerden görünüşü. Ordu, her gün biraz daha kalkınan bir il merkezimizdir.

Ordu'nun Taşbaşı mahallesi. Yılın büyük bir kısmında fırtınalarla çalkalanan Karadeniz'in sakin olduğu zamanlar da vardır.

ğu için orman örtüsü de gürdür. 700 metreye kadar yayvan yapraklı etek ormanları şeridi vardır. Bu şerit yer yer daralır, yer yer genişler. 700-2.000 m. arasında yayvan, karışık yapraklı, nemli dağ ormanları şeridi bulunur. Bunlar 700-1.250 m. arasında yayvan yapraklı, 1.250-1.600 metre arasında karışık yapraklı, 1.600-2.000 m. arasında da iğne yapraklı ağaçlardan meydana gelmiştir.

Akarsular. — İlin en önemli akarsuyu Ordu şehrinin doğusunda Karadeniz'e dökülen Melet Suyu'dur. Bu akarsu Doğu Karadeniz bölümü ile Orta Karadeniz bölümü arasında sınır çizer.

Ordu ilinde, aynı doğrultuda (güney-kuzey) akarak Karadeniz'e dökülen daha küçük boyda akarsular da vardır.

Tarım. — Ordu ili topraklarının %22'si ekili-dikili alanlar, %1'i nadas arazisi, %11'i ormanlar, %45'i çayır ve otlaklar, %21'i de ürün vermiyen yerlerdir.

Tarıma ayrılan alanlarda tahıl çeşitleri arasında en çok yetiştirilen mısırdır. Dikili alanlar arasında en çok yeri fındıklıklar kaplar. Fındık Ordu ilinin en önemli tabiî zenginlik kaynağıdır. 1961 yılı fındık ürünü 32.095 tondur. 1953 yılından beri Ordu'da deneme olarak çay tarımına da başlanmıştır. İlin Fatsa'dan doğuda kalan kesimlerinde çay ekimi iyi sonuç vermektedir. İlin kıyı kesiminde balıkçılık da oldukça gelişmiştir.

Ordu Şehri

İl merkezi Ordu şehri bir lâv yığınından ibaret olan kuzey-güney doğrultulu Boztepe (560 m.)nin doğu eteğinde Kirazlimanı kıyısında kurulmuştur.

Şehir, denize doğru 15 km. kadar uzanmış, genişçe bir kara çıkıntısının doğu kesimi üzerindedir. Civil, Melet, Acıova, Turna çayları şehre yakın kıyılarda denize dökülür. Bülbülderesi, eskiden, taşarak su baskınlarına yol açardı; sonradan, yatağı düzenlenerek, taşmasının önüne geçilmiştir.

Şehrin çekirdeğini, Bülbülderesi'nin ağız ovasında bulunan çarşı meydana getirir. Ordu buradan batıda Boztepe yamaçlarına, kuzeyde de Keçiköyü'ne doğru gelişmiştir.

Karadeniz kıyılarının yeni şehirlerinden biri olan Ordu'nun yerinde bundan 2 yüzyıl önce hiçbir önemli yerleşme alanı bulunmuyordu. Bugünkü Ordu'nun temeli, kıyıdan 10 km. kadar içeride Bayramlı (Eskipazar) köyü halkının önayak olmasiyle, XIX. yüzyılın başlarında bir iskele olarak atılmıştır. Ondan sonra gittikçe gelişen kasaba 1883'te hemen baştan başa yandı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da buradaki gayrimüslimler kütle halinde ayrıldılar. Bu olaylar Ordu'nun gelişmesine engel olamadı. Bugün Ordu, 20.000'i aşan nüfusiyle (1960 sayımı: 20.171) Orta Karadeniz kıyılarının Samsun'dan sonra en büyük şehridir. Şehirde 1 elektrik fabrikası, 24 fındık kırma fabrikası, 1 soya fasulyesi yağ çıkarma fabrikası vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Ordu (O. Yalçın, 1961); Ordu İli ve Fındık (K. Peker, 1946); Ordu Vilâyeti 10. Yıl Maarif Albümü (1934); Ordu İlinde Çocukla İlgili İnanmalar (S. Can, 1945).

ORDU: Bir devletin silâhlı kuvvetlerinin bütünü

ORDU, bir devletin silâhlı kuvvetlerinin bütünüdür. Bu arada kara kuvvetleri «kara ordusu», hava kuvvetleri «hava ordusu», deniz kuvvetleri de «donanma» diye anılır.

Tarih boyunca orduların karakterleri, kuruluşları büyük değişiklikler geçirmiştir. Devletlerin sosyal ve siyasal durumları, gelişen yeni silâhlar orduları daima değişiklikler geçiren, gelişen varlıklar haline getirmiştir.

Orduların ilk doğuşu için her hangi bir tarih gösterilemez. Bununla birlikte, ilk ordu teşkilâtının Mezopotamya'da, Mısır'da birbirleriyle devamlı savaşma halinde bulunan şehir devletlerinde kurulduğu sanılıyor.

İlkçağ'da Ordu

Sümerliler, Babilliler. — Ordu teşkilâtı hakkında ilk tarihî bilgiler Sümerliler zamanına raslar. M. Ö. 4000 yıllarında Sümerliler'in düzenli orduları vardı. Sümer ordusu kısa mızraklarla silâhlanmış piyadelerden kurulmuştu. Bu ordularda savaş arabaları varsa da, bunlar dört tahta tekerlekli olduklarından hareket kabiliyetleri azdı.

Hammurabi Kanunları M. Ö. 2000 yılının başlarında Babil'deki ordu teşkilâtı hakkında sarih bilgi verir. Ülkede askerler ayrı bir sınıf halindeydi.

Hititler, Mısırlılar. — M. Ö. 1900-1200 yılları arasında büyük bir devlet kuran Hititler (Etiler)in ordu teşkilâtı pek mükemmeldi. İki tekerlekli hızlı savaş arabaları, kuvvetli piyadeleri vardı. Mısırlılar'la yaptıkları Kadeş Savaşı'nda 3.500 savaş arabası, 17.000 piyade kullanmışlardı.

Eski Mısırlılar da orduya büyük önem verirdi. Eski Krallık devrinde daha çok talan akınları yapmak için kullanılan ordudan sonra, Orta Krallık devrinde savaş maksadiyle düzenli ordular kurulmaya başlandı. M. Ö. XIII. yüzyılda hüküm süren II. Ramses zamanında Mısır ordusu en kudretli haline erişti.

Asurlular, İranlılar. — M. Ö. IX. yüzyılda kuvvetli bir imparatorluk kuran Asurlular'ın doğrudan doğruya devlet şeklinde teşkilâtlanmış orduları vardı. Bütün siyasi, kültürel, ekonomik hayat doğrudan doğruya orduyu destekleme gayesini güdüyordu. M. Ö. 824 yılında Asurlu ordusunun 120.000 kişi kadar bir kuvveti olduğu sanılıyor. Asurlular'ın yerine geçen Eski İranlılar yeni bir ordu teşkilâtı getirmediler. İran ordu sistemi askerî bir kastın elindeydi, askerlik, babadan oğla geçerek, daima aynı kastta kalıyordu. Asur ordusunda olduğu gibi İran ordusunun başlıca silâhlı kuvvetlerini de süvari, okçular, savaş arabaları teşkil ediyordu.

Eski Yunanistan, Sparta. — Eski Yunanistan tarihine göz atınca savaşın normal bir devlet işi olduğu görülür. Omiros devrinden sonra her şehir-devlet teşkilâtlı ordular kurmaya başladı. Sağlam yapılı her erkek, gençliğinden başlıyarak, belli bir eğitime bağlı tutulurdu. Sparta'da ise erkek çocuklar yedi yaşından başlıyarak askerî eğitim görmeye başlıyordu. Yunanistan'da askerler toprak sahibiydi, gerekli malzemeyi her asker kendisi sağlardı. Zenginler süvari, orta halliler piyade birliklerini meydana getirir, fakirler de ya hafif piyade eri, ya da donanmada kürekçi olarak görev alırdı. Sonradan bazı Yunan devletlerindeki topraksız sınıf ücret karşılığında çalışmaya başladı. Spartalılar ise 30 yaşına kadar doğrudan doğruya kışlalarda yaşardı.

Eski Yunanlılar'ın geliştirdikleri savaş taktiği bütün tarihleri boyunca devam etti. Bu taktikte ağır piyade erleri savaş alanında omuz omuza durur, bu durumda adım adım ilerlerlerdi. Cephe derinliğinin 8 ere kadar çıktığı olurdu. Büyük İskender zamanında bu derinlik 16 kişiye kadar çıktı. Yunan ordusunun gücü bu ağır silâhlarla, zırhlarla donatılmış piyadelerin sayısına göre ölçülürdü.

Eski Romalılar'ın dört atla çekilen küçük savaş arabaları vardı. Atları doludizgin sürerek düşman saflarının içine dalarlar, bir anda etrafı darmadağın ederlerdi.

Sparta ordusunda ise her ağır piyadenin yanında birkaç hafif piyade eri bulunurdu.

Kartaca, Roma. — Kartaca ordusu disiplin bakımından çok kuvvetliydi. Generalleri halk seçerdi. Kartaca ordusunun teşkilâtı genel olarak Eski Yunanlılar'ınki gibiydi.

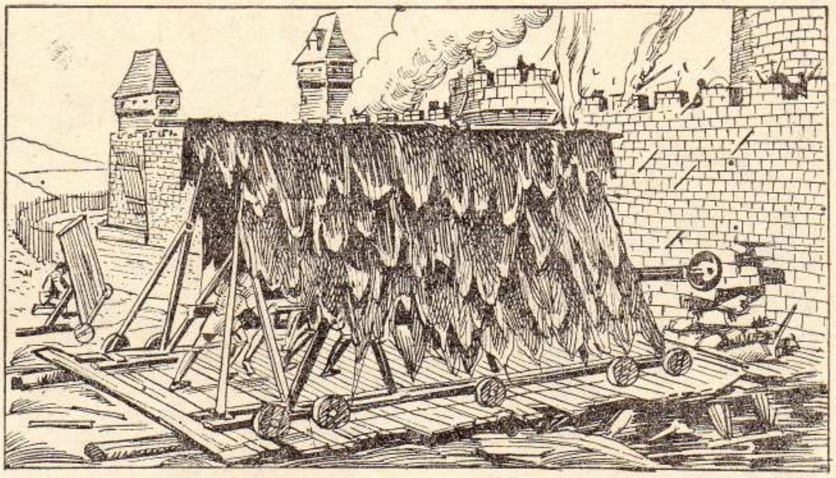
Roma ordularının tarihi doğrudan doğruya Roma'nın tarihi demektir. Ordu mensupları yurttaşlar arasından yıllık toplantılarda seçilirdi. Roma, küçük bir Lâtin şehir-devleti olarak, ordusu için toprak sahibi yurttaşlarına güvenirdi. Askerler varlıklarına göre beş sınıfa ayrılmıştı. 17 yaşından 46'ya kadar olan yurttaşlardan orduda faydalanılır, 60 yaşına kadar olan bütün yurttaşlar da şehir unsurlarının korunması için hizmete çağırılabilirdi.

Roma Orta İtalya'ya doğru yayılmaya başlayınca ordu yeni savaş taktikleri kazandı. Eski Yunanlılar'ın saf halindeki taktiği değiştirildi. Romalılar bütün İtalya Yarımadası'nı kaplayınca da orduya daha büyük önem verilmeye başlandı, Roma orduları savaşta usta bir topluluk haline geldi.

Roma İmparatorluğu'nun kurucusu Augustus orduyu sivil kontrol altına aldıysa da gene profesyonel askerliği muhafaza etti. II. yüz-

yılın sonunda Roma İmparatorluğu'nun üç büyük ordusu vardı. III. yüzyılda mevcudu 500.000'i bulan ordunun Roma'nın ekonomik çöküşünde rolü olmuştur. IV. yüzyıldan sonra süvariler ordunun ana birliği haline gelmeye başladı.

Bizans. — Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra yaşamaya devam eden Doğu İmparatorluğu Batı'nın geleneklerini benimsedi. VII. yüzyıldaki Arap ve İran istilâ hareketleri Bizans ordusunda değişikliklere yol açtı. «Rum ateşi»nin icat edilmesi Bizanslılar'ın çok işine yaradı, hiç olmazsa iki defa imparatorluğun hayatını kurtardı. Rum ateşi su altında bile yanabilen kuvvetli yanıcı bir kimyasal bileşimdi. Bizanslılar bunu büyük bir sır olarak saklıyorlardı. Bu bileşimin sönmemiş kireç, kükürt, neft gibi maddelerden meydana geldiği sanılıyor. Bunlar ancak ıslanınca yandığı için «Rum ateşi»ne «ıslak ateş», «deniz ateşi» de denilmiştir. Bileşim düşmana doğru fırlatılır, aynı anda üzerine su püskürtülerek tutuşturulurdu. Rum ateşini bugünkü alev makinalarının ilkel şekli olarak kabul edebiliriz.

Eskiden ordular bir şehri fethetmek istedikleri zaman sûrlara iyice yaklaşırlar, hayvan derisinden yapılmış kalın siperliklerin altında gizlenerek duvarları yıkmaya çalışırlardı.

Ortaçağ Orduları

Avrupa'da. — Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra geçen yüzyıllar boyunca tarih sahnesine çıkıp kaybolan devletler çeşitli ordular geliştirdiler.

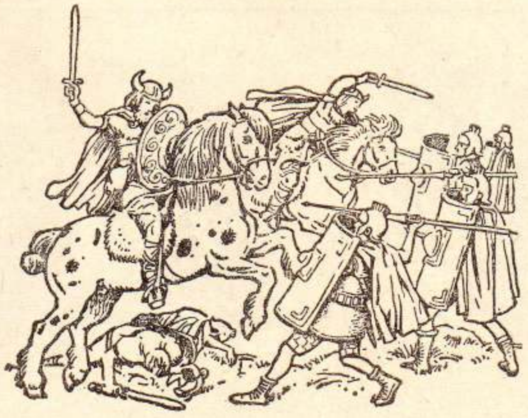
Arap İmparatorluğu ordularında, cesur, disiplinli erlerden, kuvvetli birlikler kuruldu, bu ordularla büyük fetih hareketlerine girişildi.

Batı Avrupa'daki Franklar Roma ordu sistemini benimsediler. Daha sonra Derebeylik doğdu, şövalyelik meydana çıktı. 1300 yılından Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) gelinceye kadar geçen yüzyıllar içinde derebeylik son buldu, piyade kuvvetleri süvarinin yerini aldı. Müslüman dünyasına karşı açılan Haçlı Seferleri büyük Hıristiyan ordularının kurulmasını sağladı (Bk. Haçlı Seferleri).

Asya'da. — XIII. yüzyılda büyük Moğol istilâsı oldu. Moğollar çok iyi eğitim görmüş, sıkı disiplinli ordular yetiştirmişlerdi. Hemen hemen tamamen süvariden kurulu olan Moğol ordusu onlu sisteme göre teşkil edilmişti. 10.000 süvariden meydana gelen tümen en büyük birimdi. Bir ordu üç tümenden, her tümen de 1.000'er kişiden kurulu 10 alaydan meydana gelirdi. Savaş alanında yazılı, sözlü muhabere yerine siyah, beyaz bayraklarla haberleşirlerdi. Cengiz Han askerî bakımdan büyük bir strateji ve taktik ustasıydı. Casus kullanmayı, düşmanları arasında propaganda yapmayı bilirdi.

Devamlı Orduların Kurulması

Avrupa'da, Otuz yıl Savaşları'ndan sonra orduların esasını yeniden süvari himayesindeki piyade teşkil etmeye başlamış, süvari birlikleri daha önceki önemini kaybetmişti. XVII. yüzyılda İsveç Kıralı II. Gustaf yeni bir ordu sistemi kurdu, millî ve devamlı bir ordunun temellerini attı. Bu usulü XVIII. yüzyıl içinde bütün öteki Avrupa devletleri de benimsediler. Bu arada kara ordusuna pek önem vermiyen, bütün varlığını donanmaya bağlıyan İngiltere de İsveç'i örnek alarak yeni ordular kurdu.

Ortaçağ'da orduların kuvveti her şeyden çok bilek gücüne dayanıyordu. Kılıçla, okla savaşılır, kalkanla da savunulurdu.

XVIII. yüzyılda, Amerika'daki savaşlar ordular üzerinde büyük değişikliklere yol açtı, savaş taktiği değişti. Yalnız menfaata dayanan eski orduların yerini devamlı orduların alması askerlik alanında da büyük yenilikler sağlamıştı. Artk askerlik bir görev haline geldiği için askere alınanlar uzunca bir süre devamlı olarak orduda kalıyor, hizmetine karşılık ücret alıyordu. Profesyonel subayların görevlerine bağlılığı, uyanıklığı eskisinden daha fazlaydı. Bu arada, bütün ordularda üniforma da kullanılmaya başlanmıştı.

O devirlerde ordu mevcutları, genel olarak, 100.000'in altındaydı. Topların gelişmesi de ordu teşkilâtında çok büyük değişikliklere yol açtı. Napoléon daha sonraları: «Top, ordu teşkilâtında tam bir ihtilâl yaptı» demiştir.

Yurt İçin Savaş

Ordu teşkilâtında en büyük değişikliklerden biri de Fransız İhtilâli'nden sonraki yıllarda olmuştur. Fransa'da o zamana kadar orduyu meydana getiren aylıklı askerlerin yerini, 1798'den sonra, yurtseverlik duygusiyle çarpışan askerler aldı. Bu, orduya o zamana kadar bilinmiyen bir heyecan, hareket getirdi. Askerden kaçma olayları çok azaldı. Avusturyalılar'ın, Prusyalılar'ın ilerlemesini durdurmak için 1793'te Fransa'da 300.000 kişi silâh altına alındı. Daha sonra 18-25 yaşlar arasındaki herkes askere çağırıldı, gelmek istemiyenlere ağır cezalar verildi. Yalnız sakatlar askere alınmıyordu. Birkaç ay içinde silâh altına alınanların sayısı 1.000.000'u bulmuştu ki, bu, Eski İranlılar zamanından bu yana görülmemiş bir sayıydı.

XIX. yüzyılda artık yurttaşların silâh altına alınmasiyle kurulacak devamlı orduların bir milletin varlığını devam ettirmenin en büyük teminatı olduğu anlaşılmıştı. Yüzyılın başlarında bütün devletler için en büyük örnek Napoléon'du. Bu yüzyılın ilk yarısına kadar ordularda önemli bir değişiklik göze çarpmaz. Ancak, buhar makinasının, daha sonra telefonun, en sonunda da telsizin, bisikletin gelişmesi ordu teşkilâtında yeniden büyük değişikliklere yol açtı. Artık endüstri, ulaştırma da orduların gerek kuruluşunda, gerek savaşlarda büyük roller oynuyordu. Amerikan İç Savaşı da, zamanın modern ordularının ilk büyük savaşıydı. Bu savaşta nüfusu 9.000.000 olan Güneyliler 500.000 kişilik, nüfusu 22.000.000 olan Kuzeyliler ise 1.000.000'luk bir ordu kurmuşlardı. Orduyu meydana getirenler hemen hemen tamamen gönüllüydü. Her iki tarafın subayları da aynı askerî okullarda yetişmişti. İlk zırhlı gemiler, denizaltı gemisi, demiryolu, telgraf bu savaşta kullanıldı.

I. ve II. Dünya Savaşlarında Ordular

XX. yüzyılın başlarından beri bütün devletler ordularını geliştirmeye büyük önem vermeye başladılar. Almanya'nın 1870 Savaşı'nda Fransa'ya karşı gösterdiği başarı üzerine Alman orduları örnek olarak alındı. Almanya bütün yurttaşları, 20 yaşından başlıyarak askere alıyor, askerliğini yapanları da yedeğe ayırıyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya barış zamanındaki ordusunu 400.000'den 850.000'e

Günümüzün Türk ordusu en modern silâhlarla donanmıştır. Mehmetçik'in cesaret ve yurt sevgisinin yanında teknik bakımdan da kuvvetlenen ordumuzun gücü günden güne artmaktadır.

çıkarmıştı. Fransa'nın kuvveti de daha aşağı değildi. Savaş patlayınca her iki ordunun da büyük bir hareket kabiliyeti olduğu görüldü. Her iki tarafın, toplamı 2.000.000'u bulan orduları 48 saat içinde hareket haline geçmişti. 5 gün içinde de 1.000.000 Alman, kendi sınırlarını geçerek, Belçika'ya girmiş bulunuyordu. Savaş topçuluğa da büyük yenilikler getirmişti. Eski orduların yerini tamamen yeni bir anlayışla düzenlenmiş, hareket kabiliyetleri fazla ordular almıştı. Öte yandan büyük zırhlı gemilerin, tankların, uçakların da savaşa katılması stratejik hareketlerde büyük değişikliklere yol açtı.

II. Dünya Savaşı'nda çarpışan orduların kuvveti artık milyonlarla ölçülüyordu (Bk.. İkinci Dünya Savaşı). A.B.D. ordusunun toplamı, kuvvetinin zirvesine ulaştığı zaman, 11.000.000'u bulmuştu. Bunun 5 milyonu kara ordusunu, 3'er milyonu da hava ve deniz kuvvetlerini meydana getiriyordu. Rus ordusunun kara kuvvetleri ise 12.000.000 kişiydi; yalnız, hava ordusu ile donanmadaki kuvvetlerinin sayısı daha azdı.

Bu savaştaki ordular topçuluk, zırhlı birlikler ve nihayet uçak alanında da büyük yeniliklerle doluydu. Denizaltı gemileri, uçaklar, zırhlı birlikler orduların en önemli bir bölümü haline gelmiş bulunuyordu. Savaş sırasında geliştirilen V-1, V-2 silâhları, en sonra da atom bombası o zamana kadar görülmemiş bir yenilik getirdi (Bk. Güdümlü Mermi; Atom Bombası).

Modern Ordular

Atom bombasının, uzun menzilli güdümlü mermilerin geliştirilmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra askerlik alanında büyük değişikliklere yol açtı. Artık devletlerin tek tek kurduğu orduların yeni bir savaşta hiçbir önemi olmıyacağı anlaşılmış, buna göre savunma için milletlerin askerî güçlerini birleştirme yoluna gidilmiştir. 15 devletin kuvvetlerini bir araya getiren NATO bu ihtiyaçtan doğmuştur (Bk. NATO). Nükleer silâhların hızlı gelişmesi askerî plânlamada âdeta bir devrim yapmış, orduların eski savunma taktiği baştan aşağı değişmiştir. Bugün geliştirilen dev güdümlü mermiler saatte 30.000 km.'ye yaklaşan bir hızla 8.000 km. uzaktaki hedefini 15 dakika gibi kısa bir zamanda bulmakta, yok edici nükleer başlığını istenen yerde patlatmaktadır.

Bugün orduların dayandıkları en büyük kuvvet, ileri bir teknik, baş döndürücü bir hızdır. Bütün dünya orduları bu son duruma göre kuruluşlarını ayarlamaktadır. Tekniğin, silâhların gelişmesi ordular için gerekli insan sayısının azalmasına yol açmıştır. A.B.D. ordusunda hava tümenlerinin kuvveti 17.000 kişiden 11.000'e, piyade tümenleri de 17.000'den 13.000'e indirilmiştir. Bugün A.B.D. ordusu için 1.000.000 kişinin yeteceği sanılmaktadır. Öte yandan, Rusya da 4.000.000 olan barış ordusunun mevcudunu azaltmıştır.

Ordunun Bölümleri

Ordu, şümullü mânasiyle silâhlı kuvvetler, üç ana bölüme ayrılır:

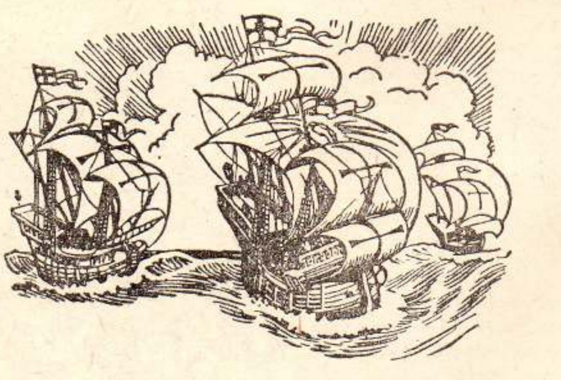
1 — Kara Kuvvetleri: Çeşitli sınıf ve silâhlardan meydana gelir. Bu sınıfların başlıcaları piyade, topçu, tank, istihkâm, muhabere, levazım, ordonat vs.dir. Piyade, topçu, tank kara kuvvetlerinin temelini meydana getirir. İstihkâm, birliklerin savaş gücünü artıran ve silâhlı kuvvetlerin yaşama standartlarını yükselten destek sınıfıdır. Köprü, yol inşa ve bakımı ile her çeşit engel inşası ve su ikmali bu sınıfın görevidir. Muhabere sınıfı barışta ve seferde muhabere ve irtibat işleri ile filim ve foto hizmeti yapar.

2 — Deniz Kuvvetleri: Denize sahili olan memleketlerin daima bir deniz kuvveti olagelmiştir. Eskiden kadırga, kalyon gibi ahşap ve yelkenli gemilerden meydana gelen donanmaların yerini zamanla buharlı ve madenî gemilerden yapılmış donanmalar almıştır. Tekniğin ilerlemesiyle deniz kuvvetleri de kruvazör, muhrip, uçak gemisi, denizaltı gemisi gibi yepyeni tip gemilerle donatılmıştır (Bk. Denizaltı). Bunlardan başka Deniz Kuvvetlerinde zırhlılar, muhripler, hücum botları, çıkarma gemileri, mayın dökme ve tarama gemileri vs. gibi gemiler vardır (Bk. Savaş Gemileri).

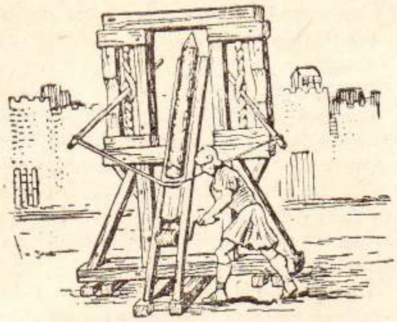
3 — Hava Kuvvetleri: Çok kısa bir geçmişe sahip olan hava kuvvetleri az zamanda büyük bir önem kazanmış ve savaşların en başta gelen unsuru olmuştur. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nda ve ondan sonra kısa zamanda gelişen uçaklar hava kuvvetlerinin

Hun Ordusu önüne gelen her şeyi yakıp yıkmasiyle ün kazanmıştı. Geçtikleri yerde taş üstünde taş bırakmazlardı.

Donanmalar yelken ve kürek gücüyle ilerler, kıyı şehirlerini zapteder, deniz savaşları yaparlardı.

Eskiden topun icadından önce mancınıktan faydalanılırdı. Çok ağır taşları uzaklara atabilen bu aletin yardımiyle orduların gücü artırılırdı.

önemini büsbütün artırmıştır. Hava filolarını meydana getiren uçaklar çeşitli tiplerde olur. Bombardıman uçakları, ağır bombardıman uçakları, avcı, keşif, nakliye uçakları bu tiplerin başlıcalarıdır (Bk. Uçak).

Manevralar: Orduların savaş gücünü artırmak, yeni silâhları ve taktikleri denemek için yapılan savaş oyunlarıdır. Bütün dünya orduları bu maksatla sık sık manevralar yapar. Bu manevralara kara, hava ve deniz kuvvetleri katılır. Küçük birliklerin yaptığı savaş oyunlarına «tatbikat» denir.

Askerî kıyafet ve rütbeler: Bütün ordularda askerler aynı tip elbise giyer. Buna «üniforma» denir. Rütbesiz ve rütbeli askerler üniforma giymek zorundadır. Rütbesiz asker, erdir. Rütbeli erler onbaşı ve çavuştur. Bundan sonra assubay, subaylar ve generaller gelir. Bunların rütbeleri de kendi aralarında derecelenmiştir.

Assubay ve subaylar askerî okullarda yetiştirilir. Erler eğitim merkezlerinde, kıtalarda ve her üç sınıfın okullarında açılan özel kurslarla yetiştirilir.

Türk Ordusunun subay ihtiyacını Kara, Hava ve Deniz Harb Okulları karşılar. Harb Akademileri gene üç silâhlı kuvvet için kurmay subay yetiştirir. Bunlardan başka Yedek Subay Okulu, assubay okulları ve çeşitli askerî liseler vardır.

Bütün bu konularda Türk Ordusu hakkındaki asıl bilgiler Türkiye maddesinde verilmiştir (Bk. Türkiye - Türk Ordusu).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Ordu Psikolojisi (Dr. M. B. Arıkan, 1960); Ordu Sosyolojisi (Ş. C. Erker, 1939); Orduda Mânevi Kuvvetler (H. Erbuğ, 1944); Orduda Besin İşleri (A K. Soyak, 2 cilt, 1934-37, 1940); Ordu Ruhiyatı (P. M. Krasnov'dan çev. M. Murat, 1932); Ordunun Adlî Kılavuzu (A. Kurtbilek, 1954); Ordu Saati Konuşmaları (1957).

OREGON

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 eyaletten biridir. Ülkenin kuzeybatısında, Büyük Okyanus kıyısındadır. Kuzeyinde Washington, doğusunda İdaho, güneyinde Kaliforniya ile Nevada eyaletleri vardır. Yüzölçümü 251.180 km², nüfusu 1.800.000'dir. Başkenti 75.000 nüfuslu Salem'dir. A.B.D. arasında nüfus bakımından 32. gelir. Adı «Ore» olarak kısaltılır.

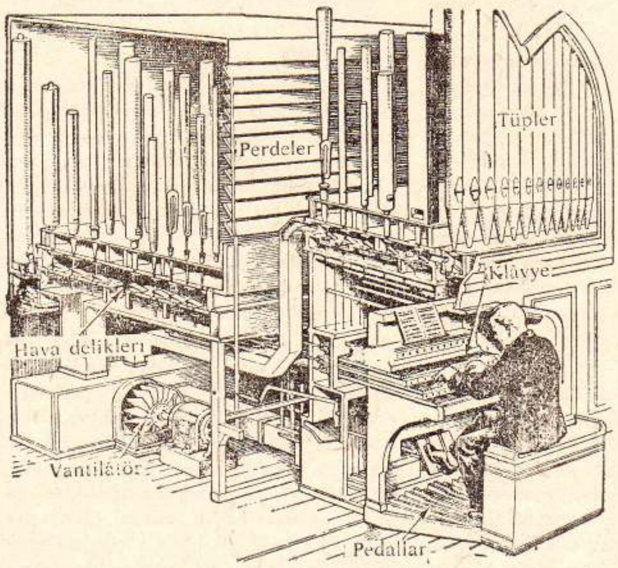
Oregon Amerika'nın en sulak bölgelerinden biridir. Kayalık Dağlar'dan inip Büyük Okyanus'a dökülen Columbia nehri Oregon topraklarını baştan başa sular. Bundan dolayı, Oregon'da tarım, hayvancılık çok gelişmiştir. Ayrıca, Oregon toprakları maden bakımından da zengindir. En çok kömür, altın, gümüş, kurşun çıkar. Başkent Salem'de üniversite vardır.

Oregon'un başlıca şehirlerinden biri olan Portland, başkent Salem'den daha büyüktür, nüfusu bir milyona yakındır. Portland'da demir ve dokuma endüstrisi çok gelişmiştir.

ORFE (Bk. ORPHEOS)

ORG

En büyük ve en mükemmel musiki aletidir. Çeşitli yaylı ve nefesli sazların seslerini veren binlerce borudan yapılmıştır. Piyano gibi tuşları vardır; bu tuşlar piyanoda olduğu gibi bir sıra değil, birkaç sıradır. Bir orgda, 7 sekizli ses alanı vardır.

Orgun başlıca parçaları

Orgun kilise müziğinde büyük önemi vardır. Hemen her kilisede bir org bulunur. Büyük kiliselerdeki orglar, muazzam büyüklükte, muhteşem aletlerdir; değerleri yüzbinlerce, milyonlarca liradır. Bazı besteciler org için dindışı eserler de bestelemişlerdir; bu arada Saint-Saens'ın do minör makamında orglu senfonisi ünlüdür.

Orgun tarihi ve ilkel şekilleri pek eskidir. Ortaçağ İslâm dünyasında da çeşitli orglar kullanılmıştır. Araplar orga «urgaan», Farslar «arganûn» demişlerdir. Org çalanlara «organist» denir.

ORGANİZMA

Çeşitli organları olan, bunların biyolojik görevlerinin yardımiyle büyüyen, gelişen, yaşıyan varlıklara «organizma» denir.

Hekimlik bakımından «insan organizması» insan vücudunun bütünü anlamına gelir.

Organizmayı meydana getiren organların daima gözle görülür, ayırdedilebilir olması şart değildir. Organizmada esas, canlı varlığın üremek, beslenmek, yaşamak için gerekli biyolojik kuvvete sahip olmasıdır. Meselâ, belirli organları ayırdedilemediği halde, yaşama kudretinde olan en ufak canlılar, yani mikroplar da birer organizmadır. Bunlara «mikroorganizma» (ufak organizma) denir.

Orhan Gazi

Türkler Rumeli'ye ilk defa bu padişah devrinde geçtiler

Orhan Gazi

ORHAN GAZI (1281-1362), Osmanlı padişahlarının 2.'sidir. Sonradan padişah sayılmış, hayatında böyle bir unvan taşımamıştır, çünkü Osmanlı devleti henüz imparatorluk derecesinde büyümemişti. Orhan Gazi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğludur. Babasının zamanında başkomutandı. Osman Gazi'nin ölümü veya tahtı oğluna bırakması üzerine, 1324'te, 8.000 km²'lik Osmanlı Beyliği'nin başına geçti. İki yıl sonra, Bursa'nın yıllarca süren ablukası sonuca erdi; şehir alındı. Başkent buraya getirildi. Böylece, Osmanlı Beyliği Marmara'ya iyice sokulmuş, kuzeybatı Anadolu'daki Bizans toprakları arasına kama şeklinde girmiş oluyordu. Bursa'da ilk Osmanlı sikkesini kestiren Orhan Bey, burasını «Bey Sancağı» adiyle, küçük oğlu Murat Bey'e verdi. Büyük oğlu Şehzade Süleyman Paşa ordunun başındaydı; kardeşi Alâettin Bey de, devletin idari, mali ve askerî düzeniyle uğraşıyordu.

Pelekanon Savaşı

Osmanlılar'ın baş döndürücü gelişmesi karşısında Bizans imparatorluğu şiddetle savunma ihtiyacını duydu. 1329 mayısında, Hıristiyanlığın kutsal şehirlerinden olan İznik'i de Orhan Gazi'nin alması, yalnız Bizans'ı değil, Avrupa'yı da altüst etti. Türkler'i İznik'ten, mümkünse Bursa'dan çıkarmak üzere, imparator III. Andronikos Paleologos, Osmanlılar'ın üzerine yürüdü.

Orhan Gazi, Pelekanon mevkiinde (bugünkü Maltepe'de) Bizans ordusunu karşıladı, hızla taarruza geçti. İmparator'un yaralanıp savaş alanından ayrılması üzerine, Bizans ordusu bozuldu, bu arada iki prens öldü, İmparator'un karargâhı Türkler'in eline geçti. Orhan Bey, düşmanın arkasını bırakmadı, Bizans

ordusunun hemen bütün döküntülerini Üsküdar'a can atmadan yakalayıp imha etti. Pelekanon, Osmanlılar'ın kazandığı ilk büyük meydan savaşıdır.

Orhan Gazi, 1334'te Gemlik'i, 1335'te Armutlu'yu, 1337'de de İzmit'i aldı, Doğu Marmara bölgesinden sonra Güney Marmara'yı da ele geçirmek azmiyle, Karasıoğulları'nın üzerine yürüdü; böylece Bizans'ı güneyden de tamamen sarmış oluyordu. Balıkesir, Çanakkale, Bergama dolaylarını elinde bulunduran Karasıoğulları Türk Beyliği 1340'ta Osmanlılar'ın yüksek egemenliğini tanıdı. Bir müddet sonra da Orhan Gazi, bu beyliği tamamen ortadan kaldırdı. Bu fetihlerle 1340'a doğru Osmanlı devletinin toprakları 15.000 km²'yi buldu.

Rumeli'ye Geçiş

1354'te bütün Türk tarihinin en önemli birkaç olayından biri sayılan Rumeli'ye Geçiş gerçekleşti. Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın 1349'da başlıyan geçişleri, artık kesin bir fetih ve yerleşme siyasetine döndü. Gelibolu Yarımadası'na hâkim görünen Türkler, kuzeye doğru ilerlemek üzere büyük bir faaliyete başladılar; hedef, Trakya idi. 1357'de Orhan Gazi'nin küçük oğlu Murat Bey, Lüleburgaz'la Çorlu'yu da aldı. 1359'da Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine Rumeli fütuhatına Murat Bey başkomutanlık etmeye başladı (Bk. Süleyman Paşa).

Türkler İstanbul'da

Öte yandan, Bizans'la münasebetler gitgide sıkılaşmıştı. Orhan Bey, 1347'de 6.000 kişilik bir Türk birliğini imparator VI. Ioannis Kantakuzinos'un emrine vermişti. Rumeli'ye çıkıp Karadeniz kıyılarında Bulgarlar'ı geriye atan bu kuvvetler, Edirne'ye girdiler, bu önemli şehri Bizans'a yeniden kazandırdılar. 1345'te Edirne'de bir ayaklanma olmuş, ahali asilzadeleri kılıçtan geçirmişti. Bizans idaresinden memnun olmıyan halk, Türkler'in şehre girerken gösterdiği düzene hayran kalmıştı. Osmanlı devlet teşkilâtının bin yıllık Bizans'ınkinden üstün olduğunu Rumeli Hıristiyanları gözleriyle gördüler, bu etkiden kendilerini kurtaramadılar. Bundan sonra VI. Ioannis, bu 6.000 Türk askerini yanına aldı, Paleologos hanedanına darbe vurarak 3 şubat 1347 günü, hava karardıktan sonra, İstanbul'a girdi. 6.000 Türk askeri, bu ünlü başkente, bağlaşık sıfatiyle, ilk defa ayak basmış oluyordu.

Orhan Gazi Üsküdar'da

1346 mayısında Orhan Gazi, VI. Ioannes'in 13 yaşındaki kızı Prenses Theodora ile evlendi. Böylece, Osmanlılar'la Bizans arasındaki münasebet, en sıkı derecesini buldu. 1347 yazında Orhan Bey, Üsküdar'a geldi; karşı kıyıdan İstanbul'u seyretti. Üsküdar'a gelip kendisiyle görüşen İmparator'un İstanbul'a davetini kabul etmedi, Bursa'ya döndü.

1347'de Osmanlı Türkleri, Çanakkale Boğazı'nın kilidi olan İmroz adasına bir çıkartma yaptılarsa da, geri çekilmek zorunda kaldılar. 1352'de birkaç Osmanlı gemisi Marmara Denizi'nin ortasındaki küçük Marmara Adaları'nı aldı. Aynı yıl Üsküdar'ı da alıp, Boğaz'ın Asya kıyılarını ele geçiren Türkler, karşı yakadan, dünyanın bin yıldan beri bakışlarını bir an üzerinden çevirmediği muhteşem İstanbul'u seyre başladılar.

1354'te Süleyman Paşa, Ankara'yı aldı. Aynı yıl Bolu da Osmanlı devletine katıldı. Bolu'da da küçük bir Türk beyliği vardı. Osmanlılar'ın stratejik mevkii, düşmanları için korkulacak derecede önem kazanmıştı. 1362 nisanında Orhan Bey Bursa'da 81 yaşlarında ölürken, devlet 102.000 km²'yi bulmuştu.

Orhan Gazi, Osmanlı padişahlarının en çok yaşıyanıdır; 7 yüzyıl içinde Osmanlı hanedanından hiçbir kimse 81 yaşına kadar hayatta kalmamıştır. Orhan Gazi'nin saltanatı 38 yıldır. Kanunî, Osman Gazi, IV. Mehmet'ten sonra en çok tahtta kalan Osmanlı padişahı da Orhan Gazi'dir. Babasının bütün hayallerini gerçekleştiren Orhan Gazi, Osmanlı hükümdarlarının şüphesiz en büyüklerinden biridir. Oğlu Sultan Murat, onun attığı sarsılmaz temeller üzerine muazzam Osmanlı İmparatorluğu'nu bir dünya devleti olarak yükseltmiştir. Orhan Gazi'nin 1335'te Bursa'da kurduğu medrese, kısa zamanda İslâm âleminin ünlü üniversitelerinden biri durumuna geldi. Orhan Gazi'nin türbesi Bursa'dadır.

ORHANELİ

Bursa ilinin Ege Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Keles, güneydoğuda Kütahya'nın Tavşanlı, güneyde Balıkesir in Dursunbey, batıda Bursa'nın Mustafakemalpaşa, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Büyük Orhan ve Harmancık adında iki bucağı ile bunlara bağlı 122 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.729 km²

Nüfusu: 45.085 (1960 sayımı)

Orhaneli ilçesinin toprakları Uludağ kütlesinin güneyindeki tepelik alanla Atranos (Adırnaz) çevresindeki pek geniş olmıyan düzlükleri kaplar. Kışlar oldukça şiddetli geçer. Kış yağışlarının büyük kısmı kar halinde düşer. Yaz kuraklıkları Akdeniz Bölgesi'ndeki kadar kuvvetli değildir. Doğal bitki örtüsünü teşkil eden başlıca ağaç türleri meşe, gürgen, kızılağaçtır. En önemli akarsu Atranos (Adırnaz) Çayı'dır. Orhaneli halkı buna «Kocaçay» adını verir.

İlçenin toprakları dağlık olmakla beraber doğal zenginlikleri boldur. Tarıma elverişli alanlarda tahıldan başka az miktarda pamuk, susam, haşhaş, keten gibi endüstri bitkileri de yetişir. Ayrıca, çeşitli meyvaları ile yakın yerlere gönderilen üzümü de meşhurdur. İlçenin en önemli gelir kaynaklarından biri de kerestedir. Ormanlardan kesilen tomruklar Adırnaz Çayı'ndan Karacabey ovalarına indirildiği gibi, kereste fabrikalarında hazırlanan kirişlik tahtalar da İstanbul'a gönderilir. Orhaneli'nin doğal servet kaynaklarından biri de krom madenleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Orhaneli kasabası (eski adı ile Beyce), Bursa şehrine 69 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 440 m. yüksekte kurulmuştur. 48 km.'lik ham bir yolla da Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerindeki Gökçedağ istasyonuna bağlıdır. 3 mahalleden meydana gelen kasabada birkaç kereste fabrikası, yakın çevresinde de kaplıcalar vardır. Nüfusu 2.000'i pek az geçer (1960 sayımı: 2.089). Bu bakımdan, Keles'ten sonra Bursa'nın en küçük ilçe merkezidir.

ORHANGAZİ

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin İznik, güneyde Yenişehir ve merkez, batıda Gemlik, kuzeyde İstanbul'un Yalova ve Kocaeli'nin Karamürsel ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 24 köyü vardır.

Yüzölçümü: 330 km²

Nüfusu: 28.706 (1960 sayımı)

Orhangazi ilçesinin kuzeyinde Samanlı Dağları uzanır. Bu dağların güneyinde İznik Gölü'nün bulunduğu çukur alanla, onun batıya doğru devamı olan bir ova bulunur. Bu ova ile İznik Gölü'nü güneyden kuşatan dağlar az yüksektir. İlçenin iklimi, karakterini az çok değiştirmiş Akdeniz iklimidir. Kışlar Akdeniz ikliminde olduğundan daha soğuk geçer.

İlçenin kuzeyini kaplıyan Samanlı Dağları orman örtüsü bakımından zengindir. En önemli akarsu, İznik Gölü'nün sularını Gemlik Körfezi'ne akıtan Garsak Suyu'dur. Türkiye'nin beşinci büyük gölü olan İznik Gölü'nün (308 km²) batı yarısı Orhangazi ilçesi sınırları içinde kalır (Bk. İznik Gölü). Orhangazi ilçesinin halkı başlıca geçimini topraktan sağlar. Başta buğday olmak üzere arpa, yulaf, mısır, çavdar gibi tahıl çeşitleriyle tütün, susam gibi endüstri bitkileri ekilir. Zeytincilikle sebzeciliğe, meyvacılığa da önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Orhangazi kasabası Yalova - Bursa yolunun üzerinde, deniz yüzeyinden 125 m. yükseklikte kurulmuştur. Eski adı Pazarköy'dür. Kasabanın asıl canlı kısmı Bursa - Yalova yolu üzerindeki kesimdir. Bu geniş yol üzerinde başlıca önemli binalar sıralanır. Bursa - Yalova yolu son yıllarda kasabanın dışından da geçebilmektedir.

Yunan işgalinden harap bir halde kurtulan kasaba yeniden onarılmış, bugün nüfusu 7.000'i çok geçmiştir (1960 sayımı: 7.215).

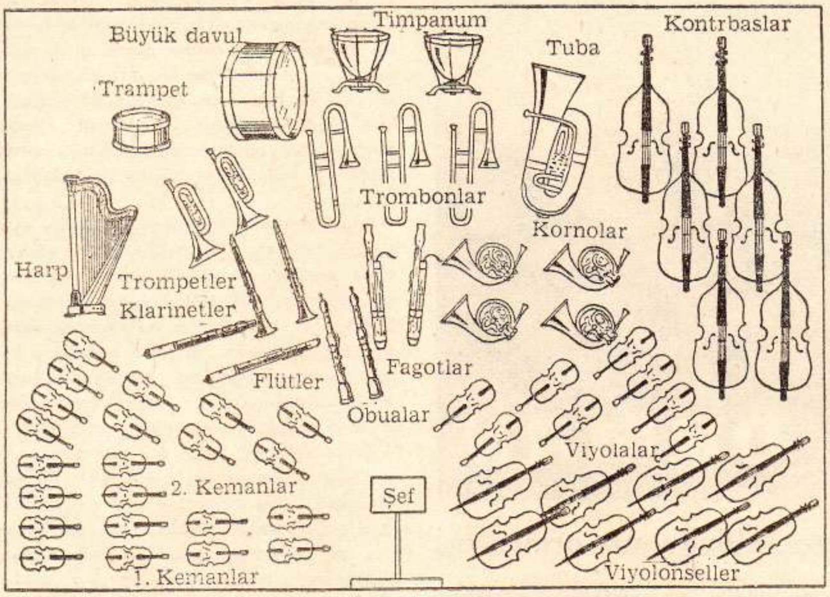
ORHON ALFABESİ (Bk. ALFABE)

ORHON YAZITLARI (Bk. KÖKTÜRKLER)

ORKESTRA

Çeşitli sazların bir araya gelmesiyle kurulan topluluğa «orkestra» denir. Bu kelime Eski Yunanca'da «dans etmek» anlamına gelen «orkhesthai»den türemiştir: Tiyatrolarda sahne ile seyirciler, dinleyiciler arasındaki bölümüne «orkhestra» denirdi; burada koro, dans, saz toplulukları bulunurdu. Yeniçağ başında operaların saz topluluğu tiyatroda aynı yerde bulunduğu için, bu gibi saz topluluklarına da «orkestra» denilmiştir.

Bugünkü orkestralarda «yaylı sazlar», «nefesli sazlar», «vurma sazlar» olmak üzere, üç topluluk vardır. Bunların her birindeki sazların sayısı eşit ve belli değildir; yalnız, birbirleriyle ahenkli bir dengede olmaları gözetilir. Sazlarının sayısına göre orkestralar «büyük orkestra», «küçük orkestra» diye ikiye ayrılır. Bunlardan başka, «salon orkestrası», «oda orkestrası» gibi daha küçük saz toplulukları da vardır. Romantik çağ bestecileri, genel olarak, büyük orkestralar için eserler
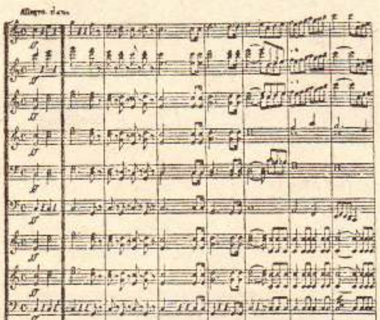

Bir orkestrada çeşitli müzik aletlerinin şefin etrafında aldıkları yeri gösterir şema.

yazmışlardır. Berlioz'a göre normal bir orkestra 827 kişilik olmalıdır. Bugünkü besteciler ise, büyük orkestra fikrini reddetmişlerdir.

Orkestralarda sazların durumu çeşitli şekillerde olabilir; kesin yerleri yoktur. Yalnız, birbirine benziyen sazların bir arada bulunmasına dikkat edilir.

Askerî müzikte kullanılan «fanfar» (mızıka) ve armoni orkestralarında yaylı sazlar bulunmaz; armoni orkestralarında tahta nefesli sazlar (klârinet vs.) vardır, mızıkalarda ise yalnız madenî nefesli sazlar kullanılır.

Orkestra Şefi. — Orkestrayı yöneten sanatçıya «orkestra şefi» denir; bu unvan, müzikte en yüksek derecelerden biridir. Çünkü orkestra şefinin rolü çok önemlidir. Çeşitli sazların ayrı ayrı çaldıkları parçaları, eserin tümünü ortaya çıkaracak şekilde, birbiriyle bağdaştırıp toparlıyacak olan odur.

Orkestra şefinin notasından bir yaprak. Notaların her satırı, orkestradaki müzik aletlerinden birinin çalacağı melodilerdir. Böylece şef, hangi alete ne zaman hangi melodiyi çaldıracağını bilir.

Orkestrasyon. — Müzik eserlerini, orkestranın çalabileceği şekilde çeşitli sazlara «partiler» dağıtarak yazmaya «orkestrasyon» denir.

Bu bilgide sazların orkestra içinde birbirleriyle ilgileri, ödevleri, bunları en güzel, maksada en uygun bir şekilde düzenlemek yolları ile uğraşılır. Orkestrasyona uygun şekilde hazırlanmış orkestra notalarına «partisyon» denir; her saza ait parçalar, ayrı portelerde alt alta yazılır. Böylece orkestra şefi hangi alete, ne zaman, hangi melodiyi çaldıracağını bilir.

ORKİDE

Sıcak ülkelerde yetişen, güzel çiçekli bir bitkidir. Başka ülkelerde ancak limonluklarda yetiştirilir.

Orkide

Orkide, Tekçeneklilerin Salepgiller familyasındandır. Renklerine, biçimlerine göre değerleri değişen birçok çeşitleri vardır. En değerli orkideler, Amerika'nın tropikal yörelerinde, Hindistan'da, Avustralya'da yetiştirilenlerdir. Orkidelerin 6.000'e yakın çeşidi vardır. Bunların arasında, bazı ormanlarda çıkan, en çok serin, kuytu yerlerde görülen güzel renkli yabani türler de bulunur. Tropikal iklimli yörelerdeki ormanlarda yabani olarak çıkan bu orkide çeşitleri, ağaç gövdelerine sarılarak dolana dolana yükselen saplar üzerindedirler, köklerini toprağın dışında, yukarı doğru uzatarak havadan aldıkları besinle beslenirler. Buna karşılık, ılıman iklimli yerlerde yetişen orkide çeşitlerinin, kökleri topraktadır, besinlerini topraktan alırlar.

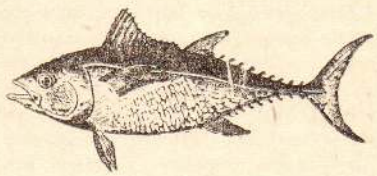
Orkide tohumları kahverengidir, toz taneleri kadar küçüktür. Kendiliğinden çıkan orkideler, böceklerin bir çiçekten ötekine taşıdığı tohumlarla ürer. Limonluklarda yetiştirilen orkideleri, bu çiçeklere bakanlar, tohumlarını kendileri birinden ötekine aktararak üretirler.

Orkidelerin, süs bitkisi olmaktan başka daha birçok faydaları vardır. Bu arada, bir türünden vanilya elde edilir. Başka bir türünün sapları da içinde bulunan besleyici nişastadan faydalanılmak üzere kurutulur. Tıpta ve bazı tatlılarda kullanılan salep de bir cins orkideden çıkarılır.

ORKİNOS [Ton balığı]

Uskumru familyasından, boyu 3 m. kadar, eti yenen büyük bir balıktır. Yanlış olarak «istavrit azmanı» da denir. Orkinoslar bütün ılık ve sıcak denizlerde yaşarlar. Aralarında 4-5 m. uzunluğunda olanları da vardır. Bunların ağırlığı 900 kiloya yaklaşır.

Orkinosun sırtı çelik mavisi parlaklığında, yanları kurşunidir, karına doğru inildikçe renk beyazlaşır. Bazı çeşitlerinin boyları 1 m. kadardır. Atlas Okyanusu'nda, Akdeniz'de, Marmara'da, Karadeniz'de çok sayıda orkinos avlanır. Açık denizlerde balıkçı gemileriyle yapılan orkinos avı, kıyılarımızda küçük teknelerle yapılır. Oltayla yakalanması, teknenin yanına bağlanarak kıyıya getirilmesi zahmetli olur. Orkinosun eti, temizlenip tuzlandıktan sonra konserve halinde saklanır. «Ton balığı» adı altında satılan bu konserveler, bu gibi besin maddelerinin çok sevilenlerinden, en fazla satılanlarındandır.

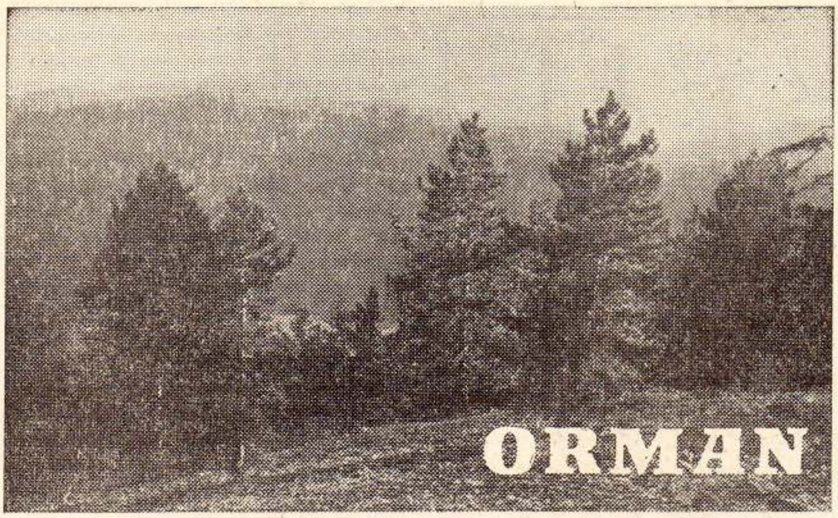

Orkinosun eti lezzetli ve besleyicidir. Bu bakımdan, tuzlanan eti konserve halinde saklanır.

ORLEANS HANEDANI

Fransız Capet-Bourbon hanedanının bir koludur. Hanedanın atası, XIII. Louis'nin küçük oğlu, XIV. Louis'nin kardeşi Orléans Dukası Prens Philippe'tir, 1640-1701 yılları arasında yaşamış, 1643'ten 1661'e kadar Fransa veliahti olmuştur. Oğlu Prens Philippe, 1715'ten 1723'e kadar XV. Louis'nin hem veliahti, hem naibi olmuştur. Prens'in bu iktidar yılları Fransa tarihinde «Niyabet Devri» diye anılır.

Bu prensin Fransa tahtına geçmek ihtirasını, ondan sonra gelenler de güttüler. Bunlar, Bourbon hanedanını iktidardan uzaklaştırmak üzere Fransa için yıpratıcı olan bir savaşmaya giriştiler. Prens Philippe'in torununun oğlu Prens Philippe, Büyük İhtilâl'de XVI. Louis aleyhine ihtilâlcilerle iş birliği yaptıysa da, gene kıral olamadı, üstelik başını giyotinden de kurtaramadı. Ancak bunun büyük oğlu I. Louis-Philippe, 1830 ihtilâli ile Bourbon hanedanı iktidardan uzaklaştırılıp meşruti kırallık kurulunca tahta çıktı, «Fransızlar Kıralı» oldu. 1848 ihtilâli ile o da düştü. Halefleri, Fransa'da meşruti kırallık taraftarlarının kıral namzedi oldular.

Beşikten mezara kadar muhtaç olduğumuz ormanlar, bize hayatımızda önemli yeri olan maddeler sağlar

ORMAN, hayatımızda büyük yeri olan bir varlıktır. Şu okuduğunuz ansiklopedinin kâğıdı ormanlarda yetişen ağaçlardan yapıldığı gibi, kullandığınız kalemin, oturduğunuz iskemlenin tahtası da ormandan gelmiştir. Beşikten mezara kadar muhtaç olduğumuz ormanların değeri, ne yazık ki, eskiden, hattâ bugün bile, gereğince anlaşılamamıştır.

Eskiden yeryüzünün büyük bir kısmı ormanlarla kaplıydı. İlk insanlar ormanları kendilerine düşman saydılar, çünkü ağaçlar, onların hayvan besliyecekleri, tahıl yetiştirecekleri yerleri kaplıyordu. Üstelik, ormanlar tehlikeli hayvanlarla da doluydu. Bundan dolayı, ilkel insanlar, ormanları şeytanların, kötü ruhların yatağı sayarlardı. Bu bakımdan, ormanlar onlar için yok edilmesi gereken bir varlıktı.

İlk insanların bu inanışı çağlar boyunca sürüp gitti. Hiç kimse ormanları korumayı düşünmüyor, yakacak olarak kullanmak, gemi, eşya vs. yapmak için alabildiğine kesmekten kaçınmıyordu. Toprağa ihtiyacı olunca ilk akla gelen şey, ormanı yakarak yer kazanmaktı; «Günün birinde ormana ihtiyacım olur» düşüncesi kimsenin aklına gelmiyordu. Bu yanlış düşünceler milyarlarca ağacın yok edilmesine yol açtı. Bugün bütün devletler ormanların faydasını anlamış olmakla beraber, tabiatın bu eşsiz kaynağı gene de yakılmaktan, kesilmekten kurtulamamıştır.

Ormanların Faydası

Ormanlar, toprak ve su gibi, en değerli tabiî kaynakların başında gelir. Bu büyük tabiî zenginliğin insanlara hangi bakımlardan faydalı olduğunu ayrı ayrı inceliyelim.

1. — Ham madde: Ormanlar endüstrinin birçok kollarında kullanılan ham maddelerin ana kaynağıdır. Kâğıt endüstrisinin ham maddesi olan odunu doğrudan doğruya ormanlar verir. Kâğıt endüstrisinde hiç de küçümsenmiyecek ölçüde odun kullanılır. Büyük bir Amerikan gazetesinin çok sayfalı pazar sayısına gerekli kâğıdı sağlamak için bir kilometre kareye yakın ormanı kesmek gerekir.

Kimya endüstrisinde de odundan büyük ölçüde faydalanılır. Selüloz gibi birçok kimya ürünlerinin ormanlara büyük ihtiyacı vardır. Ayrıca, tarım, madencilik, bayındırlık, ulaştırma gibi çeşitli alanlarda da ormanlardan faydalanılır. Odundan, keresteden yoksun kaldığımız bir an için düşünülürse barınma imkânlarından okuma-yazma, giyim gibi günlük hayatımızda önemli yeri olan birçok şeylerde ne büyük bir yokluğa düşeceğimiz kendiliğinden anlaşılır. Ormanların sağladığı odunların, odundan elde edilen eşyanın 6.000'den fazla yerde kulanıldığı hesaplanmıştır.

Ormanlardan sağladığımız kerestenin marangozlukta, yapı işlerinde büyük yeri vardır. Ahşap olmıyan yapılarda bile kapı, pencere, döşemeler, çatı vs. gibi yerlerde keresteden faydalanılır. Marangozluktaki değerini anlamak için de şöyle bir çevremize bakmamız yeter. Üzerinde oturduğumuz sandalyeden, kitabımızı koyduğumuz rafa kadar birçok şeyler ormanların verdiği keresteden yapılmıştır.

2. — Yakacak: Odun çok eski zamanlardan beri başlıca yakacak maddesi olarak kullanılagelmiş, bu yüzden de ormanlar büyük zararlara uğramıştır. Petrol, tabiî gaz, havagazı, taş kömür gibi yakıtların kullanılmaya başlanması odunun yakacak olarak kullanılış alanını daraltmışsa da dünyanın birçok yerlerinde gene de odun yakacak olarak kullanılıyor. Bu arada, yurdumuzda odunun yakacak olarak büyük bir yeri vardır. Bir yılda yakacak olarak kullanılan odun, ortalama, 5 milyon tonu bulur.

3. — Toprağın Korunması: Ormanların en büyük tabiî faydalarından biri toprağı korunması, beslemesidir. Ormanlar toprağın nem-

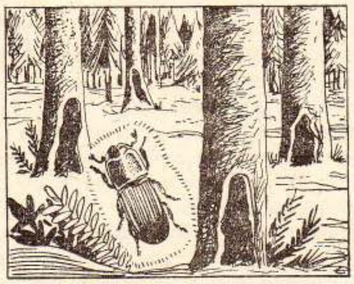
ORMANLARIN DÜŞMANLARI

Genç ve yetişkin ağaçları kesmek ormanlara yapılan zararların başında gelir. Ancak, devletçe damgalanarak, kesilmesine izin verilen, kurumuş ve ihtiyar ağaçları kesmelidir.

İhmal yüzünden yanık bırakılan bir kamp ateşi bazan binlerce kilometre karelik ormanın yanıp kül olmasına yol açabilir. En iyisi, ormanlık yerde hiç ateş yakmamalıdır.

Bazı zararlı böcekler genç sürgünlere olduğu kadar olgun ağaçlara da zarar verirler. Böceklere karşı kimyasal maddelerle yapılan savaşlar da ormanları böceklerden temizler.

Keçiler, geyikler, bazı kemirgenler de ormanlara büyük zararlar verirler. Hele keçiler genç sürgünleri diplerinden kemirerek ağaçların kısa zamanda kurumasına yol açarlar.

TÜRKİYE'NİN ORMANLIK BÖLGELERİNİ GÖSTEREN HARTA

liliğini korumaya yarar. Ormansız yerler yağmurlardan önemli bir fayda görmez, çünkü yağan yağmur akıp gider, böyle bir toprak da verimsiz olur. Ayrıca, ormanlık bölgelerde dökülen yapraklar yerde kalın bir örtü meydana getirirler. Bunlar toprağın su kaybetmesini önler, ağaçlara devamlı nemlilik sağlar. Üstelik, bu yapraklar çürüyüp karıştığı toprağı zenginleştirir.

Ormanların en büyük faydalarından biri de sellere engel olmasıdır. Ormansız, çorak yerlere yağan yağmur suları başı boş aktıkları için tehlikeli seller meydana gelir, bu arada toprağın asıl verimli olan üst tabakası da sürüklenip gider. Ormanlar ise, yağan suların akışını düzenler. Sellerin önlenmesi toprağın humuslu üst tabakalarının sel sulariyle birlikte denize taşınmasına engel olur. Her yıl aşınma ve taşınma suretiyle denize dökülen topraklarımızın 400.000.000 tonu aştığı düşünülürse bunu önliyen ormanların faydası daha iyi anlaşılır. Ormanların aşınmayı önlemesi sadece suların akışını düzenlemesiyle değil, rüzgârları kesmesi sayesinde de olur.

4. — İklime etkileri: Ormanlar bulundukları çevrenin iklimini kara iklimi tipinden deniz iklimine yöneltir. Bu sayede şiddetli sıcak, şiddetli soğuk, don, kuraklık gibi olayları önler, hiç olmazsa azaltırlar. Ormanların su durumunu ayarlamaları da ormanlık bölgelerde nisbî rutubetin fazla olmasını, akarsu kaynaklarının düzenli bir verimde olmasını sağlar.

5. — Tabiî güzelik: Ormanlar, denizlerle, nehirlerle bilrikte, en önemli tabiî güzellik unsurudur. Dalların arasında cıvıldaşan kuşlariyle, serin gölgelikleriyle en sevilen gezinti ve dinlenme yeri olan ormanlar, insanların her fırsatta koştukları bir tabiat cennetidir.

6. — Av hayvanları: Ormanların bir başka önemli faydası da çok çeşitli hayvanlar için barınak olmasıdır. Ormanların rüzgârdan, şiddetli sıcakla soğuktan koruyucu özelliği birçok hayvanın ormanlarda yaşamasını sağlar. Bu arada, ormanlarda barınan çeşitli av hayvanları hem spor, hem ticaret (meselâ kürk hayvanları ticareti) bakımından değerlidir. Bu hayvanların pek çoğu ormansız bölgelerde yaşıyamazlar.

Ormanların Düşmanları

Ormanların en büyük düşmanı insandır. Tarihin başlarından beri ormanlara düşman olan insanlar, zamanla bu büyük tabiat hazinesinin değerini anlamışlarsa da bugün, XX. yüzyılın ikinci yarısında bile, ormanların en büyük düşmanı gene insandır.

İnsanların bu paha biçilmez tabiî hazineye olan düşmanlığını iki yönde inceliyebiliriz: Biri bilerek, biri bilmiyerek düşmanlık. Kesilmemesi gereken ağaçları kesen, keçi vs. gibi zararlı hayvanları ormanlara salıveren, birkaç dönüm toprak kazanmak için binlerce dönüm ormanın yanmasına yol açan kimseler ormanlara bile bile düşmanlık edenlerdir. Bu gibi kimselerde zerre kadar yurt sevgisi olmadığını kabul etmek her halde yersiz olmaz. Çünkü bir ormana böylece zarar vermekle, her hangi bir sanat anıtını yıkmak, bir şehri ateşe vermek, devlet hazinesini soymak arasında hiçbir fark yoktur.

Yangınlardan başka, gelişi güzel ağaç kesme de ormanlara büyük zarar verir. Baltalık ağaçları her yıl Orman Genel Müdürlüğü'nün ilgili memurları işaretlerler. Bunların dışındaki ağaçlar kesilmez. Halbuki verdikleri zararı akıl edemiyen cahil kimseler kesilmemesi gereken ağaçları da keserken bunun bir cana kıymaktan farksız olduğunu düşünmezler. Bunların, kendilerine göre çeşitli hileleri vardır. Gelip geçerken, rasegle ağaçlara balta sallayıp zamanla bunların kurumasını sağlarlar, böylece ağacı kasıtlı olarak öldürür, yani kurutur, sonra keserler. Bazıları da ağaçları kurutmak için kabuklarını soyma yoluna gider.

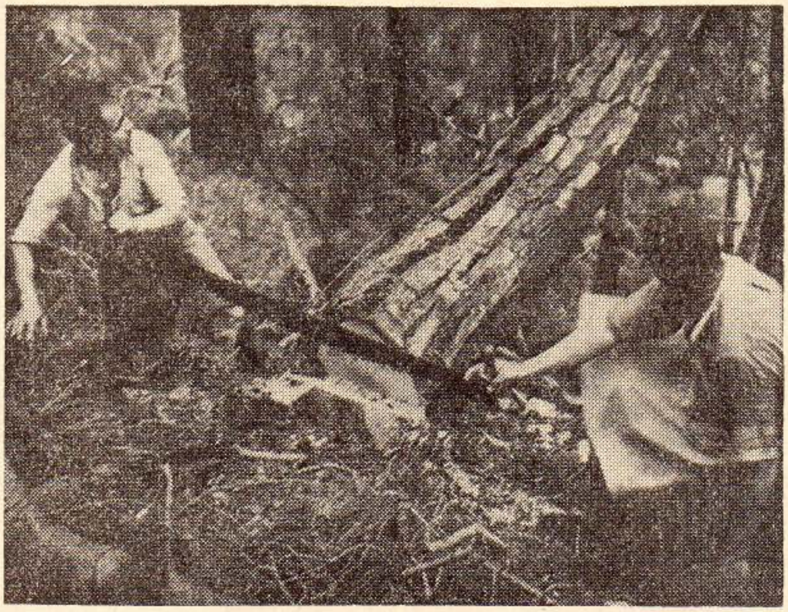
Keçiler ise körpe fidanları, dalları yiyerek, ağaç kabuklarını kemirerek ormanlara büyük zarar verirler. Körpe fidanları yok edilen bir orman yaşıyamaz. Çünkü ağaçların da insanlar gibi tabiî bir ömrü vardır. Ağaçlar ölür, orman ölmez. Meselâ bir memleket düşünelim. Burada yaşıyan aynı yaştaki insanlar en çok, en çok yüzyıl içinde tamamen ölmüş olur. Halbuki bu, o memleketin yok olması demek değildir; hattâ yüzyıl sonra nüfus daha da çoğalmıştır. O memleket gene aynı ırktan, aynı dili konuşan insanlarla doludur, çünkü ölenlerin yerine çocukları yetişmiştir. Ormanları da memleketlere benzetebiliriz: Ağaçlar teker teker ölür ama, orman ölmez, daha da büyür; çünkü filizler büyümüş, fidanlar gelişmiştir. İşte zararlı hayvanların körpe fidanları yiyerek, ezerek yok etmesi ormanın kökünün kurumasına yol açar.

Millî Parklarımız

1957'den beri yurdumuzda millî parklar kurulmasına başlanmıştır. Millî parklar, tabiî güzellikler ve orman bakımından zengin bir bölgenin özel olarak bakılması, her türlü zarardan korunması, yerli, yabancı ziyaretçilere açık bulundurulması maksadiyle kurulur. İlk olarak kurulmasına başlanan millî parklarımız şunlardır: Yozgat Çamlığı Millî Parkı; Karatepe - Aslantaş Millî Parkı; Manyas - Kuşcenneti Millî Parkı; Kızılcahamam - Soğuksu Millî Parkı.

Bunların sınırları telle çevrilmekte, yolları, çeşmeleri ıslah edilmekte, içlerinde çeşitli tesisler yapılmaktadır.

Ayrıca, Uludağ ve Ankara - Beynam millî parkları için de çalışmalara başlanmıştır.

Bilgisiz bir şekilde yapılan ağaç kesimi kısa bir zamanda koskoca bir ülkenin ağaçsız kalmasiyle sonuçlanabilir. Ancak özel bir şekilde damgalanan ağaçları kesmek, yurdumuzdaki ormanların korunması için şarttır.

ORMANLARDA HAYAT SAVAŞMASI

ORMANDA hayat büyük bir ölüm-kalım savaşıdır. Bu savaşı en kuvvetli, en sağlam olan yaratık kazanır; kuvvetsizler ölür. Ormanda her canlı kendi hayatını devam ettirebilmek için savaşır. Her ağaç, her hayvan kendi hayat hakkı için savaşmak zorundadır.

Ağaçlar yanlarındaki başka ağaçların etkisinden kurtulup havaya, gün ışığına kavuşmak için durmadan boy atarlar. En yüksek kestmleri bol yapraklarla donanır, alt dallar gölgede kaldığı için gelişemez, kurur. Bu bakımdan, tipik orman ağacı uzun, çıplak gövdeli olur. Makbul ağaçlar da zaten bunlardır. Açıklık yerlerde büyüyen ağaçlar çok dallı budaklıdır. Öte yandan, ağaçlar yeni sürgünler, tohumlar sayesinde ürerler. Böylece orman ömrü dolan ağaçlar öldükten, kesildikten sonra da hayatına devam eder.

Ormanlar, aynı zamanda, çok çeşitli hayvanların yurdu, yuvasıdır Kuşlar, böcekler, av hayvanları ormanlardan eksik olmaz. Bunların da arasında şiddetli bir ölüm-kalım savaşı vardır. Ancak savaşı kazanan kuvvetliler, sağlamlar hayatlarını devam ettirebilirler.

Ormanlarda yaşıyan av hayvanları çok eski zamanlardan beri insanlar için faydalı olgelmiştir Yurdumuzda avcılık işlerinin daha plânlı olması, av hayvanlarına zarar vermiyecek şekilde düzenlenmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır Soyu azalmış av hayvanlarının üretilmesi için İstanbulda Belgrat Ormanı'nda, Bursa'da Uludağ'da av üretme yerleri kurulmuştur.

ORMANLARIN DÜNYADAKİ DAĞILIŞI

Bölgeler	*Bölgenin alanına göre ormanların %si*	*Dünyanın ormanlık alanlarına göre %si*
Avrupa	28	4
Kuzey Amerika	36	17
Güney Amerika	40	23
Afrika	27	21
Asya	20	14
Okyanusya	10	2
Rusya	34	19

İKİ ANA AĞAÇ ÇEŞİDİNİN KAPLADIĞI ALAN

Bölgeler	*Kozalaklılar (Milyon hektar)*	*Geniş yapraklılar (Milyon hektar)*
Avrupa	79	57
Kuzey Amerika	463	193
Güney Amerika	27	863
Afrika	3	798
Asya	120	405
Okyanusya	8	78
Rusya	580	163

Bir memleketin yavruları öldürülürse o memleket yaşıyabilir mi? Bunun için, körpe fidanları hayvanların yok etmesine göz yuman insanlar bir toplumun çocuklarına musallat olan delilerden, canilerden farksızdır.

İnsanların ormanlara karşı bilmiyerek yaptıkları düşmanlıklar, daha çok, ihmalden ileri gelir. Ormanda yaktığı ateşi iyice söndürmiyen bir kimsenin bu ihmali büyük bir orman yangınına yol açabilir. Esasen ormanda ateş yakmak hiç doğru değildir. Bu da bir cahilliktir. Ama, şu veya bu sebeple yakılan ateşin iyice söndürülmemesi daha büyük bir suçtur.

Orman Yangınları

Orman yangınlarına yalnız insanlar yol açmaz. İnsanların yol açtığı yangınlara göre az olmakla beraber, yıldırımların, lokomotiflerden sıçrıyan kıvılcımların da orman yangınlarında büyük payı vardır.

A.B.D.'de yılda 170.000 orman yagını olur. Bu yangınlarda yok olan ormanların toplamı 100.000.000 dönümü geçer.

Yurdumuzdaki orman yangınları da her yıl büyük zararlara yol açmaktadır. Halbuki Türkiye orman bakımından fakir bir ülkedir. Ormanlarımız, memleket yüzölçümünün ancak %13,7'sini kaplar. Bunun da büyük bir kısmı iyi vasıflı değildir. Bütün yüzölçümü 10.583.687 hektar kabul edilen ormanlarımızın ancak üçte biri normal koru ve baltalıktır; geri kalanı bozuk vasıflıdır. Bu şartlar altında bizim herkesten çok ormanları korumamız gerekmektedir.

Ormanlara böceklerin de çok zararı olur. Bazı zararlı böceklerin kurtçukları, tırtılları ağaçların ölmesine yol açar. Her yıl bu yüzden milyonlarca lira değerinde ağaç yok olur. Bir başka orman düşmanı da çok çeşitli mantarlarla çeşitli asalaklardan ileri gelen bitki hastalıklarıdır.

Öte yandan, geyik, tavşan, tarla faresi, kunduz gibi hayvanlar da ormanlara büyük zarar verir. Geyiğin zararı keçilerinkine benzer, saydığımız öteki hayvanlar da kabukları kemirerek ağaçların kurumasına yol açarlar. Kunduzlar ise doğrudan doğruya ağaçları keser, devirirler (Bk. Kunduz).

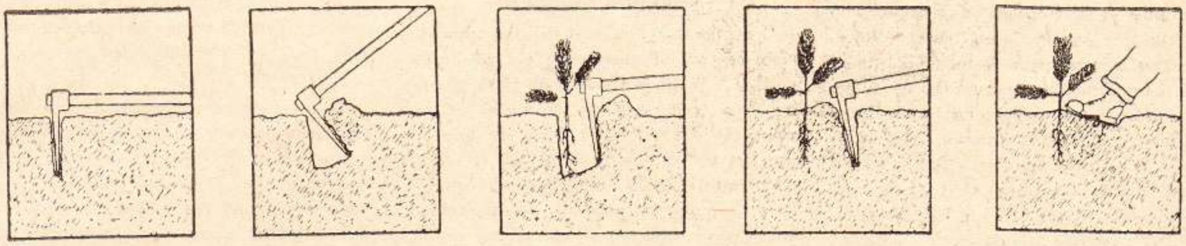
Ormancılık

Ormancılık, ormanların bakımı, yeniden yetiştirilmesi gibi konularla uğraşan bir bilimdir. Ormancılığın başlıca amacı ormanları hem en iyi durumda tutmak, hem de kereste, odun vs. gibi ihtiyaçları sağlamaktır. Orman bakımında dikkat edilecek en önemli nokta yangınlardan koruma, zararlı böceklerle savaşma, kaçak odun kesimini önleme gibi işlerdir.

Baltalık ormanlarda kesilecek ağaçlar en yaşlılar arasından seçilir. Zaten normal ömrünü tamamlamış olan bu ağaçların kesilmesi yeni ağaçların daha gürbüz yetişmesini, daha hızlı büyümesini sağlar. Büyük yaşlı ağaçların kesilmesi genç ağaçların daha bol güneş almasına, daha iyi sulanmasına yol açar. Öte yandan, öyle ormanlar vardır ki, bütün ağaçları aynı yaştadır. Bu gibi ormanlarda kesim bölge bölge şeritler halinde yapılır. Böylece, kesilen ağaçların yerlerinde yenilerinin yetişmesi sağlanır.

Genç ağaçlar da bazı maksatlarla kesilebi-

GENÇ BİR FİDAN NASIL DİKİLMELİDİR

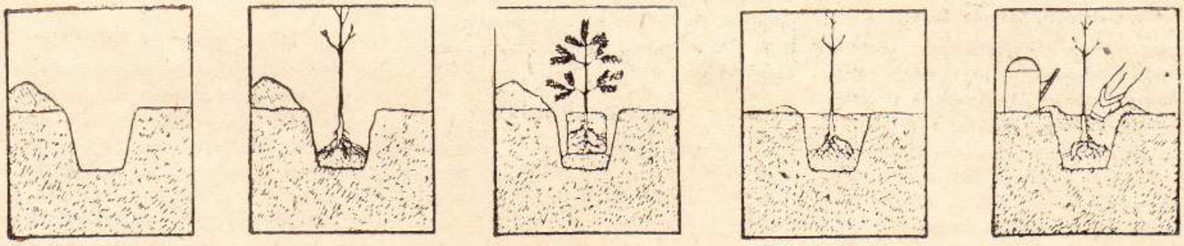
Çapa, levhası dik duracak şekilde toprağa iyiden iyiye saplanır.

Sonra sap yukarıya kaldırılarak yarığın dibi genişletilir.

Çukura bir miktar toprak konup üzerine fidanın kökü yerleştirilir.

Çapa levhası ile yarık iyice kapatılır, sonra hafifçe sıkıştırılır.

Çukur, kökün duruşu bozulmadan, toprakla iyice doldurulur

Fidan büyükse 50×50 sm. genişlikte bir çukur kazılır.

Sap indirilerek yarık genişletilir, içine fidan yerleştirilir.

Fidan topraklıysa sargısı açılır, toprağı dağılmadan yerleştirilir.

Çukur, kökün duruşu bozulmadan, toprakla iyice doldurulur.

Sonra ayakla basılarak fidanın kökü sıkıştırılır, can suyu verilir

lir. Meselâ bütün ağaçlarının yaşı aynı olan bir ormanda zaman zaman kesim yapılarak ağaçları seyreltme, böylece, kalanların iyi yetişmesini sağlama yoluna gidilir. Ormanlarda bütün bu bakımlardan kesilecek ağaçları tesbit etme işine «amenajman» denir.

Başka Memleketlerde Ormancılık

Bütün dünya memleketleri yüzyıllar boyunca geniş kayıplara uğrıyan ormanlarının korunması için büyük gayret sarfeder. Bu gayretler önce mevcut ormanların bakımı ve korunması, sonra da yeni ormanlar yetiştirilmesi konusuna yönelmiştir. Koruma işinde bütün memleketler en büyük önemi yangına verir, ormanları yangından korumaya çalışırlar.

Dünya ormanlarının %78'i devlet malıdır. Bu bakımdan, ormanların korunması bir devlet işi olarak ele alınır. Ancak, Avrupa'daki ormanların %54'ü, Kuzey Amerika'daki ormanların da %49'u şahısların malıdır. Bu bakımdan, buralarda ormanların bakımı, korunması işini doğrudan doğruya mal sahipleri yapar.

A.B.D.inde XX. yüzyılın ilk yarısında ormanların devletleştirilmesine başlanmış, yüzyılın ikinci yarısında satın alınan ormanların toplamı 800.000.000 dönüme yaklaşmıştır. Eyaletlerin sahip olduğu eyalet ormanlarının kapladığı alan ise 80.000.000 dönüme yakındır. Öte yandan, 1940 yılından beri başlıyan özel ormancılık hızla gelişmiş, 20 yıl içinde 11.000 ormancı orman çiftlikleri programına katılarak bu süre içinde milyonlarca dönüm orman yetişmesini sağlamıştır.

Orta ve Güney Amerika'daki ucsuz bucaksız ormanların tamamen bakımsız olduğunu söyliyebiliriz. Devamlı yangınlar, tarla açmak için yapılan kesimler ormanlara büyük zarar vermektedir. Afrika'daki ormanlar da aynı durumdadır. Asya'da orman konusuna yeni yeni önem verilmeye başlanmıştır. Rusya'da ormanlar tamamen devletin malıdır, devlet tarafından bakılır. Hindistan'da, Filipinler'de Batılı devletlerin telkiniyle ormancılık ilerlemeye başlamıştır.

TÜRKİYE'DE ORMANCILIK

Yurdumuz ormanları son derece büyük kayıplara uğrıyan ülkelerden biridir. Bunun için, Orman Genel Müdürlüğü büyük bir titizlikle meselenin üzerinde durmakta, ormanlarımızın korunması, yaşaması, yenilerinin yetişmesi için eldeki bütün imkânlarla gayret sarfetmektedir.

Yurudumuzdaki ormancılık çalışmaları başlıca iki kolda toplanır: 1) Kamu hizmetleriyle ilgili çalışmalar! 2) Ormanların işletilmesiyle ilgili çalışmalar.

Kamu Hizmeti. — Bu çalışmaların ana konuları şunlardır: a) Ormanların korunması ve bakımı; b) Orman hartalarının çıkarılması, işletme ve amenejman programlarının yapılması; c) Ormanların sınırlandırılması işleri; ç) Ormanların işletilmesi ve bakımı için gerekli personelin yetiştirilmesi; d) Ormansız bölgelerin ağaçlandırılması vs.

İşletme. — Ormanların işletilmesiyle ilgili çalışmalar da şu konuları içine alır: a) İstihsal, imal, nakliye ve istif işlerinin yaptırılması; b) Nakliyat için gerekli yolların yapılması; c) Orman işletmesiyle ilgili her türlü tesisin kurulması vs.

Yangınlardan Koruma

Ormanlarımıza en büyük zararı veren, orman yangınlarıdır. Bunu dikkate alan Orman Genel Müdürlüğü yangınlarla savaşmaya büyük önem verir. Bu çalışmaların sonucu olarak, önemli ilerlemeler kaydedilmiş, orman yangınları büyük ölçüde önlenmiştir.

1945-1947 yılları arasında 350.000 hektar ormanımız yanmıştı. Bu yangınlarda 4.000.000 m³ ağaç yok olmuştur. 1947-1961 arasındaki usulsüz kesim miktarı da 3.000.000 m³ kadardı. Öte yandan, 1937-1949 yılları arasında orman yangınları sonunda yanan ormanların yıllık ortalaması 51.000 hektardı. Orman Genel Müdürlüğü'nün devamlı çalışmaları sonunda 1950-1961 yılları arasında bu zarar yılda 29.000 hektara düşmüştür. Bu arada, 1959, 1960 ve 1961 yıllarında yanan ormanların yıllık ortalaması 8.000 hektardır.

Ormanları yangından korumak için 1961 yılına kadar 675 yangın kulesi ve kulübesi yaptırılmıştır. Yangın kuleleri, buralarda nöbet tutan devamlı bekçiler sayesinde, bir yangının vaktinde haber alınması bakımından çok önemlidir. Bu yangın kule ve kulübelerinde görevli olan binlerce korucu ve gözcü, bir yangın çıkınca, hemen haber verir. Yangınları zamanında haber alıp söndürebilmek için telsiz teşkilâtı da kurulmuştur. Orman Genel Müdürlüğü'nün elinde telsizli otomobiller, portatif telsiz cihazları, telsiz santralleri vardır.

Bu sayede korucular arasındaki haberleşme süratle yapılmakta, özel ekipler hemen yangın yerine koşmaktadır.

Usulsüz Kesimler

Yangınlardan sonra ormanlarımıza zarar veren olayların başında usulsüz kesimler gelir. Bu kesimler ya tarla açmak, ya da kaçak odun sağlamak için yapılır. Orman Genel Müdürlüğü bunu önlemek için de tedbirler almaktadır. Halen ormanların korunması işinde çalışan muhafaza memurlarının sayısı 5.000'in üstündedir. Usulsüz kesimlerin çok olduğu bölgelerde motorlu koruma ekipleri kurulmuştur. Bugün 65 yerde motorlu koruma ekipleri vardır. Ayrıca 120 atlı, 79 sabit koruma ekibi de faaliyet halindedir.

Koruma işinde gösterilen bu çalışmaların yanı sıra, köylünün kaçak odun kesimine gitmemesi için başka yollardan da tedbirler alınmakta, yakacak ve yapacak ihtiyaçlarının zamanında sağlanmasına çalışılmaktadır.

Hayvanlardan Koruma Savaşı

Ormancılığımızın hayvanlardan koruma konusundaki çalışmaları: 1) düzensiz otlatmaya karşı savaşma; 2) böceklerle savaşma olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

Ormanlarda otlatılan hayvanların, hele keçilerin verdiği zarar orman yangınlarının verdiği zarara yakın olduğu için bu konu üzerinde dikkatle durulmakta, bu işi yapanlar hakkında kanuni yollara başvurulmaktadır. Bunun yanı sıra, köylerin otlak ihtiyacını karşılamak için de köylüler otlak kurmaya teşvik edilmekte, bazı bölgelerdeki ormanlar dikenli tellerle çevrilmektedir.

Ormanlara büyük zararlar veren böceklere karşı da kimyasal maddelerle savaşılmaktadır. 1961 yılı sonuna kadar 600.000 hektarlık orman böceklerden temizlenmiştir Bu işe büyük bir hızla devam edilmektedir.

Ormancılık Çalışmaları

Ormanlarımızın korunması, ulaştırma işlerinin rahatça sağlanabilmesi için yol yapımına büyük önem verilmektedir. 1955 yılından bu yana şose, stabilize ve toprak yolların uzunluğu 17.750 km.'dir. Bu iş için 150 milyon lira sarfedilmiştir. Son 12 yıl içinde her yıl ortalama 2.000 km. yol yapılmıştır. Daha önceki devrede yapılan yolların uzunluğu ancak yılda 148 km.'yi buluyordu. Gittikçe gelişen Devlet Orman İşletmeleri, görüldüğü gibi, çalışmalarını da yıldan yıla hızlandırmaktadır.

Orman İşletmeleri emrinde kullanılmak üzere her yıl 400 kadar bina yapılmaktadır. 1960'tan 1961 sonuna kadar 4.667 bina yapılmıştır. Bu binalar bakımevleri, yangın kule ve kulübeleri, depo ve kulübeler, idare binaları vs.'dir.

Ağaçlandırma İşleri

Ormanlarımızın korunması ve çoğaltılması için ağaçlandırma işlerine büyük önem verilir. Bu alandaki çalşmalar iki yönde gelişmektedir.

1. — Orman İçi Ağaçlandırmalar: Ağaçsız, kıraç yerlerde orman yetiştirme şartları genel olarak elverişli bulunmadığından, önce bozulmuş ormanların canlandırılması ele alınmıştır. Üstelik, memleket kadastrosunun henüz tamamlanmamış olmasının bazı mülkiyet anlaşmazlıklarına yol açacağı ihtimali endişe konusudur. Ayrıca, orman dışı ağaçlandırma arazileri hem küçük, hem de dağınık olduğundan çalışma zor olmaktadır. Bu bakımlardan önce orman içi çalışmalarına önem verilmiştir. 1950-1961 arasında 74.000 hektar tutarında orman içi ağaçlandırma yapılmış ve 159.000.000 fidan dikilmiş, 200 ton da tohum ekilmiştir.

2. — Orman Dışı Ağaçlandırmalar: Orman alanlarının genişletilmesini hedef tutan bu çalışma konusunda büyük faaliyetler sarfedilmektedir. 1950-1960 arasında 18.000.000 fidan dikmek, 24 ton tohum ekmek suretiyle 8.000 hektar arazi ağaçlandırılmıştır. Ayrıca, maden direği elde edilmesi, bataklıkların kurutulması için okaliptüs dikimine de başlanmış, 1961 yılının sonuna kadar 2.000 hektarlık arazi okaliptüsle ağaçlandırılmıştır.

1962 yılında ağaçlandırılan arazi toplamı 31.000 hektardır.

Şehir Koruları ve Fidanlıklar

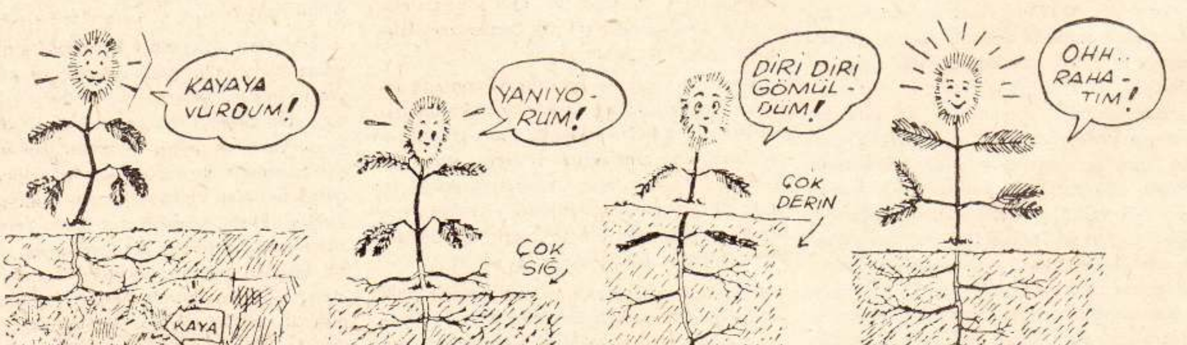
Ağaçlandırma işlerini bütün yurda yaymak için illerde şehir koruları kurulmasına karar verilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar arasında 1955'te İstanbul Şehir Korusu'nun kurulmasına başlanmıştır. On yıllık bir plânla gerçekleştirilmesine girişilen 600 hektar büyüklüğündeki bu koru, Ayazağa köyü yakınlarında, Şişli - Büyükdere yolunun yanındadır.

Gittikçe hızlanan ağaçlandırma işlerinin, verdiğimiz rakamlardan da anlaşılabileceği gibi, büyük ölçüde fidana ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılamak için yurdun birçok yerlerinde fidanlıklar kurulmuştur. Buralarda yetiştirilen fidanlar istiyenlere az bir ücret karşılığında satılır, aynı zamanda Orman İşlet-

FİDAN DİKERKEN NELERE DİKKAT ETMEK GEREKİR

Fidan dikmek çok kolay görünürse de, çok dikkat edilmesi gereken bir iştir. Fidan dikerken köklerin dolaşmış olmamasına, toprağın içinde hava boşluğu bırakılıp kökün ucunun boşlukta kalmamasına, toprağın dibinin kaya olup olmamasına dikkat etmelidir. Fidanın toprağa çok daldırılması gibi az daldırılması da fidanın gelişmesini önliyebilir. Fidanının kısa bir zamanda gelişip boy atması için bütün bunları göz önünde bulundurmalıdır.

mesi tarafından ağaçlandırma işlerinde kullanılır. Son on yıl içinde üretilen, dağıtılan fidan toplamı 110.000.000'dur. Bugün yurdumuzda 25 daimî fidanlık, 27 muvakkat fidanlık, 9 kavak fidanlığı vardır. İlk orman fidanlıkları Atatürk'ün emriyle Ankara civarında 1925'te kurulmuştu, sonra daha başka fidanlıklar kuruldu.

Ormancılık Eğitimi

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi ormancılık alanında en yetkili elemanları yetiştiren bir öğretim müessesesidir. Burada burslu olarak okuyan öğrenciler mecburi staj süreleri sırasında orman işletmelerine gönderilirler. Ayrıca, Düzce Orman Tekniker Okulu ile Araç Orman Muhafaza Okulu orman işletmelerinde çalışacak elemanları yetiştirir. Bunlardan başka, orman işçileri için de eğitim kampları açılmıştır. 1962-1963 yılında açılacak olan 40 eğitim kampının her birinde 100'er işçi eğitim görecektir. Eğitim süresi altı aydır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Orman (K. Yund, 1949); Orman Bakımı (Prof. Dr. F. Saatçioğlu, 1954); Orman Kanunu ve Tatbikatı (Y. K. Atasoy, 1960); Orman Umum Müdürlüğü Neşriyat Kataloğu (1957); Orman Bize Neler Verir (Z. Duru; M. Z. Bayer, 1957); Ormanlarımız ve Ormancılığımız (1956); Ormancılık Bilgisi (H. Asmaz, H. Seren, 1954); Umumi ve Türkiye Orman Amenajman Bilgisi (Doç. Dr. İ. Eraslan, 1955); Orman ve Yangın (M. O. Sağnak, 1943); Ormanlarımızın Sağlık Durumu Hartası (Ord. Prof. M. Diker, 1950); Ormanların Kolektif Faydaları (E. M. Aksal, 1937); Ormanların Medeniyete Hizmetleri Prof. Dr. Schupter, 1935); Türkiye'de Orman ve Ormancılık (Ord. Prof. F. Heske, 1952); Yanan Ormanlarda 50 Gün (Yaşar Kemal, 1955).

ORNİTORENK

Avustralya'da yaşıyan, yarım metre uzunluğunda bir hayvandır. Uzaktan görünüşü dört ayaklı büyük bir ördeği andırır. Kısa, kalın bacaklarındaki parmakların araları bir deriyle örtülüdür, yüzgece benzer.

Ornitorenk tekdelikli memelilerdendir. Yumurtlıyarak çoğalırsa da, yavrularını memelerinden salgıladığı sütle besler. Hem kuş, hem de memeli özellikleri gösteren ornitorenklerin hayvanlar âleminde yeri kuşlarla memeliler arasındadır. Evrimde, kuşlardan memeli hayvanlara geçişin örneğidirler. Vücutları kırmızımsı külrengi kıllarla örtülüdür. Renk karına doğru inildikçe turunçlaşır. Çekingen bir hayvan olan ornitorenk gündüzleri gizlenir, geceleri dolaşır, daha çok akarsuların kuytu kıyılarında yaşamaktan hoşlanır.

Ornitorenk, memelilerden olmasına rağmen, gaga biçimindeki ağzı, tüyleri ve yumurtlıyarak üremesiyle, daha çok, kuşu andırır.

TÜRKİYE ORMANLARI

YURDUMUZDAKİ ormanlık bölgelerin 5.757.525 hektarı iğneyapraklılar, 4.826.162 hektarlık alanı da yapraklılarla kaplıdır.

Ormanlarımızda en çok raslanan ağaçlar çamla meşedir. Çam bütün ormanlarımızın %38,5'unu, meşe de %24,7'sini kaplar. Yurdumuzdaki ormanların %63 kadarını yalnız bu ağaçların çeşitli türleri meydana getirir.

Ormanlarımızdaki başlıca ağaçlar ve bunların oranları şöyledir:

Ormanlarımızdaki başlıca ağaçlar

İğneyapraklılar

Ağaç	Oran
Çam	%38,5
Köknar	% 6,8
Lâdin	% 2
Sedir	% 3,5
Ardıç	% 3,5
Başka cinsler	% 0,1

Geniş yapraklılar

Ağaç	Oran
Meşe	%24,7
Kayın	% 8,5
Gürgen	% 2,7
Kestane	% 1,4
Kızılağaç	% 0,9
Kavak	% 0,8
Ihlamur	% 0,5
Dışbudak	% 0,4
Başka cins yapraklılar	% 4,5

Ormanlarımızdan elde edilen yakacak odun

Yıl	Miktar
1955	4.644.676 ton
1956	4.135.588 »
1957	5.055.221 »
1958	5.324.303 »
1959	5.447.937 »
1960	6.121.269 »

Ormanlarımızdan elde edilen kereste ve travers

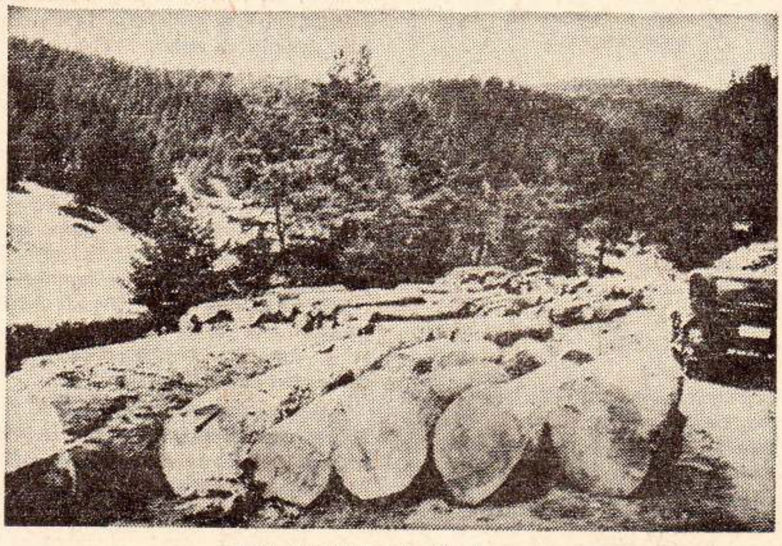
Yıl	*Kereste* m^3	*Travers* m^3
1955	110.043	15.558
1956	104.740	19.532
1957	82.690	28.102
1958	81.331	24.062
1959	80.733	28.380
1960	70.890	34.169
1961	46.901	31.452

TÜRKİYE'DE SON YILLARDAKİ ORMAN YANGINLARI

Yılı	*Yangın sayısı*	*Yanan alan hektar*	*Yanan miktar* m^3	*Değeri T.L.*
1958	725	26.862	213.418	2.141.898
1959	436	8.070	83.967	1.085.194
1960	504	8.559	161.699	2.594.674
1961	620	8.898	56.478	2.296.198

BİR YILDA ELDE EDİLEN TOMRUK, TEL DİREĞİ, MADEN DİREĞİ

Yılı	*Tomruk* m^3	*Tel direği* m^3	*Maden direği* m^3
1955	1.119.700	38.357	97.094
1956	1.306.202	81.885	170.532
1957	1.575.124	46.072	208.587
1958	1.460.405	35.412	231.494
1959	1.528.365	36.112	226.712
1960	1.595.268	17.650	231.309
1961	1.254.108	26.154	332.101

Bolu ormanlarında ağaç kesimi.

ORPHEOS

Eski Yunan mitolojisinin kahramanlarından biridir. Hikâyeye göre, Orpheos şairdi, saz da çalardı. Su perilerinden Euridike'ye tutuldu. Euridike, bir çobandan kaçarken yılan sokup ölünce, Orpheos, dokunaklı sazı ile yeraltı tanrısı Pluton'u mestedip Euridike'yi yeniden yeryüzüne getirtti. Yalnız, bir şart vardı: Euridike yeryüzüne çıkınca Orpeos ona bakmıyacaktı. Orpheos bu şarta uymayınca sevgilisini bir daha bulmamacasına kaybetti.

Orpheos'la Euridike masalı birçok sanatçılara konu olmuştur. Bu arada, Alman bestecisi Gluck'un «Orpheus» adında bir operası vardır.

ORTA

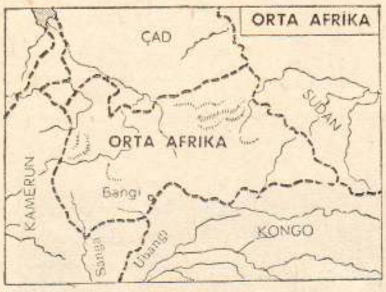
Çankırı ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneydoğuda Şabanözü, güneyde Ankara'nın Çubuk, batıda Çankırı'nın Çerkeş, kuzeyde aynı ilin Kurşunlu ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 492 km²

Nüfusu: 18.941 (1960 sayımı)

Orta ilçesi, güneyindeki Aydos Dağı (1.800 m.), güneybatıdaki Yıldırım Dağı (1.988 m.), batıdaki Elden Dağı (1.820 m.), kuzeybatıdaki Dumanlıdağ gibi, yükseklikleri 2.000 m.'ye yaklaşan engebeleri içine alır. Karasal bir iklimi vardır. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çoktur. Orman örtüsü bakımından zengin sayılamaz. En önemli akarsu Kızılırmak'ın üç büyük kolundan biri olan Devrez Çayı'dır. Ekonomik hayatı tarıma dayanır. En çok tahıl ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Orta kasabası, Çankırı şehrine 73 km. uzaklıkta kurulmuştur. Şabanözü kasabası üzerinden gelen bozukça bir yol, kuzeyabtıya doğru gene bozuk bir şekilde devam ederek Çerkeş kasabasına varır. Bu küçük kasabanın nüfusu 1.500'e yakındır (1960 sayımı: 1479).

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ

Orta Afrika'da bir cumhuriyettir. Kuzeyde Çad, doğuda Sudan, güneyde Kongo ve batıda Kamerun'la sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 617.000 km²

Nüfusu: 1.228.500

Başkenti: Bangi

Ekvatorun hemen kuzeyinde bulunan Orta Afrika Cumhuriyeti'nin güney kesimlerinde ekvator iklimi, kuzeyde tropikal iklim hüküm sürer. Güney kesimler Oubangui ve Kotto, kuzey kesimler de Chari nehrinin kollariyle sulanır.

Memlekette en çok darı, mısır ve pirinç yetişir, bazı kesimlerde tütün, pamuk ve kahve vs. de yetiştirilmektedir. Başlıca şehirleri Bossangua, Bangassou ve Bangi'dir. Başkent Bangi 60.000 nüfuslu bir şehirdir. Önemli bir ticaret merkezi olan Bangi sık ormanlık bölgenin sınırında bulunur.

Orta Afrika Cumhuriyeti'nin toprakları 1875 yılından itibaren Fransızlar tarafından keşfedilmiş ve ele geçirilmiştir. 1905'te Oubangui-Chari müstemlekesi kurulmuş, burası 1910'da Aşağı Kongo bölgesindeki diğer üç müstemelekeyle birleştirilmiştir. Oubangui-Chari 1958'de bağımsızlığını alarak Orta Afrika Cumhuriyeti adı altında bir devlet haline gelmiştir. Fransız Birliğine dahildir.

ORTA AMERİKA (Bk. AMERİKA)

ORTA DOĞU (Bk. ASYA)

ORTA OYUNU

Meydanda oynanan eski bir tiyatro tarzıdır. Başlıca şahısları karagöz oyunundaki Karagöz'e tekabül eden Kavuklu ile Hacivat'a tekabül eden Pişekâr'dır. Orta oyununda, meydanda oynandığı için dekor ve perde kullanılmaz, müzik olarak zurna ve çifte nağra çalınır.

Orta oyununda olaydan çok nükteye önem verilir. Önceden yazılmış bir metin yoktur. Oyuncular aralarında oynıyacakları oyunun kısaca konusunu tesbit ederler, öyle meydana çıkarlardı. Rolünü yaptıkları şahısların dillerini taklit ederler, nükte üstüne nükte yaparak karşısındakini altetmeye çalışırlardı. Eskiden kadınlar sahneye çıkmadıkları için bu rolü de kadın kılığına giren erkekler yapar, bunlara «zenne» denirdi. Orta oyunu bugün tiyatronun gelişmesiyle eski öneminden çok kaybetmiştir (Bk. Tiyatro).

ORTAÇAĞ

Tarihin başlıca bölümlerinden biridir. İlkçağ'la Yeniçağ arasındaki çağa «Ortaçağ» denir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı tarih olan 476'da başlar; Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans'ın) yıkılmasiyle, 1453'te sona erer. Bin yıla yakın sürmüş olan Ortaçağ, böylece, Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasiyle kapanmış, Yeniçağ başlamıştır. Öte yandan, Ortaçağ'ın sonu olarak Amerika'nın keşfi tarihi olan 1492'yi kabul eden tarihçiler de vardır.

Ortaçağ, Batı medeniyetinde hiç de parlak bir devir değildir. Ortaçağ boyunca, bilhassa başlangıçta, medeniyet alanında ilerlemenın yavaşladığı, hattâ duraklıyarak gerileme başladığı görülür. Çeşitli yönlerden gelen barbar kavimlerin istilâsına uğrıyan Avrupa'da gerek sanat, gerekse bilim alanında önemli bir hareket kaydedilmemiştir. Hunlar'ın, Germenler'in, Gotlar'ın, daha bazı kavimlerin Avrupa'yı kasıp kavurmaları, güneye, tâ İtalya' ya kadar inip yolları üzerinde rasladıklarını yakıp yıkmaları sonucunda eskiden kalan sanat eserleri de ortadan kalkmıştır.

Avrupa'nın bu durumuna karşılık Yakın Doğu'da gerek sanat, gerekse bilim en yüksek seviyesine erişmiş bulunuyordu. İlkçağ'da Eski Yunanlılar'la Romalılar'ın üstünlükleri Ortaçağ'da Araplar'a geçmişti.

Ortaçağ'ın en önemli olaylarından biri Müslümanlığın doğuşudur. Böylece yepyeni bir din görüşü altında birleşen Araplar, kurdukları imparatorlukla, bu kültürün yayılmasını sağladılar. Afrika'nın kuzeyinden dolaşarak İspanya'nın güneyine çıktılar, kültürlerini Avrupa'ya sokmayı başardılar.

Macera peşinde koşan derebeylerin, komutanların, zengin olma amaciyle düzenledikleri Haçlı Seferleri'nin de Batı dünyası üzerindeki etkileri büyük oldu. Bu seferlerden, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'da yol üzerinde bulunan kasabalar, şehirler, Antakya, Kudüs gibi bilim, sanat merkezleri büyük zararlar gördü; yalnız, yağmadan başka bir şey düşünmiyen Avrupalılar bu seferler boyunca pek çok şey öğrendiler. Kâğıt, barut, pusula gibi çok önemli buluşlar böylece Batı'ya geçti, Batı kültürünün ilerlemesine yardım etti.

Ortaçağ'da Avrupa'da bir terzi dükkânı ve çalışanlar. O zamandan kalan bu gravürde aletlerin basitliği, günlük hayatın ilkelliği kendini belli ediyor.

ORTAK PAZAR

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki zıt cereyanları uzlaştırmak, ortak bir «kıta şuuru» meydana getirmek maksadiyle Avrupalı devletler arasında çeşitli yakınlaşma ve anlaşma hareketleri olmuştur. Bunlardan en önemlisi, Avrupa Ortak Pazarı'dır. Bunun eski bir tarihi vardır:

1921'de Belçika ile Lüksemburg arasında gümrük birliği kurulmuştu. 5.9.1944 tarihli anlaşma ile Birliğe, Holânda da katılmış ve yeni teşekkülün adı Benelux olmuştur. Bu türlü iktisadi anlaşmaların sağladığı karşılıklı menfaatleri kolayca kavrıyan ve daha verimli kılmak isteyen Fransa, Almanya, İtalya ve Benelux (Belçika, Holânda, Lüksemburg) devletleri 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adlı teşekkülü kurmuşlardır. Avrupa Ortak Pazarı'nın esası da bu teşekkül olmuştur. Kömür ve Çelik Topluluğunun mahdut olan işbirliği alanı, 27.5.1957 tarihinde Roma'da imzalanan Ortak Pazar Anlaşması ile genişletilmiş ve ortaklık anlaşmaya giren altı devletin bütün iktisadi faaliyetlerine teşmil edilmiştir.

Nazari olarak, bütün Avrupa devletleri Ortak Pazar'a girebileceklerdir. Fakat şimdiye kadar, yalnız Yunanistan, kısmi haklarla Ortak Pazara kabul edilmiştir. İngiltere ve Türkiye ile görüşmeler devam etmektedir.

ORTAKLIKLAR

İnsanların, emek ve sermayelerini birleştirerek kurdukları büyük iş kurumları

ORTAKLIK [Şirket], iki, ya da ikiden çok kimsenin iş yapmak için emeklerini, sermayelerini birleştirmeleridir. İnsan, tek başına maddi ve mânevi kuvvetleri bakımından sınırlı bir varlıktır. Büyük işler, büyük başarılar, insan topluluklarının ortak gayretleriyle olabilir. Bu gerçek, çok eski zamanlardan beri anlaşılmış, ticaret hayatındaki gelişmeler iş hayatında da birleşmelere yol açmıştır. Ticaret maksadiyle ilk birleşmeler, Romalılar'da görülür. Roma Hukuku'nda ortaklıklara dair hükümler vardır.

Bugünkü iktisat ve ticaret hayatı ortaklıklara dayanır. Ortaklığın genel hükümleri, Borçlar Kanunu'nda toplanmıştır. Kanundaki tarife göre, en az iki kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir gayeye ulaşmak için birleştirmeyi kabul etmekle ortaklık kurmuş sayılırlar. Gayenin iktisadi olması şarttır, çünkü, «asıl gayesi iktisadi olmıyan» birleşmeler ortaklık değil, «dernek» sayılır.

Ortaklıklara sermaye olarak, 1) Para, alacak, kıymetli evrak, menkul şeyler, 2) İmtiyaz ve ihtira beratları ve alâmet-i farika ruhsatnameleri gibi sınai haklar, 3) Gayrimenkuller, 4) Malların faydalanma ve kullanma hakları, 5) Şahsi emek, 6) Ticari itibar, 7) Ticari işletmeler, 8) Telif hakları, maden ruhsatnameleri gibi iktisadi değeri olan sair haklar konulabilir.

Ortaklığın Şartları

Her ortak, ortaklığa; parasını, alacağını, başka bir mal, ya da emeğini sermaye olarak koymakla yükümlüdür.

Sözleşmede aksi yazılı olmadıkça, sermaye, ortaklığın gayesinin gerektirdiği önemde, mahiyette, birbirine eşit hisseler halinde olmalıdır (Madde 521). Ortaklar, ortaklığa ait bütün kazançları aralarında bölüşürler. Sermayeleri eşit değilse bile, sözleşmede aksi yazılı olmadıkça, kazanç payları eşit olur. Ortaklar, ortaklık işlerini birlikte yürütürler. Ortaklardan hiçbirisi, kendi hesabına, ortaklığın gayesine aykırı, ya da zararlı işleri yapamaz.

Ortaklıklar şu sebeplerle sona erer: 1) Ortaklıktan beklenen gayenin elde edilememesi, edilmesinin de imkânsız hale gelmesi; Mirasçılarla ortaklığın devam edeceğine dair önceden bir anlaşma yapılmamışsa, ortaklardan birisinin ölmesi; 3) Ortaklardan birinin payının icra yoliyle istenmesi; 4) Ortakların birlikte verecekleri bozma kararı; 5) Ortaklık süresinin bitmesi; 6) Sözleşmelerde ortaklara fesih beyanında bulunmak hakkı verilmişse bu hakkın kullanılması; 7) Haklı sebeplere dayanılarak mahkeme kararı.

Ortaklık sona erince, tasfiyesine geçilir. Ticaret ortaklıklarının tasfiyeleri, özelliklerine göre birbirlerinden farklı hükümlere uyularak yapılır.

Ortaklık Çeşitleri

İktisadi faaliyetlerin çeşitli ihtiyaçlarından dolayı ortaya çeşitli ortaklıklar çıkmış, bunların her biri hakkında kanunlara ayrı ayrı hükümler konulmuştur. Ticaret ortaklıkları hakkındaki hükümler, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda 136. maddesiyle 556. maddesi arasında toplanmıştır.

Ticaret ortaklıkları «kollektif», «komandit», «anonim», «limited» ve «kooperatif» şeklinde olur. Bunların hepsi tüzel kişilik (hükmi şahsiyet) sahibidirler. Bundan dolayı, sözleşmelerinde yazılı işletme konusunun çerçevesi içinde kalmak şartiyle «bütün hakları iktisap ve borçları iltizam edebilirler» (Türk Ticaret Kanunu, m. 137).

Kolektif Ortaklık

Ticari bir iş yapmak üzere, bir ticaret unvanı altında, gerçek kişiler arasında kurulur, sözleşmenin ticaret siciline tesciliyle tüzel kişilik kazanır.

Ortaklarca imzalanan ortaklık sözleşmesindeki imzaların noterce tasdiki şarttır. Sözleşmelerde; ortakların kimlikleri, ortakların kolektif olduğu, ticaret unvanı ve merkezi, konusu, her ortağın sermaye olarak koymayı taahhüt ettiği para miktarı, para mahiyetinde olmıyan sermayenin değeri, temsile yetkili olanların adları ve temsil şartları muhakkak belirtilmelidir.

Sözleşmede aksi yazılı olmadıkça ortakların her birisi, ayrı ayrı ortaklığı idare hak ve görevini taşır. Sözleşme, ancak oy birliğiyle değiştirilebilir. Öteki kararlar, sözleşmede aksi yazılmadıkça, ortakların çoğunluğu ile verilir. Ortaklığın alacaklılarına karşı ortakların sorumluluğu sınırsızdır: Ortaklar, ortaklığın borç ve taahhütlerinden zincirleme (müteselsilen) ve bütün mallariyle sorumludurlar.

Kolektif ortaklıkların sona erme sebepleri şunlardır: 1) İflâs, 2) Sermayenin üçte ikisinin kaybı; 3) Başka ortaklıkla birleşme; 4) Tescil ve ilân henüz yapılmamışsa ortaklardan birinin feshetmesi; 5) Ortaklardan birisinin iflâsı.

Haklı sebeplere dayanılarak, mahkeme kararriyle de ortaklık fesih ve tasfiye olunabilir. Tasfiye sona erince, ortaklık unvanı ticaret sicilinden sildirilir ve bu ilân olunur.

Komandit Ortaklık

Ticarî bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek maksadiyle kurulur. Ortaklığın alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırsızdır, ötekilerininki koydukları sermayeyle sınırlıdır. Sorumu sınırsız olanlara «komanditer ortak» denilir. Komanditer ortakların, gerçek kişi olmaları şarttır. Tüzel kişiler ancak «komandite ortak» olabilirler.

Sermayeye, sözleşmeye, üçüncü şahıslarla olan münasebetlere ve tasfiyeye ilişkin hususlar, kolektif ortaklıktaki hükümlere bağlıdır.

Komanditerler, ortaklık işlerini görmeye mezun ve mecbur değillerdir, komanditelerin yetkileri içinde yaptıkları işleri de engelliyemezler; ancak, yıl sonlarında bilânçoyu, defterleri incelemeye hakları vardır.

Anonim Ortaklık

Zamanımızın büyük işletmelerini yürütmek maksadiyle ufak sermayelerin birikmesiyle muazzam varlıklar meydana getirmek üzere XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen bir ortaklık şeklidir. 500.000 liradan az olmamak üzere belirli bir sermayesi ve bir ticaret unvanı vardır, ortaklığın sorumu da sermayesiyle sınırlıdır. Sermaye en az 500, en çok 5.000 liralık paylara (hisselere) bölünmüştür. Ortaklar, ortaklığın faaliyetlerinden yalnız koydukları, ya da taahhüt ettikleri sermaye miktarınca sorumludurlar. Sözleşmeye, kanunumuz «esas mukavele» demiştir. Anonim ortaklıklar, sözleşmede gösterilmek şartiyle, kanunla yasak olmıyan her türlü iktisadi maksatlar ve konular için, en az beş ortakla ve Ticaret Bakanlığınca verilecek izinle kurulabilir.

Anonim şirketlerin kuruluşu iki türlü olur:

Tedricî Kuruluş. — Kurucu ortakların ortakların ortaklık paylarını halkın taahhüdüne arzetmeleriyle, paylar doldurulmak suretiyle olur.

Âni Kuruluş. — Ortakların, sermaye tamamen taahhüt eylemeleriyle meydana gelir.

Esas mukavelede, 1) Ortaklığın ticaret unvanı ve merkezi; 2) Yapacağı işler ve işlemler; 3) Sermaye miktarı, her payın itibari değeri ve ödeme şartları; 4) Paradan başka sermaye olarak konulan mallar, bunlara karşılık verilecek hisse senetlerinin miktarı; 5) Kurucularla yönetim kurulu (idare meclisi) üyelerine sağlanacak menfaatler; 6) Ortaklık organlarının seçimi, yetkileri; 7) Genel kurulların (umumi heyetlerin) toplanma şekil ve usulleri; 8) Müddeti; 9) İlânların nasıl yapılacağı; 10) Âni kuruluşta ortakların taahhüt ve tediye ettikleri sermayenin nev'i ve miktarı.

Ortaklık kurulunca merkezinin bulunduğu yerdeki ticaret siciline kaydettirilir, keyfiyet «Türkiye Ticaret Sicili» gazetesiyle ilân olunur. İlânda, ortaklıkla ilgili belli başlı hususlar bulunur. Ortaklık, ilânla tüzel kişilik kazanır.

Anonim ortaklığın organları; genel kurul (umumi heyet), yönetim kurulu (idare meclisi) ve denetçiler (murakıplar)dır.

Genel Kurul. — Bütün ortaklardan kurulur. Mûtat olarak yılda bir defa toplanır; özel maksatlarla olağanüstü toplantılar da yapılabilir. Organların seçimi, tâyini, hesapların tasdiki, kazancın dağıtılması gibi ortaklık işlerine ilişkin her türlü yetkiler genel kuruldadır. Ortak, genel kurulda oy kullanarak ortaklığın yönetimine katılır. Genel kurul ilânla toplantıya çağırılır. En az dörtte bir sermaye temsilcilerinin bulunmasiyle açılır, görüşmeler önceden belirtilen gündeme göre yapılır.

Yönetim Kurulu. — Genel kurul tarafından seçilen en az üç ortaktan kurulur, süresi en çok üç yıldır. Bu kurul ortaklığın bütün yönetiminden sorumludur.

Denetçiler. — Ya ortaklar arasında, ya da dışarıdan olmak üzere, genel kurulca seçilir, sayıları beşten çok olamaz. Ortaklığın, işle-

rini, işlemlerini denetlemekle görevlidirler. Bütün defterleri, kayıtları, yazışmaları incelemeye yetkilidirler.

Hisse Senetleri. — Anonim ortaklıkta ortak payları «hisse senetleri» ile temsil olunur. Hisse senetleri, ya kimin elinde ise ona ait olur (hâmiline), ya da üzerinde ortağın adı yazılıdır (nama). Her pay sahibi, kanun ve sözleşme hükümlerine göre pay sahiplerine dağıtılmaya tahsis olunan sâfi kazanca, payı nispetinde ortak olur. Tasfiye sonucuna da aynı nispette katılır.

Tahvil. — Anonim ortaklıklar, işlerini geliştirmek maksadiyle ödünç para bulmak için, itibari değerleri eşit, ibareleri aynı olmak üzere «borç senedi» çıkarırlar. Bunlara «tahvil» denilir. Çıkarılan tahvillerin tutarı sermayeyi aşamaz.

Anonim ortaklıklar da, öteki ortaklıklardakine benziyen sebeplerle son bulur. Tasfiyelerinde de aşağı yukarı aynı hükümlere uyulur.

Limited Ortaklık

Bir ticaret unvanı altında, ya gerçek, ya da tüzel kişilerden kurulur. Ortaklarının sayısı 50'den çok olamaz. Ortakların sorumu, taahhüt ettikleri sermayeyle sınırlıdır. Anonim ortaklıktan başlıca farkı, sermaye için hisse senedi çıkarılamamasıdır. Limited ortaklıklar, sigortacılığın dışında, sözleşmelerinde gösterilen her türlü konular için kurulabilir.

Limited ortaklık sözleşmesi ortaklarca imzalandıktan sonra imzaları noterce onanarak tamamlanmış olur. Sözleşmede 1) Ticaret unvanı ve merkezi; 2) İşletmenin konusu; 3) Sermaye ve her ortağın koymayı taahhüt ettiği sermaye miktarı; 4) İlân şekilleri; 5) Müddeti muhakkak belirtilmelidir.

Sözleşme tamamlanınca, Ticaret Bakanlığı'ndan kuruluş izni alınır, ticaret siciline tesçil ettirilir, sözleşmenin başlıca hükümleri ilân olunur. Sözleşmede aksi yazılmadıkça, ortaklar, sermaye koyma taahhütlerini yerine getirdikleri nispette, yıllık bilânçoya göre elde edilen sâfi kârdan pay alırlar. Ortakların sayısı 20'den çoksa ortaklar genel kurul halinde, anonim ortaklıklar gibi, toplanıp karar verirler. 20'den azsa, kararlar, ortakların yazılı oylariyle alınabilir.

Aksine karar verilmedikçe, ortaklar hep birlikte, «müdür» sıfatiyle, ortaklık işlerini idareye, ortaklığı temsile mezun ve mecburdurlar. Yalnız, bu yetki, ortaklardan birisine veya birkaçına bırakılabilir. Limited ortaklıklarda denetçilik yoktur. Fesih veya infisah halinde, ortaklığın tasfiyesi, anonim ortaklıklardaki hükümlere uyularak tasfiye memurlarınca yapılır.

Kooperatifler

Ortaklarının iktisadi menfaatlerini, özellikle mesleklerine, geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım ve kefalet sayesinde sağlayıp korumak maksadiyle, bir ticaret unvanı altında, değişir sermayeyle, değişir sayıda ortakla kurulur. Süresi 30 yılı geçemez.

Ortakların, ortaklık borçlarından dolayı sorumlulukları zincirleme ve sınırsız olabileceği gibi, koydukları sermaye payı ile sınırlı da olabilir. Bu cihet, ortaklığın ticaret unvanında muhakkak belirtilmelidir.

En az 7 ortak, imzalıyacakları sözleşmeyi notere tasdik ettirip Ticaret Bakanlığı'ndan izin aldıktan sonra ticaret siciline tesçil ettirip ilân temekle ortaklık tüzel kişilik kazanır.

Kooperatiflerde, genel kurul, yönetim kurudu, denetçiler, toplantılar hakkında anonim ortaklıklara ait hükümler uygulanır.

Bir ortak, 5.000 liralıktan çok hisse sahibi olamaz. Ancak, yapı kooperatiflerinde bu miktar 15.000 liraya yükselebilir. Pay miktarı ne olursa olsun her ortak bir oy sahibidir.

Kooperatifler çalışma konuları bakımından çeşitlidir:

Üretim (İstihsal) Kooperatifleri. — Ortaklar, birbirine benziyen işlerde çalışırlar, kurdukları kooperatifler vasıtasiyle üretimlerinin artırılmasında, mallarının satışında çeşitli faydalar sağlarlar. «Satış kooperatifleri» üretim kooperatiflerinin özel şeklidir.

Yoğaltım (İstihlâk) Kooperatifleri. — Ortaklarının giyecek, yiyecek gibi ihtiyaçlarını topluca sağlamak maksadiyle kurulur.

Kredi, Kefalet Kooperatifleri. — Zincirleme kefalet, ya da borç sağlamak üzere birleşen ortakların meydaina getirdikleri kurumdur. Küçük çiftçilerin, esnafın kredi sağlamasına yardımı dokunan bu nevi ortaklıklar, Batı Avrupa'da büyük gelişmeler göstermiştir.

Yapı Kooperatifleri. — Kredi ve üretim kooperatiflerinin karışımı olarak kurulurlar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Anonim Şirketler (Ord. Prof. Dr. H. Arslanlı, 1959); Kolektif ve Komandit Şirketler (Ord. Prof. Dr. H. Arslanlı, 1956-57); Şirketler Muhasebesi (Cevat Yücesoy, 1948); Şirketler Muhasebesi Problemleri (M. Hiçşaşmaz, 1961); Şirketler Muhasebesine Ait Problemler ve Çözümleri (Doç. Jale Silay, 1961); Şirketler ve Kuruluş Muameleleri (Dr. S. Tosbi ,1942).

ORTAKÖY

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Niğde iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Nevşehir'in Gülşehir, güneyde Niğde'nin Aksaray, batıda Ankara'nın Şerefli koçhisar, kuzeyde Kırşehir'in merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Balcı adında bir bucağı, 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 330 km^2

Nüfusu: 23.836 (1960 sayımı)

Ortaköy ilçesinin güneyinde 2.133 m. yüksekliğindeki Ekecik Dağı yükselir. İlçe toprakları bu dağın eteklerinden kuzeye doğru alçalır. Yağışların az oluşu iklimin en dikkat çeken özelliğidir. Yazlar şiddetli sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçe orman örtüsünden yoksun denebilecek derecede ağaçsızdır. Topraklarından hiçbir önemli akarsu geçmez. Tahıl tarımı en başta gelen ekonomik faaliyettir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ortaköy kasabası, Niğde şehrine 167 km. uzaklıktadır. Adana - Ankara asfaltından Aksaray'ın 21 km. kuzeybatısnda ayrılan gevşek yüzeyli bir yol Ortaköy'e varır. Kasabanın nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.026).

ORTAKÖY

Çorum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Amasya'nın Göynücek, güneyde Yozgat'ın Çekerek, batıda Çorum'un Alaca, kuzeyde aynı ilin Mecitözü ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan bu ilçenin 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 273 km^2

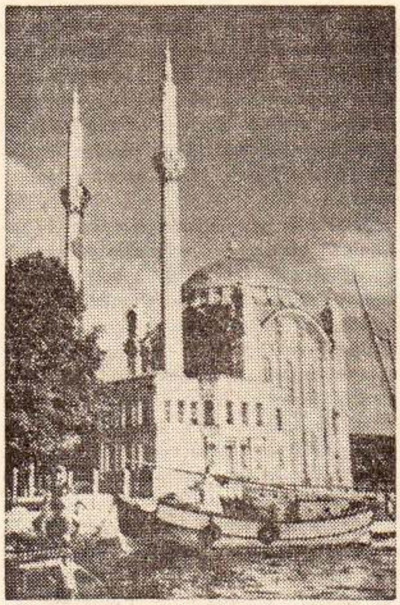
Nüfusu: 9.528 (1960 sayımı)

Ortaköy ilçesinin toprakları kuzey ve kuzeybatıdaki Karadağ kütlesi (1.520 m.)'nin güney yamaçları ile buradan güneydoğuya Çekerek ırmağına müteveccih, ormanlarla kaplı tatlı eğimli sırtları kaplar. Kışları pek şiddetli geçmiyen bir iklimi vardır. Dağlık kesimlerinde yer yer orman örtüsüne raslanır. En önemli akarsu, Yeşilırmak'ın kollarından olan Çekerek Suyu'dur. İlçede tarım ve hayvancılık yapılır. En çok tahıl tarımına önem verilir. Bu arada endüstri bitkilerinden şekerpancarı da yetiştirilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Ortaköy kasabası, batı-doğu doğrultusundan akan, Karahacip Deresi vâdisinin kuzeyinde çaya 500 m. uzaklıkta kurulmuştur. Çorum şehrine uzaklığı 58 km.'dir. Ayrıca 76 km.'lik bir yolla da, Göynücek kasabası üzerinden, Amasya şehrine bağlıdır. Nüfusu, 1960 sayımına göre, 1.786'dır.

ORTAKÖY CAMİSİ

İstanbul'da, Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında, Ortaköy'de denize çıkan bir burun üzerinde kurulmuş, iki minareli zarif bir camidir. 1854'te Abdülmecit tarafından yaptırılan bu camide Türk mimarlığının özellikleri pek bulunmaz. Bununla birlikte, Boğaz'ın en güzel köşelerinden birinde kurulmuş, beyaz taşlarla yapılmış olması, incecik iki minaresi dolayısiyle Ortaköy Camisi şehrin en güzel mimarlık eserlerinden biri sayılır. Camideki Allah, Muhammed ve ilk halifelerin adlarının yazılı bulunduğu levhaları usta bir hattat olan Abdülmecit kendisi yazmıştır. Son zamanlarda denize doğru kaymaya başlıyan bu güzel cami, bir müddetten beri cemaate kapatılmıştır.

İstanbul'da Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki küçük bir burun üzerine yapılmış olan Ortaköy Camisi, şehrin en süslü, en zarif yapılarından biridir.

Ortakyaşama

Tabiatta karşılaşılan ilgi çekici olaylardan biri

ORTAKYAŞAMA, iki canlının birbirlerine karşılıklı faydalar sağlıyarak bir arada yaşamalarına «ortakyaşama» denir. Bu olaya hayvanlar arasında da, bitkiler arasında da raslanır .Ayrıca, bir bitkiyle bir hayvan arasında da ortakyaşama olabilir.

İki hayvan arasında ortakyaşama olayının en güzel örneğini «pagurus» denilen bir yengeç çeşidiyle denizşakayıkları verir. Bu yengeç çeşidi uzun ve çok yumuşak olduğundan, korunmak içgüdüsiyle, karın kısmını boş bir salyangoz kavkısının içine sokar. Denizşakayıkı da bu boş kavkının üzerine tutunur. Bu birleşmeden ikisi de faydalanırlar: Denizşakayıkı yengeci korumuş olur; şakayık da, yengeç sayesinde, hem yer değiştirir, hem de onun besininin artıklarından faydalanır. Bazan bu birleşme o kadar içli dışlı olur ki, ikisinin ayrı ayrı yaşaması imkânsız hale gelir.

Öte yandan, divikler (beyazkarıncalar) kendi aralarında da besin değiştirirler, birbirleriyle ortak yaşarlar. Birbirlerinin karın kısmını duyargalariyle okşıyarak uyartır, bunun sonunda da çıkan birhücreli hayvancıklarla dolu sıvıyı emerler. Divikler ölü odunla beslenirler. Fakat oduna tesir edecek diyastazları yoktur; bu bakımdan, odunu sindiremezler. Diviklerin sindirim borusunda rektum genişlemiştir, bunun içi kamçılı birhücreli hayvanlarla doludur. Divik odunun sağlanmasına, birhücreliler de bu odunun sindirilmesine yardım ederler.

Bitkiler arasında da ortakyaşama olayına raslanır. Klorofilli bitiklerle bakteriler arasındaki ortak yaşamada bakteriler yumurtaakı maddelerini yapabilmek için muhtaç oldukları şekeri klorofilli bitkilerden alırlar. «Rizobiyum» denilen bu bakteriler daha çok baklagiller familyasındaki bitkilerin köklerinde yerleşir, küçük yumrular meydana getirirler. Klorofili bitki de bakterilerle savaşır, onların yaşlı, zayıf olanlarını öldürerek içlerindeki azotlu bileşiklerden faydalanır.

Likenler de bir suyosunu ile bir mantarın birleşmesinden meydana gelmiş basit organizmalardır. Mantar, yosunları dış etkilerden korur, onlara ham besisuyu sağlar, solunumda

Ortakyaşamaya bir örnek: Pagurusla denizşakayıkı

çıkardığı karbon dioksidi verir. Yosun da klorofili sayesinde bu ham besisuyunu, karbon dioksidi organik besin haline çevirerek hem mantarı, hem de kendini besler.

Bir bitkiyle bir hayvan arasında da ortakyaşama olayı, bu çeşit yaşamanın en yaygın şeklidir. Tatlı sularda yaşıyan birhücrelilerle, bazı omurgasız hayvanlar, hücreleri içinde birhücreli klorofilli yosunları barındırırlar. Amiplerde, haşlamlılarda, süngerlerde, hidralarda bu yosunlardan çok vardır; hattâ bazıları yumurtalarına bile girer. Hayvan yosunun çıkardığı oksijenden ve meydana gelen karbon hidrat, yağ gibi organik ürünlerden faydalanır; bitki de hayvandan karbon dioksit ve üratları alır.

Öte yandan, bitki bitlerinin yağ dokuları içinde birhücreli mantarlar, ya da bakteriler bulunur. Bunların böceklere zararı dokunmaz; tersine, çıkardıkları diyastazla, şekerlerle sindirimi kolaylaştırmış olurlar.

ORTANCA

Türlü renkte çiçek açan bir süs bitkisidir. Bahçelerde yetiştirildiği gibi, saksılarda da yetiştirilebilir.

Ortanca, ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerdendir. Çiçekleri kokusuzdur. Genel olarak pembe olursa da, maviye yakın renkte olanları da vardır. Bulunduğu toprağa demir karıştırılırsa, çiçeklerin rengi maviye döner.

Ortanca, serin, gölgeli yerleri sever. Onun için, kuzeye bakan, çok güneş almıyan duvar diplerinde çok iyi gelişir. Dalları gevrek olduğu için, boy atan ortancaların devrilip kırılmak tehlikesi vardır. Bunu önlemek üzere, ortancalar gövdelerinden bir iple duvara bağlanmalıdır. İyi gübre verilirse ortancanın boyu 1 metreyi geçer.

Ortanca, bahçelerde yetiştirilen güzel bir süs çiçeğidir.

ORTODOKSLUK

Hıristiyan dininin başlıca mezheplerinden biridir. Katolikler, en büyük din başkanı olarak Papa'yı tanırlarken, Ortodokslar için en büyük din başkanı Fener Patriği'dir. İstanbul'da, Haliç'teki Fener'de bulunan Ortodoks Patriği, böylece, Ortodoks mezhebinden olan Rumlar'ın, Yunanlıar'ın, Slâvlar'ın en yüksek dinî başkanıdır. Fener'dekine «Ortodoks Dünya Patrikliği» denir. Bundan başka Antakya, Kudüs, İskenderiye ve Moskova'da birer Ortodoks Patrikliği vardır.

Hıristiyanlar arasında yüzyıllarca süren anlaşmazlıklardan sonra, Ortodoks Kilisesi, 1054'te Vatikan'daki Roma Katolik Kilisesi'nden (Papalık'tan) ayrılmıştır. Ortodokslar Papa'nın ortaya dinî kurallar koymadaki yanılmazlığını kabul etmezler. Bundan dolayı, iki kilise ayrıldıktan sonra, Papa'nın koyduğu kuralların hiçbirine Ortodokslar uymamışlardır (Bk. Hıristiyanlık).

ORTOPEDİ

Vücut organlarının, anadan doğma, ya da sonradan olma biçimsizliklerini, eksiklerini düzeltmek, önlemek için çalışan tıp koluna «ortopedi» denir.

Ortopedide, bu bozuklukları düzeltebilmek için cimnastik, masaj, mekanik, elektrik, su tedavileri, ameliyat gibi çeşitli yollardan faydalanılır. Biçimsiz organların düzeltilmesi çocukluk çağındaki kimselerde daha kolay olduğu için, ortopedi özellikle çocuklara tatbik edilir.

ORUÇ

Müslümanlığın beş şartından biridir. Esası, «imsak» vaktinden, yani gün ağarmaya başladığı andan, «akşam ezanı» vaktine, yani güneş batıncaya kadar hiçbir şey yememek, içmemek, her türlü kötülükten sakınmaktır. Oruç Arabî aylardan ramazanda tutulur (Bk. Ramazan).

Kuran'da oruç hakkında şu ayetler vardır:

«Ey iman edenler! Oruç size farzolundu. Nasıl ki sizden öncekilere de farzolunmuştu. İçinizde her kim hasta olursa, seferde bulunursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar. Oruca güçlükle dayananlar bir yoksul besliyerek fidye verirler... Fecirde günün aklığı gecenin karanlığından ayırdedilinceye kadar yeyin, için; sonra orucu geceye kadar tamamlayın.» (Bakara Suresi).

Sahur. — Oruç tutanların «imsak»ten önce, geceleyin sabaha karşı yedikleri yemektir.

İmsak. — Sahurdan sonra, oruca başlama zamanıdır. Sahur yemeğinin imsakten önce bitirilmiş olması şarttır.

İftar. — Akşam olup da oruç zamanı gelince yenilen yemektir. «Oruç açma» anlamına gelir.

İftar vakti de imsak gibi mevsime göre değişir. Oruç süresi de yılın mevsimine göre değişiktir. 12 saatten az bir süreye indiği gibi 18 saate kadar çıktığı da olur.

Başka Dinlerde Oruç

Hıristiyanlıkta iki çeşit oruç vardır. Birincisi «ökaristi» (şükran) orucudur. Bunda, şaraba batırılmış ekmek, Hz. İsa'nın etiyle kanına benzetilerek, takdis edilir, kilisede yenir. İncil'de Hz. İsa'nın ağzından söylenmiş şu sözler vardır: «Sana vereceğim ekmek, benim etimdir... Benim etim gerçek bir besin, kanım gerçek bir içecektir.»

Bu oruçta Hıristiyanlar, törenden en az üç saat önce yemek yer, iki saat önce de alkolsüz içki alabilirler. Rahipler ise, tören geç saate raslıyorsa, alkolsüz içki alabilirler. Törenin üç saat öncesinden itibaren yemek yenmez.

Hıristiyanlar'ın ikinci orucu «ekleziyastik» (kiliseye mensup olan) oruçtur. Bu oruçta bütün gün bir tek ana yemek yenir, akşamleyin de kahvaltı edilir. Bu oruç yılda 4 gün tutulur.

Bu oruçları Katolikler tutar. Anglikanlar hariç, Protestanlar bunları kabul etmez.

Museviler yılda bir defa Kefaret Günü'nde oruç tutarlar. Başka dinî günlerin, tarihlerindeki önemli olayların yıldönümünde tuttukları oruçlar da vardır.

Eski çağlarda, çeşitli inançlara bağlı kavimlerde de oruç vardı. Meselâ Keltler oruç tutarlardı; buna karşılık, Teutonlar böyle bir

şey bilmezlerdi. Öte yandan, eski Meksikalılar'la Perulular da Babilonyalılar'la Asurlular gibi oruca büyük önem verirlerdi. Eski Mısırlılar'da, Romalılar'da oruç pek yaygın değildi; ancak, Romalılar, Eski Yunan dinî inanışının etkisine girdikten sonra sık sık oruç tutmaya başlamışlardır.

Hinduların çok sıkı bir oruç sistemi vardır. Budizmin ilkel şeklinde tam bir oruçtan çok bazı perhizler vardı. Sonradan bunlar tam oruç halini almıştır. Taoizm'le Konfüçyanizm' de de oruç vardır.

1940 Nobel Tıp Armağanı'nı kazanan ünlü bilim adamı Dr. Alexis Carrel «L'Homme, Cet Inconnu» adlı eserinde, oruç sırasında organizmada depo edilmiş besin maddelerinin harcandığını, sonradan bunların yerine yenilerinin geldiğini, böylece bütün vücutta bir yenilenme olduğunu anlatır, orucun sağlık bakımından çok faydalı olduğunu ileri sürer.

ORUÇ REİS

Tarihe ün salmış büyük Türk denizcisi

ORUÇ REİS (1474 - 1518). Türk denizcilerinin en büyüklerinden biridir. Barbaros Kardeşler'in İshak Reis'ten sonra yaşça ikincisi, Barbaros Hayrettin Paşa (Hızır Reis) ile İlyas Reis'in ağabeysidir. «Baba Oruç» diye tanınır ki, «Barbaros» adının da buradan geldiği rivayet edilir (Bk. Barbaros).

Oruç Reis, sipahi subayı Yakup Ağa'nın oğludur. Yakup Ağa Vardar Yeniceli'ydi, Fâtih'in Midilli'yi fethinde tımar sahibi sıfatiyle Midilli adasına yerleşmişti. Oruç, Midilli'de doğdu, genç yaşında bu kozmopolit adada Rumca, İtalyanca, Lâtince gibi Batı dillerini öğrendi, deniz ticaretine başladı.

Yavuz'un ağabeysi Sultan Korkut, Türk denizcilerini korumayı âdet edinmişti. Oruç da, Antalya valisi olan bu şehzadeden büyük ölçüde yardım gördü. Yavuz padişah olunca Oruç Bey, Sultan Korkut'un adamı olmak dolayısiyle, kendisine zarar geleceğini sandı, Türkiye'den ayrıldı, Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğu'nun hizmetine girdi. Sultan Kansu Gurî'nin bütün ısrarlarına rağmen Memlûk amiralliğini bırakıp, kardeşi Hızır Reis (Barbaros) ile birlikte, Güney Tunus'ta Cerbe Adası'na geldi. Tunus'taki Arap devletletini İspanyollar'dan korumak karşılığında Hafsî hükümdarı ile anlaşıp burada yerleşti.

Oruç Reis, Kuzey Afrika'daki Araplaşmış Berberî devletlerinin kargaşalığını gördükten sonra, bu topraklar üzerinde, tarihte ilk defa olmak üzere, şahsi teşebbüsiyle bir Türk devleti kurmayı düşündü. Yavuz da ona Anadolu'dan levent toplamak iznini vermişti ama, gene de bir iki bin Türk'le böyle bir teşebbüste bulunmak, büyük azim isteyen bir işti: Bir yandan kudretli İspanyol ordusunu, donanmasını bu topraklardan ve sulardan kovmak, öte yandan, Arap devletlerini kuşkulandırmamak gerekiyordu.

Avrupalılar Dehşette

Birkaç yıl içinde Oruç'un Batı Akdeniz'de kuş uçurtmamacasına Kuzey Afrika ile İspanya, Fransa ve Italya arasındaki suları ele geçirmesi, en kudretli Papalık ve İspanyol gemilerini, donanmalarını yenmesi, Batı Avrupa devletleri arasında dehşet uyandırdı. Bu arada, Oruç Reis, Cezayir'de Becâye Kalesi önünde İspanyol ordusu ile yaptığı büyük bir vuruşmada sol kolunu kaybetti. Yavuz'dan devamlı surette savaş gemisi, silâh, top ve asker yardımı gören Oruç, kardeşi Hızır'ın da yardımiyle, Kuzey Cezayir'i ele geçirmeye kesin şekilde karar verdi. Cezayir limanını aldıktan sonra Fas sınırları yakınlarında büyük Tlemsen şehrine geldi.

Batı Akdeniz'de deniz egemenliğinin Türkler'e geçmesindeki korkunç tehlikeyi kavrıyan İspanya, Cezayir'e 40 savaş gemisiyle 140 nakliye gemisinin himayesinde, 15.000 kişilik bir ordu çıkardı; orduya Don Diego De Vera komuta ediyordu. 30 eylûl 1516'da Oruç, Cezayir önlerinde İspanyol ordusunu perişan etti. Böylece, Cezayir'de bir Türk devleti kurulmuş oldu; Oruç adına hutbe okunmaya başlandı.

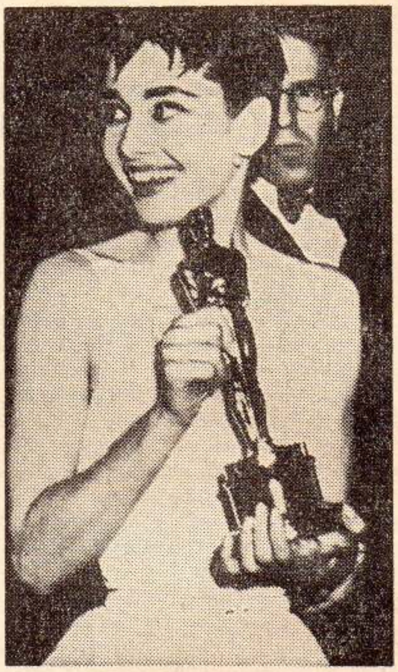
Bunun üzerine, Arap hükümdarcıkları, İspanyollar'ı Kuzey Afrika'ya çağırdılar. Tlemsen'i Oruç'tan almak istiyen İspanyollar, Gomares Markisi'nin komutasında az bir kuvvetle, Tlemsen'de bulunan Oruç'u kuşattılar. Oruç, kuşatmaya 6 ay karşı koydu, ağabeysi İshak Bey bu kuşatmada şehit düştü. Oruç, kaledeki Arap ve Berberî askerlerinin sızlanmaları üzerine daha fazla karşı koymaya imkân olmadığını anlayınca, bir gece kaleden çıkmaya karar verdi; ancak 40 kadar Türk askeri kalmış, gerisi şehit düşmüştü.

1518 ekiminde bir gece İspanyol hatlarından sızıp dışarıya çıkan Oruç Bey, büyük İspanyol ordusu tarafından şiddetle takip edildi. Oruç, Salado ırmağını maiyetinin yarısı ile geçmişti ki, geride kalan 15-20 Türk levendini İspanyollar durdurdular. Bunun üzerine, Oruç, Salado ırmağını gerisin geriye geçip arkadaşlarının yardımına koştu. Ümitsiz bir vuruşmadan sonra, bütün Türk leventleriyle, kendisi de şehit düştü. Cezayir'deki Türk devletini ayakta tutmak görevi, Hızır Reis'e (Barbaros'a) kalıyordu.

OSCAR ARMAĞANI

Hollywood'da her yıl o yılın en başarılı filim, artist, rejisör, senarist, müzisyen ve teknisyenine verilen bir aramağandır.

Amerikan filimciliğinin dünya çapında gelişmesi üzerine, 1927'de kurulan The Academy of Motion Picture Arts and Sciences (Sinema Sanatları ve Fen Kolları Akademisi) nin ilk toplantısında, filim alanında başarı gösterenlere bir armağan verilmesi düşünülmüş, bunun küçük bir heyekl olması kararlaştırılmıştı. Ondan sonraki dört yıl yalnız Akademi Armağanı Heykeli denilen bu küçük biblo, asıl adını 1931'de almıştır. Bugün Akademinin genel sekreteri olan Bayan Margaret Henick, o tarihte Akademiye kütüpane memuru olarak girdiği gün, kendisine iş veren genel sekreterin masasının üzerinde duran heykeli görünce, «Bu benim Oscar Amca'ma benziyor!» demiştir. Orada bulunan tanınmış bir gazeteci o günden sonra heykelden «Oscar» diye bahsetmeye başlayınca, Akademi

Oscar heykeli. 1953'te mükâfatı kazananlardan aktris Audrey Hepburn'un elinde

Armağanı'nın da adı «Oscar» olarak kalmıştır.

Oscar 25 santim yüksekliğinde, 3 kilo ağırlığında, tunç üzerine altın kaplamadır. Aşağı yukarı 1.000 Türk Lirası değerindedir.

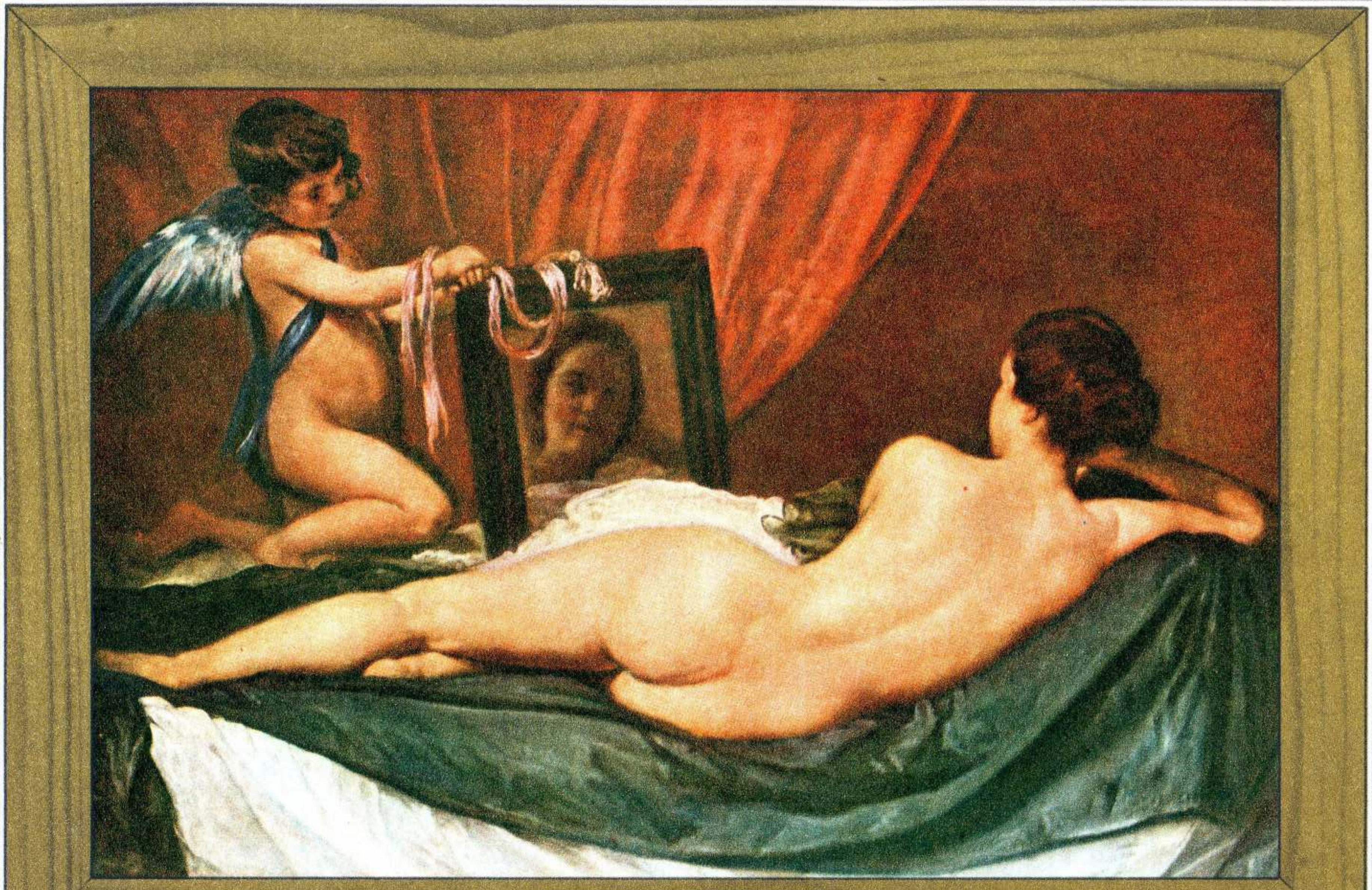
İlk defa 1929'da, 1927-28 sinema mevsiminin en başarılı filim ve sanatçılarından 11 kişiye Oscar verildi. Armağanın verildiği sanat kolları sonradan bir mislinden fazla artırılmış, 25 olmuştur. Bugün Oscar şunlara verilir:

1) En başarılı filim; 2) En iyi erkek artist; 3) En iyi kadın artist; 4) En iyi erkek yardımcı artist; 5) En iyi kadın yardımcı artist; 6) En iyi rejisör; 7) En iyi sanat direktörü (Renkli); 8) En iyi sanat direktörü (Renksiz); 9) En iyi filim çekicisi (Renkli); 10) En iyi filim çekicisi (Renksiz); 11) En iyi moda ressamı (Renkli); 12) En iyi moda ressamı (Renksiz); 13) En iyi filim basıcısı; 15) En iyi müzikal filim müziği; 16) En iyi komedi veya dram müziği; 17) En iyi şarkı; 18) En iyi filim hilesi; 19) En iyi senaryo; 20) En iyi hikâye veya roman senaryosu; 21) En iyi dokümanter kısa filim; 23) En iyi hakikî hayattan alınmış kısa filim; 24) En iyi Miki filmi; 25) En iyi yabancı filim.

OSEANOGRAFİ

Okyanuslar üzerinde araştırmalar yapan bir bilim koludur. Okyanusların akıntıları, gelgiti, kimyasal bileşimi, rengi, yoğunluğu gibi çeşitli konular üzerinde uğraşır. Ayrıca, okyanuslarda yaşıyan canlı varlıkların, hayvanların, bitkilerin de incelenmesi oseanografinin konuları arasına girer.

Coğrafyanın önemli kollarından biri olan oseanografi bilimi 1800 yıllarında yapılan keşif gezileriyle, gözlemlerle, araştırmalarla başladı. XX. yüzyılın başlarından itibaren bu bilim kolunda önemli ilerlemeler kaydedildi.

"AYNALI VENÜS"
Velasquez

OSCAR ARMAĞANI'NI KAZANANLAR

Yılı	*En iyi film*	*En iyi aktris*	*En iyi aktör*	*En iyi rejisör*
1928	Wings	Mary Pickford	Emil Jannings	Frank Borzage, Lewis Milestone
1929	The Broadway Melody	Janet Gaynor	Warner Baxter	Frank Lloyd
1930	All Quiet on the Western Front	Norma Shearer	George Arliss	Lewis Milestone
1931	Cimarron	Marie Dressler	Lionel Barrymore	Norman Taurog
1932	Grand Hotel	Helen Hayes	Frederich March, Wallace Berry	Frank Borzage
1933	Cavalcade	Katherine Hepburn	Charles Laughton	Frank Lloyd
1934	İt Happened One Night	Claudette Caulbert	Clark Gable	Frank Capra
1935	Mutiny on the Bounty	Bette Davis	Victor MacLaglen	John Ford
1936	The Great Ziegfeld	Luise Rainer	Paul Muni	Frank Capra
1937	The Life of Emile Zola	Luise Rainer	Spencer Tracy	Leo McCarey
1938	You Can't Take İt With You	Bette Davis	Spencer Tracy	Frank Capra
1939	Gone With the Wind	Vivien Leigh	Robert Donat	Victor Fleming
1940	Rebecca	Ginger Rogers	James Stewart	John Ford
1941	How Green Was My Valley	Joan Fontaine	Gary Cooper	John Ford
1942	Mrs. Miniver	Greer Garson	James Cagney	William Wyler
1943	Casablanca	Jennifer Jones	Paul Lucas	Michael Curtiz
1944	Going My Way	İngrid Bergman	Bing Crosby	Leo McCarey
1945	The Lost Weekend	Joan Crawford	Ray Milland	Billy Wilder
1946	The Best Years of Our Lives	Olivia de Havilland	Frederich March	William Wyler
1947	Gentleman's Agreement	Loretta Young	Ronald Colman	Elia Kazan
1948	Hamlet	Jane Wyman	Laurence Olivier	John Huston
1949	All the King's Men	Olivia de Havilland	Broderick Crawford	Joseph Mankiewicz
1950	All about Eve	Judy Hollyday	Jose Ferrer	Joseph Mankiewicz
1951	An American in Paris	Vivien Leigh	Humpherey Bogart	George Stevens
1952	The Greatest Show on Earth	Shirley Booth	Gary Cooper	John Ford
1953	From Here to Eternity	Audrey Hepburn	William Holden	Fred Zimmerman
1954	On the Waterfront	Grace Kelly	Marlon Brando	Elia Kazan
1955	Marty	Anna Magnani	Ernest Borgnine	Delbert Mann
1956	Around the World in 80 Days	İngrid Bergman	Yul Brynner	George Stevens
1957	The Bridge on the River Kwai	Joanne Woodward	Alec Guinness	David Lean
1958	Gigi	Susan Hayward	David Niven	Vincente Minelly
1959	Ben-Hur	Simon Signoret	Charlton Heston	William Wyler
1960	The Apartment	Elizabeth Taylor	Burt Lancaster	Billy Wilder
1961	West Side Story	Sophia Loren	Maximilian Schell	Robert Wise, Jerome Robbins

Bu işler için yapılmış, «batisfer» ve «batiskaf» adı veirlen gözlem tekneleriyle çok derinlere inilmiştir. Böylece, yalnız coğrafya alanında değil, biyoloji alanında da önemli keşiflerde bulunulmuştur (Bk. Batisfer).

OSİRİS

Osiris

Eski Mısır mitolojisinde tanrılar tanrısıdır. Tanrıça Isis'in kocası, Horus'un babasıdır. Mısır halkı Amon tanrısına tapmaya başlayıncaya kadar Osiris, en büyük tanrıydı.

Osiris, ölülerin, ölümden sonraki hayatın tanrısı, ayrıca tarım, medeniyet tanrısı, iyilikler timsaliydi. Mitolojiye göre, Osiris'in kardeşi Set, kötülükleri temsil ediyordu. Ağabeysi, Osiris'i kandırıp bir sandığa koymuş, sandığı da denize atmıştı. İsis, bu sandığı bulmuştu; yalnız, Set, ağabeysinin cesedini çalıp onu on dört parçaya bölmüştü. İsis'le Osiris'in oğlu Horus, babasının öcünü almak için amcasını aramaya koyulmuş, onu bulup öldürmüştü.

Sanat eserlerinde Osiris, çeşitli şekillerde temsil edilir. Çoğunda, fil gibi hortumu olan bir insandır. Bazı resimlerde de Osiris ya kaz başlı, ya horoz başlı bir insan olarak görülür. Başında iki de boynuz vardır.

Osiris, zamanında çok sevilen bir tanrıydı. Kazılarda pek çok Osiris tapınağına raslanmıştır. Roma'da da Osiris'e tapanlar, onun dinini benimsiyenler olmuştu; sonradan Roma kanunları, Osiris'e tapınmayı yasak etti.

OSLO

Norveç'in başkenti, en önemli liman şehridir. Oslo, 1925 yılına kadar «Christiania» adını taşımış, ondan sonra «Oslo» adiyle anılmıştı.

Bugün 750.000 nüfuslu bir şehir olan Oslo, Norveç'in güneydoğu kıyılarında, büyük Christiania Fiyortu'nun başladığı yerde kurulmuştur. Kuzey Denizi'nin bir uzantısı olan Skager Rak'tan 130 km. kadar uzaktadır. Şehrin hemen arkasında çam ormanlariyle kaplı tepeler bulunur. Önündeki denizde ise küçük küçük birçok adacıklar vardır.

Oslo, «Christiania» adı ile 1624'te kurulmuştur. Aynı yerde çok daha önce, 1047 yılında kurulmuş olan, «Oslo» adını taşıyan tarihî bir şehir vardı. Christiania'nın kuruluşundan üç yüzyıl geçtikten sonra Norveçliler, şehrin bu yabancı adını kaldırıp, yeniden, Norveç dilinden gelen bir ad olan «Oslo»yu kullanmaya başladılar.

Oslo bugün çok modern, temiz bir şehirdir. Oslo'daki başlıca binalar arasında, şehrin merkezinde beyaz rengi ve büyüklüğü ile dikkati çeken Kıral Sarayı, içinde Norveçliler'in ataları olan Vikingler'in kullandıkları üç ünlü geminin muhafaza edildiği Halk Müzesi; 1811'de Kıral VI. Frederik'in bağışı ile kurulmuş olan, 1939 yılına kadar «Frederik Üniversitesi» adı ile tanındıktan sonra «Oslo Üniversitesi» adını alan üniversite binası; Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında kurulmuş olan üç yeni tiyatro binası sayılabilir.

1912 ile 1921 yılları arasında Norveç Hükümeti, Oslo limanının onarılması için büyük masraflara girişmiştir. Bugün, Oslo tersanelerinde 10.000 tonluk gemiler yapılabilmektedir.

Oslo'da en çok pamuk, yün, kâğıt, kibrit, sabun, makina, yiyecek ve gemi yapımı endüstrileri gelişmiştir. Oslo'da ticareti yapılan başlıca mallar kereste, süt tozu, tereyağ, deridir.

Oslo, 9 nisan 1940'ta Alman kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, 1945'e kadar işgal altında kalmıştır. Bu sırada, ticaret bağlantıları kesildiğinden ve endüstri faaliyetleri işlemez duruma girdiğinden Oslo büyük zararlara uğramıştır. Fakat savaştan sonra, Oslo'nun Norveç için önemi gözönünde bulundurularak, derhal onarılmasına başlanmış, kısa zamanda şehre eski önemi kazandırılmıştır.

OSMAN, Hz. (Ölümü: 656)

«Hulefây-ı Râşidîn»in, yani Peygamber'in ilk 4 halifesinin (Ebubekir'le Ömer'den sonra) 3.'südür. Ümeyye (Emevî) ailesindendir. Mekke'de doğdu. Zengin, çok itibarlı bir adamdı, Peygamber'in davetine ilk katılanlar-

dan biri oldu; içtimai mevkii bu derece yüksek bir kimsenin Müslüman dinini kabul etmesi, bu yeni din için müspet sonuç verdi.

Hz. Osman, Peygamber'in kızı Rukayya ile evlenip Hz. Muhammed'e damat oldu. Habeşistan'a göçeden ilk Müslümanlar arasında bulundu. 644'te Hz. Omer'in öldürülmesi üzerine, halifelik makamına, yani İslâm İmparatorluğu'nun cismani ve ruhanı başkanlığına seçildi. 12 yıl bu makamda kaldı.

Hz. Osman devrinde de baş döndürücü fetihler devam etti. Amr ibnu'l-Âs'tan sonra Mısır genel valisi olan Abdullah ibni Sa'd, Bizans ordusunu yok edip Tunus'u aldı. Suriye genel valisi ve Hz. Osman'ın akrabası Muâviye de Kıbrıs adasını gene Bizans'tan tethetti. Öte yandan, Doğu Anadolu, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan da İslâm İmparatorluğu'na katıldı. Müslümanlar, Kafkasya'da Hazar Türk İmparatorluğu ile karşı karşıya geldiler.

Akrabalarını en önemli mevkilere getirmesi, devlet işlerine Hz. Ömer kadar faal şekilde katılmaması, Hz. Osman aleyhine büyük memnuniyetsizlik uyandırdı. Aşırı muhaliflerinden bir kısmı, Hz. Osman'ı, Medine'deki evinde Kuran okurken, şehit ettiler. Yerine Hz. Ali halife seçildi. Yalnız, Muâviye, bu seçimi tanımadı. Böylece, İslâm devletinin bütünlüğü bozuldu. Kuran'ı bugünkü şekliyle toplatan da Hz. Osman'dır. Kabri Medine'dedir.

OSMAN GAZİ: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu

Osman I.

OSMAN I. (1258 - 1324), Osmanlı devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. «Osman Gazi» diye ünlüdür. Sonradan ilk padişah sayılmışsa da, hayatında yalnız «bey» (prens) unvaniyle yetinmiştir. Ertuğrul Gazi'nin oğludur. Ertuğrul, Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup bir aşiretin beyiydi. Konya'daki Selçuklu Sultanı onu kuzeybatı Bizans «uc»unu (sınırını) gözlemekle görevlendirmişti (Bk. Ertuğrul Gazi). Osman Gazi'nin doğum tarihi olarak verilen tarihlerin en inandırıcısı 1258'dir. 1281'de, 23 yaşında, babasının ölümü üzerine «uc beyi» olarak Söğüt'te tahta çıktı. Bu sıralarda beylik 3.000 km² (bugünkü İstanbul ilinin yarısı) kadar bir topraktan ibaretti.

Osman Bey 1291'de Karacahisar'ı, 1299'da Bilecik'i, Yarhisar'ı, İnegöl'ü, Pazarcık'ı aldı. XIV. yüzyıla girerken, beyliğinin sınırlarını 5.000 km²'ye çıkarmıştı. Bizans tekfurlarından (derebeylerinden) birçok yerler alınıyor, böylece, Türk-İslâm sınırı, yavaş yavaş kuzeybatıya, Marmara'ya doğru genişliyordu. Osman Bey'in Domaniç Yaylası'ndan atlayıp denize kavuşmak azmi kesindi. Sakarya ırmağının bütün güneyini ele geçirdikten sonra, Marmara'ya 50 km. kadar yaklaşıldı. 2 yüzyıl önce Selçuklu Süleymanşah'ın erişmiş olduğu Marmara kıyıları, Osman Gazi'nin yakın ufku haline gelmişti.

Domaniç Meydan Savaşı

Osman Bey, 1288 Domaniç Meydan Savaşı'nda birleşik Bizans tekfurlarını yendi, Sakarya Suyu üzerinde kesin egemenliğini kurdu; bu vuruşmada, kardeşleri Gündüzalp'la Sarıbatı Savcı Beyler şehit oldular. Aynı yıl Yarhisar tekfurunun 13 yaşındaki kızını ele geçirdi, «Nilûfer» adını verdiği bu genç kızı, henüz çok genç yaşta bulunan oğlu Orhan Bey'le evlendirdi.

Osman Gazi 1308'de Lefke'yi (bugünkü Osmaneli), Akhisar'ı, Geyve'yi, 1313'te İnegöl Akhisarı'nı aldı. Daha 1301'de Yenişehir'i, 1302'de Koyunhisarı'nı ele geçirmişti. Son yıllarında bütün askerî işlerini veliahdi Orhan Bey'e bıraktı. 1324 şubatında Orhan Bey tahta geçtiği zaman, Osmanlı Beyliği 8.000 km² idi; Atranos'la, yıllardan beri kuşatılan Bursa da düşmek üzere bulunuyordu.

I. Osman'ın saltanat tarihine başlangıç olarak, babasının yerine geçtiği 1281 yılı gösterilebilirse de, asıl bağımsız bir hükümdar olduğu tarih 1299'dur; çünkü o yıl, Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Alâettin, İlhanlı hükümdarı Ahmet Gazan'a yenilip öldürülmüş, böylece, Anadolu Selçuklu Devleti fiilen çökmüştür. Bununla birlikte, Osman Gazi, gene resmen Selçuklular'a bağlı kalmış, tam mânasiyle bağımsızlığını, 1308'de, son Selçuklu hükümdarı II. Mesud'un ölümü üzerine kazanmıştır. Tarihlerimizde 1299 yılı I. Osman'ın asıl saltanat başlangıcı, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi kabul edilir.

Yeni devletin başkenti I. Osman'ın babası Ertuğrul Gazi zamanında Söğüt'tü. Osman Gazi zamanında başkent önce Karacahisar, sonra Yenişehir oldu. Osman'ın oğlu Orhan Gazi zamanında da başkent Bursa'ya alındı.

Osman Gazi, 43 yıl tahtta kalmıştır ki, Kanunî'den sonra tahtta en çok kalan Osmanlı padişahıdır. Ölümünde 66 yaşındaydı. Bununla birlikte, 1324 şubatında, tahtı oğluna bırakıp daha iki yıl yaşadığı da rivayet edilir. Vasiyeti üzerine cenazesi Söğüt'ten Bursa'ya getirildi, oradaki türbesine gömüldü. Osman Gazi, Omer Bey'in kızı Mal Hatun ve Şeyh Edebalı'nın kızı Bala Hatun'la evlenmişti; ilkinden Orhan Bey, ikincisinden Alâettin Bey doğmuş, daha başka oğulları, kızları da olmuştur.

Osman Gazi, tarihin büyük bir imparatorluğuna adını verdiği gibi, bu imparatorluğun başındaki hanedan da onun adiyle anılmıştır (Bk. Osmanlı İmparatorluğu).

Genç Osman

13 yaşında padişah olan II. Osman'ı 18 yaşında yeniçeriler öldürdüler

Genç Osman

OSMAN II. [Genç Osman] (1603-1622), Osmanlı padişahlarının 16.'sıdır. I. Ahmet'in büyük oğludur. Annesi Mâhfiruz Vâlide Sultan'dır.

I. Ahmet, 1617'de, 27 yaşında ölünce, büyük oğlu Veliaht Şehzade Osman'ın tahta geçmesi lâzımken, Sultan Ahmet'in eşi, 3 şehzade anası Mahpeyker Kösem Haseki Sultan, birtakım devlet adamlariyle birleşip, Şehzade Osman'ın amcası I. Mustafa'yı tahta çıkardı. Çünkü genç şehzadenin kuvvetli kişiliğinden korkuluyordu. Böylece Osmanlı hanedanının o zamana kadar babadan büyük oğula geçen saltanat düzeni değişti; hanedanın en büyük şehzadesi padişah olmaya başladı.

I. Mustafa tahtta çok kalamadı, deli olduğunun anlaşılması üzerine, üç ay sonra tahttan indirilidi. II. Osman, 13 yaşında, padişah oldu.

Tarihte «Genç Osman» diye tanınan II. Osman, Osmanlı padişahlarının en dikkat çekicilerinden biridir. Babası gibi çok genç yaşında olgunlaşmıştı; klâsik İslâm bilimleriyle Doğu dillerinden başka Lâtince, Yunanca, İtalyanca öğrenmişti.

Lehistan Savaşı

II. Osman, tahta geçince, ilk önce Lehistan meselesini ele aldı. Lehistan, bir müddet önce Osmanlı devletinin himayesinden çıkmış, 1617'de bu konuda bir antlaşma imzalanmıştı. Yalnız, Lehistan bu antlaşma hükümlerini bozmakta gecikmedi. Bunun üzerine Osmanlı ordusu, Lehistan'a girdi. Bosna - Hersek - Hırvatistan Genel Valisi Vezir İskender Paşa'nın komuta ettiği ordu, Kırım Hanı Canibey Giray, Rumeli Genel Valisi Vezir Yusuf Paşa, akıncı komutanı Koca Hızır Paşa gibi büyük askerlerin gayretiyle, 20 eylül 1620'de, Stanislas Zolkiewsky'nin başkomutanlığındaki büyük Leh ordusunu, 10.000 ölü verdirerek, bozguna uğrattı. Lehler'in arkasına düşen İskender Paşa, 17 gün içinde 50.000 düşman askerini yok etti. 120 top, sonsuz ganimet alındı. Bunun üzerine, Lehistan, barış istediyse de Osmanlı Hükümeti bu teklifi kabul etmedi, barış görüşmeleri için gelen Leh heyetini İstanbul'a sokmayıp geri çevirdi.

II. Osman'ın başkomutanlık ettiği Lehistan Seferi 8 ay, 18 gün sürdü. Bu savaşta Doğu Avrupa'nın kilidi sayılan Hotin Kalesi ile Podolya eyaleti alındı. Lehistan Krallığı, III. Murat devrinde olduğu gibi gene Osmanlı devletinin himayesini kabul etti, vergiye bağlandı. II. Osman, Ortodoks âlemini olduğu gibi Protestan dünyasını da Türk egemenliğine al-

mak, Baltık Denizi'ne çıkmak istiyordu. Ancak, Yeniçeri ocağı, bu seferde büyük liyakatsizlik, gayretsizlik gösterdi. Padişahın büyükbabası III. Mehmet devrinde Şeyhülislâm Hoca Sadettin Efendi'nin bu ocağı düzenlemek veya söndürmek fikri, II. Osman'da sabit bir düşünce oldu.

Genç Osman Nasıl Öldürüldü

Genç Osman'ın bu tasarısı, Osmanlı tarihinde «Hâile-i Osmaniye» diye anılan acıklı olaylara yol açtı. Sarayın içinde de, dışında da ihanete uğrıyan II. Osman, sığındığı Yeniçeri ocağından, eski hükümdar I. Mustafa'nın eniştesi vezir-i âzam Damat Hain Davut Paşa tarafından Yedikule'ye kaldırılıp öldürüldü. Bu, Osmanlı tarihinde ilk hükümdar öldürme olayıdır.

Yeniçeriler dışında, bütün ordu, bütün millet Sultan Osman'ı şehit saydı, öcünü almak için Anadolu'da büyük ölçüde ayaklanmalar oldu, yıllarca bu ayaklanmaların ardı kesilmedi. Osmanlı tarihinde bir çeşit Kerbelâ Faciası sayılan bu olay, imparatorluğun iç bünyesini, kardeşi IV. Murat'ın kesin iktidar yıllarına kadar sarstı.

Genç Osman öldürüldükten sonra yeniden I. Mustafa tahta çıkarıldı. 4 yıl, 2 ay, 22 günlük bir saltanattan sonra öldürülen II. Osman, babası I. Ahmet'in Sultanahmet Camisi'ndeki türbesine gömüldü. Genç Osman Şeyhulislâm Esat Efendi'nin ve Vezir Pertev Paşa'nın kızları ile evlenmişti. Çocukları yaşamamıştır. Genç Osman divan sahibi şairdi.

Osman III

Osmanlı padişahlarının yirmi dördüncüsü

Osman III.

OSMAN III. (1699 - 1757), Osmanlı padişahlarının 24.'südür. II. Mustafa'nın küçük oğludur. Annesi Şehsuvar Vâlide Sultan'dır. Ağabeysi I. Mahmut padişah olunca, Şehzade Osman da veliahtliğe yükseldi. Onun ölümü üzerine 1754'te, 55 yaşında tahta çıktı. 1757'ye kadar 2 yıl 1 ay tahtta kaldı. Ölümünde 58 yaşındaydı. Yeni Cami'de ağabeysinin yanına gömüldü. Veliahdi olan Şehzade Mehmet onun ölümünden az önce öldüğü için, yerine Şehzade Mehmet'in kardeşi, III. Osman'ın amcasının oğlu III. Mustafa geçti.

III. Osman'ın kısa ve silik saltanatı Osmanlı tarihinde bir barış devresi olmuştur. III. Osman, kısa saltanatı sırasında, birçok sadrâzam değiştirdi. Bunların sonuncusu Damat Koca Ragıp Paşa'dır (Bk. Ragıp Paşa).

OSMAN BEY (1810? - 1870?)

«Tamburî» diye anılan büyük saz eserleri bestecisidir. XIX. yüzyılın en büyük saz müziği bestecisi sayılır. Babası Tamburî Musâhib-i Şehriyârî Zeki Mehmet Ağa da (1776-1845) büyük bir saz eserleri bestecisiydi; onun babası Tamburî Hacı Numan Ağa da (1750?-1834?), devrinin büyük saz eserleri ve şarkı bestecisidir.

Tambur virtüozu olarak da tanınan Osman Bey, tamburu gene virtüoz olan babasından değil, başka sazendelerden öğrenmiştir. Az eser veren Osman Bey'in zamanımıza besteleriyle kalan eserleri 16 Peşrev, 6 Saz Semaisi, 15 Şarkı'dır. Osman Bey'in Devr-i Kebir Hümayun, Hafif Uşşak, Devr-i Kebir Hüzzam, Devr-i Kebir Nihavend, Devr-i Kebir Hicazkâr, Devr-i Kebir Sabâ, Muhammes Yegâh, Muhammes Nişaburek Peşrevleri ile Ferahfezâ Saz Semaisi çok ünlüdür, çeşitlerinin en iyi örnekleri sayılır.

«Küçük Osman Bey» diye anılan bir Tamburî Osman Bey (1830?-1900?) daha vardır ki, Nişaburek Saz Semaisi ile ünlüdür; birkaç saz eseri daha bırakmıştır.

OSMAN DEDE EFENDİ (1652? - 1729)

«Kutb-ı Nâyî» diye tanınan büyük bir Türk dinî eserler bestecisidir. Ünlü bir Mevlevi ailesindendir. Konya'dakinden sonra Mevlevi dergâhlarının en büyüğü olan Galata Mevlevihanesi'nde, 1679-1697 arasında 18 yıl neyzenbaşı, 1697-1729 arasında 32 yıl da şeyh olmuştur.

Osman Dede Efendi, devrinin büyük ney virtüozu olarak tanınmıştır. Müzik bilgisiyle de uğraşmıştır. Bu arada bir «elifbâ notası» icat etmiş, bu nota hakkında bir de kitap yazmıştır. Ayrıca, Farsça manzum «Rabt-ı Tâ'bîrât-ı Mûsikî» adiyle bir nazariyat kitabı bırakmıştır. Her çeşitten yüzlerce eser bestelemişse de, besteleriyle zamanımıza kalanları 1 Segâh Miraciye, Hicaz, Uşşak, Rast ve Çârgâh makamlarından 4 Mevlevi âyini, 10 dinî Peşrev, 1 dinî Saz Semaisi, güftesi Şirazlı Sadi'nin olan 1 Nakış Yürük Semai'den ibaret 18 parçadır. Şaheseri, klâsik Türk müziğinde şimdiye kadar yazılmış eserlerin en büyüğü sayılan «Miraciye»dir. Segâh'la başlayıp Isfahan'la biten, 30 makam bölümünü, binlerce makam geçkisini içine alan bu muazzam eserin 122 beyitlik bir mesnevi şeklinde olan güftesini de kendisi yazmıştır. Eser Hz. Peygamber'in miracını anlatır. Bu büyük eser, «édition critique» denen ilmî metotla Dr. S. Ezgi tarafından yayınlanmıştır.

OSMANCIK

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Amasya'nın Gümüşhacıköy, güneyde Çorum'un merkez, batıda aynı ilin İskilip ve Kargı, kuzeyde Sinop'un Boyabat ve Samsun'un Vezirköprü ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kâmil adında bir bucağı, 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.415 km²

Nüfusu: 43.112 (1960 sayımı)

Osmancık ilçesinin büyük bir kesimi Kızılırmak'ın kavsi içinde kalır. Bu kesimde Adadağ bulunur. Bu dağın en yüksek noktası olan Dedeçal Tepesi 1.770 m.'dir. İlçe merkezi Osmancık kasabasının çevresinde geniş bir ova uzanır. Iklim karasaldır. İlçenin ormanlık alanları kuzeyde, dağların kuzeye bakan yamaçlarındadır.

Osmancık ilçesinin en önemli akarsuyu olan Kızılırmak, önce güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda akar. Irmağın bu kesimindeki vâdisi çok yerde gayet dardır. Kızılırmak, Devrez Çayı kavşağından sonra keskin bir dirsek çizerek güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunu alır.

Osmancık ilçesinde tarımın geçim hayatındaki payı büyüktür. Osmancık Ovası'nın toprakları çok verimlidir. Bu ovanın başlıca ürünleri buğday, arpa, mısır, pirinç, kenevir, sebze, meyva, afyondur. Ayrıca, tiftik keçisi beslenmesine de önem verilir. İlçenin sattığı malların başında pirinç gelir; ayrıca dışarıya tiftik ve canlı hayvan da satılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Osmancık kasabası, Kızılırmak vâdisinde, deniz yüzeyinden 430 m. yükseklikte, volkanik yapılı bir tepenin eteğinde kurulmuştur. Ovanın tabanından 70 m. yüksekte bulunan bu tepe üzerinde Osmancık Kalesi vardır. Osmancık batıda Kızılırmak'ın sol kıyısı boyunca giden bir yolla Tosya'ya (84 km.), Kastamonu'ya (158 km.), doğuda ise bir yandan Çorum şehrine (64 km.), bir yandan da, Gümüşhacıköy - Merzifon üzerinden, Amasya'ya (112 km.), Karadeniz kıyısında Samsun limanına (180 km.) bağlanır. 7.000'e yakın (1960 sayımına göre 6780) nüfusu olan Osmancık'ın 7 mahallesinden 6'sı Kızılırmak'ın kuzey yönündedir. Gemici Mahallesi denilen mahallesi ise ırmağın güneyindedir. Kasabanın bu iki bölümünü 300 m.'ye yakın uzunlukta bir taş köprü birleştirir. Koyunbaba Köprüsü denilen bu köprü II. Bayezit tarafından yaptırılmıştır. Kasabanın 4 çeşmesi ise Osmancık'ta dünyaya gelmiş olan Baltacı Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Başlıca camiler Şeyh Camisi, Ciğer Camisi, kasabanın doğusundaki Hızırzade Mehmet Paşa Camisi'dir.

OSMANELİ

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bilecik iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gölpazarı, güneyde merkez ilçeleri, batıda Bursa ilinin Yenişehir ve Iznik ilçeleri, kuzey ve kuzeydoğuda Sakarya'nın Geyve ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 31 köyü vardır.

Yüzölçümü: 543 km²

Nüfusu: 12.735 (1960 sayımı)

Osmaneli ilçesinin toprakları 400-500 m. yüksekliğindeki tepelerle bunların çevresini kaplıyan dalgalı düzlüklerden, derin vâdilerden ibarettir. Bu vâdiler arasında en dikkati çeken, çevresinde alüvyonlu toprakların geniş yer tuttuğu Sakarya vâdisidir. Iklim ılımandır. Kışlar pek soğuk olmaz; yazlar oldukça sıcak geçer. Bitki örtüsü çoğunlukla, yamaçlar üzerinde makilerdir. Ormanları meydana getiren ağaçların çoğu meşedir.

Osmaneli'nde en önemli akarsu Sakarya'dır. Bu nehir Göksu ve Göynük Suyu gibi kollarını Osmaneli ilçesi topraklarından alır. İlçede ekonomik hayat tahıl tarımına, pancar, pamuk, tütün gibi endüstri bitkilerine, bağcılığa, meyvacılığa, ipekböcekçiliğine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Osmaneli kasabası Sakarya nehrinin sol kıyısı yakınında düz bir alanda kurulmuştur. Denizden yüksekliği 102

m.'dir. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerinde istasyonu vardır. İstasyonun kasabaya uzaklığı 1,5 km. kadardır. Ayrıca, Bilecik'i İstanbul'a bağlıyan karayolu da kasabadan geçer. Eski adı Lefke olan Osmaneli kasabası 2 mahalleden ibarettir, nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.732).

OSMANİYE

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Gaziantep'in İslahiye, güneydoğuda Hatay'ın Hassa, güneyde aynı ilin Dörtyol, batıda Adana'nın Ceyhan, kuzeyde aynı ilin Kadirli ve Bahçe ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kaypak, Tecirli, Toprakkale, Yarpuz adında, bucakları, 52 köyü vardır.

Yüzölçümü: 973 km²

Nüfusu: 60.227 (1960 sayımı)

Osmaniye ilçesinin batı kesimlerinde Adana Ovası'nın doğuya doğru uzantısı olan düzlükler uzanır. Bu düzlüğün güney, güneydoğu, doğu kesimlerinde Amanos Dağları (Gâvur Dağları) yükselir. Osmaniye'de Akdeniz iklimi görülür. Yaz kuraklığı şiddetlidir. Yağışlar en çok kış mevsiminde düşer. İlçenin doğu kesimlerindeki Amanos Dağları ormanlıktır. En çok meşe çeşitlerine raslanır. Gürgen, kayın, çam, köknar, katran ağaçları da vardır.

Osmaniye verimli toprakları ve elverişli iklim şartları dolayısiyle tarım bakımından zengin bir ilçedir. Meyvalardan portakalgiller, tahıl cinslerinden buğday, arpa, yulaf, endüstri bitkilerinden pamuk, susam en önemli ürünlerdir.

Şehir. — İlçe merkezi Osmaniye şehri, Amanos Dağları eteğindeki gayet verimli bir ovanın ucunda, portakal bahçeleri ortasında kurulmuştur. Adana - Fevzipaşa demiryolu üzerindeki istasyondan şehre iki yanı ağaçlı geniş bir caddeyle girilir. Şehrin öteki caddeleri de düzgün, ağaçlıklıdır, birbirlerini dik olarak keserler. Deniz yüzeyinden 120 m. yükseklikte kurulmuş olan Osmaniye 7 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 30.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 29.291).

OSMANLI İMPARATORLUĞU

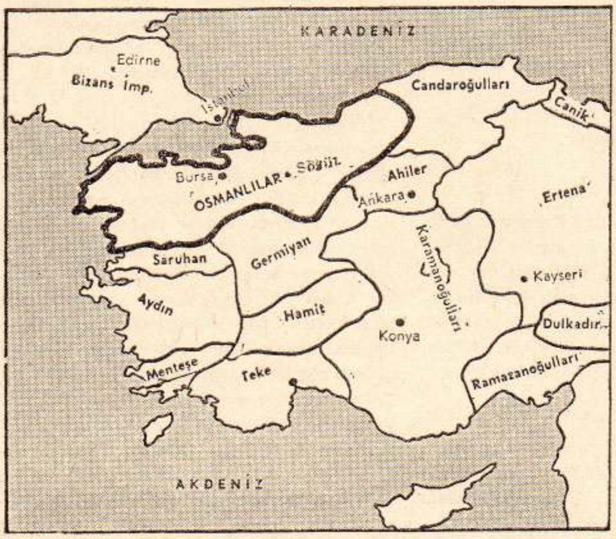
Üç kıta üzerine yayılıp altı yüzyıldan fazla devam eden büyük Türk Devleti

OSMANLI İMPARATORLUĞU, Türkler'in tarihleri boyunca kurdukları en geniş devlettir. III. Murat devrinde (1574-1595) devletin sınırları 20 milyon km²'yi bulmuştur. Devlet, dünyanın üç kıtasına yayılmış, mesela zaman zaman Kuzey Sumatra (Açe), Doğu Türkistan (Kâşgar), Orta Afrika (Bornu), Doğu Afrika (Mozambik), Habeşistan, Lehistan ve Litvanya, Fas-Moritanya, Volga boyları, Moskova'nın az güneyinden başlıyan topraklar, bu imparatorluğa bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Anadolu Selçukluları'nın son hükümdarı II. Mesut 1308'de öldüğü zaman, Anadolu Türk birliği çoktan parçalanmıştı. Anadolu yarım yüzyıldan beri İran Moğolları'na (İlhanlılar'a) bağlı bulunuyordu. Konya, Tebriz'den buyruk alıyordu. İlhanlılar, XIII. yüzyılın son yıllarında İslâm dinini yeni kabul etmiş, dil ve kültür bakımından da Türkleşmişlerdi; yalnız, Moğol geleneklerini bırakmamışlardı. Türkler'e tarihte ikinci bir anayurt sağlıyan Selçuklu hanedanı İlhanlı darbeleri altında itibarından kaybettikçe, Batı Anadolu'daki «uc beyleri» (Bizans'a karşı batı Türk sınırını korumakla görevli Türk beyleri) bağımsızlığa gidiyorlardı.

1308'de II. Mesut ölünce, Anadolu'nun meşru hükümdarı İlhanlı hanedanı oldu. Olcayto Hudabende İlhan, unvanları arasında «Anadolu Sultanı» unvanını da taşımaya başladı. Yalnız, İlhanlılar, Anadolu'yu hiçbir zaman vilâyetler halinde düzenleyip imparatorluklarına katmadılar. «Anadolu genel valisi» sanını taşıyan bir İlhanlı askerî valisi varsa da, Anadolu'nun iç işlerine karışmaz, mümkün olduğu kadar vergi toplayıp Tebriz'e taşırdı.

XIV. yüzyılın başlarında Anadolu küçük birtakım beyliklerden meydana geliyordu. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer bugünkü Söğüt kasabasıydı.

Anadolu Türk devletçikleri, İlhanlılar'ı resmen de, hukukan da kendilerine egemen tanıyorlardı, çünkü ünü efsane derecesine varmış olan Selçuklu hanedanı düştükten sonra, bu Türk beyliklerinin başında bulunan hanedanlardan hiçbiri kendini Anadolu Sultanı ilân etmeye cesaret edemiyordu; esasen hiçbirinin gücü de buna elverişli değildi.

1308'e doğru Karamanoğulları, Lârende'yi (Karaman'ı) merkez edinmişlerdi; beyliklerin en güçlüsü gibi görünüyorlar, Selçuklu tahtına oturduklarını iddia ediyorlardı; yalnız bu iddialarına öteki beylikler içinde kulak asan yoktu. Karamanoğulları, İlhanlılar'a karşı Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu ile işbirliği yapıyorlar, tam bağımsızlık taslıyorlardı; Anadolu, Toroslar'a ve Fırat'a kadar Memlûkler'e aitti. Bu alanlarda kurulan Dulkadıroğulları, sonra Ramazanoğulları Türk beylikleri, İlhanlılar'ı değil, Memlûkler'i imparator tanıyorlardı.

Öte yandan, Orta Anadolu'nun bütün doğu bölümünü, en büyük parçasını kaplıyan Eretna devletinin, genişliğine uygun bir gücü yoktu; hanedanları İlhanlı genel valiliğinden geldikleri için, Anadolu Türkleri'nce itibarlı sayılmıyorlardı. Germiyanoğulları, nüfuzlarını kaybetmişlerdi. Germiyanoğulları'ndan ayrılan Aydınoğulları, güneybatıda da Menteşeoğulları, kudretli bir donanma sahibi olmuşlardı. Anadolu'da henüz Bizans'ın elinde bulunan parçalar Trabzon'daki imparatorlukla Kocaeli yarımadasından, ufak tefek birkaç yerden ibaret kalmıştı. Anadolu beylikleri bu durumdayken, yalnız, kuzeybatıda, Osmanlı Beyliği, gerek stratejik durumları, gerekse Osman Bey'in siyasi kabiliyeti sayesinde, parlak bir geleceğe ulaşacak gibi görünüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu bu bakımdan, Osman Gazi (I. Osman)dan başlıyarak, şu şekilde özetliyebiliriz:

● Ertuğrul Gazi'nin ölümünden Bursa'nın Fethine (1281-1326). — 1281'de Ertuğrul Gazi, pek mütevazı beyliğini oğlu Osman Gazi'ye bırakmıştı; bu beylik 3.000 km²'den fazla değildi. Osman Bey'in, daha sonra oğullarının 45 yıllık gayretleri, onları bir yandan Marmara'ya, bir yandan da Karadeniz'e yaklaştırdı. Uzun gayretlerin sonucu olan Bursa'nın fethi, Osmanlı Beyliği'ni pek önemli bir stratejik duruma yükseltti. İlk defa büyük bir şehre sahip olan Osmanlılar, artık geleceklerinden emindiler (Bk. Osman I.).

● Bursa'nın Fethinden Gelibolu'ya (1326-1354). — Bursa'nın fethinden sonraki 28 yılda Orhan Bey'in siyaseti, Ege - Marmara - Karadeniz üçgenini tutup Avrupa'ya geçmekten, yani Çanakkale Boğazı'nı aşmaktan ibaret oldu. Orhan Bey, Karasıoğulları Beyliği'ni topraklarına katarak Balıkesir'i, Çanakkale'yi eline geçirdi; Çanakkale Boğazı'na, Ege'ye çıktığı gibi, Marmara'nın güneyini de baştan başa kapladı. İznik, İzmit gibi en önemli Bizans şehirlerini aldı; Karadeniz'e, Üsküdar'a dayandı. Artık Anadolu Fâtihi Süleyman Şah'ın vaktiyle eriştiği sınırlara yeniden varılmıştı. Haçlı Seferleri, Türkler'e ancak 2,5-3 yüzyıl kaybettirmiş oldu.

Öte yandan, Ankara'yı alan Orhan Bey, kesin şekilde Anadolu'nun en güçlü devletini kurmuş oldu; bu arada, Karamanoğulları'nı gölgede bıraktı. Böylece, Orhan Bey, Bizans İm-

paratorluğu'nu Balkanlılar'a karşı koruyacak güce erişti. Çeşitli maksatlarla Rumeli'ne, Avrupa yakasına çıkardığı Türk ordularını, sonunda 1354'te Gelibolu yarımadasında yerleşmek azmiyle, oğlu Süleyman Paşa komutasında Çanakkale Boğazı'ndan geçirdi. Bu, Türk tarihinin en önemli olaylarından biridir; Avrupa tarihinde de dönüm noktası olmuştur. Böylece, Türkler, İslâm dinini kabul ettikten sonra, ilk defa olarak yurt kurmak gayesiyle Avrupa'ya ayak basıyorlardı (Bk. Orhan Gazi).

● Gelibolu'dan Kosova'ya (1354-1389). — Bundan sonraki 35 yılda I. Murat'ın siyaseti, Osmanlı devletini güçlü bir Avrupa imparatorluğu haline getirmek oldu. Bu arada, ancak Hıristiyanlar'a karşı kazandığı zaferlerin itibariyle Anadolu'da üstünlük kurmayı, zorda kalmadıkça doğrudan doğruya Anadolu beylikleri ile silâhlı çatışmaya gitmemeyi gözetti.

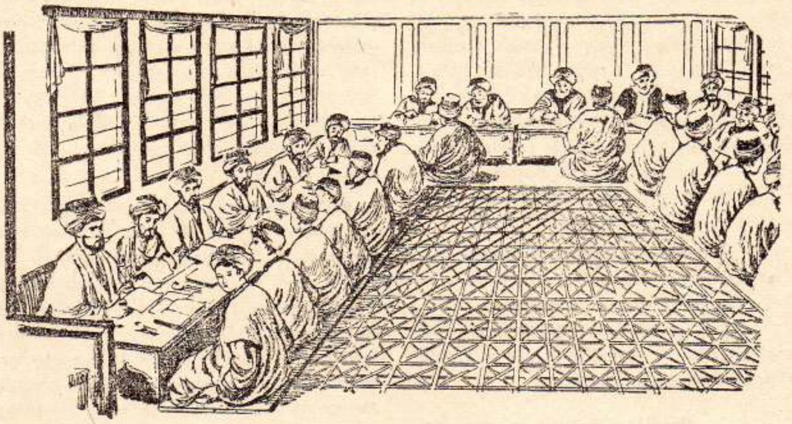
Kosova'dan önce Macaristan'a yaklaşmış olan I. Murat'ın elinde, Asya'da, ancak kuzeybatı Anadolu bulunuyordu. Yalnız, üstünlüğünü Anadolu beyliklerine kesin olarak tanıtmıştı; bu beylikler, istediği zaman Sultan Murat'a asker yollamak zorundaydılar. Sırpsındığı'nda, Çirmen'de, Kosova'da birleşik Haçlı orduları üst üste ezildikten sonra, artık Türkler, Tuna'yı atlamaya hazırlanıyorlardı (Bk. Murat I.).

● Anadolu Birliğinden Ankara Felâketine (1389-1402). — Yıldırım'ın 13 yıllık hükümdarlığı devrinde daha ilk yıllarda Anadolu'da büyük fetihler yapıldı, Anadolu, Toroslar'a, Fırat'a kadar Osmanlı idaresi altında birleştirildi, beylikler ortadan kaldırıldı. Niğbolu'da Osmanlılar'a karşı IV. Haçlı seferi de ezildikten sonra, ortada Bizans'ı kurtaracak hiçbir kuvvet görünmüyordu. Yalnız, böyle bir kuvvet vardı, bu kuvvet doğudan gelecekti: Doğu Türk hakanı olan, dünyanın en güçlü devletinin sahibi bulunan Timur, Ankara'da Osmanlılar'ı yendi. Bu olay, Osmanlı tarihi için bir felâket oldu. Anadolu birliği mahvolmuştu (Bk. Bayezit I).

İmparatorluğun Toparlanışı

● Ankara Felâketi'nden İstanbul'un Fethi'ne (1402-1453). — Bundan sonraki 51 yılda Osmanlı padişahları, Yıldırım'ın son yıllarındaki güce erişmek siyasetini güttüler, bunu başardılar. I. Mehmet, imparatorluğu toparladı, yeniden kurulan Anadolu Beylikleri'ne kendisini onların üstünde bir egemen hükümdar olarak tanıttı. Oğlu II. Murat, bu işe devam etti; Osmanlılar'a karşı yapılan V. ve VI. Haçlı Seferleri olan Varna ve İkinci Kosova savaşlarında da birleşik Avrupa ordularını yok etti (Bk. Murat II.). Böylece, Tuna iyice tutuldu; Eflâk (Güney Romanya) zaten Yıldırım devrinden beri Türk himayesindeydi.

II. Mehmet tahta geçtiği zaman, Karamanoğulları, İsfendiyaroğulları gibi son beylikler, her an Türk imparatorluğuna katılacakları günü bekler durumdaydılar. Artık Osmanlı devleti, kesin şekilde dünyanın en güçlü devleti olmuştu, dünya imparatorluğunun temellerini atmaya hazırlanıyordu. İstanbul'un Fethi bu temeli attı (Bk. Mehmet II).

Osmanlı devrinde devlet dairelerine «kalem» denirdi. Kalemde bütün memurlar uzun yazı rahlelerinin önünde şiltelere bağdaş kurarak otururlardı. Kalemin kayıt defterleri sandıklarda, işlem görmekte olan evrak da torbalarda saklanırdı. Kalemde, memurlar okullarda olduğu gibi rahlelerin önünde çalışırlar, aynı zamanda, gene o zamanın okullarında olduğu gibi, sıkı bir inzibat altında bulundurulurlardı. Aşırı derecede terbiyeli, sıkılgan, pısırık kimselere «kalem efendisi» denilmesi de bundan doğmuştur. «Osman Gazi'den Atatürk'e» adındaki eserden alınmış olan yukarıdaki resimde kalemde memurların çalışması görülüyor.

Osmanlı Devri Hayatından Garip Olaylar

Çekirgelere Emirname

Türk Tarih Kurumu'nun «Belleten»inde yayımlanmış bir belgeden öğrendiğimize göre bir kadı 1788 yılında, halkın şikâyeti üzerine çekirgelere emirname yayınlamıştır. Bu garip emirnamede şunlar yazılıdır:

«Ey adı çekirge olan kuşlar, siz ki Allah'ın nebatatını yemek suretiyle zararlı olmaktasınız. Halk bu yüzden sizlerden şikâyetçi olduğu için bu mektup gönderildi. Aldığınızda aklınızı başınıza toplayıp bir daha böyle zararlar yapmayınız; yaparsanız, sizi Allah'a havale ederim.»

«Kolonya Necasettir»

Numan adlı bir vatandaş, kolonya ve lâvanta kullanmanın şer'an caiz olup olmadığını Meşihat Dairesi'nden yazılı olarak sormuş, kendisine şu cevap verilmiştir:

«Lâvanta ve kolonya ve bunların emsalinde ispirto denilen madde vardır. İspirtodan da şarap yapılır. Onun için bu nevi ıtriyatın alınıp satılması ve kullanılması şer'an caiz değildir. Aynı zamanda bunlar necasetten sayıldığı için namaz kılanın vücudunda, elbisesinde veya namaz kıldığı yerde bulunursa, o namazın iadesi lâzım gelir.»

(Belleten)

Kadı Rolü Yasak

1921 yılı şubat ayının 20. günü Kütahya Kızılay şubesi bir müsamere tertip ediyor. Bu müsamerede oynanacak piyeste kadı rolü vardır. Halktan biri İstanbul Fetva Eminliği'ne şöyle bir curnal gönderiyor: «Bura Hilâliahmer mümessili, içinde kadı rolü de bulunan bir piyeste sahnede maskaralıklar yaptırdı.»

İstanbul Fetva Eminliği'nden gelen ve aslı arşivlerimizde bulunan cevapta şöyle deniliyor:

«İşbu arzıhal mütalâa olundu. Maskaralık eden mümessille orada hazır bulunup bu maskaralıklara bilâihtiyar gülen ve onu alkışlıyan Müslümanlara iman ve nikâh tazelemek lâzım olur.»

(Belleten)

Büyük Fetihler Çağı

● Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluması (1453-1595). — Bundan sonraki 142 yılda imparatorluk gittikçe artan bir hızla büyüdü. Fâtih'in 1481'de 2 milyon km² olarak bıraktığı devlet, III. Murat çağında 20 milyon km²'ye erişti. Kırım alınarak Moskova'nın güneyine dayanıldı. Anadolu tamamen Osmanlı idaresi altında birleştirildi. Trabzon İmparatorluğu da yıkılarak, Anadolu'da Türkleşmemiş, İslâmlaşmamış hiçbir yer bırakılmadı. Doğudan gelen Akkoyunlu ve Safevî Türk imparatorlukları, Anadolu'nun doğusunu bile Türkiye'den koparamadılar.

Gene bu devirde Yunanistan'ın alınması tamamlandı. Karadeniz de, Ege de, Türkiye'nin birer gölü oldu. Yavuz Sultan Selim 8 yıl içinde atalarının devletini üç kat büyüttü. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarını Orta Afrika'ya, Habeşistan'a, Hint Okyanusu'na kadar götürdü; halifelik sanını Abbasîler'den alarak İslâm âlemine egemen oldu (Bk. Selim I).

Yavuz'un oğlu Kanunî Sultan Süleyman Macaristan'ı, Irak'ı aldı. Kuzey Afrika fethe-

dildi. XVI. yüzyıl, Türk tarihinin en haşmetli yüzyılıdır. Bugünkü Batılı tarihçilerden bazısı o yüzyıla «Türk Yüzyılı» derler. Osmanlı İmparatorluğu'ndan başka, İran'da Safevî, Hindistan'da Timurlu, Türkistan'da Şeybanlı Türk imparatorlukları, dünyanın egemeni durumundaydılar. Avrupa, en dar sınırlarına itilmişti. Türk denizciliğinin bu büyük yüzyılında Akdeniz'de Türk egemenliği mutlak ve kesin oldu (Bk Süleyman I.).

III. Murat devrinde Kafkasya ile Doğu İran da fethedildi. Lehistan Kırallığı himayeye alınarak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu Baltık'a kadar çıktı. Fas Arap imparatorluğu himayeye alınarak Atlas Okyanusu'na erişildi ve Portekiz hartadan silindi.

Duralama Başlıyor

● İmparatorluğun Son Haşmet Çağı (1595-1683). — Bundan sonra gelen 88 yılda imparatorluk büyüklüğünden bir şey kaybetti sayılmaz. Zaman zaman IV. Murat devrinde, Köprülüler çağında Kanunî devrindekinden farksız güce de erişmiştir. Yalnız, bu, dış görünüştür. İmparatorluğun iç bünyesi bozulmuştu, bu bozuklukların sonuçları ondan sonraki yüzyılda görülecekti.

● Felâket Yılları (1683-1699). — İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonraki 16 yıllık büyük savaş «Felâket Yılları» diye anılır. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu, tek başına, Almanya, Venedik, Lehistan (Polonya), Rusya gibi 4 büyük, ayrıca bir sürü küçük devletle tek başına savaşmıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile Macaristan'ı, Podolya'yı, Transilvanya'yı kaybetmiş, Türk'ün «yenilmez» olduğu fikri Avrupa'da silinmiştir (Bk. Karlofça Antlaşması).

● Toparlanış ve Son Büyüklük Devri (1699-1768). — Bundan sonraki 69 yılda Osmanlı İmparatorluğu, gene dünyanın en büyük devletiydi. Karlofça Antlaşmasiyle verdiklerinin bir kısmını sonradan geri aldı. İçeride de önemli ıslahata girişildi. Yalnız, kökten ıslahat, Yeniçeri ocağına gelip dayandı, başarılamadı. Öte yandan, 1768-74 Türk-Rus savaşı da imparatorluk için felâket oldu (Bk. Türk - Rus Savaşları).

● Yenileşmenin İlk Safhası (1768-1839). — Bundan sonraki 71 yılda Osmanlı İmparatorluğu, I. Abdülhamit, III. Selim, II. Mahmut'la canlı bir yenileşme hareketine girişti. Derebeyliklerin türemesi, merkeze olan bağlılığın birçok eyaletlerde zayıflaması, iktisadi hayatı felce uğrattı, büyük kültür merkezlerinin birbiriyle ilgisini kesti. Daha önemlisi, Avrupa'da buhar gücü sanayie uygulanmış, büyük bir ilerleme başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu bu devrimi zamanında benimsiyemedi, o zamana kadar ihracatçıyken, makina sayesinde çok ucuza mal edilen Avrupa mamullerini satın almak durumuna düştü. Bu korkunç rekabet, Türk sanayiini yok etti.

II. Mahmut, derebeylikleri kaldırdı, merkezin otoritesini yeniden kurdu, birçok iktisadi yenilikleri benimsediyse de, Avrupa'nın gücüne, seviyesine erişmek mümkün olamadı. Bununla beraber, imparatorluk, ancak II. Mahmut'un gayretiyle 3 kıtada yaşamasını devam ettirmek durumunu koruyabildi. Reşit Paşa onun eserini tamamladı (Bk. Mahmut II; Reşit Paşa).

Çöküş Devri

● Tanzimat Çağı (1839-1876). — «Tanzimat Çağı» Abdülmecit'le kardeşi Abdülâziz'in (II. Mahmut'un oğullarının) saltanat devridir; yalnız, devleti Tanzimatçılar, bilhassa Reşit, Âli ve Fuat Paşalar gibi büyük çapta devlet ve siyaset adamları yönetmiştir. Bu arada, Avrupa'ya yetişmek için büyük güç harcandıysa da, yatırımlar için Avrupa'ya muhtaç kalındı. Öte yandan, Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun ucsuz bucaksız eyaletlerini paylaşmak azmindeydiler. Böylece, devlet gittikçe gücden düştü. 93 Savaşı (1877-78 Türk - Rus Savaşı)nda uğranılan büyük felâket, bütün bunların sonucudur (Bk. Doksanüç Savaşı).

● Birinci Meşrutiyet'in İlânı (1876). — Abdülâziz'in saltanatı sırasında, padişahların keyfî idaresine son vermek üzere, Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınların önderliğinde bir hürriyet hareketi başladı. Avrupalılar'ın «Genç Türkler» adını verdikleri bu aydın zümre, Dolmabahçe Sarayı'nı karadan askerle, denizden donanma ile sararak, Abdülâziz'i tahttan indirdiler. Yerine Şehzade Murat tahta çıkarıldı. V. Murat yarı deliydi, üç ay sonra o da tahttan indirildi, yerine, Meşrutiyet idaresini kabul edeceğine söz veren II. Abdülhamit padişah oldu.

Abdülhamit, başlangıçta, Mithat Paşa'yı sadrazam yaptı. Meşrutiyet'i ilân etti (23 aralık 1876). Fakat, kısa bir müddet sonra Doksanüç Savaşı'nı bahane ederek, Meclis'i dağıttı. Mithat Paşa'yı boğdurarak öldürttü (Bk. Mithat Paşa).

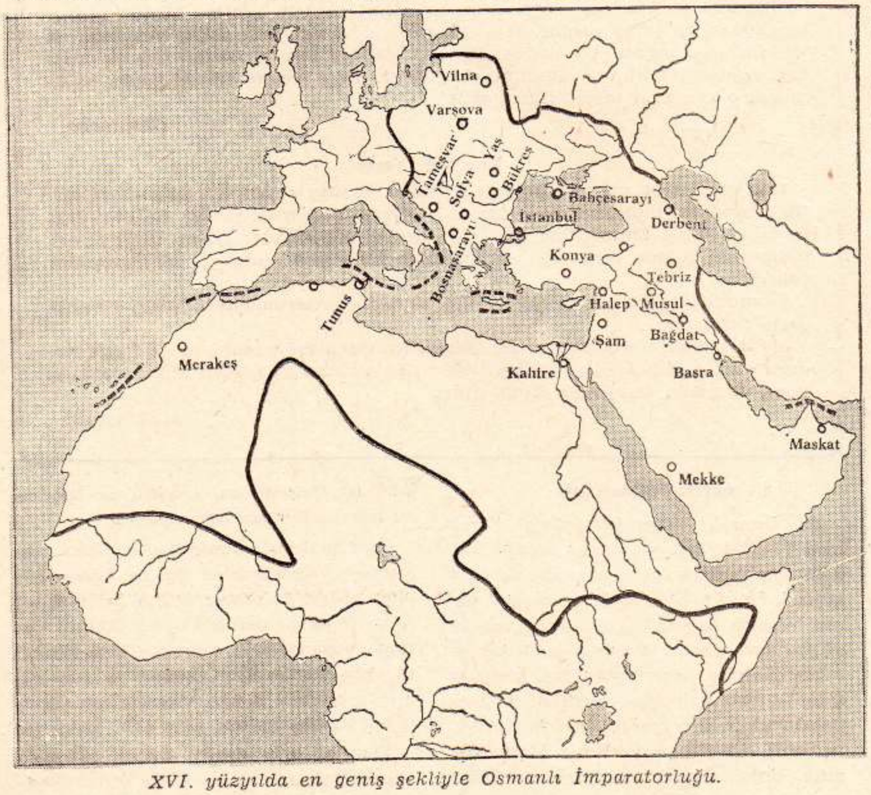
● II. Abdülhamit Devri (1876-1908). — Abdülhamit, gittikçe artan bir istibdatla, keyfî idare yoluna saptı, bütün idareyi Saray'da topladı. 32 yıl süren bu istibdat devrinde, imparatorluk gittikçe daha da çöktü. Bu arada, Bosna-Hersek, Tunus, Kıbrıs gibi, ülkenin birçok parçaları elden gitti (Bk. Abdülhamit II).

● İkinci Meşrutiyet (1908-1914). — Bundan sonra 6 felâketli yıl gelir. II. Meşrutiyet ilân edilmiştir. İktidarı ele alan İttihat ve Terakki partisinin bazı davranışları, müfrit partizanlık tutumu, imparatorluğun bünyesini büsbütün hırpaladı. Üç kıta üzerinde 9 milyon km² büyüklüğünde olan muazzam imparatorluk çatırdamaya başladı. Bu arada, yabancı unsurlar ve ekalliyetler, büyük Avrupa devletlerinin desteğiyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak istiyorlardı. Balkan Savaşı felâketi, Avrupa'daki Osmanlı İmparatorluğu sınırını Adriyatik'ten Meriç'e getirdi (Bk. Balkan Savaşı).

● Birinci Dünya Savaşı (1914-1918). — Bütün bu felâketlerden sonra Osmanlı hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'na girmek çılgınlığı, imparatorluğun sonu oldu. Türkiye'nin düşmanları, yüzyıllardan beri istilâ yüzü görmemiş olan Anadolu'ya bile el attılar. Türkiye, tarihteki en dar sınırlarına itildi.

Yalnız, Türkler'in bu sınırlar içinde millî birliğini korumak, hür yaşamak azmi kesindi. 22 yüzyıldan beri Türk milletinin esir yaşadığı görülmemiş, Türk milleti daima, hür bir millet olagelmişti. Mustafa Kemal (Atatürk)ün şahsında canlanan millî azim ve dehası Türkiye'yi kurtardı, XX. yüzyılın hür, genç ve dinç bir devleti olarak yeniden kalkındırdı (Bk. Atatürk; Kurtuluş Savaşı).

● İmparatorluğun Sonu (1918-1922). — «Mütareke Devri» denilen bu dört yılda Türk tarihinin hiç şüphe yok en felâketli çağı yaşandı. Millet, yabancı istilâsından silkinmek için canını dişine takmıştı. 1920'den sonra İstanbul hükümeti ki yabancı boyunduruğunda-

XVI. yüzyılda en geniş şekliyle Osmanlı İmparatorluğu.

Kısa Osmanlı Tarihi Kronolojisi

1299 Osmanlı idaresinin müstakil bir devlet halini almasının itibari tarihi.
1326 Bursa'nın fethi.
1354 Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi.
1364 Sırpsındığı zaferi.
1376 Bulgaristan Kırallığının Osmanlı hâkimiyetine girmesi.
1386 Sofya'nın fethi.
1389 Birinci Kosova Savaşı ve Murat Hüdavendigâr'ın şehit edilmesi, Yıldırım Bayezit'in tahta çıkışı, Sırbistan'ın tabiiyet altına alınması.
1391 Selânik'in fethi.
1396 Niğbolu Zaferi.
1402 Ankara Felâketi, Yıldırım Bayezit'in esir düşmesi ve Osmanlı Devleti'nde anarşi başlangıcı, Timurlenk'in İzmir'i fethi.
1413 Mehmet Çelebi'nin Musa Çelebi'yi mağlûp ederek Edirne'de tahta çıkışı.
1432 Mehmet II (Fâtih)nin Edirne'de doğumu.
1444 Mehmet II'nin Edirne'de tahta çıkışı, Murat II'nin kumandasında Varna Zaferi.
1448 İkinci Kosova Savaşı.
1453 (29 Mayıs) İstanbul'un fethi ve başkent oluşu.
1461 Trabzon ve Mora'nın zaptı.
1462 Midilli Adası'nın fethi.
1463 Bosna Kırallığı'nın fethi.
1466 Konya'nın zaptı, Karaman Devleti'nin çöküşü.
1470 Fâtih Camisi'nin inşasının tamamlanması.
1472 Topkapı Sarayı'nın inşası.
1473 Otlukbeli Zaferi.
1480 İtalya'da Otranto'nun fethi.
1485 İlk Osmanlı-Mısır Savaşı.
1495 (24/25 şubat) Cem Sultan'ın ölümü.
1499 İnebahtı fethi.
1512 Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı.
1514 (23 ağustos) Yavuz'un Çaldıran Zaferi.
1515 Haliç Tersanesi'nin Osmanlı Bahriyesine merkez yapılması.
1516 (24 ağustos) Yavuz'un Merc-i Dabık Zaferi.
1517 (22 ocak) Yavuz'un Rıdaniye Zaferi, Hilâfetin Osmanlılar'a geçişi, Mısır'ın fethi, Hicaz'ın iltihakı, «Emanat-ı Mukaddese» nin Topkapı Sarayı «Hırka-i Şerif Dairesi»ne nakli.
1521 (8 ağustos) Belgrat'ın zaptı.
1522 Sultanselim Camisi'nin inşasının bitirilmesi.
1522 (20 aralık) Rodos'un zaptı.
1526 (29 ağustos) Mohaç Zaferi.
1529 (27 eylûl) Kanunî'nin Viyana önlerine gelerek şehri kuşatması (kuşatmanın kaldırılması 14 ekim 1529).
1532 (25 nisan) Kanunî'nin Almanya seferine hareketi.
1533 (22 haziran) Türk hâkimiyetini kabul eden Avusturya ile barış akti.
1534 (28 kasım) Bağdat'ın fethi.
1535 Fransa'ya ilk kapitülâsyonların verilmesi.
1538 (27 temmuz) Aden Emareti'nin zaptı.
1538 (27 ağustos) Osmanlı donanmasının Hindistan'da Gucerat sahillerine varışı.
1538 (28 eylûl) Barbaros'un Preveze Zaferi.
1541 (29 ağustos) Budin'in yeniden işgali ve Macaristan'ın ilhakı.
1546 (4 temmuz) Barbaros'un ölümü.
1553 (15 haziran) Turgut Reis'in, Fransa'yı himaye için Akdeniz seferine hareketi.
1555 Fuzuli'nin ölümü.
1557 (7 haziran) İnşası tamamlanan Süleymaniye Camisi'nin halka açılması.
1559 (30 mayıs) Konya ovasında iki kardeşin (şehzade Bayezit'le Selim'in) taht için harbetmesi.
1565 (17 haziran) Turgut Reis (Paşa)in şehit oluşu.
1569 Sumatra seferi ve Osmanlı hâkimiyetinin Uzak Doğu'ya dayanması.
1570 Kıbrıs'ın fethi.
1574 Edirne'de Selimiye Camisi'nin inşasının tamamlanması.
1574 III. Murat'ın tahta çıkışı ve «Nizam-ı âlem» bahanesiyle beş şehzadenin III. Murat tarafından idam ettirilmesi.
1595 III. Mehmet'in tahta çıkışı ve birçoğu ana kucağından alınan 19 şehzadenin III. Mehmet tarafından idam ettirilmesi.
1596 Haçova Meydan Savaşı.
1602 Kanije Zaferi.
1620 Lehistan'la Savaş.
1656 Köprülüler Devri'nin başlaması.
1663 Avusturya Seferi.
1669 Girid'in fethi.
1683 Kandiya'nın zaptı.
1683 İkinci Viyana Kuşatması.
1699 Karlofça Antlaşması.
1711 Ruslar'la Prut savaşı ve antlaşması.
1715 Osmanlı-Venedik Savaşı.
1718 Pasarofça Antlaşması, Lâle Devri'nin başlaması.
1727 İlk basımevinin açılması.
1730 Ahmet III'ün indirilmesi, Mahmut I'in athta çıkışı, Lâle Devri'nin sonu.
1739 Belgrat antlaşmaları.
1774 Küçük Kaynarca Antlaşması.
1789 Selim III'ün tahta çıkışı.
1806 Osmanlı - Rus Savaşı.
1808 Selim III'ün öldürülmesi Alemdar olayı, Mahmut II'nin tahta çıkışı.
1826 Yeniçeri ocağının kaldırılması.
1827 Navarin Olayı.
1829 Edirne Antlaşması ve Yunanistan'ın bağımsızlığı.
1830 Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali.
1832 Mehmet Ali Paşa isyanı.
1839 Gülhane Hattı, Tanzimat'ın İlânı.
1841 Boğazlar antlaşması.
1853 Kırım Savaşı.
1856 Paris antlaşması, Islahat Fermanı'nın ilânı.
1860 Osmanlılar arasında ilk muhalefet teşkilâtı.
1876 Abdülâziz'in tahttan indirilmesi, Murat V'in saltanatı, Abdülhamit'in tahta çıkışı, İlk Osmanlı Kanun-i Esasisi'nin ilânı.
1877 Rusya ile savaş.
1878 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları.
1881 Tunus'un Fransızlar tarafından işgali.
1882 Mısır'ın İngilizler tarafından işgali.
1885 Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması.
1897 Yunan Savaşı, Girit'in Osmanlı Devleti'nden ayrılması.
1905 Mustafa Kemal Bey'in «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti»ni kurması.
1908 İkinci Meşrutiyet'in ilânı.
1909 31 Mart vakası, Abdülhamit II'nin indirilmesi.
1911 Osmanlı İtalyan Savaşı.
1912 Balkan Savaşı, Balkanların Osmanlı Devleti'nden ayrılması.
1914 Birinci Dünya Savaşı.
1915 Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale Boğazı'nda muzaffer savaşları.
1918 Mondros Mütarekesi.
1920 İstanbul'un Müttefikler tarafından işgal altına alınması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü.
1922 Saltanatın kaldırılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu.

dır, Ankara'daki millî hükümetle temasını kaybetti. Büyük Zafer'den sonra saltanat kaldırıldı, Osmanlı İmparatorluğu böylece, ismen, hukukan ve fiilen tarihe karıştı.

Osmanlı Devlet İdaresi

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde düzinelerce millet yaşar, çeşitli iklimler hüküm sürer, birbirinden pek farklı medeniyetler bulunurdu. Onun için, bu geniş topraklar aynı siyasi rejimle idare edilemezdi. Değil uzak eyaletler, meselâ Anadolu eyaletleri için bile Osmanlı hükümeti farklı «yasalar» ve «kanunnameler» kullanmıştır. Meselâ Rûm (Sıvas) Eyaleti ile Diyârıbekir (Diyarbakır) eyaleti, sınırdaş oldukları halde, ikisinde farklı mali rejim ve vergiler tatbik edilmiş, toprak rejimi farklı kanunlarla yürütülmüştür. III. Murat devrinde Fas İmparatorluğu ile Le-

histan - Litvanya krallığı gibi dünyanın büyük devletleri arasında sayılan iki devletin Osmanlı Devleti himayesine alınması ile, Divan-ı Hümayun'un (Osmanlı hükümetinin) hükmü, Atlas Okyanusu'na, Orta Afrika'nın karanlıklarına, Baltık Denizi'ne, Uzak Doğu'ya kadar dayanmıştır.

II. Murat'ın son zamanlarından beri Osmanlı devleti, dünyanın en güçlü devleti olmuş, Avrupa'nın birleşik ordu ve donanmalarını düzinelerce defa yenmiş, bütçesi, bütün Avrupa'nın birleşik bütçesini aşmıştır. Daha Fâtih devrinde, Osmanlı İmparatorluğu 20 küsur devletle birden 15 yıllık bir savaşa girmiş, hepsini yenmişti. 6 bin yıllık tarihte ancak Roma ile Britanya imparatorlukları devamlılık, teşkilât azameti bakımından Osmanlı İmparatorluğu ile ölçülebilir.

İdari Teşkilât

Osmanlı Devleti, idarî teşkilât bakımından, bazıları pek geniş, «eyalet»lere ayrılmıştı. Bunlara Tanzimat'tan önce «beylerbeylik», Tanzimat'tan sonra «vilâyet» denilmiştir. Bu eyaletlerin başında «beylerbeyi», sonradan «vali» denen genel valiler bulunurdu; rütbeleri ekseriya vezir (mareşal) idi. Beylerbeyleri yalnız mülki değil, aynı zamanda askerî âmirdiler. Protokolda Mısır Beylerbeyi ötekilerin başında gelir, ondan sonra Budin (Macaristan), Rumeli (Sofya), Anadolu (Kütahya) beylerbeyleri ikinci, üçüncü sırayı alırdı. Mısır Beylerbeyliği'nin 3 milyon km^2'den geniş olduğunu kaydetmek, bu eyaletlerin azameti hakkında fikir verir. Bu arada Macaristan Beylerbeyi, Almanya İmparatoru ile eşit şartlar içinde mektuplaşır, çok kere İstanbul'dan ayrıca yardım istemeden Almanya'ya baş eğdirirdi.

Eyaletler «sancak» denen vilâyetlere (illere) ayrılırlardı; başlarında «sancakbeyi» (Tanzimat'tan sonra «mutasarrıf») bulunurdu. Bir eyalette 30, hattâ daha fazla sancak olabilirdi; tek sancaklı bir iki eyalet de vardı. Eyaletler içtimai ve siyasi ihtiyaçlara göre düzenlendiği için, aralarında bir uygunluk yoktu; oldukça küçüklerinin içinde pek büyükleri de vardı. Sancaklar «kaza»lara ayrılırdı. Kazalarda askerî âmir olarak alaybeyleri, mülki âmir olarak da kadılar bulunurdu. Kazalar nahiyelere ayrılırdı. Her eyaletin iç idaresi de birbirinin aynı değildi.

Eyaletlerden başka imparatorluğa bağlı bir sürü tâbi devlet vardı. Bunların idare şekilleri de pek farklıydı. Meselâ Eflâk (Güney Romanya), Boğdan (Moldavya) devletlerinin o kadar az iç bağımsızlığı vardı ki, bu devletlerin başındaki prenslerin sancakbeyleri kadar önemleri yoktu. Erdel (Transilvanya) ve Kırım devletlerine daha geniş iç bağımsızlık tanınmıştı. Fas Lehistan gibi devletlerdense belirli hediyeler, vergiler, askeri birlikler istenmekle yetinilir, hükümdarların hükümdarlıklarını padişah onaylar, başka hiçbir iç ve dış işlerine karışılmazdı.

Hükümet Teşkilâtı

Devletin başında Osmanlı hanedanından olması şart bir hükümdar bulunurdu. Bu hükümdar, çeşitli adları içinde en çok «padişah» (büyük imparator) diye anılırdı.

Padişah, devlet işlerinin büyük kısmını «vekil-i mutlak»ı olan sadrazama (başbakana) bırakırdı; iktidarını koruyabildiği müddetçe sadrazamın yetkileri pek büyüktü; bugünkü başbakanların yetkilerini bir hayli aşardı.

Sadrazam hükümetin başında bulunur, orduyu, maliyeyi, eyaletleri, dış işlerini idare ederdi. Sadrazam, padişaha karşı sorumluydu. Divan-ı Hümayun'un öteki üyelerinin (bakanların) padişahla, protokol dışında, bir bağlılığı yoktu; bunlar, sadrazama karşı sorumluydular. Kabinenin başlıca üyeleri «kubbe vezirleri» denen devlet bakanları, başdefterdar (maliye bakanı), reisülküttap (dış işleri bakanı), sadaret kethudası (iç işleri bakanı) vs. idi (Bk. Divan-ı Hümayun).

Sadrazamdan sonra en büyük memur olarak «şeyhulislâm» gelirdi. Şeyhulislâm hem diyanet işleri başkanı, hem adalet ve eğitim bakanıydı. Yetkileri pek büyük, itibarı çok kere sadrazamınkinden fazlaydı. «Rumeli Kazaskeri» ve «Anadolu Kazaskeri» denen iki yardımcısı vardı. Birincisi devletin Avrupa, ikincisi Asya ve Afrika eyaletleri için şeyhulislâmın yardımcısıydılar; rütbece farkları yoktu; yalnız, Rumeli Kazaskeri protokolda önce gelirdi.

İstanbul kadısı, İstanbul'un belediye başkanıydı, yetkileri çeşitli alanlarda pek genişti. İstanbul'un başında bir beylerbeyi bulunmazdı. Şehir ve civarını doğrudan doğruya sadaret kethudası, hattâ bizzat sadrazam idare ederdi.

Donanmanın başında bulunan kaptan-ı derya, kabineye dahildi, donanma ile kıyı vilâyetleri üzerinde mutlak yetkisi vardı. Her eyalette İstanbul'daki başdefterdara bağlı defterdarlar bulunurdu.

En yüksek rütbe askerî-mülkî rütbe olarak «vezirlik», dinî-ilmî-kazai rütbe olarak da «kazaskerlik»ti. Yalnız, sadrazamla şeyhulislâmın, Tanzimat'tan sonra da Mısır valilerinin (en yüksek üç memurun) rütbeleri, bunların üstünde sayılırdı. Tanzimat'tan sonra askerî işlerle mülkiye ayrılmış, «vezir» rütbesi sivillere, bunun eşiti olan «müşir» (mareşal) rütbesi de askerlere verilmeye başlanmıştır.

İkinci derecede rütbe «beylerbeylik» idi; Tanzimat'tan sonra bu rütbe de sivil «bâlâ», askerî «ferik», sonradan «birinci ferik» (orgeneral) olarak ikiye ayrıldı; ilmiyede bu rütbenin karşılığı «İstanbul pâyesi» idi. Bu rütbeleri, yani «vezir» ve «bâlâ» ile eşitlerini taşıyanlar «ricâl-i devlet» sayılırlar adlarının sonuna «hazretleri» sanı getirilirdi. Sadrazamla şeyhulislâm, prens derecesindeydiler; görevlerinden uzaklaşanlar bile bu derecelerini korurlardı.

Osmanlı toplumunda, bütün İslâm toplumlarında olduğu gibi, saltanat süren hanedan dışında Avrupa'da olduğu gibi babadan kalma asalet yoktu. İslâm dinini kabulden önceki eski Türk toplumunda babadan kalma asalet bu dinin icaplarına uyularak bırakılmıştı.

Askerî teşkilâta gelince; devletin esas ordusu «tımarlı sipahisi» denen, Türk aslından, toprağa bağlı, atlı kuvvetlerdi. İstanbul'da padişahın şahsına bağlı «kapıkulu ocakları» vardı ki, en önemlileri «yeniçeriler»di. Tamamen padişahın şahsından emir alan «akıncı» (gerilla) sınıfı ve denizdeki benzeri «korsan» sınıfının XVII. yüzyıldan sonra önemi kalmamıştır.

Osmanlı saray teşkilâtı da, tarihteki saray teşkilâtları içinde şüphesiz en azametli ve en genişidir (Bk. Saray).

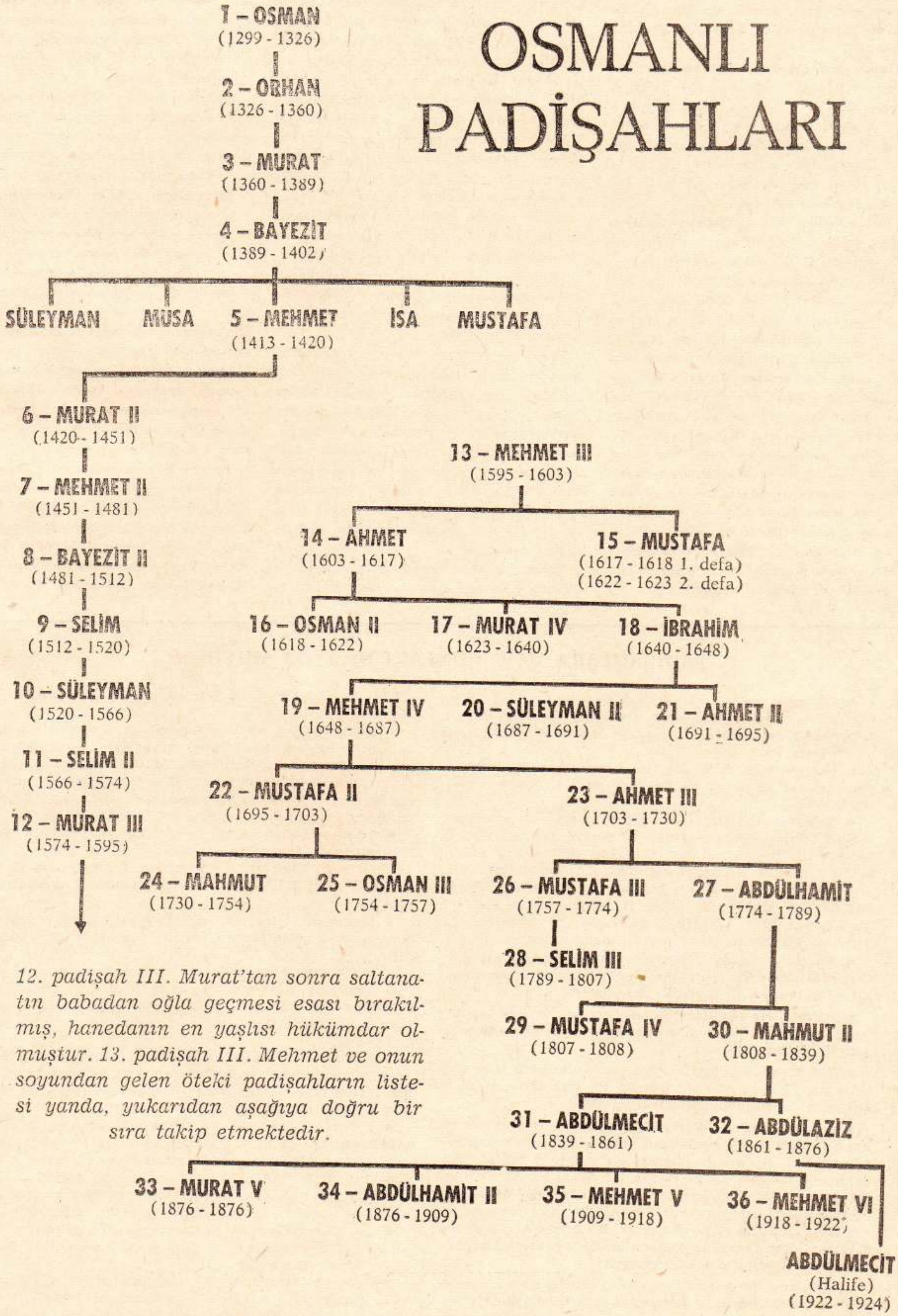

Sevres Antlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu'na yalnız Anadolu'nun bir kısmı bırakılmış, geri kalan yerler, Avrupa devletleri arasında paylaşılarak yer yer askeri kuvvetler tarafından işgal edilmişti.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Resimli-Hartalı Mufassal Osmanlı Tarihi (M. Cezar, 5 cilt, 1957-63); Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (Prof. F. Köprülü, 1959); İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (İ. H. Danişmend, 4 cilt, 1947-55); Osmanoğulları (A. Refik Altınay); Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi (Mithat Sertoğlu, 1958); Osmanlı Padişahları (R. E. Koçu, 1960); Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele (A. B. Kuran, 1956, 1959); Osmanlılar'ın Aslına Dair (H. N. Orkun, 1939); Osmanlı Türkleri'nde İlim (A. Adnan-Adıvar, 2. basi, 1943); Osmanlı Türkleri'nde Fikir Hareketleri (F. H. Tökin, 1951); Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Büyük Meydan Muharebeleri (İ. H. Tümerdem, 1939, 1941); Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Kontrolu (D. C. Blaisdell'den çev. H. A. Kuyucak, 1940); Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı: 1831 (Prof. E. Z. Karal, 1943).

OSMANLI PADİŞAHLARI

12. padişah III. Murat'tan sonra saltanatın babadan oğla geçmesi esası bırakılmış, hanedanın en yaşlısı hükümdar olmuştur. 13. padişah III. Mehmet ve onun soyundan gelen öteki padişahların listesi yanda, yukarıdan aşağıya doğru bir sıra takip etmektedir.

OSMANOĞULLARI

Osmanlı devleti hanedanının adıdır. Bu hanedana adını veren, devletin kurucusu Osman Gazi'dir ki sonradan «I. Sultan Osman» diye anılmıştır.

Osman Gazi, Oğuzlar'ın Kayı boyundan bir aşiretin başı olan Ertuğrul Gazi'nin oğludur. Ertuğrul Gazi'nin babasının adı ya Süleyman Şah, ya da Gündüzalp olarak rivayet edilir. Geleneğe göre Osman Gazi, Teoman'dan sonra 2. Büyük Türk Hakanı olan, Türkler'in «Oğuz Han» diye ölümsüzleştirdikleri Mete' nin 45. kuşaktan torunudur.

Osman Gazi, 1281'de, babasının ölümü üzerine 3.000 km^2'lik bir «uc beyliği»nin başına geçmişti. 1308'e kadar Anadolu Selçuklu sultanlarına (Konya'ya), İlhanlılar'a (Tebriz'e) bağlı olarak hüküm sürdü. Orhan Gazi devleti bir krallık, oğlu I. Murat da imparatorluk derecesine çıkardı. 1402'de Osmanlı birliği Timur'un darbesi ile parçalandı, Osmanlılar da, 1447'ye kadar Timur'la oğlu Sultan Şahruh'u (Doğu Türk Hakanlığı'nı) resmen egemen tanıdılar. 1447'ye kadar Timurlular'dan sonra dünyanın en güçlü devleti olan Osmanlılar, bu tarihte bu sıfatı Timurlular' dan aldılar, 1768'e kadar ellerinde tuttular. Roma'nın azamet devrinden beri bir devletin bu kadar uzun müddet dünyanın birinci devleti olma vasfını koruduğu görülmemiştir. Yalnız, Roma'da düzinelerce hanedan değiştiği halde, Osmanoğulları bir hanedan olarak, bir dal halinde devam etmişlerdir.

Osmanlı hükümdarlarının birçok sıfatları, vasıfları vardı; birçok taçları şahıslarında birleştirmişlerdi. Sıfatlarının, «padişahlık» tan sonra en önemlisi «halifelik»tir. Osmanlı hükümdarları 29 ağustos 1516'dan beri bütün Sünnî Müslümanlar'ın halifesi (ruhani başı) oldular. Bu sıfatla Yavuz, son Abbasî halifesi III. Mütevekkilu'llah Muhammed'den sonra 73. halife olmuştur. 1 kasım 1922'de T.B.M.M. tarafından saltanat ilga edilmiş, VI. Mehmet (Vahidettin)in yalnız halife sıfatı kalmıştı. Az sonra Vahidettin, bir İngiliz muhribiyle İstanbul'dan kaçınca, T.B.M.M., halifeliğe Veliaht Abdülmecit Efendi'yi seçti. II. Abdülmecit, 3 mart 1924'e kadar 101. ve sonuncu halife olarak kaldı (Bk. Halife).

Padişahlık 1617'ye kadar, Avrupa'daki krallıklarda olduğu gibi, babadan büyük oğula kalırken, o tarihten sonra hanedanın en yaşlı şehzadesine geçmiştir.

Padişahlar «şevketmeâb» diye anılır, adlarının başına «Şevketlû» unvanı getirilirdi. Padişahtan sonra hanedanın en büyüğü Vâlide Sultan (padişahın annesi) idi; imparatoriçe sayılırdı. Şehzadelere «necâbetmeâb» diye hitap edilir, adlarının başına «Devletlû Necâbetlû» unvanı getirilirdi. En büyüklerine «Veliahd-i Saltanat» denirdi. Tanzimat'tan sonra şehzadelere «Efendi» denilmiştir: «Murat Efendi» gibi; Tanzimat'tan önce «Şehzade Murat» denirdi.

Hanedanın kadın üyelerine (padişah veya şehzade kızlarına) «sultan», saygı mübalâğası ile «sultân efendi» denir, adlarının başına «Devletlû İsmetlû» unvanı getirilirdi. Padişahın, şehzadelerin eşlerine asla «sultan» denmez, bunlar hanedan üyesi sayılmazdı; hanedan üyelerinin baba tarafından Osmanoğlu kanı taşıması şarttı ki, bunlar da şehzadelerle sultanlardan ibaretti.

Padişahın eşierine eskiden «Haseki», bazan «Haseki Sultan», sonraları «Kadınefendi» denirdi. Adlarının başına «İsmetlû» unvanı getirilirdi (Bk. Kadınefendi). Hiçbir padişahın eşi imparatoriçe sayılmazdı.

Şehzadelerin eşlerine «hanımefendi», resmen «İsmetlû» denirdi; bunlar da prensesti; yalnız, sultanlar gibi «imparatorluk prensesi» değildi. Sultanların eşlerine «damat» denir, «Devletlû Atûfetlû» sanını taşırlardı. Sultan kızlarına «Hanımsultan», erkek çocuklarına «Sultanzade» ve «Beyefendi» denirdi; bunlar prenses ve prens sayılırdı. Hanım Sultan ve çocukları hiçbir unvan taşımazlardı.

Şehzade ve sultanlar bülûğ yaşına gelince padişah tarafından kendilerine «Hânedân-ı Âl-i Osmân» nişanı verilirdi. Bu nişan şehzade ve sultanlar dışında 3 Avrupa hükümdariyle 2 devlet adamına verilmiştir.

1924'te Türkiye'den çıkarılan hanedan üyesi ve mensuplarından 30 şehzade dışında kalanların hepsi 1952'de çıkarılan bir kanunla Türkiye'ye girmek ve oturmak hakkını kazandılar. Bugün Osmanoğulları'ndan 30 şehzadeyle 30 sultan hayattadır. Bunların bir kısmı Türkiye dışında doğmuşlardır.

PADİŞAHLARA DAİR BUNLARI BİLİYOR MUYDUNUZ

• Osmanlı padişahları 36'dır. Bazı padişahlar ikişer defa tahta çıktığı için saltanat değişikliği 39'u bulmuştur. İkişer defa saltanatta bulunanlar Murat II. Mehmet II ve Mustafa I'dir.

• Padişahların ilk 8'i «halife» sıfatını haiz değildi. Ondan sonraki 28'i hem halife, hem padişah sıfatını taşımışlardır.

• Şair padişahların şiirlerinde ve divanlarında kullandıkları takma adlar şunlardır: II. Murat «Muradî»; Fâtih «Avnî»; II. Bayezit «Adnî». I. Selim «Selimî»; I. Süleyman «Muhibbî»; II. Selim «Selimî»; III. Murat «Muradî»; III. Mehmet «Adlî»; I. Ahmet «Bahtî»; II. Osman «Fâris/Fârisî»; IV. Murat «Muradî»; II. Mustafa «İkbalî»; III. Ahmet «Necibî»; I. Mahmut «Sebkatî»; III. Mustafa «Cihangir»; III. Selim «İlhamî»; II. Mahmut «Adlî.»

• En çok yaşıyan hükümdar 78 yaşında ölmüş olan Orhan Gazi'dir. En genç ölen padişah ise, 18 yaşında şehit edilmiş olan II. Osman (Genç Osman)dır.

• Tahta çıkış bakımından en yaşlı padişah 65 yaşında padişah olan V. Mehmet, en genci de 7 yaşında tahta çıkan IV. Mehmet'tir.

• Tahtta en uzun kalan padişah Kanunî'dir. Saltanatı 45 yıl, 11 ay, 7 gün sürmüştür. En kısa saltanat da V. Murat'ın 93 günden ibaret saltanatıdır.

• Osman Gazi'den Kanunî'ye kadar ilk 10 padişah ordunun başında, başkumandan olarak bütün seferlere katılmışlardır. Bu askerî geleneği ilk bozan II. Selim (Sarı Selim)dir. Ondan sonra yalnız III. Mehmet. II. Osman. IV. Murat. IV. Mehmet. II. Mustafa savaşa gitmiştir; ötekilerinden bazıları ordu ile hareket etmişlerse de savaş meydanlarına gitmemişlerdir. Bu duruma göre fiilen savaşmış olan Osmanlı padişahları 15'ten ibarettir. Geri kalan yirmi biri savaş görmemiştir.

• Gerileme Devri'nde bazı padişahlara, savaşa girmedikleri halde ordunun kazandığı zaferlerden dolayı fetva ile «gazi»lik unvanı verilmiştir. Bu padişahlar, sırasiyle şunlardır: I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim. II. Mahmut, Abdülmecit, II. Abdülhamit, V. Mehmet.

• Sekiz padişah eceliyle ölmemiştir. Bunlardan I. Murat savaş meydanında şehit olmuş. Fâtih'le II. Bayezit, bir rivayete göre, zehirlenmiş. Genç Osman'la III. Selim öldürülmüş, I. İbrahim ile IV. Mustafa da tahttan indirildikten sonra fetva ile idam edilmişlerdir. Abdülâziz de ya öldürülmüş, ya da kendini öldürmüştür.

• Yedi padişahın ölümü bir müddet gizli tutulmuştur. Bunlardan I. Mehmet'in 41 gün. II. Murat'ın 15 gün, Fâtih'in 1 gün, Yavuz'un 9 gün, Kanunî'nin 48 gün. II. Selim'in 7 gün. III. Murat'ın 11 gün ölümü gizli tutulmuştur.

• Padişahlar içinde en çok çocuğu olan III. Murat'tır. Kız ve erkek çocuklarının 100-130'u bulduğundan bahsedilir.

• Fâtih devrinden itibaren kanunlaşan «şehzade idamı» geleneği I. Ahmet devrinde kaldırılmıştır. Ondan önce yalnız Kanunî ile II. Selim tahta çıkışlarında kardeş kanı dökmemişlerdir. Çünkü bunların öldürecek kardeşleri yoktu.

• I. Ahmet'in hayatında 14 rakamının birleştiği noktalar vardır: Hicrî takvim hesabiyle 14 yaşında 14. padişah olarak tahta çıkıp, 14 yıl saltanat sürdükten, 32 (yani 2 kere 14) yıl yaşadıktan sonra ölmüştür.

• I. İbrahim tarihte «Deli İbrahim» diye anılır. Çünkü süse pek düşkündü; bu arada samur kürke büyük merak sarmıştı. Sakalına inci dizdirdiği de söylenir. «Deli» İbrahim bu zevk düşkünlüğü dolayısiyle devlet hazinesini çılgınca harcamıştır. Birtakım üfürükçüler, bu arada Cinci Hoca da bu padişahın devrinde türemiştir.

• IV. Murat, Osmanlı padişahlarının en zalimidir. Ünlü tarihçi Hammer'in yazdığına göre, 7 yıl içinde 20.000 kişiyi idam ettirmiştir.

• Osmanlı tarihinde gelip geçmiş 203 sadrazamdan 44'ü, padişahların emriyle öldürülmüştür. Padişah emriyle ilk öldürülen sadrazam Fâtih'in veziri Çandarlı Halil Paşa'dır.

OSMİYUM

Mavi renkte bir madendir. Çok kırılgandır; yalnız, ergiyip donduktan sonra, eğelenmiyecek kadar sertleşir.

Osmiyum «plâtin grupu» metallerindendir, plâtin filizlerinde bulunur. Rus plâtin filizlerinde %0.5-2.5 oranında, A.B.D. (Oregon) ve Avustralya plâtin filizlerinde «osmiyum-irridiyum» halinde %37 oranında bulunur. Bu maden, Fransız kimyagerleri Fourcroy ve Vauquelin'in incelemelerine dayanan Alman kimyageri Tennant tarafından 1804 yılında bulunmuştur. «Osmiyum» adı Eski Yunanca «koku» anlamına gelen bir kelimeden alınmıştır. Madene, «Osmiyum Tetroksid»in karakteristik kokusu dolayısiyle bu ad verilmiştir. Metalik külçe halindeyken kurşunimtırak renktedir. Toz haldeyken mavimtırak siyah renge döner.

Osmiyum plâtin grupu metalleri içinde en yüksek sıcaklık derecesinde eriyenidir. Bu özelliğinden dolayı bir zamanlar elektrik ampullerinin içindeki tellerde kullanılmışşa da pahalı olduğundan bir süre sonra yerini volfram almıştır.

Osmiyumun önemli bir özelliği, hele toz halindeyken, ısıtılması ile uçucu, keskin kokulu «osmiyum tetroksit» haline geçmesidir. Bu buharlar solunum organları için zehirlidir. Osmiyum tekroksit tıpta mikroskopik incelemelerde «osmiyum asidi» adiyle boyatıcı, sertleştirici olarak, endüstride de osmiyum katalizör olarak kullanılır.

OSMİYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Os
Atom No.: 76
Atom ağırlığı: 190,9
Yoğunluğu: 22,5
Ergime nokt.: 2500°C
Kaynama nokt.: 4450°C

OSMOS OLAYI

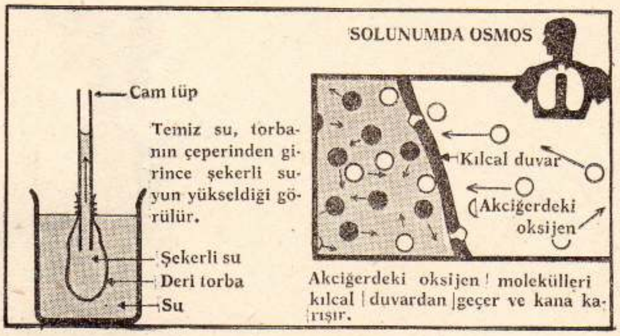
İki sıvının, ya da gazın bazı cisimlerin gözenekleri arasından geçerek birbirine karışmasına «osmos olayı» denir. Bu olayı göstermek için şöyle bir deney yapılır:

Bir cam kavanoz içine sâf su doldurulur. Sonra bir cam tübün ağzına parşömen kâğıdından bir torba bağlanır. Bu torbanın içine de şekerli su konur. Olayın kolayca görülmesi için şekerli su ayrıca boyanır. Sonra kâğıt torba sâf suyun içine daldırılır. Aradan biraz zaman geçince, sâf suyun da boyandığı, öte yandan şekerli suyun renginin açıldığı görülür. Bu sonuçtan da anlaşılacağı gibi iki sıvı karşılıklı olarak yer değiştirmiştir. Sıvı molekülleri, kâğıdın gözeneklerinden geçmişlerdir. Bu geçişe «osmetik geçiş» denir.

Osmos olayı iki sıvının yapısına göre değişir. Sıvıların geçiş miktarı da molekül büyüklüklerine göre değişik olur. Meselâ sâf suyun molekülleri, şekerli suyun moleküllerinden küçük olduğu için, sâf su şekerli sudan daha çok yer değiştirir. Osmotik geçiş ortamın sıcaklığı ile de değişir.

Osmos olayının canlıların yaşaması bakımından büyük önemi vardır. Solunumla akciğerlerimize doldurduğumuz havanın oksijeni, osmos olayiyle, kılcal damarlarımızın içine girerek kana karışır. Karbon dioksit de aynı şekilde hücrelerden dışarı atılır.

Bitkiler de beslenmelerini osmos olayına borçludurlar. Çeşitli madenlerin suda erimiş tuzları, osmos olayiyle, bitkilerin köklerinden içeri girer. Bitkilerde osmos, yalnız köklerde olmaz, dallarda, yapraklarda da olabilir.

Osmos olayını gösteren deney.

OT

Kırlarda, çayırlarda, bahar gelince çıkıp bir iki mevsim sonra kuruyarak hayatlarını tamamlıyan küçük bitkilere «ot» denir. Bunlar çeşitli bitki türlerindendir.

Otlar gerek yaşken, gerekse kuruduktan sonra hayvanlara yem olarak verildiği gibi bunlardan insanlar da çeşitli yollarda faydalanırlar. Ömürleri bakımından otlar «yıllık», «iki yıllık», «birkaç yıllık» olarak bölümlere ayrılırlar. Birkaç yıllıklar, kurusalar bile, toprağın altındaki kökleri ertesi yıl yeniden sürer.

Bazı otlar kısa zamanda çabucak üriyerek tarlaları kaplar, üretilmek istenen asıl bitkinin besin maddelerini sömürerek hem toprağın kuvvetini düşürür, hem de asıl bitkinin gelişmesini önlerler. Bunlara «zararlı otlar» denir. Bunların ya elle teker teker köklerinden sökülerek ayıklanması, ya da tarlanın ekilmeden önce sık sık birkaç kere sürülmesi gerekir. Ayrıca, ekilecek olan tohum dikkatle gözden geçirilerek, içine yabancı tohumlar karışıp karışmadığına da bakmalıdır.

Kesilip kurutulan otlar balya haline getirilerek kış boyunca saklanır, çiftlik hayvanlarından birçoğunun başlıca besin maddesi olarak kullanılır. İçinde hoş kokulu bitkiler, kır çiçekleri bulunduğundan ot, hayvanlar için, hem iştah açıcı, hem de besleyicidir.

OTARİ

Güneydeki soğuk denizlerde yaşıyan bir fok çeşididir. Otarilerin foklardan başlıca farkları onlardan daha iri, kulak kepçelerinin dışarıdan belirli bir şekilde gözükmesi, başlarının, boyunlarının daha uzun olmasıdır. Elleri, ayakları foklarınkinden daha uzundur, fokların yüzgeç biçimindeki ayaklarını arkaya doğru uzatmalarına karşılık, otariler yana kıvırarak öne doğru uzatırlar.

Bir fok çeşidi olan otari güneydeki soğuk denizlerde yaşar.

Perdeayaklı memelilerden olan otarilerin yaşayışları da tıpkı foklarınki gibidir. Kürkü, yağı, barsakları için devamlı olarak avlandığı için sayıları gittikçe azalmaktadır. Erkeklerin, çoklukla, birkaç dişisi vardır. Dişilere sahip çıkabilmek için aralarında kanlı kavgalara girişirler.

Yolcuların Konağı

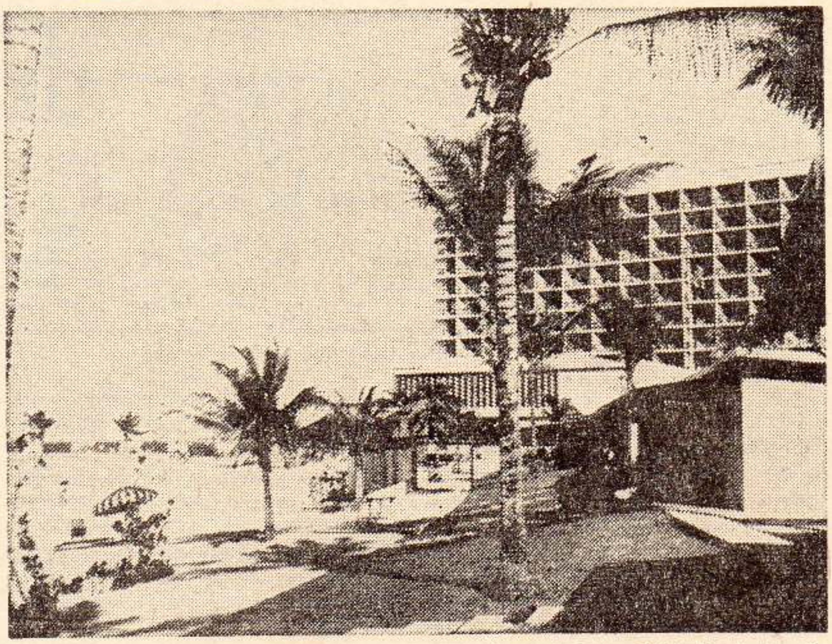
OTEL

OTEL, yolcuların konakladıkları, bir şehirde geçici bir süre için bulunanların kaldıkları yerdir. Bu anlamda eskiden dilimizde kullanılan «han» kelimesi şimdi, şehirlerde iş yeri olarak oda oda kiraya verilen büyük yapılar için kullanılıyor.

Bugünkü anlamiyle ilk otel 1634'te Londra'da açılmıştır. Bu otel, eski çağların hanlarından farklıydı. Fransa'daki hanlar o yıllarda İlkçağ'dan kalma biçimlerini henüz değiştirmemişti. Pairs'te yeni tarz ilk otel 1667' de açıldı. Ancak, ne Londra'da, ne de Paris ile Avrupa'nın öteki ülkelerinde XVIII. yüzyıl başına kadar açılan bu ilk oteller XX. yüzyılın otelleriyle kıyaslanamaz.

Otelciliğin gelişmesi bugüne gelinceye kadar oldukça uzun sürdü. Yüzyıllar boyu insanlar basıt, bakımsız konak yerlerinde güçlükle gecelerler, çok defa da hayvanlarla bir arada barınmak zorunda kalırlardı. Otelciliğin gelişmesi, ancak insanların daha çok gezip tozması, medeni araçların çoğalması ile oldu. XVIII., XIX. yüzyıllarda yapılan yeni buluşlar insanları birbirine daha yaklaştırdı, ülkeleri, tabiat güzelliklerilerini tanıma isteği «geziciliği», bunun sonucu olarak da otel ve otelciliği geliştirdi.

Bu arada, XIX. yüzyılın ilk yarısında, özellikle İngilteer'de başlıyan «iç turizm» otelciliğe yeni bir yön çizdi. Blackpool'daki küçük oteller 1808'de işçiler için ucuz «hafta sonu» gezileri düzenlediler. Trenin gelişmesi, gezenlerin sayısını artırınca, oteller de çoğaldı. İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'da, hele 1830'dan sonra bugünkünü andıran otellerin açılması, devletleri, belediyeleri, daha sonra sosyal teşekkülleri ilgilendirdi. Yeni bir endüstri doğuyordu. Bir yerde ne kadar çok ve iyi otel bulunursa konuk sayısı da o ka-

Modern büyük otellerde, müşterilerin her türlü rahatlıkları düşünülmüştür. Bu birkaç yüz odalı otellerin sinema salonları, eğlence yerleri, gece klüpleri, yüzme havuzları, çeşitli lokanta ve çay salonları vardır. Müşteriler merdiven yerine, çoğu zaman, durmadan inip çıkan hızlı asansörlerden faydalanırlar.

dar artıyor, bu da, devlete, belediyeye gelir sağlıyordu. Buna rağmen otelciliğin ana besini olan turizmin önemi ancak, XIX. yüzyılın sonlarında anlaşıldı.

Bugün iç turizmin yanı sıra, dış turizm de çok gelişmiş bulunuyor. Trenden, otomobilden sonra uçak, ülkeler arası gidiş-gelişi daha geniş bir ölçüye çıkarmış, böylece her yerde birçok oteller açılması gerekmiştir.

Bugünkü Otelcilik

XX. yüzyılda bütün Batı ülkelerinde otelcilik büyük bir endüstri haline geldi. Teknik ilerlemeyle bilgi, otelcilikte konforu hem ince bir sanat haline getirdi, hem de kazançlı bir iş alanı durumuna yükseltti. Bundan dolayı, otelciliğe milyarlarla yatırım yapmaktan ne iş adamları, ne de sosyal kurumlar ve belediyeler kaçınmadılar.

Bugün otelcilik artık konfora dayanıyor. Modern otelcilik anlayışının çok ileri gittiği İsviçre'deki lüks ve pahalı oteller dışında, dünyanın dört bucağında herkesin kolaylıkla faydalanacağı, turizme elverişli oteller yapılmaktadır. Bu yönde Anglo-Sakson memleketlerinin önderliği büyük oldu. Amerika'da New York'taki lüks Waldorf-Astoria oteli bile, «turist sınıfı» tarife yapmıştır.

Toplumun geliri sınırlı sınıfında gezme, tanıma, eğlenme isteğinin gelişmesi, modern otelciliğe yeni bir yön verdi. Otelcilik endüstrisi hızla gelişti, Amerika'da, Avrupa'da otel bankaları, otel kredi sandıkları kuruldu. İsviçre'de 1922'de kurulan ilk kredi şirketi otelciliğin malî durumunu düzenlemeye çalıştı. Bundan sonra Fransa'da, İtalya'da, daha birçok Avrupa memleketlerinde buna benzer kuruluşlar, çalışmalar yer aldı. Öte yandan, Amerika'da, Avrupa'da yüzlerce oteli idare eden büyük ortaklıklar kuruldu. Bu ortaklıklar, başka ülkelerde otel açmak için yatırım yaptılar.

Otelciliğin Esasları

Bugünkü ileri anlamında otelciliğin başlıca esasları şunlardır:

a) Modern otel «konfor» demektir. Bu ise otelde barınan kimseyi, evindeki kadar rahat, sakin yaşatmaktır.

b) Konforun yanı sıra otel personelinin önemi gelir. Otelcilik artık bir meslek, hem de çeşitli temasları dolayısiyle güç bir meslek olduğundan, personelin de buna göre yetişmiş olması gerekir.

c) Büyük otelcilik ortaklıkları gibi, hükümetler de otel personeli yetiştirmek için okullar açmışlardır.

d) Büyük bir gelişme gösteren iç ve dış turizme uygun oteller yapılması.

e) Otelin faydalı, eğlenceli bir konaklama yeri haline getirilmesi. Bunun için de büyük otellerde lokanta, gazino, sinema, okuma salonu gibi birçok ihtiyacı karşılıyacak yerler bulunur.

Dünyanın Ünlü Otelleri

Otelcilik önce Avrupa'da geliştiği halde, XX. yüzyılın başından beri bu alanda Amerika ileri geçti. Bugün dünyanın en büyük oteli New York'taki 72 katlı Americana Oteli'dir. Bu otelde 3.000 oda, 4 sinema, 21 toplantı salonu, 70 berber, 40 pastahane, çeşitli eğlence salonu ve dükkândan başka, 4.500 otomobillik garaj vardır. Dünyanın bütün büyük otelleri New York'ta sıralanmış gibidir. 52 katlı, 2.200 odalı Waldorf-Astoria, 44 katlı Statler, 40 katlı Sheraton Atlantik otelleri bunların başında gelir. Chicago'daki 43 katlı Sheraton Towers, Conrad Hilton, Los Angeles'teki 34 katlı Statler, Dallas'deki 42 katlı Dallas, Detroit'teki 48 katlı Plaza otelleri gibi, Amerika'nın başka şehirlerinde de yüzlerce dev otel vardır.

Avrupa'da, dev oteller yenidir. Londra'nın en ünlü otelleri olan Clarence, Kensington, Savoy, konforlarına rağmen 200-250, en çok 400 odalıdırlar. Paris'teki V. George Oteli, İsviçre'deki Dolder Palace da Avrupa'nın en ünlü otellerindendir.

Güney Amerika'da Rio'da Rio Plaza 41 katlı, Meksika'da Mexico Hilton 42 katlı ünlü otellerdir. Küba'daki Habana Hilton da bunlar arasındadır.

TÜRKİYE'DEKİ OTELLER

Türkiye'de küçüklü büyüklü 5.200 otel, 1961 sayımına göre de 8.790 yatak vardır. Trükiye'nin belli başlı otelleri şöyle sıralanır:

Otel	*Yeri*	*Yatak*
Hilton	İstanbul	300(*)
Divan	»	110
Parkotel	»	200
Perapalas	»	140
Çınar	»	200
Termal	Yalova	120
Ankara Palas	Ankara	150-170
Balin	»	200
Barıkan	»	100
Abant	Bolu	65
Çelik Palas	Bursa	150
Uludağ	»	120
İzmir Palas	İzmir	150
Ankara Palas	»	120
Atlantik Palas	»	120
Tusan	Erdek	80

(*) 150 odalık ek bir kısım yapılmaktadır.

Osmanlı tarihinin büyük savaşlarından

OTLUKBELİ Meydan Savaşı

OTLUKBELİ MEYDAN SAVAŞI, 11 ağustos 1473'te, Erzincan yakınlarında Otlukbeli sahrasında Fâtih Sultan Mehmet'in başkomutanlık ettiği Osmanlı ordusu ile, Uzun Hasan Bey'in başkomutanlığındaki Akkoyunlu ordusu arasında geçen çok büyük bir meydan savaşıdır. Bu, Fâtih'in kazandığı en büyük meydan savaşı olmuştur. Böylece, Akkoyunlu İmparatorluğu, Osmanlı devletini tehdit etmek durumundan uzaklaştırılmış oluyordu. Uzun Hasan, Timur ve Şah İsmail gibi, Osmanlı devletini doğudan tehdit eden büyük bir kuvvetti (Bk. Uzun Hasan).

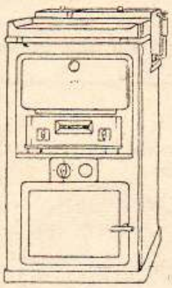
Uzun Hasan, Karakoyunlu ve Timurlu Türk imparatorlarını meydan savaşlarında

yenip öldürmüştü, o sıralarda 20 kadar devletle birden savaş halinde bulunan Osmanlı devletinin durumunu da kendi hesabına elverişli sayıyordu (Bk. Mehmet II.). Maksadı İstanbul tahtına oturup Osmanlı hanedanını ortadan kaldırmaktı. Halbuki Osmanlılar'ın devlet ve ordu düzeni son derece sağlamdı, köklüydü; yeni ortaya çıkmış olan Akkoyunlular'ın teşkilâtı ise Osmanlılar'ınkinin yanında ilkel sayılabilirdi. Üstelik Osmanlı ordusunun başında, Fâtih Sultan Mehmet gibi büyük bir asker bulunuyordu. Bu şartlardan haberi olmıyan Akkoyunlu İmparatoru cüretini Fâtih'ten vergi istemek derecelerinde artırdı. Fâtih, bu teklifi yapan Akkoyunlu elçisine kızmadı, sükûnetle: «Kendim gelip borcumu ödiyeceğim!» dedi. Bu sıralarda Osmanlılar'ın tahtından yoksun ettiği Karamanoğlu da Uzun Hasan'ı kışkırtıyordu.

Otlukbeli sahrasında dünyanın en muazzam iki ordusu ile hükümdarı karşı karşıya geldiler. Uzun Hasan, gerçek bir komutan, zeki bir askerdi; Osmanlı ordusunun hiçbir orduda raslamadığı düzen ve disiplinini, alaylarının teçhizatını, yürüyüşlerinin mükemmelliğini, intizamını daha uzaktan görünce, savaşı kazanamıyacağını anladı; yanındaki Karamanoğlu Pîr Ahmet Bey'e: «Bre Karamanoğlu» dedi, «hanedanın harâb olsun! Bed-nâm olmama sebep oldun. Benim Osmanoğlu ile ne işim vardı!»

Fâtih'le üç oğlunun (Şehzade Bayezit, Şehzade Mustafa, Şehzade Cem'in) dirayeti, Osmanlı ordusundaki ateşli silâhların üstünlüğü Uzun Hasan'ı kesin bir yenilgeye uğrattı. Akkoyunlular'ın zayiatı yalnız ölü olarak 50.000 kişiydi. 5.000 Akkoyunlu askeri, bu arada 150 yüksek rütbeli subay, Uzun Hasan'ın oğlu ve sağ cenah komutanı Zeynel Mirza, 3 Timurlu imparatorluk prensi esir edildi. Uzun Hasan, vuruşma alanından dörtnala çekildi. Bununla beraber, Akkoyunlular'ın cesurluğunu bilen Fâtih, komutanlarına, kalan düşmanı takip emrini vermedi. Böylece ikinci bir Ankara felâketi kesin şekilde önlenmiş oldu.

OTOKLÂV

Otoklâv

Hastanelerde, lâboratuvarlarda, ameliyat aletlerini, çeşitli maddeleri, pansıman takımlarını mikropsuz (sterilize) hale getirmek için kullanılan bir cihazdır. Otoklâvda eşyanın mikropları basınç altındaki su buharının sağladığı yüksek ısı ile öldürülür.

Otoklâv madenî düdüklü tencereye benzetilebilir. Bir kazanla, bunu sıkıca kapıyan ağır bir kapaktan meydana gelmiştir. Kazanın dibindeki suyun üzerinde bir ızgara, kapağın üstünde de bir manometre (basıölçer)le bir termometre (sıcakölçer) bulunur. Kazanın içindeki su, petrol, havagazı, elektrik ocağı gibi bir araçla ısıtılır.

Mikropsuz hale getirilecek şeyler kazanın içindeki ısgaranın üzerine konulur, kapak sıkıca kapatılıp vidalanır. Su kaynamaya başlayınca, ortaya çıkan ilk buhar otoklâvın musluğundan dışarı çıkar, böylece kazanın içindeki hava boşalır. Hava bitip sâf buhar çıkmaya başlayınca musluk kapatılır. Kazandaki buhar basıncı gittikçe yükselir. Buharın basıncı manometreden, sıcaklık derecesi de termometreden okunur. Böylece, buhar yüksek bir sıcaklığa çıkarılır, 100°'nin çok üstünde bir ısı elde edilerek, bütün mikropların ölmesi sağlanır.

Kimyada, bazı maddelerin kuvvetli basınç altında ne gibi tepkiler göstereceklerini incelemek çin de otoklâv kullanılır.

OTOMAT [Otomatik Makina]

Bir yerine dokunmakla işliyen, ya da zamanı gelince harekete geçip belli bir işi kendi kendine yapan makinalara «otomat» (otomatik makina) denir. Birçok çeşitleri vardır. Bunları, genel olarak, hareket etmelerine sebep olan kumandaya göre ayırabiliriz. Bazıları elektrik gücündeki değişmelerle harekete geçerler. Bunlara «röle» adı verilir. Bu sistem için örnek olarak otomatik «şalter»leri gösterebiliriz. Bilindiği gibi bir elektrik telinden geçebilecek en yüksek akım şiddeti bellidir; o telden daha büyük bir akım geçerse tel ısınarak erir, kopar. Bunun önüne geçmek için yerine göre bazan sigorta, bazan da otomatik şalter kullanılır. Akım müsaade edilen değeri aşınca otomatik şalterin bobininden geçen akım da artmış olur. Bobin içinde bulunan demir çubuğu çeker. Bu çekme sonunda da otomatik şalter elektrik devresini açar. Böylece akım kesilir. İletken teller korunmuş olur.

Otomatların bir başka çeşidi de sıcaklık değişmesiyle çalışırlar. Bu türde de sıcaklık değişmesi sonunda elde edilen hareketle istenen bir iş yapılır. Bu çeşit için buz dolaplarının otomatik «soğukluk ayarlama» düzenlerini örnek gösterebiliriz. Buz dolabının içindeki sıcaklık belli bir değere yükselince otomat çalışır. Otomatın çalışmasiyle doğan mekanik hareket buz dolabının motorunu çalıştırır. Böylece dolabın içi yeniden soğumaya başlar. Belli sıcaklık derecesine inilince aynı işlem tekrarlanır. Dolabın soğutma işlemi, ikinci bir kumandaya kadar durur.

Merdiven Otomatiği

Belirli zamanla çalışan otomatlar da vardır. Apartmanlarda merdiven lâmbalarını bir süre yaktıktan sonra kendiliğinden söndüren araçlar bunlardan biridir. Bu çeşit otomatlara «merdiven otomatiği» denir. Apartımanın kat sayısına göre lâmbaların yanma süresi hesaplanır, merdiven otomatiği bu süreye göre ayarlanır. Kapıdan giren biri elektrik düğmesine basınca otomatiği de çalıştırmış olur. Düğmeye basıldıktan sonra, önceden ayar edilen süre geçince otomatik kendiliğinden çalışır, elektrik lâmbalarının düğmesini açar, böylece lâmbalar söner.

Hırsız Haber Veren Otomat

Işıkla çalışan otomatlar da vardır. Bunlardan biri hırsız haber vermede kullanılır. Uygun bir yere bir «fotoselül» hücresi yerleştirilir, bir ışık kaynağından bu hücre üzerine ışık düşürülür. Hırsız, ışık kaynağiyle fotoselül arasından geçerken hücre üzerine ışık düşmez. Bu anda çalışan hücre bir elektrik zilinin düğmesine kumanda ederek onu kapar. Böylece, ziller çalmaya başlar. Aynı düzenle, biri gelince kendiliğinden açılan kapılar da yapılmıştır.

Bunlardan başka şekillerde de çalışan daha birçok otomat çeşidi vardır. Yerine göre çok değişik işlerde kullanılırlar.

Dünyanın en yaygın taşıma aracı

OTOMOBİL

OTOMOBİL, motorlu, lâstik tekerlekli bir kara taşıtıdır. İlk atsız araba olmasından ötürü, «kendi kendine gider» anlamına «otomobil» denilmiştir. Sokaklarda görünmeye başlaması üzerinden daha yüzyıl bile geçmeden, inanılmıyacak bir hızla gelişmiş, insanların yaşayışını değiştirmiştir.

Gerçekten, yediğimiz yiyecekte, gittiğimiz iş yerinde, oturduğumuz evlerde, okulda, gezintilerimizde otomobilin büyük payı vardır. Kamyonlar çeşitli yiyeceklerimizi oturduğumuz şehre getirir, yaktığımızı kapımızın önüne kadar taşır. Otobüslerin, otomobillerin sayesinde iş yerimizden, okulumuzdan kilometrelerce uzak yerlerde oturabiliriz. Öte yandan, polis otomobillerinin, imdat arabalarının, çöp kamyonlarının günlük hayatımızda büyük önemi vardır.

İnsanlar otomobil sayesinde, eskiden asla imkân bulamadıkları şekilde geniş bir yolculuk imkânına kavuşmuşlardır. Çünkü, at, bisiklet, araba ne otomobilin sağladığı konforu sağlıyabiliyor, ne de gerekli hıza ulaşabiliyordu. Otomobille birlikte, yolların da gelişmesi sonucu olarak, yolculuğun imkânları da çok arttı. Çiftliklerin, köylerin şehirlerle teması kolaylaştı; böylece, çiftçilik de gelişti. Üstelik, traktör gibi araçların kullanılmaya başlanması çiftlik ürünlerinin daha kolay, daha bol elde edilmesine yol açtı.

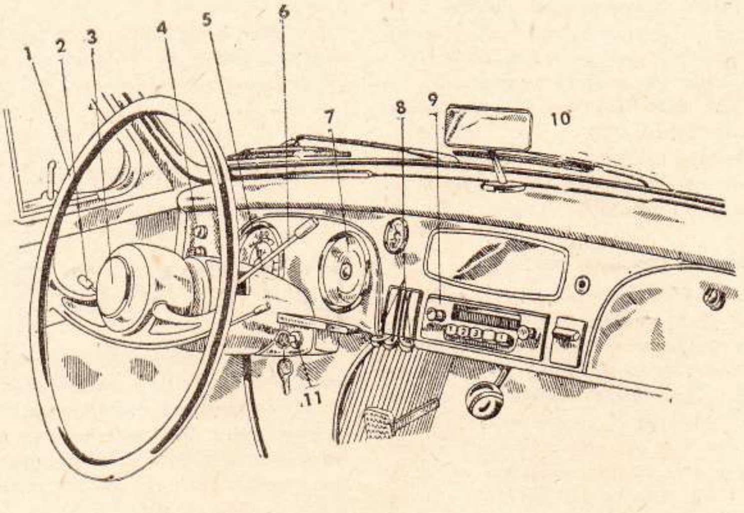
Dünyadaki otomobil sayısının hızla artışı bu taşıtın günlük hayatımızdaki yerinin önemini belirtmeye yeter. 1900'de bütün dünyadaki otomobil sayısı birkaç bini geçmiyordu. 1950'de ise sayı 50.000.000'u aşmıştı. Aradan geçen 10 yıl içinde ise otomobil sayısı inanılmıyacak bir artış gösterdi: 1960'ta bütün dünyadaki otomobillerin sayısı 120 milyonun üstündeydi. Bunun 80.000.000 kadarı Birleşik Amerika'dadır.

Yurdumuzda da, ilk yayılmaya başladığı zamanlardan beri, otomobile karşı büyük bir ilgi duyulmuş, bu sayede demiryolu olmıyan yerlere otomobillerle ulaştırma sağlanmıştır. Zamanla karayollarımızın gelişmesi otomobilleri daha da faydalı bir hale getirdi. 1962 başında bütün Türkiye'deki otomobil, kamyon ve otobüslerin sayısı 132.000 idi. Bunun 41.000'i İstanbul'dadır (Bk. İstanbul. İstanbul'da Ulaştırma İşleri).

Otomobilin Gelişmesi

Otomobille lokomotifin gelişmesi başlangıçta at başı beraber gitmiştir. Bu bakımdan, bir Fransız yüzbaşısı Nicolas Joseph Cug-

BİR OTOMOBİL TABLOSUNDA NELER BULUNUR

1 — Direksiyon; 2 — Dönüşleri göstermek için ışıklı işaret kolu; 3 — Klâkson düğmesi; 4 — Marş düğmesi; 5 — Kilometre saati; 6 — Vites kolu; 7 — Göstergeler (Yağ, akım, benzin, ısı göstergeleri); 8 — Sıcak ve soğuk hava kolları; 9 — Radyo; 10 — Dikiz aynası; 11 — Kontak anahtarı.

not'nun 1769'da yaptığı ilk «buharlı araba» hem otomobilin, hem de lokomotifin dedesi sayılır. Cugnot'nun buharla işliyen, kendi kendine giden arabası orduda top çekmekte kullanılmak üzere yapılmıştı. Bu araba saatte 3-4 kilometre hız sağlıyabiliyor, hemen hemen her 100 metrede bir durarak istim biriktirmesi gerekiyordu.

Kendi kendine giden ikinci taşıtı, 1801'de Richard Trewitchich adında bir İngiliz yaptı. 1829'da gene bir İngiliz, Sir Goldsworthy Gurney, bir başka buharlı araba geliştirdi. İlk yapılanlardan daha ileri bir model olan bu araba saatte ortalama 25 km. gidebiliyordu. Öte yandan, Amerika'da da «kendi kendine giden taşıt» üzerinde çalışmalar vardı. Bu arada, Oliver Evans 1805'te buhar güciyle işliyen bir taşıt yapmıştı. Ondan sonraki yıllarda daha başka Amerikalılar da buharla çalışan taşıtlar geliştirdiler.

Amerika'da buharlı otomobillerin yapımına 1925'e kadar devam edildiyse de bundan sonra benzinle çalışan otomobiller bütün otomobil piyasasında üstünlüğü ele aldı. Otomobil sürücüleri için kullanılan «şoför» sözü otomobilin buharla çalıştığı zamandan kalmadır. Fransızca bir kelime olan «şoför» (chauffeur) «ateşçi» anlamına gelir. Bugün İngilizler, Amerikalılar buna «driver» (sürücü) derler. Bizde ise «sürüsü» diye at arabası kullananlara denir.

Benzinle İşliyen Otomobiller

Benzin motoru ile işliyen ilk otomobil 1885'te Almanya'da yapıldı. Birbirinden habersiz olarak çalışan Gottlieb Daimler'le Karl Benz benzin motorlu ilk taşıtı geliştirdiler. Daimler'in yaptığı taşıt iki tekerlekli, Benz'inki üç tekerlekliydi. Çok geçmeden bu iki ad dünya ölçüsünde bir şöhret kazandı.

1890'da Emile Levassor'la René Panhard adında iki Fransız, Daimler motorlarını kullanarak, otomobil yapımına başladılar. 1898'de Louis Renault adlı bir Fransız «şaft sistemi»ni buldu: O zamana kadar motorun gücü arka tekerliğe zincir vasıtasiyle iletiliyordu. Motoru oturulacak yerin altından alarak öne geçiren de Levassor'la Panhard'dır. O zamana kadar otomobillerin mahsus arabaya benzetilmesine çalışılıyordu.

Öte yandan, Amerika Birleşik Devletlerin'de de benzin motoru ile çalışan otomobil yapmak için gayretler sarfediliyordu. İlk başarılı otomobili, Amerika'da, 1893'te Charles ve Frank Duryea Kardeşler yaptılar. Duryea Kardeşler bu otomobili Benz'in otomobilini inceliyerek yapmışlardı. 1894'te daha başkaları da otomobil yapımına başladı. 1896'da Henry Ford, sırf kendi gayretleri sonunda, ilk Ford otomobilini yaptı (Bk. Ford). Aynı yıl ve daha sonraları başka otomobiler de yapılmaya başlandı.

Otomobil Endüstrisinin Gelişmesi

1896'da Amerika'da otomobil yapımına başlıyan Ransom Eli Olds ilk olarak toplu halde otomobil yapmaya girişti. Otomobil yapımının bu ilk yıllarında arabaların sökülüp takılabilir parçalardan yapılması, her parçanın aynı zamanda başka arabalara da takılması fikri üzerinde durulmaya başlanmıştı. Olds, önce şasiyi yapıyor, sonra bu şasi tahta bir plâtform üzerinde itilerek işçilerin önüne getiriliyor, öteki parçalar takılıyordu. Bu sayede 1901'de 425, ertesi yılda da 2.500 Oldsmobile yapıldı.

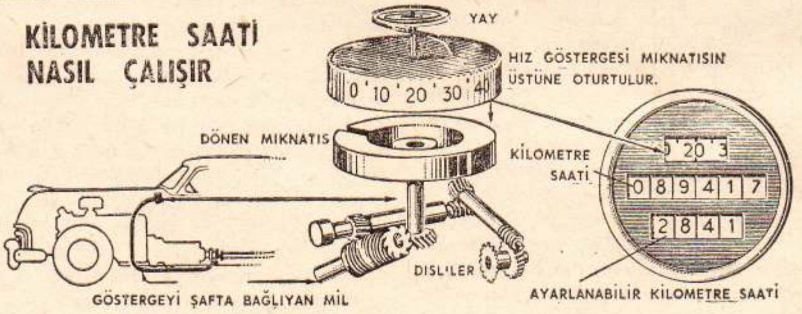
Henry Ford, hareket eden taşıyıcı kayış tertibatiyle, kitle halindeki imalâtta büyük bir değişiklik yaptı. Bu usulde arabanın iskeleti hareket halindeki kayışın üzerinde işçinin önüne geliyor, işçiler bir başka taşıyıcı kayışlarla gelen parçaları takarak otomobili tamamlıyorlardı. 1913'e kadar bir otomobilin yapılması bir buçuk gün aldığı halde Ford'un sistemi sayesinde bu süre inanılmıyacak kadar azaldı. Zamanında büyük şöhret kazanmış Ford T modeli bir otomobil 93 dakikada yapılıyor, gövdesi de, fabrikanın dışında, birkaç dakika içinde ekleniyordu.

Bundan sonra otomobil yapımı iyiden iyiye hızlandı, yıldan yıla yenilikler kaydedilmeye başlandı. Hemen hemen 1915'e kadar, rüzgâr siperi, ıstop lâmbaları, tampon, dikiz aynası gibi parçalar araba fiyatına dahil edilmiyor, bunlar için müşteriden ayrı para alınıyordu. 1904'te bir otomobil fabrikasını, farları da araba fiyatına dahil etti diye, başka fabrikalar şiddetle tenkid etmişlerdi. Oldsmobile 1916'dan itibaren bütün bunları arabanın fiyatına dahil etti.

1906'da Buick otomobillere akümülâtör koyarak büyük yenilik getirdi. 1911'de elektrikli marş icat edildi. Bu sayede ilk olarak kadınların otomobil kulanması mümkün oldu, çünkü o zamana kadar otomobili çalıştırmak için gerekli ilk hareket, pistonlara, öndeki kolu çevirmekle veriliyordu; bu da, güç bir işti.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar günden güne gelişen otomobilden savaşta önemli faydalar sağlandı. Savaştan sonra yeni gelişmeler kaydedildi. Böylece, günden güne gelişen

KİLOMETRE SAATİ NASIL ÇALIŞIR

Hız göstergesinin dişlileri, eğilip bükülebilir bir mil vasıtasiyle döndürülür. Bu milin bir ucu şafta bağlıdır. Dişliler dönmeye başlayınca mıknatıs da döner. Bu dönüşün kuvveti, hız göstergesini, yayın meydana getirdiği basınca göre çevirir. Araba hızlandıkça mıknatıs da daha hızlı döner, böylece hızın artışını gösterir. Mıknatısı çeviren dişlilere tutturulan başka miller otomobilin katettiği kilometrelerin toplamını gösterir. Bazı otomobillerde bulunan ayarlanabilir kilometre saati de bir tek yolculukta kaç kilometre katedildiğini göstermeye yarar.

otomobil en konforlu, en kullanışlı bir taşıt haline geldi.

Otomobil Nasıl Yapılır

Otomobillerin büyük bir yayılış alanı bulması fabrikaları daha iyisini daha ucuzunu yapmak için birbirleriyle yarışa zorlamış, bu sayede de otomobiller günden güne gelişmiştir. Otomobil yapımını birkaç bölümde incelemek yerinde olur:

Araştırma ve Deneme. — Dünya otomobil endüstrisi her yıl daha iyi bir araba geliştirmek için yapılan denemelere on milyonlarca lira harcamaktadır. Yüzlerce araştırma merkezinde çalışan binlerce kimyager, makinist, fizikçi, çeşitli mühendisler yalnız araştırmalarla uğraşırlar. Çelik fabrikaları otomobillerde kullanılmak üzere 200'e yakın çelik çeşidi geliştirmiştir.

Otomobilin her parçasının yapılışında araştırmanın, denemenin büyük yeri vardır. Biçim için de denemeler, araştırmalar çok önemlidir. Savaş yılları dışında bütün otomobil satış mağazalarının vitrinlerinde görülen yeni modellerin her biri aylarca, hattâ yıllarca süren araştırmaların sonucudur. Yeni bir model üzerinde çalışılırken önce şekli çizilir. Sonra bir küçük modeli yapılır. Bu Model, genel olarak, normal arabanın dörtte biri boyundadır. Sonra normal boyda bir model yapılır. En sonunda da, bütün modeller gözden geçirilip incelenir, hangilerinin yapılacağına karar verilir.

Ham madde. — Otomobil fabrikaları çok çeşitli ham madde kullanırlar. Bu ham maddeler dünyanın çeşitli yerlerinden sağlanarak istenen amaç için hazırlanır. Bir otomobilde kulanılan başlıca ham maddeler çelik, kauçuk, cam, bakır, kurşun, deri, yün, pamuk, tahta, çeşitli plâstik maddeler vs. dir.

Gerekli ham maddeler çeşitli fabrikalarda işlenerek istenilen biçime sokulur. Yeni bir modelin yapımına başlanırken uzmanlar daima: «Falan parçayı kendimiz mi yapalım, yoksa dışarıdan mı alalım» diye, kendi kendilerine sorarlar. Hangi şekil maliyet bakımından daha uygun gelirse o şekli seçerler. Bugün otomobil fabrikalarının çoğu gerekli parçaların ancak yarısını kendileri yapar, geri kalanını başka fabrikalardan satın alır, kendileri takarlar. Bazı fabrikalar bütün parçaları dışarıdan alır.

Yapım. — Bugün bütün dünya otomobil fabrikalarında kitle halinde yapım yoluna gidilmiştir. Eskiden birçok kişinin, hattâ birçok makinanın yaptığı işler şimdi bir tek makina ile kısa bir zamanda yapılabiliyor. Meselâ 1908'de bir otomobil benzin deposunun üst yarısını şekillendirme usta bir işçinin 8 saatini alırdı, bugün aynı iş, 3 işçinin kullandığı bir makine ile 20 saniyede yapılmaktadır.

Otomobil yapımının en dikkate değer tarafı asıl «montaj» (kurma) merkezinde geçer. Otomobil fabrikasına bağlı çeşitli fabrikalar gerekli parçaları yaparlar. Bu parçalar ikinci derecedeki montaj merkezlerinde birleştirilerek motor, döşemeler, vites kutusu, diferansiyel vs. gibi ana parçalar hazırlanır. Bütün bunlar ana montaj merkezinde birleştirilerek araba meydana getirilir. Fabrikaların çeşitli montaj usulleri varsa da, genel olarak, şasi

HER OTOMOBİLDE NELER BULUNMALI

Anahtarlar:

Bir otomobilin hemen neresine el atarsanız atın, sökmek, yahut tamir edebilmek için mutlaka anahtarlara ihtiyacınız olur. Makinecilikte kullanılan anahtarlar başlıca iki çeşittir: 1 — Açıklığı sabit anahtarlar: Bunların birçok çeşidi vardır. Çoğu somunu dıştan kavrayıp açmaya yarar. Bazıları da somunun içine girip açacak şekilde yapılmıştır. Bunların içi açık değildir, dışları köşelidir. Anahtarlar boylarına göre numaralanırlar. Kolu düz anahtarların yanında manivelâ gücünü artırmak için köşeli kollu anahtarlar da vardır. 2 — Açıklığı değişir anahtarlar: Bunların başlıcasını İngiliz anahtarları teşkil eder. Bunlar özel vida sayesinde somunun büyüklüğüne göre ayarlanabilir. Bu anahtarların her çeşidinin, bilhassa açıklığı sabit anahtarların otomobil tamirinde çok büyük rolü vardır. Her otomobilde çeşitli büyüklükte anahtarlar bulunması lâzımdır.

Yangın söndürme aleti:

Otomobilde yangın en çok, motorda karbüratör parlamasından olur. Bu yangınlar tehlikeli sonuçlara yol açabilir. Bir karbüratör yangını, yanan yeri ceket vs. gibi bir şeyle örtmek, yahut toprak, ya da kum atmakla söndürülebilir. Ancak bu gibi şeyler her zaman, her istenen yerde bulunamıyacağından otomobillerde küçük bir yangın söndürme cihazı taşınması çok yerinde olur. Kimyevi madde püskürten bu cihazlar otomobil yangınlarını söndürmenin en emin vasıtasıdır.

Kaynak:

Patlıyan lâstikleri yapıştırmak için hazır kaynaklar satılır. Lâstik kaynağının lâstik olan yanı mengene ile tekerlek lâstiğine sıkıştırılır, sonra üstündeki bölüm kibritle tutuşturulur. Yavaş yavaş yanan bu kesim kaynağın lâstiğinin, tekerlek lâstiğine kaynamasını sağlar. Şehirlerde araba kullananlar lâstik patlayınca stepnelerini takabilirlerse de, her ihtimale karşı daima arabada kaynak bulundurmak faydalıdır.

Stepne:

Otomobillerin yedek tekerleğine denir. Jant, iç ve dış lâstikten ibaret olan stepnenin bütün otomobillerde bulunması gerekir. Patlıyan lâstik kısa bir zaman içinde değiştirilerek arabanın yolda kalması önlenmiş olur. Değiştirilerek stepne durumuna geçen tekerlek ilk fırsatta tamir edilmelidir.

Pompa:

Tamir edilen lâstiğin yeniden şişirilmesi için şart olduğundan her arabada bulunması gerekir. Aynı zamanda hava kaçıran lâstiklerin şişirilmesi için de elzemdir.

Kriko:

Genel olarak ağır bir şeyin altına konarak onu bir miktar yukarı kaldırmak için kullanılan bir alettir. Daha çok otomobillerde kullanılır. Hemen her otomobilin beraberinde taşıdığı krikolar çeşitli biçimlerde olur, fakat hepsinin esası aynıdır. Kriko, bir dişliler ve manivelâlar düzenidir. Kolu çevrildiği, yahut ileri geri hareket ettirildiği zaman içindeki bir dişli kol, yukarı doğru çıkmaya başlar. Bu kol, üstünde ağır bir yük olsa bile, krikonun içindeki kilit düzeni sayesinde geri kaçmaz. Bu suretle otomobil dingili altına konan kriko ile tekerlekleri yerden kesecek kadar arabayı yükseltmek mümkündür. Krikodan çeşitli tamirlerde faydalanılır. Bilhassa lâstik tamirinde çok önemli olduğundan tedbirli şoförler arabalarından krikoyu eksik etmez.

Zincir:

Otomobilin en büyük emniyet araçlarından biridir. Karlı, buzlu ve çamurlu yollarda arabanın kaymasını önler. Zaten kışın yollar karlı ve buzluyken, trafiğe zincirsiz çıkmak yasaktır.

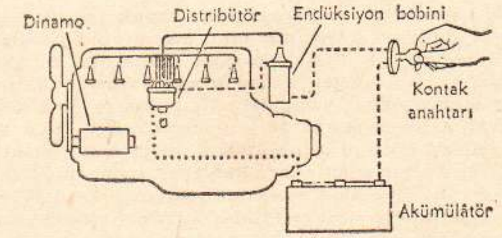
Fener:

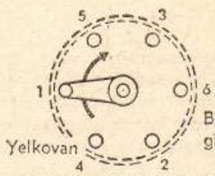
Uzak mesafelerde çalışan otomobil ve kamyonlar yanlarında bir, hattâ iki fener taşımalıdır. Yol üstünde ışıksız bırakılan araçlar çok büyük kazalara yol açmaktadır. Halbuki şoförler de akümlâtör boşalmasın diye geceleyin yol üstünde bırakacakları arabanın park lâmbalarını yakmak istemezler. Bunun en iyi yolu fener taşımaktır. Böylece, park lâmbaları yerine fenerler yakılarak arabanın arkasına bırakılır. Önüne de ayrıca bir fener konsa faydalı olur.

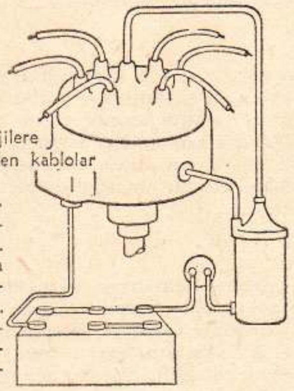
İlâç çantası:

Tedbirli bir şoförün otomobilinde, kamyonunda mutlaka bir ilâç çantası yahut dolabı bulundurması şarttır. Bu dolaba kaza vukuunda ilk yardımı sağlıyacak malzemelerle beraber ağrı dindirici ilâçlar konur (Bk. İlk Yardım).

Otomobilin ateşleme düzeni ve distribütör

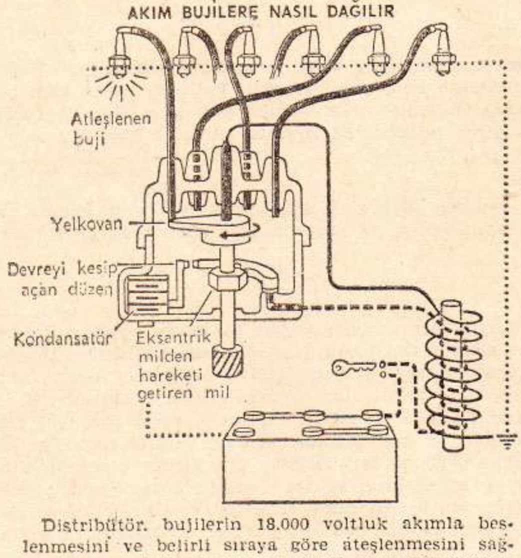

Sağdaki şekil distribütörün yakından görünüşünü tesbit ediyor. Endüksiyon bobininden gelen akım distribütörün tepesinden girer. Üstteki şekil distribütör yelkovanının bujilere akım dağıtış sırasını göstermektedir.

AKIM BUJİLERE NASIL DAĞILIR

Distribütör, bujilerin 18.000 voltluk akımla beslenmesini ve belirli sıraya göre ateşlenmesini sağlar. Akımın dağıtım işini hareketi eksantrik milden alan yelkovan sağlar. Daha aşağıda devreyi kesip açan bir düzen vardır. Devre açılınca akım bobinin birinci sargısına geçer, devre kapanınca voltajı yükselen akım ikinci sargıdan geçerek yelkovana gider. Kesik çizgiler akümülâtör akımını, düz çizgiler de kuvvetlendirilmiş akımı göstermektedir.

ayrı, gövde ayrı kurulur, sonra ikisi birleştirilir.

Otomobil Endüstrisi

Otomobillerin gelişmesi yeryüzünde milyonlarca kişiye yeni bir iş alanı yaratmıştır. A.B.D.'nde otomobil endüstrisiyle birlikte otomobil sayesinde meydana gelen, otomobille ilgili işlerde çalışanların sayısı 10.000.000'u aşar. Otomobil satışları, benzin istasyonları, petrol damıtımı, karayolları işlerinde çalışanlar, şoförler bu sayının içindedir. Gene Amerika'da 1900'de aynı işlerde çalışanların sayısının 3.000'den ibaret olduğu düşünülürse 60 yıl içinde ortaya çıkan işin değeri daha iyi anlaşılır. Otomobil satışı da başlı başına bir iş alanı haline gelmiştir. Bugün yalnız A.B.D.'inde 40.000'i aşan otomobil satış yeri vardır.

Dünyanın en büyük otomobil endüstrisi Amerika'da olmakla birlikte, Ingiltere, Fransa, Italya, Japonya, Çekoslovakya, Rusya da otomobil endüstrisinde ileri gitmişlerdir.

Otomobilin ilk altmış yıllık gelişmesi içinde binlerce firma otomobil yapmıştır. Yalnız Amerika'da bu süre içinde 2.200 marka otomobil piyasaya sürülmüştür; yalnız, bunlardan çoğu ömürlü olmamıştır. Öte yandan, otomobili ilk yapan firmalardan önemli bir kısmı da markalarını zamanımıza kadar yaşatabilmiştir.

Genel olarak fabrika sahiplerinin soy adları otomobillere marka yapılır. Meselâ Louis Chevrolet (1878 - 1941), John Dodge (1864 - 1920), D. Dunbar Buick (1885-1929), Armand Peugeot (1849 1915), André Citroen (1878-1935), Karl F. Benz (1844-1929), Henry Ford (1863 1947), Ransom Eli Olds (1864-1950), J. M. Studebaker (1833 - 1917) vs. gibi ünlü otomobil yapıcıları kendi soyadlarını marka olarak kullanmıştır. Öte yandan, firma adının ilk harfleriyle anılan F.İ.A.T. (Fabbrica Italiana d'Automobili, Torino); GMC (General Motors Corporation); REO (Ransom Eli Olds) gibi. Mercedes-Benz, Willys-Overland gibi birleşik markalar da vardır.

Otomobil Nasıl Çalışır

Otomobilin kalbi, enerji kaynağı olan motordur. Içten yanışlı bir motor olan otomobil motorunun sağladığı hareket transmisyon düzeni vasıtasiyle diferansiyele gelir. Diferansiyel dişlilerinin hareketi de arka tekerleklerin dönmesini, arabanın yürümesini sağlar. Bazı arabalarda ise motor doğrudan doğruya ön tekerlekleri döndürür.

Otomobili yürüten ana parçaları ayrı ayrı inceliyelim.

Motor ve Parçaları

1. — Silindirler: Adından da anlaşılacağı gibi silindir biçiminde boşluklardan ibarettir. Her silindirin bir ucu kapalıdır, öbür ucuna da piston takılmıştır. Silindirin kapalı tarafına «yanma odası» denir. Yanma odasının hacmı motordan motora değişir. Buna «silindir hacmı» denir. Silindir boşluğunun çapı ile, pistonun üst yüzünün inip çıktığı yerin uzunluğu silindir hacmını meydana getirir. Motorların silindir hacmı santimetre küble (cc.) ölçülür; bu da motordan motora değişir. Silindirlerin sayısı da motordan motora değişir. Silindirler ya bir sırada, ya da karşılıklı V biçiminde olur. 4 ve 6 silindirli otomobil motorlarının çoğu bir sıradadır. 8 silindirliler bir sırada olabileceği gibi V biçiminde de olabilirler. Silindirlerin kapalı tarafında «egzos», «yakıt supapları», «buji» bulunur.

2. — Piston ve Segmanlar: Pistonlar silindirin içinde hareket eden gene silindir biçiminde parçalardır (Bk. Motor: Benzin Motorları). Pistonun üst tarafında üç madenî halka vardır. Bunların her birine «segman» denir. Küçük bir aralıkla üst üste sıralanmış olan segmanlar pistonu çepeçevre kuşatır. Pistonun hareketi sırasında silindirin iç yüzüne yalnız segmanlar sürtünür, pistonun yüzü sürtünmez. Segmanlar yağla benzinin birbirine karışmasını, basınç kaybını önler. Eskimiş motorlarda yağ, yanma odasındaki yakıta karışır, yakıtla birlikte yanar. Bu gibi otomobillerin egzozundan koyu dumanlar çıkar, buna «motorun yağ yakması» denir.

3. — Biyel Kolu: Bir ucu pistona, bir ucu da krank miline bağlı madenî bir çubuktur. Her iki ucu da mafsallıdır. Pistonun hareketini krank miline iletir.

4. — Krank Mili (ana mil): Pistonun düz hareketini dönme hareketine çevirir. Krank, dirsekli bir mildir. Hareket sırasında titreşimi önlemek için çeşitli yerlerinde denge ağırlıkları vardır. Bu girintili çıkıntılı milin bazı yerleri ana destekler üzerinde durur, geri kalan taraflarına da biyel kolları bağlanır. Krank milinin şoförden yana olan tarafında «volân» denilen madenî, büyükçe bir tekerlek vardır. Bu ağır tekerlek de krankın hareketine düzen vermeye yarar (Bk. Motor).

5. — Eksantrik Mil: Krank miline paralel bir mildir. Hareketini dişliler vasıtasiyle kranktan alır. Uzerindeki eksantrik (dışmerkezli) halkalarla birlikte çalışan özel düzenle, supapların açılıp kapanmasını, distribütörün çalışmasını sağlar.

Elektrik Düzeni

Otomobilin en önemli kısımlarından biri elektrik düzenidir. Motorun çalışmasında olduğu gibi, klâksonunda, aydınlatılmada da elektrikten faydalanılır. Elektrik düzenine giren başlıca parçalar akümülâtör, dinamo, bujiler, endüksiyon bobini, marş motoru, distribütör vs'dir (Bk. Akümülâtör; Buji).

Marş Motoru. — Bir elektrik motorudur. Motorun kendi kendine çalışmasına yetecek kadar hareket kazanmasını sağlar; yani, mo-

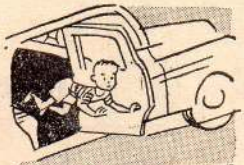
OTOMOBİL KULLANIRKEN NELERE DİKKAT ETMELİ

Direksiyon düzeni kusursuz olmalı

Cam silecekleri iyi çalışmalı

Kapılar daima kilitli bulunmalı

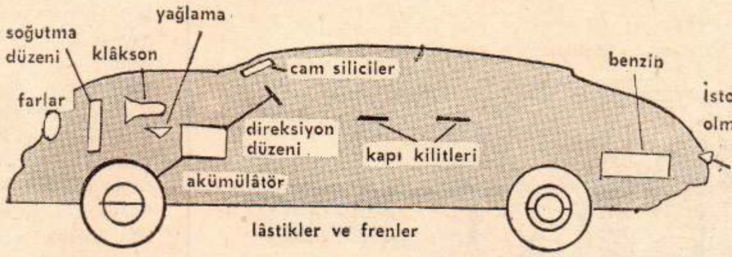

Benzin göstergesi iyi çalışmalı

Farları iyi ayarlamalı

Otomobil kazalarının çoğu mekanik ârızalardan ileri gelir. Arabanın burada gösterilen belirli yerleri sık sık kontrol edilmeli.

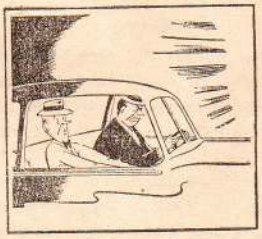

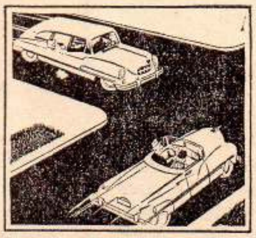
İstop lâmbaları kusursuz olmalı

Yola çıkmadan önce arabanın bazı önemli yerlerini gözden geçirmek gerekir. Çünkü gevşek bir fren, sönmeye yüz tutan bir lâstik, bozuk bir istop lâmbası, hattâ iyi tutmıyan bir kapı kilidi bile bazan ölümle sonuçlanan bir kazaya sebep olabilir.

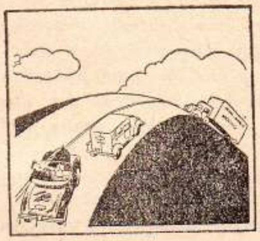
BAZI ŞOFÖRLERİN SON SÖZLERİ

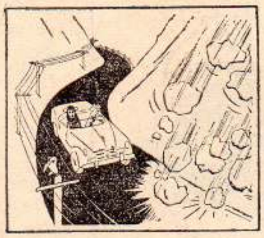
«... Mademki ışığını azaltmadı, ben de azaltmıyacağım.»

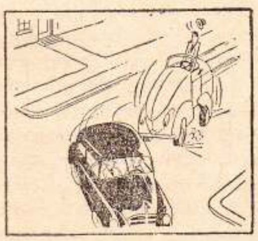
«... Merak etme, yol hakkı benim. O duracaktır.»

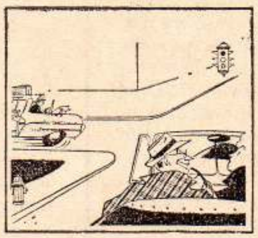
«... Yol tenha, şu arabayı rahatça geçerim.»

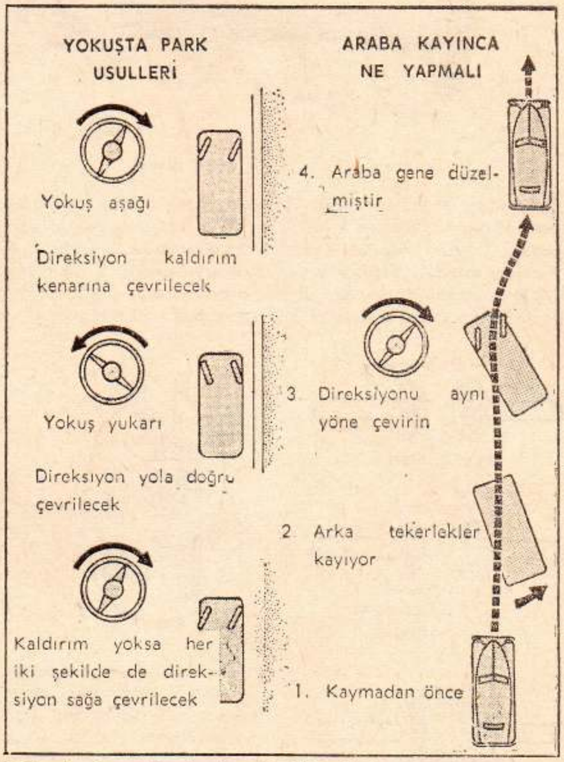
«... Hızı boş ver! Bu araba çok çabuk durabilir.»

«... Deli misin? Şimdi kimse işaret vermiyor.»

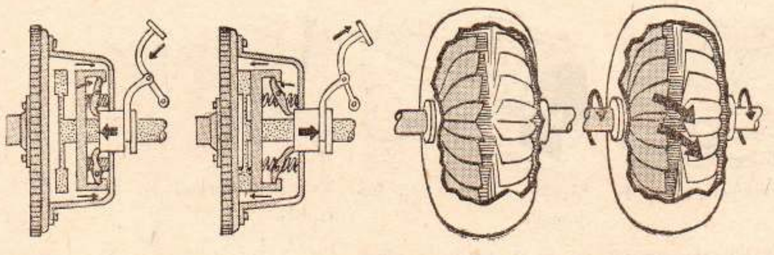

«... Biraz gayret edersem, önünden geçerim.»

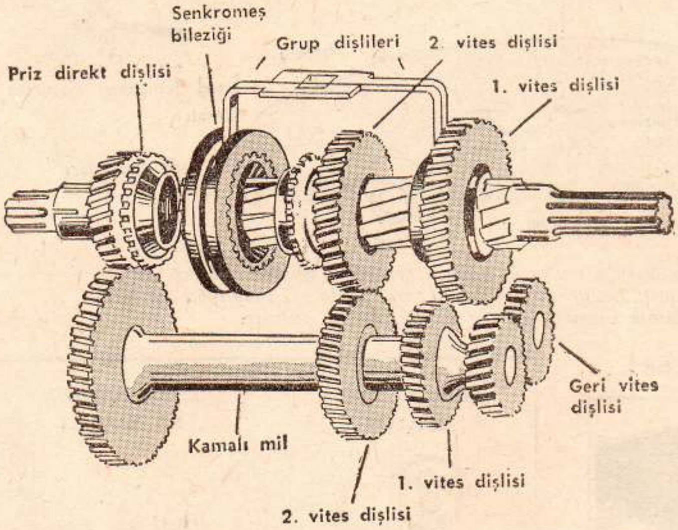

Yokuşlarda park etmek çok dikkat ister. Bu gibi durumlarda yapılacak ilk iş, yokuş yukarı park ediliyorsa arabayı birinci vitese, yokuş aşağı ise geri vitesine takmak, aynı zamanda el frenini çekmektir. Ayrıca, direksiyon durumu da önemlidir. Yukarıdaki usuller tatbik edilirse, araba vitesten kurtulsa bile tekerlek kaldırıma dayanarak kalır. Kaygan havalarda arka tekerlek kayınca, telâşa kapılmamalıdır. Sağdaki şekillerde kayan bir otomobilin kaymasını önlemek için nasıl hareket etmek gerektiği görülüyor.

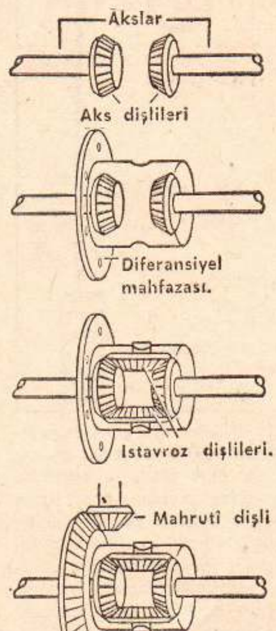
OTOMOBİLİN TRANSMİSYON DÜZENİ

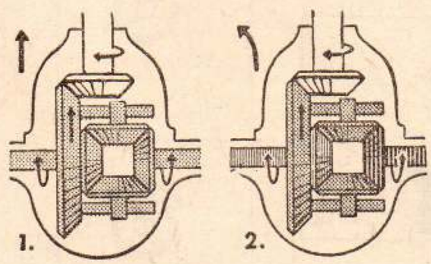

Debriyaj pedaline basınca, balatalı disk volandan ayrılır. Böylece, motorun hareketi vites kutusuna geçmez — *Pedal serbes bırakılınca, yaylar balatalı diski volana yapıştırır. Motorun gücü vites kutusuna geçer.*

Debriyajdan gelen motorun hareketi priz direkt dişlisinden grup dişlilerine geçer. Araba kalkarken kamalı milin 1. vites dişlisi, grup dişlilerinin 1. vites dişlisine takılır. Hareket buradan kamalı mile, oradan da şafta geçer. 2. viteste kamalı milin 2. vites dişlisi, grup dişlilerinin 2. vites dişlisine takılır. 3. viteste kamalı mil doğrudan doğruya priz direkt dişlisine bağlanır. Geri gitmek için de kamalı milin 1. vites dişlisi grup dişlilerinin geri vites dişlisine takılır.

Soldaki şekiller diferansiyelin yapısını gösteriyor. Yukarıda otomobili ileri giderken, sola dönerken dişlilerin durumu görülmektedir. Ayna dişlisi hareketi mahruti dişliden alır. Ayna dişlisine kaynatılmış olan diferansiyel mahfazasına ıstavroz dişlileri tutturulmuştur. Ayna dişlisi dönünce diferansiyel mahfazası olduğu gibi döner. Bu sayede, hareket, ıstavroz dişlilerinden aks dişlilerine geçer. Sola dönerken, sol tekerleğin devri düşeceği için tekerleklerin ayrı hızla dönmesi gerekir. Istavroz dişlileri kendi ekseni etrafında dönerek bunu sağlar. Tekerleğin biri büsbütün dursa bile, ıstavroz dişlileri kendi ekseni etrafında dönerek hareketi öbür tekerleğe iletir.

tora ilk hareketi verir. Soğuk havada motorun çalışmaya başlıyabilmesi için krankın dakikada 35 defa dönmesi gerekir. Marş motoru, çalışması için gerekli elektriği akümülâtörden alır. Marşa basılınca, motor çalışır, motorun miline bağlı olan «bendiks» dişlisi yivlelerin üzerinde kayarak volânın dişlilerine geçer, volânı çevirir.

Distribütör. — Akümülâtörden gelen akımı bujilere dağıtan bir alettir. Bujilerin ateşleme sırası birbirinden farklıdır. Bunun için, gelen akımı ateşleme sırasına göre ayırıp dağıtmak gerekir. Hareketini eksantrik milden alan distribütör bu işi görür. Ancak, bujileri ateşlemek için 18-20.000 voltluk akıma ihtiyaç vardır. Halbuki bir otomobil akümülâtörü sadece 6 voltluktur. İşte akümülâtörlerle distribütör arasındaki endüksiyon bobini 6 voltluk akımı 18-20.000 volta çıkarır (Bk. Bobin).

Dinamo. — Motorun çalışması için devamlı olarak elektrik akımına ihtiyaç vardır. Bu akım yalnız akümülâtörden sağlamaya kalkılsa akümülâtörün depo ettiği elektrik yükü bu akımı devamlı olarak sağlamaya yetmez. Bunun için, ayrıca bir dinamo kullanılır. Gerekli hareketi kranktan alan dinamo devamlı olarak çalışan otomobilin elektrik ihtiyacını sağlar. Motor hızlı çalışır da fazla akım meydana getirirse bu akım akümülâtörde yığılır, dinamonun akımı eksik gelirse bu eksiklik otomatik olarak akümülâtörden tamamlanır.

Klâkson

Bir marka adıdır. Bir Amerikan firmasının geliştirdiği bir çeşit kornanın markası olan «klâkson» sonradan elektrikle çalışan ve «savulun» işareti veren bütün cihazlara denmiştir.

Klâkson bir kondansatörle ince, madenî bir zardan ibarettir. Düğmeye basıldığı zaman mıknatıslanan bir elektrik mıknatısı zarın titreşmesini ve ses vermesini sağlar.

Transmisyon Düzeni

Otomobilin motordan sonra en önemli kısmı «transmisyon» düzenidir. Motorun sağladığı hareketi arka tekerleklere aktarmaya, aynı zamanda arabanın hızını ayarlamaya yarar. Transmisyon düzeninin ana parçaları «debriyaj», «vites kutusu», «şaft», «diferansiyel»dir.

Debriyaj. — Otomobil motoru devamlı olarak transmisyon düzenine bağlı kalmaz. Arabayı yürütmeden motoru çalıştırmak, hız değiştirmek vs. gibi sebepler yüzünden, gerektiği zaman motorun hareketini transmisyondan ayıran düzene «debriyaj» denir.

Debriyaj düzeni doğrudan doğruya motorun şoförden taraf olan ucuna takılmıştır. Şoför yerindeki debriyaj pedaliyle kumanda edilir. Debriyaj iki diskten ibarettir. Bunlara «balatalı disk», ya da «debriyaj diski» denir. Debriyaj pedali serbes durumdayken diskler birbirine yapışıktır. Bu, motorun vites kutusuna bağlı olması demektir. Motor çalıştırılacağı, ya da vites değiştirileceği zaman debriyaj pedaline basılınca, volâna bağlı olan diskle, pedale bağlı olan disk birbirinden ayrılır. Bu, motorla vites kutusunun birbirinden ayrılmasını sağlar. Debriyaja basıldığı zaman, motor istediği kadar çalışsın, araba yürümez.

Araba vitese takıldıktan sonra ayak yavaş yavaş debriyaj pedalinden çekilir, diskler birbirini kavrar, motorun hareketi vites kutusuna geçer.

Diskli debriyajdan başka önemli bir debriyaj çeşidi «hidrolik debriyaj»dır. Bu çeşit debriyajda, debriyaj kutusunda karşılıklı iki pervane vardır. Çapraz kanadlı olan bu pervanelerin arasında belirli bir açıklık bulunur. Kutunun içi hidrolik yağla doludur. Volâna bağlı olan pervane dönmeye başlayınca hidrolik yağın meydana getirdiği merkezkaç kuvvet karşı pervaneyi çevirir, böylece hareket aktarılmış olur. Bu çeşit debriyajlarda kavrama daha yumuşak olur; hattâ araba viteste olduğu halde ralântide çalıştırmak bile mümkündür. Bu durumda gaz verilince otomobil kendiliğinden yürümeye başlar.

Vites Kutusu. — Fransızca'da «değiştirme» anlamına gelen «changement» (şanjman) sözünden bozulmuş olarak «şanzıman» da denir. Arabanın hızını ayarlamaya yarıyan dişlilerin bulunduğu kutudur. Motorun şoförden yana olan ucundadır.

Vites kutusu, adından da anlaşılacağı gibi, madenî bir kutudur. İçinde, üst üste iki mil üzerinde iki sıra dişli vardır. Üst sıradaki milin üzeri yivlidir. Bir ucu şafta bağlı olan milin öbür ucu debriyajdan gelen milin karşısında bulunur, fakat buna bağlı değildir. «Kamalı mil» denen bu mil yivlidir. Dişliler yivler üzerinde hareket edebilirler. Bu hareketi «hilâl» yahut «değiştirme çatalı» denen düzen sağlar. Hareket halindeyken vites değiştirme «senkromeş bileziği» denen bir halka sayesinde olur.

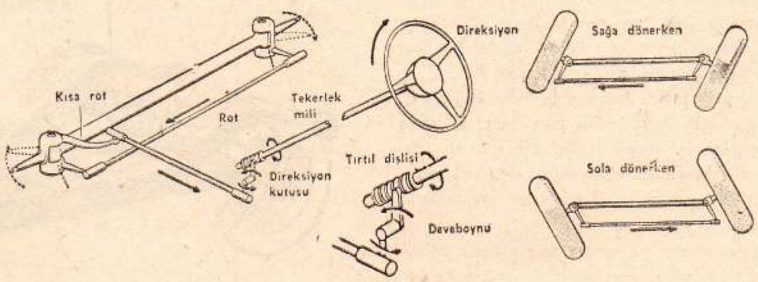
Alttaki mil üzerinde «grup dişlileri» vardır. Her iki ucundan vites kutusuna bağlı olan bu mil üzerindeki dişliler, kamalı mildekiler gibi yer değiştirmez. Debriyajdan gelen hareket priz direkt dişlisi vasıtasiyle doğrudan doğruya grup dişlilerine geçer. Bundan sonra hangi viteste gidilmek isteniyorsa, o vitesin kamalı mildeki dişlisi, grup dişlilerinin aynı vites dişlisine takılır. Böylece kamalı mil, hareketi grup dişlilerinden alır. Araba 3. vitese gidecekse, priz direkt dişlisi doğrudan doğruya kamalı mile bağlanır, grup dişlileri çalışmaz. Vites kutusu yağ doludur. Dişliler yağ içinde döner.

Ootomatik vitesli arabalar ilk olarak 1939'da geniş ölçüde yapılmaya başlanmıştır. Bu çeşit viteste «gezeğen sistemi» dişliler kullanılır. Son derece karışık bir düzen olan otomatik vites dişlilerinin başlıcaları «güneş dişlisi», «gezeğen dişliler», «halka dişli»dir. Bu çeşit arabalarda debriyaj yoktur. Gezeğen sistemi dişliler, motorun çalışma hızına göre kendiliklerinden vites değiştirirler.

Şaft (Gardan Mili). — Diferansiyelle vites kutusu arasındaki mildir. Ârızalı yolda dingilin hareketine göre kıpırdıyabilmesi için her iki ucu mafsallıdır. İç içe geçmiş boru şeklinde olan şaftın boyu da az bir miktarda kısalıp uzıyabilir.

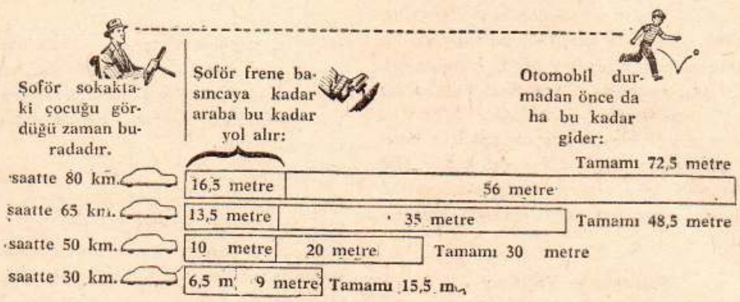
Diferansiyel. — Otomobilde arka aksın ortasında büyükçe, toparlak bir demir mahfaza vardır. Bunun içinde «diferansiyel düzeni» bulunur. Diferansiyelin görevi iki arka tekerleği birbirinden ayırmak, gerekince bunların birbirinden farklı hızlarla dönmesini sağlamaktır. Dönemeçlerde içte kalan tekerlek

OTOMOBİLİN ÖN TAKIMI

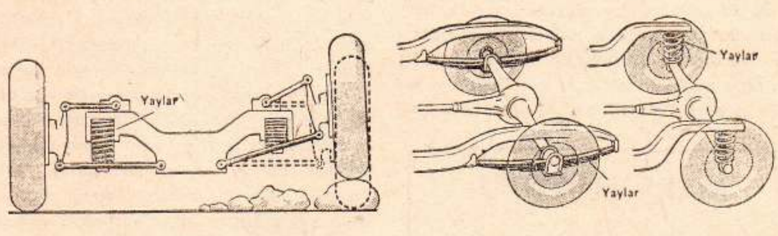
Hareket halindeki otomobilin kontrolünde direksiyon düzeninin çok büyük rolü vardır. Bir kazaya meydan vermemek için direksiyon düzeni sık sık kontrol ettirilmelidir.

ÇEŞİTLİ HIZLARDA DURMA MESAFESİ

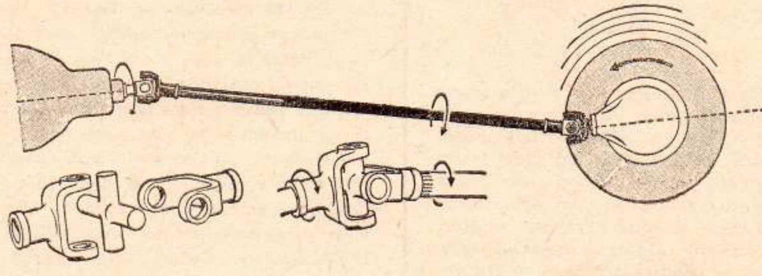
Araba kullanan herkes, asla dikkati elden bırakmamak, sanki her an karşısına biri çıkacakmış gibi ihtiyatlı hareket etmek zorundadır. Buradaki tabloda düz ve kaygan olmıyan bir yolda yeni lâstikli bir otomobilin, hızına göre kaç metrede durabileceği gösterilmiştir.

SARSINTIYI ÖNLEMEK İÇİN

Ârızalı yollarda sarsıntıyı önlemek için otomobilin ön ve arka tekerleklerine süspansiyon tertibatı vardır. Yukarıda solda ön tekerlek, sağda arka tekerlek süspansiyon düzeni görülüyor.

HAREKET NASIL İLETİLİR

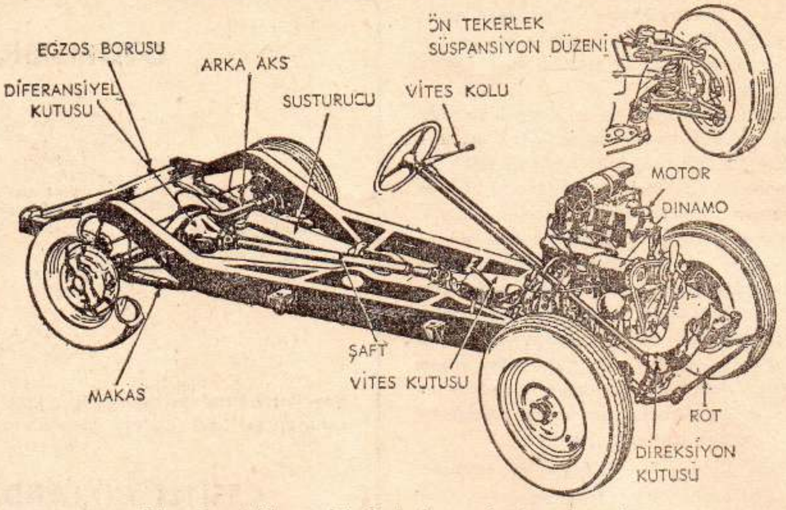

Motorun meydana getirdiği hareket vites kutusundan geçtikten sonra «şaft» vasıtasiyle arka tekerleklere iletilir. Şaft, vites kutusuna ve diferansiyele özel mafsallarla bağlıdır.

dıştaki tekerlekten daha az döner: Tıpkı saf halinde yürüyen askerlerden içte olanın dönüş sırasında dışta olandan daha yavaş yürümesi gibi. Ön tekerlek aksları zaten birbirine bağlı olmadığı için ayrı ayrı hızlarda dönebilirler. Arabayı iten arka tekerlek akslarının ise şafta bağlı olması gerekir. Akslar diferansiyel olmadan şaftın mahruti dişlisine bağlansa, iki tekerleğin birbirinden ayrı hızlarda dönmesine imkân olmaz. İşte, diferansiyel, bir yandan tekerleklerin hareketi almasını sağlarken, bir yandan da birbirinden ayrılmasını sağlar.

Diferansiyelin tek zararı daima daha kolay dönen tekerleği çevirmesidir. Meselâ arka tekerleğin biri çamura saplanırsa, araba istediği kadar çalışsın, yalnız çevrilmesi daha kolay olan çamurdaki tekerlek döner.

En çok kullanılan diferansiyel düzeni şekillerde gösterdiğimizdir. Bunda şafta bağlı olan mahruti dişli büyük «ayna dişlisi»ni çevirir. Ayna dişlisine kaynatılmış olan diferansiyel kutusunda karşılıklı iki dişli vardır. Bunlara «istavroz dişlisi» denir. İstavroz dişlileri, ayna-mahruti, diferansiyel kutusu bir blok halinde beraber döner. Aks dişlileri de istavroz dişlilerine geçmiş olduğu için hareketi alır, tekerleklerin dönmesini sağlar (Diferansiyelin tekerleklerin birbirinden farklı dönmesini nasıl sağladığı resimde gösterilmiştir).

Bir otomobilin şasisinde bulunan başlıca kısımlar.

Soğutma ve Yağlama

Soğutma ve yağlama düzenlerinin otomobil için hayati bir önemi vardır, çünkü hareket halindeki bir otomobilde birbirine sürtünen birçok parçalar olduğu gibi ayrıca motorda şiddetli bir sıcaklık meydana gelir.

Saatte 120 kilometre hızla giden bir otomobilin her bujisi saniyede 30 defa çakar; yani silindirin yanma odasında bir saniye içinde 30 patlama olur. Bunun yanı sıra, her piston bir saniye içinde 120 defa inip çıkar. Her silindirdeki patlama sırasında 2.000°' den fazla sıcaklık meydana gelir. Soğutma ve yağlama düzeni olmasa bu baş döndürücü hareketler, sıcaklık motoru bir anda harap etmeye yeter. Bunu önlemek için yapılacak tek şey birbirine sürtünen parçaları incecik bir yağ tabakasiyle ayırmak, ayrıca motoru su ile soğutmaktır.

Soğutma. — Otomobillerin silindir blokunda, silindirlerin çevresi boştur, buna «su gömleği» denir. Motor çalışınca bu gömleklerin içinde devamlı olarak su döner. Motorda ısınan su öndeki radyatöre gelir. Otomobil radyatörü incecik borulardan yapılmış bir petek gibidir. Hareketini kranktan alan bir vantilâtörle devamlı olarak soğutulur. Radyatöre gelerek çok geniş bir yüzeye yayılmış olan su da sıcaklığını kaybeder, özel bir pompa ile yeniden motora basılır.

Yağlama. — Motorun yağlanması alt karterdeki yağ vasıtasiyle olur. Motorun altındaki bu kısım yağla doldurulur. Yağın içinde bulunan «yağ pompası», eksantrik milden aldığı hareketle, yağı motorun gerekli yerlerine basarak dolaştırır. Böylece, hareket halindeki otomobil motoru durmadan yağlanmış olur. Diferansiyelle vites kutuları ise tamamen yağla doldurulur. Dişliler yağın içinde dönerler. Bundan başka, otomobilin çeşitli yerleri «gresle» yağlanır. Motorun gereği gibi yağlanıp yağlanmadığı şoför yerindeki yağ göstergesinden anlaşılır.

Yakıt ve Aydınlatma Düzeni

Yakıt. — Otomobillerin çoğunun yakıtı benzindir; bazıları da mazotla çalışır. Bir otomobilin yakıt düzeni arabanın arkasında bulunan benzin deposu, taşıyıcı borular, benzin pompası ile karbüratörden ibarettir. Motordaki benzin pompasının emdiği yakıt doğruca karbüratöre gelir, orada hava ile karışarak yanma odalarına dağıtılır. Şoför yerindeki gaz pedali motora gerektiği kadar benzin verilmesini sağlar (Bk. Karbüratör).

Aydınlatma. — Otomobilin aydınlatma düzeni elektrik düzeninin bir bölümüdür. Aydınlatmada en önemli olan farlardır. Far, şoförün geceleyin önünü görmesini sağlıyan iki büyük lâmbadır. Geceleyin şehir dışında, iyi bir yolda gidilirken, oldukça yüksek hıza çıkılabilir. Bu durumda şoför çok ilerisini görmek ister. Buna karşılık, şehir içinde, dönemeçli yerlerde daha yakınların görülmesi istenir; yani gerekince yakını, gerekince de uzağı göstermesi lâzımdır. Bunun için, her farda iki ampul bulunur. Bunlardan biri ışığı ileriye, ötekisi yakına verir. Şoför «selektör» düğmesine basmakla ışığın bu hareketini ayarlar. Karşıdan gelen bir taşıtın şoförünün gözünü almamak için de yakın lâmbaları yakılır.

Elektrik düzeninin fardan başka en önemli bölümü «seyir» ve «istop» lâmbaları»dır. Arabanın bir, ya da her iki arka çamurluğunda bulunan seyir lâmbası, geceleyin, araba giderken yanar, stop lâmbası ise, frene basınca yanarak arkadaki arabaya, duracağını bildirir. Bunlardan başka, bir de «sinyal» (işaret)lâmbaları vardır ki, şoför sağa, sola döneceğini bunlarla bildirir.

Otomobilin Kontrolü

Hareket halindeki otomobilin en önemli kontrol araçlarının başında direksiyonla fren gelir.

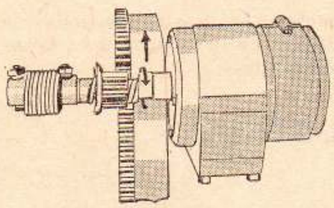
Direksiyon. — Otomobile yön vermeye yarar. Bu düzenin ana parçaları «direksiyon simidi», «direksiyon mili», «rot»tur. Direksiyon simidi, çevrilince, çeşitli manivelâlar sayesinde rota kumanda eder; böylece, şekillerde gösterildiği gibi, tekerlekler de istenilen yöne, araba da o yöne gider.

Fren. — Otomobil kontrolünün bir başka önemli kısmı frendir. Bir otomobilde üç çeşit fren bulunur:

1) Kompresyon Freni. — Silindirlerdeki basıncın otomobili yavaşlatmakta, durdurmakta kullanılmasına «kompresyon freni» denir. Kompresyon freni vites küçülterek yapılır. Üçüncü vitesle giden bir otomobilin vitesi ikiye takılınca, hızı ikinci vitesin hızına düşer. Birinci vitese takılınca daha da azalır. Çok emniyetli bir fren şeklidir; hele inişlerde daima kullanılmalıdır. Kompresyon freni duran arabayı frenlemekte de kullanılır. Yokuş aşağı duruluyorsa geri vitese takılır, araba asla ileri kaçmaz; yokuş yukarı duruluyorsa birinci vitese takmakla otomobilin geri kaçması önlenir.

2) Mekanik Fren (El Freni). — Duran otomobilin hareket etmesini önlemeye yarar. Mekanik fren sürtünme esasına dayanır, ya şafta, ya da volâna etki yapılarak arabanın kıpırdaması önlenir. Arka tekerleği sıkıştır-

MARŞ MOTORU

Marş düğmesine basılınca marş motoru çalışır. Bu motorun miline bağlı «bendiks dişlisi» motorun çalışmasiyle beraber milin yivleri üzerinde kayarak volan dişlisine takılır, volanı çevirmeye başlar. Volanın hareketi motoru çalıştırır. Motor çalışmaya başlayınca volanın devri artar. Bu devir artışı otomatik olarak bendiks dişlisini tekrar yerine göndererek volan dişlisine ayırır.

mak suretiyle çalışan mekanik frenler de vardır.

3) Hidrolik Fren (Ayak Freni). — Hidrolik yağın basınciyle dört tekerleğe birden etki yaparak otomobili yavaşlatmaya, durdurmaya yarar. Bazı ağır kamyonlarda sıkıştırılmış hava freni kullanılır. Bu çeşit frende hidrolik yağın yerini sıkıştırılmış hava alır (Bk. Fren).

Otomobil Nasıl Kullanılır

Otomobil kullanma çok uzun olmıyan bir çalışma sonunda kolayca öğrenilebilecek zevkli bir iştir. Sağlık durumu elverişli olan herkes, hattâ çocuklar bile otomobil kullanmasını öğrenebilir. Ancak, otomobili hareket ettirmesini, yola çıkarmasını, durdurmasını öğrenmek, gerçekten otomobil kullanmak için gerekli vasıfları kazanmış olmak demek değildir.

Otomobil kullanmak zevklidir. Onlarca, hattâ yüzlerce beygir gücüne parmaklarınızın en küçük bir hareketiyle kumanda edebilirsiniz. Ama, otomobil kullanma gerçekten yüzlerce beygirin dizginini elde tutmak kadar tehlikeli olabilir. Çünkü en küçük bir dikkatsizlik çok büyük kazalara yol açar. Dünyanın en çok otomobiline sahip A.B.D.'de otomobilin icadından bugüne kadar otomobil kazalarında ölenlerin sayısı bir milyonu çok aşmıştır. Bu sayı A.B.D.'nin girdiği bütün savaşlarda verdiği ölü sayılarının toplamından daha yüksektir. Yurdumuzda da her yıl otomobil kazalarında ölenlerin sayısı bini geçmektedir.

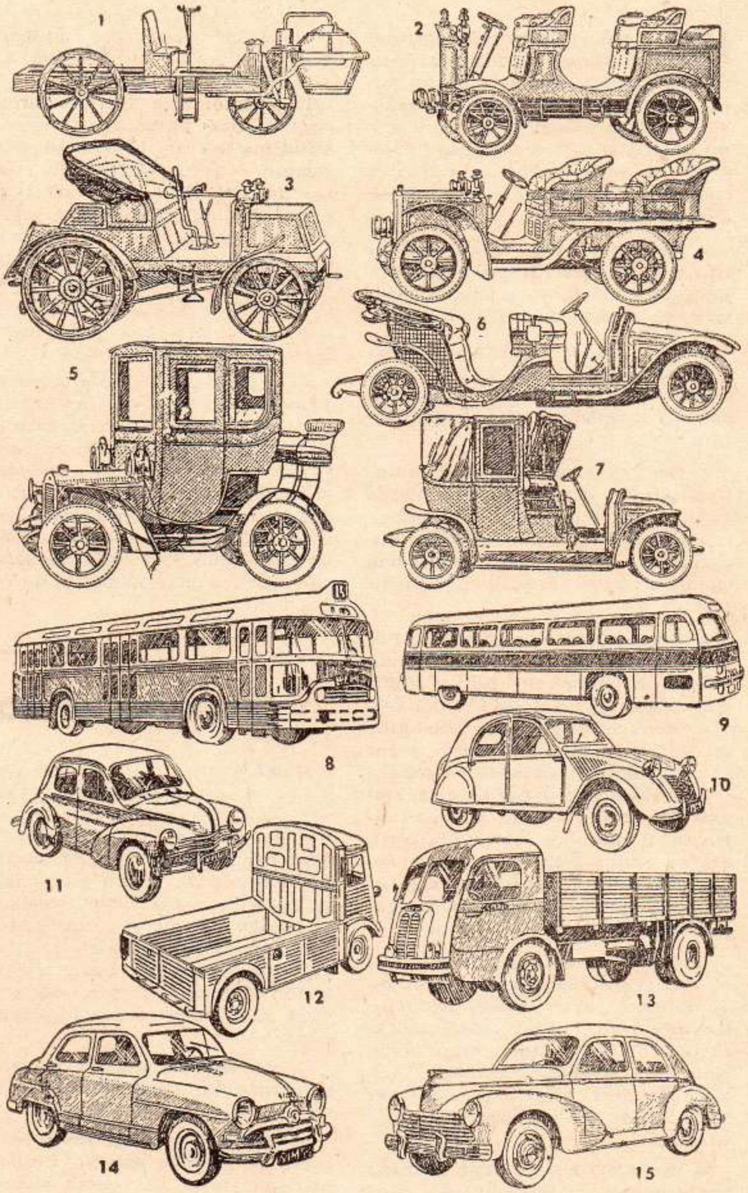
Gerekli imtihanlara girerek şoför ehliyeti almadan otomobil kullanmaya kalkmanın ne kadar yersiz, tehlikeli olduğu kendiliğinden bellidir. Ehliyete sahip olmak da o kimsenin kusursuz, temkinli bir şoför olduğunu göstermez. Bunun için, yeni ehliyet almış kimseler yanlarında bu işin ustası biri olmadan trafiğe çıkmamalı, iyice meleke kazanıncaya kadar yalnız başına direksiyon kullanmamalıdır.

İyi bir şoförün, tıpkı bir futbolcu, voleybolcu gibi, her an en umulmadık durumlarla karşılaşacağını aklından çıkarmaması gerekir. Tetikte bulunmak bir şoförün kazanacağı özelliklerin ilkidir.

İyi otomobil kullanan bir kimse arabasını şehir trafiğinde öyle kullanır ki, arabanın döşemesinde duran boş bir süt şişesi yan devrilmez. İyi şoför arabasını yavaş yavaş kaldırır, âni duruşlardan kaçınır; dönemeçlerde yolcuları yana savurmaz.

Şoförler en baştan itibaren gerekli kaideleri meleke olarak kazanmaya çalışmalıdır. Dönemeçlerde gündüz elle, gece ışıkla mutlaka işaret vermek, geceleyin karşıdan gelen bir araba görünce ışığı azaltmak, duracağını işaretle bildirmek gibi hareketlere en baştan alışılırsa, bunlar meleke haline gelir. Otomobili tedbirli, tetik kullanmayı öğrenmek de iyi bir şoför olmaya yetmez. Şoförler aynı zamanda yayaların, başka şoförlerin haklarını, yapabilecekleri hataları da kollamalıdır.

DÜNKÜ OTOMOBİLLERDEN BUGÜNKÜLERE...

1 — Cugnot'nun buhar güciyle işletmeyi başardığı ilk araba, bugünkülerin dedesi sayılabilir; 2 — Serpollet'nin 1884'te buhar güciyle işlettiği ilk otomobillerden biri; 3 — Panhard ve Levassor'un yakıtla çalışan ilk otomobili (1896); 4 — 1900 yıllarının petrolle çalışan dört kişilik, üstü açık arabası; 5 — 1909 yılında Avrupa sokaklarında benzeri çok görülen üç kişilik, içeriden idare edilen «kupa» denen otomobillerinden; 6 — 1912 modeli «lando» denen, yayvan, üstü açılıp kapanabilir gezinti arabası; 7 — 1914 yıllarının taksisi; 8 — Üç kapılı, modern bir şehir otobüsü; 9 — Modern bir uzun yol otobüsü; 10 Üzeri bez kaplı, hafif bir otomobil; 11 — Küçük bir aile arabası; 12 — Hafif eşya taşımakta kullanılan kamyonet; 13 — Ağır eşya taşımakta kullanılan bir kamyon; 14-15 — Bugün en çok kullanılan tiplerden iki otomobil.

Emniyet Tertibatı

Otomobilin şoför yerine bakınca çeşitli göstergeler, düğmeler, manivelâlar, pedaller görülür. Bunların her birinin ayrı ayrı görevi vardır.

Göstergeler. — Bütün otomobillerin şoför yerinde beş gösterge bulunur. Bunlar yağ, benzin, sıcaklık, elektrik ve hız göstergeleridir Otomobil kullanmada bunların her birinin ayrı ayrı faydası vardır.

Yağ göstergesi otomobil çalışırken otomatik yağlama düzeninin iyi işleyip işlemediğini, benzin göstergesi depodaki benzinin ne kadar olduğunu belirtir. Elektrik göstergesinin görevi akümülâtörün şarj, deşarj durumunu göstermektedir. Hız göstergesi hareket halindeki otomobilin saatte kaç kilometre hızla gittiğini bildirir. Bu göstergeyle beraber çalışan kilometre saati de yapılan yol tutarını kendiliğinden yazar.

Otomobilin Bakımı

İYİ BİR bakım otomobilin ömrünü uzatır. Bunu hepimiz biliriz. Ayrıca, usulüne göre yapılacak bakım yalnız otomobilin ömrünü uzatmakla kalmaz, aynı zamanda yol emniyetini de sağlar. Otomobil bakımında yapılacak şeyler arabanın kullanma süresine göre değişir. Bunları ayrı ayrı ele alalım:

● Her Gün: Yağ tutarı kontrol edilmeli, eksikse tamamlanmalıdır. Radyatördeki su, ya gözden geçirilmeli, eksilmişse doldurulmalıdır.

● Her Hafta: Akümülâtördeki elektrolit kontrol edilmeli; levhalar tamamen suyla kaplanmış değilse bu eksiklik damıtılmış suyla giderilmelidir.

● Her Ay: Otomobilin elektrik düzeni gözden geçirilmeli, kablolarda kaçak varsa önlenmeli, bağ yerlerinin sıkışık bulunması sağlanmalıdır. Contalarda, hele silindir contasında sızıntı aranmalı, varsa derhal önlenmelidir.

● Her 1.500 km.'de: Karterdeki bütün yağ boşaltılır. Karter motor blokunun alt bölümüdür. Burası motor için gerekli yağın depo edildiği yerdir. Otomobil yağının her 1.500 km.'de değişmesi gerekir. Konacak yağın kalınlığı mevsimden mevsime değişir. Her üç yağ değiştirmede bir defa, özel yağı ile bütün motoru yıkamak lâzımdır. Bunun için, eski yağ boşaltıldıktan sonra kartere özel yağ konur. Sonra motor dört dakika çalıştırılır. Bundan sonra konan yağ boşaltılarak yeni yağ doldurulur.

Bujilerin de her 1.500 km.'de bir gözden geçirilmesi, elektrotların temizlenmesi, ayarlanması lâzımdır. Karbüratörün, yakıt sistemindeki filtrelerin, distribütör kontak yerlerinin temizlenmesi; gaz pedali, jigle düzeninin yağlanması da her 1.500 km.'de bir yapılacak işler arasındadır.

● Her 4.000 km.'de: Yağ pompası temizlenmeli, bütün supaplar gözden geçirilmeli, ayarlanmalıdır. Distribütörün yağlama deliği varsa birkaç damla ince yağ damlatılır. Otomobilin tarifesinde dinamo ve vantilâtör yatağının yağlanacağı yazılıysa buralara da 4-6 damla yağ damlatmalıdır. Gerekiyorsa su pompası, vantilâtör ve dinamo kayışları da sıkıştırılmalıdır. Dinamo ve marş motorunun kusursuz durumda olmasına dikkat etmelidir.

● Her 6 Ayda: Soğutma sistemindeki bütün suyu değiştirin. Motoru şasiye bağlıyan civata ve somunları gözden geçirin.

Yağlama ve Soğutma Düzeni

Otomobilin can damarı olan yağlama ve soğutma düzeninin dikkatli bir bakıma ihtiyacı vardır. Otomobillerde üç çeşit yağ kullanılır: 1) Motor yağı, 2) Hidrolik yağ; 3) Gres yağı.

1. — Motor Yağı: Kartere, diferansiyel ve vites kutularına, direksiyon kutusuna konur. Kullanılan motor yağının kalınlığı mevsimden mevsime değişir. Yazın fazla sıcak yağı çok sıvılaştıracağından kalın yağ, kışın da, aksine, ince yağ kullanılır. Bu bakımdan kışa girme sırasında yağ değiştirirken ince yağ, yaz başlangıcında da kalın yağ konur.

2. — Hidrolik Yağ: Frenlerde ve hidrolik debriyajda kullanılır.

3. — Gres Yağı: Özel gres pompasiyle otomobilin, tekerleklerinin çeşitli yerlerindeki deliklere basılır.

Soğutmanın da otomobilin hareketinde büyük rolü vardır. Radyatöre konacak su temiz olmalı, kirli, kireçli olmamalıdır. Kışın, çok soğuk havalarda suyun donması ihtimali vardır. Bunu önlemek için radyatöre «antifriz» denen, donmayı önleyici bir bileşim konur.

Antifriz. — Çeşitli firmalar çeşitli antifrizler yapmıştır. Bileşimin esası «etilen glikol»dür. Bu madde sentetik bir alkol bileşimidir. Donma derecesi düşük olduğu gibi, kaynama derecesi de 1950 olduğundan buharlaşma yolundan su kaybını da önler. Başka bir cins antifrizler de metanol esasına göre yapılır. Bunların kaynama noktası 66°'dir. Buna karşılık dona karşı önleme etkisi fazladır. Çeşitli sıcaklık derecelerine göre konması gereken antifriz oranı şöyledir:

	Sıcaklık derecesi			
	—12	—21	—26	—32
Glikol (%)	24	35	41	45
Metanol (%)	21	30	35	39

Donma tehlikesi geçtikten sonra antifriz boşaltılmalıdır, çünkü her hangi bir sızıntı ciddi yağlama güçlüğüne yol açar. Bu bakımdan, bir mevsim kullanılan antifriz atılmalıdır.

Donmayı önlemenin bir başka çaresi de, soğuk havalarda radyatördeki ve motordaki suyu boşaltmaktır. Bu iş için motorun ve radyatörün altında özel vidalar vardır. Bu vidaları açınca su boşalır.

Otomobildeki Bazı Ârızaların Sebepleri

Marşa basınca motor çalışmıyorsa — Ya marş motoru volanı çevirmiyor, ya da yavaş çeviriyor demektir. Hiç çevirmiyorsa, ya akümülâtörde akım kalmamıştır, ya da elektrik kablolarında bir kopuk vardır. Ayrıca, marş düğmesinde, motorunda ârıza olduğu da akla gelebilir. Ağır çeviriyorsa, ya akünün şarjı düşüktür, ya da bağlama yerleri pas tutmuştur. Bütün bunlardan başka, soğuk havada ağır motor yağı da çalışmayı önliyebilir.

Bu saydığımız ârızalar yoksa supapların açılıp kapanma zamanlarında uygunsuzluk var demektir.

Motorun çalışmadığı hallerde bujilere de bakmak gerekir. Bujilerde kıvılcım yoksa, ya kontak anahtarı düzeninde bozukluk vardır, ya da buji elektrotları kirlenmiş, yağlanmış demektir.

Distribütörde kıvılcım yoksa, ya kontak noktaları kirlenmiş, ya da ayarı bozulmuştur. Yelkovanın dönmesinde tutukluk vardır. Distribütör ıslanmıştır, cereyan kaçırmaktadır. Kondansatör ârızası da buna sebep olabilir.

Endüksiyon bobininde kıvılcım yoksa, ya bobin yatmıştır, ya da elektrik kablolarında kopukluk vardır.

Çalışmıyan motor için elektrik düzeninin saydığımız ârızalarından başka yakıt düzeninde de ârıza olabilir. Karbüratör haznesi boşsa, ya benzin kalmamış demektir, ya da geliş yolu kapalıdır; yakıt pompasında da bir ârıza olabilir. Karbüratör haznesi doluysa, ya yakıtın çıkış yolu tıkalıdır, ya jigle bozuktur, ya da benzinde su vardır.

Motor çalıştıktan sonra duruyorsa. — Yakıt sisteminde, elektrik sisteminde ârızalar olabileceği gibi makine ârızaları da olabilir.

Yakıt sistemindeki ârızalar şunlardır: Yukarıda saydıklarımızla birlikte, zengin karışım, yakıt deposu hava deliğinin tıkanması, hava süzgecinde bozukluk, yakıt pompasının zayıf çalışması, filtrede tutukluk, karbüratörde su.

Elektrik sistemindeki ârızaları: Kontak anahtarında bozukluk, buji kablolarının gevşekliği, bujilerin yanmamış yakıtla ıslanması, elektrotların pisliği, buji kablolarının yanlış bağlanması, ateşleme zamanlarının ayarsız oluşu, buji yalıtkanında çatlaklık vs.

Makina ârızaları: Supap yanması, kırılması, kaynaması; supap açıklıklarının yanlış olması.

Motor ralântide çalışmıyorsa. — Akla gelecek ârızalar şunlardır: Ralânti ayarında bozukluk, ralânti deliğinin tıkanması, supaplarda bozukluk vs. Motor soğukken ralântide çalışmıyorsa yağın çok ağır olduğunu gösterir.

Motor çok kızıyorsa. — Şu sebepler akla gelir: Ateşleme geç olmaktadır; vantilâtör kayışı gevşektir; soğutma sisteminde tıkanıklık vardır; su pompası bozulmuştur; frenler takılı kalmıştır.

Göstergelerden başka, yol emniyetini sağlıyan başka tertibat da vardır Dikiz aynası şoförün bir göz atmakla arkadan gelen taşıtları görmesini sağlar. Hele dönüşlerde başka arabaları geçeceği, duracağı zaman, şoför, dikiz aynasına bakmakla nasıl hareket edeceğini kestirir. Cam sileceği yağmurlu, karlı havalarda şoförün önünü rahatça görmesini sağlar, güneş vizörü de güneşin göz almasını önler. Bunlardan başka farlar, istop ve park lâmbaları, dönüş lâmbaları, klâkson yol emniyetini sağlıyan araçlar arasındadır. Bunların hepsi şoför yerinden, ya bir düğmeyi çevirmekle, ya da basit bir el hareketiyle idare edilir.

Şoför yerinde daha başka aletler de vardır ki, bunlar da otomobilin hareketini, kontrolünü sağlar. «Kontak anahtarı» arabanın elektrik sistemini açıp kapatır; çalınma tehlikesini önlemek için kullanılmadığı zaman, anahtar arabada bırakılmamalıdır. «Marş düğmesi» motora ilk hareketi verecek olan marş motorunu çalıştırmaya yarar. «Vites kolu» debriyaj pedaline bastıktan sonra hız değişimlerini ayarlıyan vites kutusunu idare eder. «Fren pedali» ile «gaz pedali» de hız kontrolünü sağlar.

Yol Emniyeti

Otomobili emin olarak kullanabilmek için şoförün önce kendi durumunu, sonra da arabasını gözden geçirmesi gerekir. Araba kullanacak kimse uykusuz, rahatsız olmamalıdır. Gözlüğe ihtiyacı varsa takmalı, kulakları iyi duymuyorsa işitme aleti kullanmalıdır. Alkollü içki alan kimselerin katiyen otomobil kullanmaması gerekir. Bir tek kadeh içki bile sürüş emniyetine fena tesir eder. Ayrıca, radyo, pikap çalmanın, konuşmaların dikkati dağıtan şeyler olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Bundan sonra otomobilin kontrolü gelir. Yola çıkacak otomobilin frenlerinin, direksiyon tertibatının hiç kusursuz olması, bütün ışık düzeninin iyi çalışır durumda bulunması şarttır. Ayrıca, akümülâtörün dolu olmasına, motor, diferansiyel ve transmisyonda bir ârıza olmamasına dikkat edilmelidir (Bk. Trafik).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Otomobil (M. Boisseaux'dan çev. Doç. Orhan Daldal, Doç. Z. Demirgüç, 1961); Otomobil Ansiklopedisi (1959); Otomobil Yıllığı (1959, 1962); Otomobil Tamir Tekniği (1957); Otomobil Rehberi (Savaş Kardeşler, 1951); Otomobilde Arıza Var (1952); Otomobil ve Motoru (M. Demirkaya, 1948); Oto Tekniği (K. Kırıkkanad, O. N. Sonaer, 3 cilt, 1941); Oto Motor Notları (T. O. Sayan, 1943); Oto-Motor Notları (R. Özsayın, 1943); Otomobil Arızaları (çev. H. Erzik, 1949).

OTOMOBİL YARIŞLARI

Otomobille yapılan hız yarışlarıdır. Çok tehlikeli bir spor olmakla birlikte meraklıları için derin bir heyecan kaynağıdır.

Otomobil yarışları otomobilin daha ilk adımlariyle birlikte başlamıştır. Bu yarışların ilki 1878'de, buharlı otomobillerin daha yeni ortaya çıktığı sıralarda yapıldı. Wisconsin'de iki otomobil arasında yapılan bu yarışta 335 km.'lik yolu otomobillerden biri 1 haftada almış, böylece saatte ortalama 10 km. yol gitmişti. Gene Amerika'da benzinle işliyen otomobiller arasında ilk yarışma 1895'te yapıldı, 86 km.'lik bir yolda yapılan bu yarışı bir Duryea otomobili saatte ortalama 8 km. giderek kazandı.

Ondan sonra, otomobil gelişip, hız kazandıkça, yarışları da bunun yanı sıra gelişti. Bugün, Amerika'da, Avrupa'da en yüksek hız, en uzun yol, en az benzin harcama gibi yönlerden, çeşitli otomobil yarışları yapılmaktadır.

Bu yarışlarda kullanılan otomobillerin özel bir yapısı vardır; bunlara «yarış otomobili» denir. Dönemeçlerde devrilmeyi önlemek için yayvan yapılıdırlar, tekerlekleri büyük, burunları sivridir.

YARIŞ OTOMOBİLLERİNİN ERİŞTİKLERİ HIZ ZAMANLA NASIL YÜKSELDİ

Hız (Saatte km.)	*Yarışçı ve otomobilinin markası*	*Yarışın yeri*	*Yılı*
63,137	Chasseloup (Jeanthaud)	Acheres, Fransa	1898
66,645	Jenatzy (Jenatzy)	Achères, Fransa	1899
70,297	Casseloup (Jeanthaud)	Achères, Fransa	1899
80.321	Jenatzy (Jenatzy)	Achères, Fransa	1899
93,724	Chasseloup (Jeanthaud)	Achères, Fransa	1899
105,904	Jenatzy (Jenatzy)	Achères, Fransa	1899
120,771	Serpollet (Serpollet)	Nice, Fransa	1902
122,420	Vanderbildt (Mors)	Ablis, Fransa	1902
123,249	Fournier (Mors)	Dourdan, Fransa	1902
124,102	Angieres (Mors)	Dourdan, Fransa	1902
136,330	Duray (Gobron-Brillie)	Ostende, Belçika	1903
147,014	Henry Ford (Ford 999)	Lake St-Clair, ABD	1903
148,510	W. K. Vanderbildt (Mercedes)	Daytona Beach ABD	1904
152,501	Rigolly (Gobron Brillie)	Nice, Fransa	1904
156,491	De Caters (Mercedes)	Ostende, Belçika	1904
166,628	Rigolly (Gobron-Brillie)	Ostende, Belçika	1904
168,188	Baras (Darrack)	Mongeron, Fransa	1904
168,381	Arthur Mac Donald (Napier)	Daytona Beach, ABD	1905
175,422	Hemery (Darrack)	Arles-Salon, Fransa	1905
202,655	Hemery (Benz)	Brooklands, İng.	1909
211,500	Barney Oldfield (Benz)	Daytona Beach, ABD	1910
215,250	K. L. Güiness (Sunbeam)	Brooklands, İng.	1922
230,634	R. Thomas (Delage)	Arpajon, Fransa	1924
234,986	Eldridge (Fiat)	Arpajon, Fransa	1924
235,217	Campbell (Sunbeam)	Pendine Sands, İng.	1924
242,800	Campbell (Sunbeam)	Pendine Sands, İng.	1925
245,149	Segrave (Sunbeam)	Soutport, İng.	1926
272,458	Parry-Thomas (Thomas Special)	Pendine Sands, İng.	1926
275,229	Parry-Thomas (Thomas Special)	Pendine Sands, Ing.	1926
281,447	M. Campbell (Napier Campbell)	Pendine Sands, İng	1927
327,981	Bnb. Segrave (Sunbeam)	Daytona Beach, ABD	1927
333,062	M. Campbell (Napier Campbell)	Daytona Beach, ABD	1928
334,022	Ray Keech (Whitet Triplex)	Daytona Beach, ABD	1928
372,340	Bnb. Segrave (İrving, Napier)	Daytona Beach, ABD	1929
395,469	M. Campbell (Napier Campbell)	Daytona Beach, ABD	1931
408,621	M. Campbell (Napier Campbell)	Bonneville, ABD	1932
438,123	M. Campbell (Rolls-Royce-Campbell)	Daytona Beach, ABD	1933
445,703	M. Campbell (Bluebird Special)	Bonneville, ABD	1935
484,818	M. Campbell (Bluebird Special)	Bonneville, ABD	1935
501,374	Yzb. Eyston (Thunderbolt)	Bonneville, ABD	1937
555,909	Yzb. Eyston (Thunderbolt)	Bonneville, ABD	1938
563,471	J. Cobb (Railton)	Bonneville, ABD	1938
575,217	Yzb. Eyston (Thunderbolt)	Bonneville, ABD	1938
593,560	J. Cobb (Railton)	Bonneville, ABD	1939
634,267	J. Cobb (Railton-Mobil)	Bonneville, ABD	1947

OTOPLÂSTİ

Bir hastalıkta, kazada vücudun bir yerinde doku harap olunca, hastanın başka yerinden doku alınarak yaranın yamanmasına «otoplâsti» denir. Meselâ, yüzde, burunda kaza sonunda bir parça kopmuşsa, hastanın kolundan alınacak bir et ve deri parçası buraya aşılanır.

Otoplâsti, hekimliğin son yıllarda çok gelişmiş bir koludur Böylece, kazaya uğrıyanlar sakat, çirkin kalmaktan kurtarılmaktadır (Bk. Estetik Ameliyat; Plâstik Ameliyat).

OTOPSİ

Bir ölünün, neden öldüğünü anlamak gerekince, bunu kesini olarak anlıyabilmek için cesedin kesilerek incelenmesine «otopsi» (fethimeyit) denir.

Bir insanın ölüsü dikkatle incelenecek olursa, gerek dış görünüşü, gerek ., organlarının durumları, uğradıkları değişiklikler onun neden öldüğünü belirtebilir. Böylece, o kimsenin bir hastalıktan mı öldüğü, yoksa bir cinayete mi kurban gittiği anlaşılır. Bundan

dolayı, neden öldüğü ilk bakışta anlaşılamıyan ölümlerin nedenini kesin olarak anlamak için, ölünün üzerinde çeşitli yönlerden araştırmalar yapılır. Bu araştırmalar, incelemeler hekimlikte özel birkaç bilim kolu olacak derecede geniş konulardır. «Patolojik anatomi», «adlî tıp» bunların başında gelir.

Adlî bakımdan otopsi, birisi adlî tabip olmak üzere, en az iki hekim tarafından, yargıç ve — gecikmesinde zarar görülen hallerde — C. Savcısı huzuriyle yapılır. Zaruret halinde bir hekimle de yetinilebilir. Öleni son tedavi eden hekim otopsi yapamaz. Adlî otopsi, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre keşif mahiyetinde bir araştırmadır, sonucu gösteren rapor, delil sayılır.

OTTAWA

Kanada'nın başkentidir. 450.000'i geçen nüfusu ile ülkenin 5. şehridir. Ottawa nehrinin güney yakasında, tepelik bir arazide, Montreal'in 190 km. batısındadır. Nehrin karşı yakasında, Hull şehri bulunur ki bu şehir bugün başkentin bir bölümü olarak kabul edilir. Hull ve Ottawa şehirleri birkaç köprü ile birbirine bağlıdır. Ottawa'nın kuzeyindeki Gatineau nehri iki büyük çavlan meydana getirerek şehre girer. Bu çavlanlar Ottawa'nın tabiî güzelliklerini bir kat daha artırmıştır. Çavlanlardan en önemlisi Rideau (perde) adını taşır. Ottawa, Kanada'nın önemli bir endüstri merkezidir, çünkü büyük bir orman bölgesinde kurulu bulunmaktadır. Böylece kolaylıkla elde edilen kereste ham maddesi, Ottawa'daki fabrikalarda kâğıt haline getirilir. Ottawa'da kâğıt endüstrisinin yanı sıra daha birçok küçük endüstriler gelişmiştir. Bunlar, genel olarak, Ottawa yakınlarındaki çavlanlardan elde edilen elektrik enerjisiyle işlerler.

Eskiden Kanada'nın başkenti Kingston'du. 1849'da başkent Montreal'a aktarıldı. Halk, hükümeti protesto maksadiyle bu şehirdeki parlâmento binalarını yakınca, başkent önce Toronto'ya, sonra da Quebec'e taşındı. Fakat bu şehirler, hükümet işleri için elverişli bulunmuyordu. Bunun üzerine, 1857'de meselenin halledilmesi için Kıraliçe Victoria'ya akıl danışıldı. Kıraliçe de başkent olarak Ottawa'yı seçti.

OTUZ AĞUSTOS ZAFERİ

(Bk. BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI)

OTUZ AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI

(Bk. BAYRAMLAR)

OTUZ YIL SAVAŞLARI

XVII. yüzyılda, Orta Avrupa'da, özellikle Almanya ve Bohemya'da, 1618'den 1648'e kadar süren kanlı çarpışmalara «Otuz Yıl Savaşları» denir. Bu savaşlar dört bölüme ayrılır: Bohemya Savaşı (1618-1625), Danimarka Savaşı (1625-1629), İsveç Savaşı (1630-1635), İsveç-Fransa Savaşı (1635-1648).

Otuz Yıl Savaşları dinî uyuşmazlıklardan çıktı. Katolik Avrupa ile Protestan Avrupa arasında çarpışma kaçınılmaz hale gelmişti. Buna politik sebepler de eklenince, otuz yıl süren savaşlar patlak verdi. Katolikler'in başında, Almanya İmparatorluğu'na da sahip bulunan Avusturya'lı Habsburg hanedanı, Protestanlar'ın başında da, İmparatora ismen bağlı Alman prensleri vardı. Savaşların ilk ikisi dinî, son iki ise tam anlamı ile politikti. Otuz Yıl Savaşları, Avrupa'da olan son dinî çarpışmalardır.

Bohemya Savaşı (1618-1625). — Avusturya, Bohemyalılar'ı zorla Katolik yapmaya kalkınca, varlıklarını kaybedeceklerini anlıyan Bohemyalılar, ayaklandılar. Başlarına iyi bir asker olan Kont Matthias von Thurn geçti. Protestan Birliği de Kont Mansfeld'i gönderdi. İki Protestan komutan Prag şehrini aldılar, Katolik ordusunu bozguna uğrattılar. Thurn, bundan sonra, Viyana'ya doğru yürüdü. II. Ferdinand, karşılaştığı zorluğa rağmen, dayandı. Kış geldiği için Thurn, Katolik prensliklerden ağır baçlar alarak geri çekildi. II. Ferdinand, bu sırada Almanya İmparatoru seçilince, durumunu kuvvetlendirdi. Papa, İspanya ve Katolik Birliği Prensleri ile anlaşma yaptı. Protestanlar da Palatinat «seçmen prensi» Friedrich'i Bohemya Kıralı ilân ettiler. «Kış Kıralı» adı verilen Frederick, Kont Thurn'u yeniden Viyana üzerine yolladı. Şiddetli soğuklar Viyana'yı gene korudu, Protestan ordusu çekildi.

İmparator kuvvetli bir ordu kurmaya çalışıyordu. Katolik İspanya da İmparatora Spinola komutasında bir ordu yollayınca savaş milletlerarası bir durum aldı. Protestan Kıral Friedrich'in ordusu 1620'de Beyaz Dağlar Savaşı'nda yenildi. İki taraf da ele geçirdikleri yerlerde tüyler ürperten işkenceler yapıyorlardı.

Savaş daha yıllarca sürdü. En sonunda, Katolikler'in başkomutanı Johann Tilly'nin elde ettiği başarılar, Habsburglar'ı kurtardı. 1625'te Katolik İmparator, Protestan ülkelerinden çoğunu ele geçirmiş, buralarda tek söz sahibi insan olmuştu.

Danimarka Savaşı (1625-1629). — Katolik Birliği orduları ile İspanyolların Aşağı Saksonya'ya yürümeleri üzerine Danimarka Kıralı IV. Christian da savaşa katıldı. Holstein Dukası olduğu için bir Alman Prensi sayılırdı. Amacı görünüşte Protestanlara yardımdı, ama, aslında Bremen ve Werden Papazlıklarını ele geçirmek istiyordu. Protestan İngiltere ile Holânda da kendisine yardım edince, Almanya savaşları bir Avrupa savaşı oluverdi.

Protestan bir aileden Bohemya'da dünyaya gelmesine rağmen, Katolik ordularına komuta eden Wallenstein 1626'da, Silezya ve Macaristan'da Protestan ordularını yendi. Tilly de Brunswick'de IV. Christian'ın ordularını püskürttü. Bundan sonra Wallenstein ve Tilly, Danimarkalılar'ı sürdüler, Holstein Dukalığına girdiler. Birçok Protestan Prenslik ve Dukalıkları Viyana'nın boyunduruğu altına girince, Danimarka Kıralı barışa razı oldu. 1629'da yapılan Lübeck antlaşması ile IV. Christian, Almanya işlerinden elini çekti. Yağma ile kuvvet bulan bir orduya, Wallenstein gibi iyi bir komutana sahip olan İmparator Ferdinand, Avrupa'da korkulur bir baş oluyordu. Almanya'nın komşuları bundan haklı olarak ürktüler.

İsveç Savaşı (1630-1635). — İsveç Kıralı Gustaf Adolf, Baltık Denizi kıyılarında İmparatorun askerlerini görmek istemezdi. Fransa da onu savaşa katılmaya zorluyordu, çünkü Habsburglar'ın kuvvetlenmesi Ren nehrini sınır sayan Fransa Başbakanı Richelieu'nün amacına aykırıydı. Böylece, Katolik Fransa ile Protestan İsveç anlaştılar, Gustaf Adolf, Alman Protestanlarının kurtarıcısı gibi savaşa girdi.

Artık savaşlar dinî olmaktan çıkmış, siyasi olmuştu. Isveçliler, Magdeburg'u alınca, Alman prensliklerinde çözüntü başgösterdi. Baltıktan Alpler'e kadar uzanan geniş bir bölgeyi ellerine geçirince, Gustaf Adolf «İmparator» gibi görülmeye başlandı. 1634'te Nördingen'de Katolik ordusu, İsveçliler'i yenince, yorulan taraflar barışa el uzattılar. 1635'te Prag'da barış yapıldı ama, bu savaşa gene son vermedi, bir duraklama oldu.

İsveç-Fransa Savaşı (1635-1648). — Savaşın bu bölümü tam politikti. Kuvvetlenen Habsburglar'a karşı, Katolik Fransa yeniden İsveç'le birleşti. Richelieu bir yandan İspanya ile, öbür yandan da Katolikler'le savaşıyordu. Alman Protestanları'nın bir kısmı ise Katolikler'le birleşip İsveçliler'i sürmeye çalıştılar. İki büyük devletin, yani Fransa ile Avusturya'nın Avrupa'da tek söz sahibi olma amacı, şehirleri yakılıp, soyulmuş, halkı öldürülmüş Almanya'yı daha 13 yıl sonsuz acılara uğrattı. Fransız Mareşali Turenne ile kıralın yeğeni Prens Condé, İsveçliler ile birlikte İmparatorun Katolik ordularını yer yer yenilgiye uğratarak, Bavyera kapılarına dayandı (1648). Katolikler daha 1643'te barış görüşmelerini istemişlerdi. Fransız, İsveç orduları, Habsburglar'ın başkentine yaklaşınca İmparator III. Ferdinand yenilgiyi tam kabul etti. 1648'de Westphalia Antlaşması imzalandı.

Sonuç. — Otuz Yıl Savaşları sonunda Almanya ayrı ayrı beyliklere bölündü. Fransa ve İsveç toprak kazandılar. Fransız Bourbonları ile Avusturya Habsburglar'ı arasında düşmanlık tarihte silinmez bir iz bıraktı. Antlaşma, o tarihe kadar yapılan ilk medenî yazılı sözleşme idi ve Almanya'yı parçalamasına rağmen, din anlaşmaklıklarına son vermişti.

OTUZBİR MART OLAYI

II. Abdülhamit devrinde, İkinci Meşrutiyet'in ilânından 9 ay kadar sonra, 13 nisan 1909'da, İstanbul'da olan bir gericilik ayaklanmasıdır. O zaman kullanılan rumi takvimle 31 marta geldiği için bu adla anılmıştır. Olayın sonucu çok önemli olmuş, II. Abdülhamit tahttan indirilmiştir.

O gün Dördüncü Avcı Taburu, Taşkışla'dan kalkarak, Ayasofya'daki Meclis-i Mebusan Dairesi'ni (sonradan Adliye olup bugün yanmış bulunan binayı) kuşattı. Tabur, yolda kendilerine katılan softalar, medrese öğrencileri gibi bazı gerici unsurlarla 5-6 bini bulmuştu. İttihatçılar'a karşı «Osmanlı Ahrar Fırkası» ile «İttihad-ı Muhammedî» Cemiyeti'nin kışkırttığı bu ayaklanmada, gericiler «şeriatin tatbikini, sadrazamın, bahriye nazırının, hassa kumandanının azledilmesini, Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey'in istifasını» istiyorlardı.

Çıkan kargaşalık arasında âsiler, İttihatçılar'ın ilerigelenlerinden «Tanin» gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın)a benzettikleri Lâzikiye mebusu Emin Arslan'ı öldürdüler; çarpışma sırasında Bahriye Nazırı Rıza Paşa yaralandı, Adliye Nazırı Nâzım Paşa da öldü. Bu ufak çapta ayaklanma karşısında bile

acze düşen padişah, âsileri yatıştırmak için, o gün öğleden sonra bir irade çıkardı, vekiller heyetinin istifa ettiği bildirildi. Âsiler buna rağmen, gene çekilmediler; isteklerinde ayak direndiler. En sonunda, sadrazamlığa Tevfik Paşa, Harbiye Nazırlığına da Ethem Paşa tâyin edilince, dağıldılar.

Gericilerin bu zaferi pek kısa sürdü. İttihat ve Terakki Fırkası ertesi gün (14 nisan 1909) Selânik'te bir miting yaptı, olayın önemini belirtti, Meşrutiyet'i kurtarmak üzere, gönüllü kaydına başlandı. İnkılâp tarihimizde «Hareket Ordusu» diye anılan bu kuvvetler Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında bulunuyordu. Ordunun kurmay başkanı da Kolağası Mustafa Kemal Bey (Atatürk) idi.

Hareket Ordusu 24 nisanda İstanbul'a girdi. Abdülhamit tahttan indirildi, 31 Mart Olayı'na katılanlardan, bu ayaklanmayı hazırlıyanlardan başlıcaları ya idam edildi, ya hapis, ya da sürgün cezasına çarptırıldı. Bu arada, ayaklanmayı kışkırtanların başında gelenlerden, «Volkan» gazetesi sahibi, İttihad-ı Muhammedî cemiyeti başkanı Derviş Vahdetî de asıldı (Bk. Abdülhamit II; İttihat ve Terakki).

OUCHY ANTLAŞMASI

1911-12 Türk-İtalyan (Trablusgarp) Savaşı'na son veren antlaşmadır. Ouchy, İsviçre'de Lausanne'ın çok yakın bir banliyösü olduğu için bu antlaşma bazı kitaplarda «Lausanne Antlaşması» diye geçerse de, 1923'teki ünlü antlaşmadan sonra artık «Ouchy Antlaşması» diye anılmaktadır.

Trablusgarp Savaşı gerçekte kaybedilmiş değildi. İtalyan kuvvetleri Libya'da kıyıya mıhlanıp kalmışlardı; içeriye giremiyorlardı. İtalyanlar'ın Rodos'la Oniki Ada'yı işgal etmeleri, Beyrut'u bombardımana tutmaları, Çanakkale Boğazı'nı zorlamaları da hiçbir sonuç vermemişti. Yalnız, bu sırada Balkan Savaşı'nın, çıkması, Osmanlı hükümetini barışa yanaşmaya zorladı. Alelâcele yapılan Ouchy Antlaşması ile Libya (Trablusgarp eyaleti ile Bingazi bağımsız sancağı) İtalya'ya bırakıldı, İtalya, padişahın atıyacağı bir «saltanat naibi»nin bu eyalette görevine devam etmesini kabul ediyordu. Savaş sırasında işgal ettiği Rodos'la Oniki Ada'yı da geri verecekti. Yalnız, Balkan Savaşı'nda bu adaları Yunanistan'ın işgal etmemesi için İtalya, adaların Türkiye'ye teslimini geciktirdi; sonra da Birinci Dünya Savaşı çıktı; Adalar İtalya'da kaldı.

OVACIK

Çankırı ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kurşunlu, güneyde Çerkeş, batıda Zonguldak'ın Karabük, kuzeyde Kastamonu'nun Araç ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 295 km²

Nüfusu: 11.212 (1960 sayımı)

Ovacık ilçesinde, 1.432 m. yüksekliğindeki Çalyayla Dağı ile daha alçak birtakım sırtlar, yamaçlar bulunur. Yağışlar oldukça boldur. Kışlar pek soğuk olmaz. Yazlar sıcaktır. İlçenin bazı kesimleri ormanlarla kaplıdır. En önemli akarsu ilçenin kuzey sınırları yakınında akan Soğanlı Çayı'dır. Tarımla hayvancılık ilçe halkının en çok uğraştığı işlerdir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ovacık kasabası, Çankırı'ya bağlı ilçe merkezleri arasında il merkezine en uzak olanıdır. Çankırı şehrine 165 km. uzaklıkta bulunan bu küçük kasabada 1960 sayımında ancak 477 nüfus kaydedilmiştir. Türkiye'de nüfusu 500'ün altında olan 3 ilçe merkezinden birisidir (Ötekiler: Mutki: 224 nüfus; Gürpınar: 471 nüfus).

OVACIK

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde, Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Pülümür ve Nazımiye, güneydoğuda merkez (Kalan), güneyde Hozat, batıda Çemişkezek ve Erzincan'ın İliç, kuzeyde Erzincan'ın Kemah ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Havaçor ve Kakbil adında bucakları ile bunlara bağlı 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.548 km²

Nüfusu: 14.357 (1960 sayımı)

Ovacık ilçesinin toprakları ilçeye adını veren bir ova ile (Ovacık) onu çevreliyen gayet sarp, engebeli kesimlerden meydana gelmiştir. Yazlar ovada sıcak geçer, dağlarda serindir. Kış ilçenin her yanında sert geçer. İlçenin kuzeyindeki Munzur Dağları hemen hemen ağaçsızdır. Ovacık'ın doğusunda Mercan ve Harami dereleriyle ayrılan tepe üzerinde Tunceli ilinin yegâne çam ormanı bulunur. Başlıca akarsu Munzur Dağları'ndan çıkıp ovayı batı-doğu doğrultusunda kesen Munzur Suyu'dur. Halkın başlıca geçim kaynağı tarımla hayvancılıktır. Tarım, daha çok ovanın batı ve güneyinde, özellikle Munzur Suyu'nun taraçaları üzerinde toplanmıştır. En çok ekilen buğday, darı, fasulye, patatestir. İlçenin kuzey kesiminde yetişen «kenger» bitkisinden sakız elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Mareşalçakmak kasabasıdır. Denizden 1.360 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabayı çevresine bağlıyan yollar iyi değildir. Kasaba 2 mahalleden meydana gelmişitr. Tunceli iline bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır (1960 sayımı: 1.053).

Ovacık adı ile ilk defa 1878'de kurularak Hozat'a bağlanan bu kasaba, 1916'da Ruslar'ın buralara kadar gelmesiyle ortadan kalkmıştı, 1925'te yeniden kuruldu, adı da 1938' de Mareşalçakmak olarak değiştirilmiştir.

OVALAR

Derin vâdilerle yarılmamış düz, geniş topraklara «ova» denir. Ovalar alçak olduğu gibi yüksek de olabilir. Bir yüzey şeklinin ova olup olmadığı, alçak, ya da yüksek oluşundan değil; vâdilerle yarılıp yarılmamış oluşundan anlaşılır. Meselâ, yurdumuzdaki Çukurova, Büyük Menderes Ovası, Küçük Menderes Ovası, Bursa Ovası alçak ovalardan; buna karşılık denizden yüksekliği ortalama 1.000 metre olan Konya düzlüğü yüksek ovalardandır.

Ovalar çeşitli şekillerde oluşmuşlardır. Bunlar, genel olarak, iki bölüme ayrılabilir. Biri «birikim ovaları», öteki «aşınım ovaları»dır.

Birikim Ovaları. — Akarsuların, deniz dalgalarının, buzulların taşıyıp biriktirdikleri molozlardan meydana gelmiştir. Birikim ovalarının en uygun örnekleri, dağlarda, dağ eteklerinde görülen ovalar, deniz kıyılarındaki ovalar, akarsuların aşağı çığırlarındaki geniş ovalar, soğuk iklimli yörelerde buzultaşlardan meydana gelmiş düzlüklerdir.

Aşınım Ovaları. — Aşınmayla oluşmuş ovalardır. Bu çeşit ovaların en uygun örnekleri ise akarsuların meydana getirdiği «peneplen» ler, dalgaların aşındırmasiyle meydana gelmiş, sonradan suların üstüne çıkmış kıyı plâtformlarıdır.

OXFORD

İngiltere'de, Thames nehri üzerinde, 150 bin nüfuslu bir şehirdir, Oxfordshire kontluğunun başkentidir. VIII. yüzyıldan kalma tarihi binalariyle ünlüdür. Bugün şehir dolayları en çok otomobil, tarım aletleri, dokuma, kâğıt, deri sanayii kolları gelişmiş bir endüstri merkezi halindedir.

Oxford, bütün dünyada, üniversitesiyle tanınır. Aynı zamanda, bu üniversitelilerin kurdukları spor klübü de, Cambridge Üniversitesi takımiyle birlikte, İngiltere'nin başlıca iki kürek yarış klübünden biridir (Bk. Cambridge; Kürek Sporu).

Oxford Üniversitesi 1214'te kurulmuş, 1249'da onarılıp genişletilmiştir. Üniversitenin kitaplığı da dünyanın en zengin kitaplıklarından biridir. Oxford'da, ayrıca birçok özel kolejler vardır, bunlar geleneğe bağlı sıkı eğitim ve öğretimleriyle tanınmıştır.

OY (Bk. SEÇİM)

OYA

Renkli ipliklerle yapılan bir çeşit dantelâdır. «Oya» denilmesi, ipliklerin örgülerle, ilmiklerle, aralarında oyuklar bırakacak biçimde işlenmesinden dolayıdır.

Oya, başlıbaşına kullanılan bir süs değildir, mendillerin, yazmaların, başörtülerin kenarına dikilir. Eski toplum hayatımızda el işçiliğinin en güzel örneklerinden biri oyalardı. Oyalar, daha çok, renkli ibrişimle yapılır, ya iğne ile, ya da tığla işlenir. İğne ile yapılanlarına «ince oya», ya da «iğne oyası» denir. Çiçek, kuş, yaprak gibi biçimlerde yapılanlarına da «çiçek oyası», ya da «motifli oya» denir. İçlerinde, âdeta bir sahne tasvir edenleri bile vardır.

Oyalar, işleme tekniğine göre «ince oya», «kaba oya», «saç örgüsü», «saçak», «kuş gözü» gibi adlar alır. Motiflerine göre de fulya, kirpik, sayvan, trabzan, zürafe, zambak, gül, nergis, lâle, hanımeli, tepe, kubbe, mektepli kızlar, parmaklık, sıra selviler gibi adlarla anılır. İşçilik hünerine göre de, «çifte (iki sıra) âfet tırnağı», «komşu çatlatan» gibi adlar verilir.

OYLUK (Bk. UYLUK)

OYMACILIK

Çeşitli maddeleri oyarak arada boşluklar bırakacak şekilde işlemeye «oymacılık» denir. Heykel ve kabartma sanatından büsbütün başkadır. Oymacılığın birinci özelliği, bir yüzey sanatı olmasıdır. Gerek mermer üzerine olsun, gerek tahta üzerine, gerekse karton, hattâ kâğıt üzerine olsun, oymalarda «kabartma-

ya» yer verilmez; ancak boşluklarla yüzeyler göz önünde tutulur. Yalnız, marangozlukta olduğu gibi, bazı oymaların sonradan başka bir yüzeye yapıştırıldığı olur.

Oymacılık süsleme sanatlarındandır. Maden oymalarına daha az raslanır, çünkü oyulacak maddenin sertlik, yumuşaklık derecesi bu sanatta en önemli noktadır. Bundan dolayı taş oymalarda en çok mermer, tahtalarda da kolay işlenir yumuşak ağaçlar kullanılmıştır.

Oymacılık, ayrıca bir eğlence, bir çeşit el işçiliği olarak eğitsel rolü olan bir uğraşıdır. Bu arada, daha çok kontrplâk tahtalarla, okulların elişi atelyelerinde öğrencilere kıl testeresi yardımiyle çeşitli şekiller oydurularak göz ve dikkat eğitimi sağlanır. Bu çeşit oymalardan kalemlik, kuş kafesi vs. gibi faydalı eşya da yapılır.

OYUN: Hoşça Vakit Geçirmek İçin Yaptığımız Eğlenceler

OYUN, hoş vakit geçirmek, eğlenmek için yapılan eğlencelerdir. Bu arada, çocukların aralarında oynadıkları oyunlar olduğu gibi, büyüklerin hesaba, dikkate, hünere dayanan oyunları da vardır. Spordan tiyatroya, danstan bilârdoya kadar, türlü eğlenceler hep birer oyundur.

Yeryüzünde, en eski çağlardan beri oyunun iki şekli son derece yaygındı: Spor oyunları; zar (talih) oyunları. Eski Yunanlılar, oyunun her çeşidini severlerdi. Eski Romalılar'da oyuna düşkünlük o dereceye gelmişti ki kumar şeklini alan oyunlar için yasaklar bile kondu. Romalılar'da oyunun, kuralları, usulleri belirtilmişti. Dama, satranç gibi masa oyunlarından başka Koloseum'daki spor oyunları diyebileceğimiz güreşler, glâdiyatör dövüşleri çok ilgi görüyordu. Ortaçağ'da zar oyunları, iskambil çok yayıldı. Bunlar, Roma'dan çıkmaydı. Zar kullanmayı öğreten okullar bile açıldı. Kâğıt oyunları için de böyle yetiştirici kurumlar vardı. Satranç, Hindistan'dan çıkmış, Araplar tarafından Frank Kıralı Şarlman'a hediye edilen ünlü fildişi takım sayesinde Avrupa'ya yayılmıştır.

Çeşitli Oyunlar

İnsanların oyalanmak, eğlenmek ihtiyaçlarını karşılıyan oyunları başlıca şu çeşitlere ayırabiliriz:

Spor Oyunları. — İnsanlık kadar eski oyun çeşitleridir. Asıl amacı insan vücudunu çalıştırmak, geliştirmektir. Eski Yunanlılar zamanında Olimpiyat bayramlarında atletizm, daha sonra güreş gibi çeşitlileri görülmüştür. Spor oyunları yüzyıllar geçtikçe uluslara, ülkelere göre çeşitlendi. Türklerde en çok sevilmiş spor oyunları arasında at yarışları, okçuluk, cirit, çevgen, güreş başta gelir.

Kâğıt ve Talih Oyunları. — İnsanların, vakit geçirmek için başlıyarak sonradan kazanç haline koydukları aletli birtakım oyunlar da vardır. Bunların, sonucu önceden kestirilemiyeceği, insanın kendi isteğine bağlı olmadığı için «talih oyunu» derler. Zar ve kâğıtlarla oynanan kumar çeşitleri bu oyunların başlıcalarıdır. Tavla, barbut, poker, bezik, briç bunlar arasındadır. Bu oyunlar, bazan insanda ihtiras denilen yüksek gerilimli bir istek derecesini bulduğu için toplumlar arasında daima bir dert olarak görülmüş, ama yasak edilmiştir (Bk. Kumar).

Halk Oyunları. — Neşe ve eğlence yaratan, ahenkli hareketlerle ya tek, ya toplu olarak yapılan danslardır. Halk oyunları, her ulusun, her ülkenin coğrafya, iklim, etnografya şartlarına göre değişmekle birlikte ortak özellikleri de vardır. Bu ortak özelliklere örnek olarak hemen her ulusun danslarında, kısa hareketlerin canlılık, neşe ifadesi olduğunu, ağır, dalgalı sallantıların yas belirttiğini söyliyebiliriz. Halk oyunları, ulusların karakterlerini, kalabalıkların güzellik anlayış ve ölçülerini açığa vuran anahtarlardır (Bk. Dans).

Çocuk Oyunları. — İnsanların asıl neşesi bol çağı çocukluk çağıdır. Bu bakımdan, en zengin oyalanma, vakit geçirme, eğlenme ve bu yoldan gelişme imkânlarını çocuklukta buluruz. Çocuklar, hiç yoktan oyun yaratırlar. Bunların kimisi spor oyunları sayılabilir. Koşmaca, köşe kapmaca gibi; kimisi de fikir oyunlarıdır: Bilmeceler gibi.

Çocuk oyunları da ülkeden ülkeye, ulustan ulusa değişirse de, öbür oyunlar gibi bunlarda da ortak özellikler vardır.

Başlıca çocuk oyunları şunlardır: Köşe kapmaca, saklambaç, ip atlama, çember çevirme, elim üstünde, tek mi çift mi, körebe, yağ satarım bal satarım, kar topu, kızak, uzun eşek, el el üstünde kimin eli var, estepetâ, açıl kilidim açıl, aç kapıyı bezirgân başı, ayna, altın beşik, eveleme develeme, ebem çıldır, seksek, kaydırak, kolan vurma, üşüdüm üşüdüm, tahterevalli, fışfış kayıkçı, kutu kutu, kaçakaç, kafa karış, zıpzıp, kaptan, çimdik çimdik makarna, balık ağı, çatal matal, ayak yere basmaz, esir almaca, yüzük, yazı mı tura mı, çukur, birdir bir. Bunların adları bazan oyunda söylenen tekerlemelerin ilk mısralarından, bazan da oyunun oynanış kurallarından gelmedir.

Eğitimde Oyun

Çocukların eğitiminde, gerek bedence, gerek ruhça gelişmelerinde oyunun çok büyük yeri vardır. Bir hayvan yavrusu nasıl yuvaklana yuvaklana büyürse, çocuk da tam gelişmesini çeşitli oyunlarla kazanır. Bu bakımdan öğretmenler, eğitmenler, ana-babalar çocuklara bol bol oynama imkânı vermeli, yalnız, bu arada, onlar için en faydalı olacak oyunları seçmelidirler.

Okullarda, iyi seçilmiş oyunlar, çocukların bedence gelişmelerinde olduğu gibi toplumsal, hattâ cinsel eğitimlerinde de büyük rol oynar. Çocuklar, toplu oyunlarda birbirleriyle işbirliğine, anlayışa, hoşgörürlüğe alışırlar. Kız, erkek çocukların bir arada oynamaları da onların birbirlerini ancak arkadaş gözü ile görmelerini sağlar. Kızlar, oğlan çocuklara karşı tabiî olarak duydukları çekingenlikten oyun arkadaşlığı sayesinde kurtulurlar.

Ayrıca, oyunun, bazı tabiat, fizik kanunlarını kavramakta çocuğa kolaylık sağlıyacak faydaları da vardır. Bu bakımdan, okuldaki oyunlarda, çeşitli konular gözönünde bulundurulmalı, oyunlar buna göre seçilmelidir (Bk. Çocuk: Oyun).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Oyun (İ. Sınal, 1946); Okulda Oyun (İ. Sınal, 1938); Oyun Dünyası, Oyun ve Sanat (H. Delacroix'dan çev. M. Şekip

Çocuk parkları, okul bahçeleri çocukların tehlikesizce oynayıp eğlenecekleri yerlerdir. Çocuklar buradaki kum havuzlarında oynar, tahterevalliye biner, ip atlar, ya da uçurtma uçururlar.

Tunç, 1933); Oyun ve Eğlence (R. Ö. 1. cilt, 1948); Okul Oyunları (K. Kaya, 1938); Oyun Neşe Yaratır (S. Şanoğlu, 1960); Okul Müzik ve Oyun Rehberi (İ. Coşkuner, 1952).

OYUNCAK

Çocuğun ruhça gelişmesine yardım eden bir eğlence aracıdır.

OYUNCAK, ufak yaşta çocukların eğlenip oyalanmasına yarıyan şeylerdir. Oyun gibi oyuncak da çocuğun ruhça gelişmesine büyük yardım eder.

Tarih öncesi çağlardan beri çocukların oyuncaklarla oynadığı sanılıyor. Mısır'da, İran'da yapılan kazılarda çeşitli oyuncaklar bulunmuş, eski Girit medeniyetinin kalıntılarında çok güzel bebeklere, oyuncak ev eşyasına raslanmıştır.

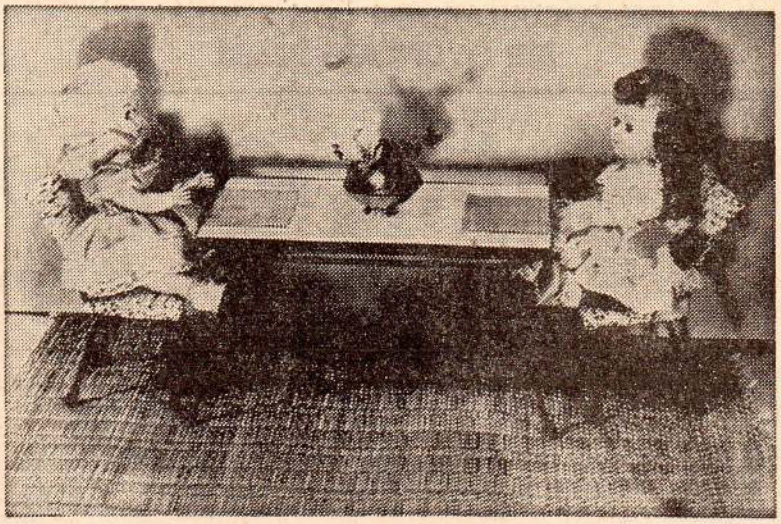
Oyuncak, bir çocuğun hayalini genişletmesine yardım ettiği müddetçe hoşa gider. Küçük kızların çoğu bebekle, oyuncak ev eşyasiyle oynayıp kendilerini annelerinin, daha başka büyüklerinin yerine koymaya çalışırlar. Bu oyuncaklarla oynarlarken hayallerini genişletebilirlerse oyun devam eder. Sonra öyle bir nokta gelir ki, oyuncak çocuğun hayalini artık besliyemez olur. O zaman çocuk bu oyuncakla oynamaktan bıkar, kendini oyalamak için başka bir çare aramaya koyulur.

Çocukların hayal kuvvetleri büyüklerinkinden çok daha geniş olduğu için bazan bir sopa bir çocuğu bir gün oyalayabilir. Küçük bir sopanın üzerine iliştirilmiş tahtadan oyma bir baş bir kız çocuğunun gözünde güzel bir kıraliçe, mesut bir ev kadını, herkesin beğendiği meşhur bir insan olabilir. Bu oyuncakla oynarken hayalini de daha fazla genişletir, çeşitli hikâyeler uydurur. Erkek çocuk için ise o sopa at, kılıç olur.

Birçok ülkelerde oyuncakların tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Eski Mısır'da çocuklar tahta bebeklerle, tahtadan yapılmış timsahlarla oynarlardı. Roma'lı çocuklar topa, arabaya, çembere meraklıydılar. Ortaçağ'ın çocukları babalarının zırhlı elbiselerini, miğferlerini hatırlatan kıyafetleri severler, ellerine tahtadan haçlar alıp askerlik oynarlardı. Ortaçağ'dan kalma oyuncakların hepsi usta ellerden çıkma eşyalardı.

Oyuncak çeşitlerinin artmasında yeni icatların da çok önemli payı olmuştur. Her yeni keşifle birlikte ortaya yeni bir de oyuncak çıkmıştır. Meselâ oyuncak radyolar, oyuncak gemiler, oyuncak trenler, oyuncak füzeler, roketler XX. yüzyılın yenilikleridir.

Bugün bütün dünyada oyucakçılık önemli bir sanayi haline gelimiştir. Bu arada, Amerika'da Japonya'da oyuncakçılık çok ileridir. Yalnız, çocukların değil, büyüklerin bile zevkle oyalanabilecekleri oyuncaklar yapılmıştır. Daha eski devirlerde Avrupa dünya oyuncakçılığının merkeziydi. Fransızlar'ın süslü püslü bebekleri bütün dünyaca ünlüydü, Almanya'da Nürnberg şehri de oyuncak sanayiinin merkezi haline gelmişti.

Kız çocukları bebekle oynıyarak hem hoşça vakit geçirmiş, hem de ev bakımı, dikiş, nakış gibi büyüdükleri zaman bilmeleri gereken konulara hazırlanmış olurlar.

YAŞLARA GÖRE ÇOCUK OYUNCAKLARI

GÜNDEN GÜNE gelişen çocukların, oyuncakları da yaşlarına göre değişmelidir. Bir çocuğun en çok hangi oyuncaktan hoşlanacağı önceden tahmin edilemez. Çocukların huyları değişiktir. Anneleri, babaları değişik karakterli insanlardır, yaşadıkları çevreler değişiktir. Bütün bunları gözönüne alarak, belli yaşlardaki çocuklara verilecek oyuncakları kesin bir şekilde kararlaştırmak kabil değildir. Yalnız, yıllarca süren araştırmalar sonunda, ortalama olarak belli yaşlardaki çocukların rağbet edecekleri oyuncaklar şöyle tesbit edilmiştir:

Bebeklerin Oyuncakları (6 Aya Kadar)

Parlak renkli, yumuşak toplar, balonlar, küçük sevimli bebekler, çocuğun gözü önünde bulundurulursa ilgi çekebilir. Çocuk birkaç ay sonra bu oyuncakları eline almak istiyeceğinden bunların yumuşak, kolay ele alınabilen maddelerden yapılmış olmasına dikkat etmelidir. Elde sıkınca ses veren lâstik bebekler bu çağdaki çocuklar için en güzel oyuncaktır. Salladıkça tatlı sesler çıkaran çıngırak gibi oyuncakları da bebekler pek severler. Bunların yıkanır cinsten olmasına, keskin yerleri bulunmamasına da dikkat etmelidir.

Altı Aydan Sonraki Devrin Oyuncakları

6 ayı geçiren çocukların çoğu oturmasını öğrenir. Çevrelerine karşı ilgileri artar. Onlara büyücek bebekler, yumuşak maddelerden yapılmış, sevimli oyuncak hayvanlar verilebilir. Bu yaştaki çocuklar, oyuncakları kucaklarına alıp sevmekten, okşamaktan hoşlanırlar. Suda yüzen bebek, sandal, balık gibi oyuncaklar da çocuğun banyo saatine ayrı bir neşe katar. Hele sudan ürken çocukları oyalamak için bu oyuncaklardan faydalanmak doğru olur. Tahta, plâstik bloklar çocuğu oyalar. Yalnız, bunların çocuğun ağzına alıp yutmasına imkân bırakmıyacak derecede büyük olmalarına dikkat etmelidir.

Küçük Çocuklar İçin

Çocuklar yürümeye başlayınca, yeni bir âleme girdiklerini hissederler. Oyunları da ona göre değişir. İple çekilen arabalar, küçük hayvanlar bu çağdaki çocukların belli başlı oyuncaklarıdır. Kolay parçalanıp yeniden eski biçimine sokulabilen oyuncaklar da faydalıdır. Bu yaşlardaki çocuklar, ellerine geçeni paralayıp yeniden yapmak hevesine kapılırlar. Kolları, bacakları, gövdesi kolayca ayrılıp takılabilen bebekler, onların pek hoşlarına gider. Ağlıyan bebekler, çeşitli müzik aletleri, her boyda top bu yaşların en uygun oyuncaklarıdır.

Koşan, Zıplıyan Çocuklar İçin

Üç tekerlekli bisikletler, tahta atlar, büyükçe arabalar, otomobiller çocuğu oyalar. Boya boyamaya hevesli çocuklara büyük boya kalemleri, geniş kâğıtlar vermelidir. Küçük kâğıtlar, küçük kalemler çocuğu sıkar. Bahçeli evlerde kum havuzları, salıncaklar, kova, kürek, tırmık gibi oyuncaklar hoşa gider. Bu yaşlardaki çocuklar büyüklerini taklide merak sardıkları için, evde kullanılmıyan eski şapkalar, eski elbiseler, pabuçlar çocuklar için kıymetli birer oyuncaktan farksızdır.

Bu yaşlardaki kız çocuklarda süs merakı artar, bebek oyunları oynamaya başlarlar. Alüminyum, plâstik yemek takımları, tahta dolaplar, koltuklar kız çocuklarının hoşuna giden oyuncaklardır.

KIZ ÇOCUKLARININ ÇOK SEVDİKLERİ BİR OYUNCAK: BEBEK

Tarih boyunca çeşitli bebekler: 1 — Cava; 2 — Kızılderili; 3 — Esik Yunan ((topraktan); 4 — Çin; 5 — Eski Mısır (kumaştan); 6 — Hint.

OYUNCAKLAR arasında bebeğin çok eski bir yeri vardır. Bebeklerin tarihinin insanlık kadar eski olduğunu söyliyebiliriz. Kazılarda Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar, Çinliler, Japonlar'dan kalma çok eski bebekler ele geçirilmiştir. Hititler'in dinî törenlerde bebek kullandığı da biliniyor. Bunların oyuncak olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Eski Amerika yerlileri de bebek kullanırlar, bundan, daha çok, çocukların dinî eğitiminde faydalanırlardı. Eski Peru mezarlarında alçıdan yapılmış, giydirilmiş bebeklere raslanmıştır.

Bugün de bütün dünya çocukları çeşidi son derece zengin olan bebeklerle oynarlar. Eskiden Japon çocuklarının en beğendiği bebek, kabuğu soyulmuş bir söğüt sopasından ibaretti. Buna ya ipekten, ya da söğüt kabuğu şeritlerinden saç yapar, kâğıttan da elbise giydirirler. Kore'de kız çocukları bebeklerini kendileri yapar. Bu bebekler bir bambu sopasından ibarettir. Saç yerine ot koyarlar. Koreliler'in bebeklerine yüz yapma âdeti yoktur. Bazıları yüz yerine pudra sürer. Kamışın geri kalan kısmına da kadın kılığını andıracak şekilde elbise giydirirler. Hindistan'da, belki evlenmelerin çocuk denecek yaşta olmasının da etkisiyle, gelinlere bebek hediye edilir. Bazı geri ülkelerde, bebeklerde cin olduğuna hükmedildiği için çocuklara bebek verilmez; ama, kız çocukları içgüdüleriyle yastıklardan, ağaç parçalarından bebek yaparlar.

Afrika yerlileri arasında da bebeklere çok raslanır. Bunların bebekleri, genel olarak, tahta fetişleri andırır.

Türkler'de Bebek

Yurdumuzda, eski din anlayışının etkisi bakımından, bebeğin tarihi birçok yerlere göre epey yenidir. Gene aynı sebepten ötürü, karagöz oyununun gelişmesine karşılık, kuklanın meydana çıkması ancak XVIII. yüzyıldan sonra olmuştur.

Bugün de yurdumuzda «bebek» adı pek yaygın değildir. Anadolu'nun birçok yerlerinde bebek'e «gelin» denir. Çanakkale, Afyon, Denizli, Konya, Akşehir, Niğde dolaylarında «güççe», Erzurum, Gümüşhane gibi yerlerde «korçak», Manisa, Akşehir dolaylarında da «kurçak» denir.

Yurdumuzda bebekler çoklukla ya ağaçtan, ya mısır koçanından, ya bezden, tebeşir kayası bulunan yerlerde de tebeşirden yapılır. Hepsinde de saçlar, ya yünden, ya da insan saçından yapılır. Kaş, göz, ağız çoklukla dikilerek işlenir, yanaklara da gaz boyamalarla, renk veren bitkilerle renk sürülür.

Bebekler her ne kadar kız çocukları için bir eğlence vasıtasıysa da asıl önemli tarafı çocukları dikişe, nakışa, çocuk büyütmeye hazırlamasıdır.

OZAN

Eski Türkler'de şaire «ozan» denirdi. Oğuz lehçesinde şair anlamına kullanılırdı.

O çağlarda ozan, toplum içinde belli görevi olan bir insandı. Yalnız şiir söylemekle kalmazdı,. toplumun din, sanat işlerini yönetirdi. Bu arada, gerekince şiir de söylerdi. Bu bakımdan tarih gelişmesi içinde Oğuzlar'ın «ozan», Kırgızlar'ın «baksı», Altay Türkleri'nin «kam», Yakutlar'ın «oyun», Tonguzlar'ın «şaman» diye adlandırdıkları kimse, aslında, hep aynı toplum görevindeki kişidir.

Ozan denilen kimselerin ulus üzerinde büyük etkisi vardı. Din ve sanat işlerini tek başlarına yönetirler, bu konulardaki toplantılara başkanlık ederlerdi. Dinî törenler de kötü ruhları kovmak, Gök tanrılarına çeşitli kurbanlar sunmak, ölünün ruhunu yer altına yollamak, ya da bazılarınınkini göklere uçurmak, hastalıklara, kötülüklere çareler bulmak hep onun işiydi. Bu gibi olayların hepsi için ayrı ayrı törenler, toplantılar yapılırdı. Meselâ bir hasta iyileştirileceği zaman bütün yakınları törene katılırlardı. Ozan, elinde «kopuz» denilen uzun saplı, sapında çıngıraklar, renkli at kuyrukları sarkan şiş karınlı küçük sazını çalar, zıplaya zıplaya oynamaya başlar, büyülü şiirler okur, bütün bunları yaptıktan sonra âdeta kendinden geçer, ruhlar dünyasiyle doğrudan doğruya görüşmeye giderdi. Ozanın gücüne inanmış olan herkes, büyük bir korku içinde onun getireceği haberi beklerdi. Ozanların bu törenlerde söyledikleri şiirler, sonradan halk arasında tekrarlana tekrarlana toplumun malı olurdu.

Zamanla ozanların görevleri daha çeşitlendi. Başbuğların yanında bulunmaları şart oldu. Daha sonra işleri yalnız şairliğe kaldı. Türkler Müslüman olduktan sonra, ozanlık, çeşitli toplumlarda «âşık», «saz şairi» gibi adlar altında yaşadı. Çünkü toplum geliştikçe iş bölümü yapıldı, hastalar hekimlere, tanrılar din adamlarına, şiir de ozanlara kalmıştı.

OZON

Ağır kokulu bir gazdır. Gerçekten, oksijenin bir başka şeklidir; molekülünde 3 atom vardır. O_3 formüliyle gösterilir.

Oksijen kokusuz bir gaz olduğu halde ozonun, eser haldeyken bile, şiddetli, karakteristik bir kokusu vardır. Oksijenden ozon meydana gelirken büyük bir enerji verilmesi gerekir. Ozon bozulup oksijene dönerken de bu enerji açığa çıkar. Bu bakımdan, sâf ozon çok tehlikelidir. Bozulurken şiddetle patlıyabilir. Seyreltik halde patlamaz, yavaş yavaş oksijen haline döner. Dayanıklı değildir, hele yüksek sıcaklıklarda ozon hiç bulunmaz.

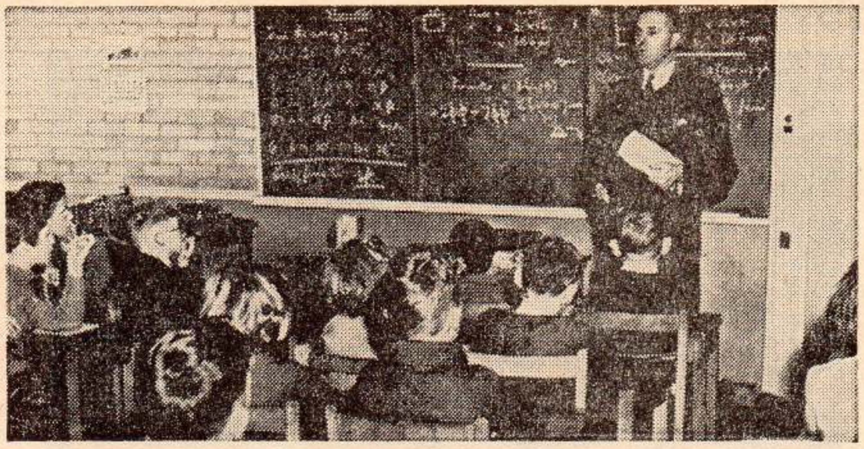
Ozonun meydana gelişi bir oksijen molekülü ile bir oksijen atomunun çarpışması şeklinde izah edilir. Kuvvetli elektrik kıvılcımları oksijen molekülünü atomlarına böler, bu atomlar da rasladıkları başka oksijen molekülleriyle ozonu meydana getirirler. Şimşeklerin çaktığı yıldırımlı havalarda havada bir miktar ozon meydana gelir. Yağmurlu havalarda hafif bir ozon kokusu duyulabilir. Ultraviyole lâmbaları yanında da ozon kokusu duyulur. Ayrıca, suyun elektrolizi sırasında anot civarında beyaz fosforun yavaş oksidasyonu sırasında; H_2O_2 (hidrojen peroksid)in bozunması sırasında; flüorun suya etkisi anında ozon meydana gelebilir. Teknikte ozon «ozonizator» denilen cihazlarda elde edilir.

Ozon en kuvvetli yükseltgenlerden biridir. En seyreltik ozon bile bakterileri derhal öldürür. Bazı şehir suları ozonla dezenfekte edilir. Bu usulün üstünlüğü ozonun bakterileri öldürdükten sonra oksijen haline geçmesi, yani suyun özelliğini değiştirmemesidir. Klorla dezenfekte edilen sularda ise bir miktar klor kalır, suyun tadını bozar.

Âdi şartlarda yeryüzünün etrafındaki atmosferin yeryüzüne yakın kısmında ozon yoktur. 20 km. yükseklikte ozonlu bir tabaka bulunur. Bu tabaka güneş ışınlarındaki ultraviyole ışınlarla meydana gelir. Güneşin ultraviyole ışınlarının tamamının bize kadar gelememesinin sebebi bu tabakadır.

Ozon akciğer üzerine zararlı etkiler yapar. Fazla miktarları zehirlidir.

Ö

Öğretim

ÖD [Safra]

Karaciğerin bir salgısıdır. Rengi yeşil, tadı acı olan bu salgı, karaciğerin altındaki ufak bir kesede toplanır. Buna «öd kesesi» (safra kesesi) denir. Öd, bu keseden ince barsağa dökülür, sindirime yardım eder (Bk. Karaciğer; Sindirim).

ÖDAĞACI

Tahtası kokulu bir ağaçtır. Daha çok Doğu Asya ülkelerinde, Malaya Adaları'nda yetişir. Kış, yaz yaprağını dökmiyen bir ağaçtır, armut biçimi meyva verir.

Ödağacının tahtası, kabuğu ufak ufak parçalara ayrılarak yakılır, hoş bir koku verir. Dinsel törenlerde, tapınaklarda ödağacı yakmak eski bir gelenektir. Bu gibi yerlerde «günlük» de yakılır. Günlük, bir çeşit ağaç sakızıdır. Bu sakızın çıkarıldığı ağaca da «günlük ağacı» denir.

ÖDEM

Vücutta deri içine, deri altına, ya da iç organlardan bazısının içine su toplanmasına hekimlikte «ödem» denir. En çok yüzde, göz kapaklarında, ellerde, bacaklarda, topuklarda, ayaklarda olur.

Ödem olan yerlerde ağrısız bir şişkinlik görülür, deri gergin, solgundur. Üzerine parmak basılınca şişkinlik çukurlaşır, bir süre öyle kalır.

Ödem vücutta su metabolizmasının bozukluğunu gösteren bir belirtidir. Bunun birçok sebepleri vardır. Toplardramarlarda kan basıncının artması bu sebeplerin başında gelir. Toplardamarlara gelen kanın vaktinde ve yeter derecede kalbe dönememesi ödeme yol açar. Kalb zayıflığı, akciğerlerde kan dolaşımının iyi bir durumda olmaması, böbrek iltihapları, karaciğer bozukluğu, verem, kanser, sıtma, şeker hastalığı, açlık, kansızlık gibi hallerde de ödem olur.

Bazı kimselerde birtakım ilâçlara, yiyeceklere karşı bir tahammülsüzlük vardır: Kimisi kinin alınca, serum iğnesi olunca, ya da yumurta, çikolata, çilek yiyince vücudunda kurdeşenler çıktığı gibi ödemler de meydana gelir.

Ödemin bütün bu çeşitli sebeplerine göre ayrı ayrı tedavi şekli vardır.

ÖDEMİŞ

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kiraz, güneyde Aydın'ın Sultanhisar, Nazilli ve merkez, batıda İzmir'in Bayındır, kuzeyde Manisa'nın Turgutlu ve Salihli ilçeleri kuşatır. Merkez bucağından başka Adagide, Bademiye, Beydağ, Birgi, Kaymakçı adlarında bucakları ile bunlara bağlı 97 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.246 km²

Nüfusu: 104.188 (1960 sayımı)

Ödemiş ilçesinin kuzeyinde doğu-batı doğrultulu Bozdağlar uzanır. Bu dağlarla güneydeki Küçük Menderes Ovası arasında az yüksek tepelerden meydana gelme bir alan bulunur. İlçenin orta kesimini kaplıyan geniş ovanın güneyinde de Aydın Dağları vardır.

Ödemiş'te iklim Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir. Ilık geçen kış mevsimi yağışlıdır. Yaz kuraktır, gelip geçici sağanaklar dışında yağışa raslanmaz. Ovada çok sıcak geçen yaz aylarında bir kısım halk Bozdağlar üzerindeki Gölcük Yaylası'na çıkar.

İlçenin başlıca doğal bitki örtüsü kış yaz yeşil kalan makilerdir. İlçede en önemli akarsu doğu-batı doğrultusunda akan Küçük Menderes'tir. Bozdağlar üzerinde Gölcük adı verilen küçük bir göl bulunur. Pamuk, tütün, zeytin ve bağcılık ilçenin en önemli zenginlik kaynaklarıdır.

Şehir. — İlçe merkezi Ödemiş şehri, Küçük Menderes Ovası'nın doğu bölümünde Bozdağ'ın güney eteklerinde, deniz yüzeyinden 132 m. yüksekte kurulmuştur. Düzgün bir karayolu ile, ayrıca İzmir - Aydın demiryolu üzerinde Torbalı istasyonundan ayrılan bir hatla İzmir'e bağlıdır. 12 mahalleden meydana gelen Ödemiş, gittikçe gelişmektedir. Nüfusu 30.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 28.525). Şehirdeki 7.200 m² genişliğindeki Havuz Parkı 1933'te, 52.000 m² genişliğindeki Tayyare Parkı ile 1.750 m²'lik küçük bir park da 1936'da yapılmıştır. Ödemiş'te endüstri faaliyetleri de ileridir. El tezgâhlarında gömleklik, çarşaflık bezlerle benzerleri dokunur. Ayrıca un fabrikaları, zeytinyağı fabrikaları ile pamuk çırçırhaneleri vardır.

ÖDİP (Bk. OİDİPOS)

ÖĞRETİM

Bizi hayatta başarıya hazırlar, engin bilgilerin kapısını açar

ÖĞRETİM, belli bir amaç için gereken bilgiyi verme işidir. «İlk öğretim» çocuklara okuyup yazmayı, hayatta en gerekli bilgileri verir. «Orta öğretim», ilkokulu bitirmiş olanlara daha genişçe bilgiler sağlar. «Yüksek öğretim» ise bilim kollarından birindeki bilgilerin edinilmesine yarar.

Öğretim ve eğitim insanların, ne kadar ilkel olursa olsun, toplum hayatını kurdukları ilk çağlardan başlamıştır diyebiliriz. Ana - babanın çocuklarına karşı duydukları sevgi, onu hayata hazırlanmaya, tehlikelerden sakınmaya alıştırmaları, öğretimin bir başlangıcıdır. Bu çeşit öğretim Taş Devri'nde bile vardı.

Daha sonraları, uygarlığın yavaş yavaş belirdiği çağlarda, öğretim biraz daha gelişti. Kabile, klan hayatının yaşandığı o çağlarda, çocuklara, çocukluktan çıkmak üzere olan gençlere iki yoldan hayata hazırlanma eğitimi verilirdi: Biri yuvada ana-baba, ağabey, abla tarafından gösterilen bazı işler, meharetlerdi; böylelikle ev okul; ev halkı da öğretmenler olurdu. İkincisi yuva dışında din adamları tarafından öğretilen bazı kurallar, inanışlardı. Böylelikle çocuk, bütün açıklamaları dine bağlı bulunan bir toplum hayatına hazırlanırdı.

Tarihte Öğretim

Eski Türkler'de de öğretim ve eğitim din yolu ile başlamıştır. Günlük hayatın hazırlıkları, ata binmeyi, avlanmayı öğrenmek, bundan sonra gelirdi Önce dinî telkin ve terbiyelere yöneltilen gençler, daha sonraları av talimleri yaparlardı.

Çinliler'deki öğretim ise, başlangıçtan beri, uzun müddet, geçmişi, köklü gelenekleri yeni nesillere aktarmak şeklinde olmuştur. Çin'de geçmiş, çok önemliydi, öğretimin temeli buna dayanırdı. En küçük köylerde bile

Bir ilkokulda yıl sonunda imtihan olan küçük öğrenciler.

bu gelenekleri öğreten okullar vardı. Yalnız erkek çocuklara mahsus olan bu okullarda öğretim, genel olarak, on yaşında başlar, on dokuzda sona ererdi. Başlıca öğretim konuları ahlâk, matematik, müzikti. Kızlar, okullara gönderilmez, her şeyi evde öğrenirlerdi.

Kast sisteminin hâkim bulunduğu Hindistan'da, her şey gibi, öğretim de Brahmanlar'ın tekelindeydi; okumak, yazmak yalnız bunlara mahsustu. Brahman öğretmenin çocuk üzerinde babadan büyük yetkileri vardı.

Eski Yunanistan'da, Sparta ile Atina'nın birbirinden farklı öğretim-eğitim sistemleri vardı. Sparta'da çocuk — kız veya oğlan — doğar doğmaz toplumun malı sayılırdı. Bunlara, her şeyden önce, savaş sanatı, beden eğitimi usulleri öğretilirdi. Atina'da ise çocuklar aileye aitti; yedi yaşında okula başlatılır, kendilerine din, müzik, beden eğitimi, edebiyat öğretilirdi. Bu arada matematik bilgileri de ihmal edilmezdi. Atina'da fakirlerin öğrenimi belli bir yaşta son bulur; ileri öğrenimi yalnız zenginler, asılzadeler yaparlardı. Zenginlerin okudukları okullara «gymnaseion» denirdi. Aristoteles, Platon (Eflâtun) «Akademi» ve «Lise» adlarını verdikleri yerlerde ders vermişler; bu adlar sonraları dünya kültür tarihine mal olmuş, belli derecede ve konuda öğretim yapan okullara verilmiştir. M. Ö. VII. yüzyılda Atina'da öğretim ve eğitimin esaslarını «ruh ile bedenin birlikte gelişmesini sağlamak» teşkil ediyordu. Liberal öğretimin başlangıcı da gene bu ülkede olmuştur.

Çağının en uygar devlet ve milleti olan Mısırlılar'da öğretim belli başlı bir düzene konmamıştı. Burada din veya hayat bilgileri, yükselen yaşla beraber, gençler tarafından görme, duyma, tecrübe edinme yollariyle elde edilirdi. Okuma-yazma ise bir eğitim konusu değil, özel bir meslek sayılır, belli bir topluluğun tekelinde bulundurulurdu.

Roma'da gaye, kudret sahibi olmak, büyüklüğe ulaşmak olduğu için önceleri burada Sparta eğitim-öğretimi uygulanmıştı. Cumhuriyet Devri'nin sona erip İmparatorluğun kurulmasından sonra, Atina metotları benimsendi. Roma'da da, birçok yerlerde olduğu gibi, öğretimin ilk görevlileri ana-baba, tabiat ve dindi. Bu devreden geçen gençler, askerî bir öğretime tabi tutulurlardı. Son olarak «Roma Kanunları»nı öğrenirlerdi. Özetle denilebilir ki Roma'da öğretimin esası, nazariyelerden çok, genel pratik bilgiler ve hukuktur.

Ilkçağ uygarlığının çöküşünden sonra, bin yıla yakın karanlık bir çağ yaşıyan Avrupa'da, Ortaçağ'da öğretim konusu, genel olarak, din; öğretim elemanları din adamları; öğretim yerleri de kiliseler ve manastırlardan ibaret kalmıştır. Bu çağda, Hıristiyanlığın ilkeleri, bunların uygulanması, yorumlanması üzerinde çalışmak, çalıştırmak, öğrenimin hemen tek konusu idi. Her şeyi elinde tutmak istiyen Kilise, öğretim denilince akla gelen her konunun kendi görüş açısından ele alınmasını istemişti; bunun dışındaki çabalamaları yalnız kösteklemekle kalmamış, yasaklama, en ağır şekilde cezalandırma yollarına da gitmiştir. Bu arada, milletlerin ulusal dilleri öğretimden uzaklaştırılmış, öğretim kurumlarında okuma-yazma dili olarak Lâtince alınmıştı.

Ortaçağ'da biraz olsun din baskısından uzak, hayat ve tabiat bilgileri öğreten okullar kurmak teşebbüsü, ilk defa, Charlmagne (Şarlman) tarafından denenmiş ise de, kısa bir süre sonra bu okullara iskolâstik felsefe kuvvetle yerleşmiş, bu hal Uyanma (Rönesans) Devri'ne kadar sürmüştür. Avrupa'da hayatın, lâyik sanatın, bilgi ve deneyin öncülüğünü yapan okullar, ancak Uyanma Devri'nden sonra meydana gelmeye başlamışlardır.

Bilim egemenliğine sahip, geniş ufuklu, lâyik ilk ve orta dereceli okulların gelişip yayılmasında, öğretimde ulusal dillere yer verilmesinde Protestanlık hareketinin büyük bir rolü olduğu muhakkaktır. Cizvit papazlarının açtıkları kolejlerde artık Ortaçağ'dakinden hayli farklı öğretim yapılmış; ilk, orta ve yüksek öğrenim de belirli, sınırlı şekiller almışlardır. Ortaçağ'da tamamen bir tarafa itilen tabiat bilimlerinin, Uyanma Devri'nden sonra hızla geliştiği görülmektedir. Bu arada fen ve teknik incelemelerine de önem verilmiştir. XVI. yüzyılda Luther, XVII. yüzyılda Comenius'un bu konularda gerçek yararlıkları olmuştur. İlk öğretimde «halk okulları» da ilk defa bu devrede düşünülmüştür. XVII. yüzyılda başlıyan gözlem ve deney eğilimleri, ilk öğretimin mecburi olmasının düşünülmesi sınırına kadar varmış, XVIII. yüzyılda ise hemen bütün Avrupa'da ulusal ve lâyik öğretim meydana gelmiştir.

Öğretimin İslâm dünyasındaki gelişmesi de, aşağı yukarı, özetlediğimiz yukarıdaki yollardan geçmiştir. Hz. Muhammed'in «Beşikten mezara kadar ilmi arayınız» hadîsine uygun olarak, İslâmlıkta çocukların, özellikle, ahlâk eğitimlerine önem verilmişitr. Müslümanlığın ortaya çıktığı yıllarda Mekke'de, Medine'de Habeş köleleriyle Yahudiler'in ders okuttukları birtakım okullar vardı. İslâmlıktan kısa bir süre sonra ortadan kalkan bu okulların yerini camiler, medreseler aldı. Öğrenciler, camilerde hocaların çevresinde halka olarak ders dinlerlerdi. Eski bir deyim olan «halka-i tedris» buradan geliyor olmalıdır. Bu derslerde okutulan konular hemen tamamen yalnız din bilgileriydi. Zenginler, çocukları için özel hocalar tutarlardı.

İslâmlıkta, bir çeşit yatılı yüksek okul olan «Medrese»yi ilk kuran, Büyük Selçuklular'dan Melikşah'ın veziri Nizamülmülk'tür. 1067'de Bağdat'ta «Nizamiye» adiyle açılan bu medresede din bilimlerinin yanında bazı hayat, tabiat bilimleri, meselâ tıp, kimya da okutulurdu. Bağdat, Kahire, Şam medreseleri zamanlarının sayılı öğretim kurumlarıydı.

Osmanlı Devrinde Öğretim

Medrese sistemi, büyük bir İslâm devleti olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nda, başlangıçtan beri, uzun zaman belli başlı öğretim kurumu olarak kabul edilmiş; bunlar XVIII. yüzyıla kadar Avrupa üniversiteleri ile rekabet edebilmişlerdir.

XV. yüzyılda Fâtih Sultan Mehmet'in, XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman'ın kurdukları Fâtih ve Süleymaniye medreseleri, pek geniş teşkilleri, büyük imkânları, değerli öğretim kadroları ile, yalnız Türkiye'nin değil, o zamanki dünyanın en ileri üniversiteleriydiler. Bu medreselerde din bilimleri yanında tıp, matematik, astronomi de devrin en yetkili kişileri tarafından okutuluyordu. Asistanlık, doçentlik, profesörlük, ordinaryüs profesörlük gibi bilim pâyelerinin, başka adlarla daha o zamandan uygulandığı Fâtih ve Süleymaniye medreseleri, bugün dünyanın en eski üniversitelerinden olarak kabul edilmektedir. Yazık ki bunlar ve İmparatorluğun birçok yerlerindeki benzeri öğretim kurumları zamanla gerçek değerlerini, yollarını kaybedip birer miskinler yuvası haline gelirken, o devir Avrupa'sındaki lise, kolej yapısındaki okulların çoğu sonraları üniversite derecesine yükselmişlerdir.

Özet olarak şunu söyliyebiliriz: XVIII. yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı devletinde öğretim görevinde bulunan kurumlar: 1) Medreseler; 2) Bunların küçük dalları sayılan Sıbyan Mektepleri (Mahalle Mektepleri); 3) Topkapı Sarayı içindeki Enderun Mektebi'nden ibaretti. 1795'te açılan «Mühendishane-i Berri-i Hümayun», 1827'de açılan

«Mekteb-i Tıbbiye», 1837'de açılan «Mekteb-i Harbiye» Türkiye'de Batılı anlamda öğretim yapan ilk kurumlardır. Gariptir ki hepsi yüksek dereceli olan bu okullar, yurtta daha ilk ve orta öğretim okulları yokken açılmıştır.

1830'da Rusya'ya gidip, İstanbul'a dönüşünde II. Mahmut'a «Eğer ilimde ve teknikte Avrupa'yı taklit etmezsek, bizler için Asya'ya dönmekten başka çare yoktur» diyen Kaptan-ı Derya Halil Paşa ile onun gibi daha başka aydınlarımızın gayretleri ile ilân edilen «Tanzimat»tan sonra yurdumuzda ilk defa, ortaokul ve liselerin benzeri olan «Rüştiyeler»le «İdadiler» açılmış; sonraları Sıbyan mekteplerinin bu okullara yararlı öğrenci yetiştiremediği görülerek, ilkokulların açılması yoluna da gidilmiştir. Tanzimat'ın ilk yıllarında «Mekâtib-i Umumiye Nezareti» adı altında Millî Eğitim Bakanlığı'nın temel teşkilâtı kurulmuş, 1868'de Avrupa ülkelerindekine benzer bir öğrenim veren Galatasaray Lisesi, 1869'da da «Darülfünun» adiyle ilk üniversite açılmıştır.

Türkiye'de öğretim ve eğitim hususlarının bir düzene sokulması, ilköğretimin mecburi kılınması konuları ilk defa Saffet Paşa'nın nazırlığı zamanında, «Maarif-i Umumiye Nizamnamesi» ile ele alınmıştır.

Tanzimatın ilânından Cumhuriyet'e kadar «İptidai» denilen ilkokullarla, rüştiyeler, idadiler, Darülfünun — ağır bir tempo ile de olsa — gelişir, sayıca da çoğalırken, bunların yanı sıra, medreselerle mahalle okulları da faaliyetlerine devam ettiler; Cumhuriyet'ten sonra bu okulların kaldırılmaları üzerine, ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarımız hem gerçek seviyelerine, değerlerine ulaştılar, hem de tamamen lâyik sisteme geçtiler.

Bugünkü Öğretim Kurumlarımız

Yurdumuzda bugün, öğretim konusu — bütün uygar ülkelerde olduğu gibi — üç devreye bölünmüştür: 1) İlk Öğretim; 2) Orta Öğretim; 3) Yüksek Öğretim.

İlk Öğretim. — XIX. yüzyıldan beri, Batı ülkelerinde olduğu gibi, bizde de devletin genel görevleri arasında yer almıştır. 7 yaşından 16 yaşına kadar her yurttaş için mecburi tutulmuştur.

Çocuklar, ilkokul çağına gelinceye kadar ilk bilgileri aile çevresinden, anne, baba ve kardeşlerden edinirler. İlkokul öncesi yaşı, çocuklar için her konunun merak edildiği devredir. Ancak, bu merakın cevabını aile çevresi her zaman ve doyurucu olarak veremez. Bundan dolayı bazı ülkelerde «ana okulları» kurulmuştur. Yalnız, ana okullarında sistemli bir öğretim yapılmaz, daha çok eğitsel oyunlar, müzik, basit sayma, okuma-yazma gösterilir. Ana okulları henüz genel öğretim sistemine katılmış değildir. Bizde de özel olarak birtakım ana okulları, «kreşler» (çocuk yuvaları) vardır.

İlk öğretimin amacı çocuklara en gerekli bilgileri vermektir. İlkokul müfredat programı, bu amacı «genç nesli çevresine faal bir surette intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek» şeklinde özetler. Çocuğu hem hayata, hem orta öğretime hazırlıyan ilkokullarımızın en önemli dâvalarından biri de, şehirlerde bina yetersizliğinden dolayı ikili, hattâ üçlü öğretim yapılması; köylerde ise, öğretmen yetersizliği sonucu, bir öğretmenin 2-5 sınıfı birden okutmak zorunda kalışıdır. İlkokul müfredat programlarının ağırlığı, hayati ve pratik bilgilerden çok, teorik esaslara dayanışı da bugün üzerinde durulan, düzeltilmesi düşünülen konular arasındadır. Batı ülkelerinin çoğunda uygulanan 7-8 yıllık ilk öğretimin bizde de uygulanması yolunda hazırlıklar yapılmaktadır.

Orta Öğretim. — Gençleri hayata ve yüksek öğrenime hazırlıyan öğretimdir. Orta öğretimin Türkiye'deki başlıca organı, birbirini tamamlar iki bütün olan 1) Ortaokul ile 2) Lise'dir. Bunların dışında, meslek ve teknik elemanları yetiştiren okullar da vardır. Teknik okullar kız ve erkek sanat enstitüleri, yapı okulları ve benzerleri; meslek okulları da öğretmen okulları, ticaret ve ziraat liseleri, terzilik okulları ve benzerleridir. Bunların dışında yurdumuzda akşam sanat okulları, gezici köy kursları, son yıllarda açılan gece liseleri, öğretim görevinde bulunmaktadırlar.

Yüksek Öğretim. — Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarının görevi, yüksek ihtisas elemanları, bilim adamları yetiştirmektedir. Türkiye'de yüksek öğretim kurumları, üniversitelerle yüksek meslek okullarıdır. Yurdumuzda halen ikisi İstanbul'da, birer tanesi Ankara, İzmir ve Erzurum'da olmak üzere, çalışma halinde beş üniversite vardır (Bk. Üniversitelerimiz). Yüksek ihtisas okulları arasında yüksek öğretmen okulları, yüksek teknik öğretmen okulları, Güzel Sanatlar Akademisi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, teknik okullar, Yüksek Denizcilik Okulu, eğitim enstitüleri, Devlet Konservatuvarı sayılabilir.

Öğretim Metotları

Bütün bilim konularında olduğu gibi, öğretimin gerçekleştirilmesinde de birtakım metotlara başvurulur. Metot «bizi maksada ve gerçeğe ulaştıran en kısa bilimsel yol»dur. Öğretimde de, bütün bilim, bilgi ve hünerlerin bilenler tarafından bilmiyenlere öğretilme yollarına «öğretim metodu» denir. Öğretim metodunun genel özeti şöyle yapılabilir: 1) Öğretimin gayesi; 2) Öğretimin konusu; 3) Öğretimin şekilleri ve yolları.

Denilebilir ki; bu üç esasın her hangi bir bilgiye, derse uygulanması — bazı ayrıntılarla — o konunun «özel öğretim metodu»nu vücuda getirir.

Öğretim metotları, tarihin yanı sıra, büyük değişmeler, gelişmeler geçirmiştir. Bu değişmeler zaman içinde olduğu gibi mekân içinde de görülür; yani bir ülkede, bir toplumda başka, ötekinde başka olabilir. Bu hal öğretim seviyesinde de kendini gösterir. Meselâ ilkokul öğretmeni, çocuğa göre, az çok ilkel, basit bir derecede öğretir. Ortaokul öğretmeni, gençlere göre, tenkid esaslarına da yer vererek, bilgiler aşılar. Yüksek okul öğretmeninin yaptığı şey ise; olgun insanlara araştırma-derinleşme yetisini kazandırmaktır. Bu sebeple aynı bilgi veya bilimin bu üç devrede az çok ayrı yollarla öğretilmesi bir zorunluktur. Bu arada, metodun niteliği ne olursa olsun, öğretimin gerçekleştirilmesinde en büyük rolün öğretmenin maharetinde bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Pek çeşitli, değişik şekilleri olan öğretim metotları, genel olarak, ikiye ayrılır: 1) Genel öğretim metotları; 2) Özel öğretim metotları (Derslerin ayrı ayrı öğretim yolları).

Genel Öğretim Metotları. — Psikolojinin de yardımiyle, öğrencilere öğretilecek bilgilerin neler olacağını, nasıl olacağını, yaygınlık derecesini, sınırını; öğretim işi uygulanırken gözönünde bulundurulacak belli başlı ilkeleri konu edinir. Bu bakımdan, genel öğretim metotlarında «eğitim» de ele alınmış bulunur.

Özel Öğretim Metotları. — Dil, tarih, fizik, matematik... gibi belli konulardaki bilim veya derslerin, kendi niteliklerine göre, teker teker öğretilmesi yollarını gösterir. «Öğretim metotları» denildiği zaman, akla gelen de, daha çok, bu ikincisidir.

Aktif Metot

«Aktif metot» deyimi, aslında, sınırları, ilkeleri kesin bir öğretim yolunun ifadesi değildir, birçok öğretim metotlarında «aktivite»yi, canlılığı, hareketi uygulamak esasına dayanır. Bu arada, gözlem, deney yolları ile öğrenciye bilgi kazandırmaya çalışılır. Bu bakımdan, «aktif metot», kendi başına özel bir metot değil, bazı metotlarda daha büyük başarıya ulaşmak için başvurulan bir çaredir.

Bu arada bir hususa da işaret etmek lâzımdır: Aktif metot, bazı çevrelerde, bir kısım öğretmenler tarafından hayli yanlış anlaşılmıştır. Bu öğretmenler, «aktif metot» sözünden, kendilerinin tamamen pasif kalmalarını, konuları — isterse hiçbir araca sahip bulunmasınlar — öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmeye çabalamaları şeklinde yorumlamışlardır ki; bunun sayılamıyacak kadar büyük sakıncaları görülmüştür. Gerçekte ise, aktif metot, öğretmenin öğrenciyi kendi kendine arayıp bulmaya, öğrenmeye sevketmesi, bu arada yol gösterip, bilgi verip, ona yardımcı olması essasına dayanır.

Derslere Göre Öğretim Metotları

Alfabe Öğretimi. — Alfabe (Okuma-yazmayı öğrenme) konusunda bugün başlıca üç metot uygulanmaktadır: 1) Birleşim metodu; 2) Çözümleme metodu; 3) Karışık metot.

«Birleşim Metodu»nda öğrencilere alfabenin harfleri ayrı ayrı öğretilir; sonra çeşitli şekillerle, seslilerin yardımiyle, birleştirilen harflerden heceler teşkil ettirilir. Uzun, yerleştirici egzersizlerden sonra da hecelerin birleşmesinden kelimeler meydana getirtilir. İşe, genel olarak, harflerin adları, sesleri öğretilerek başlanır.

«Çözümleme Metodu»nda öğrencinin çok duyduğu, yabancısı olmadığı, çevreden, günlük hayattan bir söz dizimi (cümle) alınır; bu cümleden kelimeye, heceye, harfe geçilir. Bu usul göze hitabeder; okuma, harfleri tanıma, öncekine göre, biraz daha geç olmakla beraber, bu metotta sonuca daha sağlam ulaşılır.

«Karışık Metot» zamanla, sırayla hem birleşim, hem de çözümleme yollarını bir arada uygulama yoludur. Genel olarak, pedagoji yetkilileri, bu metodu sakıncalı bulmaktadırlar.

Yabancı Dil Öğretimi. — Önceleri, dilin kolay ve çabuk öğrenilmesi için, dilbilgisi, çeviri usulleri kullanılmıştır. Bu usulde öğrenciye ilk önce yabancı dilin dilbilgisi öğretilir;

böylelikle sağlam bir temel üzerine öğrenim genişler, gelişirdi. Bu genişleme, gelişme ana dilden yabancı dile, yabancı dilden ana dile çeviri yaptırılarak pekiştirilirdi. Bugün bu usul hemen hemen bırakılmıştır.

Çözümleme yolu yabancı dil öğretiminin daha ileri bir merhalesi olmuştur. Bu metotta derse, her hangi bir metnin okunması ile başlanır; metne mâna verilir. Bundan sonra da çözümleme işine başlanır. Ayrı ayrı kelimeler alınır; çözüm suretiyle seslere kadar gelinir. Bu usulde dilbilgisi, ana dilden yabancı dile çeviri öğrenimin sonlarına bırakılır.

Çeşitli birçok usuller arasında, yabancı dil öğretiminde en çok uygulananı «direkt metot» tur. Direkt metotta dil öğrenimi tabiî bir gidişe bırakılmıştır. Bu metot; dili dilbilgisi temellerine oturtarak, ya da zorlama çevirmeler yaparak değil, ana dilde olduğu gibi, konuşma, meramı anlatmaya çalışma suretiyle öğrenciye maletmek ister. Öğrenci, ana dilini nasıl öğreniyorsa, yabancı dili de öyle öğrenmek yönünde olduğundan, direkt metotta, dersin yapıldığı sınıf, hattâ çevrede, mümkün olduğu kadar, esas ana dille konuşulmaz.

Tarih Öğretimi. — Tarih, bilimlerin en eskilerinden biri olduğu kadar, ders olarak okul programlarına ilk alınan konular arasında da başta gelir. Bugün tarih öğretiminde başlıca, birleşim usulü uygulanmaktadır; birleşimin sonunda da çözümlemeye gidilir. Öğretmen, belli bir devrin başlıca olaylarını öğrencilere parça parça, sırasiyle anlatır. Dış görünüşte birbirinden ayrı olan bu olayları birleşim yolu ile öğrencinin şuurunda bütün haline getirmeye çalışır. Öğrencinin tarih olaylarını iyice anlaması, niteliklerine girebilmesi, bunların karşılıklı sebep ve bağlarını anlıyabilmesi, özellikle, sebeple sonuç arasndaki ilgileri çıkarabilmesi, birleşimin görevidir. Birleşim işi tamamlandıktan sonra, çözüme yönelinir, yukarıdaki hususların değerlendirilmesine gidilir. Tarih olaylarından dersler alınması, bunların ışığında çağımızın olaylarının genel kanunları ve kuralları bulunması, çözümleme suretiyle elde edilebilir.

Aritmetik (Matematik) Öğretimi. — Aritmetik, günlük hayatın en zorunlu bilgi dallarından biri olduğu halde okullarda, sistemli olarak, birçok derslerden daha sonraları ele alınmıştır. Çeşitli öğrenim yolları bulunan aritmetikte belli başlı metotlardan birkaçı şunlardır:

«İşlemler Yolu»: Öğrenci önce 1'den 10'a kadar saymayı öğrenir. Bundan sonra bu sınırlı sayılar arasında toplama işlemleri yapar. Daha sonra aynı sayılar arasında çıkarma, çarpma, bölme öğrenir. Bütün bu işlemler 1'den 10'a kadar olan sayılar arasında öğrenciye mal edildikten sonra, 1'den 20' ye, 1'den 30'a, 1'den 40'a doğru 100'e kadar çıkılır. Sınıflar yükseldikçe sayı sınırı, işlem şekilleri de genişler.

«Sayılar Yolu»: 1'den 100'e kadar her sayı ayrı ve yaygın bir surette öğrenilir; öğretmen her sayı ile bütün aritmetik işlemlerini yaptırır. Bu usulde her sayiyle daha uzun bir süre meşgul olunduğu, daha çok işlem yapıldığı için, öğrencinin sayılar hakkındaki bilgisi daha kesin, daha sağlam olur. Ancak bunun, fazla zaman harcanması, özellikle, zayıf zekâlı çocuklar için zor olan dört işleme aynı anda başlanması gibi birtakım sakıncaları vardır.

«Çözümleme Yolu»: Çözümleme metoduna, genel olarak, problem çözmelerinde başvurulur. Öğretmen öğrencisini problemlerin şartlarını aramaya, bunların öğrenilen kurallarla ilgisini bulmaya yöneltmemişse, onun yaptığı çözümün doğruluğuna kesin kanı getiremez.

«Birleşim Yolu»: Bütünü meydana getiren küçük dallar azar azar, ayrı ayrı öğretilir; bundan sonra bunlar birbirine bağlanıp kurallar elde edilir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

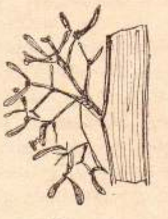
Öğretim Prensipleri (A. Çakmakçıoğlu, 1953); Öğrenim Yöntemleri ve Öğrenci Çalışma Tarzları (Prof. K. Kömürcan, 1949, 1956); Öğretimde Ana Dâvalar (S. Yalçın, 1962); Öğretmen (Prof. İ. H. Baltacıoğlu, 1944); Öğretim Metodu ve Uygulama (C. Binbaşıoğlu, 1959); Öğretimde Aktiflik Kavramı (K. Kaya, 1959); Öğretme Sanatı (G. Highet'den çev. M. H. İlbaş, 1958); Öğrenmek Sanatı (M. Prevost'dan çev. H. Uzbark, 1944); Öğretimde Çevre, Aktualite, Bütünlük (R. Durlu, 1956); Öğretimde Gazetelerden Faydalanma Tekniği (F. Selen, 1954); Öğretimde Okul Kütüpaneleri ve Öğretmen Kütüpanesi (R. Göndem, R. Alaylıoğlu, 1954); Öğretimde Yeniye Doğru (M. Spielhagen'den, 3'üncü bası, 1949); Öğrenmek Zevki (Z. Emiroğlu, 1937).

ÖJENİ (Bk. EUGENİE)

ÖKALİPTUS (Bk. OKALİPTÜS)

ÖKLİT (Bk. EUKLİDES)

ÖKSEOTU

Ökseotu

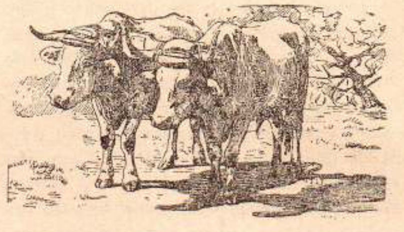
Elma, armut, ıhlamur, kiraz, erik ağaçları gibi çeşitli ağaçların dalları üzerinde asalak olarak yaşıyan, üzüme benziyen yemişler veren zararlı bir bitkidir. Taçsız ikiçeneklilerin ökseotugiller familyasından olan bu bitkinin tohumları her destek üzerinde çimlenebilir. Üzerinde çimlendiği bu destek canlı bir ağaç dalı değilse hemen ölür. Canlı bir ağaçta tutunmuşsa, emici organ halini almış bir kök kümesi meydana getirerek, dala bağlanır. Böylece, emici organlarını üzerinde bulunduğu dalın odun dokusuna salarak ondan ham besisuyunu sağlar. Gelişip büyüyerek, kısa zamanda bol dallı, yeşil yapraklı bir bitki olur.

ÖKSÜRÜK (Bk. SOLUNUM)

ÖKÜZ

Hizmete ayrılmak üzere erkekliği giderilmiş erkek sığırdır (Bk. Sığır). Tarım işlerinde çiftçiye, köylüye geniş ölçüde yardımı dokunan öküzün hayvancılıkta önemli bir yeri vardır.

Genç buzağılar, boğa olarak damızlığa ayrılmıyacaklarsa, küçük yaşta erkeklik bezleri ya burularak, ya da çıkartılarak, erkeklikleri giderilir, böylece daha sessiz, daha yumuşak başlı olmaları sağlanır. Öküzler 1,5-2 yaşları arasında hizmete alıştırılmaya başlanır. Kuvvetli bir öküz, ağır yükleri çekmesi bakımından, attan daha sağlam, daha dayanıklıdır. Bu bakımdan, tarım yapılan bölgelerde ağır işler için öküz tercih edilir. Öküzün bir başka faydası da ayrıca, sonradan, etinden de faydalanılmasıdır.

Öküzden daha çok koşum hayvanı olarak faydalanılır.

ÖKÜZ MEHMET PAŞA (? - 1619)

Osmanlı devri vezirlerindendir. Önce I. Ahmet, daha sonra II. Osman devrinde sadrazamlık etmiştir. Bir öküz nalbandının oğlu olduğu için «Öküz Mehmet Paşa» diye tanınmıştır. Ayrıca, 1607'de, Mısır genel valisi bulunduğu sırada, orduda çıkan bir isyanı yüzlerce askeri öldürmekle bastırdığı için «Kulkıran» diye de tanınır. (O devirde erlere «kul» denirdi.)

Mehmet Paşa, I. Ahmet'in kızı Gevherhan Sultan'la evlenerek «Damat» olmuştur.

ÖLÇEK

Bir harta, bir teknik resim çizerken, gerçekteki uzunluklar küçültülür. Yalnız, resmi çizilen eşyanın şeklinin resimde de aynı kalması için bu küçültme hep aynı oranda yapılır. İşte bu küçültmeyi gösteren orana «ölçek» denir.

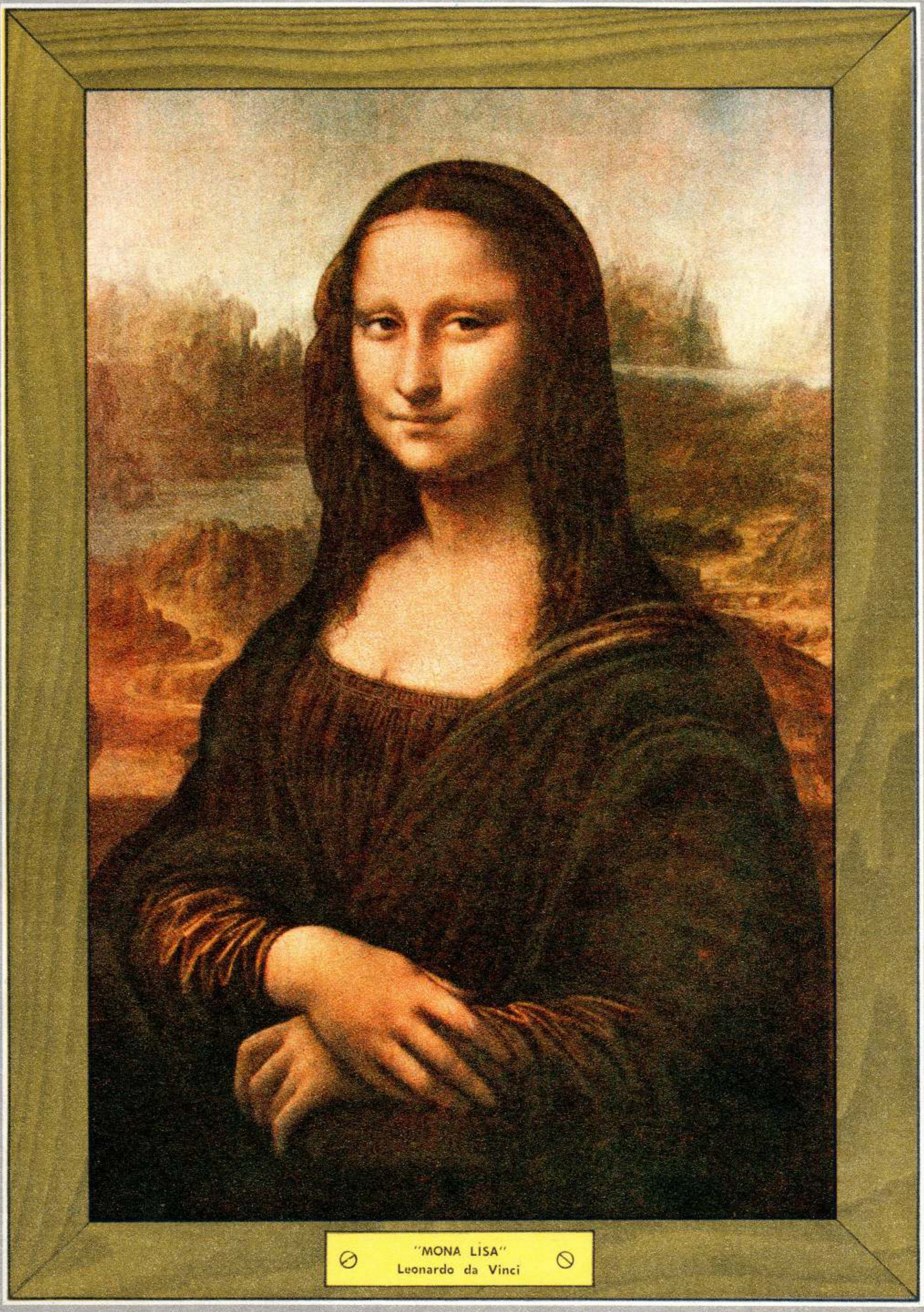
Ölçeği 1:1.000 (binde bir) olan bir harta üzerinde ölçtüğümüz 1 santimetrelik uzunluk aslında 1.000 santimetre (10 metre)dir. Böylece, ölçeği değiştirerek değişik boyda hartalar elde edilir. Bunun gibi çok çeşitli büyüklükte hartalar çizebiliriz. Bunları birbirinden ayıran ölçekleridir.

ÖLÇÜ

Canlı, cansız bütün cisimleri konu olarak alan bilim dallarında büyük yeri olan bir işlemdir. Ölçüde, esas olarak kabul edilen bir büyüklükle, ölçülmek istenen büyüklük karşılaştırılır. Esas kabul edilen büyüklüğe «etalon» denir. Bunun dışında ölçü sistemi için bazı ana birimlerle bu ana birimin katları seçilir. Sonuç olarak, ölçme işlemi sonunda bir «sayı», bir de «birim» elde ederiz. Ölçülecek büyüklüğe göre birimler de değişik olur.

Birimler

Tabiatteki bütün büyüklükler için birim sistemleri düzenlenmiştir. Meselâ, uzunluk ölçmek için birim olarak «metre» seçilmiştir. Metrenin de «üst» ve «as» katları vardır (Bk. Metre). Bunun gibi, alan ölçmek için ana birim «metre kare», hacım ölçmek için ana birim «metre küb», ağırlık ölçmek için

"MONA LİSA"
Leonardo da Vinci

ana birim ya «gram», ya da «kilogram», zaman ölçmek için ana birim ya «saat», ya da «saniye», direnç ölçmek için ana birim «ohm», elektrik akımını ölçmek için ana birim «amper», açı ölçmek için ana birim «derece», sıcaklık ölçmek için de ana birim ya «santigrat», ya «reomür, ya da «fahrenhayt» dereceleridir. Daha bunlar gibi çeşitli bilim dallarında kullanılan ana birimler vardır.

Her ana birim için bir «etalon», ya da bu ana birimin değerini veren tanımlar vardır. Ayrıca, bazı durumlarda aynı büyüklükler için değişik ölçü birimleri de kullanılır. Meselâ, ağırlık ölçmek için kilogramdan başka batman, okka, libre gibi birimler de vardır. Bu çeşitli birimleri birbirine çevirmek için bazı katsayılarla çarpma, bölme işlemleri yapılır. Meselâ açılar için ikinci bir birim olan «radyan»ı dereceye çevirmek için verilen radyan değerini 0,0175'e bölmek gerekir. Çünkü, 1 × w derece = 0,0175 radyandır.

Birim sistemlerinin yukarıda söylediğimiz gibi üstkatları, askatları vardır. Meselâ metrenin altkatları desimetre, santimetre, milimetre; üstkatları ise, dekametre, hektometre, kilometredir. Bunlar aralarında da hep onar onar büyüyüp küçülürler. Bazı birim sistemlerinde ise katlar arasında on çarpanı yerine daha başka bir çarpan vardır. Bu çeşit birim sistemleriyle hesap yapmak daha zordur. Çünkü on sayısiyle çarpma, bölme yapmanın birçok kolaylıkları vardır.

Bu çeşitli büyüklükleri ölçmek için kullanılan değişik ölçü araçları vardır. Bunların bazıları yalnız kaba bir karşılaştırma esasına dayanır. Meselâ uzunluk ölçmeye yarıyan cetvel, şerit metre, çelik metre böyledir. Bazıları da daha karışık araçlardır. Zaman ölçmekte kullanılan çok çeşitli saatleri, hartaları, resimler üzerindeki küçük alanları ölçmeye yarıyan planimetreleri örnek olarak sayabiliriz.

Genel olarak, bütün ölçme araçlarında ölçülecek büyüklüğün değerini gösteren sayılar bir skala üzerinde sıralanmıştır. Hareketli bir gösterge, ölçme işlemi sırasında, bu sayılardan bazıları üzerine gelip durur. Böylece o büyüklüğün değeri ölçülmüş olur. Meselâ bir elektrik devresinde geçen akımın şiddetini ampermetrenin göstergesi hemen belli eder.

ÖLDÜRÜCÜ GAZLAR
(Bk. ZEHİRLİ GAZLAR)

ÖLÜM (Bk. VÜCUDUMUZ)

ÖMER, Hz. (? - 644)

Halifeler'in 2.'sidir, devlet adamı olarak en büyüğü, Arap imparatorluğunun kurucusudur. Mekke'de doğdu. Cesaretiyle tanınmıştı. Araplar'ın bütün geleneklerini yıkmak istiyen Hz. Peygamber'e düşman kesilmiş, onu öldürmeye andiçmişti. Yalnız, bu niyetle Peygamber'in yanına gelince, onun mucizeli etkisinde kalmış, derhal İslâm dinini kabul etmiştir.

618 yılında geçen bu olay, yeni dini çok kuvvetlendirdi. Hz. Ömer, Peygamber'e kızı Hafsa'yı vererek onunla daha yakın bir ilgi kurdu. Hz. Muhammed'in ölümünde, Hz. Ebubekir'in halifeliğini şiddetle destekledi. Ebubekir ölünce de Ömer halife seçildi. 634'ten

ÖLÇÜLER

METRE SİSTEMİ

Metre sistemi ölçüleri onlu esasa göredir. Her birim bir öncekinden 10 defa daha büyük, bir sonrakinden de 10 defa daha küçüktür.

Metre sisteminin ana birimleri şunlardır:

Metre (m.) — Uzunluk ölçüsü
Gram (g.) — Ağırlık ölçüsü
Litre (l.) — Sıvıların hacım ölçüsü
Metre kare (m^2, ar = a) — Alan ölçüsü
Metre küb (m^3, stere = s) — Hacım ölçüsü

Bu ana birimler aşağıdaki parçalara bölünür, ana birim kelimesinin başına şu ekler getirilerek okunur (Mikrometre, kilometre, hektometre... gibi):

Mikro-	(u)	1/1.000.000
Mili-	(m)	1/1.000
Santi-	(s)	1/100
Desi-	(d)	1/10
Deka-	(dk)	10
Hekto-	(h)	100
Kilo-	(k)	1.000
Mirya-	(my)	10.000
Mega-	(mg)	1.000.000

Metre sisteminde ağırlık ölçüleri

Metre sisteminde ağırlık birimi «gram» (g.)dır. Bütün ağırlıklar bu birim esasına göre ifade edilir. Gramın alt ve üst katları şunlardır:

Birim: Gram

1/10 gram	= 1 desigram (dg)
1/100 gram	= 1 santigram (sg)
1/1.000 gram	= 1 miligram (mg)
10 gram	= 1 dekagram (dkg)
100 gram	= 1 hektogram (hg)
1.000 gram	= 1 kilogram (kg)
10.000 gram	= 1 miryagram
100.000 gram	= 1 kental (q)
1.000.000 gram	= 1 ton

Eski ağırlık ölçülerinin bugünkü karşılıkları

1 okka (400 dirhem)	= 1283 gram
1 dirhem	= 3,207 gram
1 batman (6 okka)	= 7,692 kg.
1 kantar (44 okka)	= 56,408 kg.
1 çeki (176 okka veya 4 kantar)	= 225,798 kg.
1 miskal (1,5 dir.)	= 4,807 gram

Metre sisteminde uzunluk ölçüleri

Birim: Metre

1/10 metre	= 1 desimetre (dm)
1/100 metre	= 1 santimetre (sm)
1/1.000 metre	= 1 milimetre (mm)
1/1.000.000 metre	= 1 mikron
1/1.000 mikron	= 1 milimikron
1/10.000 mikron	= 1 angstrom birimi (A)
1/1.000.000 milimetre	= 1 mikromilimetre
1/1.000.000 mikron	= 1 mikromikron
10 metre	= 1 dekametre (dkm)
100 metre	= 1 hektometre (hm)
1.000 metre	= 1 kilometre (km)
10.000 metre	= 1 miryametre

Eskiden bizde uzunluk ölçüsü olarak arşın kullanılırdı. 1 arşın 0,6858 (68 santim, 5,8 milim)di (Bk. Arşın)

Metre sisteminde sıvı ölçüleri

Birim: Litre

1/10 litre	= 1 desilitre (dl)
1/100 litre	= 1 santilitre (sl)
1/1.000 litre	= 1 mililitre (ml)
10 litre	= 1 dekalitre (dkl)
100 litre	= 1 hektolitre (hl)
1.000 litre	= 1 kilolitre (kl)

Metre sisteminde alan ve hacım ölçüleri

Bu ölçüler, uzunluk ölçülerinin karesi ve kübü olarak ifade edilir (Bk Kare; Küb; Dönüm).

İNGİLİZ ÖLÇÜLERİ

Bugün dünyada metre sistemi kadar yaygın bir başka ölçü sistemi de İngiliz ölçü sistemidir. Bu sistemin başlıca birimleri şunlardır:

Uzunluk

12 inç	= 1 ayak (ft.)
3 ayak	= 1 yarda (yd.)
5.280 ayak	= 1 mil
3 mil	= 1 fersah

Ağırlık ve Sıvı Ölçüleri

İngiliz ve Amerikan sisteminde en küçük ağırlık birimi «grain» (greyn) = «tane»dir. Bu birimin gerçekten bir buğday tanesinin ağırlığı esas tutularak kabul edildiği sanılmaktadır.

437,5 greyn = 1 «ounce» (ons) (oz)
12 ons = 1 «pound» (pavnd) = libre (lb)
2.000 libre = 1 «Short ton» (şort ton): Kısa ton (S.T.)
2.240 libre = 1 «long ton»: Uzun ton (L.T.)

4 sıvı ons (fl.oz.)	= 1 gill
4 gill	= 1 pint (pt.)
2 pint	= 1 quart (kuart (qt.)
4 kuart	= 1 galon (gal.)
32,5 galon	= 1 barrel (varil) (bbl.)

Alan ve hacım ölçüleri metre sistemindeki gibi uzunluk ölçülerinin karesi ve kübiyle ifade edilir.

Metre sistemi ile İngiliz sistemi ölçülerin birbirine çevrilmesi:

Uzunluk Ölçüleri

1 yarda	= 0,9144 metre	(91,44 sm)
1 ayak	= 0.3048 metre	(30,48 sm)
1 inç	= 0.0254 metre	(2,54 sm)
1 mil	= 1609 m.	

Alan Ölçüleri

1 yarda kare	= 0,836 metre kare
1 ayak kare	= 0,092 metre kare
1 inç kare	= 6,45 sm. kare
1 mil kare	= 2,590 kilometre kare

Hacım ve Ağırlık Ölçüleri

1 yarda küb	= 0,764 metre küb
1 ayak küb	= 0,028 metre küb
1 inç küb	= 16.387 santimetre küb
1 greyn	= 0,0648 gram
1 pavnd (libre)	= 0,4536 gram
1 kısa ton	= 0,907 ton

Sıvı Ölçüleri

1 A.B.D. galonu	= 3,785 litre
1 İngiliz galonu	= 4,543 litre

644'e kadar 10 yıl, gittikçe genişliyen İslâm imparatorluğunu büyük bir devlet adamı dirayetiyle idare etti.

Hz. Omer Bizans'a Karşı

Büyük İslâm tehlikesini gören Doğu Roma İmparatoru Heraklius, Müslümanlar'ı ezmek, yok edemese bile tamamen çöllere sürmek, Suriye sınırlarından uzaklaştırmak istiyordu. Güney Suriye'de bazı başarılar gösteren Müslüman ordusunun başında Usâme ibni Zeyd bulunuyordu. Hz. Omer, Güney Irak'taki ordunun başkomutanı olan Halid ibni Velid'i, Usâme'nin yerine Doğu Roma'ya karşı başkomutanlığa getirdi. Amr ibnu'l-Âs, Ebu Ubeyde gibi büyük komutanları da Halid'in yanına verdi.

Halid, Yermûk Meydan Savaşı'nda Bizans ordusunu müthiş bir bozguna uğrattı. O zamanki dünyanın birinci ordusu olan Bizans ordusu, Müslümanlar'ın önünde tutunamıyarak, Suriye içlerine çekildi. Hz. Omer bu sırada Halid'in yerine Ebu Ubeyde'yi başkomutanlığa getirdi. Ebu Ubeyde, Şam'ı aldıktan sonra, Kudüs'ü kuşattı. Kudüs Patriği, Kutsal Şehir'i ancak Halife'ye teslim edeceğini bildirdi. Bunun üzerine, yalnız bir kişilik maiyetle Kudüs'e gelen Hz. Ömer, şehri teslim aldı.

İran'a Karşı Savaşlar

Suriye ve Filistin fethedilirken, Iran İmparatorluğu'nun can damarı olan Irak'ta da büyük fetihler oluyordu. Başkomutan Ebu Ubeyde, Fırat'ı geçerek Mezopotamya'ya girdi. Fakat küçük İslâm ordusu, Iranlılar'ın önünde bozuldu; Ebu Ubeyde, Iran fillerinin ayakları altında ezilerek şehit oldu. Bunun üzerine Hz Omer, Saad ibni Ebi Vakkas'ı kuvvetli bir ordunun başında Irak'a yolladı. Kaadisiye Meydan Savaşı'nda Müslümanlar, 3 gün, 3 gece devam eden pek çetin bir vuruşmadan sonra, büyük Iran ordusunu kesin şekilde bozguna uğrattılar. 636'da Müslümanlar, başkentlerini savunmaktan âciz kalan Sâsânî Iran İmparatorluğunun, yani Bizans'tan sonra dünyanın ikinci devletinin merkezi Medâyin şehrine girdiler. Şehenşah III. Yezdcerd, Iran içerilerine kaçtı. Celûlâ Meydan Savaşı'nda Iran ordusunu yeniden bozguna uğratan Müslümanlar, hemen bütün Irak'ı fethederek Iran'a girdiler. Iran İmparatorluğu, Köktürkler'den yardım dilemek zorunda kaldı. Irak'ta Basra, Kûfe gibi şehirler kurarak Fırat ve Dicle vâdilerinde yerleşen Araplar, 642'de Nihâvend Meydan Savaşı'nda III. Yezdcerd'i gene bozguna uğratarak binlerce yıllık Iran devletini haritadan sildiler.

Büyük kuzey fetihleri devam ederken, Amr ibnu'l-Âs'ın komutasındaki bir İslâm ordusu da Bizans'ın en zengin eyaleti olan Mısır'a girdi. Bizans ordusunu dağıtan Amr, 641'de Mısır'ın başkenti İskenderiye'yi aldı. Nil çatalağzının güney düğümünde, şimdiki Kahire'nin yerinde Fustât şehrini kurarak Mısır'ın merkezi yaptı. Az zamanda bütün Mısır, Nubya, Libya, Müslümanlar'ın eline geçti; Kuzey Afrika, Bizans'tan temizlenmek üzereydi.

Dünyanın en büyük, en zengin devletinin cismani ve ruhani başkanı olan Hz. Ömer, Medine'de fakir denecek bir hayat yaşıyordu. Kendisine özel kini olan bir Iranlı tarafından hançerlenerek şehit edildi.

OMER II. (682 - 720)

Halifeler'in en büyüklerinden biridir. İslâm imparatorluğunun ruhunda yaptığı derin ıslahat ve olağanüstü ahlâk yüksekliğiyle ünlüdür. 12. İslâm halifesi, Emevî hükümdarlarının da 8.'sidir. Mısır genel valisi Prens Abdülâziz'in oğlu, 4. Emevî halifesi Mervân'ın torunudur. Amcası halife Abdülmelik'in kızı ile evlendikten sonra Hicaz genel valisi oldu. Amcasının oğlu Süleyman'ın ölümü üzerine 717'de halife oldu, Şam'da tahta çıktı. 720'de ölümüne kadar 2 yıldan fazla saltanat sürdü. Giriştiği ıslahatı tamamlıyamadan, 38 yaşında öldü. Halep yakınlarında gömülüdür. Yerine amcasının oğlu II. Yezid geçmiştir.

ÖMER HAYYAM (? - 1123)

Eski bir minyatüre göre Ömer Hayyam

Büyük Iran şairi ve matematik bilginidir. Rübaileri ile dünya çapında ün kazanmıştır. Horasan'da Nişapur'da doğdu. Adı Omer, mahlâsı Hayyam (çadırcı) dır. Devrinin hemen bütün bilgilerini öğrendi. Isfahan'a gitti, büyük Türk Hakanı Sultan Melikşah'ın hizmetine girdi. Onun emriyle takvimde önemli ıslahat yapan «Celâlî takvimi»ni hazırlıyan heyette bulundu. 1123 yıllarına doğru hayli yaşlı olarak öldü. Nişapur'daki mezarına 1935'te mermer bir anıt yapılmıştır.

Hayyam, büyük bir matematik bilginidir; cebir ve fizikte önemli buluşları vardır. Cebirde üçüncü dereceden denklemlerin 13 çeşidini incelemiştir. «El Cebr» adlı kitabını Woepke 1851'de Fransızca'ya, Story de 1918'de Ingilizce'ye çevirmiştir. Müspet ilimler üzerinde birkaç küçük kitabı daha vardır; bunlar da Batı dillerine çevrilmiştir.

Omer Hayyam kendi zevki için yazdığı rübaileri (4 mısradan ibaret şiirleri) ile ölümsüz bir ün kazanmıştır. Çok karamsar yaradılışta olan şair, dünya nimetlerinden elden geldiği kadar faydalanmayı, çünkü her şeyin geçici, ölüme mahkûm olduğunu, insan duygularını derinliklerine kadar sarsan bir lirizmle anlatmıştır. Dili olağanüstü kıvrak, üstatçadır.

Hayyam'ın kaç rübai söylediği bilinmiyor; 4-5 yüz rübainin ona ait olduğu söylenmişse de, gerçekten onun olanlar 1-2 yüzden ibarettir; içlerinde Arapça olan birkaç rübai de vardır. Hayyâm'ın rübaileri Çingenece'ye kadar bütün dünya dillerinde defalarca yayınlanmıştır. Batıda Ingiliz şairi Fitz Gerald'in Ingilizce'ye çevirisiyle büyük ölçüde tanınmış, 1892'den başlıyarak birçok Omer Hayyam kulüpleri kurulmuştur. Türkçe'ye de pek çok defa çevrilen rübailer, bizde de çok sevilmiş, okunmuştur. Omer Hayyam'ın rübailerini dilimize son çevirenler arasında Hüseyin Dâniş, Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Hüseyin Rifat Işıl, Abdülbaki Gölpınarlı başta gelir. Bu arada, Yahya Kemal Beyatlı da Hayyam'ın rübailerini Türkçe'ye çevirmişse de henüz kitap halinde yayınlanmamıştır. Hayyam'ın rübaileri, Batı'da da, klâsik Türk müziğinde de birçok defa bestelenmiştir.

Bibliyografya. — Rübailerin Türkçe çevirilerinden başlıcaları:

Türkçe Hayyam (Dr. H. Karahan, 1962); Dörtlükler (S. Eyüboğlu, 1961); Ömer Hayyam'ın Rübaileri (çev. Rüştü Şardağ, 1960); Ömer Hayyam'ın Rübaileri (çev. V. M. Kocatürk, 1954); Rübailer (çev. A. Gölpınarlı, 1954); Ömer Hayyam ve Rübaileri (R. T. Bölükbaşı, 1945); Ömer Hayyam, Manzum Rübai Tercümeleri (H. Rifat, yeni baskı, 1943).

Hakkındakı eserlerin başlıcaları:

Ömer Hayyam: Hayatı, Sanatı, Eserleri (A. H. Çelebi, 1954); Ömer Hayyam (H. Lamb'dan çev. Ö. R. Doğrul, 1944); Ömer Hayyam (İ. A. Gövsa, 1932).

ÖMER SEYFETTİN (1884 - 1920)

En ünlü hikâyecilerimizdendir. Eserlerinde kullandığı duru, temiz Türkçesiyle dilimizin yabancı kelime ve tamlamalardan kurtulmasına büyük yardım etmiştir. Konuşma diline yakın bir tarzda yazar, böylece yazı dilimizi millileştirmeye çalışırdı. Bu bakımdan modern Türk Edebiyatı'ndaki yeri çok önemlidir.

ÖMER HAYYAM'DAN SEÇMELER

★ Ahrette cennet, huri, kevser var diyorlar. Şarap ırmağı, süt ırmağı, bal ve şeker ırmağı var diyorlar. Bunları anarak ey saki sen bana şimdiden bir kadeh şarap ver. Malûm ya, bir peşin bin veresiyeden iyidir.

■

★ Falıma bakmak için aşk defterini açtım Karşıma üzgün biri çıktı. «Mesut o adamdır ki, hayatında yıl kadar bir gecesi, ay gibi bir sevgilisi vardır» dedi.

■

★ O saray ki göklere yükselirdi; o saray ki padişahlar bile eşiğine yüz sürerlerdi. İşte şimdi bu sarayın yıkık duvarlarına konmuş bir kumru gördüm. Ötüşü ile sanki şöyle diyordu: Hani o günler, hani o günler, hani o günler?...

■

★ Zevkine bak; çünkü hüznün, kederin ardı arkası hiçbir zaman gelmiyecektir. Gökte birçok yıldızlar doğup sönecek; senin kalıbından yapılacak kerpiç, başkalarının köşklerinin yapısına yarıyacaktır.

■

★ Uyurken, rüyamda bir düşünür bana dedi ki: «Uyumakla kimsenin şenlik gülü açılmamıştır. Ecelin bir benzeri olan bir işe neden heves ediyorsun? Kalk; çünkü toprağın altında nasıl olsa uzun uzun yatacaksın.»

ÖMER SEYFETTİN'DEN BİR HİKÂYE:

Kurbağa Duası

Reşat Nuri'ye

TAŞRA ÂLEMİ... Yani İstanbul'un dışında geçen hayat, ne hoştur! Bunu ancak yaşıyan bilir. Bir taraftan eşraf, ulema filân! Öbür taraftan memurlar, zabitler, muallimler... Sonra kasabanın çift, çubuk sahibi ahalisi... Her sınıfın, her zümrenin ayrı kahvesi, ayrı eğlencesi, ayrı zevki vardır.

Hâsılı taşra, başlı başına gayet hoş bir âlemdir. Yedi, sekiz, belki dokuz sene oluyor, ben de İstanbul'a pek uzak olmıyan bir kasabada idadî muallimi idim.

Arkadaşlarımın içinde en sevdiğim ulûmu diniye hocası Bâhir Efendi idi. Medreseden sonra Darülfünunu da tamamlamıştı. Yaşı elliye yaklaşıyordu. Fikrinde musır, cerbezeli, açık göz, tuhaf, şen bir adamdı. Kusuru yalnız nargilesiydi. Buna o kadar müptelâ idi ki, kahvede, mektepte, günde on tane içmeden yapamazdı. Nargile bu... Cigara filân gibi bir şey değil. Havaleli: Müdürden, müfettişlerden gizlemek lâzım... Bir gün kahvemizde oturmuş, portatif bir nargile şekli düşünüyorduk. Meselâ içildikten sonra üzeri çıkarıldı mı, sürahiye benzesin, lüle cebe girebilsin... Bâhir Hoca:

— «Ya marpuç?» diyordu.

— «Cübbenin altına, beline sararsın.»

— «Kırılır.»

— «Fesinin içine çörekle...»

— «Sığmaz...»

....

Böyle konuşurken içeri, belediye doktorunun girdiğini gördük. Bizim yanımıza geldi, selâmlaştık. Oturdu. Cuma günü Bektaşi tekkesine gideceklermiş. Kuzu, saz, biraz da mey varmış. Bizi de davet etti.

Ben: «Gidemeyiz!...» dedim.

Biz muallimdik. Öyle sazlı, sözlü, içkili meclislere giremezdik. Doktor ısrar etti: «Siz içmezsiniz. Kulaklarınızı tıkarsınız. Gözlerinizi bağlarsınız.» diyordu. Zaten arkadaşlardan birkaçı razı olmuş...

Bâhir Hoca: «Nargilemi götürürseniz gelirim.» dedi.

Doktor: «Götürürüz. Hem vallahi ben götürürüm, hocam!» diye yemini bastı.

CUMA GÜNÜ cümbür cemaat Bektaşi tekkesine gittik. Burası eski mesut zamanlardan taptaze kalmış bir cennetin hayaline benziyordu. Sanki tarih denen fırtınanın rüzgârları bu asırlık çınar ağaçlarının arasından, beyaz münzevi binanın sakin çatısı üstünden hiç geçmemişti. Etrafta setleri olmasa tabiî bir göl sanılacak derecede büyük havuz zümrüt gölgeler içinde, nilüfer ruyalar açmış, uyuyordu.

....

Bâhir Hoca, bu gibi meclislerde kara mutaassıp görünmek istemezdi. Ağzına bir kadeh rakı aldı. Fakat doktor hocayı gıdıkladı. Birkaç damla yutturdu. Yuttuğunu inkâr etmekle beraber, bu birkaç damla ona birkaç küp neşesi verdi. Gülüyorduk. Lâkin kafamız kazan gibiydi! Bu yeşil cennette ardı arası kesilmez bir cehennem gürültüsü vardı: Kocaman havuzun içinde belki bir milyon kurbağa... Avazları çıktığı kadar haykırışıyorlardı O kadar ki, âdeta birbirimizin söylediğini işitemiyorduk.

Doktor: «Vay anasını!...» dedi, «bunları nasıl susturmalı?! Kulaklarımız patlıyacak.»

Dervişler: «Ne yapsanız susturamazsınız.» diyorlardı. Bâhir Hoca'dan maada hepimiz kalktık Çünkü dayanılacak gürültü değildi. Taş, toprak, elimize ne geçtiyse havuza atmaya başladık. Kurbağalar bu tecavüzümüzden hiddetlenmiş gibi daha beter bağrışmaya koyuldular. Doktor, gazeteler tutuşturdu. Korkup kaçsınlar diye üzerlerine attı. Hayır, hayır... Ne yapsak mümkün değildi. İçimizden birisi: «Buradan kaçmaktan başka çare yok!» dedi.

— «Nereye gidelim?»

— «Havuzun uzağında bir yere...»

Biz böyle hicret müzakeresi ederken nargilesinin başında unuttuğumuz Bâhir Hoca'nın: «İstersem, ben onları bir anda sustururum,» dediğini işittik.

— «Nasıl?!!...

— «Bir nefes ederim.»

— «Ey?...»

— «Hemen susarlar.»

... Gürültüden neşemiz kaçmışken, hepimiz gene güldük. Doktor «Bu kurbağalar yarım baş ağrısı değil ki, bir nefeste dursunlar» diyordu; «bunlar baş belâsı!» Fakat Bâhir Hoca, gene hiddetlenmiş bir Karagöz tehalükü ile yumruğunu sallıyor, hepimizin itikatsızlığına sövüp sayıyordu. Onun bağırtısı bir taraftan, bir milyon kurbağanın kopardığı kıyamet bir taraftan... Hâsılı bir curcunadır gidiyordu Meclisin neşesi kalmamıştı.

Bâhir Hoca: «Herkes yerine otursun.» dedi, «ben havuzun kenarına gideyim, nefes edeyim. Susmazlarsa, yüzüme tükürün...»

— «Haydi, haydi öyleyse Hoca...»

— «.........»

İnanmıyorduk, lâkin «bir alay çıkar» ümidiyle yerlerimize oturduk. Hoca kalktı. Nargilesini eline aldı. Havuzun kenarına gitti. Arkasını bizden tarafa çevirmişti. Sulara doğru üfürdüğünü gördük. Bir dakika geçmedi. Kurbağalar birdenbire susmuşlardı. Koca havuzdan bir çıt bile çıkmıyordu. Şaşırmıştık. O, yumruğunu sıkarak muzafferane döndü, geldi.

— «Ne yaptın Allah aşkına!» diyenlere:

— «Görmediniz mi? Gözlerinize de mi itimadınız yok, nefes ettim,» cevabını verdi.

Ertesi akşam, kahvede Bâhir Hoca ile yan yana oturmuş, İstanbul gazetelerini okuyorduk Ben okuduğumu anlamıyor, onun Bektaşi tekkesinde kumanda verir gibi kurbağaları nasıl susturduğunu düşünüyordum. Doğrudan doğruya kendisine sorsam, eminim ki gene «Gözlerine de mi itimadın yok! Nefes ettim, kör müydün?» diyecek, beni de kurbağalar gibi susturacaktı. Fakat ben enayi değildim. Ona zihnen, ilmî bir pusu kurdum. Evvelâ gazeteleri bıraktırdım. Gayet tatlı bir ruhiyat bahsi açtım. Böyle şeylere çok meraklıydı. Hayvanlarda ruh olmadığını, mahlûkatın mâneviyat haricinde tıpkı nebatat gibi yaşadıklarını anlatıyordum.

— «Ben de bu fikirdeyim.» dedi.

— «Hayır, yalan söylüyorsun,» dedim.

— «Vallahi...»

— «Hayır, yalan...»

— «Ne biliyorsun?»

— «Çünkü sen kurbağalara nefes ettin. Demek ki hayvanların mâneviyat haricinde yaşadıklarını bilmiyorsun.»

Kollarını masanın üzerinden çekti. Arkasına dayandı, durdu. Gözlerime dik dik baktı. Aşağı tükürse sakalı, yukarı tükürse bıyığı idi. Öyle bir vaziyete sokmuştum ki... Kalın kaşlarını çattı:

— «Ben kurbağalara nefes etmedim,» dedi.

— «Ya nasıl susturdun onları?»

— «.........»

Ağzını açamıyordu. Fena sıkışmıştı. Aklı sıra, ya cahilliği kabul edecek, ya hakikati söyliyecekti.

— «Söyle öyleyse, ne yaptın da, kurbağalar sustular?»

— «Şey, canım... Budala mısın? Nefes filân olur mu?... Şey ettim...»

— «Ne ettin?...»

— «Nargilenin marpucunu sarkıttım.»

— «Ey?...»

— «Kurbağalar onu yılan sandılar. Hemen dibe kaçtılar.»

....

... Fakat taşra hayatının bir vasfı da sır saklamaktır.

Bâhir Hoca: «Sâf adamların itikatlarını bozmamalı. Onlara ilmî hakikatlerin lüzumu yok. Sakın marpucu kurbağalara gösterdiğimi kimseye söyleme! Varsın, nefes ettim diye bilsinler» dedi. Ben, bu sırrı ağzımdan hiç kaçırmadım. Bütün kasaba halkı hocanın nefes kerametini işitti. Hattâ Bektaşiler de buna şahitti. Doktorun bile şüpheleri yavaş yavaş gevşedi, eridi. Bâhir Hoca'nın bir üfürüşte kurbağaları susturduğundan bahsolunduğu vakit, zavallı boynunu büküp:

— «Dünyada ne kadar meçhul var. İlmimiz bu meçhulün yüz milyonda biri bile değil!...» der o, her vakitki şuh kahkahasını atamazdı.

Ömer Seyfettin

Ömer Seyfettin Gönen'de doğdu. Babası Bnb. Ömer Bey Kafkasyalı Türkler'dendi. Ömer Seyfettin önce Aksaray'daki Mekteb-i Osmanî'yi, sonra da Eyüp'teki Baytar Rüştiyesi'ni bitirdi. Babası gibi asker olmak istediği için Edirne Askerî İdadisi'ne gitti, 1903'te de İstanbul'da Harbiye'den piyade asteğmeni çıktı. Kısa bir süre Rumeli'nde askerî görevlerde bulunduktan sonra ordudan ayrıldı.

Ömer Seyfettin'in yazı hayatı bundan sonra başlar. Küçük yaştan edebiyata karşı ilgi duymuşsa da, yazı yazma isteğini gerçekleştirememişti. Selânik'te çıkmaya başlıyan «Genç Kalemler» dergisiyle «Rumeli» gazetesine yazı yazmaya başladı. Bu işi çok kısa sürdü; İtalyan Savaşı'nın çıkması üzerine yeniden orduya çağırılmıştı. Sonra da Balkan Savaşı'na katılan Ömer Seyfettin Yanya Kalesi'nde esir düştü. Bir yıl kadar Yunanistan'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğünde yeniden askerlikten çekildi. Çeşitli gazetelere yazılar yazıyordu. 1914'te İstanbul'da Kabataş Lisesi'ne edebiyat öğretmeni oldu, ölünceye kadar da orada kaldı. Öldüğünde henüz otuzaltı yaşındaydı.

Ömer Seyfettin şiir de yazardı. Önceleri aruz vezniyle yazarken, son zamanlarında hece vezniyle de yazmıştır. Yalnız, edebî kişiliğini asıl ortaya koyan eserleri hikâyeleridir. «Foya» ve «Sultanlığın Sonu» adlarında iki romana balşamışsa da ölünce bunlar yarıda kalmıştır. Bu arada «Tanin» ve «Vakit» gazeetlerinde yayınlanmış birçok makalesi de vardır.

Ömer Seyfettin'in basılan hikâyeleri şunlardır: Harem, Eshab-ı Kehfimiz, İlk Düşen Ak, Yüksek Ökçeler, Bomba, Gizli Mâbet, Asılzadeler, Bahar ve Kelebekler, Beyaz Lâle, Tarih Ezelî bir Tekerrürdür. Ayrıca bir de «Mahçupluk İmtihanı» adında bir perdelik komedisi vardır.

Bibliyografya. — Eserlerinin yeni basıları:

Bomba (1962); İlk Düşen Ak (1962); Beyaz Lâle (1962); Nokta (1956); Dalga; Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür (1943, 1952); Mahçupluk İmtihanı (1952); Bahar ve Kelebekler (1955); Gizli Mabet (1953); Yüksek Ökçeler (1962); Asılzadeler (1952).

Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Ömer Seyfettin; Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümuneler (A. C. Yöntem, 1947); Ömer Seyfettin; Hayatı, Sanatı, Eserleri (Y. N. Nayır, 4'üncü baskı, 1961).

ÖMERLİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Midyat, güneyde Nusaybin, güneybatı ve batıda merkez, kuzeyde Savur ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 41 köyü vardır.

Yüzölçümü: 443 km²

Nüfusu: 17.980 (1960 sayımı)

Ömerli ilçesinin toprakları küçük vâdilerle yarılmış, dalgalı bir yayla durumundadır. Yükseklikler 1000-1500 m. arasındadır. İklim karasaldır. Yazlar şiddetli sıcak, kışlar da çok soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü meşe çalılıkları, bozkırlardır. Ekonomik faaliyetlerin başında tahıl tarımı gelir. Küçükbaş hayvancılığa da önem verilir. Bu arada, yumuşak tüylü bir nevi tiftik keçisi de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ömerli kasabası çevresi meşeliklerle örtülmüş geniş sırtlardan biri üzerinde kurulmuştur. Mardin şehrine 29 km. uzaklıktadır. Kasabadan kuzeydoğu doğrultusunda giden bozuk bir yol da Midyat'a varır. Kasabanın nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2279.)

ÖNSEZİ

Ortada hiçbir belirti yokken, bir şeyin olacağını sezmeye «önsezi» denir. Bunun bir tesadüften mi ibaret olduğu, yoksa gizli kuvvetler yolundan mı insanın içine doğduğu tartışılagelmiştir.

Bazı ruhbilimcilere göre, ruh âleminde birtakım gizli kuvvetler vardır ki, bunlar henüz tanıtlı (müspet) delillerle ortaya konulamamış, böylece, bir kanun haline gelmemiştir; bununla birlikte, belirtilerini hemen her zaman görebiliriz. Önsezi de bunlardan biridir.

Önseziye örnek olabilecek birçok olaylar gösterilebilir. Meselâ, içinde bir sıkıntı, korku olduğu için uçağa binmekten vazgeçen bir kimse, o uçak kazaya uğrayınca, bu olayın «içine doğduğunu» söyliyebilir. Yalnız, bunun bir tesadüf olması da pekâlâ mümkündür.

ÖRDEK

Perdeayaklı kuşlardan bir kümes hayvanıdır. Kazdan küçüktür. Ördeğin etinden, yumurtasından faydalanılır. Daha çok sulak yerlerde beslenir. Evcili olduğu gibi sürüler halinde başıboş bir şekilde yaşıyan yabanileri de vardır.

Ördek sulak yerlerde yaşamaktan hoşlanır, günün büyük bir kısmını derelerde, su birikintilerinde yüzerek geçirir. Böylece, rasladığı kurtçukları, sümüklüböcekleri, küçük böcekleri yiyerek beslenir. Erkek ördeklerin tüyleri parlak ve renklidir, boyunları yeşil olur. Beyaz, yeşil, kurşuni, mavi, siyah tüyler karışarak hayvana güzel bir görünüş verir. Dişilerin tüyleri daha donuk, daha az renklidir. Erkeğin tüyleri yazın dökülerek dişiler gibi esmer renkli tüylere bürünür. Tüyler tıpkı kiremit gibi birbiri üstüne dizildiğinden hem içine kolay kolay su geçmez, hem de geçse bile kaygan olması bakımından sudan çıktıktan sonra da çabuk kurur. Ördek kuyruküstü yağ bezlerinden gagasını sürerek aldığı yağları tüylerine sürerek bu kayganlığı sağlar.

Ördek sulak yerlerde yaşamaktan hoşlanan bir kümes hayvanıdır.

Ördeğin yassı gagasının kenarları diş diştir. Hayvan başını suya daldırıp gagasına aldığı çamurlu suyu bu aralıklardan dışarıya çıkarır, ağzında kalan solucanları, böcekleri yutar. Evcil ördeklerde kanadlar iyi gelişmemiştir. Parmaklarının arası kalın bir zarla kaplı olduğundan kürek biçimindeki ayaklariyle suda büyük bir kolaylıkla yol alır. Buna karşılık karada iki yana sallanarak zahmetle yürür. Çok hareketli olan kuyruğu yüzerken dümen işi görür. Evcil ördek hiç uçmaz.

Ördekler küçük aileler halinde yaşarlar. Genel olarak, her erkeğin 6 dişisi vardır. İyi cinslerde dişi ördek beş aylıkken yumurtlamaya başlar; bu da, çoklukla, ya gece, ya da sabaha karşı olur. 365 günde 363 yumurta veren iyi cins ördeklere raslanmıştır. Ortalama olarak, dişi ördek yılda 200 yumurta yumurtlar. Dişisi yumurtaların üzerine yatmadığından ördek yumurtalarından çoklukla, tavuk ve hindi altında civciv çıkarılır. 25-27 günde yumurtalardan sevimli yavrular çıkar. Ördek yavruları yumurtadan çıkar çıkmaz kolaylıkla yüzebilirler. Biraz büyüyünce bunlara «palaz» denir.

Ördek ne bulursa yer; bu bakımdan, beslenmesi kolaydır. Yalnız, yumurtası da, eti de ağır kokar; onun için pek makbul değildir. Ördek kesildikten sonra yolunması çok zordur. Tüylerinden kuştüyü yastıklar, karaciğerinden de ezme yapılır.

Yaban Ördeği

Biçim bakımından evcil ördeği andırır; yalnız, kanadları çok daha kuvvetlidir. Böylece, yaban ördeği kolaylıkla çok uzaklara bile uçabilir. Sonbaharda sürüler halinde sıcak ülkelere doğru göç ederler. Yaban ördeği iyi bir av hayvanıdır. Avcılar sazlık, bataklık yerlerde gizlenerek yaban ördeklerini vururlar. Eti av etleri arasında makbul sayılanlardandır. Yaban ördekleri havada aralarında bir V meydana getirecek biçimde uçarlar. En öndeki yorulunca geri kalır, onun yerini bir başkası alır.

ÖRGENLİK (Bk. ORGANİZMA)

ÖRFİ İDARE (Bk. SIKI YÖNETİM)

ÖRÜMCEK

Birçok böcekleri yediği için faydalı bir hayvandır

ÖRÜMCEK, uzun bacaklariyle, ördüğü ağlarla tanınan bir hayvancıktır. Dünyanın her yerinde bulunur.

Örümcek, birçoklarının sandığı gibi böcek değildir. Hayvanlar âleminin önemli bir sınıfı olan eklembacaklıların bir takımının örnek hayvanıdır. Örümcekleri bazı kimseler sevmez, gördükleri yerde öldürmeye bakarlar. Halbuki örümcekler birçok zararlı böcekleri öldürdükleri için insanlara faydalıdır.

Örümcekler dünyanın çeşitli yerlerinde yaşar. Yüksekliği deniz yüzeyinin altındaki çöllerden, 6.000 metre yükseklikteki yerlere kadar olan bölgeler örümcek yaşamasına elverişlidir. Ele geçen fosiller bu hayvanların milyonlarca yıl önce de yeryüzünde var olduğunu göstermiştir. En büyük örümcekler «tarantula» denilen cinstir. Tropik bölgelerde yaşıyan bu hayvanların bacakları 20 sm.' den fazla yayılabilir.

Örümceklerin Vücut Yapısı

Örümceklerin vücut yapısı eklembacaklıların genel vücut özelliklerini gösterir (Bk. Eklembacaklılar). Bununla birlikte, ayrıldıkları noktalar vardır. Meselâ böceklerin vücudu üç bölümden meydana geldiği halde örümceklerinki, karın ve gövde olmak üzere ikiye ayrılır. Baş, böceklerdeki gibi ayrı bir bölüm teşkil etmez. Ayrıca, böcekler genel olarak kanadlı oldukları halde örümcekler kanadsızdır. Böceklerin üç çift bacağına karşılık örümceklerin dört çift bacağı vardır. Bacaklar gövdeye bağlıdır. İnce uzun olan bu bacaklar yedişer eklemlidir. Her bacak küçük bir pençeyle son bulur. Bazı örümcekler, ileriye, geriye, yanlara doğru gidebilirler. Bacaklarının önünde duyargaya benzer iki çıkıntı bulunur.

Örümcek

İki çeşidi sayılmazsa örümceklerin hepsi zehirlidir. Yalnız, pek çoğunun zehiri insana etki yapmaz. Örümcekler yakaladıkları avlarını önce zehirliyerek öldürür, sonra da emerler. Çünkü katı şeyleri yutamazlar. Zehiri insan için de tehlikeli olan örümcekler hemen bütün kıtalarda yaşarlarsa da çeşitleri pek azdır. Bunların en tanınmışı A.B.D.'nin güney kesimlerinde yaşıyan «kara dul» denilen örümcektir. Bu örümceğin zehiri insanı öldürebilir. Öteki örümceklerin sokması insana, çoğunlukla, bir eşek arısının sokmasından fazla rahatsızlık vermez.

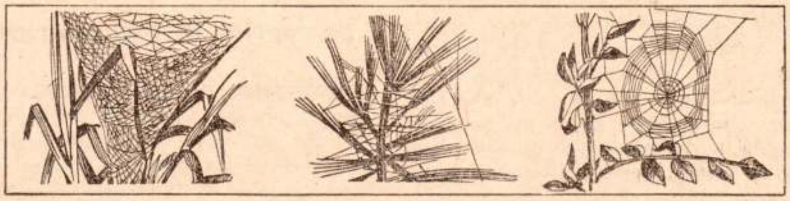
Örümcek Ağı

Örümceklerin ağ örme organı karınlarının arka tarafındadır. Bu kesimde bulunan birbirinden ayrı üç çift bezden her birinin dışarıya ayrı bir açıklığı vardır. Bu bezlerde meydana gelen sıvı halindeki ipek maddesi hava ile temas eder etmez sertleşir. Örümcek ağ yapmak isteyince ağ organlarını bacaklariyle bastırır. Böylece meydana gelen basınç bezlerdeki maddeyi dışarı akıtır. Bir defa dışarı çıktıktan sonra akmakta devam eden ağ ipeği hemen kurur, örümcek de ağ yapımına başlar. Örümcekler ağ bezlerinden çıkan tellerin hepsini toplayıp bir tel halinde kullanabildikleri gibi, bunlardan ayrı ayrı incecik teller de yaparlar.

Ağ yapışı en kolay incelenebilecek örümcek yeşilli siyahlı iri bahçe örümceğidir. Bunlar ağlarını geceleyin yaparlar.

Bu örümcek önce yüksekte bir yere çıktıktan sonra arka bacağı ile karnını bastırıp ağ ipeğinin akmasını sağlar. Akan ipek

ÖRÜMCEK AĞININ ÇEŞİTLERİ VE FAYDASI

Örülüş biçimlerine göre değişik tipte örümcek ağları.

ÖRÜMCEKLERİN ÇOĞU, her yerde rasladığımız perde biçimi engeller şeklinde ağ yaparlar. Bazılarının ağı bir kubbe biçimindedir. Ağzı yukarı doğru açık huni biçimi ağlar da vardır. Bazı örümcekler de boru biçiminde ağ dokur.

Orta Amerika'da yaşıyan bazı örümceklerin çok değişik ağ yapma şekilleri vardır. Bunlar her avdan sonra yeni bir ağ yapmak zorundadırlar. Bazı örümcekler kendilerine çadır yapar. Çadırın yapılışı bahçe örümceklerinin ağ yapışına benzer. Çadır biçimi ağ, örümceği yağmurdan, soğuktan, daha başka düşmanlardan korumaya yarar. Ayrıca, bu ağlara saklanan örümcekler birdenbire avlarının üstüne atılabilirler

Örümcek ağını meydana getiren ince, ipek teller birçok daha ince ipliklerden meydana gelmiştir. Bu en ince tellerin çapı milimetrenin on binde üçü kadardır. Bazı örümcek kozalarının iç bölümünü meydana getiren ipek tellerin kalınlığı ise ancak bir mikromilimetrenin onda biridir. Örümceğin ipeği, ipek böceğinin ipeğinden daha ince, daha sağlamdır. Üstelik, bildiğimiz ipekten daha hafif, daha güzel olan örümcek ipeği tellerinden daha ince iplik elde etmeye imkân yoktur.

Yalnız, örümcekler bir arada bulundurulunca, birbirlerini yediklerinden, geniş ölçüde örümcek ağı elde etmek kabil değildir. Bu alanda birçok denemeler yapılmışsa da, ayrı ayrı beslenmek zorunda kalan örümceklerden elde edilen ağ çok pahalıya mal olmuştur. Bugün kuzey Amerika'daki bir çeşit örümcekten bu iş için faydalanılmaktadır. Bu hayvanın yumurta kozasında 1.500-4.000 metre ipek tel bulunmaktadır.

Örümcekler yalnız avlanmak için ağ yapmaz. Kimisi ağ ipeğini yumurta kozası yapmakta, yaprakları yapıştırmakta, açtıkları çukurların çevresini kaplamakta, tuzak kapıları yapmakta vs kullanırlar. Sıcak, ılık iklimli ülkelerde yaşıyan tuzakçı örümcek, yere ince uzun bir çukur kazar, bunun kenarlarını ağla kapladıktan sonra çukurun üstüne bir tuzak kapısı açar. Örümcek kapının hemen içinde bekler. Bir böceğin yaklaştığını duyar duymaz kapıyı açar, yakalar. Bu kapı aynı zamanda yuvayı yağmurdan korumaya da yarar.

Örümceklerin hepsi ağ yapmaz. Ağ yapmıyan birçok örümcek çeşitleri de vardır.

ÖRÜMCEKLERİN AŞK DANSI

Örümceklerin dişileri çoğunlukla, erkeklerinden daha iri olur. Asıl ağ yapan, avlanan örümcekler de bunlardır. Bazı erkek örümcekler de ağ yapar. Örümceklerde toplum hayatı yoktur. Çünkü iri yapılı dişiler yakaladıkları erkekleri hiç aman vermeden yerler. Bu bakımdan, örümceklerin çiftleşmesinde de erkek için daima ölüm tehlikesi vardır. Çiftleşme zamanında erkek örümcekler dişilerinin karşısında bir aşk dansı yaparlar. Sıçrıyan örümceklerin aşk dansı son derece ilgi çekicidir. Bazı erkek örümcekler de önce dişilerinin açlığını gidermeyi düşünür, onlara bir böcek sunarlar. Böylece, açlığını gideren dişiye yaklaşmak daha tehlikesiz olur. Bu dans sırasında bütün erkekler dişiye fazla yaklaşmamaya dikkat eder; çünkü bir anda yakalanıp yenivermek ihtimali vardır. Uzun bir dans faslından sonra dişi örümcek müsait görünüyorsa o zaman erkek yaklaşır. Dişi örümcek açlığını hatırlayınca, yeniden, erkeği yemeyi düşünür. Bunun için erkekler çiftleşmeden sonra hemen kaçarlar. Bu kaçış sırasında bazılarının bir, iki bacağı kopar. Örümcek bu kadarcık zararla kurtulabilirse, hayatını kurtardığına sevinmelidir, çünkü kopan bacaklarının yerine yenisi çıkar. Birçokları da kaçacak fırsat bulamadan dişiye yem olurlar. Ancak, her çiftleşmeden sonra dişinin mutlaka erkeğini yediği de söylenemez.

Dişi örümcekler yumurtalarını ağ ipeğiyle yaptıkları kozalara, torbalara bırakırlar. Bazan bir torbada yüzlerce yumurta bulunur. Sonbaharda döllenen yumurtalar ancak ilkbaharda yavru verir. Yaz başlarındaki yumurtalardan 20-60 gün içinde yavru çıkar.

Örümceklerin 50.000 çeşidi vardır. Her yıl da yeni yeni çeşitler keşfediliyor. En önemli çeşitler «yer örümceği», «sal örümceği», «su örümceği», «uçan örümcek», «yengeç örümceği»dir. Yer örümceklerinden olan «tarantula» örümceklerin en irisidir. Güney Amerika'da yaşıyan bazı çeşitlerinin uzunluğu 10 sm.'e yaklaşır. Memleketimizde de yaşıyan bu örümceğin sokması çok acı verir.

birkaç metre uzakta bir şeye yapışınca örümcek hemen ağdan kayarak o ucunu tutturur. Sonra aynı ağ üzerinde aşağı yukarı birkaç defa gidip gelerek ağı kalınlaştırır. Daha sonra vücudundan çıkmakta olan ipeğin bir ucunu bu tele tutturur, kendisini boşluğa koyuverir. Kendisi ağa bağlı olduğu halde bir yere dokununca bu defa da o ucu dokunduğu yere tutturur. Sonra yeniden ilk ipe çıkar. Böylece, bir iskelet meydana getirdikten sonra bu iskeletin merkezi çevresinde helezoni halkalar şeklinde ipeğini yayar. Bu ağlar, genel olarak, yukarıdan aşağıya doğru olur. Bu şekilden maksat uçan böcekleri yakalamaktır. Bütün örümcekler bu şekilde, tuzak biçiminde ağ kurmaz, bazılarınınki huni biçimindedir. Bazıları da bir ağacın dalları arasına ayrı ayrı ipek teller gererek ağ kurarlar.

Ağ yapımını bitiren örümcek ya ağın ortasında, ya da bir kenarında durarak avın ağa çarpmasını bekler. Ağa çarpan böceğin meydana getireceği sallama, örümceğe avın yakalandığını haber verir. Bunun üzerine, örümcek hemen koşar, yeniden çıkarmaya başladığı ağ ipeğiyle avını bağlar. Örümcek ağları yapışkandır. Bu sayede, dokunan böcekler yapışır. Tanınmış tabiat bilgini Fabre örümceklerin bacaklarını yağlı bir madde ile sıvadıkalrını, böylece kendi ağlarına yapışmayı önlediklerini keşfetmiştir.

Yakalanan böcek iyice sarıldıktan sonra, örümcek onu sokarak öldürür, sıvı kısımlarını emer. Karnı doyan örümcek avını bağlıyan ipleri keser, böylece avlanan hayvanın ölüsü yere düşer. Örümcek ağlarını daha çok dişi örümcekler yapar. Erkekler, dişilerden daha ufak yapılı olur.

ÖRTÜLÜ (Bk. ŞENKAYA)

ÖZALP

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Van iline bağlı bir ilçedir. Doğudan İran toprakları ile kuşatılmış olan ilçenin güneyinde Van ilinin Başkale ve Gürpınar, batıda merkez, kuzeyde Muradiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Sarav ve Taşrumi adlarında bucakları, bunlara bağlı 75 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.424 km²

Nüfusu: 25.582 (1960 sayımı)

Ozalp ilçesinde dağlık kesimler çoktur. İlçenin kuzeyinde Pirraşit Dağı, güneyinde 2.950 m. yüksekliğindeki Nazarabat Dağı ile 2.700 m. yüksekliğindeki Mirömer Dağı bulunur. Kışlar sert geçer. Kar uzun müddet yerde kalır.

Doğu - batı doğrultusunda akarak ilçe sınırları dışında Erçek gölüne dökülen Memedik Çayı ilçenin en önemli akarsuyudur. İlçe sınırları içinde güneyde Çardak Dağı sırtlarında 2.449 m. yükseltili Akgöl adında küçük bir göl vardır. Ozalp ilçesinde halkın başlıca geçimi hayvancılıkla tarımdandır.

Kasaba. — İlçe merkezi Ozalp kasabası, Van şehrine 60 km. uzaklıkta kurulmuştur. İran sınırına çok daha yakındır (36 km). Köy görünüşünde olan kasabanın nüfusu son sayımda 2.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 1934).

ÖZBEKİSTAN

Sovyetler Birliği sınırları içinde bir Türk Cumhuriyeti

ÖZBEKİSTAN, Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 devletten biridir. 15 devletten 5'i Türk'tür; Özbekistan, bu 5 Türk cumhuriyeti içinde en çok Türk'ün bulunduğu devlettir. Denebilir ki, Türkiye'den sonra dünyada en önemli Türk topluluğu, Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşar. Nüfus bakımından 15 Sovyet cumhuriyeti arasında 4. gelir. Güneyinde Afganistan, güneybatısında Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti, kuzeyinde baştan başa Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti, kuzeydoğusunda Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti, güneydoğusunda da Tajikistan Sovyet Cumhuriyeti ile çevrilidir. Tam bir Orta Asya devletidir; denizle ilişiği yoktur.

Yüzölçümü: 410.500 km²

Nüfusu: 8.113.000

Başkenti: Taşkent

Özbekistan'ın ancak doğusu dağlıktır. Buradaki Fergana vâdisini çepeçevre yüce dağlar çevirir. Güneyde Alay Dağları, kuzeyde Kara Dağlar, doğuda Kokçal Dağları vardır. Deniz yüzeyinden 26 m. yükseklikte olan Aral Gölü'nün güney yarısı Özbekistan'da kalır. Bu göle dökülen iki büyük nehirden Amu Derya'nın çatalağzı Özbekistan'da, Aral'ın güneyindedir. Amu Derya, yer yer Türkmenistan ve Afganistan ile sınır çizer, bir kolu Tajikistan'a, bir kolu da Afganistan'a girerek Özbekistan'dan ayrılır. Sir Derya ise Kazakistan'dan gelip Özbekistan'a girer. Gerek asıl Sir Derya, gerekse Narin adlı kolu, Özbekistan'dan geçip Kırgızistan'a girer. Semerkant ve Buhara'dan geçen ünlü Zerefşan ırmağı, Özbekistan'da doğar, Tajikistan'a geçer.

Özbekistan'ın kuzeybatısı baştan başa büyük Kızılkum Çölü ile kaplıdır. Güneybatıda Türkmenistan sınırı üzerinde büyük Karakum Çölü vardır. Aral Gölü'nün batısında Hazar'a doğru Üst Yurt Bozkırı başlar.

Iklim. — Özbekistan'da en çok çöl iklimi görülür; Fergana vâdisinde bozkır iklimi, daha doğuda kutubaltı iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü çöller, vâhalar, bozkırlar, alp bitkileridir; Amu Derya ve Sir Derya kıyılarında Akdeniz bitkileri, zengin pamuk alanları vardır. Yıllık yağış azdır; doğuya gidildikçe artar, 50-60 sm.'yi geçer. Kış ısı ortalaması birçok yerde sıfırın altındadır. Yazın çok sıcak olur; ısı ortalaması 30°'yi geçer.

Ekonomi. — Ülkenin büyük zenginliği pamuktur. Özbekistan, dünyanın en büyük pamuk ülkelerinden biridir. Petrol, bakır, kalay, tuz, kömür, altın, daha başka madenler vardır. Kereste, maden, kimya, dokuma sanayileri gelişmiştir (Bk. Sovyetler Birliği).

Özbekistan iki bölüme ayrılır: Asıl Özbekistan (253.500 km²); Karakalpakistan (157.000 km²). Toprak bakımından bu iki parça az farklı gibi görünürse de, nüfus ve önem bakımından öyle değildir. Asıl Özbekistan'da 1959 nisanında Ruslar'ın yaptıkları son sayıma göre 7.603.000 nüfusa karşılık, Karakalpakistan'da 510.000 kişi yaşar. Karakalpakistan, Özbekistan'a bağlı bir Türk «cumhuriyet»idir (Bk. Karakalpakistan). Asıl Özbekistan'da nüfus yoğunluğu km²'de 30 kişidir; 9 ile ayrılır: Taşkent (20.500 km²; 2.263.000 nüfus), Semerkant (37.800 km²; 1.151.000 nüf.), Fergana (7.100. km²; 938.000 nüf.), Andican (4.200 km²; 768.000 nüf.), Nemangan (7.000 km²; 594.000 nüf.), Buhara (122.900 km²; 573.000 nüf.), Kaşka-Derya (Karşı) (29.100 km²; 510.000 nüf.), Surhan-Derya (Termez) (20.100 km²; 426.000 nüf.), Harzem (Ürgenc) (4.800 km²; 380.000 nüf.). Bunlardan Fergana, Andican ve Nemengan illeri tarihî Fergana vâdisindedir; Fergana'nın öteki parçaları Kırgızistan Türk ve Tajikistan İran cumhuriyetlerinde bırakılmıştır (Bk. Fergana). 18.300 km²'yi bulan Özbekistan Ferganası, devletin nüfusça en yoğun bölgesidir; burada 2.300 bin kişi yaşar; km²'ye 216 kişi düşer.

Tarihte Özbekler

Özbekler, Türk kavimlerinden biridir. Eski klâsik Çağatayca'nın modern şekli olan Özbek diyeleğini konuşurlar. Son yüzyıllarda şimdiki Özbekistan toprakları, 3 Türk devleti (Buhara, Hokant ve Hıyve hanlıkları) arasında bölüşülmüştü (Bk. Buhara; Hıyve; Hokant). XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar, Türkistan'ın bu bölümüne de sızdılarsa da Buhara Hanlığı, 1921'e kadar iç bağımsızlığını korudu (Özbekler'in tarih ve edebiyatı için Bk. Türkler; Türkistan).

Özbekistan nüfusunun %93'ü Türk, geri kalanı Tajik (İranlı), Rus, Ukran vs.' dir. Özbekistan'dan başka Afganistan Türkistanı'nda da 1 milyondan fazla Özbek Türkü vardır. Ülkenin büyük üniversitesi Taşkent'tedir. Özbekistan'da 101.300 yüksek öğretim öğrencisi bulunur.

Özbekistan'ın başlıca şehirleri, demiryolu ile çevredeki Türkmenistan, Kazakıstan, Kır-

gızıstan ve Tajikistan'a bağlıdır.

Başkent Taşkent, Sovyetler Birliği'nin nüfus bakımından 7. şehridir; nüfusu 1 milyona yakındır (1959 sayımı: 911.000) (Bk. Taşkent). Ülkenin tarihî şehirleri, Türk tarihinin en ünlü coğrafya adlarından olan 195.000 nüfuslu Semerkant ile 69.000 nüfuslu Buhara'dır (Bk. Semerkant; Buhara) Fergana vâdisindeki başlıca şehirler, Babur Şah'ın ilk başkenti Andican (nüf. 129.000), Nemengan (nüf. 122.000), Hokant (nüf. 122.000), Fergana (nüf. 80.000)'dir. Bunların dışında önemli şehirler ve nüfusları şunlardır: Ürgenç (43.000), Karşı (19.000), Termez (22.000), Nukus (39.000), Hıyve (45.000), Konibâdem (42.000), Çimbay (20.000), Turtkul (20.000).

ÖZCAN, Naşit (1889 - 1938)

Naşit Özcan

Türk tulûat tiyatrosunun en ünlü aktörlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. 14 yaşında saray mızıkasına girdi. Mızıkada er olarak çalışıyordu. Yalnız, sanata olan hevesi dolayısiyle bu alanda bilgisini artırmak için bütün gayretini gösterdi. Bu arada, viyolonist Zeki Bey'den müzik, kuklacı Halim Bey'den de tiyatro dersleri aldı. Kısa zamanda Saray Orta Oyunu Takımı'na geçti.

Daha sonra, serbest hayata atılan Naşit Özcan, çeşitli tiyatro topluluklarında çalışmış, halkın pek sevdiği bir komedi sanatçısı olmuştur. Bu arada, tulûat tiyatrosuna gerçek bir sanat değeri kazandırmak için çalışmıştır.

ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA (? - 1585).

XVI. yüzyıl Osmanlı fütuhat tarihinin en büyük simalarındandır. Dağıstanlı Özdemir Paşa'nın oğludur. Babasının görevde bulunduğu Kahire'de doğdu. Özdemir Paşa da Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıl fütuhat tarihinin büyük şahsiyetlerindendir. 1547'de Yemen'de önemli fetihlerde bulunduktan sonra Mısır'da bir sancakbeyiyken, Yemen beylerbeyi (genel valisi) olmuş 7 yıl bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiş, Kanunî'nin Arabistan ve Habeşistan işleri için müşaviri olmuştu. Sonra Habeşistan beylerbeyliğine atandı, Somali, Eritre ve Habeşistan ile Sudan'da büyük fetihlerde bulundu, 1562'de öldü.

Habeşistan Müslümanları tarafından evliya derecesine yükseltilip türbesi ziyaret yeri olan Özdemir Paşa'nın işine, yanında yetişmiş olan oğlu Osman Paşa devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Osman Paşa'yı, «beylerbeyi» (orgeneral) rütbesiyle derhal babasının yerine Habeşistan genel valiliğine getirmişti. Osman Paşa, 1567'ye kadar 6 yıla yakın bu görevde kaldıktan sonra Yemen beylerbeyi oldu. 1569'da görevi Basra beylerbeyliğine nakledildi. Vezir-i âzam Damat Sokullu Mehmet Paşa'nın muhaliflerinden olduğu için, çeşitli entrikalardan başını ancak II. Selim ve askerî ünü sayesinde kurtarabildi. Bundan sonra «vezir» (mareşal) ve Diyarıbekir beylerbeyi oldu.

Bu sıralarda büyük Türkiye - İran savaşı başladı. Bu savaş, Osman Paşa'yı tarihin en büyük Türk serdarlarından biri derecesine yükseltti. Tiflis, Bakû, Tebriz gibi şehirler de dahil olmak üzere, bütün Kafkasya, Dağıstan, Gürcistan, Azerbaycan, Doğu İran, hattâ Orta İran'ın bir bölümü, bu savaşta Safevîler'i arka arkaya birkaç meydan savaşında yenen Özdemiroğlu tarafından fethedildi. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunun sınırı Hazar Denizi'ni buldu. 23 eylûl 1584'te Tebriz'e giren Osman Paşa, 1585'te başkomutanlıktan vezir-i âzamlığa (başbakanlığa) getirildi. İstanbul'a gelince III. Murat tarafından olağanüstü iltifat gördü. Yeniden İran cephesine dönen Osman Paşa, 1585 yılının 30 ekiminde Tebriz yakınlarında Acısu'daki ordugâhında öldü.

ÖZDEN, Âkıl Muhtar (1877 - 1949)

Âkıl Muhtar Özden

Tanınmış bir tıp bilginimizdir. Hekimlik alanındaki buluşları birçok dillere çevrilerek yurt dışında da ün kazanmıştır. İstanbul'da doğdu. 1902'de Cenevre Üniversite'sinden mezun olduktan sonra, 1909'da İstanbul Tıp Fakültesi'ne Profesör oldu. 40 yıla yakın bu görevde çalışan Âkıl Muhtar Özden, yurdun birçok sağlık işlerinde de değerli yardımlarda bulunmuştur. Bu arada, Hilâliahmer'in (Kızılay'ın) ikinci defa kuruluşunda büyük hizmetleri geçmiştir.

Âkıl Muhtar Özden birçok memleketlerin tıp derneklerine üye olmuş, 1938'de de Paris Tıp Akâdemisi'ne üye seçilmiştir.

Ağabeyi Celâl Muhtar Özden de (1866 - 1947) tanınmış tıp adamlarımızdandır. Bir deri hastalığı üzerindeki keşfiyle dünyaca ün kazanmış, Paris Deri Hastalıkları Derneği'ne şeref üyesi seçilmiştir.

ÖZDİRENÇ

Elektrikte, bir iletkenin belli boyutlardaki parçasının direncidir. Bir cismin direnci, parçanın uzunluğuyla doğru orantılı olarak artar, kesitiyle de ters orantılı olarak azalır. Bu yüzden özdirenç de parçanın uzunluk ve kesitine bağlıdır. Genel olarak, iletken bir cismin 1 santimetre uzunluğunda ve 1 santimetrekare kesitindeki parçasının direncine o cismin «özdirenç»i denir. Birimi de $chm \times cm^2/cm$'dir.

ÖZGÜL AĞIRLIK

Cisimlerin birim hacımlarının ağırlığına «özgül ağırlık», ya da «yoğunluk» adı verilir. Genel olarak, özgül ağırlığın birimi gram/sm^3'dür. Bununla o cismin bir santimetre kübünün ağırlığı gram olarak verilmiş olur. Bir cismin özgül ağırlığı 5 gr./sm^3 denirse, o cismin 1 santimetrekübünün ağırlığının 5 gram olduğu anlaşılır.

ÖZGÜL ISI

Bir cismin 1 gramının sıcaklığını 1 santigrad derecesi artırmak için gereken kalori değeridir. Kalori/gram, ya da kilo kalori/kilogram olarak verilir (Bk. Isı).

ÖZSEVEN, Hüseyin Siret (1872 - 1958)

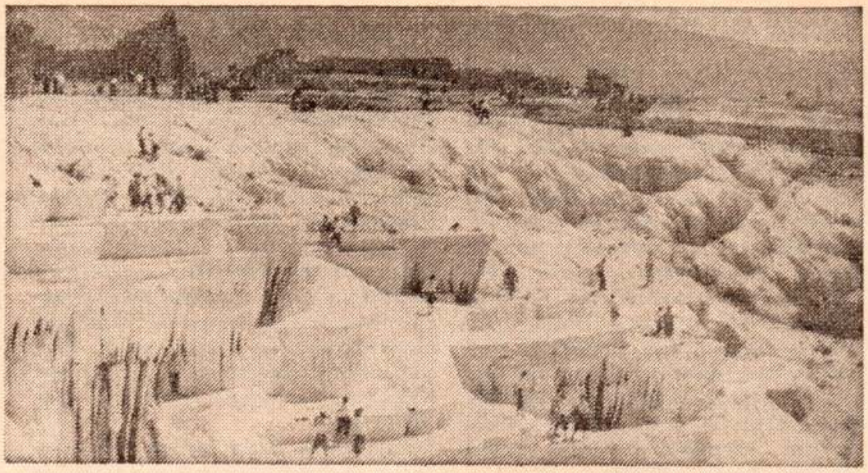
Hüseyin Siret Özseven

Servet-i Fünun Edebiyatı'nın ünlü şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. Bazı devlet memurluklarında bulunmuş, aynı zamanda yazılariyle tanınmıştır. Bu arada, devrin istibdat idaresine karşı yazılariyle savaşmış, bu yüzden sürgüne gönderilmiştir. 16 yıl sürgünde yaşıyan Hüseyin Siret Özseven, yurda döndükten sonra edebiyat öğretmenliklerinde bulunmuştur. Şiirleri «Leyal-i Girizan» (Ağlıyan Geceler) ve «Bağbozumu» adlı kitaplarında toplu olarak yayınlanmıştır.

ÖZÜMLEME

Canlı bir varlığın, dışarıdan aldığı bir besin maddesini kendine mal etmesine «özümleme» denir. Canlı varlık bu özümleme işini, yabancı madde üzerinde, kendi organlariyle yaptığı değişikliklerle meydana getirir. Özümleme, sindirim işinin son safhasıdır (Bk. Sindirim).

P

Pamukkale

PADEREWSKİ, İngaz (1860 - 1941)

Paderewski

Polonyalı tanınmış piyanist, besteci ve devlet adamıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında müzikle ve mesleğiyle ilgisini kesip Polonya'nın bağımsızlığa kavuşması için çalıştı.

Paderewski, Rusya'nın idaresi altında bulunan Podolia şehrinde doğdu. Babasının burada birkaç malikânesi vardı. Paderewski, 6 yaşındayken piyano dersleri almaya başladı. Olağanüstü bir kabiliyeti olduğu anlaşılmıştı. 12 yaşındayken de Varşova konservatuvarına girdi, 18 yaşındayken, konservatuvarın piyano profesörlüğüne tâyin edildi, 24 yaşında da Strasbourg konservatuvarına profesör oldu. 1887'den sonra konser piyanisti olarak dünyayı dolaşmaya başladı. Avrupa'nın, Amerika'nın çeşitli şehirlerinde verdiği konserler, kısa bir süre içinde ona hem ün, hem de servet kazandırdı.

Paderewski, Amerika'daki ilk konserini 1891'de New York'ta verdi. Genç piyanist 90 gün içinde 117 konser vererek konser rekorlarını kırdı. Her konseri için 2.500 dolâr alıyordu.

Paderewski'nin yurdu uğrundaki çalışmaları da tarihe geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Polonya'ya para sağlamak için arka arkaya konserler verdi. Gittiği yerlerde Polonyalı erkekleri Polonya ordusuna yazılmaya teşvik ediyordu. Yalnız Amerika'dan yüz bin Polonyalı topladı ki, bu da Birinci Dünya Savaşı'nda Polonya ordusunun büyük bir çoğunluğunu teşkil ediyordu. Versailles Barış Konferansı'nda Polonya'yı Paderewski temsil etti. Daha sonra da Milletler Cemiyeti'nde aynı görevle bulundu.

Polonya Cumhuriyeti kurulunca Paderewski hükümetin başına geçti. Başbakanlıkla birlikte dış işleri bakanlığı görevini de üzerine aldı. 1922'de yeniden piyanosunun başına dönen Paderewski, Amerika'da konser turnesine çıktı. 1937'de «Moonlight Sonata» adındaki filimde rol aldı. 1938'de Almanya Polonya'yı istilâ edince Paderewski, bir kere daha yurduna hizmet etmek için müziği bıraktı. Sürgündeki Polonya hükümetinin başbakanı oldu. 1940 yılının sonuna doğru Amerika'ya döndü, Kaliforniya'da bir çiftlik alıp, ömrünün son yıllarını orada geçirdi.

Paderewski iyi bir piyanist olduğu gibi çeşitli eserler de bestelemiştir. Yalnız, piyanistlikteki şöhreti bestecilikteki başarılarını gölgelemiştir. Paderewski'nin başlıca eserleri şunlardır: Keman ve piyano için bir sonat, piyano için çeşitli eserler, «Polonya Fantezisi», bir piyano konçertosu. Bestecinin son eseri olan «Senfoni»si Polonya'nın tarihini anlatan bir eserdir.

PAGANİNİ, Nicola (1782 - 1840)

Nicola Paganini

Dünyanın en büyük kemancılarından biridir. Aynı zamanda, keman için bestelediği eserleriyle de ün kazanmıştır. Paganini, İtalya'nın Cenova şehrinde doğdu. 6 yaşına basmadan, amatör bir müzikçi olan babasından keman dersleri almaya başladı. 11 yaşındayken, müzik çalışmalarını ilerletmek üzere, Parma'ya gittiyse de buradaki öğretmenler, Paganini'ye kendilerinin yeni bir şey öğretmelerine imkân olmadığını söylediler. Paganini, bunun üzerine, çalışmalarına kendi kendine devam etti. 13 yaşındayken konser turnelerine başladı. Verdiği konserlerde ağır parçaları öyle büyük bir ustalıkla çalıyordu ki dinleyiciler, gözyaşlarını tutamıyorlardı. Halk arasında Paganini hakkında çeşitli söylentiler yayılmaya başladı. Büyük kemancının şeytanla arkadaş olduğu, yayını şeytanın ona verdiği sihirli kuvvetle kullandığı söyleniyordu.

Paganini şöhrete kavuştuktan sonra son derece lüks bir hayat sürmeye koyulmuştu. Çok fazla para kazanıyordu, çok da kumar oynuyordu. Bir keresinde de kemanını kumar masasına rehin bırakmış, bir konserde keman çalması gerekince bir başka meslektaşından ödünç keman istemek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine bir Fransız tüccarı Paganini'ye kıymetli bir keman hediye etti. Paganini bu kemanı sonradan Cenova şehrine hediye etmiştir. Kıymetli keman, halen Cenova şehrinin müzesinde durur.

Paganini'nin belli başlı eserleri arasında keman için 24 «cappricio», keman ve orkestra için iki konçerto, ayrıca çeşitli keman parçaları vardır.

PAGODA

Çin, Japonya gibi Uzak Doğu ülkelerindeki tapınaklara «pagoda» denir. Pagodalar birkaç katlı yapılardır, her katın damı ayrıdır. Böylece, pagoda bir çam ağacını, ya da üst üste konulmuş şemsiyeleri andırır. Pagodaların gövdesi kare biçiminde olduğu gibi beş, altı köşeli de olur. Pekin'de Saray Parkı'ndaki ünlü büyük pagoda altı köşedir, 7 katlıdır.

Hindistan, Uzak Doğu ülkelerinin kültüründe pagodaların büyük yeri vardır. Halk arasında bunlara dair, efsanelerle karışık türlü hikâyeler anlatıldığı gibi, bu yapılara verilen biçimler de o ülkelerin mimarlığını çok etkilemiştir. Budistler bir yapının damını göklerin (cennetin) timsali olarak gördükleri için, tapınakların her katına bir dam yapmışlardır. Ondan sonra, pagoda biçimi daha başka yapılarda da kullanmıştır.

Bir Çin pagodası. Pagodalar yapılış bakımından bir çam ağacını, ya da üst üste konmuş şemsiyeleri andırır.

PAKİSTAN: Yeryüzündeki En Kalabalık Müslüman Devleti

Pakistan'ın arması

PAKİSTAN, dünyanın en büyük Müslüman devletidir. Pakistan'ı başka dünya devletlerinden ayıran bir özellik de ülkenin birbirinden ayrı iki parçadan meydana gelmiş olmasıdır. Bu iki parça arasındaki uzaklık 1.400 km. kadardır. Batıdaki «Batı Pakistan», doğudaki «Doğu Pakistan» diye anılır. Doğu Pakistan'ın yüzölçümü 139.921 km², batınınki ise, Kişmir'in Pakistan idaresi altında bulunan bölgesiyle birlikte 874.103 km²'dir. Batı Pakistan'ın doğusunda Hindistan, güneyinde Umman Denizi, batı ve kuzeyinde İran, Afganistan ve Kişmir vardır. Doğu Pakistan bütüniyle Hindistan sınırları içinde kalır. Yalnız güney sınırını Bengal Körfezi meydana getirir. Güneydoğuda Birmanya ile kısa bir sınırı bulunur.

Genel yüzölçümü: 1.014.024 km²
Nüfusu: 92.600.000
Başkenti: Karaşi

Pakistan'ın iki bölümü arasında Hindistan toprakları uzanır. Bu bakımdan hızlı irtibat için ülkenin bu iki kesiminden telsizle uçaklardan faydalanılır. Pakistan, İngiliz Milletler Topluluğu'na dahil bağımsız bir cumhuriyettir.

Pakistan'ın Genel Coğrafyası

Pakistan'ın her iki bölümünün de coğrafya bakımından önemli özellikleri vardır. Batı Pakistan'ın önemli bir kısmı dağlarla, yaylalarla, ovalarla kaplıdır. Doğu Pakistan topraklarının denizden yüksekliği azdır, burası sık ormanlarla, bataklıklarla kaplıdır.

Dağlar. — Doğu Pakistan'da hiç dağ olmamasına karşılık Batı Pakistan'ın kuzey ve batı kesimleri dağlarla kaplıdır. Hindikuş ve Süleyman Dağları bu bölgenin kuzeyiyle batısını kaplar. Meşhur Hayber Geçidi Pakistan'ın kuzeybatı sınırındadır. Bu dağların yüksekliği 2.000 m.'yi geçer, yer yer 3.000 m.'ye yaklaşır. Kuzeybatı kesimi ise çok yüksek, sarp dağlarla kaplıdır. Bu bölgedeki Tirich Mir tepesi (7.750 m.) gene aynı bölgede ve aynı yükseklikteki Sikaram yalnız Pakistan'ın değil, dünyanın en yüksek tepeleri arasındadır.

Nehirler, Göller. — Hindistan'ın en önemli nehirlerinden ikisinin deltası Doğu ve Batı Pakistan sınırlarının içinde kalır. Batı Pakistan'ı sulıyan İndus nehri hemen hemen bütüniyle Pakistan topraklarındadır. Hindistan'ın en önemli nehri olan Ganj'ın ve bir kolu olan Brahmaputra'nın da delta kesiminin büyük bir kısmı Pakistan'dadır (Bk. İndus; Ganj).

Pakistan göl bakımından fakir bir ülkedir Batı Pakistan'da biri İran biri, Afganistan sınırında olmak üzere iki göl vardır. Doğu Pakistan'da hemen hiç göl yoktur.

Ovalar, Çöller. — Batı Pakistan'ın kuzeyindeki Pencap Ovası dünyanın en verimli ovalarından biridir. İndus nehrinin beş kolunun suladığı bölgede olduğu için bu adla anılan Pencap (Beşsu) Ovası'nın önemli bir kısmı Pakistan'da, bir kısmı da Hindistan'dadır (Bk. Pencap). Batı Pakistan'ın güneydoğu kesimleri de denizden yüksekliği pek fazla olmıyan düzlüklerle kaplıdır. Öte yandan, bu bölgenin doğusunda Tar Çölü vardır. Büyük bir kısmı Hindistan sınırlarında bulunan Tar Çölü Pakistan'ın doğu bölgelerine de taşar.

Doğu Pakistan'ın yüksekliği çoğunlukla deniz yüzeyine yakındır. Baştan başa ovadan ibaret olan bu bölge sık ormanlarla, sıtma yatağı bataklıklarla kaplıdır.

Iklim. — Doğu Pakistan'la Batı Pakistan iklim bakımından da farklıdır. Batı Pakistan'da çok değişik iklim şekilleri vardır. Kışın birçok kesimlerde sıcaklık geceleri 0°'ye düştüğü halde gündüzleri 24°'ye kadar çıkar. Yazlar çok sıcak geçer. Ortalama sıcaklık 30-49° arasındadır. Doğu Pakistan'ın iklimi tropikaldir. Sıcaklık ve rutubet çok fazladır. Yıllık yağış ortalaması 250 sm. kadardır.

Pakistanlılar'ın Yaşayışı

Pakistan, nüfus bakımından 131 devlet arasında, İndonezya'dan sonra, 7. gelir, km²'ye 95 kişi düşer. Doğu Pakistan'da ise yoğunluk km²'ye 350 kişiye yaklaşır.

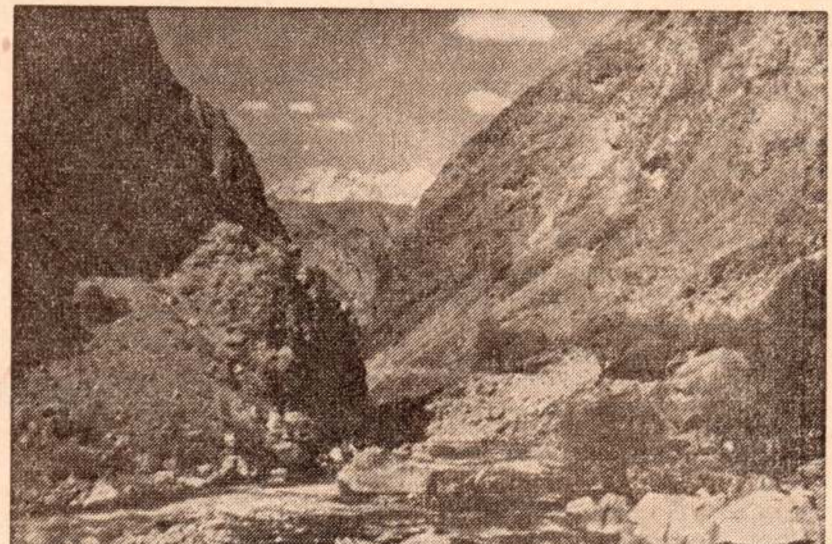
Pakistan'da yaşıyanlar birçok ırkların karışmasiyle meydana gelmiştir. Ülkenin toprakları Hindistan yolu üzerinde bulunduğundan çok eski çağlardan beri çeşitli istilâlara uğramıştır. Orta Asya'dan, İran'dan, Arabistan'dan gelen birçok kavimler Pakistan'da yerleşmiştir. Bunun sonucu olarak yerlilerin vücut yapılarında, geleneklerinde birçok farklar bulunur. Ahalinin kimisi kısa, kimisi uzun boylu, kimi koyu, kimi açık renklidir.

Pakistanlılar'ın çoğu çiftçilikle geçinir. Bunların çoğu da fakirdir Gübre, hattâ çok defa tohum bulmakta güçlük çekerler. Ahalinin çoğu okuma-yazma bilmez. Çiftçilikle uğraşan fakir halkın hemen tamamı küçük köylerde yaşar, çoğu ömürleri boyunca büyük şehir yüzü görmezler.

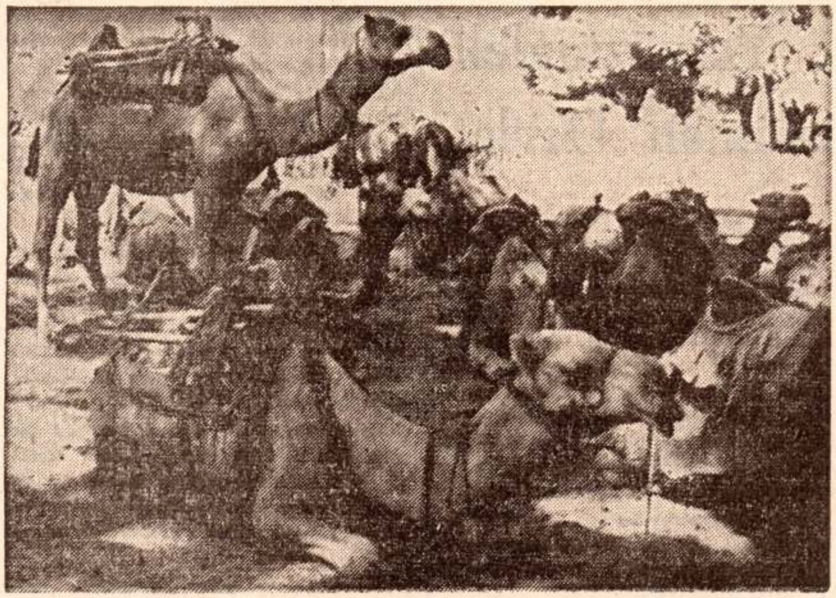
Köyler birkaç yüz evliktir. Birbirine çok yakın olan bu evler kerpiçten yapılır. Mobilya olarak kullanılan eşya da pek basittir. Yiyeceklerinin en önemli kısmı pirinçle buğdaydır. Et, süt pek pahalı olduğundan ancak nadiren yiyebilirler.

Pakistanlılar'ın giyimi de basittir. Genel olarak, evde dokunmuş pamuklu kumaşlarla giyinirler. Kadınlar çok defa «sari» denen tek parçadan yapılmış bir kumaşa bürünürler. Bazan da bol bir gömlekle şalvar giyerler. Erkekler de ya gömlek, şalvar giyer, ya da «doti» dedikleri kumaşlara bürünürler.

Pakistan'da aile bağı çok kuvvetlidir. Aynı evde birden fazla nesil yaşaması hemen hemen bir gelenek halindedir. Aile fertleri çok defa içlerinden birinin her hangi bir işi hakkında birlikte karar verirler. İçlerinden en yaşlısı ailenin başkanıdır. Pakistan geleneklerine çok bağlı bir ülke olduğu için yenilikler buraya kolay kolay giremez. Bununla birlikte, son 25 yıl içinde büyük gelişmeler kaydedilmeye başlamıştır. Bu arada şehirler günden güne büyümekte, endüstri gelişmektedir.

Batı Pakistan'ın kuzey sınırı dağlık bölgelerden geçer. İşte Karakurum Himalayalarından bir görünüş.

Pakistan'da da pek çok Doğu ülkesinde olduğu gibi devenin büyük önemi vardır. Bugün bile ülkenin birçok kesimlerinde ulaşım deve kervanlariyle sağlanır.

Pakistanlı kadınlar başka birçok Müslüman ülkelerin kadınlarından daha ilericidirler. Birçok medeni sorumlulukları erkekleriyle paylaşırlar; orduda askerlik eden kadınlar bile vardır.

Dil. — Pakistan'ın resmî dili Orduca'dır. Bununla birlikte, ülkede çeşitli diller, çok çeşitli diyelekler konuşulur. Hintçe'nin Müslümanlar'ın edebî dili olan bir diyeleğinden ibaret bulunan ve Arap harfleri ile yazılan Orduca çok eski çağlardan beri Hindistan'ın kuzey kesimlerinde konuşulan bir dildir. Bu dilde Farsça, Arapça, Türkçe, Hintçe sözlere raslanır. Ahalinin yarısından fazlası, Doğu Pakistan'ın ezici çoğunluğu Bengalce konuşur. Batı Pakistan'da 25 milyona yakın insan Pencapça konuşur. Sintçe, Afganca, Kişmirce, Beluçça, Brahoyca, Assamca (Doğu'da), diğer dillerdir. Yüksek çevreler Arapça ve Farsça bilirler. Bengalce, Doğu Pakistan'da Orduca (Urdû) yanında resmî dildir. Devlet memurlarının hemen hepsi İngilizce bilir.

Pakistan'ın Başlıca Şehirleri

Başkent Karaşi'yle Lâhor Pakistan'ın en büyük şehirleridir (Bk. Karaşi; Lâhor). Öteki önemli şehirler şunlardır:

Dacca (Dâka). — Doğu Pakistan'ın en büyük şehir ve başkentidir. Aynı zamanda bu kesimin endüstri merkezidir, nüfusu 1 milyona yaklaşmıştır. Dacca Üniversitesi 1921'de kurulmuştur. Şehirde tarihî değeri haiz binalar vardır.

Çittagong. — Pakistan'ın en büyük şehirlerindendir. Doğu Pakistan'da Bengal Körfezi kıyısındadır. Ülkenin en önemli ihracat limanlarından biridir. Nüfusu 400.000'e yakındır.

Haydarâbad. — Batı Pakistan'da Sind eyaletinin başkentidir. El işleriyle, dericiliğiyle tanınmıştır. Nüfusu 300.000 kadardır.

Rawalpindi. — Batı Pakistan'ın kuzeyindeki dağlık bölgelerde bir şehirdir. Pakistan ordularının genel karargâhıdır. Nüfusu 300 000 kadardır. Tabiî güzellikleriyle tanınmıştır.

Peşaver — Pakistan'ın kuzeybatısında, Hayber Geçidi yakınlarında önemli bir ticaret şehridir. Onemli bir yol üzerinde bulunması bu şehirde eskiden beri ticaret hayatının canlı olmasını sağlamıştır. Nüfusu 200.000'i geçer.

Multan. — Batı Pakistan'ın en eski şehirlerinden biridir. Kuruluşu M. O. 300 yıllarına kadar uzanır. Nüfusu 250.000'in üstündedir.

Pakistan'ın nüfusu 200.000 civarında olan başka önemli şehirleri Batı Pakistan'ın kuzey kesimlerindeki Sialkot, gene aynı bölgedeki Gujranwala ile Lyallpur'dur.

Pakistan'da Eğitim ve Kültür

Pakistan Doğu'nun geri kalmış ülkelerinden biridir. Okuma-yazma bilenler ancak nüfusun %14'üdür. Ulkedeki bütün okulların sayısı ancak 50.000 kadardır. Bunların çoğu ilkokuldur. Oğrenci sayısı 6.000.000'a yaklaşır. Pakistan'ın başlıca üniversiteleri Pencap, Dacca, Sin, Peşaver ve Karaşi üniversiteleridir. Daha 4 şehirde üniversite vardır. 1959'da ülkede 126.000 yüksek öğretim öğrencisi vardı. Bunların en eskisi 1882'de Lâhor'da kurulan Pencap Üniversitesi'dir. Universitelerden başka öğretmen okulları, çeşitli kolejler vardır.

Sanat ve Edebiyat

Pakistanlı sanatçılar çok eskiden beri ince el işleriyle tanınmışlardır. Kakmacılık, halıcılık, fildişi oymacılığı, simli işler alanında Pakistanlı sanatkârlar dünyaca ün kazanmışlardır.

Mimarlık alanında da yüzyıllar boyunca Pakistan'da çok güzel eserler yaratılmıştır. Pakistan müziği klâsik müziğin birçok unsurlarını korumuştur. Bu müzik Hint müziğiyle, Türkler'in getirdiği müziğin özelliklerini taşır. Pakistan'lılar müziğe çok önem verirler. Halkın hayatında müziğin önemli bir yeri vardır.

Ordu dili edebiyatı XIV. yüzyıldan beri eserler vermeye başlamışsa da ancak XVIII. yüzyılda Sevda (1713-1780), Mir (1724-1810), Mir Hasan (1727-1786) gibi büyük edipler yetiştirmiştir. XIX. yüzyılda şiir alanında Galib (1797-1869), Enis (1802-1874); nesirde de İkram Ali, Zekâullah (1832-1910), Nezir Ahmed (1831-1912) önemli eserler vermiştir. XX. yüzyıl Ordu edebiyatının en büyük siması Muhammed Ikbal (1875-1938) dir. İkbal kuvvetli eserleri sayesinde Hindistan'daki Müslüman Birliği'nde millî duyguların uyanmasını sağlamış, Pakistan'ın kuruluşunun öncüsü olmuştur (Bk. İkbal).

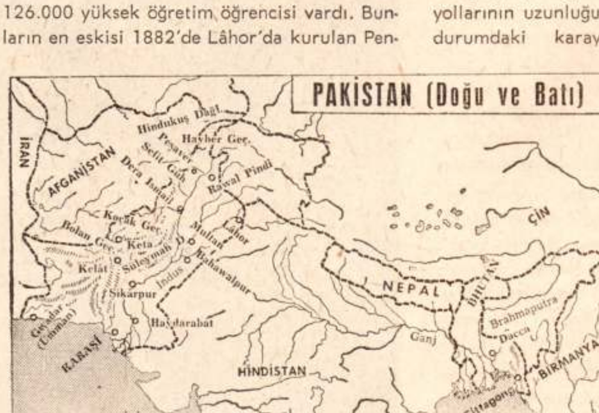
Pakistan'ın Ekonomik Durumu

Tarım. — Tarımın, bu arada en çok buğday yetiştiriciliğinin Pakistan ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Ekili toprakların dörtte üçü buğdayla pirinç ekimine ayrılır. Pirinç Pakistanlılar'ın en önemli besinidir. «Jüt» denen kenevir çeşidi, pamuk, darı, mısır, arpa da yetiştirilir. Tütün, çay, ayrıca çeşitli meyvalar da, mısır, arpa da yetiştirilir. Dünya jüt üretiminin %80'ini Doğu Pakistan sağlar.

Maden. — Pakistan maden bakımından zengin bir ülke olduğu halde ülke bundan henüz gerektiği gibi faydalanamıyor. İşletilen madenler demir, taş kömür, petrol, az miktarda da kromdur.

Endüstri. — Pakistan'da endüstri pek gelişmiş değildir. Ekonomide asıl önemli yeri ham madde üretimi tutar.

Ulaştırma. — Pakistan'da ulaştırma işleri de gelişmiş değildir. Bütün ülkedeki demiryollarının uzunluğu 12.000 km. kadardır. İyi durumdaki karayollarının uzunluğu ise 15.000 km.'yi bulmaz. Doğu Pakistan'da nehir ulaştırması yapılır. Burada gemicilikte faydalanılan su yollarının uzunluğu 4.600 mildir. Bu su yollarında küçük ve orta boy gemiler gidip gelebilir. Doğu ve Batı Pakistan arasındaki ulaştırma da uçaklarla sağlanır.

Tarihte Pakistan

Hindistan'a gelen ilk Müslümanlar Araplar'dır. İlk Arap istilâsı VIII. yüzyılın ilk yılla-

rında Emeviler çağında oldu, Araplar Hindistan'ın bugün Pakistan diye bilinen bölgesini işgal ettiler. Hindistan'a gelen başka kavimler Hint geleneklerini benimsedikleri halde Müslümanlar kendi kültürlerini korudular. Hindistan'daki İngiliz idaresi sırasında Hindular Müslümanlar'a üstün durumdaydılar. 1930' dan sonra Müslümanlar arasında yeni bir yurt yaratmak için kuvvetli bir cereyan başladı. İngiltere'de okuyan Müslüman öğrenciler 1933 yılında «Pakistan» adını ortaya attılar. Bu kelime Pencap, Afganistan, Kişmir kelimelerinin ilk harfleri alınıp sonuna «ülke» anlamındaki «istan» getirilerek yapılmıştır. Aynı zamanda «pak» Ordu dilinde «sâf, temiz» demek olduğu için, Pakistan «sâf ülke, temiz ülke» anlamına da gelir.

Hindistan'daki Müslüman Birliği'nin önderi olan Mehmed Ali Cinnah hür Pakistan hareketini yönetti, Pakistan'ın kurucusu oldu. 1947'de Pakistan dominyonu kurulunca da, ülkenin ilk genel valiliğine tâyin edildi.

Hindistan'ın bu şekilde parçalanması birtakım iç kargaşalıklara yol açtı. Meydana gelen ayaklanmalar sırasında binlerce kişi öldü. Ayrıca, Hindistan'la Pakistan arasındaki göç hareketleri sırasındaki hastalıklar da binlerce kişinin ölümüne yol çtı. Çünkü ülkenin kuruluşu sırasında 4.000.000 Hindu Pakistan'dan Hindistan'a; 6.000.000 Müslüman da Hindistan'dan Pakistan'a göçetmişti En sonunda, çeşitli siyasi güçlüklerin hallinden sonra Pakistan 1956'da bağımsız bir cumhuriyet haline geldi (Bk. Hindistan; Keşmir).

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Pakistan (Pakistan Basın Ataşeliği, 1956, 1961), Pakistan'ın Hükümet ve İdare Sistemi (S. M. Hassan, 1960); Pakistan'ın Büyük Millî Şairi İkbal Hakkında Konferanslar (Prof. Dr. A. N. Tarlan; İ. H. Sevük; Dr. A. Karahan, 1952); Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan (A. C. Özgül, 1951); Pakistan Gezisi (Doç. Dr. M. Ş. Akkaya, 1951); Pakistan ve Sanayiine Bir Bakış (Pakistan Basın Ataşeliği, 1949).

KALKINAN PAKİSTAN

PAKİSTAN, bağımsızlığına kavuştuğu 1947 yılından beri, hızlı bir tempoyla gelişmiş, kalkınma yoluna girmiştir Bu kalkınma hareketi ekonomik hayatta olduğu gibi, bilim, kültür alanında da her gün daha büyük bir ilerleme göstermektedir. Bugün Pakistan, Doğu'nun, yıllarca geri kalmış olmasına rağmen, kısa zamanda, ilerleme yoluna girmiş, bu alanda büyük işler başarmış ülkelerinden biri olarak sayılabilir.

Pakistan, dünya piyasasındaki jütün %70'ini elde ettiği halde, 1947 yılında ülkede jüt işliyen bir tek fabrika yoktu. Pamuk da aynı durumdaydı. Tarım ilkel araçlarla yapılıyor, bu alanda makinaya pek az yer verilmiş bulunuyordu. Öte yandan, tabiî kaynaklardan hemen hemen hiç faydalanılmamıştı. Ulaştırma da geri bir durumdaydı, bu arada Karaşi, Çittagony limanları gerekli yükleme-boşaltma düzenleriyle donatılmış değildi.

Kalkınma Plânı

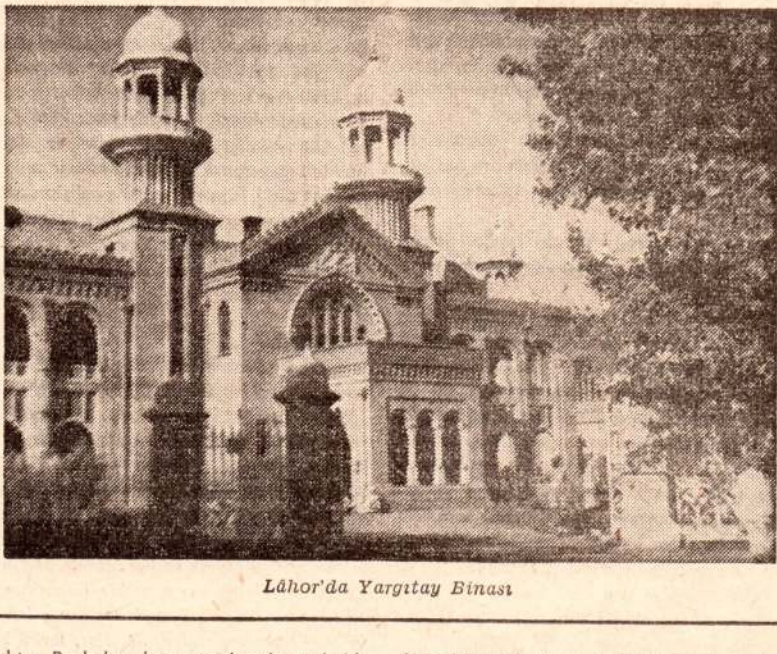
Bütün bu eksikliklerin kısa zamanda giderilmesi, kalkınmanın dengeli bir şekilde yapılabilmesi için, Pakistan Devleti bağımsızlığını elde eder etmez, bir Kalkınma Kurulu kurdu. 1950'de bu kurulun yerini Plânlama Komisyonu ile Ekonomik Kurul aldı. 1951-57 yılları için hazırlanan ilk 6 yıllık plânda tarım işlerine 820 milyon, akaryakıt ve enerji işlerine 470 milyon, sanayi ve maden işlerine 490 milyon, ulaştırmaya 530 milyon, toplum kalkınmasına da 290 milyon rupi ayrılmıştı. Bu genel plân, daha sonra, çeşitli alanlardaki işler için yapılan özel plânlarla desteklendi.

Öte yandan, plân millî geliri %20, özel sermaye gelirini %12 artırmak üzere yapılmış, 10 milyar 800 milyon rupi tutarındaki kalkınma bütçesinden 7,5 milyar rupi devlet sektörüne, 3 milyar 300 milyon rupi de özel sektöre ayrılmıştı. Bu tutarlarda Batı Pakistan'la Doğu Pakistan'ın payları eşit olarak bölünmüş bulunuyordu.

Doğu Pakistan'daki Kıtlığa Karşı

İlk kalkınma plânının sonuçları olarak Pakistan'ın sanayiden tarıma, ulaştırmadan yerleşmeye, eğitimden sağlığa kadar çeşitli konularında elle tutulacak kadar canlı sonuçlar alınmıştır. Bu arada, Doğu Pakistan'ın kalkınması çok daha zorlu çalışmalar gerektirmiştir. Çünkü bu bölgede eskiden beri sık sık kıtlık olurdu. Kalkınma Plânları arasında bu durum da gözetilmiş, Batı Pakistan'dan Doğu'ya yüz binlerce ton pirinç, buğday gönderilmiştir.

Öte yandan, yeni kıtlık tehlikelerini karşılamak üzere, Doğu Pakistan'da «Daha Çok Besin Üretme Kampanyası» açılmış, böylece, ülkenin tarım hayatında daha geniş çapta faaliyetlere girişilmiştir. Bu arada, Doğu Pakistan' da tarımın geliştirilmesi için araştırmalara, halkın eğitilmesine, boş topraklarda yeni tarlalar açma işlerine çok büyük önem verilmiştir. Bu çalışmalar sonunda, meselâ 1957-58 yıllarında normal verimin üstünde 30.000 ton pirinç, 16.000 ton sebze, 38.000 balya jüt elde edilmiştir.

Lâhor'da Yargıtay Binası

PALAEOLOGUS'LAR

Bizans'ın son hükümdar ailesidir. 1261'den 1453'e, Fâtih Sultan Mehmet İstanbul'u alıncaya kadar, 192 yıl Bizans'ta bu hanedan hüküm sürmüştür.

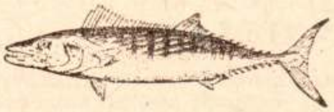
Palaeologus'lar Bizans hükümetine önce general ve idareci olarak girmişler, sonra saraydan kız alarak hanedan arasına karışmışlardır. Bunlardan ilk olarak Michail Palaeologus, Bizans'ın İznik imparatorlarının yerine geçti, 1261'de de İstanbul'u Lâtinler'den alınca, tahta oturdu.

Palaeologus'lar, sonraları ülkenin birçok yerlerinde prenslikler kurmuşlar, aralarında iktidar çekişmelerine düşerek imparatorluğu paylaşmışlardır. Palaeologuslar'dan son imparator Konstantin, Fâtih'in şehre girişi sırasında, çarpışmalarda ölmüştür (Bk. Mehmet II.). Palaeologus'lardan 10 imparator gelmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra 1460'a kadar da, Türkiye'nin yüksek hâkimiyeti altında Mora Prensi olmuşlardır.

PALAMUT BALIĞI

Denizlerimizde çok bulunan, eti lezzetli bir balıktır. Bu bakımdan, en çok avlanan balıkların başında gelir. Üzeri mavimsi kurşunidir. Karın taraflarına doğru inildikçe renk açılarak beyazlaşır. Sırtta 7-10 tane eğrilemesine çizgi vardır. Kıyılarımızda yaşıyanlarının ortalama boyu 35-40 sm. kadardır. Aralarında 70 sm.'e kadar olanlarına da raslanır.

Palamut balıkları, kalabalık sürüler halinde, denizin yüzüne yakın orta derinlikteki sularda gezerler, gerekince, düşmanlarından hız-

Palamut

la kaçabilirler. Kendilerinden boyca küçük olan hamsi, sardalya, çaça gibi balıkları yiyerek beslenirler.

Palamut balıklarının üremeleri yumurtayladır. Marttan ağustosa kadar olan devrede yumurtladıkları yumurtalardan 4-5 günde yavrular çıkar. Bunlar başlangıçta hızla gelişirlerse de, tam olarak gelişmeleri 3-4 yıl kadar sürer.

Palamutlar, büyüklüklerine göre, «kestane palamudu», «çingene palamudu», «palamut», «torik», «sivri», «altıparmak», «piçuta» gibi değişik adlar alır. Siyah etli bir balık olan palamut enine kesilen dilimler halinde yağda kızartılarak yenir.

PALAMUTLULAR

Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Bu familyadaki bitkilerin meyvaları meşede olduğu gibi, küçük birer fındık biçimindedir. Buna «palamut» denir.

Palamut yüksük içine geçmiş küçük bir yumurtayı andırır. Yüksüğe benziyen kısmının üzeri pürtüklü, yumurtayı andıran kısmınınki ise düz, cilâlı denecek kadar parlaktır. İçinde bol miktarda tanen bulunan bu palamutlar dericilikte derinin sepilenmesinde kullanılır.

Palamutluların başlıca örnek bitkisi «palamut ağacı» denen bir orman ağacıdır.

PALEONTOLOJİ [Eskivarlıkbilim]

Eski çağlardaki canlı varlıkları inceliyen, bu arada taşıllarla (fosillerle) uğraşan bilim dalıdır.

Paleontolojinin çalışma alanı toprak altıdır, çünkü eski çağlarda yaşamış, bugün ortadan kalkmış hayvanların, bitkilerin taşlaşmış kemikleri ancay yeraltının çeşitli derinliklerindeki kayalar arasında bulunur.

Paleontoloji (eskivarlıkbilim) ikiye ayrılır:

1. — Paleofitoloji: Bitki taşıllarını inceler; böylece, eski çağlarda yetişen bitkileri araştırır.

2. — Paleozooloji: Yayvan taşıllariyle uğraşır, eski çalğarda yaşamış hayvanları inceler.

Paleontolojinin bitkibilim (botanik), hayvanbilim (zooloji) ile olduğu kadar yerbilim (jeoloji) ile de yakından ilgisi vardır. Gerçekten, eskivarlıkbilim araştırmaları bu üç alanda birçok bilgiler edinilmesini sağlar: Taşıllar üzerinde yapılan incelemeler, varılan buluşlar bir yandan bitkilerin, hayvanların gelişmesini, hangi türden yeni türler türediğini ortaya koyarken, öte yandan, taşılların bulunduğu kaya katman (tabaka)larının yaşını da meydana çıkarır (Bk. Fosil).

Paleontolojinin çok eski bir tarihi vardır. Modern paleontolojiyi kuran her ne kadar Fransız bilgini Cuvier (1769-1832) ise de ondan çok daha önce bu konu üzerinde çalışmış olanlar vardır. Heredotos'a göre Eski Mısırlı rahipler bazı deniz kabukları üzerinde derin incelemeler yapmışlardır. Aristoteles, Ksenophon, Strabon da fosiler üzerinde çalışmışlarsa da, kesin bir sonuca ulaşamamışlardı.

Ortaçağ'da ise bilim adamları bu fosillerin nereden ve nasıl geldiğini izah etmek için garip birtakım hikâyeler uydurmaktan daha ileri gidememişlerdi. Yalnız, XV. yüzyılın sonlarına doğru ünlü sanat ve bilim adamı Leonardo da Vinci gerçeğe çok yakın buluşlar yapmayı başardı. XVI. yüzyılda Frascataro, Bernard Palissy gibi bilginler kayalar arasında bulunan bu kabukların, çok eskiden yaşamış olan canlılara ait olduğunu ileri sürdüler. Daha sonra Cuvier araştırmalarını bu yönden ilerleterek, o zamana kadar bir türlü sınırlandırılamamış bazı hayvan kemiklerini sıraya koydu, Jura devrinde keseli memelilerin yaşamış olduğunu ileri sürdü. O sıralarda pek çok bilgin memelilerin ortaya çıkışının çok daha yeni olduğunu sanıyorlardı.

Bugün paleontolojinin bize öğrettiklerine göre, yeryüzünde canlı varlıklar yavaş yavaş gelişmiştir. Hayat denizde başlamış, kabuklularla beraber organik hayat ortaya çıkmıştır. Böceklerden birçoğunun vücut yapılışı bakımından ince, nazik olmaları yüzünden taşıllarına zor raslanıyor. Bunun yanıbaşında yumuşakçaların taşılları ise böceklerinkinden sayıca çok daha fazladır.

Omurgalıların incelenmesi sırasında eskilik sırasına göre önce balıklar, sonra kurbağalar, daha sonra da sürüngenlerin meydana gelmiş olduğu görülüyor. Bu arada uçan sürüngenler, dev kertenkeleler, iguanodon, brontozor ve benzeri gibi dev gövdeli hayvanlar gelir. Kuşlar ise çok gelişmiş beşinci parmakları ile öteki parmakları arasında gerili bir deri sayesinde uçmaya başlamışlardır. Bütün bunlardan sonra da en gelişmiş omurgalı sınıfı olan memeliler ortaya çıkmıştır. İnsanın gözükmesi ise bunlardan çok daha yenidir.

Bitkilere gelince; bu konuda en eski taşıllar Amerika'da bulunan «atkuyrukları» dır. Devon devrinden günümüze kalan pek çok bitki taşılı vardır. Bunlar eğreltiotları ve benzeri gibi ilkel bitkilerdir. Karbon devrinde ise bu bitkilerin toprağın altında birikerek sıkışıp kalmasından bugün kullandığımız kömür, petrol gibi yakıtlar meydana gelmiştir. Açıktohumlulardan sonra kapalıtohumlular yetişmiş, böylece bitki dünyası zamanla gelişip çeşitlenmeye başlamıştır. Bitki taşılları üzerinde yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre günümüzdeki çiçekler ancak Dördüncü Zaman'da ortaya çıkmıştır.

PALERMO

Sicilya adasının başkenti, en büyük şehri ve en önemli limanıdır. Eskiden Sicilya Krallığı'nın başkentiydi. Nüfusu 630.000 olup İtalya'nın 6. şehridir. Palermo, adanın kuzeybatı kıyısında, Palermo Körfezi içindedir. Akdeniz'in en eski liman şehirlerinden olan Palermo'da balıkçılık çok ileri bir durumdadır. Palermo limanından ihraç edilen en önemli malların arasında meyva, şarap, zeytin yağı başta gelir. Palermo'da bir üniversite, eski Arap ve Bizans mimarlık sanatının örnekleri olan birçok saraylar, kiliseler, tarihî binalar vardır.

PALLADYUM

Çok sert, parlak bir madendir. Tabiatta plâtin, altın, gümüş filizleri arasında serbes, bileşik veya alaşım halinde bulunur. Parlaklığı gümüşten de fazladır. Bu bakımdan, gümüşün ışık yansıtmasını artırmak, dayanıklılığını yükseltmek için galvanoplâsti yolu ile palladyumla kaplanabilir. Erimeden önce yumuşadığından örslenebilir, kaynak yapılabilir. Sertliği plâtinden biraz fazladır. Hidrojen yüklenmiş «palladyum çamuru» havada ateşlenebilir. Bu özelliğinden faydalanarak palladyumlu çakmaklar yapılır.

Palladyumun bakır, nikel, gümüş, altın ve plâtinle alaşımları vardır. Gümüşe çok benzediğinden mücevhercilikte, porselen eşya üzerinde siyah boya yapmakta kullanılır.

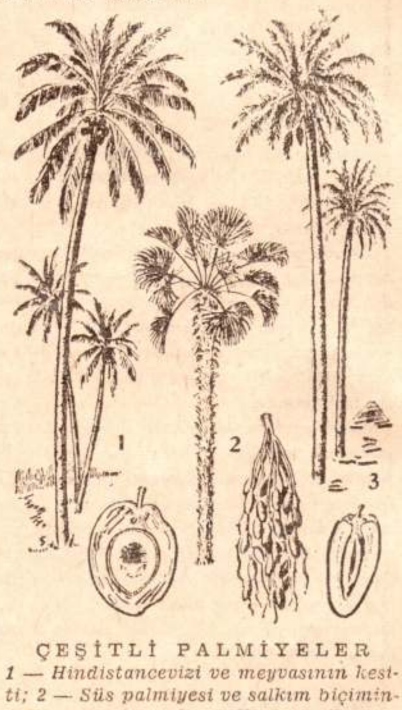
PALLADYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Pd
Atom ağırlığı: 106,7
Atom No.: 46
Yoğunluğu: 11,9
Ergime nokt.: 1557°
Kaynama nokt.: 4.000°

PALMİYE

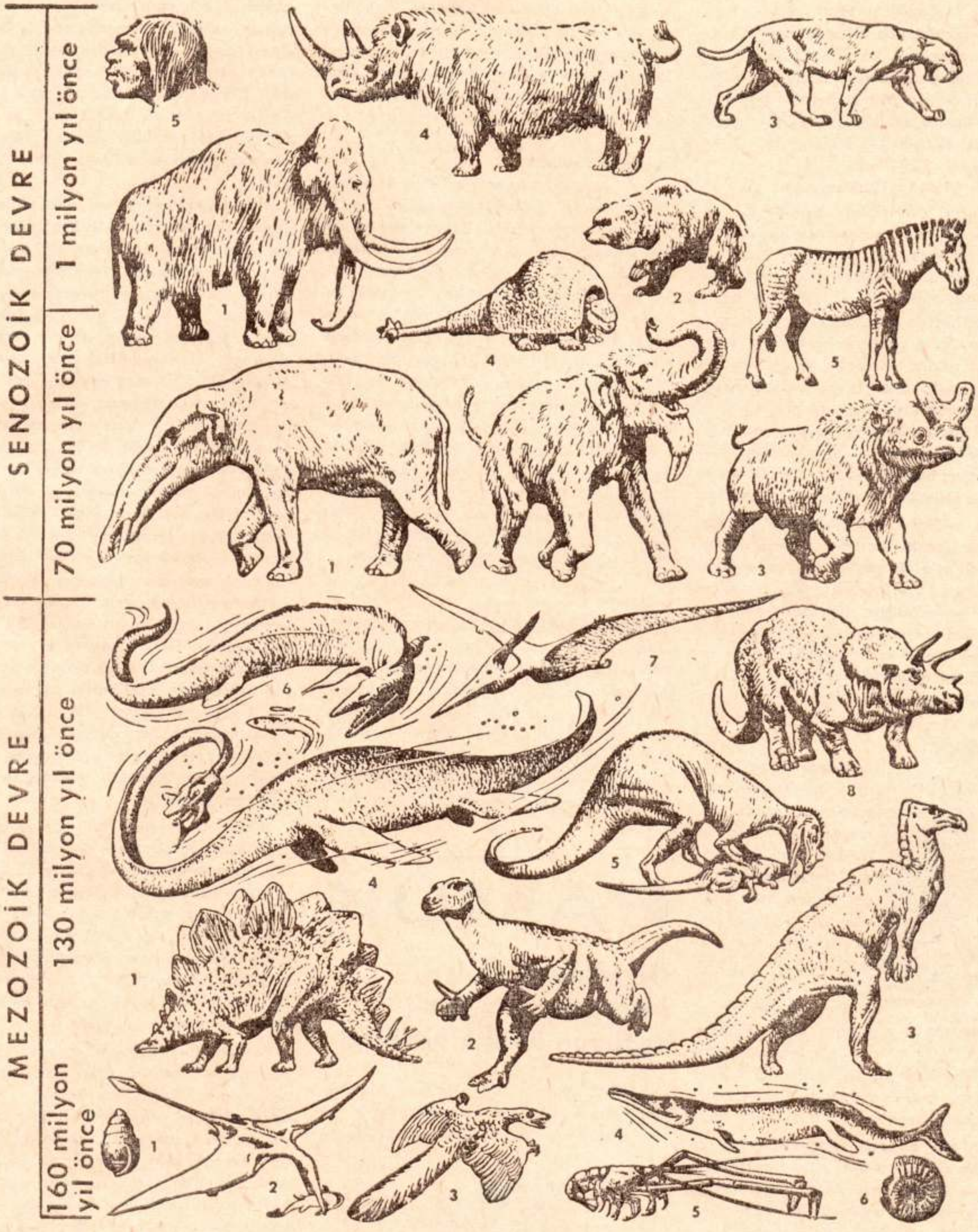
Hurmalar familyasındaki çeşitli ağaçlara genel olarak verilen addır. Palmiyeler Afrika, Asya, hattâ Avustralya ve Ameriak'nın sıcak bölgelerinde yetişir, bini aşkın çeşidi vardır. Öteki ağaçlar gibi dallanıp budaklanmazlar, yaprakları büyüdükçe enine yırtılır, kenarları saçaklanmaya başlar. Hindistan cevizi gibi olanları bir evcikli, hurma gibi olanları iki evciklidir. Hurma ve benzerlerinin meyvaları etlidir, Hindistan cevizininki ise sert bir kabuk içinde saklıdır.

Palmiyeler yalnız parkları, bahçeleri süslemekle kalmaz, ekonomik bakımdan büyük değeri vardır. Hurma ve Hindistan cevizi gibi olanları besin maddesi sağlar, bazılarından «palmiye şarabı» denen alkolü bir içki yapılır, şeker, bitkisel yağ, dokumacılıkta kullanılan lifler elde edilir.

ÇEŞİTLİ PALMİYELER
1 — Hindistancevizi ve meyvasının kesiti; 2 — Süs palmiyesi ve salkım biçimindeki meyvaları; 3 — Hurma ağacı ve meyvasının kesiti.

PALEONTOLOJİ

160 milyon yıl önceki canlılar: *1 — Bir çeşit şeytanminaresi; 2 — Pterodaktil; 3 — Arkeopteriks; 4 — Sularda yaşıyan sürüngenler; 5 — Kabuklular; 6 — Karındanbacaklılar.*

130 milyon yıl önceki canlılar: *1 — Stegozor; 2 — İguanadon; 3 — Trakodont; 4 — Elasmozor; 5 — Allozor; 6 — Mosazor; 7 — Pterozor; 8 — Triseratops (Üç boynuzlu gergedan).*

70 milyon yıl önceki canlılar: *1 — Mastodont; 2 — Dinoterio; 3 — Gergedan çeşitleri; 4 — Dev armadillolar; 5 — İlk atlar*

1 milyon yıl önceki canlılar: *1 — Mamut; 2 — Mağara ayıları; 3 — Kılıç dişli kaplan; 4 — Gergedan çeşitleri; 5 — İlk insan (Ondan sonra, bütün öteki canlılar gibi, insan da gelişerek bugünkü şeklini almıştır.)*

PALU

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bingöl'ün merkez ve Genç, güneydoğuda Diyarbakır'ın Hani, güneyde aynı ilin Dicle, güneybatıda Elâzığ'ın Maden, batıda aynı ilin merkez, kuzeybatıda Tunceli'nin Pertek ve Mazgirt, kuzeyde Elâzığ'ın Karakoçan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gökdere, Karabeğan, Karaçor adında bucakları ile bunlara bağlı 141 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.201 km^2

Nüfusu: 51.613 (1960 sayımı)

Murat nehri çevresindeki birikinti düzlükleriyle bu düzlükleri kuzeyden, güneyden kuşatan dağları Palu ilçesi içindedir. Murat vâdisinin güneydeki Akdağlar 2.561 m.'ye kadar yükselir. Yazlar Murat vâdisinde sıcak, yüksek kesimlerde serin geçer. Kışlar ise çok soğuk olur. Tahıl çeşitlerinden buğday, arpa, mısır, darı, pirinç yetiştirilir. Endüstri bitkilerinden pamuk, daha çok alçak düzlüklerde, özellikle Murat vâdisi dolaylarında yetişirse de ancak ilçenin ihtiyaçları karşılanır. Palu'nun güney kesimlerinde, içinde yaz evleri bulunan, bağlar, bahçeler vardır. Burada meyva ağaçları ile üzüm bağları yan yana bulunurlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Palu kasabası, Murat Suyu kıyısında, bir tepenin eteğinde kurulmuş çok eski bir yerdir. Tepe savunmaya elverişli olduğu için burada çok eski çağlardan beri yerleşilmiştir. Kasabanın Elâzığ - Muş demiryolu üzerinde istasyonu vardır. 8 mahalleden ibaret olan kasaba birbirinden ayrı 3 bölüm halindedir. Nüfusu 3.500 kadardır (1960 sayımı: 3.470).

PALYAÇO

Palyaço

Panayır tiyatrolarında, cambazhanelerde güldürücü oyunlar oynıyan acayip kılıklı aktörlere «palyaço» denir. Pagliaccio (palyaço) İtalyan halk tiyatrosunun kişilerindendir. Kendine özgü bir kılığı vardır: Kırmızı ponponlu beyaz sivri külâh, kırmalı yaka, kırmızı iri düğmeli bir gömlek, bol paça bir pantolon. Palyaço, yüzünü beyaza boyar. Yanaklarına, burnuna kırmızı boya sürer, kaşlarını kalınlaştırır.

Palyaço tipi zamanla değişmiş, gelişmiş, şapşallıktan çıkarak tiyatro eserlerine girmiştir. Meselâ Shakespeare'in «On İkinci Gece» sindeki soytarılar, «Yanlışlıklar Komedyası»ndaki uşak, Molière'in ünlü Scapin tipi, aslında palyaçonun değişik biçimleridir. Palyaçolar, İtalyan halk tiyatrosundan sonra pandomimalarda da göründü. Daha sonra sirklere karıştı. Bugün de, sirklerin, cambazhanelerin belli başlı komik unsurudur. Palyaçoların rolleri sözden çok hareket komiğine dayandığı için herkesin kolayca hoşuna gider. Palyaço'nun gerçek hayatta da karşılığı vardır. Eski şatolarda, saraylarda görülen kıral soytarıları, birer palyaço durumundadırlar.

Palyaço, bizim toplum yaşayışımıza XIX. yüzyılda gelen İtalyan opera ve opera-komik kumpanyalariyle girmiş, pandomima gösterilerinde «paskal» adiyle sahnenin belli başlı kişisi olmuştur. Ondan sonra da İbiş adı altında, bizim tulûat tiyatromuza yerleşti.

Ünlü İtalyan bestecisi Giuseppe Verdi, konusunu Victor Hugo'nun «Kıral Eğleniyor» adlı eserinden aldığı «Rigoletto» operasında; Leoncavallo'da iki perdelik «I Pagliacci» (Palyaçolar) operasında, palyaçoların hayat facialarını romantik bir şekilde işlemişlerdir.

PAMİR YAYLASI

Orta Asya'da, dünyanın en yüksek yaylalarından biridir. Yerliler buraya «Dünyanın Çatısı» anlamında «Bum-i Dünya» derler. Pamir sözünün ise Farsça «tepelerin ayağı» anlamındaki «pây-ı mir»den geldiği kabul edilir. Gerçekten de Pamir Yaylası Orta Asya'daki en yüksek dağ zincirlerinin düğüm noktasıdır. Altay, Karakurum, Hindikuş, Himalaya gibi, dünyanın en yüksek, en sarp dağ zincirleri Pamir'de başlar. Yüzölçümü 100.000 km^2'ye yakın olan Pamir Yaylası'nın deniz yüzünden ortalama yüksekliği 4.000 metredir.

Tajikistan'ın güney kesiminde bulunan Pamir Yaylası kurak bir yerdir. Sarp dağlar derin kanyonlarla kesilmiştir. Yüksek tepeler buzullarla kaplıdır. Amu Derya nehri Pamir Yaylası'ndan çıkar. Yüksek tepeler yılın yarısından çok bir zamanda karlarla kaplıdır.

PAMPA

Güney Amerika'daki bozkırlara «pampa» denir. Bunların en ünlüsü, Arjantin'in orta kesiminde, güneyde Rio Negro'ya kadar uzanan geniş bir ovadır. Toprakları çok verimli olan Pampa'da kuraklık yüzünden ağaç yetişmez, bitki örtüsü yüksek otlardan ibarettir. Yalnız, sulama yapılırsa, çok iyi kalitede ürün alınabilir. Pampa'nın büyük bir kısmı Arjantin'in başlıca hayvancılık merkezlerinden biridir.

PAMUK

Giyeceklerimizden birçoğunun ipliğini sağlıyan önemli bir bitki

PAMUK, endüstri bitkilerinin en önemlilerindendir. Tohumlarını kaplıyan incecik, beyaz tellerden kumaş dokunur. Ayrıca, pamuğun kimya endüstrisinde de önemli bir yeri vardır.

Pamuk bitkisinin günlük hayatımızda önemli bir yeri vardır.

Pamuk ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin ebegümecigiller familyasından yıllık bir tarım bitkisidir. Aslında bir sıcak bölge bitkisi olan pamuk, endüstri alanında taşıdığı önemden dolayı bugün, kutuplardan başka dünyanın hemen her bölgesinde yetiştirilmektedir. Türkiye, en iyi cins pamuğun yetiştiği ülkeler arasında yer alır. Dünyada en iyi cins pamuğun elde edildiği yörelerin başında ise Amerika, güney ve batı Asya ülkeleri ile Mısır gelir.

Pamuk bitkisinin kimisi sıcak iklimli bölgelerde, kimisi soğuk iklimli bölgelerde yetişen birçok değişik çeşidi vardır. Genel olarak, bütün pamuk çeşitleri, yıllık bitkilerdir. Bunların toprağın içinde çok derinlere kadar inen kazık kökleri, boyu 1-2 metreyi bulan sapları olur. Pamukların sapında üç, beş parçalı, damarlı yapraklar vardır. Bu yaprakların dibinde kulakçıklar bulunur. Pamuğun çiçekleri basit salkım şeklinde beyaz, kırmızı, ya da ebruli renklerdedir. Meyvası yumurtalıktan meydana gelir. Yumurtalık üç, beş gözlü ve ceviz iriliğindedir. Buna «koza» denir. Her kozada beş tane bölme, her bölmede de altı tane tohum vardır. Tohumun çevresi beyaz pamuk telleri (lifleri) ile kaplıdır. Bunlara «kültür» denir. Tohumlara ise «çiğit» adı verilir.

Pamuk meyvaları olgunlaşınca 3-5 yarık meydana getirerek çatlar. Böylece, pamuk telleri dışarı doğru taşar. Bunlar 3-5 santim uzunluktadır. Sıcak ülkelerde yetişen pamuk türlerinin telleri daha da uzun olabilir. Bundan başka, sıcak ülkelerdeki pamukların açılan kozaları, soğuk yerlerde yetişen türlerin ise açılmıyan kozaları vardır. Türkiye'de, özellikle dağlık, serin yerlerde yetiştirilen pamukların kozaları, soğuktan, yağmurdan korunmak için açılmazlar.

Pamuk en iyi lığlı (alüvyonlu), kuvvetli topraklarda yetişir. Derin sürülmüş, iyice gübrelenmiş topraklara ya «serpme», ya da «sıra» usulü ile ekilir. Sıcak yörelerde pamuk ekimi zamanı şubat; soğuk bölgelerde ise mart ve nisan aylarıdır. Ağustosta, eylûlde kozaların toplanmasına başlanır. Bu sırada pamuk için en büyük tehlike yağmurdur. Yağmur yağınca, kozalar hem dökülür, hem de kirlenir; böyle olunca da verimi azalır.

Pamukların, «kozaları açılan», «kozaları açılmıyan» olmak üzere iki çeşite ayrıldığını söylemiştik. Bunlardan kozaları açılanlar uzun, yumuşak teller verdiklerinden daha iyidir. Kozaları açılan pamukların en tanınmış türü «akala» pamuğudur. Akala cinsi Türkiye'de Adana'da, Nazilli'de ekilip ıslah edilir. Yurdumuzda yetiştirilen öteki pamuklar hep kapalı koza türündendir. Bunların «dağ pamuğu» adı verilen çeşidi beyaz renklidir, çok kabarır, soğuğa, hastalıklara karşı oldukça dayanıklıdır.

Pamuklardan ürün alma zamanı gelince ilk iş olarak kozalar toplanır. Toplama, genel olarak, elle yapılır. Kozaların hepsi birden aynı zamanda olgunlaşıp çatlamadığı için toplama işi fasılalarla tamamlanır. Toplanan kozalar önce kabuklarından ayrılır. Bu işe «şifleme» denir. Şifleme elle yapıldığı gibi makinalarla da yapılabilir. Şifleme bitince pamuk telleri çekirdeklerden ayırılır. Bu işe de «çır-

çırlama» denir. Çırçırlama, «çırçır makinaları» ile yapılır. Böylece, çekirdekler bir yana, teller (yani asıl pamuk) bir yana ayrıldıktan sonra, pamuklar, balyanarak fabrikalara gönderilir. Çekirdeklerden de ayrıca faydalanılır. Pamuk çekirdeğinde %40 50 yağ vardır. Bunlardan bir kısmı tohumluk olarak alıkonduktan sonra geri kalanlar yağı çıkarılmak üzere fabrikaya gönderilir. Yağ fabrikalarında bu çekirdeklerden «vejetalin» adı verilen bitkisel yağ elde edilir. Yağın işe yaramıyan kötü kısmı sabun yapımında kullanılır. Ayrıca küspeler de hayvan yemi, gübre, yakıt olarak işe yarar.

PAMUKÇUK (Bk. ÇOCUK BAKIMI)

PAMUKKALE

Ege Bölgesi'nin Yukarı Büyük Menderes Havzası'nda tarihî bir şehir yıkıntısıdır. İlkçağ'da adı Hierapolis olan bu şehrin yıkıntıları, kalesi bugünkü Denizli ilçesinin merkez bucağına bağlı Ecirli köyünün yakınlarında bulunmaktadır.

Pamukkale'ye bu ad, kireçli sıcak suların çökelmesinden ileri gelen, pamuk gibi beyaz kayalardan (pamuktaşlardan) ötürü verilmiştir (Bk. Pamuktaş)). Bir çavlanın akarken donmuş haline benziyen bu bembeyaz pamuktaşlar Pamukkale'nin dünyaca ün kazanmış turistik güzellikleridir. Ayrıca tarihî Hierapolis şehrinin yıkıntıları da oraya bir başka turistik değer verir.

Hierapolis, Ilkçağ'da, büyük, bayındır bir şehirdi. Açık hava tiyatrosunun, büyük yapılarının yıkıntıları arasında hâlâ ayakta kalmış kısımları vardır. Şehrin bu bölgeyi arka arkaya sarsan depremlerde yanıp yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Pamukkale'de Hierapolis yıkıntılarından başka, turistik bakımdan önemli Plutonium (Şaron) Mağarası da ünlüdür. Bu mağaradan öldürücü gazlar yayılır. Gene bu bölgede kireçli sular pek boldur. Bu arada, Denizli'nin kuzeydoğusunda, Bucalı köyü dolaylarında, kireç çökeltisinden kanallar haline gelmiş su arkları da vardır.

PAMUKTAŞ

Birtakım kaynak sularının dibinde biriken, çökelerek pamuk gibi bembeyaz bir hal alan kalkerli, silisli tortuya «pamuktaş» (traverten) denir.

Pamuktaşların oluşması tabiatın en ilgi çekici olaylarından biridir: Yeraltı suları rasladıkları kireçli kayaları eritir. Bu sular karbon dioksitli ise kayalar daha kolaylıkla erir. Böylece, sular erimiş kalkerle dolar, yeryüzüne çıkınca da, içindeki kalker kaynağın çevresine çökelir. İşte, bu çökeltiye «pamuktaş» denir.

Pamuktaşları meydana getiren kaynakların kimisi sıcak sulu, kimisi de soğuk sulu olur. Denizli yakınlarındaki Pamukkale soğuk sudan meydana gelmiş pamuktaşlardır.

Bir Pan heykeli

PAN

Yunan mitolojisinde Orman Tanrısı'dır. Gövdesinin belden yukarısı insan, belden aşağısı keçi biçimindeydi. Ömrünü, ormanlarda, kırlarda, «nemf» denilen perilerle birlikte kaval çalarak, oynıyarak geçirirdi. Pan'a çobanlar, avcılar, hayvan bakıcıları taparlardı.

Mitolojide, Pan'la ilgili birçok hikâyeler vardır. Bunlardan birinde anlatıldığına göre Pan, Syrinks adında bir orman perisini seviyordu. Syrinks ise Pan'ın acayip görünüşünden ürküp kaçıyordu. Bir gün Pan sevgilisini kovaladı. Syrinks de erkek kardeşlerinden, yardım istedi. Bunun üzerine perinin kardeşleri onu kamış biçimine soktular, Pan, çok sevdiği perinin bu hale geldiğini görünce üzüntüsünden içini çekti, «Ah!» dedi. Bu ses, kamışlardan geçerek, çok hoş bir melodi oldu. Pan bunu görünce kamışları uzunlu kısalı keserek birbirine bağladı, güzel melodiler çalan bir müzik aleti yaptı. Bundan sonra da her gün kırlarda gezerken bunu çalarak oynadı.

Pan sanatta, özellikle heykelcilikte, keçi ayaklı, bacakları keçi gibi tüylü, insan gövdeli, bir çift boynuzlu, sakallı olarak belirtilmiştir. Görünüşü acayip olduğundan, birdenbire karşılaştığı kimseleri korkuttuğu için, bu çeşit korku ve telâşa Batı dillerinde «panik» denilmiştir.

PANAMA: Orta Amerika'da Küçük Bir Cumhuriyet

Panama'nın armast

PANAMA, Orta Amerika'da bir cumhuriyettir. Ülkenin güneydoğusunda Kolombiya, kuzeybatısında da Kosta-Rika bulunur. Bunun dışında kalan sınırlarını kuzeyde Karayib Denizi güneyde Büyük Okyanus meydana getirir.

Yüzölç.: 74.010 km²
Nüfusu: 1.200.000
Başkenti: Panama

Panama, Batı Yarımküresi'nin en yeni devletlerinden biridir. Panama Kanalı bölgesinin iki yanını kaplar. Kanal bölgesi A.B.D. idaresindedir (Bk. Panama Kanalı).

Panama'nın önemli bir bölümü ormanlık yamaçlarla, fazla yüksek olmıyan dağlarla kaplıdır. Ülkenin batı ve kuzeybatı bölümleri daha dağlıktır. Bu bölgede yüksekliği 3.000 metreyi geçen tepeler bulunur. Panama'nın toprakları hemen hemen doğu-batı doğrultusunda uzanan bir şerit halindedir. Bu doğrultuda en büyük uzunluğu 800 km. kadardır. En geniş yeri ise 170 km.'yi geçmez.

Panama'da Büyük Okyanus'a, Karayib Denizi'ne akan küçük nehirler vardır. Bunların başlıcası Tuira, Bayano, Chagres nehirleridir. Chagres'in suyu kanal havuzlarını besler. Ülkenin Büyük Okyanus'la Karayib Denizi'nde bazı adaları vardır. Iklimi tropiktir. Mayıstan aralığa kadar bol yağmur yağar. Aralıknisan arası da kurak geçer.

Panama'da Yaşıyanlar

Panama'da çeşitli ırktan insanlar yaşar. Bunların arasında Kuzey Amerikalılar, Avrupalılar, Çinliler, Zenciler, Kızılderililer başta gelir. Bu arada, ahalinin yarısı da melezdir. Resmî dil Ispanyolca'dır. Ingilizce, Kanal bölgesinde konuşulduğu için ülkenin başka yerlerinde de yaygındır.

Panama'nın en önemli şehirleri Panama ile Colon'dur.

Panama. — Ülkenin başkentidir. Panama Kanalı'nın Büyük Okyanus girişinin yakınındadır. Nüfusu 300.000 kadardır. Bu şehir ilk olarak 1519'da kurulmuştu. 1671'deki savaşlarda yanıp yıkılması üzerine 1674'te, 10 km. kadar batıda (bugünkü yerinde) yeniden kuruldu. Şehirde birçok modern binalar vardır. Panama Üniversitesi de bu şehirdedir.

Colon. — Panama'nın ikinci büyük şehridir. Kanal'ın Karayib Denizi ağzındadır. Nüfusu 80.000 kadardır. Colon 1852'de kurulmuştur.

Panama fakir bir ülkedir. Yalnız, kanalın Panama ekonomisine büyük faydası vardır. Panama'nın ithalâtı, ihracatından çoktur. Sıcak ülkelerde yetişen meyvalar, pirinç, şeker kamışı, hayvancılık Panama'nın başlıca ihraç maddeleridir.

Tarihte Panama

Panama'yı 1501'de Ispanyol denizcisi Rodrigo De Bastidas keşfetti. 1508'de Ispanya burasını kendisinin sömürgesi haline getirdi. Panama, Ispanya idaresindeyken çok çeşitli değişiklikler geçirdi. 1821'de Ispanyol idaresine son verildi, Panama Büyük Kolombiya'ya katıldı. Sonradan 1831'de bağımsızlığını ilân ettiyse de yeniden Kolombiya'ya katıldı, ancak 1903'te A.B.D.'nin yardımiyle, bağımsızlığını elde etti.

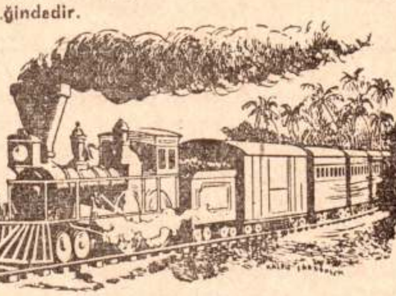
Panama Millet Meclisi'nin 53 üyesi vardır. Üyeler 4 yıl için seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi dört yıldır.

PANAMA'DAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

İNCİ AVCILIĞI
Panama'da şimdiye kadar ele geçirilen incilerin en büyüğü bir güvercin yumurtası iriliğindedir.

İKİ OKYANUSU BAĞLIYAN İLK DEMİRYOLU
Atlas Okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlıyan ilk demiryolu Panama kıstası üzerinde 1855'te yapılmıştı. Demiryolu Colon'u Panama'ya bağlıyordu.

BALBOA BÜYÜK OKYANUS'U KEŞFEDİYOR
Kâşif Balboa, Büyük Okyanus'un çok yakınında olduğunu bilmeden on iki yıl kıstağın doğu kıyısında yaşamıştı.

PANAMA ŞAPKALARI
Bugün dünyaca meşhur Panama şapkaları ilk defa 1849'da Kaliforniya'ya altın aramaya gidenler tarafından kullanılmaya başlandı

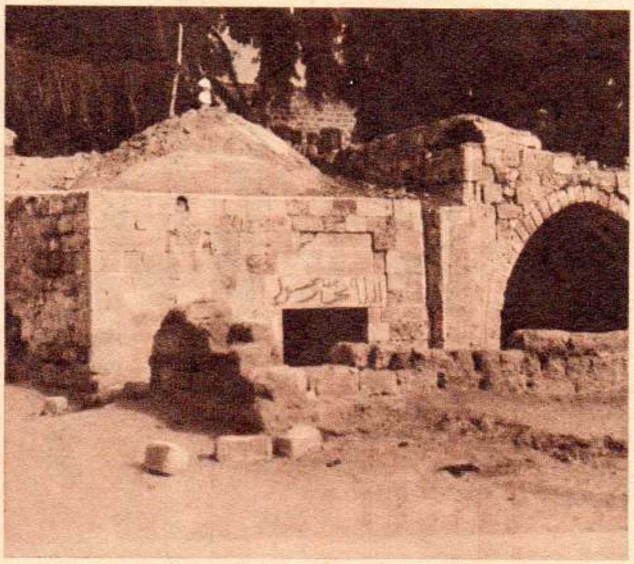
MISIR

Bazı büyük şehirleri saymazsak firavunlar zamanından beri Mısır'da büyük bir değişiklik olduğu söylenemez. İşte Kahire'den birkaç saat uzakta bir köy.

Dünyanın en uzun kanalı olan Süvey Kanalı 1869'da işletilmeye açılmıştı. Kanal, Londra - Bombay yolunu % 44 oranında kısaltır.

Gazze Yarımadası'ndaki bu yapı, efsanelerdeki Samson'un mezarı olarak tanınır. Samson'un gerçekten yaşamış olduğu sanılmaktadır.

PORT SAİD

Mısır'ın Akdeniz kıyılarındaki en büyük limanı Port Said, ülkenin modern ve en yeni şehirlerinden biridir. Yolları, yapıları, meydanları ve genel gözüküşüyle Port Said birçok bakımlardan bir Avrupa şehrini andırır. Süveyş Kanalı'nın Akdeniz'e açıldığı yerde bulunan şehrinin 190.000 nüfusu vardır. Yanda şehrin merkezinin uçaktan çekilmiş fotoğrafı görülüyor.

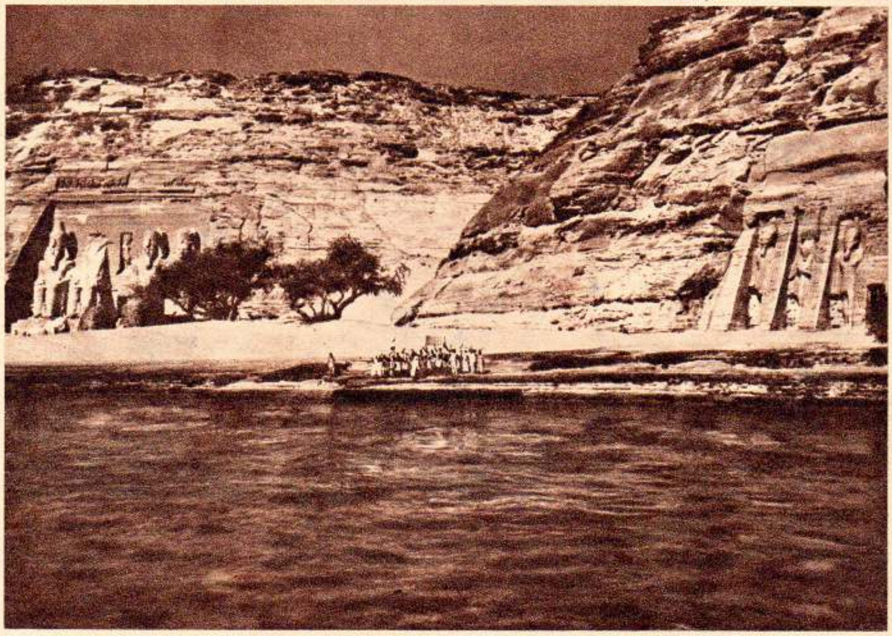

Eski Mısırlılar Milâttan binlerce yıl önce hiçbir kavmin ulaşamadığı bir medeniyet seviyesine varmış, büyük sanat eserleri meydana getirmişlerdi. Mısırlılar'ın meydana getirdikleri mimarlık eserleri bugün bile bütün güzellik ve azametiyle ayakta durmaktadır. Yukarıdaki resimde Philae Adası'ndaki İsis tapınağının bir bölümü, solda Ebu Simbil'deki Büyük Tapınak'ın bir cephesi görülüyor. Şekil, iki tanrıyı temsil etmektedir. Mısır'da bunlardan başka daha pek çok mimarlık şaheseri vardır. Ehramlar, tapınaklar, heykeller bunların başında gelir.

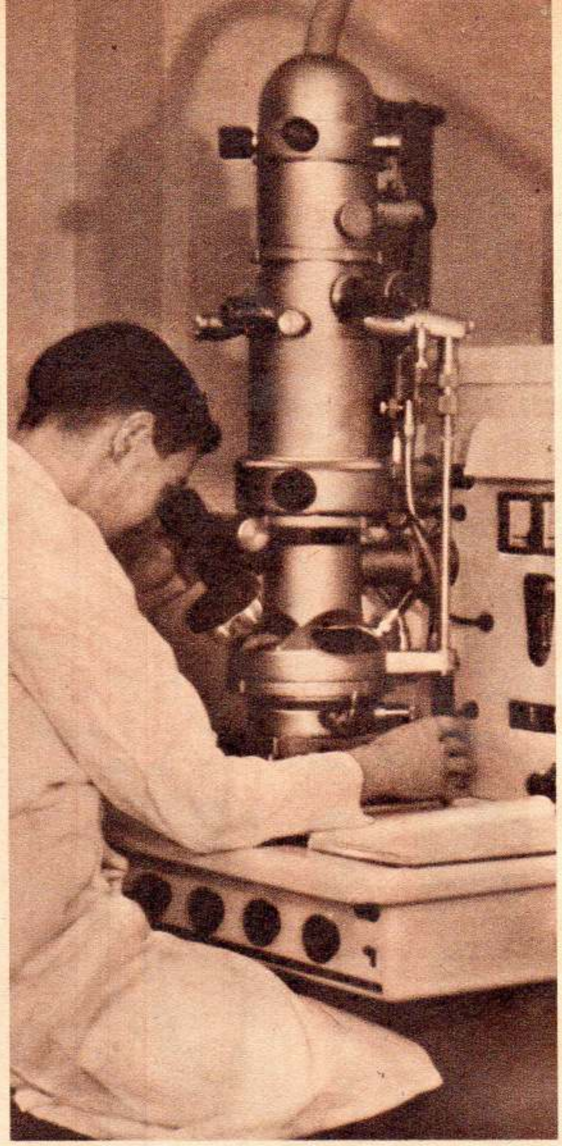

Nil kıyısındaki Ebu Simbil'de iki büyük tapınak vardır. 8.000 yıllık bir geçmişi olan bu tapınaklardan biri (Büyük Tapınak) II. Ramses, öbürü Nefertiti tarafından yaptırılmıştır. Yukarıda solda Ramses, sağda Nefertiti'nin tapınakları görülüyor. En yukarıdaki resim Ramses tapınağının girişindeki II. Ramses heykellerini gösteriyor. Sağdaki heykeller Büyük Tapınak'taki Eski Mısır tanrılarıdır. Mısır'ın belli başlı turistik yerlerinin başında gelen bu tapınaklar, her yıl binlerce seyyahı Mısır'a çekmektedir. Bu sanat eserlerinin her biri birkaç bin yıl daha ayakta durabilecek durumdadır.

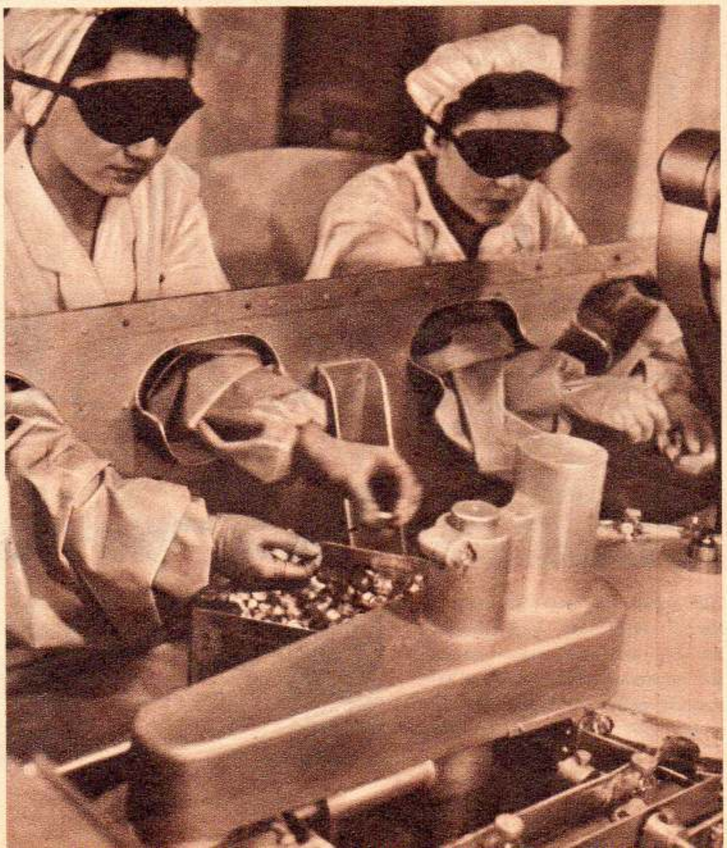
Mikrop

Bir bakteriyoloji lâboratuvarında mikropların üretilmesi. Bu mikroplardan çeşitli aşılar yapmakta faydalanılmaktadır.

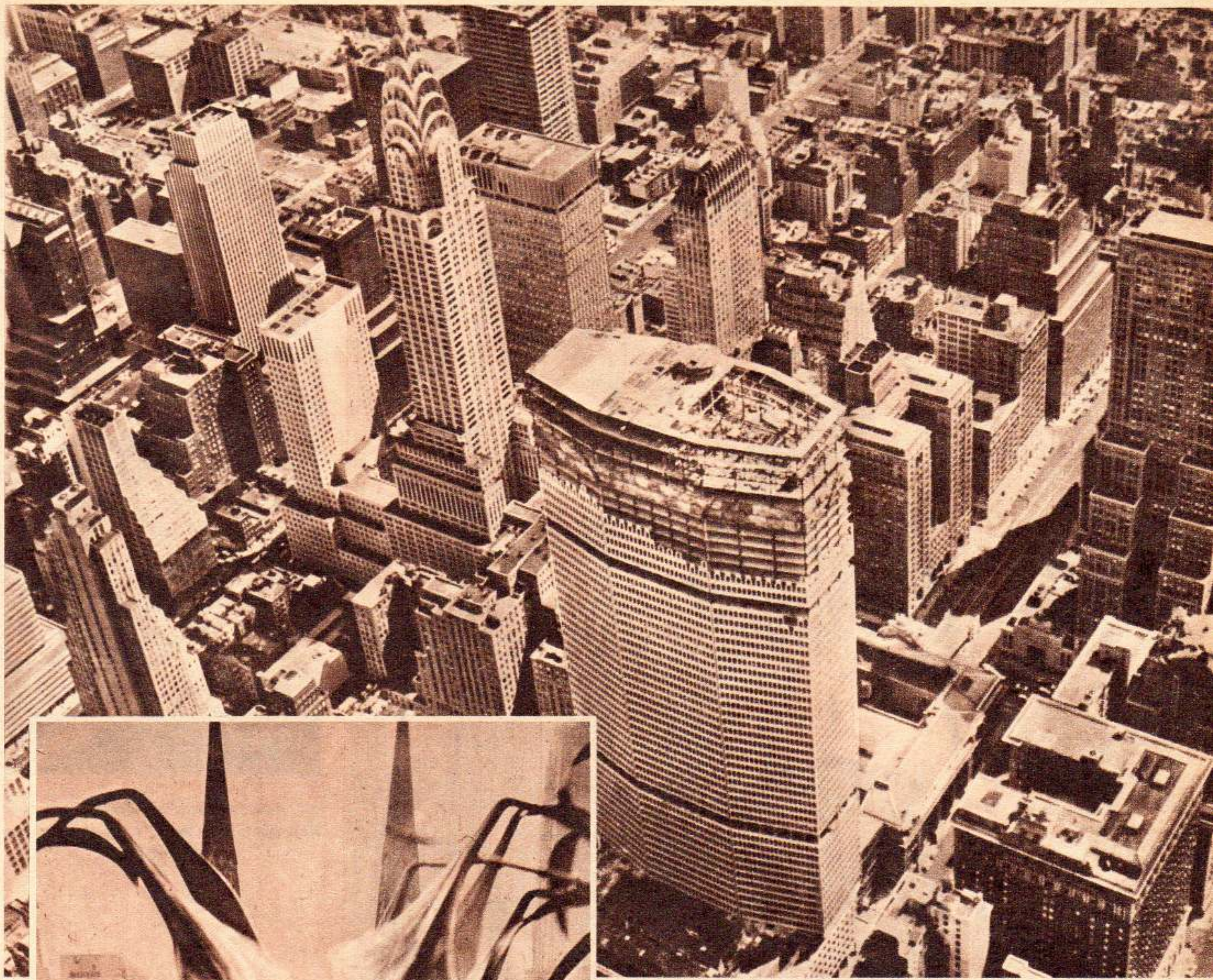
Optik mikroskoplardan çok kuvvetli olan elektron mikroskopları bakılan şeyi yüz binlerce defa büyütür.

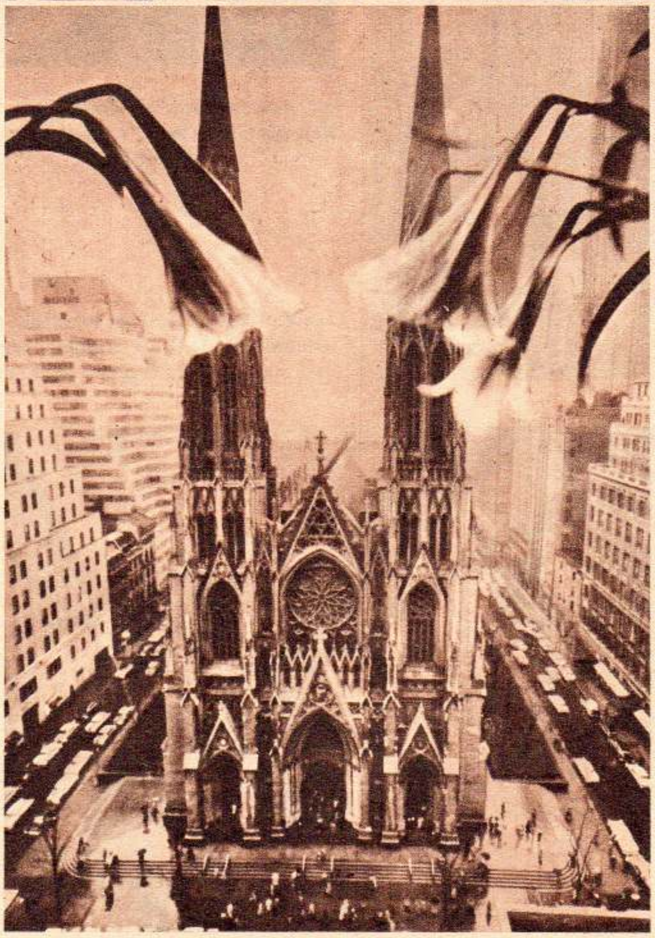

Çocuk felcini önliyen Salk Aşısı geniş ölçüde imal edilir. İşte aşının hazırlanmasından bir safha.

Mikroplara karşı yapılan savaşta, dikkat ve temizlik en büyük rolü oynar. Resimde mikropların baş düşmanı penisilin şişelerini hazırlıyan işçiler görülüyor.

ESKİ İLE YENİ — Bu sayfada gördüğünüz iki resim eski ve yeni mimarlık anlayışını ve tekniğini bütün açıklığiyle göstermektedir. Sayfanın üstünde New York'ta inşası tamamlanmak üzere olan 59 katlı bir bina görülüyor. Yukarıdaki resim ise New York'taki eski yapılardan Saint Patrick Katedrali'dir.

MİMARLIK

Yüzyıllar boyunca medeniyetin en büyük, en göze görünen timsali mimarlık eserleri olmuştur. Binlerce yıl boyunca türlü tabiat şartlarına karşı koyarak ayakta kalan mimarlık eserleri tarihin karanlıklarına ışık tutan bir kaynak olmaktadır. Her milletin, her devirde meydana getirdiği mimarlık eserleri, medeniyetleri hakkında bizlere geniş bir fikir vermektedir.

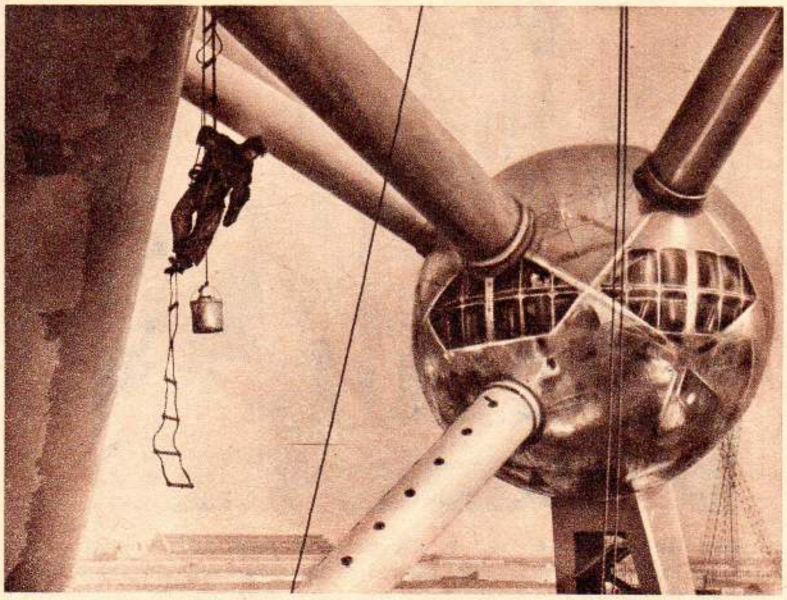

Bir modern mimarlık örneği olan Nato Karargâhı Paris'tedir. A harfi biçiminde yapılmıştır.

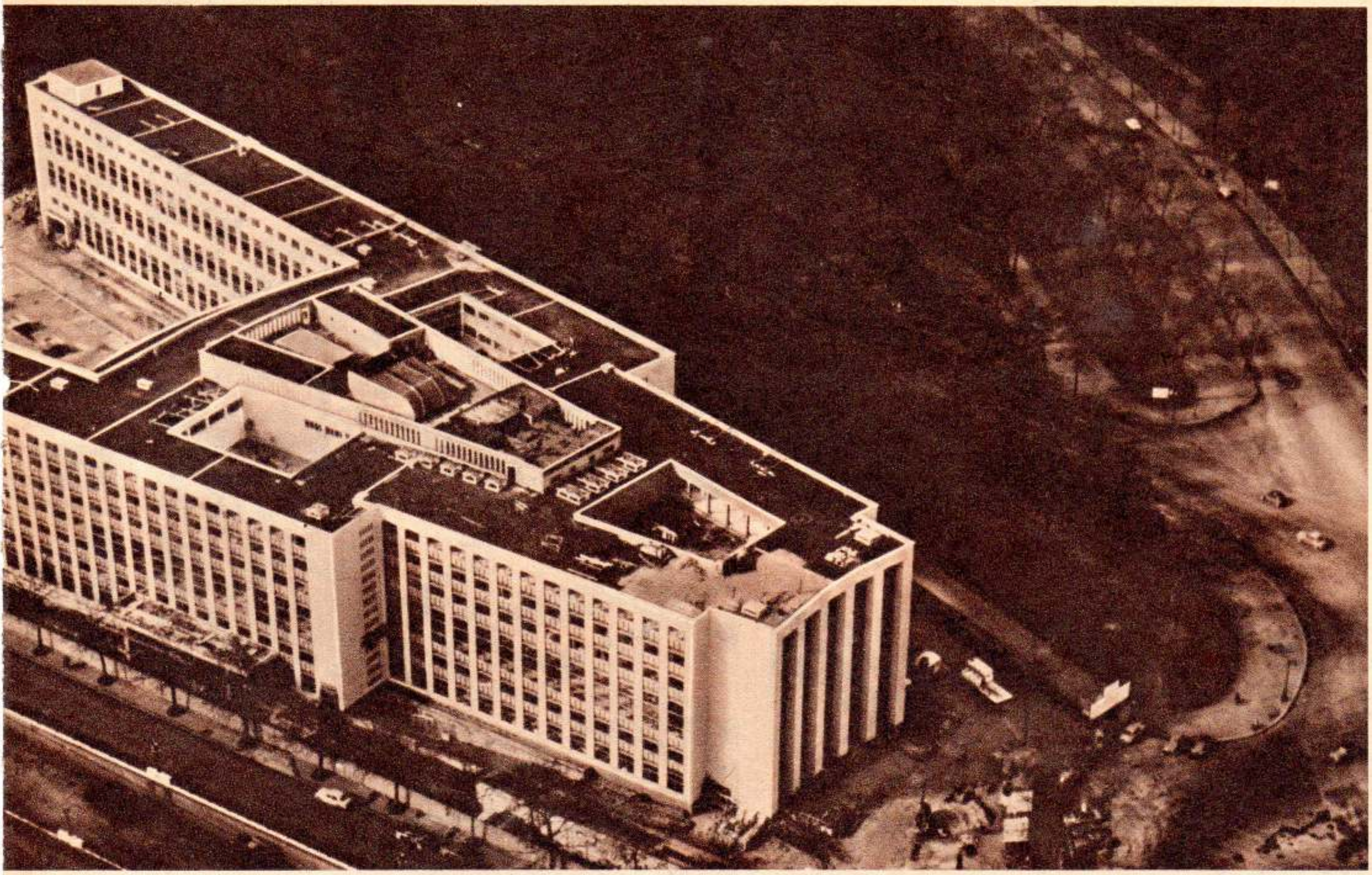
Anadolu Selçukluları'nın mimarlık eserlerinden Hand Hatun Türbesi Kayseri'deki anıtların en güzelleri arasındadır.

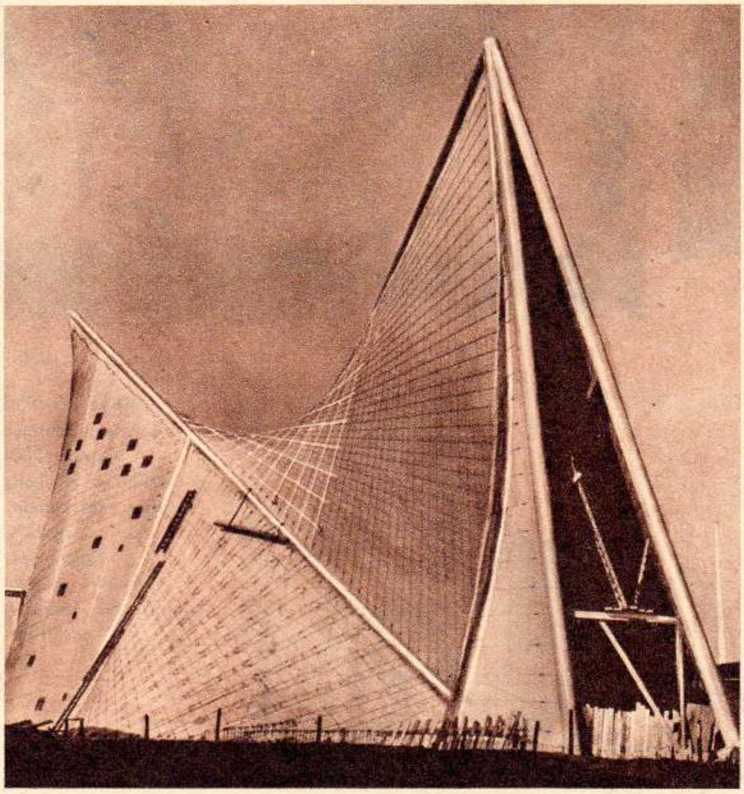

Almanya'da açılan İdeal Evler Sergisi'nde gösterilen modern evlerden biri.

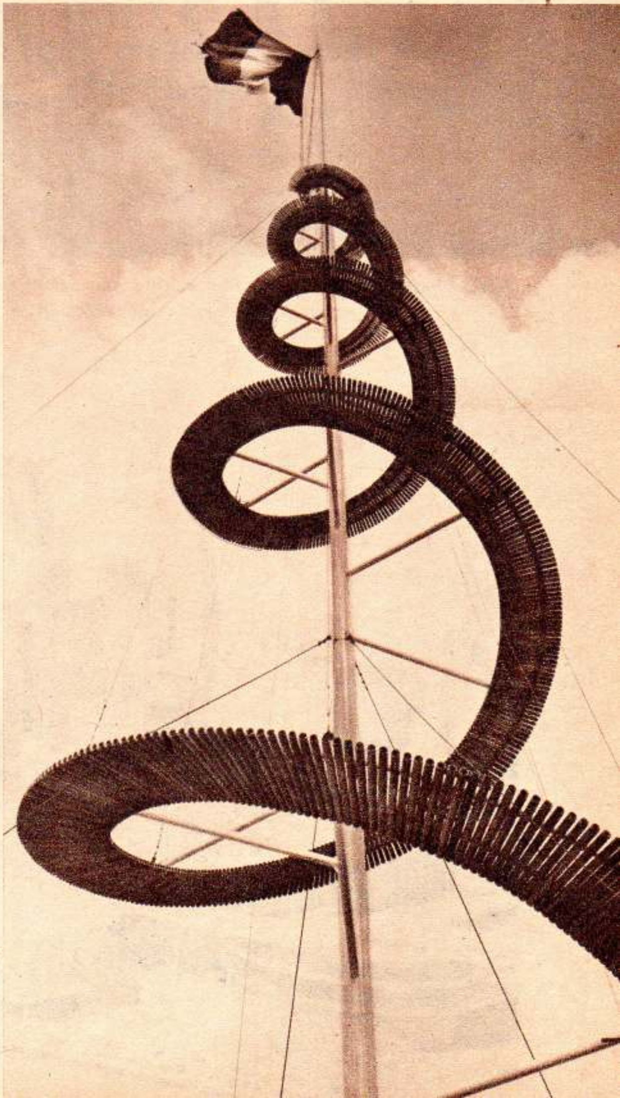

Belçika'nın başkenti Brüksel'de 1958'de açılan milletlerarası fuardaki Atomium çekici yapılardan biriydi. Burada Atomium'un bir bölümü görülüyor

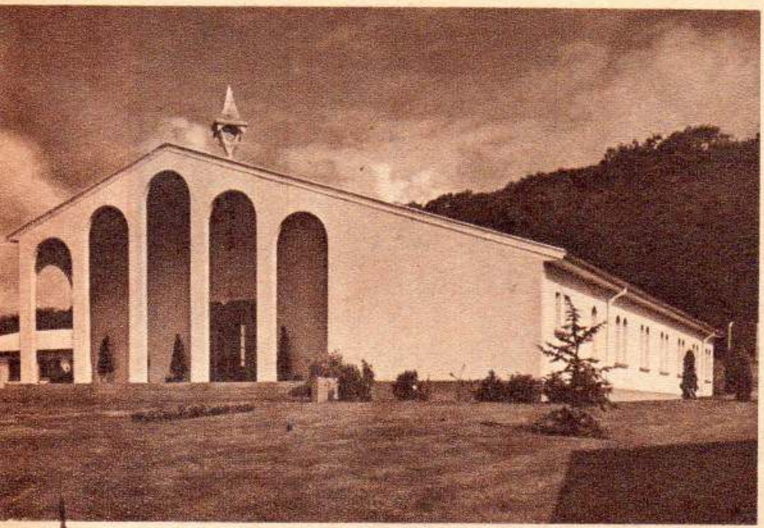

Brüksel fuarından bir köşeyi gösteren bu resim sergideki Tunus pavyonudur.

Fuarlar daima ultramodern mimarlık gösterilerine sahne olur. Bu bayrak direği de Brüksel Fuarındaydı.

Modern mimarlık dinî yapı şekillerinde de değişik yollar arar. İşte Fransa'da bir kilise.

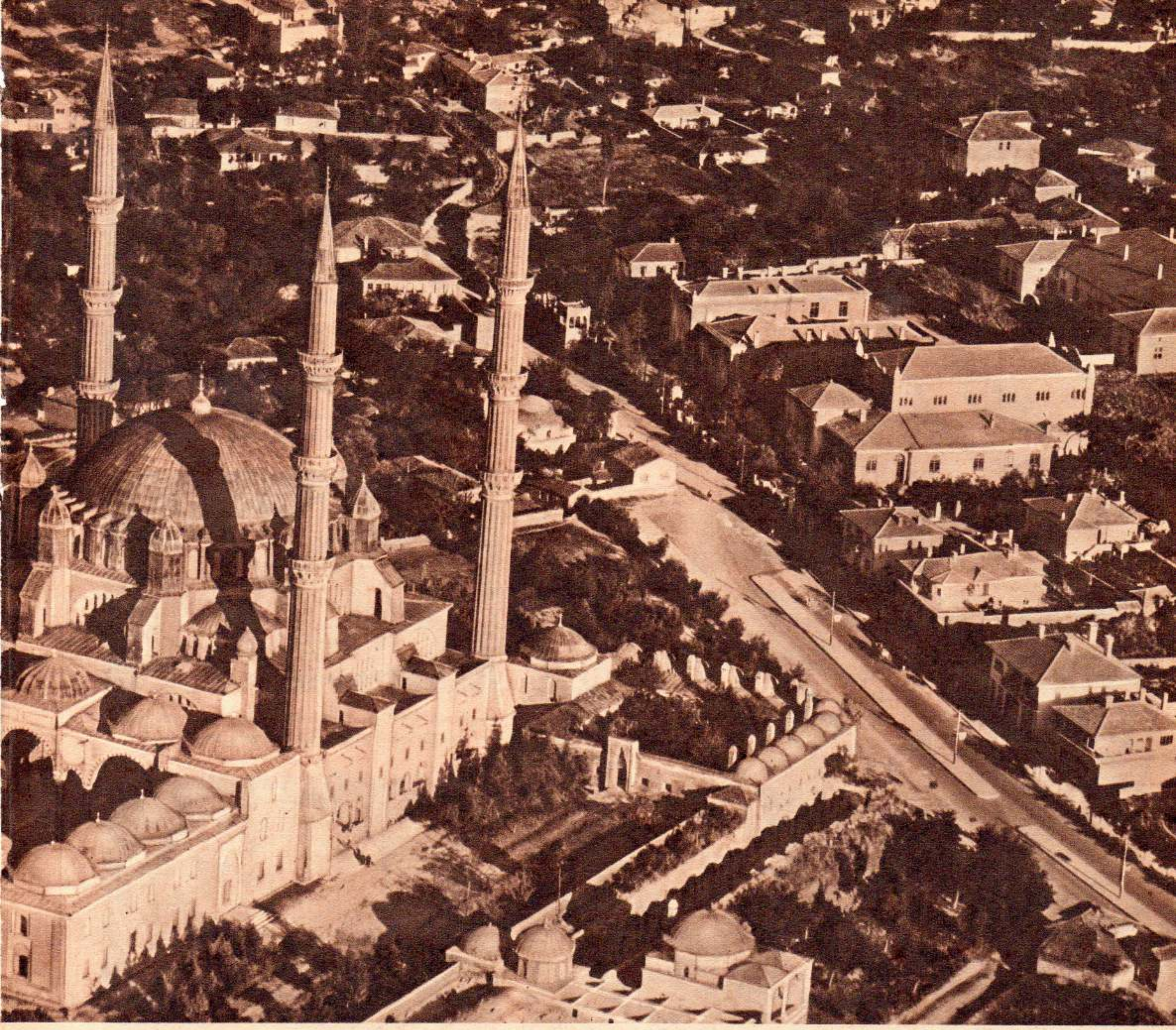
A.B.D başkentindeki Türk Büyükelçiliği'nin salonlarından biri. Bu salon klâsik zevkin bir örneğidir.

Mimar Sinan'ın şaheseri Selimiye Camisi Türk mimarlığının en nefis eserleri arasındadır. Yukarıda, Edirne'deki caminin uçaktan alınmış bir fotoğrafı görülüyor.

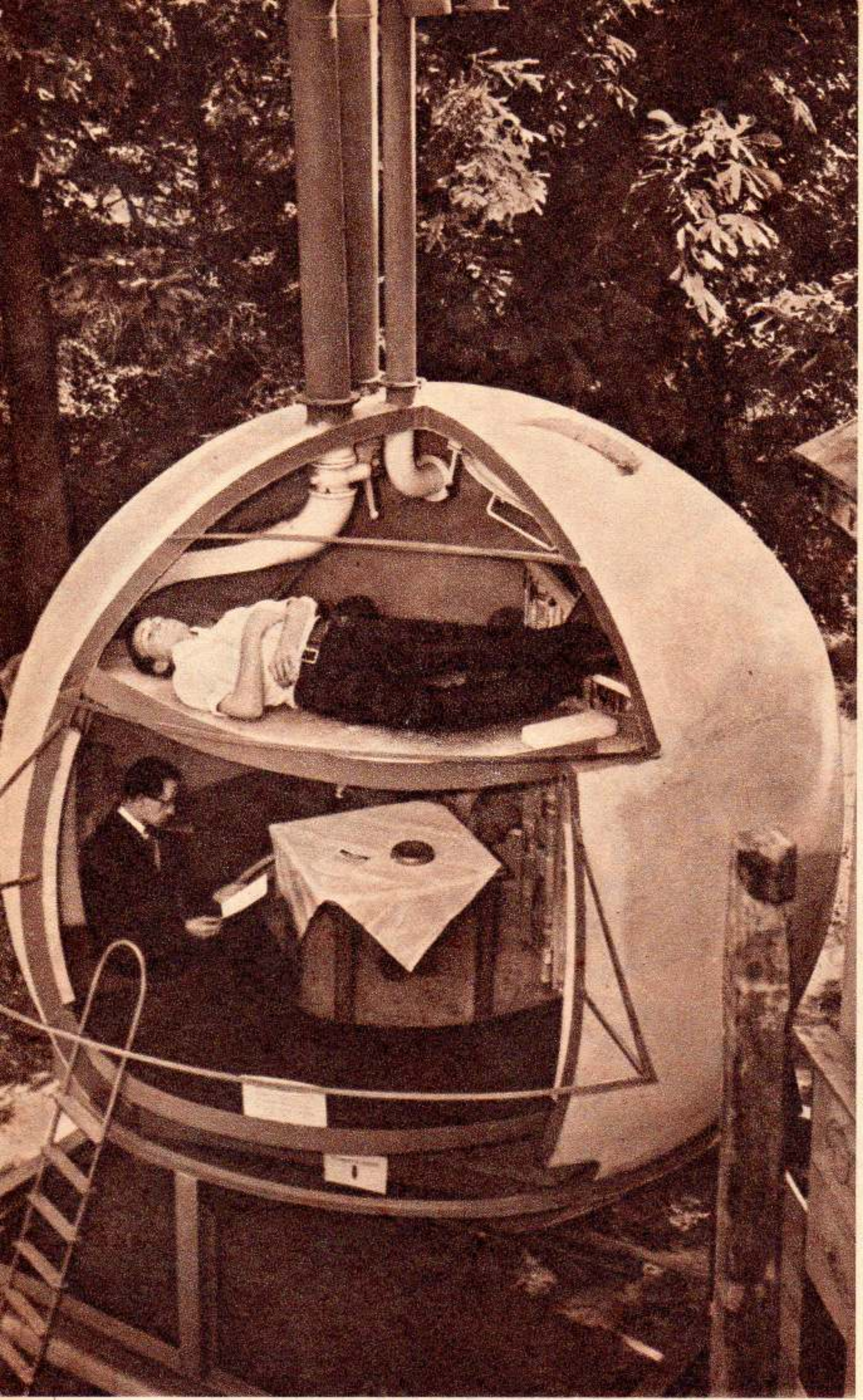
Şehircilik, mimarlığın en önemli kollarından biridir. Resim Amerika'da Detroit'teki bir toplantı binasının damındaki otomobil parkını gösteriyor.

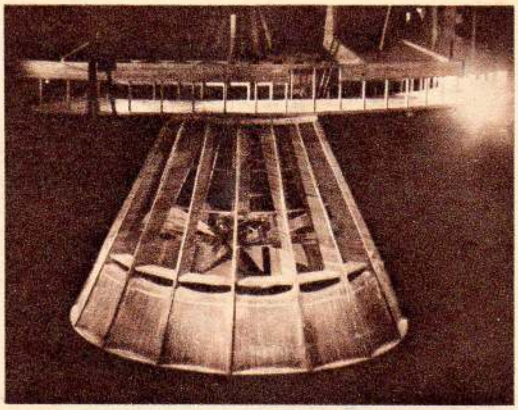

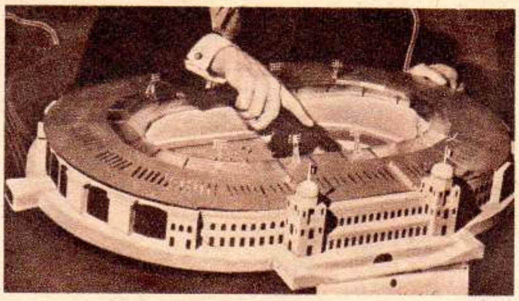
Paris'teki UNESCO binası modern mimarlığın getirdiği en yeni anlayışlara uygun olarak yapılmıştır. Avrupa'nın en modern yapısı sayılan bina, ahenkli hatlariyle dikkati çeker. Solda UNESCO binasının yığma bloklardan yapılan dış merdiveni, sağda binanın bahçesini süsliyen modern bir heykel görülüyor. Modern çizgileri ile UNESCO binası Paris'in kendine mahsus tarzdaki eski biçim yapıları arasında dikkati çekmektedir. Paris'in yeni plânında bazı modern yapılara daha yer verilmiştir.

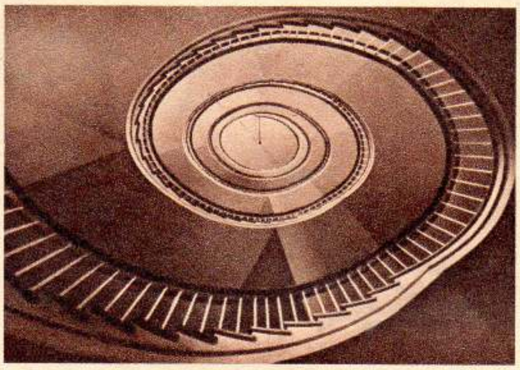

Ters çevrilmiş koni biçimindeki bu bina Fransa'da Caen şehrinde yeni yapılan resmî bir dairedir.

Londra'nın Wembley Stadyumu'ndaki tribünlerin hepsi, buradaki makette görüldüğü gibi, kapalıdır.

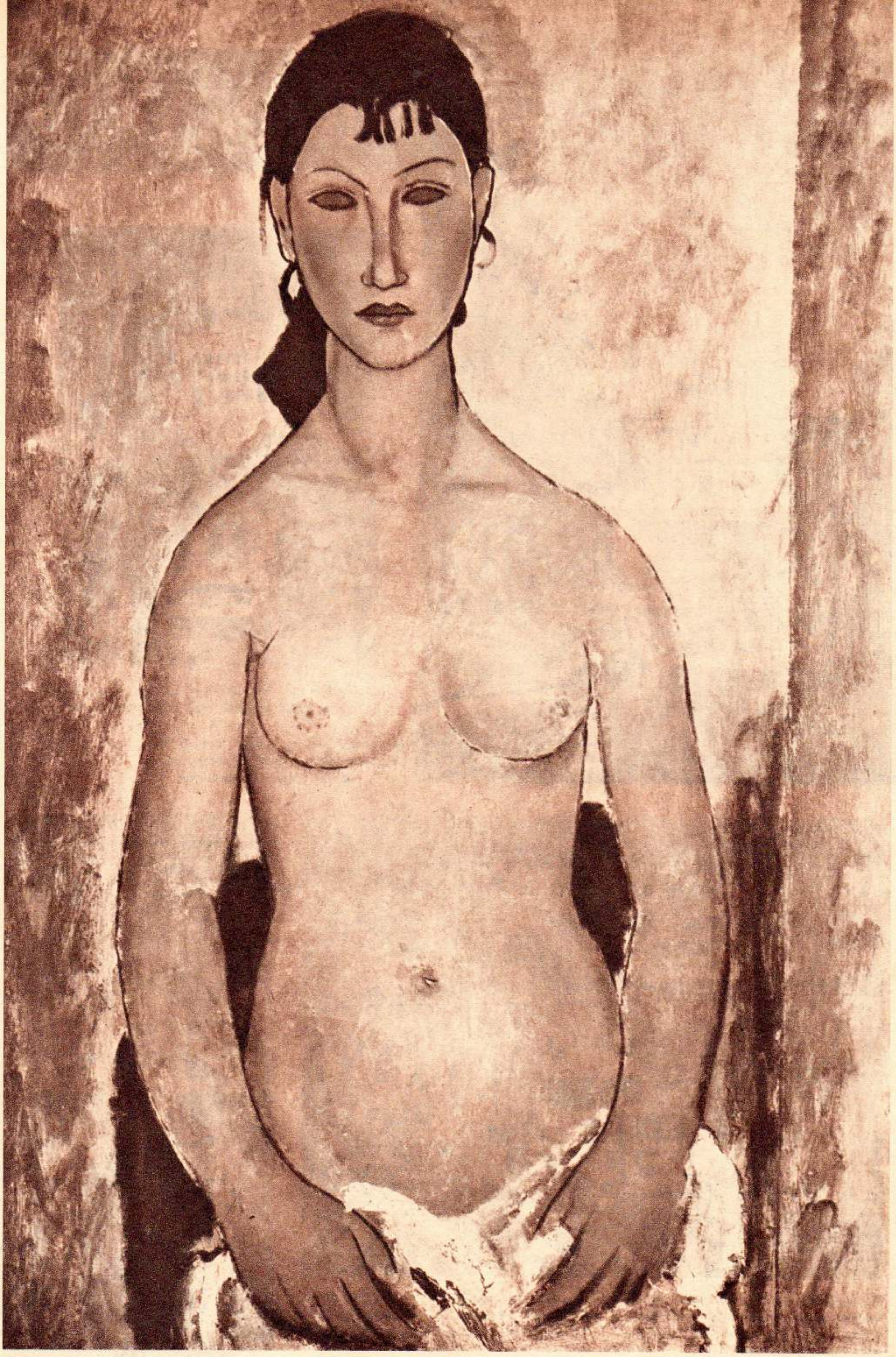

Mimarlık yapının her köşesinde durmadan yenilik arar. İşte bir mağazanın merdiven boşluğunun görünüşü.

Bu bir sığınak maketidir. Bir sergide kesiti gösterilen bu sığınak aslında yerin altında olacaktır.

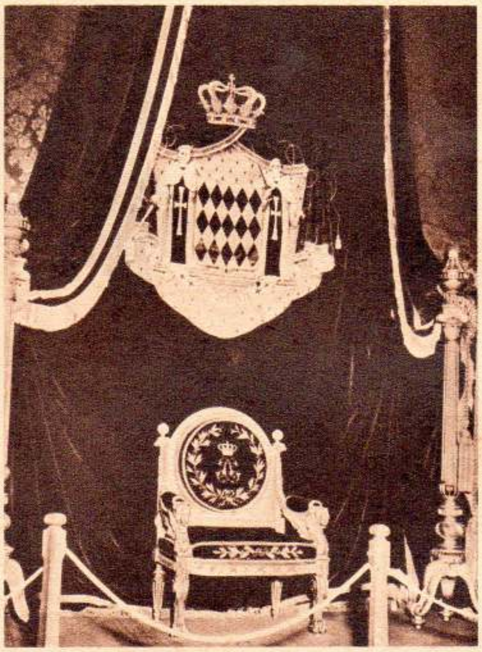
Mimarlıkta yeni araştırmaların yanında eski yapılar da bütün güzelliğiyle çağlarının anlayışını gözler önüne serer. Yukarıda Amerika'daki Columbia Üniversitesi'nin kitaplığı görülüyor.

Amadeo Modigliani: "Elvire"

MONAKO

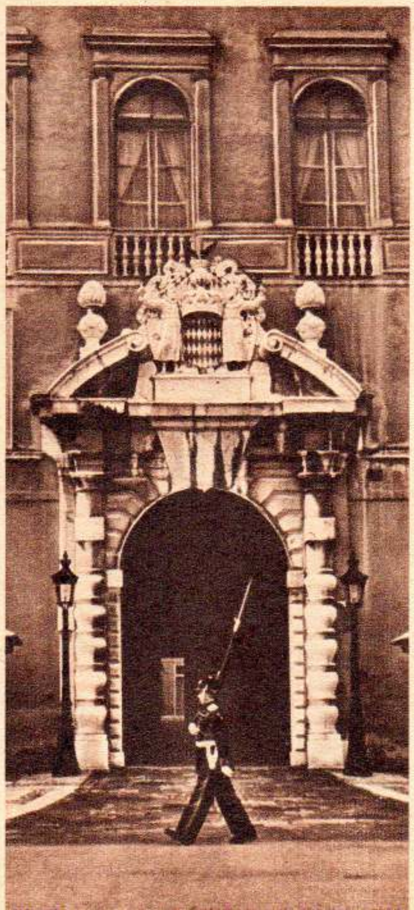
Küçük Monako Prensliği'nin sarayında Taht Salonu'nun en güzel köşesini işgal eden Monako tahtı.

Monako'nun en büyük özelliği kumarhaneleridir. Resimde meşhur Monte Carlo gazinosu görülüyor.

Monte Carlo koyunun görünüşü. Resim Monako prens ve prensesinin memlekete dönüşü vesilesiyle yapılan bir tören esnasında çekilmiştir.

Monako Prensliği küçük bir şehirden ibarettir. Resimde 700 yılı aşan bir geçmişi olan Monako Sarayı'nın kapısı görülüyor.

İŞTE RUSYA — Bu resim Rusya'dan sansürsüz olarak çıkarılabilen nadir resimlerden biridir. Moskova'nın dış mahallelerinden birinde inşaat işinde çalışan amele kadınları gösteriyor...

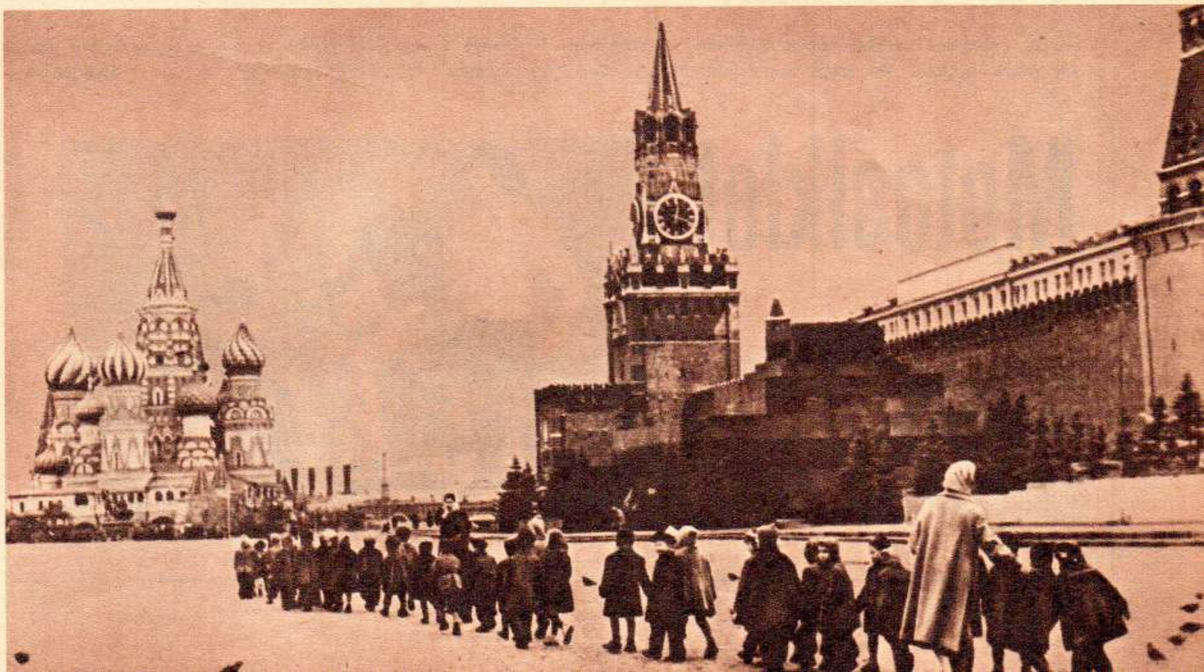
MOSKOVA

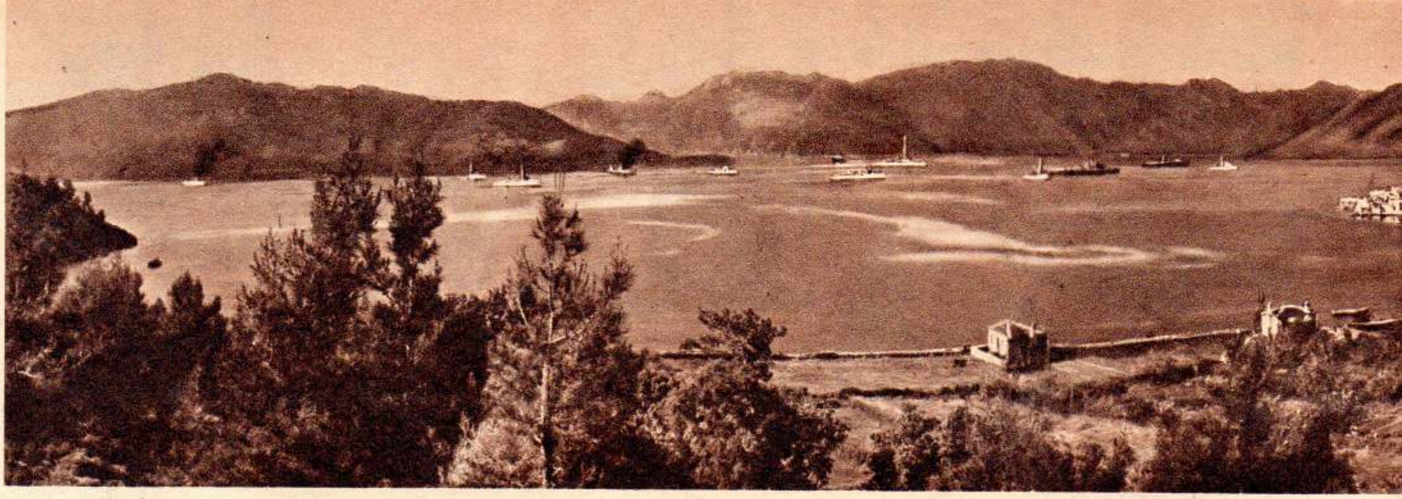
Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova, ülkenin en büyük şehridir. Moskovalıların günlük yaşayışında güdümlü hayatın bütün çizgileri görülür

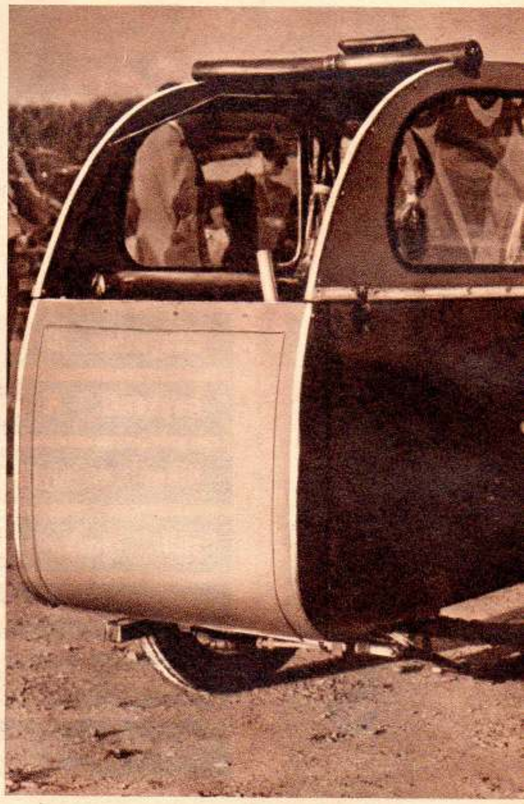
Yukarıda Moskova'nın meşhur Kızıl Meydanı'nı dolduran turistlerin Lenin'in mezarını ziyareti görülüyor....

Çok defa tenha olan Kızıl Meydan'dan geçen bu çocuklar bir müzeyi gezmeye götürülüyor.

Skuter (scooter) denilen küçük tekerlekli motosikletler II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yayılmaya başladı. Bu çeşit motosikletleri kadınlar bile kolayca kullanabilmektedirler.

Özel gezintiler için hazırlanmış bir motosiklet ve yan arabası.

Motosiklet

Küçük, büyük herkesin zevkle kullandığı bir taşıt aracı

Bir sergide gösterilen bu son model motosiklet cam liflerinden yapılmıştır, ağırlığı ancak 125 kilodur.

Birçok memleketlerde motosiklet yarışları tertiplenir. Burada bir yarıştan heyecanlı bir an görülüyor.

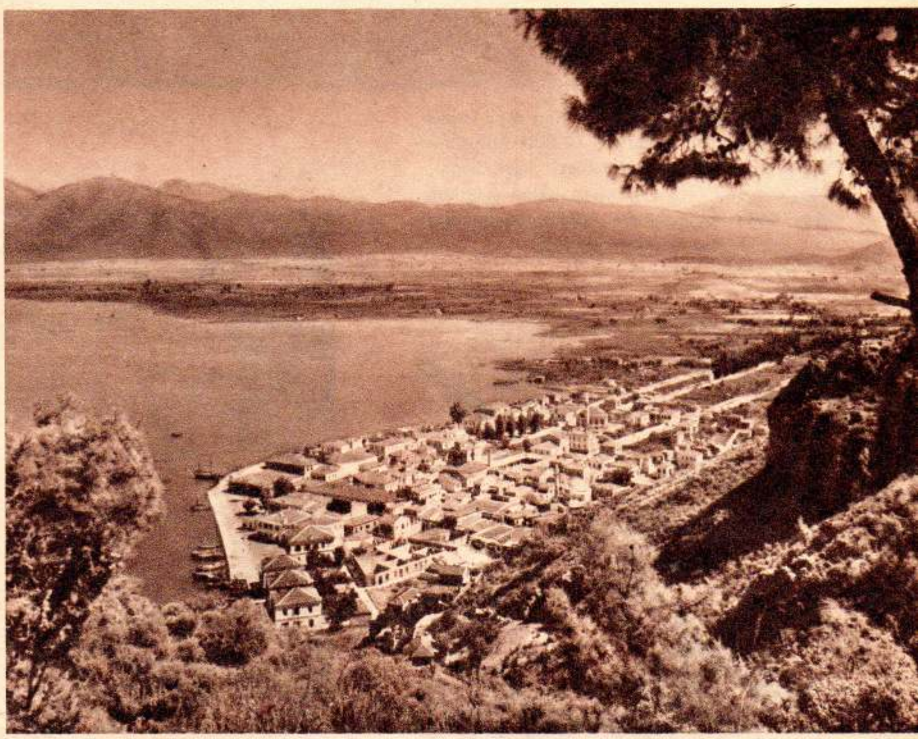

Muğla ilinin en güzel kasabalarından biri olan turistik Marmaris'in genel görünüşü.

Muğla

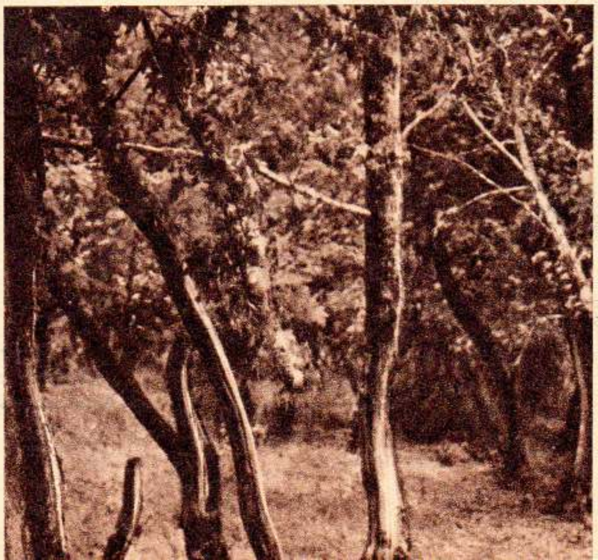
Tabiî Güzellikleriyle Tanınmış Bir ilimiz

Muğla'nın en güzel köşelerinden biri de Fethiye'dir.

Muğla'nın birçok kesimleri ormanlarla kaplıdır. Resimde Muğla'daki bir günlük ormanı görülüyor. Günlük ağacı yalnız bizde yetişir.

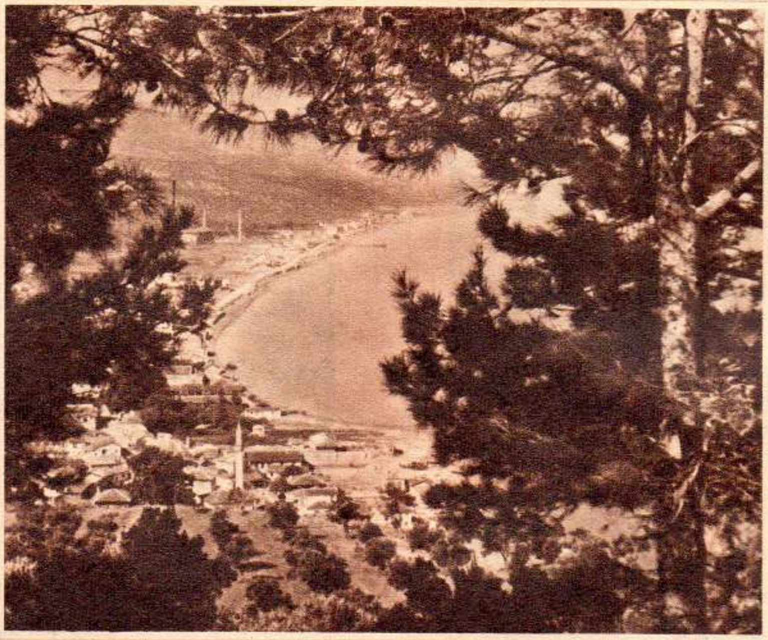
MUŞ

Doğu Anadolu illerimizden olan Muş ârızalı bir bölgededir. Yukarıda 12.000 nüfuslu il merkezinin Külüt Mahallesi görülüyor... Muş'ta gerek yaşayış, gerek iklim bakımından Doğu Anadolu'nun birçok özelliklerini bulmak mümkündür.

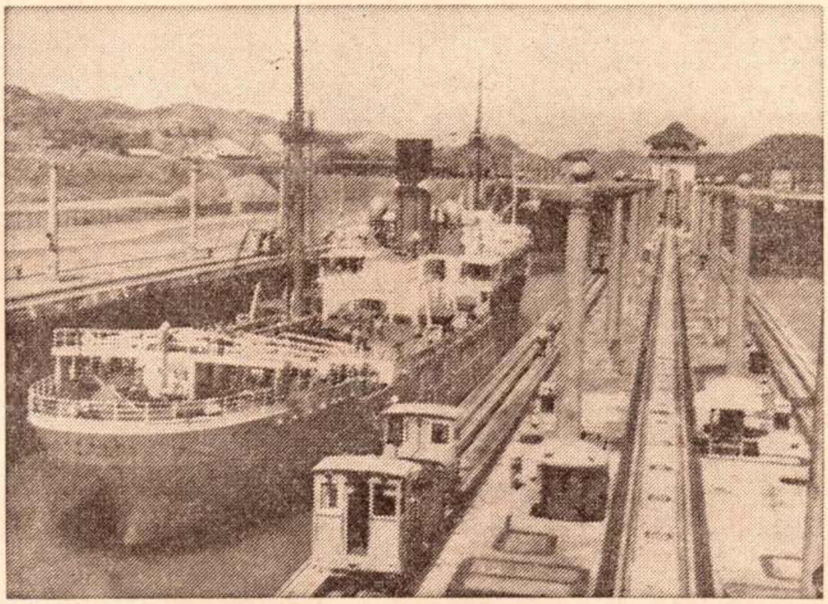

Muş'ta kışlar sert geçer. Karın aylarca kalkmadığı olur. Burada, karlı yamaçların arasında görülen bina il merkezinin elektrik santralıdır.

MUDANYA

Mudanya, Marmara kıyılarımızın şirin ilcelerinden biridir. İstanbul - Bursa yolunun uğrak yeri olması bakımından ilce merkezinin canlı bir hayatı vardır. Mudanya güzel bir asfalt yolla Bursa'ya bağlıdır. Bursa yolcuları çoklukla vapurla Mudanya'ya çıkmayı, oradan otobüslerle Bursa'ya gitmeyi tercih ederler. Eskiden Mudanya - Bursa arasındaki kısa bir demiryolu bugün kaldırılmıştır. Yukarıda şehrin yamaçtan çekilmiş bir manzarası görülüyor.

Panama Kanalı'ndaki havuzlardan bir görünüş.

İKİ OKYANUSU BİRBİRİNE BAĞLIYAN SU YOLU

PANAMA KANALI

PANAMA KANALI, Orta Amerika'da, Büyük Okyanus'la Atlas Okyanusu'nu birleştiren kanaldır. Kanal A. B. D.'nindir, bu devlet tarafından işletilir, kontrol edilir. 1915 yılının ağustosunda işletmeye açılmıştır. Kanalın uzunluğu 81.300 m.'dir. Genişliği en dar yerinde 91, en geniş yerinde 300 m.'dir. Derinliği 12,5-13,7 m. arasındadır.

Panama Kanalı gemilerin, Güney Amerika'nın Horn Burnu'ndan dolaşmasına meydan kalmadan, iki okyanustan birbirine geçebilmelerini sağladığı için çok önemlidir. Bu sayede A.B.D.'nin iki okyanus kıyıları arasındaki deniz yolu 8.000 mil kısaltılmıştır. Kuzey ve Güney Amerika'nın Büyük Okyanus'la Atlas Okyanusu kıyıları arasındaki deniz yolculukları bu sayede 3-4 bin mil kısalmıştır.

A.B.D.'nin batıya doğru yayılması sırasında doğu ve batı arasında daha kolay bir geçit şekli düşünülmüş, o sırada kurulan Panama Demiryolu Ortaklığı büyük güçlüklerle Panama Demiryolu'nu yapmıştı. 1855'te tamamlanan bu yolun uzunluğu birkaç yüz kilometreydi, Amerika kıtasını bir uçdan bir uca geçen ilk demiryolu oldu.

Öte yandan, Fransızlar kendi menfaatleri dolayısiyle, 1879'da burada bir kanal yapmayı düşünmeye başladılar. Bu hareketi Süveyş Kanalı'nı açan Ferdinand De Lesseps yönetiyordu. Önce Nikaragua gölünden faydalanılarak kanalın Nikaragua'da açılması düşünülüyordu. Sonradan Panama kıstağında açılmasının daha uygun olacağı anlaşıldı.

Bu iş için kullanılan Panama Kanalı Ortaklığı önce büyük kayıplara, başarısızlıklara uğradı, iflâs etti; 1894'te yeniden düzenlenen ortaklık bu defaki çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri'yle iş birliği yapmanın lüzumunu anladı. Daha sonra birçok siyasi, malî güçlükler yüzünden Fransa buradaki haklarını, Panama Demiryolu ile birlikte, A.B.D.'ne satmak zorunda kaldı.

A.B.D. kanalı açmaya 1904'te başladı. Karşılaşılan bütün güçlüklere rağmen kanal on yıl içinde yapıldı. Bugün kanal bölgesi Amerikan idaresindedir.

Kanal Bölgesi

Kanal Bölgesi diye anılan, A.B.D. malı olan bölge kanal boyunca uzanan 16 km. genişliğinde bir toprak şerididir. Buradaki kara parçası, kanalın ortasından her iki yana doğru 8'er km. uzar. Kanal üzerinde bulunan Gatun Gölü ile Madden Gölü de Amerikalılar'ındır. Böylece, Kanal Bölgesi'nin bütün yüzölçümü, su ile kaplı alanlar da dahil olmak üzere, 1.600 km^2'yi biraz geçer. Bu bölge tamamen A.B.D. idaresi altındadır. 45.000 nüfusu vardır; başkenti Balboa'dır.

Kanalın Özellikleri

Panama Kanalı, Süveyş Kanalı gibi iki denizi doğrudan doğruya birleştiren bir kanal değildir. Kıstağın orta kesimleri denizden çok yüksek olduğundan, burası boydan boya kazılmamış, bu bölgedeki Gatun Gölü'nden faydalanma yoluna gidilmiştir.

Kanal Bölgesi'nde oldukça geniş bir yer kaplıyan gölün yüzeyi her iki okyanustan da yüksektir. Bir okyanustan gelen gemiler kanalın kademeli olarak birbirinden yüksek yapılan havuzlarında gölün yüzeyine kadar yükseltilirler. Yolun önemli bir kısmını gölde geçen gemiler sonra, öbür okyanus tarafında, gene kademeli havuzlar vasıtasiyle okyanus yüzeyine kadar alçaltılır. Bu bölgedeki Gatun Gölü de suni bir göldür. Gatun Barajı bu büyük gölün meydana gelmesini sağlamıştır.

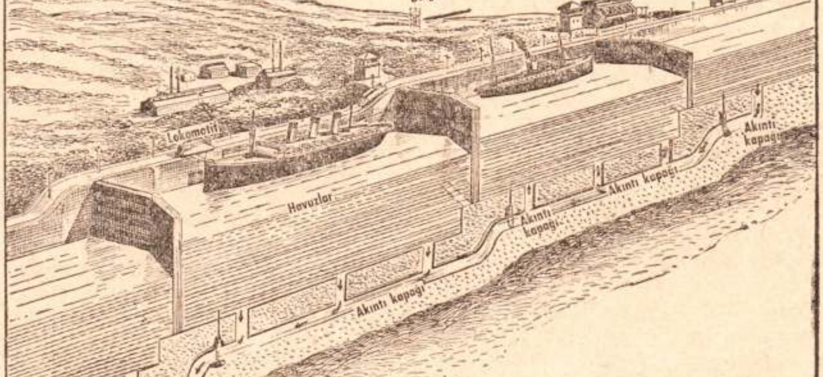
Kanalın yapılışı sırasında toprağı 100 m. kadar derinliğe kazmak gerekmiş, küçük tepeler dinamitle atılmıştır. Kanal kazısı sırasında bir defada 20 tona yakın dinamitin patlatıldığı olmuştur.

PANAYIR

Belli zamanlarda, birkaç gün, birkaç hafta için kurulan, içinde satış yapılan sergilere «panayır» denir.

Panayırlarda yalnız bir bölgenin hayvanları, malları sergilendiği gibi, uluslararası büyük panayırlar da vardır. Yalnız bunlar, «panayır»dan çok «sergi», «fuar» diye anılır: Uluslararası İzmir Fuarı gibi (Bk. Fuar). Bugün küçük çaptaki, daha çok içinde satış da yapılan sergilere «panayır» diyoruz.

Panayırın çok eski bir tarihi vardır. Eski çağlardaki kavimler, birbirleriyle alışveriş yapabilmek için aralarında önceden kararlaştırılmış belli bir yerde toplanırlar, mallarını değiş tokuş ederlerdi. Bu kavimler, çoğunlukla, birbirleriyle savaş durumunda bulundukları halde, panayır sırasında karşılıklı barış yaparlardı. Onların inançlarına göre panayır yeri kutsaldı, burada savaşmak, kavga etmek, hattâ alışveriş sırasında birbirlerini aldatmak günahtı.

Panama Kanalı'ndaki havuzların çalışmasını gösteren kesit.

Mekke'de Panayır

Bu panayırların ticaret için olduğu kadar din bakımından da büyük önemleri vardı. M. O. 1000 yıllarında Fenikeliler zamanında, Mekke şehrinde büyük panayırlar kurulurdu. Bunları dinî sebeplerle Mekke'yi ziyaret eden kimseler hazırlarlardı. Panayır günü uzun kervanlar Mekke'ye gelir, malları boşaltırdı.

Eski Mısır'da da panayırlar hem ticarî, hem dinî amaçlara dayanırdı. Bunun için, panayırlar ya mezarların bulunduğu yerlerde, ya da türbelerde kurulurdu. Bu panayırlar, ölüler için yapılan törenlerin bir bölümünü meydana getirirdi.

İlk panayırların neden dinî inançlarla ilgili olarak yapıldığını açıklamak güçtür. Buna sebep olarak, yapılan alışverişlerde hileye, kavgalara engel olmak isteği ileri sürülebilir.

Yunan ve Roma Panayırları

Eski Yunanistan'daki panayırlar da tanrılar için yapılan törenlerin yanısıra kurulurdu. Bu panayırlarda satılan mallar, halkın basit ihtiyaç maddeleri değil, birer sanat eseri olan cam eşyalar, halılar, kumaşlar, silâhlar gibi değerli eşyalardı.

Olimpiyatlar da, panayır zamanlarında yapılırdı. Panayır sırasında işlenen bir suç, öteki zamanlardakinden çok daha ağır bir şiddetle cezalandırılırdı. Eski Roma'daki panayırlar, tanrı Jupiter'in şerefine, her yıl nisan ayında yapılan şenliklere raslatılırdı. Bu şenlikler, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce başlamış, yıkılışına kadar süregelmiştir. Romalılar bazı tanrı ve tanrıçalar şerefine yapılan şenlikler sırasında da panayır kurarlardı. Ayrıca, dinî şenliklerin dışında, yalnız ticaret amaciyle de bazı panayırlar açılırdı. Panayırlar için hazırlanan çeşitli kurallar, sonradan, Roma Hukuku kanunlarına temel olmuştur.

Kubilay Han'ın Çin'inde

Marco Polo'nun 1200 yıllarındaki Çin hakkında anlattıklarından öğrendiğimize göre, Kubilay Han çağında Kinsai'de (bugünkü Hangçov'da) büyük panayırlar kurulurdu. Kinsai o zamanlar Çin'in en önemli ticaret merkeziydi. Gene Marco Polo'ya göre, bu panayırlar Kinsai şehrindeki on meydanda birden yapılır, bunlara beş yüz bin kişi katılırdı. Her on meydanda karşılıklı ikişer tane muhteşem saray vardı. Bu saraylarda yaşıyan devlet adamları panayır sırasında çıkan anlaşmazlıkları çözmekle, suçluları yargılamakla görevliydi. Çin panayırları, Kinsai'de her üç günde bir yapılırdı. Satılan mallar arasında en önemlileri et, sebze, meyva, şarap, mücevherdi. Bu mallardan en pahalısı olan biberden her panayırda beş ton kadar satılırdı.

Bizde Panayır

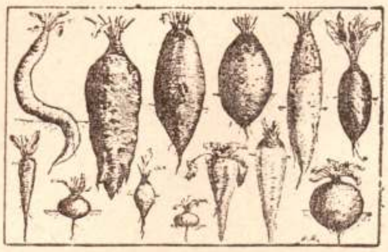
Bizde de panayır, eski çağlardan beri, yurdun ekonomik faaliyeti arasında önemli bir yer tutar. Anadolu'nun, Trakya'nın birçok yerlerinde, belli zamanlarda, büyük panayırlar kurulur. Panayır sırasında o bölgenin ekonomik hayatına daha büyük bir canlılık gelir. Bu arada, alışverişe gelenler için, ayrıca eğlence yerleri açılır, pehlivan ve deve güreşleri yapılır.

Yurudumuzda panayırlar, genel olarak, hayvan ve eşya panayırları olmak üzere ikiye ayrılır. Hayvan panayırlarında sığır, at, eşek gibi tarım ve çekim hayvanları satılır. Eşya panayırlarında ise türlü çeşit mal alışverişi yapılır. Edirne, Lüleburgaz, Silivri, Düzce, Akhisar panayırları en tanınmışlarıdır.

PANCAR

İkiçeneklilerin ıspanakgiller familyasından bir bitkidir. Kalın, etlice bir kökü vardır. Pancarın bazı cinslerinden şeker yapılır. Bunlara «şeker pancarı» denir.

Pancar, genel olarak, bir besin maddesi olduğu için yetiştirilir. Büyük, geniş, yeşil yaprakları, kalın, sulu sapları vardır. Köklerinin renkleri beyazla koyu kırmızı arasında değişir. Köklerin biçimleri de her zaman aynı olmaz. Bazı pancarların kökleri yuvarlak, bazılarının armut gibi uzunca, kimisinin de ince uzundur.

Pancar çeşitleri

Pancar, vitamin ve maden bakımından çok zengin bir bitkidir. En çok serin iklimli yerlerde yetişir. Ancak, bu bölgelerde, yaz sıcaklarına da dayanır. Pancar, ilkbaharda olduğu gibi sonbaharda da ekilebilir. Sonbahar ekimi don zamanından üç ay kadar önce yapılmalıdır.

Pancar, insanların çok eski çağlardan beri tanıyıp ektikleri bir besin maddesidir. Bol miktarda yetiştirilmesi XI. yüzyılda İspanya'da gelişmiştir. Türkiye'de pancar çok eskiden beri yetiştirildiği halde, bundan yalnız turşu yapıldığı, sofrada çerez olarak yendiği için ancak birkaç çeşiti geliştirilmiş, şeker pancarı ekimine pek önem verilmemişti. Zaten, Romalılar ve Yunanlılar zamanından beri bilinen pancarın, aynı zamanda şekerin de ham maddesi olabileceği ancak XIX. yüzyılın ortalarına doğru anlaşılmıştır. 1855'ten sonra Avrupa ülkelerinin bir çoğunda şeker fabrikalarının kurulmasına başlandı. Bizde ise, turşuluk pancar, hayvan yemi için pancar, ispirto pancarı çeşitlerinden sonra, şeker pancarının yetiştirilmesi, önem kazanması ancak cumhuriyet devrinde, Alpullu ile Uşak'ta birer şeker fabrikasının kurulmasından sonra başlamıştır. Daha sonra Eskişehir ve Turhal şeker, fabrikalarının da kurulması, şeker fabrikaları sayısının gittikçe artması, yurdumuzda da ekonomik önemini bir kat daha artırmıştır (Bk. Şeker).

Evlerde pancardan kaynatılarak turşu adı verilen bir çeşit içecek yapılır. Ayrıca yapraklı sapları ıspanak ve benzeri gibi pişirilerek gayet lezzetli yemek yapılır.

PANDERMİT

Adını Bandırma'dan almış bir bor filizidir. Bandırma'da, Sultançayırı denilen yerden çıkarılan bu filiz dış ülkelere Bandırma' dan gönderildiği için «pandermit» diye bilinir. Aynı bor filizinin Kaliforniya'da bulunan cinsine «priceit» denir.

Pandermit, kalsium borattır. Beyaz çakıla, patatese benzer, mermeri de andırır. Sertliği 3, özgül ağırlığı 2,3'tür.

Pandermitten bor asidi yapılır. Mineral halinde dericilikte, köselecilikte, çinicilikte, emaya işlerinde kullanılır.

PANDOMİMA

Mimikle, yani hareket, yüz ifadesi gibi işaretlerle oynanan tiyatro oyunudur.

Pandomima sözlü tiyatrodan daha eskidir. İnsanlığın ilk çağlarından beri, avlanan avı anlatmak, ya da Tanrı'nın buyruğunu bildirmek gibi yarı dinle ilgili, yarı dünya işlerine bağlı olayları dile getirmek için, insanlar daima pandomima yoluna baş vurmuşlar, olup bitenleri hareketlerle, taklitlerle canlandırmaya çalışmışlardı. Bütün ilkel toplumların din törenleri bir çeşit pandomimadır. Bu arada, Eski Yunanistan'da, sonradan tiyatronun doğmasına yol açacak olan Dionysos törenleri de başlangıçta pandomimaydı. Sonradan sözlü tiyatro gelişti, pandomima ise ayrı bir oyun olarak kaldı. Ortaçağ'da, Eski Roma'nın Saturnalisa törenleri, Soytarılar Bayramı adiyle, pandomima şeklinde devam etti. XVII. yüzyılda ise «pandomima balesi» ortaya çıktı. Bu oyun tarzında İtalyan halk tiyatrosunun etkisi büyük olmuştur. Bu tiyatro toplulukları, gezginci olarak çalıştıkları zamanda bile bol bol pandomimalar oynamışlardır.

Sözlü tiyatro arasında da pandomima sahnelerine yer verildiği olur. Çağımız yazarlarından Eugène Ionesco'nun «Sandalyeler» adındaki oyunu kısa bir pandomimayla bittiği gibi Samuel Beckett'in «Sözsüz Oyunu»u da bir pandomimadan ibarettir. Yalnız pandomima oynıyan tiyatroları içinde «Othello» yu, «Hamlet»i sözsüz olarak canlandıranlar çoktur.

Bizde, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Andon gibi, Corci gibi pandomima sanatçıları yetişmiştir. Tulûat tiyatroları çoğalınca pandomima da sönüp gitti.

Eugène Ionesco'nun «Sandalyeler» adlı, bir kısmı pandomima olan piyesinin bir sahnesinde Yıldız Kenter'le M. Kenter.

PANDORA

Yunan mitolojisine göre, yeryüzünde yaşamış olan ilk kadının adıdır. Aynı zamanda, yeryüzüne bütün kötülüklerin yayılmasına onun yol açtığına inanılırdı.

Pandora'nın yeryüzüne çıkışı mitolojide şöyle anlatılır: Zeus, Prometheos'un ateşi tanrılardan çalarak insanlara hediye etmesine çok kızmıştı, insanlardan öc almak istiyordu. Bir gün ateş tanrısı Hephaistas'a bir emir vererek, toprakla sudan canlı bir varlık yaratmasını istedi. Bu canlı varlık hem bütün erkeklerin arzu edeceği, hem de onlara çok büyük kötülükleri dokunacak olanı olacaktı. Bu emir üzerine Hephaistas, yeryüzünde «kadın» adı verilen canlı varlığı yarattı. Bu varlığa, Athena bilgi kazandırdı, Aphrodites güzellik verdi, Hermes kurnazlığı hediye etti. Zarafet tanrıçaları da onu giydirdiler, süslediler. Zeus bu yeni varlığa «bütün hediyeler» anlamına «Pandora» adını verdi.

Pandora, güzelliğiyle, cazibesiyle Prometheos'un kardeşi Epimetheos'a sunuldu. Epimetheos da, ağabeysinin bütün uyarmalarına rağmen bu isteğine kapıldı. Pandora'yı evine götürdü.

Pandora kötülükler dolu kutuyu açıyor.

Pandora'nın Kutusu

Pandora, Epimetheos'un evine giderken, yanında bir de kutu bulunuyordu ki bu, «Pandora'nın kutusu» diye birçok hikâyelere, edebiyat eserlerine geçmiştir. Tanrılar kutuyu açmamasını Pandora'ya sıkı sıkıya tembih etmişlerdi ama, Pandora, kutunun içinde ne olduğunu çok merak ediyordu. Bu merakını bir türlü yenemedi, bir gün kutunun kapağını açıverdi. Kapak açılır açılmaz, kutunun içinden, birer yılan şekline girmiş olan bütün kötülükler, günahlar, dertler, hastalıklar teker teker yeryüzüne yayıldılar.

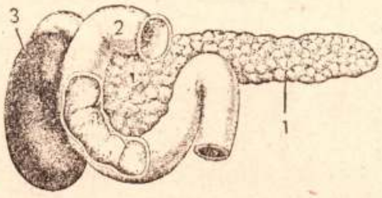
Yalnız, kutunun içinden, en son, bir kuş çıktı. Bu «Umut» kuşu idi. Böylece, Pandora'nın —yani kadınların— merakı, tecessüsü yüzünden insanların başına türlü belâlar musallat olurken öte yandan Umut da onları avutmaya çalışacaktı.

PANGOLEN (Bk. ARMADİLLO)

PANKRAS

Eski Yunanistan'da çok rağbet gören bir güreş çeşidiydi. Güreşçiler, güreş kurallarının sağladığı bütün imkânlardan faydalandıkları gibi, ayrıca yumruğa, tekmeye de başvurabilirlerdi. Güreşçiler yere yuvarlansalar bile yarışma kesilmez, içlerinden biri pes edinceye kadar sürerdi.

Pankras tehlikeli, hattâ bazen ölümle sona eren bir spordu. Bir ara Olimpiyat yarışmalarına da alınmıştı. Uzun zaman Eski Yunanistan'da rağbet gören bu tehlikeli spor İmparator Caligula devrinden itibaren Eski Roma'da da sevilmiye başlanmıştı.

1 — Pankreas; 2 — Onikiparmak barsağı; 3 — Böbrek.

PANKREAS

Midenin altında yaprak biçimi bir bezdir. 15-20 santim uzunluğunda, 100 gr. kadar ağırlıktadır. Erkeklerde kadınlardan daha büyüktür.

Pankreasın iki türlü salgısı vardır: 1) Dış salgı; 2) İç salgı.

Dış Salgı. — Sindirime yardım eden salgılar. «Virsung kanalı» denilen özel bir borudan onikiparmak barsağına dökülür. İçinde başlıca üç maya vardır: 1) Amilopsin (amilas) şekerli, nişastalı besinleri sindirime elverişli hale getirir. 2) Tripsin, proteinli besinlerin sinidirilmesini sağlar. 3) Steapsin (lipas) yağların sindirilmesine yarar (Bk. Sindirim).

İç Salgı. — «Insülin» denilen hormondur. Doğrudan doğruya kana geçer, kandaki fazla şekeri yakarak, karaciğerin şeker düzenlemesine yardım eder. Pankreasın bu salgısında bozukluk olursa «şeker hastalığı» (diyabet) ortaya çıkar (Bk. Şeker hastalığı).

PANSIMAN

Yaraların temizlenmesi, dışarıdan mikrop kapmaması, yangıların (iltihapların) söndürülmesi için uygulanan koruyucu tedbirlere «pansıman» denir.

Bir yara, temiz kalırsa, mikroplarla bulaşmazsa, vücudun kendi faaliyetiyle, kısa zamanda kapanıp iyi olur. Bunu yapan, vücudun normal onarıcı kudretidir. Yara, dışarıdan mikrop kapacak olursa, bu mikroplar orada üreyip çoğalır, irin (cerahat) yapar, yara işler, uzun süre kapanmaz.

Kirli Yaralar. — Düşme, vurulma, kesilme gibi olaylardan ileri gelen yaralar, dışarıdan az çok mikrop girmiş olacağı için «kirli yara» sayılır. Bunlar alkol, eter, tentürdiyot, oksijenli su vs. gibi, mikrop öldürücü ilâçlarla temizlendikten sonra, ayrıca, ortaya çıkabilecek iltihapların cinsine göre gaz beziyle örtülür, üzerine pamuk konup sargı beziyle sarılır.

Temiz Yaralar. — Ameliyatla açılmış, mikropsuz yaralardır. Bunlara ancak dışarıdan mikrop kapmamaları, böylece çabuk kapanmaları için pansıman yapılır.

Pansımanlar 1) Kuru pansıman; 2) Yaş pansıman olmak üzere ikiye ayrılır:

Kuru Pansıman. — Kirli veya temiz yaralara yapılan, yukarıda anlattığımız pansımanlardır. Bunlarda ancak mikrop öldürücü maddeler, iltihapları önleyici ilâçlar kullanılmış, sarılıp örtülmüştür.

Yaş Pansıman. — Henüz açılıp yara haline gelmemiş olan iltihapları iyi etmek için yapılan pansımanlardır. Yaş pansımanlar ya sıcak, ya soğuk olarak, ilâçlı ya da ilâçsız sularla, alkol vs. gibi mikrop öldürücü sıvılarla yapılır. Temiz gaz bezleri gerekli sıvı ile güzelce ıslatılıp sıkılır, iltihapların üzerine konur. Bunun üzerine de genişçe kesilmiş ince bir «yara muşambası» kapatılır, biraz pamuk yayılıp sargı beziyle sarılır. Böylece, iltihaplı uzuv üzerine uygulanan ilâç, oraya işliyerek, iltihabın iyi olmasını sağlar.

Pansımandan başlıca amaç yaralara mikrop girmesini önlemek olduğuna göre, bu işi yapanların elleri gayet temiz olmalı, bütün pansıman eşyası elle değil, penslerle, daha başka pansıman takımlariyle tutulmalıdır. Sargılar da temiz olmalı, temizliğinden şüphe edilen bezler kullanılmamalıdır.

Yaralı organların üzerine konulacak gaz bezi, pamuk, sargı gibi koruyucu araçlar bir yandan dışarıdan gelebilecek etkileri önlemeye yararken, bir yandan da bu organların fazla kıpırdamayıp tam dinlenme halinde kalmasını sağlar. Bundan dolayı, kol, bacak, yüz, burun, göz, kulak, parmak vs. gibi, çeşitli yerlerdeki pansımanlarda ayrı ayrı sargı sarma usulleri vardır. Onun için, pansımanla uğraşanların, ayrı bir bilgi ve ustalık istiyen bu işleri iyi bilmeleri gerekir.

PANTEİZM [Kamutanrıcılık]

Felsefede bir öğretidir. Buna göre, evrenle Tanrı tek bir varlıktır; evren Tanrı'dan, Tanrı da evrenden ayrı bir varlık olarak düşünülemez.

Panteizm eski çağlarda Hindistan'da doğmuş, Eski Yunanistan'da da çok tutunmuştur. Zeno gibi stoik filozoflar evren Tanrı'nın kudretinden başka bir şey değildir. Bu kudret kendini en çok ateşte gösterir.

Daha sonraki yüzyıllarda Spinoza, Fichte, Schelling, Hegel gibi filozoflar da panteizmi tutmuşlardır. Bu arada, Spinoza'ya göre, Tanrı ile tabiat aynı şeydir.

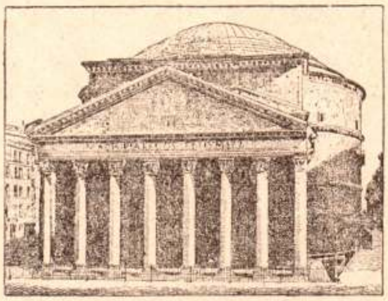
İslâm tasavvufunda panteizme «vahdet-i vücut» (varlığın birliği) denir; en tanınmış temsilcisi Muhiddin Arabi'dir (Bk. Tasavvuf).

PANTEON

Eski Yunanistan'da, Roma'da, bütün tanrıların barındığı büyük tapınaklara «bütün tanrılar» anlamına «Panteon» (pantheon) denirdi. Bugün de bazı ülkelerde milletlerine yararlı olmuş büyük adamların ölülerinin, kalıntılarının, küllerinin saklandığı türbelere «panteon» diyorlar.

Eski Roma şehrinde ünlü bir panteon vardı. M. Ö. 28 yılında tamamlandığı için buna Agrippa Panteon'u denirdi. Daire biçiminde, üstü kubbeyle örtülü bir yapıydı. Kubbenin tepesindeki delikten ışık alırdı. VII. yüzyılda bu tarihî panteon, Hıristiyanlık hizmetine vakfedildi. Ressam Raffaello'dan başka birçok papanın kemikleri burada saklandı.

Dünyanın en ünlü panteonlarından biri de Pariste'dir. 1754'te Kıral XV. Louis, eski bir kilisenin yerine yeni, büyük bir kilise yaptırmak istedi. Mimar Soufflot'nun hazırladığı plânlar çok pahalıya mal olacağı için millî

Roma'daki Panteon

piyango biletlerine fiyat farkı konarak 400 bin lira toplandı. 1757'de başlanan yapı 1780'de bitti. 1812'de, Kurucu Meclis, ünlü ölülerin buraya taşınmasına karar verdi. Voltaire, Mirabeau, Rousseau'dan sonra Victor Hugo da, ölünce buraya konuldu. Bugün, dünyaca tanınmış büyük Fransızların ölülerini ziyaret etmek istiyenler sayesinde Pantheon, turizm sanayiinin en verimli kaynaklarından biridir.

PANTER (Bk. PARS)

PANTOGRAF

Resimde, mimarlıkta, heykelcilikte kullanılan bir kopya aletidir. Bir resmi ya aynen, ya da küçülterek, büyülterek çoğaltmaya yarar. Pantograf, eklemli bir alettir; bir nokta çevresinde döner, bir yandan verilen hareketi öteki ucda aynen tekrarlıyan bir manivelâ düzenidir. Bir ucundaki kalemi, küçük bir resim üzerinde gezdirince, öbür ucundaki kalem aynı hareketi ya daha büyük, ya da daha küçük ölçüde aynen tekrarlar. Böylece, yaptığımız resim, başka bir yüzeyde yeniden meydana gelmiş olur. Eğer iki kalemden birinin merkeze uzaklığı, meselâ öbürününkinden dört defa fazlaysa, resim dört defa büyük olur; küçükse, o oranda küçük olur.

Pantograf

Pantografı ilk defa XVI. yüzyılda Georges Dillingen adında bir Fransız ressamı bulmuştur. Langlois, 1743'te alete hemen hemen bugünkü şeklini kazandırdı. Collas ise, aleti heykel alanına tatbik etti.

PANZEHİR

Zehirlenmelere karşı kullanılan ilâçlara, genel olarak, «panzehir» denir. Bunlar, zehirin cinsine göre, ayrı ayrı özellikleri olan ilâçlar, çeşitli maddelerdir.

Panzehirler, vücuda girdikten sonra, zehirin yapısını bozarak, onun etkisini önliyen maddelerdir. Bunun için, bir zehirlenme olayında, bunun neden ileri geldiğini bilmek, ona göre bir panzehir kullanmak gerekir.

Zehirlenmelere karşı, panzehir olarak, eski çağlardan beri, çeşitli maddeler kullanılmıştır. Bu arada, ilâçların dışında, aşağı yukarı aynı etkiyi gösterecek, süt, yoğurt, yumurta akı, limon gibi şeyler de vardır. Genel olarak, asit zehirlenmelerine karşı karbonat (bikarbonat de sud); alkali zehirlenmelerine karşı sirkeli su; afyon vs. gibi alkalilere karşı kusturucu ilâçlar; fosfor zehirlenmelerinde süt; arseniğe karşı kireç suyu, yumurta akı; mantar zehirlenmesinde limon suyu; midyeden ileri gelen zehirlenmelerde eter, kâfuru; süblimeye karşı yumurta akı kullanılır (Bk. Zehirlenme).

Konuşan hayvan:

PAPAĞAN

PAPAĞAN, insan sesini taklit edebilen, birçok türü bulunan güzel tüylü bir kuştur. Genel olarak sıcak ülkelerdeki ormanlarda yaşarlarsa da yakalanıp, getirildikleri evde, kafeste, hattâ açıkta da yaşamaya kolay alışırlar.

Papağanın gagasının ucları aşağıya çevriktir, üst gaganın kenarı da çoğunlukla diş diştir. Dil kalın, etlidir. Ayakları tırmanıcıdır, iki parmak önde, iki parmak da arkadadır. Papağan bitkisel besinlerle beslenir.

Papağanın başlıca özellikleri insan sesini, âdeta bilerek konuşuyormuşçasına taklit edebilmesidir. Bundan dolayı değerli bir kuş sayılır, birçok evlerde kafeslerde beslenir. Hayvanın taklit ettiği sözler çoklukla birkaç kelimeyi geçmezse de, uzunca cümleleri bile şaşırmadan tekrarlıyanları vardır.

Papağanların parlak, göz alıcı renkte, uzun, güzel tüyleri vardır, kırmızı, mavi, sarı, yeşil gibi parlak renkli tüyler kuşu olduğundan daha da güzel gösterir. Bütün bu özelliklerinden ötürü, Orta Amerika'da, Afrika'da, Okyanusya adalarında tutulan papağanlar Avrupa'da çok yüksek fiyatlar karşılığında alıcı bulur.

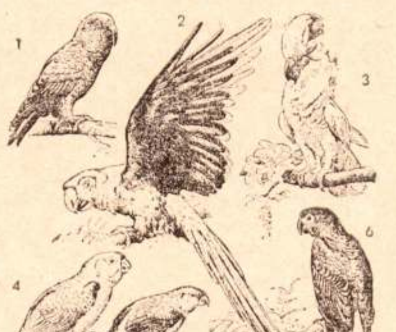
Papağanlar tabiî halde ağaçlarda yaşıyan tırmanıcı kuşlardır. Yalnız, iyi uçamazlar. Yuvalarını ağaç kovuklarında, kaya yarıklarında yaparlar. Büyük çeşitlerinin dişileri bir yılda 2-3, küçükleri daha çok sayıda yumurta yumurtlar.

Papağanlar ya üzüm ve benzeri gibi yumuşak meyvalar, ya da tane, tohum gibi yiyecek maddelerinden yiyerek beslenirler. Genel olarak fındık, ceviz gibi sert meyvalar yemezler.

Papağanların 560'tan fazla çeşidi vardır. Kuzey Yarımküresi'nde Yengeç Dönencesi'ne, Güney Yarımküresi'nde de daha güney bölgelere kadar uzanan yerlerde yaşarlar. Güney Amerika'da, özellikle Brezilya ormanlarında yaşıyan pek çok papağan çeşidi vardır. Başlıcaları şunlardır:

Kakatua. — Amerika'da yaşar. Kuyruğu kısa, geniştir, başının üzerinde tüyler vardır.

Ara. — Uzun kuyruğu, parlak, güzel renkli, süslü tüyleri vardır. Yeni Zelanda'da yaşıyan bir cinsi gündüzleri saklanıp geceleri çıkar. Hepsinin en zekisi Afrika'da yaşıyan bir cins «ara»dır. Bu kuş duyduklarını büyük bir kolaylıkla, üstelik, aslına uygun bir şekilde tekrar etmesiyle tanınmıştır.

Papağan çeşitleri: 1 — Nestor; 2 — Ara; 3 — Kakatoes; 4 — Amazon; 5 — Lori; 6 — Jako.

PAPALIK

Katolik Kilisesi'nin başkanına «Papa», bu makama da «Papalık» denir. Papalığın merkezi Roma şehrinde Vatikan'dır.

Papalık bugün, siyasî sınırları, bayrağı, radyosu, pulları, hattâ küçük bir ordusu olan bir devlettir. 1577'den beri Papalık'ın merkezi olan Vatikan Sarayı ve dolayları 1929'da İtalyan hükümetiyle yapılan Latran Antlaşmasiyle bağımsızlığa kavuştu. Dünyanın en küçük devleti olan Papalık-Vatikan devletinin yüzölçümü 0,44 km^2, nüfusu 1.225 kişidir.

Papalığın Roma'da kuruluşunun sebebi oldukça karışık söylentilere dayanır. Bu söylentilere göre, İsa Peygamber'in en yakın arkadaşlarından Petros (Sen Piyer) Roma'ya gelmiş, İsa'nın Kilisesi'ni orada kurmuştu. Petros'un Roma'ya gelişi ile ilgili hiçbir tarihî iz olmamakla beraber, Hıristiyanlar bunu böyle kabul ederler.

Roma imparatorları Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Papalık, önem kazandı. Bütün anlaşmazlıklarda papaya başvurulurdu. İznik'te toplanan din meclisinde piskoposların, bütün öteki metropolitlere üstün olduğu kabul edilince, Roma'daki Papa da, İtalya'nın en büyük din adamı sayıldı. Doğu'da bu biçimde birçok «papa-patrik» vardı, Roma'da ise yalnız Papa bulunuyordu, papalığa üstünlüğü sağlıyan da bu oldu.

1870'te, büyük bir devlet olarak birleşen İtalya, Roma'yı alınca, Papa'nın Vatikan Sarayı'nda bir hükümdar gibi kalmasını kabul etti, ona maaş bağladı. Yalnız, Papalık, Roma'nın İtalya devletine katılmasını kabul etmedi. Papa IX. Pius ile XIII. Leo, Vatikan'a kapanarak, Papalığın bağımsız olması, devlet hakkına sahip bulunması fikrini yarım yüzyıldan fazla ileri sürdü. XX. yüzyıla ayak basıldığı zaman Avrupa'da hükümetler Papalığın siyasi kuvvetini elinden almış bulunuyorlardı. Onun için, bu makama bağımsızlık verildi.

PAPATYA

Bileşikgillerden otsu bir bitkidir. İlkbaharın gelmesiyle beraber kırlarda kendiliğinden açar, çayırlar bu beyazlı sarılı çiçeklerle bezenir. Papatya toprak altında, daima yaşıyan köksü bir sapı bulunduğundan her yıl yeniden çıkar.

Papatyanın yaprakları, tıpkı dereotununki gibi bileşik parçalıdır, çiçekleri ise küçük bir ayçiçeğini andırır. Ortadaki sarı yuvarlak kısmı çepeçevre beyaz küçük yapracıklar çevirmiştir. Bu küçük beyaz yapracıklar, papatyanın cinsine göre, sarı, hattâ kırçıllı da olabilir.

Papatya

Papatya, çiçeklerinden faydalandığımız bitkilerdendir. Kopartılıp kurutulan çiçekleri kışın çay gibi demlenerek içilir. Bu su güzel kokulu, göğüs yumuşatıcıdır. Barsak yumuşatıcı olarak da içilebilir.

PAPEN, Franz von (1879 -)

Von Papen

Almanya'nın tanınmış devlet adamlarından ve diplomatlarındandır. Kurmay subay olarak yetişti. I. Dünya Savaşı'nda Filistin'de Osmanlı ordusunda görev aldı. İmparatorluk devrinde çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra, Nazi devrinde de Hitler'in en yakın iş arkadaşlarından biri oldu. 1932'de Reichtag (Millet Meclisi) başkanı bulunuyordu. Bir ara başbakanlık etti. Ertesi yıl, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine başbakan yardımcısı oldu. Naziler'in en güvenilir siyasi şahsiyetlerinden biri haline gelmişti. 1936'da Viyana'ya elçi olarak gönderildi. Von Papen orada Avusturya'nın Almanya'ya ilhakını sağladı. 1939'da Almanya'nın Ankara büyükelçisi oldu. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Türkiye'nin Almanya'ya resmen savaş açması üzerine bu görevinden ayrıldı. Savaşın sonunda harb suçlulariyle birlikte muhakeme edildiyse de, beraet etti.

PAPİN, Denis (1647 - 1710)

Denis Papin

Ünlü bir Fransız fizikçisidir. Su buharından makina işletmeyi ilk o düşünmüş, bunu bir buhar makinası ile gerçekleştirmiştir.

Papin, fizik ve tıp öğreniminden sonra, kendini daha çok su ve buhar kuvveti üzerinde incelemelere vermişti. Bu arada, ünlü İngiliz fizikçisi Boyle ile yakın arkadaşlık kurmuş, işbirliği yapmıştı. Bu arada, birçok icatları üzerinde birlikte çalıştılar.

Denis Papin'in su ve buhar gücü üzerinde birçok keşifleri vardır. İlk buharlı gemi bunların başında gelir (Bk. Buhar Makinaları). «Papin tenceresi» diye tanınan alet de bu ünlü Fransız fizikçisinin icatlarından biridir.

Denis Papin, buharlı gemisinin ilk denemesini Almanya'da Fulda nehrinde yapmıştı. Oranın yelkenli gemicileri, kendileri için büyük bir tehlike olarak gördükleri bu vapuru kırıp parçaladılar. Papin icadının tam mânasiyle gerçekleştiğini göremeden, sefalet içinde öldü.

PAPİRÜS

Daha çok Nil kıyılarında yetişen kamışa benzer bir bitkidir. Sicilya'nın, Güney İtalya'nın bazı bataklık ve dere kıyılarında da yetişir. Boyu 2-4 m. kadardır, gövdesinin aşağı kısmı bilek kalınlığındadır. Şerit biçimindeki yaprakları, çiçekleri bitkinin üst tarafında genişçe bir şemsiye biçiminde toplanmıştır.

Papirüs

Papirüs çok eski çağlarda bütün Nil kıyılarında bol yetişir, tarımı yapılarak üretilirdi. Bugün Aşağı Mısır'da hemen hemen hiç kalmamış gibidir. Yalnız Yukarı Mısır ve Habeşistan dolaylarında yetişmektedir.

Papirüsün eski Mısırlılar'ın günlük hayatlarında önemli bir yeri vardı. Fakirler etli, özlü olan sapın alt kısımlarını pişirip yerler; ince, uzun, gevrek yapraklarından da sepet örerler, hattâ sandal bile yaparlardı. Papirüsün asıl önemi kâğıda benzer bir maddenin yapılmasına yaramasıydı. Mısırlılar sapın dışına hafif hafif vururlar, tıpkı soğanda olduğu gibi üst üste sarılı tabakaları böylece birbirinden ayırırlardı. Bu ince kabuklar 5-6 sm. enliliğinde, 20-30 sm. uzunluğunda şeritler halinde kesilir, sonra da uc uca, yan yana yapıştırılarak ince bir tabaka meydana getirilirdi. İstenilen ölçüde yaprak elde edilince bunun üzerinden fildişinden bir mühre geçirilerek perdahlanır, sonra zamanla bozulmaması, böceklerin yememesi için de üzerine sedir yağı sürülürdü. Böylece, günümüze kadar saklanmış papirüs üzerine yazılı pek çok tarihî belgeler bulunmuştur.

PAPİN TENCERESİ

Papin tenceresi tamamen kapalı bir kabdır. Bunun içindeki suyun 100°'de kaynıyacağı düşünülürse de, meydana gelen buharlar kabdan çıkamıyacakları için, su üzerindeki basıncı artırırlar, basıncın artmasiyle suyun kaynama noktası da yükselir, yani 100°'ye gelince kaynamaz. Su yeni bir kaynama noktasına kadar ısındıkça yeniden meydana gelen buharların basınciyle bu kaynama noktası daha da yükselmekte devam eder.

Yüksek basınç altında kaynama olayından etüvlerde, düdüklü tencerelerde, buhar makinalarında faydalanılmaktadır.

PAPUA (Bk. YENİ GİNE)

Milletlerarası Bir Değer Ölçüsü PARA

PARA, genel bir tarife göre, alışverişte mübadele vasıtasıdır. Bu geniş tarife, altın, gümüş ve kâğıt paralarla çekler, banka havaleleri, mevduat, ticaret senetleri, hattâ ortaklık hisse senetleri, tahviller bile girer. Dar tarifiyle ise, para borçların ödenmesinde kullanılan, ödemenin sağlamlığı için üçüncü kişinin taahhüdüne veya ödemeyi yapanın ayrıca sorumluluğuna lüzum olmıyan mübadele vasıtasıdır.

Para, mübadele vasıtası olduğu kadar, kıymet ölçüsüdür, gelecekteki ödemeler için «biriktirilebilen kıymet»tir. Aynı zamanda, bankalardaki para mevduatı, çekle ödemelere karşılık olur.

Para bugünkü mevkiine gelinceye kadar çeşitli gelişme safhalarından geçmiştir.

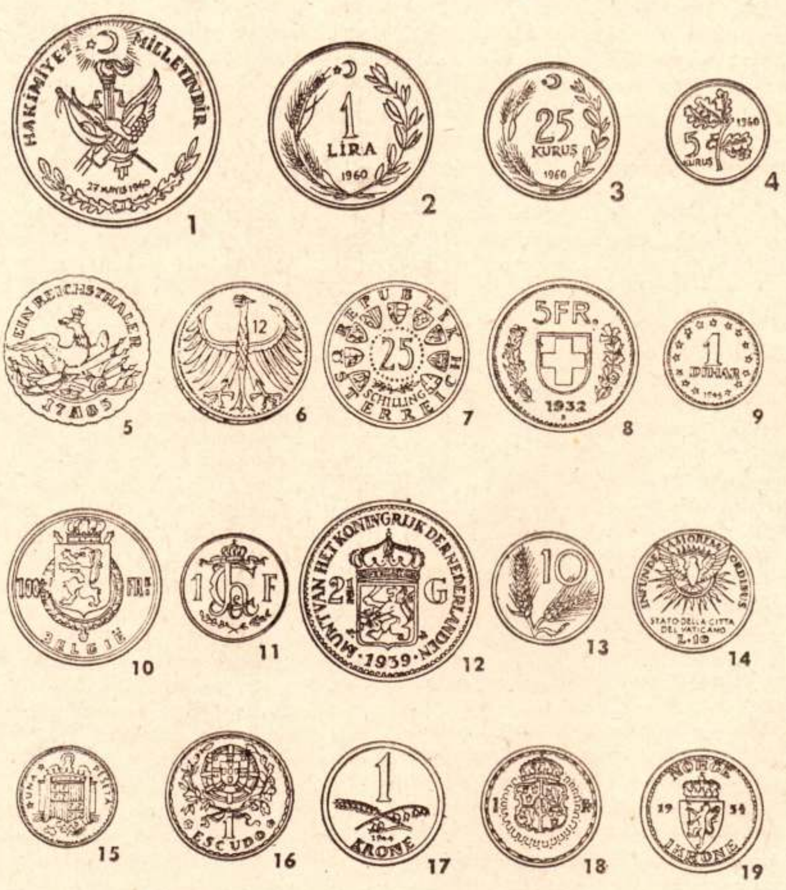
Malı malla değiştirmek suretiyle yapılan alışverişlerde, yani «trampa» usulünde, alınıp verilen mallar arasında kıymet eşitsizliğini önlemek hemen hemen imkânsızdı. Alışveriş alanları genişledikçe, insanların, kıymeti az çok belirmiş ve değişmiyen bir malı, müşterek mübadele vasıtası olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Devletlerin şekil verip üzerlerine kıymet veya başka bir işaret koydukları kıymetli maden parçaları (sikkeler) ortaya çıkınca, o zamana kadar raslanan birçok zorluklar önlenmiş oldu. Madenî para, bir malın belli bir miktarından başka bir şey değildir. Bunlara «mal-para» denir.

Madenî parayı saklamak zorluğu karşısında, Ortaçağ'da zenginler altın, gümüş para-

KÂĞIT PARALAR: 1 — Yüz Türk lirası; 2 — Elli Alman markı; 3 — 1 Amerikan doları; 4 — Bin Yunan drahmisi.

ÇEŞİTLİ MADENÎ PARALAR

1) 10 Türk lirası; 2) 1 Türk lirası; 3) 25 kuruş; 4) 5 kuruş; 5) Prusya parası; 6) Alman markı; 7) Avusturya şilingi; 8) Fransız frangı; 9) Yugoslav dinarı; 10) Belçika frangı; 11) Lüksemburg frangı; 12) Holânda guldeni; 13) İtalyan ireti; 14) Vatikan lireti; 15) İspanyol pezetası; 16) Portekiz eskudosu; 17) Danimarka kuronu; 18) İsveç kuronu; 19) Norveç kuronu.

larını, emin tacirlere, çoğunlukla kuyumculara bırakırlar, onlardan, bırakılan parayı gösteren makbuzlar alırlardı. Ödemelerinde de bu makbuzları verirlerdi. Sonraları, bir makbuz yerine, aynı değerde birçok makbuzlar verilmesi âdet oldu. Böylece, ödemelerde kolaylık sağlandı. Yüzyıllarca sınırlı bir şekilde sürüp giden bu uygulamaları sonradan bankalar yapmaya başladı, makbuzlar, «bankınot» adını aldı. XIX. yüzyıldan bu yana bu görev, merkez bankalarında toplandı, resmî mahiyet kazandı. Bankınot, getirildiğinde karşılığında madenî para ödenmesi gereken bir taahhüt senedidir. Yalnız, gitgide bankınot miktarı o dereceye vardı ki, bankaların bunları madenî paraya çevirleri imkânsızlaştı. Bundan dolayı, devletler, kanunla, bankınotlara «mecburî tedavül» kabiliyeti tanıdılar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, birçok devletlerin para sistemleri altüst oldu, tedavülde, madenî paraya çevrilmesi mümkün olmıyan bankınotlarla karşılıksız devlet kâğıt parası kaldı. Bu durum zamanla tabiî hal sayıldı. Bugün madenî para kullanan memleket hemen hemen kalmamıştır. Böylece, madenî para ile kâğıt para, hattâ bankınot arasındaki bağ tamamiyle kopmuş oldu.

Para Sistemleri

Genel tedavül vasıtaları «madenî para», «madenî para makbuzları», «bankınot», «madene çevrilemiyen kâğıt para»dır. Sınırlı tedavül vasıtaları ise «ticarî senetler» (çek, poliçe, bono), malları temsil eden «senet» lerdir.

Madenî para olarak, ya yalnız altın, ya da yalnız gümüş kullanılması haline «tek maden sistemi», her ikisinin kullanılmasına da «çift maden sistemi», aynı sikkenin birer miktar altın veya gümüşü ifade etmesi haline «çift mıkyas sistemi» denir. XIX. yüzyılda gümüş kıymetini kaybettiğinden sonuncu sistem «topal mıkyas sistemi» adını almıştır.

Hukukta para, her türlü hukuki kıymetlere değer biçmek üzere kullanılan, mübadele vasıtası olan madenî veya kâğıt menkul eşyadır, mislî bir maldır. Para borcunda, borcun miktarı, onu temsil eden paranın kıymetidir. Konusu para olan borçlar, memleket parasiyle ödenir. Yabancı memleket parasiyle borçlanmalar, aynen ödenmesi şart koşulmadıkça, vâde tarihindeki rayiç üzerinden memleket parasiyle ödenebilir. Kanunlarımız, Türk vatandaşlarına yabancı para ile borçlanmayı sıkı kayıtlara bağlamıştır.

Üzerinde devlet itibarına ait alâmet bulunan madenî, ya da kâğıt her türlü «para», esham, tahvilât, bonoların, bu mahiyette daha başka malî evrakın itibarını taklit veya her hangi bir suretle kırmak yolundaki hareketler, eskiden beri «kalpazanlık» diye anılır, ceza kanuniyle ağır surette cezalandırılır.

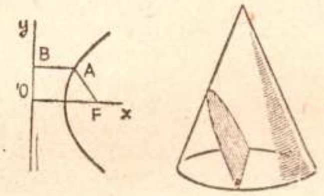
Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Para, Kredi, Banka, Kambiyo (Prof. Dr. H. Ş. Kâhyaoğlu, 1961); Para Teorisi ve Maliye Politikası (A. H. Hansen'den çev. Doç Dr. A. K. Kılıçbay, 1959); Para ve Banka (Doç. Dr. A. Zarakoğlu, 1959); Para Ekonomisi (Prof. Dr. B. Z. Sanus, 3 cilt, 1955, 1960); Para Kıymetindeki Tahavvüllerin Sebepleri (Prof. Dr R. Ş. Suvla, 1944); Paranın Satın Alma Gücü (İ. Fisher, 1946).

PARABOL

Geometride, bir nokta ile bir doğrudan eşit uzaklıktaki noktaların birleştirilmesiyle elde edilen şekle «parabol» denir.

Şekilde görüldüğü gibi, O x ve O y eksenlerini, O x ekseni üzerinde bir F noktası alalım. O y ekseni ile F noktasından eşit uzaklıkta bulunan bir A noktası seçelim. Buna göre AB uzunluğu, AF uzunluğuna eşittir. Bu özellikte başka noktalar da bulabiliriz. Bu noktaları birleştirirsek «parabol eğrisi»ni elde ederiz. F odağının O noktasına uzaklığı her parabolde başkadır. F noktasının yerini değiştirerek başka paraboller elde ederiz. O x eksenine «parabolün ekseni» denir. Parabol bu eksene göre bakışımlı (simetrik) iki koldan ibarettir.

Bir parabol ve parabolun koniden kesilişi

Paraboloit. — Bir parabolü, ekseni çevresinde döndürürsek, «paraboloit» adı verilen hacımsal bir şekil elde ederiz. Paraboloit de parabolün özelliklerini gösterir.

Parabolik ayna. — Paraboloit biçimli aynaya «parabolik ayna» denir. Paraboloidin içi parlak, dışı da ışık geçirmiyen bir cisimle kaplıdır. Bu aynanın özelliği, üzerine düşen dağınık ışık ışınlarını bir araya toplıyarak paralele yakın bir duruma getirip yansıtmasıdır. Çeşitli optik araçlarda, en çok da gök dürbünlerinde, teleskopta kullanılır.

PARAFİN

Petrol, neft, katran gibi maddelerden çıkarılan, katı, beyaz, yarım saydam bir bileşiktir. Buharı parlak bir alevle yanar.

Parafin mum yapımında kullanılır. Erime noktası yüksek olanlar daha değerlidir. Çabuk eriyenlere biraz stearin katılır. Yumuşak veya çabuk eriyen parafin doku apresinde, kibrit ve benzeri tahta parçalarının çabuk alev alır hale getirilmesinde, kablo yalıtmada, şişelerin, konserve kutularının sıvı ve hava geçirmez hale getirilmesinde kullanılır.

Bir Güney Amerika Devleti

PARAGUAY

Paraguay'ın armasi

PARAGUAY, Güney Amerika'da bir devlettir. Kuzeybatısında Bolivya, kuzeydoğusu ile doğusunda Brezilya, batısı ile güneyinde Arjantin vardır.

Yüzöl.: 406.732 km²
Nüfusu: 1.850.000
Başkenti: Asuncion

Güney Amerika'nın ortalarında bulunan Paraguay'ın toprakları balta girmemiş ormanlarla, ucsuz bucaksız ovalarla kaplıdır. Bir yayla durumunda olan bu bölgenin de denizden yüksekliği 600 m.'yi bulmaz. Batıdaki ovalık bölgelerin deniz yüzeyinden yüksekliği ise çok azdır. Güney kesimi bataklıklarla kaplıdır. Gene bu bölgede yapraklarını dökmiyen sık ormanlar vardır. Paraguay nehrinin doğu bölgesinde de sık sık bataklıklara raslanırsa da, ahalinin çoğu burada oturur.

Paraguay Parana nehriyle Paraguay nehrinin çatallandığı bölgede kuruludur. Paraguay nehrinin kuzey kesimleri ülkeyi kuzeyden güneye doğru ikiye ayırır. Paraguay'da iki küçük göl vardır. Iklim ılımlıdır. Yağışlar pek fazla değildir.

Paraguay'da Yaşıyanlar

Paraguay, nüfus bakımından, dünyadaki 131 devlet arasında 100. gelir. Paraguay'ın yerlileri Guarani Kızılderilileri'dir. Sonradan burasını Ispanyollar işgal etmiş, daha sonra ülkeye başka Avrupalılar da gelmiştir. Böylece karışan halk melez bir topluluk meydana getirmiştir. Şehirlerde yaşıyanların çoğu Ispanyollar'dan gelmedir. Köylerde yaşıyanların hayatı, giyimi pek basittir. Kadınlar yalnız dizkapaklarına kadar inen bir gömlek giyer, başlarına da omuzlarına kadar inen bir örtü alırlar. Erkekler gömlekle pantolon giyer.

Şehirler. — Paraguay'ın en önemli şehri başkent Asuncion'dur (Bk. Asuncion). Başka önemli şehirleri Encarnacion, Pilar, Villarica, Concepcion'dur. Bunlardan Encarnacion Parana nehri üzerinde önemli bir iç limandır.

Ekonomi. — Paraguay'ın toprakları çok verimlidir. Bu bakımdan, ekonomi tarıma dayanır. En çok pamuk yetişir. Çiftçilik usulleri ilkel olmakla birlikte, tahılla pirinç de yetiştirilir. Portakal, daha başka meyvalar da Paraguay'ın önemli ihraç maddeleri arasındadır. Keresteciliğin de Paraguay ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Ülkedeki başlıca madenler demir, manganez, bakır, kükürt, civadır.

Ulaştırma işlerinde nehirlerden geniş ölçüde faydalanılır. Bunun dışında ülkenin içerilerinde kullanılan başlıca taşıt öküz arabasıdır. Paraguay'daki her çeşit yolların toplamı ancak 6.000 km.'dir. Bunun da pek az bir kısmı normal trafiğe elverişlidir. Demiryolları 1.340 km.'den ibarettir.

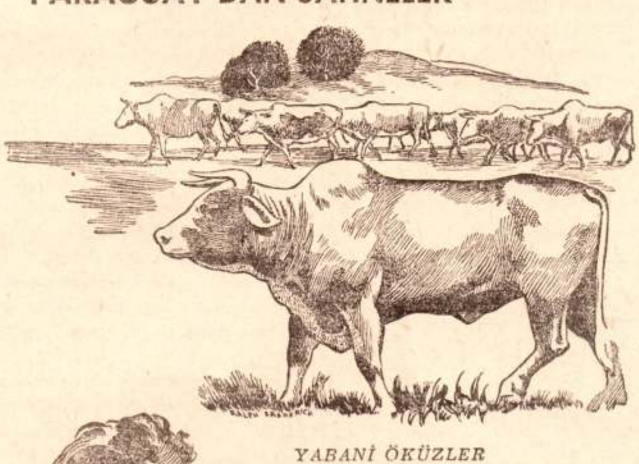
Kültür. — Paraguaylılar'ın dörtte üçü okuma yazma bilmez. Okula gidenler, hele yüksek öğrenim yapanların sayısı pek azdır. Ilk öğrenim mecburi olmakla beraber konuya gereken ilgi gösterilmez. Bazı bölgelerde hiç okul yoktur. Bütün okulların sayısı 2.000 kadardır. Asuncion'da 468 profesörü, 3.329 öğrencisi olan bir üniversite vardır.

Tarihte Paraguay

Paraguay'ın bilinen tarihi 1526'da başlar. Bu tarihte Ispanya hesabına seyahate çıkan Sebastian Cabot adındaki gemici Parana nehri yolu ile, bu bölgeye gelmişti. Daha sonraki başka seyahatlerin sonunda Ispanya burasını sömürge haline getirdi, 1539'da yerleşmeler başladı. Çeşitli iç kargaşalıklarla, birkaç yüzyıl süren bu idareden sonra, Paraguay 1811' de bağımsızlığını kazandı. Ancak, bundan sonra da siyasi kargaşalıklar bitmedi, 1870'e kadar süren bu kargaşalıklar Paraguay'ı hemen tamamen mahvetti. 1870'de iç savaşlar bittiği zaman ülkenin nüfusu 1.000.000'dan 221.000'e düşmüş bulunuyordu.

Kuzeydeki Chaco bölgesinde petrol bulun-

PARAGUAY'DAN SAHNELER

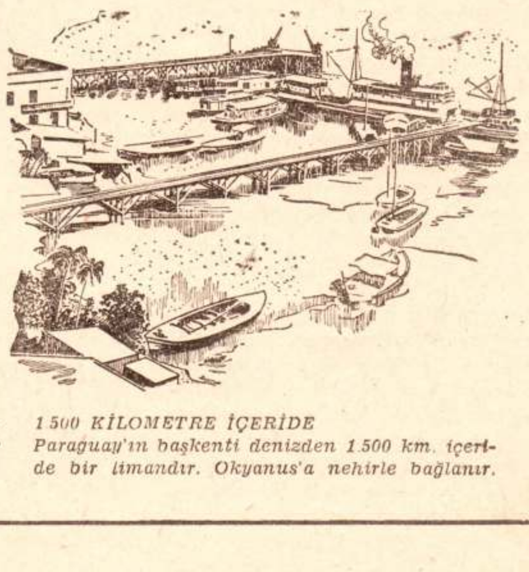

YABANİ ÖKÜZLER
Kaplandan daha yırtıcı ve tehlikeli oldukları söylenen Paraguay yabani öküzleri hörgüçlüdür.

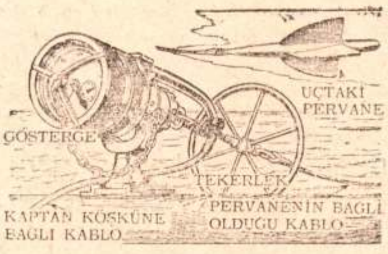
PARAGUAY ÇAYI
«Yerba mate» denilen Paraguay çayı, ülkede çok yaygın bir içkidir.

1.500 KİLOMETRE İÇERİDE
Paraguay'ın başkenti denizden 1.500 km. içeride bir limandır. Okyanus'a nehirle bağlanır.

ması 1932'de Bolivya ile savaşa yol açtı. Bu savaş da 1935'e kadar sürdü. Savaşın sonunda Chaco'nun bir kısmı Paraguay'a verildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Paraguay sükûnete kavuşmamış, sık sık ihtilâller olmuştur.

Bugün Paraguay bir cumhuriyettir. Millet Meclisi 40 üyeden ibarettir. Üyeler 5 yıl için seçilirler. Cumhurbaşkanının görev süresi de 5 yıldır.

Modern bir parakete

PARAKETE

Bir geminin hızını ölçmek için kullanılan alettir. Bir olta çeşidine de «parakete» denir (Bk. Balıkçılık).

Geminin saatte kaç mil hızla gittiğini ölçmek için kullanılan parakete, uçurtma biçiminde bir levhadır. Bunun her üç köşesinden bir ip çıkar, ipler bir noktada birleşir. Bu noktadan öbür ucu gemideki bir makaraya bağlı olan ip başlar. Bu ipin üzerinde 1 mil, 1/2 mil gibi bölüntüler vardır. Geminin hızını ölçmek için, levha denize atılır. Suyun içinde dik duran levha, gemi ilerledikçe ipi çeker. Makara çevrilip ip sağılırken gemiciler saate bakarlar. 1 saat içinde kaç düğüm geçerse geminin o kadar mil hızla gittiği anlaşılır.

Bugün daha çok otomatik paraketeler kullanılmaktadır. Geminin dümen suyuna atılan, bir kabloya bağlı küçük bir pervane otomatik olarak kaptan köşkündeki bir göstergenin ibresini harekete getirir, böylece teknenin o andaki hızı, ibrenin karşısındaki rakamı okumakla anlaşılır.

PARALEL [Koşut]

Birbirine kavuşmadan uzayıp giden, aralarındaki uzaklık hiç değişmiyen çizgilere geometride «paralel» (koşut) denir. Yer yuvarlağının üzerinde çizildiği tasarlanan, ekvatora koşut çemberler de bu adla anılır (Bk. Meridyen).

Çizgiler gibi yüzeyler de birbirine paralel olabilir. Bir çizgiyle bir yüzey arasında da paralellik bulunabilir.

İki doğru arasındaki uzaklığı göstermek için, doğrulara dik üçüncü bir doğru çizilir. Bu doğrunun, iki paralel doğru arasında kalan parçasının uzunluğu hep aynıdır.

Paralelkenar. — Karşılıklı kenarları birbirine paralel olan dörtgendir (Bk. Dörtgenler).

PARALOJİZM

Mantıkta yanlış bir sonuca varacak şekilde düşünmeye «paralojizm» denir. Düşünüş şekli doğru olsa bile, temeli yanlış olan düşünüşün sonucunun da yanlış olacağı meydandadır. Ancak, paralojizm, doğru düşünüyorum sanarak yanlış düşünmek, yanlış sonuca varmaktır; yoksa, sofistlerin yaptığı gibi, sırf mantığın gücünü göstermek ve karşısındakini bile yanıltmak için kurulmuş bir mantık düzeni değildir (Bk. Sofizm).

Eski Yunan filozofları paralojizm söziyle sofizm sözünü aynı anlamda kullanırlardı. Kant'tan beri terimin anlamı değişmeye başladı. Kant, bu terimi daha çok, diyalektik düşünce örgüsü için, sonucu kabul ettirmek üzere yapılan kaypaklık anlamına kullanmıştır. Bugün için paralojizm, yalnız felsefe tarihine ait bir terim olarak yaşamaktadır.

PARANOYA

Bir akıl hastalığıdır. Bu hastalığa uğramış bir kimse türlü şeyden mâna çıkarır, yersiz korkulara kapılır.

Paranoya, bir başka ruh bozukluğu olan «hipokondri»ye benzer (Bk. Hipokondri). Yalnız, paranoya hastaları belli konular üzerinde korkuya, evhama kapılırlar, bunların dışında, genel olarak, aklı başında düşünürler.

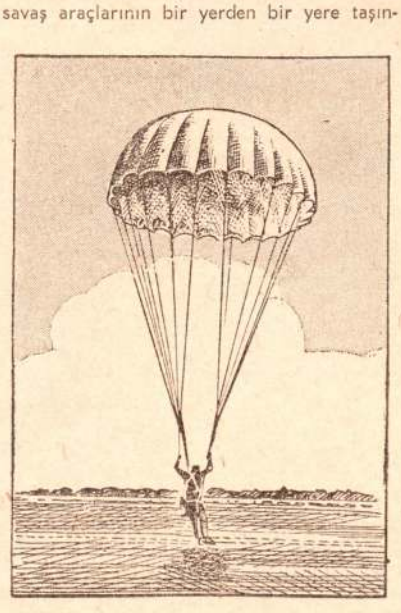
Paranoyanın zararsız halleri olduğu gibi, hastayı adam öldürmeye kadar götüren aşırı şekilleri de vardır. Hastalığın çeşitli sebepleri vardır. Aşırı heyecanlar, derin kederler bu hali artırır. İçki düşkünlüğü de sinir sisteminde paranoyaya elverişli zemin hazırlıyan başlıca sebeplerden biridir. Hastalık, akıl hastanelerindeki usullerle, açık hava faaliyetiyle, el işleriyle tedavi edilebilir.

PARAŞÜT

İnsanların yüksek yerlerden, daha çok uçaklardan yere atlamasında kullanılan araçtır. Dayanıklı bir bezden, özellikle bu iş için dokunmuş ipekli kumaştan yapılır. Atlıyan kimsenin sırtına yerleştirilir.

Uçaktan atladıktan belli bir süre sonra, atlıyan, paraşütün ipini çekerek açılmasını sağlar. Paraşüt açılınca geniş bir yüzey meydana getirir. Bu geniş yüzeye düşen havanın kaldırma kuvveti de büyük olacağı için insanı yere çeken kuvvete karşı yönde bir kuvvet doğar. Bu kuvvet sayesinde insanın yere düşmesi yavaşlar. Böylece, hareket halindeki bir uçaktan yere atlamak kabil olur.

Paraşüt en çok savaş sırasında insanların, savaş araçlarının bir yerden bir yere taşınmasında kullanılır. Barış zamanında da bazı özel şartlarda paraşütten yararlanılır.

Paraşüt

PARATİFO (Bk. TİFO)

PARATONER

Yapılara yıldırım düşmesini zararsız kılmak için kullanılan araçtır.

Yıldırım yüksek yapılara, bu yapıların da sivri uçlarına düşer, çünkü sivri uçların elektriği kolay çekme, kolay itme özellikleri vardır. Bu yüzden, şehirlerde yüksek binalara daha çok yıldırım düşer. Yıldırım düşmesi önlenemiyeceğine göre, onu hiç olmazsa zararsız kılmak gerekir. Bu da, yıldırımdan doğan elektrik akımını, hiçbir yere geçirmeden, toprağa akıtmakla olur. Paratoner işte bunu sağlar. Yüksek yapılara demirden sivri uçlar konur. Bunlara «yakalama ucu» denir. Yakalama uçlarına düşen yıldırımın akımı bir tel le toprağa gönderilir. Böylece yıldırım zararsız bir duruma sokulmuş olur.

Paratoneri, yaptığı uçurtma deneyleri sonunda Benjamin Franklin bulmuştur (Bk. Elektrik).

PARAZİT (Bk. ASALAK)

Dünyanın En Güzel Şehirlerinden Biri

PARİS

PARİS, Fransa'nın en büyük şehri ve başkentidir. Ülkenin kuzey kesiminde Seine nehrinin iki yakasında kurulu olan Paris şehri ortalama 100 km²'lik bir yeri kaplar. Önemine, kalabalıklığına, yüzlerce yıldan beri başkent olmasına rağmen, fazla yayılmış, genişlemiş bir şehir değildir. İnsanlar ve şehir âdeta sınırlanmıştır. Bugün Paris'in nüfusu çevresiyle birlikte 7.000.000'u bulur. Nüfus bakımından Avrupa'da Londra'dan sonra, Moskova'dan önce, 2. gelir. Dünyanın da 8. şehridir. Ayrıca yıl boyunca Paris'e gelen ortalama 2 milyon turist de şehrin kalabalıklığını artırır.

Paris düz bir ova üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği ortalama 30-40 m.'dir, en yüksek yeri olan Montmartre'ın yüksekliği 120 m.'yi bulur.

Paris şehri denize 170 kilometre uzaktadır. Havası güzel, iklimi ılımlıdır. Şehrin denizden uzak olmasına rağmen, Seine nehri, Paris'e bir deniz şehri görünüşünü, hattâ havasını sağlar. Kanallar sayesinde, oldukça büyük tekneler Seine nehri üzerinde işliyebildiği için, Paris bir liman şehrini de andırır.

Paris'in çevresi ormanlarla, yemyeşil kırlarla, minik göllerle doludur. Sebze bahçelerinde türlü bitkiler yetişir. Ağaç ve çiçek türleri bakımından da Paris çok zengindir. Bol olan yağmurlar daha çok ilkbaharda düşer. Londra kadar değilse de, Paris de yağmurlarının bolluğu ile tanınır.

Paris, Fransa'nın yalnız başkenti olarak değil, kültür, ekonomi, ulaştırma merkezi olarak da önem taşır. Fransa'nın en eski, en bü-

yük üniversitesi olan Sorbonne Üniversitesi, sanat, bilim akademileri, büyük kitaplıklar, büyük ticaret kurumları, bankalar, ünlü müzeler, borsalar burada toplanmıştır. Ayrıca, Paris çok önemli bir endüstri merkezidir. Otomobil fabrikalarının yanında, sanat ve lüks eşya yapımı da dünyada en önemli yeri tutacak derecede gelişmiştir.

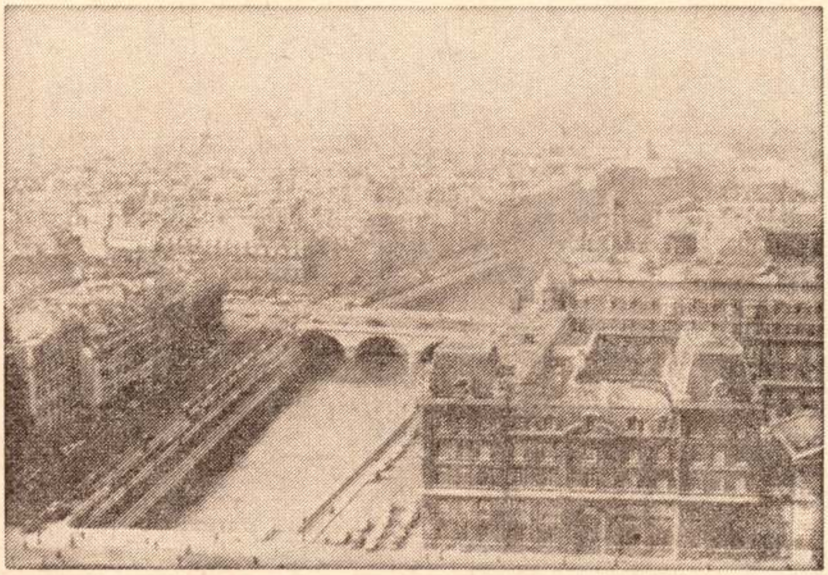
Paris ilk önce, Seine nehri içindeki adacıklarda kurulmuştur. Sonradan nehrin iki yakasına yayıldı. Şehre ayrı bir özellik veren Seine nehri, doğudan batıya, Paris'i ikiye ayırarak akar. St. Louis ve La Cité adacıkları şehrin içindedir. Paris'te birçok demiryolu istasyonları, yeraltı demiryolları (metro) kanallar, nehir limanları vardır. Biri Le Bourget, öbürü Orly olmak üzere, iki büyük hava alanı dünyadaki en büyük alanlar arasında yer alır.

Şehir eskiden duvarlarla çevrili olduğu için, yüzyıllar boyunca, merkezden çevresine doğru yuvarlakça genişlemiş, gelişmiştir; duvarlar da her genişlemede şehri yeniden çevrelemişti. 1841-1845 yılları arasında Paris bugünkü şeklini alıncaya kadar, kale duvarları hep yer değiştirdi. En sonunda eski duvar kalıntıları ortadan kaldırılarak bütün bu yerlerde büyük caddeler açıldı. Şehrin göbeğinde eski çağlardan kalma güzel yapılar, bu arada Notre-Dame Kilisesi, Adalet Sarayı, Louvre Müzesi vardır.

Paris'i ikiye bölen Seine nehri şehri «Sağ Yaka», «Sol Yaka» diye ayırır. Sağ Yaka, (Kuzey Yaka» diye de adlandırılır) daha geniş, nüfusu daha çoktur. Paris'in önemli yapılarından çoğu, büyük bulvarlar, Louvre Müzesi bu yakadadır. Bundan başka, endüstri kolları da bu yakaya yayılmış gibidir. Concorde ve Etoile meydanlarını birleştiren Champs-Elysée dünyanın en güzel caddelerinden biri sayılır.

Şehrin Sol Yaka (Güney Yaka)sı da önemli, ünlü yapılarla, yollarla doludur. Bu kısım daha çok öğrenci bölgesi olarak tanınmıştır. Ünlü Quartier Latin buradadır. Gene bu bölgede I. Napoléon'un yattığı İnvalides, şehrin timsali sayılan Eiffel Kulesi, St. Germain Bulvarı, Sorbonne Üniversitesi, Panthéon gibi ünlü yapılar, yollar vardır.

İki yaka, kan damarları gibi yollarla birbirine bağlıdır. Seine üzerindeki 26 köprü iki

Paris'te Seine nehri kıyıları.

1 — Tuileries Sarayı; 2 — Louvre Müzesi; 3 — Notre Dame Kilisesi; 4 — Eiffel Kulesi; 5 — Etoile Meydanı; 6 — Boulogne Ormanı; 7 — Vincennes Ormanı.

yakayı birbirine bağladığı gibi şehrin altını, üstündeki yollar gibi kaplıyan Metro da sağ ve sol yakaları birleştirir.

Paris 20 belediye bölgesine (arrondissement = daireye) ayrılmıştır. Her bölgede ayrı bir belediye başkanı ile üç üyeli bir meclis bulunur. Bu üyeler müşavir görevindedirler. 20 bölgenin belediye başkanlariyle müşavirlerinin katılmasiyle kurulan Belediye Meclisinin Başkanı şehrin asıl belediye başkanı durumundadır. Her belediye bölgesi, ayrıca dörde ayrılmıştır. Bu belediyelerin ayrı ayrı numaraları vardır. Semtler adlarından çok bu numaralarla anılırlar (5'inci Daire, 6'ncı Daire gibi).

Paris'in caddeleri, sokakları 1.420 kilometre tutar. Eski yolların birçoğu, kurulduğu günden beri aynı adı taşırsa da Belediye Meclisi bazı sokakların adını değiştirmiştir.

Tarihte Paris

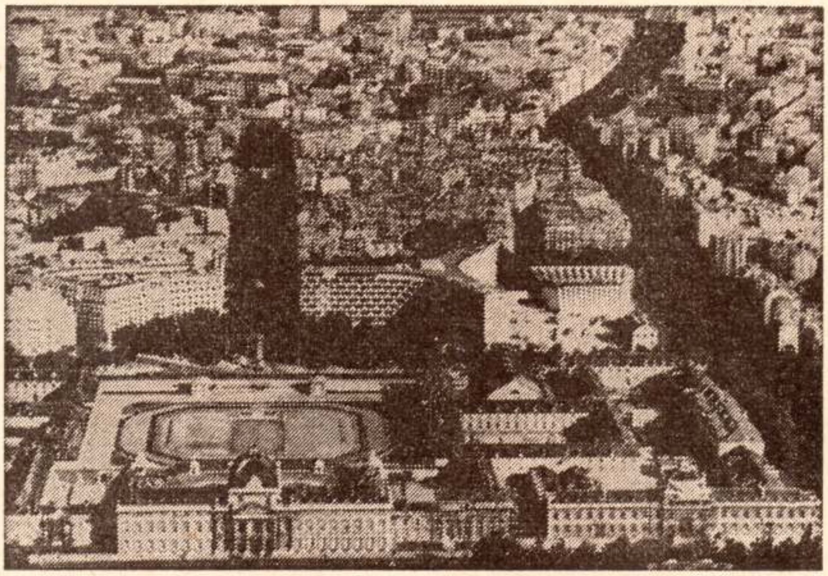
Paris'in bugün kurulu olduğu yerde M. Ö. 200 yılında Lutetia adlı küçük bir köy vardı. Ünlü Romalı komutan Caesar (Sezar), M. Ö. 100-98 yılları arasında burada kamp kurup köyü, kent haline getirdi, adını da «Lutetia Parisiorum» koydu. Sonradan Frank kralları M. S. 508 yılında burasını kendilerine başkent yaptılar. Bu arada Clovis, şehri güzelleştirmeye çalıştı. Yıllarca Frank Krallığı'nın başkenti olarak kalan Paris, Charlemagne (Şarlman) zamanında, gene politika ve kültür merkezi olarak kaldıysa da, başkent olamadı. Vikingler'le yapılan savaşlarda, Paris'in tahta ile kerpiçten yapılı ilk duvarları yıkıldı, XII. yüzyıla kadar da yapılamadı.

Paris'i yeniden kuran, çevresindeki ilk duvarı yapan Kıral Philippe - Auguste oldu. 1180 yılında yapılan bu ilk duvar, Seine nehrinin iki yakasını içine alarak şehri çevreliyordu. 1215'te, Papa'nın da yardımiyle, Sorbonne Üniversitesi kurulunca, Paris, Ortaçağ Avrupa'sının en önemli şehri oldu. Paris'in asıl politik önemi I. François (1499-1544) devrinde gelişti, bundan sonra Fransa tarihini kaplıyan bütün büyük olayların, din kavgalarının, kuşatmaların, ihtilâl ve devrimlerin merkezi oldu.

Kıral Philippe - Auguste'tan sonra, V. Charles, 1370'te ikinci duvarı, ondan 320 yıl sonra da, şehir büyüdüğü için, XIII. Louis, üçüncü duvarı yaptırdılar. 1784-1791 yılları arasında Paris korkulu dakikalar geçirdiği için, kale duvarlarında savunma yerleri yapıldı. Büyük İhtilâl sırasında, Paris'in birçok yapıları zarar gördü. Yerlerine yenisi de çok az yapıldığından, I. Napoléon şehri düzeltmeye çok çalıştı. Napoléon'un yenilmesinden sonra Paris 1814-1815 yılları arasında kısa bir süre düşman işgali altında kaldı.

XIX. yüzyıl ortalarına kadar Paris, hemen hemen bir kat gelişip genişledi. Kıral Louis-Philippe zamanında şehrin sınırları doğuda Vincennes Ormanı'na, batıda da Boulogne Ormanı'na ulaştı. Bunun için eski duvarlar bırakılıp, şehrin çevresine yeniden savunma kaleleri yapıldı. 1830'dan sonra Paris, açılan yeni yollarla, yapılan güzel binalarla, Avrupa'nın gözde şehri oldu.

Bu arada ayaklanmalar da oluyor, Paris şehri, bütün Avrupa'ya, hattâ dünyaya, yeni siyası fikirlerin yayılmasında öncülük ediyordu. 1789'daki Büyük İhtilâl'den sonra XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın toplumsal düzeninde büyük tepkiler yaratan iki devrim (1830 ve 1848 ayaklanmaları) Paris'te oldu, iki kıralı yerinden etti. 1852'de, kendisini önce cumhurbaşkanı seçtirmiş olan Louis Napoléon sonradan III. Napoléon adiyle imparator olunca, Paris için yeni bir devir başladı. İmparator, Paris'i imar için Haussmann adında bir idare adamını görevlendirdi. Bugünkü Paris'in kurucusu sayılabilecek olan Haussmann, yollar açtırdı, köprüler yaptırdı, alanları genişletti, çıkmaz sokakları kaldırdı. Paris belediye başkanlığında kaldığı süre içinde,

Paris'te Fontenoy Meydanı'nda UNESCO Merkezi.

plânsız gelişip büyüyen şehri, bayındır bir duruma yükseltti.

1870'te, Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi üzerine, Paris Almanlar tarafından kuşatıldı. Şehirde, hükümet kuvvetleri ile halk toplulukları (Commune'ler) arasında şiddetli sokak savaşları oldu. Ünlü Notre-Dame Kilisesi'nin bir kısmı yandı.

III. Cumhuriyet Paris'in yaralarını kısa zamanda sardı. İlk milletlerarası sergi III. Napoléon zamanında, 1855'te Paris'te açılmıştı. Sonra 1867, 1878, 1889, 1900 yılı sergileri açıldı. Şehir içindeki çarpışmalar yüzünden, Millet Meclisi 1878'e kadar Versailles'da çalıştığından, Paris ancak 1878'den sonra yeniden başkent olabildi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Paris, Avrupa'nın en gözde şehri haline geldi. Barış konferansı (1919-1920) burada toplandı. 1925-1930 yılları arasında şehrin sınırları Boulogne ve Vincennes Ormanları'nı da içine alacak kadar genişledi.

II. Dünya Savaşı'nın başında Almanlar Fransa'yı yenip Paris'e girdiler. Şehir 14 haziran 1940'tan 23 ağustos 1944'e kadar Almanlar'ın elinde kaldı.

Bugün dünyanın en çok turist çeken şehri gene Paris'tir. XVII. yüzyıldan beri Paris'in arması dalgalar üzerinde bir gemiyi gösterir. Bu armanın altında Lâtince şunlar yazılıdır: «Fluetat nec mergitur» (Dalgalanır ama, batmaz).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Paris Mektupları (Namdar Rahmi Karatay, 1952); Paris'te Bir Hafta (1943); Paris Cehenneminden Nasıl Kurtuldum? (Rebia T. Başokçu, 1941).

PARİS ANTLAŞMASI

Kırım Savaşı'na son veren antlaşmadır, 30 mart 1856'da Paris'te imzalanmıştır (Bk. Kırım Savaşı).

Bu antlaşma ile, bir yanda Rusya, öte yanda Müttefikler (Osmanlı İmapratorluğu, İngiltere, Fransa, Sardunya) arasındaki büyük savaş son buluyordu. Antlaşmaya göre Karadeniz tarafsız bir deniz olarak kabul edildi: Hiçbir milletin savaş gemisi Karadeniz'e giremiyecek, bu deniz yalnız ticaret gemilerine açık bulunacaktı. Bu arada, Osmanlı Devleti de, Rusya da Karadeniz'de donanma bulundurmıyacak, kıyılarında tersane kuramıyacaktı.

Gene bu antlaşmaya göre, her iki taraf Kırım Savaşı'nda aldıkları yerleri geri verdiler; ayrıca, Rusya, Besarabya'nın bir kısmını Boğdan Beyliği'ne bıraktı. Bu arada, Eflâk-Boğdan'a, büyük devletlerin kefilliği altında, muhtarlık verildi. Tuna nehrinin ticaret gemilerine açık tutulması da antlaşmada kabul ediliyordu.

Paris barış konferansında Osmanlı İmparatorluğu'nu sadrazam Âli Paşa temsil ediyordu. Bu arada, 1856 Islahat Fermanı'nı padişah Abdülâziz'e imza ettirmiş, kopyasını da konferansa sunmuştu. Bu fermanda, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyanlar'a birtakım haklar tanınıyordu ki bu, bazı memnuniyetsizlikler uyandırdı. Bu arada, Tanzimat'ın kurucusu Büyük Reşit Paşa da bunu tenkid etti.

Paris Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu bir Avrupa devleti olarak kabul edilmiş, Avrupa devletler hukukundan faydalanması sağlanmıştır. Ayrıca, topraklarının bütünlüğü Avrupa devletlerinin kefilliği altına alınmıştır. Buna karşılık, Boğazlar'ın Rus donantasına kapanması da İngiltere ile Fransa'nın Akdeniz'deki güvenliğini sağlamış oluyordu.

PARK

Şehirlerde, halkın dolaşıp hava alması için yapılmış, ağaçlarla, çiçeklerle dolu büyük bahçelere «park» denir. Coğrafya terimi olarak «park» başlıca iki anlama gelir: 1) Tropikal bölgelerin kurak yerlerinde görülen ağaç kümeleri. Bunlara «park ormanları» da denir.

GÜLHANE PARKI

İSTANBUL'da Sarayburnu ile Alemdar arasında, Topkapı Sarayı'nın yanında, kuzey yönünden denize yaslanmış bir parktır. Şehrin bu en büyük parkı çeşitli ulu ağaçlarla örtülüdür. Yüzölçümü ortalama 100.000 m² olan Gülhane Parkı'nın içinde ayrıca pek çok eski anıt, yapı kalıntıları da vardır.

Gülhane Parkı eskiden Topkapı Sarayı'nın bahçesiydi. «Yeni Saray» diye anılan Topkapı Sarayı, Sarayburnu gibi, İstanbul'un bu en güzel yerine yapılırken, Gülhane Parkı'nı da içine alan geniş alan zeytinlikti. Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra, önceleri şimdiki Üniversite'nin bulunduğu yerde yaptırdığı sarayda oturdu. Sonra Yeni Saray 1475'te yapılınca buraya taşındı. Saray'ın çevresine 1478'de duvar yaptırdı.

Saray'ın iç bahçeleri yanında, Gülhane bir koru olarak ayrı özellik taşırdı. Koruda cins ağaçlardan başka, çeşitli çiçekler, bu arada en çok güzel güller yetiştirilirdi.

Korunun içinde, cins bitkilerin yanı sıra bazı yapılar da vardır. Bunun yanında İshak Paşa köşkü, I. Selim'in iki Mermer Köşkü bunların arasındadır. Ayrıca, I. Abdülhamit tarafından yaptırılan Gülhane Kasrı da önemli yapılardandı. Bunların şimdi kalıntıları vardır.

Parkın Alemdar yönündeki Soğukçeşme kapısının yanında I. Ahmet Çeşmesi, parkın dışında Zeynep Sultan Camisi koruyu çevreliyen tarihî yapılardır. Gene Alemdar cihetinde, Gülhane Parkı'nı çevreliyen duvarın sağ köşesindeki Alay Köşkü tarihî önemi olan bir yerdir (Bk. Alay Köşkü). Sarayburnu rıhtımında eskiden Bizanslılar'dan kalma Aya Barbaro kapısı vardı. II. Mahmut bu kapıyı yıktırıp, yerine topların koruduğu güzel bir saray yaptırdı. Bu saray 1862'de yanmıştır. Gene bu burun çevresinde Gotlar Anıtı, birçok kapılar, bodrumlar vardı ki, en büyükleri Bizanslılar'dan kalma Aya Sotiri Manastırı'na aitti. Burada ayrıca Sinan Paşa tarafından yaptırılıp III. Murat'a hediye edilen köşkün kalıntıları da göze çarpar.

Topkapı Sarayı ile Gülhane Parkı arasında hem Sarayburnu, hem de Alemdar ve Ayasofya yönlerinde yollar vardır. Padişahlar ve saray halkı koruya bu yollardan gidip gelirlerdi. Ayrıca, padişahın dairesinden koruya giden gizli bir yol da vardı. Bu yol, eskiden Sarayburnu yönünde olan köşklere çıkardı.

Parkın sağ tarafından Topkapı Sarayı'na giden yolda şimdi müzeler bulunmaktadır. Bu müzelerin altında bazı büyük bodrumlar vardır. Bunların Bizans İmparatoru Arcadius tarafından yaptırılan hamamlara ait olduğu sanılmaktadır.

Osmanlı Sarayı'nın 400 yıldan fazla bahçesi olan Gülhane Parkı, 1912'de İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Cemil Paşa (Topuzlu) zamanında düzenlenerek bir park haline getirildi, halka açıldı. Gülhane, İstanbul'da

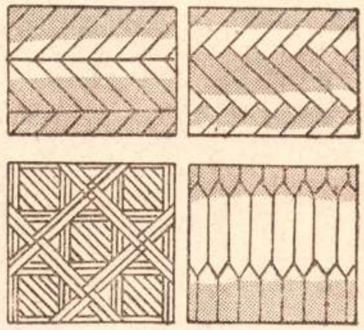
2) Tabiat zenginlikleri ile dolu bölgeler (millî parklar).

Şehirlerde halk için kurulan parkların tarihi çok eskidir. Mısır'da, Firavunlar, İ. Ö. 2500-2000 yılları arasında, halk için bahçeler yapmışlardı. Babil'in «Asma Bahçeleri», Çin'de, Pekin'in ortasındaki büyük bahçeler, Atina ve Roma'daki «ağaçlıklı» gezinti yerleri parkların, çok eski çağlardaki örnekleri sayılabilir.

Batıda halk için açılan parkların ilki Paris'te Kıraliçe Catherine De Medici tarafından 1564'te yapılmıştı. Bu park, bugün ortadan kalkmıştır. Ondan sonra halk için genel parklar açılması fikri bütün Avrupa'ya yayıldı. Bu arada Alman şehirlerindeki, özellikle Hamburg ve Bremen'deki parklar daha başka ülkelere örnek oldu.

Bugünkü şekliyle ilk park 1792'de Paris'te halka açılan Luxembourg Sarayı bahçeleri olmuştur. Londra'daki ünlü Hyde Park da bugünkü halini 1851'de Kıraliçe Victoria zamanında aldı. Ayrıca Londra dolaylarında büyük ağaçlarla süslü, gezinti yeri olarak kullanılan Buchy Park da XVIII. yüzyıl başından beri halkın gezinti yeri olmuştur. Bugün dünyanın en büyük parkı, New York şehri içindeki Central Park'tır.

Yurdumuzun en eski parkı, İstanbul'daki Gülhane Parkı'dır. Padişahlık devrinde, bu park gibi, Yıldız Parkı da sarayın sınırları içinde bulunur, oralardan ancak hükümdarlar, saray ileri gelenleri faydalanırdı. Cumhuriyet devrinde her iki park halka açıldığı gibi, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde yeni parklar yapıldı. Bu arada Ankara'nın Gençlik Parkı, İzmir'in Kültürpark'ı halkın eğlenip dinlendiği ağaçlık, yeşillik geniş bahçelerdir.

Parke çeşitleri

PARKE

Küçük, biçimli bir şekilde kesilip hazırlanmış, üzeri cilâlanabilir tahta parçalarından meydana getirilmiş döşemedir. Parkeyle kaplanmış odalar geniş tahta ile kaplanmış olanlardan hem daha güzel görünüşlüdür, hem de daha kullanışlıdır. İyi döşenmiş bir parke döşemenin üzerine muşamba sermeye lüzum kalmaz. Parkeyi belirli zamanlarda cilâlamak, temiz tutmak döşemenin ömrünü artırır.

Ev yapılırken odaların tabanına parke kaplamak için önce döşeme kirişleri üzerine düzgün bir tahta döşeme tabakası yapılır, sonra bunun üzeri parkeyle kaplanır. Parke tahtalarının kenarları «lâmbalı» denen biçimdedir; birinin çıkıntısı ötekinin girintisine oturarak tahtaların iyice kenetlenmesini sağlar. İyi döşenmiş bir parke uzaktan bakılınca, yekpareymiş gibi görünür.

Parke döşemelerin birçok çeşitleri vardır. «Zikzaklı» (Macar biçimi), «haneli», «mozayik biçimi», «İngiliz biçimi» bunların başlıcalarıdır.

PARKİNSON HASTALIĞI

Çok ender raslanılan sinir hastalıklarından biridir. Hastalık önce elde parmakların, ya da ayağın titremeye başlamasiyle kendini belli eder. Hastanın vücudu kasılır, terlemeye başlar. Zamanla bu titremeler yavaş yavaş bütün vücuda yayılır. Hastanın terlemesi artar, bu titremeler sonucunda muazzam enerji sarfederek dermansız düşer. Zaman zaman ileriye atılıp yürümek, hattâ geri geri yürümek için önüne geçemiyeceği bir istek duyar. İş yapamaz hale gelir, yatakta yattığı yerde bile vücudunun şiddetli titremelerle sarsılmasının önüne geçemez.

Hastalığın gelişmesi çok uzun sürer. Bazan 20 yıl kadar süreni de vardır. Kesin bir tedavi şekli olmıyan bu hastalık çok kere ölümle sona erer.

PARLÂMENTO

Meclis halindeki yasama organına «parlâmento» denir. Nazariyede, meclisin seçimle kurulmuş olup olmaması pek önemli değilse de tatbikatta, meclisin sınırlı olması, genel oy sistemiyle halk tarafından seçilmiş bulunması akla gelir.

Parlâmentoların başlıca görevi, kanun yapmak, bütçeyi inceleyip kabul etmektir. Hükümeti denetlemek de, parlâmentonun siyasi görevidir.

Parlâmentolar, ya tek, ya da çift meclisli olur. Zamanımızda, birçok memleketlerde yasama görevi, iki meclis arasında belli şartlarla bölüşülmüştür. 1961 Anayasası'ndan önce Türkiye'de tek meclis sistemi vardı; halen Türkiye Büyük Millet Meclisi diye anılan yasama organımız, 1) Millet Meclisi; 2) Senato olmak üzere iki meclislidir.

Parlâmanter Rejim

Devlet idaresinin, bir yandan sorumsuz bir devlet başkanı, öte yandan parlâmentoya karşı sorumlu kabine ile parlâmento arasında belli şartlarla ortaklaşa yürütülmesi usulüdür. Tarifinden de anlaşılacağı üzere, devlet başkanı mevkiinde kıral bulunsa da, parlâmanter rejim var sayılır.

Üç organın devlet idaresine ortak oluş şekli, her memlekette değişiktir, bu durum anayasalarında belirtilmiştir. Yalnız, yasama hakkı daima parlâmentoya aittir. Ancak, devlet başkanı kanunları veto edebilir. Parlâmanter rejimde, «yürütme organı» (devlet başkanı ve kabine) ile «yasama organı» (parlâmento) arasında öyle bir denge kurulur ki, organlardan hiçbiri ötekine karşı üstünlük iddiasında bulunamaz, bu yolda fiilî bir harekete geçemez. Bu dengede devlet başkanı tarafsız bir itidal unsuru olur. Parlâmanter rejimlerde, siyasi tartışmalar çeşitli siyasi kanaatler

Gülhane Parkı'ndan bir görünüş.

açılan ilk parklardan biridir. Gene aynı yıl içinde Cemil Paşa'nın çalışmaları ile Sultanahmet Parkı, Kısıklı Parkı, Yıldız Korusu halka açılmıştı.

Cumhuriyet devrinde Gülhane Parkı, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul semtinde ilk ayak bastığı yer olarak ayrı bir önem kazandı. Sarayburnu'nda bunu anmak için 1927'de Atatürk'ün ilk heykeli dikildi. Park, o tarihten beri, halkın çok sevdiği bir gezinti yeridir. 1950'den 1958'e kadar, İstanbul Belediyesi tarafından düzenlenen «Bahar ve Çiçek Bayramı» Gülhane Parkı'nda açıldı. Burada küçük çapta bir de «Hayvanat Bahçesi» kuruldu. Deniz kıyısında oluşu, parka ayrı bir özellik verir.

Gülhane Parkı'nın tarihe geçen bir önemli yönü de, «Tanzimat» hareketinin başlangıcı sayılan «Islahat Fermanı»nın 1839'da burada okunmasıdır. 3 kasım tarihli olan «Ferman» Padişah I. Abdülmecit'le devlet büyükleri'nin, elçilerin önünde, 101 pare top atıldıktan sonra, o zaman Hariciye Nazırı (Dış İşleri Bakanı) olan Mustafa Reşit Paşa tarafından okundu. Türkiye'nin Batılılaşma hareketinde ilk adımın atıldığı yer olarak da «Gülhane» adı önemli bir yer tutar.

arasında denge kurulmasına, millet için doğru yolun bulunmasına geniş ölçüde yardım eder. Söz hürriyeti, devlet idaresi hakkında hesap sorma hakkı istenmesi parlâmanter rejimden faydalı sonuçlar elde edilmesi için zaruridir.

PARMAK İZİ

Parmak uclarının iç yanındaki deri çizgilerinin bir eşya üzerinde bıraktığı izdir. Bunlar polisin bir suçluyu bulmasında büyük fayda sağlar, çünkü herkesin el ayasını, parmak uclarını örten derinin üzerindeki kıvrımlar başka başkadır; hiçbirinin bir başka kimsede aynı olmasına imkân yoktur.

Herkes el sürdüğü, dokunduğu eşyalar üzerinde parmak izi bırakır. Bu izler camcı macunu gibi, basınca yumuşıyan, sonra sertleşen cisimlerle, düz, cilâlı yüzeyler üzerinde daha kolay tesbit edilebilir. Bu bakımdan, polisler, daha çok, şişe, ayna, masa üstü gibi yerlerdeki parmak izlerini ararlar. Parmak izini alacak görevli uzman, üzerinde iz bulunmasından şüphelendiği eşyaya özel bir mavi toz serper, sonra çok yumuşak bir fırçayla bu tozu süpürür. Böylece tozun fazlası gider, kalanı da parmak izini gözle görülebilir hale getirir.

Öte yandan, polisçe yakalanan suçluların parmak izleri alınarak özel bir dosyaya yerleştirilir. Böylece hazırlanan parmak izi fişleri, her hangi bir araştırmada polise yol gösterir. Parmak izi alınacak kimsenin sağ elinin paşparmağına, hattâ birçok hallerde bütün parmaklarına baskı mürekkebi sürülür, sonra parmakları dosyadaki özel yere bastırılır.

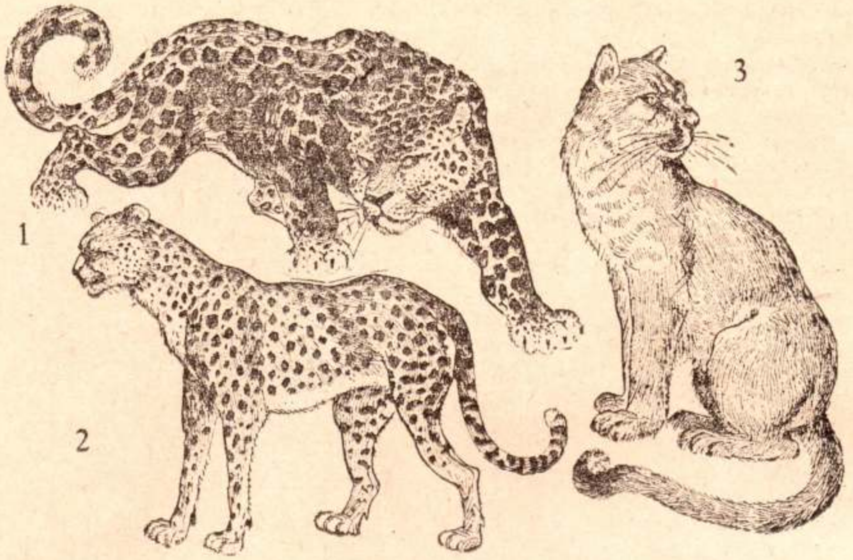
Suçluların polis tarafından alınan parmak izleri dosyalanırken.

PARS [Panter]

Kedi cinsinden, kaplana benziyen yırtıcı bir hayvandır. Asya'nın Hindistan gibi sıcak ülkelerinde ormanlar arasında yaşar. Bizde de Aydın dolaylarında, Güney Toroslar yakınlarında tek tük bulunur.

Pars, etoburlardan, çok yırtıcı bir hayvandır; boy ve ağırlık bakımından kendinden çok daha büyük hayvanlara, hattâ silâhlı insanlara bile saldırır. Otların aralarında gizlenerek, ağaçların sık yaprakları arasında saklanarak sabırla avını bekler. Yakınından geçen avının üzerine büyük bir çeviklikle atlıyarak parçalar.

Parsın kirli sarıya yakın postunun üzerinde siyah benekler bulunur, çok ender olarak tamamen siyah parslar da vardır.

Pars çeşitleri: 1 — Jagar; 2 — Çita; 3 — Puma.

Parsın Afrika'da yaşıyan cinsine «leopar» denir. Leopar da pars gibi son derece yırtıcı bir hayvandır. Postunun üzerinde siyah dalgalar halinde lekeler vardır. Ağaçlar arasında avlanır.

Jagar da parsın Amerika'da yaşıyan bir cinsidir. Buna «Amerikan kaplanı» da denir. Daha çok Güney Amerika'da bulunur. Çok yırtıcı, kan dökücü olan jagarın sarı postu üzerinde siyah halkalar vardır. Gene Amerika'da yaşıyan iki jagar cinsine de «puma» ve «çita» denir.

PARSİFAL

Bir Alman efsanesidir. Kökleri, Yunan mitolojisine kadar inen «Kuğulu Şövalye» masalına bağlıdır. Bu destan XIII. yüzyılda Bavyeralı şair Wolfram von Eschenbach manzum bir şekilde yazmıştır. Bir Ortaçağ hikâyesidir.

Destana göre kutsal Graal Ülkesi cennet gibi ağaçlık, verimli, güzel bir yerdir. Burasının kıralı Titurel, Kutsal Mızrak'la Kutsal Çanağı korumak üzere Monsalvat Şatosu'nu kurdurmuş, şatoya da güvendiği şövalyeleri almış, bunlar çok hırslı bir şövalye olan Klingser'i şatodan kovmuştur. Klingser, bunun acısını çıkarmak için, büyücülük öğrenir, büyü kuvveti sayesinde kendine bir şato kurdurur. Birçok güzel kadını ileri sürerek Graal şövalyelerinin bir kısmını baştan çıkarır. Sonunda, kutsal mızrağı çalar. Mızrak çalınınca Titurel'in böğründe bir yara açılır. Kıral ölmek üzereyken bir gün nehirde bir kuğuyu okla yaralıyan bir genç Graal Ülkesi'ne ayak basar. Kendisinin kim olduğunu bilmiyen bu gence Klingser, adının Parsifal olduğunu söyler. Kim olduğunu öğrendiği andan itibaren Parsifal için büyü bozulmuştur. Klingser'in attığı kutsal mızrak bile ona saplanmadan havada kalır. Parsifal, mızrakla yarasına dokunup Titurel'i iyileştirir.

PARŞÖMEN

Üzerine yazı yazılmak üzere özel şekilde hazırlanmış hayvan derisidir. Bergama Kıralı II. Eumenios, kitaplığını zenginleştirmek istediği sırada Ptolemaioslar, İskenderiye'den papirüs çıkarılmasını yasak etmişlerdi. II. Eumenios yeteri kadar papirüs kâğıdı elde edemeyince, o çağın bilginlerinden Plinos, hayvan derisini özel şekilde terbiye etme usulünü buldu. Keçi, yeni doğmuş, ya da henüz doğmamış oğlak ve dana derisinden elde edilen bu gayet inceltilmiş, sepilenmiş, mührelenmiş kuru deriler kâğıt gibi kullanıldı. Pergamos (Bergama)dan dolayı «pergamina» denilen bu derilerin adı sonradan «parşömen» oldu.

Başlangıçta yazı kâğıdı yerine kullanılabilen parşömen derileri, sonraları, yapılışının güçlüğü, fazla pahalıya mal olması yüzünden, ancak antlaşmaların, fermanların yazılmasında kullanılmaya başlandı. Rönesans'tan sonra parşömen hemen hemen ortadan kalktı. Bu derinin pahalılığı yanında, paçavra kâğıdı çok daha ucuz oluyordu. Baskı makinasının icadı, paçavra kâğıdının kullanılmasını gerektirdiğinden, parşömen derileri yazı kâğıdı olarak artık hiç kullanılmaz oldu.

Bugün «parşömen kâğıdı» denilen şey, donuk, dayanıklı, yarı saydam bir kâğıttır.

PARTENOGENEZ

Döllenmemiş yumurtayla üremeye «partenogenez» denir. İlkel hayvanlardan bazıları bu biçim ürer. Öteki canlılarda genel olarak, dişinin yumurtacığı ancak erkeğinin salgıladığı atmık (sperma) ile birleştikten sonra çoğalarak yavrunun meydana gelmesine imkân verir. Partenogenez üremede ise, yumurtacıklar döllenmeye uğramadan da gelişerek yeni bir canlı meydana getirirler.

Denizyıldızları, ipek böcekleri, kurbağalar gibi bazı hayvanlarda ara sıra görülen bu olay, filoksera, arılar gibi bazı böceklerin normal üreme şeklidir. Arılarda partenogenez olayı şöyle olur:

Bir arı kovanında erkek arılar, «işçi» denen kısır dişi arılar, bir de döl verebilen ana arı (arı beyi) olmak üzere üç çeşit arı bulunur. Ana arı, bütün hayatı boyunca bir kere çiftleşir, bu sırada erkekten aldığı atmıkları üreme yollarına bağlı küçük bir kese içinde sak-

lar. Ana arı bu kesenin ağzını yumurtlama sırasında ister açık, ister kapalı tutabilir. Böylece, kesenin ağzı önünden geçen yumurtacıklardan kimisi döllenir, kimisi döllenmez. Bu iki çeşit yumurta da gelişmeye başlar. Yalnız, döllenmiş olanlardan dişi, döllenmemiş olanlardan da erkek arılar meydana gelir.

PARTHENON (Bk. AKROPOLİS)

PARTİ (Bk. SİYASİ PARTİLER)

PARYA

Hindistan'da Hindular arasında en alt tabaka sayılan halka «parya» denir. Bu söz Tamul dilinde «davulcu» anlamına gelir. Eskiden paryalar babadan oğula hep davulcu olurlardı. Bugün paryalar, başkaları adına çalışan, dikili tek ağaçları olmıyan işçilerdir. Öteki Hindular bunlara el bile sürmezler, üzerlerine dokunacak olurlarsa kendilerini kirlenmiş sayarlar.

Aryalar Hindistan'ı aldıkları vakit (M. Ö. 3000) Sin Suyu boylarında oturan Sudralar, Gundalar, Tamuller bu toprakların yerlileriydi. Bunların hepsi yavaş yavaş Aryalar'ın boyunduruğu altına girdi, Brahma dininin doğuşundan sonra da aşağı sınıftan insanlar sayıldılar Daha sonra Buda dini bu köle insanları kurtarmaya çalıştıysa da, bütün kuvveti elinde tutan Brahmanlar, buna engel oldular. Brahman dini ile Buda dininin karışımından yeni bir din çıkaran Hindular da bu halkın köle hayatını çağımıza kadar sürdürmüşlerdir.

PAS

Madenlerin oksitlenince yüzeylerinde bağladıkları tabakaya «pas» denir (Bk. Oksijen: Oksitlenme). Bu arada, çeşitli madenlerin pası ayrı ayrı renkte olur: Demir pası siyahımtırak kırmızı, bakır pası yeşil olur.

En çabuk paslanan maden demirdir. Havadaki su buharı ile oksijen, karbon dioksit (karbon gazı) demiri çabucak paslandırır. Demir, bir tabaka pasla kaplandıktan sonra, havayla daha az temas ettiği için, bundan sonraki paslanması daha yavaş olur. Yalnız, uzun süre açıkta kalan bir demir parçasında pas yavaş yavaş madenin içine kadar işler, sonunda demir çürür.

Paslanma olayı, kimyada, «elektriksel pil», ya da «galvanik piller» kuramı ile açıklanır: Meydana gelen pasla (demirin oksidi ile) demir kısmı arasında elektriksel değerler değiştiği için bir gerilim farkı meydana gelir, bu gerilim farkından o bölgede bir elektrik akımı doğar. Bu akımla doğmuş olan iki kutup arasında iyon akımı başlar, oksijen iyonları böylece derinlere kadar iner, metal halindeki demiri oksit haline getirir.

Paslanmayı, dolayısiyle aşınmayı (korozyonu) önlemek için çok çeşitli tedbirler alınabilir. Bu tedbirlerin esası madenle hava temasını kesmektir. Bunun için maden yağlanır; üzeri çeşitli boyalarla kaplanır; galvanizlenir (çinko ile kaplanır); havaya dayanıklı bir madenle elektrik yardımiyle kaplanır (nikelâj, kromaj). Su içinde kalan demir kısımlar (özellikle gemilerin dip kısımları) üzerine «tutya» denilen çinko çubuklar eklenir.

Bir madenin üzerindeki pası gidermek için benzin kullanılır. Pas benzinde erir, altından madenin kendisi çıkar. Pasları gidermek için daha başka kimyasal maddeler de vardır. Elbiselerdeki pas lekelerini çıkarmak için de çeşitli usuller kullanılır (Bk. Leke).

PASAPORT (Bk. SEYAHAT)

PASAROFÇA ANTLAŞMASI

Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında 21 temmuz 1718'de imzalanan bir antlaşmadır. Belgrad'ın güneydoğusundaki Pasarofça kasabasında imzalanan bu antlaşma Osmanlılar'ın kazandıkları 1715 Venedik Savaşı ile Almanlar'ın kazandıkları 1716 Alman Savaşı'na son vermiştir.

XVIII. yüzyılın ilk yılları, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1699 Karlofça Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri almak siyasetiyle geçmiştir. Bu arada, Karlofça Antlaşması ile Rusya'ya verilen yerler 1711'de Prut Antlaşması ile geri alındı. Az sonra Venedik'e savaş açıldı. Damat Ali Paşa, hızlı bir zafer kazanarak Mora'yı Venedik'ten geri aldı. Geriye, Almanya'ya verilen Macaristan'ın yeniden fethi kalıyordu. Yalnız, Ali Paşa, Petervaradin Meydan Savaşı'nda Prens Eugen'in başkomutanlığındaki Alman ordusuna yenildi, şehit oldu. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, sulh siyasetine taraftardı. Savaşa devam edilmedi.

Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti Venedik'ten bütün Mora'yı geri alıyor, eski sınırına kavuşuyordu. Buna karşılık, Tımışvar (Banat, yani Güneybatı Romanya) ile Belgrad da dahil olmak üzere Kuzey Sırbistan da Almanya'ya bırakıldı. Almanya, aldığı bu yerleri ancak 21 yıl muhafaza edebildi; 1739 Belgrad Antlaşması ile, bu önemli toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na geri vermek zorunda kaldı.

PASCAL, Blaise (1623 - 1662)

B. Pascal

Büyük bir Fransız filozofu, matematikçisi ve bilginidir. Bir matematik felsefesi kurmayı ilk o düşünmüştür. Fizik alanında da sıvıların basınciyle ilgili kuramları büyük bir önem taşır. Bir kab içindeki her hangi bir sıvının her yönde aynı basınç yaptığını ispat etmiştir. Fizikte de bu «Pascal Kanunu» olarak bilinir. Bu buluş, hidrolik pres, hidrolik asansör gibi çeşitli aletlerin yapılmasını sağlamıştır.

Pascal, Fransa'da Clermont-Ferrand'da doğdu. Küçük yaşından beri son derece akıllı, zeki bir çocuktu. Pascal'ın eğitimini babası üzerine almıştı; ona yalnız kendisinin sevdiği, ilgi duyduğu konularda ders veriyordu. Bunlar da, daha çok, eski dillerle ilgili konulardı. Çocuğunun ısrarlarına rağmen ona bilim, fen konularında hiçbir şey öğretmiyordu. Pascal ise, geometriye merak sarmış, bu ders üzerinde kendi kendine çalışmaya başlamıştı. Kısa zamanda o kadar ilerledi ki 16 yaşındayken «Koninin Geometrisi» adında bir eser hazırladı. Bunun sayesinde devrin ünlü matematikçisi René Descartes'in dikkatini çekti. En sonunda babası da çocuğun matematik, fizik çalışmalarına göz yummak, bu yolda ona yardımcı olmak zorunda kaldı.

Pascal, kızkardeşinin etkisi altında kalarak Jansen mezhebini kabul etmişti. Kısa bir süre sonra da kendini iyice dinî çalışmalara verdi. Artık bilimden çok dinle ilgileniyordu. 1654'te manastıra kapandı, matematik, fen üzerindeki çalışmalarına orada devam etti. Ölümünden 8 yıl sonra, yarım bırakmış olduğu «Din ve Daha Başka Konular Üzerinde Düşünceler» adındaki eseri yayınlandı. Bu eser «Pascal'ın Düşünceleri» diye tanınmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları.

Düşünceler (çev. F. Yücel, 1942); Aşka Dair Düşünceler (çev. M. Bayar, 1944); Pascal (J. Chevalier'den çev. M. Toprak, 1961).

PASİFİK OKYANUSU
(Bk. BÜYÜK OKYANUS)

PASİNLER

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Horasan, güneydoğuda Ağrı'nın Eleşkirt, güneyde Erzurum'un Karayazı ve Tekman, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Tortum ve Narman ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çobankale adında bir bucağı, 79. köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.719 km²

Nüfusu: 39.437 (1960 sayımı)

Pasinler ilçesinin orta kesimini Pasinler Ovası kaplar. Yüksek dağlarla çevrilmiş olan bu ova daha batıdaki Erzurum Ovası'ndan Deveboynu adı verilen eşikle ayrılır. Deniz yüzeyinden 1.650 m. yüksekte bulunan Pasinler Ovası'nın güneyinde Çakmak Dağı yükselir.

Pasinler'de kışlar şiddetli geçer. Ovada yazlar sıcak olur. İlçenin en önemli akarsuyu Aras'tır. Ovanın bütün öteki suları Aras nehrinde toplanır. Tahıl ekimiyle hayvancılık ilçenin en başta gelen ekonomik faaliyetleridir. Sebzelerden en çok lâhana, şalgam gibi kış sebzeleri yetiştirilir. Meyvacılık yoktur.

Kasaba. — Pasinler ilçesinin merkezi Hasankale kasabasıdır. Kaplıcaları ile tanınmış olan bu kasaba Pasinler Ovası'nın kuzey kenarında bir tepe üzerindeki, kalenin eteğinde kurulmuştur. Yamaçtaki kesimin sokakları dar ve zikzaklı, evleri birbirine yaslanmış durumdadır. Kasabanın güney kısmında birbirinin yanısıra giden 3 cadde vardır. Bu kesim daha çok modern binalarla süslenmiştir.

Hasankale'nin Erzurum - Kars karayolu üzerinde önemli bir mevkii olduğu gibi Erzurum - Kars demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasabanın nüfusu 8.000'in üstündedir (1960 sayımı: 8.023). Erzurum'a bağlı ilçe merkezleri arasında en büyüğüdür.

PASKALYA

Hıristiyanlar'ın inanışına göre, Hz. İsa'nın, öldükten sonra yeniden dirildiği gündür. Her yıl 22 martla 25 nisan arasındaki günler içinde, Ay'ın dolunay (ondördü) devresinden sonra gelen ilk pazar günü kutlanır.

«Paskalya» kelimesi İbranice'de «geçiş» anlamına gelen «pesah»tan gelir. Gerçekten, İsa'dan önce de Museviler buna benzer dinî

bir bayram yaparlar, Mısır'dan Filistin'e geçişlerinin yıldönümünü kutlarlardı. Hıristiyanlıktan sonra o güne daha başka bir anlam verilmiş, İsa'nın dirilişi (maddi varlıktan mânevi varlığa geçişi) olarak kutlanmaya başlanmıştır. Katolikler'le Ortodokslar'ın Paskalyası arasında tarih bakımından fark vardır. Ortodokslar Gregoriyen takvim değişikliğini kabul etmedikleri için, onların Paskalya'sı Katoliklerinkinden 12 gün sonra gelir. Ortodokslar ise Paskalya'yı Katolikler'le aynı zamanda kutlarlar.

Paskalya'da üzeri kırmızıya boyanmış yumurta yemek, bunları birbirlerine hediye etmek Hıristiyanlar arasında gelenek olmuştur. Ayrıca, Paskalya yortusunda coşkun eğlenceler yapılır.

PASTACILIK

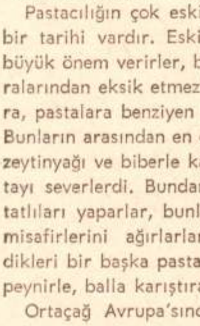
Hamurdan yapılıp içine kakao, krema, meyva ezmesi gibi şeyler katılan, fırında pişirilen tatlılara «pasta», bu işe de «pastacılık» denir.

Pastacılığın çok eski çağlara kadar uzanan bir tarihi vardır. Eski Romalılar pastacılığa büyük önem verirler, bu çeşit yiyecekleri sofralarından eksik etmezlerdi. Bugünkü turtalara, pastalara benziyen birçok pastaları vardı. Bunların arasından en çok hamuru şarap, süt, zeytinyağı ve biberle karıştırıp yaptıkları pastayı severlerdi. Bundan başka, çeşitli peynir tatlıları yaparlar, bunlarla sofralarını süsler, misafirlerini ağırlarlardı. Romalılar'ın sevdikleri bir başka pasta çeşidi de yulaf ununu peynirle, balla karıştırarak yaptıkları tatlıydı.

Ortaçağ Avrupa'sında pasta yerine, daha çok, çörek, kurabiye, galeta gibi kuru yiyecekler revaç buldu. Bugünkü pastaclığın meydana gelmesi ise çok daha yenidir, ancak 100-150 yıllık bir geçmişi vardır.

Bugünkü pastacılıkta kullanılan başlıca malzeme un, süt, yumurta, tuz, şeker, su, kakao, çikolata, çeşitli meyva ezmeleridir. Bazı pastaların üzerine krema, bazılarına da çikolata konur, üzüm, vişne, portakal kabuğu reçeli vs. gibi meyva ve meyvadan yapılmış besin maddeleriyle süslenir.

PASTERNAK, Boris (1890 - 1960)

B. Pasternak

Bir Rus yazarıdır, 1958'de Nobel Edebiyat Armağanı kazanması üzerine bütün dünyaca tanınmıştır.

Pasternak, Moskova'da doğdu, Moskova Üniversitesi'nden sonra Almanya'daki Marburg Üniversitesi'nde de felsefe okudu. Edebiyat alanında ilk önce şiirleriyle tanındı, başlangıçta sembolist, daha sonra fütürist tarzda şiirler yazmıştır. 1918 ihtilâlinden sonra Sovyet Eğitim Bakanlığı'nda çalıştı. Sonra kendini bütün bütün edebiyata verdi. Sovyet devrinde yetişmiş olmasına rağmen, yazılarında ferdî bir eğilim gösteriyordu. 1931'de çıkan şiir kitabına, bunu anlatmak için «Parmaklıkların Üstünde» adını koymuştu. Yıllarca Shakespeare, Goethe, Rilke gibi İngiliz, Alman şairlerinden yaptığı çevirilerle geçindi. Bundan dolayı, Komünistlerin tuttuğu bir yazar olamadı.

Boris Pasternak adı Rusya dışında ilk olarak 1957'de duyuldu. «Dr. Jivago» adında yeni yazdığı romanı bir yıl önce «Noviy Mir» (Yeni Zamanlar) adındaki Sovyet edebiyat-sanat dergisi geri çevirmişti. Pasternak eserini gizlice Avrupa'ya geçirtti. Roman 1957'de İtalyanca, ertesi yıl da İngilizce olarak çıktı, ondan sonra daha birçok dillere çevrildi. Bunun üzerine, 1958 Nobel Edebiyat Armağanı da Pasternak'a verildi. Pasternak, armağanı başlangıçta teşekkürle kabul ettiyse de, sonradan, Sovyet hükümetinin zoru ile, geri çevirdi.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen romanı:

Dr. Jivago (S. Tiryakioğlu, 1959); Doktor Jivago (K. Kan, 1958).

İnsanlığa büyük yararı dokunan bilgin: PASTEUR

Pasteur

PASTEUR, Louis (1822-1895), dünyaca tanınmış bir Fransız kimyacısıdır. Dôle'de doğdu, babası dericiydi. Pasteur, başarılı sayılamıyacak bir öğrenimden sonra Besançon, Dijon, Strasbourg lise ve üniversitelerinde fizik, kimya öğretmenliklerinde bulundu. Yalnız, kendini gittikçe daha derin araştırmalara vererek bilgisini ilerletti, Paris'teki Ecole Normale'in (öğretmen okulunun) bilimsel araştırmalar müdürü oldu. Durmadan çalışıyor, daima yeni buluşlar peşinde koşuyordu. Kısa zamanda bütün Fransa'da, hattâ Avrupa'da tanındı. Bilim Akademisi, Tıp Akademisi ile bazı yabancı benzeri kurumların üyesi oldu. Yalnız, 1870 Fransız-Alman Savaşı'nda, Almanya ile ilgili bütün câyelerini geri çevirerek savaşı protesto etti. 1874'te Fransız hükümeti Pasteur'e ölümünden sonra eşiyle çocuklarına da kalmak üzere belirli bir gelir bağladı. Pasteur, 1888'de bugün bütün dünyaca ünlü Pasteur Enstitüsü'nün müdürü oldu. 1895'te Sorbonne'da kendisi için yapılan büyük jübileden az sonra Villeneuve-l'Etang'da öldü.

Pasteur hayatını insanlığın iyiliğine harcamış büyük bilim adamlarından biridir. Buluşlariyle yalnız insanlar değil, evcil hayvanların da birçoğu korkunç salgın hastalıklardan kurtulmuşlardır. Bu arada Pasteur Fransa'daki ipek böceklerini kırıp geçiren, ipek sanayiine büyük zararlar veren bir mikrobu bulmuş, bunu yok etmeyi başarmıştır.

Pasteur'ün, adının bütün dünyaya yayılmasını sağlıyan buluşları salgın hastalıklar üzerindeki buluşlarıdır. Şarbon (karakabarcık), tavuk kolerası, kuduz gibi hastalıkların aşılarını bularak bu hastalıkların yayılmasının önüne geçti. Böylece, hayvan yetiştiriciliğinde büyük ilerlemeler kaydedilmesi mümkün oldu. Bundan sonra Pasteur, kuduz bir köpeğin ısırdığı bir çocuğa aşı yaparak, kuduz aşısının insanlar üzerinde de aynı başarıyla kullanılabileceğini ispat etti.

Pasteur'ün buluşları tıp alanında önemli ilerlemelere yardım ediyordu. O zamana kadar hastanelerde, ameliyatlarda temizliğe pek dikkat edilmez, hastaların çoğu, mikrop kapmasından kısa zamanda ölürdü. Pasteur'ün ortaya koyduğu usullerle antisepti, asepsi, gibi koruyucu usuller bulundu. Aslında doktor olmıyan bir kimsenin, araştırma yoliyle tıp alanında bu derece önemli buluşlar yapmış olması her zaman için takdirle karşılanmaya değer. Nitekim, Fransızlar da Pasteur'ü millî kahramanlarından biri saymış, Napoléon'la Victor Hugo'nun üstünde bir yer vermişlerdir.

Sütü Pastörize Etmek Usulü

Süt ve benzeri sıvıların mikropsuz bir şekilde uzun zaman saklanması usulüne, bunu Pasteur bulduğu için, onun adından ötürü «pastörize etmek» usulü denir. Sütü pastörize etmek demek, onu ekşiten, ya da içinde bulunup başka hastalıklar meydana getiren bakterileri öldürmektir. Bu da, sıvıyı 60-65°'de, 20-30 dakika ısıtmakla yapılır. Bu sıcaklık buharla sağlanır. Süt şişelere konulurken, özel bir aletten ağır, ama kesiksiz bir halde geçer. Birçok yerlerde, evlerde çocuklara pastörize süt hazırlıyabilmek için basit, ucuz aletler satılmaktadır.

PASTIRMA

Etten tuzlanıp kurutularak yapılan yiyeceğe «pastırma» denir. Çok eski bir Türk yemeğidir. Adı da «bastırma» kelimesinden gelir. Çünkü pastırma yapmak için sığır eti, tuzla, «çemen»le bulanıp bastırılır, sonra ya güneşte, ya da ise tutularak kurutulur.

«Çemen» maydanozgillerden bir bitkidir. Tohumunda çok hoş bir koku vardır. Bu tohum kurutulup övütülür, un haline getirilir, sarmısakla, kırmızı biberle karılarak pastırmanın üzerine sürülür. Böylece, etin kokuşması önlenmiş olur.

Pastırmanın tarihi, Orta Asya'da Hun Türkleri'ne, Oğuzlar'a kadar dayanır. Savaşçı oldukları için hayatları at üstünde geçen Eski Türkler, yola, savaşa giderken yanlarına tuzlanmış at eti, sığır eti alırlardı. Durmak için vakitleri olmadığından atın eyerine bağlıyarak, bacaklarının arasına sıkıştırdıkları bu tuzlu et parçaları, günlerce, haftalarca süren yolculuk sırasında basıla basıla pastırma haline gelirdi. Karnı acıkan atlı, bu eyerindeki tuzlu etten bıçağı ile bir parça keserek ağzına atar, böylece kolaylıkla, vakit kaybetmeden beslenirdi. Sonraları pastırma evlerde de yapılmaya başlandı.

Anadolu'ya pastırmanın hangi tarihte geldiği kesin olarak belli değilse de, Selçuklular tarafından getirilmiş olduğu öne sürülür. O zamandan beri en iyi pastırma Kayseri'de yapıldığı için, Türkiye'de pastırmanın anayurdu Kayseri sayılır. Ayrıca, yurdun hemen her yerinde, özellikle Doğu illerinde de pastırma yapılmaktadır.

En iyi pastırma sığır etinden yapılır. Bir inekten ortalama 50-60 kilo birinci, 20-30 kilo kadar da ikinci nevi pastırma çıkar. Sırttan yapılan pastırmalar üstün sayılır.

Pastırmanın başlıca türleri şunlardır:

«Sırt», «kuşgönü» (fileto tarafı), «şekerpâre», «dilme.»

Pastırma, Türklerin eliyle Rumeli'ye, Balkanlar'a götürülmüş, buralarda da tutulan bir yiyecek olmuştur.

Patagonyalı bir aile

PATAGONYA

Güney Amerika'nın, Büyük Okyanus'la Atlas Okyanusu arasında güneye doğru uzanan burun kesimindeki bölgedir. 1) Arjantin Patagonya'sı, 2) Şili Patagonya'sı olmak üzere, bu iki ülke arasında bölünmüştür.

1. — Arjantin Patagonyası: Yüzölçümü 766.530 km^2, nüfusu 100.000'dir. Bu bölgenin Rio Negro kesimi oldukça verimli bir düzlük; Chubut kesimi çöllük, Santa Cruz kesimi dağlık, soğuktur.

2. — Şili Patagonyası: Yüzölçümü 186.870 km^2, nüfusu 140.000'dir. Bu bölgenin Magallanes, Terra del Fuoco (Ateş Ülkesi) kesimleri çoğunlukla henüz insan ayağı basmamış yerlerdir, balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. Buralarda çok ilkel insanlar, bu arada yamyamlar yaşar. Yeryüzünde yalnız burada yamyam kalmıştır.

And Dağları Patagonya'yı kuzeyden güneye iki bölüme ayırır. Bunlardan batıda kalan dar bir kayalık kıyı şerididir; doğu bölümü ise oldukça alçak tepelerle, geniş düzlüklerle kaplıdır.

Patagonya, genel olarak, verimsiz bir ülkedir. Yalnız, Rio Negro nehri çevresindeki topraklar tarıma elverişlidir. Batı kesiminde, And Dağları boyunca birkaç yanardağ vardır. Öte yandan, batı kıyılarında karalar denize dik iner, gemilerin barınabileceği limanlar yoktur. Doğu kıyılarında ise oldukça iyi tabiî limanlar bulunur.

Patagonya'yı ilk defa 1519'da Magellan keşfetmişti. Sonradan Fitzroy, King, Musters gibi birçok kâşifler ülkenin daha içerilerine girdiler.

Buraya Patagonya adını da Magellan vermiştir: Yerliler ayaklarına hayvan derisinden yapılmış, ucları pençeye benziyen çarıklar giyerler. Magellan bunu görünce, «hayvan ayağı» anlamına gelen «pato» kelimesinden dolayı, onlara «Patagonlar» demişti.

Patagonlar uzun boylu, iri yapılı, kırmızı yüzlü insanlardır. Çok ilkel bir yaşayışları vardır, avcılıkla geçinirler.

Batılıların Patagonyalılar'la ilk teması Magellan'ın dünya turu sırasında olmuştur. Bir rivayete göre sahile yanaşmak zorunda kalan gemiciler Patagonyalıları görünce uzun boylarından ötürü şaşıp kalmışlar, hattâ bunların bir tanesini kandırarak gemilerine getirip prangaya çakmışlardı.

Patagonyalılar bugün bile ilkel bir hayat sürerler. Kementle at ve sığır gibi hayvanları avlarlar. Ölüleri törenle gömüp silâhlarını da yanına bırakırlar. Ayrıca, ölenin öteki dünyada da binebilmesi için atının da mezarının üstünde öldürülmesi âdettir.

PATATES

Patlıcangiller familyasından, yaprakları, sürgünleri acı, hattâ zehirli olan bir bitkidir. Yalnız, «patates» diye, daha çok, bu bitkinin toprak altında meydana gelen yumrularına denir, çünkü patatesin yalnız bu yumruları yenebilir. Bu yumrular, nişasta bakımından çok zengindir; bundan dolayı oldukça önemli besin maddelerinden biridir. Patatesin, toprak üstünde kalan yeşil kısımlarında «solanin» adı verilen zehirli bir madde bulunduğundan bunlar yenmez.

Patates, ikiçeneklilerden, otsu bir bitkidir. Toprak üstünde kalan kısmında boyu 80 santimi bulan, üzeri tüylü yeşil bir sap, bu saptan çıkan dallar, koyu yeşil yapraklar vardır. Yapraklar küçüklü büyüklü olduğu için bütün yapraklar güneş alabilir; bu da, patatesin yumru meydana getirmesine yarar, çünkü yumrular bol güneş ışığı sayesinde oluşur.

Yumru, içinde besin maddesi toplanmış bir gövdedir. Bu yumrularda, %18-25, «fekül» (iri taneli nişasta), %2 azotlu madde, biraz da yağ bulunur. Yumruların üzerinde, her gövdede olduğu gibi, «göz» denen tomurcuklar vardır.

Patatesin çiçekleri salkım biçimindedir. Renkleri ya beyaz, ya da eflâtun olur. Patatesin yemişleri ise küçük birer domatese benzer, yeşil renkli, çok çekirdeklidirler. Yemişler de, toprak üstü sapları, dalları gibi zehirlidir.

Patates Nasıl Yetiştirilir

Patatesin yetiştirilmesinde yumrulardan

1 — Çiçekli bir patates dalı; 2 — Meyva; 3 — Patates bitkisi ve kökündeki yumrular; 4 ve 5 — Patates çeşitleri.

faydalanılır. Yumrular, işlenmiş toprağa ekildikten sonra iki çeşit sap meydana getirirler. Bunlardan biri, toprak üstüne çıkar, yapraklarla çiçekleri taşır. Ötekisi, toprağın altında oluşur, kordon biçimindeki gövdelerle bunların ucundaki yumruları taşır. Toprağın üstündeki sap sararıp kuruyunca, toprak altı kısmının olgunlaştığı anlaşılır. Sonra toprağın altındaki yumruların üzeri kendiliğinden bir mantar tabakasiyle örtülerek kışa dayanıklı duruma gelir. Baharda, yeniden yeşil yapraklı toprak üstü kısmı oluşur. Tohumluk, ya da turfanda patates elde edilmesi için, yumrular, üzerlerindeki kabuk kalınlaşmadan topraktan çıkarılır.

Patates her iklimde, çok killi, kireçli olmıyan her toprakta yetişir. Patates ekimi için en iyi toprak, üç defa derin sürülmüş, fosforlu, potaslı, gübreli, kumlu topraktır. Fosforla gübre, patatesin hastalıklara karşı dayanıklılığını sağlar. Ekim, iklime göre, ya martta, ya da nisanda yapılır.

Çeşitleri. — Patates, dış kabuklarının rengine göre, «sarı» ya da «kırmızı» olmak üzere, iki çeşide; etinin rengine göre de «beyaz» ya da «sarı» olmak üzere gene iki çeşide ayrılır. Bunlardan en makbulü olan «sarı patates» Türkiye'de en çok Adapazarı, İzmir, Niğde, Ürgüp, Ödemiş dolaylarında yetişmektedir. Yurdumuzda bir yılda ortalama olarak 300-400 bin ton arası patates elde edilmektedir. Bunun çoğu, Erzurum, Trabzon, İzmit, Adapazarı, Kayseri, Niğde, Ege Bölgesi'nde yetişir.

Hastalıklar. — Patatese zarar veren başlıca hastalıklar, «patates kanseri», «yozlaşma» ve «mozayik hastalığı»dır. Bundan başka, bitkiye musallat olan kurtlar, böcekler de patatese zarar verirler.

Saklanması. — Patates, topraktan çıkarıldıktan sonra ya toprak silolarda, ya da mahzenlerde saklanır. Patatesler düzgün bir şekilde yerleştirildikten sonra, dondan, kırağıdan zarar görmemeleri için otla, samanla örtülür. Patatesin saklandığı yerin çok serin, kuru, ışıksız olmasına dikkat edilir. Çünkü sıcak, nemli, aydınlık yerlerde patates filizlenir, içindeki «solonin» adı verilen zehirli madde oluşur.

PATENTA (Bk. İCATLAR)

PATİNAJ

Ayaklara geçirilen patenlerle, buz üzerinde kayma sporudur. Ayakkabının köselesinin altına takılan yassı bir demir parçası, yerle sürtünmeyi azalttığı gibi, buzun üzerinde kaymayı da kolaylaştırır.

Patinajın çok eski bir tarihi vardır, daha çok karın uzun süre yerden kalkmadığı, buzların uzun zaman çözülmeden kaldığı ülkelerde görülür. İsveç, Norveç, Rusya, İngiltere, Holânda gibi ülkelerde çok eski zamandan beri patinaj bir spor ve eğlence olarak yapılmaktadır. XII. yüzyılda Londra yakınlarındaki buz tutan bataklıkların üzerinde, at, inek çene kemiğinden yapılan patenlerle kayarlardı. Bugün British Museum'da bu ilkel patenlerden birçok örnekler bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Londra'daki St. James Parkı'nda İngiliz asılzadelerin patinaj yaparak eğlendikleri biliniyor. Patinaj'ın Fransa'ya geçişi ise XVIII. yüzyıla raslar.

Kuzey ülkelerinde patinaj yalnız bir spor ve eğlence değil, aynı zamanda bir taşıt aracıdır. Norveç'te ordu birliklerine, gerekince, buzda da ilerliyebilmeleri için, patinaj yapmaları öğretilir.

Bugün patinaj bu gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde çok rağbet gören bir eğlence ve spordur. Kapalı salonların zeminleri özel bir şekilde dondurularak çeşitli gösteriler, şampiyonluk yarışmaları yapılır. Ayrıca, istiyenlerin patinaj öğrenmeleri için özel klüpler vardır. Buralarda gençler öğretmenlerden patinaj dersleri alırlar.

Buz olmıyan yerlerde de, çimento zemin üzerinde kaymak için tekerlekli patenler de vardır.

PATİNAJ ÇEŞİTLERİ

1 — Patinaj gösterilerinden birkaç görünüş; 2 — Patenle yapılan çeşitli figürler; 3 — Paten çeşitleri; 4 — Yelkenli paten sporu; 5 — Patenli hokey; 6 — Patenle halka atma oyunu; 7 — Patenli kayık.

Kimyasal Enerjinin Mekanik Enerjiye Dönmesinden Ortaya Çıkan Korkunç Kuvvet: PATLAYICI MADDELER

PATLAYICI MADDELER, kimyasal bir ayrışmaya uğrıyarak, çok kısa bir zamanda, büyük enerji açığa çıkaran, bu enerjiyi de mekanik enerjiye çevirerek iş gören maddelerdir.

Kimyasal enerjinin bu maddelerde mekanik enerji haline dönmesi sırasında önemli olan husus bu enerjinin dönüşme hızıdır. Bu hız ne kadar büyük olursa patlayıcılık özelliği o kadar artar.

Her patlıyabilen madde patlayıcı madde olarak kullanılmaz. Patlayıcı madde olarak kullanılacak olanlarda bunların kolay kullanılabilir olması, mümkün olduğu kadar sıvı olmaması, gördüğü işin büyük olması gibi bazı özellikler aranır.

Patlayıcı maddelerde aranan fiziksel özellikler şunlardır:

Patlama Isısı. — Patlama sırasında meydana gelen gazların büyük etkiler yapabilmesi o andaki sıcaklıklarına bağlıdır. Bu sıcaklık ne kadar yüksek olursa elde edilecek mekanik enerji de o kadar artar.

Gazların Hacmı. — Patlamanın büyük etkileri ayrışma sırasında meydana gelen gazlaçok veya az olmasına bağlıdır.

Patlama Baskısı. — Gaz hacmından meydana gelen gazların çok veya az olmasına bağlıdır.

Patlama Isısı. — Gaz hacmından meydana gelen bir durumdur. Gaz kütlesi ve ortam sıcaklığı ile ilgilidir.

Patlama Hızı. — Bu özellik patlayıcı maddenin kullanılma yerini bulmaya yarar. «Patlama» kimyasal ayrışmanın ilk başladığı andan bitinceye kadar geçen zamandır. Saniyede metre olarak ölçülür. En büyük patlama hızı sıvı nitrogliserindedir. Sıvı nitrogliserinin patlama hızı 8500 m/san., patlayıcı jelâtinde 7800 m/san., karabarutun 300-500 m/san.'dir.

Tahrip Kabiliyeti. — Patlama hızı ile ilgilidir. Özel bir kurşun aletle bulunur. Bu alet, ortasında 12,5 sm. derinliğinde, 2,5 sm. çapında bir çukur bulunan 20×20 boyutunda bir kurşun silindirdir. İçine 10 gr. patlayıcı madde konur, üzeri kumla örtülür. Elektrik yardımiyle patlatılır. Patlama sırasında çıkan ısı, gaz baskısı, patlama hızı ile çukur genişler. Bu genişleme kara barutta 30 sm^3, pamuk barutunda 420 sm^3, nitrogiliserinde 600 sm^3'dür.

Nasıl Patlarlar

Patlayıcı maddelerde patlama olabilmesi için dıştan bir etki gerekir. Bu etki kıvılcım, kızgın tel (fitil), vurma, patlayıcı kapsül, başka bir patlamanın «dalga etkisi» olabilir.

Kıvılcım, ya da kızgın tel sıcaklığın meydana getirdiği bir kimyasal olay başlatmasıdır. Vurma, mekanik bir etkidir, vurma alanında kimyasal olayı başlatacak bir sıcaklık meydana getirerek patlamayı doğurur. Vurma ile patlıyan maddelere «başlatıcı (inisyal) patlayıcılar» denir. Bunların patlamasından meydana gelen çeşitli etkiler öteki patlayıcıları patlatır. «Dalga etkisi» bir patlama olayında meydana gelen hava dalgalarının uzak yerdeki patlayıcıları patlatmasıdır ki ancak büyük patlamalarda olabilir.

Bir patlayıcı maddenin kendisini patlatabilecek olan etkilere karşı gösterdiği duyarlık da önemlidir. Çok hassas olması âni patlamalara sebep olacağı için korunmasında güçlükler doğurur. Duyarlığın az olması da kullanılması sırasında istenilen faydayı sağlamaz.

Onun için, böyle maddeler patlayıcı olarak kullanılmazlar.

Patlayıcılarda duyarlığın belirli sınırlar içinde olması gerekir. Patlayıcı maddeler içine karıştırılan bazı maddeler duyarlığı artırır, ya da azaltabilir. Meselâ, keskin taneli cam, kum duyarlığı artırır; yağlar gibi kaydırıcılar da duyarlığı azaltır.

Patlayıcı Madde Çeşitleri

Patlayıcı maddeleri 3 bölümde toplıyabiliriz: 1) Patlama olayı sadece bir yanma olayından ibaret olan «basit patlayıcılar»; 2) Tahrip kuvveti olan aptlayıcılar; 3) Başlatıcı patlayıcılar.

1. — Karabarutla bu cinsten olan daha başka patlayıcı maddelerdir. Kara barut potasyum nitrat, odun kömürü, kükürt karışımıdır. Bunun sodyum nitrattan yapılmışına «patlayıcı güherçile» denir. Kara barut av fişeklerinde, her çeşit top mermilerinde, kapsülün patlaması ile meydana gelen küçük etkiyi artırarak, esas patlayıcı maddeye ulaştırmak, onun patlamasını sağlamak için kullanılır.

2. — Tahrip kuvveti olan patlayıcı maddeler ikiye ayrılır: a) Basit patlayıcılar; b) Karışık patlayıcılar.

a) Basit patlayıcı maddeler: Nitrat esterleri ile nitro bileşikleridir. En önemlisi nitrogliserindir (Bk. Nitrogliserin). Nitrogliserinden dinamit yapılır. Bunun dışında başlıca basit patlayıcılar şunlardır:

«Gurdinamit No. 1»: %75 nitrogliserinle %25 kızdırılmış kiselgur, çok az soda katarak, küçük sabun kalıbı şekline bastırılır, parafinli kâğıtlara sarılarak tahta sandıklarda ambalâjlanır.

«Dinamit Nobel No. 3»: %15 nitrogliserin vardır, geri kalan %85'in %84,5'i sodyum nitrat, %0,5'i soda, %15'i kömür tozudur.

«Patlayıcı Jelâtin»: %92 nitrogliserin, %8 kollodyum pamuğu ile yapılır, jelâtin görünüşlüdür.

«Dinitroglikol»: Kok fabrikalarında çıkan etilenden glikol, bundan da dinitroglikol yapılarak nitrogliserinle karıştırılır, donmıyan dinamit yapılır.

«Nitroselüloz»: Buna «dumansız barut» da denir. Birçok mermilerde, özellikle hafif silâh mermilerinde mermiyi namludan hedefe iten kuvveti sağlamak için kullanılır (Bk. Nitroselüloz).

«Tetra Nitro Penta Eritrit» (Tetrit): Bazı mermilerde, bomablarda paralayıcı olarak kullanılır.

Bunlardan başka «pikrik asit» (trinitrofenol), «trinitrokresol», «trinitrotoluol» (trotil = TNT) bombalarda, mayınlarda, çeşitli patlayıcı silâhlarda kullanılmaktadır. Bunlardan TNT tahrip kalıbı olarak dinamitin yerini

PATLAYICI MADDELER NERELERDE KULLANILIR

Dinamit büyük yıkma işlerinde kullanılır.

Fişeklerde dumansız barut kullanılır.

Dev uçak bombalarında yüksek patlayıcı maddeler bulunur.

Eski Çinliler baruttan fişek yaparlardı.

Sıvı nitrogliserinden petrol kuyularında faydalanılır.

almıştır. Etkisi ve kullanılma kolaylığı dinamitten üstündür.

Son zamanlarda harb araçlarında kullanılan bu çeşitli patalyıcı maddelere bir de «plâstik patlayıcılar» eklenmiştir. Bunlara «B ve C terkipleri» adı verilir. Sıcaklıkla yumuşayıp hamur gibi yoğrulabilecek şekildedirler. Hafif ateşte patlamadan eriyebilirler, dolayısiyle duyarlığı biraz azdır. Yalnız, bir kapsül yardımı ile patladığı zaman elde edilen kuvvet ve enerji ötekilerinden büyüktür.

b) Karışık patlayıcı maddeler: Amonyum nitrat, klorat, perklorat gibi tuzlardır. Bunlar emniyetli maddelerdir. Bir kısmı ufak işlerde kullanılır.

3. — Başlatıcı patlayıcı maddeler: En önemli iki tanesi «civa fülminat» ile «kurşun azotür»dür. Bu maddeler küçük vurmalarla, elektrik etkisiyle derhal patlarlar. Kimyasal tepkinin çabuk, kolay olması bu maddeleri öteki patlayıcı maddeleri patlatmada kullanmamızı sağlar. Bu maddeler âdeta ötekileri için kibrit ödevi görürler. Bütün mermilerde, bombalarda, mayınlarda, torpillerde, her çeşit patlayıcı madde kapsüllerinde bu başlatıcı patlayıcı maddeler bulunur.

Zamanımızın savaş araçları arasında önemli bir yer tutan atom ve hidrojen bombalarını bu patlayıcı maddeler arasına sokmamız doğru değildir. Çünkü bunlar aslında patlayıcı birer madde olmayıp içlerinde bulunan enerjinin özel bir kullanılış şeklinden doğan silâhlardır. Bu enerji âni olarak ortaya çıkarsa, bomba olur, yavaş yavaş ortaya çıkarsa, tükenmez bir enerji kaynağı olurlar (Bk. Atom).

BAŞLICA PATLAYICI MADDELERİN ÖZELLİKLERİ

	Patlama Isısı	*Patlama İşi*	*Çıkardığı Sıcaklık*	*Patlama Baskısı*
1 kg. patlayıcı jelâtin (%93)	1520 kcal	650000 kgm	3200°	9281 kg/sm²
1 » nitrogliserin	1450 »	620000 »	3150°	9360 »
1 » pamuk barutu	1050 »	450000 »	2800°	9249 »
1 » kara barut	700 »	300000 »	1700°	2884 »

PATLICAN

Patlıcan

Patlıcangiller familyasının örnek bitkisidir. Bu bitkinin sebze olarak yenen mor renkli, parlak kabuklu uzunca, ya da toparlak biçimli yemişine de «patlıcan» denir. Patlıcanların uzunca olanına «kemer patlıcanı», toparlak olanına da «bostan patlıcanı» adı verilir.

Patlıcan, ikiçeneklilerden, otsu bir bitkidir. Yaprakları oymalı, çift çift, karşılıklıdır. Çiçekleri menekşe renginde, salkım biçimindedir.

Patlıcan en iyi ılık, sıcak yerlerde yetişir. Soğuk bölgelerde yetiştirmek zordur. Toprağının da bol gübreli olması gerekir. Genel olarak fidelerden yetiştirilir. Patlıcannın az çekirdekli, eti yumuşak olanları makbuldür. Patlıcan, çeşitli yemekleri yapılan bir sebzedir. Turşusu da yapılır.

Patlıcangiller. — Ikiçeneklilerden, örnek bitkisi patlıcan olan bir bitki familyasıdır. Domates, biber, patates, tütün gibi, görünüşte birbirinden çok ayrı bitkiler bu familyadandır.

PATNOS

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Ağrı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Van'ın Erciş, güneyde Bitlis'in Adilcevaz, batıda Muş'un Malazkirt, kuzeyde Ağrı'nın Tutak ve Hamur ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dedeli, Sarısu, Sultanmut adlı bucakları, bunlara bağlı 80 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.554 km²

Nüfusu: 26.659 (1960 sayımı)

Patnos ilçesinin toprakları yer yer engebelidir. Murat Suyu'nun kaynağı ilçe sınırları içindedir. Güneyinde de Süphan Dağı (4.434 m.) yükselir.

Iklim serttir. Kışlar çok soğuk, karlı geçer. Orman bakımından fakir olan ilçede ekonomik hayat özellikle hayvancılığa dayanır. Tahıl tarımına da önem verilir. Peynir, yün, deri ilçenin belli başlı ürünleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Patnos kasabası, deniz yüzeyinden 1.650 m. yükseklikte kurulmuştur. Karaköse - Erciş yolu kasabanın içinden geçer. Karaköse yönünden kasabaya giriş daha güzeldir. Bu kısımda okul, kaymakam evi, birkaç memur evi göze çarpar. Şosenin 150 metrelik kısmında, iki taraf ağaçlandırılmıştır. 3 mahalleden ibaret olan Patnos kasabasının nüfusu 3.500 kadardır (1960 sayımı: 3.487).

PATOLOJİ

Tıbbın bir koludur. «Hastalıklar bilimi» anlamına gelir. Genel olarak, vücut örgenlerinde ortaya çıkan bozuklukları inceler, bunların neden ileri geldiklerini araştırıp çarelerini bulmaya çalışır.

Patoloji «Genel patoloji», «Özel patoloji» olmak üzere ikiye ayrılır.

Genel Patoloji. — Hastalıkların genel kurallarını inceler, onları sınıflandırır, terimleri tanımlatır.

Özel Patoloji. — Her hastalığın ayrı ayrı sebeplerini inceler, bunların gelişmeleriyle uğraşır, çarelerini araştırır (Bk. Tıp).

PATRİKHANE

Hıristiyan Ortodoks Klisesi'nin başında olan başpapaza «Cihan Patriği», idaresi altında olan Kilise Kurulu'na da «Patrikhane» denir.

Patrikhane ve Patrik, önceleri, bütün Hıristiyan kiliselerini içine alıyordu. Roma, İskenderiye, Antakya, Kudüs Kiliseleri, de Hıristiyanlığın ilk zamanlarında birer Patriklik idiler. Sonraları Hıristiyan dininde, gerek politik etkilerle, gerekse inançlar yüzünden ayrılıklar başgösterince, bu Patriklikler ya birbirbirlerinden ayrıldılar, ya da öbürlerinin baskısı altında silindiler.

Roma Kilisesi ile İstanbul (Bizans) Kilisesi arasında bağ, uzun süren çatışmalara, tarafların Hıristiyanlar üzerinde elde etmeye çalıştığı üstünlüğe rağmen, XI. yüzyılın ortasına kadar kopmadı. Bu bağı ilk koparan Bizans Patriği oldu, o tarihten beri de, Batıda gün geçtikçe kuvvetleri artan Papa'ların karşısına, İstanbul Patrikleri, ayrı bir kilisenin, Doğu Hıristiyanlarının başı olarak çıktılar.

IV. yüzyıla kadar, Hıristiyan Kiliseleri, üç Patrikliğe bölünmüştü. Bunlar, İsa'nın yoldaşlarından Petros'un kurduğu Roma Kilisesi, Paulas'un kurduğu Antakya Kilisesi, Yohannes'in kurduğu İskenderiye Kilisesi idi. IV. yüzyıl içinde, Roma İmparatoru I. Constantinus (Konstantin) Bizans'a yerleşince Hıristiyanlığı korudu. Bu arada, Roma ve İskenderiye Kiliselerinin baskısından kurtulmak istiyen Kudüs Kilisesi de ayrı bir kuvvet olarak ortaya çıktı.

Batı Roma İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyanlar, gitgide Roma Kilisesine bağlanırken, Bizans Kilisesi de Yunanlaşıyordu.

Roma ile Bizans Kiliseleri arasında gerçek ayrılma XII. yüzyılda oldu. Bundan sonra Bizans Patrikleri, Ortodoksların, Roma Papa'sı da Katoliklerin başı olarak kaldılar.

Fener Patrikhanesi

Osmanlılar İstanbul'u alınca, Fâtih Sultan Mehmet, Patrik Grigorios'un boynunu vurdurdu. Yalnız, Kilise'ye de Hıristiyanlar üzerinde geniş bir yetki tanıdı.

Osmanlılar devrinde ilk Patrikhane binası, III. Murat tarafından Fethiye Camisi yapılan Pamakaristos Kilisesinde idi. 1574'te, Patrik Timoteos, Aya Yorgi Kilisesi'ne geçti. 1720'de Patrik Yeremyonos, Fener'deki kiliseyi yaptırdı. Bugün de Rum Ortodoks Patrikhanesi buradadır.

Patrikhanenin ünlü bir kapalı kapısı vardır ki, II. Mahmut'un sadrazamı Benderli Ali Paşa, âsi Moralı Yunanlılar'la mektuplaştığı için, Patrik Grigorios'u Patrikhane'nin bu kapısı önünde astırmıştı. O zamandan beri Patrikhane bu kapıyı hâlâ kapalı tutar.

Bizans Kilisesi'nin kurulduğu 330 yılından beri Ortodoks Kilisesi'nin başına 321 Patrik gelip geçmiştir. Son Patrik Athinagoras, eskiden New York'ta, Rum Ortodoks Kilisesi Metropolidiydi. İstanbul'dakinden başka 4 Ortodoks Patriği daha vardır; İstanbul'daki en büyüğüdür, «Cihan Patriği» denir.

PATRONA HALİL İSYANI

Osmanlı tarihinde Lâle Devri'ne son veren isyandır. Bu ayaklanmanın elebaşısı Patrona Halil adında bir hamam tellâğıdır. İsyan bir sokak ayaklanması gibi görünürse de, yıllardan beri mutlak şekilde iktidarda olan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın açmış olduğu zevkusefa hayatına karşı milletin isyanıdır denebilir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Lâle Devri denilen eğlence, israf hareketlerine önayak olduğu gibi ayrıca, bütün önemli görevlere akrabasını, dostlarını, adamlarını getirmişti. 28 eylûl 1730 günü başlıyan ayaklanma, hükümetin gafleti yüzünden bastırılamayınca büyüdü. Ayaklanmaya Yeniçeriler de katıldılar; Nevşehirli'nin iktidarında kendilerine yer vermediği ulema da âsileri desteklediler, fetvaları ile isyanı meşru gösterdiler. Devrin padişahı III. Ahmet, pek sevdiği sadrazamının başını vurdurmak zorunda kaldı. Yalnız, ihtilâlciler hükümdarın ilk fırsatta öc alacağını biliyorlardı, onu da tahttan indirerek yerine yeğeni Şehzade Mahmut'u (I. Mahmut) çıkardılar. Nevşehirli İbrahim Paşa'nın ölüsü sokaklarda süründü, adamlarından birçoğu da parçalandı. Lâle Devri'nin mimarlık şaheserlerinin bir kısmı yıkıldı. Âsiler devlet işlerini ellerine geçirdiler. Patrona Halil'le arkadaşları, İstanbul'un zengin Rum kasaplarından birinden rüşvet alarak onu Romanya prensliğine tâyin edecek derecede cüretlerini artırdılar.

Devlet 1,5 ay Patronalılar'ın idaresi altında kaldı. En sonunda I. Mahmut, İran meselesini görüşeceğini bahane ederek, Patrona Halil'le arkadaşlarını saraya çağırdı, birer birer kafalarını kestirerek öldürdü, iktidarı yeniden ele aldı (Bk. Lâle Devri; Mahmut I.).

PAYTON (Bk. FAYTON)

PAZAR

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Rize iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ardeşen ve Çamlıhemşin, güneydoğuda Artvin'in Yusufeli, güneyde Erzurum'un İspir, batıda Rize'nin Çayeli ilçeleri çevirir; kuzeybatısı ile kuzeyi Karadeniz'le sınırlanmıştır. Merkez bucağından başka Hemşin adında bir bucağı, 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 314 km²

Nüfusu: 34.148 (1960 sayımı)

Pazar ilçesinde, kıyının hemen gerisinde büyük bir eğimle Rize Dağları yükselir. Bunların arasından kıyıya dik akan suların vâdileri uzanır. Iklim ılıktır. Yağış boldur. Bunun sonucu olarak doğal bitki örtüsü gürdür. Deniz yüzeyinden 600-800 m.'ye kadar yayvan yapraklı ormanlar (kışın yapraklarını döken ormanlar) yer alır. Bu yükseklikten sonra yayvan yapraklılar yavaş yavaş azalarak iğneyapraklı ağaçlar başlar. Bu durum 1.000-1.800 m. yüksekliklere kadar devam eder. 2.000 m.'den sonra iğneyapraklılar da sona erer, yerlerini cüce boylu çalılar alır. İlçedeki kısa boylu akarsular arasında en önemlileri Pazar Deresi ile Bodasari Deresi'dir.

İlçenin başlıca ekonomik hayatı, başta mısır olmak üzere, tütün, pirinç, fındık, sebze tarımına dayanır. Son yıllarda çay tarımına da başlanmıştır. Pazar'da yetişen tütün, daha çok, iri yapraklı puroluk tütündür. Bildiğimiz sigaralık tütün de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Pazar kasabası, Rize şehrinin 40 km. doğusunda, Karadeniz kıyısında kurulmuştur. Nüfusu 5.000'e yakındır (1960 sayımı: 4.821). Bahçeler içine serpilmiş evlerden meydana gelmiştir. Bu dağınıklık birbirinden uzakta olan Kirazlık, Pazar, Soğuksu mahallelerini doğurmuştur. Çarşı, resmî binalar Pazar mahallesindedir. Soğuksu Deresi'ne doğru yayılan Soğuksu mahallesi, Pazar Deresi'nin doğusundaki Kirazlık mahallesi daha çok oturma yerleri olarak seçilmiştir. 27 km.'lik bir yol Pazar'ı iç kısımda bulunan Hemşin bucak merkezine bağlar.

PAZAR TATİLİ (Bk. TATİLLER)

PAZARCIK

Maraş ilinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan bir ilçesidir. Topraklarını doğuda Malatya'nın Doğanşehir, Adıyaman'ın Gölbaşı ve Besni, Gaziantep'in Araban, güneyde aynı ilin Yavuzeli, merkez ve İslâhiye, batıda Maraş'ın Türkoğlu ve merkez, kuzeyde aynı ilin Elbistan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Narlı adında bir bucağı, 99 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.119 km²

Nüfusu: 60.704 (1960 sayımı)

Pazarcık ilçesi Ceyhan nehrine dökülen Aksu çevresindeki düzlüklerle bu düzlüklerin doğu ve batısında bulunan dağları içine alır. Bu dağların doğrultusu kuzeybatı-güneydoğudur. İlçede yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Halkın başlıca işi tarımdır. Tahıl çeşitlerinden çeltik ekimine de önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Pazarcık kasabası Fevzipaşa - Malatya demiryolu üzerinde deniz yüzeyinden 850 m. yükseklikte kurulmuştur. Demiryolundan başka Malatya - Adana asfalt yolu da kasabadan geçer. Bu iki önemli yol sayesinde kasaba günden güne gelişmiş, nüfusu da bugün 5.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 4.986).

Eski Pazarcık şimdiki kasabanın birkaç kilometre daha uzağındadır. Burası köy manzarası gösterir. Yeni Pazarcık demiryolu ile karayolu üzerinde daha elverişli bir yerde kurulmuştur. Burada Hükümet Konağı, Belediye, daha başka resmî binalarla yeni bir çarşı meydana gelmiştir.

PAZARYERİ

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bilecik iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneyde aynı ilin Bozüyük, batıda Bursa'nın İnegöl, kuzeyde Bilecik'in merkez ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 24 köyü vardır.

Yüzölçümü: 338 km²

Nüfusu: 17.762 (1960 sayımı)

Pazaryeri ilçesinin kuzeybatısında Ahı Dağı kütlesi yükselir. İlçenin orta kesimi ovalıktır. Bu ovanın güneyi az yüksek tepelikle kaplıdır. Dağlık kesimlerde oldukça önemli ormanlar vardır. Ormanlardaki ağaçlar arasında meşe başta gelir. Ardıç, kayın çeşitlerine de raslanır.

İlçede en önemli akarsu Sakarya'nın kollarından olan Karasu'dur. İlçe halkının çoğu tarımla uğraşır. En çok tahıl tarımı yapılır. Hayvancılık, tahıl ekiminden sonra ikinci gelen geçim yoludur. İpek böcekçiliği eski önemini kaybetmişse de, bazı aileler gene bu işle uğraşırlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Pazaryeri kasabası Eskişehir - Bursa karayolu üzerinde, denizden 862 m. yükseklikte kurulmuştur. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Karaköy istasyonuna da 11 km. uzaklıktadır. Kasabanın evleri Bursa şosesinin iki yanına dizilmişlerdir. 6 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 5.000'in üstündedir (1960 sayımı: 5.336).

PAZI

Yaprakları sebze olarak yenen bir bitkidir. Bazı yerlerde «yaban pancarı», «yabani ıspanak» da denir. Ispanakgillerden olan bu bitkinin yaprakları ıspanaktan daha büyük, daha enlidir. Sindirilmesi kolay, bol vitaminli olduğundan hele çocuklar için besleyici bir besindir. Ispanak gibi pişirilerek yemeği, yaprak gibi sarılarak dolması yapılır.

Pazının yetiştirilmesi de ıspanak gibidir. Yıllık otsu bir bitki olan pazının kazık kökleri vardır. Vaktinde toplanmazsa tohuma kaçar. Pazı bizde sonbaharda serpmeyle ekilir, iki ay içinde toplanabilecek kadar büyür. Bol gübre, çok su ister. Kumlu, killi topraklardan hoşlanır.

«Kara pazı» denilen bitki de ıspanakgillerdendir. Tohumu kusturucu, iç sürdürücü olarak kullanılır.

PEARY, Robert Edwin (1856 - 1920)

R. E. Peary

Kuzey Kutup noktasına ilk ayak basan Amerikalı kâşiftir. Bir deniz subayı idi, önceleri Grönland'a, Kutup bölgelerine yaptığı araştırma gezileriyle ün kazandı. Bu arada, Grönland'ı etraflı şekilde inceliyerek, «Yeşilyurt» adı verilen bu toprakların, insanların güçlükle yaşıyabilecekleri bir yer olduğunu ortaya koydu.

Peary, Kuzey Kutbu'nu çevreliyen Arktika bölgesine, birkaç defa gittiyse de, Kutup bölgesine varamadı. En sonunda 1908 temmuzunda Peary ile arkadaşları, Kutup noktasına varmak amacı ile «Roosevelt» adlı tekneleriyle yola çıktılar. O kışı, Kutup noktasından 700 km. uzakta bir adacıkta geçirdiler. Bu gördükleri son kara parçası idi. Bahar gelince Peary ile arkadaşları yola çıktılar, çok çetin bir yolculuktan sonra, Kutup noktasına vardılar. 8 nisan 1909 günü öğleye doğru Peary, yanında zir Zenci, dört Eskimo, 36 köpekli kızakları ile Kutup Noktası'na ayak basarak, buraya Amerikan bayrağını dikti.

Peary, yurduna döndükten sonra da Kutup bölgesinde daha bazı gezilerde bulunmuştur.

PEÇENEKLER

Türk kavimlerinden biridir. Macarlar'ın arkasından Asya'dan Avrupa'ya girmişler, Balkanlar'ın kuzeyine yerleşmişlerdi. Tuna'yı geçerek Bizans için büyük tehlike oldular. Bizans İmparatorluğu'nun Peçenekler'in hücumları altında çökeceği sanılan anlar oldu. Yalnız, düzenli bir devlet kuramıyan ve göçebelikten çıkamıyan Peçenekler, XI. yüzyılda Bizans karşısında gerilediler. Birçok Peçenek birlikleri ücretli olarak Bizans hizmetine girdi. Daha sonra yeni gelen Türk kavimleri arasında, Peçenekler tarih sahnesinden silindi.

Peçenekler Köktürk alfabesi kullanırlardı. Şaman dinindendiler. Sonradan bir kısmı Hıristiyan olmuştur.

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ (1574 - 1649)

Türk tarihçilerinin en büyüklerindendir. Macaristan'ın Peç şehrinde malikânesi olduğu için «Peçevî» diye anılmıştır. İçinde yetişmiş olduğu sınır boylarını, Batı dillerini çok iyi bilirdi, hayatı boyunca Türk devlet adamlarının çoğu ile de yakın ilgiler kurmuştu. Bu bakımdan, eserinde XVI. ve XVII. yüzyıllara dair son derece değerli bilgiler verir. 2 cilt halinde İstanbul'da basılan «Peçevî Tarihi», çok canlı, çekici bir dille yazılmıştır. Bu eser Kanuni'nin tahta geçmesinden (1520), IV. Murat'ın ölümüne (1640) kadarki 120 yıllık Osmanlı tarihini inceler. Daha çok Rumeli ve sınır olaylarına önem verir.

Peçevî, sancakbeyi (tümgeneral) rütbesindeydi, Macaristan'ın Peç şehrinde gömülüdür.

Çocuk Yetiştirme Bilimi

PEDAGOJİ

PEDAGOJİ, çocuk eğitimi bilimidir. Eğitimi, öğretimi kurallara bağlar; bu arada çocuk psikolojisini inceler.

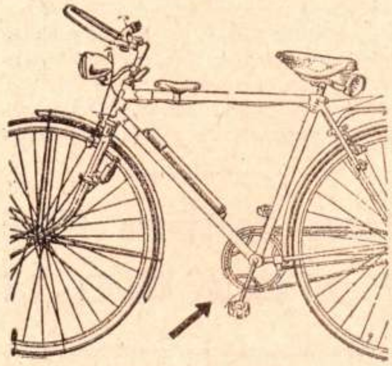
Pedagoji, gerek deney olarak, gerek bu alanda ileri sürülmüş düşünceleri bakımından insanlık kadar eski bir uğraşma konusudur. Ancak, pedagojinin başlı başına bir bilim dalı halini alması, toplum bilimleri arasında yer bulması oldukça yenidir. Çocuk eğitimi üzerine ileri sürülmüş düşüncelerin, yol almış akımların toplanarak incelenmesi, bu düşüncelerin gerçekleştirilmesinden doğan sonuçların incelenmesi ise büsbütün yeni bir araştırma konusudur.

XVII. yüzyıl İngiliz filosofu John Locke pedagojinin kurucusu sayılır. Locke, çocuk öğretimini o zamana kadar gelen basma kalıp görüşlerden kurtarmış, bu konuyu akla, bilime dayanan kurallar üzerine geliştirmiştir (Bk. Locke). Öte yandan, Jean-Jacques Rousseau, XVIII. yüzyılda «Emile» adındaki eserinde çocuğu «tek başına bir varlık» olarak ele alıp bireysel (ferdî) bir eğitim görüşünü ileri sürerken, gene aynı yüzyılda İsviçreli ünlü eğitimci Pestalozzi çocuğa «çevre eğitimi» verilmesini gerekli görüyordu (Bk. Pestalozzi). Daha sonra, Alman eğitimcisi Friedrich Fröbel, çocukların hayatla, çevreyle daha sıkı bir

Çocuk özel bir ilgi ve eğitim istiyen, Rousseau'nun tabiriyle «Tek başına bir varlık»tır. Onu kendi ölçüleriyle anlamak lâzımdır.

ilgi içinde, eğlence yolu ile yetiştirilmeleri gerektiği üzerinde durmuş, bu arada, «Kindergarten» (çocuk bahçesi) adı verilen okulları kurmuştur (Bk. Fröbel).

Bir bisiklet pedalı

PEDAL

Makinaların ayakla kumanda etmeye yarıyan parçalarına «pedal» denir. Pedala ayakla basılarak çeşitli işler elde edilir. En basit örneğini bisiklette görürüz. Bisiklet pedalına ayakla basılır, bu sırada bir kuvvet tatbik edilmiş olur. Bu kuvvet dişli ve zincir donanımlariyle bisikletin tekerleğine iletilir. Tekerlek döner, bisiklet de ilerler.

Bu çeşit pedalın biraz değişik şekli de dikiş makinalarında görülür. Ayağın makinanın pedalı üzerinde ileri geri hareketi makinanın dişlilerinin dönmesini, dişliler de mekiğin ileri geri hareketini doğururlar.

Daha değişik bir pedal şekli de otomobillerde, daha genel bir deyişle, bütün motorlu araçlarda bulunur. Burada pedallar çeşitli görevleri üzerlerine almışlardır. Gaz pedalı motora gönderilen gazın miktarına kumanda eder. Fren pedalı hareket halindeki aracın durmasını sağlar. Debriyaj pedalı ise vites değiştirme sırasında kullanılır (Bk. Otomobil).

Daha birçok yerlerde ayakla kumanda edilen pedallar kullanılır.

PEGASUS

Pegasus

Yunan mitolojisinde kanadlı bir attır. Efsaneye göre, tanrıların kıralı olan Zeus'un oğlu Perseus, canavar Medusa'nın başını kestiği zaman yere akan kanlardan Pegasus doğmuştur. Bu kanadlı at, doğar doğmaz gökyüzüne doğru uçmuş, tanrıların arasına karışmıştır. Burada Pegasus'u Athene yakalamış, altın bir yularla, bu vahşi atı evcilleştirmiştir.

Pegasus'la ilgili birçok hikâye daha vardır. Bunlardan birine göre, Pegasus bir gün, art ayaklariyle bir dağa tekme vurunca, oradan Hippokrene pınarı fışkırmıştır. Bu pınarın suları sonradan insanlara şiir yazma ilhamı vermeye başlamıştır. Bundan dolayı, Pegasus eski edebiyatta uzun zaman şiir sanatının timsali sayılmıştır.

PEHLİVANKÖY

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Kırklareli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğu ve doğuda aynı ilin Babaeski, güneyde Tekirdağ'ın Hayrabolu, batıda Edirne'nin Uzunköprü, kuzeybatıda aynı ilin Havsa ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan bu ilçenin 8 köyü vardır.

Yüzölçümü: 131 km^2

Nüfusu: 6.821 (1960 sayımı)

Pehlivanköy ilçesi, Ergene vâdisinden kuzeye doğru tatlı eğimlerle yükselen hafif dalgalı alanları kaplar. İlçede yazlar kurak, sıcak geçer. Kış Balkanlar üzerinden gelen soğuk rüzgârların etkisiyle soğuk olur. En önemli akarsu ilçenin güneybatı köşesinden geçen Ergene'dir. Genel olarak halk tarımla geçinir. Tahıldan başka şeker pancarı, sebze, kavun, karpuz bol miktarda yetiştirilir. Etinden, sütünden faydalanmak için koyun da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Pehlivanköy kasabası Sirkeci - Edirne demiryolunun kuzeyinde düz bir alanda kurulmuştur. Yakın yıllarda ilçe merkezi haline gelen bu küçük kasabanın nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2. 628). Kasabada toprak kablar yapılır, değirmenler, bitkisel yağ fabrikaları da vardır.

PEHLİVANLIK (Bk. GÜREŞ)

PEHRİZ

Vücuda zararlı olan şeylerden sakınmaya «pehriz» denir. Hıristiyanlar'ın, Museviler'in belli günlerde et, yağ gibi şeyleri yemiyerek tuttukları yarı oruç da «pehriz» diye anılır.

Hastalıklarda, genel olarak, hekim hastaya bazı yiyecekleri yasak eder. Çünkü birçok besinler, sağlam insanlara ne kadar yararlı olursa olsun, bazı hastalıklarda zararlı sonuç verir. Meselâ, barsağı bozuk olanların sindirilmesi güç besinlerden, yağlı yemeklerden kaçınmaları gerekir. Karaciğer bozukluklarından ileri gelen hastalıklarda ekşi, baharlı biberli yiyecekler zararlıdır. Bazı alerjik bünyelerde ise çeşitli yiyecekler kötü durumlara yol açar.

Bununla birlikte, bütün hastalıklar için aynı şekilde gözetilecek bir pehriz düzeni yoktur. Her hastalığın sebebi, ona göre de tedavisi ayrı ayrı olduğu için, gözetilecek pehriz de başka başkadır. Yapılacak tek şey, hekimin dediklerini dinlemek, onun gösterdiği pehrize sıkı sıkıya bağlı kalmaktır. Öyle durumlar olur ki, hastanın pehrizi bir an için bozması durumun ağırlaşmasına yol açar.

PEİPİNG (Bk. PEKİN)

PEKER, Recep (1888 - 1950)

Recep Peker

Tanınmış devlet adamlarımızdan ve başbakanlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. 1907'de Harbiye'den, 1919'da da Harb Akademisi'nden kurmay subay olarak mezun oldu. Ertesi yıl da kurmay binbaşı rütbesiyle Millî Mücadele'ye katıldı. Bu arada, özellikle Gaziantep'in kurtarılmasında, büyük hizmetler gördü. 1923'te milletvekili seçildi. Bir süre de Büyük Millet Meclisi başkâtipliğinde bulundu.

Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri olarak çalışan Peker, aynı zamanda «Hakimiyeti Milliye» gazetesini de idare ediyordu. Millî Müdafaa, Nafıa, Dahiliye bakanlıklarında bulunduktan sonra 1935-1942 yılları arasında Ankara ve İstanbul Üniversiteleri'nde İnkılâp Tarihi dersleri verdi. Sekizinci Büyük Millet Meclisi'ne İstanbul milletvekili seçildi, 5 ağustos 1946'dan 10 eylûl 1947'ye kadar başbakanlık yaptı. Çok partili devreye Recep Peker'in başbakanlığı sırasında girildi, ilk seçimler onun başbakan olarak bulunduğu sırada yapıldı.

PEKİN

Çin'de eski, büyük bir şehirdir, bugün Kızıl Çin'in başkentidir. Pekin, ülkenin kuzey kesiminde, Çin Setti'nin 60 km. güney doğusundadır. Şehrin nüfusu 3,5 milyon kadardır; dünyanın 23., Çin'in 3. büyük şehridir.

Pekin, Kuzey Çin'in bereketli ovalarından birinin ortasında kuruludur. Şehrin çevresinde çok verimli demir, kömür kaynakları vardır. Bunlardan faydalanılarak ağır endüstri kolları kurulmuştur. Pekin dolaylarında, şehrin içinde ayrıca ipek, halı dokumacılığı, dericilik, porselen işleri bir hayli gelişmiştir. Pekin'de dokunan ipekli kumaşların büyük bir ünü vardır. Bu arada hayvan, insan resimleriyle süslü olarak yapılan «Pekin porselenleri», başta çay takımları dünyaca ün kazanmıştır.

Şehir önemli bir demiryolu kavuşağıdır. Güneyin büyük şehirlerini, Doğu Çin'in önemli limanlarını, Mançurya'ya, Sibirya'ya bağlıyan demiryolu Pekin'den geçer. Pekin'de tam bir kara iklimi vardır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağmurlar ilkbaharla sonbaharda düşer. Şehir oldukça yeşillik içindedir.

Şehir İçinde Şehir

Pekin'in yalnız dünyanın en eski şehirlerinden biri oluşundan değil, kuruluşu bakımından da özelliği vardır. İç içe denebilecek bir şekilde kurulmuştur. Görünüşte ikiye bölünen şehir, gerçekte, birbirinden yüksek duvarlarla ayrılmış, üç ayrı şehirden meydana gelmiştir:

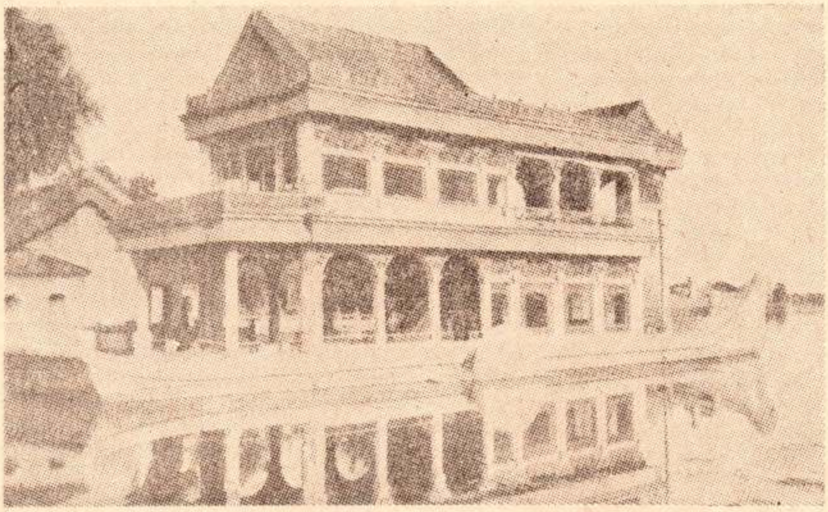
Yasak Şehir. — Pekin'in ortasındadır. Çok eski saraylarla, tapınaklarla, geniş bahçelerle, suni göllerle süslü «İmparator Şehri»dir. Çin'in özelliklerini bu «Yasak Şehir»de gene de görmek mümkündür. Bu orta şehri, Pekin'in öteki kesimlerinden ayıran duvarların uzunluğu 10 kilometreyi bulur, 6 kapısı vardır.

Tatar Şehri. — Yasak Şehir'in kuzeyini kaplıyan bölgedir. «Mançu» da denir. Eskiden, imparatorların, hanların memurları, yakınları, devletin sadık adamları, askerler, gözde aileler burada otururdu. Tatar Şehri yüksekliği 12 metreyi bulan, 8,5 metre kalınlığı olan eski duvarlarla çevrilidir. Yabancı elçiliklerin, büyük iş hanlarının bulunduğu bu kesim, Pekin'in kalbi sayılır.

Çinli Şehri. — Çinliler'in çoğunlukla oturduğu bu kesim Tatar Şehri'nin ana kapısından güneye doğru yayılır. «Gecekondu»ları andıran kuruluş ve yayılış şekli ile Pekin'in büyük insan topluluğunu barındırır. Bugün «Çinli Şehri» de çok gelişmiş, burada güzel yollar, büyük yapılar ve fabrikalar yapılmıştır.

Tarihte Pekin

Dünyanın eski şehirlerinden olan Pekin'in,

Pekin'de bugün turistlere gösterilen «Yüzen Saray»lar

3.000 yılı aşan bir geçmişi vardır. Şehrin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmiyorsa da, M. Ö. XVI. yüzyıl içinde Şang hanedanı zamanında Pekin adı geçer.

Pekin, bu binlerce yılı bulan geçmişi içinde birçok Çin ve Moğol devletlerine başkent olmuştur. Çin imparatorları, Pekin'i başkent olarak kullandıkları gibi, sık sık Nankin'e de giderlerdi. 1212 yılında, Cengiz Han bütün Kuzey Çin'i ele geçirdi, bu arada Pakin'i de aldılar. O zaman Karahataylar'ın elinde bulunan Pekin'in adı Hanbalık (Han Şehri) idi. Moğollar şehre girmeden önce Karahatay Hanı Altan Han zehir içerek kendisini öldürdü. Moğollar şehri yağma edip, yaktılar. 1279'da Hanbalık (Pekin) Kubilây Han tarafından yeni baştan yapıldı. Yüzyıldan fazla süren Kubilây soyundan gelen hanlar zamanında Pekin gelişip güzelleşti. Ünlü İtalyan gezicisi Marco Polo, gençliğinde Çin'e giderek Pekin'i görmüş, bu şehri, «Hanbalık», Çin'i de «Katay» diye Batı'ya tanıtmıştır.

Ming hanedanı zamanında Çin'in başkenti Nanking oldu (1421), Peking ikinci derecede kaldı. Mançu hanedanı zamanında Pekin gene başkent olup ün kazandı. Bütün bu geçen zaman içinde şehir bir yandan yakılıyor, bir yandan yapılıyor, fakat daima büyüyordu.

1928'e kadar Pekin, Çin'in başkenti olmakta devam etti. O tarihte hükümet gene Nankin'e taşındı, «Pekin» kelimesi Çince'de «Kuzey Başkenti» anlamına geldiği için, başkentlikten çıkınca şehrin adı «Peiping» oldu. 1931'de başlıyan Çin-Japon savaşları sırasında Pekin, Japonlar'ın eline geçti. Japonlar burada kukla bir Çin hükümeti kurdular. 8 yıl süren Japon boyunduruğu zamanında, Pekin'de bir de Japon Mahallesi kuruldu. 1945' te Japonya yenilip, Çin'den çekilince, Mareşal Çan-Kay-Şek'in milliyetçi ordusu Pekin'i aldı. 1947'de iki yıl süren bir iç savaştan sonra, Kızıllar, Milliyetçilerin hükümet merkezi olan Nankin'i alınca, Çin'in tek başkenti gene Pekin oldu.

PEKLİK

Barsaktan atılması gereken dışkının seyrek, az ve yetersiz olarak dışarı çıkmasına peklik (inkıbaz) denir.

Pekliğe yol açan birçok sebepler vardır ki başlıcaları şunlardır:

Barsaklarda az posa bırakan besinler peklik yapar; çünkü bir besinin içinde «selüloz» denilen, sindirilemiyerek barsağı dolduran, dışarı çıkma duygusunu uyandıran madde ne kadar az olursa barsağın boşalması o kadar zor ve geç olur.

Kalın barsak düşüklükleri, iç ve dış basur memeleri, barsak felçleri, kanser, verem, frengi gibi bazı hastalıkların urlar yaparak barsağı tıkamaları da peklik yapar. Ayrıca, apandisit, ince ve kalın barsak iltihapları, periton iltihabı (peritonit) de pekliğe yol açar. Çok çay, kahve içmek, bundan başka, afyon gibi bazı ilâçlar da pekliğe sebep olur.

Kadınlarda gebelik sırasında da peklik görülür, çünkü karında gittikçe büyümekte olan çocuk kalın barsağın son kısmını bastırır, barsakların hareketine engel olur.

Pekliğe tutulanlar ancak iki, üç günde bir dışarı çıkabilirler; bir hafta dışarı çıkamıyanlar da olur. Bu arada, iştahsızlık, karında gaz toplanması, karın ağrısı, baş ağrısı, deride, ufak kırmızı sivilceler, kurdeşenler de görülebilir. Ameliyattan sonra olan pekliklerde ateşin yükseldiği bile görülmüştür. Peklikten, çok defa, baş dönmesi, sinir bozukluğu da ileri gelir.

Tedavi. — Peklik sebebine göre tedavi edilir. Sürgün ilâçlarını (müshilleri) gelişi güzel kullanmak doğru değildir. Herkesin yaşına, durumuna, hastalığına göre, hekimin göstereceği bir sürgün ilâcını alması gerekir. Barsakların son kısmındaki bozukluklardan ileri gelen pekliklerde lâvman faydalıdır.

Besinleri düzenlemekle, meyva, sebze gibi, posa bırakan yiyecekleri bol yemekle peklik bir dereceye kadar önlenebilir. Ayrıca, barsakların hareketlerini düzenliyerek pekliği gideren birtakım özel karın masaj ve cimnastikleri de vardır.

PEKMEZ

Kaynatılarak koyulaştırılan, mayalanarak ekşimesi önlenen meyva uyudur. Pekmezin en tutulanı, en çok yapılanı üzüm suyundan olanıdır. Türkiye'de, Orta Doğu ve Asya'da yapılır. Balkan memleketlerine de Türkler tarafından yayılmıştır.

Pekmez yapmak için, suyu çıkarılacak meyva dipleri süzgeçli kablara konur. Bu kablarda, ya elle sıkılarak, ya da ayakla çiğnenerek meyvanın suyu çıkarılır. Süzgeçten geçen meyva suyu, dipteki kabda toplanır, posası süzgeçte kalır. Büyük çapta pekmez yapılan yerlerde taş yuvarlarla, pres de kullanılır. Böylece, çiğneme işi hem daha kolay, hem de daha çabuk olur.

Meyvalardan ezilerek elde edilen su, büyük kazanlar içinde hızlı bir ateşte kaynatılır. Pekmezin sıvı, koyu şarap, yumuşak bulama, bulama gibi ayrı ayrı kıvamları vardır. Kaynatma işi, bu cinslerden hangisinin yapılması isteniyorsa o kadar sürdürülür. Kaynamada, koyulaştırmayı çabuklaştırmak, şekerlemeyi önlemek için meyva suyunun içine «Pekmez toprağı» atılır. Bu maya pekmeze kıvamını verir. Pekmez toprağı kil-kireç karışığı bir topraktır. Bu toprak, ayrıca kumlu tarlaları elverişli hale getirmek için gübre gibi de kullanılır. Üzümden başka, dut, elma, erik ve kabaktan da pekmez yapılır.

PELESENK AĞACI

Sıcak ülkelerde yetişen, kerestesi doğramacılıkta kullanılan bir ağaçtır. Ağaç ve ağaçcık şeklinde birçok çeşidi vardır. Daha çok Kızıldeniz kıyıları, Hindistan, Madagaskar, Senegal gibi sıcak iklimli yerlerde yetişir. Bazı çeşitlerinin gevrek olan ağacı ince marangozluk işlerinde kullanılır. Bazı çeşitlerinden de günlük, ödağacı gibi hoş kokulu maddeler elde edilir.

Ayrıca, türlü bitkilerden çıkarılan bir çeşit kokulu reçineye de «pelesenk» denir.

PELİKAN (Bk. KAŞIKÇIKUŞU)

PELİN

Pelin

Kırlık yerlerde kendiliğinden yetişen, bileşikgillerden bir bitkidir. Birkaç yıl yaşar, papatyanın ortasına benziyen küçük çiçekler açar. Yapraklarında, daha başka kısımlarında çok acı, ıtırlı bir madde bulunur. Batıda bundan «absent» denen bu içki yapılır. Bitki kurutulsa bile kokusunu, acılığını devam ettirir. Fazla miktarda pelin yiyen hayvanların eti lezzetsiz olduğu gibi, pelin kokar.

Kuzey ülkelerinde pelin, bira yapımında şerbetçiotunun yerini tutar. Bazı yerlerde pelin yapraklarını küçük torbalar içine yerleştirip, böcekleri yok etmek için çamaşırlar arasına koyarlar.

PELOPONEZ SAVAŞLARI

Eski Yunanistan'da Atinalılar'la Spartalılar arasında 27 yıl süren çarpışmalara «Peloponez Savaşları» denir. Yunanlılar'ın «Pelopones» dedikleri Mora Yarımadası dolaylarında geçen bu savaşlarda önceleri Atina, donanması ve parası ile, üstünlüğü elde ettiyse de, so-

nunda Sparta'ya yenildi, bütün Yunan ülkelerinde üstünlüğü Sparta ele aldı.

Atina ile Sparta arasında eskiden beri birbirini çekememezlik, yarışma vardı. İki taraf da bütün Yunanistan'a sahip olmak, öteki hükümetleri ekonomik ve siyasi baskı altına almak istiyordu.

Yunan şehirlerindeki krallıklar ortadan kalktıktan sonra Yunanistan'da, biri demokrasiye bağlı Atina, ötekisi de aristokrasiye bağlı Sparta hükümetleri kalmıştı. Bu iki kuvvetli hükümet arasında kalan daha başka küçük şehir hükümetleri, hangi taraf ağır basarsa, onunla birlik oluyordu.

Savaş, Korfu (Korkira) adası halkının Korentliler'e karşı ayaklanmasiyle başladı, bu kıvılcım bütün Yunanistan'ı tutuşturmaya yetti. Savaş başladığı zaman Sparta karada, Atina ise denizlerde kuvvetli idi.

Peloponez Savaşları M. Ö. 431-404 yılları arasında, 27 yıl sürmüştür. Üç döneme ayrılır: 1) On Yıl Savaşları; 2) Sicilya Seferi; 3) İyon Savaşı.

On Yıl Savaşları. — Spartalılar Attik (Attikae) topraklarını ele geçirdiler, baştan aşağı yakıp yıktılar. Şehirlerine kapanan Atinalılar'ı, çağının ünlü bir devlet adamı olan Perikles yönetiyordu. Bu arada Atina donanması Peloponez kıyılarını yağma etti. Spartalılar da, Atina'yı aç bırakmak için kuşattılar. Nihayet iki taraf da savaşın uzun sürmesinden usanarak Nikyas'ın aracılığı ile barış yaptılar (421).

Sicilya Seferi. — O sırada Atina'da üç kuvvetli adam vardı: Çekingen Nikyas, atılgan Alkibiyadis, konuşkan Demostenis. Bunlardan hele Alkibiyadis, Atinalılar'ı savaşa zorluyordu. Sicilya ele geçirilirse, Sparta'nın kuvvetsiz kalacağı düşünülerek, adaya 134 gemiyle 10 bin asker gönderildi. Alkibiyadis, tanrılara saygısızlıkta bulunduğu iddia edilerek geri çağrılınca, Atina'ya dönmeyip, Spartalılar'a sığındı. Sicilyalılar, Spartalılar'dan aldıkları yardımla, Atinalılar'ı yendiler. Ordusu, donanması yok olan Atina tehlike içinde kaldı.

İyon Savaşı .— Sparta fırsatı kaçırmadı, Attik'in kapısı sayılan Dekeli kalesini ele geçirdi. Yeniden Atina'ya dönen Alkibiyadis, Spartalılar'a karşı denizde üç savaş kazandıysa da sonunda yeniden İranlılar'a sığındı. Ünlü bir Sparta komutanı olan Lisandros, İranlılar'dan yardım alarak, bir donanma yaptı. Çanakkale Boğazı yakınlarında Atina donanmasını bastırarak yok etti. Atina durumdan haberdar olunca, herkes karşı koymaya hazırlandı. Lizandros 200 gemiyle Pire önüne geldi. Sparta Kıralı da Karadan Atina'yı kuşattı. Uzun süren görüşmeler sonunda Atina, Sparta'nın şartlarını kabul ederek teslime razı oldu.

Peloponez Savaşları sonunda Atina, üstünlüğü elinde kaçırdı, demokratik idare şeklini kaybetti, fikir hayatında yıllarca süren bir gerilemeye uğradı.

PENCAP

Hindistan'ın kuzeybatısında bir bölgedir. «Pencab» kelimesi «beş su» anlamına gelir. İndus nehrinin beş kolu ile sulandığı için bu adı almıştır. Bu beş nehir Cilam, Şinap, Ravi, Satleç, Beas'tır.

Hindistan'la Pakistan arasında paylaşılmış olan Pencap'ın yüzölçümü 325.000 km^2 kadardır. Bütün nüfusu 50.000.000'u geçer. Bölge yüzölçümünün 202.000 km^2'lik kısmı (31 milyon nüfus) Pakistan'ın, geri kalanı Hindistan'ın sınırları içindedir. Pakistan Pencap'ının başkenti Lâhur; Hindistan Pencap'ının başkenti Amriçar'dır.

Pencap'ın kuzey ve batı kesimleri dağlıktır. Kuzeydeki dağları Himalayalar'ın, Hindikuşlar'ın etekleri meydana getirir. Bölgenin batısı ise Süleyman Dağları ile sınırlanmıştır. Dağlık bölgelerin güneyinde ve doğusunda Pencap Ovası uzanır. Nehirlerin buradaki yatağı, geniş olmakla beraber, sığdır. Bu yüzden, nehir ulaştırması yapılamaz. Pencap'ın iklimi serttir. Yağmur en çok muson mevsiminde yağar.

Pencap tarihte birçok istilâlara uğramıştır. Bu bölgeye ilk gelenler tarihten önceki çağlarda göç eden Aryalar'dır. Daha sonra da burası göçlere sahne olmuş, M. Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'in istilâsına uğramıştır. Araplar ilk olarak VIII. yüzyılın başlarında gelmişlerse de ancak XI. yüzyılın başında Gazneli Mahmut'un fethinden sonra gerçek olarak Müslümanlar'a geçmiştir. Bir ara Gurlu Muhammed Şah'ın zaptettiği Pencap 1206' da Babur Şah'a geçti. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Pencap Türkler'in elinden çıktı. XIX. yüzyılda İngiliz nüfuzu altına girdi. En sonunda Pakistan'la Hindistan arasında paylaşıldı. Bugün her iki devletin de Pencap adını taşıyan birer eyaleti vardır.

PENGUEN

Güney Kutup bölgelerinde yaşıyan, sırtı siyah, göğsü beyaz bir kuştur. Uzaktan bakılınca, frak giymiş kısa boylu, tıknaz erkekleri andırırlar. Penguenler, genel olarak, Güney Kutbu'nun küçük kayalardan meydana gelmiş adacıklarında yaşarlar. Daha kuzeye doğru çıkıldıkça, Yeni Zelânda'da, Brezilya'da, Ümit Burnu'nda pek az raslanır.

Penguenler kuşların perdeayaklılar takımındandır. Karaya çıkınca arka ayaklarının üzerinde yürürler. Birer kola benziyen iki kısa kanadı vardır. Dik durdukları zaman ayakları, vücutlarının gerisine doğru olduğu için, penguenler çok zorlukla, ağır ağır koşarlar. Uçma kabiliyetlerini yıllarca önce kaybetmiş olan bu kuşlar suya girince mükemmel yüzerler. En rahat ettikleri yer, karadan çok denizdir. Suyun altından giden balıkları yakalıyabilmek için denize dalarlar. Suyun içinde, soluk almadan 45 saniye, hattâ bazan daha da fazla kalabilirler. Yüzerken kanadlarını kullanırlar.

Penguenler, hayatlarının çoğu suda geçtiği halde yavrulamak, yavrularını yetiştirmek

Penguen

için muhakkak karaya çıkarlar. Yuvalarını küçük dallardan, taşlardan, ottan yaparlar. Bunlar bir düzlükte bulunduğu gibi oyuklarda da yerleşmiş olabilir. Penguenler iyi yüriyemedikleri halde sarp kayalara, buz tepelerine tırmanmakta pek marifetlidirler. Yuvalarını böyle dik tepelerde de yaptıkları olur. Penguenler genel olarak bir kerede bir tane yumurta yumurtlarlar; iki, üç yumurta veren cinsleri de vardır. Penguen yumurtaları yeşile çalan beyaz renktedir. Erkek penguenler çoğu kere dişilerine, yumurtaların kuluçka zamanında, yavruların yetiştirilmesinde yardım ederler. Yavru penguenler yeni yumurtadan çıktıkları zaman kendi kendilerini besliyecek durumda olmazlar. Bunun için ya dişi, ya da erkek penguen onların yiyeceklerini kendileri yakalar, çiğner, sonra da yavrularına yedirirler. Bu hayvanların başlıca besin maddesi balıktır.

Penguenlerin, Antarktika bölgesinin soğuğuna karşı dayanıklı olmalarını, vücutlarını kaplıyan tüylerin salgıladığı bir yağ sağlar. Ayrıca, derilerinin altında da kalın bir yağ tabakası vardır. Penguenlerin sırtlarında, özellikle kanadlarındaki tüyler çok sert, diken gibidir; buna karşılık, göğüslerindeki beyaz tüyler ipek gibi yumuşak, parlaktır. Hattâ bunlardan kürk yakalar yapmakta bile yararlanılır. Bundan başka penguenlerin tüylerinin salgıladığı yağdan da faydalanmak için bu hayvanları avlıyan avcılar vardır. Penguenleri özel olarak beslemek kolay değildir, çünkü her iklimde yaşıyamazlar. Güney Kutbu'nda bulundukları halde, Kuzey Kutbu'nda penguen yoktur.

PENİSİLİN

Antibiyotik ilâçlardan biridir (Bk. Antibiyotikler). Günümüzün en etkin antibiyotik maddelerinden olan penisilin bir tabiat ürünüdür, bir tesadüf eseri olarak bulunmuştur.

İlk defa 1929'da İngiliz bakteriyoloğu Alexander Fleming, bir deneme yaparken, ürettiği bakterlierin içine dışarıdan tesadüfen düşen, «penicillium notatum» adı verilen küf mantarlarının, «coccus» cinsi bakterilerinin üremesine engel olduklarını görmüştü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Oxford Üniversitesi'nde bu küf mantarları sistematik üretildi, mantarların yaptığı antibiyotik maddeler sâf halde elde edildi, bu bileşiklere «penicillin» (penisilin) adı verildi. Savaş yıllarında Mısır'a giden İngiliz Başbakanı Churchull'in geçirdiği zatürrie hastalığı ilk defa penisilinle tedavi edildi, dünyada bu ilâç büyük yankılar uyandırdı.

Penisilin tek cinsli bir madde değildir, «penisilin G», «penisilin K», «penisilin X» gibi çeşitli cinslere ayrılır. Küf mantarlarının meydana geterdiği bu bileşikler birleşim (sentez) yolu ile yapılmışsa da bu yol hem çok pahalıdır, hem de o kadar verimsizdir ki bugünkü dünya ihtiyacını karşılamaya imkân yoktur. Onun için büyük ilâç yapımevleri, daha çok, «penicillium notatum» mantarlarını geniş ölçüde üretirler, penisilini bu yoldan elde ederler.

Penicillinin etki ettiği «coccus» (kok) cinsi bakteriler vücudumuzda türlü çeşit iltihaplı hastalıkları meydana getirenlerdir. Başlıcaları zatürrie, belsoğukluğu, frengi, menenjit vs. ile her çeşit iltihaplı yaralardır. Penisilin bu

hastalıklara karşı sülfamitli ilâçlardan sonra bulunan en etkin ilâç olmuştur. Bugün tıp âleminde bundan da kuvvetli antibiyotikler bulunmuştur.

Penisilinin bugüne kadar yapılan uygulanması sonucunda şu gerçekler ortaya çıkmıştır: 1) Penisilin yerinde ve yolunda kullanılmak şartiyle pek şifalı, hayat kurtarıcı bir ilâçtır. 2) Buna karşı mikropların dayanıklığı gittikçe artmakta, bundan dolayı da bir hastalığı iyi edebilmek için eskiden kullanılan miktarlardan iki, üç kat daha çok ilâç verilmesi gerekmektedir. 3) Bazı bünyeler penisiline karşı duyarlık kazanmakta, bu da bazı durumlarda kötü karışmalara, hattâ ölüme yol açmaktadır. Bütün bunlardan dolayı, bugün penisilinin ihtiytla kullanılması, hastanın özel durumunun araştırılması, böylece ilâcın faydalarından yararlanıp zararlarından kaçınılması gerekmektedir.

Penisilin vücuda enjeksiyon (iğne) yolu ile verilir. Ağız yolundan verilmemesinin sebebi, midede bozulmasıdır. İlâç, toz halinde, fabrikalarda «steril alan» denilen mikropsuz bir ortamda şişelere doldurulur, ağzı açılmıyacak şekilde kapatılır, ambalâjlanır. Kullanılırken şişenin ağızdaki kapak yırtılarak açılır, «serum fizyolojik» denilen, kanımızın su kısmı tuzluluğunda, steril olarak hazırlanıp ampullere doldurulmuş sıvı ile karıştırılarak «süspansiyon» haline getirilir, vücuda enjekte edilir. Kullanılmakta olan penisilinlerin hemen hepsi vücutta 24 saat kalan, «prokain» denilen cinstendir.

PENNSYLVANİA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Kuzeyden New York, batıdan Ottio, kuzeybatıdan Erie Gölü, güneybatıdan West Virginia, güneyden Maryland, güney doğudan Delawer, doğudan New Jersey eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 116.872 km²; nüfusu 11,5 milyon; başkenti Harrisburg'dur.

Dağlık bir bölgede olan Pennsylvania'nın içinden birçok akarsular geçer. Bunların arasında Ohio, Delawer, Allegheny en önemlileridir. Yeraltı zenginliği bakımından da Pennsylvania, A.B.D. arasında önemli bir yer tutar. Memlekette maden kömürü çoktur. Dünyada en çok antrasit kömürü elde edilen yer burasıdır. Bundan başka, petrol, tabiî gaz, demir, çimento, kalay gibi diğer madenler de boldur.

Nüfus bakımından A.B.D.'nin New York ve Kaliforniya eyaletlerinden sonra üçüncü büyük eyaleti olan Pennsylvania'da, sanayi çok gelişmiştir. Makinadan başlıyarak, çelik, otomobil, cam, elbise, fayans, çeşitli kumaşlar, dokumalar yapılır. Ulaştırma bakımından gerek demiryollarından, gerekse su yollarından mükemmel şekilde faydalanılarak Amerika'nın her bölgesi ile bağ kurulmuştur.

Pennsylvania'da tarım işleri ve sanayi de çok gelişmiştir. Bol miktarda patates, tahıl, mısır, çavdar, yulaf yetiştirilir. Kerestecilik de çok ileridir. Bunların yanında, hayvancılıkla tavukçuluk da yapılır.

Amerika'nın «Kurtuluş Savaşları» içinde Pennsylvania önemli bir rol oynadı. Bağımsızlık burada ilân edildiği gibi, B. Amerika'nın kuruluşu ve anayasası 1787 yılında burada ilân edildi. Bu arada, 1790'da Philadelphia, A.B.D.'nin ilk hükümet merkezi oldu.

Pennsylvania'daki büyük şehirlerin başında, 4 milyon nüfuslu Philadelphia gelir. 1816 yılında kurulan 2,5 milyon nüfuslu Pittsburgh da önemli bir endüstri şehridir. Nüfusu yarım milyonun üstünde Allentown ve Wilkesbarre'den başka 100.000'in üstünde 8 şehir vardır.

Eyalette 5 üniversite bulunur. Bunların en büyüğü 1740'ta kurulan Philadelphia Üniversitesi'dir.

PEPSİN

Mide özsuyunda bulunan bir maddedir. Asit özelliğinde, besinlerin içindeki proteinlere etki eder, 1.000 veya daha fazla «amino asit» molekülünün birleşmesinden meydana gelen bu büyük protein moleküllerini «albümozlar» ve «peptonlar» denilen daha küçük moleküllere böler. Böylece, besinlerle alınan proteinlerin sindiriminin ilk kısmı midede biter. Bu moleküller barsaklarda pankreastan gelen «tripsin» ile barsaklarda çıkan «erepsin» yardımı ile, kendilerini meydana getiren «amino asit»lere kadar bölünerek sindirimleri tamamlanmış olur (Bk. Sindirim).

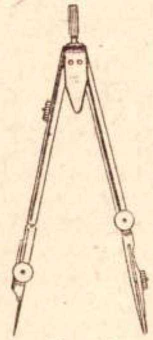
PERDEAYAKLILAR

Kaz, ördek gibi suda yüzen, parmakları arasında perde bulunan bir kuş takımıdır. Bu takımda ördek, kaz gibi evcil kümes hayvanları ile, yaban ördeği, martı, deniz kırlangıcı, karabatak, kuğu, penguen gibi kuşlar bulunur.

Bunlar, genel olarak, ya orta boyda, ya da daha iri kuşlardır. Çoğunun geniş kanadları vardır. Hepsi de, ayaklarının yüzgeç biçiminde olmasından dolayı, çok iyi yüzerler. Kuyruküstü yağ bezleri çok iyi gelişmiş olduğundan gagalariyle buradan aldıkları yağı vücutlarına sürerler, böylece, ıslanmadan, uzun zaman suda yüzebilirler. Vücutlarının kalınca bir yağ tabakasiyle kaplı olması da yoğunluğu düşürür, suyun üzerinde durmalarını kolaylaştırır.

Perdeayaklılar, sulak yerlerde yaşadıklarından, yumuşakçalar, balıklar, kurbağa ve benzeri gibi hayvanları yiyerek beslenirler.

PERGEL

Pergel

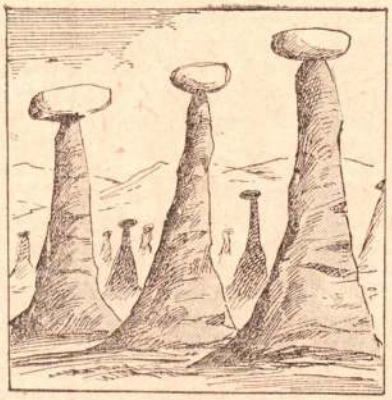
Daire çizmek için kullanılan araçtır. Genel olarak, pergellerin iki kolu vardır. Bu iki kol, açılıp kapanacak şekilde, bir uclarından birbirlerine bağlanmıştır. Kollardan birinin serbes kalan ucunda kalem bağlanacak bir yer bulunur. Obür kolun ucu ise sivriltilmiştir. Sivri uc çemberin çizileceği düzlemde bir noktaya batırıldıktan sonra, kalemli uc, düzlem üzerinde kalmak üzere, sivri uc çevresinde döndürülür. Böylece, daire çizilmiş olur. Sivri ucun batırıldığı nokta dairenin merkezidir. İki kolun açıklığını değiştirerek değişik çaplı daireler çizilebilir.

Aynı esasa bağlı kalarak çok çeşitli pergeller yapılmıştır. Kâğıt üzerine daire çizmek için kullanılan pergellerin ucuna ya kurşun kalem, ya da mürekkepli bir uc takılır. Teknik resimde çini mürekkebi kullanıldığı için, pergellerin ucuna çini mürekkebiyle çizmeye yarıyan, «tirlin» adı verilen bir parça takılır.

Büyük daireler çizmek için daha değişik pergeller vardır. Bunların ucuna da yerine göre ya tebeşir, ya da başka çizici şeyler takılır.

PERİBACASI

Tepesinde genişçe bir taş bulunan, ya piramit, ya da direk biçiminde toprak, çakıl, taş yığınına «peribacası» denir. Bunları sel suları, kumlu, killi toprakları oyarak yapar. Sürekli yağmurların düştüğü toprak, suların hızla akışını sağlıyacak derecede dik olursa, sel suları çok aşındırıcı bir güc elde eder. Bu sular toprağı derin oyarak, bitkileri silip götürür. Yer, dayanımı az olan killi, kumlu bir topraksa, sel suları çok derin yarıklar oyarlar; böylece tepelerine doğru sivrilen pira-

Peribacaları

mitler ortaya çıkar. Bu piramitler, aşınması güç bir parça olduğu için, seller artık onu oyamaz, oyulan kısmın üzerinde bulunan taşlar da, bu sütunun tepesinde kalır.

Peribacaları dünyanın birçok yerlerinde bulunur. En çok bilinenleri, Avrupa'da Alp bölgesinde, Fransa'da Savoy eyaletinde, Tirol bölgesinde, Kuzey Amerika'da New Mexico'da bulunanlardır. Türkiye'de, Ürgüp yakınlarında, Maçan Yaylası'ndaki peribacaları dünyaca tanınmıştır. Görünüşü çok ilgi çekici olan bu peribacaları bölgeye çok sayıda turist çeker.

PERİKLES (M. Ö. 499 - M. Ö. 429)

Perikles

Eski Yunanistan'da Atina'lı tanınmış bir devlet adamıdır. Çağının Zenon, Protagoras gibi ünlü düşünürlerinden ders almış, genç yaşta zekâsının parlaklığıyle dikkati üzerine çekmişti. Dürüstlüğüyle de ün salmıştı, zengin olmasına rağmen, basit bir hayat yaşıyor, vaktinin büyük bir kısmını Sokrates, Aspasie, Phidias gibi sanat ve fikir adamlariyle geçiriyordu. Siyaset hayatına atılınca da, halkın tarafını tuttu. Karşılaştığı güçlüklere rağmen, düşündüğü yenilikleri gerçekleştirmek için çalıştı. Halkın desteklemesiyle yükseldi, tam on beş yıl üst üste başkomutan seçildi. O sıralarda Atina Persler'le (İranlılar'la) savaştaydı. Spartalılar'ın yüz çevirmesi Atina'yı zor bir durumda bırakabilirdi. Perikles, ilerisini görerek, M. Ö. 447'de Persler'le Kallias Barışı'nı yaptı. Onun bir başka başarısı da Spartalılar'la imzaladığı 30 yıllık barış oldu. Perikles, böylece, Atina devletine barış ve bayındırlık getirdi. O kadar ki M. Ö. 446 - M. Ö. 431 yılları arasındaki parlak çağ «Perikles Çağı» diye anılır, hattâ M. Ö. V. yüzyıla «Perikles Yüzyılı» denir.

Yalnız, Perikles, bütün gayretlerine rağmen, savaşı gene önliyemedi. Spartalılar'la yapılan otuz yıllık barış antlaşması M. Ö. 431'de fesholundu. Böylece, 27 yıl sürecek olan Peloponez Savaşları başladı. Spartalılar Perikles'in sürgün edilmesini istediler, çünkü savaşın plânlarını Perikles yapmıştı. Atinalılar var gücleriyle dayanıyorlardı. Yalnız, doğudan erzak getiren bir gemiyle Atina'ya veba salgını yayıldı, halkın üçte biri bu salgında kırıldı. Önce oğullarını, kızkardeşlerini, dostlarını kaybeden Perikles de bu salgında öldü.

PERİPATETİZM [Gezimcilik]

Felsefede, genellikle, Aristoteles'in, ayrıca onun gibi düşünenlerin görüşüne «peripatetizm» (gezimcilik) denir, çünkü Aristoteles, derslerini öğrencilerine Lykeion'da hep birlikte dolaşa dolaşa anlatırdı (Bk. Aristoteles).

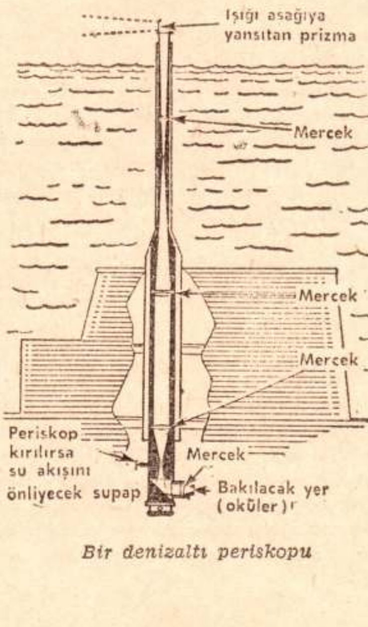
Eski Yunanistan'da, daha sonra Roma'da peripatetizmi sürdürenler, «Karakterler» yazarı Theophrastis, Phanias, Eudemus, Lampaskualı Straton, Tarantalı Aristoksenis, Pontoslu Heraklides, Phaleryalı Demetrius gibi kimselerdir. M. Ö. 50 yılına doğru Rodoslu Andronikos, Aristoteles'in eserlerini düzgün bir şekilde toplıyarak peripatetizmin yaşamasını sağladı, onun inançlarını Roma'ya tanıttı. Afrodisalı Aleksandros, M. S. II. yüzyılda, İskenderiye'de bir peripatetizm okulu kurdu. Bütün Ortaçağ Avrupa filozoflarına kendini kabul ettiren bu görüşü, XVII. yüzyılda yalnız Leibniz korumuştur.

PERİSKOP

Denizaltılarda, suyun üzerine çıkartılarak dışarısını gözlemeye yarıyan optik bir alettir. Işınları toplıyan merceklerden, bu ışınları yansıtan prizmalardan meydana gelmiştir. Bütün bunlar uzun bir tüb içinde yerleştirilmiştir.

Denizaltı daldığı zaman suyun üzerini görmek için periskopun objektifini denizin yüzeyine çıkarır. Prizmaya çarpan ışınlar yansıyarak tüb boyunca aşağıya doğru iner, burada bazı mercek sistemlerinden, prizmalardan geçerek bir ekran üzerinde toplanırlar. Okülere yaklaşıp da buradan içeriye bakınca, suyun dışındaki her hangi bir şeyi görmek mümkün olur. Denizaltı, periskop tübünün uzunluğundan daha derine dalarsa, bu aletten faydalanamaz.

Periskopu ekseni etrafında çevirerek 360°'lik bir dönüş yapmak mümkündür. Periskop denizaltılar için ancak gündüzün faydalı olabilen bir alettir. Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşı sırasında kızılötesi ışınlardan faydalanılarak geceleri de kullanılabilen periskoplar yapılmıştır.

Bir denizaltı periskopu

Periskop, denizaltı gemilerinde olduğu gibi, kara savaşlarında da, siperlerde, tanklarda kullanılır. Bunların donanımı ayrı olmakla birlikte, gene prizmalar düzenine dayanır. Kara savaşlarında, bir tepenin ardını görebilmek, tümseklerin ilerisini gözliyebilmek için, periskoplardan faydalanılır.

Öte yandan, II. Dünya Savaşı'nda, denizaltıların uçaklara karşı savunmasında, görüş açısı çok geniş periskoplar yapılmış, bunlarla bütün gökyüzünü çepeçevre taramak mümkün olmuştur. Ayrıca, periskoplara eklenen yeni aletlerle, görülen düşman hedefinin uzaklığı da inceden inceye hesaplanmakta, böylece tam isabet kaydedecek atışlar yapılabilmektedir.

PERİTONİT

Karın boşluğundaki iç organların, barsakların üzerini kaplıyan zara «periton» (karınzarı), bu zarın iltihaplanmasına da «peritonit» (karınzarı yangısı) denir.

Periton, kapladığı organları bir kese gibi sarar, onları yerli yerinde tutar. Bu, ince bir zardır, içindeki sinirler dolayısiyle de pek duyarlıdır. Üzerini kapladığı organlardaki bozukluklardan, iltihaplardan derhal etkilenir.

Peritonit ya birdenbire başlar, ya da yavaş yavaş ilerler. Birden ortaya çıkan peritonitler, daha çok, barsaklarda yaşıyan çeşitli mikroplardan ileri gelir. Mide, barsak yaraları, dizanteride, tifoda barsaklarda görülen yaralar, apandisit, safra kesesi iltihapları, her hangi bir sebeple delinecek olursa, buralardaki mikroplar karınzarına yayılarak âni bir peritonite yol açarlar. Cerahatli zatürrie, zatülcenp, kadınlarda yumurtalık, dölyatağı (rahim) gibi organların cerahatli iltihaplarından dolayı da peritonit olabilir. Ayrıca, yaralanma sonunda yara peritona kadar gitmişse, dışarıdan, ya da içeriden gelecek mikroplar da peritonite yol açabilir.

Belirtileri. — İlk belirti karın ağrısıdır. Hasta, «içine ateş dökülmüş gibi» şiddetli, yaygın bir sancı duyar, bazan karnına el süremez, yorganın, örtünün karnına dokunmasından bile rahatsız olur. Devamlı kusar, safra, hattâ dışkı kustuğu da olur, sürgün (ishal) de görülebilir. İdrar azalır, koyu kırmızı bir renk alır. Ateş 39-40°'ye kadar yükselir, nabzın sayısı artar, kuvveti azalır. Bazılarında koltuk altından alınan ateş düşükse de makattan alınan ateş yüksek olur.

Sinsi geçen peritonitler, çoğunlukla, verem mikroplarından, seyrek olarak da sıtma, frengi mikroplarından ileri gelir. Bunda hasta başlangıçta kusar, sonra karnı şişer, sertleşir; hasta yemeden, içmeden kesilir, akşamları terler, rengi sararır, solar.

Tedavi. — Birdenbire başlıyan şiddetli peritonitler sülfamit, antibiyotik gibi ilâçlarla tedavi edilir. Sinsi peritonitlerde ise, buna yol açan hastalıkların ilâçları kullanılır. Peritonit tehlikeli bir hastalık olduğu için, böyle bir halden şüphe edilince derhal hekime başvurmak, onun göstereceği tedavi şeklini uygulamak gerekir.

PERİYODİK SİSTEM (Bk. KİMYA)

PERMANGANAT (Bk. MANGAN)

PERON, Juan (1895 -)

Juan Peron

Arjantin'in e s k i cumhurbaşkanı ve başkomutanıdır. Buenos Aires'in 100 km. kadar güneyinde Lobos kasabasında doğdu. Askerî okullarda öğrenimini yaptıktan sonra orduya girdi. 20 yaşında teğmen rütbesiyle orduda görev aldı.

Bir süre sonra genç subaylardan kurulu totaliter rejim taraftarı Grupos de Oficiales Unidos (Birleşik Subaylar Topluluğu)na girdi. 1943'te Ramon S. Castillo'nun idaresi aleyhine girişilen harekete önderlik etti. Daha sonra başa geçen hükümetlerde, küçük, önemsiz görevler aldıysa da, iktidarın esas hâkimi kendisiydi, devletin işlerini perde arkasından idare ediyordu.

1944'te General Edelmiro Farrell cumhurbaşkanı olunca, Peron da savunma bakanı oldu, daha sonra başbakanlığa yükseldi. 1945'te Peron bir hükümet darbesiyle iktidardan uzaklaştırıldıysa da, iki hafta sonra daha büyük bir kuvvetle işinin başına döndü. Artık Arjantin'in kaderi, onun elindeydi. Eva Duarte adındaki bir radyo ve filim yıldıziyle evlendi, az sonra karısı da devlet işlerine karışmaya başladı. Eva Peron özellikle işçilerin meseleleriyle yakından ilgileniyordu. Sonraları memleket içinde çok büyük nüfuz kazanan Sosyal Yardım Teşkilâtı'nı kurdu, bir süre sonra da Peronist Partisi'nin kadınlar kolunun başkanı seçildi.

Peron, 1946'da cumhurbaşkanı seçildi, 1951'de ikinci defa cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı. Eva Peron, 1952'de ölünce Juan Peron'un da nüfuzu sarsılmaya başladı. Aleyhinde çeşitli nümayiş ve isyanlardan sonra, nihayet, 16 haziran 1955'te donanma ayaklandı. Deniz kuvvetleri Peron'u zorla iktidardan uzaklaştırmak istiyorlardı. Peron, siyaset kullanarak, başlangıçta bir uzlaşmaya vardı, sonra memlekette sıkı yönetim ilân ederek, diktatörlüğünü daha da kuvvetlendirmeye çalıştı. Üç ay sonra yeni bir isyan oldu. Bu sefer donanma ile birlikte bütün ordu ayaklanmıştı. Peron üç gün sonra, 19 eylûl 1955'te, istifasını vermek zorunda kaldı. Buenos Aires açıklarındaki bir Paraguay ganbotuna sığındı, sonra da uçakla Paraguay'a kaçtı.

PERONOSPORA

Bitkiler üzerinde asalak olarak yaşayıp bazı bitki hastalıklarına sebep olan bir mantardır. Bu mantarlar bitkilerin sapları, yaprakları üzerinde gelişip beyaz bir toz halinde yayılırlar. Buna «beyaz pas» denir. Pancar, ıspanak, soğan, yonca, patates, üzüm üzerinde çok görülür. Üzüm kütükleri üzerinde meydana gelen cinsine «mildiyu» denir (Bk. Mildiyu).

Peronospora sporlarla, yumurtalarla ürer. Havada meydana gelen sporlar «tal» denilen küçük bir yaprağın oluşmasını sağlarlar, buradan da asıl mantar ürer. Yumurtalar ise, tersine, üzerinde bulunduğu bitkinin hücreleri içinde meydana gelir, uzun zaman orada bozulmadan saklanır. Peronosporalara karşı savaşta, üzerine bakır sülfatı püskürtülür.

PERRAULT, Charles (1628 - 1703)

Ch. Perrault

Tanınmış bir Fransız yazarıdır, çocuklar için yazdığı masallarla ün kazanmıştır. Paris'te doğdu. Babası tanınmış bir avukattı. Charles, Beavuais Koleji'nde okudu. 1651'de Orleans'da hukuk fakültesinden diplomasını aldı. Paris barosuna kaydoldu. Kısa bir süre avukatlık yaptı. 1654'te kendini tamamiyle yazı hayatına verdi. 1671'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Bu arada çeşitli masallar yazmaya başlamıştı. Kısa zamanda Fransa'nın ve dünyanın en ünlü masal yazarlarından biri oldu.

Perrault ilk masallarını kendi çocukları için yazmıştı. Çocuklarına anlatacak, okutacak masallar bulmakta zorluk çekmiş, bunun üzerine başlangıçta kendisi masallar uydurarak anlatmış, sonra bunları, daha başkalarını kaleme almıştır. Perrault'nun masalları eski masalların yapmacıklı havasından uzak, içten gelme duygularla, tatlı hayallerle doludur.

Hades, Persephone'u yeraltına götürüyor.

PERSEPHONE

Yunan mitolojisinde bahar tanrıçasıdır. Efsaneye göre, Persophone ile annesi tarım tanrıçası Demeter birbirlerine çok bağlıydılar. Persephone bir gün kırlarda çiçek toplarken, yeraltı tanrısı Hades onu alıp yeraltı cehennemine götürüp evlendi. Demeter, kızını her yanda aradı, bulamayınca, büyük bir üzüntüye kapıldı. Bu yüzden dünyada büyük kıtlık oldu. Tanrılar kıralı Zeus işe karışıp Persephone'yi serbes bırakmaya Hades'i razı ettiyse de, Persephone yeraltındayken, kocasının verdiği sihirli narı yemişti. Bu yüzden, yılın üçte ikisini annesinin yanında, geri kalan kısmı da kocasiyle beraber geçirecekti. İlkbaharda ortalığın yeşermesi, çiçeklerin açması, sonbaharda da otların sararması, yaprakların dökülüp toprağın veriminin azalması bu şekilde anlatılmıştır.

Bu efsaneyi Romalılar da benimsemişler, Persephone'ye «Prosepina» adını vermişlerdir.

PERSEPOLİS

M. Ö. VI.-IV. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş olan Pers devletinin başkentiydi. Bugünkü Şiraz'ın doğusundadır, Dârâ (Darius) tarafından kurulmuştu. Büyük İskender tarafından da yakılıp yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Bugün yıkıntılar halindedir. «Rüstem'in Heykeli» anlamına gelen «Nakş-ı Rustem» ile «Cemşid'in Tahtı» anlamına gelen «Taht-ı Cemşid» yıkıntıları birbirinden 8-10 km. uzaklıktadır.

İran Halkının Çoğunluğunu Teşkil Eden Eski Bir Millet

PERSLER

PERSLER, bugünkü İran halkının çoğunluğunu teşkil eden, Hint-Avrupa soyunun Arya kolundan gelme eski bir millettir. M. Ö. 2000 yıllarına doğru dalgalar halinde bugün bulundukları yerlere geldiler. Burada kendileriyle aynı soydan olan Medler'le Samî oldukları kabul edilen Elamlar da vardı. Zamanla Persler, Medleri de, Elâmları da sindire sindire kendilerine karıştırarak bugünkü İran halkını ortaya çıkardılar. Persler kendilerine çok eskiden «Aryan» derlerdi. Zamanla bu kelime «İran» oldu.

Eski İran'da, hemen hepsi Aryan soyundan olmak üzere, birçok boylar yaşardı: Bunlardan Partlar, Horasan'ın batısında, Medler, batı İran'da, Persler güney İran'da, Hikaryalılar da Hazar kıyılarında yerleşmişlerdi. Güney İran'da oturan Persler (Farslar), önce uygar Elâmlar'ın, daha sonra da Medler'in idaresi altında yaşadılar. Sade bir hayat geçirir, yiğit insanlardı. Çocuklarına üç şey öğretirlerdi: Ata binmek, ok atmak, doğru söylemek.

Persler M. Ö. VII. yüzyılda Medler'den Ahmen'i kendilerine baş tanıdılar. Onun oğlu Teispes de Persler'in ilk kıralı oldu. Medler'e bağlı olan bu Pers hükümdarları, önce Elâmlar'ın ülkelerini ele geçirdiler, daha çok onların ülkesi Sus'ta oturdular. I. Keyhusrev ile I. Keykâvus ülkelerini iyi yönetip, toprak kazanmakla beraber, gene Med kırallarına bağlıydılar. I. Keykâvus'un oğlu II. Büyük Keyhusrev bu boyunduruğu kırıp büyük bir imparatorluk kurdu.

Büyük Keyhusrev'in ölümünden sonra (I.Ö. 530) yerine geçen oğlu Keykâvus (Kambiz) Mısır'ı İran topraklarına kattı. Onun ölümü üzerine, Ahmen soyundan Dâra, İran tahtına hak iddia eden, kendisini Ahmenler'den sayan büyücü Gaumata'yı ortadan kaldırarak tahta oturdu (Bk. Dâra).

Dâra'dan sonra İran tahtına Serhas geçti. I. Ardaşir, II. Serhas, II. ve III. Ardaşir çağında İran bazı toprakları kaybetti. III. Dâra zamanında, İran toprakları, Büyük İskender'in eline geçti, Dâra (İ. Ö. 331) İskender'le yaptığı savaşta hem tacını, hem de canını kaybedince, 200 yıldan fazla süren İran İmparatorluğu yıkıldı.

Persler'in Yaşayışı

Persler de öteki İran boyları gibi eski soyları Aryalar'ın dinî inanışlarına bağlıydılar. İnanışlarına göre, bu dinin kurucusu Zerdüşt (Zaroastra) adında bir prensti. Yazdığı kitaba «Zend-Avesta» denir. Başlıca tanrı gökyüzüdür; buna «bilge» anlamına «Ahura», «akıllı» anlamına da «Mazda» adı verilirdi. Bu «Ahura-Mazda» adından dolayı «Zerdüşt» dinine Mazdaizm» de denilir. Bu dinde iki kuvvet vardır: Işık'la Karanlık. İyi, kötü ruhlar bu iki kuvveti temsil ederler, hepsi de Ahura-Mazda'ya bağlı bulunurlardı. Ateş, kut-

sal sayılır, her evde ocak mutlaka yanardı.

Persler önceleri basit bir hayat sürerlerdi. Medler'i, daha başka Arya soyundan ulusları bir bayrak altında toplayıp İran İmparatorluğu'nu kurunca gösterişli, parlak bir hayat yaşamaya başladılar. Süslü elbiseler giyerler, güzel evlerde otururlardı. Bu üstün, parlak yaşayışı Yunanlılar'a, onların aracılığı ile de Batı ülkelerine sokan Persler olmuştur.

Persler'de kadınlar hür değildi. Bununla beraber, erkekler üzerinde büyük etkileri vardı. Çocuklar 7 yaşına kadar analarına bağlı olurlar, sonra serbes bırakılırlardı. Eski Mısırlılar gibi Persler de en yakınlariyle evlenirlerdi: I. Keykâvus kız kardeşiyle evlenmişti.

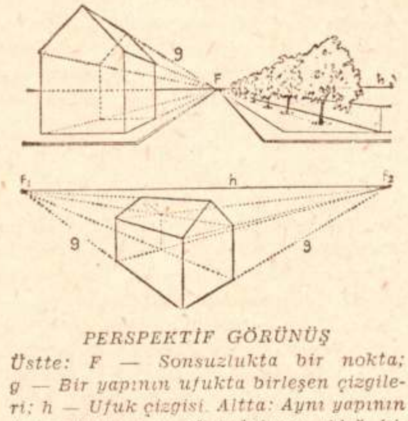
Pers hükümdarları başlarına elmaslı taç giyer, altınla, fildişiyle süslenmiş bir sarayda oturur, kimseye görünmezlerdi. Pers İmparatorluğu'nun geniş toprakları «Satrap» denilen valilerle yönetilirdi. Satrap, hükümdarın vekiliydi. Bulunduğu ilin merkezinde bir sarayda oturur, kendi adına gümüş para bile bastırırdı. Ordu, İran'daki uluslardan, ayrıca yardımcı kuvvetlerden kurulurdu. Çok kalabalık olan bu orduda en gözde olanlar İranlılar'dı.

Persler Avesta dili konuşurlardı. Bu dil, bütün Arya boylarının dillerini birleştirmişti. Bu dilden Pehlevî dili, ondan da IX. yüzyılda Farsça çıkmıştır. En eski İran yazısı, Babil «çivi yazısı»dır.

PERSPEKTİF

Eşyayı sabit bir noktaya göre uzaklıklarını, aralarındaki duruş farklarını canlandıracak şekilde resmetmeye «perspektif» denir. Gerek çizgi ve biçim, gerek renk bakımından olabilir. Çizgiyle ifade edilen, bizden uzaklaştıkça eşyanın küçük görünüşünü belirten şekline «mimari perspektif» (çizgi perspektifi), renkle ifade edilen şekline de «hava perspektifi» (renk perspektifi) denir; bunda eşya, gözden uzaklaştıkça silikleşir.

Perspektifin kaynağı matematik, geometri ve coğrafyadır. Çünkü, eşya, zamandan başka, bir de mekân (yer) şartı içinde görünür. Görebildiğimiz en uzak yer ise ufuktur. İşte gözümüzle ufuk arasında derinlemesine uzanan mesafeye «perspektif alanı» denir. Ufuk üstünde, ya da tam bizim karşımızda, bizden aynı uzaklıkta bulunan şeyler, kendi görünüşlerini bütün çizgileriyle muhafaza ederler;

PERSPEKTİF GÖRÜNÜŞ
Üstte: F — Sonsuzlukta bir nokta; g — Bir yapının ufukta birleşen çizgileri; h — Ufuk çizgisi. Altta: Aynı yapının tam ortaya alınarak bakılınca aldığı biçim F_1, F_2 — Sonsuzlukta iki nokta; h — Ufuk çizgisi; g — Yapının çizgileri.

yan yana dizilen bu eşyanın ufka yatay çizgileri arasında da, dikey çizgileri arasında da değişiklik olmaz. Böyle bir görünüşte paralel çizgiler, daima paraleldir. Ama, bizden ufka doğru giden çizgiler, hiçbir zaman paralel olamaz. Sonsuzlukta birleşen bir açı halinde görünürler.

Aynı büyüklükte iki kutuyu alıp birini ufka paralel, kendimizden 1 metre uzaklığa koyalım; ötekini de ondan yarım metre daha uzağa, ufka dikey koyalım. Aynı kâğıt üzerine her ikisinin perspektif resmini çizdiğimiz zaman elde ettiğimiz kutu resimlerini ölçelim. Birinin boyunu öbüründen küçük buluruz. Bu, uzaktakidir. Uzaktakinin enlem çizgilerinden bize daha uzak olanını, bize daha yakın olan enlem çizgisinden de küçük bulacağız. Bunun sebebi, eşyanın, bize uzaklıkları arttıkça daha küçük görünmeleridir.

Resimde renk perspektifini ilk defa başarıyla uygulıyan büyük ressam Leonardo Da Vinci olmuştur. Onun «sfumato» dediği, «akşam sisleri içinde renklerin, biçimlerin yarı belirli görünecek şekilde silinmesi» gerçekte hava perspektifinin tam kendisidir. «La Gioconda» adlı, şimdi Paris'in Louvre Müzesi'nde bulunan ünlü portresindeki manzara, önce kadın figürünün ön plânda, büyük çizilmesine karşılık dağların, ağaçların renklerinin gittikçe silikleşmesi renk bakımından perspektifin en kuvvetli ilk örneklerindendir. Daha sonra renk perspektifini empresyonist ressamlar da büyük başarıyla kullanmışlardır.

PERŞEMBE

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı bir ilçedir. Doğudan, kuzeyden ve batıdan Karadeniz'le çevrilmiş olan ilçenin güneyinde Ordu ilinin merkez ilçesi bulunur. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 34 köyü vardır.

Yüzölçümü: 221 km²

Nüfusu: 35.462 (1960 sayımı)

Perşembe ilçesi Karadeniz'e doğru uzanmış bir yarımadadır. Kuzeydoğusunda Çamburnu, kuzeybatısında Yosunburnu bulunur. Çok engebeli olan ilçede ova yoktur. İlçe topraklarını boyları kısa, eğimleri fazla akarsular derin vâdilerle yarar. Yükselti kuzeyden güneye doğru artar, ilçe dahilinde en çok 735 m.'ye kadar çıkar. En yüksek nokta Sakarat Tepesi'dir (735 m.). Bunun dışında ilçenin önemli yüksek yerleri Sakarat Tepesi'nin yanıbaşında yükselen Koçboynuzu ile yarımadanın kuzeydoğusundaki Töngeldüzü Tepesi (500 m.), Çınarköy Tepesi (300 m.), kuzeybatıdaki Çandır Tepesi (500 m.)dir. İlçede deniz ıklimi hüküm sürer. Yazlar serin, kışlar ılık geçer. Yağış fazladır. Doğal bitki örtüsü gürdür. Başlıca ağaç cinsleri kestane, kızılağaç, gürgen, meşe, taflandır.

İlçede önemli akarsu yoktur. Akçaova Deresi, Gacalı Deresi, Çakalı Deresi, Topaldere, kasaba içinden geçen Aşur (Örümcek) Deresi başlıca akarsulardır.

Perşembe'nin ekonomik hayatında başlıca yeri fındık tarımı alır. Fındık ağaçları, aşağı yukarı denize yakın bir seviyeden başlayıp 900 m.'ye kadar olan yerlerde yetişir. Perşembe ilçesinde de 900 metrelik yükselti bulunmadığına göre ilçenin hemen her yerinde fındığa raslanır. Tahıl türleri arasında en çok mısır ekilir. Elma da Perşembe'nin önemli bir gelir kaynağıdır. Ayrıca, soya fasulyesi yetiştirilmesine önem verilir.

Kasaba. — Perşembe ilçesinin merkezi olan Vona kasabası küçük ibr tepenin denize bakan eteklerinde kurulmuştur. Tepenin kıyı ile birleşmiş düz, yarı kumsal kesiminde daha çok çarşı, pazar vardır. Çarşının ortasından geçen cadde Ordu şehrini Vona'ya bağlıyan caddenin devamıdır. Bu yolun iki yanında dükkânlar, kahvehaneler sıralanmıştır. Eskiden plânsız olarak kurulan kasabanın, son zamanlarda açılan meydan ve caddelerle, plânlaştırılmasına çalışılmıştır. Kasabanın en güzel, en işlek yeri İskele Meydanı'dır. Bu meydan hem pazar yeri, hem de kara taşıtlarının kalktığı yerdir. Resmî dairelerin bazıları da bu meydanın çevresindedir. Ordu şehrine 14 km. uzaklıkta bulunan Vona kasabası 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 3.000'in üstündedir (1960 sayımı: 3.179).

PERTAVSIZ (Bk. BÜYÜTEÇ)

PERTEK

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Mazgirt, güneyde Elazığ'ın Palu ve merkez, batıda Tunceli'nin Çemişgezek, kuzeyde aynı ilin Hozat ve merkez (Kalan) ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dere, Şavak, Vasgirt adında bucakları, bunlara bağlı 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 956 km²

Nüfusu: 20.428 (1960 sayımı)

Pertek ilçesinin orta kesimini Murat vâdisi tabanındaki genişçe düzlükler kaplar. Bu düzlükleri kuzeyde Kızıldağ'la Sultan Dağları, güneydoğuda Ağacan Dağları kuşatır. Kışlar soğuk geçer; yazlar da, özellikle Murat vâdisi tabanında, çok sıcak olur. Bu vâdi tabanında meyvacılık çok gelişmiştir. Meyvacılık Pertekliler'in başlıca gelir kaynağıdır. Tahıl tarımı ile hayvancılık da ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. Hayvancılık daha çok ilçenin Şavak bucağında gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Pertek kasabası Murat nehrinin geçtiği bir ovanın kuzeyinde Süpürgeç Dağı'nın eteğinde kurulmuştur. Tepe üstünde eski bir kalesi vardır. Kasaba, İskenderun - Erzurum Devlet Yolu üzerinde bahçeler içinde sıralanan seyrek evlerden meydana gelmiştir. Pertek'in yol boyunca bir baştan öbür başa uzunluğu 7 km. kadardır. Elazığ'a 33 km. uzakta olan kasaba 5 mahalleden meydana gelmiştir. Kilise, Değirmenbaşı, Beybağa adını taşıyan nefis suları vardır. Nüfusu 3.000'in üstündedir (1960 sayımı: 3.085).

Pertek Kalesi. — Murat nehrinin hemen kıyısında, sipsivri bir kayalığın üzerinde kurulmuştur. Öteki kaleler gibi birkaç bedenle çevrilmiş değildir, kuzey cephesindeki kapıdan doğrudan doğruya içkaleye girilir. Yapıldığı zamana, gördüğü tamir ve ilâvelere dair kalede hiçbir kayda raslanmaz. Güney cephesindeki yontma taşların arasına kondurulmuş kırmızı, sert tuğlalar, öteye beriye serpiştirilmiş mavi çiniler göze çarpar.

Kalenin içerisinde büyük bir sarnıçtan, çok eski zamanlara ait oldukları anlaşılan bina yıkıntılarından başka bir şey yoktur.

Kale, X. yüzyılda Arap komutanı Halid bin Velid tarafından zaptedilmişti. Türkler'e de Yavuz Sultan Selim zamanında geçmiştir.

Zengin Bir Güney Amerika Devleti : PERU

Peru arması

PERU, Güney Amerika'nın doğu kesiminde bir devlettir. Kuzeyinde Ekvator ile Kolombiya, doğusunda Brezilya ile Bolivya, güneyinde Şili ile Büyük Okyanus, batısında da Büyük Okyanus vardır.

Yüzölç.: 1.249.049 km²

Nüfusu: 11.000.000

Başkenti: Lima

Peru, Güney Amerika'nın, Brezilya ile Arjan'tinden sonra üçüncü büyük ülkesidir. Genel olarak, yüksek dağlarla kaplıdır. And Dağları ülkeyi kuzeyden güneye doğru keser. Böylece, ülke üç tabiî bölgeye ayrılmış olur: 1) Doğuda dar bir şerit halinde kıyı boyunca uzanan, Costa denen kıyı gölü, yüzölçümünün onda biri kadar bir yer kaplar. Başlıca büyük şehirler burada toplanmıştır. 2) Amazon nehri havzasının meydana getirdiği Montana denen bölge yüzölçümün onda üçü kadar bir yer kaplar. Burada tropik iklim hüküm sürer. 3) Sierra denen, ortada kalan kısım da yüksek dağlarla kaplıdır. Bu bölgede And Dağları'nın yüksekliği 6.720 metreyi bulur.

Akarsular. — Peru'nun belli başlı akarsuları Maranon ile Ucayali nehirleridir. Bunlar And Dağları'nın yüksek tepelerinden çıkar, Büyük Okyanus'a yakın olmalarına rağmen, batıya doğru alçalarak Amazon nehrini meydana getirirler.

Göller. — Peru'nun en büyük gölü, güney kesimdeki Titicaca Gölü'dür. Gölün bir kısmı Bolivya toprakları üzerindedir.

Iklim. — Peru'nun yüksek dağlarla kaplı bölgelerinde geceler çok soğuk, gündüzler de sıcak geçer. Bu bölge bol yağış alır. Montana' nın batısındaki yaylalarda ise iklim sıcak, nemlidir, tropik iklim özellikleri gösterir. Peru (Humbolt) Akıntısı denen deniz akıntısı bu ülkeye, özellikle kıyı bölgelerine serinlik getirir.

Peru'da Yaşıyanlar

Peru eskiden İnka Kızılderilileri'nin ülkesiydi. İnkalar bu topraklarda büyük bir medeniyet kurmuşlar, şehirlerini güzel sanat eserleriyle süslemişlerdi. Amerika'nın keşfinden sonra İspanyollar bu toprakları alarak İnkalar'ı yok etmişler, sanat eserlerini de ortadan kaldırmışlardır (Bk. İnkalar).

Peru, nüfus bakımından, 131 devlet arasında 44. gelir. Nüfusun yarısı Kızılderili, %40'ı İspanyol - Kızılderili melezi, %10'u da İspanyol'dur. Peru'da konuşulan resmî dil İspanyolca'dır. Kızılderililer de kendi dilleri olan «Aymara» ile «Quechua» denen dilleri konuşurlar.

Bugün Kızılderililer'in çoğu yüksek dağlarda, yaylalarda yaşarlar. Geleneklerini, dillerini, kıyafetlerini, müzik ve danslarını muhafaza etmişlerdir. Kızılderililer'le İspanyollar'dan ortaya çıkan melez ırka «Mestizoslar» denir. Amazon bölgesinin birçok yeri sık ormanlarla kaplıdır. Buralarda ilkel bir hayat yaşıyan yerliler de vardır.

Peru'nun Büyük Şehirleri

Başkent Lima ülkenin en büyük şehridir, nüfusu 2 milyona yakındır. Bu şehir 1535'te Pizarro tarafından kurulmuştur. Şehirde çeşitli fabrikalar, atelyeler bulunur. Bir de büyük üniversitesi vardır (Bk. Lima).

Arequipa. — Güney Peru'nun en büyük şehridir. Nüfusu 150.000 kadardır. Önceleri İnkalar'ın oturduğu bu şehir bugün çiçek bahçeleriyle ünlüdür.

Callao. — İspanyollar tarafından kurulmuş bir şehirdir. Lima'nın liman şehridir, nüfusu 100.000'e yakındır.

Başka büyük şehir yoktur. 50-100 bin nüfuslu 5 şehirle 20-50 bin nüfuslu 10 küçük şehir vardır.

Eğitim. — Perulular'ın yarısından fazlasının bulundukları bölgede okul yoktur. Halkın yarısı okuma-yazma bilmez, bunun sonucu olarak da oy kullanamazlar. Okulların büyük kısmı büyük şehirlerde toplanmıştır. 1551'de açılan, Lima'daki San Marcos Üniversitesi bunların en eskilerinden biridir. 3 küçük üniversite daha vardır; hepsinde 18.000 öğrenci okur.

Peru halk sanatında Kızılderililer'in büyük etkisi olmuştur. Gümüş, dokumacılık, seramikçilik gibi el sanatlarında Kızılderililer'in üslûbu önemli yer tutar.

Peru'nun Ekonomik Durumu

Tabiî Zenginlikler. — Peru'nun tabiî kaynaklarının başında yeraltı zenginlikleri gelir. Bakır, altın, gümüş, petrolden başka vanadyum, tungsten, manganez, bizmut, kurşun, çinko, kükürt, demir, kömür çıkartılır. Bütün bunlar Peru'nun ekonomisinde büyük rol oynar. Bundan başka Pachacamac'ta iyi cins mermer çıkartılır. Ormanlar ülkenin yüzölçümünün %55'ini kaplar.

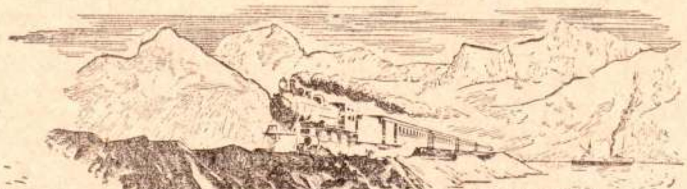
Peru'nun kendine öz millî servetlerinin başında «guana» denen nitratça zengin kuş gübresi gelir. Kıyı boyunca uzanan düzlüklerde yaşıyan milyarlarca deniz kuşunun bıraktığı

Peru'nun başkenti Lima'da bir cadde.

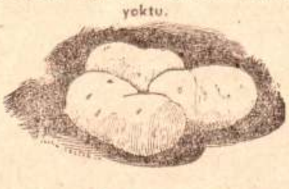
PERU'DAN İLGİ ÇEKİCİ SAHNELER

BİNLERCE METRE YÜKSEKLERDE ULAŞTIRMA
Peru trenleri 4.500 metre yüksekliğe kadar tırmanır. Titicaca Gölü'ndeki gemiler deniz yüzeyinden 3.500 metre kadar yüksekte gidip gelirler.

TAŞ KAPLI YOL
Vaktiyle İnkalar'ın yaptığı taş döşeli karayolu 4.000 km. uzunluğundaydı. Yalnız, bu yolda işliyecek tekerlekli taşıtları yoktu.

İLK BEYAZ PATATES
İnkalar, Peru'ya İspanyollar gelmeden çok önce beyaz patates yetiştirmeyi başarmışlardı.

1535'TEN KALMA HÜKÜMET BİNASI
Peru'yu fetheden Pizarro, bu büyük taş yapının temelini kendi eliyle 1535'te atmıştı.

gübreler tabiî gübre olarak satılır. 1957'de 285.407 ton guana elde edilmiştir. Peru, demiryollarının büyük bir kısmını bu satıştan elde edilen parayla yapmıştır. Yeryüzünde vanadyum çıkartılan ülkelerin en önemlilerinden olan Peru ihracatının üçte ikisini madenlerle sağlar.

Tarım. — Peru'da halkın beşte dördü tarımla, çiftçilikle geçinir. Toprak ürünlerinin başında pamuk, şeker kamışı, kahve, tütün gelir. Ayrıca, yün, deri gibi hayvan ürünleri de önemli bir yer tutar. Sıtma tedavisinde önemli bir rol oynıyan kininin elde edildiği «cinchona» bitkisi bundan üç yüz yıl kadar önce Peru'da keşfedilmişti. And Dağları patatesin ana vatanıdır. Koyundan başka lama, alpaka gibi gevişgetirenler de Peru ve civarına öz evcil hayvanlardandır.

Milli kıyafetiyle bir Peru'lu kız

Ulaşım. — Peru'da ilk demiryolu 1870'te yapılmıştır. Bugün dünyanın deniz yüzeyinden en yüksekte bulunan demiryolu Oroya'yı Lima'ya bağlıyan hattır. Bu hatta çalışan trenler dakikada 9 m. yükseğe tırmanırlar. Hattın en yüksek noktası denizden 4816 m. yüksekliktedir. Ülkede ayrıca 39.119 kilometrelik karayolu vardır. Bu yollarda 125 binin üzerinde motorlu araç çalışır. Peru'nun komşulariyle ulaşımı hava ve deniz yollariyle de sağlanır.

Tarihte Peru

İnka İmparatorluğu Quechua Kızılderilileri tarafından 1200 yıllarında And Dağları üzerindeki geniş arazide kurulmuştu. Bu Kızılderililer yakınlarındaki toprakları da alarak ülkelerini genişletmişlerdi. Amerika'nın keşfinden sonra bütün öteki Güney Amerika ülkeleri gibi Peru da İspanyollar'ın istilâsına uğradı, İspanyollar'ın ateşli silâhlar kullanması karşısında tutunamayıp kısa zamanda yıkıldı. İki İspanyol maceraperesti olan Francisco Pizarro ile Diego de Almagra ve sonradan gelenler 1532-1538 yılları arasında Peru'yu baştan başa istilâ ettiler. Peru böylece İspanya'nın bir sömürgesi haline girmiş oluyordu.

Peru'nun İspanyol boyunduruğundan ayrılarak istiklâlini elde etmesi 1820'de olmuştur. Bunda Arjantin'li General Jose de San Martin ile Venezuela ve Kolombiya kuvvetlerini idare eden General Simon Bolivar'ın büyük yardımı oldu.

Bağımsızlığını kazanan Peru başlangıçta kanlı iç savaşlarla yıprandı. Zaman zaman diktatörlükle idare edilen ülkede ilk defa olarak 1945'te serbes bir seçim yapıldı.

Peru bir cumhuriyettir. Anayasası 1933'te kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı halk tarafından 6 yıl için seçilir. Okuma-yazma bilmiyenlerin oy hakkı yoktur. Kadınlar da ancak mahalli seçimlerde oylarını kullanabilirler.

PERUGİNO, Vanucci (1446 - 1525)

Perugino

Ünlü İtalyan ressamıdır. Rönesans çağı sanatında büyük yeri vardır. Nasıl yetiştiği pek bilinmiyorsa da, erken bir şöhrete ulaştığı anlaşılıyor. Bu arada Sistina Kilisesi'nin duvar resimlerini yapmıştı. Sanat tarihinde çok önemli yeri olan ünlü «San Petros'a Anahtarların Verilişi» adındaki büyük freski de, 1481'de yaptı. Perugino, bu eserinde peyzaj, portre, kompozisyon bakımlarından da ustalığını gösterdi. Bu büyük eser ona öyle bir ün sağladı ki, bütün İtalya, bir anda, Perugino'nun elinden çıkma eserlere sahip olmak hevesine kapıldı. Kırk yıl ressam şehirden şehire, kasabadan kasabaya dolaştı. Sonra daha çok iş çıkarabilmek için, bir okul açtı. İlkin Floransa'da açtığı okuluna sonradan Peruggia'da da bir şube ekledi. Buralarda «i garzoni» (çocuklar) dediği çıraklarını kısa zamanda takım takım yetiştiriyor, sonra onlarla birlikte şehirleri dolaşmaya çıkıyordu. Birkaç freske aynı zamanda başladıktan sonra bunları «çocuklar»ına (çıraklarına) bırakıyordu. Böylece, kısa zamanda, birbirine kilometrelerce uzak yerlerde beş on Perugino şaheseri aynı zamanda çalışılarak bitiriliyoru. Yetiştirdiği «çocuklar»dan ikisi resim tarihinde ad bırakmıştır. Bunlardan büyüğü Pinturicchio, küçüğü ünlü Rönesans ressamı Rafaello'dur. Öğrencileri, kendisini o kadar iyi taklit edebiliyorlardı ki, meselâ şimdi Louvre Müzesi'nde bulunan «Apollon'la Marsias» adlı tablonun Rafaello'ya mı, Perugino'ya mı ait olduğu kestirilemiyor.

Perugino hayatının sonlarına doğru, artık büyük resimlerinin kişilerini başkalarına yaptırıyor, kendisi resmin manzara kısmiyle, ya da son tuşları vurmakla yetiniyordu. Büyük bir veba salgınında öldü.

PERUKA

Çeşitli maksatlarla eskiden başlık gibi kullanılan takma saçtır. Perukanın çok eski bir tarihi vardır. Eski Mısırlılar saçlarını dibinden tıraş ederler, sokağa çıkarlarken güneşten korunmak için, törenlerde de saçlı görünmek için başlarına ya at kılından, ya da bazı bitkilerin liflerinden yapılmış perukalar takarlardı. Medler, Kaldeliler, Asurlular da peruka kullanırlardı. Eski Roma'da erkekler çıplak başlarını göstermemek, kadınlar da süslenmiş olmak için özel biçimlerde yapılmış perukalar takarlardı.

Hemen her çağda peruka kullanılmıştır. XIV. yüzyılda Avrupa'da kadınlar alınlarının iki yanından sarkan sahte örgüler takarlardı. XVI. yüzyılda başı tamamen örten kadın pe-

Çeşitli perukalar: 1) XIII. Louis'nin perukası; 2) XIV. Louis'nin perukası; 3) XV. Louis'nin perukası; 4) Eski bir İngiliz yargıcının perukası.

rukaları yapılmaya başlandı, moda olan renklerin başında sarı geliyordu. Fransız kişizadelerinden Marguerite de Valois yanında sarışın genç hizmetçi kızlar bulundurur, bunların saçları yeter derecede uzayınca kestirip kendisine peruka yaptırırdı. O devirde peruka, deriden bir astar üzerine saçlar bukleler halinde dikilerek yapılırdı.

Fransa'da XIII. Louis devrinde erkeklerin de peruka takmak âdeti yayılınca peruka yapımı da gelişti, hele XIV. Louis devrinde büyük ilerlemeler kaydetti. Geniş lüleler halinde inen saçlar omuzlara kadar dökülüyor, hattâ sırta kadar uzuyordu.

Böylece, peruka gerek kadınların, gerekse erkeklerin şehir kıyafetlerinden biri haline geldi. Asılzadelerin peruka takmaları âdeta günlük kıyafetleri gibi normal bir hal aldı. Geçen yüzyılın başlarından beri peruka modası yavaş yavaş kalkmaya başladı, bu yüzyılda da tamamen ortadan kalktı. Bugün İngiltere'de, daha bazı ülkelerde peruka ancak avukatların, hâkimlerin kıyafetini tamamlıyan bir unsur olarak kalmıştır.

PERVANE

Dönerek, akışkanları (hava, su gibi cisimleri) harekete getiren bir araçtır. Genel olarak, ya iki, ya da dört kenarlıdır. Hızla döndürülünce, içinde bulunduğu akışkan ortamı harekete getirir. Bu ortam da ya hava, ya da sudur. En basit pervane örneği vantilâtördür. Vantilâtörün dönen pervanesi odanın havasını harekete geçirir, sıcak havayı uzaklaştırır.

Dönen pervanenin harekete geçirdiği akışkan, bir kuvvet doğurur. Yerine göre bu kuvvetten çeşitli şekillerde yararlanılır. Suda dönen pervanenin doğurduğu kuvvet gemileri ileri götürmekte işe yarar. Havada dönen pervane ise uçakların hem havada tutunmalarını, hem de ileri gitmelerini sağlar.

Pervanelerin kullanıldıkları yere göre hesaplanmaları büyük önem taşır. Bir uçağın en önemli, en güç hesaplanan parçası pervanesiyle bunu döndüren motorudur. Gemilerin önceden hesaplanan hıza erişebilmeleri de pervane hesaplarının doğruluğuna, duyarlığına bağlıdır. Bugün birçok usullerle pervane hesapları yapılmaktaysa da, pervane hesabında yüzde yüz doğru sonuç veren formüller şimdilik bulunamamıştır. Onun için, pervane hesabı yapıldıktan sonra, geminin uçağın maketi yapılır, pervanesi takılır, deneylere geçilir. Bu deneylerin sonucuna göre pervane üzerinde düzeltmeler yapılır, asıl yapıma ondan sonra geçilir.

PERVANE (Bk. KELEBEK)

PERVARİ

Siirt ilinin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Van'ın Çatak, Hakâri'nin Beytüşşebap, güneyde Siirt'in Şırnak, batıda aynı ilin Eruh ve Şirvan, kuzeybatıda Bitlis'in Hizan, kuzeyde Van'ın Gevaş ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Harkus ve Müküs adında bucakları, bunlara bağlı 50 köyü vardır.

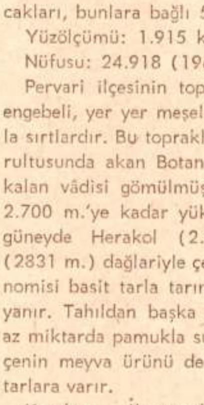
Yüzölçümü: 1.915 km^2

Nüfusu: 24.918 (1960 sayımı)

Pervari ilçesinin toprakları çok sarp, çok engebeli, yer yer meşeliklerle kaplı yamaçlarla sırtlardır. Bu topraklar içine doğu-batı doğrultusunda akan Botan Çayı'nın çok derinde kalan vâdisi gömülmüştür. Bu vâdi kuzeyde 2.700 m.'ye kadar yükselen Hasten Dağı ile güneyde Herakol (2.943 m.), Körkandil (2831 m.) dağlariyle çevrelenmiştir. İlçe ekonomisi basit tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır. Tahıldan başka endüstri bitkilerinden az miktarda pamukla susam da yetiştirilir. İlçenin meyva ürünü de oldukça önemli miktarlara varır.

Kasaba. — İlçe merkezi Pervari, Botan Çayı'nın sol kıyısına yakın bir sırt üzerinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 1.000 m.'dir. Kasaba 75 km.'lik toprak tesviyesi halindeki bir yolla il merkezi Siirt'e bağlanmıştır. 3 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 1.500'ün üstündedir (1960 sayımı: 1.564).

PESTALOZZİ, Henri (1746 - 1827)

Pestalozzi

İsviçreli büyük bir eğitimcidir. Çocukların eğitiminin bedeni gelişmeleriyle d e n g e l i olarak yönetilmesi kuralını ortaya koymuş, bugünkü pedagojiye büyük yardımda bulunmuştur.

Pestalozzi iki yüzyıl önce İsviçre'ye göç etmiş bir İtalyan ailesinin çocuğu olarak Zürih'te doğdu. Babası, orada çalışan bir doktordu. Annesi de, aile mesleği doktorluk olan bir ana-babanın kızıydı. Pestalozzi, 6 yaşındayken babası öldü. Annesi dört çocuğiyle ortada kalmıştı. O kadar fakirdiler ki, çocuklar, ayakkabıları eskimesin diye oyun bile oynıyamıyorlardı. Bu arada, Pestalozzi okulda arkadaşlarının eziyetlerine, alaylarına karşı koymak zorunda kalıyordu. Yalnız, ezilen arkadaşlarını korumak için haşarılarla uğraşmak da hoşuna gidiyordu. Üniversite çağına geldiği zaman ateşli, kendini gösteren bir genç oldu. Hukuk fakültesini bitirince, kendi gibi ülkücü bir kızla evlendi. Karısı gayet anlayışlı, onun düşüncelerine inanan bir kimseydi.

Pestalozzi az sonra hukuk mesleğini bir yana bıraktı, kendisini tarıma verdi. 1774'te bir çiftlikte çalışmaya başladı. Daha sonra çiftliği bir eğitim yurdu haline getirdi. Sokaktan toplanmış fakir çocukları burada çalışacak, ürünü satıp parasını kendileri alacaklardı. Yalnız, bu iş, Pestalozzi'nin önceden kestiremediği sebepler yüzünden, yürümedi, iflâs etti.

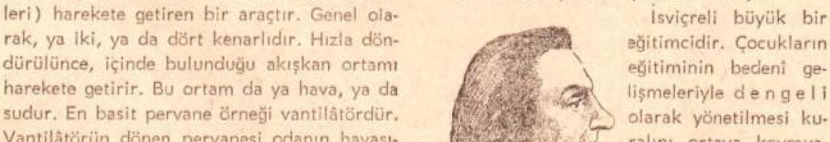
Pestalozzi gene yılmadı. Bir köşeye çekildi, «Yalnızlığa Çekilmiş Bir Adamın Akşam Düşünceleri» adındaki ilk eğitim eserini yazdı. 1781'de de bir romanı yayınlandı. Roman tutununca ikinci, üçüncü, dördüncü ciltlerini hazırladı. Bu eser, roman kılığı verilmiş bir eğitim kitabıydı. Toplumun insan üzerindeki etkilerini inceliyor, çevre eğitiminin tohumlarını ortaya atıyordu.

Pestalozzi bundan sonra öğretmenlik mesleğine girdi. Stans şehrindeki çocukların eğitimi işi kendisine verildi. Savaşta zarar görmüş olan bu şehir çocuklarının çoğu öksüz, hepsi bakımsız, perişandı. Pestalozzi, buradaki çalışmalarında çocuklara okulu bir yuva, bir ev, öğretmeni de bir baba olarak tanıtmayı başardı. Fransa-Avusturya Savaşı dolayısiyle okulu Avusturyalılar hastane haline getirince işler yarım kaldı. Bundan sonra, Pestalozzi, Burgdorf şehrinde öğretim metodu denemelerine devam etti. Bu okul kısa zamanda büyük ün kazandı, gelişti, öğretmen de yetiştirmeye başladı. Yeni metoda göre çocuğa saygı, çocuğu konuşturma, bilgiyi ona buldurma, oyunla, eğlenceyle meşgul ederek öğretme, ayrıca, aile, ahlâk eğitimi en önemli noktalardı. Büyük eğitimci «Sezginin Alfabesi» adlı eserinde bu metodu açıkladı. Burgdorf Okulu bütün Avrupa'da tanındı. 1803 yılı hükümet değişmesinden sonra okul kapandı. Pestalozzi bir süre daha çeşitli yerlerde öğretmenlik ettikten sonra, kum hastalığından 81 yaşında öldü.

Eğitim ve öğretim alanında dünyanın yetiştirdiği sayılı insanlardan biri olan Pestalozzi'nin metodu, bu bilim dalındaki gelişmelerde önemli bir adım olmuştur.

PEŞREV

Klâsik Türk müziğinin en tanınmış olan saz eseri şeklidir. Genel olarak, 4 hane (bölüm)den yapılmıştır; yalnız sazlarla çalınır, güftelisi olmaz. Her hane «mülâzime» denen bölümle son bulur; bir çeşit nakarat olan bu mülâzime, her hanenin sonunda aynen tekrarlanır. Mülâzimenin parlak nağmeli, eserin bestelenmiş olduğu makamı karakterlendirecek şekilde olmasına dikkat edilir. Her hanenin uzunluğu birbirine eşittir; yani aynı sayıda ölçüyü içine alır. 3. haneye «miyanhane»

Bir uçak pervanesi

denir, burada büyük makam geçkisi yapılır; bu hane, peşreve adını veren makamdan başka bir makamda olur.

Peşrevlerde hem küçük, hem de büyük usuller (ölçüler) kullanılmıştır. Klâsik fasılda, baş taksiminden sonra peşrev çalınır. (Farsça'da «pîşrev» kelimesi «önden giden» anlamına gelir.) Dinî peşrevler de vardır; bunlar eskiden Mevlevî âyinlerinde çalınırdı.

PETAİN, Henri Philippe (1856 - 1951)

Pétain

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın en ünlü kişilerinden biri olan bir Fransız mareşalidir. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın başlıca kahramanı olarak kabul edilmiş, II. Dünya Savaşı'nda ise vatan hainliği suçundan 89 yaşında hapse mahkûm olmuştur.

Pétain, Fransa'da, Couchy la Tour'da doğdu. Bir çiftçinin oğluydu. Askerî Akademi'den mezun oldu. Fransız ordusuna girdi. I. Dünya Savaşı başladığı sırada kurmay albaylık rütbesini taşıyordu. Emrindeki bir tugayı Charleroi'dan Marne'a kadar başariyle çekmesi büyük hayranlık uyandırdı. Bu başarısından dolayı bir süre sonra, Fransız ordularından birinin, general olarak, kumandanlığına getirildi. 1916'da Verdun'u Almanlar'a karşı koruyacak olan ordunun başında bulunuyordu. Pétain, tarihe geçen, «Buradan geçemiyecekler!» şeklindeki ünlü sözlerini bu sırada söylemiştir. Pétain'in Verdun savunması tarihin en başarılı savunmalarından biri olarak kabul edilir.

Pétain 1917'de, Genel Kurmay Başkanı oldu, aynı zamanda Batı cephesinin komutanlığı görevini de üzerine aldı. Fransız askerlerini çok yorgun, yılgın bir durumda bulmuştu. İlk iş olarak askerlerin mâneviyatını düzeltmeye çalıştı. 1918'de, Müttefikler'in Başkomutanlığı Mareşal Foch'a geçince, Pétain de onun yardımcısı olarak çalıştı, birçok üstün başarılar elde etti, Almanlar'ın yenilmesinde önemli rolü oldu. Savaştan sonra Fransızlar ona «Mareşal» rütbesini verdiler.

Barış zamanında Mareşal Pétain Fransa'nın Madrit Büyükelçisi olarak bulundu. Bu görevi sırasında General Franco ile yakın bir dostluk kurdu.

1940'ta Alman birlikleri Fransa taarruzuna başlamıştı. Fransız ordusu her yerde büyük yenilgilere uğruyordu. Bu sırada Başbakan yardımcılığına seçilen Pétain, ilk iş olarak, Hitler'e bir anlaşma yapılması, savaşa son verilmesi için teklifte bulundu. Kısa bir süre sonra da yeni kurulan Fransız hükümetinin Başbakanlığı'na getirildi. Millet Meclisi kendisine hükümet işlerini tek başına yürütme yetkisini verdi. Pétain, Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmemiş olan bölgesinde bir diktatörlük kurdu. Başkenti Vichy idi.

Önceleri halkın Pétain'e karşı büyük bir inancı, sevgisi vardı. Çok kısa bir zaman sonra ise onun Almanlar'la işbirliği yaptığı düşüncesi yayıldı. Fransızlar'ın Pétain'e olan güvenleri artık kalmamıştı. 1942 yılının kasım ayında Almanlar Fransa'nın geri kalan bölgesini de işgal ettiler.

Müttefikler Fransa'yı işgal edince Hitler, Pétain'i Almanya'ya gönderdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Pétain orada kaldı. Sonra Fransa'ya döndü, yeni hükümet tarafından, vatana hiyanet suçu ile yargılandı. 89 yaşında olduğu halde, ölüme mahkûm edildi. O sırada Cumhurbaşkanı olan General De Gaulle bu hükmü müebbet hapse çevirdi. Pétain'in aynı zamanda o zamana kadar almış olduğu bütün şerefler, rütbeler, hattâ vatandaşlık hakları geri alındı. Pétain, sonradan sürgüne gönderildiği Port-Joinville'de 95 yaşında öldü.

PETERSBURG (Bk. LENİNGRAD)

PETRARCA, Francesco (1304 - 1374)

Petrarca

İtalya'nın en ünlü şairlerinden biridir. Dante'den sonra, İtalyan Rönesansını hazırlamış büyük bir sanatçıdır. Arezzo'da doğdu. Babası Ser Petrarca, Dante'yle birlikte, siyasi sebeplerden dolayı Floransa'dan sürülmüş olan bir kimseydi. Çocuk da babasiyle birlikte diyar diyar dolaştı durdu. 23 yaşında bir delikanlıyken Avignon'da Laure adında bir kızla tanıştı. Bu tesadüf onu perişan etti. Ömrünün sonuna kadar güzel Laura'yı unutamadı. Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da gezmedik yer bırakmadı, gene de bu sevgiden kurtulamadı. Dertlerini, duyguların halk diliyle «canzoni» (şarkılar), «canzonetti» (kısa şarkılar) halinde dile getiriyordu.

Petrarca'nın bu şiirleri kendisine büyük bir ün sağladı. Tıpkı Fuzuli'nin «Leylâ ile Mecnun» hikâyesinde olduğu gibi, Petrarca'nın adı da Laura'sız anılmaz hale geldi. Şair 1337'de Vaucluse'de yalnızlığa çekildi. Eserlerini yazıyordu. 1353'ten sonra gene Paris, Milano, Venedik, Padova gibi çeşitli şehirleri dolaşmaya çıktı. Bir ara da Kuzey İtalya'daki Arqua'da yaşadıktan sonra orada öldü.

Francesco Petrarca, hem Lâtince, hem de İtalyan halk diliyle eserler bırakmıştır. Lâtince eserleri zamanla önemini kaybettiği halde halk diliyle yazdığı içten gelme şiirleri kendisini yaşattı. Şiirleri dört bölüme ayrılmıştır. İlk üç bölümü yalnız aşktan, Laura'sızlıktan bahseden «sonnet»lerdir. Bu arada, 300'ü aşkın şiir de yazmıştır. Bütün şiirlerinde yaygın bir «kılı kırka yarma» eğilimi vardır ki kendisinden sonrakiler tarafından da pek benimsenmiş, taklit edilmiş, «petrarkizm» denilen akımı meydana getirmiştir. Aşırı mecazlarla benzetmecilik de, İtalyan şiirine Petrarca'dan kalmıştır.

PETRO I., Aleksiyeviç-Romanov (1672-1725)

Batı tarihlerinde «Büyük Petro», bizim tarihlerde ise «Deli Petro» diye anılan Rus Çarı'dır. Çar Aleksey'in oğlu; anaları ayrı olan III. Fyodor'la V. İvan'ın kardeşidir. Önce baba bir, ana ayrı kardeşi V. İvan'la birlikte «İkinci Çar» seçildi, 1689'da, 17 yaşında, tek başına Çar oldu, 36 yıl tahtta kaldı.

I. Petro

Deli Petro'nun ilk gençlik yılları, sonuçsuz savaşlarla, Yeniçeriler gibi başı boş «İstreliçsıy» askerlerinin ayaklanmaları arasında geçti. Petro, tarihe, coğrafyaya, gerçek bilimlere meraklıydı. Alman ve Holândalı öğretmenlerden, denizcilik, matematik de öğrenmişti. Avrupa tarzında bir askerî birlik kurdu. Bu birlik, sonradan yeni Rus ordusunun çekirdeği olmuştur.

Petro, tek başına Çar olunca, bu oyuncak ordu ile Arkangelsk'te kurduğu tersanede yaptığı gemilerin işe yaradığını göstermek istedi. Karadeniz kıyısındaki Azak Kalesi'ne 30 bin kişilik bir ordu ile saldırdıysa da 8 bin kişilik Osmanlı ordusuna bir şey yapamadı, yenilerek geri çekildi (1695).

Bu yenilgi, Petro'nun Rusya'da yapmak istediği yenilikler yönünden çok önemli oldu. Bunun için çok çalıştı, ordusunu yabancı öğretmen ve subaylarla kuvvetlendirip yeniden Azak Kalesi'ne hücum etti ve Osmanlıları yenerek kaleyi eline geçirdi (1696).

Petro, Rusya'yı kalkındırmak hevesindeydi. Rus gençlerini fen ve türlü sanatlar öğrenmeleri için Batı ülkelerine gönderdi. Ayrıca kendisi de, hayran olduğu Batı ülkelerini görmek üzere, 270 kişilik bir heyetle, Çar olarak değil, «Pyotr Mihailov» adında basit bir subay olarak Avrupa'ya gitti (1697). Holânda'da bir işçi gibi çalıştı, İngiltere'yi, Fransa'yı, Almanya'yı, Avusturya'yı gezdi. Her şeyi görüp, öğrenmek istiyordu.

Petro Rusya'da «İstreliçsıy»ların, kız kardeşi Sofiya'nın teşvikiyle, ayaklanması üzerine Moskova'ya döndü. Şiddet kullanarak ayaklanmayı bastırdı. Asılzadelerin sakallarını kendi eliyle tıraş etti, bol kaftan giymelerini yasak etti. Kadınların harem hayatından başlıyarak, papazlara kadar Rusya'da bütün eski âdetleri değiştirdi. 1703'te, Baltık Denizi kıyısında, Neva nehrinin ağzında sonradan «Petrograd» adını alan yeni bir başkent kurdu. Âdem'den başlıyan Rus takvimini değiştirdi. Altın para bastırdı, Holânda'da Rusça harfler döktürerek, basımevleri açtırdı. Bütün bu yenilik hareketlerini beğenmiyenler ona «Deli» lâkabını taktılar.

Rusya tam Batılılaşmak için, bu ülkelerle sıkı temasta bulunmak zorundaydı. Buna da İsveç engel oluyordu. Petro, genç İsveç Kıralı XII. Carl (Demirbaş Şarl) ile 21 yıl süren bir savaşa girişti. 1700'de Narva'da yenildi. İsveç Kıralı XII. Carl, 1708'de, 33 bin askerle Rusya'ya girdi. Petro önce barışa razı oldu, Carl kabul etmedi. İki ordu Poltava'da karşılaştı (1709). XII. Carl yenilerek Osmanlılar'a sığındı. Petro bu defa da Osmanlılar'la bozuştu. Yalnız, 1711'de Besarabya'da Prut ırmağı boyunda ordusu sarılınca barışa razı oldu (Bk. Prut Savaşı). Osmanlılar'a yenilen Petro, öcünü İsveç'ten aldı. İsveçliler'i yenerek, Rusya'ya yeni topraklar kazandıran Nystadt Antlaşması'nı yaptı (1721).

Dünyanın En Değerli Ham Maddelerinden Biri: PETROL

PETROL, tabiatın insanlara verdiği en değerli ham maddelerden biridir. Kelime, Lâtince «petra oleum» (taş yağı) sözünden gelir. Petrolü, yerin altından, bulup çıkaran eski insanlar ona bu adı vermişlerdi.

Petrol yeraltından yüzlerce maddenin karışımı halinde çıkar. Bu, «ham petrol» damıtılıp, içindeki maddeler ayrıştırılır. Bu maddelerin kimisi öyle uçucu ve renksizdir ki, gözle göremeyiz bile. Kimisi hemen hemen kokusuzdur; kimisi de kokulu, ağır, sert, koyu renklidir, yol yapımında kullandığımız asfalt bunlardan biridir.

Petrolden elde edilen maddelerin hepsi de birçok alanlarda faydalı olur. Ancak, bu maddelerin en önemlisi hiç şüphesiz çeşitli akaryakıtlardır. Bugün dünyada, dönen tekerleklerin çoğu, gücünü petrolden elde edilen benzin, mazot gibi akaryakıtlardan alır. Öte yandan, bunlar, ayrıca gaz yağı ısıtmada kullanılır. Petrole olan ihtiyacın gittikçe artması, bugün, bu ham maddeyi ekonomilerin temel direklerinden biri haline getirmiştir.

Petrolün Meydana Gelişi

Yerin derinliklerinden çıkarılan petrolün nasıl meydana geldiği yüzde yüz kesin olarak bilinmiyor. Ancak, bilginlerin çoğu petrolün bundan çağlarca önce sığ denizlerde yaşıyan bitki ve hayvanlardan meydana geldiğine inanıyorlar.

Bundan milyonlarca yıl önce bugünkü karaların önemli bir bölümü okyanuslarla kaplıydı. Bugün olduğu gibi o zamanlarda bu okyanusların kıyılarında küçük deniz hayvanları, bitkiler yaşardı. Bunlardan kimisi gözle görülemiyecek kadar küçüktü. Bu canlılar öldükçe tabaka tabaka denizin çamurlu dibinde biriktiler, kendilerinden daha küçük canlılar olan bakterilerin etkisiyle çürümeye başladılar. Bunların üzeri gitgide ince bir çamurla, kumla örtüldü. Yığılan bu çamurların, kumların korkunç ağırlığı zamanla «tortul kütleleri» meydana getirdi.

Öte yandan, bitki ve hayvan kalıntıları, basınç, sıcaklık ve bakterilerin etkisiyle yağ ve gaz zerrecikleri haline gelmeye başladı. Zamanla bunlar yağ damlacıkları, gaz kabarcıkları halinde, içinde bulundukları tortul kütlelerden ayrılarak, başka tortul kütlelere doğru süzüldüler. Bu tortul kütleler, genel olarak, ya kireçtaşı, ya da kumtaşı idi. Bunlar gözenekli (küçücük delikli) kütlelerdi, yağ bu deliklerden geçebiliyordu.

Zamanla bu gözenekli kütlelerin üzerinde oluşan daha az gözenekli tortul kütleler yağı, gazı yerin altına kapatmış oldu. Daha sonra yerkabuğunun hareketleriyle denizler kurudu, meydana gelen petrol kaynaklarının üstü toprakla örtüldü.

Bu anlattığımız, petrolün oluşu hakkındaki kuramların çok tutulanıdır. Buna «örgensel kuram» (organik teori) denir; çünkü petrolün oluşunu canlı organizmalara bağlar. Bazı bilginler ise petrolün sıcaklık ve basınç etkisiyle topraktaki maddelerden meydana geldiğini ileri sürerler.

Acaba petrol bugün gene oluşmakta mıdır? Bunun cevabını kimse bilmiyor. Yalnız, bilginler araştırıyorlar. Yapılan deneylerde bakterilerin organik maddeleri petrole benzer bir hale getirdiği görülmüştür.

İnsanlar Petrolü Nasıl Öğrendi

İnsanların petrolü yazılı tarihin başlamasından çok önce buldukları sanılıyor. Dünyanın bazı bölgelerinde petrolü yeraltında tutan, yeryüzüne yakın bulunan kayaların kırılması, petrolün kendiliğinden dışarı akmasını sağlamış, insanlar böylece petrolü tanımışlardır.

En eski yazılı kaynaklardan insanların petrolü kullandığı anlaşılıyor.

Bu arada, Babilonya'da şehir sûrlarını kuvvetlendirmek için asfaltın harç olarak kullanıldığı biliniyor. Ninova'da da asfalt harç olarak kullanılıyordu. Hz. Musa'nın annesinin Nil nehrinin sularına bıraktığı sepeti katranla sıvadığı söylenir. Aynı şekilde, eskiden Fırat nehri kıyılarında oturanlar kamıştan ördükleri sandallarını da katranla sıvarlardı.

Öte yandan, Amerika yerlileri Avrupalılar'ın oraya gitmesinden yüzyıllarca önce petrolden faydalanıyorlardı. Buralarda petrol çıkarmak için yapılan eski çalışmaların kalıntıları bulunmuştur. İspanyol seyyahı Juan Cabrillo'nun da Amerika'ya gittiği zaman gemilerini katranla tamir ettiği biliniyor.

1750 yıllarında Amerika'da yeni petrol sızıntıları dikkati çekti. Kızılderililer'den örnek alınarak bunlardan ilâç olarak faydalanılmaya başlandı. 1849'da petrolün şişelere konup ilâç gibi satıldığı görülür. Avrupa'da da petrolden küçük ölçüde faydalanılıyordu. Yalnız, petrolün gerçek faydası ancak XIX. yüzyılın ortalarında anlaşıldı. Aydınlatma aracı olarak o sıralarda en çok balina yağı kullanılıyordu. Amerika'da da petrol ve yağlama maddesi olarak ancak 1850 yıllarında kullanılmaya başlandı.

Dünyada ilk petrol hemen hemen aynı zamanda Romanya ile Amerika'da elde edilmiştir. Romanya'da 1857'de 2.000 varil, 1858'de 4.000 varil petrol elde edilmişti. 1859'da da Amerika'da 2.000 varil petrol elde edildi.

1860 yılından bu yana Amerika'da petrole büyük bir önem verilmeye başlandı. Taşıma güçlükleri üzerine 1865'te ilk «petrol boruları» yapıldı. «Pipe-line» (boru hattı) denen bu boru sistemi petrolün elde edildiği yerden işleneceği yere kolayca taşınmasını sağladı. Petrol borularının büyük faydası görülünce bunlar birkaç yıl içinde büyük ölçüde çoğaldı.

Petrol Endüstrisinin Gelişmesi

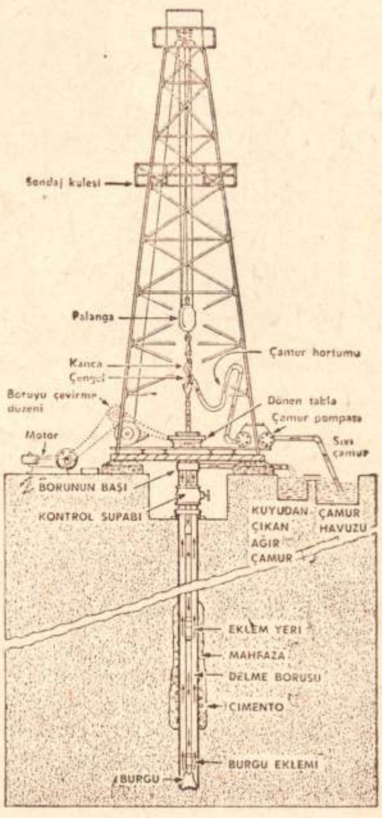
Amerika'daki petrol üretimi 1870'ten sonra büyük bir hızla artmaya başladı. 1878'de birçok gemiler tanker haline getirildi. 1880 yıllarında yeni petrol kaynakları bulundu. 1901'de Texas'ta geniş ölçüde üretim başladı. Öte yandan, dünyanın başka yerlerinde de geniş ölçüde petrol elde edilmeye başlanmıştı. 1860'ta İtalya'da, ondan sonra da Rusya, Kanada, Polonya, Japonya, Hindistan, İndonezya gibi Amerika'nın, Avrupa'nın, Asya'nın çeşitli ülkelerinde petrol çıkarılmasına başlandı. Orta Doğu'da ilk petrol 1913'te İran'da keşfedildi. 1927'de rak'ta, 1936'da Saudi Arabistan'da petrol bulundu.

1860'tan bugüne kadar A.B.D. daima dünyanın en çok petrol çıkaran ülkesi olagelmiştir. Bu arada yalnız 1898-1901 yıllarında Rusya'nın Amerika'yı geçtiği görülür.

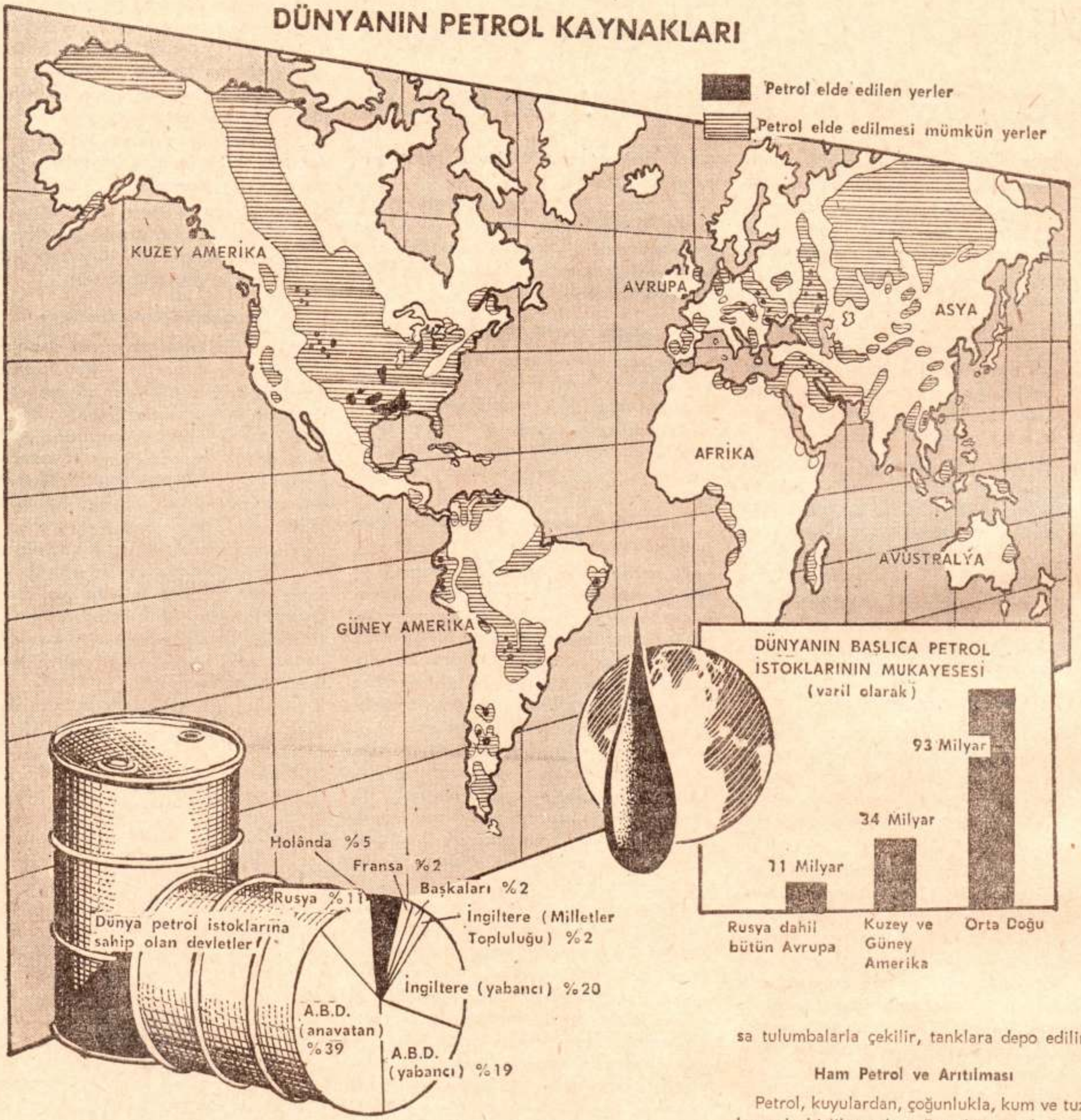
Otomobilin İcadından Sonra

XX. yüzyılın başlarında otomobillerin gelişmesi petrole yepyeni bir önem kazandırdı. O zamana kadar petrolden en çok gaz yağı olarak faydalanılıyordu. Gaz yağından daha hafif olan benzin de elde edilmişti ama, bu madde lâmbalara konunca patlıyor, bundan nasıl faydalanılacağı bilinemiyordu. Otomobilin benzinle çalışır hale getirilmesi benzinin değerini artırdı. Sayısı günden güne artan otomobiller petrole büyük bir ihtiyaç hissettiriyordu. Eski damıtma usulleri ihtiyacı karşılamaz oldu. 1915'ten bu yana yeni damıtım usulleri bulundu. Bu alanda durmadan yapılan çalışmalar 1920-1930 yıllarında daha da ilerledi. Artık uçaklar da gelişmiş, petrol ihtiyacı daha da artmıştı.

II. Dünya Savaşı'nda petrole olan ihtiyaç korkunç bir şekilde arttı. Bu alandaki çalış-

Bu şema petrol sondajının nasıl yapıldığını gösteriyor. Kuyu, birbirine eklenen delme borularının ucundaki özel burgularla kazılır. Borular, keski ve burgular özel motorlardan aldıkları gücle döne döne yeri kazarlar.

malar hem petrol üretimini, hem de petrolün kullanıldığı yerleri genişletti. Alev makinalarında, napalm bombalarında, suni kauçuk yapımında hep petrol kullanılıyordu. Bombalarda kullanılan TNT yapımı için gerekli «toluen» de bir petrol ürünü idi. Savaştan sonra otomobillerin, uçakların daha da gelişip büyük bir hızla çoğalması petrol endüstrisinin büsbütün gelişmesini sağladı.

Petrol Araştırmaları

Petrol araştırmalarında ilk önce petrol oluşumuna elverişli yerler aranır. Bu jeolojik bir araştırmadır, şu yollardan yapılır: 1) Arazi incelemesi; 2) Havadan fotoğrafla inceleme, topoğrafik hartalar çizilmesi; 3) Sismoğrafik incelemelerle sert kayalardan yansıyan yankının ölçülmesi; 4) Magnetik incelemelerle, çeşitli kayaların magnetik etkilerinin ölçülmesi; 5) Gravimetrik incelemelerle, çeşitli kayaların yoğunluk değişmesinin ölçülmesi; 6) Elektriksel incelemelerle (elektrik akımına çeşitli kayaların gösterdiği direncin, radyoaktivitenin ölçülmesi); 7) Geo-kimyasal incelemelerle, toprağın gaz ve yağ bakımından çözümlenmesi; 8) Yerin delinerek örnek alınması, fosil ve mikroorganizmaların incelenmesi; 9) Yüzey jeoloji incelemeleriyle muhtemel petrol yuvalarının tahmini; 10) Deneme kuyusunun açılması.

Bütün bu işlerin yapılması sırasında çok yüksek masraflar gerekir, bir kuyu için harcanan para 500.000-1.500.000 TL'nı bulur. Araştırmalar sırasında ortalama olarak açılan on kuyudan hemen hemen ancak birinde petrol çıkması da bu işin masraflarını daha da ağırlaştırır.

Petrol kuyusu toprağı düşey olarak delmek suretiyle açılır. Bu işlem ya kuru, ya da su yardımı ile yapılır. Açılan deliklerden demir borular geçirilir, deliklerin dip kısmı, gerekirse, nitrogliserin patlatarak genişletilir. Petrol, yatağında, baskı altında bulunuyorsa başlangıçta kendiliğinden fışkırarak çıkar. Fışkırmazsa tulumbalarla çekilir, tanklara depo edilir.

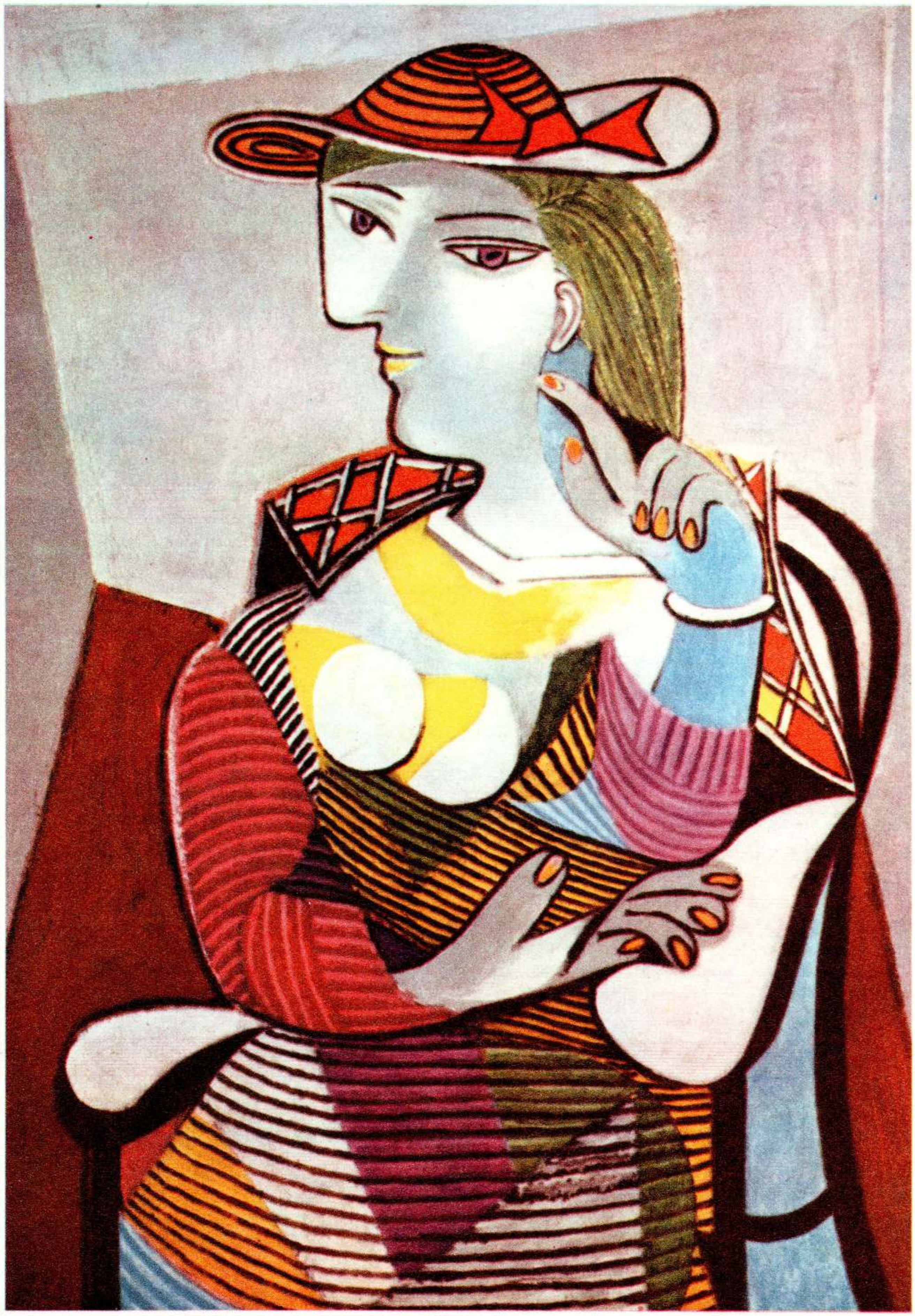
Ham Petrol ve Arıtılması

Petrol, kuyulardan, çoğunlukla, kum ve tuzlu suyla birlikte çıkar. Petrolün içinde bulunan kum ve su «seperatör» (ayırıcı) denilen kablarda ayrılır. Kuyulardan elde edilen bu ürüne «ham petrol» denir. Açık esmerle koyu siyah renktedir, hoş olmıyan bir kokusu vardır. Ham petrolün akıcı olanları daha değerlidir. Meselâ Pennsylvania petrolleri Bakû petrollerinden daha akıcıdır.

Bütün petroller kimya bakımından, «hidrokarbon bileşikleri»dir. Hidrokarbonlardan en çok bulunan alifatik (zincirli) yapıda olan parafin hidrokarbonlarıdır (genel formülleri C_nH_{2n+2}), bazılarında da naftenler (C_nH_{2n}) ve aromatik (halkalı) hidrokarbonlar da bulunur (C_nH_{2n-6}). Burada n 1'den başlıyan her hangi bir sayıdır).

Ham petrolü kullanılmaya elverişli hale getirmek üzere çeşitli arıtma işlemleri yapılır. Bunlar, genel olarak 1) Damıtma, 2) Arıtma (rafinasyon)dur.

Damıtma. — İki şekilde olur. Birincisi «normal damıtma»dır; bununla benzin, gaz yağı, motorin elde edilir. İkinci damıtma ise

OTURAN KADIN
Picasso

«vakum» (düşük baskı) damıtmasıdır; bununla da çeşitli yağlama yağları, parafin bitüm elde edilir.

Damıtma «boru damıtması» (pipe stil) denilen bir usulle yapılır. Ham petrol damıtma kulesine ısıtma fırınında 380°'de ısıtıldıktan sonra girer, buhar halinde, raf şeklinde sıralanmış tepsilerin üzerlerindeki şapkaların arasından geçerek yukarı yükselir. Uçucu olan hidrokarbonlar kulenin üstündeki boruda, daha az uçucu olanlar da aşağı katlarda birikir. Elde edilen ürünler sâf değildir. Bu ürünlerden içinde bulunan yabancı maddelerin ayrılması gerekir. Bu işleme «Arıtma» (rafinasyon) denir.

Arıtma. — Çeşitli usullerle yapılır. Bunlardan birinde temizlenecek ürün alt kısmı konik büyük kablar içinde ya hava ile, ya da bir karıştırıcı yardımiyle sülfürik asitle karıştırılır. Bu sırada kimyasal etkilere karşı dayanıklı olmıyan kükürt, azotlu, oksijenli bileşikler siyah katran ve reçine şeklinde ayrılır. Bunlardan temizlenen ürün su ve sodyum hidroksit çözeltisiyle asit kalıntılarından kurtarılır, rengi, kokuyu gidermek için, ağartıcı topraklar bulunan filtrelerden süzülerek sâf halde tanklara doldurulur.

Başka bir usulde, ürün baskı altında sıvılaştırılmış kükürt dioksit ile karıştırılır, bu arada yabancı maddeler sıvıda çözünür, hidrokarbonlar çözünmez, ayrılan iki sıvı birbirinden uzaklaştırıldıktan sonra kükürt dioksit üzerindeki baskı kaldırılarak gaz haline geçirilir, içinde çözdüğü yabancı maddelerden ayrıldıktan sonra yeniden sıvılaştırılarak ikinci işlemde kullanılırken ilk işlemde ayrılan petrol de temizlenmiş olur. Bu usule «Edeleanu metodu» denir.

Ham petrolün damıtılması sırasında elde edilen ürünlerden benzinin petrol içindeki oranı bazı bölge petrollerinde çok azdır. Meselâ Alman ve Kaliforniya petrollerinde benzin %1-2, Meksika petrollerinde %3, Galiçya petrollerinde %1-5 arasındadır. Benzin oranı en yüksek olanı Pennsylvania petrolleridir. Bu oran %30-40 kadardır. Benzin oranı düşük olan petrollerden benzinin daha fazla elde edilebilmesi için «Kraking metodu» denilen bir usulle, petrolün yağ kısmından da benzin elde edilir. Bu işlem yüksek sıcaklıklarda kaynıyan büyük moleküllerin özel şartlar uygulıyarak bölünmesi, bu bölünmenin benzin molekülü meydana gelecek şekilde yapılmasıdır. Amerikan benzinlerinin %50'den çoğu bu yoldan elde edilir. Bu işlemde ağır yağlar, ağır hidrokarbonlar dolambaçlı borularda, 450°' de 70 atmosfer baskı altında, özel katalizörler üzerinden geçirilir. Bu sırada büyük moleküller bölünerek bir kısım benzin meydana gelir. Bu karışım damıtma kulesinde içindeki benzinden ayrılır, kalan kısım yeniden «kraking»e gönderilir. Böylece, bütün ham petrolden elde edilen benzin oranı birkaç kat artırılmış olur.

Petrol Ürünleri

Kuyulardan tulumbalarla çıkarılan ham petrol önce tanklarda toplanır. Buradan damıtma, arıtma işlemlerinin yapıldığı «tasfiyehane» (rafineri) denilen yerlere gönderilmek üzere ya toprak içine döşenmiş «pipeline» (boru hattı) denilen boru şebekesine verilir, ya da «deniz tankerleri denilen sarnıçlı büyük gemilere yüklenir.

Arıtma yerlerine gelen petrolün üzerinde yapılan işlemlerden sonra meydana gelen ürünleri şunlardır:

Gaz Ürünler. — Etan, bütan, propan gibi küçük moleküllü hidrokarbonlardır. Bunlardan bütan ve propan kolayca sıvı haline getirilebilir, tüblere doldurularak havagazı yerine evlerde, endüstride kullanılır.

Benzin. — Damıtmanın 40-175° arasında elde edilen ürünüdür. En önemli ürün olan benzin kullanılış yerine göre iki cins olarak hazırlanır: 1) Çok yüksek oktanlı uçak benzini; 2) Normal oktanlı kara taşıt benzini.

«Oktan», petrolün içinde bulunan doygun hidrokarbür (C_8H_{18}) sayısıdır. Benzinlerde kendi kendine tutuşmanın; vuruntuya karşı koymanın bir ölçüsüdür. Bu iki özellik de çok önemlidir, çünkü motorlar içinde benzin hava karışımının zamanından önce yanması silindirler, pistonlar üzerinde kötü etkiler yapar. Kuvvetli bir vuruntu bir uçak motorunu birkaç dakikada parçalıyabilir, öteki motorlarda da pistonun aşınmasına, motor veriminin düşmesine yol açar. Benzinin bu durumunu önlemek için «oktan sayısı»nı artırmak gerekir. Yüksek oktanlı benzinler vuruntu yapmaz, oktan sayısını yükseltmek için de benzin içine bazı katıklar konulur. Kullanılan en elverişli katık «kurşun tetra etil»dir. Yanma sırasında bu katıktan meydana gelen kurşun oksitleri dışarı atmak için ya «etilen dibromit», ya da «etilen diklorit» katılır. Bunlardan kalabilecek artıkları zararsız hale getirmek için de ya «trotil fosfat», ya da aynı işi görebilecek bazı organik bileşikler konulur. Petrol ortaklıklarının reklâmlarında görülen bazı işaretler benzine katılan bu cins maddelerin işaretidir.

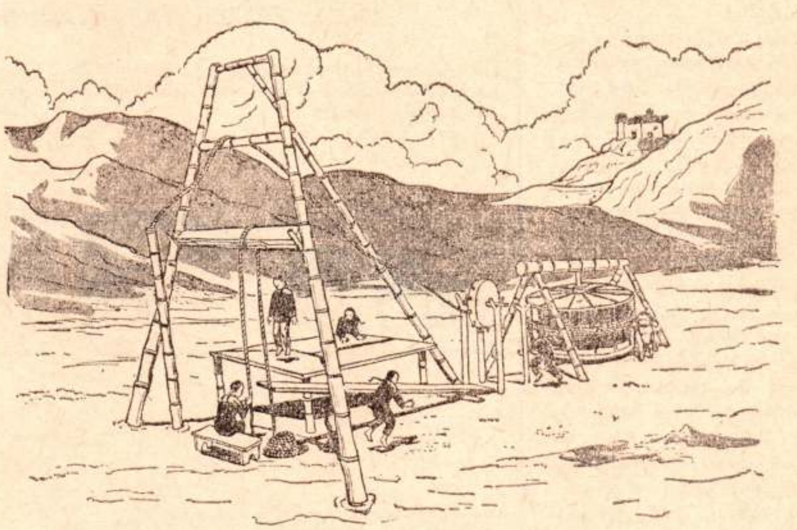
Gaz Yağı. — Damıtımda 150-250° arasında elde edilen üründür. Gaz yağının başlıca üç kullanma alanı vardır.

1) Isı ve ışık için: Bu işte kullanılacak gaz yağının kalori değeri yüksek olması, issiz, alevli yanması gerekir.

2) Traktör yakıtı olarak: Bunun da oktan sayısı yüksek, kükürdü az olması gerekir, çünkü kükürt yanınca, «kükürt dioksit» meydana gelir, bu da suyla «sülfüroz asit» yapar, makinanın temas ettiği kısımlarını aşındırır.

3) Jet uçak motoru yakıtı: Türbin cinsi olan bu motorlar için yakıt özel olarak hazırlanır.

ESKİ DEVİRLERDE PETROL

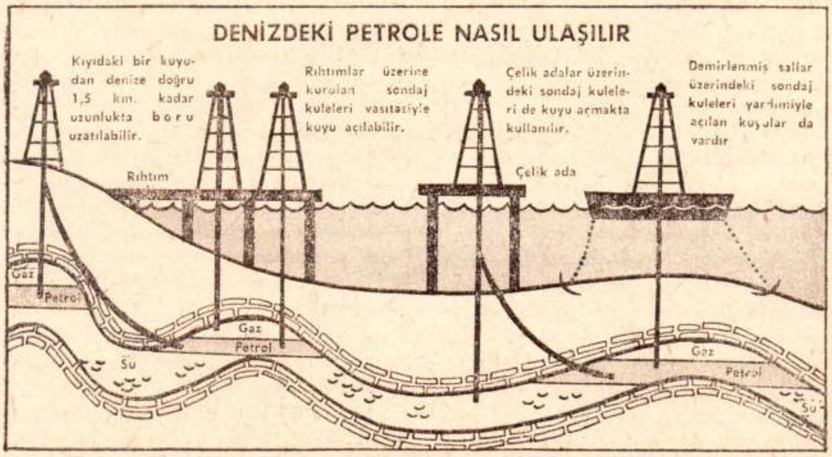
Bundan 3000 yıl kadar önce Çinliler fazla derin olmıyan kuyular açarlar, bunlardan elde ettikleri petrolü yakıt olarak kullanırlardı.

Eski Mısırlılar'ın savaş arabalarının tekerlek millerini petrolle yağladıkları bilinmektedir

Nuh Peygamber'in Tufan'da bindiği gemiyi topraktan sızan petrolle kalafatladığı söylenir.

Motorin. — Damıtmada 250-350° arasında elde edilir. «Diesel» (dizel) motorlarında kullanılan yakıttır. Halk dilinde, çok zaman, bu yakıta, yanlış olarak, «mazot» denir ki asıl mazot bu üründen çok daha kalındır. Motorinde «oktan sayısı» yerine «Diesel indeksi» ile «setan sayısı»ndan bahsedilir. Bu yakıtta oktan sayısının düşük olması gerekir.

Diesel Mazotu. — Damıtma kulesinin alt kısımlarından, yani 350°'de geri kalan ürünlerden «Kraking» usulü ile benzin; bu işlemin kalıntısından da büyük Diesel motorlarında kullanılan «Diesel mazotu» elde edilir.

Yakıt Yağ. — Damıtma kulesinin kalan daha kalın kalıntılarından «yakıt yağ» (fuel oil) denilen, yalnız olarak kullanılan «hafif mazot»la «ağır mazot» elde edilir. Hafif mazot kaloriferlerde, ağır mazot da endüstride, gemilerde, mazotla işliyen daha başka motorlarda kullanılır.

Kimyasal Maddeler. — Vakumda (alçak baskıda) yapılan damıtmadan kalan ürünlerde Diesel mazotu kalıntısından da çeşitli kimyasal maddeler, bu arada tarım koruma ilâçları, böcek öldürme ilâçları, temizleme maddeleri (deterjanlar), kok ve elektrolitik karbon, suni kauçuk, plâstik ham maddeleri, vs. elde edilir.

Gene damıtma kulesinin kalıntılarının vakumda damıtılmasından parafin mumu, iğ yağları, makina yağları, silindir yağları, asfalt için bitüm, okside bitüm elde edilir.

Suni Petrol

Petrol kaynakları bakımından fakir olan Almanya'da savaş yıllarında motorlu savaş araçlarının ihtiyacı olan benzin suni olarak elde edilmiş, kömürden benzine benziyen, onun işini görebilen bir sıvı çıkarılmıştır. Kraking metodunun tersi olan bu işlemde moleküllerin parçalanması yerine çok küçük olan gaz moleküllerinin birbirlerine eklenerek benzin molekülü yapımı esas tutulmuştur. Bu usulde karbon monoksit ve hidrojen gazının belirli orandaki karışımı baskı, sıcaklık ve katalizör yardımı ile benzin haline geçer. Ayrıca, kömür tozları da bazı yağlarla, ya da parafinlerle karıştırılarak gene baskı, sıcaklık ve katalizör yardımı ile bir kısmı benzin haline geçebilir. Bu metotlarla savaş yıllarında benzin elde edilmişse de bugün için masraflı olan bu yollara lüzum kalmamıştır. Bu metotlar bugün ancak bazı bilimsel araştırmalarda kullanılmaktadır.

Dünyada Petrol Durumu

Yeryüzünde petrolün bu kadar büyük ölçüde kullanılışı bilim adamlarını zaman zaman endişeye düşürmüş, onları petrolün yerini tutacak bir enerji kaynağı aramaya sürüklemiştir. Çünkü petrolün bugünkü hızla tüketilişi yeryüzündeki petrol istoklarını 1-2 yüzyıl sonra sıfıra düşürecek, medeniyet bir anda hareketsiz kalmaya mahkûm olacaktır. Bu yolda yapılan çalışmalarla bir yandan yeni petrol kaynakları bulmaya çalışılırken öte yandan atom enerjisi endüstriye uygulandı, petrol tasası kısmen azaldı. Bugün atom enerjisiyle çalışan denizaltılar işlemeye başlamış bulunuyor. Aynı enerjiyle çalışan kuvvet santralleri de kurulmaktadır. Yakın bir gelecekte bu enerjinin kullanma alanı daha da genişliyecek, petrol sıkıntısını ortadan kaldıracaktır.

İstatistiklere bakınca, dünya petrol istokunun yıldan yıla arttığını görüyoruz. Çünkü, muazzam üretmeye ve yoğaltmaya karşılık, yapılan geniş ölçüdeki araştırmalar sayesinde, yeni yeni kaynaklar bulunmaktadır. 1900 yıllarında dünya petrol istoku ancak 3 milyar varil kadar tahmin ediliyordu. 1930'dan sonra bu tahmin 40 milyara yaklaştı. 1945'te dünya petrol istoklarının 57 milyar varil olduğu tahmin ediliyordu, son tahminlere göre ise bugünkü istok 154 milyar varildir.

TÜRK PETROL ARAŞTIRMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ

TÜRKİYE'de petrol araması yapmak üzere lisans verilen ortaklıkların sayısı 1962 yılı sonunda 27'yi bulmuştur. Bu arada, 1963 başına kadar 146 sondaj yapılmış, bu sondajlar sonunda birçok kuyular açılmıştır. Bunların dışında 75 tane de «geliştirme sondajı» yapılmıştır. «Geliştirme sondajı» petrol çıkarılan kuyuların çevresinde yeni kuyular açmak için yapılan sondajlardır.

Yurdumuzda yapılan çalışmalarda açılan her 8-9 kuyuda bir petrole raslanmıştır. Bu, petrol araştırmalarında iyi bir sonuç sayılır. Buna karşılık, petrol kuyularımız verim bakımından düşük çıkmıştır. Ham petrolün özgül ağırlığı ne kadar az olursa, petrol o kadar iyi vasıflı demektir. Bizim petrollerimizin özgül ağırlığı, genel olarak, yüksektir.

Türkiye'deki petrol araştırmaları için 1954'ten 1963 başına kadar, yabancı ortaklıklar 190.000.000 dolâr yatırım yapmıştır. TPAO'na ek olarak çalışan yabancı firmaların buluşları da faydalı olmaktadır. TPAO Raman, Garzan, Germik, Mağrip, Batı Raman ve Kurtalan'da petrol elde etmektedir. Bunlardan Kurtalan'dakiler iyi cinstir, ötekilerin kalitesi pek yüksek sayılmaz.

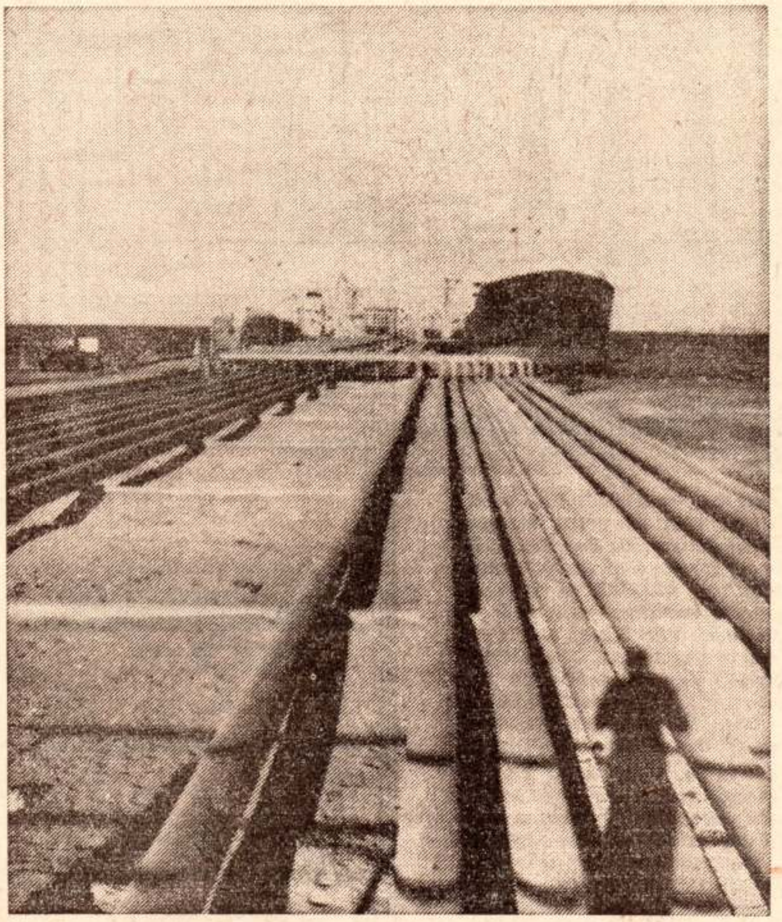
Öte yandan, SHELL Diyarbakır'ın kuzey doğusunda Kayaköy'de petrol bulmuş, çıkarmaya başlamıştır. Bu petrol kendiliğinden püsküren, özgül ağırlığı az, iyi kalitelidir.

Mobil, 15 temmuz 1960'ta Adana bölgesindeki Bulgurdağ'da çok yüksek vasıflı petrol yatakları keşfetmiş, ayrıca Diyarbakır yakınlarında Silivanka'da da petrol bulmuştur. Bulgurdağ petrollerinin günlük verimi 150 tondur.

Türkiye petrol kuyuları verim bakımından İran ve Orta Doğu petrollerinden çok düşükse de, Avrupa petrollerinden üstündür. 1961'de Garzan - Germik bölgesindeki 68 kuyudan 380.000 tona yakın petrol elde edilmiştir. Bu alanda 11 sondaj makinası çalışmıştır. Aynı süre içinde İran'da 12 sondaj makinası çalışmış, 110 kuyudan 59.000.000 ton kadar petrol elde edilmiştir. Başka Orta Doğu memleketlerinde 26 makina sondaja devam etmiş, mevcut 1.100 kuyudan 225.000.000 ton petrol elde edilmiştir.

Türkiye'deki petrol kuyularının ortalama yıllık verimi 6.000 ton, İran'dakilerin 500.000 ton, Orta Doğu'dakilerin de 200.000 tondur. Öte yandan, hür Avrupa'da 1961'de 193 sondaj makinası çalışmış, mevcut 6.184 kuyudan 15.500.000 ton petrol elde edilmiştir. Bu, kuyu başına ortalama yılda 2.500 ton eder ki bizimkinin yarısından daha azdır.

1962 yılında ise Türkiye'de 12 sondaj makinası çalışmış, 21 arama kuyusu, 27 geliştirme kuyusu açılmıştır. Petrol üretimimiz 1962'de 600.000 tona yükselmiştir.

Petrol, çıkarıldığı yerden limanlara kadar «pipeline» (boru hattı) ile getirilir. Bu borularda kaçak olup olmadığı uçaklarla kontrol edilir.

PETROL BORULARI

PETROL boruları, ham petrol, tabiî gaz, akaryakıt nakletmek için yapılan boru şebekeleridir. Bunlara İngiliz ve Amerikalılar «pipeline» (boru hattı) derler.

Petrol boruları yerin birkaç metre altından döşendiği gibi 50-60 metre kadar derinlikte de olabilir. Nehirlerin, boğazların, bazan altından, bazan da, asılı olarak, üstünden geçer. Yerin üstünde döşendiği de olur.

İlk petrol borularını binlerce yıl önce Çinliler'in kullandığı sanılıyor. Bunların kullandığı borular bambu kamışından yapılıyordu. Amerika'da kullanılan ilk petrol boruları da ağaçtan yapılırdı, bunların uzunluğu en çok birkaç kilometreyi geçemezdi. İlk uzak mesafe petrol borusu Amerika'da 1875'te yapıldı. Bu borunun uzunluğu 40 kilometreydi.

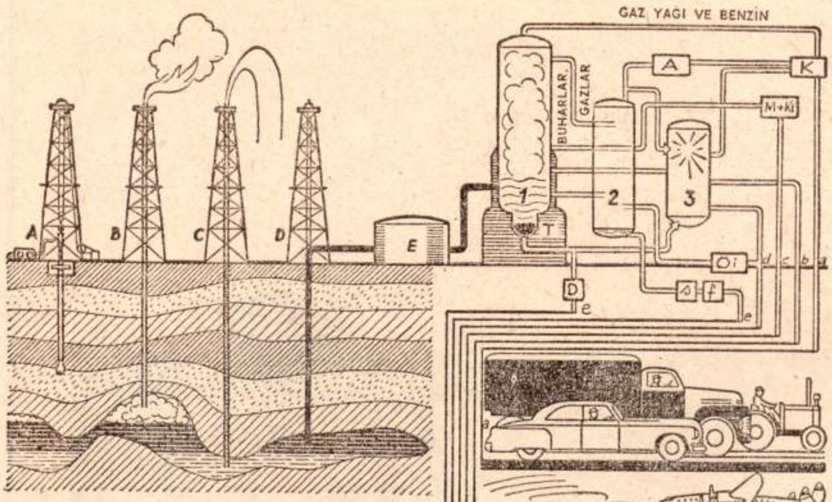
Petrol borularının petrol naklinde sağladığı kolaylıklar bu taşıma şebekesinin kısa zamanda büyük bir önem kazanmasını sağlamıştır. 1925'te boruların elektrik kaynağıyle birleştirilmesi usulü başladıktan sonra uzak mesafelere boru döşeme işi kolaylaştı. Kısa zamanda yeniden binlerce kilometre petrol borusu döşendi. Bugün Amerika'daki petrol borularının uzunluğu 1.000.000 km.'ye yakındır.

Dünyada petrol borularının pek geniş ölçüde bulunduğu bir başka bölge de Orta Doğu'dur. Irak petrolleri özel petrol borulariyle Akdeniz limanlarına akıtılır. Suriye Çölü'nü bir ucdan bir uca geçen bu boruların uzunluğu birkaç bin kilometreyi bulur.

Eskiden petrol borularındaki akım doğrudan doğruya yerçekimi sayesinde olurdu. Bugün her 50-100 km.'de bir yerleştirilen büyük pompalar petrolü basarak, istenilen yere göndermektedir.

Petrol borularında kaçak olup olmadığı uçaklarla kontrol edilir. Kaçak olan yerlerdeki bitkiler sararır. Petrol borularının paslanmasını önlemek için de bunlar önce camdan incecik tellerle sarılır, katranlı bileşimlerle sıvanır, yere konmadan önce de sıkıştırılmış keçeyle, kâğıtla sarılır.

PETROLÜN ÇIKARTILMASI, DAMITILIP ARITILMASI, KULLANILMASI

ÇIKARILMA. — A) Burgusu henüz çalışmakta olan bir petrol kuyusu; B) Gazlar çıkıyor; C) Su çıkıyor; D) Petrol çıkıyor; E) Ham petrol sarnıcı. DAMITMA ve ARITMA. — 1) Çeşitli derecelerde damıtma: Gaz yağı ve benzin çıkar; (T) Tortu; 2) Yoğunlaştırma ve (A) Arıtma; 3) «Craking» işlemi: (K) Karışımlar; M + Ki Mayalandırma ve Kimyasal işlemler; (Öi) Özel işlemler; s) Soğutma; f) Filtre; D) Asfaltın damıtılması. KULLANILMA. — a ve b) Taşıtlar için akaryakıt; c) Aydınlatma ve ısıtma için yakaryakıt; ç) Suni maddeler (lâstik, mürekkep, boya, leke çıkarıcı ilâçlar, kozmatikler, tıbbi malzemeler); d) Parafinler (mum, cilâ) makina yağları; e) Asfalt.

•

Petrol istokları bakımından dünyanın en zengin yatakları Orta Doğu'dadır. Son tahminlere göre bütün Orta Doğu petrolleri istoku 93 milyar varildir. Orta Doğu'dan sonra en zengin istoklar Kuzey Amerika'dadır. Buradaki istoklar 34 milyar varil tahmin ediliyor. Rusya da dahil olmak üzere, bütün Avrupa'nın petrol istokları ise 11 milyar varil kadardır. Dünya petrol istoklarının geri kalanı Güney Amerika, Avustralya, Afrika ve Uzak Doğu'dadır.

TÜRK PETROLLERİ

Yurdumuzda petrol üzerindeki çalışmalara ancak 1934'te başlanmıştır. İlk sondajlardan iyi bir sonuç alınamadıysa da, 1939'dan 1944'e kadar yapılan sondajlarda iki kuyuda petrole raslandı. O zamanlar Başbakanlığa bağlı Petrol Arama ve İşletme İdaresi tarafından yapılan sondaj işleri, bu müessesenin 1944'te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'ne bağlanmasından sonra gelişmeye başladı, 1948'de Siirt'in Beşiri ilçesindeki Raman Dağı'nda 1338 m. derinlikte ilk iyi petrol damarına raslandı. Bunun üzerine, bu alanda 30'a yakın kuyu açıldı.

1955 yılına kadar ham petrol üretimi yılda birkaç bin tonu geçmiyordu. 1954'te Petrol Kanunu'nun yayınlanmasından sonra kurulan, hemen hemen bütün sermayesi devlete ait Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) petrol konusunda yurdumuzda kurulan ilk şirkettir.

150.000.000 T. L. sermayeli TPAO, Raman'da petrol araştırmaları yapmış, yeni, verimli kuyuların bulunmasını sağlamıştır. Petrol alanındaki bu çalışmalar sonunda 1955' te elde edilen ham petrol 15.000 tonu buldu.

Raman petrollerinin verimli olması bir «rafineri» (tasfiyehane)ye ihtiyaç göstermişti. Bunun için, TPAO Diyarbakır - Kurtalan yolunun Batman istasyonunda 60.000.000 lira sarfiyle bir petrol rafinerisi kurdu. Bu rafineri günde 1.000 ton petrolü arıtacak ölçüdedir.

TPAO Raman kuyularından elde ettiği petrolü 22,5 km. uzunluğundaki petrol borulariyle Batman'a iletir. TPAO'nın Raman'ın kuzeyindeki Garzan'da da petrol kuyuları vardır. Ortaklığın burada elde ettiği ham petrol 20 km.lik bir petrol borusu ile Batman rafinerisine taşınır.

TPAO'dan başka, yabancı petrol ortaklıkları da Türkiye'de petrol aramak, işletmek üzere teşebbüse geçmiştir. Sayıları 27'yi bulan bu yabancı ortaklıklar, aldıkları ruhsatlar gereğince, petrol aramaları yapmış, oldukça önemli kuyular açmışlardır. İlk araştırmaları yapan yabancı kurumlar American Overseas Petroleum, Esso Standard, Tidewater adlı Amerikan ortakları ile, N. V. De Bataafsche Petroleum adlı Holânda ortaklığıdır. Son yıllarda Shell ve Mobil ortaklıkları da yurdumuzda önemli buluşlar yapmışlardır. Bunlardan Mobil, Mersin'in 65 km. kuzeydoğusundaki Bulgurdağ'da 1.700 m. kadar derinlikte iyi kaliteli petrol bulmuştur. Shell'in de Raman-Garzan bölgesi yakınlarında Kayaköy'deki araştırma alanında bulduğu petroller üstün vasıflıdır. Shell bu kesimde hemen hepsi aynı değerde yarım düzine kuyu açmıştır. Bu kuyuların derinliği 1.700 metreyi geçmektedir. Burada elde edilen ham petrol 650 km. kadar ötedeki Mersin rafinerisine taşınır. TPAO da 1961'de Garzan, Raman kesimlerinde 3 önemli keşif yapmıştır.

Elde edilen ham petrolün işlenmesi için ilk kurulan Batman rafinerisinden sonra iki rafineri daha kurulmuştur:

Mersin Rafinerisi. — Mobil (%56 hisse), Shell (%27 hisse), BP (%17 hisse) tarafından kurulmuştur. Burası Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketi (ATAŞ) tarafından işletilir. Tasfiyehanede 350 kişi çalışır. Yıllık arıtma hacmı 3.250.000 tondur. Bu tasfiyehane iki tane 50.000'luk tankeri aynı anda yükliyebilir.

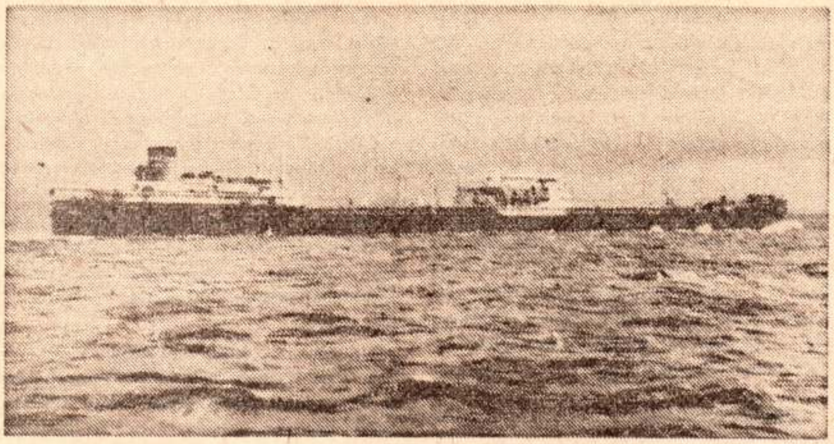
İstanbul Petrol Rafinerisi. — İzmit Körfezi'ndeki İstanbul Petrol Rafinerisi Anonim Şirketi (İPRAŞ) tarafından kurulmuştur. Yıllık tasfiye hacmı 1.000.000 tona yakındır. Rafineriye ham petrol tankerlerle gelir. Bu ortaklık hisselerinin %51'i TPAO, geri kalanı da Caltex Petrol Ortaklığı'nındır. İPRAŞ'ın elde ettiği maddeler doğrudan doğruya Petrol Ofisi tarafından satılır.

Yakıt Yağ ve LPG

Yurdumuzdaki petrol rafinerilerinin Türkiye ekonomisine sağladığı en büyük ve yeni faydalardan biri de «yakıt yağ» ile LPG gazıdır.

Doğu Anadolu'daki birçok ağır lokomotiflerde kullanılmaya başlanan yakıt yağ büyük bir hızla maden kömürünün yerini almaktadır. 1967'de yakıt yağ sarfiyatının 1.445.000 ton olacağı hesap edilmiştir. Bunun 525.000 tonu elektrik santrallerinde, 300.000 tonu da demiryollarında kullanılacaktır. Bugün demiryollarında kullanılan yıllık yakıt yağ tutarı 125.000 tondur. Bu arada yalnız Mersin Rafinerisi yılda 1.400.000 ton, İPRAŞ Rafinerisi yılda 350.000 ton kadar yakıt yağ elde edecek durumdadır. Batman Rafinerisi'nin yıllık yakıt yağ üretimi 200.000 tona yakındır. Buradan elde edilen yakıt yağ lokomotiflerde kullanılıyor, yalnız bu alanda yılda 250.000 ton kömür tasarrufu yapılıyor.

Rafineri ürünlerinin en önemlilerinden biri de LPG gazıdır. Ancak, bu gazı elde etmek için özel tesisat gerekir. Havagazı yerine kullanılan bu gazı yapabilecek tesisat sadece İPRAŞ Rafinerisi'nde vardır. Propan ve bütan gazlarının karışımı olan LPG sıvı halinde, ka-

Petrol denizaşırı ülkelere tankerlerle taşınır.

palı madenî tübler içinde piyasaya çıkarılır. Bu gazın kalorisi aynı hacımdaki havagazının altı katıdır. Mutfak ocaklarında, sobalarda kullanıldığı gibi aydınlatma işinde de kullanılabilir. Çeşitli markalar altında piyasada satılmaktadır. İPRAŞ'ın yıllık LPG üretimi 20.000 ton kadardır.

PEYGAMBER ve PEYGAMBERLER

Dinî inanışlara göre, Tanrı ile insanlar arasında «habercilik», «elçilik» ödevini gören, Tanrı'nın buyruklarını insanlara ulaştıran kişilere «peygamber» denir. Dilimize Farsça'dan geçen bu kelime «haber getirici» anlamına gelir. Arapçada karşılığı «nebî» ve «resûl», Türkçesi de «elçi»dir.

Peygamberler insanlık tarihinde büyük bir rol oynamışlardır. Bunu, biri din, biri de tarih olmak üzere, iki alanda inceliyebiliriz.

Din Alanında. — Kutsal inanışlara göre peygamber Tanrı tarafından seçilmiş, ödevi Tanrı tarafından kendisine verilmiş «seçkin» bir kişidir. Bütün peygamberler Tanrı'nın elçisi olmadan önce de akıllı, uyanık, temiz, kötülükten uzak, Tanrı'ya yakın kişilerdir. Soy-sop bakımından da, bağlı bulundukları toplulukların en üstünü idiler. Gene dinî inanışlara göre, «peygamberlik» Tanrı vergisidir. Tanrı, dilediğine verir, çalışıp, çabalamakla elde edilemez.

Tarih Alanında. — Tarih yönünden peygamberler hem toplumların ahlâk yöneticisi, hem de siyasi liderlerdir. Süleyman, Davut, Musa, Muhammed bağlı bulundukları toplumu hem ahlâki, hem de siyasi bakımdan yönetmiş kimselerdir. Peygamberlerin toplumun içinden soy-sop bakımından da seçkin kişiler olmaları onların yöneticiliklerine örnek sayılır.

Öte yandan, bilim, din duygusunun, ilk insan toplumunda var olduğunu, insanın varlığını düşünürken «din» fikrinin doğduğunu ileri sürer, peygamberlerin de bu düşünceden kuvvet bularak ortaya çıktığını kabul eder.

Gelmiş, Geçmiş Peygamberler

Dinî inanışa göre, insan soyu Âdem'den türemiştir, Âdem aynı zamanda ilk peygamberdir. Kutsal Kitaplar, Âdem'in Cennet'te yaşadığını bildirir. Âdem, kendisine eş olarak yaratılan Havva ile Cennet'te yaşarken suç işlemiş, Tanrı ikisini de dünyaya göndermiştir (Bk. Âdem'le Havva). İnsan soyu, Âdem'den dünya yüzünde o kadar çoğalmış ki, Tanrı da bunun için Âdem'i bağışlıyarak, insanlara doğru yolu göstermesini emretmiş. Âdem'den sonra gelen peygamberler de Tanrı'nın emirlerini insanlar arasında yaymışlardır.

Kuran'da adları sıra ile bildirilen peygamberler şunlardır:

1) Âdem; 2) İdris; 3) Nûh; 4) Hûd; 5) Sâlih; 6) İbrahim; 7) Lût; 8) İsmail; 9) İshak; 10) Yakup; 11) Yusuf; 12) Eyyub; 13) Şuayb; 14) Musa; 15) Harun; 16) Davud; 17) Süleyman; 18) İlyas; 19) Elyesâ; 20) Yunus; 21) Zülkifl; 22) Zekeriya; 23) Yahya; 24) İsa; 25) Muhammed.

Bundan başka Lûkman (Lokman), Üzeyr, Zülkarneyn adlı üç peygamber daha sayılırsa da, bunların durumlarında uyuşmazlık vardır.

Bu peygamberlerin hemen hepsi «İbranî» yani Yahudi asıllıdır. Birçokları kıral, prens, komutandılar. Bazıları da bilimle, felsefeyle uğraşırlardı. Bu seçkin kişiler, belirli, sınırları dar bir toplulukta söz sahibi olmuşlar, ancak İsa'nın ölümünden sonra, din yaygın bir hale gelmiştir.

Her peygamber kendi çağına uygun inanışlar, emirler getirdiğinden, sonra gelenler, çoğunlukla, öncekilerin koydukları biraz değiştirmişlerdir. Bu yüzden Müslümanlar, son peygamberin emirlerini kabul ettikleri için, Muhammed'den öncekileri peygamber olarak kabul etmekle beraber, onların emirlerini günü geçmiş sayarlar.

Peygamberlerin Kitapları

Dinî inanışa göre, Tanrı, Âdem'den Muhammed'e kadar elçilerinden bazılarına emirlerini «kitap»la bildirmiştir. Bu kitapların bir kısmı «sayfa»lardan ibarettir. Kuran'da bunlara «suhuf» (sayfalar) denir. Bir kısmı da büyük «kitap»lardır.

Sayfalar şu peygamberlere gönderilmiştir: Âdem'e 10 sayfa, Şit'e 50 sayfa, İdris'e 30 sayfa, İbrahim'e 10 sayfa.

Büyük kitaplar 4 tanedir: 1 — Tevrat: Musa'ya 2 — Zebur: Davut'a; 3 — İncil: İsa'ya; 4 — Kuran: Muhammed'e inmiştir.

Bu peygamberlere «resûl» denir; öteki bütün peygamberler yalnız «nebî»dir.

Tevrat'la Zebûr, Museviler'in; İncil, Hıristiyanlar'ın; Kuran da Müslümanlar'ın kitabıdır.

Bugün dünyada yaygın başlıca üç büyük din (Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) yan yana yaşamaktadır. Her birinin görüşüne göre kendi inanışı doğru, ötekiler yanlıştır. Museviler, İsa ile Muhammed'i, Hıristiyanlar Muhammed'i «peygamber» olarak tanımazlar. Müslümanlar ise Musa ile İsa'yı da peygamber olarak tanımalarına rağmen, dinlerini kabul etmezler.

Bu üç büyük dinî inanışın dışında kalan, fakat bugün bile milyonlarca insanı peşinde sürükliyen dinler, bu dinlerin yayıcıları vardır. Kökü Asya'da olan bu dinler, Batı dünyasında tepki yapamadıkları için evrensel bir durum elde edememişlerdir. Hindistan'dan çıkıp Uzak Doğu'da yaşıyan Buda, Çin'de Konfuçyus, Lao-Çe bugün milyonlarca taraftarı olan dinlerin kurucu ve yayıcılarıdır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Peygamberler (M. Â. Köksal, 1941); Peygamberlerin Tarihi ve Hayatı (1941); Peygamberleri Öğreniyorum (N. M. Yaşaroğlu, 1951); Peygamberlerimize Methiye (S. Soydan, 1955); Peygamberleri bilelim (Ali Gürbüz, 1956); Peygamber Anneleri (A. Akalın, 1960); 28 Peygamber (Nezihe Araz, 1963).

PEYGAMBERDEVESİ

Sıcak ve ılık bölgelerde yaşıyan, düzkanadlılardan bir böcektir. Uzun, yeşil vücudu böceğin otlar arasında gizlenmesine yardım eder. Başının iki yanındaki gayet iri bileşik gözleri hayvanın avlarını, düşmanlarını uzaktan görmesini sağlar. Gayet kuvvetli olan birinci çift ayaklarının duruşu yüzünden hayvana, sanki ellerini iki yana açıp dua ediyormuş gibi bir görünüş verir; aynı zamanda, deveye de benzetilmiş, bundan dolayı «peygamberdevesi», ya da «peygamberböceği» denilmiştir.

Peygamberdevesi son derece yırtıcı bir yaratıktır. Çevik bir hareketle yakaladığı sinek vs. gibi küçük böcekleri ön ayakları arasına kuvvetle kıstırır, sonra yerinden hiç kıpırdamadan, sakin bir şekilde yemeye koyulur. Çin'de çocuklar peygamberdevelerinin büyüklerinden ikisini bambu kafesler içine hapsedip aralarında dövüştürürler. Sonunda ikisinin de ölümüyle biten bu kavgayı zevkle seyrederler.

Peygamberdevesi

PEYNİR

Sütten mayalanarak yapılan besin maddedelerine genel olarak (Peynir) denir. Birçok çeşitleri vardır.

Peynir çok eskiden beri bilinen bir yiyecektir; hattâ, insanların tereyağından önce yapmasını öğrendikleri sanılıyor. Eski Türkler de çeşitli peynir yaparlardı, bütün Akdeniz çevresi peyniri öğrendi.

Peynir yapma işi sütün kaynatılmasiyle başlar. Kaynadıktan sonra soğumaya bırakılan sütün dibine (Uynuk) denilen koyuca bir kısım çöker sulu kısım da ayrılır. (Uynuk) bez

torbaya konarak yatık bir taş üzerinde taşlarla bastırılarak süzülür. Buna (Ekşimik) denir. Bir, iki hafta böyle ekşimeye bırakılır. Sonra ya güneşte, ya da isli ateşte kurutularak, tuzlanarak saklanır.

Bu, peynirin en eski yapılışıdır. Sonraları maya kullanarak, yapılmaya başlandı. Mayaya göre peynirin çeşidi değişir.

Peynir en çok ya sığır, ya da koyun sütünden yapılır. Süt 90°ye kadar kaynatılır, sonra içine maya konur. Bizde en çok kullanılan peynir mayası, dana, ya da buzağının kırkbayırından elde edilir.

Peynir Çeşitleri

Dünyada yapılan peynirlerin çeşitleri pek çoktur. Başlıcaları şunlardır:

Beyaz Peynir. — Sütün pıhtılaşmış kısmından yapılır. Yumuşaktır. Sütün kaymak yağı katılırsa (tam yağlı) olur. En güzel beyaz peynir Türkiye'de yapılır. Balkan ülkeleri ile Yakın Doğu'da da beyaz peynir çok kullanılır. Kuvvetli bir besin maddesidir. «Kirlihanım» da bir cins beyaz peynirdir. Taze, yumuşak, tuzsuz beyaz peynire «lor» denir.

Kaşar Peyniri. — Sert hamurlu olan bu cins peynirlerin rengi sarıya çalar. Türkiye, balkanlar, Güney Avrupa kıyılarında iyi cinsleri yapılır. Türkiye'de ayrıca yapılan «tulum» ve «teleme» peynirleri de kaşar peynirinin bir çeşididir. «Dilpeyniri» de kaşar hamurundan yapılır.

Holânda Peyniri. — (Edam) adıyla anılan bu peynir serttir. Kavuniçi rengindedir, dışı kırmızı mumla kaplanır. İtalya'da bir cins peynire (Gorgonzola) adı verilir.

Gravyer Peyniri. — Sert olan bu peynirin rengi sarı, içi deliktir. Holânda, Fransa, İsviçre ve Türkiye'de yapılır. Bu cinse yakın olan, kaymağı alınmış sütten yapılan yeşile çalar sarı renkteki «Permesan» peyniri ise İtalya'da yapılır.

Küflü Peynirler. — Bunların içinde Avrupa'da ün salmış olan rokfor peyniri başta gelir. Yumuşakça, hafif esmer olan bu peynirin içinde yeşil küfler vardır. En iyisi İsviçre'de yapılan rokfor peyniri, Fransa, İngiltere ve Danimarka'da vardır. Bizde yapılan «Isparta peyniri» de bu cinstendir.

PEYZAJ

Manzara resimlerine, özelikle kır manzaralarına «peyzaj» denir. Bu çeşit tablolar Batı resim sanatında Rönesans'tan çok sonra gelişmiştir. Rönesans, klâsik sanatı örnek aldığı için daha çok büyük kompozisyonlar, oda içi resimleri devrini açmıştı. Yalnız, İngiltere'de, tabiatın cömertliği karşısında, Gainsborough, Constable gibi büyük peyzajcılar yetişti. Fransız resminde kır manzaralarını geniş ölçüde getirenler, Courbet'den sonra, büyük emresyonist ressamlar oldu bu akımı hazırlıyan Edouard Manet, pekiştiren Claude Monet, Camile Pissarro, Alfred Sisley, Paul Gauguin, Van Gogh bu tarzı geliştirdiler.

Manzara resmi bizde ancak batı usulüne göre yağlıboya, suluboya resimler yapılmaya başlandıktan sonra görülür. Şeker Ahmet Ali Paşa (1841 - 1907), Hoca Ali Rıza Efendi (1858 - 1930), Nazmi Ziya Güran (1881 - 1937) bu yolda güzel eserler vermişlerdir.

Peyzaj ressamları, eskiden, bu resimleri önce tabiat karşısında acele notlar alır, sonra atelyelerinde değiştirip büyüterek yaparlardı (Constable gibi). Genel olarak benimsenmiş bir kurala göre, ressam tablosuna günün hangi saatinde başlamışsa ertesi günler de daima o saatte devam eder. Peyzajlarda esas, renklerde tabiate bağlı kalmaktır. Yalnız, kendi bildikleri gibi bir renk değer düzeni kurarak manzarayı ona göre boyayan ressamlar da çoktur. Teknik bakımdan, suluboya manzara resimleri, düzeltilmesi güç olduğundan, yağlıboya peyzajlardan daha güçtür. Suluboya peyzaj resminde en büyük ustalar olarak İngiliz ressamları tanınmıştır.

PHİDİAS (? - M. Ö. 431)

Eski Yunanistan'ın en ünlü heykelcisidir. V. yüzyılda yaşamış, heykel sanatında Hegias'la, Hageleidas'tan ders almıştır. Gençliğinde, çeşitli malzeme kullanarak birçok Aphrodite heykeli yapmıştı.

Atina Akropolisi'nde Phidias'ın elinden çıkma üç heykel vardı. Bunlardan biri fildişiyle yapılmış Parthenos heykeliydi. Yerden 12 m. yüksekliğinde bulunan bu heykel sonradan kaybolmuştur.

Phidias, Perikles zamanında, Parthenon tapınağının yapılması, süslenmesi işleriyle uğraştı. Bu arada Parthenos heykeline ait altınların bir kısmını yok ettiği iddiası ileri sürüldü, hakkında çeşitli söylentiler çıktı. Bazı tarihçilere göre Phidias bu iddialara karşı pek güzel savunmuş, Olimpiya tapınağına ünlü Zeus heykelini yapmak üzere Atina'dan ayrılmış, sonra da orada ölmüştür. Başkalarına göre de, Atina'da hapse atılmış, hapisteyken ölmüştür.

Perikles'in hayatı üzerine kesin bilgi yoktur. Sanatına gelince, Eski Yunan sanatının şaheserlerini verdiğinde bütün sanat tarihçileri birleşir. Yunan heykeline kişiliğini kazandıran, bu heykeli, çağının akılcı anlayışına göre düzenliyen, değişmez ölçülere, kurallara bağlıyan odur. Phidias'tan sonra, insan gövdesini, başın yedi kat büyüklüğünde ölçmek âdeti yerleşmiştir. Böylece heykelciler insanı değişmez bir güzellik ölçüsü içinde, soyut ve en mükemmel şekliyle düşünmüşlerdir.

PHİLADELPHİA

Amerika Birleşik Devletleri'nin Pennsylvania eyaletinde büyük bir endüstri ve kültür merkezidir. 4 milyonu geçen nüfusuyla A.B.D.'nin 4., dünyanın 16. şehridir.

Philadelphia ülkenin doğu kıyısında New York'la Washington arasında önemli bir limandır. Delawere nehrinin Atlas Okyanusu'na döküldüğü yerde kurulmuştur. Çok eski bir tarihi vardır. Pennsylvania'ya adını veren, William Penn tarafından kurulmuştu. Şehir bu savaşta önemli bir rol oynadı, 1790-1800 yılları arasında A.B.D.'nin başkenti oldu.

Philadelphia bugün de gerek kültür hayatı, gerekse endüstri bakımından ülkenin en önde gelen şehirlerindendir. Şehirde 11 yüksek okul, 300'den fazla orta öğretim okulu, kitaplıklar, müzeler, sergi salonları vardır. Ayrıca, Eugene Ormandy ve Leopold Stokovski gibi ünlü şeflerin idare ettiği Senfoni Orkestrası dünyaca tanınmıştır. Büyük bir hayvanat ve nebatat bahçesi de şehrin özelliklerinden biridir.

Philadelphia aynı zamanda büyük bir endüstri şehridir. Dokuma fabrikaları, büyük tersaneler, basımevleri, televizyon, radyo yapımevleri, buzdolabı, elektrik malzemeleri fabrikaları, petrol tasfiyehaneleri, tütün işleme fabrikaları yalnız şehrin değil, bütün ülkenin ihtiyacını karşılar, hattâ bazıları ihraç da edilir.

Şehirde cerrah aletleri yapımevlerinde ağır lokomotif fabrikalarına kadar değişik maden işleme fabrikaları vardır. Amerika'nın birçok yerlerinde kullanılan tramvaylar Philadelphia'da yapılır.

Philadelphia trenle Washington'a 2, New York'a da 1,5 saat uzaklıktadır. Ayrıca, ülkeyi baştan başa kesen karayollarının bir kısmının başlangıç yeridir, 2 büyük havaalanı vardır.

PHİLİPPE

6 Fransız kıralının adıdır.

Philippe I. (1052-1108). — I. Henri'nin oğludur. 1060'ta tahta çıktı. Önceleri devleti Flandra Kontu'nun vesayeti altında idare etti. 1095'te I. Haçlı Seferi düzenlendiyse de Philippe I. buna katılmadı. I. Philippe'ten sonra tahta oğlu Louis VI. geçti.

Philippe II. (1165-1223). — «Le Conquerant» (fâtih) adiyle tanınır. VII. Louis'nin oğludur. 1180'de tahta çıktı. İngiltere Kıralı Aslan Yürekli Richard'la birlikte III. Haçlı Seferi'ne katıldı. Paris'in imarına çalışmış, 1208'de Üniversiteyi kurmuştur. «Le Hardi» (Kahraman) diye de ünlüdür.

Philippe III. (1245-1285). — Saint Louis' nin oğludur. 1270'te tahta çıktı. Babasiyle birlikte VIII. Haçlı seferine katılmıştır.

Philippe IV. (1268-1314). — Philippe «Le Beau» (Güzel Philippe) diye ünlüdür. III. Philippe'in oğludur. 1285'te tahta çıktı. Kırallığı hâdiselerle dolu olarak geçti. İlk olarak İngiliz ve Norman denizcileri arasındaki anlaşmazlık bir savaşa yol açacakken Papa'nın araya girmesiyle önlendi. IV. Philippe'in zamanında karşılıksız para basılması, ağır vergilerin konulması gibi olaylar halkın hoşnutsuzluğunu artırmıştı.

Philippe V. (1294-1322). — «Philippe Le Long» (Uzun Philippe) diye ünlüdür. Güzel Philippe'in oğludur. 1316'da tahta çıktı. Çabuk, isabetli kararlar vermesiyle tanınmıştı. 6 yıllık kırallığında Fransa'da gerek paranın, gerekse ölçü birimlerinin birleştirilmesine çalıştı.

Philippe VI. (1293-1350). — Charles de Valois'nın oğludur. 1328'de tahta çıktı. Devrinde Yüz Yıl Savaşları başladı. Sanatkâr tarafı vardı, dürüsttü; yalnız, pek zeki değildi. Flandre'a yaptığı sefer kanlı bir bozgunla sonuçlandı. Bunun üzerine bir şatoya kapanarak devlet işlerinden uzaklaştı. Devrinde şiddetli bir karahumma salgını çıkmıştı.

PIHTILAŞMA (Bk. KAN)

PINARBAŞI

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Sıvas'ın Gürün, güneyde Kayseri'nin Sarız, güneybatıda aynı ilin To-

marza, batıda Bünyan, kuzeyde Sıvas'ın Şarkışla, kuzeydoğuda aynı ilin Kangal ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kaynar, Pazarören, Viranşehir adlı bucakları, 114 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.868 km^2

Nüfusu: 48.460 (1960 sayımı)

Pınarbaşı ilçesinin topraklarının büyük kısmını Uzunyayla'nın dalgalı düzlükleri kaplar. Bu yaylayı doğuda Tahtalı, kuzeybatıda Hınzır, Aygörmez, Kocadağ, batıda Kuramaz Dağı çevirir. İlçede kışlar çok soğuk geçer. Orman bakımından çok fakir durumda bulunan Kayseri ilinde en çok ormanı olan ilçe Pınarbaşı'dır. Gene Kayseri ilinin en geniş çayırları, otlakları da bu ilçede bulunur. Pınarbaşı'nın en önemli akarsuyu Seyhan nehrinin iki büyük kolundan biri olan Samantı (Zamantı) Suyu'dur. İlçenin tarıma elverişli alanları çoktur. En çok tahıl ekilir. Geniş yer tutan otlaklar sayesinde iyi cins koşum atları yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Pınarbaşı kasabasının eski adı Aziziye'dir. Deniz yüzeyinden 1.546 m. yükseklikte, Kayseri şehrine 105 km. uzaklıkta kurulmuştur. Kayseri - Pınarbaşı yolu doğuya doğru da devam eder, Gürün ve Darende'den geçerek Malatya'ya varır. 7 mahalleden ibaret olan Pınarbaşı kasabasının nüfusu 6.000'e yakındır (1960 sayımı: 5.804).

PINARHİSAR

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Kırklareli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarının doğuda aynı ilin Vize, güneyde Lüleburgaz, batı ve kuzeybatıda merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 565 km^2

Nüfusu: 22.175 (1960 sayımı)

Pınarhisar ilçesinin toprakları kuzeydoğudaki ormanlarla kaplı Istranca Dağları'nın güneybatıya bakan gayet hafif dalgalı, az eğimli yaygın eteklerini kaplar. Tamamı ile çıplak olan bu etekler, Istranca Dağları'ndan gelerek Ergene'ye karışan birçok küçük akarsuların genişçe vâdileriyle parçalanmıştır. Balkanlar üzerinden gelen soğukların etkisiyle kışlar soğuk geçer. Yazlar sıcak olur. İlçe ekonomisi geniş ölçüde tarla tarımına, bu arada tahıl, ayçiçeği, şeker pancarına dayanır. Peynir, bal, yapağı gibi ürünler de ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. İlçede önemli miktarda yapı taşı da çıkarılır. Tozaklı ve Poyralı köylerinin sırtlarında da linyit yatakları vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Pınarhisar kasabası Istranca Dağları'nın güneybatı eteklerindeki hafif dalgalı düzlükler üzerinde, denizden 192 m. yükseklikte kurulmuştur. Vize-Kırklareli yolu (eski İstanbul - Edirne Yolu) kasabadan geçer. Güneyden Lüleburgaz yönünden gelen yol da Pınarhisar'da, Vize-Kırklareli yolu ile birleşir. Nüfusu 6.000'e yakın (1960 sayımı: 5.716) olan Pınarhisar 5 mahalleden meydana gelmiştir. Kasabanın yanıbaşında Pınarhisar Çimento Fabrikası bulunur. Bu fabrikanın başlıca ham maddesi olan kalkerle kil, Pınarhisar'a yakın çevreden çıkar. Yakacak ihtiyacı Zonguldak maden kömürleri ile Trakya linyitlerinden sağlanır.

PIRASA

Üç çeşit pırasa

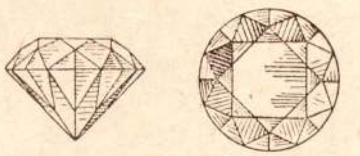
Bir kış sebzesidir. Birçeneklilerin zambakgiller familyasındandır, sapı, yaprakları sarmısağınkine benzer. Kökü, gövdesi toprak altında bulunur. Yeşil renkte, şerit biçiminde, uzun olan yaprakları toprağın üstünde gelişir.

Pırasa iki yıllık bir bitkidir. İlk yılda soğanını verir, ikinci yılda uzunluğu 1 metreyi bulan bir sap çıkarır, çiçek açar. Pırasa yetiştirmek için, önce tohumlarından fide yetiştirilir, sonra bunlar tarhlara dikilir. En iyi cinsi, «kamış pırasa» denilen, uzun, beyaz yapraklısıdır. Bu pırasa İstanbul'da «Kartal pırasası» diye bilinir. Bir de her yerde yetişebilen «kara pırasa» vardır. Kara pırasanın boyu daha kısa, yaprakları yeşildir.

Pırasa C vitamini, besin maddeleri bakımından çok zengin bir sebzedir. Ancak pişirilerek yenebilir, çünkü çok sert yapraklıdır. Bazı yerlerde çiğ olarak da yendiği olur.

PIRLANTA

Değişik biçimde yontulup parlatılan elmasa «pırlanta» denir. Bazı elmas yontucuları, XVII. yüzyılda, elmasa başka bir görüş vermek için, taşı yeni bir biçimde yontmaya başlamışlar, böylece 58 façetalı (yüzlü) yeni bir kesim elde etmişlerdi. Bu kesime göre pırlantanın bir yanı sivri, öbür yanı düz, kenarı da şişkindir, 58 yüzeyden meydana gelmiştir; bundan dolayı ışığı çeşitli yönlerden yansıtarak çok parlak görünür.

Pırlantanın yandan ve üstten görünüşü

Pİ (π)

Bir dairenin alanını ve bir çemberin çevresinin uzunluğunu bulmak için kullanılan sabit bir sayıdır. Tam değeri 22/7 ise de pratik hesaplarda 3,141 alınarak, yaklaşık değerler bulunur.

Bu sayının bulunmasında birçok denemeler yapılmıştır. Birçok çemberin çevre uzunluğu ile çapı ölçülmüş, çevre ile çap arasında sabit bir oranın bulunduğu görülmüştür. Bu denemeler sonunda da çevresi bilinmiyen çemberlerin çevre uzunluğunu bulmakta «pi» kullanılmıştır. Sonraları matematik yönünden de Pi'nin değerinin doğruluğu ispatlanmıştır.

Bir çemberin çevresinin uzunluğunu l, yarı çapını da r ile gösterirsek,

$l = 2\pi r$'dir.

Bu formüle göre, bir çemberin çevresini bulmak için çapının iki katı pi sayısiyle çarpılır.

Bir dairenin alanını da s ile gösterirsek,

$s = \pi r^2$'dir.

Bu formüle göre bir dairenin alanını bulmak için, yarıçapının karesi pi ile çarpılır.

PİCASSO, Pablo (1881 -)

Picasso

Günümüzün en ünlü ressamlarından biridir. «Kübizm» diye tanınan resim çığırını açmıştır. İspanyol'dur, Fransa'da yerleşmiştir. Malaya'da doğdu. 10 yaşındayken, babasının teşvikiyle, resme başladı. 14 yaşındayken yaptığı «Çıplak Ayaklı Kız» tablosunu görünce babası onu Barcelona Güzel Sanatlar Okulu'na götürdü. Giriş imtihanı için bir ay süre bırakılarak verilen yarışma konusunu Picasso bir günde yapıp götürdü.

Picasso, 1896'da Barcelona'da, ilk atelyesini kurdu, ertesi yıl, 15 yaşında, Madrit Güzel Sanatlar Sergisi'ne katıldı. XX. yüzyılın başında Paris'e gitti. İlk sergisini orada açtı. Resimlerinde «Mavi Devre» denilen, hemen yalnız mavi renk kullandığı üslûba girmişti. Bir müddet Paris'le Barcelona arasında gidip geldikten sonra, 1904'te kesin olarak Paris'e yerleşti. Sanat tarihine «Bateau-Lavoir» (Çamaşır Teknesi Gemi) diye geçmiş acayip bir binada oturuyordu. Picasso bu sıralarda heykel yapmaya da başlamıştı. Kendisini sonuna kadar koruyup besliyecek olan ünlü kadın yazarı Amerikan Gertrude Stein'ın portresini de bu sıralarda yaptı. Kübizmin ilk örneği sayılan, Picasso'nun resim anlayışındaki değişikliği olanca özellikleriyle yansıtan «Avignon'lu Kötükadınlar» tablosunu 1907'de bitirdi.

Picasso bu arada ünlü ressam Braque'la tanıştı. «Gümrükçü Rousseau» denilen bu ressam şerefine «Bateau-Lavoir»da bir ziyafet verdi, kübizmi orada ikisi resmen ilân ettiler. Picasso o yıllarda derin bir sefalet içindeydi. Eldivenlerini, pantolonlarını, hattâ çoraplarını arkadaşı şair Max Jacob'la nöbetleşe giyiyorlardı.

Picasso «tahlilci kübizm»den, «kristal kübizm» devresine 1916'da geçti. 1920'de «neoklâsik» tarzına döndü. 1934'te İspanya'ya gitti, birçok İspanyol şehirlerinde sergiler açtı. İç Savaş başlayınca, Cumhuriyetçiler'in tarafını tuttu. Bu arada Prado Müzesi Müdürlüğünü alarak, oradaki sanat eserlerinin zarar görmemesini sağladı. 1937'de İspanya İç Savaşı'ndan ilham alarak, 3,5 m. yüksekliğinde ve 7,8 m. boyundaki ünlü «La Guernica» tablosunu boyadı. Burada hemen hemen hiç renk kullanmamıştı, La Guernica kasabasının karşı taraf kuvvetlerince bir tek canlı kalmayıncaya kadar nasıl yok edildiğini canlandırıyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Güney Fransa'daki Antibes'e çekildi, bol bol resim ve heykel yaptı. Heykellerinde gerçektekinden büyük nispetlerle çalışıyordu. 1946'da seramik işlerine, 1947-1950 yılları arasında da taşbaskısına merak sardı.

Picasso 1918'de Olga Koklova adında bir balerinle evlenmişti. İlk karısının ölümünden sonra, 1960'da bir modeliyle evlendi.

Picasso'nun «Oturan Kadın» adlı tablosu (1920).

Picasso'nun eserleri bütün dünya müzelerinde bulunur. Bugünkü resim çığırının öncüsü olan eserleri, ilk bakışta yadırganacak kadar garip görünürse de gerçekte, ince hesaplara, titiz bir çalışmaya dayanır.

PİCCARD, Auguste (1884 - 1962)

Auguste Piccard

İsviçre'li tanınmış bir bilgindir. Lutry'de doğdu. Küçük yaştan matematiğe, onunla ilgili bilimlere karşı büyük bir merak duyuyordu. Münih Üniversitesi'ndeyken ünlü bilgin Einstein'ın öğrencisi oldu. Öğrenimini sona erdirdikten sonra fizik, matematik üzerinde çalışmalara başladı. Brüksel Üniversitesi'ne profesör oldu.

Auguste Piccard'ın dünya ölçüsünde tanınması 27 mart 1931'de bir balonla stratosfere yükselmesiyle oldu. 15.581 metreye yükselen bilgin, ertesi yılın 18 ağustosunda 16.201 metreye yükselmeyi başardı. Aynı zamanda gene kendi buluşu olan «batiskaf» adını verdiği bir denizaltı teknesiyle okyanusun derinlerine inerek incelemelerde bulundu.

PİCCARD, Jean Felix (1884 - 1963)

Jean Piccard

İsviçre'li tanınmış bir bilim adamıdır, Auguste Piccard'ın ikiz kardeşidir. Balonla stratosfere çıkarak kozmik ışınlar üzerinde yaptığı incelemelerle ün salmıştır. Bilim hayatına önce kimyager olarak atılmıştı, sonraları çalışmalarını kardeşiyle birlikte stratosfer üzerinde incelemelere yöneltti, bu arada Jeanette'le beraber Detroit'ten balonla havalanarak 11 mil yüksekliğe kadar çıktı. En son olarak Minnesota Üniversitesi'nde uçak mühendisliği bölümünde ders veriyordu.

PİGMELER

Afrika'da, Asya'nın Uzak Doğu adalarında yaşıyan çok kısa boylu insanlara «Pegmeler» denir. Bu kelime Eski Yunanlılar'ın kullandıkları bir uzunluk ölçüsünden gelir: Dirsekten parmakların başladığı yere kadar uzunluğa «1 pigme» denirdi, bugünkü ölçümüzle 35 sm. kadar tutar.

Pigmeler'in boyları ortalama 1-1,20 metre arasındadır. Doğuştan normal, zekâları tam insanlardır.

Pigmeler'in nereden geldikleri belli değildir. Yaşadıkları bölgeler göz önüne alınarak Zenci ırkından sayılırlarsa da, görünüş ve yaşayış bakımından Zenciler'den farklıdırlar.

Negrillolar. — Afrika'nın Ekvator bölgesinde yaşıyan Pigmeler'e «Negrillolar» denir. Kongo nehrinin dolaylarında küçük topluluklar halinde yaşarlar. Afrika'da yaşıyan Pigmeler arasında Akkalar'la Tikkiler en başta gelir.

Negritolar. — Asya'da yaşıyan Pigmeler'e «Negritolar» denir. Bunlar geniş bir bölgeye yayılmışlardır. Aetalar Filipin Adaları'nda, Semanglar Malaya'da, Tapirolar da Yeni Gine'de yaşarlar. Bengal Körfezi'ndeki Andaman Adaları'nın yerli halkından çoğu da Pigme'dir.

Pigmeler'le cüceleri birbirine karıştırmamalıdır. Pigmeler çok kısa boylu bir soydur, cüceler ise normal insanlardan dünyaya gelirler (Bk. Cüce).

Pigmeler'in boyu ancak 1 m. kadardır. İşte bir Avrupalı'nın yanında ufak bir çocuk gibi kalan bir Pigme.

PİGMENT

Vücudumuzda saça, kana, deriye renk veren maddelere «pigment» denir. Normal insan vücudunda üç ana pigment vardır:

1. — Melânin: Kahverengidir, küçük tanecikler halindedir.

2. — Karoten: Rengi sarıdır. Bu pigment bitkilerde de vardır, tereyağına, havuca bu pigment renk verir.

3. — Hemoglobin: Kanın kırmızı rengini bu pigment sağlar.

Çeşitli sebepler pigmentlerin bıraktığı renk intıbaı üzerinde etki yapabilir; derinin derinliklerinde bulunan koyu renkli bir pigment mavimsi görünür.

Deride melânin vardır. Bu pigment güneşin ışınlarını emer. Melânini derideki özel hücreler yapar. Bu hücrelere «melânosit» denir. Melâninin koyu, ya da açık renkli olmasında oksitlenmenin büyük etkisi görülür. Bu pigmentin tanecikleri az oksitlenirse renkleri açık olur, oksitlenme çoğalınca renkleri koyu kahverengiye kadar varır.

Melâninin oksitlenerek koyulaşması insan vücudunu güneşin zararlı ışınlarından korur. Ancak, kızgın güneş altında kızaran derinin rengiyle gerçek güneş yanığının verdiği bakır rengini karıştırmamak gerekir. Kızartının sebebi kısa dalgalı morötesi (ultra-viyole) ışınlarıdır; asıl güneş yanığı renk güneşte kaldıktan bir süre sonra ortaya çıkar. Bu durumda melânine etki yapan uzun dalgalı morötesi ışınlarıdır. Plâjda güneş banyosu yaparken, kullanılan özel yağlar, vücuda zararlı kısa dalgalı morötesi ışınlarını önler, uzun dalgalıların geçmesine engel olmaz; böylece, gerçek bir güneş yanığı rengi elde edilir (Bk. Güneş-Güneş Banyosu).

Melânisitlerin melânin çıkarması, hipofiz (pituit) bezinin çıgardığı «melanofor» hormonu sayesinde olur. Bu hormon insanda, hayvanlarda, basit omurgalılarda vardır. Melânin insanların hepsinde bulunur, ancak pek azında yoktur. Kurbağalarda, bukalemunlarda renk değiştirme özelliği hormon salgılariyle ilgilidir.

Üst derideki oksitlenme durumu da derinin rengine etki yapar. Derinin yüzüne yakın olan oksitlenmiş kılcal damarlar genişlerse vücut kırmızı görünür. Bu «oksihemoglobin»in kırmızı rengidir. Bu hal ya utanç duyulunca, ya da sıcaktan yanınca olur. Kan gerektiği kadar oksitlenmezse, deri morarmış görünür. Bu da oksitlenmemiş hemoglobin pigmentinin rengidir.

Sarı pigment (karoten) yağ dokularında bulunur. Derilerinin altında fazla yağ bulunan kimselerin sarı görünmesi bundandır.

Saçlarda, tüylerde pigment oluşmasının esasları da derideki gibidir. Saç telleri dibindeki melânositler kalıtıma göre saça renk verirler. Genel olarak, sarı, kızıl, kahverengi, siyah saçlarda da, melânin bulunur. Renk farkları taneciklerin yayılışına, oksitlenme derecesine bağlıdır. Açık renk kızıl saçlarda melâninden başka bir demir pigmenti de bulunur.

Saçların rengini koruyabilmesi için, saçların bulunduğu deri tabakası gerektiği gibi beslenmelidir. Beslenme iyi olmazsa, hele besinde B vitamini, bakır eksikliği olursa saçlarda ağarma görülür. Besin iyi ayarlanırsa, saçların yeniden rengini kazandığı olur.

Yalnız, yaşlılıkla ilgili saç ağarmalarının besinle ilgisi yoktur; vitamin tedavisiyle, besinle saçların rengi yerine gelmez. Yaşlılıktaki ağarma melânin hücrelerinin artık işini göremez hale gelmesinden olur. Ruhi sarsıntı sonunda saçların birdenbire ağardığı görülmüşse de, bunun neden ileri geldiği bilimce kesin olarak açıklanamamıştır. Yalnız, bu gibi

sarsıntıların bezlerin işlemesini aksatan sonuçlar doğurduğu düşünülebilir.

PİK

Ham demire «pik» denir. Bu kelime dilimize İngilizce'den gelmedir: Vaktiyle, 1300-1700 yılları arasında, demir, filizlerinden kule şeklindeki ocaklarda elde edilirdi. Bu ocaklarda, demir, eritilmeden, yumuşayıncaya kadar ısıtılır, sonra da içinde kalan kömür, dışık (cüruf) yarı sıcak halde dövülerek çıkarılırdı. Bu işlemde bazı durumlarda sıcaklık birdenbire artınca, demir sıvı hale geçer, donduktan sonra da dövülemiyecek kadar sertleşir, kırılgan bir hal alırdı. İngiliz demircileri kendilerini çok uğraştıran bu çeşit demire «pigiron» (domuz demir) demişler, «domuz» anlamına gelen «pig» kelimesi de «pik» olarak dilimize geçmiştir.

Pik ham demirden başka bir şey değildir. Sertliği, kırılganlığı içindeki fazla oranda karbondan ileri gelir. Dökme demir, çelik elde etme metotlariyle pikin içindeki karbon oranı azaltılır, kullanılmaya elverişli hale sokulur.

PİKAP (Bk. GRAMOFON)

PİL

Kimyasal enerjiyi, elektrik enerjisine çeviren araçlara «pil» denir. Pilin, genel olarak, iki ucu vardır. Bu uclara bir devre bağlanırsa, pil devreden elektrik akımı geçirir. Bu uclara «pilin kutupları» denir. Kutuplardan bir artı, biri de eksidir. Pil doğru akım verir. Bundan dolayı elektrik akımı artı (+) kutuptan eksi (—) kutba doğru akar (Bk. Elektrik). Pille elektrik elde etmeyi ılk defa İtalyan bilgini Volta bulduğu için bu çeşit pillere «Volta pili» de denir.

Volta Pilleri

Volta pilleri, genel olarak, ikiye ayrılır: Bir çeşidinde pili, kullandıktan sonra akım vermez hale gelince, atmak gerekir. Bu çeşit pillere «âdi pil» ya da «kuru pil» denir. Başka bir pil çeşidinde ise elektrik akımı vermez hale gelen pıl, özel işlemler sonunda, gene akım vermeye başlar. Bunlara da «akümülâtör» denir (Bk. Akümülâtör).

En basit pil, sulu bir sülfürik asit eriyiği içine bakır ve çinko levhalarını batırmakla elde edilir. Bu levhalara «kutup» dendiği gibi «elektrot» da denir. Bakır levha artı (+), çinko levha da eksi (—) kutup olur. Pilin uclarına bağlanan devreden bakırdan çinkoya doğru bir akım geçer. Bu akımı doğuran kimyasal olay bir elektrolizdir (Br. Elektroliz). Sülfürik asidin H iyonları bakır levha üzerinde toplanırlar. Çinko levha ise çinko iyonlarını eriyik içine salar. Böylece, çinko levha eksi duruma geçer. Artı iyon alan bakır levha ise artı durumuna geçer. Çünkü levhadaki elektronlar, pilin ucuna bağlanan devrenin iletken telindeki elektronları iterler. Bu etkiye artı yüklü bakır levhanın çekimi de yardım edince dış devreden akım geçer.

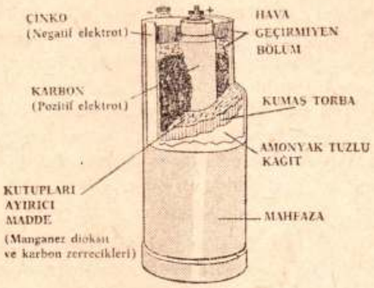
Hidrojen iyonlarının bakır levha üstünde toplanmaları sonunda pil artık akım vermez hale gelir. Bu olaya «polarma» denir. Pili atmak, yenisini almak gerekir. Pillere polarmayı azaltmak için bazı cisimler karıştırılır. Yalnız, gene de her pilin vereceği elektrik enerjisinin miktarı bellidir. Bu miktarda enerji veren pil artık iş göremez hale gelir.

Pilin vereceği gerilim de bellidir. Pilin gerilimi üzerinde yazılıdır. Küçük cep pilleri, genel olarak, 1,5 voltluk, 3 voltluk, 4,5 voltluk olarak yapılır. Daha başka amaçlar için kullanılan özel piller ise daha yüksek gerilimler verir. Bunların en çok raslananı radyo pilleridir.

Löklânşe Pili

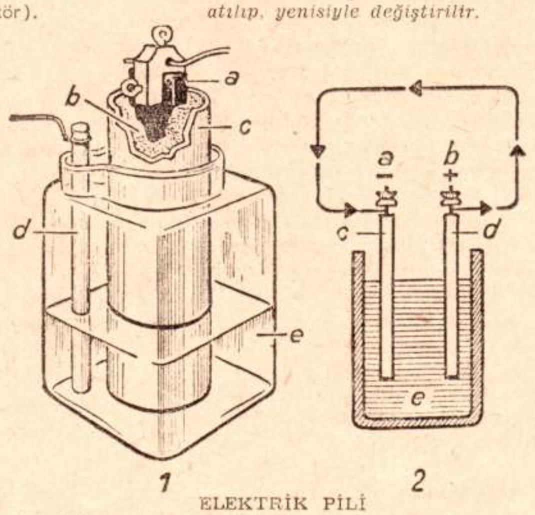
Fransız bilgini Georges Leclanché (löklânşe) nin bulduğu pil de «kuru pil»lerdendir. Bunda karbondan bir artı elektrot, çinkodan da bir eksi elektrot vardır. İkisinin arasına kâğıda emdirilmiş amonyum klorür (NH Cl) konur. Yukarıda anlatılana benzer kimyasal olaylar sonunda bu pil de elektrik akımı verir.

Elektrotları, aradaki eriyiği başka olan daha birçok pil çeşidi vardır, hepsinin çalışması aynıdır.

BİR KURU PİLİN ŞEMASI

Kuru piller elektrik fenerlerinde, radyolarda, traş makinası, pikap ve benzeri gibi aletlerde kullânılır. Kullanıldıkça biten, yahut durdukça bayatlıyan piller atılıp, yenisiyle değiştirilir.

ELEKTRİK PİLİ

1 — Pilin yandan görünüşü: a) Kömür; b) Manganez bioksidi; c) Geçirimli tabaka; d) Çinko elektrot; e) Amonyak tuzu. 2 — Pilin şeması: a) Katot (artı elektrot); b) Anot (eksi elektrot); c ve d) Maden levhalar; e) Asitli eriyik

PİLSUDSKİ, Jozef (1867 - 1935)

Josef Pilsudski

Polonyalı tanınmış bir komutan ve devlet adamıdır. Yurdunun bağımsızlığı için çalışmış, I. Dünya Savaşı'ndan sonra hür Polonya devletinin başkanı olmuştur.

Pilsudski Zulowo'da doğdu, Wilno'da, Harkov'da okudu. 1887'de Çar aleyhine girişilen bir ayaklanmaya öncülük ettiği için beş yıl Doğu Sibirya'da sürgünde kaldı. 1892'de Wilno'ya döndü, Polonya Sosyalist Partisi'ni kurdu, 1894'te de «Robotnik (İşçi) gazetesini çıkarmaya başladı. Gazete gizli olarak basılıp satılıyordu. Pilsudski, cesareti, neşesi, kuvveti sayesinde kısa zamanda halkın sevgisini kazandı. Pilsudski artık Rus hükümetiyle açıkça savaşmaya başlamıştı. Millet silâhlanmış, hükümet kuvvetlerine karşı koyuyor, şehirlerde sık sık kanlı çarpışmalar oluyordu. 1900' de Pilsudski ile karısı tevkif edildiler. Pilsudski, Varşova kalesindeki meşhur «Onuncu Paviyon» hücresine hapsedildi. Ertesi yıl deli raporu alarak hastaneye nakledildi. Arkadaşları bundan faydalanarak 1 mayıs 1901'de Pilsudski'yi kaçırdılar.

Pilsudski bir süre Londra'da kaldı. 1902'de yurduna döndü. Rus-Japon Savaşı'ndan faydalanarak Polonya'yı bağımsızlığa kavuşturmak istedi. Bu isteğini gerçekleştirebilmek için Japonya'ya gitti. Japon hükümetinden yardım alabileceğini umuyordu; umudu boşa çıktı. Pilsudski, 1905'ten sonra karargâhını Lwow'a nakletti. Bir özel ordu kurmak istiyordu. Bir de askerî okul açılmış, Pilsudski'nin taraftarları bu okulda eğitim görmeye başlamışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğunu sezen Pilsudski, Avusturyalılar'ın Ruslar'ı, Fransızlar'ın da Almanlar'ı yeneceklerini umuyordu. Savaş başlayınca askerleriyle birlikte Avusturya'nın tarafını tuttu. Rusya yenildikten sonra Pilsudski bu defa da Almanya ile Avusturya'nın aleyhine döndü. Bir yandan da Fransa ve İngiltere'yle dostluk kurmaya çalışıyordu.

1916'da Polonya bağımsızlığını kazanınca, Pilsudski yeni kurulan hükümete savunma bakanı oldu. Kısa bir süre içinde Polonya ordusunu yeni baştan kurdu. 1918'den 1922'ye kadar Cumhurbaşkanı olarak kaldı. 1923 yılında hükümetle arası açılınca, görevinden ayrıldı. 1926'da yeniden ordunun başına geçti. 1926-28, 1930-31 yıllarında da Başbakan olarak, sıkı bir idare kurdu, devleti diktatör yetkisiyle yönetti.

PİNDAROS (M. Ö. 521 - 441)

Eski Yunanistan'ın ünlü bir şairidir. Daha küçük yaşta müziğe, saza merak sarmıştı. Önce flüt öğretmeni Skopelinos'un, sonra da Corinne ve Myrto adında iki kadın şairin öğrencisi oldu. 20 yaşındayken ünlü bir şair olmuştu. Diagoras için yazdığı bir övgüsü Lindos'taki Athena Tapınağı'nda bir levha üzerine altın harflerle yazıldı. Ölümünden sonra da şiirleri örnek eser sayılmaya başlandı. İlkin 17 kitapta toplanan şiirleri, sonradan, vezinleri bakımından, 9 bölüme ayrıl-

mıştır. İlk 8 bölümden yalnız bazı parçalar zamanımıza kadar gelebilmiştir. Çağımıza kalan en derli toplu eseri, 9. bölümü teşkil eden «Zafer Şarkıları»dır.

Pindaros'ta engin bir hayal gücü, değişik bir ritim zenginliği, ahenkli bir üslûp vardır ki, onun şiirlerini Eski Yunan lirik şiirinin en kuvvetli örnekleri haline getirmiştir.

PİNDUS DAĞLARI

Yunanistan'ın batısında Yunan Denizi kıyılarının yanı sıra uzanan dağlardır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olan bu dağların kuzey kesimleri Arnavutluk sınırlarından içeri sokulur, Dalmaçya kıyıları boyunca giden Dinarik Alpleri'nin devamını teşkil ederler. Pindusiar Yunanistan'ın batı kıyıları ile doğu kesimleri arasında önemli bir set meydana getirirler.

Pindus Dağları'nın Yunanistan'daki en yüksek tepeleri Arnavutluk sınırına yakın yöreye raslar. Sınır üzerindeki Grammos Dağı 2.500 metreyi geçer (2.519 m.). Biraz güneydoğuda bulunan Smolikas Dağı bundan da yüksektir (2.574 m.).

PİNĞPONĞ (Bk. MASA TENİSİ)

PİPO

Tütün içmek için kullanılan kısa saplı çubuktur. Çubuğa sigara takılıp içilir; pipoya ise doğrudan doğruya tütün konularak ateşlenir.

Bizde, eskiden, borusu çok uzun, işlemeli çubuklar kullanılırdı. Büyükçe bir sofanın ortasına kadar uzanan bu çubukların ucunda tütün doldurulmaya mahsus «lüle» bulunurdu. Osmanlılarda misafire kahveyle beraber çubuk ikram etmek âdetti. Çubuk ikramı dostluk ve saygı alâmetiydi. Sadrazamların resmen kabul ettikleri elçilere çubuk ikram edilirdi. «Arz odası»nı çevreliyen minderlere oturulduktan sonra, çubuklar yakılırdı. Çubukların hepsinin lüleleri odanın ortasındaki tütün tablasında birleşir, içildikten sonra lüle ters çevrilir, tablanın ortasındaki kâsenin içine boşaltılırdı. Bu kül çanağına «takatuka» denirdi. Saraylarda, konaklarda «çubuktar ağa» bu işleri düzenlemekle görevliydi. Çubuğun kısasına «ağızlık» denirdi ki bugün çubuk ancak bu şekliyle bulunuyor.

Pipo, Avrupa'ya Kuzey Amerika'dan gelmiştir. Kuzey Amerika yerlileri (Kızılderililer) pipo içerlerdi. Misafire çubuk ikramı, Kızılderililer arasında da dostluk alâmetiydi. 1506'ta, Fransa'ya tütünü getiren Nicot, pipoyu da getirdi. Pipo içmek, böylece Avrupa'da, XVI. yüzyıl sonlarından beri moda halini aldı. Avrupa'da piponun en makbul şekli, Türkiye'den gönderilen Eskişehir'in lületaşiyle yapılmış çubuklardı.

Çeşitli pipolar

Pişirilmiş topraktan pipolar, çok eski çağlardan beri bilinirdi. Keltler, kırmızı kilden çubuklar yapıp bunları pişirerek çeşitli otların dumanını içlerine çekerlerdi. Tarih içinde, piponun yapıldığı maddeler de çok çeşit değiştirmiştir. Lülesi topraktan, lületaşından, ağızlık kısmı kehlibar, abanoz gibi maddelerden yapılmış pipolar, temizleme kolaylığı dolayısiyle, çok rağbet görmüştür. Piponun çubuk şeklinde uzun yapılması, tütündeki nikotini süzmeye yaradığındandır. Gene nikotini süzmek için, su depolu pipolar yapılmıştır ki bunun bir başka çeşidi de nargiledir. Pipo çeşitleri arasında işlemeli, nakışlı, renkli, hattâ heykel yontulmuş olanları vardır. Bugün lülesi lületaşından yapılan pipolar başta gelir. Bunların dışında, büyük çoğunlukla, pipolar ağaçtan yapılır. Kiraz, yasemin, gül, mersin, abanoz gibi dayanıklı ağaçlar pipo yapmakta kullanılır.

PİR SULTAN ABDAL

Tekke şairlerinin en ünlülerinden biridir. «Abdal» (ebdal) dervişlere verilen bir unvandı. «Değişmiş kılıkta gezen, öbür dünyadan kılık değiştirip bu dünyaya inmiş olan» anlamına bir kelimeydi. Ayrıca «sultan», «dede sultan» gibi sözler de Bektaşilere ait hitap kelimeleriydi. «Pir» diye de, ya yaşlılara, ya da tarikatte en eski olana denirdi. Bu tekke şairi de, Bektaşiler'e ait bir unvalariyle tanınmış, asıl adı unutulmuştur.

Pir Sultan Abdal'ın XVI. yüzyılda yaşadığı muhakkak olmakla beraber, hayatı hakkında geniş bilgi yoktur. Ancak Sıvas'ta bulunduğu, o dolaylarda yaşadığı, belki de orada doğup orada öldüğü şiirlerinden anlaşılıyor. Şiilik, Kızılbaşlık işlerine karıştığı da biliniyor. Bir şiirinde «Koca Haydar, Şah-ı cihan torunu, Ali nesli Güzel İmam» diye İran şahı I. Tahmasb'dan söz ettiğine göre, onun zamanında yaşamıştır. Şah Tahmasb 1524-1576 yılları arasında saltanat sürmüştü. Pir Sultan Abdal bu şiirinde onu Anadolu Kızılbaşları'nı kurtarmaya çağırıyordu. Bir başka şiirinde de Kızılbaşlar'ı hükümet aleyhine ayaklanmaya teşvik etmiştir. Kızı ağzından yazılmış bir destanda Pir Sultan Abdal'ın nasıl ayaklandığı, nasıl yakalanıp hapse tıkıldığı, sonunda da nasıl asıldığı anlatılır. Çıkardığı isyan kanlı bir şekilde bastırılmış, tarikatçi şairin hayatı da bu şekilde sona ermiştir.

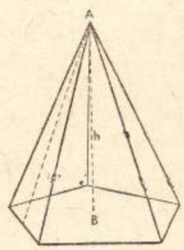
Bibliyografya. — Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Pir Sultan Abdal; Hayatı, Sanatı, Eserleri (Abdülbâki Gölpınarlı, 1953); Pir Sultan Abdal, Hayatı ve Şiirleri (Ali Balım, 1957).

PİRAMİDON

Suda az çözünen renksiz, kristal halinde bir tozdur. Kimyada adı «dimetil amino antipirin»dir. Tıpta ateş düşürücü bir ilâç olarak kullanılır. İlk defa 1893'te antipirinden elde edilmiştir.

PİRAMİT

Piramit
A: tepe
B: taban
h: yükseklik

Geometride bir hacım biçimidir. Bir çokgenin köşelerini yukarıda bir noktaya birleştiren doğrularla elde edilir. Bu çokgene «taban» denir.

Tabanın biçimine göre piramidin cinsi belirir. Tabanı üçgen olan piramide «üçgen piramit», kare olana «kare piramit», çokgen olana «çokgen» piramit denir. Taban düzleminin üstünde bulunan nokta «piramidin tepesi»dir. Tepeden tabana inilen dikmenin uzunluğuna «piramidin yüksekliği» denir. Tepe noktasından yaban düzlemine inilen dikme, tabanın merkezinden geçerse, bu piramide «dik piramit» denir. Dik bir kare piramitte, tepeden tabana indirilen dikme, taban karesinin merkezinden geçer. Bu özelliği göstermiyen piramitlere de «eğik piramit» denir.

Bir piramidin hacmını bulmak için taban alanı ile yüksekliğini çarpıp üçte biri alınır.

Kesik Piramit. — Bir piramidin, tabanına paralel bir düzlemle kesilmesinden ortaya çıkar. Piramidin taban tarafında kalan kısmı «kesik piramit»tir.

PİRAMİTLER (Bk. EHRAMLAR)

PİRANDELLO, Luigi (1867 - 1936)

Luigi Pirandello

Ünlü bir İtalyan tiyatro yazarı ve romancısıdır. Tiyatro alanına büyük yenilik getirmiş, 1934'te Nobel Edebiyat Armağanı kazanmıştır.

Pirandello Siclya'da Girgenti şehrinde doğdu. Bonn Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1897-1921 yılları arasında felsefe öğretmenliği yaptı. 1923'te kendisini edebiyat hayatına verdi. İlk eseri, 1904'te yayınladığı bir roman oldu: «Ölü Mathias Pascal.» 1913'te yayınladığı «Başkasının Aklı» adındaki piyesiyle dikkati çekti. Pirandello, o sırada «avant-garde» (öncü) bir tiyatro tarziyle ilgileniyor, bir çığır açmak istiyordu. Zamanla bunu başardı, bütün dünyada kendisinden bahsettiren eserlerni vermeye başladı. Bu tiyatro eserleri, öteden beri alışılagelmiş kurallara aykırı olan, bazı teknik özelliklerden faydalanan piyeslerdi: Yazar, rejisör hattâ, seyirci bile aktör olarak piyese katılıyordu.

Pirandello'nun romanlarında tatlı, şiir dolu bir üslûp vardır. Piyeslerinde ise her şeyi alaya alan acı, buruk ibr dünya görüşü başta gelir. Başlıca eserleri şunlardır:

Roman: Ölü Mathias Pascal (1904); Kocası (1911); Filim Çevriliyor (1924); Bir, Hiç, Müzik (1926).

Piyesleri: Başkasının Aklı (1913); Size Öyle Geliyorsa Öyledir (1917); Namuslu Ol-

mak Zevki (1918); Eskisi Gibi, Eskisinden İyi (1920); Altı Şahıs Muharririni Arıyor (1921); IV. Henri (1922); Sana Verdiğim Hayat (1923); Şöyle Böyle (1924); Kadınların Dostu (1927).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Altı Şahıs Yazarını Arıyor (Dr. F. Timur, 1949); Aptal (M. F. Mengü); Aşkta Sıra Beklenir mi? (Y. Çimen, 1945); IV. Hanri (Ş. Talip, 1933); Gölge Adam (Dr. F. Timur, 1959); Güneş ve Gölge (Ş. Talip, 1941); Karımın Kocası (Dr. F. Timur, 1954); Seçme Hikâyeler (2. cilt, Dr. F. Timur, 1948 - 50); Sütnine (Halikarnas Balıkçısı, 1939).

PİRE

İnsanların, bazı hayvanların üzerinde asalak olarak yaşıyan küçük bir böcektir. Kanadları olmamasına karşılık ayaklarının sıçramaya elverişli olması bakımından gayet iyi zıplar, yakalanması zorlaşır. Ağız aletleri, üzerinde asalak olarak yaşadığı canlının derisini delmeye, içinden kan emmeye elverişli biçimdedir. Pis, tozlu yerlerde yaşar, kolaylıkla ürer.

Uzun, siyah larvaları vardır. Dişileri erkeklerinden boyca daha büyüktür. İnsanların üzerinde yaşıyan çeşidinin uzunluğu 4 milimetreye yaklaşır. Ayrıca, kedi, köpek gibi evcil hayvanların, bazı kürklü hayvanların, kuşların üzerinde yaşıyan pire çeşitleri de vardır.

Pireden kurtulmak için temizliğe önem vermek, DDT kullanmak gerekir. Kedileri, köpekleri pireden temizlemek için DDT sürmek faydalıysa da, hayvanın tüylerini yalıyarak zehirlenmesine yol açması bakımından tehlikeli olabilir.

İnsan ve köpek piresi ile bir pire larvası

PİRE

Orta Yunanistan'da Atina'nın limanı olan 185.000 nüfuslu bir şehirdir. Egin (Saronik) Körfezi'nin kıyısında Atina'nın 8 km. kadar güneybatısındadır. Şehir Atina ile birleşmiş durumdadır. İkisi arasındaki yazlık mahalleler zamanla Pire ile Atina'yı birbirine gittikçe bağlamaktadır. İki şehir, karayollarından başka, bir tünel (yeraltı demiryolu) ile de bağlıdır. Yunanistan'ın en önemli ithalât ve ihracat limanı olan Pire'de liman tesisleri, gemi tezgâhları, depolardan başka ayrıca dokuma fabrikaları, yapımevleri, iş yerleri de bulunur.

Pire eskiden de bugünkü gibi önemli bir liman şehriydi. Pire'yi Atina'ya bağlıyan yol, Temistokles, Perikles zamanlarında duvarlarla korunmuştu. Atina'nın yiyecek maddeleri gemilerle Pire'ye gelir, oradan da Atina'ya getirilirdi. Bu bakımdan, yolun iyi korunması şarttı. Zamanla bu duvarlar yıkıldı. Ortaçağ'da şehir öneminden kaybettiyse de, bugünkü Yunanistan'ın kurulmasiyle birlikte yeniden büyük bir şehir olarak gelişmeye başladı.

PİRENE DAĞLARI

Fransa - İtalya sınırı üzerinde yükselen, aşağı-yukarı 430 km. uzunlukta bir dağ sırasıdır. Pireneler, Alp sistemindeki genç dağlardandır. Jeolojinin Üçüncü Zamanında oluşmuşlardır.

Atlas Okyanusu üzerindeki Biskay (Gaskonya) Körfezi'nden, Akdeniz'deki Lion Körfezi'nin güneybatısına kadar uzanan Pirene dağlarının en yüksek noktası, Maledatta kütlesi üzerindeki Pico de Aneto'dur (3.404 metre).

Fransa'daki Garonne nehri ile İspanya'daki Ebro nehrinin birçok önemli kolları Pirene'lerden doğar. Bu dağların geçitleri çok yükseklerde olduğu için ulaştırma bakımından değerleri önemli değildir. Pireneler'in ekonomiye yardımları arasında ancak, eteklerindeki şehirler için elde edilen elektrik enerjisi, bazı kimya ve endüstri faaliyetleri sayılabilir.

Batı Pirene dağlarının iki yamacında, hem Fransa, hem İspanya toprakları üzerinde Basklar yaşar. Basklar'ın sayıları bir milyon kadardır. Dil bakımından o dolaylardaki insanlara benzemezler. Bunların Avrupa'nın eski nüfusundan kalıntılar olduğu tahmin edilmektedir.

PİRÎ MEHMET PAŞA (? - 1532)

Osmanlı sadrazamlarının en ünlülerindendir. Rumeli defterdarı (maliye müstaşarı) olarak katıldığı 22 ağustos 1514 Çaldıran Savaş Kurulu'ndaki sözleriyle Yavuz'un dikkatini çekmişti. Yavuz: «İşte bana böyle vezir lâzımdır!» demiş, 2 ay sonra da, Pirî Mehmet Paşa'yı birden üçüncü vezirliğe yükseltmişti. Yavuz'un Mısır seferinde gördüğü hizmetler üzerine 1518'de vezir-i âzam (başbakan) oldu, 1520'de Kanunî tahta çıkınca da aynı makamda kaldı. Kanunî'nin yanında 1521 Belgrad, 1522 Rodos seferlerine katıldı.

Pirî Mehmet Paşa 5,5 yıl iktidarda kaldıktan sonra 1523'te emekliye ayrıldı, yerine Damat İbrahim Paşa getirildi. Buna rağmen, Paşa'nın şahsiyetinden korkan rakipleri, onu 9,5 yıl sonra 13 kasım 1532'de Silivri'deki çiftliğinde zehirletmişlerdir.

Pirî Mehmet Paşa, Mevlâna'nın torunlarındandı. Ahlâkı, devlet işlerindeki isabetli görüşleri, sarsılmaz karakteriyle tanınmıştı. Yavuz'un, Kanunî'nin iktidara getirdikleri sadrâzamların en büyüğü sayılır. «Remzî» takma adiyle şiirler yazmıştır (Bk. Selim I.; Süleyman I.).

Büyük Türk Denizcisi ve Coğrafya Bilgini

Pirî Reis

PİRÎ REİS (1475? - 1554), büyük Türk amirali, coğrafya bilginidir. Karamanlı Hacı Mehmet'in oğludur. Büyük Türk amirali Kemal Reis, Pirî Reis'in amcası olur.

Pirî Reis Gelibolu'da doğdu. Amcasının yanında yetişti; onun birçok seferine, bu arada ünlü İspanya Seferleri'ne katıldı (Bk. Kemal Reis). Bahriye sancakbeyi (tümamiral) oldu. 1547'de Solak Ferhat Paşa'nın Yemen Beylerbeyi (genel valisi) olması üzerine, onun yerine «Hind Kapdanı» oldu; «Süveyş Kapdanı», bazan «Mısır Kapdanı» da denen bu amirallik, Hint Okyanusu, Basra Körfezi, Umman Denizi ve Kızıldeniz'deki Türk donanmasının en yüksek makamıydı; amirallik merkezi de Süveyş limanıydı.

O çağda Osmanlı siyaseti, Portekizliler'i Hint sularından kovmak amacını güdüyordu. Hindistan'a Osmanlılar asker bile çıkarmışlardı (Bk. Süleyman Paşa). Pirî Reis, 1548'de Süveyş'ten bir filo ile ayrıldı. Âsi Araplar'ın eline geçen Aden limanını yeniden Osmanlı idaresine bağladıktan sonra, Umman Denizi'ne çıktı. Kanunî'den Portekizliler'i Umman kıyılarından uzaklaştırmak için kesin buyruk alan Pirî Reis'in 30 savaş gemis vardı; yanına sancakbeylerinden (tümgenerallerden) Ali Bey'in komutasında kara askeri de verilmişti.

Pirî Reis, Maskat'a, Hürmüz Adası'na, Basra'ya uğradıktan sonra Süveyş'e döndü. Gemilerinden bir kısmı, Hint Okyanusu'nun korkunç fırtınasında batmıştı. Kanunî'nin halasının oğlu olan Mısır Beylerbeyi Ahmet Paşazade Mehmet Paşa, Pirî Reis'in eksik gemi ile döndüğünü görünce Kanunî'ye büyük denizcinin tamamen aleyhinde bir rapor yolladı. Bunun üzerine, İstanbul'dan yollanan bir fermanla Pirî Reis'in başı vuruldu. Bu olay, Kanunî'nin başlıca hatalarından biridir. Pirî Reis, 80 yaşına yaklaşmıştı. Yerine önce Murat Reis, sonra Seydi Ali Reis atandı; bunlar, onun yarıda bıraktığı işe devam ettiler (Bk. Murat Reis; Seydi Ali Reis).

Pirî Reis'in Amerika Hartası

Pirî Reis, coğrafya ve kartografya alanlarında dünyanın yetiştirdiği en büyük bilginlerden biridir. «Kitâb-ı Bahriye» adlı büyük eseri, bu alanlarda bütün dünyada yüzlerce yıldan beri kaleme alınmış kitapların en önemlilerinden sayılır. Önce Yavuz'a, sonra düzeltilmiş, genişletilmiş bir nüshası Kanunî'ye sunulan bu eser, T.T.K. tarafından fotokopi usuliyle, pek mükemmel bir teknikle bastırılmıştır. Paul Kahle tarafından geniş açıklamalarla Almanca'ya çevrilmiştir.

Pirî Reis'in pek ünlü bir eseri de Amerika hartasıdır. Harta, 1513'te, yani Amerika'nın keşfinden 21 yıl sonra yapılmıştır. 1529'da Pirî Reis, 16 yıllık yeni keşiflerin sonuçlarına göre yeniden bir Amerika hartası çizmiştir. Bu hartalardan ilki bile 1528'de Batı'da Glole Dore'nin çizdiği Amerika hartası ile karşılaştırılırsa, Türk hartasının kesin şekilde daha mükemmel olduğu görülür. Ceylân derisi üzerine yapılmış olan bu harta bugün Topkapı Sarayı'ndadır. Bütün dünyada yayınlanmıştır. Bizde de aslındaki büyüklükte, tabiî renkleriyle T.T.K. tarafından bastırılmıştır.

Bibliyografya. — Eseri ve hakkında yazılanların başlıcaları:

Kitab-ı Bahriye (1936); Piri Reis Haritası Hakkında İzahname (Türk Tarih Kurumu, 1935); Piri Reis'in Şimali Amerika Haritası (Prof. H. Sadi Selen, 1937); Piri Reis'in Amerika Haritası, 1513 - 1528; Türk Amirali Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri (Prof. Dr. Afet İnan, 1954); Amerika'nın Keşfinde Türkler (Sabri Tümer, 1961).

PİRİNÇ

İnsanların yarısından çoğunun başlıca besini

Pirinç çeşitleri

PİRİNÇ, buğdaygillerden bir bitkidir. Bol su içinde yetişir. Pirinç tanelerinden pilâv, çorba gibi yemekler yapılır; bu bakımdan, pirinç dünyada en çok kullanılan bir bitkidir.

Çok eski çağlardan beri insanlar pirinci bilirlerdi. Bugün de yeryüzünde yaşıyan insanların yarıdan çoğunun başlıca besin maddesi pirinçtir. Özellikle Asya kıtasındaki ülkelerin çoğunda halk pirinçten başka bir şey yemez. Pirinç tarihten önceki çağlardan beri Çin'de, Hindistan'da, Mezopotamya'da, Fırat, Dicle nehirleri çevresinde yetiştirilmiştir. Uzak Doğu'nun sıcak ülkelerinde kutsal bir ürün olarak kabul edildiği için, yetiştirilmesinde, toplanmasında birçok törenler yapılır.

Pirinç, Uzak Doğu'dan Batıya, bu arada Türkiye'ye, Iranlılar vasıtasiyle geçmiştir. Bu bitki önceleri Yunanistan'da, Roma'da ilâç olarak yetiştiriliyordu. Besin olarak faydası daha sonra anlaşıldı. Ilk önceleri pirincin üzerindeki ince kabuk bütün bütün çıkarılıp tanesi öyle yemek yapılıyordu. Sonradan, bu kabukta vitamin olduğu anlaşıldı. Bugün pirincin kabuğu iyice temizlenmez. Kabuğu çıkarılmamış pirince «çeltik» denir.

Yurdumuzda pirinç en çok yetişen ürünlerden biridir. Yalnız, kökleri su içinde yetiştiğinden sıtmaya yol açar. Bunun için, pirinç yetiştirilmesi bazı kanunların çerçevesi içine alınmıştır. Yürürlükte olan «Çeltik Kanunu», pirinç tarımının şartlarını belirtir. Bu şartların uygulanması ile, çeltik ekimine müsaade edilen yerlerde birer çeltik komisyonu görevlendirilmiştir.

Pirinç buğdaygillerden olan bütün öteki bitkilere çok benzerse de, onlardan ayıran en büyük özelliği köklerinin bol su istemesidir. Pirinç, yıllık bir bitkidir. Yalnız çok sıcak iklimli bölgelerde iki yıllık da olabilir. Boyu 1-1,5 m. arasındadır. Yaprakları uzun, düzgündür. Pirinçler ilk sürdükleri sırada dik dururlar. Taneleri olgunlaşınca saplar eğilip bükülerek suya girer. Uzaktan bakılınca, pirinç tarlaları, bataklıkları andırırlar.

Pirinç Nasıl Yetişir

Pirinç köklerini kaplıyan su aşağı yukarı yarım metre kadar olmalıdır. Bu suyun dibi de, sulu bir çamur tabakası olacaktır. Ancak bu tabakanın altında da bir kil tabakası olursa, toprak suyu emmez, tarla kurumaz. Bundan dolayı, pirinç her yerde yetiştirilemez.

Pirinç yetiştirilmesine en elverişli yerler, Dicle, Fırat, Ganj, Nil, Mississippi nehirleri gibi çok sulak çatalağızlar meydana getiren akarsuların bulunduğu yörelerdir. Bu nehirler devamlı olarak taşıp çevrelerini sularla kapladıkları için oralarda da pirinç ekimine elverişli tarlalar meydana getirirler. Hindistan'da, Çin'de sık sık taşan ırmaklar bulunduğundan bu ülkeler pirinç ekimi bakımından en ileri durumda olan yerlerin başında gelir. Bunlardan başka, pirincin en çok yetiştirildiği yerler arasında, Havaii Adaları, Filipinler, Japonya, Kore, Siyam, Cava, Seylân ile Güney Amerika'nın bazı bölgeleri sayılabilir. Asya'da Hindistan, en çok pirinç yetişen ülkedir. Dünyada kullanılan pirincin dörtte üçü Hindistan'da elde edilmektedir. Hindistan'da ise en önemli pirinç merkezi Bengal'dir. Afrika'da en çok pirinç yetişen yer Mısır'dır. Bundan sonra Senegal, Sudan, Madagaskar gelir.

Türk Pirinçleri

Yurdumuzda yetiştirilen pirinçler cinsleri bakımından birçok çeşitlere ayrılır. Başlıcaları şunlardır:

Kılçıksız Çeltik. — Maraş çevresinde yetişir. Çok verimli, bitki hastalıklarına karşı dayanıklı bir pirinçtir.

Sarı Çeltik. — Sarı kılçıkları vardır. Çok verimli, değerli bir pirinçtir.

Ak Çeltik. — Beyaz kılçıklıdır. Bitki hastalıklarına karşı dayanıklı değildir.

Amberbu (Amber Kokulu). — İran'dan gelmiştir. Uzun taneli, güzel kokuludur. Orta derecede verimlidir.

Mısbak. — Uzunca taneli, makbul olan bir cinstir.

Kara Kılçık. — Küçük, yuvarlak ve sert tanelidir. Kılçıkları koyu kırmızı olur.

Kırmızı Çeltik. — Kılçıkları açık kırmızıdır. Az verimli, hastalıklara karşı dayanıksız olduğu için çok az yetiştirilir.

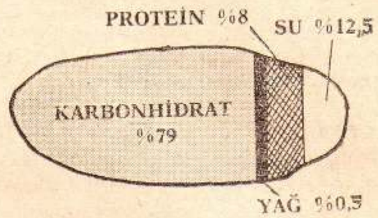
Kasım Beyazı. — En çok Bursa ve çevresinde yetişir. Taneleri beyaz, dolgun, lezzetli olduğu için çok makbul bir pirinçtir. Hastalıklara karşı dayanıklıdır.

Japon Pirinci. — Ufak taneli, verimli, hastalıklara dayanıklıdır.

Viyolona Siyahı. — Taneleri donuk renkli bir cinstir. Kılçığı yoktur.

Pangina Pirinci. — Çabuk tanelendiği için tarımı pek az yapılan bir cinstir.

Onsen Pirinci. — Taneleri harelidir. Kılçıksız bir cins olan bu pirinç çok makbuldür.

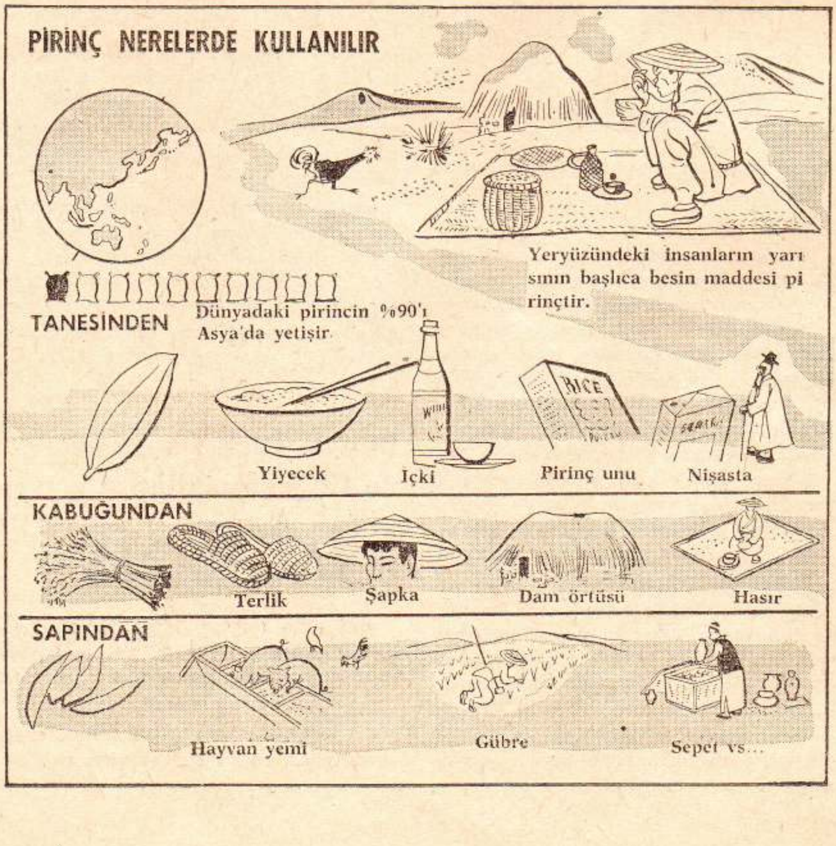
Bir pirinç tanesinde bulunan besin maddelerinin yüzdesi.

PİRİNÇ

Bakırla çinkonun eritilerek karıştırılmasından meydana gelen bir alaşımdır. İçindeki bakır ve çinko oranlarına göre değişen özellikler gösterir. En çok kullanılanı içinde %55-58 bakır bulunanıdır.

Pirinçlerin renkleri de içindeki çinkonun miktarına göre değişir. Bileşiminde %38 kadar çinko bulunanlarda renk kırmızıdan sarıya doğru gider, %38-46 arasında çinko bulunanlarda yeniden kırmızıya döner, %46'dan fazla çinko bulunanlarda ise renk beyaza yaklaşır.

İçinde %63'ten çok bakır bulunan pirinçler dövme, haddeleme ve presle soğukta şekillendirilir, %63'ten az bakır bulunanlar soğukta gevrek olur, ancak sıcakta şekillendiri-

lebilir. Pirinçlere içindeki bakır oranına göre ad verilir. Meselâ %67 bakır bulunan bir pirinç «67'lik pirinç» diye anılır.

Pirinçler hem bakırdan daha üstün özellikler gösterdiğinden, hem de bakırdan daha ucuz olduğundan, bakırdan, çinkodan daha çok kullanılır. Değişik bileşimlerine göre çeşitli pirinçlerin özellikleri, kullanıldığı yerler şöyledir:

Altın Sarısı Pirinçler. — Bileşiminde %6-20 çinko bulunanlar, altın sarısı renginden dolayı, altın taklidi eşya yapmada kullanılır.

Mekanik Pirinçler. — %30-40 çinko bulunanlardır. İkiye ayrılır: %30-33 çinko bulunanlar en çok uzama gösterenlerdir. Mermi kovanları yapımında kullanılır. Bunlardan çok ince yapraklar yapılabilir. %40 çinko bulunanlar daha sert, esnektir. «Muntz metali» denir, gemilerde kullanılır.

Döküm Pirinçleri. — 30-35 oranında çinko bulunan pirinçlerdir. Bunlar döküm işerine çok uygundur. Mutfak eşyası, elektrik aletleri, borular yapılır.

Lehim Pirinçleri. — Lehimlenecek madenlerden daha kolay eriyebilecek bileşimlerdedir. Bakır lehimlemek için %45-50 çinko bulunanlar, pirinç lehimlemek için de %50-55 çinko bulunanlar kullanılır.

Özel Pirinçler. — Bunlarda bakırla çinko yanında başka madenler de bulunur. Bu madenler kurşun, alüminyum, mangan, demir olabilir. Pirince %1 oranında kurşun katılması torna tezgâhlarında kolay işlenebilmesini sağlar. %10 alüminyum katılırsa pirincin deniz suyuna dayanıklılığı artırılır. %10 mangan katılırsa, uzama, yassılaşma özelliği artar. Demirle mangan birlikte katılırsa «delta metali» denilen bir cins alaşım elde edilir. Bunun çeşitli yüzdelilerinden döküm yolu ile her cins pervane, torpil kovanı, büyük baskılara dayanıklı makina parçaları, pistonlar yapılır.

PİRİT

Demirle kükürtün tabiatta bulunan bir bileşiğidir. Çakmaktaşı gibi kıvılcım çıkarttığı için Eski Yunanca'da «ateş» anlamına gelen «pirus» kelimesinden «pirit» denilmiştir.

Pirit kristal yapılıdır. Pirinç sarısı renigindedir, saydam değildir. Kolay kırılır. Bileşiminde ortalama olarak %47 demir, %53 kükürt bulunur. Üfleç aleviyle ısıtılınca içindeki kükürt mavi bir alevle yanarak «kükürt dioksit» haline geçer. Bundan dolayı en çok kullanıldığı alan sülfürik asit endüstrisidir.

Yurdumuzun birçok bölgelerinde bol miktarda pirit bulunur. Toprakta bulunuş haliyle altına benzetilerek bulanları şaşırtabilir.

PİRİZ (Bk. PRİZ)

PIROMETRE

Endüstride yüksek sıcaklıkların ölçülmesinde kullanılan bir araçtır. «Elektrık pirometre», «optik pirometre» olmak üzere ikiye ayrılır:

Elektrik Pirometreler. — 540°'ye kadar ölçen elektrik pirometrelerin esası, üzerinden elektrik akımı geçirilen bir plâtin telin direncinin, bulunduğu ortam sıcaklığı ile değişmesidir. Bu direnç değişiminin meydana getirdiği akım değişikliği, sıcaklığa göre ayarlanmuş bir galvanometreden okunur. Daha yüksek sıcaklıklarda Le Chatelier'nin «termoelement»leri kullanılır. Bu işlemin de esası «Seebeck Olayı»dır: Birbirleriyle bir elektrik devresi teşkil edecek şekilde bağlanmış iki ayrı cins metal telin birbirlerine bağlanan yerden ısıtılması sonucu, devrede bir elektrik akımı doğar, bu akım sıcaklıkla orantılı olarak artar. Sıcaklığa göre ayarlanmış bir kadranda göstergenin hareketiyle sıcaklık okunur.

Optik Pirometreler. — Çeşitli tipleri arasından en önemli ikisi Fery ve Le Chatelier pirometreleridir.

Fery pirometresinde gümüşlenmiş içbükey bir ayna vardır. Fırındaki kızıl derecenin verdiği ışınlar aynada yansıdıktan sonra toplandıkları odak noktasında da bir termoelement lehimi bulunur. Termoelement lehimi ısınınca galvanometrenin göstergesi santigrat derecelerine göre ayarlanmış bir cetvel üzerinde sıcaklık derecesini gösterir.

Le Chatelier pirometresi fotometre gibi çalışır. Bir elektrik lâmbasından çıkan ışınlarla sıcak ortamdan gelen ışınlar iki ayrı delikten geçer, bir ökülere gelir, burada iki görüntü meydana getirirler. Ökülerin çevrilmesiyle iki görüntü aynı parlama derecesine getirilir, ökülerin dönme kısmındaki derece okunarak sıcaklık ölçülür.

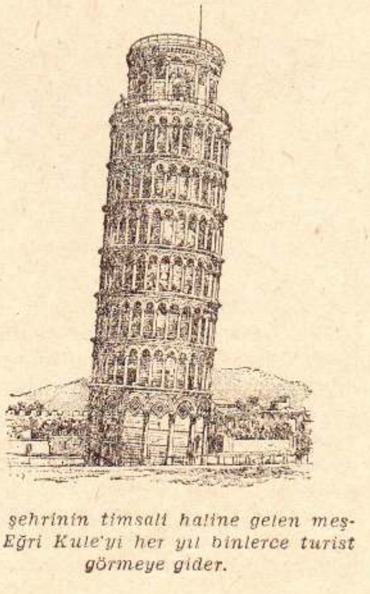
PİROSFER

Dünyanın ateş halinde olan çekirdeğine «pirosfer» (ateşküre) denir. Yeryüzünden dünyanın çekirdeğine doğru inilirken, «siyal»den sonra, ikinci tabakadır. Bazı bilginler silisyumla magnezyumdan meydana gelen bu tabakaya, bu elemanların simgelerinden meydana getirdikleri bir kelime olan «sima» da derler.

Pirosferin kalınlığı 1.200 km. kadardır. Yoğunluğu 3,1-4,75 arasında değişir (Bk. Dünya).

PİSA KULESİ

İtalya'da, Toskana bölgesinin Pisa şehrindedir. «Eğri Kule» diye de anılır. Yüksekliği 54, çapı 16 m.'dir. Sekiz kattır. Kulenin yapılmasına 1174'te başlanmış, 1350'de bitmiştir. Daha yapılırken eğilmeye başlamış, bittikten sonra da bir toprak çökmesiyle eğilişi artmıştır. Ondan sonra, öylece kalmıştır.

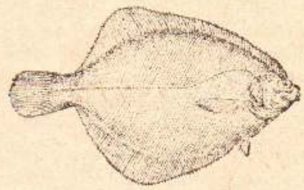
Pisa şehrinin timsali haline gelen meşhur Eğri Kule'yi her yıl binlerce turist görmeye gider.

Eğrliği 4 metre, 41 santimdir; yani, en üstünden bir dikey indirilirse bu dikeyle kulenin dip bedeni arasında 4,41 metre bir mesafe vardır.

Pisa kulesi, bugün için dünyanın şaşılacak şeyleri arasında yer alır, turistler görmeye gelirler.

Pisa Kulesi, bir kilisenin çan kulesi olarak yapılmıştır. Her katı sütunlar üzerinde yükselir. İlk katta 15, ondan sonraki 6 katta 30'ar sütun vardır. 8. katta 12 sütun bulunur. İlk katın duvarları 4, sonrakilerin 2 metre kalınlığındadır. Hepsi mermer kaplıdır. Kulenin temeli ancak 3 metre derinliğe iner. Kule bundan dolayı eğrilmişse de, sonradan, dengesini bularak, yıkılmadan kalmıştır.

Büyük bilgin Galileo düşme kanunlarını ispat etmek için Pisa Kulesi'nden faydalanmıştı. Galileo, ağırlıkları ne olursa olsun bütün cisimleri yerçekiminin aynı şekilde çektiğini iddia ediyordu. Bunu ispat etmek üzere, Pisa Kulesi'nden biri yarım kiloluk, öteki 5 kiloluk iki ağırlık bıraktı, iki ağırlık aşağıya aynı anda düştü.

Pisi balığı yassı balıkların en makbullerindendir

PİSİ BALIĞI

Boyu 20 sm. kadar uzunlukta yassı bir balıktır. Sırtı sert ince pullarla kaplıdır. Karnında pul yoktur. Vücudu sarı, kahverengi, nefti nokta ve dalgalarla kaplıysa da balığın rengi bulunduğu suyun dibine göre değişir. İki gözü de, bütün öteki yassı balıklarda olduğu gibi, üst bir yüzündedir. Balığın gözleri, yavruyken, iki yandadır. Sonra, balık yassılamasına yüzdüğü için, altta kalan göz de, yavaş yavaş, yukarı doğru kayar; böylece, zamanla, her iki göz de balığın üst yüzünde yer almış olur.

Pisi balığı kıyılarımızda çok bulunan balıklardandır. Karadeniz'de hem daha çok bulunur, hem de Marmara'dakilerden daha makbüldür. Kalkan mevsiminde, kalkan yavrusu ve pisi balıkları için hazırlanmış özel ağlarla tutulur. Av mevsimi aralık, ocak aylarıdır.

Kumluk diplerde yaşıyan pisi balığı deniz kurtçuklarını, küçük çağanozları yiyerek beslenir. Eti kalkanınkinden daha lezzetlidir. Yumurtalarını mayıs, haziran aylarında döker.

Pisi balığının 300 gramdan daha ağır olanlarına «diplarya» denir. Atlas Okyanusu kıyılarında boyu 30 sm. olanları da vardır.

PİSİPİSİ OTU

Tarlalarda, yol kenarlarında kendiliğinden biten otsu bir bitkidir. Buğdaygillerdendir. Biçim bakımından buğday ve benzeri gibi başaklı bitkileri andırır. Yalnız, fazla kılçıklı olduğundan hayvan yemi olarak bile kullanılamaz.

PİSSARRO, Camille (1830 - 1903)

Camille Pissarro

Tanınmış bir Fransız ressamıdır. Empresyonistlerdendir, bütün ömrünü, tabiatteki değişiklikleri resimle nasıl ifade etmek mümkündür diye araştırmalar yaparak geçirdi. Aynı yerleri incelemekten, tekrar tekrar resimlerini yapmaktan bıkmazdı.

Pissarro, Antil Adaları'ndaki Saint-Thomas şehrinde doğdu. Babası Fransız, anası da Antiller'de doğmuş olmakla beraber, bir Beyaz ailenin kızıydı. Pissarro Paris'e gidip resim çalışmak için ailesini uzun tartışmalardan sonra zorla kandırabildi. Fransa'ya geldiğinde 25 yaşındaydı. Corot ile birlikte çalışmaya başladı. Daha sonra empresyonist ressamlar arasına karıştı. 1870 Prusya istilâsı sırasında Londra'ya gitti. Orada, Turner, Condtable gibi İngiliz ressamlarının eserlerini inceledi. Fransa'ya dönünce evini yağma edilmiş, bine yakın tablosunu yırtılmış buldu. Cesaretini kaybetmedi. 1874'te Cézanne ile birlikte bir sergi açtı. İki ressam bu sergi dolayısiyle alay etmek için söylenen «empresyonist» kelimesini benimsediler (Bk. Empresyonizm).

Pissarro'nun sanatı birkaç gelişme devresi geçirmiştir. Önceleri Corot'nun, Courbet'nin etkisi altındaydı. Gitgide açık renklere yöneldi. İngiliz peyzajcılarını gördükten sonra açık havada yaptığı resimler daha canlı renklere büründü. Resimlerinin asıl konusu ışık oldu. Eserleri, başta Louvre olmak üzere, çeşitli müze ve koleksiyonlardadır.

PİSTON

Makinaların bir silindir içinde gidip gelen parçalarına, genel olarak, «piston» denir. Pistona bir kol (piston kolu), bu kola da bir tekerlek bağlıdır. Piston silindir içinde ileri-geri gidip geldikçe bu tekerlek döner. Böylece bir dönme hareketi elde edilmiş olur. Dönme hareketi de gerekli yerde kullanılır.

Benzin motorları bu esasa göre çalışırlar. Buhar makinalarında da pistonla silindir vardır. Silindir, içinde ya benzini yakarak, ya da buharın basıncını kullanarak pistonu ileri-geri hareket ettirir, piston da kendine bağlı olan tekerleği döndürür. Pistonun çapı, dolayısiyle silindirin çapı, motordan motora değişir (Bk. Otomobil; Motor).

PİŞKİN, Halide (1901 - 1961)

Halide Pişkin

Türk tiyatrosunun değerli artistlerindendir, filim de çevirmiştir. İstanbul'da doğdu. Daha küçük yaşlarından beri tiyatroya karşı önüne geçilmez bir heves duyuyordu. İlk önce İzmir'de bazı kumpanyalarla birlikte sahneye çıktı, sonra İstanbul'daki Darülbedayi (Şehir Tiyatroları) kadrosuna alındı. Bir müddet, İ. Galip Arcan tarafından İstanbul radyosu için hazırlanan skeçlerde «Habibe Molla» rolünü oynadı, bu tipi başariyle canlandırdı. «Habibe Molla», Halide Pişkin'in geniş ün kazanmasına çok yardım etmiştir.

Halide Pişkin, daha sonra, Ekrem Reşit Rey'le Cemal Reşit Rey'in hazırladıkları «Deli-Dolu», «Üç Saat», «Lüküs Hayat» operetlerinde rol aldı. Kendine mahsus konuşma tarzı, operet seyircileri arasında Halide Pişkin'e büyük başarı sağladı, tiyatro âleminin belli bir tipi canlandıracak tek artisti olmasına, vazgeçilmez bir aktris haline gelmesine yardım etti. Bir ara, Raşit Rıza Somako ile, Şehir Tiyatrosu'ndan ayrıldı, ayrı bir topluluk kurdular. Bir ara da gene Naşit Özcan'la çalıştıysa da sonunda gene Şehir Tiyatrosu'na döndü. Bir yandan da birçok yerli filimlerde rol alıyordu. Son zamanlarda, radyo skeçlerinde «Pişkin Teyze» olarak çalıştı. Aynı adı kullanarak yazılar da yazdı.

Halide Pişkin, akademik bir sanatçı olmamakla beraber, kendi tarzının en kuvvetli oyuncusuydu. Bu kuvveti, onu hem halka sevdirmiş, hem de şöhretini sağlamlaştırmıştır.

PİTAGOR (Bk. PYTHAGORAS)

PİTON

Zehirsiz bir yılandır; yalnız, çok kuvvetlidir, avını boğarak öldürür. Bu bakımdan, boaya benzer. Gene boa gibi, en iri yılan cinsidir. Boyu 20 m.'yi bulur. Pitonlar Afrika, İndonezya, Güneydoğu Asya'da yaşar. Ayrıca, Meksika'da küçük bir cinsi, Avustralya'da da değişik cinsleri bulunur.

Pitonlar, avlarını yakalayınca, boğarak öldürürler. Çoğunlukla ağaçlarda yaşarlar, güneşlenerek avlarını beklerler. Karada hızla ilerledikleri gibi, suda da iyi yüzerler. En çok memeli hayvanları yiyerek beslenirler.

Pitonun üzeri pullarla kaplıdır. Rengi sarımtırak esmerdir, üzerinde, gelişi güzel serpiştirilmiş, ortası siyah, kahverengi benekler vardır. Bundan dolayı, yılan ağaçların yaprakları arasında kolayca gizlenir, ilk bakışta belli olmaz, avının üzerine birden atılabilir.

Piton, zehirsiz olmasına rağmen, yılanların en tehlikelilerindendir.

PİTT, William (1708 - 1778)

İngiliz tarihinde önemli işler görmüş bir devlet adamıdır. Bu arada, İngiltere'nin sömürge siyasetini yürütmüş, İngiliz İmparatorluğu'nun gelişmesine yardım etmiştir.

William Pitt, asılzade bir ailedendi; iyi bir öğrenimden sonra çok memleket gezdi, bilgisini, görgüsünü genişletti. Parlâmentoya üye seçilince, hükümet idaresini şiddetle tenkid etti. Kıral başta olmak üzere, birçok muhalifi vardı; yalnız, halk onu tutuyordu. 1756'da dış işleri bakanı oldu. İngiliz hükümetinin siyasetini o kadar kendi eline aldı ki başbakan gölgede kaldı. 1760'ta III. George kıral olunca, Pitt hükümetten uzaklaşmak zorunda kaldıysa da, 1766'da başbakan olarak iktidara geldi.

William Pitt

William Pitt, İngiltere'nin geleneksel düşmanı olan Fransa'nın nüfuzunu kırmak için çalışmış, Yedi Yıl Savaşları'nda Büyük Friedrich'le birleşerek Fransa'ya karşı cephe almış; ayrıca, Hindistan'ı İngiliz İmparatorluğu'na kazandırmakta büyük rol oynamıştır.

William Pitt, genç yaşından beri hastaydı; başbakan olduktan sonra hastalığı arttı, devlet işlerini göremez oldu, 1768'de istifa etti.

PİTT, William (1759 - 1806)

William Pitt

Ünlü bir İngiliz devlet adamıdır. Yukarıda adı geçen William Pitt'in oğludur. Öğreniminin yanı sıra kendi de çok çalışarak geniş bilgi edindi, 22 yaşında Parlâmento'ya girdi, 23 yaşında maliye bakanı oldu. 1783'te de, 24 yaşındayken, Kıral III. George onu başbakanlığa getirdi.

William Pitt, başbakanlığı sırasında, sıkı malî tedbirler aldığı gibi, Parlâmento'nun iç bünyesinde de ıslahat yapılmasına çalıştı. Kanada'nın kısmen bağımsızlık kazanmasını da sağladı. Pitt'in nüfuzu günden güne artıyordu, hele Kıralın akli muvazenesinin bozuk olduğu anlaşılınca, devletin idaresiyle doğrudan doğruya meşgul olmaya başladı. 1793'te Fransa İngiltere'ye savaş açınca Pitt, İngiltere'de de bir ihtilâlin patlak vermesinden korkarak sıkı güvenlik tedbirlerine başvurdu. Bu arada, hazinedeki paraları İngiltere'nin müttefiklerine yardım için harcaması, iktisadi bir buhranın çıkmasına yol açtı. Öte yandan, İrlanda'nın karışık durumu Pitt'i endişelendiriyordu. Burada çıkabilecek ihtilâli önlemek için İrlanda ile İngiltere'yi birleştirmeyi düşündü. Kıral buna razı olmayınca Pitt istifa etti. Daha sonra İngiltere ile müttefiklerinin Austerlitz Savaşı'nda Fransızlar'a yenildiklerini öğrenince, üzüntüden öldü.

PİUS

Papalar'dan birçoğunun adıdır. Şimdiye kadar 13 Papa Pius gelip geçmiştir. Bunlardan 11. papa I. Pius (142-167) Roma İmparatoru Marcus Aurelius tarafından işkenceyle öldürüldü. VI. Pius'u (1717-1799) Napoléon, Roma'yı aldıktan sonra, esir etti. VII. Pius (1742-1823) Paris'e gitti, Napoléon'a tac giydirdi, daha sonra, Napoléon'un eline esir düştü. VIII. Pius (1761-1830) masonluğu tel'in etmiş, IX. Pius da (1797-1878) papaların din işlerinde yanlışlık yapmalarına imkân olmadığı inancını ileri sürmüştür. X. Pius (1835-

1914) yeni görüşleri tel'in etmiş, kilise kanunlarını yeniden tatbik ettirmeye çalışmıştır. XII. Pius (1876-1958) II. Dünya Savaşı sıralarında barışı kurtarmak için çalışmış, savaştan sonra da, birçok ahlâk, toplum dâvalariyle ilgilenmiş, «servetin insanlar arasında eşit dağılması» tezini, demokrasi ilkelerini savunmuştur.

Piyale Paşa

Cerbe Deniz Savaşı'nı Kazanan Büyük Türk Amirali

PIYALE PAŞA (? - 1578), Türk denizcilerinin en büyüklerinden biridir. Gelibolu bahriye sancakbeyi (tümamiral) iken, Kanunî tarafından 1554'te kaptan-ı deryalığa (deniz kuvvetleri başkomutanlığına) getirildi. 1568'e kadar 14 yıl aralıksız bu makamda kaldı.

Barbaros'tan devraldığı Akdeniz egemenliğini titiz bir şekilde koruyan Piyale Paşa, Fransa'yı himaye maksadiyle çıktığı 1555 yazındaki Akdeniz seferiyle Avrupa çapında ün kazandı. 1557'de yeniden sefere çıktı, Elbe Ada'sını, sonra Cezayir'deki Oran (Vahrân) limanını fethetti. 1558'de Tunus'ta Bizerte'yi, Balearlar'ın en büyük adası olan Majorka'yı aldı. O yıl kendisine Cezayir Beylerbeyiliği (genel valiliği) de verildi. Piyale Paşa, bu ikinci görevini, vekilleriyle idare etmiştir.

1559'da Adriyatik Denizi'ni tarayıp dönen Piyale Paşa, 14 mayıs 1560'ta Cerbe Deniz Savaşı'nı kazanarak tarihin en büyük deniz başkomutanları arasına girdi. Bu savaş, Türkler'in tarihleri boyunca kazandıkları deniz zaferlerinin Preveze'den sonra en büyüğüdür (Bk. Cerbe Savaşı). Bu zaferin mükâfatı olarak kendisine Veliaht Şehzade Selim'in kızlarından Gevherhan Sultan verildi. Piyale Paşa «Damat» oldu. Piyale Paşa 1565 Malta seferinde de Osmanlı donanmasına başkomutanlık etti (Bk. Malta; Turgut Reis). 1566'da Sakız'ın iç bağımsızlığını kaldırarak bu adayı da bir bahriye sancağı (deniz vilâyeti) şeklinde düzene bağladı. Aynı yıl İtalya seferine çıkarak yarımadanın bazı kıyılarını aldı.

1570'te başlıyan Kıbrıs seferinde Osmanlı donanmasına gene Piyale Paşa başkomutanlık etti (Bk. Kıbrıs). Bu sırada 1568'den beri «üçüncü vezir» (büyükamiral)di. Seferin açılması için II. Selim'i destekliyenler arasında bulunan Damat Piyale Paşa, Sokollu'nun muhalifleri arasında bulunuyordu. 1571'de «ikinci vezir» (vezir-i âzamdan sonra gelen bakan) oldu. II. Selim, Piyale Paşa'yı vezir-i âzam yapmak istediyse de, Sokollu'yu azletmek azmini gösteremedi. 1573 yazında Piyale Paşa, 220 parçalık donanması ile sonuncu deniz seferine çıkarak İtalya'nın Pulya (Puglia) kıyılarında vurgunlarda bulundu.

7 yıla yakın ikinci vezirlikte kalarak Sokollu'nun birinci yardımcısı, en büyük rakibi olan Piyale Paşa, bacanağı Sokullu'dan önce 21 ocak 1578'de ölmüştür. Pek çok hayır eseri bırakmıştır. Kasımpaşa'daki Piyale Camisi'nin yanındaki türbede gömülüdür; 7 oğlu ile 4 kızı da burada gömülüdür. Piyale Paşa'dan sonra Osmanlı denizciliğini Kılıç Ali Paşa temsil etmiş, ondan sonra Osmanlı denizcilik tarihinin şevket devri kapanmıştır.

PİYANGO

Numaralı biletler satarak, karşılığında ya para, ya da eşya verilmek üzere düzenlenen talih oyunlarına «piyango» denir. Bilet satışı sona erdikten sonra, satılan numaralardan bazıları resmî memurlar önünde çekilerek talihliler ilân olunur.

Piyango Eski Romalılar'ın buluşudur. İlk piyangoyu M. S. I. yüzyılda İmparator Augustus düzenledi. Amaç, hem Romalılar'ı eğlendirmek, hem de devlete gelir sağlamaktı. Ondan sonra imparatorların hemen hepsi bu talih oyununu sürdürdüler. Kazananlara paradan başka, meselâ 10 güzel esir kız, tam donatılmış bir gemi, Roma sınırları içinde toprakla birlikte «yurttaşlık» hakkı da verilirdi.

Ortaçağ'da yalnız Bizans'ta piyangolar düzenlendi. Avrupa'da kilise bu türlü talih oyunlarını, kumar saymış, yasak etmişti.

Bugünküne uygun piyangolar ilk önce Fransa'da 1539'da I. François'nın emriyle düzenlendi. Devlet, piyangodan kazanan kimselerin haklarını garanti altına alıyordu. İngiltere'de de bu şekilde ilk piyango 1569'da çekildi. 1612'de, özel bir kurum da İngiltere'nin Amerika'daki Virginia sömürgesinde inceleme gezisi için piyangoya başvurdu, böylece gezi masraflarını çıkarmayı düşündü. 1812'de, İngiltere'de çıkarılan bir kanunla piyango düzenlenmesi resmî bir şekle konuldu.

Bugün bütün dünyada piyango düzenlemek, bundan gelir sağlamak çok yaygın bir haldedir. Yalnız devlet değil, dernekler, partiler, tüzel kişiliği olan kurumlar da piyangolar düzenlerler.

Türkiye'de piyango hakkı, özel bir kanunla, 1927'de Tayyare Cemiyeti'ne verilmiş, daha sonra «Tayyare Piyangosu»nun yerini Millî Piyango almıştır. Bunun dışında dernekler de, müsaade almak şartiyle, piyangolar düzenliyebilirler.

PİYANO

Klâvyeli, telli, ağır, büyük bir müzik aletidir. Hem esas melodinin, hem de armoninin çalınmasını sağlaması bakımından müzik aletlerinin en zengin seslilerindendir. Müzik aletlerinin arasında aynı imkânları sağlıyan yalnız orgla harp vardır.

Piyano, tarih boyunca birçok müzik aletlerinin birbiriyle karıştırılıp geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Ortaçağ'da orga klâvye uygulanmış, böylece çalış rahatlığı sağlanmıştı. Piyano da, bu bakımdan, telli bir saza uygulanmasiyle elde edilmiş bir müzik aleti sayılabilir. XIII. yüzyılda «dülsimer» ve «monolord» denen iki müzik aleti vardı. Bunlardan dülsimer üçgen biçimindeki bir kutu üzerine yan yana gerilmiş tellere elle tokmaklar vurularak çalınan, bizim santuru, kanunu andıran bir çalgıydı. XIV. yüzyılda buna klâvye uygulanarak «klavisiteryum» denen alet elde edildi. Bu, içi boş bir tahta kasa üzerine gerili tellerle yapılmış bir aletti. Parmakla basılan tuşlar küçük tüyleri harekete getiriyor, böylece tellere dokununca istenilen sesler çıkıyordu.

XVI. yüzyılda bu aletteki barsaktan teller yerine madenî teller gerilerek «klavsen»e benzer bir alet elde edildi. Bu, beş oktavlıydı. Zamanla gelişti, klavseni meydana getirdi. Biçim olarak bugünkü kuyruklu piyanolara benziyor, ayrıca sesi uzatacak pedalları bulunuyordu.

1598 yıllarında İtalya'da Modena'da «piano e forte» (yumuşak ve kuvvetli) denen klâvyeli bir müzik aleti yapıldı (1709). Bunu yapan Bartolomeo Cristofori (1655-1731) adındaki İtalyan, tüyler yerine, hafif küçük tokmaklar yerleştirmişti. Tuşlara basılınca bu tokmakçıklar harekete geçip tellere vuruyordu. Onun bu çalışmaları başkalarına da istendiği zaman hafif ve tatlı, ya da sert ve kuvvetli sesler çıkartılabilen bir müzik aleti yapmak fikrini verdi. 1716-1745 yılları arasında Almanlar'dan Christian Gottlieb Schroeter, Gottfried Silbermann, İtalyanlar'dan Dominico de Mela da Gagliano, Christian Ernst Frederici gibi bazı kimseler piyanoya benziyen çeşitli müzik aletleri yaptılar.

Piyanonun asıl gelişip bugünkü halini bulması asıl o tarihten sonraki çalışmalarla oldu. Bu arada, Stein sesi yumuşatıcı pedalı piyanoya uyguladı. İlk altı oktavlı piyanoyu John Broadwood 1794'te yaptı. 1796'da Erard ilk «kuyruklu piyano»yu geliştirdi.

Piyano Nasıl Çalar

Piyanonun tuşlarından natürel sesleri veren uzun tuşlar fildişi kaplıdır. Bunların arasında boyca daha kısa, abanozdan tuşlar vardır ki bunlar da yarım sesleri verir. Tuşlara basılınca yaylarla, karşı ağırlık sistemiyle harekete geçen üzeri aba kaplı küçük çekiçler yan yana gerili tellere vurur, böylece istenilen sesin çıkmasını sağlar. Ayrıca, piyanonun altındaki pedalların görevi de büyüktür. Pedallardan birine basınca ses şiddetlenir, uzar, ötekine basınca kuvvetinden kaybeder, kısa kesilir. Piyanonun telleri ya çelikten, ya da pirinçtendir.

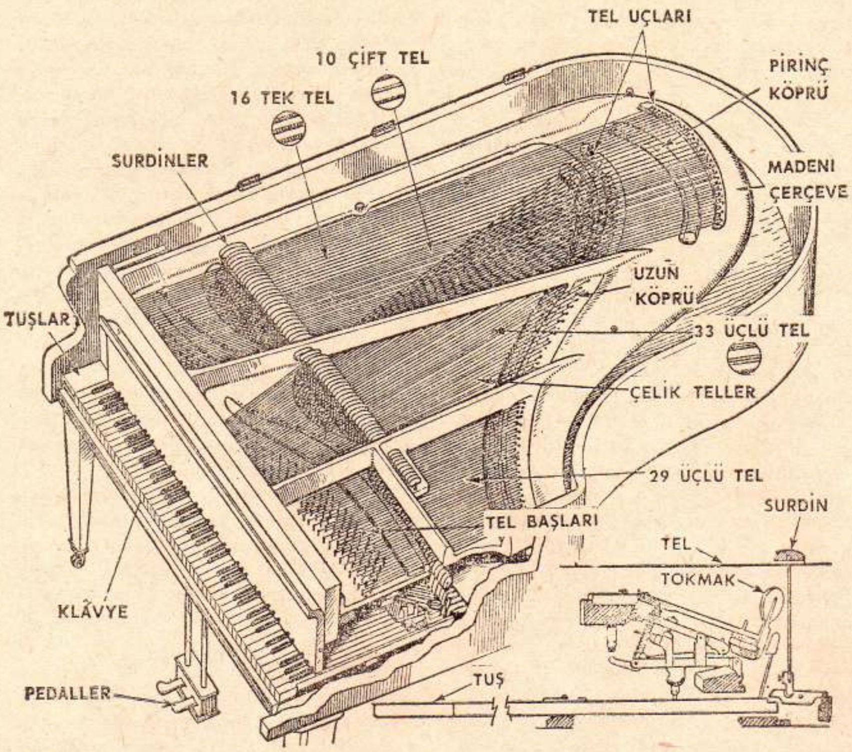
Piyanonun klâvyesinin genişliği ya 6,5 oktav (do-fa), ya 6 3/4 oktav (do-lâ), ya da 7 oktav (lâ-lâ) arasında değişir. İyi cins piyanoların tahtası Macaristan'da yetişen bir cins çam ağacından yapılır.

Piyano neme, sıcaklık-soğukluk farklarına karşı çok duyarlı bir müzik aletidir. Zaman zaman yeniden akort edilmesi gerekir. Evlerde piyanoyu sık sık sıcaklığı değişmiyen bir yere koymak doğru olur.

Evlerde kullanılan piyanolar, genel olarak,

Piyano bugün müzik aletlerinin en çok sevilen, en çok çalınanlarındandır. Burada görülen kuyruklu piyanodan başka ayrıca bir de «duvar piyanosu» denen, konsol biçimi piyano da vardır.

Bir piyanonun başlıca parçaları. Aşağıda yanda, piyanonun tuşuna basılınca, küçük tokmağın nasıl harekete geçip tele vurduğu görülüyor.

konsol biçiminde, düz piyanolardır. Bunlarda teller dikey durumdadır. Büyük konser salonlarında çalınan piyanolar «kuyruklu piyano» denilen cinstendir. Bunlarda da teller yatay durumdadır. Ayrıca, büyüklüğüne, yapılış biçimine göre piyanolar «yarı kuyruklu», «çapraz» gibi adlar alırlar.

Piyano, ilk gelişmesi sırasında, pek taraftar bulmamış, kaba bir müzik aleti olarak karşılanmıştı. Hattâ ünlü Fransız düşünürü Voltaire piyanoyu, klavsene göre çok kaba ve çirkin sesli bulduğunu söylemişti. Bach devrinde de piyano makbul bir müzik aleti değildi. Daha sonra Mozart piyano için parçalar bestelemişse de, piyano asıl değerini Beethoven'in sonatlariyle bulmuştur. Liszt, Rubinstein, Paderewski, Rahmaninov gibi besteciler piyanoya gereken değeri kazandırmışlardır. Bugün piyano müzisyenler tarafından çok sevilen, en çok çalınan müzik aletlerinin başında gelir.

Elektrikli Piyano

Yapılış olarak piyanoya benzemekteyse de, sesi çoğaltan sandığı bulunmaması bakımından piyanodan farklıdır. Ses, elektrikle işliyen bir pikapla, radyonun düğmesini çevirerek sesin şiddetini değiştirir gibi, ayarlanır.

PİYES

Tiyatroda oynanmak üzere yazılmış eserlere «piyes» denir. Eskiden, tiyatro eserlerine, çeşidine göre, ad verilir, «trajedia», «komedia», «baleli komedia», «dram» denirdi. XIX. yüzyılın sonlarından beri acıklı, gülünçlü unsurları birleştiren tiyatro eserlerine yalnız «piyes» (oyun) denilmeye başlandı.

Piyes, ele alınan konuyu belli bir yerde, sınırlı bir olay içinde anlatır. Bunun için, bir tiyatro eserinde en önemli unsur «kişiler» (karakterler)dir. Piyeste kişiler birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış olmalıdır. İkinci derecedeki kişiler «piyesin kompozisyonu»nu meydana getirir. Daha önemsizlerine ise «ütilité» (faydalı kimseler) denir. Hiç sözü olmadan piyese girmiş kişiler ise «figüran»lardır. Piyesin konusunu meydana getiren olaya «entrika», her perdenin sonunda seyirciyi şaşırtacak kuvvetteki bitiriş hareketine de «vuruş» (coup) denir.

Piyes, zaman bakımından «perde»lere, perdeler yer bakımından «tablo»lara ayrılabilir. Piyesler, genel olarak, üç perde yazılır. 1 perde olan, ya da 5 perde yazılan piyesler de vardır. Hele tablo sayısının 30'u bulduğu piyesler bile yazılmıştır. Kişilere gelince, bunların sayısı en az iki olur. Yalnız, Beckett gibi, tek kişiden ibaret oyun yazmış kimseler de çıkmıştır. Radyoda oynanmak için yazılmış ve şartları büsbütün başka olan piyeslere «radyofonik piyes», ya da «skeç» denir (Bk. Tiyatro).

PLÂJ

Deniz ve güneş banyosu yapılmak üzere düzenlenmiş kumsallara «plâj» denir. Plâjlar, genel olarak, kıyı boyunca uzanan geniş kumluklarda yapılır. İnce kumlu kıyılar iri kumlu, çakıllı kıyılara tercih edilir.

Bir deniz kıyısı plâj olarak seçilmeden önce suyunun derinliği de gözönünde bulundurulur. Birden derinleşen kıyılar, kayalıklar plâj yapılmaya elverişli değildir. Bunun gibi, kumluk olsa bile, dipte kuyular (kuyu biçimindeki derinlikler) bulunan yerler, hele yüzme bilmiyenler, hattâ tecrübesiz yüzücüler için tehlikelidir.

Modern Plâjlar

Modern plâjlarda banyo yapanların bütün ihtiyaçlarını karşılıyacak tesisler bulunur. Gazino, lokanta, soyunma, giyinme kabineleri, duş, üstü tenteli dinlenme yerleri, iskele ve benzeri yerler, saat, para ve benzeri gibi değerli eşyaların bırakıldığı emanet yerleri vardır. Ayrıca, plâjların suları sık sık tahlil ettirilerek içinde mikrop olup olmadığı da araştırılır. Bunun gibi, denizin derinleşmeye başladığı yer şamandıralarla işaretlenir; bundan başka, yüksekçe bir kule üzerinde oturan bir gözcü boğulma tehlikesinde olanları kurtarmak için hazır bulunur.

PLÂK (Bk. GRAMOFON)

PLÂN [Tasar]

Bir yerin, yapının, makinanın kısımlarını kuş bakışı gösteren çizgilere «plân» (tasar) denir.

Coğrafyada 20.000 m. boyundaki bir yeri 1 sm. (yani yirmi binde bir) göstererek çizmeye «harta» değil, «plân» denir. Hartaya göre çok daha büyük bir ölçüdür. Coğrafyada plân çizmenin şartları, hartadakinden farksızdır (Bk. Harta).

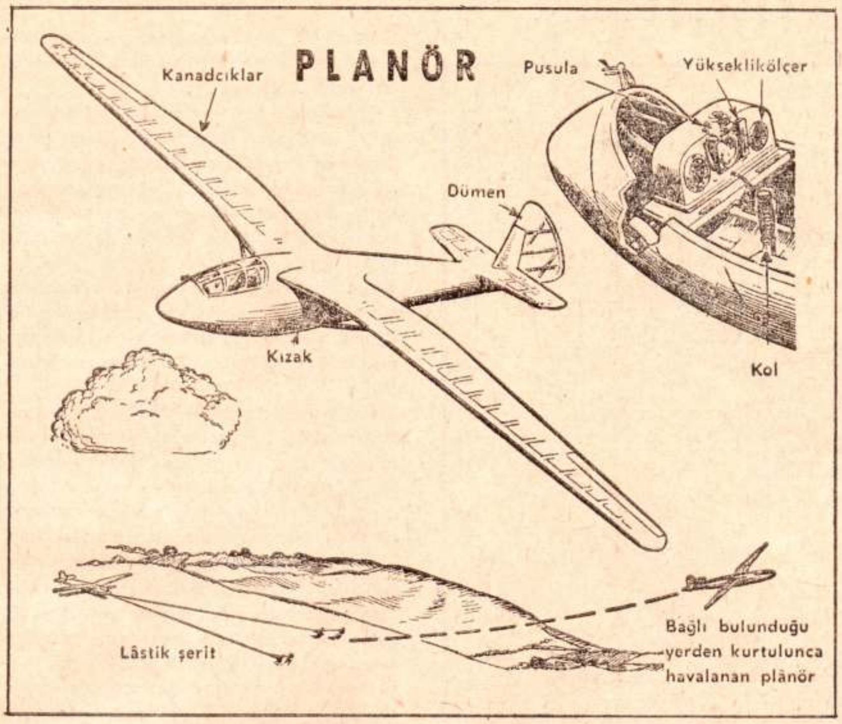
Mimarlıkta plân, şehircilik bakımından şehirlerin, yapı işlerinde ev ve benzeri yapıların, denizcilikte gemilerin, mekanikte makinaların yukarıdan görülmüş kesitlerini, yapılmalarından önce hazırlıyan çizgilerdir. Bu arada, «nâzım plân» bir şehrin ana hatlariyle alacağı hali, «teferruat plânı» ise bölge bölge alacağı durumu gösterir. Yapı plânları «menazır plânı», «genel plân» olarak birkaç türlü çizilir. «Menazır plânı»nda, arazi durumuna göre, ölçülerde görülebilecek değişiklikler de hesaba katılır. Düşey kesitten çizilen plânlara «profil» denir.

Tiyatro'da «Plân»

Tiyatroda, sahnenin en önünden en arka ucuna kadar yukarıdan aşağıya indiği varsayılan yüzeylere «plân» adı verilir, bunlar, bir sahne eserinin gerçekleştirilmesinde hesaba katılır: «Koltuklar birinci plânda, divan ikinci plânda, sağdaki kapı üçüncü plânda, soldaki ikinci plânda» denildiği zaman dekor ve eşyanın seyirciye göre mesafesi tesbit edilmiş olur.

Resim ve fotoğraf sanatlarında da «ön plân», «birinci plân», «arka plân», «fon» gibi deyimler, tiyatroda olduğu gibi resme, fotoğrafa alınan şeylerin uzaklık, yakınlık derecesini gösterir. Sinemada plân, sinema perdesini dolduran sahnenin büyüklüğüyle ilgilidir; bunda ölçü insandır. Bir insanı boydan boya gösteren filim karesine «uzak plân», dizlere kadar gösteren filim karesine «orta plân», omuzlara kadar gösterenine «büyük plân» (yakın plân, Amerikan plânı) denir.

Mimarlıkta, makina mühendisliğinde bir plân çizmek için özel malzemeye ihtiyaç vardır: Plân tahtası, plân kâğıdı, çeşitli kalemler, renkli, renksiz mürekkepler, pergel takımı gibi. Plân, çok dikkat, mutlaka doğruluk istiyen bir iştir; çünkü, yapılacak her şey o plâna göre meydana gelecektir.

PLÂNÖR

Motorsuz bir uçaktır. Genel olarak, tek kanadlıdır, gökyüzünde rüzgârların yardımiyle uçar.

Motorlu uçaklarda olduğu gibi, plânörlerin de, uçuşu kontrol eden aletleri, iniş takımları, altimetre (yüksekliği gösteren alet)leri vardır. Plânörlerin havalanması için küçük tepeli yerler seçilir. Ovaları çevreliyen tepeler arasında, ısınan bölgeden, yükselen hava, daha soğuk bölgeye doğru akar, bu da plânörü iterek havalanıp uçmasını sağlar.

Plânörler, genel olarak, tahta ile bezden yapılır. Hafif madenlerden yapılan plânörler de vardır. Gövdelerinin altındaki bir tek tekerlek inişe yardım eder. Plânörün iniş alanı yumuşak, otlak yerlerdir.

İnsanlar çok eski çağlardan beri, kanad takarak göklere yükselmeyi denemişlerdir. Eski Yunan mitolojisinde, İkarus'un, kendine balmumundan kanad takıp göklere yükseldiği, güneşe yaklaşınca kanadların eriyip İkarus'un denize düştüğü anlatılır. Bizim tarihimizde de Hezarfen Ahmet Çelebi'nin, XVII. yüzyılda, kanad takıp Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçtuğu söylenir (Bk. Hezarfen Ahmet Çelebi). Gene XVII. yüzyılda (1678) Besnier adında bir Fransız çilingiri, omuzlarına kanad takıp evinin damından uçtuysa da, yere düşüp sakatlanmış, 1810'da Cayley adında bir İngiliz 250 m. kadar havalanabilmiş, 1854'te Bris adında bir Fransız da 1.500 m. kadar uçtuktan sonra düşüp ölmüştür.

Bütün bu «motorsuz havalanma» denemeleri ilk plânör çalışmaları sayılabilir. Bugünkü plânörlerin ilk örneğini 1891'de Lilienthal adında bir Alman yaptı. Tek kanadlı br plânörle yüzlerce kilometre uçuş yapan Lilienthal, modern plânörün babası sayılır. Plânör, bundan sonra yavaş yavaş geliştirilerek bugünkü şeklini aldı.

Bugün plânör ile uçmak çok sevilen bir spordur. Amerika'da, Avrupa'da amatörler için plânör klüpleri açılmıştır. Pilotluk önemli bir meslek kolu haline geldiğinden, uçağın basit tipi olan plânörle uçmak da gençler arasında pek yayılmıştır. Bu yeni spor kolunda sık sık uluslararası yarışmalar da düzenlenir.

Plânör, ayrıca, pilotların ilk eğitiminde de kullanılır. Otomobile bağlanarak uçurulan iki kişilik plânörde öğretmen, pilot yetişecek öğrenciye, uçuşa ait temel bilgileri bu deneme uçuşlarında öğretir.

Bugün plânörlerden geniş bir alanda faydalanılmaktadır. Taşıt işi bunun başında gelir. Amerika'da hava kuvvetleri plânörleri tam donatılmış 40 eri kısa mesafeler arasında kolayca taşıyabilmektedir.

Dünyanın En Faydalı Maddelerinden Biri: PLÂSTİK

PLÂSTİK, çeşitli elemanları birbiriyle karıştırarak ortaya çıkarılan yapma maddelere verilmiş genel bir addır. Bugün «plâstik maddeler» son derece büyük bir yayılış alanı bulmuş, birçok madenlerin yerini almıştır.

«Plâstik» kelimesi Eski Yunanca «şekil vermeye elverişli» anlamına gelen «plastikos» tan türetilmiştir. Eskiden «plâstik» sözü ile, yalnız, kolayca şekil verilebilen, kolayca şeklini değiştirebilen, kalıplanabilen maddeler kastedilir, meselâ kil, kauçuk gibi maddelere «plâstik» denirdi. Bugün kullanılan anlamı ile «plâstikler», «bireşimli» (sentetik) olarak yapılan maddelerdir ki en tanınmışı «naylon»dur.

Plâstiklerin Gelişmesi

İlk olarak yapılan, oldukça önemli bir yayılış alanı bulan plâstik madde «bakalit» oldu. Bir marka adı olan bakalit 1909'da A.B.D.'nde Leo H. Baekeland tarafından keşfedilmiştir. Bir fenol-formaldehit reçinesi olan bu plâstik madde «bakelite» markası ile satılmaya başlanmış, bizim dilimizde «bakalit» şeklini almıştır.

Gerçekte, plâstik maddelerin keşfi daha da eskidir. Bugünkü plâstiklerden çoğunun aslını teşkil eden «polistirenler», «viniller» daha 1828'de Fransız kimyacıları tarafından keşfedilmişse de bu keşiften, hemen hemen yüz yıl boyunca, hiç faydalanılmamıştır. 1850'de A.B.D.'nde de plâstik alanında bazı basit çalışmalar olmuştur.

Plâstiklerin asıl gelişme sebebi, eskiden fildişinden yapılan bilârdo toplarının XIX. yüzyılın sonlarında bulunamaz hale gelişidir. Bunun üzerine, 1868'de New York'lu bir imalâtçı bilârdo topunun yerini tutabilecek bir plâstik icat edene 10.000 dolâr vereceğini ilân etti. Birçok kimseler plâstik üzerindeki çalışmaları hızlandırdılar. Bu mükâfat sonradan kimseye verilmemişse de, bu teklif çalışmalara canlılık vermiş, bu arada birçok yeni buluşlar yapılmıştır.

XX. yüzyılın başlarında Amerika'da, Avrupa'da bu alandaki keşifler birbirini kovaladı. 1900-1910 yıllarında Avrupa'da «kazein plâstikleri» yapıldı. 1909'da Amerika'da «bakalit» icat edildi. Yalnız, bütün bu ilk plâstikler henüz ucuza mal edilemiyordu. Gerek II. Dünya Savaşı sırasında, gerek ondan sonra yapılan sıkı çalışmalar sonunda plâstik çeşitleri çok zenginleşti, maliyeti düştü. Bugün saymakla bitmiyecek kadar geniş alanda plâstiklerden faydalanılmaktadır.

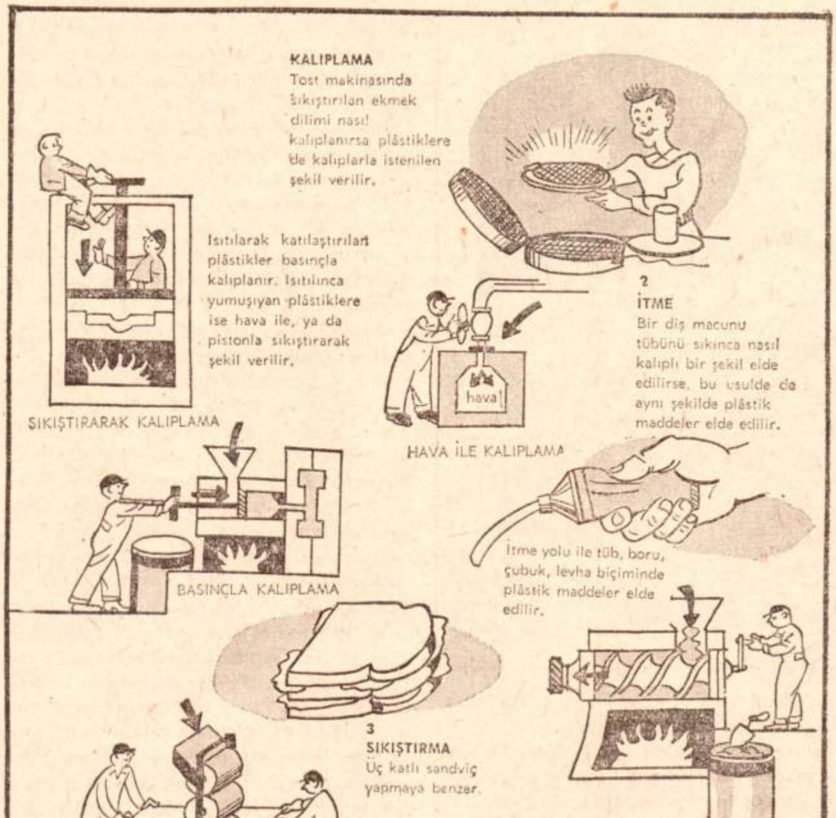
Plâstiklerin Yapımında Kullanılan Maddeler

Plâstiklerin, genel olarak, hava, kömür ve sudan yapıldığı söylenebilirse de, bu üç maddenin birbiriyle karıştırılıvermesiyle plâstikler elde edilir sanmamalıdır. Bu üç ana ham maddeden, ilk önce, başka ham maddeler yapılır. Bunlara «aracı» maddeler denir. Bunların yapımında kullanılan maddeler arasın-

PLÂSTİĞİN ÖZELLİKLERİ

PLÂSTİKLER NASIL İŞLENİR

da maden kömürü, su ve havadan başka, kireçtaşı ile tuz da vardır.

Plâstik yapımında kullanılan ana ham maddelerle bunlardan ilk önce yapılan aracı maddeler şunlardır:

Maden Kömürü. — Plâstik sanayiine başlıca dört aracı ham madde verir: Fenol, benzen, kok, amonyak.

Hava. — Önce sıkıştırılıp sıvı hava haline getirilir, sonra damıtılarak oksijen, azot, argon, neon, ksenon ham maddeleri elde edilir.

Su. — Elektroliz yolu ile hidrojenle oksijene ayrılır.

Kireçtaşı. — Çeşitli kimyasal işlemler sonunda «kalsiyum siyanamit» yapılmasına yarar.

Tuz. — Gene çeşitli işlemlerden sonra sutkostik, klor gazı maddelerini verir.

Fenolü saymazsak, bütün bu elde edilen maddelerin de yeniden işlenip birbirleriyle birleştirilerek asıl kullanılacak ham maddelerin yapılması gerekir.

Başlıca Plâstikler

Plâstikler, yapıldıkları ham maddelere göre çeşitli adlar alırlar. Başlıcaları ve kullanıldıkları yerler şunlardır:

Fenol Plâstikleri. — Sentetik reçine ile bir dolgu maddesinin birleşmesinden elde edilir. Reçine ise fenolle formaldehidin birleştirilmesiyle meydana getirilir. Bu çeşit plâstikler radyo mobilyası, dişliler vs. yapımında kullanılır. Bazı verniklere, boyalara da fenol plâstikleri katılır.

Üre Plâstikleri. — Amonyakla formaldehitten elde edilir. Bu plâstikler güzel renk tutar. Düğme, şişe kapağı, elektrikli tıraş makinası mahfazaları, radyo mobilyası yapımında kullanılır.

Melâmin Plâstikleri. — Kalsiyum siyanamitle formaldehitten yapılır, dolgu maddesi olarak ya amyant, ya da odun selülozu kullanılır. Bu plâstik elektrik arkına karşı son derece dayanıklıdır. Melâmin tabaklar çatlamaz, rengini kaybetmez, kaynar suya dayanıklıdır. Elektrik malzemesi yapımında da kullanılır.

Naylon (Poliyamit Plâstikleri). — «Naylon» adı altında çok geniş bir yayılış sahası bulan bu plâstikler «heksametilenediamin» le «adipik asit»ten yapılır. Bu kimyevi bileşimlerin birbiriyle işlenmesi sonunda meydana gelen «heksametilen-diamonyum-adipat» kısaca «naylon tuzu» diye anılır. Naylon tuzu büyük otoklavlarda ısıtılır. Bu ısıtma sonunda küçük moleküller birleşerek dev naylon moleküllerini meydana getirirler. En sonunda, eriyen naylon tuzu son derece ince deliklerden zorlanarak akıtılmaya başlanır. Havaya dokunur dokunmaz kuruyan bu incecik iplikler eğirilerek makaralara sarılır, bunlardan da çeşitli kumaşlar dokunur. Naylonun çubuk, levha vs. haline getirilmesi isteniyorsa, ya da kalıplanarak oyuncak vs. yapmakta kullanılacaksa, yongalar halinde piyasaya sürülür. Bu yongalar eritilerek istenen şekle sokulur.

Naylon 1935'te A.B.D. Delaware eyaletindeki Du Pont De Nemours ve Ortakları müessesesinde araştırmalar yapan Dr. W. H. Caroters tarafından bulunmuştu. Üç yıl sonra, 1938'de, ilk defa diş fırçası yapımında kullanılarak piyasaya sürüldü, 1940'ta da ilk naylon çoraplar piyasaya çıktı.

Orlon ve Perlon. — Bunlar da «poliyamit plâstikleri»ndendir. Naylonu icat eden, geliştiren firma 1949'da da «orlon»u piyasaya sürdü. Orlon sıcağa, kimyevi etkilere naylondan daha çok dayanır. Buna karşılık boyanması güçtür, naylon gibi ince dokumaya pek elverişli değildir. Başka bir naylon çeşidi olan «perlon» da Almanya'da icat edildi, 1952'de piyasaya sürülmeye başlandı.

Polistiren Plâstikleri. — Çok dayanıklı olan bu plâstikler oyuncak, radyo mobilyası, bazı nefesli müzik aletleri yapımında kullanılır. «Etil benzen»den elde edilen polistiren plâstikleri kimyevi maddelere karşı da dayanıklıdır.

Vinil Plâstikleri. — Perde, örtü, muşamba, plâk, motosiklet rüzgârlığı, yağmurluk vs. yapımında kullanılır. Asetilen gazı ile klordan elde edilir.

Selüloz Plâstikleri. — Pamuktan, yünden, daha başka tabiî selüloz kaynaklarından elde edilir. Selüloz nitratın, ya da selüloit selülozun

nitrik asitle işlenmesi sonunda meydana gelir. En çok fotoğraf filmi yapımında kullanılır. Selülozun asetik asitle işlenen şekli de «selüloz asetat plâstikleri»ni meydana getirir. Bunlar çok sert, ayrıca güzel renkli olur. Otomobil direksiyonu, oyuncak vs. yapımında kullanılır.

Rayon. — Selüloz plâstiklerinden yapılan dokuma eşyaya «rayon» denir. Selüloz plâstiklerinin daha birçok çeşidi vardır.

Polietilen Plâstikleri. — Oldukça yumuşaktır. Yalıtma işlerinde, kırılmaz tabak vs. yapımında kullanılır.

Silikon Plâstikleri. — Suya, büyük sıcaklık değişmelerine dayanıklıdır.

Trifluorokloroetilen Plâstikleri. — Yüksek sıcaklığa dayanır. Tıp aletleri yapımında kullanılır.

Yapma Kauçuk. — «Butadyen»den yapılır. Butadyen ya kömürden, kalsiyum karbit ve asetilen yolu ile, ya da şeker alkolünden, petrol «craking» gazlarından, yeraltı gazlarından elde edilir. Butadyenden Almanya'da «buna», Polonya'da «ker», Japonya'da «tiyonit» denilen bireşimli (sentetik) kauçuk yapılır. Metil butadyen (isopren) den de kauçuk yapılır. Ayrıca, butadyenin başka maddelerle işlenmesiyle de çeşitli yapma kauçuklar elde edilir. «Neopren», «sowpren» bunlardandır.

Çeşitli tabiat ürünleri de plâstik madde yapmada kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

Kolofan. — Çam ağacı salgısı olan bir reçinadır. Rengine göre değerlendirilir. Kâğıt, muşamba yapımında, yağlı verniklerde kullanılır.

Kopal. — Amerika'da, Hindistan'da bulunan bir cins ağacın salgısıdır. Vernik, yapıştırıcı olarak kullanılır.

Şellak. — Siyam'da, Hindistan'da bulunan bazı böceklerin salgısıdır. Ormanlardan toplanır. Organik çözücülerde çözünür. Bu da cilâcılıkta kullanılır.

Aroklor. — Klorlandırılmış difenil bileşiklerinden elde edilen bir plâstiktir. Nitroselüloz filimlerine katılarak yanmaz filim yapılır.

Plâstikler Nasıl İşlenir

Plâstik ham maddelerinden eşya yapmanın çeşitli yolları vardır. Plâstik eşya yapımında kullanılan usullerin başlıcaları eritme, püskürtme, sıkıştırma, sıvama, dokuma, dökme vs.'dir.

Eritme. — En çok vinil, melâmin, üre plâstiklerinde kullanılır. Bunlar kalıba konduktan sonra kalıpla birlikte ısıtılır. Eriyen plâstik böylece kalıbın biçimini alır.

Püskürtme. — Bu usulde plâstik ham maddesi önce eritilir. (Plâstiğin eritildiği yer asla hava almamalıdır; yoksa, ısınan plâstik yanıverir.) Plâstik maddesi eridikten sonra basınçla kalıba püskürtülür.

Sıkıştırma. — Kumaş, kâğıt gibi maddelere kat kat plâstik madde sürüldükten sonra bunlar üst üste konarak sıkıştırılır. Böylece sert, sağlam bir madde elde edilir.

Sıvama. — Bir dokuma üzerine basınçla erimiş halde plâstik madde sıvanır.

Dokuma. — Bunda önce naylon, perlon gibi plâstik ham maddeleri iplik haline getirilir; sonradan kullanılacak maksada göre dokunur.

Dökme. — Erimiş haldeki plâstik ham maddesi kalıba dökülür, soğuyunca kalıbın biçimini alır.

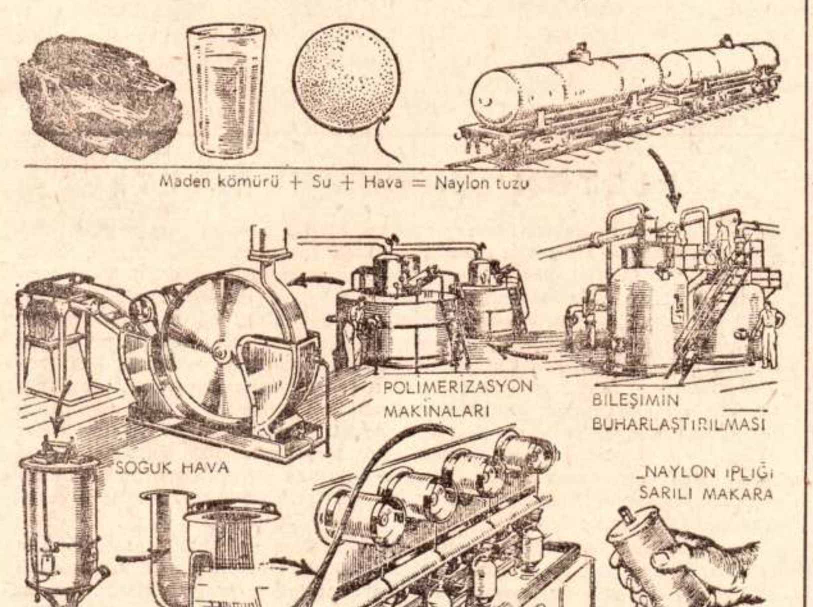
Plâstiklerin işlenmesi cinslerine göre değişir. Çünkü bazı plâstikler erime derecelerinin hemen altında katılaşır, bazıları da suyun kaynama derecesinde katılığını muhafaza eder. Başka bir kısım plâstikler normal oda sıcaklığında erir, güneş ışığında rengini atar.

Sert ve dayanıklı plâstikler petrol boruları, dişliler, hattâ makina parçaları yapımında kullanılır. Yalıtma işlerinde kullanılan bir çeşit plâstik maddenin dünyadaki katı maddelerin en dayanıklısı olduğu ileri sürülmüştür. Bazı plâstikler öyle esnektir ki, sulama hortumu, püskürtme işlerinde kolayca sıkılabilir şişeler yapımında kullanılır. Bir başka kısım plâstikler cam gibi saydamdır.

Bazı plâstiklerin de bir çeşit «hafıza»sı vardır. Meselâ bu çeşit plâstikten yapılmış bir saç fırçası ısıtılıp çekilirse ince uzun bir çubuk haline gelirse de, yeniden ısıtılınca molekülleri kendi kendine gene eski halini alır, çubuk biçimine sokulan fırça yeniden saç fırçası haline gelir.

Plâstik sanayii bugün dünyanın en belli başlı sanayiinden biri haline gelmiştir.

NAYLON İPLİĞİNİN YAPILIŞI

Naylonu meydana getiren ana maddeler, kömür, su ve havadır. Ancak, naylon tuzunun yapılabilmesi için bunlardan önce «aracı» maddelerin yapılması gerekir. Naylon bu aracı maddelerin birleştirilmesiyle elde edilir.

PLÂSTİK AMELİYAT

Bir kimseyi hastalıktan, organlarındaki bir bozukluktan kurtarmak için değil de, dış görünüşteki kusurları düzeltmek, ya da eksik bir organının yerine yenisini katmak için yapılan ameliyatlara «plâstik ameliyat» denir.

Böyle bir ameliyat sırf güzellik için yapılıyorsa, «estetik ameliyat» adını alır (Bk. Estetik Ameliyat). Kusurlar o kimsenin kendi vücudundan alınan deri, doku, organ parçalariyle gideriliyorsa, bu işleme de «otoplâsti» denir (Bk. Otoplâsti).

Deride, kaslarda, gözlerde, kemiklerde yapılacak plâstik ameliyatlar, hastanın kendi vücudundan, ya da başka bir kimseden o parçaların alınıp eskisinin yerine aşılanması esasına dayanır. Bu «aşılanacak» (transplânte edilecek) parçaların sağlam, taze olması, canlılığını korumuş bulunması gerektir. Onun için, bu gibi parçalar asıl vücuttan alınıp başka vücuda eklenineeye kadar özel sıvılar içinde saklanır. Bu gibi parçaların saklandığı sağlık kurumları vardır ki, bunlar «göz bankası», «kemik bankası» gibi adlarla anılır.

Bugün plâstik cerrahlığı hekimlikte başlıbaşına bir bilim kolu durumuna geçecek kadar genişlemiş, ilerlemiş bulunmaktadır. Bu arada, sakat gözlerin yerine sağlam gözler takıldığı gibi, hasta böbrekler sağlam böbreklerle değiştirilerek birçok hayat kurtarılmaktadır.

PLÂSTİK SANATLAR

Resim, heykel, bir bakıma da mimarlık gibi şekil ve hacma dayanan güzel sanatlara «plâstik sanatlar» denir.

İnsanlar, bir cismi kopya ederek, tekrarlıyarak çoğaltma için en önce kil, balmumu gibi, istenilen biçime konulabilecek maddeler kullandılar. Bu arada, Romalılar, balmumiyle kalıp almasını çok iyi biliyorlar, bundan çok faydalanıyorlardı. Alçı keşfedilmeden önce, kehlibar, zift, yumuşatılmış fildişi, hamur, kil de cisimleri bakarak kopya etmekte, benzerlerini yapmakta, yani bir nevi mulâj ve heykel sanatında başta gelen malzemelerdi. Alçı,

ilk defa Büyük İskender zamanında kullanıldı. Yalnız, o çağlarda alçı ancak yontularak heykel haline getiriliyordu. Alçının toz haline getirilip kullanılışı çok daha sonra, Medicis'ler zamanında Nadrea Verrocchio tarafından mümkün olmuştur. XIX. yüzyıldan sonra ise, kalıba elverişli plâstik madde araştırmaları hızla ilerledi, plâstik değeri yüksek çeşitli malzeme elde edildi. Bunlardan en son bulunanlara bütün dünyada kısaca «plâstik» deniyor (Bk. Plâstik).

Resme, heykele «plâstik sanatlar» denildi, bu sanatların somut gerçeği ifade edebilmesi, beş duyumuzdan en çok dokunma ve görme duyularımıza hitab ederek boşlukta yer kapladığı hissini uyandırmasındandır.

PLÂTİN

Esmer beyaz renkte parlak bir madendir. İlk defa Amerika'da nehir kumları arasında metal tanesi halinde bulunmuş, İspanyolca «gümüş» anlamına gelen «plata» kelimesinden «plâtin» denilmiştir.

Plâtin tabiatta çok defa eleman halinde bulunur. Bazan külçe halinde raslanır. 8 kg. gelen külçeler şimdiye kadar bulunan en büyük plâtin külçeleridir. «Plâtin madeni» denilen filizinin içinde plâtinden başka iridyum, rodyum, palladyum, osmiyum, altın, demir, bakır, kum vardır. Plâtin filizleri en çok Rusya'da, Brezilya'da, Kolombiya'da, Meksika'da, Borneo ve Tasmanya'da, Güney Afrika ve Habeşistan'da, az olarak Kanada'da bulunur.

Plâtinin elde edilmesinde özelliklerinden faydalanılır. Bu özellikleri mıknatıslanabilmesi, büyük yoğunluğu ile yüzdürülerek zenginleştirilebilmesi, civa ile malgama yapmadığından altından, gümüşten kolaylıkla ayrılabilmesidir. Teknikte elde edilişi bu metalin altın suyunda çözünmesiyle başlar, osmiyum tetroksit halinde uçar, geri kalan osmiyumlu iridyum çözünmeden kalır. Çözeltiden plâtin «amonyum kloroplatinat» halinde çöktürülür, kızdırılarak plâtin süngeri haline getirilir, son işlem olarak eritilir, sâf metal halinde elde edilir.

Plâtin en yüksek sıcaklıklarda bile havadan bozulmaz. Pek sert değildir, kolaylıkal tel, levha haline getirilebilir. Sıcakta kolaylıkla örslenerek iki levha birbirlerine kaynatılabilir. Isı iletgenliği ve uzama katsayısı camınkine çok yakındır. Yalnız altın suyunda çözünür, «kloro platinat asidi» meydana gelir. Oksijenle birleşmez; ancak, oksijen atmosferinde ısıtılırsa oksijenin bir kısmını emerken bir kısmı ile de, çok az oranda, «plâtin dioksit» meydana getirebilir.

Plâtin birçok maddelere, hele asitlere dayanıklı olduğundan, yüksek sıcaklıklarda erimesinden dolayı teknikte birçok önemli işlere yarar. Bu arada, katalizör olarak, pota, kapsül, spatül gibi kimyasal kablar yapımında, elektrik aletlerinde (elektrot, direnç), tıp aletleri yapımında, bazı aletleri pastan korumak için kaplama yapılmasında, bazı metalleri cama lehimlemekte, cam ve porselen boyacılığında, süs eşyası yapımında kullanılır.

Plâtin alaşımları önemlidir. Plâtin-iridyum alaşımları son derece sert ve esnektir. Havadan bozulmaz. %10-15 İr - %85-90 Pt alaşımları Milletlerarası Ayarlar Enstitüsü'nde ayarlı metrenin yapılmasında kullanılmıştır. Bu alaşımlar, ayrıca, yüksek sıcaklıkları ölçmekte, dişçilikte kullanılır. Plâtin-rodyum alaşımları bazı lâboratuvar aletleri, pirometreler, ayarlı ölçüler yapılmasında, plâtin-osmiyum alaşımları duyarlı ince aletlerde, plâtin-osmiyum-rodyum alaşımı dolma kalem uclarında, plâtin-nikel özel kablarda, plâtin-gümüş dirençlerde kullanılır.

PLÂTİNİN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Pt
Atom no.: 78
Atom ağırlığı: 195,23
Yoğunluğu: 21,45
Erime nokt.: 1778°
Kaynama nokt.: 4050°

PLATON [Eflâtun] (M. Ö. 427 - 347)

Platon

Dünyanın en büyük düşünürlerinden sayılan Eski Yunanlı bir filozoftur. Düşünce sistemi, Avrupa'da daha sonra gelişmiş olan çeşitli felsefeleri geniş ölçüde etkilemiş; birçok siyasi, ahlâki, dinî öğretiler (doktrinler) onun düşüncesinin temelleri üzerine kurulmuştur.

Platon'un Atina'da, ya da Egine adasında doğduğu sanılıyor. Doğum tarihi de kesin olarak bilinmez. Tarihçilere göre, asılzade bir aileden gelmiştir. Atinalı ünlü devlet adamı Solon'un akrabasıdır. Asıl adı Aristokles'tir. Sonradan, geniş omuzlu, ya da geniş alınlı olduğu için, «Geniş» anlamına gelen «Plato» (Platon) takma adiyle tanınmıştır. Bu kelime, Arapça yolundan, bize eskiden «Eflâtun» olarak geçmiştir.

Platon, o çağdaki bütün Atinalı gençler gibi müzik, şiir, hitabet, cimnastik eğitimlerinden sonra, 20 yaşında ünlü filozof Sokrates'in öğrencisi oldu. M. Ö. 399'da, Sokrates'in Atinalılar tarafından öldürülmesine kadar, onun yanında kaldı. Değerli öğretmeninin öldürülmesinden sonra Platon kederini unutabilmek ümidiyle Yunanistan'ın, Sicilya'nın, İtalya'nın, Mısır'ın, Kuzey Afrika'nın birçok şehirlerinde dolaştı, M. Ö. 387'de Atina'ya döndü.

Platon, Atina'ya döndükten sonra, Şehrin dışındaki boş bir yerde «Akademia» adiyle tanınan ünlü okulunu kurdu. Avrupa öğrenim tarihinin ilk üniversitesi sayılan bu okul zamanla bütün Yunanistan'ın eğitim merkezi durumuna yükseldi, burada okuyan öğrenciler arasından, başta Aristoteles olmak üzere, birçok değerli filozof yetişti. Platon'un «Akademia» yolu ile yaydığı felsefesi sayesinde Yunan düşüncesi en yüksek noktasına ulaştı, felsefe bir ilim olarak büyük önem ve değer kazandı.

Platon'un Felsefesi

Platon eserlerini karşılıklı konuşma (diyalog) şeklinde yazardı. Bu konuşmada yer alanlardan biri, çoğunlukla, Sokrates'tir. Platon'un bu şekilde kaleme aldığı en önemli eseri «Cumhuriyet» (Devlet)tir. Filozof bu eserinde en mükemmel devlet şeklinin nasıl olabileceğini inceler. Onun düşüncesine göre yurttaşlar, ruhlarında var olan üç fazilet bakımından, üç sınıfa ayrılmalıdır. Bu faziletler «zekâ», «cesaret», «nefse hakimiyet»tir. Devlet idaresini üzerine alan sınıf cesareti, endüstriyle uğraşan sınıf da nefse hâkimiyeti temsil eder.

Platon'un felsefe sistemi de üç bilgi alanına dayanır. Bunlar «mantık» (eseme), «fizik», «ahlâk» (törebilim)dir. İnsan mantık sayesinde, kabul edilen gerçeklerin birbiriyle ilgisinden sonuç elde eder; fizik sayesinde maddesel dünya hakkında bilgi edinir; ahlâk sayesinde de iyi ahlâk kurallarını öğrenir. Platon da, hocası Sokrates gibi, bilgilerimizin doğuştan var olduğunu kabul eden «ussal-

PLATON'UN CUMHURİYETİ

PLATON, hak ve hukuk ilkelerine uygun ideal bir devlet yaratmak emelindeydi. Bu, öyle bir devlet olacaktı ki, ünlü filozof Sokrates gibileri, öldürmek şöyle dursun, baş tacı edip kıral mevkiine oturtulacaktı. Yeni yetişecek nesillerin üstünlüğünü sağlıyabilmek için en iyi erkeklerle en meziyetli kadınlar birleştirilecekti. Çocukların bakımiyle, eğitimiyle doğrudan doğruya devlet ilgilenecekti. Çocukların eğitiminde cimnastikle müzik en önemli rolü oynıyacaktı. Cimnastik, vücudun ahengini sağlamak bakımından önemliydi; müzik ise çocukta ruhun gelişmesini sağlıyacaktı. Okullarda erkeklerle kızlar karışık okuyacaktı. Çocuklara çalışmanın, bilgi edinmenin bir işkence değil, zevk olduğu aşılanacaktı. Çocukların 20 yaşına kadar öğrenimleri bundan ibaretti. Ondan sonra 10 yıl aritmetik, geometri, astronomi çalışmaları sürecekti. Bu devrenin sonunda yüksek öğrenim imtihanını kazanamıyanlar asker olacaklardı. Kazananlar ise felsefe konusunda çalışmalara başlıyabileceklerdi.

Platon'un cumhuriyetinde kadınlarla erkeklere eşit haklar tanınacaktı. Devleti, filozofların idare etmesi şarttı. Yalnız, idarecilerin de malı-mülkü olmıyacak, her şeyi paylaşacaklar, eşit şartlar içinde yaşıyacaklardı. Bu insanlar, yalnız yurttaşları arasında adalet yaratmak için çalışacaklardı. Platon'un ideal devletinde suçlu zavallı, acınacak insandı, ona ceza verilecek yerde, aksıyan taraflarının düzeltilmesi yoluna gidilecekti, çünkü ahlâki hastalıklar da fiziki hastalıkların çoğu gibi cehaletin eseriydi. Bilgi, çoğunlukla, hastalıkları ortadan kaldırabilirdi.

Platon'un ideal cumhuriyetini tam olarak tatbik etmek imkânsızdı; yalnız çeşitli devirlerde bu cumhuriyet fikrinden ilham alınarak yeni doktrinler ortaya atılmıştır.

cı» (rasyonalist) bir filozoftur. Ona göre gerçek ancak düşünmeyle bulunabilir. Düşünme yolundan elde ettiğimiz bilgi, gözlerimizle gördüğümüz maddelerden daha doğrudur. Görülen maddeler, ağaçlar, insanlar hayvanlar değişir, ölür gider; gerçek olan, inanılır olan, değişmiyen ise ağaca, insana, hayvana dair aklımızda yer etmiş kavramlardır. Bunlar da ancak bizim düşüncemizde vardır.

Platon, bu açıdan hareket ederek, ünlü Düşün (Fikir) Öğreti'sini kurmuştur. Ona göre birbirinden ayrı iki âlem vardır: Düşün Âlemi, Duyu Âlemi. Esas olan Düşün Âlemi'dir; Duyu Âlemi de bu âlemin gölgesinden ibarettir. Düşün Âlemi'nde her şey en mükemmel, en değişmez şekilde bulunur. Dünyamız düşünleri yansıtan bir aynadır. Bir zamanlar insan da bir «düşün»dü, Düşün Âlemi'nde yaşıyordu. Bu âlemdeyken insan herşeyi biliyordu. Dünya'ya gelince unuttu. Bu inanca göre, insanların bu dünyada bilgi edinebilmeleri için düşünmeleri; Platon'un deyimiyle, «hatırlamaları» gerekir.

Platon'un «iki dünya» olduğunu ileri süren bu «düolist» öğretimi daha sonraki çağlarda Avrupa'da gelişmiş olan «ikinci bir âlem» inancının köküdür.

Platon'un «Cumhuriyet»ten sonra en önemli eserleri, mutlak sevgiyi, güzelliği inceliyen «Symposion»; maddesel dünyayı anlatan «Timaios», Socrates'in savunmasını yapan «Apologia» adlı kitaplarıdır. Bunlardan «Symposion» sevgiyi en yüce anlamında alır, bundan dolayı, hiçbir maddi isteğin karışmadığı temiz sevgilere «plâtonik aşk» denilmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Cumhuriyet (çev. Dr. M. S. Engin, 1950); Devlet (A. Erhat, T. Uzel - Tunga, 1942-60); Devlet (Klâsik Filoloji Semineri, 2. baskı, 1946); Devlet (S. Eyuboğlu, M. A. Cimcoz, 1958); Devlet Adamı (Dr. B. Boran, M. Karasan, 1944); Epinomis (A. Cemgil, 1943); Philebos (S. E. Siyavuşgil, 1943); Sokrates'in Müdafaası (N. Berkes, 1942); Şölen (A. Erhat, S. Eyuboğlu, 1958); Minos (H. Varoğlu, 1943).

Hakkındaki eserler. — Eflâtun (M. N. Çankı, 1933); Eflâtun (H. R. Yorulmaz, 1935); Eflâtun'un Devlet Görüşü (M. Karasan, 1947); Platon (H. V. Eralp, 1953).

PLÂZMA

Kanın sıvı kısmına «plâzma» denir (Bk. Kan). Beyazımtırak, bulanık bir sıvıdır. Kanın birçok besleyici cevherini taşır; bu bakımdan, kıymetli bir maddedir. Gerekince, insanlara, kan yerine, plâzma da verilir. Kan bankalarında, buzluklarda saklanan kanlar, vaktinde kullanılmazsa, bunlardan plâzma çıkarılır, bu plâzma kan yerine kullanılır.

PLEBİSİT (Bk. REFERANDUM)

PLEİADE

XVI. yüzyılda Fransız edebiyatında bir şairler topluluğudur. 7 kişi oldukları için kendilerine Boğa burcunda 7 yıldızdan meydana gelen Pleiade (Süreyya) yıldız topluluğunun adını almışlardı. Pleiade şairleri şunlardır: 18 yaşında sağır olan Pierre de Ronsard (1524 - 1585), Jean Dorat (1508 - 1588), Joachim Du Bellay (1522 - 1560), Jean-Antoine de Baïf (1532 - 1589), Remy Belleau (1528-1577), Pontus de Tyard (1521-1608), Etienne Jodelle (1532-1573).

Pleiade şairleri Fransız dilini geliştirdiler, Fransız edebiyatına bağımsızlık kazandırdılar. Bağlı bulundukları ilkelerden büyük kısmı Du Bellay'in «Fransız Dilinin Yüceltilmesi, Zenginleştirilmesi» adlı eserinde (1549) özetlenmişti. Pleiade şairleri kendilerinden önce gelen şairlerin Lâtince yazmalarını kınadılar, ve eserlerini Fransız diliyle yazdılar, Fransızca'nın unutulmuş diyeleklerinden kelimeler alarak bunları edebiyat diline getirdiler, kullanılan kelimelerden çeşitli yollarla yeni kelimeler türettiler. Ayrıca, nazım tekniğini düzelttiler, düzenlediler, yeni nazım şekilleri aradılar. Eski edebiyatı yalnız özde tekrarlamayı uygun buluyorlar, şekil bakımından eskilerden ayrılıyorlardı. Buna karşılık, Eski Yunan ve Rum mitolojisinin birçok olaylarına şiirlerinde yer veriyorlardı.

Askerlik Tarihinin Destanlarından:

PLEVNE SAVAŞLARI

PLEVNE SAVAŞLARI, Osmanlı tarihinde «Doksanüç Harbi» denilen 1877-78 büyük Türk-Rus savaşında Rumeli cephesinde geçen en önemli çarpışmalardır. Kuzey Bulgaristan'da, Plevne Kalesi'nde kuşatılan Müşir Gazi Osman Paşa, bu çarpışmalarda Ruslar üzerinde büyük zaferler kazanmış, savunma savaşına yeni ilkeler getirerek modern tarihin en büyük askerleri arasında yer almıştır (Bk. Gazi Osman Paşa).

1. Plevne Savaşı. — 20 temmuz 1877'de Schilder-Schuldner adında, aslında Alman bir orgeneralin idaresindeki Rus orduları, Plevne'yi Osman Paşa'dan almak istediler, pek şiddetli bir topçu ve süngü çarpışmasından sonra 2.847 ölü vererek geri çekildiler. Buna «Birinci Plevne Muharebesi» denir.

2. Plevne Savaşı. — Bu sefer Orgeneral Krüdner, daha büyük kuvvetlerle 30 temmuzda Plevne'ye saldırdı. Sabahtan akşama kadar cehennemî bir topçu ve piyade ateşi içinde geçen bu çarpışmada Osman Paşa, Ruslar'ı bozguna uğratarak püskürttü. Ruslar 7.305 ölü verdiler, birçok esir, malzeme bırakarak kaçtılar. Osmanlı ordusunun zayiatı, 100 şehit, 400 yaralıdan ibaret kalmıştır.

Bunun üzerine Çar II. Aleksander, Osman Paşa'ya karşı, harekâtın komutasını kendisi aldıysa da, Plevne önüne yığılan Rus orduları hiçbir iş göremedi, yüzlerce Rus topu, 58 Türk topunu susturamadı. Yeniden 6 tümeni Plevne önlerine yığan Çar, böylece son yedeklerini de cepheye sürmüş oluyordu. Bu 6 tümen, en seçkin Rus hassa ve kazak birlikleriydi. Plevne'nin gene düşmediğini gören Çar, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş olan Romanya Prensi Karol'dan pek yalvarır yakarır bir telgrafla imdat istedi. Prens, 3 piyade, 1 süvari tümeniyle Ruslar'ı desteklemeye geldi. Öte yandan, büyük Rus ordularının Plevne önlerine mıhlanmaları, savaşın Ruslar tarafından kazanılamıyacağı düşüncesini doğurmuştu. Bütün dünya savaş muhabirleri Plevne'ye dolmuştu. Osmanlı kuvvetleri bu durumdan

Kolay bir zafer uman Rus Çarı II. Aleksander, ordularının Plevne'de, bir avuç Türk kuvvetinin karşısında büyük zayiat verdiğini görünce, sonunda teslim olan Gazi Osman Paşa'ya büyük bir saygı göstererek, kılıcını kendisine iade etti. (Bu resim tarihi bir tablodan alınmıştır.)

faydalanabilirdi. Yalnız, bu sıralarda öteki Osmanlı komutanları Osman Paşa'ya yardım etmeyi düşünmedikten başka, aralarında müthiş bir post kavgasına, rekabete girişmişlerdi; birbirlerini çirkin şekilde suçlandırıp düşürmek istiyorlardı.

3. Plevne Savaşı. — 11 eylûlde oldu. O zamana kadarki kuşatmada dehşetli zayiat veren Ruslar, 432 topla geceli gündüzlü Plevne Kalesi'ni dövüyorlardı. Osmanlı tabyalarının çoğu yerle bir olmuştu. Osman Paşa, bataryalarının yerlerini boyuna değiştiriyordu. Bu sonuncu çarpışmada Ruslar, 3'ü general olmak üzere, 15.553 ölü verdiler. Çarpışmanın son safhalarında Osmanlı tabyalarında Ruslar'la Türkler göğüs göğüse vuruştular, Plevne gene düşürülemedi. Bundan sonra artık Osman Paşa, bütün askerî yazarlarca dünya çapında bir asker olarak selâmlandı, uyguladığı savunma ilkeleri incelendi, Avrupa harb akademilerinde öğretilmeye başlandı.

Eylûlün ikinci haftasında Ruslar'ın yalnız Plevne önünde verdikleri zayiat 50.000'i geçmişti. Savaş en zorlu noktasına erişmişti. Süleyman Paşa, Osman Paşa derecesinde iyi bir kurmay olup da Şıpka'yı geçebilseydi, Rusya için savaşı kazanmak imkânı kalmazdı.

Eylûlün son iki haftasında Osman Paşa'nın durumu çok nazikleşmişti. Cepane azalmış, yiyecek tükenmişti. Plevne'ye gelen dört yoldan üçünü Ruslar tutmuştu. Osman Paşa, ancak Sofya yolundan az bir erzak ve cephane takviyesi alabiliyordu; bunların çoğunu Ruslar daha yolda ele geçiriyorlardı.

28 ekimde Orgeneral Gurge, 35.000 kişilik bir kolordu ile, Osmanlı kuvvetlerini Plevne-Sofya şosesinden uzaklaştırdı. Ondan sonra da, çok yüksek ateş kudreti istiyen bu savaşta Osman Paşa için artık ümit kalmadı.

Rus başkomutanı ve Çar'ın kardeşi Grandük Nikola'nın 2 kasım tarihli çok nazik teslim teklifini Osman Paşa, 13 kasımda, aynı nazik dille kesin şekilde reddetmekle beraber, durumdan ümitli de görünmüyordu. 10 aralıkta ancak birkaç gün daha savaşabilecek malzemesi kaldı. Bunun üzerine Osman Paşa, Rus hatlarını zorla yarıp Sofya'ya çekilmeye karar verdi. Ölçülemiyecek kadar sayı üstünlüğü olan Ruslar'ı yarmak ümidi de son derece zayıftı ama, başka çare de kalmamıştı.

Çok kanlı geçen bu yarma hareketinde Osmanlı Kuvvetleri 2.500 şehit, 3.500 yaralı verdiler, Ruslar'a da dehşetli zayiat verdirdiler. Yalnız, başarı kazanamadılar. Osman Paşa'nın bile atı vurulmuş, kendisi de sol dizinden yaralanmıştı.

Bunun üzerine Osman Paşa, birliklerinden elinde kalanları hiçbir işe yaramıyacak şekilde harcamaya lüzum görmedi. Kurmay başkanı Tümgeneral Tevfik Paşa'yı Rus öncü komutanı General Strukov'a gönderip teslim anlaşmasını imzaladı. Strukov, Osman Paşa'nın bulunduğu, dizinin sarıldığı yere geldi, Paşa'nın oturma teklifini, saygı göstererek kabul etmeyip ayakta Fransızca olarak konuştu. 12 aralıkta Osman Paşa, Çar'la görüştü, Çar'ın hayranlık dolu, içten gelen tebriklerini kabul etti (Bk. Doksanüç Savaşı).

Osman Paşa'nın kahramanlığı ve askerlik dehası, bütün dünyada olduğu gibi Türk milleti arasında da büyük heyecan uyandırmıştır. Sözlerini meçhul bir halk sanatkârının yazdığı, aynı zamanda bestelediği «Gazi Osman Paşa Türküsü», Türk mâşerî dehasının açık örneklerindendir. Bu marş, sözleri biraz değiştirilerek, 28 nisan 1960 gençlik hareketinde de, devrin idarecilerine karşı söylenmiş, ağızdan ağza dolaşmıştır. Ayrıca bir de «Plevne Marşı» vardır. Plevne'de Rus kurşun ve gülleleriyle delik deşik olan Türk alay sancakları, bu yaraları ile aynen saklanmış, törenlerde birliklerin önünde yürütülmüştür.

Bibliyografya — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Plevne (K. Şükrü, 1932); Plevne Müdafaası: Bir İngiliz Subayının Hâtıraları (F. W. von Herbert'ten çev. N. Artam, 1938); Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa (A. K. Balkan, 1952); Plevne Siperlerinde (E. N. Gökşen, 1961); Gazi Osman Paşa ve Plevne (A. H. Yücebaş, 1942); Gazi Osman Paşa İstanbul'un Kollarında (T. M. Göztepe, 1946).

PLEVRA [**Göğüs Zarı**]

Göğüs boşluğunun içini kaplıyan ince zardır. «Göğüs zarı» denildiği gibi «akciğer zarı» da denilir. Bu zar, göğüs boşluğu içinde bulunan akciğerleri sarar (Bk. Solunum Sistemi).

Göğüs zarının iltihabına «plörezi» (zatülcenp) denir (Bk. Zatülcenp).

PLİMSOL (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

PLİNİUS, Caius (23 - 79)

Eski Roma'nın ünlü yazarlarındandır. Önceleri Roma ordusunda hizmet gördü. İlk eserlerinden biri «At Üzerinde Mızrak Kullanma Sanatı» adındadır. Girdiği savaşlarda başından geçenleri not ediyor, sonradan bunları yazıyordu. Bu arada «Germenler Ülkesinde Romalılar'ın Savaşları» adlı yirmi ciltlik bir eser yazdı. Bugüne yalnız 37 bölümlük bir «Devrimizin Tarihi» kalmıştır. Plinius «Tabiat Bilgisi» adını taşıyan eserinde, tabiat bilgisinden başka, astronomi, fizik, coğrafya, tarım, ticaret, tıp, hattâ sanatlardan bahsetmiş, böylece 20 ciltlik bir eser de meydana getirmiştir.

79 yılında Vesüv Yanardağı püskürdüğü sırada Plinius Roma donanmasının amirali bulunuyordu. Felâket başladığı zaman hemen gemilerle Pompei'ye koştu, felâkete uğrıyanları kurtarmak için çalıştı. Vesüv'ün tepesinde öldüğü söylenirse de sonradan elde edilen belgelere göre, dalgalar kıyıdan uzaklaşınca, Stabies'te karaya çıkmış, orada yanardağdan çıkan kükürtlü gazlardan zehirlenerek ölmüştür.

PLİYOSEN

Jeolojik zamanlardan Üçüncü Zaman'ın dördüncü ve son devridir.

Pliyosen, genel olarak, çukur alanlarda kuvvetli bir birikim, yüksek alanlarda ise kuvvetli bir aşınım devresi olmuştur. Bu devrin başlarında Avrupa'nın orta ve kuzey kesimleri kara halindeydi. Baltık Denizi'ni, bugünkü Pas de Calais'nin yerini de karalar kaplıyordu. Kıtanın güneyinde kara parçalariyle yer yer kesintiye uğrıyan Akdeniz bulunuyordu; yalnız, Akdeniz'in derin çukurları henüz meydana gelmemişti. Bugün Ege'nin, Tiren Denizi'nin, Batı Akdeniz'in bulunduğu yerlerde de henüz kara parçaları vardı. Avrupa'nın güneydoğu kesimlerinde de, Macaristan'dan Aral gölüne kadar uzanan geniş bir göl alanı yayılmaktaydı.

Pliyosen'in sonlarına doğru bu görünüş kısmen değişikliğe uğramıştır. Anadolu, Trakya toprakları yükselmiş, buna karşılık Ege, Marmara, Karadeniz havzaları alçalarak derin çanaklar halini almıştır. Akdeniz'le Atlas Okyanusu arasındaki bağlantı da bugünkü şeklini Pliyosen'in sonlarında aldı.

PLÖREZİ (Bk. ZATÜLCENP)

PLUTARKHOS (50 - 125)

Plutarkhos

Eski Yunanistan'ın ünlü yazarlarından biridir. Doğduğu şehir olan Koronte'de, daha sonra Atina'da okudu, bilgisini artırmak için seyahata çıktı, Mısır'a, Roma'ya gitti. Ailede faziletin bütün örneklerini vermiş, karısını, çocuklarını felsefe öğrenmeye teşvik etmiş, kendisinin önderlik ettiği yetişkin, kültürlü bir çevre içinde yaşamıştır.

Plutarkhos değişik konularda pek çok eser vermiştir. Çoğu kaybolmuş, bir kısmı güdük bir şekilde, ya da özet halinde çağımıza gelmiştir. En başta gelen eseri «Eş Hayatlar»dır. Buna «Ünlülerin Hayatı» adı da verilir. Plutarkhos bu eserinde 50 tanınmış insanın hayatını anlatır. Biraz yapmacıklı olmakla beraber, bunlar arasında bir benzerlik kurmuştur. En tanınmış insanları ikişer ikişer anlatan bu eser, tümü bakımından ahlâkla ilgili toplu bir sonuca varır.

PLUTON

Pluton

Yunan mitolojisinde, yeraltı dünyasının tanrısıdır. Hades, Orkos, Dis gibi birçok başka adlarla da anılır. Tanrıların kıralı Zeus (Jupiter) ile Poseidon (Neptun)un kardeşidir.

Eski Yunanlılar Pluton'a sevdikleri için değil, korktukları için taparlardı. Bu yüzden Pluton için pek az tapınak yapılmıştır. Gerektiği zaman Pluton'a beyaz değil, siyah koyun adarlardı, adaklarını yerine getirdikten sonra da tapınakta ona arkalarını dönerlerdi.

Mitolojiye göre bu sevilmiyen tanrının da başından birçok serüvenler geçmişti. Meselâ bir keresinde Proserpina'ya (Persephone'a) âşık olmuş, tarım tanrıçası Demeter'in bu güzel kızını yeryüzünden alarak kendi karanlık ülkesine kaçırmıştı. Âşık olmasını bildiği halde acımasını bilmezdi.

Pluton, aynı zamanda, zenginlik, varlık tanrısıydı. Altın, gümüş, bunun için, Pluton'un ülkesi olan yeraltından çıkıyordu.

PLUTONYUM
(Bk. RADYOAKTİVİTE)

PLÜTON

Güneş Sistemi'nde, Güneşten en uzakta bulunan gezegendir. 1930'da keşfedildi. Çapının 5.000 km. olduğu hesaplanıyor. Buna göre Plüton, büyüklük bakımından, Merkür'den sonra gelir. Güneşin çevresinde dönüşü 248,4 yıl, dönüş hızı saniyede 4,8 km.'dir. Kitlesi, Dünya'nınki 1 kabul edildiğine göre, 0,04'tür. Güneşe en yakın olduğu yer 4.500 milyon km., en uzak olduğu yer de 7.400 milyon km.'dir. Dönüş süresi henüz tam olarak hesaplanmamıştır. Üzerinde hayat yoktur.

Amerikalı astronom Percivan Lowell, 1905 yıllarında, Uranus'la daha başka gezeğenler üzerinde incelemeler yaparken, dokuzuncu bir gezeğenin varlığından şüphelenmişti. Bilinmiyen bu gezeğen Uranus'un muntazam bir şekilde hareket etmesini önlüyordu. Uzun hesaplar, araştırmalardan sonra Plüton'un varlığı anlaşıldı. 1930'da Amerika'da Arizona'daki Lowell gözlemevindeki gayet kuvvetli teleskopla Plüton görüldü, gayet silik ve hafif, yeşilimsi bir ışık veriyordu. Plüton'un bu şekilde keşfedilmesi modern astronominin en büyük başarılarından biri sayılır (Bk. Gezeğenler).

PNÖMATİK

Bazı ülkelerde şehir içi haberleşmede kullanılan bir posta aracı çeşididir.

İki posta bürosu arasında, toprak altına yerleştiirlmiş, içi boş tübler pnömatiğin esasını meydana getirir. Bu tüblerin içine özel ambalâjla yerleştirilen mektuplar, bir elektrik motorunun çalışmasiyle meydana gelen hava akımının itmesiyle, tüb içinde yol almaya başlar. Böylece, öteki posta merkezine giden mektup tübün kapağı açılarak teslim alınır. Yalnız karşılıklı iki nokta arasında haberleşmeyi sağlaması bakımından pnömatik çok yaygın bir haberleşme aracı olamamıştır.

PO NEHRİ

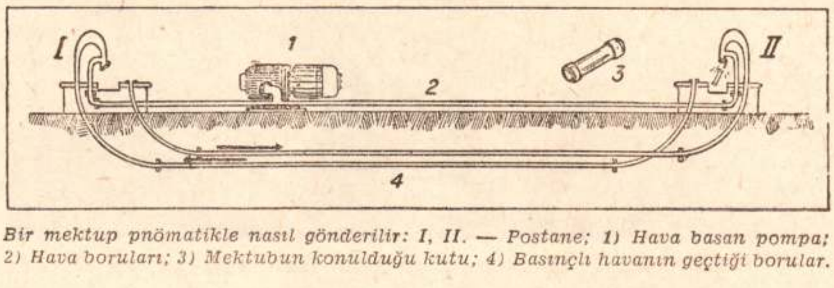
İtalya'nın en büyük, en uzun akarsuyudur. 675 km. uzunluğundadır. Aynı zamanda İtalya'nın en önemli su yolu olan Po, gayet verimli bir vâdi içinde, yukarı çığırında oldukça süratli, aşağı çığırında ise çok yavaş bir şekilde akar, büyük, geniş bir çatalağzı meydana getirerek Adriatik Denizi'ne ulaşır. Taşıdığı maddelerin fazlalığı dolayısiyle çatalağzı her yıl daha genişlemektedir.

Nehir Cottian Alpleri denilen dağların üzerindeki Monte Viso yakınlarından doğar, genel olarak, doğu yöneltisinde akar. Büyük bir kısmı kuzeyden Alp Dağları'ndan inen, daha kısa, önemsiz bir kısmı ise güneyden Appenin Dağları'ndan gelen çok sayıda kollar alır. Bu kolların en önemlileri Dora Baltea, Ticino, Adda ve Mincio'dur. Maggiore, Como, Lecco, İseo ve Garda gibi bazı göller de sularının bir kısmını bu akarsuya boşaltırlar.

Po, zaman zaman taşarak büyük sel felâketlerine yol açtığı için, çok eski zamanlardan beri, suları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu arada, yapılan bentlerin en eskileri M. Ö. 300 yıllarında Etrüskler'in eseridir.

Bugün Po'nun yukarı çığırı dolaylarında büyük elektrik santralları bulunur, böylece nehirden enerji üretimi bakımından da faydalanılır.

Po nehrinin geniş lığ (alûvyon) ovası, İtalya'nın en önemli tarım merkezidir. İtalya nüfusunun hemen hemen %40 kadarı bu alanda yaşar. Torino, Piacenza, Cremona gibi İtalya'nın büyük şehirlerinden bazıları Po kıyılarındadır. Ulaşıma da elverişli olan bu akarsu üzerinde gemiler Torino yakınlarında Casale'ye kadar gidebilir. Bu yolla büyük miktarda taşınım yapılmaktadır.

Bir mektup pnömatikle nasıl gönderilir: I, II. — Postane; 1) Hava basan pompa; 2) Hava boruları; 3) Mektubun konulduğu kutu; 4) Basınçlı havanın geçtiği borular.

POE, Edgar Allan (1809 - 1849)

E. A. Poe

Amerikan hikâyeciliğinin kurucusu sayılan ünlü bir yazar, şair ve eleştirmecidir. Anası, babası gezginci bir tiyatronun oyuncularıydılar. Edgar, küçük yaşta sefalete düştü. John Allen adında bir zengin ona acıdı, evlât edindi, iyi yetiştirmeye çalıştı. Yalnız, Edgar, o kadar kötü yetişmiş, öyle kötü alışkanlıklar edinmişti ki, Cahrlottesville Üniversitesi'nde ancak bir yıl barınabildi. Bunun üzerine koruyucusu onu kendi yazıhanesine yerleştirdi. Edgar Poe, oradan da kaçtı, West-Point Askerî Okulu'na girdi. 1831'de oradan da kovuldu. Şiirle uğraşıyordu. Bir ara New York'a gitti. Orada ilk şiir kitabını bastırdı. Bu kitapçık, gerçekten bir şaheserdi ama, o devrin havası içinde, kimse değerini anlıyamadı.

Edgar Poe, hareketli bir insan olduğu için, boş duramıyordu. Richmond'da bir gazetenin yazı işleri müdürlüğünü üzerine aldı. 1836'da yeğeni Virginia Clemm'le evlendi. Hayatının en buhranlı devresi, böylece başlamış oldu. Evini geçindirmek için çalışmak zorundaydı. Yalnız, yazıları kazanç sağlamıyor, şair gitgide sefaletin kucağına düşüyordu. Bu arada İçkiye alıştı. Zavallı karısı bu hayata dayanamadı, 1847'de öldü. Poe, bütün bütün kötü bir duruma düştü. «Delirium tremens» denilen alkol deliliğinin en şiddetli buhranlariyle didişerek süründü durdu. Sonra bir ara kendine gelir gibi oldu. En sefil meyhanelerde, esrar tekkelerinde, gemicilerle dövüşerek geçirdiği bu sefalet yıllarından kurtulmak üzereydi. Geçkince, çok zengin bir kadınla evlenmeye karar vermişti. Bir sabah, Baltimore'da, dar, çamurlu bir sokakta, aşağılık bir meyhane kapısında ölüsünü buldular.

Poe'nun Sanatı

Edgar Allan Poe'nun sanatı da hayatına benzer: Son derece acı dolu, o nispette de karmakarışıktır. Hele, kendi duyduğu acı verici korku ürpertilerini okurlarına da aynen duyurmakta son derece ustadır. Başından geçenleri canlandırmasını gayet iyi bilir.

Edgar Poe'nun şiirleri azdır. Bunlar içinde, Türkçe dahil, bütün dünya dillerine çevrilmis olan, çağdaş Avrupa şiirini etkilemiş bulunan «Kuzgun», «Annabelle Lee», «Çanlar» gibi parçalar son derece duygulu eserlerdir. Eleştirme yazıları kuvvetli bir mantık, sağlam bir görüş, doğru hükümlerle kendi alanında örnek olmuştur.

Poe'nun kişiliğinin en kuvvetli yönü, şüphesiz, hikâyeciliğindedir. «İşitilmedik Hikâyeler» adını verdiği hikâye kitabında kâbus fikrinin en eşsiz örneklerini canlandırmıştır. Kendi söylediğine göre, o zamana kadar hikâyelerde temel olan «olay» yerine, bir «etkileyici düşünce» arıyor, bunu hareket noktası yapıyordu. Sonradan, bu etkileyici düşünceyi gerçekleştirmek üzere bir olay icat ediyordu. Meselâ «Sphinx» adlı hikâyesinde okuyucuyu korkudan ürperten canavarın bir santim boyunda bile olmadığı ancak hikâyenin sonunda anlaşılır. «Morg Sokağı Cinayeti» gibi polis hikâyeleri de yazmış olan Poe, bunlarda, hikâyeye olayın sonundan başlamak usulünü getirmiştir. 70 kadar hikâyesi vardır. Bunlar içinde «Kuyu ile Sarkaç», «Kızıl Ölümün Maskesi», «Değirmi Portre» en tanınmışlarıdır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

İşitilmedik Hikâyeler (S. Hasırcıoğlu, 1938); Altın Böcek (N. Dersan, 1948); Altın Böcek (M. Akter, 1955); Morgue Sokağı Cinayeti (M. Fuat, 1953).

PODÜSÜET (Bk. DERİCİLİK)

POİNCARE, Henri (1854 - 1912)

H. Poincaré

Ünlü bir Fransız matematik bilginidir. Modern çağın en büyük matematikçilerinden biri sayılır. Matematiğin aracılığı ile gezeğenleri, gelgit olaylarını, elektriği, ışığı incelemiş, bu alanlarda birçok yeni buluşlar ortaya koymuştur. Poincaré, bütün bu çalışmalarının sonucunda dünyanın bir bilmece olduğuna, buna cevap bulmanın imkânsızlığına inanmıştır.

Henri Poincaré Nancy'de doğdu. Öğrenimini Polytechnique Okulu'nda yaptı. Bu sırada, öğrencilere matematik dersindeki üstünlük derecelerine göre verilen bütün mükâfatları, şerefleri kazandı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sorbonne Üniversitesi'ne profesör oldu, ölümüne kadar bu görevde kaldı. Eserleri arasında «Fizik-Matematik Dersleri» başta gelir.

POİNCARE, Raymond (1860 - 1934)

R. Poincaré

Tanınmış bir Fransız devlet adamı, III. Cumhuriyet Çağı'nın cumhurbaşkanlarından biridir. Hukuk ve siyasi ilimler öğrenimi yaptıktan sonra, önceleri kudretli bir yazar olarak dikkati çekti.

1890'da politikaya girerek, önce milletvekili, 1892'de eğitim bakanı, 1912'de başbakan ve dış işleri bakanı oldu. 1913'te cumhurbaşkanlığına seçilerek 1920'ye kadar bu ödevde kaldı. Poincaré' nin cumhurbaşkanlığı, I. Dünya Savaşına rasladığı için, oldukça güç bir başkanlık devresi geçirdi. Savaşın başlaması, 1918'den sonra, barış antlaşmalarının yapılması hep onun zamanına raslar.

Poincaré, 1922-1924 yılları arasında ikinci, 1926-1929 yılları arasında da üçüncü defa başbakanlık yaptı. 1928'de Fransız parasının kıymetini ayarladı. İyi bir yazardı, kuvvetli bir hatipti.

POKER (Bk. SALON OYUNLARI)

POLARMA

Fizikte, doğrudan doğruya kendi kaynağından çıkan bir ışığın, yansıdıktan, ya da kırıldıktan sonra gösterdiği özelliklerin hepsine birden «polarma» denir. Kimyada da, kimyasal tepkimeler dolaysiyle bir pildeki gerilimin düşmesi «polarma» diye anılır (Bk. Pil).

POLATHANE (Bk. AKÇAABAT)

POLATLI

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Haymana, güneyde Konya'nın Yunak, batıda Eskişehir'in Sivrihisar, kuzeybatıda Ankara'nın Beypazarı, kuzeyde aynı ilin Ayaş, kuzeydoğuda Yenimahalle ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Temelli ve Yenimehmetli adlı bucakları, bunlara bağlı 88 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.667 km²

Nüfusu: 56.468 (1960 sayımı)

Polatlı ilçesi orta kesimlerini yüksekliği 500-1.000 m. arasında alanlar kaplar. İlçenin en yüksek noktası demiryolunun kuzeyinde kalan Çile Dağı üzerindedir (1.437 m.). İlçenin güneyindeki dağların çoğunda yükseklik 1.000 m.'yi bulmaz. Bunların en tanınmışlarından biri, Polatlı kasabasının güneyinde siyah rengiyle dikkati çeken Karatepe'dir (937 m.). Kasabanın güneydoğusunda bulunan Yüzükutlu Tepesi (1.116 m.), Topak Dağı 1.069 m. yüksekliğindedir.

Polatlı'da yazla kış arasındaki sıcaklık farkları çoktur. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer Yağış miktarı azdır. Ormanlık alanları önemsiz yer tutan Polatlı ilçesinde doğal bitki örtüsü bozkırlardır. Bazı kesimlerde çalı kümelerine raslanır. İlçenin kuzeyinden Ankara Çayı, batısından Sakarya ırmağı geçer. Sakarya'nın en önemli kolu olan Porsuk Çayı da Polatlı ilçesi sınırları içinde Sakarya'ya karışır.

Polatlı'da tarım alanları geniş yer tutar. Buğday, arpa çok miktarda yetiştirilir. Buğday ihtiyacı karşıladığı gibi başka illere de satılır. Az miktarda yulafla çeltik de ekilir. Meyvacılık, sebzecilik bağcılık pek ileri durumda değildir. Buna karşılık, hayvancılık ileri gitmiştir. Başta koyun olmak üzere tiftik keçisi, sığır, at, manda beslenir. İlçe merkezinin 85 km. kadar güneyinde kurulmuş olan Polatlı Devlet Üretme Çiftliği'nde tohumluk iyi cins buğday, arpa yetiştirilir: Çiftliğin hayvancılık faaliyeti daha çok et, süt, yapağı için yetiştirilen Akkaraman üzerinde toplanmıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi Polatlı kasabası denizden 876 m. yükseklikte kurulmuştur. Eskişehir - Ankara demiryolu üzerinde önemli bir istasyon olduğu gibi, Eskişehir - Ankara karayolu da buradan geçer. Bu yolla Polatlı' nın Ankara'ya uzaklığı 8 km.'dir. Son yıllarda modern binalarla süslenmiş, düzgün caddelere kavuşmuş olan kasabada nüfus 20.000'i aşmıştır (1960 sayımı: 20.319). Zengin bir tarım alanının alım-satım merkezi durumundadır. Biri beton, biri çelik, iki tahıl silosu vardır.

POLEN (Bk. TOZLAŞMA)

POLİNEZYA

Büyük Okyanus'ta önemli bir ada topluluğudur. «Polinezya» kelimesi «çok sayıda adalar» anlamına gelir. Hawaii, Samoa, Tokelau, Tonga, Cook, Marquesas, Ellice, Autral, Tuamoto, Kermadec, Phoenix, Society, Line adaları bu aradadır.

Polinezya Adaları, kenarları takriben 8.000 km. uzunluğunda üçgen biçimi bir alan içinde uzanır. Adaların büyük bir kısmı volkaniktir, sönmüş yanardağların kraterlerinden ibarettir. Daha ufak adalar ise, genel olarak, mercan resiflerinden meydana gelmiştir. Adaların bir kısmı tropikal ormanlarla kaplıdır. Aldıkları yağış farklı olmakla beraber en yağışlı devre aralıkla mart ayları arasındadır.

Polinezya'da Yaşıyanlar

Polinezya Adaları'nda yaşıyanlar, esas olarak, Hawaiililer, Samoalılar, Maoriler, Tongalılar, Tahitililer'dir. Yeni Zelanda Adası, Polinezya Adaları'ndan olmamakla birlikte, oranın yerlileri de Polinezyalılar'dan sayılırlar. Polinezyalılar'ın dili Austronezya dilinin bir dalı olan Malayo-Polinezya dilidir.

Polinezyalılar'ın tarih öncesi çağlarda güney ve güneydoğu Asya'dan gelerek bu adalara yerleştikleri sanılıyor. Asya'dan doğuya göç ederek gelmiş Kafkasyalılar oldukları da bazı yazarlar tarafından ileri sürülmştür.

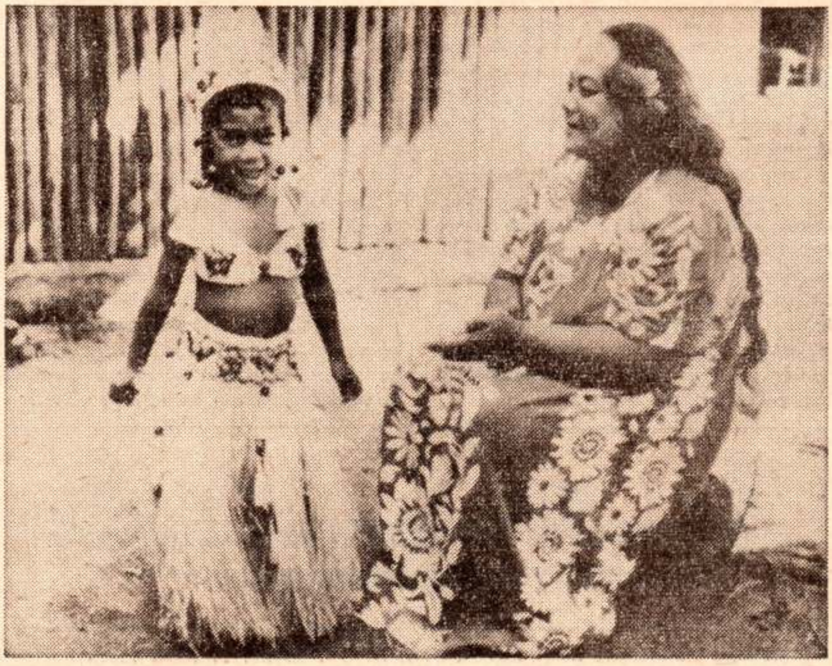
Polinezyalılar çok iyi denizcidirler. Balık tutmak, seyahat etmek için büyük kayıklar kullanırlar. Yiyeceklerinin, içeceklerinin, giyeceklerinin, kullandıkları ev eşyasının büyük bir kısmını Hindistan cevizi sağlar. Kopra (kurutulmuş Hindistan cevizi içi) adaların büyük bir kısmının en önemli ihraç maddesidir. Hindistan cevizinden başka muz, tatlı patates, ekemkağacı da yetiştirilir.

Adalar İngilizler'le Fransızlar'ın sömürgesi olmuştur. Bugün kısmen daha serbes bir yönetime kavuşmuşlardır. Bu arada, Hawaii, A.B.D.'nin bir eyaleti olmuştur.

POLİP

Hayvanlar âleminde selenterelerden bazılarına verilen addır. Bu takımdan olan yaratıkların hepsi de suda, taşlara, kayalara tutunmuş olarak yaşarlar. Bunların yüzbinlercesi bir araya gelerek kümelenirler.

Poliplerin vücutları, genel olarak, bir eldiven parmağını andırır; altı kapalı, üstü açıktır. Açık olan tarafın kenarı küçük kollarla kaplıdır. Bu kollarla hayvan besinlerini yakalar. Denizşakayıkları, idralar, bunlara benzer daha birçok yaratıklar poliplerdendir. Denizanaları da gelişme safhasındayken polip halindedir, yeni denizanalarının meydana gelmesiyle polip halinden çıkarlar, suyun içinde serbes dolaşabilirler.

Bir Polinezyalı büyükanne torununa bir yerli dansı öğretiyor.

POLİS (Bk. EMNİYET TEŞKİLÂTI)

POLKA

Bohemya'dan çıkmış, Avrupa'ya yayılmış bir danstır. «Pulka» Çekçe'de «yarım adım» anlamına gelir. Bu dansı oynamaya yarıyan bestlere de «polka» denir.

Polka dansları Avrupa'ya XIX. yüzyıl ortalarına doğru, daha çok Polonyalı ünlü besteci Frederik Chopin'in besteleriyle yayıldı. Aslında bir halk dansıdır. İki kişiyle oynanır. Karşılıklı ikişer ikişer olmak üzere büyük bir topluluk da polka oynar. Oynıyanlar kendi çevrelerinde dönerek ökçelerini hafifçe yere vurup tempoyu belirtirler.

Polka, 1830'da, Anna Clezak adında bir Çek kızı tarafından Elbeteinitz kasabasında icat edildi. Başlangıcında on kadar değişik figürü vardı. Viyana'da, Paris'te yaygınlaştıktan sonra figürleri azaldı. Smetana ve Dvorjak gibi Çek bestecilerinin eserleri arasında, meselâ Smetana'nın 1866'da bestelediği «Satılmış Nişanlı» operasında, Viyanalı Johann Strauss gibi dans müziği besteliyenlerin eserlerinde sık sık polka tarzına raslanır.

POLO

Dörder kişilik iki takım arasında at üzerinde oynanan, topu rakip kalenin arasından geçirip sayı kazanma esasına dayanan bir oyundur. Bu bakımdan futbola benzer.

Polo 270 m. uzunluğunda, 15 m. genişliğinde çimenlik bir alanda oynanır. Alan 30 sm. yüksekliğinde bir tahtaperdeyle çevrilir. Kale direklerinin arasındaki açıklık 7 m. 30 sm. kadardır. Bu direkler ya kalın sazdan, ya da kolay kırılabilen bir madenden yapılmıştır. Top, genel olarak, bambu kamışının kökündendir, ağırlığı 120 gram, çapı 8 sm. kadardır.

Takımlar, atlarının üzerinde, alana çıkarlar. Oyuncuların ellerinde, topu sürmek için, uzun saplı tokmaklar vardır. Oyun yedişer buçuk dakikalık 8 devreden meydana gelmiştir.

Polonun çok eski bir tarihi vardır. İran, Tibet, Çin gibi Doğu ülkelerinde buna benzer bir top oyununun günümüzden 4000 yıl önce oynandığı bilinmektedir. «Polo» adı da Tibet dilinde «top» analmına gelen «pulu» kelimesinden alınmıştır.

Polo eski bir Türk sporudur. Hindistan'a da Türkler getirmiştir. Polo, Timuroğulları'ndan Hint - Türk imparatorlarının gözde sporuydu. Bugünkü anlamda polonun XIX. yüzyılın sonlarına doğru Hindistan'da oynandığı görülüyor. 1862'de Hindistan'daki İngilizler Hint askerlerinin bir gösterisinde poloya benzer bir oyun oynandığını görmüşler, sonra kendi aralarında bazı kurallar koyarak bu oyunu geliştirmişlerdi. İlk polo maçı 1871'de oynandı, kısa zamanda İngiltere'de sevildi, yayıldı.

1900 Paris, 1908 Londra, 1920 Anvers, 1924 Paris olimpiyat oyunlarında polo karşılaşmaları da yapılmıştır. Bugün polo Amerika, Arjantin, Hindistan, İngiltere, İngiliz Milletler Topluluğu içinde bulunan ülkelerde sevilip oynanmaktadır.

Polo için yetiştirilen atların sağlam, yerden yapılı küçük cüsseli, zeki hayvanlar olması gerektir. Topun peşinden fırlayıp koşmaları, birdenbire duruşlar, dönüşler yapmaları, her hangi bir kazaya meydan vermeden binicisinin emirlerine uymaları, uzun idman ve talimlerle, bu atlara öğretilir.

POLO, Marco (Bk. MARCO POLO)

Bir Orta Avrupa Devleti

POLONYA

Polonya'nın armast

POLONYA, Orta Avrupa'da bir devlettir. Kuzeyinde Baltık Denizi ile Rusya, doğusunda Rusya, güneyinde Çekoslovakya, batısında da Doğu Almanya vardır.

Yüzöl.: 311.730 km²
Nüfusu: 30.400.000
Başkenti: Varşova

Yemyeşil ovalar halinde uzanan Polonya Orta Avrupa'nın en güzel ülkelerinden biridir. Slâvlar bu düz, ovalık topraklarda oturan halka «Ovalılar» anlamına «Polyan» adını takmışlardı. Polonya'nın tabiî sınırları olmadığı için, sık sık komşu devletlerin istilâsına uğramıştır.

Ülkenin büyük bir kısmının denizden ortalama yüksekliği 100 m. kadardır. Yüzlerce kilometre uzanan bu geniş düzlüklerde 200 metreye yaklaşan tepelere nadir raslanır. Yalız, ülkenin güney kesiminde Çekoslovakya üzerinden uzanan Karpat Dağları yer yer 1.000 m.'ye yaklaşır. Beskid Sıradağları'nın en yüksek yeri sınır üzerindedir, 1.700 m.'yi geçer. Ülke topraklarının dörtte bir kadarı ormanlarla öltülüdür.

Akarsular, Göller. — Polonya'nın başlıca akarsuyu Vistül'dür. Güneydeki dağların eteklerinden çıkan Vistül, Varşova, Karakovi gibi büyük şehirlerden geçtikten sonra Danzig Körfezi'ne dökülür. Vistül'ün kollarından Bug, Narew, San nehirleri de geniş bir alanı sularlar. Warta nehri de Oder'le karışarak ülkenin batı sınırını çizer.

Polonya'nın kuzeyinde birçok irili ufaklı göl serpili bulunmaktadır. Bunların en büyükleri Sniardwy ile Mamry gölleridir.

İklim. — Polonya'nın iklimi Batı Avrupa iklimini andırır. Kışlar yumuşak, yazlar sıcak geçer. Yağışların büyük bir kısmı yaza raslar, temmuz genel olarak yılın en yağışlı ayıdır. Ülkenin güneyinde dağlık kesimde kışlar çok soğuk, yazlar da çok yağışlı geçer. Doğu Polonya'nın iklimi ise şiddetli kışları, sıcak, kurak yazları ile Rusya'ya benzer.

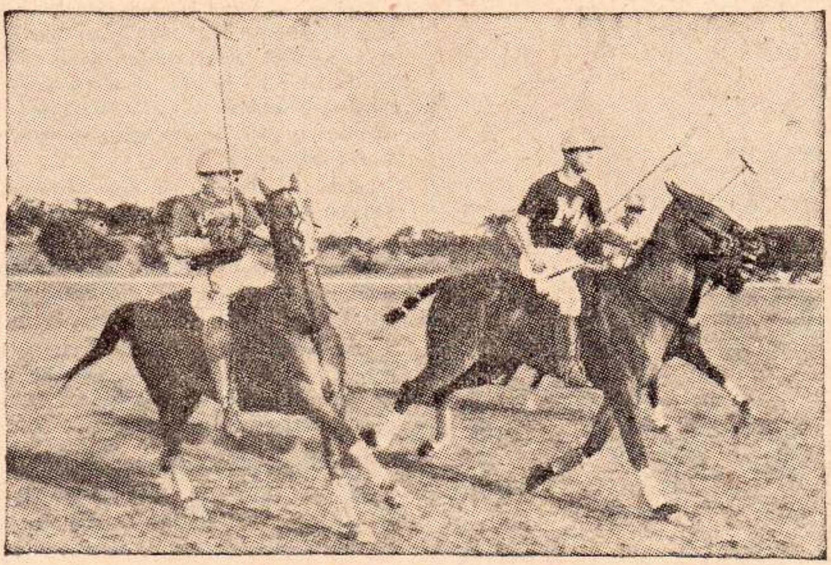
Polonya'da Yaşıyanlar

Polonya, nüfus bakımından, dünyadaki 131 devlet arasında 16. gelir. Halkın büyük çoğunluğu Slâvlar'dan gelmedir. Slâvlar ülkeye 400 yıllarında yerleşmişlerdi. Bunun yanıbaşında, başta Almanlar olmak üzere, Rus, Ukraynalı, Litvanyalı azınlıklar da vardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Polonya'yı istilâ eden Nazi Almanyası, sayıları 3 milyona varan Polonya Yahudileri'ni kitleler halinde ortadan kaldırdı.

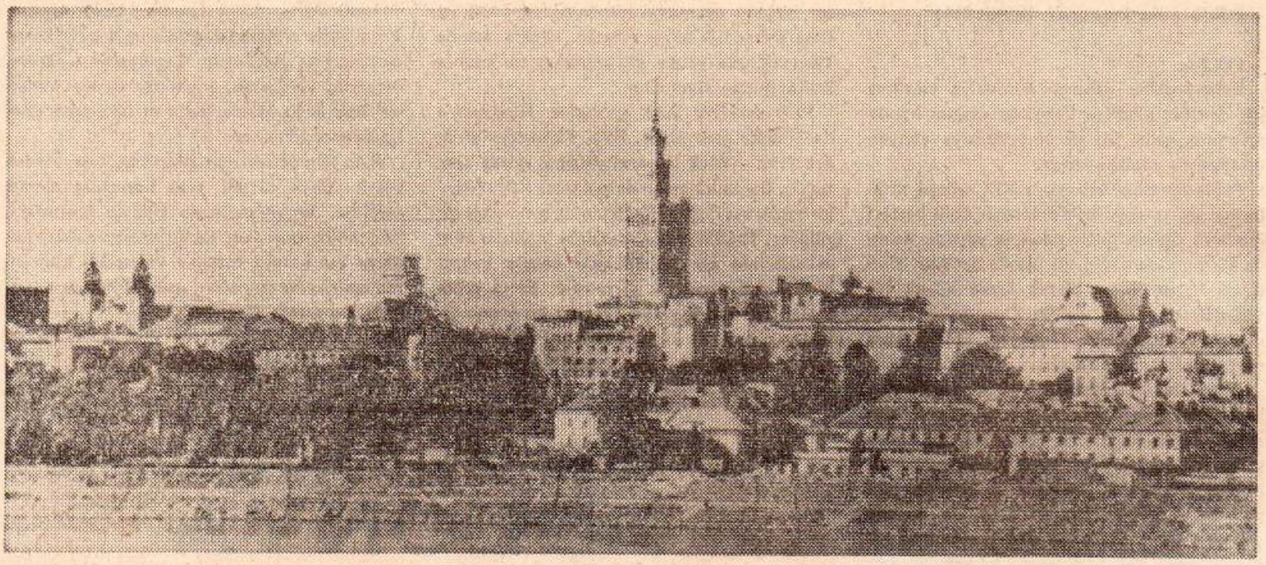
Polonyalılar'ın büyük br kısmı çiftçilikle geçinir. Geçen yüzyıllarda toprakları ellerinde bulunduran kişizade azınlığı, köylüleri âdeta boğaz tokluğuna çalıştırırlardı. Önce 1920'de, daha sonra 1939'da toprak reformları yapılarak, köylüye daha rahat yaşama imkânları sağlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra idareyi ele alan komünist hükümet kolektif çiftlikler kurarak köylüyü devlet çıkarına çalıştırmaya başladı.

Polonya'nın Ekonomik Durumu

Tabiî Kaynaklar. — Polonya, gerek toprakaltı, gerek topraküstü kaynakları bakımından

Polo oyunundan bir görünüş

Polonya'nın başkenti Varşova'dan genel bir görünüş.

zengin bir ülkedir. Kuzeydeki ormanlarda kesilen ağaçlardan bol miktarda kereste elde edilir. Madenler arasında kaya tuzu, potasyum tuzu, demir, çinko, kurşun başta gelir. Yakıt olarak ülkede iyi cins taşkömü, çok az miktarda petrol, bol linyit, turb kömürü çıkarılır. Bazı yerlerde de tabiî gaz çıkar.

Tarım. — Verimli bir tarım ülkesi olan Polonya'da patates, iyi cins buğday, yulaf, çavdar, arpa, şeker pancarı ekimi başta gelir. Endüstri bitkilerinden de keten, kenevir, şerbetçiotu, yağ çıkarılan bitkiler yetiştirilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Polonya, koyun ve domuzlariyle, Avrupa'nın en iyi kasaplık hayvan yetiştiren ülkelerinin başında geliyordu. Kuzeybatıda Pomeranya bölgesinin geniş düzlükleri tarıma pek elverişli değildir, orada iri cüsseleri ve üstün kuvvetleriyle ünlü ağır çeki atları yetiştirilir.

Endüstri. — Polonya'da ağır endüstrinin başında demir ve çelik endüstrisi gelir. Ülkede çıkarılan demir cevheri fabrikalarda işlenir, bu arada özellikle tarım aletleri yapılır. Ayrıca kumaş sanayii de ilerlemiş durumdadır. Bunlardan başka birçok şeker fabrikası, un fabrikaları, et konserve fabrikaları, kâğıt fabrikaları, sosis, salam gibi yiyecek maddelerinin hazırlandığı yapımevleri vardır. Elektrik ve kimya endüstrisi de çok gelişmiş durumdadır.

Ulaşım. — Ülkenin düzlük olması, ulaşımdaki birçok güçlüğü ortadan kaldırmıştır. Savaştan önce Polonya'daki demiryolu ağı uzunluk bakımından Avrupa devletleri arasında beşinci geliyordu. Bugün ülkedeki demiryolu ağının uzunluğu 27.000 km.'nin üzerindedir. Bunun 670 km.'si elektrikli trenlerin de işliyebileceği şekilde yapılmıştır. Karayolları da iyi durumdadır, 101.000 km.'yi geçer. Gerek iç, gerekse dış ulaşımda havayollarından da faydalanılır.

Polonya'nın Başlıca Şehirleri

Polonya'nın en büyük şehri 1.172.000 nüfuslu başkent Varşova'dır (Bk. Varşova). Bunun dışındaki büyük şehirler şunlardır:

Danzig (Gdansk). — Vistül'ün denize döküldüğü yere yakın, 300.000 nüfuslu bir liman ve endüstri şehridir. Makina ve dokuma fabrikaları, gemi tezgâhları vardır. 1919'da «serbes şehir» olmuş, 1939'da Almanya topraklarına katılmışsa sa, savaşın sonunda yeniden Polonya'ya bağlanmıştır.

Lodz. — Polonya'nın orta kesiminde 750.000 nüfuslu bir şehirdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ve Alman ordularının çarpıştığı bu şehirde bugün başta pamuk iplik dokuma fabrikaları olmak üzere çeşitli fabrikalar vardır.

Gdynia. — Baltık Denizi kıyısında 145.000 nüfuslu bir liman şehridir. Şehirde modern liman tesisleri, depolar vardır.

Krakow. — Vistül kıyısında 520.000 nüfuslu bir şehirdir. 1320-1609 yılları Polonya'nın başkentiydi. Mimarlık değeri yüksek binaları ile tarihî bir şehirdir. Üniversitesi, akademileri, kitaplıkları ile kültür faaliyetlerinin ön plânında gelir. Şehirde kimya ve kereste sanayii ileridir.

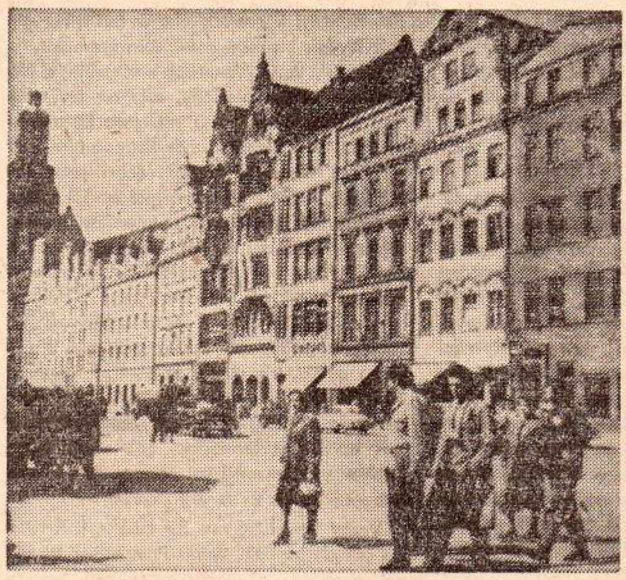
Lublin. — Polonya'nın orta kesiminde 170.000 nüfuslu bir tarım şehridir. Dokuma sanayii gelişmiştir.

Poznan. — Warta nehri kıyısında 400.000 nüfuslu tarihî bir şehirdir. Kitaplıkları, mimarlık değeri yüksek yapıları vardır.

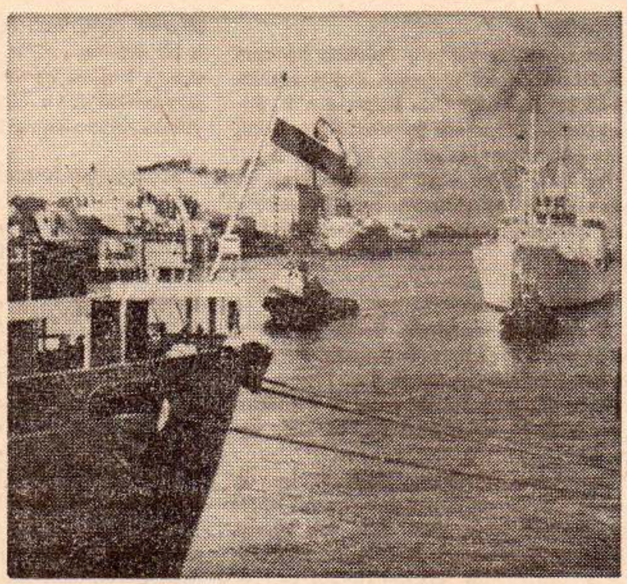
Almanlar'dan alınan şehirler arasında 1 milyon nüfuslu Katowice, 450.000 nüfuslu Wroclaw (Breslau), 270.000 nüfuslu Szczecin (Stettin) başta gelir.

Polonya'da Eğitim ve Kültür

Devamlı olarak başka devletlerin istilâsı altında geçen XIX. yüzyılda Polonya eğitimi büyük sarsıntılar geçirmişti. Almanya'ya ait bölgelerde Almanca, Rusya'nın işgali altın-

Wroclaw (Braslau) şehrinde pazar yeri

Gdynia limanının genel görünüşü.

da bulunan yerlerde de Rusça okutuluyordu. Bu yüzyılın başlarında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'nın eğitim meselesi ciddî olarak ele alındı. 1921'de ilkokul çağındaki çocukların onda dokuzu olan beş milyon çocuğun gidebileceği okul yoktu. Nüfusun üçte biri okuma-yazma bilmiyordu. Aradan on yıl geçtikten sonra okuma-yazma bilmiyenler nüfusun dörtte birine düştü.

1364'te kurulmuş olan Krakow Üniversitesi Doğu Avrupa'nın sayılı öğretim kurumlarından biriydi. Bundan başka 1918'de açılan Lublin, 1919'da açılan Poznan, 1816'da açılan Varşova Üniversiteleri vardır. Bugün Polonya'daki 5 üniversitede 18.000 öğretim üyesi, 150.000 öğrenci bulunur.

Polonya'da gerek müzik, gerek dans olarak folklor önemli bir yer tutar. Halk şairlerinin müzikli şiirlerinde yerli kıyafetlerini giymiş gençlerin danslarında ülkenin özellikleri görülür. Polonya'nın yetiştirdiği büyük sanatçıların başında ünlü besteci Chopin gelir.

Polonyalılar'ın büyük bir kısmı Katolik Hıristiyandır. Bundan başka Ortodoks, Protestan, Musevi ve Müslüman azınlıklar da vardır. Komünist hükümet 1945'te Polonya ile Vatikan arasındaki anlaşmayı tanımamış, Katolik okullarını kapatmış, kiliselerin mallarına el koymuştur.

Tarihte Polonya

Polonya tarihi 860'ta Piast adlı bir köylünün, daha sonra onun neslinden gelenlerin hükümdarlığıyle başlar. Polonyalılar Hıristiyanlığı X. yüzyılda Kıral I. Miecislas zamanında kabul ettiler. İç savaşlar, Moğollara karşı yapılan savaşlar sonunda Polonya ile Litvanya, XIV. yüzyılda birleştiler. Bu yeni devlet kısa zamanda kuvvetlenerek sınırlarını bir yandan Prusya, bir yandan Baltık Denizi'nin doğu kıyılarına doğru genişletti.

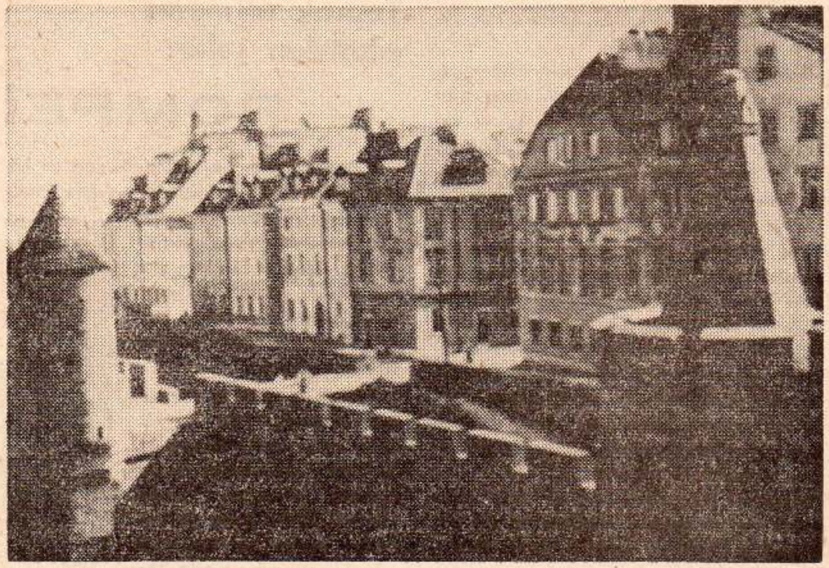
1572'de Jagellon hanedanı sona erince asılzadeler kıralın seçilerek tahta çıkması esasını kabul ettiler. Bundan sonra, Jan Sobieski gibi bazı kuvvetli devlet adamlarının yetişmiş olmasına rağmen, Polonya kuvvetinden kaybetmeye başladı. Önce Prusya'daki, sonra da Baltık Denizi kıyısındaki topraklarını kaybetti. Daha sonra Ukrayna da elden çıktı. Avusturya, Prusya, Rusya devamlı olarak Polonya'yı işgal etmeye başladılar. O zamana kadar Lehistan'ı (Polonya'yı) kuzeye doğru iten, XVI. yüzyıl sonlarında da himayesine alan Osmanlı İmparatorluğu Polonya'yı şiddetle savunan bir siyaset güttü. 1772'de Avusturya Galiçya'yı, Rusya Litvanya'yı, Beyaz Rusya'yı, Kara Topraklar'ı aldı. Bu arada Prusya da topraklarını genişletmekten geri kalmadı. Hele 1795'te Polonya üç büyük devlet tarafından tamamen pay edildi. Rusya Padolya bölgesi ile Kiyev ve Minsk şehirlerini, Avusturya da Vistül'le Bug nehirleri arasında kalan topraklara el koydu. Prusya da geri kalan topraklara sahip çıktı.

1815'te, başta Varşova olmak üzere, ülkenin büyük bir kısmı Rusya'nın idaresi altında bulunuyordu. Milliyetçilerin zaman zaman bu boyunduruktan kurtulmak için gösterdikleri gayretler sonuçsuz kalıyordu. Bu durum XX. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman orduları tarafından zaptedilen ülke 1918'de bağımsız oldu, 1919'daki Versailles Antlaşması ile, bağımsızlığı kabul edildi. 1920'de Ruslar'ın saldırışına uğrıyan Polonya doğu topraklarının bir kısmını kaybetti. 1939'da Almanlar'la Ruslar arasında yeniden paylaşıldı.

Polonya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'ya 195.000 km^2'lik toprak vermek zorunda kaldı. Böylece Volhynia, Doğu Galiçya başta olmak üzere, geniş bir toprak parçası Rusya'ya verilmiş oluyordu. Buna karşılık olarak batıda Almanya'dan 105.000 km^2'ye yakın bir toprak (Silezya, Doğu Pomeranya ve Brandenburg'un büyük bir kısmı) Polonya'ya verildi. Bugün bir «halk cumhuriyeti» şeklinde idare edilen Polonya, Sovyet Rusya'nın siyasi nüfuzu altındadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alâkası (Dr. Bekir S. Baykal, 1944); Polonya (S. Alaçam, E. Deriş, 1943); Polonya'nın İktisadî Gayretleri (Polonya Büyükelçiliği Basın Servisi, 1945).

Varşova'nın tarihî kuleleriyle meşhur eski bir mahallesi

POMAKLAR

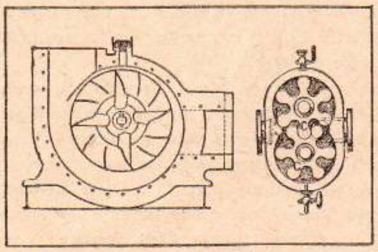
Bulgaristan'da yaşıyan, Bulgarca konuşan bir Müslüman topluluğudur. Bugün sayıları 30-40 bin kadardır. Orta Bulgaristan'da, Rodop Dağları bölgesinde yaşarlar. Geçimlerini, daha çok, hayvan beslemekle sağlarlar.

Pomaklar doğru sözlü insanlar olarak tanınmışlardır. Yüzyıllardan beri Bulgarlar'a karışmamışlar, kendi geleneklerine bağlı kalmışlardır.

POMERANYA

Almanya'nın kuzeyinde, Baltık kıyısında, Polonya sınırları içinde bir bölgedir. Kuzeyinde Baltık Denizi, doğusunda Doğu Prusya, güneyinde Brandenburg, batısında da Mecklemburg bulunur. Yüzölçümü 30.000 km^2. kadardır.

Pomeranya toprakları, rutubetli ise de kumlu olduğu için tarıma pek elverişli değildir. Bu bakımdan, ahali daha çok hayvan yetiştiriciliğiyle uğraşır. Bu bölgede yetişen atlar iri cüsseleriyle, sağlamlıklariyle tanınır. Pomeranya'nın başlıca akarsuyu Oder'dir. İklim soğuktur. Yılın büyük bir kısmı sisli, puslu geçer.

İki pompa çeşidi: 1) Döner pompa; 2) Merkezcil pompa.

POMPALAR

Sıvıların iletilmesinde kullanılan tulumbalara «pompa» denir. Bütün pombalar iletecekleri sıvılara göre özel malzemeden yapılır. Bu arada, asitlerin iletilmesinde kullanılanlar, asidin cinsine göre, ebonit, kurşun, alüminyum, demir gibi maddelerden yapılır.

Pompalar «pistonlu», «döner», «merkezcil» ve «diyaframlı» olmak üzere dörde ayrılır:

Pistonlu Pompalar. — «Levha pistonlu», «dalma pistonlu» olmak üzere iki tiptir. Levha pistonlu pompa sıvıları 50 - 70 m. ye kadar çıkarabilir. Bu pompalar çift etkilidir. Her iki yana hareketleri sırasında hem emme, hem de basma yaparlar.

Döner Pompalar. — Devamlı bir emme - basma sağlaması bakımından pistonlu pompalardan daha kullanışlıdır. Bu pompalara örnek olarak «mouvex» pompası gösterilebilir. Sabit bir silindir içinde dönebilen daha küçük bir silindirden meydana gelmiştir. Silindir, içinde döndüğü silindirin iç çeperlerine sürtünerek, önünden geçtiği emme - basma deliklerinden sıvıyı emer, öteki delikten basar. şeker fabrikalarında şurup, melas iletmede bu pompalar kullanılır.

Merkezcil Pompalar. — Ötekilerden daha yüksek verimle çalışan pompalardır. Bir mil yardımiyle dönen bir çarktan, ya da türbinden meydana gelmiştir .

Diyaframlı Pompalar. — Bunlarda piston görevini dışmerkezli (eksantrik) koluna bağlı bir diyafram görür. Eksantrik çubuğunun uzama, kısalma hareketi diyaframı aşağı yukarı hareket ettirir, bir piston işi gören bu diyafram, emme-basma ile, sıvıyı iletir.

POMPADOUR MARKİZİ (1721 - 1764)

Pompadour Markizi

Fransız tarihinin, saray hayatının tanınmış kadınlarından biridir. XV. Louis'nin gözdesi olmuş, sarayda birtakım entrikalar çevirerek saltanat sürmüştür. Asıl adı Jeanne Antoinette'tir. Bir çiftçinin gayrimeşru çocuğu olarak doğdu, Orleans Dükü'nün adamlarından François Poisson onu evlât edindi, daha sonra Le Normand De Tourneham adında zengin bir adam kızın yetiştirilmesini üzerine aldı. Bu adam Jeanne Antoinette'in «krallara mahsus bir nesne» olduğunu söylüyor, bu maksatla yetiştirmeye çalışıyordu.

Jeanne Antoinette 20 yaşında, bu adamın yeğeni olan Le Normant d'Etioles ile evlendi. 1744'te Kıral XV. Louis onu bir baloda görüp ilgilendi. Bunun üzerine kadın, kocasını bırakıp kıralın gözdesi oldu. Ertesi yıl XV. Louis, Pompadour malikânesini satın alıp ona hediye etti, ayrıca Markiz unvanını da verdi.

Pompadour Markizi, böylece unvan, nüfuz, itibar kazanınca Fransız siyasetine karışmaya başladı. XV. Louis'den başka, bütün ileri gelenlere de tesir etti, onları istediği yöne çevirdi. Bu arada, Avusturya hanedanını tutuyor, Fransa ile Avusturya arasında yakınlık kurmaya çalışıyordu. Bunun sonucu olarak da, Fransa için yıkım olan Yedi Yıl Savaşları çıktı.

Pompadour Markizi'nin debdebesi de başladığı gibi birden sona erdi: XV. Louis Madame Du Barry ile ilgilenmeye başlayınca Jeanne Antoinette'in yıldızı söndü.

Toprak altından çıkarılan şehir:

POMPEİ

POMPEİ, Roma İmparatorluğu'nun en büyük şehirlerinden biridir. 79 yılında Vezüv Yanardağı'nın birdenbire ateş püskürmesiyle yeryüzünden silinmiş, yüz yıllar boyunca toprak altında gömülü kalmıştı. XVIII. yüzyıl ortalarında başlıyan kazılarla şehir yeniden meydana çıkarıldı.

Pompei'de yapılan kazılar, aynı zamanda, Eski Romalılar'ın gelenekleri, yaşayışları, özellikleri bakımından da aydınlatıcı olmuştur. Pompei şehrinin, öteki Roma şehirlerinden ayıran bir üstünlüğü yoktur; yalnız, bu şehrin, lâvlarla örtülüp, başka şehirlerden daha iyi korunmuş olması tarihçiler için çok faydalı incelemelere imkân vermiştir.

Pompei, Vezüv Yanardağı'nın eteğinde, Napoli Körfezi yakınlarında, eski bir lâv tabakası üzerinde M.Ö. 500 yıllarında kurulmuştu. Vezüv'ün lâvları altında kalmasından 159 yıl önce Romalılar'a geçti. Şehri sekiz kapılı, büyük bir duvar çeviriyordu. Sokakları, donmuş lâv tabakalarından meydana gelmiş, taşlarla döşeliydi. Bu sokaklardaki araba tekerleklerinin izi hâlâ görülebilir. Şehrin ortasında büyük bir meydan (forum) bulunuyordu. Pompei'nin en önemli binaları bu meydana bakıyordu. Bunlar arasında iki tiyatro binası, bir glâdyator alanı, hamamlar, tapınaklar vardı. Pompei'nin ikliminin, manzaralarının güzelliği, birçok zengin Romalı'nın burada yerleşmesine, çok süslü evler, köşkler yaptırmasına yol açmıştı. Şehrin başlıca gelirini şarap ve yağ ticareti sağlıyordu.

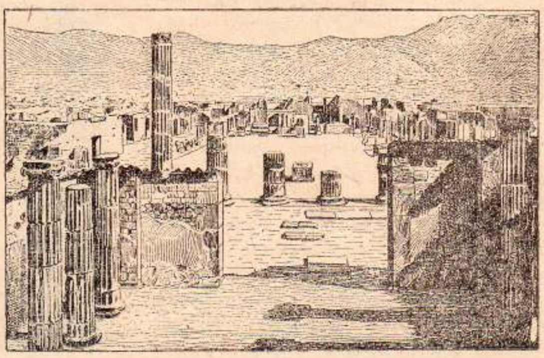
Vezüv Yanardağı'nın ilk tehlike belirtileri 63 yılında başladı. Yalnız Pompeililer bu güzel şehri, evlerini, yemiş bahçelerini, bağlarını bırakmaya kıyamadıkları için, bu belirtilere aldırmadılar.

79 yılının ağustos ayında, Vezüv'ün tepesinden alev alev lâvlar fışkırmaya başladı. Kızgın lâv selleri dağdan büyük bir hızla inip şehri kaplıyor, gökten sürekli bir kül yağıyordu.

Yanardağın püskürmesi sona erdiğinde şehir 4 - 5 metre kalınlığında bir lâv ve kül tabakasının altına gömülmüştü. Pompei ile birlikte Herculaneum, Stabia şehirleri de lâvlar altında kalmıştı.

Vezüv'ün püskürmesi o dolayların coğrafi durumunu büyük bir değişikliğe uğrattı. Bu arada Sarnus nehrinin yolu değişti, kıyılar çok yükseldi. Bu yüzden, Pompei'nin yerini keşfetmek kolay değildi. 1.700 yıl boyunca şehir toprak altında saklı kaldı. Ancak, 1748' de bir İtalyan köylüsü, bağda bir çukur kazarken bir duvara raslayınca Pompei şehrinin yeri ile ilgili ilk ipucu ortaya çıkmış oldu. Bunu haber alan ilgililer hemen harekete geçtiler. Pompei yöresinde büyük bir kazı faaliyeti başladı. Daha sonraki kazılarda şehrin yarıdan fazlası meydana çıkarıldı.

Bugün, Pompei'yi gezenler, şehri, 2.000 yıl önceki durumu ile olduğu gibi görebilirler. Hiç bozulmamış olan sokaklarında dolaşabilirler, evlere girip çıkabilirler, tapınakları, daha başka yapıları gezebilirler. Kazılarda elde edilen sanat eserleri, arkeoloji bakımından değeri olan bir çok eşya ise Napoli Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Pompei'nin bugünkü görünüşü

PORFİR (Bk. SOMAKİ)

PORSELEN

Kaolinden yapılmış, beyaz, yarı saydam, tabak, çanak fincanlara «porselen» denir (Bk. Seramik).

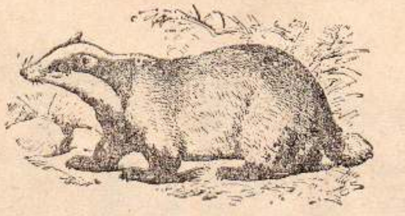
Çini gibi porselen de Batı'ya Doğu'dan geçmiştir. XVII. yüzyıldan sonra, Avrupa'ya Çin porselenleri yayılmaya başlayınca, bunların benzerleri de türedi. Kaolin-feldispat karışımının pişirilmesiyle elde edilen bu porselen hamuru bir ağız pişiriliyor, sonra üzerine sır sürülerek bir daha yüksek sıcaklığa gösteriliyordu. Böylece sağlam, camlaşmış, yarı saydam, beyaz bir madde elde ediliyordu. Sert porselen ilk defa, XVIII. yüzyıl başlarında, Almanya'da Saksonya eyaletinde yapıldı. Saksonya porselenleri, o zamandan beri dünyaca tanınmıştır. 1770'te de Fransa'da, Sèvres'de porselen yapılmasına başlandı. Sèvres porselen sofra takımları da dünyaya ün salmıştır.

Bizde, kaolinin sâf şekli pek güç bulunduğu için, henüz gereği gibi porselen yapılamıyor. Yalnız, İstanbul'da Tuzla'da yeni açılan bir porselen fabrikasında çok iyi sonuçlar elde edilmiştir.

Bugün porselen şöyle yapılır: Kaolinle feldispat, iyice yıkanıp temizlendikten sonra, karıştırılır, özel işlemlerden geçirilerek camcı macunu kıvamına getirilir. Yapılacak eşyanın biçiminde kesilir, sonra kalıpların içine konarak 100 m. kadar derinliğindeki fırının ağzından içeriye sokulur. Pişirilecek porselen, bu uzun fırının içinden bir saate yakın bir zamanda geçer. Fırının iki başı az sıcak, ortası ise 1000° sıcaklığındadır. Fırının öteki ucundan çıkan kalıplar açılır, içinden pişmiş porselen çıkarılır, üzerindeki kalıp hataları kazınarak düzeltilir.

Porselen bu durumda gözeneklidir, içine konan suyu sızdırmaması için üzerine çok ince bir cam tabakası (sır) sıvanarak hem parlatılır, hem de su geçirmez hale getirilir. Bazı porselenler dekor kısmına gönderilerek üzerine ya elle, ya da çıkartma kâğıdı basılarak motifler, şekiller konur.

Topkapı Sarayı Müzesi'nin çini ve porselen dairesinde, resimli, resimsiz, Çin, Alman, Avusturya, Fransa, Japon porselen eserlerinin zengin bir koleksiyonu bulunur.

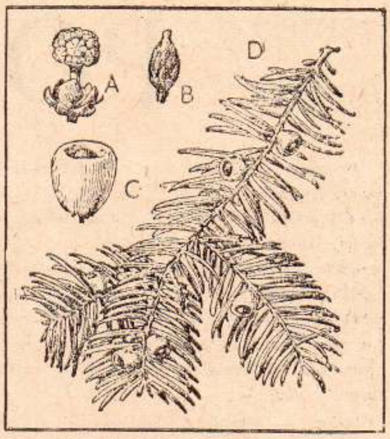

Porsuk

PORSUK

Su kıyılarında yaşıyan tilki büyüklüğünde, etçil bir hayvandır. Uzunluğu 75 sm.'i bulur. Kısacık ayakları, kalın, kaba bir vücudu vardır. Avrupa'da yaşıyan cinsinin vücudu sarımtırak külrengi tüylerle kaplıdır. Başı, boynu beyazdır, başının iki yanında siyah çizgi vardır. Karnının altı da siyaha yakın koyu renkli tüylerle örtülüdür.

Porsuk ormanların su kıyılarında, uzunluğu 10 metreye yaklaşan oyuklar kazarak içinde yaşar. Bu tünelin iki yerinde iki oda kazarak birinde kendi yaşar, ötekilerine de dışkılarını bırakır. Her tünelde ancak bir porsuk bulunur. Kuzey bölgelerdeki porsuklar kış uykusuna yatarlar, sıcak yerlerdekiler ise yılın her mevsiminde ayaktadır.

PORSUK AĞACI: A) Erkek çiçek; B) Dişi çiçek; C) Meyvası; D) Ağacın dalı.

Porsuk bitki kökü, mantar, bal, yumuşakçalar, kurbağalar, küçük kuş hattâ küçük memelileri yiyerek beslenir. Pis bir kokusu vardır. Kürkü de makbul sayılmaz, ancak köpek tasması vs. gibi kaba işler yapmak için kullanılır. Tüylerinden fırça yapmakta faydalanılır. Anadolu, Tibet, İran, Japonya, Çin, Nepal'de yaşıyanından başka bir de Amerika'da yaşıyan çeşidi vardır.

PORSUK AĞACI

Porsukgillerden, yaprakları iğne biçiminde, yaz kış yeşil kalan bir orman ağacıdır. Küçük boy bir ağaççık şeklindedir. Ormanlarımızda tek tek olduğu gibi toplu bir şekilde de raslanır. Ayrıca, bahçelerde, parklarda da süs ağacı olarak yetiştirilebilir.

Porsuk ağacının dalları yere doğru iniktir, bazan çok tuhaf şekiller alır. Reçine çıkartmaz, yaprakları zehirlidir. Siyah üzüme benziyen meyvaları vardır. Bu meyvalar odunlaştığı zaman dibinde kırmızı bir yüksük meydana gelir.

Porsukgiller. — Açıktohumlulardan bir bitki familyasıdır. Bu familyadaki ağaçların örnek bitkisi porsuk ağacıdır. Daha başka birçok çeşitleri vardır.

PORSUK ÇAYI

Sakarya nehrinin en uzun koludur. Uzunluğu 280 km.'dir. Dumlupınar'ın kuzeybatısından doğar. Önce güney-kuzey doğrultusunda akar. Kütahya şehrinin doğusundan geçtikten sonra, batıdan Kütahya Ovası'nın sularını toplıyan Felenot Çayı'nı alır.

Porsuk'un bundan sonraki doğrultusu güneybatı-kuzeydoğudur. Bu kesimde Porsuk, Kütahya - Eskişehir karayolu boyunca akar. Eskişehir'de tam şehrin ortasından geçer. Burada Porsuk Suyu'nun her iki kıyısı gazinoların, yazlık sinemaların toplandığı, yaz gecelerinde Eskişehirliler'in pek fazla rağbet ettikleri bir yerdir.

Eskişehir'den sonra soldan Sarısu Çayı'nı alan Porsuk, batı-doğu doğrultusunda akmaya başlar. Bu kesimde de yer yer Eskişehir-Ankara demiryolu boyunca akar. Polatlı'nın kuzeybatısında tarihî Gordiyum yıkıntıları (şimdiki Yassıhöyük köyü dolayları) önünde Sakarya nehrine kavuşur.

PORTAKAL

Turunçgillerden bir meyvadır. Tam yuvarlak, ya da yumurta biçimi olur. Kabuğu sarımtırak turuncu, güzel kokulu, suyu mayhoşça tatlıdır.

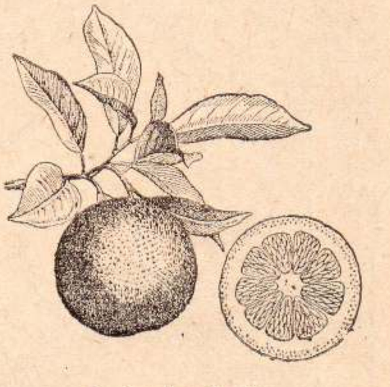
Çiçekli portakal dalı

Portakal bir Akdeniz bitkisidir. Türkiye'de Akdeniz Bölgesi'nde, Karadeniz kıyılarının da ılımlı kesimlerinde yetişir. Taçyapraklı ikiçenekli bitkilerden olan portakal ağacının boyu 3-4 metreyi bulur. Kökleri toprak altında çok derinlere kadar iner. Yapraklarının bir yüzü parlak, kaygan, öbür yüzü tüylücedir. Portakal yaprağının bu özelliği yazın çok sıcak olunca bitkinin su kaybetmesini önler. Köklerin derinlere inmesi de çok su alabilmesini sağlar. Portakal çiçekleri beş çanaklı, beş taçyapraklıdır. Erkek organları çok, dişi organı ise bir tanedir. Çekirdekli portakalda çekirdekler, orta yerde, portakal dilimlerinin içindedir.

Portakal ağacı kumlu, killi, serin topraklarda iyi yetişir. Bol gübre, iyi bakım ister. Fidanlar çekirdekten yetiştirilir. Mart ayında bu fidanlara aşı yapılarak yeni ağaçlar elde edilir.

Portakallar «çekirdekli», «çekirdeksiz» olmak üzere iki çeşite ayrılır. Türkiye'de yetişen çekirdeksiz portakalların en iyi cinsi «Yafa portakalı»dır. Bunlar kalın kabuklu, uzunca biçimli olurlar. Yafa portakallarının en iyileri Finike'de, Mersin'de, Hatay'da yetişir. Bu cins portakalların kabuklarından reçel yapmakta da faydalanılır. Yurdumuzda yetişen çekirdekli portakalların en tanınmışı ise «Dörtyol portakalı»dır. Bunlar ince kabuklu, yuvarlak biçimli, tatlı, çok sulu olurlar. Son yıllarda «Vaşington portakalı» denilen, içi «yavru»lu bir cins portakal da yetiştirilmiştir.

Portakal C vitamini bakımından çok kuvvetli bir yemiştir. Ayrıca portakal suyu, 100 gramında bulunan %1 protein, %6 şeker, %1,5 çeşitli asitler sayesinde faydalı bir besin maddesidir.

Portakal ve kesiti

Atlas Okyanusu Kıyısında Küçük Bir Avrupa Devleti: PORTEKİZ

Portekiz'in arması

PORTEKİZ, Avrupa'da, İber Yarımadası'nın batı kesiminde bir devlettir. Kuzeyinde ve doğusunda İspanya, güneyinde Cadiz Körfezi, batısında da Atlas Okyanusu vardır. Ayrıca Atlas Okyanusu'nun ortalarındaki Azor Adaları ile Madeira Adaları da idare bakımından Portekiz'e bağlıdır.

Yüzölçümü: 91.721 km²

Nüfusu: 9.300.000

Başkenti: Lizbon

Portekiz gerek coğrafyası, gerek halkının yaşayışı bakımından komşusu İspanya'yı andırır. Dağlık yerlerdeki halk tarımla, çiftçilikle, kıyıdakiler de denizcilikle, balıkçılıkla geçinir.

Portekiz'in kuzey bölümü yükseklikleri yer yer 2.000 m.'ye yaklaşan kısa sıradağlarla kaplıdır. Bunların en önemlisi en yüksek noktası 1.993 m. olan Sierra da Estrella'dır. Bu dağların arasında yaylalar, nehirler boyunca uzanan ovalar vardır. Ülkenin dörtte üçü dağlıktır. Alçak topraklar kıyıda, güney kesimindedir. Kıyıdaki ovaların bir kısmı nehirlerin lığ (alûvyon) yığarak meydana getirdiği verimli topraklardır. Ayrıca, kıyı boyunca uzıyan tarıma yaramıyan kumsallar da vardır.

Akarsular. — Portekiz'in üç önemli akarsuyu da İspanya toprakları içinde doğarlar, Atlas Okyanusu'na dökülürler. Bunlardan Douro nehri, Portekiz'in kuzeyini sular, Oporto yakınlarında okyanusa dökülür. Kollariyle Portekiz'in geniş bir bölgesini sulıyan Tajo (Tagus) Lizbon yakınında denize dökülerek geniş bir tabiî liman meydana getirir. İspanya ile sınır çizen Guadiana da ülkenin güney kesimlerini sular.

Iklim. — Portekiz'in iklimi İspanya'dan daha yumuşak, daha yağışlıdır. Okyanustan karalara doğru esen rüzgârlar Portekiz'in dağlık kesimlerine çarparak yağışa yol açar. Bu bakımdan, yarımadanın iç kesimlerinde yağış Portekiz'dekinden azdır. Kuzey kesimlerin sert iklimine karşılık güney kesimlerde kışlar daha yumuşak geçer, yazlar kurak olur.

Portekiz'in Ekonomik Durumu

Tabiî Kaynaklar. — Portekiz yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülkedir; bu kaynakların pek azı işletilmektedir. Ülkenin kuzey kesiminde az miktarda maden kömürü, güneydoğu kesiminde de bakır bulunur. Bundan başka, pirit, kaolin, kükürt, tungsten gibi madenler vardır.

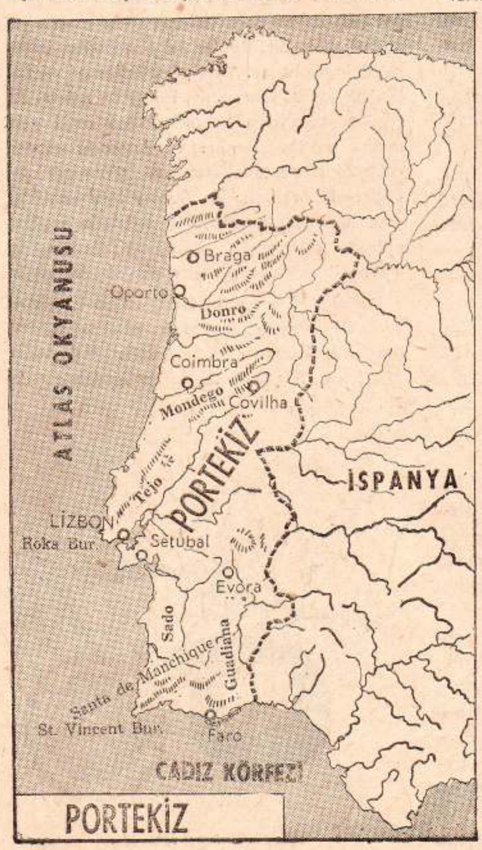
Dağlık kesimlerin büyük bir kısmı ormanlarla örtülüdür. Bunların arasında çam ve meşe ormanları büyük bir yer tutar. Ülkenin %28'i ormanlıktır. Portekiz'in gelir kaynaklarından biri de meşeden elde edilen ürünlerdir. Meşe ağacının kabukları geniş tabakalar halinde sökülerek bundan dünyanın hemen her tarafına satılan şişe mantarı çıkartılır.

Portekiz'in tabiî kaynakları arasında deniz ürünlerinin de geniş bir yeri vardır. Bu arada sardalya, orkinos avcılığı çok gelişmiştir. Tutulan balıklar konserve fabrikalarında işlenir. Midye, istiridye gibi yumuşakçalardan başka bir çeşit denizyosunu da toprağı gübrelemek üzere geniş ölçüde toplanır.

Tarım. — Portekizliler'in üçte ikisi tarımla geçinir. Ülkenin hemen her bölgesinde zeytin, üzüm yetişir. En iyi cins üzümler Douro nehrinin etrafındaki yaylalarda yetiştirilir. Bunlardan meşhur Porto şarapları yapılır. Güneyde yetişen üzümler ise taze olarak harcanır. Ülkede ayrıca portakal, limon, incir, mandalina, arpa, çavdar, patates, mısır, keten yetişir. Tagus nehri boyunca uzanan geniş pirinç tarlaları da vardır. Orta kesimdeki dağlık bölgede sığır, güneyde de koyun, domuz yetiştirilir.

Ticaret. — İhtiyaçlarının büyük bir kısmını İngiltere'den sağlıyan Portekiz, aynı zamanda sömürgelerinin ürünlerinden de faydalanır. Portekiz sömürgelerinde yetişen kahve, kenevir gibi ürünleri dışarı satılır, bunun yerine de taşkömürü, pamuk, buğday, demir, çelik alınır. Wolfram madeni, şarap, reçine, şişe mantarı Portekiz'in ihraç ettiği maddelerin başında gelir.

Ulaştırma. — Portekiz'deki demiryollarının uzunluğu 3.600 km. kadardır. Ulaştırmanın büyük bir kısmı denizden sağlanır. 28.000 km. uzunluğundaki karayolları ülkenin büyük şehirlerini birbirine bağlar. Dağlık kesimlerde ulaştırma katırlar sırtında, köylerde de öküz arabalariyle sağlanır.

Lisbon'un tarihi su kemerlerinden bir görünüş

Portekiz'de Yaşıyanlar

Portekiz'de yaşıyan yerli halkın kökü eski İberyalılar'a kadar uzanır. Portekiz, tarih boyunca, Fenikeliler, Keltler, Kartacalılar, Romalılar, Yunanlılar, Gotlar, Moritanyalılar tarafından istilâya uğramış, Zenciler'le de karışmış bir ülkedir. Halkın hepsi Portekizce konuşur, Katolik'tir, hemen hemen hepsi esmer, siyah saçlı, kara gözlüdür.

Portekizliler'in üçte ikisi çiftçilikle geçinir. Bunlar eski usullerle çalışarak ancak hayatlarını kazanabilecek kadar verim elde ederler. Halkın büyük bir kısmı fakir köylü ve denizcilerdir. Bunların pek çoğu hayatını günü gününe kazanır.

Eğitim ve Kültür. — Portekiz'de ilk öğretim mecburiyyse de bütün çocukları okutacak kadar okul yoktur. 1928'den bu yana yeni yeni okullar yapılmışsa da, bunlar ihtiyacı gene karşılıyamamıştır.

Coimbra Üniversitesi 1290'da kurulmuştur, bütün dünyada Portekizce konuşan ülkelerden öğrencileri Portekiz'e çeker. Ayrıca, Lizbon Üniversitesi de 1911'de kurulmuştur. 1911'de açılan Porto Üniversitesi'yle birlikte, Portekiz'deki 3 üniversitede 1.500 öğretmen, 22.000 öğrenci vardır.

Portekizce, birçok bakımdan, İspanyolca'ya benzer. Lâtince'den türemiştir. Portekiz mimarlığı da İspanyol mimarlığının özelliklerini gösterir. Halk müziğinde gitar eşliğinde söylenen şarkıları vardır.

Portekiz'in Büyük Şehirleri

Portekiz'in en büyük şehri, nüfusu 1 milyona yaklaşan başkent Lizbon'dur (Bk. Lizbon). Bunun dışındaki başlıca şehirler şunlardır:

Porto: Douro nehrinin ağzından 3 mil içeride, 350.000 nüfuslu bir liman şehridir. Portekiz şarap sanayiinin merkezi olan Porto'da dokumacılık, şeker fabrikası, besin sanayii fabrikaları da vardır.

Coimba: 60.000 nüfuslu bir şehirdir, Portekiz'in tarihî kültür merkezidir.

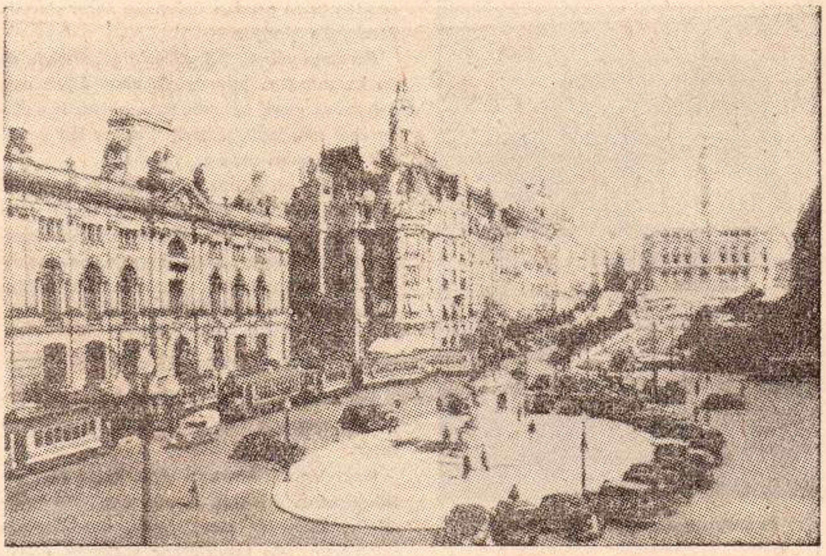
Funchal: Madeira Adaları'nın 50.000 nüfuslu başkentidir. Güzel bir koyun içinde yerleşmiş bulunan şehirde tropik bitkilerin yetiştirildiği bahçeler, ayrıca oteller, eğlence yerleri vardır. Birçok zengin kışı geçirmek üzere özel yatlariyle buraya gelip kalırlar.

Setubal: Lizbon'un güneyinde 60.000 nüfuslu bir liman şehridir.

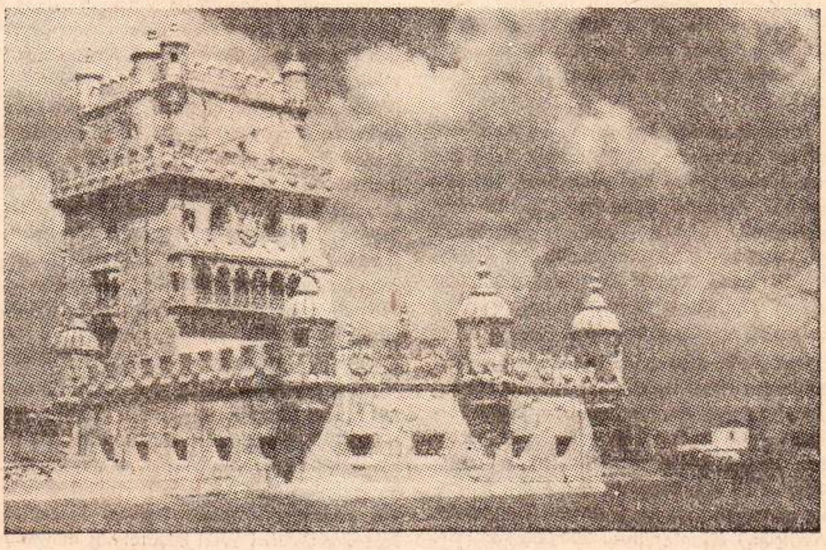
Braga: «Portekiz'in Çiçek Bahçesi» diye anılır, kuzeyde 45.000 nüfuslu bir şehirdir.

Tarihte Portekiz

Tarih çağları içinde Portekiz'e ayak basan ilk yabancı kavim olarak Fenikeliler'le Kartacalılar'ı görürüz. Daha sonraları buralarda, özellikle Tagus nehri boyunca Yunan ve Roma sömürgeleri kuruldu. Birçok tarihçiler, eskilerin Lusitanya dedikleri bölgenin bugünkü Portekiz olduğu fikrindedirler. Portekiz 400 yıllarında Vizigot denen Barbarlar'ın istilâsına uğradı, 711 yılında da Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya geçen Araplar Portekiz'i fethettiler. Daha sonra Kastilya Kıralı I. Ferdinand ülkeyi ele geçirdi. Bu hanedandan gelen VI. Alphonso Araplar'a karşı savaşırken kendine yardım etmiş bulunan Burgonya Dükü Henri'yi Portekiz Kontu yaptı. Bu tarihten sonra

Şarabiyle ün kazanmış Porto şehrinden bir görünüş.

1500 yılında Portekiz denizcileri adına yaptırılan Belem Kulesi.

Portekiz tarihi, kesin olarak İspanyol tarihinden ayrılmış oldu. Henri'nin oğlu Alfonso Henriques ilk Portekiz kıralı oldu. 1147'de Lizbon'u alarak başkent yaptı. Portekiz artık kuvvetli bir devlet olma yolunda ilerliyordu. XV. yüzyılda Gemici Henri diye anılan kıral zamanında Portekiz gemicileri Hindistan yolunu bulmak için uzun deniz seferlerine çıktılar. 1500'de Brezilya Portekizliler'in eline geçti. Böylece Yeni Dünya'da sömürgecilik siyaseti başlamış oluyordu.

1578'e kadar, yüz yıla yakın, Portekiz büyük devletler arasında yer aldı. Vâdi's-Seyl Meydan Savaşı'nda Portekiz ordu, donanma ve kıralının Türkler'e yenilip yok olması üzerine İspanya'ya katıldı. 1640'ta İspanya'dan ayrıldı. 1822'de Brezilya'yı kaybetti.

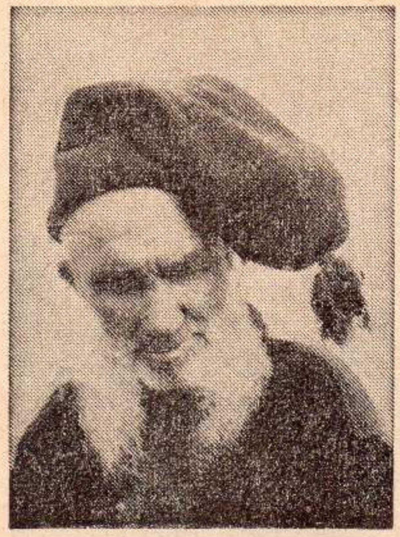
1826'da yeni bir anayasa hazırlanarak iki meclis açıldı. Portekiz geçen yüzyıl içinde tren, telgraf gibi yeni buluşlardan faydalandıktan başka yeni okullar da açarak eğitime önem verdi.

1910'da Cumhuriyet ilân edilince Manuel De Arriaga cumhurbaşkanı seçildi. 1910'dan 1926'ya kadar ülkede on sekiz ihtilâl oldu. 1926'da idareyi ele alan General Antonio De Carmano 1928'deki seçimle Cumhurbaşkanı, Antonio De Salazar da başbakan oldu. Kısa zamanda idareyi ele alan Salazar bugün de Portekizi diktatör olarak idare etmektedir.

Portekiz, 1942'de Japon kuvvetlerinin Timor'u istilâ etmelerine rağmen, İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız kaldı. 1945'te Almanya'nın düşmesinden birkaç gün önce Almanya'ya savaş açtı. 1949'dan sonra Amerika ve İngiltere gibi Batılı büyük devletler Portekiz'in kalkınmasına yardım etmektedirler.

Portekiz Sömürgeleri

Eskiden dünyanın en zengin sömürgelerine sahip bulunan Portekiz denizlerindeki üstünlüğünü kaybetmeye başlayınca sömürgelerinin büyük bir kısmı elinden çıktı. Bununla birlikte Portekiz, bugün bile, sömürgelerin-

Portekizli ihtiyar bir balıkçı

den faydalanarak yaşıyan devletler arasında sayılabilir.

Portekiz'in denizaşırı iki ili vardır: Azor ve Madeira. Bu iki il Atlas Okyanusu'nda önemli bir deniz yolu üzerinde iki takımada halindedir (Bk. Azor Adaları; Madeira Adaları).

Portekiz sömürgeleri Afrika ve Asya toprakları üzerindedir. Afrika'dakiler Yeşil Burun Adaları (3986 km² yüzölçümü, 181.000 nüfus), Portekiz Guinea'sı (36.125 km² yüzölçümü, 600.000 nüfus), Mozambik (771.125 km² yüzölçümü, 6.500.000 nüfus), Angola (1.246.700 km² yüzölçümü, 5.000.000 nüfus) (Bk. Yeşil Burun Adaları, Portekiz Guinea'sı, Angola, Mozambik).

Portekiz'in Asya'da da sömürgeleri vardır. Bunlardan Hindistan'dakileri 1961'de Hindistan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bugün Portekiz'in Asya'daki en önemli sömürgesi Macao' dur. Macao, Çin'in güney kıyısındaki Hong Kong'un 65 km. batısında İnci nehrinin ağzının güneybatısında bir yarımada üzerindedir. Yüzölçümü 6 km², nüfusu 300.000 kadardır. Küçük Taipa ve Coloane adaları da buraya bağlıdır. Portekiz'in Asya'daki üçüncü sömürgesi Timor ise Sonda Adaları'ndan Timor'un bir kısmıdır. 19.000 km² alanı, 500.000 nüfusu vardır (Bk. Timor).

PORTEKİZ GUİNEASI

Afrika'nın batı kıyılarında bir Portekiz sömürgesidir. Senegal ile Guinea (Gine) arasındadır. Batısında Atlas Okyanusu vardır. Bijagos Takımadaları ile birlikte yüzölçümü 36.125 km², nüfusu 600.000'dir.

Portekiz Guinea'sının başlıca şehri 25.000 nüfuslu Bissau limanıdır, burası 1942'den beri sömürgenin başkentidir. İklim yılın her mevsiminde çok sıcak geçer.

Ülkede ençok pirinçle yağ çıkartılan bitkiler, Hindistancevizi, turunçgiller yetişir.

Portekiz Guinea'sı Portekizli bir vali tarafından idare edilir.

PORTLAND

Amerika Birleşik Devletleri'nin Oregon eyaletinde, Willamette nehri kıyısında bir liman şehridir. Nüfusu 850.000'dir. Büyük Okyanus'tan gelen gemiler Columbia nehri yolu ile Portland'a girerler.

Portland yetiştirdiği güllerin güzelliğiyle de ün kazanmıştır. Şehirde göz alabildiğine uzanan geniş çiçek bahçelerinde yetiştirilen güller özel sergilerde gösterilir, ayrıca her yıl çiçek bayramları yapılır.

Amerika'nın kültür hayatında da Portland' ın önemli bir yeri vardır. Oregon Üniversitesi özellikle tıp ve dişçilik bölümleriyle ün kazanmıştır. Portland'da kâğıt, kereste, un, mobilya, dokuma fabrikaları vardır. Plâstik ve kimya sanayii de gelişmiştir.

PORTRE

İnsan yüzünün kalemle, suluboya, yağlıboya gibi araçlarla yapılan resimlerine «portre» denir.

Portreler, tarihin eski çağlarından beri görülmüşse de özellikle Rönesans çağında gelişmiştir. Zenginler saraylarında, konaklarında salonlarını, aile tasvirleriyle süslemek üzere, gerek kendilerinin, gerek ailelerinin, bazan teker teker, bazan da toplu bir halde resimlerini yaptırırlardı. Leonardo Da Vinci'nin şaheseri olan ünlü «La Gioconda», İtalyan zenginlerinden Francesco il Giocondo'nun karısının resmidir.

Rönesans çağının en büyük iki portre üstadı Leonardo da Vinci ile Raffaello Sanzio'dur. Ondan sonraki devirlerde, İspanya'da Velazquez, Goya, Fransa'da Le Nain, Almanya'da Dürer, Cranach gibi ressamlar, hep birer portre üstadıdır. İngiltere'de Bogarth, Constable, Burne Jones, Amerika'da Winslow Homer, John Sargent de bu alanda ün kazanmışlardır. Fransa'nın en büyük portre ressamları XIX. yüzyıl başlarında yaptıkları eserleriyle bu alanda ün kazanan Louis David ile İngres'dir.

Bizde portre ressamlığı çok yenidir. Kitap resimleme, süsleme ihtiyacından doğmuş olan minyatürler birer portre eseri sayılabilirse de minyatürün şartı olan gelenek ve anonimcilik, bu resimleri belli kişilerin portreleri olmaktan çıkarmıştır. Yalnız Topkapı Sarayı'nın Portreler Galerisi'ndeki büyütülmüş minyatür tipi III. Osman portresi istisna teşkil eder. Bizde portre resmi, ancak XX. yüzyılda gelişmiştir. Osman Hamdi Bey, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Şeref Akdik bu resim dalının en başta gelen ustalarıdır.

PORT-SAİT

Mısır'da, Süveyş Kanalı'nın kuzey kesiminde, 300.000 nüfuslu bir liman şehridir. Kahire ile İskenderiye'den sonra Mısır'daki şehirler arasında 3. gelir. Akdeniz'le Manzala Gölü arasındaki dar bir şerit üzerine kurulmuştur.

Port Sait 1859'da Süveyş Kanalı'nın açılmasına başlandığı sırada kuruldu; zamanla gelişti, kanalın kazandığı önemin yanı sıra şehrin de önemi arttı. Bir ara, dünyanın en büyük «kömür istasyonu» durumunu kazandı: Avrupa ile Hindistan, Uzak Doğu arasında gidip gelen gemiler, kanaldan geçerken, yakıtlarını oradan tamamlıyorlardı.

Port Sait'in 58 m. yüksekliğindeki deniz feneri dünyaca ünlüdür. Süveyş Kanalı'nın mühendisi Ferdinand De Lesseps'in de Port Sait' te büyük bir heykeli vardır.

Antil Adaları'nda Küçük Bir Devlet

PORTO RİCO

Porto Rico'nun arması

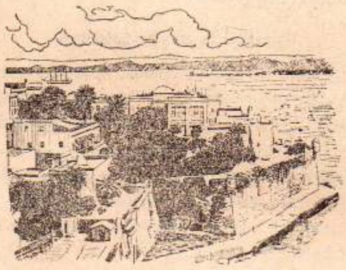
PORTO RİCO, Büyük Antil Adaları'ndan biri üzerinde kurulu küçük bir devlettir. Porto Rico Adası'nın batısındaki ada üzerinde de Dominikan Cumhuriyeti ile Haiti bulunur.

Yüzölçümü: 8.897 km²
Nüfusu: 2.400.000
Başkenti: San Juan

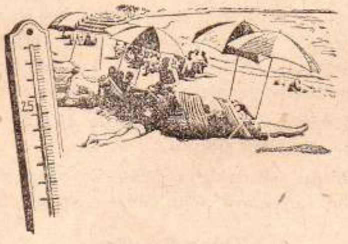
Porto Rico yeryüzünün en verimli topraklarından biridir. Ülkenin adı da, İspanyolca' da «zengin liman» anlamına gelir. Adanın orta bölümü dağlık, kıyılar ovalıktır. İklim, genel olarak, çok sıcak, yağışlıdır. Sık sık kopan fırtınalar, tayfunlar, hele kıyı kesimlerinde, büyük zararlara yol açar.

Porto Rico'nun başlıca zenginliği şeker ka-

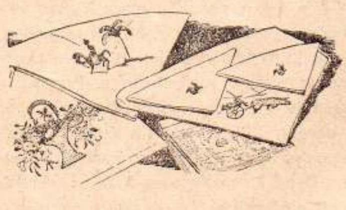
PORTO RİCO'NUN ÖZELLİKLERİ

San Juan'daki La Fortaleza Kalesi 300 yıldır hükümet konağı olarak kullanılır.

Yılda ancak 3 gün güneş görmiyen bu ülkede yaz-kış ortalama ısı 25 derecedir.

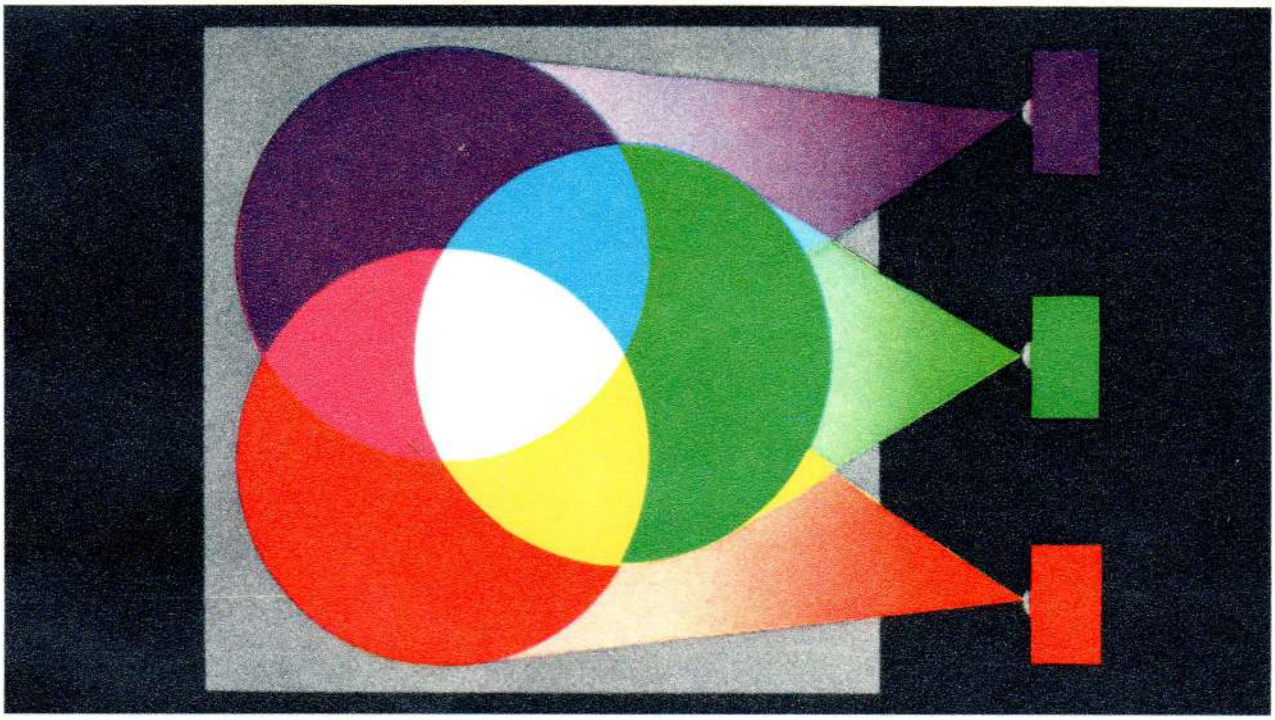

Porto Rico'da el işleri çok gelişmiştr. Her yıl ortalama 150 milyon liralık ihracat yapılır.

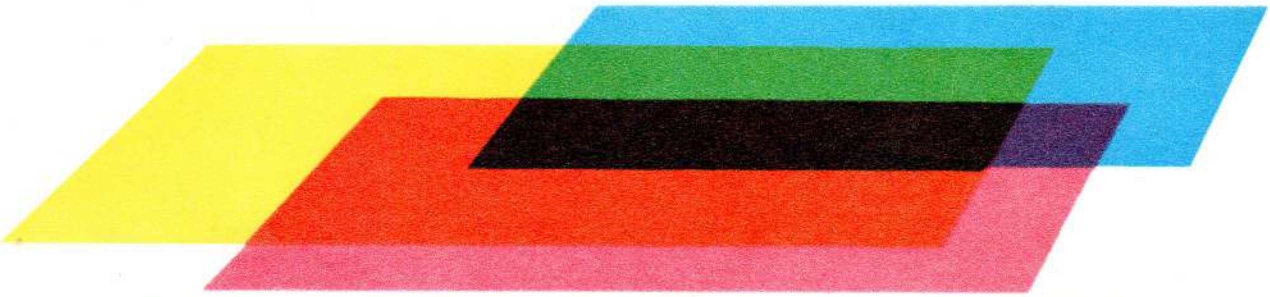
RENKLER

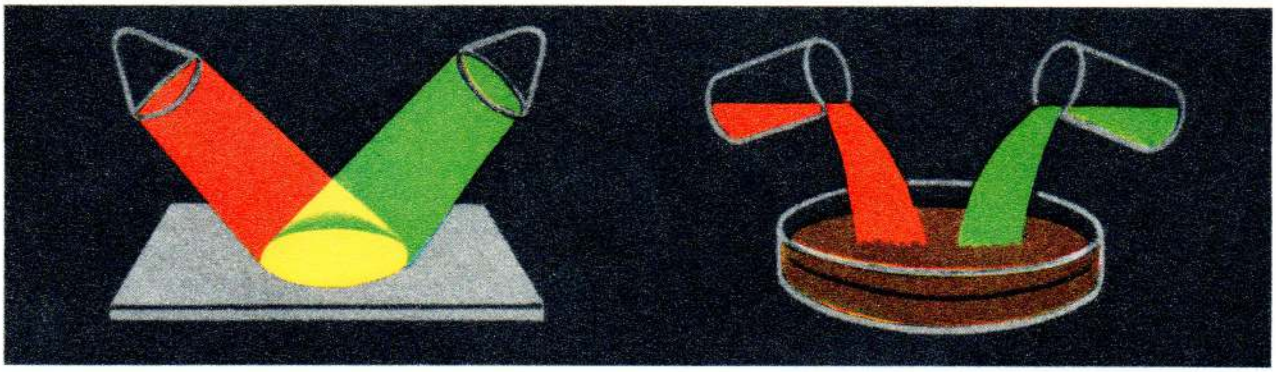
Güneş ışınlarının prizmadan geçtikten sonra ayrıldığı 7 ana renk

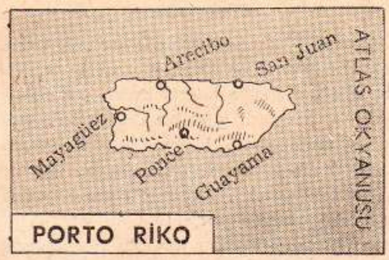
Ayrı ayrı renkte ışınlar birleşince çeşitli renkler ortaya çıkar, hepsinin karışımı da beyaz ışığı meydana getirir.

Ayrı ayrı renkte boyalar birleşince gene çeşitli renkler ortaya çıkarsa da hepsinin karışımı siyah rengi verir.

Kırmızı ışıkla yeşil ışık birleşince sarı olur; kırmızı boya ile yeşil boyadan ise kahverengi ortaya çıkar.

mışından ileri gelir. Ayrıca, tütün, pirinç, patates, pamuk, kahve, ananas, muz gibi sıcak iklim meyvaları da yetişir. Bunların büyük bir kısmı Amerika'ya satılır. Ülkenin yüzölçümünün %12 kadarı ormanlarla kaplıdır.

Porto Rico'nun başkenti San Juan, dar bir boğazla denize açılan bir koy içindeki adada kurulu, 600.000 nüfuslu bir şehirdir, köprü ve tünelle karaya bağlıdır. Ülkenin önemli ihracat limanıdır.

Porto Rico'nun ikinci derecede önemli şehri olan Ponce, 100.000 nüfusludur.

Tarihte Porto Rico

Porto Rico Adası'nı, ilk önce, Kristof Kolomb keşfetti. Kolomb, 1493 eylûlünde çıktığı ikinci yolculuğunda, bugünkü Antil Adaları'ndan bir kısmı arasında Porto Rico Adası'na da ayak basmıştı. Bu adaya, «San Juan Bautista» adını verdi. Bugünkü başkentin adı da buradan gelir.

1498-1898 yılları arasında bir İspanyol sömürgesi olarak kalan Porto Rico, İspanyol - Amerikan Savaşı'ndan sonra Amerika'ya bırakılmıştı. O tarihten sonra Amerika tarafından idare edildi. 1952'de ayrı bir cumhuriyet oldu. Yalnız, dış siyaset bakımından gene Amerika'ya bağlıdır. Bu bakımdan Porto Ricolu'lar aynı zamanda Amerikan vatandaşı sayılırlar. Devletin resmî dili İspanyolcadır, büyük bir çoğunluk İspanyol asıllı, Katolik Hıristiyan'dır. 60.000 Zenci, 575.000 de Zenci-İspanyol melezi vardır.

POSEİDON (Bk. NEPTUN)

POSOF

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda, kuzeyde ve batıda Sovyetler Birliği arazisi çevirir. İlçenin güneyinde Kars ilinin Hanak, güneydoğusunda Çıldır ilçeleri bulunur. Merkez bucağından başka Cilvana adlı bir bucağı, 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 611.000 km²

Nüfusu: 27.362 (1960 sayımı)

Posof ilçesinin orta kesimlerini Posof Çayı vâdisi çevresindeki düzlükler kaplar. Bu vâdiyi çeviren yüksek dağlar ise çok yerde 3.000 m.'yi aşar. Posof ilçesi yurdumuzda kışların en şiddetli geçtiği, en uzun sürdüğü köşelerden biridir. En önemli akarsu Kura nehrine karışan Posof Çayı'dır. İlçenin ekonomisi hayvancılıkla tarıma dayanır. En çok arpa, buğday, çavdar, mısır yetiştirilir. Posof vâdisinde az miktarda çeltik tarımı da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Posof kasabası Sovyet sınırına 6 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 1.800 m. yükseklikte kurulmuştur. 2 mahalleden ibaret olan bu kasabanın eski adı Duğur'dur. Nüfusu 1.500'e yakındır (1960 sayımı: 1.481).

En Yaygın Haberleşme Sistemi: Posta ve Postacılık

POSTA ve POSTACILIK, şehirler, ülkeler arasında mektup ve paket gönderme işlerinde sağladığı kolaylıklar dolayısiyle bugünün ulaştırmasında çok önemli yeri olan bir faaliyet alanıdır.

İnsanlar toplum halinde yaşamaya ilk başladıkları çağlardan beri aralarında yazı ile haberleşme, birbirlerine bir şeyler gönderme ihtiyacını duyuyorlardı. O çağlarda bu mektupları götürmek için, özel kişiler tutulur, bunlar bir türlü «postacılık» yaparlardı. M. Ö. IV. yüzyılda, Yunanistan'dan ta İran'a, Filistin'e kadar «posta konakları» vardı. Bu konaklarda yolcular için olduğu gibi, postacılık işi gören kimseler için de kiralık atlar bulunur, mektupları, emanetleri götüren postacı, kısa bir moladan sonra, at değiştirerek, yeniden yola çıkardı.

Romalılar posta işine daha önem verdiler, konaklama yerlerini sıklaştırıp, güzel, dayanıklı yollar yaparak gidiş-gelişi kolaylaştırdılar. Ayrıca, mal ve can güvenliğinin Roma tarafından garanti edilmesi, imparatorluğun geniş topraklarında taşıma işlerini geliştirdi. Bugünkü postacılığın kurulmasında, Romalılar bu tutumları ile yol gösterici rolü oynamışlardır.

Ortaçağ'da, posta işleri özel kişiler tarafından yürütülürdü. Avrupa'da Venedikliler, Cenevizliler deniz taşıma işleri yanında, denizaşırı ülkeler arasında postacılık da yapmaya başladılar. Bu arada özellikle, serbes Alman şehirlerinden Hamburg'da, Bremen'de, ilk olarak «şehir içi postacılığı» kuruldu. XIV. ve XV. yüzyıllarda Alman şehirlerinde başlıyan devlet eliyle dağıtım usulü XIX. yüzyılda kurulan millî posta kurumlarının ilk adımı sayılır.

Yeniçağ'da, XVII. yüzyıl başlarında, posta işleri daha düzenli bir duruma girdi. Önce İngiltere'de 1635 yılında posta işleri, devlet eliyle yürütülmeye başlandı, Cromwell zamanında 1657'de bir Posta Bakanlığı kuruldu. 1792'de aylıklı postacılar çalışmaya başladı. Amerika'da da 1789'da ilk Posta Bakanlığı işe başladı, 1821'de postacılık teşkilâtı kuruldu. Ondan sonra, Avrupa'nın başka ülkelerinde de posta işlerinin devlet eliyle yürütülmesine başlandı.

XIX. yüzyılda posta ve postacılık çok daha gelişti. Bunda yeni buluşların, makinalı sanayiin, ayrıca yüzyılın ortalarına doğru kullanılmaya başlanan «posta pulu»nun da önemi büyük olmuştur. Bu arada, buharlı gemilerin, trenin çalışması, haberleşmede hızı artırdı. 1829'dan sonra milletlerarası postacılık anlaşmaları yapılınca, bir mektubun çok uzak yerlere kadar gitmesi kolaylaştı. Yüzyılın sonuna doğru postacılık mesleği, kesin olarak kurulmuş, önce telgrafın, daha sonra telefonun, telsizin bulunması ile posta işleri, devletlerin hem çok gelir sağladığı, hem de çok önem verdiği bir kurum haline gelmiş bulunuyordu.

Bugün, günlük hayatın hızı karşısında, postalarda da elden gelen çabukluğu sağlamaya çalışılıyor. Bu arada, uçak postaları günden güne yaygın bir hal almış, kıtalar arasındaki posta ulaştırmalarında böylece büyük bir çabukluk sağlanmıştır. Ayrıca, başka araçlarla ulaşılması güç, hattâ imkânsız olan sarp yerlerdeki köylere, kasabalara mektuplar helikopterle gönderiliyor. Bugün, Avrupa, Amerika ülkelerinden birçoğunda posta idarelerinin helikopter servisleri vardır.

Üst sıra (soldan sağa): Amerikan, Alman, Macar pulları. İkinci sıra: İtalyan, Mısır, Avusturya pulları. Üçüncü sıra: İngiliz ve Fin pulları.

PUL TOPLAMA MERAKI

PUL toplama merakı bugün çok yaygın bir durum almıştır. Pul koleksiyonu yapmak için başlangıçta çok bir paraya lüzum olmaması, koleksiyonun kısa zamanda zenginleşebilmesi, üstelik fazla bir yer kaplamayıp gün geçtikçe de değerinin eksilmemesi birçoklarını bu eğlenceli işe sevkediyor.

Bugün en çok pul koleksiyoncusu bulunan ülkelerin başında Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika geliyor. Paris, Londra, New York gibi büyük şehirlerde haftanın belirli günlerinde açılan pul borsaları vardır. Buralarda pul alışverişi yapılır, ender pullar sergilenir, yeni çıkan pulların katalogları sunulur.

İlk pul koleksiyoncusunun kim olduğu kesin olarak bilinmiyor. Bununla beraber, bilinen meraklıların en eskilerinden biri 1864'te koleksiyonculuğa başlıyan Avusturyalı Kont Philippe von Ferrari'dir. Bu adam âdeta pul için yaşar, yeryüzünün en değerli pullarını elde etmek için hiçbir şeyden yılmazdı. 1917'de öldükten sonra pulları derlenip düzenlendi. Satışa ancak 1920'de başlanabildi, satış tam bir yıl sürdü. Satıştan elde edilen miktar o devirde, bizim paramızla 2.000.000 liranın üstündeydi.

Bugünün en ünlü pul meraklılarının başında İngiltere Kıraliçesi II. Elizabeth, eski Mısır Kıralı Faruk, Lüksemburg Grandüşesi ve Kardinal Spellman gelir. Eski İngiliz kıralı VI. George ile Amerika cumhurbaşkanlarından Roosevelt de tanınmış birer pul meraklısıydı.

Pulların eskidikçe değer kazanacağı söylenebilirse de, pulun değeri eskidikçe değil, eşlerinin sayısı azaldıkça artar. İngiltere'de 1840'ta satışa çıkartılan Kıraliçe Victoria'nın pulu o devirde pek çok kimsenin ilgisini çekmiş, birçok kimse bu pulları birer hâtıra olarak saklamıştı. Çok eski olmasına rağmen çok sayıda bulunması pulun maddi değerini pek yükseltmemiştir.

Bunun gibi hatalı basılmış bir pul, üzerine ya ikinci bir baskı vurularak, ya da delikler açılarak değeri değiştirilmiş pulların değerleri de çok artar. Genel olarak, pulun iyi durumda olması, kenarındaki tırtılların kopuk, kesik bulunmaması gerekir. Bunun için de meraklılar pulları elle değil, özel maşalarla tutar, zedelememeye gayret ederler.

Bugün için dünyanın en pahalı pulu, 1872'de İngiliz Guyana'sındaki bir öğrencinin Georgetown'daki evlerinin tavan arasındaki bir zarfın üzerinde bulduğu 1 sentlik eflâtun renkli puldur. Çocuk, 1856'da Guyana'da satışa çıkartılan bu pulu 6 şiline bir koleksiyoncuya vermiş, o da bunu bir süre sonra Liverpool'de bir pulcuya satmıştı. Bu pul Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir açık artırmada 7.343 İngiliz lirasına kadar çıkmıştı. Günümüzün en meşhur koleksiyoncularından M. Arthur Hind'in elinde bulunan bu eşsiz pula bugün 400.000 liranın üstünde paha biçilmektedir.

İlk Fransız pulu 1 ocak 1849'da satışa çıkarılan 20 santim değerindeki puldu. Bu pulun değeri 1908'de 2.5 frank, bugün de 100 frank (200 L. kadar) olmuştur. Gene aynı tarihte piyasaya çıkarılan 1 franklık bir başka Fransız puluna bugün 12.000 franklık (24.000 L. kadar) paha biçilmektedir.

Amerika'da satışa çıkartılan 5 sentlik bir pul ise 1908'de 75 sente alıcı bulmuş, bugünkü değeri ise 1.000 lirayı geçmiştir.

Bizde Posta

Ortaçağ Türk devletlerinde posta işlerine çok önem verilirdi. Daha sonraki devirlerde de, «Tatar» (posta tatarı) denen postacılar, beygirle, çok hızlı gitmekle ünlüydüler. Arada at değiştirerek, İstanbul'dan Erzurum'a kadar 5 günde gittikleri olurdu; bu teşkilât yalnız devlete aitti. Tanzimat'a kadar halkın hizmetini görecek posta teşkilâtı yoktu. İlk Posta Nezareti 1840'ta kuruldu. İlk postane binası da Yenicami avlusundaki ahşap bir yapıda açıldı. Evkaf'a ait olan bu arsaya 1890' da Eski Postane binası yapıldı ki, şimdi İş Bankası olarak kullanılmaktadır.

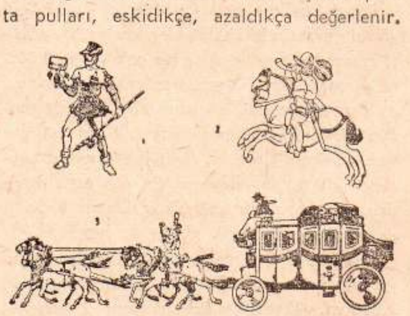
Aynı zamanda Türkiye'nin ilk gazetecisi de olan Agâh Efendi'nin Posta Nazırlığı zamanında (1862) ilk Türk posta pulu kullanıldı. 1855'te kurulan Telgraf İdaresi 1871'de Posta işlerine bağlanarak «Posta ve Telgraf Nezareti» kuruldu. Bu nezaret, 1909'da Sirkeci'de Yeni Postane diye anılan binaya taşındı. Millî Hükümet kurulduktan sonra «Posta ve Telgraf Nezareti» kaldırılarak, posta işleri yeni kurulan Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü'ne verildi.

Posta Pulu

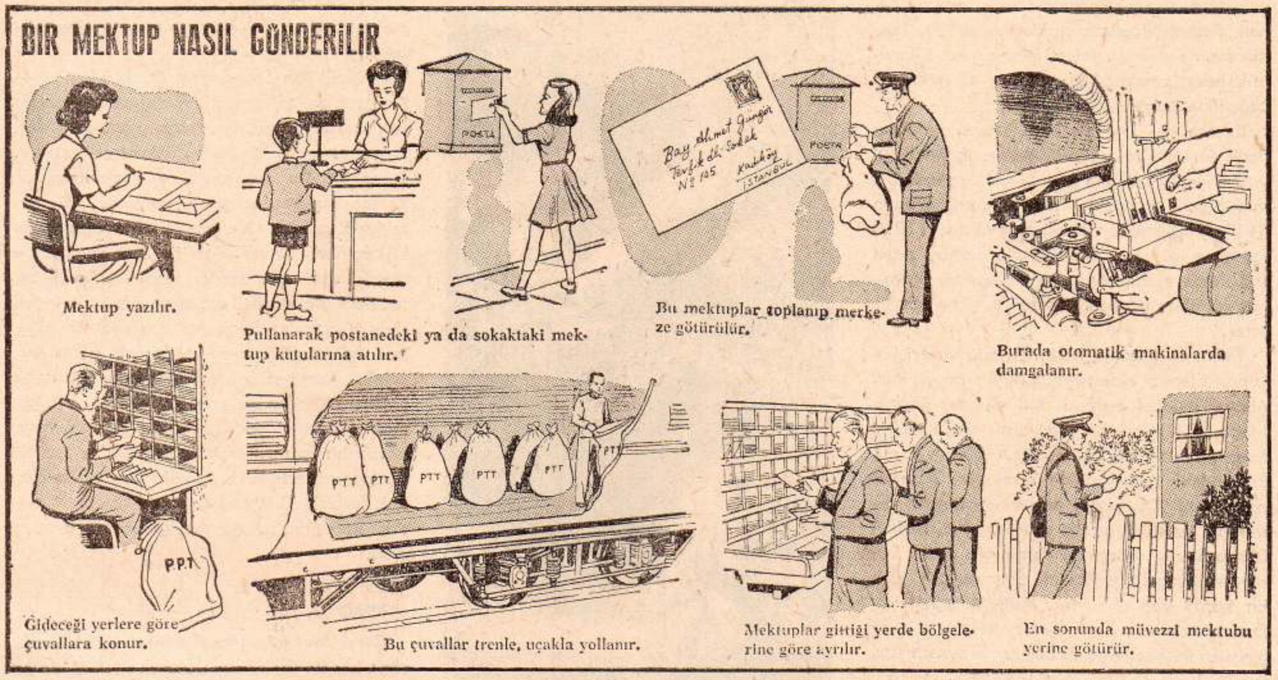
Posta pulu usulü ortaya çıkıncaya kadar ücreti mektubu alan öderdi, gönderenden alındığı da olurdu. Bunun üzerine, İngiltere'de devlet, karışıklığı önlemek için, mektupların üzerine paranın nerede ödeneceğini belirten bir damga basmaya başladı. İşte, bir öğretmen olan Rowland Hill'e bugün kullandığımız posta pulunu yapma fikri bu damgaların basılmasından sonra geldi. Böylece Rowland Hill, mektuba yapışan, arkası zamklı, dört köşe, üzerinde Kıraliçe Victoria'nın resmi olan ilk pulu yaptı.

İlk posta pulu 6 mayıs 1840'ta satışa çıkarıldı, çok büyük bir ilgiyle karşılandı. Öyleki, yıl sonunda İngiltere posta idaresinin geliri 70.000 İngiliz lirasından, 850.000 İngiliz lirasına çıkmıştı. Posta pulu, derhal her memlekette basıldı.

Devletin bastığı pullar, bir bakıma para sayılabilir. Bir şey karşılığında para yerine kullanılabilir. Ayrıca, pul biriktirmek de eğlenceli bir iş olduğu kadar, kazançlı da sayılır. Pul koleksiyonculuğu işte bundan doğmuştur. Artık tükenmiş, az basılmış, kusurlu çıkarak toplattırılmış pulların değeri, bazan asıl kıymetinin yüzlerce katını bulur. Meselâ, 1847' de Amerika'nın çıkardığı, üzerinde Benjamin Franklin'in resmi olan 30 sentlik pulun şimdiki değeri 8000 dolâr kadardır. Çünkü posta pulları, eskidikçe, azaldıkça değerlenir.

1 — Ortaçağ'da Avrupa'da yaya postacı; 2 — Atlı postacı; 3 — Trenden önce kullanılan posta arabası.

BIR MEKTUP NASIL GÖNDERİLİR

Mektup yazılır.

Pullanarak postanedeki ya da sokaktaki mektup kutularına atılır.

Bu mektuplar toplanıp merkeze götürülür.

Burada otomatik makinalarda damgalanır.

Gideceği yerlere göre çuvallara konur.

Bu çuvallar trenle, uçakla yollanır.

Mektuplar gittiği yerde bölgelerine göre ayrılır.

En sonunda müvezzi mektubu yerine götürür.

Koleksiyon, ya ayrı ayrı milletlerin pullarını biriktirerek, ya da tüm olarak bütün milletlerin pullarını biriktirmek suretiyle yapılır. Böylece tam koleksiyon yapabilenler birkaç kere milyoner sayılırlar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi (Ş. Eskin, 1942); Postaya Müteallik Notlar (Ş. Eskin, 1940); Posta İstatistikleri (PTT, 1949).

POTASYUM

Alkalik madenlerden biridir. Gümüş beyazlığında, parlak bir maddedir. Soğukta sertleşir, kolay kırılır; 15 derecede ise mum gibi yumuşar.

Eskiden sodyumdan ayırdedilemediğinden Arap kimyacıları ikisinin de bileşiklerine «alkaya» demişlerdi. Potasyumun Lâtince adı olan «kalyum» da buradan alınmıştır. Simgesi de bundan dolayı «K»dır. İki elemanın bileşiklerinin birbirinden farklı olduğu ilk defa XVIII. yüzyılda anlaşılmış, potasyum alevinin menekşe moru, sodyumunkinin koyu sarı olduğu görülmüştür.

Potasyum, «potas» denilen bileşiklerinden elde edilir. Potasyum bileşiklerinin başlıcaları «potasyum hidratı», «potasyum karbonatı» dır. İlk defa olarak 1807'de İngiliz bilgini Davy tarafından bulunmuş, «potas kostik»ten elektroliz yolu ile elde edilmiştir.

Potasyum tabiatta tuzlar halinde dünyanın her tarafında değişik oranlarda bulunur. Potasyum tuzları suda çözünür ve daha çok bitkiler tarafından kullanılır. Bitkilerin potasyum tuzlarına olan ihtiyaçları bu tuzların büyük ölçüde elde edilmek üzere bir endüstri kolu haline getirilmesini sağlamıştır. «Potas gübresi» fakir toprakların gübrelenmesinde kullanılır. Hayvanlarda bu tuz ihtiyacı potas tuzuna karşı değil, sodyum tuzuna karşıdır. Bundan dolayı çok eski devirlerde feldspatların, daha başka silikatların bozulmasından meydana gelen, suda çözünebilen sodyum ve potasyum tuzlarından potasyumunkiler bitkiler tarafından tutulduğu için karalarda kalmış, sodyumunkiler ise denizlere sürüklenmiştir. Bugün deniz sularında %50-70 sodyum tuzuna karşılık potasyum tuzları %5'i geçmez.

Potas tuzu yatakları yeryüzünde kaya tuzları arasında bulunur. Bunlar orta Avrupa'da Stassfurt, Galiçya'da Kalusz, Rusya'da Solikamsk, Amerika'da Yeni Meksika yataklarıdır. Bazı göllerde de potas tuzları bulunur. Bunlardan Lût Gölü'nde, Van Gölü'nde ihmal edilmiyecek kadar potas tuzu bulunmaktadır.

Potasyum oksijene karşı çok haristir. Bundan dolayı, içinde oksijen bulunan bütün sıvıları çözümlenmeye uğratır. Meselâ, suyu o kadar hızla çözümler ki oksijenin ayrılması pek şiddetli olur, bu tepkiden ileri gelen ısıda hidrojen de, potasyumun kendisi de yanar. Bu işlemde potasyum hidratı ortaya çıkar.

Canlı varlıkların hayatında potasyumun büyük yeri vardır, kandaki plâzma ile hücrelerin faaliyetini dengede tutmaya yarar. 100 sm^3 plâzmada 300 gr. sodyum, 20 gr. potasyum, 10 gr. kireç vardır. Potasyum kaslara kuvvet verir. Bundan dolayı, tıpta ilâç olarak kullanılır. Az ölçüde bir potasyum kalbin kaslarını, sinirlerini kuvvetlendirir. Yalnız, aşırı ölçüde alınırsa felce yol açar.

Öte yandan, potasyumun tuzları da tıpta çeşitli ilâçlar yapmaya yarar. Bu arada, potasyum nitratı idrar söktürücüdür; potasyum permanganat, potasyum iyodür, potasyum sulfat ise sürgün ilâcı (müshil) olarak kullanılır. Potasyum klorat ise iyi bir mikrop öldürücüdür.

POTASYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: K
Atom No.: 19
Atom ağırlığı: 39,104
Yoğunluğu: 0,8631
Ergime nokt.: 63°
Kaynama nokt.: 757

«Potasyum nitrat» güherçiledir. Bu bileşiğe eskiden «Çin tuzu» da denirdi. Bir zamanlar barut yapımında kullanılmışsa da, bugün daha çok kimyasal işlemlerde kullanılmaktadır.

POTSDAM

Doğu Almanya'da, Berlin'in güneyinde Havel nehri kıyısında 150.000 nüfuslu bir şehirdir. Potsdam ilinin, aynı zamanda Brandenburg eyaletinin merkezidir. Başta optik malzeme yapımı olmak üzere, çeşitli endüstri kolları çok gelişmiştir. Bunun yanıbaşında şehir yetiştirdiği kış menekşelerinin güzelliğiyle de ün salmıştr, çeşitli çiçek bahçeleri, sergiler bulunur.

Potsdam'ın bir başka özelliği de eski Prusya krallarının, bu arada Büyük Friedrich'in sarayının bu şehirde bulunmasıdır. Potsdam'da 1945 temmuzunda Truman, Churchill, Stalin arasında yapılan konferans da «Potsdam Konferansı» diye anılır. Bu konferansta, savaştan sonra Almanya'da uygulanacak idare şekli görüşülmüş, Almanya'nın doğu kesiminden bazı topraklar Polonya'ya verilmiştir.

POYRAZ (Bk. RÜZGÂRLAR)

POZANTI

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Karaisalı, güneyde İçel'in Tarsus, batıda Niğde'nin Ulukışla, kuzeyde aynı ilin Çamardı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kamışlı adında bir bucağı, bunlara bağlı 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 755 km^2

Nüfusu: 12.330 (1960 sayımı)

Pozantı ilçesi, Orta Toroslar'ın pek sarp, yer yer ormanlarla örtülü kesimlerini kaplar. Kuzeyde Aladağ, Karanfil Dağı, daha kuzeyde 2.689 m.'yi bulan Pozantı Dağları en önemli dağlardır. Bu engebeli alanlarda kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda Seyhan nehrinin kollarından Çakıt Suyu akar. Demiryolu da bu suyun vâdisi boyunca gider. Türkiye demir-

yolu tünellerinin en uzunu olan Bilemedik Tüneli, Pozantı ilçesinin sınırları içindedir. İlçenin tarıma elverişli yerleri pek yoktur. Ekonomik hayat ormancılığa, yer yer az miktarda bağcılıkla meyvacılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Pozantı kasabası denizden 860 m. yüksekliktedir. İç Anadolu'yu Suriye'ye bağlıyan önemli yol üzerinde bir durak yeri, Anadolu - Bağdat demiryolunun da bir istasyonudur. Kasabanın nüfusu (1960 sayımına göre) 2.473'tür. Bu nüfus, sıcak mevsimde Adana ovası halkından bir kısmının yaylalara çıkması dolayısiyle yazın epeyce artar.

Tarih. — Pozantı, bütün tarih devirleri boyunca önemini elde tutmuş bir konak yeridir. Abbasî halifesi Memun 833 yılında, Bizanslılar'a karşı açtığı bir sefer sırasında, kısa bir hastalıktan sonra, Pozantı Çayı (Çakıt Suyu) kıyısındaki karargâhında ölmüştür. Pozantı'nın önemi XX. yüzyıl başlarında Bağdat demiryolu yapıldığı sırada yeniden arttı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında demiryolu ancak buraya kadar gelmiş, Pozantı o sırada pek işlek bir konak yeri olmuştur. Millî Mücadele yıllarında Adana'yı işgal eden Fransızlar'a karşı girişilen hareketlerde de büyük rol oynamıştır.

POZİTİF, NEGATİF

Cebirde 0 (sıfır)dan büyük sayılara «pozitif» (artı), küçüklere de «negatif» (eksi) denir.

Aritmetikte, sayılar, doğru bir çizgi üzerinde büyüklüklerine göre sıralanmış olarak düşünülür. Bu çizgi «sayılar ekseni»dir. Eksenin sol başında 0 (sıfır) vardır, sağa doğru gittikçe (1, 2, 3...) sayılar artar.

Cebirde ise sayılar «pozitif» (artı), «negatif» (eksi) olmak üzere, ikiye ayrılır. Sayılar ekseni üzerinde 0'ın sağında +1 (pozitif 1), solunda da —1 (negatif 1) vardır. Sağa doğru ilerledikçe +2, +3...; sola doğru gidildikçe de —2, —3... gibi sayılar sıralanır. Eksenin iki ucunda ise «pozitif (artı) sonsuz»la «negatif (eksi) sonsuz» bulunur. «Sonsuz» değeri bilinmiyen en büyük sayıdır.

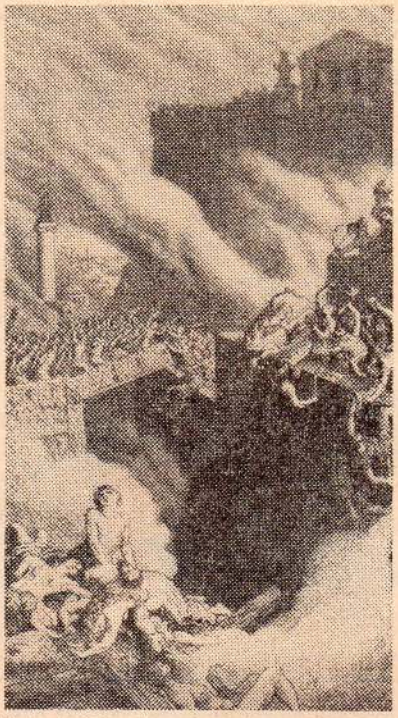
POZİTİVİZM (Bk. OLGUCULUK)

POZOMETRE (Bk. FOTOĞRAF)

PÖN SAVAŞLARI

Romalılarla Kartacalılar arasında Batı Akdeniz'de eğemenligi kazanmak için yapılmış savaşlardır. M. Ö. 246 - M. Ö. 146 yılları arasında yüz yıl sürmüş olan bu savaşlar başlıca üç devreye ayrılır. Romalılar Kartacalılar'a «Fenikeli» anlamına «Pun» derlerdi. Bu kelime dilimize, Fransızca okunuşundan dolayı «Pön» diye geçmiştir.

Birinci Pön Savaşı (M. Ö. 246-241). — Kartacalılar batısını ellerinde bulundurdukları Sicilya'nın doğusuna da el atıp Mesena şehrinin iç işlerine karışınca Mesenalılar Roma'dan yardım istediler. Sirakusalılar önceleri Kartaca'yı destekledilerse de sonra Romalılar'dan yana döndüler. Romalılar Sicilya'da başarılar kazandılarsa da kesin zaferi elde etmek için donanmaya ihtiyaçları olduğunu anladılar. Fırtınadan karaya vuran bir Fenike teknesinden örnek alarak meydana getirdikleri donanmayla Kartaca donanmasını Sicilya'nın kuzeyinde Milai'de yendiler. Sonra Kartaca'ya çıkarma yapmak istediler. Bunu başaramadılar; yalnız, Kartaca donanmasını bir kere daha yendiler, Kartacalılar Sicilya'yı boşaltmak zorunda kaldılar. Romalılar da bu başarılardan faydalanarak Korsika ile Sardunya'yı işgal ettiler.

Üçüncü Pön Savaşı'nda Romalılar, Scipio Aemilianus'un idaresinde Kartaca'ya saldırdılar. Kartaca yenildi. Şehir tamamen yakılıp yıkıldı.

İkinci Pön Savaşı (M. Ö. 218-201). — Kartacalılar Romalılar'a karşı büyük kin besliyorlardı. Ünlü Kartaca komutanı Hannibal'in babası Hamilkar Barka İspanya'ya geçerek zengin topraklar ele geçirmişti. Hannibal'in İspanya'da Saguntum (bugünkü Sagunto) şehrini kuşatması üzerine Romalılar Kartacalılar'a yeniden savaş açtılar. Kartacalılar Hannibal'in hazırladığı savaş plâniyle, Alpleri aşıp İtalya yolunda ilerlemeye başladılar. Alpleri geçiş çok zahmetli oldu, o kadar ki 50.000 yayadan, 9.000 atlıdan, 37 filden meydana gelen orduda yaya sayısı 26.000 kişiye inmiş, fillerden de ancak birkaç tane kalmıştı. Buna rağmen, Hannibal'in ordusu Po çatalağzında Romalılar'ı büyük bozguna uğrattı.

Hannibal, art arda kazandığı zaferlerle Apenninleri de aşıp Roma'ya kadar geldi; yalnız, şehri almaktan vazgeçerek daha güneylere indi. Roma'yı çepeçevre kuşatmak istiyordu. Sonunda yarımadada sıkışıp kalan kendisi oldu. Romalılar, Kartacalılar'a gelen yardımları tesirsiz bırakıp Hannibal'i yıpratıyorlardı. Bu arada İspanya da Kartacalılar'ın elinden alındı. Üstelik Kartaca'ya kadar da uzanıldı.

Hannibal, Güney İtalya'dan ayrılarak yurdunu korumaya koştu. Yalnız, Zama'da büyük bir bozguna uğradı, Kartaca'dan kaçıp Anadolu'ya sığındı (Bk. Hannibal).

Böylece, Kartacalılar'la Romalılar arasında imzalanan anlaşmaya göre Kartaca Afrika'daki topraklarının dışında kalan yerleri Roma'ya bırakacak, 50 yıl bugünkü paramızla yarım milyon lira kadar vergi verecek, 10 gemi ile 10 filinden başkasını Roma'ya bırakacak, Roma'nın izni olmadan hiçbir savaşa giremiyecekti.

Üçüncü Pön Savaşı (M. Ö. 149-146). — Kartacalılar, anlaşmanın ağırlığına rağmen bu şartlara boyun eğdiler. Yalnız, çok çalıştılar, ticaret alanında büyük ilerlemeler elde ettiler. Romalılar bu başarıyı hoş karşılamadılar, Kartaca'nın batı ve güney komşusu olan Numidya Kırallığı'nı Kartaca'ya savaş açmak için kışkırttılar. Kartacalılar da bunun üzerine Numidya'ya savaş açtılar. Romalılar'ın da zaten beklediği buydu, «anlaşmayı bozdu» iddiasiyle Kartaca'ya karşı hücuma geçtiler. Böylece Üçüncü Pön Savaşları başladı. Romalılar, Scipio Aemilyanus'un idaresinde Afrika'ya geçtiler. Yapılan savaşta Kartacalılar yenildi, şehir tamamen yakılıp yıkıldı. Topraklarının büyük bir kısmı Numidya Kırallığı'na verildi, bir kısmı üzerinde de Romalılar'ın Afrika eyaleti kuruldu .Böylece, Batı Akdeniz kesin olarak Romalılar'ın eğemenliği altına alınmış oldu.

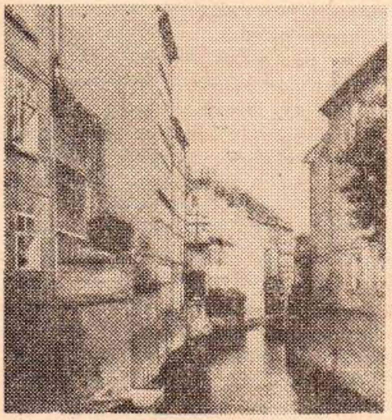
PRAG

Çekoslovakya'nın başkentidir. Moldav nehrinin her iki yakasında kurulmuş tarihî bir şehirdir. Moldav kıyıları boyunca eski saraylar, hükümet binaları bulunur. Nehrin doğu yakasında bulunan Eski Şehir Meydanı'nda, en ünlü tarihî yapılar toplanmıştır. Şehrin nüfusu 1.100.000'i geçer.

Prag şehri, XIII. yüzyıldan beri önemli bir kültür ve öğrenim merkezi olarak tanınmıştır. Burada bulunan öğrenim kurumları arasında en ünlüleri, Prag Üniversitesi, iki tane Politeknik Enstitüsü, bir müzik konservatuvarı, bir sanat akademisidir.

Prag'da kültürün yanı sıra endüstri de gelişmiştir. Elde edilen endüstri mallarının başında, deri eşya, dokuma, kimyasal madde, un, bira, lokomotif gelir. Ayrıca, Çekoslovakya şeker endüstrisi bakımından çok ileri bir durumda olduğu için bu endüstrinin merkezi ve pazarı da Prag'dır.

Prag 759'da buraya yerleşen Alman kavimleri tarafından kurulmuş, şehir halkı uzun yıllar boyunca Prenses Libussa idaresinde yaşamıştı. IX. yüzyılda Prag'ın idaresi Bohemya Dükü'nün eline geçti, bu sırada Prag siyasi bakımdan büyük bir önem kazandı. Macaristan'a aitken, bu devletin Mohaç'ta ortadan kaldırılması üzerine, 1526'da Bohemya ile birlikte Prag da Almanya'ya geçti. I. Dünya Sa-

Prag'ın içinden geçen bir kanal-sokak.

vaşı'nda Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'na aitti, savaştan sonra Çekoslovakya'nın başkenti oldu.

PRAGMACILIK [Pragmatizm]

Felsefede bir çığırdır. Buna göre, bir şeyin değeri sonucuna bağlıdır: Sonucu iyi ise o düşünce, davranış, inanış da iyidir.

«Pragma» Eski Yunanca'da «iş» anlamına gelir. Pragmacılık da, her şeyden önce, işe değer verir: Her düşünce ancak işe yararsa, iyi bir sonuç sağlıyorsa değeri var demektir.

Pragmacılığın dayandığı görüşü ilk önce «Amerikan filozoflarının babası» diye tanınan Charles Peirce (1834-1914) ileri sürmüşse de, bunu işleyip geliştiren, gene Amerikan filozoflarından William James olmuştur, asıl kurucusu o sayılır. Amerika'da Dewey, İngiltere'de Schiller, İtalya'da Giovanni Papini pragmacılığı yayanların başında gelir. Amerikan toplumunun hızlı gelişmesinde pragmacılığın büyük payı olmuştur.

PRASEODİMYUM

«Nadir topraklar» denilen madenlerden biridir. Simgesi Pr, atom sayısı 59, atom ağırlığı 140,92'dir. İlk önce, 1885'te, Alman kimyacısı Carl Auer von Welbach tarafından bulunmuştur. O zamana kadar, «didimyum» bir tek eleman sanılırdı. Von Welbach bu elemanı ikiye ayırdı, böylece çıkan iki yeni elemandan birine «praseodidimyum» (sarı didimyum) kelimesinden kısaltarak «praseodimyum», ötekine de «neodimyum» adını verdi.

Praseodimyum da, öteki «nadir topraklar» gibi, bazı madenlerin bileşimlerinde bulunur. Ayrıca, uranyum, toryum, plutonyum gibi radyoetken (radyoaktif) elemanların parçalanmasından da elde edilir.

PREKAMBRİYUM

Jeolojinin Birinci Zamanı'ndan da önceki ilkel çağlara «prekambriyum» (Kambriyumöncesi) denir. Birinci Zaman'a ise, bu zamandan kalma ilk taşılların bulunduğu, İngiltere'deki Cambria (Galler) bölgesinden dolayı «Kambriyum» denilmiştir.

Dünya'nın İlkel Zaman'ı hakkında bilgilerimiz çok azdır. Yalnız, bu çağın ondan sonraki bütün zamanların toplamından da uzun sürmüş olduğunu biliyoruz. Prekambriyum çağında yerkabuğunda birçok kıvrılmalar olmuş, bu arada muazzam sıradağlar meydana gelmiş, sonra bunlar yeniden aşınmıştır. Bu kıvrımlardan Prekambriyum'un sonunda olanlara Huron Kıvrılmaları adı verilir. Bunlar kıtaların temelini, çekirdeğini meydana getirmiştir.

PRESBİTLİK

Yaşı ilerlemiş kimselerde görülen bir göz kusurudur. Göz merceği, esnekliği azalınca, kasılma özelliğini kaybeder, uyum işini tam yapamaz.

Presbitlik, gözdeki kirpiksi cismin kaslarının yorulmasından ileri gelir. Böylece, gözün uyum kuvveti azalır. 10-12 yaşlarındaki çocuklar 10 sm. yakınlıktan bile normal olarak görmelerine karşılık, bu en yakın görme mesafesi 40 yaşında 25 sm., 50 yaşında da 30 sm. olur, gittikçe de artar. Bu göz kusuru dışbükey mercekli gözlüklerle düzeltilir.

PREVANTORYUM

Hastalığa yakalanmasından korkulan zayıf kimselerin bakıldıkları sağlık evlerine «prevantoryum» denir.

Prevantoryumlara, özellikle, vereme yeni tutulmuş kimseler alınır. Bunlar hastalığın ilk safhasındadırlar, hastalık bulaşıcı duruma gelmemiştr. Daha ileri safhadaki veremlilerin bakıldığı hastanelere «sanatoryum» denir (Bk. Sanatoryum).

Türk Tarihinin En Büyük Deniz Zaferi

PREVEZE DENİZ SAVAŞI

PREVEZE DENİZ SAVAŞI, Türk tarihinin en büyük deniz zaferidir; dünya tarihinin de en büyük deniz savaşlarından biridir. 28 eylûl 1538'de Yunan (İyonya) Denizi'nde, Preveze açıklarında oldu. Vaktiyle M. Ö. 31 yılında Oktavianus (Augustus)un Antonius'la Kleopatra'nın donanmasını yendiği yer de burasıydı.

Akdeniz'de eğemenliği Türkler'den almak istiyen Charles-Quint (Şarlken), çok büyük bir donanma hazırlamıştı. Bütün Avrupa devletlerinin savaş gemilerinden kurulmuş olan bu Haçlı donanmasının başında Andrea Doria bulunuyordu. Haçlı donanmasında 600 gemi, 3.000'e yakın top, 60.000 asker vardı. Osmanlı Donanması 122 gemiden meydana gelmişti, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın komutasındaydı. Barbaros, âdet olduğu üzere, ortada; oğlu Hasan Reis de yanındaydı. Sağ kanada Salih Reis, sol kanada Seydi Ali Reis, yedeğe de Turgut Reis komuta ediyorlardı; bunların hepsi, dünya çapında amirallerdi. Türk savaş gemileri, Haçlılar'ınkinden küçükse de manevra ve ateş kabiliyetleri bakımından üstündü. Donanmanın sevk-u idaresi ise, Haçlılar'ınkinden kesin olarak üstün bulunuyordu.

Barbaros, kıyas kabul etmez üstünlükte olan düşman gemilerinin yarısından fazlasını o zamana kadar görülmemiş, kendi dehasına has yarma ve çevirme manevralariyle, birkaç saat içinde top ateşiyle batırdı. Türk topçusunun kudretinden yılan Haçlı donanmasının, tamamen hırpalanmış, yaralanmış ve savaş kabiliyetini kaybetmiş olan öteki yarısı, gecenin karanlığından faydalandı; Andrea Doria'nın emriyle bütün fenerlerini söndürerek kaçtı.

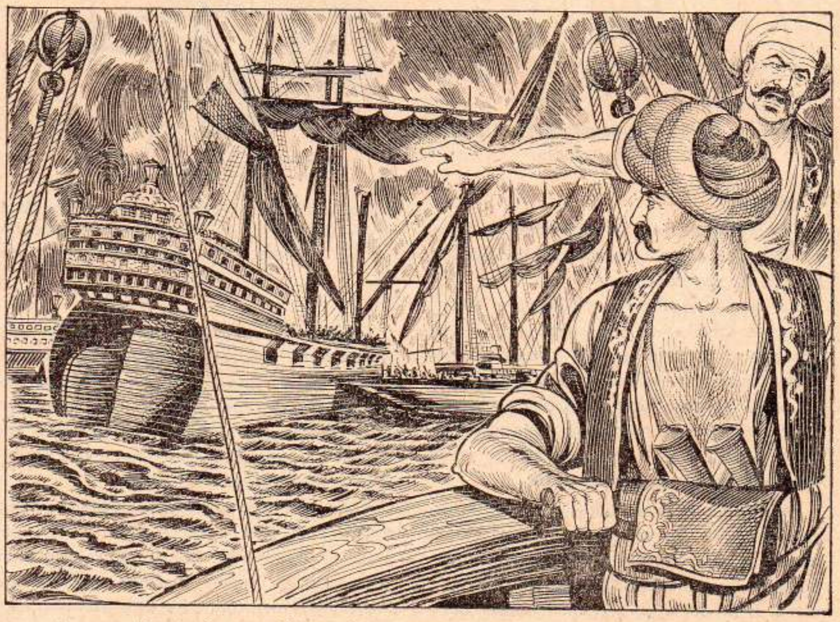
Andrea Doria, Barbaros'un Haçlılar'ı görür görmez derhal taarruza geçeceğini aklına bile getirmemişti. Çünkü Preveze'de Barbaros'un emrinde bulunan donanma, Osmanlı Akdeniz donanmasının tamamı değildi; Doria, Barbaros'un, bütün donanmasını toplamak istiyeceğini sanmıştı.

Bu zafer üzerine Barbaros, tarihin en büyük deniz komutanı olarak kabul edildi. Öte yandan, Türkler'in karada da, denizde de erişilemez kudrette olduğunu anlıyan Almanya-İspanya ile Venedik, tamamen sindiler. Türk orduları nasıl Mohaç'ta kudretlerinin zirvesine erişmişse, Türk donanması da Preveze'de 12 yıl sonra bu zirveyi bulmuş, bütün Avrupa birleşik donanmasının bile bu donanmayı alt edemiyeceği anlaşılmıştı.

Büyük zaferi seferde bulunan Kanunî'ye, Barbaroszade Hasan Reis kendisi müjdeledi; Kanunî, amiralden zaferin safhalarını dinledi. Bütün imparatorlukta şenlik yapılması buyuruldu. Preveze, bugün de Türk denizcilik günü olarak her yıl kutlanmaktadır.

PRİZ

Elektrik akımı almak için fişin sokulduğu yuvaya «priz» denir. Elektriği taşıyan iletken tellerin ucuna bağlanır. Genel olarak evlerde

Preveze Deniz Savaşı dünya tarihinin en büyük deniz savaşlarındandır.

«monofaze» (tek fazlı) elektrik enerjisi kullanıldığı için, bir fazı, bir de toprak iletkeni bulunur.

Evlerde kullanılan prizlerin iki deliği vardır. Bu deliklere «fiş» sokularak elektrik akımı alınır. Prizin ödevi elektrik bulunan ucları insanların eliyle dokunamıyacakları şekilde saklamak, gerektiği zaman da kulanılacak durumda vermektir.

Bazı özel durumlarda üç fazlı iletkenlerin ucuna da priz takılırsa da, genel olarak, üç fazlı hatlarda priz yerine başka bağlama elemanları kullanılır.

Evlerde en çok görülen priz, ütü, radyo, masa lâmbası, pikap vs. gibi araçları bağlamaya yarıyan iki delikli prizdir. Bunun dışında, buz dolabı, çamaşır makinası gibi araçların topraklama bağlantısını yapmayı da sağlıyan üç delikli özel prizler vardır.

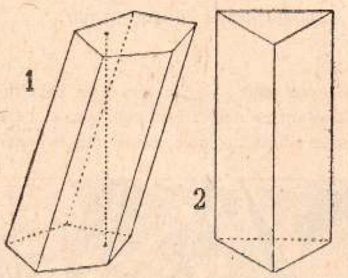
PRİZMA

Birbirine eşit iki çokgenin köşelerini doğrularla birleştirecek olursak, ortaya çıkan hacımsal geometrik şekle «prizma» denir.

Bu işlem sırasında kullanılan çokgenin cinsine göre prizmanın çeşidi kendiliğinden belirir. İki üçgenin köşeleri birleştirilerek «üçgen prizma» elde edilir. İki kareyle «kare prizma», iki beşgenle «beşgen prizma» ortaya çıkar.

İki çokgen arasındaki uzaklığa prizmanın «yüksekliği» denir. İki çokgenin merkezleri tam üst üste gelirse elde edilen prizma «dik prizma»dır. Ters halde ise «eğik prizma» elde edilir. Özel olarak, çokgenler dikdörtgen olursa bu prizmaya «dikdörtgenler prizması» adı verilir. Çünkü bu çeşit prizmada bütün yüzler dikdörtgen şeklindedir.

Bir prizmanın hacmı, taban alaniyle yüksekliğinin çarpımına eşittir.

1. Beşgen tabanlı eğik prizma; 2. Üçgen tabanlı dik prizma.

PROJE

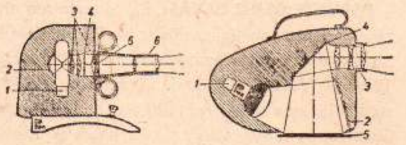
Mühendislikte bir işi yapmadan önce hazırlanan hesaplara, resimlere, plânlara hep birden «proje» denir.

Bir fabrika yapılacağını düşünelim. Mühendis önce fabrikanın kurulacağı yeri inceler, toprağın durumunu gözden geçirir. Ondan sonra fabrikanın çeşidine göre bir plân çizer. Bu plânı çizerken birçok hesaplar yapar. Bu arada, kullanılacak malzemeyi, onların dayanma güçlerini, değerlerini, daha birçok mekanik özelliklerini göz önünde tutar.

Bilimin ve bilimsel buluşların günlük yaşayışımızdaki yeri arttıkça mühendislik de birçok kollara ayrılmıştır. Her mühendis kendi kolunda proje hazırlamaya yetkilidir. Bilimsel buluşları uygulıyan mühendisler önceden bilinenlerle ele aldıkları duruma uygun projeler hazırlarlar. Yeni buluşlar için araştırmalar yapan mühendisler ise, önbilgilerine dayanarak kafalarında canlandırdıkları buluşlarının projesini hazırlarlar. Ondan sonra bu projeyi gerçekleştirir; üzerinde yeniden araştırmalar yaparak onu daha geliştirmeye çalışırlar (Bk. Mühendislik).

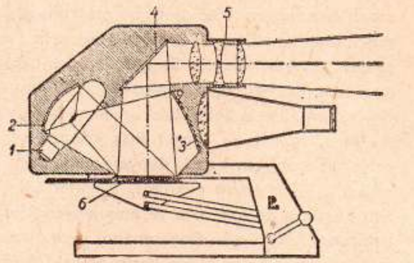
PROJEKSİYON

Kâğıt üzerindeki resimleri, ya da fotoğraf filimlerini büyüterek perde üzerine yansıtan araçtır. Genel olarak, projeksiyonlarda çeşitli mercekler kullanılır.

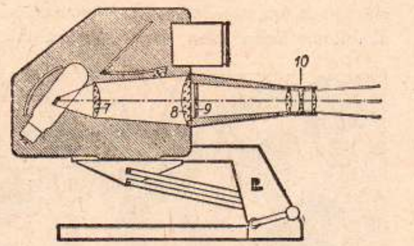

PROJEKSİYON ÇEŞİTLERİ

Solda. — Diyaskopik projektör: 1) Projeksiyon lâmbası; 2) Yansıtıcı ayna; 3) Kondansör mercekleri; 4) Renkleri emen filtre; 5) Diyapozitif; 6) Diyaskopik objektif. Sağda. — Episkopik projektör: 1) Projeksiyon lâmbası; 2) Ayna; 3) Episkopik objektif; 4) Eğik ayna (45°).

Episkopik projeksiyon için epidiyaskop: 1) Projeksiyon aynası; 2) Yansıtıcı ayna; 3) Hareket edebilen ayna; 4) Eğik ayna (45°); 5) Episkopik objektif; 6) Perdeye yansıtılacak cisim.

Diyaskopik projeksiyon için epidiyaskop projeksiyon; 7, 8) Kondansör mercekleri; 9) Diyapozitif; 10) Diyaskopik objektif.

Büyütülecek resim bir levha üzerine yerleştirilir. Bir ışık kaynağından çıkan ışınlar, «kondansör» adı verilen bir mercekten geçtikten sonra resim üzerine düşer. Resimden yansıyan ışınları da «projeksiyon merceği» adı verilen bir mercekten geçtikten sonra görüntüyü perde üzerine düşürürler.

Kondansör, tek bir mercek değildir; birkaç mercek üst üste konarak elde edilmiş bir «mercek sistemi»dir. Ödevi, ışık kaynağından çıkan ışınları resim üzerinde toplamaktır. Projeksiyon merceği ise büyüteç ödevini görür, resimden yansıyan ışınlarla, perde üzerinde daha büyük bir görüntü elde edilmesini sağlar.

Işık kaynağı olarak yüksek güçlü bir elektrik ampulü, ya da çoğunlukla elektrik arkı kullanılır. Elektrik arkından iki tane kömür çubuk vardır. «Elektrot» adı verilen bu çubuklara bir elektrik gerilimi uygulanınca aralarında elektrik arkı doğar. Bu arkın verdiği ışık görüntü elde etmekte kullanılır.

Bir arkta kömürlerin arasındaki uzaklığın değişmeden kalması gerekir. Oysa, kömürlerden biri yavaş yavaş erimektedir. Bu yüzden, kömürlerin arası gittikçe açılır. Bu açıklığı değişmez tutmak için ya, arada bir, kömürler birbirine yaklaştırılır, ya da otomatik bir kontrol düzeni yardmiyle, kömürler aşındıkları kadar birbirlerine yaklaştırılır.

Projeksiyonlarda kullanılan merceklerin odak uzaklıkları değişince, projeksiyonun büyütme oranı, projeksiyon makinasiyle perde arasındaki uzaklık da değişir. Perde projeksiyandan uzaklaştırıldıkça da görüntü büyür; yalnız, bu arada görüntü silikleşir (Bk. Sinema).

PROJEKTÖR (Bk. IŞILDAK)

PROLETARYA

Eski Roma'da toplumun en aşağı sınıfına «proletarya» denirdi. Bu sınıftan olanların hiçbir şeye sahip olma hakları yoktu; ancak, çocuklara bakmalarından dolayı kendilerine bir değer verilirdi. Yakın çağlarda, Avrupa toplumlarında, yaşamasını sağlıyan işinden başka hiçbir geliri, malı-mülkü olmıyan «emekçi» sınıfına da «proletarya» denilmiştir.

Bu kelimeye ekonomi hayatı için önemli bir değer kazandıranlar Engels'le Karl Marx olmuştur. Bunlar proletaryayı işçi sınıfı olarak vasıflandırmışlardı. Daha sonraki sosyalistlerde proletarya kavramı, biraz daha farklı bir şekil almıştır, çünkü bunlar fabrika işçisiyle fabrika idarecisi arasında, bir dükkân tezgâhtariyle o mağazanın müdürü arasında, emekçilik bakımından, bir fark görmezler; hattâ devletten para alan bir umum müdür de, proletarya sınıfındandır. Bu bakımdan, başlangıçta yalnız işçilere ad olan «proletarya» kelimesi, gittikçe, memur, öğretmen, satıcı gibi, emeğiyle yaşıyan daha başka kimseleri de içine alan bir kavram kazanmıştır.

PROMETHEUS

Yunan mitolojisinde insanlara ateşi getiren devdir. Efsaneye göre, Prometheus'la kardeşi Epimetheus, yeryüzünde yaşıyan canlılara gerekli güçleri, kabiliyetleri kazandırmak üzere görevlendirilmişlerdi. Epimetheus, kendine verilen görevi yerine getirmek için canla başla çalışıyordu. Prometheus ise, eline biraz toprakla, biraz da kil almış, «insan» denilen varlığı yaratmıştı. Epimetheus, hayvanlara çok şey kazandırmış olduğu için, bu yeni varlığa verecek bir şeyi kalmamıştı. Promethues ise insanlara, kardeşinin çok güclü bir hale getirdiği bu hayvanların karşısında barınabilmeleri için bir üstünlük kazandırmak istedi, tanrılardan ateşi çalarak insanlara hediye etti.

Tanrıların kıralı, bundan dolayı Prometheus'a çok kızmıştı. Onu cezalandırmak üzere Kaf Dağı'na zincirlenmesini emretti. Üste-

Prometheus'un Kaf Dağı'nda zincire vurulmasını gösteren bir tablo.

lik, her gün bir kartal gelip onun ciğerinden bir parça koparacaktı. Prometheus bu işkenceye yüzlerce yıl dayandı. En sonunda, Herakles (Herkül) ona acıyarak, kartalı okla öldürdü, zincirleri de koparak Prometheus'u hürriyetine kavuşturdu. Bunun üzerine, ateşleri ellerinden giden tanrılar, Prometheus'a işkence yaparak öc alamıyacaklarını görünce, insanlardan öc almaya karar verdiler, yeryüzüne Pandora ile kutusunu gönderdiler (Bk. Pandora).

Prometheus ve başından geçenler birçok edebiyat eserine konu olmuş, bu hikâyeden ilham alınarak bazı ünlü edebî eserler yazılmıştır.

Bunların arasında en güzelleri Aiskhylos'un yazdığı «Zincire Vurulmuş Prometheus» adlı tiyatro eseri ile Shelley'nin «Zincirden Kurtulmuş Prometheus» adlı uzun şiiridir.

PROMETYUM (Bk. RADYOAKTİVİTE)

PROPAGANDA

Bir düşünceyi, bir inanışı yaymak için sözle, yaziyle, resimle, daha başka yollarla yapılan tanıtma işidir.

«Propaganda» kelimesi, siyaset alanında, bugünkü anlamiyle, ilk önce Fransız İhtilâli sırasında kullanılmıştır. Alsace bölgesinde, bu ad altında gizli bir ihtilâl cemiyeti bile kurulmuştur.

Yalnız, fiilen propaganda, çok eski çağlardan beri bilinen, yapılan bir şeydi. Ünlü Romalı hatip Cato'nun Senato'da her nutkunu «Deledda est Cartago» (Kartaca yok edilmelidir) cümlesiyle bitirmesi, siyasi propagandanın çok eski, çok açık bir örneğidir. Çağımızda kullanılan «soğuk harb», «sinir harbi» gibi deyimler de aslında propagandanın değişik adlarından başka bir şey değildir.

Propagandanın, gerçekleştirmek istediği düşünceye göre, bir tekniği vardır. Bu, her şeyden önce, propagandanın konusuna bağlıdır. Hangi fikrin propagandası yapılacaksa ona en elverişli teknik seçilir. Yalnız, her şekil için ortak bazı kurallar vardır.

Bunlardan birincisi, çevrenin hazırlanmasıdır. Psikoloji bilimiyle uğraşan kimseler, insanların teker teker oldukları zaman başka, toplu halde oldukları zaman başka türlü düşünüp davrandıklarını gösterdiler. Bundan dolayı, hitap edilen kitleye göre, propaganda, insanları ya teker teker, ya da toplu olarak ele alır. Birinci şekil için en elverişli yol kitaptır. Kitap, tek insanı kazanmanın en emin, en sağlam yoludur. Bu şekilde propaganda, akla hitap ettiği için, yavaş, ama kesin sonuçlar verir. İkinci şekil ise «kitle deliliği»ne kadar varan toplu heyecanları sömürmek sanatıdır ki gayesi akla değil, duyguya hitap etmek, bilinci uyuşturup telkini sağlamaktır. Hitler gibi, Mussolini gibi siyaset adamları, büyük kalabalıkları bu yoldan istedikleri yöne sürüklemişlerdi. Ancak, bu çeşit propaganda, telkin edilen düşüncenin çürüklüğü meydana çıkar çıkmaz iflâs eder, yani kısa sürelidir.

Propagandanın başarılı olması için gözetilen noktalardan biri de, ileri sürülecek düşüncenin açık, kısa, herkesçe kabul edilebilir soydan, yani topluluğun ihtiyaç duyduğu bir fikir olmasıdır. Bu fikri yerleştirinceye kadar tekrarlamak, gerektiğinde olayları aşırı ölçüde büyük göstermekten çekinmemek, propagandayı önceden bilinen bir düşünce üzerine kurmak da propaganda tekniğinde önemli yer alır.

Belli bir plâna uyarak hareket etmek de propagandada gözetilen en önemli noktalardan biridir. Zaman zaman propagandayı şiddetlendirmek, duruma göre gevşetmek, bunların zamanını iyi kestirmek bu aradadır. Karşı propagandayı hesaba katarak onun zayıf taraflarını görmek, bu zayıf taraflara toptan yüklenmek, karşı tarafı küçük düşürmek, gülünçleştirmek, propagandası yapılan düşüncenin olumlu delillerini her fırsatta göz önüne sermek de hiçbir zaman ihmal edilmez.

PROSTAT

Erkeklerde, sidik torbasının altında bulunan bir bezdir. Biçim bakımından kestaneyi andırır; bunun için «kestanecik» de denir. Görevi erkeklik bezlerinden (husyelerden) gelen salgıları sulandırmaktır.

İhtiyarlarda görülen «prostat hastalığı» bu bezin, bazı sebeplerden dolayı, büyüyüp sertleşmesinden, âdeta bir ur halini almasından ileri gelir. Prostat büyüyünce, sidik torbasını, sidik yollarını sıkıştırır. Bundan dolayı, hasta sık sık idrar etmek ihtiyacını duyar. Bu işi tam yapamadığı için sidik tamamiyle boşalamayıp birikir, bu da torbanın iç zarında iltihaba yol açar. Hasta idrar etmekte büyük bir sıkıntı çeker, oturmak, kalkmak, rahat etmek mümkün değildir. Bezin daha da büyüyüp sidik yollarını bütün bütün bastırması sonunda, idrar tam olarak kesilip hasta çok tehlikeli duruma düşebilir.

Tedavi. — Başlangıçta derhal sıkı tedbir almak gerekir. İdrar zorluğu çekenler yorulmaktan, vücutlarını, özellikle ayaklarını üşütmekten kaçınmalı, biberli, baharlı yemekler yememeli, alkollü içkiler içmemelidirler. Peklik olmamaya da dikkat etmeli, bol sebze ve meyva yiyerek barsakları yumuşak tutmalıdır.

Vaktinde tedavi görmiyen prostat hastalıkları çok tehlikeli durumlara yol açabileceğinden, ilk belirtiler üzerine derhal doktora başvurmalıdır. Hastalığın birtakım ilâçlarla, masajlarla, elektrik tedavileriyle iyi edilmesi kabildir. Bunlardan iyi bir sonuç alınamazsa ameliyat yoluna gidilir, prostat bezi çıkarılır.

PROTANKTİNYUM (Bk. RADYOAKTİVİTE)

PROTEİNLER

Besinler arasında organizma için en büyük değeri olan maddelerdir. Büyümemizi, gelişmemizi, yaraların kendiliğinden kapanmasını sağlamaları bakımından önemleri çok büyüktür, çünkü bütün bunların olması hücrelerin çoğalmasiyle mümkündür. Hücrelerin çoğalmasını ise proteinler sağlar.

Proteinler yumurta, süt, et, balık, kümes hayvanları eti, buğday, pirinç, bezelye, fasulya gibi besinlerde bulunur. Protein noksanlığı canlılarda adale erimesi, ödem gibi hastalıklara yol açar.

Proteinlerin içinde, başta azot olmak üzere, karbon, hidrojen, oksijen, ayrıca az miktarda bazı madenler bulunur. Tabiatta proteinli maddelere örnek olarak yumurta akı maddesi, kesilmiş süt, buğday glüteni, etteki kas lifleri gösterilebilir.

Proteinlerin ilkel maddeleri, kimyada «amino asitler» denilen, bir sınıf organik bileşiklerdir. Protein moleküllerinin yapısını ilk aydınlatan ünlü Alman kimyacısı Emil Ficher olmuştur.

Her hayvan cinsinde hücrenin dokusu, proteinleri ayrı ayrıdır, yalnız o cinse mahsustur. Bu proteini yapmak için vücut aldığı besinler içindeki proteinleri sindirdikten sonra meydana gelen amino asitlerin gerekenlerini kullanır. Bazı amino asitleri de vücutta yapılabilir. Vücutta yapılabilenlere «endogen amino asitler», vücutta yapılamıyanlara da «eksogen amino asitler» denir.

Proteinler hem asitlerle, hem de bazlarla tuz meydana getirebilirler. Meselâ sütte bulunan kazein «kalsiyum tuzu» halindedir. Sütteki süt şekeri, asit mayalanmasına uğrayınca meydana gelen asit ortam kazeini pıhtılaştırır. Buna «süt kesildi» denir. Bu kesilme süte dışarıdan başka bir asit etkisi ile de olabilir.

Proteinlerin hiçbiri damıtılamaz. «Yumurta akı» diye bilinen «albümin» soğuk suda kendiliğinden çözünür; sütte, kan serumunda da çözünmüş haldedir. Kan serumunda albümin yanında «globülin» denilen bir protein de çözünmüştür. Kemiğin, kıkırdağın organik maddesi olan «kollagen» proteini kaynar suda çözünür. Elde edilen, tutkal çözeltisidir.

Daha önce arıtılmış kollagenden elde edilen çözeltiye de «jelâtin» denir. Tutkal, jelâtin çözeltileri %2 oranında bile çok koyudurlar. Albümin, globülin ise %10'luk çözeltide bile kolay akıcıdır. Bunun sebebi, molekül yapılarının farklı olmasıdır. Jelâtin molekülleri uzun ipler halindedir, globülin molekülleri ise yumak şeklinde bulunurlar.

PROTESTANLIK

Hıristiyanlığın en büyük üç mezhebinden biridir. Yerleşmiş kuralları protesto ettikleri, akıl ölçüsüne yer verdikleri için bu mezhep-

tekilere «protestan» denilmiştir. XVI. yüzyılda Martin Luther'le Jean Kalvin'in ortaya attıkları düşünceler üzerine, Katolikliğe aykırı görülen bütün mezhep ayrılıkları, zamanla bu ad altında toplandı.

Ortaçağ'ın sonlarında, Roma Kilisesi'nin, Hıristiyanlığa Putataparlık'tan, Musevilik'ten alınma birtakım ilkeleri doldurması üzerine, dinde bir yenileşme hareketi başlamıştı. Bu hareketin başında olanlar, din hükümlerini yeniden gözden geçirdiler, inancı esas tuttular. Bu konuda Luther'in, Kalvin'in, Zwingle' in çalışmaları olumlu sonuçlar verdi. Yalnız, Protestanlar, sonradan, bu kimselerin arasındaki ayrılıkları güderek, çeşitli yollara saptılar. Bundan dolayı bütün protestan kiliseleri tek elden idare edilemedi. «Anglikanizm» denilen Protestanlık şekli, Katolikliğe en yakın olanıdır. Erasmus, Castellion gibi hümanistlere bağlanan Serbes Protestanlık ise, Katolikliğe en uzak olandır. Başlangıçta Huguenot denilen Fransız Protestanları, Katolik Kilisesi'nin sıkı takiplerine uğramış, hattâ meşhur Saint-Barthélemy yortusunda yapılan kanlı ölümlerde olduğu gibi, kitle halinde yok edilmek istenmişlerdir.

Protestanlık pek çok mezhebe ayrılmıştır. Bu mezheplerin en yaygınları Lüteryenler, Anglikanlar, Kalvinistler, Evangelistler'dir.

PROTESTO

Bir hareketi kabul etmiyerek ona karşı olduğunu belirtmeye «protesto» denir.

Protesto, hukukta, «bir hak ileri sürmek» anlamına gelir. Protesto, ya belli bir hakkın düşmesini önlemek, ya da karşıdakini «yapmakla yükümlü olduğunu yapmamış olmak» durumuna sokmak için resmen çekilir. Bu maksatla yazılan belge noter yolundan karşı tarafa gönderilir.

Bir kimseye, yapmakla mükellef olduğu halde yapmadığını bildirmek üzere karşı tarafa çekilen protestolar çok çeşitlidir. Poliçe, çek ve bonoların temsil ettiği hakların korunması için Türk Ticaret Kanunu bazı hallerde protestoyu şart koşmuştur.

PROTOKOL

Siyasette, antlaşmaya bağlanmak üzere, yapılan görüşmelerin kayıt ve zaptedildiği yazılı belgeye (tutanağa) «protokol» denir. Devletler arasında, mevcut bir antlaşmayı, ya da onun bazı hükümlerini uygulamak, uzatmak, değiştirmek maksadiyle yapılan anlaşmalara da bu ad verilir. Meselâ Lozan Antlaşması'nda, yabancı devletlerle Türkiye arasındaki birçok meseleler, esas antlaşmaya bağlı protokollarla hükme bağlanmıştır. Komşularla sınırlarda zaman zaman çıkan anlaşmazlıklar, olaylar dolayısiyle, resmî makamlar arasında görüşmeler yapılarak varılan sonuçlar protokollara konu olur.

Özel münasebetlerde de karşılıklı görüşmelerle varılan anlaşma noktalarını tesbit eden belgelere «protokol» denir.

Öte yandan, resmî törenlerde, devletler arasındaki münasebetlerde, diplomatların gözetecekleri kurallar da «protokol» diye anılır.

PROTON (Bk. ATOM)

PROTOPLÂZMA

Hücrede zarla çekirdek zarı arasındaki boşluğu dolduran pelte kıvamında, renksiz, saydam, albüminli bir maddedir. Bileşiminin %90 kadarı su, geriye kalanı da yumurta akı maddesi, yağlar, karbonhidratlar, çeşitli tuzlardır. Protoplâzma ısı, alkol, asit etkisiyle pıhtılaşır.

Canlıların bütün özellikleri protoplâzmada da görülür. Bulunduğu ortamdan besinlerini alır, bunu kendine mal eder. Böylece büyüyen hücrede, meydana gelen yeni protoplâzma yedek olarak saklanır.

Protoplâzma, içinde bulunduğu ortamın hayat şartlarında bir değişiklik olunca, canlı olduğunu belli eden tepkilerde bulunur, hareket eder. Aynı zamanda, solunum yaparak gerekli enerjiyi de sağlar. Bu arada meydana gelen artıkları da dışarı atar.

PROUST, Marcel (1871 - 1922)

M. Proust

Ünlü bir Fransız romancısıdır. Bir doktorun oğludur. Alman orduları Paris'i kuşattığı sırada, top sesleri arasında dünyaya geldi. Gerek annesinin, geçirdiği heyecanlarla, ârızalı bir doğum yapması, gerek ilk çocukluk ayları, Proust'un sağlık düzenini zedelemişti. 9 yaşındayken önemli bir astıma tutuldu, bir daha da bu hastalıktan kurtulamadı. Ömrü yarı sakat insanlar gibi sürdü gitti. Küçüklüğünde, pamuklar içinde, kapitone odalarda, değerli bir mücevher gibi saklanarak, üzerine titrenerek büyütüldü. Bu kapalı hayat onun çevresine karşı dikkatini keskinleştirdi, gözlem gücünü, hayal gücünü artırdı, hâfızasını pekiştirdi.

Marcel Proust, hastalığı yüzünden, düzgün bir öğrenim de görememiştir. İlkbahar, yaz aylarını kıyı şehirlerinde, çevresindekilere imrene imrene geçirirdi. Bu gibi yerlerde çok kalması sayesinde, Fransız toplumunun taşra hayatını yakından tanımış oldu. Varlıklı bir ailenin çocuğu olduğundan, geçim sıkıntısı diye bir şey bilmiyordu. Tabiata hayrandı. En çok sevdiği şey çiçekti. Yalnız, hastalığı bir çiçek koklamasına bile engeldi.

Marcel Proust bütün avunmasını kitaplarda buluyor, bütün vaktini okumakla geçiriyordu. Üzerinde büyük etki yapacak olan Saint-Simon'un hâtıralarını, çok genç yaşlarda okumuştur. 18 yaşında askere alındı. Hasta olduğu için, askerlik hizmeti de dairelerde geçti. Askerden döndükten sonra, Sorbonne'da felsefe, psikoloji okudu. Bir yandan da «Banquet» (Şölen) dergisinde, ilk yazılarını yayınladı. 1896'da yayınlanmış ilk şiir kitabı olan «Les jours et les plaisirs» (Günler ve Zevkler) bu devrin eseridir. Kitabın önsözünü Anatole France yazmıştır. Proust, bu kitapla Paris'teki yüksek tabakanın gözbebeği oldu. Yalnız, annesi, babası ölünce, dışariyle ilgisini hemen tamamiyle kesti. 17 yıl boyunca, gece gündüz demeden çalıştı.

Proust, bu uzun ve aralıksız çalışma devrinde «A la recherche du temps perdu» (Geçmiş Zaman Peşinde) adını verdiği 15 ciltlik roman serisini hazırladı. Bu serinin ilk eseri olan «Du Côté des Swann» (Swann'ların Semtinden) hiçbir yankı uyandırmadı. İkincisi olan «A l'ombre des jeunes filles en fleurs» (Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde) yazarına hemen Goncourt Akademisi Mükâfatı'nı kazandırdı. Proust, değeri geç anlaşılmış olmakla birlikte, zafere ulaşmıştı. Yalnız Fransa'da değil, bütün Avrupa'da günün adamı haline geldi. 1922'de zatürrieden ölmeden önce, büyük roman serisinin iki cildini daha yayınlamak fırsatını buldu. Son üç cilt ise, ölümünden sonra basılabildi. Kendini işine öylesine vermişti ki, ölmek üzereyken, romanlarındaki kişilerden ölen birinin ölüm halini, kendi denemesine dayanarak, yanındakilere anlatarak kitapta düzeltilmesini istemişti.

Marcel Proust, çağımızın en önemli tahlil romancılarından biridir. Eserini bir yandan Saint-Simon gibi roman kılığında hâtıralar olarak, fikir yönünden de Montaigne gibi «deneme» olarak meydana getirmiştir. Gözlem gücünden başka üslûba son derece özenmiş, Fransız dilinin, Flaubert'den sonra en şiirli, en nefis nesrini meydana getirmiştir. Bütün roman serisi, dış dünyanın iç dünyadaki yansımasını, yankısını anlatır. Proust, yalnız yüzde kalan duyguları, karakter özelliklerini incelemekle kalmamış, önceki ruh tahlilcilerinin başaramadıkları bir mükemmellikte, bilincaltının derinliklerine inebilmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Geçmiş Zaman Peşinde: Swann'ların Semtinden (1. cilt, Y. K. Karaosmanoğlu,. 1942; 2. cilt, N. Baydar, 1945); Swann'ın Aşkı (T. Yücel, 1961).

PRUSYA

Eski bir Alman devletidir. Bugünkü Almanya toprakları üzerinde, uzun zaman Avrupa'nın en kudretli askerî devleti olarak yaşamıştır. En geniş zamanında Almanya halkının üçte ikisi Prusya'da yaşıyordu. Ülke batıda Belçika ile Holânda'dan doğuda Polonya'ya kadar uzanıyor, kuzeyde de Baltık Denizi'ne dayanıyordu. Merkezi Berlin'di, önemli şehirleri arasında Köln (Kolonya), Breslau, Köningsberg, Magdeburg, Hannover, Stettin, Kassel, Koblenz, Münster, Schleswig, Düsseldorf başta geliyordu.

Prusya X. yüzyılda kurulmuştu. Önceleri «Elektor» (Seçmen Prens) unvanını taşıyan Prusya hükümdarları 1701'den sonra «kıral» unvanını aldılar. Prusya XVIII. yüzyıl ortalarına kadar küçük bir kırallık olarak kaldı, Kıralı II. Friedrich (Büyük Friedrich) Silezya'yı aldı, Polonya'nın da bir kısmını topraklarına katarak Prusya'yı devrinin kuvvetli bir devleti haline getirdi. Daha sonra gerek Cumhuriyet, gerekse İmparatorluk Fransa'sına birkaç kere yenildi. 1815 Viyana Antlaşması sonunda Ren boyunca uzanan eyaletler Prusya'ya verildi. Prusya 1866'da, Avusturya'yı yendikten sonra, Holstein'ı, Hanover'i, Danimarka'nın güneyini ele geçirmekle kalmadı, aynı zamanda Prusya Kıralı Otto von Bismarck Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun Başbakanı oldu. Fransa'ya karşı açılan savaş sırasında, Prusya Kıralı I. Wilhelm «Almanya İmparatoru» unvanını aldı (1871).

Aynı hanedandan olan Hohenzollernler Bi-

rinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'yı idarede devam ettiler. Savaştan sonra Prusya, Alman Cumhuriyeti'ndeki en önemli federal devlet oldu. 1934'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesi üzerine Hohenzollernler taht üzerindeki haklarını kaybettiler (Bk. Almanya).

PRUT NEHRİ

Romanya'nın doğu sınırında bir nehirdir. Yaklaşık olarak 845 km. uzunluğundadır. 270 km.'lik kesiminde gemiler işler.

Prut, Ukrayna'nın güneybatısında Karpat Dağları'ndan çıkar, Galati yakınlarında Tuna nehrine karışarak Karadeniz'e dökülür. Eskiden bütünü Romanya toprakları içinde kalan Prut nehri, bugün Romanya ile Sovyetler Birliği'nin sınırını meydana getirmektedir.

PRUT SAVAŞI

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, 1711' de Romanya'da Prut nehri boyunda olan, Ruslar'ın yenilmesiyle sona eren savaştır. Bu savaşın sonucu iki devlet için de önemli olmuştur.

Rus Çarı I. Petro (Deli Petro) Poltava'da yenilerek Osmanlılar'a sığınan İsveç Kıralı XII. Carl (Demirbaş Şarl)ı siyaset sahnesinden silmek istiyordu. Bu arada Bender'de oturtulan XII. Carl da Osmanlılar'ı savaşa kışkırtıyordu.

İlk adımı Petro attı. Osmanlı hükümetine bir nota vererek, XII. Carl'ın kovulmasını istedi. Osmanlı hükümeti bunu kabul etmedi, III. Ahmet'in de katıldığı Divan toplantısında, Rusya ile savaşa karar verildi. O çağlardaki geleneğe uyularak Rus elçisi Tolstoy, Yedikule'ye hapsedildi ve Sadrazam Numan Paşa' nın yerine Baltacı Mehmet Paşa getirilerek, 100.000 kişilik Osmanlı ordusu Tuna boylarına doğru yollandı.

Rus Ordusu'nun Çevrilmesi

Rus ordusu Dinyester nehrini geçerek, Osmanlı toprağına girmişti. Rus ordusundaki yabancı subaylar, Petro'ya daha ileri gitmemesini söyledilerse de, Rus generalleri ilerlemek istiyorlardı. Petro, Türkler'in Tuna' dan geçmelerine engel olmak için İbrail'e bir süvari tümeni gönderdi. Osmanlı ordusu ise İsakçı'dan Tuna'yı geçmiş, Falcıköy üzerine yürüyordu. Sıkıştırılacağını anlıyan Ruslar Prut ırmağına doğru çekilirken, Baltacı Mehmet Paşa her yönden Ruslar'ı kuşattı.

Baltacı ile Katerina

Günlerce çetin savaşlar oldu. Rus ordusu gittikçe çıkmaza giriyordu. Deli Petro için ya çemberi yarıp kurtulmak, ya da dövüşerek tükenmekten başka çare yoktu. Çar'ın yanında bulunan karısı Katerina kurtuluş için bir çare düşündü: Orduda para ve kıymetli eşya adına ne varsa topladı. Buna kocasının, kendisinin mücevherlerini de ekleyip, Baltacı Mehmet Paşa'ya götürdü. Yalvararak aman dilediği söylenir.

Baltacı Mehmet Paşa önce bir karar veremedi. XII. Carl'la Kırım Hanı da Rus ordusunun yok edilip Çar'ın yakalanmasını istiyorlardı. Yalnız, uzak görürlükten yoksun olan devlet ve ordu büyükleri Mehmet Paşa' yı barışa zorladılar. Bunun üzerine Baltacı anlaşmaya yanaştı.

Rusya görüşmelere, Şapirov'u, Osmanlılar da Reisülküttap (Dış İşleri Bakanı) Ömer Efendi'yi gönderdiler. Antlaşma 1711 yılı 23 temmuzunda yapıldı (Bk. Prut Antlaşması).

PRUT ANTLAŞMASI

I. Petro'nun, Prut Savaşı'nda Osmanlı ordusuna yenilmesi üzerine, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1711'de yapılan antlaşmadır.

Prut Savaşı'nda Rusya yenilmiş durumda bulunduğu halde, yapılan antlaşmadan Osmanlı Devleti kazanç elde edemedi. Halbuki I. Petro, barış görüşmeleri için ödevlendirdiği Şapirov'a, Azak Kalesi ile birlikte aldığı bütün yerleri vermeye, Polonya işine karışmamaya, Balkanlar'da karışıklık çıkarmamaya, İsveç'e de topraklarını vermeye razı olduğunu bildirmişti.

23 temmuz 1711'de Reisülküttap Ömer Efendi ile Rus Çarı'nın temsilcisi Şapirov arasında varılan antlaşma, Ruslar'ın ümit ettiğinden çok hafif oldu. Antlaşmanın başlıca esasları şunlardı:

Rusya yalnız, Kırım kıyısındaki Azak Kalesi'ni verecek, öteki kalelerdeki askerî hazırlıkları durduracak, topları söktüreekti. İsveç Kıralı XII. Carl'ın memleketine dönmesine engel olmıyacaktı. Polonya'nın iç işlerine karışmıyacak, toprak bütünlüğünü tanıyacaktı. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyan azınlıkları kışkırttığı için, Rusya İstanbul'da elçi bulundurmıyacaktı. Ayrıca, savaşlarda, baskınlarda esir edilen Türk askerleri geri verilecekti.

Prut Antlaşması kâğıt üzerinde kaldı. Rusya, Azak Kalesi'ni vermediği gibi, Polonya'dan da askerlerini çekmedi. İstanbul'daki Fransız elçisi, İsveç Kıralı XII. Carl, Polonya Kıralı Stanislâs, Kırım Hanı antlaşmanın devlet menfaatlerine uygun olmadığını söylüyorlardı. III Ahmet etki altında kalarak, Baltacı Mehmet Paşa'yı sadrazamlıktan attı, Limni Adası'na sürdü, yerine Damat Ali Paşa'yı getirdi (Bk Baltacı Mehmet Paşa). Barış konuşmalarına aracılık eden sadrazam kâhyası Osman Ağa ile, antlaşmayı yapan Reisülküttap Ömer Efendi'nin boyunlarını vurdurttu. Bir yıl kadar sonra Rusya, savaş tehdidi üzerine, Azak'ı (Rostov'u) geri verdi, antlaşmanın öteki maddelerini de yerine getirdi.

PSİKANALİZ

Bazı ruh ve akıl hastalıklarının, sinir bozukluklarının iyi edilmesinde kullanılan bir tedavi usulüdür. Bu usulü ilk önce, 1898'de, Dr. Sigmund Freud uygulamış, «ruh çözümlemesi» anlamına gelen «psikanaliz» terimini de o kullanmıştır (Bk. Freud).

Psikanalizin esası şudur: İnsanın yerine getirilememiş, geri itilmiş birtakım istekleri vardır. Bunlar bilinç (şuur) ile bastırılmış, bilincaltına kapatılmıştır. Bilincaltında karmaşa halinde bulunan bu istekler zaman zaman teper, bazı ruh bozuklukları, sinir buhranları, hattâ vücut hastalıkları şeklinde ortaya çıkar. İşte, psikanaliz, bu bilincaltı istekleri, bilinç alanına çekerek, zararsız hale getirmeye çalışır.

Psikanaliz, Freud'dan beri çok yayılmış, çok gelişmiş, bir kuram olmaktan çıkıp bir pratik bir bilim halini almıştır. Freud'un kendisi de, başlangıçtaki aşırılıkların zamanla, sayısız deneylerle kontrol etmiş, bunları daha doğru, daha akla yakın, gerçeğe uygun, tedavide verimli hale getirmiştir. Onun sağlığında da, ölümünden sonra da, psikanaliz usullerini benimsiyen Jung, Adler, Beaudouin gibi psikanalistler, bu bilim kolunu yalnız bir klinik tedavi usulü halinde bırakmamışlar, ferd ruhunun, toplum davranışlarının ortak açıklanmasını sağlıyacak genel bir anlayışa götürmüşlerdir.

Cinsel Duygular

Freud, psikanalizi her şeyden önce, cinsel duygulara dayar. «Cinsiyet, insanda kişiliği aşan, onu insan nev'ine bağlıyan, canlı organizmanın gerçekte tek çalışma alanıdır» der. Bu bakımdan cinsel hayat, yaşamayı sağlama, kendini devam ettirme, ölümden kaçma gibi içgüdülerin kaynağı olduğu gibi, insandaki ruhi hayatın da sebebi, temelidir. Kişiliği doğuran da odur. Onun için, ruhi hayatı cinsel hayattan ayırmaya imkân yoktur.

Psikanalizcilere göre çocukta cinsel tatmin hali, hemen hemen anasından doğar doğmaz başlar. Bu cinsel tatminin üreme organlariyle hiçbir ilgisi yoktur; cinsel enerjinin her hangi bir faaliyetle harcanmasından ibarettir. Bu enerjinin belli bir nesnede karar kılmasına, psikanaliz dilinde «libido» denir. Libido, sonraki yaşlarda göstereceği gelişmelerle insan ruhunun birçok gizliliklerini çözmekte bir anahtar işi görür (Bk. Libido).

Gene Freud'a göre, çocukta cinsel tatmin, 3 yaşından başlıyarak git gide, büyüklerinkine benzemeye yönelir. 3-8 yaş arasında, çocuk, birine düşkünlüğünü, bundan duyduğu zevki gizlemesini öğrenir. Bu içgüdüyü gizlemeye götüren, çevreden gelen yasak duygusudur. Böylece, cinsel güç çocuğun içine itilmiş bulunur ki buna «itme», ya da «itilme» denir. Toplum ahlâkına ait kurallar, itilmeyi sonradan kuvvetle devam ettiren sebeplerdir. Cinsel duyguyla çevrenin yasaklarının karşılaşmasına psikanalizde «çatışma» denir. Çatışma ne kadar kuvvetli olursa, bunun sonucundaki itilme de o kadar derinleşir. Harcanmasına, serbesçe dışarı vurulmasına çevrenin izin vermediği bu içgüdüler, «ben»in sansürüne uğrarlarsa bir «karmaşa» kompleks meydana getirirler.

Karmaşaların Kaynağı

Bazı karmaşalar (kompleksler), bütün insanlarda ortaklaşa var oldukları için tip halini almışlardır: «Oidipus kompleksi», «Narkissos kompleksi» gibi. Adını Eski Yunan mitolojisindeki Oidipus masalından alan bu kompleks, önce, küçük çocukta, erkekse anaya sevgi, babaya düşmanlık şeklinde kendini gösterir. Büyük insanda ise, çeşitli hastalık hallerinde belirir; bazı durumlarda insanı gerçekten baba katili yapar. Unutulmaması gerekli nokta, Oidipus kompleksinin, belirme şartının ruh hastalığı hali olmasıdır. Narkissos kompleksi de, adını gene bir Eski Yunan efsanesinden almıştır. «Ben»in, yani kendine karşı duyulan sevginin hastalık sayılacak derecede gelişmesi; çocukluktan başlıyarak cinsiyet duygusunun tatmin edilmeyişi yüzünden itilerek bir kompleks halini alması demektir. Narkissos kompleksinin yaygın şekilde homoseksüellik, özel hallerde büyüklük deliliği kılığında belirmesi bugün artık pek bilinen gerçeklerdir.

Normal hayatında, insan, «çatışma»nın doğuracağı ruh bozukluklarını tabiî bir «telâfi»

yolu ile karşılar. «Telâfi» psikanalizde, cinsiyet içgüdüsünün ve enerjisinin, «çatışma»yı aşarak, itilecek yerde, yolunu değiştirmesidir. Meselâ unutkanlık telâfi şekillerinden biridir; insanın kendi kendisini korumasıdır. İnsan, kendisini çok üzecek, ruh dengesini bozacak bir olayla karşılaşınca, bazı hallerde bununla ilgili bir şeyi, meselâ bu olayın sebebini unutuverir. Jung'un bir hastası, bir insanın adını bir türlü hatırlayamıyordu. Ne zaman ondan bahsedecek olsa, adını daima başkasına sormak zorunda kalıyordu. Sebebi araştırılınca bu adamın, onun nişanlısını elinden alan kimse olduğu meydana çıktı. Delikanlının gururu, «sansür» vazifesi görüyor, bir iskandala meydan vermemek için onu, rakibine karşı sert bir harekette bulunmasını önlüyordu. Duyduğu ıstıraptan kurtulma zorunluğu, hastaya, o adamı unutturmuştu.

«Telâfi»nin değişik şekillerinden biri de «yücelme» (süblimasyon)dur. Yücelme bir ruh mekanizmasıdır ki, sansürle çatışan kuvvetli cinsiyet duygusunun karmaşa haline geldikten sonra her hangi bir ruh istidadı, bir iç çalışması şeklinde bilinç yüzüne çıkmasıdır. Sanat çalışmaları bu çeşit telâfi şekillerindendir. Sanatçının tatmin edilmemiş cinsel hayatı, bilincaltında öyle bir karmaşa meydana getirir ki, bunun belirtisi artık hiçbir cinsel karakter taşımaz. Tersine, karmaşa, yüceltilmiş bir ruh olayı, bir sanat çalışması halinde bilinç yüzüne çıkmıştır: Van Gogh'taki çiy reknlerle boşalma yücelmenin değişik belirtilerinden biridir. Gene ünlü İtalyan ressamı Leonardo Da Vinci'nin akıllara durgunluk veren bir yorulmazlıkla insan bilgisinin her alanında eser vermiş olması böyle bir yücelmenin sonucudur.

Psikanalizin Tedavi Usulleri

Telâfi, yücelme gibi boşalma olmazsa karmaşalar birtakım ruh bozukluklarına yol açar. Psikanalizciler bu gibi bozuklukları iyi etmek için birçok usullere başvururlar.

Bunlardan biri «boşaltma», ya da «serbes çağrışım» usulüdür. Bu usulün tatbik edileceği hasta, loş bir odada kabul edilir, bütün adalelerini gevşek bulunduracak şekilde yatırılır, hekim de arkasına geçer, hastayı konuşturur. Hastalık, araziyle ilgili sözler, hasta için bilinçli olmasa bile, onda mutlaka bir tepki uyandırır; yani hasta, rasgele aklına hücum eden, birbirini çağıran sözleri sıralarken, kendisinin hiç farkında olmadığı, ama hastalığıyle, hastalığının sebebiyle ilgili bir kelimeye gelince ya heyecanlanır, ya duralar, ya bütün bütün sinirlenerek bu usule karşı ayak direr, ya da o kelimeyi çabucak atlamak ister. Rahat rahat konuşurken hastanın gösterdiği bu anormal haller, psikanalizci hekim için birer belirtidir. Ondan sonraki çalışmalarını bu belirtiler üzerinde toplıyarak sebebi bulur. Psikanaliz tedavisinde önemli olan, sebebi bulmaktır. Sebep hastaya kabul ettirilirse, hastalık belirtileri ortadan kalkar, ruh hastası iyileşir.

İkinci usul, ruyaların tahlilidir. Gerek Freud, gerek öbür psikanalizciler, genel olarak, ruyaları «akıl sansüründen kurtulmuş isteklerin bilinç yüzüne çıkması» saymışlardır (Bk. Ruya).

Bu konuda Freud'un ünlü bir denemesi şudur: Hasta, boyuna ruya görüyordu; ruyasında bisikletle giderken peşine düşen bir köpek, topuğunu ısırıyordu. Hasta bisikletten inip topuğunu uğuştururken iki kocakarı kendisiyle alay ediyorlardı. Freud, her gece sabaha karşı aynı ruyayı gören hastayı sorguya çekerek ruyasını çözdü: Delikanlı eskiden bir kıza âşıktı. Kıza, bisikletle dolaştığı sırada raslardı. Kızın yanında bir de köpek vardı. Kendisi, isteğini tatmin edemediği için başka şehire taşınmış, sevgilisini unutmuştu. Ama, içindeki istek ölmemiş, kılık değiştirerek ruyasında meydana çıkmıştı. Onu alaya alan kocakarılar, kendisine yüz vermediği için, kendi de farkında olmadan, öyle görmek istediği, çirkinleştirdiği sevgilisinden başkası değildi.

Psikanalizin Bugünkü Durumu

Ruh tahlillerinde kullanılan üçüncü bir usul becerilemiyen işler, sarsaklıklar, unutkanlıklar, insanın istemeden yaptığı işler, ağzından kaçırdığı sözlerdir. Psikanalizci için bunların gayet açık anlamları vardır. Gerek histeride, gerek sabit fikir gibi nevrozlarda bu belirtilerden faydalanılır. Çünkü yanlış yapılan birtakım hareketlerin, yanlış söylenen, ya da ağızdan kaçırılan sözlerin sadece dalgınlıkla, dikkatin başka yöne çevrilmiş olmasiyle izahı her zaman mümkün değildir. Bu gibi yanlışlıklar, çoğu defa bir çatışmanın ifadesidir. Söze başlarken her cümlede mutlaka bir elini havaya kaldırmak, tuttuğu her şeyi bir kere elinden düşürmek, söylemekten kaçınılması gereken sözü söyleyivermek gibi yanlışlıklar, çoğu zaman kökleri çok daha derinde, sansür işini gören akılla içten gelen bir nefret, ya da sevgi gibi isteklerin çatışmasından doğar.

Psikanaliz, Freud'un başlattığı yerde kalmadı. Onun Oidipus, Narkissos, tabu hissi, birini öldürme, kendini öldürme kompleksi gibi kaynağını cinsel içgüdüye bağladığı kesin hükümlerine karşı, meselâ Alfred Adler (1870-1937) gibi psikanalizciler kendini aşağı görme kompleksine daha çok önem verdiler. İsviçreli Carl Jung (1875-) ise, «libido» nun yalnız cinsel içgüdülerin belli bir şeyde yerleşmesinden ibaret olmadığını, kâinatı saran ruh birliğinde özel yeri olan bir hayat gücü olduğunu, toplumda bir ortak bilincaltı bulunduğunu ileri sürer. Birleşik Amerika'da ise psikanaliz, son derece genişletilerek «psikoterapi» (ruh tedavisi)nin, psikoloji deneylerinin bütün olarak ele alındı.

Öte yandan, psikanaliz, yalnız bir tedavi usulü olmaktan da çıkarıldı, yalnız hastaların değil, sanatçıların, çeşitli sanat çalışmalarının bu usulle incelenmesine gidildi. Vaktiyle kalıtım kanunları üzerine Emile Zola nasıl romanlar yazdıysa, psikanaliz incelemelerine dayanan romanlar, filimler meydana getirildi. Psikanalizin, tedavi usulü dışındaki tatbikatının en önemli, en olumlu sonuçları Baudelaire, Hugo, Dostoyevskiy, Edgar Allan Poe, Van Gogh gibi sanatçıların eserlerini açıklamakta görüldü.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Psikanaliz (E. Jones'ten çev. Dr. İ. Şadan, 1941); Psikanaliz (Austrgesilo' dan çev. Dr. S. Kerimoğlu, 1942); Psikanaliz (Dr. S. Sarafoğlu, 1949); Psikanaliz ve Çocuk (Dr. H. Özgür, 1960).

PSİKİYATRİ

Hekimliğin ruh ve akıl hastalıklariyle uğraşan koluna «psikiyatri» denir.

Bütün hastalıklar gibi, akıl hastalıkları da insanları çok eski çağlardan beri uğraştırmış, bu arada birçok tedavi usulleri denenmiştir. Eski Mısırlılar'ın, Yunanlılar'ın, Romalılar'ın ruh hastalarını iyi etmek için çeşitli yollara başvurdukları biliniyor.

Ortaçağ'da, Avrupa'da, bilimin birçok dallarında olduğu gibi, hekimliğin bu kolunda da insanlar çok karanlık bir durumdaydılar. Akıl hastaları toplum dışına atılır, tımarhanelere kapatılırdı. Batının bu karanlık durumuna karşılık, Doğu'da akıl hastaları daha büyük ilgiyle karşılanır, iyi edilmeleri için çalışılırdı. Bu arada, bizdeki «şifahane»ler, oldukça ileri durumda birer akıl hastanesiydi. Buralarda hastaların müzikle iyi edilmesi yoluna bile gidilirdi ki bu usulü bugünkü psikiyatri de kabul etmiştir.

Psikiyatri hekimliğin ayrı bir kolu olarak ancak XVIII. yüzyılın ortalarında gelişmeye başladı. Alman tıp bilgini Franz Mesmer'in Paris'te giriştiği çalışmalarla bir yandan bugünkü psikolojiye temel olan bilgiler elde edilirken, bir yandan da akıl hastalıkları hekimliği doğmaya başlamıştı. Daha sonra, Fransız tıp bilginlerinden Jean Charcot'nun çalışmaları da psikiyatrinin gelişmesine büyük yardımlarda bulundu.

Öte yandan, XX. yüzyılın başlarında, «psikanaliz»in gelişmesiyle psikoloji ve psikiyatri alanlarında da yeni gelişmelere ulaşıldı (Bk. Psikanaliz; Psikoloji). Bugün psikiyatri tıbbın en önemli kollarından biri haline gelmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Psikiyatri: Psikozlar (Dr. İ. Ş. Aksel, 1955); Psikiyatri (Dr. K. Dinçmen, 1958); Psychiatria (Prof. Dr. M. O. Uzman, 3. baskı, 1944); Psikozlarda Biyoloji Araştırmaları (Prof. Dr. F. K. Gökay, 1939).

PSİKOLOJİ [Ruhbilim]

İnsan ruhunun özünü, değişik hallerini inceliyen, duyum, heyecan, düşünme gibi olguların kurallarını bulmaya çalışan bilim dalıdır. Kelime olarak «psikoloji», XIV. yüzyılda meydana çıkmıştı. Eski Yunanca «ruh» anlamına gelen «psykhe» ile «logos» (bilgi) kelimelerinden türetilmiştir. Ancak, Alman filozofu Wolff'un (1679-1754) eserlerinden sonra yaygın bir halde kullanılmaya başlandı. Bununla beraber, müspet sosyal ilimlerden biri gibi ele alınması XIX. yüzyılın sonlarına doğrudur. 1879 yılında Alman bilgini Wundt, Leipzig Üniversitesi'nde ilk psikoloji lâboratuvarını kurdu, insan ruhu üzerine araştırmalara girişti. Amerika'da ilk psikoloji lâboratuvarı Baltimore'da 1885'te kuruldu.

Eskiden psikolojiyle uğraşanlar insandaki fikirleri, duyguları açıklamak için insanın maddi, mânevi bütününden ayrı, «ruh» adı verilen bir temele dayanıyorlardı. Bunun bilimle hiçbir ilişiği yoktur. Ruh, soyut, nesnesiz, temelsiz bir kavramdan ibaretti. Halbuki, çağdaş psikoloji, ruh halleri, zihin görevleri dediğimiz işlemlerin maddi, müspet temelleri olduğunu ispat etmiştir.

PSİKİYATRİ VE AKIL HASTALIKLARI

Vücudumuz kadar dayanıklı olmıyan akıl başka organlardan çok daha çabuk hastalanır. Bugün bütün başka hastalıkların toplamından daha çok akıl hastalığı olduğu bilinmektedir.

BİNLERCE yıl boyunca insanlar akıl hastalıklarına gereken önemi vermemişler, bu yüzden de psikiyatri tıbbın öteki kollarına göre, geri kalmıştır. Dr. Alexis Carrel bu konuda şöyle der: «Nasıl ki başka organlarımızın sağlığının anahtarı fizyolojinin elindeyse akıl sağlığının anahtarı da psikolojinin elindedir. Psikolojinin bilim haline gelmesi ise fizyolojiden çok sonra olmuştur. Psikoloji hâlâ fizyolojinin Claude Bernard'ı, Pasteur'ü gibi bir dev bilgin beklemektedir. Berberlerin ameliyat yaptığı devirde cerrahi neyse, Lavoisier'den önce, alşimistler zamanında kimya ne durumdaysa, bugünkü psikoloji de o durumdadır. Bunu söylerken zamanımızın psikologlarının çalışmalarını küçümsüyor değilim. Yalnız, karşımızdaki konu son derece büyük ve karışıktır.»

Gerçekten vücut kadar dayanıklı olmıyan akıl, öteki organlardan çok daha çabuk hastalanır. Bugün bütün öteki hastalıkların toplamından daha çok sayıda çeşitli akıl hastalığı olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra, akıl hastalarının sayısı da o derece çoktur. Nitekim İstanbul'da S. S. Y. Bakanlığı'na bağlı hastanelerdeki yatak sayısının (6.705) yarısından çoğu Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ndedir: Bu hastanede 3.500 yatak vardır.

Durum başka memleketler için de aynıdır. Amerika'da New York eyaletinde yapılan ciddi bir araştırma her 22 kişiden 1'inin hayatının şu veya bu anında akıl hastanesine girmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, akıl hastaları büyük bir hızla da artmaktadır. 1930'da A.B.D.'ndeki akıl hastalarının sayısı 300.000 kadarken, bu sayı 1950'de 700.000'e çıkmıştır. Bugün Amerikan hastanelerindeki yatakların yarısını akıl hastaları işgal etmektedir. Hastanelerde bulunmıyan akıl hastalarının sayısı ise çok daha yüksektir. Öte yandan, A.B.D. Akıl Hıfzıssıhhası Komitesi okullardaki geri zekâlı çocukların yüz binlerin üstünde olduğunu açıklamıştır. Bütün bunlar akıl hastalıklarının ne kadar önemli bir konu olduğunu gösterir.

Akıl Hastalıkları

Akıl hastalıkları «organik» (örgensel), «fonksiyonel» (görevsel) olmak üzere iki ana bölüme ayrılabilir. Organik hastalıklar beyne, sinir sistemine önemli bir zarar veren bir yaralanma, ya da bir hastalık sonunda meydana gelir. Beyin tümörleri, beyin incinmeleri, ağır, bulaşıcı hastalıklar bu çeşit akıl hastalıklarına yol açabilir. Bunları tedavi etmenin tek yolu, hastalık sebebini ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Fonksiyonel akıl hastalıklarının ise beynin yapısına etki yapan her hangi bir rahatsızlıkla ilgisi yoktur. Bunların birçok çeşidi vardır. Bu hastalıkların bir kısmına «psikonevroz» denir.

Psikonevroz. — Psikonevroz hastaları; genel görünüşleri, günlük hayatları bakımından, normal insanlardır. Ancak, bazı gizli tasaları, sıkıntıları vardır. Savaş sıralarında olduğu gibi çok şiddetli bir gerginlikle karşılaştıkları zaman yıkıcı bir ruh haleti içine düşebilirler. Devamlı, gizli tasalar, zamanla, isteri, nevrasteni şeklinde kendini gösterebilir (Bk. İsteri, Nevrasteni).

Fobi. — Akıl hastalıklarının oldukça tehlikesiz bir şekli «fobi»lerdir. Görünür hiçbir sebep olmadan, her hangi bir şeyden korkma haline «fobi» denir. Bunlar normal bir insanın asla aklına gelmiyecek korkulardır Meselâ, bazı kimseler kalabalıktan, bazıları açık yerlerden, bazıları şimşekten, kediden, karanlıktan, böcekten vs. korkarlar. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud bunun çok eskiden, belki de bebekken duyulan, zamanla bilincaltına itilen bir korkudan ileri geldiğini göstermiştir.

Delilik Nedir?

Akıl hastalıklarının en şiddetlisi deliliktir. Yalnız, «delilik» tıbbi değil, hukuki bir deyimdir. Hukuk bakımından bir deli, toplum içindeki normal düzene ayak uyduramıyan, bu bakımdan hem kendi menfaati, hem toplumun menfaati için özel kontrol altında bulundurulması gereken kimsedir. Psikiyatride deliliğe «psikoz» denir.

Delilik (psikoz) organik de, fonksiyonel de olabilir. Deliliğin birçok çeşitleri, sebepleri vardır. Yalnız, bütün bu sebepler iki bölümde toplanabilir. Bunlardan birincisi yaş, soyaçekim, çevre, iklim vs. bakımından akıl hastalığına elverişli bir bünyede olmak; ikincisi de, çeşitli zehirler, hastalıklar vs. etkisiyle akıl hastalığına yakalanmaktır.

Psikozların başlıca çeşitleri şunlardır:

Paranoya. — Bu hastalığa yakalananlar kendilerini daima haksızlığa uğramış görürler. Onlara göre, çok değerli kimseler oldukları halde karşılarındakiler kendilerini anlamamaktadır. Paranoyaklar gerçekte olmıyan birtakım sesleri de işitirler.

Erken Bunama. — Gençlerde görülür. Çok defa 15 yaşlarında başlar. Yaş ilerledikçe hastalık ağır bir hal alır. Hasta toplumla ilgisini kaybeder.

Melânkoli. — Daha çok orta yaşlardaki kadınlarda görülür. Daha ileri yaşlardaki erkeklerde de olur Hasta müthiş bir sıkıntı, buhran hisseder. Kendi kendisini çeşitli suçlarla, günahlarla itham eder.

Depressif Mani. — Mani ile ruhi çöküntünün bir arada olmasıdır. Maniye tutulmuş bir kimse yorulmak bilmeden konuşur. Kendisinin çok kudretli, çok önemli bir kimse olduğuna inanmıştır. Bu gibi kimselere «manyak» denir. Ruhi çöküntü içinde bulunan manyakların bütün hareketleri çok ağır, bitkin bir hal gösterir.

Bunama. — Yaşlı kimselerde rastlanan bir psikozdur. Beyindeki kan damarlarındaki çeşitli değişiklikler bunamaya yol açar.

Şizofreni. — Ağır bir psikoz çeşididir (Bk. Şizofreni).

Akıl Hastalıklarının Tedavisi

Yukarıda saydığımız başlıca psikozlardan başka, çeşitli sebeplerden ileri gelmiş daha birçok akıl hastalığı vardır. Bunların cinsine, meydana geliş sebebine, şiddetine göre çeşitli tedaviler uygulanır.

Bugün akıl hastalarının tedavi gördüğü yerlere artık «tımarhane» denmiyor. Akıl hastaları artık bir araya toplanıp bir yere kapatılmıyor, özel hastanelerde tedavi görüyorlar. Resim, itinalı bir perhiz, cerrahi, banyo, masaj, beden eğitimi vs. gibi yollarla akıl hastalıklarının tedavisine gidilmekte, ayrıca yeni yeni tedavi şekilleri bulunmaktadır. Bu arada, beyin ameliyatlarının birçok akıl hastalıklarında faydalı olduğu görülmüştür.

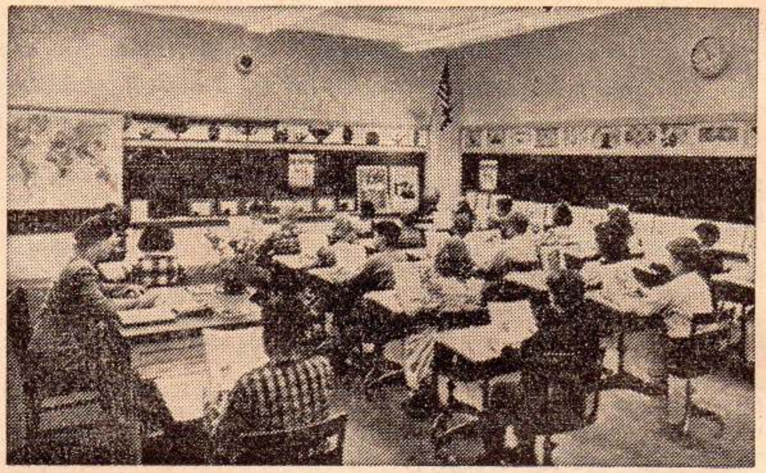
Akıl hastalıklarının iyi edilmesinde çok faydası görülen bir başka tedavi şekli de «şok» tedavisidir. Bu tedavi şeklinde, beyne ani bir elektrik tembihi yapılır. Bazı ilâçlarla da vücuda şiddetli bir tembih sağlıyarak şok tedavisi yapılmaktadır. Meselâ yüksek dozda insülin yapmak bu arada kullanılan bir usuldür.

Son yıllarda akıl hastalıklarının tedavisinde görülen en önemli gelişme bu hastalıkların hafif çeşitleri için özel hastaneler açılması olmuştur. Bugün doktorlar bir akıl hastalığiyle başka bir organın hastalığı arasında bir fark olduğunu kabul etmemekte, tıpkı kalb, barsak, akciğer vs. hastalıklarında olduğu gibi akıl hastalıklarını da çeşitli yollarla tedaviye çalışmaktadırlar.

PSİKOLOG GÖZÜ İLE ÇOCUK

PSİKOLOJİNİN gelişmeye başlaması, çocuğun bilim dünyasındaki yerini de büyük ölçüde değiştirmiştir. Sırasında huysuz, sırasında sessiz, çekingen olan, her şeyden habersiz, basit varlıklar sayılan çocukların hiç de eskiden sanıldığı gibi olmadığı artık bir gerçektir. Çocukların tamamen kendilerine has bir ruh âlemi olduğu gibi, çocukluktaki çeşitli tecrübelerin, yaşanan olayların bütün ömür boyunca süren etkileri olduğu da anlaşılmıştır.

Psikiyatri uzmanlarının yetişkin insan üzerinde yaptıkları birçok psikanaliz incelemeleri akıl ve ruh hastalıklarının çoğunda, çocuklukta başa gelen olayların, çocuğun anababasının kendisine karşı olan sevgisinden yanlış intiba edinmesinin büyük bir payı olduğunu ortaya koymuştur. Bu gerçek meydana çıkınca da bütün çocuk eğitimi yeni bir şekil aldı, çocuğa verilen önem büyük ölçüde arttı. Çünkü modern psikolojinin verilerine göre eğitim görmiyen çocuklar, yalnız çocukluk çağında huysuz, beceriksiz, çekingen vs. olarak kalmıyor, büyüyünce de olgun bir insanın gerekli kişiliğini kazanamıyorlar. Bu ise bir toplum için kayıpların en büyüğüdür. Bu bakımdan, zamanımızda çocuk eğitimi, modern psikolojinin verilerine uygun olarak bebeklik çağından başlamaktadır.

Okullarda derslerin çocuk psikolojisine göre okutulmasına büyük önem verilir. Resimde bir Amerikan okulunun dersanesi görülüyor.

Çocuk Psikolojisi

Çocuk psikolojisi çocuğun yürümesi, konuşması, oynaması, heyecanları, zekâsı, başka çocuklar ve toplum karşısındaki durumiyle yakından ilgilenir. Hele cinsiyet konusunda Freud'un ortaya attığı fikirlerden sonra çocuk eğitimi bambaşka bir yön ve önem kazanmıştır (Bk. Cinsî Eğitim). Sigmund Freud çocukta da bir cinsel hayat olduğunu ileri sürdüğü zaman büyük tepkilerle karşılaşmıştı. İncelemelerin ilerlemesi sonunda bu iddiada büyük bir gerçek payı olduğu anlaşıldı. Çocuğun erinliğe (bülûğa) erinceye kadar tamamen cinsiyetten yoksun olduğu yolundaki eski inanış bir tarafa bırakıldı; çocuk eğitiminde bu yeni gelişmelere yer verilmeye başlandı (Bk. Cinsiyet: Çocukta Cinsiyet).

Çocuk psikolojisi üzerindeki çalışmalar başlıca iki bölümde toplanır:

1. — Küçük Çocuk Psikolojisi: Çocuğun bebeklikten erinliğe (bülûğa) kadar olan zamanındaki gelişmesini inceler. Bu devrede çocuk toplum karşısındaki davranışlarında birçok güçlüklerle karşılaşır. Psikolojinin bu dalı çocuğun bu alandaki problemlerini çözmeye çalışır. Bundan başka, çocukların gelişmelerinin, zekâlarının belirme çağı olan bu dönemde zekâca geri olup olmadıkları da meydana çıkar. Çocukların normal bir gelişmeye erişememesi mutlaka zekâca geri olduklarını göstermez. Kulağı iyi işitmiyen, görüşünde bir arıza olan çocuklar normal bir gelişme göstermiyebilirler. Aynı şekilde sağlık durumunun bozukluğu, ailevi geçimsizlikler, huzursuzluklar da çocuğun gelişmesini engelliyebilir.

Geri Zekâlı Çocuklar

Zekâ testleri uygulanmaya başlayıncaya kadar gerçek geri zekâlı çocuklarla, normal gelişemiyen çocukları birbirinden ayırmak imkânsızdı. Geliştirilen çeşitli testler de yalnız bunları birbirinden ayırmakla kalmadı, geri zekâlı çocukların da gerilik derecelerini ortaya koydu (Bk. Test). Çocukların gerilik derecesi «zekâ bölümü» ile anlaşılır. «Zekâ bölümü» çocukların zekâ yaşı ile normal yaşının birbirine bölünmesi sonunda elde edilir. Bölümün kesirli olmasını önlemek için de bölenle bölünen 100'le çarpılır. Meselâ:

$$\frac{10 \text{ (akıl yaşı)}}{8 \text{ (normal yaş)}} \times 100 = 125 \text{ «zekâ bölümü»}$$

Zekâ bölümü 100 olan çocuk normal sayılır. Yani:

$$\frac{10 \text{ (akıl yaşı)}}{10 \text{ (normal yaş)}} \times 100 = 100 \text{ «zekâ bölümü»}$$

Zekâ bölümü 100'den aşağı düştükçe gerilik derecesi artar. Bununla birlikte, psikologlar zekâ bölümü 65 ve daha aşağı olanları «geri zekâlı» sayarlar. 65-70 genel olarak sınır sayılır.

Geri zekâlılar üçe ayrılır: «İdiot» (aptal)lar zekâ bölümü 25'ten aşağı olanlardır. Zekâ bölümü 25-50 arası olanlara «imbecile» (ahmak, budala), 50-70 arası olanlara da «moron» (gabi) denir. «İdiot»lar, genel olarak, akıl yaşı 3'ü bulmıyan kimselerdir. «İmbecile»lerin zekâları ancak 3-7 yaşındaki akıl zekâsı seviyesinde kalmıştır. «Moron»ların zekâ yaşı da 7-12 arasında değişir.

Zamanımızda geri zekâlı çocukların eğitimi için çeşitli teşekküller kurulmuştur. Zekâ geriliğinde soyaçekimin büyük ölçüde payı olduğu da bir gerçektir. Ayrıca, ağır hastalıklar, bazı bezlerin anormal çalışması gibi bozukluklar da zekânın gelişmesine engel olabilir.

2. — Erinlik Yaşındaki Çocukların Psikolojisi: Psikolojinin bu bölümü çocuk hayatının erinlik (bülûğ) çağından erişkin (olgun, kâhil) hale gelinceye kadar olan kısmını inceler. Çocuğun boş vakitlerini değerlendirmesi, cinsiyet, toplum hayatı gibi problemlerle uğraşır.

Öte yandan, «anormal psikolojisi» de psikiyatrinin bir kolu olarak çalışır. Bu bakımdan çocukların anormal ruh hallerini de inceler. Heyecan, bellek (hâfıza), algı (idrak) bozuklukları, asabi haller bu bölümün çerçevesi içine girer.

Çocuk psikolojisi yalnız psikologların bilmesi gereken bir konu olmaktan çıkmıştır. Çocukların psikolojik davranışlariyle öğretmenlerin, anababaların çok yakından ilgilenmeleri gerekir. Çocuğa karşı davranışlarda en küçük bir hata ileri yaşlarda onun bütün hayatını yanlış bir yöne sürükliyebilir. Bu bakımdan, çocuğun bütün hareketleriyle, ruh halleriyle çok yakından ilgilenmek ister. Hiçbir çocuğun doğuştan huysuz, kıskanç, çekingen, haşarı, tembel olduğunu kabul etmek yerinde olmaz. Çocuğun büyüklere hata gibi görünen birçok davranışlarının mutlaka bir sebebi vardır. Çocuk okula gitmek istemiyorsa, derslerine çalışmıyorsa, durup dururken huysuzluklar yapıyorsa, onu azarlamak, dövmek yerine, kendisini bu hareketlere sürükliyen sebepleri araştırmalıdır. İyilikle, çocuğu güzel güzel konuşturarak bu sebepler öğrenilirse, bunların giderilmesiyle çocuktaki fena davranışlar kendiliğinden kaybolur (Bk. Çocuk Bakımı; Çocuk Eğitimi).

Psikoloji Olayları

Psikoloji, bilinç hallerinin incelenmesidir. Düşünmek, karar vermek, tercih yapmak, üzülmek, keyiflenmek, hayal kurmak gibi insanın kendi benliğinde geçen bazı olaylar vardır ki herkes bunları teker teker kendisinde duyar, bilir de, başkalarında olup olmadığını ancak belirtileriyle anlar. Bunlara «bilinç» (şuur) olayları, ya da «psikoloji olayları» denir. Bu, psikolojinin içten incelenmesidir. Bir de dıştan incelenmesi mümkündür ki bunun konusunu da tepkiler, davranışlar meydana getirir.

Psikoloji olaylarının başlıca özellikleri kendiliğinden bilinmesi, doğrudan doğruya değil, ancak belirtileriyle ölçülebilmeleridir. Bunları incelemek için iki türlü usul vardır: 1) İçe Bakış Metodu; 2) Objektif metot.

İçe bakış usulünün gerçekleştirilmesi çok güçtür; çünkü elde edilen sonuçlar ancak tek bir insanda geçen ruh olaylarını gösterir. Buna yardımcı olarak «anket metodu» kullanılır, içe bakışların sayısı artırılarak sonuçlar bütün insanlara mal edilebilir.

Objektif metot ise çeşitlidir: Fizyoloji metodu, psikopatoloji usulleri, psikanaliz usulü, karşılaştırmalı usul, toplulukları inceleme usulü, davranışları inceleme yolu, psikofizyoloji, psikofizik, lâboratuvar ve test metotları.

Böyle çeşitli usullerle incelenen başlıca psikoloji olayları şunlardır: Kişilik, duyum ve algı (idrak), dikkat, öğrenme, bellek (hafıza) ve anı (hâtıra), zekâ, hayal gücü, düşünme ve hüküm, tepkiler ve davranışlar, hareket, psikoloji hayatının duyumlarla ilgili yönü: Hoşlanmak, üzülmek, duygu, yöneliş, ihtiraslar ve bunların kontrolü, bilinç dışı, karmaşalar (kompleksler), istek, duygu ve fikirlerimizin ifadesi olarak konuşma, okuyup yazma yetileri, psikoz gibi bazı ruhi bozukluklar, en sonunda, insan karakterinin meydana gelişi.

Bizde Psikoloji

Psikoloji, bilim yöniyle memleketimize çok yeni girmiştir. Eski İslâm düşünüşünde ruh meselesi ancak dinin gerektirdiği bir anlayış içinde ele alınırdı. Tasavvuf bu konuya biraz daha farklı bir yön vermişti. Tanzimat'tan sonra bu konudaki ilk eserlerden biri Hoca Tahsin Efendi tarafından yazıldı. Ahmet Mithat Efendi ise «İlhamât ve Tebligat» (1884) adlı eserinde bazı psikoloji bahislerine yanaştı. Sırrı Paşa tarafından yazılan «Ruh» (1886) ise, batılı kaynaklardan faydalanılmış ilk eserdir. Daha sonra Emin Erişirgil'in Boiarac'tan çevirdiği «İlm-i Ahvâl-i Ruh» (1914) ile Naim Hoca'nın Fonsgrive'den çevirdiği «Mebâdi-i ilmünnefs»i ders kitabı olarak hazırlanmıştır, çünkü o sıralarda Üniversite'ye, sonra orta öğretim okullarına bu ders «Ruhiyat» adiyle konulmuştu. Üniversite'de bu kürsüde uzun zaman ders vermiş olan Mustafa Şekip Tunç'un bu alanda birçok çevirisi vardır. Kitle psikolojisini ilk inceliyen fikir adamımız ise, Ziya Gökalp'tir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Psikolojiye Giriş (H. E. Garnet'ten çev. F. Ertem, R. Öncül, 7. baskı, 1961); Psikoloji (N. L. Munn'dan çev. N. Tendar, 1954); Psikoloji ve Yeni Eğitim (Prof. S. L. Persey'den çev. H. Tan, 1959); Psikoloji (H. S. Sarp, 1936, 1954); Psikoloji ve Terbiye Bahisleri (Prof. S E. Siyavuşgil, 1940); Psikolojiye Giriş (Ord. Prof. M. Şekip Tunç, 1949).

PSİKOZ

Akıl ve ruh hastalıklarına, genel olarak, «psikoz» denir. Başlıca ikiye ayrılır: 1) Örgensel psikozlar; 2) Görevsel psikozlar.

Örgensel (organik) Psikoz. — Beyindeki birtakım bozukluklardan ileri gelir. Düşünme, duyma organı olan beynin doğrudan doğruya yapısındaki bir bozukluğun yol açtığı bu psikozların düzelmesine hemen hemen imkân yoktur. Öte yandan, beyinde, beyinle ilgili hormonlarda doğuştan bulunan kusurlardan ileri gelen, bazı kusurlar vardır ki bunlar psikoz (akıl hastalığı) değil, «akıl sakatlığı» sayılır.

Görevsel Psikoz. — Beynin yapısında her hangi bir sakatlık, eksiklik, bozukluk olmadığı halde, bazı ruhi sebeplerden dolayı, beynin görevindeki aksaklıklardan ileri gelir. Hipokondri, manyaklık, paranoya bu gibi psikozların başlıcalarıdır.

PSYKHE

Eski Yunan mitolojisinde Aşk Tanrısı Kupidon'un eşidir, ruhun ölümsüzlüğünü temsil eder. Kelebek gibi kanadları vardı, kelebeğe benzemesi bakımından da, durmadan başkalaşım geçirdiği için, ölümsüzdü.

Efsaneye göre bir kıralın kızı olan Psykhe o kadar güzeldi ki Aphrodite onu kıskandı, ortadan kaldırmaya karar verdi. Yalnız, Aphrodite'nin oğlu Kupidon, gizliden gizliye Psykhe'yi seviyordu. Onu alarak, karanlıkta, sihirli sarayına götürdü. Yalnız, kıza bir şart koştu: Birbirlerinin yüzünü görmiyeceklerdi. Kupidon sevgilisinin yanına ancak geceleri gidiyordu. Çünkü birbirlerinin yüzünü görmeye teşebbüs etmedikleri müddetçe aşklarının sonsuz olacağına inanmıştı. Yalnız, Psykhe'nin kız kardeşleri onun aklını çeldiler, ona geceleri karanlıkta gelen sevgilisinin korkunç bir canavar olduğunu söylediler. Bunun üzerine, Psykhe, bir gece ışık yakarak sevgilisine baktı, onun güzel bir delikanlı olduğunu gördü. Bu arada elindeki lâmbadan bir damla yağ yüzüne akınca, Kupidon birden uyandı, hemen oradan kaçtı. Onunla birlikte sihirli saray da ortadan kayboldu.

Psykhe'nin sihirli saraya götürülüşünü gösteren tablo.

Bu olaydan sonra Psykhe çok zor günler geçirir. En sonunda, Zeus'un araya girmesiyle, Aphrodite yaptıklarına pişman olur, bir daha Psykhe'yi kıskanmıyacağına söz verir. Böylece, ölümsüzlüğe kavuşan Psykhe, Kupidon'la evlenir, mutlu bir hayat yaşarlar.

Bu efsane sonradan resimde, heykelde, edebiyatta birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur.

PTOLEMAİOS'LAR

M. Ö. 305 yılından 30 yılına kadar Mısır'da hüküm sürmüş Eski Yunanlı bir kıral ailesidir.

Hanedanın kurucusu, Büyük İskender'in generallerinden olan Lagos'un oğlu Ptolemaios'tur. M. Ö. 305'ten 283'e kadar tahtta kalan I. Ptolemaios, İskender'in valisi olarak bulunduğu Mısır'da zekâsı ile kuvvetli bir devlet kurdu.

II. Ptolemaios, bu hanedanın en kuvvetli, zengin kırallarından biriydi. Eski Mısır geleneklerine uyarak kız kardeşi Arsinoe ile evlendi, «Firavun» sanını aldı. Suriye'yi, Filistin'i, Kıbrıs'ı aldı, Anadolu topraklarına kadar uzandı. Güney Suriye kıyılarında Ptolemaios (bugünkü Akkâ) şehrini kurdu.

III. Ptolemaios, IV. Ptolemaios, V. Ptolemaios, Selevkoslar'la savaştılar. Bu savaşlarda bazan Selevkoslar toprak elde ediyor, bazan da Mısır yeni yerler kazanıyordu. Bu arada Romalılar'ın Yakın Doğu'ya kadar sokulmaları, Ptolemaios'ları yeni bir tehlikeyle karşı karşıya getirmişti. Mısır'da orman olmadığı için, Kırallar gemi yaptırmak için Kıbrıs'ı ellerinde tutmaya çalışıyorlardı. Romalılar önce Libya ile yakınlarını (M. Ö. 96), sonra da Kıbrıs'ı (M. Ö. 56) aldılar.

Ptolemaios hanedanından gelen son kırallar, ilk kurucuların ne bilgili, kurnazca idaresini, ne de kuvvetçe üstünlüğünü gösteremediler. Ahlâk, yaşayış gitgide bozulduğu için sarayda sık sık kavgalar oluyor, bu hal bütün ülkeye de yayılıyordu.

«Flüt Çalan» adiyle anılan XI. Ptolemaios öldüğü zaman yerine oğlu ile kızı VII. Kleopatra geçtiler. XII. Ptolemaios sonradan kız kardeşini tahttan uzaklaştırdı. Kleopatra Roma Konsülü Caesar'dan yardım istedi. Caesar Mısır'a geldi. XII. Ptolemaios öldürüldü. Yerine küçük kardeşi XIII. Ptolemaios, Kleopatra ile birlikte, tahta geçirlidi. Bu arada Caesar gönlünü Kleopatra'ya kaptırmıştı. Mısır Kıraliçesi'ni Roma'ya götürdü. Caesar'ın ölümünden sonra (M. Ö. 44) Kleopatra kardeşini öldürdü, tek başına Mısır Kıraliçesi kaldı (Bk. Kleopatra). Kleopatra öldükten sonra, Ptolemaios ailesinin Mısır'daki saltanatı da sona erdi.

300 yıla yakın bir zaman Mısır'ı yöneten Ptolemaios'lar, burasını bir bilim yurdu haline getirdiler. Başkent İskenderiye (Aleksandropolis) yalnız Doğu'nun değil, o çağda dünyanın en büyük, en zengin şehriydi. Dünyanın her köşesinden bilgi elde etmek, okumak için İskenderiye'ye gelenler vardı. II. Ptolemaios'un kurduğu büyük müzede 400 bin kitap olduğu söylenir. Bütün Yunan yazarlarının eserleri bu müzenin yardımı ile bir araya toplattırılabilmişti. Bu müze, çeşitli bilim kollarında öğretim yapıldığı için aynı zamanda bir üniver-

siteydi. Dünyanın ilk hartaları da İskenderiye'de yapılmıştı.

PUCCİNİ, Giacomo (1858 - 1924)

Puccini

Ünlü İtalyan opera bestecisidir. Müzisyen bir ailenin oğludur. Lucca'da bir kilisenin orgculuğu ile bir okulda müzik öğretmenliği ona babasından kalmıştı. Puccini ailesinin bütün fertleri gibi onun da bu işlerle yetineceği sanılıyordu. Fakat küçük Puccini, Verdi'nin «Aida» operasını dinleyince, besteci olmaya karar verdi. 22 yaşındayken Milano Konservatuvarı'na girmeyi başardı. Burada ünlü müzik öğretmeni Ponchielli'den ders aldı. Ponchielli, Puccini'yi yeni bestelemiş olduğu «Le Villi» operasiyle bir opera yarışmasına girmeye zorladı. Puccini'nin bu ilk operası umulduğu kadar büyük başarı sağlamadı, ikinci operası «Edgar» ise hiç beğenilmedi. Yalnız genç besteci yılmadı, üçüncü operası «Manon Lescaut» onu çağının en tanınmış opera bestecileri arasına sokmaya yetti. Bu başarı Puccini'nin hevesini artırmıştı. Daha büyük bir şevkle çalışmaya koyulup «La Boheme» operasını besteledi. «La Boheme»i ilk gece pek beğenilmediyse de bir süre sonra yeniden temsil edilince, büyük başarı kazandı. Puccini'nin «La Boheme»inin Leoncavallo'nun daha önce yazdığı «La Boheme»den daha güzel olduğu kabul edilir.

Puccini 1900'de «Tosca»yı besteledi. 1901'de Verdi'nin ölmesi, Puccini'yi opera besteciliğinde rakipsiz bırakmıştı. Yalnız, Puccini, kendisinin kusursuz bir sanatkâr olduğuna hiçbir zaman inanamamıştı. Wagner için, «Biz onun yanında basit birer mandolin çalgıcılarıyız» demesi de onun alçakgönüllülüğüne bir örnek sayılır.

Puccini, 1903'te bir otomobil kazası geçirip, aylarca yarı kötürüm bir halde yatakta yattı. Bu rağmen yeni bir opera bestelemekten de geri kalmadı. «Madame Butterfly» operasını o güne kadar bestelediği eserlerin en güzeli olarak buluyordu. Bu operanın İtalya'da kazandığı başarı üzerine, 1907'de New York'taki Metropolitan Operası'nda temsil edildi. Bu arada besteci de Amerika'ya davet edildi.

Puccini, Amerika'nın etkisi altında kalmıştı. Amerika'nın havasını taşıyan yeni bir eser besteledi. «The Girl of the Golden West» (Altın Batı'lı Kız) adındaki bu opera bestecinin öteki eserleri kadar beğenilmedi.

Puccini, hayatının son yıllarını da «La Rondine» ile birer perdelik «Tabarro», «Suor Angelica», «Gianni Schicchi» operalarını bestelemekle geçirdi. Son operası «Turandot»u tamamlıyamadan öldü. Bu operayı Franco Alfano bitirmiştir.

Puccini, İtalyan Senatosu'na üye seçilmişti. Öldüğü zaman da cenazesi ancak devlet adamlarına yapılan bir törenle kaldırıldı.

PUL (Bk. POSTA ve POSTACILIK)

PULİTZER ARMAĞANLARI

Amerika Birleşik Devletleri'nde, her yıl, gazetecilik, edebiyat, sanat, müzik alanlarında üstünlük gösteren kimselere verilen armağanlardır. Kazananlara verilen para, 500 - 1.000 dolâr arasında değişir.

J. Pulitzer

Pulitzer Armağanları ünlü Amerikan gazetecisi Joseph Pulitzer'in Columbia Üniversitesi'ne bıraktığı bir bağıştan ödenir. Joseph Pulitzer (1847-1911) aslında Macar'dır. Macaristan'ın Mako şehrinde doğdu. Çok fakir bir ailenin çocuğu idi. Bu yüzden okullarda okuyamadıysa da kendi çalışmalariyle bilgisini ilerletti. 17 yaşındayken Amerika'ya gitti, İç Savaş'a gönüllü olarak katıldı 21 yaşında, Almanca çıkan bir gazetede çalışmaya başladı, çok geçmeden gazetenin yazı işleri müdürü oldu, sonra gazetenin yarı hissesini aldı.

Pulitzer, başlangıçta bir tek kelimesini bilmediği İngilizce'yi kısa zamanda o kadar iyi öğrendi ki 12 yıl sonra Amerika'nın en iyi, en güzel yazan bir iki gazetecisi arasında sayılıyordu. Bir yandan da iş hayatında ilerliyordu. Bu arada, satın aldığı «New York World» gazetesi bir ara Amerika'nın en çok satılan gazetesi oldu, sahibine büyük servet kazandırdı.

Pulitzer 40 yaşında kör oldu; yalnız, gene durmadan çalışıyordu. 1903'te, 1 milyon dolâr vererek, Columbia Üniversitesi'nin gazetecilik bölümünü kurdu. Ölümünden sonra da, vasiyetnamesinde, aynı kuruma 1 milyon dolâr bırakıyordu. Ayrıca, gene bu vasiyetnameye göre, New York Filarmoni Kurumu'na 500.000, Metropolitan Sanat Müzesi'ne de 500.000 dolâr bırakmıştır.

Pulitzer Armağanları 15 dala ayrılır. Bunların arasında «kendi çıkarını düşünmeden halkın yararına çalışmış bir Amerikan gazetesine» verilen armağanla, gene halka yararlı iş görmüş gazeteci, fotoğraf muhabiri, romancı, tarih yazarı, karikatürist, şair, piyes yazarlarını verilen armağanlar gelir.

PULKANADLILAR

Böceklerin bir takımıdır. Kelebekler, pervaneler ipek böceği, bu takımdadırlar.

Pulkanadlıların iki çift kanadı vardır, bu kanadların üzeri çok ince pullarla örtülüdür. Kelebeklerde çeşitli renklerde olan bu pullar kanadların üzerinde hoş şekiller meydana getiriler. Kelebeği kanadlarından tutup salıverdikten sonra parmaklarımızın üzerinde kalan renkli toz, kelebeğin kanadlarının üzerindeki pullardan başka bir şey değildir. Bu takımdaki böceklerin ağız aletleri emici bir hortum biçimindedir; zemberek gibi kıvrık durur. Hayvan bu hortumu düz hale getirerek çiçeklerin içlerine derinlere kadar sokar, balözünü emer.

Pulkanadlılar gelişmeleri sırasında başkalaşımın bütün safhalarından geçerler.

PULLUK (Bk. SABAN)

PUMA (Bk. PARS)

PURO (Bk. SİGARA)

PUS [Parmak]

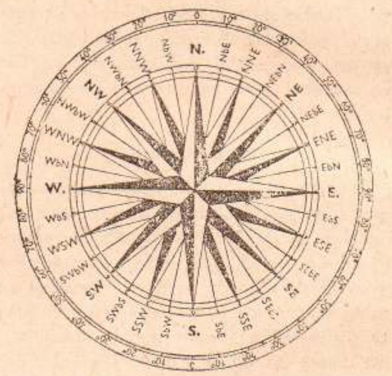
Eski bir uzunluk ölçüsüdür. Osmanlı ölçülerinde «arşın»ın yirmi dörtte birine «parmak» denirdi, bugünkü ölçülerimizle 3 sm. kadardır.

Fransızlar'ın «pouce» (pus) dedikleri ölçü ise İngiliz ölçü sistemindeki «inch» (inç)in karşılığıdır, 2,54 sm.'ye eşittir (Bk. Ölçüler).

PUSULA

Bir eksen çevresinde serbesçe dönecek şekilde yerleştirilmiş küçük bir mıknatıs çubuğudur. Bu çubuk her zaman, Dünya'nın magnetik alanı etkisinde kalarak, kuzey-güney doğrultusunu aldığı için, yönlerin bulunmasında işe yarar. Gemilerde, uçaklarda, hattâ kara yolculuğunda yön bulmak için pusula kullanılır (Bk. Magnetizma; Mıknatıs).

Pusula çok eski çağlardan beri bilinmektedir. M. Ö. bin yıllarında bile Çinliler mıknatıslı taşları bir ipin ucuna asarak yönlerini buluyorlardı. Pusulayı Çinliler'den öğrenen Müslümanlar XIV. yüzyılda Avrupa'ya tanıttılar. Aradan geçen zamanla pusula tekniğinde birçok ilerlemeler oldu. Bugün gemilerde kullanılan çok modern pusulalar vardır. Bunlarda pusula göstergesinin magnetik alan içindeki dönmesi çok kolaylaştırılmış, sürtünme zorlanmaları çok küçültülmüştür. Ayrıca, bu pusulalarda, küçük mıknatıs çubuğunu her zaman yatay tutmak için bazı donanımlar da bulunur. Geminin dalgalarla yalpalaması pusulayı etkilemez.

Pusula ve üzerindeki işaretler: N = Kuzey, S = Güney, E = Doğu, W = Batı.

PUŞKİN, Aleksander Sergeyeviç (1799 - 1837)

Puşkin

Ünlü bir Rus şairidir. Moskova'da doğdu. Babası ona daha çok küçük yaşta, kuvvetli bir edebiyat sevgisi, özellikle Fransız edebiyatına karşı kuvvetli bir bağlılık aşılamıştı. Napoléon'a karşı yapılan savaşlar, Puşkin'e ilk şiirleri için ilham verdi. Liseyi bitirince, Dış İşleri Bakanlığı'nda memur oldu. Öte yandan «Arzamas» adındaki ilerici,

hürriyetçi edebiyat topluluğuna girmişti. Bu yüzden, Çar hükümetinin gözünden düştü, Yekaterinovya'ya, oradan Kişinev'e, Odesa'ya sürüldü.

Puşkin 1820-1824 arasında 5 yıl süren bu sürgün hayatı sırasında İngiliz şairi Byron'un eserlerini okudu, inceledi. Onun etkisiyle «Kafkas Esiri», «Bahçesaray Çeşmesi», «Yevgeniy Onyegin» gibi eserlerini yazdı. 1824'te, komutanı Prens Voroznovoz hakkında yazdığı ağır bir hiciv dolayısiyle bu sefer kendi arazisinin bulunduğu Mihailovski'ye sürüldü.

Puşkin, genç yaşında, bir düello sonunda ölmüştür. Karısını çok kıskanıyordu. Bu yüzden, Rus ordusunda hizmet gören, sonradan Baron von Heckeren adını alan Georges d'Antes adında, Fransız asıllı bir subayla düello etti. Ölüm derecesinde yaralandı. İki gün sonra Petersburg'da öldü.

Puşkin romantik Rus edebiyatının en kuvvetli yazarlarından biridir. Eserleri arasında «Boris Godunov»la «Yevgeniy Onyegin» gelir. Musorgskiy «Boris Godunov»u, Çaykovskiy de «Yevgeniy Onyegin»i birer opera halinde bestelemişlerdir. «Yüzbaşının Kızı», «Maça Kızı» en tanınmış hikâyeleridir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinden başlıcaları:

Acemi Bir Köylü Kızı (B. Deniz, 1938); Biyelkin'in Hikâyeleri (H. Â. Ediz, 1945); Boris Godunov (Z. Akkoç, O. Peltek, 1943); Dubrovski (H. Â. Ediz, 1937, 1945); Kar Fırtınası (S. Süreyya, 1934); Küçük Tragedyalar (E. Güney, O. Peltek, 1946); Maça Kızı (H. Â. Ediz, V. Onat, 1937, 1944); Mısır Geceleri (H. Â. Ediz, 1937); Pugaçev İsyanının Tarihi (R. Çakırgöz, 1949); Seçme Yazılar (O. Şamhal, 1953); Yüzbaşının Kızı (N. Y. Taluy, 1960); Erzurum Yolculuğu (Z. Baştımar, 1961).

PUT

İlkel insanların tapındıkları heykellere «put» denir. Bunlar, çoğunlukla, gerçekte raslanmıyacak biçimlerde şeylerdir. Onlara tapanların korkularını, duygularını, inançlarını canlandırır.

Çok eski çağlarda insanlar, hayallerinde yarattıkları birtakım varlıklara taparlar, bunlardan kuvvet, yardım umarlardı (Bk. Din). Bugün de, ilkel durumda kalmış bazı topluluklarda «putperestlik» (putataparlık) hâlâ devam etmektedir.

Bilim incelemelerinden anlaşıldığına göre, insanlar, tapındıkları tanrıları ilk önce hayallerinde yaratmışlardır. Bu arada, Romalılar'ın ilk putları şehrin kuruluşundan ancak 170 yıl sonra diktikleri anlaşılıyor. Gene, bilim yönünden yapılan incelemelere göre, put yaratmak ihtiyacı, insanın, hayalindeki tanrılara gerekince ceza verebilmek isteğinden doğmuştur: Tanrısına bir isteği için dua edip de bunun yerine getirilmediğini gören ilkel insan, kendisinin şekil verdiği bir heykeli kırarak öfkesini alabilmiştir.

Tektanrılı dinler ortaya çıkınca, insanlar en kutsal varlık olarak tanıdıkları tanrılarını put biçiminde görmekten vazgeçmişlerdir.

PÜLÜMÜR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bingöl'ün Kiğı, güneyde Tunceli'nin Nazımiye, batıda aynı ilin Ovacık, kuzeyde Erzincan'ın merkez ve Tercan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kırmızıköprü, Deşt, Eşil, Şeteri adında bucakları, bunlara bağlı 63 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.480 km^2

Nüfusu: 20.360 (1960 sayımı)

Munzur sıradağlarının doğu ucları Pülümür ilçesi sınırları içine kadar sokulur. Bu dağların doğusunda Beylik Çayı çevresinde uzanan oldukça alçak alanlar vardır. Beylik Çayı vâdisinin doğusunda yeniden yüksek dağlar başlar. Dağlık kesimler, genel olarak, meşeliktir. İlçenin en önemli akarsuyu kuzey-güney doğrultusunda akarak Munzur Çayı'na kavuşan Beylik Çayı'dır. İlçenin ekonomisi hayvancılığa dayanır. Tarım ikinci plânda gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Pülümür kasabası, deniz yüzeyinden 1.650 m. yükseklikte kurulmuştur. Erzincan - Erzurum demiryolu üzerindeki Mutu istasyonuna 15 km. uzaklıktadır. Aynı noktada (Mutu'da) Erzincan - Erzurum karayolundan ayrılarak güneye inen karayolu Pülümür'ün önünden geçerek Elâzığ'la Malatya'ya varır. Kasabayı çevresine bağlıyan öteki yollar düzgün değildir. Nüfusu 1960 sayımına göre 2.269 olan Pülümür kasabası birbirinden aralıklı 5 mahalleden meydana gelmiştir.

PÜTÜRGE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Malatya iline bağlı bir ilçedir. Toprakları doğuda Diyarbakır'ın Çüngüş, güneyde Adıyaman'ın Gerger, güneybatıda aynı ilin Kâhta, batıda Malatya'nın merkez, kuzeyde Elazığ'ın Sivrice ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Keferdiz, Tepehan adlarında bucakları, bunlara bağlı 69 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.387 km^2

Nüfusu: 41.750 (1960 sayımı)

Pütürge ilçesinin toprakları, genel olarak, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda akarak Fırat nehrine dökülen Şiro Çayı'nın geniş lığlı (alûvyonlu) vâdisinin tabanı ile bu vâdiyi çevreliyen, yükseklikleri çok yerde 2.000 m.'yi aşan dağlık kesimlerden ibarettir. Pütürge'de kışlar sert geçer. İlçenin ormanlık alanları çoktur. En önemli akarsu Fırat nehrine karışan Şiro Çayı'dır. İlçede ekonomik hayat tahılla üzüme dayanır. Yalnız, bunlar halkın geçimini iyice sağlıyamadığından, nüfusun %40 kadarı, çalışmak için, büyük şehirlere gider.

Kasaba. — İlçe merkezi Pütürge kasabası, Şiro Çayı'nın yamaçları üzerinde deniz yüzeyinden 1.250 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasaba'nın eski adı da Şiro'dur. 84 km.'lik bir yolla Malatya şehrine bağlıdır. 3 mahalleden meydana gelen kasabanın evlerinin çoğu düz toprak damlıdır. Nüfusu 2351'dir (1960 sayımı).

PYTHAGORAS (M. Ö. 588 - 500?)

Pythagoras

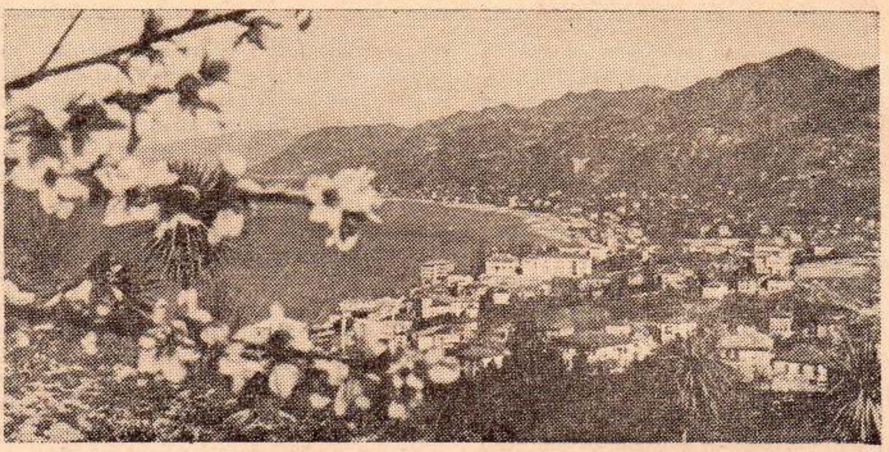
Eski Yunanistan'ın ünlü bir filozofu ve matematik bilginidir. Bir filozof olarak insan ruhunun ölmezliğine, vücut göçtükten sonra ruhun başka bir vücutta yeniden ortaya çıktığına inanmıştır. İnsanlarla hayvanların arasında yakın bir bağ bulunduğunu, insanlar öldükten sonra bir hayvan biçiminde yeniden dünyaya geldiğini ileri sürer. Pythagoras'a göre, bu âkıbetten kurtulmak için insanların çok basit, namuslu yaşamaları gerekir.

Pythagoras'ın hayatı hakkında pek az bir bilgi edinilebilmiştir. Ancak, Samos (Sisam) Adası'nda doğduğu, M. Ö. 529 yılı sıralarında İtalya'da, Crotona'da yerleştiği, bu şehrin aristokratlarından meydana gelen bir okul kurduğu sanılmaktadır. Bu okulda Pythagoras felsefesini öğretmiş, yaymıştır. Hattâ, Copernicus'un, dünyanın yuvarlak olduğunu, bir ateş kümesi çevresinde sürekli olarak döndüğünü ileri süren görüşünün de bu mektepteki felsefi tartışmaların sonucunda ortaya çıkmış olduğu kabul edilir.

Pythagoras'ın okulu, halk arasında şüphe ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Okul aristokratlardan meydana geldiği için halk buraya gelip giden insanlara diş biliyordu. En sonunda M. Ö. 500'de Pythagoras'ın topluluğu dağıtıldı. Pythagoras'ın da bu sırada öldürüldüğü sanılıyor.

Pythagoras'ın geometride en başta gelen buluşu «Pitagor (Fisagor) Dâvası» diye bilinen teoremdir. Bu teoreme göre «dik açılı bir üçgenin hipotenüsünün karesi öteki iki kenarın karelerinin toplamına eşittir.» Çarpım tablosunu da Pythagoras'ın bulduğu söylenir.

R

Rize'den bir görünüş

RA

Ra

Eski Mısırlılar'ın güneş tanrısıdır. Başında güneşi temsil eden bir daire bulunan bir insan biçiminde olarak düşünülür, dünyayı onun kurduğuna, günlük hayatı onun düzenlediğine inanılırdı. Sabahları doğudan kalkıp güney üzerinden dolaşarak akşama batıya vardığı, geceleri de batıdan kalkarak kuzey üzerinden dolaşıp doğuya geldiği, böylece dünyayı kontrol ettiği sanılırdı.

İnsanları yaratanın Ra olduğuna inanıldığı için Firavunların ilki olarak kabul edilirdi. Efsaneye göre yüzyıllar boyunca Mısır'da hüküm sürdükten sonra insanların kendisini tahtından indirmek istediklerini görünce kaplan başlı bir tanrıçaya emrederek insanların çoğunu öldürtmüş, nasılsa kurtulanları da bağışlamıştır.

RABAT

Fas'ın başkentidir. Atlas Okyanusu kıyısında, Kazablanka ile Tanca arasındadır, nüfusu Sale ile birlikte 300.000'e yakındır. Bunun 50.000'i Fransız'dır.

Rabat, Bu-Regreg Suyu'nun denize döküldüğü yerde kurulmuştur, iyi bir limandır; suyun karşı yakasında Sale şehri vardır. Fas kıralının oturduğu saray, çarşıları, pazarları, beyaz duvarlı büyük köşkleri ile Rabat, güzel bir şehirdir.

Rabat'ta önemli tarihî anıtlar vardır. Halı, kilim, deri işleri çok gelişmiştir. Şehrin yakınlarında Romalılar'dan kalma yıkıntılar bulunmaktadır.

RABELAİS, François (1494? - 1553)

Ünlü bir Fransız yazarıdır. Bir avukatın oğluydu. Manastırda okumaya başladıysa da, yaradılışındaki özgürlükten dolayı bu sıkıcı çevreden uzaklaştı, bilim konuları, eski diller üzerinde kendi kendine çalışmaya başladı. Daha sonra Montpellier Üniversitesi'nde hekimlik okudu. 1532'de Lyon'da bir hastaneye doktor tâyin edildi. En ünlü eseri olan «Gargantua ile Pantagruel»i bu sırada yazdı.

Rabelais

Rabelias, engin bilgisini, mizah kabiliyetini gösteren bu eserinde bir dev ailesinin hayatını anlatır, bu vesileyle, yaşadığı devri toplumun kusurlarını alaya alır. Aslında, geniş bir araştırmaya dayanan bu eser, Rabelais'in Eski Yunan kültürüne verdiği önemi gösterir, bundan dolayı Rabelais Fransız Rönesansı'nın en büyük adamı olarak kabul edilir. Rabelais hikâyeci, hicivci, filozof ve eğitimci olarak, çağının en başta gelen kişilerinden iridir.

RACİNE, Jean-Baptiste (1639 - 1699)

Racine'in bir büstü

Fransız edebiyatının klâsik devir tiyatro yazarlarının en ünlülerinden biridir. Din adamları yetiştirmiş bir aileden olmasına rağmen, küçük yaşta anası-babası ölünce, 10 yaşında, Beauvais kolejine verildi. 19 yaşına geldiği sırada ilk şiirlerini yazmaya başlamış, Euripides, Sophokles gibi Eski Yunan klâsiklerini rahatça okuyacak kadar Yunanca ve Lâtince öğrenmiş bulunuyordu. D'Harcourt kolejinde bir yıl da felsefe okuduktan sonra, Paris'teki amcasının yanına yerleşti.

Racine şimdi Paris'in kibar çevrelerini tanımaya başlamıştı. Bu arada XIV. Louis'nin düğünü için yazdığı bir şiirle kıralın gözüne girdi. Tiyatro dünyasına da adım atmıştı. İlk önce iki trajedi kaleme aldı. Bunlar oynanmadı. 1661'de tiyatrodan vazgeçer gibi oldu. Boileau, La Fontaine, Molière gibi şairlerle dostluk kurmuştu. Molière'in oynayışını beyenmediği için trajedilerini Borgonya Konağı'nda temsiller veren oyunculara götürdü. Ondan sonra eserleri birbirini kovaladı, ünü gittikçe arttı. Her şey ona başarı getiriyordu. 1673'te Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Racine'i Kıral çok koruyordu; ayrıca Condé Dukası, Colbert, Mme De Montespan gibi kuvvetli koruyucuları da vardı.

Yalnız, düşmanları da çoktu: «Phèdre» oynanırken, Bouillon Düşesi bu eserin sonunun, Pradon adında önemsiz bir yazarın eserinin sonundan alındığını ileri sürdü, Racine'in başarısını bayağı gölgeledi. Çekişmelerin, çekememezliklerin ardı arkası gelmiyordu. Bundan dolayı, «Phèdre»den sonra, trajedi yazmayı bırakmaya karar vermişti. 1677'de, kıralın resmî tarihçisi unvanını aldı. Çeşitli savaşlarda XIV. Louis'nin yanında giderek günlük olayları kaydetti. Ondan sonra ancak, ısrar üzerine, bir kız okulu için dinî iki piyes yazdı: «Esther», «Athalie.» Sonra tiyatroyu büsbütün bıraktı.

Racine, Fransız klâsik trajedisinin gerçek kurucusu kabul edilir. Piyeslerinin konuları, o zaman âdet olduğu gibi, eski eserlerden, olaylardan, mitolojiden alınmıştır. Racine trajedilerinden 6'sının konusunu Yunan mitolojisinden, 3'ünü de Roma tarihinden seçmiş, «Bajazet» (Bayezid)in konusunu ise Osmanlı tarihinden almıştır.

Racine, konu bakımından, Corneille'den daha değişik, daha zengindir. Eserlerinde Corneille kadar şiddetli değildir. Kadın ruhunu daha iyi anlamıştır. Daha insanca duygulara yer vermiş, soyut olmaktan çok, yaşıyan insanın zaıflarını göstermiştir. Öte yandan ,çocuğu sahneye çıkarmakla, tiyatroda yenilik yapmıştır. En büyük değeri de üslûbunun şiirliliğinde, Fransız dilinin en mükemmel mısralarını meydana getirmiş olmasındadır.

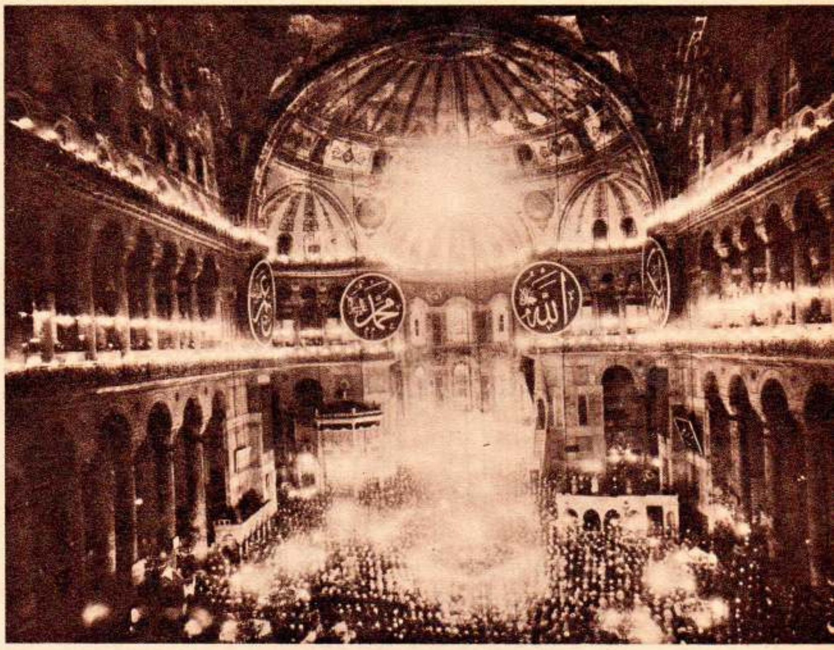
Racine'in başlıca eserleri şunlardır:

Trajediler. — Thebaides - yahut - Düşman Kardeşler (1664); Alexandre (1660); Andromaque (1667); Britannicus (1669); Bérénice (1670); Bajazet (1672); Mithridate (1673); İphigénie (1674); Phèdre (1677); Esther (1689); Athalie (1691).

Komedi. — Dâvacılar (1668).

Müzeler

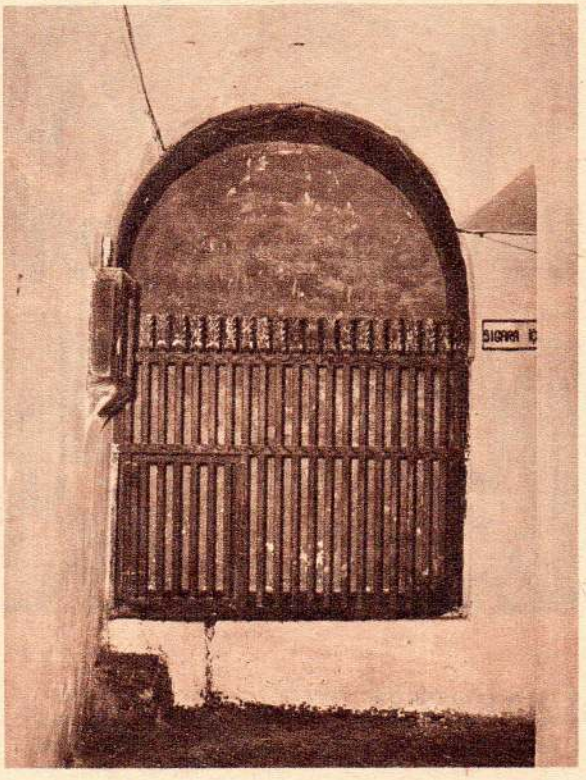

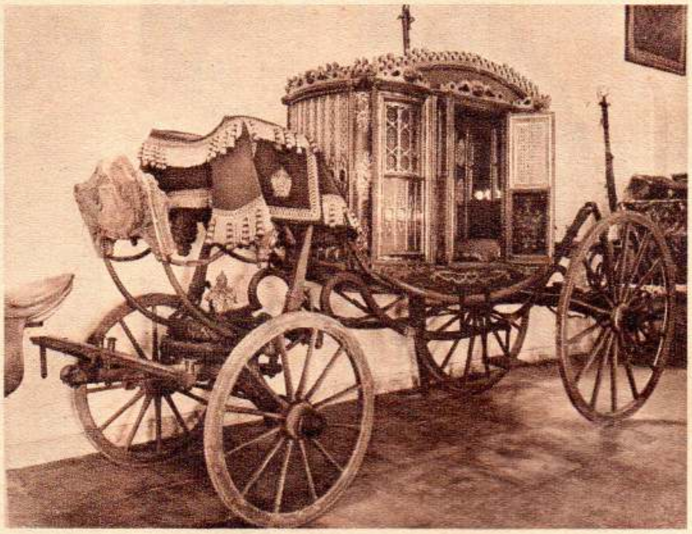
AYASOFYA İstanbul'un en eski mimarlık anıtlarından biri olan Ayasofya, İstanbul alınınca cami haline getirilmiş, Cumhuriyet'ten sonra da müze yapılmıştır. Yukarıda Ayasofya Müzesi camiyken kılınan bir namaz görülüyor. Solda, müzenin bir köşesi. Aşağıda müzenin dış görünüşü.

TOPKAPI SARAYI: Yüzyıllar boyunca Osmanlı padişahlarına devlet dairesi, aynı zamanda ikametgâh olan Topkapı Sarayı, Cumhuriyet'ten sonra, müze haline getirilmiştir. Zaman zaman yapılan eklerle büyük bir yapı topluluğu haline gelen müzenin birçok bölümleri vardır.

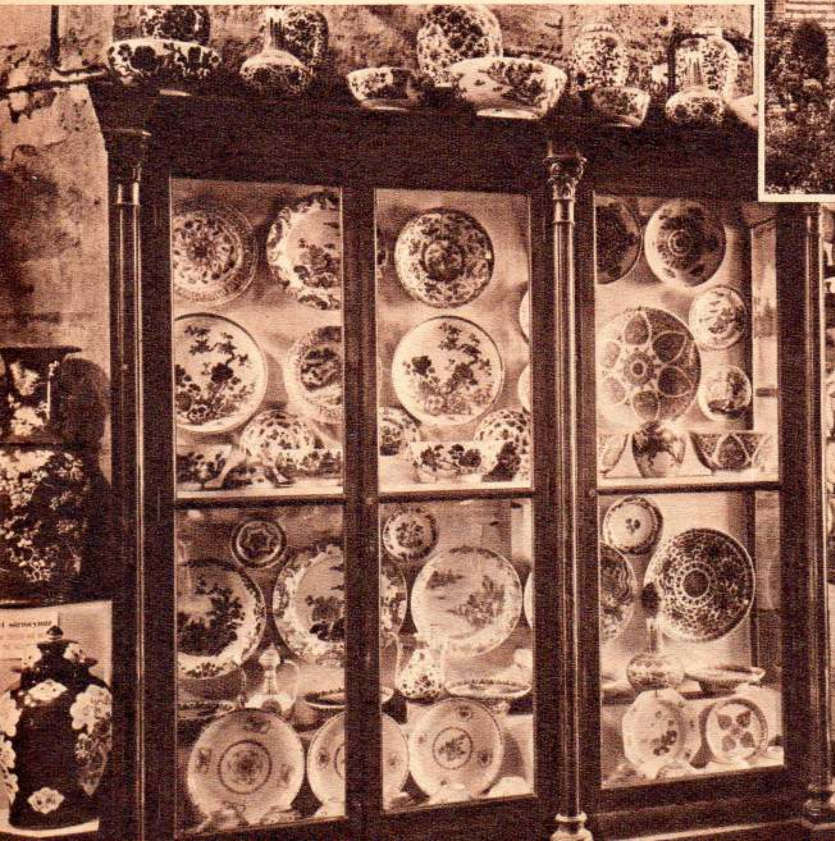

Topkapı Sarayı'nda, iktidar düşkünlüğüyle tanınan Kösem Mahpeyker Valide Sultan'ın öldürüldüğü yer.

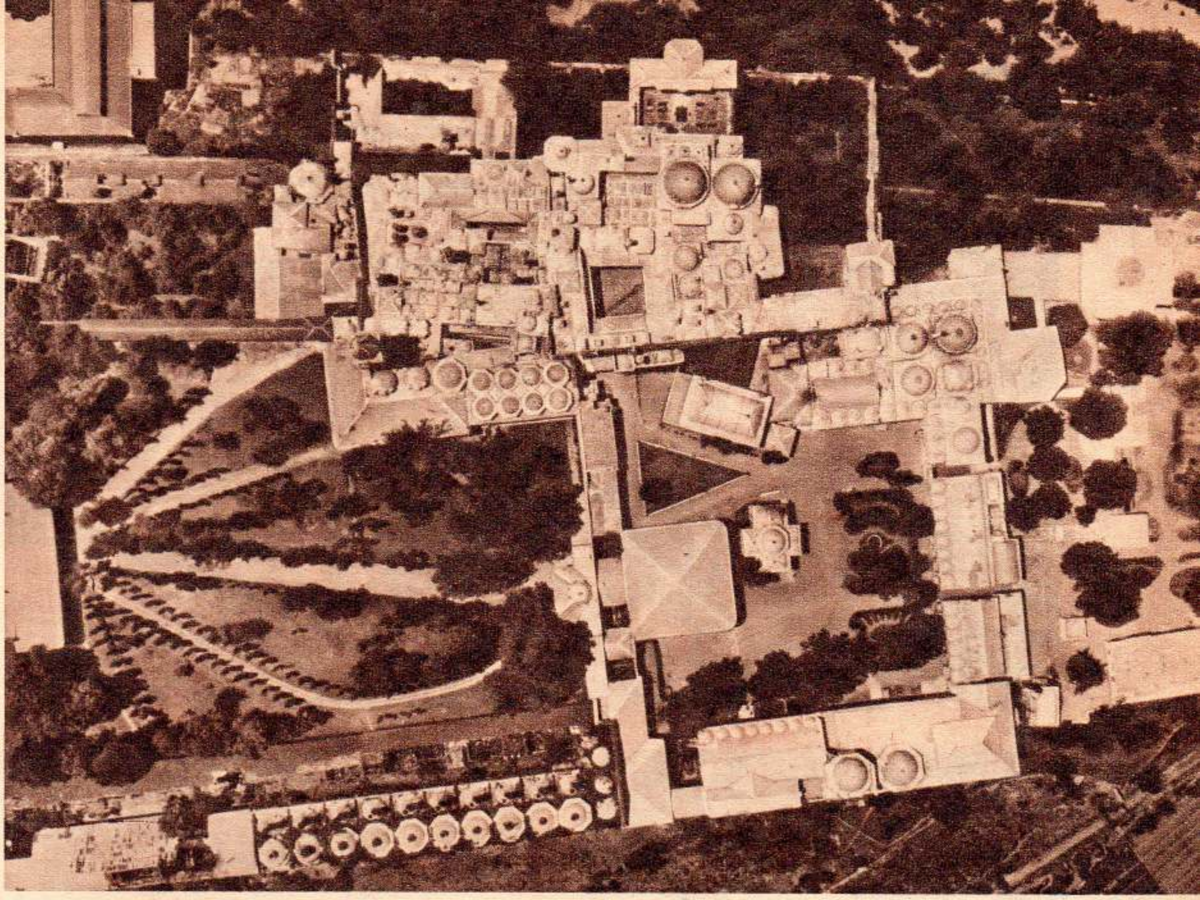
Müzenin araba dairesinde eski saray arabaları saklanır. Yukarıda bu arabalardan biri görülüyor.

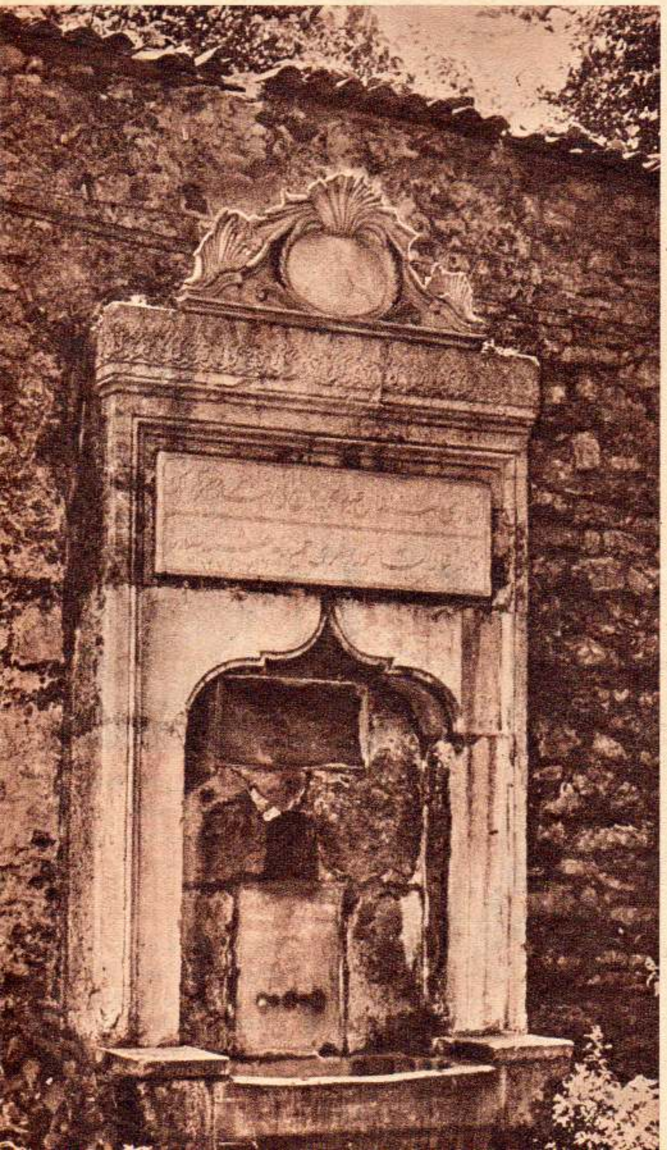
Topkapı Sarayı Müzesi'nin sakladığı sanat değeri çok yüksek olan tarihî eşya çok çeşitlidir. Müzenin çeşitli bölümlerinin yapısı da ayrı bir güzellik taşır. Yukarıda, sarayın güzel köşelerinden biri görülüyor. Solda: Çini Dairesi'nde bir vitrin.

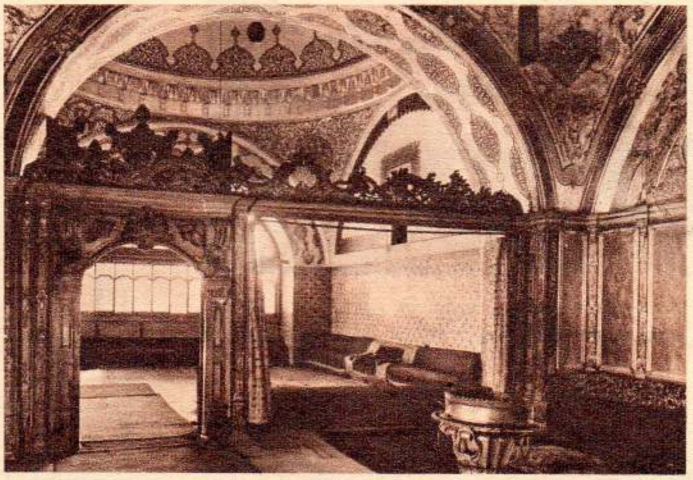

Zaman zaman yapılan eklerle çok geniş bir alana yayılan Topkapı Sarayı'nın uçaktan çekilmiş bir fotoğrafı. Bir yanı Marmara'ya bakan sarayın öbür yanını Gülhane Parkı çevreler.

CELLÂT ÇEŞMESİ

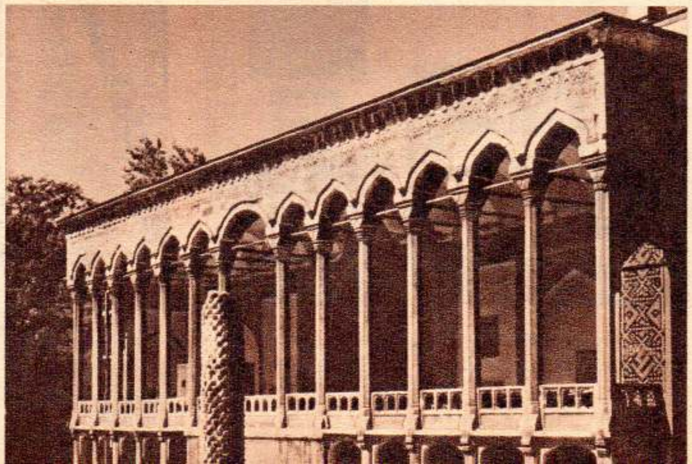
İdam hükümleri Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı (Bâb-ı Humayun) ile ikinci kapısı (Bab-ıs Saâde) arasındaki bahçenin sağ yanındaki duvarda bulunan bu çeşmenin önünde infaz edilirdi. Kesik başlar çeşmenin önündeki taşlarda teşhir edilir, cellâtlar da ellerini, bıçaklarını burada yıkardı.

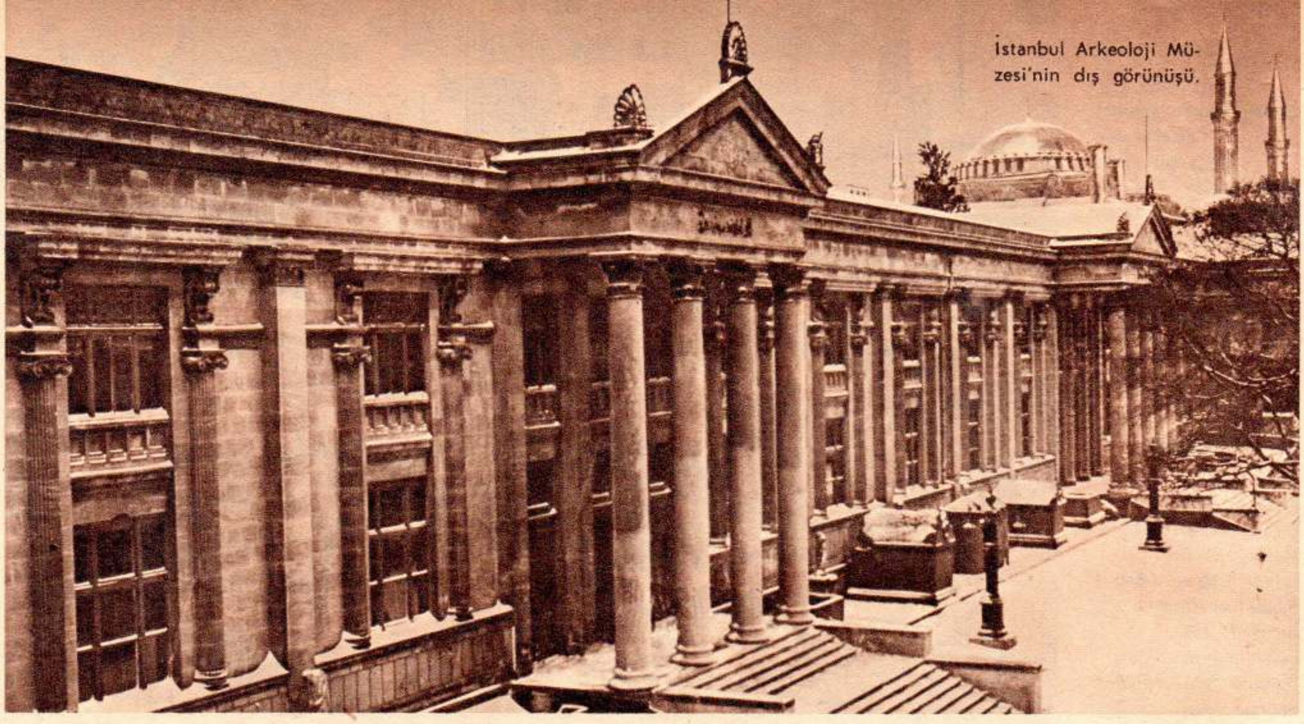

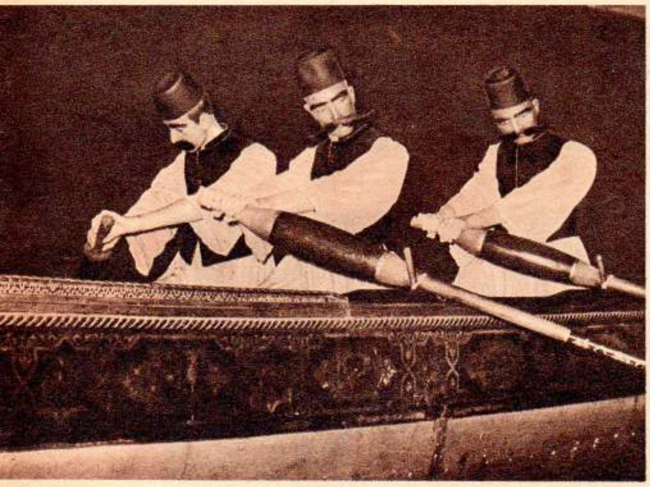
KUBBEALTI — Vezirler burada toplanır ve devlet işlerini görüşürlerdi.

Topkapı Sarayı'ndaki şahane yapılardan biri: Çinili Köşk.

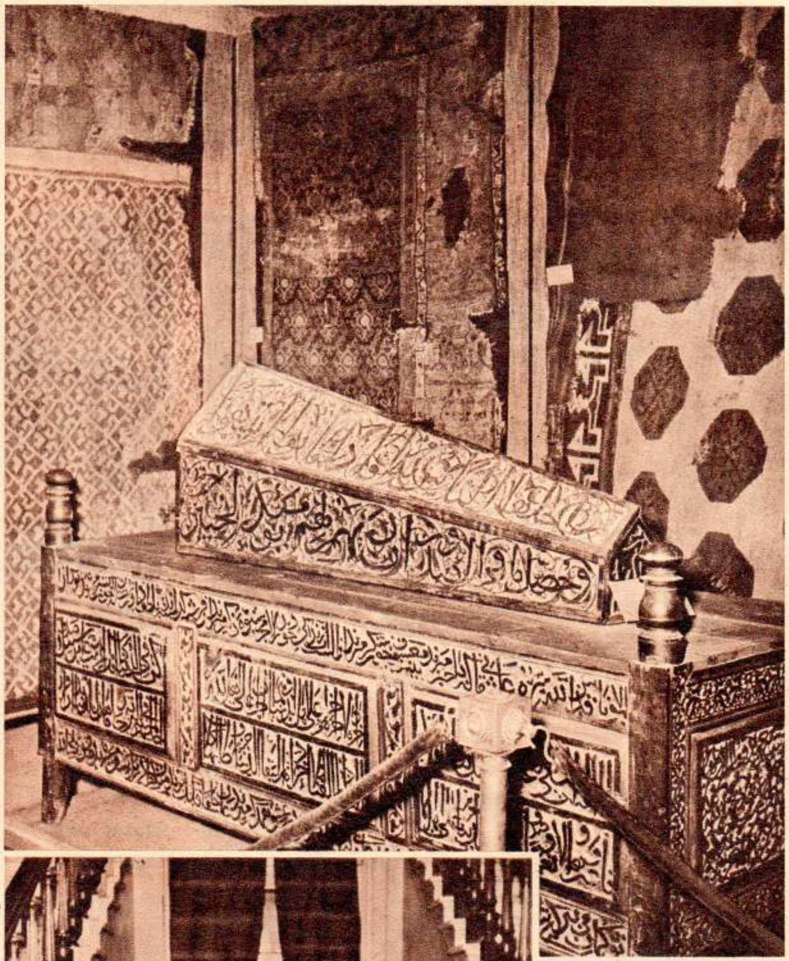

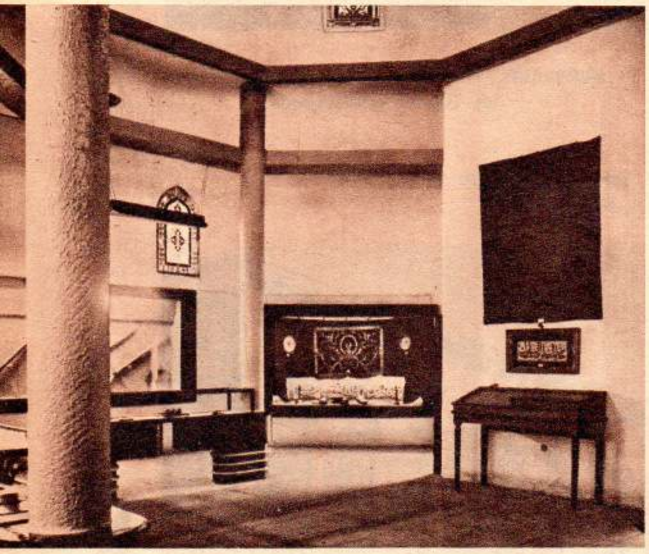
İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin dış görünüşü.

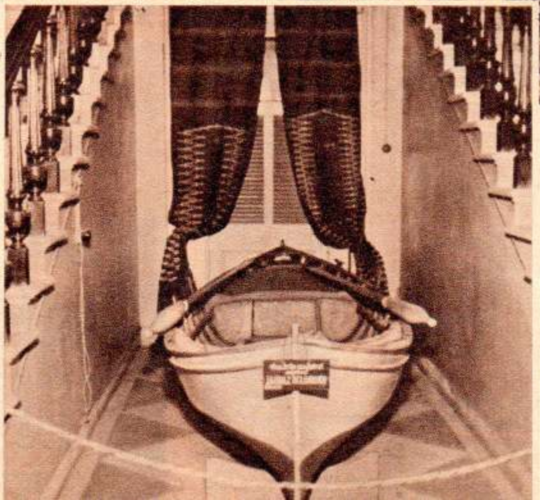
Denizcilik Müzesi'nde tarihî bir kayık. Eskiden Dolmabahçe'de Bezmiâlem Valide Sultan Camisi'nde bulunan müze Beşiktaş'a nakledilmiştir.

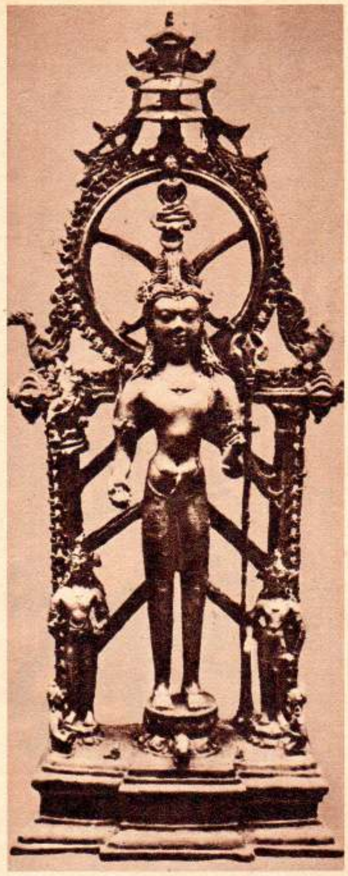
Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki bu tabut Selçuklular'dan kalmadır.

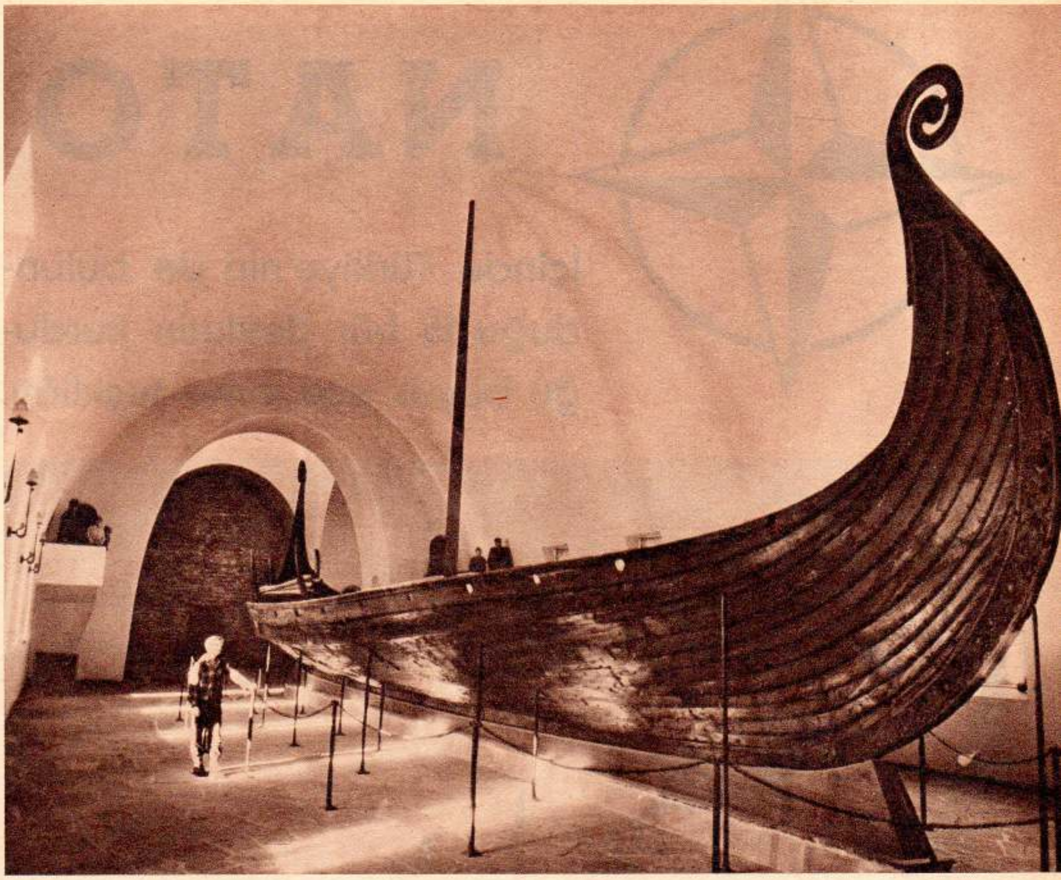
İzmir Müzesi'nde değerli eski eserler teşhir edilmektedir. Resimde müzenin bir köşesi görülüyor.

Atatürk'ün bindiği bu sandal İzmir'deki Atatürk Kütüphane Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Kalküta'daki Hint Sanatları Müzesi'ndeki heykellerden biri...

Dünyanın bütün ülkelerinde müzelere büyük önem verilir, tarihî eserler buralarda büyük bir titizlikle saklanır. Yukarıdaki Viking gemisi Norveç'teki Bygdoy Müzesi'ndedir.

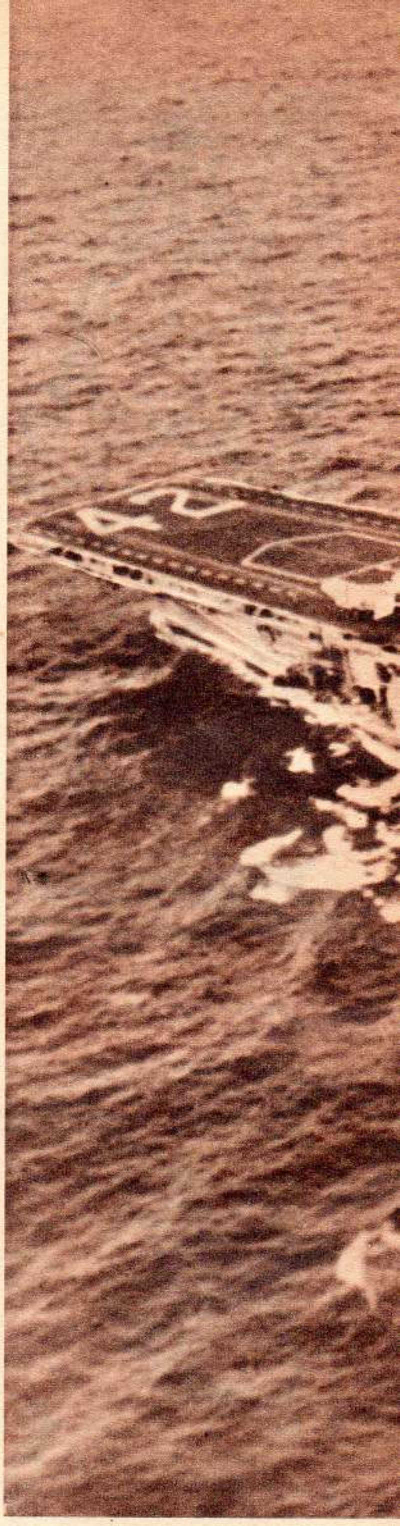

Londra'daki Mumyalar Müzesi dünyanın en ilgi çekici müzelerinden biridir. Burada dünya meşhurlarının balmumundan yapılmış heykelleri teşhir edilir. Solda Hitler'le Eva Braun'un heykeli görülüyor. Yukarıda eski İngiliz başbakanlarından Eden'in heykeli bir yerden başka bir yere taşınırken...

NATO

İçinde Türkiye'nin de bulunduğu 15 hür devletin kurduğu büyük savunma teşkilâtı.

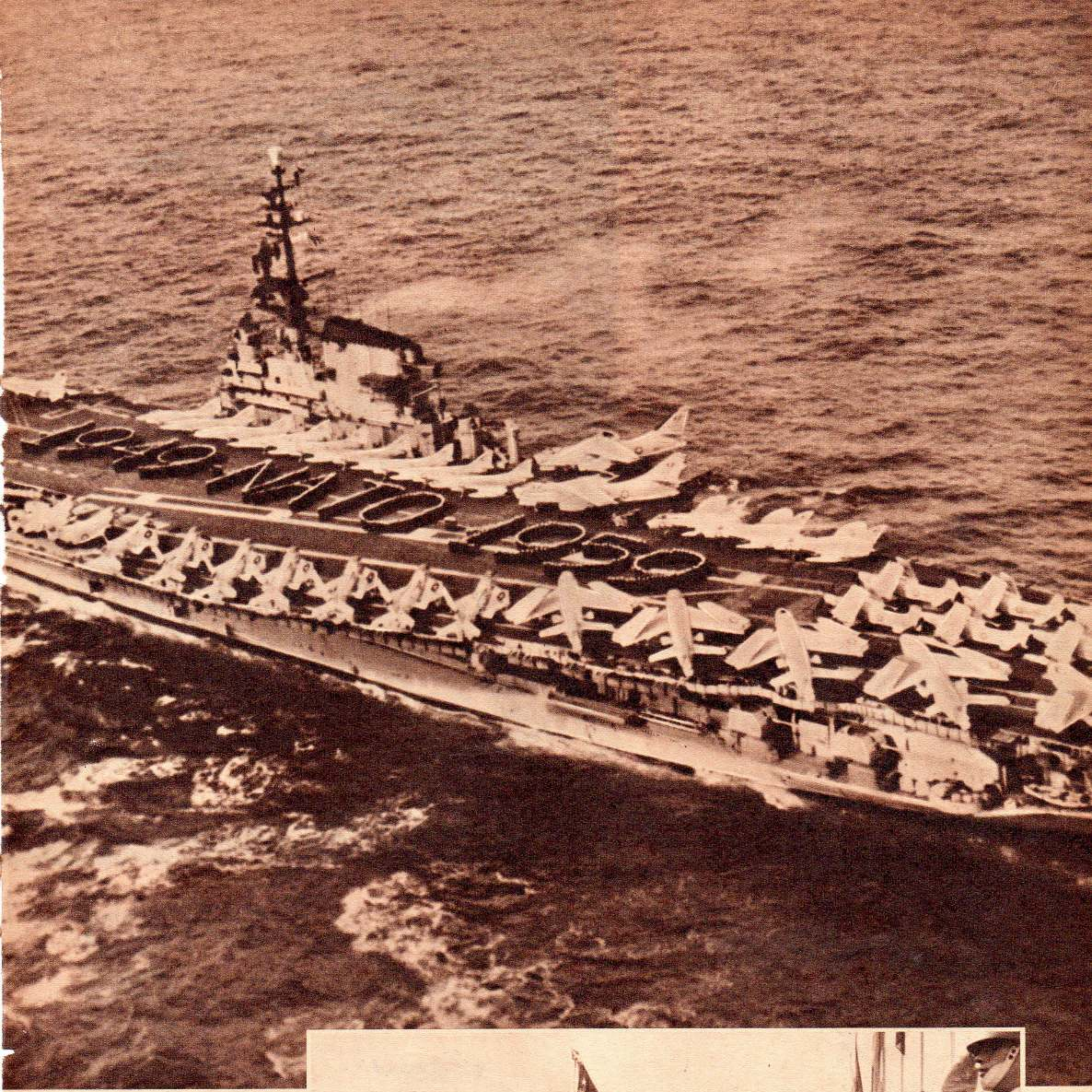

Hür Dünya'nın bekçiliğini yapan NATO devletlerinin, bir tören sırasında, yan yana dalgalanan bayrakları...

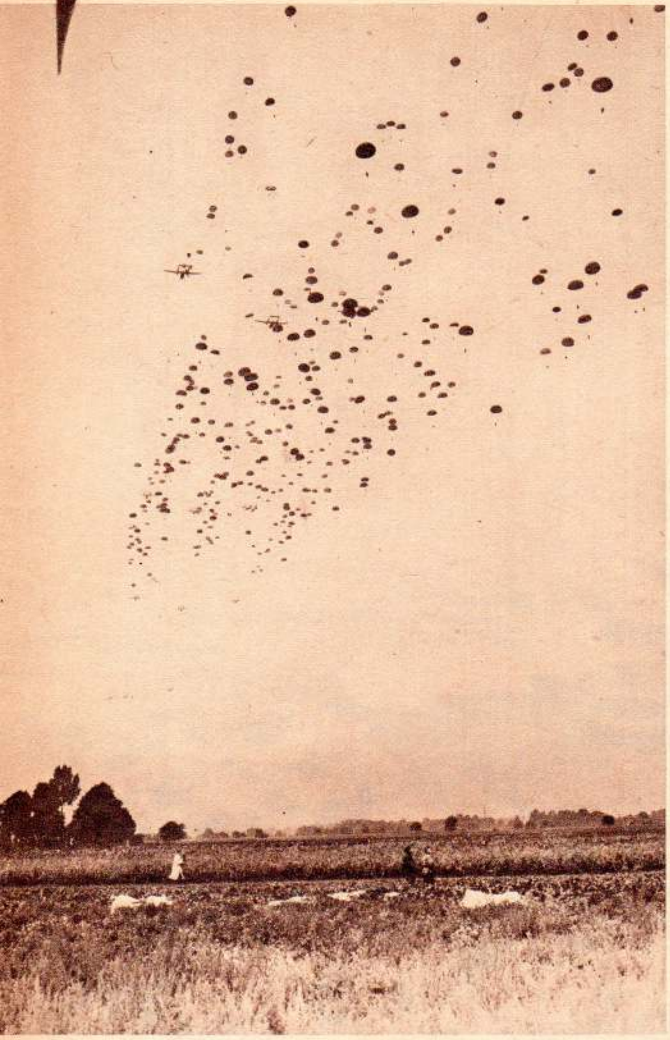

NATO'ya dahil devletlerin başbakan ve dış işleri bakanları zaman zaman toplanırlar. Sağda, NATO Konseyi toplantılarından biri görülüyor....

NATO — Savunma teşkilâtı tek merkezden, Paris'teki NATO Genel Karargâhı'ndan idare edilir. Yukarıda, NATO'nun kuruluşunun 10. yıl dönümünde A.B.D. donanmalarından «Franklin D. Roosevelt» uçaktaşır gemisinde yapılan gösteri, sağda Türkiye Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın İzmir'deki NATO karargâhında NATO birliklerini teftişi görülüyor.

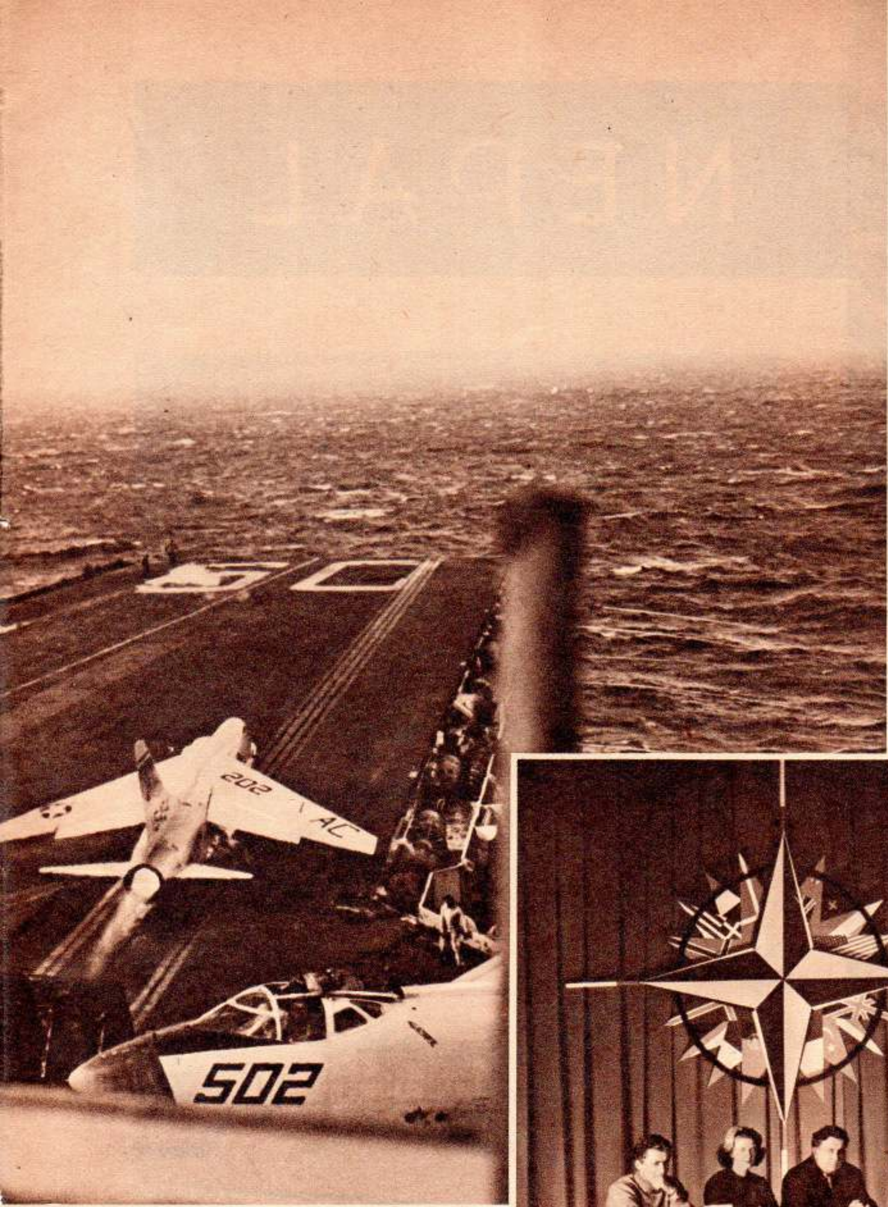

NATO'ya dahil devletler zaman zaman askerî manevralar yapar, yeni silâhları denerler. İşte bir NATO manevrasında paraşütçülerin atlayışı.

Izmir'deki NATO karargâhında çeşitli NATO devletlerine mensup askerler görev almıştır. İşte karargâhın yüksek frekans radyo merkezinde çalışan Yunanlılar.

NATO manevralarına kara, deniz ve hava kuvvetleri geniş ölçüde katılır. Yukarıda bir manevra sırasında uçak gemisinden hareket eden jet uçakları görülüyor.

Yapılan manevralarda çıkarmalara büyük önem verilir. Resim, bir NATO manevrasında çıkarma yapacak NATO erlerini gösteriyor.

NATO'da, çeşitli alanlarda yapılan toplantılarla, teşkilâtı ilgilendiren konular görüşülür. Burada 15 devletin çeşitli alanda uzman üyelerinin yaptıkları bir toplantı görülüyor...

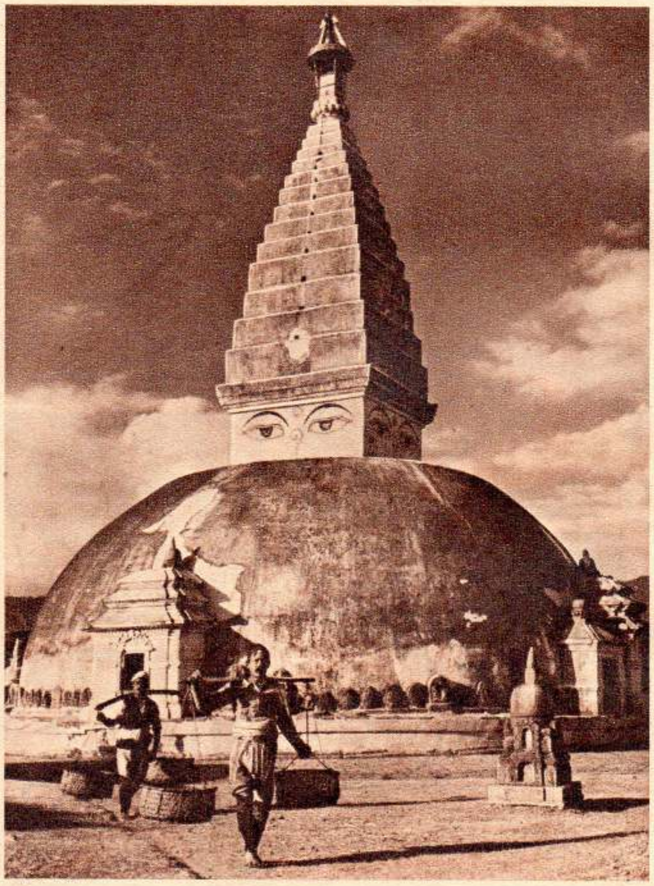
NEPAL

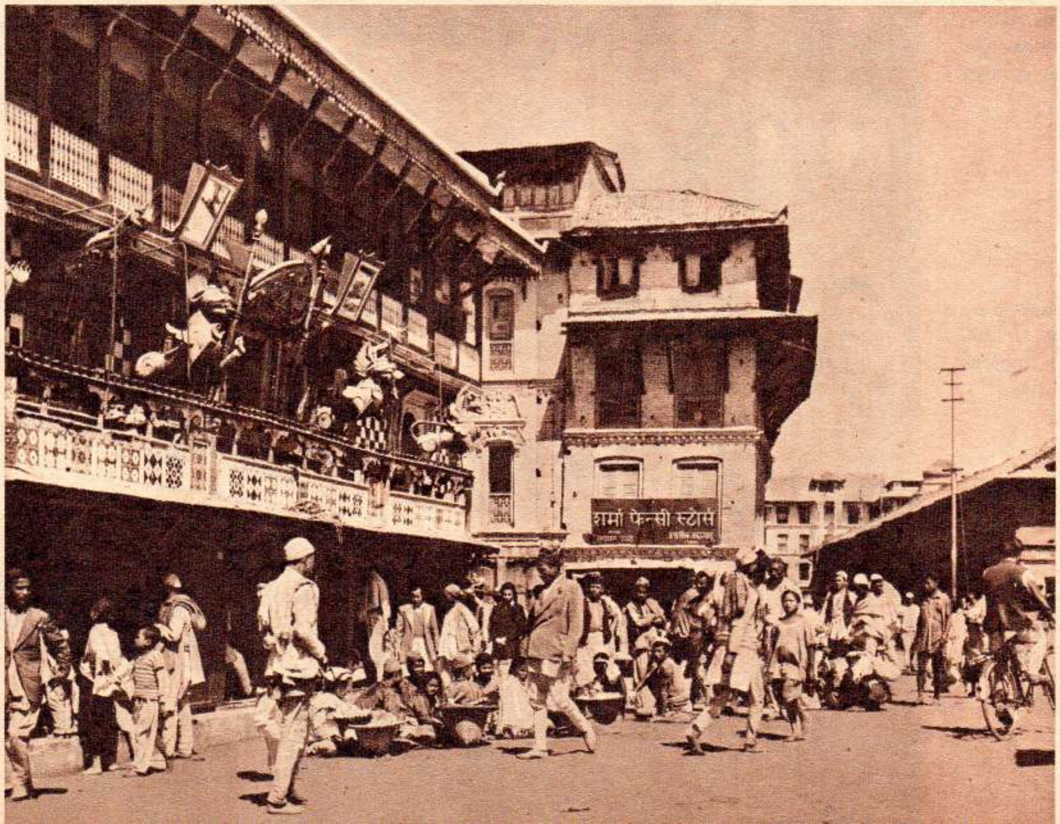
Güney Asya'nın en dağlık ülkesi Nepal, güzel bir kara yolu ile Hindistan'a bağlıdır. Resim, Hint ordusu tarafından yapılan yolun bir bölümünü gösteriyor.

Hindistan'la Nepal arasındaki bir başka yol da resimde görülendir. Bu 50 km.'lik yolda yerliler yaya gidip gelirler...

Nepal, tapınaklar, putlar ülkesidir. Yukarıda görülen Bodh Nath Tapınağı Katmandu yakınlarındadır. Burası Budistler'in hac yeridir.

NEPAL'İN BAŞKENTİ KATMANDU

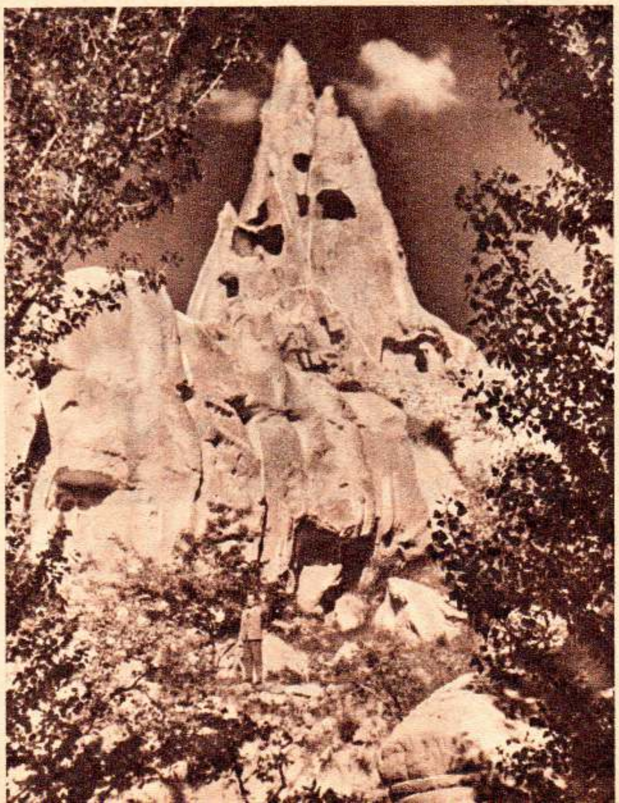
Şehrin sokaklarında adım başında yerlere oturmuş satıcılara raslanır. Şehrin önemli yerlerinden olan Durbar Meydanı'nda çekilen bu resmin solunda bir Hindu tapınağı görülüyor.

Damat İbrahim Paşa Ürgüp'ün Muşkara köyünde doğmuştu. Sadrazamlığı sırasında burasını imar ederek yeni bir şehir (Nevşehir) haline getirdi. Bugün kendi adiyle anılan alanda bir heykeli vardır.

Nevşehir

Lâle Devri'nin ünlü sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın memleketi Nevşehir zengin tarihi olan bir ilimizdir.

Nevşehir iline bağlı Ürgüp'teki peribacaları eşsiz bir tabiat harikasıdır.

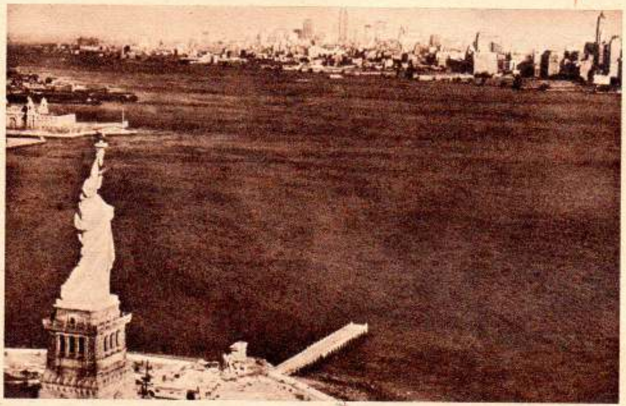
NEW YORK

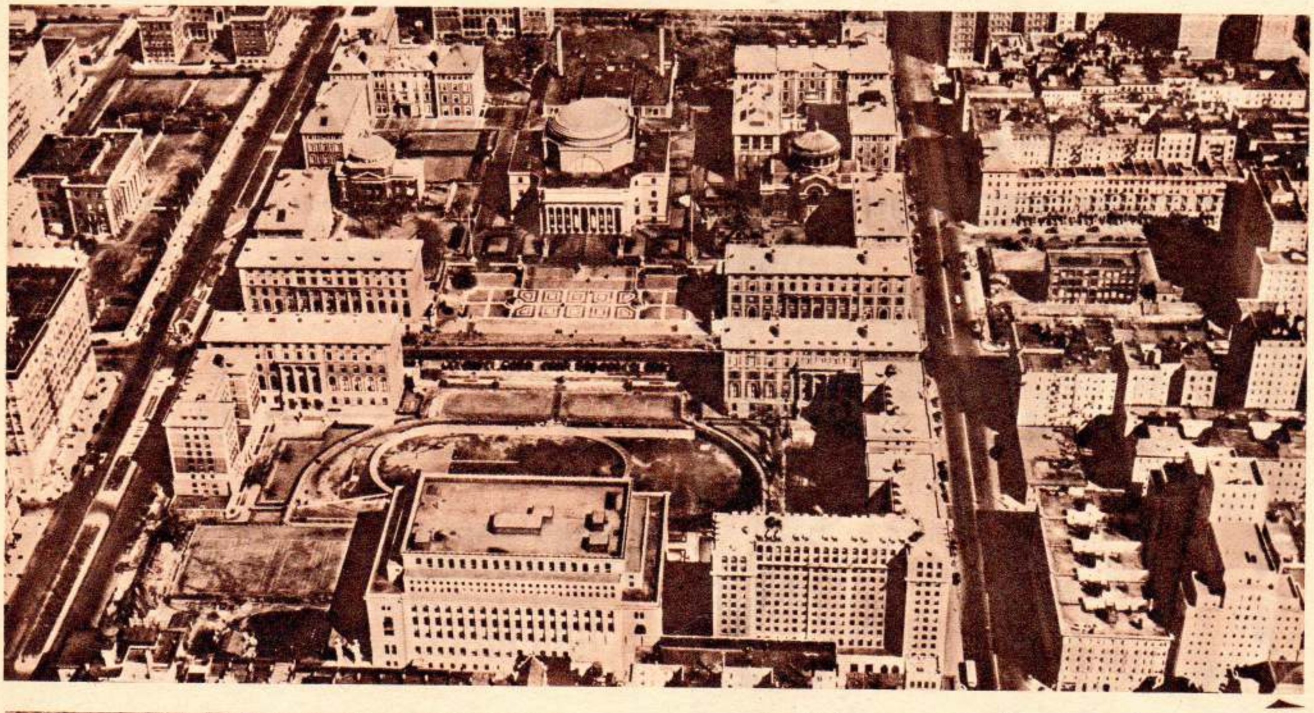
Fransızlar tarafından A.B.D. ne hediye edilen Hürriyet Anıtı, New York'un timsali gibidir.

New York'un temizliğine büyük önem verilir. Resimde: Otobüs duraklarına konan sigara tablaları.

Hürriyet Anıtı'nın bulunduğu küçük adadan New York'un merkezi Manhattan'a bir bakış.

Amerika'nın en tanınmış üniversitelerinden Columbia Üniversitesi New York'tadır. Resim üniversite sitesini gösteriyor.

New York'un dünyaca tanınmış Beşinci Cadde (Fifth Avenue) si günün her saatinde işlek ve kalabalıktır.

NİJERYA

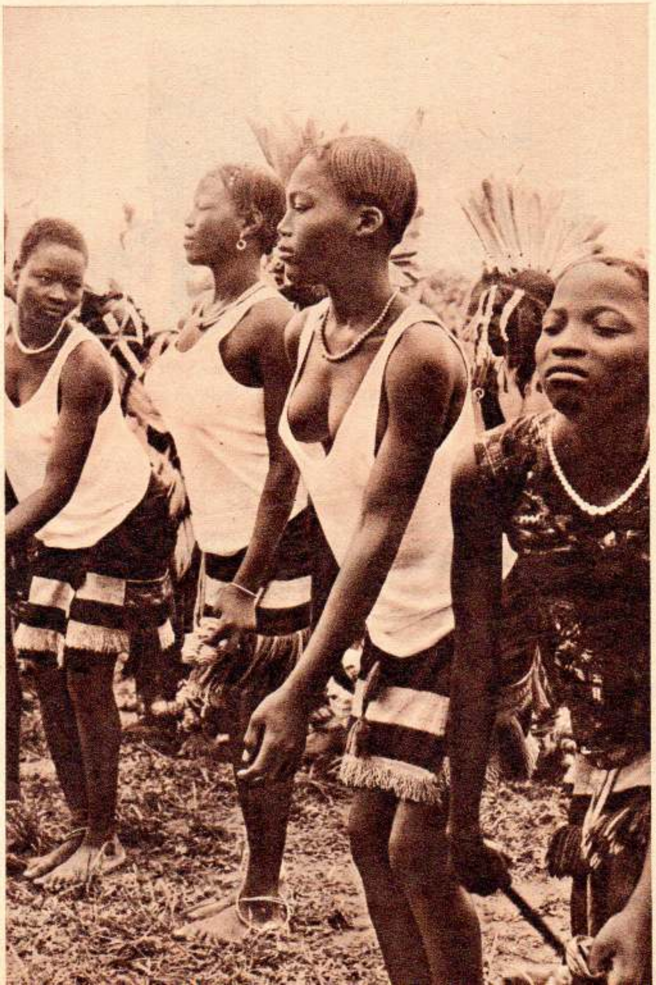

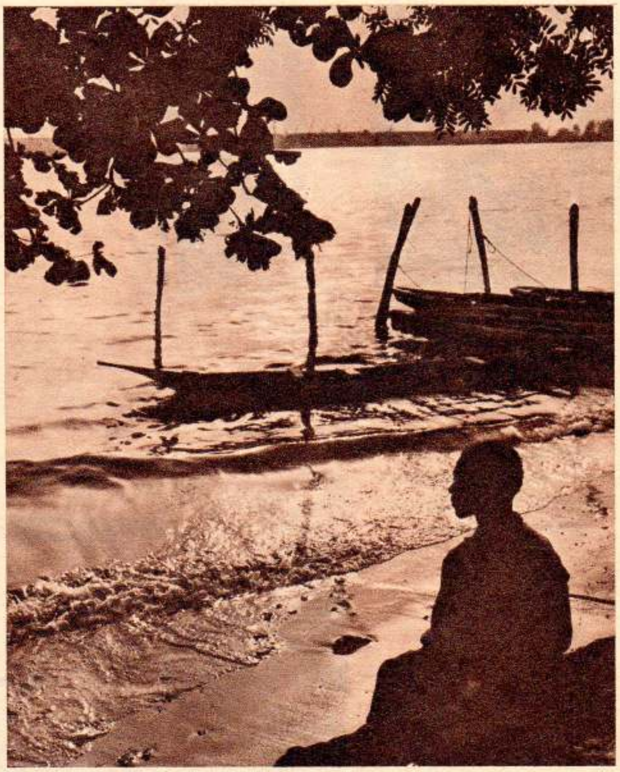
NİKARAGUA

Orta Amerika devletlerinden olan Nikaragua volkanik bir arazide kurulmuştur. Ülkenin başkenti, Managua Gölü kıyısındaki Managua şehridir. Managua'da modern binalar olmakla beraber şehrin bir kesimini basit yapılar meydana getirir. Burada Managua'nın pazarını görüyorsunuz.

Afrika'nın en büyük Müslüman devleti olan Nijerya kıtanın batısında Büyük Okyanus kıyısındadır. Nijerya nehri'nin suladığı bu ülke tabiî güzellikleriyle tanınmıştır.

Nijerya'nın başkenti Lagos, resimde görülen Lagos lâgünündeki bir ada üzerinde kurulmuştur. Lagos, memleketin başkenti ve en önemli limanı olduğu gibi İbadan'dan sonra ikinci büyük şehridir.

Nijeryalılar da bütün Afrika yerlileri gibi dansa düşkündür. Resimde görülen Nijeryalılar Fulani kabîlesindendir. Bunlar en güzel Afrika ırkları arasında sayılırlar.

Bu Nijeryalı kadınların başında taşıdığı bir çeşit su kabağıdır. İçi oyulup su taşımakta kullanılır.

Nijerya'nın en büyük şehri olan İbadan yakınlarında yerlilerin hem çamaşır yıkadıkları, hem içinde yıkandıkları dere.

Nijerya'da sık sık su baskınları olur. Yerliler gene de işlerini aksatmadan pazara gider gelirler.

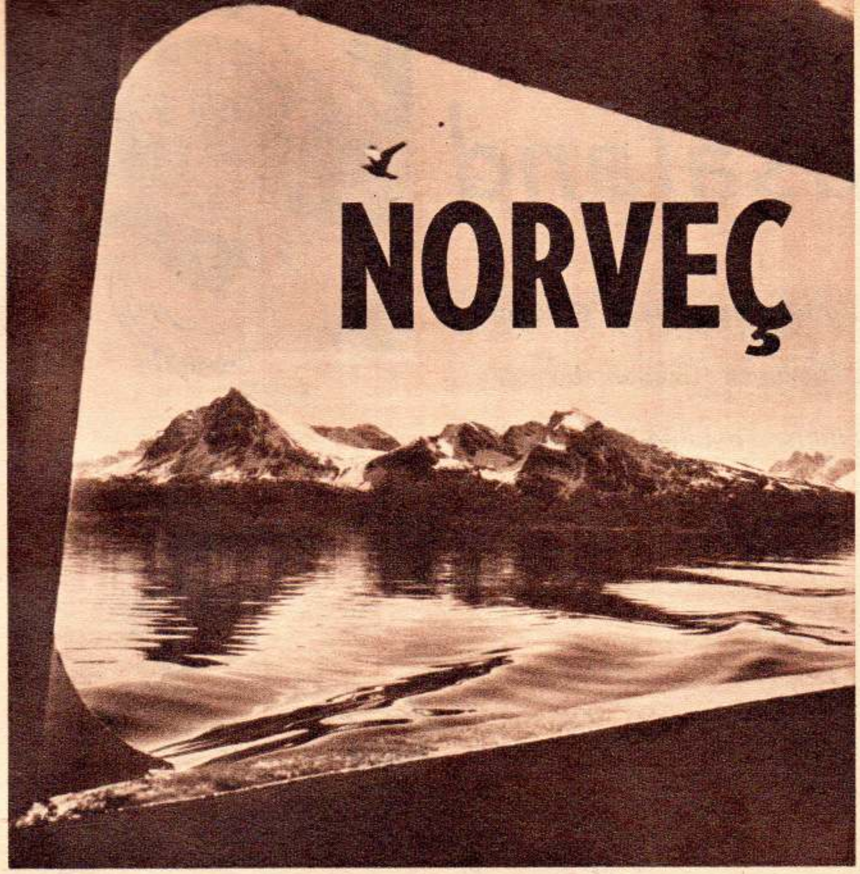

Şehirlerden uzakta yaşıyan halkın çok ilkel bir hayatı vardır. Çoğu kerpiçten yapılmış evlerde yaşar.

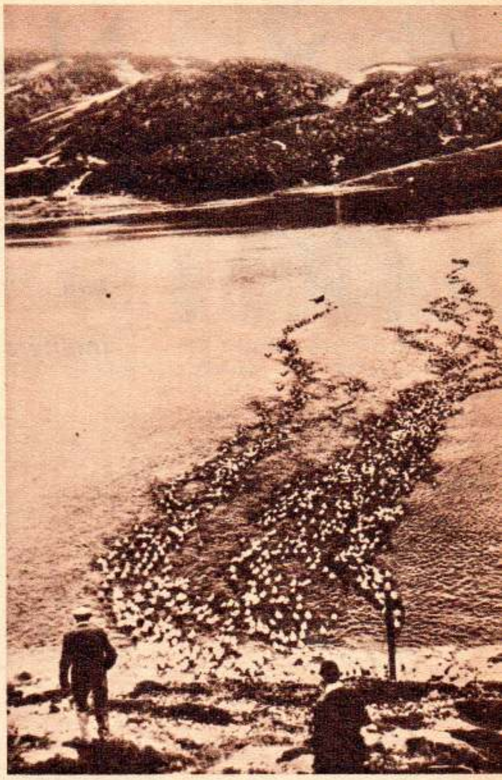
Başkent Lagos, Nijerya'nın başka yerlerinin aksine, tam anlamiyle Batılı bir şehir manzarası gösterir.

NORVEÇ

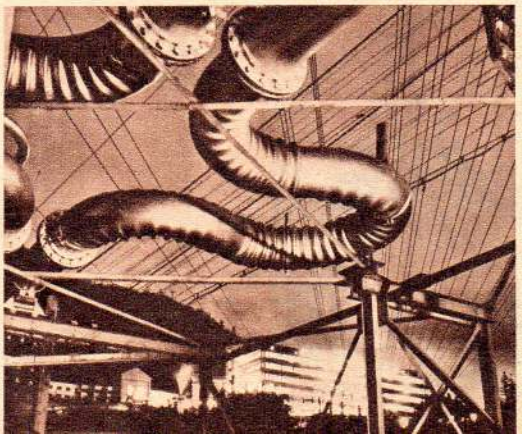
Norveç, fiyortlar ve buzullar ülkesidir. Kuzey Buz Denizi kıyılarından çekilen bu resimdeki sarp tepeler Norveç'in özelliklerini bütün güzelliğiyle gösteriyor.

Norveç'in tabiî zenginliklerinden olan ren geyikleri bir gölü yüzerek geçerken.

Karlı, buzlu bir ülke olan Norveç ordusunda kayak birliklerine çok önem verilir.

Norveç çok ileri bir endüstri memleketidir. Norveç endüstrisinin en yeni konularından biri atom çalışmalarında kullanılmak üzere «ağır su» elde etmektir.

Bahçede çiçek toplıyan bu Norveçli kız, yurttaşlarının bütün özelliklerini göstermektedir. Canlı bakışlar, sağlam bir yapı, altın sarısı saçlar...

Nyasaland'da yaşıyan Bantular'dan bir savaşçı...

Nyasaland

Güneydoğu Afrika'da, Nyasa Gölü'nün batı kıyısı boyunca uzanan bu ülke İngiltere Milletler Topluluğu'na dahildir.

Yüzünde tören maskesiyle görülen bu Bantu vücudunu da boya ile süslemiştir...

Nyasaland'da yaşıyan Afrika yerlilerinin en önemli topluluğu Bantular'dır. Afrika'nın birçok bölgelerine dağılmış olan Bantular'ın kendilerine has dilleri, âdetleri vardır. Yukarıda bir Bantu kabîlesinin erkeklerini bir tören sırasında görüyoruz.

Blantyre şehri Nyasaland'ın ticaret merkezi sayılır. Aynı zamanda ülkenin en büyük şehridir. Hızla gelişen şehir 8 km. ötedeki Limbe şehriyle birleşmiş durumdadır.

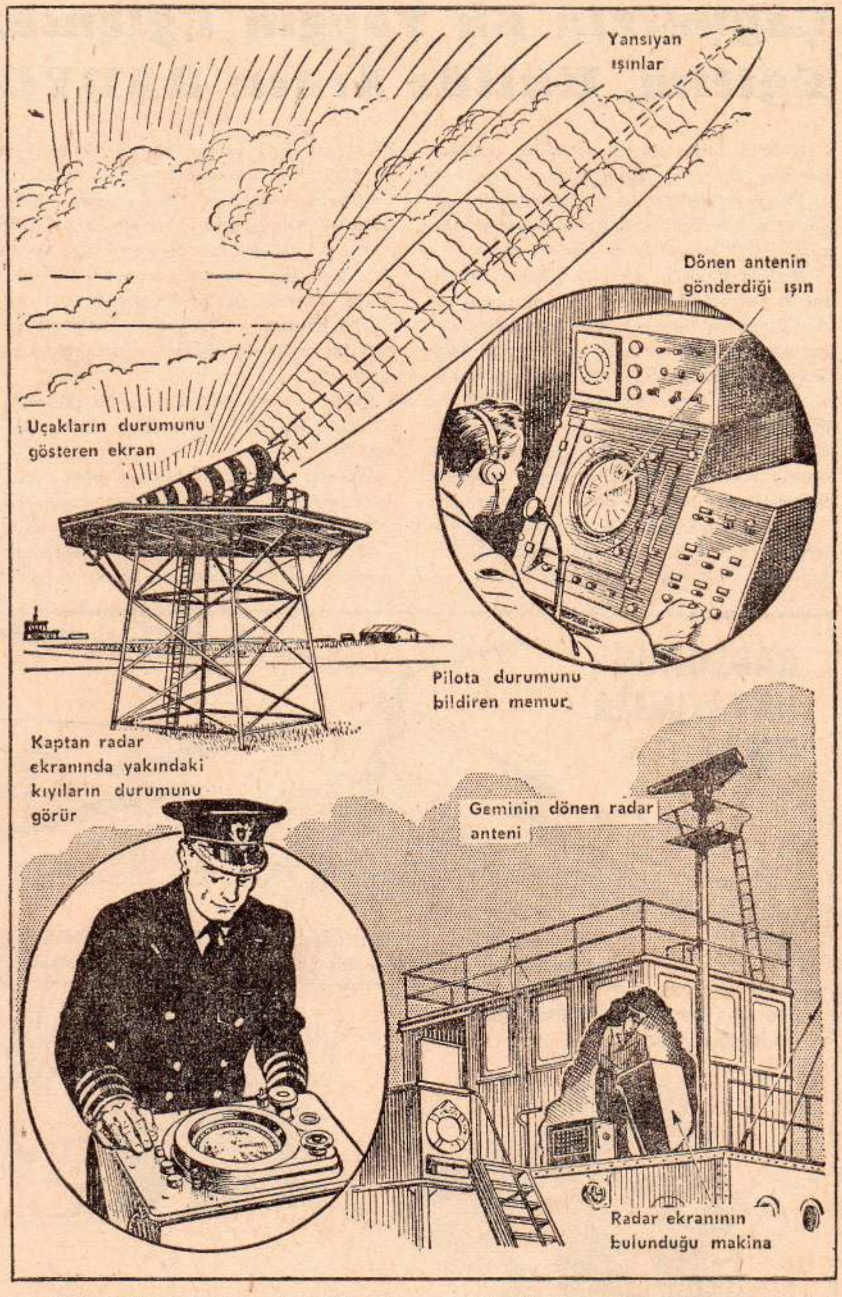
Uzaklardaki Cisimleri Tesbit Edip Haber Veren Alet

RADAR

RADAR, uzakta bulunan, gözle, dürbünle görmeye imkân olmıyan bir cismi tesbit edip haber veren bir alettir. Bu kelime Ingilizce «Radio Detecting And Ranging» (Radyo ile Bulma ve Yerini Tâyin Etme) kelimelerinin baş harflerinden meydana getirilmiştir.

Radar, radyo yayını esassı üzerine yapılmıştır. Alet, çalışırken, boyuna kısa dalga yayar, bu dalgalar atmosferde kilometrelerce uzağa ve yüksekliğe gider. Orada bir cisme çarparsa geri döner; o cismin biçimini, ne kadar uzakta bulunduğunu, ne gibi bir hızla ilerlediğini bildirir. Böylece, denizlerde gemilerin, havalarda uçakların yeri önceden bilinir. Bu bakımdan, radar savaşlarda büyük bir fayda sağladığı gibi, barışta da gemilerin, uçakların sisli havalarda gidip gelmelerine imkân vermiştir.

Radarı ilk önce, 1935'te, İngiliz bilim adamlarından Alexander Watson Watt buldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilerek kullanıldı. 1946'da da, ilk defa olarak, Dünya'dan Ay'a radar dalgaları gönderildi.

RADİKALİZM [Köktencilik]

Bilimde, dinde, siyasette kökten değişiklik, yenilik yapma eğilimine «radikalizm» (köktencilik) denir. Radikalizm, toplum düzeninde bu yenileşme düşüncesinden doğmuş, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısından sonra Fransa'da siyasi hayatta rol oynamıştır.

Radikalizm kelimesi, önce İngiltere'de ortaya atıldı. Avam Kamarası üyelerinden James Fox 1797'de yaptığı bir konuşmada «radikal» yenilikleri ileri sürdü. O zaman istenilen şey yalnız seçim sisteminin, seçim bölgelerinin yenileştirilmesiydi.

1832'de yapılan seçim yeniliklerinden sonra İngiliz radikalleri, gittikçe bir kuvvet haline gelen çalışan sınıflara oy hakkının tanınması için savaştılar. 1874'ten 1892'ye kadar bütün işçi temsilcileri kendilerini birer «radikal» saydılar, değişikliğin yalnız siyasal değil, toplumsal düzende de olmasını istediler.

Fransa'da, radikalizm daha geniş çapta etki yaptı. Toplum düzeninde değişikliğe taraftar olanlar, kendilerini, cumhuriyetin koruyucusu, Fransız İhtilâli'nin mirasçısı sayıyorlardı. XIX. yüzyılın ilk yarısından sonra radikalizm Fransa'da aşırı cumhuriyetçilik mesleği haline geldi. Radikallerin siyasi bir parti halinde toplanmaları, III. Napoléon'un düşmesinden sonra, demokratik hayat gelişince mümkün olabildi.

RADON

Gaz halinde radyoaktif bir elemandır. Simgesi Rn, atom ağırlığı 222, atom sayısı 86'dır. 1900'de bulundu. Renksiz bir gaz olan radon, radyumun çözülmesi sırasında meydana gelir (Bk. Radyoaktivite). Radonun kendisi de radyoaktiftir. 4-5 gün kadar gaz halinde kaldıktan sonra başka bir elemanın atomu haline gelir.

Radon gazı tıpta kanser tedavisinde kullanılır. Radyumdan elde edilen radon gazı bir toplu iğne ucu kadar küçük tüblere konur. Bu tübler özel bir enjektörle kanserli dokuya yerleştirilir (Bk. Radyum).

RADYASYON (Bk. IŞINIM)

RADYATÖR

Çevresini ısıtmaya, ya da soğutmaya yarıyan bir aygıttır. Suyun ısınıp soğuması esasına göre yapılmıştır. İçindeki ısıyı kolaylıkla dışarı verebilmesi için, yayma yüzeyinin tutarı çok olan borulardan meydana gelmiştir. Bu borular yan yana konulmuş, birbiriyle birleştirilmiştir. Su, bu boruların içinden dolaşır.

Radyatörlerin en çok kullanılan türlerini kaloriferde, otomobillerde görürüz. Kaloriferli yapılarda sıcak su, buhar, ya da hava, odaların çeşitli yerlerinde, duvar diplerine konulmuş radyatörlere gelir, buradan, boruları ısıtarak, çevrenin sıcaklığını yükseltir (Bk. Kalorifer).

Otomobil radyatöründe ise ısıyı otomobilden dışarı atmak isteriz. Motoru soğutmak için, motorun çevresinde su dolaştırılır. Su motordan ısı alarak otomobilin radyatöründe bu ısıyı havaya verir. Böylece otomobilin motorunun çevresinde dönen suyun sıcaklığı sürekli olarak artmaz. Otomobilde radyatör olmasa, suyun ısısının bir bölümünü dışarı atamayız, bunun sonucunda da motorun çevresinde dönen suyun sıcaklığı boyuna artar, su kaynar, motoru soğutamaz (Bk. Otomobil).

Bu iki örnek dışında radyatör teknik araçların kullanıldığı çok geniş bir alanda işe yaramaktadır.

Çağımızın En Yaygın Eğlence, Eğitim, Kültür Aracı: RADYO

RADYO, telsiz telgraf usulü ile uzaklara haberler, konserler, konuşmalar yaymak, hattâ fotoğraf aktarmak tekniğidir. Bütün bu yayımların havadaki elektrik dalgalarını alıp sese çeviren alıcı alete de «radyo» denir.

Modern buluşlar arasında günlük hayatımızda radyo kadar önemli bir yer tutanı azdır. Dünyanın hemen hemen her medeni ülkesinde radyosuz ev kalmamış gibidir. Otomobili, telefonu, buz dolabı olmıyan pek çok aile varsa da, radyosu bulunmıyan ev pek azdır. Hem eğlence, hem kültür vasıtası olması, üstelik telsizle haberleşmede, daha birçok önemli alanlarda da kullanılması radyonun hayatımızdaki önemini daha da artırmıştır.

Radyonun bulunuşu konusundaki ilk çalışmalar XIX. yüzyılın başlarına raslar. 1827'de Amerikan fizik bilgini Savory bir elektrik çakımı (şeraresi) yakınındaki demir iğnelerin kendiliğinden mıknatıslandığını bulmuştu. 1840'ta da Amerikan fizikçisi Joseph Henry yüksek frekanslı titreşimler meydana getirip bunların kısa mesafelerdeki etkileri üzerinde deneyler yaptı. Aynı yıl telgrafın bulucusu Morse, Amerika'da Washington'da bir nehrin iki kıyısına uzattığı paralel teller vasıtasiyle bir çeşit telsiz işaretleri göndermeyi başardı.

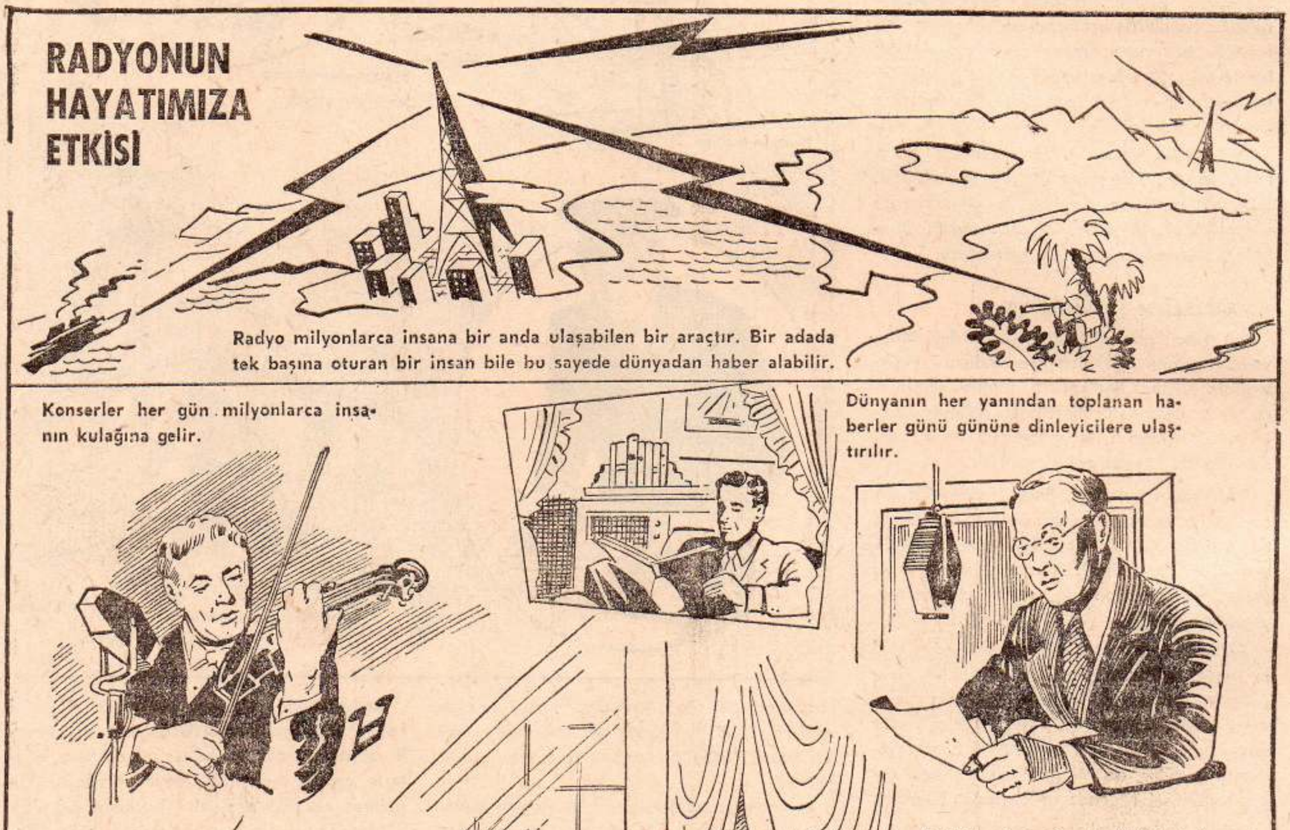
Yalnız, bu konudaki ilk olumlu çalışmaları yapan İngiliz fizikçisi James Clerk Maxwell'dir.

Maxwell matematik yolu ile yaptığı çalışmalar sonunda ışık ve elektrik akımının dalgalar halinde gittiklerini buldu. Böylece, bir elektrik boşaltımı ile uzaya elektromanyetik dalgalar gönderilebileceğini göstermiş oldu.

Hertz Dalgaları

Bu dalgaları ilk defa 1888'de Alman bilim adamı Heinrich Hertz buldu. «Oscillator» (titretgeç) adını verdiği bir aletle bu dalgaları havadan gönderebiliyordu. Bu alet bugünkü basit telsiz makinelerini andırıyordu. Bu dalgalara da, bulanın adı verilerek, «Hertz dalgaları» denildi. Hertz bu denemesinde çakım (şerare) usulü ile, arada her hangi bir telden faydalanmadan dalgaları gönderebiliyordu. Bu dalgalar ışık ve ısı dalgalarına benziyordu.

Hertz'in başariyle sonuçlanan bu deneyleri Fransız bilgini Edouard Branly'nin buluşu olan «coherer» (bağlaç) denen başka bir aletle değer kazandı. Bu alet bir elektrik akımı üzerine yerleştirilen, içinde demir çubuklar bulunan cam bir tübdü; bugünkü radyonun esası olarak kabul edilebilir. Bu arada İngiliz bilgini Sir Oliver Lodge, Rus bilgini Prof. Popov gibi bazı fizikçiler de bu konu üzerinde çalışmışlar, birçok önemli sonuçlar elde etmişlerdi.

RADYONUN HAYATIMIZA ETKİSİ

Radyo milyonlarca insana bir anda ulaşabilen bir araçtır. Bir adada tek başına oturan bir insan bile bu sayede dünyadan haber alabilir.

Konserler her gün milyonlarca insanın kulağına gelir.

Dünyanın her yanından toplanan haberler günü gününe dinleyicilere ulaştırılır.

Eğitim programları sayesinde binlerce kilometre uzaktaki öğrenciler ders görür.

Politikacılar, siyasi görüşlerini geniş kitlelere anlatmak için radyodan faydalanırlar.

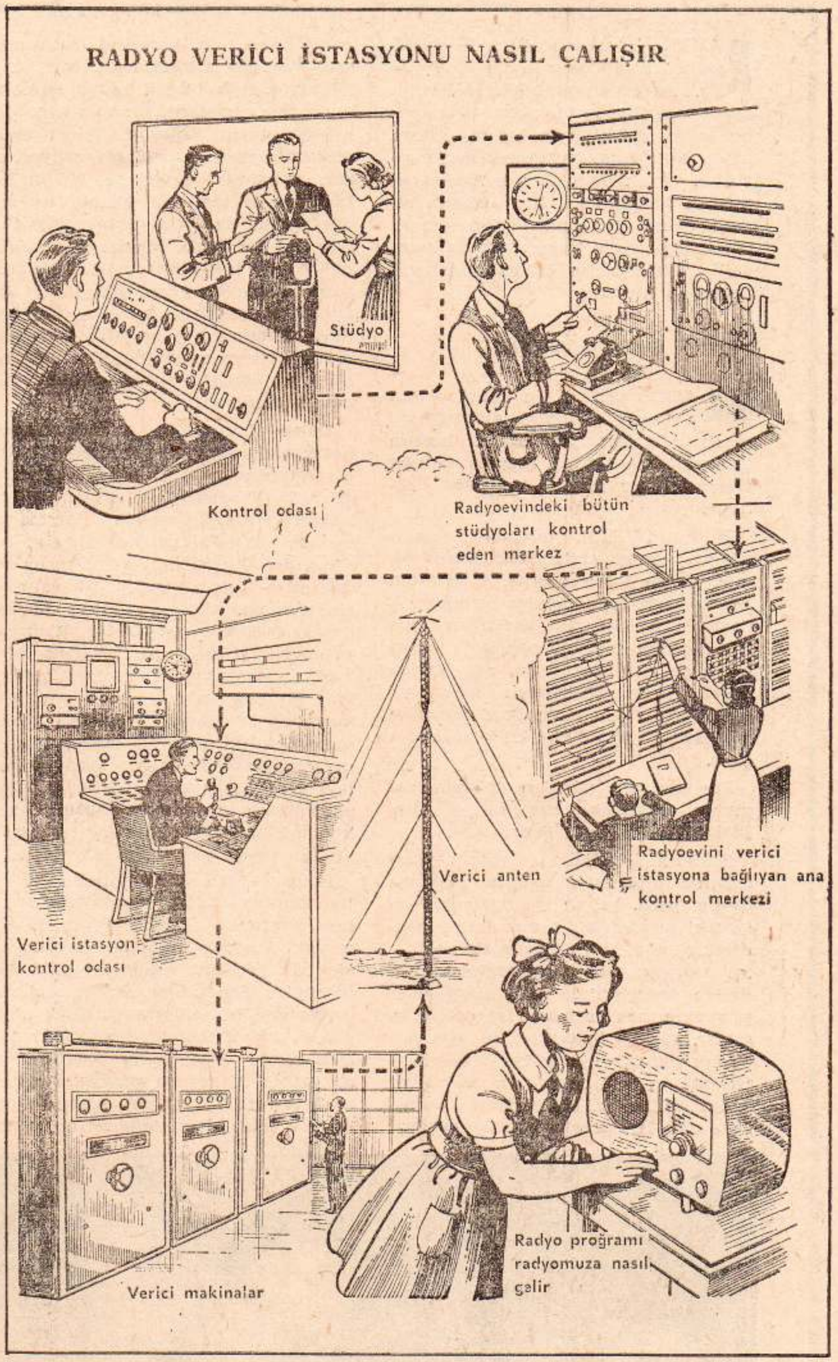
Marconi ile Edison'un Buluşları

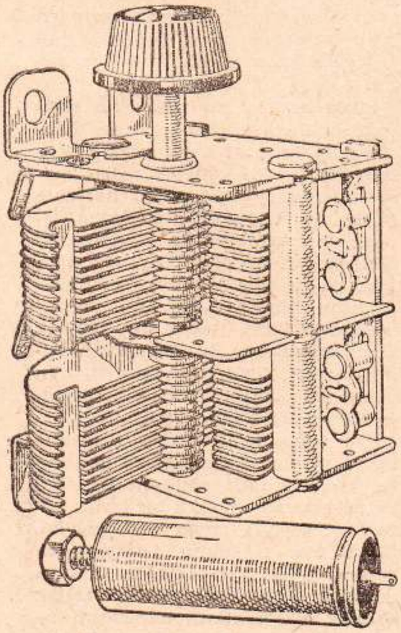
1895'te genç İtalyan bilgini Guglielmo Marconi, daha ileri bir adım attı, Hertz'in buluşlarını denizaşırı haberleşme alanında uygulamak üzere çalışmaya başladı. 3 haziran 1898'de İngiltere'deki Wight Adası'ndan birkaç kilometre ileriye telsiz işaretlerine benzer birtakım işaretler göndermeyi başardı. 12 aralık 1901'de Atlas Okyanusu'nun ötesine telsiz işaretleri göndermeyi başaran Marconi böylece bugünkü radyonun esasını kurmuş oldu.

1883'te Edison, elektrik ampullerindeki fitillerin devamlı olarak elektron yaydıklarını görmüştü. Bu keşif radyo lâmbalarının esasını meydana getirir. 1904'te İngiliz bilgini biri fitil, öteki anottan meydana gelen iki elektrotlu bir lâmba keşfetti. 1906'da Amerikalı bilgin Dr. Lee De Forest bu lâmbanın anodu ile fitili arasına bir kurşun levha ekliyerek bugünkü telsiz lâmbalarının esası olan üç elektrotlu lâmbayı meydana getirdi.

Radyonun icadı kısa zamanda bütün Amerika'ya, Avrupa'ya yayıldı. İki merkez arasında tel döşemeden haberleşmeyi mümkün kılan bu yeni buluştan birçok alanlarda faydalanma yoluna gidiliyordu. Bu arada, 23 aralık 1909'da Nantucket yakınlarında «Florida» gemisine çarpan «Republic» gemisinin gönderdiği C Q D (bugünkü S O S) imdat işareti üzerine radyonun önemi daha da fazlalaştı.

Marconi'nin deneylerinin başarıyla sona ermesi birçok bilgini bu alanda çalışmalar yapmaya sürükledi. Amerikalı fizikçi Geginald A. Fessenden «radyotelefon»u (telsiz telefon)u icat etti. 1910-1920 yıllarında radyotelefon günden güne gelişti. 1919'da Amerika Cumhurbaşkanı Wilson «George Washington» gemisinden ilk defa olarak, yanındaki gemilerde bulunan denizcilere kısa bir telsiz telefon haberi yayınladı.

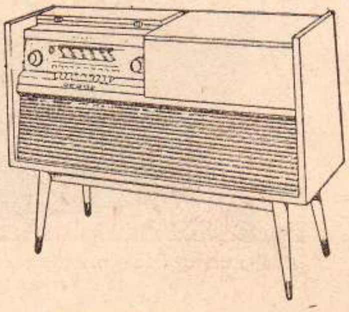

Yukarıda radyolarda kullanılan iki çeşit kondansatör görülüyor. Üstteki havalı değişken kondansatör, aşağıdaki de sabit kondansatördür. Kondansatör, frekansı değiştirerek, istediğimiz istasyonu bulmamızı sağlar.

Devamlı olarak radyo yayınları ilk sefa 1920'de başladı. Başta Amerika'nın, Avrupa'nın büyük şehirlerinde olmak üzere birçok şehirlerde radyo verici istasyonları kuruldu. Radyo tekniği de günden güne gelişti, programlara daha çekici bir şekil verildi. Bugün radyo, birçok ülkelerde, eğlence, haber aracı olduğu gibi, eğitim-öğretim alanında da çok yararlı olmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Radyo Tekniği (F. Aytemiz, 1959); Radyo Mühendisliği (çev. T. Sadulah, 4 cilt, 1955-58); Basitleştirilmiş Radyo Bilgisi (çeviri, 1956); Radyo Tamir Tekniği (I. Çeltekligil, 1953); Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri (H. R. Ertuğ, 1951); Radyo Bilgisi (T. Tolunay, 1940); Radyo Arızaları ve Giderilme Çareleri (1959); Radyo-Elektrik (C. Gutton, 1949); Radyo Amatörünün Kitabı (A. Stel, 1938).

Modern bir pikaplı radyo

RADYO

RADYODA esas şudur: Yeryüzünün bir noktasında ses elde edilir, ses anten aracılığiyle havaya gönderilir; başka bir noktada ise gene anten aracılığiyle bu ses alınır, insan kulağıyla duyulacak şekle getirilir. Onun için, bir radyo sisteminde; biri «alıcı», biri «verici» olmak üzere, iki ana bölüm vardır. Bir radyo vericisiyle alıcısı arasındaki bağıntıyı ise «elektromagnetik dalgalar» kurarlar.

RADYO VERİCİSİ

RADYO vericisinin ödevi, anten aracılığiyle uzaya elektromagnetik dalgaları yaymaktır. Bunun için, antenle toprak arasına yüksek frekanslı bir gerilim kaynağı bağlanır.

Bilindiği gibi, elektrik akımı «doğru akım», «alternatif akım» olmak üzere ikiye ayrılır. Üzerinden doğru akım geçen kapalı bir elektrik devresinde elektrik akımının akış yönünde bir değişme görülmez. Akım hep artı (+) kutuptan, eksi kutba doğru akar. Üzerinden alternatif akım geçen bir elektrik devresinde ise akımın yönü sürekli olarak değişir.

Bir saniyede görülen değişme sayısına «frekans» adı verilir (Bk. Elektrik; Frekans; Faz).

Kilosıkl. — Bizim evlerde kullandığımız alternatif akımın frekansı 50'dir; yani, kapalı bir devreden evlerdeki prizden aldığımız akımı geçirecek olursak, bu devrede akımın yönü saniyede 50 defa değişecektir. Radyo devrelerinde kullanılan elektrik akımının frekansı ise çok yüksektir, 500.000 kadardır. Bu sayı çok büyük olduğu için radyo tekniğinde frekansları anlatmak için başka bir birim kullanılır. Bu birim de «saniyede sıkl»dır. Meselâ, 600.000 frekanslı bir dalga için, titreşimi (salınımı) saniyede 600 kilosıkldır denir.

Yeryüzünde birçok radyo istasyonu vardır. Bunların birçoğu aynı zamanda yayın yaparlar. Hepsi aynı frekansla yayın yapsalardı, radyomuzun düğmesini çevirince, bütün istasyonların seslerini birden duyardık. Biz bu istasyonlardan yalnız bir tanesini dinlemek isteriz. Bunu sağlamak için her istasyon belli bir frekans üzerinden yayın yapar. Her istasyonun frekansı ayrıdır. Böylece radyo alıcımızın ayar düğmesini hareket ettirerek istediğimiz istasyonu diğerlerinden ayırıp dinleme imkânını buluruz.

Dalga Uzunluğu. — Elektromagnetik dalgaların frekanslarına bağlı bir büyüklükleri de «dalga uzunluğu»dur. Frekansı ne olursa olsun bütün elektromagnetik dalgaların uzayda yayılma hızı aynıdır. Bu da saniyede 300.000 km.; yani, verici istasyonun anteninden uzaya salınan elektromagnetik dalgalar, bir saniyede 300.000 km. yol alırlar. Elektromagnetik dalgaların frekanslariyle, dalga uzunlukları arasında değişmez bir bağıntı vardır. Her elektromagnetik dalgada, frekansla dalga uzunluğunun çarpımı, dalganın hızına, yani 300.000'e eşittir. Bundan dolayı bir istasyonun frekansı büyükse, dalga uzunluğu küçüktür; yani kilosıkl değeri küçükse metre olarak verilen dalga uzunluğu büyüktür.

Radyo verici istasyonunda anten ile toprak arasına büyük frekanslı bir alternatör bağlandığını söylemiştik. Bu alternatörün ödevi, bir elektrik gerilimi vermektir (Bk. Alternatör; Generatör). Böylece, anten çevresinde bir elektromagnetik alan doğar (Bk. Elektromagnetizma). Ayrıca anten çubuğunun elektronları da tatbik edilen bu gerilimin etkisi altında yer değiştirirler. Antende bir «statik elektrik» doğmasına sebep olurlar (Bk. Elektrik). Bu statik elektrik de ayrı bir elektromagnetik alan doğurur. Bu iki alanın doğurduğu dalgalara «elektromagnetik dalgalar» adı verilir. Sesler bu dalgaların yardımiyle bir yerden başka bir yere taşınır.

Bu dalgaları doğuran elektrik generatörünün gücü verici istasyonun da gücünü belirtir. Bu güç Kw (Kilovat) olarak anlatılır. Generatör ne kadar büyük güçlü olursa, doğuracağı elektromagnetik alanların şiddeti de o kadar büyük olur. Büyük elektromagnetik alanlar ise daha uzaklara gidebilen elektromagnetik dalgalar doğururlar. Bu yüzden, büyük güçlü istasyonlar uzak mesafelerden de dinlenebildiği halde, küçük güçlü istasyonlar ancak çevrelerinde dinlenebilirler. Yurdumuzda, İstanbul, Ankara İl radyolarının gücü küçüktür; onun için bu istasyonlar ancak il sınırları içinde rahatça dinlenebilir. Verici istasyondan uzaklaştıkça ses zayıflar.

Verici Radyo Lâmbaları. — Radyo verici istasyonunda, antene yüksek frekanslı titreşimler vermek için generatörden başka araçlar da kullanılabilir. Bunlar «elektrik arkları», ya da «elektron tübleri» olabilir. Bugün en çok elektron tübleri kullanılıyor. Tüblerin en genel şekli üç elemanlı olanlarıdır. Bunlara «radyo lâmbası» adı da verilir. Bir radyo lâmbasının üç elemanı sırayla «Filaman, ızgara ve plâk»tır. Filaman bir doğru akım kaynağına bağlanır. Üzerinden bir doğru akım geçer. Bilindiği gibi üzerinde akım geçen iletkenler ısınır.

Filamanın ısınması üzerine elektronları da hareketini artırır. Isınma daha da artarsa, bir miktar elektron flamandan koparak radyo lâmbasının içinde ileri doğru harekete başlar. Bu elektronlar yollarına devam ederken radyo lâmbasının üçüncü elemanı olan plâğa raslarlar. Plâk da başka bir elektrik devresine bağlıdır. Böylece lâmbanın filamanından plâğına doğru bir elektrik akımı akmış olur. Bu akımın bir özelliği vardır: Yönü değişmez; hep filamandan plâğa doğrudur; yani radyo lâmbasında elde ettiğimiz akım doğru akımdır. Lâmbanın filamanına ve plâğına bağladığımız gerilimler ise alternatif akımdır. Filaman ile plâk arasına delikli bir levha (ızgara) koyduğumuzu düşünelim. Elektronlar ızgaranın deliklerinden geçerek plâğa varacaklardır. Yalnız, ızgaraya bir elektrik gerilimi tatbik edersek elektronların hareketini istediğimiz gibi azaltıp çoğaltabiliriz. Izgaraya gerilim tatbik edince ızgara çevresinde bir alan doğar. Bu alan, işaretine göre, elektronları ya iter, ya da çeker. Izgaraya eksi gerilim

Radyo verici istasyonunda stüdyonun hemen yanındaki «ses kontrol odası»nda sesin banda alınışı kontrol edilir.

NEDİR

tatbik edersek elektronları iter, artı gerilim tatbik edersek elektronları çeker.

Radyo vericisinde, ızgara, filaman ve plâk devreleri birbirleriyle uygun şekilde bağıntılıdırlar. Böylece, yüksek frekanslı gerilim elde edilir. Bu gerilim antene verilince, anten çok sık titreşen elektromagnetik dalgalar yayar.

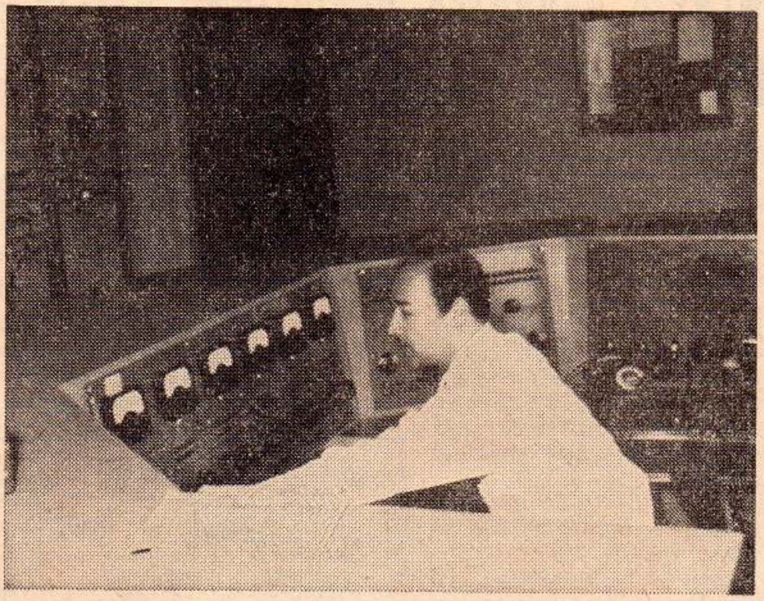
Taşıyıcı Dalga, Ses Dalgası. — Bir radyo vericisi yalnız aynı şekilde titreşen elektromagnetik dalgalar yaysaydı sesin iletilmesi mümkün olmazdı.

Verici istasyonunda iki dalga elde edilir, iki dalga bir araya getirilerek antene verilir. Bunlardan biri titreşim sayısı çok fazla olan, genliği hiç değişmiyen «taşıyıcı dalga»dır. Yayılan dalganın değişimini bir kâğıt üzerine çizdiğimizi düşünelim.

Bu eğri bir eksene göre simetriktir, eksenin altında üstünde birbirine benziyen zikzaklar çizer. İki uc arasındaki uzaklığa eğrinin «genliği» adı verilir. Taşıyıcı dalganın genliği hiç değişmez; hep aynıdır. İkinci dalga ise «ses dalgası»dır. Bu eğrinin genliği ise sesin şiddetine göre değişir. Konuşmalarda, müzikte ses dalgaları simetrik olmıyan bir eğri çizer. Ses dalgası, taşıyıcı dalganın üzerine bindirerek antenden uzaya gönderilir. Böylece, ses iletilmiş olur. Bu iki dalganın üstüste bindirilmesine «modüle etmek» denir.

Mikrofon. — Verici istasyonda ses iletmek için mikrofon kullanılır. Mikrofonun devresi vericinin radyo lâmbası devresine bağlanır. Mikrofon karşısında konuşan insanın sesindeki iniş çıkışlara göre mikrofon devresinde bir elektrik akımı doğar.

Bu akım çeşitli transformatörler, kondansatörler, bobinler kullanarak büyütüldükten sonra radyo lâmbasına gelir. Böylece radyo lâmbasının verdiği akım mikrofondan gelen sese göre değişir. Lâmbadan çıkan bu akım birçok işlemden sonra ses dalgası halini alarak antene verilir. Diğer yandan bir generatör de taşıyıcı dalgayı doğurup antene vermektedir. Böylece ikisinin üstüste gelmesiyle «Modüle edilmiş dalga» doğar. Bu dalga uzayda saniyede 300.000 kilometrelik hızıyla yol almaya başlar.

Radyoevi'ndeki «ana kumanda odası»ndaki aletler çeşitli stüdyoların verici antenle bağlantısını sağlar.

RADYO ALICISI

RADYO VERİCİ istasyonunun uzaya saldığı modüle edilmiş elektromagnetik dalgaları antenle aldıktan sonra işitilebilir ses haline çevirir. Alıcı antenin yakınına gelen elektromagnetik dalgalar alıcının anteninde küçük bir akım doğururlar. Bu akımın şiddeti küçükse de frekansı, verici istasyonda gördüğümüz gibi, çok büyüktür. Verici, bu akımın şiddetini artırır; ayrıca frekansını da küçülterek duyulabilir frekanstaki akımlara çevirir.

Alıcı Radyo Lâmbalar. — Bu işlem için verici istasyonun radyo lâmbasına benzer bir radyo lâmbası devresi vardır. Modüle edilmiş dalgaların ses dalgasını ayırır. Sesin şiddetini artırır; kulağımızla duyabileceğimiz bir seviyeye yükseltir. Bir radyo vericisinin lâmba devresiyle, alıcısının lâmba devresinin kondansatör, bobin ve direnç değerlerinin aynı olması gereklidir. Bu durumda iki devre «rezonanstadır» denir. Demek ki, ancak, bir vericiyle alıcının lâmba devreleri rezonansa geldiği zaman istasyondan verilen sesi duyabiliriz.

Dalga Uzunlukları. — Biz bir radyo alıcısiyle, birçok verici istasyonu dinlemek isteriz. Bunun için de alıcının lâmba devrelerini ayar imkânımız bulunmalıdır. Bu, radyo alıcılarında çeşitli düğmelerin hareketiyle sağlanır. Genel olarak, verici istasyonlar dalga uzunluklarına göre üç, dört ana bölüme ayrılırlar. Büyükten küçüğe doğru sıralanan istasyonlara, «uzun dalga», «orta dalga», «kısa dalga» istasyonları deriz. Bazı radyo alıcılarında kısa dalga da kendi arasında parçalara ayrılır. Radyomuzun dalga düğmesini bunlardan her hangi birine çevirdiğimiz zaman, radyonun lâmba devresine bir bobini sokmuş oluruz. Düğmeyi başka bir dalgaya çevirince, başka bir bobin devreye girer. Radyo alıcılarında her dalga bandı için bir bobin vardır. Bobin değiştirerek istasyon ayarı yapmak imkânsızdır. Ancak geniş bir aralığı kontrol altına alabiliriz. Tek tek istasyonları ayırmak için ise lâmba devresindeki kondansatörün değerini de değiştirip, verici istasyonundaki değere eşit duruma getirmemiz gereklidir.

Kondansatör. — Bu ayar için yarım daire şeklinde levhalardan yapılmış bir «kondansatör» kullanılır (Bk. Kondansatör). Radyomuzun istasyon ayar düğmesini döndürdükçe bu levhalar da merkezleri çevresinde dönerler. Levhalar arasında yalıtkan olarak hava vardır. Kondansatörün değeri hangi istasyonun kondansatöriyle aynı değeri alırsa o verici istasyonun sesini duyarız.

Her zaman aramaktan kurtulmak için kondansatörün düğmesine bir de gösterici iğne bağlanmıştır. Düğmeyi döndürünce, kondansatör levhalariyle birlikte bu iğne de hareket eder. İğne bir cetvel üzerinde kayacak şekilde yapılmıştır. Cetvel üzerinde verici istasyonlar dalga uzunluklarına göre sıralanırlar. İğneyi hangi istasyonun hizasına getirirsek, kondansatörün değeri o istasyonun kondansatörünün değerine eşit olacağı için; biz de alıcıdan o istasyonu duyarız.

Potansiyometre. — Radyolarda lâmba devresindeki açımın şiddetini ayarlamak için de değişken bir direnç kullanılır. «Potansiyometre» adı verilen bu değişken direnç de bir düğmeye bağlanmıştır. Devreye ne kadar çok direnç sokarsak o kadar az akım geçeceği için duyduğumuz sesin şiddeti de azalır. Böylece potansiyometrenin düğmesi ne kadar çok çevrilirse radyodan çıkan ses de o derece kuvvetli olur.

Hoparlör. — Radyo alıcısında sesin şiddetini kulakla duyulacak kadar artırmak için çok sayıda lâmba, kondansatör, direnç kullanılır. Bunlardan başka, ses en sonunda bir hoparlöre gönderilir. Hoparlörden çıkan sesi kulağımızla duyabiliriz (Bk. Hoparlör).

ATOMLARIN KARAKTER DEĞİŞTİRME ÖZELLİĞİ

Radyoaktivite

RADYOAKTİVİTE [Radyoetkenlik] radyum, uranyum gibi bazı elemanların özelliğidir. Bu elemanların ışınımlarına da «radyoaktif (radyoetken) ışınım» denir.

Radyoaktif elemanlar hiçbir fiziksel etki olmadan enerji yayarlar, çünkü atom sayısı yüksek olan elemanlar «durar» (müstakar) değildir; bunlar, kendiliklerinden özelliklerini değiştirerek başka bir maddenin atomu haline gelirler, bu arada çeşitli ışınımlar yayarlar. Bu değişme sırasında, atom çekirdeklerinin çözülmesiyle «helyum», «elektron», «foton» meydana gelir. Bunların ışınımlarına da ayrı ayrı adlar verilir:

Alfa Işınları. — Doğrudan doğruya helyum çekirdeklerinden ibarettir. Bu çekirdekler artı (+) elektrik taşır, çünkü her biri 2 protonla 2 neutrondan meydana gelmiştr. Helyum çekirdeklerinin ışınım hızı saniyede 15-20 bin km. kadardır.

Beta Işınları. — Elektron ışınımlarıdır. Işınım hızları değişiktir, saniyede 100-300 bin km. arasındadır.

Gamma Işınları. — Fotonların ışınımıdır. Hızı ışığın hızına eşittir (Bk. Gamma Işınları).

Radyoaktif ışınımların dalga uzunlukları elemandan elemana değişir. Bu ışınımlardan birçok yerlerde faydalanılır. Bunların başında «röntgen» gelir (Bk. Röntgen).

Radyoaktif Elemanların Değişmesi

Radyoaktif elemanlar çözülme sonunda bir başka eleman haline gelir. Meselâ 1 radyum atomu 1 alfa taneciği çıkardığı zaman başka özellikte bir atom haline gelmiştir. Radyumun atom sayısı 88'dir. Çekirdeğinde 88 protonla 138 neutron vardır. Çıkan alfa taneciği 2 protonla 2 neutrondan ibaret olduğuna göre geriye 86 protonla 136 neutron kalır. 86 numaralı eleman ise «radon»dur. Böyle bir değişiklik sonunda meydana geldiği için radyuma «baba», «radona da «kız» denir.

Beta taneciği çıkararak çözülme de eleman değişmesinin bir başka şeklidir. Beta ışınlarının elektronlardan ibaret olduğunu biliyoruz. Elektronun kitlesi neutrona, protona göre son derece küçüktür. Polonyum çözüldüğü zaman beta taneciği çıkarır. Bunun sonucu olarak polonyum atomu «astatin atomu» haline geçer. Gamma ışınları çıkaran atomlar ise kendi özelliklerini değiştirmez.

Yarı Ömür Nedir

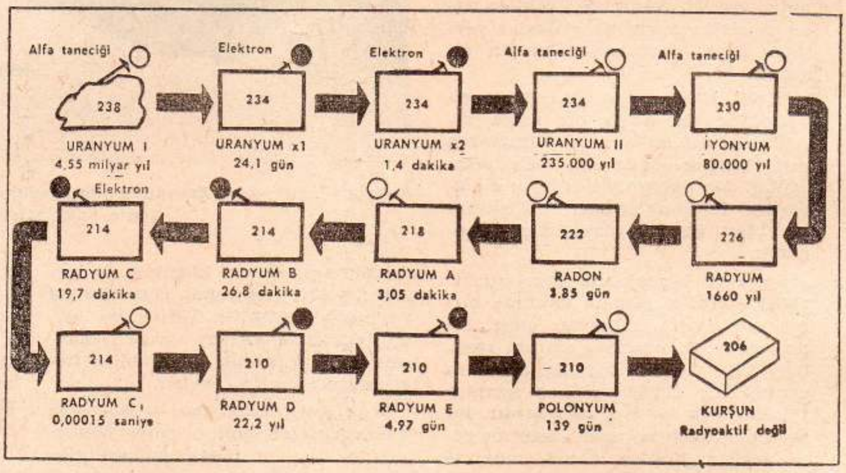
Radyoaktif elemanların bütün radyoaktivitelerini kaybedip çözülmelerini tamamlamaları için belirli bir zamanın geçmesi gerekir. Bir elemanın radyoaktivitesinin tükenmesinin belirli bir oranı vardır. Bu oran elemanın atomlarının yarısının çözüldüğü süreye göre hesaplanır, buna «yarı ömür» denir.

Bir radyoaktif elemanın bütün ömrü, yarı ömrünün iki misli demek değildir. Çünkü meselâ bir gram radyumdaki atomların yarısının radyoaktivitesi 1.660 yılda, geri kalan yarım gramın da yarısı 1.660 yılda biter. Bugün elimizde bulunan 1 gram radyum-226 bundan 1.660 yıl sonra yarım grama inecek, 3.320 yıl sonra da dörtte bir grama düşecek, eksilme bu şekilde devam edecektir.

Her radyoaktif maddenin kendine göre bir yarı ömrü vardır. Bu ömür çok kısa, çok uzun olabilir ama, asla değişmez. Meselâ uranyum-238'in yarı ömrü 4.500.000.000 yıldır. Öte yandan, Polonyum-214'ün yarı ömrü saniyenin 10.000'de biri kadardır.

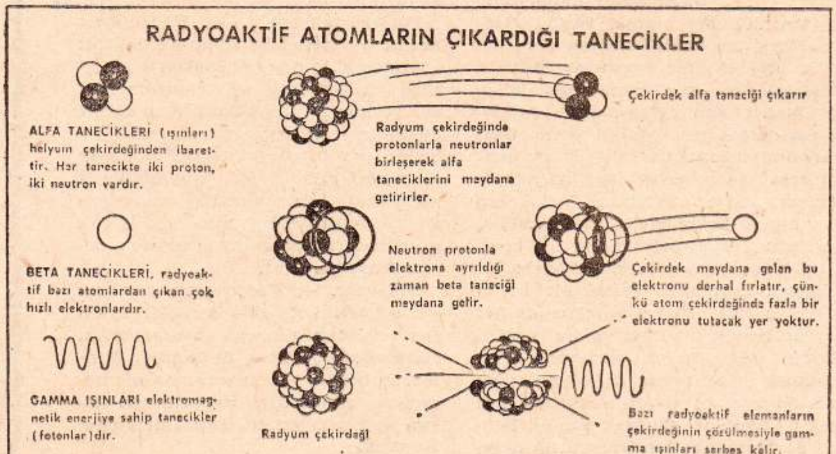
Radyoaktivitenin Faydaları

Birçok kimseler radyoaktiviteyi çok tehlikeli, sakınılması gerekli bir şey olarak düşünürler. Gerçekten, dikkatle faydalanılması bilinmezse radyoaktivite insan için çok tehlikeli olur; yerinde kullanıldığı zaman da büyük faydaları görülür.

URANYUM SIRASI. — Radyoaktif bir eleman olan uranyumun çözülme sonunda çeşitli elemanlar haline gelerek kurşuna dönerken geçirdiği değişikliklerin hepsine «uranyum sırası» denir. Uranyum atomu bir alfa taneciği çıkararak çözülmeye başlar, birçok değişikliklerden geçtikten sonra kurşun haline gelir. Yukarıda her kutunun altındaki rakamlar o radyoaktif maddenin yarı ömrünü göstermektedir.

Bu zaman elemanın cinsine göre birkaç saniyeden milyarlarca yıla kadar uzıyabilir.

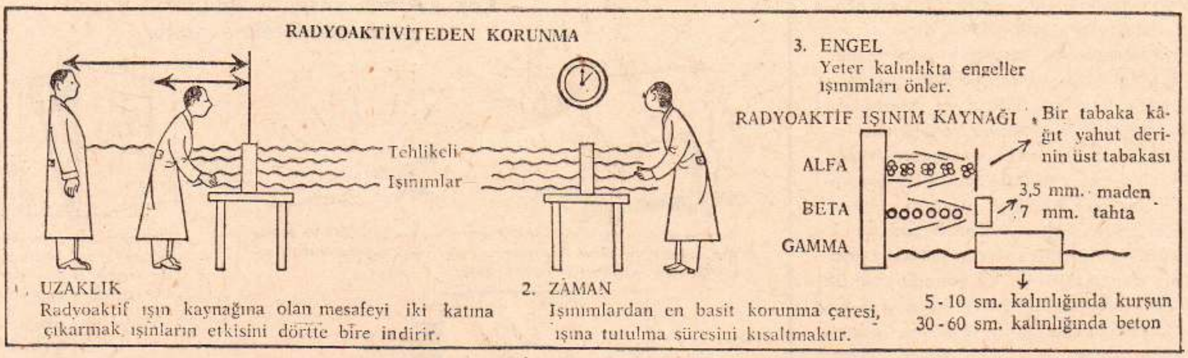

Radyoaktivitenin faydalanıldığı en önemli yerlerden biri biyolojidir. İnsanların, hayvanların, bitkilerin ne şekilde beslendiği, besinlerin vücutta nasıl yayıldığı, kemiklerin, kasların, kanın nasıl oluştuğu radyoaktif isotoplar yardımiyle anlaşılmıştır. Meselâ bir radyoisotop olan «radyofosfor» bir bitkinin gübresine karıştırıldıktan sonra bitkinin çeşitli yerlerindeki radyoaktivite, iyon sayacı ile ölçülünce besinlerin gövdeye, yapraklara, meyvalara yayılma durumu anlaşılır.

Radyoisotoplar penisilin gibi ilâçların ne şekilde hastalıklarla savaştığını öğrenmeye de yarar. Ayrıca, bazı hastalıkların teşhisinde radyoisotoplardan faydalanılır. Meselâ bir hastaya radyoaktif iyot içirilir. İyodun tiroit bezinde yığılma oranı bu bezin sağlam olup olmadığını gösterir. Bazı beyin urlarının yeri de gene radyoisotoplar vasıtasiyle anlaşılır.

Radyoisotoplardan tedavide de faydalanılır. Kanser gibi hastalıkların tedavisinde radyoisotoplar kullanılır. Radyoaktif ışınlar da kanser tedavisinde kullanılmaktadır.

Endüstride meselâ borulardan bir sıvının akışı, kâğıdın mürekkeplenmesi, alaşımlarda elemanların karışım oranı vs. gibi alanlarda da radyoisotoplardan faydalanılır.

Radyoaktivitenin Zararları

RADYOAKTİF ışınımların fazlası organizma için daima zararlıdır. Bu gibi ışınımlardan görülecek zarar ışınımın cinsine, ışınıma mâruz kalma süresine ve ışınımın şiddetine göre değişir. Normal olarak bütün canlı organizmaların bir radyoaktivitesi vardır (Bk. Radyokarbon). Ayrıca az miktarda ışınımlara uğramak vücuda bir zarar vermez. Meselâ röntgen ışınları hastalıkların teşhisinde her gün binlerce kişiye tatbik edilir. Röntgen filmi çekilen bir kimse bundan zarar görmez. Ama devamlı olarak bu ışınlarla çalışan röntgen mütehassısları kendilerini korumak zorundadır. Aksi halde vücutları büyük zarar görür.

Röntgen birimi (r) radyoaktiviteyi ölçmekte kullanılır. Bir insanın haftada 0,3 röntgen ışınına uğraması hiçbir zarar vermez. Bu oranda bir radyoaktiviteye yıllarca dayanılabilir. Ama bir defada 100 röntgen ışınımına uğrıyan kimse çok ağır rahatsızlıklara uğrar. Bir defada 500 röntgen ışınımı ise insanı öldürür.

Radyoaktivitenin insanları en çok korkutan tarafı atom bombası patlamaları sırasında yayılan radyoktif ışınımlardır. 1945 yılında Hiroşima'da ilk atom bombası patladığı zaman hemen ölmiyen birçok kimseler çok şiddetli radyoaktiviteye mâruz kalmıştı. Bunlardan çoğunun aldığı ışınım 500 röntgeni geçiyordu. Kurbanlarda çeşitli âraz görüldü. Önce bütün güçlerini kaybediyor, mide ve barsaklarında ağrılar duyuyorlardı. Bu âraz bir müddet sonra kayboluyor, hattâ hasta iyileşmeye yüz tutuyordu. Fakat çok geçmeden hastalık yeniden bütün şiddetiyle başlıyor bu defa şiddetli ishaller, kanamalar, ağırlık kaybı, saç dökülmesi vs. kendini gösteriyordu. Bu durumun süresi hastadan hastaya değişikti. Kimi birkaç gün, kimi de birkaç hafta içinde ölüyordu.

Yüksek enerjili radyasyona mâruz kalmanın organizmada ne gibi değişiklikler yaptığı henüz bilinmemektedir. Bununla beraber, bu radyoaktif ışınların, canlı hücreler de dahil olmak üzere, çarptıkları bütün maddelerde iyonlaşmaya sebep olduğu biliniyor. Radyasyonun (ışınımın) hücrelerdeki etkisinin daha çok doğrudan doğruya olmadığı sanılmaktadır; yani, ışınımlar önce hücrelerdeki suyu iyonlaştırmakta, hidrojen atomlarını elektrikle yüklemektedir. Bunun sonunda hücre enzimleri oksitleşmektedir. Halbuki enzimler hücrenin canlılığını devam ettirebilmesi için gereklidir. Hücre yakıtını yakarken kimyevi bir madde olan enzimlerden faydalanır. Enzimlerin okside olması hücrenin ölümü demektir. Bundan başka ışınımların proteinlerin yapısını da bozduğu sanılmaktadır.

Radyoaktif ışınımlar doğrudan doğruya organizmaya etki yaptığı gibi dolayısiyle de yapar. Bir atom bombası patlamasında büyük bir şiddetle atmosfere dağılan radyoaktif ışınımlar, havadaki çeşitli elemanları ve tanecikleri de radyoaktif hale getirirler. Bunların yağmurla yere inmesi bitkilere, hayvan ve insanlara radyoaktivite bulaşmasına sebep olur. Radyoaktif hale gelen otları yemiş ineklerin sütünün de radyoaktif hale geldiği görülmüştür. Şüphesiz bu radyoaktivite süt vasıtasiyle insana da geçer. Bilginler birçok siyasi mahzurlar yanında atmosfere yayılan radyoaktiviteyi de düşünerek atom bombası denemelerinin yapılmamasına taraftardır.

RADYOAKTİF ELEMANLAR

YERYÜZÜNDE tabiî olarak bulunan radyoaktif elemanlar uranyum, aktinyum, toryum, protaktinyumdur. Bunlar tabiî uran filizlerinde bulunurlar. Hepsinin de çeşitli isotopları vardır.

Suni radyoaktivite ise ilk defa 1934'te İrène ve Frédéric Joliot-Curie tarafından keşfedilmiştir. Bu iki bilgin alfa tanecikleriyle bombardıman edilen alüminyumun bombardımandan sonra da alfa tanecikleri yaymakta olduğunu keşfettiler. Bu keşif suni radyoaktif maddelerin ve çevrimsel (peryodik) sistemde yeri boş olan elemanların suni olarak yapılmasına imkân verdi. Tabiî radyoaktif elemanlara olduğu gibi suni radyoaktif elemanlara da «radyoeleman» denir. Suni radyo elemanların bulunmasından sonra bu alanda çalışmalar büyük bir hızla ilerledi. Bu çalışmalar sayesinde radyoaktif olmıyan elemanlar, radyoaktivite verilerek radyoeleman haline getiriliyordu: 1935'te 100 kadar suni radyoeleman elde edilmişti, 1944'te suni radyoaktif maddelerin sayısı 420'yi buldu.

Öte yandan, çevrimsel sistemde yeri boş olan yeni elemanların da suni olarak yapılması mümkün oldu. Uranyumun ağır hidrojenle bombardımanı sonunda neptunyum bulundu. Neptunyum iki günlük bir yarılanma süresinden sonra plutonyuma döndü. Bu elemanlardan sonra amerikyum, berkelyum, küryum, kaliforniyum ortaya çıktı. Böylece atom sayısı 92 olan urandan sonra 98 numaraya kadar olan elemanlar 1952'ye kadar keşfedildi, özellikleri tesbit olundu. Aynı yıl yapılan atom bombası denemesi sırasında iki yeni eleman keşfedildi. Atom sayısı 99 ve 100 olan bu elemanlara einsteinyum (aynştanyum) ve fermiyum adı verildi. Einsteinyumun alfa tanecikleriyle bombardımanı sonunda 101 numaralı mendelevyum 1958'de de 102 numaralı nobelyum keşfedildi. Nihayet aktinitlerin, olması gereken son elemanının araştırılmasına başladı. Bu eleman 1961'de Kaliforniya'daki Lawrence lâboratuvarlarındaki çalışma sonunda bulundu. Atom sayısı 103 olan bu yeni elemana lawrensiyum (Lw) adı verildi.

Protaktinyumdan, yani atom sayısı 91'den sonra olan elemanlar tabiatta bulunmaz. Çünkü yarı ömürleri çok azdır. Bu bakımdan ancak suni olarak elde edilirler. Suni olarak elde edilen radyoelemanlara tanınmış bilginlerin adları verilmiştir.

Radyoelemanların atom sayısı küçük olduğu halde yakın zamana kadar bulunamıyan bir başkası da gene radyoaktif çalışmalar sonunda bulunmuştur. Atom sayısı 43 olan teknesyum molibdenden elde edilmiş ve devri sistemdeki yerine konmuştur. Teknesyumun yarı ömrü 1 milyon yıldır.

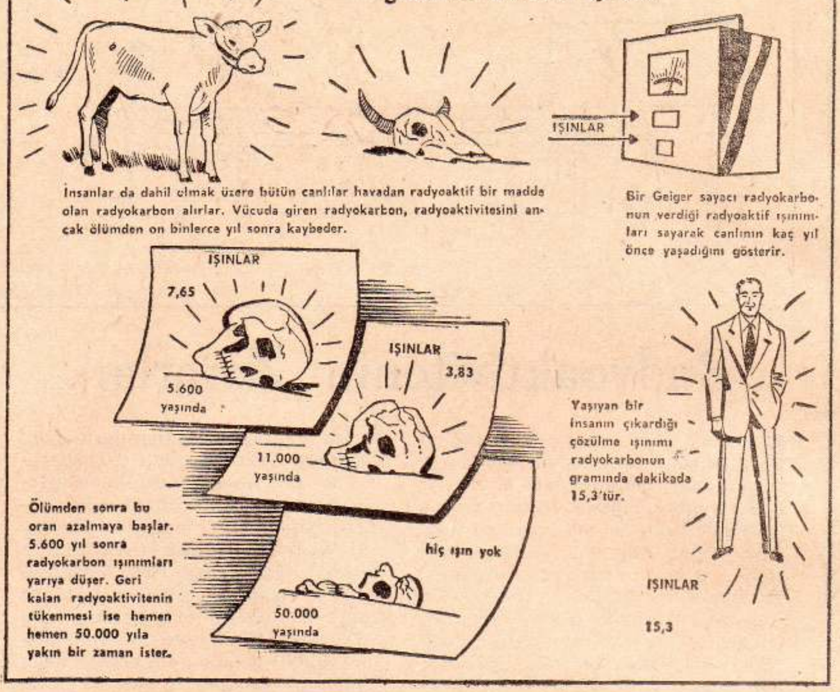
RADYOFOTO

Radyo dalgalariyle bir yerden bir yere gönderilen fotoğraflara «radyofoto» denir.

Radyo vasıtasiyle fotoğraf göndermenin tekniği tıpkı radyo ile ses göndermeye benzer. Aradaki fark radyofotoda ses titreşimleri yerine fotoğrafın siyah-beyaz renklerinin fotoelektrik hücresine etki yapmasıdır. Fotoğraftaki siyah-beyaz fotoelektrik hücresinden geçen akımda değişiklikler meydana getirir. Bu akım radyo dalgaları haline getirilerek yayınlanır. Fotoğrafı meydana getiren radyo dalgaları alıcı makinanın lâmbasında kesintili ışınlar haline gelir. Bu ışınlar karanlıkta fotoğraf kâğıdına düşürülünce verilen resimdeki siyah-beyaz yerler alıcı makinadaki kâğıda aynı şekilde çıkar. Bundan sonra bu fotoğraf kâğıdı bayağı fotoğraf kâğıdı gibi develope edilir (Bk. Fotoelektrik).

Ancak, radyofotoda bütün resim bayağı fotoğrafta olduğu gibi bir anda gönderilemez. Gönderilecek fotoğrafla alıcı fotoğraf kâğıdı makinaların silindir biçimindeki döner kısımlarına takılır. Işık, sıra sıra çizgiler halinde, fotoğrafın üstüne düşer. Böylece, çizgiler halinde radyo dalgalariyle yayınlanan fotoğraf aynı şekilde alıcı makinadaki kâğıda açıklı-koyulu çizgiler halinde çıkar. Bütün fotoğrafın fotoelektrik hücresi önünden geçmesiyle resmin yayınlanması tamamlanır.

Çok eskiden yaşıyan canlıların yaşını gösteren detektif ışınlar

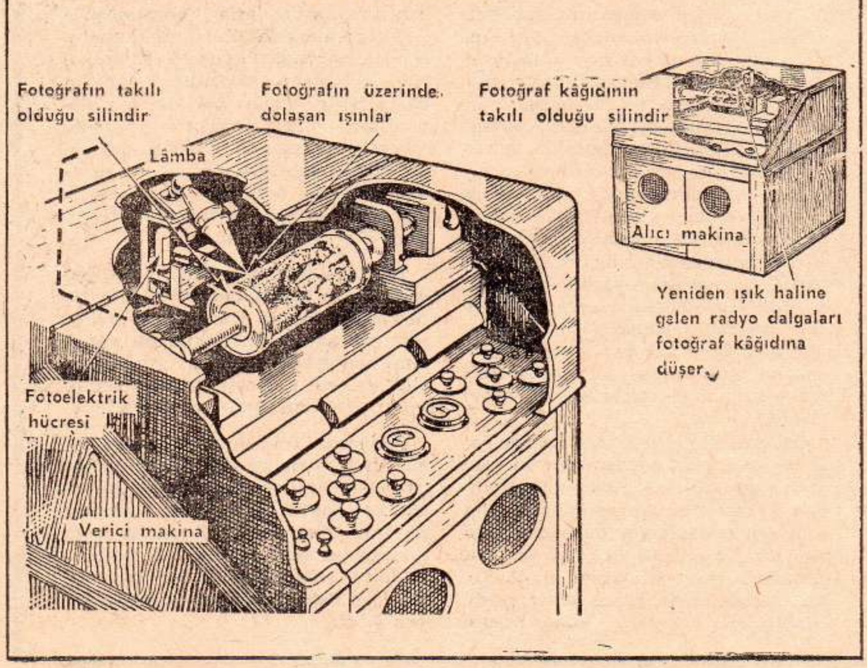
RADYOGRAFİ (Bk. RÖNTGEN)

RADYOKARBON

Karbonun bir isotopudur, «karbon-14» diye de anılır. Normal karbonun atom ağırlığı 12 olduğu halde radyokarbonun atom ağırlığı 14'tür, adından da anlaşılacağı gibi radyoaktiftir. Kimyada C-14 işaretiyle gösterilir.

Radyokarbon sayesinde, tarih öncesi çağlarda yaşamış insan, hayvan ve bitkilerin kaç yıl önce öldüğü kesin olarak tesbit edilebilir. Bu, radyokarbonun şu özelliğinden ileri gelir: Radyokarbonu kozmik ışınlar meydana getirir. Kozmik ışınları meydana getiren atom tanecikleri Dünya atmosferine girdikleri zaman, havadaki çok çeşitli atomlara çarparak bunları neutron, proton, meson... gibi taneciklere ayırırlar. Ayrılan neutronlardan bazısı havanın büyük bir kısmını meydana getiren azot atomlarına çarpar. Bu çarpma sonunda azot atomunun bir protonu ayrılır. Atom ağırlığı 14,008 olan azot atomu bu ayrılış sonunda atom ağırlığı 14 olan karbon isotopu, yani radyokarbon haline gelir.

RADYOFOTO NASIL ÇALIŞIR

Soluduğumuz havadaki 1 trilyon karbon atomuna karşılık 1 radyokarbon atomu olduğu anlaşılmıştır. Dünyadaki bütün radyokarbonların ağırlığının 70 ton olduğu hesaplanıyor. C-14 normal karbon gibi havadaki oksijenle birleşerek karbon diyoksit meydana getirir. Bütün biyosfere yayılmış bulunan radyokarbon bu şekilde insan, hayvan ve bitkilerin organizmasına girer. Dikkatli incelemeler her hangi bir radyokarbon oluşmasının 5.568 yılda yarı ömrünü tükettiğini göstermiştir (Bk. Radyoaktivite). Canlı organizmalara giren radyokarbon da ışınımlar yayarak yok olmaya başlar. Ancak, canlılar devamlı olarak yenisini aldıkları için organizmalarındaki C-14 eksilmez. Radyokarbon çözülme sırasında dakikada gramda 15,3 ışınım yayar. Bu oran bütün canlılarda aynıdır. Ancak öldükten sonra yeni C-14 alınamıyacağı için cesetten çıkan ışınımlar gittikçe azalmaya başlar.

İşte, C-14 ışınımlarının azalma oranına bakılarak, çok eskiden yaşamış canlıların bundan ne kadar önce öldüğü bulunuyor. Radyokarbonun yarı ömrü çok uzun olduğundan yayılan ışınımların tükenmesi de son derece uzun sürmektedir.

Ele geçen arkeolojik bir eşyada, bir mumyada, bir ağaçta, dakikada gram başına 15,3 yerine 7,65 çözülme oluyorsa bu bize o eşyanın yaşının 5.568 yıl olduğunu gösterir. Çözülme oranı 3,83'e düşmüşse elimizdeki eşyanın 11.136 yaşında olduğu anlaşılır.

Geiger sayacı ile yapılan ölçmeler sayesinde, ölülerdeki radyokarbon çözülmesi oranından, kaç yıl önce yaşamış oldukları anlaşılmaktadır. Bu sayede 50.000 yıl öncesine kadar yaşamış olanların ölüm tarihi tesbit edilebiliyor.

RADYOSKOPİ (Bk. RÖNTGEN)

RADYOTERAPİ (Bk. RÖNTGEN)

RADYUM

Çok az bulunan, son derece değerli bir radyoaktif elemandır. Simgesi Ra, atom ağırlığı 226,05, atom sayısı 88'dir. Bu değerli eleman 1898'de Marie Curie tarafından keşfedildi (Bk. Curie).

Radyum, radyoaktivitesi uranyumdan çok daha kuvvetli bir elemandır. 1 gram radyumun yarı ömründe vereceği enerji 230 kg. karbonun vereceği enerjiye eşittir. Ancak, bu enerjinin tamamını elde edebilmek için 1.660 yıl beklemek gerekir.

Dünyada Radyum

Radyum en çok A. B. D., Kanada, Kongo, Çekoslovakya'da bulunan filizlerinden elde edilir. En iyi, en bol radyum veren filizler Afrika'da Kongo bölgesindedir. Radyum pek nadir bir eleman olduğundan fiyatı da çok yüksektir. Bugün 1 gram radyumun fiyatı 200.000 T.L. kadardır.

Radyum, gümüş beyazlığında bir madendir. Sâf olarak elde etmek hemen tamamen imkânsızdır.

Genel olarak, «radyum klorit», «radyum bromit» halinde satılır. Ancak 1 gram radyum satın almak demek, alınan bileşimin içinde net 1 gram radyum bulgunması demektir. Radyumun bazı bileşikleri bildiğimiz sofra tuzuna benzer.

Tehlikeli Işınlar

Radyum, radyoaktif bir elemandır. Radyum atomları çözülürken alfa, beta tanecikleri ve gamma ışınları çıkarır. Helyum çekirdeğinden ibaret olan alfa tanecikleri pek uzaklara gidemezler, bir tabaka kâğıt bile bunları durdurmaya yeter. Radyum ışınımlarının en tehlikelisi gamma ışınlarıdır. Bunlar tehlikeli yanıklara yol açarlar. Yanıklar ışınlara tutulduktan hemen sonra kendini göstermez, ancak birkaç gün sonra belli olur. Bunların iyi edilmesi çok güçtür. Uranyumun radyoaktivitesini keşfeden Henri Becquerel, hattâ Marie Curie bu çeşit yanıklara uğramıştır. Vücuda giren radyum kemiklerde yerleşir. Buna «radyum zehirlenmesi» denir. Vücuttaki radyumun zarar verici etkisi en çok alfa taneciklerinde olur. Eskiden saatlerde rakamların karanlıkta parlaması için bunları bazı radyoaktif maddelerle boyıyan kimselerde bu zehirlenme görülmüştür. Bugün bunlar alfa ışını yayan maddelerle boyanıyor.

Alfa Işınlarının Etkisi

Radyumun çıkardığı alfa ışınlarının etkisini geceleri ışık veren saatlerde görmek mümkündür. Karanlıkta böyle bir saate büyüteçle bakarsanız ışığın devamlı olmadığını, küçük noktacıklardan meydana geldiğini görürsünüz.

Bu noktacıklardan her biri boyadaki radyoaktif maddenin çıkardığı bir alfa taneciğinin eseridir. Bu tanecik boyaya karıştırılmış özel billûrlara çarparak parıldamasına yol açar.

Radyumdan tıpta çok faydalanılır. Kanser, tümör, çeşitli cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılır (Bk. Radyoaktivite; Röntgen).

RAFFAELLO SANZİO (1483 - 1520)

Raffaello'nun kendi yaptığı portresi

Ünlü bir İtalyan ressamıdır, dünyanın en büyük ressamlarından biridir. Urbino'da doğdu. İlk resim derslerini babasından aldı. Daha sonra Perugino'dan ders aldığı sırada, ustasını öylesine büyük bir kabiliyetle taklit ediyordu ki, Perugino artık ona öğretecek bir şeyi kalmadığını itiraf etmişti. Raffaello, daha başka ressamlarla da çalıştıktan sonra, Leonardo Da Vinci'yi görmek üzere Floransa'ya gitti orada Leonardo'nun, Michelangelo'nun çalışmalarını, dört yıl boyunca, inceledi. Hemen bütün resimlerinin konusunu teşkil edecek olan Madonna (Meryem Ana) resimlerine de orada başladı. Michelangelo'nun hor gördüğü portreciliğe değer kazandıran da odur.

Raffaello 26 yaşında Roma'ya gitti. Vatikan salonunu «Kutsal Kitab'ın Tartışılması» ve «Gerçek Adalet»i adındaki ünlü freskleriyle süsledi, fresk sanatının Rönesans'ı temsil eden gerçek şaheserlerini verdi. Papa, bu resimler karşısında, eskiden yapılmış bütün resimlerin bozulmasını, Raffaello'nun bunları yeniden yapmasını istedi. Agostino Chigi adında bir zenginin sarayına yaptığı «Galathea» kompozisyonunda, Raffaello'nun resmine ilk defa çıplak kadın figürünün girdiği görülür.

Raffaello bu sıralarda Romalı, halktan bir kadın olan Donna Velata'yı sevdi, portresini yaparak onu ebedileştirdi. Raffaello, bütün Roma kadınlarının gönlünü elde etmiş, yakışıklı bir adamdı. Bütün o çalışmaların yanında sürdüğü sefahat hayatı, genç deha sahibini henüz 37 yaşındayken ölüme sürükledi. Bir eğlenti dönüşü hastalandı, kısa bir zaman sonra öldü. Yalnız, arkasında, birkaç sanatçının ömür boyu başaramıaycakları sayıda ve değerde eser bırakmıştı.

Raffaello'nun Sanatı

Raffaello'nun sanatı daima tartışma konusu olmuştur, ressam çok ağır tenkidlere uğramıştır. Çünkü onun sanatı, her devresinde, başka büyük ustaların etkilerini gösterir. Yalnız, Raffaello'daki toplayıcı zekâ, bütün bu etkileri harman ederek kendine özgü bir üslûp ve ifadeye yönelmesini sağlamıştır. Resim sanatının kendinden önce gelmiş ustalarında kalıcı olan sanat değerlerini hemen görmekte, değerlendirmekte eşsiz olan dehası bunlara kendi kişiliğinin damgasını da vurmuştur. Pek çok insan tanıması, çok yer görmesi, toplumun her katında yaşaması, daha çocukluk çağından beri aldığı sağlam eğitim ve kültür, onu, dünyanın az bulunur bir sanatçısı, hele Rönesans çağını âdeta kendinde toplıyan, özetliyen bir deha haline getirmiştir.

Raffaello'nun üslûbu şöyle özetlenebilir: Konuya uygun olarak figürlerini âdeta madde dışı bir ten rengi ve çizgi düzeni içinde canlandırır; Meryem Ana gibi kutsal figürleri bile etli canlı Roma halk kadınları arasından seçtiği modellerle çizer; renk ve hacım konusunda o zamana kadar gelen sanatçılarda görülmemiş bir olgunluğa erişmiştir; büyük kompozisyonlarda ritimle hareketi parçada, figürde değil, bütünün armonisinde arar.

Raffaelo'nun, bazen soğuk ve ruhsuz gibi duran resimleri klâsik Yunan matematiğinin soyut mükemmelliğine son derece uygundur. Bundan dolayı, sanatı hiçbir zaman eskimemiştir. Önemli eserlerinin hemen hepsi İtalya'dadır. Desenlerin büyük bir kısmı ise Londra'da Windsor Şatosu'nun desen dairesindedir.

Raffaello'nun «Saint Sixte Bakiresi» adlı tablosu

RAGIP PAŞA, Koca (1698 - 1763)

Osmanlı devletinin büyük siyaset adamlarından biridir. «Damat Ragıp Mehmet Paşa» diye de anılır. Şiirlerinde «Râgıb» mahlâsını kullanmıştır. İstanbul'da doğdu. İyi bir öğrenimden sonra, derece derece yükselerek, sadaret mektupçusu (başbakanlık özel kalem müdürü), 1741'de reisülküttap (dış işleri bakanı) oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış işlerini büyük bir iktidarla yönetti. Çeşitli genel valiliklerde, bu arada Mısır'da bulundu. Halep Beylerbeyi (genel valisi) iken 1757'de sadarete (başbakanlığa) getirildi. Ölünceye kadar, 6 yıl bu görevde kaldı. III. Osman'ın son, III. Mustafa'nın da ilk sadrazamı oldu. Bu hükümdarlar üzerinde nüfuzu vardı. Ba-

rış taraflısıydı; devleti Yedi Yıl Savaşları'na sokmadı, Büyük Friedrich'in teşviklerine kulak asmadı.

Büyük bir devlet adamı, diplomat olan Ragıp Paşa, bilgin ve şair olarak da çok ünlüdür. Değerli eserleri, çevirmeleri vardır. Nedîm ile Şeyh Galip arasındaki şairlerin en büyüğü sayılır. Nâbî yolundan gitmekle birlikte, gazellerinde büyük kudret göstermiş, devrinde de, sonradan da yüzlerce şair tarafından takdir edilmiştir.

Koca Ragıp Paşa III. Ahmet'in kızlarından Saliha Sultan'la evlenmişti. İstanbul'da, Koska'daki kütüpanesinin yanına gömülmüştür.

RAHİM (Bk. ÜRETİM ORGANLARI)

RAHMANİNOV, Sergey (1873 - 1943)

Rahmaninov

Ünlü bir Rus bestecisidir. Asılzade bir aileden Novgorod'da doğdu, New York'ta öldü. Bestelediği eserlerden kazandığı ün yanında, çağımızın en büyük piyano virtüozlarından biri olarak da tanınır.

Rahmaninov, Moskova Konservatuvarı'ndan yetişti İlk eseri olan «Aleko» operasını 1893'te yazdı. Moskova'daki Büyük Tiyatro'nun müdürlüğünde bulunduğu sırada da, kendisine geniş bir ün sağlıyan senfonileri ile piyano konçertolarını, senfonik şiirlerini besteledi.

XX. yüzyılın başında, çağının ünlü bestecileri ve piyano virtüozları arasında yer alan Rahmaninov, Avrupa'da, Amerika'da çok başarılı geziler yaptı. 1918'deki Bolşevik ayaklanmasından sonra Rusya'ya dönmedi, Avrupa'da, Amerika'da yaşadıktan sonra New York'a yerleşti.

Rahmaninov duygu yönünden romantik bir besteciydi. Eserleri müziğin romantik çağı ile yeni çağını parlak, duygulu bir şekilde birleştirir. Başlıca eserleri şunlardır: «Aleko», «Françeska da Rimini» operaları; 3 senfoni; «Kayalar», «Bohemya Kapriçi», «Ölüm Adası», 4 piyano konçertosu, orkestralı korolar, oda müziği parçaları, piyano için sonat, etüt. prelüt, varyasyonlar.

RAHMİ BEY (1864 - 1924)

Klâsik Türk müziği şarkı bestecilerinin en büyüklerindendir. İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra çeşitli görevlerde, Şûrây-i Devlet üyeliğinde, Darül-Elhan (İstanbul Konservatuvarı) müdürlüğünde bulundu. Ney çalardı, şiirleri de vardır. Yalnız 34 şarkı bestelemiştir ki, bu, ne derece titiz bir sanatkâr olduğunu gösterir. Eserlerinin tekniği çok sağlam, şekli kusursuz, estetiği mükemmeldir. Kürdili Hicazkâr'dan bestelediği 6 şarkısı çok tanınmıştır. Güftelerini daha çok Nedîm'den, Recaizade Ekrem'den seçmiştir; bunların dışındaki güfteler kendi şiirleridir.

RAKAMLAR

Sayıları göstermede kullanılan işaretlere «rakam» denir.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
20	30	40	50	60	70	80	90	100	
XX	XXX	XL	L	LX	LXX	LXXX	XC	C	
200	300	400	500	600	700	800	900	1000	
CC	CCC	CD	D	DC	DCC	DCCC	CM	M	

Romen rakamları

Bugün kullandığımız rakamlar «Hint rakamları», ya da «Arap rakamları» diye anılır; çünkü bu sayı işaretlerinin, ilk önce, II. yüzyılda, Hindistan'da kullanıldığı anlaşılmaktadır. VII. yüzyılda Araplar'a geçmiş, IX. yüzyılda da Araplar'dan Avrupa'ya gelmiştir.

Bizim, Arap harfleriyle yazdığımız devirlerde kullandığımız rakamlarla bugünkü, Lâtin alfabesiyle birlikte aldığımız rakamlar arasında, gerçekte büyük bir fark yoktur; yalnız, Arap harfleri sağdan sola, Lâtin harfleri ise soldan sağa yazıldığı için, rakamların biçimlerinde değişiklik olmuştur.

Bu rakamlar Avrupa'ya yayılıncaya kadar, Avrupa milletleri Romen (Roma) rakamlarını kullanırlardı. 10 esası üzerine kurulmamış olan bu rakamlarla hesap yapmak çok zordu.

RAKI

Üzüm, incir, erik gibi, şekeri bol bazı meyvalardan, içine anason katılarak yapılan sert bir içkidir. Türkiye'de, Orta Doğu ve Balkan ülkelerinde kullanılır.

Rakı yapmakta kullanılan kara ve beyaz kuru üzümlerin iyisi, başta Ege olmak üzere, Orta Anadolu ile Güney Doğu Anadolu'da yetişir. Bu arada iyi cins anason da Denizli-Burdur çevresi ile Tavşanlı'dan elde edilir. Genel olarak, Türkiye'nin hemen her bölgesinde rakı yapmak için yeterli üzüm ve anason yetişir.

Glikozca zengin kuru üzümler, rakı yapmak için kullanılan değirmenlerde çekildikten sonra suyla karıştırılır, mayalanmaya bırakılır. «Etil alkol» haline gelen bu ilk kısım birinci imbikten geçirilerek «ham rakı», ya da «soma» elde edilir.

Bundan sonra ham rakıya anason katılır; rakının anason kokusunu iyice alması için bir süre bekletilir. Anason rakıya istenilen kokuyu verdikten sonra, ham rakı, içindeki yabancı maddeleri ayırmak için ikinci defa imbikten geçirilir.

Rakı, üzümden başka meyvalardan da yapılır. Yurdumuzda, özellikle Güney Anadolu bölgelerinde incirden, kavundan, muzdan da rakı yapılır. Orta Anadolu'da yapılan dut rakısı da ünlüdür. Bunlar çok basit şekilde imbiklenir, hattâ tencerelerde yapılan, «boğma rakı» adı verilen cinsleri de vardır. İçinde zararlı maddeler de bulunan bu cins rakılar, sağlık bakımından üzümden fennî şekilde yapılan rakıdan çok daha zararlıdır.

Bizde rakının çok eski bir tarihi vardır, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk çağlarına kadar dayanır. İslâm dininin kesin yasağına rağmen rakı, başta padişahlar olmak üzere, geniş topluluklar tarafından kullanılmış, zaman zaman çıkan yasaklar da rakıya düşkünlüğü önliyememiştir.

Tanzimat'tan sonra (1839) rakı, resmen vergiye tabi tutularak, devlete gelir sağlıyan bir madde haline getirildi. Meşrutiyette, özel teşebbüsün gelişmesiyle, rakı yapımı, aynı zamanda içenler daha da çoğaldı. Rakıdan alınan vergiyle Düyun-u Umumiye idaresine büyük bir gelir sağlandı.

1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti rakı yapılmasını yasak etti. Bu yasak 1924'e kadar sürdü, 1924'te Cumhuriyet hükümeti rakı yapılmasına izin vererek, İnhisar (Tekel) İdaresi kuruldu. Bugün de rakı yapımı devletin tekelindedir.

RÂKIM [Kot]

Bir noktanın, esas olarak alınan bir düzlemden uzaklığına «râkım» (kot) denir.

Bir yerin, bir şehrin, tepenin râkımı deniz yüzeyinden olan yüksekliğini gösterir. Meselâ, «bu şehrin râkımı 975» demek, şehrin bulunduğu noktanın deniz yüzeyinden 975 m. yüksekte bulunduğunu anlatır.

RÂKIM EFENDİ, Mustafa (1787 - 1825)

En büyük hattatlarımızdan biridir. Unye'de doğdu. Babası kaptandı. Ağabeysi İsmail Zühtü de hattattı. Râkım Efendi ilk yazı derslerini ondan aldı. Resim de yapıyordu. İstanbul'a gelerek reisülküttap (dış işleri bakanı) Râtip Efendi'nin yanına girdi. Büyüklerin çocuklarına yazı dersleri veriyordu. Râtip Efendi ondaki büyük kabiliyeti görünce kendisini III. Selim'e tanıttı. Padişah ona resmini yaptırdı. Bu resim karşılığında da müderrislik payesi verdi. III. Selim'in imzası, alâmeti, mühürü demek olan tuğranın yapılması da ona verildi.

Râkım Efendi, Şehzade Mahmut'un yazı hocasıydı. Sultan Mahmut, padişah olunca, Râkım Efendi'yi ömrünün sonuna kadar rahat rahat geçinecek şekilde ihsanlara boğdu, çeşitli rütbeler verdi, kazaskerliğe kadar yükseltti.

Râkım Efendi, «sülüs» yazıda, hele bunun irisi demek olan «celî sülüs»te çağının tek ustasıydı. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan bir hilyesi (peygamberin ahlâkını anlatan eser) değer biçilemiyecek kadar mükemmeldir. Yazıt ve levha olarak taşlara kazılmış en ünlü eserleri arasında Fâtih'te Sultan Mahmut'un annesinin türbesini saran kuşak, Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısının üstündeki sûre, Tophane'deki Nusratiye Camisi içindeki sûre, Sultan Mahmut'un tuğrası gerçek birer şaheserdir. Saraylardan, müzelerden başka bazı kimselerin özel koleksiyonlarında da eserleri bulunuyor.

RAKOCZY'LER

Prensler ve krallar yetiştirmiş eski bir Macar ailesidir. Kökü, eskiden bir Macar ülkesi olan, Transilvanya'dan gelir. Daha başka ünlü Macar aileleri olan Bocskay'lar, Zapolya'lar, Gabor'lar, Bathory'ler gibi bunlar da Transilvanya'nın voyvodalarından (prenslerinden) idiler. Transilvanya (Erdel) 1526'dan 1699'a kadar, iç idaresinde bağımsız bir Osmanlı eyaletiydi.

Rakoczy'lerden ilk önce Transilvanya Prensi Rakoczy (Sigismund), Diyet Meclisi tarafından 1608'de Macar Kıralı seçildi. Yalnız, Rakoczy Sigismund, Avusturyalılar'la uğraşmak istemediği için, çekildi. Yerine Transilvanya Prensliğine Bathory Gabril seçildi.

Bu aileden Transilvanya Prensi olarak ün kazananlar I. ve II. Rakoczy'dir.

I. Rakoczy Györg (1630-1648): Transilvanya Prensi olarak barışçı bir politika güttü, Osmanlılar'la iyi geçinmeye çalıştı. Otuz Yıl Savaşları'nda, Avusturyalı İmparator Ferdinand, Macar Protestanlarına kötülük yapmaya başlayınca, İsveç'le bir olarak, Avusturya'ya savaş açtı. Macaristan'ın Avusturya idaresinde kalan kısmına girdiyse de, İmparator'a yenildi, geri çekildi.

II. Rakoczy, Györg (1648-1660): I. Rakoczy'nin oğludur, babasının yerine tahta geçti. Önceleri, Osmanlılar'ı, Transilvanya'dan politika ile uzaklaştırmaya çalıştı. İsveç'in yardımı ile Polonya tacına konmak, Transilvanya, Aşağı Macaristan ve Polonya'yı çevreliyen büyük bir kırallık kurmak istedi. Osmanlı hükümetine karşı isyan ederek 6 yıl çarpıştı. Bu savaşların sonucunda ordusu yenildi, II. Rakoczy de öldü. Osmanlılar Transilvanya'ya girerek, Apafi Mihály'i voyvoda seçtirdiler.

RALEİGH, Walter (1552 - 1618)

Raleign

Ünlü bir İngiliz devlet adamıdır. İngiltere'nin sömürgecilik tarihinde büyük yeri vardır. Oxford'da okuduktan sonra 1569-1576 arasında Fransa'da, Huguenot denilen Protestanların başında, Katolikler'e karşı, sonra da Holânda'da İspanyollar'a karşı savaştı. 1579'da, üvey kardeşi Humphrey Gilbert'le Kuzey Amerika'ya bir keşif gezisine çıktı. Kıraliçe Elizabeth'in gözüne girmiş olması, kendisine iyi mevkiler sağladı. Kıraliçeden, henüz keşfedilmemiş ülkelere seyahat müsaadesi veren mektuplar aldıktan sonra (1584), Orta Amerika'ya çeşitli sefer heyetleri yolladı. Bunlar, Virginia'yı sömürge haline getirmeye çalıştılar. «Yenilmez Armada» (İspanyol Donanması) İngiltere'ye hücum ettiği sırada o da savunmaya girişti. Yalnız, Elizabeth Trockmorton'la sevişmesi meydana çıkınca, Kıraliçe'nin gözünden düştü. Bunun üzerine Raleigh, Güney Amerika'ya giderek masal haline gelen Eldorado'yu aramaya girişti (1595). Ertesi yıl Cadix şehrini, daha sonra da Fayal'i ele geçirdi. Kıraliçe Elisabeth ölünce (1603), Arabella Stuart lehine bir komploya karıştığı iddiasiyle Londra Kalesi'ne hapsedildi. Az sonra ölüme mahkûm olunduysa da idam edilmedi, 1615'te serbes bırakıldı.

Raleigh, bundan sonra yeniden sömürgecilik siyasetine döndü, Guyana'yı sömürge haline koymak için çalışmalara girişti. Londra'ya dönünce, İspanyollar'a hoş görünmek istiyen kıral tarafından, onların kışkırtmasiyle, kafası kesildi.

Walter Raleigh, aynı zamanda iyi bir yazardı. Eserleri, 1829'da Oxford'da topluca yayınlanmıştır.

RAMAN DAĞI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1.223 m. yüksekliğinde bir dağdır. Önemi, yakınında petrol yatakları bulunmasından ileri gelir.

Raman dağı Siirt iline bağlı Beşiri kasabasının güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kuzey yamaçları gittikçe alçalarak geniş düzlükler meydana getirdiği halde, güneyde Dicle nehri vâdisine doğru inen yamaçlar dik, sert eğimlidir. Genel olarak, çıplak bir görünüşü olan Raman dağının kuzeydoğu ucunda seyrek meşelikler bulunur.

RAMAZAN

Arabî aylardan biridir, Müslümanlığın şartlarından biri olan oruç bu ayda tutulur.

Arabî aylar Ay'ın Güneş çevresindeki dönmesine göre hesap edildiği için, bu takvimde bir yıl 355 gündür. Bizim bugün kullandığımız takvimde yıl 365 gün olduğundan, ramazana her yıl aynı günde başlanır.

Eskiden, ramazanın başlangıcını tesbit edebilmek için, yeni ayın görünmesi gözlenirdi. Bugün ise, Ay'ın dönmesi astroloji bilimiyle saniyesi saniyesine hesap edildiği için, ramazanın 1'i çok önceden tesbit edilip oruç ayının ne zaman başlıyacağı ilân olunur.

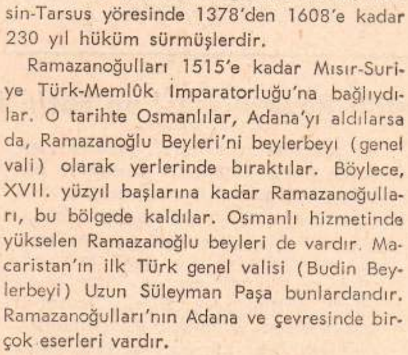
Ramazanda oruç gün ağarmaya başladıktan akşam güneş batıncıya kadar tutulur (Bk. Oruç). Oruç ayından sonra gelen «şevval» ayının ilk üç günü Ramazan (Şeker) Bayramı'dır (Bk. Şeker Bayramı).

Anadolu'daki Bir Türk Beyliği

RAMAZANOĞULLARI

RAMAZANOĞULLARI, Anadolu Beylikleri (Türk prenslikleri)nden biridir. Bugünkü Adana ili ile İçel ilinin doğu bölümünde, Mersin-Tarsus yöresinde 1378'den 1608'e kadar 230 yıl hüküm sürmüşlerdir.

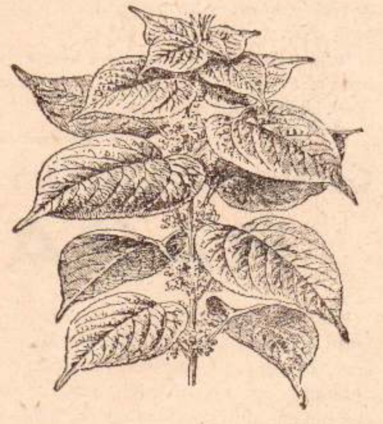
Ramazanoğulları 1515'e kadar Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğu'na bağlıydılar. O tarihte Osmanlılar, Adana'yı aldılarsa da, Ramazanoğlu Beyleri'ni beylerbeyı (genel vali) olarak yerlerinde bıraktılar. Böylece, XVII. yüzyıl başlarına kadar Ramazanoğulları, bu bölgede kaldılar. Osmanlı hizmetinde yükselen Ramazanoğlu beyleri de vardır. Macaristan'ın ilk Türk genel valisi (Budin Beylerbeyi) Uzun Süleyman Paşa bunlardandır. Ramazanoğulları'nın Adana ve çevresinde birçok eserleri vardır.

RAMAZANOĞULLARI

Ramazanoğulları ve hüküm sürdükleri tarihler şunlardır:

1) Ramazanoğlu Ahmet Bey (1378?-1416)
2) I. İbrahim Bey (1416-1427)
3) Hamza Bey (1427-?)
4) I. Mehmet Bey
5) Ali Bey
6) Arslan Davut Bey (?-1480)
7) Halil Bey (1480-1510)
8) Mahmut Bey (1510-1517)
9) Pir Mehmet Paşa (1517-1568)
10) Derviş Paşa (1568-1569)
11) II. İbrahim Paşa (1569-1587)
12) II. Mehmet Paşa (1587-1600?)
13) Pir Mansur Paşa (1600?-1608)

Rami bitkisi

RAMİ

Isırgangillerden bir bitkidir. Çin'de, Çin Hindin'de, Japonya'da, Sonda Adaları'nda yetişir. Saplarındaki teller keten ve benzeri bitkiler gibi dokumacılıkta kullanılır. Yünle, pamukla karıştırılıp dokunan sert, dayanıklı kumaşlar, daha çok, döşemecilikte işe yarar.

RAMSES'LER

Eski Mısır firavunlarından 12'sinin adıdır. Bunlardan ikisi XIX. Sülâle, onu da XX. Sülâle zamanlarında Mısır tahtında hüküm sürdüler. Aralarında I., II., III. Ramses'lerin eski Mısır tarihinde önemli yeri vardır:

II. Ramses

I. Ramses. — XIX. Sülâle'nin kurucusudur. M. Ö. XIII. yüzyıl başında 2 yıl kadar kırallık yapmıştır.

II. Ramses. — XIX. Sülâlenin en ünlü firavunlarından biridir. «Sezostris» adı ile de anılır. M. Ö. 1295-1225 yılları arasında 67 yıl tahtta kaldı, Anadolu sınırlarında Hitit'lerle yıllarca savaştı. Filistin'i de alarak Hititler'le antlaşma yaptı. Tarihin ilk antlaşması budur. Teb Tapınağı ile, ünlü Luksor Sarayı'nın avlusunu II. Ramses yaptırdı. Bıraktığı eserler pek çoktur.

III. Ramses. — XX. Sülâlenin kurucusu olan bu firavun 32 yıl (M. Ö. 1199-1167) tahtta kaldı. Mısır'ı çok kudretli bir hale ge-

tiren III. Ramses, savaşlarını 37 m. uzunluktaki bir papirüse yazdırmıştı. Büyük Amon Tapınağı da onun zamanında yapılmıştır.

RANGUN

Birmanya'nın başkentidir. Kıyıdan 38 km. içeride 900.000 nüfuslu bir şehirdir. İrravadi nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Batı Çin Hindistan'ı bölgesinin en büyük limanlarından biridir.

XVIII. yüzyıl başlarında küçük bir köy olan Rangun. 1758'de Burmanyalı Akin-Nu ailesi tarafından büyük bir şehir haline getirildi. Yıllarca yerli prenslerin elinde kalan şehir, 1852'de İngilizler'in eline geçti. Yüzyıl kadar İngiltere İmparatorluğu'na bağlı kaldıktan sonra, 1947'de yapılan bir antlaşma ile bağımsızlığa kavuşan Birmanya devletinin başkenti oldu.

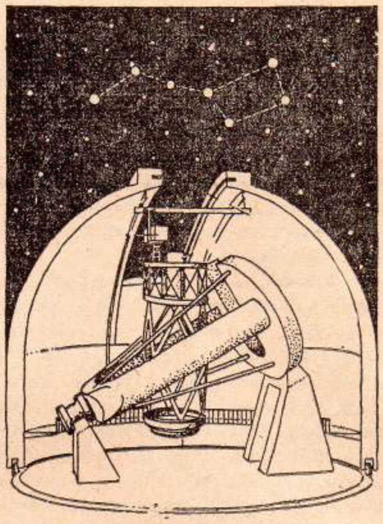
Rangun önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Pirinç, fildişi, işlenmiş tahta, oyma işleri, dokumacılık çok ileridir.

RAPSODİ

Çoğunlukla halk havalarından seçilmiş parçalarla meydana getirilen bir müzik eseridir.

Bu kelime müziğe, edebiyattan geçmedir. Eski Yunanlılar'da, şiir söyliyenlere, başkalarının yazdığı şiirleri okuyanlara «rapsodos» derlerdi. Bunun içindir ki Omiros destanlarından rasgele parçalar söylendikçe, bu kahramanlık şiirlerinin her bölümüne «rapsodia» adı verilmişti. Pisistratos'un oğlu Hipparkos, Athena yortularında, Omiros'un bütün şiirlerinin rapsodoslar tarafından okunmasını emretmişti. Rapsodoslar bu işte o kadar ileri gitmişlerdi ki, kahramanlık şiirlerini, aktörlük şeklini alan okuyuşlariyle kısa birer sahne eseri haline getirmişlerdi.

Böylece «serbesçe şiir okuma» anlamına gelen kelime, «rapsodia» (rapsodi) müzikte de belli bir plâna bağlı olmıyan halk motiflerine yer veren bestelere ad oldu. Bunlar ya tek bir saz için, ya da bir saz topluluğu için bestelenir.

Modern bir rasathanenin içinde teleskop bulunan kubbeli gözlem yerinin kesiti.

Gökyüzünün İncelendiği Yer
RASATHANE

RASATHANE, içinde astronomi aletleri bulunan, bunlarla güneşin, gezegenlerin, yıldızların, gökyüzünün incelendiği binalardır.

İnsanlar çok eski devirlerde gökyüzü ile ilgilenmişler, ellerindeki imkânlara göre gökyüzünü incelemekten geri kalmamışlardı. Eski Mısır rahipleri, tapınaklarından gökyüzünü inceliyorlar, yıldızların durumlarına bakarak bunlardan bazı sonuçlar çıkarıyorlardı. Babil'deki Belus Kulesi, Mısır'daki Osymandias Mezarı bunlardandı. Eratostene İskenderiye'de büyük bir rasathane kurmuş, bu rasathane V. yüzyıla kadar ayakta kalmıştı. Öte yandan, Araplar da, Çinliler de çok eski çağlarda rasathaneler yapmışlardır. Mayalar'ın da rasathaneleri vardı.

Ortaçağ Avrupası'nda her astronom gözlemlerini kendi evinden, kendi imkânlariyle yapardı. İlk modern rasathane 1561'de Almanya'da kurulmuştur. 1576'da Danimarkalı astronom Tycho Brahe, Hven adasında Uraniborg'da büyük bir rasathane kurdu. Bu rasathane bir kale biçiminde yapılmıştı. Gözlemler teleskopla değil, gözle yapılıyordu. O tarihten sonra Avrupa'nın daha başka şehirlerinde de rasathaneler açılmaya başlandı. Bugünkü büyük rasathanelerin hemen hemen hepsi XIX. yüzyılda yapılmıştır.

Modern Rasathaneler

Modern bir rasathane, üzerinde geniş bir yarık bulunan gözlem kubbeleriyle belli olur. Bu kubbelerin içine gökteki cisimlerin incelenmesinde faydalanılan büyük teleskoplar yerleştirilmiştir. Ayrıca, içinde meridyen dairesini ölçen özel aletlerin bulunduğu yapılar, çeşitli gözlem kuleleri, fizik lâboratuvarları, fotoğraflar için karanlık odalar, aletlerin bakımlarının yapıldığı yerler de bulunur. Bunlardan başka, depremleri kaydeden sismografların bulunduğu, toprağın içindeki özel odalar da rasathanelerin önemli köşelerindendir. Son 50 yıl içinde fotoğrafçılığın kaydettiği ilerlemelerin rasathane çalışmalarında büyük faydası görülmüştür.

Şehir ışıklarının havada yansıması gökyüzünün fotoğraflarının çekilişinde bazı zorluk-

Kandilli Rasathanesi ve Fatin Hoca

TÜRKİYE'de ilk rasathane 1881' de İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nin içinde kuruldu. Rasathanenin kurulmasına ön ayak olanların başında o çağın Maarif Nazırı Ali Fuat Bey vardı. Fuat Bey, sadrazamlardan Âli Paşa'nın oğludur. II. Abdülhamit zamanında, 1881 yılında, genç denecek yaşta bakanlığa getirilen Ali Fuat Bey, beş buçuk ay süren idaresi sırasında, kozmoğrafya konuları ile uğraşacak, böyle bir tesisin kurulmasını gerekli buldu. Yalnız, o çağın idarecilerine, padişaha bunu kabul ettirmekte güçlük çekti. Tasarı üç buçuk ay Maarif Şûrası'nda tartışıldıktan sonra kabul edilerek ilk rasathane açıldı.

Bu ilk ve basit rasathanenin başına önceleri G. Cumberrie adında bir Fransız getirildi. Meşrutiyet devrine kadar, bu rasathane kozmoğrafya konularından çok, meteorolojik olayları gözledi.

İstanbul'da bilim ve kozmoğrafya konulariyle küçük çapta da olsa uğraşacak tam bir rasathaneyi ancak Meşrutiyet yıllarında, 1910-1911'de, Fatin Hoca (Gökmen) kurabildi. Boğaziçi'nde Kandilli sırtlarındaki İcadiye Tepesi'nde kurulan bu rasathane, gene Fatin Hoca'nın çalışmalariyle, kozmoğrafya ile ilgili konuları gözliyen, kendi çapında bir bilim yurdu haline geldi. Bugün İstanbul Rasathanesi (Kandilli Rasathanesi), meteorolojik olaylardan çok, kozmoğrafya bilimine giren konular üzerinde çalışır. İstanbul'da Kandilli Rasathanesi'nden başka, Üniversite' ye bağlı olarak, Fen Fakültesi içinde çeşitli gözlemler yapan tesisler

FATİN «HOCA» GÖKMEN (1877-1955)

Kandilli Rasathanesinin kurucusu olan, halk arasında «Marko Paşa» derecesinde ün kazanarak «Fatin Hoca» diye anılan Mehmet Fatin, Aksekı'de doğdu. 78 yaşında İstanbul'da öldü. Önce Bayındır'da okudu, İstanbul'da Medrese öğrenimi yaptı, daha sonra Üniversite Fen Fakültesi'ne girdi. 1904'te Üniversiteyi bitirince

Fatin Gökmen

önce Yüksek Öğretmen Okulu ile Halkalı Ziraat Okulu'nda matematik okuttu. Meşrutiyetten sonra, Üniversite'de astronomi ve yüksek matematik okutarak profesör oldu.

Fatin Gökmen 1910 - 1911 sıralarında kendi çalışmalariyle Kandilli Rasathanesi'ni kurarak, bu müessesenin başına geçti, yıllarca «Kandilli ve Fatin Hoca» kelimeleri basında, halk dilinde onun bu çalışmalarından dolayı yayılıp yerleşti.

Emekliye ayrıldıktan sonra, 1942' de milletvekili de seçilen Fatin Gökmen, iyi İngilizce bilirdi. Kozmoğrafya ile astronomiye ait iki çevirisi, günlük gazetelerde, dergilerde mesleğiyle ilgili çeşitli yazıları vardır.

lar ortaya çıkarır. Bunun önüne geçmek için birçok büyük rasathaneler kurak bölgelerde, özellikle, yüksek dağların tepelerinde kurulur. Buralarda hava çok daha berrak, geceleri daha az bulutludur. Kuzey Yarımküresi'ndeki rasathaneler gökyüzünün belirli bir kısmını, Güney Yarımküresi'ndekiler de gene belirli bir kısmın görebilirler, bir rasathaneden gökyüzünün tamamını gözlemeye imkân yoktur.

Modern rasathanelerin en önemli gözlem aletlerinin başında teleskoplar gelir. İki çeşit teleskop vardır. Bunların biri mercekli, öteki de aynalıdır. Kaliforniya'da Pasadena yakınlarında Wilson dağında 1919'da yapılan modern rasathanenin teleskopu yakın zamana kadar yeryüzünün en büyük teleskopuydu. Bunun içbükey aynasının genişliği 2,5 m. kadardır. Bugünün, Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'ndeki Palomar Rasathanesi'nin teleskopu en büyük teleskoptur; aynasının genişliği 5 m.'dir. Mercekli teleskopların ise en büyüğü Yerkes Rasathanesi'ndeki teleskoptur. Bunun merceğinin çapı 1 m. kadardır. Bu teleskoplar elektrik motorlarının yardımiyle istenilen tarafa çevrilip ayarlanabilir. Gözlem yapılırken binanın kubbesiyle, içindeki teleskopla birlikte, istenilen yere çevrilir. Astronom da, teleskopun okülerinin karşısındaki yerinde oturarak gözlemini yapar.

Gökyüzündeki her hangi bir cismin fotoğrafı çekilirken, ışık azlığından, fotoğraf makinasının objektifini uzunca bir müddet açık tutmak gerekir. Yalnız, bu zaman esnasında dünya dönmekte devam ettiğinden elde edilen fotoğraflarda cisimler bulanık, hattâ birer çizgi halinde çıkar. Tıpkı sallanmış bir fotoğraf makinasından çıkan, hareket eden birinin fotoğrafı gibi. Bunun önüne geçmek için teleskop, dolayısiyle rasathanenin kubbesi, yerin dönüş hızına eşit bir hızda, aynı yönde döndürülerek yerin dönüşüne uydurulur. Bu da çok ince hesaplarla ayarlanır.

Yeryüzündeki ünlü rasathanelerin başında Londra yakınlarındaki Greenwich Rasathanesi gelir. Burası XVII. yüzyılda gemicilere gerekli bilgileri verebilmek için kurulmuştu. Ayrıca, meridyenlerin ilki olan 0°'lik meridyen çizgisinin de Greenwich'ten geçtiği kabul edilir.

Önemli rasathanelerin arasında Paris Rasathanesi ile Leningrad yakınlarındaki Pulkovo Rasathanesi de vardır. Işığın hızı ilk defa Paris Rasathanesi'nde ölçülmüştür.

RASMUSSEN, Knud Johann (1879 - 1933)

Rasmussen

Kuzey Kutup bölgesinde araştırmalariyle tanınmış Danimarkalı bir kâşiftir. Eskimoları Batı dünyasına ilk tanıtanlardan biridir.

Arktika (Kuzey Kutup) bölgesinde beş büyük inceleme gezisi yapan Rasmussen, Kuzey Kutup noktasına 1.200 km. kadar sokuldu. Peary Boğazı'nı geçerek, Grönland'ın buz ırmaklarını buldu, kutbun buzlarla kaplı olduğunu ortaya attı. Bu arada Grönland'da yaşıyan Eskimolar'ın arasında yıllarca kalarak, onların yaşayışını inceledi.

RASPUTİN, Gregoriy (1871 - 1916)

Rasputin

Çarlık Rusyası'nın son yıllarında Sarayda büyük bir nüfuz sahibi olmuş cahil bir köy papazıdır.

Sibirya'da Tobolsk yakınlarında bir köyde doğdu. Çok az okumasına rağmen, kurnazlığiyle kendisini «öteki dünyadan emirler alan bir ermiş» gibi tanıttı. 1904'te karısını boşıyarak papaz oldu. Parlak konuşmaları ile, ünü çevresini aşarak Moskova'ya, Petersburg'a kadar ulaştı. 1907' de Moskova'ya gitti, kendisine «ahlâksızlığa karşı Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçi» süsü vererek, üst tabakanın güzel kadınlarını elde etti. Saraya girerek, Çar, Çariçe, Çareviç (veliaht) üzerinde büyük etki kurdu. Oğlunun üzerine titreyen Çar, onun bakımını, garip ve anlaşılmaz dualar okuyan, gözleriyle herkesi büyüleyen Rasputin'e bıraktı. Bu cahil, kurnaz papaz 9 yıl Sarayda her işe burnunu sokarak bir prens gibi saltanat sürdü. En sonunda sabırları tükenen asılzade Rus gençleri Rasputin'i bir ziyafete davet ettiler. Prens Yusupov bu ziyafette Rasputin'i tabanca ile öldürdü.

RASTIK

Bir bitki hastalığıdır. «Sürme» de denir. Bazı bitkilerin, özellikle tahılların dokularında yaşıyan bazı asalak mantarlar küçücük tanecikler halindeki sporlarını bitkinin üzerinde yayarak hastalığa yol açarlar. Bu tozlar siyah, esmer renktedir, daha çok başaklar, taneler üzerine yayılarak onları örterler.

RASYONALİZM [Ussalcılık]

Felsefede bir görüştür. Buna göre, varlık sebebi olmıyan hiçbir şeyin kendisi de var olamaz; yani, bir şeyin var olabilmesi için, önce varlığının bir sebebi olması gerekir. Bir şeyin anlaşılması da, ancak varlık sebebinin bilinmesiyle kabildir. Bundan dolayı, her türlü bilgide kesinlik, ancak önceden var olan bir gerçeklik ilkesine dayanırsa mümkün olabilir. Bu bilginin kavranması da gene ancak, bütün varlık üzerinde şaşmaz kanunların varlığına inanan bir zekâ tarafından kabildir.

Rasyonalizme göre, aklın varlığını önce kabul etmek gerekir. Kör olmıyan bir kimse, tabiatta bir ışık, bir aydınlık bulunduğunu, geceyi bildiğine göre, nasıl farkederse, düşünme gücü olan herkeste, insanda bir akıl, yani düşünme mekanizması bulunduğunu öylece kabul eder. Hükümleri akıl ölçüsüne vurmak, ancak onun süzgecinden geçtikten sonra inanmak da rasyonalizmin gereklerindendir.

Rasyonalizm deyimini, ampirizme karşılık olarak, XVII. yüzyılda Francis Bacon kullanmıştı. Ondan sonra Kant, Eucken gibi filozoflar bu kelimenin çeşitli anlamlarını geliştirdiler.

RÂŞİT (? - 1735)

Ünlü bir Türk tarihçisi ve şairidir. Kazasker Malatyalı Mustafa Efendi'nin oğludur. Yüksek öğrenimini bitirdikten sonra devlet hizmetine girdi, çeşitli ilmî, siyasi görevlerde, elçilikte bulundu. Lâle Devri'nin gözde şair ve bilginlerindendi. Şiirleri daha çok bilgecedir. Dili, söyleyişi çok düzgündür.

Râşit asıl ününü tarihi ile kazanmıştır. 5 cilt halinde İstanbul'da basılan «Râşit Tarihi» Naima Tarihi'nin devamıdır. Vakanüvis olarak devletin resmî tarihini kaleme alan Râşit, Naima'nın bıraktığı 1661 yılından başlar, 1722'ye kadar gelir; 61 yıllık Osmanlı tarihini inceler. «Râşit Tarihi»ni Şeyhülislâm Çelebizade Âsım Efendi devam ettirmiştir.

RAŞİTİZM

Çocuklarda, kemiklerin çarpılması hastalığına «raşitizm» denir. Bu hastalık büyüme sırasında beslenme düzenindeki birtakım bozuklukların sonucu olarak, en çok kemiklerdeki çarpıklıklarla kendini gösterir. Çocuk ana karnından 18 yaşına kadar olan süre içinde raşitizme uğrıyabilirse de en çok 6 aylık - 2 yaş arasında görülür.

Sağlık şartları iyi olmıyan şehirlerde raşitizme daha çok raslanır. Ana sütü yerine mama ile beslenen çocuklar raşitizme daha elverişli bir duruma düşerler. Bu arada, kalsiyum (kireç), vitamin, fosfor, güneş ışığı yoksunlukları raşitizmin başlıca sebepleridir.

Raşitizm en çok baş, gövde, kol, bacak kemiklerinde bozukluğa yol açar. Bu hastalığa uğramış çocuklarda baş kemikleri arasındaki bıngıldaklar vaktinde kapanmaz, başın arkasında kafa kemiği yumuşak kalır. Bundan dolayı da baş aşırı derecede büyür, kafatası biçimsiz bir şekil alır. Ayrıca, yüz kemiklerinde de bozukluklar olur, alın kemikleri dışarı fırlar.

Raşitizmde dişlerin çıkması gecikir, süt dişleri çabuk çürür, erken dökülür, bunların yerine dişler de kusurlu, çarpık olur. Göğüs, kaburga kemikleri de bozulup eğrilir, omurga kamburlaşır. Kol, bacak kemiklerinde de eğrilikler, çarpıklıklar olur, kaburgaların gelişememesi, bacakların sıska kalışı yüzünden karın dışarı fırlar.

Raşitizme uğrıyan çocuklar geç yürür, hastalığa yakalanmadan önce yürümeye başlamışsa sonradan gene yürümez olur. Raşitik çocuklarda hazımsızlık, sürgün de sık sık görülür.

Tedavi. — En başta dikkat edilecek şey, çocuğa verilecek besinlerin kireç, vitamin, fosfor bakımından zengin olmasıdır. Meyva suları, sebze çorbaları, sebze ezmeleri, yumurta sarısı, taze inek sütü bol bol verilmeli, ayrıca vitaminli ilâçlarla da vücut kuvvetlendirilmelidir. Bu arada, balık yağı da iyi bir ilâçtır. Ayrıca, hekimin çizeceği bir programla, çocuklar güneşe çıkarılmalı, ültraviyole tedavisi yapılmalıdır.

RATANYA

Amerika'da yetişen bir ağaçtır. Uçları dikenli, ince uzun yaprakları vardır, kırmızı çiçekler açar. Taçsız ikiçeneklilerin karabuğdaygiller familyasındandır.

Ratanyanın dışı koyu kırmızı, içleri açık kırmızı renkte olan köklerinin kabuklarından sürgünü önliyen ilâçlar yapılır. Daha başka sürgün ilâçlarının içine de karıştırılır. Ratanyanın kökünden çok küçük bir parça bol

suda kaynatılıp bu suyla lâvman yapılırsa barsak iltihaplarının da önü alınır.

RAUF, Mehmet (Bk. MEHMET RAUF)

RAUF YEKTA BEY (1871 - 1935)

Rauf Yekta

Ünlü bir müzik bilginimizdir. Yüksek öğrenimini bitirdikten sonra çeşitli memurluklarda bulundu, 1923'te memurluktan ayrıldı. Klâsik Türk müziği üzerine yazılmış eserlerin çoğunu topladı, zengin bir müzik kitaplığı yaptı, bunları inceledi. Rauf Yekta Bey klâsik Türk müziğini Zekâi Dede'den, müziğin matematik ve fizik kısmını da büyük bilgin Salih Zeki Bey'den öğrenmişti. Kalemi kuvvetli bir edip olduğu için, maksadını iyi ifade ederdi. Türk müziği nazariyatı, tarihi üzerinde ilk ilmî yayınlar onun eserleridir. Yıllarca H. S. Arel ve Dr. S. Ezgi ile beraber klâsik Türk müziği üzerinde ortaklaşa çalıştı. Sonradan her üç bilgin, ayrı yerlerde bulunmaları yüzünden, klâsik Türk müzik bilgisi üzerinde kendi başlarına çalışmaya devam ettiler. Rauf Yekta Bey, klâsik üslûpta eserler de besteledi. Her çeşitten 30 kadar eseri içinde en ünlüleri Yegâh Mevlevî âyini, Tâhir-Bûselik Kâr, güftesi Hâmid'in olan Tekbir'dir.

RAVEL, Maurice (1875 - 1937)

Ravel

Ünlü bir Fransız bestecisidir. Fransa'da Pirene dağları bölgesinde Ciboure'da doğdu, çocukluğu güney Fransa'da, İspanya sınırı yakınlarındaki Bask bölgesinde geçtiği için, eserlerinde İspanyol ve Bask halk müziğinin etkileri görülür. 12 yaşında Konservatuvara girdi. İyi bir öğrenci olmadığı gibi, aşırı fikirleriyle de çevresiyle bağdaşamıyordu. Öğretmenlerinden, özellikle ünlü besteci Fauré bu yüzden onun üzerinde fazla bir etki yaratamadılar. Ravel'in ilk eserleri de pek ilgi uyandırmadı. Müziği çağının geleneklerí dışında kalıyordu. İlk beğenilen eseri, 1912'de yazdığı «Daphnis ile Chloe» oldu. Besteciye Fransa'da, hattâ dünyada büyük ün sağlıyan eseri ise, ilk defa orkestra şefi Toscanini'nin yönetiminde çalınan «Bolero»sudur. Bundan sonra, Ravel, çağındaki genç bestecilerin öncüsü oldu. «İspanyol Rapsodisi», «Su Oyunları», «Vals», «Sonatin», «Hâtıralar» en tanınmış eserleri arasındadır.

RAVENT

Karabuğdaygillerden geniş yapraklı bir bitkidir. Asya'nın ılık bölgelerinde yetişir. Yirmi kadar çeşidi vardır. Süs bitkisi olarak yetiştirildiği gibi hekimlikte de birçok ilâçların hazırlanmasında kullanılır. Bu arada, raventten iştah ilâcı yapılır. Midedeki, barsaklardaki gazları gidermekte de raventten yapılmış ilâçlar kullanılır.

Ravent bitkisi. A — Çiçeği; B — Çiçeğinin kesiti.

RAZAKI (Bk. ÜZÜM)

RÂZÎ (850? - 920?)

İranlı büyük bir tıp ve kimya bilginidir. İran'la İspanya arasındaki İslâm ülkelerinde dolaşmış, sonunda Bağdat'ta yerleşmiştir. 140 kitap yazmıştır. Kimyadaki, tıptaki keşifleri çok önemlidir. Birçok ilâçlar, terkipler bulmuş, bazı hastalıkları keşfetmiş, operatörlükte yeni esaslar ortaya atmıştır. Eserleri, fikirleri Batı'da da tanınmış, Ortaçağ Avrupa'sına büyük ölçüde etkisi olmuştur.

REALİZM [Gerçekçilik]

Sanatta, edebiyatta bir çığırdır. Gerçekteki şeyleri, hayatı, tabiatı olduğu gibi, hattâ çirkinlikleriyle anlatmayı amaç edinen bu çığıra edebiyatta bazan «natüralizm» (doğalcılık) da denir (Bk. Natüralizm). Felsefede ise realizm, genel fikirleri birer gerçek varlık sayan düşünüş düzenidir. Bu görüşün ilk kurucusu Platon'dur (Bk. Platon). Sanatta realizm, gerçeği idealleştirmemesini, tabiattan daha iyisini yaratmak iddiasına kalkışmamasını, tersine, hissedilen gerçeklerin ana vasıflarının tesbit edilmesini gözetir.

Edebiyatta Realizm. — Her çağın felsefe görüşüne bağlı olarak, edebiyatında da gerçekçi bir yön vardır. Meselâ, Boccacio'nun «Decamerone» hikâyeleri, uydurma, masalımsı bir kuruluş düzeyiyle de başlasa, gene gerçek hayat sahnelerini gerçekte olduğu gibi gösterme amacını gütmüştür. Bundan dolayı «realizm» deyimi, dünya edebiyatında, yerine, çağına göre, az çok değişik anlamlarda kullanılmıştır. Kişizadeliğe inanılan devirlerde realizm, toplumun alt tabakalarına eğilmek anlamına gelmiştir. Edebiyatta başlıca amaç okuyucunun duygularını yüceltmek olduğu devirlerde, bunu hesaba katmıyarak kaba kelimeleri kullanmak, kapalı bir çevre yaşayışının dışına çıkmak, realizm sayılmıştır. Dickens'in «David Copperfield» adındaki romanı, Londra'nın kenar mahallelerini gerçekte olduğu gibi canlandırdığı için her zaman realist bir eser sayılır.

Realizmin, edebiyatta geniş bir akım halini aldığı görülür. 1850 sıralarında Fransa'da başlıyan bu akıma «realizm» denilmesinin sebebi, o zamana kadar yerleşmiş edebiyat geleneğinden ayrılması, müspet bilimlerin etkisiyle romanı, tiyatro eserlerini bir çeşit lâboratuvar haline getirmesiydi. Gustave Flaubert, «Salammbô» adındaki romanını yazarken, Afrika akşamlarını tasvir etmek gerekince gerçeğe uygun diye Kuzey Afrika'ya kadar gitmiş, akşam renklerini yerinde gözlemiş, eserini ondan sonra yazmıştı. Romanlarındaki bir ölüm sahnesini gerçeğe uygun bir şekilde tasvir edebilmek için Goncourt Kardeşler'den birinin, babaları ölürken başında durup notlar aldığı da anlatılır. Bizde, toplumu ele aldığı için, Hüseyin Rahmi Gürpınar ilk realist romancı sayılır.

Şiirde realizm, Parnasse Okulu denilen Fransız şairleri topluluğu tarafından temsil edilmiştir. Charles Baudelaire, Leconte de Lisle, Sully-Prud'homme bunların başlıcalarıdır.

Güzel Sanatlarda. — Resimde, heykelcilikte realizm, idealizme karşıt durumda olan bir görüştür. Eski Yunan heykeli «idealist»ti, çünkü Platon estetiğine göre gerçekleri ideal örneklere uydurmak tasasındaydı. Roma büstleri ise, bunun yanında çok realist kalır.

Fransız ressamları arasında XVI., XVII. yüzyıllarda Clouet'ler, Le Nain'ler gibi realizm taraflısı ressamlar yetişmişse de resimde de asıl realizm, gene XIX. yüzyılda kuvvetli bir akım halini almıştır. Romantizmle empresyonizm arasında yer alan bu akım, ressamı atelyede mitoloji konuları işlemekten kurtarmış, tabiata çıkarmış, dış gerçekleri olduğu gibi resmetmeye götürmüştür. Oudry gibi eski gerçekçi ressamlardan sonra halk hayatını eserlerine konu yapan Millet, konusu bakımından, tabiat karşısında çalışan Gustave Courbet de, hem konuları, hem de çalışma yolu bakımından realizm çığırını açmışlardır.

Bizim resmimizde, en eski gerçekçi, hiç şüphesiz Levnî'dir. Levnî minyatür sanatını eski kuralların dışına çıkarmayı denemiş, ona belli modellerin gerçekliğini sağlamaya çalışmıştır. Yakın çağlarda ise en usta gerçekçi ressamımız, Ali Rıza Bey oldu. Ali Rıza Bey, özellikle desen yönünden, kendi görüşünü tamamiyle bir yana bırakabiliyor, dış gerçeği aynen canlandırıyordu.

Tiyatroda, Sinemada. — Tiyatroda XIX. yüzyılda, Norveçli yazar Henrik İbsen'le başlar. Ibsen, hem toplum olaylarını konu almakla, hem kahramanlarının ruh durumlarını gerçeğe uydurmakla realizmi kurmuş sayılır. Fransa'da Dumas Fils «Kamelyalı Kadın»la konu bakımından, Henri Becque, Emile Augier işleyiş bakımından gerçeğe uygun eserler verdiler. Almanya'da «Maria Magdelena»sı ile Friedrich Hebbel ilk realist tiyatro yazarı sayılır. Rusya'da Gogol, Ostrovskiy, Turgenyev gerçekçi oyunlar yazmışlardır.

Sinemada gerçekçilik, ilk önce, İtalya'daki «rekonstrüksiyon» çığırı ile, yani geçmişte olmuş bir olayı gerçekteki gibi canlandırabilmek için büyük dekor fedakârlıklariyle başlamış, gene İtalyanların, 1940'tan sonra ortaya attıkları «Yeni-gerçekçilik» (neo-realizm) le gelişir. Zavattini gibi senaristler, De Sica gibi rejisörler, Rusya'da çok önce «göz-kamera» yolu ile denenmiş bir usulü tatbik ederek, oyuncularını da halk arasından seçtikleri eserler vermişlerdir (Bk. Neo-realizm).

REBAP

Eski Türk ve Doğu musikisinde en tanınmış yaylı sazlardan biridir. Kemençe gibi dize dayıyarak yayla çalınır. Hafif, tatlı, yerine göre, ya şen, ya da hazin bir sesi vardır. Son zamanlarda yerini daha gelişmiş olan kemençe ve kemana bırakmıştır; bugün Türkiye'de rebap çalan kalmamış gibidir.

Kemençe gibi 3 telli olan rebabın 2, hattâ tek telli ilkel şekilleri de vardır. Doğu müziğinin bu pek ünlü sazı, Araplar yolu ile İspanya'ya geçmiş, Ortaçağ'da Avrupa'nın en sevilen çalgılarından biri olmuştur.

RECAİZADE MAHMUT EKREM

(1847-1913)

Recaizade Ekrem

Yakınçağ edebiyatımızın en ünlü yazarlarından biridir. Eserlerinden çok, tesiri ve yaptığı hizmetlerle tanınmıştır. Takvimhane Nazırı Recai Efendi'nin oğludur. M a n z u m, mensur bazı edebî eserleri, müzik çalışmaları bulunan Recai Efendi, devrinin ileri gelen aydınlarındandı. Vâniköy'deki yalısında doğan ikinci oğlu Mahmut Ekrem'i çok seviyordu. Ona ilk dersleri kendisi gösterdi. Sonra Beyazıt Rüştiyesi'ne ve «Mekteb-i İrfan»a yolladı.

Recai Efendi, oğlunun subay olmasını istiyordu; onu bu okullardan sonra «Harbiye İdâdisi»ne yazdırdı. Lâkin askerliğe ısınamıyan, sağlık durumu da zaten bu mesleğe elverişli olmıyan Mahmut Ekrem, bir süre sonra, 15 yaşında, Harbiye'den ayrıldı. Hariciye Mektubi kalemine girdi. Bu sıralarda Fransızca da öğreniyordu. Edebiyata heves etmiş, Divan şiiri tarzında manzumeler yazmaya başlamıştı. Ancak, Namık Kemal'le tanışması, eski şiirden vazgeçip Batı edebiyatına yönelmesini sağladı.

Recaizade, çok genç yaşta tanındı, saygı gördü. Önce yardımcı, sonra asli üye olarak Şûrây-ı Devlet'e (Danıştay'a) girdi. Ayrıca, Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultanisi'nde de Edebiyat okutuyordu. Bu okullardaki derslerinden derleyip düzenlediği notları «Tâlim-i Edebiyat» adiyle bastırdı. Bu eser şiir, edebiyat, sanat, güzellik kavramlarını, o zamana kadar bilinmiş, alışılmış olandan farklı bir şekilde, Batı edebiyatı zevk ve görüşlerine uygun olarak inceliyordu.

1896'da eski öğrencilerinden Ahmet İhsan ve Tevfik Fikret Beyler'le birlikte «Servet-i Fünûn» dergisini bir edebiyat organı haline getirdi. Böylelikle bu derginin adı ile anılan edebiyat hareketinin doğmasını sağlamış oluyordu. Lâkin bahtsız bir adamdı; arka arkaya tattığı üç evlât acısı, özellikle Nijad'ının ölümü kendisini perişan etmişti. Hemen bütün manzumelerinde: «Nijad'a ağlıyayım ben, Nijad'a ağlıyayım» sözlerinin hüzün ve melâli vardır ki sebebi, uğradığı bu çeşit felâketlerdir.

Ekrem Bey, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, önce Evkaf, sonra Maarif nazırlıklarına getirildi. Yalnız, hem özel üzgünlüklerinden, hem de Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yurtta yarattığı ıstıraplardan dertli ve bezgindi. Âyan Meclisi'ne geçtikten bir süre sonra öldü. Vasiyeti üzerine, Küçüksu'da oğlu Nijad'ın yanı başına gömüldü.

Mahmut Ekrem Bey, Türk edebiyatının yenileşme, batılılaşma hareketlerinde önemli roller oynamıştır. Yeni edebiyatın bilgi ve kurallarını hazırlıyarak, zamanının genç kuşağına öğretip işlemiş, bir yandan da kendi eserleriyle bu yeni edebiyatın örneklerini vermeye çalışmıştır. Şiirlerinde felsefe, din konularına da dokunmuşsa da bunların en başarılıları özel ve öz elemlerini dile getirenleridir. Oldukça başarılı eleştirme örnekleri de vermiş, Namık Kemal'in kurduğu romanı biraz daha geliştirmiş; edebiyat dilinin işlenmesinde emeği geçmiştir. Fikir ve edebiyat tarihimizdeki en büyük hizmeti hem fiilen, hem eserleriyle yaptığı «hocalık»ıdır. Bundan dolayı, kendisine «Üstât Ekrem» denilmiştir.

Oğlu Nijad'a yazdığı mersiyelerden birinden alınan aşağıdaki dörtlük onun onulmaz acısını dile getirir:

Bu ayrılık bana yaman geldi pek;
Ruhum hasta, kırık kolum, kanadım.
Ya gel bana, ya oraya beni çek,
Gözüm nuru, oğulcuğum Nijad'ım...

Bibliyografya. — Başlıca eserleri:

Afife Anjelik (piyes, 1870); Yadigâr-ı Şebap (Şiirler, 1872); Atala (çeviri roman, 1872; tiyatro eseri, 1874); Vuslat-yahut- Süreksiz Sevinç (piyes, 1875); Talim-i Edebiyat (1879, 1882); Zemzeme (şiirler, 3 cilt, 1882-85); Takdir-i «Elhan» (eleştiri, 1886); Tefekkür (1887); Kudemadan Birkaç Şair (1888); Muhsin Bey (hikâye, 1890); Şemsa (hikâye, 1893); Pejmürde (1893); Takrizat (1896); Araba Sevdası (roman, 1896, 1940); Nijat Ekrem (1911); Çok Bilen Çok Yanılır (piyes, 1914, 1941, 1961).

Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Recaizade Ekrem (Prof. İ. H. Ertaylan, 1932); Recaizade Ekrem (M. Uraz, 1938); «Araba Sevdası» Kuruluşu Hakkında Bir Deneme (Güzin Dino, 1952); Recaizade Ekrem: Hayatı, Sanatı, Eserleri (Ş. Kurgun, 1954).

RECEP ÇELEBİ, Çömlekçizade (? 1701)

Klâsik Türk müziğinin ünlü bestecilerinden biridir. Sesinin güzelliğiyle tanınmıştı. 1.000'den fazla dinî ve dindışı eser bestelemiştir. Bunlardan yalnız şu 8 parça besteleriyle zamanımıza kalmıştır: «Devr-i Kebir Acem-Aşîran Peşrevi»; «Bayatî Çember ve Nim Devir» I. ve II. Besteler; «Sabâ Aksak ve Yürük Semailer»; «Çargâh Devr-i Hindî Beste», «Bûselik Nakış Aksak Semai»; «Uşşak Nakış Yürük Semai.»

Bu besteciyle çağdaş, 1680 yıllarında ölmüş bir Recep Çelebi daha vardır ki, «Taşçızade» diye anılır, bestelediği 100 küsur parça, Çömlekçizade'nin eserleriyle karıştırılmıştır. Bu bestecinin zamanımıza yalnız Lenk-Fahte bir Mâhur Beste'si ile Rast Aksak Semai'si kalmıştır.

REÇEL

Türlü yemişleri suda kaynatıp, içine şeker de katarak yapılan tatlı yiyeceğe «reçel» denir. Her yaşta insan için kuvvetli bir besindir.

Reçel yapılacak yemiş, ayıklanıp temizlendikten sonra, büyük bir kabın içine konarak, üstüne ölçüye göre şeker konur, pıhtılaşmaması için de limon sıkılır. Kaba, ölçüye göre su doldurularak ateşte kaynatılır. Bu kaynatma sırasında bazı reçellerin üzerinde biriken köpükler bir kaşıkla alınır. Çok defa, şekerlenmemesi için, piştikten sonra da reçele limon sıkılır. Ayrıca, susuz yapılan reçeller olduğu gibi, suda önceden tutulmak, ya da haşlanmak suretiyle de yapılan reçeller de vardır.

Reçel, insanların çok eski çağlardan beri yapageldiği bir tatlı olduğu için, milletlere göre de türleri değişiktir.

Türkiye'de yapılan reçellerin başında kayısı, vişne, ayva, çilek, şeftali, erik, kavun, ahududu, dut, incir gibi yemişlerden yapılanlar gelir. Bunun dışında bazı bölgelerde, geri kalan daha başka yemişlerden, hattâ salatalıkla kabaktan bile reçel yapılır.

REÇİNE

Bazı ağaçlardan, özellikle çamdan sızan, yapışkan, sarı bir maddedir. Çamın gövdesinde çakıyla bir yara açılırsa, bitki gayet hoş kokulu, bal kıvamında yapışkan bir madde salmaya başlar. İçindeki terebentin asıllı yağlardan ötürü başlangıçta daha suludur. Bitki bunu yarasını dış etkilerden koruyup kapatmak için çıkarır. Kokusu sinekleri, bazı böcekleri kaçırır. Havanın etkisiyle bu madde donarak sertleşir, macun kıvamını alır.

Ağaçlardan toplanan bu reçineler birtakım kimyasal işlemlerden geçirilir, süzülür, «reçine» adı altında kullanılan maddeler elde edilir. Baskı mürekkepleri, vernik, cilâ maddesi yapımında, boyacılıkta, kâğıt sanayiinde reçinenin önemli bir yeri vardır. Ayrıca, keman, viyolonsel, kontrbas gibi yaylı müzik aletleri çalanlar, yaylarına zaman zaman reçine sürerek tellerden daha iyi ses çıkmasını sağlarlar.

Başta kozalaklılar olmak üzere, çeşitli ağaçlardan elde edilen reçine ağaçtan salgılandığı anda yumuşaktır, havadaki oksijenin etkisiyle oksitlenip sertleşir. Sertken kolay kırılabilir, ısı etkisiyle gevşer, suda erimez, elektrik akımını kolay geçirmez, alkolde erir.

REFAHİYE

Erzincan ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan bir ilçesidir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Kemah ve İliç, batıda Sıvas'ın İmranlı ve Suşehri, kuzeyde Giresun'un Şebinkarahisar, Gümüşane'nin Şiran, kuzeydoğuda Gümüşane'nin Kelkit ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Akkilise, Cengerli, Koçkiri, Zevker adında bucakları, bunlara bağlı 119 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.506 km^2

Nüfusu: 35.332 (1960 sayımı)

Refahiye ilçesi, engebeli, dağlık bir bölgedir. Batıdaki Dumanlıdağ ile, doğuda 2.540 m. yüksekliğe erişen Danaveli Dağları Refahiye ilçesinin en önemli engebeleridir. İlçenin Kelkit Çayı'na, Karasu'ya dökülen küçük akarsuları vardır. Belgazi ve Özçil çayları Kelkit'e, güneye doğru akan Menek çayı da Karasu'ya karışır.

İlçe orman bakımından zengindir. Ekonomisi de kısmen ormancılığa, daha çok tarımla hayvancılığa dayanır. Yetiştirilen başlıca ürün buğdaydır. Meyvacılık, ilçenin ancak pek

az olan soğuk rüzgârlara karşı kapalı kesimlerinde yapılabilmektedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Refahiye kasabası, Dumanlıdağ'ın çam ormanlariyle kaplı doğu sırtları eteklerinde Hirdiç Suyu'nun vâdisinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.555 m.'dir. İki mahalleden meydana gelen kasaba, kendisine en yakın demiryolu istasyonu olan Kemah'a 58 km. uzaklıktadır. Erzincan - Sıvas karayolu Refahiye'den geçer. Kasabanıh nüfusu 6.680'dir (1960 sayımı). Erzincan'a bağlı ilçe merkezleri içinde İliç'ten sonra en az nüfuslu olanı Refahiye'dir.

REFERANDUM

Kamuyu ilgilendiren önemli işlerde, doğrudan doğruya yurttaşların oy vermelerine «referandum» denir.

Bir ülkenin iç ve dış işlerini yönetme konusunda, referandumun değişik çeşitleri vardır. Bu arada, referandum konusu olan mesele, ya önceden halk oyuna sunulur, ya kesinleştikten sonra oya başvurulur. Ayrıca, ya herkes oyunu kullanmakta serbes bırakılır, ya da mecbur tutulur.

İsviçre'de, referandum, hemen her hususta sık sık başvurulan bir usuldür. Beş, on bin kişilik şehirlerde, herkes kolayca fikrini söyleyip oyunu kullanacağı için, Eski Yunan sitelerinde olduğu gibi, her hususta halk oyuna başvurulabilir. Kalabalık ülkelerde ise ancak seyrek hallerde, mecburî durumlarda referanduma başvurulur. Bizde, 1960 Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni Anayasa'nın kesinleşmesi için referanduma gidilmiş, çoğunluğun lehte oy vermesi üzerine, Anayasa kabul edilmiştir.

Plebisit. — Kamu hukukunda, yurttaşların, egemenliği belli bir kişiye bırakmak, ya da egemenliği kullananların belli hareketleri hakkındaki görüşünü bildirmek üzere oy vermelerine «plebisit» denir.

Devletlerarası hukukta ise, bir toprak parçasının hangi devlete kalacağını belirtmek için, orada yaşıyanların oy kullanmaları «plebisit» diye anılır.

REFLEKS (Bk. TEPKE)

REGAİP KANDİLİ

Müslümanlıkta kutsal kabul edilen günlerden biridir. Arabî aylardan recebin ilk cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlıyan gece) Regaip Kandili'dir.

Dinî inanışa göre, Hz. Âmine, Hz. Muhammed'e o gece gebe kalmıştır.

Regaip Kandili, İslâm dininde yılın ikinci kandilidir. Birinci kandil olan Mevlût Kandili'nden sonra gelir. Regaip Kandili'nden sonra Mirac ve Berat Kandilleri vardır.

Regaip Gecesi'nde, bütün öteki kandillerde olduğu gibi minareler kandillerle donatılır.

REGÜLÂTÖR [Düzengeç]

Bir makinanın çalışmasını istenilen ayarda tutmaya yarıyan alete «regülâtör» (düzengeç) denir.

Regülâtörlerin birçok çeşidi vardır. Bunlardan kimisi kendi kendine (otomatik) işler, makinanın çalışmasına göre kendiliğinden ayarlanır; kimisi de belli bir durumda kalmak üzere önceden ayarlanır.

En çok kullanılan düzengeçlerden biri «Watt regülâtörü»dür, elektrik motorlarında bulunur.

REHABİLİTASYON

Ağır bir hastalıktan kurtulmuş olanların eski yaşayışlarına tam mânasiyle yeniden başlıyabilmeleri için başvurulan bir tedavi şeklidir. Fransızcadan gelen bu deyim «yeniden iş görebilir hale getirme» anlamındadır. Rehabilitasyon, hekimliğin üçüncü safhası sayılır: 1) «Önleyici hekimlik» insanların hastalıklara yakalanmamalarını sağlamayı gözetir; 2) «Tedavi hekimliği» hastaları iyi etmeye çalışır; 3) «Rehabilitasyon hekimliği» hastalığı atlatmış kimselerin adamakıllı iyileşmeleri, tamamiyle eski hallerine gelip işlerine yeniden koyulabilmeleri için gerekli çalışmaları gösterir.

Hastalığı atlatmış bir kimse, nekahat devresinde, ancak tabiatın, zamanın yardımına bırakılmıştır; bunların iyileştirici etkileri sonunda, az çok eski haline döner. Rehabilitasyonda ise, hastalığı atlatmış bir kimse yeniden tam bir sağlam insan haline gelmesi için, hekimin göstereceği bir program altında, ayrı bir tedavi görür.

Bu tedavinin başlıca amacı bir yandan, hastalıktan sonra vücutta kalan halsizliği giderirken, öbür yandan hastanın mâneviyatını da yükseltmeye çalışmaktır. Böylece, hasta yeniden yaşama gücü bulurken, öte yandan, yaşama şevkini de kazanmış olur.

Rehabilitasyon, özellikle, II. Dünya Savaşı yıllarında gelişti, yaralıları, iyi olduktan sonra, yeniden iş görebilir insanlar haline getirme ihtiyacı üzerine girişilen çalışmalar sonunda, birçok yeni, bilimsel usuller ortaya konuldu. Bugün, birçok ülkelerde, rehabilitasyon merkezleri vardır; buralarda, ağır hastalıklar, kazalar geçirmiş olanlar, sakatlıkları elden geldiği kadar giderilmeye çalışılırken, bir yandan da, kendileri, mesleklerine, heveslerine göre çeşitli işlerle uğraşırlar; böylece, yeniden hem toplum için gene faydalı birer insan olurlar, hem de yeniden yaşama şevkine kavuşurlar. Bu arada, çok yaşlı kimseler de, günlerini zevkli bir uğraşla geçirmek imkânını bulurlar.

REJİM

Bir devletin belli başlı ilkeleri bakımından yönetimde tuttuğu yola «rejim» denir. Meselâ, «monarşi» (tekerklik) devletin bir tek kişi tarafından yönetilmesi rejimidir; demokrasi rejiminde ise millet kendi seçtiği kimseler tarafından yönetilir.

REJİSÖR

Tiyatroda, oyunların sahneye konmasında, sinemada da sahnelerin filme çekilmesinde, artistlere rollerini dağıtan, oyunun canlı, etkili olmasını sağlıyan kimseye «rejisör» (yönetici) denir.

Rejisörün bir eseri sahneye koyması demek, onu seyirci karşısında oynanır hale getirmesi demektir. Oyuncular arasında gerekli rol dağıtımını yapmak, onları çalıştırmak, dekor, ışık gibi sahne düzenini düşünüp tasarlamak rejisörün görevleridir. İyi, kuvvetli rejisörler, tiyatro üzerine şahsi görüşleri olan, tiyatroya yön değiştirtmiş kimselerdir: André Antoine, Jacques Copeau, Stanislavskiy çağımızın en ünlü tiyatro rejisörlerindendir.

Filim rejisörü de, rolleri artistlere dağıttığı gibi, senaryosundan montajına kadar, bir filmin bütün geçireceği hazırlıkları ayarlar (Bk. Sinema).

REKLÂM (Bk. İLÂN ve İLÂNCILIK)

Relâtivite

Fizik ve geometri anlayışını tamamen değiştiren teori

RELÂTİVİTE, XX. yüzyılın en büyük fizik teorisidir. Relâtiviye bilimde devrim yaptığı gibi, toplum arasında da en çok duyulan, en çok ilgi toplıyan bir teoridir. Çeşitli fizik, matematik kollarına getirdiği yenilikleri incelemeden önce, kelimenin anlamı üzerinde duralım.

«Relâtivite»yi «izafiyet, izafilik» (görelik) diye tarif edebiliriz. Relâtivite bir gerçeğin çeşitli açılardan ele alınışına göre beliren çeşitli durumları arasındaki bağı gösterir. Bir olayın, bir gerçeğin neye göre o şekilde belirdiğini, o durumda bulunduğunu inceler. Bir örnek alalım: Denizde giden bir vapurun kamarasında oturuyoruz. Bu kamaranın dışarıya hiçbir penceresi olmasın. Dışarıdan bakanlar vapurun gittiğini görür, çünkü kendileri vapura göre sabit olan karada durmaktadır. Biz ise, penceresi kapalı kamarada oturduğumuz için, gittiğimizi anlamayız, çünkü kamaradaki her şey aynı hızla hareket etmektedir. Hareket halinde olduğumuzu anlamak için, bir «görelik» yani, bize göre, duran bir şey ister. Kamaranın penceresini açıp da karayı görünce, gittiğimizi anlarız, çünkü karşımızda hareketimize «görelik» verecek bir kaynak vardır. Aynı şekilde, Dünya da hareket halinde olduğu halde bunu ancak Dünya'ya göre duran Güneş vasıtasiyle farkedebiliriz. Dünya'ya göre sabit bir yıldız olan Güneş'in hareketi de ona göre sabit olan başka yıldızlar vasıtasiyle anlaşılabilir.

Relâtivite fizik, astronomi ve matematik gibi bilimlerde son derece önemlidir. Galileo zamanından beri relâtivite teorisi vardır. Ancak, Einstein'ın ortaya attığı teori eski fizik, geometri anlayışını temelinden değiştirdi.

Birçok fizik, matematik kavramları relâtivitenin çerçevesi içine girer. Bunların başlıcaları «hareket», «zaman», «uzay», «kütle», «yerçekimi»dir. Ancak, eski olsun, yeni olsun, relâtivite çerçevesine giren bütün kavramların temeli «hareketin relâtivitesi»dir.

Hareketin İzafiliği

Dümdüz uzuyan bir demiryolu üzerinde, düzgün bir hızla giden bir trende olduğumuzu düşünelim. Bu trende, elimizden bıraktığımız bir kitap dik olarak yere düşecektir. Kitap bize göre dik olarak yere düşmüş, düştüğü yerde kalmıştır. Şimdi vagonun saydam

olduğunu, dışarıda duran birinin bu olayı gördüğünü düşünelim. O adama göre, bırakılan kitap yere varmadan önce trenin gidiş yönünde de hiç olmazsa birkaç metre yol almıştır.

Bir satranç tahtası düşünelim. Tahtanın üstünde bıraktığımız taşlar, kimse dokunmadıkça kendi kendine yer değiştiremez. Bir gün sonra gene aynı yerde durduklarını görürüz. Yalnız, bu arada tahta, taşların durumu bozulmadan, bir başka odaya götürülmüş olabilir. Bir trendeyse taşlar, tahta ile, trenle birlikte, eski bulundukları yerden çok başka yerdedir. O halde taşların yeri tahtaya göre değişmemişse de, tahtanın bulunduğu yere göre değişmiştir. Bu nokta klâsik fizikte göz önünde tutulmuş, şu sonuca varılmıştı: «İki sistem birbirine göre aynı şekilde hareket ederse, bütün mekanik kanunları bu iki sisteme birden tatbik edilebilir.»

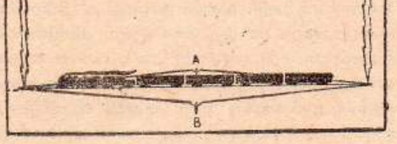
Ancak, bilim ilerledikçe, hareket, bilginleri daha çok düşündüren bir konu oldu. Dünya'nın, yıldızların, ışığın hareketi yeniden ele alınması gereken bir konuydu. Astrofizik (gökyüzü, yıldız fiziği) bilginleri XX. yüzyılda, gökyüzü cisimlerinin çok karışık hareketler yaptığını anlamışlardı. Meselâ Dünya saatte 1.500 km.'yi geçen bir hızla kendi çevresinde, saatte 100.000 km.'yi geçen bir hızla da Güneş'in çevresinde dönmektedir. Güneşin hareketleri de hesaplanırsa, Dünya'nın uzayda ne karışık bir hareket gösterdiği anlaşılır (Bk. Güneş: Güneşin yeri, hareketleri).

Işığın hareketi ise, klâsik fizikçileri en çok tereddütte bırakan bir şeydi. Bilginler ışığın uzaydaki hareketini izah edebilmek için bütün uzayı «esîr» (ether) adını verdikleri bir madde ile dolu sayıyorlardı. Onlara göre ışık titreşimleri ancak bu madde vasıtasiyle bir yerden bir yere gidiyor, Dünya da, başka gök cisimleri de bu esîr denizinin içinde yüzüyorlardı. İki Amerikalı fizik bilgini, A. A. Michelson ile E. W. Morley, 1881 ve 1887 yıllarında uzayda «esîr» diye bir madde bulunup bulunmadığını anlamak için deneyler yaptılar. Bu deneylerin sonunda uzayda asla böyle bir madde olmadığı anlaşıldı. O halde ışığın hareketi nasıl izah edilecekti? Bunu 1900 yılında Alman bilgini Max Planck Kuantum teorisiyle halletti (Bk. Kuantum Teorisi). Sonradan Einstein bunu daha da geliştirdi.

Einstein Nazariyesi

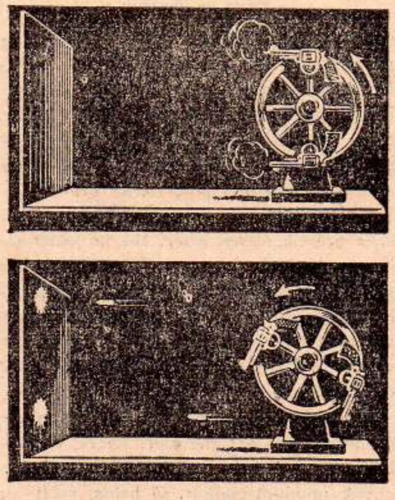
Einstein'ın 1905'te ortaya attığı özel izafiyet nazariyesi, genel olarak, bütün hareketleri olduğu gibi ışığın hareketini de içine alıyordu. Einstein, hareket teorisine büyük bir yenilik getirmiş, Galileo zamanındaki izafiyet görüşünü kökünden değiştirmişti.

Eskiden hareketlerin birbirine eklenebileceği, ya da birbirinden çıkarılabileceği düşünülüyordu. Meselâ saatte 60 km. hızla giden bir tren düşünelim. Bu trenin içinde bulunan bir adam trene göre saatte 2 km.'lik bir hızla yürümekte bulunsun. «Adamın, yerde duran bize göre hızı ne olacaktır?» sorusuna saatte 62 km. diye cevap veririz. Şimdi aynı trenin saniyede 40 m. hızla bir geçide yaklaşmakta olduğunu düşünelim. Geçitte tren gelirken bir zil calınsın. Ses titreşimleri saniyede 340 m. hızla yayılacaktır. Tren saniyede 40 m. hızla yaklaştığından sesin hızı trene göre saniyede 380 m., tren geçitten uzaklaşırken de trene göre hızı saniyede 300 m. olur. Şimdi bu trenin ışık hızıyla yol aldığını düşünelim. Trenin hem önüne, hem arkasına aynı anda iki yıldırım düşsün (Şekil: 1).

Şekil: 1

Yerde B noktasında duran bir kimse iki yıldırımı da görür. Trende, B ile aynı hizadaki A noktasında duran adam ise, yalnız trenin önüne düşen yıldırımı görür, arkadakini göremez; çünkü, trenin hızı ışığın hızına eşit olduğundan, arkadaki yıldırımın ışığı trene yetişemez, A daki adam yalnız bir yıldırım düştüğünü iddia eder.

Şekil: 2
Işık hızının değişmez olduğunu gösteren bir deney: Hızla dönen çarka bağlı tabancalar aynı anda ateşlenmiştir. Tabancalardan birinin ileri, öbürünün geriye doğru olan hareketi yüzünden mermilerden biri önce, öbürü sonra hedefe varmıştır. Işık ise tabancaların bu hareketinden etkilenmemiş, ışınlar aynı anda hedefe düşmüştür.

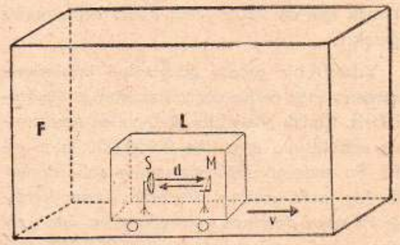
Einstein Özel İzafiyet teorisinde bütün bunları dikkate alarak hızların eklenmesinin sakat olduğunu, çünkü zamanın da, mesafenin de izafi olduğunu ileri sürdü. Ona göre, her koordinat sisteminin kendine has bir zamanı vardır. Zamanın hangi «koordinat sistemi»ne (noktaların düzlemler üzerindeki yerlerini belirten sisteme) bağlı olduğu söylenmedikçe bir olayın zamanından bahsetmek faydasızdır (Bk. Ordinat). Bir olayın süresi koordinat sisteminin hareket halinden ayrı olarak kabul edilemez. Mesafe de bunun gibidir. Koordinat sisteminin hareket halinden ayrı olarak bir uzay parçası, bir mekân düşünülemez. Işık hızı sabit bir hızdır. Işık kaynağı ister uzaklaşsın, ister yaklaşsın, hiçbir surette değişmez, ışık hızı evrendeki hızların en son sınırıdır (Şekil: 2).

Zamanın, Mesafenin İzafiliği

Einstein'a göre zaman da, mesafe de mutlak değildir; zamanı ölçen aletlerin çalışma hızı, içinde bulundukları sistemin hareketine bağlıdır. Meselâ bir F sistemi içinde L lâboratuvarında bir deneme yapalım. Bu lâboratuvar duran F sistemi içinde ışık hızından daha aşağı bir v hızı ile hareket etmekte olsun. Lâboratuvarın içinde bir S ışık kaynağı bulunsun. Işık, buradan M deki bir aynaya çarparak gene S ye dönsün. Einstein, teorik olarak, L lâboratuvarındaki bir saatin ışığın S den M ye gidiş-dönüş süresini t olarak gösteriyordu. Yalnız, bu süre F sistemindeki bir saatle ölçülürse t' olması gerekiyordu; yani, hareket halindeki sistemden başka bir süre gösterecekti (Şekil: 3).

Bu mesafeyi L deki bir cetvelle ölçersek d, gidiş-dönüş için de 2 d bulacaktık. Aynı mesafe F sistemindeki bir ölçü aletiyle ölçülünce bize 2 d' sonucunu verecekti. Bu iki ölçünün oranını kısaca «k» diye gösterecek olursak ($\frac{d'}{d} = k$), ışığın bu mesafeyi alması için iki ayrı sistemde ölçülen zaman da k ye eşit olacaktı: $\frac{t'}{t} = k$. Bu basit formülden $t' = kt$ sonucu çıkar ki t', t den farklıdır, bu fark k ye bağlıdır; k de v ye göre değişir.

Einstein bu iddiasının deneyle ispatlanabileceğini iddia etti. Bu deneyde atomlar saat yerine kullanılabilirdi; çünkü belirli frekansta elektromagnetik dalgalar yayıyorlardı. O halde lâboratuvarda duran atomların frekansiyle, büyük bir hızla hareket eden atomların

Şekil: 3

frekansında bir fark olacak; hareket edenlerin frekansında bir yavaşlama görülecekti. Einstein bu yavaşlama gerçekten varsa hareket eden atomların tayfında alçak frekanslı renge, yani kırmızıya doğru hafif bir kayma olması gerektiğini bildirdi. New York'ta 1936'da Bell lâboratuvarlarında yapılan deney gerçekten büyük bilgini haklı çıkardı.

İnsan Kalbi ve Zaman

Einstein bu alanda daha da ileri gitti. İnsan kalbinin de bir saat demek olduğunu, onun da hızdan etkileneceğini ileri sürdü. F sistemindeki bir insanın kalbi 70 atıyorsa, v hızıyla giden L lâboratuvarındakinin kalbi bundan dakikada $\frac{70}{k}$ kadar daha az atacaktı. Ancak, bu yavaşlama F sistemindeki bir saatle ölçülürse tesbit edilebilirdi. L deki saatle ölçülmeye kalkılsa sonuç gene 70 bulunur, çünkü saat de v hızıyla gittiği için yavaşlamıyacak, kalbin atışı gene 70 olarak bulunacaktı. Bu gecikme yalnız kalbe değil, bütün metabolizmaya etki yaptığından, L sistemiyle birlikte hareket eden bir insan F dekine göre daha geç yaşlanacak demektir.

Demek ki, zaman izafi bir mefhumdur, hareketle değişmektedir. Şüphesiz bu hareketin ışık hızına yaklaşacak derecede çok büyük bir hareket olması gerektiğini hesaba katmalıdır. Einstein o zamana kadar olduğu gibi «bir olayın süresi» yerine «belli bir koordinat sistemine göre süresi» demek gerektiğini ileri sürdü. Relâtiviteye göre gerçek zaman belirli bir koordinat sistemindeki saatle ölçülen zamandır. Bunun dışında ölçülen zamanlar hayalden ibarettir.

Zamandaşlık izafiliği Einstein teorilerinin en güç kavramlarından biridir. Relâtivite nazariyesine göre, dayandırıldığı sistemden müstakil olarak zamandaşlık olamaz. «Şimdi» sözünün hiçbir anlamı yoktur. Biri Londra'da biri İstanbul'da iki arkadaşın telefonla konuştuklarını düşünelim. Bunların «şimdi, aynı zamanda» konuştuklarını söyliyebiliriz. Gerçekte ise, biz «aynı zamanda» derken Londra'nın saati 8'i, Türkiye'nin saati 10'u (yaz saatiyle 11'i) göstermektedir.

Konu uzay çapında ele alınınca iş daha da karışır. Meselâ Kuzey Yarımküresi'nde görülen yıldızların en parlakları arasında olan Arcturus bizden 40 ışık yılı uzaktadır. Büyükayı burcunun tam kuyruğu doğrultusunda olan bu yıldızı «şu anda» gördüğümüzü sanırız. Gerçekte ise gördüğümüz ışınlar 40 yıl kadar önce yola çıkmıştır. Arcturus belki de şu anda yok olmuştur, biz ancak o yıldızdan 1923'te yola çıkan ışınları görmekteyiz; yani gördüğümüz hayalden başka bir şey değildir. Yıldızın şu anda yerinde olup olmadığını anlamak için de 2003 yılına kadar beklememiz gerekir.

Yıldızlı bir gecede gökyüzünü incelerken, zaman içinde geriye doğru baktığımızı düşünebiliriz. Çıplak gözle bile görülebilen Andromeda nebulasının ışığı bize 2.000.000 yılda gelir. Şu anda gördüğümüz ışınlar daha dünyada hiç insan yokken, dev etoburların yaşadığı Pliyosen devrinde yola çıkmıştır. Öte yandan, büyük teleskoplarla 500.000.000 ışık yılı uzaklıktaki nebulalar görülür. Bu nebulaların ışığı, yeryüzünde omurgasız deniz hayvanlarının yaşadığı Kambriyum devrinde yola çıkmıştır. Bu nebulalar «şimdi» nerededir? Hâlâ var mıdırlar, bilinemez. Biz Arcturus ile Andromeda'yı aynı anda görürüz. Halbuki birinin ışığı 40 yıl, öbürünün ışığı 2.000.000 yıl önce yola çıkmıştır.

Şekil: 4

Kütle ve Uzunluk

Klâsik fizikte «ağırlık değiştiği halde kütlenin değişmez olduğu» kabul edilirdi: Ağırlık her maddeye düşen yerçekimi gücü olduğundan çeşitli yerlerde başka başka olabilir. Kütle ise maddenin hareket değişmesine direncini gösterir. Relâtiviteye göre ise «süredurum kütleye etki yapar, cisimlerin kütlesi hıza göre değişir.» Cisimlerin kütlesi hızlariyle orantılı olarak artar. Hız ne kadar çoğalırsa, kütle de o kadar çoğalır. Cismin hızı ışık hızına yaklaşınca büsbütün artar, ışık hızını bulunca kütlesi sonsuza eşit olur. Sonsuz kütleye sahip olan bir cisim harekete karşı sonsuz bir direnç göstereceğinden hiçbir cisim ışık hızı ile gidemez.

Öte yandan, hızla hareket eden cisimlerin uzunluklarında eksilme olur. Ancak, buradaki hızdan, ışık hızına yaklaşan bir hız kastedildiği unutulmamalıdır. O halde, sabit bir F sistemi içinde hareket eden 1 metre uzunluğundaki bir cetvelin hızı ışık hızına yaklaşınca, F sistemindeki ölçü aletiyle boyu ölçülürse bir metreden kısa olduğu görülür. Cetvelin hızı ışık hızının %90'ını bulunca yarı yarıya kısalır, tam ışık hızını bulunca da sıfıra düşer. Bu da hiçbir cismin ışık hızı ile gidemiyeceğini göstermektedir (Şekil: 4).

Kütle-Enerji Dengesi

Hareket bir enerjidir, «kinetik» (devimsel) enerjidir. Hareket etmek cisimlerin kütlesini artırdığına göre, bu kütle artışı doğrudan doğruya enerjisinin artışından ileri gelmektedir. Mademki enerji kütleyi artırıyor, o halde enerjinin de kütlesi vardır.

Einstein'ın kurduğu İzafiyet nazariyesinin $E=mc^2$ formülü kütle-enerji dengesini ortaya koydu (Bk. Atom: Atom Enerjisi, Einstein nazariyesi). Bu formül sayesinde, o zamana kadar görünmiyen, kütlesiz bir kuvvet olarak kabul edilen enerjinin de kütlesi olduğu anlaşıldı. Gene bu formül sayesinde ilk defa güneş enerjisinin sırrı çözüldü. Relâtivite nazariyesine göre kütle, yoğunlaştırılmış enerjiden ibaretti; maddeyi yapan atomlar korkunç birer enerjinin kütleleşmesinden ibarettir. Atomları parçalamakla kütleyi enerjiye çevirmek mümkündür. Gerçekten de atom çağının babası sayılan Einstein'ın relâtivite nazariyesini ortaya atmasından sonra, $E=mc^2$ esasına dayanarak çalışan bilginler atomu parçalamayı, maddede gizli enerjiyi serbes bırakmayı başardılar.

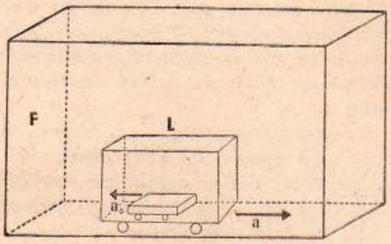
Genel Relâtivite ve Çekim

Einstein bilim âleminde büyük bir tepki yaratan «Özel Relâtivite» teorisini bulduktan sonra, aynı teoriyi genelleştirme işi üzerinde çalışmaya başladı. Bu defa asıl konusunu evrensel çekim kanunları, zaman-yer (zamanmekân) kavramları teşkil ediyordu.

Einstein, Newton'un çekim kanunlarını yetersiz buluyor, hattâ cisimlerin birbiri üzerine yaptığı iddia edilen çekim fikrini bile kabul etmiyordu. Kısacası Einstein'a göre Newton fiziğinin açıkladığı anlamda bir çekim yoktu.

Einstein'ın çekim nazariyesini şöyle bir misalle açıklıyabiliriz:

Düzgün bir hızla dosdoğru giden bir trende olduğumuzu düşünelim. Tren bu hareketine devam ettiği müddetçe her hangi bir yana doğru itilme hissetmeyiz, çünkü trenin süredurumunda bir değişiklik yoktur. Ancak, tren birdenbire yavaşlarsa, hızlanırsa, ya da keskin bir dönüş yaparsa, trenin içindeki her şeyin, eşyaların, insanların dengesinde bir bozulma olur; bir yana doğru çekiliyor gibi olurlar. Bunun sebebi, her hangi bir çekim değil, trenin süredurumundaki değişiklikten dolayı içindekilerin süredurumunun bozulmasıdır. Öyleyse, Newton fiziğinin «çekim» dediği şeyle «süredurum»un yakın bir ilgisi vardır.

Şekil: 5

Sabit F sistemi içinde bir L lâboratuvarı düşünelim. Bu lâboratuvarın içinde bir vagon bulunsun. L ister hareket halinde olsun, ister dursun, süredurumunda bir değişiklik olmadıkça, vagon olduğu yerde kalır. Ama, L nin süredurumunda âni bir bozulma olduğunu, hızla ileri gittiğini düşünelim. Bu durumda vagonun da süredurumu hemen bozulacak, o da geriye doğru gidecektir. L nin bu süredurum bozulması sırasındaki ivmesi «a» ise, vagonun geriye doğru olan ivmesi de «a_0» olacak, L nin ivmesi aynı oranda kaldığı müddetçe vagon sanki bir çekimle tutuluyormuş gibi aynı yerde kalacaktır. Birbirine sebep olan ivmelerin toplamı sıfıra eşit olacağına göre $a_0+a=0$ olarak gösterilebilir, buradan da $a_0 = -a$ sonucuna varırız. Demek ki vagonda L ye göre müşahede ettiğimiz a_0 ivmesi doğrudan doğruya L nin F ye göre olan a ivmesinden ileri gelmiştir (Şekil: 5).

Şimdi de L lâboratuvarının tamamen boşlukta olduğunu, serbes olarak düştüğünü kabul edelim. Lâboratuvarın içindeki bilginlerin yere düşürdüğü şeyler havada asılı kalacaktır, çünkü kendileri de, lâboratuvar da, eşyalar da aynı hızla düşmektedir. Öte yandan, fırlattıkları bir şey karşı duvara kadar dümdüz gitmektedir. Bilginler durumlarını bilmediklerinden buna bir anlam veremez, belki de uzayda asılı kaldıklarını sanırlar.

Şimdi de aynı lâboratuvarın boşlukta hızla yukarıya doğru yükselmeye başladığını düşünelim. Bu defa, içerideki bilginler, ayaklarının yere hızla bastığını, bıraktıkları eşyanın yere düştüğünü göreceklerdir. Dış dünya ile hiçbir ilgileri olmadığından kendilerini bir çekim alanı içinde sanacak, hattâ doğrudan doğruya yeryüzünde bulunduklarına inanacaklardır, çünkü her şey Newton'un çekim kanunlarına uygun olarak geçmektedir.

Aynı lâboratuvarı bu defa bir merkezkaç makinasına bağlı olarak düşünelim. Bilginler lâboratuvarın bir duvarına doğru itildiklerini hissedecek, çok geçmeden de o duvarı taban sayacaklardır. Dışarıda lâboratuvarın bir merkezkaç makinasına bağlı olarak döndüğünü görenler içeridekilerin durumunu anlıyacak, bunun merkezkaç kuvvetten ileri geldiğini

Merkur'ün yörüngesini meydana getiren elips üç milyon yılda bir güneşin çevresinde döner.

Şekil: 6

bilecektir; içeridekiler için ise tavanın neresi, tabanın neresi olduğunu gösterecek bir şey yoktur. Bunun için, onlar yan duvarı taban sanacak, kendilerini o yana doğru çeken bir çekimle karşı karşıya olduklarını düşüneceklerdir. Zaten uzayda «yukarı», «aşağı», «sağ», «sol» gibi kavramlar yoktur. Uzaydan bakan bir kimseye Dünya'nın Güney Yarımküresi'ndekiler başaşağı asılı duruyor gibi gelir.

İşte Einstein süredurum değişikliklerini, merkezkaç etkisini dikkate alarak, süredurum kuvveti ile çekim kuvvetleri arasında bir denge olduğunu ileri sürdü. Ona göre, bütün cisimlerin birbirlerini çekmesi fikri hayalden ibarettir; çekim süredurumla ilgilidir. Yıldızların, gezegenlerin hareketleri her hangi bir çekimin değil, oluşlarında kazandıkları süredurumun eseridir. Bunların takip ettikleri yol da çekim alanlariyle ilgilidir.

Çekim alanını magnetik alana benzetebiliriz. Bir mıknatısın magnetik alanı vardır. Mıknatısın üstüne bir tabaka kâğıt koyar da kâğıdın üstüne demir tozu dökersek tozların mıknatısın magnetik alanını gösterecek durumda şekillendiğini görürüz. Bu şekiller bize mıknatısın magnetik alanını gösterir. İğneyi çeken bir mıknatıs ona «uzaktan uzağa etki yaparak» çekmez; mıknatısın manyetik alanına giren iğne bu magnetik alanda hareket etmek zorunda kalır.

Einstein'a göre bütün evrende tıpkı bu şekilde çekim alanları vardır. Bu çekim alanlarına giren cisimler o alanda hareket ederler. Einstein'ın çekim nazariyesi alan kanunlarına dayanır. Bu kanunlara göre bütün cisimler çekim alanlarının çizdiği yol üzerinde hareket etmektedir.

Genel relâtivitenin bu bölümünün ilk ispatı Merkür gezeğeninin hareketindeki düzensizliğin açıklanması oldu. Newton zamanından beri bu gezeğenin hareketlerinde bir düzensizlik olduğu biliniyorsa da, neden ileri geldiği bir türlü anlaşılamıyordu. Bu gezeğen, eliptik yörüngesinde öteki gezeğenler gibi düzgün dönmüyor, her yıl, pek küçük de olsa, yörüngesinden ayrılıyordu. Newton fiziğinin açıklıyamadığı bu sırrı Einstein'ın alan kanunları izah etti. Einstein Güneş'e en yakın olan bu gezeğenin yörüngesinin, Güneş'in şiddetli çekim alanı yüzünden, Güneş'in çevresinde dönmekte olduğunu, 3.000.000 yılda bütün yörüngenin Güneş çevresinde tam bir devir yapacağını ispat etti (Şekil: 6).

Işık Bir Maddedir

Einstein'ın çekim alanı kanunlarının en parlak ispatı çekim alanının ışık üzerindeki etkisinin gösterilmesiyle mümkün olmuştur. Özel Relâtivite ile enerji-kütle dengesini ispat eden Einstein, bir enerji çeşidi olan ışığın da kütlesi olduğunu, yani fotonlardan meydana gelen ışığın madde olduğunu kabul etmişti. Öyleyse, ışığın da çekim alanı kanunlarına uyması gerekiyordu; yani, ışık da başka maddeler gibi bir çekim alanında yönünü değiştirecekti.

Einstein'ın bu iddiası bilim dünyasında bir bomba gibi yankılar uyandırdı. Bu, o zamana kadar asla ihtimal verilmiyen, kimsenin aklından geçmiyen bir şeydi. Işığın korkunç hızı yüzünden bunu yeryüzündeki imkânlarla ispat etmek de imkânsızdı. Bu imkânsızlığı düşünen Einstein, Güneş'in çekim alanının, bir yıldızın ışınlarına yapacağı saptırmanın pek âlâ ölçülebileceğini iddia etti. Genel relâtivitenin çekim alanı denklemlerini kullanarak, ışınları Güneş'in yüzünü yalıyacak şekilde gelen bir yıldızın ışığının, Güneş'in çekim alanından etkilenerek, yolundan 1,74 yay saniyesi şaşacağını ileri sürdü. Bu iddia bütün dünyada büyük ilgi uyandırdı. Bilginler böyle bir denemenin ancak güneşin tam tutulma anında yapılabileceğini söylediler. Einstein'ın iddiası doğruysa Güneş'in arkasında kalan, bu yüzden de görülmemesi gereken bir yıldız, ışınlarının eğilmesi sonunda, görünür hale gelecekti (Şekil: 7).

İngiltere'deki Greenwich Rasathanesi 29 mart 1919'da tam bir güneş tutulması olacağını bildirdi. Bunun üzerine, İngiliz Astronomi Kurumu tutulmanın en iyi görüleceği yerlere iki keşif heyeti gönderdi. Bu heyetlerden biri Brezilya'ya, öbürü Batı Afrika'nın Gine Körfezi'ndeki Prens Adaları'na gitti. Bu ikinci heyetin başında devrin en tanınmış İngiliz astronomu Arthur Eddington bulunuyordu. Tutulma sırasında birçok fotoğraflar çekildi. Astronomlar elde edilen sonuçlar üzerinde aylarca çalıştılar. İngiltere Astronomi Kurumu varılan sonuçları 6 kasım 1919'da ilân etti: Güneş tutulması sırasında Güneş'in arkasında kalan bir yıldız fotoğraflarda ortaya çıkmıştı. Astronomlar ışığın güneşin çekim alanına uyarak yolundan saptığını, eğilme yayının Einstein'ın iddia ettiği derecede olduğunu gördüler.

Artık, esîr denen şeyin yokluğu kesin olarak anlaşılmış, yeni çekim kanununun doğruluğu ispat edilmişti. 7 kasım 1919 tarihli Times gazetesinde şu iri başlıklar dikkati çekiyordu: «Bilim alanında devrim: Newton kanunları yıkıldı.» Bu büyük başarı aynı zamanda genel relâtivitenin uzayın sonsuz olmadığı hakkındaki ididasını da doğruluyordu. Einstein'ın ışığın eğilmesi iddiası 1922, 1929 ve 1951'deki tam güneş tutulmalar sırasında da ispat edildi.

Uzay Sonsuz Değildir

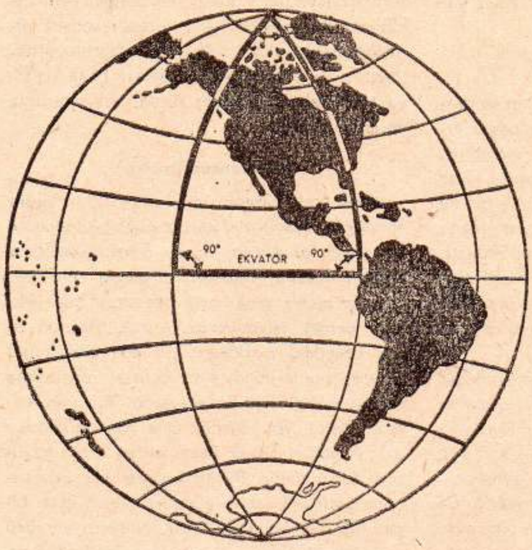
Genel relâtivitenin alan kanunları ışığın eğildiğini, uzayın da sonsuz olmadığı sonucunu doğurdu. Ancak, «uzay sonsuz değildir» derken «uzayın sınırları vardır, o sınırların dışında hiçbir şey, hattâ boş uzay bile yoktur» demek istemiyoruz. Ancak, Newton fiziği uzaydaki maddeleri bir ada gibi kabul ediyor, bunların dışında uzayın sonsuzluğa uzayıp gittiğini iddia ediyordu. Einstein bunun aksini ileri sürdü. Ona göre maddeler az çok yoğun olmak üzere bütün uzaya yayılmış durumdadır. Bütün bu maddelerin meydana getirdiği çekim alanları uzayın küre biçiminde olmasına yol açar. Nitekim yeryüzü de aynı şekildedir. Halbuki eski insanların sandığı gibi, ilk bakışta, insana düz gelebilir. Dünya'nın belirli bir yüzölçümü vardır; yalnız, aynı doğrultuda yürüyen bir insanın karşısına hiçbir sınır çıkmaz, en sonunda gene hareket ettiği noktaya gelir. Yeryüzüne, az çok yoğun olmak üzere, şehirler, köyler serpilmiştir. Bunların da belli bir sayısı vardır. Uzaydaki maddeler de aynı şekilde dağılmıştır. Uzayda da aynı doğrultuda gitmek mümkün olsa sonunda gene aynı yere varılır. Bundan anlaşılıyor ki uzayın sınırı yoktur, buna rağmen sonsuz değildir.

Relâtivite nazariyesinin birçok kavramları gibi bunu da tam olarak anlamaya, göz önünde canlandırmaya imkân yoktur. İngiliz fizik bilginlerinden biri relâtivite nazariyesinin esas tuttuğu evreni bir sabun köpüğüne benzetmiştir. Evren sabun köpüğünün içi değil, zarıdır. Ancak, sabun köpüğünün yüzeyi iki boyutlu olduğu halde, evren köpüğünün yüzeyi dört boyutludur.

Genel relâtiviteye göre, bu küre biçimi uzayda hareket eden bütün cisimler de daire biçimi bir yol takip etmek zorundadır. Einstein bu iddiasının sadece bildiğimiz cisimler için değil, ışık için de câri olduğunu iddia etti. Ona göre, bir yıldızdan çıkan ışınlar en sonunda aynı yere dönecekti. Bilginler Einstein'ın bu iddiasını doğrulamak için önce uzaydaki madde miktarını öğrenmeye çalıştılar. Böylece, bu maddelerin çekim alanları hesaplanacak, uzayın küre biçimi olduğu anlaşılacaktı. Mount Wilson rasathanesi astronomlarından Edwin Hubble çeşitli gök bölgelerini örnek alarak yaptığı uzun incelemelerden sonra uzayın her santimetre kübüne ortalama olarak 0,000.000.000.000.000.000.000.000.000.001

Şekil: 7

Şekil: 8

gram madde düştüğü sonucuna vardı. Bu rakam Einstein'ın alan denklemlerine tatbik edilince uzayın küre biçiminin derecesini gösteren bir rakam elde edildi. Yapılan hesaplara göre uzayın yarı çapı 35.000.000.000 ışık yılıdır. Genel relâtivitenin evreni sonsuz olmamakla birlikte milyonlarca samanyolunu alacak kadar geniştir. Uzayın bir noktasındaki yıldızın ışınlarının bütün uzayı dolaşıp yeniden aynı yere gelmesi için 200.000.000.000 yıl ister.

Genel relâtivitenin alan kanunları geometriye de çok yeni bir görüş getirmiş, Euklides geometrisini temelinden sarsmıştır. Einstein'a göre kütlelerin çekim alanlarının hâkim olduğu uzayda Euklides geometrisinden faydalanılamaz, çünkü küre biçimi uzay üzerinde iki nokta arasındaki en kısa yol bir doğru değil, eğridir. Euklides iki nokta arasındaki en kısa yolu bir doğru olarak tarif etmişse de bunu ispat etmemişitr. Bu husus bütün Euklides geometrisinin temel kanunlarından biri olduğu için buna dayanarak yapılan bütün kanunlar da uzay ölçüsünde hatalıdır. İki nokta arasındaki en kısa yol bir eğri olduğuna göre, bir üçgenin iç açıları toplamı da 180°'den büyüktür.

Euklides geometrisi küçük alanlar için doğruysa da, dünya ölçüsünde bile düşünülünce doğru olmaktan çıkar. Meselâ ucları kutup noktasında birleşen iki meridyenle ekvator arasında meydana gelen üçgeni ele alalım. Dünya dümdüz olsa bu üçgen Euklides kurallarına uyar; yuvarlak olduğu için, meridyenlerin ekvatorla yaptığı açıların her biri 90° olacak, üstelik, kutuptaki açının bu üçgenin tutarı 180° derece olan iki alt açısına eklenmesi gerekecektir. Öyleyse, Euklides geometrisi çekim alanlarında asla muteber olamaz, çünkü ışık olsun, gök cisimleri olsun alanlar yüzünden düzgün, doğru bir hareket yapmamaktadır (Şekil: 8).

Dünyada iki yer arasındaki en kısa yolun eğri olması havacılıkta, gemicilikte çok önemlidir. Bir eğriden ibaret olan bu en kısa yola «jeodezik» denir. Relâtivitenin geometride yaptığı bu devrimin uzay incelemelerinde, bilhassa uzay seyahatlerinde büyük faydası olduğu aşikârdır.

Dördüncü Boyut

Relâtivite nazariyesinin getirdiği en büyük yeniliklerden biri de o zamana kadar bilinen üç boyuta bir dördüncüsünü, «zaman» boyutunu eklemesidir. O zamana kadar üç boyutlu olarak düşünülen evrenin, evrendeki her şeyin dört boyutlu olduğu fikri de, relâtivitenin, hem bilim dünyasında, hem halk arasında büyük tepkilere yol açmıştır.

Bir atom taneciğinden en büyük samanyollarına varıncaya kadar uzayda her şeyin hareket halinde olduğunu düşünen Einstein bir maddenin hareketini tam anlamiyle açıklıyabilmek için dördüncü bir boyuta, «zaman boyutu»na ihtiyaç olduğunu ileri sürdü. Bir hareketi anlatabilmek için sadece geçilen yolu vermek yetmez, aynı zamanda maddenin bu yol üzerinde zamanla uğradığı değişiklikleri de vermek gerekir. Relâtivite bütün evreni bir «uzay-zaman sürekliliği» olarak görür. Gerçekler ancak dört boyut içinde var olan şeylerdir. Üç boyutlu uzay fikri gerçeğin bir fotoğrafından başka bir şey değildir.

Relâtiviteye göre, öteki üç boyut gibi, zaman da değişebilir. Daha önceki «İnsan Kalbi ve Zaman» bölümünde ışık hızına yaklaşan bir hızın zamana etki yaptığını, zaman akımını yavaşlattığını söylemiş, bunun nasıl ispat edildiğini anlatmıştık. Einstein daha sonra zamanın çekim alanlarından etkilendiğini de iddia etti. Ona göre, büyük bir çekim alanı zaman parçalarına da etki yapar. Bundan dolayı Güneş'te çalışan bir saatin Dünya'daki saatten daha yavaş çalışması gerekir. Aynı şekilde, Güneş'teki atom ışınımlarının frekansı da Dünya'dakinden daha azdır. Ancak, bu fark ölçülemiyecek kadar küçüktür. Bilginler relâtivitenin bu iddiasını çekim alanı son derece kuvvetli olan bir yıldızın ışınıma yaptığı etki ile ispatlamışlardır. «Sirius'un Yoldaşı» diye bilinen, son derece yoğun olan bir yıldızın ışınlara yaptığı etki incelenmiş, gerçekten bu yıldız ışınlarının frekansının Einstein'ın tahmin ettiği kadar azaldığı görülmüştür.

Zaman boyutu bütün hareketleri belirtmek için şarttır. Bir uçak, üç boyutlu bir süreklilik içinde uçar. Ankara'dan İstanbul'a gelen bir uçağın A enleminde, B boylamında, C yüksekliğinde olduğunu bildirmesi alandaki memura hiçbir şey ifade etmez. Ancak, zaman koordinatını da öğrenince uçağın gerçek durumu anlaşılır. Böylece, zaman dördüncü boyutu teşkil eder.

Dördüncü boyut olmadan belirtilen uzay parçası üç boyutlu bir cismin iki boyutlu fotoğrafına benzer. Bir evin çeşitli yönlerden, çeşitli açılardan çekilmiş fotoğraflarını düşünelim. Fotoğraf boyutlardan birini eksik verdiği için bize asla gerçek evin nasıl olduğunu gösteremez; hattâ evi bildiğimiz halde, bazı açılardan çekilmiş fotoğraflarını tanımıyabiliriz de. Ancak boyutları tamamlanınca ev meydana çıkar. Aynı şekilde, hareket eden cisimleri anlatmak için de zaman boyutu şarttır.

Birleşik Alan Nazariyesi

Einstein hayatının son yirmi beş yılında «birleşik alan» nazariyesi üzerinde çalıştı. Bütün çalışmalarına rağmen elektromagnetik alan kanunlarını Genel Relâtivite nazariyesine sokamamıştı. Bilgin çekim alanı ile elektromagnetik alanın birbirinden ayrı şeyler olmadığı noktası üzerinde önemle duruyordu. Çekim alanı artık onun için dört boyutlu uzayın geometrik bir özelliğinden ibaretti. «Çekim kuvveti» ile «kütle» diye birbirinden ayrı iki kavram da düşünmüyordu. Ona göre bir maddenin kütlesi o noktada çok fazla yoğunlaşmış bir kuvvet alanından başka bir şey değildi. Bilginin ünlü «alan denklemleri» kütlenin hareketinin kuvvet alanının değişmesinden başka bir şey olmadığını gösteriyordu.

Einstein, Genel Relâtivite teorisiyle çekim kuvveti fikrini ortadan kaldırmış, onun yerine çekim alanı esasını koymuştu. Şimdi de çekim alanı ile elektromagnetik alanın aynı şey olduğu noktasında duruyordu. Birleşik alan nazariyesi bunların birbirinden ayrı şeyler olmadığını ortaya koydu.

Einstein birleşik alan nazariyesini daha da geliştirmek, bütün fizik gerçeklerini alan denklemleriyle açıklamak istiyordu. Buna ömrü yetmedi. Bugün bu nazariyenin henüz ispat edilmemiş birçok tarafları vardır, üzerinde daha çalışılması gerekmektedir.

REKLÂM (Bk. İLÂN ve İLÂNCILIK)

RELÂTİVİZM [Bağıntıcılık]

Felsefede, bilginin, değerlerin birbiriyle bağıntılı olduğunu, ancak birbirine göre ölçülebileceğini, mutlak bir varlık sayılamıyacağını ileri süren görüştür.

Bilginin bağıntılı (izafi), yani başka değerlere göre ölçülür olması çeşitli filozoflara göre değişik anlama gelir. İngiliz filozofu William Hamilton (1730-1803)'a göre insan bilgisi «relatif» (bağıntılı)dır, çünkü hiçbir şey kendi kendisi olarak anlaşılamaz; onun hakkında ancak, girdiği kılıklarla, bulunduğu durumlarla bilgi edinebiliriz. Gerçekleri, başka gerçeklerle bağıntıları ölçüsünde tanıyabiliriz; onun için de, bu bağıntılar değiştikçe, aynı şey üzerindeki bilgiler de çeşitlenecektir.

XIX. yüzyıl İngiliz filozofu Stuart Mill (1806-1873) ise, bu terimin anlamlarını daha değişik bir yönde tanımlar. Bizim bir şey hakkındaki bilgimiz, o şeyin başka şeylerden ayrılmasına bağlıdır. Masanın masa oluşu, bardak olmayışındandır, Sonra, biz tabiattaki her şeyi kendi bilinç durumumuz derecesinde öğrenebiliriz. Bu durumda asıl var olan ya bilinç halleridir, ya da, asla bilinememek şartiyle, eşyanın kendi kendisi.

REMBRANDT, Van Rijn (1606 - 1669)

Holândalı ünlü bir ressam, dünya resim tarihinin en büyük sanatçılarından biridir. Leyde'de bir yeldeğirmeni sahibinin oğlu olarak dünyaya geldi. Daha küçük yaşta resme merak sarmıştı. Okulda öğrencilerin, öğretmenlerin resimlerini yapar, bu yüzden de sık sık ceza alırdı. Babası, işlere göz kulak olsun diye değirmene yolladıkça o, değir-

Rembrandt

menin resmini yapıyordu.

Rembrandt 14 yaşındayken okulu bıraktı, bir ressamın yanına verdiler. Bir süre sonra Amsterdam'a gitti, usta ressamlarla çalıştı. Bu devrede daha çok gravür üzerinde çalışarak ışık-gölge bilgisini artırdı. Amsterdam Cerrahlar Loncası'na bağlı operatörler ona portrelerini ısmarladılar. «Dr. Tulp'un Anatomi Dersi» adındaki ünlü tablo böylece meydana geldi. Daha sonra Avcılar Loncası da Rembrandt'a toplu bir sipariş verdi. Bu grup resmi «Gece Devriyesi» adiyle ün kazandı. Burada Rembrandt, yüzbaşı figüriyle ötekiler arasına hiçbir derece farkı koymadığı için hücumlara uğradı. Bundan sonra Rembrandt kendini daha çok portre resmine verdi. Bu arada karısı Hendrikje'yi model alarak «Bethsabée», «Banyodan Sonra» gibi tablolarını yarattı. 1658'de iflâs ettiği için her şeyi haciz altına alındı. Evini değiştirdi. Kimsenin bilmediği bir kenar mahalleye, tavan arasına taşındı. Sefalet, ıstırap yılları başlamıştı. 1664'te Hendrikje de ölünce Rembrandt iyice yıkıldı. Daha fakir bir yere taşındı. Bu devreden mükemmel bir şaheser kaldı: Kendi portresi. Istırabı bu kadar iyi ifade eden bir resim daha yapılamamıştır derler.

Rembrandt'ın sanatı, üslûp, ifade bakımından kendisinden sonra gelen bütün ressamları çok etkilemiştir. Işık-gölgeyi ustaca kullanan, renksiz bir görünüş içinde son derece ayrıntılı renklere yer veren, ruh hallerinin anlatımında erişilemz başarıya ulaşan bir sanatçıdır. Konularını ya din hikâyelerinden, ya da yaşanan devrin günlük hayatından seçmiştir. Holânda dışında, Rembrandt'ın eserleri en çok Paris, Dresden, Londra, Münih, Berlin, Viyana ve Leningrad müzelerinde bulunmaktadır.

REN GEYİĞİ

Kuzey Yarımküresi'nde kutuplar bölgesinde yaşıyan bir geyik çeşididir. Kısa bacakları, uzunca vücudu vardır. Boyu 2 m.'yi, yerden yüksekliği de 1 m. 20 sm.'yi bulur. Derisi uzun tüylerle kaplıdır. Bu tüyler boynunda sık, uzun bir yele meydana getirir. Hayvanın kılları yazın külrengi, kışın beyazdır.

Ren geyiği

Ren geyikleri tonduralarda, karlarla kaplı geniş topraklarda sürüler halinde yaşarlar. Otlarla, bitki kökleriyle beslenirler. Buzları ve karları ayaklariyle eşeler, altından çıkan liken gibi ilkel bitkileri de yerler. Ren geyikleri geviş getiren hayvanlardandır.

Tondralarda yaşıyan renlerin uzun, çatallı boynuzları vardır; ormanlarda yaşıyan cinslerinin boynuzları kısadır. Tonduradakiler kışın gelmesiyle büyük sürüler halinde güneye, çam ormanlarının bulunduğu yerlere göç ederler.

Eskimoların günlük hayatlarında Ren geyiklerinin önemli bir yeri vardır. Etinden, sütünden, derisinden, hattâ kanından faydalandıktan başka evcilleştirdiklerini de çeki, koşum hayvanı olarak kullanırlar. Ren geyikleri geçen yüzyılın sonlarında Amerika'ya getirilmiş, sürüler halinde üretilmeye başlanmıştır.

REN NEHRİ

Batı Avrupa'nın en büyük nehirlerinden biridir. İsviçre'de Alp Dağları'ndan çıkar, İsviçre, Almanya ve Holânda topraklarından geçer; Kuzey Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 1320 km., suladığı toprakların yüzölçümü 225.000 km^2 kadardır.

Ren nehri, İsviçre'nin güneydoğu kesiminde, Alp Dağları'ndan St. Gottard'ın yamaçlarından doğar, kuzeye doğru yönelerek, Almanya sınırı boyundaki Bodensee gölüne girer. Nehir bu gölden sonra önce batıya akar, sonra kuzeye yönelerek Fransa'nın Strasbourg şehrinin dolaylarından geçer. Fransa - Almanya sınırını çizer. Batı Almanya'nın en önemli şehirlerinden Mannheim, Mainz, Koblenz, Bonn, Köln, Düsseldorf ve Duisburg'tan geçer. Holânda - Almanya sınırı yakınındaki Emmerich'ten Holânda topraklarına girer, batıya doğru akarak, birçok kollara ayrıldıktan sonra Kuzey Denizi'ne dökülür.

Ren nehri Batı Almanya'nın en büyük su yoludur. Strasbourg'dan Köln'e kadar olan kısmı küçük teknelerin, Köln'den ötesi ise büyük deniz araçlarının işlemesine elverişlidir. Nehrin genişliği yer yer değişir. Basel (Bâl)de 200, Mainz'de 590, Emmerich'de 990 m.'yi bulur.

Ren, sayısız kanallarla, bir yandan endüstri bölgelerine bağlı olduğu gibi, öbür yandan da Tuna, Ron (Rhone), Marne nehirlerine bağlanmıştır. Nehrin denize döküldüğü yerde önemli Rotterdam limanı vardır. Ren nehrinde işlek bir iç deniz trafiği göze çarpar. 1868'de, Ren yakalarında toprağı olan memleketler arasında imzalanan bir antlaşma ile bütün nehir boyunca serbes ticaret, serbes trafik esası kabul kabul edilmiştir. Nehirden 3.000 tona kadar olan gemiler geçebilir. Köln, Duisburg, Mannheim büyük nehir limanlarının başında gelir.

RENAN, Ernest (1823 - 1892)

Ünlü bir Fransız dilcisi ve tarihçisidir. Tréguier'de doğdu. Babası kaptandı. Beş yaşındayken babasını kaybetti, annesiyle ablası tarafından yetiştirildi. Önceleri doğduğu kasabanın kilise kolejinde okudu. Bu arada kuvvetli bir ilâhiyat öğrenimi gördü. Ayrıca Doğu dillerine büyük merak sarmış, İbranice, Arapça, Süryanice öğrenmişti. 1848'de felsefeden mezun oldu, ertesi yıl da «Bilimin Geleceği» adlı eserini yazdı. Ancak 1890'da basılabilen bu eserde Renan'ın düşüncelerinin bütün özelliklerini bulmak mümkündür.

Renan

Renan, Versailles Üniversitesi'ne felsefe profesörü olmuştu, öte yandan arkeolojiyle ilgileniyordu. 1860-1861 yılları arasında Suriye kıyılarında da arkeolojik bir geziye çıktı. 1862'de College de France'a İbranice profesörü oldu. Daha ilk dersinde İsa'dan «Mukayese edilmez bir insan» diye bahsettiği, yani İsa'yı kutsal bir varlık saymadığı için hoş karşılanmadı, görevinden uzaklaştırıldı, Papa tarafından da aforoz edildi. 1878'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi, 1884'te College de France müdürü oldu. 8 yıl sonra da Paris'te öldü.

Ernest Renan yalnız dilci olarak değil, edebiyat ve fikir adamı olarak da XIX. yüzyılın önemli kişilerindendir. «Samî Dillerin Genel Tarihi» Renan'ın dil konusundaki en önemli eserlerindendir. Filozof ve terbiyeci gözüyle yazdığı eserler şunlardır: «Din Tarihi Üzerine İncelemeler», «Tenkid ve Ahlâk Üzerine Denemeler», «Çağımızın Meseleleri», «Felsefe Sohbetleri.» Bunlardan başka Renan'ın «Çocukluk ve Gençlik Hâtıraları», «Kopmuş Sayfalar», «Felsefî Dramlar», «Némi Rahibi» gibi eserleri vardır. Tarih konusunda yazdığı kitapları ise birkaç ciltlik «Hıristiyanlığın Menşei» ile «İsrail Kavminin Tarihi»dir.

Hıristiyanlık tarihi ile İsa'nın hayatını ilk olarak tabiî ve insanî bir görüşle inceliyen Renan, fikirlerinin serbesliği yüzünden, Hıristiyanlık âlemince dinsiz sayılmıştı. Ölümünde papaz bulunmamasını, dinî âyin yapılmamasını istemişti.

RENK

Işığın eşya üzerine çarpmasiyle yansıyan ışınlardan gözümüzde meydana gelen duyumların her birine «renk» denir. «Renk» kelimesi birçok çeşitli anlamlarda kullanılmakla beraber, başlıca 3 anlamda toplanabilir. Bunlar 1) Psikolojik, 2) Fizyolojik, 3) Fiziksel renktir.

Psikolojik Renk. — Beynimizde uyanan bir duyumdur. Bu duyumun çözümlenmesi mümkün olamaz. Gözleri ve beyni normal iki insan aynı cinsten ışık ile uyartılırsa, duygularını aynı kelime ile anlatabilirler, meselâ «mavi» derler. Fakat birinin «mavi» kelimesiyle anlattığı duyumla ötekinin aynı olup olmadığı bilinemez.

Fizyolojik Renk. — Çeşitli ışık cinsleri tarafından gözümüzün retinası üzerinden göz sinirlerinde meydana getirilen fizyolojik olaylar topluluğudur ki bu da beyne varınca, psikolojik renk duyumunu doğurur.

Fiziksel Renk. — Ölçülerle, rakamla kesin olarak belirtilebilen bir olaydır. Işığın hangi dalga uzunluklarını hangi oranda bulundurduğu meselesidir.

Fiziksel renkle psikolojik ve fizyolojik renk arasındaki münasebet belli ve kesin değildir. Fiziksel bakımdan farklı olan iki ışık psikolojik bakımdan aynı renk duyumunu uyandırabilir. Dolayısiyle psikolojik renk duyumu asıl renk hakkında hiçbir zaman kesin bir bilgi veremez.

Göze görünen bütün dalga uzunluklarını güneş ışığındaki oranda bulunduran bir ışık renksiz duyumu verir. Psikolojik bakımdan renkli dediğimiz ışık ya bir dalga uzunluğunda olur (kırmızı lityum, menekşe potasyum gibi), ya da renksiz ışığın içinden bazı dalga boylarının eksik olmasından meydana gelir. Bu şekilde renksiz ışıktan bir dalga boyunun eksik olması ile geri kalanların uyandırdığı psikolojik renge «eksik olan rengin tamamlayıcısı» denir. Meselâ mavi görünüşü veren dalga uzunluğunun eksikliği ile ışık bize sarı; yeşil dalga boyunun bulunmaması ile ışık kırmızı görünür. Bunun için, mavi sarının, ya da sarı mavinin, kırmızı da yeşilin tamamlayıcı rengidir.

Maddelerin renkleri ise üzerlerine düşen ışınları yansıtmaları, kırmaları, içlerine çekmeleri, ya da geçirmeleri ile belirir. Bir cismin renkli olması üzerine düşen ışınların içinden bazı dalga boylarını emmeleri ile meydana gelir. Meselâ sarı görünen bir cisim üzerine gelen ışınların mavi dalga boylarını emdiği için sarı görünür.

Bazı maddelerde emilen ışık yeniden yayılır, o zaman bu cisimde bir «yüzey renk», bir de «iç renk» meydana gelir. Yüzey renkle iç renk birbirini tamamlayıcıdır. Meselâ «fuksin» denilen bileşiğin kristallerinin iç rengi kırmızı olduğu halde dış yüzeyleri yeşilimsi parlar. İç rengi yeşil olan «malachit yeşili» kristallerinin de dış yüzeyleri kırmızı parıltı yapar. Düz gümüşün yüzeyi üzerine düşen ışıkları ilk tabakada tamamen emer, yansıtır, bundan dolayı gümüş yüzeyi renksiz parlar. Altının yüzeyi ise sarı ışığı emip yeniden yaydığı halde öteki ışınları biraz daha içeri çeker, bu yüzden altın sarı görünür. Çok ince levha haline getirilen altın yaprak bir dereceye kadar saydam hale gelirse de, ışıkla göz arasına tutulunca, yeşil-mavi görünür. İlk yüzey tabakasında bütün dalga boylarını emip yansıtmıyan cisimler siyah görünüşlüdür. Işınlar hiç emilmeden geri dönerse, beyaz renk meydana gelir.

RENK DEĞİŞTİRME

Bazı hayvanların ya düşmanlarından gizlenmek, ya da saklanarak avını yakalamak için bulunduğu ortamın renklerine uymasına «renk değiştirme» denir. Bukalemun renk değiştiren hayvanların başında gelir. Yapraklarının arasındaysa vücudu yaprak yeşili, ağaç dallarının üzerindeyse kahverengi olur. Hayvanın gözü çıkartılırsa son olarak büründüğü renk ölünceye kadar bir daha değişmez. Bukalemundan başka, bazı balıklar, deniz hayvanları da renk değiştirerek bulundukları ortama uyabilirler (Bk. Uyum).

RENK KÖRLÜĞÜ [Renkseçmezlik]

Bir göz kusurudur. «Akromatopsi» de denir. Renk körü olanlar, eşyaların biçimlerini gördükleri halde, renklerini ayırdedemezler.

Gözdeki bu kusur gözün başlıca üç rengi seçememesinden ileri gelir. Renk körü olanlar ya hiçbir rengi göremezler, ya da bazı renkleri ötekilerden ayırdedemezler. Hiçbir rengi göremiyenler çevrelerindeki eşyayı, sanki siyah-beyaz fotoğraf gibi görürler. Bu gibi kimselerin gözleri ancak ışıkları şiddetlerine göre değerlendirir. Açık renkli eşyaları ya beyaz, ya beyaza yakın, koyu renkli eşyaları da ya siyah, ya da kurşuni görürler.

Yalnız bazı renkleri, özellikle kırmızı ile yeşili ayırdedemiyenlerin gözlerindeki kusura «daltonizm» denir (Bk. Dalton Hastalığı). Ayrıca, bazı ruh hastaları da zaman zaman renkleri ayırdedemez hale gelirler.

RENOİR, Auguste (1841 - 1919)

Renoir

Ünlü bir Fransız ressamıdır. Empresyonizm çığırının öncülerindendir. Limoj'da doğdu. Bir terzinin oğluydu. Daha çok küçükken bir çömlekçinin yanında, porselen tabaklar üzerine çiçek demetleri yapmakla resim öğrenimine başladı. Sonra, aynı titizlikle, yelpazeler, perdeler üzerine süslemeler yaptı. İçinde gerçek bir sanat sevgisi yaşadığı için, eline geçen paraları biriktiriyordu. 1862'de, İsviçreli ressam Gleyre'in atelyesine yazıldı. Gleyre bu atelyeyi Güzel Sanatlar Okulu'ndan yetişenleri geliştirmek için açmıştı. Geleceğin empresyonist ressamlarından Monet, Bazille, Sisley de burada çalışıyorlardı.

Renoir, ertesi yıl, arkadaşlariyle birlikte, tabiattan resim yapmak için Fontainebleau Korusu'nda çalışmaya başladı. O sıralarda Courbet'nin etkisi altındaydı. 1868'de yaptığı «Sisley Ailesi» adındaki tablo bu etkiyi açıkça gösterir. Claude Monet'yle kurduğu arkadaşlık Renoir'ı, bazı eserlerinde, renkleri küçük tuşlar halinde bölmeye sevk etti. 1874'te, empresyonist ressamların açtıkları ilk sergiye Reoir da katıldı. «Locada» adındaki tablosiyle büyük bir ün kazandı. Çünkü bütün eleştirmeciler bu eserin aleyhinde bulundular. O devre, Renoir'ın en şaşırtıcı güzellikte eserler verdiği devredir. «Moulin de la Galette» gibi en güzel tabloları hep bu sıralarda yapılmıştır. Işığın gölgelikler arasındaki süzülüşlerini büyük bir başariyle belirtebiliyordu.

Renoir'ın bir tablosu: «Yıkanan Kız»

Renoir'ın gerçekten empresyonist olan devresi gayet kısa sürdü. 1880'de, değişik eserler vermeye başladı. Empresyonist gruptan en önce ayrılan da o oldu. Arkadaşlarının içine düşmek üzere bulundukları belli bir sistemdeki kolaylık, reçete üzerine resim yapmak onu çok korkutuyordu. 1881'de İtalya'ya giderek, klâsik resmi inceledi. 1895'ten sonra gerçek şaheserlerini vermeye başladı. Şimdi biçimden çok öze önem veriyordu. «Bence bir resim hoşa gitmeli, güzel olmalı. Hayatta o kadar can sıkıcı şey var ki, insan bir resme bakarken içi açılmalı» diyordu. Resmi bu işte yetersiz bulunca, heykeli denediyse de, romatizması, ellerini bu konuda kullanmasına engel oluyordu. Ömrünün son yıllarında, resim yapabilmek için, fırçalarını bileğine bağlatmak zorunda kaldı.

Renoir'ın eserleri, başta Louvre Müzesi olmak üzere, dünyanın hemen bütün müzelerine, özel koleksiyonlarına dağılmıştır. Ayrıca, çağındaki pek çok kadının portrelerini de yaptığı için, Fransa'da, özel ellerde de eserleri boldur.

RENYUM

Plâtine çok benziyen ağır bir madendir. Tabiatta dünyanın yüzeyinde %1,10 oranında bulunur. En çok molibden filizlerinde, ayrıca plâtin filizlerinde raslanır. 1 kg. plâtin filizinde 1 miligram renyum vardır.

Renyumun tabiatta bu kadar az bulunuşu keşfini de geciktirmiştir. 1925'te Walter Noddac ile İda Take, «molibden parlağı» denilen filizin, 660 gramından 1 gram sâf renyum elde etmişlerdir. Bugün de bu metalden, çok fazla olmamakla beraber, endüstride kullanılabilecek kadar elde edilmektedir.

Renyum, sâf halde oldukça yumuşaktır, kolay çekiçlenebilir. Toz halde metalden eritilerek elde edilenleri çok serttir, zor işlenebilir. Renyumun yüksek ergime noktası, sertliği, büyük yoğunluğu dolayısiyle elektrik ampullerinde, radyo, televizyon tekniğinde kullanılmasını sağlamıştır. Dolmakalem uclarında alaşım halinde kullanılması çok iyi sonuçlar vermiştir. Bu uclar kuruyan mürekkebin aşındırma etkilerine dayanır, kolayca bozulmaz. Renyum, ayrıca, plâtinle alaşım halinde de kullanılır. %50 plâtinle renyum bulunan alaşımlarla elektron analizlerinde kullanılan elektrotlar yapılır.

RENYUMUN ÖZELLİKLERİ
Simgesi: Re
Atom No.: 75
Atom ağırlığı: 186,31
Yoğunluğu: 20,9-21,4
Ergime nokt.: 3150-3440°

REOMÜR (Bk. TERMOMETRE)

REOSTA

Elektrik akımının şiddetini değiştiren bir aygıttır. Değişik çeşitleri vardır. Hepsinde de esas, iletkeni uzatıp kısaltarak akımın şiddetini değiştirmeye dayanır.

«Lâmbalı reosta»larda iletken üzerine takılmış çok sayıda elektrik ampulleri vardır. Bu ampullerden birkaçını, ya da hepsini yakarak akımın şiddeti az, ya da çok düşürülür.

«Sürgülü reosta» denen çeşidinde ise devrenin içinde bir bobin bulunur. İletkenin bir ucu bu bobinin dokunduğu yere göre direnç, ya artar, ya da azalır, şiddet de buna göre değişir.

Elektrikle çalışan araçlarda hız reostayla değiştirilir. Tramvaylarda vatmanın önünde, daire biçimi bir levha üzerinde dönen kol aslında, bir çeşit sürgülü reostanın koludur.

RESİFLER

Mercan adı verilen, sıcak denizlerde yaşıyan hayvanların iskeletlerinin birikmesi sonucunda meydana gelen birikime «resif» denir (Bk. Mercan).

Resifler, suyunun sıcaklığı 18°'den aşağı düşmiyen denizlerde görülür. Bu şart da 35. kuzey, 32. güney paralelleri arasındaki denizlerde vardır. Yalnız, bu sınır içindeki denizlerde soğuk su akıntılarının bulunduğu yerlerde, suların çoğunlukla bulanık, az tuzlu olduğu çatalağızlar yakınlarında görülmezler. En yaygın olduğu yerler, Büyük Okyanus ortaları, Hint Okyanusu'nun batı kesimleri, İndonezya adaları yakınları, Avustralya kıyıları ile Kızıldeniz, Antil Denizi'dir.

Mercanların meydana getirdiği resifler «atol», «sed resifi», «kenar resifi» olmak üzere, 3 şekilde görülür.

Atoller. — Deniz ortasında halkalar şeklinde görülen mercan resifleridir. Okyanuslardaki atollerden bazılarının çapları 60 km.'yi bulur. Küçük çaplı atoller daha çok kıyı denizlerde, kıtaların yakınında bulunur. Atollerin çok daha küçük olanlarına «faro» denir ki, bunlar çok defa zincir biçiminde yan yana sıralanarak daha büyük resif halkalarını meydana getirir. Hindistan'ın güneybatısındaki Maldiv Adaları bu durumdadır.

Set Resifleri. — Kıyının biraz açığında, kıyıya paralel olarak uzanırlar. Bunların en güzel örneği Avustralya'nın kuzeydoğu kıyıları açıklarında bulunur. Great Barrier (Büyük set) adı verilen bu resifin uzunluğu 2,400 km dir.

Kenar Resifleri. — Karaların hemen kenarında bulunan resiflerdir.

Güzel Sanatların En Yaygını

RESİM

RESİM, güzel sanatlardan biridir; kalemle, boyayla, kâğıt, bez gibi yüzeyler üzerine bir şeyin benzerini çizme, böylece, duyguları belirtme sanatıdır.

İnsanlar var olalı resmi kendilerine en önemli ifade araçlarından biri yapmışlardır. İnsanlığın en eski izleri olan mağara buluntuları arasında dikkati en çok duvarlara yapılmış, yakın bir tabiat gözlemine dayanan renkli hayvan resimleri çeker. Kuzey İspanya, Güney Fransa mağaralarında bunların birçok örneği vardır.

Eski kültürlerden Girit kültüründe M. Ö. 2.000 sıralarında yapılmış sarayların duvarlarını, canlı renklerle verilmiş, kırlarda gezen, boğalarla spor gösterileri yapan insan figürleri, çok realist çizilmiş deniz hayvanları, manzaraları süsler.

Eski Çağda Resim

M. Ö. 3000 yılından beri Mısır'ın mezar odalarını, duvarlarını, Mısırlılar'da âdet olduğu üzere ölünün gündelik hayatını realist bir üslûpta anlatan resimler, temsilî tasvirler kaplar. M. Ö. 1600 sıralarında ise papirüsler üzerine yapılan en eski minyatür sayılabilecek resimler meydana çıkar.

Eski Yunan dünyasının siyah ve kırmızı figürlü vazo resimleri, bugün kaybolmuş duvar resimleri hakkında fikir verir. Klâsik Yunan devrinde (M. Ö. 480-330) resim, en önemli tasvir sanatı olarak kabul ediliyordu. Mykon, Polygnot, Panaenos, Onasias devirlerinde hayranlık uyandıran duvar resimleri yapmışlardı. Bu devirde tablo ressamlığının da başladığı biliniyor. Tahta parçaları tebeşirle astarlandıktan sonra fırça ile «tempera» tekniğinde resim yapılıyordu.

Atinalı Apollodoros, ilk «sehpa ressamı»dır. Aynı zamanda renklerin ışık ve gölgeye göre tonlarını derecelendirmiş, Eski Yunan resminde muazzam bir yenilik yaratmıştır. Resimlerde vücutlar hacım bulmuş oluyor, mekân derinliği de elde edilebiliyordu. Yunan tiyatrosu dekorları için yapılan resimlerle de manzara ressamlığı ilk adımlarını atmıştır.

Yunan resmine dayanan Roma sanatında resim, Pompei duvar resimlerinde görülen 4 ayrı üslûpla şahsi gelişmeler de göstermiştir. Mimarlık motiflerine çok önem veren bu üslûplarda, gerçeğe çok yaklaşarak resmedilmiş mimari şekiller göz aldatıcı durumlar yaratarak «illüzyonist» resme yol açmışlardır.

Ortaçağ Resim Sanatı

Ortaçağ'ın en belirli resim çığırını Bizans sanatı açmıştır. Bizans'ta mozayiğin yanında freskler de önemli duvar süslemesidir. İlk Hıristiyan minyatür sanatı da Bizans'ta doğmuştur. M. S. IV. yüzyıldan itibaren en kıymetlileri erguvan parşömen üzerine altın, gümüş yaldızlı, çeşitli renkli kitap resimleri meydana gelmiştir. «İkon» adı verilen tablo halindeki aziz resimleri de Ortaçağ Avrupa resmi gelişmesini etkilemiştir.

V. yüzyıldan beri İrlanda ve Anglo-Saksonlar'da, VII. yüzyıldan sonra da Avrupa'da kitap minyatürleri en önemli ifade vasıtası olmuşlardır.

900-1000'den beri Roman sanatında ise kiliselerin büyük duvarlarını dinî tasvirler kaplar. Ondan sonraki Gotik devirde, yapıların parçalı duvarları resimlere yer bırakmaz. Gotik resim önce minyatürlere, daha sonra da, XIV. yüzyıldan başlıyarak gelişen resim çığırlarına dayanır. Bu yeni çığırlar özellikle Almanya'da gelişmiştir.

Bir Bizans mozayiği: Teodora ile Nedimeleri

Ortaçağ resmi başlangıçta altın zemin üzerinde, mekânsız, ağırlıksız figürleri ile Bizans sanatından gelme bir tabiat uzaklığı, dinî,-mistik hava içindeyken, yavaş yavaş bu resim çığırlarında tabiata yaklaşma başlar. O zamana kadar Ortaçağ'da anonim olan sanatçılar arasında ressam adları belirmeye başlamıştır.

Rönesans'ta Resim

Yeniçağ'ın ilk sanat tarzı olan Rönesans sanatı, her dalda olduğu gibi, resimde de büyük yenilikler yaratmıştır. Antik devre ve onun insanı merkeze alan görüşüne dönen Rönesans resmini ilk canlandıran Floransalı sanatçılardan Giotto di Bondone (1267 - 1337) olmuştur. Bizans resminin merasimci ciddiyetinden, dünya ötesi sükûnetinden İtalyan sanatını kurtararak yerine tabiat ve insan hareketini getirmiştir. İdeal bir altın zemin yerine gerçek gökyüzü resme girmiştir. Gene o devirde bütün tabiat görünüşlerinden zevk alınmaya başlanır. Yeryüzüne, yaşamaya bağlı insanların bu yaşama sevinci resimlerde belirir.

Giotto'dan sonra Masaccio (1401-1428) Floransa çığırını ilerletmiştir. Mekân içinde gösterilen, hacım kazanan insan vücudu inceleme konusu olmuş, tek tek kişilikleri belirtilmiştir. Rönesans başlangıcındaki ressamlar arasında natüralist Uccello, parlak renkleri, zarif figürleri ile Fra Angelico, Rönesans anlayışı içinde kendi hayalî dünyasını yaratan Botticelli (1445-1510) devrin insan ve kıyafetlerini resmetmekte eşsiz Ghirlandajo (1449-1494) sivrilirler. Dinî konulardan çok dünyevî, ya da alegorik konular görülür. Çizgisi kuvvetli Floransa çığırının yanında Siena tarzında daha yumuşak tatlı renkler göze çarpar.

Rönesans'ın, daha sonraki devirlerinde Leonardo da Vinci (1452-1519), Raffaello (1483-1520), Michelangelo (1475-1564) gibi dev ressamlar yetiştir. Bu, iç serbestisini kazanmış insanların ideal dünyalarını yarattıkları resim devridir. Da Vinci ile Raffaello'da dengeli bir geometrik bütün, kompozisyona esas tutulmuştur. Raffaello, Roma'da, başlıca eserleri olan Vatikan'da Papa odaları ve «loggio»larının duvar resimlerini meydana getirmiş, dinî konular yanında Atina felsefe çığırını temsil eden, antik dünyaya ait resim-

RESİM SANATINDAN ÜNLÜ ESERLER

Üstte: Botticelli'den «Meryem ve İsa'nın Çocukluğu»

•

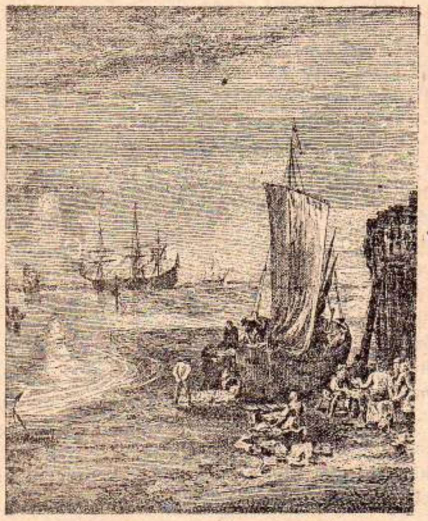
Yanda: Leonardo da Vinci'den «Bir Erkek Portresi»

Van Dyck. — «Meryem Ana»

Velasquez. — «Kıral IV. Philippe»

Turner. — «Siste Güneşin Doğuşu»

Murillo. — «Üzüm Yiyen Çocuklar»

ler de yapmıştır. Michelangelo'nun muazzam ölçülere erişen Vatikan Sestino Kilisesi tavan resimlerinde (1508-12) bütün insanlığın hikâyesi, savaşması anlatılmıştır. Batı Duvarı (1535-41) Kıyamet Günü'nün dehşetli manzarasını en tesirli şekilde tasvir eder.

Venedik resim akımında ise, Tiziano (1477-1576), Giorgione (1478-1510), Tintoretto (1562-1635) ışıkları yansıtan sıcak renkleriyle ayrı bir üslûp yaratmışlardır.

Kuzeyli Ressamlar

Kuzey Memleketler sanatına Rönesans geç girmiştir. Flamanlar'dan Hubert van Eyck (1365-1425) ile Jan van Eyck (1385-1441) yağlı boyayı geliştirdiler. Van Eyck'ler, R. van der Weyden (1398-1464), H. Memling (1435-1494), Kuzey ressamlarının henüz Gotik ile ilgilerini kesmemekle birlikte, yepyeni bir natüralist ifade tarzı getiren sanatçılarıdır. H. Bosch (1450-1516) ile başlıyan «hikâyeci» resim Holânda'da Pieter Brueghel (1525-1569) ile en büyük ustasını bulur.

İtalyan sanatının güzel şekli aramasına karşılık, Kuzey resim sanatı resimde daima ifadeye önem vermiştir. En sade, abidevî ifade kudretine erişen Alman A. Dürer (1471-1528) oldu. M. Grünewald (1460-1528) resimde renk ve ifadeyi sembolik değerlerle kuvvetlendirdi. H. Holbein (1497-1543) özellikle portreleriyle bu devrin hümanist görüşlerini belirttiler.

Resimde Barok Devri

Rönesans'tan sonra yeni sanat istikametlerinin aranması, «Barok» diye tanınan devre götürmüştür. Rönesansın vazıh satıh kompozisyonları, ışık-gölge oyunları ile hareketlenen renk kütlelerine yer bırakır, mekânda göz, derinlere çekilir. İspanya'da El Greco (1541-1614) mistik bir atmosfer içindeki dinî resimleriyle, Velasquez (1599-1660) ise sihirli bir ışık kattığı, hareketlendirdiği mekânlar içindeki portreleri, tarihî resimleri ile ilk Barok ustalarındandır.

Flaman sanatında Rubens (1577-1640) Barok'un bütün his ve heyecanın, dinamizmini, bol figürlü mitolojik, ya da tarihî resimlerinde belirtmiştir.

Frans Hals (1580-1666), Vermeer Van Delft (1632-1675) gibi Holândalı ressamlar natürmort, «interieur» ustaları oldular. En büyük Holândalı ressam olan Rembrandt (1606-1669) ise resimlerine yepyeni mânevi değerler, psikolojik bir derinlik getirdi, ışıkgölgeden bu yolda azami istifade etti. Rembrandt'ta baş rolü oynıyan ışık, resmin ifade bakımından ağırlık noktasını belirtir, yayılışı ile resmin bütününü sağlar. Ruisdael, Hobbema gibi Holândalılar da Rembrandt gibi manzara resmine duygulu bir üslûp kazandırmışlardır.

Barok'un son safhası olan Rokoko, resimde zarif, hareketli toplulukları eğlence âlemlerinde gösteren, bunun yanı sıra cana yakın tabiat etütleri yaratan Watteau (1684-1721), Fragonard (1732-1806) gibi ressamlar yetiştirdi. İngiltere'de W. Hogartlı (1697-1764) toplum hayatını inceliyen eserleriyle dikkati çeker. Aynı hiciv özellikleri çok daha kudretli bir resim anlayışı ile İspanyol ressamı Goya'da (1746-1828)de görülür ki bu ressam modern çağın ilk öncülerindendir.

Almanya'da romantizm, L. Richter (1803-84), M. von Schwind (1804-71), K. Spitzweg (1808-85) ile XIX. yüzyılın ortalarını kavlarken, Fransa'da klâsisizmin J. L. David ve İngres gibi temsilcileri vardır. Delacroix (1798-1863) ile romantizm Fransa resmine de girer. İngiltere'de W. Turner ise (1775-1851) yepyeni bir resim çığırı açan empresyonizmin öncülerindendir.

Empresyonist Ressamlar

Yeniçağ'dan beri resim, tabiatin bir yansıması olmaya, tabiatı olduğu gibi vermeye çalışan natüralist bir resimdi. 1830-40 doğumlu nesil olan Empresyonistler ise, tabiattan aldıkları izlenimleri (empresyonları) resmediyorlardı. Açık havaya, kırlara çıkan ressamlar, her an değişen ışık ve gölgeleri, tabiat izlenimlerini tuvallerine küçük fırça vuruşlariyle renk halinde geçiriyorlardı; bakanın gözünde bu tek tek renk parçaları birleşiyor, bir duyum uyandırıyordu. Resimde büyük bir devrim olan bu çalışma tarzında konular da değişiyor, artık her türlü tabiat parçası bir konu olabiliyordu. Renkler, ressamların kendi duygularının, görüşlerinin sonucu yaptıkları tabiat resimleri de, kendi iç dünyalarında yaşadıklarının ifadesi oluyordu. Sâf renklerin önem kazanması ile resim gene satıhçılığa dönüyordu.

Empresyonizmin ileri gelen temsilcileri E. Manet (1832-83), E. Degas (1834-1917), P. Renoir (1841-1919), C. Monet (1840-1926) dir. P. Cézanne (1838-1906) ise empresyonizme daha objektif, daha sağlam şekiller vererek ekspresyonizme doğru adım atmış, daha geniş renk satıhlarına dönmüştür. P. Gauguin (1848-1903) ile V. van Gogh (1853-1890) bu yolda ilerliyerek eserlerine ekspresyonizme yaklaşan sembolik mânalar kazandırdılar.

Ekspresyonistler

1901 yıllarında ekspresyonizm daha önceki çığırlara bir tepki olarak doğdu. İzlenimlerden çok ruhi yaşantılar önem kazandı, bunların ifade imkânı arandı. 1900'den sonra özellikle Almanya'da gelişen bu hareketin başlıca temsilcileri E. Kirchner, E. Heckel, K. Schmitt-Rottluff, E. Nolde, F. Hodler, E. Munch, O. Kokoschka, Fransa'da da G. Rouault oldu. Fransa'da «Fauviste» (fovist) denen Ekspresyonistler, Almanlar'ın coşkun his gösterileri karşısında daha şekilci, daha renkçi kalırlar: Matisse, Dufy, Vlaminck gibi.

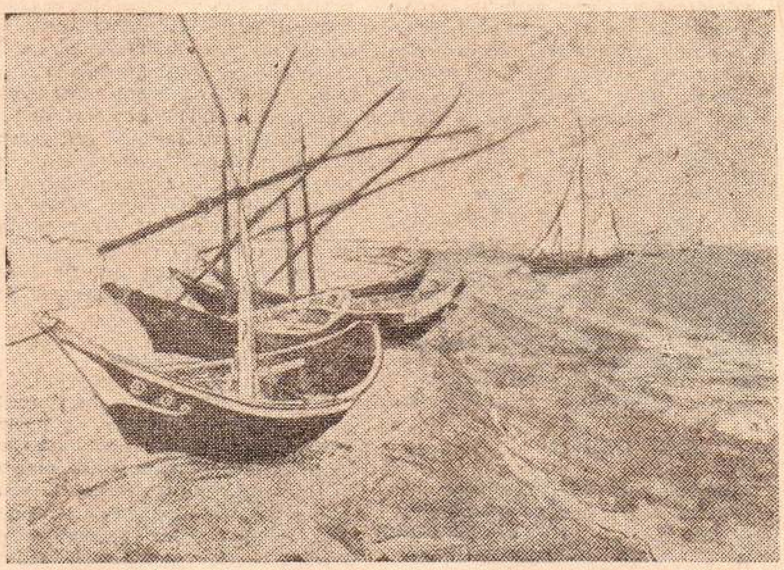
Ekspresyonistler sağlam şekillere bağlı iki boyutlu kompozisyonlar yaratırken P. Picasso, G. Braque, J. Gris ile 1907'den sonra «Kübizm» hareketi gelişti. Empresyonistlerin renk serbestisinde dış dünya ile bağları gevşeten resim, ekspresyonizmde sanatkârın şahsi hayali ile daha ileri gitmiş, kübizmde ise dış dünyayı parçalıyarak yerine tamamen yeni, sanatçının hayalinin eseri olan bir düzen koymuştur. Sâf geometriye dayanan kübizm, plâstik kitlelerle (küblerle) düzenini kuruyordu. Plâstik şekillerin sâflığı, vuzuhu ile ahenkli, nötür renkler, denge kübik resmin esasıdır. Picasso'nun kübizmi ile de insanın bilincaltında yaşadığı iç dünya ortaya çıkmış oldu.

Kübizmden sonra W. Kandinsky ile resim, müzik gibi tam serbesti kazandı, «mutlak re-

MODERN RESİM SANATINDAN ÖRNEKLER

Cezanne'ın «Yıkanan Kadınlar» tablosu

Van Gogh'un «Saintes-Maries Kıyılarındaki Tekneler» tablosu

Rouault'nun «Nazareth» adlı eseri.

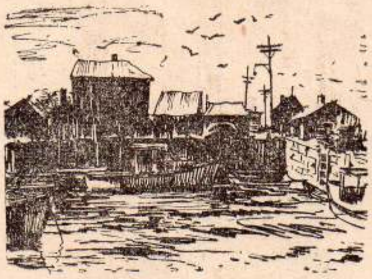
Chagal'ın «Âşıklar» tablosu.

RESİM TEKNİĞİ

RESMİN, işlediği konulara, kullandığı malzemeye göre, çeşitli tekniği vardı. Bunlardan başlıcalarını kısaca gözden geçirelim:

Suluboya. — Boyalar su ile karıştırılır, bundan dolayı, saydam olur, resim zeminini gösterirler. Suluboya çoğunlukla kâğıt üzerine yapılır, kumaş, fildişi, parşömen üzerinde de olur. Fırçalar yumuşak kıllı, sivri uclu olmalıdır. Çok zor bir tekniktir, iyi bir çizgi hazırlığı, hızlı çalışma ister, zira düzeltme pek yapılamaz. Suluboya Mısırlılar zamanından beri bilinmekle beraber ancak XVIII. yüzyılda Fransa'da, İngiltere'de geniş çapta kullanılmıştır. Bundan önce en çok minyatürlerde görülür.

Yağlıboya. — Bugün tüblerden sıkılmakta olan yağlı boyalar koyu sıvılardır. Keten veya gelincik yağı ile karıştırılır, oldukça sert kıl fırçalarla sürülür. Yağlıboya resim keten bez, tahta, karton, kâğıt vs. üzerine yapılır. Resim zemini yağlıboyalar için hazırlanmış olmalıdır, fazla

Manzara

emici olmamalıdır. Yağlıboyalar kalın tabakalar halinde sürülebilir, boya üzerine boya konabilir, düzeltmeler yapılabilir. XIX. yüzyıl ortasına kadar kahverengi ince bir alt tabaka üzerine daha kalın boya tabakaları sürülürdü, bugün doğrudan doğruya asıl boyalarla işe başlanıyor. Yağlıboya resimler, bittikten sonra, verniklenir.

Ufak çapta yağlı boya tablolar daha Ortaçağ'da yapılıyordu. 1420 sıralarında Jan van Eyck tekniği, renkleri geliştirdi. 1500'den sonra yağlıboya Avrupa'da en çok yerleşen resim tekniği olmuştur.

Fresk. — İtalyanca «fresco» (taze) kelimesinden gelmedir. Geniş duvar resminin başlıca tekniğidir. Islak, taze bir kireç tabakası üzerine yapılır. Bu kireç tabakası ancak bir günlük çalışmaya yetecek kadar sürülür. Üzerine suda çözülen toz boyalarla resim yapılır. Boyalar kireç tabakası ile ayrılmaz bir bütün halinde birleşirler. Fresk çalışması çabuk olmalıdır. Fazla detaya girişilemez, sade konturla renklere ihtiyaç vardır. Renkler kururken açılırlar. Freskler uzaktan bakış hesaplanarak plânlanır.

Freskin en gelişmiş devri Rönesans ve Barok'tur. İtalya'da XVIII. yüzyıl sonunda Bizans formüllerine göre kullanılmaya başlanmıştır.

Tempera. — Yağlıboya tekniğinin ilerlemesine kadar tablolarda kullanılan tekniktir. Çabuk kuruyan renklerle çalışılır. Yumurta sarısı, bal, zamklı su, incir sütü boyaları bağlıyan maddelerdir. Sulandırmak da mümkündür. Verniklenince renkler çok parlak olur. XVI. yüzyıla kadar resimler ya tempera ile yapılır, ya da tempera bir nevi astar gibi kullanılarak yağlıboya ile üstünden geçilirdi.

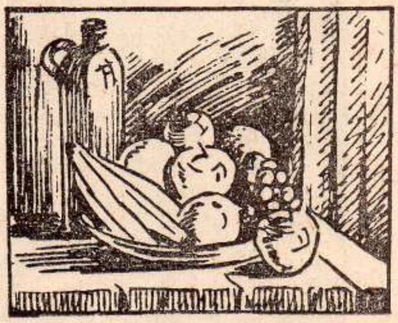
Guaş. — Sıvı zamkla karıştırılmış suluboyaların kullanıldığı bir tekniktir. Bunun için, boyalar saydam değildir. Guaş, Ortaçağ'dan beri daha çok minyatürde kullanılmıştır.

Pastel. — Bu teknikte kâğıda sarılı boya çubuklar (pastel kalemleri) kullanılır. Kâğıda, ya da özel bir bez üzerine yapılır. Kalemler çok yumuşak boyar. Ya parmakla, ya da bir siliciyle renkler birbirine yaydırılarak istenilen etki elde edilir. Pastel çok hafif, zarif bir tekniktir. Sert kalemle çalışan Holbein ile XVI. yüzyılda başlamıştır. Bugünkü tarzı ile Rokoko devri Fransız sanatında çok görülür.

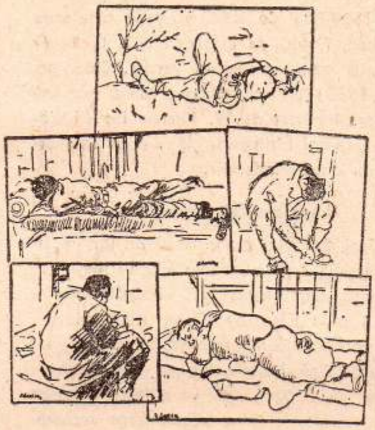
Resim Çeşitleri

Portre. — Bir insanın dış görünüşünü tesbit eder. Gerçek bir portre ressamı manevi vasıfları da bulup belirtmeyi bilir. Portrenin ilk maksadı benzetmek olduğu halde, bu benzetme şahsi olduğundan portre sanatı birçok üslûp ve dünya görüşü değişikliklerinden geçmiştir. Sanatta natüralist cereyanlar kuvvetlendiği devirler portrenin parlak günleridir. Resimde portre Gotik'ten beri gelişmiş, Rönesans ve Barok'ta en yüksek devrini bulmuştur.

Janr (Genre). — Günlük hayat sahnelerinin realist olarak tasviridir. İlk örnekleri Yunan vazo resimlerinde, Pompei fresklerinde bulunabilir.

Natürmort

Günlük hayattan çizilmiş çeşitli «janr» örnekleri.

Günlük hayat, köy, şehir, saray hayatından sahneler olabilir. Dinî olaylar da janr tarzında resimde anlatılabilir. 1400'den sonra janr Holânda'da bilhassa tutunan resim tarzı olmuş, XVI.-XVII. yüzyıllarda orada en yüksek devrini bulmuştur.

Manzara (Peyzaj). — Tabiata yakın veya üslûplaşmış olabilir. Helenistik devirden beri manzara resmi vardır. Ortaçağ'da minyatür kapalı kaldı. 1400'den sonra Flaman ekolünde tekrar görülür. Dürer ve Alman ekolünde devam eder. XVII. yüzyıl Holânda sanatının başlıca resim tarzlarındandır. XIX. yüzyılda İngiltere'de, Almanya'da romantik devrin çok şahsi örneklerini vermiş, 1870'ten beri empresyonistlerle «açık hava resmi» ile yepyeni bir çehre kazanmıştır.

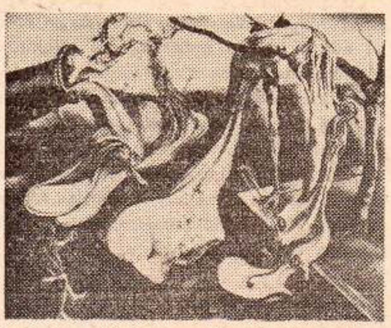
İnterieur (Ev içi). — İç mekânların sanatkârane tasviridir. 1420'den beri Holânda'da gelişmiş, XVII. yüzyılda orada en parlak devrini yaşamıştır.

Natürmort. — Cansız tabiat resmi. Çiçek, meyva, eşya resimleridir. Daha Helenizmde ilk örneklerini bulmak kabildir. Hakikî mânasiyle XVII. yüzyıl Holânda resminde temsil edilmeye başlanır.

Afiş. — Reklâm için yapılan resimlerdir. Bunlar, çoğunlukla, büyük boyda olur, duvarlara, herkesin görebileceği yerlere asılır. Açık havada bulunacakları için, havaya, yağmura dayanıklı boyalarla yapılır. Afişlerde, ince ayrıntılara yer verilmez, figürler keskin çizgilerle, parlak renklerle belirtilir.

Soyut (abstre) Resim. — Gerçekten uzaklaştığı nispette, resim soyutlaşmış olur. Soyut resim, iki şekilde görülmüştür: 1) Tabiate ait eşyayı taklit, ya da tasvir eden resimlerde «stilizasyon»a gidilerek; 2) Figürlü resmi bir yana atarak. İçinde canlı veya cansız tabiat figürü bulunmıyan resimlere de «soyut» denilir; Non-figüratif resim gibi (Bk. Non-figüratif).

Bundan başka tarihi, mitolojik, dinî olayları anlatan resim tarzları da vardır.

Salvador Dali'nin «Ümit Akşamı'nın Uzun Bacaklı Dedesi» adlı eseri.

sim» (soyut resim) doğdu. Renk ve şekiller mânadan sıyrılıyor, konu denen bir şey kalmıyordu. Kübizmden çok ileri gidilerek hiçbir tabiat benzerliği, ya da çağrışımı bırakılmıyordu.

Kübizmin ileri adımı «konstrüktivizm» olmuştur. P. Mondrian gibi sanatçılar resmi enine, boyuna çizgilere dayanan soyut düzenlere götürüyorlar.

Soyut resim P. Klee, J. Miro, M. Chagall gibi ressamların eserlerindeki gerçeküstü hayal zenginliğiyle «sürrealizm»e gitmiştir. Sürrealistler, ruyanın gerçeğini resme geçirmişlerdir. S. Dali, G. de Chirico bunların başında gelir.

Türkler'de Resim

Türkler'in resim tarihi Orta Asya'da yaşadıkları devirlere kadar gider. Uygur Türkleri günlük hayatın çeşitli sahnelerini daha çok duvar resimleri halinde canlandırırlardı. Bu arada süsleme sanatları da gelişmişti. Anadolu Selçukluları daha çok nakış denen minyatür tarzında resimler yaptılar. Bu arada, çini üzerine resimler de yapıyorlardı.

Osmanlılar'da resim Tanzimat'a kadar Selçuklu Türklerininki gibi minyatür tarzında devam etti. Başta Fâtih Sultan Mehmet olmak üzere padişahların birçoğu dış ülkelerden değerli ressamlar davet ederek resimlerini yaptırdılar. Yerli sanatkârların yaptıkları resimler daha çok kitapları süslemekte kullanılıyordu. Levni gibi büyük ressamlar yetişti. Fakat batılı anlamda ilk resimlerin yapılması ancak Tanzimat'tan sonra oldu. Bunda da 1883'te açılan Güzel Sanatlar Okulu ile öğrenimlerini Paris'te tamamlıyan genç ressamların büyük etkisi oldu (Bk. Türk Sanatı).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Resim (Elif Naci, 1933); Şarkta Resim (Elif Naci, 1943); Resim ve Cemiyet (Prof. H. Z. Ülken, 1942); Büyük Ressamlar (Prof. S. K. Yetkin, 1955); Resimden Anlamak ve Yapmak Bilgileri (E. Güven, 1955); Resim Tekniği (M. Erdem, 1954); Resim: Giotto'dan Chagall'a Kadar Bir Resme Nasıl Bakmalı? (L. Venturi'den çev. M. Erdem, 1954); Mimarlıkta Resim (İ. H. Güngör, 1961).

RESİTATİF (Bk. MÜZİK: Müzik Terimleri)

RESMÎ GAZETE

Devlet tarafından çıkarılan gazetedir. «Kanunların ve Nizamnamelerin Suret-i Neşir ve İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun»un 1. maddesine göre aşağıda yazılı mevzuat ve kararların «Resmî Gazete» ile yayınlanması mecburidir:

1 — Kanunlar, devletlerarası antlaşmalar ve anlaşmalar, tekel ve taahhüt mahiyetindeki sözleşmeler ve imtiyazlar, kanunların yorumu, özel af ilânı, cezaların hafifletilmesi, değiştirilmesi, ertelenmesi, soruşturma ve kanuni kovuşturma yapılması veya ertelenmesi, idam hükümlerinin onanması gibi kamuyu ilgilendiren T.B.M. Meclisi kararları,

2 — Tüzükler,

3 — Cumhurbaşkanınca onanan tâyinler,

4 — Hükümetçe onanan kamu hizmetiyle ilgili sözleşmeler ve verilen kararlar,

5 — Danıştayca derneklerin kamuya yararlı olduklarına dair verilen kararlar,

6 — Yargıtay içtihat birleştirme kararları,

7 — Hükümetçe ve bakanlıklarca çıkarılan yönetmelikler,

8 — Kanunlarda, tüzüklerde «Resmî Gazete» ile yayınlanması mecburi kılınan maddeler.

«Resmî Gazete»de yayınlananlar, yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Resmî Gazete, Ankara'da, Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğünce pazar ve resmî tatil günleri dışında her gün yayınlanır. Yayınla ilgili esaslar, 1927 tarihli «Resmî Gazete Yönetmeliği»nde belirtilmiştir.

«Resmî Gazete»nin başlığı altında, kuruluş tarihi 7 ekim 1920 olarak gösterilmişse de, başlangıcı, 1831'e kadar çıkmaktadır.

Devlet tarafından çıkarılan bütün kararları yayınlamak, bu arada okurlarına havadis de vermek üzere, II. Mahmut'un kurduğu «Takvim-i Vekayi», Türkiye'nin ilk resmî gazetesi olarak, 11 kasım 1831'de çıkmaya başlamıştır (Bk. Gazete).

23 nisan 1920'de T.B.M. Meclisi açılınca, Meclis ve Hükümet kararlarını, kanunları yayınlamak üzere, 7.10.1920 tarihinde Ankara'da «Ceride-i Resmiye» adiyle, 1 numaradan başlamak üzere, bir gazete çıkarılmıştır. Bu ad, 2.11.1922'de «Resmî Ceride» olmuş, 2.1.1928'de «Resmî Gazete»ye çevrilmiştir.

RESNELİ NİYAZİ (Bk. NİYAZİ, Resneli)

REŞADİYE

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Tokat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Sıvas'ın Koyulhisar, güneyde aynı ilin Hafik, güneybatıda Tokat'ın Almus, batıda aynı ilin Niksar, kuzeyde Ordu'nun Aybastı, kuzeydoğuda aynı ilin Mesudiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bereketli adında bir bucağı, 109 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.514 km²

Nüfusu: 49.303 (1960 sayımı)

Reşadiye ilçesi, Yeşilırmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı ile bu kesimde ona paralel akan Tozanlı Çayı (asıl Yeşilırmak) arasında kalan hafif dalgalı, tepelik alanlarla bu vâdilerin kuzey ve güneyindeki dağlık kesimleri içine alır. Reşadiye'de İç Anadolu'nun karasal iklimi ile Karadeniz Bölgesi'nin iklimi arasında bir geçiş iklimi hüküm sürer. İlçenin dağlık kesimleri oldukça ormanlıktır. En çok kayın, gürgen, meşe ağaçları bulunur. İlçenin kuzeybatısında Zinav Gölü vardır. Bu göl çam ağaçlariyle çevrilmiştir. Reşadiye'nin başlıca ürünleri tahılla sebzedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Reşadiye kasabası, Koyulhisar - Niksar yolu üzerinde deniz yüzeyinden 450 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasaba ayrıca 106 kilometrelik bir yolla Karadeniz kıyısındaki Fatsa'ya bağlıdır. Kasabada 6.000 m² yüzölçümünde Cumhuriyet Meydanı, 700 m² genişliğinde Belediye Bahçesi vardır. 4 mahalleden ibaret olan Reşadiye kasabasının nüfusu 2.355'tir (1960 sayımı). Tokat'a bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır.

REŞİDETTİN (? - 1318)

Türk - Moğol İlhanlı İmparatorluğu'nun ünlü başbakanı ve tarihçisidir. Hekimdi, devlet hizmetinde başbakanlığa kadar yükseldi, büyük nüfuz kazandı.

Reşidettin'in başkanlığı altında kurulan, bütün din, mezhep ve milletlerin bilginlerinin katıldığı heyet «Câmi'u't-Tevârîh» adiyle Farsça 3 büyük ciltlik bütün dünya milletlerinin tarihini kaleme aldı. Bu derece geniş ölçülerle bir dünya tarihinin ortaya konulması ilk defa görülüyordu. Eserde Türk tarihi hakkında verilen bilgiler son derece değerlidir, Türklük hakkındaki bilgilerimizin bazı esasları ancak bu eserden gelmektedir. Eser Batı'da da basılmış, Batı dillerine çevrilmiştir. Türkçe tam tercümesini T.T.K. hazırlamaktadır.

REŞİT GALİP, Dr. (1897 - 1934)

Reşit Galip

Türk devlet ve devrim adamlarındandır. Rodos'ta doğdu, lise öğrenimini İzmir'de, yüksek öğrenimini de İstanbul Tıp Fakültesi'nde yaptı. Henüz çocuk denecek bir yaşta Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılmak istediyse de, ciğerlerinden hastalanarak İstanbul'a döndü. I. Dünya Savaşı sırasında Tıp Fakültesi'nde tedavi kliniğinde asistan olarak çalışırken, Türk Ocağı'nda «Türkçülük» ülküsü için uğraşan gençlerden biri oldu. 1919'da köylerde çalışmak için Tavşanlı'ya gitti. Millî Kurtuluş hareketinde Kütahya ve çevresinde çalıştı. 1922'de Sağlık Bakanlığı mensubu olarak Ankara'ya geldi, Adana'nın kurtuluşu üzerine de Mersin hükümet doktoru oldu.

Büyük Zafer'den sonra resmî ödevini bırakarak, doktorluk yaptı. Bu arada Türk Ocakları'nın bütün çalışmalarına katıldı. 1926'da Aydın milletvekili seçildi. Şeyh Sait isyanından sonra kurulan Şark İstiklâl Mahkemesi'nde üyelik yaptı. 1932'de Millî Eğitim Bakanı oldu. Bir yıl bakanlık yaptıktan sonra çekildi. Genç yaşında öldü.

Reşit Galip, kısa süren hayatında, Atatürk devrimlerinin her yönünde büyük bir çalışma göstermiştir. Ateşli fikirleri, devrim hareketlerine bağlılığı ile, Atatürk'ün güvendiği genç neslin öncülerindendi. Birçok gazetelerde, Türk tarihine, diline ve devrimlere ait yazılar yazdı. Mesleğiyle ilgili çevirileri, kitapları ve köyler için yazdığı birçok broşürleri vardır.

Tanzimat'ın Kurucusu

Büyük Reşit Paşa

Büyük Reşit Paşa

REŞİT PAŞA, Mustafa (1800 - 1858), büyük bir Türk devlet adamı ve diplomatı, Tanzimat'ın kurucusudur. «Büyük Reşit Paşa» diye anılır. İstanbul'da doğdu. Babası Enderûn'da öğrenimini yapmış olan Mustafa Efendi'dir. Reşit Paşa, eniştesi Sadrazam Ispartalı Ali Paşa tarafından yetiştirildi. Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Ispartalı Ali Paşa'nın yanında pek genç yaşında Mora'ya gitti. Yunan isyanının safhalarını, Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu aleyhindeki müdahalelerini yerinde gördü; esaslı fikirler edinerek döndü. Sonra ünlü hariciye nazırı Pertev Paşa tarafından olağanüstü istidadı sezildi, onun vasıtasiyle II. Mahmut'un dikkatini çekti. Islahatçı, devrimci bir hükümdar olan II. Mahmut, Reşit Bey'de aradığı devlet adamını bulduğunu anlamakta gecikmedi.

Âsi Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile müzakere edip, Mısır meselesinin inceliklerine vâkıf olan Reşit Bey, gittikçe Avrupa'da da tanındı. Daha Tanzimat'tan önce, en ünlü diplomatlardan sayılıyordu. Önce Londra büyükelçisi, sonra dış işleri bakanı oldu; vezir (mareşale eşit sivil rütbe) payesine yükseltildi. II. Mahmut'un 1839'daki âni ölümünde durum buydu.

Tahta çıkan I. Abdülmecit, daha 17 yaşında yoktu; etrafını bir sürü gerici devlet adamları almıştı; içlerinde: «Biz setre pantolon giyip de mi Viyana önüne gitmiştik?» diyenler vardı. Londra'dan acele gelen Reşit Paşa'yı bir punduna getirip yok etmek istiyenler çoğunluktaydı.

Reşit Paşa, Mısır meselesini halletmek, kudretli bir merkezî idare kurmak, Batı'nın yararlı kurumlarını almak, Avrupa devletlerinden birkaçiyle bağlaşmak, birkaçını tarafsız kılmak suretiyle Rusya'yı uzun zaman Osmanlı İmparatorluğu'na zarar vermiyecek şekilde bağlamak istiyordu. Orta Afrika'dan Orta Avrupa'ya kadar uzanan imparatorluğun dağılmasını önlemenin başka çaresi olmadığını anlamıştı.

Genç padişah, Reşit Paşa'yı yok etmek için kışkırtanlara kapılmadı. Yüzyıllardan beri atalarının sahip olduğu imtiyazların bazılarından kendi de vazgeçti, Reşit Paşa'nın hazırladığı Tanzimat Fermanı'nı onayladı. 3 kasım 1839'da Reşit Paşa, «kellesi koltuğunda» Gülhane'de «Tanzimat-ı Hayriye Fermanı»nı okudu (Bk. Tanzimat Fermanı).

Bundan sonra «Tanzimat Devri» açılmış oldu. Bu devrede Reşit Paşa, sadrazam olmadığı yıllarda bile, devletin özellikle dış siyasetine hâkim oldu. Başta Âli ve Fuat Paşalar olmak üzere yetiştirdiği büyük devlet adamları ile Tanzimat Devri, 1878'de II. Abdülhamit idareyi eline alıncaya kadar sürdü.

Reşit Paşa, ilk defa 1848'de sadrazam olmuştu. Ölünceye kadar 5 kere daha sadrazamlık etti, 7 yıl iktidarda kaldı. Reşit Paşa'nın acele ele aldığı ilk dâva, Mısır meselesiydi. Mehmet Ali Paşa Suriye'yi, Adana'yı, Filistin'i, Hicaz'ı ele geçirmişti, sadrazam olarak Osmanlı İmparatorluğu'na tahakküm etmek istiyordu. Mısır, devletlerarası bir mesele durumundaydı. Mehmet Ali Paşa birçok eyaletleri Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmış sayılıyordu. II. Mahmut'un ölümü üzerine Kaptan-ı Derya Ahmet Fevzi Paşa, Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürüp Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmişti; bu, bir faciaydı. Bu donanmayı Navarin'den sonra II. Mahmut, 13 yılda büyük fedakârlıklarla meydana getirmişti. Dünyanın en büyük donanmalarından birinin Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmesi, onu büyük bir deniz gücüne sahip kılıyordu. Fransa da kesin şekilde Kavalalı'yı tutuyordu.

Dünya Siyasetinde Reşit Paşa

Bu durumda Reşit Paşa, İngiltere'yi, Hindistan yolu üzerinde Fransız nüfuzunun kurulmasındaki tehlikeye ikna etti. İngiltere, Mehmet Ali Paşa işine karışmaması için Fransa'yı savaşla tehdit etti. Bundan sonra Reşit Paşa, İngiltere'yi Rusya'nın karşısına dikti. Prens Metternich'in yönettiği Avusturya, zaten Osmanlı Devleti'ni tutuyordu. Mehmet Ali Paşa, tecrit edildiğini anlayınca telâşa düştü. Osmanlı ordusu, Beyrut civarında, Kavalalı'nın ordusunu dağıttı. Mehmet Ali Paşa'nın ağır vergilerinden bunalmış ve yüzyıllardan beri Osmanlı idaresine alışmış olan Suriye, Lübnan ve Filistin'de halk, Osmanlı Devleti lehine silâha sarıldı, Mehmet Ali Paşa kuvvetlerini kovdu. Bu önemli eyaletler yeniden İstanbul'a bağlandı.

Sıra Mısır ile Sudan'a gelmişti. Tehlikeyi kavrıyan Mehmet Ali Paşa donanmayı, İskenderiye'ye gönderilmiş olan Osmanlı amirallerine teslim etti.

Bundan sonra Reşit Paşa, imparatorluğu Rusya'nın bitmek tükenmek bilmez tehditlerinden, ihtiraslarından korumak siyesetini gerçekleştirmek yoluna girdi. 1849'da «Muhacirler Meselesi»nde Osmanlı İmparatorluğu için liberal Batı devletlerinde (İngiltere ile Fransa'da) emsalsiz bir itibar yarattı (Bk. Fuat Paşa). Gayesine adım adım vâsıl olarak Kırım Savaşı'nda bu devletleri Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşa soktu (Bk. Kırım Savaşı). Paris Antlaşması ile, Rusya, Karadeniz'de donanma bulundurmak hakkını, Boğazlar'ı tehdit edebilmek durumunu kaybetti.

Reşit Paşa, II. Mahmut'tan sonra imparatorluğu parçalanmaktan, Asya'daki sınırları içine kapatılmaktan kurtaran ikinci devlet adamıdır. 600 yıldan beri gelip geçen Osmanlı sadrazamlarının (başbakanlarının) en büyüğü sayılabilir. Hiçbir sadrazam bu derecede zor şartlarda bu kadar büyük hizmet göstermemiştir. Adam yetiştirmekte, tanımakta büyük kabiliyet göstermiş, eserini devam ettirecek devlet adamları bırakmıştır. Kendisinin yetiştirdiği devlet adamları ise bu yola gitmemişler, böylece, Âli Paşa'nın ölümünden sonra, o zamanki deyimle «kaht-ı ricâl» denen «devlet adamı kıtlığı» imparatorluğu çöküntüye götüren sebeplerden biri olmuştur. En tehlikeli durumlarda mutlaka bir çare bulan dehası ile tanınan Reşit Paşa, olağanüstü zeki, nazik bir adamdı, Fransızcayı pek iyi konuşur, yazardı. Oğulları, vezirliğe, nazırlıklara, büyükelçiliklere yükselmiş, bunlardan Ali Galip Paşa, Abdülmecit'e damat olmuştur. Reşit Paşa'nın torunları yaşamaktadır.

RETİNA (Bk. GÖZ)

RETUŞ

Bir eseri, tamamlandıktan sonra düzeltmeye, pürüzlerini gidermeye «retuş» denir. Bu kelime daha çok fotoğrafçılıkta kullanılır. Bir fotoğrafın negatifi, yani filmi, camı üzerindeki ters hayali, kâğıda basılmadan önce, retuşlanır. Eski fotoğrafçılıkta bu çok önemli bir işti. Bugünkü fotoğrafçılık ise artık retuşa yer vermiyor. Çünkü her şey, fotoğraf çekilmeden önce, model üzerinde ışıkla hallediliyor.

Bir de «pozitif retuşu» vardır. Bu, resim basıldıktan sonra, kâğıt üzerinde yapılan düzeltmedir, basım sırasında ortaya çıkabilecek her hangi bir basit yanlışlığı tamir etmek içindir. Bir yazarın, bitmiş eseri üzerindeki son düzeltmelerine de «retuş» denir.

REUNİON ADASI

Hint Okyanusu'nda, Madagaskar'ın 400 mil kadar doğusunda bir adadır. Mascarene Adaları topluluğuna dahildir. Eski adı Bourbon'dur. Adanın yüzölçümü 2.500 km², nüfusu 350,000'dir; bu nüfusun büyük bir kısmını Zenciler, sonra Melezler'le Fransız asıllı Beyazlar, Hintliler, Çinliler, Araplar meydana getirir.

Volkanik bir ada olan Réunion'da çok sayıda ya sönmüş, ya da hâlâ ateş püskürür yanardağ vardır. Bu arada, adanın en yüksek noktası olan Piton des Neiges (3.000 m.) tepesi gayet büyük eski bir kraterdir.

Adayı Portekizliler XV. yüzyılın başlarında keşfetmişlerdi, ilk yerleşme 1642'de Fransızlar'ın buraya gelmesiyle başladı. Ada, 1946 yılından beri Fransa'nın denizaşırı illerinden biridir.

Adanın başkenti Saint Denis kuzey kıyısında 60.000 nüfuslu bir şehirdir.

Adanın 1/3'i kadar bir alanda tarım yapılır, özellikle şeker kamışı, vanilya, ayrıca parfümlerde kullanılan bir yağ çıkarılan «vetiver» yetiştirilir. Şeker ve «rom» başlıca ihraç mallarıdır. Adanın kuzeybatısında bulunan Port-des-Galets en önemli limandır. Adanın kıyıları, genel olarak, dik, çok çentikli olduğu için liman olmaya elverişsizdir.

REVOLVER (Bk. TABANCA)

REYHANLI

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Hatay iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneyde Suriye, güneybatıda Hatay'ın Altınözü, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Kırıkhan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hamam adında bir bucağı, 34 köyü vardır.

Yüzölçümü: 637 km²

Nüfusu: 31.925 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesimini bir dikdörtgen biçiminde, kuzeyden güneybatıya doğru uzanan Reyhanlı Ovası kaplar. Reyhanlı Ovası'nın doğusunda Türkiye ile Suriye arasında sınır çizen Kurt Dağları'nın ucu bulunur. Amik Ovası'nın doğu kesimleri de Reyhanlı ilçesinin batı sınırlarından içeri sokulur.

Reyhanlı'da yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Yazlar genel olarak kuraktır. En önemli akarsular, ilçenin güneybatısından geçen Asi nehri ile Amik Gölü'ne dökülen Afrin Çayı'dır. Denizden 140 m. yükseklikte bulunan, yüzölçümü 100 km² olan Amik Gölü'nün doğu yarısı Reyhanlı ilçesi sınırları içinde kalır. İlçenin bir başka gölü de Yenişehir Gölü'dür. Bu küçük göl Antakya - Reyhanlı şosesinin güneyinde bulunur.

Reyhanlı ilçesinde toprak verimlidir. Çeşitli tahıl türlerinden başka, çok miktarda pamuk yetiştirilir. Tahıl türleri arasında en çok yetiştirilen pirinçtir.

Kasaba. — İlçe merkezi Reyhanlı kasabası, Suriye sınırına 5 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 138 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasaba ile Antakya, Kırıkhan, İskenderun, Halep arasında düzgün yollar vardır. 1960 sayımına göre 12.305 kişilik nüfusu olan Reyhanlı 3 mahalleden meydana gelmiştir. Bayır Mahallesi'nde 8.500 m² genişliğinde Cumhuriyet Meydanı, Belediye Konağı karşısında 6.400 m² genişliğinde pazar meydanı, Gültepe yolu üzerinde 2.500 m²'lik hayvan pazarı, Kanatlı Caddesi üzerinde de 700 m²'lik bir park vardır. Kasabanın içme suyu Yenişehir Gölü yakınlarındaki kaynaktan sağlanmıştır.

REYKJAVİK

İslanda'nın başkentidir. Yeryüzünde Kutup bölgesine en yakın olan başkent Reykjavik'tir. Nüfusu 95.000'e yakın olan şehir, önemli bir balıkçılık merkezidir. Bütün İslanda'nın yarı nüfusu bu şehirde yaşar. Konserve fabrikaları, bir yüksek balıkçılık enstitüsü, bir üniversite, iki tiyatro vardır.

Ekvator'dan gelen sıcak Körfez Akıntısı İslanda'yı da etkisi altında bıraktığından, Reykjavik'in iklimi, kutup bölgesine yakın olmasına rağmen, soğuk değildir. Rusya'nın Arkangelsk limanı ile aynı enlem derecesi üzerinde olduğu halde, birçok aylar buzlarla kapanan Arkangelsk'in yanında, Reykjavik limanına yılın her ayında gemiler girebilir.

REYNOLDS, Sir Joshua (1732 - 1792)

J. Reynolds

Ünlü bir İngiliz portre ressamıdır. 17 yaşında iken Thomas Hudson adında bir ressamın yanında iki yıl çalışarak insan yüzü çizmekte başarı kazandı. Önceleri Plymouth'ta, sonra da İtalya'da çalıştı. Londra'ya dönüşünde kısa zamanda büyük bir üne kavuştu. Kırallık Akademisi'nin 1768'de ilk başkanı oldu.

Reynolds, portrede çok usta bir ressamdı. Eserleri arasında «Devonshire Düşesi ile Çocukları», «Günahsız» tabloları ünlüdür. «Konuşma» adlı kitabı, sanat görüşünü edebî bir renk içinde belirtir.

RHODE İSLAND

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Nüfus bakımından A. B. D. arasında 39. gelir. Ülkenin kuzeydoğusunda, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Adı RI şeklinde kısaltılır. 3.232 km² yüzölçümü, 850.000 nüfusu vardır. 725.000 nüfuslu başkent Providence tabiî bir limanın içinde önemli bir sanayi şehridir. Başta dokuma sanayii olmak üzere makina sanayii de gelişmiştir. 1764'te kurulmuş bir üniversitesi vardır.

Rhode İsland aynı zamanda Amerika'nın başta gelen sayfiye bölgelerinden biridir. Kıyı boyunca uzanan plâjlar tatillerini geçirmek üzere gelenlerle dolar. Topraklarının %66'sı ormanlarla kaplıdır.

RHODES, Cecil (1853 - 1902)

C. Rhodes

Ünlü bir İngiliz devlet adamıdır. İngiltere İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesinde büyük payı olmuştur. Bishops Stortford'da doğdu, Güney Afrika'da öldü.

Öğrenimini Oxford'da yapan Rhodes, genç yaşta Güney Afrika'ya giderek Kimberley elmas madenlerinde çalıştı. Enerjisi, zekâsı ile, 6 yıl içinde elmas madenlerinin işletmesini eline alarak Güney Afrika'nın en kudretli adamı oldu. Rhodes'in amacı, bütün Güney Afrika'yı İngiltere'ye bağlamaktı.

1890'da Güney Afrika başbakanı oldu. Boerler'le uzlaşma ümidi kalmayınca, Rhodes savaşmaya girişti. 1893'te Tanganika Gölü'ne kadar olan bölgelerde yeni toprakları İngiltere'ye kattı. Bugün bu topraklar kendi adiyle «Güney ve Kuzey Rhodesia» olarak tanınır.

Holândalılar'la İngilizler'in arasını bulmaya çok çalışan Rhodes, Afrika'da İngilizce konuşan milletleri birleştirmek, burada yeni bir İngiltere kurmak istiyordu. Ayrıca Kap'tan Kahire'ye kadar bir demiryolu yapmayı da o düşünmüştü.

Boer Savaşı bittikten kısa bir süre sonra ölen Cecil Rhodes'un mezarı bir devlet haline getirdiği Rhodesia'daki Matopo Tepesi'ndedir. Büyük servetinin bir kısmını, Güney Afrikalı İngiliz ve Amerikalı çocukların eğitimine ayırmıştır.

RHONE NEHRİ

Fransa'nın Akdeniz'e dökülen en önemli akarsuyudur. Uzunluk bakımından Avrupa'nın 13. nehri olan Rhône (Ron) 810 km.'dir, 100.000 km²'lik bir havzanın sularını Akdeniz'e boşaltır.

Rhône, İsviçre Alpleri'nden doğar, önce doğu-batı doğrultusunda akar, Leman (Cenevre) Gölü'ne girer. Bu gölden çıktıktan sonra Fransa topraklarına geçer. Lyon şehri yakınında en önemli kolu olan Saône (Son) nehrini alır, bir dirsek çevirerek kuzey-güney doğrultusunda akmaya başlar. Saône vâdisi Fransa'nın önemli tarım alanlarındandır. Bu vâdinin iki yanındaki yamaçlar bağlarla kaplıdır. Bu bağlardan elde edilen üzümle Fransa'nın ünlü şaraplarından bazıları yapılır. Lyon'dan sonra, güneyde, Rhône Ovası gittikçe daralır, az çok engebeli bir hal alır. Bu vâdi boyunda Valence çevresinde dut ağaçları görülmeye başlar, bu alanda ipekçilik gelişmiştir. Nehir daha güneyde Lyon Körfezi'nde Akdeniz'e ulaşır.

RIH

Eskiden yazıların çabuk kuruması için üstüne ekilen, kuruduktan sonra silkilerek çıkarılan, ince, renkli kuma «rıh» denir. Kurutma kâğıdı olmadığı zamanlarda, bütün yazıların üstüne rıh serpilir, yazının akıp, yayılmaması böyle önlenirdi.

Ayrıca rıhın yaldız tozundan yapılmış olanları da vardı ki, ona «altın tozu» denirdi. Eski fermanlara, altın rıh serpilirdi. Bu rıh, yazının uzun bir süre bozulmamasını sağlardı.

RIHTIM

Bir limanda yolcu alıp vermeye, eşya yükleyip boşaltmaya yarıyan, üstü düzeltilmiş, suya gelen kenarı taşlarla örülmüş yerine «rıhtım» denir. Limana gelen gemiler, ya ortada demirler, ya şamandıralara bağlanırlar, ya da rıhtıma yanaşırlar. İç denizlerde gelgit hissedilmiyecek kadar az olduğundan rıhtımların yapımında büyük zorluklarla karşılaşılmaz. Okyanuslara bakan yerlerdeki rıhtımlar ise yapılırken suyun yükselip alçalmasını gözönünde bulundurmak gerekir. Rıhtımlar, genel olarak ya beton bloklar dizilerek, ya da taş örülerek yapılır. Bununla birlikte, tahtadan, hattâ nehir kıyılarında kazıklar çakıp araların çalıyla örerek de rıhtımlar yapılır.

Modern rıhtımlarda malların çabuk yüklenip boşaltılmasını sağlaması için, raylar üzerinde gidip gelen vinçler, demiryolları, yerine göre ambarlar, silolar bulunur. Gemiler rıhtıma büyüklüklerine, manevra kabiliyetlerine göre ya kendi imkânlariyle, ya da römorkörlerle çekilerek yanaşır. Büyük gemiler iyice yaklaştıkları zaman rıhtıma halat atarlar, sonra halatın gemide kalan ucu, özel makinalarla büyük bir çarka sarılarak çekilmeye başlar, gerilen halat böylece gemiyi rıhtıma yanaştırır.

RIZA NUR, Dr. (1879 - 1943)

Rıza Nur

Bilim, fikir ve siyaset alanlarında önemli çalışmaları bulunan, çağdaş Türk doktorlarındandır. Sinop'ta doğmuş, öğrenimini İstanbul'da yapmıştır. Askerî Tıp Okulu'ndan doktor yüzbaşı olarak çıktıktan sonra kısa bir süre Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı, 1908 Meşrutiyeti ile siyasi hayata atıldı, İstanbul'dan milletvekili seçildi. Önceleri «İttihat ve Terakki» partisine bağlı iken bir süre sonra buradan ayrılıp «Hürriyet ve İtilâf» partisine girdi. Siyasi düşüncelerinde ateşli ve atılgan olduğu için, defalarca takiplere uğradı, hapse girdi, sürgünlere gönderildi.

Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçen Rıza Nur, 1921'de Moskova, 1922'de Ukrayna, Harkow Antlaşmaları'nda Türk delegesi olarak görev aldı, Dumlupınar Zaferi'nden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçildi. Lozan Antlaşması görüşmelerindeki ikinci delegelik görevi ile de yararlık gösterdi.

Bir ara Sağlık Bakanlığı, Dış İşleri Bakan Vekilliğinde de bulunan Rıza Nur, 1924'te zamanın hükümetiyle bazı görüş anlaşmazlıklarına düştü. Siyasi hayattan çekilip, kendi isteğiyle, yurttan ayrıldı. Paris'te, Mısır'da oturarak tarih, Türkoloji, edebiyat araştırmalariyle meşgul oldu. 1939'da İstanbul'a döndü; artık siyasetle ilgilenmiyerek yalnız bilim ve yayın hayatiyle uğraştı.

Rıza Nur'un 14 ciltlik «Haritalı ve Resimli Mufassal Türk Tarihi», metot ve bilgi bakımından oldukça büyük hatalar taşımakla beraber, onun Türkçü ve milliyetçi ruhunun samimî bir ifadesi niteliğini taşır. Bunun dışında 50'ye yakın eseri daha vardır.

Sinop'ta babadan kalma büyük evinde, zengin kitaplarını vakfederek kurduğu büyük kitaplık, bugün yurdumuzun en değerli kültür hazinelerinden biridir.

RIZA TEVFİK

(Bk. BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik)

RİCHARD'LAR

İngiltere krallarından üçünün adıdır.

I. Richard (1157-1199). — «Aslan Yürekli» diye anılır. Plantagenet hanedanındandır. Babası II. Henry'ye karşı geldi. 1189'da kıral oldu, 1190'da 3. Haçlı Savaşı'na katılarak, üç yıl kadar Filistin'de, Kudüs'te Türkler'le, Araplar'la savaştı. İngiltere'ye dönerken İmparator II. Heinrich'e esir düştü. 150.000 altın mark karşılığında serbes bırakıldı. Adı romanlara konu teşkil eden Aslan Yürekli Richard, Fransa'da bir savaşta yaralanarak öldü.

II. Richard (1367-1400). — III. Edward'ın torunudur. 10 yaşında tahta geçti. Çağında ilk defa «Köylü İsyanı» oldu. Hayatı, karışıklıklar içinde geçen II. Richard, Lancaster hanedanından IV. Henry'ye yenilerek tahttan indirildi, hapiste öldü.

III. Richard (1452-1485). — İyi bir asker, kurnaz bir kıraldı. Kardeşinin oğlu olan 12 yaşındaki V. Edward'ı tahttan indirerek öldürttü, Parlâmento'ya kendisini kıral seçtirdi. İç savaşlar, karışık politik komplolar içinde kırallık eden III. Richard, en sonunda akrabalarından Henry Tudor'a 1485'te Boworth Çayırı Savaşı'nda yenilerek öldü.

RİCHELİEU, Kardinal (1585 - 1642)

Ünlü bir Fransız devlet adamıdır. Fransa'nın tarihinde büyük roller oynamıştır. Paris'te doğdu, bir din adamı olarak yetişti. 1607'de Luçon piskoposu, 1617'de Kıraliçe Marie De Medici'nin müşaviri oldu. 1622' de de papalıktan sonra en büyük dinî rütbe olan kardinalliğe yükseldi.

Kıral XIII. Louis 1624'te, Richelieu'yü çok geniş yetkilerle başbakanlığa getirdi. Richelieu, devlet işlerinde büyük bir beceriklilik göstererek, ince zekâsı, kurnazca idaresi ile kırallık rejimini kuvvetlendirdi, XIV. Louis zamanında Fransa'nın en kuvvetli Avrupa devleti haline ulaşmasının temellerini attı.

Kardinal Richelieu

Richelieu iş başına geçer geçmez, devlet birliğine zararlı gördüğü toplulukların kuvvetlerini parçaladı, aristokrat sınıfın yetkilerinin çoğunu ellerinden aldı. Böylece, kırallı, kırallığı en kudretli makam haline soktu. Bu arada, kırallığa bağlı bir memur sınıfı yaratarak, Avrupa'da «hükümet» sisteminin esaslarını da ilk defa kurmuş oldu.

Fransa'nın gerek iç, gerekse dış politikasında, kıraldan çok söz sahibi olan Richelieu, başbakanlık ödevine ölünceye kadar devam etti. Dış politikada, Avusturya'nın Habsburg hanedanını hırpaladı. Otuz Yıl Savaşları'nda, Katolik Fransa'yı, Protestanlar'a, yardıma koşturdu. İsveç'le birlik oldu. 1634 ve 1635' te Katolik Alman devletlerini ve İspanya'yı yenerek, Fransa'ya toprak kazandırdı.

RİGA

Letonya'nın başkenti, Baltık Denizi'nde, Riga Körfezi'nde işlek bir liman şehridir. Dvina nehrinin denize döküldüğü ağzın kıyısında kuruludur, nüfusu 670.000 kadardır.

Riga, Baltık'taki en eski şehirlerden biridir. 1918-1940 yılları arasında bağımsız Letonya Cumhuriyeti'nin başkentiydi. 1940'ta Letonya'nın Sovyetler Birliği'ne katılması üzerine, Rusya'ya bağlı Letonya, Sovyet Cumhuriyeti'nin merkezi olarak kaldı.

Ortaçağ'dan beri Avrupa'nın önemli ticaret şehirlerinden biri olan Riga'da, kereste, dokuma ve lâstik sanayii çok gelişmiştir. Riga Üniversitesi 1929'da kurulmuştur.

RİLKE, Rainer-Maria (1875 - 1926)

R. M. Rilke

Ünlü bir Alman şairidir. Çağımızda, etkisi sınır dışına çıkmış, dünyayı sarmış Alman şairlerinin en kuvvetlisidir. Prag'da doğdu. Önce askerî okullarda, ticaret okulunda öğrenim gördükten sonra Prag Üniversitesi'ne girdi. Münih ve Berlin üniversitelerinde öğrenimini tamamladı. 1899'da İtalya'ya, 1900'de Rusya'ya gitti. 1902'de Paris'e geçti, ünlü Fransız heykelcisi Rodin'in sekreteri oldu. Orada Fransız edebiyatını yakından tanıdı. Daha sonra Avusturya, İtalya, Cezayir, Mısır, Tunus, İspanya gibi çeşitli ülkeleri gezip dolaştı. Buralardaki sanat çevrelerini kendine hayran bıraktı.

Rilke melânkoliye kaçacak kadar aşırı derecede içli bir şairdi. 1902'de yayınladığı «Das Buch der Bilder» (Hayaller Kitabı), 1905'te yayınladığı «Das Studenbuch» (İncelemeler Kitabı) onun hayal gücünü gösteren eserlerdi. 1907-1908 yıllarında basılan «Neue Gedichte» (Yeni Şiirler)de, Rodin'in sanat metodu ve etkisi görülür. Bu iki ciltlik eserde Rilke de dış âlemi ele alarak iç dünyasının değişmez gerçeklerini göstermek istemiştir. Rilke'nin tiyatro eserleri de vardır. Bunların da en önemlisi «Malte Laurids Brigge'nin Hâtıra Defteri»dir (1910).

Rilke, 1919'da İsviçre'ye gitti, bir daha Almanya'ya dönmedi. Hayatının son yıllarını hayran olduğu İsviçre'de bir sanatoryumda geçirdi.

RİMBAUD, Arthur (1854 - 1891)

A. Rimbaud

Sembolizmin kurucusu sayılan ünlü bir Fransız şairidir. Charleville kasabasında doğdu. Zekâsı gayet erken gelişti. Çok çalışkan, bağımsız ruhlu, yola gelmez bir çocuktu. 1871'de Paris'e gitti. Daha 17 yaşındayken, onu bütün dünyada meşhur eden «Le Bateau Ivre» (Sarhoş Gemi) şiirini yazmıştı. 1873'te, insanlardan, kitaplardan tiksindiğini söyliyerek şiir yazmayı bıraktı. Önce Londra'ya, sonra arkadaşı şair Verlaine'le birlikte Belçika'ya gitti. Bir gün Verlaine ona sinirlenerek üzerine iki el ateş etti, bu yüzden hapis yattı. Rimbaud o zaman (1873), «Une Saison En Enfer» (Cehennemde Bir Mevsim)i yazdı. Bu, kendisinin ruh hayatının hikâyesidir. Sonra yazmayı bıraktı, serseri bir hayata atıldı. Bütün Avrupa'yı dolaşmaya çıktı. Sonda Adaları'na, İskandinavya'ya, Mısır'a gitti. Kıbrıs'tan sonra Afrika'ya geçti. Harrar'da fildişi ticaretine girişti. Habeş İmparatoru Menelik için fişek imal ettirerek zengin oldu. 1886'da Verlaine, onun «Les Illuminations» (Işıltılar) adlı şiirlerini yayınlamıştı. Rimbaud 1890'da Fransa'ya dönerken düştü, bacağını kırdı. Ameliyat ettilerse de, kurtaramadılar, genç şair Marsilya'da bir hastanede öldü.

Arthur Rimbaud, Baudelaire'in izinde yürüyerek renklerle sesler arasında ilişkiler aramaya devam etmiştir. Başta Verlaine olmak üzere, birçok şairi etkilemiştir.

RİMSKİ-KORSAKOV, Nikolay (1844-1908)

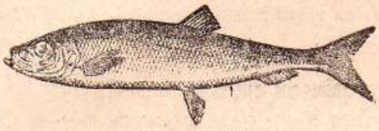

Rimski-Korsakov

Büyük bir Rus bestecisidir. Aristokrat bir aileden Petersburg (Leningrad)da doğdu, deniz subayı olarak yetişti. Müziği kendi kendine öğrendi, ilk eseri olan bir senfoniyi, 1865'te üç yıllık bir deniz gezisinin sonunda yazdı. 1871'de «Beşler» diye tanınan Rus bestecilerinden Balakirev'in öğütleriyle, kendisini büsbütün müziğe verdi. Aynı yıl,

Petersburg Konservatuvarı kompozisyon öğretmeni oldu. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, okutacağı derse ait hiçbir şey bilmiyordu. Yalnız, yılmadan çalıştı, sanatının kurallarını «Beşler» içinde en iyi öğrenen o oldu.

Rus bestecileri içinde, Rimski-Korsakov, melodileri, renk zenginliği, süreli yaratma kabiliyeti ile en önemli yer alır. Başlıca eserleri şunlardır: «Altın Horoz», «Sadko», «Mayıs Gecesi» operaları; 3 senfoni; «Şehrazad» senfonik şiiri, «İspanyol Kapriçyosu», çeşitli orkestra, piyano, ses ve oda müziği, kantat ve koro parçaları.

Ringa balığı

RİNGA BALIĞI

Daha çok Manş Denizi'nden Kuzey Buz Denizi'ne kadar olan denizlerde yaşıyan bir balıktır. İzmir'den Mersin'e kadar olan kıyılarımızda da yaşar. Karadeniz'de, Marmara'da bulunmaz.

Ringa sardalya ve tirsi balıklarına benzer. Vücudu mavimtırak, yanları, karnı gümüş parlaklığındadır. Sudan çıkar çıkmaz hemen ölür. Ringalar büyük sürüler halinde dolaşırlar. Yumurtlama mevsiminde milyonlarcası bir araya gelerek kıyılara yaklaşırlar. Bunların denizde kapladıkları alan çok kere 4 km^2'ye yaklaşır. Dişi bir ringa ortalama 60.000'i aşkın yumurta bırakır.

Çok eski zamandan beri devamlı olarak avlanmasına, büyük deniz canavarları tarafından yok edilmesine karşılık sayıları gittikçe artmaktadır. Ringa, taze olarak yendiği gibi, tütsülenerek de kurutulur.

RİO DE JANEİRO

Brezilya'nın eski başkentidir, bugün ülkenin en büyük liman şehridir. Kısaca «Rio» diye de anılır. Nüfusu 4 milyonu geçmiştir. Brezilya'nın ikinci, Güney Amerika'nın 17. büyük şehridir.

Brezilya'da 30 km. uzunluğu, 28 km. genişliği olan Guana Koyu'nda kuruludur. Şehre bu koyun iki yönündeki 1,5 km. genişliğinde birer boğazdan girilir. Boğazın bir ucundaki kaya blokunun yüksekliği 380 m., öbür ucundaki ise 226 m.'dir.

Dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan, bu bakımdan İstanbul'a benzetilen Rio de Janeiro'nun limanı da en büyük limanlardan biridir, tabiî limanların da en iyilerindendir. Şehir tepelik bir yarımadanın üzerinde kuruludur.

Önemli bir hava taşıt merkezi olan Rio de Janeiro, Brezilya'nın, ticaret, maliye, turizm merkezidir. Üniversitesi 1826'da açılmış, 1922'de genişletilmiştir. Şehirde ayrıca birçok yüksek okullar, sanat akademisi, tarih müzesi, deniz müzesi, 1808'de kurulan çok zengin bir millî kitaplık vardır.

Endüstri kolları bir hayli gelişmiş olan Rio de Janeiro'da başlıca, kahve, kauçuk, kereste, elmas ticareti yapılır.

Rio de Janeiro limanı Portekizli denizci Gonçao Coelho tarafından 1502'de bulundu. Ocak ayının ilk günü limana giren Coelho, koyu büyük bir nehrin ağzı sandığından, «Rio de Janeiro» (Ocak ayı nehri) adını verdi. Burada küçük bir liman kuruldu. 1555'te Fransızlar koya girip, Rio'yu aldılar. Portekiz Genel Valisi Men De Sa, Fransızlar'ı kuşatıp yendi, 1567'de Rio de Janeiro'yu yeni baştan kurdu. Şehir, zamanla gelişerek 1763'te Brezilya'nın başşehri, 1807'den 1822'ye kadar sürgündeki Portekiz Kırallığı'nın, 1822'den 1887'ye kadar Brezilya İmparatorluğu'nun başkenti oldu. 1887'de Brezilya cumhuriyet olunca Rio gene başkent kaldı, 1960'ta yeni kurulan Brasilia, başkent oldu (Bk. Brezilya).

Rio de Janeiro'da Monroe Caddesi. Kaldırımları renkli mozayik taşlarla süslüdür.

RİO DE ORO

Kuzeybatı Afrika'da İspanya'ya ait bir bölgedir, «İspanyol Sahrası» da denilir. Yüzölçümü 257.500 km^2, nüfusu 63.000'dir. Büyük bir kısmı taşlık çöllerle, hele güney kısımları kumullarla örtülü olan bu bölgede Arap ve Berberî göçebeler yaşar. Rio de Oro'nun merkezi Villa Cisneros'nun nüfusu, 312'si Avrupalı olmak üzere, 1.096'dır.

Bölgenin büyük bir kısmı çöl olduğu için hemen hemen hiç tarım yapılamaz. Daha çok koyun, keçi, deve gibi hayvanlar yetiştirilir, az miktarda hayvan postu ihracatı yapılır.

RİTİM

Müzikte zamanın düzenli aralıklara bölünmesine «ritim» denir. Ritmi «ölçü» (mesure) kelimesiyle karıştırmamalıdır. Ölçü, ritmin (bölümlenmiş zamanın) tekrarlarından her hangi biridir, yani ritmin eşitlik anlatan kısımlarıdır. «6/8'lik bir ölçü» demek, bütün bestenin çalınacağı, ya da söyleneceği süreyi en küçüğü 8'lik zaman parçalarına bölmek, eseri bunlardan her altısı geçtikçe tekrarlanan bir «devreleme» (periode) içinde icra etmek demektir.

«Ritim» kelimesi, müzikten çıkmış olmakla birlikte, şiir gibi söz sanatlarında, resim, heykel gibi plâstik sanatlarda da kullanılan bir terimdir. Şiirde ritim, bir mısraın söylenme süresini zaman bakımından parçalara bölmek demektir. Bunun da birimi «hece»dir. 10 heceli bir mısra, 10 hecelik zaman parçalarına bölünerek söylenen bir mısradır. Aruz vezniyle yazılan bir mısra, öbür bütün mısralarında hecelerin birinci mısradaki söyleniş süresine denk olarak düzenlediği bir şiir meydana getiren mısradır.

Plâstik sanatlarda ritim, desende çizginin yüzeyi aynı yönde tekrar tekrar bölmesi, ya da bütün yüzeyi eşitliğe yakın parçalara bölerek dolaşması anlamına gelir.

RİYAZİYE (Bk. MATEMATİK)

Çayı İle Ün Salan Bir Karadeniz İlimiz

RİZE

RİZE, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Artvin, güneyde Erzurum, batıda Trabzon illeri çevirir. Kuzeyden Karadeniz'le sınırlanır. Merkez ilçesinden başka 7 ilçesi daha vardır: Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Fındıklı, İkizdere, Kalkandere, Pazar. Bunlara bağlı 16 bucağı, 287 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.120 km^2

Nüfusu: 249.530 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 80 kişi

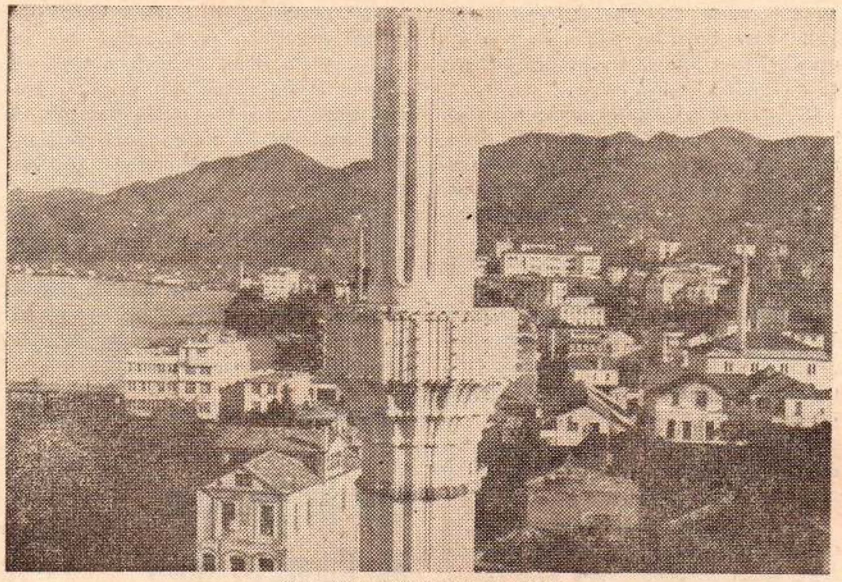
Yüzey Şekilleri. — Riza ilinin toprakları çok engebelidir. Denizden hemen sonra dağlar yükselmeye başlar. Doğu Karadeniz Dağları'nın Rize ili sınırları içinde kalan parçalarına Rize Dağları adı verilir. Kıyıya paralel olarak uzanan bu dağlar üzerinde Karadeniz Bölgesi'nin en yüksek tepeleri bulunur. Doğudaki Kaçkar Dağı 4.000 metreye yaklaşır (3.937 m.). Daha batıdaki Verçenik Dağı da (3.711 m.) Karadeniz Bölgesi'nin ikinci yüksek noktasıdır.

Rize Dağları'nın bir başka özelliği de üzerlerinde eski buzullara ait bazı izler, bu arada küçük buzul gölleri de bulunmasıdır.

Iklim. — Rize ilinin kıyı kesimlerinde ılık bir deniz iklimi görülür. Il merkezi Rize şehrinde yıllık ortalama sıcaklık 14°.3'dir; en sıcak olan ağustos ayı ortalaması 22°.6', en soğuk ay olan şubat ortalaması —6°.9'dir. Rize'de şimdiye kadar sıcaklığın en çok 37°.9'a çıktığı (2 mayıs 1953), en az da —6°.6'ye düştüğü (4 şubat 1950) görülmüştür.

Rize ikliminin kaydedilmeye değer önemli bir özelliği de yurdumuzun en çok yağış alan bir köşesi oluşudur. Rize şehrinde ortalama olarak yıllık yağış tutarı 2.441 mm.'dir. Rize'de gökyüzü çoğunlukla bulutludur, ortalama olarak yılın 140 günü yağışlı geçer.

Bitki Örtüsü. — Yağışın bol olması dolayısiyle doğal bitki örtüsü gürdür. Dağların alçak kesimlerinde belli bir yüksekliğe kadar

Rize limanından bir görünüş

yayvan yapraklı ağaçlar, daha yükseklerde ise iğne yapraklı ağaçlar ormanları bulunur.

Akarsular. — Rize'de önemli akarsu yoktur. Rize Dağları'ndan inerek Karadeniz'e dökülen kısa boylu akarsular daha çok sel karakterlidir, yazın çoğunlukla kururlar.

Tarım. — Rize'de tarım alanları çok dardır. Tarla tarımı yapılabilecek yerlerin büyük bir kısmını mısır tarlaları kaplar. Tahıl çeşitleri arasında mısırdan sonra pirinç gelir. Rize'de yetiştirilen pirinç sulanmaya ihtiyaç göstermiyen «dağ pirinci»dir. Öte yandan, Rize yöresi Karadeniz Bölgesi'nde tarımın en çok geliştiği bir alandır.

Rize Çayı

Bütün bunların yanıbaşında Rize iline en çok para kazandıran, çaydır. Rize'de çayın yetişebileceğinin anlaşılması üzerine ilk teşebbüs 1892'de yapılmış, çay bahçeleri ilk önce Rize'nin merkez ilçesinde kurulmuştu. Cumhuriyet'ten sonra bu iş daha büyük bir önemle ele alındı, 1924'te Devlet tarafından büyük bir çay fidanlığı kuruldu. Ayrıca, halkın da çay ekim alanları gittikçe genişlemeye başladı.

Rize'de çay fabrika ve atelyeleri de çay tarımına bağlı olarak gelişmiştir. Çayeli, Gündoğdu, Eskipazar fabrikaları açıldıktan sonra, 1959'da Rize çayı, Türkiye çay yoğaltımının %59'unu karşılar duruma geldi. Bugün Rize'de 5 çay fabrikası ile 18 çay atelyesi vardır. 1960'ta 25.000 ton yaş çay yaprağı elde edilmiştir.

Rize Şehri

İl merkezi Rize şehri, Karadeniz kıyısında kademe kademe yükselen sırtlar üzerinde kurulmuştur. Gür ağaçlık, yemyeşil tepelerin önünde çok şirin bir görünüşü vardır. 32 mahalleden meydana gelen şehrin nüfusu (1960 sayımına göre) 22.261'dir. Doğu Karadeniz bölümünün Trabzon'dan sonra ikinci büyük şehridir. Evler kıyıdan başlıyarak 100 m. râkıma kadar yükselir. Rize şehri Karadeniz kıyısı boyunca giden yollarla başka kıyı şehirlerine bağlandığı gibi, güneye inen bir yolla da Kalkandere, İkizdere üzerinden Çoruh vâdisindeki İspir'e bağlıdır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
Rize (O. Yalçın, 1961); Rize: İçtimaî, İktisadî ve Kültürel bakımdan Bir Tetkik (R. Arer, 1952); Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları (A. Saygun, 1937); Rize Şairleri (S. Can, 1940); Rizede Çay (R. Aktan, 1946); Rize'de Çay Yetiştirmenin Tabiî Esasları (S. T. Tekeli, 1943); Rize Bölgesinde Çay Yetiştirmenin ve İşlemenin Meseleleri (Prof. Dr. S. T. Tekeli, 1961).

ROBESPİERRE, Maximilien de (1758-1794)

Robespierre

Fransız İhtilâli'nin ünlü önderlerinden biridir. Eski bir ailenin oğlu idi, iyi bir öğrenim yaptı. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra avukat olarak hayata atıldı, 1789'da toplanan ilk Kurucu Meclis'e Paris'ten milletvekili olarak katıldı.

Robespierre, bu ilk meclisteki çalışmalarından çok aşırı hürriyetçilerin birleştiği Jakobenler (Jacobin) klübündeki söylevleri, ayrıca Rousseau'nun siyasal, toplumsal fikirlerinin ateşli bir taraftarı olarak ün kazandı. Önceleri ılımlı bir ihtilâlci, hattâ anayasaya bağlı krallık taraftarıydı, sonradan Jirondenler'in cumhuriyetçi fikirlerini benimsedi. XVI. Louis'nin Fransa'dan kaçmaya çalışmasından sonra da, başkanı gibi olduğu Jakobenler arasında aşırı, uzlaşmaz bir ihtilâlci olarak davrandı.

İkinci Millet Meclisi'ne üye olamıyan Robespierre, Üçüncü Meclis'e girince, önce Kırala işten el çektirilmesi, daha sonra da idam edilmesi için oy verdi. 1793'te, mecliste söylediği şiddetli söylevle Jirondenler'le taraftarlarını vatan haini ilân ettikten sonra idam ettirdi. Ondan sonra, tam bir yıl Fransa'nın tek sözü geçer adamı oldu.

Robespierre, Fransız İhtilâli'nde sel gibi kan akıtıldığı «Terör (Yıldırma) Devri»nin temsilcisi sayılır. Robespierre, yepyeni bir hükümet sistemi, din müessesesi kurmak amacını güdüyordu. Bunun için kendisine rakip gördüğü Kıralcıları, Cumhuriyetçileri, hattâ kendisiyle aynı fikirde olanları bile ortadan kaldırdı. En sonunda, başkalarını sehpaya göndermek için alet olarak kullandığı Meclis üyelerinin bir kısmı, Robespierre'in bu politikasından usandılar. 27 temmuz 1794'te Robespierre, mecliste gene sayısız kurban isteyince, Cambon, Robespierre'i suçlandırdı. Ertesi gün mecliste konuşmak isteyen Robespierre'e «diktatöre söz yok!» diye bağırdılar, söz vermediler. O gece Robespierre'le arkadaşları tevkif edildiler, ertesi akşam da idam edildiler.

ROBİNSON CRUSOE

Ünlü İngiliz yazarı Daniel De Foe'nun bir eserinde yarattığı roman kahramanıdır (Bk. De Foe). «Robinson Crusoe» İngiliz edebiyatında yazılmış ilk gerçekçi romandır.

Robinson Crusoe, macera düşkünü bir insan, bir denizcidir; yalnız, başından geçen heyecanlı olaylar yanında, yazarın dünya görüşünü de yansıtır. Çünkü, birçok olaydan sonra bir ıssız adaya düşen Robinson, bir bakıma o adada tek başına kalmış, tek başına yaşamış bir kimse değildir, kendisiyle birlikte

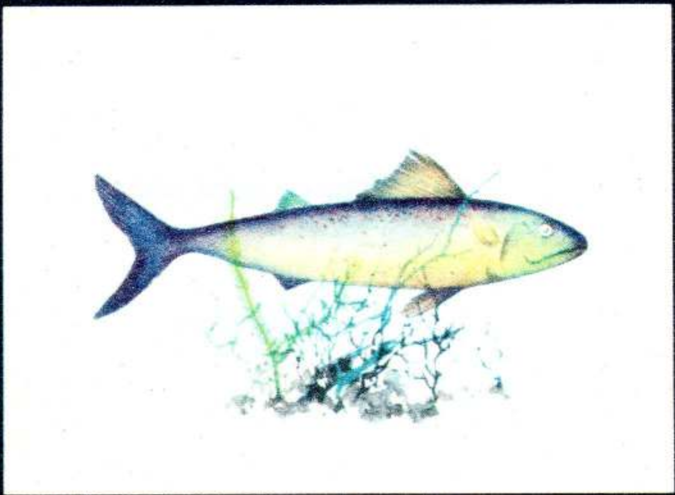
ROBİNSON CRUSOE
Romanının Özeti

ROBİNSON'un babası Crusoe orta halli bir adamdı. Oğlunun iyi bir iş tutup yararlı bir adam olması için elinden geleni yapıyordu. Ama, oğlanın aklı fikri maceradaydı. Günün birinde evden kaçtı. Bir deniz yolculuğuna çıktı. Ama, alışık olmadığı için dehşetli bir deniz tutması yüzünden hastalandı. Karaya çıkabilirse bir daha denizlere açılmaya tövbe edecekti. Yalnız, denizde edilen tövbenin hükmü olmasa gerekti ki, gemi karaya vardıktan kısa bir süre sonra, Robinson'un istekleri yeniden tepreşti. Ticaret yapmak için, Afrika'ya mal götüren bir gemiye bindi.

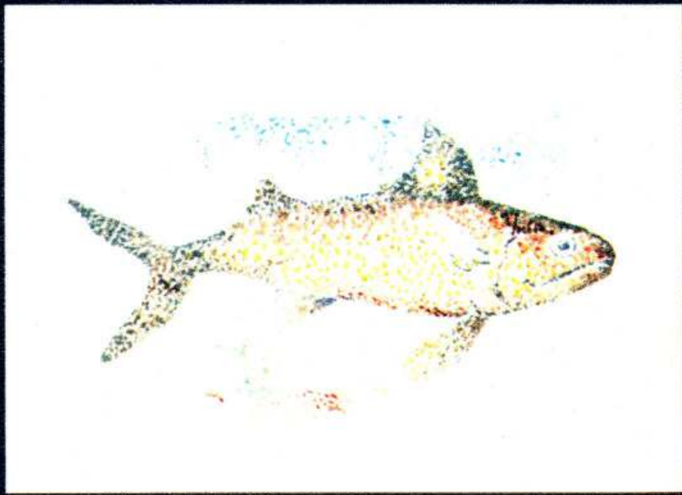
Faslı bir korsan gemisi, onun gemisini esir aldı. Robinson da Kuzey Afrika kıyılarında bir limana götürüldü. Orada berbat bir ömür sürmeye başladı. En sonunda çektikleri canına yetince, bir sandala atlıyarak kaçtı. Portekizli bir yük gemisi, onu denizde bularak Brezilya'ya çıkardı. Robinson bir çiftçiyle ortak olarak Afrika'dan köle getirmeye gitti. İşte bu yolculuk sırasındadır ki, bindiği gemi, Güney Amerika kıyılarına yakın bir yerde, bir ıssız adanın kayalıklarına oturup parçalandı.

Gemidekilerden yalnız Robinson Crusoe sağ kalmış, baygın bir halde kıyıya ulaşabilmişti. Kendine gelince ilk işi çevresini gözden geçirmek oldu. Uzun süren araştırmalardan sonra adada kendisinden başka insan olmadığını, vahşi, yabani hayvanlar bulunmadığını, bol bol tatlı su kaynakları olduğunu, meyva ağaçları bulunduğunu anladı. Bunun üzerine, birkaç sefer yaparak, gemide bu-

Resim Sanatında

NATÜRALİZM — Bir şeyi tabiatta olduğu gibi görüp o biçim göstermeye çalışır. Natüralist bir ressamın çizdiği bu balık resmi renkli fotoğraftan farksızdır. Bir tabiat bilgisi kitabı için bundan güzel balık resmi olamaz.

YENİ EMPRESYONİZM — Bir şeyin tıpkısını çizmeye değil, onun bize verdiği izlenimi (empresyonu) belirtmeye çalışır. Çeşitli renklerin benek benek kondurulmasiyle yapılan bu resim balığın canlılığını belirtiyor.

EKSPRESYONİZM — Empresyonizme karşıt olarak ortaya çıkmış, duygu yerine anlamı arıyan bir yol tutmuştur. Ekspresyonist ressamlar bir şeyden kendilerinin anladıkları anlamı belirtmeye çalışmışlardır....

FÜTÜRİZM — Geçmişe, bugüne, geleceğe («fütür»e) ait duyguları aynı zamanda anlatmaya çalışan bu sanat akımı her şeyi çeşitli cepheleriyle bir arada vermeyi gözetir. Bu fütürist balık resmi ne kadar başdöndürücü!

KONSTRÜKTİVİZM — Bir cismin dış görünüşü yerine iç yapısını («konstrüksiyon»unu) esas olarak alır, bunu çeşitli düzeyler halinde belirtmeye çalışır. Bu resim tarzında geometrik şekillerle renk ahengi başta gelir.

DADAİZM — Fransızcada çocukların ata verdikleri ad olan «dada» (dehdeh) sözünden türetilmiştir. İsviçreli şair Tristan Tzara'nın şiirde başladığı akım resme de geçmiştir. Dadaist bir resim hayal doludur.

Çağımızın Çeşitli Görüşleri

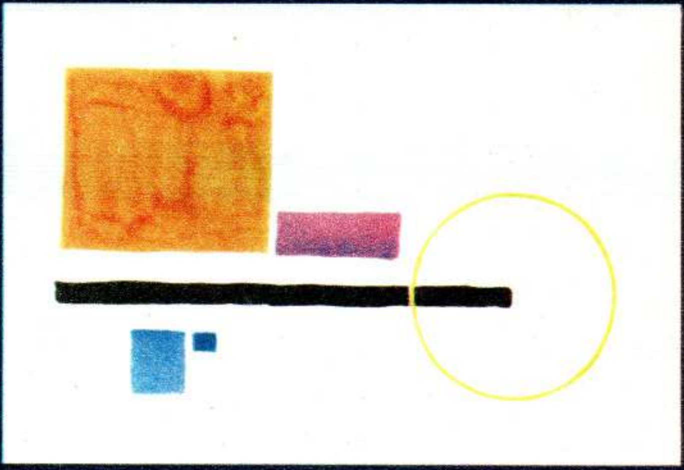
METAFİZİK RESİM — Bir şeyin akla getirebileceği çeşitli düşünceleri, duyguları belirtmeye çalışır. Bu görüşle yapılmış bir balık resminde balığın denizdeki, sardalya kutusundaki hali, avlanışı bir arada görülüyor.

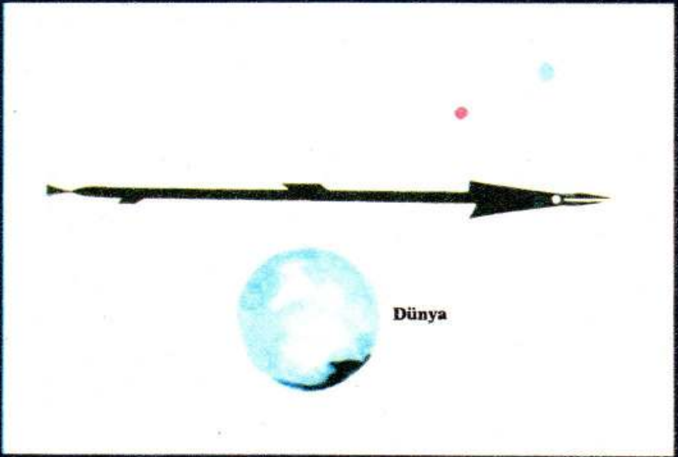
TAŞİZM — Fransızca «tache» (leke) sözünden gelir. Bu resim akımı çeşitli renkleri ayrı ayrı lekeler halinde kullanarak bir konuyu işlemeye çalışır. Bu tarzda yapılmış yukarıki resimde balığı seçmek pek zor.

Hepsi başka, gene de hepsi güzel...

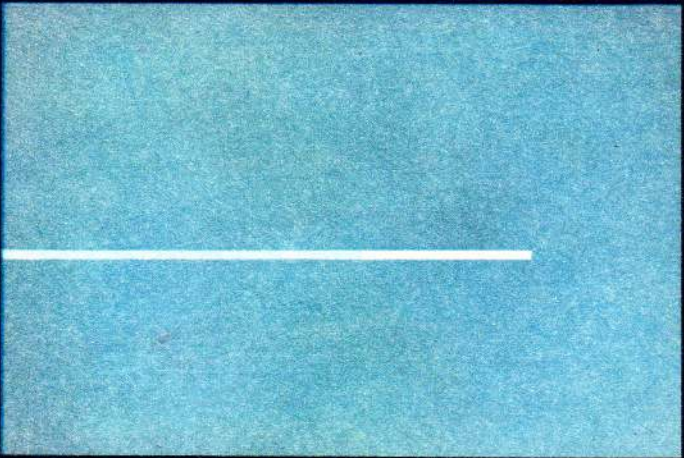
SON yüzyıl içinde resim sanatında çeşitli akımlar ortaya çıkmış, böylece birbirinden çok ayrı görüşlerle çalışan ressamlar yetişmiştir. Bu görüşlerin kimisi duyguya, kimisi de anlama önem verir. Bununla birlikte hepsinin birleştiği bir amaç vardır ki o da, sanatın temeli olan, güzeli aramaktır. Burada, «balık» konusunun çeşitli görüşlerle işlenişini bir arada buluyorsunuz. Birbirinden ne kadar ayrı, yalnız, gene de hepsi ne kadar güzel!

KÜBİZM — Her şeyi kübler, geometrik şekiller halinde görmeye, bu şekiller arasında renk, çizgi ahengi yaratmaya çalışır. Bu resimde kalın çizgi balığın gövdesini, daire gözünü, dörtgenler yüzgeçlerini gösteriyor.

PLÂNETARİZM — Üzerinde yaşadığımız Dünya'nın bir gezeğen (plânet) olduğunu her konuda hatırlatmaya çalışır. Bu balık resmi de bize balığın sularda bir ok gibi gittiğini anlatırken Dünya'nın hızını da hatırlatıyor.

PÜRİZM — Her şeyin sâf (pür) şeklini arar. Bu görüşe uygun olarak çizilmiş bir balık resminde konu son derece yalın hale getirilmiş, ortada ancak denizin koyu mavisi üzerinde balığın açık mavisi kalmıştır.

üç şeyi de adaya çıkarmıştır: Gemiden kurtardığı araçlar; o araçları kullanabilecek bir beceriklilik; bir de, hepsinden önemlisi, o zamana kadarki medeniyetten elde etmiş olduğu çeşitli bilgiler. Buna göre, Robinson Crusoe, bütün bir toplum olarak yoğunlaştırılmış bir kimsedir, asıl önemi de buradan gelir.

«Robinson Crusoe» gerçekçilik özelliği yanında macera romanı oluşu, yazılışındaki kolay akıcı ifade, daha önce bu tarzda eserlerin yazılmamış bulunması dolayısiyle yeniliği bakımından çok okunmuş, birçok benzerleri yazılmıştır.

Bibliyografya. — Eserin dilimizdeki çevirilerinin başlıcaları:

Robinson Crusoe Issız Adada (Y. N. Nayır, 1955); Robinson Crusoe (Ş. Kaya, 2 cilt, 1950); Robinson Crusoe (T. Kılga, 1959); Robinson Crusoe (A. Gelen, 1957); Robinson Crusoe Issız Adada (T. Tümay, 1959); Robenson Crusoe (N. Berksoy, 1947).

ROBOT [Makina Adam]

Birtakım mekanizma düzeniyle, kendi kendine iş yapan, yürüyen, hattâ konuşan, makinalara «robot» (makina adam) denir.

«Robot» kelimesini ilk önce, ünlü Çek yazarı Karel Çapek bir piyesinde kullanmıştı. «R. U. R.» (Rossum'un Evrensel Robotları) adındaki bu eserde, insan biçiminde yapılmış makinalar insanların birçok işlerini görür, böylece insanlara yapılacak iş bırakmaz.

Sonradan otomatik makinalar esası üzerine kurulmuş, birçok işleri kendi kendine yapan makinalar geliştirilince, bunlara da «robot» adı verildi.

Robot (makina adam)lar elektrik, elektronik, fotoselül gibi esaslar üzerine kurulmuştur. Önceden hazırlanan bir düzene göre bazı işleri görürler.

ROCKEFELLER, John (1839 - 1937)

John Rockefeller

Amerikalı büyük bir iş adamı, ünlü milyarderdir. Yardım kurumlariyle, yaptığı bağışlarla bir «yardımsever» olarak tanınır.

New York'ta fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu, Florida'da Ormond Beach'te dünyanın en zengin insanlarından biri olarak 98 yaşında öldü.

Önce bir komisyoncu olarak hayata atılan Rockefeller, daha sonra, madencilikle, çelik işleriyle de uğraştı. 1870'te kardeşiyle birlikte Standard Oil (petrol) şirketini kurdu. Rockefeller, şirketin başkanıydı. Standard Oil'un amacı Amerika'nın bütün petrol sanayiini tek elde toplamaktı.

Rockefeller bu sırada fırsatlardan faydalanarak trenlerde petrolün taşınması için en düşük tarifeyi elde etti. Rakip şirketlerin petrollerini taşımamaları için demiryollarına tazminat ödedi. Böylece 10 yıl içinde birçok petrol kuyularını işletenleri kendisine bağladığı gibi rakiplerini de aynı fiyatla petrol satmak zorunda bıraktı. Rockefeller bu arada petrol, çıkarma, taşıma işlerinde de yenilikler yaptı. 1892'de Amerika'nın ilk gerçek milyoneri oldu.

Rockefeller'in en büyük isteklerinden biri 100 yaşına kadar yaşamaktı. Para kazandıktan sonra birçok yardım kurumları açtı. Bunların başında Chicago Üniversitesi, Tıp Araştırma Enstitüsü, New York'taki ünlü Rockefeller Center vardır. Rockefeller'in yardım işlerine yatırdığı paranın tutarı 2 milyar doları aşar.

labildiği yiyecek, içecek, barut, silâh, bir sandık marangoz aleti gibi lüzumlu her şeyi kıyıya taşıdı.

Boyuna ağaç tepelerinde yatıp uyuyamıyacağına göre, kendine bir barınak yapması gerekiyordu. Çevredeki ağaçlardan da faydalanarak, uzun çalışmalar sonunda, yüksek tahta perdeyle, örülü çitle çevrili, korunmuş bir ev yapabildi. Yamaçta bulduğu mağarayı temizliyerek çadır bezleriyle kapıyarak yaptığı bu evde emniyet içindeydi. Tohum ekmek, keçi yetiştirmek, gemide bulduğu kâğıtla mürekkepten faydalanarak günü gününe hâtıralarını yazmak gibi işlerle ömrü geçip gidiyordu.

Robinson, kendi adını verdiği bu adada 24 yıl yaşadı. Bu süre içinde önemli olaylar geçmedi değil. Meselâ bir sabah, kıyıda iri bir çıplak insan ayağı izleri gördü. Bunlar, yakındaki bir adadan gelmiş olan yamyamlardı. Getirdikleri esirleri ateşte pişirip yemişler, sonra kayıklarına atlayıp dönmüşlerdi. Bunları uzaktan saklanarak gözliyen Robinson, kendisini farketmediklerini görerek sevindi. Yalnız, bir daha gelirlerse, hazırlıklı bulunmaya karar verdi.

Bir gün kayıkların gene adanın en kuytu körfezine geldiklerini gördü. Bu sefer, bir Zenci'yi bağlamışlar, yiyeceklerdi. Robinson üzerlerine ateş ederek yamyamları kaçırdı, esiri kurtardı. Onun ayaklarına kapanan bu adama, o günün adını verdi: Friday (Cuma). Cuma, Robinson'a son derece bağlı bir köle oldu. Ölünceye kadar da onun yanından ayrılmadı.

Robinson bir gün ondan, yakındaki yamyam adasında esir Beyazlar'ın bulunduğunu öğrendi. Büyük bir kayık yapıp o adaya gitmeye hazırlanırken, yamyamlar yeniden adaya geldiler. Aralarında bir de Beyaz esir vardı. Cuma'nın babası da esirler arasındaydı. Robinson'la Cuma onları kurtardılar, vahşileri kaçırdılar. İhtiyar, bir İspanyoldu. Yamyam adasında daha on altı Beyaz esirin bulunduğunu söylüyordu. Robinson, Cuma ile onu öteki esirleri kurtarmaya gönderdi.

O sırada bir İngiliz gemisi, kıyıya yakın bir yere demirledi. Tayfalar isyan çıkarıp kaptanın elinden gemiyi almışlardı. Robinson, iki arkadaşiyle gemiyi ele geçirdi, kaptanı kurtardı. İsyancı tayfalar memlekete dönmektense Robinson adasında kalmayı hayırlı buldular.

Robinson, bu gemiyle İngiltere'ye döndü. Ailesinden sade kızkardeşleri kalmıştı. Orada evlenip çoluk çocuğa karıştı. Bir zaman sonra yeniden seyahate çıktı. Robinson adasına da uğradı. Ada, kalabalıklaşmıştı. Brezilya'ya dönerlerken gemilerine vahşiler saldırdı. Cuma öldü. Robinson Çin kıyılarına kadar gitti. Orada, tayfaları gemisini elinden aldılar, onu Çin'de bıraktılar. Robinson bin güçlükle İngilter'ye dönebildi, hâtıralarını yazarak orada öldü.

Bir Afrika Devleti
RODEZYA

RODEZYA, Afrika'da İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bir devlettir. Resmî adı «Rodezya - Nyasa Federasyonu»dur. Kuzeyinde Belçika Kongosu ile Tanganika, doğusunda Nyasaland ile Mozambik, güneyinde Güney Afrika Birliği ile Bechuanaland, batısında da Angola ile Belçika Kongosu vardır. Kuzey ve Güney Rodezya olmak üzere iki kısımdan meydana gelir.

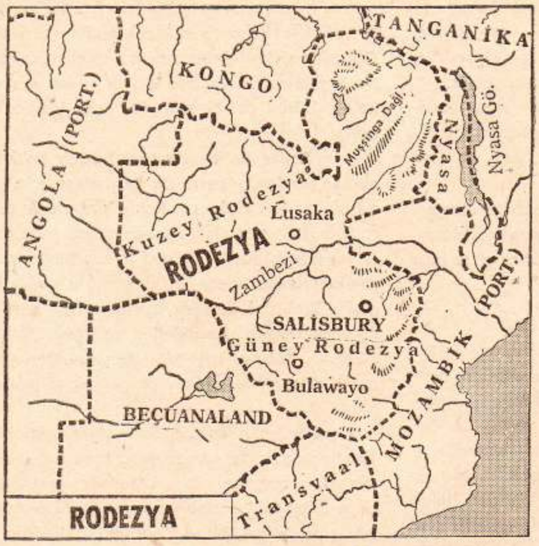
Kuzey Rodezya:
- Yüzölçümü: 744.900 km²
- Nüfusu: 2.450.000
- Başkenti: Lusaka

Güney Rodezya:
- Yüzölçümü: 389.347 km²
- Nüfusu: 2.900.000
- Başkenti: Salisbury

Rodezya'nın büyük bir kısmı yayladır. Bu yaylanın deniz yüzeyinden yüksekliği yer yer 1.000 m.'yi geçer. Toprakların yarısından çoğu ormanlarla kaplıdır. Zambezi, Kafue, Luangwa nehirleriyle onları meydana getiren kollar bölgenin başlıca akarsularıdır. Iklim yılın her mevsiminde sıcak olursa da, bazı bölgeler Avrupalılar'ın oturmasına elverişlidir.

Rodezya'nın asıl zenginliği toprakaltı kaynaklarından gelir. Başta bakır olmak üzere çinko, kobalt, vanadyum, manganez, kömür, altın, gümüş çıkartılır. Yerlilerin büyük bir kısmı hayvancılıkla geçinir. Bu arada mısır, buğday, tütün, şeker kamışı, turunçgiller, daha başka meyva yetiştiriciliği de oldukça ileri durumdadır.

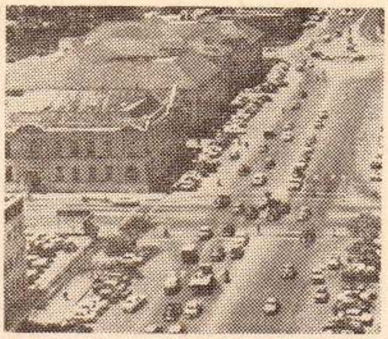
Rodezya'nın başlıca şehirleri ve nüfusları şunlardır: Kuzey Rodezya. — Lusaka (Başkent, 60.000), Livingstone (34.000), Broken Hill (21.700), Kitwe (65.000), Ndola (75.000), Luanshya (50.000); Güney Ro-

dezya). — Salisbury (Başkent, 265.000), Bulawayo (130.000), Umtali (26.000). Ülkede çoğu İngiliz olmak üzere 265.000 Avrupalı, 30.000 Asyalı vardır; geri kalanı Batu topluluğundan Zenci'dir.

Afrika'yı baştan başa aşıp okyanusları birbirine bağlıyan demiryollarının Rodezya'dan geçmesi ülkenin değerini artırmıştır. Angola'nın Lobito şehrinden başlayıp Mozambik'in Beira şehrinde sona eren, böylece Atlas Okyanusu'nu Hint Okyanusu'na bağlıyan demiryolu bunlardan biridir. Ayrıca, Kahire'yi güneydeki Cape (Kap) şehrine bağlayıp kıtayı kuzeyden aşan demiryolu da Livingstone yakınlarından Zambezi üzerindeki Victoria Çavlanı'nın yanından geçer.

Rodezya B. D. 1953'te bağımsız olmuştur.

Güney Rodezya'nın başkenti Salisbury'den bir görünüş.

RODİN, Auguste (1840 - 1917)

Rodin

Büyük bir Fransız heykelcisidir. Michelangelo'dan beri yetişmiş en büyük heykelci sayılır. Rodin'den sonra yetişip de onun etkisinde kalmamış hiçbir heykelci gösterilemez.

Rodin, fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Küçük yaştan beri hem okumak, hem hayatını kazanmak zorunda kaldı. Heykelciliği, döküm atelyelerinde çalışarak, heykelin ilk maddesini yakından tanıyarak çıraklık devrinde öğrendi. 50 yaşına kadar da fakirlikten kurtulamadı. Yalnız, yılmadan çalışıyordu. Daha çocuk denecek yaştayken, günde 14 saat çalışmaya başlamış, buna ömrünün sonuna kadar devam etmiştir.

Rodin'in ünü «Tunççağı» adındaki, tek insan figüriyle başlar. Sergiye ilk çıkan eseri de budur. 1877'de resmî sergiye bu eserini kabul ettirdiği zaman, tenkidcilerin itiraziyle karşılaştı: Eser gerçeğe o kadar bağlıydı ki, heykelciyi canlı modelin kalıbını almakla suçladılar. Oysa, Rodin'de göz bir fotoğraf objektifinden daha dikkatli, heykeli işliyen el ise her hangi bir sanatçı elinden çok daha ustaydı. Rodin'in, ondan sonraki her eseri de tartışma konusu oldu. Çünkü Rodin, Fransız heykelciliğinde yerleşmiş bir geleneği değiştiriyor, zarif özentiler yerine kaba gerçeği koyuyordu.

Çok çalışmak, eseri çok dikkatli işlemek Rodin'in iki temeliyse düşünce, yani konusuna fikir katma gücü de bir üçüncü temelidir. Toplumun alt tabakalarını heykele konu yapması da bir başka özelliğidir. Bu arada, asıl araştırmalarını biçim ve anlam yönünden yapmış, ıstırabı kuvvetle canlandırmıştır.

Bugün Paris'te iki tane Rodin Müzesi vardır; bunlardan biri, heykelcinin kendi atelyesidir.

RODOP DAĞLARI

Bulgaristan'ın güneybatı kesiminde bulunan yüksek dağlardır, geçitleri azdır. Aşağı Meriç vâdisi ile Struma, Karasu vâdileri arasında yükselir. En yüksek kesimleri batıda Pirin Dağı (Yeltepe 2.915 m.), kuzeybatıda Rila Dağı'dır. Rila Dağı üzerindeki Musalla Tepesi (2.925 m.) Balkan Yarımadası'nın en yüksek noktasıdır.

Rodop Dağları üzerinde jeolojik devirlerden Dördüncü Zaman buzullarının izleri olan buzul göllerine raslanır. Bu dağlarda ormanlık alanlar azdır. Nüfus da seyrektir, oduncular, keresteciler, göçebe çobanlar yaşar. Dağ evlerinde peynir yapılır, fakir topraklar üzerinde çavdar ekilir.

RODOS

Ege Denizi'nde Oniki Ada'nın en doğuda bulunanıdır. Güneybatı Anadolu kıyılarına uzaklığı 12 mildir. Yüzölçümü 1.412 km^2, nüfusu 75.000'dir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzunluğu 73, en geniş yeri takriben 19 km.'dir.

Adanın merkezi 30.000 nüfuslu Rodos şehridir. Adayı boydan boya aşan Altaviros dağ sırasının en yüksek noktası 1.200 m.'dir.

Rodos Adası eski Yunan medeniyetine beşiklik etmiş yerlerden biridir; birçok şair, edip, filozofun yurdu olmuştur. Adada bulunan Apollo heykeli o zamanlar dünyanın yedi harikasından biri sayılıyordu. 1310'da Saint John Şövalyeleri adayı zaptettiler, 1522'de Kanunî Sultan Süleyman adayı alıncaya kadar iktidarda kaldılar. Yıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında kalan ada 1911-12 İtalya Savaşı'nda İtalyanlar'ın eline geçti, Dodekanes Oniki Ada'nın merkezi oldu. 1935'ten sonra da âdeta askerî bir hastane ve erzak deposu haline getirildi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947'de yapılan antlaşma gereğince Müttefikler tarafından, İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verildi.

Rodos Adası'nın ılımlı bir iklimi, ayrıca verimli bir toprağı vardır, çeşitli, iyi cins meyva, sebze yetişir. Bahçe tarımı, bağcılık yapılır. Başlıca tarım ürünleri portakalgiller, zeytin, tütün, üzümdür. Kıyılarında yapılan sünger avcılığı da önemli bir ihraç maddesini sağlar.

RODYUM

Gümüş gibi beyaz parlak, kolaylıkla tel haline çekilebilir bir madendir. Tabiatta plâtin filizlerinden başka, Meksika ve Güney Amerika'daki bazı altın filizlerinde de bulunur. İlk önce 1803'te Wollastone tarafından palladyumla aynı zamanda bulunmuştur. Tuzları, özellikle klorlu bileşikleri gül pembesi renginde olduğu için, Eski Yunanca'da «gül gibi» anlamına gelen «rhodios»tan alınarak «rhodium» (rodyum) adı verilmiştir.

Rodyum plâtin filizlerinin işlenmesi sırasında kalan artıklardan kimyasal yolla elde edilir. Havada ısıtılınca rodyumun yüzeyinde oksitlenme olur. Akkor derecede ısıtılırsa tamamen oksit haline geçer. Maden külçesi halindeyken, altın suyu dahil, hiçbir asit etki edemez. Rodyum, teknik alandan çok, bilimsel araştırmalarda, tıpta kullanılır.

RODYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Rh
Atom No.: 45
Atom ağırlığı: 102,9
Yoğunluğu: 12,47
Ergime nokt.: 1970°

ROKA

Roka

Yaprakları salata halinde yenen baharlı bir bitkidir. Kırlarda, bahçelerde, yıkık duvarlar arasında kendiliğinden yetişir. Yerden 50 sm. kadar yüksekliğinde yıllık bir ottur. Sert kokulu, beyazımsı çiçekler açar. Doktorlukta iskorbite karşı ilâç yapmakta kullanılır. Aynı zamanda idrar söktürücü olarak da rokadan faydalanılır. Tohumları çok sayda alınırsa, kusturucu bir etki yapar.

ROKET

Bir çeşit füzedir. Bugünkü dev füzeler çok eski bir geçmişi olan roketlerin gelişmesi sonunda meydana çıkmıştır.

Roketi ilk icat edenlerin Çinliler olduğu sanılıyor. Çin kaynaklarına göre roket ilk defa 1232'de Moğollar'a karşı kullanılmıştır.

Roket aynı yüzyılda Avrupa'da da görüldü. 1241'de Moğollar Polonyalılara karşı roket kullandılar. 1249'da Araplar İberia Yarımadası'nda roket kullanmaya başladılar.

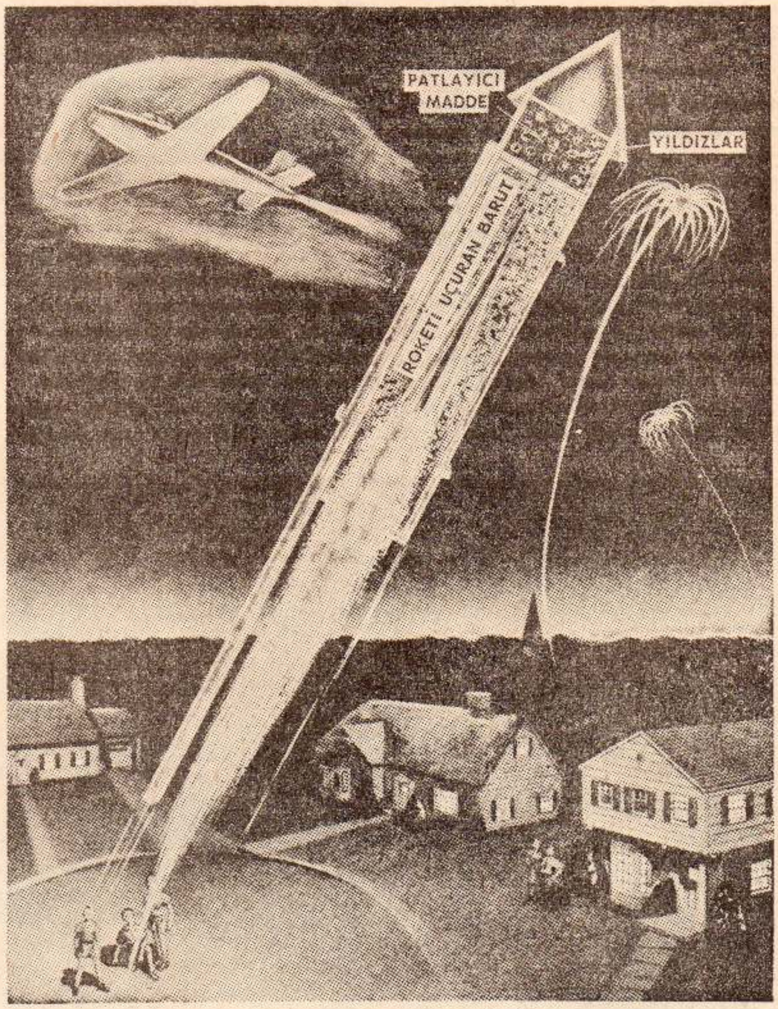
İlk roketler barutla ateşleniyordu (Bk. Barut). Barutun gelişmesi sonunda ateşli silâhlar icat edildi. Tabanca, tüfek, top gibi çeşitli silâhların gelişmesine karşılık roketlerde önemli bir gelişme olmadı, yalnız, bazı araştırmalar yapıldı; bu konuda bazı eserler yazıldı. Hattâ iki kademeli roketlerin yapılması bile düşünüldü.

XIX. yüzyılın başlarında William Congreve adlı bir İngiliz subayı savaş başlığı taşıyan roket yapmayı başardı. Yangın bombası taşıyan bu roketler 1807'den 1825'e kadar çeşitli savaşlarda kullanıldı. Bu Congreve roketlerinin menzili 3.000 metreye yakındı. Ancak, bunlara yön vermekte kullanılan uzun sopalar pek ağır oluyor, roketin kullanılmasını güçleştiriyordu. 1846'da William Hale adlı bir Amerikalı roketlere kuyruk takarak, yön verme çubuğunu büsbütün kaldırmayı başardı. A.B.D. ordusu Meksika Savaşı'nda bu roketleri kullandı.

I. Dünya Savaşı hemen hemen hiç roket kullanılmadan geçti. Ancak, bu savaş sırasında Robert H. Goddard adındaki bir Amerikalı fizikçi, roketleri biraz daha geliştirmeyi başardı. Goddard tek kişinin kullanabileceği 1-8 kg. ağırlığında roketler yapmıştı. Bunlar II. Dünya Savaşı'nda kullanılan «bazokalar»ın öncüsü olmuştur. Goddard savaştan sonra da çalışmalarına devam etti, 1926'da ilk «sıvı yakıtlı roketi» uçurdu.

Öte yandan, Almanlar da roketler üzerinde çalışıyor, ancak roket sayesinde yüksek irtifalara ulaşılabileceğine inanıyorlardı. 1927-1933 yılları arasında A.B.D., Rusya, Almanya, İngiltere ve Avusturya'da roket kulüpleri kuruldu.

Roketlerin gerçekten kullanılabilir hale gelmesi 1933'ten sonra bu alanda çalışmaya başlıyan Alman fizikçi Verner von Braun sayesinde mümkün olmuştur (Bk. Braun). Almanların büyük bir gayretle çalışmalarına rağmen, roketlerin büyük ölçüde kullanılması ancak savaşın sonlarına doğru V-1 ve V-2'lerin yapılmasiyle mümkün olmuştur (Bk Güdümlü Mermi).

BASİT BİR ROKET: HAVAÎ FİŞEK

En basit roket bayramlarda zevkle seyrettiğimiz havai fişektir. Havai fişeğin içinde yanan barutun yaptığı tepki roketi uçurur. Barut bittiği zaman baş taraftaki bölüm parçalanır ve renkli ışıklar etrafa saçılır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra roketler baş döndürücü bir hızla gelişti. Bugün «roket» deyimi daha çok küçük boy silâhlar için kullanılıyor. Bunlar havadan havaya, havadan karaya, karadan havaya olmak üzere başlıca üç çeşittir. Uçaklara yüklenen roketler hem uçaktan uçağa, hem uçaktan yere atılabilir. Karadan atılan roketler ise kara hedeflerine karşı olduğu gibi, uçaklara karşı da kullanılır (Bk. Füze).

ROKOKO

Yuvarlak çizgileri bol, gösterişli bir süsleme üslûbudur. XVIII. yüzyıl başında Fransa'da moda olmuştur. Barok üslûbun son bir gelişmesidir.

Mimarlıkta Barok tarzı daha önceki Gotik tarzının yukarı doğru dikilen sayısız düz çizgilerine karşı bir tepki olarak doğmuştu. Barok, geniş, yuvarlak çizgilere yer veren bir üslûptu. Bu yuvarlaklıklar aşırı dereceye götürülünce «rocaille» (kaya işi) doğdu. Bu kelime sonradan «rococo» (rokoko) şeklini aldı. Rokokoda, tıpkı kayalıklarda, çakıl kümeleri gibi yapıların ötesini berisini böyle çok kıvrıntılı kısımlarla süslemeyi gözetir. Hiçbir yüzeyi boş bırakmamak, bir duvarın her yanını küçük küçük parçacıklarla doldurmak, bunu yaparken de irili ufaklı yuvarlak çizgilere yer vermek, yaprak, çiçek gibi elverişli motiflerle süslemek rokoko üslûbunun özelliklerid‍ir. Sade mimarlıkta değil, mobilyacılıkta, ev eşyasında, cam ve benzeri işlerde de geniş alanda yer bulmuştur.

Rokoko bize XIX. yüzyılın ikinci yarısında girmiştir. İstanbul'daki Dolmabahçe Sarayı'nın caddeye bakan büyük kapısı rokoko tarzının güzel bir örgenidir.

ROLAND, Madame (1754 - 1793)

Mme. Roland

Fransız İhtilâli'nde büyük payı olan bir kadın yazardır. Paris'te doğdu, gene Paris'te giyotinle başı kesilerek öldürüldü.

Kızkenki adı Jeanne-Manon Phlipon olan Mme. Roland, iyi bir eğitim görmüş, bu arada edebiyata merak sarmıştı. Kendisi gibi İhtilâl'in liderlerinden olan Jean Roland de la Platière ile evlendikten sonra siyasette daha faal bir rol oynadı, ateşli bir Cumhuriyetçi olarak ortaya atıldı. Kocası ile birlikte «Jirondenler» denen Cumhuriyetçiler'in safında yer aldı, dikta rejimine gitmek istiyen aşırı ihtilâlcilerle savaşmaya başladı.

Jirondenler 1791'den 1793 başlarına kadar kuvvetliydiler. Madame Roland, bu devrede zorlu bir politikacı ve yazar olarak Danton'a, Robespierre'e, Marat'ya çatmaktan, onları Cumhuriyeti yıkmak istiyen birer diktatör gibi göstermekten geri kalmadı. Danton'un araya girmesine rağmen Robespierre, Jirendenleri tevkif ettirince, Madame Roland da, bir süre hapisten sonra giyotinle idam edildi.

Madame Roland'ın «Hâtıralarım» adında bir kitabı vardır. «Hürriyet, senin adına ne cinayetler işleniyor!» sözü onundur, bunu ölümünden az önce söylemiştir.

ROLLAND, Romain (1868 - 1944)

Romain Rolland

Ünlü bir Fransız yazarıdır. Clamecy'de doğdu. Öğretmen olarak yetiştikten sonra kendini tarih ve edebiyat incelemelerine verdi. Bu arada, tarih konferansları ile tanındı. Tiyatro ve müzikle de ilgileniyordu. «Kurtlar», «Mantığın Zaferi», «Danton», «14 Temmuz» adlı tiyatro eserlerinden başka en önemli eseri «Jean Christophe» adındaki 10 ciltlik büyük romanıdır. «Lully'den Önce Fransa'da Opera» adındaki eseri ile Beethoven üzerine yazdığı inceleme yazıları gibi müzik alanında da değerli eserler vermiştir. 1916'da Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı.

ROM (Bk. ALKOLLÜ İÇKİLER)

Tarihî Bir Şehir ROMA

ROMA, İtalya'nın başkenti, en kalabalık şehridir. Dünyanın 2.000 yıldan fazla bir zamandan beri önemini kaybetmiyen sayılı şehirlerinden biri Roma'dır. Nüfusu 2 milyonu aşar.

Avrupa'da, Atina'dan sonra en eski ikinci büyük şehir olan Roma'da tarihin ilk büyük güçlü imparatorluklarından biri kurulup gelişmiştir. Roma, aynı zamanda, modern devlet anlayışının, hukuk ilkelerinin doğduğu yerdir. Hıristiyanlığı bütün Batı dünyasına yayan merkez de bu şehir olmuştur.

Roma şehri, İtalya yarımadasının ortasında, Tiber (Tevere) ırmağının iki yakasında ve yedi tepe üzerinde kurulmuştur. Tarih boyunca önemi olan bu tepeler şu adları taşır: Capitoliro (Campidoglio), Palatino, Aventino, Celio, Esquilino, Viminale, Quirinale. Ayrıca, alçak üç tepe daha vardır: Gianicolo, Vaticano, Pincio. Şehir, kuzeydoğudan Sabine, güneyden de Alban dağlariyle çevrilidir, denizden 25 km. kadar içeridedir. Tiren Denizi'ne dökülen Tiber nehrinin kıyısındaki Lido di Ostia, Roma'nın hem plâjı, hem de iskelesidir.

Roma, dolaylariyle birlikte 2.000 km^2 kadar bir yer kaplar. İmparator Aurelius'un yaptırdığı duvarlar eski Roma şehrini çepçevre kuşatır. Bugünkü Roma, duvarları aşarak, genişlemiştir.

Roma'nın nüfusu, turist akınına göre değişiklik gösterir. Dünyada en çok turist çeken şehirlerin başında Paris'le birlikte Roma gelir. Şehrin tabiî güzelliği aynında, eski Roma eserlerinin, anıtlarının bolluğu, Rönesans, Barok çağlarından kalma yapılır, türlü sanat eserleri, özellikle Katolik Kilisesi'nin merkezi Vatikan'ın burada oluşu, Roma'ya dünyada büyük bir ün sağlamıştır.

«Bütün Yollar Roma'ya Çıkar»

Roma, daha eski çağlarda, İtalya'nın öteki şehirlerine birçok yollarla bağlıydı. Bundan dolayı «Bütün Yollar Roma'ya çıkar» sözü ünlüdür. Bugün de Roma, güzel, düzgün yollarla, Kuzey ve Güney İtalya'ya, Avrupa'nın büyük merkezlerine bağlıdır. Bu yollardan bir kısmı eski Romalılar'dan kalmadır. Ayrıca, şehrin demiryolu ve havayolu ile de İtalya'nın öteki şehirlerine, ayrıca Avrupa'ya düzenli bağlantısı vardır.

400 km. kadar uzunluğu olan Tiber (Tevere) ırmağı kuzeyden gelerek, Roma'yı ikiye böler ve güney batıya yönlerek Tiren Denizi'ne dökülür. Bu iki bölüm birbirine eşit değildir; şehrin büyük bir kısmı ırmağın doğu yakasındadır. Birçok köprü iki yakayı birleştirir. Yazın Tiber'in suları azalır, kışın toprak renginde akar, üzerinde ancak küçük tekneler işler.

Roma «eski» ve «yeni» diye ikiye ayrılır. Pincio Tepesi'nden Capitolono'ya kadar uzanan, içine Campo Marzio'yu da alan batı bölgesi «eski» şehirdir. Tarihî anıtların çoğu bu bölgede bulunur. Şehrin doğu kesimi, özellikle XVIII., XIX. yüzyıllarda daha çok gelişen, geniş bulvarlarla, modern yapılarla süslü «yeni» şehirdir.

Roma'nın Tarihî Zenginlikleri

Şehrin her köşesinde tarihî bir zenginlik vardır. Batı kesiminde, Tiber'in öbür yakasında ayrı bir devlet sayılan, Papalık merkezi Vaticano (Vatikan) ile San Pietro Kilisesi bulunur. Ordusu, bayrağı, radyosu, postahanesi, özel demiryolu istasyonu ile «devlet içinde devlet» olan Vatikan «Roma'ya ayrı bir özellik verir (Bk. Vatikan).

Tarihî eserlerin çoğu, Capitolino, Palatino, Esquilino tepeleri çevresindedir. Forum Romanum eski Roma'nın eserleriyle doludur. Bunların başlıcaları Caesar (Sezar) Tapınağı, Augustus Anıtı, Romulus Tapınağı, Senato Toplantı Yeri (Curia), Vesta Tapınağı'dır. Ayrıca, Forum'un çevresinde, büyük bir stadyum olan Colosseum, Trajanus Forumu, Caracalla hamamı ve Constantinus Anıtı ile Palatino Tepesi'nde de sayısız eserler vardır.

Roma'da yalnız Eski Roma eserleri değil, Yeniçağ'a ait sayısız sanat eserleri de bulunur. Şehrin her köşesinde, eski kiliseler, saraylar, konaklar, ünlü İtalyan sanatçılarının elinden çıkma anıtlarla heykeller vardır.

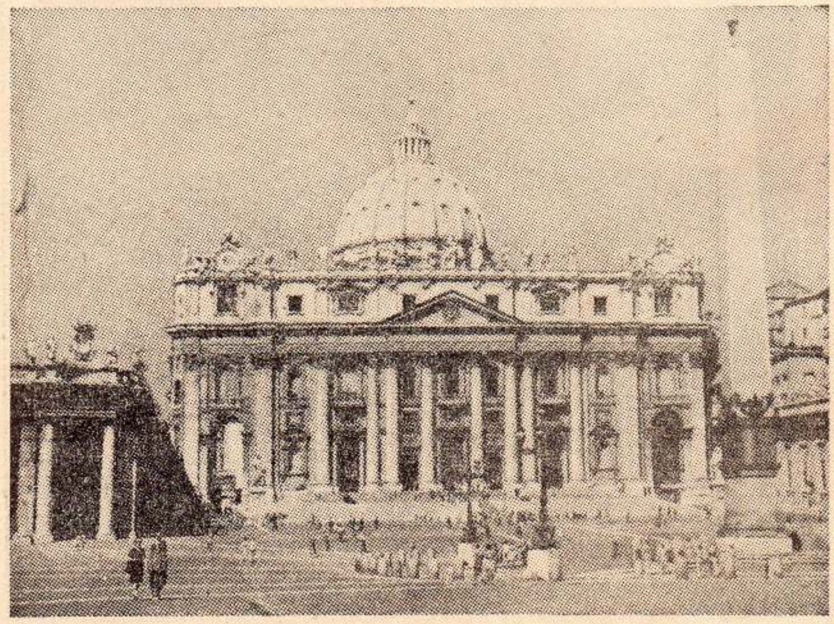
Eskiçağ'dan kalma bir şehir olan Roma'da, eskiyle yeni çok iyi bağdaştırılmıştır. Şehrin hemen her köşesindeki büyük meydanlar tarihî anıtları göstermek için açılan geniş yollarla birleşir. Bu alanların arasında, Piazza Barberini, Piazza Colonna, Piazza del Poppola, Piazza Venezia en ünlüleridir. Roma'da, birçok sanat galerileri vardır, bunların ünlüsü Borghese'dir. Capitolino, Lateran, Nazionale Romano müzelerinde eşsiz sanat eserleri, kıymetli eşyalar bulunur.

Roma'nın iklimi, Batı Akdeniz Bölgesi iklimi gibidir. Yazlar sıcak, kurak, kışlar yağışlı geçer. Genel olarak, ılımlı bir havası vardır. Şehirde sinemalar, tiyatrolar, yazın iki ayı dışında kalan on ay açıktır. Bu arada bol eğlence yerleri, şehre özellik verir. Roma'da ayrıca, filim sanayi de çok gelişmiş durumdadır. Şehir dolaylarında kurulup gelişen «Cinecitta» Avrupa'nın, hattâ dünyanın en ünlü sinema merkezlerinden biri sayılır.

Tarihte Roma

Roma şehrinin kuruluşuna dair bir efsane vardır. Bu efsaneye göre, şehri M. Ö. 754 yılında Remus-Romulus adında ikiz kardeş kurmuştur. Remus'la Romulus, Alba Kıralı Numitor'un kızı Rea Silvia'nn Mars'tan olma çoçocuklarıydı. Kıral Numitor'u kardeşi Amulius öldürüp tahta geçince Rea'yı da tanrılara kurban etti. İkiz yavrular Tiber ırmağının kıyısına bırakılmıştı. Bunları önce bir dişi kurt emzirdi, sonra çobanlar bulup büyüttüler.

Çocuklar büyüyünce sırlarını öğrendiler, babalarının öcünü almak üzere Amulius'u öl-

Roma'da, Vatikan'daki ünlü St. Peter Kilisesi. Bu kilise eskiden Neron'un, Hıristiyanları aslanlara parçalattığı arenanın kenarına yapılmıştır.

dürdüler. Sonra, Tiber kıyısında Palatino tepesinde bir şehir kurarak buraya Romulus'tan ötürü, Roma adını verdiler. Yalnız, çok geçmeden ikiz kardeş arasında anlaşmazlık çıktı, Romulus Remus'u öldürerek kıral oldu (M. Ö. 753). Kırk yıla yakın kıral kaldıktan sonra, birdenbire ortadan kayboldu. Bir hikâyeye göre babası Mars onu göğe çekmişti, bir başka hikâyeye göre ise, şehrin ileri gelenleri öldürmüştü.

Ondan sonra Roma şehrinin tarihi Roma İmparatorluğu'nun tarihiyle birlikte yürür (Bk. Roma İmparatorluğu). Bu arada, M. Ö. VI. yüzyılda şehir oldukça genişledi, duvarlarla çevrildi. Roma sırasiyle Kıralliğın, Cumhuriyetin, İmparatorluğun başkenti oldu. Bu arada şehir Etrüskler'e, sonra da Goller'e karşı savunmak zorunda kaldı. Cumhuriyet çağında şehir plânsız şekilde büyüdü. Yalnız, çok güzel yollar yaptılar. Roma'yı öteki Roma şehirlerine bağlıyan bu yolların en önemlisi Appia Yolu idi.

İmparatorluk devrinde Roma şehri çağdaşı olan şehirlerin en büyüğü idi. İmparator Titus zamanında yapılan bir sayımda, Roma'nın nüfusu 1.280.000 kişiyi bulmuştu. Yunan kültürünün etkisi ile, Roma'nın hem görünüşünde, hem de yaşayışında önemli bir gelişme oldu. İmparatorlar şehri süsliyen türlü anıtlar, yapılar, yollar, su kemerleri, hamamlar kurdular. Zenginleşen Romalılar, âdeta küçük saraylarda oturuyorlardı.

İmparator Constantinus, Hıristiyanlığı kabul edip de Bizans'ı (İstanbul'u) devletine başkent yapınca (M. S. 330) Roma'nın üstünlüğü gölgelendi. O tarihten 476 yılına kadar, Roma gene İmparatorluğun (Batı Roma İmparatorluğunun) merkezi kaldı. 476'dan sonra, bütün Ortaçağ boyunca, imparatorların yerini papalar aldı. Roma'ya, İmparatorluk Çağı'ndaki önemini kazandırmaya çalıştılar. Bizans'ın, Roma üzerindeki baskısı VII. yüzyılda sona erdi. VIII. yüzyılın sonlarında, papaları, Avrupa'nın barbar kırallarına imparatorluk tacı vererek «Kutsal Roma İmparatorluğu» kuruldu.

Roma'yı süsliyen tarihî anıtların büyük bir kısmı Ortaçağ'ın son, Yeniçağ'ın da ilk zamanlarında yapılmıştır. Bu arada Roma'yı 1527'de İmparator V. Karl'ın (Şarlken'in) orduları işgal etti, şehir yağma edilip yakıldı, yıkıldı. 1866'da İtalya Kırallığı kurulduğu zaman Roma gene papaların elindeydi. 1870'de İtalyan ordusu şehre girdi. Papa'nın itirazına rağmen Roma, İtalya'nın başkenti oldu. 1922'de Mussolini'nin önderliğindeki Faşistler, Roma'ya yürüyerek, şehri aldılar. Kıral, yerinde bırakıldı. 1929'da Lateran Antlaşması yapılarak Papalık Hükümetinin Roma şehri içindeki sınırları çizildi. 1943'te Mussolini iktidarı kaybedince, Roma Almanlar ile Müttefikler arasında «açık şehir» sayıldı. Bu sayede bombalanmaktan kurtuldu, tarihî eserler korundu. 1946'da II. Umberto'nun Roma'da Kırallığı ilân edildiyse de 1946 haziranında yapılan genel oyla İtalya Cumhuriyet oldu.

Böylece Roma, 6 yüzyıl Eski Roma Cumhuriyeti'nin ,4 yüzyıl, Roma İmparatorluğu'nun, en az 14 yüzyıl Papalığın, 76 yıl İtalyan Kırallığı'nın merkezi oldu. Şimdi, 17 yıldan beri de İtalya Cumhuriyeti'nin başkentidir.

Tarihin En Büyük İmparatorluklarından: ROMA İMPARATORLUĞU

ROMA İMPARATORLUĞU, dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından biri, şimdiye kadar kurulan imparatorlukların da, gerek süreli oluşu, gerekse etkisi bakımından, en önemlilerindendir.

Bu büyük imparatorluk, bugünkü Roma şehrinin tepelerinden biri olan Palatina'daki küçük bir köyden doğdu, savaş yolu ile genişledi. Önce bütün İtalya'yı ellerine geçiren Romalılar, Cumhuriyet ve İmparatorluk çağlarında ülkelerine ülkeler kattılar. M. S. II. yüzyıl içinde Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Bu sınır şöyleydi: İngiltere'yi de içine alan bütün batı Avrupa, bütün güney Avrupa, Romanya'yı içine alan, Kırım'a kadar uzanan doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkas Dağları'na kadar bütün Akdeniz ülkeleri, Fas'tan, Basra Körfezi'ne kadar bütün Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Arabistan, Irak'ın da bir kısmı. Bu geniş topraklar 6 yüzyıla yakın bir süre Roma'nın elinde kaldı. Ancak İmparatorluk çöktükten sonra, Roma'nın idaresindeki ülkeler ya bağımsızlığa kavuştular, ya da başka milletlerin boyunduruğu altına girdiler.

Roma Tarihinin Başlangıcı

Romalılar'ın yaşadıkları ülke eskiden beri «İtalya» diye bilinirdi. Yarımadaya bu adı verenler M. Ö. 2000 yıllarında kuzeyden geldiler. Bu topraklara «İtalya», kendilerine de «İtalyalı» adını verdiler. Bunların en önemli boyları Ombriler, Sabinler, Samnitler'di.

Hint-Avrupa kolundan olan bu kavimler ülkeyi ellerine geçirince, oranın yerlileri yanaşılması güç dağlara çekildiler. Bunlar, bugün Pireneler'de yaşıyan Basklar (Osklar)la Ligürler'di.

M. Ö. 1000 yıllarında İtalya'yı Etrüskler ele geçirdiler, İtalyalılar'ı ayrı kırallıklar halinde idare ettiler. Siyah saçlı, biçimli yapılı insanlar olan Etrüskler ayrı bir soydandılar.

Tiber nehrinin geçtiği bölgede Lâtinler otururdu. Onlar da öteki İtalyalılar'la aynı soydandılar. Zamanla Lâtinler'in dili bütün İtalya'ya yayıldı, Romalılar'ın resmî dili oldu.

İtalya'da, hangi ırk dalına bağlı oldukları hâlâ bilinmiyen Ligürler'den, Bask (Oks) lardan, Etrüskler'den başka, güneyde, Hint-Avrupa kolundan Yunanlılar da vardı. Bu Yunan boyları ileri bir uygarlık içindeydiler.

Roma'nın Kırallık Çağı

Efsane'ye göre, Roma şehri M. Ö. 754'te Remus - Romulus tarafından kurulmuştu. Roma'nın ilk kıralı da Romulus oldu (Bk. Roma). O çağda Roma halkının çoğunluğunu Lâtinler, azınlığını da Sabinler'le Etrüskler teşkil ediyordu. İlk kırallardan 4'ü (Romulus, Numa Pompilius, Tullius Hostilius, Ancus Marcius) Lâtin, son 3'ü (Trkinius Priscus, Servius Tullius, Tarkinius Superbus) ise Etrüsk'tü.

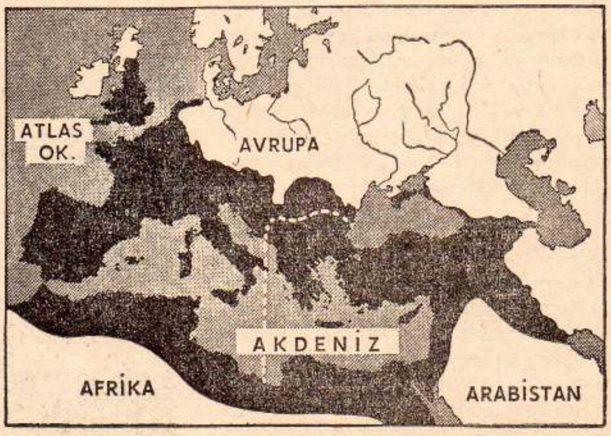
Roma'da kırallık M. Ö. 753-509 arasında 244 yıl sürdü. Roma Kırallığının sınırları aşağı yukarı Vatikan eyaletinden (Roma şehri ve civarından) ibaretti. Kıral (Rex) Halk Meclisi (Comitia Curiata) tarafından seçilirdi. Kıral, başrahîp, başkomutan, başyargıç ödevlerini de görürdü. Sonsuz bir buyurma yetkisi (imperium) olan kıral, bunun belirtisi olarak ya kırmızı, ya da erguvan rengi elbise giyer, işlemeli taht üzerinde otururdu.

Etrüskler'in egemenliğinden sonra Roma'da toplum hayatı değişti. Büyük toprak sahibi olanlara, askerlik, memurluk yapanlara «patrician» (çoğulu «patrici») denildi. Bunlar ötekileri yenenlerdi. Yenik Latium halkı ile Roma'ya dışarıdan gelmiş olanlara «plebcian» (çoğulu «plebis») denilirdi. Bunlar çiftçilik, çobanlık, ticaret yaparlar, vergiyi de onlar öderlerdi. Bu iki sınıfın dışında yaşama hakkı bile ağasının elinde olan köleler vardı.

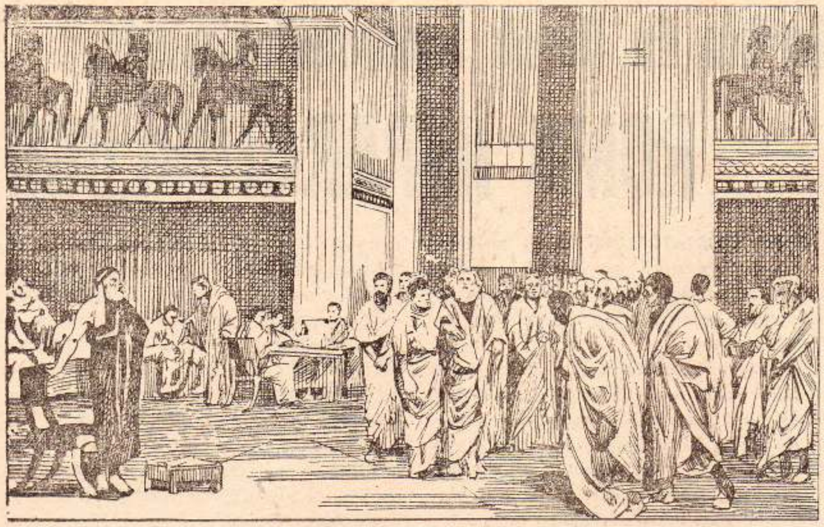
Roma Cumhuriyeti

Roma'da, Kırallıktan Cumhuriyet Çağı'na nasıl geçildiği belli değildir. Yalnız Kırallık'la Cumhuriyet Çağı arasında kısa bir diktatörlük devri olduğu biliniyor.

Cumhuriyet Çağı'nda, idare «patrician»ların elindeydi. Aslında bu cumhuriyet, üstün sınıfın idaresi demekti. Her yıl «patrician»lardan iki başkan seçilir, bunlara «konsül» (consul) adı verilirdi. Buyurma yetkisi (imperium) çok geniş olan bu konsüller, erguvan

Roma İmparatorluğu'nun en geniş hali. (İmparatorluğun M. Ö. 395'te ikiye ayrılışı ortadaki noktalı beyaz çizgiyle gösterilmiştir.)

Roma İmparatorluğu'nun bütün siyasi, hukuki ve sosyal işlerinin idare edildiği senatoda bir toplantı. Barış teklifine gelen bir elçinin karşılanışı.

çizgili beyaz «toga» (bir cins entari) giyerler, kırallar gibi işlemeli koltukta otururlardı.

Roma, cumhuriyet devrinde büyük savaşlar yaparak, önce (M. Ö II. yüzyıl başlarında) bütün İtalya'yı, sonra da Avrupa'da, Afrika'da birçok yerleri ele geçirdi.

Cumhuriyet çağında Romalılar'n yaşayışında, düşünüşünde, idare şekillerinde önemli değişmeler oldu. Başlangıçta «Patrician»lardan kurulu «Halk Meclisi» (Comitia Curiata) yanında, gene 300 ihtiyar «Patrician»dan kurulu Senato (Senatus) vardı. Daha sonra, hiçbir hakları olmıyan «Plebeian»lar dayattılar, kendi aralarında bir «Tribün Meclisi» (Comitia Tributa) kurdular. Bu meclis, Patrician'ların çıkardığı kanunları önce protesto etmekle kaldı, sonra bu kanunları bozma yetkisini kazandı.

M. Ö. V. yüzyılda Plebeian'lar kanunların yazılı olmasını istediler. Konsüller kadar yetki elde eden Plebeian Tribünleri kanunları hazırlıyan kurula üye seçildiler. M. Ö. 450 yılında «12 Levha» Kanunları tamamlandı. Genel oya sunularak Forum Romanum'a asıldı. Bu kanunlar, Roma hukukunun değişmiyen, çağımıza kadar da sürüp gelen temelini teşkil etti.

Plebeian'lar arada Roma ordusuna da alındılar. Patrician - Plebeian çatışması sona erince, Roma'nın yayılma çağı başladı. 400 yıldan fazla bir süre içinde Roma bir şehir devleti olmaktan çıkarak, önce İtalya'yı, sonra Batı Akdeniz'i, Avrupa'da birçok yerleri, en sonunda da bütün Akdeniz bölgesini alarak, büyük bir devlet haline geldi.

Roma Devleti'nin Yayılışı

Romalılar önce Lâtin birliğini kurdular. Önce Latium, daha sonra da Etrüskler'in yurdu Etruria Roma topraklarına katıldı. Romalılar bundan sonra (M. Ö. 290) Orta İtalya'daki Samnitler'i yenerek Orta İtalya'yı, Güney İtalya'nın en kuvvetli şehir devleti olan Tarent'i aldılar. Epeiros Kıralı Pirhos da Romalılar'a bu savaşta yenildi. Bu sürekli savaşlar sonunda İtalya'yı egemenlikleri altına alan Romalılar, İtalya'daki geri kalan şehir devletleriyle antlaşmalar yaparak üstünlüklerini onlara da kabul ettirdiler. Sayısı 3.000 kadar olan bu antlaşmalar Roma'nın üstünlüğünü sağladı, onu geniş bir imparatorluk haline getirdi.

Roma'nın Akdeniz'e el atıp donanma kurması, Akdeniz'i elinde tutmak istiyen Kartaca'nın işine gelmezdi. Başkentleri Kuzey Afrika'da, bugünkü Tunus'un bulunduğu yerde olan Kartacalılar, aslında Fenikeli oldukları için, Romalılar «Punic» derlerdi. Bundan dolayı iki devlet arasında M. Ö. 264-146 yılları arasında 118 yıl süren savaşlara «Pön (Pun) Savaşları» dendi (Bk. Pön Savaşları). Bu savaş sonunda İspanya da Roma toprağı oldu. Romalılar Kartaca şehrini aldılar, Afrika'da yeni bir Roma sömürgesi kuruldu. Batı Akdeniz Romalılar'ın gölü oldu.

M. Ö. 215-168 yılları arasında 47 yıl süren Makedonya savaşları sonunda da Roma Cumhuriyeti, bütün Makedonya'yı, Yunanistan'ı aldı. Bu arada Selevkos Kırallığı da, kısa süren savaşlar sonunda, Roma'nın egemenliği altına girdi.

Roma Devleti'nde İç Savaşlar

Geniş toprakları ele geçirip zenginleşen Roma'da, zenginlerle fakirler arasında başlıyan savaşlar devrimlere, toplumsal yeniliklere yol açtı. Halkın tarafını tutan «Tribün» Tiberius Gracchus ile kardeşi Gaius Gracchus, toprak kanunu, tahıl kanunu için savaştılar (M. Ö. 133-123). Roma çeşitli karışıklıklar içinde kıvrandı. Zenginler ellerindekini kaçırmamak, halk da yeni yaşama hakları elde etmek için uğraşıyordu.

Senato'yu ellerinde tutan Patrician'ların karşısına, halk partisi temsilcileri olarak çıkan Marius, yedi defa konsül seçildiyse de, bir asker, iyi bir idareci olmasına rağmen, fakirlere fayda sağlıyamadı. M. Ö. 82'de Konsül Sulla diktatör seçildi. Sulla, Marius ile halk partisi taraftarlarından 5.000 kişiyi öldürerek, Senato'ya geniş yetki verdi. Sulla'nın ölümünden sonra Roma, Pompeius'un Crassus'un, Caesar'ın elinde kaldı.

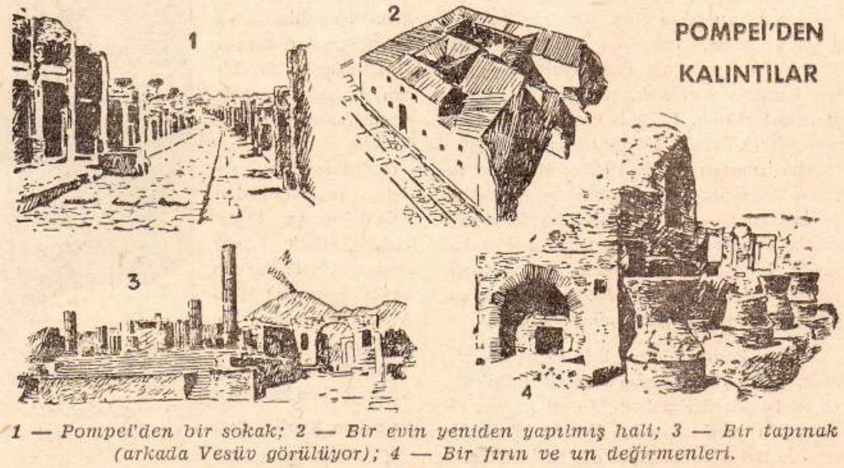
Cumhuriyet, yüzyıla yakın bir zamandan beri iç savaşlardan bunalmıştı. Durumu düzeltmek için yeniliklere, başka bir görüşe ihtiyaç vardı. Marius'un yeğeni olan Caesar bu alanda birçok şeyler düşünüyordu. M. Ö. 60 yılında Caesar, Pompeius, Crassus birleştiler. Böylece ilk «triumvirat» (üçler kurulu) ortaya çıktı. Üçler aralarında Caesar'ı Konsül seçtiler, Crassus Suriye, Pompeius ise Afrika ve İspanya valiliklerini aldılar. Caesar, Konsüllük süresi bitince Gallia'ya gitti, Goller'i yenerek, bugünkü Fransa, Belçika topraklarını Roma'ya kattı. Germania (bugünkü Almanya)ya girdi.

Caesar yurt dışındayken Pompeius Roma'da diktatörlüğü ele almıştı. Senato, Caesar'ı çağırdı. Caesar ordusu ile İtalya'ya girdi. Roma'nın sınırı olan Rubicon ırmağını hiçbir komutan ordusiyle aşamazdı. Caesar Rubicon'u aştı, Roma'ya girdi. Kaçan Pompeius'u Yunanistan'a kadar kovalıyarak Farsalus'ta yendi.

Caesar bundan sonra Mısır'a yürüdü. Mısır Kıralı Ptolemaios'u tahtından indirdi, Ptolemaios'un kız kardeşi Kleopatra'yı tahta çıkardı.

Bu başarılarından sonra Roma Senatosu, Caesar'a sınırsız bir yetkiyle «diktatörlük» verdi (M. Ö. 46). Diktatör, konsül, tribün ve başkomutan olan Julius Caesar'ın kanuni dokunulmazlığı da vardı. Yalnız, kırallık alâmetlerinin hepsini üzerine aldığı halde «kıral» adını almadı. Caesar Roma'da birçok yenilikler yaptı. Romalılar'ı sömürgelere yerleştirdi. Kendi adını taşıyan takvimi (Julius

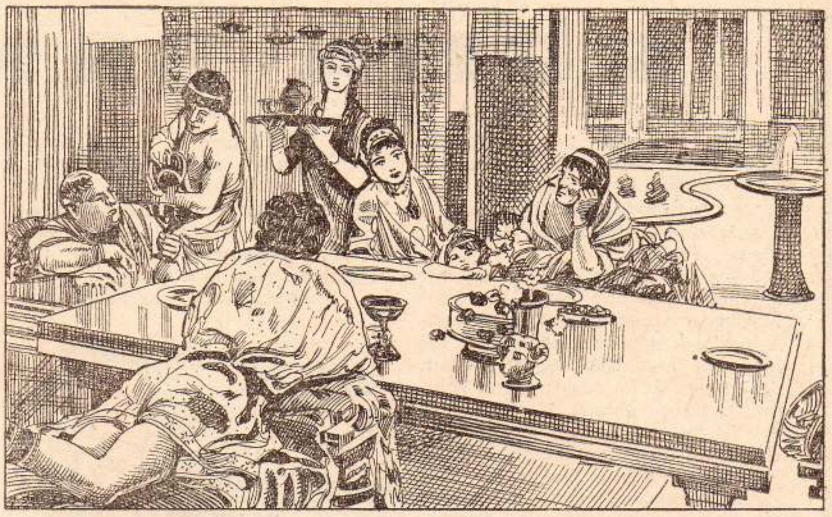
POMPEİ'DEN KALINTILAR

1 — Pompei'den bir sokak; 2 — Bir evin yeniden yapılmış hali; 3 — Bir tapınak (arkada Vesüv görülüyor); 4 — Bir fırın ve un değirmenleri.

Takvimi) ortaya çıkardı. M. Ö. 44 yılında cumhuriyetçiler, Caesar'ı, kırallığı canlandıracağı düşüncesiyle Senato'da üzerine hançerle saldırarak öldürdüler (Bk. Caesar)

Caesar'ın ölümünden sonra Roma, yeniden karışıklık içinde kaldı. Caesar'ın yeğeni Octavianus ile iki komutanı, Antonius'la Lepidus, birleştiler (M. Ö. 43). Roma ülkelerini paylaşan bu üç komutan arasında az sonra geçimsizlik çıktı. Octavianus önce Lepidus'u, sonra da Mısır'a kaçarak, Kıraliçe Kleopatra ile evlenen Antonius'u yendi. Bu savaş sonunda Kleopatra kendini öldürdüğü için Mısır da Roma'nın idaresine geçti, böylece bütün Akdeniz bir Roma gölü haline geldi.

Roma İmparatorluğu doğuya doğru yayılmaya başlayınca, eski basit yaşayışın yerini lüks ve debdebe aldı, zenginlik ahaliyi soysuzlaştırdı.

Roma'nın İmparatorluk Çağı

Octavianus artık tek başına kalmıştı. Senato onu birkaç defa konsül seçti. M. Ö. 27' de ona «Augustus» (Ulu) adını verdiler. «Imperium» yetkisini alan Augustus'la birlikte Roma'nın imparatorluk çağı da başlamış oldu. Bu devirde birçok imparator hanedanı gelip geçmiştir ki başlıcaları şunlardır:

Augustus Hanedanı (M. Ö. 27-M. S. 68). — Yüzyıllar boyu süren savaşlar, Roma'da «barış» duygusunu kuvvetlendirmişti. Bunun için Augustus zamanında Roma gerçek bir barışa kavuştu. Augustus 44 yıl saltanat sürdü. Yerine üvey oğlu Tiberius (saltanatı M. S. 14-37) geçti. Tiberius önceleri çok iyi bir idare kurdu. Senato'ya saygı gösterdi. Sonraları şiddet yoluna saptı. Yerine geçen yeğeni Gaius (Caligula) kafa dengesi bozuk bir imparatordu. Atını konsül seçtirecek kadar çılgınlıklar gösterdi. Bir ayaklanma ile öldürüldü Claudius (s. 41-54) Büyük Britanya adasının güney kesimini Roma'ya kattı. Neron (s. 54-68) Augustus hanedanının son imparatoru oldu. Hem yarı deli, hem de zalim olan Neron, Hıristiyanlar'a çok işkenceler etti. Roma da onun zamanında yandı (Bk. Neron).

Flavius Hanedanı (69-96). — Neron'un öldürülmesinden sonra Roma yeniden karıştı. Muhafız askerleri istediklerini imparator yaptılar (Galba, Otho, Vitelius), 69 yılında ordu komutanlarından Flavius Vespasianus imparator oldu (s. 69-79). Oğlu Titus (s. 79-81) iyilik seven bir adamdı. Domitianus s. 81-96) Titus'un kardeşiydi. Doğulu sultanlar gibi yaşayıp, kendisine «Tanrı» adları taktı. Onun öldürülmesiyle Flavius hanedanı da sona erdi.

Antoninus Hanedanı (98-193). — Roma' da en uzun süren imparator ailesidir. Kurucusu Traianus (s. 98-117) idi. Roma'da karışıklık çıkıp da Nerva (s. 96-98) öldürülünce Traianus imparator oldu. İyi bir komutan olan Traianus, Dacia (bugünkü Romanya)yı aldı. Partlar'ı yenerek İran'a kadar sokuldu. Roma İmparatorluğu en geniş sınırlara onun devrinde ulaştı.

Hadrianus (s. 117-138) bütün Roma sınırları içinde yaşıyanları askere aldırdı. Yalnız, subaylar Romalı idi. Trakya'da Hadrianopolis (Edirne) şehri onun zamanında kuruldu.

Antoninus (s. 138-161) olgun bir insandı. Namuslu, iyi bir idareciydi, dindardı. Bundan dolayı «Pius» (Sofu) adiyle anıldı. İkinci yüzyılın en dürüst, en iyi imparatoru olduğu için birbirleriyle yakın akraba olmıyan imparatorlara onun adından alınarak «Antoninus Hanedanı» denildi.

Marcus Aurelius (saltanatı 161-180) önceleri Lucius Verus'le birlikte (161-169), Verus'un ölümünden sonra da tek başına imparatorluk etti. Okumuş, filozof yaradılışlı bir adamdı. İmparatordan çok, Romalı basit bir vatandaş gibi yaşadı. Savaşı sevmemekle birlikte, imparatorluk sınırlarını korumak için birçok yıllarını orduda geçirmek zorunda kaldı. Barbar ülkelerini Roma uygarlığına kavuşturmak amacını güderdi.

Cominodus (s. 180-193) Marcus Aurelius' un oğludur. «İyi babanın kötü evlâdı» diye anılır. Çünkü pek zalim yaradılışlıydı. Bir isyan sonunda öldürüldü.

Roma İmparatorluğu, 100 yıl süren sakin, parlak bir yaşayıştan sonra, 50 yıldan fazla karışıklık içinde kaldı. Gerçi Roma gene toprak kaybetmiyor, hattâ yeni yerler kazanıyordu; yalnız, her şey şımaran askerlerin, «Praetor» adı verilen muhafız askelerinin elindeydi. Sık sık isyanlar çıkararak, istediklerini imparator yapıyorlardı. Bu devrede 24 imparator geldi geçti.

Bunlar arasında, Tuna ordusunun desteklemesi ile imparator olan «Afrikalı» Septimus Severus (s. 193-211) en çok yerinde kalandır. Praetor'ları Roma'dan dışarı çıkardı, muhafız askerlerini yalnız ordunun gözde askerleri arasından seçti.

Antoninus Caracalla (s. 211-217) askerlere dayanarak, vaktini içki sofralarında, savaşlara geçirdi. Partlar'la yaptığı savaşta komutanlardan Macrinus tarafından öldürüldü. Caracalla, Roma'da kendi adını taşıyan bir hamam yaptırmıştı.

Caracalla'dan sonra gelen imparatorlar askerlerin elinde büsbütün oyuncak oldular. Bunlardan «Suriyeli» diye tanınan imparatorlardan Elaqabalus (s. 218-222), Alexander Severus (s. 222-235) askerler tarafından öldürüldüler. Bu askerî baskı devrinde gelip geçen 24 imparatordan yalnız bir tanesi (Septimus Severus) eceliyle ölmüştür.

Roma'yı bu karışıklıktan kurtaranlar İlliryalı imparatorlar oldu. Tuna ordusunun komutanı olan, «Gothicus» diye de anılan Claudius (s. 268-270) Gotlar'ı yendi, Roma'daki karışıklıklara son verdi. Aurelianus (s. 270-275) Dacia'da savaşlar yaptı. Roma'nın yeni sınırı Tuna nehri oldu. Aurelius Probus (s. 276-281) Galia'da Franklar'la savaştı. Aurelius Carus (s. 281-283) Ermenistan'da savaşırken yıldırım düşerek öldü. Yerine önce oğlu getirildiyse de, öldürülmesi üzerine komutanlardan Aurelius Valerius Diocletianus imparator oldu.

Ortak İmparatorlar Çağı

Diocletianus (s. 284-305) Roma'ya yeni bir düzen verdi. İmparatorluğu, eşit «imperium» yetkileri olan iki «augustus» (imparator) arasında böldü. Bunlar gerekince yerlerine geçmek için yanlarına birer «caesar» (kayser) alacaklardı. «Augustus»ların da, «caesar»ların da biri batıda, ötekisi de doğuda oturacaktı. İmparatorlar da, kayserler de ne Senato ve ne de ordu tarafından seçilmediği gibi, bunlara da bağlı olmıyacaktı.

İki imparatorla birer yardımcısından meydana gelen bu dörtlü saltanat, durumu kurtaracağına büsbütün karıştırdı. Maximianus' la birlikte Roma'yı idare eden Diocletianus çekilince (305) kayserler onların yerlerini aldılar, böylece post kavgası da başladı. Bundan sonra «augustus»lar ile «caesar»lar birbirlerine düştüler, bu karışık durum imparatorluğun ikiye ayrılmasına kadar sürdü.

Ortak imparatorluk devrinde, en çok parlıyan I. Constantinus oldu. Önce kayserlik (307-311) yaptı. Sonra Maximinus'la birlikte imparator oldu (311-337). Constantinus' un anası Hıristiyan olduğu için bu dinde olanlara yurttaşlık hakkı tanıdı. 325 yılında, Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için İznik'te bir meclis topladı.

İmparatorluğun İkiye Ayrılışı

I. Constantinus, imparatorluğun merkezini Byzantium (Bizans)a aldı. Burada, yeni bir şehir kurarak «Constantinopolis» (Constantinus şehri) adını verdi (330). Bugünkü İstanbul'un çekirdeği olan bu şehri güzel binalarla, alanlarla süsledi.

«Büyük» adiyle anılan Constantinus öldük-

ROMA SANATI

ROMA sanatının kaynağı Etrüsk sanatıdır. Yalnız, Yunanistan, Roma hükmüne girince, dinin etkisiyle Yunan sanatı, Etrüsk sanatına karıştı, onu değiştirerek ortaya yeni bir sanat çıkardı.

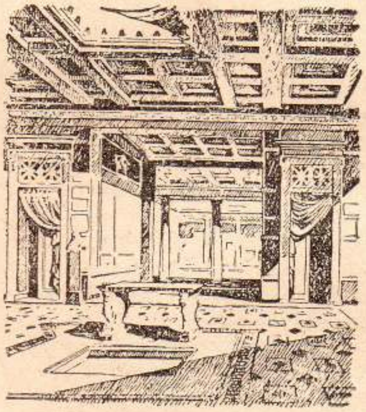
Roma sanatı, her şeyden önce, bir mimarlık sanatıdır. Roma mimarlığı, Yunan mimarlığı gibi yalnız tapınaklarla, tiyatrolarla, heykellerle beliren bir mimarlık değildir; şehir, din mimarlığı bu sanatın birer koludur. Her çeşit yapıda, Mezopotamya'dan gelme bir özellik denenmiştir (beşik ve tekne kemerlerle, arklarla örtülü, kubbelerle kapatılmış yapı sistemi), duvar örgüsünde dörtköşe taş yerine ağırlığı çok daha güzel dağıtan petek şeklinde yontulmuş beşgen, altıgen taşlar kullanılmıştır. Tuğla parçaları karıştırılmış harç kullanılması, yapıların zamanımıza kadar kalmasını sağlamıştır. Sütunlar Roma mimarlığında süsleyici bir unsur olarak ele alınmıştır. Zafer takı yapmak, gene onlara mahsustu. Amfiteatrlarını, Yunanistan'da olduğu gibi dağ yamaçlarına değil, sütun ve kemerlerle yükselterek düz meydanlarda kurdular. Su kemeri de Roma mimarlığının özelliklerindendir.

Roma şehrinde, örneği kalmamakla beraber, apartman tipi çok katlı binalar bulunmasına karşılık, Pompei kalıntılarında, Roma evi, düz plâna göre kurulmuştu. Hamam fikri de Roma mimarlığında önemli yer alır. Evlerden başka, halk hamamları da yapılırdı. Halk eğlenceleri için yapılan forumlar, halkın buluşup görüşmeleri, mahkemelerin duruşmaları için yapılan üstü örtülü bazilikalar, ayrı mimarlık özelliklerindeydi. Yapı duvarlarında heykeller için üstü yarı kubbeli oyuk yer bırakmak gene bu mimarlıkla ortaya çıkmıştı. Düz duvarları kabartmalarla süslemek fikri, gene onlarındı.

Roma sanatında, mimarlıktan sonra gelişmiş olan ikinci dal, heykel ve bilhassa büsttür. «Alçak kabartma», «yüksek kabartma», «ronde-bosse» (yüzeyden ayrılacak ve gövdeler iyice belirecek şekildeki yüksek kabartma) gibi süslemelerde insan anatomisi büyük ustalıkla belirtilmiştir. Traian Forumu'ndaki ünlü Traian Sütunu, imparatorun savaşlarını binlerce figürle canlandırır. Mimarlıkta olduğu gibi, burada da büyüklük, yücelik, çokluk fikri gözetilmiştir. Büstler ise, heykel sanatında yeni bir adımdı. Çünkü o zamana kadar olduğu gibi, insan figürünü en güzel şeklinde, gerçekten uzaklaşarak canlandırmak değil, tersine, belirli bir kişiyi anlatmak gözetilmişti. Vatikan Müzesi'nde, Roma Millî Müzesi'nde, Roma, Napoli gibi şehirlerdeki yapılarda bu çeşit eserlere bol bol raslanır.

Roman sanatı, resimde fresko sanatıdır. Eşya üzerinde, çanak çömlekte, Etrüsk çömlekçiliğinin devamıdır. Bunlar üzerindeki resimler, Yunan vazolarındakilere benzer. Yalnız, Pompei kazıları, ev duvarlarında, yerden tavana kadar boyalı freskler yapıldığını, bunların bir esas renge göre ayarlandığını, desen ve kompozisyonun aksaklıklarına rağmen daima bir konuyu canlandırdığını göstermiştir. Resimlerde perspektif yoktur. Figürler, âdeta tabiî büyüklüktedir. Çizgi ağır basar. Bazan, «natürmort» denilen tarzdaki resimler görülür, bunlar boşlukları doldurmada, süsleme unsuru işini görür.

Titus zafer takı (solda) ile bir Roma evinin içi.

ROMA HUKUKU

HUKUKU, toplum hayatı meydana getirir, toplum şartlarının değişmesiyle hukuk da değişir. Bu temel gerçek, çeşitli milletlerde hukukun neden farklı olduğunu da gösterir.

Roma Hukuku da, Roma devlet ve medeniyetinin gelişim safhalarına, tarihine uygun olarak meydana gelmiş, gelişmiştir: M. Ö. VIII. yüzyıldan, Doğu Roma İmparatoru İustinianus'un M. S. 565 tarihine raslıyan ölümüne kadar geçen devre içinde Roma'yı idare etmiş olan hukuk kurallarının toplamına «Roma Hukuku» denir. Bu hukuk, İustinianus'un ölümünden, İstanbul'un 1453'te Türklerin eline geçmesine kadar, husule gelen değişmeler sonunda, «Bizans Hukuku» adını almıştır.

Roma Hukuku, kendiliğinden meydana gelip uzun zaman zorunlu olarak uygulanan örf-âdetlerden doğma teamüllerle başlamıştı. M. Ö. V. yüzyılın ortalarında, Roma toplumu gelişme yolundayken, özel hukuk ve kamu hukuku kurallarını kapsıyan «XII Levha Kanunu» ortaya çıktı.

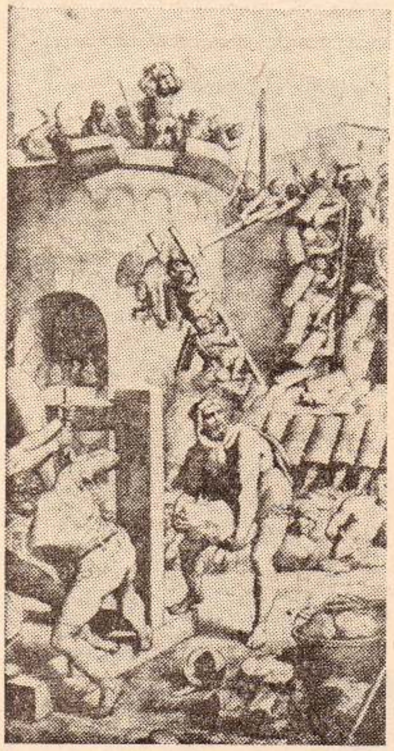
Roma Akdeniz'e egemen olunca, yeni durumun ihtiyaçlarına hukukun da uyması gerekti. Alexandrus Severus'un ölümünden (235) sonra Roma İmparatorluğu'nu sarsan büyük buhran, mutlak monarşi devrinin başlamasına ve İmparatorluk başkentinin Doğu'ya taşınmasına yol açtı. Böylece, hükümdarın iradesi, tek hukuk kaynağı haline geldi, imparator emirnameleri, halk meclislerinin oylariyle konulan kurallara verilen «leges» (kanunlar) adını aldı. Hukukçuların eserlerinde yer aldığı şekliyle, yeni kanunlara aykırı düşmedikçe, eski devrin hukukuna da «İus antiquum» (eski hukuk) denildi. Bu devirde, hukuk ilmine karşı eskiden beslenen ilgi azalmış, büyük istidatlar din incelemelerine yönelmişlerdir. Hukuk yayınları, daha çok, uygulamaları kolaylaştırmak amacını güden derleme, toplama, özetleme, yorumlama nevinden eserlerden ibaret kalmıştır.

V. yüzyılın ortalarına doğru, Doğu Roma'da büyük hukuk simaları görülmeye başlandı. İşte bu Bizanslı üstatların çalışmaları, İustinianus'un derlemelere ilişkin büyük tasarısını kavrayıp sonuca bağlamayı mümkün kıldı.

Türkiye'de Roma Hukuku öğretimine İstanbul Hukuk Fakültesi'nde başlanmıştır. 1926 yılında İsviçre Hukuku'ndan iktibas suretiyle alınan «Türk Medenî Kanunu» ile «Borçlar Kanunu» yürürlüğe girince, Roma Hukuku'nun Türk hukukçuları için önemi çok artmıştır. Çünkü, bütün Batı dünyasına hâkim olan hukukun kaynakları, Roma Hukuku'na dayanır. Bütün Batı Hukuku'nun temel ilkelerinde Roma Hukuku'nun izleri görülür.

1 — Viyana'da Augustus tapınağı; 2 — Üç katlı bir su kemerinin yandan kesiti; 3 — Roma'da İupiter Stator tapınağının sütun başlığı; 4 — Roma'da daire biçiminde Vesta tapınağı; 5 — Napoli'de İulia büstü; 6 — Gümüş bir toka; 7 — Honorius'un imparatorluk madalyası; 8 — Roma'dan bir mozayik; 9 — Bir konsül kabartması; 10 — Bir mezar taşı; 11 — Bir meşale; 12 — Üzeri kabartmalı bir vazo; 13 — Marcus Aurelius'un atlı heykeli; 14 — Bir vazo; 15 — Bir kapı; 16, 17, 18 — Çeşitli mücevherler; 19 — Mermerden bir yaban domuzu heykeli; 20 — Bir kabartma; 21 — Pompei'de Narcisse heykeli; 22, 23 — Mücevherler; 24 — Bir Roma parasının iki yüzü; 25 — Pişirilmiş topraktan bir kab; 26 — Bir kabartma; 27 — Saint-Rémy'de İulianus mezarı; 28 — Bir mozayik; 29 — Bir kabartma; 30 — Timgat (kuzeydoğu Cezayir) harabelerinde Traian zafer takı.

Roma orduları M. Ö. 146'da Kartaca'ya karşı açtıkları savaşta sûrları aşmaya çalışıyorlar.

ten sonra oğulları imparatorluğu paylaştılar. Bunların arasında, sonradan kanlı kavgalar oldu. Constantinus'un birleştirdiği imparatorluk yavaş yavaş dağıldı.

Bu arada gelen imparatorlardan Theodosius (s. 379-395) ortak «augustus»larla, «caesar»larla çarpıştı. Onun ölümünde zaten 364'ten beri gerçekten «Batı» ve «Doğu» diye ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu tam bölüntüye uğradı (395). Arcadius (s. 395-405) Doğu'da, Honorius da (s. 395-423) Batı'da imparator oldular. Doğu ve Batı Roma imparatorlukları, batıda son imparator olan Romulus Augustus'un, Barbar komutanlarından Odoakar tarafından yenilmesine kadar sürdü. Odoakar, imparatorluk alâmetlerini doğudaki Arcadius'a göndererek, kendisine bağlı olduğunu bildirdi (46), kendisi İtalya valisi oldu.

Batı Roma İmparatorluğu'nun bütün toprakları da büyük göç seli ile gelen yeni ırkların eline geçti. Böylece, doğuda gittikçe Yunanlılaşan Doğu Roma İmparatorluğu kaldı. Doğu Roma İmparatorluğu da, 1453'te Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması üzerine, yıkıldı (Bk. İstanbul).

Roma'nın Etkileri ve Çöküş Sebebi

Romalılar'ın uygarlığa büyük yardımları dokunmuştur. Devlet idaresi yanında, hukukta da Romalılar'ın mirası çok değerlidir. M. Ö. 451'de ilk yazılı kanunları (12 Levha Kanunları) Romalılar ortaya çıkardılar.

Romalılar askerlikte de büyük başarı gösterdiler. Küçük ordularla, çevik manevralar yaparak, kendilerinden kalabalık düşman ordularına galip geldiler. Roma ordusunda sıkı bir inzibat vardı. Zaten bütün Romalılar önceleri çok sıkı bir hayat yaşarlar, şan ve şerefle ölmek isterlerdi.

Cumhuriyet çağında Roma'nın sınırları genişledikçe, yeni milletler, Roma milletler topluluğuna katıldı. Yeni dinler, yeni yaşayış, Doğu gösterişçiliği ve zevkle dolu hayatı Roma'ya girdi. Sınıflar arasındaki sürekli çekişmeler de buna eklenince Roma'da M. S. III. yüzyılda ahlâk çok bozuldu. Bu durum, Roma'nın çöküşünde büyük rol oynamıştır.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlıyan sebeplerin başında Hıristiyanlık da gelir. Roma, putperest bir toplumdu. Orduları, kanunları, halkın yaşayışı, gelenekler bütüniyle putperest ataların mirasıydı. Hıristiyanlık, Roma sınırları içinde geliştikçe, birbirine zıt iki toplum doğdu. Roma İmparatorluğu artık eski geleneklere bağlı «Romalı yurttaşlar»dan yardım göremedi.

Kavimlerin göçü de Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını çabuklaştırdı. Yalnız, M. Ö. I. yüzyıldan V. yüzyıl ortalarına kadar Roma sınırları çok az değişti. Bu yönden Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, devamlı yenilgilerden, toprak kaybından değil, iç çekişmelerden, Roma'nın asıl kudretli yönü olan iç dayanakların V. yüzyılda tamamiyle yıkılmasından ileri geldi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Roma Tarihi (Cl. Wood'dan çev. Ö. R. Doğrul, 1939); Roma Tarihinin Ana Hatları (Cl. Bosch'tan çev. S. Altan, 1940); Roma Tarihi (Prof. Dr. H. Demircioğlu, 1953); Romalılar (M. Ç. Uluçay, 1955); Romalılar'da «Antiquitas» Mefhumu, Augustus Çağına Kadar (Dr. S. Sinanoğlu, 1950); Roma'da Gezintiler (Stendhal'dan çev. Dr. A. Hün, 1951).

ROMAİNS, Jules (1885 -)

Jules Romains

Ünlü bir Fransız romancısı ve tiyatro yazarı. Öğretmen olarak yetiştikten sonra felsefe ile uğraşmaya başladı. 1903'te «unanimisme» (ü n a n i - mizm) denilen «tekruhçuluk» görüşünü ortaya atmıştı. Buna göre insana bütün işleri düzenliyen tek bir ruh hâkimdir; her şeyi aynı ruh bütünlüğü yönetir.

Jules Romains, bu görüşe dayanan romanlariyle ün kazandı. Bu arada «Les Hommes de Bonne Volonté (İyi Niyetli İnsanlar), çağdaş romanın temel örneklerinden sayılır. Piyesleri arasında da «Dr. Knock», acı bir mizahla çağdaş toplumun hicvi olarak dünyaca ün kazanmıştır.

Jules Romains «Fikir Tiyatrosu» denilen çeşidin en mükemmel örneklerini vermiştir. Önce Jacques Copeau ile Vieux-Colombier Tiyatrosu'nda birlikte çalışmış, sonra bir süre onun yerine tiyatroyu idare etmişti. Oynanan ilk eseri «Şehirde Ordu»dur. Ondan sonra tiyatroda komediye, daha çok «taşlama» (hiciv) tarzına yöneldi. Zekâsı, geniş bilgisi, insan ruhunu çok iyi anlaması, toplumu didik didik etmesiyle ün saldı. 1946'da Fransız akademisi üyeliğine seçildi.

Edebiyatın En Yaygın Şekli: ROMAN

ROMAN, edebiyatta, bir olayı, kişilerin ruh hallerini anlatan uzun hikâyelere «roman» denir. Roman, edebiyat türleri içinde, ancak Rönesans'tan sonra oldukça kesin şeklini alabilmiş, gene de boyuna değişip gelişmiş bir türdür.

İnsanlar her zaman, başlarından geçenleri başkalarına anlatmak, ya da başkalarının başlarından geçmiş olayları dinlemek, okumak, öğrenmek ihtiyacını duymuşlardır. Yalnız, bunun basbayağı bir olay anlatımı halinden çıkıp bir edebiyat türü kılığına girmesi yüzyıllar süren bir çalışma, değişme sonucu olmuştur. Doğu'da da, Batı'da da, ilk hikâye anlatımı, hemen daima mizaha yönelen, yalnız olayları anlatan sözlü, daha sonra yazılı kısa eserlerle ortaya çıktı. Bunların yazarları belli değildi; orta malıydılar. Zamanla, toplumdaki gelişmelerin yanı sıra, bu eserler değişti. Özellikle kadın, aşk, bu hikâyelerde önemli bir yer almaya başladı. Bu arada, «Tristan'la Isolde» adındaki Norman halk masalı, Haçlılar ve Şövalyeler devrinin en önemli aşk hikâyesi oldu. Ondan çok sonra yazılan, Boccacio'nun «Decamerone» (On Gün) hikâyeleri, Servantes'in «Don Quichote» (Don Kişot)u, romanda yeniden olayın önemli yer almasını sağladı.

XVII. yüzyılda, Fransa'da Mme de La Fayette «Princesse de Clève»i yazdı. «Astrée» yazarı Honoré d'Urfé'nin daha önce âdeta formülleştirdiği ebedî sevgi şartları bu romanda tamamiyle gerçekleştirildi.

Bunun yanı sıra Doğu'da da «Leylâ ile Mecnun» hikâyeleriyle, plâtonik sevgisinin meydana geldiği görülüyordu. Yüce ve mutlak bir güzellik fikri, âşıkı yeryüzü sevgisinden uzaklaştırıyor, sevgiyi bir fikir, zihin uğraşısı, bir soyut ihtiras şekline sokuyordu.

XVIII. yüzyılda Voltaire'in, Jonathan Swift'in romanlariyle, hikâyeleriyle yeniden olaya geniş yer verildi. Toplum yergisi de bu olaylara eşlik ediyordu. Romantik devir gelince, duygu, roman türünde en önemli yeri aldı. Goethe, Dostoyevski gibi kuzey romancılarının yanı başında Stendhal, Balzac, Hugo gibi Fransız romancıları, bu çığırı geniş ölçüde işlediler. Tahlil romanı, psikolojik roman gibi çeşitlerin yanında «realist» (gerçekçi), «natüralist» (doğalcı) romanlar da yaygınlaştı. Sir Walter Scott'tan sonra, İngiliz romanı daha olumlu bir yola girdi. Roman, böylece, şiir ve tiyatrodan sonra, edebiyatın en önemli üç türünden biri oldu.

Bizde, Batı'daki anlamiyle ilk roman, Yusuf Kâmil Paşa'nın Fénélon'dan dilimize çevirdiği «Telemak»tır (1859). Telif romanları ilkin Ahmet Mithat Efendi ile Namık Kemal yazdılar. Ondan sonra da başkaları, onların izinden gittiler. Bunlar hakkında «hikâye» sözü kullanılıyordu; sonradan «büyük hikâye», daha sonra da «roman» sözü kullanıldı. Romancılığımız, Fransız romanlarının etkisiyle, bilhassa Halit Ziya Uşaklıgil devrinde, onun

kaleminde ilk gerçek örneklerini buldu (Bk. Türk Edebiyatı).

Roman Çeşitleri

Romanlar, tarih içindeki gelişme süresince, dallanıp budaklanmış, çeşitlenmiştir. Bu çeşitleri, gelişim sırasına göre şöyle özetliyebiliriz:

Pikaresk Roman. — XV. yüzyılda İspanya'da haydut hikâyeleri rağbetteydi. Bunlardan ilkinin başlıca kişisi Picaro adında biri olduğu için, bu gibi macera romanlarına «picaresque» (pikaresk) denildi. Picaro romanlarının son büyük örneği, aynı zamanda o çığırın yergisi olan «Don Quichote» (Don Kişot)tur.

Psikolojik Roman. — İnsan ruhunun eşelenmesiyle meydana gelen romanlardır. İlk güzel örneğini Mme de La Gayette'in «Princesse de Clève»inde bulmuştur. Romantik devirde yeniden rağbet görmüş, Stendhal'in «Kırmızı ve Siyah»iyle şaheserini vermiştir. Çağımızda Marcel Proust «olayların zihinde yaşanması» usuliyle psikolojik romana yeni bir yön verdi. Dostoyevski'nin «Suç ve Ceza»sı psikolojik tahlilde erişilmez bir dereceye ulaşmıştır. Bizde ilk psikolojik tahlil romanı örneğini Mehmet Rauf «Eylûl» adlı eseriyle vermiştir.

Tahlil Romanı. — İster topluma ait olsun, ister insana, olayların, durumların sonuçlarından çok sebeplerini açıklamayı gözeten romanlardır.

Egzotik Roman. — Romantik devrin getirdiği çeşitlerdendir. Başka ülkeleri, özellikle yabancı, el değmemiş tabiat sahnelerini tasvir eden romanlardır. Bernardin De Saint Pierre'in «Paul ile Virginie»si, Pierre Loti'nin «İslanda Balıkçısı», «Azâde»si, Chateaubriand'ın «Atala», «René» romanları bunlardandır.

Macera Romanları. — Eskiden beri yazılan, olaylara daha çok yer veren romanlardır. Bunlar bazı çeşitlere ayrılır: 1. — Tarihî roman: Walter Scott'un «İvanhoe»su; Victor Hugo'nun «Notre-Dame de Paris»i; Namık Kemal'in «Cezmi»si gibi. 2. — Zabıta romanı: Conan Doyle'un «Sherlok Holmes»i; Edgar Poe'nun «Morg Sokağı Cinayeti» gibi. 3. — Fennî hayal romanları: Jules Verne'in «Dünya'nın Merkezine Yolculuk», «Seksen Günde Devriâlem»i gibi. 4. — Çocuk romanları: Daniel De Foe'nun «Robinson Crusoe»su; Mark Twain'in «Tom Sawyer'in Maceraları» gibi.

Röportaj Romanı. — Hemingway gibi bazı Amerikan yazarlarında en güzel şeklini bulmuş olan gezilip görülen yerlerde olayların geçtiği günlük gözlem romanlarıdır.

Tezli Roman. — Belli bir fikrin savunmasını yapmak için yazılmış romanlardır: Emile Zola'nın «Les Rougons Maquarts» serisi gibi.

Bunların dışında, romanlar, yazıldığı devrin genel edebiyat akımına göre de «romantik roman», «realist roman», «idealist roman» diye sınıflandırılır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Roman Sanatı (K. Haedans'tan çev. Y. N. Nayır, 1953); Roman ve Hikâye (N. S. Örik, 1933); Roman ve Okuyucu (Prof. S. E. Siyavuşgil, 1944); Roman Hulâsaları (M. Uraz, 1945); Büyük Romanlar (Azize Erten Bergin, Z. Güvemli).

İyi bir roman nasıl olmalıdır

Büyük İngiliz yazarı Somerset Maugham iyi bir romanın nasıl olması gerektiğini şöyle anlatıyor:

İyi bir romanın özellikleri nelerdir, şimdi bunları kendime göre tarif edeyim. İlk önce, romanın geniş bir ilgi toplıyacak bir konusu olmalı. Bununla, sayısı bakımından kalabalık bir zümreyi ilgilendirmelidir, demek istemiyorum. İyi bir romanın konusu o kadar geniş ölçüde beşerî bir karakter taşır ki, her çeşit insanı ilgilendirir.

İkincisi, konu öyle işlenmeli ki anlattıklarına insanı inandırmalı. Bunun için de, başı, ortası, sonu olmalı. Son da, başlangıcın tabiî bir sonucu olarak görünmeli. Olaylar insana olmaz şeyler gibi görünmemeli; yalnız konuyu geliştirmek için uydurulmuş hissini de vermemeli. Öyle olmalı ki, olaylar hem konunun gidişinden ileri gelmeli, hem de konuyu geliştirmeye yaramalı.

Üçüncüsü, romanın kahramanlarında birer kişilik bulunmalı; yaptıkları da bu kişiliklerinden ileri gelmeli. Okuyan: «Bu adam böyle yapamaz; bu kadın böyle davranamaz» dedirtmemeli. Tersine: «İşte, bu adamdan ancak böylesi beklenirdi»; «Bu kadın başka türlü yapamazdı» dedirtmeli.

Bir de şunu belirtmek isterim: Bir romanın kendisini okutabilmesi için okuyan eserdeki kahramanlara karşı ilgi duymalıdır. İlgi duymadığımız kimselerin yaptıkları, ettikleri bizim için hiçbir şey ifade etmez.

Somerset Maugham
(Great Novelists and Their Novels)

ROMANOV'LAR

Bir Rus hanedanıdır. Asıl Romanov'lar kesintili olmak üzere, 1613-1762 arasında, 147 yıl iktidarda kaldılar, ondan sonra gelenler asıl Romanov'lara evlenme yolu ile bağlanmış yabancılardır; yalnız, bunlar da Romanov adını taşımakta devam etmişlerdir. Bu arada, 1725'ten 1727'ye kadar 2 yıl Leton Rabe hanedanı, 1741'de birkaç ay için Alman Brunswick - Bavern hanedanı saltanat sürdü. 1762'de ise asıl Romanov hanedanı sona erdi, evlenme yolu ile Romanov'lara katılan Alman aslından hükümdarların saltanatı başladı: Bunlar 1762 - 1795 arasında hüküm süren Anhalt - Zerbst'lerle 1745-1917 arasında hüküm süren Holstein-Gottorp'lardır.

Romanov hanedanının kurucusu I. Mihail'dir. Rus Kilisesi (Moskova) Patriği Fyodor Romanov ile Rurik hanedanı prensesi Marfa'nın oğlu olarak 1596'da doğan Mihail'in saltanatı (1613-1645) 32 yıl sürdü. Rurik hanedanı düştükten sonra Rusya yabancı işgaline girmişti. Romanov'lar yabancıları ülkelerinden sürüp iktidarı ele aldılar. Daha sonra, «Deli Petro» diye tanınan I. Petro (1682-1725) hanedana olağanüstü bir itibar kazandırdı. Deli Petro'nun kızı Anna, bir Alman Holstein-Gottorp prensiyle evlenmişti. Anna'nın bu Alman prensinden olan oğlu III. Petro da, sonradan II. Katerina olarak tanınan bir Alman Anhalt prensesiyle evlendi. Katerina kocası III. Petro'yu öldürüp tahta çıktı, böylece asıl Romanov hanedanı sona ermiş oldu.

Ondan sonra gene Romanov'lar diye anılan çar sülâlesi II. Katerina'nın oğlu I. Pavel'den yürümüştür. 1795-1801 yılları arasında hüküm süren I. Pavel'den sonra gelen çarlar, babadan oğla şunlardır: I. Aleksander (saltanatı: 1801-1825); I. Nikola (s. 1825-1855); II. Aleksander (s. 1855-1881); III. Aleksander (s. 1881-1894); II. Nikola (s. 1894-1917).

ROMANTİZM

Edebiyatta ve sanatta duyguya, hayale çok yer veren bir çığırdır. XVIII. yüzyıl sonlarında başlamış, XIX. yüzyılda gelişmiştir.

Romantizm, klâsisizme bir tepki olarak doğmuştur. Klâsik sanatın kuralcılığı karşısında sanatçının bağımsızlık içgüdüsü harekete gelmiş, bu dar kurallardan geniş bir serbesliğe geçmişitr. Romantizmin özelliklerinden en belli başlısı, tabiate yönelmek, akılcılığın yerine duyguculuğu getirmektir.

Edebiyatta Romantizm

Edebiyatta romantizm, daha çok Fransız edebiyatında bir birlik halinde kendini gösterdi. Çünkü Fransız edebiyatı, Rönesans'tan beri dar bir klâsizmin kurulcılığı içinde kalmıştı. Bununla birlikte, Goethe gibi Alman şairlerinin, tarih romanları yazmış olan Sir Walter Scott gibi İngiliz romancılarının, Byron, Moore gibi İngiliz lirik şairlerinin payı büyüktür. Bunların etkileri, ilkin XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Chateaubriand, Mme de Staël, J.-J. Rousseau gibi yazarlarda görüldü. «Preromantik» (romantizmin öncüleri) denilen bu sanatçıların eserleriyle edebiyata tabiat sevgisi, hayal gücü, kişinin kendi kendini tahlil etmesi, heyecanlarını başıboş bırakması girdi. XIX. yüzyılda ise Victor Hugo, Lamartine, Alfred De Musset, Alfred De Vigny gibi şairler şiirde; Victor Hugo, Alexandre Dumas Père, Stendhal, Balzac gibi yazarlar romanda; Victor Hugo, Alfred De Musset gibi yazarlar tiyatro alanında romantizm özelliklerini gösteren eserler verdiler. Şiirde, romanda, akım, özellikle üslûpları, kuralları değiştirmekle, yeni konular işlemekle kendini gösterdi. Bol sıfatlarla, benzetmelerle bezenmiş bir üslûp ortaya çıktı.

Tiyatroda romantizm, klâsik trajediye ait «yer birliği», «zaman birliği» gibi kuralların ortadan kaldırılması, sahnede acı ve şiddetli olayların gösterilmesi, konuların günlük hayattan alınması, halktan kişilerin sahneye çıkarılması gibi o zaman için önemli değişikliklerle belirdi. Romantik tiyatro, trajediye komedi unsurlarını da karıştırarak «çağdaş

dram» denilen türe yol açtı. Bu çeşit tiyatronun tutunması hiç kolay olmadı. Victor Hugo'nun «Hernani» dramı oynanırken klâsik tiyatro taraflısı kimselerin parayla tuttuğu seyircilerle, romantik tiyatroyu hoş karşılıyan gençler salonda birbirlerine girdiler. Tiyatro tarihinde «Hernani Savaşı» denilen bu çarpışma iki defa tekrarlandı, tiyatro salonu harabeye döndü. Sonunda romantizm taraflıları dâvalarını kazandılar, tiyatroda «dram» türü yerleşti.

Romanda gerçekçilik (realizm) yerleştikten çok sonra da romantik tiyatro süregelmiştir. İbsen, Strindberg gibi kuzeyli piyes yazarlarının romantik yönleri üstündür.

Güzel Sanatlarda Romantizm

Avrupa'da, XVIII. yüzyılda Barok sanata karşı bir tepki uyanmıştı. Fransız İhtilâli'nden sonra, klâsik sanatın Roma'ya, Eski Yunan'a bağlı zevki, kişizadeliğin yıkılmasiyle zedelenmiş, sanatçıyla halk birbirine iyice yaklaşmıştı. Buna karşılık, William Turner, Constable gibi İngiliz ressamları tabiat sevgisini çoktan beri işliyorlardı. Williame Blake ise, şair olduğu kadar, şiirine bağlı hayalî resimleriyle, romantizmin ana ilkelerini çoktan uyguluyordu. Bu etkilerle, Fransa'da klâsik resmin kurucusu Louis David'in atelyesinde çalışan öğrencilerinden önce Gros «Yafa'da Vebalılar» (1804), Géricault «Medusa'nın Salı» (1819), Eugène Delacroix «Dante'nin Kayığı» (1822) ile resimde romantizmin kurucuları oldular. Onlardan sonra da, tabiat sevgisini hayal konuları yerine geçiren Corot yetişti.

İngres ise, resimde yabancı ülkeleri konu almakla romantizmin temsilcisi oldu. Rude, Carpeaux gibi Fransız heykelcileri, Runge, Krüger, Caspar David Friedrich gibi Alman ressamları sanatta romantizmi sürdürdüler.

Karadeniz Kıyısında Bir Balkan Devleti: ROMANYA

Romanya arması

ROMANYA, Avrupa'nın güneydoğu (Balkanlar) kesiminde, Karadeniz'e kıyısı olan bir devlettir. Kuzeyinde Rusya, doğusunda Karadeniz, güneyinde Bulgaristan, batısında da Yugoslavya ile Macaristan bulunur.

Yüzöl.: 237.384 km²

Nüfusu: 18.400.000; Başkenti: Bükreş

Romanya, Avrupa üzerinde kapladığı yer bakımından Balkanlar'ın en zengin, en önemli ülkelerinden biridir. Orta Avrupa'dan İstanbul'a uzanan en kısa yol Romanya'dan geçer.

Romanya'nın orta bölümleri yükseklikleri yer yer 2.500 m.'yi bulan dağlarla kaplıdır. Transilvanya Alpleri, Doğu Karpatlar, iç kesimi batıya bakan büyük bir yay çizerek uzanırlar.

Bu sıradağlar ülkeyi birbirinden epey farklı üç bölgeye ayırır: Transilvanya Alpleri ile Karpatlar; bu dağlık yayın iç kesiminde kalan Transilvanya ile Banat; dağlık yayın dışında kalan Eflâk (Walachia) ile Boğdan (Moldavya). Eflâk ile Boğdan ülkenin tarıma elverişli geniş ovalarını meydana getirirler. Özellikle Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü Dobruca bölgesi Romanya'nın verimli topraklarıdır. Ülkenin yüzölçümünün %27'si ormanlarla kaplıdır.

Akarsular. — Romanya'nın büyük bir kısmını Tuna ile kolları sular. Güneyden Yugoslavya sınırının bir kısmını, Busgaristan sınırının da hemen hemen tamamını meydana getiren Tuna'nın başlıca kolları Seret, Yalomiça, Argeş, Oltu, Jiu'dur. Prut nehri de, Tuna'ya karışıp Karadeniz'e dökülünceye kadar, Romanya'nın Rusya ile olan sınırını çizer. Ayrıca, Transilvanya'dan doğan Mureş ve Someş nehirleri de Macaristan'a doğru akarlar.

Iklim. — Ülkenin doğusundaki geniş ovalar Rusya'dan esen soğuk rüzgârlara açık olduklarından bu kesimde kışlar çok soğuk geçer. Yalnız, Karpat sıradağları Transilvanya'yı bu rüzgârlardan korur. Bununla birlikte kışın kar uzun zaman yerden kalkmaz. Yazlar oldukça sıcak geçer.

Romanya'nın Ekonomik Durumu

Madenler. — Ülkenin toprakaltı zenginliklerinin başında petrol gelir. Yılda 11 milyon ton kadar petrol elde edilir. Transilvanya Alpleri'nin güneyinde Ploeşti ve Bazau yakınlarında çıkarılan petrol, borularla ya Romanya'nın Karadeniz üzerindeki en büyük limanı olan Köstence'ye, ya da Tuna'nın denize döküldüğü Giurgiu'ya getirilir. Ayrıca, Medias bölgesinde tabiî gaz elde edilir, Karpatlar'da da kaya tuzu çıkarılır. Toprakaltı zenginliklerinin arasında kömür, demir, manganez, boksit, altın, gümüş, bakır, kalay, kurşun, çinko da vardır.

Tarım. — Romanya zengin bir tarım ülkesidir. Toprak ürünlerinin başında buğday, mısır, daha başka tahıllar gelir. Bağlar geniş bir yer kaplar, elde edilen üzümlerden çeşitli içkiler yapıldıktan başka, erikten de bu ülkeye öz «erik rakısı» yapılır.

Ormanlardan elde edilen kerestenin bir kısmı içeride kullanılır, büyük bir kısmı da dışarıya satılır. Nehir ağızlarında balıkçılık çok gelişmiştir. Yakalanan mersin balıklarının yumurtalarından iyi cins havyar yapılır.

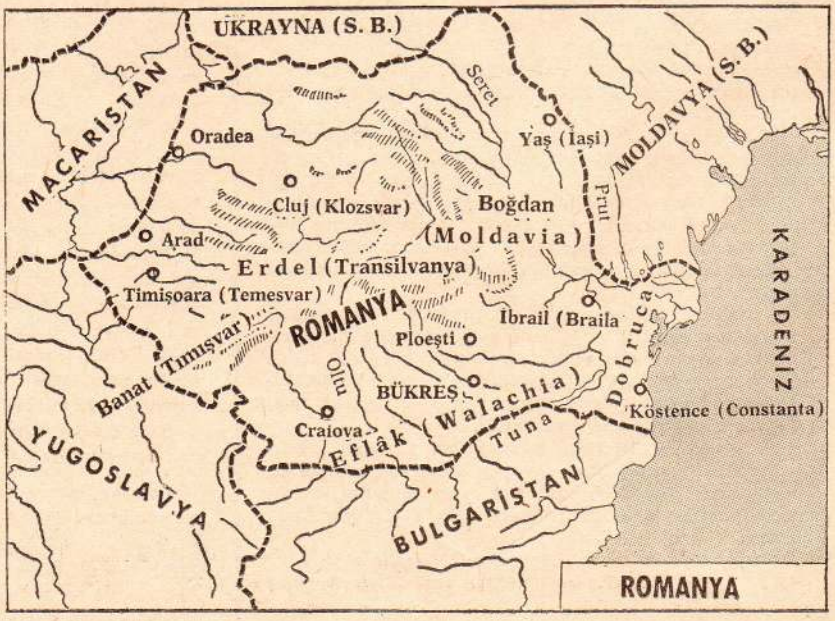
Romanya köylüsünün hayatında hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Dağlık bölgelerde yetiştirilen büyük baş kasaplık hayvanlardan başka, yüzlerce kilometre uzanan ovalarda da daha başka çiftlik hayvanları beslenir.

Ulaşım. — Ulaşımda büyük ölçüde Tuna'dan faydalanılır. Tuna'nın ağzındaki Kalas ve İbrail şehirleri, denizden bir hayli içeride olmalarına rağmen, önemli birer liman şehirleridir. Ülkede demiryolları özellikle 1919'dan sonra oldukça gelişmiştir. Bugün Romanya'nın 12.200 km.'lik demiryolu, 76.000 km.'lik de karayolu vardır.

Ticaret. — Romanya'nın ihraç ettiği maddelerin başında petrolle buğday gelir. Bunlara karşılık demir, çelik, makina, kimyasal maddeler ithal edilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan komünist hükümeti Romanya'nın ticaretini sıkı kontrol altında bulundurmaktadır.

Romanyalılar'ın Yaşayışı

Romanya'da halkın büyük bir kısmı çiftçilikle, bağcılıkla, hayvancılıkla geçinir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar toprakların büyük bir kısmı «Boyar» denen zengin toprak sahiplerinin elindeydi. Savaştan sonra devletin yaptığı büyük bir toprak reformu sonucunda köylüler toprak sahibi oldular. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise köylü, Rusya'da olduğu gibi, devlet tarafından idare edilen çiftlik-

Üstte: Romanya Halk Cumhuriyeti Meclis binası. Yanda: Romanya'nın başkenti Bükreş'in başlıca caddelerinden biri.

lere bağlandı. Bugün Romen köylüsü gayet basit bir hayat yaşar. Başlıca besinleri mısır unundan yapılan «mamaliga» denen bir çeşit ekmektir.

Romanya'nın Büyük Şehirleri

Romanya'nın en büyük şehri, başkent 1,5 milyon nüfuslu Bükreş'tir (Bk. Bükreş). Ondan sonra gelen başlıca şehirler şunlardır:

Cluj. — Transilvanya'nın en önemli şehirlerindendir. Nüfusu 150.000'e yakındır. Bölgenin kültür, ticaret, endüstri merkezidir.

Köstence (Constanta). — Karadeniz üzerinde önemli bir liman şehridir. Nüfusu 100.000'in üstündedir, liman ve petrol tesisleri vardır. Başta Bükreş olmak üzere önemli şehirlere demiryolu ile bağlı olan Köstence aynı zamanda ülkenin başlıca yazlık şehirlerindendir. Yakınlarında dünyaca tanınmış şifalı çamur banyoları vardır.

Kalas (Galati). — Tuna kıyısında, 100.000 nüfuslu bir şehirdir. Ülkenin önemli dokumacılık merkezidir. Köstence'nin liman olarak gelişmesinden önce Romanya'nın en büyük limanıydı. Bugün de Doğu Romanya'nın önemli bir demiryolu merkezidir. Un, tel, çivi fabrikaları vardır.

İaşi (Yaş). — 125.000 nüfusludur. Eskiden Boğdan'ın başkentiydi. 1916'da Almanlar Bükreş'i zaptettikleri zaman kısa bir süre Romanya'nın başkenti oldu. 1860'ta kurulmuş olan üniversitesi, askerî okulu, müzik konservatuvarı, daha birçok önemli kültür kurumları vardır.

Ploeşti. — Petrol bölgesinde bulunması bakımından önemli bir şehirdir. Nüfusu 150.000'e yakındır. Demiryolu ve petrol borulariyle Köstence'ye bağlı bulunan şehir İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler tarafından bombalanmıştır.

Romanya'nın nüfusu 100-130 bin arasında olan başka önemli şehirleri Timişoara (Temeşvar), Kraiova, Botoşani, Arad, Bacau, Varad, Braila (İbrail)dir.

Eğitim ve Kültür Durumu

Kanunlara göre Romanya'da eğitim parasızdır. Bununla birlikte, halkın yarısı kadarı okuma-yazma bilmez. İki Dünya Savaşı arasında hızlanan eğitim kampanyası İkinci Dünya Savaşı yüzünden verimsiz kalmıştır. Bugün de okullar Sovyet eğitim sistemine bağlıdır.

Romanya folklorunun Avrupa folklorunda özel bir yeri vardır. Renkli, güzel kıyafetlerle oynanan Romen dansları ile Romen müziği «çigan müziği» adiyle bütün dünyada tanınır. «Romen Rapsodileri»yle ün kazanan Georgiu Enescu modern bestecilerin en tanınmışlarındandır. Bugün Romanya'da edebiyattan, daha çok, devletçe güdümlü propaganda amacı olarak faydalanılmaktadır. Ülkede ayrıca seramikçilik, halıcılık da ilerlemiş durumdadır.

Romanyalılar'ın büyük bir kısmı Millî Romen Kilisesi'ne bağlı Ortodoks Hıristiyandır. 3,5 milyon kadar Katolik, 200.000 kadar da Protestan vardır. Ayrıca ülkede yaşıyan Müslümanlar'la (280.000) Museviler de (170.000) önemli bir yer tutar.

Romanya'da 4 üniversite vardır (Bükreş, Yaş, Cluj, Temeşvar üniversiteleri). Bunlarda 8.000 kadar öğretim üyesi, 60.000 öğrenci bulunur.

Tarihte Romanya

Çok eskiden Romanya'ya Daçya denirdi, buralarda Daçyalılar otururdu. M. S. II. yüzyılda Daçya'yı Romalılar aldılar, halka Roma kültürünü aşıladılar. Altı yüzyıl boyunca Romanya Gotlar, Barbarlar, Hunlar, Avarlar, Slâvlar, Moğollar gibi çeşitli milletlerin istilâlarına uğradı. Özellikle Slâvlar'ın buralarda büyük etkileri oldu.

Romanya'daki ilk prenslikler XIV. yüzyılda Boğdan'la Eflâk'ta görüldü. Yalnız bu, ülkenin Türkler tarafından zaptedilmesinin önüne geçemedi. Böylece Romanya uzun zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında yaşadı. Zaman zaman milliyetçilik hareketleri oluyor, Romenler egemenliklerini elde etmeye çalışıyorlardı.

1856'da imzalanan Paris Antlaşması ile idare Couza Voda'ya geçti. 1866'da devrilen Couza'nın yerine Hohenzollern sülâlesinden gelen Kıral Carol geçti. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar'la birlikte çarpışan Romanya sonunda Dobruca'yı ele geçirdi, 1878 Berlin Antlaşması ile, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldı. Böylece 1881'de Carol taç giyerek Romanya tahtına çıktı. Romanya, daha sonra Transilvanya ile Bukovina'yı da ele geçirerek Avrupa devletleri arasında önemli bir yer aldı. İkinci Dünya Savaşı başında (1940) Kıral II. Carol tahttan oğlu Mikal adına feragat etti. Savaşta Almanlar'la birlikte Ruslar'a karşı savaşan Romanya yenilince, 1944'te Ruslar'la barış antlaşması imzalayıp Almanlar'a karşı savaşa girdi. Savaştan sonra Besarabya'yı Rusya'ya verdi. 1946 seçimlerinde komünist partisinin idareyi ele geçirmesi üze-

rine yeni hükümet 1947'de Kıral Mikal'i tahttan feragat etmeye zorladı. Romanya bugün bir «halk cumhuriyeti» olarak idare edilmektedir. Sovyet Rusya'nın peyk devletlerinden biridir.

ROMATİZMA

Daha çok, oynak yerlerin (oynak eklemlerin) şişip ağrıması ile kendini belli eden bir hastalıktır. Kimi vakit kaslarda da yer alır; ayrıca, bazı kalb hastalıklarına yol açar. Oynak yerlerde hiçbir rahatsızlık göstermeden geçen romatizmalar da vardır.

Bazı tıp bilginleri romatizmayı virüslerin, ya da streptekok cinsinden mikropların doğurduğunu ileriye sürmüşlerse de, bu henüz kesinleşmemiştir. Bugün bünyenin, yorgunlukların, organlardan birinin zedelenmesinin, soğuk algınlıklarının, nemin, havadaki elektriğin romatizmaya yol açtığı bilinmektedir.

Romatizma çok defa bütün vücutta ağrılarla, bademcik iltihabı ile başlar. Arkasından ateş yükselir, 2-3 gün geçtikten sonra da oynak yerlerde şiddetli ağrılar, şişmeler görülür. Bazan bu ağrılar o kadar şiddetlidir ki, elle bile dokunmak ağrıyı artırır. Hasta kollarını, bacaklarını oynatamaz, çok terler, iştahı yoktur, dili pas içindedir.

Romatizma vaktinde tedavi edilirse çabuk geçer, başka hastalıkla karışırsa tehlikeli olur. Romatizma en çok kalb için tehlikelidir. Kalbin iç, dış zarlarında, hattâ kalbin kendinde iltihaplar olabilir. Böylece, kalb kapakçıklarında bozukluklar, darlıklar ortaya çıkabilir. Romatizma geçse bile kalb hastalıkları ortaya çıkmış olur. Ayrıca, romatizma akciğerin üzerindeki ince zarda da iltihap yaparak zatülcenbe de yol açar.

Romatizmanın beyne, sinirlere dokunan cinsi de vardır. Şiddetli ateş, başağrısı, uykusuzluk, sayıklamalar, atılmalar gibi hallerle hastaya büyük zahmet verir.

Romatizma, ne çeşidi olursa olsun, sinsi bir şekilde oynaklara, kaslara, kemiklere yerleşerek yıllar boyunca hastaya rahatsızlık verir. Havanın elektriklenmesi, lodosa dönmesi, yağmur yağması bu gibi hastaların ağrılarını artırır. Romatizma yüzünden aylarca kötürüm gibi yatağından çıkamıyan hastalar da vardır.

Tedavi. — Oynak yerlerinde âni olarak şişmelerle, ağrılarla başlıyan hastayı sıcak bir yatağa yatırmalıdır. Hastalığın başlıca ilâcı «Salicylade» (salisilat) esası üzerine yapılmış ilâçlardır. «Salisilat de sud», «piramidon», «salimirin» gibi ilâçlar hekimin tavsiyesine göre hastaya ağızdan verildiği gibi, lâvman şeklinde, hattâ melhem şeklinde de verilebilir. Sıcak banyolar ağrıyı azaltır. Ilıca, kaplıca, elektrik tedavilerinin büyük faydası görülür. Romatizma kalbe dokunmuşsa, hastalığın üzerinde önemle durulması, buna göre özel bir tedavi görmesi gerekir.

ROMEN RAKAMLARI (Bk. RAKAM)

ROMEO İLE JULİET

Batı edebiyatında çok işlenmiş acıklı bir aşk macerasının kahramanlarıdır. Doğu edebiyatında «Leylâ ile Mecnun» hikâyesinin kahramanları gibi dünyaya ün salmışlardır.

Hikâyeye göre, Montecchi ve Cappelletti adında (sonradan İngiliz'leştirilerek Monta-

L. Howard'la N. Shearer'in çevirdikleri «Romeo ile Juliet»ten bir sahne

gus ve Capulets adını almış) Veronalı iki aile vardı. Bunlar, biri papa taraflısı, biri de Germen asıllı Roma imparatoru taraflısı olmak üzere, siyasi görüş bakımından iki ayrı inançta aileydiler. Bu siyasi ayrılık, iki aile arasına kan dâvası gibi kinli bir düşmanlık sokmuştu. Montagular'ın Romeo adında bir oğulları vardı. Gayet yakışıklı ve duygulu bir delikanlıydı. Bir gün Capuletler'in kızı Giulietta (Juliet) ile tanışır. İki genç birbirlerine derhal âşık olurlar. Aileleri evlenmelerine izin vermiyeceği için, anlayışlı bir rahibin yardımiyle gizlice nikâhlanırlarsa da, birleşmeleri kısmet olmaz: Birlikte kaçabilmek için bir hile bulmuşlardır: Juliet kendisini ölü gibi gösteren bir ilâç içer, gömülür. İlâcın etkisini gidermek için Romeo vaktinde yetişemediğinden gerçekten ölür. Romeo da onun mezarı başında kendi canına kıyar. Verona'da bugün turistlere iki sevgilinin mezarı olarak bir yeraltı türbesi gösterilir.

Bu aşk hikâyesinden ilk önce Dante, «La Divina Comedia»nın «İl Purtagori» (Âraf) bölümündeki altıncı şarkıda bahsetmiş, olayı ilk defa hikâye şeklinde 1524 yılına doğru Vicentini Luigi Da Porto kaleme almıştır. Manzum halde ilk yazan da, Clizia Da Veronese takma adını kullanan bir şairdir. Hikâyeyi 1554'te Matteo Bandello, 1562'de İngilizce olarak Arthur Brooke yeniden nazım diliyle yazdılar. Bu sonuncusu, belki de Shakespeare'e kaynak olmuştur.

Shakespeare, bu konuyu, biraz değiştirerek beş perdelik bir trajedi halinde yazmıştır. «Romeo and Juliet» adındaki, bu dünyaca ünlü eserde Romeo, Juliet'in bir yeğenini düelloda öldürür. Verona Prensi Romeo'yu sürgüne yollar. Juliet de, nefret ettiği bir adamla evlenmemek için, kendini öldürmek üzere, bir ilâç içer. Romeo yetişir, onu öldü sanır, şiddetli bir zehir içer. Juliet kendine gelip de Romeo'nun öldüğünü, kendisinin ise sağ kaldığını görünce, Romeo'nun hançeriyle kendini öldürür.

«Romeo ile Juliet» trajedisi Charles Gounod tarafından beş perdelik bir opera haline getirilmiştir. Steilbet, Zingarelli, Vacci, Bellini, Marki d'İvry gibi besteciler de konuyu opera haline koymuşlar, Berlioz da bir sahne senfonisi şeklinde yazmıştır. Delacroix, Jalabert, Boulanger, Goldschmidtt, Colin gibi ressamlar da, bu konuyu işliyerek, tablolar meydana getirmişlerdir. Ünlü İngiliz aktörü Leslie Howard'la Norma Shearer de, bir filimde Romeo ile Juliet'i perdede canlandırmışlardır.

ROMMEL, Mareşal (1891 - 1944)

Mrşl. Rommel

Ünlü bir Alman askeri, II. Dünya Savaşı'nın en önemli komutanlarından biridir. Bir öğretmenin oğluydu. Asker olarak yetişti, I. Dünya Savaşı'nda yararlıklariyle tanındı. Daha sonra Nasyonal Sosyalist Partisi'ne girdi, kısa zamanda partinin sözcüleri arasına geçti. 1939'da Hitler'in muhafız alayı komutanı oldu. II. Dünya Savaşı'nın başında Polonya seferinin başarıyla sonuçlanması üzerine Hitler, onu general yaptı. Rommel 1940'ta Afrika birliklerini yetiştirmek için özel bir «çöl ordusu»nun komutanı oldu. 1941'de de Libya'da yeni birlikleri harekete geçirdi.

Rommel'in Kuzey Afrika'da kazandığı başarılar onun kısa zamanda generallikten mareşalliğe yükselmesini sağladı. Rommel'e «Çöl Tilkisi» adı takılmıştı. Yalnız, 1942'de, Elâlemeyn'de Mareşal Montgomery'nin ordusuna yenilince mevkii sarsıldı. Hitler, onu Almanya'ya çağırttı. Müttefikler 1944'te Normandiya'yı istilâ ettikleri sırada Rommel de Kuzey Fransa'daki Alman ordusunun komutanıydı. Bir hava akınında yaralandı, daha iyileşmeden, Hitler aleyhine hazırlanan bir suikaste katıldığı şüphesiyle tevkif edildi. Hitler, Rommel'in hayatına kendi eliyle son vermesini istedi. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü kişilerinden biri kendini öldürmek zorunda kaldı.

ROOSEVELT, Theodore (1858 - 1919)

Theodore Roosevelt

Amerika Birleşik Devletleri'nin 26. cumhurbaşkanıdır. Holândalı aslındandır, kendisinden 31 yıl sonra başkan olan Franklin D. Roosevet'le kardeş çocuğu olur. Daha başkan olmadan önce atlet, yazar, avcı olarak, Küba Savaşı'nda da «Rough Riders» (Zorlu Biniciler) denilen milislerin önderi olarak ün kazanmış bulunuyordu. Th. Roosevelt New York'ta doğdu, Harward Üniversitesi'nde okudu, genç yaşta siyaset hayatına atıldı, kötülüklerle savaşmaya başladı. Bu arada, idare makamlarındaki rüşvetçilikle, halk yararını düşünmiyenlerle amansız bir savaşmaya girişti. Bir ara, siyasetten uzaklaşarak, Batı bölgesinde bir çiftliğe çekildi. 1898'de Başkan mcKinley onu Bahriye Bakanı yardımcılığına getirdi. Roosevelt daha hareketli bir hayat istiyordu. O sırada çıkan Küba Savaşı'na «Rough Riders» milisinin başında katıldı. Bu savaştan dönüşünde New York valisi oldu, daha sonra da Cumhuriyetçi Parti'den Cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi. 1901'de mcKinley öldürülünce, onun yerine Başkan ol-

du. 1904'te ikinci defa başkanlığa seçildi.

Theodore Roosevelt parolası «doğruluk» olan bir devlet adamı olarak tanınmıştır. İki devre süren başkanlığı (1901-1909) sırasında iç siyasette «korkusuz ve arkasız» bir idare kurmaya çalışmış, bunun yanı sıra dış siyasette de Amerika'ya itibar kazandırmıştır. Panama Kanalı Th. Roosevelt zamanında açılmıştır. 1905 Rus-Japon Savaşı'nda arabuluculuk ettiği için 1906 Nobel Barış Armağanı Th. Roosevelt'e verilmiştir.

ROOSEVELT, Franklin Delano (1882-1945)

Franklin D. Roosevelt

Amerika Birleşik Devletleri'nin 32. Cumhurbaşkanıdır. Amerikan geleneklerine aykırı olarak arka arkaya dört defa cumhurbaşkanlığına seçilmiş ilk ve tek başkandır.

Roosevelt, New York'ta doğdu, öğrenimini Harward ve Columbia Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinde yaptı, 1907'de avukatlıkla hayata atıldı. 1910'da, Demokrat Parti safında siyaset hayatına girdi. 1913'te Deniz Bakanı Yardımcısı oldu. I. Dünya Savaşı'nda bu ödevde gösterdiği başarı ile, Başkan Wilson'un güvenini kazandı. 1920'de Demokratlar onu Başkan Yardımcılığı için aday gösterdilerse de seçimleri kazanamadılar.

1921'de çocuk felci hastalığına tutulan Roosevelt geçici bir süre için politikadan uzaklaşmak zorunda kaldı. Roosevelt'in bu hastalıkla savaşması başlı başına bir hikâyedir. Kuvvetli bünyesiyle, olağanüstü iradesiyle hastalığı yenerek, koltuk değneklerinin yardımı ile yeniden politika hayatına atıldı, 1928'de New York valisi seçildi. 1930'da ikinci defa New York valisi seçilen Roosevelt, 1932 seçimlerinde Demokratik Parti Başkan adayı olarak, Cumhuriyetçi rakibi Hoover'i 59 oya karşı 472 oyla yenerek cumhurbaşkanı oldu.

Roosevelt, cumhurbaşkanı olduğu zaman, Amerika büyük bir iktisadi buhran içindeydi. Roosevelt Kongre'den (Senato ve Temsilciler Meclisi) geniş yetkiler alarak «New Deal» (Yeni Nizam) adı verilen, devletçi bir program hazırladı. Bu programla iktisadi hayatı düzene koyarak, büyük başarılar elde etti. Bu arada, dış politikada barışçı ve işbirlikçi bir yol tutarak, Amerika'yı dünya konularına sokon Roosevelt, silâhların kontrol edilmesini istedi, Amerika kıtası devletleri arasında işbirliği (Panamerika) fikrini ortaya attı. 1933'te Rusya'yı tanıyan Roosevelt, 1934'te de Filipinler'in bağımsızlığını tanıdı.

Roosevelt 1936'da ikinci defa cumhurbaşkanı seçildi, gittikçe bozulan dünya barışını kurtarmak için çok çalıştı. II. Dünya Savaşı başalyıp da, Fransa da yenilip istilâya uğrayınca, Roosevelt, tek başına demokrasi cephesini tutan İngiltere'ye, üsler karşılığı, yardımlarda bulundu. 1940'ta üçüncü defa cumhurbaşkanı seçilen Roosevelt, 1941'de «Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu»nu çıkararak İngiltere'ye daha geniş ölçüde yardım etti. 14 ağustos 1941'de Atlantik Okyanusu'nda bir savaş gemisinde İngiltere Başbakanı Churchill ile buluştu. Bu buluşma sonunda ünlü «Atlantik Beyannamesi» yayınlandı. 7 aralık 1941'de, Japonlar'ın Pearl Harbor'a yaptıkları baskın üzerine, Amerika II. Dünya Savaşı'na katıldı.

Savaşta, yenilmez enerjisi ile Amerika'yı kısa zamanda büyük bir kuvvet haline getiren Roosevelt, 1944'te dördüncü defa cumhurbaşkanı seçildi. Yalnız, yıllarca savaştığı hastalık onu bırakmadı, 12 nisan 1945'te savaşın bitimini göremeden, beyin kanamasından öldü.

Roosevelt, XX. yüzyılın en büyük devlet adamlarından biridir. Amerika'nın demokratik sistemine yeni bir ruh aşılıyarak, toplumsal yenilikler getirmiştir. Yerinde bir devletçiliğin faydasını da eserleriyle göstermiştir. Dış politikada şiddet rejimlerini altederek, insan hak ve hürriyetlerini tanıyan milletler arasında tam bir barış kurulması için çalışmıştır.

Roosevelt, 1905'te, henüz bir üniversite öğrencisiyken, akrabasından olan Eleanor Roosevelt'le evlenmişti. Eleanor Roosevelt de kocasının siyaset hayatında, barış savaşmalarında ona büyük yardımcı olmuş, bu arada, II. Dünya Savaşı yıllarında «İnsan Hakları Birliği»ne başkanlık etmiştir.

ROSSİNİ, Gioacchino (1792 - 1868)

Rossini

Büyük bir İtalyan opera bestecisidir. Pesaro şehrinde doğdu. Annesi bir opera şarkıcısıydı, babası da şehir bandosunda çalışırdı. Gioacchino Rossini kilise korosunda şarkı söyliyerek müzik hayatına atıldı. İki yıl sonra opera orkestrasına simbalist olarak girdi. 1810'da ilk operası «La Cambiale de Matrimonio» (Evlilik Konturatı)nı tamamladı.

Rossini en çok sevilen eseri «Barbiere di Siviglia» (Sevil Berberi)ni 26 yaşındayken bestelemiştir. Bu operanın büyük başarı kazanması Rossini'nin tanınmış opera bestecileri arasında yer almasını sağlamıştır.

18 yaşından 37 yaşına kadar eser besteliyen Rossini vakit buldukça Avrupa ülkelerini gezmiş, eserlerinin ilk temsillerinde bulunmuştur. Yalnız «Guglielmo Tell» (Giyom Tell) operası 40 yıl içinde 600 defa temsil edilmiştir. Müzik âleminde «İtalyanlar'ın Mozart'ı» diye anılan Rossini neşeli müziğiyle opera alanında yenilik yaratmıştır.

Rossini'nin başlıca eserleri şunlardır: «Tancredi di Siracusa»; «L'Italiani in Algeri»; «Aureliano in Palmira»; «Semiramide»; «Il Turco İn İtalia»; «Cantata»lar, çeşitli orkestra eserleri.

ROTATİF (Bk. BASIM)

ROTHSCHİLD'LER

XIX. yüzyılda, Avrupa'da bankacılık ve para işlerinde büyük rol oynıyan, bu arada, devletlere bile borç para veren Yahudi asıllı bir ailedir.

Bu aile, Almanya'da, Frankfurt-am-Main'daki Yahudi mahallesinde doğan Meyer Amschel Rothschild'den (1743-1812) gelir. Küçük bir dükkânda sarraflıkla işe başlıyan Meyer yavaş yavaş işi bankerliğe kadar götürdü. Bu adamın beş oğlu da sonradan Avrupa'nın büyük merkezlerine yayılarak, bankacılık ve kredi işlerinde âdeta bir imparatorluk kurdular.

L. W. Rothschild

Bunlardan Nathan Rothschild (1777 - 1836) Londra'da, Napoléon'a karşı girişilen savaşta İngiltere'ye para yardımları yaparken, Paris'teki kardeşi Jacob Rothschild (1792-1868) ile Viyana'daki kardeşi Salomon Rothschild (1774-1826) de Napoléon'a para yardımında bulundular. Kardeşlerin en büyüğü Anselm Meyer Rothschild (1773-1855) Frankfurt'ta, Karl Rothschild (1788-1855) Napoli'de yerleşmişti.

İngiltere'deki Nathan Rothschild'in oğlu Lionel Rothschild (1808-1879) Süveyş Kanalı işinde önemli rol oynadı. İlk defa parlâmentoya seçilen Yahudi de o oldu. Oğlu Nathan Meyer Rothschild (1840-1915) ise ilk defa «Lord»luk unvanı alan bir Yahudidir.

ROTTERDAM

Holânda'nın en önemli limanı ve ticaret şehridir. Leck nehri üzerinde, Kuzey Denizi'nden 24 km. kadar içeridedir, kanallarla Ren nehrine ve ülkenin diğer kesimlerine bağlıdır. Şehrin nüfusu 1 milyonu aşkındır.

1940'ta Almanlar tarafından bombalanarak ciddî şekilde hasar gören Rotterdam II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla kalkınarak eski önemini kazanmıştır. Bugün gemi yapım tezgâhları, liman tesisleri şehrin endüstri hayatında önemli bir yer tutar.

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712 - 1778)

J. J. Rousseau

Dünya tarihinin en ileri gelen fikir adamlarından biri, XVIII. yüzyılın en tanınmış Fransız yazarıdır. İsviçre'nin Cenevre şehrinde doğdu. Yüz yıldan beri Cenevre'de yerleşmiş bir Fransız ailesinin çocuğuydu. Babası saatçiydi. Annesi bir rahibin kızıydı. J.-J. Rousseau doğar doğmaz annesini kaybetti. Ondan kalan kitaplar Rousseau'nun yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Saatçi Rousseau, bir dâvadan dolayı, İsviçre'den kaçmak zorunda kaldı. Jean-Jacques Rousseau kimsesiz kalmıştı. Zorluklar içinde büyüdü. Bir süre gezgin papazlarla köy köy dolaştıktan sonra, Annecy'de Madame De Warens adında zengin bir kadının himayesine girdi. Bir ara manastırda okudu, sonra, hayatını kazanmak için uşaklık dahil, birçok işlerde çalıştı. 1741'de Paris'e geldi. Diderot'yla orada tanıştı. Onun teşvikiyle «Büyük Ansiklopedi»deki müzik bahsini yazdı. Bu sırada, Dijon

Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya katılmak üzere, «İlimler ve Sanatlar Üzerine Nutuk» adındaki ünlü eseri yazdı, yarışmayı kazandı. Bu, Rousseau'yu şöhrete ulaştırdı.

Bundan sonra Rousseau ard arda birçok eserler yazdı. Bunlardan «Emile» 1762'de yayınlandı, büyük gürültü kopardı. İki hafta sonra Parlâmento, Rousseau'nun tevkifine karar verdi. Eşitsizlik ve haksızlık üzerine ileri sürdüğü düşünceler halkı sevindiriyordu. Jandarmalar onu tevkif edeceklerine selâmladılar. Paris Parlâmentosu'ndan bir hafta sonra Cenevre Parlâmentosu da aynı kararı verdiğinden Rousseau, doğduğu şehre de gidemez oldu, Prusya'ya sığınmak zorunda kaldı.

Rousseau 1766'da İngiltere'ye gitti. 1770'te Paris'e döndü. 8 yıl kadar rahat bir ömür sürdü. «İtiraflar»ını yazınca, yeniden başı derde girdi. Bu eser, daha basılmadan büyük gürültülere yol açmıştı. Öldüğü zaman Ermenon-Ville Parkı ortasındaki gölde bulunan bir adacığa gömüldü. Sonradan, 1794'te, kemikleri Paris'teki Pantheon'a getirildi.

Jean-Jacques Rousseau edebiyatta romantizmin kurucularındandır. Tabiat sevgisi, «itiraf üslûbu» denilen heyecanlı, samimî üslûp, Fransız edebiyatına onunla girmiştir. Fikir hayatında, toplumun insanları bozduğuna inandığı için, birçok medeni kurumun aleyhindeydi. Tabiî, ilkel hayata dönülmesini isterdi. Çocuk terbiyesinde tatbikatla öğretim taraftarıydı: Çocuğu hayatın ortasına bırakarak onu tabiî bir şekilde yetiştirmek, her şeyi kendi denemeleriyle öğrenmesini sağlamak yolunu güttüğünden çağdaş terbiyeciliğin babası sayılır. Hukuk ve toplum ahlâkı konularında, aristokrasinin, kişizadeliğin aleyhinde olduğundan, Fransız İhtilâli'ni hazırlıyanlardan biridir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:
Emile - yahut - Terbiyeye Dair (Prof. H. Z. Ülken, A. V. Ülgener, S. Güzey, 1943; 5. baskı 1961); İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk (S. Eyüboğlu, S. T. Siber, 1942, 1943); İtiraflar (S. Güzey, F. Bercmen, 1943); Toplum Anlaşması (V. Günyol, 1946); Yalnız Gezerin Hayalleri (R. N. Drago, 1944); İtiraflar (R. . Güntekin, 1955-61).
Hakkındaki eserler. — J.-J. Ruso, Hayatı, Eserleri (S. Simavi, 2. baskı, 1932); J.-J. Rousseau, Hayatı, Sanatı, Eseri (N. Alsan, 1962).

ROZET

Yakaya takılan, bir kurumu, derneği belirtmek için kullanılan işarettir.

Rozet türlü şekillerde olabilir. Renkli kurdelâ şeklinde olanlar bir iğne ile yakaya iliştirilir. Belirli bir işaret taşıyan kâğıttan, kartondan, madenden, mineden yapılmış olanlar erkeklerde yakanın sol tarafındaki rozet deliğine, kadınlarda ise rozetin altındaki çengelle göğse takılır.

Rozet, belirli kurumların, okulların, derneklerin tanıtma işaretidir. Bu gibi kurumların «amblem»leri vardır. Bunları taşıyan rozetleri ancak üyeleri takabilirler. Bir derneğe bağlı olanlar kolayca birbirlerini tanırlar.

Ayrıca yardım işleriyle uğraşan kurum ve dernekler de belirli günlerde rozet dağıtarak para toplarlar.

RÖMORKÖR (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

Bir Bilim Ve Sanat Çağı
RÖNESANS

RÖNESANS, Avrupa'da Ortaçağ'dan sonra açılan bir bilim ve sanat çığırıdır. «Renaissance» (rönesans) kelimesi Fransızcada «yeniden doğuş» anlamına gelir.

Rönesans, XV.-XVI. yüzyıllar içinde Avrupa görüşünü, duyuşunu değiştiren, düşünüş ve yaratışta getirdiği yeniliklerle uygarlığın bir dönüm noktası olmuştur. Bu değişimden sonra, insanların düşünüş, yaratış ve inançlarında kökten değişiklikler oldu, yepyeni bir dünyaya doğru hiçbir zaman hızı kesilmiyen adımlarla ilerlendi.

Rönesans'ın başlıca özelliği düşünüşte, sanatta, Eskiçağ'a, Eski Yunanistan'a, Roma'ya dönülmesidir. Bu arada, Hıristiyanlık görüşüne, putlar çağının görüşü de karıştı. Ressamlar, heykeltıraşlar, İsa ile Orpheos'u, Meryem'le Aphrodite'yi eserlerinde aynı zamanda canlandırdılar. Yapılarda da aynı şey görüldü. Kiliselerde, Eskiçağ sanatçılarının yaptıkları süslemelerden faydalanıldı. Ortaçağ düşüncesi, dünyayı geçici sayar, ruhu temiz tutmak için acıyı arardı. Eskiçağlarda ise, dünya yaşanmak içindi; güzelliğe, hayata, eğlenceye önem verilirdi. Eskiçağ'ın bu görüşüne dönüş, her türlü baskıdan uzak eserlerin yaratılmasına yol açtı.

Rönesans'ı Yaratan Sebepler

Tarih yönünden «Rönesans», 1450'den 1600 yılına kadar süren bir çağdır. Bu çağı yaratan sebepler şöyle özetlenir:

Siyasi Gelişme. — Türkler'in İstanbul'u (Bizans'ı) alması üzerine, Doğu yolunun kapanması, Avrupalılar'ı yeni yollar aramaya zorladı. Büyük deniz yolculukları yapıldı, Amerika bulundu. Bu, dünya görüşünü genişletti. Öte yandan, Bizans'tan kaçan din adamları, bazı düşünürler, Katolik dünyasına yepyeni bir görüş ve eserler getirdiler.

Sanatın Gelişmesi. — Ortaçağ'da ağır bir şekilde gelişen güzel sanatlar XV. yüzyılda mükemmele ulaştı. Sanatçılar korundukları için büyük eser vermeye başladılar. Eskiçağ'a dönüş, Eski Yunan ve Roma eserlerinden faydalanmalarını sağladığı için de gelişmenin hızı arttı.

Toplumsal Gelişme. — Yeni Hindistan yolu ile Amerika'nın bulunmasından sonra ticaret arttı. Bu da genel geliri çoğaltarak, düşünürlerin, bilim adamlarının, sanatçıların iyi yaşamalarını, prenslerin büyük adamları korumalarını sağladı. Ayrıca, baskı makinasının bulunması Eskiçağ'dan kalma kitapların yayımına yaradı, bunların geniş halk toplulukları tarafından okunmasını mümkün kıldı.

Rönesans'ın Gelişmesi

İtalya'da Rönesans. — XIV. yüzyıldan beri Dante, Boccaccio, Petrarca gibi yazarların, Donatello, Anqelico, Ghiberti gibi ressam ve heykeltıraşların etkisiyle, edebiyat ve güzel sanatlarda bir yenileşme başlamıştı. Öte yandan, fikir adamlarının Eskiçağ'a karşı gösterdiği ilgi, Lâtince ile Eski Yunanca'yı moda haline getirdi. Böylece, Eskiçağ'ın insanı esas alan sanat görüşü yeniden canlanmıştı. «Hümanizm» başlamış oluyordu (Bk. Hümanizm).

Bu etki İtalya'da bütün sanat kollarında kendini gösterdi. Mimar Brunelleschi, ilhamını puta tapan Roma'nın Panteonu'ndan alarak, Floransa Katedrali'nin koro kubbesini yaptı. Ghiberti'nin ince işlemeleri, Donatello'nun ıstırap içindeki tabiatı, neşeli hayatı taş üzerinde canlandırması da, rönesansın ilk işaretleri sayılır. XV.-XVI. yüzyılda, Giotto, Ghiberti, Donatello, Luca della Robbia, Fra Angelico, Masaccio gibi ressam ve heykelciler yetiştiren İtalya, aynı çağlarda yetiştirdiği büyük «hümanistler» ile çağdaş düşüncede devrim yaptı. Bu büyük yazarlar arasında Machiavelli, Tasso, Ariosto, Guichardino gibi çağın fikir öncüleri vardı. Daha sonra Leonardo da Vinci, Michelangelo, sanat ve bilim kollarında, Yeniçağ'a daha parlak ışık verdiler. Mimar Bramante, Raffaello, Veronese, Giorgione, Tintoretto, Tiziano gibi sanatçılar, Cellini gibi ünlü oymacılar, yeni görüş, duyuşun temsilcileri oldular.

Bu «yeni duygular», İtalya'da ahlâk ve düşüncede temelden sarsıntılar yaptı. Yalnız güzel sanatlarda değil, yaşayış ve düşünüşte de «aydınlık» başladı. Rönesans, böylece geriye dönülerek, son hızla ileriye atılan beşerî bir adım olarak bütün Avrupa'ya sıçradı.

Fransa'da Rönesans. — Fransız Rönesans'ı, İtalya'nın etkisiyle oldu. Bunun da başlıca sebebi, Fransa Kıralı VIII. Charles'ın İtalya savaşlarıydı. Fransızlar, İtalya'ya girince, oradaki anıtların güzelliğinin etkisi altında kaldılar. İtalyan sanatı Fransa'da da taklit edildi.

Fikir alanında ise Fransa'da bambaşka bir çığır açıldı: Fransız «hümanistleri» Sorbonne Üniversitesi'nin çevresinde toplanmışlardı. Edebiyatçıdan çok, bilim adamı idiler. Eski Yunan ve Roma eserleri Fransızca'ya Ortaçağ'da bozuk bir dille, anlaşılmaz şekilde aktarılmıştı. «Yeni yol» öncüleri, bu eski kitapların asıllarını bulmaya çalıştılar. Böylece, bilimde «araştırma» ve «eleştirme» ortaya çıktı. Bu araştırma sonunda eski ünlü yazarlardan tarihe, toplum ahlâk ve yaşayışına ait bilgiler öğrenildi. College de France'ın kurulması hümanizmin tam gelişmesini sağladı. I. François bu okulda, Lâtince, Yunanca ve İbranice olmak üzere üç kürsü açtırdı.

XV. yüzyılın başlarında Fransa'da Villon gibi realist bir şair, Commynes gibi büyük bir tarihçi yetişti. XVI. yüzyılda Marot, Bellay, Ronsard gibi şairler, Rabelais, Calvin, Montaigne gibi yazarlar, yenilik hareketinin öncüleri oldular. Din savaşlarının başlaması, fikir hayatını daha da canlandırdı. XVI. yüzyılda yetişen sanatçılar da bu yoldan gittiler. Louvre Sarayı'nı yapan Lescot, mimar Bullant, heykelci Goujon, Bontemps Pilon, ressam Clouet, Fransız rönesansının başlıca temsilcileridir.

Almanya'da Rönesans. — Almanya'da Rönesans, İtalya ve Fransa'da olduğu gibi çevreleri

RÖNESANS SANATI VE ÖRNEKLERİ

RÖNESANS SANATI denince, plâstik sanatlarda görülen yenileşme anlaşılır. Ancak, bu yenileşme, değişme, öyle, kısa bir süre içinde gerçekleşmiş bir şey değildir. Bu bakımdan, plâstik sanatlardaki Rönesans, önce zaman süresi, sonra da değişik yerlerdeki görülüşü noktalarından ayrı ayrı ele alınır.

Hazırlık Devresi

Sanatta Rönesans, başlıca iki devreye ayrılır. «Alt Rönesans» (hazırlık devresi) XV. yüzyılın başlarında İtalya'da görülmüştür. «Asıl Rönesans» (gelişme devresi) ondan sonraki devirdir, Avrupa ve Fransa'da klâsik sanatın doğuşunu sağlamıştır.

Hazırlık devresinde Rönesans ressam ve heykelcileri, bu harekete önderlik eden düşünüşün etkisiyle tabiati, modeli dikkatle incelemeye, gözleme önem verdiler. Gerçeğin, maddenin sağlam bir biçim içinde sanata girmesini sağladılar.

Gelişme Devresi

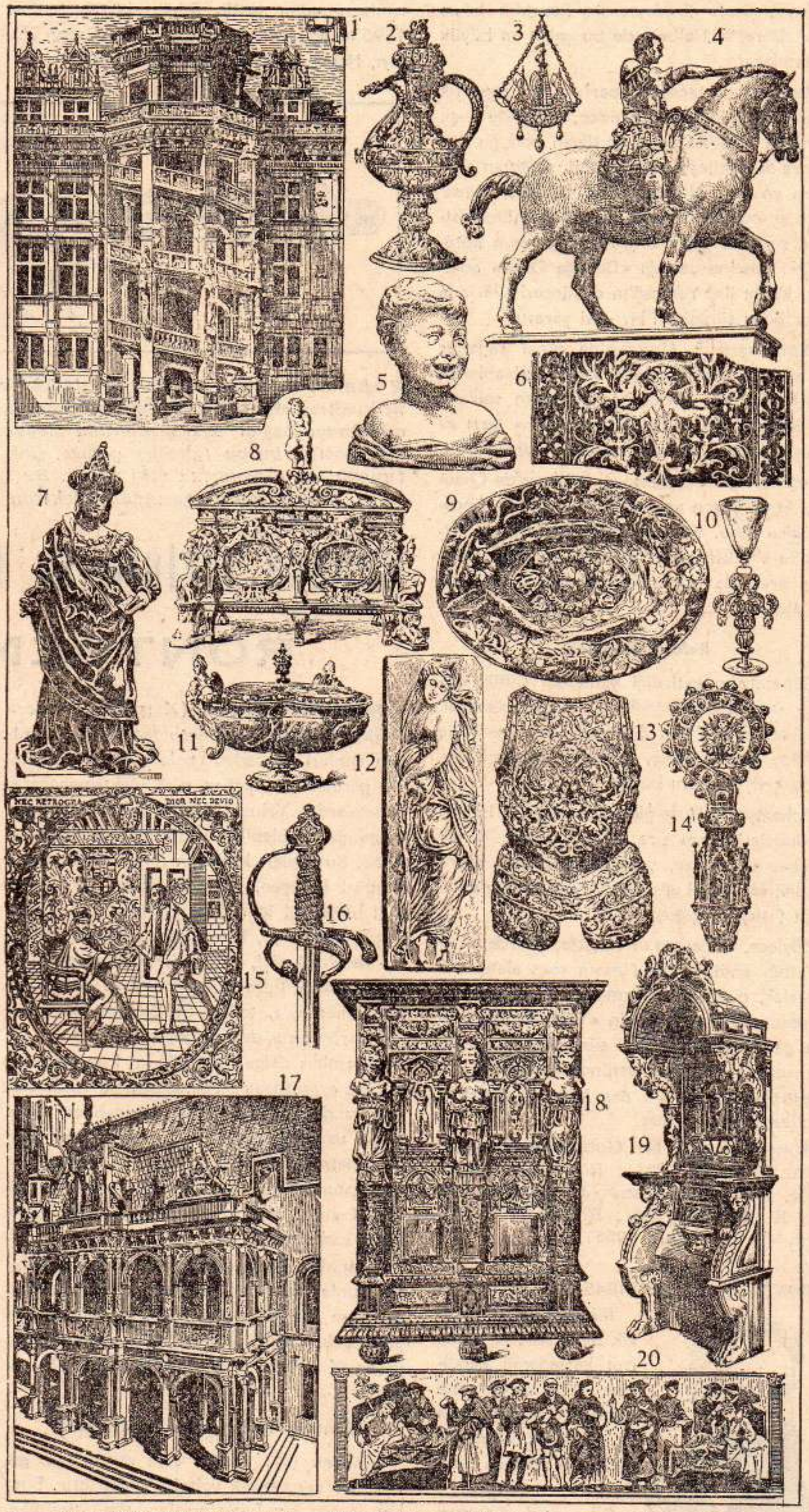
Gelişme devresi XVI. yüzyılı kapladı. Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaello gibi sanatçılar duvar fresklerinden, anıtsal heykellerden başka portre, kompozisyon ressamlığını da geliştirdiler. Matematik düzen, akıl ve bilgi resim ve heykel sanatına şaheserler kazandırdı. Ahenk, denge resmin amacı oldu. Bu arada Tintoretto, Tiziano, Veronese, resim sanatına renkliliği kazandırdılar. Bugün Avrupa ve Amerika'nın birçok müzesinde bu ressamların meydana getirdikleri sanat şaheserleri hayranlıkla seyredilmektedir.

Rönesans Mimarlığı

Rönesans mimarlığına gelince, Ortaçağ'da olduğu gibi, gene öbür sanatlara hükmetmiştir. Bu arada, heykeller, yapıları süslemekle onlardan değer alıyordu. Resimler de gene mimarlık eserlerinin bir kısmıydı. Rönesans mimarlığı, Floransa'dan başlıyarak Venedik, Milâno ve Roma'ya eserlerini dağıttı. Fransa'da Rönesans mimarlığı bir saray mimarlığı oldu. Çeşitli saraylar, köşkler yaptırıldı. Louvre Sarayı'nın ilk şeklini hazırlıyan Colbert, Perrault gibi sanatçılar Rönesans'tan sonra yetişmişlerdir.

Böylece Avrupa sanatında Rönesans'ın etkisi uzun zaman devam etti. Birçok sanatçılar bu etki altında yetişti.

Rönesans mimarlığının başlıca özellikleri arasında din dışı yapılara fazla yer vermek, yapı yüzlerini süslemeye yönelmek gibi noktalar önemlidir.

1 — Fransa'da Blois Şatosu; 2 — İspanya'da Sevilla hazinesinde bir testi; 3 — Bir pantantif (İtalya); 4 — Padova'da Gattamelata'nın atlı heykeli; 5 — Donatello' nun bir çocuk başı heykeli; 6 — Kadife üzerine işleme (Fransa); 7 — Avusturya' da İnnsbruck'ta I. Maximilien'in mezarındaki heykel; 8 — Bir mahfaza (İtalya); 9 — Bir Fransız tabağı; 10 — Camdan bir Venedik vazosu; 11 — Yeşim taşından altın ve mine işlemeli kâse; 12 — Fransa'da Jean Goujon'un eseri bir kabartma; 13 — Kabartma demirden bir yarım zırh (İtalya); 14 — Piskopos asâsı (İtalya); 15 — Bir kitap kapağı (Fransa); 16 — Bir kılıç kabzası (İtalya); 17 — Almanya'da Köln'de Belediye dairesinin kapı revakı; 18 — İşlemeli bir dolap (Fransa); 19 — Tahtadan oyma bir sandalye (Fransa); 20 — Pistoia'nın çinisi (İtalya).

kapsamadı. Bunun bir sebebi «din» alanında başlıyan yenileşme hareketiydi. Çağın ilk öncü «hümanistleri» Erasmus ile Reuchlin başta gelir. Dürer'le Holbein de bu çağın en büyük ressamlarıdır.

Almanya Ortaçağ'da parlak bir uygarlık içindeydi. Sanat bakımından, özellikle yapı alanında «Gotik» tarzı anıtların bolluğu, Almanya'da yenileşme hareketini, sanattan çok, bilim ve fikir alanına çekti. Böylece, hümanizm en çok Almanya'da gelişti. Bu hümanistlerin başında gelen Erasmus toplumun kötülükleri üzerine yazdığı «Deliliğe Övgü» adındaki kitabı ile, Yeniçağ'ın düşüncesi üzerinde yıllar boyu süregiden bir etki yarattı.

Buna karşılık Almanya'da güzel sanatlar bir süre geleneklere bağlı kaldı. İtalyanlar'ın örnek alınması ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru başladı. Bu arada «Gotik» tarzı az değişikliklerle yeni çağlara kadar sürüp gitti.

İngiltere'de Rönesans. — İngiltere'de Chaucer, Anglo-Saxon yenileşme hareketinin öncülerinden oldu. Bu şair öncünün yanında Oxford'lu Wycliffe, din yönünden giriştiği uğraşılar arasında çağının hümanistleri arasında yer aldı.

Reform Hareketi

Rönesans'ın getirdiği yenilikler bütün Avrupa ülkelerinde kendisini az çok gösterdi. Aynı anda, başlıyan din alanındaki yenilikle birlikte, Rusya hariç, Rönesans bütün Avrupa'da gelişme alanı buldu.

Bohemya'da Huss gibi dinde yenilik istiyen düşünürlerin yanı sıra, Almanya'da millî bir hareket uyandıran, yeni çağların hür fikirli düşünürlerine yol gösteren Luther de dinde Reform (ıslahat) çığırını açtı.

Böylece, Rönesans'ın sanatta, fikirde ortaya attığı «hümanist» (insanı esas alan) düşünceler, dinde de gelişme imkânını bulmuş oluyordu. Luther kilisenin «Tanrı ile kul arasına giremiyeceğini» ileri sürerken, insan fikrine saygıyı her şeyin üstünde görüyordu.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Rönesans (K. De Gobineau'dan çev. Cami Baykurt, 1931); Rönesans (M. Ş. İpşir, 1942); Rönesans (J. Michelet'den çev. K. Berker, 1948); Rönesans ve Reform (R. G. Arkın, 1955).

RÖNTGEN, Conrad (1845 - 1923)

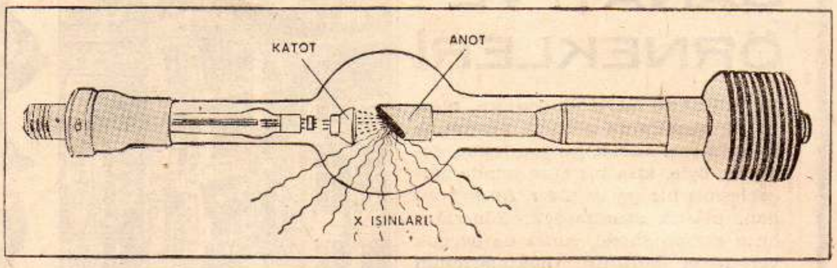

Röntgen

Büyük bir Alman fizik bilginidir. X ışınlarını keşfederek kendisine ölümsüzlük sağlamıştır. Bugün ona saygı olmak üzere, X ışınları «Röntgen ışınları» diye anılır.

Conrad Röntgen Prusya'da doğdu, İsviçre'nin Zürih şehrinde okudu. Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörü iken yaptığı çalışmalar sonunda değişik bir ışın çeşidi buldu. Havasız bir tübdeki kutuplar arasından akım geçirince meydana gelen bu ışınların varlığını, deneme sırasında tübün yanında bulunan baryumlu bir bileşik kaplı kâğıdın parıldamasından anladı. Görünmiyen bu ışınların ne olduğunu bilemediği için bunlara «X ışınları» adını verdi. Bilgin, büyük keşfini 1895'te açıkladı. 1901'de, bu keşfinden dolayı, Nobel Fizik Armağanı'nı kazandı.

Günden güne değeri ve önemi artan bu ışınlar, yapılan devamlı çalışmalar sayesinde, bugün tıp, fizik, kimya ve çeşitli endüstri kollarının en vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir (Bk. Röntgen Işınları).

X ışınları tübünün fincan biçimindeki katoduna gelen yüksek voltajlı akım burasını kızdırıp akkor haline getirir. Akkor haline gelen bu negatif kutup katot ışınları çıkarmaya başlar. Elektronlardan meydana gelen katot ışınları, tungstenden yapılmış pozitif kutba (anoda) çarpar. Çok yüksek voltajla anoda çarpan elektronlar tungstenin atomlarına etki yapar. Bu etki, anodun X ışınları çıkarmasını sağlar. Katotla anot arasındaki elektron akımı çok defa 100.000 voltu geçer.

MODERN FİZİĞİN EN ÖNEMLİ KEŞİFLERİNDEN

RÖNTGEN IŞINLARI

RÖNTGEN IŞINLARI, (X ışınları) modern fiziğin en önemli keşiflerinden biridir. Röntgen ışınları da radyo ışınları, gamma ışınları, görülebilen ışınlar gibi elektromagnetik ışınımlardır. Yalnız, röntgen ışınlarının dalga uzunluğu görülebilen ışınlarınkinden çok kısadır. Bu ışınları keşfeden Alman fizik bilgini Konrad Röntgen, ışınların neden ileri geldiğini bilmediği için buna «X ışını» adını vermişti. Bugün de, bu ışınlara «röntgen ışınları» denildiği gibi, «X ışınları» diye de anılır. Bu ışınların tıpta kullanılmasiyle ortaya çıkan cihazlarda, tedavi usullerinde ise, daha çok, «röntgen» deyimi geçer.

X ışınları dalga uzunluğu en kısa olan ışınımlar arasındadır. Yalnız gamma ışınları X ışınlarından daha kısadır. Görülebilen ışığın dalga uzunluğu 5.000 «angstrom»dur; yani santimetrenin on milyonda biri kadardır. X ışınlarının dalga uzunluğu ise, yaklaşık olarak, 1 angstrom (santimetrenin iki milyarda biri) kadardır.

X ışınları gözle görülemez. Cam görülebilen ışınlar için nasıl saydamsa, insan vücudu, bazı madenler, tahta vs. bu ışınlar için saydamdır; yani bu X ışınları bunları delip geçer. X ışınları fotoğraf filimlerine etki yaparlar.

Röntgen Işınları Nasıl Elde Edilir

Röntgen (X) ışınları elde etmek için gerekli ilk şey yüksek voltajda elektriktir. Bundan sonra bir katot ışınları tübü lâzımdır. Bu, iki kutbu bulunan havası boşaltılmış bir tübdür. Tübün negatif kutbuna «katot», pozitif kutbuna da «anot» denir. Bir katot ışınları tübünün negatif kutbu, yüksek elektrik voltajiyle akkor haline gelinceye kadar ısıtılırsa, bir elektron akımı verir. Bu elektron akımına «katot ışınları» denir. Katot ışınları, tübün pozitif kutbuna doğru giderek madenden yapılmış hedefe (anoda) çarparlar. Bu elektron akımına uğrıyan anot levha X ışınları çıkarır. X ışınlarının hedef levhası (anot) genel olarak tungstenden yapılır.

Katot ışınlarının voltajı ne kadar yüksek olursa, elde edilen X ışınları o kadar etkili ve kısa dalgalı olur. Yüksek elektrik voltajiyle, dalga uzunluğu gamma ışınlarınınkine yakın X ışınları elde edilebilir. Yüksek voltajlı akımla elde edilen katot ışınlarını meydana getiren elektronların hızı ışık hızına yaklaşır.

Röntgen Işınlarının Özellikleri

Röntgen ışınları «yumuşak», «sert» olmak üzere ikiye ayrılır.

Yumuşak Işınlar. — Oldukça düşük voltajlı akımla elde edilenlerdir. Meselâ 100.000 voltluk akımla meydana getirilen X ışınları yumuşaktır. Bunlar etten, deriden geçtiği halde kemiklerin içine giremezler.

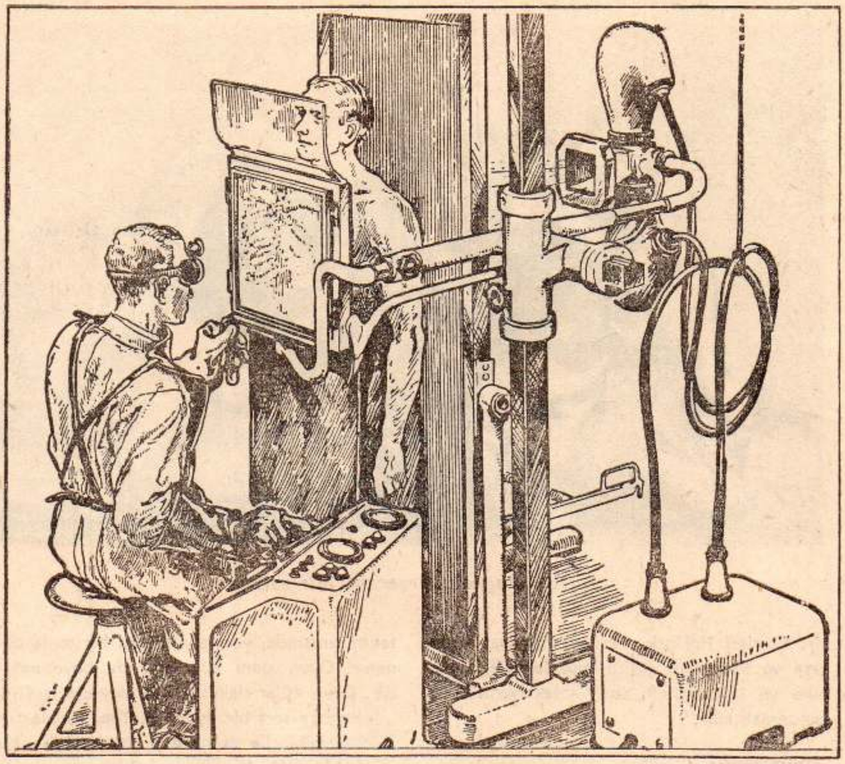
Sert Işınlar. — Daha yüksek voltajla elde edilen X ışınlarıdır. Bunlar madenlerden bile geçer. Endüstride kullanılan büyük röntgen cihazları 2.000.000 voltluk akımla çalışır, çok sert X ışınları meydana getirir.

X ışınları aynı zamanda bazı kimyevi maddeleri etkiliyerek, parlamalarını sağlar (Bk. Fluoresans). Işınların bu özelliğinden faydalanılarak «radyoskopi» yapılır. Bildiğimiz ışık için saydam olan cam X ışınları için saydam değildir, yani X ışınlarını geçirmez. Kurşun da X ışınlarını önliyen bir madendir. Onun için, radyoskopi makinalarının ekranlarında kurşunlu cam kullanılır.

Tıpta Röntgen

Röntgen ışınlarının tıptaki faydaları çok büyüktür. Bu ışınların keşfinden 50 yıl geçmeden «radyografi» ve «radyoskopi» tıpta paha biçilmez bir önem kazanmıştır, geniş bir alanda faydalar sağlamıştır.

Radyografi. — Röntgen ışınlarından faydalanarak hasta bir organın filmini çekmeye denir. Bu işi gören makina «röntgen makina-

Filmi çekilecek hasta makinanın önüne gelir. Hekim önce flüoresan ekranda, filmini çekeceği bölgeye bakar. Sonra ekranın bulunduğu tarafa röntgen filmini koyarak makinayı çalıştırır. Belirli bir süre X ışınlarına tutularak hastanın filmi çekilir.

sı», «X ışınları makinası», «radyografi makinası» gibi adlarla anılır. Bizde en çok «röntgen makinası», çekilen filme de «röntgen filmi» denir.

Röntgen makinasının esası bir X ışınları tübü ile buna gerekli akımı verecek tertibattan ibarettir. Doktor filmi çekmeden önce flüoresan bir ekrandan, filmini çekeceği yere bakar. Sonra bu ekranın yerine X ışınlarına hassas röntgen filmini takar. Makinanın çıkardığı X ışınları hastanın vücudundan geçtikten sonra filme gelir. İç organların gölgesi, ışığı az, ya da çok geçirişlerine göre, filme düşer. Bu filim banyo edilince organların durumunu gösteren «röntgen filmi» elde edilmiş olur.

Radyoskopi. — Röntgen ışınları vasıtasiyle hastanın iç organlarına bakmaya denir. Radyoskopi makinaları da bir X ışınları tübü ile buna akımı vermek için gerekli makinalarla flüoresan bir ekrandan ibarettir. Flüoresan ekran görünmiyen X ışınlarının görünür hale gelmesini sağlar. Muayene edilecek hasta X ışınları tübiyle ekran arasındaki yerini aldıktan sonra doktor makinayı çalıştırır. Hastanın vücudundan geçen ışınlar ekrana çarpınca bu ekrandaki flüoresan maddeler görülebilir ışınlar çıkarmaya başlar. Açıklı koyulu gölgeler halinde hastanın iç organları ekranda görünür. Şekillerin iyi görülebilmesi için bu makina karanlık odada kullanılır.

Radyografi ve radyoskopi sayesinde birçok hastalıkların teşhisi çok kolaylaşmıştır. Mide, barsak gibi iç organların filmi, hastaya özel ilâçlar içirilerek çekilir.

Röntgen Tedavisi. — Röntgen ışınlarından tedavide de faydalanılmaktadır. Kanser ve benzeri gibi zararlı hücreleri öldürmekte X ışınlarının büyük faydası görülmüştür. Sert X ışınları yeni üremeye başlıyan kanser hücrelerini öldürür. Ancak, sağlam hücrelere de zarar verebileceği için kullanırken çok dikkat etmek gerekir. Üstelik, X ışınlarının kullanan kimselere de büyük zararları olabilir. Bunun için, bu ışınlarla çalışanlar camla kurşundan yapılmış özel gömlekler giyer.

Tıbbın röntgenle ilgili koluna «radyoloji», bu konuda uzman olan hekimlere de «radyolog», «röntgenolog» denir.

Fizik, kimya ve endsütride de röntgen ışınlarının büyük faydası vardır. Maden, plâstik, kauçuk işleri yapan fabrikalar X ışınlarından faydalanırlar. Bu sayede yapılırken gözle görülmiyen hataların anlaşılması mümkün olur. Bir bileşimin içindeki kimyevi maddelerin anlaşılmasında, ince aletlerin çeşitli parçalarının tam yerinde olup olmadığının kontrolünde X ışınlarından yararlanılır.

RÖPORTAJ (Bk. GAZETE)

RUAM [Sakağı]

Bulaşıcı bir at hastalığıdır. «Mankafa hastalığı» da denir. Asya ve Afrika'da çok yaygındır. Bizde yıllardan beri yapılan savaşma sonunda önü alınmıştır.

Ruam, insanda, eşekte, katırda kısa zamanda öldürür; ruamlı atlar ise uzun zaman yaşıyarak mikrop taşırlar, hastalığı başka hayvanlara bulaştırırlar. Mikrop yemliklerden, su yalaklarından, hattâ nalbant dükkânlarından geçer. Hastalık «mallein»le teşhis edilir. «Mallein kapsülü» hasta olduğundan şüphe edilen atın gözkapağının içine konur, bir müddet kaldıktan sonra kapsülün aldığı şekle göre hastalık anlaşılır.

Afrika'da Bir Ülke RUANDA

RUANDA, Orta Afrika'nın güneydoğu kesiminde, bağımsızlığa yeni kavuşmuş bir ülkedir. Kuzeyinde Uganda, doğusunda Tanganika, güneyinde Urundi (Burundi), batısında Kongo vardır. Yüzölçümü 30.000 km^2; nüfusu 2,5 milyon; başkenti Usumbura'dır.

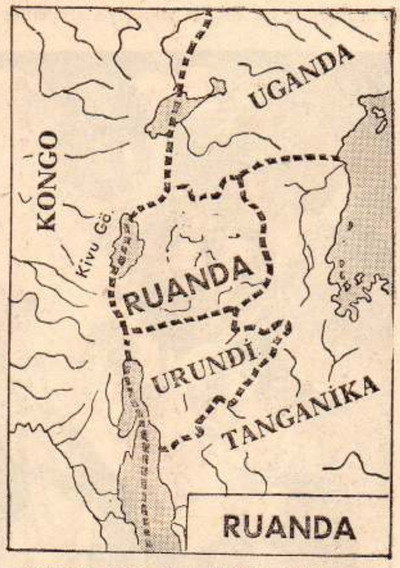
Ruanda, Urundi ile, eskiden Almanya'nın Doğu Afrika sömürgelerindendi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Milletler Cemiyeti'nin mandası altında Belçika'ya verildi. Sonradan bir tek idare altında, Belçika Kongosu'na katıldı.

1946'da ise Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın himayesi altına alındı. 1961'de Ruanda ayrı bir devlet oldu, Urundi de «Burundi» adı ile, başka bir devlet olarak ayrıldı (Bk. Urundi).

Uzun Boylu Adamlar Ülkesi

Volkanik, verimli bir ülke olan Ruanda-Urundi'de en çok kahve, pamuk yetişir; ayrıca, büyük baş hayvan yetiştirilir. Çok iri olan sığırların boyu 3,5 m.'ye yakındır. Normal olarak 1,5 m. olan süpürgeotu, funda gibi bitkiler burada 10-12 m.'yi bulur.

Ruanda-Urundi'de yaşıyan insanlar da çok uzun boyludurlar. «Vatusiler» denilen bura halkının boyu, çoğunlukla, 2 m.'nin üstündedir. Tunç renkli olan bu insanlar Afrika Zencileri'nden başka bir ırktandır. Eski Mısırlılar'dan oldukları, binlerce yıl önce buralara göçtükleri sanılıyor.

RUBENS, Peter Paul (1577 - 1640)

Ünlü bir Flâman ressamıdır. Vestfalya'da, Siegen şehrinde doğdu. Babası, aslında Anversli bir hukukçuydu. Protestan olduğu için, din kavgaları yüzünden, memleketini bırakıp kaçmak zorunda kalmıştı. Oğlu 1 yaşındayken Köln'e (Kolonya'ya) yerleştiler. Peter, resme orada başladı. Anvers'te devam etti. Flâman okulunun ünlü öğretmenleri ona resim sanatının inceliklerini öğrettiler. Genç

Rubens

ressam 1600'de Venedik'e gitti. Mantua Dukası'nın saray ressamlığını yaptı. Duka onu Roma'ya, İspanya'ya yolladı. Rubens Cenova'da da bir süre çalıştıktan sonra, 1608'de Anvers'e döndü.

Rubens, şimdi mitoloji ve din konularında büyük kompozisyonlar hazırlamaya başlamıştı. Çevresinde gayet kabiliyetli öğrenciler toplandılar. Rubens, İtalyan ustaları gibi çalışıyor, başladığı çeşitli konuları aynı zamanda işliyor, her kısmını, öğrencilerinden biri tamamlıyordu. Daha Rubens'in sağlığında, bu atelyeden 3.000 kadar eser çıkmıştı. Bunun 600'ü Rubens'in kendi eseridir, ya da fırçası değmiştir. Rubens'in kompozisyon bilgisi, bu konudaki zevki düşmanlarını bile şaşırtacak derecede yüksekti.

Rubens, Paris'teki Luxembourg Sarayı'nı büyük kompozisyonlarla süslemek üzere Fransa'ya çağrıldı. 1622-1625 yılları arasında, şimdi Louvre Sarayı'nın büyük salonlarını yerden tavana kadar kaplıyan muazzam 22 kompozisyon meydana getirdi. Konu, kraliçenin hayatıydı. Rubens bunu mitolojik ve temsilî sahnelerle süsledi. Anvers'e döndükten sonra, Madrid'e elçi olarak gönderildi. Orada da birçok portre yaptı. 1635'te Anvers yakınlarındaki Steen Şatosu'na çekilen ressam «Venüs'le Adonis» gibi çeşitli eserler verdikten sonra orada öldü.

Rubens, desen, kompozisyon ve renk gibi resmin temellerini çağında en iyi bilen bir ressamdı. Kendisinden sonra gelen romantiklerin hepsini, hiç değilse tekniğiyle etkilemiştir. Eserleri Holânda, Fransa, İspanya, İngiltere ve Rusya'nın çeşitli müzelerinde, Amerika ve İngiltere'nin özel koleksiyonlarında bulunmaktadır.

Rubens'in bir tablosu: «İsa'nın Çarmıh'tan İndirilişi.»

Rugby maçında heyecanlı bir sahne.

RUBİDYUM

Potasyuma benzer bir elemandır; tütün, pancar gibi bazı bitkilerde bulunur. Rengi kırmızımtırak olduğu için, «rubidus» (yahut) kökünden alınarak, «rubidyum» adı verilmiştir. Simgesi Rb, atom sayısı 37, atom ağırlığı 85,45, yoğunluğu 1,52'dir. 39°'de erir, 696°'de kaynar.

Rubidyum tabiatta potasyum tuzları arasında, özellikle Almanya'da Stassfurt tuz yataklarında bulunur. Suni potasyum tuzlariyle gübrelenmiş bitkilerin küllerinde de raslanır. Rubidyumu ayırmak, gerek bileşiklerini, gerek metalini elde etmek kabilse de bugüne kadar endüstride kullanma yeri bulunamamıştır.

RUGAN (Bk. DERİCİLİK)

RUGBY [Ragbi]

Ayakla oynanan bir top oyunudur. İngiltere'de, Amerika'da doğrudan doğruya «football» (futbol), yani «ayaktopu» diye anılır.

Bizim bildiğimiz futbola ise İngiltere'de «association football» (federasyon futbolü), Amerika'da da, bu kelimeden bozma olarak «soccer» (soker) denir.

Rugby, orta İngiltere'de, Avon ırmağı üzerinde 50.000 nüfuslu bir şehirdir. 1574'te açılmış olan yüksek okulu ile tanınmıştır. «Rugby» (ragbi) adını alan oyunu ilk defa, 1823'te, bu okulun sporcuları oynamışlardır.

«Rugby» 15'er kişilik iki takım arasında, yumurta biçimi bir topla oynanır. Oyun alanı 90×47,5 m. boyutundadır. Oyun 40'ar dakikalık iki devreye ayrılır.

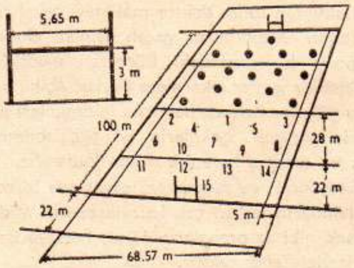
«Rugby» sert bir oyundur. Top, ayakla sürüldüğü gibi elle de tutulup götürülebilir, bu arada elden ele kapmaca, ayakla vurmaca da vardır. Bu yüzden oyun vur-kır şekline dökülebilir. Oyunun bu sert şekli tehlikeli sonuçlar verdiği için, sonradan, İngiltere Futbol Federasyonu daha yumuşak kurallar koymuş, böylece İngilizler'in «Association football» dedikleri, bizim bildiğimiz futbol ortaya çıkmıştır.

Amerikan Futbolü. — «Rugby»nin Amerika'da oynanan şekli İngiltere'dekinden farklıdır. «Amerikan futbolü» de denilen bu «rugby» daha sert, çok daha tehlikelidir. Amerika'da bu yüzden ölen oyuncuların sayısı yılda 30-40'ı bulur.

«Amerikan futbolü», 11'er kişilik takımlarla oynanır. Oyuncular, bu kırıcı oyunda sakatlanmamak için üzerlerine özel elbiseler giyer, kalın dizlikler takarlar, başlarında da «kask» vardır.

«Rugby» 1908 Londra, 1920 Anvers, 1924 Paris olimpiyatlarına alınmıştır. Bu oyun Avrupa'da, İngiltere'den sonra, en çok Fransa'da, İtalya'da oynanır. Avustralya'da oynanan az değişik bir «rugby» oyunu da vardır.

«Rugby» bizde hemen hemen hiç bilinmiyen bir oyundur. Yalnız, 1942-43 yıllarında Haydarpaşa Lisesi öğrencilerinden iki takım Fenerbahçe Stadyumu'nda bir maç yapmıştı.

Rugby alanı, oyuncuların dizilişi ve topun üzerinden aşırılması için iki uca konan kaleler.

RUH

Dinlerin ve tinsel (spiritüalist) felsefenin insanda, vücuttan ayrı olarak varlığını kabul ettiği canlandırıcı bir unsurdur.

Din yönünden ruh gözle görülmez, akılla bulunmaz, biçime sokulamaz, doğrudan doğruya, Tanrı'ya özge bir gizli varlıktır. Dinî inanışa göre, mevcut olan her şey Tanrı'nın varlığını ortaya getirir, ruh da, Tanrı'nın kudretinde toplanan en kutsal, en gizli, en büyük kuvvettir. Çünkü, hayatın kıvılcımını bu ruh verir.

Tinsel felsefe ruhu üç yönden inceler: 1) Hareketin başlangıcı, 2) Hayatın başlangıcı, 3) Düşünmenin başlangıcı.

Hareket bakımından ruh, «madde»nin karşılığı olarak «kuvvet» demektir. Her maddeyi harekete getiren, işleten, çalıştıran kuvvet ruhtur.

Hayat bakımından ruh, var olan yaratıkların hepsini kapsar. Bu bakımdan ruh, hayatın ana varlığıdır.

Düşünme bakımından ruh, bilinci meydana getirir. İnsanda ruhun var oluşu ise, canlıların en gelişmişi sayılan insana üstünlük sağlar.

Ruhun varlığı insanları çok eski çağlardan beri düşündürmüş, bu konuda türlü yorumlar ileri sürülmüştür. Bugün bilim bu bilmeceyi henüz çözememiş olmakla birlikte, «ispritizma», «manyatizma» gibi alanlarda ruhla ilgili denemeler yapılmaktadır (Bk. İspiritizma; Manyatizma).

RUHBİLİM (Bk. PSİKOLOJİ)

RUHİ BAĞDADİ (1548? - 1605)

Klâsik Türk şiirinin en büyük şairlerinden biridir. Asıl adı Osman'dır. Babasının görevle bulunduğu Bağdat'ta doğdu. Onun için «Bağdadî» (Bağdatlı) diye tanınır. İmparatorluğun Asya eyaletlerinde, şehirlerinde çeşitli görevlerle dolaştı; beylerbeylerin maiyetinde bulundu. Sonunda Şam'da öldü.

Ruhî'nin kaside ve gazellerinde alabildiğine karamsar, alaycı bir lirizm görülür. «Terkîb-i bend» şeklindeki 136 beyitli şiiri ile ölümsüz bir ün kazanmıştır; bu manzume, 8'er beyitli 17 bentten meydana gelmiştir. Cevrî, Sâmî, Fehîm, Kabûlî, Abdî, Muallim Naci, Leylâ Hanım, Raşit Efendi gibi birçok şairler bu manzumeye nazire yazmışlardır. En ünlü nazire ise Ziya Paşa'nın «terkîb-i bend»idir. Ruhî, bu büyük manzumesinde, konu birliğini korumayı başararak, mistik bir hava içinde, dünya görüşünü söyler; zaman zaman şiir dilinin şahikalarına yükselir.

RUHR HAVZASI

Almanya'nın batı kesiminde önemli bir maden kömürü, bunun sonucu olarak da dünyanın sayılı sanayi bölgelerinden biridir. Ren nehrine sağdan karışan Ruhr nehri çevresinde gelişen bu havzada hemen bütün maden kömürü çeşitleri çıkar. Havzanın en önemli sanayi kolu da ağır demir ve çelik sanayiidir.

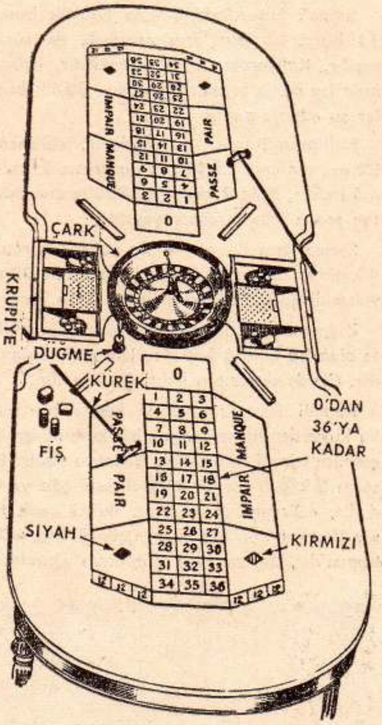
Ortaçağ'da daha çok dokumacılığın geliştiği Ruhr havzasında 1850'den beri demir-çelik sanayii gelişmeye başladı. Dünyanın en ünlü demir-çelik kuruluşlarından olan Krupp tesisleri de Ruhr Havzası'nda Essen şehrindedir. Sanayiin yanı sıra bu havzada büyük şehirler doğmuştur. Bu şehirlerin çoğu II. Dünya Savaşı'nda havadan bombardımanlarla ağır bir şekilde yakılıp yıkılmıştır. Bu arada Essen'le Dortmund en çok zarara uğrıyan şehirlerdir. Bochum, Duisburg, Düsseldorf, Wuppertal, Remseheid, Solingen Ruhr Havzası'nın geri kalan önemli şehirleridir. Yalnız, bunların hepsi genişliyerek birbirine yaklaşmış, Essen'in dış mahalleleri haline gelmiştir.

RULET

Eski bir kumar oyunudur. İlkönce XVII. yüzyılda Fransa'da oynandı.

«Rulet» bir eksen üzerinde döndürülen çukur bir tepsiye benzer. Bu tepsi 37 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden her birinde, 0' dan 37'ye kadar numaralar yazılıdır. Bazı ruletlerde iki tane 0 vardır. Bölümler kırmızı ve siyah renklerle birbirinden ayrılır. Her bölümde fildişi bilyenin girebileceği kadar bir çukuru vardır.

Oyunu idare eden adam ruleti döndürür, fildişi bilyeyi de tepsiye atar. Birçok çukurlara girip çıkan bilye, sonunda bir çukurun içinde kalır. O numara kimdeyse oyunu kazanmış olur. Kazanan, para tek numara üzerine konmuşsa 35 defa o kadarını, çift numara üzerine oynanmışsa 17 defa o kadarını alır. Böylece, oynanan numaraya göre kazanç, ya artar, ya eksilir. Bilye 0 üzerinde durursa, sıfır üzerine oynanan paralardan artanını kumarhaneci alır.

Yukarıda bir rulet masasını ve oyunu idare eden iki «krupiye»nin duruş yerlerini görüyorsunuz. Bu masada oyun para yerine geçen fişlerle oynanır. Krupiyelerden birinin önündeki düğme ruleti işletir. Tek rakama oynanan büyük oyunlardan başka, daha küçük olarak, 1 - 12 numaraların hepsine birden oynanır ki, buna «Manque», 19-36 numaralara oynamaya da «Passe» denir. Ayrıca bütün «Kırmızı»lara, bütün «Siyah»lara, «Premier» denen 1 - 12, «Milieu» (13-24), «Dernier» (25 - 36) numaralara birden oynanır.

RUMBA (Bk. DANSLAR)

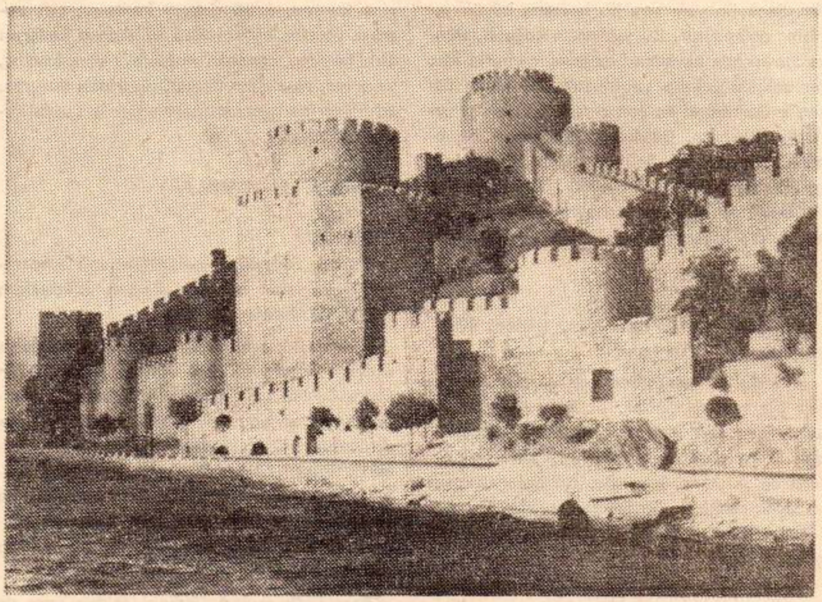
RUMELİ

Balkan Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan Balkan ülkelerinin topuna verilegelen bir addır.

Eskiden, Romalılar'dan ötürü, Anadolu'ya «Diyar-ı Rûm» (Roma Ülkesi) denirdi. Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Yunanlılar'a da bundan dolayı, yanlış olarak, «Rum» denilmiştir. Gerçekte ne «Rum», ne de «Rumeli» adlarının Yunanlılıkla hiçbir ilgisi yoktur. Osmanlılar, Küçükasya Yarımadası'na «Anadolu», Balkan ülkelerini kaplıyan bölgeye de «Rumeli» adını vererek, bir ayırma yaptılar (1361).

Bazı Türk soyları Osmanlılar'dan önce de Rumeli'de yerleşmişlerdi. I. Murat zamanında, Osmanlılar başkent olarak Edirne'ye yerleşince (1362) buradaki Bizans ve Slâv egemenliği sona erdi. II. Mehmet (Fâtih) çağında Rumeli'nin sınırları kuzeyde Tuna ve Sava nehirlerine kadar uzandı. I. Süleyman (Kanunî) çağında Rumeli'nin sınırları bütün Yunanistan, Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'yı içine alarak Viyana kapılarına, doğuda ise Rusya ovalarına kadar varıyordu. «Rumeli Beylerbeyliği» adını taşıyan bu eyalet XVII. yüzyıl ortalarındaki durumuna göre 370.000 km² idi. Bugün bu topraklarda Bulgaristan'la Arnavutluk'un tamamı ile Dobruca, Besarabya, Makedonya, Kosova, Attika, Mora, Teselya, Epir, Batı Trakya (yani Yunanistan'ın en büyük bölümü) ile Güney Yugoslavya ve Romanya ile Rusya'nın bazı toprakları, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ vilâyetleri bulunmaktadır. Eyaletin merkezi Sofya şehriydi; bir ara Manastır da başkent oldu. Beylerbeylik, 24 sancağa (vilâyete) bölünmüştü: Sofya merkez, Manastır, Edirne, Köstendil, Mora, İskenderiye (İşkodra), Tırhala, Yanya, Ohri, Dukakin, Silistre, Niğbolu, Vidin, Manya, Elbasan, Delvine, Üsküb, Selânik, Vize, Kırkkilise (Kırklareli), Çermen, Alacahisar, Pirizren, Vulçetrin, Bender, Akkerman.

XVII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'de hızla toprak kaybetmeye başladı. Gerilik, bozuk düzen ve türlü yenilgilerden sonra, Rumeli'deki yabancı milletler baş kaldırdılar. Önce Yunanistan, sonra Sırbistan ve Romanya ile Bulgaristan bağımsızlıklarını kazandılar. 1908'de Bulgaristan Doğu Rumeli'ni de topraklarına katarak Krallık oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan Rumeli'nin son parçası da 1912 Balkan Savaşı ile elden gitti. I. Dünya Savaşı'nda «Sèvres Antlaşması» ile son Osmanlı hükümeti Doğu Trakya'yı (Edirne dahil) Yunanlılar'a bıraktıysa da, Atatürk'ün önderliği ile Yunanlılar'a karşı giriştiği Kurtuluş Savaşı'nı kazanan yeni Türkiye devleti, Edirne ile birlikte Doğu Trakya'yı geri aldı. Türkiye'nin Rumeli'deki bugünkü sınırı Lozan Antlaşması ile çizilmiştir.

Rumeli Hisarı'nın denizden görünüşü.

RUMELİ HİSARI

İstanbul'da Boğaz'ın Rumeli yakasında, deniz kıyısında bir kaledir. İlk yapılışında adı Boğazkesen'di. Bugün Hisarın bulunduğu semt de «Rumelihisarı» adını taşır. Altı ayda tamamlanan Rumeli Hisarı, Osmanlı Türkleri'nin İstanbul'u almadan önce yaptıkları en eski eserlerden biridir.

Hisar Nasıl Yapıldı?

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u kuşattığı sırada, Karadeniz Boğazı'nı emniyet altına almak, Bizans'a Karadeniz yolu ile gelecek her türlü yardımı önlemek istiyordu. Niğbolu Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezit'in Boğaz'ın Anadolu yakasına yaptırdığı Güzelce Hisar'ı (Anadolu Hisarı) geçen gemileri kontrola yetişmiyordu.

Rumeli Hisarı, vaktiyle Iran hükümdarı Dârâ'nın ordusunu Rumeli kıyısına geçirmek için Sisamlı Mandroklis'e bir köprü kurdurduğu yerde, boğazın en dar (698 m.) yerinde yapıldı. Hisarı biran önce bitirmek için bol malzeme yığıldı. 7.000 işçiyle 1.800 usta, geceli gündüzlü çalıştılar. Yapıya 20 mart 1452' de başlanmıştı. Hisar yavaş yavaş yükselince, İmparator korkuya kapılarak Fâtih'e elçi gönderdi, bundan vazgeçerse haraç vermeyi kabul ettiğini bildirdi. İstanbul'u almayı aklına koymuş olan Fâtih Mehmet bu teklife yanaşmadı. Yapı işini kendisi idare ediyordu. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa deniz kıyısındaki büyük kulenin, Sarıca Paşa kuzeydeki kulenin, Zağnos Paşa da güneydeki kulenin yapılmasını üzerlerine almışlardı. Kerestesi İnebolu'dan, taşları o çevredeki ocaklardan getirtiliyordu. Ayrıca, burada yıkıntı halinde kalan bir Bizans sarayı ile gene yıkık olan Merkur tapınağının taşları da hisarın yapılışında kullanıldı.

Beş ay süren geceli gündüzlü bir çalışma sonunda 1452 ağustosunda Rumeli Hisarı tamamlandı. Eskiden Anadolu yakasına yapılan Güzelce Hisar'dan sonra Rumeli Hisarı da bitince, Boğaz iki kıyıdan kesildi. Bundan dolayı yeni hisara «Boğazkesen» denildi.

Hisarın en geniş yeri kuzey-güney doğrultusunda 250 m., en dar yeri de batı-doğu doğrultusunda 125 m.'dir.

Hisarın Burçları

Rumeli Hisarı'nda 3 kule (büyük burç), 13 burç, bu burçların arasında da sûrlar vardır. Kulelerden ikisi yukarıdadır, üçüncü kule ise deniz kıyısına yakındır. Büyük burçlar şu adlarla anılır:

Halilpaşa Burcu. — Kıyıdadır. Yüksekliği 22 m., dış çapı 23,30 m., duvarının kalınlığı 6,5 m.'dir. Kule 9 katlıdır. 1955'te onarıldıktan sonra içine asansör yapıldı.

Sarıca Paşa Burcu. — En yüksek burçtur. 9 katlıdır. Boğaz yönünde olan bu kule 28 m. yüksekliktedir. Duvar kalınlığı 7 m.'dir.

Zağnos Paşa Burcu. — 21 metre yükseklikte olan bu kule 8 katlıdır. İstanbul yönündedir. Gövde duvarının kalınlığı 6 m.'dir.

Rumeli Hisarı'nın deniz kapısı bir burç ile kuvvetlendirilmiş ve ek bir kule duvarı ile çevrilmiştir ki, buna Kale Yavrusu denir. Hisarın 5 kapısı vardır: Birinci kapı ağız yerindedir, «Dizdar» adını taşır. İkinci kapı, Hisar Yavrusu'nun kapısıdır. Üçüncü kapı «Dağ Kapısı'dır, Sarıca Paşa burcunun altındadır. Dördüncü kapı Zağnos Paşa burcunun altındadır, «Sel Kapısı» adını taşır. Beşinci kapı, dokuzuncu küçük burcun altına düşer.

Rumeli Hisarı tamamlanınca Fâtih, kaleyi korumak için 400 er ayırdı. Firuz Ağa'yı başlarına komutan yaparak, Edirne'ye döndü. İstanbul'un kuşatılması başlayıncaya kadar bu 400 er Boğazkesen Hisarı'nı korudular.

İstanbul'un bu eski eseri 1955'te onarıldı, 1958'de gezenlere açıldı. Kale yaz günleri, bayramlarda donatılır. Sıcak aylarda Belediye ve kurumlar burada sanat gösterileri yaparlar, temsiller verirler.

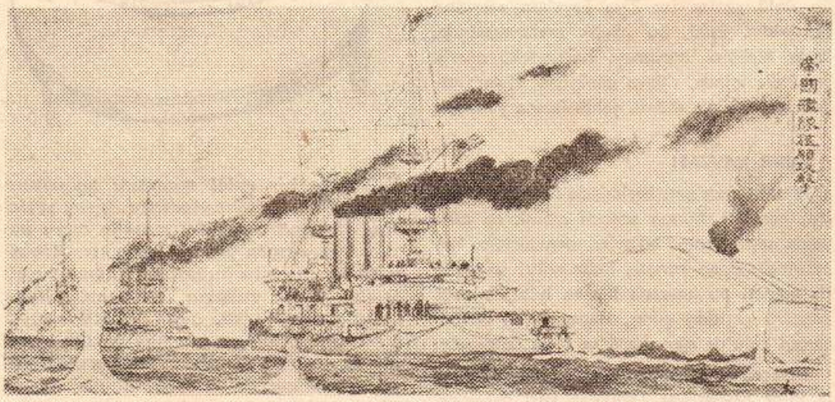
RUMÎ YIL (Bk. TAKVİM)

RUS-JAPON SAVAŞI

Rus Çarlığı ile Japon İmparatorluğu arasında XX. yüzyılın başında olan (1904-1905) büyük bir savaştır. Bu savaş sonunda Uzak Doğu tarihinde yeni bir gelişme oldu. O zamana kadar daha gelişmemiş bir devlet sayılan Japonya'nın Rusya'yı yenmesi çağın bir dönüm noktası sayıldı. Japonya, büyük devletler arasına katılarak yalnız Uzak Doğu'da değil, dünya konularında da söz sahibi oldu.

Savaş Neden Çıktı

Japonya, 1867'den sonra Batı kurallarını benimsiyerek, her yönde gelişmeye başlamıştı. Bu arada, Asya'dan, özellikle Çin'den, Rusya'dan gelecek tehlikeyi önlemek istiyordu. 1894-1895 yıllarında Çin'de giriştiği savaşı kazandı. Asya kıyısında bir sıçrama noktası olarak Port Arthur limanını da eline geçirdiyse de, sonradan, Batılılar'la Rusya'nın baskısı altında geri verdi. 1898'de Ruslar 25 yıl için Port Arthur'u kiraladılar. 1900'de Çin' de patlak veren «Boxer» savaşı sırasında Batılılar, kendi azınlıklarını korumak üzere Çin'e asker gönderince Ruslar da Uzak Doğu'da donanmalarını geliştirip yayılma siyasetine giriştiler. Bunun üzerine Japonlar 1902'de Ruslar'a karşı, İngiltere ile bir antlaşma yaptılar. 1903'te Japonya, Rusya'ya bir nota vererek, Çin'le Kore'nin toprak bütünlüğüne dokunulmamasını istedi. Rusya vakit kazanmak için geç cevap verdi. İngiltere, Afrika'da Boerler'le savaşıyordu. Bu arada Ruslar Mukden'i işgal ettiler. Tokyo bunu da protesto etti. Rusya gene, hazırlanmak için, cevap vermeyince, 9 şubat 1904'te Japonlar, Port Arthur'a baskın yaptılar, savaş başladı.

Rus-Japon Savaşı'nda hele denizlerde yapılan çarpışmalarda Japon donanması, Rusları tam bir yenilgiye uğrattı. Resim o zamanki Japon donanmasından bir filoyu gösteren tarihi bir Japon estampından alınmıştır.

Rusya İmparatorluğu, geniş insan kaynaklarına rağmen, varlık gösteremedi. General Nogi komutasındaki Japonlar karadaki kanlı savaşlarda, Ruslar'ın Kuropatkin ordusunu yendiler, Mukden'i, Port Arthur'u aldılar.

Çoşima Deniz Savaşı

Denizdeki büyük savaşlar da, Japonya'ya üstünlük sağladı. İlk Port Arthur deniz savaşlarında Ruslar, 7 zırhlı, 7 kruvazör, 5 yardımcı kruvazör, 29 muhrip ve torpidobot kaybettiler. Bunun üzerine Baltık filosu da Uzak Doğu'ya gönderildi. Yalnız, Çoşima Deniz Savaşı Rusya'yı tam çökertti. Tarihin büyük deniz savaşlarından biri olan bu çarpışma Kore ile Japonya arasındaki Çoşima Boğazı'nda oldu. Amiral Rojestevenskiy komutasındaki Rus donanması 153 bin ton, Amiral Togo komutasındaki Japon donanması ise 203 bin ton kadardı. Top sayısı bakımından üstün olan Ruslar, ateşin tesiri bakımından Japonlar'dan geriydiler. 27 mayıs 1905'te başlıyan savaş, Ruslar'ın tam yenilgisi ile sona erdi. Ruslar 5.000 ölü ve yaralı verdiler, 14 gemileri battı, 4 gemileri teslim oldu, 12 kadar gemi de başka limanlara kaçtı. Japonlar yalnız 117 ölü, 583 yaralı verdiler.

Rusya'nın yıpranması, Japonya'nın tehlikeli bir şekilde büyümesi üzerine, Batılılar telâşa kapıldılar. Amerika, Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt aracılık yaptı. 5 eylûl 1905'te Rus-Japon Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Japonlar, 1) Port Arthur limanı ile Sahalin'in güney bölgesini aldılar; 2) Japonya'ya Kore ile Mançurya üzerinde hak tanındı (Kore sonradan Japonya tarafından işgal edildi); 3) Mançurya, Ruslar tarafından boşaltılarak Çin'e verildi.

Dünya Tarihinde Önemli Yeri Olan Büyük Savaşlar

RUS - TÜRK SAVAŞLARI

RUS - TÜRK SAVAŞLARI, bizim tarihimiz için olduğu gibi dünya tarihi bakımından da çok önemli çarpışmalardır. Son yüzyılların jeopolitik durumu ve Ruslar'ın emperyalist siyasetleri, Türkler'le Ruslar'ı birçok defa karşı karşıya getirmiş, Ruslar, en çok Türkler'in zararına genişliyerek, bugünkü güçlerine erişmişlerdir. Burada yalnız Osmanlı Türkleri ile olan çatışmalar sayılacaktır; Doğu Türkleri (Türkistan Türkleri) ile olan çatışmalar daha geç başlamış olmakla beraber, Doğu Türk âleminin hemen tamamının Rus boyunduruğuna düşmesiyle sonuçlanmıştır (Bk. Türkler; Türkistan).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme çağında Rusya, Osmanlı devletinin önem vermediği bir devletti. XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlıyarak Volga'ya hâkim olan Rusya büyük devletler arasında sayılıyorsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun basit bir eyaletinden ibaret olan Kırım Hanlığı'na yıllık vergi veriyordu. Bu vergiyi vermemesi Rusya'nın müthiş şekilde cezalandırılmasına yol açıyordu. Bunların en ünlüsü, Kırım Hanı Devlet Giray'ın, yanına bir Osmanlı topçu birliği alıp, 24 mayıs 1571'de Moskova'ya girmesidir. Bunun üzerine, Çar IV. İvan başkentinden kaçtı, Devlet Giray Moskova'yı yaktı, halkını esir olarak Kırım'a sürdü. Bundan dolayı Devlet Giray tarihe «Taht Alan» diye geçmiştir.

Devlet Giray'ın oğlu II. Gazi Giray Han da 1591'de, Moskova'ya kadar geldi, şehrin varoşlarını yaktı. Gazi Giray'ın küçük yeğeni IV. Mehmet Giray Han ise, 12 temmuz 1659' da Çernigov'un 150 km. güneybatısında Konotop sahrasında geçen büyük meydan savaşında, Prens Trubeçkoy'un başkomutanlığındaki büyük Rus ordusunu yok etti; 120.000 Rus askeri savaş alanında öldü, 50.555'i esir edildi.

Bu savaşlara Osmanlılar Alman, Venedik, Leh savaşları yanında o kadar az önem vermişlerdir ki, bunların tafsilâtını Rus tarihlerinden öğreniyoruz; Osmanlı tarihleri birkaç satırla bahsederler. Osmanlı devletinin Rusya ile doğrudan doğruya ilgilenmesi IV. Mehmet devrinde başlar. Rusya'ya karşı ilk büyük Türk savaşı da bu devirde çıkmıştır.

1. Rus - Türk Savaşı. — Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Rus büyükelçisine kızarak tokatlamasından sonra Rusya'ya savaş açıldı. Böylece, Osmanlı hükümeti Rusya'nın cezalandırılmasını Kırım'a buyurmamış, bu işi ilk defa olarak kendi üzerine almış bulunuyordu.

Rusya üzerine yapılan bu ilk seferde orduya IV. Mehmet komutanlık etti. 4 ay, 24 gün süren ve 24 eylûl 1678'de biten bu «sefer-i hümayun»da Osmanlı ordusunu gerçekte Sadrazam Kara Mustafa Paşa yönetiyordu Bu savaş Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı, Çar Fyodor acele barış istemek zorunda kaldı.

Bu ilk Rus - Türk savaşı üzerine, bazı Osmanlı düşünürlerinin ve devlet adamlarının Ruslar'ın yayılma hızına dikkat ettikleri görülüyor. Bu arada, Evliya Çelebi, Rusya'nın Tuna kıyılarına çıkacak olursa Osmanlı devletine rahat vermiyeceğini belirtmiştir (Bk. Boğazlar).

2. Rus - Türk Savaşı. — XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Almanya, Lehistan, Venedik gibi o devrin üç büyük devletiyle tek başına uzun bir savaşa girmiş bulunuyordu. Çar Deli Petro, Karadeniz'e inmek için bunu fırsat saydı, Osmanlı devletine karşı savaş açtı. Yalnız, 13 ekim 1695'te Rostov yakınlarında olan büyük meydan savaşında Çar'ın bizzat başkomutanlık ettiği 300.000 kişilik Rus ordusu, Kefe Beylerbeyi Vezir Murtaza Paşa tarafından kesin şekilde bozguna uğratıldı. 60.000 Rus'un öldüğü, binlercesinin esir düştüğü bu savaştan sonra Petro, Avrupa ve Osmanlı orduları gibi modern birlikleri olmadıkça, yüzbinlerce kişiyle bile bir şey yapamıyacağını anladı, bunun üzerine modern Rus ordusunu kurdu. Dört büyük devlet karşısında yenilen Osmanlı devleti, bu arada Rostov ve Azak şehirlerini Rusya'ya bıraktı, böylece Rusya ilk defa olarak Azak Denizi'nin ucuna erişti.

3. Rus - Türk Savaşı. — 1711 Prut Savaşı'dır. Azak'la yakınlarını Rusya'dan geri almak azminde olan Osmanlı hükümeti Rusya'ya savaş açtı, Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Çar Petro'yu Prut' ta yendi. Böylece 11 yıl önce Rusya'ya verilen kaleler geri alındı, Rusya, Azak Denizi'nden uzaklaştırıldı (Bk. Prut Savaşı).

4. Rus - Türk Savaşı. — 1736-39'da oldu. Almanya ve Rusya ile tek başına savaşan Osmanlı İmparatorluğu, her ikisini de kesin şekilde yendi, Ruslar'n Karadeniz'i görmek arzuları hulya derecesinden ileri gidemedi.

5. Savaş. — 1768-74 seferidir. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya yenildi, 21 haziran 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile, Kırım'a bağımsızlık verildi, 9 yıl sonra da bu ülkenin Rusya tarafından yutulmasını kabul zorunda kaldı. Böylece, Rusya, kesin şekilde, Karadeniz'in kuzeyine erişmiş oldu.

6. Savaş. — 1787 Savaşı'dır. Bu savaşta gene Almanya ve Rusya ile tek başına savaşan Osmanlı devleti, Almanya'yı yendiyse de, Rusya'ya yenildi. Yalnız, önemli bir toprak kaybı olmadı. Bunun üzerine, III. Selim, modern bir ordu kurulmadıkça, Rusya ile başa çıkılmasına imkân olmadığı kararına vardı.

7. Savaş. — 28 mayıs 1812 Bükreş Antlaşması ile biten savaştır. Bu savaş sonunda Besarabya, Rusya'ya bırakıldı, o zamana kadar Dinyestr nehri iki devlet arasında sınırken, Osmanlı devletinin sınırı Prut'a alındı. Kafkasya'da, Karadeniz'in doğu kıyılarında da Rusya'ya önemli topraklar bırakıldı.

8. Savaş. — 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının İngiliz - Fransız - Rus bağlaşık donanması tarafından yok edilmesinden sonra oldu. O sırada Yeniçeri ocağı kaldırılmıştı, yeni Osmanlı ordusu da henüz çekirdek durumundaydı. Donanması da yok edilmiş olan Osmanlı devleti küçük bir Yunanistan'ın bile bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı. Gene bu savaş sonunda, Rusya'nın zoriyle, Sırbistan ve Romanya prensliklerine iç bağımsızlık verildi.

9. Savaş. — 1854-56 Kırım Savaşı'dır. Yeni Osmanlı ordusu tamamen kurulduğu için, Ruslar, savaşın daha başında tek başlarına olan Türkler'e yenildiler; sonradan İngiltere ile Fransa da Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşa katılınca, büyük bir yıkıma uğradılar. 30 mart 1856 Paris Antlaşması ile Rusya, Güney Besarabya'yı Osmanlı devletine bıraktı, ayrıca, Karadeniz'de hiçbir savaş gemisi, deniz üssü, askerî tersane bulundurmamayı da kabul etti (Bk. Kırım Savaşı; Paris Antlaşması).

10. Savaş. — Felâketli Doksanüç Savaşı'dır (1877-78). Bu savaşta dünya çapında bir güce sahip Osmanlı ordusu ile donanması, idaresizlik yüzünden Rusya'ya yenildi. Bu savaş, son derece felâketli Berlin Antlaşması ile sona erdi, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'daki muazzam kayıplarından başka, Batum'u, Artvin'i, Kars'ı bile Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı.

11. Savaş. — Birinci Dünya Savaşı'dır. Bu

savaşta Osmanlı devletinin Boğazlar'ı kapaması yüzünden Rusya yenildi, savaştan çekildi, Batum, Artvin ve Kars'ı, Brest-Litovsk Antlaşması ile (1918) geri verdi.

Bu büyük savaşlar dışında, küçük çapta, önemsiz daha birçok Rus - Türk savaşları da olmuştur. Göze çarpan nokta, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki büyük düşmanı ve rakibi olan Almanya'nın, sonradan onun yerini alan Prusya ve Avusturya devletlerinin 1792'den sonra artık Osmanlı devletiyle hiçbir savaşa girişmemeleridir. Bunun yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük düşmanı Rusya kalmıştır. Bugünkü muazzam Rus ülkesinin en büyük bölümü, Türkler'den alınmıştır. Halen Türkiye Türkleri kadar kalabalık bir Türk nüfusu da Rusya'da yaşamaktadır. Rusya Türkleri, A.B.D. Senatosu tarafından resmen «esir milletler» içinde sayılmış, 13 aralık Türkistan, 28 mayıs da Azerbaycan Günü ilân edilmiştir.

RUSKİN, John (1819 - 1900)

Ruskin

Ünlü bir İngiliz eleştirmeci ve estetikçisidir. İskoçyalı bir şarap tüccarının oğlu olarak Londra'da doğdu. Küçüklüğünde resme istidadı görüldüğü için resim dersleri almıştı. Sonradan, Oxford Üniversitesi'nde bir şiir armağanı kazandı. Ömrünün son yıllarında da bu üniversiteye profesör oldu.

John Ruskin'in hayatı, gerek eserleri, gerekse görüşleri bakımından ikiye bölünmüştür. 40 yaşına kadar mimarlık ve resim sanatlarına dair yazdığı eserler, onun en değerli yönünü meydana getirir. Ondan sonra toplum meseleleriyle ilgilenmeye başladı. Bu konudaki en ünlü eseri «Sesame and Lily» (Susamla Zambak)dir.

Ruskin, resimde ve edebiyatta «Pré-raphaeliste» (Raffaello'dan Önceci)lerin kurucusudur. Gerek kendisinin, gerek onun fikirlerini paylaşan ressam ve şairlerin düşüncelerine göre, Raffaello ile ondan sonrakiler zamanında, sanat, tabiatı taklide yönelmekle, sanatçıyı gerçek benliğinden, içgüdüsünün sâfliğından uzaklaştırmıştır; o zamandan beri süregelen sanat hep yapmacıklı, tabiata aykırı, tabiatı bozan bir sanattır. Ruskin, bu düşüncelerini sağlam kanıtlarla destekliyerek çağının en yaygın, en ileri görüşünü ortaya atmıştır. Bundan dolayı, başka ülkelerde yeni yeni, çeşitli denemelere girişilirken o ve çevresindekiler, İngiltere'de sanatın kaynaklarına, Rönesans öncesine inmesini istediler.

RUSSEL, Bertrand (1872 -)

Çağımızın en büyük filozoflarından biridir. Aynı zamanda büyük bir matematikçidir. İngiltere'nin en tanınmış kişizade bir ailesindendir. Kendisi de «Sir» unvanını taşır. 3 yaşındayken annesini kaybetti. Büyükannesinin yanında büyüdü. Cambridge'de okurken bu üniversitenin en parlak öğrencisi olarak tanındı. Hele felsefe alanında müstesna bir kabiliyet gösteriyordu. Yalnız, üniversiteyi

B. Russel

dört yıl sonra bıraktı, diplomatlık mesleğine atıldı. Bir süre Berlin'de, Paris'te yaşadı, bu arada Almanya'daki toplum hareketlerini inceledi. 1900'de matematik çalışmalarına başladı. Üç yıl sonra, ilk önemli eseri olan «Matematikte İlkeler» i yayınladı.

Bertrand Russell I. Dünya Savaşı'ndan sonra politika hayatına atıldı. Gayet etkili konuştuğu, karşısındakini inandırma gücüne sahip olduğu için tehlikeli sayılıyordu. Bundan dolayı, 1918'de, altı ay hapis yattı. Russell, hapisanede de boş durmamıştı: «Matematik Felsefeye Giriş» hapiste geçen günlerinin eseridir. 1920'de de «Aklın İncelenmesi» adlı kitabını yayınladı.

Russell bir ara Çin'de yaşadıktan sonra, İngiltere'ye dönünce, bilim konularını halk için anlaşılır hale getiren bir seri yayınla uğraştı. II. Dünya Savaşı başlamadan önce Amerika'ya gitti. Üniversitelerde ders verdi. 1944'te İngiltere'ye döndü. 1950 yılında, Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı.

Sir Bertrand Russel çağımızın huzursuzluğunu en önce görenlerdendir. Dalgalı bir hayatı olmakla beraber dünyayı, gidişini, bu gidişin sebeplerini gayet aydınlık bir şekilde anlamış, anlatamıyacağını bile bile de eserlerinde bunun incelemesini yapmıştır. Russell'e göre, görüşlerinin doğru olduğuna inanmış aydınlar, insan kitlelerini yolundan çevirmenin güçlüğü karşısında yılmamalıdırlar, çünkü onlara düşen bir sorumluluk vardır. Kendisi de, bu düşünceyle, topluma yol göstermek, örnek olmak istemiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinden başlıcaları:

Mistiklik ve Mantık (Y. Ş. Kılıçel, 1935); Felsefe Meseleleri (A. Adıvar, 1936, 1944); Felsefede İlmî Metot (H. Akverdi, 1940); Terbiyeye Dair (Prof. H. Dereli, 1954); Sağduyu ve Atom Savaşı (A. Yakalıoğlu, 1960); Bilimden Beklediğimiz (A. Yakalıoğlu, 1962); Dünyamızın Sorunları (S. Eyüboğlu, V. Günyol, 1962); Evlilik ve Ahlâk (Ender Gürol, 1963).

RUSYA (Bk. SOVYETLER BİRLİĞİ)

RUTENYUM

Plâtin grupu metalleri arasında en az bulunan elemandır. Simgesi Ru, atom sayısı 44, atom ağırlığı 101,7, yoğunluğu 12,30'dur. 2450°'de erir, 4150°'de kaynar.

Rutenyum kimyasal yolla, yani asit ve baz etkileriyle çözme ve çöktürme işlemleri sonunda elde edilir. Metal halinde gümüş rengindedir. Çok güç erir; çok sertse de kolay kırılır, kolayca toz haline getirilebilir. İyi bir katalizördür. Oksijensiz ortamda hiçbir asit, hattâ altın suyu bile rutenyumu etkilemez.

Rutenyum katalizör olarak kullanıldığı gibi, irridyumla olan alaşımı 1600°'nin üzerindeki sıcaklıkları ölçmede işe yarar. Ayrıca, rutenyum klorürün sulu amonyakla ısıtılmasiyle elde edilen «rutenyum kırmızısı» da histolojide bazı dokuları boyamakta, Tabiî ipekle yapma ipekleri ayırdetmede kullanılır.

RÜFAİLİK

İslâm dinindeki tarikatlerden biridir. Tarikatin kurucusu Basralı Ahmed Rüfai'dir. Soyunun Hz. Muhammed'e kadar dayandığını iddia eden Ahmed Rüfai, XII. yüzyıl başında yaşamıştır.

Rüfailer, insanların tam olarak yaratıldıklarına, yaptıklarından kendilerinin sorumlu olduğuna inanırlardı. Rüfailik, XII. yüzyılda önce Suriye'ye, sonra da Selçuklular'ın idaresinde olan Anadolu'nun bazı yerlerine yayıldı. Osmanlılar zamanında, Rüfailik, bir tarikat olarak, önce Bursa'da, sonra Rumeli bölgelerinde taraftar topladı. İnanışlarının sadeliği dolayısiyle, çeşitli tarikatlerin önemlilerinden biri oldu.

RÜSTEM PAŞA (? - 1561)

Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamıdır. Fasılalı olmak üzere 14 yıl sadrazamlık etmiştir. 1544'te Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'la evlendi, kaynanası Hurrem Sultan'ın bütün oyunlarının sadık bir aktörü oldu.

Rüstem Paşa ilk defa 1544'te sadrazam oldu, Veliaht Şehzade Mustafa'yı, yıllarca süren komplolardan sonra babasına idam ettirmeyi o başardı. 1553'te geçen bu olayda Osmanlı ordusu ayaklanmaya yakın bir memnuniyetsizlik gösterdi, bunun üzerine Kanunî damadını iktidardan uzaklaştırmak zorunda kaldı. İki yıl sonra Rüstem Paşa yeniden sadrazam oldu, ölünceye kadar bu makamda kaldı.

Rüstem Paşa, pek çok hayır eseri bırakmasına rağmen, devrinde hiç sevilmemiştir. Çok büyük bir servet bırakarak ölmüştür. İstanbul'da Mimar Sinan'a yaptırdığı cami, Türk mimarlığının şaheserlerindendir. Rüstem Paşa, bir de Osmanlı Tarihi yazmış, bu eser Almanya'da basılmıştır.

RÜSTEM PAŞA CAMİSİ

Büyük Türk mimarı Sinan'ın eserlerinden biridir. Kanunî'nin damadı sadrazam Rüstem Paşa yaptırmıştır (1560). İstanbul'da Yeni Cami ile Unkapanı arasındaki Nalburlar Çarşısı'ndadır.

Caminin en başta gelen özelliği, Lâleli Camisi'nde de bir dereceye kadar görülebileceği gibi, yüksekte yapılmış olmasıdır. Bundan faydalanarak, altına mahzenler, dükkânlar yapılmıştır. Avluya iki taraflı bir merdivenle çıkılır. Avlunun üstü örtülüdür. Son cemaat yeri de beş kubbeyle örtülmüştür. Caminin kubbesi, bir kasnağa dayanır, kasnaktan köşe bindileriyle kemerlere inilir, kemerler de sekizgen dört filayağına bindirilmiştir.

Rüstem Paşa Camisi, Sinan'ın, en sade olmakla birlikte, her türlü yapı meselesinin güçlüklerini en kolay, akla yakın şekilde hallettiği olgun eserlerindendir. Bulunduğu yerin şartlarına uymak konusunda, mimar deha eseri göstermiştir: Basık bir Haliç kıyısında, camiyi altı boş avlu üzerine kurarak, her yandan görülebilir hale getirmiştir.

Rüstem Paşa Camisi'nin en önemli özelliklerinden biri de İznik çinileriyle kaplanmış olmasıdır. Çağımızda, o devirden kalma İznik çinisi epey azalmış bulunduğu için Rüstem

Paşa Camisi bu bakımdan çok büyük bir değer taşır. Yalnız, yarım kubbelerin içi, sonradan Barok devri anlayışiyle, nakkaşlar tarafından, caminin çini süslemelerine uymıyan bir şekilde resimlenmiştir.

RÜŞTÜ PAŞA, Mütercim (1811 - 1882)
Osmanlı sadrazamlarındandır. Sinop'un Ayandan köyünden Hacı Hasan adında fakir bir kayıkçının oğludur. Subay çıkmış, çok iyi Fransızca öğrenip «Mütercim» lâkabiyle tanınmıştır. Derece derece yükseldi. 1859'da Abdülmecit onu sadrazam yaptı. 1878'e kadar 4 padişah devrinde 5 kere sadrazam oldu. Toplamı 25 ay tutan bir sadrazamlık hayatı vardır. En küçük bir zorlukta sorumluluk yüklenmemek için istifa etmiştir. Tecrübeli bir devlet adamı olarak tanınmasına rağmen, hiçbir işte büyük bir başarı gösterememiştir. Abdülâziz'in tahttan indirilmesinde Mütercim Rüştü Paşa sadrazamdı. V. Murat'ın bütün saltanatı boyunca da makamında kaldı, II. Abdülhamit'in ilk sadrazamı oldu, bir hafta sonra azledildi.
Mütercim Rüştü Paşa 71 yaşında Manisa'da ölmüş, oraya gömülmüştür.

Uykuda Gördüğümüz Hayaller: RÜYA

RÜYA, uyku sırasında zihinde beliren birtakım düşünce ve hayallerdir. Rüya gören kimse kendisini gerçekten bu hayallerin yarattığı âlemde yaşıyor sanır.

Rüyalar bilincaltı (şuuraltı) faaliyetlerinin eseridir. Bilinç (şuur), biz uyanıkken, hareketlerimizi düzenler. Bilincaltı ise çeşitli düşüncelerin, duyguların, izlemlerin saklandığı yerdir. Uyanıkkken bilinç, bilincaltının kapılarını kapalı tutar; uyku sırasında bilincin bu kontrolü kalkar, bilincaltının kapıları açılır, kapalı kalmış istekler, düşünceler, duygular bir hayaller serisi halinde dışarıya uğrar (Bk. Psikanaliz).

Rüyaların Önemi

İnsanlar hatırlanamıyacak kadar eski çağlardan beri rüyaya büyük önem vermişlerdir. Bu arada, rüyalardan faydalanma yoluna gitmişler, rüya tâbirleri onların hayatında önemli bir rol oynamıştır. Eskiden rüya yorumlarından uygun bir sonuç almadan asla savaşa gidilmezdi. Büyük İskender seferlerinde daima yanında rüya yorumcuları bulundururdu. Önemli şehirlerden birinin kuşatılması uzamış, şehir bir türlü alınamamştı. İskender şehri zaptetmekten vazgeçeceği sırada bir rüya gördü. Rüyasında bir satir zafer dansı yapıyordu. Yormucular, son bir hücum daha yaparsa, şehri alacağını söylediler. Iskender onlara uyarak ertesi günü yeni bir hücuma geçti, gerçekten, şehri aldı. Etrüskler de, Romalılar da rüya yorumlarına büyük önem verirdi. Genel olarak, Eski Yunan devletleri, Roma İmparatorluğu zamanında rüyaya verilen değer asla azalmadı. Eski Yunan filozoflarından Heraclitus: «Uyanık olanlar için bir tek dünya vardır. Uykuda ise herkes kendi âlemine döner» demekle rüyanın önemini belirtmiştir. Sonradan rüya yorumlarına boş inanlar karıştı, zamanla eskî önemini kaybetti.

İslâm âleminde de rüyanın daima önemli bir rolü olagelmiştir. Tevrat'ta olduğu gibi Kuran'da da Hz. Yusuf'un firavunun rüyasını nasıl yorumladığı yazılıdır: Firavun rüyasında yedi zayıf öküzün yedi semiz öküzü yediğini görmüş, Hz. Yusuf bunu yedi bolluk yılından sonra yedi kıtlık yılı geleceğini, bunun için bolluk yıllarında tahıl depo etmek gerektiğini söylemiş, dediği yapılmış, gerçekten de rüyası doğru çıkmış. Din kitaplarının da rüyaya değer vermesi halk arasında rüyaların değerini artırmış, ancak zamanla rüya yorumları çeşitli boş inanlar kumkuması haline gelmiştir.

XX. yüzyılın başlarından beri psikanalistler büyük bir önemle rüya üzerinde durmaya başladılar. Yapılan incelemeler ilerledikçe rüyaların önemi daha iyi anlaşılmaya başladı. Bugün ruh tedavilerinde rüyalardan büyük ölçüde faydalanılıyor. Ne kadar tuhaf olursa olsun görülen bütün rüyaların bir anlamı vardır. Bilginler anlamsız rüya olacağını kabul etmezler. Yalnız, bugünkü yorumcular rüyanın olacakları değil, geçmiş olayları belirttiğine inanıyorlar.

Niçin Rüya Görürüz

Gördüğümüz rüyaların belirli sebepleri vardır. Rüyalar sebeplerine göre başlıca şu türlere ayrılabilir:

Dış Etkilerle Görülen Rüyalar. — Bu gibi rüyaların sebebi çok basittir. Asla özel bir yoruma ihtiyaç göstermez. Bir zil sesi, sokaktaki bir gürültü, duyulan bir koku, bir ıslaklık gibi sebepler çeşitli rüyaların görülmesine yol açar. Psikanalistler bu alanda çeşitli denemeler yapmışlardır. Meselâ uyurken kolonya koklatılan bir adam kendini Kahire'de bir dükkânda alışveriş ederken görmüş; ensesine hafif bir çimdik atılan bir kimse rüyada, eskiden kendisine pansıman yapan doktoru görmüştür. Birinin alnına bir damla su damlatılmış, biraz sonra uyanan adam rüyasında İtalya'da temiz havayı teneffüs ederek dolaştığını, şarap içtiğini söylemiştir.

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud kendisinin de bu türe giren bir rüyasını anlatır: Bir gece rüyada Papa'yı ölmüş görüyor. Uyanınca, uzun boylu düşünüyor, buna bir sebep bulamıyor. Kahvaltıda karısı: «Sabahın erken saatinde bütün kilise ve manastırların çanları bir gürültü kopardı ki, sorma» deyince Freud, şiddetli çan seslerinin bu rüyaya sebep olduğunu anlıyor.

Organlarımızdaki bazı bozukluklar, aksaklıklar da rüya görmemize sebep olur. Hele iç organlar rüyalara büyük etkiler yapar.

Telâfi Rüyaları. — Bu türe giren rüyalar gerçekleşememiş isteklerimizi yerine getiren rüyalardır. Bunların en basit şekli kendi organizmamızın etkisiyle görülenlerdir. Acıkan bir kimse rüyasında yemek yediğini, susıyan su içtiğini görebilir. Cinsî istek de aynı şekilde rüyalara yol açar.

Bu rüyalar genel olarak görene zevk verirler. Ancak, rüyanın telâfi edeceği istek şahsın tamamen bilincaltına ittiği, asla kabul etmek istemediği bir şeyse, zevk vermez. Telâfi rüyaları, gizli olsun, açık olsun, çeşitli istekleri hiç olmazsa rüyada yerine getirmekle uykumuzu, sağlığımızı korur. Rüyalarımızın çoğu, bu telâfi esasına dayanır.

Korkulu Rüyalar. — Telâfi rüyalarının bir kısmı doğrudan doğruya korkulu rüyalar arasında yer alır. Çok şiddetli baskı altında kalmış istekler için telâfi rüyası görülmesi daima insanı ya korkutur, ya üzer. Bütün gün devamlı bir baskı altında kalmış öyle isteklerimiz vardır ki bilincin sansürü yüzünden bunların varlığına bile ihtimal vermeyiz. Ancak, uyku sırasında bu sansür zayıflayınca ya da büsbütün ortadan kalkınca yasak edilen istekler kendini gösterir. Bu rüyalar genel olarak, baskı altında kalmış asıl istek gerçekleşmeden önce uyanırız.

Bundan başka ceza endişesi de korkulu rüyalar görülmesine yol açar. İnsanda cezaya uğramak endişesi çok kuvvetlidir. Günlük hayatımzda yaşadığımız çeşitli olayların bazısı bizde bir suçluluk, sorumluluk duygusu uyandırır. Bunları bilinçli olarak düşünmeyiz. Böylece, bilincaltına itilen bu gibi suçluluk duyguları rüyada kendilerini gösterir. Ceza endişesinin sebep olduğu rüyalar da korkulu rüyalar arasında yer alır.

Korkulu rüyalarda çocukken korkulan şeylerin zaman zaman kendini göstermesinin de etkisi vardır. İnsan küçükken korktuğu şeyleri bazan rüyada görebilir.

Kaybetme Endişesinden Doğan Rüyalar. — Çocuklar da, büyükler de bu çeşit rüyaları sık sık görürler. Bu rüyalar çok sevilen bir kimsenin (anne, baba, çocuk gibi), ya da çok değer verilen bir şeyin (makam, eşya gibi) kaybedilmesi endişesinden doğar. İnsan rüyada çocuğunu, annesini, babasını ölmüş görür.

Öte yandan, telâfi rüyalarında da bir kimse ölmüş görülebilir. O zaman rüyayı görenin, o kimseden hoşlanmadığı, ondan kurtulmak istediği anlamı çıkar.

Rüyalar ve Uyku

Uyku ile rüyanın çok yakın ilgisi vardır. Bununla birlikte, rüya yalnız uykuda görülen şey değildir. Psikanalistler «gündüz rüyaları»

RÜYALARIN MÂNALARI

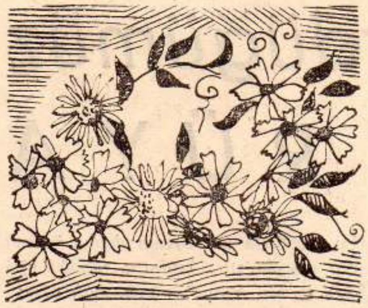
Kuş: *Çeşitli bağlar sizi sıkıyor, bunlardan kurtulmak, hür bir hayat sürmek istiyorsunuz.*

Saç: *Kuvvet, dirilik gösterir. Unutmayın, efsane kahramanı Samson'un kuvveti saçtan ileri geliyordu.*

Dans: *Bazı durumlarda utangaçlığa delâlet eder. Kendinizi bu sıkıcı histen kurtarmaya bakın.*

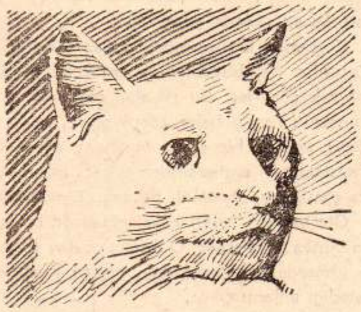
Çiçek: *Oldukça romantik bir durumdasınız. Romantik bir aşk, kuvvetli bir sevgi arıyorsunuz.*

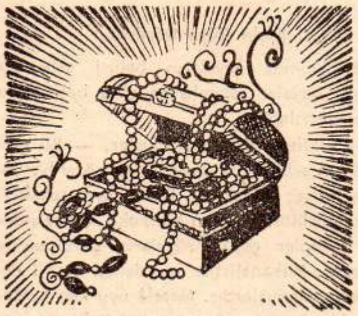
Meyva: *Meyvalar, biçimlerine göre, ya erkek, ya da kadın cinsiyetinin simgesidir, çünkü meyva cinsin üremesini akla getirir.*

Evlenme: *Bekârlar için bir telâfi rüyasıdır. Evlilerin başka biriyle evlendiğini görmesi eşlerinden memnuniyetsizliğini gösterir.*

Kedi: *Genel olarak dişi cinsiyet simgesidir. Kediden korkan kadınlarda bazı karmaşalara delâlet edebilir.*

Mücevher: *Aşk ve isteğe işaret sayılır. Mücevher ve mücevher kutusu sevilen insanları da temsil edebilir.*

na da büyük önem verir. «Gündüz rüyaları» nı «hayal kurma» şeklinde de tarif edebiliriz. Hemen hemen herkes az çok hayal kurar. Bu gibi hayallerin, yani uyanıkken görülen rüyaların da ana sebebi, bayağı rüyalarda olduğu gibi, «telâfi»dir. Ancak, bunlarda yalnız istetenilen şeyler görülür, hayal edilir. Uykudaki rüyaların en büyük özelliği ise, daha çok, istenmiyen duyguların görülmesidir.

Asıl rüyaların uyku ile çok yakın ilgisi olduğuna göre önce uykunun psikolojik özelliği üzerinde duralım. Freud bunu şöyle tarif ediyor:

«Uyku, dış dünya ile hiçbir alışverişim olmadığını kabul ederek kendi dünyama çekildiğim durumdur. Uykuda dış dünyadan tam anlamiyle elimi, eteğimi çekerim. Yatarken: «Beni rahat bırakın, uyumak istiyorum» derim. Çocuklar ise bunun aksini söyler: «Uyumak istemiyorum, daha yorulmadım.» Böylece, dünya ile ilgisini kesmek istemediğini belirtir. Uyumak için hemen hemen belirli aralıklarla dış dünya ile olan bağlarımızı keser, başka bir deyişle, doğumdan önceki duruma döneriz. Gerçekten, uyku sırasında istediğimiz şartlar — sıcaklık, karanlık, sessizlik — ana rahmindeki durumumuza benzer, hattâ bazıları ayaklarını karınlarına çekerek rahimdeki durumlarını alırlar. Öyle anlaşılıyor ki, biz büyükler dünyaya bütün varlığımızla ait değiliz; varlığımızın yalnız üçte ikisi dünyaya ait; üçte biri ise henüz hiç doğmamış bile. Belki de bunun için her sabah uyanınca hayata yeniden doğmuş gibi oluruz.»

İşte rüyalar hayatımızın bu bölümünde kendini gösterir. Rüyalar zihnî faaliyetin uykuda da devamıdır. Peki neden zihin de uyumuyor? Şüphesiz bazı etkiler olduğu için. Zihne yapılan bu etkiler rüya ile telâfi edilmese çok zaman uyumak imkânsız hale gelirdi. Öyleyse, hiç tereddütsüz, rüyaların uykunun koruyucusu olduğunu kabul edebiliriz. Şüphesiz, rüyasız uyku en rahat, en uygun uykudur. Yalnız, rüya görmenin de hiçbir zararı yoktur; üstelik, faydası vardır, çünkü rüya görülmese, bilincaltının zihne yaptığı etkiler uyumamıza meydan vermez. Rüya görmekle bu etkiler giderilir, uykumuz bozulmaz.

Zaten rüyalar, çoğunlukla, uykunun derinliğini kaybettiği vakitler, yani sabaha karşı görülür. İlk uyku sırasında, derin uykuda pek rüya görülmez. Uyku hafifleyince rüyalar da kendini gösterir.

Bizi geceleyin uykumuzdan uyandıran korkulu rüyalar da gene bizi korumaktadır. Gerçi rüyalar uykumuzun bekçisidir ama, gerçek bir bekçi de, tek başına tehlikeyi önliyecek derecede kuvvetli değilse, uyuyanları uyandırır. Bu tip rüyalar da bilincaltının baskısı çok şiddetlenince, insanı uyandırırlar.

Rüyanın Özellikleri

Hemen daima rüyalar çok karışık, ilk bakışta anlamsız, saçma sapan görünür. Bir kısım rüyalar da ya sıkıcı derecede mantıki, ya da pek eğlenceli olur. Hangi şekilde olursa olsun, her rüyanın mutlaka bir sebebi, bir anlamı vardır. Genel olarak, rüyaların çok karışık, anlamsz görünmesi birçok sebeplerden ileri gelir. Rüyalardaki karışıklığı şu şekilde açıklıyabiliriz:

Rüyalar çeşitli duyguları belirtir. Bu ifade belirtme sözle değil, şekille olur. Birçok so-

yut kavramları, değil resmini yapmak, sözle bile anlatmanın ne kadar güç olduğunu biliriz. Rüyalar ise çeşitli duyguları yalnız şekille anlatmak zorundadır. Rüyalarda söz pek az vardır. Rüya gören bir kimseyi bir yazara değil, yazısız karikatürler yapan bir ressama benzetebiliriz. Çeşitli düşünceleri resimde anlatmanın güçlüğü düşünülürse rüyalardaki karışıklığın en büyük sebeplerinden biri anlaşılır. Bu bakımdan, rüyaları hiyeroglif yazılarına da benzetebiliriz. İlk bakışta karmakarışık şekillerden ibaret gibi görünen hiyeroglif yazısının pekâlâ anlamı vardır. Rüyalar da, ne kadar karışık olursa olsun, aynı şekilde anlamları meydana çıkarılabilir.

Rüyaların en büyük özelliklerinden biri sembolizm (bir şeyi simgeyle anlatma)dır. Bilincaltına itilen duygular, düşünceler, uykuda bilincin baskısından kurtularak kendilerini gösterir ama; bunlar gene de sansürden kurtulamaz. Rüyada sansüre sebep olan şey uyanıkken varılan hükümlerle o hususun büyük bir baskı altına alınmış olmasıdır. Bu yüzden, birçok olaylar, düşünceler, istekler rüyada simgeler halinde görülür. Sansürün derecesi isteğin, duygunun tuhaflığı, anormalliği derecesinde değişir. Sansür edilecek konu ne kadar anormalse, yasaksa rüya da o derece karışık bir hal alır. Rüyalarımızın pek çoğunda simgelerle karşılaşırız. Buna rağmen, simgelendirilen konular pek çok değildir. Rüyalarda simgelenen başlıca konular ana-baba, çocuklar, eşler, kardeşler, doğum, ölüm, cinsî münasebetler, cinsiyet organları, çıplaklıktır. Çıplaklık, genel olarak, üniforma ile simgelenir. Erkek cinsiyet organı simgeleri kesici aletler, silâhlar, uzun, dik duran eşya, patlayıcı maddeler, yılan, fare, at, boğa gibi hayvanlardır. Kadın cinsiyet organı simgeleri de kutu, şişe, cep, soba, çekmece, tencere, kapı, havuz, göldür. Cinsî birleşmenin de çeşitli simgeleri vardır. Meselâ erkek, cinsî münasebeti avlanmak, atış yapmak, ata binmek şeklinde; kadın silâhla vurulmak, yaralanmak, üstünden tren geçmesi şeklinde görebilir.

Rüyaların çok karışık, anlaşılmaz hal almasında bilincin yaptığı sansürün büyük rolü vardır. Freud bu konuda şöyle diyor: «Rüyada gördüğümüz tuhaflıklar, yaptığımız tecavüzler, birçoklarının güpegündüz, uyanıkken işlediği suçların aynıdır. Bugün psikanaliz, Platon'un şu sözlerine büyük bir değer vermektedir: «İyiler başkalarının, kötülerin yaptığı şeyi rüyada görmekle yetinen kimselerdir.» İçimizdeki kötü istekler sadece sansüre uğramakla kalmaz, sansür sayesinde tamamen tanınmıyacak hale gelir.

Rüyayı anlaşılması zor bir hale getiren daha birçok özellikler vardır. Çağrışımların çeşitli olayları birbirine bağlaması, bazı olayların yer değiştirmesi, tanınan kimselerin hiç tanınmıyan biçimlerde görülmesi gibi özellikleri bu arada sayabiliriz.

Rüyalar, genel olarak, renksiz görülür. Bazı yazarlar bütün rüyaların renksiz olduğunu iddia ederse de bunun aslı yoktur. Ancak, renkli rüyalar, renksizlerden daha seyrek görülür.

Akılda kalan rüyalar, daha çok, uyanılacağı sırada görülen rüyalardır. Uykunun nispeten derin olduğu sırada görülen rüyaların büyük bir kısmı unutulur gider.

Rüyaların Dili

Konumuzun başında insanların çok eskiden beri rüyaya önem verdiklerini, rüyalardan anlam çıkarmaya çalıştıklarını söylemiştik. Rüya bugün de aynı şekilde insanları ilgilendiriyor. Halkın büyük ilgisini göz önünde tutan birçok kimseler «rüya tâbiri» kitapları yayınlar. Ehil olmıyan kimselerin yayınladığı bu gibi kitaplarda verilen anlamların rüyaların gerçek anlamiyle hiçbir ilgisi yoktur. Bir kimsenin rüyasını yorumlıyabilmek için onun özel hayatına ait birçok hususları bilmek şarttır. Rüyaların anlamı onu gören kimsenin o âna kadar olan bütün hayatiyle ilgilidir. Bu bakımdan, rüyaların, hattâ simgelerin anlamı bile görene göre değişir. Bunun için, rüyayı görenin hayatını bilmeden rüyayı yorumlamaya imkân yoktur. Rüyaların anlamını ancak psikanalistler çözebilir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Niçin Rüya Görürüz? (L. Markum'dan çev. B. Deniz, 1939); Rüya Nedir? (Dr. H. Özgü, 1959); Rüya (C. Ergin, 1952).

RÜZGÂR

Rüzgâr, harekette olan havadır. Bu hareket bir doğrultuda olup daima yataya pek yakındır. Rüzgârın eğimi birkaç dereceyi geçmez.

Rüzgâr doğrultusu, rüzgârın estiği yönle gösterilir. Meselâ «kuzey rüzgârı» kuzeyden gelen, yani «kuzeyden güneye doğru esen rüzgâr» demektir. Rüzgârın yönü «rüzgâr fırıldağı» denilen aletle tâyin edilir.

Rüzgârlara, yönlerine göre, bir bölge halkının verdiği birtakım adlar da vardır. Meselâ Marmara Bölgesi'nde kuzeyden esen rüzgâra «yıldız», kuzeydoğudan esene «poyraz», doğudan esene «doğu», güneydoğudan esene «keşişleme», güneyden esene «kıble», güneybatıdan esene «lodos», batıdan esene «batı», kuzeybatıdan esene «karayel» denir.

Rüzgârın hızı da, genel olarak, «anemometre» denilen aletlerle ölçülür.

Rüzgâr Neden Olur

Rüzgârın esas sebebi, yeryüzü ile atmosferde meydana gelen sıcaklık farklarıdr. Yerle havanın sıcaklığı her yerde aynı olsaydı, bölgeler arasında hava hareketleri ortaya çıkmazdı. Sıcaklık farkları basınç farklarını yaratır. Soğuk alanlar «yüksek basınç», sıcak alanlar ise «alçak basınç» alanıdır. Rüzgâr, yüksek basınçlardan alçak basınçlara doğru eser.

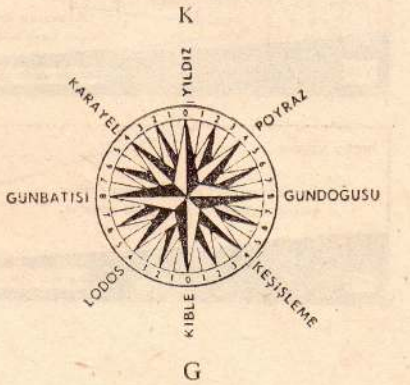
Tropikler arasında, atmosferin alt tabakalarında, tropiklerden ekvatora doğru esen rüzgârlara «alize» adı verilir. Bunların doğrultusu Kuzey Yarımküresi'nde kuzeydoğu - güneybatı, Güney Yarımküresi'nde ise güneydoğu - kuzeybatıdır.

Ekvator'dan yükselen hava, belli bir yükseklikten sonra iki yana: kuzey ve güney kutuplarına doğru akmaya başlar. Bu harekete de «üstalize» adı verilir.

Orta kuşağın en önemli rüzgârı da «batı rüzgârları»dır. Tropiklerönü yüksek basınç merkezlerinden çıkan, Kuzey Yarımküresi'nde kuzeye doğru yönelen hava, bir ara meridyen doğrultusu boyunca gittikten sonra, Dünya'nın, ekseni çevresinde dönmesinin sonucu olarak, önce kuzeydoğuya, sonra da doğuya sapar; kıtaların batı yüzüne bol yağış getiren batı rüzgârlarını ortaya çıkarır.

Dünyanın büyük çapta rüzgârlarından biri de «muson rüzgârları»dır. Bunlar mevsimlere göre kıtalarla okyanuslar arasındaki ısınma farkları sonucunda meydana gelir. Kışın karalardan okyanuslara, yazın da okyanuslardan karalara doğru eserler. Musonlar dünyanın birçok yerlerinde eserlerse de asıl alanı «Musonlar Asyası» denilen, 10° güney ilâ 50° kuzey paralelleri arasında kalan yerlerdir.

Bu saydıklarımız büyük çapta rüzgârlardan başka dünyanın birçok yerlerinde, bölge sınırları içinde birtakım rüzgârlar daha eser,

Rüzgârların esiş yönlerine göre aldıkları adlar (Marmara Bölgesi'ne göre).

RÜZGÂRLARIN ŞİDDETLERİNE GÖRE ALDIKLARI ADLAR

DERECESİ	ADI	HIZI (Saniyede m.)	ETKİSİ
0	Sakin	0- 1	*Hissedilmez*
1	Çok hafif	1- 2	»
2	Esinti	2- 4	*Yaprakları kımıldatır*
3	Hafif meltem	4- 6	» »
4	Meltem	6- 8	*İnce dalları sallar*
5	Sert meltem	8-10	» » »
6	Rüzgâr	10-12	*Kalın dalları sallar*
7	Fırtınalı rüzgâr	12-14	» » »
8	Hafif bora	14-16	*Körpe ağaç gövdelerini sallar*
9	Bora	16-20	» » » »
10	Şiddetli bora	20-25	Dalları kırar
11	Fırtına	25-30	» »
12	Tayfun (kasırga)	30 ve yukarısı	Ağaçları kökünden söker

özel adlar alırlar. Bunlardan bazıları sıcak, bazıları soğuk rüzgârlardır.

Sıcak ve Soğuk Rüzgârlar

Sıcak rüzgârların başlıcaları «föhn», «sirocco», «hamsin»dir.

Föhn. — İsviçre ve Tirol vâdilerinde dağdan aşağıya doğru günlerce esen kuru, şiddetli, sıcak rüzgârdır.

Sirocco. — Büyük Sahra'nın kuzeyinden Cezayir, Tunus ve Sicilya kıyılarına doğru eser. Çok sıcak ve kuru bir rüzgârdır.

Sirocco esas itibariyle bir çöl rüzgârıdır. Güney İspanya'da Leveche denilen rüzgâr da Sirocco'dan başka bir şey değildir. Bunun gibi «samyeli» dediğimiz, Suriye, Arabistan, Irak ve İran'da «simum» denilen rüzgârlar da aynı özellikte kuru ve sıcak rüzgârlardır.

Hamsin. — «Sirocco»ya benziyen bir rüzgârdır. Mısır ve Libya kıyılarında çölden eser. Gayet sıcak, kurudur. Estiği vakit ufuk toz, duman içinde kalır.

Soğuk rüzgârların başlıcaları «mistral», «bora», «krivetz»dir.

Mistral. — Fransa'da Provence'de Lion Körfezi'ne doğru esen kuru, soğuk, şiddetli bir rüzgârdır. Mistralın en şiddetli olduğu bölge Ron vâdisidir.

Bora. — Dalmaçya kıyılarına kuzeydoğudan esen soğuk şiddetli rüzgârdır.

Krivetz. — Romanya'da aşağı Tuna ovalarında kuzeydoğudan esen soğuk, şiddetli bir rüzgârdır. Krivetz, Güney Rusya'nın geniş karlı ovalarını, yaylalarını geçerken çok soğur. Bu rüzgâr estiği zaman Bükreş'te sıcaklık birkaç saat içinde 10-15° düşer.

RÜZGÂRALTI ADALARI [Leeward Adaları]

Küçük Antiller'in kuzey ucunu teşkil eden, Puerto Rico'dan Rüzgârüstü Adaları'na kadar uzanan adalar topluluğudur. 1.100 km² bir alana yayılmış bulunan bu irili ufaklı adalar üzerinde, çoğu Zenci olmak üzere, 150.000 kişi yaşar. Bu adalar adlarını alize rüzgârlarına karşı korunmuş olmalarından dolayı almışlardır.

Rüzgâraltı Adaları'nın en önemlileri, hepsi İngiltere'ye ait olan Antigua, Barbuda, Redonda, Montserrat, St. Christopher, Nevis, Antiguilla, Virgin adalarıdır.

1493'te Kristof Kolomb tarafından keşfedilen bu adalarda bugün yaşıyan Beyazlar'ın büyük bir kısmı Fransız ve İngiliz asıllıdır. Aslen volkanik olan bu adalarda zengin tropikal bitkiler, verimli topraklar vardır. Ahali geçimlerini çiftçilikle, meyva yetiştirmekle sağlar; başlıca ürün tütün, pamuk, soğan, Hindistan cevizi, domatestir. Tütünden yapılmış çeşitli sigaralar, şeker pekmezi, şeker adaların ihraç maddeleri arasındadır. İngiliz Virgin adaları hariç, öteki Rüzgâraltı Adaları, merkezi Jamaica'da Trinidad'da bulunan «West Indies Federation»a bağlıdırlar.

RÜZGÂRÜSTÜ ADALARI

[Windward Adaları]

Küçük Antiller'in güney topluluğunu teşkil eden adalardır. En önemlileri İngiliz Rüzgârüstü Adaları Kolonisini teşkil eden Dominica, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenada'dır. 2.000 km²'lik bir alan kaplıyan bu adaların nüfusu 350.000'dir.

Volkanik olan bu adalar genel olarak dağlıktır ve üzerlerinde birçok akarsu, göl bulunur. Uygun iklim şartları, yeterli yağışlar, zengin topraklar sayesinde çeşitli tarım ürünleri yetişir. Kakao, şeker, pamuk, baharat bunların başlıcalarıdır. Derin ve korunaklı limanların çokluğu adalar arası ticaretin de gelişmesine imkân vermiştir. Nüfusun büyük bir kısmını (10'da 9) Zenciler teşkil etmekle beraber adalar İngiliz asıllı Beyazlar'ın idaresindedir. Rüzgârüstü Adaları'nı da, öteki Antil adaları gibi Kristof Kolomb keşfetmiştir.

Küba'nın doğusu ile Hispaniola (Haiti) Adası'nın kuzeybatısı arasındaki boğaza Windward Boğazı denir.

S

Sinop'tan bir görünüş

SAADÂBAT

XVIII. yüzyılda, sonradan «Lâle Devri» diye anılan zevk ve sefahat günlerinde, genel olarak, İstanbul'da Kâğıthane'ye ve Kâğıthane âlemlerine mal edilmiş bir addır. «Saadâbat» (Sa'dâbâd) aslında, Kâğıthane'nin, ya da burada yapılan zevk, safa, eğlence âlemlerinin değil, saray yavrusu güzel bir köşkün adıdır. «Saadet yeri» demektir.

İstanbul'da, Şişli'nin arka eteklerinde, Haliç'in son bulduğu yerde Bizanslılar zamanında ilkel bir kâğıt fabrikası vardı. İstanbul alındıktan sonra bu fabrika yüzüstü bırakılmış, dağılmış, yalnız yerin adı «Kâğıthane» olarak kalmıştı. XVI. yüzyıl başlarında Kâğıthane,, pek rağbet gören bir gezme, eğlenme yeri halini almaya başladı. Özellikle baharın yaza, yazın da sonbahara döndüğü aylarda burası İstanbul halkı ile dolup taşar, günü birliğine, ya da haftalığına gelenler, dere kıyısında, büyük ağaçlar altına çadırlar kurup yaygılar sererek eğlentiler düzenlerlerdi. Kâğıthane XVIII. yüzyıla kadar daima seçkin, aranılan bir eğlence yeri olarak kaldı. Bununla birlikte, şehir dışı, ağaçlık, çimenlik bir kır parçası olmaktan ileri gitmedi.

XVIII. yüzyılda, III. Ahmet zamanında, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, uzun süren savaşlar son bulup memleket barışa kavuşunca, özellikle, İstanbul'da geniş bir bayındırlık çabasına koyuldu. Bu arada matbaa açmak, bazı fabrikalar kurmak gibi çok faydalı işlere de giriştiği gibi, zevkine düşkün bir adam olduğu için, gerek kendisini, gerekse kaynatası ve çok samimî dostu olan padişah III. Ahmet'i de eğlendirmek için çeşitli fırsatlar, imkânlar yaratıyordu. Yazları çırağan âlemleri, kışları helva sohbetleri bunlar arasındaydı. Bu sırada İstanbul'da bir de lâle yetiştirme merakı alıp yürümüştü (Bk. Lâle Devri).

İşte bu zevk ve eğlence yıllarında bir de, pek süslü, zarif köşkler yaptırmak moda oldu. Padişah, sadrazam, devrin ileri gelenleri, İstanbul'un birçok güzel köşelerinde çok gösterişli köşkler yaptırdılar. Lâlelere verilen adlar gibi bu köşklerin adları da şairane idi. «Neşatâbâd» (sevinç yeri), «Emnâbâd» (emin yer), «Şerefâbâd» (şeref yeri), «Şevkâbâd» (keyif yeri) bunların başlıcalarıydı. Bu sırada Damat İbrahim Paşa, Kâğıthane'de, İstanbul'daki köşklerin hepsinden çok daha üstün bir «kasr» (köşk) yaptırmaya karar verdi. 1721 başlarında, kendisinin de bulunduğu büyük bir törenle köşkün temelini attırdı. Her gün binlerce işçiyi durmadan çalıştırarak, köşkü beş aydan daha kısa bir zamanda tamamlattı. Köşk gerçekten bir mimarlık ve sanat şaheseri olmuştu. Beyaz ve renkli mermermendi; 30 sütun üzerine kurulmuştu. Kâğıthane deresi mermer rıhtımlar arasına alınmış, «Cedvel-i Sîm» (Gümüş Ark) adı verilmişti. Köşkün sütunları bu rıhtım boyunca yükseliyordu. Öndeki geniş havuza mermer basamaklardan sular çağlayanlar halinde dökülüyordu. Havuzun ortasında da ağzından sular fışkıran kocaman bir ejderha vardı. Köşkün içi de büyük bir özenle süslenmiş, dayanıp döşenmişti.

Lâle Devri'nde Kâğıthane'deki güzel yalılardan biri (Eski bir gravürden)

Damat İbrahim Paşa, o yılın şeker bayramında III. Ahmet'i de davet ederek, benzeri az görülür zengin, ihtişamlı bir törenle «Saadâbat Kasrı»nı açtı. Bundan sonra Kâğıthane'nin değeri bir kat daha arttı; kısa bir süre sonra çevrede yeni yeni köşkler yapılarak, tabiat güzellikleri mimarlık eserleriyle daha da zenginleştirildi. Öteki köşkler de pek göz alıcıydı. Bunlar da «Çeşm-i Nur» (ışık gözü), «Kasr-ı Cenân» (gönül köşkü), «Kasr-ı Neşat» (sevinç köşkü), «Hürremâbâd» (gönül açıcı yer)... gibi adlar taşıyorlardı. Yalnız, Saadâbat Köşkü eşsiz güzelliğiyle, onlardan çok başkaydı; bunun için, kısa zamanda bütün o çevre bu adla anılır oldu.

Bahar aylarında, Hıdrellez'de, bayramlarda burası çoluk çocuk, genç ihtiyar, kadın erkekle dolar, padişahla sadrazam da sık sık Saadâbat'a giderlerdi. Zaman zaman büyük yabancı misafirler, elçiler de orda ağırlanır, çok tantanalı geçen ziyafetler sonunda nişan talimleri, top atış yarışmaları, at yarışları, pehlivan güreşleri, deve güreşleri, horoz dövüşleri, cambazlık gösterileri yapılır, kazananlara padişah tarafından çok değerli hediyeler verilirdi.

Divan Edebiyatı'nın ünlü şairi Nedîm şiirlerinde Saadâbat'tan sık sık bahseder. Bu arada, şu mısraları pek tanınmıştır:

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i naşâde,
Gidelim serv-i revânım, yürü Sa'dâbâd'e...
. . . .
Gülelim, oynıyalım, kâm alalım dünyadan,
Ma-i tesnim içelim çeşme-i nevpeydâdan;
Görelim âb-ı hayat aktığın' ejderhadan
Gidelim serv-i revânım, yürü Sa'dâbâd'e...
. . . .

Geh varıp havz kenarında hırâmân olalım,
Geh gelip Kasr-ı Cenan seyrine, hayran olalım.

Lâle Devri'ne son veren ayaklanmadan sonra da Kâğıthane zaman zaman canlanıp İstanbullular'ın gezme, eğlenme yeri olmakta devam ettiyse de, III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa zamanındaki debdebesini bir daha bulamadı. Saadâbat Köşkü 1792'de III. Selim tarafından yeniden yaptırıldı, 1810' da II. Mahmut buraya bazı süslemeler kattı. Bugün Kâğıthane'de bu son yapının kalıntılarına, «Cedvel-i Sîm»in bazı rıhtım mermerlerine raslanır.

SAAR

Almanya'nın batı kesiminde, Fransa'nın kuzeydoğu sınırında önemli bir demir, kömür ve endüstri bölgesidir. Yüzölçümü 2.567 km^2. Federal Almanya'yı meydana getiren 11 eyaletten biridir. Nüfusu 1 milyonun üstündedir.

Saar nehri vâdisinde bulunan bu bölge, aynı zamanda ormanlarla örtülüdür. Merkezi 150.000 nüfuslu Saarbrücken şehridir. Neunkirchen, Dudweiler, Sulzbach da bölgenin önemli şehirleridir.

Gerek toprakaltı kaynakları, gerek çok gelişmiş endüstrisiyle, Avrupa ekonomisinde önemli yeri olan Saar, Fransa ile Almanya arasında öteden beri bir anlaşmazlık konusu olmuştur. XIX. yüzyıl başında Prusya ve Baviyera krallıkları arasında bölünmüştü. 1919'da Versailles Antlaşması ile Fransa'ya geçti. 1935'te o zamanki Milletler Cemiyeti' nin kontrolü altında yapılan oylamada yeniden Almanya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın işgalinde kaldı. 1950' de Fransa'nın kontrolü altında cumhuriyet olan Saar, 1955'te yapılan bir plebisitle bağımsızlığa kavuştu. 1956'da imzalanan Alman-Fransız antlaşması ile de, 1957 yılı başından beri Federal Almanya'ya bağlandı. Yalnız, 1960'a kadar Fransız para sistemine bağlı kaldı. Bugün, Avrupa Ortak Pazarı çerçevesi içinde Fransa ile Batı Almanya'nın endüstriyi geliştirmek için el ele çalıştığı örnek bölgelerden biridir.

SAAT

Bir günün yirmi dörtte birine «saat» denir. Ayrıca, zamanı ölçmek için kullanılan aletler de «saat» diye anılır.

Zaman Birimi Saat. — Zaman biriminde, 1 saat 60 dakikaya, 1 dakika da 60 saniyeye bölünür. Saat, eskiden, «gündüz», «gece» bölümlerine ayrılır, gündüzler 12, geceler de 12 saat olarak hesaplanırdı. Konuşma dilinde de hâlâ «gündüzün 11'i», «gecenin 11'i» gibi, saatler ikiye ayrılarak söylenir. Sonradan bu ölçme sistemi, bazı memleketlerde çalışmanın süresiz «vardiya» ile yapılması dolayısiyle, bırakıldı, bunun yerine 24 saat esası kabul edildi. Bu sisteme göre, gün gece yarısından başlar, öğle vakti 12'den sonra 1'e dönülmiyerek 13, 14... diye 24'e kadar sayılır. Böylece, «gündüzün 11'i», «gecenin 11'i» diye açıklamaya lüzum kalmadan, saatleri söylemek kabil olmuştur: «Gündüzün 11'i» saat 11, gecenin 11'i ise saat 23'tür.

Ölçme Aracı Saat. — Zamanı bilmek için bir ölçme aracı olarak kullanılan saatin türlü çeşitleri yapılmıştır. Bugün kullanılan saatlerin ancak 500 yıllık bir geçmişi vardır. Ondan önce, insanlar, zamanı ölçmek için çeşitli araçlardan faydalanmışlardı.

Saatin Tarihi

İlk insanların kullandığı en tabiî, en doğru zaman ölçme aracı «güneş saati» idi. Bugün bile, bu ölçme sistemini en iyi ve en doğru saat sayanlar vardır.

Güneş Saati. — Eski Mısır'da, Mezopotamya'da yaşıyan insanlar, bir gölgenin boyunu ölçmek için şehirlerin, kasabaların işlek yerlerine sütunlar dikerlerdi. Saat işini gören bu sütunlara, açık havalarda güneş vurunca, gölgesinin düştüğü yerdeki çiziklere göre zaman ölçülürdü.

Yalnız bu saatler güneşsiz havalarda işe yaramıyorlardı; ayrıca, taşınmaları da güçtü. Bu durum, insanları yılın her mevsiminde, günün her dönüm ve bölümünde zamanı gösterecek daha başka birtakım ölçme araçları aramaya yöneltti. «Su saati» ile «kum saati» böylece ortaya çıktı.

Kum Saati. — M. Ö. 3000 yıllarında bile Çinliler kum saati kullanıyorlardı. Pusula gibi, saat de Çinliler'den, ticaret yolu ile Kaldeliler'e geçti, Filistin'e, Mısır'a, oradan da Eski Yunanistan'a, Roma'ya yayıldı.

Kum saati, altı, üstü şiş, ortası dar bir cam kabdır. Ortasındaki dar boğazdan kum, bir yandan öbür yana yavaş yavaş akar. Kumun miktarı, boğazın darlığı öyle hesap edilmiştir ki, kumun üst bölümden alt bölüme geçmesi belli bir saat içinde tamlanır. Sonra dolan taraf yukarı alınır, kum, yeniden, aynı tempo ile boş yuvarlağın içine akar.

Kum saati Ortaçağ'a kadar kullanılmıştır.

Su Saati. — Kum yerine, suyun akması esası üzerine kurulmuştur. Bu çeşit saatler, bundan 2000 yıl kadar önce Babil'de kullanılmaktaydı. Bu işe bakanlar, güneş doğarken, kabları su ile doldururlar, kablar boşalınca bunu yüksek sesle bütün şehre yayarlar, herkes de saati öğrenmiş olurdu. Bu sistem yalnız günü ölçüyordu. Sonraları su kablarını işaretlerle 24'e ayırdılar. Böylece, su, deliklerden aktıkça bu işaretlere göre saat ölçülüyordu. Saati anlamak için, suyun hangi çizgi üzerinde olduğuna bakılırdı.

Su saatlerini Mısırlılar geliştirdiler. İskenderiye'deki saatçiler, o zaman dünyanın her köşesine su saatlerini sattıkları gibi, kendi kendine işliyen «otomatik» su saatlerini de buldular.

Otomatik su saatleri, silindirlerle çalışıyor, geceyi, gündüzü, ayları, saatleri belli edip ölçüyordu. Bu silindirler, birtakım kablar içine oturtulur, dışarıdan muslukla verilen su yükseldikçe, silindir de yükselir, saat belli olurdu. Bu makina, insanın yardımı olmadan kendi kendine çalışırdı.

Tokmaklı Saatler. — Bu saatleri kimin bulduğu belli değildir. Yalnız, Haçlı Orduları bunları Filistin'de görmüşlerdi. Zemberekle, dişlilerle işliyen bu saatlerin, tablasında, sayılar yerine, tokmaklar vardı. Saat başı gelince, zemberekle, dişlilerle harekete gelen tokmak vurur, saati bildirir.

Araplar'ın pek süslü bir şekilde yaptıkları bu tokmaklı saatleri Avrupalılar XIII. yüzyılda öğrendiler. Salâhaddin Eyyubî Haçlı Savaşları'nda dost olduğu Alman İmparatoru II. Friederich'e böyle tokmaklı bir saat hediye etmişti.

Zemberekli Saatler. — Zemberekle, dişlilerle işliyen ilk saatler Avrupa'da XIII. yüzyılda oldukça yayılmıştı. Londra'da Westminster Kulesi'ndeki tokmaklı saat 1306'da çalışmaya başlamıştı. Yalnız, bugünkü saatlerin ilki sayılabilecek olan tam zemberekli saatler Fransa'da 1472'de yapıldı. İlk zemberekli cep saatini de, 1500 yılına doğru, M. Henlein adında Nürnberg'li bir Alman saatçi yaptı. Ondan sonra, zemberek, dişliler daha geliştirilip inceltilerek, saat tekniği gittikçe ilerledi.

Rakkaslı Saat. — Zembereğin, dişli çarkların bulunmasına rağmen, saatlerde şaşmaz bir hareketi sağlamak henüz kabil olmamıştı. Ancak «rakkas» (sarkaç) bulunduktan sonra bugünkü saatleri yapmak mümkün oldu. Kristian Gühens adında Holândalı bir saatçi, XVI. yüzyılda rakkastan faydalanarak, ilk defa zamanı doğru gösteren, akrep ve yelkovanı tam ölçü çalışan bir saat yaptı. O tarihten sonra saatçilik, önemli bir sanat ve endüstri kolu olarak gelişti.

Saat Endüstrisi

Bugün saatçilik en çok İsviçre'de gelişmiştir. XVI. yüzyıldan beri saatçilik bu ülkenin millî endüstrisi halindedir. İsviçre'den sonra İngiltere'de, Fransa'da, Belçika'da, Almanya' da gelişen saatçilik, XIX. yüzyıldan sonra Amerika ile Rusya'da da önemli bir endüstri kolu oldu. İngiltere'de saat endüstrisi kalite bakımından İsviçre'den sonra dünyada ikinci gelir.

Saat Ayarı

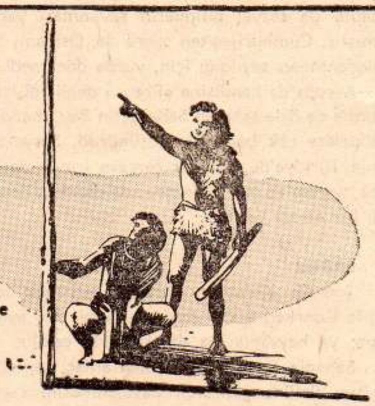
Londra yakınlarındaki Greenwich rasathanesinden verilen ayar esası üzerine kurulmuştur. Eskiden her memleketin, hattâ her eyalet ve vilâyetin mahallî ölçülere göre yapılan bir saat ayarı vardı.

Memleketimizde de eskiden vaktin tâyini işi «muvakkithane»lerde yapılırdı. Büyük imaretlerin birer muvakkiti olur, bunlar çeşitli aletlerden faydalanarak vakti tâyin ederlerdi. Bugün saat ayarını radyolardan alıyoruz, eskiden bu işi muvakkithaneler yapar, bulundukları şehrin saat ayarını tesbit ve ilân ederlerdi. Birçok şehir ve kasabalardaki saat kuleleri muvakkithanelerin verdiği ayara göre ayarlanırdı.

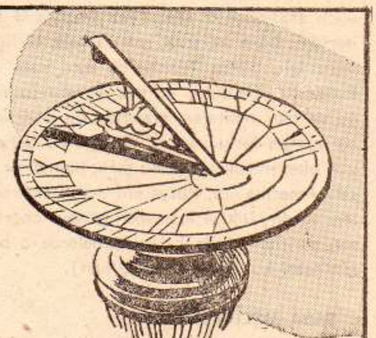
Ancak, özellikle Amerika'da, trenlerin işlemeye başlamasından sonra mahallî saatlerin kullanılması hemen hemen imkânsız hale geldi. Çünkü bu durum bütün tarifeleri aksatıyordu. Dünyanın başka tarafları için de durum aynıydı. En sonunda, 1880'de, Greenwich rasathanesini başlangıç saymak üzere, dünyanın 24 «saat meridyeni» (saat dilimi) ne ayrılması kararlaştırıldı. Birbirinden 15'er derece aralıklı olan meridyenlerin arası 1'er saat olacaktı. Bu usulü önce Amerika ile Kanada'daki demiryolu işletmecileri kabul ettiler. Sonraları dünyanın başka memleketlerinde de tatbik edildi.

Bugün dünyanın hemen hemen her yerinde Greenwich «ortalama saati» kullanılır. Bu saat başka ayarlarla karıştırılmaması için milletlerarası «G.M.T.» (Greenwich mean time = Ortalama Greenwich saati) işaretiyle gösterilir. Ancak, her değişik saat meridyeni içinde kalan memleketler Greenwich'e göre kendi saatlerini ayarlarlar. Meselâ Türkiye saati Greenwich'e göre ayarlanırsa da, Green-

ÇAĞLAR BOYUNCA SAAT

Tarih öncesi insanlarının saati yere diktikleri bir sırığın gölgesinden ibaretti.

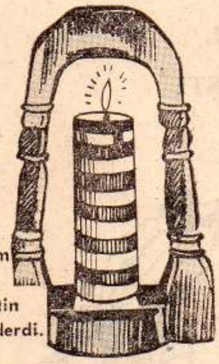
GÜNEŞ SAATİ: Yüzyıllar boyunca, zamanın ölçülmesinde güneş saatinden faydalanıldı.

KUM SAATİ: Karanlıkta ve yağışlı havalarda da iş gördüğü için güneş saatinden daha faydalıydı. Bugün kum saati resimlerde zamanın işareti olarak kullanılır.

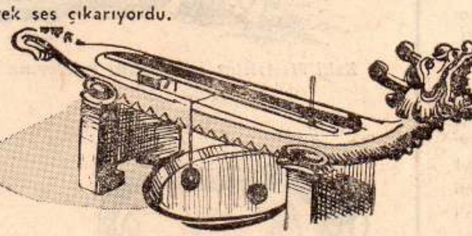

SU SAATİ: Çinlilerin kullandığı bu saatin esasını kablardan akan suyun boşalma süresi teşkil ediyordu.

MUM SAATİ: Yanan mum eridikçe, üzerindeki işaretlerin eksilmesi saatin anlaşılmasına yardım ederdi.

ÇALAR SAAT: İlk çalar saat yanar bir sopanın üzerine gerilmiş bir ipten ibaretti. Ateş ipe gelince ip yanıyor, ona bağlı madenî bir top, altındaki madenî levhanın üstüne düşerek ses çıkarıyordu.

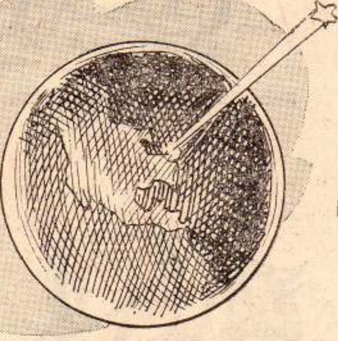

MEKANİK SAAT: İlk mekanik saatler Nürnberg (Almanya) da yapıldı. Biçimleri dolayısiyle bunlara «Nürnberg Yumurtası» deniyordu.

SARKAÇLI SAAT: Asılı bir ağırlığın etkisiyle çalışan sarkaçlı saatler yüzyıllar boyunca kullanıldı.

Zamanımızda vakit Dünya'nın hareketine göre tâyin edilmekte, bu esasa göre yapılmış saatler en doğru vakti göstermektedir.

Radar alıcıları zamanı saniyenin ancak 30.000.000'da biri kadar bir hata ile tesbit etmektedir.

wich saatinden 2 saat (yaz saatiyle 3 saat) ileridir. Buna karşılık, yurtta saat birliği olması için bütün Türkiye'de aynı saat ayarı kullanılır. Halbuki, aslında yurdumuzun doğu ve batı noktaları arasında bir saat kadar bir zaman farkı vardır. Yüzölçümü daha büyük olan memleketler bu farkı belirtirler. Meselâ Amerika'nın, Rusya'nın çeşitli saat bölgeleri vardır. Ülkeyi kuzeyden güneye doğru kesen şeritler içinde kalan bölgelerde o bölgenin saati kullanılır (Bk. Zaman).

SABA MELİKESİ BELKIS

M. Ö. X. yüzyılda yaşadığı söylenen bir kıraliçedir. Gene hikâyelere göre, bugünkü Yemen'in bulunduğu yerde bir Saba ülkesi vardı. Saba ülkesinin hakkında tarihçiler pek bilgi vermediği halde, Melike (kıraliçe) Belkıs'ın adı birçok hikâyelere geçmiştir. Bu arada, aynı zamanda peygamber sayılan İsrail Kıralı Süleyman'la olan görüşmesinden dolayı ünü bütün dünyaya yayılmıştır.

Hikâyeye göre Belkıs, doğru sözleriyle, hakseverliğiyle komşu ülkelere de ün salan Süleyman'ı görmek isteğine kapıldı. 600 deve yükü değerli eşya ile, altın, kokular ve baharatla Kudüs'e geldi, Süleyman'ın konuğu oldu. Birçok konular üzerinde ondan bilgi edindi. Yurduna dönerken de, Süleyman'a Saba alfabesinin bir örneğini bıraktı.

SABAHATTİN, «Prens» (1877 - 1952)

«Prens» Sabahattin

Meşrutiyetten sonra toplum hayatına dair bazı düşünceleri ve eserleriyle tanınan bir Türk politika ve fikir adamıdır. İstanbul'da doğdu, İsviçre'de öldü. Damat Mahmut Celâlettin Paşa'nın oğludur. Annesi Abdülmecid'in kızlarından, II. Abdülhamid'in kız kardeşlerinden Seniha Sultan'dır.

Sabahattin Bey özel bir eğitim görerek yetişti, iyi Fransızca öğrendi. Babası Mahmut Celâlettin Paşa, 1899'da Avrupa'ya kaçarken kardeşi Lûtfullah Bey'le birlikte Sabahattin'i de yanında götürdü. Sabahattin, Paris'te çağının düşünce akımı içinde toplum konuları üzerine «La Revue» adlı dergide bazı yazılar yazdı. 1906'dan 1908'e kadar da «Terakki» adında aylık bir dergi çıkardı. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra İstanbul'a döndü, coşkun bir törenle karşılandı. Yurda döndükten sonra içtimai ve siyasi görüşlerini «Birinci İzah, İkinci İzah, Üçüncü İzah» adlı kitaplarında açıkladı. Görüşlerinde «sosyal bilim»e dayanıyor, politikada da «federalizm»i tutuyordu.

Sabahattin Bey, iyi konuşan, düzgün yazan bir fikir adamıydı. Sosyal bilimlerin bir memlekette her şeyi yoluna koyacağına inanırdı. Bu arada, eğitim konuları üzerinde de çalışıyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olduğu için, bu partinin iktidara gelmesi üzerine memleket dışına çıkan Sabahattin Bey, I. Dünya Savaşı'ndan sonra «Türkiye Nasıl Kurtarılır?» adındaki kitabını yayınladı. Bu kitapta da sosyal bilimlerin savunması yapılmıştır. Cumhuriyet'ten sonra da, Osmanlı hanedanından sayıldığı için, yurda dönemedi.

Avrupa'da kendisine «Prens» denildiği için, bizde de öyle tanınan Sabahattin Bey, inandığı fikirlere çok bağlı bir düşünürdü. Sosyolojinin Türkiye'de, dar bir çerçeve içinde de olsa, yayılıp az çok tanınmasında oldukça önemli bir emeği vardır.

SABAN

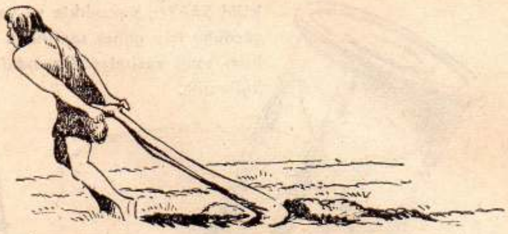
Toprağı ekilebilir duruma getirmek için çift sürerken kullanılan ucu demir bir aygıttır; ya hayvanla, ya da traktörle çekilir.

Sabanla toprağı sürmekten amaç, toprağın altını üstüne getirerek havalanmasını sağlamaktır. İyi sürülmüş bir toprak, hem havayı, hem de yağmur sularını yeter derecede derinlere gönderebilir. Böylece tarla da sürülmemiş bir topraktan daha çok ürün verir.

Sabanın çok eski bir tarihi vardır. İnsanlar ancak, sabanın gelişmesinden sonra gerektiği gibi tarım yapmaya başlamışlardır. Tarih bilginleri insan topluluklarını sabanı icat ettikleri andan beri göçebeliğe son vermiş olarak kabul ederler. Çünkü avcılık, hayvancılık göçebe bir hayat sürülmesini gerektirir, tarla ekip biçen insanlar ise belli bir yere yerleşmek, orada uygarlık kurmak imkânını bulurlar.

İlk insanlar sürülen toprağın daha çok ürün verdiğini anladıktan sonra ellerine ge-

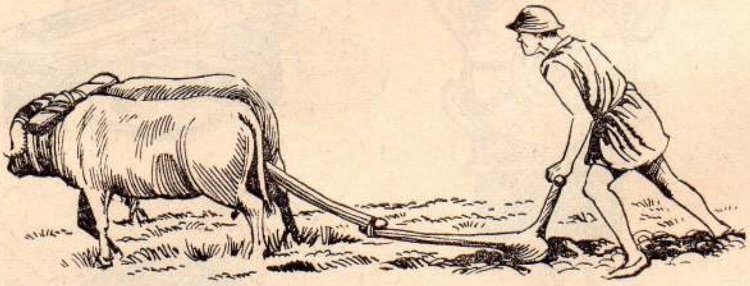
ÇAĞLAR BOYUNCA SABAN NASIL GELİŞTİ

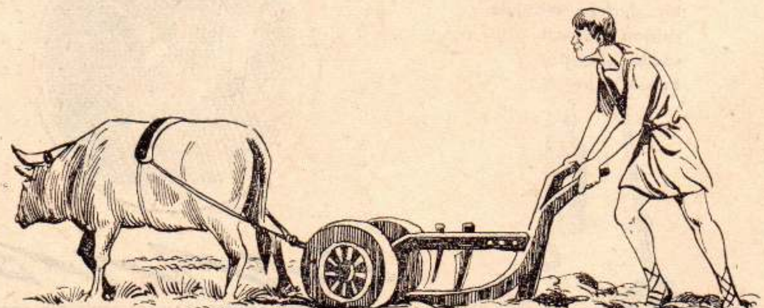
İlk insan ucu kıvrık bir dalla toprağı sürerdi.

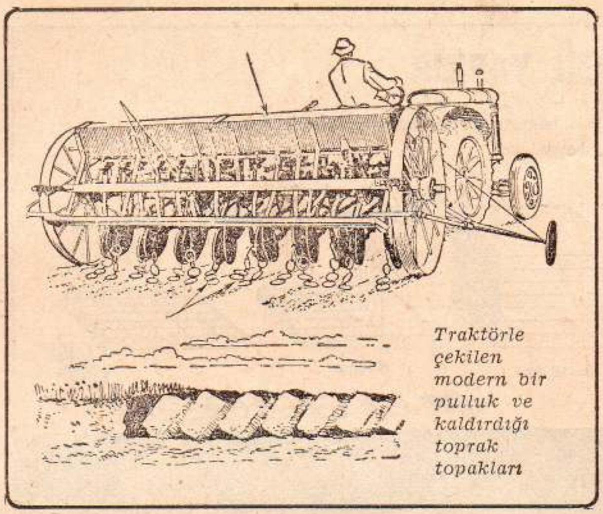
Eski Mısırlılar tarlalarını esirlerine çektirdikleri sabanlarıyla sürdüler.

Eski Yunanlılar sabanı hem geliştirdiler, hem de öküzlere çektirdiler.

Eski Romalılar bıçağı madenden saban yapmayı başardılar.

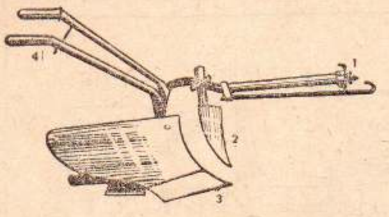
Traktörle çekilen modern bir pulluk ve kaldırdığı toprak topakları

çirdikleri ucu kıvrık büyük, kalın bir dal parçasiyle toprağı iyice karıştırırlar, tohumları bunun üzerine ekerlerdi. Yalnız, bu hem çok uzun sürüyor, hem de çok yorucu oluyordu. Eski Mısırlılar sabanlarını kölelere çektirirlerdi. Eski Yunanlılar bu iş için öküzlerden faydalandılar. Böylece, daha kısa zamanda, daha geniş bir alan sürülebiliyordu. Sabana demirden bir bıçak takmayı ilk düşünenler Romalılar oldu. Eldeki kaynaklar Orta Avrupa'da ilk sabanın VI. yüzyılda kullanıldığını göstermektedir.

Zamanla sabanlar gelişti. Daha derin kazan, toprağı tersine çeviren büyük sabanlar yapıldı. Son yüzyılda da sabanlar traktörlerle çekilmeye başlandı.

Pulluk. — Günümüzde ileri tarım usulleri uygulanan ülkelerde tarlaları sürmekte traktörlerle çekilen pulluklar kullanılıyor. Pulluklar, sürülecek toprağın derinliğine, genişliğine göre ayarlanabilen modern sabanlardır.

Karasaban. — Basit, ilkel bir sabandır. Toprağın altını gereği kadar üstüne getirmediği gibi fazla derine de gitmez. Yurdumuzda karasaban bugün de kullanılmaktadır. Yalnız, tarımın makinalaştırılmasına çalışılmakta, böylece karasabanın yerini yavaş yavaş modern pulluklar almaktadır. Pullukla sürülen toprak hem birkaç sıra halinde kazılır, hem de ters tarafı yukarıya çıkartılmış olur. Havadaki azot böylece toprağı daha fazla ürün verecek hale getirir.

Saban: 1 — Çeki kancası; 2 — Saban demiri; 3 — Toprağın altını üstüne getiren demir; 4 — Sapları.

SÂBİT (1650? - 1712)

Büyük Türk şairlerindendir. Bosna'nın Öziçe kasabasında doğdu. Kadılıklarda bulundu; en son Diyarıbekir kadısıydı. İstanbul'da öldü, Topkapı Maltepesi'ne gömüldü.

Asıl adı Alâettin olan Sâbit, çağdaşlarını da, sonraki şairleri de çok etkilemiştir. Kaside, gazel ve mesnevilerinde kendine özgü üslûbu açıkça görülür; halk deyimlerini, atasözlerini çok kullanır. Şiirlerini toplıyan divanı, «Edhem ve Hümâ», «Ömer ve Leys», «Berbername», büyük Kırım Hanı Selim Giray'ın savaş, zafer ve kahramanlıklarını anlatan «Gazaname» gibi mesnevileri, bir de «Miraçname»si vardır.

SABOTAJ [Baltalama]

Birine zarar vermek için bir işi bile bile bozmaya, yıkmaya «sabotaj» (baltalama) denir. Karışıklıklarda, savaşlarda başvurulan bir yoldur.

Sabotaj, önce XIX. yüzyılda, bazı Avrupa ülkelerinde iş kollarında başladı. İşçiler, ücret ve çalışma yönünden çıkan anlaşmazlıkları, kendi yararlarına bir sonuca bağlamak için, çalıştıkları iş kolunu sarsmak, bozmak, yıkmak gibi sert yollara başvurdular.

Kelime, Fransa'da işçilerin giydiği «sabot» (tahta ayakkabı)dan gelir. 1897'de Toulouse şehrinde toplanan İşçi Sendikaları Birliği bu terimi kullanmıştı. XX. yüzyılın başında, İngiltere'den sonra Amerika'da da bu kelimeyi benimsediler. 1916'da Los Angeles'te «Wooden Shoes» (Tahta Ayakkabılar) adında bir gazete bile çıkarıldı.

Bugün, işçi haklarını koruyan demokratik rejimlerde sabotajın artık yeri kalmamıştır. Sosyalistler de sabotaja karşıttırlar. Ayrıca, dünyanın birçok ülkelerinde de sabotaj, memleketin düzenini bozduğu için bir suç sayılır.

Sabotaj ve Beşinci Kol

Özellikle II. Dünya Savaşı'nda «baltalama» hareketleri, ordular tarafından düşmana karşı plânlı, sistemli bir şekilde yürütüldü. Savaşta yapılan baltalama hareketlerinin başlıcaları şunlardır:

1) Düşman ülkesinde, ekonomiyi tamamiyle sarsmak için fabrikaları bombalamak, tarlaları yakmak, kanalları, demiryollarını bozmak; 2) Halkı korkutmak, dayanma gücünü baltalamak için bozguncu çalışmalarda bulunmak; 3) Hükümet şeflerini öldürmek, sınıfları birbirine düşman etmek ve fuhuş yoliyle geçen bulaşıcı hastalıkları yaymak.

Düşmanı içeriden yıkmak için girişilen bu gibi sabotaj hareketleri «Beşinci Kol» faaliyeti diye anılmıştır. Bu deyim ilk önce 1936-39 İspanya İç Savaşı'nda çıkmıştı: Dört kolordu Madrid üzerine yürürken, General De Llano, şehir içinde de bir «beşinci kol»u bulunduğunu söylemiş, bununla, şehri içeriden yıkmaya çalışan taraftarlarının bulunduğunu anlatmak istemişti.

SABUN

Yağlı, kirli şeyleri temizlemek için kullanılan bir maddedir. Kimya bakımından, sabun, yağ asitlerinin ya sodyum, ya da potasyum tuzlarından meydana gelen bileşikleridir.

Sabunun temizleme etkisi başlıca şu üç özelliğinden ileri gelir: 1) Sabun moleküllerinin yapısı hem suyla, hem de yağlarla birleşmeye, karışmaya yatkındır. Bundan dolayı, bir yüzey üzerindeki yağlı kirleri, sulu ortam içinde, kolayca çekebilirler. 2) Sabun baz özelliğinde bulunması dolayısiyle, deri, kumaş vs. gibi yıkanan şeyleri yumuşatır ve kirlerin çıkmasını kolaylaştırır. 3) Yağ asitleri sulu ortam içine çekilmiş olan yağlı kirlerle birleşerek kendiliklerinden çözelti içinde çökerler. Dolayısiyle temizlik yapılıp bittikten sonra sabunlu suyun dibine çöken tortu bunlardır.

Sabunlar «sert», «yumuşak» olmak üzere ikiye ayrılır:

Sert Sabunlar. — Yağ asitlerinin sodyum tuzu halinde bulunan bileşikleridir.

Yumuşak Sabunlar. — Yağ asitlerinin potasyumlu tuzlarıdır.

Sabun yapımında kullanılan maddelerin en önemlisi çeşitli yağlardır. Yabancı ülkelerde bu işte hayvansal iç yağlar, kemik yağları, palm yağları kullanılırsa da yurdumuzda daha çok zeytin yağı, fındık yağı, pirina yağı kullanılmaktadır. (Pirina yağı zeytin küspesinden elde edilen yağdır.) Bunlardan başka araşit yağı, pamuk yağı da sabun yapımında kullanılırsa da bu sabunlar ötekilerinden daha yumuşak olurlar. Ayrıca, ayçiçeği, soya, susam, haşhaş yağları zeytin yağiyle karıştırılarak da ikinci nevi sabunlar yapılır.

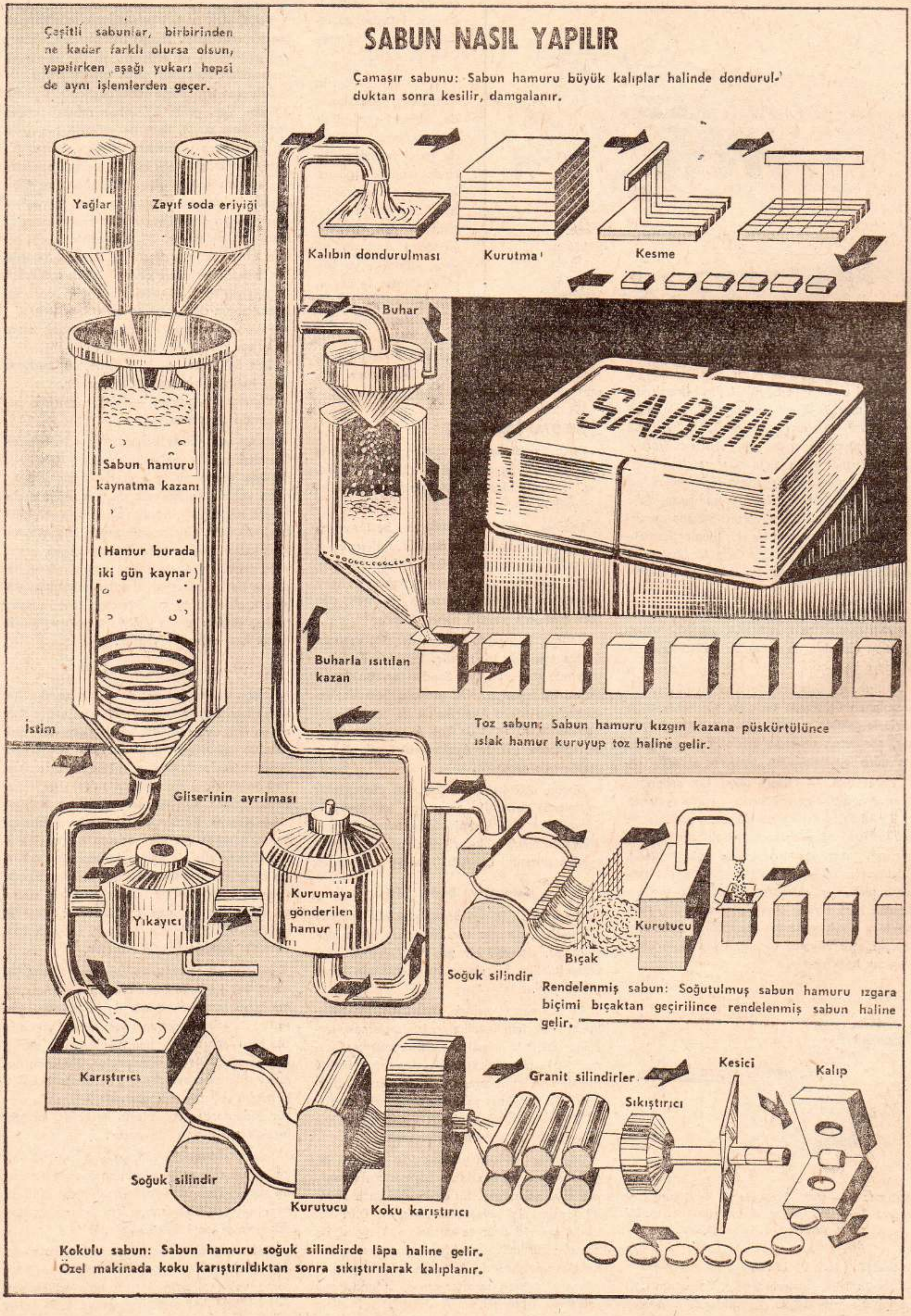
Sabun Nasıl Yapılır

Sabun yapımında çeşitli usuller vardır. Eskiden beri uygulanmakta olan usul yağın doğrudan doğruya sodyum, ya da potasyum hidroksitle sabunlaştırılmasıdır. Bu işlem açık demir kazanlarda yapılır, ısıtma buharla olur. Yağ önce az oranda sodyum hidroksitle karıştırılır, yağda bulunan serbes asitler kolayca sabunlaşarak bütün kütle içinde dağılırlar. Sonra gereken oranda sodyum hidroksit katılarak saydam bir sabun kütlesi elde edilir. Bu biraz daha ısıtılarak içine sodyum klorür (yemek tuzu) katılır, sabun tabakası sudan ayrılarak üst kısımda toplanır. Alt kısımda bulunan çözelti içinde su, tuz, sodyum hidroksidin fazlası gliserin bulunur.

Bundan sonra «tatlı verme» işlemi gelir. Bu işlem üst kısımda toplanmış olan sabuna içme suyu yumuşaklığında su katmaktan ibarettir. Bu işlemle sabun şişer. Alttaki sıvı akıtıldıktan sonra sıvı halinde bulunan sabun kalıplara dökülerek dondurulur. Sabunun donup katılaşması eskiden 2-3 hafta sürerken bu iş bugün soğutma dolaplarında 2-3 saatte oluyor. Kalıplardan sabunların kesilmesi ya özel bıçaklarla, ya da telle yapılır.

Sabun yapımında 100 kg. yağdan 150-165 kg. sabun elde edilir ki bunun önemli bir kısmı sudur. Taze yapılmış bir sabunda %30-33 nem bulunur. Bizde sabun için tanınan en yüksek nem yüzdesi %26-28'dir.

Sabun yapmanın başka bir usulü daha vardır: Yağlardan önce yağ asitleri elde edilir, sonra yağla gliserin ayrılır, elde edilen yağ asitleri özel kablarda kaynatılan soda içine

Çeşitli sabunlar, birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, yapılırken aşağı yukarı hepsi de aynı işlemlerden geçer.
SABUN NASIL YAPILIR
Çamaşır sabunu: Sabun hamuru büyük kalıplar halinde dondurulduktan sonra kesilir, damgalanır.
Yağlar
Zayıf soda eriyiği
Kalıbın dondurulması
Kurutma
Kesme
Buhar
SABUN
Sabun hamuru kaynatma kazanı
(Hamur burada iki gün kaynar)
Buharla ısıtılan kazan
İstim
Toz sabun: Sabun hamuru kızgın kazana püskürtülünce ıslak hamur kuruyup toz haline gelir.
Gliserinin ayrılması
Yıkayıcı
Kurumaya gönderilen hamur
Soğuk silindir
Bıçak
Kurutucu
Rendelenmiş sabun: Soğutulmuş sabun hamuru ızgara biçimi bıçaktan geçirilince rendelenmiş sabun haline gelir.
Karıştırıcı
Soğuk silindir
Kurutucu
Koku karıştırıcı
Granit silindirler
Sıkıştırıcı
Kesici
Kalıp
Kokulu sabun: Sabun hamuru soğuk silindirde lâpa haline gelir. Özel makinada koku karıştırıldıktan sonra sıkıştırılarak kalıplanır.

katılarak sabunlaştırılır. Bu işlem gerektiğinde otoklavlarda baskı altında yapılarak daha kolay, çabuk, iyi cins sabun elde edilir.

Sabun Çeşitleri

Sabunların, yapıldığı maddelere, kullanılacağı işlere göre, çeşitli türleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Çekirdek Sabunları. — Gerek katı, gerek sıvı yağların, ya da yağ asitlerinin sodyum hidroksitle, soda ile sabunlaştırılmasından elde edilen reçinesiz sabunlardır. İçinde sodyum silikat, ya da benzeri doldurma maddeleri bulunmaz. Bunlar iyi cins çamaşır, banyo sabunlarıdır.

Reçineli Sabunlar. — Özellikleri yukarıdakinin aynıdır; ancak, içinde %20 reçine bulunur.

Katı Tutkal Sabunları. — Bu sabunlar, yapım sırasında çözeltiden ayrılmadan tamamı ile tuzlanıp dondurulur. Serttir, çok iyi köpürür. Yapım sırasında verim de çok yüksektir: 100 kg. yağdan 200-250 kg. sabun elde edilir. Yalnız bu sabunlar dayanıksızdır, çok çabuk erir. Ayrıca bu sabunlar hile yapılmasına da elverişlidir: İçine çok kolaylıkla doldurma maddeleri katılır, dış görünüşleri değişmez. Verimleri %300-400'e kadar çıkabilir.

Tuvalet Sabunları. — Çekirdek sabun yapımının aynıdır. Ancak, kullanılan ham maddeler en iyi cinsten seçilir. Kolay köpük vermesi için %10-15 koko yağı, ayrıca biraz potasyum hidroksit katılır. Elde edilen ham sabun rendelenir, kurutulur, %8-15 nemli haldeyken, içine, renk, koku verici, cildi yumuşatıcı maddeler katılarak uzun kalıplara bastırılır.

Saydam Sabunlar. — Bunlar «koko tutkal sabunları»dır. İçine ya alkol gliserin, ya da şeker, soda katılarak yapılır. Sıcak sıvı halindeyken birdenbire soğutularak kurutulur, kalıplara bastırılır.

Arap Sabunları (Yumuşak Sabunlar). — Bunlar da tutkal sabunlarıdır. İçinde bezir yağı da bulunabilir. Bu sabunlar tuzlanmadan dondurulur, pomat kıvamında kullanılabilir. Renkleri, kokuları yapıldıkları yağa göre değişir, ya saydam, ya da yarı saydamdırlar. Yazın kullanılacaklara, yapılırken içine biraz sodyum hidroksit katılarak, sıcaktan erimemeleri sağlanır.

Tıraş Sabunları. — Sâf stearinden yapılır. İyi, bol köpük vermesi için biraz KOH katılır.

Sabun Tozu. — Ya sâf sabun tozu, ya da içine soda, perborat gibi bazı maddeler katılmış olarak, çamaşır yıkama tozları halinde kullanılır. Sabun tozu yapmak için, kolay akar hale getirilmiş sabun ince emziklerden, sıcak bir ortam içine püskürtülür, sabun tanecikleri kuruyarak tuz haline gelir.

Çözücülü Sabunlar. — İçlerinde yağları çözen bir organik çözücü bulunur. Çok kirli, yağlı dokuların yıkanmasında kullanılır. Dış görünüşleri bakımından sert sabunlara benzerler. Kireçli sulara daha dayanıklı olan bu sabunların yapımı da kolaydır. İçindeki çözücüler başlıca şunlar olabilir: Petrol, isopropil alkol, butil alkol, aseton, heksalin, terebentin, benzen, toluen, ksilen, kloroform, triklor etilen, karbon tetraklorür, dekalin vs.

Dokumacılık Sabunları. — Yağların veya yağ asitlerinin sülfürik asitle işlenmesi sonucunda elde edilir. Bu sabunlar kullanıldıkları dokuma cinsine göre değişik özelliktedirler. Pamuk, yün, ipek gibi çeşitli dokuma maddelerinin sert sularda ıslatılıp yıkanmasını sağlarlar.

Sağlık Bakımından Sabun

İçine antiseptik bir ilâç katılmamış olan bayağı sabunun mikrop öldürücü bir özelliği yoktur. Yalnız, sabun eriyiği organik maddeleri kolaylıkla eritir, yıkama sırasında bu erimiş maddelerle, bunların içinde gizlenmiş olan mikroplar da suyun akımı ile sürüklenip gider. Bu bakımdan, sabunla yıkanmış eşya tam mikropsuz hale gelmiş değildir. Yalnız, bunların üzerinde bulunan mikroplar çoğunlukla ortadan kalkmış olur; kalanlar da, sayıları az olduğu için insan sağlığına pek zarar veremezler.

Hekimlikte kullanılan birçok sabunlar vardır. Bezir yağı ve potasla yapılan «arap sabunu» bunların en çok bilinenidir. «İlâçlı sabunlar» da bayağı sabuna asitborik, asitfenik, katran, kükürt, süblime gibi maddeler katılarak yapılır. Bunlar çeşitli deri hastalıklarında kullanılır.

SAC

Levha haline getirilmiş madenlere «sac» denir. Yalnız, «sac» deyince, daha çok, demir karışımından yapılmış levhalar akla gelir.

Demire karıştırılan madenlere göre değişen çok çeşitli saclar vardır. Bundan başka, madenlerin sac haline getirilmesi için gereken işlemler de değişiktir. Bu işlemlere göre özellikleri, kullanılma yerleri çok başka olan saclar elde edilir.

Sac, bugün çok geniş bir alanda kullanılmaktadır. Bu arada gemilerin bütün gövdeleri saclarla yapılır. Geminin büyüklüğüne göre sacların kalınlığı da değişir. Sacın başka bir kullanılma alanı da elektriktir. Bobinler, üst üste getirilmiş saclara sarılır. Böylece, bobinlerin gösterdiği elektrik özellikleri de değişik olur. Elektrik araçlarında kullanılan sacların yapılması da, malzemesi de daha değişik, daha özenli olur.

SAÇ

İnsanlarda, enseden alna kadar başın üzerini kaplıyan kıllara «saç» denir. Saçlar kafatasını sıcağa, soğuğa karşı korur. Şiddetli güneş altında dururken, güneş ışınları saçların arasından geçemez. Memeli hayvanlarda, özellikle karada yaşıyanlarının gelişmiş olanlarının başlarında da bu çeşit koruyucu kıllar bulunur. Bunlara, bulunduğu yere göre, «saç», «perçem», «yele» denir.

Saçlar, kafatasının üzerini kaplıyan deri-

TARİH BOYUNCA SAÇ ÇEŞİTLERİ

1 — Yeni Gine yerlisi; 2 — Fiji yerlisi; 3 — Panamalı; 4 — Hintli; 5 — Kızılderili; 6 — Japon; 7 — Çinli; 8 — Kızılderili erkek; 9 — Afrika Massai Kabilesi; 10, 11 — Afrika yerlisi; 12 — Afrika'da Kongo yerlisi (çocukken kafatasının biçimi zorla değiştirilmiştir); 13 — Eski Mısır perukası; 14 — Frikyalı; 15, 16 — Kadın ve erkek Eski Yunan; 17 — Romalı; 18, 19 — Ortaçağ Avrupası'nda; 20, 21 — Rönesans devri Almanyası'nda; 22, 23 — Rönesans devri İtalyası'nda; 24, 25 — XVII. yüzyıl Holândalısı; 26 — XVII. yüzyıl İtalyası'nda; 27 — Fransız Kıralı XIV. Louis'nin perukası; 28, 29 — XVIII. yüzyıl erkek perukaları; 30, 31, 32 — XVIII. yüzyıl kadın saç tuvaleti; 33 — XIX. yüzyılda kadın saçı; 34, 35 — XIX. yüzyıl sonlarında erkek ve kadın saçı; 36 — XX. yüzyıl başı; 37 — 1920 modeli kadın saçı.

den yatık olarak çıkarlar. Yapılışı tıpkı derimizin üzerindeki kılları andırır. Yalnız, kıllar belirli bir uzunlukta kalır, saçlar ise boyuna uzar. Bir insan, saçını hiç kesmezse 70 yaşında saçın 11 m. 50 sm. kadar olacağı hesaplanmıştır. İhtiyarlayıp ömrünü tamamlıyan saçlar kendiliğinden dökülürler. Saçların diplerinde saçı besliyen bir «soğan»la küçük kaslar bulunur. Korktuğumuz zaman bu kaslar saçları, tıpkı kıllarda olduğu gibi, dikleştirir. «Korkudan saçlarım dimdik oldu» sözü bunu anlatır.

Saçların biçimi, rengi insan ırklarına göre değişir. Genel olarak «albino» (akşar, akşın) denen, derisinde, kıllarında, gözlerinde doğuştan boya maddesi bulunmadığı için her yanı beyaz olanların saçları da renksiz, yani beyazdır.

Bütün saçların kesiti tam daire biçimi değildir. Bu, insandan insana değişir. Kesiti daire biçimi olan saçlar uzun, düzdür; kesiti söbe (yumurta biçimi) olan saçlar dalgalı; kesiti iyice yassı olanlar da kıvırcıktır. Düz bir saç, sararak, ya da özel aletlerle ısıtıp kıvırarak, bir süre için, dalgalı, ya da kıvırcık hale getirilebilir. Sarı saçlar, çoğunlukla, koyu renkli saçlardan daha ince, daha yumuşaktır.

Saçların ağarması içindeki «pigment» denen boya maddesinin azalıp kaybolmasından ileri gelir (Bk. Pigment).

Saç Hastalıkları

Saçla ilgili birçok hastalıklar vardır. Bunlar doğrudan doğruya saçlara ait mikroplu bir takım hastalıklar olabildiği gibi, vücudun bütününü ilgilendiren birtakım hastalıklar da saçlar üzerinde zararlı etkiler yapabilir. Bu arada, vücudun bakımına, beslenişine bağlı olan açlık, vitaminsizlik gibi haller, şeker hastalığı gibi bünye bozuklukları saçlara zarar verebilir.

Başlıca saç hastalıkları şunlardır:

Saç Dökülmesi. — Normal dökülmeler dışında bazan dökülen saçın yerine yeniden saç gelmez. Mantarlar sınıfından olan birtakım mikropların yaptıkları deri ve saç hastalıklarında saçların kökünü mikroplar harap eder; onun için, bir daha saç çıkmaz. «kel hastalığı» bunlardandır (Bk. Kellik).

Saçdöken (Pelât) Hastalığı. — Bir deri hastalığıdır. Saçlar yer yer plâklar halinde dökülür, derinin o bölgesi çıplak kalır. Bu mikroplu bir hastalık değildir, hastanın sinir ve ruh sarsıntılariyle ilgilidir. Bazan büyük bir sıkıntıdan sonra olur. Uygun bir tedaviyle yeniden saç çıkabilir.

Kepek (Sebore) Hastalığı. — Bu da bir deri hastalığıdır. Mikroplardan ileri geldiği söylenilmişse de ispat edilememiştir. Bünyeyle, kalıtımla ilgilidir. En çok erkeklerde olur. Bu hastalıkta başın derisi pul pul kabarır.

Dazlaklık. — Bir hastalık değildir, yaştan ileri gelir. Yaş ilerleyince saçlar, çoğunlukla başın tepesinden dökülmeye başlar. Zamanla tepe çırçıplak kalır. Dökülen saçların yerine yenisi çıkmaz, çünkü kıl kökleri harap olmuştur.

Dazlaklık yalnız erkeklerde olur. Bundan dolayı, bu çeşit saç dökülmesinin cinsiyet hormonlariyle ilgili olduğu sanılmaktadır.

SADETTİN EFENDİ, Hoca (1536 - 1599)
Ünlü bir Türk Devlet adamı, bilgin ve tarihçisidir. En büyük şeyhülislâmlardan biri olarak tanınır. Din alanında olduğu kadar, tarih, edebiyat konularında da değerli eserleri vardır. İstanbul'da doğmuştur. Babası, Cemalettin-i İsfahanî'nin torunlarından, Yavuz Sultan Selim'in en güvenip sevdiği nedimlerinden Hasan Can'dır.

Sadettin Efendi, zamanının Karamani Mehmet Efendi, Ebüssuud Efendi gibi en tanınmış din bilginlerinden ders gördü. Babasının hatırı için olduğu kadar, bilgisinin derinliği sayesinde de çabucak yükseldi. Müderrisliklerde bulundu. 1569'da II. Selim'in oğlu Şehzade Murat'a öğretmen oldu. Bu görevinden sonra artık «Hoca» unvanı ile anıldı. Murat tahta çıktıktan sonra Hoca Sadettin Efendi, büyük bir nüfuz ve itibar kazandı. Bu nüfuzu, daha sonraki padişah III. Mehmet zamanında da devam etti. Bu padişahın, tarihlerimizde «Eğri Seferi» diye anılan Haçova Meydan Savaşı'na katıldı. Savaşta orduda bozgun baş gösterince III. Mehmet'in yenilgiyi kabul edip çekilmek istemesi üzerine, Sadettin Efendi, onun önüne dikilip atının dizginlerine yapışarak: «Padişahım, nereye gidersiz?» diye onu durdurdu; böylece, Eğri Zaferi'nin kazanılmasında en önemli rolü oynadı (Bk. Mehmet III). 1597'de, en büyük dinî makam olan Şeyhülislâmlığa yükseldikten 2 yıl sonra öldü. Mezarı Eyüp'tedir.

Hoca Sadettin Efendi Türkçe'den başka, Arapça, Farsça şiirler de yazmış, bu dillerden önemli eserler çevirmiştir. En büyük eseri «Tacu-t-Tevârih» (tarihlerin tacı)dır. Türkler'in Anadolu'da yerleşip Osmanlı devletini kurmalarından Kanunî zamanına kadar geçen olayları anlatan bu tarih çok sanatlı bir dille yazılmıştır.

SADETTİN EFENDİ, Müstakimzade
(Bk. SÜLEYMAN SADETTİN EF.)

SADIK BEY, Miralay (1860 - 1940)

Miralay Sadık

Yakın tarihimizin ileri gelen bir askeri ve politikacısıdır. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndaki çalışmaları ile, daha sonra Hürriyet ve İtilâf partisi lideri olarak tanınmıştır.

Sadık Bey Harbiye'den süvari teğmeni olarak çıktıktan sonra, Suriye'de, Trablusgarp'ta bulundu, sonra Manastır'da süvari alayı komutanı iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oradaki merkezi başında çalıştı.

Miralay Sadık Bey, Kızıl Sultan Abdülhamit'in istibdadına karşı isyan bayrağını ilk kaldıranlardan biri oldu. Saraya isyan telgrafları gönderiyor, gizli beyannameleri dağıtıyordu. İnkılâbın başladığını bildiren topları Selânik'ten önce Manastır'da o attırdı. Hürriyetin ilânından sonra Sadık Bey, İttihat ve Terakki'nin en ileri gelenlerinden biriyken, sonra, arkadaşlariyle arasında çıkan bazı fikir anlaşmazlıkları üzerine, partiden ayrıldı, Hürriyet ve İtilâf Partisi'ni kurdu. Yalnız, eski devir düşkünlerini, gericileri toplıyan bu karma karışık parti memlekete zararlı oldu. Politikaya elverişli bir yaradılışta olmıyan Miralay Sadık, kendi ününden faydalanmak istiyenlerin etkisinden kurtulamıyarak kötü bir sonuca sürüklendi.

İttihatçıların hükümet başına gelmesi üzerine Miralay Sadık Bey önce Paris'e, sonra Mısır'a gitti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye döndü. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da «Yüzellilikler» listesine girerek, yurt dışına sürüldü. 22 yıl Romanya'da yaşadı. Siyasî aftan sonra da yurda dönmiyen Miralay Sadık Bey, 1940'ta Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir mektup yazarak «Vatan hainliği» suçunun ölümünden önce alnından silinmesini rica etti. Bükreş'teki Türk elçisinin aracılığı ile yurda döndü. İstanbul'a vardığı gecenin sabahı öldü. Arapça, Fransızca bilen Miralay Sadık Bey'in bu dillerden birçok çevirileri vardır.

Dünyanın en Büyük Şairlerinden SÂDÎ

Sâdi

SÂDÎ (1184 - 1282)
İran'ın olduğu kadar bütün Doğu dünyasının en büyük filozof-şairlerinden biridir. Güneybatı İran'ın büyük sanat ve kültür merkezlerinden biri olan Şiraz'da doğduğu için «Şirazî» (Şirazlı) diye anılır. Babası Muslihiddin Fars atabeylerinden Saded-din Zengi'nin hizmetindeydi. Efendisinin hâtırasına çok bağlı bulunduğundan, asıl adı Müşerefeddin olan oğluna «Sâdî» mahlâsını verdi.

Sâdî, çocukluk yıllarında bir süre Şiraz'da, daha sonra, o zamanlar Ortadoğu'nun en büyük bilim yuvalarından biri olan Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nde okudu. Hayatının ilk gençlik çağından sonraki yıllarında, çok uzun süren bir seyahat ve maceralar devresi vardır. Arabistan'da, Mısır'da dolaştı, bir ara, Haçlılar'a karşı savaşan Türk - İslâm kuvvetlerinde görev aldı, Fransız şövalyelerine esir düşerek yıllarca ağır istihkâm işlerinde çalıştırıldı. Sonraları, bilgisine hayran kalan Suriyeli bir tacir, fidye vererek, Sâdî'yi Haçlılar'ın elinden kurtardı; kızı ile evlendirerek himayesine aldı.

Sâdî'nin evlilik hayatı mutlu geçmemiştir. Karısı onu, daima, babasının kurtardığı bir köle olarak görmüş, ona karşı çok kötü davranmıştır. Şair, en sonunda, evini barkını bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Acılarla dolu geçen bu evlilik hayatından kalan hâtıraların izleri, onun bir kısım eserlerinde yer almıştır. Anadolu'yu, Çin'i, Hindistan'ı da dolaşan Sâdî, yaşının olgun çağlarında Şirâz'a döndü, bundan sonraki hayatını tamamen şiire, ilme, kültüre vererek ölmez eserlerini yarattı, 98 yaşına kadar yaşadı. Geniş bilgisinden, iyi ahlâkından ötürü, bütün Doğu kaynaklarında, «Şeyh Sâdî» diye anılır.

SÂDÎ'DEN BİR HİKÂYE

Bir gün adamın biri hamamda yıkanıyordu. Başına sürdüğü kilin son derece güzel koktuğunu görünce, ona: «Sen âdi bir çamur parçasısın; nasıl oluyor da bu kadar güzel kokuyorsun?» diye sordu.

Kil, dile gelip, adama dedi ki:

— «Evet, ben aslında kokusu olmıyan âdi bir çamur parçasıyım; ancak, bir sandıkta uzun müddet gül kuruları ile beraber kaldım, bu beraberlikten işte bu güzel kokuyu kazandım.» *(Gülistan'dan)*

SÂDÎ'DEN DÜŞÜNCELER

Düşmanımın ölümü ile sevinmem kadar yersiz bir şey yoktur; çünkü benim hayatım da ebedî değildir.

***

Arkasından sevineceğin bir gam, sonunda gamlanacağın bir sevinçten daha iyidir.

***

Günlerin dönüşünden dolayı yüzünü ekşiterek oturma. Sabır acıdır ama, tatlı bir meyvası vardır.

***

İki tip bilirim ki, öldüler, husranla gittiler. Biri, varı olduğu halde yemiyen; öteki, bildiği halde iş yapıp faydalanmıyan.

***

Sen bize ilkbahar müjdesi getir ey bülbül; kötü haberleri baykuşlara bırak.

***

Kızgın kireci elle yoğurmak, bir müstebit karşısında elpençe divan durmaktan daha hoştur.

***

Altını görünce her baş eğilir; demir kollu terazi bile.

***

Her ne kadar insan elinde büyümüş olsa da, kurdun yavrusu sonunda kurt olur.

***

Hepiniz kendi ayıplarınızın hamalısınız; ey ham kişiler; başkalarının ayıplarını kınamayın.

***

İnsan ye'se düşünce, mağlûp kedinin köpeğe saldırması gibi, dilini uzatır.

***

İnsan dilini tutup konuşmadıkça ayıbı da, hüneri de gizli kalır. Her ormanı boş zannetme; belki de kuytularında bir kaplan uyuyordur.

Eski biyografi eserleri Sâdî'nin hayatını anlatırken, onun 10 yaşından sonraki ilk 30 yılını devamlı bir öğrenme aşkı ile, ikinci 30 yılını sonu gelmez seyahatlerle, üçüncü 30 yılını da engin değerdeki eserlerini vücuda getirmekle geçirdiğini kaydederler. Sâdî, ana dili olan Farsça'dan başka, Arapça, Hintçe, Lâtince de bilirdi.

Sâdî'nin Eserleri

Sâdî'nin eserlerinde, çoğunlukla, öğretici, öğüt verici bir hava vardır. Toplum düzeni, ahlâk, fazilet, hürriyet konuları şiirlerinin de, nesirlerinin de başlıca karakterini teşkil eder. O, zamanında pek geçer akça olan «kaside» (övgü) yazmaya yanaşmamış, her sınıf insana, topluma yararlı olmaya çalışmıştır.

Rivayete göre, bir gün bir dostunun pek bakımlı, pek güzel gül bahçesini gezerken, arkadaşının bu eseri karşısında övünmesi üzerine: «İyi, hoş ama, sizin bu gül bahçenizin ömrü ancak bir mevsimdir. Durun, ben de bir gül bahçesi vücuda getireyim ki onun çiçekleri yüzyıllarca solmadan taptaze kalsın...» diyerek en ünlü eseri olan «Gülistan»ı yazmıştır. «Gülistan» (gül bahçesi) çeşitli ahlâk, sanat, toplum konularını, kısa parçalar halinde, manzum, ya da mensur olarak çok ustaca işliyen pek tanınmış, dünyanın bütün belli başlı dillerine de çevrilmiş bir eserdir. Edebî değerinden başka uzun zamanlar birçok ülkelerde Farsça ders kitabı olarak da kullanılmıştır.

Sâdî'nin bir başka ünlü eseri de «Bûstan» (çiçek bahçesi)dir. «Gülistan»dan biraz daha hacımlı, mensur bir eserdir; aynı konudadır. Bu eserleriyle Sâdî, daha sağken, ölümsüz bir ün kazanmıştı. Her iki eser daha XIV. yüzyılda Türkçe'ye çevrilmiş, sonradan birçok kereler daha çevirmeleri yapılmıştır. «Gülistan» bütün cihan edebiyatının en tanınmış birkaç eseri arasında sayılabilir. Sâdî, emsalsiz bir görgü, gözlem kabiliyetiyle insan ruhunun derinliklerine inmiş, olağanüstü lirik şiirleri, pek güzel gazel ve kasideleri ile asla kuruluğa kaçmıyan bir dille insan ahlâk ve karakterinin türlü cephelerini ele almıştır. «Bûstan»ın önsözü yeryüzünde söylenmiş en lirik edebî parçalardan biri sayılır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Gülistan (Kilisli Rifat Bilge, 1941; 7'nci baskı, 1962); Çiçek Bahçesi (H. Eroğlu, 1945); Gülistan (H. İlaydın, 1946); Gülistan (S. Sarayî, 1954); Bostan (Kilisli Rifat Bilge, 1942); 5'inci baskı, 1962); Bostan (H. İlaydın, 1950); Rubailer, Gazeller (N. Gencosmanoğlu, 1947).

Hakkındaki başlıca eser: Sâdî; Hayatı, Sanatı, Eserleri (H. İlaydın, 1954).

SADİZM

Ruh hastalıkları arasında bir sapıklıktır. Çimdikleme, kamçılama, daha ağır can yakma yollariyle cinsî zevkini tatmin etme şeklinde kendini belli eder. XVIII. yüzyıl Fransız romancısı Marquis de Sade (Sade Markisi)nin romanlarında bu gibi kimselere çok raslandığından bu sapıklığa da, onun adından türetilerek, «sadizm» denilmiştir.

SADRAZAM

Bir sadrazam

Osmanlı devletinde başbakana verilen addır. Devletin kuruluşunda bir tek vezir vardı, başbakan yerini tutardı (Bk. Vezir). Gittikçe vezir sayısı çoğalınca, birinci vezire «vezir-i âzam» (en büyük vezir) dendi. «Sadrazam» sözü, ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısında «vezir-i âzam»ın yerini almıştır.

Sadrazam, padişahın «vekil-i mutlak»ı sayılır, padişahın mührü, görevi boyunca, kendisine verilir, bu mührü bir an bile yanından ayırmazdı. Sadrazam değişince «mühr-i hümayun» eskisinden alınıp yenisine verilirdi. Sadrazamın nüfuzu mutlak denecek şekilde büyüktü. Osmanlı tarihinde, zaman zaman, bir iki şeyhülislâmın, vezirin, devlet adamının, saray mensubunun sadrazam üzerinde nüfuz kazandığı da olmuştur. Sadrazam her türlü devlet işinden hükümdara hesap verirdi. Padişah isterse, sadrazamın aldığı kararları onaylamaz, değiştirebilirdi. Sadrazamlar kendi adlarına «buyrultu» (emir) çıkartabildikleri gibi, «nişancı»ya padişahın ağzından «hatt-ı hümayun» yazdırır, padişahın emirlerinin dikkatle yerine getirilmesine çalışırlardı; çünkü bir emrin yerine getirilmesinde kusur olursa padişah sadrazamın boynunu vurdururdu.

Sadrazam sefere çıkıp orduya başkomutanlık ederken, yetkileri daha da kesinleşir, âdeta padişahın yetkilerine yaklaşırdı; Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı hükümdarları değiştirebilmek, vezir boynu vurdurmak gibi en büyük yetkiler kendisine tanınırdı. Savaş boyunca «serdâr-ı ekrem» sanını taşıyan sadrazam, İstanbul'a gelince, yaptıklarının hesabını verirdi; bu yüzden başlarını kaybeden sadrazamlar az değildir.

Sadrazamlar içinde son derece değerli devlet adamları, askerler, hattâ pek tanınmış sanat adamları olduğu gibi, çok liyakatsiz olanları, hiyanet derecesinde devlete zararı dokunanları da vardır. Aynı aileden birkaç sadrazam çıktığı da olmuştur ki, en ünlüleri Çandarlılar'la Köprülüler'dir (Bk. Çandarlılar; Köprülüler).

I. Orhan'ın kardeşi Alâettin Paşa'nın «vezirlik» yaptığı 1323 yılından başlıyarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı 1922 yılı sonuna kadar, 215 sadrazam (ilk zamanlarda vezir-i âzam) gelip geçmiştir. Bunlardan bazıları sadrazamlığa birkaç defa getirildiler. Bu da hesaba katılınca, sadrazamlık makamı 292 defa el değiştirmiştir.

Bu 215 sadrazamdan 20 tanesinin boynu padişahlar tarafından vurdurulmuş, 11 tanesi savaşta, ya da suikast sonunda ölmüştür.

Tanzimat'tan sonra bağımsız sorumlu hükûmet esası kurulmuş, sadrazamın yetkileri eski devre göre kısılmışsa da, sorumluluğu

çok büyümüştür. II. Abdülhamit, görülmemiş bir istibdat idaresi kurunca, sadrazam da, hükümet de gölgede kaldı. Abdülhamit tahttan indirilip II. Meşrutiyet kurulunca, kabineden yalnız sadrazamla şeyhülislâmın atanması padişaha bırakıldı, öbür nazırları seçme hakkı sadrazama verildi. Osmanlı devleti ve hanedanı düştüğü zaman son sadrazam, dördüncü defa iktidara gelmiş olan Tevfik Paşa idi.

SADULLAH AĞA, Hacı (1728? - 1807)
Klâsik Türk müziğinin ünlü bir bestecisidir. III. Selim'in musahibi, baş hanendesi, Enderun'da da müzik öğretmeniydi. O devir bestecilerinin en kudretlisi, müzik anlayışı bakımından en titizidir. Kesin şekilde klâsik kuralları yürütmüştür.

Sadullah Ağa'nın bestelerinden zamanımıza 2 Kâr, 9 Beste, 13 Semai'si kalmıştır; bu 24 parça da dindışı «büyük formlu» söz eseridir. Dinî eserler bestelemediği sanılıyor.

Sadullah Ağa, İstanbul'da doğdu. Fatih Camisi müezzinlerinde Kerim Efendi'nin oğludur. Enderun'da müzik, edebiyat, tarih okudu.

Ayrıca, arkadaşları arasında cirit oynamakta, ata binmekte kendini göstermişti. Müziğe meraklı olan III. Selim, Sadullah Ağa'nın sanat kabiliyetini görünce, onu kendine musahip tâyin etti. Ayrıca, Sadullah Ağa güzel konuşan, neşeli, hoşsohbet bir adamdı. Bir süre sonra, Başmusahip oldu. Hayatının son yıllarını padişahın verdiği bir konakta geçirmiştir.

İran'da 234 Yıl Saltanat Süren Bir Türk Hanedanı: SAFEVÎLER

SAFEVÎLER, İran'da saltanat sürmüş büyük bir Türk hanedanıdır. 1502'den 1736'ya kadar 234 yıl sürmüştür. Kuruluşundan Büyük Şah Abbas'ın ölümüne (1628) kadarki devrede Safevîler, kesiksiz ve mutlak şekilde, Osmanlı devletinden sonra dünyanın en güçlü, en büyük devletine sahip olmuşlar, sonradan bu ikinciliklerini çok kere Hindistan'daki Timuroğulları Türk imparatorluğuna kaptırıp üçüncülüğe düşmüşlerdir.

Safevî İmparatorluğu en geniş şeklini Şah İsmail zamanında (XVI. yüzyıl başında) aldı. Bu çağda İran, Doğu Horasan, Irak, Gürcistan, Ermenistan, Kuzey Azerbaycan, Dağıstan, Türkmenistan, Doğu Arabistan kıyıları, bugünkü Türkiye'nin 12 ilini içine alan Doğu Anadolu hep Safevîler'indi; bu topraklar 3,3 milyon km²'yi buluyordu. Başkent Şah İsmail zamanında Tebriz'ken, Yavuz'un Tebriz'i alması üzerine, Kazvin'e aktarıldı, Büyük Abbas çağından beri de Isfahan başkent oldu. Tebriz'le Isfahan, milyona yaklaşan nüfuslariyle, o zamanlar dünyanın en büyük şehirleriydi

Safevîler, adlarını ataları Şeyh Safiüddin'den almışlardır. Şeyh Safiüddin'in 25. kuşaktan Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın torunu olduğu ileri sürülmüşse de, bunun hiçbir tarihî değeri yoktur.

Şah İsmail, Safevîler'in başına geçince, dedesi Cüneyt'le babası Haydar'ın devlet kurma teşebbüslerini ele aldı, babası ile dedesini öldürten Şirvan-Şahlar'ı ortadan kaldırmakla işe koyuldu. Akkoyunlu imparatorluğunu da hartadan sildikten sonra Osmanlı İmparatorluğuna yöneldi. Ancak, Yavuz, Şah İsmail'i durdurdu, geriye püskürttü (Bk. İsmail Safevî; Selim I). Böylece, Osmanlı devleti ile İran, yani dünyanın o zamanki en güçlü iki devleti arasında çok uzun sürecek olan müthiş savaşma başladı. Şah İsmail'le Yavuz'un savaşması bunların oğulları olan Şah Tahmasb'la Kanunî'nin yarımşar yüzyıllık saltanatlarında da sürüp gitmiştir (Bk. Tahmasb I; Süleyman I).

I. Tahmasb'ın torunu I. Abbas, Irak'ı Osmanlılar'dan geri almak derecelerinde güçlü davrandıysa da, IV. Murat, Safevîler'i Irak'tan kesin şekilde attı. 1722'de Afganlılar İran'ı istilâ ettiler, Eşref Şah, I. Şah Hüseyin Safevî'yi öldürttü.

III. Sultan Ahmet'in son zamanlarında Osmanlılar, bütün Kafkasya'ya, Doğu İran'ı Safevîler'den alıp Orta İran'a dayandılarsa da, Avşar hanedanını kuran Türk beyi Nadir Şah buralarını Osmanlılar'dan geri aldı, Osmanlı devleti ile İran arasında yeniden denge kuruldu.

Bu yüzyıllar içinde Safevîler yalnız Osmanlı İmparatorluğu ile değil, Hindistan (Timurlu), Türkistan (Özbek) Türk imparatorlukları ile de düşmanca bir siyaset güttüler. Bu siyaset çok kere savaşlara yol açtı. Bu arada, Afganistan, Timuroğulları ile Safevîler'in, Horasan'la Türkmenistan da Safevîler'le Özbekler'in savaş alanları oldu.

Yıllarca süren bu amansız savaşlar sonunda, Özbekler Horasan'ı, Afganlılar da Isfahan'ı aldılar, böylece Safevî devleti son buldu.

Safevîler şiddetli bir İran (Fars) kültürü altında kalmakla beraber hiçbir zaman Türklüklerini kaybetmediler, anadilleri olarak Türkçe'yi korudular. Tarihteki en büyük birkaç Türk hanedanından biri olan Safevîler'in imparatorlarına «şah», prenslerine «mirza», prenseslerine «beğim» denir ki, Timuroğulları'nda, Kaçarlar'da da böyledir.

Safevî şahları ve saltanat yılları şunlardır:
1) I. Şah Ismail (1502-1524);
2) I. Şah Tahmasb (1524-1576);
3) II. Şah İsmail (1576-1578);
4) Şah Hüdâbende (1578-1587);
5) I. Şah Abbas «Büyük» (1587-1628);
6) I. Şah Safî (1628-1642);
7) II. Şah Abbas (1642-1667);
8) II. Şah Safî (1667-1694);
9) I. Şah Hüseyin (1694-1722);
10) II. Şah Tahmasb (1722-1732);
11) III. Şah Abbas (1732-1736).

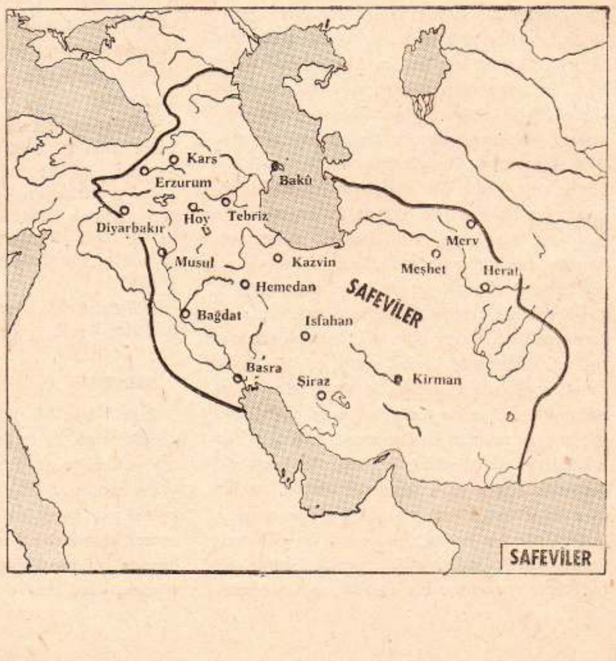
SAFRA (Bk. ÖD; SİNDİRİM)

SAFRA
Gemilerin dibine, balonların sepetlerine konulan ağırlıklara «safra» denir. Safra gemilerde tekneyi dengede tutmaya, balonlarda da alçalıp yükselmeye yarar.

Gemilerin denge hesabı, belli bir yüke göre yapılmıştır. Bir geminin bu belli yükten çok azını taşıması dengesini bozabilir. Böyle durumlarda gemilerin dip sarnıçlarına deniz suyu alınır. Bu suya «safra» denir. En çok yük gemileri, sefer dönüşlerinde safra taşımak zorunda kalırlar.

Bir de gemilerin kaza, yanlış yük boşaltma gibi seeplerden yana ya da kıça, başa eğilmesini düzeltmek için safra kullanılır. Böyle zamanlarda gemilerin yanlarında, baş ve kıç taraflarında bulunan «trim» sarnıçları deniz suyuyla doldurularak eğriliğin düzeltilmesine çalışılır.

SAFRAN
Süsengillerden, baharda çiçek açan, soğanla kendiliğinden yetişen küçük bir bitkidir. Daha çok nemli topraklardan hoşlanır. Hindistan'dan İngiltere'ye kadar değişik iklimlerde, değişik bölgelerde yetişir. Her kök 1-3 çiçek açar Menekşe renginde olan bu çiçeklerin içindeki sarı tepeciklerin çok kuvvetli kokuları vardır. Bu çiçeklerden boya elde etmekte faydalanılır. Açan çiçekler zaman zaman, daha çok akşam ve sabahları toplanır. Kâğıtların arasına serilip bir kutunun içine konur, kapağı iyice kapatılır, kurutulur.

Safran

Safran tarımı Avrupa'ya Haçlılar'la girmiştir. Soğanlarının dikilmesiyle üretilir. Soğanlar temmuzla eylül arasında iyi işlenmiş ve gübrelenmiş toprağa 15-18 sm. derine 4-5 sm. aralıkla ekilir. Safran üç yıl aynı toprakta kalır. İkinci ve üçüncü yılların ürünü ilk yıla nazaran daha iyidir.

Safran içindeki uçucu bir yağdan ötürü eczacılıkta da kullanılır. Zararsız bir boya olması bakımından şekerlemeleri, makarnaları ve bazı tere ve bitkisel yemek yağlarını renklendirmekte faydalanılır.

İtalya, İspanya ve Güney Fransa'da safran karabiber ve benzeri maddeler gibi baharat olarak da kullanılır. Yurdumuzda pirinci bununla boyıyarak zerde denilen sütlâç kıvamında bir yiyecek yapılır.

Safran bitkisinin uçucu yağındaki boya maddesi kendi ağırlığının 100.000 misli suyu bile renklendirebilir. Bu yağ spazma karşı ilâç yapmakta kullanılır. Safranın kurutulmuş tepecikleri münebbih ve kadınların belirli zamanlardaki sancılarını düzenlemek için ilâç yapımında da kullanılır.

SAFRANBOLU

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kastamonu'nun Araç, güneydoğuda Çankırı'nın Ovacık ve Çerkeş, güneyde Zonguldak'ın Karabük, batıda aynı ilin Devrek, kuzeyde Ulus, kuzeydoğuda Eflâni ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ovacuma adlı bir bucağı, 59 köyü vardır.

Yüzölçümü: 962 km^2

Nüfusu: 26.914 (1960 sayımı)

Safranbolu ilçesinin toprakları doğu-batı doğrultusunda uzanan Araç Çayı çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri kuzeyden, güneyden çeviren dağlık kesimlerdir. İlçenin başlıca yükseltileri, kuzeydeki Sarıçiçekler Tepesi (1.666 m.), Panayır Tepesi (1.544 m.), kuzeybatıdaki Karakaya Tepesi (1.482 m.)dir. Yazların çok sıcak olarak geçtiği Safranbolu'da kışlar soğuk olur.

İlçede ormanlık alanlar geniş yer tutar. En önemli akarsu doğu-batı doğrultulu Araç Çayı'dır.

Safranbolu'da en çok tahıl tarımı yapılır. Bu arada Araç vâdisi tabanında çeltik ekimine de yer verilir, yamaçlarında meyvacılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Safranbolu kasabası, yayla yüzeyinden 70-80 m. derinde bulunan çanak biçimi bir alanda kurulmuştur. Denizden yüksekliği 436 m.'dir. Kasaba 12 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 7.000'in üstündedir (1960 sayımı: 7.362). Araç Çayı'na karışan, kasabanın içinden geçen bazı küçük akarsular kalkerler içinde kanyon biçimi derin vâdiler açmışlardır.

Kasaba, Karabük'e 12 km. uzaklıktadır. Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nda çalışan işçiler için Safranbolu'da yayla üzerinde evler yapılmıştır.

Safranbolu'da, Cinci Hoca Hanı, İzzet Paşa Camisi, Köprülü Camisi gibi birçok tarihî eserler vardır.

SAGAN, Françoise (1935 -)

F. Sagan

Ünlü bir Fransız kadın romancı ve tiyatro-senaryo yazarıdır. Asıl adı Françoise Quoirez'dir. Lot eyaletinin Cajarl kasabasında doğdu. I. Dünya Savaşı yıllarını ailesiyle birlikte Lyon'da geçirdi. Fransa işgalden kurtulduktan sonra, 1944'te, Paris'e geldi. Bir rahibe okuluna yazıldı. Birkaç kere de okuldan kovulduktan sonra 1951-1952'de güç belâ imtihanını verdi. 1953'te Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe okumaya başladıysa da, birinci sınıfı bile bitiremedi. Babası zengin bir sanayici olduğundan para sıkıntısı çekmiyor, dilediği gibi yaşıyordu. O yılın temmuzunda «Bonjour Tristesse» (Günaydın Hüzün) romanını yazmaya başladı, iki ayda bitirdi.

Sagan'ın bu ilk romanı bütün dünyada derin yankılar uyandırdı. Eleştirmeciler ikiye bölündü. Bir kısmı bu zamane romancısını alaya alıyor, bir kısmı göklere çıkarıyordu. Roman, 1954 yılı Eleştirmeciler Armağanı'nı kazanınca yazarına daha büyük bir ün sağladı. Piyes yazmaya başladı. İlk piyesi Fransa'da tutundu, İngiltere'de tutunamadı. Françoise Sagan daha başka sahne eserleriyle de uğraştı. Bu sıralarda çok ileri bir görüşle yazdığı bir bale eseri, çok modern bir dekor içinde oynanıp, geniş ilgi uyandırdı.

Sagan şimdiye kadar 5 roman, 3 piyes yazmıştır. Romanlarında genç kız ruhunu tahlile çalışır. Zamanın insanda, özellikle genç ruhlarda yarattığı tepkilere önem verir. Bütün romanları, birçok dünya dilleriyle birlikte, Türkçe'ye de çevrilmiş, üçü filme alınmıştır. Sagan, önce bir reklâmciyle, sonra seramik ve soyut resimler yapan bir Amerikalıyla evlendi. İkinci kocasından da boşandı. Bir oğlu vardır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Bonjour Tristesse (E. Esenkova, 1956); Günaydın Hüzün (M. Yalçıner, 1960); Acı Tebessüm (E. Esenkova, 1956); Brahms'ı Sever misiniz (A. Lâçin, C. Şakir, 1959); Ay Geçer, Yıl Geçer (S. Sağman, 1958).

SAĞAN

Kırlangıca benziyen bir kuştur. Kutuplar, Yeni Zelânda ve bazı Okyanus adaları bir yana, bütün dünyada yaşar. 18-20 sm. kadar uzunluğundadır, sivri tırnaklı ayakları oturmaya, koşmaya değil, tırmanmaya, tutunmaya elverişlidir.

Sağanlar çok hızlı uçarlar. Yuvalarını, kuluçka mevsimi çok şişen tükrük bezlerinin salgılariyle birbirine yapıştırdıkları maddelerden yaparlar, hele bir cinsi yuvasını yalnız tükürükten yapar. Dişi 1-3 yumurta yumurtlar, erkeğiyle birlikte kuluçkaya yatar. Yaşlılar yavrularını boyun keselerine biriktirdikleri besinlerle beslerler. Uçarken yakaladıkları sinek, kelebek vs. küçük böcekleri yerler. Yurdumuzda «siyah sağan», «beyaz karınlı sağan» diye iki çeşidi bulunur.

Sağan kuşu

SAĞDUYU

Doğruyu yanlıştan ayırdedebilmeye, yargılarda yanılmamaya «sağduyu» (aklıselim) denir.

Sağduyu eseme (mantık) ile yakından ilgilidir; yalnız, ondan daha geniş bir anlamı kavrar. Mantık «gerçeği ararken yapılan zihin işlemlerinden hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış yola çıktığını, inceler (Bk. Mantık). Sağduyu, doğruya giden yolu mantıkla bulduğu gibi, daha başka yetiler (melekeler) ile de bu sonuca varır. Sağduyusu olan bir kimse, zihin işletmeden de doğru sonuca varabilir; daha doğrusu, zihni o şekilde mantıklı işlemeye alışmıştır ki, gerçeğe ulaşmak için, uzun zihin çalışmalarına ihtiyaç duymaz; âdeta, duygusu, sezişi onu kendiliğinden doğru yola götürür.

SAĞIRLIK

Kulağın sesleri duymaması haline «sağırlık» denir. Sağırlık, kulak bozukluklarından ileri gelir. Bu bozukluklar ya doğuştan vardır, ya da kulak hastalıklarından, kulağın uğradığı bir kazadan dolayı olmuştur (Bk. Kulak).

Sağırlık ya «tam sağırlık», ya da «yarı sağırlık» şeklinde olur.

Tam Sağırlık. — Kulak, havaya yayılan ses dalgalarının titreşimlerini beyne götüren organdır. Kulak bir işi hiç göremezse «tam sağırlık» ortaya çıkar. Buna da iç kulak, orta kulak, dış kulak kısımlarındaki birtakım hastalık, bozukluk, iltihap ve aksaklıklar yol açar. Tedavisi zordur. Çok defa da kabil değildir.

Yarı Sağırlık. — Bozukluklar ağır değilse hasta, sesleri az, hafif duyar. Bu «yarım sağırlık»tır. Bozuklukların giderilmesiyle sağırlık iyi edilebilir.

Birtakım sağırlıklarda, ses titreşimlerinin beyne ulaştırılmasına yardım eden, elektrik akımiyle işliyen bazı aletler kullanılır, bunlar işitme gücünü kuvvetlendirip seslerin daha iyi duyulmasını sağlar.

Günümüzde bu aletlerin çok küçük ve kolayca taşınabilecek biçimde olanları yapılmaktadır. İçindeki küçük bir pille işler. Erkekler için gözlük kollarının içine kadınlar için de topuzlara sokulan geniş tarakların içine yerleştirilmekte, ince bir kordonla kulak kanalının içindeki küçücük hoparlöre bağlanmaktadır.

Hepimizin Bilmesi Gereken Önemli Bir Konu :

SAĞLIK BİLGİSİ

SAĞLIK BİLGİSİ, hayatımızı, sağlığımızı korumak için bilmemiz gereken çok önemli bir konudur. Denebilir ki, insan birçok bilgilerden uzak olarak da yaşıyabilir ama, sağlık kuralları üzerinde biligsi olmazsa hayatı her an tehiikelerle karşılaşır.

Sağlık bilgisi tıbbın bir kolu olduğu gibi, bütün tıp da sağlık bilgisine hizmet eden geniş bir bilimdir. Hekimliğin bir kolu olarak sağlık bilgisi bize sağlığımızı korumak için neler yapmamızı, neler yapmamamızı öğretir; bütün tıp bilgisi de, çeşitli kollariyle, hastalıkları inceliyerek, mikropları tanıyarak, onlarla savaşmanın yollarını göstererek, sağlık bilgisine yeni kurallar getirir. Mikroplar bilinmeden önce, insanların sağlık üzerindeki bilgileri pez azdı. Hekimlik ilerleyip çeşitli mikroplar öğrenilince, sağlık bilgimiz genişledi. Bugün birçok hastalıklara karşı korunmanın temizlikle başladığını, mikropların doğurabileceği çeşitli hastalıklara karşı alınacak ilk tedbirin ellerimizi sık sık bol sabunlu suyla yıkamamız gerektiğini hepimiz biliyoruz.

Özellikle zayıf bünyeli çocukların sağlık bilgisini sıkı sıkıya gözeten bir dikkatle büyütülmesi gerekir. Bunlara bedeni geliştirecek cimnastik yaptırılmalı, sık sık muayene ettirmeli, erken yatıp erken kalkmalarını sağlamalıdır.

Sağlık bilgisi yalnız teker teker insanları değil, bütün bir toplumu ilgilendiren çok önemli, o ölçüde de çok geniş bir konudur. Bir toplumu hastalıklardan korumak için alınacak birtakım tedbirler vardır ki, devletlerin sağlık kurumları bunlarla uğraşır. Böylece, tıp biliminde çok önemli bir dal olan «koruyucu hekimlik» ortaya çıkmıştır.

Sağlık Bilgisinin Önemi

Bugünkü sağlık bilgisi gerek teker teker insanların, gerek toplumun sağlam yaşaması, çalışma, yaşatma gücünü koruması için gerekli birçok kuralları ortaya koymuştur.

Bu arada, beslenme hemen hemen en başta gelir. Çünkü bir insanın sağlam yaşaması için beslenme ihtiyacını nasıl sağlaması gerektiğini bilmesi çok önemli bir konudur. Ayrıca, vücudun onarımını, kalorisini sağlıyan besinlerin temizliği, bunların vücuda en uygun bir şekilde kullanılması da vücudun gelişme ve yaşamasında çok önemlidir.

Vücut bakımı, sporlar, beden hareketleri, eşyanın temizliği, barınakların ısıtılması, aydınlatılması, havalandırılması, çeşitli artıkların insan sağlığına zarar vermiyecek bir şekilde giderilmesi de sağlık bilgisinin bize gösterdiği yollarla yapılır.

Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için bu hastalıkların özelliklerine göre alınacak tedbirler, bu arada aşılar, serumlar hep sağlık bilgisinin çerçevesi içine girer.

Bütün bu bakımlardan, sağlık bilgisi, daha geniş anlamiyle, «koruyucu hekimlik» bugün çok geniş faaliyet alanı bulan bir uzmanlık dalı olmuştur. Hattâ, koruyucu hekimliğe tedavi edici hekimlikten daha büyük değer verilir, çünkü çeşitli hastalık ve bozukluklara uğrayacak olan vücudun yapılacak tedaviyle bunlardan kurtulması, tam şifa kazanması pek güç ve uzun çalışmalara bağlı olabilir. Hastalıklara karşı önceden alınacak tedbirler ise, doğrudan doğruya sağlam vücudu korumaya yarar.

SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI

Türkiye Cumhuriyeti hükümet teşkilâtında yurttaşların sağlığı ile, yoksullara yardım işleriyle uğraşan bakanlıktır.

Saltanat devrinde yurdun sağlık işleri sistemli bir düzene bağlı değildi. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Kırım Savaşı'ndan sonra millî sağlık hizmetleriyle ilgilenmek üzere kurulan Sıhhiye Nezareti, Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı dairelerinden birisi olmuştur.

Ankara'da 23 nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 2 mayıs 1920' de seçtiği İcra Vekilleri (bakanlar) arasında Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili de bulunuyordu. Böylece kurulan Cumhuriyet sağlık teşkilâtı hızla geliştirildi, halen ana hatlariyle yürürlükte olan 3017 sayılı kanun 1936'da kabul edildi.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı «yurdun sağlık şartlarını düzeltmek, milletin ferdî ve içtimai sağlığına zarar veren âmillerle savaşmak, halkı sıhhi ve içtimai muavenete ulaştırmak, iskân işlerini görmek»le görevlidir. Bakanlık bu görevini başarmak için; lüzumlu yerlerde tıbbi, sıhhi, içtimai teşkilât kurar, müesseseler açar, buralara hekimler, daha başka sağlık personeli tâyin eder, gerektiğinde yabancı hekimler ve sağlık personeli de çalıştırır. Sonradan çıkan kanunlarla, iskân hizmeti, İmar ve İskân Bakanlığına devredilmiştir.

Bakanlık Teşkilâtı

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının en yüksek idari başı, müsteşarla, müsteşar yardımcılarıdır. Bunlar, hükümete dahil ve TBMM'ne karşı siyasi bakımdan sorumlu olan Bakanın direktifi altında Bakanlığın kanunlar ve nizamlarla belirtilmiş görevini yürütürler. Bakanlık Merkez Teşkilâtında başlıca şu daireler vardır: Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım İşleri Gn. Md., Tedavi Kurumları Gn. Md., Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Gn. Md., Sıtma Gn. Md., Eczacılık ve Tıbbi Müstahzarlar Gn. Md., Verem Savaş Gn. Md., Sosyal Hizmetler Gn. Md., Meslekî Öğretim Gn. Md., Dış Münasebetler Dairesi, Sosyalleştirme Dairesi, Zat İşleri ve Muamelât Gn. Md., Donatım Gn. Md.

Bakanlığa bağlı birçok sağlık kurumları vardır ki başlıcaları şunlardır:

Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü. — Ek bütçeli bir daire olup bu Bakanlığa bağlıdır. Yurdumuzun sınır ve kıyılarında sağlık koruyucu hizmetler (karantina hizmetleri), görür.

Refik Saydam Hıfzıssıha Müessesesi. — Araştırma enstitüsü ve yüksek tekâmül okulu olarak çalışır. Bu müesseseden başka, Bakanlığın birçok hemşire, ebe, sağlık memuru, lâborant okulları vardır, yenileri de açılmakta, sağlık öğretimi yurdun her yanına yayılmaktadır.

İllerde Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlükleri, Bakanlığa ait görevleri yönetirler. Ayrıca illerde ve ilçelerde hükümet tabipleri, sağlık merkezleri, gezici ve sabit çalışan türlü hastalıklarla savaşma teşkilâtları vardır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, yalnız kendi kadrosundaki personeli değil, belediyeler ve iller özel idareleri bütçelerinden aylık alan hekimleri, hekimlikle ilgili daha başka personeli tâyin yetkisini de haizdir. Böylece yurt sağlığı üzerinde geniş bir denetim kurulmuştur.

Sağlık hizmetinin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasını, yurt yüzeyinde yayılmasını sağlamak üzere, 1961'de çıkarılan bir kanun-

la, tedricî bir plâna uygun olarak, hekimlik sosyalleştirilmekte, yani bütün vaktini yalnız halk sağlık hizmetine hasretmiş bir sağlık teşkilâtı kurulmaktadır. Bu harekete ilk önce Doğu illerimizde başlanmıştır.

SAHABE

Hz. Muhammed'in yanında bulunarak, onun konuşmalarına katılan yakınlarına «sahabe» denir. Peygamber bu yakınlariyle sık sık toplanır, konuşur, Tanrı'nın emirlerini, kendi görüşlerini onlara anlatırdı.

Bir kısım sahabe Müslümanlığın yayılıp gelişmesinde Muhammed'e yardımcı oldukları gibi, Kuran'ın yazılmasında da faydalı olmuşlardır. Başlangıçta deri parçaları üzerine eksik olarak yazılan Kuran, Halife Ebubekir ve Osman zamanında sahabelerin yardımı ile yeni baştan, tam olarak yazılmıştır.

Sahabeler, ayrıca, Hz. Muhammed'in emirlerini «sünnet»leri de yaydılar, onun sözlerini bir araya toplıyan «Hadîs»ler de sahabelerden toplandı.

SAHAF

Eskiden kitap satanlara «sahaf» denirdi. Bugün «sahaf» denilince, daha çok, elden düşme kitapları satanlar anlaşılır.

XVIII. yüzyıla gelinceye kadar, kitaplar hep elle yazılır, bunlar çok pahalıya çıktığı için, ancak zenginler okuyabilirdi. 1730 yıllarında açılmaya başlıyan basımevleri kitapçılığı geliştirdi. O zamanki sahaflar İstanbul'da Kapalıçarşı'nın içindeydiler. Evliya Çelebi, bunların sayısını 300 kadar gösterir.

Sonraları, Beyazıt Camisi avlusundan Kapalıçarşı'ya giden yolun iki yanındaki dükkânlar kitapçı oldu, buraya Sahaflar Çarşısı dendi. Bununla birlikte Kapalıçarşı'nın içinde de 1908'e kadar sahaf dükkânları vardı. Kitapçılık Babıâli Caddesi'nde (bugünkü Ankara Caddesi'nde) geliştikten sonra, Kapalıçarşı' daki kitapçıların hepsi kapandı, Sahaflar yalnız Beyazıt Camisi'nin bitişiğindeki hakkâklar (oymacılar) çarşısında kaldı. Bugün de Sahaflar Çarşısı'nda eski, elden düşme kitaplar, sayısı az kalmış eserler satılır. Bu arada, yeni kitaplar satan dükkânlar da vardır.

SAHALİN

Japonya'nın kuzeydoğusunda, Ohotsk Denizi'nin batı kesiminde Sovyetler Birliği'ne ait bir adadır. Japonlar Karafuto derler. Adanın yüzölçümü 75.400 km^2'dir, nüfusu yarım milyonu aşar. Merkezi 15.000 nüfuslu Aleksandrovsk şehridir.

Sahalin adası yeraltı kaynakları bakımından zengindir. En çok taşkömür, petrol, demir, altın çıkar. Balıkçılık da ileri durumdadır.

Sahalin, 1905'e kadar, Sibirya'nın bir parçası olarak Rusya'nındı. 1905'teki Rus-Japon savaşından sonra, Japonlar Sahalin'in güneyinde 36.000 km^2'lik bir parçayı, savaş ödeneği olarak Ruslar'dan aldılar. II. Dünya Savaşı'nda yenilince, Rusya 1945'te adanın tamamını aldı.

SAHUR (Bk. ORUÇ)

SAİMBEYLİ

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde, Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Maraş'ın Göksun, güneydoğuda aynı ilin Andırın, güneyde Adana'nın Feke, batıda Kayseri'nin Develi, kuzeyde Adana'nın Mağara ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.219 km^2

Nüfusu: 11.537 (1960 sayımı).

Saimbeyli ilçesinin toprakları çok engebeli olan Orta Toroslar'dadır. Bu dağların sarp, yalçın dik dağlarının yamaçları, sırtları, bunlar arasına gömülmüş olan derin vâdi tabanları Saimbeyli'nin topraklarını meydana getirir. Burada Akdeniz ikliminin yükselti dolayısiyle biraz değişikliğe uğramış bir şekli görülür. İlçenin ormanlık alanları geniştir. En önemli akarsuyu, Seyhan'ın iki büyük kolundan biri olan Göksu'dur. Ekonomik hayat tarıma dayanır. Bu arada en çok bağcılıkla meyvacılık gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Saimbeyli kasabası, Çatak Deresi vâdisinin tabanında çayın doğu kıyısında kurulmuştur. Eski adı Haçin' dir. Deniz yüzeyinden 1.400 m. yükseklikte bulunan bu kasaba 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.190).

SAİNT-BERNARD GEÇİTLERİ

Alp Dağları'nda iki geçidin adıdır. Büyük St. Bernard Geçidi İsviçre - İtalya, Küçük St. Bernard (Mont Genève) Geçidi ise Fransa - İtalya arasındadır. Her iki geçit, Alp Dağları' nın en yüksek bölgelerinde olduğundan, sıcaklık ortalaması —20°'yi bulur.

Yaz aylarında olduğu gibi kış aylarında da trafiğe açık olan her iki geçitte de durak evleri, ünlü St.-Bernard keşişlerinin barındığı manastırlar, dağda kaybolanlara yardıma koşan, bu keşişlerin yetiştirdiği St.-Bernard köpekleri vardır. Kartacalı Hannibal, Romalılar' la savaşmak üzere Küçük Saint-Bernard (Mont Genève) Geçidi'ni aşarak, İtalya'ya girmişti.

SAİNT-GOTTHARD GEÇİDİ

İsviçre'de Lepontine Alpleri'nde bir geçittir. Bu geçit 2.000 m. kadar bir yükseklikte olduğundan karla örtülüdür. Orta İsviçre bölgesinde Luzern şehrinden başlıyan geçit, gene İsviçre'de Ticino vâdisine kadar uzanır, buradan Kuzey İtalya'ya geçer. St. Gotthard tünelinin uzunluğu 15 km. kadardır. Avrupa' nın en uzun tüneli'dir.

SAİNT HELENA [Sent Elen]

Güney Atlas Okyanusu'nda, Afrika'nın batı kıyılarından 2.000 km. kadar uzaklıkta İngiltere'nin sömürgesi olan bir adadır. Yüzölçümü 75 km^2'dir, nüfusu 5.000'e yakındır. Başkenti bütün nüfusun toplandığı Jamestown'dur.

64 km^2 yüzölçümü ve 500 kadar nüfusu olan Tristan da Cunha adası ile 54 km^2 yüzölçümlü, 450 nüfuslu Ascension adası idare bakımından St. Helena'ya bağlıdır, hepsi birden bir ingiliz sömürgesidir.

St. Helena volkanik bir adadır. Halkı balıkçılıkla geçinir. Bu Ada İmparator I. Napoléon' un 1815'de Waterloo'da yenildikten sonra İngilizler tarafından sürgün edildiği, 1821'de öldüğü yer olarak tarih yönünden bir önem taşır.

SAİNTE-BEUVE, Charles-Augustin de (1804 1869)

Sainte-Beuve

Ünlü bir Fransız eleştirmecisidir. Boulogne-sur-Mer'de doğdu. Öğrenimine Paris' te devam etti. 1824-1827 yılları arasında, tıp fakültesinde okuduysa da edebiyat hevesi üstün geldi. Fakülteyi yarıda bıraktı. Romantizm hareketine katılarak, önce, «Globe» gazetesinde makaleler yayınladı. 1827' de Victor Hugo'yla yakın bir dostluk kurdu. Ondan, şiir yazmanın usullerini öğrenerek ilk şiirlerini meydana getirdi. 1829-1830 yıllarında iki şiir kitabı, 1834'te bir roman yayınladı. 1837-1838 arasında Lausanne Akademisi'nde, 1848-1849 arasında Liège Üniversitesi'nde dersler verdi. 1854'te Collège de France'a Lâtin şiiri profesörü olduysa da, siyasi karışıklıklar yüzünden, ancak iki ders verebildi. 1844'te Fransız Akademisi'ne, 1865'te Senato'ya üye oldu.

Sainte-Beuve son derece zeki, kuvvetli bir yazar olmakla birlikte, pek kıskanç bir adamdı. Bu yüzden birçok dost kaybetti. Fikirleri kaypaktı. 1840'a kadar romantiklerin hemen hemen resmî eleştirmecisiyken, sonradan bu fikirlerden vazgeçti. Politikada başlangıçta kırallık taraflısıyken, hayatının sonlarına doğru, tersine, liberal oldu. Üslûbu akıcı, renkli bir yazardır. Başlıca eserleri şunlardır: «Causeries du Lundi» (Pazartesi Konuşmaları, 1851-1852); Portraits Littéraires» (Edebî Portreler, 1832-1839); Chateaubriand et Son Groupe Littéraires (Chateaubriand'la Edebî Topluluğu, 1860).

SAİNT-EXUPERY, Antoine de (1900-1944)

Saint-Exupéry

Tanınmış bir Fransız yazarıdır. Aisn eyaletinde, zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çocukluğu, babasının geniş topraklarında tabiat ortasında geçti. Daha küçükken bile hayal kurmaktan hoşlanırdı. Çok çalışkan, çok haşarıydı. İlk şiirlerini yazdığı sırada kendini disiplinli bir çalışmaya vermiş, hayal kurma gücünü de işletmeye koyulmuştu. Bu arada, yelkenli bisiklet yapmak gibi icatlar peşinde koşuyordu. Onu sonraları Freiburg'da, dindar bir ailenin yanına pansiyoner olarak verdiler. Orada din konulariyle ilgilendi. Çocukluktan çıktığı zaman uzun boylu, yakışıklı, müzikten, felsefeden anlıyan bir delikanlı oldu. Çok kimseyle arkadaşlık etmiyordu.

İkinci Dünya Savaşı başladığı sırada, Saint-Exupéry tanınmış bir yazardı. Savaşa pilot olarak katıldı. Kuvvetli bir gözlem gücü vardı, son derece becerikliydi, girdiği bütün savaşları kazanıyordu. Ne yazık ki bir savaşta, uçağı düştü, genç yazar, hareketli yaradılışına yakışır bir şekilde öldü.

Saint-Exupéry'nin ilk eseri «Courrier de Sud» (Güney Postası) 1929'da çıkmıştı. İlk ününü, 1931'de çıkan «Vol de Nuit» (Gece Uçuşu) adındaki eseriyle sağladı. Ondan sonraki eserlerinin başlıcaları şunlardır: «Le Monde des Hommes» (İnsanların Dünyası, 1939); «Pilote de Guerre» (Savaş Pilotu, 1942); «Le Petit Prince» (Küçük Prens, 1943).

SAİNT-LAWRENCE NEHRİ

Kanada'nın önemli akarsularından biridir. A.B.D. ile Kanada arasındaki Beş Göller'in suyunu Ontario Gölü'nden alarak, kendi adını taşıyan körfeze dökülür. Uzunluğu 3.520 km.'dir.

St. Lawrence nehri büyük gemilerin işlemesine elverişlidir. Atlas Okyanusu'ndan gelen gemiler bu su yolundan göller arasındaki derin kanalların aracılığı ile, göller kıyısındaki şehirlere kadar giderler.

SAİNT-LOUİS

Birleşik Amerika'da, Missouri Eyaleti'nin en büyük şehridir. Nüfusu 2 milyona yakındır. Mississippi nehri ile Missouri nehrinin birleştiği kavşak yakınındadır. 1822 yılında kurulan bu şehir endüstrinin her kolunda ileri durumdadır. Çelik ve ayakkabı endüstrisi başta gelir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 9. büyük şehri olan Saint Louis'de 79 park, 5 televizyon, 3 radyo istasyonu, 2 üniversite, 1 yüksek sanat akademisi vardır.

SAİNT-SAENS, Camille (1835 - 1921)

Saint-Saëns

Ünlü bir Fransız bestecisidir. Paris'te, Normandiyalı sanatçı bir ailenin çocuğu olarak doğdu, Cezayir'de 86 yaşında öldü.

Annesi ressam olan Saint-Saëns, küçük yaşta piyano çalmakta büyük bir başarı gösterdi. İlk konserini 6 yaşında verdi. 18 yaşında ilk senfonisini yazdı. Bu arada Paris Konservatuvarı'nda, Halévy ile Gounod'dan kompozisyon dersleri aldı. Çağının bestecilerini bu öğrenimi sırasında tanıdı. Bunların arasında, o sırada gençlerin öncüsü olan Liszt, onun üzerinde büyük etki yarattı.

Saint-Saëns yalnız müzikle yetinmedi; edebiyata, felsefeye, çeşitli bilimlere, özellikle astronomiye de merak sarmıştı, güzel de resim yapardı. Çağının en iyi sulu boya resim yapanlarından biri olarak da tanınmıştır.

1870'te Fransa'nın savaştaki yenilgisi, bütün besteciler üzerinde olduğu gibi, Saint-Saëns'ın hayatında da değişiklik yaptı. O tarihe kadar, yalnız senfonik müzikle piyano eserleri veren genç besteci, ondan sonra sahne eserleri de bestelemeye başladı, yeni kurulan Millî Müzik Kurumu'nun öncülerinden oldu. Liszt'in teşebbüsü ile Weimar'da ilk defa sahneye konan «Samson'la Dalila» operası Saint-Saëns'a büyük bir ün sağladı.

Camille Saint-Saëns, kişiliği çok belirli olan, üslûp sahibi bir sanatçıdır. Başlıca eserleri şunlardır: «Samson'la Dalila» operası, 3 senfoni, 5 piyano konçertosu, 3 keman konçertosu, «İskeletler Dansı», «Afrika», «Omphale'ın Çıkrığı», «Cezayir Süiti», «Hayvanlar Karnavalı» gibi orkestra eserleri.

SAİT HALİM PAŞA, Prens (1864 - 1921)

Sait Halım Paşa

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasındaki en son devlet adamlarından biridir. Kavalalı Mehmet Abdülhalim Paşa'nın (1830-1894) büyük oğludur. Kahire'de doğdu. Lausanne Üniversitesi siyasal bilgiler bölümünü bitirdi; 4 Batı, 3 Doğu dilini iyi öğrendi. 1888'de II. Abdülhamit onu sivil paşa yaptı.

Sait Halim muazzam bir servet sahibi olduğu halde siyasete atıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi, bu cemiyetin müfettişi oldu. Meşrutiyet ilân edilince, Âyan üyesi (senatör) seçildi (o zaman senatörlük kaydıhayat şartiyleydi). Mahmut Şevket Paşa kabinesinde vezirlik (mareşale eşit sivil rütbe) payesiyle dış işleri bakanı oldu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine, 1913'te, dış işleri de kendisinde kalmak üzere, sadrazam (başbakan) oldu. Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra Sait Halim Paşa önce dış işleri bakanlığını bıraktı, 1917'de de başbakanlıktan istifa etti. Savaşın kaybedilmesi üzerine Roma'ya gitti. 1921'de Ermeni komitecileri tarafından orada öldürüldü. İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmut Türbesi'ne gömüldü.

Sait Halim Paşa geniş kültür sahibiydi, bilime, sanata meraklıydı. Ayrıca, iyi bilârdo oynar, babası gibi de tambur çalardı. «Meşrutiyet», «Mukallitliklerimiz», «Buhran-ı İçtimaîmiz» gibi eserleri vardır.

SAİT PAŞA, Küçük (1838 - 1914)

Sait Paşa

Osmanlı tarihinde 9 kere hükümet başına gelmiş tek sadrazamdır. Erzurum'da doğdu. Babası Ankaralı Ali Namık Efendi diplomattı. Mehmet Sait Efendi hayata gazetecilikle başladı. II. Abdülhamit tahta çıkınca mabeyin başkâtibi oldu. Adliye nazırıyken 1879'da ilk defa sadarete getirildi. II. Meşrutiyet'te Meclis-i Âyan (Senato) başkanı oldu. Bu sıfatla II. Abdülhamit'i tahttan indiren meclise başkanlık etti. 1911-1912'de 2 kere daha sadrazam oldu. 76 yaşında öldü. Eyüp'te gömülüdür.

Mehmet Sait Paşa, kendisinden yaşlı çağdaşı bahriye müşiri (büyükamiral) Eğinli Sait Paşa'dan ayırmak için «Küçük», ufak boylu, köse, kılıksız olmasından dolayı da «Şapur Çelebi» diye de anılır.

SAKA

Saka kuşu

Serçegillerden, güzel sesli bir kuştur. Başında, boynunda kırmızı tüyleri vardır. Sırtı kahverengi, karnı beyaz, kuyruğu siyahtır. 15 sm. kadar büyüklüktedir. İsveç ve Norveç'in güneyinden Akdeniz'e kadar bütün Avrupa'da, Anadolu'dan Afganistan'a kadar olan bölgede, Güney Akdeniz kıyıları kesiminde, Kanarya Adaları'nda yaşar. Güzel ötüşü için evlerde kafeslerde de beslenir.

Saka, genel olarak, gezici kuşlardandır. Devedikeni, tohum, böcek, yaprak uçları yiyerek beslenir. Köy yakınlarındaki ağaçlı yerlerde, açık ormanlarda yaşar.

SAKA, Hasan (1885 - 1960)

Hasan Saka

Tanınmış devlet adamlarımızdan, Cumhuriyet devrinin başbakanlarındandır. Trabzon'da doğdu, Hafız Yunus Efendi'nin oğludur. Trabzon askerî idadisini bitirdikten sonra Mülkiye'ye girdi, 1908 inkılâbından sonra Paris siyasal bilimler okulunda iktisat ve maliye öğrenimi gördü. Yurda döndükten sonra üniversitede, Mülkiye (Siyasal Bilgiler) de iktisat ve maliye dersleri okuttu, İstanbul Mebusan Meclisi'ne Trabzon'dan mebus seçildi.

Hasan Saka, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra gene Trabzon milletvekili olarak çalıştı. Ayrıca, ticaret ve maliye bakanı oldu. Bu arada Lozan Konferansı'na Türkiye mümessili olarak da katıldı. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu başkanıyken 1944'te dış işleri bakanlığına getirildi, ertesi yılın haziranında da San Francisco'ya giden Türk murahhas heyetine başkanlık etti. 5 eylûl 1947'de Başbakan oldu. 14 ocak 1949'a kadar başbakanlıkta kaldı.

Hasan Saka, özel hayatında olduğu gibi siyaset hayatında da dürüstlüğü ile tanınmıştır. Geniş bilgi sahibi, faal bir devlet adamıydı.

SAKAĞI (Bk. RUAM)

SAKALAR (Bk. İSKİTLER)

SAKARİN

Maden kömürü katranından elde edilen beyaz, tatlı bir tozdur. Bildiğimiz şekerden 500 kat daha kuvvetli bir tadı vardır. Bu kadar tatlı olmasına rağmen vücuda hiçbir faydası yoktur, hattâ fazlası zararlıdır. Bu bakımdan, besin maddeleri tüzüğüne göre, tatlıların içine karıştırılması yasaktır. Ancak, şeker hastaları şeker yiyemedikleri için şeker tadını bu sakarinden alırlar. Sakarin hastalara yalnızca şeker tadı verir, vücutlarına her hangi bir zarar vermeden dışarı atılır.

Sakarin soğuk suda erimez. Sıcak suda, alkolde, eterde erir. Karbonatla karıştırılırsa suda daha kolay erimesi sağlanır.

SAKAROZ (Bk. ŞEKER)

Zengin Bir Marmara Bölgesi İlimiz :

SAKARYA

SAKARYA, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalya bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Bolu, güneyde Bilecik, batıda Kocaeli illeri ile kuzeyde Karadeniz kuşatır. Sakarya ili şu altı ilçeye ayrılmıştır: Adapazarı (merkez), Akyazı, Geyve, Hendek, Karasu, Sapanca. Bunlara bağlı 16 bucak, 456 köy vardır. İlin merkezi Adapazarı şehridir (Bk. Adapazarı).

Yüzölçümü: 4.456 km^2
Nüfusu: 361.713
Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 81 kişi

Yüzey Şekilleri. — Sakarya, ovalık alanların geniş yer tuttuğu bir ilimizdir. Bu ovalar içinde en önemlisi Akova diye anılan Adapazarı Ovası'dır (Bk. Akova). Güneyden kuzeye doğru hafif bir şekilde alçalan bu ovanın birçok yerlerinde tek başına tepeler vardır. Adapazarı şehrinin güneyindeki Erenler Tepesi (75 m.) ile Alibey Tepesi (112 m.), şehrin doğusundaki Hire Dağı diye de anılan Tersiye Tepesi (85 m.) bunların en belli başlılarıdır.

Adapazarı Ovası doğuya doğru, Hendek yönünde, güneydoğuya doğru da Akyazı yönünde bir körfez şeklinde uzanır. Ovayı çevreliyen tepelerin en yükseklerine güneyde raslanır. Karadağ - Keremali Dağları adı verilen bu kütleleri akarsular yer yer derince parçalamıştır. Keremali Dağı üzerindeki Dikmen Tepesi (1.720 m.) ilin en yüksek noktasıdır.

Adapazarı Ovası, doğuda Çamdağ kütlesi ile son bulur. Ovanın batı kesimi ise Kocaeli Yaylası'nın doğu ucu ile sınırlanır. Denizden 33 m. yükseklikte bulunan Adapazarı Ovası ile Karadeniz arasında yayla görünüşünde bir alan bulunur. Bu kesimde bazı çukur alanlar da vardır ki, bunların en genişi Söğütlü Ovası'dır. Denizden yüksekliği ancak 16 m. kadar olan bu ovanın büyük bir kısmı kış aylarında bataklık haline gelir. Yayla yüzeyinde yükselen dağların en önemlisi ise Oflak Dağı'dır (357 m.). Sakarya ilinin en kuzey kesimi, Karadeniz'le yayla arasında kalan kumsal bir kıyı ovasıdır.

Iklim. — Adapazarı Ovası'nda Akdeniz iklimiyle Karadeniz bölgesinde hüküm süren iklim arasında bir geçiş şekli kendini gösterir. Kışlar soğukçadır, yazlar sıcak geçer. Çok belirli bir kurak mevsimi yoktur. Adapazarı şehrinde yıllık ortalama sıcaklık 14°,3'tür. En sıcak ay ortalaması 23°,4, en soğuk ay ortalaması ise 6°,6'dır. Yıllık yağış tutarı 774 mm.'dir. Güneydeki dağlık kesim üzerinde bu miktar daha da artar. En yağışlı mevsim kıştır.

Bitki Örtüsü. — Adapazarı Ovası'nı güneyden kuşatan dağlar üzerinde orman örtüsü gürdür. Ovanın da Mudurnu bataklığı ile Gökçeören Gölü doğusundaki kesimleri ormanlıktır. Ormanlarda en çok kayın ağacı bulunur. Kayın ağaçları 150-200 m. yüksekliklerden başlıyarak 1.250 m. yüksekliklere kadar çıkarlar. Etek kısımlarda kayınlar arasına gürgen, kestane, kavak, çınar, meşe de karışır. 700-800 m. yüksekliklerden sonra iğne yapraklı ağaçlar başlar. Dağlık alanların eteklerinde, yayla üzerlerinde ancak bodur ağaçlar, maki toplulukları bulunur.

Akarsular ve Göller. — Sakarya ilinin en önemli akarsuyu buraya adını veren Sakarya'dır (Bk. Sakarya nehri). Sakarya, il sınırları içinde Geyve Suyu, Alaçam Deresi, Mudurnu Çayı, Çark Suyu gibi kolları alır.

Sakarya ilinin en önemli gölü, yarısı Kocaeli ilinin sınırları içinde kalan Sapanca Gölü'dür (Bk. Sapanca Gölü). İlin bazı yerlerinde büyüklü küçüklü başka su birikintilerine de raslanır. Adapazarı Ovası'nın hemen hemen 10'da birini kaplıyan Mudurnu bataklığı bunların en önemlisidir. Ovanın tabanından 10 m. daha aşağıda bulunan bu bataklık dişbudak ormanı ile kaplıdır. Kış aylarında bataklık daha genişler. Sakarya ağzının 10 km. kadar batısında bulunan Acarlar Gölü de ormanlarla kaplıdır. Adapazarı Ovası'nın kuzey kesiminde ova kıyısı boyunca dizilmiş olan Poyraz Gölü, Tekke Gölü, Sülüklügöl, Akçınar Gölü gibi küçük su birikintileri ile Söğütlü Ovası'nın güneyindeki Kızılcagöl, Akgöl, Taşkısığı Gölü, Karadeniz kıyıları yakınlarında 4 km^2 genişliğindeki Büyük Akgöl gibi daha birçok göller vardır. Bir bataklıkla kuşatılmış olan Gökçeören Gölü sazlarla, kamışlarla örtülüdür. Bu göl Aralık Gölü, Karaboğaz Gölü gibi adlarla da tanınır.

Sakarya'nın Ekonomik Durumu

Tarım. — Sakarya ilinde düz alanların geniş yer kaplayışı tarımın gelişmesini sağlamıştır. Buğdaydan sonra en çok yetiştirilen tahıl mısırdır. Mısır, en çok Hendek, Karasu ilçelerinde yetiştirilir. Adapazarı Ovası'nın en önemli ürünleri patatesle şeker pancarıdır. Patates bu ovaya XIX. yüzyılın sonlarında, şeker pancarı ise 1935'te girmiştir. Sakarya ili şeker pancarı üretimi bakımından 1960'ta, Konya ile Amasya illerinden sonra üçüncü geliyordu (274.037 ton). Tütün ekimi Hendek ilçesinde önemli bir yer tutar. Pamuk ekimi, daha çok, adını da vermiş olduğu Pamukova'da görülür.

İlde meyvacılık da gelişmiştir. Adapazarı Ovası'nda söğüt ve ceviz ağaçlarının arasında erik, elma, şeftali, armut, incir, fındık ağaçlarına raslanır. İlin en önemli meyvacılık alanı Sapanca'dır. Bu çevrede çeşitli meyvalar yetiştiği gibi özellikle elmaları ün salmıştır. Karasu çevresi de fındık üretimi bakımından büyük bir önem taşır.

Endüstri. — Sakarya ilinin başlıca endüstri tesisleri Adapazarı şehrindeki Şeker Fabrikası, Zirai Donatım Kurumu'na ait Tarım Alet ve Makinaları Fabrikası, D. D. Yollarına ait Vagon Atelyesi, Hendek'teki Tütün İşleme Deposu, Karasu'daki Fındık Kırma Fabrikası'dır.

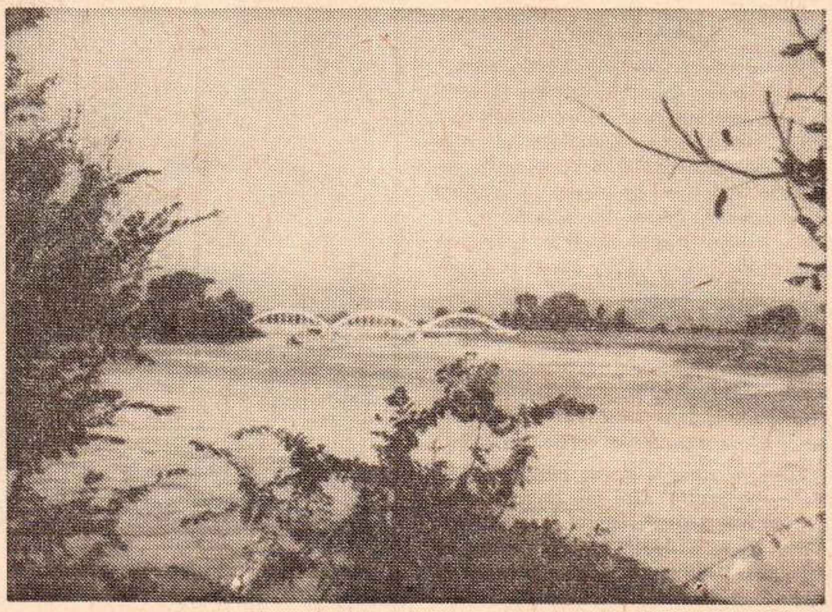
Ulaşım. — Türkiye'nin en işlek yollarının başında gelen İstanbul - Ankara karayolu ilin merkezinden ve Hendek kasabasından geçer. Eskiden Sapanca Gölü'nün güney kıyısı boyunca gidip Adapazarı Ovası'na çıkan bu yol, şimdi gölün kuzey kıyısından geçmektedir.

Demiryolu ise Sapanca Gölü'nün güneyinden geçerek Adapazarı Ovası'na çıkar. Arifiye'de Adapazarı'na bir kol verdikten sonra güneye doğrulur. Geyve Boğazı'na dalar. Pamukova'dan geçtikten sonra il sınırlarından çıkar. Geyve Boğazı'nda demiryolunun yanı sıra giden bir karayolu da Bilecik ve Eskişehir'e kadar uzanır. İl merkezini Akyazı ile Karasu'ya bağlıyan yollar da önemli kara yollarıdır. Akyazı'dan güneye doğru devam eden bir yol, Mudurnu'da eski Ankara-İstanbul yoluna kavuşur.

SAKARYA NEHRİ

Kuzeybatı Anadolu'nun en büyük akarsuyudur. Kızılırmak'la Fırat'tan sonra yurdumuzun en uzun nehri olan Sakarya 790 km.'dir.

Sakarya nehri, Afyon'un kuzeyindeki Bayat Yaylâsı'ndan çıkar. Önce İç Anadolu'ya

Sakarya iline adını veren Sakarya nehrinden bir görünüş.

doğru akar, sonra, Kızılırmak'ın tersine bir kıvrımla, kuzeye döner. Polatlı yakınlarında en önemli kolu olan Porsuk Çayı ile birleşir (Bk. Porsuk). Bundan sonra, Ankara Çayı kavuşağına varmadan, Çağlayık'ta dar bir boğazdan geçer. Daha sonra sağdan Kirmir ve Aladağ sularını alır. Sarıyar ili sınırlarına girdikten sonra kenar dağlarını dik boğazlarla yarar. Paşalar Boğazı ile Geyve Boğazı arasında soldan Karasu ve Göksu kollariyle beslenir. Geyve Boğazı'na girmeden biraz beride de sağdan Geyve Suyu'nu alır, dar ve derin Geyve Boğazı'na girer.

Sakarya, bu boğazdan çıktıktan sonra, soldan Alaçam Deresi'ni alır, Adapazarı şehrinin doğrusundan geçer. Kısa bir mesafe içinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunu alır. Sağdan Adapazarı Ovası'nın ikinci önemli suyu olan Mudurnu Çayı'nı aldıktan sonra kuzeye yönelir. Daha kuzeyde Sapanca Gölü'nün ayağını teşkil eden Çark Suyu da Sakarya'ya karışır. Nehir, Adapazarı Ovası'nın kuzeyindeki yayla alanını bir boğazla geçtikten sonra kıyı ovasına çıkar, Karasu ilçesi topraklarına girer, Karasu kasabası yakınında Sakaryaağzı denilen yerde Karadeniz'e dökülür.

Türk Kurtuluş Tarihinin En Büyük En Şanlı Savaşlarından Biri: SAKARYA SAVAŞI

SAKARYA SAVAŞI, Türk Kurtuluş Savaşı'nda, Yunan ordusu ile yapılan, en uzun süren meydan savaşıdır. 23 ağustos 1921'de başlıyan Sakarya Savaşı 12 eylûl 1921'de Yunan ordusunun tam bozgunu ile sona erdi. Yeni Türkiye'nin kuruluş tarihinde bir dönüm noktası olması bakımından bu savaşın önemi çok büyüktür. Ondan tam bir yıl sonra (26 - 30 ağustos 1922'de) yapılan Başkomutanlık Meydan Savaşı ile Büyük Zafer kazanılmış, düşman bütün bütün yurdumuzdan sürülerek Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır (Bk. Başkomutanlık Meydan Savaşı).

I. İnönü, II. İnönü Savaşları'nı, üstün kuvvetlerine rağmen, kaybeden Yunanlılar, 1921 ilkbaharı içinde büyük hazırlıklar yaptılar. Yeniden kıral olan Konstantin, «Büyük Yunanistan» hayali peşindeydi. Anadolu'yu ele geçirerek kendisini — son Bizans İmparatoru XII. Konstantin'den sonra — XIII. Konstantin ilân etmek istiyordu. Başkomutanlığı da üzerine alan Konstantin, Anadolu'daki Yunan ordusunun insan gücünü 300.000'e çıkardı.

Savaş Başlıyor

Yunan ordusu, İnönü dolaylarında gösteriş yaparak, Bursa, Eskişehir, Kütahya yönlerinde ileri harekete girişti. Türk kuvvetlerinin azlığı karşısında, bu hareket gittikçe gelişiyordu. Bu durumda Türk ordusu, olduğu yerde kalıp, Yunanlıları karşılamaktan başka bir şey yapamazdı. Çünkü, Yunanlılar'ın bu harekete katılan 100.000 kişilik kuvvetine karşılık bizim ordu 45.000'i ancak buluyordu (Bk. Kurtuluş Savaşı). Türk Genelkurmayı, Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk'ün) direktifi ile, Afyon ve Eskişehir'i bırakıp ordunun Sakarya nehri gerisinde toplanmasını uygun buldu. Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa da (İsmet İnönü) 21 temmuz 1921'de, Generkurmay'a gönderdiği raporda şunları yazmıştı:

«Ordular arasında kuvvet itibariyle büyük bir muvazenesizlik hâsıl olmuştur. Ordunun beş, on gün zarfında tanzim fırsatını temin edecek bir saha, meselâ Sakarya gerisine kadar kısm-ı küllisinin serbesçe çekilmesini zaruri addediyorum.»

22 temmuz 1921'de Türk birlikleri, düşmanla ateşi keserek, sabahın erken saatlerinde Sakarya nehri doğusuna çekilmeye başladılar. Artçı birlikler Yunanlılar'la savaşarak, büyük birliklerin çekilmesini kolaylaştırdılar, art arda yapılan baskınlarla, hücumlarla çevirme hareketini önlediler.

Atatürk Başkomutan

Sayıca da, silâhça da kendisinden çok üstün bir düşmana karşı inanç kuvvetiyle çarpışan Türk ordusunun bütünü 26 temmuzda Sakarya'nın doğusunda toplanmış bulunuyordu. Yunan ordusu da, yer kazancına rağmen, Türkler'in inatçı savaşları ile kanlı kayıplara uğradığı için durmak zorunda kaldı. İki taraf da bir ay kadar, hazırlık yapmakla vakit geçirdiler. Taraflar Sakarya'da bir ölüm-kalım savaşına hazırlanıyorlardı.

5 ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal (Atatürk'ü) Başkomutanlığa getirdi. Atatürk o gün Mecliste söylediği nutukta şöyle diyordu:

— «Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek istiyen düşmanları behemehal mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır...»

Başkomutan derhal işe başladı, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) ile birlikte, ordu karargâhının bulunduğu Polatlı'ya gitti. Öte yandan, karargâhını Kütahya' da kuran Yunan Kıralı ve Başkomutanı Konstantin, Ankara'yı alarak Türkleri dize getirmek istiyordu. 13 ağustos 1921'de Yunan ordusu Eskişehir'den Ankara'ya doğru ilerlemeye başladı. İlk çatışmaları Türk gözcü birlikleriyle yapan Yunanlılar, Türk ordusunu sol yanından çevirmeye çalışıyorlardı.

Sakarya cephesi 100 km. kadar tutuyordu. 23 ağustos 1921'de kanlı çarpışmalar başladığı zaman iki tarafın kuvvetleri şöyleydi:

Türkler:
- Tüfek (piyade): 40.540
- Süvari: 4.500
- Top: 177
- Genel toplam: 60.000 kişi

Yunanlılar:
- Tüfek (piyade): 88.000
- Süvari: 1.200
- Top: 300
- Genel toplam: 120.000 kişi

Meydan savaşı güneyde başladı. 24 ağustosta Sakarya'nın bütün kıyılarında çarpışma oluyordu. Yunanlılar en çok kendi sağ yanlarında ağır basıyorlar, yer kazanıyorlardı.

Geniş Bir Cephede Kanlı Çarpışmalar

25 ağustosta kanlı çarpışmalar ortalama 90 km. bir cephe boyunca yayılmıştı. Savaş, taarruz ve karşı taarruzlarla gece yarısına kadar sürdü. Yunanlılar ağır kayıplara karşılık pek az yer elde ettiler. 26, 27, 28 ağustosta meydan savaşı bütün şiddetiyle sürdü. Çok

Atatürk, arkadaşları ile, batarya dürbünü başında, kolordunun Polatlı'nın kuzeydoğusundaki Kartal Dağı taarruzunu idare ediyor.

kayıp veren Yunanlılar, Ankara'yı bir saldırışta ele geçirmeyi umarken, korkunç bir hayal kırıklığına uğramışlardı. 28-29 ağustos günleri, Yunanlılar'ın üstün kuvvetle saldırmaları karşısında, cephede bazı düzeltmeler yapıldı.

31 ağustosta Yunanlılar Çal Dağı'nda bir gedik açtılar. Başkomutanlık tehlikeyi gördü. Önceden bütün birliklere, «tek insan kalıncaya kadar adım adım savunma» emri verilmişti. Bu yarma hareketi üzerine Garp Cephesi Komutanlığı'nın dikkati çekildi. Garp Cephesi'nden bu bölgeye asker yollandı, tehlike önlendi.

Yunanlılar 1 eylûlden başlıyarak, cephenin her yanında bocalama durumuna düştüler. Ancak zayıf noktalara vurarak, geçici başarılar kazanıyorlar, Türk ordusunu bozamıyorlardı. 5 eylûle kadar, Yunanlılar büyük kayıplara uğrıyarak, Türk savunma gücünü yenemeyince, meydan savaşı yavaşlar gibi oldu.

Türk Başkomutanlığı, Yunanlılar'ın savaşı yavaşlatarak, işi bölge savaşına dökmek, yeni birlikler alarak, taarruza geçmek istediğini anladı. Garp Cephesi'ne bu durumun önüne geçilmesini, süvarilerin Yunan gerilerini vurmalarını, yeni birliklerin gelmelerine engel olmalarını bildirdi.

Yunan Bozgunu Başlıyor

6, 7, 8 eylûlde Türk ordusu, Yunanlılar'ı geri püskürtmeye başladı. Cephenin bazı kesimlerinde Yunanlılar'da çözülme, çekilme hareketi görülüyordu.

9, 10 eylûlde, Türk ordusunun sağ kanadı Yunanlılar'a karşı taarruza başladı. Yunanlılar çok kötü duruma düştüler. Yedek kuvvetleri erimiş, çekilmekten, kaçmaktan başka çare kalmamıştı. 11 eylûlde Türk ordusunun saldırışı gelişti. Süvarilerimiz de güneyden bastırdığı için Yunanlılar, bütün kuvvetlerini Beylikköprü'den geçirmek zorunda kaldılar. Burada, şiddetli artçı savaşları veren Yunanlılar bozgun halinde, Sakarya'nın batısına güçlükle çekilebildiler.

12 eylûlde bazı birliklerimiz, Sakarya'nın batısına geçerek, kaçan Yunanlılar'ı kovaladılar. Süvarilerimiz Yunanlılar'ın gerilerine sarkarak, geri çekilen düşmanın hareketini bozguna çevirdiler.

22 gün, gece gündüz durmadan süren Sakarya Meydan Savaşı, 12-13 eylûl gece yarısı Yunan ordusunun tam yenilgisiyle bitti. 13 eylûl 1921 sabahı bütün Yunan ordusunu Sakarya batısına sürmüş olan Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Genel Kurmay Başkanlığı'na sunduğu raporda kısaca şöyle diyordu:

«23 ağustostan beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun muzafferiyet-i kat'iyesiyle neticelenmiştir...»

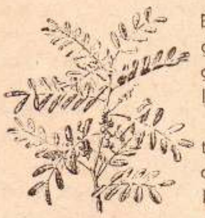
Yunanlılar'ın bu savaşta insan kaybı 40.000, Türkler'in ise 26.000 kadardı. Yunanlılar'ın malzeme ve silâh kaybı ise sayılamıyacak kadar büyük oldu.

Sakarya Meydan Savaşı'nı kazanan kahraman Türk ordusu, kendisinden kat kat kuvvetli bir düşmana karşı koyarken, kudretini Türk milletinden, onun büyük önderi Mustafa Kemal (Atatürk)den almıştı.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Sakarya Meydan Muharebesinde (Gnl. İ. Çalışlar, 1932); Sakarya'dan Akdeniz'e (Âlişan Reşit, 1932); Sakarya Meydan Muharebesi (K. Samancıgil, 1944).

SAKIZ AĞACI

Sakız ağacı

Daha çok Akdeniz Bölgesi'nde yetişen küçük bir ağaçtır. Bazı çeşitleri ağaççık şeklindedir.

Sakız ağacı antepfıstığıgiller familyasındandır. Küçük salkımlar halinde çiçekler açar, üzüm tanelerini andıran küçük, siyah, etli meyvaları vardır. Bu meyvalardan sıkıcı özelliği olan bir yağ elde edilir. Eskiden Doğu'da bu yağ zeytinyağından üstün tutulurdu.

Sakız ağacının asıl özelliği reçineye benziyen yapışkan bir sıvı salmasıdır. Temmuz sonlarında kalın dalların üzerinde bıçakla entilemesine açılan yarıklardan limon kabuğu renginde damlalar sızmaya başlar. Havayla temas edince bu damlalar kendiliğinden donar, tane vaya damla şeklinde katılaşır. Buna «sakız» denir.

Sakız cam gibi saydamdır. Soğukta cam gibi çatlar, kırılır. Sakızın hoş bir kokusu, lezzetli bir tadı vardır. Sakız nefese hoş koku vermek, diş etlerini kuvvetlendirmek için çiğnenir, yumuşatmak için içine «gıcır» denen, kauçuk asitinden bir madde katılır.

SAKIZ ADASI

Ege Denizi'nde, Batı Anadolu kıyılarına çok yakın, Yunanistan'a ait bir adadır. Yunanca'da adı Khios'tur; Kastron diye de anılır. Yüzölçümü 909 km², nüfusu 100.000 kadardır. Merkezi 30.000 nüfuslu Kastron şehridir.

Sakız Adası Yunanistan'ın yurdumuza en yakın parçasıdır. İzmir Körfezi'nin batısındaki Karaburun Yarımadası ile Sakız Adası'nın arası ancak 10 km. kadardır. Aradaki deniz Sakız Boğazı diye anılır. Adanın kuzey-güney doğrultusunda 48 km. uzunluğunda, 13-24 km. genişliğinde ince-uzun bir biçimi vardır. Toprakları çok verimlidir; meyvacılık ileri durumdadır, en çok incir yetişir. Başlıca ihraç maddesi şaraptır. Bir nevi yabani çalıdan yapılan «mastika» adlı içkisi de meşhurdur. Antimon, kalamin, mermer adanın başlıca toprakaltı zenginliklerini teşkil eder. Tabakhaneler en önemli sanayi faaliyetlerinden birini meydana getirmektedir. Deniz yolu ile yapılan ticaret de mühim bir yer tutmaktadır.

Sakız Adası İlkçağ'da Eski Yunanistan'ın güçlü bir şehir-devletiydi. M. Ö. V. yüzyılda Persler'e geçti. Daha sonra Delya Birliği'ne girdi. Romalılar'a, Bizans'a karşı sık sık ayaklanan Sakız Adası'nı 1089'da Selçuklular aldılar. Ada daha sonra Venedikliler'e, Cenevizliler'e, 1415'te Osmanlılar'a, 1912'de de Yunanistan'a geçti.

SAKSAFON (Bk. SAKSOFON)

SAKSAĞAN

Saksağan

Kargaya benziyen, uzun kuyruklu bir kuştur. Serçegillerin kargalar familyasındandır. 40 sm. kadar uzunluğunda olan bu kuşun yalnız kuyruğunun uzunluğu 25 sm.'i bulur. Tüyleri siyahlı beyazlıdır. G a g a s ı, ayakları siyahtır. Asya'da, Amerika'nın batı kesiminde yaşar. Yerli kuşlardandır, yani göç etmez.

Saksağanın birçok çeşidi vardır. Parklarda, meyva bahçelerinde, ağaçlık, fundalık yerlerde gezer. Böceklerle, solucanlarla, tanelerle, yemişlerle beslenir. Fare gibi küçük omurgalı hayvanları, kuş yumurtalarını, hayvan ölülerini dey er.

SAKSOFON

Saksofon

Nefesli bir müzik aletidir. 1840 sıralarında Belçikalı müzik aleti yapıcısı Antoine Sax tarafından icat edilmiş, ondan dolayı «saksofon» adı verilmiştir. Yapılış bakımından klârinete benzerse de sesi ondan çok daha etkileyicidir. Senfonik orkestralarda bulunmazsa da, çok ender olarak bazı bestecilerin eserlerinde saksofona da yer verdikleri olmuştur. Saksofon, daha çok, bandolarda, caz ve dans orkestralarında çalınır.

Saksofon'un birkaç çeşidi vardır. Bugün daha çok «mi bemol alto saksofon» ile «si bemol tenor saksofon» kullanılmaktadır. «Mi bemol» ve «si bemol soprano saksofon»larla «mi bemol kontrabas saksofon»lar daha az çalınır.

SAKSONLAR

Germen ırkından bir kavimdir. I. Yüzyılda Almanya'nın kuzeyiyle kuzeybatı kesimlerinde otururlardı. V. yüzyılda kendileri gibi Germen boylarından olan Angıllar ve Jutlar'la birlikte, İngiltere'ye geçerek, burada Anglo-Sakson kırallıklarını kurdular (Bk. Anglosaksonlar).

Saksonlar'ın, Britanya adalarına gelişi üzerine yerli Kelt ırkından Piktler, Galler dağlara, İskoçya'ya sığındılar, bir kısmı da Saksonlar'la karıştı. Bugünkü İngilizler'in ataları olan Saksonlar, Keltler'den başka, Normanlar'la da karışmışlardır.

SAKSONYA

Kuzey Almanya'da, Elbe nehrinin orta kesimindeki bir bölgenin ve eski bir devletin adıdır. Yüzölçümü 15.200 km² olan Saksonya, Avrupa'nın nüfusu en yoğun bölgesidir. Bu bölgede 6.000.000'a yakın insan yaşar. Bugün Doğu Almanya'nın bir ili olan Saksonya'nın başkenti yarım milyon nüfuslu Dresden şehridir (Bk. Dresden).

Saksonya, gerek yeraltı, gerek yerüstü zenginliğiyle büyük önem taşır. Almanya'nın ikinci derecede zengin kömür madenleri buradadır. Makina, dokuma, kimya, porselen sanayii çok ileridedir. Saksonya porselenleri dünya çapında ün kazanmıştır.

Saksonya, IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar bağımsız bir dukalıktı. XIII. yüzyıl başlarında Alman İmparatorluğu (Mukaddes Roma İmparatorluğu)na bağlı bir Elektörlük (Prenslik) oldu. Otuz Yıl Savaşları'nda büyük rol oynıyan Saksonya Elektörleri bu savaşlardaki Protestan önderlerinin başlıcalarındandılar. XVII. ve XVIII. yüzyılda Saksonya'nın iki büyük şehri olan Dresden'le Leipzig, sanat ve fikir hayatı yönünden büyük önem kazandılar.

Saksonya 1768'de Krallık oldu. 1815'te Viyana Kongresi'nde, Prusya Krallığı Saksonya'nın yarısını aldı. 1866'da Saksonya Krallığı Kuzey Almanya Birliği'ne, 1871'de de yeni kurulan Almanya İmparatorluğu'na katıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya'da cumhuriyet kurulunca Saksonya bir eyalet devleti oldu. Hitler'in idaresi sırasında il sınırları genişliyen, Bohemya'dan bazı yerleri de alan Saksonya, 1945'te, Ruslar'ın eline geçti. Ruslar'ın işgal ettiği bölgede Alman Halk Cumhuriyeti kurulunca, Saksonya da bu devletin önemli illerinden biri oldu.

Saksonya'nın Dresden ve Leipzig'den başka önemli şehirleri ve nüfusları şunlardır: Chemnitz (300.000), Zwickau (175.000), Hohenstein (25.000), Meissen (60.000).

SAL (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

SALÂHATTİN EYYUBÎ (1139 - 1193)

Salâhattin Eyyubî

İslâm hükümdarlarının en büyüklerinden biridir. Türk'leşmiş bir Arap ailesindendir (Bk. Eyyuplular). Babası Necmettin Eyyûp'la amcası Şirkûh, Zeng'ler'in (Musul Atabeyleri'nin) hizmetinde en yüksek görevlere çıkmışlardı. Salâhattin de Türk subayı olarak Zengî sarayında yetişti, Sultan Nurettin Zengî'nin güvenini kazandı (Bk. Nurettin Zengî).

O sıralarda Mısır'daki Arap Fatımî Devleti çok zayıflamıştı. Fırsatı yakaladığını anlıyan Nurettin Zengî, Şirkûh'u Kahire'ye yolladı, yanına onun yeğeni genç Salâhattin'i de kattı. Salâhattin'e ikbal kapılarını açan, bu Mısır seyahati oldu. Nurettin Zengî'nin desteği olmaksızın yıkılacağını anlıyan Fâtımî Sultanı, Şirkûh'ü kendine vezir (başbakan) yaptı. 1169'da Şirkûh ölünce, 30 yaşında bulunan Salâhattin, Mısır'a vezir oldu; resmen Sultan Nurettin'e bağlıydı ama, olaylar, ikisinin arasını açtı. Kahire'ye oğlunun yanına gelen Necmettin Eyyûp, Salâhattin'e bağımsızlığa gitme yollarını araştırmasını öğütlüyordu. Çünkü Mısır, Nurettin'in ülkelerinden çok daha zengin, önemli bir ülkeydi. Yalnız, Salâhattin, Nurettin'in ölümüne kadar, kendisini yetiştiren bu büyük adama karşı açıkça cephe almak yoluna gitmedi.

Salâhattin, 1171'de Fatımî Halifesi'ni tahttan indirdi, hutbeyi iki yüz yıl önce olduğu gibi Bağdat'taki Abbasî Halifesi adına okuttu. Böylece, Şiî olan Fatımî'lerin saltanatı tarihe karıştı, Sünnî İslâm dünyası birliğe kavuştu. Bu, İslâm tarihinin en önemli olaylarından biridir.

Bunun üzerine, bütün Sünnî Müslüman âleminin minnetini kazanan Salâhattin, emsalsiz bir itibar sahibi oldu. Bu sıralarda Sultan Nurettin öldü, iki hükümdar arasında bir çarpışma kendiliğinden önlenmiş oldu; zira Türk Atabeyi Mısır'a girmeye hazırlanıyordu. Salâhattin, ona karşı koyamıyacağını anladığından, kardeşi Turan-Şah'ın 1173'te fethettiği Yemen'e sığınmaya karar vermişti.

«An-Nâsır Salâhattin Yusuf» adiyle Mısır sultanı (imparatoru) olan Salâhattin artık rakipsiz kalmıştı. Böylece, Eyyûbî (Eyyuplular) saltanatı resmen kurulmuş oldu. Salâhattin Eyyûbî, Zengîler'in Türk ordusunu hizmetine aldı, İslâm âleminin en güclü devletini kurdu. Az zamanda Mısır'dan başka Yemen'i, Hicaz'ı, Suriye'yi, Lübnan'ı, Filistin'in Haçlılar'ın elinde bulunmıyan kısmını, Elcezire'yi, Basra'yı, Bingazi'yi, Diyarbakır'ı, Nübye'yi (Kuzey Mısır Sudanı'nı) imparatorluğuna kattı. Sıra Haçlılar'a gelmişti.

Haçlılar'a Karşı

Salâhattin, 5 temmuz 1187'de Filistin'in Taberiye bölgesinde Hattıyn (Hıttıyn) köyü yakınlarında büyük Haçlı ordusunu yakaladı, tamamen yok etti; bu, Ortaçağ tarihinin dönüm noktası olaylarındandır. Kudüs, 88 yıllık bir Haçlı işgalinden sonra Müslümanlar'ın eline geçti. Haçlılar 1099'da Kudüs'e girdikleri zaman, kedilere, tavuklara varıncaya kadar bütün canlı yaratıkları boğazladıkları halde, Salâhattin, bir tek Hıristiyan'ın burnunu kanatmadı; bu Ortaçağ anlayışına göre şaşılacak bir şeydi.

Kudüs'ün düşmesi, Haçlı seferlerinin en ünlüsü olan III. Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine yol açtı. Almanya İmparatoru Friedrich Barbarossa, Fransa Kıralı Philippe-Auguste, İngiltere Kıralı «Aslan Yürekli» Richard sefere katıldılar. Bu seferde Haçlılar, Salâhattin'in karşısında hiçbir şey elde edemediler; bu savaş yeniden on binlerce Haçlı'nın Kutsal Topraklar'da ölmesinden başka bir sonuç vermedi.

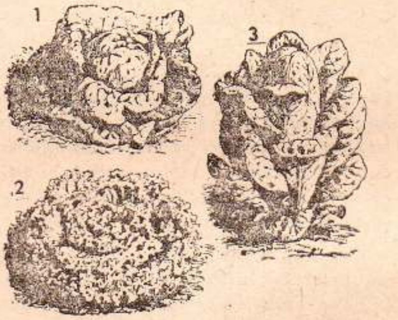
Salâhattin Eyyûbî, 1193'te öldü. Türbesi Şam'dadır, Müslümanlar'ın ünlü ziyaret yerlerinden biridir. Salâhattin öldüğünde 54 yaşındaydı. Sultanlığı 21,5 yıl sürmüştür. İmparatorluğu kendisinden sonra kardeşleri, oğulları, yeğenleri arasında parçalandı, Selçuklular'da olduğu gibi, birçok Eyyûbî devleti kuruldu. Bunlar, Kahire'deki Mısır sultanını baş tanıyorlardı.

Dünya tarihinin önemli kişilerinden olan Salâhattin Eyyûbî, Batı'da da, Doğu'da örnek hükümdar olarak kabul edilmiştir. Sert şartların hüküm sürdüğü Ortaçağ'da Salâhattin cömertlikle, hoşgörürlükle davranmış, düşmanlarını bile kendine bağlamak yoluna gitmiş, gerekmedikçe kan dökmekten kaçınmıştı. Batı'da «Saladin» diye tanınmıştır, hakkında yüzlerce roman, hikâye, piyes yazılmış, birçok kere filmi yapılmıştır. Salâhattin büyük başarılarını ezici çoğunluğu Türk olan bir ordu ile sağlamıştır. Kültür, edebiyat ve sanatı olağanüstü korumuş, bilginlere büyük saygı göstermiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Salâhaddin Eyyubî ve Boz Aslan (K. Özcan, 1941); Selâhaddin-i Eyyubî ve Aslan Yürekli Rişar (Sir W. B. Scott'tan çev. 1934, 1941, 1942, 1951).

SALAMANDRA Bk. SEMENDER)

1 — Yeşil salata; 2 — Kıvırcık salata; 3 — Marul.

SALATA

Yaprakları çiy olarak yenen bir marul çeşididir. «Yeşil salata», «kıvırcık salata» da denir. Kökü kazık köktür, damarlı, kıvırcık olan yaprakları genişçedir, birbirlerinin üzerine sarılmışlardır. Sapı üzerinde hindiba gibi bileşik çiçekler açar. Bitkinin kökü bu yaprakların ortasında kalır.

Salata, her iklimde yetişen, vitamini bol bir sebzedir. Dış yaprakları kirlenmiş olacağından, bunları attıktan sonra, daha körpe olan iç yapraklarını da iyice yıkamak gerekir. Çünkü kirli lâğım sulariyle sulanan bostanların salataları tifo, dizanteri gibi bazı salgın hastalıklara yol açabilir. İyice temizlenen salatanın yaprakları kesilip doğrandıktan sonra zeytinyağı, sirke, ya da limon serpilerek yenir. Gerek iştah açıcı olması bakımından, gerek A, B, C, E vitamini bol olmasından dolayı salata besleyici, faydalı bir sebzedir.

SALATALIK (Bk. HIYAR)

SALAZAR, Antonio De Oliveira (1889-)

Salazar

Portekiz diktatörü ve siyaset adamıdır. Santa Comba Dao'da doğdu. Coimbra Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra bir süre bu üniversitede ekonomi dersleri okuttu. 1926'da Antonio De Fragosa Carmona'nın kabinesine maliye bakanı seçildi. Yalnız, kendisine tam yetki verilmediği için işinden ayrıldı. 1928'de ise bütün şartlarını kabul ettirip tam yetkili bir maliye bakanı oldu. 1932'de Portekiz kabinesinin başına geçti. Cumhurbaşkanı Carmona ile birlikte Portekiz'i diktatörlükle idareye başladı. 1951'de

Carmona ölünce Salazar tek başına Portekiz'in diktatörü oldu.

Salazar kuvvetli ve başarılı bir hükümet kurmuştu. Bütçe denk geldikten başka Portekiz'in siyasi durumu da düzelmişti. Bu bakımdan Salazar idaresi Portekiz'de tutunmuş, 30 yılı aşan bir zamandan beri sürüp gelmiştir.

SALEP

Orkidelerin bir çeşididir. Eski Dünya'nın soğuk olmıyan bölgelerinde yetişir. Gövdesinin altında köklerinin arasında yazları iki yumrusu vardır. Bu yumrulardan birinin üstü buruşuk, koyu renkli, öteki ise içi dolu, açık renklidir. Bunlar bitkiye gelişmesi sırasında besin maddelerinin deposu işini görürler. Bitki her yıl yeni yumrular meydana getirir.

Anadolu'da, İran'da yetişen bir cins salebin yumruları toplanıp kurutulduktan sonra dövülerek elde edilen beyaz toza da «salep» denir. Bu tozu şekerli suyla, ya da sütle karıştırarak sıcak sıcak içilen bir içecek yapılır. Daha çok kışları içilen salep öksürüğe, üşütmelere iyi gelir.

Salep

Salepgiller. — Bitkiler âleminde birçeneklilerden bir familyadır. Çiçeklerinin güzelliğiyle ilgiyi çeken bu familya 5.000'den fazla türü ile bitkiler âleminin en kalabalık familyalarındandır. Bu familyada salep, vanilya, venüsçarığı gibi bitkiler bulunur. Bu bitkilerin hiçbiri zehirli değildir.

SALGI BEZLERİ (Bk. BEZ)

Toplum Sağlığını Tehdit Eden SALGIN HASTALIKLAR

SALGIN HASTALIKLAR, bir kimseden başka bir kimseye bulaşan hastalıklardır. Bir hastalığın kısa zamanda başkalarına da geçmesi, böylece gittikçe genişleyip yayılması insan toplulukları arasında korkunç tehlikelere yol açar. Tarihte milyonlarca insanı yok eden büyük salgınlar görülmüştür.

Yeryüzünde yayılmış olan mikrop ve virüslerin bir kısmı zararsız olmakla birlikte, birtakımları da hastalık yapan azgın, zararlı mikroplardır. Bu mikroplar, bir insanı hasta etmekle kalmazlar, onun yolu ile başkalarına da geçerek, birçok kişinin hastalanmasına yol açarlar.

XIX. yüzyılda birçok bulaşıcı hastalıkların mikropları ortaya çıkarıldıktan sonra, bu gibi bulaşıcı, salgın hastalıklarla yapılan savaşmalar günden güne daha verimli sonuçlara ulaşmıştır. Bu arada, gerek koruyucu, gerek kurtarıcı olarak, birtakım aşılar, serumlar bulunmuş, özellikle sülfamitlerin, penisilin başta olmak üzere, antibiyotiklerin keşfedilmesi salgın hastalıkların korunma ve tedavisinde büyük başarılar sağlamıştır.

Salgın Hastalıkların Yayılması

Salgınlara yol açabilecek bulaşıcı hastalıklar pek çoktur. Tifo, paratifo, dizanteri (kanlı basur), tifüs, kızıl, kızamık, çiçek, su çiçeği, salgın menenjit, grip, kabakulak, kuşpalazı (difteri), boğmaca, tatarcık humması, verem, cüzam (miskin hastalığı), ruam, hummayıracia, bulaşıcı sarılık, frengi, belsoğukluğu, malta humması, salgın çocuk felci, sıtma, şarbon (karakabarcık), kolera, veba, sarı humma, kuduz, salgın uyku hastalığı, trahom bunların en tanınmışlarıdır.

Bütün bu bulaşıcı hastalıkların mikropları insandan insana, ya da hayvandan insana birtakım yollardan, araçlardan bulaşır. Bunlara «bulaşma yolları» (bulaşma araçları) denir. Hastanın kendisi de «bulaşma kaynağı»dır.

Bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış insanlar, hayvanlar vücutlarında o hastalığın mikroplarını taşıdıkları için, onların yanında, yakınında bulunanlar da bu mikropları alarak, ya kendileri hastalığa tutulurlar, ya da kendileri dayanıklı oldukları için hastalanmayıp, hastalığı başkalarına bulaştırırlar. Bunlara «sağlam taşıyıcı» denir (Bk. Mikroplar).

Salgın hastalıkların yayılmasında bu taşıyıcıların payı çok büyüktür; çünkü, kendileri hastalanmadıkları için, rahat rahat gezerler, etrafa mikrop saçarlar. Tifo, paratifo, kolera gibi hastalıklara tutulmuş kimselerle temas ettikten sonra barsaklarına bu hastalıkların mikroplarını alarak, dışkılariyle bunları etrafa saçanlar, kızıl, kızamık, salgın menenjit, kuşpalazı, kabakulak gibi hastalıkların mikroplarını boğazlarında, burunlarında taşıyarak çevrelerindekilere hastalık aşılıyanlar bu sağlam taşıyıcıların örnekleridir.

Ayrıca, bulaşıcı bir hastalığa tutulup iyileştikten sonra, hastalığın mikroplarını uzun bir süre vücutlarında taşıyanlar da vardır ki bunlara da «nekahetteki taşıyıcılar» denir.

Bazı hayvanlar da hastalık mikroplarının etrafa yayılmasına sebep olurlar. Şarbon, ruam, malta humması gibi hastalıklar hem insanlarda, hem hayvanlarda olabilir. İnsanlar, bu hastalıklara çoğunlukla hayvanlarla olan yakın ilgileri dolayısiyle tutulurlar.

Bazı mikroplar da bir insandan ötekine atlamak için arada bir hayvana geçip onun organizmasında bir olgunlaşma süresi geçirmek zorundadır. Bu «ara hayvanları» mikropları hem olgunlaştırır, hem de sağlamlara bulaştırır: Sıtmada sivrisineklerin, tifüste bitlerin yaptığı gibi. Bazı hayvanlar da aldıkları mikropları, olgunlaşma bahis konusu olmaksızın, doğrudan doğruya bulaştırırlar: Kara sineklerin bazı hastalık mikroplarını pisliklerden alıp uzaklardaki insanlara taşımaları gibi. Pireler de vebaya tutulmuş insanların, farelerin kanını emerek, bu kan içindeki mikropları barsaklarında, pisliklerinde taşıyıp sağlam insanlara bulaştırırlar.

Bulaşıcı hastalık mikropları cansız araçlarla da etrafa yayılabilir. Hastalığına göre, hastanın yatak takımı, çamaşırı, yemek kabları, elbisesi, kullandığı eşya, mendilleri, havluları, oturakları temizlenmeden başkası tarafından kullanılırsa hastalık onlara da bulaşır.

Hastaların nefesleriyle kirlenmiş hava; mikroplariyle, kirleriyle bulaşmış sular, besin maddeleri, topraklar; içinde hasta yatmış, temizlenmemiş binalar, taşıtlar da bulaşıcı hastalıkların yayılmasına, salgın haline gelmesine yol açarlar.

Bütün bunlardan dolayı, bir yerde bulaşıcı hastalık çıkınca, o hastalığa tutulanı tedavi ederek kurtarmak ne kadar önemliyse, hastalığın çıktığı yerde söndürülüp çevreye yayılmasını önlemek de o kadar, hattâ ondan daha önemlidir.

Salgına Karşı Tedbirler

Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için alınacak ilk tedbir hastanın ayrı bir odaya konularak sağlamlardan ayrılmasıdır. Hastanın yanına doktorlardan, hastaya bakanlardan başkası sokulmaz. Onlar da hastayla temas ederken gömlek giyerler, daha başka gerekli tedbirler alırlar, çıkarken gömleklerini hastanın odasında bırakırlar.

İkinci önemli tedbir, hastalık kanunun haber verilmesini emrettiği hastalıklardansa, hastanın adını, adresini en yakın polis karakoluna, ya da hükümet tabipliğine, 24 saat içinde bildirmektir. Bu ödevin yurttaşlarca iyi bilinip yerine getirilmesi salgın hastalıklarla savaş bakımından çok önemlidir.

Kanunun haber verilmesini emrettiği hastalıklar şunlardır:

Kolera, veba, lekeli humma (tifüs), tifo, paratifo, çiçek, kuşpalazı (difteri), salgın çocuk felci, uyku hastalığı, dizanteri (kanlı basur), kızamık, cüzam, verem, hummayıracia, malta humması, kuduz, ya da olmasından kuşkulanılan bir hayvanın birini ısırması.

Kanunun bir maddesine göre, bu listede bulunmıyan, fakat salgına yol açmak tehlikesini gösteren hastalıkların haber verilmesini de hükümet bir emirle zorunlu hale getirebilir.

Bulaşıcı Hastalıklarda Yapılacak Temizlikler

Bulaşıcı bir hastalıkla yatanların, hastalıkları sırasında da, kalktıktan sonra da yatak takımları, çamaşırları, yemek kabları sodalı suda kaynatılarak yıkanır. Balgam hokkaları, oturakları, kullandıkları küvetler kireçkaymağı, «cresylol» eriyiği gibi mikrop öldürücü maddelerle yıkanmalıdır. Hasta ayağa kalktıktan sonra karyolası, masası, komodini, dolabı, daha başka eşyası, odası özel dezenfeksiyon usulleriyle temizlenir.

Hastaya bakanlar, onunla temas edenler ellerini, yüzlerini bol sabunlu suyla yıkamalıdırlar. Ayrıca, hasta odalarının kapısı önünde bir küvet içinde mikrop öldürücü bir maddenin eriyiği bulundurulmalı, hastayla ya-

kından temas edenler odadan çıkarken ellerini bununla iyice yıkamalıdır. Hastalığın koruyucu aşısı varsa, hastaya bakanlar, onun çevresindekiler derhal aşılanmalıdır.

Öte yandan, bulaşıcı bir hastalıktan yatanlara gayet iyi bakılmalıdır. Elleri, yüzleri, ayakları, vücudunun kirlenen daha başka yerleri her gün sabunlu suyla silinmeli, yatak çarşafları, örtüleri temiz tutulmalıdır. Hastaların dili, diş etleri karbonatlı, gliserinli suyla sık sık temizlenmeli, ateşini ölçmek için kullanılan dereceler, her kullanıştan sonra, içinde binde bir süblime eriyiği bulunan bir bardağın içine konulmalıdır.

Hasta odasını temizlerken bayağı süpürge kulanılmaz; çünkü, süpürge bütün kiri, mikropları havaya kaldırır, bunlar birazdan gene yere çöker. Onun için, varsa, elektrik süpürgesi kullanmalı, yoksa yerler, mikrop öldürücü maddelerle karıştırılmış sabunlu suyla silinmelidir. Ayrıca, hasta odasının tabanı, muşamba gibi, temizlenmesi kolay bir örtüyle, ya da mozayikle kaplanmış bulunmalıdr.

Ancak bütün bu tedbirlere dikkat etmek sayesindedir ki bulaşıcı hastalıkların başkalarına geçmeden, çıktığı yerde söndürülmesi, böylece salgınların önlenmesi kabil olur.

Deli İbrahim Salih Paşa'yı nasıl boğdurttu

DELİ İBRAHİM'in, sadrazamı Salih Paşa'yı bir hiç uğruna, iple boğdurtarak öldürtmesi Osmanlı tarihinin en tipik olaylarından biridir. Bu olay, Çandarlı Hayrettin Paşa'yı öldürten Kanunî'den Mithat Paşa'yı boğdurtan Abdülhamit'e kadar, Osmanlı padişahlarının, insan hayatına ne kadar az değer verdiklerini, sağ kolları demek olan sadrazamlarını bile öldürtmekten nasıl çekinmediklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Salih Paşa'nın nasıl öldürüldüğünü «Naima Tarihi» şöyle anlatıyor:

Padişah Hazretleri'nin keyifleri gezmek isteyip kâh tahtırevan, kâh at ve kâh araba ile şehirde dolaşmaları âdetleri olmakla, birkaç defa başka arabalar karşı gelince dar sokaklarda sıkışıklık olmuştu. Bu yüzden Padişah Hazretleri: «Arabalar şehre girmesin ve kimse şehirde arabaya binmesin. İstanbul içinde bir daha görmeyim» diye yasak etmişlerdi.

Yürek sıkıntısına ve karasevdaya müptelâ olduklarından bazı şeyhlere ve üfürükçülere kendilerini okutarak rahatlarlardı. 1057 şabanının 17'nci pazartesi günü Davutpaşa semtinde meşhur çınar ağacı yanında sakin okuyucu bir imama giderken, kaza-i ilâhi, önlerine bir araba geldi ve tembih edilmiş iken kimsenin yasağa kulak asmamasını sadrazamın kayıtsızlığına yorarak öfkelenip:

— «Tiz veziri çağırın!» diye ardı ardına adamlar gönderdi.

Zavallı Sadrazam Salih Paşa sarayında ikindi divanına hazırlanırken:

— «Padişah ister!» diye adamlar gelip, o da, aslını bilmez, atına binip imamın evinde padişahla buluştukta, padişah:

— «Ben arabaları yasak etmişken niçin benim tembihim tutulmaz. Ben padişah değil miyim? Tiz boğun!» diye avaz avaz bağırmaya başladı.

Salih Paşa özür dileyip canını kurtarmaya çalıştıysa da, padişah kabul etmeyip:

— «Çabuk boğsanıza!» diye öfke ile haykırıp maiyeti de imamın evinde buldukları kuyu ipiyle bigünah Salih Paşa'yı oracıkta boğdular.

SALGURLULAR

Eski bir Türk devletidir. «Fars Atabeyleri» de denir. Bu devlet 1147'den 1287'ye kadar 140 yıl sürmüştür. Selçuklular'a bağlı olarak kurulmuş, sonra Harzem-Şahlar'a, İlhanlılar'a bağlanmıştır. İran'ın Fars eyaletinden başka Arabistan'da Bahreyn Adaları ile Katîf Yarımadası da Salgurlular'ın egemenliği altındaydı.

Salgurlular, Oğuzlar'ın Salur boyundandılar. Başkentleri Şiraz olan bu devletin kurucusu Muzafferettin Sungur (1147-1161); Mevdut Salgur Bey'in büyük oğludur. Büyük İranlı şair Sadî «Gülistan» adlı ünlü eserini Salgurlular'ın 6. hükümdarı Muzafferettin Ebubekir Kutluğ Han (1226-1260) adına yazmıştır. Kutluğ Han, kızkardeşini Celâlettin Harzemşah'a vermişti. Kutluğ Han'ın torunu olan Abiş Hatun, 1264'te tahta geçti, 1287'ye kadar 23 yıl saltanat sürdü; Hülâgu'nun oğlu Mengü Timur ile evliydi. 11. ve sonuncu hükümdar olan Abiş Hatun ölünce, devleti İlhanlılar bütün bütün kendilerine kattılar.

SALINIM

Fizikte, cisimlerin belli bir hareketine verilen addır. Salınım hareketinin en belirli özelliği, hareketli cismin hareketini belli zaman aralıkları içinde tekrarlamasıdır.

Bu çeşit harekete en açık örnek sarkaçta görülür. Sabit bir noktaya tutturulmuş bir cismin bu nokta çevresinde yaptığı titreşim bir salınım hareketidir. Duvar saatlerinin zincir ucuna asılmış olan ağırlıkları iki nokta arasında belli zamanda gider gelir. Bu gidişgelişin eşit zaman aralıklarında olması, sarkacın zaman ölçülmesinde kullanılmasını sağlamış, böylece sarkaçlı duvar saatleri yapılabilmiştir (Bk. Saat; Sarkaç).

Bundan başka, fizikte birçok büyüklük vardır ki, bunların değişimi koordinat eksenleri üzerinde gösterildiği zaman salınım yaptıkları görülür. Elektrik akımının titreşimi, sesin titreşimi, elektromagnetik dalgaların titreşimi salınım hareketinin özelliklerini gösterir.

SALİH PAŞA (1607 - 1647)

Sultan İbrahim zamanında sadrazamlık yapmış, padişahın emri üzerine kuyu ipiyle boğdurularak öldürülmüş bir Osmanlı veziridir.

Bosnalı olan Salih Paşa, devlet hizmetine Defterdar Mustafa Paşa'nın yanında başladı. Divan kâtipliği yaptıktan sonra Yeniçeri Ağası oldu. Doğru sözlü, doğru özlü bir adamdı, Yeniçeri Ocağı'na oldukça çeki-düzen verdi. 1644'te vezir (paşa) rütbesiyle Defterdar oldu, 1645'te de, kızlarağasının aracılığı ile, sadrazamlığa getirildi.

Salih Paşa, 2 yıldan az bir zaman kaldığı sadrazamlıkta, akıldan yoksun İbrahim'in delice hareketlerini elinden geldiği kadar önlemeye çalıştı. «Deli» İbrahim, o sıralarda kendini büyü, tılısım gibi saçma şeylere vermişti. Şehirdeki büyücüleri, falcıları dolaşır, kendisine muskalar yazdırır, bu büyücülere kucak dolusu para dağıtırdı. Salih Paşa'yı da gene böyle, bir gün, üfürükçüye giderken, yolunun önüne arabasının çıkıp dar sokağı kapamasından ötürü, kızarak, öldürtmüştür.

Osmanlı tarihçileri Salih Paşa'yı doğru bir adam olarak gösterirler. Rüşveti önlemeye çalıştığı, hattâ kendisinin de Sultan İbrahim'e diğer vezirler ve sadrazamlar gibi rüşvet vermediği, «ben devlet malına dokundurmam!» dediği için padişahın gözüne bir türlü giremediği de belirtilir.

SALİH REİS (? - 1566)

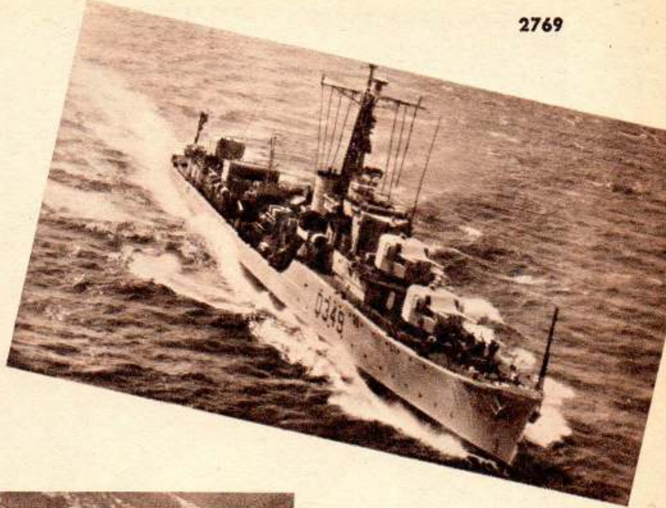
Eski Türk amirallerinin en büyüklerinden biridir. Edremit'in kuzeybatısında Kazdağı'nda doğdu. Çocuk denecek yaşta levent olarak Oruç Barbaros'un yanına girdi. Barbaros Kardeşler'in yanında Cezayir'deki bütün harikalı savaşlara katıldı; Barbaroslar'ın en değerli amirali derecesine yükseldi.

1533'te Barbaros Hayrettin Paşa kaptan-ı derya olunca, Salih Reis'e de bahriye sancakbeyliği (tümamiral) rütbesi verildi. Osmanlı deniz kuvvetlerinin en seçkin sınıfı olan «korsan» sınıfında çalışan Salih Reis, Batı Akdeniz'de Almanya - İspanya İmparatorluğu gemilerine göz açtırmadı. Yalnız, bir gün Korsika'nın bir limanına demir atmışken, Andrea Doria'nın baskınına uğradı. Turgut Reis'le birlikte esir düşüp forsaya vuruldu.

İki ünlü Türk amirali 3 yıla yakın forsada kaldılar. Barbaros Hayrettin Paşa, iki arkadaşının zincire vurulduğu geminin Cenova limanında olduğunu casuslarından öğrenince, yüz parçaya yakın savaş gemisinden kurulu azametli donanmasiyle Cenova'ya gitti, şehrin doçunu amiral gemisine çağırdı, Turgut Reis' le Salih Reis akşama kadar kendisine teslim edilmezse, Cenova'da taş taş üzerinde bırakmıyacağını söyledi. Böylece Türk amiralleri, esirlikten kurtuldular.

1538 Preveze Zaferi'nde Salih Reis, Barbaros'tan sonra en önemli rolü oynadı; donanmanın sağ kanadına komuta ediyordu. Barbaros öldükten sonra arkadaşı Turgut'la birlikte, özellikle Tunus'ta elde edilen bütün deniz zaferlerine katıldı. 1552 mayısında bahriye beylerbeyi (oramiral) rütbesiyle Cezayir genel valiliğine atandı. O sıralarda Fas Arap İmparatorluğu'nun İspanya ile işbirliği kurmasından korkuluyordu, çünkü İspanya Osmanlı İmparatorluğu'nun amansız düşmanı, Akdeniz'de Türkler'in rakibiydi. Salih Reis Fas'a baş eğdirmesi hususunda hükümetten buyruk alınca, 1553'te Fas topraklarına girdi. Fas, o devirde dünyanın büyük devletleri arasında sayılırdı, 5 milyon km^2'ye yakın toprağı vardı. Salih Reis başkent Fas şehrine de girdi. Sultan II. Muhammed, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir hükümdar olmayı ilân et-

Hava Kuvvetlerimizin temel direği olan jet filolarımızdan biri.

Türk Ordusu Deniz Kuvvetleri'nin en yeni muhriplerinden: «Mareşal Fevzi Çakmak»

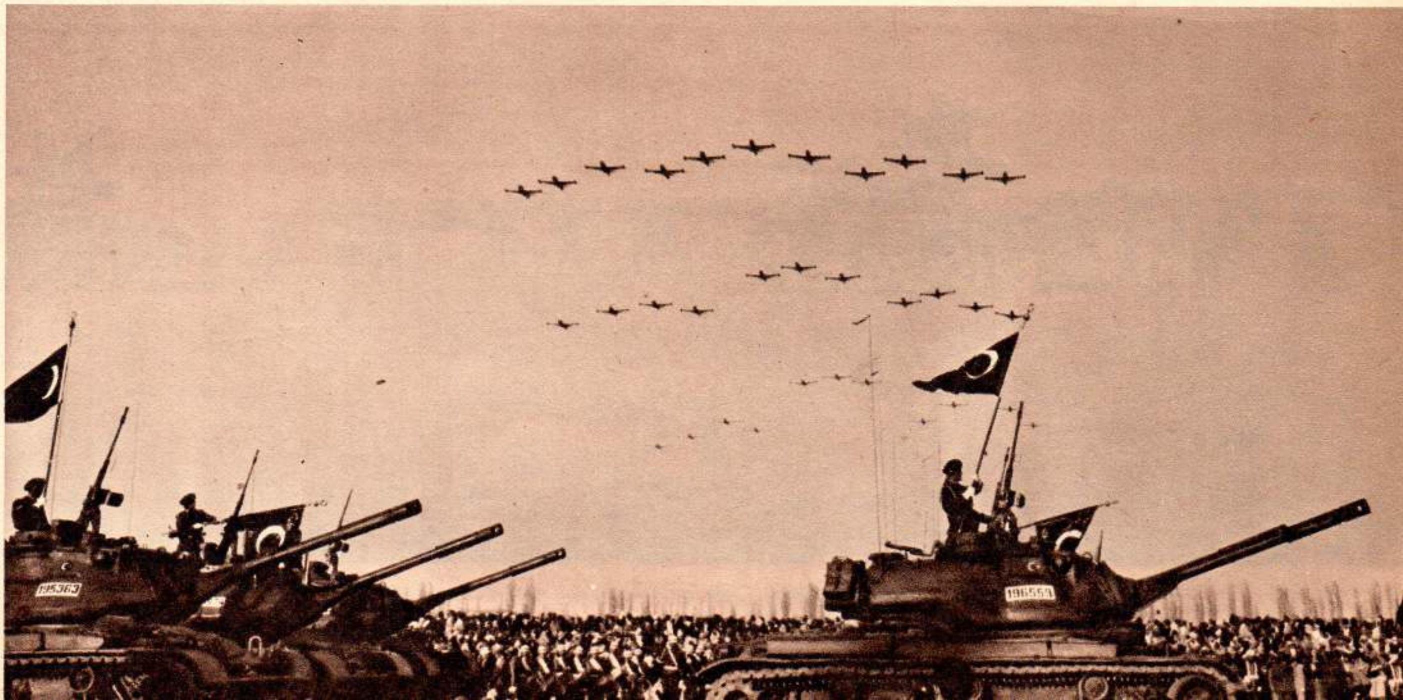
ORDU

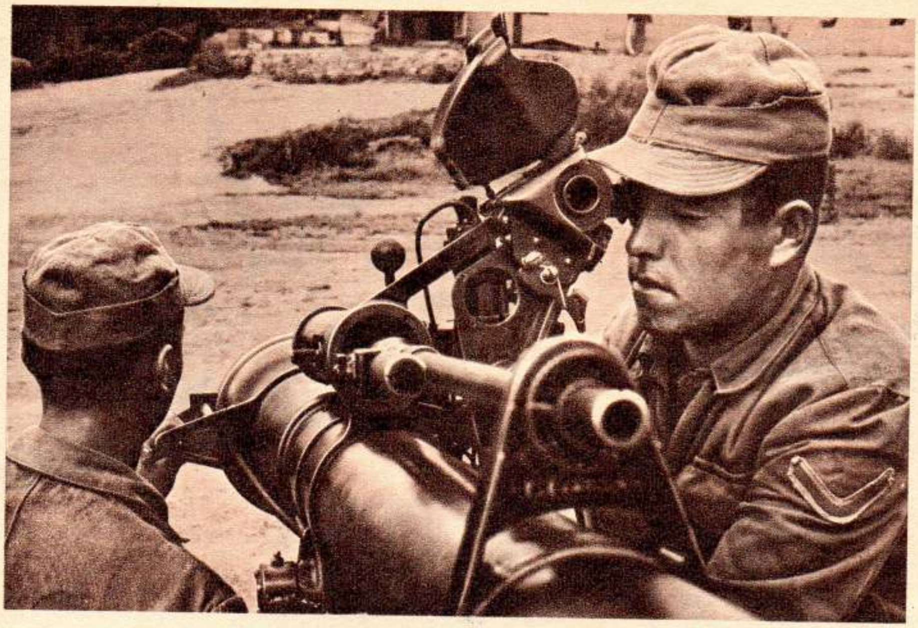

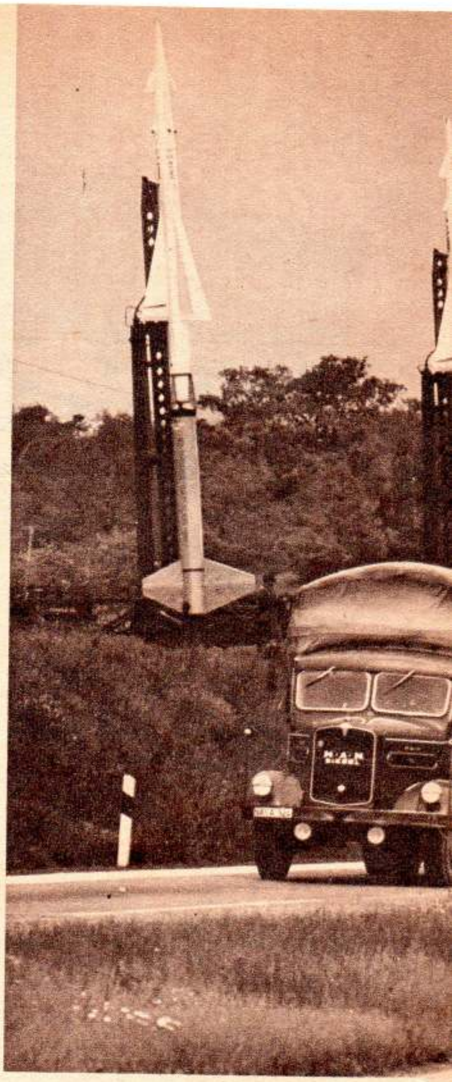
Kahramanlığiyle dünyaya ün salan Kara Kuvvetleri'mizden bir birlik manevra sırasında.

Ordular milletlerin bütünlüğünü, bağımsızlığını koruyan silâhlı kuvvetlerin tamamıdır.

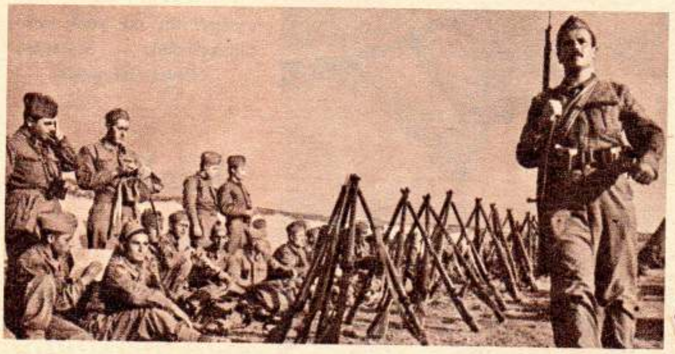
Şanlı ordumuz bir Cumhuriyet Bayramı töreninde

Türk Ordusu Kara Kuvvetleri'ne bağlı bir onbaşı talim sırasında.

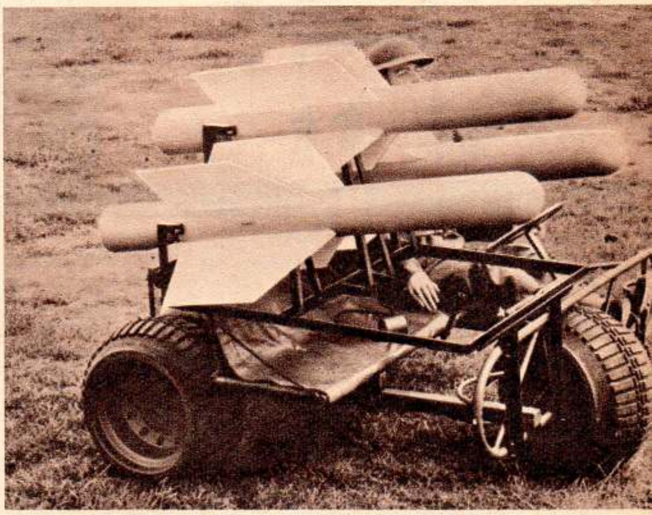
Bir Türk birliği dinlenme sırasında

Tanklar savaşta piyadenin en büyük desteğidir. İşte bir manevrada tankların arasında ilerliyen bir birliğimiz.

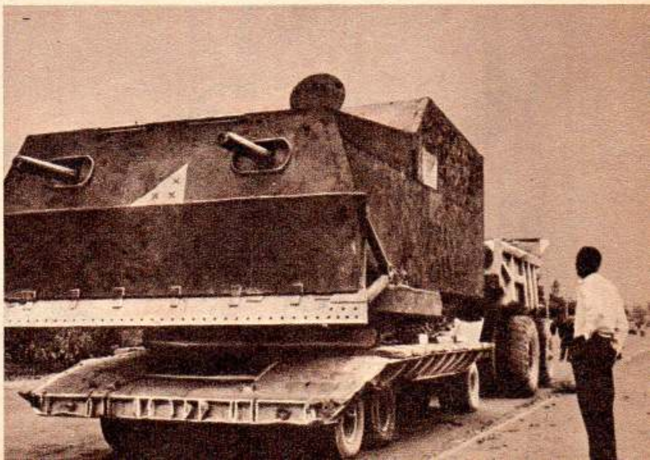
Güdümlü mermiler modern ordularda en önemli yeri almaya başlamıştır. Burada görülenler A. B. D. ordusuna ait Nike güdümlü mermileridir.

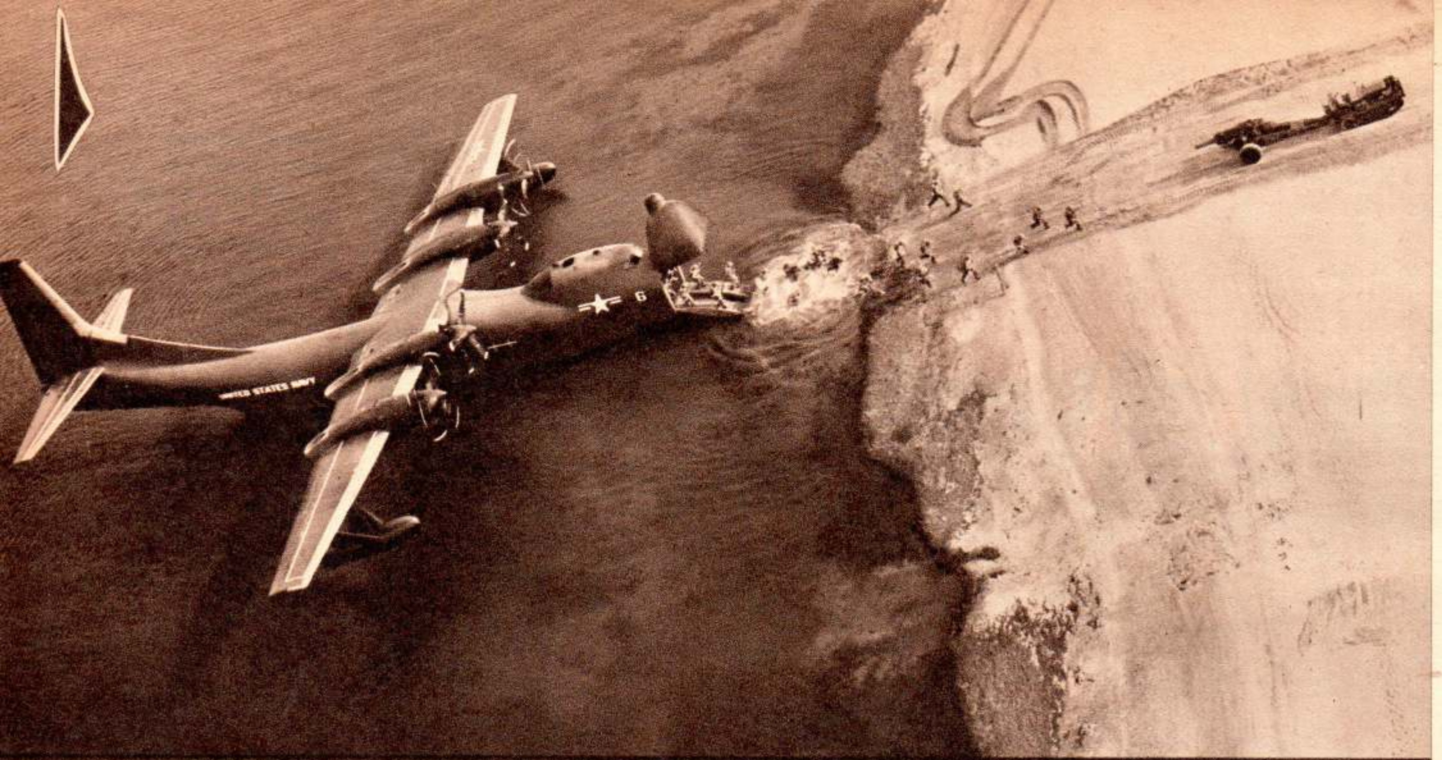
Tanksavar güdümlü mermileri yeni geliştirilmiş çok etkili silâhlar arasındadır. İsabet ihtimali çok yüksek olan bu güdümlü mermilere, ateşlendikten sonra, telsizle yön verilebilir.

Ağır piyade silâhlarından olan havan topları savaşların en zorlu silâhları arasındadır.

Bir buldozerden meydana getirilen bu zırhlı araba Katanga ordusunda kullanılmaktadır.

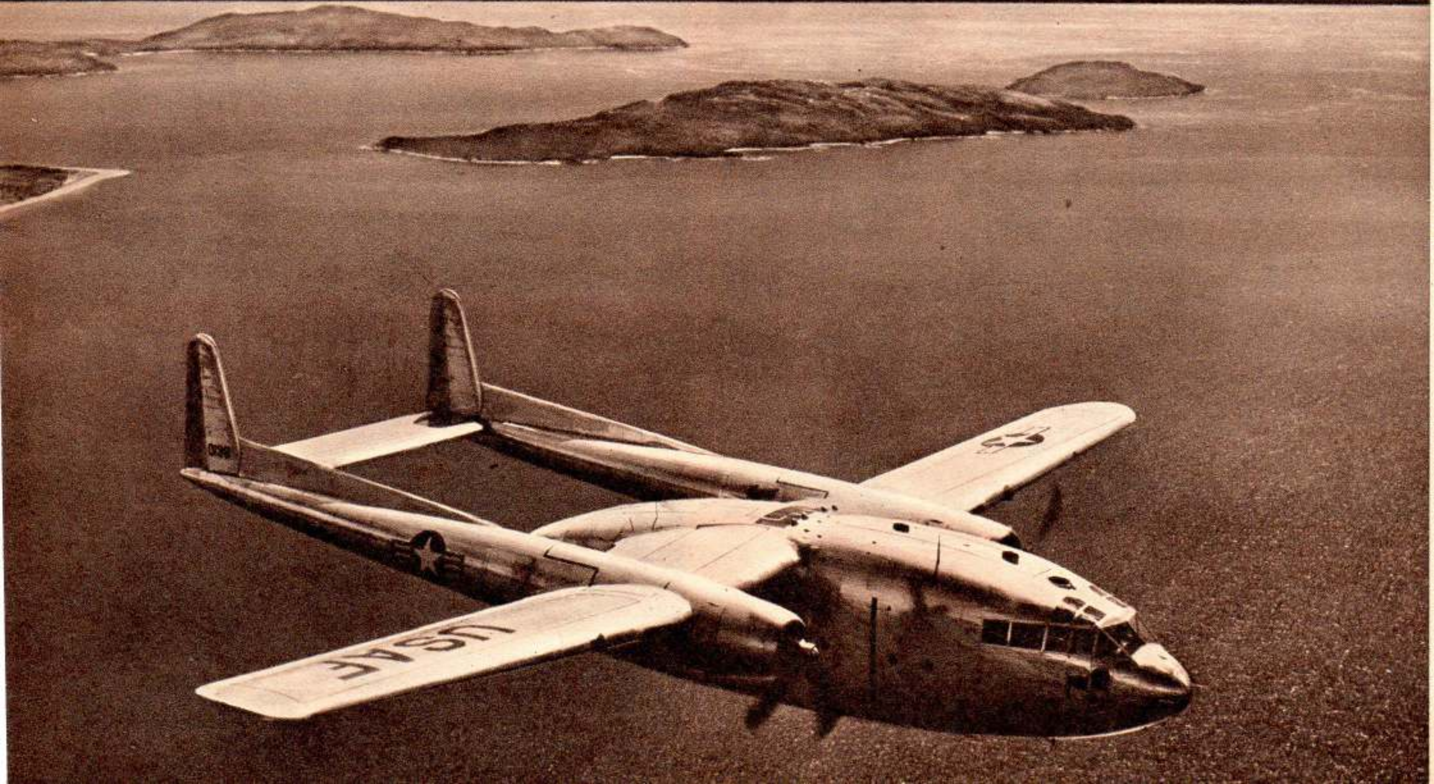
Bugünkü orduların çıkarma işlerinde uçaklardan da faydalanılmaktadır.

Helikopterler de hava kuvvetlerinin en önemli elemanlarından biridir.

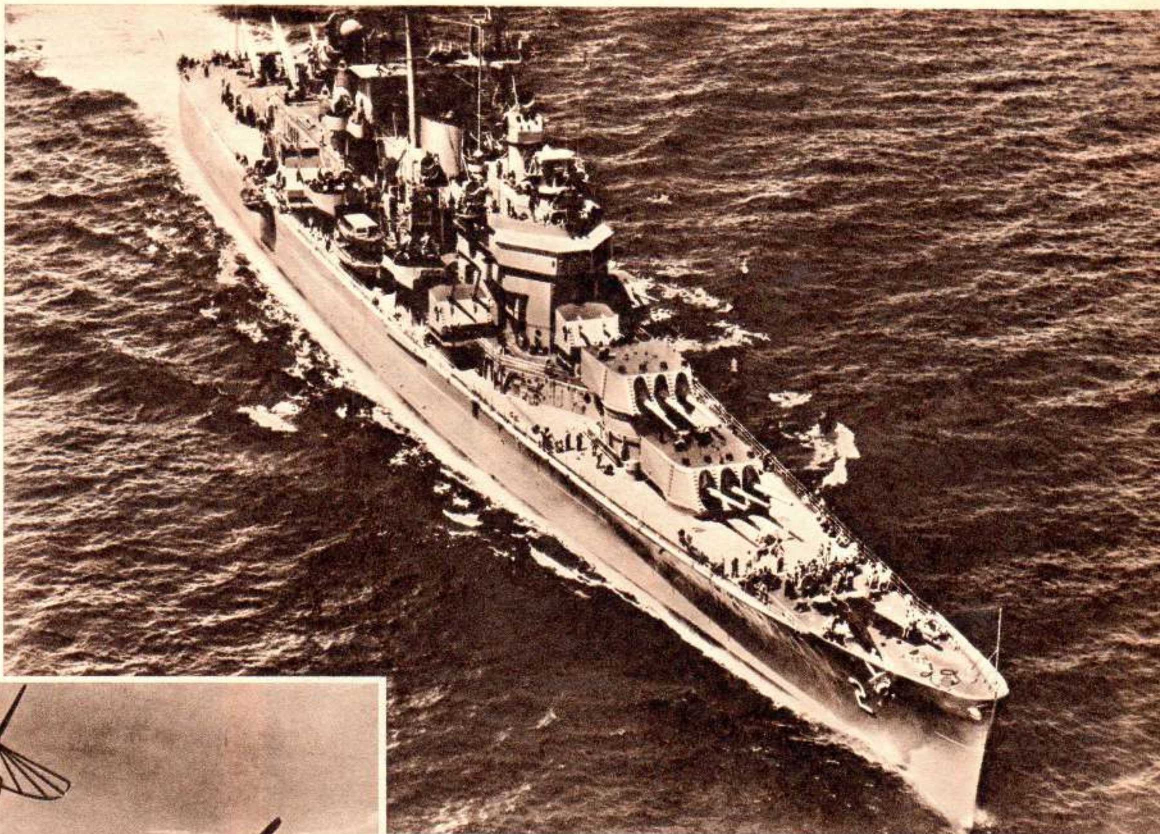
A. B. D. ordusunun 8 jet motorlu dev uçan kalelerinden biri.

Taşıma işinde faydalanılan bir askerî taşıt uçağı.

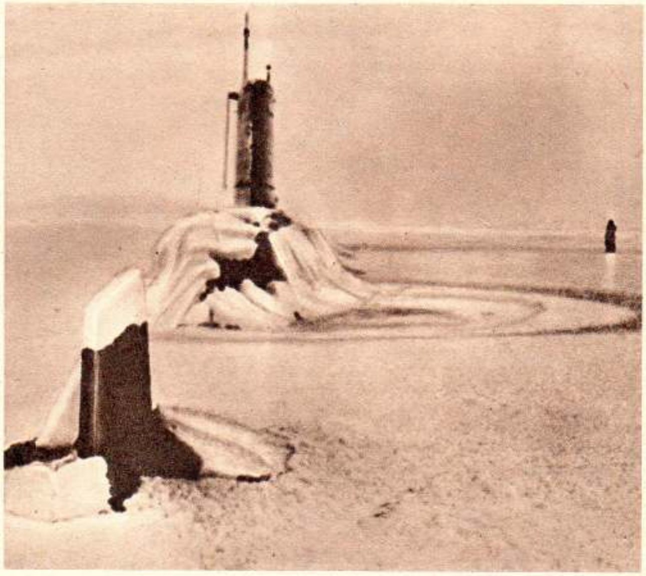

Deniz kuvvetleri, orduların en önemli unsurlarından biridir. Resimde A. B. D.'nin güdümlü mermi atan ünlü «Canberra» kruvazörü görülüyor.

Güdümlü mermilerden kara kuvvetlerinde olduğu gibi deniz kuvvetlerinde de faydalanılır. İşte güdümlü mermi atan bir muhrip.

A. B. D. atom denizaltısı «Skate», tam Kuzey Kutbu noktasında buzları parçalayıp çıkarken

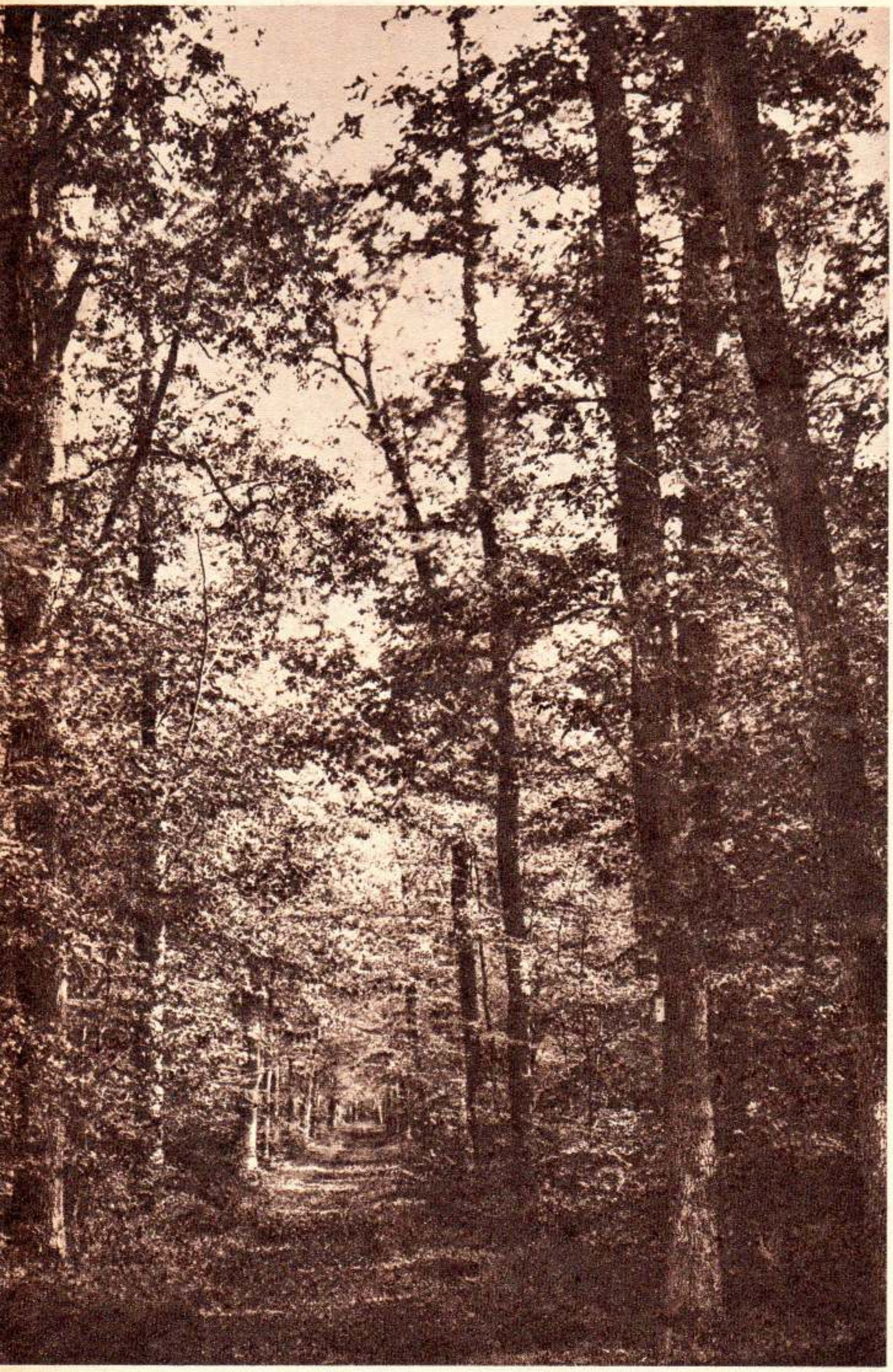

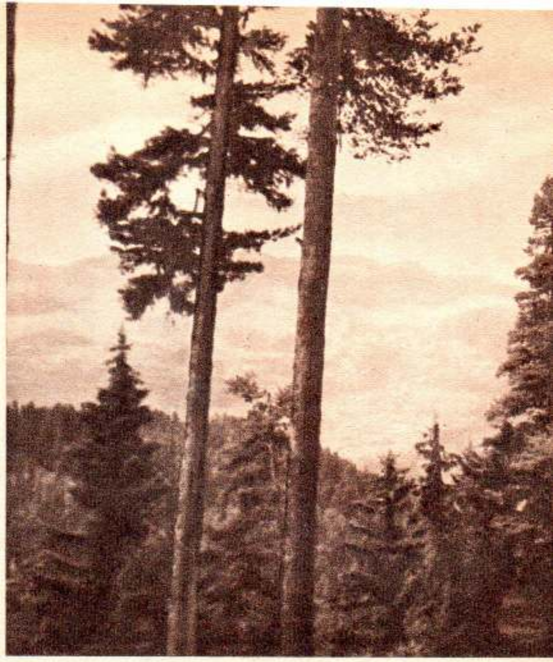
Türk Donanması denizaltılarından biri

İngiltere'nin ilk atom denizaltısı «Dreadnought» un ilk deneme seferi 12 aralık 1962'de yapılmıştır.

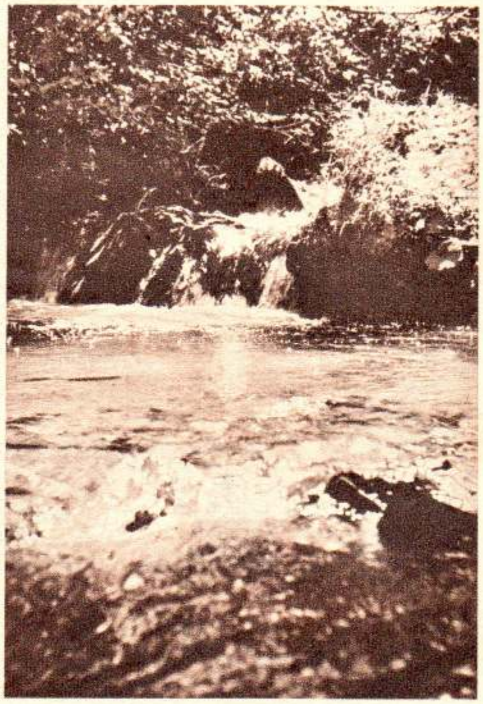

ORMAN

Türkiye orman bakımından fakirdir. Buna rağmen, çok güzel ormanlarımız vardır. Resimde Kars'taki bir çam ormanı görülüyor.

Ormanlık yerlerin serin sulak vâdileri, cennetin yeryüzündeki bir örneği sayılabilir.

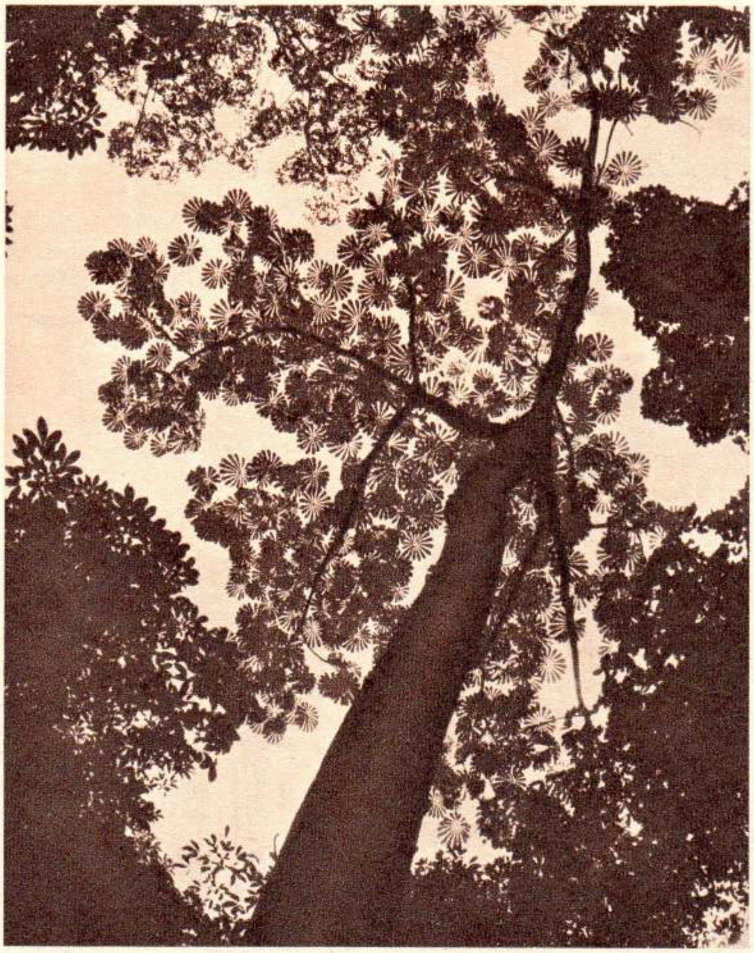
Sağlık kaynağı olan ormanların resmine bakmak bile insana huzur verir.

Bir ülkenin tabiî zenginliklerinin en önemlisi olan ormanlar birer hayat kaynağıdır. Ormanların iklim, ekonomi, sağlık bakımından sonsuz faydaları vardır.

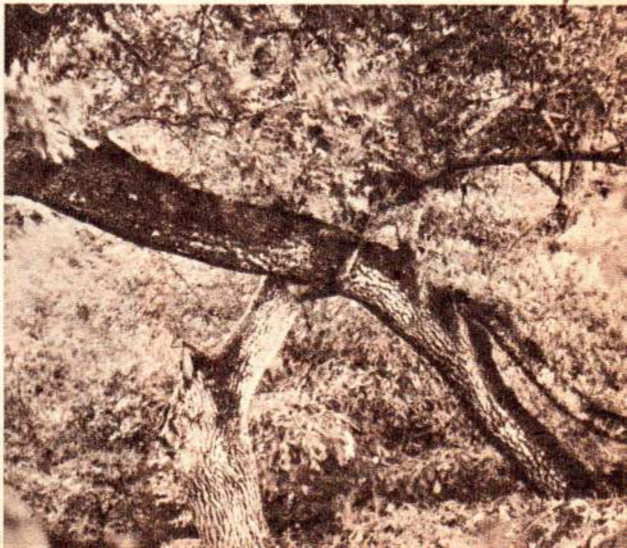
Ormanlar eşsiz bir dinlenme yeridir. Resimde Uludağ'ın güney eteklerindeki ormanlar arasında kurulan Oylat kaplıca oteli görülüyor.

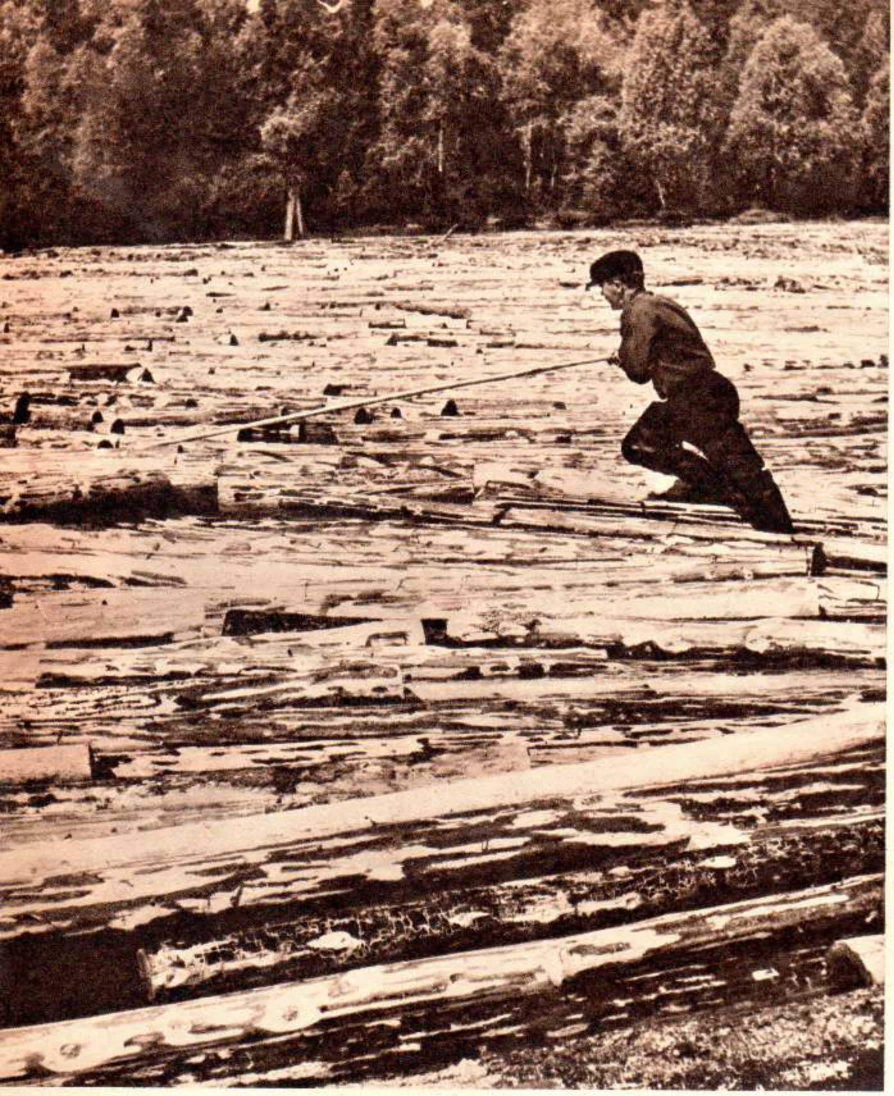
Ormanlardaki ağaçlar bölgeden bölgeye değişir. İşte bir Afrika ormanındaki şemsiye yapraklı bir çeşit kauçuk ağacı.

Ormanların korunması, çoğaltılması her devletin en önemli işleri arasındadır. Resim Filipinler'de bu alanda yapılan bir çalışmayı gösteriyor.

KARDEŞLİK AĞACI — İnegöl ormanlarında iki yaşlı meşe vardır. Biri yere doğru uzanmış, devrilmesine ramak kalmış... Öbürü, dalını bir kol gibi açmış, düşmek üzere olan kardeşini kucaklamış, ona destek olmuş. Ormanların, faydaları bir yana, bize verdikleri düşünceler, duygular da sonsuzdur.

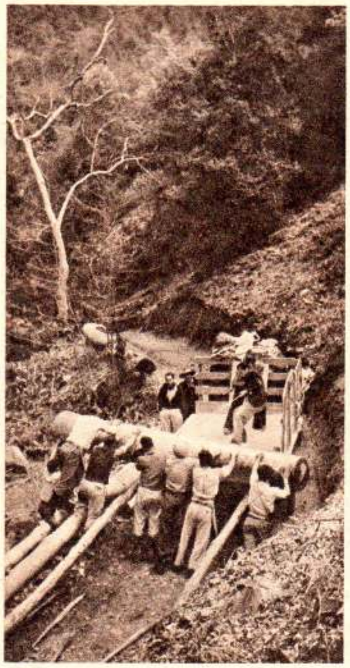

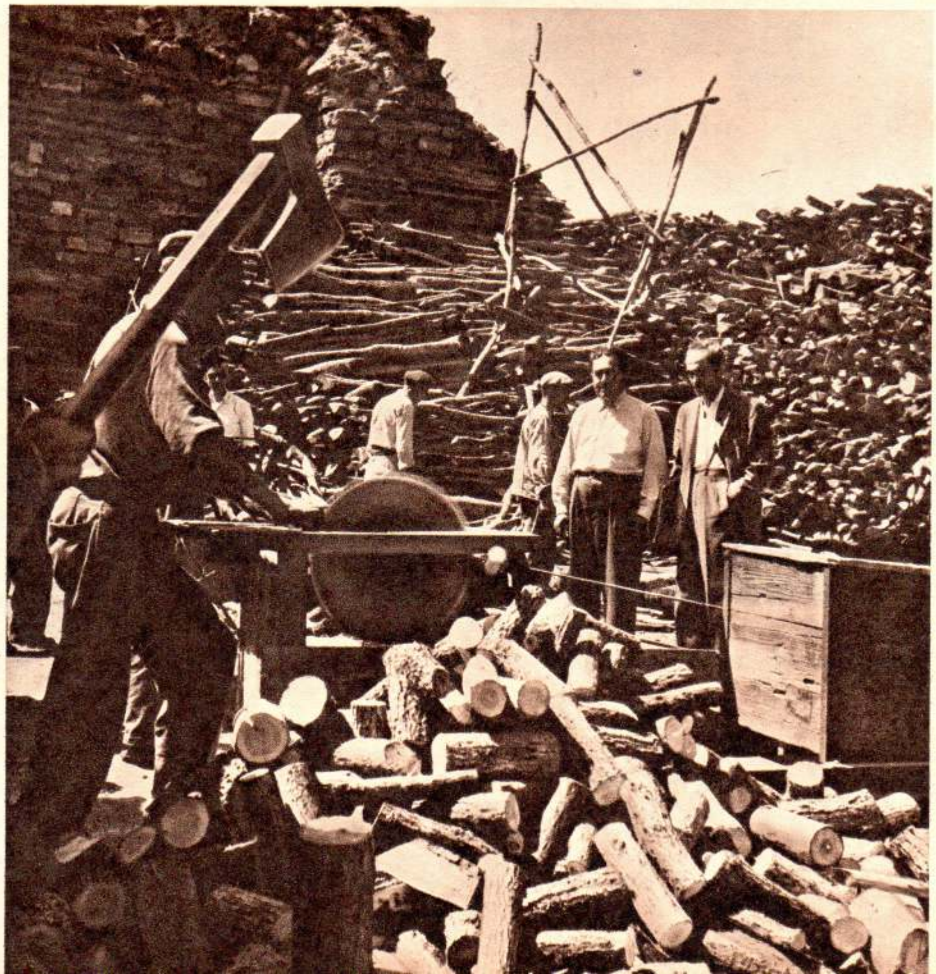
Çeşitli hastalıklarla yapılan savaşmalar ormanların yok olmasını önler. Yukarıda, bir deneme sırasında çalışan bilim adamları görülüyor.

Kesime ayrılan ağaçların önemli bir kısmı yakıt olarak kullanılır. Yukarıda bir odun deposundaki çalışma görülüyor.

Ormanlık bölgelerdeki nehirler kütüklerin taşınmasında çok yararlı olur.

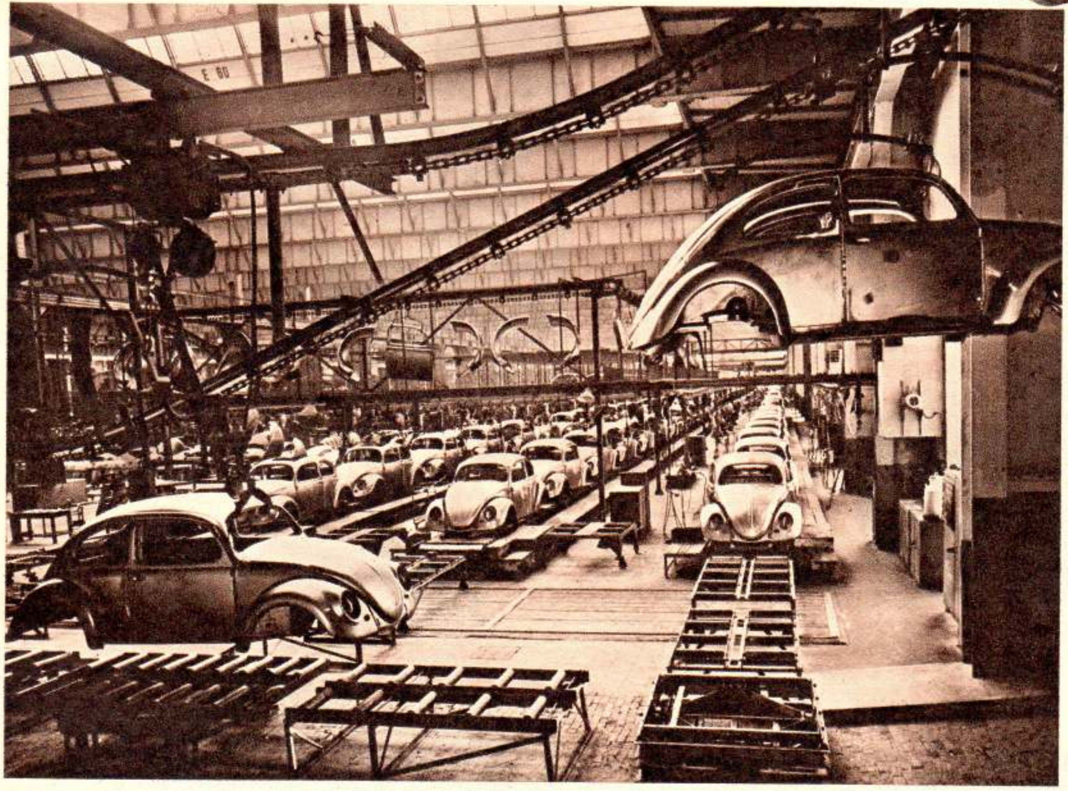

Dar orman yollarında kesilen ağaçların taşınması çok güç olur.

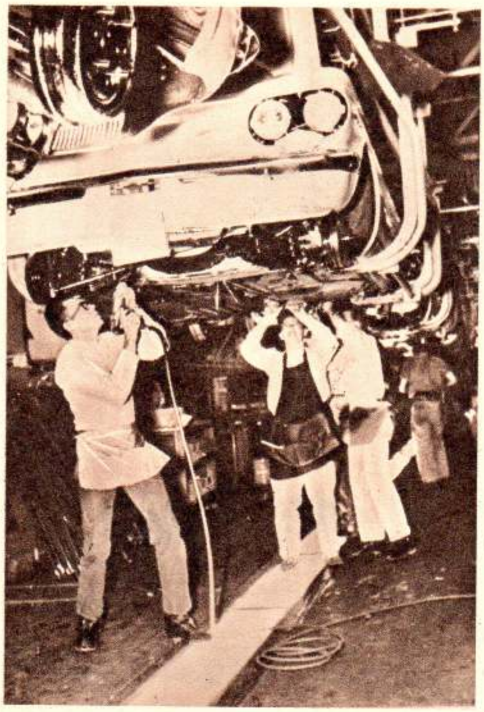
Otomobil

Otomobil fabrikasında işin çoğu otomatik olarak görülür.

Yirminci yüzyılın en çok kullanılan taşıtı otomobil icadından bu yana büyük bir hızla gelişmiştir. Dünyanın birçok fabrikaları her yıl yeni otomobil modelleri geliştirir. Bu sayfada bir otomobilin yapımındaki çeşitli safhalar görülüyor.

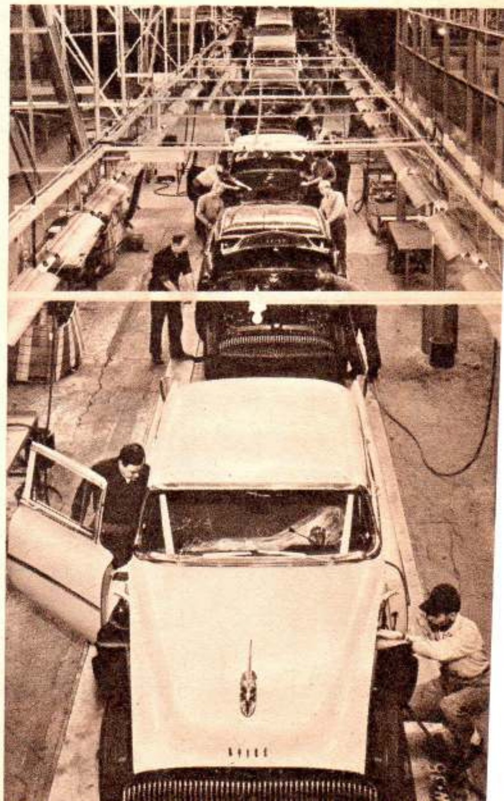

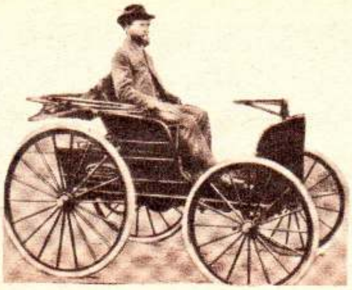
Bir otomobil fabrikasında karoserinin şasiye oturtulması için çalışılıyor.

Askılarda hareket eden otomobiller işçilerin önünden geçerken her işçi arabanın bir yerini yapar.

Otomobiller tamamlanınca, en son defa, bir kere daha gözden geçirilir. Bundan sonra, kendi güçleriyle hareket ederek, fabrikadan dışarı çıkarlar.

Fotoğraflarla Otomobilin Gelişmesi

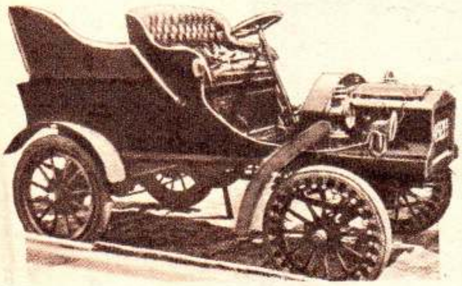

Charles Duryea
1900 yıllarında yaptığı
ilk otomobillerden birinde

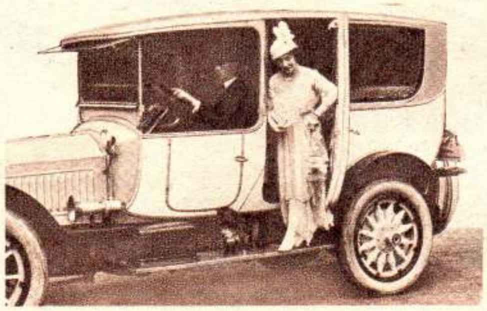

Henry Ford
1903 model
otomobiliyle

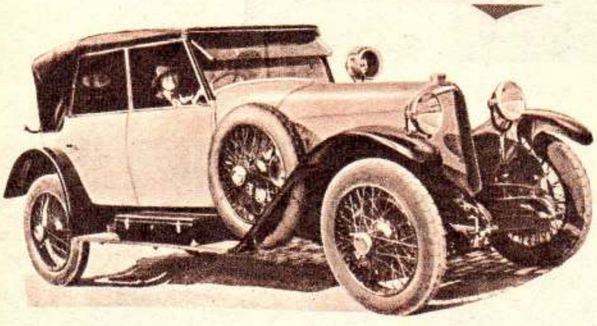
1910 modeli
otomobillerden biri

1915 modeli
lüks bir otomobil

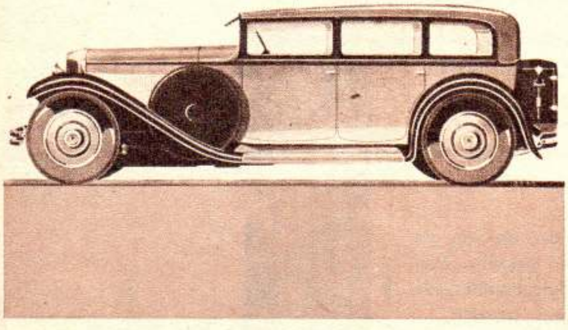
1922 modeli bir
spor otomobil

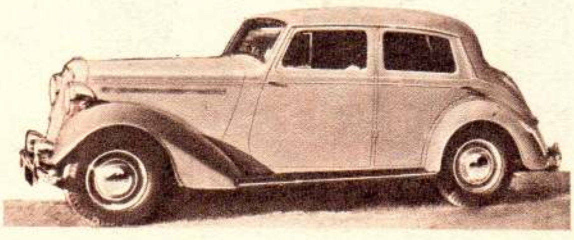

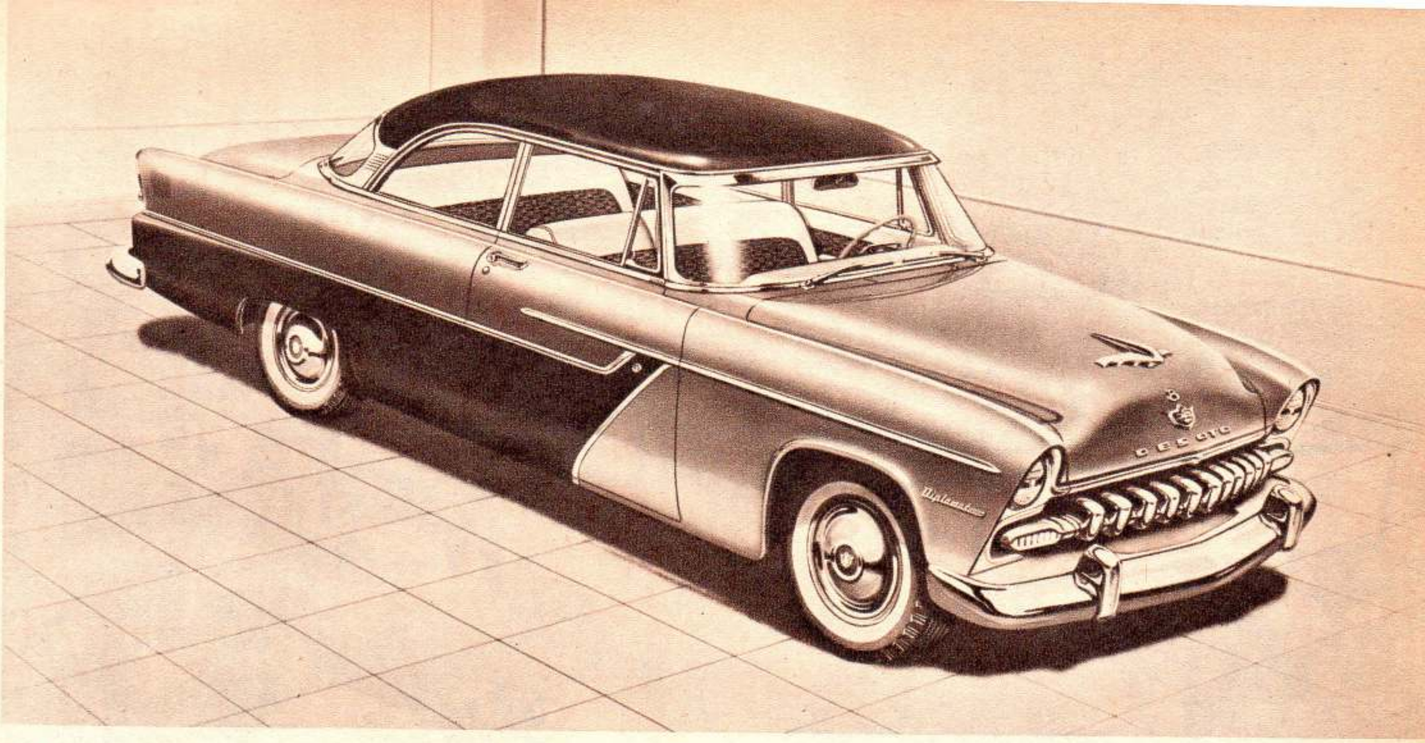
1926 modeli
6 silindirli
bir otomobil

1930 modeli
6 silindirli bir
başka otomobil

1940 modeli
bir İngiliz otomobili

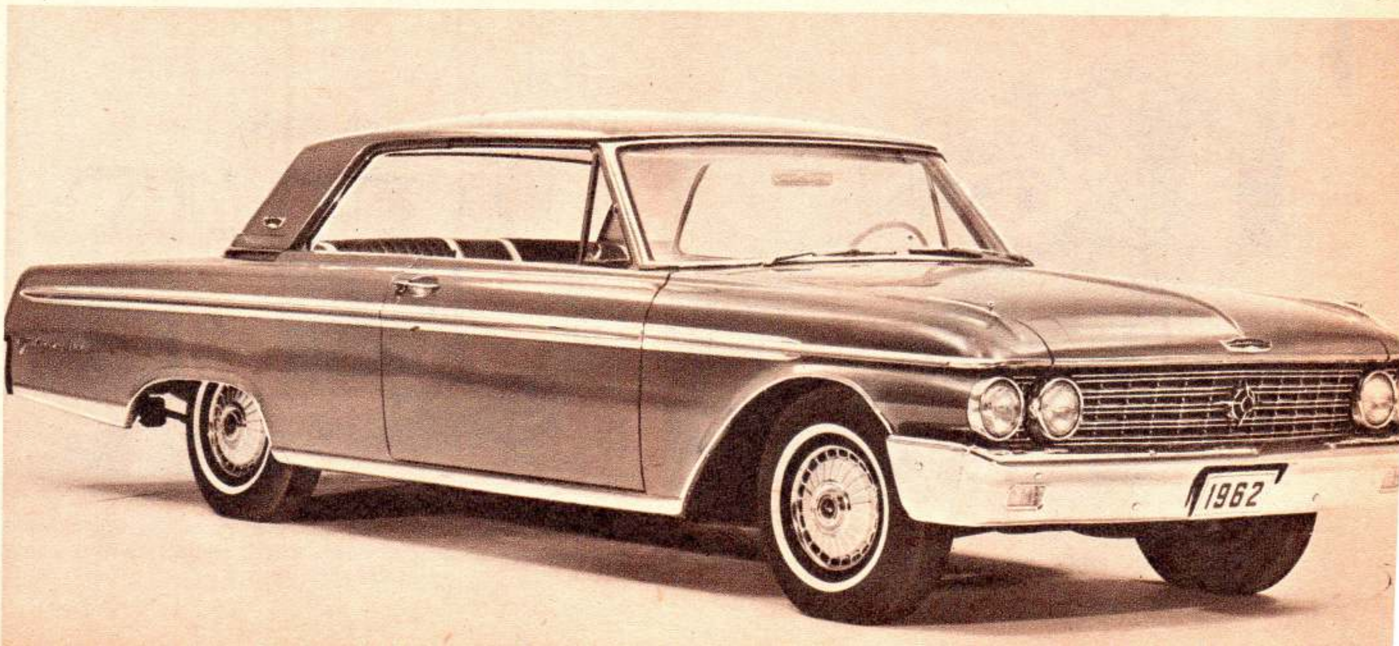
II. Dünya Savaşı'ndan sonra otomobil biçiminde büyük değişiklikler oldu. İşte 1955 modeli bir otomobil.

ROLLS - ROYCE — Sağlamlığı ile ün kazanmış olan bu İngiliz arabası dünyanın en güvenilir otomobili sayılır.

Solda ve aşağıdaki resimde görülen 1962 modeli otomobiller, yan sayfadaki ilk otomobillerden ne kadar farklı!

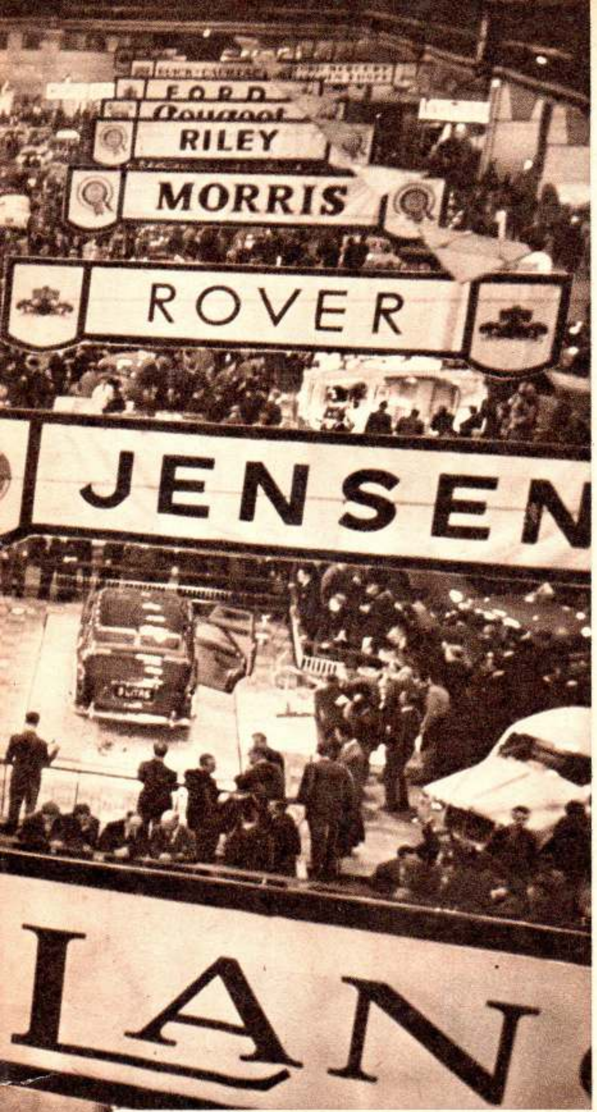
Dünyanın birçok büyük şehirlerinde sık sık açılan otomobil sergilerinde hemen her memleketin en yeni model otomobilleri teşhir edilir. Yukarıdaki resim 1958'de Londra'da açılan bir otomobil sergisini gösteriyor.

Yarış otomobilleri de günden güne yeni biçimler almaktadır. Bu resimde son model yarış otomobillerinden biri görülüyor.

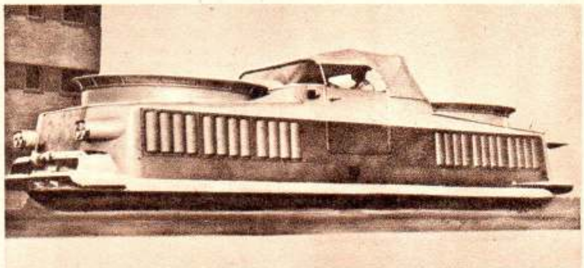
Birçok yerlerde sırf gezintiler için özel otomobiller yapılmaktadır. Yukarıda görülen otomobilin buz dolabı, mutfağı, lâvabosu vardır.

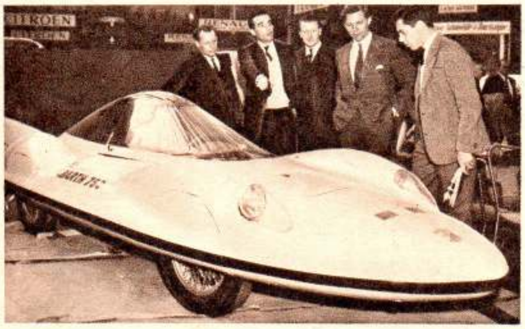

Otomobil fabrikatörleri sık sık, çok değişik modeller dener. İşte giroskoptan faydalanarak yapılan iki tekerlekli bir otomobil.

TEKERLEKSİZ OTOMOBİL: Karada ve suda, yerden 15 - 30 sm. yüksekte bir «hava yastığı» üzerinde giden bu otomobil tekerleksizdir.

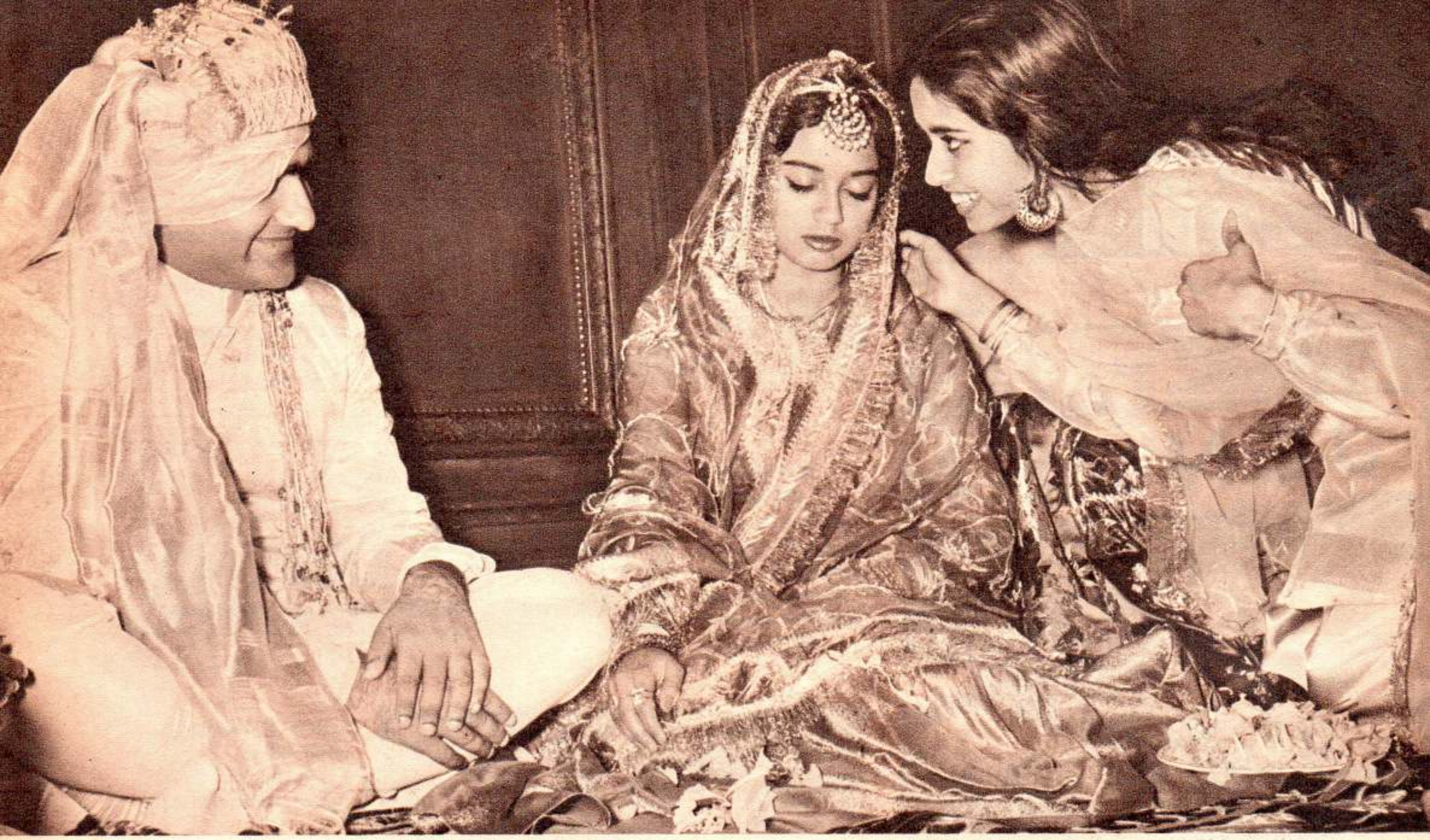

Paris'te bir sergide teşhir edilen son model bir İtalyan yarış otomobili

OTOMOBİL MEZARLIĞI: Amerika'da eskimiş, işe yaramaz sayılan arabaların bırakıldığı «otomobil mezarlıkları» ndan biri

Pakistanlılar'ın kendine has millî kıyafetleri vardır. Yukarıda bir düğün sırasında Pakistanlı gelinle güvey görülüyor.

PAKİSTAN

Dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olan Pakistan'ın en başta gelen özelliklerinden biri topraklarının ikiye bölünmüş olmasıdır. Genç bir cumhuriyet olan Pakistan günden güne gelişme yolundadır.

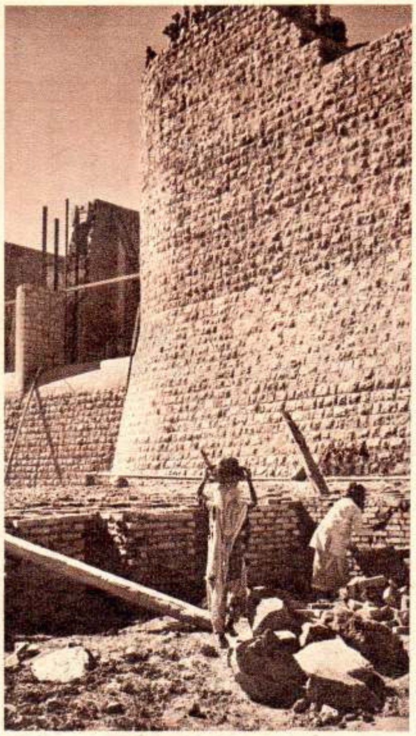
Pakistan okuma - yazma bilenleri çok az olan bir ülkedir. Resimde okumaya çalışan sevimli çocukları görüyoruz.

Pakistan'da su baskınları zaman zaman büyük zararlar verir. Tarlaları, evleri su altında kalanlar canlarını kurtarmaya çalışırlar.

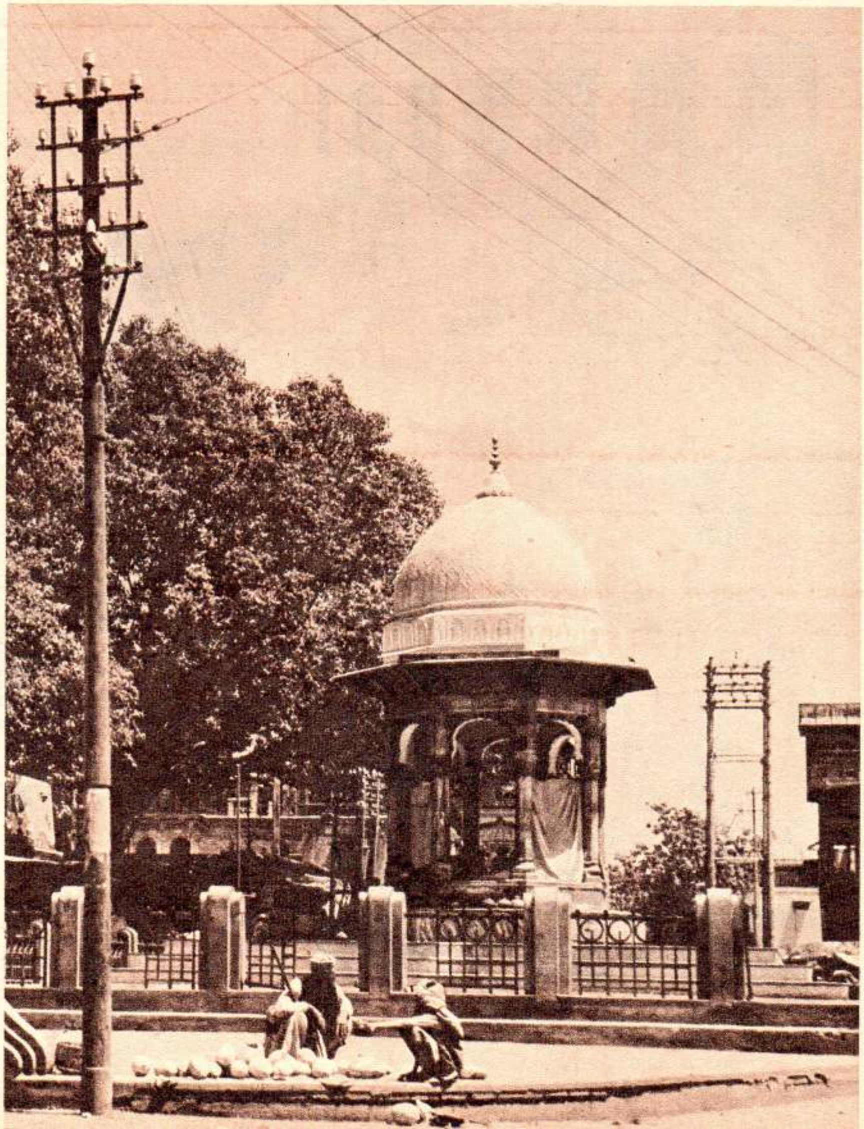

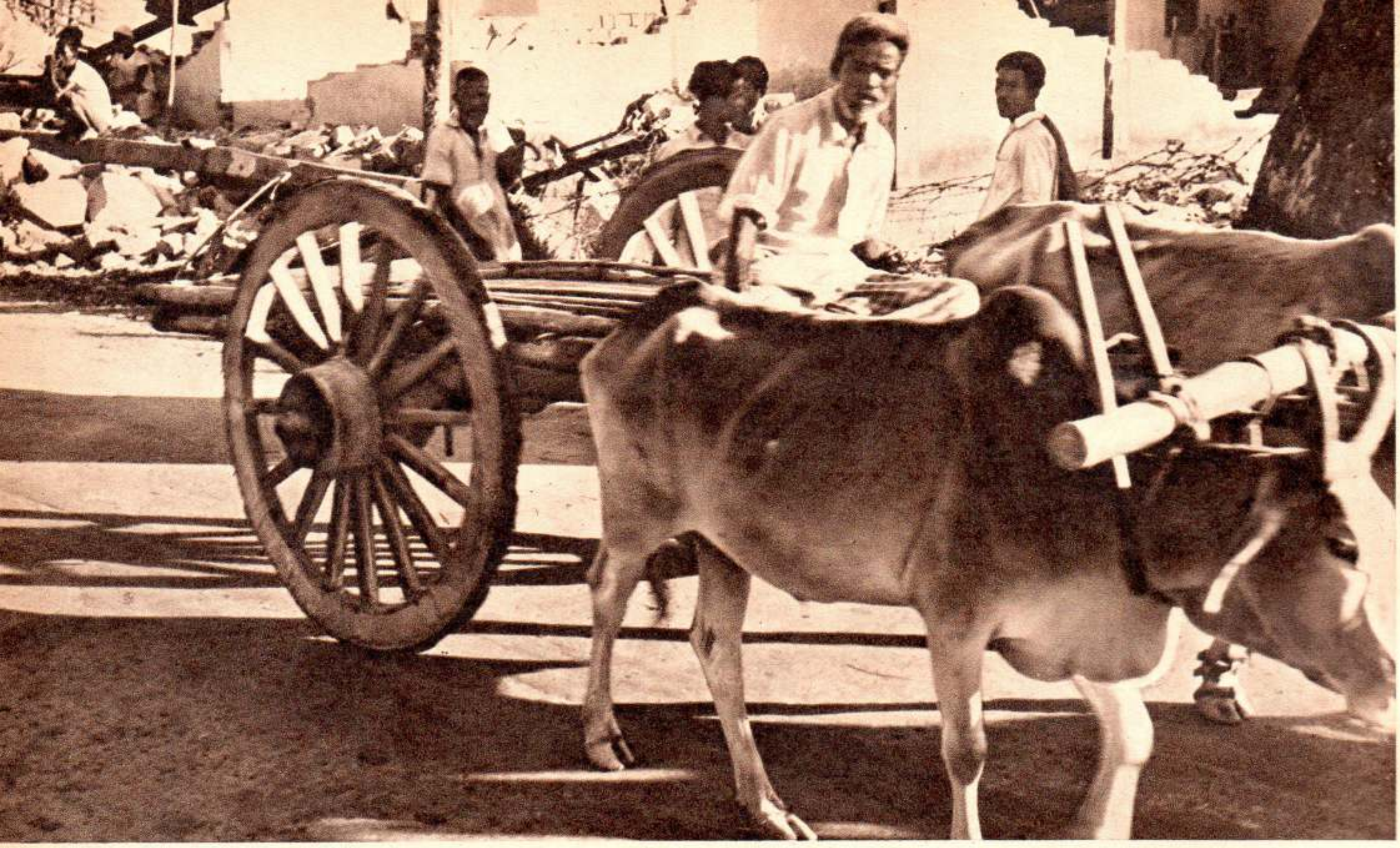
Pakistan'ın başkenti Karaşi yeni yapılarıyle dikkati çeken bir şehirdir.

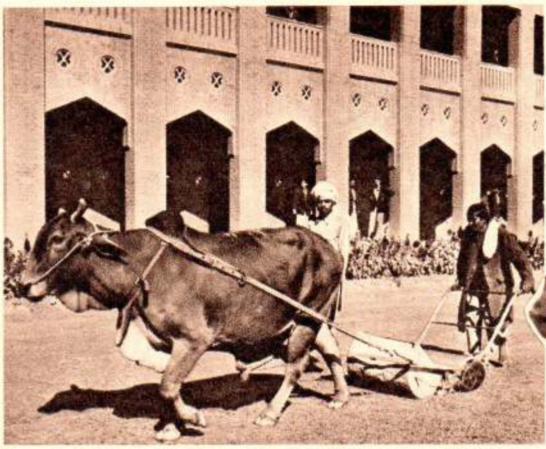
Batı Pakistan'daki Sind barajının yapılışından bir görünüş.

Pakistan, güzel tarihî eserlerle süslü eski bir ülkedir.

Pakistan'ın ulaştırma işlerinde ilkel araçlardan büyük ölçüde faydalanılır.

Lâhur'da bir kolejin bahçesindeki çimenleri biçen işçiler.

Bir köy kuyusunun başında köylü kız

Pakistan'ın çöllerinde develerden faydalanılır.

mek zorunda kaldı. Fas bir süre sonra Osmanlı egemenliğinden sıyrılmak çarelerini arayınca Salih Paşa onu tahttan indirip başını vurdurdu; yerine büyük oğlu I. Abdullah geçirildi. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Atlas Okyanusu'nu bulmuş oldu.

Salih Paşa, 1557'de emekliye ayrıldı, 1566'da 70 yaşlarında öldü. «Kazdağlı Salih Reis», sonradan «Fas Fâtihi Salih Paşa» diye ünlüdür. Oğlu Mehmet Bey, bahriye sancakbeyi (tümamiral) olarak İnebahtı Deniz Savaşı'na katılmıştır.

SALİH ZEKİ (1864 - 1921)

Salih Zeki

Büyük bir matematik bilginimizdir. İstanbul'da doğdu. Anasız-babasız kaldığı için 10 yaşında Darüşşafaka'ya verildi. 1882'de Darüşşafaka'yı birincilikle bitirdi, önce Posta ve Telgraf Fen Şubesine girdi. 1884'te Paris'e gönderildi. Orada elektrik mühendisliği öğrenimini tamamlıyarak 1887'de İstanbul'a döndü. Posta ve Telgraf idaresinde elektrik mühendisliği yaptı.

1895'te Rasathane müdürü olan Salih Zeki, 1908 İnkılâbı'ndan sonra Maarif Meclisi üyeliği, 1910'da Tevfik Fikret'in yerine, Galatasaray Lisesi Müdürü, 1912'de Maarif Müsteşarı, 1913'te de Darülfünun (Üniversite) Umum Müdürü oldu. Sonraları Darülfünun'da yalnız profesörlük yaptı. Ölümüne yakın akıl hastalığına uğrıyarak, tedavi altında bulunurken öldü.

Salih Zeki, bilim alanında olduğu kadar, öğretim alanında da yurduna çok faydalı olmuştur. Darüşşafaka'da, Mülkiye'de, Mühendis okullarında matematik ve fizik okutmuş, sonraları bütün çalışmalarını üniversitede toplamıştır.

İlk eseri, o tarihlerde liselerde ders kitabı olarak yıllarca okutulan «Hikmeti Tabiiye» (fizik), «Hendese» (geometri) kitaplarıdır. Üniversitedeki derslerine ait kitapları yıllarca okutulmuştur.

Salih Zeki'nin en önemli iki eseri, «Kamusu Riyaziyat» ile «Asârı Bakiye»dir. Uzun çalışmaların sonucu olan bu iki eseri tamamlandığı halde bütün ciltleri basılmış değildir. Ayrıca Henri Poincaré'den çevirdiği dört kitap da basılmıştır. Salih Zeki Bey uyanık fikirli bir bilim adamıydı. Çağının bütün bilim konuları üzerinde, dergileri, gazetelerde yazıları, cebirle ilgili kalem tartışmaları vardır. Fikirleri açık, yazısı kuvvetli, dili temizdir.

Üç defa evlenen Salih Zeki Bey'in ikinci eşi romancı Halide Edip (Adıvar)dır. Ölümünden kısa bir süre önce Halide Edip'ten ayrılarak üçüncü defa evlenmişti.

SALİHLİ

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Toprakları doğuda aynı ilin Kula ve Alaşehir, güneyde İzmir'in Ödemiş, batıda Manisa'nın Turgutlu, kuzeyde aynı ilin Akhisar, Gördes ve Demirci ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Adala adında bir bucağı, 79 köyü vardır.

Salihli, deniz yüzeyinden 110 m. kadar yüksekte kurulmuş şirin bir Ege kasabasıdır. Yakınındaki şifalı kaplıcaları ünlüdür.

Yüzölçümü: 1.246 km²

Nüfusu: 77.713 (1960 sayımı)

Salihli ilçesinin toprakları, Gediz ve Alaşehir çaylarının geniş vâdilerle, bu vâdilerin genişliyerek ova halini alan dümdüz lığ (alûvyon) ovalarıdır. Bu ovayı kuzeyde 1.100 m. yüksekliğindeki Dibek Dağı, kuzeydoğuda Osmancık sırtları, kuzeybatıda da Keçidağı çevreler. Oldukça tatlı eğimli olan bu engebeli alanların çoğu ormanlarla, makilerle kaplıdır.

Salihli'nin iklimi Akdeniz iklimi karakterleri gösterir. En önemli akarsu Gediz'dir. İlçenin kuzeybatısında Marmara Gölü vardır. 44 km² yüzölçümü olan bu gölün denizden yüksekliği 75 m.'dir. İlçenin başlıca gelir kaynağı pamukla üzümdür.

Kasaba. — İlçe merkezi Salihli kasabası, denizden 110 m. yükseklikte, Afyon - Basmane demiryolu üzerinde kurulmuştur. Bozdağ'ın eteklerinden başlıyarak ovaya doğru yayılan kasaba, demiryolunun kuzeyine de geçerek genişlemiştir. Manisa'nın Akhisar ve Turgutlu'dan sonra en çok nüfuslu ilçe merkezi olan Salihli'nin nüfusu 24.000'in üstündedir (1960 sayımı: 24.114). 5 mahalleden meydana gelen kasabanın yakınında şifalı kaplıcalar vardır.

SALİSİLÂTLAR

«Salisilik asit tuzu» esası üzerine hazırlanmış birçok ilâçların ortak adıdır. «Salisilik asit» ise, söğüt ağacının kabuğundan çıkarılan «salisin» denilen glikozlu bir maddeden elde edilir, mikrop öldürücüdür.

Salisilâtların başlıcaları şunlardır:

Sodyum Salisilâtı (salisilât de sud). — Romatizma tedavisinde başlıca ilâçtır. Dışarıdan sürülür.

Antipirin Salisilâtı. — Ağrı dindirici, ateş düşürücü bir ilâç olarak kullanılır.

Bizmut Salisilâtı. — Barsak temizleyici bir ilâçtır. Barsaklardaki mikropları öldürür.

Metil Salisilâtı. — Mafsal romatizmasına karşı kullanılan bir ilâçtır.

SALK, Dr. Jonas (1914 -)

Dr. Jones Salk

Kendi adıyla anılan çocuk felci aşısını bularak büyük bir ün sağlamış Amerikalı bir hekimdir. New York şehrinde doğdu. Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra kendisini virüs araştırmalarına verdi. 1947'de Pittsburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi Virüs Araştırmaları Merkezi'nin başına getirildi.

Dr. J. E. Salk, buradaki çalışmaları sırasında maymun böbreği dokularında polyo (çocuk felci) virüslerini üretmeyi başararak aşıyı hazırladı (Bk. Çocuk Felci). 1954, 1955 yıllarında geniş ölçüde denemeye tabi tutulan aşının gerçekten başarılı olduğu görüldü.

SALKIM

Salkım biçimi çiçekler açan, çoğu asma gibi çardağa sarılan bir ağaçtır. Baklagiller familyasından olan bu bitki daha çok bahçeleri süslemekte kullanılır. Fasulyanınkilere benziyen meyvalar verir. Bu bakımdan, soya fasulyasiyle de benzerlikler gösterir.

Salkım ılımlı iklimlerde yetişir. Nisan, mayıs aylarında morumtırak mavi, salkım biçimi çiçekler açar. Çiçeklerin hoş bir kokusu vardır.

Salkımın çeşitli türleri bulunur. En yaygını «mor salkım»dır. «Sarı salkım»a daha

Salkımın yapraklı dalı ve çiçeği

seyrek raslanır. «Çin salkımı» denilen cinsi de daha çok Çin'de yetişir.

SALON OYUNLARI

Hoşça vakit geçirmek için, kapalı yerlerde, iki, ya da daha çok kişi arasında oynanan oyunlara «salon oyunları» denir. Çoğu tesadüfe dayanan bu oyunlarda yenilenin yenene para vermesi şart koşulursa, bu çeşit oyunların amacı değişir, eğlence olmaktan çıkar, kumar olur. Esasen, bir oyun, zekâya dayanması bakımından, oynıyanlara büyük zevk verirse kumar gibi kolay bir zevk ihtiyacı duyulmaz, o oyun sırf kendi zevki için oynanır. Meselâ, satrançla kumar oynanmaması çok eskiden beri âdet halini almıştır. Kumar ise, zekâdan çok, tesadüfe bağlıdır (Bk. Kumar).

Salon oyunları evde aile, arkadaş, dostlar arasında oynandığı gibi gazino, kahve gibi halka mahsus yerlerde, kumar haline dökülmemesi şartiyle, oynanmasına izin verilir.

Salon oyunları, oynayış şekillerine göre, birçok çeşitlere ayrılır. Bunlardan satrançla dama, üzeri siyahlı-beyazlı küçük karelere ayrılmış özel tahtalar üstünde iki kişi arasında oynanır. Tavla, içinde işaretler bulunan iki kanadlı bir kutu içinde pullarla, zarlarla oynanır.

Salon oyunlarının esasını asıl kâğıt oyunları meydana getirir. Bunlar iki kişi arasında oynanabileceği gibi, birçoğu üç, dört kişi arasında oynanır.

Bazı kâğıt oyunları 52 adetlik iskambil destesiyle oynanır. Bazılarında ise ikililer, üçlüler, dörtlüler, beşliler, altılılar, yedililer, sekizliler çıkartılır, geriye kalan 32 adet kâğıtla oynanır (Bk. İskambil). Çok kişinin toplu bir halde oynadığı bazı basit iskambil oyunlarında da iki veya dört deste bir araya getirilerek kâğıtlar karılır. «Bezik» denilen bir kâğıt oyununda tarafların kazandığı sayılar «marköz» adı verilen bir işaret tahtası üzerinde hesaplanır.

İskambil kâğıtlariyle oynanan salon oyunlarından biri de «poker»dir. Poker, dört kişiyle oynanır. Üç, yahut beş kişiyle oynandığı da olur. Poker 32 kartla oynanır; yani 52 karttan ibaret olan bir deste iskambilin 20 kartı oyuna katılmaz. Pokerde kullanılan kartlar yedili, sekizli, dokuzlu, onlu ile vale, dam, rua ve as'tır. Her kartın dört rengi olduğundan bunların tamamı 32 kart eder.

«Briç» de dört kişi arasında, iskambille oynanan bir oyundur.

SALTUKOĞULLARI

Anadolu'yu almasından az sonra Anadolu Selçukluları'nın egemenliği altında Orta ve Doğu Anadolu'da kurulan 3 Türk devletinden biridir (ötekileri: Danişmentliler, Mengücekler). Hanedana adını veren Saltuk (Salduk) Bey 3. hükümdardır.

Saltukoğulları'nın başkentleri Erzurum'du, bütün o çevreyi ellerine geçirmiş bulunuyorlardı. Bu devlet, 1080'den 1201'e kadar 121 yıl sürmüştür. O tarihte, tamamen Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'na katıldı, böylece Türkiye'nin birliği için önemli adımlardan biri atılmış oldu.

Saltukoğulları'nın hükümdarları ve saltanat yılları şunlardır:

1) Ebul Kasım (1080-1100?)

2) Ali (1100?-1145)
3) Saltuk (1145-1174)
4) Mehmet (1174-1185?)
5) Melikşah (1185?-1201)

SALVADOR: Orta Amerika'nın En Küçük Devletlerinden Biri

Salvador'un arması

SALVADOR, Orta Amerika'da, Büyük Okyanus kıyısında küçük bir devlettir. Kuzeyinde Guatemala, kuzeydoğusunda Honduras, güneyinde Nikaragua bulunur.

Yüzöl.: 34. 126 km²
Nüfusu: 2.500.000
Başkenti: San Salvador

Salvador dağlık bir ülkedir. Sönmüş, sönmemiş birçok yanardağ vardır. Santa Ana Dağı 2.530 m. yüksekliktedir. Ülkenin denizden yüksekliği, iç bölgelerde, ortalama 600 m.'yi bulur. Alçak kıyıların iklimi, sıcaktır, yaylalara çıkıldıkça ılımlı olur. Salvador bir deprem bölgesidir, en son büyük deprem 1919'da olmuş, birçok şehirler yıkılmıştır.

Salvador bir tarım ülkesidir. Verimli topraklarının bütünü ekilidir. Toprak ürünlerinin başında kahve gelir. Salvador kahvesinin cinsi iyidir, Amerika'da, Avrupa'da çok aranır. Bundan dolayı Salvador'un bütün ihracatının yüzde 91'ini kahve teşkil eder. İklim ve toprak şeker kamışı, mısır, pirinç, buğday yetiştirmeye çok elverişlidir. Ayrıca muz, ananas, mango gibi tropikal meyvalar da bol olarak yetişir.

Salvador'da Yaşıyanlar

Salvadorlular'ın çoğunluğu «Ladino» denilen melezlerdir. Kızılderili yerliler ancak %10 kadardır. Salvador'da toprak reformu henüz yapılmadığından «peon» denilen toprak işçileri, yılın birkaç ayında, başkalarının topraklarında çalışır, bunun dışında, şehirde türlü sanatlarla uğraşırlar.

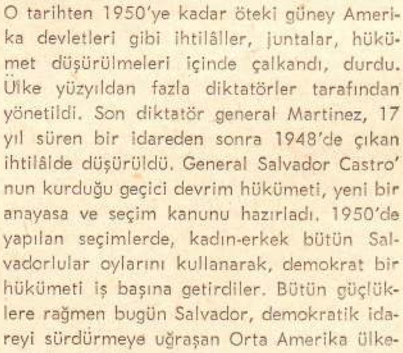
Salvadorlular İspanyolca konuşurlar. Bütün ülkede çıkan günlük 5 gazetenin 3'ü başkent San Salvador'da yayınlanır. Okuma-yazma herkes için zorunludur, parasızdır. Öğrenim çağındaki çocukların masraflarını da devlet karşılar.

Devletin idare şekli cumhuriyettir. Resmî adı «La Republica de El Salvador»dur.

Başkent San Salvador 150.000 nüfuslu bir şehirdir, 1950 m. yükseklikteki San Salvador Yanardağı'nın eteğinde, La Libertad limanından 40 km. içeride kuruludur. Ülkenin başlıca ticaret ve kültür merkezidir. Bunun dışındaki şehirlerin başlıcaları Santa Ana, San Miguel, Ahuachapan, San Vicente'dir.

Tarihte Salvador

Salvador'u 1526'da İspanyol gemisicisi Pedro De Alvarado ele geçirdi. 1821 yılına kadar İspanya'nın Guatemala'daki genel valiliğine bağlı bir ülke olarak idare edildi. 1821'de Orta Amerika devletleri Birliği'ne giren Salvador, 1839'da bağımsız bir cumhuriyet oldu. O tarihten 1950'ye kadar öteki güney Amerika devletleri gibi ihtilâller, juntalar, hükümet düşürülmeleri içinde çalkandı, durdu. Ülke yüzyıldan fazla diktatörler tarafından yönetildi. Son diktatör general Martinez, 17 yıl süren bir idareden sonra 1948'de çıkan ihtilâlde düşürüldü. General Salvador Castro'nun kurduğu geçici devrim hükümeti, yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırladı. 1950'de yapılan seçimlerde, kadın-erkek bütün Salvadorlular oylarını kullanarak, demokrat bir hükümeti iş başına getirdiler. Bütün güçlüklere rağmen bugün Salvador, demokratik idareyi sürdürmeye uğraşan Orta Amerika ülkelerinden biridir.

Evini sırtında taşıyan salyangoz yavaş gidişiyle ün salmıştır. Bir saatte durup dinlenmeden yol alsa, ancak 110 m. gider.

SALYANGOZ

Bahçelerde otlar arasında yaşıyan, yumuşakçaların karındanbacaklılar sınıfından küçük bir hayvandır. «Bahçe salyangozu» denilen çeşidi küçükparmak boyundadır. Sırtında bir kabuk (kavkı) taşır. Hayvanın iç organları bu kavkının içindedir. Başı, bacakları kavkının dışında kalır.

Ot yiyerek beslenen salyangozun ağzının içinde alt dudağa bağlı üzeri törpü gibi pürtüklü dili bulunur. Hayvan bunlarla otları ufalıyarak yutar. Alın kısmında ikisi uzun, ikisi kısa dört duyarga vardır. Uzun olanlarının ucunda hayvanın gözleri, kısa olanlarında da dokunma organları bulunur. Salyangoz bir tehlikeyle karşılaşınca bunları bir eldiven parmağı gibi içeriye çeker.

Salyangozun ayağı geniş, yayvan bir et parçası halindedir. Sümüksü, yapışkan bir madde yürümesini, tutunmasını kolaylaştırır. Ayağın üzerini örten deri, kabuğun içine girdikten sonra, kendi üzerine bükülerek bir örtü meydana getirir. Buna «manto», ya da «örtenek» denir. Hayvanın kabuğu bu örteneğin salgısından meydana gelmiştir. Kabuğun kıvrımları arasındaki boşluk akciğer işini görür, suda yaşıyan cinslerinde bunlar solungaç şeklini almıştır. Hayvanın kalbi de kabuğun içindedir. Kabuğun büyük bir kısmını karaciğer kaplar.

Salyangozlar yumurta ile ürerler. Dişi hücreler de, erkek hücreler de aynı hayvanda bulunur. Yalnız, yumurtalar ancak iki ayrı hücrenin birleşmesiyle döllenir. Hayvan toprakta 8-10 sm. kadar bir çukur açar, içine inci büyüklüğündeki yumurtalarını bırakır. Yumurtadan çıkan yavrular analarına benzerler. Başlangıçta yumuşak olan kabukları, salgılanan kireçle, kısa zamanda sertleşir. Salyangozlar kuraklıktan çok korkarlar, sıcaklarda gizlenerek güneşten korunurlar, geceleri ortaya çıkarlar. Yağmurlu günlerde çoğalırlar, kışları da kabuklarına çekilip kış uykusuna yatarlar. Salyangoz saatte ancak 110 m. gider.

Bazı ülkelerde salyangozları pişirip yerler. Son yıllarda da yurdumuzun bazı bölgelerinde çok sayıda toplanıp dış ülkelere satılmaktadır.

SALZBURG

Avusturya'da aynı adı taşıyan bölgenin merkezi olan 100.000 nüfuslu bir şehirdir. Salzach nehrinin kıyısında, Münih (München) in 120 km. güneydoğusunda olan bu şehir Avusturya'nın dinlenme yerlerinden biridir. Müzik aletleri, mermer eşyalar, demir işleri yapılır. Çimento ve yün endüstrisi de gelişmiştir.

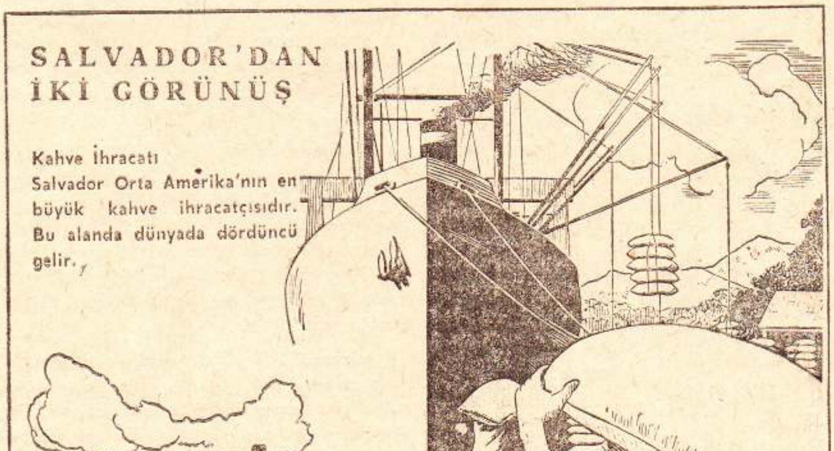
Salzburg'da her yıl yapılan müzik festivali dünya ölçüsünde bir önem taşır. Ünlü bestekâr Mozart, Salzburg'da doğmuştur.

SAMAN NEZLESİ

Daha çok baharda görülen bir nezledir. Yaradılışları bakımından çiçek tozlarına, havadaki toz, koku, küf gibi şeylere karşı aşırı duyarlı (alerjik bünyeli) olanlarda görülür. Bundan dolayı, bu hastalığa «saman nezlesi» denilmiştir. «Kuru ot nezlesi», «kuru ot humması» da denir.

Belirtileri. — Nezle, burnun, boğazın, gözlerin karıncalanmasiyle başlar; başlangıç tarihi aynı kişide hemen hemen her yıl aynı gündür. Sonradan, bol bir burun akması, yorucu aksırıklar görülür; çoğu vakit baş ağrısı, hafif ateş, uykusuzluk, iştahsızlık vardır. Hasta, yelpik (astma) nöbetlerinde olduğu gibi, soluk almakta güçlük çeker.

Tedavi. — Saman nezlesi tedavi görmezse, bütün mevsim sürer, sonra kendiliğinden geçer. Tedavi için, önce, hastanın hangi maddelerden etkilendiği araştırılır, buna göre ilâç verilir. Ayrıca, «efedrin» esasına dayanan ilâçlar kullanılır. Son yıllarda bulunan «antihistaminik»ler (alerji ilâçları) de saman nezlesinde kesin sonuçlar vermektedir.

SALVADOR'DAN İKİ GÖRÜNÜŞ

Kahve İhracatı
Salvador Orta Amerika'nın en büyük kahve ihracatçısıdır. Bu alanda dünyada dördüncü gelir.

Sudan Çıkan Ada
1880 yılında Salvador'daki İlopango Gölü taşmıştı. Bu taşma sırasında gölün ortasında bir ada belirdi.

SAMANDAĞI

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Hatay iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Yayladağı ilçeleri, batıda Akdeniz, kuzeyde ise Hatay'ın İskenderun ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karaçay adında bucağı, 31 köyü vardır.

Yüzölçümü: 254 km^2

Nüfusu: 42.310 (1960 sayımı)

Samandağı ilçesinin toprakları Amanos Dağları'nın güneybatı ucunda uzanan sırtlarla daha güneyde 1.355 m. yükseklikteki Musa Dağı'nın sarp, sert, dik eğimli sırtlarını kaplar. Güneydoğuda da 1.249 m. yükseklikteki Ziyaret Dağı'nın çıplak yamaçları, bunlar arasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Asi nehri vâdisi vardır. Asi nehri kıyıda geniş bir çatalağız meydana getirmiştir.

İlçenin iklimi tam bir Akdeniz iklimidir. Kışlar ılık, yağışlı, yazlar sıcak, kurak geçer. Doğal bitki örtüsü, genel olarak, makilerdir. İlçedeki ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir, özellikle Akdeniz ürünleri yetişir. Turunçgillerle zeytin başlıca gelir getiren ürünlerdir.

Kasaba. — İlçe merkezi Samandağı kasabasının eski adı Süveydiye'dir.

Kıyıdan 4 km. uzakta bir tepe üzerinde kurulmuştur. 8 mahalleden meydana gelen kasabanın denizden yüksekliği 15 m.'dir. Nüfusu 14.000 kadardır (1960 sayımı: 13.922). İl merkezi olan Antakya'ya 26 km.'lik düzgün bir yolla bağlanmıştır.

SÂMANOĞULLARI [Sâmâniler]

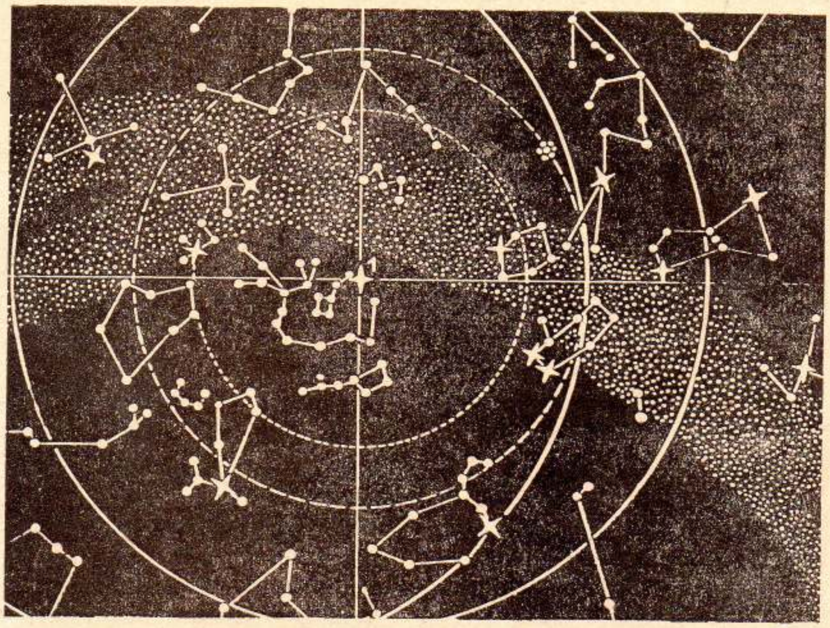
Eskiden İran'la Maveraünnehir'de kurulmuş ünlü bir İran devletidir. 874'ten 999'a kadar 125 yıl sürmüştür. Başkent Buhara idi.

Sâmanoğulları Abbasîler'den ayrılan ilk önemli devlettir. Farsça'yı dirilterek İran edebiyatını kuran da bu devlettir. Hanedan adını, ilk kıralları olan I. Nasr'ın (874-892) büyükbabası Sâman'dan almıştır. 10 hükümdar saltanat sürmüştür. Sâmanoğulları Devleti'ni, X. yüzyılda, iki Türk devleti, Karahanlılar'la Gazneliler, paylaşarak ortadan kaldırdılar.

SAMANYOLU

Güneş Sistemi'nin içinde bulunduğu, ucsuz bucaksız bir yıldızlar kümesidir. Uzayda, bizim samanyolumuzun dışında daha başka birçok samanyolu vardır.

Samanyolu 100.000.000.000 kadar yıldızdan meydana gelmiştir, oldukça basık bir helezon biçimindedir. Samanyolu'nun orta kesimlerindeki yıldız yoğunluğu dış kesimlerden

Samanyolu'nun Kuzey Yarımküresi'nden görünüşü. Tam ortada 1 numara ile gösterilen, Kuzey Yıldızı'dır.

daha çoktur. Samanyolu'nun ortasındaki asıl yoğun kısmın çapı 30.000 «parsek»tir (1 parsek = 3,26 ışık yılı). Bu kesimin kalınlığı da çok azdır. Ortada, en şişkin yerinde ancak 5.000 parsek olduğu halde bu kalınlık daha uzak kesimlerde 1.000 parseke düşecek kadar azdır. Öte yandan, bütün Samanyolu'nun çapı 40.000, kalınlığı da 20.000 parsektir. Ancak, orta kesimin dışındaki yerlerde yoğunluğu çok azdır. En kızgın, en parlak yıldızlar orta kesimlerde bulunur. Güneş de bu kesimdedir.

Helezon biçiminde olduğunu söylediğimiz Samanyolu'nun birkaç önemli kolu vardır. Bunların başlıcaları Perseus, Orion, Sagittarius kollarıdır.

Güneş, Samanyolu'nun merkezinden 10.000 parsek kadar uzaktadır. Yapılan dikkatli incelemeler sonunda, güneşin Samanyolu'nun Orion kolunun bir ucunda olduğu anlaşılmıştır. Güneş bu ucun iç tarafındadır. Orion kolunun genişliği ancak 400 parsektir.

Samanyolu bütün helezoni bulutsular (nebulalar) gibi hareket ederek kendi çevresinde döner. Güneşin bulunduğu kesimde Samanyolu'nun dönüş hızı saniyede 200-300 kilometredir. Bu kesimde Samanyolu'nun kendi çevresinde dönme süresi 200.000.000 yıldır. Samanyolu'nun dönüş hızından, yoğunluğunu da bulmak mümkün olmuş, bu yoğunluğun Güneş'inkinden 160.000.000.000 kat fazla olduğu anlaşılmıştır.

Samanyolu'nda sayısız yıldızlar ve birçok nebulalar vardır (Bk. Nebula).

SAMBA (Bk. DANS)

SÂMİLER

Genel olarak Sâmi dillerini konuşan kavimlerin hepsine birden verilen addır. Sâmi sözü bir ırkı değil, bir dil topluluğunu gösterir. Sâmi diller daha büyük bir dil ailesi olan Hâmi-Sâmi dil ailesinin iki ana bölümünden biridir (Bk. Dil).

A. L. Schlözer 1781'de Sâmi topluluğundaki dilleri konuşanların İncil'de adı geçen «Sâm»dan geldiğini dikkate alarak bu dillere «Sâmi diller» adını vermiştir. Sâmi diller Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de konuşulur. M. Ö. ilk bininci yılda Afrika'ya geçmiş, Mısır'da, Kuzey Afrika'da da konuşulmaya başlanmıştır.

Sâmi diller, «kuzey» ve «güney» olmak üzere, başlıca iki kola ayrılır. Bilinen en eski Sâmi dil Akadca'dır. Eski Akadca'ya ait M.Ö. 2500 yılına kadar uzıyan vesikalara raslanmıştır.

Bugünkü başlıca Sâmi kavimleri İbraniler, Habeşler, Araplar'dır. Bu büyük dil ailesinden olan İbranice, Arâmice, Habeşçe, Arapça, hattâ Akadca'nın birçok kelimeleri hemen hemen aynı denecek kadar birbirine yakındır.

SAMİH RIFAT (1874 - 1932)

Samih Rıfat

Cumhuriyet devrinin en değerli şairlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini özel olarak yaptı, kendi kendisini yetiştirdi. Çok genç yaşlarındayken şiirleri, ilmî yazıları ile kendini tanıttı. 1912'de Konya Valisi oldu. Trabzon Valiliği'nde de bulunduktan sonra iç işleri bakanlığı müsteşarı oldu. Cumhuriyet'in ilânından sonra uzun bir süre Çanakkale milletvekilliğinde bulundu. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun kurulmasında büyük hizmetleri oldu.

Kendisine özgü lirik, felsefi kuvvetli şiirleri olan Samih Rıfat'ın yurtta milliyet şuurunun uyanmasında, gelişmesinde önemli payı vardır. Türkçe'nin öze ve benliğe yönelmesi konusunda, Atatürk'ün açtığı çalışmaları, derin bilgisi ve inancı ile, ölümüne kadar, gittikçe artan bir hızla yürütenlerden biri olmuştur.

Yaslı gittim, şen geldim;
Aç koynunu ben geldim.
Bana bir yudum su ver
Çok uzak yoldan geldim...

mısraları ile başlıyan şiiri, Kurtuluş Savaşı'nın özden destanlarından biridir.

SAMİPAŞAZADE SEZAİ (1859 - 1936)

Samipaşazade Sezai

Yenileşme edebiyatımızda büyük payı olan yazarlarımızdan. Tanzimat Edebiyatı'nın kurulmasında, gelişmesinde emeği geçen değerli edip ve vezirlerden Sami Paşa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. Babasının varlıklı konağında özel öğretmenlerden ders gördü. Arapça'yı, Farsça'yı, Fransızca'yı küçük yaşlarındayken öğrendi. Evkaf kâtipliğiyle resmî göreve girdi. Bu sıralarda, artık çağlarının birer şöhreti bulunan, Abdülhak Hâmit'le, Recaizade Ekrem'le tanışarak, onların teşvikiyle edebiyata, yazı hayatına ilgi duydu. İlk yazı denemesi «Şir» (Aslan) adında bir tiyatro eseridir. Bu sıralarda Londra elçiliği ikinci kâtipliğine tâyin olundu. Üç yıl kadar bu görevde kalıp İstanbul'a döndü. Babıâli İstişare Odası Müşaviri oldu.

1896'da Servetifünûn Edebiyatı'nın kurulmasından sonra kendisini daha iyi tanıtan eserlerini yayınladı. 1901'de, bu edebiyat topluluğunun dağıtılması olayları üzerine, Paris'e gitti. Orada tanınmış hürriyet savaşçılarından Ahmet Rıza Bey «Şûrâ-yı Ümmet» adında bir fikir gazetesi çıkarıyordu. Bu gazetenin başyazarlığını yapan Samipaşazade Sezai Bey, 7 yıl Paris'te kaldı. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra yurda dönerek, bu defa memlekette çıkarılan «Şûrâ-yı Ümmet»te yeniden görev aldı. 1909'da Madrid Elçiliği'ne gönderildi. Kısa bir iki aralıkla, 12 yıl bu görevde kaldı.

Samipaşazade Sezai Bey, 1922'de emekliye ayrıldıktan sonra, hükümetin kararı ile kendisine vatan hizmeti tertibinden şeref maaşı bağlandı. Son yıllarını Vaniköy'deki yalıda huzur ve sükûnla geçirerek, 26 nisan 1936'da 77 yaşında öldü. Mezarı Küçüksu'da, çok sevdiği arkadaşı Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in yanındadır.

Pek az ölçüde şiir de yazmış olan Samipaşazade Sezai Bey, yaşadığı devrenin pek ötesine geçememiş edebiyatçılarımızdandır. Ekrem Bey gibi o da, eserlerinden çok, hizmetiyle anılacaktır. «Sergüzeşt» adlı tek romanı, eserlerinin en tanınmışıdır. Bu roman, Türk edebiyatında realist (gerçekçi) romanın öncüsü sayılır. Hikâye de yazmış olan Sezai Bey, bunlarla birlikte daha başka bazı yazılarını «Küçük Şeyler»de toplamıştır. «Rümûzul edep» ve «İclâl» adlarında iki eseri daha vardır. Genel olarak, nesirlerinde özentili, sanatlı olan dili, romanında, hikâyelerinde bir derece daha durudur.

SAMİPAŞAZADE SEZAİ'DEN BİR ROMAN ÖZETİ:

Sergüzeşt

DİLBER, küçük yaşta Kafkasya'dan kaçırılmış, İstanbul'da bir esircinin eliyle satışa çıkarılmıştır. Batum'dan gelen bir vapur, kızı Tophane önünde sandala indirdiği zaman, küçük kızcağız, çok şaşırmıştır. Elden ele geçerek, esirci Hacı Ömer vasıtasiyle, eski Harput mutasarrıfı Mustâfendi'nin karısına 40 altına satılır.

Dilber'in yeni hanımı, insanlıktan uzak denecek derecede kaba, zulümden hoşlanan bri kadındır. Kızcağıza etmediğini komaz; onu ağır işlere koşar, canından bezdirir. En sonunda, Dilber, her şeyi göze alarak, bir gece evden kaçar. Bütün gece yürüdükten sonra yorgunluktan düşer bayılır. Onu yaşlı bir kadın bulur, alıp evine götürür.

Dilber, iyi bir tesadüfle, eski hanımının kızının okul arkadaşı olan bir kızın evine gelmiştir. Yalnız, ev sahibi yaşlı kadın, yürürlükte olan kanunları göz önünde tutarak, kızcağızı gene eski sahibine geri vermek zorunda kalır.

Şimdi Dilber'in hayatı tam bir işkence halini almıştır. Evden kaçtığı ileri sürülerek daha beter eziyet çektirilmektedir. Kocası yeni bir vazifeyle Anadolu'ya gönderilince, kadın, kendisine yük olmasın diye, Dilber'i satar.

Bu sefer kızı satın alan esirci işini bilen, insan bir adamdır. Onu hoş tutar, bakar, besler. Güzelleştikçe daha çok para edeceğini hesaplar. Sonunda, Dilber 15 yaşına gelince, onu bir kibar konağına 50 altına satar.

Konakta yetişkince bir oğul vardır: Belâl Bey. Paris'te resim öğrenmiştir. Kızı model olarak kullanmak ister. Onu çeşitli kılıklarda giydirir. Atelyesinde ona bakarak resimlerini yapar. Bu sefer de bir başka tehlike ortaya çıkmıştır: Celâl Bey, Dilber'e âşık olmuştur. Dilber de onu sevmektedir. Celâl Bey'in annesi işi öğrenince deliye döner. Oğlu gibi kişizade bir gencin, parayla satın alınmış bir «köle parçası» ile evlenmesine zamanın göreneği el vermediği için, oğlundan habersiz, kızı hemen bir esirciye devreder. Celâl Bey bunu öğrenince beyin hummasına tutulur, uzun zaman yatakta kalır, sonunda da delirir.

Öte yandan, Dilber, Mısırlı bir tüccara satılmıştır. Tüccarın büyük sarayında, harem kısmında kalmaktadır. Üzüntülü haliyle herkesi de üzmektedir. Haremağası Cevher onu sevmeye başlamıştır. Dilber'in sırrını öğrenince, onu İstanbul'a kaçırmaya karar verir. Biletlerini alır, her şeyini hazırlar. Bir gece, harem dairesine merdiven dayıyarak kızı indirir. Yalnız, kendisi de inerken düşer, ölür. Bu durumda büsbütün yalnız kalan Dilber, ne yapacağını bilemediğinden, kendini Nil nehrinin karanlık sularına bırakır.

Bibliyografya. — Hakkındaki eserlerin başlıcası:

Samipaşazade Sezai; Hayatı, Sanatı, Eserleri (A. F. Oğuzkan, 1954).

SAMOA

Büyük Okyanus'un güney kesiminde Polinezya bölgesinde küçüklü, büyüklü bir adalar topluluğudur. Samoa Adaları'nın en büyükleri olan Savai Adası (yüzölçümü: 1.891 km²) ile Upolu Adası (yüzölçümü: 1.114 km²) Yeni Zelânda'nın idaresi altındadır. «Batı Samoa» adıyla anılan kesimde, bu iki büyük adadan başka daha birçok küçük volkanik adalar vardır. Yeni Zelânda'ya bağlı olan bu toprakların nüfusu 100.000'e yakındır. Bu nüfusun 5.000 kadarı Beyaz'dır.

Batı Samoa adalarının başkenti bir liman şehri olan Apia'dır.

Samoa Adaları topluluğunun bir kısmı da Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir. Bunlar Tutila, Aunu, Ofu, Olesega ile bazı küçük adalardır. Topunun yüzölçümü 112 km², nüfusu da 25.000'dir. Amerikan Samoa'sının başkenti Pago-Pago limanıdır.

Bütün Samoa adalarının iklimi yumuşak, suları bol, toprakları verimlidir.

Batı Samoa adaları eskiden Almanya'nındı. 1920'de Milletler Cemiyeti tarafından Yeni Zelânda'nın yönetmesine bırakıldı. Amerikan Samoa'sı 1900'de kurulmuştur.

SAMSAT

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Adıyaman iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Urfa'nın Hilvan, güneyde aynı ilin Bozova, batı ve kuzeybatıda Adıyaman'ın merkez, kuzeydoğuda aynı ilin Kâhta ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 17 köyü vardır.

Yüzölçümü: 146 km²

Nüfusu: 6.854 (1960 sayımı)

Samsat ilçesinin toprakları, kuzeybatıdan Fırat nehrine doğru tatlı eğimli sırtlar şeklinde alçalan alanlardan ibarettir. Fırat'a ulaşan birçok kurudere vâdileri bu toprakları parçalamıştır. Samsat'ta yazlar kurak, sıcak geçer; kışlar soğuk olur. En önemli akarsu Fırat'tır. İlçe halkı tahıl tarımı ve meyvacılıkla uğraşır.

Kasaba. — İlçe merkezi Samsat kasabası, tarihî önemi olan eski Semisat (Sümeysat) şehrinin yerini almıştır. Samsat, Fırat nehrinin sağ kıyısında, güneydoğuya bakan sırtların eteklerinde kurulmuştur. Kasaba, Adıyaman şehrine 39 km.'lik bir yolla bağlıdır. Nüfusu 1.000 kadardır (1960 sayımı: 991).

Samsun

Atatürk'ün Millî Mücadeleye başlamak üzere 19 mayıs 1919 da ayak bastığı şirin Karadeniz ilimiz

SAMSUN, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Kuzeyden Karadeniz'le sınırlanmış olan Samsun ilinin doğusunda Ordu, güneyinde Tokat ve Amasya, güneybatısında Çorum, batısında Sinop illeri yer alır. Merkez ilçesinden başka, Alaçam, Bafra, Çarşamba, Havza, Kavak, Lâdik, Terme, Vezirköprü adlarında ilçeleri ile bunlara bağlı 21 bucağı, 832 köyü vardır.

Yüzölçümü: 9.579 km²

Nüfusu: 652.828 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km² başına 68 kişi

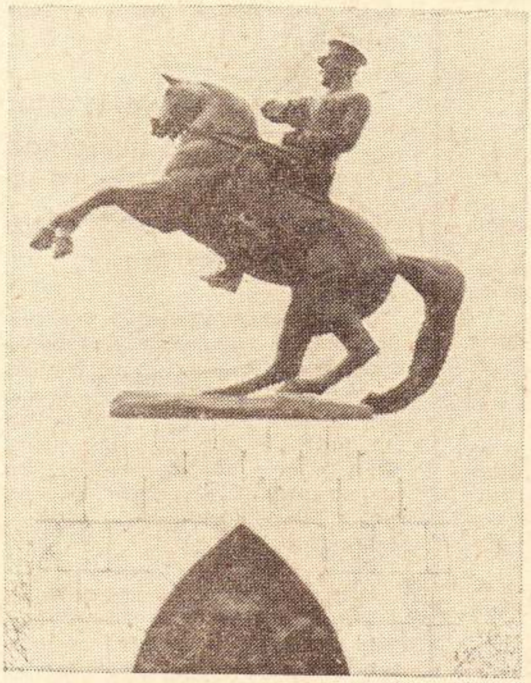
Yüzey Şekilleri. — Samsun ilindeki dağlar, Doğu ve Batı Karadeniz bölümlerinde bulunan dağlardan çok daha alçaktır. Buradaki dağlar, yükseklikleri genel olarak 1.000-1.500 m.'yi geçmiyen, basık, yuvarlak, dar sırtlardır. Bunlar Karadeniz kıyısı ile iç kesimler arasındaki ulaşıma engel olmazlar. Canik Dağları'nın batı ucları Samsun ili sınırlarından içeri sokulur. İlin güney kesimlerinde de Kızılırmak'la Yeşilırmak nehirleri arasında batı-doğu doğrultusunda sıralanan birtakım dağlar vardır ki, en önemlileri şunlardır: Kocadağ (1.300 m), Bünyan Dağı (1.224 m), Sıralıdağ (1.357 m), Hacılar Dağı (1.150 m), Samsun'un güneydoğusundaki Akpınar ve Böğürtlen dağları (900-950 m).

Karadeniz kıyısında Yeşilırmak'ın meydana getirdiği Çarşamba Ovası ile Kızılırmak'ın meydana getirdiği Bafra Ovası ilin en geniş düzlükleridir. Böylece, Samsun ilinin kuzeyi, yani Karadeniz kıyıları baştan başa ovalıktır. Bu arada Bafra şehrinin deniz yüzeyinden yüksekliği ancak 15 m.'dir.

İklim. — Samsun iklimi tam bir deniz iklimi özelliği gösterir: Yıllık ortalama sıcaklığı yüksektir (14°,3); yıllık sıcaklık farkı azdır (en sıcak ay ortalaması: 23°,3, en soğuk ay ortalaması: 6°,8, fark: 16°,5); oldukça bol yağış alır (yıllık ortalama yağış tutarı 731 mm); yağışlar her mevsime dağılmıştır. Samsun şehrinde şimdiye kadar kaydedilen en yüksek sıcaklık 39° (15.7.1938), en düşük sıcaklık —8°,1dir (13.1.1950).

Bitki Örtüsü. — Samsun ilinin dağlık kesimleri ormanlarla kaplıdır. Samsun orman bakımından zengin sayılabilecek illerimizden birisidir. Bütün topraklarının %34'ü ormanlarla kaplı bulunmaktadır.

Akarsular. — Samsun'un iki önemli akarsuyu Kızılırmak'la Yeşilırmak'tır. Kızılırmak ilin güneybatısında önce Sinop iliyle sınır çizer, güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda akar. Taşıdığı lığlarla Bafra Ovası'nı meydana getirdikten sonra, Bafra Burnu'nda Karadeniz'e dökülür. Kızılırmak çatalağzında birtakım kıyı gölleri de vardır ki, bunların en önemlileri Karaboğaz Gölü, Liman Gölü, Balık Gölü, Tuz Gölü'dür.

Samsun'da park içindeki Atatürk heykeli, Ata'nın 19 mayıs 1919'da Millî Mücadele'ye başlamak üzere Samsun'a ayak basışının timsalidir.

İlin ikinci önemli akarsuyu olan Yeşilırmak, Canik Dağları'nı yararak Samsun iline girer. Çarşamba Ovası'nı meydana getirdikten sonra, Civa Burnu'nda Karadeniz'e dökülür. Çarşamba Ovası'nda da göller, bataklıklar önemli yer tutar. Bu kesimde kıyı göllerinin en önemlileri Kocagöl, Akarcık Gölü, Dumanlı Göl'dür.

Yeşilırmak'ın önemli kollarından olan Tersakan Çayı da kaynağını Samsun ili içindeki Lâdik Gölün'den alır, bir dirsek çizerek Samsun sınırlarından dışarı çıkar, Amasya şehri yakınında Yeşilırmak'a kavuşur.

Samsun'da Karadeniz'e dökülen küçük sulardan Terme Çayı, Mert Suyu en önemlileridir. Terme Çayı, aynı adı taşıyan kasabanın az kuzeyinde Çaltı Burnu'ndan, Mert Çayı da Samsun şehrinin az doğusundan Karadeniz'e dökülür.

Samsun'un Ekonomik Durumu

Samsun ilinin toprakları faydalanma bakımından şöyle bölünmüştür: Ekili-dikili alanlar %29; nadasa bırakılan topraklar %7; ormanlar %34; çayırlar, otlaklar %24; ürün getirmiyen topraklar %6.

Tarım. — Ekili alanlar içinde en çok yetiştirilen tahıl mısırdır. Tahıl ekimine ayrılmış olan toprakların %56'sını mısır alır. Bafra ve Çarşamba ovaları ilin en önemli tarım alanlarıdır. Bafra Ovası'nda iyi cins tütünler yetişir, bunlar Samsun Sigara Fabrikası'nda işlenir.

Tarımın ileri gittiği Samsun ilinde bu işle uğraşanlara yol göstermek için Gelemen Devlet Üretme Çiftliği kurulmuştur. Bu çiftlikte hayvan nesli üzerinde de denemeler yapılmaktadır. Bu maksatla damızlık kara sığırlar çok sayıda yetiştirilip köylüye dağıtılmaktadır. Tavuk cinslerinden de damızlık legorn yetiştirilir.

Samsun'da balıkçılıkla hayvancılık da ilerisi için gelişme imkânları göstermektedir. Bafra Ovası kıyılarındaki Balık Gölü bu bakımdan bir servet kaynağıdır.

Ulaşım. — Samsun ili ulaşımının ağırlık merkezi, Samsun limanında toplanmıştır. Bu liman, gerisindeki dağların da elverişli oluşu yüzünden, deniz ve karayolları ile iç kısımlara bağlanmıştır. Anadolu'yu batı-doğu doğrultusunda kesen ana demiryolundan, Sivas'ın batısında, Kalur istasyonundan ayrılan demiryolu Samsun'da son bulur. Samsun şehri ayrıca dar bir hatla da Çarşamba'ya bağlıdır. Cumhuriyet devrinde demiryolu ile Samsun'un Akdeniz'e bağlanması, Samsun limanında yapılan modern tesisler, Samsun'a Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olmak yolunu açmıştır.

Karayolları da Samsun şehrini iç kısımlara bağladığı gibi, denizin yanı sıra uzanarak Samsun'u Karadeniz'in öteki kıyı şehirlerine bağlar.

Samsun Şehri

1960 sayımında 87.311 nüfusu olan, 1963'te 100.000'i geçen Samsun şehri, Karadeniz Bölgesi'nin birinci, Türkiye'nin 10. büyük şehridir.

Bugünkü Samsun yeni bir şehirdir. Şimdiki şehrin 2 km. kadar kuzeybatısında, Kara Samsun denilen yerde bulunan eski Samsun (Amisos) ortadan kalkmıştır. Amisos'un biraz doğusunda Selçuklular tarafından kurulmuş olan Samsun da 1869 yangınında hemen tamamiyle yanınca, bugünkü Samsun modern bir şekilde kuruldu. Şehir, Selçuklular devrindeki Samsun'un bir kısmı (İçkale) üzerinde uzanır, doğuya doğru Mert ırmağına kadar kıyı ovası boyunca yayılır (Irmak mahallesi). Şehir bulunduğu yerin topoğrafya şartlarına iyi bir şekilde uymuştur. Önemli kısmı olan Demiryoluboyu, Hükümet Caddesi, bunun devamı olan Irmak Caddesi, Hükümet konağı, ortasında Atatürk'ün at üzerindeki heykeli bulunan park, depolar, ticaret yerleri kıyı düzlüğü üzerinde yerleşmiştir. Bu kıyı düzlüğünün gerisinde şehir, güneye doğru, yavaş yavaş çıkarak, 110 m. kadar yüksekliği bulur.

Samsun yakın çevresinin iyi cins tütünlerini işliyen Tütün ve Sigara Fabrikası ve atelyeleri ile önemli bir ticaret şehridir.

Tarihte Samsun

Samsun şehrini M. Ö. VIII. yüzyıla doğru Miletliler kurdular, bugünkü adının kökü olan «Amisos» adını verdiler. Türkler'in sonradan «Canik» dedikleri Samsun bölgesi, sırasiyle Hititler, Kimmerler, Frikler, M. Ö. VI. yüzyılda Persler (İranlılar), M. Ö. IV. yüzyılda Makedonyalılar, Pontos Devleti, M. Ö. I. yüzyılda Roma, M. S. 395'te Doğu Roma (Bizans) tarafından işgal edildi. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Türkler'e geçti, daha sonra Bizans'la Selçuklular arasında alınıp verildi. Bir ara Trabzon Bizans imparatorluğuna bağlandı. XIII. yüzyılın ilk yıllarında kesin şekilde Türkler'e geçti.

Selçuklular o zamanlar «Müslüman Samsun» denen bugünkü şehri kurdular. «Gâvur Samsun» denen eski şehir, bir Ceneviz sitesiydi, Türk şehrinin 2-3 km. kadar ötesinde bulunuyordu. Ceneviz sitesi, XIV. yüzyılda Osmanlı egemenliğini tanıdı. Müslüman Samsun'u Canik beyliğinden 1398'de Yıldırım Sultan Bayezit aldı. 1402 Ankara felâketinden sonra bir ara gene mahallî beyliklerin eline geçtiyse de, Çelebi Sultan Mehmet tarafından kesin şekilde Osmanlı birliğine katıldı.

Samsun, Osmanlılar çağında 8 sancaklı (vilâyetli) Rûm (Sıvas) beylerbeyliğinin (eyaletinin) bir sancağı oldu. Tanzimat'tan sonra 4 sancaklı Trabzon vilâyetine (eyaletine) bağlı bir sancak oldu, 6 kazası vardı. Sancak daima «Canik» adını taşıdı.

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastı. Bu tarih, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı sayılmış, sonradan «Gençlik ve Spor Bayramı» ilân edilmiştir. Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet» (il) adı verilince, Samsun da bir il oldu. Daha sonra, yeni tesislerle gittikçe gelişerek, Karadeniz'in en önemli limanlarından biri haline geldi. 1932 aralığında demiryolunun şehre varması ile Samsun, daha da gelişti.

Şehrin ana plânı, 1870 yangınından sonra İsviçre'den getirilen mühendisler tarafından çizilmiştir. Şehirde, park içinde, Atatürk'ü askerî üniforma ile şahlanmış at üzerinde gösteren çok güzel bir heykeli vardır. Samsun kitaplığı da çok zengindir, 25.000 cilt kitap bulunur. Şehir nüfusu 1963'te 105.000'i bulmuştur. Cumhuriyet çağında en fazla gelişen şehirlerden biridir.

Bibliyografya — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Samsun (O. Yalçın, 1957, 1962); Samsun ve İlçeleri Tarihî Araştırmaları (M. Torun, 1954); Samsun Tarihinde Önemli Olaylar (K. Dilcimen, 1947); Samsun'da Müdafaai Hukuk (H. Umur, A. Pasin, 1944); Samsun: Tarih, Coğrafya, Ekonomi (Ö. Orhun, 1949); Samsun Şehri (Prof. S. Tanoğlu, 1944); Samsun İli Havza İlçesinin Lerdüge Köyünde Bulunan Tümülüsler (M. Akok, 1949); Samsun Bilmeceleri (Y. Elmas, 1961).

SAMUR

Kumralca sarı renkte, çok yumuşak, ince uzun tüylü kürkü olan bir hayvandır. Boyu 50 sm. kadardır. Kuzey Avrupa'dan Kamçatka Yarımadası ile Japonya'ya kadar uzanan bölgelerde yaşar. Kısa, yuvarlak kulakları, bol tüylü, kısa kuyruğu vardır. Postunun çok makbul sayılmasından ötürü avlanır.

Samur, kürkü bakımından çok makbul bir hayvandır.

Samur kürkü çok eskiden beri kürklerin en değerlilerinden, en pahalılarından biridir. Birkaç samurun kürkü yan yana getirilerek elbise yapıldığı gibi, ayrıca samurun kıllarından da iyi cins fırça yapılır.

SAN DOMİNGO
(Bk. DOMİNİKAN CUMHURİYETİ)

SAN FRANCISCO

Amerika Birleşik Devletleri'nde Kaliforniya eyaletinin en önemli şehirlerinden biridir. Nüfusu 3,5 milyona yakındır.

San Francisco bir liman şehridir. Büyük Okyanus kıyısında kendi adını taşıyan körfezin batısındadır. Golden Gate (Altın Kapı) Boğazı'nı aşan Golden Gate Köprüsü, San Francisco'nun bulunduğu San Mateo Yarımadası'nı, kuzeyindeki Marin Yarımadası'na, doğusunda da Transbay Köprüsü Yerba Buena Adası ile Oakland'ı San Francisco'ya bağlar.

San Francisco, Batı Amerika'nın önemli bir limanı, endüstri ve ticaret merkezidir. Bölgedeki iklim durumu San Francisco'ya bir özellik verir. Nemli ve yumuşak havası ürünlerinin bolluğu, çeşitliliği, şehre yalnız Amerika ölçüsünde değil, dünya çapında bir önem kazandırmıştır. Endüstri kolları arasında et, şeker, meyva sanayii başta gelir. Şehirde birçok basım ve yayınevleri, büyük bir üniversite, tıp merkezi, birçok yüksek okullar bulunur.

San Francisco Körfezi'ni ilk önce 1524'te İspanyol denizcisi Juan Rodriguez buldu. 1579'da İngiliz kâşifi Francis Drake bütün koyu, Kaliforniya kıyılarını dolaştı, Drake Körfezi'ne İngiliz bayrağını dikti. Kaliforniya 1821 yılına kadar Ispanya'nın elinde kaldı. 1821'de Meksika'ya bağlandı, 1846'da da Amerika Birleşik Devletleri'ne katıldı.

1848'de Kaliforniya'da altın bulunması, 1869'da da Büyük Okyanus kıyısına varan demiryolunun açılması üzerine San Francisco birden gelişti. 1906'da büyük bir deprem şehri baştan başa yıktı. Bugünkü San Francisco, depremden sonra yapılan yeni şehirdir.

San Francisco, önemli bir ticaret ve endüstri şehri olduğu kadar, Amerika'nın sayılı kültür merkezlerinden de biridir. Amerika'nın en eski operası, parkları, XX. yüzyılın başından kalma tramvayları, körfezdeki büyük köprüleriyle Amerika'nın en ilgi çekici şehirlerinden biri San Francisco'dur.

SAN FRANCİSCO KONFERANSI

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilk kurucu 50 devlet tarafından imzalandığı toplantıdır. Amerika'da San Francisco şehrinde yapılan bu konferans 1945 yılının 25 nisanından 26 haziranına kadar 2 ay sürmüştür.

Birleşmiş Milletler'in ilk kuruluş görüşmeleri 1943 yılında Amerika, Ingiltere, Rusya arasında yapılmıştı. 1944 yılında 21 ağustosla 7 kasım arasında Washington'da Dumbarton Oaks'ta toplanan o zamanın Dört Büyükler'i (Amerika, Ingiltere, Rusya, Çin) Birleşmiş Milletler'in kurulmasını kararlaştırdılar, bağımsız devletleri toplantıya çağırdılar.

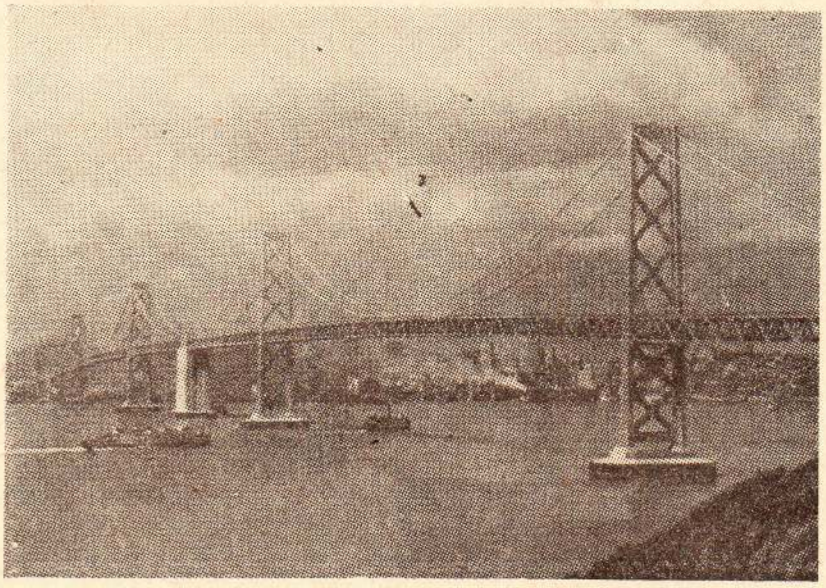
San Francisco Konferansı'na Amerika Dış Işleri Bakanı Edward Stettinius başkanlık etti. 2 ay süren görüşmeler sonunda, kurucu 50 devlet antlaşmayı imza ettiler. Birleşmiş Milletler Antlaşması, 24 ekim 1945'te tasdik edilerek, yürürlüğe girdi (Bk. Birleşmiş Milletler).

SAN JUAN

Porto Riko (Puerto Rico)nun en büyük şehri ve başkentidir. Nüfusu 600.000 kadardır. Porto Riko Adası'nın kuzey kıyısında, küçük bir ada üzerinde kuruludur. Bir kanalla yakınındaki Condado ve Santurce şehirlerine bağlanmıştır.

Tropikal bölgede olan San Juan şehri, özellikle kış aylarında bol turist çeker. Şeker, kahve, tütün, kakao, çeşitli meyvalar şehrin başlıca zenginlikleridir.

San Juan'ı 1511'de Ispanyol gemicisi Ponce De Leon kurmuştu. 1615'te Holândalılar'ın, 1798'de İngilizler'in eline geçtikten sonra, Amerika'nın Porto Riko'yu toprakları arasına katması üzerine A.B.D.'nin oldu. Şimdi. Amerika ile Porto Riko arasındaki bağ yalnız işbirliğine dayandığı için, bağımsız bir başkenttir.

San Francisco 3,5 milyona yakın nüfusu ile Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük şehirlerinden biridir. Yukarıda şehrin ünlü köprüsü görülüyor.

İtalya sınırları içinde minicik bir cumhuriyet

San Marino

SAN MARİNO CUMHURİYETİ, Avrupa'nın olduğu gibi dünyanın da en küçük devletidir. Avrupa'nın en eski devleti olduğu da ileri sürülür. Italya'nın kuzeydoğu kesiminde Adriyatik kıyılarına yakın Rimini tepeleri üzerindedir.

Yüzölçümü: 98 km²
Nüfusu: 15.600
Başkenti: San Marino

Dağlık bir ülke olan San Marino'da halk bağcılık, hayvan yetiştirme ve tarımla uğraşır. San Marino şehrinin yaslandığı Titano Dağı'ndan kireç, kireçtaşı elde edilir. 6.000 nüfuslu bir şehir olan başkent San Marino'da eski şatolar, bir hükümet sarayı, XIII. yüzyıldan kalma bir kilise, bir tiyatro ile bir de müze vardır.

Italya'da boşanmak istiyen çiftlerin çoğu, kanunları daha elverişli olduğundan San Marino'ya giderek ayrılma işlemlerini orada yaptırırlar.

IV. yüzyılda Dalmaçyalılar'ın kurdukları San Marino Cumhuriyeti o zamandan beri hemen hemen daima bağımsız kalmıştır. Bugün 60 üyeli bir Millet Meclisi vardır. Devlet başkanları Meclis'in seçtiği, Eski Roma konsülleri gibi iki kişidir. Bunlara «Capitani Regenti» denir.

San Marino'nun tarihindeki garip olaylardan biri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra oldu. Bu savaşta, Italya ile birlikte hareket ederek Almanya ile Avusturya - Macaristan'a karşı resmen savaş açan San Marino, savaşa başkaca hiçbir şekilde katılmamıştı. San Marino'nun savaş halinde olduğundan hemen hemen kimsenin haberi yoktu. Savaş sona erdikten sonra da Almanya ve Avusturya ile bütün milletler barış antlaşması imzaladıkları halde, San Marino bunu yapmayı unuttu, resmen savaş halinde kaldı. 1929'da bu durum göz önüne alınarak, San Marino ile de bir barış antlaşması yapıldı.

SANA

Arap Yarımadası'nın güneybatı ucunda, Yemen Kırallığı'nın başkentidir. Kıyıdan 100 km. kadar içeridedir, limanı olan Hudeyde'ye karayolu ile bağlıdır. Nüfusu 55.000 kadardır.

Sana, Arabistan Yarımadası'nın en eski şehirlerinden biridir. M. Ö. 2000 yıllarında kurulmuş, Himyeriler'e, Sebalılar'a başkent ödevi görmüştür. Şehirde o zamanlardan kalma anıtlar, sanat eserleri Sana'nın parlak bir uygarlık devri geçirmiş olduğunu göstermektedir. Adı efsanelere karışan Süleyman Peygamber çağında yaşıyan Seba Melikesi Belkıs da Sana şehrini başkent olarak kullanmıştı.

Yemen 1538'de Osmanlılar'a geçince, ülke Sana, Hudeyde gibi illere ayrıldı. Osmanlılar zamanında 50'ye yakın cami, birçok medrese ve han yapılmıştır.

SANAL

Bir matematik deyimidir. Matematikte, sayılar, «sayılar ekseni» adı verilen bir doğru üzerinde sıralanırlar. Bu eksenin ortasında 0 (sıfır) vardır. Sıfırdan başlıyarak iki yana sayılar dizilir. Sıfırın sağındaki sayılar «artı» (pozitif) sayılardır; solundaki sayılar da «eksi» (negatif) sayılardır (Bk. Pozitif, Negatif).

Sayılar ekseni üzerinde gösterilebilen sayılara «gerçel sayılar» adı verilir. Gerçel sayılar, sıfırdan başlıyarak belli bir uzaklığı gösterirler.

Cebirde sayılar ekseni üzerinde gösterilemiyen sayılar da vardır. Bunlara «sanal sayılar» adı verilir. Bunlar cebir işlemleri sonunda ortaya çıkarlar. Genel olarak, kökü alınacak sayı eksi işaretli olursa, kök alma işlemi sonunda bulunacak sayı «sanal» olur. Böylece kök alma işareti altında eksi işaretli bir sayıyla karşılaşılırsa, sanal bir sayı elde edilmiş olur.

Cebirde $\sqrt{-1}$'e özel olarak bir ad verilmiştir. Bu sayı j ile gösterilir. j'nin girdiği cebir işlemlerinde de bazı değişiklikler olur.

Karmaşık Sayı. — Bir sayıda hem gerçel, hem de sanal sayılar bulunursa, buna «karmaşık» (kompleks) sayı» denir. Karmaşık sayılar, gerçel sayılar gibi sayılar ekseni üzerinde gösterilemez. Bu sayıları göstermek için birbirine dik iki eksen kullanılır. Karmaşık sayının, gerçel terimi bir eksende, sanal terimi de başka eksende gösterilir. $3 + \sqrt{-7}$ karmaşık bir sayıdır. Burada 3 gerçel terim, $\sqrt{-7}$ de sanal terimdir.

SANAT TARİHİ

İnsanlar çok eski devirlerden beri his ve heyecanlarını çeşitli sanat eserleri yaratarak ifade etmişlerdir

SANAT, insan yaratıcılığının mimarlık, heykelcilik, resim, edebiyat, müzik, tiyatro gibi çeşitli faaliyetidir. Bunlara «güzel sanatlar» da denir (Bk. Güzel Sanatlar). Tarih boyunca gelip geçmiş sanat üslûplarını, bunların gelişmesini, birbirlerine etkilerini, tarihin içindeki yerlerini inceliyen bilime de **«sanat tarihi»** adı verilir.

İnsanlar, tarihten önceki — yazının icadından önce olduğu için yazılı belgelerle tesbit edilemiyen — çağlardan beri duygularını, düşüncelerini çeşitli şekillerle belirtmişlerdir. Bundan 20 - 30 bin yıl öncesine kadar uzanan bu çağdan kalma birçok resimlere mağara duvarlarında raslanmıştır. Bunlar bugün bile hayranlıkla seyredilebilecek kadar güzel eserlerdir (Bk. Mağara Çağı).

Daha sonraki çağlara geldikçe, daha çeşitli sanat eserlerine raslıyoruz. Bu arada yalnız duvarlara basılmış, boyanmış resimler değil, resmin yanı başında gelişen heykelciliğe doğru da adım atıldığını gösteren eserler görülüyor.

Sanatın Beşiği: Ön Asya

Ön Asya (Anadolu, Mezopotamya ve dolayları) yeryüzünde ilk medeniyetlerin kaynağı olduğu gibi, ilk büyük sanat eserlerine de beşiklik etmiştir.

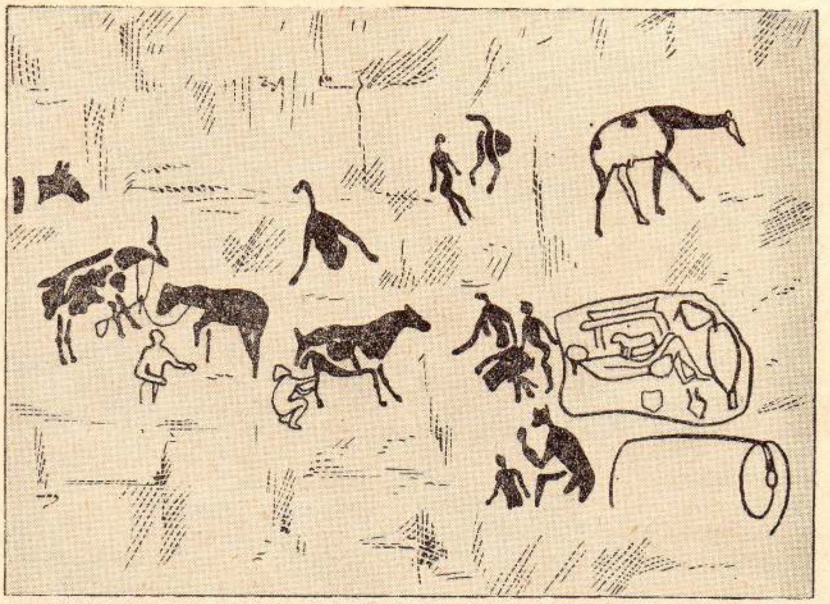
Ön Asya sanatının en eski devri, Fırat kıyılarında gelişen Sümer ve Eski Babil sanatlarıdır.

Sümer. — M. Ö. 4000-2000 yıllarında yaşamış olan Sümerler'in, pişmiş tuğladan mimarlık eserlerinden birçok taş heykelleri zamanımıza kadar gelebilmiştir. Ur, Larsa, Eridu, Lagaş gibi merkezler kuran Sümerler'in altın çağı M.Ö. 2400'de, rahip-kıral Gudea zamanında başlar. O çağdaki heykellerde eller, kollar gövdeye bağlı olmakla birlikte, gerçeğe yakın insan vücutları belirmeye başlamıştı. Bu heykellerde yüzün büyük kısmını gözler kaplar.

Eski Babil. — Daha kuzeydeki Uruk, Akad, Nippur şehirlerini içine alan Eski Babil Kırallığı'nda Sümer esaslarına dayanan sanat, Naramsin, Hammurabi gibi kırallar adına yapılan «stel»lerde (anıt olarak yapılmış kabartma levhalarda), gelişmiş, canlı bir gerçekçilik gösterir. Aynı üslûp bol sayıda bulunan toprak mühür kabartmalarında da görülür.

Asur. — Kuzey Mezopotamya'da Dicle kıyısında kurulan, Ninive, Nimrud, Asur şehirleri ile Asur devleti (M. Ö. 2000-700 yılları) anıt çapında bir mimarlık geliştirmiştir. M. Ö. IX. yüzyıldan başlıyarak büyük saraylar, tapınaklar yükselir. Astronomik hesaplara göre yapılan tapınaklar üst üste taraçalar halindedir. Asurnasırpal'in Nimrud sarayı, «Asurluların Versailles'i» denilen II. Sargon'un Dur Sarrukin debdebe içindedir. Mermer kabartma levhalar yan yana sıralansa 2 km. lik yolu kaplar. Kabartmalarda insan vücudu bütün kıyafet teferruatı, değişik yüz tipleri ile işlenir. Duruş hep yandandır. Saray duvarlarını süsliyen kabartmalar çok defa kıralların av, savaş, zafer dönüşü sahneleridir. Kıral Salmanassar devrinin ünlü Siyah Obeliskinde, üst üste beş sıra halinde, kırala deve, fil kervanlariyle hediye getiren uyrukları gösterilmiştir. Nemrut Sarayının kapısında ilk defa, önden heykel, yandan kabartma olarak kapıyı tutan Asur'un insan başlı, kartal kanadlı, öküz gövdeli masal yaratıkları yer alır.

Yeni Babil. — Yeni Babil devletinde (M. Ö. 604-539) Kıral Nebukadnezar ile, Babil sanatı yeniden yükseldi. Savaşları ile değil, yapılariyle övünen bu kıral, Babil'i İlkçağ'ın ünlü şehri yaptı. Yunan tarihçisi Herodotos'a göre bu şehir, Fırat'ın iki kıyısını içine alan, bir kenarı 22 km. uzunluğunda kare bir alanı kaplıyordu; yani bugünkü New York'la dolaylarından büyüktü. 170 m. yüksekliğindeki, 42 m. kalınlığındaki şehir duvarına, zengin süslemeli tunç kanadları olan 100 kapı açıl-

Büyük Sahra'da kayalar üzerinde bulunan bu renkli resimde Milâttan 3000 yıl kadar önce yaşıyan insanların tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, ölülerini mezarlara gömdükleri anlaşılıyor.

mıştı. Nebukadnezar, sarayı yanına dünyanın 7 harikasından sayılan Asma Bahçeleri'ni kurdurmuştu. Fırat kıyısında baş tanrı Bel (Marduk) tapınağı ile İncil'de adı geçen Babil Kulesi yükseliyordu. Babil Kulesi, Asur sanatında da görülen bir «zikkurat» (eğimli rampalarına yukarı doğru incelerek helezoni bir şekilde tepeye kadar dolaştığı bir kule) idi. Yeni Babil sanatında pişmiş, renkli sırlarla kaplanmış tuğla duvar kabartmaları önemli yer tutar.

Hitit. — M. Ö. 2000-800 yılları arasında Kuzey Suriye'den Orta Anadolu'ya kadar uzanan Hitit devletinin başkenti bugünkü Boğazköy (Çorum) yakınındaydı. Buranın 23 km. kuzeyindeki Alacahöyük ile Suriye sınırında Zincirli de Hititler'in başlıca büyük şehirleriydi. Yapı sanatında büyük, heybetli taş kapılı binaları, Boğazköy'de Aslanlı Kapı ile Kıral Kapısı, Zincirlikale Kapısı gibi kapılar, sütunlu merdivenler özellikle göze çarpar. Hititler kabartmalarında daha çok tanrılarını tasvir etmişlerdir. Boğazköy yakınındaki Yazılıkaya kabartmalarında bütün Hitit tanrıları kutsal hayvanları ile birlikte toplanmıştır.

Eski İran. — M. Ö. VI.-IV. yüzyıllar arasında İran'ın ilk büyük sanat devri olan Ahamenişler sanatında kaya mezarları, Persepolis gibi muazzam saraylar ilk plânda gelir. Saray duvarlarını süsliyen kabartmalarda, sonsuz sıralar hissini veren çokluk ve yeknasaklıkta, kırala hediye getiren esir memleket kişileri, askerler, muhafızlar devlet kudretini belirten bir sanatın temsilcisidirler.

İran'da, daha sonraki çağlarda Sasaniler (M. S. 225-634), kendilerinden önceki Arsakilerin (M. Ö. 250 - M. S. 225) Yunan şekillerini Eski Doğu üslûbu içinde eriten eserler verdiler, sonra, kubbe ve tonoz inşaatına dayanan şahsi üslûplarını geliştirmişlerdir. Firuzabad, Servistan sarayları en önemli yapılarındandır. Hükümdarlarını, tanrılarını gösteren kaya kabartmaları yanında «Tak-ı Bostan» denen, gene tipik bir Sasani yapı şekli olan eyvan (üstü tonozla örtülü, bir yanı açık mekân) da gerçekçi av sahneleri de vardır. Sasanilerin en heybetli yapısı, başkentleri Ktesifon'daki «Tak-ı Kisra» diye anılan saraylarıdır. Bir eyvanı henüz durmaktadır. 30 m.'yi aşan yüksekliğiyle bu eyvan dünyanın en büyük yapılarından biridir.

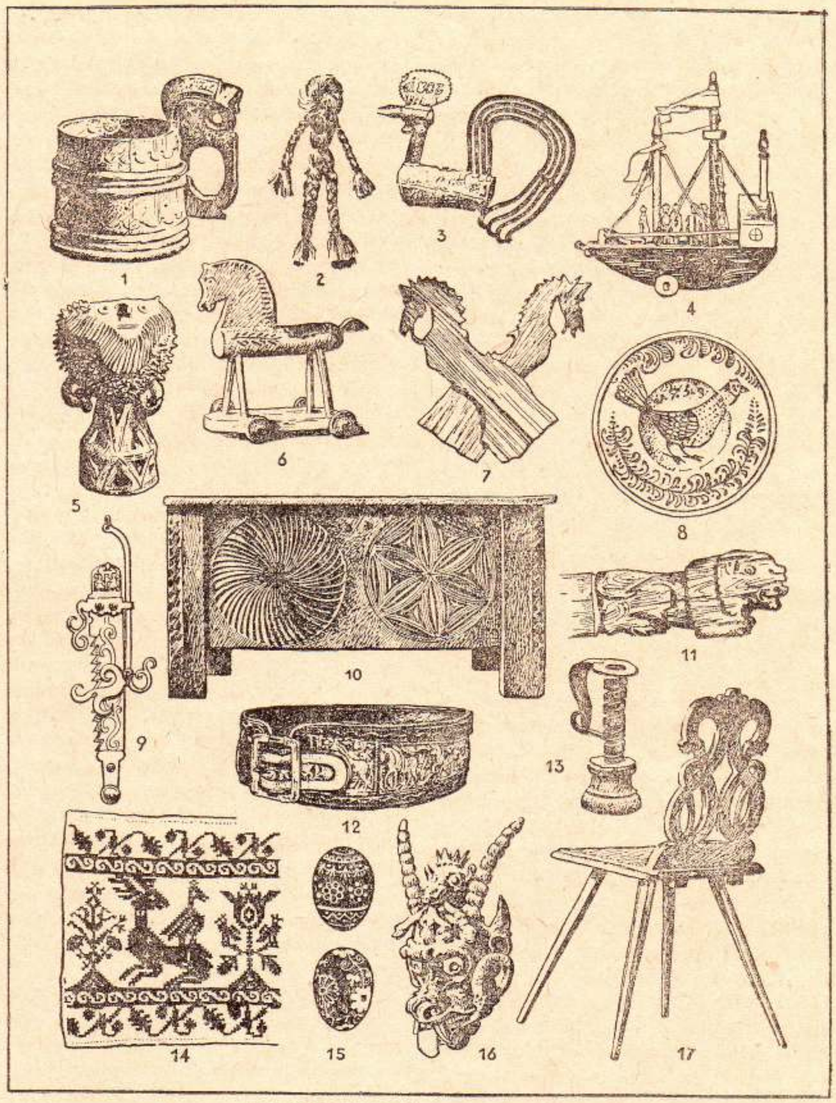
Asya Sanatı

Dünyanın en eski sanat eserlerine, Ön Asya'dan sonra Orta Asya'da da, Uzak Doğu'da da raslanır. Bu arada, Eski Türk sanatının M. Ö. 6.000 yıllarına kadar uzandığı görülür (Bk. Türkler: Türk Sanatı).

Çin. — Asya'da gelişen sanatlar arasında, Çin sanatının da çok eski bir tarihi vardır. Çin sanatı M. Ö. 4000 - 3000'den bugüne kadar aralıksız süregelen en eski sanattır.

Çin mimarlığının başlıca özelliği «pagoda» denen tapınaklardır. Önce ahşap olan bu yapılar yavaş yavaş taşa geçti. Çatının üstü renkli seramik levhalarla örtülüydü.

Çin plâstik sanatı Budist Hint plâstik sanatının etkisindedir. Çin tunç işlemeleri, Çin porselenleri çok ünlüdür. Resim de Çin sanatının en ileri gelen bir koludur. Kâğıt, ya da ipek üzerine suluboyalar, daha çok siyah mürekkeple yapılır. Çin resmi tamamen çizgici bir resim tarzıdır, perspektif, gölge tanımaz.

TARİH BOYUNCA EL SANATLARI

1 — Alpler'de bulunmuş tahta bir su kabı; 2 — Samandan yapılmış bir bebek; 3 — Dövme demirden bir süs. 4 — Oyuncak bir gemi; 5 — XV. yüzyıldan kalma kilden bir vazo; 6 — Bir tahta at; 7 — Satranç taşlarından iki at; 8 — Üzeri işlemeli tahta bir tabak; 9 — Dövme demirden bir ocak çengeli; 10 — XVI. yüzyıldan kalma üzeri oyma işlemeli bir sandık; 11 — Ucu oyma işlemeli bir kiriş başlığı; 12 — XVIII. yüzyıldan kalma deriden bir kemer (Tirol bölgesi); 13 — Dövme demirden bir şamdan; 14 — Kumaş üzerine el işlemesi; 15 — Üzeri işlenmiş paskalya yumurtaları; 16 — Karnaval maskesi; 17 — Bir kır sandalyesi.

Çin sanatında Tang (M. S. 618-906), Sung, Ming (1368-1644), Çing (1644-1912) devirlerinde mimarlık en zengin örneklerini vermiştir. Plâstik sanatların en parlak devirleri de Han (M. Ö. 206 - M. S. 220), Tang devirleridir. Boyalı mezar figürleri, tunç aynalar, türlü insan tiplerini gösteren biblolar, hayvan figürleri zamanımıza kadar gelmiştir. Porselende, Ming, Çing hanedanları zamanında en olgun eserlerini vermiştir.

Hint. — Hint sanatında anıt ölçüsünde mimarlık Budizm yerleştikten sonra, M. Ö. III. yüzyılda Asoka devrinde başladı. Karakteristik Budist anıtları «stupa» ile «stampa»lardır. Stupalar tepe biçimindedir. Tepe üzerinde kare bir taban üstünde bir yarım küre ile onun üzerinde de şemsiye biçimi bir taş yükselir. Bu, Buda'nın altında kutsal nura kavuştuğu ağacı temsil eder. Stampalar ise tanrı temsilcisi hayvan heykel ve kabartmalarının, daha başka timsallerin süslediği yüksek sütunlardır.

Budist tapınakları önceleri kayalar içine oyulurdu. M. S. IV.-VIII. yüzyıllarda kayalardan âdeta bir heykel gibi yontularak yapıldı. Böylece, serbeslik kazanan tapınaklar, gitgide kabartmalarla, mimarlık süsleriyle, heykellerle kaplanan kapı kuleleri zenginlik kazandı. M. S. IX. yüzyıldan başlıyarak yavaş yavaş İslâm sanatı tesirleri yayılmıştır.

Hint plâstik sanatında baş konu Buda figürleridir. Ayrıca sayısız daha başka tanrıların verdiği konu bolluğundan da istifade edilmiştir. Yalnız çok kollu, dans eden Şiva bile değişik tasvir imkânları sağlar. Hint resmi, Avrupa'dakine çok yakın bir fresk tekniğiyle, Budist mağara tapınaklarının duvarlarını süs-

ler. Buda'nın hayatını, mucizelerini anlatan sahneler, ağaç ve çiçek dolu bahçelerde saraylar görülür. Hindistan'ın çeşitli sınıflarına mensup insanlar tip ve kıyafetlerinin bütün teferruatı ile büyük bir şekil zenginliği meydana getirirler.

Japon. — Japon sanatı öteden beri Çin sanatına bağlı kalmış, ancak, ev, bahçe mimarlığında kendine özgü bir üslûp yaratmıştır. Ayrıca, Çin sanatının bütün kollarını kendine göre, daha ince, daha zarif bir üslûba sokmuştur. Resimde Japon sanatı, renkli tahta basım tekniğiyle ün salmıştır. Bu tekniğin büyük ustalarından başlıcaları Harunobu (1725-1770), Kiyonaga (1752-1815), Utamaro (1753-1806), en ünlüsü Hokusai (1760-1849)dir.

Japon sanatı çay takımları, lâke ve maden işleri gibi el sanatlarında da ileridir. Çin ve Japonların bu el sanatları, XVII. yüzyıldan beri Avrupa'ya pek çok ilhamlar vermiştir.

Akdeniz Medeniyetinde Sanat

Akdeniz çevresinde kurulan medeniyetler Mısır, Girit, Yunan ve Roma sanatına gelişme imkânları sağlamıştır. Bunlardan en eskisi Mısır sanatıdır.

Mısır. — Mısır sanatı M. Ö. 3200 yıllarında başlamıştır. Daha o çağlardan beri taş yapılara raslanır. M. Ö. 2781'de Eski Kırallık devrinde, firavun Coser'in, mimarı İmhotep'e yaptırdığı ilk piramit yükselir. O devrin mimarlık özelliği ehramlardır. M. Ö. 2500-2450 arasında yapılan bugünkü Kahire yakınında Gize'deki firavun Keops ve Kefren ehramları dünyanın en muazzam yapılarındandır. Keops piramidi 145 m. yüksekliği bulur. Kefren piramidi pembe granit taşlarla kaplanmıştır (Bk. Ehramlar). Orta Kırallık (M. Ö. 2100 - 1700) devrinde kayalara mağara mezarları oyulmaya başlandı. Yeni Kırallık (1700 - 1100) devrinde bunlar daha büyük ölçüler aldı, kayalara derin oyulmuş firavun mezarları meydana geldi. Karnak'ta, Luksor'da ise tanrı Amon adına muazzam tapınaklar yükseldi. Karnak'taki Amon tapınağının başlıkları o kadar büyüktür ki, üstünde 100 kişi yer alabilir.

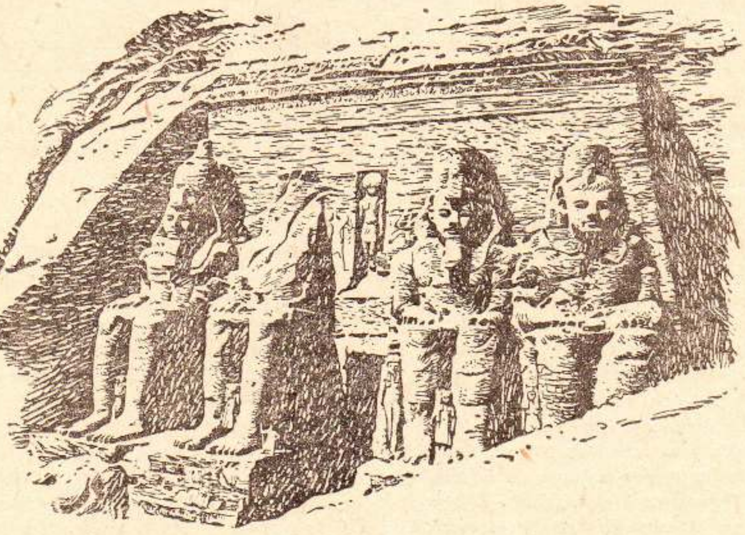
Anıt ölçüsünde heykeller hakkında da Eski Kırallık devrinde firavun Kefren tarafından yaptırılan, 60 m. uzunluğundaki tabiî bir kayadan yontulmuş olan aslan gövdeli, insan çehreli İsfenks fikir verebilir (Bk. İsfenks). Heykel sanatı Eski Kırallığın sonuna doğru gerçekçi bir üslûba yönelmiş, bugün Louvre Müzesi'nde Duran Kâtip heykeli, Köy Muhtarı heykeli gibi gerçekçi portreler meydana gelmiştir. Yeni Kırallık devri heykellerinde ise bir zarafet, incelik görülür. Bunun en güzel örneği Kıraliçe Nefertiti'nin bugün Berlin Müzesi'nde bulunan başıdır.

Mısır resminde de, duvarlara hayatın çeşitli sahneleri işlenirdi. Orta Kırallık devrinde önemli bir yenilik olarak duvar kabartmalarının yerini «tempera» tekniğinde resimler aldı. Mısır sanatının son devirlerinde papirüs üzerine yapılan resimler ise ilk minyatür sanatının belirtileri sayılabilir.

Girit. — Yunan sanatının doğrudan doğruya öncüleri Girit ve Miken sanatı olmuştur. Girit'te M. Ö. 2000'den beri gelişen sanat, başlıca mimarlık eserlerini, birkaç kat üzerine girift dairelerden meydana gelen Knossos, Phaistos, Hagia Triada gibi saraylarda vermiştir. Knossos Sarayı'nın canlı renkli freskleri pek ünlüdür. Bu fresklerde boğa oyunları, kırlarda gezinen insanlar, insan toplulukları, hayvanlar, gerçekçi bir üslûpta, hayat dolu olarak tasvir edilmiştir. Aynı gerçekçi işleniş, türlü deniz hayvanları ile resimlendirilen seramik eserlerde, vazo, çanak-çömleklerde de görülür. M. Ö. 1200'den sonra Girit medeniyeti hayatiyetini kaybeder.

Miken. — Girit'in zarif saray sanatına karşılık, savaşçı bir kavmin yapıları olan, Orta Yunanistan'daki Miken şatoları, kalın duvarlarla çevrili müstahkem mevkilerdir. Miken devri M. Ö. 1660'tan 1200'e kadar sürer. Önceleri kuyu biçiminde olan mezarları, sonraları kubbeli kıral mezarları halinde gelişir. Bu mezarlarda zengin altın eserlerden hazineler bulunmuştur.

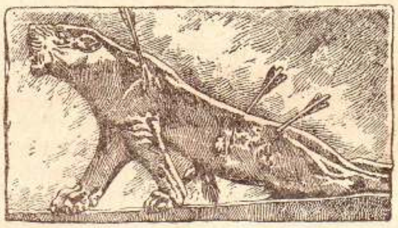
Yunan. — Yunan sanatı daha sonraki Avrupa sanatının bütün kollarının temellerini kurmuş, Avrupa kültürünün öğretmeni olmuştur. Tabiata dönük olan bu sanat, tabiatı belirli ölçülere, değerlere göre idealleştirmiştir. Başlıca konu insandır. Yunan sanatındaki tanrı tasvirlerinde insan vücudu idealize edilmiştir.

Mısır sanatı daha çok hacımlı eserlere önem verirdi. İşte kaya üzerine oyulmuş firavun II. Ramses'in heykelleri.

Yunan sanatı başlıca şu devirlere ayrılır:

a) Arkaik Devir (M. Ö. 900-550). — Tahtadan taş mimarlığına geçen tapınakların şekli gelişti. M. O. VI. yüzyılda Dor ve İyon sütun düzenleri kuruldu. Bu tapınakların aslında çeşitli renklerle boyalı oldukları bilinmektedir. Devrin en önemli tapınakları Olympia'daki Hera tapınağı, İtalya'daki Yunan kolonilerinden Paestum ve Sicilya'daki en eski tapınaklardır.

Bir Asur kabartması: Okla vurulmuş bir aslan.

Yunan sanatında plâstik sanatlar Mısır ve Ön Asya'nın bağlarından kendini kurtarmıştır. Önceleri duran, sonraları oturan insan figürü konu olarak alınmıştır. Buradan hareketlere geçilir. Başlıca konu tanrılardır; onların yanında kahramanlar, mitoloji sahneleri ele alınır. Yüz ifadesi hafif bir gülümsemeden ileri gelişmemiştir.

b) Klâsik Devir (M. S. 550-400). — Bütün sanat kollarının en olgun basamakları bu devirde aşılmıştır. Mimarlıkta Dor ve İyon üslûpları matematik açıklıkta büyük bir zarafet kazanır. En önemli eserler Atina'da Parthenon, Olympia'da Zeus, Paestum'da Poseidon, Ephesos'ta Artemis tapınakları, Olimpia ve Delphi tapınaklarının çevresindeki hazine binaları, Atina'daki Dionysios tiyatrosu gibi en eski tiyatro binalarıdır. Plâstik sanatlarda artık mekân içindeki hacımlı vücutlar, en güç hareketler verilebilmektedir. Ağırbaşlı yüz ifadeleri hâkimdir. İnsan vücudunun şekillenmesi için sabit kurallar konur. Myron'un Disk Atıcı'sı, Phidias'ın Parthenon'daki Athenea heykeli, Kresilas'ın Yaralı Amazon'u, Paionios'un Nike (zafer tanrıçası), Polykletos'un Mızrak Taşıyıcı'sı devrin en tanınmış heykelleridir. Resimde kırmızı figürlü vazo üslûbu en parlak devrindedir.

c) Helenik Devir (M. O. 400-27). — Dor ve İyon düzeni yanında yeni olarak Korent düzeni yer alır. Modern anlayışta bir şehircilik de, bu devirde gelişmeye başlar. İskenderiye, Antakya gibi İlkçağ'ın büyük şehirleri kurulmuştur. Didyma'nın Apollon, Priene'nin Athenea, Magnesia'nın Athenea tapınakları gibi Batı Anadolu eserleri son büyük Yunan yapılarındandır.

Plâstik sanatlarda ise idealizmin yerini dramatik bir üslûp alır. Konuların artık sınırı yoktur. Tanrı tasvirleri gerçekçi-dramatik figürlerin, mitolojik sahnelerin gölgesinde kalır. Anadolu Bergama Kırallığı sanatında şiddetli hareketlerle birleşen ruh haletlerinin ifadesi yeni bir üslûp yaratır.

Etrüsk. — Roma sanatının öncüsü, Orta İtalya'da yaşıyan Etrüskler'dir. M. Ö. 600-250

TARİH BOYUNCA İSLÂM SANATI

İSLÂM SANATI, Müslüman milletlerin, ortaklama olarak, meydana getirdikleri sanattır. Bu sanat eserlerinde, onları yaratan milletlerin özellikleri bakımından birçok farklar varsa da, birbirlerine etki edişi, aynı dinin birtakım düşünce, duygu birliğinden ileri gelmiş eserler bulunuşu bakımından, VII. yüzyıldan beri çeşitli Müslüman milletlerin sanat eserleri «İslâm Sanatı» adı altında toplanır. Bu arada, Türkler'in vücuda getirdikleri eserler de İslâm sanatı çerçevesine girer (Bk. Türkler: Türk Sanatı; Mimarlık: Türk Mimarlığı).

EMEVÎ SANATI (VII.-VIII. yüzyıl). — İslâm sanatının ilk devridir. Bu devirde İslâm sanatının ilk anıt çapında ilk mimarlık eserleri meydana gelmiştir: Kudüs'te, Hz. Muhammed'in göğe çıktığı yer sayılan bir kayanın çevresine yapılan sekizgen plânlı, kubbeli «Kubbet-el Sahra» ile Emeviler'in başkenti Şam'da yapılan Emeviye Camisi bunların en güzel örnekleridir. Emeviler Suriye'de, Ürdün'de, «çöl sarayları» diye ün kazanan birçok saray da yaptırmışlardır. Emevî eserleri mozaiklerle süslüdür. Zengin bitki örnekleri Kubbet-el Sahra'da İslâm süsleme sanatının başlangıcını meydana getirirken Şam Emeviye Camisi avlu duvarlarında henüz helenistik sanata bağlı manzaralar, şehir tasvirleri görülür. Hamamlı bir saray olan Kuseyr Amra'da bol miktarda insan figürünün de bulunduğu freskler vardır.

ABBASÎ SANATI (VIII.-XI. yüzyıl). — Abbasî halifeleri başkenti Şam'dan Bağdad'a aldılar. Orada taş yapıların yerine Mezopotamya'nın tuğla yapıları geçti. Tuğla duvarlar stük (yumuşakken işlenen, sonra sertleşen bir alçı, kireç, kum karışımı) ile kaplanır, bunun üzerine türlü tekniklerde örnekler işlenir. Halifelerin Türk kıtaları için Bağdad yakınında yapılan Samarra, kısa zaman içinde dünyanın en büyük şehirlerinden olmuştur. Kazılarla bu muazzam şehrin bir kısmı, saraylar, evler ortaya çıkarılmıştır. Halife Mütevekkil'in yaptırdığı Samarra Camisi 38.000 m^2 yer kaplar ki, dünyanın en büyük dinî yapısıdır (Roma'daki San Pietro Kilisesi 10.160 m^2, İstanbul'daki Ayasofya 6.890 m^2 yer kaplar.

FATIMÎ SANATI (X.-XII. yüzyıl). — Mısır'da Abbasî valisi Tolunoğlu, Samarra Camisi'ni örnek alarak büyük bir cami yaptırmıştı (809). Abbasî devletinin parçalanması üzerine üstün duruma geçen Fatımiler'in sanatı ise 909'dan sonra gelişti. Kahire'deki El-Ezher en önemli Fatımî camilerinden biridir. Fildişi oymalar, seramik de bu devirde epey gelişmiştir.

EYYUBÎ SANATI (XII.-XIII. yüzyıl). — Salâhattin Eyyubi'nin Mısır ve Suriye'de kurduğu kısa ömürlü hanedan devrinden Kahire, Halep kaleleri, Salâhattin'in yaptırdığı maristanlar (hastaneler), medreseler kalmıştır.

İslâm sanatından örnekler: 1 — Çiniden bir aslan (İran); 2 — Üzeri mine işlemeli bir su kabı (İran); 3 — Tunçtan bir süs eşyası (Mezopotamya); 4 — Tunçtan bir şamdan (Mısır); 5 — Tunçtan bir geyik heykeli (Mısır); 6 — Üzeri işlemeli bir savaş baltası (Mısır); 7 — Hançer (İran).

MEMLÛK SANATI (XIII. - XVI. yüzyıl). — Uzun süren Memlûkler devrinden ise pek çok eser vardır. Sultanların türbe ve camilerinin hafif sivri tepeli, ince taş süslerle kaplı sayısız kubbeleriyle, Memlûkler Kahire'ye tarihî manzarasını vermişlerdir. Memlûkler el sanatlarında, özellikle cam ve halı kollarında kendilerini göstermişlerdir; bu arada cam kandilleri ünlüdür.

MAGRİP SANATI (XIII. - XIV. yüzyıl). — Kuzey Afrika ve İspanya Sanatı diye de anılır. Bu arada, Kurtuba Emevileri'nin başlıca eseri, 756'dan 990'a kadar dört halifenin yaptırmaya devam ettiği Kurtuba Camisi'dir. Bir sütun ormanına benziyen bu caminin içinde üst üste iki sıra halinde Magrip sanatına has at nalı biçiminde kemerler görülür. Magrip sanatının fildişi oymaları, seramik eserleri, bunlar arasında «Elhamra vazoları» adı verilen perdahlı büyük vazoları ün kazanmıştır. Magrip sanatının son parlak devri, Granada'da hüküm süren Nasıriler (1232-1492) devridir. Dünyaca ünlü Elhamra Sarayı'nın duvarlarını boş yer bırakmamak üzere süslemeler kaplar. İncecik sütunlar, dilimli kemerlerle son derece zarifleşmiş bir sanat üslûbudur (Bk. Elhamra).

Kuzey Afrika'da Kayrevan Camisi ahşap mimberinin oymaları, mihrabının Bağdat'tan gelme perdahlı çinileri, Afrika İslâm sanatına has üstü yivli «kavun biçimi» kubbeleri, dörtköşe kulevari minaresiyle en önemli mimarlık eseridir.

HİNDİSTAN TÜRK - İSLÂM SANATI (XIII.-XVIII. yüzyıl). — Delki Türk sultanlarından kalma Kutbettin Camisi Hint-İslâm üslûbunun ilk büyük örneğidir. «Kutub Minar» diye anılan minaresi, 72.50 m.'dir, dünyanın en yüksek minaresidir. Babür'ün kurduğu Hint-Türk İmparatorluğu'nun başkenti Agra'da Şah Cihan'ın, karısı Mümtaz Mahal için yaptırdığı, «Taç Mahal» diye anılan türbe (1630-48) en tanınmış eseridir. Beyaz mermerden yapılmış olan bu türbe, yüksek kubbesi, köşelerindeki dört minaresi önündeki su kanalı ile, bir park içindedir.

Gene Hindistan'da Bicapur'da Adil Şah'ın heybetli türbesinin (1660) 38 m. çaplı kubbesi dünyanın en büyük kubbelerindendir. Ekber'in kırmızı taşlı Agra Kalesi (1566), Kırmızı Sarayı, Şah Cihan'ın Agra sarayındaki dışı kırmızı kum taşı, içi beyaz mermer Moti Camisi, Delhi Sarayı'nın beyaz mermer üzerine renkli taş kakmalarla süslü Divan-ı Has'ı Hint-Türk mimarlığına masal diyarı güzelliğini verir.

Öte yandan, Hint minyatürü Ekber zamanında İran etkisinden kurtulmuş, natüralist bir çalışma ile belli konular çok işlenmiştir. Portreler, kuş resimleri, ceylân resimleri bunların başında gelir. Hint halıları ise birer çiçek bahçesini andırır.

yılları arasında yapılan, Tarquinia, Cerveteri, Orvieto, Chiusi'deki mezar odalarının duvarlarındaki freskler en önemli Etrüsk eserleridir. Etrüsk sanatının gerçekçiliği Roma sanatının da esas ilkelerinden olmuştur.

Öte yandan, Roma sanatı daima Yunan sanatının da etkilerine açık kalmıştır.

Japon sanatından iki örnek: Bir geyşa resmi ile tunçtan bir vazo (XVII. yüzyıl)

Roma. — Mimarlıkta Roma tapınakları çok basamaklı bir taban üzerine oturtulmuştur. Kesme taş yerine tuğla kullanılması, bina dışlarının ya sıva ile, ya da renkli mermer levhalarla kaplanması Yunan sanatına karşı bir yeniliktir. Zeminler mozaiklerle döşenir, Yunanlılardan alınan tonoz büyük ölçülerde kullanılırdı. İyon-orent düzenlerinin karışımı olan «komposit» sütun başlıkları da yenidir.

Roma mimarlığı en önemli eserlerini ihtiyaç karşılıyan yapı tiplerinde vermiştir: Büyük örtülü pazar yerleri, tiyatro ve amfiteatrlar (Marcellus Tiyatrosu, Colosseum, M. S. 80), büyük su kemerleri, köprüler, villâlar (Tivoli'de Hadrianus villâsı, Pompei villâları, M. S. 125) gibi. Şehirlerin ortasını forumlar (şehrin esas meydanı, pazar ve mahkemelerin bulunduğu meydan) alırdı (Roma'da Trajan Forumu gibi). Muazzam ölçüleri bulan kaplıcalar, M. S. 215'te Caracalla, 290'da Diocletian kaplıcaları, tonozlu inşaatın birer örneğidir. M. Ö. 27'de yapılan Pautheon en mükemmel merkezî yapılardandır.

Roma sanatındaki bir başka özellik de zafer tak ve sütunlarıdır (Septimus Severus, Konstantin takları, Trajan, Marcus Aurelius sütunları). İmparatorluğun Baalbek, Palmyra gibi şehirleri Roma ile boy ölçüşebilecek zenginlikteydiler.

Roma plâstik sanatları Yunan sanatının etkisindedir. Çok keskin bir gözleme dayanan portre plâstiği ise Roma'nın özelliğidir. Zafer tak ve sütunlarında yer alan, devir olaylarını anlatan tarihî mahiyetteki kabartma serileri önemli bir yeniliktir. Roma resmi de helenistik resmin devamıdır. Pompei duvar fresklerinde çeşitli üslûpların gelişimi görülür.

IV. yüzyılda Roma'da kilise mimarlığı başladı. Ön Asya ve Anadolu'da kilise yapıları tonozludur. Bu devirde büyük bir mozaik sanatı da vardır. Plâstik sanatlarda lâhit kabartmaları, tahta işleme, fildişi oymalar dikkate değer. İskenderiye ve Antakya minyatür okulları, helenistik ve ona karşı ifadeci dinî üslûpları temsil ederler.

Bizans. — İlk Hıristiyan devrinin ifadeci üslûbu Bizans sanatında antik sanatın gelenek kalıntılariyle birleşir, buna Ön Asya etkileri de karışır. İlk devir mimarlığında basilikalar ile merkezî yapı yan yanadır. Ayrıca, kubbeli basilika, haçvari kubbeli kiliseler gibi yapı tipleri görülür. Bu eserlerin hemen hepsinde zengin mozaikler vardır.

Orta Bizans sanatının (842-1260) başlıca eserleri Yunanistan'da Daphni, Hosias Lukas, Sakız adasında Nea Moni manastır kiliseleri, İstanbul'daki Pantokrator (Kilise Camisi)dir. Daphni ve Hosias Lukas mozaikleri zenginlikleriyle dikkati çeker. Son Bizans devrinden Chora manastır kilisesi (Kariye Camisi) fresk ve mozaikleri, İtalya'daki İlk Rönesans devrine köprü kuracak mahiyette yeni, canlı bir üslûp getirmiştir.

Bizans mozaikleri ya helenistik geleneğe bağlı (mekân içinde hacımlı vücutlar), ya da altın zemin üstünde çok stilize, dar figürlü, uzamış hatların hâkim olduğu satıhçı üslûptadır. Konuları türlü cephelerine göre İsa ve İsa'nın hayatı sahneleri, Meryem, azizler, bunların hayat sahneleri teşkil eder. Bizans sanatı fildişi oyma, kumaş gibi el sanatlarından başka minyatürde de güzel eserler vermiştir.

Avrupa Sanatı

Ortaçağ. — Kavimler göçünün büyük hareketi sona erince, bütün Avrupa memleketlerinde yüzyıllar boyunca, çok benzer şartlar doğmuştu. Her yerde derebeylik hâkim bulunuyordu. Yüksek kilise makamları da şövalyelerin elinde bulunduğundan, bütün kültür meselelerine onlar yön veriyordu.

Ortaçağ sanatı iki büyük devre ayrılır: Roman Sanatı; Gotik Sanat.

a) Roman Sanatı (1000-1200). — Bu devirde Cermen kavimleri daha önemli rol oynadığı halde, sanat tarihinde «Roman Sanatı» deyimi yerleşmiştir. Roman sanatında tahta yapının yerini taş yapı almıştır. İlk Bizans devrinden beri ilk defa yeniden anıt ölçüsünde mimarlığa dönülmüştür. En önemli yapı konuları şatolarla kiliselerdir. O çağdaki şatoların pek azı zamanımıza kadar gelebilmiştir. Almanya'nın büyük imparator şatolarından hemen hiçbir şey kalmamıştır. Fransa'da Angers, Cancassonne, İngiltere'de Norman kaleleri örnek olarak gösterilebilir.

Kiliseler ise muazzam, kütlevi yapılardır. Kuleleriyle dış görünüşleri şatoların manzarasına yakındır. Almanya'da kule sayısı 5'e kadar çıkar. Ren nehri boyunca Speyer, Worms, Mainz gibi büyük katedraller yükselir. Eski Hıristiyan sanatının bazilika tipi gene kullanılırsa da, yavaş yavaş düz çatıdan tonoz örtüsüne geçilir ki bu, Ortaçağ'ın büyük yapı yeniliğidir.

Ortaçağ plâstik saantlarında, bu arada duvar fresklerinde, tabiattan uzak Kuzey sanatı görüşü hâkimdir. Dine bağlı sembolik bir tabiat kavramı vardır.

VII. yüzyıldan itibaren İrlanda, Almanya, Fransa'da manastırlara bağlı minyatür okulları meydana çıkar. Minyatürlerde sembolik tasvirler yanında tabiat gözleminin de bulunuşu dikkati çeker.

b) Gotik Sanat (1200-1500). — «Gotik» deyimini XVI. yüzyılda İtalyanlar'ın, «barbar» buldukları bu üslûba yakıştırdıkları bir addır, Gotlar'dan gelmedir. Ortaçağ'ın bu ikinci büyük devrinde şehirler belirmeye başladı. Her şehir kendi katedralinin en muhteşemi olması için bütün varlığını ortaya koyuyordu. Bütün bir şehir halkının, bitmesi yüzyıllarca süren bu büyük yapılarda elbirliğiyle çalıştığı olmuştur.

Gotik üslûp Fransa'da gelişmiştir. Bu üslûpta Roman kütle yapısının yerini parçalı yapı alır. Roman devrinde kemerler yuvarlakken, gotikte sivri kemer kullanılmıştır. Sivri kemer de, yüksek yapılara elverişli bir şekildir, iç mekânda aranan yüksekliği elde etmeye yaramıştır.

Duvarın parçalanması ile, duvar resimleri yerlerini renkli pencere camlarına bırakmış, «vitray» sanatı doğmuştur. Türlü renklerdeki camlardan yüksek mekânların içine süzülen ışık, mistik bir hava yaratmıştır. Fransız katedralleri bu üslûbun en gösterişli temsilcileridir.

Resimde gotik devir esaslı yenilikler getirdi. Bu arada, ilk defa tablo yapılmaya başlandı. Tablo, kilisede altarda duran resimli tahta kanadlardan doğdu. Gene ilk defa yağlıboya tekniği kullanıldı. Yağlıboyayı ilk kullananlar Van Eyck Kardeşler'dir.

Gotik devrinde müzik de gelişti. Bu arada, Fransa'da Leoninus, Perotinus gibi, müzikte devrim yapan ustalar yetişti. Paris'teki Notre-Dame Kilisesi'nin koro şefi olan Leoninus çoksesli müziğin gelişmesinde en önemli adımı atmıştır.

Tiyatro da gotik devrinde, kiliselerde oynanan dinî oyunlarla gelişti. Öte yandan, halk sanatı da karnaval şenliklerinde bir nevi ortaoyunu olarak kendini gösterdi.

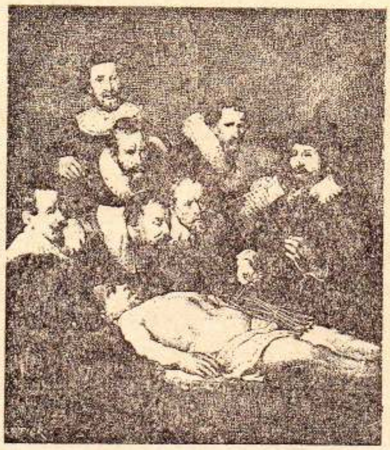
Yeniçağ. — Bu çağdaki Avrupa sanatı 1) Rönesans, 2) Barok, 3) Klâsisizm, 4) Romantizm devirlerini geçirmiştir.

a) Rönesans. — İtalya'da 1400-1590, kuzeyindeki memleketlerde 1450-1600 yıllarında devam etmiştir. Rönesans yeni, şahsi hayata uyanmış Avrupalı'nın Ortaçağ'daki kapalı görüşe karşı tepkisidir. Bu, İtalya'da Antik devre, taklitten çok uzak bir dönüş olarak görülür. Serbesliğe kavuşan şahsiyet, tekrar tabiata döner. Yüksek bir güzellik anlayışı ile, tabiata dayanan temellerde idealizm de buna katılır. Yeni sanat şekilleri İtalya'dan öteki Avrupa memleketlerine de yayılmıştır. Ancak, hele kuzeyde, İtalyanlar'ın «güzel şekil» idealizmi yerine kuvvetli bir natüralizm görülür.

Rönesans mimarlıkta gotik sistemi tamamen bırakmış, basilika ve merkezî yapıya

Yunan sanatının birçok özelliklerini gösteren bir heykel: Herakles.

Holândalı ünlü ressam Rubens'in bir tablosu: «Anatomi Dersi.»

dönmüştür. Sivri kemerin yerini yuvarlak kemer almıştır. Plâstik sanatlarda da konuların dine inhisar etmekten çıkması pek çok imkânlar yaratmış, portre birden ön plâna geçmiştir. Rönesansın özelliklerinden biri de her sanat kolunda eser veren büyük sanatkâr şahsiyetleri yetiştirmiş olmasındadır: Mimar - heykelci-ressam Michelangelo, mimar-heykelci Brunelleschi gibi.

Barok (1590-1750). — Barok sanat İtalya'da doğduysa da sonradan asıl gelişmesine Almanya, Avusturya, Fransa ve İspanya'da ulaştı. Barok sanat büyük bir hareket içindedir; his, hayal ve heyecanlara hitap eder. Ruhi ifade son haddine kadar götürülür. Resim hâkim roldedir, yapılarda da gölge-ışık etkileri ön plândadır.

Plâstik sanatlarda şiddetli, bazan da aşırı hareketler, ruhi ifadeye verilen önem göze çarpar. Portreden sonra, natürmort, janr, manzara özellikle gelişir. Bu arada XVII. yüzyıl Holânda resminin özel bir yeri vardır: Rembrandt, Rubens gibi büyük sanatkârlar yanında Hals, Vermeer, van Dyck, Ruisdael gibi önemli ressamlar yer alır.

c) Klâsisizm (1770-1830). — İlk defa olarak bir sanat üslûbu iç zorunlulukla değil, edebî, ilmî bir eskiye dönüş hareketiyle doğuyor. Baroka tepki olan bu hareket, antik sanata (Yunan-Roma sanatına) dönüştür. Barok devrinin heyecan ve hareketi yerine sükûnet, her bakımdan ölçülü bir davranış, tarihî, mitolojik motiflerin belirtilmesi başta gelir.

Rönesans Eskiçağ'a dönerken taklide düşmemiş, canlılığını kaybetmemişti. Klâsisizm ise yer yer kuru ve akademiktir. En aşırı devri «ampir» üslûbudur. Mimarlıkta Schinkel (Alman), plâstik sanatlarda Canova (İtalya), resimde İngres (Fransa) kişilik sahibi sanatçılardandır.

d) Romantizm (1810-1850). — En çok resimde belirir, klâsisizme karşı bir nevi tepkidir. Almanya, Fransa, İngiltere bu üslûba katılmışlar, İtalya'da ise yerleşmemiştir. Dine, mucize inanışına dönüş, şahsi ruh haletinin ifadesi olarak manzara resmi, resimde masal ve efsanenin yeni konular olarak ortaya çıkması, romantizmin özelliklerindendir.

Modern Devirde Sanat

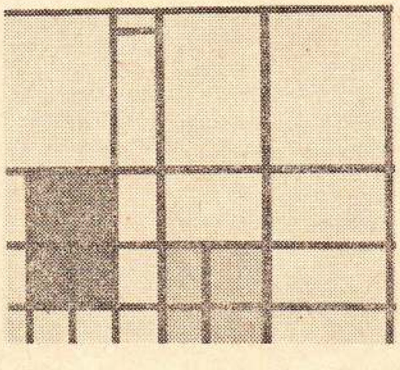
XIX. yüzyılın sonunda, millî, mahallî üslûpları silerek bütün dünyayı saracak olan yeni bir sanat devri başladı. Modern devir sanatında sanatçının kişiliği hâkimdir. Sanat dinî, moral, sosyal, her türlü maksatlı tatbikten vazgeçer, «sanat için sanat» ilkesine bağlanır. Şekil ve ifade yeni kanunlara tabi olur. Sanatkâr yaşantılarını sembolik şahsi şekillerle, bağımsız olarak ifade eder.

Mimarlıkta 1910'dan beri yapının sâf konstrüktif güzelliği keşfedildi. Demir, beton, cam gibi yeni yapı malzemeleri yeni şekiller doğurdu. 1919'da Almanya'da W. Gropius «Bauhaus» mimarlık çığırını kurdu. Mimarlık tabiata yaklaşan bir hayat tarzına uydu. Hava-ışık bu mimarlığın esas kavramlarıdır. Açık, sade nispetler, ritmik şekillendirme, kübik kütlelerin değerlendirmesi, dikine, enine hatların dengeli düzeni de bu mimarlığın ilkelerindendir.

Her biri şahsına has bir yapı sanatı uygulıyan, bir memlekete bağlı kalmayıp çeşitli yerlerde eser veren modern mimarlardan çoktur: Bonatz, Mendelsohn, Mies van der Rohe, Le Corbusier, F. L. Wright, Niemeyer, Netra bunların başında gelir. Bu arada Wright «mimarlık, çevreyle organik bir bütün halinde birleşmelidir» ilkesini ortaya atmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sanat Ansiklopedisi (Prof. C. E. Arseven, 1943-53); Sanat Tarihi (M. Erdem, 7. baskı, 1962); Türk Sanatı Tarihi (Prof. C. E. Arseven, 1955-56); Sanat Şaheserleri (L. Hourticq'ten çev. B. Toprak, 1940-58); Sanat Tarihi (B. Toprak, 5. baskı, 1960); Sanata Dair (H. Z. Uşaklıgil, 1938-55); Sanatın Anlamı (H. E. Read'den çev. G. İnal, N. Asgari, 1960); Sanat ve Düşünce (N. Ş. Kösemihal, 1957); Sanat Meseleleri (Prof S. K. Yetkin, 1945); Sanat Konuşmaları (N. Berk, 1943); Sanat Felsefesi (Prof. S. K. Yetkin, 1934); Sanat ve Edebiyat Musahabesi (Dr. A. N. Tarlan, 1939); Sanat Sistemleri ve Ahmet Haşim'in Sembolizmi (C. S. Ongun, 1947).

Modern resim sanatının öncülerinden sayılan Holândalı ressam Mondrian'ın (1872-1944) bir kompozisyonu.

SANATORYUM

Veremlilerin bakıldığı hastanelere, genel olarak, «sanatoryum» denir. Hastalığı henüz başlangıçta olanların, vereme yakalanmaya elverişli durumda bulunanların sağlığını kurtarmak, hastalığı önlemek için bakıldıkları yerler de «prevantoryum» diye anılır.

Sanatoryumlar modern tıbbın sağladığı en mükemmel sağlık yurtlarıdır. Burada hastalar gereken tedaviyi gördükleri gibi, açık havada, bol güneş alarak, iyi yiyip içerek, sağlıklarına bir an önce kavuşma imkânlarını da bulurlar.

Ayrıca, iyi olan hastaların nekahet devrelerini geçirmek, sağlıklarını yeniden tam olarak elde edebilmek için bakıldıkları sanatoryum, prevantoryumlar da vardır.

SANAYİ BAKANLIĞI

T. C. hükümet teşkilâtında endüstri, maden, enerji işleriyle uğraşan bakanlıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda maden ve endüstri işleriyle endüstri kurumlarını ilgilendiren hizmetler, bir müddet Ziraat ve Maadin Nezareti, bir müddet de Ticaret ve Maadin Nezareti tarafından yürütülmüştü. Ankara'da 2 mayıs 1920 tarihinde B.M.M. tarafından kurulan ilk Türk hükümetinde yer alan İktisat Vekâleti ticaret, ziraat, orman ve maden işlerine bakmakla görevlendirildi. Bu saydığımız hizmetlerin hemen hepsi, sonraları ayrı bakanlıklar halinde teşkilâtlandırılmış, zaman zaman da bir ikisi birleştirilerek aynı bakanlıkta toplanmıştır.

1950'de İktisat ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı'ndan ayrı olarak İşletmeler Bakanlığı kuruldu. 22.5.1957 tarihli 6973 sayılı kanunla İşletmeler Bakanlığı kaldırıldı, daha geniş yetkilerle Sanayi Bakanlığı kuruldu.

Kanunda Bakanlığın başlıca görevleri şöyle belirtilmiştir:

Memleketin sanayi, maden ve enerji işlerini umumi menfaat ve ihtiyaçlara uygun bir şekilde tanzim ve idare etmek; bu işlerle ilgili müesseseler arasında gereken işbirliğini sağlıyacak tedbirleri almak; bu kanun gereğince kendisine bağlı devlet işletme ve tesisleriyle iktisadi devlet teşekküllerinin faaliyetlerini tanzim, teftiş ve murakabe etmek; hususi teşebbüsün sanayi, maden ve enerji sahalarındaki faaliyetlerini kolaylaştırmak, teşvik için incelemeler yapmak, bunu mümkün kılacak her türlü teknik yardım ve kredi imkânlarını hazırlamak; bununla vazifeli müesseseleri kurmak veya kuruluşlarını kolaylaştırmak; sanayi, maden ve enerji işlerine yapılacak resmî veya hususi yatırımların ihtiyaç ve imkânlarına göre ayarlanması için öncelik, teşvik ve koordinasyon esaslarını tesbit ve tatbik etmek; sanayi mamullerinin standardizasyonunu temin ve normlarını tesbit etmek ve kalite murakabesini yapmak.»

Bakanlık merkez teşkilâtı, müsteşarın emrinde, Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Sanayi Dairesi, Maden Dairesi, Enerji Dairesi, Küçük Sanatlar Dairesi ve Sınai Mülkiyet Müdürlüğünden ibarettir. Bakanlıkça lüzum görülen illerde ya Sanayi Bölge Müdürlükleri, ya da Sanayi Müdürlükleri, Sanayi İrtibat Memurlukları kurulmuştur.

Sanayi Bakanlığına bağlı teşekküller şunlardır: Sümerbank, Etibank, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri; Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi, Maden Tetkik ve Arama

Enstitüsü, Elektrik İşleri Etüt İdaresi (Bu teşekküller tarafından kurulmuş olan müessese ve ortaklıkların denetimi de Sanayi Bakanlığı'na aittir).

SANCAK

Osmanlı İmparatorluğu'nun idare teşkilâtında, bugünkü illerle ilçeler arasında bir ülke bölümüne «sancak» denirdi. Bazan bu kelimenin Arapçası olan «liva» da kullanılmıştır.

Tanzimat'a kadar sancak valilerine «sancakbeyi» denirdi, Tanzimat'tan sonra «mutasarrıf» adı verildi. Sancakbeyleri hem askerî, hem mülki valiydiler; rütbeleri bugünkü tümgenerale eşitti. Mutasarrıflarsa sivildiler, yalnız mülki âmirdiler. Sancaklar, Tanzimat'tan önce «beylerbeylik», Tanzimat'tan sonra ise «vilâyet» denen eyaletlere bağlıydılar. Beylerbeyliklerle vilâyetlerin başında bulunan genel valilere «beylerbeyi» ve «vali» denirdi; rütbeleri vezir (mareşale eşit), bazan beylerbeyi veya bâlâ (orgenerale eşit) idi. Yalnız birkaç sancak, hiçbir eyalete bağlanmaksızın doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlanırdı; bunlara «müstakil sancak» denirdi; Çatalca, Biga (Çanakkale), İzmit, Kudüs böyle müstakil sancaktılar.

Cumhuriyet çağında bütün sancaklara «vilâyet» adı verildi, genel valilikler kaldırıldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce imparatorluğun bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan topraklarında 15 eyalet vardı: İstanbul, Edirne, Hudâvendigâr (Bursa), Aydın (İzmir), Konya, Adana, Ankara, Kastamonu, Sıvas, Trabzon, Erzurum, Elâziz (Elâzığ), Bitlis, Van, Diyarbekir. Bunlar 63 sancağa, 63 sancak da 352 kazaya ayrılmıştı.

SANCAK (Bk. BAYRAK)

SAND, George (1804 - 1876)

George Sand

Ünlü bir Fransız kadın romancıdır. Asıl adı Lucile-Aurore Dupin'dir. Babası bir süvari subayıydı, Paris'li bir terzi kızıyle evlenmişti. 1808'de attan düşerek öldü. Küçük yaşta öksüz kalan Aurore'u büyükannesi büyüttü.

George Sand Nohant'da doğmuştu. Çocukluğu da orada, tabiat ortasında geçti. Tabiat sevgisi, böylece, ruhunda yer etti. Büyükannesi, onun taşkın yaratılışını bir düzene koyabilmek için, kızı Paris'teki İngiliz manastırına koydu. 1817'den 1820'ye kadar orada kalan Aurore, iki yıl bol bol kitap okudu, tabiat ortasında gezdi, dolaştı, hayal kurdu. Sonra, yazı denemelerine girişti. 1822'de, yani henüz 16 yaşındayken, Baron Dudevant'la evlendirildi. Bu adamla anlaşmaları imkânsızdı. 1830'da kocasından ayrıldı, iki çocuğunu alarak Paris'e gitti. Hayatını kazanması lâzımdı ama, ne yapacağını bilemiyordu. Önce, resim yapmaya çalıştı. Sonra bir tanıdığının tavsiyesi üzerine roman yazmaya girişti. İlk romanı, Jules Sandeau'yla ortaklaşa yazdıkları «Pembe ve Beyaz»dı (1831). Bu 5 ciltlik romanı «Jules Sand» adiyle yayınlamışlardı. Gene o yıl, ilk önemli romanı olan «Indiana»yı yayınladı. Bu roman, George Sand imzasiyle çıktı. Ondan sonra da yazar bütün eserlerini bu adla yayınladı.

George Sand 1833-1835 yılları arasında, ünlü şair Alfred De Musset ile sevişti. Serbes bir hayat sürüyor, erkek kıyafetiyle geziyor, erkekler gibi kahvelere devam ediyordu. Musset'den çabuk bıktıysa da şair onu ömrünün sonuna kadar unutmadı. George Sand şimdi Chopin'le ahbap olmuştu. Mayorka Adası'na seyahatler, çeşitli maceralar arasında, George Sand, Paris'in en tanınmış insanı olarak, hareketli bir 20 yıl geçirdi. Daha sonra, Nohant'a çekildi, çocuklarını, hattâ torunlarını büyüttü. Edebiyat dünyasiyle ilgisini kesmemişti. Orada, evlâtlarının arasında öldü.

George Sand, Fransız edebiyatında romantik ve lirik romanın en başta gelen yazarlarından biridir. Üslûp ve tahlil üzerinde fazla iddiası olmamakla beraber eserleri içten yazılmıştır. Tabiat sevgisi, sevgi hissinin incelenmesi bakımından ilgi çekici eserler vermiştir.

Romanları. — Pembe ve Beyaz (1831, Jules Sandeua ile ortaklaşa); İndiana (1831); Valentine (1832); Lélia (1833); Lirin Yedi Teli (1839); Rudolstadt Kontesi (1843-1845); Angibault Değirmencisi (1845); Şeytanlı Göl (1846); Küçük Fadette (1849); Villemer Markisi (1860); Jean de la Roche (1860). Piyesleri. — François le Champi (1849); Victorine'in Evlenmesi (1851); Villemer Markisi (1864). Çeşitli eserleri. — Mahrem Notlar (1834); Bir Yolcunun Mektupları (1834); Ömrümün Hikâyesi (1844-1855); O Kadınla O Adam (1859) Mektuplar (1882-1884).

SANDAL AĞACI

Sandal ağacı

Alçak boylu bir ağaçtır. Kerestesi sert ve kokuludur. Asya'nın güney kesimlerinde, sıcak iklimlerde fazla sık olmıyan ormanlarda yetişir. Taçsız ikiçeneklilerdendir. Klorofilli bir bitki olmasına rağmen, yakınındaki ağaçlara uzantılar salarak onlardan besin alır.

Sandal ağacının hafif kırmızımtırak olan tahtası ince doğramacılıkta çok makbul tutulur. Bu ağaçtan elde edilen bir maddeden doktorlukta da faydalanılır.

SANDBURG, Carl (1878 -)

Carl Sandburg

Amerikalı ünlü bir şairdir. Walt Whitman gibi serbes - vezinle şiir yazmış, eserlerinde daha çok gerçekçiliğe önem vermiştir; şiirlerinin ilhamını gürültülü fabrikalardan, şehir sokaklarından, Amerika'nın orta tabakasının yaşayışından almıştır.

Sandburg, yalnız şiirleriyle değil, çeşitli biyografik eserleriyle de ün kazanmıştır. Bu arada, Amerika Cumhurbaşkanlarından Lincoln'ün hayat hikâyesini anlatan 6 ciltlik bir eseri vardır. Bu eser ona 1940'ta Pulitzer Tarih Armağanı'nı kazandırdı. Şairin 1927'de yayınladığı «The Song Bag» (Şarkı Dağarcığı) adındaki kitabı da Amerika'nın çeşitli yerlerinden topladığı halk şarkılarından meydana gelmiş bir eserdir.

Sandburg, sık sık yurt içinde seyahatlere çıkar, edebiyatla ilgili konular üzerinde konferanslar verir. Yaşlı şair konferanslarını da, çoğunlukla, yanından hiç ayırmadığı kitarı ile halk şarkıları çalıp söyliyerek tamamlar.

SANDIKLI

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Afyon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Şuhut, güneyde Dinar, batıda Denizli ilinin Çivril, Uşak ilinin Sıvaslı ve Banaz ilçeleri, kuzeyde Afyon'un Sincanlı ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka, Hocalar ve Karadirek adında bucakları, bunlara bağlı 79 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.952 km^2

Nüfusu: 63.308 (1960 sayımı)

Sandıklı ilçesinin toprakları, genel olarak, düz alanlardır. Doğu kesimini yükseklikleri 2.000 m.'yi aşan Sandıklı Dağları kaplar ki, bunlar üzerindeki Kumalar Dağı, 2.015, daha güneydeki Kükürt Dağı ise 2.250 m. yüksekliğe erişir. Sandıklı ilçesinin sıcak, oldukça kurak yazları, soğuk kışları ile dikkati çeken bir iklimi vardır. Orman örtüsü ilçenin doğusunu kaplıyan dağlar üzerinde görülür.

İlçenin ekonomisi tarımla hayvancılığa dayanır. Çeşitli ürünler yetişirse de tahıllar arasında arpa, baklagillerden de nohut başta gelir. İnce kabuklu, dolgun taneli olan Sandıklı arpası iyi bir biralık arpadır. İri taneli olan nohutları da Sandıklı'da leblebiciliğin gelişmesini sağlamıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sandıklı kasabası, kendi adını taşıyan ovanın doğusunda Kumalar Dağı'nın eteğinde yeşillikler içinde kurulmuştur. Afyon - Karakuyu demiryolu üzerinde istasyonu olduğu gibi, Afyon - Burdur - Antalya karayolu da kasabadan geçer. Deniz yüzeyinden 1.085 m. yükseklikte kurulmuş olan Sandıklı'nın 5 mahallesi vardır. Nüfusu 10 bine yakındır (1960 sayımı: 9.384). Belediye Caddesi'ndeki Ulucami, Küçükcami, Şuhut Yolu üzerindeki Hüdaî Camisi başlıca tarihî eserlerdir.

Kasabanın yakınında belediyeye ait Sandıklı Çamuru (Hüdaî Hamamı) adında birçok sıcaksu kaynakları vardır.

SANDVİÇ

İki ince ekmek dilimi arasına yağ, peynir, sucuk ve benzeri şeyler konularak yapılan yiyecektir. Sandvicin nasıl ortaya çıktığı hakkında şöyle bir hikâye vardır:

İngiliz asılzadelerinden Sandwich Kontu John Montagu kumara çok düşkündü. Oyun oynarken yemek yemek için bile oyun masasından kalkmak istemez, kendisine getirilen bu çeşit katıklı ekmeklerden yerdi. Zamanla ayak üstü, acele yemek yemek gereken hallerde yenen bu çeşit yiyecekler de onun adiyle anılmaya başlandı, bunlara «sandviç» dendi. Biri önünde, öteki arkasında iki büyük ilân levhasiyle halk arasında gezen ilâncılara da «sandviç adam» denir.

SANSAR

Sansar

Kediden az büyük bir hayvandır. Etobur memelilerdendir. Geceleri avlanmaya çıkıp çoklukla kümes hayvanlarına saldırır. Orta Avrupa'dan Kuzeydoğu Asya'ya kadar olan yerlerde yaşar, bu arada yurdumuzda da bulunur.

Sansarın tüylü, uzun bir kuyruğu vardır, boyu başından kuyruğunun ucuna kadar 60-70 sm. kadar gelir. Vücudu külrengi, göğsü beyazdır. Bağlık, bahçelik bölgelerde insanlara yakın yerlerde yaşar. Kümeslere girerek tavuk ve benzeri hayvanların hemen hepsini, kandan sarhoş olup kendinden geçinceye kadar boğar. Dişisi her seferinde 6-7 yavru dünyaya getirir.

SANSKRİT

Hint-Avrupa dillerinin doğu koluna bağlı, kökü çok eski bir dildir. Eski Hindistan'da en önemli dildi. Birçok diyelekleri vardır, bunlardan yalnız Veda diyeleği iyi bilinir.

Artık konuşulmıyan bu dil, M. Ö. IV-V. yüzyıllar arasında Pânindu adında bir dil bilgini tarafından düzene sokulmuştur. Bu bilgin, Sanskrit'in dilbilgisi kurallarını toplıyarak, onu kaybolmaktan kurtardığı gibi bütün Hindistan'ın en önemli dili haline getirdi. Bundan dolayı bu dile «Sanskrit» denildi. «Sanskrit» eski Hint dilinde «kaybolmaktan kurtarılmış» anlamına gelir.

Sanskrit, kuralları derlenip, toplandıktan sonra, Hindistan'ın bilgi, edebiyat, din dili oldu. Özellikle, M. S. III-VIII. yüzyıllar arasında çok gelişti, öteki dillere bilim alanında örnek oldu. Bugün de Hindistan'da konuşulan dillerin kökü sayılır.

Sanskritin «Nagari» adı verilen alfabesinde 14 sesli, 33 sessiz harf bulunur.

Sanskrit dilinin ölmez anıtı «Veda» denilen dört kitaptır. Bu kitaplar Hint tarihini, mitolojisini, tanrılarını, savaşları anlatır.

SANSÜR

Yayınların, yazıların, mektupların hükümetçe gözden geçirilmesine «sansür» denir. Hükümetler bu gibi denetlemeye, daha çok, savaş sırasında, sıkı yönetim süresinde, devletin zararına olabilecek haberlerin dışarıya çıkmasını önlemek için başvururlar. Ayrıca, tiyatro, sinema eserleri de, zararlı olabilecek etkileri önlemek için, seyircilere gösterilmeden önce, sansür edilir.

Çok eski çağlardan beri devletler, yayılacak düşüncelerin toplum zararına olmamasını sağlamayı gerekli görmüşler, çeşitli şekillerde sansür usulleri kullanmışlardır. Bu arada, Eski Yunanistan'da tiyatro eserleri sıkı bir sansürden geçirilirdi. Roma'nın Cumhuriyet devrinde bu sansür daha da sıkı bir şekil almıştı. Ortaçağ'da Kilise çok daha sıkı bir sansür düzeni kurdu, izinsiz basılan eserlerin yazarları ölüm cezasına bile çarptırıldı.

Bugün devletler, sanat eserlerini, daha çok, ahlâka aykırı olabilecek taraflarını önlemek için sansüre lüzum görürler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son 200 yıllık hayatında gittikçe ağırlaşan mutaassıp bir din baskısından dolayı dinî ve siyasi düşünceye, ahlâka, sanat anlayışına, hattâ giyime kadar uzanan tahdit ve kayıtlamalar; Türk toplumunun maddi ve mânevi kabiliyetlerinin gelişmesini engellemiş, dünya ilerlerken memleketimizin çok geri kalmasına sebep olmuştur. 1876'da yürürlüğe giren, kısa bir süre sonra II. Abdülhamit tarafından rafa kaldırılan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun (Anayasanın) 12. Maddesinde «Matbuat kanun dairesinde serbestir» hükmü bulunmasına rağmen, bir yandan kanunlarla, bir yandan da padişahın emirleriyle, basın hürriyeti öyle bir sansür baskısı altına alınmıştı ki, neredeyse Türkiye'de gazete müessesesi kaybolacaktı.

1914-1918 devresinde, savaş dolayısiyle, askerî sansür konulmuş, gazetelere girecek bütün yazılar basımdan önce görülmüş, ancak izin verilenler basılabilmiştir. 1918'de Mütareke imzalanmış olmasına rağmen, İstanbul Hükümeti ile işgal kuvvetlerinin sansürü devam ettirilmiştir. Nihayet 7.10.1923 tarihinde Bakanlar Kurulu karariyle basın üzerindeki sansür tamamen kaldırılmıştır.

Bir hesaba göre, 1860-1920 arasındaki 60 yıllık sürenin ancak 3 yılı sansürsüz geçmiştir.

SANTA FE

Biri Güney, ötekisi Kuzey Amerika'da, eski ve ünlü 2 şehrin adıdır.

1. — Santa Fe (Birleşik Amerika'da): New Mexico eyaletinin başkentidir, ikliminin her zaman ılımlı oluşu ile, yılın her ayında bir dinlenme yeridir. Nüfusu 30.000 kadar olan Santa Fe, özellikle kış aylarında çok turist çeker. XVI. yüzyılda İspanyollar tarafından kurulan bu şehirde 300 yıllık bir vali sarayı vardır.

2. — Santa Fe (Arjantin'de): Parana nehri kıyısındadır, gemiler bu şehre kadar gelebilir. Nüfusu 170.000 kadar olan Santa Fe'de üniversite, XVII.-XVIII. yüzyıllardan kalma kiliseler, manastırlar, eski yapılar vardır.

SANTİAGO

Bu adla anılan birçok şehir vardır. Başlıcaları şunlardır:

1. — Santiago (Şili'de): Güney Amerika Cumhuriyetlerinden Şili'nin başkentidir. Büyük Okyanus kıyılarında, denize çok yakın bir şehirdir. Nüfusu 1,5 milyonun üstündedir.

Kıyıya yakın yamaçlar üzerinde, İspanyol gemicisi Pedro De Valdivia tarafından 1541'de kurulan Santiago şehri bugün Şili'nin en büyük limanı olan Valparaiso'ya kara ve su yolu ile de bağlıdır. Santiago, nüfusu bakımından Güney Amerika'nın 4. büyük şehridir. 1842'de kurulan bir üniversitesi vardır.

2. — Santiago (Küba'da): Küba'nın doğu kıyılarında 150.000 nüfuslu bir liman şehridir. Yakınındaki dağlardan demir, bakır, mangan çıkarılır. 1514'te kurulmuş, 1589'a kadar adanın başkenti olarak kalmıştır. Birçok depremlere uğramıştır.

SANTİGRAT (Bk. TERMOMETRE)

SANTİM

Uzunluk ölçüsünde metrenin, para ölçüsünde de bir birimin yüzde birini gösterir.

«Santi-» eki ölçü sistemlerinde birimin yüzde birini gösteren bir deyimdir. Hangi birimin başına gelirse, onun yüzde birini anlatır: «Santimetre, metrenin yüzde birine eşit olan bir uzunluktur. Bunun gibi, «santigram» da gramın yüzde biri, «santilitre», litrenin yüzde biridir.

SANTRAL

Elektrik enerjisi elde edilen tesislerle, daha başka endüstri vs. kurumlarındaki merkezlere «santral» denir. Bu arada, telefon ağının bağlı bulunduğu merkez «telefon santralı» diye anılır (Bk. Telefon).

Bir elektrik santralında ana eleman olarak alternatör vardır (Bk. Generatör; Dinamo). Bundan sonra, alternatörü döndürmek için kullanılan makina gelir. Bu makina birçok şekillerde olabilir. «Tahrik makinası» adını alan bu makinanın cinsi, elektrik santralının da cinsini belirtir.

Su Santralı. — Bu çeşit santralda generatörü döndürmek için su kuvvetinden yararlanılır. Yüksek bir yerden düşen suyun enerjisiyle bir su türbini çalıştırılır. Yukarıdan gelen su türbinin kanadlarına çarpar; onları döndürür. Böylece elde edilen «döndürücü kuvvet» (moment) generatöre tatbik edilir. Generatör döner, gerilim verir (Bk. Hidroelektrik Santral).

Buhar Santralı. — Generatörü döndürmek için bir buhar türbini kullanılır (Bk. Türbin). Buhar türbininin dönmesini sağlamak için suyu ısıtarak buhar haline getirmek gerekir. Bunun için de, çeşitli yakıtlar kullanılır. Bu yakıtların en başında kok kömürü, linyit gibi çeşitli kömürler gelir.

Diesel Santralı. — Döndürme momenti bir Diesel motoru ile sağlanır. Diesel motorunda yakıt olarak mazot kullanılır. Diesel santralının kuruluş masrafları buhar santralından da küçükse de yakıt masrafı oldukça büyüktür. Bu yüzden, ancak çok küçük güçlü santrallar Diesel motoru ile çalıştırılırlar.

Rüzgâr Santralı. — Rüzgârın esmesinden doğan enerji dönme enerjisine çevrilir, bu enerjiyle generatör döndürülür. Rüzgâr enerjisini dönme enerjisine çeviren araçlara «anemometre» denir. Bunlar rüzgârla dolan kepçelerden, çarklardan yapılır. Rüzgâr kepçelere çarpınca kepçelerin bağlı bulunduğu düşey, mili döndürür, mil de generatörün miline bağlı olduğu için generatör de döndürülmüş olur.

Atom Santralı. — Atomla çalışan büyük güçlü elektrik santralıdır. Atom çekirdeğinde saklı bulunan muazzam enerji bu santralda elektrik enerjisine çevrilir. Santralın elektrikle ilgili bölümünde büyük bir değişiklik olmaz. Yalnız buharla ilgili bölümleri atom enerjisiyle çalışacak şekilde düzenlenir. Atom santralının yakıt masrafı çok azdır. Bugün çalışmakta olan en büyük atom santralı Amerika'da Dresden'de bulunan 180 megawatlık santraldır. Bundan başka Amerika'da 500 megawatlık, İngiltere'de 540 megawatlık atom santralı kurulması için hazırlıklara başlanmıştır.

SANTRİFÜJ (Bk. MERKEZKAÇ)

SANTUR

Klâsik Türk müziğindeki çalgılardan biridir. Kanuna benzer; yalnız, bir sehpaya konularak çalınır, kucağa alınmaz. Tellerine iki küçük tokmakla dokunularak çalınır.

Santurun perdeleri kanun kadar zengin de-

ğildir. Sesi ince, pek hoştur. Ses alanı 3 sekizli kadardır. Vaktiyle kanuna tercih edilen bu sazı, unutulmak üzereyken Santurî Ethem Efendi (1855-1926) onu yeniden rağbete kavuşturmuş, Ziya Santur da 1947'de bu sazın metodunu yazmıştır. Batı müziğindeki «zither» santurun hemen hemen aynıdır.

Santur, tokmaklarla tellerine vurularak çalınan bir müzik aletidir.

SAO PAULO

Brezilya'nın eski başkenti (4 milyon nüfuslu) Rio de Janeiro'dan sonra 2. büyük şehridir. Nüfusu 3 milyonun üzerindedir.

Sao Paulo şehri, Tieté nehri kıyısında, Santos limanının 75 km. kuzey batısındadır. Dünyada, hızla gelişen şehirlerin başında gelir. 1554'te kurulan şehir, yüzyıllar boyu diğer sömürge kasabaları gibi sönük bir halde kaldı. 1890'da nüfusu 65.000'i ancak buluyordu. Kahve ticaretinin Sao Paulo'da toplanması, dünya kahve borsasının burada kurulması üzerine şehir hızla gelişti. 1940'ta nüfusu 1.250.000'i, 1950'de 2 milyonu bularak, Rio de Janeiro'dan sonra Brezilya'nın ikinci kalabalık şehri oldu.

Sao Paulo dolaylarında olan «Butantan Yılan Çiftliği» dünyadaki garip, fakat faydalı kurumlardan biridir. Bu çiftlikte beslenen binlerce zehirli yılandan elde edilen serumla, her yıl yılanların soktuğu on binlerce kişinin hayatı kurtarılır. Sao Paulo bölgesinde, dünyanın en zehirli yılanları yaşar.

SAP [Gövde]

Bitkilerin dallarını, yapraklarını, çiçeklerini taşıyan kısmıdır. Çimlenen bir tohumda kök aşağıya doğru uzarken, sap da yukarıya doğru yükselip toprağı deler, meydana çıkar. Zamanla gelişen sap kuvvetlenir, dış etkilere karşı direnci artar, üzerinde meydana gelen yapraklarla, çiçeklerle, meyva verecek hale gelir.

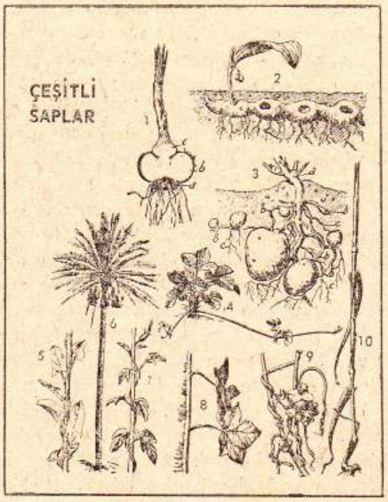
Olgun bir gövdenin kesiti, genel olarak, silindir biçimindedir. Üzerinde tomurcukların, yaprakların çıktığı hafif şişkince yerlere «düğüm» denir. Sapın en üst noktasındaki tepe tomurcuğu bitkinin en önemli kısımlarındandır, çünkü bitki buradan yeni hücreler meydana getirerek büyür. Bu tomurcuk koparılırsa bitki bir daha büyümez. Bundan dolayı bitkilerin tepesi kat kat yapraklarla korunmuştur. Düğümler sapın alt taraflarında daha seyrek, yukarı taraflarında daha sıktır. Yaprak tomurcukları sivricedir. Her dalın ucunda kendi tepe tomurcuğu bulunur.

Sap Çeşitleri

Saplar yapılışlarına, dallarının durumuna göre üçe ayrılır:

1. — Otsu Saplar: Fasulya, yonca gibi, direnci az, kolayca eğilip bükülebilen bitkilerin sapları bu çeşittir. Bunlara «otsu bitkiler» de denir.

2. — Odunsu Saplar: Ormanlarda yetişen ağaçlar, meyva ağaçları gibi, kısaca «ağaç» dediğimiz bitkilerin sapları bu biçimdir.

1 — Safran bitkisinin sapı (a: Bir önceki yılın yumrusu, b: Bu yılın yumrusu, c: Gelecek yıl olgunlaşacak olan yumru); 2 — «Süleyman'ın Mührü» adlı bitkinin toprakaltı sapı; 3 — Patatesin yumru halindeki sapları (a: Toprağüstü sapı, b: Toprakaltı sapı, c: Kökler); 4 — Çileğin toprak üstünde sürünen sapı; 5 — Kahkaha çiçeğinin sarılarak yükselen sapı; 6 — Hurmaağacının odunsu sapı; 7 — Şerbetçiotunun sarılarak yükselen sapı; 8 — Sarmaşığın tırmanıcı sapı; 9 — Küskütün çekmenli sapı; 10 — Buğdayın otsu sapı.

3. — Yumru Saplar: İçinde besin maddeleri depo edilmiş saplardır. Patates gibi bitkilerin toprak altında şişmiş gövdeleri bu çeşit saplardandır.

Saplar biçimlerine göre de, beşe ayrılır:

1. — Dik Saplar: Ağaçlar, ayçiçeği, şeker kamışı gibi...

2. — Tırmanıcı Saplar: Duvar sarmaşığı, asma, fasulya gibi.

3. — Toprakaltı Sapları: Patates, yerelması, soğan, lâle... Mor zambak gibilerinin toprakaltında uzayıp giden saplarına «rizom»; patates, yerelması gibi besin deposu ödevi görenlerine «yumru»; soğan, lâle, sarmısak vs. gibi olanlarına da «soğan» denir.

4. — Suiçi Sapları: Nilüfer vs. gibi su içinde yaşayan bitkiler.

5. — Sülük Biçimi Saplar: Asmalar. Sülüklerin her biri daldır.

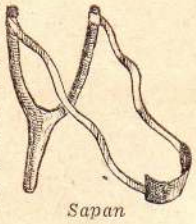
Sap (gövde) bitkinin en önemli kısımlarındandır. Kökte bulunan emici tüyler gövdede yoktur. Üzerini örten kabuk az gelişmiştir, klorofillidir.

SAPAN

Taş atmaya yarıyan bir araçtır. Başlıca iki çeşidi vardır:

İp Sapan. — İki ucu ip, ortası meşindendir. Kolla savrulacak ölçüde olan ipler meşinden avuç içi kadar bir torbacığa bağlanır. İpler uclarından tutularak, meşin keseye uygun büyüklükte bir taş yerleştirilir, sonra sapan, kol ve bilek hareketiyle savrulur, havada döndürülür, gereken hız verildikten sonra ipin bir ucu bırakılarak, taş parçası merkezkaç kuvvete uyarak, savrulur. Bu çeşit sapanlar eskiden savaşlarda kullanılır, taş, ufak gülle gibi yaralayıcı, kesici şeyler düşmanın üzerine savrulurdu. Mancınık sapanın gelişmiş biçimidir (Bk. Mancınık).

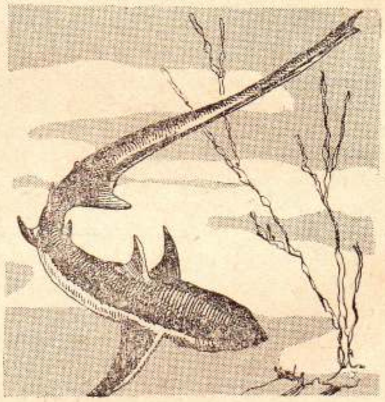
Çatal Sapan. — Y biçimi bir çatal dalın iki ucuna birer ince uzun lâstik şerit bağlanır; lâstiklerin öbür ucları meşinden bir parça ile birleştirilir. Meşinin içine bir taş konulduktan sonra, bir elle buradan, bir elle de çatalın altından tutularak lâstik şeritler gerilir, bırakılınca taş hedefe doğru fırlar. Çocuklar bu çeşit sapanlarla kuş avlarlar, ağaçlardan yemiş düşürürler.

Sapan

SAPAN BALIĞI

Testere burunlu bir cins iri köpek balığıdır. Boyu 3-5 m. arasındadır. 2 ton ağırlığında olanlarına raslanmıştır. Kuyruğu uzun, eğridir; bundan dolayı, sapana benzediğinden balığa bu ad verilmiştir. Büyük deniz canavarlarına karşı kuyruğu ile vurarak savunur. Kara sularımızda da bulunur.

Sapan balığı 3 metreyi aşan boyu ile çok yırtıcı bir balıktır.

SAPANCA

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Akyazı, güneyde Geyve, batıda Kocaeli'nin merkez (İzmit), kuzeyde Sakarya'nın merkez (Adapazarı) ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 182 km^2

Nüfusu: 13.109 (1960 sayımı)

Sapanca ilçesinin güneyini doğu-batı doğrultusunda uzanan Samanlı Dağları'nın kuzey yamaçları kaplar. Bu dağların eteği ile Sapanca Gölü arasında Sapanca Ovası bulunur. Bu ova, Samanlı Dağları'ndan Sapanca Gölü'ne doğru akan derelerin taşıyıp biriktirdiği lığ (alûvyon)lardan meydana gelmiştir, göle doğru gittikçe genişlemektedir.

Sapanca'da kışlar yağışlı, az soğuk geçer, yazlar kurak olur. İlçenin güneyindeki Samanlı Dağları gür bir orman örtüsü ile kaplıdır. Ormanlardaki ağaçlar arasında kayın üstün durumdadır. Samanlı Dağları'ndan Sapanca Gölü'ne inen birtakım akarsular vardır ki bunlar sırası ile, batıdan doğuya doğru, Karaçay, Kuruçay (Kurtköy Deresi), Mahmudi-

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

ALANYA, Akdeniz kıyılarımızın en sessiz ve sakin köşelerinden biridir. Selçuklu Sultanı Alâettin'den dolayı Alâiye denilen şehir, onun zamanında çok gelişmişti. Fotoğrafta 1225'te yapılan beş katlı, sekiz köşeli meşhur Kızılkule görülüyor.

ÇANAKKALE yakınlarındaki Truva Harabeleri yurdumuzun en başta gelen turistik yerlerindendir. Çanakkale Boğazı'na tepeden bakan bir yerde kurulu Truva şehri birçok tarihî olaylara sahne olmuş, ünlü Omiros, meşhur destanını bu şehrin tarihinden aldığı ilhamla yazmıştır.

ye, İstanbul Deresi, ayrıca daha küçük olan Kaymacıdere'dir.

Sapanca ilçesi çeşitli meyvaların yetiştiği bir alan olarak ün salmıştır. Hele elmaları pek ünlüdür. Sapanca'da elma bahçelerinin en sık bulunduğu alan İstanbul Deresi'nin iki yanıdır. Bu çevrede yetişen elma cinslerinin ıslahı için Arifiye yakınındaki Bahçe Kültürleri İstasyonu'nun büyük yardımları olmuştur.

Kasaba. — 6.000'e yakın nüfusu olan (1960 sayımı 5.797) Sapanca kasabası, Sapanca Gölü'nün güneyindeki dar bir ova üzerinde kurulmuştur. Haydarpaşa - Ankara demiryolunun üzerinde bulunuşu önemini artırır. Yakın zamanlara kadar İstanbul - Ankara arasında çalışan kara taşıt vasıtaları da buradan geçerdi. Son yıllarda Sapanca Gölü'nün kuzey kıyısı boyunca giden yolun yapılması bu durumu değiştirdi.

Beş mahallesi bulunan Sapanca'nın eski kesimleri plânsız, karışık bir görünüştedir. Buna karşılık, Çayiçi Mahallesi'nde yapılmış olan Karayolları'na ait evlerle kasabanın doğusunda, göle karşı, Adapazarı Vagon Fabrikası işçileri için yapılan Yüz Evler adındaki yeni mahalle belli bir plâna göre yapılmıştır.

Kasaba'da önemli tarihî eser olarak Kanunî'nin vezirlerinden Rüstem Paşa'nın 1555'te Mimar Sinan'a yaptırdığı bir cami ile bir de hamam vardır.

SAPANCA GÖLÜ

Yarısı Kocaeli ilinin, yarısı da Sakarya ilinin sınırları içinde kalan bir göldür. Yüzölçümü 42 km²'dir. Suyu tatlıdır. Uzunluğu 17 km., en geniş yeri 6 km.'dir. En derin yeri Sapanca istasyonunun 2-3 km. kadar kuzeybatısında bulunan 61 metrelik derinliktir.

Sapanca Gölü'nü, Samanlı Dağları'nın kuzey yamaçlarından gelen dereler besler. Bunların en önemlileri, batıdan doğuya doğru, Karaçay, Kuruçay (Kurtköy Deresi), Mahmudiye, İstanbul Deresi (Karadere), ayrıca daha küçük olan Kaymacıdere'dir. Sapanca Gölü'nün fazla suları, doğusundan çıkan, Çark Suyu adı verilen bir ayakla Sakarya'ya gider. İzmit Kâğıt Fabrikası gibi, bazı endüstri tesisleri de Sapanca Gölü'nün suyundan faydalanır.

SAPOTGİLLER

Bitkiler âleminde ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi Amerika sıtmaağacı olan bu familyanın bitkileri, genel olarak, sıcak ülkelerde yetişir. Bazı cinslerinden gütaperka elde edilir.

Sapot bitkisi, meyvası, çiçeği

SAPPHO [Safo] (M. Ö. VII. yüzyıl)

Eski Yunanistan'ın ünlü kadın şairidir. Lesbos (Midilli adasında doğmuştur. Bu güne kadar kalan eserleri ancak «Aphrodite Şarkısı» ile «Kıskançlığa Övgü»dür. Ayrıca, Mısır'da yapılan kazılarda şiirlerinden bazı parçalar da bulunmuştur.

Sappho «sevgi şairi» olarak tanınır. Bu lirik kadın şair aşktan evlât sevgisine, kardeş, arkadaş, tabiat, güzellik sevgisine kadar her türlü sevgiyi dile getirmiştir. Bu arada, kadın arkadaşlarına karşı duyduğu aşırı yakınlıklar da Sappho'nun şiirlerinin özellikleri arasındadır.

Şairin hayatı hakkında bilinenler çok azdır. Yalnız, Kerkolas adında Androslu zengin bir tüccarla evlendiği, ondan bir kızı olduğu biliniyor. Sonra, genç yaşında dul kalmış, kendini dansa, müziğe, şiire vermiştir. Bir ara, siyasi sebeplerden dolayı Sicilya'ya sürgün edilmiştir.

Fransız heykelcisi Pradier'nin yaptığı Sappho heykeli.

SARA

Bir sinir hastalığıdır. «Tutarak», «tutarık», «tutarga», «yilbik» de denir.

Saralı bir kimse, ikide bir, kendini kaybederek olduğu yere düşer, kıvranarak çırpınır, ağzından köpükler saçar; sonra, derin soluk alarak kendine gelir.

Saranın neden ileri geldiği hakkında öteden beri tartışılmış, kesin bir sonuca varılamamıştır. Yalnız, beynin bir baskı altında kalmasının saraya yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca, frengili ana-babadan doğan kimselerde, içkiye aşırı düşkün olanların çocuklarında sara daha çok görülür.

Doğum sırasında çocuğun başı üzerine basınç yapan birtakım sebepler de sonradan saraya yol açabilir. Beyin zarı iltihaplarından sonra kalan bozukluklar da saranın sebepleri arasındadır.

Belirtileri. — Saranın önceden görülebilecek belirtileri pek yoktur. Yalnız, bazı kimselerde kulak uğuldaması, titreme, baş dönmesi, hiç yoktan korkular sara nöbetinin gelmek üzere olduğunu gösterir.

Nöbet gelince, hasta bayılır, birdenbire devrilir. Bu sırada, bir yere çarpıp yaralanabilir. Sara nöbetini hafif bir baş dönmesiyle atlatanlar olduğu gibi, şiddetli nöbetlerde birdenbire kendini duvarlara, çevresindeki eşyaya atarak çırpınan, hattâ, bilmeden başkalarını yaralıyan, öldürmeye kalkanlar da görülmüştür.

Tedavi. — Nöbet sırasında hemen hemen yapılacak bir şey yoktur. Yalnız, hastayı korkunç bir kazaya uğramaması için tedbir almalı, dillerini, dudaklarını ısırıp yaralanmalarını önlemeye çalışmalıdır.

Saralıların tedavisinde, genel olarak, yatıştırıcı sinir ilâçları kullanılır. Bu arada, bromürlü ilâçlar başta gelir. Hasta sakin bir hayat sürmelidir. Ayrıca, kafatası röntgenle muayene edilip, beyne basınç yapan bir kemik bozukluğu olup olmadığı araştırılır.

SARACOĞLU, Şükrü (1887 - 1954)

Cumhuriyet devrinin en tanınmış Türk devlet adamlarındandır. Milletvekilliğinde, bakanlıkta, başbakanlıkta bulunmuş, yurduna büyük hizmetler etmiştir.

Şükrü Saracoğlu

Saracoğlu, Ödemiş'te doğdu, saraç Mehmet Tevfik Usta'nın oğludur. İlk ve ortaokulu Ödemiş'te, liseyi İzmir'de okudu. 1909'da Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi)den diploma aldı. 1915'te İzmir ili hesabına İsviçre'ye giderek Cenevre'deki Siyasal Bilgiler Akademisi'nde okudu. Millî Mücadele'de, Kuşadası, Aydın, Nazilli bölgelerinde teşkilât kurdu, düşmana karşı dayanma hareketlerini idare etti.

Kurtuluş Savaşı sırasında Saracoğlu da Atatürk'ün emrinde çalışan genç yurtseverlerden biriydi. 1923'te İzmir milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine girdi. 1925'te Millî Eğitim Bakanı oldu. Daha sonra Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanı, 1927'de Maliye Bakanı oldu. Bakanlığı sırasında «Barem Kanunu» ile memurların emeklilik kanunlarını hazırlattı. Türk parasının dengesini sağladı. 1931'de Osmanlı borçları işini yoluna koymak üzere Paris'e gitti. Yapılan antlaşmayı Türk Heyeti Başkanı olarak imzaladı. 1933'te Adalet Bakanı olan Saracoğlu 1938'de Dış İşleri Bakanı oldu. II. Dünya Savaşı'na yakın günlerde Moskova'ya giderek Ruslar'la aylarca süren görüşmelerde bulundu.

Refik Saydam'ın ölümü üzerine 1942'de Başbakan olan Şükrü Saracoğlu 1946'da hastalığı dolayısiyle başbakanlıktan çekilmekle beraber 1950'ye kadar İzmir milletvekili olarak kaldı.

Şükrü Saracoğlu, Atatürk'ün yanında yetişmiş, bilgili, ileri görüşlü, devrimci bir devlet adamıydı. Fransızca, İngilizce konuşur, yazar, spordan hoşlanırdı.

SARAÇLIK

Eyer, at takımları, araba koşumları başta olmak üzere, deriden, meşinden türlü eşyalar yapanlara «saraç», bu işe de «saraçlık» denir.

Saraçlık çok eski çağlardan beri bilinen bir sanattır. En çok Asya'da gelişen saraçlık, Avrupa'ya Yunanlılar yolu ile tanıtılmıştır. Eski çağlarda, özellikle Lidya'da saraçlık çok gelişmişti. Yunanlılar da saraçlığı Lidya'lılardan öğrendiler.

Türkler'de Saraçlık

Türkler'de de saraçlık, atla olan büyük ilgileri dolayısiyle, çok gelişmişti. Eski Türkler atın sütünden kılına kadar her şeyini kullan-

dıkları, hayatlarını at sırtında geçirdikleri için bu sanata büyük önem verirlerdi. Orta Asya'da Milâttan yüzlerce yıl önce Türkler'in yaptığı at takımları ile dizlere kadar çıkan yanları postlu yumuşak çizmeler ün kazanmıştı. Deriyi çok iyi işlemesini bilen Türkler, bu sanatın inceliklerini gittikleri, idareleri altına aldıkları ülkelere de götürdüler.

Saraçlar, Ortaçağ'daki bütün esnaf kurumları gibi, bir arada çalışmaya başlayınca, kendilerine ayrı bir çarşı kurdular, dernekleri adına, beylerden, sultanlardan çalışma belgesi aldılar.

Fâtih Sultan Mehmet de, İstanbul'u aldıktan sonra, saraçlara böyle bir belge verdi, bugünkü İstanbul'da Fatih hükümet binasının bulunduğu parkın çevresindeki boş yerlerde bir «saraçhane» yaptırdı. 1475'te açılan bu saraçhanede, İstanbul'daki saraçlar toplu halde çalışırlardı. Evliya Çelebi, İstanbul'un bu ilk saraçlar çarşısında 1084 dükkân olduğunu, 1693'te bu çarşının yanması üzerine saraçların bir ara öteye beriye dağıldığını, 1696'da yeniden yapıldığını yazar. Bu ikinci Saraçlar Çarşısı, 1908'deki büyük Fatih yangınında tamamen yandı. Bugün İstanbul'un o semti Saraçhanebaşı adını taşır.

SARAJEVO (Bk. BOSNA-HERSEK)

SARASATE, Pablo Martin de, (1844-1908)

Pablo Sarasate

Ünlü bir İspanyol bestecisi ve viyolonistidir. İspanyol halk müziğini, çingene melodilerini, yepyeni bir akım içinde eserlerinde canlandırmıştır. Ses için piyano eşliğinde yazdığı eserler yanında, İspanyol halk dansları, orkestra için «Jota de San Fermin» adında bir fantezisi, çingene melodilerinden keman için yazdığı eserler başta gelir. Sarasate'nin kitara için yazdığı romanslar da vardır.

SARAWAK

Asya'nın güney doğusunda, Borneo adasının kuzeybatı kıyısında bir İngiliz sömürgesidir.

Yüzölçümü: 75.200 km²

Nüfusu: 744,529

Başkenti: Kuching

Sarawak, hem yeraltı, hem yerüstü zenginliği olan bir ülkedir. Doğu kıyıları dik ve çıkıntılıdır, tepeleri batıya doğru uzanır. Akarsuların bir kısmı gemilerin sefer yapmasına elverişli değildir. Ülkenin büyük bir kısmını ormanlar kaplar. Başlıca ürünleri arasında pirinç, Hindistan cevizi, kara biberle baharat önemli yer tutar. Son yıllarda kauçuk, petrol, kereste üretimi de artmıştır.

Sarawak, 1841'de gene Borneo Adası'nın kuzeybatısındaki Brunei Sultanı tarafından İngiliz Sir James Brook'a bağışlandı. Sir James de, Sarawak Racası oldu. 1946'da, Sarawak Racası ile varılan anlaşma sonunda İngiltere ülkeyi bir sömürge yaptı.

Sarawak halkı karışık soylardan gelir. Bunların arasında Dyaklar, Malaylar, Çinliler önemli yer tutar.

Hükümdarların oturması için çılgınca servetler harcanarak kurulan büyük yapılar

SARAYLAR

SARAY, devlet başkanlarının, özellikle kralların oturdukları büyük konaklardır. Cumhuriyetle idare edilen, halkın egemenliği esası üzerine kurulmuş devletlerde ise başkanlar daha ufak çapta, herkesinkinden pek farksız evlerde otururlar. Bu gibi ülkelerde «saray» sözü, daha çok, halkın hizmetine yarıyan resmî daireler, büyük yapılar için kullanılır: Adliye Sarayı, Sergi Sarayı gibi.

Saraylar, Doğu'da da, Batı'da da, toplumların millet ve devlet haline gelmelerinden, soydan gelme hükümdarlık müessesesinin doğmasından sonra ortaya çıkmıştır. Kendilerini halkın pek üstünde gören sultanlar, krallar gerek kendileri, gerekse yanındakiler için, herkesin kullandığı barınaklardan çok farklı, süslü, zengin yapılar yaptırmışlar, bu arada halkın hayati ihtiyaçlarını bile düşünmeden, ülkenin servetini bu yolda, kendi zevkleri için harcamışlardır.

Tarihin hemen her çağında, hükümdarlar, sayısız büyük saraylar yaptırmışlardır. Ancak, genel olarak, denilebilir ki saray yaptırmaya verilen önem, — gerek Doğu'da, gerek Batı'da — özellikle İlkçağ'dan sonra daha da artmıştır. Az çok masal ve efsanelerle karışık İlkçağ ve öncesi sarayları bir yana bırakılırsa, birçoğu bugün de ayakta duran ihtişamlı, azametli saraylardan önemli bir kısmının Ortaçağ'da ve daha sonraları yapıldığı görülür.

Yakın çağlarda hükümdarlık müesseselerinin sarsılıp devlet idarelerinde demokrasi ve cumhuriyet rejimleri yerleştikçe, saray kavramı ve havası da tarihe mal olmaya başladı. Bundan dolayı, «saray» denilince bugün akla biraz da tarih gelmektedir.

Türkler, Konya'da Selçuklular devletini kurdukları zaman, İran kanallarından geçmiş olmalarından dolayı, Konya'da — aşırı ihtişamlı değilse de — bir saray sitesi, saray hayatı doğmuştu. Osmanlı devletini kuran Kayıhanlılar ise, ilk zamanlar, hükümdarlarına «Bey» demişlerdi, bu hükümdarların yaşadıkları yerler de, devletin daha başka ileri gelenlerininkinden farksızdı. Osman Gazi'nin konağı tamamen bu niteliktedir.

Osmanlılar'da Saray

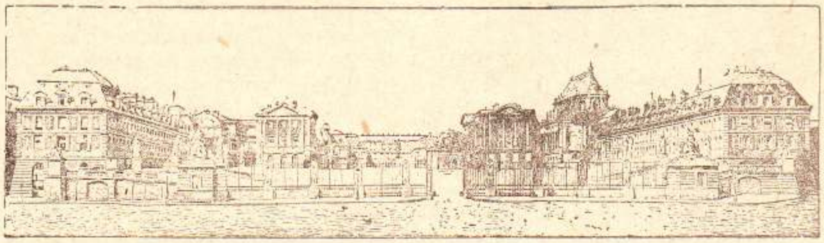
Osmanlılar'da, saray değilse de, halkınkinden farklı bir mesken kurma hareketi 2. hükümdar Orhan Bey ile başlar. Orhan Gazi, Bursa'yı aldıktan sonra bir süre bulduğu yerde oturmuştu. Aradan hayli zaman geçtikten sonra, ilk defa olarak kendisine özel bir mesken yaptırmaya başladıysa da, bunu tamamlıyamadan öldü. Orhan Bey'in yarım bıraktığı binayı 3. hükümdar Murat Hüdâvendigâr tamamlattı. Bu bina, Bursa Ovası'na bakan bir tepe üzerindeydi. Geniş, bakımlı bir bahçe içinde, çok sanatlı çinilerle süslü birkaç köşkten meydana geliyordu.

Bu yapıların saray havasına bürünmesi Yıldırım Bayezit zamanındadır. Yıldırım - Timur savaşından sonraki buhranlı yıllarda Bursa Sarayı bakımsız kalıp harap oldu, sonraki onarımlar da onu ayakta tutamadı. Bursa'nın Muradiye semtinin üst taraflarında bugün de bu sarayın temellerini, taksimatını görmek mümkündür. Geniş bahçesinin bir parçasını teşkil eden çimenli koruluk ise Bursa halkının dinlenme yerlerinden biridir.

Bursa'dan sonra ikinci başkent olan Edirne'de de Osmanlı padişahları saray yaptırmışlardır. Edirne'de ilk sarayı I. Murat, şehrin kuzey tarafındaki tepelere yaptırmıştı. Tarihlerimizde «Eski Saray» diye anılan bu yapıyı Musa Çelebi genişletip geliştirdi. Bu sarayı sonradan Kanunî Sultan Süleyman, yeni tamir ettirdi, yeni ekler yaptırdı. Daha sonraları saray kendi haline bırakılmış, harap olmuş, yerine başka binalar kondurulmuştur.

Edirne'de ikinci, daha büyük bir saray da II. Murat tarafından yaptırılmıştı. Şimdi bazı kalıntıları, bahçeleri kalmıştır, sarayın bulunduğu yer «Sarayiçi» diye anılır. Osmanlı Padişahlarının ilk büyük ve ihtişamlı sarayı budur. Bu sarayı, sırasiyle, Fâtih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, özellikle Avcı Sultan Mehmet, yeni yeni eklerle genişletip güzelleştirmiş, süslemişlerdir. Onlardan sonra daha birçok padişah bu sarayda, kimi devamlı, kimi de belli sürelerle oturmuşlardır. Saray esas kısımlarından başka büyüklü küçüklü sayısız köşklerle çevriliydi. Bahçelerinin bakımı, güzelliği ise dillere destandı.

XVII. yüzyıl sonlarından başlıyarak, padişahlar gözünde itibarını kaybeden Edirne Sarayı, XIX. yüzyıl sonlarında Vali Hacı İzzet Paşa tarafından onartılmış, daha sonraları Rumeli Ordusu'nun cephane deposu olarak kullanılmıştır. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus sa-

Paris yakınlarındaki Versailles Sarayı'nın genel görünüşü. Bu saray, yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyadaki sarayların en ünlülerindendir.

vaşında bu cepaneliğin havaya uçurulması ile de tamamen ortadan kalkmıştır. Sarayın yerinde bugün tarihî Kırkpınar güreşleri yapılır, Edirneliler buraya gezmeye çıkarlar.

İstanbul alındıktan sonra Edirne Sarayı zaten ilk zamanlar ikinci plâna düşmüş, daha sonraları ise zaman zaman oturulan bir uğrak yeri haline gelmiş bulunuyordu.

Bizans Sarayları

İstanbul'da Bizanslılar zamanında çok büyük, ihtişamlı saraylar vardı. Bunlardan en önemlisi şimdi Ayasofya ile Sultan Ahmet Camisi'nin bulunduğu geniş alanı kaplıyan «Büyük Saray»dı. İlk defa Konstantin tarafından kurulan, sonraları yüzyıllar boyunca öteki Bizans hükümdarları tarafından genişletilip geliştirilen bu saray, üç büyük bloktan, yüzlerce binadan meydana geliyordu. Bugün Topkapı Sarayı'nın avlusundaki Aya İrini Kilisesi'nin bulunduğu yerden başlıyor, bugünkü İktisadî ve Ticarî Bilimler Akademisi'nin güneyinde, Marmara kıyısında son buluyordu.

Büyük Saray XII. yüzyıla kadar kullanıldı, sayısız tarihî olaylara sahne oldu. Ondan sonra Bizans imparatorları bu sarayı bıraktılar, burası zamanla harap olup gitti.

XII. yüzyılda Bizans imparatorları Balat ve Ayvansaray sırtlarındaki «Blakhernai» Sarayı'na taşındılar. İstanbul'un Türkler'e geçtiği güne kadar orada ve Edirnekapı'daki Tekfur Sarayı'nda oturdular.

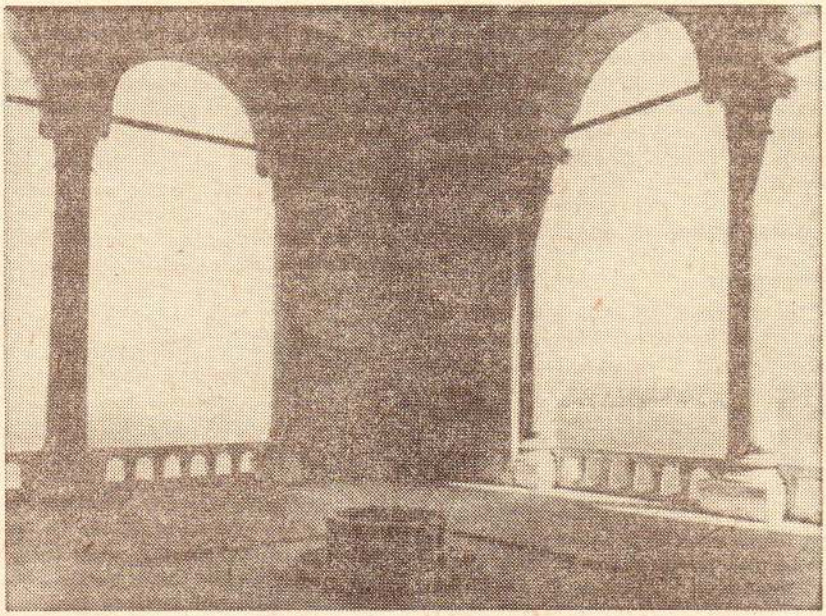
Blakhernai Sarayı VI. yüzyıl başlarında İmparator Anastas tarafından yaptırılmış, sonradan eklerle genişletilmişti. XII. yüzyıla kadar, yazları ava giden hükümdarlar bu sarayda kısa sürelerle kalırlardı. İstanbul'un Lâtinler tarafından işgali yıllarında Lâtin kırallarının da oturdukları Blakhernai Sarayı'ndan bugüne yalnız bazı dış duvarlarla temeller kalmıştır. «Belizar» (Velisarius) denilen, Tekfur Sarayı'nın ise dört dış duvarı bugün hâlâ — oldukça sağlam bir şekilde — ayaktadır. Tarihçilere göre, her iki saray da son derece güzel, süslü, ihtişamlıydı.

Bizans devri saraylarının en ünlülerinden biri de Senato Sarayı'dır. Bu saray, o zamanlar «Forum» denilen, şimdiki Hürriyet (Beyazıt) Meydanı'nın kuzey kesiminde bulunuyordu.

İstanbul'daki Saraylar

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldığı zaman, bütün Bizans saraylarını yıkıntı halinde bulmuş, bu yüzden bir süre sonra Edirne'ye dönüp orada oturmuştu. Bir yıl sonra, 1454'te, Beyazıt'taki Senato Sarayı'nın yerine yeni bir saray yaptırmaya başladı, bu saray 1458'de tamamlandı. Tarihlerimizde «Eski Saray» diye geçen bu sarayda Fâtih Sultan Mehmet az oturmuş; 1472'de bugünkü Topkapı Sarayı'nın yerinde yaptırdığı Yeni Saray'a geçmişti. Geniş sûrlarla çevrili olan bu saray hem padişahların meskeni, hem de bir çeşit hükümet konağıydı.

Topkapı Sarayı bugünkü haline bir defada gelmemiş, pek çok safhalar, değişiklikler geçirmişti (Bk. Topkapı Sarayı). Hemen her padişah buraya daireler, köşkler, cami, çeşme, bahçe, havuz, kütüpane gibi kısımlar eklemiştir. Bu arada bugün görülen kuleyi II.

İstanbul'daki Topkapı Sarayı yüzyıllar boyunca Osmanlı padişahlarının oturdukları ve devleti idare ettikleri yer olması bakımından önem kazanmıştır. Sarayın Boğaziçi ve Marmara'yı gören taraçalarından biri.

Mahmut yaptırmıştır. Burası uzun zaman «Yeni Saray» diye anılmışken, Sarayburnu kıyısında yapılmış, sonradan yanmış olan küçük «Topkapısı Sarayı»nın adı, sonradan bunun yerine geçmiştir.

Topkapı Sarayı'nın birkaç kapısından en önemlisi «Bab-ı Hümayun» diye anılandır, bu kapı Fâtih Sultan Mehmet zamanında yapılmıştır. Sarayı çevreliyen geniş duvarların bazı kısımları sonraları, meselâ XIX. yüzyılda Sirkeci - Edirne demir yolunun yapılması gibi, çeşitli sebeplerle yıktırılmıştır.

Beyazıt'taki Eski Saray, tamirler görerek, Fâtih'ten sonra da uzun br süre kulanılmıştır. Tahttan indirilen, ya da ölen padişahların yakınları olan kadınlar bu saraya gönderilirdi. 1870'de Abdülâziz, Eski Saray'ı tamamen yıktırıp yerine bugün Tıp ve Hukuk Fakültelerinin bulunduğu büyük binayı yaptırdı. Bu bina 1920'ye kadar Harbiye Nezareti olarak kullanılmış; Cumhuriyet'ten sonra Üniversiteye devredilmiştir.

İstanbul'da fetihten XX. yüzyıla kadar, birçok padişah tarafından, şehrin çeşitli yerlerinde yüzlerce saray yaptırılmıştır. Ancak, çoğu tahtadan olan bu yapılardan önemli bir kısmı, zamanla yanmış, harap olmuş, yıkılmış, ya da yıktırılıp yerlerine başkaları yapılmıştır. Beykoz'daki Aynalıkavak Kasrı'nın; Ortaköy'deki Neşatâbâd, Bebek'teki Hümâyunâbâd, Tophane'deki Emnâbâd kasırlarının; Bahariye, Tersâne, Tokad saraylarının; Karaağaç, Şerefâbâd, Şevkâbâd, Sadâbâd köşklerinin, daha birçoklarının bugün adlarından başka bir şeyleri kalmamış gibidir.

İstanbul'da bu sayıların dışında hâlâ duran bir kısım saray daha vardır ki, bunların çoğu XIX. yüzyılda yapılmışlardır (Bk. İstanbul).

Osmanlılar'da saray türlü entrikaların döndüğü, halktan uzak, kendi âlemine kapalı bir yerdi. Birçok daireleri, bunların ayrı ayrı muhafızları vardı. Bu arada, sarayın, özellikle hükümdarın muhafazası, Oğuzlar'ın Kayı boyunun Karakeçili aşiretinden seçilen, «Söğütlüler» denen hassa taburuna aitti. Taburun komutanı olan binbaşı, hükümdarın yatak odasının kapısında uyurdu; onu çiğnemeden içeriye girmek mümkün değildi. Bu aşiret Ertuğrul Gazi'nin silâh arkadaşları, Osmanlı devletinin kurucuları olduğu için kendilerine bu imtiyaz verilmişti. Ancak, bunların sayısı azdı. daha geniş muhafaza işleri için, «hassa fırkası» denen I. Orduy-ı Hümayun'a bağlı tümen kullanılırdı. Padişahlar korku içinde yaşarlar, bunun için kat kat muhafız teşkilâtına lüzum görürlerdi.

Saltanatın kaldırılmasından sonra millete geçen İstanbul sarayları, bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı «Saraylar Müdürlüğü» idaresinde bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı da müze, okul haline getirilmiştir.

SARAY

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda İstanbul'un Çatalca, güneyde Tekirdağ'ın Çerkesköy, batıda aynı ilin Çorlu, kuzeyde Kırklareli'nin Vize ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Beyazköy adında bir bucağı, 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 797 km^2

Nüfusu: 22.513 (1960 sayımı)

Saray ilçesinin toprakları, kuzeydoğuda Istranca Dağları'na doğru yükselen, güneye ve güneybatıya doğru Ergene Havzası yönünde alçalan hafif dalgalı kesimlerden meydana gelmiş, bu topraklar küçük akarsu vâdicikleriyle yarılmıştır. İlçede yazlar oldukça sıcak, kuru, kışlar soğuk, rüzgârlıdır. Saray ilçesinin Istranca'lar kesimi ormanlıktır. İlçenin başlıca ürünleri buğday, çavdar, arpa, yulaf, mısır, ayçiçeğidir. Bundan başka, geniş ölçüde mangal kömürü yapılıp yurdun başka yerlerine satılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Saray kasabası de-

niz yüzeyinden 116 m. yüksekte, Istranca Dağları'nın eteğinden giden eski İstanbul - Edirne şosesinin üzerinde kurulmuştur. Sirkeci - Edirne demiryolu üzerindeki Çerkesköy istasyonuna kasabadan 20 km. uzaklıktadır. 3 mahalleden meydana gelmiş olan kasabanın nüfusu 5.000'in üstündedir (1960 sayımı: 5.283).

SARAY BOSNA (Bk. BOSNA - HERSEK)

SARAYKÖY

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Denizli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda aynı ilin merkez, batıda Aydın'ın Karacasu, kuzeyde Denizli'nin Buldan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Babadağ adında, bir bucağı, 38 köyü vardır.

Yüzölçümü: 558 km^2

Nüfusu: 31.914 (1960 sayımı)

Sarayköy ilçesinin toprakları Büyük Menderes nehrinin çevresinde gelişen geniş bir ova ile bu ovayı çevreliyen kuzeydoğudaki Küçük Çökelez (1.733 m.), batıda Çamlık (1.732 m.), güneyde Çubuk Dağı ile Akdağ'ların (2.308 m.) yamaçlarından meydana gelmiştir. Iklim, Akdeniz ıkliminin, denizden uzaklığı dolayısiyle biraz değişikliğe uğramış bir şeklini gösterir. Çubuk Dağı'nın büyük kısmı ormanlarla kaplı olduğu gibi daha başka sırtlarda da yer yer makilerin teşkil ettikleri seyrek bir bitki örtüsüne raslanır.

İlçenin ekonomisi, daha çok, tarımla hayvancılığa dayanır; dokumacılık gibi küçük sanayi de oldukça gelişmiştir. Tarım ürünlerinin başında pamuk, ondan sonra üzümle incir gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarayköy kasabası, deniz yüzeyinden 160 m. yükseklikte düz bir alanda kurulmuştur. Denizli - İzmir karayolu üzerinde Denizli'den 24 km. uzaklıkta bulunur. Ayrıca, Afyon - Aydın - İzmir demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Üç mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 7.000 kadardır (1960 sayımı: 6.914).

SARAYÖNÜ

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde, Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde ve doğuda aynı ilin Cihanbeyli, güneyde merkez, batıda Kadınhanı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 12 köyü vardır.

Yüzölçümü: 635 km^2

Nüfusu: 14.974 (1960 sayımı).

Sarayönü ilçesinin toprakları güneyde 2.116 m.'ye kadar yükselen çıplak sırtlar halindeki Hakıt Dağı'nın kuzeye bakan tatlı eğimli yamaçlariyle, bu yamaçların Konya - Afyon şosesinden başlıyarak kuzeye doğru uzanan, dümdüz denecek kadar hafif dalgalı geniş ovalardan ibarettir.

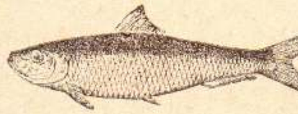
İlçe, İç Anadolu'da hüküm süren karasal bir ıklimin etkisi altındadır. Doğal bitki örtüsü bozkırlardan meydana gelmiştir. Başlıca ürün, buğdaydır. Hayvancılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarayönü kasabası, deniz yüzeyinden 1.063 m. yükseklikte, düz bir alanda kurulmuştur. Konya - Afyon demiryolu üzerinde istasyonu vardır. 8 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 5.000'in üstündedir (1960 sayımı: 5.389).

SARDALYA

Eti makbul, küçük bir balıktır. Sırtı yeşil üzerine mavi beneklidir, yanları mavi üzerine yaldızlı, karnı gümüş parlaklığındadır. Istanbul ve Marmara'da tutulan sardalyalar yeryüzündekilerin en iyi cinsidir.

Sardalyalar sürüler halinde dolaşırlar. Kış sonunda Akdeniz'de yumurtalarını bırakır, mayıs başına doğru, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek, Marmara'ya gelirler. İstanbul Boğazı'na kadar sokulurlarsa da Kavaklar'dan dışarıya, Karadeniz'e çıkmazlar. Çanakkale Boğazı'nda avlananların boyları 20 sm.'nin üzerindeyse de İstanbul sularında yakalananların boyu 15 sm.'yi geçmez. Yalnız, bu küçük boy sardalyalar büyüklerden çok daha lezzetlidir.

Sardalya balığı

Ateş Balığı

Sardalya hem dalyanlarda, hem de ığrıp ve benzeri gibi çeşitli ağlarla tutulur. Yaz aylarında tutulan sardalyalar «ateş balığı» diye satılır. Sardalya avı çoğu zaman geceleri iki sandalla yapılır. Sandalın birinde ağlar bulunur, ötekinin arkasında da ateş yakılır. Balıklar ateşin parıltısını görerek gelir, ağlara dolaşırlar. Sardalyanın bulunduğu geceleyin suyun içindeki yakamozlarından da anlaşılır.

Kutu Sardalyası

Sardalya sudan çıkınca en çabuk ölen balıktır. Onun için, tutulan sardalyalar hemen temizlenip yenmelidir, çünkü aradan birkaç saat geçmeden eti yumuşar, pörsür, sulanır, yenmiyecek bir hal alır. Bundan dolayı balık pazarlarında sardalyaya pek raslanmaz. Ya tuzlanarak fıçılara basılır, ya da kutulara konulup ağzı kapatılarak «sardalya» olarak saklanır. Yağsız, zayıf balıklar çok kuru olduklarından, tuzlanarak da saklanamaz. Sardalya balıkları ancak ağustostan sonra semizleşir.

Yurudumuzda kutu sardalyacılığı Çanakkale, özellikle Gelibolu'da çok gelişmiştir. 60-70 yıldan beri çalışan fabrikalarda, tutulan balıklar kutulara yerleştirilerek yurdun en uzak köşelerine kadar gönderilir. Ayrıca, Et ve Balık Kurumu'nun Marmara Adası'nda modern bir balık konserve fabrikası vardır.

Sardalya Izmit, Bandırma, Erdek körfezlerinde bolca avlanır. Ora halkının başlıca besin maddelerinden biridir.

SARDANAPAL [Asurbanipal]

Birinci Asur Devleti'nin son hükümdarıdır. Asıl adı Asurbanipal'dır. Eski Yunanlılar ona «Sardanapalos» demişler, sonraki tarihlere de «Sardanapal» diye geçmiştir.

Sardanapal'ın hayatı hakkında bilinenler, tarihî gerçeklerden çok, masallara, söylentilere dayanır. Semiramis'in soyundan geldiği, M. Ö. VII. yüzyılda tahta çıktığı sanılıyor.

Sardanapal zevke, eğlenceye son derece düşkün, hattâ kadınca zevkleri olan bir adamdı. Hayatının büyük bir kısmını eğlence içinde geçirmişti. Asurlular bu durum karşısında iki kere başkaldırmışlarsa da Sardanapal bunları geniş ölçüde kan dökerek bastırmıştı. Üçüncü isyanda karşısında 400.000 kişilik bir kuvvet toplandığını görünce başkenti Ninova'nın kapılarını kapattı. Böylece, iki yıl boyunca kuşatmaya dayandı. Günün birinde Dicle'nin taşması sonucunda sûrların bir kısmı yıkılınca, açılan gedikten içeriye giren Asurlular şehri ele geçirdiler, sarayı ateşe verdiler. Sardanapal, haremağaları ile, yanarak öldü.

SARDİNYA

Akdeniz'in Sicilya'dan sonra ikinci büyük adasıdır. İtalya'ya aittir. İtalyanca adı Sardegna olup siyasal bakımdan da İtalya'nın bir ünitesidir. Kuzeyinde bulunan Fransa'ya ait Korsika adasından 12 km. genişlikteki Bonifacio Boğazı ile ayrılır. Yüzölçümü 24.090 km^2, kuzeyden güneye uzunluğu 267 km.'dir. Nüfusu 1,5 milyon, başkenti Cagliari'dir.

Sardinya Adası'nın onda dokuzu dağlıktır. En yüksek tepeler kuzeydoğuda Monte Limbara (1.318 m.), kuzeybatıda Monte Ferru (1.034 m.), güneyde Gennargentu Dağları üzerindeki Bruncu Spinta (1.800 m.)dir. Adanın kuzeybatısı genel olarak volkaniktir. Sardinya'nın tek alçak kısmı güneybatıda Cagliери ile Oristano arasında 96 km.'lik bir alan kaplıyan Campidano Ovası'dır. Iklim, yazları çok kurak ve sıcaktır. Tipik Akdeniz bitki örtüsü vardır, kurak kısımlarda yalnız makiler yetişir. Ormanlarda kestane ile meşe başlıca ağaçlardır.

Nüfusun büyük bir kısmı köylerde, kasabalarda yaşar. Başkent Cagliari 135,000 nüfusu ile, 100,000'i aşan tek şehirdir. Sardinyalılar'ın büyük bir kısmı tarımla uğraşır. Yalnız, iklim şartları, kullanılan usullerin ilkel olması yüzünden verimi pek düşüktür. Az miktarda tahıl yetiştirilirse de halkın esas geçim kaynağı hayvancılıktır. Bu hayvanların başında koyunla keçi gelir. İtalya'daki koyun ve keçilerin dörtte birinden çoğu Sardinya'da bulunur. Koyunlardan elde edilen sütle yapılan peynirler Kuzey Amerika'ya, Fransa'ya, İtalya'ya ihraç edilir.

Sardinya adasında çok eski çağlardan beri işletilmekte olan madenler vardır. Bu işletmeler Tunç Devri'ne kadar çıkar. Halen elde edilen en önemli madenler çinko ile kurşundur. İtalya'nın çinko üretiminin %80'i, kurşun üretiminin de %93'ü Sardinya'da elde edilmektedir.

Sardinya eski devirlerde çeşitli istilâlara uğramıştır. Bunlar arasında Kartacalılar, Romalılar, Vandallar, Bizanslılar, Müslüman devletler, Cenevizliler sayılabilir. Ada II. Dünya Savaşı'nda Faşist İtalya'nın önemli bir hava ve deniz üssü olmuş, bu yüzden özellikle 1943'te ağır bombardımanlara uğramıştır. Ada sakinleri eski geleneklerine çok bağlıdır. Bu durum giydikleri elbiselerden bile açıkça görülür.

SARDUNYA

Saksılarda, bahçelerde yetiştirilen bir süs bitkisidir. Çoğu otsu, ya da küçük ağaççıklar halinde olan yüz elliden fazla çeşidi vardır. Bunların büyük bir kısmının anayurdu Güney Afrika'dır. Yapraklarının üzerindeki incecik

Sardunya

hoş kokulu tüyler yüzünden çok kere ıtırla karıştırılır.

Sardunya kırmızı, pembe çiçekler açar. Bakımının kolay olması, göz alıcı çiçekler açması, bol yapraklı, hoş kokulu olması bakımından süs bitkilerinin başında gelir. Bazı sardunyaların yapraklarından kokuculukta kullanılan bir esans elde edilir.

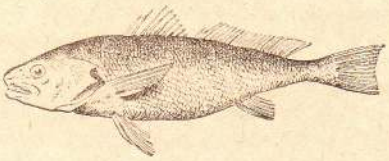
Sardunyagiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Bu familyada ıtır, sardunya, turnagagası gibi bitkiler bulunur.

SARI IRMAK

(Bk. ASYA: Asya'nın Nehirleri)

SARIAĞIZ

Levrekle minakopa benziyen büyük bir balıktır. Sularımızda da bulunan bu balığın eti levrekten daha az, minakoptan daha çok lezzetlidir. Başlıca özelliği ağzının içinin sarı olmasıdır. İnce, büyük, beyaz pulları, iki yanında siyah çizgiler vardır. Mart sonuna kadar yumurtalarını bırakır, yazın ve sonbaharda avlanır. 2 m. uzunluğunda, 70 kilo ağırlığında olan büyük sarıağız balıklarına raslanmıştır.

Sarıağız balığı

SARIASMA

Sarıasma

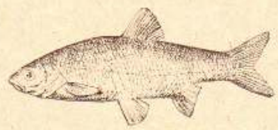
Eti için avlanan küçük bir kuştur. 20 sm. kadar uzunluğundadır, ergin erkeğinin rengi parlak sarı, dişisinin sırtı zeytin yeşili, kuyruğu sarıdır, siyah tüylere de raslanır.

Sarıasma kuşu göçücüdür; Habeşistan'da, Afrika'nın güneyinde kışlar. Yazın, ılımlı iklimlerde meyva bahçelerinde, parklarda, yapraklarını döken ağaçların arasında yaşar. Böcek, kelebek tırtıllarını, ayrıca kiraz, armut gibi meyvaları yer. Yıkanmayı çok sevdiğinden ağaçların yükseklerinden kendini aşağıya su üzerine bırakır, sonra yeniden uçarak dala konar. Sarıasma serçegiller familyasındandır.

SARIBALIK

Tatlısularda yaşıyan, sazan familyasından, büyük pullu irice bir balıktır. Yurdumuzda Kastamonu ve yakınlarındaki akarsularda çok bulunur. Dibi taşlı, kumlu sulardan hoşlanır. Sırtı mavimtrak esmer, yanları maviye yakın sarı, karnı da sarı, kırmızı, beyaz karışımıdır. Kurtçuklar, ufak balıklar yiyerek beslenir. Bu arada, su içindeki bitkilerden de yediği olur.

Sarıbalıklar yaz sıcaklarında sürüler halinde su yüzüne çıkarlar. Lezzetli eti için avlandıktan başka, ayrıca turnabalığı avlamak için yem olarak da kullanılır.

Sarıbalık

SARICAKAYA

Eskişehir ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan bir ilçedir. Toprakları doğuda Ankara'nın Nallıhan, güneyde Eskişehir'in merkez, batıda ve kuzeyde Bilecik'in Söğüt, kuzeyde ayrıca Bolu'nun Göynük ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 15 köyü vardır.

Yüzölçümü: 421 km²

Nüfusu: 12.051 (1960 sayımı)

Sarıcakaya ilçesinin toprakları doğu-batı doğrultusundaki Sakarya nehrinin dar vâdi tabakasında lığlı (alûvyonlu) düzlüklerle, bu vâdiyi kuzeyden, güneyden kuşatan sırtlarla tepelerden ibarettir. İlçenin güneyindeki Bozaniç Kayası heybetli görünüşü ile göze çarpar. Sakarya'nın vâdi tabanı deniz yüzeyinden ancak 250-300 m. yükseltide bulunduğu için bu kesimde, çevresine göre daha sıcak bir iklim hüküm sürer, bundan dolayı turfanda sebze ve pamuk gibi ürünler de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıcakaya kasabası, Sakarya'nın sağ kıyısı üzerindeki çok hafif eğimli bir alanda kurulmuştur. Eskişehir'e 51 km. uzaklıktadır. Sarıcakaya Eskişehir'e bağlı ilçe merkezleri arasında nüfus bakımından en sonuncu gelir (1960 sayımı: 1.860).

SARIÇALI

Sarıçalı

Sarı çiçekler açan, kırmızı meyvalar veren bir ağaççıktır. «Kadıntuzluğu», «amberbaris» de denir. Avrupa'nın, Asya'nın, Amerika'nın ılık bölgelerinde, bu arada yurdumuzda da, çalılar arasında yetişir. Birçok çeşidi vardır. Baharda salkım biçiminde sarı çiçekler açar, yaz sonunda sarı, kırmızı etli ince uzun meyvalar verir. Bunlar çok mayhoş olduğundan bizde kullanılmaz, bazı yerlerde bol şekerle karıştırarak şurup, pelte vs. yapılır. Kabuğu, kökü doktorlukta solucan düşürücü olarak kullanılır.

Sarıçalı tahıllarda pas hastalığını yapan asalak mantar çeşidinin yayılmasında ara bitki rolünü oynaması bakımından buğday ve benzeri bitkilerin tarlaları için zararlıdır. İkiçeneklilerin ayrıtaçyapraklı olanlarındandır.

SARIGÖL

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Uşak'ın Eşme, Denizli'nin Güney, güneydoğuda aynı ilin Buldan, güneyde Aydın'ın Kuyucak, güneybatıda İzmir'in Kiraz, kuzeybatı ve kuzeyde Manisa'nın Alaşehir ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 447 km²

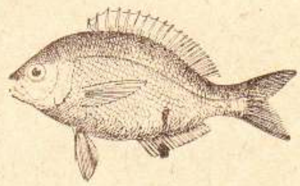
Nüfusu: 20.376 (1960 sayımı)

Sarıgöl ilçesinin toprakları genel olarak, Alaşehir Çayı'nın kollarından Kocaçay'ın lığlı bir vâdi tabanı ile bu vâdiyi çevreliyen, kuzeyde Uysal (1.314 m.), güneyde Çal (1.430 m.), batıda Gözlübaba (1.890 m.) dağlarının çoğunlukla çıplak, yer yer dik, ya da hafif eğimli yamaçlarından, bu yamaçlar arasındaki dere tabanlarından meydana gelmiştir. İlçenin ekonomik hayatı tarıma dayanır. Başlıca ürünler tütün, çekirdeksiz üzüm, pamuk, tahıl, haşhaş, susamdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıgöl kasabası, Kocaçay vâdisi tabanında düz bir alanda kurulmuştur. Denizden yüksekliği 240 m.'dir. Alaşehir - Buldan şosesi kasabanın içinden geçer. 2 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 4.000'in üstündedir (1960 sayımı: 4.103). Manisa'ya bağlı ilçe merkezleri içerisinde Selendi'den sonra en küçük olanıdır. Çarşısının içinde 1.500 m²'lik bir parkı vardır.

SARIGÖZ BALIĞI

Karagöz balığının bir çeşididir. Sularımızda çok bulunur. Burnu karagözden daha sivri, rengi de daha sarımtıraktır. Bu bakımdan, gene bir karagöz çeşidi olan ispari balığına benzer. Yalnız, ispari ondan daha dar, daha iri gözlüdür.

Sarıgöz balığı

SARIKAMIŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kars'ın Kağızman, güneyde Ağrı'nın Eleşkirt, güneybatıda Erzurum'un Horasan, batıda aynı ilin Narman, kuzeybatıda Şenkaya, kuzeyde Kars'ın Selim, kuzeydoğuda aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karakurt ve Karaurgan adlarında bucakları, 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.712 km²

Nüfusu: 55.106 (1960 sayımı)

Sarıkamış ilçesi, yüksek dağlarla, bunlar arasında kalan gene yükseklikleri çok yaylalardan, ovalardan meydana gelmiştir. Dağlardan çoğunun yüksekliği 3.000 m.'ye yaklaşır.

Iklim serttir. Kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun zaman yerde kalır.

Doğal bitki örtüsünün en dikkat çekeni sarıçamlardır. En önemli akarsu Soğanlı Dağları'ndan çıkan Kars Çayı'nın yukarı çığırıdır. Bundan başka, birtakım dereler de vardır. İlçenin ekonomik hayatının dayanağı ormancılıkla hayvancılık, hayvan ürünleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıkamış kasabası Erzurum - Kars demiryolu ve şosesi üzerinde deniz yüzeyinden 2.100 m. yüksekte kurulmuştur. Kasaba Turnagöl ve Lise Sırtı adı verilen iki sırtın yamaçlarında, bu iki sırt arasındaki alçak kesimde yayılır. Asıl Sarıkamış Lise Sırtları'nın yamacındadır. Burada daha çok askerî tesisler, kışlalar vardır. Evlerin bulunduğu Sarıkamış ise daha çok vâdi kesimindedir. 5 mahalleden meydana gelmiş olan Sarıkamış kasabasının nüfusu 18.000'e yakındır (1960 sayımı: 17.573).

SARIKAYA

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çayıralan, güneyde Boğazlıyan, batıda Sorgun, kuzeyde Akdağmadeni ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hasbek adında bir bucağı, 57 köyü vardır.

Yüzölçümü: 540 km²

Nüfusu: 31.982 (1960 sayımı)

Sarıkaya ilçesinin toprakları hem kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Sorgunözü vâdisine, hem de güneydeki Boğazlıyan Çayı'na bakan çok geniş, tatlı eğimli, yer yer ova halini alan düzlüklerden, hafif eğimli çıplak sırtlardan meydana gelmiştir. Güneydoğudaki Yazır Dağı (1.683 m.) ilçenin en yüksek noktasıdır. Iklim İç Anadolu'nun daha başka kesimlerinde görülen karasal ıklim tipindedir. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çoktur. İlçenin ekonomik hayatı tahıl tarımı ile hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıkaya kasabasının eski adı Hamam'dır. Sorgunözü vâdisinin bir ayağı olan Güllerözü'nün kuzey kıyısında, geniş, düz bir alan üzerinde kurulmuştur. Yozgat şehrine 90 km. uzaklıkta bulunan kasaba Yozgat'ın en küçük ilçe merkezidir (1960 sayımı: 1.227).

SARILIK

Safranın kana karışmasından ileri gelen bir hastalıktır. Buna ya safra yollarındaki iltihaplar, ya da safra taşlarının, yakın organlardaki bir hastalığın karaciğeri sıkıştırması yol açabilir. Ayrıca, safradaki «bilürübin» denilen boyalı maddenin çıkma yeri olan karaciğer hücrelerindeki bir bozukluktan dolayı da sarılık olabilir.

Bazı sarılıkların sebepleri de karaciğerin dışındadır. Bu arada, birtakım kan hastalıkları vardır ki bu durumlarda kanın alyuvarları yok olur. Bundan dolayı çok miktarda safra meydana gelir. Karaciğer bunların hepsini barsağa boşaltamıyacağı için, safra kanda toplanır.

Nezle Sarılığı. — Sarılığın en sık raslanan şekli «nezle sarılığı»dır. Çoğunlukla, mide ve barsak bozukluğundan, hazımsızlıktan ileri gelir. Bu gibi durumlarda sindirim yollarından gelen birtakım mikroplar karaciğer hücrelerini bozarlar, sarılığa yol açarlar.

Belirtileri. — Hastanın ilk önce gözlerinin içinde, tırnaklarında sarılıklar görülür. Sonra bu renk bütün vücudu kaplar. İdrarın rengi koyu kırmızı olur, dışkısı ise renksiz bir hal alır. Bazı sarılıklarda ateş de vardır, nabız yavaş atar, vücutta kaşıntılar başlar.

Tedavi. — Sarılığın sebebine göre çeşitli tedavi yolları vardır. Genel olarak, karbonat (bicarbonate de soude), karlsbad tuzu esasına dayanan ilâçlar kullanılır, karın üzerine sıcak tatbikler yapılır, lâvmana başvurulur. Bazı durumlarda hastaya insülinle karışık glikoz serumu yapılır. Karaciğer hücrelerini kuvvetlendirmek için karaciğer hulâsaları verilir. Hasta dinlenmeli, yağlı yememelidir.

SARIOĞLAN

İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını güneydoğu ve güneyde aynı ilin Bünyan, batıda Felâhiye, kuzeybatıda Yozgat'ın Çayıralan, kuzey ve kuzeydoğuda Sıvas'ın Gemerek ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 15 köyü vardır.

Yüzölçümü: 752 km²

Nüfusu: 17.362 (1960 sayımı)

Sarıoğlan ilçesinin toprakları Kızılırmak çevresindeki düzlüklerle, bunları kuşatan çıplak, engebeli, dik eğimli sırtlardan, yamaçlardan meydana gelmiştir.

Iklim serttir. Kışları soğuk olur, uzunca sürer. Yazlar da çok sıcaktır. İlçenin en önemli akarsuyu Kızılırmak'la buna karışan Gömürgenözü Deresi'dir. İlçenin güneyindeki Tuzla Gölü'nden tuz elde edilir. Tahıl tarımı, hayvanclık Sarıoğlan ilçesinin başlıca ekonomik faaliyetleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sarıoğlan kasabası, Kayseri - Sıvas devlet yolunun, Kayseri'den 57. km.'ye eklenen 5 km.'lik il şosesinin sonunda bulunur. Kayseri - Sıvas demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Kasabanın nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.650).

SARISABIR

Sarısabır

Sıcak yerlerde yetişen bir süs bitkisidir. Asya, Avrupa ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişir. Bazı çeşitleri otsu, bazı çeşitleri de küçük ağaççıklar şeklindedir. Kalın, etli yaprakları vardır; yeşilimtrak sarı, ya da koyu kırmızı çiçekler açar.

Eskiden sarısabırdan yünü, pamuğu, ipeği renklendirmekte kullanılan bir boya çıkarılırdı. Öte yandan, alkol içinde, havada donan özsuyu hekimlikte kullanılır. Sarısabır, zambakgiller familyasındandır.

SARIYAR BARAJI

Sarıyar Barajı, Ankara'nın 120 km. batısında, Nallıhan ilçesi sınırları içinde Sakarya nehri üzerindedir. Sakarya nehri, Sarıyar köyü önlerinde sert bir dirsek çevirir. Baraj, bu dirseğin 1,5 km. kadar gerisinde Sakarya'nın dar bir boğaz içinde aktığı yerde yapılmıştır. Sarıyar hidroelektrik santralı ise aynı dirseğin 1,5 km. aşağısında kurulmuştur.

Sarıyar Barajı beton ağırlık bendi tipindedir. Barajın, temel tabanından başlamak üzere, yüksekliği 110 m., taban genişliği 95 m., üst seviyede plâtform genişliği 7 m.'dir, bu seviyede barajın uzunluğu 250 m.'yi bulur. Baraj gövdesindeki beton hacmı 560.000 m³'dür. Barajın gerisinde meydana gelen gölün yüzeyi 80 km²'dir. Birikebilecek su miktarı 1.900.000.000 m³'dür.

Barajda aşırı taşma sularını baraj üzerinden geçirmek için 11'er m. açıklıkta, 6 dolu savak vardır. Bu savaklardan 10 m. yükseklikte kapaklar vasıtasiyle saniyede 7.500 m³ kadar aşırı taşma suları boşaltılabilir.

SARIYER

İstanbul'un bir ilçesidir. Kuzeyini Karadeniz, doğusunu İstanbul Boğazı, güneyini Beşiktaş, batısını Çatalca ilçeleri çevreler. Merkez bucağından başka, Yeniköy (bucak merkezi Büyükdere'de) adlı bir bucağı ve 9 köyü vardır.

Yüzölçümü: 150 km²

Nüfusu: 47.994 (1960 sayımı)

Sarıyer ilçesi İstanbul Boğazı'nın Avrupa kıyılarının kuzey kesiminde, engebeli, dalgalı toprakları kaplar. Bu kesimde yer yer makilerle, sık ormanlarla kaplı sırtlar bulunur. Karadeniz'e bakan yamaçlar denize dik iner, doğuya bakan kesimde ise Büyükdere, Tarabya, İstinye vâdileri vardır.

Sarıyer ilçesinin büyük bir kısmını Belgrat Ormanları'nın doğu kesimleri kaplar. Bu ormanlarda İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere bentler yapılmıştır (Bk. Baraj; İstanbul). Bahçeköy'de, Orman Fakültesi'nin çevresindeki orman millî park haline getirilmiştir. Ayrıca, Büyükdere'de Bahçe Kültürleri Merkezi bulunur. Yeniköy bucağı sınırları içinde Emirgân, Rumelihisarı gibi tarihî yerler, İstinye Koyu'nda da Denizcilik Bankası'nın tersane ve havuzları vardır.

İlçenin, kuzeyden güneye doğru, Rumelikavağı, Yenimahalle, Sarıyer, Büvükdere, Kireçburnu, Tarabya, Yeniköy, Emirgân, Rumelihisarı gibi iskelelere uğrıyan vapurla Galata Köprüsü'ne bağlantısı olduğu gibi, Büyükdere yolu denilen asfalt yolla da şehre bağlıdır.

İlçe Merkezi. — Sarıyer ilçesinin merkez bucağı, Büyükdere Koyu'nun kuzeyindeki burunda, çoğunlukla Boğaz'a bakan sırt üzerinde kurulmuştur. Batısında kalan sırtlar, eskiden orada işletilen bakır madeninden dolayı, Maden diye anılır. İstanbul'un Hünkâr, Çırçır, Kestane suları diye anılan kaynakları, bunların birer gezinti yeri olan dolayları Sarıyer'in güneyine düşer.

Sarıyer bucağının nüfusu 25.000'e yakındır (1960 sayımı: 23.978).

SARIZ

Kayseriye bağlı bulunan bu ilçe İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin birleştiği kesimdedir. Topraklarını doğuda Maraş'ın Afşin, güneydoğuda Göksun, güneyde Adana'nın Mağara, batıda Kayseri'nin Tomarza, kuzeybatı ve kuzeyde aynı ilin Pınarbaşı ilçeleri çevirir. Merkez (Köyyeri) bucağından başka bucağı yoktur. Bu bucağa bağlı köylerin sayısı 41'dir.

Yüzölçümü: 1.300 km²
Nüfusu: 21.400 (1960 sayımı)

Sarız ilçesinin toprakları Uzunyayla'nın bir parçası olarak, Seyhan nehrinin kaynadığı yörede, çoğunlukla güneye bakan engebeli kesimleri kaplar. Güneydoğuda Binboğa Dağı (2.856 m.), batıda Dumanlıdağ (3.024 m.) bu dolayların başta gelen yükseltileridir. İlçenin yayla kesimi de 1.200 m. üzerindedir.

İlçede ekonomik hayat özellikle hayvancılığa dayanır; ayrıca, tarımla dokumacılık da halkın başta gelen geçim yollarıdır.

Kasaba. — Sarız ilçesinin merkezi Köyyeri kasabası Binboğa Dağı'nın kuzeybatısındaki çukur bir alanda, Seyhan'ın kollarından Göksu'nun kaynak bölgesinde, Sarız Çayı yakınlarında deniz yüzeyinden 1.500 m. yükseklikte kurulmuştur. Dolaylarındaki ormanlarda meşe, kavak başta gelir. Kasaba halkının başlıca geçim yolu tarım, hayvancılık, kilim dokumacılığıdır. 2 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 1.600'ün üstündedir (1960 sayımı :1.615).

SARİG

Keseli memelilerden bir hayvandır. Amerika'da yaşar, 40 kadar çeşidi vardır. Çoğu irice bir tavşan büyüklüğündedir. Külrengi tüyleri vardır. Sivri burnu ile hemen tanınır. Ayaklarında beşer parmak bulunur, arka ayaklarındakiler hayvanın dallar üzerine tutunup yürümesine elverişli biçimdedir. Uzun olan kuyruğunu da dallara sararak tutunabilir.

Sarig'in dişilerinin karınlarının üzerinde küçük bir cep vardır. Bu cep kangurularda olduğu gibi yavrularını taşımaya elverişli olmadığından sarig yavrularını sırtında taşır. Yavrular düşmemek için kuyruklarını, annelerinin yukarı kaldırdığı kuyruklarına dolarlar. Sarigler etçildirler, nadiren meyva yerler, ormanlarda, çalılık, bataklık yerlerde yaşarlar.

Brezilya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde çok çeşidi bulunan sariglerin en tanınan çeşitlerinin başında «opossum», «filander» gibi hayvanlar gelir.

İki sarig çeşidi: Opossum, filânder

SARKAÇ

Ağırlık merkezinin üstünden, sabit bir noktaya asılmış olan cisimlere, genel olarak, «sarkaç» denir. Cisim, asıldığı nokta çevresinde serbesçe hareket edebilir. Sarkacı denge durumundan biraz ayırdıktan sonra bırakacak olursak, cisim salınım hareketleri yapmaya başlar. Bu gidip-gelmeler daha küçülerek bir zaman devam eder. Sonra cisim durur. Cismin durduğu noktaya «denge durumu» denir.

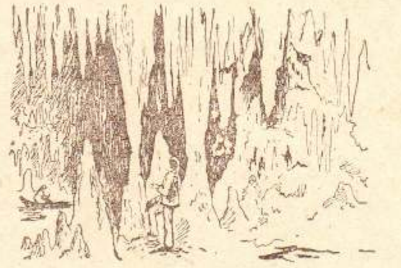
İpin ucuna bağlanmış bir ağırlık, sarkaç için en belirli örnektir. İp bir noktaya tesbit edilince sarkaç elde ederiz. Ağırlığı denge durumundan ayırıp bırakınca salınımlar başlar.

Teorik olarak bu düzenli salınımların hiç durmaması gerekirse de, ipin bağlandığı noktadaki sürtünme, ağırlıkla hava arasındaki sürtünme yüzünden salınımlar gitgide yavaşlar, sonunda sarkaç durur.

Sarkacın salınımı zaman bakımından düzenlidir. Bir sarkaç belli bir zaman içinde, belli sayıda gidip-gelme hareketi yapar. Bu düzenlilikten yararlanılarak sarkaç zaman ölçmekte kullanılmıştır. Sarkaçlı saatler bu esasa dayanarak çalışırlar (Bk. Saat).

SARKIT, DİKİT

Mağaralarda görülen kireçli yumrulardır. Bunlardan, yukarıdan aşağı olanlarına «sarkıt», aşağıdan yukarı olanlarına «dikit» denir.

Bir mağaradaki sarkıt ve dikitler

Mağaraların tavanlarından damlıyan kireçli yeraltı sularının içindeki CO_2 (karbon gazı), damlanın oluşması sırasında uçar. Bunun sonucu olarak, tavanda damlanın oluştuğu noktada bir miktar damlataşı çökelir. Ağırlaşarak mağara tabanına düşen damla ise orada yeniden buharlaşır, bundan dolayı damlaların düştüğü mağara tabanında gene damlataşı meydana gelir.

Damlataşı çökeleklerinin zamanla üst üste yığılarak büyümeleri sonunda, tavandan aşağıya saçaklar halinde «sarkıtlar», tabandan yukarıya doğru yükselen «dikitler» meydana gelir. Bunlar bazan büyüye büyüye birleşirler. Böylece «damlataşı sütunları» meydana gelmiş olur.

Alanya'da bulunan ünlü Damlataş Mağarası'nda bu saydığımız birikim şekillerinin çok güzel örnekleri bulunur.

SARMAŞIK

Sarmaşık

Duvarları örtmek için duvar diplerine dikilen bir bitkidir. 60 kadar çeşidi vardır. Başlıca özelliği gövdesinin ya yerde sürünerek uzaması, ya da duvarlara, ağaçlara tutunarak dikine yükselmesidir. Bu bakımdan, bir süs bitkisi olarak kullanılır.

Sarmaşığın koyu yeşil, geniş yaprakları vardır. Saplarından, dallarından çıkan ek kökçüklerle tırmanır. Şemsiye biçiminde, salkımlar halinde çiçekler açar, kış sonlarına doğru da etli meyvalar verir.

Sarmaşıklar çoğunlukla ağaçların çevresine sarılarak yükselir; bunlar ağacın gelişmesine engel olabilirler. Sarmaşığı kökünden kesip kurutarak ağacı kurtarmak mümkündür.

Sarmaşıkgiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi sarmaşıktır.

SARMISAK

Sarmısak. a: çiçeği, b: başı

Yemeklere çeşni vermek, taze olarak da yenmek üzere yetiştirilen bir bahçe bitkisidir. Birçok bakımdan soğana benzer. Her çeşit toprakta kolayca yetiştirilirse de daha çok kumlu toprakları sever. Asya'dan bütün dünyaya yayılmıştır, özellikle Akdeniz kıyısındaki ülkelerde yetiştirilir.

Sarmısağın toprak altındaki başı, asıl sarmısak soğanıdır. Bu soğan birçok dişlerden meydana gelmiştir. Bu dişlerin her biri bir soğancık olduğundan, bunlar yere dikilerek çoğaltılır. Baharda süren sarmısaklar yeşil yapraklarından tutup çekilerek topraktan çıkarılır. Körpelerinin yenecek kısımları düz, ince uzundur. Bunlar kısa zamanda gelişip yuvarlak hale gelirler.

Sarmısağın tazesi de, kurutulmuş dişleri de iştah açıcı olarak kullanılır. Ayrıca, damarları genişletici, mikrop öldürücü özellikleri de vardır. Sarmısağın içindeki kokulu bir yağ ona özel sert bir koku verir. Bazı Doğu ülkelerinde kurutulup toz haline getirilen sarmısak baharat olarak da kullanılır. Ayrıca, sarmısak dişlerini unla sulandırıp döverek, kırılmış porselenleri yapıştırmakta kullanılan bir zamk elde edilir.

Sarmısak çok eski çağlardan beri bilinen bir bitkidir. Bu arada Eski Mısırlılar sarmısak yetiştirirlerdi. Eski Yunanlılar, Romalılar ise sarmısağı makbul tutmazlar, sarmısak yemiş bir kimseyi fena kokusundan ötürü, tapınaklara sokmazlardı. Ortaçağ İspanyası'nda da sarmısak yiyen asillerin bir ay saraya girmeleri yasak edilirdi.

Yurdumuzda sarmısak hemen her yerde yetişirse de pastırmacılıkta çimenin hazırlanmasında faydalanıldığından daha çok Kayseri yakınlarında bol miktarda yetiştirilmektedir.

SAROYAN, William (1908 -)

William Saroyan

Ünlü bir Amerikan hikâye ve piyes yazarıdır. Kaliforniya'nın Fresno kasabasında doğdu. Dedesi oraya Anadolu'dan gelip yerleşmiş bir Ermeniydi. Babası öğretmendi. William iki yaşındayken babası öldü. Annesi Bayan Takuhi, onu yedi yaşına kadar Alabama'da bir öksüz yurduna bırakmak zorunda kaldı. William küçük yaşta bir konser-

ve fabrikasında çalışmaya başladı. Ortaokulun ancak ikinci sınıfına kadar okuyabildi. Okumayı çok sevdiği için, bir yandan çalışırken bir yandan da genel kitaplıktaki bütün kitapları bir bir okuyordu. Bu arada, ekmeğini kazanmak için her işi denedi. Gazete satıcılığından telgrafçılığa kadar çeşitli işlerde çalıştı.

W. Saroyan daha 9 yaşındayken yazı yazmaya başlamıştı. 13 yaşında, telgrafçıyken, öğleden gece yarısına kadar çalışmak zorunda kalıyordu. Daha sonra büro işlerinde çalıştı, çiftliklerde işçilik etti. İlk hikâyesi 1933'te yayınlandı. O zamanlar Sirak Goryan adını kullanıyordu. Sayısı 300'ü geçen hikâye yazdı, yavaş yavaş adını duyurdu.

Saroyan piyes de yazmıştı. 1942'de, kendi eserlerinden birini, «İnsanlık Komedyası»nı senaryo haline getirdi. Hollywood'da filmi kendisi çevirmek istiyordu, kabul etmediler. Bunun üzerine filmi şirkete bıraktı. Kendisi Saroyan Tiyatrosu'nu kurdu. Tiyatro ancak bir hafta kadar tutunduktan sonra kapandı.

William Saroyan 1939'da piyeslerinden dolayı Pulitzer Armağanı'nı kazandıysa da reddetti. Hikâyeleri serbest çağırışıma dayanır. Çoğunun sonu önceden kestirilemez. Üslûbunun başlıca özelliği neşeli, canlı oluşudur. Hayatı olduğu gibi anlatır. Yazarın kendine göre bir görüşü vardır. Eserleri bütün dünya dillerine çevrilmiştir.

SART

Batı Anadolu'da, eski Lidya devletinin başkenti olan bir şehirdi. Bugün yıkıntıları kalmıştır. Manisa'nın Salihli ilçesinin sınırları içinde, İzmir - Afyon demiryolu üzerindedir. İzmir'den karayolu ile uzaklığı 101 km.'dir. (Bk. Lidya; Kroisos; Gediz).

Sart, İlkçağ'da Anadolu'nun en zengin şehirlerinden biriydi. Başlangıçta Frikyalılar bu bölgede yerleşmişlerse de şehir en zengin haline Lidyalılar devrinde ulaşmıştır. Başta Kroisos olmak üzere birçok ünlü Lidya kıralı şehri genişletmiş, zamanının büyük bir kültür merkezi haline getirmiştir. Lidya devletinin yıkılması üzerine Sart (Sardeis) Pers devletinin satraplığı haline getirilmiş, M. Ö. II. yüzyılda da Romalılar'ın eline geçmiştir.

Daha sonraları Bizanslılar, Selçuk Türkleri, Saruhanoğulları arasında sırayla el değiştiren şehir XV. yüzyıl başında Timur tarafından yakılıp yıkıldı. Bundan sonra da yeniden yapılmıyarak olduğu gibi kaldı.

XX. yüzyıl başında yapılan kazılarla Artemis Tapınağı, daha başka sanat eserleri ortaya çıkarılmıştır.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sart Kılavuzu (A. Dönmez, 1956); Sart (C. N. Ulaş, R. Aşkın, 1940); Sart Harabeleri (H. C. Butler'den çev. M. R. Balaban, C. T. Berktin, 1931).

SARTRE, Jean-Paul (1905 -)

Günümüzün en ünlü bir Fransız yazar ve filozofudur. Felsefede Varoluşçuluk (eksistansiyalizm) çığırını geliştirenlerden biridir. Romanlarında, tiyatro eserlerinde bu görüşü işlemiş, II. Dünya Savaşı sonunda Fransa'da gelişen bu çığırın öncülerinden biri olmuştur.

Sartre savaş yıllarında, Fransa'da Alman işgaline karşı gizliden gizliye savaşan yurtseverler arasında çalışmış, eserlerini de bu amaçla yazmıştır. Bu arada, ilk ününü de «Sinekler», «Gizli Oturum» gibi tiyatro eserleriyle kazandı. Bunlarda, ahlâk perdesi altında ahlâksızlık yapanları ince bir alaya alıyor, toplumun acı gerçeklerini gözler önüne seriyordu.

Jean-Paul Sartre

Sartre felsefi görüşlerini «L'Etre et le néant» (Varlık ve Hiçlik) adındaki eserinde açıklamıştır. Başlıca romanları «La Nausée» (Gönül Bulantısı) ile «Les Chemins de la Liberté» (Hürriyet Yolları)dır. Tiyatro eseri olarak «Huis Clos» (Gizli Oturum)dan sonra «Les Mains Sales» (Kirli Eller)i yazmıştır.

SARUHANLI

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve kuzeydoğuda aynı ilin Akhisar, güneyde Turgutlu, güneybatıda merkez, kuzeybatıda İzmir'in Bergama ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Halitpaşa adında bir bucağı, 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 900 km²

Nüfusu: 49.475 (1960 sayımı)

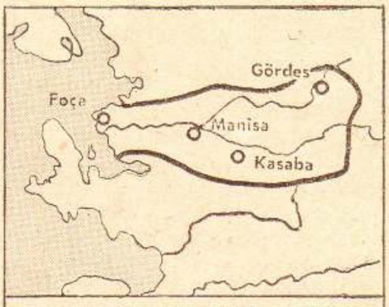
Saruhanlı ilçesinin orta kesimlerini Kum Çayı çevresinde gelişen ovalık alanlar kaplar. Kuzeyde, güneydoğuda ise önemli yükseklikler vardır. Güneydoğudaki Çal Dağı'nın yüksekliği 1.040 m.'dir. İlçede Akdeniz ikliminin etkileri görülür. Doğal bitki örtüsü de bu iklime bağlıdır. Daha çok bodur maki toplulukları görülür. İlçenin en önemli akarsuyu Gediz'in kollarından olan Kum Çayı'dır. Ekonomik zenginliklerin başında tütün, pamuk ve bağcılık gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Saruhanlı kasabası, Bandırma - Manisa demiryolu üzerinde düz bir alanda kurulmuştur. Manisa şehrine 20 km.' uzaklıktadır. Gittikçe genişliyen kasaba bugün, eskiden ayrı bir yer olan Yılmazköy'le birleşmiş durumdadır. Nüfusu 6.000'in üstündedir (1960 sayımı: 6.097).

SARUHANOĞULLARI

Anadolu Türk beyliklerinden biridir. Önce 1300 - 1390, sonra 1402 - 1410 yılları arasında 98 yıl sürmüş, 1390'dan 1402 Ankara Savaşı'na kadar Osmanlı devletine bağlı kalmıştır. 1308'e kadar Selçuklular'a, bir müddet de Germiyanoğulları'na, İlhanlılar'a bağlanmıştır. Son zamanlarında tamamen Osmanlılar'ın egemenliğini tanımıştı.

Saruhanlılar'ın başkentleri Manisa idi. Manisa, Menemen, Gördes, Nif, Turgutlu (Kasaba), Foça ve çevresinde saltanat süren Saruhanoğulları, Ege'ye de çıkmışlardı, donanmaları vardı. Saruhan Bey'in küçük oğlu Gazi Süleyman Bey, 1334'te, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in yanında, 276 gemiyle Mora ve Yunan seferine katıldı, 1345'te gene aynı Türk hükümdarının yanında Makedonya seferine çıktı, burada öldü. Devlete adını veren Saruhan Bey, Bizans'a karşı Batı Türk sınırını korumakla görevli Selçuklu «uc beylerinden» biriydi, 1300'e doğru iç bağımsızlığını kazandı. Manisa Osmanlılar'a geçince, bu sancağa «Saruhan Tahtı» denildi. Buraya vali olarak veliaht şehzadeler yollanırdı; bunların arasında Fâtih Sultan Mehmet de vardır.

SARUHANOĞULLARI

Saruhan beyleri ve saltanat yılları şunlardır:

1) Saruhan Bey (1300 - 1345);
2) İlyas Bey (1345 - 1374);
3) İshak Çelebi (1374 - 1388);
4) Hızır - Şah Bey (1388 - 1390, 1402 - 1410).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcası:

Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (M. Çağatay Uluçay, 2 cilt, 1940-1946).

SASANÎLER

İran'ın ünlü bir imparatorluk hanedanıdır. Sasanîler'in saltanatı 226'dan 642'ye kadar 416 yıl sürmüş, bu arada 31 «şehinşah» (büyük imparator) gelip geçmiştir; bunların 2'si imparatoriçedir. Hanedanın başkenti bugünkü Bağdat yakınlarındaki Medâyin şehriydi; 590 - 628 arasında Batı İran'da Destecird'e aktarıldı.

Sasanî hanedanının kurucusu I. Erdeşir (saltanatı: 226 - 240), Fars kıralı Bâbek'in oğlu Sasan'ın torunudur. Eski Pers imparatorluğunun haşmet derecesine varan, dünyayı Roma (imparatorluğu ile 395'ten sonra da Bizans)la aralarında paylaşan Sasanîler, aynı zamanda o çağın en üstün uygarlığını kurmuşlardı. I. Erdeşir'in oğlu I. Şâpur (s. 240 - 271), Roma imparatoru I. Valerianus'u esir etmişti. Torunu II. Behram (s. 275 - 293) da imparator I. Carus'u yendi, savaş alanında öldürdü. Onun torunun oğlu olan, tam 70 yıl (309 - 379) saltanat süren II. Şâpur da imparator I. Julianus'u savaş alanında öldürmüştür.

II. Şâpur'un torununun oğlu olan V. Behram, «Gûr» sanı ile pek ünlüdür (s. 420 - 440), adı efsanelere karışmıştır. Farsça, Arapça şiir yazmıştır. Bunun torunun oğlu olan I. Husrev Enûşirvân (s. 531 - 579), hanedanın en büyük hükümdarı sayılır (Bk. Nûşirevân). Nûşirevan'ın oğlu IV. Hürmüz «Türkzâd» (Türk'ten Doğma) (s. 579 - 589), Köktürkler'den İstemi Kağan'ın ana tarafından torunudur. Türkzâd'ın oğlu II. Husrev Perviz (s. 589 - 628), büyük bir cihangir oldu; 609, 617, 619 ve 626'da 4 kere İstanbul'u kuşattı; ayrıca Antakya'yı, Şam'ı, Ku-

düs'ü, İskenderiye'yi, Mısır'ı, Rodos'u, Yemen'i aldı.

Ondan hemen sonra Sasanîler'in çöküşü başladı. Türkzâd'ın yeğeni III. Yezdigird (s. 634 - 642) son şehinşah oldu. Araplar, 637 Kaadisîye, 638 Câlûlâ, 642 Nihâvend meydan savaşlarında İran Ordularını yok ettiler, 637'de Selevkiye ve 638'de başkent Medâyin'i aldılar, bütün Irak'ı, İran'ı ele geçirdiler, hazinelere, ganimetlere sahip oldular, böylece, dünyanın, Bizans'la birlikte en büyük iki dev imparatorluğundan biri olan Sasanî İmparatorluğu'na son verdiler. Sasanî hanedanından Prens Bâv, 665'te Taberistan (Hazar Denizi'nin güney kıyıları) ülkesinde bir devlet kurmuş, bu devlet 1349'a kadar 684 yıl sürmüştür.

SASON

Siirt ilinin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Bitlis'in Mutki, güneyde Siirt'in Kozluk, batıda Diyarbakır'ın Kulp, kuzeyde Muş'un merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Cacaz adında bir bucağı ile 28 köyü vardır.

Yüzölçümü: 597 km²

Nüfusu: 13.861 (1960 sayımı)

Sason ilçesinin toprakları Dicle'nin bir kolu olan Garzan Suyu'nun kaynak kesimindeki Sason Dağları'nın sarp yamaçları ile dar vâdi tabanlarını kaplar. Iklim serttir; kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Dağlık kesimlerin bazı yerleri meşeliklerle kaplıdır. En önemli akarsular Garzan'la Batman Çayı'dır. İlçe topraklarının çok engebeli oluşu yüzünden ekonomik hayat toprak ürünlerinden çok hayvancılığa, hayvan ürünlerine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sason kasabasının eski adı Kabilcevaz'dır. Nüfusu 1.500'ün üstünde (1960 sayımı: 1524) olan bu kasaba, Siirt şehrine 107 km. uzaklıkta kurulmuştur. Kasabayı il merkezine bağlıyan yol bozuktur. En yakın istasyon olan Kurtalan ile arasında 85 km.'lik bir yol vardır. Bazı evlerde bulunan tezgâhlarda pantolonluk kaba kumaş dokunur.

SATİRLER

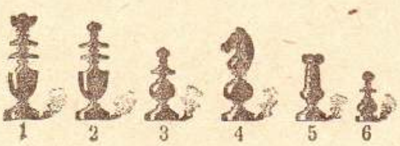
Eski Yunan mitolojisinde şarap tanrısı Dionysos (Bacchus)un arkadaşları sayılan yarı - tanrılarıdır. Saçları diken diken olmuş, sivri kulaklı, alnından çift boynuzlu, keçi ayaklı birer yaratık olarak tasarlanırdı. İnanışa göre, Satirler'in ellerinde ya bir kadeh, ya da bir çalgı, daha çok bir flüt bulunur, eğlencelerde Dionysos'a böylece yardım ederler, şarkı söylerlerdi.

Spor Sayılacak Kadar Zevkli Bir Zekâ Oyunu: SATRANÇ

SATRANÇ, iki kişi arasında, hanelere bölünmüş kare bir tahta üzerinde, 16'şardan 32 taşla oynanan bir oyundur. Bazı salon ve kâğit oyunları gibi şansa bağlı bir oyun olmayıp tamamen muhakemeye dayanır. Bundan dolayı satranç, eskiden olduğu gibi bugün de, ancak düşünmesini, zihnini işletmesini seven kimselerin zevk aldığı bir oyundur. Bu bakımdan satranç bir çeşit zihin sporu kabul edilir.

Satrancın çok eski bir tarihi vardır. İlk olarak kimlerin icat ettiği kesin şekilde bilinmiyor. Bazı tarihçilere göre satrancı, ilk defa, Truva'nın kuşatılması sırasında askerlerin oyun oynayıp vakit geçirmeleri için Palamides adında bir komutan icat etmiştir. Bazı kaynaklara göre de daha o çağlarda «peteia» denilen, satranca çok benzer bir oyun zaten biliniyordu.

Arap kaynaklarına göre, satranç, Hindistan'da, genç bir prense ders veren bir Brahman rahibi tarafından, kralların bile tek başına hiçbir şey yapamıyacağını, daima başkalarının yardımlarına ihtiyacı olacağını anlatmak için düzenlenmiş bir oyundur. Brahman rahibinin bu oyunu o kadar çok beğenilir ki, rahibe bir mükâfat vermek ister. O da bir miktar buğday verilmesini rica eder. Yalnız, bir şartı vardır: Satranç tahtasının birinci karesi için bir buğday tanesi, ikincisi için iki, üçüncüsü için dört buğday tanesi, verilecek, böylece her kare için bir önceki karedeki tanelerin sayısı bir kat artırılarak 64 kare tamamlanacak.

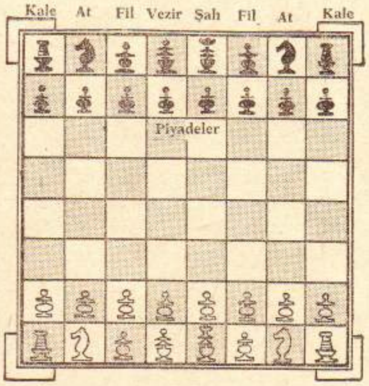
1 2 3 4 5 6

Satranç taşları: 1 — Şah; 2 — Vezir; 3 — Fil; 4 — At; 5 — Kale; 6 — Piyade.

Başlangıçta bu istek çok basit gözükürse de, kaç buğday tanesi verileceğini hesaplamak için toplanan bilginler işin içinden çıkamazlar. Çünkü hesap sonunda ortaya çıkan 18.446.744.073.709.551.615 buğday tanesini bütün Hindistan'da elde etmeye imkân yoktur. Bu kadar buğdayı elde etmek için bugün bile bütün kıtaların tamamının yüzölçümünden 76 kat daha geniş bir toprak parçasına buğday ekip, ürününü toplamak gerekir.

Satrancın Dünyaya Yayılışı

Bu olayın ne derece doğru olduğu kesin olarak bilinmiyorsa da, tarih kaynakları V. yüzyılda Hindistan'da satranç oynandığını kaydediyor. Satranç o zamanlar da iki kişi arasında, 64 kareli bir tahta üzerinde oynanırdı; yalnız, karelerin hepsi de aynı renkteydi. Satranç Brahmanlar'ın zulmünden kaçan Budistler tarafından hemen hemen bütün Asya'ya yayıldı. Bu arada oyunun bazı kuralları da değiştirilmişti.

Satranç tahtasına taşlar bu sıra ile dizilir. Birinci sıra: Kale, at, fil, vezir, şah, fil, at, kale. İkinci sıra: Piyadeler.

Satrancın Avrupa'ya geçmesi ancak IX. yüzyılda oldu. O günlerde oynanan satrançta, Taşlardan ikisi hariç, ötekilerinin hareket tarzı bugünkünün aynıydı. Yalnız, «vezir» çaprazlamasına ancak bir kare ilerliyebilirdi; «fil»ler de önleri kapalı oldukları halde ilk hamlelerini yapabilirlerdi. Satranç XV. yüzyılın sonlarına doğru bugünkü şeklini aldı. «Piyade»lerin, tahtanın karşı ucuna kadar gidince, eksik olan taşlardan birinin değerini kazanabileceği de bu sıralarda kabul edildi. Daha önceden bu taşın muhakkak «vezir» olması gerekirdi.

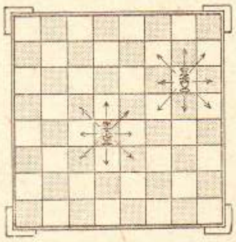
Satranç Nasıl Oynanır

Satranç, «satranç tahtası» denilen bir tahta üzerinde oynanır. 64 küçük kareye bölünmüş olan tahtanın 32 karesi koyu renkli, 32 karesi de açık renklidir. Oyun taşları da «siyahlar», «beyazlar» olmak üzere iki grup halinde toplanmıştır. Her grupta 1 «şah», 1 «vezir», 2 «fil», 2 «at», 2 «kale», 8 «piyade» (piyon) vardır. Oyun, karşı tarafın şahını kaçamıyacak duruma getirip esir etmeye dayanır.

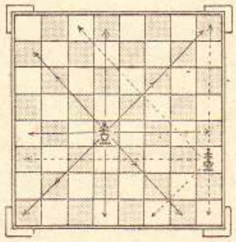
Taşların Dizilmesi. — Satranç tahtası her iki oyuncunun önünde birinci sıranın sağına beyaz kare gelecek şekilde konur, bunun üzerine taşlar yerleştirilir. Taşlar renklerine göre ayrılır. Birinci sıranın iki başına kaleler, onların yanına atlar, onların yanına da filler konur. Beyaz taşların veziri filin yanındaki beyaz kareye, şah da boş kalan kareye konur. Önlerindeki ikinci sıraya da sekiz piyade dizilir. Böylece, birinci ve ikinci sırayı bir renk, yedinci ve sekizinci sırayı da öteki renk taşlar almış olur. Oyuncular hangi renk taşlarla oynıyacaklarını kura ile tesbit ederler, ilk oyunu beyaz taşlarla oynayan oyuncu yapar.

Taşların Hareketleri. — Atlar hariç, öteki taşların hepsi, ancak önleri açık olduğu zaman hareket ederler. Piyadeler önleri açık olursa bir kare ilerlerler, çaprazlama karedeki taşı alabilirler, geriye dönemezler. Alınan taşlar oyun dışı bırakılır. İlk seferine mahsus olmak üzere iki kare atlıyabilen piyadeler, karşı renk taşlar tarafından alınmadan tahtanın karşı tarafına kadar giderse büyük değer kazanırlar. Oyuncunun o anda han-

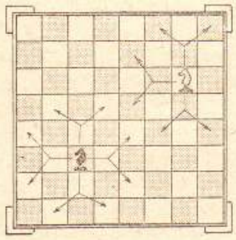
SATRANÇ TAŞLARININ YER DEĞİŞTİRMESİ

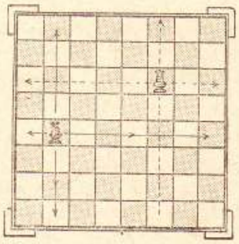
Şah her yöne ancak bir kare ilerler.

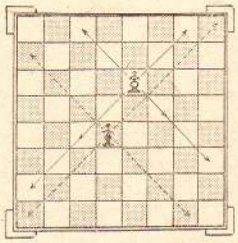
Vezir her yöne istediği kadar ilerliyebilir.

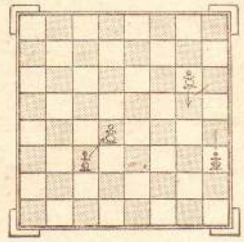
At, önü kapalı da olsa, onun çaprazına atlar.

Kale, düz olarak, istediği kadar gidebilir.

Fil, çapraz olarak, istediği kadar gidebilir.

Piyade yalnız öne bir kare gider, çaprazındaki taşı alır.

gi taşa ihtiyacı varsa — şah hariç — piyade de o değeri kazanır.

Kaleler önleri açık bulundukça düz olarak her yöne (sağa, sola, öne, arkaya) hareket edebilirler. Atlar, önleri kapalı da olsa bunların üzerinden atlıyabilir. Bir önlerindeki karenin çaprazına hareket ederler. Burası boşsa oraya yerleşir, karşı renk bir taş varsa onu alır, oyun dışı bırakır. Siyah karede bulunan bir at, daima beyaz kareye konar.

Fillerin gidişi, bir bakımdan, kalelerin gidişine benzer. Yalnız, kalelerin düz gitmesine karşılık filler daima çapraz giderler. Fillerin biri beyaz karededir. Oyun sonuna kadar beyazda kalır. Siyah karede olanı da siyahta kalır.

Vezir, satranç taşlarının içinde en geniş hareket kabiliyeti olanıdır. Hem kale gibi düz, hem de fil gibi çapraz gider.

DÜNYA SATRANÇ ŞAMPİYONLARI

1851-1858	Adolph Anderssen (Alman)
1858-1862	Paul Morphy (A.B.D.)
1862-1866	Adolph Anderssen (Alman)
1866-1894	William Steinitz (Avusturyalı)
1894-1921	Emanuel Lasker (Alman)
1921-1927	Jose R. Capablanca (Kübalı)
1927-1935	A. Alehin (Rus)
1935-1937	Dr. Max Euwe (Holândalı)
1937-1946	A. Alehin (Rus)
1948-1957	Mihail Botvinnik (Rus)
1957-1958	Vasiliy Smislov (Rus)
1958-1959	Mihail Botvinnik (Rus)
1960	Mihail Tal (Rus)

Şah, oyunun en değerli taşıdır. Tıpkı vezir gibi her yöne gidebilirse de yalnız bir kare ilerliyebilir. Şahın alınmasiyle oyun sona erer.

Oyunun Kuralları. — Karşı tarafın şahını ele geçirecek bir durum olunca durum «kış» denilerek haber verilir. Karşı taraf şahını kaçamaz, ya da tehlikeyi ortadan kaldıramazsa şah «mat» olmuş sayılır. Şahlardan biri mat olmadıysa da öteki taşların ya oyun dışı kalmış, ya da kendi aralarında sıkışmış olması yüzünden oyun sonu alınamıyacak şekle gelmişse bu duruma «pat» denir, oyuncular berabere kalmış olur.

Şahlarla kalelerden biri oyunun başlangıcından beri hiç yer değiştirmemişse, aralarında da başka bir taş yoksa «rok» yapabilirler. «Büyük rok»ta şah sola doğru iki kare ilerler, o tarafta bulunan kale de şahın eski yerinin yanına gelir. «Küçük rok» da bunun aksi tarafa olanıdır.

Satranç Maçları

Satranç, basit bir oyun değil, çetin bir zihin sporudur. Onun için satranç oyununa «maç» denir. Birçok maçlar oynanarak turnuvalar düzenlenir, bir şampiyon çıkar. Satranç muhakeme ve uzun düşünme istiyen bir oyundur. Bu bakımdan iki hamle arası dakikalarca, hattâ bazan saatlerce uzayabilir. Günlerce sürüp giden satranç maçları olmuştur. Bunun yanında, bazı oyuncular her hamle için ancak belirli bir düşünme payı ayırdıkları hızlı maçlar yaparlar. Ayrıca, kendine çok güvenen satranç oyuncuları iki, ya da daha çok sayıda oyuncuyla karşılaşır. Oyuncu sayısı kadar satranç tahtası ile bunların oyuncuları bir sıra halinde dizilirler. Beriki de her satranç tahtasının karşısında birkaç dakika durarak hamlesini yapar, sonra öteki oyuncunun karşısına geçer. Böylece 40 oyuncu ile oynayıp, çoğunu da mat eden ünlü satranç oyuncuları vardır.

Dünyanın birçok memleketlerinde satranç klüpleri kurulmuştur. Milletlerarası Satranç Federasyonu ise 1924'te kuruldu. Bugün dünya üzerinde satrancın en kalabalık kitle tarafından oynandığı memleket Rusya'dır. İstatistiklere göre 1960 senesinde Rusya'da satranç oynıyanların sayısı 2 milyonu bulmuştur.

İlk defa 1851'de Dünya Satranç Şampiyonası yapılmıştır. Dünya Şampiyonluğunu en uzun müddet elinde tutan William Steinitz adında bir Avusturyalıdır; bu unvanı 1866' dan 1894'e kadar muhafaza etmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Satranç Nasıl Oynanır? (M. La Roux' dan çev. Tuna Baltacıoğlu, 1944); Satrancın Esasları (J. R. Capablanca'dan çev. N. Yazgaç, 1957).

SATUK BUĞRA HAN (? - 955)

Karahanlı Türk İmparatorluğu'nun ilk hakanıdır. Müslümanlığı Türkler'in resmî dini olarak ilk defa bu hakan kabul etmiştir.

Satuk Buğra Han, 940'ta Dokuz - Oğuz - On - Uygur hanedanını tarihe gömerek Türk Hakanlığı'nın başına geçti, böylece Karahanlı hanedanı kesin şekilde kuruldu. Büyükbabası Kül Bilge Han ile babası Bazır Han da Uygurlar'la savaşmış, Kül Bilge Han, daha 840'ta bağımsızlığını ilân etmişti. Uygurlar, Köktürkler'den çok daha güneybatıya kaymışlardı. Karahanlılar da Türklüğün ağırlık merkezini daha güneybatıya getirdiler. Bu arada, Satuk Buğra Han, Türk Hakanlığı'nın başkentini Kâşgar'a aktardı. 15 yıllık saltanatı boyunca İranlı Samânî devletinden toprak alarak genişledi. Müslüman olup «Adbülkerim» adını alınca, Türkler'in İslâm ülkelerine hâkim olmasını bir kat daha kolaylaştırdı.

Köktürk hanedanından indiğini iddia eden Satuk Buğra Han'ın, atalarının yüzlerce, belki binlerce yıllık Şaman dinini bırakıp Müslüman olması üzerine ünlü «Satuk Buğra Han Efsanesi» ortaya çıkmıştır. Bu efsaneye göre Türkler'in Müslüman olması ilâhî bir olaya dayanır: Türk Hakanı, rüyasında İslâm dininin esaslarını öğrenir, sabah kalkınca Müslüman olduğunu bildirir. Uyruklarına da bu dini öğreterek bütün Türkler'in Müslüman olmasını buyurur. Tarih bakımından ise, Türkler'in Müslüman'lığı kabulleri oldukça uzun bir tarihî gelişmenin, birtakım siyasi zaruretlerin sonucudur.

SATÜRN [Zuhal]

Güneş Sistemi'nin Jüpiter'den sonra en büyük gezegenidir. Güneş'ten uzaklık bakımından 6. gezegendir. Çapı 114.449 km.'dir, yani Dünya'dan hemen hemen on kat daha büyüktür. (Dünya'nın çapı 12.765 km). Kütlesi de Dünya'nınkinin 95 katıdır. Satürn'ün güneş çevresindeki dönüş hızı saniyede 9,6 km.'dir. Gezeğen, bu hızla, bir dönüşünü 29,457 yılda tamamlar; yani Satürn'ün 1 yılı bizim 30 yılımıza yakındır. Buna karşılık, gezeğenin bir günü sadece 10 saat 14 dakikadan ibarettir; yani bir Dünya gününün yarısından daha azdır.

Dış gezeğenlerin üçüncüsü olan Satürn'ün

Güneş'ten uzaklığı 1.400.000.000 km'yi geçer, Dünya'dan uzaklığı ise 1.200.000.000 km. kadardır.

Satürn'de Hayat Var mı?

Satürn'ün hacmı Dünya'nınkinden 750 kat daha büyük olduğu halde ortalama yoğunluğu ancak Dünya'nınkinin 0,13'ü, su yoğunluğunun 0,7'sidir. Bundan açıkça anlaşıldığına göre gezeğenin yüzeyi katı değildir; bulutumsu, dumanlı bir maddeden ibarettir. Zaten büyük hacmına karşılık kütlesinin Dünya'nınkinin ancak 95 katı olması da bunu gösterir. Bu bakımdan, Satürn'de hayat olmasına imkân yoktur. Öte yandan, Güneş'ten olan büyük uzaklığı dolayısiyle, gezeğenin yüzündeki sıcaklık ancak — 150°'dir. Böylesine düşük sıcaklıkta da canlı yaşamıyacağı tabiidir. Satürn'ün atmosferinde oksijen de yoktur. Yapılan incelemeler sonunda gezeğenin atmosferinin amonyak gazı billûrlariyle metan ve hidrojenden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Bu çok kalın tabakanın altında bir buz tabakasının bulunduğu, onun da altında kaya tabakaları olduğu tahmin ediliyor.

Satürn'ün Halkaları

Satürn'ün en ilgi çekici özelliği çevresindeki halkalardır. Galileo ilk defa 1610'da zayıf teleskopu ile gezeğenin yanındaki çıkıntıları gördüyse de bunların ne olduğunu kestirememişti. 1665'te Holândalı astronom Christian Huygens bunun bir halka olduğunu anladı. Yalnız, araştırmalarını ilerletmek, sonucu bundan sonra açıklamak istiyordu. Bu arada bir başkasının bu durumu keşfedeceğinden de korktuğu için, şöyle bir harfler serisi yayınlandı: «aaaaaaa ccccc d eeeee g h iiiiiii llll mm nnnnnnn oooo pp q rr s tttt uuuuu». Bu harfler gerektiği gibi dizilince şöyle bir cümle meydana çıkıyordu: Annulo cingitur, tenui, plano, nusquam, cohaerente, ad eclipticam inclinato. Bu, Lâtince «yassı, ince bir halkayla çevrilmiştir, halka hiçbir taraftan (gezeğene) dokunmaz, ekliptike göre eğiktir» anlamına gelir.

Bu o zamana göre büyük bir keşifti, gerçeği ortaya koyuyordu. Daha sonra yapılan araştırmalar, Satürn'ün çevresinde bir değil, üç halka olduğunu gösterdi. Bu halkalar, genel olarak A. B ve C harfleriyle gösterilir. Halkalardan hepsi de saydamdır. Satürn de, daha ötedeki yıldızlar da halkaların arasında görülebilir.

Satürn halkalarından en dıştaki A halkasının dış çapı 272.000 km., genişliği 16.000 km.'dir. Ortadaki B halkasının çapı 232.000 km., genişliği 23.000 km.; en içteki C halkasının da çapı 180.000 km., genişliği 17.500 km.'dir. Halkaların kalınlığı ise 10-15 km. kadardır.

Satürn halkalarının yapısı Güneş Sistemi'ndeki başka maddelerin yapısına benzemez. Bu halkalar katı, ya da sıvı maddelerden meydana gelmiş bir bütün değildir. Bunların küçük taneciklerden meydana geldiği muhakkak sayılmakla birlikte, taneciklerin küçüklük derecesi bilinemiyor. Her taneciğin birbirinden epey uzak olduğu da bir gerçektir.

Satürn'ün Uyduları

Satürn'ün bugüne kadar 9 uydusu tesbit edilmiştir. 1905'te 10. bir uydu daha bulunduğu bildirilmişse de bu, kesin olarak ispat edilememiştir. Uyduların büyüklüğü de kesin olarak ölçülememiştir. En büyük uydu Titan'ın çapı 5.000 km. kadardır. Bu uydunun en büyük özelliği Güneş Sistemi içinde atmosfer taşıyan tek uydu olmasıdır. 1944'te amonyak ve metan gazlarının uyduyu çevrelediği tesbit edilmiştir. Saturn'ün en uzak uydusu olan Phoebe'nin gezeğenden uzaklığı 1.000.000 km.'yi geçer, en yakın uydu ise gezeğenden ancak 170.000 km. uzaktadır (Bk. Gezeğenler; Güneş Sistemi).

SAUDÎ ARABİSTAN

Gelirinin pek çoğunu hacılardan aldığı «ayakbastı» parasiyle petrolden sağlıyan bir Arap ülkesi

SAUDÎ ARABİSTAN, Asya'nın güneybatısında, Afrika ile Asya'yı birbirine bağlıyan Arap Yarımadası'nın dörtte üçünü kaplıyan bir krallıktır. Ülke, kuzeyden Ürdün, Irak ve Küveyt; doğudan Basra Körfezi, Katar ve Umman; güneyden Aden ve Yemen; batıdan da Kızıldeniz'le çevrilidir.

Yüzölçümü: 1.750.000 km²
Nüfusu: 6.500.000
Başkent: Riyad

Saudî Arabistan'ın topraklarının büyük çoğunluğunu çöllerle, boyları çok kısa bitkilerin yetiştiği bozkırlar kaplar. Ülke genel olarak, batıdan doğuya doğru uzanan yatık bir yayla halindedir. Batı kesimi dağlıktır. Yağmurlar seyrektir, daha çok kış aylarında yağar. Kuzey ve batı kesimlerindeki dağlık bölgelerde hava daha ılımlı, yağmurlar çokçadır. Ormanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunların da çoğu su kıyılarındaki vâhalardır.

Saudî Arabistan, başlıca iki bölgeye ayrılır: Hicaz, Necit. Kızıldeniz kıyısında kuzeyden batıya doğru şerit halinde uzanan dağlık bölge Hicaz; bu bölgenin doğusunda kalan, çölleri de içine alan büyük parça ise Necit'tir. Bu iki bölge de eskiden ayrı iki krallıktı (Bk. Hicaz; Necit).

Petrol bölgesi olan Doğu Saudî Arabistan (El Hasa) kesimi yabancıların, özellikle Amerikalılar'ın çok bulunduğu yerlerdir. Bundan dolayı, bölgede az da olsa bir gelişme göze çarpar.

Sayıları pek az olan akarsuların açtığı vâdilerde tarım işleri, az da olsa, gelişmiş haldedir. Saudî Arabistan'ın yaşanabilen yerleri Hicaz'ın güneyindeki Asir bölgesindedir. Bu bölgede hemen hemen her cins tahıl, yemiş yetişir. Hayvancılık da gelişmiştir. Ayrıca, Necit'in petrol bakımından zenginliğine karşı, Hicaz'ın dağlık bölgeleri de maden yönünden oldukça zengindir. Bunlardan yalnız bir altın madeni işletilmektedir.

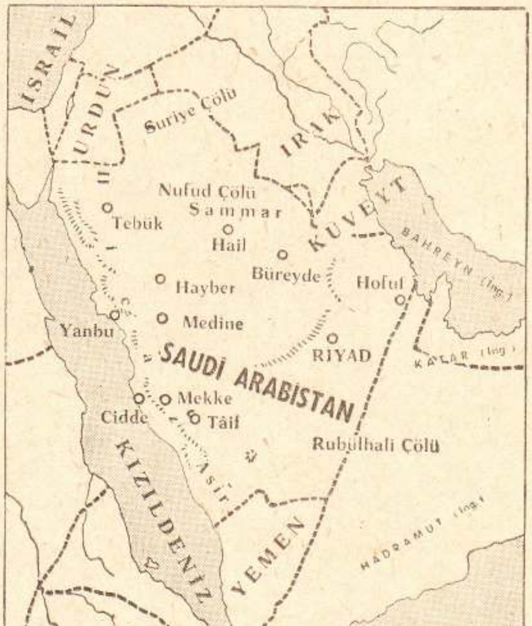
Hicaz, genel olarak, zengin bir ülke sayılamaz. Bu bölge halkı yüzyıllar boyu hacıların bıraktığı para ile geçinir. Hz. Muhammed'in doğum yeri olan Mekke ile mezarının bulunduğu Medine şehirleri hem bu özelliklerinden, hem de Kâbe'nin Mekke'de bulunmasından dolayı her yıl hacılar tarafından ziyaret edilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Saudî Arabistan hükümeti, hacılardan aldığı vergileri (ayakbastı parasını) indirdi. Bu da, hacıların sayısını daha çok artırdı.

Saudî Arabistan'ın Başlıca Şehirleri

Saudî Arabistan'da büyük şehirler çok azdır, bunların birbirleriyle bağlantıları yok gibidir.

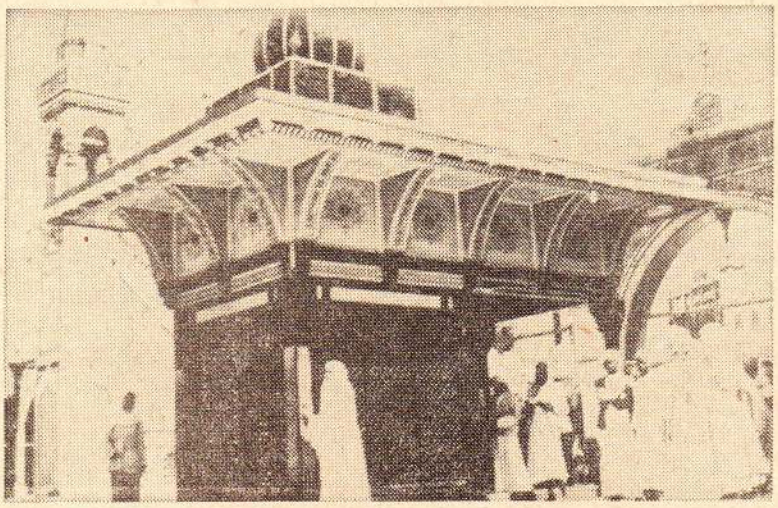
Riyad. — Başkenttir, Necit bölgesinde 120.000 nüfuslu bir şehirdir. Geri kalmış bir şehir olmasına rağmen, sokaklarında lüks otomobillerin çokluğu göze çarpar; çünkü halkın büyük çoğunluğu fakirse de zenginler çok ihtişamlı bir hayat sürer. Şehirde büyük bir kıral sarayı, büyük bir cami, daha birçok camiler, medreseler vardır.

Dahran. — Basra Körfezi'ne yakın 50.000 nüfuslu bir şehirdir. Petrol bölgesinin merkezi sayılır. Petrol borusu Dahran'dan geçer. Şehir, Riyad'a, ayrıca gene bu bölgede önemli bir petrol merkezi olan Hofuf'a demiryolu ile bağlıdır. Dahran'da bir teknik

SAUDİ ARABİSTAN

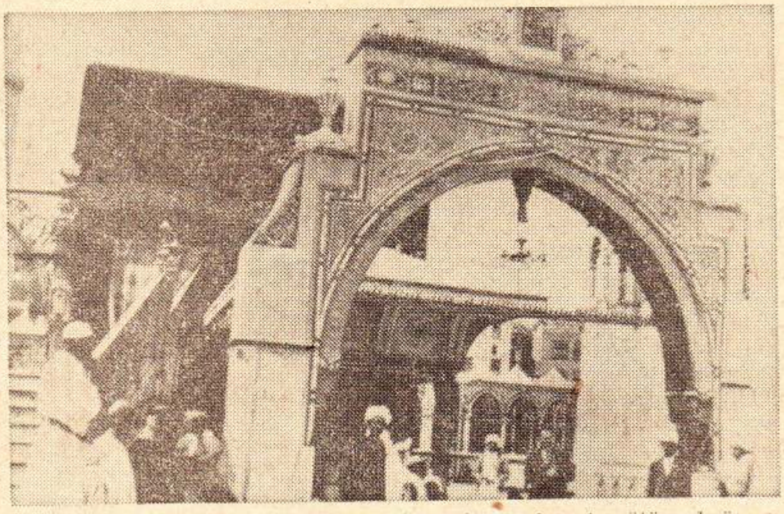
SAUDÎ ARABİSTAN'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

İbrahim Peygamber'in makamı. — Burası yalnız Müslümanların değil, çeşitli dinlerden olanların da ziyaret yeridir.

Mekke'de Kâbe. — Her yıl kurban bayramında burası hacca gelen Müslümanlarla dolar. Hacılar bayram günü Kâbe'nin çevresini dolaşırlar.

Mekke'de Zemzem Kuyusu. — Buraya gelenler yanlarında götürmek üzere bu kutsal sudan biraz alırlar.

okul vardır, petrol işlerinde çalışacak teknik elemanlar burada yetişir.

Mekke. — Saudî Arabistan'ın tarih yönünden en önemli şehirleri Hicaz'dadır. Bu arada Müslümanların dinî ziyaret yeri olan Mekke eskiden hem Hicaz'ın, hem de bütün Saudî Arabistan'ın merkeziydi. Bugün de dinî merkez olduğu kadar, Saudî Arabistan'ın ikinci başkenti sayılır (Bk. Mekke).

Medine. — Hicaz'ın en büyük şehirlerinden biridir. Hz. Muhammed'in mezarı buradadır (Bk. Medine).

Cidde. — Kızıldeniz kıyısında, Saudî Arabistan'ın en büyük limanlarından biridir. Yalnız Hicaz'ın değil, bütün Saudî Arabistan'ın en kalabalık şehri sayılır. Şehirde bir de hava alanı vardır (Bk. Cidde).

Taif. — Mekke'nin doğusunda eski bir şehirdir. Bir ara, Saudî emîr (prens)lerine merkez olan bu şehrin, Türk tarihi bakımından da önemi vardır. Mithat Paşa buradaki kaleye sürgün edilmiş, sonra II. Abdülhamit tarafından boğdurulmuştu. Taif'te bir hava alanı vardır (Bk. Taif).

Asir bölgesinin önemli şehirleri arasında, bir de hava alanı bulunan Kizan limanı ile, bölgenin merkezi Abha başta gelir.

Saudî Arabistan'ın Kızıldeniz kıyılarında Yenbu, Akaba Körfezi'ne yakın bir yerde de Aynuna adında iki limanı daha vardır.

Eğitim ve Kültür

Saudî Arabistan, eğitim ve kültür bakımından çok geridir. Bütün ülkede ancak 60 ilkokul, 14 ortaokul, 3 de lise vardır. Bunun dışında köylerde, kasabalarda yalnız okuyup - yazmak öğreten din adamları bulunur, bunlar özel olarak öğretim yaparlar.

Saudî Arabistan gençlerinden yüksek öğrenim yapmak isteyenler, Türkiye, Mısır, Cezayir Üniversitelerine giderler. Son yıllarda, Amerikalıların yardımı ile Dahran'la Hufuf' da iki teknik okul açılmıştır.

Saudî Arabistan'da üniversite, millî müzeler, kitaplıklar yoktur. Güzel sanatlardan yalnız süsleme bölümünde çalışanlar bulunur.

Saudî Arabistan'ın Ekonomik Durumu

Tarım. — Saudî Arabistan, toprak üstü ürünleri bakımından fakir bir ülkedir. Çöllerle kaplı olan memleketin ancak belirli küçük parçaları tarıma elverişlidir. Yemen'le sınırı olan Asir bölgesinde, Hicaz dağlarından inen küçük akarsuların vâdilerinde buğday, arpa, mısır, yulaf yetişir. Ayrıca, bu bölgelerde, Necit'deki küçük su boylarında hayvan da yetiştirilir. Çöl iklimine dayanan develer ve küçük baş hayvanlar başta gelir. Çölde yaşayanların geçimini, deve, koyun ve keçi sürüleri sağlar. Bu hayvanların derileri, yünleri de dış ülkelere satılır.

Maden. — Saudî Arabistan maden bakımından da zengin değildir. Az miktarda altın ve bakır vardır.

Petrol. — 1936'da El Hasa bölgesinde Amerikalılar tarafından petrol bulununca, Saudî Arabistan'ın ekonomisinde göze çarpan bir değişme oldu. Zengin kaynaklarından elde edilen ham petrolle Saudî Arabistan, kısa zamanda, İran'ı, Irak'ı geride bıraktı. 1957'ye kadar dünyada en çok petrol elde edilen dördüncü ülke Rusya'dan sonra Saudî Arabistan' dı. Şimdi Küveyt öne geçmiş durumdadır.

Zengin petrol kaynakları, bugün Saudî Arabistan'a büyük ölçüde döviz sağlar. Ras Tenura'da büyük bir rafineri vardır. Petrol boru ile, Ürdün ve Suriye'den geçirilerek, Lübnan'ın Akdeniz kıyısındaki Sidon limanına yollanır. S. Arabistan petrollerini «Arabian - America Oil Company» (Aramco) işletir.

Endüstri. — Yalnız petrolle ilgili endüstri tesisleri vardır. Bunun dışında fabrikalar parmakla gösterilecek kadar azdır. Saudî Arabistan bütün gerekli maddeleri yabancı ülkelerden alır. Bütçe açığı petrolden elde edilen gelirle kapatılır.

Ulaştırma. — Ülke içinde ulaştırma deve sırtında, yüzlerce yıldan beri süregelen kervan yolları ile yapılır. Tek demiryolu, başkent Riyad ile Dahran arasındadır. Son yıllarda ülkenin büyük şehirlerini birbirine bağlayan otomobil yolları yapılmıştır. Riyad, Taif, Medine, Dahran, Kizan, Hufuf ve Sulaimiye'de hava alanları vardır. Saudî Arabistan Havayolları da, Avrupa'nın bazı şehirleri arasında seferler yapmaktadır.

Tarihte Saudî Arabistan

Arabistan Yarımadası'nın büyük bir kesimini kaplıyan Saudî Arabistan'ın tarihi bu yarımadanın tarihiyle birlikte gelişmiş, bu arada, yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır (Bk. Arabistan). II. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu parçalanınca, Arap emîrlerinden İbnissuut, Necit'i tamamen ele geçirdi, 1921'de kendisini «Necit Sultanı» ilân etti. Bundan sonra, İngilizler'in yardımı ile Hicaz'ı da aldı. Arabistan Kıralı olan Haşimî ailesinden Hüseyin ile mücadeleye başladı. 1925'te Mekke'yi alarak, Hüseyin'i Hicaz'dan çıkardı, 1926'da Hicaz Kıralı oldu. İngiltere, Cidde'de yapılan 1927 anlaşması ile onun kıralllığını kabul etti. 1932' de İbnissuut, Kırallığının adını «Suudî (Saudî) Arabistan»a çevirdi. Bugünkü kıral onun oğlu Suud bin Abdülâziz'dir. Kırallığı kuran babası Abdülâziz İbnissuud'un ölümü üzerine 1953'te tahta çıkmıştır.

SAVANA

Ekvator bölgelerindeki geniş çayırlara «Savana» denir. Savanalarda, yüksek boylu otsu bitkiler bulunur. Çeşitli ot türlerinden meydana gelen bu bitki toplulukları arasında, seyrek olarak serpilmiş ağaçlar da görülür.

Savanalar kendiliğinden çıkmış bitkilerle kaplıdır. Yalnız, bunlar arasında, oralarda yaşıyanların ekip biçtikleri yerler de vardır. Savanalardaki yüksek boylu, gür otlar bizon, yaban mandası gibi yabani hayvanların beslenmesine çok elverişlidir.

Devletlerin anlaşmazlıkları halletmek için başvurmak zorunda kaldıkları son çare:

SAVAŞ

SAVAŞ, iki, ya da daha çok devletin silâhlı kuvvetleriyle, karşılıklı vuruşmalarıdır. Bunun için, önce aralarındaki diplomatik bağları kesip birbirlerine resmen savaş açarlarsa da bunu bildirmeden savaş durumuna geçen devletler de vardır.

Tarih öncesi, çağlardan beri, insanlar birbirleriyle savaşagelmişlerdir. Savaş, genel olarak iki topluluğun birbirini yok etmek üzere giriştiği çabadır. Yalnız, savaşların birçok çeşidi vardır. Aileler, kabîleler birbirleriyle çarpıştıkları gibi, çeşitli din mensupları da aralarında savaşmıştır. Bugün savaşlar daha çok, devletler arasında olmaktadır.

Savaş insanların kendi kendilerine yol açtıklar felâketlerdir. Daima çok büyük acılara, sıkıntılara sebep olur. Öyleyken, acaba niçin, durmadan, savaş çıkıyor? Bunun cevabını verebilmek için savaşların sebebi üzerinde duralım.

Savaşlar Niçin Yapılır

Bugün, istediği şeyleri barış yolu ile elde edebilen hiçbir millet savaşmaz. Günümüzün savaşları çok önemli bir konuda anlaşamıyan, öbür tarafın dediğini yapmaktansa savaşmayı göze alan devletlerce yapılmaktadır.

İlkel insanlar arasındaki savaşlar küçük toplulukların aralarında, istedikleri bir şeyi elde etmek için yaptığı saldırışlardan ibaretti. Bunların birbirleriyle hemen de hiç toplumsal ilişiği yoktu. Daha ileri çağlarda medeni milletlerin vahşilere karşı açtığı savaşlar da bu türlüdür. Bu savaşlar avlanmaktan bir parmak daha ileri bir karakter gösterir.

Toprak İçin Savaş. — Eski çağların savaşı daha çok insanların yaşamalarını sağlıyacak toprağı bulmaları için olurdu. Kuraklık yüzünden Orta Asya'nın verimli toprakları kuruyunca burada yaşıyanlar komşulariyle savaşmak zorunda kaldılar (Bk. Göç). Savaşa uğrıyan komşu kabîleler ya teslim oldu, ya da daha zayıf başka kabîlelerin yerlerini almaya çalıştılar. Bu çeşit savaşlar zaman zaman Asya'nın, Avrupa'nın önemli bir kısmını kapladı. Amerika'daki ilk yerleşme yıllarında da «öncüler» (pioneers) ile Kızılderililer arasında da bu çeşit savaşlar oldu.

Toprak için savaş zamanımızda tamamen kaybolmamışsa da önemli bir savaş sebebi olmaktan çıkmıştır.

Servet İçin Savaş. — Eski imparatorluklar servet için birçok savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlara doğrudan doğruya hükümdar karar verir, ücretli askerlerden kurulu ordulariyle savaşa çıkardı. Başka bir ülkeyi fetheden hükümdar oranın ahalisini yerinden sürmez, onlardan yalnız vergi almakla yetinirdi. Askerleri ise elde ettikleri ganimetlerle zenginleşmeye bakarlardı. Öte yandan, vergiyi kendi hükümdarı yerine başka bir hükümdara vermek halk için pek büyük bir fark sayılmazdı.

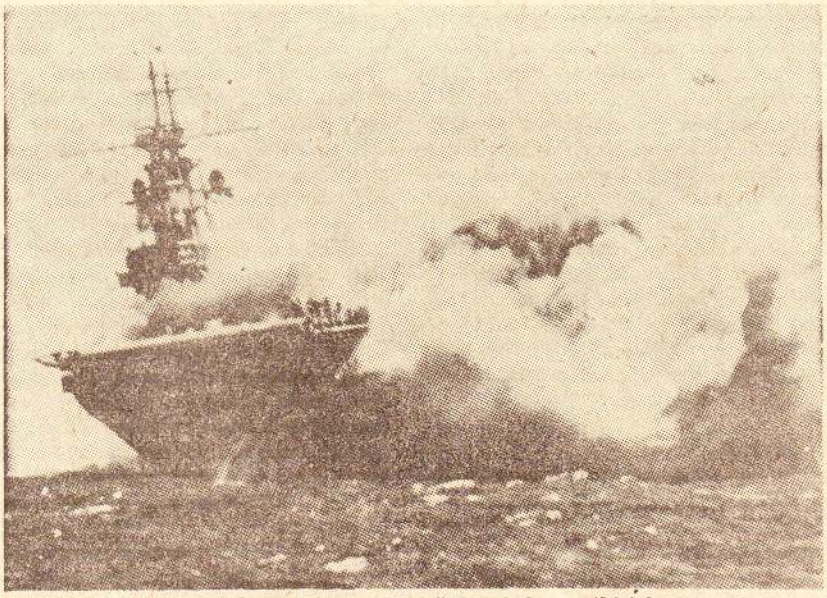
Ortaçağ'da birçok servet savaşı yapılmıştır. Çok defa bir derebeyi başkasının topraklarını almak için savaş açar, bu savaşlarda kendi askerlerini kullandığı gibi başkalarından kiraladığı askerleri de dövüştürürdü. Bir şehri alan bir derebeyinin büyük bir para karşılığında geri çekildiği olurdu.

Son çağlarda servet savaşları sömürge elde etmek için yapılan savaşlardır. Birçok Avrupalı devletler Amerika'da, Asya'da, Afrika'da altın, elmas, petrol gibi servet kaynakları için çarpışmıştır. Daha sonra çarpışmalar ticaretin kontrolüne yöneldi. Yalnız, öyle sömürgeler vardır ki, bunlar için yapılan çarpışmaların verdiği zarar, sağladığı kazançları kat kat aşmıştır.

Din Savaşları. — Din konusu da eski savaşların en önemli sebeplerinden biri olmuş-

Eskiden savaşlar, kılıç, kalkan gibi, kol kuvvetine dayanan silâhlarla yapılırdı. Günümüzün savaşlarında artık bu gibi silâhların hemen hiç önemi kalmadı. İşte, ellerindeki ateşli silâhlarla düşmana saldırmaya hazırlanan erler.

Binlerce tonluk bir uçak gemisi isabet aldığı bombaların etkisiyle yavaş yavaş sulara gömülüyor.

tur. Müslümanlığın, Hıristiyanlığın kuruluş ve yayılışları sırasında önemli savaşlar oldu. Başka dinler için de durum aynıdır. Tarihte en büyük din savaşlarından biri Haçlı Seferleri'dir (Bk. Haçlı Seferleri).

Güvenlik Savaşları. — Birçok siyasi topluluklar daima başka siyasi toplulukların hücumundan endişe ederler. Bu korku devletlerin devamlı olarak silâhlı kuvvetler beslemesine yol açar. Bazı durumlarda elde silâhlı kuvvetler bulundurulması belirli bir devlete karşı olur. O zaman öbür devlet kendisini korumak için ordusunu kuvvetlendirmeye bakar. Böylece, bir devletin hücumuna uğrıyan devlet de kendi güvenliğini korumak için savaşmak zorunda kalır. Bugün bütün milletlerin ordu beslemekteki başlıca amacı ülkelerini her hangi bir saldırışa karşı korumak, güvenliklerini sağlamaktır.

Savaşların Gerçek ve Görünür Sebepleri

Medeniyet ilerledikçe savaş sebepleri de değişmiş, bir tek sebep yüzünden savaş çıkmamaya başlamıştır. Bir savaşın artık belki yüzlerce sebebi vardır. Savaşların görünürdeki sebepleriyle gerçek sebepleri çok defa birbirinden ayrıdır. Çoğunlukla bu gerçek sebepler açıklanmaz, basit bir sebep savaşın patlamasına yol açar. Meselâ I. Dünya Savaşı'nın birçok gerçek sebepleri olduğu halde bir suikast olayı savaşın görünür sebebi olmuş, bu büyük savaş böylece patlamıştır (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

Aynı şekilde A.B.D. ile İngiltere arasında çıkan 1812 savaşının gerçek sebebi Amerikalılar'ın İngilizler'den daha fazla toprak koparmak isteğiydi. Halbuki İngilizler'in Amerikan deniz ticaretine karışması savaşın sebebi olarak gösterildi.

Savaşların bazan çok bayağıca, çok bencil, çok kötü niyet taşıyan sebepleri de olabilir. Yalnız, bu gibi niyetlerle savaş açan devletler halka karşı daima asil sebepler gösterirler; kendilerinin haklı olduğunu ispata çalışırlar. Bir savaşta, savaşan devletlerden her ikisi de kendine göre haklıdır. Her iki taraf da haklı olduğunu iddia eder. Ancak, hangi tarafın gerçekten haklı olduğunu kestirmek çok güçtür. Kötü hükümetler, kötü idareciler bir milleti savaşa sokabilirler.

Milletlerin kendi isteğiyle savaşa girdiği de olur. Bu savaş isteğinin de birçok sebebi vardır. Meselâ A.B.D.'nin milletçe Birinci Dünya Savaşı'na girmek istemelerinin sebepleri çok çeşitliydi. Bazıları Almanlar'ın Belçika'yı işgaline kızıyor, bazıları Fransa ile İngiltere'ye yardım etmek istiyor, başka bir kısım Amerikalılar da Alman denizaltılarının A.B.D. ticaretine sekte vuracağına inanıyorlardı. Öte yandan, «Lusitania» transatlantiğinin batırılışına kızanlar, ayrıca doğrudan doğruya Almanya'yı haksız görenler vardı. İşte bütün bunların sonu Amerikalılar'ın milletçe savaş istemesine yol açtı.

Ekonomi ve Savaş

Bazı tarihçiler, iktisatçılar ekonomik çöküntü ile savaş arasında yakın bir ilgi görürler. Onlara göre, dünya ölçüsündeki ekonomik buhranlar sırasında her millet, ne pahasına olursa olsun, kendi bütünlüğünü korumak ister. Bu gibi zamanlarda milletler kendi ülkelerindeki işsizliği önlemek için ithalâtı alabildiğine kısar, yani gümrük tarifelerini yükseltirler. Buna bazan «işsizliğin ihracı» denir. Bir ülkenin satın aldığı mallara kapılarını kapaması malları satan ülkede işsizlik başlamasına yol açar. En sonunda, hükümetler biraz da işsizliği önlemek için silâh yapımına önem vermeye başlarlar. Öte yandan, silâhlı kuvvetlerin artırılması da birçok kimselere iş sağlamış olur. Böyle bir durumda halk bir başka millete karşı kışkırtılırsa, ya da tehlike karşısında olduğuna ikna edilirse savaş kolayca başlar.

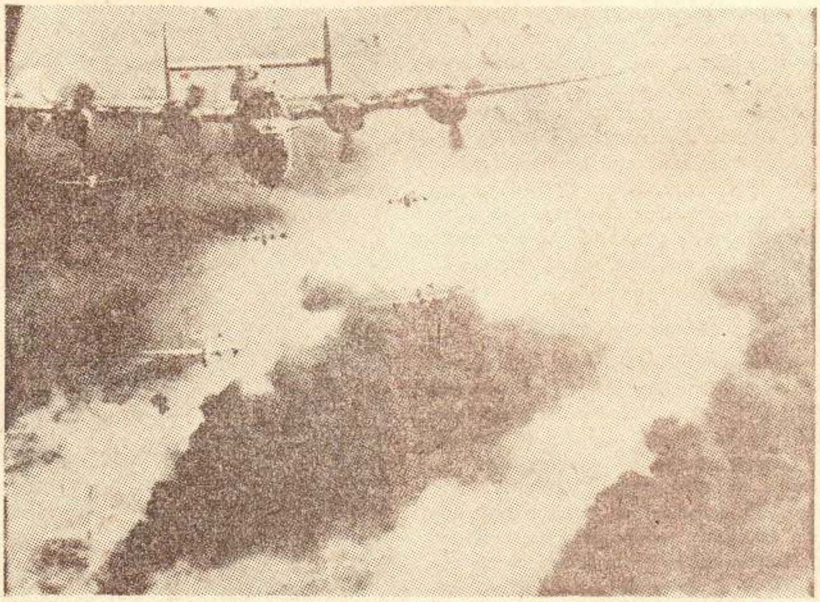
Savaşın birçok durumlarda halka daha çok iş sağladığı bir gerçektir. Bu yüzden çok uzun süren iktisadi krizler hayatta bütün ümidini kaybetmiş insanlar için son bir ümit kaynağıdır. Topluluklar bu gibi hallerde Alman diktatörü Adolf Hitler gibi kimseleri bile takip ederler. Ancak, bugün modern demokrasilerde işsizliğe son vermek, iktisadi buhrandan kurtulmak için bir savaşa girişmek akla gelmez.

Savaş Usulleri

Bilim ilerledikçe savaş usulleri de bunun yanı sıra gelişme göstermiştir. Barut icat edildikten sonra ateşli silâhların ok, yay ve mızrağın yerini alması savaş usullerinde büyük değişikliklere yol açtı. Ortaçağ'da zırhlı bir asker zırhsız bir düzine insana bedeldi. Ateşli silâhlar, toplar zırhlı askerleri de işe yaramaz hale getirdi.

Ateşli silâhların geliştikçe getirdiği her yenilik savaş usullerinde de değişikliklere yol açtı. En sonunda uçak icat edildi. O zamana kadar yalnız cephedeki askerler arasında geçen savaş, uçakların gelişmesinden sonra, cephe gerilerine de yayıldı. Cephede savaş usulleri de buna göre değişti.

Savaş usullerinde değişiklikler, yenilikler

Günümüzün savaşlarında hava kuvvetleri önem bakımından birinci derecede gelir. Ağır uçankalelerin attıkları binlerce tonluk bombalar kısa bir zamanda koskoca bir şehri yerle bir edebilir.

TARİH BOYUNCA BÜYÜK SAVAŞLAR

TARİHİN ilk çağlarından beri milletler arasında çok çetin, kanlı çarpışmalar olmuştur. Bunların birçoğu, kendi çağlarındaki silâhların çapında korkunç sonuçlar doğurmuş, birçoğu da tarihin gidişini değiştiren gelişmelere yol açmıştır. Tarihin büyük savaşlarını, bunların sonuçlarını aşağıda özet olarak bulacaksınız.

PERS SAVAŞLARI (M. Ö. 493-479). — Persler (İranlılar), Yunan ülkelerine saldırdılar. Başlangıçta birçok Yunan toprakları Persler'in eline geçti. Maraton, Termopil ve Salamis'te yapılan savaşlar sonunda Yunanlılar bağımsızlıklarını koruyup Ege Denizi'nde üstünlüğü ele geçirdiler.

PÖN SAVAŞLARI (M. Ö. 246-146). — Romalılarla Kartacalılar arasında, aralıklarla, tam yüz yıl sürdü. Sonunda Romalılar Kartacalılar'ı yendiler. Akdeniz'i kesin olarak ellerine geçirdiler.

HAÇLI SAVAŞLARI (1096-1291). — Hıristiyan Avrupa krallıkları ile Türkler ve daha başka Müslüman devletler arasında olan bu savaşlar, tarihin kaydettiği en uzun, en kanlı savaştır. Hıristiyanlar Kudüs'ü almak amaçlarına hiçbir zaman ulaşamadılar, zaman zaman üstünlük kazandılarsa da sonunda savaşı kaybettiler.

YÜZYIL SAVAŞI (1337-1453). — İngiltere ile Fransa arasında yapılan savaşlardır. Çoğunu İngilizler kazandıysa da bu savaş sonunda Fransa'da birlik doğdu. İngilizler, Fransa üzerinde gene de üstünlük kuramadılar.

OTUZ YIL SAVAŞI (1618-1648). — Avrupa'nın Katolik ve Protestan devletleri arasında çıkan bu savaşta, İsveç'le Fransa, Avusturya'ya karşı, Alman Protestanlarını korudular. Savaşın sonucu Avusturyalı Habsburg hanedanının nüfuzunun kırılması oldu.

YEDİ YIL SAVAŞI (1756-1763). — İngiltere ile Prusya, Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı savaştılar. Prusya, galip gelerek büyük bir Avrupa devleti oldu. İngiltere de Quebec Savaşı'nı kazanarak Kanada'yı ele geçirdi.

AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI (1775-1783). — Amerika'daki 13 İngiliz sömürgesinin, İngiltere Krallığı'na karşı açtığı bu savaş, Birleşik Amerika'nın kurulması ile sonuçlandı. Önemli savaşlar Bunker Hill, Saratoga ve Yorktown'da oldu. Savaşı kaybeden İngiltere, yeni kurulan Amerika Birleşik Devletleri'ni tanıdı.

FRANSIZ İHTİLÂLİ SAVAŞLARI (1792-1799). — Krallığı devirerek, halk idaresi kuran Fransa'ya karşı İngiltere, Avusturya ve Prusya'nın açtığı bu savaş tam bir sonuca varmadan Napoléon devrine kadar sürdü. Bu arada Fransız orduları İtalya ile Almanya'ya girdiler.

NAPOLÉON SAVAŞLARI (1799 - 1815). — Fransa'da imparatorluk kuran Napoléon'a karşı İngiltere ile bağlaşıklarının giriştiği bu savaşların büyük bir kısmını Napoléon kazandı. Sonuçta İngilizler, 1815'te Waterloo'da Napoléon'u yendiler. Saint Helena adasına sürgün edilen Napoléon orada öldü.

AMERİKA İÇ SAVAŞI (1861-1865). — Köleliğin kaldırılmasını istiyen Kuzey devletleri ile buna karşı olan Güney Devletleri arasındaki bu savaş, Kuzeyliler'in zaferiyle sona erdi. Bu arada Vicksburg ve Gettysburg'da çok kanlı çarpışmalar oldu.

AVUSTURYA - PRUSYA SAVAŞI (1866). — «7 Hafta Savaşı» da denir. Sadowa'da yenilen Avusturyalılar, Almanya üzerindeki üstünlüklerini kaybettiler.

FRANSA - PRUSYA SAVAŞI (1870-1871). — İmparatorluk kurmak istiyen Prusya ile, III. Napoléon Fransa'sı arasında çıkan bu savaşı Sedan'da Almanlar kazandı. Versaille Sarayı'ndaki antlaşma ile Almanya İmparatorluğu ilân edildi, Fransa'da İkinci İmparatorluk idaresi çöktü.

RUS - TÜRK SAVAŞI (1877-1878). — Bizim tarihlerimizde Doksanüç (1293) Savaşı diye anılan bu savaş Rusya'nın Balkan milletlerini Osmanlı İmparatorluğu aleyhine kışkırtmasından çıktı. Önceleri Türkler, parlak zaferler kazandılar. Plevne'de Osman Paşa, aylarca büyük Rus ve Romen ordularına dayandı. Sonunda savaşı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Balkan milletlerine ve Ruslar'a toprak verdi.

İSPANYOL - AMERİKAN SAVAŞI (1898). — Küba'daki ihtilâlcilere Amerika'nın yardımı ile başladı. Savaşı, Manila ve Santiago'daki zaferi ile Amerika kazandı, Küba ve Filipin adaları İspanya'dan ayrıldı.

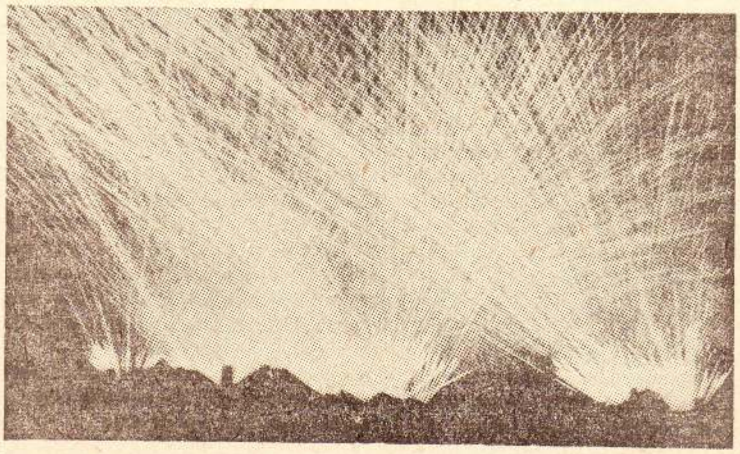
RUS - JAPON SAVAŞI (1904-1905). — Uzak Doğu'da üstünlük elde etmek için patlak veren kara ve deniz savaşlarını Japonlar kazandı. Japonya hem Uzak Doğu'da, hem de «Büyük» devletler arasında söz sahibi oldu.

BALKAN SAVAŞI (1912-1913). — Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan arasında oldu. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşla birlikte Rumeli'de de birçok yerleri Balkan milletlerine kaptırdı.

I. DÜNYA SAVAŞI (1914-1918). — Avrupa'da üstünlük kurmak amacından çıkan bu savaşta devletler ikiye ayrıldı. Bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan, öte yanda da Fransa, Rusya, İngiltere, İtalya, Amerika, Japonya ve bağlaşıkları vardı. Sonuçta Almanya ile bağlaşıkları yenildi, Rusya'da «Bolşevik» ihtilâli oldu, Osmanlı İmparatorluğu dağıldı (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI (1920-1922). — Yalnız Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de en büyük, en şanlı kahramanlık destanlarından biridir. Kurtuluş Savaşı Türkler'in Osmanlı İmparatorluğu devrindeki çeşitli zaferleriyle bile ölçülemiyecek üstünlükte bir zaferle sona ermiştir. Çünkü, Osmanlı hükümeti bile kendisini yenilmiş sayarken, Türk milleti, Ulu Atatürk'ün önderliğinde yeniden canlanmış, kendisinden kat kat üstün düşman ordularını yenerek bağımsızlığını kazanmış, yepyeni, dinç, genç bir devlet kurmuştur (Bk. Kurtuluş Savaşı).

II. DÜNYA SAVAŞI (1939-1945). — Nazi Almanya'sının Avrupa'yı egemenliği altına almak istemesi üzerine çıkan bu savaşta dünya devletleri ikiye ayrıldı. Bir yanda İngiltere, Fransa, Amerika, Rusya, Çin (Müttefikler); öbür yanda da Almanya, İtalya ve Japonya (Mihver Devletleri) vardı. Atom bombası bu savaşın son yılında Amerika tarafından Japonya'ya karşı kullanıldı, savaşı Müttefikler kazandı (Bk. İkinci Dünya Savaşı).

İkinci Dünya Savaşı'nda Berlin üzerinde uçan düşman uçaklarını düşürmek için açılan bu baraj ateşine pekâlâ bir «mermi perdesi» denebilir.

savaş masraflarının da geniş ölçüde artmasına yol açmıştır. Bugünkü savaşlar akıl almıyacak kadar büyük masraflara mal oluyor. 1812 savaşı A.B.D.'ne günde 117.000 dolâra mal olmuştu. II. Dünya Savaşı'nın günlük masrafı ise 250.000.000 dolârı bulmuştur.

Füzelerin, güdümlü mermilerin, atom bombasının gelişmesi savaş usullerini yeniden, temelinden değiştirdi. İlk defa 1945'te Japonlar'a karşı kullanılan atom bombası II. Dünya Savaşı'nın bir anda son bulmasını sağladı. Öte yandan, savaştan sonra büyük bir hızla geliştirilen güdümlü mermiler bu bombaların çok etkili şekilde kullanılma imkânını hazırladı.

Yeni Bir Savaş Çıkacak mı?

Bugün bilginler çıkacak bir atom savaşının dünya medeniyetini yok edeceğine inanmaktadır. Bunun için, hiçbir devlet savaşı göze alamaz sanılıyor. Esasen, demokratik memleketlerin inanışına göre normal olan barıştır. Savaş hali toplumlar için bir hastalık durumu gösterir. Ancak, savaşın nerede bitip, barışın nerede başladığını kestirmek çok güçtür. İki millet yıllar boyu görünüşte birbiriyle dost geçinir ama, aslında birbirlerine karşı silâhlanır, diş biler. Bu iki millet için, acaba, tam anlamıyla barış içindedir diyebilir miyiz? Nitekim, birçok tarihçiler I. ve II. Dünya Savaşları arasında geçen yirmi yıllık zamanı doğrudan doğruya savaşın bir devamı, savaş arasında bir dinlenme anı sayarlar (Bk. İkinci Dünya Savaşı).

Savaş Esirleri

Savaşta düşman kuvvetinin eline geçen askerlere «savaş esiri» denir. 1907 Lahey Sözleşmesi ile 1929 Cenova Sözleşmesi'ne göre, savaşta esir alan milletler ellerindeki esirlere kendi askerlerine yaptıkları muameleyi yapmak zorundadırlar. Ancak, istiyen esirler çalıştırılabilir, bu çalışmalarına karşılık da ücret alırlar.

Çalışmak istemiyenler zorla çalıştırılamaz. Esirler yakınlariyle mektuplaşabilirler; ancak, bu mektuplar sansür edilir.

Milletlerarası sözleşmelerdeki bu şartlara rağmen, II. Dünya Savaşı'nda Almanlar, Japonlar savaş esirlerine karşı zalimce hareket ettiler. Kore savaşında da komünistler aynı şeyi yaptı.

Savaş Gemileri

Silâhların, savaş tekniğinin gösterdiği gelişmenin yanı sıra savaş gemileri de gittikçe şekil değiştirdi

SAVAŞ GEMİLERİ, denize kıyısı olan milletlerin bu alandaki menfaatlerini korumak, denizden gelecek düşmanlara karşı savunmak için bulundurduklar gemilerdir. Savaş gemileri özellikle savaşmaya elverişli olarak hazırlanır. Savaş gemilerinin bütünü bir milletin «donanma»sıdır.

Çok eski çağlardan beri insanlar savaş için çeşitli tekneler yapmışlardır. Savaş gemilerinin gelişmesi, deniz taşıtlarının gelişmesiyle bir gitmiştir. Akdeniz kıyılarında gelişen ilk milletlerin deniz kuvveti bulundurdukları biliniyor (Bk. Deniz Taşıtları).

Önceleri öteki gemiler gibi savaş gemileri de kürekle yürütülürdü. Sonradan yelken gelişti. Yelken derhal savaş gemilerine de konuldu. Buharlı gemilerin icadından sonra savaş gemileri de buharlı yapılmaya başlandı.

Yüzyıllar Boyunca Donanma

Asurlular, Fenikeliler. — Düzenli savaş gemilerinden kurulu ilk donanmayı M.Ö. VII. yüzyıllarda Asurlular'ın yaptığı sanılıyor. Bunların savaş gemilerinde silâhlı savaşçılar bulunurdu. Denizci bir millet olan Fenikeliler'in de önemli deniz kuvvetleri vardı.

Yunanlılar, İranlılar. — Atinalı devlet adamı Themistokles devamlı büyük donanma kurulması için hazırlanan bir plânı gerçekleştirdi. Öte yandan, İranlılar'ın da deniz kuvvetleri vardı. Yunanlılar büyük donanmalarını İran hükümdarı I. Serhas'ın büyük bir donanmayla hücumundan üç yıl önce hazırladılar. Serhas 1.300 gemilik büyük bir filo ile Yunanistan açıklarına geldi. Atina açıklarındaki Salamis adası civarında yapılan Salamis Deniz Savaşı bu sırada oldu. Savaşı Yunan donanması kazandı. Bu savaş sonunda İranlılar'ın Avrupa'ya geçmesi önlenmiş oldu. Böylece, deniz kuvvetleri dünya tarihini değiştirecek önemli bir rol oynadı.

Roma, Kartaca. — Romalılar da, Kartacalılar da denizciliğe, savaş gemilerine büyük önem verirlerdi. Bunlar Yunan savaş gemilerini çeşitli değişikliklerle taklit ettiler. M.Ö. 260 yılında Roma donanması, Kartaca donanmasından daha kudretli hale geldi. Kullanılan kürekçi sayısı da günden güne artıyordu. Romalılar'ın Kartacalılar'ın büyük kadırgalarında 300 kürek bulunurdu.

Viking Gemileri. — Vikingler belki de savaş gemisi kullanan kavimlerin en eskisidir. M. Ö. 1500 yıllarından Viking gemilerinin varlığı bilinmektedir. Vikingler'in küçük kadırgaları çok dayanıklı teknelerdi. 20 m. kadar uzunlukta olan bu tekneler 32 kürekle yürütülürdü.

İngiltere. — Vikingler geliştirdikleri savaş gemileri sayesinde Avrupa'ya, Britanya Adaları'na hücumlar yapıyorlardı. Bunların sürekli hücumları ancak 900 yıllarında durdurulabildi. İngilizler devamlı temasları sayesinde Vikingler'den ilk gemi örneklerini aldılar. İngiliz donanmasının kurucusu sayılan Kıral Alfred 900 yıllarında Vikingler'i durdurduktan sonra İngiltere büyük bir donanma yapmaya girişti. 959-975 yıllarında İngiltere'nin binlerce savaş gemisi vardı.

Savaş Gemilerinin Gelişmesi

XI.-XIV. yüzyıllarda savaş gemilerinde çeşitli değişiklikler oldu, türlü savaş gemileri yapıldı. XIV. yüzyılda ise ateşli silâhlar savaş gemilerinde de yer almaya başladı. XV. yüzyılda toplar savaş gemilerinin en vazgeçilmez unsuru haline geldi. Gemilere topların konması daha büyük, daha sağlam gemilerin yapılmasını gerektirdi (Bk. Kadırga; Kalyon).

Bu sıralarda dünya denizciliiğnde söz sahibi olmaya başlıyan Türkler kısa bir zamanda bütün Akdeniz'i egemenlikleri altına aldılar.

XVIII. yüzyıl savaş gemilerinde çok daha büyük gelişmeler oldu. Bu çağda birinci sınıf bir savaş gemisinin üç güvertesi, 100 topu olurdu. İkinci sınıf gemilerde 90-100, üçüncü sınıf gemilerde 64-84 top bulunurdu. Topların attığı güllelerin ağırlığı 5-6 kilo kadardı.

Buharlı Gemiler. — XIX. yüzyılda buhar gücünün gemilere tatbiki aynı zamanda deminin kullanılmaya başlanması savaş gemilerine büyük yenilikler getirdi. Ancak, önceleri, her yeni keşifte olduğu gibi, buharla çalışan gemilere pek güvenilmiyordu. A.B.D. 1843'te ilk uskurlu savaş gemisini denize indirdi. Öte yandan, silâhlar geliştiği için tahta gemiler artık işe yaramaz hale geliyordu; çünkü, çarptığı yerde patlıyan mermiler yapılmıştı.

Zırhlılar. — 1859'da Fransa ilk zırhlı gemiyi yaptı. «Le Gloire» (Şan) adındaki bu gemi de tahtadandı; yalnız bordaları 12,5 sm. kalınlığında demir levhalarla kaplanmıştı. Aynı yıl İngilizler de «Warrior» (Savaşçı) adını verdikleri ilk zırhlı gemilerini yaptılar.

Gemilerin zırhlanması başlayınca daha kuvvetli silâhların yapılması yoluna gidildi. Nişangâh tertibatı geliştirildi. Buna karşılık gemiler de yeni silâhlara karşı korunacak şekilde yapılmaya başlandı. Gemilerin sağlamlığı, silâhların etkisi arasındaki bu yarış bugün de devam etmektedir.

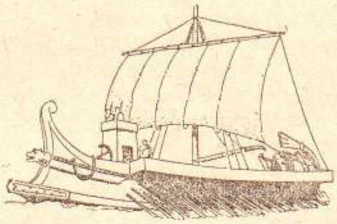
Torpidobotlar. — Buhar gücünün tatbiki, kuvvetli silâhların yapılması üzerine artık borda bordaya çarpışmak geçmişe karışmıştı. Bu durum torpidobotların (torpil atan gemilerin) yapılmasına yol açtı. 1873'te Norveç'te ilk torpidobot yapıldı. Gemilerin de tamamen demirden yapılmasına başlandı. 1890'da İngilizler'in yaptığı «Majestic» savaş gemisi 4 tane 25 sm.'lik, 12 tane 12 sm.'lik toptan başka 30 kadar daha hafif silâh, nihayet 5 torpil taşıyordu.

Dretnotlar. — XX. yüzyılın başları savaş gemilerine büyük yenilikler getirdi. İngilizler sonradan «dretnot» denilen büyük, dayanıklı savaş gemileri yapmaya başladılar. 1906'da denize indirdikleri «Dreatnaught» adındaki zırhlı 18.000 tonluktu. 10 tane 25 sm.'lik topu vardı. Daha küçük topların sayısı ise 30 kadardı.

Denizaltılar. — 1914'te başlıyan Birinci Dünya Savaşı dev savaş gemilerinin denizlerde dolaşmasına, savaşmasına yol açtı. Zamanın birçok modern gemileri 27.000 tonluktu. 37 sm.'lik toplar taşıyorlardı. Zırh kalınlıkları da 30 sm. kadardı. Bu savaş sırasında önemli bir deniz savaşı kaydedilmediyse de, deniz kuvvetleri savaşın sonunu almakta büyük rol oynadılar. Bu arada, 1915'ten sonra Almanya denizaltı savaşlarını şiddetlendirdi. Yüzyılın başından beri gelişen denizaltılar da artık savaş gemileri arasına katılmıştı.

Birinci Dünya Savaşı ile İkincisi arasında devletler donanmaya verdikleri önemi büsbü-

tün artırdılar. Tekniğin getirdiği yeni gelişmeler, keşifler savaş gemilerine daha büyük mükemmeliyetler sağladı. 40 sm.'lik ağır toplar, uçaksavar bataryaları gemilerinin başlıca silâhları haline geldi. 35-45.000 tonluk gemiler denizlerde dolaşmaya başladı. Bu gemilerin zırh kalınlıkları 40 sm.'yi, hızları da saatte 30 deniz milini bulmuştu.

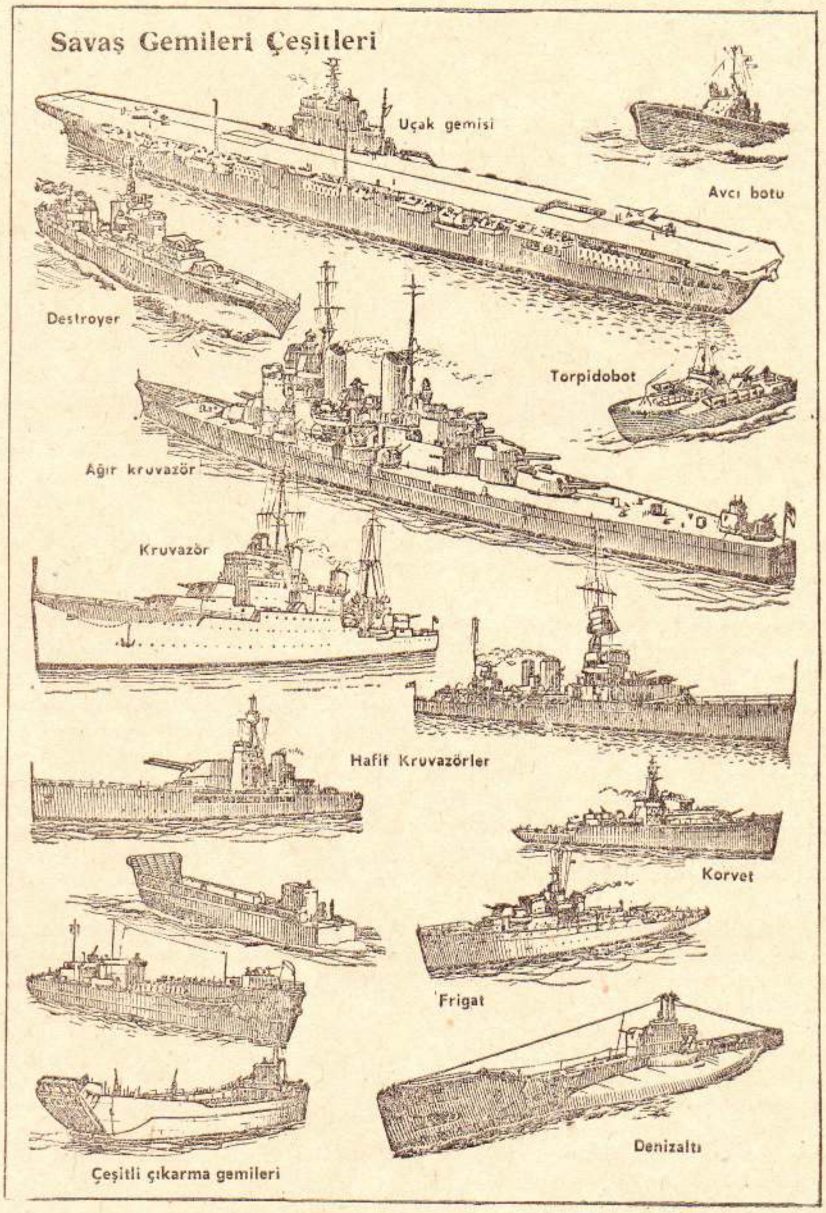
Eski savaş gemilerinin önünde düşman gemisini delmek için uzun mahmuzlar bulunurdu.

Uçak Gemileri. — Uçakların savaşta büyük rol oynaması uçak gemilerinin yapılmasına yol açtı. Bu arada çok büyük uçak gemileri yapıldı. Bunlar avcı ve bombardıman uçakları için bir yüzer alan işi görüyordu. Aynı zamanda, kuvvetli uçaksavar silâhlariyle de donatılmışlardı.

Atom Denizaltısı. — Donanmaya verilen önem II. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etti. Bu devrenin en önemli olayı atom güciyle işliyen denizaltıların yapılmasıdır (Bk. Denizaltı; Atom: Atom Denizaltısı).

Uçak gemlierinde de büyük gelişmeler oldu. A.B.D. 1955'te 60.000 tonluk «Forrestal» uçak gemisini yaptı. Bu, yeni tipin ilk gemisiydi. «Forrestal» tipi gemilerin uçuş güvertesinin uzunluğu 300 metreyi geçer. 1958' de bu sınıftan 3 uçak gemisi daha denize indirildi. Aynı yıllarda Amerikalılar 85.000 tonluk yeni bir uçak gemisi yapmaya giriştiler. İnanılmıyacak büyüklükteki bu gemi 8 nükleer motorla çalışacak, hızı saatte 35 deniz mili olacaktır.

Öteki savaş gemilerinde de son yıllarda zamanın icaplarına uygun yenilikler yapılmıştır.

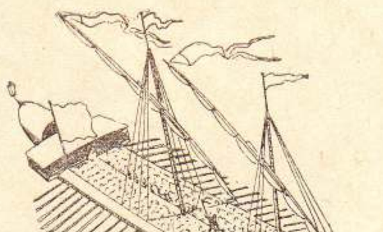
Türk Savaş Gemileri

Türkler Osmanlı İmparatorluğu zamanında dünya tarihinin en büyük, en kudretli donanmasını kurmuş, Türk denizcileri Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirdikleri gibi İngiltere'ye, İslanda'ya kadar giderek varlıklarını duyurmuşlardır.

O çağlarda Türk donanması tek başına bütün Avrupa donanmalarını yenecek kudretteydi. Hele XVI. yüzyılda Türk donanması Avrupa donanmaları üzerine mutlak bir üstünlük kurmuştu (Bk. Denizcilik: Türk Denizciliği).

Türkler'in donanmaya verdiği önem denizcilik alanında büyük gelişmeler kaydetmelerini sağlamıştır. Bu arada coğrafya alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş, mükemmel atlaslar yapılmıştır (Bk. Pirî Reis). Denizciliğe verilen önemi belirtmek için II. Selim'in bir hatt-ı humayununu buraya alıyoruz. 12 ocak 1568 tarihli bu hatt-ı humayun Mısır Beylerbeyine yazılmıştır ve aynen şöyle emir verilmektedir:

«Donanmay-i Humâyûnum denizden Süveyş Deryası'na (Kızıldeniz'e) geçmek içün, bir hark (kanal) kesilmek lâzımdır. Buyurdum ki, vusûl buldukta, asla tehîr-u terâhî etmeyip ol yerin tamâm ehl-i vukuf mimarların ve mühendislerin cem' edip dahî yarar adamlar

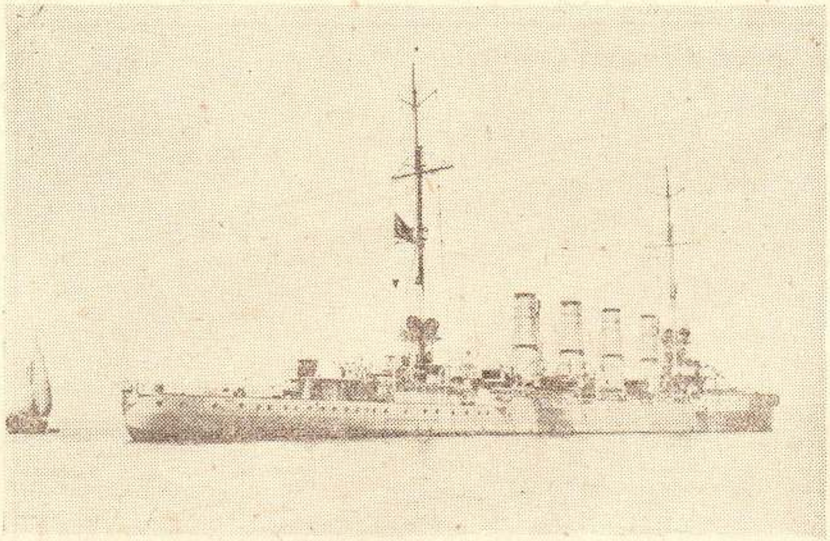

Kalyonlar esirlerin çektikleri küreklerle ilerlerdi. Gemiciler elverişli havalarda yelken de açarlardı.

koşup irsâl eyliyesin ki, varıp Akdeniz ile Süveyş Deryası'nın mâbeynlerin (aralarını) tetebbu edip, ol yer mahallinden hark olmaya (kazılmaya) kaabil midir ve tulü ne mikdâr olur ve yanaşır kaç gemi gitmeye kaabil olur, tamam malûm (bilgi) edinip arz eyliyesin ki, ona göre tedarükü görülüp kestirilip kazdırılıp inşâ Allahu'l azîz tamam oldukta... (Başvekâlet Arşivi Mühimme Defteri VII, 258).

Bu belge Süveyş Kanalı'nı açmayı ilk önce Türkler'in düşündüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

XVII. yüzyılın ortalarına kadar Türk gemi tezgâhlarında her yıl 40 büyük savaş gemisi, ayrıca küçük gemiler yapılır, böylece, her 7-8 yılda bir, donanmanın bütün savaş gemileri yenilenirdi. Donanmanın gemileri bu müddetten fazla kullanılmaz, ya Türk armatörlerine, ya da yabancı devletlere satılırdı. Olağanüstü hallerde yılda 100-200 savaş gemisi yapılabilirdi ki o devirlerde böyle bir şeyi hiçbir Avrupa devleti aklından bile geçiremezdi. Memlekette 10'dan fazla yelken bezi fabrikası, 10

Birinci Dünya Savaşı'ndaki büyük savaş gemilerimizden «Midilli» Dört bacalı bu büyük zırhlı savaş sırasında batmıştır.

kadar yerde de katran, zift fabrikası vardı. Yelken bezi fabrikalarının bir tanesi yılda 100 km. uzunluğunda yelken bezi dokuyabilecek durumdaydı. Bu 10.000 parça yelken bezi ederdi.

Önceleri gemiler kürekle yürütülür, yelken yardımcı olurdu. Küreğin bütün bütün bırakılarak yerine yelken kullanılması XVII. yüzyılın sonlarına raslar. Gemilerin yelkenleri 3-4 yılda bir yenilenir, bir, iki defa yelkeni yenilenmiş bir savaş gemisi ise donanmadan çıkarılırdı.

XVI. yüzyılda olduğu gibi, XVII. yüzyılın da ilk yarısında Osmanlı donanması Avrupa devletlerini titretmekte devam etti. Yalnız Akdeniz değil, Manş kıyıları, Irlanda açıkları Türk gemicilerinin dolaşma alanına girdi. Rotterdam, Amsterdam, Ceneviz, Livorno, Venedik gibi büyük Avrupa limanlarında Türk büyükamiralliğinin istihbarat servisleri vardı. 1634'te Cezayir'deki Hıristiyan esirlerinin sayısı 30.000 idi. Türk armatörleri şehrin en güzel semtlerindeki en muhteşem konaklarında yaşardı.

Türkler İngiltere Kıyılarında

Britanya kıyılarından 40 km. mesafede bulunan Bristol Kanalı'ndaki Lundy Adası, 1625' te Türkler tarafından zaptedilip, yıllarca üs olarak kullanıldı. Kendi kıyılarındaki bu adayı geri almaya İngilizler'in deniz gücü yetmedi.

Aynı yıl İngiltere'nin ünlü Bristol limanı, Türkler tarafından basılıp yağma edildi. 1627'de amiral Murat Reis, 12 gemilik filosu ile Danimarka kıyılarını yaktıktan sonra, 20 haziranda Islanda'ya yanaştı, 6 temmuza kadar Islanda'da kaldıktan sonra 12 ağustosta Cezayir'e döndü. 1631'de Irlanda'nın üçüncü büyük şehri olan Corck, Türkler tarafından alındı.

1660'ta Kanada kıyıları, Yenice (Newfoundland, Terre Neuve) adası yakıldı. Pek çok kereler Holânda, Isveç, Norveç, Danimarka kıyıları basıldı. Portekiz ve Ispanya'nın Atlas Okyanusu, hele Akdeniz kıyıları içinse bu hal tabii bir durumdu.

Kudretli Bir Donanma

1580'de Akdeniz'e Türkler'den izinsiz girmek cesaretini gösteren 49 gemilik İngiliz donanmasını Osmanlı donanması esir edip Cezayir'e götürdü. 1619-1621 arasındaki 3 yıl içinde 400 küsur İngiliz ticaret ve savaş gemisini, Türkler zaptettiler. Bu sıralarda Cezayir büyükamiralliği, yalnız İngiltere ve Irlanda suları için 30 parça savaş gemisi ayıracak derecede kudretliydi. Karayib Denizi'ndeki Hıristiyan korsanlar, Türk korsanlarının bu sulara uzanıp kârlarını ellerinden almamaları için, Türkler'e kârlarından pay veriyorlardı. Türkler 1609'da, III. Felipe'nin yeğenini bile esir edip Cezayir'e getirmişlerdi.

Gemilerdeki Forsalar

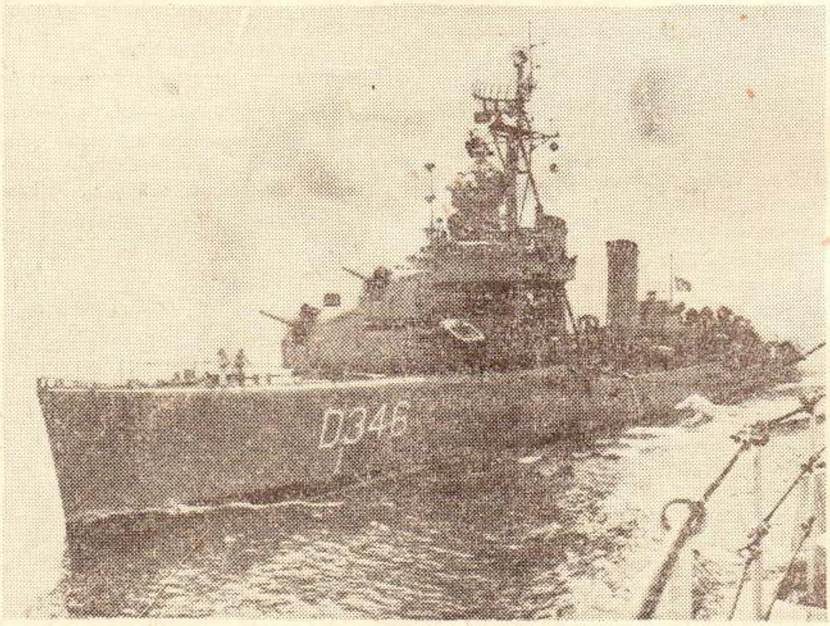
Türk savaş gemilerinde kürek çeken esir Hıristiyanlara «forsa» denirdi. Türkler forsalara karşı o çağ anlayışına sığmıyacak derecede insanca davranırlardı. Türk gemilerinde forsalık yaptıktan sonra yurduna dönen Danimarkalı papaz Olaf Eglisson bu macerasını anlatan ünlü eserinde şöyle der: «Her akşam bize yemek hazırlanırdı. Bu yemek Türk subaylarının kendi kamaralarında yedikleri yemeğin aynı olarak çıkardı. Türkler sudan başka bir içki kullanmadıkları halde, içkiye alışmış olan Hıristiyan esirlerine bira, şarap, konyak gibi içkiler verirlerdi.»

Öte yandan, 1711'de Istanbul'a gelen rahip A. de la Montraye seyahatnamesinde Türk donanmasının duraklama devri olan bu çağ için şunları anlatır: «Türk savaş gemileri lüzumunda hazır bulunmak için daima silâhbaşı durumunda bulunur. Istanbul'daki kadırgalar çok büyüktür, üzerlerindeki Türk üslûbunda altın yaldızlı nakışlar, oymalar insanın gözlerini kamaştırır. Kadırgalara çok iyi bakılır. Türk savaş gemilerinde hizmet eden esirler, kürek mahkûmları iyi beslenmiş, iyi giydirilmiştir.»

Deniz Akıncıları

«Korsan» denilen seçkin deniz akıncıları Osmanlı İmparatorluğu'nun barış halinde olmadığı devletlere karşı devamlı bir ölüm-kalım savaşı açardı. Holânda gibi, Osmanlılar' la ilgisi pek az bir devletin 1624'te hemen hemen bir yıl içinde 143 parça gemisinin Türk korsanları tarafından zaptı bu konuda bir fikir verebilir. Bu gemlierden elde edilen hamule 15.000.000.000 T.L. değerindeydi. Yalnız Cezayir büyükamiralliğine bağlı Türk donanması 1613-1621 yılları arasındaki 8 yıl içinde 936 Hıristiyan gemisi zaptetmişti.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türk donanması eski önemini kaybetmeye başlamıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türk donanmasında da buharlı savaş gemileri yer aldı. Bir yandan da bu modern gemilerde görevlendirilecek erlerin yetiştirilmesine çalışılıyordu. Cumhuriyet devrinde donanmamız yeniden kuvvetlendirildi, modern gemilerle takviye edildi (Bk. Türkiye).

Türk Donanmasının modern savaş gemilerinden «Gelibolu» destroyeri. Tekne en modern silâh ve haber alma araçlariyle donatılmıştır.

Savaş Silâhları

Eskiden kol kuvvetiyle kullanılan silâhlar günümüzde, en ileri teknikten faydalanılarak idare edilen savaş araçları haline geldi.

SAVAŞ SİLÂHLARI, yakın ve uzak mesafelerden, türlü şekillerde kullanılarak, canlıları yaralıyan, öldüren, cansız hedefleri de tahrip ve imha eden aletler, malzemelerdir.

Silâhların çok eski bir tarihi vardır. En ilkel topluluklardan en gelişmiş olanlarına kadar her devirde, her millet silâh kullanmak ihtiyacını duymuştur. İnsanlar çok eski çağlarda yırtıcı hayvanlara karşı korunmak için taş, sopa, mızrak, kılıç, ok, yay ve benzeri basit silâhlardan faydalanmışlardı. Bu silâhlar daha sonraları gelişti, insan toplulukları arasındaki savaşmalarda da kullanılmaya başlandı. Ateşli silâhların bulunmasiyle savaş silâhları hızla gelişti, bugünkü durumuna geldi.

İlk Ateşli Silâhlar

İpek, kâğıt, pusula ve benzeri birçok buluş gibi barut da Batı dünyasına Doğu'dan geçmiştir. Barutu M. Ö. 1000 yıllarında Çinliler icat etmişler, bazı alanlarda faydalanmaya başlamışlardı (Bk. Barut).

Barutun Avrupa'ya geçmesi üzerine savaş tekniğinde bazı değişiklikler oldu. «Rum ateşi» denen bir çeşit ateşli silâh Suriye'den Bizans'a geçmiş, Batılılar'ı şaşkınlık, korku içinde bırakmıştı. Batılılar uzun zaman suda sönmiyen bu ateşin sırrını çözmeyi başaramamışlardı.

Kara barut Cengiz İmparatorluğu'nun batıya doğru yayıldığı yıllara kadar yalnız Türkler'le Çinliler'in bildikleri bir buluş olarak kaldı. Moğol ordulariyle birlikte Azerbaycan ve Suriye dolaylarına yayılan bu buluş Haçlı Seferleri sırasında Avrupalılar'ın dikkatini çekti. Kara barutun yapılışını tam olarak ortaya çıkarabilen ilk Batılı, İngiliz bilginlerinden Roger Bacon olmuştur.

Kömür, güherçile ve kükürtten yapılan, uygarlık alanında büyük ilerlemelere yardım eden kara barut, tarihin çok eski çağlarından beri Asya'da Türkler'le Çinliler tarafından kullanılagelmişti. Barut savaş sanatına ilk defa olarak Uzak Doğu'da ve Orta Asya'da tünel atmak suretiyle uygulandı. Daha sonra da roketler icat edildi. Roketin çeşitli özellikleri «top» ve «tüfek» dediğimiz atıcı ateşli silâhların ilk şekillerini ilham etti. Bunlara «ateş oku» da denilir.

Ateşli silâhların gelişmesi sonucunda bazı ordularda bu çeşit silâhlar kullanılmaya başlanmıştı. IX. Louis'nin sevk ve idare ettiği VII. Haçlı Seferi'nde Mısır ordusu bir çeşit ateşli silâh kullanmıştı. Anadolu Selçukluları'nın barutu bildikleri, hattâ top, tüfek kullandıkları olayların cereyan tarzından anlaşılıyor. Bu arada Gıyasettin Keyhusrev'in Antalya kuşatmasında top kullandığı bilinmektedir. Öte yandan, İngiltere'de III. Edward'ın ordusunda 1344 yıllarında sahra topu kullanıldığı da tarihî bir gerçektir.

Türk askerlik tarihinde ateşli silâhların kısa zamanda büyük gelişmeler gösterdiği görülür. 1389'da Kosova Meydan Savaşı'nda ordumuzda toptan faydalanılmış, bundan elli yıl kadar sonra da 1446'da toplardan faydalanılarak Korent Kalesi ele geçirilmişti. İki yıl sonra İkinci Kosova Savaşı'nda da toplardan geniş ölçüde faydalanılmıştı.

Topların kullanılmasiyle dünya ölçüsünde kazanılan en büyük ve ilk önemli zafer Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethidir (1453). Fâtih'in ordusu, toplarının kuvveti Avrupa'nın hiçbir ordusu ile ölçülemiyecek üstünlükteydi. II. Bayezit zamanında tüfeklere düz yiv açılarak silâhların vuruş şiddetleri artırıldı. Yavuz Selim zamanında da Türk ordusunun önemli bir kısmını tüfekle silâhlandırılmış askerler meydana getiriyordu.

KARA KUVVETLERİNİN BUGÜNKÜ KLÂSİK SİLÂHLARI

PİYADE SİLÂHLARI. — Tek er tarafından kullanılan silâhlar: Tüfek, kasatura, otomatik tüfek, tabanca, makinalı tabanca ve bombalardır.

Birden fazla piyade eri tarafından kullanılan silâhlar: Hafif makinalı, ağır makinalı tüfek, piyade havanı (60 mm.'lik, 81 mm.'lik, 106 mm.'lik havan), roketatarlar, tepkisiz top ve alev cihazlarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nda edinilen tecrübeleri, bugünkü gelişmeleri de göz önünde bulundurarak silâhları 8 bölüme ayırabiliriz:

1) Yakın savaşlara yarıyan kesme ve dürtme silâhları; 2) Ateşli silâhlar; 3) Kimyasal silâhlar; 4) Biyolojik silâhlar; 5) Meteorolojik silâhlar; 6) Akustik ve kozmik silâhlar; 7) Atomik silâhlar; 8) Soğuk harb silâhları.

1. — Yakın Savaşlara Yarıyan Kesme ve Dürtme Silâhları: Bir kişi tarafından kullanılan, ancak yakından tesir yapan kılıç, kasatura gibi silâhlardır. «Düz kılıç» kesmek ve saplamak, «eğri kılıç» daha çok vurmak için kullanılır. Mızrak bir dürtme silâhıdır. Uzunluğunun 3 m.'den daha az olmaması gerekir. «Kasatura» tüfeğin ucuna takılarak kullanılan kesme ve dürtme silâhıdır. 20-30 sm. boyunda, 300-600 gram ağırlığındadır.

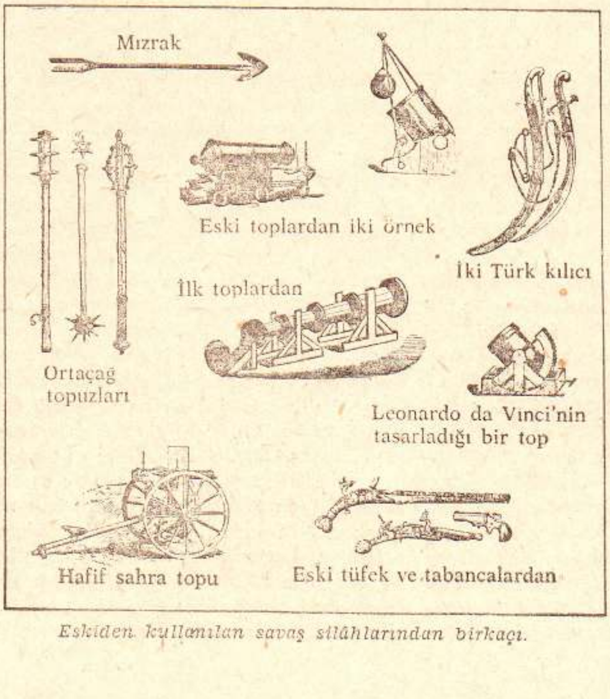
2. — Ateşli Silâhlar: Çeşitli maddelerin yanarak meydana getirdikleri gazların fırlatıcı gücünden faydalanarak çeşitli ağırlık ve biçimde «mermi», ya da «roket» denen maddeleri atan silâhlardır. Bu maddelerin içinde bulunan paralama, tahrip ve imha kuvvetinden faydalanılarak düşmana uzaktan tesir edilebilir. Tabancalar «toplu» ve «otomatik tabancalar» olmak üzere ikiye ayrılır. Otomatik tabancaların namluları oynak olanları Mauser (mavzer), olduğu gibi durucu olanları da Browning (brovnik) vardır.

Makinalı tabancalar taarruz silâhı olduğu gibi savunma silâhı olarak da kullanılır. Yakın savaşlarda, göğüs göğse vuruşmalarda, hattâ birden çıkan hedeflere karşı çok tesirlidir. Bunların başlıcaları Sten ve Tomson tipi makinalı tabancalardır.

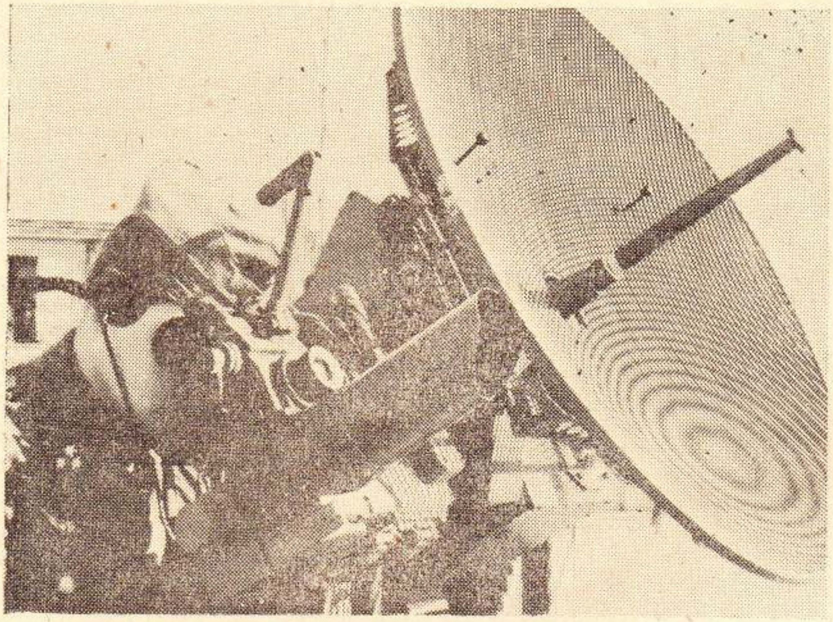
Tüfekler, cepanesi ve silâhın kendisi bir kişi tarafından kolaylıkla taşınabilen bir silâhtır. Piyadenin esas silâhı tüfektir. Tüfekler genel olarak ateş cinslerine, çaplarına, modellerine, bir de nişan tertiplerine göre ayrılırlar. Tek atışlı, mükerrer atışlı ve otomatik tüfekler vardır. Bunların çapları 6,5, 7,62, 7,9, 8 mm. arasında değişebilir. «Kasalı», «anahtarlı», «borulu» ve «dürbünlü» gibi çeşitli modellerde tüfekler vardır.

Hafif makinalı tüfekler yakın ve orta mesafelerdeki toplu düşman canlı hedeflerine karşı kullanılır. Böylece piyade tüfeğinin ateşini kuvvetlendirmiş olur. Bu çeşit makinalı tüfekler yanların taranmasında, savunma sırasında ağır makinalı tüfeklerin ateşini takviyede, zırh mermileriyle zırhlı personel taşıtlarını ateş altına almakta kullanılır.

7,62 mm. çapındaki Browning hafif makinalı tüfeğin atış hızı dakikada 400 - 500 mermi, menzili 3.185 m., etkili menzili havadaki hedeflere 700 m., karadaki hedeflere de 2.000 m. kadardır. 7,9 mm. çapındaki Brün hafif makinalı tüfeğinin ateş hızı dakikada 560-600 mermi, menzili en çok 2.000 m.'dir. 7,62 mm. çapında A 6 hafif makinalı tüfeğinin tesir mesafesi ise 500-1.000 m. arasında değişir.

Eskiden kullanılan savaş silâhlarından birkaçı.

Modern bir uçaksavar topu. Hassas radar alıcıları sayesinde uçakları çok uzaklardan yakalıyabilen bu top, uçaklar atış menzili içine girince otomatik olarak ateş eder.

Ağır makinalı tüfek, 7,62 mm. çapında, su ile soğuyan bir silâhtır. Daha yukarı çaplardakiler hava, ya da suyla soğur. Bunlar bez, ya da madenî şerit üzerindeki mermileri sürekli olarak atarlar. Ağır makinalı tüfekler sürekli ateşleriyle piyadenin en kuvvetli destek silâhıdır. Bunların mermi yolları yatıktır. Dakikada 400-500 mermi atarak karşıda bir kurşun perdesi meydana getirirler.

Ağır makinalı tüfeklerin başlıca çeşitleri şunlardır: Wickers ağır makinalı tüfeği, (menzili 3.600 m., etkili menzili 540 m. kadardır.) M 1917 A 1 ağır makinalı tüfeği (âzami menzili 3.500 m., etkili menzili 2.000 m., havadaki hedeflere karşı 700 m.); 11 B. M2 ve M3 ağır makinalı tüfeği (âzami menzil: 6.500 m., etkili menzili kara hedeflerine karşı 1.800, hava hedeflerine karşı 900 m.) dir.

Piyade tüfeklerinde harb mermileri, tüfek bombaları, manevra mermileri, eğitim mermileri gibi çeşitli, birbirinden değişik mermiler kullanılır. Bunların kimisinin çekirdeğinin ucu sivri, kimisininki, zırh delmeşi için, çeliktendir. Manevra mermileri ise tahtadan yapılır. Ayrıca «yangın mermileri», «izli mermiler», «duman mermileri» gibi çeşitleri de vardır.

«Havan» çapına ve menziline göre şiddeti değişen bir piyade silâhıdır. Bunlardan 60 mm.'lik olanının 750 m. menzili vardır. Tahrip, sis, aydınlatma mermileri gibi çeşitli mermiler atar. Etkili menzili 450 m.'dir. 81 mm.'lik havanın menzili 1.850-2.900 m. kadardır. Yüksek infilâklı hafif ve ağır mermilerle, sis mermileri atar. 106 mm.'lik havanın menzili 3.400-5.800 m. arasında değişir. 155 mm.'lik havanın menzili ise 2.300 metredir.

Bütün bunlardan başka bazı çeşit silâhlar da «geri tepmesiz silâhlar» adı altında toplanırlar. Bunlardan 57, 75, 105 mm.'lik tepkisiz toplar tanksavar hizmetinde kullanılırlar. Menzilleri şöyledir: 57 mm.'lik topun menzili: 3.950 m.; 75 mm.'lik topun menzili: 1.300 m. (etkili); tahrip mermisiyle: 6.400 m. - 5.500 m. (etkili); zırh mermisiyle: 5.000 m. - 4.500 m. (etkili); sis mermisiyle: 6.000 - 5.950 m. (etkili) 105 mm.'lik topun âzami menzili: 7.900 m.'dir.

Tanksavar silâhları ise tanksavar topları, tanksavar roketleri, geri tepmesiz toplar, Panzer-faustlar, tanksavar bombaları, tanksavar misilleri, sahra topları gibi tanksavar görevinde kullanılan silâhlardan meydana gelir.

3. — Kimyasal Silâhlar: Kimyasal maddelerin türlü şekilde zararlı özelliklerinden faydalanılarak yapılan silâhlardır. Bunlar da imha, tahrip, gizleme amaciyle türlü şekillerde kullanılır. Bunların başlıcaları savaş gazları, sis maddeleri ve yangın maddeleridir.

Savaş gazları havaya karıştığı, ya da arazideki canlılar ve cansız hedefler üzerine yapıştığı takdirde öldürmek, ya da zararlar meydana getirmek amaciyle kullanılır. Savaş gazları, ya uçaklarla püskürtülerek, ya serpilerek, ya da bomba ile atılarak kullanılır. Bunun gibi, fırlatma aletleriyle, gaz havanlariyle, gaz püskürtme aletleriyle, el bombalariyle, hattâ topçu mermileriyle de atılabilir.

Sis maddeleri havaya karıştıkları zaman, kalın bir duman perdesi meydana getirerek kendimizi ve silâhlarımızı düşmanın gözünden saklar. Bu çeşit kimyasal maddeler, genel olarak, zehirsizdir. Sisin yapılması, gizlenmesi istenilen yerin genişliğine ve durumu gözönünde tutularak çeşitli şekillerde yapılır.

a) Sis havanlariyle: Bir bölgeyi tesirli bir şekilde sislemek için; b) Mekanik generatorlarla: Geniş ölçüde sislemek için; c) Sis kutulariyle: Mevziî gizleme yapmak için; d) Sis bombalariyle: Küçük ölçüde sisleme yapmak için; e) Sis mermileri ve roketleriyle: Taktik maksatlarla gizleme yapmak için.

Yangın maddeleri ise içinde, yandığı zaman büyük ölçüde zarara yol açacak kimyasal maddeler bulunan silâhlardır.

4. — Biyolojik Silâhlar: Düşmanın savaş gücü kaynaklarını tahrip ve imha etmek için faydalanılan biyolojik maddelerdir. 1947'de Kopenhag'da toplanan uluslararası mikrobiyoloji kongresinde, etkisinin önceden tahmin edilemiyeceği, kontrolünün imkânsız olmasından ötürü bu çeşit silâhların kullanılmaması kararına varılmıştı. Yalnız, bu karara rağmen devletlerin bu silâhlar üzerinde devamlı olarak çalışmaları, bu konuda yapılan yayınlar, gelecek bir savaşta bu çeşit silâhların büyük ölçüde kullanılacağı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Biyolojik silâhlar, öteki silâhlardan çok daha önemli ve korkunçtur. Yapılmalarının kolay ve yapılma kontrollarının güç olması, düşmanın savaş gücü kaynaklarına gizli, sinsi olarak yöneltilebilmesi, karşı tedbir almanın güç olması, alınsa bile geç kalınacağı, onlara karşı korunmanın, savaşmanın zorluğu biyolojik silâhların önemini gittikçe artırmaktadır. Bu çeşit silâhların yaratacağı hastalıklara karşı bağışıklık olmadığı, eldeki imkânların yetersiz olacağı pek çoklarının dikkatini bu çeşit silâhların üzerine çekmektedir. Öte yandan, sosyal düşkünlüklerin ve fizyolojik tahrip araçlarının bu silâhın etkisini çoğaltacağı, üstelik öteki silâhları atanların belli olmasına karşılık biyolojik silâhları kullananların bilinemiyeceğini de unutmamak gerekir.

5. — Meteorolojik Silâhlar: Tabiatın normal kurallarını bozarak bunları düşmanın zararına, savaş güclerini tahrip ve imha edici olarak kullanmaktır. Kısaca, mevsimleri tersine çevirmek, tabiatın gidişini bozmak, ürünleri, hayvanları mahvetmek meteorolojik silâhların esasını meydana getirir. Bütün bunlar düşmanın üzerinde gerek fiziksel, gerek moral bir çöküntü doğurur.

6. — Akustik ve Kozmik Silâhlar: Sesten, özellikle sesüstü dalgalarının etkilerinden faydalanılarak yapılması düşünülen, üzerinde geniş çalışmalar yapılan bir silâh çeşididir.

TOPÇU SİLÂHLARI. — «Sahra topçusunun silâhları» ile «hava savunma silâhları» olmak üzere iki büyük bölüme ayrılır.

1. — Sahra Topçusunun Silâhları: Toplar, obüsler, roketlerdir. Topçu birlikleri piyade ile işbirliği yapar, devamlı olarak piyadeyi arkadan destekler. Birbirini takip ederek atımlar arasında zaman istiyen toplara «âdi toplar», ortalama kısa bir zaman istiyen toplara da «seri atışlı toplar» denir.

Sahra topları üstü açık duran, hareket eden canlı hedeflerdir.

Toplar «çekili», «motorlu», «kundağı motorlu», «zırhlı topçu» olmak üzere birçok çeşitlere ayrılırlar. Top ve obüsler çaplarına göre 105 mm.'ye kadar «hafif», 155 mm.'ye kadar «ağır», 210 mm.'ye kadar da «en ağır toplar» diye adlandırılırlar, 105 milimetrelik hafif topun menzili 12.000 m., etkili menzili 8.000 m. kadardır. 155 mm.'lik obüsün menzili 15.000 m., etkili menzili de 12.000 m. kadardır.

Hava savunma silâhları «hava savunma makinalı tüfekleri», «hava savunma roketleri», «hava savunma güdümlü mermileri»dir.

ZIRHLI BİRLİK SİLÂHLARI. — Zırhlı birliklerin esas unsuru tanktır. Tank, mürettebatı ve silâhları zırhla korunmuş, ateş ve ezme

gücü ile etki yapan bir silâhtır. Makinalı tüfek, top, roket, alev makinaları, sis ve gaz makinaları ile silâhlandırılır. Ordularda bugün kullanılan tanklar «hafif tanklar», «orta tanklar» ve «ağır tanklar» olmak üzere başlıca üç bölüme ayrılır.

Hafif Tanklar. — Hızları daha çok, buna karşılık zırh kalınlık ve ağırlıkları daha azdır. Bu gibi tanklar keşif ve emniyet görevleri gibi hız, yüksek hareket kabiliyeti istiyen yerlerde kullanılır.

Orta ve Ağır Tanklar. — Zırhlı tümen, piyade tümeni, daha başka tank birliklerinin başlıca savaş tankı olarak iş görür. Bu tanklar tek başlarına, ya da piyade ile birlikte hareket ederek taarruzu, karşı taarruzu, başarının genişletilmesini, takip ve savunmayı desteklemekte kullanılır.

DENİZ KUVVETLERİNİN SAVAŞ SİLÂHLARI

Deniz savaş araçları, genel olarak, «denizüstü gemileri» ve «denizaltı gemileri» olmak üzere iki bölümde toplanırlar.

1. — Denizüstü Gemileri: Uçak gemileri, muharebe gemileri, kruvazörler, muhripler, torpidobotları, refakat botları, avcı botları, mayın gemileri, mayın arama ve tarama gemileri, ağ gemilerinden meydana gelmiştir. Bunlardan başka ikmal, hastane, çıkarma gemileri gibi özel amaçlar için kullanılan gemiler de donanmada yer alır.

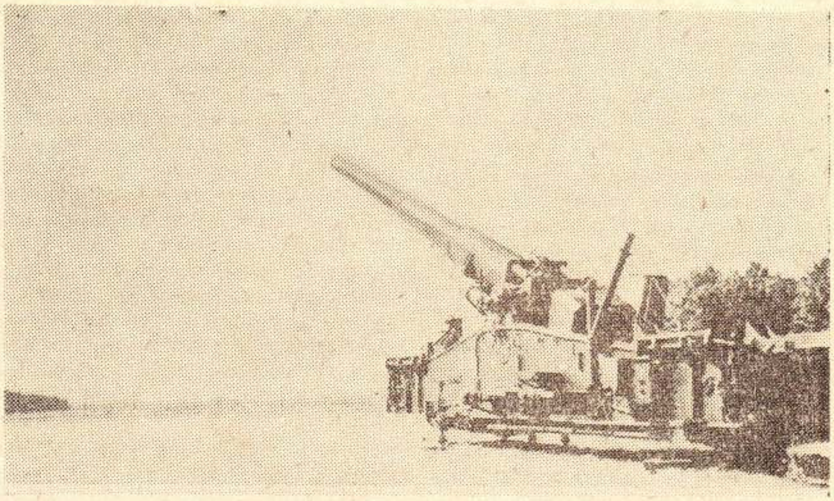
Uçak Gemileri. — Genel olarak açık denizlerde üs görevini görürler. Taşıdıkları uçak sayısı tiplerine göre 80-100 arasındadır.

Muharebe Gemileri. — Görevleri deniz savaşlarını yapmak, deniz üstünlüğünü sağlamaktır. Bu çeşit gemilerin tonajları fazla, zırhları kalın, ateş güçleri yüksektir; topları, roketleri, güdümlü mermileri vardır.

Kruvazörler. — Deniz ulaştırmasının kontrolünü sağlamak, ana kuvvetlerle birlikte çarpışırken keşif hizmeti yapmakla görevlidirler. Bunların hafif ev ağır çeşitleri vardır.

Karadan havaya karşı savunma uçaksavar toplariyle yapılır. İşte Mehmetçik bir tatbikat sırasında uçaksavarla havadaki hedefe nişan alıyor.

Topların son yıllarda çok değişik çeşit ve büyüklükte olanları yapılmıştır. Büyük ve ağır bir top atış halinde.

Muhripler. — Görevleri düşmanın savaş ve ticaret gemilerine saldırmak, kendi savaş ve ticaret gemilerine eşlik ederek onları denizaltılardan, uçaklardan gelecek saldırışlara karşı korumaktır. Muhripler denizaltı avcılığı ve keşif yaparak da donanmaya yardım ederler. Gerektiği zaman mayın da dökebilen bu gemilerin saatteki hızları 35-40 deniz mili arasındadır.

Torpidobotlar. — Düşman gemilerine torpido taarruzları yaparlar. Saatte 30-40 deniz mili arasında hızları vardır. Tonajları 800 kadar olan ufak boy teknelerdir.

Refakat Botları. — Görevleri büyük gemileri düşman denizaltılarına karşı korumaktır. Hızları saatte 30 deniz mili kadar, tonajları da 900 kadardır.

2. — Denizaltılar: Suyun içinden gittikleri için düşmanın gözüne gözükmeden hareket edip, savaş ve ticaret gemilerini torpilliyebilirler (Bk. Denizaltı).

Deniz üstündeki ve altındaki savaş gemilerinde bulunan silâhlar «hava silâhları», «gemi silâhları», «stratejik silâhlar» olmak üzere üçe ayrılırlar.

1. — Hava Silâhları: Deniz ordusuna ait uçaklarla bu uçaklarda bulunan silâhlardır.

2. — Gemi Silâhları: Deniz üstü ve deniz altındaki savaş gemilerinde bulunan silâhlardır. Bunlar da «taarruz», «savunma», «hem taarruz, hem savunma» silâhları olmak üzere üçe ayrılırlar. Taarruz silâhlarının başlıcaları top, roket, güdümlü mermi, torpido ve su bombalarıdır.

Güdümlü mermiler, ya denizden havaya, ya havadan denize, ya da denizden denize veya karaya atılırlar. Stratejik silâhlar ise mayınlardır.

Özel gemiler tarafından sulara dökülen mayınlar gemiler için büyük tehlikeler yaratırlar.

HAVA KUVVETLERİNİN SAVAŞ SİLÂHLARI

Hava kuvvetlerinde bulunan başlıca silâhlar makinalı tüfekler, toplar, roketler, güdümlü mermiler, torpidolar, çeşitli bombalardır.

Uçak Makinalı Tüfekleri. — Esas görevleri havadaki düşman uçaklarına ateş etmektir. Bundan başka, insan toplulukları, park etmiş ulaştırma araçları gibi elverişli yer hedeflerine de ateş ederler.

Uçak Topları. — Uçaklara konulmuş toplardır. Bunlar düşman uçaklarına, yerdeki hedeflere ateş etmekte kullanılır. Bu küçük ve hafif topların ateş hızları çok fazladır.

Uçak Roketleri. — Hava, yer ve deniz hedeflerine ateş etmek için kullanılır. Ateş etkileri çok fazla, hızları yüksektir. Uçakların kanadlarının, gövdelerinin altlarına özel şekillerde yerleştirilerek taşınırlar.

Uçak Güdümlü Mermileri. — Uçaktan uçağa, uçaktan yere, ya da denizdeki hedeflere karşı atılırlar.

Uçak Torpidoları. — Deniz hedeflerine karşı kullanılabilecek biçim ve özellikte yapılmış torpidolardır.

Uçak Bombaları. — Uçakların bomba kovanlarında taşınır. Başlıcaları tahrip, yangın, aydınlatma, sis ve hidrojen bombalarıdır.

Uçaklarda kullanılan zehirli gaz silâhları bombalarla ve serpme suretiyle atılırlar. Mikrop silâhları ise bomba ve cam tübler içinde atılır. Propaganda silâhlarını kullanmaktaki amaç düşmanın mâneviyatını bozmaktır. Uçaklardan atılan beyannameler, broşürler, gazeteler düşmanın savaş gayretini baltaladığı gibi dayanışını da bozar.

Hava Savunma Silâhları

Kara, hava ve deniz kuvvetlerindeki hava savunma roket birlikleri hava savunma silâhlariyle donatılmışlardır. Hava savunma roket topçusu radarla idare edilir. Bugünkü modern ordularda güdümlü mermiler de kullanılmaktadır.

Hava savunma topçusu radarları, hava savunma silâhlariyle çalışan radarlardır. Topçu menzilleri civarında yerleştirilmiş olan bu radarlar düşman uçak ve roketlerini havada yakalar, topları onlara yöneltirler, sonra da elektronik komuta aleti ile onları ateşlerler.

Hava savunma makinalı silâhları, Nike Ajax, Nike Hercules ve Hawk gibi silâhlardan meydana gelir.

Nike Ajax katı yakıtlı bir silâhtır. Güdüm sistemi elektrikle işler. Kara kuvvetleri tarafından havadan gelecek tehlikelere karşı sa-

vunma aracı olarak kullanılır. Satıhtan havaya atılır, menzili 40 kilometredir.

Nike Hercules de satıhtan havaya karşı kullanılan bir silâhtır. 130 km.'lik menzili vardır. Nükleer savaş başlıklı, katı yakıtlıdır, sabit veya hareket halindeki üslerden atılır.

Hawk, kara kuvvetlerinin en yeni hava savunma silâhıdır. Katı yakıtlıdır, yüksek hareket kabiliyeti vardır. Alçaktan uçan uçaklara karşı savunmak için kullanılır. Menzili 32 kilometredir.

Nükleer Silâhlar

Atom bombası bir cismin parçalanarak atomlarına ayrılması sırasında meydana gelen enerjiden faydalanarak yapılmış yüksek kudretli bir silâhtır. Termonükleer silâhlar da atomun birleşmesi esasına dayanarak meydana getirilmişlerdir (Hidrojen bombası gibi).

Atom silâhlarının «yıkıcı» (blast), «yakıcı» (ısı), «ışık», «ışınım» (radyasyon) gibi dört ayrı etkisi vardır. Bunların içinde en çok önemle üzerinde durulmaya değeri ışınım etkisidir.

Bu çeşit bombaların ışınım etkisi 900 m. yarıçapı içindekileri birden öldürür, 900-2.500 m. uzakta bulunanlarda ağır hastalıklar, 2.500-3.500 m. uzakta bulunanlarda hafif hastalıklar meydana getirir. Alfa, beta ışınımlarının etkisi önemsiz sayılabilirse de gamma ışınımlarının etkisi kesin olarak öldürücüdür.

Bu çeşit bombalar ya havada (yüksekte, alçakta), ya satıhta (yerde, su üstünde), ya da satıh altında (yeraltında, su içinde) patlatılırlar. Bunlara göre bombaların etkileri o derece değişik olur.

Nükleer silâhlar uçaklar tarafından atılabildikleri gibi, atom başlıklı pilotsuz uçaklar, atom başlıklı serbes roketler (120 km. menzil), atom topları ile de (30 km. menzil) atılabilirler.

Roket. — İtiş kuvveti meydana getiren özel bir düzenle atılan bir silâh çeşididir. Bu silâhlar hava, ya da su kullanmadan içinde bulunan maddelerden çıkan sıcak gazların püskürtülmesiyle meydana gelen itiş kuvvetiyle hareket ederler.

Başlıca roket tipleri tanksavar, topçu baraj roketleriyle özel maksatlar için yapılan gaz, sis, mikrop ve mayın patlatma roketleridir. Bunlardan Lacross tipinde olanların menzili 32 km., Jupiter tipinde olanların 2.500 km., Atlas itpinde olanların da 9.000 km'dir.

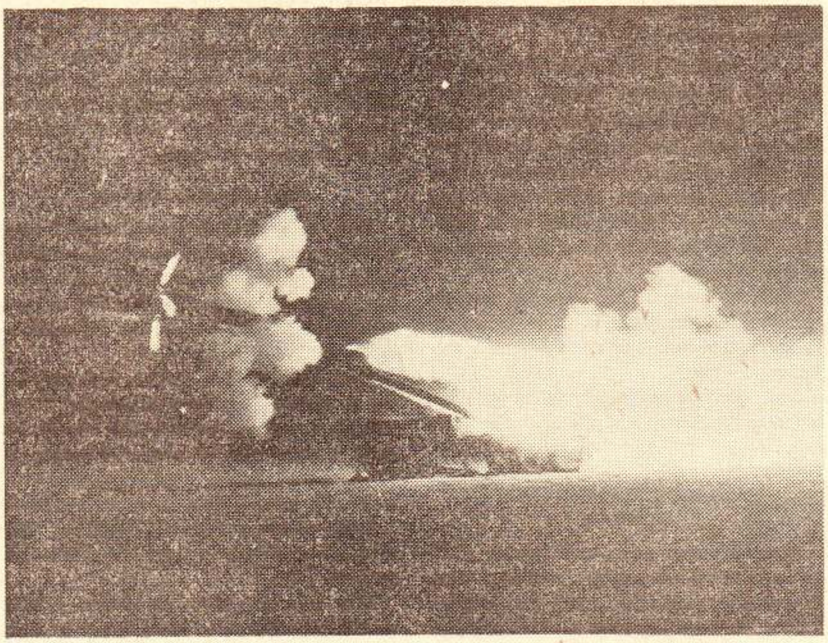
Güdümlü Mermi. — Radarlarla idare edilen roketlerdir. Bu silâhların radarını kullanan postaya «güdüm postası» denir. Güdüm postası, radarla güdümlü mermi içindeki aygıta etki yaparak onu istenilen yere yöneltir. Radar harekette olan güdümlü mermiye istenilen yüksekliği ve yönü verebileceğinden hedefe tam olarak düşmesini sağlar. Bu mermiler tahrip, atom, hidrojen, mikrop ve gaz başlıklı olarak çeşitli biçim ve şekillerde olabilir.

Bu çeşit silâhların menziileri «kısa», «orta» ve «uzun» olmak üzere üçe ayrılabilir. Kısa ve orta menzilli güdümlü mermiler daha çok taktik alanda kullanılırlar. Uzun menzilli olanları ise stratejik alanda iş görür.

Güdümlü mermiler atılışlarına göre şu şekilde sınıflandırılabilirler:

a) Karadan havaya atılanlar; b) Havadan havaya atılanlar; c) Karadan karaya atılanlar; ç) Havadan karaya, denize atılanlar; d) Denizden havaya atılanlar; e) Denizden karaya ve denize atılanlar.

Denizden karaya ve denize atılan güdümlü mermiler özel olarak donatılmış Reculus I, Reculus II güdümlü mermisi taşıyan kruvazör ve uçak gemilerinden, özel denizaltılardan atılabilirler. Polaris güdümlü mermileri ise atomla işliyen özel denizaltılardan atılırlar.

Amerikan roketi «Honest John» motorlu araç üzerindeki rampasından fırlatılıyor.

SAVAŞTEPE

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve kuzeyde aynı ilin merkez, güneyde Manisa'nın Soma, batıda Balıkesir'in İvrindi ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Sarıbeyler adında bir bucağı, 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 630 km²
Nüfusu: 19.220 (1960 sayımı)

Savaştepe ilçesinde topraklar genel olarak az yüksektir. En yüksek yeri olan Mancılık Tepesi ancak 870 m.'dir. İklimi ılıktır. Kışlar pek soğuk geçmez. Doğal bitki örtüsü olarak sert yapraklı, yaz kuraklığına alışkın, yaz - kış yeşil kalan maki toplulukları başta gelir. En önemli akarsular Bakırçay'ın kollarından olan Sazlık, Tütünlük, Değirmen dereleri ile İncedere'dir. İlçenin ekonomisi küçük tarla tarımına, bahçecilikle hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Savaştepe kasabası Davullu Dağı'nın batıya bakan yamaçlarında kurulmuştur. Eski adı Giresun'dur. Kasabanın en yeni evlerinin bulunduğu istasyon yakınlarında yükseklik 259 m.'dir, kasabanın ortasına doğru yükseklik daha da artar, Cumhuriyet Meydanı'nda 300 m.'yi, en eski evlerin bulunduğu yüksek kesimde de 320 m.'yi bulur.

Savaştepe kasabası İzmir - Bandırma demiryolu üzerinde İzmir'e 186, Soma'ya 28, Balıkesir'e 55 km. uzaklıktadır. Kasabanın nüfusu 4.000'in üstündedir (1960 sayımı: 4.247).

SAVCILIK

Bir mahkemede kamu hukuku dâvasını (ceza dâvasını) toplum adına açan, kovuşturan makamdır; bu makamda görevli olanlara da «savcı» denir.

Savcı, ceza dâvasında, taraflardan birisidir, toplumu temsil eder. Bundan dolayı, her asliye mahkemesinde bir de savcılık bulunur. Yargıtayda, Yargıtay Başsavcısı bulunur. Sulh ceza mahkemeleri ise, dâvalara, savcı olmaksızın bakar, karara bağlarlar. Yalnız, 30 gün içinde o mahkeme dairesinin savcısı sulh ceza mahkemesi kararını temyiz edebilir.

Savcılar da hâkim gibidirler, haklarında hâkimler kanunu uygulanır. Yalnız, personel işleri bakımından, Hâkimler Yüksek Kuruluna değil, Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar.

Hükümet, kanunların uygulanmasını savcılar yolu ile sağlar. Adalet Bakanlığı'nın, kamu dâvası açılması yolundaki emrini savcı yerine getirmekle ödevlidir. Yalnız, dâvanın gidişi sırasında, düşüncelerinde, taleplerinde hürdür. Bunu, ceza hukukunda, «savcının kalemi bağlı, dili serbestir» şeklinde ifade ederler. Savcının açacağı dâvayı adalet bakanının durdurmak yetkisi yoktur.

İşleri çok olan yerlerde, bir «savcı» ile, yeteri kadar da «savcı yardımcısı» bulunur; yardımcılardan biri «başyardımcı»dır.

Savcı, reddedilemez. Ancak, tarafsızlığından şüphe ediliyorsa üst makamlara şikâyet olunabilir. Savcı, açtığı dâvadan vazgeçemez. Ancak, dâva görülürken edindiği kanaate göre, muhakemenin durdurulmasını, ya da sanığın beraetini istiyebilir. Savcı, verilen hükmün kanuna aykırı olduğu kanaatinde ise temyiz isteğinde bulunmak zorundadır.

Savcı, verilen ceza hükümlerini de yerina getirir.

SAVOİE HANEDANI

Avrupa tarihinin ünlü hanedanlarından biridir. Hanedanın atası 807'de ölen Saksonya Dukası Wittekind'in aynı zamanda Avrupa'nın en büyük hanedanlarından Saksonya (Sach-

sen) hanedanının da atası olduğu sanılıyor. Bu dukanın 7. kuşaktan torunu I. Umberto, Savoie topraklarını ele geçirmiş, böylece hanedan «Savoie» adını almış, Alman'lıktan çıkmış, Fransız'laşmış, sonradan İtalyan'laşmıştır. XV. yüzyılda Avrupa'nın büyük hanedanları ile kız alıp vererek Savoie hanedanı çok tanınmıştır. II. Vittorio - Amedeo, 1713 - 18 arasında Sicilya, 1720 - 30 arasında Sardinya kıralı olmuş, bundan sonra Savoie dukaları Sardunya kıralı olarak tanınmışlar, İtalya'nın en güçlü bir devleti olmuşlardır.

1861'de bu hanedandan II. Vittorio - Emanuele, «İtalya Kıralı» ilân edildi. İtalyan birliğini gerçekleştiren büyük millî hanedan sıfatiyle olağanüstü itibar kazanan hanedan, II. Vittorio - Emanuele'nin oğlu I. Umberto (saltanatı 1878 - 1900), daha sonra onun oğlu III. Vittorio - Emanuele (salt. 1900 - 1946) ile devam etti. İkinci Dünya Savaşı arasında Mussolini, başbakan sıfatiyle, kıralın nüfuzunu hiçe indirdi. III. Vittorio - Emanuele'nin tek oğlu II. Umberto, 1946'da 24 gün saltanat sürdü, yapılan halkoyunda kırallık yerini cumhuriyete bıraktı (Bk. İtalya).

SAVUR

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gercüş, güneydoğuda Midyat, güneyde Ömerli ve merkez, batıda Mazıdağı ve Diyarbakır'ın Çınar, kuzeyde Diyarbakır'ın Bismil ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Sürgücü adında bir bucağı, 40 köyü vardır.

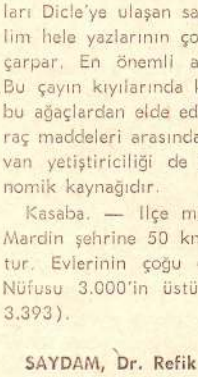
Yüzölçümü: 944 km²

Nüfusu: 30.030 (1960 sayımı)

Savur ilçesinin topraklarında gayet hafif dalgalı tatlı eğimler başta gelir. Bu toprakları Dicle'ye ulaşan sayısız vâdiler yarar. İklim hele yazlarının çok sıcak oluşu ile göze çarpar. En önemli akarsu Savur Çayı'dır. Bu çayın kıyılarında kavak ağacı yetiştirilir, bu ağaçlardan elde edilen kereste ilçenin ihraç maddeleri arasındadır. Ayrıca tarım, hayvan yetiştiriciliği de Savur'un başlıca ekonomik kaynağıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Savur kasabası, Mardin şehrine 50 km. uzaklıkta kurulmuştur. Evlerinin çoğu düz, toprak damlıdır. Nüfusu 3.000'in üstündedir (1960 sayımı: 3.393).

SAYDAM, Dr. Refik (1881 - 1942)

Refik Saydam

Eski başkabanlardan, tanınmış devlet adamlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Yağ tüccarı Ulu Ahmet Efendi'nin oğludur. 1892'de Fatih Askerî Rüştiyesi'nde, Çengelköy Askerî Tıbbiyesi'nde okudu, 1905'te doktor yüzbaşı olarak okulu bitirdi. Stajını yaptıktan sonra 1910'da Almanya'ya gönderildi. Berlin'de Askerî Tıp Akademisi'nde kurs gördü, sonra Brandenburg askerî sahra sıhhî tesislerinde, Spandau'da bulunarak bilgisini artırdı.

Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine yurda dönen Refik Saydam seyyar askerî hastahanelerle birlikte cephelerde bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl Sahra Sıhhiye Genel Müfettişliği vekili bulunuyordu. Savaş sonuna kadar bu görevde kaldı.

19 mayıs 1919'da Atatürk'le birlikte Samsun'a gidip Kurtuluş Savaşı'na katılan Dr. Refik Saydam ilk Türkiye Büyük Millet Meclisine Beyazıt (Doğu Beyazıt) milletvekili olarak katıldı, sonra Millî Savunma Bakanlığı Sıhhiye dairesi başkanı oldu. Daha sonra, değişik aralarla, beş kere Sağlık Bakanlığı etti. Atatürk'ün ölümü üzerine İçişleri Bakanı ve C.H.P. genel sekreteri olan Dr. Saydam 1939'da Başbakan oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Türkiye'nin başbakanı bulunan Dr. Refik Saydam geniş görüşlü, teşkilâtçı bir devlet adamıydı.

SAYDAM TABAKA (Bk. GÖZ)

SAYGON

Güneydoğu Asya'da Vietnam'ın başkenti olan 300.000 nüfuslu bir şehirdir. Saygon nehrinin denize döküldüğü yerde, yalnız Vietnam'ın değil, güneydoğu Asya'nın en önemli ticaret ve endüstri şehirlerinden biridir.

Saygon yıllarca bir Fransız sömürgesi olan Koşinşin'in başkentiydi. Fransızlar Uzak Doğu'daki yatırımlarının en önemlilerini bu şehre yaptıkları gibi, sömürge ticaretini de buradan idare ettiler.

1955'te Vietnam'da cumhuriyet ilân edilince, Saygon bu yeni bağımsız devletin başkenti oldu. Saygon, Güneydoğu Asya'da şeker ve pirinç ticaretinin başlıca merkezlerinden biridir.

SAYIŞTAY

Devletçe harcanan paraların hesaplarını denetliyen yüksek kuruldur. Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olarak çalışır. Eskiden «Divan-ı Muhasebat» denirdi.

Sayıştay bir Anyaasa organıdır. Anayasa'nın 127. maddesinde bu kurumun görevleri şöyle belirtilmiştir: «Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak, kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir.»

Sayıştayın T.B.M.M. adına yaptığı işler, bir bakıma hükümetin malî yönden denetlemesi sonucuna varır. Meclisin kabul ettiği bütçeler hükümetçe uygulanırken, bölümlere, maddelere uyulup uyulmadığı denetlenmezse, bütçelerin yasama organından geçmesinin mânası kalmaz, millet egemenliği kendini hakkiyle gösteremez. Yasama organı, denetimini kendisi yapamıyacağı için, Sayıştay kurulmuştur. Bütçeden harcamalar yapan muhasiplerin hesaplarını, işlemlerini denetlerken bunların yargılamalarını da yaptığı için, Sayıştay'ın malî yargılama görevi de vardır. Özetlemek gerekirse denilebilir ki, Sayıştay, T.B.M.M. adına devlet bütçelerinin denetçisi, hesap işlemleri için yargıç ve ita âmirlerine karşı savcı durumundadır.

Görevindeki önem dolayısiyle, Sayıştay, yürütme organı dışında, T.B.M.M.'ne bağlı bir kuruldur. İlk kuruluşu, 1864 yılına raslar; 1876 Anayasası varlığını kabul ederek kanunlaştırmıştır. Sayıştay'da, bir başkan ile lüzumu kadar daire başkanı ve üyeler vardır. Ayrıca, her daire emrinde başdenetçiler, denetçiler, denetçi yardımcıları, memurlar bulunur. Maliye Bakanlığınca atanan savcı ve yardımcıları, Sayıştay kadrosuna dahildirler. Savcı, Hazinenin Sayıştay'daki temsilcisidir.

Sayıştay daireler halinde çalışır, belli yetkileri olan Sayıştay Genel Kurulu, birinci başkanın başkanlığında daire başkanlariyle üyelerden kurulur. Yargılama görevinde Genel Kurul'a savcı da katılır.

Başkan, daire başkanları ve üyeler, hükümetçe gösterilen, belli nitelikleri haiz olup devlet hizmetinde tecrübe edinmiş 40 yaşından yukarı kimseler arasından T.B.M.M. tarafından seçilirler, ancak T.B.M.M. karariyle değiştirilebilirler.

SAZ

Müzik aletlerine, genel olarak, «saz» denir. Bu arada Türk halk müziğinde çok kullanılan, uzun saplı, tellerine tezene (mızrap) ile vurularak çalınan çalgılar da «saz» diye anılır. Bağlama, cura gibi çalgılar başlıca sazlardır. Tambura biçiminde halk sazlarının en büyüğüne «divan sazı» (âşık sazı) adı verilir. Bunun üçer üçer çekilmiş on iki teli vardır. Klâsik Türk müziğinde, keman, ud, kemençe, tambur, tef ve benzeri çalgılardan meydana gelen topluluğa «ince saz» adı verilir. Deyişler, destanlar söyliyerek köy köy dolaşan halk sanatçılarına da «saz şairi» (âşık) denir (Bk. Âşık ve Âşık Edebiyatı).

Saz Türk halk müzik aletlerinin en çok çalınanlarındandır.

SAZ, Leylâ (1850 - 1936)

Leylâ Saz

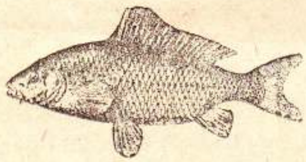
Müzik ve edebiyat alanlarında tanınmış bir kadın sanatçımızdır. Hekim İsmail Paşa'nın kızıdır. İstanbul'da doğdu. İsmail Paşa, zamanının gözde devlet adamlarındandı, sarayla yakın münasebeti vardı. Leylâ Hanım, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Saray çevresinde geçirdi; prenseslerle birlikte özel öğretmenlerden ders gördü, müzik derslerinden, saz takımlarından faydalanarak Türk ve Batı müziğini tanıdı, piyano, ud, keman çalmayı öğrendi.

Babasının vali olarak bulunduğu İzmir'de, Girit'te sosyal çalışmalarda bulundu. Uyanık fikirli, hareketli bir genç kızdı. Girit'te Rumca, İzmir'de Fransızca öğrenmiş, Fransız edebiyatından epeyi eser okumuştu. İzmir'de bulunduğu sıralarda, sonradan sırasiyle Trabzon, Diyarbakır, Bağdat, Kastamonu, Ankara valisi olan, vilâyet mektupçusu Sırrı Bey (Sırrı paşa) ile evlendi. Edebiyat, din ve felsefeye dair birçok eserleri bulunan Sırrı Paşa

ile birlikte Leylâ Hanım, Makedonya'da, Anadolu'da dolaştı. Eşinin 1895'te ölümü üzerine, İstanbul'da Kızıltoprak'taki köşküne çekildi. Kalan ömrünü şiir, edebiyat, müzik çalışmaları ve eski günlerinin hâtıraları arasında geçirdi, 86 yaşında öldü. Mezarı Edirnekapı şehitliğindedir. Leylâ Hanım, XX. yüzyılın tanınmış Türk mimarlarından Vedat Bey' in annesidir. Şiirlerini «Solgun Çiçekler» adındaki kitapta toplamıştır. Alaturkada yaptığı besteler radyolarımızda zaman zaman hâlâ çalınır. XX. yüzyıldaki Türk kadınlarının yaşayışlarını, zevklerini, giyim kuşamlarını, bu devrin genel yaşama düzenini, özellikle Boğaziçi muzik âlemlerini anlatan hâtıraları kitap halinde basılmamışsa da başta Fransızca ve Almanca olmak üzere, birçok Batı diline çevrilmiştir.

SAZAN

Tatlı sularda yaşıyan büyükçe bir balıktır. Boyu 30-40 sm, ağırlığı 2-3 kilo kadardır. 1 m. uzunluğunda, 20 kilo ağırlığında büyük sazanlara da raslanır. Sazanın vücudu kiremit gibi üst üste binmiş pullarla kaplıdır, bunlar deriden salgılanan yapışkan bir sıvı sayesinde daima nemli, kaygan kalır. Sırtı koyu yeşil, yanları, karnı yeşilimtırak kahverengidir. Çenelerinde testere gibi gayet ince dişler vardır. Üst dudağından sarkan bıyığa benzer dört çıkıntı balığın dokunma organlarıdır. Sazan bunların yardımiyle karanlıkta bile rahatça dolaşabilir. Gözleri çok büyük, hareketlidir. Dişileri erkeklerden daha yuvarlakça, daha parlak renklidir.

Sazan

Sazan derinlerde yaşamaktan hoşlanır, bulabildiği kurtçuk, böcek, solucan, bitki artıkları gibi değişik şeyleri çamurlarla birlikte yutar. Eti pek lezettli değildir. Derelerde yetişenlerinin etleri çamur gibi kokar. Sazanlar yumurta ile çoğalırlar. Dişi sazan yılda bir milyona yakın yumurta bırakır. Yumurtalar suda erkek döl hücreleriyle birleşirler. Bu yumurtalardan küçük küçük balıklar çıkar. Yavrular başkalaşım geçirmeden büyürler.

SCARLATTİ, Alessandro (1659 - 1725)

Scarlatti

Ünlü bir İtalyan bestecisidir. Trapani'de doğdu. Küçük yaşta müzikle ilgileniyor, daha çok sahne müziği üzerinde uğraşıyordu. İlk büyük operası «Onesta nell'Amore» 1680'de Roma'da İsveç Kıraliçesi Christina'nın sarayında oynandı. Scarlatti böylece kısa bir zamanda tanınarak Kıraliçe Christina'nın sarayında oynandı. Scarlatti böylece kısa bir zamanda tanınarak Kıraliçe Christina'nın sarayına görevli olarak alındı. Birkaç yıl bu görevde kaldı, önce Napoli'ye sonra da gene Roma'ya geçerek çeşitli saraylarda müzik idare etti. Bir yandan da devamlı olarak operalar besteliyordu. Hayatının sonlarına doğru bazı konservatuarlarda müzik profesörlüklerinde bulundu.

Bugün Scarlatti'nin operalarının pek çoğunun adı bile bilinmiyor. Bilinenleri arasında en ünlüleri «Teodora», «Pirro e Demetrio», «İl Medo», «Tigrane»dir. Bunların hepsi de melodilerinin zenginliği ile dikkati çeker. Scarlatti, bütün bunlardan başka 200 kadar «mes», birçok oratoryo, kantata yazmıştır. Oğlu Domenico Scarlatti de (1685 - 1757) çağının en ünlü klavsenistlerinden, opera bestecilerinden biridir.

SCHACHT, Dr. Hjalmar (1877 -)

Dr. Schacht

Tanınmış bir Alman maliyecisidir. Çeşitli malî konulardaki başarılarından dolayı «Sihirbaz Maliyeci» diye anılır. «Almanya'nın Talleyrand'ı» da derler. Almanya'nın imparatorluk, cumhuriyet ve Nazi devirlerinde yüksek mevkilerde bulunmuştur. Dr. Schacht politik ekonomi öğrenimi yapmış, sonra banka istatistikleri üzerinde uzmanlık elde etmişti. Banka müdürlüklerinde bulundu. I. Dünya Savaşı'nda Alman işgali altındaki Belçika'da malî müşavirlik etti, savaştan sonra Reichsbank (Alman Devlet Bankası) yönetim kurulu başkanı oldu. İlk büyük başarısını, bu sıfatla katıldığı savaş tazminatı konferansında kazandı. Almanya'ya ödediği tazminattan çok borç almayı başardı.

1930 yıllarında Hitler'in iktidara gelmesine yardım eden Dr. Schacht, nazi idaresi zamanında da, ekonomi bakanı olarak, Almanya'nın kalkınmasını sağladı. Almanya'nın silâhlanmasına hizmet etmiş olmak iddiasiyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg Savaş Suçluları mahkemesine verildiyse de, suçsuz görüldü.

Dr. Schacht savaştan sonraki yıllarda Suriye, İndonezya, İran, Mısır hükümetlerine malî müşavirlik etmiştir.

SCHELLİNG, Friedrich von (1775 - 1854)

Schelling

Ünlü bir Alman filozofudur. Felsefe öğreniminden sonra Wurtzburg, Erlang, Berlin üniversitelerinde felsefe profesörlüğü yaptı. Başlangıçta Fichte ile Spinoza'nın felsefi mesleklerini benimsemişse de sonraları kendisi tabiata dayanan bir felsefe çığırı açtı. Schelling'in kuramı «saltçılık» (mutlakıyet) terimiyle anılır. Ona göre, tabiat, Tanrı'nın belirtisidir; onun için, Tanrı ancak denemeyle, gözlemle tanınabilir. Bu görüşe karşı koyanların başında Hegel gelir. Schelling'in felsefe ve din konusundaki görüşlerini açıkladığı eserlerinin başlıcaları «Ideen zu einer Philosophie der Natur» (Bir Tabiat Felsefesi Üzerine Düşünceler) ile «System des transzendentalen Idealismus» (Yüksek İdealizm Sistemi)dir.

SCHİLLER, Friedrich von (1759 - 1805)

Schiller

Alman şairlerinin en büyüklerinden biridir. Manzum tiyatro eserleriyle tanınmıştır. Babası, Würtemberg Dukası'nın bahçelerine bakan emekli bir doktordu. Duka, onu, kendi kurduğu askerî okula yazdırdı. Schiller, burada önce hukuk, sonra hekimlik öğrenmeye başladıysa da, onu en çok edebiyat ilgilendiriyordu. 21 yaşında operatör olarak okulu bitirdikten sonra kendini edebiyata verdi.

Goethe gibi, Schiller de hürriyet fikirleriyle yetiştiğinden, diktatörler aleyhine bir piyes yazıyordu. Adını «Die Rauber» (Haydutlar) koyduğu bu eserini 1781'de tamamladı. Kendi hesabına bastırdı. Kitap çıkınca, Duka' nın hışmına uğradı. Bir daha, sansürden geçirmeden hiçbir eserini yayınlayamıyacağı kendisine bildirildi. Schiller, bu emre rağmen, piyesini oynattı. Hapse atıldıysa da dostlarının yardımiyle hapisten kaçtı. Mannheim'da takma bir adla saray tiyatrosunda çalışmaya, bir yandan da yeni eserler yazmaya koyuldu. 1784'te «Kabale und Liebe» (Hiyle ile Sevgi) yi yazdı. 1787'de «Don Karlos»u kaleme aldı. 12 yıl kadar üniversitede profesörlük yaptı, felsefe ve tarihle uğraştı. 1798'den sonra yeniden eser vermeye başladı. «Wallenstein», «Maria Stuart», «Die Jungfrau von Orleans» (Orleanslı Genç Kadın), «Die Braut von Messina» (Messina'nın Nişanlısı), «Wilhelm Tell» gibi tiyatro eserlerinden başka birçok şiir, içlerinde en büyüğü «Otuz Yıl Savaşları» olan birkaç tarihî eser yayınladı. 46 yaşında veremden öldü.

Friedrich Schiller'e ölümünden üç yıl önce asilik payesi verilmiştir. Goethe'den sonra Almanlar'ın en büyük lirik, romantik şairi sayılır. Shakespeare'i örnek alarak tiyatroda romantizmi Fransızlar'dan çeyrek yüzyıl önce gerçekleştirmiştir. Sanatta güzellikle, ahlâkla faydayı bağdaştırmak başlıca gayesiydi.

SCHOPENHAUER, Arthur (1788 - 1860)

Schopenhauer

Ünlü bir Alman filozofudur. Felsefede karamsarlığın en ünlü temsilcisi sayılır. Danzig'de doğdu. Babası bir bankacı, annesi bir yazardı. Arthur küçükten beri sanata, felsefeye merak sarmıştı. 25 yaşındayken ilk eserini yazdı: «Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde» (Aklın Dört Temel Kuralı) adındaki bu eserinde

dört bilimin temellerini kurallaştırmaya uğraşıyordu. Ona göre bu dört temel bilim mantık, matematik, fizik ve ahlâktı. Eseri ilgiyle karşılandı.

Gurur ve ihtiras, Schopenhauer'i boyuna bir savaşmaya, didişmeye, çalışmaya sürüklüyordu. Zaman zaman kapıldığı buhranlı ruh halleri, kişiliği üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı. Her şeye karşı kuşkuyla, güvensizlikle bakıyor, gerçeği bir türlü bulamıyordu. Hegel, Schelling, Fichte gibi, o da kitleleri peşinden sürüklemek istiyorsa da, bunu başaramıyordu; çünkü, ötekiler düşüncelerini olumlu temeller üzerine kurmuşlardı.

Schopenhauer'in Felsefesi

Schopenhauer 1819'da «Die Welt als Wille und Vorstellung» (İrade ve Fikir Olarak Dünya) adlı eserini yayınladı. Bütün görüşlerini bu en büyük eserinde toplamıştı. Ona göre, dünya, «öznel» (sübjektif) bir kavramdan ibarettir; çünkü, bütün bilgiler bize aldatıcı birtakım duyguların sonucu olarak gelir, biz de, bu bilgilere göre kendi kendimize bir dünya kurarız. «Nesnel» (objektif) olarak bir dünya düşünemeyiz; çünkü dünya zekâ tarafından tasarlanmıştır, yaşama gücü sayesinde var olmuştur. Yaşama hırsı, insan iradesi, bütün düşünce düzenini meydana getiren başlıca sebeptir. Yalnız, yaşama hırsının sonu, ortada kendiliğinden bir gerçek olmayışı dolayısiyle ıstıraptan, hüsrandan ibarettir.

Schopenhauer, Berlin Üniversitesi'nde lektör olarak da fikirlerini yaymaya çalıştı. Sonra, 1831'de Frankfurt'a gitti, ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Schopenhauer'in bazı XIX. yüzyıl düşünürleri, sanatçıları üzerinde derin etkileri olmuştur.

Felsefede karamsar görünüşün temsilcisi olarak, Schopenhauer'den sonra, gene Alman düşünürlerinden, Julius Frauenstädt (1813 - 1879) gelir.

SCHÖNBERG, Arnold (1874 - 1951)

Schönberg

Günümüzün tanınmış bestecilerinden biridir. Aslen Avusturyalıdır, 1933'ten sonra Amerika'ya yerleşmişti. Müzik dünyasının mucit bestecilerinden biri sayılır. Eserleri, çeşitli yeni müzik türlerinin birer denemesidir.

Schönberg'in çalışmalarını başlıca üç bölüme ayırabiliriz. Birinci bölümde, Wagner'in eserlerinin etkisi altında kalarak bestelediği nispeten ağır eserler bulunur. Yalnız, bu devrede bile Schönberg tonaliteden hoşlanmadığını yer yer belli etmiştir. İkinci devrede her hangi bir tonun kaidelerine bağlanmadan çeşitli eserler bestelemiştir. Schönberg en sonunda «on iki tonluk gam»ı icat edip eserlerini buna göre bestelemeye başladı. Bu gamı bir oktavı on ikiye bölmekle meydana getirmişti.

Schönberg, Amerika'da Kaliforniya Üniversitesi'nde müzik profesörlüğü etmiştir. Başlıca eserleri «Gurrelieder», «Verklärte nacht» ve «Pierrot Lunaire»dir.

SCHUBERT, Franz (1797 - 1828)

Schubert

Avusturya'nın yetiştirdiği en büyük bestecilerden biridir; özellikle «Lied» (şarkı) lariyle ün salmıştır. Schubert, Viyana yakınlarında Lichtenthal' de doğdu. Babası fakir bir öğretmendi. 19 çocuğundan 9'u küçük yaşta ölmüştü. Franz Schubert, daha küçük yaşta müzik istidadı gösterdi. Çok küçükken keman çalmayı öğrendi. Babası, oğlundaki istidadı sezince telâşa kapılmıştı. Yalnız, başka çıkar yol bulamayınca da onu saray korosuna yazdırdı. Schubert koroda şarkı söylerken, bir yandan da besteler yapmaya başlamıştı. Bir ara, babasının sözünü dinledi, öğretmenliğe başladı.

Schubert'e İlham Kaynağı Olan Aşk

Schubert, öğrencilerinden Theresa Grob adında bir kızı sevdi. Kızcağız, bu fakir öğretmenle evlenmeye razı olduysa da, üç yıldan fazla bekliyemedi, zengin bir fırıncıyla evlendi.

Schubert ise, gönlünde açılan yarayı «lied»ler (aşk şarkıları) besteliyerek kapatmaya, kendini avutmaya çalışıyordu. Arkadaşlariyle Viyana'yı kahve kahve dolaşıyor, her birinin evi tavanaralarında, çatı katlarında olduğu için, oralarda toplanıyorlardı.

Schubert'in şarkıları yavaş yavaş tanınmaya, Viyana'yı sarmaya başlamıştı. Verimli bir besteciydi. Yalnız 1815 yılında 37 «lied», 2 senfoni, 4 sonat, 3 opera bestelemişti. Bu verimliliğe rağmen, Schubert, bir türlü gerektiği kadar para kazanıp hayatını düzene sokamıyordu; çünkü, hesapsız bir adamdı. Şarkılarını basan notacılar onu boyuna aldatıyorlardı.

Schubert 20 yaşındayken 6 senfoni bestelemiş bulunuyordu. Opera da bestelediyse de, ne zamanında, ne de ölümünden sonra bunları tanıtmak mümkün olmadı. Göthe'nin bir şiiri için yazdığı «lied» bile, ünlü şaire gönderdiği halde, okunmadan kalmıştı. Ancak bestecinin ölümünden çok sonra, Göthe eserinin bir konserde çalındığını fark ederek bestecisini tanımak istedi, öldüğünü öğrendi.

Bitmemiş Senfoni

Schubert, 1823'te, 26 yaşındayken, ağır bir hastalığa yakalandı, Viyana şehir hastanesine yatırıldı. Hastaneden çıktıktan sonra da bir türlü iyileşemedi. Beethoven'in cenaze törenine katıldıktan, hattâ bir meyhanede onun şerefine kadeh kaldırdıktan bir müddet sonra, 31 yaşında öldü.

Schubert son derece fakir olduğu için bütün bestelerini nota kâğıtları üzerine yazamıyordu.

Lokantalarda listelerin arkasına, hattâ peçetelere beste yazdığı olmuştur. Bu yüzden, eserlerinin pek çoğu da kaybolup gitmiştir.

Schubert'in son derece duygulu, hüzünlü bir üslûbu vardır. «Bitmemiş Senfoni» diye anılan «Si minör Sekizinci Senfoni»si, «Ave Maria»sı en tanınmış eserleridir. Çok genç yaşta ölen bestecinin acıklı hayatı birçok romanlara, filimlere konu olmuştur.

SCHUMANN, Robert (1810 - 1856)

Schumann

Ünlü bir Alman bestecisidir. Saksonya'da, Zwuckau'da doğdu. Babası, edebiyata meraklı bir kitapçıydı. Robert Schumann, 9 yaşındayken piyano çalmaya başladı. Sanatın her dalı ile ilgileniyor, piyes, şiir, roman yazmaya çalışıyordu. 15 yaşındayken babası öldü, annesinin isteği üzerine Leipzig Üniversitesi'nde hukuk okumaya başladı. Ayrıca felsefe derslerine de gidiyordu. Bir yandan eskrim öğreniyor, bir yandan Schubert'in «lied»lerini, ağlıyarak okuyordu. Son derece duygulu oluşu, ileride uğrıyacağı sinir hastalığının habercisiydi.

Schumann, Leipzig'de, ders aldığı piyano öğretmeni Feriedrich Wieck'le, o zamanlar 6 yaşında bir virtüoz olan kızı Klara'yı tanıdı. Büyüdüğü zaman da Klara'nın etkisinden kendini kurtaramadı. Gene bu sıralarda Paganini'nin bir konserini dinledikten sonra, kendini bütün bütün piyanoya verdi. Yalnız, parmaklarını kuvvetlendirmek üzere icat ettiği bir alet yüzünden bir parmağını kaybedince, piyanoyu bırakmak zorunda kaldı.

Schumann'ın Aşkı

Klara büyümüştü. Schumann onunla evlenmek istiyordu. Klara'nın babası ise Schumann'ın sağlık durumundan kuşkulanıyordu. Schumann'ın bir kız kardeşinin delirerek öldüğünü duymuştu. Kızını ona vermemek için bahaneler buldu, onun mesleksizliğini ileri sürdü. Bunun üzerine Schumann, Leipzig Üniversitesi'nden felsefe doktorası aldı. Adam kızını gene vermeyince, mahkemeye başvurdu. Uzun bir didişmeden sonra sevdiği kızla evlendi.

Romantik Müziğin Temsilcisi

Shumann, 1845'te ilk ciddî sinir buhranları geçirmeye başladı. Dehşetli bir melânkoliye kapılmıştı. Kederlerinden kurtulmak için kendini işe verdi. Aşırı bir güc harcıyarak çalışıyor, bu ise sağlığını büsbütün bozuyordu. 1854'te kendisini Ren nehrine attı. Kurtardılar, bir sağlık yurduna kapadılar. Son günlerini burada, sefalet içinde geçirdi. Klara ise, onun ölümünden sonra büyük bir azimle konser turnelerine devam etti. Konserlerinde Schumann'ın eserlerini çalarak, geç de olsa, onu dünyaya tanıttı.

Schumann, romantik müziğin bir temsilcisidir. Eserlerinde teknik yeniliklerden çok, kuvvetli, duygulu bir ifade vardır. Hayatı, akılla duygu arasında, deliliğe varan bir çatışma halinde geçmiştir. Kültürü, edebiyat bilgisi çok geniştir. Piyano eserleri arasında «Gençler İçin Albüm», orkestra eserleri arasında 4 senfoni, «Manfred Uvertürü», oda müziği olarak kentet, yaylı sazlar kuarteti, çeşitli etütleri «lied»leri vardır.

SCHWEİTZER, Albert (1875 -)

Schweitzer

Dünyaca tanınmış bir Alman filozof, doktor, müzisyen ve bilim adamıdır. Kendisini insanlığın hizmetine vermiş, bu amaçla Orta Afrika'ya giderek orada hastane kurmuş, yerlilere yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu hizmetlerinden dolayı 1952'de Nobel Barış Armağanı'nı kazanmıştır.

Albert Schweitzer Kaysersberg'de doğdu. Bir din adamının oğludur. Strasbourg Üniversitesi'nde, daha sonra Paris, Berlin üniversitelerinde okudu. Alman ve Fransız kültürüyle yetişti. İlk eseri ünlü filozof Kant'ın felsefesini inceliyen bir eserdir.

Bu kitap Schweitzer'in 24 yaşında iken felsefe doktorası almasını sağladı. Schewitzer aynı zamanda müzik üzerinde de çalışıyordu. Bach'ın eserlerini orgda en güzel çalan müzikçi olarak da tanınmıştı. 1905'te «Şair Besteci Bach» adında bir biyografi kitabı yayınladı. Bu eser de müzik edebiyatında önemli bir yer tutar.

Afrika Yerlileri Arasında

Albert Schwitzer, 1905'te üniversitedeki görevini bıraktı. Kendini insanlığa adamak istiyordu. Doktor olup ömrünü, acı çeken insanları rahata kavuşturmaya çalışmakla geçirecekti.

Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra 1913'te, Afrika'nın ekvator bölgesinde çok ilkel bir hayat süren yerlilere bakmak üzere Afrika'ya gitti, o zamanki Fransız Orta Afrikası'nda bulunan Lamberene'de bir hastane kurdu. Hastanenin bir çok kısımlarını kendi eliyle yaptı.

Albert Schweitzer, özellikle yerliler arasında pek çok ölüme yol açan cüzam, uyku hastalığı gibi hastalıklarla ilgileniyordu. Hastanesine gerekli araçları sağlamak üzere bir süre için Batı'ya dönen Albert Schweitzer, bütün dünyanın, hayranlığını, sevgisini kazanmıştı. Onun yanında çalışmak istiyen doktorların, hemşirelerin haddi hesabı yoktu.

Schweitzer'in Eserleri

Çeşitli konularda pek çok eser de vermiş olan Dr. Schweitzer, bugün hâlâ Afrika'daki hastanesinde çalışmaktadır. Geceleri, bütün günün yorgunluğunu çıkarmak için piyanosunun başına geçip, Bach'ın eserlerini çalarken yerliler onu hayranlıkla dinlemekten kendilerini alamazlar. Vahşi ormanların, ilkel insanların ortasında Bach'tan melodiler çalan Schweitzer, XX. yüzyılın en dikkate değer kişilerinden biridir.

Schweitzer'in başlıca eserleri şunlardır: «Johann Sebastian Bach» (1905); «Zwischen Wasser und Urwald» (Su ile Orman Arasında, 1922); «Verfall und Wiederaufbau der Kultur» (Kültürün Çöküşü, Kalkınışı, 1923); «Die Weltanschauung der indischen Denker» (Kızılderililer'de Fikrin Gelişmesi, 1935); «Aus meiner Kindheit und Jugendzeit» (Çocukluğumdan, Gençliğimden).

SCOTT, Robert (1868 - 1912)

Robert Scott

Tanınmış bir İngiliz kutup kaşifidir. Devonport'ta doğdu. 1882'de İngiliz deniz kuvvetlerinde çalışmaya başladı. 1900 - 1904 yılları arasındaki devrede İngilizlerin Güney Kutbu'na gönderdikleri keşif heyetlerine başkanlık etti. Arkadaşlariyle birlikte Güney Kutbu'nda 82 enlem dairesine kadar gitti. Bu, o günün şartlarına göre çok büyük bir başarı sayılmıştı. Scott, bu başarısı sayesinde yüzbaşılık rütbesini kazandı. 1909'da ikinci Güney Kutbu yolculuğu için hazırlıklarına başladı. Bu defa Güney Kutbu noktasına varmak, her ne pahasına olursa olsun, Güney Kutbu'na İngiliz bayrağını dikmek istiyordu.

Büyük yolculuk 24 ekim 1911'de başladı. Scott'la dört arkadaşı 18 ocak 1912'de Güney Kutbu'na vardılarsa da onlardan bir ay önce Norveçli kâşif Roald Amundsen'le arkadaşları Güney Kutbu'nu keşfedip kutup noktasına Norveç bayrağını dikmişlerdi.

Scott'un dönüş yolcuğlu çok kötü şartlar içinde başladı. Sık sık çıkan korkunç tipiler kâşiflerin ilerlemesine engel oluyordu. Scott'la sağ kalan iki arkadaşı, yiyecek depolarına 15 km. uzakta donarak öldüler. Ertesi yıl kasım ayında Güney Kutbu'na giden bir keşif heyeti, Scott'la arkadaşlarının donmuş cesetlerini, yolculukla ilgili çeşitli notları, eşyalarını buldu.

SCOTT, Walter (1771 - 1832)

Walter Scott

İskoçyalı ünlü bir romancıdır. Edimburgh'ta doğdu. Babası da ünlü bir yazar olan Scott çocukluğunda bulabildiği kadar kitabı durmadan okuyor, böylece bilgisini ilerletiyordu. 16 yaşındayken kütüpaneler dolusu eseri yutarcasına okumuştu.

W. Scott hukuk öğrenimi yaparak avukat olduysa da, şiir yazarak ün kazanmak istiyordu. 1802'de yayınladığı «İskoçya Sınırından Türküler» adlı eseri başarı kazanınca avukatlığı bıraktı. Arka arkaya yazıp yayınladığı şiir kitapları gerçekten güzel eserler olmasına rağmen, o sıralarda Lord Byron'un şöhretinin en yüksek noktasında bulunması yüzünden fazla tutunmadı.

Scott şiirleriyle pek başarı elde edemiyeceğini anlayınca roman yazmaya karar verdi. İlk romanı olan «Waverley»i (1814) imzasız yayınladı. Ondan sonra çıkan «Guy Mannering» adındaki romanının başına da imzası yerine «Waverley'in yazarı» diye yazmıştı. Herkes bu adsız romancının eserlerini artık merakla bekler olmuştu. «Antikacı», «Kara Ekmek», «Edimburgh Hapisanesi», «Rob-Roy», «Lammermoore'un Nişanlısı», «Montrose Efsanesi», «Ivanhoe» gibi romanları büyük bir çabuklukla yazıp yayınlıyordu. O kadar ki İngiliz Kıralı George, İskoçya'ya gittiğinde, kıralı karşılamak şerefi, ünü her yanda duyulmaya başlıyan Scott'a verilmişti.

Scott, «Manastır», «Haydut», «Nigel'in Serveti», «Quentin Durward», «Nişanlı», «Napoleon'un Hayatı» adlı eserlerini de aynı ustalıkla, art arda yazıp yayınladı. Yalnız, bu sonuncusu Fransa'da büyük tepkilerle karşılandı. Bunun sonucu olarak da eserleri yayınlayan yayınevi iflâs etti. 120.000 sterling borcu on yılda ödemeyi üzerine alan Scott hummalı bir çalışma devresine girdi. Böylece «Bir Büyükbabanın Masalları» ile başladığı romanları arka arkaya çıktıysa da çok çalışması, çabuk yazması yüzünden romanlar değerini gittikçe kaybetti. Ustelik, iki kere de felç geçiren Scott rahat çalşamaz olmuştu. Borcunun yarısını ödeyebildi, geri kalanını da eserlerinin satışı ile kapattı. Böylece fakir bir hayat sürerken Abbotsfort'ta öldü. Eserleri bugün dahi zevkle okunmaktadır.

SEATTLE

Amerika Birleşik Devletleri'nden Washington'un en büyük şehridir. Nüfusu 500.000'e yakındır.

Seattle, Washington eyaletinin batı kesiminde, Büyük Okyanus kıyısında önemli bir liman, ticaret ve endüstri merkezidir. Hızla gelişen Seattle, son 20 yıl içinde nüfus yoğunluğu bakımından Amerika'nın 20 büyük şehri arasına girmiştir. Hava, kara ve deniz yolu ile Amerikanın büyük şehirlerine bağlıdır. Washington Devlet Üniversitesi Seattle dolaylarındadır.

SEBEN

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kıbrıscık, güneyde Ankara'nın Nallıhan, batıda Bolu'nun Mudurnu, kuzeyde aynı ilin merkez illeri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 950 km²

Nüfusu: 11.865 (1960 sayımı)

Seben ilçesinin toprakları çoğunlukla engebelidir. Karadeniz Bölgesi dağlarının iç sıraları olan Aladağ kütleleri Seben ilçesinin sınırları içine sokulur. Bu toprakları Aladağ Çayı ile kolları derince yarar. İlçenin yağışlı bir iklimi vardır. Bunun sonucu olarak, orman örtüsü gürdür. İlçe ekonomisi tarımla hayvancılığa dayanır. Ormancılık da başlıca geçim kaynakları arasındadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Seben kasabası Aladağ Çayı'nın vâdi tabanında deniz yüzeyinden 700 m. yüksekte kurulmuştur. 50 km.'lik bir yolla il merkezi Bolu'ya bağlıdır. 3 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 1.500'ün üstündedir (1960 sayımı: 1.470).

SEBİL

Eskiden yollar üzerinde, çoğunlukla camilerin yanında, gelip geçenin bedava su içebilmesi için yapılmış yerlere «sebil» denirdi. Sebillerde sular taslar içinde bulundurulur, yolcular sebilin parmaklıkları arasından bunları alıp içerler, gene yerlerine koyarlardı.

Sebiller, genel olarak, yuvarlak, üstü kubbeli ufak yapılardır. Cepheleri geniş birer pencere biçimindedir. Bu pencerelere gayet süslü, oymalı tunç parmaklar konulmuş, alt

kısımlarına, bel hizasına gelecek yerlere, tas sığacak kadar aralıklar bırakılmıştır. Her aralıkta bakır, pirinç taslar, maşrabalar bulunur, bunlar parmaklığa ince bir zincirle bağlanırdı. İçeride bir «sebilci» bulunur, taslar boşaldıkça bunları doldururdu.

Sebiller hayır için yapılır, hemen her caminin yanında bir sebil bulunurdu. Bunlar arasında, İstanbul'da, Sultanahmet sebili gibi, çeşmeli olanları da vardır. Sebiller Türk mimarlığında önemli bir kol olmuş, bu alanda çok güzel eserler yaratılmıştır. En ünlüleri Sultanahmet Sebili, Hekimoğlu Ali Paşa Sebili, Dolmabahçe'deki Hüdaî Efendi Sebili'dir.

SEBZE

Pişirilerek, ya da çiğ yenilen yeşil bitkilere «sebze» denir. Sebze, genel olarak, tazesi yenilen bitkilerdir: Lâhana, pırasa, ıspanak, taze fasulya... gibi. Kuru fasulya, nohut vs. sebze sayılmaz. Salata, marul, hıyar, havuç, domates... ise çiğ yenilen sebzelerdir.

Sebzeler, yeşil, taze bitkiler oldukları için, vitamin bakımından zengin, çok faydalı besinlerdir. Bunların pişirilmeden yenilenlerinden vücut daha çok vitamin elde eder. Sebzelerde en çok bulunan vitaminler A, B, C, K vitaminleridir. D, E vitaminleri sebzelerde az bulunur, P vitamini ise sebzelerde hiç bulunmaz (Bk. Vitaminler).

Sebzeler maden bakımından da zengindir; vücudumuz madene olan ihtiyacını çeşitli sebzelerden sağlar. Sebzelerde en çok bulunan madenler demirle kalsiyumdur. Bu arada ıspanak demiri, kalsiyumu en bol bir sebzedir. Fasulye, nohut, bezelye gibi sebzeler protein bakımından zengindir.

Sebze, her günkü yiyeceklerimiz arasında bulunması gereken bir besindir. Etli, yağlı yemeklere pehriz yapması gereken kimseler besinlerinin hemen hepsini sebzelerden alabilirler. Sebzeler, barsakları yumuşak tutmak bakımından da faydalıdır.

Birçok sebzeler evlerin bahçelerinde de yetiştirilebilir. Böylece, her aile kendi sebzesinin hiç olmazsa bir kısmını taze taze sağlar (Bk. Bahçe ve Bahçecilik).

SECCADE

Üzerinde ancak bir kişinin namaz kılabileceği büyüklükte halıya «seccade» denir. Seccade, halı yerine, kilim de, kumaştan bir yaygı da olabilir.

Halı cinsinden olan seccadeler, halıdan daha ince dokunuşludur. Türk halıları gibi, Türk seccadeleri de dünyaca ünlüdür (Bk. Halı).

Seccade, süs bakımından da halıdan ayrılır. Üzerinde namaz kılındığı için, motifleri mihrap, kandil, servi gibi dinsel konularla ilgilidir.

Kilim ve Cicim

Kilim. — Seccade gibi, ince cins bir halı çeşididir. Yalnız, kilimler de yün ipliklerle tezgâhta dokunursa da bunlar, halı gibi küçük iplik parçalarının ilmiklenmesiyle yapılmaz, bez ve kumaş gibi dokunur. Üzerlerindeki süsler, tezgâhta dokunurken, renkli «atkı» ve «çözgü» iplikleriyle meydana getirilir; böylece, yüzleriyle tersleri aynı şekilde olur.

Türk kilimleri de, halılarımız gibi, dünyaca ünlüdür. İçlerinde çok değerli sanat eserleri vardır. Halk sanatının harikulâde örneklerini kilimlerde görebiliriz.

Cicim. — Ensiz olarak dokunmuş parçaların yan yana eklenmesiyle ortaya çıkan nakışlı ince kilimdir. Perde, örtü olarak kullanıldığı gibi seccade yerine de kullanılabilir. Daha kalınca cinslerine «zili» denir.

Cicimler de kilim gibi dokunur. Yalnız, bunların süslemeleri, atkı ve çözgü iplikleri arasına, her atkı geçişte gereken yerlere eklenerek işlenir. Bundan dolayı, cicimlerin yüzlerinde süsleme olarak eklenen bu yün ipliklerinden kabartılar bulunur; tersinde ise, bu ipliklerin bir şekilden öbürüne atlaması dolayısiyle, karışık şekiller ortaya çıkar, cicimin tersi yüzüne benzemez.

SEÇİM

Milletvekili ya da daha başka temsilcilerin seçilmesidir. Seçimin pek çok çeşidi vardır. Bazı memleketlerde yüksek dereceli memurlar, hâkimler o bölge seçmenlerinin oylariyle işbaşına getirilir. Ancak, «seçim» söziyle daha çok il genel meclisi, belediye meclisi, çeşitli yasama sağlıyan oylamalar kastedilir. Bu anlamiyle, seçim muhtar ve ihtiyar heyetinden millet meclisine kadar birçok organlara seçmenleri adına hareket ve faaliyet gösterme yetkisini kazandırır.

Seçimler halkın, hemşerilik ve yurttaşlık haklarının en önemli şekilde belirmesi demektir.

Seçmen. — Bir seçimde oy kullanma yetkisi olan kimselere «seçmen» denir. Seçmen oyunu kendisi kullanmak zorundadır. Milletvekili seçimlerinde oy gizli kullanılır. Yalnız, oyların sayısını, dökümü, tutanaklara geçirilmesi açık yapılır.

Oy. — Bir toplumda kişilerin düşüncelerini, inançlarını belirtme hakkına «oy», bu düşünce ve inançları öğrenmek için girişilen hareketlere de «oylama» denir. Oy, bildirdiği fikre göre başlıca üçe ayrılır: 1) Kabul; 2) Red; 3) Çekimser. Çekimser oy kullanmamak seçime katılmamak anlamına gelmez. Aksine, o kişinin seçime katıldığını, ancak, kabul, ya da red şıklarından birini tercih etmediğini gösterir.

Oylama «açık», «kapalı» (gizli), ya da «işaretle» olur. Açık oylamada renkli pusula, ya da yuvarlaklar kullanılır. Genel olarak, beyaz kabul, kırmızı red, yeşil de çekimser anlamına gelir. Seçmenin bunları herkesin gözü önünde kullanmasına «açık oylama» denir. Kapalı oylama milletvekili seçimlerinde olduğu gibi tamamen gizli yapılır. İşaretle oy vermede de sadece el kaldırılır.

Seçim Propagandası

Seçimlerin çoğunda adaylar, seçilmelerini sağlamak için propaganda yaparlar. Propaganda konuşmalarının yapılacağı yerler daha önceden resmî makamlarca belirtilir. Ayrıca, siyasi seçimlerde partiler radyo vasıtasiyle kendi partilerinin propagandasını yapabilirler. Seçim propagandası seçimden bir gün önce son bulur.

Seçim Şekilleri

Siyasi seçimler başlıca iki sisteme göre yapılır. «Çoğunluk sistemi»nde, bir seçim bölgesinde kullanılan oyların çoğunu kazanan parti seçimi de kazanmış olur; ötekilerin aldığı oylar boşa gider. «Nisbî sistem»de ise her parti kazandığı oy oranında milletvekili çıkarır. Bizde, 1961'de kabul edilen yeni Anayasa gereğince, milletvekili seçimleri nisbî sisteme göre yapılmaktadır (Bk. Türkiye).

SEÇMECİLİK [Eklektizm]

Felsefede, çeşitli, hattâ birbirine karşıt öğretilerden seçilmiş görüşleri bir araya toplıyan bir düşünme yoludur. Bu yolu güdenler, her hangi bir öğretiyi, çığırı benimsemeden, çeşitli görüşler arasında bir seçme yaparlar, bunları kararak toplu bir görüşe ulaşmaya çalışırlar.

XIX. yüzyılda ortaya çıkan bu felsefe görüşünü Fransız filozofu Victor Cousin geliştirmiştir. Cousin'e göre, bütün felsefe tarihinde başlıca dört düşünme düzeni görülmüş, bunlar boyuna birbirleriyle çarpışıp birbirinin yerini almaya çalışmıştır: 1) İdealizm; 2) Sansüalizm; 3) Skeptisizm; 4) Mistisizm. Felsefe biliminin gelişmesi, ilerlemesi bu karşıt görüşlerin birbiriyle kaynaşmasına bağlıdır. Bunun için, hiçbir görüşe saplanıp kalmamalı, hepsinin içinden akla yakınını seçip almalıdır.

SEDEF

Midye, istiridye gibi hayvanların beyaz, parlak kabuğunun iç kısmıdır: Düğme, süs eşyası, kakma yapmak için kullanılır.

Sedef sert bir maddedir. Rengi beyazsa da, «renkser» bir mercek niteliğinde olduğu için, beyaz ışığı çözümler, gökkuşağında görülen çeşitli renklere ayırır. Bundan dolayı, sedefin üzerinde yanar-döner, hafif ışıltılı, parlak renkler görülür.

Sedef, eski çağlardan beri, süslemelerde kullanılmış, bu arada özellikle Doğu ve Türk sanatında çok güzel eserler meydana getirilmiştir. Bu arada sedef kakmacılığı başlıbaşına bir sanat kolu olarak gelişmiştir (Bk. Kakmacılık).

SEDEF HASTALIĞI

Bir deri hastalığıdır; deride sedefi andıran pul pul levhacıklar meydana getirdiği için bu ad verilmiştir; hekilmik dilinde «psoriasis» de denir.

Belirtileri. — Hastalık kendini derinin kırmızımtırak, pembe levhalar halinde soyulur gibi kabarmasiyle belli olur. Bu levhaların üzerinde çok sayıda kuru, beyaz pullar ortaya çıkar. Bunlar çoğunlukla dirseklerde, dizlerde görülürse de vücudun başka yerlerinde de görülebilir.

Sedef hastalığı bazan çocukluk yaşlarında başlar; bu, çoğu vakit, soyaçekimin sonucudur. Hastalık, zaman zaman durur, bazan uzun bir aradan sonra, yeniden başlar.

Hastalığın çeşitli şekilleri vardır. Bunun için, bazı belirtilere bakarak, sedeften şüphe edilince, uzman bir hekime başvurmalı, onun göstereceği yoldan tedaviye gidilmelidir.

Tedavi. — Bu hastalığın neden ileri geldiği daha anlaşılamamıştır. Bunun için, tedavisi de zordur, hattâ bazan imkânsızdır. Yalnız, D vitamini, böbreküstü bezlerden alınmış hulâsalar, morötesi (ültraviyole) ışınlar sedef hastalığının tedavisinde iyi sonuçlar verir

SEDEFOTU

Sedefotu

Hekimlikte kullanılan bir bitkidir. Asya ve Avrupa'da kendiliğinden biten 80 kadar çeşidi vardır. Beş parçadan meydana gelen kapsül biçiminde meyvalar verir. Bazıları beyaz, bazıları da sarı çiçekler açar. Pis bir kokusu vardır.

Sedefotunda çabuk uçucu bir yağ bulunur. Bitki suda kaynatılarak imbikten geçirilir, bu yağ elde edilir, hekimlikte sürgüne karşı ilâç olarak kullanılır.

Sedefotugiller. — Bitkiler âleminde ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi sedefotudur.

Sedirağacı

SEDİR AĞACI [Dağ selvisi]

Kerestesinden yapı işlerinde faydalanılan, büyük, gösterişli bir ağaçtır, yüksekliği 50 m.'yi bulur. Bitkiler âleminde kozalaklılardandır. Yapraklarından 40-50 kadarı bir araya gelerek demet biçimini alır, kozalakları fıçı biçimindedir. Kökleri toprağın çok derinlerine kadar indiğinden sağlam bir ağaçtır, dış etkilerle kolay kolay yıkılmaz. Düz olan gövdesi dikine, düzgün bir şekilde yükselir; tepesi ok biçiminde sona erer. Bahara doğru çiçek açar.

Sedir ağacının Lübnan'da Atlas Dağları'nda, Himalaya'da yetişen üç ayrı çeşidi vardır. Bunlar Lübnan'da, Cezayir'de, Himalayalar'ın eteklerinde geniş, sık ormanlar meydana getirirler. Yurdumuzda da Toroslar'da Lübnan cinsi sedir ormanları vardır. Himalaya sedirinin dalları daha gevrektir. Avrupa'ya getirilen bu cins sedir fidanları parklarda, bahçelerde süs ağacı olarak yetiştirilir.

Sedirin hafif, yumuşak bir tahtası vardır. Rengi hafif kırmızıya çalar, kendine öz hoş bir kokusu vardır. Yapılarda, doğramacılıkta, ince marangozlukta kullanılır. Fenikeliler sedir ağaçlarından yaptıkları tekneleriyle Akdeniz'de büyük deniz üstünlüğü kurmuşlardı. Eski çağlarda uscuz bucaksız uzanan sedir ormanları günümüzde oldukça azalmıştır.

SEFERİHİSAR

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Torbalı ilçesi, güneyde ve batıda Ege Denizi, kuzeyde İzmir'in Urla ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Doğanbey adında bir bucağı, 12 köyü vardır.

Yüzölçümü: 319 km^2

Nüfusu: 9.393 (1960 sayımı)

Seferihisar ilçesinin toprakları Urla Yarımadası'nın güneyinde, Ege Denizi'ne bakan, tatlı eğimli, yer yer makilerle kaplı yamaçlardır. Bu yamaçların kuzeydoğudaki yüksek kesimleri ormanlarla örtülüdür. İlçenin kıyıları oldukça girintili-çıkıntılıdır. İklim, yazlarının kurak, sıcak oluşu ile dikkati çeken Akdeniz iklimidir. Kışlar yağışlı, ılık geçer. İlçe ekonomisi tarıma, özellikle bağcılık, tütüncülük, zeytincilikle hayvan ürünlerine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Seferihisar kasabası İzmir şehrine 64 km. uzaklıkta düz bir alan üzerinde denizden 18 m. yükseklikte kurulmuştur. En yakın iskelesi olan Sığacık'la arasında 5 km.'lik bir il şosesi bulunur. 4 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 5.000'e yakındır (1960 sayımı: 4.407).

SEINE (Bk. SEN NEHRİ)

SEKBAN

Eskiden Yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf askere «sekban» denirdi. Saraylarda av köpeklerine bakan kimselere de bu ad verilmişti. «Sekban» (segban), Farsça'da «köpek bekçisi» anlamına gelir. Bu kelime Türkçe'de sonradan «seymen» olmuştur.

Av, eskiden, savaşın ilk denemesi sayıldığı için, Yeniçeriler'de bir sınıf askere avcılıktan alınan bu ad verilmişti. Gene yeniçeriler'in başka sınıflarına verilen «zağarcı», «turnacı» gibi adlar da avcılıkla ilgilidir.

Nizam-ı Cedit'te, yeniden kurulan ordunun askerlerine de ilk önce «sekban-ı cedit» (yeni sekban) adı verilmişti. Ayrıca, gene o devirlerde, bugünkü jandarmanın yerini tutan askerlere de «sekban», «sarı sekban» denilmiştir. Bu anlamda sonraları «seymen» sözü kullanılmıştır.

SEKİZİNCİ, İbnürrefik Ahmet Nuri
(1866 - 1935)

İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci

Ünlü bir tiyatro yazarımızdır. Türk tiyatrosuna büyük hizmet etmiş, birçok değerli eser vermiştir. Kendisine soyadı olarak aldığı «Sekizinci» de en sevdiği eserlerinden birinin adıdır.

Ahmet Nuri Sekizinci, İstanbul'da Üsküdar'da doğdu. Babası müstantik Mehmet Refik Bey'di. Ahmet Nuri, bunun için, soyadı kullanılmadığı devirde yazılarını «İbnürrefik» (Refik oğlu) adiyle yayınlamıştır.

A. N. Sekizinci, Galatasaray Lisesi'nde okudu, bazı resmî dairelerde çalıştıktan sonra memurluktan çekildi, kendini küçük yaştan beri merak sardığı tiyatroya verdi. 1908'de, Abdülhamit'in fikir, sanat hayatına imkân vermiyen koyu istibdadı yıkıldıktan sonra canlanan tiyatro hayatında A. N. Sekizinci de sanat kabiliyetinin gelişmesine imkân buldu. Bu arada, büyük hürriyet şairi Namık Kemal'in «Vatan - yahut - Silistre» piyesinin temsillerinde Miralay Sıtkı Bey rolünü büyük başarıyla oynadı.

Darülbedayi'in (bugünkü İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun) kuruluşunda yönetim kurulu üyesi olarak çalışan A. N. Sekizinci, Cumhuriyet'ten sonraki Türk sahne hayatında da büyük yararlık göstermiş, bu arada Ankara Halkevi tiyatrosunda rejisörlük etmiştir.

A. N. Sekizinci eserlerinin birçoğunu Fransız yazarlarından adapte ederek meydana getirmişse de, bunları dilimize, hayatımıza o kadar güzel uygulamıştır ki, her biri doğrudan doğruya yaratılmış bir sanat eseri değerindedir. «Hisse-i Şayia», «Ceza Kanunu», «Sekizinci», «Nur Baba» bunların başında gelir.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Hoşkadem Gebe (1909); Fırsat Yoksulu, Gücü Gücü Yetene; Kadın Tertibi (1916); Cereme (1917); Aşk-ı Atik (1920); Hisse-i Şayia (1920); Sekizinci (1923); Ceza Kanunu (1924); Asrî Hulyalar (1924); Çürük Merdiven (1927); Büyükbaba (1928); Nakıs (1931); Sınıf Arkadaşı (1931); Şer'iye Mahkemesinde (1933); Belkıs (1934); Himmet'in Oğlu (1934); İpekçi Merhum (1947).

SEKOYA

Daha çok Amerika'nın batı kesimlerinde, özellikle Kaliforniya'da yetişen, yüksekliği 100-150 metreye varan bir orman ağacıdır. Kozalaklıların porsukgiller familyasındandır.

Sekoyanın yarım santim boyunda yeşil, küçük yaprakları vardır. Yapraklarının canlı renginden, büyük, güzel bir ağaç olmasından dolayı süs ağacı olarak da makbul tutulur. «Dev sekoya» ile «yapraklarını dökmiyen sekoya» diye iki çeşidi vardır.

SEKSOLOJİ

Cinsiyetin ve cinsiyetle ilgili psikofizyolojik konuları inceliyen bilgilere «seksoloji» denir. XX. yüzyıda tıpta olduğu gibi psikoloji ve öğretim alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmesi, cinsiyetin insan hayatındaki önemini meydana çıkarmış, çeşitli bilim dallarını bu alana yöneltmiştir (Bk. Cinsiyet: Cinsî Eğitim).

Psikoloji, psikıyatri, pedagoji, sosyoloji gibi bilimler şu veya bu bakımdan cinsiyetle ilgili olduğu için bu bilim dallarında cinsî araştırmalara da büyük önem verilmiştir. Böylece, günden güne gelişen «seksoloji» modern insanın hayatında gittikçe faydalı bir rol oynamaya başlamıştır.

Bugün cinsî alandaki cahilliğin, yanlış bilgi sahibi olmanın hem insanın kendisi için, hem de toplum için bir tehlike teşkil edeceği bir gerçek olarak kabul ediliyor. Tabiat insanlara, normal olarak, cinsiyet hakkında birçok şeyler öğretir. Ancak, utanma, çekinme vs. gibi sebeplerle bize ayrıca bilimin öğrettiği gerçekleri de tanımamak asla yerinde olmaz. Bilgisizlik daima insanı kötü sonuçlara, birtakım ruh hastalıklarına götürür. Bu bakımdan, çocukların seksoloji alanındaki bil-

gilerle yetişmesine büyük önem verilmelidir. Aynı cinsten iki insanın birbirine karşı cinsî istek duyması (homoseksüellik) gibi cinsî sapıklıkların en önemli sebeplerinden biri cinsî terbiyenin yanlış tatbik edilmesidir. Şüphesiz, bazı çeşit homoseksüelliğin hormon ifrazındaki anormalliklerle de ilgisi vardır.

Bugünkü pedagoji çocukta cinsî eğitime büyük önem verir. Cinsiyet hayatın en kaçınılmaz unsurlarından biridir. Sağlığımıza, saadetimize cinsiyet kadar büyük etki yapan başka bir unsur daha yoktur diyebiliriz. Psikiyatri çalışmaları dengeli bir cinsî hayatın vücut ve akıl sağlığımız için şart olduğunu göstermiştir (Bk. Psikanaliz). Seksolojinin başlangıç noktası çocuklara tatbik edilecek cinsî eğitimdir (Bk. Cinsî Eğitim: Çocuğa Nasıl Cevap Vermeli).

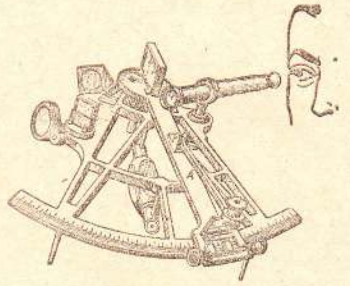
Seksolojinin verdiği bilgiler sade çocuklar için değil, büyükler için de önemlidir. Cinsiyet organlarının çalışması, cinsî sağlık, cinsî ilgilerin düzenlenmesi, çeşitli cinsî hastalıklardan korunma gibi konuları bize seksoloji öğretir.

SEKSTANT

İki nokta arasındaki açıyı ölçmeye yarıyan bir alettir. Denizciler güneşle ufuk arasındaki açıyı ölçmekte bu aletten faydalanırlar. Her hangi bir yıldızla ufuk arasındaki açının ölçülmesi de sekstant yardımiyle olur.

Sekstant bir daire çemberinin altıda biri tutarında bir yay dairenin yarıçapını temsil eden bir kol, iki ayna, bir de küçük dürbünden ibarettir. Aynalardan bir tanesi sabittir. Buna «ufuk aynası» denir. İkinci ayna ise hareket eden kola vidalanmıştır, o kolla birlik te hareket eder. Buna da «işaret aynası» denir.

Güneşin, ya da bilinen bir yıldızın ufuktan yüksekliğini bulmak için sekstant ufka dik olarak tutulur, dürbünle ufka bakılır. Ufuk, ufuk aynasında görüldüğü zaman işaret kolu oynatılmaya başlanır. İşaret aynasında görülen güneş, ya da bir yıldızın hayali ufuk çizgisine düşünceye kadar işaret kolu hareket ettirilir. Güneşin hayali ufuk çizgisine düşünce dereceli yaydaki gösterge güneşin, ya da yıldızın yüksekliğini verir (Bk. Denizcilik).

Sekstant

SEL

Sağanak yağmurlarından, birdenbire eriyen kar sularından doğan, kısa bir süre, coşkun şekilde aktıktan sonra çekilen akarsulara «sel» denir. Daimî akarsular gibi, selin de yatağı olur; buna da «sel yatağı» adı verilir.

Sellerin, özellikle şiddetli yağmurlardan sonra ortaya çıkan sellerin aşındırma, önlerine gelen şeyleri alıp götürme gücleri büyüktür. Sel yatağının sonunda sel sularının taşıdığı maddelerin yığılması ile koni biçimi şekiller meydana gelir ki, coğrafyada bunlara «birikinti konisi» denir.

SELÂNİK

Kuzey Yunanistan'da, Vardar nehrinin denize döküldüğü Selânik Körfezi'nde 300.000 nüfuslu bir şehirdir. Makedonya Bölgesi'nin en büyük şehri, Pire'den sonra Yunanistan'ın ikinci büyük limanıdır.

Selânik, Yunanistan'ın önemli bir ticaret, endüstri ve kültür merkezidir. Kuzey Yunanistan, Makedonya, Batı Trakya bölgesinin ticari çalışmaları bu şehirden idare edilir. Bu limandan ihraç edilen malların başında tahıl, ipek, demir, mangan, krom, tütün, rakı gelir.

Tarihte Selânik

Selânik, Yunanistan'ın en eski şehirlerinden biridir. M. Ö. IV. yüzyılda, Makedonyalı kıral Kasandros tarafından kurulmuş, şehre Büyük İskender'in kızkardeşi, Kasandros'un eşi olan Tessalonika'nın adı verilmiştir. Selânik, Eski Yunanistan'ın önemli bir şehri olduğu gibi, Makedonya Kırallığı, Roma ve Bizans imparatorlukları zamanında çok gelişti. Bizans devrinde Selânik, İstanbul'dan sonra imparatorluğun ikinci büyük şehriydi. O çağlarda, Atina iyice çökmüştü. Balkanlarda ancak iki büyük şehir vardı. Bunlardan biri Adriya Denizi kıyılarındaki Dyrakhion (bugünkü Draç), öteki de Selânik'ti. Balkanlar'da yeni şehirler kurup eskilerini canlandıran Türkler olmuştur.

Selânik, Avrupa'da Hıristiyanlığın ilk yayıldığı merkezlerin başında gelir. İsa'nın ölümünden 50 yıl kadar sonra, Hıristiyanlık Selânik şehrine girdi, burada kök salarak gelişti. Selânik 1430'da, II. Murat zamanında Türkler'e geçti, 1912'de Balkan Savaşı'ndaki yenilgiye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldı.

Son yüzyıl içinde Türk tarihinde Selânik'in çok önemli bir yeri vardır. 1908'de, Hürriyet inkılâbını yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk merkezi Selânik'ti. 31 Mart 1909'da, gericilerin hazırladığı hareketi boğan Hareket Ordusu da İstanbul'a Selânik'ten geldi.

Bundan başka, Selânik'in Türk fikir hayatında da önemli bir yeri vardır. Dilimizdeki yenilik akımı burada yoğruldu. Türkçenin öncüsü sayılan «Genç Kalemler» dergisi Meşrutiyet inkılâbından sonra burada yayınlandı.

Yeni Türk tarihi bakımından Selânik çok daha büyük bir önem taşır. Türk yurdunu düşmandan kurtararak, padişahlığı yıkan, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk, 1881'de Selânik'te doğdu. Atatürk'ün doğduğu ev bugün müzedir.

SELÇUK

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Aydın'ın Germencik, güneyde Kuşadası ilçeleri, batıda Ege Denizi, kuzeyde İzmir'in merkez ve Torbalı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 9 köyü vardır.

Yüzölçümü: 141 km²

Nüfusu: 13.340 (1960 sayımı)

Küçük Menderes nehrinin Ege Denizi kıyılarında meydana getirdiği çatalağızla onu güneyden kuşatan Bülbül Dağı Selçuk ilçesinin sınırları içinde kalır (Meryem Ana'nın evi Bülbül Dağı'ndadır).

İklim tipik Akdeniz iklimidir. Bunun sonucu olarak doğal bitki örtüsü de maki topluluklarıdır. İlçe halkı tarımla geçinir. Başlıca ürün incir, üzüm, tütün ve pamuktur.

Kasaba. — İlçe merkezi Selçuk kasabası, İzmir - Aydın karayolu ve demiryolu üzerinde deniz yüzeyinden 20 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın kuzey kesiminde tarihî Ayasluğ (Ayasuluk) Kalesi bulunur. Bu kalenin eteğindeki evler, eğimli bir yüzey üzerindedir. Kasabanın güney kesimleri ise düzlükte uzanır. 2 mahalleden meydana gelen Selçuk kasabasının nüfusu 10.000 kadardır (1960 sayımı: 9.097).

Tarihî Efes harabeleri kasabaya 3 km. uzaklıktadır (Bk. Efes).

Tarihte Selçuk

Bugün Selçuk kasabasının bulunduğu yerde çok eskiden «Aya Teologos» denilen bir şehir vardı. Bu kelime sonradan Türkçede Ayasuluğ (Ayasloğ) olmuştur. «Aya (Hagios) Theologos» Yunanca'da «Tanrı ile konuşan aziz» demektir. Şehre bu ad Havariler'den Aya Ioannes'in (St. Jean'ın) burada gömülü bulunmasından dolayı verilmiştir.

Ortaçağ başlarında, burası önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi. Efes şehri de daha önceden buradaydı. Kasabanın kurulduğu tepe M. Ö. VI. yüzyılda kıyıda bulunuyordu. Küçük Menderes nehrinin getirdiği lığlar kıyıyı doldurmaya başladı. Aradan geçen bunca zaman sonra da kasaba denizden 9 kilometre kadar içeride kaldı.

M. Ö. 250 yılında Efes şehri daha batıya, bugünkü harabelerin bulunduğu yere taşındıysa da, nehir denizi doldurmaya devam ettiğinden bu bir fayda sağlamadı. Zaten şehir de bir müddet sonra yıkılmaya yüz tuttu.

798'de Araplar Ayasuluğ yakınlarına kadar gelmişlerdi. Selçuklu Türkler'i Anadolu'yu ele geçirdikleri zaman bu arada Ayasuluğ'u da almışlardı. Şehir 1333'te Aydınoğulları'nın eline geçti. Türkler zamanında gelişen şehir, korsanların, adalıların, İzmir'deki Hıristiyanların baltalamalarına rağmen ticaret alanındaki önemini kaybetmedi. Bu arada Aydınoğlu Hızır Bey zamanında şehirde Venedik ve Cenova konsoloslukları kuruldu.

XIV. yüzyıl sonlarında Yıldırım Bayezit şehri ele geçirdi. Daha sonraları Timur da Ayasuluğ'a geldi, orada konakladı.

Ayasuluğ, ikinci defa olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresine II. Murat zamanında girdi, onarıldı, genişletildi. Önceleri Aydın sancağına bağlı bir ilçeydi, daha sonraları İzmir'in gelişmesi, kıyıdaki Kuşadası'nın önem kazanması üzerine, önemini kaybetmeye başladı. XVII. yüzyılda buradan geçen Evliya Çelebi harabeler arasında gördüğü tarihî eserlerden, bu arada Aydınoğlu İsa Bey'e ait yazıtlı büyük bir cami bulunduğundan bahsetmiştir.

Bugün kasabada kale ile İsabey Camisi'nden başka daha birçok tarihî eser kalıntısı vardır. Yalnız, Selçuk'un asıl önemi 3 km. kadar ötedeki Efes harabelerinden ileri gelir (Bk. Efes).

SELÇUKLU DEVLETİ

Türk ulusunu Orta Asya'dan Yakın Doğu'ya, Akdeniz kıyılarına kadar getiren büyük bir Türk devletidir.

SELÇUKLU DEVLETİ, XI. yüzyılda kurulan, XIII. yüzyılda sona eren büyük bir Türk devletidir. Osmanlı hanedanı bir yana bırakılırsa, Selçuklular Türk tarihinin en büyük hanedanıdır, dünya tarihinin de en önemli hanedanlarından biridir. Türk ulusunu Orta Asya'dan Yakın Doğu'ya, açık denizlere, Akdeniz'e getirmek, Anadolu'yu alıp bu ülkeyi Türkler'in ikinci anayurdu yapmak gibi iki muazzam cepheli işi başaran, Selçuklular olmuştur.

Hanedan adını Oğuzlar'ın Kınık boyundan Dukakoğlu Selçuk'tan almıştır. Selçuk Bey'in oğullarından Mikâil'in oğulları Tuğrul'la kardeşi Davut Çağrı Hanedanın «Büyük Selçuklular» denen imparatorluk dalını kurmuşlardır. Hanedanın «Anadolu Selçukluları» dalının kurucusu Süleyman-Şah ise, Selçuk Bey'in oğullarından Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Bey'in oğludur.

Selçuk Bey, Oğuzlar'ın Aral Gölü ile Hazar Denizi arasındaki «Üst Yurt»ta yaşıyan bölümünün hakanıydı. Oğuzlar, Selçuk Bey'in idaresindekilerden ibaret değildi; Türkler'in azametli coğrafya dünyasında daha pek çok Oğuz kolları vardı (Bk. Oğuzlar; Türkler).

Selçuk Bey'le oğulları çağında, yani X. yüzyılın ikinci yarısında, Türk ülkesinin ağırlık merkezi şimdiki Türkistan, hattâ Doğu Türkistan'dı; ülkenin başkenti de, Kâşgar şehriydi. Dokuz-Oğuz-On-Uygur hanedanından Türk imparatorluk tacını almış olan Karahanlı hanedanı, Türkler'in kaderini Orta Asya'da biraz daha güneybatıya sürüklemiş, Selçuklular'a yol açmıştı. O yıllarda, başka bir Türk imparatorluk hanedanı olan Gazneliler de, özellikle Sultan Mahmut'tan başlıyarak, bir yandan batıya, İran'a öte yandan güneye, Hindistan'a akmaya, Karahanlılar'a rakîp çıkmaya başlamışlardı. Gazneliler, İran kültürü etkisindeydiler; 955'te Müslüman dinini resmen kabul ederek Türk tarihinde bir devrim yapan Karamanlılar ise, sâf Türk kültürünü temsil ediyorlardı. Küçük Oğuz kırallığı üzerinde bir yandan Karahanlılar, bir yandan da Gazneliler, egemenlik iddiasında bulunuyorlardı.

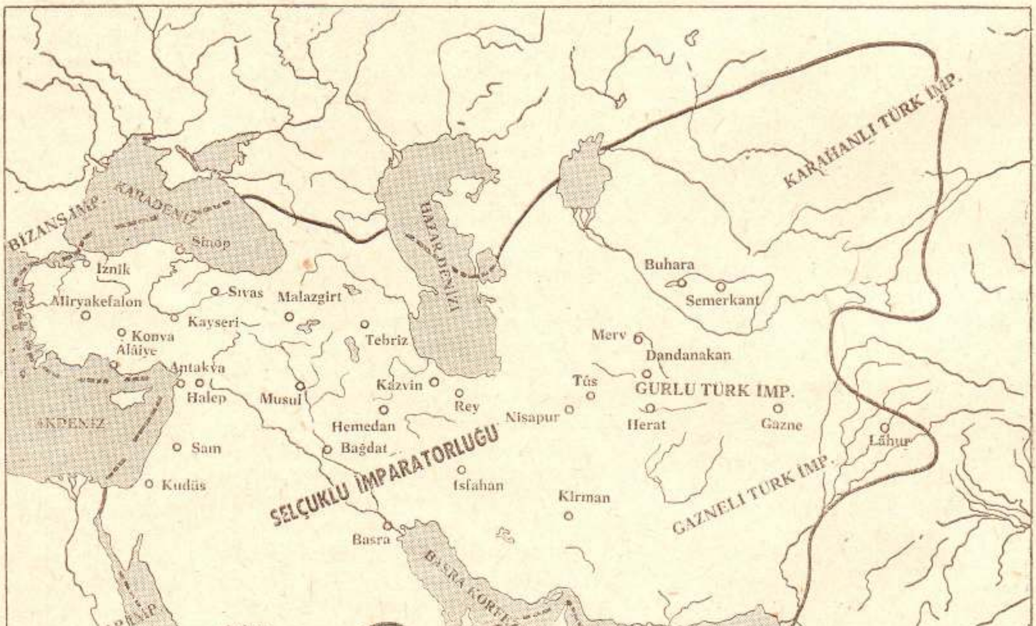
Selçukoğulları, XI. yüzyılın ilk yıllarında, daha çok, Gazneliler'e ait Horasan'a akıyorlar, Sultan Mahmut'u çok rahatsız ediyorlardı. Sultan Mahmut'tan sonra büyük güc kazanan Selçukoğulları idaresindeki Oğuzlar, 1037'de İslâm dünyasının en büyük şehirlerinden olan Nişapur'u Gazneliler'den aldılar; şehirde Tuğrul Bey, «sultan» (imparator) ilân edildi. Horasan gibi pek zengin büyük bir ülkenin kaybına baş eğemiyen Gazneliler, Selçukoğulları'na karşı harekete geçtiler, Hindistan'ı fethetmiş olan dünyanın en güclü ordusu ile Oğuzlar'ın üzerine yürüdüler. Herkes Oğuzlar'ın devlet olarak hartadan silineceğini sanıyordu. Yalnız, tarih, inanılmaz, beklenmedik olaylarla doludur.

23 mayıs 1040'ta olan Dandanakan Meydan Savaşı Türk ulusunun kaderini çizen üç-dört olaydan biri sayılır. Bu savaşta Oğuzlar, azametli Gazneli ordusunu bozguna uğrattılar. Gazneliler, Yakın Doğu'dan Afganistan'a, Hindistan'a sürülmekle kalmadı, Karahanlılar da Türkistan'da doğuya doğru sürüldü. Büyük Türk Hakanlığı tacı, Karahanlılar'dan Selçukoğulları'na, Tuğrul Bey'e geçti (Bk. Tuğrul Bey).

Bütün İran'ı alan Tuğrul Bey, Bağdat'a geldi. Abbasîler, bir yandan Fâtımîler'in, bir yandan da onları tutan Büveyhîler'in baskısından tarihten silinmek derecelerine gelmişlerdi; bu yüzden, Türk himayesine girmek için can attılar. Selçuklular, böylece, Müslümanlık dünyasının ruhani başkanını himayelerine almakla bütün İslâm âlemine egemen olmak yolunu tuttular. Fâtımîler'in Akdenize egemen oldukları çağ artık geçmiş, İslâm tarihinde de Araplar'ın üstünlük devri tarihe karışmıştı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu

Tuğrul Bey öldükten sonra, yerine, çocuğu olmadığı için, kardeşi ve imparatorluğun kurulmasında en önemli yardımcısı Çağrı Bey'in oğullarından Alp Arslan geçti. Alp Arslan, 26 ağustos 1071'de Malazgirt zaferini kazandı (Bk. Alp Arslan; Malazgirt Meydan Savaşı). Daha sonra eski medeniyetler beşiği Anadolu, Kutalmışoğlu Süleyman-Şah tarafından fethedildi. Alp Arslan'ın oğlu Melikşah çağında da Türk imparatorluğu, gücünün en yüksek noktasına çıktı (Bk. Melikşah). Gazneli, Karahanlı, Gurlu Türk imparatorlukları Selçuklular'ın yüksek egemenliğini tanıdı. Doğuda Türk sınırı Çin'e, Orta Hindistan'a, Sibirya'ya dayan-

SELÇUKLU İMPARATORLUĞU'NUN KAPLADIĞI ÜLKELER

İki yüzyıl süren bu büyük Türk devleti, zamanla, Orta Asya'dan Arabistan Yarımadası'na kadar yayılmış, Karadeniz'den Kızıldeniz'e, Hint Okyanusu'na kadar uzanmıştır. Buradaki hartada Selçuklular'ın çeşitli bölgelerde kurdukları devletler görülüyor.

dı. Batıda Kafkas Dağları, Ege Denizi, Marmara, Kızıldeniz sınırdı.

Bu durumdan şaşıran Avrupa devletleri, Boğazlar'ı atlamak üzere olan Türkler'e karşı toparlandı, Haçlı seferleri düzenlendi (Bk. Haçlı Seferleri). Türkler, Kuzey ve Batı Anadolu'dan geri sürüldüler. Büyük Selçuklular'a bağlı Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'ten Konya'ya taşındı.

Sultan Sencer'in ölümü üzerine 1157'de Büyük Selçuklular dalı sona erdi (Bk. Sencer). Büyük Türk Hakanlığı tacı, Konya'daki Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'a geçti (Bk. Anadolu Selçuklu Devleti).

İran'da, Irak'ta, Kafkasya'da Irak Selçukluları vardı. Bu dalın kurucusu Sultan Mahmut, Büyük Selçuklular'dan Sultan Mehmet Tapar'ın oğullarındandır; Mehmet Tapar, Sultan Melikşah'ın oğullarından, Sultan Sencer'in ağabeysiydi. Son zamanlarında İldenizliler atabey ailesinin niyabeti altına düşen, Hemedan'ı başkent edinen Irak Selçukluları, 1194'te tarihe karıştı. Bir Selçuklu devleti de Kirman'da, güneydoğu İran'daydı. Bunun kurucusu Sultan Kavurt, Alp Arslan'ın kardeşidir.

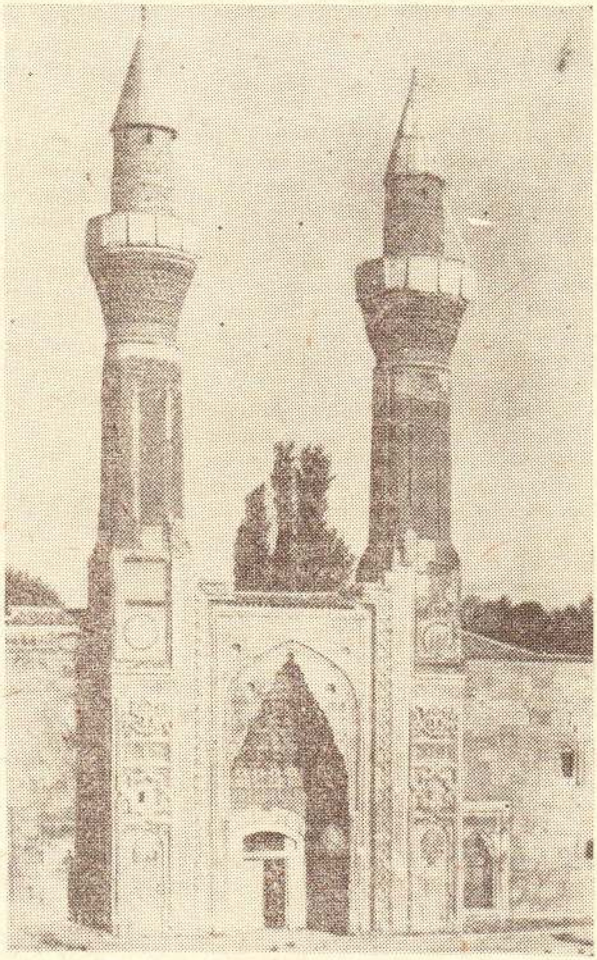
Başkentleri Şam'da olan Suriye Selçuklu krallığının kurucusu Sultan Tutuş ise, Sultan Alp Arslan'ın oğludur. Irak Selçukluları 1117-1194 arasında 77 yıl, Kirman Selçukluları 1041-1187 arasında 146 yıl, Suriye Selçukluları 1094-1117 arasında 23 yıl, Anadolu Selçukluları 1077-1308 arasında 231 yıl, Büyük Selçuklular ise 1040-1157 arasında 117 yıl sürmüştür. Selçuklular'ın öteki dalları, yaşadıkları müddetçe, Büyük Selçuklular'a bağlı kalmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin geniş mirasını Türk atabey hanedanları paylaştılar. Bunların en ünlüleri Zengîler, Salgurlular, İldenizliler, Artuklular, Böriler'dir. Doğuda Büyük Selçuklular'ın yerine Doğu Türk Hakanlığı olarak Harzemşahlar geçti. Arap ülkeleri ise bir müddet sonra Türk egemenliğinden çıktı, Eyyûbî Arap egemenliğine geçti. Eyyubîler'in yerini de sonradan Türk Memlûkler aldı.

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ise, Sultan Alâettin Keykubât devrinde dünyanın en güçlü, mamur, zengin devleti oldu. Yalnız, sonradan, İran Moğolları'nın (İlhanlılar'ın) egemenliğine g i r d i 1308'de, böylece, 3 yüzyıllık Selçuklu hanedanı tarihe karıştı. Osmanoğulları, Selçuklular'ın mânevi mirasını topladılar. Anadolu'yu Türkler'in ikinci anayurdu yapan Selçuklular'ın açtıkları yoldan gittiler. Osmanlı İmparatorluğu'nu kurdular (Bk. Osmanlı İmparatorluğu).

Bibliyografya. — *Bu konudaki eserlerin başlıcaları:*

Selçuklular (R. G Arkın. 1954); Selçuk Tarihi (R. E Koçu. 1933); Selçuk Devletleri Tarihi (K. Mahmud'dan çev. M. N. Gencosman. 1943); Selçuklular Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyası (Ord. Prof. M. Ş. Günaltay. 1943); Selçuklu Ailesi'nin Menşei (Doç. Dr. İ Kafesoğlu. 1955); Selçukiler (M. C. Er-

SELÇUKLU ESERLERİNDEN BİR ÖRNEK

Kayseri, Erzurum, Sinop gibi birçok şehirlerimizde Selçuklu Türkleri'nden kalma sanat eserleri hâlâ ayakta durmaktadır. İşte, Sıvas'taki Gökmedrese.

Selçuklu hanedanları ve hüküm sürdükleri yerlerle saltanat yılları

I. BÜYÜK SELÇUKLULAR (HORASAN SELÇUKLULARI):

1) Sultan Tuğrul Bey (1040-1063)
2) Sultan Alp Arslan (1063-1072)
3) I. Melik-Şah (1072-1092)
4) Sultan Mahmut (1092-1094)
5) Sultan Berkyaruk (1094-1104)
6) II. Melik-Şah (1104-1105)
7) Sultan Mehmet Tapar (1105-1117)
8) Sultan Sencer (1117-1157)

II. ANADOLU SELÇUKLULARI:

1) I. Süleyman-Şah (1077-1086)
2) Melik Davut (1086-1092)
3) I. İzzettin Kılıç-Arslan (1092 - 1107)
4) I. Gıyasettin Mesut (1107-1155)
5) II. İzzettin Kılıç-Arslan (1155-1192)
6) I. Gıyasettin Keyhusrev (1192-1196 + 1204-1210)
7) II. Rüknettin Süleyman-Şah (1196-1203)
8) III. İzzettin Kılıç-Arslan (1203-1204)
9) I. İzzettin Keykâvûs (1204-1219)
10) I. Alâettin Keykubâd (Uluğ = Büyük) (1219-1237)
11) II. Gıyasettin Keyhusrev (1237-1246)
12) II. İzzettin Keykâvûs (1246-1249 + 1249-1261)
13) IV. Rüknettin Kılıç-Arslan (1249 + 1261-1266)
14) III. Gıyasettin Keyhusrev (1266-1283)
15) II. Gıyasettin Mesut (1283-1297 + 1302-1308)
16) III. Alâettin Keykubâd (1297-1302)

III. IRAK SELÇUKLULARI:

1) Sultan Mahmut (1117-1131)
2) Sultan Davut (1131-1132)
3) Sultan Mesut (1132 + 1135-1152)
4) I. Tuğrul (1132-1135)
5) Sultan Melik-Şah (1152-1153)
6) Sultan Mehmet (1153-1159)
7) Sultan Süleyman-Şah (1159-1161)
8) Sultan Arslan-Şah (1161-1177)
9) II. Tuğrul (1177-1194)

IV. ŞAM (SURİYE) SELÇUKLULARI:

1) Sultan Tutuş (1094-1095)
2) Sultan Rıdvan (1095-1113)
3) Sultan Alp Arslan (1113-1114)
4) Sultan Sultan-Şah (1114-1117)

V. KİRMAN SELÇUKLULARI:

1) Sultan Kara-Arslan Kavurd Bey (1041-1073)
2) Kirman-Şah (1073-1074)
3) Sultan Hüseyin (1074)
4) Sultan-Şah (1074-1085)
5) Turan-Şah (1085-1097)
6) İran-Şah (1097-1101)
7) Arslan-Şah (1101-1142)
8) I. Mehmet (1142-1156)
9) Tuğrul-Şah (1156-1169)
10) Behram-Şah (1169-1187)
11) II. Mehmet (1187)

sen, 1954); Selçuk Türkleri Hakkında Antropolojik Bir Tetkik (Dr. Ş. A. Kansu, 1937); Selçuk Kültür Hayatı (İ. Gün, 1939).

SELEN

Bir madensi (yarımetal)dir. Eleman halinde bulunur, âdi sıcaklıkta dayanıklı olan şekline «metalik selen» denir. Simgesi: Se; atom sayısı: 34; atom ağırlığı: 79,2'dir 220°' de erir, 688°'de kaynar. İlk defa 1817'de İsveçli kimyacı Berzelius tarafından kurşun odalar çamurunda keşfedilmiştir.

Selenin kırmızı, camsı, billûrlu olmak üzere üç şekli vardır. Tabiatta çok ender bulunan filizi «eukairit» adı verilen gümüş-bakır selenürdür.

Selen, en çok, telsiz telefon, televizyon gibi ince aygıtların yapımında kullanılır. Metalik selenin çok önemli bir özelliği vardır: Karanlıkta çok az olan elektriksel iletgenliği ışıkta artar. Bir cam, ya da porselen üzerine ince bir tabaka selen sürülürse, bu yüzeye düşürülen değişik şiddetteki ışıklar, üzerinden akım geçen selenin direncini ışık şiddeti oranında değiştirir. Bundan faydalanılarak selen hücreleri, «selen köprüleri» fotoelektrik hücreler gibi kullanılır.

SELENDİ

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kütahya'nın Gediz, güneydoğuda Uşak'ın merkez ve Eşme, güneybatıda Manisa'nın Kula, kuzey ve kuzeybatıda aynı ilin Demirci ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 650 km^2

Nüfusu: 18.366 (1960 sayımı)

Selendi ilçesinin toprakları, Gediz nehrine karışan Selendi Çayı çevresindeki düzlüklerle bunları kuşatan hafif dalgalı kesimleri kaplar. İlçenin kuzeyinde bulunan Yağcı Dağı ormanlarla kaplıdır. Ekonomik hayat tarla tarımı ile hayvancılığa, biraz da orman ürünlerine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Selendi kasabası, Selendi Çayı'nın genişçe vâdi tabanında kurulmuştur. Manisa şehrine uzaklığı 197 km.'dir. 400 kadar evle küçük bir çarşıdan ibaret olan bu kasaba, 1954'e kadar Kula ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi, o tarihte ilçe merkezi oldu. Nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.144).

SELENTERELER

Hayvanlar âleminde denizanalarını, sifonluları, mercanları içine alan bir takımın adıdır. Bütün bu yaratıklar az çok bitkimsi bir hayat yaşarlar. Büyük bir kısmı denizlerde olmak üzere, sularda bulunurlar. Bazıları «hidra», «polip» gibi sabit, bazıları da denizanası gibi serbestir. Sabit olanları bir eldiven parmağı biçimindedir. Ağız kısmının yanındaki uzantılar hayvanın besin bulmasını sağlar. Serbes olanları açık bir şemsiye biçimindedir. Binlercesi bir arada yaşar. Vücutlarının %95'i sudan meydana gelmiştir. Hayvanın görünüşü yumuşak bir pelteyi andırır.

Bazı selentereler kireçli bir maddeden bir dış iskelet meydana getirirler. Böylece denizlerde kilometrelerce uzayıp giden resifler, atoller meydana getirerek gemiler için büyük tehlikeler yaratırlar. Avustralya'nın kuzey doğusundaki resif 100 m. eninde, 2.000 kilometre uzunluğundadır (Bk. Hidra; Mercan; Denizanası; Denizşakayığı).

SELİM

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Sarıkamış, batıda Erzurum'un Şenkaya, kuzeyde Kars'ın Göle ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 53 köyü vardır.

Yüzölçümü: 842 km^2

Nüfusu: 31.174 (1960 sayımı)

Selim ilçesinin orta kesimini Selim Ovası adı verilen geniş bir düzlük kaplar. Bu düzlükler Kars Çayı'nın lığlarından meydana gelmiştir. Ovayı kuşatan Mihran, Ziyaret ve Ağadere dağlarının ovaya bakan kesimleri de ilçenin sınırları içinde kalır. Bu dağlar kısmen sarıçam ormanlariyle kaplıdır.

İlçede kışlar soğuk geçer, uzun sürer. Çayırların, otlakların geniş yer tutması ilçede hayvancılığı geliştirmiştir. Selim Ovası'nda da tahıl tarımı yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Selim kasabası, Kars şehrine 36 km. uzaklıkta Kars - Erzurum karayolu üzerinde kurulmuştur. Ayrıca, demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasabanın evleri karayolunun iki yanı boyunca sıralanır.

Kasaba 1957'de ilçe merkezi olmuştur. Nüfuus 2.500'ün üstündedir (1960 sayımı: 2.580).

Yavuz Sultan Selim

Sekiz yıllık saltanatında Osmanlı İmparatorluğu'na yeni ülkeler kazandıran hükümdar

Yavuz Selim

SELİM I., [Yavuz] (1467-1520), Osmanlı padişahlarının 9.'sudur. II. Bayezit'in oğlu, Fâtih Sultan Mehmet'in torunudur. Amasya'da doğdu, 53 yaşında, İstanbul'da şirpençeden öldü.

«Yavuz» diye anılan I. Selim, şehzadeliği sırasında Trabzon valisiydi. Kendisinden yaşça büyük olan Korkut ve Ahmet adlı kardeşlerinin devlet büyükleriyle anlaşarak padişah olmaya hazırlandıklarını duyunca, başına asker toplıyarak Rumeli'ye geçti. Babası II. Bayezit'le savaşa tutuşup, onun askerlerini elde etti. Yeniçeriler «Biz Sultan Selim'i isterük!» diyerek onun tarafına geçtiler.

I. Selim, böylece yendiği babasını tahttan indirdi ,1512'de tahta çıktı. Sonra kardeşleri Sarûhan valisi Korkut'la, Amasya valisi Ahmet'le çarpışarak, onları da ortadan kaldırdı.

Din ve Mezhep Kavgaları

I. Selim, tahta çıktığı sırada din ve mezhep kavgaları, Osmanlı devleti için büyük bir tehlike haline gelmişti. Yavuz, hem bu tehlikeyi önlemek, birliği kurmak, hem de babası zamanında, amcası Sultan Cem'in açtığı dertlerin önünü almak için çok şiddet gösterdi. Osmanlı tarihleri, din birliğini kurduğu, daha sonra «Halife» unvanını da aldığı için, I. Selim'in kan dökücülüğünü bağışlarlar.

I. Selim, babasını ve kardeşlerini ortadan kaldırdıktan sonra, Osmanlı sınırları içinde tek mezhep olarak sünniliği seçti, şiîliğin koruyucusu olan İran hükümdarı Şah İsmail'le savaşa hazırlandı. Önce, Osmanlı sınırları içinde şiîliği kabul edenlerin listesini yaptırıp, önde gelenlerden 40 bin kişiyi kestirdi. Sonra Şah İsmail'in üzerine yürüdü.

Çaldıran ve Mercidabık Savaşları

Yavuz Selim 1514 ağustosunda Çaldıran ovasında Şah İsmail ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Hazinesini, karısını, çocuklarını ele geçirerek, Şah'ın başkenti olan Tebriz'i de aldı. Dönüşünde Diyarbakır, Van, Bitlis taraflarını, Dulkadıroğulları'nın devletini ortadan kaldırarak Maraş'ı, Elbistan'ı da Osmanlı topraklarına kattı, bu arada Erzurum'la Erzincan'ı da aldı.

Yavuz, 1516'da, Şah İsmail'in tarafını tutan Mısır Kölemen (Memlûk) Sultanı Kansu üzerine yürüdü, Halep yakınlarında Mercidabık'ta Mısır ordusunu yendi. Sultan Kansu bu savaşta öldü. Halep, Malatya ve Antep'i alan Yavuz Selim, Şam'a yürüdü. Gazze'de bir savaş kazandıktan sonra Suriye ile Filistin'i aldı, sonra da Mısır'a girdi.

Yavuz Selim Halife

Bir yıl kadar Mısır'da kalan, Kölemenler'in son sultanı Tomanbay'ı da yenen Yavuz o zaman Mısır'a bağlı olan Hicaz'ı, daha sonra Kölemenler'in elinde oyuncak olan son Abbasî Halifesi El Mütevekkil'den halifeliği de aldı (1517). El Mütevekkil'le akrabaları İstanbul'a gönderildi. Mütevekkil, Yedikule'de hapsedildi. I. Selim'in ölümüne kadar orada kaldı. Yavuz Selim'in Osmanlı sultanlarına miras bıraktığı Halifelik 407 yıl bu hanedanın elinde kaldı. I. Selim, bu büyük ve kazançlı savaşlardan sonra İstanbul'a dönünce, büyük bir donanma hazırlamaya başladı. Bu arada orduyu da inzibat altına aldı. Selim'in ya Rodos Şövalyeleri'ne karşı hazırlandığı, ya da İran üzerinden Hindistan'a yürümek, babasının dedesi Yıldırım Bayezit'i yenen Timur'un torunlarından öc almak istediği söylenir. Yavuz Selim, bu hazırlıklarla uğraşırken Çorlu ovasında şirpençeye yakalandı. Yarayı basit bir çıban sanarak önem vermedi. İstanbul'da bu hastalıktan ölerek, adını taşıyan caminin yanındaki türbeye gömüldü.

I. Selim, 8 yıl tahtta kaldı. Uzunca boylu,

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

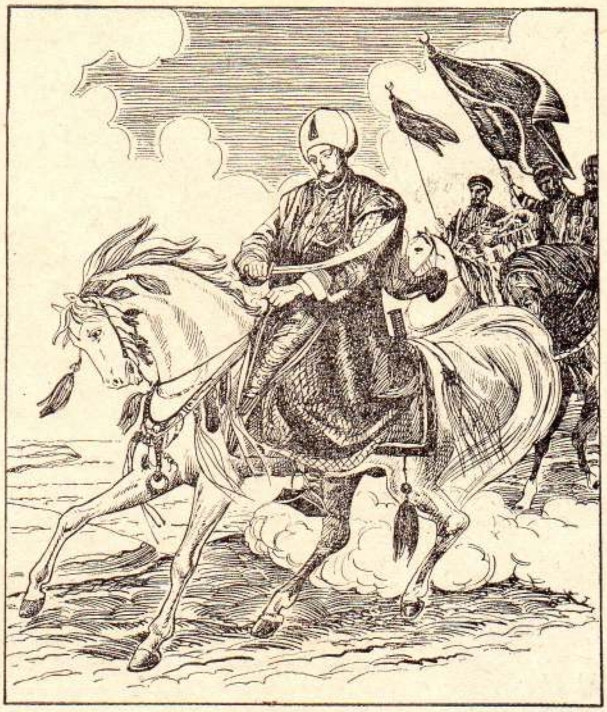

SİLİFKE, İçel'e bağlı, nüfusu 10.000'e yaklaşan, bir ilçe merkezidir.
Bu bölgede yerli kıyafetlerle oynanan halk oyunlarının Anadolu Türk koreografisinde özel bir yeri vardır.
Yandaki fotoğrafta Silifke'den bir köşe görülüyor: Romalılar devrinde yapılmış ünlü Silifke Kalesi ve köprüsü.

ANTALYA'nın 70.000 m^2 lik bir yer kaplıyan meşhur parkı sıcak iklim bitkileriyle süslü, eşine az raslanır bir dinlenme yeridir. Turistlerin hayran kaldıkları bu parktan körfezin ve dağların manzarasını seyretmeye doyum olmaz.

geniş yapılı, sert yaradılışlı bir adamdı. Osmanlı sultanlarının çoğu gibi uyuşuk, zevkine, şehvetine düşkün değildi. Kolayca kan döktüğü gibi, bilginlere, doğru sözlü insanlara da saygı gösterirdi. Divan şairlerinin iyilerinden sayılır. Oldukça kuvvetli Türkçe şiirleri vardır. Farsça şiirleri de kudretlidir. Osmanlı sultanları arasında sakalsız olan ilk padişah Yavuz Selim'dir, ikincisi II. (Genç) Osman'dır. Hemen her yönü ile öteki padişahlardan ayrılan I. Selim'in giyinişi de değişikti. Başına değişik bir kavuk giydiği gibi, üzerine dar, sade elbiseler, ayaklarına da dizlerine kadar çıkan yumuşak çizmeler giyerdi. Ayrıca sol kulağına bir inci küpe takardı. İstanbul'da Sultan Selim Camisi'nin yanındaki türbesinde gömülüdür (Bk. Sultan Selim Camisi).

Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi'nde (Tarihî bir tablodan).

Selim II.

Bu padişahın devrinde Osmanlı İmparatorluğu duraklamaya başladı.

II. Selim

SELİM II. (1524 - 1574), Osmanlı padişahlarının 11.'sidir. Babası Kanunî Süleyman, anası Hurrem Sultan'dır. 1566'da tahta çıktı, 8 yıl saltanat sürdü.

«Sarı Selim» diye, ayrıca «mest» (sarhoş) lâkabiyle anılan II. Selim, babası Kanunî Süleyman'ın dünyaya ün salan kabiliyetlerinden yoksun, zayıf yaradılışlı bir kimseydi. Yaptığı işlerin en iyisi Sokollu Mehmet Paşa'yı sadrazamlıkta bırakmasıdır. Bu kudretli vezir sayesinde devlet bünyesinin sarsılması nispeten önlenmiştir. İçkiye de çok düşkün olan II. Selim'in başlıca meşgalesi şiir yazmaktı.

II. Selim zamanının en önemli olaylarından biri Kıbrıs'ın zaptı, öbürü de İnebahtı bozgunudur. Tahta geçer geçmez bir Kıbrıs seferi yapılmasını istiyen padişahın isteği Sokollu Mehmet Paşa tarafından uygun zamana kadar geri bırakılmış, sonra 1571'de ada tamamen fethedilmiştir (Bk. Kıbrıs). Aynı yıl olan İnebahtı Deniz Savaşı Türk donanmasının uğradığı en büyük yenilgi olmuş, 20.000 Türk şehit düşmüştür (Bk. İnebahtı Deniz Savaşı). Bu büyük bozguna rağmen ertesi yıl Türk donanması gene eski kudretine kavuşmuş, 1573'te Venedik, Osmanlı devletine tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Sokollu Venedik'e yeni bir hücuma hazırlanırken padişahın ölümü bu teşebbüsü geri bırakmıştır. Yemen'in tamamen işgal edilmesi de II. Selim zamanına raslar.

II. Selim'in türbesi İstanbul'da Ayasofya avlusundadır.

Selim III.

İleriyi gören, yenilik taraftarı, sanatsever bir Osmanlı padişahı

III. Selim

SELİM III. (1761 - 1808), Osmanlı padişahlarının 28.'sidir. Babası III. Mustafa, anası Mihrişah Sultan'dır. 1789'da tahta çıktı. 18 yıl padişahlık ettikten sonra 1807'deki Kabakçı Mustafa İsyanı üzerine tahttan indirildi, 1808'de öldürüldü.

III. Selim, amcası I. Abdülhamit'in yerine tahta çıktığı zaman devlet işleri çok bozuk durumdaydı. İç ayaklanmalar olmuş, Ruslar'la savaşa girişilerek ağır kayıplara uğranmıştı. Bu savaşlar sonunda Ruslar'ın Kırım'ı ele geçirmeleri III. Selim'i önce dış işlerle uğraşmak zorunda bıraktı. Rusları Kırım'dan, Avusturyalıları da Macaristan'dan çıkarmak istiyordu. Fransa da Mısır'ı işgale başlamıştı. III. Selim bütün bu güç şartlar altında Rusya ve Avusturya ile hemen uyuşmak lüzumunu takdir edemiyerek savaşa devam etmiş, sonunda ağır şartlarla barışa varılmıştır.

Nizam-ı Cedit Hareketi

Savaşlara son verildikten sonra III. Selim, yıllardan beri çekilen acıların, devletin temelindeki sarsıntıların doğrudan doğruya Yeniçeri Ocağı'ndan geldiğini anladı. Birtakım yenilikler yapmayı tasarlıyarak büyük bir hevesle işe koyuldu. Birçok eski müesseselerin yerine koyduğu yeni müesseselere «Nizam-ı Cedit» (Yeni Düzen) denildi. Ancak, daha çok Yeniçeri Ocağı yerine kurmak istediği piyade sınıfı bu adla anılır (Bk. Nizam-ı Cedit).

İleri görüşlü bir padişah olan III. Selim bir yandan eski orduyu tedirgin etmemeye çalışırken, bir yandan da zamanın icaplarına uygun olarak Nizam-ı Cedit teşkilâtını kuruyordu. Bunun için, Fransa'dan öğretmenler getirtmiş, Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nı, Mühendishane'yi, Kumbarahaneyi yaptırmıştı. Ancak, gevşek ve yumuşak bir yaradılışı vardı, kan dökmeyi sevmezdi. Memleketteki birçok karışıklıkları bastırmak elindeyken, eskiya ile barış yapmayı tercih etti. Öte yandan, Yeniçeriler de için için kaynıyordu. Bunun sonucu olarak Kabakçı Mustafa İsyanı çıktı.

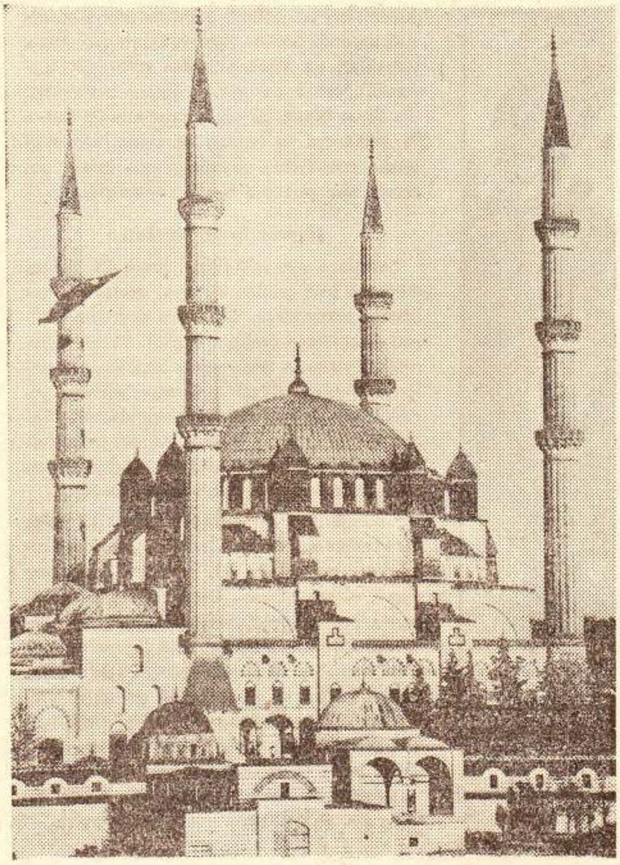
Kabakçı Mustafa İsyanı

İmparatorluğun bütün müesseselerinde ıslahat yapmaya girişen III. Selim'in tutumunu gericiler bir türlü hazmedemiyorlardı. Bunun sonucu olarak, hem de Ruslar'la savaşıldığı bir sırada, Yeniçeriler, Kabakçı Mustafa adında birinin başa geçmesiyle ayaklandılar. III. Selim'i tahttan indirerek yerine veliaht Şehzade Mustafa (IV. Mustafa)yı tahta çıkardılar. Kabakçı Mustafa İsyanı diye anılan bu ayaklanma üzerine, Nizam-ı Cedit hareketiyle kurulan her çeşit teşkilât kaldırıldı. Gericilerin en büyük dayanağı olan Yeniçeri Ocağı böylece büyük bir yenilik hareketini baltalamış oldu. Ancak, III. Selim taraftarları İstanbul'dan Rusçuk'a kaçarak vezir Alemdar Mustafa Paşa'yı buldular (Bk. Alemdar Mustafa Paşa). Rusçuk'ta önemli bir ordu toplıyan Alemdar, İstanbul'a yürümeye başladı. Maksadı III. Selim'i yeniden tahta çıkarmaktı.

III. Selim Nasıl Öldürüldü

Gericiler bu hareketi haber alınca eski padişahı öldürmeye karar verdiler. Sultan Selim'in kapalı olduğu odaya girdikleri zaman, ileri görüşlü büyük hükümdar ney çalıyordu. Yanında hiçbir silâhı yoktu. Haydutlara karşı birkaç saniye elindeki neyle savundu. Geriler bir anda eski padişahı parçaladılar, tam o sırada saraya gelen Alemdar'ın önüne attılar. Alemdar Mustafa Paşa bütün ümitlerinin kaybolduğunu sanarak cesedin üstüne kapanıp ağlarken yanındakiler ona Şehzade Mahmut'u kurtarması gerektiğini hatırlattılar. Alemdar onu kurtararak tahta çıkardı (Bk. Mahmut II).

Mahmut, amcası olan III. Selim'in devrimci fikirleriyle yetişmiş ileri görüşlü bir şehza-

Edirne'deki Selimiye Camisi Mimar Sinan'ın en güzel eserlerindendir. Her şerefeye ayrı merdivenlerden çıkılır.

deydi. Bunun için hemen Nizam-ı Cedit teşkilâtının yeniden yürürlüğe konulmasını emretti. Ne yazık ki bu hareket de Alemdar Vakası ile sonuçlandı (Bk. Alemdar Vakası).

III. Selim şiir, müzik alanında ün kazanmış bir padişahtır. Alaturka müzikte en büyük bestecilerle aynı ayarda sayılır. Şiirde «İlhâmî» takmaadını kullanırdı. Bir divanı vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Selim III'ün Hatt-ı Humayunları (Prof. E. Z. Karal, 1942, 1946); Selim III'ün Sır Kâtibi Tarafından Tutulan Ruzname (T. Öz, «Tarih Vesikaları» Dergisi, 3. cilt, 1944); Selim III. Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar (E. Z. Karal, 1941); Selim III., Mustafa IV. ve Mahmut II. Zamanlarına Ait Birkaç Vesika (T. Öz, 1941).

SELİMİYE CAMİSİ

Büyük Türk mimarı Sinan'ın Edirne'deki şaheseridir. Yapılışı 1569'dan 1575'e kadar sürmüştür. Kanunî'nin oğlu II. Selim tarafından yaptırılmış, bunun için «Selimiye» adı verilmiştir.

Cami, Edirne şehrinin en yüksek noktasında, Yıldırım Bayezit'in yaptırdığı bir sarayın kalıntıları üzerine kurulmuştur. Sinan, bu camiyi içinde ne kendisinin o camilerde daha önceki eserlerinde (İstanbul'daki Şehzade Camisi ile Süleymaniye Camisi'nde), ne de (Ayasofya dahil) Bizans kiliselerinde görülmiyen bir meseleyi başardığı için, «ustalığının eseri» saymıştır. Bu önemli mesele de, koskoca camiyi tek bir kubbeyle örtebilmiş olmasıdır. Daha önceki eserlerde, esas kubbe genel olarak, kademeli yarı kubbelerin üzerinde yükselirdi. Selimiye'de ise kubbe sekizer köşeli, 8 filayağına dayanan kasnak üzerine oturtulmuştur. Bu kasnak, filayaklarına kemerlerle bağlıdır. Filayaklarını dış kenarlarından tutan dayanak duvarları da, gene kemerlerle bunlara bağlıdır. Kubbe, kaidesinden başlıyarak 15,86 m. yüksekliktedir, Ayasofya'nın kubbesinden 1 m. kadar daha yüksektir. Bu, Sinan'ın ne kadar bilgili bir mimar olduğunu gösterir: Basık kubbeyi tutmak için, Ayasofya'ya kalın dayanak duvarları yapılarak görünüşü dışarıdan çirkinleştirilmiştir; Selimiye'de ise, kubbe yüksek tutularak hem dayanak duvarlarının bina içine alınması, onun bir kısmı haline getirilmesi kolaylaştırılmış, hem de estetik görünüş güzelleştirilmiştir. Ayasofya'nın ilk kubbesi basık olduğu için yıkıldığı halde, Sinan'ın eserleri depremlerden hiçbir şekilde zarar görmemiştir.

Caminin 4 minaresi vardır. Minarelerinin kubbeye yakınlığı da, esere ayrı bir güzellik verir: Selimiye, uzaktan bakılınca, kubbesi ve kubbeye sokulan minareleriyle, tatlı bir eğimle yükselen toprakların tepesinde, yukarı doğru gidişin bir devamı gibi görünür. Süleymaniye'de ise, minareler açıkta yapılarak kubbenin çevreye uydurulması, yani yayılması sağlanmıştır. Koca Sinan'ın gösterdiği bu ustalık, bugünkü mimarlığın (organik mimarlığın) gereklerini daha o çağdan sezdiğini gösterir.

Selimiye Camisi'nin iç avlusu, çevresi revaklarla, kubbelerle süslü olarak yapılmıştır. Ortasında bir mermer şadırvan vardır. Dış avluyu da Sıbyan okulu, Dârülkurrâ (Kuran okuyanların kalacakları yer), Darülhadis, medrese çevreler ki bunların hepsi, imaretle birlikte bir külliye meydana getirir.

Selimiye Camisi'nin içi İznik çinileriyle süslenmiştir. Hünkâr mahfilinin süslemeleri birer şahesardir. Mahfilin altında bir fıskiye, mermer direklerinden birinin iç yüzünde ise, çeşitli yorumlara yol açmış bir ters lâle şekli vardır.

SELOFAN

Selülozdan yapılan, kâğıt gibi kullanılan saydam bir maddedir. Selülozun özel çözücülerde çözünmesi, sonra amonyum tuzlariyle çöktürülmesi sonucu elde edilir. Esnektir, gözeneksizdir. Sıvıları, gazları geçirmez. İçine bazı boyar maddeler katılarak renkli selofanlar da yapılır.

Selofan daha çok ambalaj işlerinde kullanılır. Sigara paketlerinin dışına sarılan, şekerlerin sarıldığı çeşitli renkli saydam kâğıtlar selofandır.

SELÜLOİT

Selülozun nitrik asitle sülfirik asit yardımiyle nitrolanması sonucu elde edilen bileşiktir. Plâstik bir maddedir. İnce levhalar halinde mikaya benzerse de ondan daha saydam, daha esnektir. Filim ve benzeri eşya, bilârdo yuvarlağı, tarak gibi şeyler yapımında kullanılır. Yanıcıdır, son zamanlarda yanmaz cinsleri de yapılmıştır.

SELÜLOZ

Karbonhidratların polisakkaritler grupundan bir bileşiktir. Formülü $(C_6H_{10}O_5)_x$'tir. Formülünde de görüldüğü gibi, karbon, hidrojen ve oksijenin belirli oranlarda birleşmesinden meydana gelmiştir ve bu moleküller kendi aralarında çok sayıda birleşerek büyük ip gibi uzun yüksek moleküller meydana getirmişlerdir. Formüldeki x işareti her hangi bir sayıdır, bu bir selüloz molekülünde 2.000 kadar olabilir.

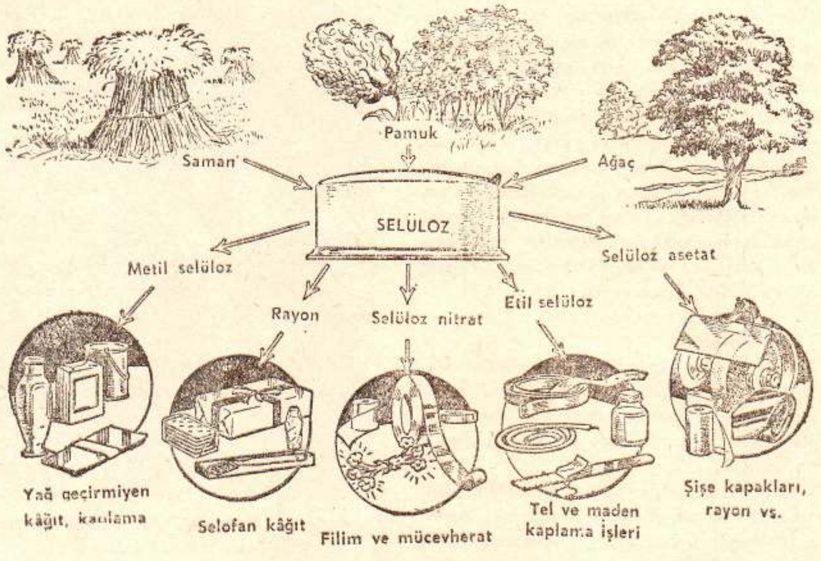
Tabiatta sâf olarak selüloz iplerine pamukta raslanır. Ayrıca, birçok genç bitkilerin hücreleri selülozdan meydana gelmiştir. Yaşlı bitkilerde ise selüloz arasına «lignin», «kitin» gibi başka bileşikler de katılarak daha başka bir doku meydana getirmişlerdir ki buna «odun dokusu» denir. Odun dokusunda ligninle kitinden başka proteinler, sirler, reçine, yağ ve anorganik tuzlar da bulunur. Odunun %40-60'ı selülozdur.

Selüloz başlı başına bir endüstri kolu yaratmıştır. Bu endüstrinin ham maddesi odun, hasır, saman, birçok (lifli) bitkiler ve pamuktur.

Selüloz Nasıl Elde Edilir

Pamuk sâf selüloz olduğu için pamuk elde etmek aynı zamanda selüloz elde etmek demektir. Pamuk belirli yerlerde yetişen bir bitki olduğu, yetişmesi için de bazı şartlar gerektiği için pamuktan elde edilen selüloz dünyada kullanılan miktarı karşılıyamaz; pamuk selülozu yalnız dokumacılıkta kullanılır. Selülozun, daha ucuz, daha bol bir ham maddesi olan odun, saman, çeşitli bitkilerden elde edilmesi özel usullerle bir fabrika çalışmasını gerektirir.

Odundan selüloz yapılmasında uygulanmakta olan bütün usuller, odun dokusu içinde bulunan selülozla daha başka yabancı maddelerin birbirlerinden ayrılması esasına dayanır. Bu işlem için önce odunun kabukları soyulur, parçalanır, kıyılır. Tozlarından ayırmak için yıkanır. Saman da aynı işleme tutularak kıyılır, yıkanır. Sonra, yıkanmış kısımlar pişirme kazanlarına doldurularak ısıtılırken içlerindeki yabancı maddeleri çözecek sıvılar katılır. Bu sıvılar ya sodyum hidroksit, ya da kalsiyum bisülfit çözeltileridir. Bu çözeltilerden biriyle ıslatılan odun, saman parçalarının selülozundaki yabancı bileşikler çözünür, selülozdan ayrılır. Süzülen, yıkanan kütle kullanılan çözeltinin derecesine göre değişik sâflıktadır. Kullanılacak yere göre gere-

Selülozun başlıca özellikleri

ken sâflıkta elde edilen bu kütleler ağartıcı sıvılarla ağartılır (Bu sıvılar hipoklorit, kireçkaymağı, klor gazı olabilir). Selüloz tamamen kurutulmadan kullanılacağı yere verilir.

Selülozun kullanıldığı yerler kâğıt, suni ipek, patlayıcı maddeler, plâstik maddeler endüstrileridir.

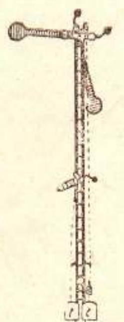
SELVİ (Bk. SERVİ)

SEMÂ

Mevlevi dervişlerinin dönerek yaptıkları âyine «semâ» denir. Tasavvuf rakslarının en ilgiye değer olanıdır. Batı'da da çok tanınmıştır. Bundan dolayı Mevleviler'e Fransızlar «derviches tourneurs» (dönen dervişler) derler. Semâda, «Mevlevi Âyin-i Şerifi» denen, klâsik Türk müziğinin en büyük formu olan eser okunup çalınarak raksedilir. 130 kadar Mevlevi âyini bestelenmiş, bunların 21'inin besteleri bugün unutulmuştur.

SEMAFOR

Gemilerde, uzaktan uzağa işaretle haberleşmek için kullanılan bir aygıttır. Geminin direklerinden biri üzerine eklenmiş ufak bir kule, 4 kol, bir de diskten meydana gelmiştir. Bunların birtakım hareketleriyle, önceden belirli bir şifreye göre, işaretler verilerek gemiden gemiye haber gönderilir.

Bir demiryolu semaforu

Şehir yollarında, demiryollarında kırmızı, sarı, yeşil ışıklarla yolun açık, kapalı olduğunu, dikkat edilmesi gerektiğini gösteren lâmbalara da «semafor» denir.

SEMAİ

Klâsik Türk müziğinde iki basit usulden birine «semai» denir. Bu usul üç zamanlıdır; iki semai art arda gelirse altı zamanlı bir usul teşkil eder, buna «yürük semai usulü» denir.

Klâsik Türk müziğinin en tanınmış şekillerinden biri de bu adı taşır. Semai, dindışı, sözlü (güfteli) bir şekildir. . mısralı olur. 2 mısra arka arkaya okunursa «Nakış Semai» denir. Semailer, «ağır semai», yürük semai» diye ikiye, her iki şekil de birçok çeşitlere ayrılır. «Saz semaisi» ise, klâsik Türk müziğinin ünlü bir saz müziği şeklidir. 10/8'lik «aksak semai» usulü ile bestelenir; 4 hane (bölüm) olur.

Semai Kahveleri

Semai, Türk halk şiirinde, genel olarak, sekizli hece vezniyle, koşma şeklinde söylenen, kendisine mahsus bestesi olan bir nazım şeklidir. Halk şiirinin öteki şekillerinin az çok şehir dışı, pasto ve bakir bir havası bulunmasına karşılık semai, şehir hayatına katılmış, gene de geniş halk yığınından ayrılmamış, az da olsa yazılı edebiyatın etkisinde kalmış halk şairlerinin deyişleriidr.

XVIII. yüzyıldan sonra bu tip halk şairlerinin toplandıkları yerlere «semai kahveleri» denilmiştir. Semai kahvelerine Rumeli ve Anadolu'nun bazı büyük merkezlerinde de raslanmakla beraber, bunlar özellikle İstanbul'da gelişmiş, önem kazanmışlardır.

Semai kahveleri, öteki kahvelerden farklıydı. Buralarda, az çok kumar niteliği taşıyan oyunlara rağbet edilmezdi. Akşamları, tatil günleri mahalle halkı gelip birer köşeye oturur, çay, kahve, nargile içerek saz şairlerinin yeni eserlerini zevkle dinlerlerdi. Şairlerin çoğu eserlerini bir müzik aletinin eşliğinde söylerdi. Bunlara kahvenin en özenli yeri ayrılırdı. Bu köşelere renk renk kâğıtlar, işlemeli çevreler, yaldızlı yapma çiçekler asılırdı.

Semai kahvelerindeki bu sanat hayatı, genel olarak, üç şekilde kendini gösterirdi:

1 — Âşıklar (saz şairleri) alaturka müzikteki fasıl takımı benzeri toplu halde darbuka, tambura, zillimaşa eşliğinde maniler, semailer, destanlar okurlardı.

2 — «Muamma» denilen manzum bilmeceler düzenlenirdi. Muammalar, ya dörtlükler, ya da beyitler halinde, büyükçe bir kâğıda iri harflerle yazılıp kahvenin bir köşesine asılırdı. Kömürle, tebeşirle doğrudan doğruya duvara da yazılırdı. Bunları çözenlere, ya belli bir para armağanı, ya da yazma, mendil, kuşak, çubuk... gibi hediyeler verilirdi. Bazan çözülemiyen bir muamma haftalarca yerinde kalır, meraklılar, tertipliyene hediyeler vererek bunun ne olduğunu öğrenirlerdi. Meselâ gülle zambak şu şekilde muamma haline konurdu:

> O! nedir ki her bahar
> Gelir bezme nazlı yar;
> Öpüp kokmak istersen,
> Hançeri cana kıyar.

İpekböceği de şöyle anlatılırdı:

> Hikmetullah, âlemin bir tanesi,
> Yavrunun karnında yatar ânesi (anası)

3 — Mani yarışmaları yapılırdı. Bu yarışmalar çok heyecanlı olurdu. Şairlikte iddialı kişiler, ya da rakîp kahvelere mensup kimseler, ya teker teker, ya da birkaç kişilik iki takım halinde karşı karşıya geçip birbirlerini mat etmeye çalışırlardı. Önce bir taraf başlar, ortaya cinaslı bir kelime atıp ardından bunu geliştiren bir mani söylerdi. Buna «bağlamak» denirdi. Karşı taraf, derhal aynı cinas ve kafiyeyle bir mani düzmek zorundaydı. Buna da «çözmek» denirdi. Maniyi çözen taraf, bu sefer kendisi bağlar, karşıdaki çözerdi. Bu karşılıklı yarışma, şairlerin ustalıklarına göre uzayıp gider, belli bir süre içinde rakibinin bağladığını çözemiyen taraf yenilmiş sayılırdı. Örnek olarak, bağlıyan taraf:

> Of! Adam aman dertli koyun
> Yarimin cefâsından göz yaşlı, dertli koyun...

diye başlar, karşı taraf:

> Zalim kasap elinden ne çeker dertli koyun,
> Ben bu dertten ölürsem adımı dertli koyun...

mısralariyle çözer, hemen arkasından:

> Of! Adam aman gülenaz
> Bülbül kanadın kopsun neden ettin güle naz?

beytini bağlar, öteki taraf bunu:

> Bugün ben şehre gittim,
> Ağlıyan çok, gülen az.

diye çözerdi.

Sonunda bir taraf çözemez hale gelince, kazananın taraflıları büyük sevinç gösterileriyle kendi âşıklarını överlerdi.

Semai kahvehaneleri, XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra, çağımızın değişen zevkleri, hayat şartları yüzünden, yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

SEMAVER

Semaver

Çay pişirmeye yarıyan bir kabdır. Ateşin yandığı yer de kendi içindedir. Üzerindeki kabda su kaynar. Bu kabın musluğu vardır. Buradan demliğe kaynar su boşaltılır. Sonra demlik de semaverin üzerine konularak çay demlendirilir.

Semaverde ateş, kabın ortasından geçen bir boru içindedir. Böylece, suyun her yanını

birden ısıtarak, çabuk kaynamasını sağlar.

Semaver ilk önceleri Rusya'da kullanılmıştır. («Samofar» Rusçada «kendi kaynar» anlamına gelir). Oradan Çin'e, daha sonraları bütün Doğu ülkelerine geçmiştir. Avrupa'da pek bilinmez.

Bizde semaver eskiden çok kullanılır, kahvelerde, evlerde çay bununla pişirilirdi. Bu arada, çok süslü, işlemeli semaverler yapılmıştı. Son yıllarda semaver âdeti yeniden yaygın bir hal almaya başlamış, elektrikle ısınanları da yapılmıştır.

SEMBOLİZM [Simgecilik]

Açıklıktan kaçınıp sembollü (simgeli) ifadelere yer veren bir edebiyat çığırıdır. XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'da meydana çıkmış, edebiyatta, özellikle şiirde yeni bir anlayış ve anlatış yolu açmıştır.

Klâsizm, romantizm, realizm (gerçekçilik) gibi çığırların belirli, oldukça kesin sınırları, kuralları bulunmasına karşılık, sembolizmin belirli bir plânı, programı hiçbir zaman olmamıştır. Sembolik şiirin bir çeşit öncülüğünü yapmış olan ünlü Fransız şairi Charles Baudelaire, yeni bir çığır açtığının belki farkında bile değildi. Sembolizm Baudelaire'den sonra gelişti, gerçek örneklerini de Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, özellikle Stephane Mallarmé verdiler.

Stephane Mallarmé'ye göre «şiir bir fikri, bir duyguyu ahenkle, sembolle anlatan edebî bir melodidir.» Alman filozofu Hegel'in düşüncelerinden ilham alan Mallarmé, şiirle dinin bir bakıma aynı şeyler olduğuna inanırdı. İşte böylece başlangıçta, aşağı yukarı, mistik bir hava sezilen sembolizmde, alışılmış fikir ve his âlemlerinden uzak anlatımlar şiirin temelidir. Duygular, oluşlar yarı kapalı anlatılır, klişeleşmiş kelimelerden, deyimlerden kaçınılır. Şiire sözden çok müziği andıran bir ritim hâkimdir. Her okuyan aynı şiirden ortak sezgilere, zevklere değil, kendi özel duygu, sezgi ve eğitimine göre, ayrı, farklı anlamlar çıkarır, ayrı hisler duyar.

1886'da Jean Moréas'ın bir çeşit «Bildiri» siyle edebiyat dünyasına resmen sunulan sembolizm çığırı, zaman zaman ilerlemeler, gerilemeler kaydetmiş; lehinde, aleyhinde en çok tartışılan edebî meslek olmuştur. Sembolizmi Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck — belli bir ölçüde — tiyatroya da uygulamıştır. Türk şiirinde Ahmet Haşim sembolizmin başlıca temsilcisi kabul edilir (Bk. Ahmet Haşim).

SEMENDER

Daha çok kuytu, nemli yerlerde yaşıyan 20-25 sm. uzunluğunda bir hayvandır. Vücudu tombul bir kertenkeleyi andırırsa da kurbağaların kuyruklu takımındandır. Daha çok böceklerle, kurtçuklarla beslenir. Derisinden zehirli bir sıvı salgılar. Bu sıvı bazı küçük hayvanlar için öldürücüdür.

Semenderler yavrularını doğurarak dünyaya getirirlerse de bu gerçek bir doğurma değildir. Yumurtalar dişi semenderin içinde açılırlar, canlı olarak doğarlar.

Semender

Semenderlerin renkleri çeşitlerine göre değişir. Çoğu kırmızımtırak, sarımtırak lekelidir. Siyah üzerine parlak sarı lekeli olanları da vardır. Bazı cinsleri nemli ormanlarda, dağlarda yaşar, hattâ eski evlerin nemli mahzenlerinde de bulunur. «Dağ semenderi» denen bir çeşidi dağların yüksek yerlerinde yaşar. Dalmaçya'da yaşıyan bir semender çeşidi de bukalemun gibi renk değiştirir. Semenderlerin yanmadan alevin içinden geçebildikleri iddia edilirse de bunun aslı yoktur.

SEMERKANT

Orta Asya'da, Sovyetler Birliği'nin Özbekistan Cumhuriyeti'nde tarihî büyük bir şehirdir. Altay Dağları'nın batısında Taşkent'in güneybatısında, Buhara'nın doğusundadır. Nüfusu 200.000 kadardır.

Semerkant denizden 670 m. yükseklikte, Zerefşan ırmağının güney kıyısı üzerinde verimli bir ovada kurulmuştur. Taşkent'ten gelen demiryolu, Semerkant'tan geçerek, şehrin 200 km. kadar batısındaki Buhara'ya gider.

Semerkant, M. Ö. II. yüzyıldan, Mete çağından beri Türk İmparatorluğu'na dahildi. M. S. VI. yüzyılda Köktürkler çağında da Türk imparatorluğunundu. VIII. yüzyılın ilk yıllarında, yıllarca süren bir Türk savunmasından sonra, Emevîler çağında Müslüman Arap imparatorluğuna dahil oldu. Karahanlılar, şehri Samaniler'den aldılar, başkentlerinden biri yaptılar. XI. yüzyılın başında Semerkant, artık tamamen büyük bir Türk şehri olmuştu. Karahanlılar, Selçuklular'a bağlanınca, onlara geçti, sonra Harzemşah Doğu Türk Hakanlığı'nın başkenti oldu.

Semerkant'ın birinci büyük devri, kısa süren Harzemşahlar çağıdır. Sonra Timur'un eline geçti, Timur imparatorluğunun başkenti oldu. Bu devrede Semerkant, dünyanın en büyük bir-iki şehrinden biri haline geldi. Nüfusu 1 milyonu buldu. Muazzam Türk anıtlariyle süslendi ki, önemli kısmı harabe halinde olsa dahi bugün de ayaktadır. Timuroğulları, şehre olağanüstü önem verdiler. XV. yüzyılın ikinci yarısında Herat, Semerkant'ı gölgede bıraktı. XVI. yüzyıl boyunca Babur Şah'ın bir türlü geri alamadığı Semerkant, Şaybanlı Doğu Türk Hakanlığı'nın başkenti oldu, XVI. yüzyılın son yılında bu devletin parçalanması üzerine, imparatorluk başkenti olmaktan çıktı, büyük bir gerilemeye, hattâ çöküşe uğradı, Buhara Hanlığı'na bağlandı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'nın nüfuzuna, 1921'de tamamen Sus egemenliğine girdi. Suslar, Türkistan'ı siyasi maksatlarla 5 cumhuriyete parçalayınca, Semerkant da Özbekistan Cumhuriyeti'ne düştü.

SEMİRAMİS

Bir Asur kıraliçesidir. Hayatı çeşitli hikâyelere, efsanelere konu olmuştur. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı da kesin olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklarda Semiramis'ten Babil devletinin kurucusu, İran ve Mısır devletlerinin de fâtihi diye bahsedilir.

Efsaneye göre, Semiramis, Balık tanrıçası Derçeto ile Asurlu bir delikanlının kızıdır. Annesi onu dünyaya getirdikten sonra, ormanda bırakıp kaçmıştı. Semiramis'i güvercinler besledi. En sonunda, kıralın çobanı kızı görüp

Ressam Le Guide'in Semiramis'in taç giyişini gösteren tablosu

yanına aldı, evlât edindi, yetiştirdi. Semiramis büyüdükçe eşsiz güzelliğiyle herkesin dikkatini çekmeye başlamıştı. Devrin kıralı da onun güzelliğine hayran olanların başında geliyordu. Kıral onunla evlendi. Böylece, Semiramis kıraliçe oldu. Kıralın ölümünden sonra da kırk yıl Asur devletinin başında kaldı. Bir rivayete göre Semiramis'i tahttan oğlu uzaklaştırmış, bir başka rivayete göre de Semiramis birdenbire ortadan kaybolmuştur.

Adı üzerinde efsaneler yaratılmış birçok tarihî, yarı tarihî kişiler gibi Semiramis de daha ilk çağlardan beri çeşitli sanat eserlerine konu olmuştur.

SEMİZOTU

Hemen her yerde yetiştirilen yıllık, otsu bir bitkidir. Yaprakları etli, bir yüzü yeşil, bir yüzü mavimsi, üzerleri parlaktır. Tohumdan yetiştirilir. Daha çok sıcak ülkelerde yetişen 15 kadar çeşidi vardır. Küçük sarı çiçekler açar. Yeşil sapları ile yaprakları pişirilip yendiği gibi, çiğ olarak salatası da yapılır. Semizotunun mayhoş bir lezzeti vardır. C vitamini, demiri çok olması bakımından besleyici bir sebzedir.

Semizotugiller. — Bitkiler âleminde ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Bu familyada semizotu, ipekçiçeği gibi bitkiler bulunur.

Semizotu (a: çiçeği, b: meyvası)

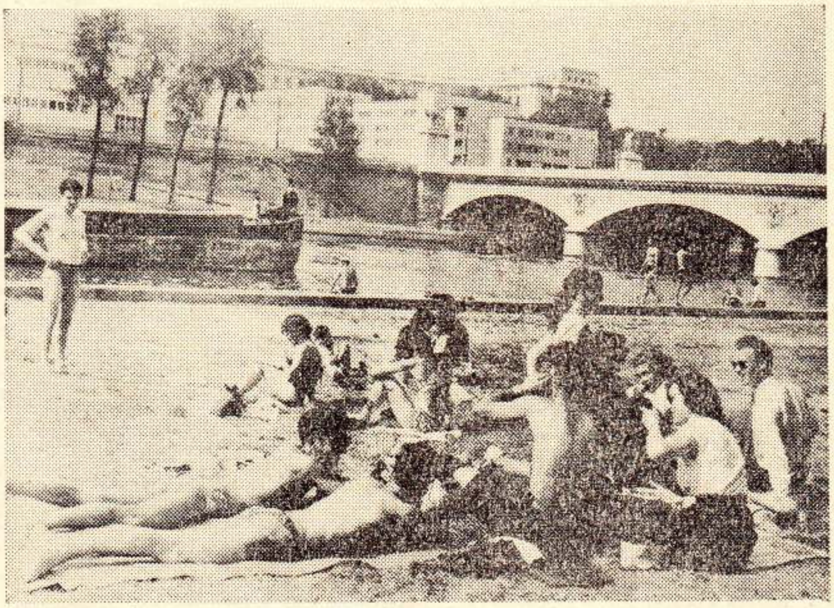
SEMPATİ SİNİRLERİ (Bk. SİNİR SİSTEMİ)

SEN NEHRİ [Seine]

Kuzey Fransa'nın önemli akarsularındandır. Uzunluğu 776 km.'dir. Doğu Fransa'daki Côte-d'Or ilinde Langres Yaylası'ndan doğar. Paris Havzası'nda, daha başka önemli akarsular kendisine katılır. Sen, Paris şehrinin içinden geçer. Kuzeybatı doğrultusunda akarak Le Havre limanı yakınında Manş Denizi'ne dökülür. Döküldüğü yerde 9 km. genişliğinde bir çatalağız meydana getirir.

Fransa'nın ekonomik hayatında Sen nehrinin büyük önemi vardır. Denize döküldüğü yerden Rouen'e (500 km. içerilere) kadar gemilerin işlemesine elverişlidir.

Rouen'den sonra Seine nehri üzerinde barajlar yapılmış, böylece geniş toprakların sulanması sağlanmıştır. Öte yandan, Seine'in aktığı toprakların nispeten düzlük yerler olmasından faydalanılarak, bu ırmakla kolları arasında birçok kanallar açılmış, böylece gerek sulama, gerekse ulaştırma işlerinde büyük kolaylıklar elde edilmiştir. Seine, bu arada, Somme, Scheldt, Sambre, Meuse, Ren nehirlerine kanallarla bağlı bulunmaktadır.

Paris'in içinden geçerek şehri ikiye ayıran Sen nehri Parislilerin deniz ihtiyacını karşılar. İşte şehrin dış mahallelerinde nehre girip güneşlenenler.

SENARYO (Bk. SİNEMA)

SENATO

Parlâmento sistemiyle idare edilen devletlerde, millet meclisinden daha yukarı bir basamada, ikinci bir mümessiller meclisidir. Ayrıca, üniversitelerin yönetimiyle ilgili kurula da «senato» denir (Bk. Üniversitelerimiz).

Cumhuriyet Senatosu

Devletimizin yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) iki kurumdan meydana gelir: Millet Meclisi (MM); Cumhuriyet Senatosu (CS). Her iki meclisin üyeleri TBMM üyeleri diye anılırlar.

Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanı'nca seçilen 15 üyeden kurulur; yalnız, 157 sayılı kanunun altında imzaları bulunan Millî Birlik Komitesi başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosu'nun tabiî üyeleridir.

Senatoya üye seçilebilmek için, 40 yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim yapmış bulunmak, milletvekili seçilebilmeye kanuni engeli olmamak şarttır. Senatoda üyelik süresi 6 yıldır; bundan sonra aynı üye yeniden seçilebilir. Genel oyla veya Cumhurbaşkanı'nca seçilen üyelerin üçte biri, iki yılda bir yenilenir. İki meclis üyeliği bir kişide toplanamaz.

Kanun teklif ve tasarıları, Millet Meclisi'nde görüşülüp kabul edildikten sonra Senato'ya gelir, Senato da kabul ederse, kanunlaşmış olur. Senato değişiklik yaparsa, Millet Meclisi de bu değişikliği kabul ederse, metin gene kanunlaşmış olur. Millet Meclisi, Senato'nun değiştirdiği metni benimsemezse, her iki meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerle kurulacak karma komisyonun hazırladığı yeni bir metin, Millet Meclisi'ne sunulur. Meclis, ya bu metni, ya Senato'ca kabul edilen metni, ya da daha önce kendilerince hazırlanan metni olduğu gibi kabul etmek zorundadır.

Bütçeler Senato'dan geçmez, Senato ile Millet Meclisi üyelerinden kurulan Karma Bütçe Komisyonu'nda görüşülüp Millet Meclisi'nce kabul edilince yürürlüğe girer.

Senato üyelerinin seçimi tek derecelidir, çoğunluk usulüne göre, gizli oyla, bütün yurtta aynı günde yapılır. İller, nüfuslarına göre Senato üyesi çıkarırlar.

SENDİKA ve SENDİKACILIK

İşveren karşısında işçilerin, işçiler karşısında da işverenlerin bir araya gelmeleriyle kurulan, üyelerinin meslekî haklarını, menfaatlerini korumak amacını güden meslek derneklerine «sendika»; işçilerle işverenlerin sendikalara üye olma hareketine «sendikalaşma»; sendika kurma, yönetme faaliyetlerine de «sendikacılık» denir.

Yurdumuzda işçi hareketleri yenidir. Yakın zamanlara kadar, sendikalaşmaya elverişli işçi sayısı pek azdı; işçi yoğunluğu, bir iki şehrimiz bir yana, sendikacılığı zaruri kılacak nispete ulaşmış değildi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iktisadi ve siyasi şartlarda meydana gelen değişiklik, yurdumuzda da sendikalar kurulmasına yol açmıştır: 1947 tarihli Sendikalar Kanunu'nda, her iş kolunda bir, ya da birden çok sendika kurulabileceği belirtilmiştir. Sendika kurucularının, İş Kanunu'nda tarif edilen «işçi», ya da «işveren» niteliklerini taşımaları şarttır.

Sendikalara üye olmak da, üyelikten çıkmak da serbestir. Bu konuda zorlama, baskı yapılması şiddetle yasak edilmiş, hattâ cezalandırılmıştır. Sendikalar siyasetle, siyasi propaganda, siyasi yayın faaliyetleriyle uğraşamazlar, bir siyasi teşekkülün çalışmalarına vasıta, alet olamazlar. Bu hükümler, sendika üyeleri arasına siyasi inanç farkları sokulmasını, meslek menfaatleri dışında maksatlar güdülmesini önlemek için konulmuştur.

Sendikaların kapatılması, ya kanunda yazılı sebeplere, ya da hâkim kararına bağlıdır. Bu hüküm, sendika hürriyetinin korunması için konulmuştur. Sendikalar, milliyetçiliğe, millî menfaatlere aykırı hareket edemezler.

Sendikalar, Çalışma Bakanlığı'nın teftiş ve denetimi altındadırlar. Ayrıca, valiler, sendikaları, Cemiyetler Kanunu hükümleri dairesinde denetliyebilirler.

Sendikaların organları 1) Genel kurul, 2) Yönetim kuruludur.

SENECA, Lucius Annaeus (M.Ö. 4-M.S. 65)

Seneca'nın bir büstü

Ünlü bir Lâtin filozofudur. Roma'nın zenginlerinden, çağının sayılı konuşma sanatı şöhretlerinden Marcus Seneca'nın oğludur. Kurtuba (İspanya)da doğdu. Babası, onu okutmak için Roma'ya döndü, Seneca babasının serveti sayesinde iyi bir öğrenim gördü. Çağının bütün felsefe akımlarını öğrendi. Sonra, görgüsünü artırmak için Yunanistan'a, Mısır'a gitti. Roma'ya döndükten sonra avukatlığa başladı. Yalnız, açık sözlü oluşu İmparator Claudius'u kızdırmıştı. Claudius onu 18 yıl için Korsika'ya sürdü. Seneca, sonradan İmparatoriçe Agrippina'nın oğluna vasilik etmek üzere geri çağırıldı, Neron'a öğretmen oldu.

Neron hükümdar olunca, Seneca'yı kendine müşavir yaptı. Bu iş, Seneca'nın adını lekelemesine yol açtı. Çünkü, servet uğruna, Neron'un birçok kirli, kanlı işlerine alet olmuştu. Buna rağmen, imparator onu öldürtmeyi kafasına koymuştu. Seneca'nın zekâsından, kendisi hakkında bildiklerinden çok ürküyordu. Bunu anlayınca, Seneca, siyasi hayattan çekildi, kendini edebiyata, felsefeye verdi. Yalnız, gene de Neron'un elinden kurtulamadı. İmparatora karşı girişilen bir suikasta adını karıştırdılar. Neron, Seneca'ya kendi

kendini öldürmesini emretti. Bunun üzerine, filozof damarlarını kesti. Gene de ölmedi. Bir yıl kadar, acılar çekerek yaşadı.

Seneca'nın bütün eserleri bilinmiyor. Kendisine ait olup olmadığı şüpheli tiyatro eserleri de vardır. Felsefeye ait başlıca eserleri «*Tabiat Meseleleri*», «*Merhamet Üzerine*», «*İyilik Üzerine*», «*Mutlu Hayata Dair*»dir.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserleri:
Medeia (S. Sinanoğlu, 1945); Seçme Epigramlar (Dr. S. Sinanoğlu, 1947).
Hakkındaki başlıca eser: Virgilius ve Seneca (M. Uraz, 1955).

SENEGAL

Batı Afrika'da Atlas Okyanusu kıyılarında Fransız Birliği'ne dahil bir cumhuriyettir. Kuzeyinde Moritanya, doğusunda Mali Cumhuriyeti, güneyinde Guinea Cumhuriyeti, Portekiz Guinea'sı vardır. Batı sınırlarını Atlas Okyanusu çevirir. Ülkenin toprakları içinde batıdan doğuya doğru 300 km.'lik bir şerit halinde Gambiya uzanır.

Yüzölçümü: 197.161 km²
Nüfusu: 2.500.000
Başkenti: Dakar

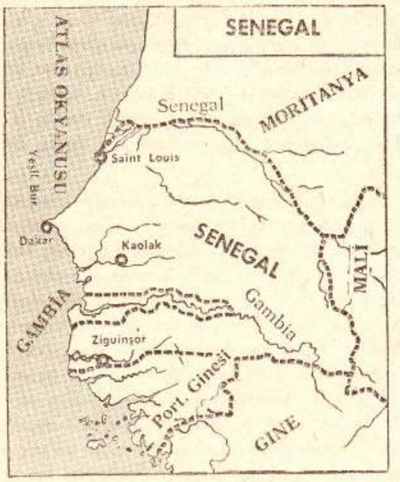
Çoğunlukla Müslüman olan Senegalliler Zencidir. Nüfusun bir kısmını da Hamiler'le Zenci melezleri teşkil eder. Ülkede 50.000 kadar da Avrupalı yaşar. Eskiden Fransız Batı Afrikası'na dahil olan Senegal, 1958'de bağımsız bir cumhuriyet olduktan sonra da Fransız Birliği'nden ayrılmadı.

Senegal'in iklimi tropikaldir. Hazirandan eylûle kadar yağmurlar eksik olmaz. Sıcaklık, genel olarak, yüksektir. Ülkenin önemli bir kısmında tropikal bitkiler yetişir. Bu arada baobab ülkenin karakteristik ağacıdır. Senegallilerin çoğu çiftçidir. En çok yerfıstığı, mısır, darı yetişir. Maun ağacı ile kauçuk da ihraç malları arasındadır. Geniş ölçüde sığır ve koyun beslenir.

Senegal'in başkenti, sömürge iken Saint-Louis şehriydi. Cumhuriyet ilân edilince başkent Dakar oldu (Bk. Dakar). Senegal'in öteki önemli şehirleri Rufisque, Kaolak, Saint-Louis'dir. Bunların nüfusları yüz binin altındadır.

SENEGAL NEHRİ

Senegal'in kuzey sınırı boyunca akar. Uzunluğu 1.500 km.'yi geçer. Kara Dere (Bafing) ve Ak Dere (Bakhoy) adındaki iki nehrin birleşmesiyle meydana gelir, bundan sonra «Senegal» adını alır.

Büyük Sahra'nın batı sınırını çizen Senegal nehrinin çevresi çok sıcak ve rutubetli, sağlığa zararlıdır. Üstelik, pek verimli de değildir. Ancak yer yer ormanlık bölgelere raslanır. Yıllık taşmalar bazı bölgelerde tarıma imkân verir. Nehir üzerinde güzel manzaralı iki çavlan vardır. Gemiler nehrin ağzından 700 km. kadar içerilere girebilirler.

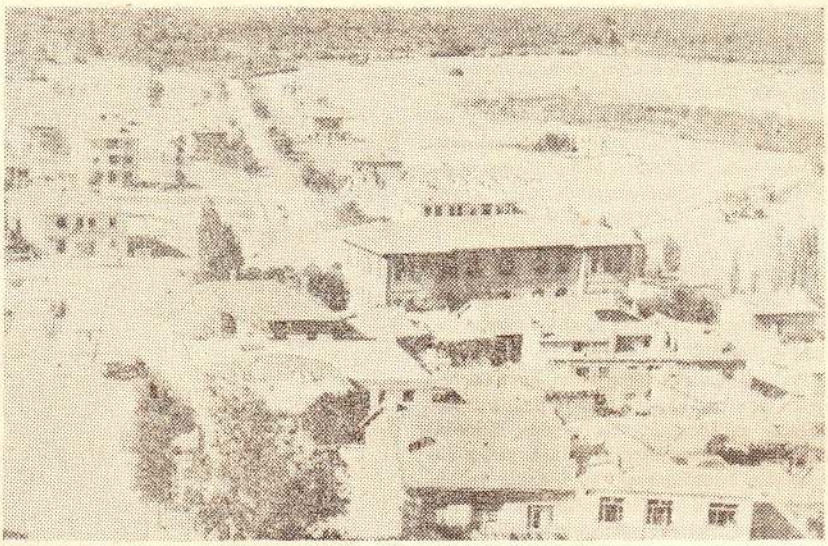
SENFONİ

Üç, dört bölümden meydana gelen bir orkestra eseridir. İlkin İtalya'da XVII. yüzyıl başlarında yazılan bazı operalarda bu terim kullanılmıştır. Operaların bugün uvertür denilen başlangıç müziğine, o zaman «simfonia» denirdi. Bunlar perde, sahne aralarında, ana temayı belirten bağımsız müzik parçalarını bir araya topluyor, böylece eserin konu bakımından özetini sesle yapmış oluyordu. Lirik dramlar, yani müzikli tiyatro çeşidi geliştikçe, senfoni de gitgide karakteri belli bir beste çeşidi halini aldı.

Klâsik senfoninin ilk güzel örneklerini Alman bestecileri verdiler. «Mannheim Okulu» denilen müzik devrinin Haydn, Mozart gibi bestecilerinden sonra Beethoven, klâsik senfoni yapısında az çok değişiklik meydana getirdi.

Bugün senfoni, müzik edebiyatında beste olarak en zengin dalların başında gelir. Yaylı ve telli sazlarla tahta ve vurmalı, madenî sazlardan kurulmuş bir senfoni orkestrasının çaldığı parçalara da «senfonik şiir» adı verilir. Senfonik şiir, yapı ve kuruluş bakımından senfoniden farklıdır.

SENİRKENT

Senirkent'in genel görünüşü. 12 mahalleden meydana gelen şehrin nüfusu 8.000'dir.

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını güneydoğuda aynı ilin Eğridir, güneyde Atabey, batıda Uluborlu, kuzeybatıda Afyon'un Dinar, kuzeyde Şuhut, kuzeydoğuda Isparta'nın Yalvaç ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 8 köyü vardır.

Yüzölçümü: 550 km²
Nüfusu: 16.357 (1960 sayımı)

Senirkent ilçesinin toprakları Eğridir Gölü'nün kuzey parçasını teşkil eden Hoyran Gölü'nün batısındaki Senirkent Ovası ile bu ovayı kuşatan dağları kaplar. Kışlar soğuk geçer.

Bazı küçük akarsuları Hoyran Gölü'nde sona erer. İlçenin ekonomisinde tahıl, üzüm, halıcılık önemli rol oynar.

Kasaba. — İlçe merkezi Senirkent kasabası, ovanın güney ucunda deniz yüzeyinden 1.050 m. yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu olan Keçiborlu'ya 36 km. uzaklıktadır. 12 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 8.000 kadardır (1960 sayımı: 7.991)

Kasabada dokumacılık gelişmiştir. Çok sayıda halı tezgâhı vardır. Yakın çevresinde bulunan Kuyucak ve Ayazma mevkileri güzel birer mesire yeridir.

SENTAKS (Bk. SÖZDİZİMİ)

SENTETİK MADDELER

Sentez (bireşim) yolu ile, elemanlardan, ya da bileşiklerden elde edilen maddelerdir.

Bilimin son yüzyılda gelişmesiyle birçok bileşikler sentez yolu ile yapılarak sentetik bileşikler elde edilmiştir. Bugün için tabiatta bulunan bütün maddelerin büyük çoğunluğu sentetik yollardan elde edilmektedir. Bu maddelerin önemlileri için endüstriler kurulmuştur.

Buralarda bu maddeler ucuz, bol elde edilirler. Yurdumuzda en önemli sentez endüstrisi Kütahya'daki azot endüstrisidir. Burada havadan alınan azot gazı ile linyitlerin yakılmasından elde edilen sugazından çıkarılan hidrojen özel bir fırında birleştirilerek amonyak meydana getirir. Amonyağın bir kısmının nitrik asit haline getirilmesi, sonra kalan amonyakla birleştirilmesi ile «amonyum nitrat» elde edilir. Amonyağın karbon dioksitle amonyum karbonat haline getirilmesi, bunun alçı ile karıştırılması ile de amonyum sülfat elde edilir. Amonyak ve nitrik asit kimyasal bileşiklerdir. Birçok endüstrilerde kullanılırlar.

Amonyum nitrat ve amonyum sülfat da suni gübredir, tarımda kullanılır.

SENUSÎLER

Bugün de Libya'da saltanat süren Arap hanedanıdır. Senusîler, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, Kuzey ve Orta Afrika'da çok yayılmış Senusiye tarikatinin şeyhleri olarak Libya'da nüfuz kazanmışlardı; Kuzey Afrika'da Osmanlı egemenliğini koruyor, Batı emperyalizmine şiddetle karşı geliyorlardı.

Aileye adını veren Şeyh Muhammedu's-Senusî, Senusî adlı birinin torunudur. Mekke ve Kahire'de uzun müddet kaldıktan sonra 1855'te Libya'ya Cağbûb'a gelmiş, 1859'da Bingazi'de ölmüştür. Oğulları Ahmedu'l-Mehdî (1844-1901) ile Muhammedu'ş-Şerîf (1846-1896), ailenin iki dalının kurucusudurlar. Bugünkü Libya hükümdarı Muhammed İdris (doğumu 1883), 1916-1923 arasında, Libya Emiri idi, 1950'de, Libya bağımsızlığına kavuşunca, kıral oldu.

SEPİCİLİK [Tabaklık, debagat]

Derileri, kürkleri, postları kullanılacak hale getirmek için yapılan eylemlere «sepi», bu işe de «sepicilik» denir. Bitkisel ve madensel olmak üzere başlıca iki sepileme usulü vardır.

Bitkisel Sepileme. — Eskiden bütün deriler bir çeşit ağacın kabuğundan elde edilen bir maddeyle sepilenirdi. Bilindiği gibi hemen bütün bitkilerde «tanen» adı verilen acı bir madde bulunur. Tanen maddesi proteinle birleşerek kolayca bozulup dağılmıyan bir bileşim meydana getirir. Sepicilikte protein yerini doğrudan doğruya yaş deri tutar. Kullanılabilecek hale gelmiş deri ise tanenle işlenerek meydana gelen bileşimdir. Bitki dünyasının başlıca tanen kaynakları yapraklar, meyva kabukları, ayrıca kestane, somak vs. gibi ağaçlardır.

Deriler çeşitli sepileme maddelerinin yardımiyle sepilenebilir. Bitkilerden elde edilen çeşitli tanenler birleştiirlerek bir eriyik meydana getirildikten sonra deri bu eriyiğe batırılır. Çanta, bavul, dizgin, eyer vs. yapımında kullanılacak derilerin sepilenme süresi, kösele sepilenmesinden daha kısadır.

Madensel Sepileme. — «Krom sepilemesi» de denir. Bu çeşit sepileme daha çok ayakkabıların üst derilerinin hazırlanmasında kullanılır. Krom sepilemesinde çeşitli krom bileşiklerinden faydalanılır. Başlıca «tek banyolu», «çift banyolu» olmak üzere iki çeşit krom sepileme usulü vardır.

Sepilenme işi biten deriler kurutulduktan sonra eşit boylarda kesilir, özel usullerle boyanıp cilâlanırlar. Ondan sonra deri kullanılmaya hazır hale gelmiş olur (Bk. Dericilik).

SEPTİSEMİ

Mikropların her hangi bir organdaki gizli bir odak (mihrak)tan bütün vücuda yayılmasına «septisemi» (kan zehirlenmesi) denir.

Septisemiye en çok yol açanlar irin (cerahat) mikroplarıdır. Bunun dışında daha birçok hastalık mikropları, vücutta her hangi bir organda, kendilerine özgü hastalığı doğurduktan sonra, bazı durumlarda, azgın bir hal alırlar, kana karışarak bütün vücuda yayılırlar. Gangrene yol açan mikroplar da septisemi yaparlar.

Septiseminin belirtileri, bu durumu doğuran mikrobun cinsine göre değişir. Çoğunlukla, hasta titremeler, ürpermeler geçirir, ateşi birdenbire 40-41°'ye kadar çıkar.

Tedavi. — Septiseminin tedavisi de mikrobun cinsine göre değişir. Sülfamit, penisilin gibi bazı yeni ilâçlarla septisemiye karşı çok faydalı sonuçlar alınmıştır.

SEPTİSİZM (Bk. ŞÜPHECİLİK)

SERAMIK

Kilden yapılan, çini, tabak, çanak, kâse, fincan, testi, vazo... gibi şeylere, genel olarak, «seramik» denir. Bu ev eşyasında güzel biçimler arandığı için, seramik, ayrıca, güzel sanatların da bir kolu olmuştur (Bk. Çinicilik; Çömlekçilik).

Seramik eşya kullanılan toprağın cinsine, yapılışına göre başlıca üçe ayrılır:

1 — Pişmiş toprak eşya: Bunlar, daha çok, çanak, çömlek, testi, vazo gibi şeylerdir (Bk. Çömlekçilik).

2 — Çini işleri: Duvarları süslemek için özel bir teknikle tabakalar halinde yapıldığı gibi, aynı teknikle vazolar da yapılır (Bk. Çiniciiik)

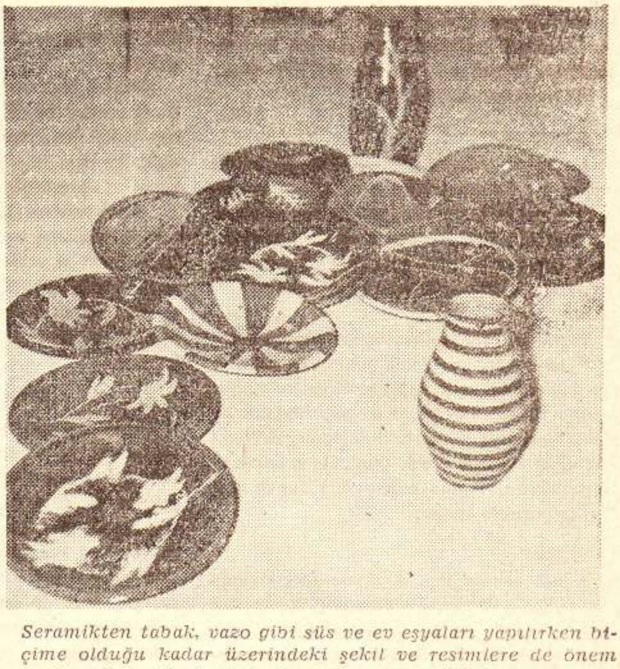
3 — Porselen işleri: Beyaz, yarı saydam kâseler, fincanlar vs.'dir (Bk. Porselen).

Seramiğin ham maddesi kildir. Killer volkanik kütlelerin çeşitli tabiat olayları sonucu ayrışıp, suların etkisiyle sürüklenerek belirli yerlerde birikmesinden meydana gelir. Bunlar kimyasal yönden «sulu alüminyum» silikatlardır. Sâf olanları beyazdır, bu rengi daima içinde bulunabilen demir oksitlerden alırlar. Kaolin oldukça sâf bir kil çeşididir. İçinde çok az oranda demir oksit bulunabilir (Bk. Kaolin).

Killer plâstik (biçim verilebilir) özelliktedir. En iyi cinsleri de açık kurşuni, mavimtırak, sarımtırak olanlarıdır. Piştikleri zaman da bu renklerini kaybetmelzer, ateşe dayanıklıdırlar. İyi cins killerle ateşe dayanıklı eşya, çini, kâse, fincan; orta cinsleriyle de testi, çömlek, tuğla yapılır.

Seramik Nasıl Yapılır

Kurutulmuş bir kil %20-40 oranında su ile karıştırılınca özel bir koku çıkararak koyu bir hamur meydana getirir. Bu hamur yoğrularak istenilen biçime sokulur. Biçim verilmiş killer havada kurutulurken hacımları biraz küçülür; buna «kuruma eksilmesi» denir. Fırında piserken de hacımlarında biraz küçülme olur ki buna da «pişme eksilmesi» denir. Her iki eksilme %25 oranına kadar çıkabilir. Bundan dolayı killere biçim verilirken hacımları biraz büyük tutulur.

Seramikten tabak, vazo gibi süs ve ev eşyaları yapılırken biçime olduğu kadar üzerindeki şekil ve resimlere de önem verilir. Seramik işçileri, bu bakımdan, dikkatle çalışırlar.

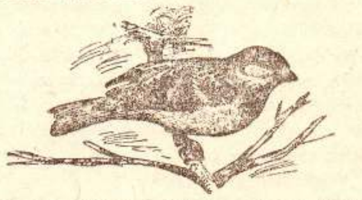
Plâstik killerde bu küçülmeler, eksilmeler eşya üzerinde çatlaklar meydana getirir, pişme sırasında kırılma olabilir. Bunu önlemek için hamura çok az «zayıflatıcı maddeler» denilen bazı katıklar katılır. Bunlar şamot tozu, feldspat, kum, tebeşir, grafit, kok tozudur.

Seramik eşya, killerin işlenmesi bakımından, genel olarak, ikiye ayrılır: 1) Gözenekli; 2) Gözeneksiz.

1. — Gözenekli Seramik: Tuğla, kiremit, ateş tuğlası (şamot taşı), çanak, çömlek başlıca gözenekli seramik işleridir (Bk. Tuğla).

2. — Gözeneksiz Seramik: Çiniler, porselen eşya bunların başlıcalarıdır. Çini aslında gözenekli ise de dış yüzeyleri ikinci bir pişirmeyle sırlanır (Bk. Çinicilik). Porselen eşyada ise 1.400°'de pişirildiği için, yüzeyde bir erime olur, gözenekler kapanır, sonra tuz katılarak sırlanır. Böylece, aside dayanıklı kablar elde edilir (Bk. Porselen).

SERAP (Bk. ILGIM)

Serçeler çalıların dalları arasına derme çatma yuvalar yaparlar. 40'tan fazla çeşidi vardır.

SERÇE

Hemen her yerde görülen, külrenginde küçük bir kuştur. 10 sm. kadar uzunlukta, 20-25 gr. ağırlığındadır. Evlerin yakınlarında, sokaklarda, ormanlarda yaşar. Çok canlı, hareketli bir kuştur. İnsanların yakınlarına kadar korkmadan sokulur.

Serçenin küçük bir başı, koni biçiminde kısa, kuvvetli bir gagası vardır, taneleri, böcekleri kolayca kırabilir. Boynu kısa, kuyruğu vücuduna göre uzundur. Kanadları iyi geliş-

mediğinden havada çırpınarak uçar, çabuk yorulur. Uzaklara pek uçamaz. İnce, küçük ayaklarının üzerinde çabuk çabuk sıçrıyarak yürür.

Serçeler duvar kovuklarına, çalıların, ağaçların dalları arasına çöp, kâğıt, sap parçalarını yan yana getirerek derme çatma yuva yapar.

Marta, nisana doğru dişi serçe yuvaya 5-6 yumurta bırakır. Dişi serçeyle erkek serçe ortaklaşa kuluçkaya yatarlar. Yumurtalardan 14 günde yavrular çıkar, yavrulara ana ile baba berberce bakarlar.

Serçenin 40'tan fazla çeşidi vardır. «Bataklık serçesi», «kır serçesi», «kayalık serçesi» bunların en çok bulunanlarındandır.

Serçegiller. — Bir kuş familyasıdır. Serçe, şakrak kuşu, yelve kuşu (flûrya), saka, ketenkuşu, kanarya, ispinoz, kirazkuşu hep bu familyadandır.

SERİK

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Antalya'nın Manavgat ilçesi, güneyde Akdeniz, batıda Antalya'nın merkez, kuzeybatıda Burdur'un Bucak, kuzeyde Isparta'nın Sütçüler ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gebiz adında bir bucağı, 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.314 km²

Nüfusu: 38.820 (1960 sayımı)

Serik ilçesinin toprakları deniz kıyısından başlıyan Serik Ovası ile bunu kuzeyden kuşatan hafif dalgalı tepelik alanları kaplar. İlçenin kuzey sınırı üzerinde de Batı Toroslar'ın dik yamaçları yükselmeye başlar. Serik'te yazlar kurak, sıcak; kışlar ılık, yağışlı geçer. Bu iklimin sonucu olarak doğal bitki örtüsü de makilerdir. İlçenin en önemli akarsuyu Köprüsu'dur. Toprakları verimlidir. En çok buğday, pamuk, sulak yerlerde de pirinç yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Serik kasabası, Antalya - Alanya yolu üzerinde, Antalya'ya 39 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden yüksekliği 100 m.'dir. Eski adı Kökes olan kasaba iki kısımdan meydana gelmiştir. Bunlardan biri asıl merkezî kısımdan 1 km. uzakta bir mahalledir. Kasabanın nüfusu 5.000'i geçer (1960 sayımı: 4.895).

SERMAYE

Mübadele yoliyle gelir sağlamaya tahsis edilen servete «sermaye» denir. Sermaye, sahibine, ya faiz, ya kira, ya da kâr şeklinde gelir getirir. Bankada parası olanlar, hisse senedi (aksiyon), tahvil (obligasyon) sahipleri, ev, tarla, çiftlik sahipleri birer sermayedardırlar.

Sermaye, üretim bakımından bir «vasıta», millî gelirin bölünüşü bakımından da «sahibine faiz adiyle gelir sağlıyan kaynak»tır. Konuşma dilinde «sermaye» terimi, daha çok bu ikinci anlamda kullanır. İktisatçılar, tarifteki ikiliği karşılamak üzere, üretimde kullanılana «müstahsil sermaye», millî gelirdekine de «gelir sermayesi» derler.

SERUM

Kanın alyuvarları ile akyuvarları dışında kalan sıvı kısmıdır. Bir cam tübe bir miktar kan koyarsak bunun az sonra pıhtılaşmaya başladığını görürüz. Pıhtılaşıp dibe çöken kanın üstünde kalan sarı renkli sıvı serumdur.

Kanın serumundan bazı hastalıkların mikroplarını kapmış kimselerin tedavisinde faydalanılır. Bu maksatla kullanılacak serumların hazırlanışı şöyledir: Önce hastalık mikropları kuvveti azaltılarak beygir, inek gibi hayvanlara aşılanır. Hayvanlar bu mikropların etkisiyle hasta olurlar, vücutlarında bu mikroplara karşı koruyucu maddeler (antikorlar) meydana gelir. Bu koruyucu cisimler yeter dereceyi bulunca, hayvanın kanı alınır, serumu ayrılır. İşte bazı hastalıklarda kullanılan serumlar, içinde koruyucu cisimleri çoğalmış bu serumlardır.

Serum bir çeşit ilâçtır. İğne (enjeksiyon) ile vücuda verilen serum sayesinde birçok hastalıklar iyi edilir.

Serumla Aşının Farkı

Aşılar, vücuda verilen kuvveti azaltılmış mikroplar, ya da toksinlerdir. Bu zayıf mikroplar vücuda girince kanda «antikor»lar meydana gelir. Antikor vücuda giren mikropları zararsız bırakmak için uzviyetin çıkardığı bir maddedir. Bu sayede o hastalığa karşı bağışıklık kazanılır.

Serum ise başka bir uzviyetin meydana getirdiği antikorların insan vücuduna aktarılmasıdır. Bu bakımdan, aşı, hastalığa yakalanmadan, serum ise, hastalık mikroplarını aldıktan sonra yapılır. Aşı hastalığı iyileştirmez, önler; serum ise hastalığı iyileştirir, yani bir çeşit ilâçtır.

Serum Hastalığı

Her cins canlının kendine has proteini vardır. Canlılar vücuda dışarıdan girecek yabancı proteinlere karşı büyük bir tepki gösterirler. Meselâ kaynatılmış et suyunu iğne ile deri altına verirsek hemen bir «şok» etkisi yapar, belki de insanı ölüme götürür. Yabancı proteinler ağızdan alındığı zaman ise, insan vücudu bunları insan proteini haline çevirir.

Serumda da, hangi hayvandan yapılmışsa, bol miktarda o hayvanın proteini vardır. Bazı bünyeler bu proteini sindirebilir, bazıları da tepki gösterir. İşte serum yapıldıktan sonra kaşıntılar, kırmızı kurdeşenler şeklinde kendini gösteren «serum hastalığı» bu tepkinin eseridir.

Hastalık serumun yapılmasından 2-12 gün sonra başlar. Büyük bir tehlikesi yoktur. Ancak ikinci serumlarda tehlikeli, şiddetli olabilir. Bir defa serum yapılan bir kimseye, diyelim, at serumu yapılmış olsun; ikinci bir defa serum yapmak gerekir de bu defa gene at serumu yapılırsa tepki çok şiddetli olur. Çünkü, vücutta at proteinine karşı zaten bir hassaslık vardır. Proteinin yeniden girmesi bir «şok» (sarsıntı) yaratır. İkinci serum başka cins hayvandan alınmış olursa bu tehlike kalmaz.

Serum Çeşitleri

Başlıca iki çeşit serum vardır: 1) Hayvan kanından; 2) İnsan kanından yapılmış serumlar. Hayvan kanından serum yapmada en çok, at, inek, tavşan gibi hayvanların kanından faydalanılır. İnsan serumu ancak şoklarda, protein noksanlıklarında kullanılır. Çok ağır bulaşıcı hastalıklardan kurtulan insanların kanından da serum yapılır. Bu cins serum hayvan serumundan çok daha iyidir; yalnız, istenen miktarda elde edilebilmesine imkân yoktur.

Serum kızıl, difteri (kuşpalazı), basilli dizanteri, yılancık, menenjit, veba, çocuk felci, şarbon (karakabarcık), tetanos (kazıklıhumma), akrep sokması, yılan sokması gibi hallerde kullanılır.

SERVET-İ FÜNUN EDEBİYATI

(Bk. EDEBİYAT-I CEDİDE)

SERVİ

Servi mazısı

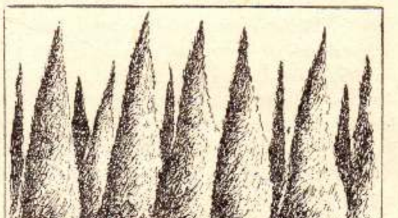
Sık, koyu yeşil yapraklı uzun bir ağaçtır. Dalları kısadır, gövdenin çevresine dizilmiştir. En güzeli Akdeniz ülkelerinde yetişen cinsidir. Kuzey Yarıküresi'nde sıcak, ılık bölgelerinde yetişen 15 kadar çeşidi vardır.

Servi, kozalaklıların servigiller familyasındandır. Küçük, yuvarlak kozalakları vardır. Yaz, kış yapraklarını dökmez. Yalnız, Amerika'da Meksika körfezi dolaylarında yetişen «bataklık servisi» (kel servi) denilen bir çeşidi kışın yapraklarını döker.

Servi gerek yapraklarını dökmediği, gerek hoş bir kokusu olduğu için daha çok mezarlıklara dikilirse de büyük Avrupa şehirlerinde rüzgârı kesmesi bakımından caddelerin iki yanında da yetiştirilir. Kozalakları eskiden, sürgüne (ishale) karşı ilâç yapmakta kullanılırdı.

Servinin tahtası, sağlamlığı bakımından, çok değerlidir. Demiryolu tabanlıkları (traversleri), otlakları sınırlıyan kazıklar gibi uzun zaman dayanması istenen tahtalar çoğunlukla serviden yapılır. Roma'da San Pietro kilisesinin servi ağacından yapılmış kapıları tunçtan yapılmış kapılarla değiştirilinceye kadar 11 yüzyıl dayanmıştır. Mısırlıların mumyalarını koydukları sandukalar da binlerce yıl bozulmadan sağlam kalmıştır.

Servigiller. — Bitkiler âleminde kozalaklıların bir familyasıdır. Servi, ardıç, mazı bu familyadandır.

Serviler

SERYUM

Gümüş parlaklığında bir madendir. Simgegesi Ce, atom sayısı 58'dir.

Seryum, «nadir toprak» elemanlarından biridir. 1803'te İsveçli kimyacı Berzelius tarafından bulunmuştur. Tabiatta bazı madenlerin filizlerinde çok az miktarda bulunur. Akkor esasına dayanan lâmbalar için gömlek olarak kullanılır. Ayrıca, çakmaklar için yapılan taşların bireşimine katılır.

SES: Kulağımıza Gelerek Bize Birşey İşittiren Hava Dalgası

SES, kulağımıza gelen, bize bir şey işittiren hava dalgasıdır.

Ses fiziksel bir olaydır. Dışarıdan gelen birtakım etkiler sonunda, kulağımız çalışır. Bu çalışmaya «işidim», dışarıdan gelen etkiye de «ses» denir. Bir «ses kaynağı» ses doğurur; kulağımız da bu sesi duyar.

Fizikte sesin tanımı biraz daha değişiktir. Çünkü tabiatta insan kulağınca duyulamıyan sesler de vardır. Böylece sesleri 1) insan kulağının duyduğu, 2) duymadığı sesler olarak ikiye ayırabiliriz. Fizikte, «ses» deyince «sesi doğuran titreşim hareketi» anlaşılır.

Ses Kaynakları. — Bir cismin ses çıkarması için titreşebilmesi gerekir. Buna göre titreşim hareketi yapabilen esnek cisimler, bu titreşim hareketleri sonunda ses çıkarırlar. En iyi ses veren cisimler, gergin teller, maden levhalar, maden çubuklardır. Müzik aletleri de ses kaynaklarıdır. Birçok müzik aletinde yukarıda sözü geçen cisimler ses kaynağı olarak kullanılır. Keman, ut, bağlama... gibi sazlar gergin tellerinin titreşim hareketi sonunda ses verirler. Teller bunlardan kimisinde yay ile, kimisinde parmaklarla, ya da tezene (mızrap) ile titreştirilir. Piyano da titreşen telleri sayesinde ses doğurur. Yalnız, telleri titreştiren, bu defa, tuşlara basılınca hareket eden tokmaklardır.

Cisimlere titreşim hareketi yaptırmak için bir yol da, onlara vurmaktır. Vuruşan iki cisim titreşir. Dolayısiyle, cisimlerin çarpışması sonunda ses duyulur.

Sesin İletimi. — Şimdiye kadar titreşim hareketi yapan her cismin az, ya da çok ses verdiğini söyledik. Sesin doğması için bu şart yetmez; titreşim yapan cismin esnek bir ortamda bulunması da gerekir. Bu ortam katı, sıvı, ya da gaz durumunda olabilir. Yalnız, esnek olmalıdır. Ortamın katı, sıvı, ya da gaz olmasının sesin iletiliminde önemli payı vardır. Ses en iyi gaz ortamda iletilir. Bu yüzden, meselâ denizin dibinde çok güçlükle duyarız. Ses boşluktan geçemez. Havası boşaltılmış kapalı yerlerde ses duyulmaz.

Bunu göstermek için basit bir deney yapılır. Bir elektrik zili cam bir fanus içine konulduktan sonra, fanusun havası boşaltılır. Zilin düğmesine basılarak çalması sağlanır. Tokmağın çana çarptığı görülürse de ses duyulmaz. Fanusa yeniden hava doldurunca ses duyulur. Sesin iletilmesini sağlamak için hava gibi, su gibi esnek bir ortam gerekir. Ses bu ortamda bir dalga gibi ilerler. Sesin esnek bir ortamda iletilmesi, suya atılan taşın, çevresinde yarattığı halkalara benzer. Taş suda bir dalga hareketi yaratır. Gittikçe genişliyen eşmerkezli birçok halka ortaya çıkar. Yalnız, bu sırada su tanecikleri yerlerini değiştirmezler. Dışarıdan bakınca suların, taşın düştüğü noktadan dışarı doğru aktığı sanılırsa da, aslında su yerini değiştirmez; yalnız, bazı yerleri kabarır, bazı yerleri de çukurlaşır. Bunu görmek için bir mantar kullanılır. Taş atılınca, mantar taştan uzaklaşmaz. Yalnız, halkaların salınımına uyarak alçalıp yükselir.

İşte ses de esnek bir ortamda, su halkaları gibi dalgalar doğurur. Ortamın tanecikleri yer değiştirmediği halde ses ortam içinde yol alır.

Ses Dalgaları. — Müzikte sesleri kontrol için «diyapazon» kullanılır. Diyapazon tahta bir kutu üzerine yerleştirilmiş çatal biçiminde bir madendir. Vurulunca, çatalın kolları titreşmeye başlar. Bu titreşim diyapazonun çevresindeki havada dalgalar doğurur. Kolun her ileri hareketi önündeki havayı iter; geri hareketi ise havada bir boşluk yaratır. Böylece, diyapazondan çevreye doğru bir dalga yayılması olur. Bu dalga yoğunlaşmalarla, seyrekleşmelerden yapılmıştır. İşte bu dalgalara «ses dalgaları» denir.

Ses dalgaları biçim bakımından çok çeşitlidir. Bunlardan «sinüsoid» biçimi olanı müzik aletlerinin seslerinde görülür. Sinüsoidi anlamak için basit bir yol vardır: Bir ucu, bir noktaya bağlanmış ipin öteki ucunu elinizle hızla yukarı kaldırır, aşağı çekersek, ip zikzak çizer. İşte ipin aldığı bu şekle «sinüsoid» denir. İki ucundan bağlanmış bir teli bir noktasından çekip bırakırsak, telde bir sinüsoid dalga ortaya çıkar, tel aynı zamanda ses de verir, çünkü titreşim hareketi yapmaktadır.

Çeşitli Sesler

Tabiatta birçok ses vardır. Bunlardan bazıları hiçbir düzene uymazlar. Bu gibi seslere, genel olarak, «gürültü» deriz. Bir de kulağa hoş gelen, insanda heyecan uyandıran «müzik sesleri» vardır. Bu iki türlü ses arasında çeşitli ayrımlar bulunur.

İnsan kulağı sesleri birbirinden üç özelliğe göre ayırır. Bunlar «sesin yüksekliği», «sesin şiddeti», «sesin tınısı»dır.

Bu üç özelliği açıklamadan önce bir dalga eğrisi üzerinde bazı tanımlamalar yapmak gerekiyor. Titreşim yapan bir taneciğin bir titreşimi tamamlaması için gereken zamana «periyod» denir. Bir saniyede görülen titreşim sayısı ise «frekans» adını alır (Bk. Frekans) Zikzak çizen ip örneğini düşünecek olursak, ipin çizdiği zikzağın en yüksek noktasiyle en alçak noktası arasındaki uzaklığın yarısına «genlik» denir.

Bir sesin yüksekliği, o sesin dalgasının frekansına, şiddeti genliğine, tınısı ise dalga eğrisinin biçimine bağlıdır. Sesin yüksekliği, konuşma dilinde «kalın ses», «ince ses» diye anılır. Küçük frekanslı sesler kalın, büyük frekanslı sesler incedir. Tını, sesin kulakta bıraktığı etkiyi belirtir. Müzik aletlerinin sesleri arasındaki ayırım, tınılarının başkalığından ileri gelir. Aynı yükseklikte, aynı şiddette ses veren bir kemanla bir piyanonun tınıları aynı olmadığı için sesleri de ayrıdır.

Sesin şiddeti, duyulup duyulmamasını belirten özelliğidir. Yüksek şiddetli sesler rahatça duyulur. Küçük şiddetli sesler, meselâ fısıltılar, güç duyulur.

Müzik Sesleri. — Müziğin gürültüden ayrıldığı nokta insanda güzel bir izlenim yaratmasıdır. Bunun için de seslerin bazı kurallara göre seçilip, gene bazı kurallara göre art arda sıralanmaları gerekir. Bu kuralların bulunup uygulanmasiyle müzikçiler ilgilenirler

İnsan kulağına, hoş gelmesi için seslerin frekanslarında bazı sınırlamalar yapılmıştır. Müzikte belli frekanslı sesler kullanılır. Frekansları belirtilmiş olan bu seslere «nota» diyoruz. Her notanın belli bir frekansı vardır. Meselâ majör gamında Lâ notasının frekansı 440'tır; yani meselâ, lâ sesi veren bir keman teli, saniyede 440 defa titreşir. Gamda sıralanan notaların frekanslarının oranı belli bir düzene uydurulmuştur. Böylece insan kulağına hoş gelecek sesler, yani müzik sesleri yaratmak mümkün olmaktadır.

İnsanın Ses Çıkarması ve Duyması

İnsanın gırtlağında «ses telleri» adı verilen lifler vardır. Akciğerlerden gelen hava bu telleri titreştirerek ses çıkmasına yol açar. Boğaz, ağız, burun boşlukları ise sesin şiddetinin artmasını sağlar. Dudaklar, dişler, dil ise sesin geçtiği yerlerin şelkini değiştirir. Böylece ağızdan değişik sesler çıkarıp konuşmamız sağlanmış olur.

İnsan sesi de yükseklik, tını ve şiddet bakımından çok çeşitlidir. İnsan sesi, müzikte, yüksekliğine göre sınıflanır. Kalından inceye doğru, «bas», «bariton», «tenor»; «alto», «soprano» diye sıralanır. Bunlardan ilk üçü erkek sesi, son ikisi kadın sesidir. Basların sesinin frekansı saniyede 80-300 titreşimdir. Sopranoların titreşimi ise 250-850 arasındadır.

Kulak. — Bir ses kaynağının doğurduğu hava titreşimi kulak zarına gelerek onun da titreşmesini sağlar. Kulak zarının titreşimi de çeşitli olaylardan sonra beynimizin duyma merkezine iletilir (Bk. Kulak).

SES ALMA MAKİNASI (Bk. TEYP)

SESİN ÖNEMİ VE ZARARLARI

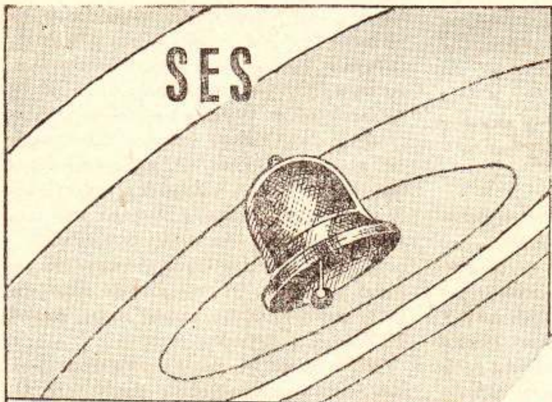
SES anlaşmamızın, eğlenmemizin ve nihayet kendimizi tehlikelerden korumamızın başlıca aracıdır. Karşı karşıya konuşurken olduğu gibi, telsiz ve telefon vasıtasiyle de haberleşirken sesimizi kullanırız.

Pilotlar ses dalgaları vasıtasiyle yükseklikler̂ini bulur, gemiciler buzdağlarının varlığını ses dalgalariyle anlarlar. Denizlerin derinlikleri ses dalgalariyle ölçülür (Bk. İskandil).

Gözümüzü kapadığımız zaman görme duyumuzu dinlendirmiş oluruz. Ses için durum böyle değildir. Uyurken bile dışarıdaki seslerin üzerimize etkisi olur. Yapılan incelemeler tamamen sessiz bir yerde uyuyan kimselerin, oldukça gürültülü yerlerde yatanlardan daha rahat uyuduklarını göstermiştir.

Sesin iki çeşit zararı vardır. Birincisi çok şiddetli seslerdir, bunlar sağırlığa bile yol açar. İkinci zararı da insanları asabileştirmesi, yormasıdır.

SES

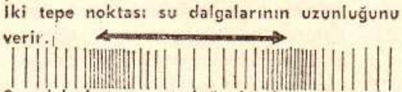

Sesi ileten hava titreşimleridir. Titreşen bir diyapazon etrafındaki havayı önce bir yana, sonra öbür yana doğru titreştirir. Son derece hızla meydana gelen bu hareket ilerliyerek etrafa yayılır. Titreşen hava dalgaları kulak zarımızı titreştirince sesi duyarız.

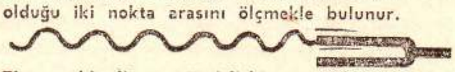
SES DALGALARI

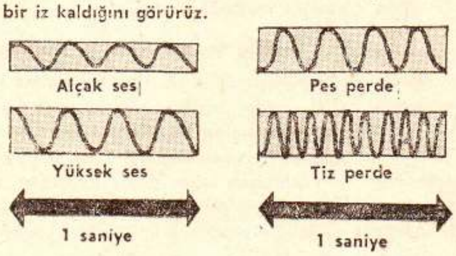
İki tepe noktası su dalgalarının uzunluğunu verir.

Ses dalgalarının uzunluğu ise havanın yoğun olduğu iki nokta arasını ölçmekle bulunur.

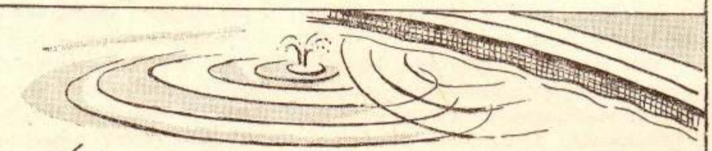

Titreşen bir diyapazonu isli bir camın hemen üstüne dokundurursak isin üstünde dalgalı bir iz kaldığını görürüz.

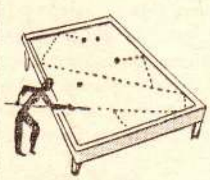
Dalga genişliği ne kadar fazla olursa ses o kadar yüksek çıkar

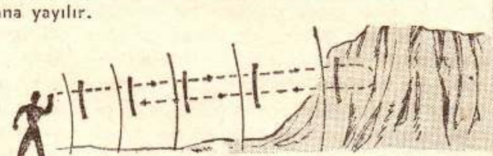
Titreşim sayısının fazlalığı da sesin tiz olmasını sağlar.

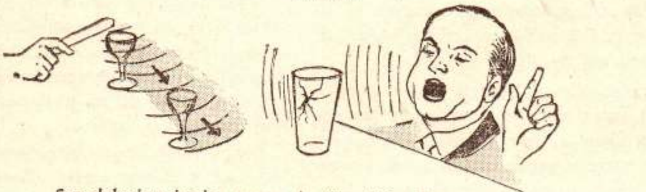

Ses dalgalarının yayılışı suya atılan bir taşın çıkardığı dalgaların yayılışına benzer. Yalnız, bu yayılış sudaki gibi bir düzlem üzerinde değildir. Ses her yana yayılır.

Yankı ses dalgalarının bir yere çarparak geri dönmesi sonucunda meydana gelir. Bu tıpkı bilârdo toplarının çarpıp geri gelmesine benzer.

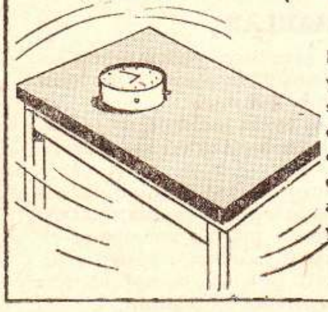

Ses dalgaları başka eşyayı da titreştirir. Tanınmış tenor Caruso bir bardağı titreştirerek kırabilirdi.

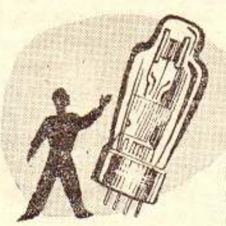
SES NASIL GİDER

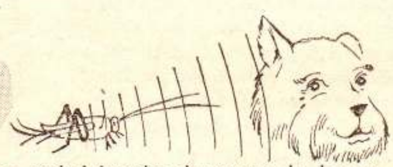

Sesin bir yerden bir yere gidebilmesi için, bir ortama ihtiyacı vardır. Havası boşaltılmış bir cam fanusun içindeki saatin sesi duyulmaz.

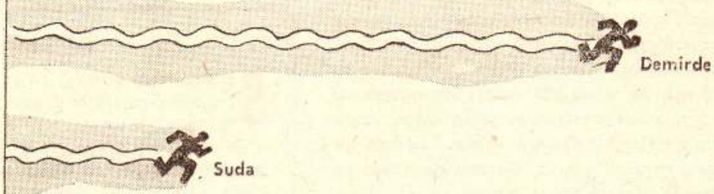

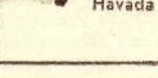
Bir masanın üstüne yan yatırılmış saatin sesi normal duruşundan daha çok duyulur. Çünkü ses dalgaları daha geniş alanlı bir yerden etrafa yayılır.

Bazı sesleri insanlar duyamazsa da, hayvanlar duyabilir. Bu gibi sesler elektronik tüblerle zaptedilir.

Ses çelik içinde havadakinden 15 defa daha hızlı gider. Sudaki hızı da havadakinin 4 katıdır.

SESBILGISI [Sesbilim, fonetik]

Dildeki seslerle değişikliklerini, bu değişikliklerin tarihini inceliyen bilimdir.

Dilbilgisi başlıca üç bölüme ayrılır: 1 — Sesbilgisi (sesbilim, fonetik); 2 — Şekilbilim (morfoloji); 3 — Sözdizimi (sentaks). Bu üç ana bölümden en başta geleni olan sesbilgisi, her dilin kendine özel ses yapısını, harflerin ağız ve hançereden çıkışı yollarını, sesli ve sessiz harflerin niteliği ile ses uyumunu, kelimelerdeki, cümlelerdeki vurguları, tonları inceler.

İnsanların sesleri «ses yolu»ndan çıkar. Ses yolu gırtlaktan başlıyarak ağızla burunda son bulan kısımdır. Burada, sırasiyle, gırtlak, ses kirişleri, küçükdil, dil, geniz, en önde de dişler bulunur. Bu organlar kasılıp genişliyerek, kapanıp açılarak, akciğerlerden gelen hava ile titreşimler yapan kirişlerden çıkan seste tonlar vücuda getirerek, onu çeşitlendirir.

Sesler ve Harfler

Türk dilinde konuşmaya yarıyan seslerin sayısı 29'dur. Bu seslerin her biri «harf» dediğimiz şekillerle gösterilir. Onun için Türk alfabesindeki harfler de 29 tanedir. Bu 29 harften 21'i sessiz harf, 8'i sesli harftir.

Sessiz harfler. — Söylenirken ses aygıtının her hangi bir yerinde engele çarpan, bunun için pek belirli çıkmıyan sesleri belirtir; bu harfler seslilerin yardımı ile okunurlar. Sessiz harfler şunlardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Sesli harfler I) Geniş sesliler, Dar sesliler; II) Kalın sesliler, İnce sesliler; III) Dudak seslileri - Diş seslileri olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu hali şöyle bir şema ile özetliyebiliriz:

Türkçede sesli harfler	Kalın sesliler		İnce sesliler	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Diş seslileri	A	I	E	İ
Dudak seslileri	O	U	Ö	Ü

Hece. — Ağzımızın bir tek hareketiyle çıkan ses, ya da ses topluluğudur. Hecelerin, çoğu zaman, özgür anlamları yoktur. Bunlar, en küçük anlamlı bütünler olan kelimeleri yapmaya yararlar. Kelimelerden de cümleler yapılır.

Ses Uyumu. — Türkçe'de bir kelimenin ilk hecesindeki sesli harf kalınsa, genel olarak, ondan sonra gelen bütün hecelerin sesli harfleri de kalın; ilk hecenin sesli harfi ince ise, gene bu şekilde, ondan sonra gelen bütün hecelerin sesli harfleri de ince olur. Buna «ses uyumu», ya da kısaca «uyum» denir. Bu, Türkçe'nin belli başlı dil kurallarından biridir. Ancak, «ses uyumu» kuralı kesin değildir. Yabancı dillerden dilimize geçmiş kelimelerin çoğunda, bileşik kelimelerde, hattâ bazen «elma», «anne» gibi Türkçe kelimelerde bile, ses uyumuna aykırı hallere raslanır. Bir de -ken, -yor, -ki, -leyin... gibi parçacıklar ses uyumu dışında kalırlar: Okur-ken, geli-yor? onun-ki, sabah-leyin... gibi.

Vurgu. — Bir hecenin ötekilerden daha yüksek (daha sert) söylenmesidir. Türkçe'de vurgu, genel olarak, son hece üzerindedir. Yalnız, ek halinde olan bazı edatlar vurgu kabul etmezler; o zaman vurgu, ondan önce gelen hecenin üzerinde kalır. Bir de, genel olarak, özel isimlerde vurgu ön hecede görülür: Ah-met, An-kara, Tor-balı, Gür-kan... gibi. Türkçeyi doğru konuşmak, ya da bir yazıyı tam anlamı ve değeri ile okumak için vurguya dikkat etmek gerekir.

Ulama. — Türkçe'nin bir özelliği de — daha bazı dillerde olduğu gibi — «Ulama»dır. Ulama, konuşma, ya da sesli okuma sırasında, bir kelimenin sonundaki sessiz harfin ondan sonraki kelimenin başındaki sesli harfe bağlanmasıdır: Görüşmek → istiyorum, hürmet → etmek, kardeşimin → evi... gibi.

SESLI TAŞ

Bir çeşit yanardağ kültesidir, üzerine çekiçle vurulduğu zaman «çın» diye ses çıkarır. Bu bakımdan sesli taş diye adlandırılmıştır.

SEUL

Doğu Asya'da, Güney Kore Cumhuriyeti'nin başkentidir. Kore Yarımadası'nın batısında Han- Kiang nehri üzerinde, girintili, çıkıntılı bir toprakta kurulmuştur Nüfusu 1.300.000' dir. «Keijo» da denir.

Seul, Kore'nin en büyük, en eski şehirlerinin başında gelir. Önemli bir demiryolu kavuşağındadır. Önceleri, Kore Krallığı'nın başkentiydi. XVI.-XVII. yüzyıllarda da, Uzak Doğu'nun en önemli şehirlerinden biriydi. XIX. yüzyıl ortalarında şehir daha çok gelişip, büyüdü. Japonlar'ın Kore'ye el atmaları üzerine, özellikle 1871'den sonra Seul'da modern yapılar göze çarpmaya başladı. Bu yüzyılın sonuna doğru, Amerikalılar, Fransızlar, İngilizler Seul'da bazı tesisler kurdular. Seul'un limanı olan Çemulpo ile İnçon gene o tarihlerde Uzak Doğu'nun önemli liman şehirleri oldular.

Bugün Seul'da üç radyo istasyonu, bir üniversite, dört kütüpane vardır. Endüstri bir hayli gelişmiş, şehir Uzak Doğu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur.

SEURAT, George (1859 - 1891)

Tanınmış bir Fransız ressamıdır. Yeni empresyonizm çığırının kurucularındandır. Paris'te doğdu, gene orada 32 yaşında öldü. Bu kısacık ömründe ölümsüz eserler bırakmıştır.

Seurat, küçük yaştan beri resim yapmaya merak sarmıştı. Önce, bir resim okuluna devam etti. İki yıl Güzel Sanatlar Okulu'na gitti. Daha sonra, renklerin özünü öğrenmek amaciyle, o zamanki fizik biliminin verilerini araştırmaya koyuldu. Bu arada çizgi ve biçim meselelerini kendince gayet sağlam şekilde halletti. Bu konuda, yalnız siyah-beyaz resim yaptığı halde, eşyanın renk etkilerini verecek derecede ustalaştı. İlk büyük tablosu olan «Banyo»yu 1884 sergisinin jürisi geri çevirince, Seurat da, Signac'la birlikte, Bağımsız Ressamlar'ın sergilerine katıldı. Seurat, bileşik renkleri unsurlarına ayırarak sürmeyi denemiş, böylece «pointilisme» (noktacılık) denilen tarzı yaratmıştır. Resimlerini küçük tuşlarla, noktacıklarla yapıyor, renkleri, hele zıt renkleri çok ustaca, bilim kuramlarına uygun şekilde kullanıyordu (Bk. Empresyonizm).

Bugün eserleri Amerika, İngiltere, Fransa müzelerinde bulunan Seurat, çağdaş ressamlar için özel bir estetik kurabilmiş olan sayılı kimselerdendir.

SEVIGNE, Mme De (1626 - 1696)

Mme de Sevigne

Ünlü bir Fransız kadın yazarıdır. Asıl adı Marie de Rabutin - Chantal'dir. Paris'te doğdu. 6 yaşındayken öksüz kaldı. Amcası Christophe De Coulanges ona İtalyanca, İspanyolca, Lâtince öğretti, sağlam bir bilgi ve eğitim verdi, 18 yaşına geldiği zaman da, Henri De Sévigné adındaki kişizade bir zenginle evlendirdi.

Mme De Sévigné, kocası, bir başka kadın için düello ederek ölünce 24 yaşında, iki çocukla dul kalmıştı. Çocuklarını büyütmek için kocasından kalan Rochers malikânesine çekildi. Onlar büyüyünce, Paris'e geldi. Yeniden Rambouillet Konağı'nda, sarayda görünmeye başladı. Kızını, 1669'da Kont De Grignan'la evlendirdi. Bu evlenme, mesut bir evlilik olmadı. Kont De Grignan, Provence'da, Fransa'nın öbür ucunda görevli olduğu için, Mme De Sévigné kızından ayrı düştü. Ünlü mektuplarını, edebî kişiliğini bu ayrılığa borçludur. Kiziyle arasında büyük karakter farkı vardı: Kendisi ne kadar neşeli, canlıysa, kızı o kadar içine kapalı bir insandı. Bu yüzden, mektupları, birer lirizm şaheseri oluyordu. Mme De Grignan'ın iki oğlu, iki kızı olmuştu. Oğullarından biri orduya girmişti. Küçük kızdan kurtulmak için de onu manastıra attılar, rahibe yaptılar. Bütün bu haller Mme De Sévigné için birer üzüntü kaynağıydı.

1677'den beri oturduğu Carnavalet Konağı'nı, yılın büyük çoğunluğunda kapalı tutuyor, iktisat olsun diye amcasının yanında, köyde yaşıyordu.

Mme De Sévigné'nin, 1500'ü aşan, yayınlanmış mektubu vardır. Edebiyatta mektup türünün hemen hemen kurucusudur. Bu mektuplar hem üslûp bakımından son derece duygulu, hem de belge olarak son derece değerli eserlerdir.

SEVİLLA

İspanya'nın güney kesiminde Andolusia (Endülüs) Bölgesi'nde, Guadalquivir nehri üzerinde, büyük bir şehirdir, nüfusu 500 bine yakındır. Guadalquivir nehri kıyısındadır, bu nehrin Cadiz Körfezi'nde denize döküldüğü yerden Sevilla'ya kadar gemiler gidip gelebilir; bu bakımdan Sevilla bir liman şehri sayılır.

Sevilla tarihî bir şehirdir. Romalılar zamanında Baetica bölgesinin başkentiydi. V.-VIII. yüzyıllar arasında Gotlar'la Vandallar'ın idaresi altında kaldı. 712'de Emevîler'in eline geçti. Araplar buraya «Eşbiliye» derlerdi. XVII. yüzyıla kadar Güney İspanya'nın başlıca şehirlerinden biriyken sonradan bu üstünlüğü Cadiz aldı.

Sevilla'da bütün bu tarihî devirlerden kalma birçok eserler vardır. Bunların arasında, Emevîler'den kalma Alcazar (El-Kasr) sarayı dünyaca ünlüdür.

Sevr Barış Antlaşması

Son Osmanlı hükümetinin kabul ettiği bu çok ağır şartlı antlaşmayı Türk milleti hükümsüz bıraktı.

SEVR (SEVRES) BARIŞ ANTLAŞMASI, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, İtilâf devletleri ile yaptığı, Türk milleti için ölüm sayılabilecek bir antlaşmadır. Fransa'da Paris'in 9 km. güney batısında Sevr (Sèveres) şehrinde imzalandığı için bu adla anılır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan bağlaşıklariyle birlikte, yenik olarak çıkmıştı. Paris'te bir barış konferansı toplandı. Savaşı kazanan İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Japonya, Yunanistan, Sırbistan) İttifak devletleri (Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan) ile yapacakları barış antlaşmalarını bu toplantıda kararlaştırdılar. Uzun süren görüşmelerden sonra, önce Almanya ile Versailles (28 haziran 1919); Avusturya ile Sainte-Germaine (10 eylül 1919); Bulgaristan ile Neully (27 ekim 1919); Macaristan ile Trianones (4 haziran 1920) barış antlaşmaları imzalandı. Osmanlı hükümeti ile imzalanacak anlaşma en sona bırakılmıştı, çünkü maksatları Osmanlı Devleti'ni parçalamaktı.

İstanbul hükümeti, 22 nisan 1920'de, İtilâf devletleri tarafından Paris Barış Konferansı'na davet edilmişti. Osmanlı padişahı VI. Mehmet (Vahdettin) eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa'nın başkanlığında bir heyet seçti. Tevfik Paşa daha Paris'te barış görüşmelerine başlamadan, 30 nisan 1920'de, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına, Avrupa devletlerine bir nota yolladı. Bu notada, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı, yani Yeni Türk Devleti'nin kurulduğu bildiriliyor, Türkler hakkında karar verecek tek sorumlu hükümetin Ankara hükümeti olduğunu hatırlatıyordu.

Düşmanlar Padişaha Güveniyorlar

İtilâf Devletleri, ellerinde oyuncak olan Sultanın ve onun hükümetinin, Ankara'da kurulan yeni hükümeti boyun eğmeye zorlıyabileceğini umuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın uyarmalarına bu yüzden önem vermediler.

Paris'teki Tevfik Paşa heyetine 10 mayıs 1920'de barış şartları bildirildi. Tevfik Paşa, Türk heyetinin delegeleri olan Dahiliye Nazırı (İç İşleri Bakanı) Reşit, Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı) Fahrettin, Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) Dr. Cemil Paşa ile birlikte, Türk milletinin ölüm kararı olan bu şartları kabul etmedi, İstanbul'a döndü.

İstanbul hükümeti ve Saray her ne olursa olsun, barış yapmak amacını güttüğü için Damat Ferit Paşa kendisini sadrazam seçtirerek Paris'e gitti, hazırlanan teklifleri 8 temmuz 1920'de, Konferans başkanlığına verdi. Bu teklifleri İtilâf devletleri incelemeye bile lüzum görmediler. İstanbul hükümetinin nasıl olsa boyun eğeceğini anlamışlardı. 17 temmuzda, kendi tekliflerini bir nota ile bildirdiler. Bu notada, eğer 10 gün içinde antlaşma yapılamazsa, daha ağır şartlar ileri süreceklerini belirtiyorlardı.

Bu nota, İstanbul'da duyulunca, Türk milletinde büyük bir üzüntü yarattı. Padişah VI. Mehmet milletin bu duygularına önem bile vermeden, sarayda, kendi başkanlığında bir divan topladı. 22 temmuz 1920'de sarayda yapılan bu toplantıya kabine üyelerinden başka sivil, asker, din adamı olarak 50'ye yakın tanınmış kimse katıldı.

Damat Ferit Paşa, görüşmelerin sonunda yaptığı konuşmada, gerçi şartların ağır olduğunu, ancak, İstanbul'un Osmanlı devletine bırakıldığı, bunun da doğrudan doğruya, İtilâf devletlerinin padişaha karşı duydukları güvenden ileri geldiğini belirtti, antlaşmanın kabulünden başka çare olmadığını söyledi. Bundan sonra, padişah herkesin ayağa kalkarak antlaşmayı imzaya razı olduklarını göstermelerini istedi. Toplantıdakilerin hepsi ayağa kalktı, tek kişi yerinde kaldı. Bu, topçu komutanlarından Ferik (Korgeneral) Rıza Paşa idi.

> **ATATÜRK DİYOR Kİ**
>
> *Osmanlı hükümetinin, Sevr Antlaşması'nı imzaya hazırlanırken, Mustafa Kemal aleyhinde yayınladığı beyannameye dair Atatürk «Nutuk» adlı büyük eserinde şöyle der:*
>
> ... Hâsıl olmaya başlıyan vahdet-i milliyeyi milletin galeyan ve intibahı neticesine atfetmekten ziyade şahsi teebbüs semeresi telâkki ediyorlardı. Bu meyanda benim teşebbüsten menedilmemi mühim görüyorlardı... Hükümet ve düşmanlar benim şahsımı millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu.

Padişah, İstanbul'da gene saltanat süreceğine göre, memleketin düşman ellerde parçalanmasına razı olmuştu. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki bir heyeti Paris'e gönderdi. Bu heyette, Ferit'ten başka, Âyan Meclisi'nden Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey (Bölükbaşı) ve Bern elçisi Reşat Halis Bey vardı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yurdun Bölünmezliği İçin Andiçiyor

Bu arada, Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 haziran 1920'de yaptığı oturumda «Yurdun bölünmezliği» için andiçerek Türk topraklarının parçalanmasına asla razı olamıyacağını bütün dünyaya ilân etmişti. Vatanın, her köşesinde, millî birlik kuruluyor, düşmanlara, İzmir'i işgal ederek Anadolu'nun içlerine sızmaya çalışan Yunanlılar'a karşı yer yer karşı koyma hareketleri gelişiyordu (Bk. Kurtuluş Savaşı).

Öte yandan, Paris'te Yunanlılar, Türk milletini bir kabile devleti haline düşüren bu antlaşmayı bile imzaya yanaşmıyor, Saray'ın, Anadolu'daki «âsileri» dağıtmasını istiyorlardı! Bunun üzerine, Damat Ferit, İstanbul'a döndü, Anadolu'da Türk milletini temsil eden Millet Meclisi'nin, silâha sarılan Türk milletinin, millî mukavemet hareketini yöneten Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve arkadaşlarının yokedileceğini bir resmî beyanname ile açıkladı. Fransa'da kalan, Osmanlı heyetinin başkanı Bağdatlı Hadi Paşa'ya da antlaşmayı derhal imzalamasını bildirdi.

10 ağustos 1920'de Hadi Paşa ile Rıza Tevfik, Osmanlı Devleti adına ebedî bir leke olan antlaşmayı imzaladılar.

Yurdumuzu Nasıl Parçalamak İstediler

Türkçe çevirisi 113 büyük sayfada toplanan antlaşmada 433 ana madde ile ekleri vardı. Osmanlı devletinin yüz karası olan Sevr Antlaşması'na göre:

1. — Osmanlı İmparatorluğu çöküşünü kabul ediyordu. İmparatorluk, İstanbul ve dolaylariyle, Anadolu'nun küçük bir parçasından başka bütün topraklarını kaybediyordu.

2. — İstanbul ve Çanakkale Boğazları bütün devletlerin oluyordu. Boğazlar, savaş zamanında bile, bütün yabancı devletlerin gemilerine açık tutulacak, milletlerarası bir komisyon boğazlardaki trafiği ve durumu kontrol edecekti.

3. — Doğu Trakya'da yalnız Çatalca Osmanlı devletine bırakılıyor, Karadeniz kıyısında Midye'nin doğusundan Büyükçekmece Gölü'ne kadar olan hattın batısında kalan topraklar Yunanistan'a veriliyordu.

4. — Doğu Anadolu illerinin büyük bir kısmında Kürdistan, bir kısmında da Ermenistan devleti kuruluyordu.

5. — İzmir ve dolayları Yunanlılar'a veriliyordu. Ayrıca, bu şehirde 6 ay içinde bir parlâmento kurulacak, bu parlâmento Yunanistan'la birleşmeye karar verdiği takdirde, Ege'nin bir kısmı daha Yunanlılar'a verilecekti.

6. — Osmanlı ordusu terhis ediliyor, silâhları alınıyordu. Donanma da aynı hale getiriliyor, topları sökülüyordu.

7. — Devlet gelirinin büyük kısmı savaş borçlarını, işgal masraflarını ödemeye ayrılıyor, Osmanlı maliyesinin yabancı bir komisyon tarafından kontrol edilmesi kabul ediliyordu.

8. — Birinci Dünya Savaşı yıllarında resmen sözde kaldırılan kapitülâsyonlar'la Osmanlı devletinden alınmış olan bütün imtiyazlar yeniden yürürlüğe giriyordu.

İşte, Türk milletinin ölümü, Türk topraklarının hartadan silinmesi demek olan bu haysiyet kırıcı antlaşmayı, başta padişah VI. Mehmet (Vahdettin) olmak üzere, Osmanlı hükümeti kabul etmişti. Fakat Türk milleti kabul edemezdi. Bu millî iradeyi tarihin görülmemiş bir mucizesi şeklinde canlandıran Ulu Atatürk, Türk milletinin ölmediğini, yaşamaya hakkı olduğunu ve yaşıyacağını bütün dünyaya ispat etti. Düşmanlar emellerinin, hiç ummadıkları bir sırada suya düştüğünü görürlerken, Türk milletini hiçe sayan Osmanlı hükümeti de tarihe karıştı (Bk. Kurtuluş Savaşı; Türkiye).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sèvres ve Lausanne (S. Nuri İleri, 1934); Sevr'den Lozan'a (A. Nogay, 1933).

SEVÜK, İsmail Habip (1892 - 1955)

İsmail Habip Sevük

Türk edebiyatının hem bilim, hem sanat yönlerinden değerli bir yazarıdır. Edremit'te doğdu. Şimdiki ortaokullara eşit olan «rüştiye»yi bitirdikten sonra Bursa İdadi (Lise)sine yazıldı. Servetifünun yazarlarından şair Hüseyin Siret (Özsever) o sıralarda, yarı sürgün, yarı görevli olarak, Bursa İdadisi edebiyat öğretmeni bulunuyordu. İsmail Habip Sevük, ilk edebiyat zevkini, güzel, düzgün, fikir bakımından sağlam yazmak yollarını ondan öğrendi, yazarın kendine özel üslûbunda bu öğretmeninin büyük etkisi olmuştur.

İ. H. Sevük, idadiyi bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdi. Yalnız hukuktan çok edebiyat konulariyle ilgileniyordu. Bununla birlikte fakülteyi başarıyla tamamladı, 1914'te Kastamonu Lisesi'ne edebiyat öğretmeni oldu.

Yurt sevgisiyle dolu ateşli bir gençti. İzmir'in işgali sırasında Balıkesir'de bulunuyordu. Kurtuluş Savaşı ile birlikte o da kaleme sarıldı. Savaşın içten gönüllülerinden biri oldu. İzmir'in işgalini protesto etmek, ulusal güveni daha da artırmak için Balıkesir'de büyük zorluklarla yayınlanmaya başlıyan «İzmir'e Doğru» adlı gazetede coşkun bir üslûpla yazılar yazdı. Balıkesir'in de düşman eline düşmesi üzerine Kastamonu'ya gitti. Orada da, Kurtuluş Savaşı'nın en değerli organlarından biri olan «Açık Söz»ü, gene birkaç arkadaşı ile birlikte, kurdu. Bir süre sonra Kastamonu'dan Ankara Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliğine alınınca orada da, Yunus Nadi'nin çıkarmakta olduğu «Yenigün» gazetesinde yazmaya başladı.

İ. H. Sevük, Kurtluuş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, Atatürk'ün yurt içinde yaptığı ilk gezilerden biri olan Adana Seyahati'ne görevli olarak katıldı. O zamanlar Ankara'da çıkan «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesinde, bu seyahatle ilgili olarak yayınladığı yazılarla ilk büyük şöhretini kazandı. Bundan sonra daha başka liselerde edebiyat öğretmenliklerinde, millî eğitim hizmetlerinde bulunan I. H. Sevük Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmeni oldu. Yedinci devrede dört yıl yaptığı milletvekilliği dışında, ömrünün son yıllarına kadar, bu görevde kaldı. Bu uzun öğretmenlik süresi içinde, aralıksız olarak, edebiyat, sanat ve tarih üzerine pek çok yazılar yayınladı.

İsmail Habip Sevük'ün ilk büyük eseri, 1925'te yayınlanan «Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi»dir. Bu eser dolayısiyle Cenap Şahabettin'le yaptığı tartışma edebiyat tarihimizde bu yoldaki tartışmaların en güzeli, ilmîsi ve temizi olarak şöhret bulmuştur. İsmail Habip Sevük, edebiyat tarihi konusunda daha sonraları «Tanzimattan beri», «Avrupa Edebiyatı ve Biz», «Edebî Yeniliğimiz», «Edebiyat Bilgileri» gibi birçok eser daha vücuda getirmiştir. Öte yandan, yurt içinde, yurt dışında birçok inceleme gezileri yapmış, bu gezilerden edindiği izlenimleri «Yurttan Yazılar», «Tuna'dan Batı'ya» adlı kitaplarında toplamıştır. Kurtuluş Savaşı ile bunun hemen ardındaki yıllarda yayınlanmış yazılarından seçtikleri, «Atatürk İçin» ve «O Zamanlar» adlarındaki kitaplarında toplanmıştır. Yazarın tarihî ve millî konular üzerine yazdığı çok sayıdaki makaleleri, sohbetleri çeşitli gazete ve dergilerin sayfalarında kalmıştır.

Bibliyografya. — Eserleri:

Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi (1924-25); Neler Dediler (1928); Tuna'dan Batı'ya (1935, 1944); Ozamanlar (1920-23, 1937); Edebî Yeniliğimiz (2 cilt, 1931-32, 1937); Atatürk İçin (1939); Avrupa Edebiyatı ve Biz (2 cilt, 1940-41); Yeni «Edebî Yeniliğimiz» (2 cilt, 1940); Edebiyat Bilgileri (1942); Tanzimattan Beri I. Edebiyat Tarihi (1942, 6 baskı, 1944); Tanzimattan Beri II. Edebiyat Antolojisi (2. baskı, 1943); Yurttan Yazılar (1943); Türk Güreşi ve Elli Yıl Önce Garp Âleminde On Yıllık Türk Kasırgası (1948); Dil Dâvası (1950); Tanzimat Devri Edebiyatı (1951); Pakistan'ın Büyük Millî Şairi İkbal Hakkında Konferanslar (Prof. Dr A. N. Tarlan ve Dr. A. Karahan'la birlikte, 1952); Mevlâna (1954).

SEYAHAT

Şehirler ve ülkeler arasında, iş için, ya da gezip görmek için yapılan yolculuklara «seyahat» (gezi) denir. İnsanlar tarih öncesi zamanlardan beri çeşitli sebeplerle seyahat etmişlerdir. Bu seyahatlerin başlıca amacını yeni hayat alanı bulmak için elverişli topraklar arama teşkil ediyordu (Bk. Göç).

Bir dereceye kadar bugünkü anlamda seyahatler ancak bundan bin yıl kadar önce başlamıştır. Bununla birlikte, o zamanki seyahatler gezme amaciyle değil, iş için, ya da yeni yerler keşfetme amaciyle yapılıyordu (Bk. Keşifler).

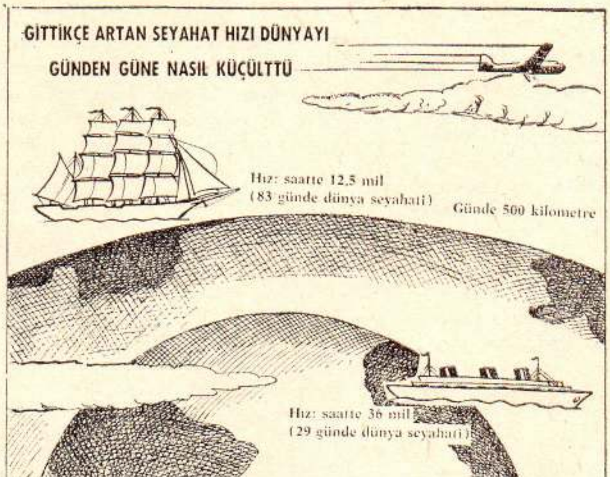
Bugün insanlar yalnız iş için, keşif için değil, gezmek, eğlenmek için de seyahat ediyorlar. Artık dünyanın keşfedilmemiş tarafı kalmadığından keşif seyahatleri uzaya yönelmiştir (Bk. Uzay; Sunî Peyk). Yeryüzünde ise son yıllarda en büyük ilgiyi üzerine çeken yerler Arktika, Antarktika gibi Kutup bölgeleriyle dağlar olmuştur. Bu arada, milletlerarası jeofizik yıl olarak kabul edilen 1957'de Antarktika'ya büyük keşif seyahatleri yapıldı. Öte yandan, dağcılık da birçok kimseleri çeken bir konudur (Bk. Antarktika; Dağcılık).

Bugün yalnız başka yerleri gezip görmek maksadiyle yapılan seyahatlere «turizm» deniliyor. Turistler maddi imkânlarına göre çeşitli yerleri görmek için seyahat ederler. Bugünün insanının dilediği gibi doğup büyüdüğü yerlerden başka ülkeleri gezip görmek için geniş imkânları vardır. Eskiden ise, bu imkânlar pek azdı. Seyahatler ancak arabayla, vapurla yapılır, bu da çok zaman alırdı. Bugün uçakla 8-10 saatte yapılan bir yolculuk, arabayla, vapurla günlerce, haftalarca sürerdi.

Bundan dolayı, yurt içi yolculukları gibi yurt dışı seyahatler de bugün çok kolaylaşmış, böylece «turizm» denilen yeni bir faaliyet alanı, bir ülkeye yabancıları çekmek bakımından da zengin bir gelir kaynağı doğmuştur (Bk. Turizm).

Dış Ülkelere Seyahat

Herkes, kendi yurdu içinde, serbesçe seyahat edebilir. Yalnız, dış ülkelere seyahat milletlerarası bazı kayıtlara bağlıdır. Bunların başında «pasaport» gelir.

Pasaport. — Ortaçağ'da kişinin seyahat hakkı çok dar sınırlar içine alınmıştı. Derebeylik idaresinin tabiî sonuçları olarak, fertler, bazan bir kasabadan ötekine gitmek için bile izin almak zorundaydılar. Merkezî devletlerin büyümesi, kişinin devlet idaresinde hak ve söz sahibi olması, yurt içindeki seyahatlerin kolaylaşmasını, kısıntıların kalkmasını sağladı. Yalnız hemen her memlekette kanunlar yurt dışına çıkacak vatandaşların, yabancı ülkelerde kimliğini ispat etmek, resmî makamların bilgisi ve müsaadesi dahilinde seyahate çıktığını göstermek üzere bir belge taşımalarını mecburî kılmıştır. Bu belgeye «pasaport» denir.

Yürürlükteki Pasa-

port Kanunu'na göre Türkler de, yabancılar da, Türkiye'ye girebilmek, Türkiye'den çıkabilmek için, muteber ve usulüne uygun pasaport, ya da bunun yerine geçebilecek bir belge taşımak zorundadırlar.

Vize. — Yabancılar Türkiye'ye girebilmeleri için pasaportlarının, dışarıdaki Türk makamlarınca vize edilmiş olması gerekir. Türklerin de gidecekleri yabancı ülkelerin Türkiye'deki resmî makamlarından vize almaları şarttır. Ancak, Avrupa Konseyi anlaşmasına dahil devletler, uyrukları için, karşılıklı olarak, vize zorunluğunu kaldırmışlar, pasaportu yeter görmüşlerdir.

Pasaportların nevileri şunlardır:

Diplomatik Pasaport. — Milletvekillerine, bakanlara, yüksek dereceli memurlara, Dış İşleri Bakanlığı memurlarına, ataşelere, milletlerarası kongre ve konferanslara resmen katılanlara, Dış İşleri Bakanlığı'nca parasız verilir.

Umumî Pasaport. — Üçe ayrılır: a) «Hususi» damgalı pasaportlar; b) «Hizmet» damgalı pasaportlar; c) Umuma mahsus pasaportlar.

«Hususi» damgalı pasaportlar, yüksek dereceli memurların özel seyahatlerinde, «Hizmet» damgalı pasaportlar ise baremin üçüncü derecesinden aşağı memurların görevli seyahatlerinde Dış İşleri Bakanlığı'nca gene parasız verilir.

Umuma mahsus pasaportlar, yukarıda sayılanların dışında kalan Türk vatandaşlarına, ya İç İşleri Bakanlığı'nca, ya da görevlendireceği makamlarca, kanuni harçları alınarak verilir. Üç aylık, altı aylık, bir yıllık olur. Topluca yapılan seyahatlerde kafileye dahil olanlara, müşterek pasaport verilir, bu da umuma mahsus pasaport hükümlerine tabidir.

Tayfa Vesikası. — Türkiye karasuları dışına çıkan Türk gemilerinin Türk vatandaşı mürettebatı, pasaport yerine, liman başkanlıklarınca düzenlenen, liman polisince tasdikli «tayfa vesikaları» taşırlar. Yabancı gemicilerin taşıdıkları tayfa vesikaları da Türk resmî makamlarınca pasaport yerine kabul ediiir.

Milletlerarası sefer yapan kara ve hava taşıtları mürettebatı, memleketlerindeki resmî makamlardan alacakları muntazam ve muteber belgelerle, taşıtlarının uğradıkları şehirlere, mahallî makamlarca belgeleri tasdik edilmek şartiyle, girip çıkabilirler, geçici olarak kalabilirler.

Pasavan. — Belli sınır bölgelerindeki halka, komşu ülkeye kolayca girip çıkabilmelerini sağlamak üzere, her iki memleket arasındaki özel anlaşmalara dayanılarak, «pasavan» denilen belgeler verilir.

Mürettebat vesikaları da, pasavanlar da, vizeye tabi değildir.

SEYCHELLES ADALARI

Hint Okyanusu'nda İngiltere'ye ait adalar topluluğudur. Başlıcaları Mahe, Praslin, La Digue, Felicite, East Silver, West Silver, Curieuse, Aride, Silhouette'dir.

Seychelles Adaları Madagascar'a 966 km. uzaklıktadır. Bu adaların bir kısmı tamamen mercan resiflerinden ibarettir. Toplam yüzölçümleri 404 km², nüfusu 35.000'dir. Bu adaların en büyüğü Mahe'dir. Yüzölçümü 144 km², nüfusu 22.000'dir. Adanın büyük bir kısmı dağlıksa da, akarsu ağızlarında genişçe düzlükler de vardır. Adaların tek önemli şehri, Mahe adasındaki 10.000 nüfuslu Victoria şehridir.

Seychelles Adaları Avrupalılar tarafından keşfedilmeden önce üzerinde insan yoktu. Adalara ilk uğrıyan gemi de 1609'da bir İngiliz yelkenlisi oldu. İlk devamlı yerleşme 1768'de başladı. Toprakların üçte biri verimsizse de, tarıma elverişli alanlar da vardır. Balıkçılık ise adanın ekonomisinde çok önemli bir yer tutar. Başlıca ihraç maddeleri Hindistan cevizi, kopra ile kaplumbağa kabuğudur. Nüfusunun büyük bir kısmı Hintli, Çinli, Zenci'dir. Beyazların sayısı 1.000 bile yoktur.

SEYDİ ALİ REİS (?-1562)

Büyük bir Türk amirali, coğrafya ve matematik bilginidir. Barbaros'un yanında yetişmiş, Preveze'de Osmanlı donanmasının sol kanadına komuta etmiştir (Bk. Preveze Deniz Savaşı). Sonra Murat Reis'in yerine «Hint Kaptanı», yani Hint Okyanusu, Umman Denizi, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne memur amiral oldu. Bu amiralliğin merkezi Süveyş limanıydı.

Seydi Ali Reis 1554'te, Maskat açıklarında Hint yolunu Türk gemilerine kapamak istiyen 34 parçalık Portekiz donanmasını dağıttı, Hindistan'a ayak bastı, leventleriyle birlikte Delhi'ye gitti. Orada Timuroğlu imparatoru Hümayun Şah'ın veziri oldu. Hümayun Şah'ın bir kazada ansızın ölmesi üzerine Delhi'den ayrıldı. Afganistan - İran yolu ile, 1557'de İstanbul'a döndü. Böylece bu gezisi 3 yıl sürmüştür. Kanunî, bahriye sancakbeyi (tümamiral) rütbesinde bulunan Seydi Ali Reis'i mükâfatlandırdıktan sonra emekliye ayırdı.

Seydi Ali Reis'in «Seydî» takma adı ile yazılmış Türkçe güzel şiirleri vardır; bunlarda epik-lirik bir hava bulunur. Denizciliğinin yanında coğrafya ve matematik bilgini olarak da ünlüdür. XVI. yüzyılda dünyada bu konularda yetişen en büyük birkaç bilim adamından biridir. «Muhît» adlı eserinde zamanındaki matematik, astronomi, coğrafya, denizcilik konularını en mükemmel şekilde ele almıştır. «Mir'âtu'l-Memâlik» (Ülkelerin Aynası) adlı seyahatnamesi de coğrafya ve tarih bakımından son derecede değerlidir. Her iki eser de başlıca Batı dillerine çevrilmiştir.

SEYDİŞEHİR

Konya ilinin Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda ve güneydoğuda aynı ilin Bozkır, güneyde Antalya'nın Akseki, güneybatıda aynı ilin Manavgat, batıda Isparta'nın Sütçüler, kuzeyde Konya'nın Beyşehir, kuzeydoğuda aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çavuş ve Gencek adlarında 2 bucağı, bunlara bağlı 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.950 km²

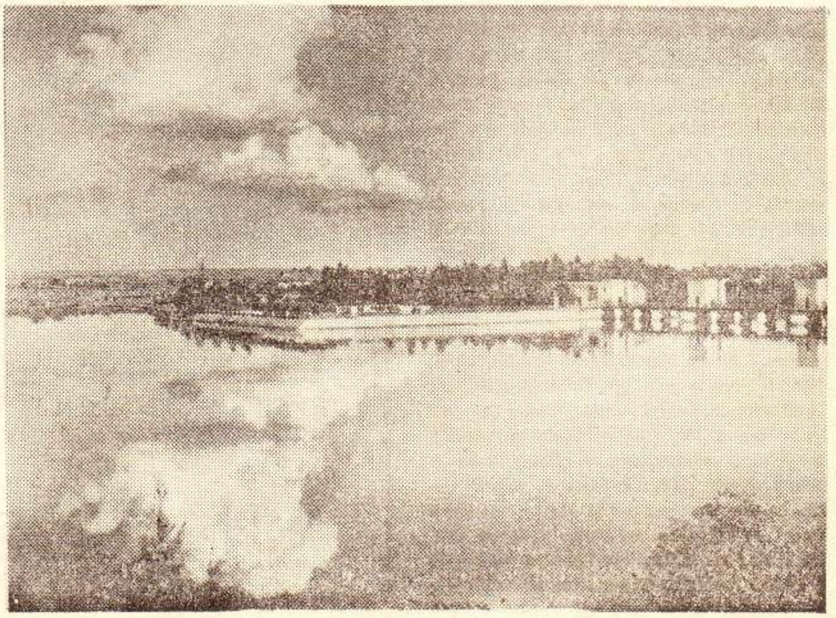
Nüfusu: 45.221 (1960 sayımı)

Seydişehir ilçesinde, Suğla Gölü ile bu gölü çeviren, yükseklikleri yer yer 2.000 m.'yi aşan dağlar bulunur. Gölün kuzeybatısındaki düzlükler de ilçenin ovalık alanlarını meydana getirir. Dağlar kısmen ormanlarla örtülüdür. En önemli akarsu Beyşehir Gölü'nün sularını Konya Ovası'na akıtan Çarşamba Suyu'dur. İlçenin ekonomisi, en çok tarıma dayanır. Çok miktarda buğdayla arpadan başka az miktarda çavdarla, yulaf da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Seydişehir kasabası, Konya şehrine 123 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 1.145 m. yüksekte kurulmuştur. 10 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 6.000'in çok üstündedir (1960 sayımı: 6.311). Kasabada belediyeye ait bir park, bunun içinde de Çocuk Bahçesi vardır.

SEYHAN NEHRİ

Akdeniz'e dökülen akarsularımız içinde en uzunudur. 516 km. İki önemli kolu vardır. Bunlardan en uzunu olan Samantı, Uzunyayla'dan doğar, Orta Toroslar'ın uzanış doğrultusunda akar. Çukurova'ya inmeden önce, ikinci önemli kol olan Göksu ile birleşir. Göksu,

Seyhan nehri üzerindeki regülâtör

Binboğa Dağları'ndan doğar. İki kolun birleştiği noktada, nehrin deniz yüzeyinden yüksekliği 350 m.'dir. Seyhan ovaya indikten sonra Adana şehrinden geçer, güneybatıya kıvrılır. Tarsus Çayı ağzına yakın bir noktada Akdeniz'e dökülür.

SEYİTGAZİ

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Mahmudiye ve Çifteler, güneyde Afyon'un Emirdağ ve İhsaniye, batıda Kütahya'nın merkez, kuzeyde Eskişehir'in merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kırka adında bir bucağı, 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.204 km²

Nüfusu: 26.640 (1960 sayımı)

Seyitgazi ilçesinin kuzey kesimleri ovalıktır. Güneyde, özellikle güneybatıda dağlık kesimler bulunur. İlçenin en önemli engebesi batıda yükselen Türkmen Dağı'dır. Yarısı Kütahya ili sınırları içinde kalan bu dağın, yüksekliği 1.829 m.'ye erişen Türkmenbaba Tepesi Seyitgazi sınırları içindedir.

Seyitgazi ilçesi iklim bakımından İç Anadolu'nun bozkır iklimi ile Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Doğal bitki örtüsünün en gür olduğu kesimler, batıdaki, güneydeki dağlık alanlardır. Türkmen Dağı üzerinde en çok bulunan ağaç karaçamdır; sarıçama, tektük de kayın ağaçlarına raslanır. İlçenin en önemli akarsuyu Seyit Suyu'dur.

Seyitgazi ilçesinde ekonomik hayat tarıma dayanır. Hayvancılık ikinci derecede gelir. Bu arada, tiftik keçisi yetiştirilmesine önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Seyitgazi kasabası Eskişehir'in 43 km. güneydoğusundadır. 3 mahalleden meydana gelmiştir. 10.053 m² genişliğinde üç parkı vardır. Nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.670). Kasabadaki en önemli tarihî eser, Selçuklular'dan kalma Seyit Battal Gazi Türbesi'dir. Kasabanın adı da buradan gelir (Bk. Battal Gazi).

SEYLÂN

Hindistan'ın güneyindeki adada küçük bir devlet

SEYLÂN, Hint Okyanusu'nda, aynı adı taşıyan adada bir devlettir. Hindistan Yarımadası'ndan ancak 80 km. uzaktadır. Yakın zamanlara kadar bir İngiliz sömürgesiydi.

Yüzölçümü: 65.610 km²

Nüfusu: 10.000.000

Başkenti: Kolombo

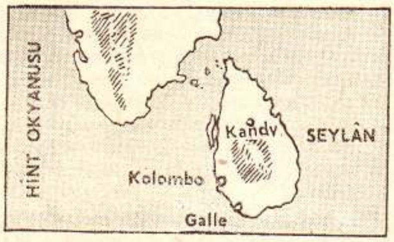
Seylân, Hindistan (Dekkan) Yarımadası'nın güneydoğu ucundan Palk Boğazı ile ayrılır. Bu boğaz sığdır. Güneybatı kesiminde, Hindistan'la Seylân arasına sıralanan adalar hemen hemen tabiî bir köprü meydana getirir. Bu adalar sayesinde Seylân'la Hindistan demiryolu ile birleştirilmiş durumdadır. Seylân'ı Hindistan'a bağlıyan bu köprüye Âdem Köprüsü denir. Köprünün güneybatısında Hindistan'la Seylân arasında kalan körfez Manaar Körfezi diye anılır.

Adanın düzensiz bir arazisi vardır. Kuzey ve doğu kıyılarını alçak kıyı ovaları kaplar. Orta ve güney kesimler dağlıktır. Bu bölgedeki dağların en yüksek yeri 2.530 m.'dir. İkinci önemli yükselti olan Âdem Tepesi ise önemli bir ziyaret yeridir (Bk. Âdem'le Havva).

Seylân tabiî zenginlikler bakımından gerçek bir hazine adasıdır. Ekvatorun hemen kuzeyinde bulunan adanın ovalık kesimlerinde pirinç tarımı çok gelişmiştir. Bu kıyı ovalarının sıcak nemliliğinde çok bol Hindistan cevizi yetişir. Yamaçlara doğru gidildikçe zengin kauçuk ormanları dikkati çeker. Dağlık bölgelerde ise çay yetiştirilir. Bo, banyan, abanoz, kınakına ağaçları boldur. Adanın önemli tarım ürünleri kahve, kakao, tütündür. Seylân'daki bitki çeşidi 3.000'i geçer.

Seylân'ın dağları altın ve grafit bakımından da zengindir. Ayrıca, yakut, safir, zirkon gibi değerli taş yatakları da vardır. İnci avcılığı ileridir.

Seylân'da yaşıyan hayvanların en önemlisi fildir. Evcilleştirilen filler taşıma işlerinde kullanılır. Ayrıca, yabani fil sürüleri de vardır. Seylân'daki filler Asya fillerinin bir çeşididir. Taşıma işlerinde sığırdan da faydalanılır. Evcil ve yabani manda, geyik, yılan, timsah, maymun adada yaşıyan hayvanların başlıcalarıdır. Aslan, kaplan yoksa da, pars vardır. Seylân'ın balta girmemiş ormanlarında daha birçok çeşitli hayvan yaşar. Bu arada 372 çeşit kuş bulunduğu tesbit edilmiştir.

Seylân'da Yaşıyanlar

Seylânlılar yumuşak huylu, barışsever insanlardır. Çoğunlukla Budist'tirler; Hindular, Müslümanlar, Hıristiyanlar da vardır. Çeşitli dinî bayramlarda çok canlı, değişik millî kıyafetler giyerler. Ahalinin dörtte üçünden çoğu şehirlerin dışında yaşar, tarımla uğraşır. Batı ve güney kesimlerinin nüfus yoğunluğu daha çoktur. Oldukça kurak kuzey ovalarının sulanması için son zamanlarda çalışmalara başlanmıştır. Ülkenin en büyük şehri başkent Kolombo'dur. Nüfusu 500.000'in üstünde olan bu şehir adanın güneybatı kıyısındadır. Çok önemli bir limandır, çay, Hindistan cevizi ticaretinin merkezidir. Başka önemli şehirler adanın merkezindeki Kandy (nüf. 70.000), kuzeydeki Jaffna (90.000), güneydeki Galle (65.000), kuzeydoğudaki Trinkomali (40.000)dir.

Tarihte Seylân

Seylân'ın bilinen tarihi M. Ö. 500 yıllarına kadar uzanır. Avrupalılar'ın Seylân'la teması adanın 1505'te Portekizliler tarafından işgaliyle başlar. Portekiz sömürgeleri 1658'de Hollandalılar'a, 1796'da da İngilizler'e geçti. 1802'de bütün ada İngiliz egemenliği altına girdi. 1948'de bir İngiliz dominyonu haline geldi. İç işlerinde bağımsız olan Seylân, İngiliz Milletler Topluluğu'na dahildir.

SEYRANÎ'DEN BİR PARÇA

Eğlen hocam eğlen, bir sualim var;
İz'an nedir? erkân nedir? yol nedir?
Seni bana gayet fâzıl dediler,
İçerimde bir yaram var, bil nedir?

★

Seyranî der, diyar diyar gezmedim,
Kalem alıp kaşın gözün yazmadım.
Elim ile bir gemicik düzmedim;
Gemi nedir? derya nedir? yol nedir?

SEYRANÎ (1807 - 1873)

XIX. yüzyılda yaşamış bir halk şairidir. Asıl adı Mehmet'tir. Kayseri'nin Develi ilçesinde doğdu. Fakir bir imamın oğludur. Bir süre Develi'de okuduktan sonra İstanbul'a geldi, tekkelere devam etti. Develi'ye döndükten bir süre sonra gezgin bir derviş olarak, özellikle Orta Anadolu'da, dolaştı. Şairin, aşırı içki düşkünlüğünden dolayı, yarı deli bir hale geldiği, serseri, perişan bir hayat sürdüğü söylenir.

Seyranî, bu çeşitten birçok benzerleri gibi, halk tarafından zaman zaman horlanmış, zaman zaman da «ermiş» derecelerine yükseltilmiş, acılarla, yoksulluklarla dolu bir hayat sürmüştür.

«Seyranî» takma adını belki de gezgin hayatından dolayı kullanan şair yalnız çağının değil, Türk halk şiirinin yüzyıllar içinde gelmiş geçmiş en coşkun, içli temsilcilerinden biridir. Alabildiğine duygulu iç dünyasının yanında kuvvetli bir çevre sezgisi, bu sezgiyi canlı, renkli olarak dile getirme gücü vardır. Bunlardan başka, gerçek bir hicivcidir. Hicivlerine uğrıyanların başında da yobazlar, ahlâk düşkünleri, zalim devlet memurları gelir. Oldukça sağlam bir nazım tekniği vardır. Gördüğü öğrenimin sonucu olarak, aruz veznini de kullanmışsa da, onun kişiliğini gösteren, adını yaşatan şiirleri hece vezniyle yazdıklarıdır. Divan zevki özentisine kapılmadan, içinden geldiği gibi yazdığı şiirlerinde duru, katıksız, tertemiz bir Türkçe kullanmıştır.

Halk şiirinde, gene XIX. yüzyılda yaşamış, ikinci bir Seyranî daha varsa da, Ispartalı olan bu şair, Kayserili adaşı ile hiçbir şekilde boy ölçüşemiyecek kadar önemsizdir, unutulup gitmiştir.

SEYYARE (Bk. GEZEĞENLER)

SEYYİDLER

Hindistan'da saltanat sürmüş Türk imparatorluk hanedanlarından biridir. «Delhi Sultanları»nın IV. hanedanı olan Seyyidler, 1413'ten 1451'e kadar 38 yıl iktidarda kalmışlardır. Başkentleri Delhi, resmî dilleri Farsça idi.

Pencap, Delhi, Agra, Pathanistan, Racistan'da, aşağı yukarı 1 milyon km²'lik ülkelerde hüküm sürmüşlerdir.

Hanedanın kurucusu Melik Süleymanoğlu Hızır Şah, Multan genel valisi iken kendini imparator ilân etti. Seyyidler'den sonra Türkler kısa bir süre için Hindistan'da iktidarı kaybettiler, yerlerini Lûdîler aldı. Seyyidler, ilk yıllarında Büyük Türk Hakanı Timuroğlu Şahruh'a bağlı bulunuyorlardı.

Seyyid imparatorları ve saltanat yılları şunlardır:

1) Hızır Şah Seyyid (1413-1421);
2) II. Mübarek Şah Seyyid (1421-1434);
3) IV. Muhammed Şah Seyyid (1434-1443);
4) Âlem Şah Seyyid (1443-1451).

SEZAR (Bk. CAESAR)

SEZARYEN (Bk. DOĞUM)

SEZGİ ve SEZGİCİLİK

Akılla, deneyle hiçbir ilgisi olmadan bir şeyi biliveremeye «sezgi» denir. Bazıları sezgiyi yanlış olarak «altıncı duyu» sayarlarsa da, çeşitli araştırmalar sezgiyi doğuran şeylerin daha önce yaşanan birçok olaylarla ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır.

İnsanın bilincaltı çok çeşitli izlenimlerin, anıların saklandığı yerdir. Burada saklanan sayısız anılar gene bilincaltında şekillenir. Böylece, hiç haberimiz olmadan, bilincaltımızda, bazı olaylar hakkında peşin hükümler hazırlanır. İnsan bu çeşit bir olayla karşılaşınca daha önceden hazırlanmış kararlar, sonuçlar şuurlu olarak bilinir. O zaman o olayın nasıl sonuçlanacağını önceden bildiğimizi sanırız. Meselâ detektif çalışmalarında, askerî plânlamada, kâğıt oyunlarında, bilim çalışmalarında bu çeşit sezginin yeri büyüktür. Genel olarak, kadınların erkeklerden daha çok sezgi kuvveti olduğu söylenirse de bu kesin olarak ispatlanmamıştır.

Felsefede ise, sezgi «hiçbir surette edinilmesine imkân olmıyan bilgilerin kazanılması» diye tarif edilir. Bu inanışı güden felsefe okuluna «sezgicilik» denir.

SEZYUM

Balmumu yumuşaklığında, az bulunur bir elemandır. Simgesi Cs, atom sayısı 55, atom ağırlığı 132,81, yoğunluğu 2,65'tir. 28,5°'de erir, 670°'de kaynar.

Sezyum, rubidyumla birlikte meydana getirdiği mavi çizgilerin yardımı ile Bunsen tarafından spektral analiz sonucu bulunmuş, «gök mavisi» anlamına bu ad verilmiştir. Birçok filizlerde çok az oranda bulunur. Yalnız Elbe Adası'nda az miktarda bulunan pollüks filizinde %32 oranında sezyum vardır. Metalik halinde sezyum altın sarısıdır, havada rubidyum, potasyum gibi peroksit ve hidroksit vermek üzere bozunur, sezyum monoksit suya çıtırdıyarak, kızıllaşarak etki eder, mutlak alkolde çok enerji vererek çözünür ki bu sırada alkol ateşlenebilir. Sezyum karbon dioksit içinde sezyum karbonat haline geçerken ateş meydana getirir.

SFENKS (Bk. İSFENKS)

SHACKLETON, Sir Henry (1874 - 1922)

Shackleton

Tanınmış İngiliz Kutup kâşiflerinden biridir. Irlanda'nın Kilkee şehrinde doğdu, öğrenimini Londra'da Dulwich Koleji'nde yaptı. İngiliz donanmasında görev alarak, Scott'un başkanlığındaki Kutup keşif heyetinde ikinci kaptan olarak bulundu. 1906'da İngiliz Parlâmento seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. Daha sonraki yılları Güney Kutbu'na yapılan keşif yolculuklariyle geçti. Bu arada, birçok önemli keşiflerde bulundu.

Shackleton 1909'da, üç arkadaşiyle birlikte, Güney Kutbu'nda 88. enlem dairesine kadar gidebildi. Güney Kutup noktasına 150 km.'lik bir uzaklık kalmıştı. Bu yolculuk Güney Kutbu'nun keşfi için çok önemli bilgilerin elde edilmesini sağladı. Shackleton bu yolculukta başından geçenleri «The Heart Of The Antarctic» (Antarktik'in Kalbi) adındaki eserinde anlatmıştır.

Shackleton, 1914'te yeniden Güney Kutbu'na gitmek üzere bir heyetle yola çıktıysa da, daha başlangıçta çeşitli talihsizliklerle karşılaştı. Bindiği gemi bir buz dağına çarpıp parçalanınca heyet, buzlar arasında geçen binbir maceradan sonra ancak 1917'de İngiltere'ye dönebildi. Shackleton, 1921'de son Kutup yolculuğuna çıktı, yarı yolda bir kalb krizi sonunda öldü.

SHACKLETON'UN GÜNEY KUTBU MACERASI

Keşif heyetinin bulunduğu gemi 10 ay akıntılarda sürüklendi, gemi buzlara çarpıp parçalanınca heyet 5 ay da buzların üzerinde yaşadı.

SHACKLETON'la arkadaşlarının 2 yıl süren 1914-1916 Güney Kutbu maceraları Kutup kâşifleri tarihinde çok önemli bir yer alır. Çünkü Shackleton bu yolculuğunda çok tehlikeli durumlara düşmüş, defalarca ölümle karşılaşmış, gene de, yılmadan, amacına ulaşabilmek için çalışmıştır.

Shackleton'un son Güney Kutbu seferine çıkarken bindiği «Quest» gemisi.

Shackleton'un başkanlığındaki keşif kafilesi 1914 martında yola çıkmıştı. İngiliz hükümeti tarafından düzenlenen bu keşif seferi Güney Kutbu bölgesini baştan başa aşmak, böylece bütün o bölgede geniş bir inceleme yapmak amacını güdüyordu. Öte yandan, Shackleton da, ondan önceki keşiflerinde vardığı sonuçları daha derinlemesine incelemek istiyordu. 1908-1909 yıllarında, Scott heyetiyle yaptığı araştırmalarda, Güney Kutup bölgesinin büyük çapta bir Grönland olduğunu, yani üstü buzla kaplı büyük bir iç yayladan ibaret bulunduğunu, bu yaylanın deniz yüzeyinden 3-3,5 km. yüksekliğe kadar çıktığını görmüştü. Bu seferki araştırmalarında, yaylanın daha yüksek tepeleri olup olmadığını öğrenmek istiyordu.

Yalnız, Shackleton'un Antarktika'yı baştan başa keşfetmek üzere çıktığı bu sefer, tam amacına ulaşamadan yarım kaldı. Shackleton'un plânlarına göre, heyet, Weddell Denizi'nde üs kuracak, sonra tam Kutup noktasına varıp, o yoldan, McMurdo bölgesine geçilecekti. Böylece, Antarktika Kıtası baştan başa aşılmış olacaktı.

Suların Akıntısında On Ay

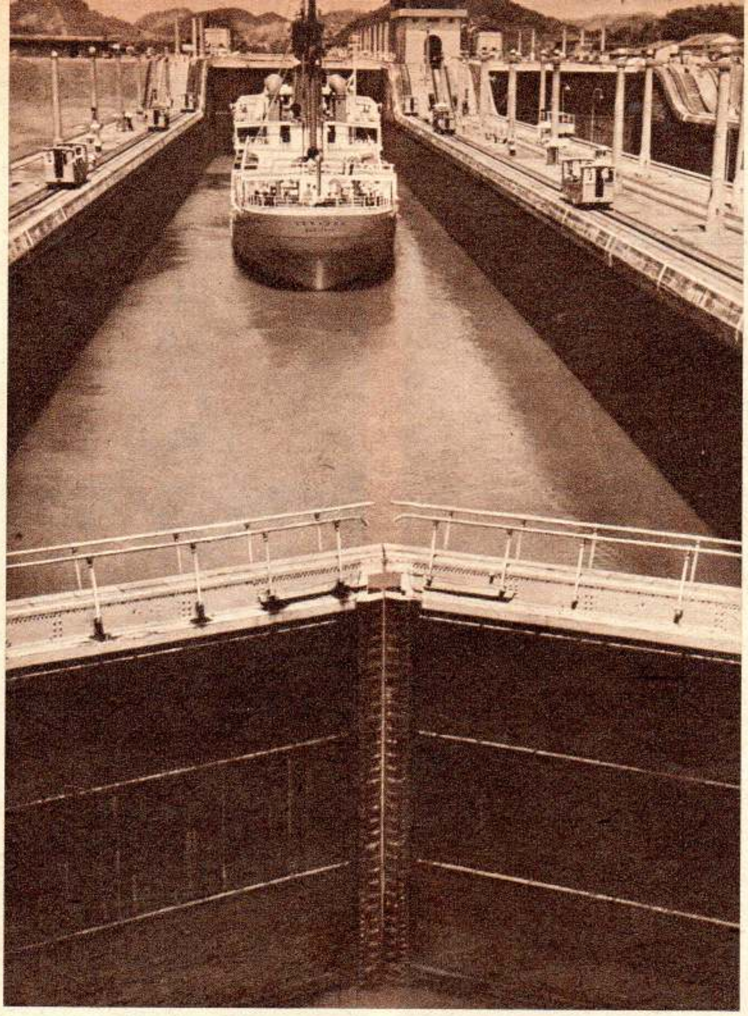
Yalnız, heyetin bulunduğu «Endurance» (Direnç) gemisi Caird kıyıları açıklarında suların akıntısına kapıldı, tam 10 ay sürüklenip gitti...

Bu 10 ay içinde Shackleton'la arkadaşları, buzlu sular içinde, akıntılarla savaştılar. Ne yapsalar gemiyi suların sürüklemesinden kurtaramıyorlar, tekneye bir türlü istedikleri rotayı veremiyorlardı.

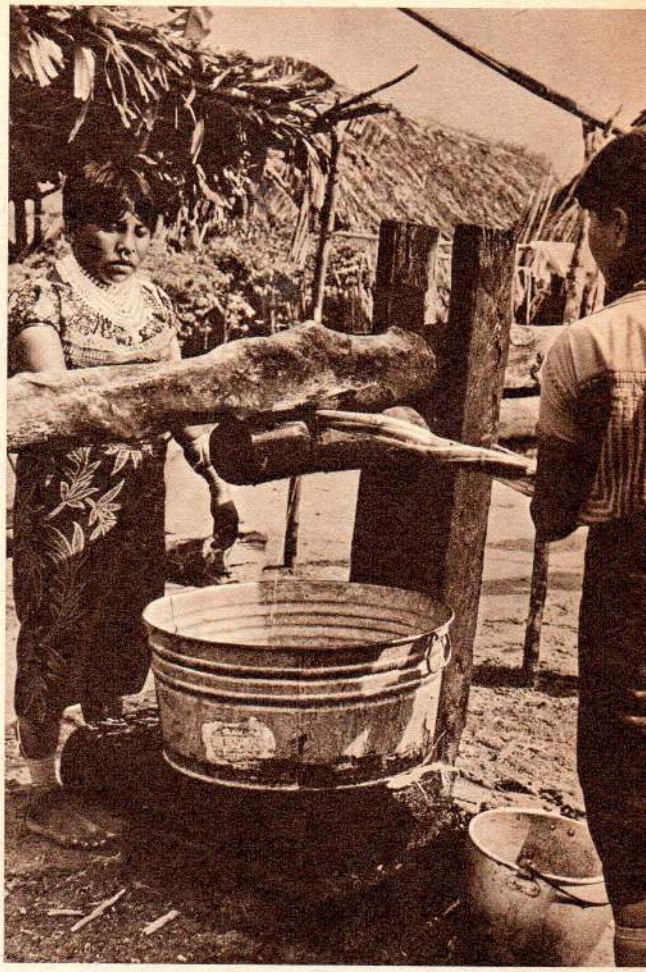
Günler hafta, haftalar ay oluyor, gemi suların akıntısından kurtulamıyordu. Kafilenin yanındaki yiyecekler tükenmek üzereydi.

En sonunda, gemi bir buzdağına çarparak parçalandı... Şimdi, Shackleton'la arkadaşları buz parçalarının üzerinde sürüklenip gidiyorlardı. Yalnız, tesadüf yardım etmiş, hemen hemen hepsi birbirine yakın buz parçaları üzerine düşmüşlerdi. Ayrı düşenler de ötekilerle birleştiler. Böylece, büyük bir yüzer buz adası üzerinde, gene akıntılar nereye götürürse oraya doğru sürüklenmeye başladılar. Gemiden kurtarabildiklerini yanlarına almışlardı. Buzdan ada üzerinde kendilerine, geminin parçalanan kalaslarından, tahtalarından bir kulübe kurmuşlardı, bunun içinde yatıp kalkıyorlardı.

Beş ay da böyle geçti. En sonunda, gene gemi enkazından yaptıkları teknelerle, sallarla Güney Shetland Adaları'ndan Elephant (Fil) Adası'na çıktılar. Shackleton, orada bir balina av kayığı buldu, yanına arkadaşlarından beş kişi daha alarak 800 millik bir mesafeyi bu kayıkla aştı, Güney Georgia'ya vardı. Sonra, oradan yardımcılar sağladı, bunlarla Fil Adası'na gidip gelerek, dört seferde, heyetinin geri kalanlarını kurtardı.

Panama Kanalı, Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus arasındaki en kısa yoldur. Resim, kanaldaki havuzlardan birini gösteriyor.

Panama'da endüstri, birçok alanlarda, henüz ilkel durumdadır. İşte şeker kamışını sıkarak suyunu çıkaran yerli kadınlar.

Panama

Panama kıyılarında yerlilerin ilkel bir yaşayışı vardır.

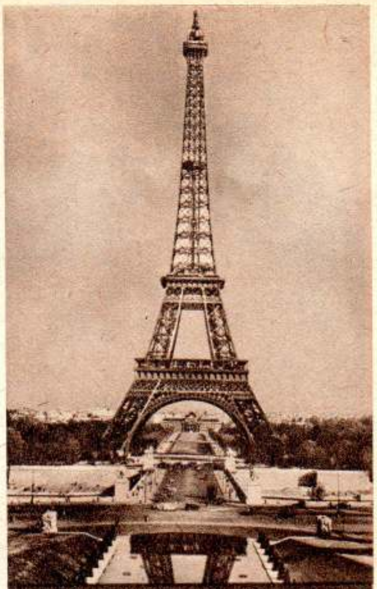

Panama kıstağı yakınındaki San Blas adası yerlilerinden biri özel bir âletle Hindistan cevizlerinin kabuğunu açıyor.

Paris'te, Etoile Meydanı'nın ortasında bulunan Zafer Takı şehrin timsallerinden biridir. Fransız Meçhul Askeri'nin mezarı da bu takın altındadır.

Paris'in bütün dünyaca tanınan ünlü Eiffel Kulesi

Zafer Takı'na doğru uzanan Champs - Elysées (Şanzelize) caddesi şehrin en işlek bir yeridir.

Paris'in ünlü Notre-Dame Kilisesi' nin üstünden şehri ikiye ayıran Seine (Sen) nehrinin görünüşü.

Paris

Bütün dünya turistlerinin dikkatini üzerine çeken Paris, bir eğlence, sanat ve kültür diyarıdır.

PEHLİVANLAR

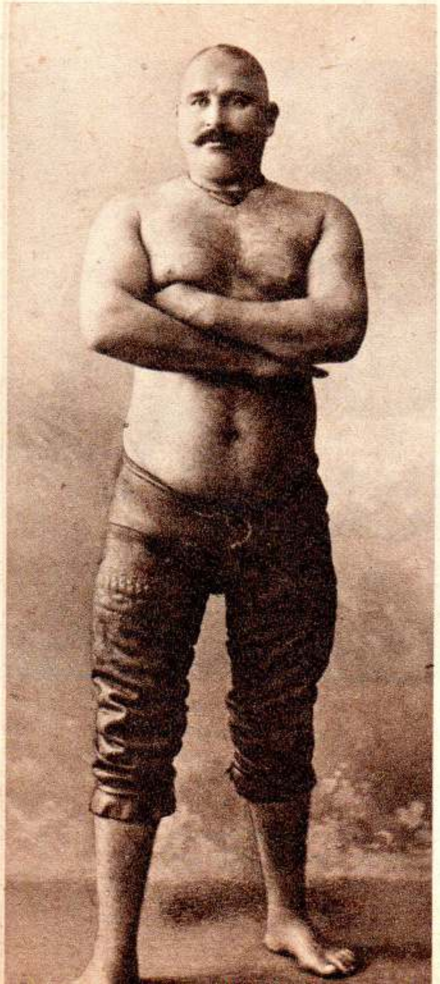

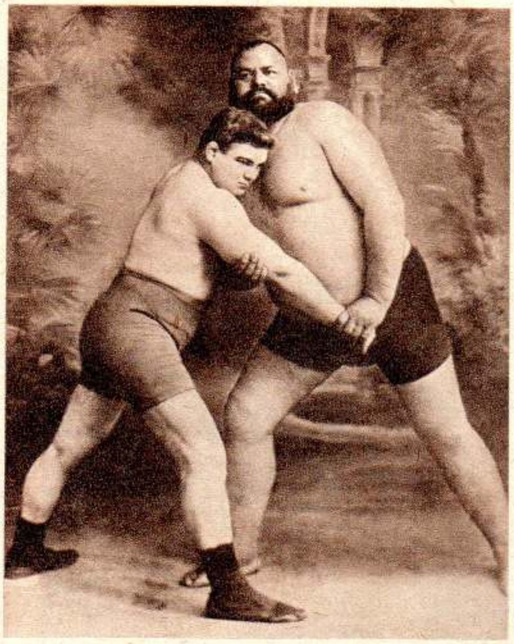
TÜRK'ün millî sporu olan güreş, devir devir dünyaya ün salan güreşçiler yetiştirmiştir. Eskiden «pehlivan» diye anılan bu güreşçiler, eski devrin en gözde, en itibar gören kişileriydi. Ünleri bütün dünyaya yayılan bu pehlivanlardan birkaçını bu sayfada tanıtıyoruz.

Hergeleci İbrahim ve Kara Ahmet

Kel Aliço ve Şamdancıbaşı

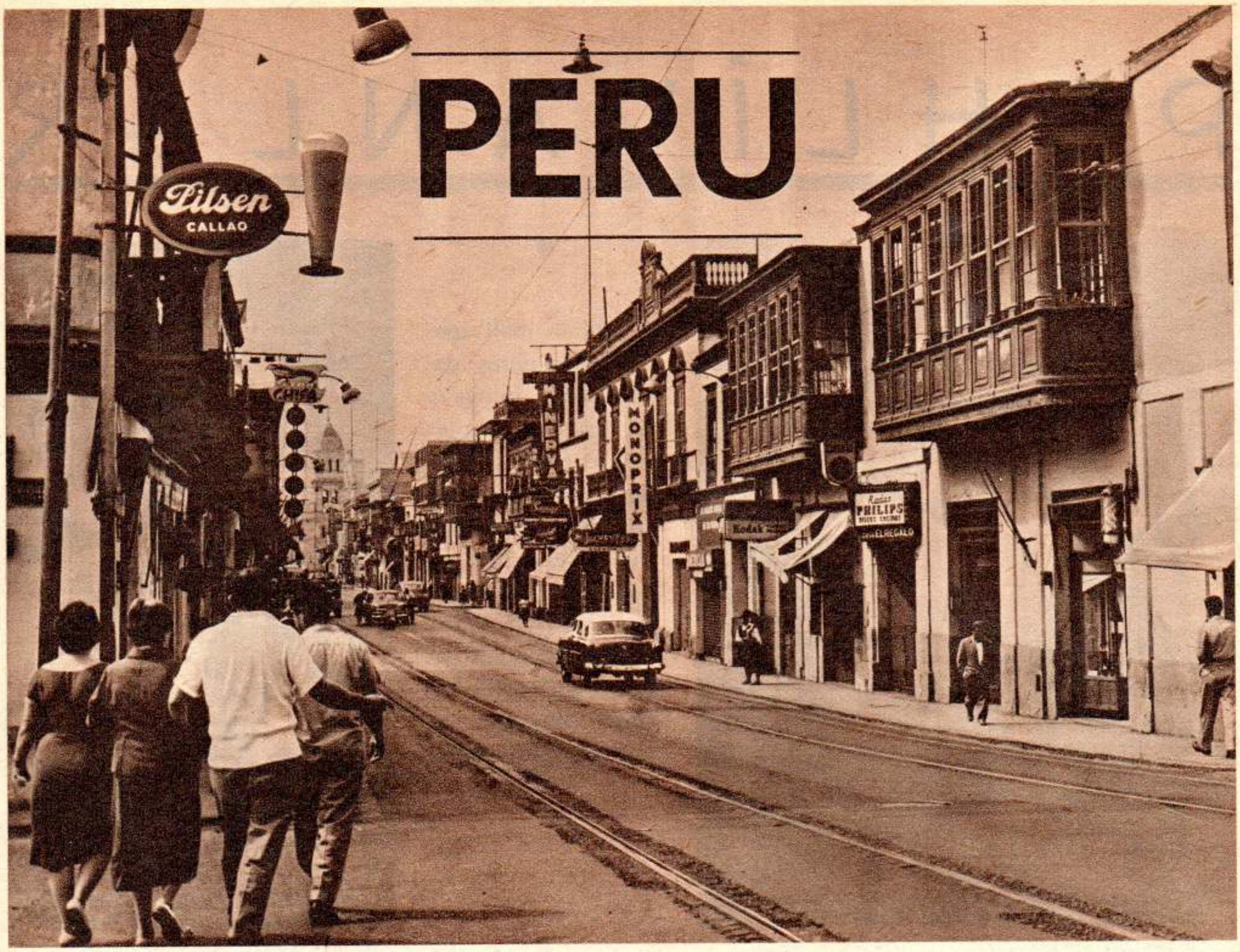
Çaya ve Filiz Nurullah

Adalı Halil

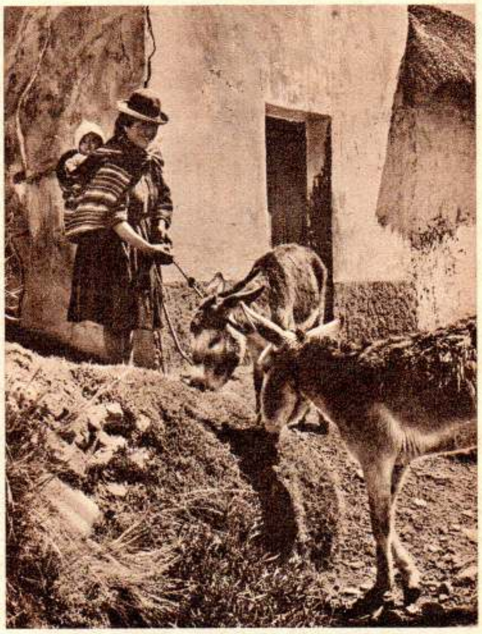
Kurtdereli Mehmet

PERU

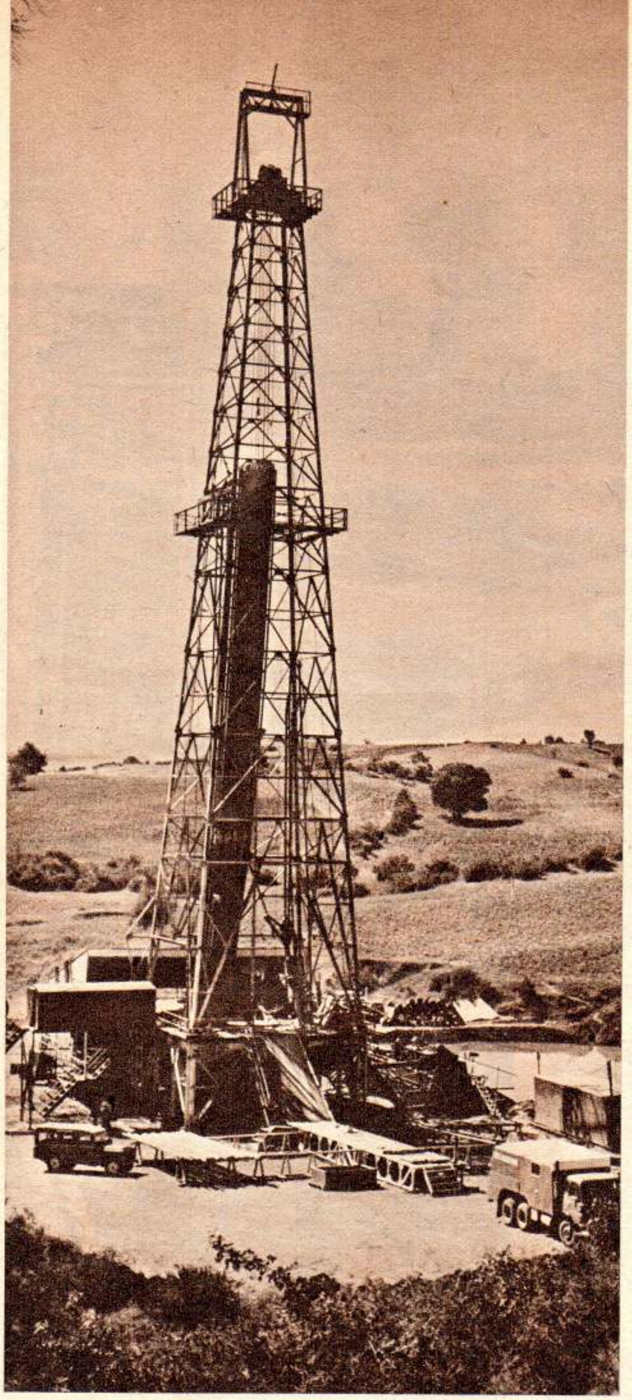
Eskiden İnkalar'ın ülkesi Peru'nun başkenti Lima'da, İspanyol idaresi zamanından kalma eski tip evlere raslanır. Resimde şehrin eski kesiminde, yüzyıllık binalarla dolu bir cadde görülüyor.

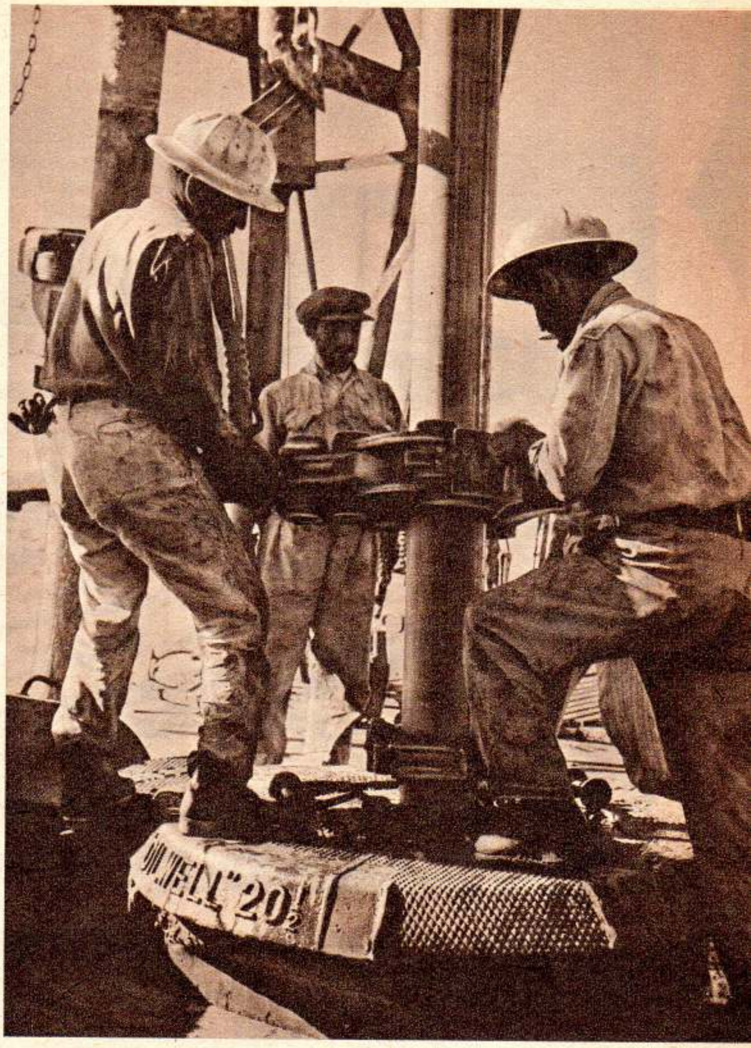

Perulular toprağa bağlı insanlardır. İnkalar'dan kalma usullerle tarım yaparlar.

Peru'nun çorak bölgelerinde güneşin altında kavrulan fakir köyler vardır.

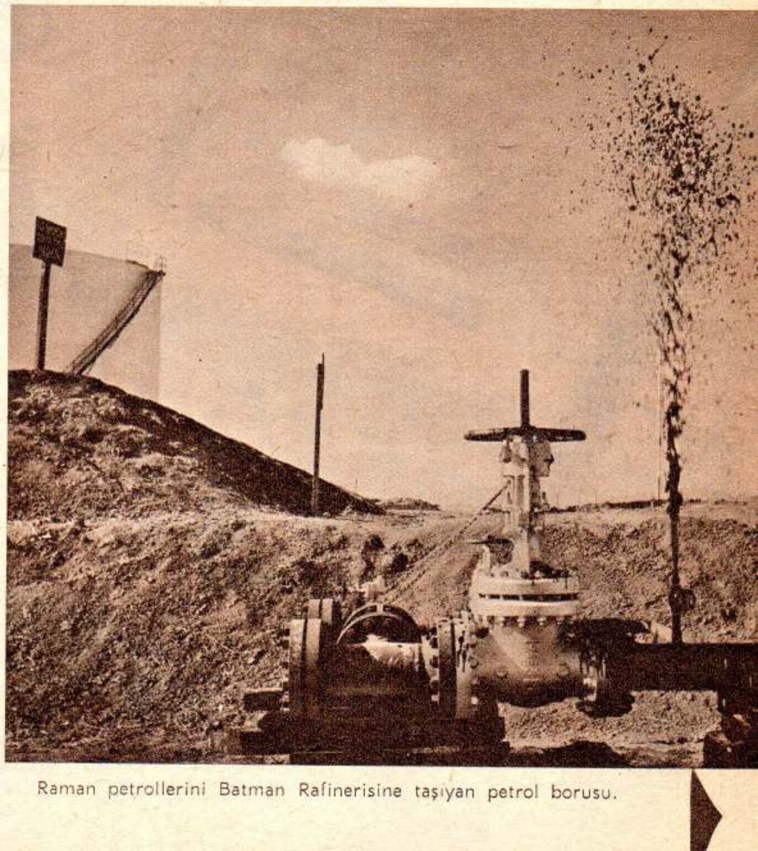
Adana petrol sahasındaki sondaj kulelerinden biri. Sağdaki havuz yeni fışkırmış petrol ve suyla doludur.

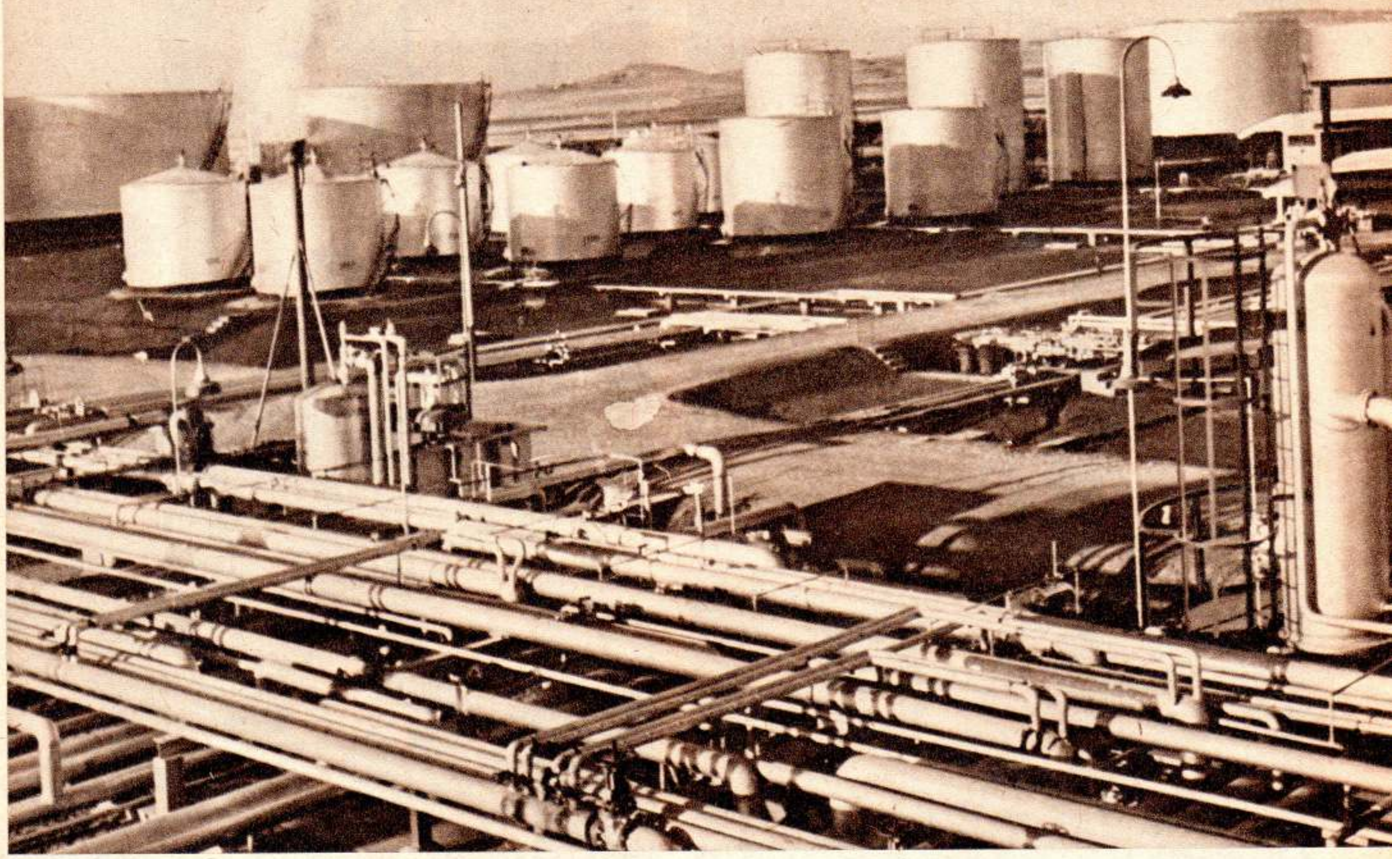
Raman Dağı'nda yeni açılan bir kuyudaki çalışmalar

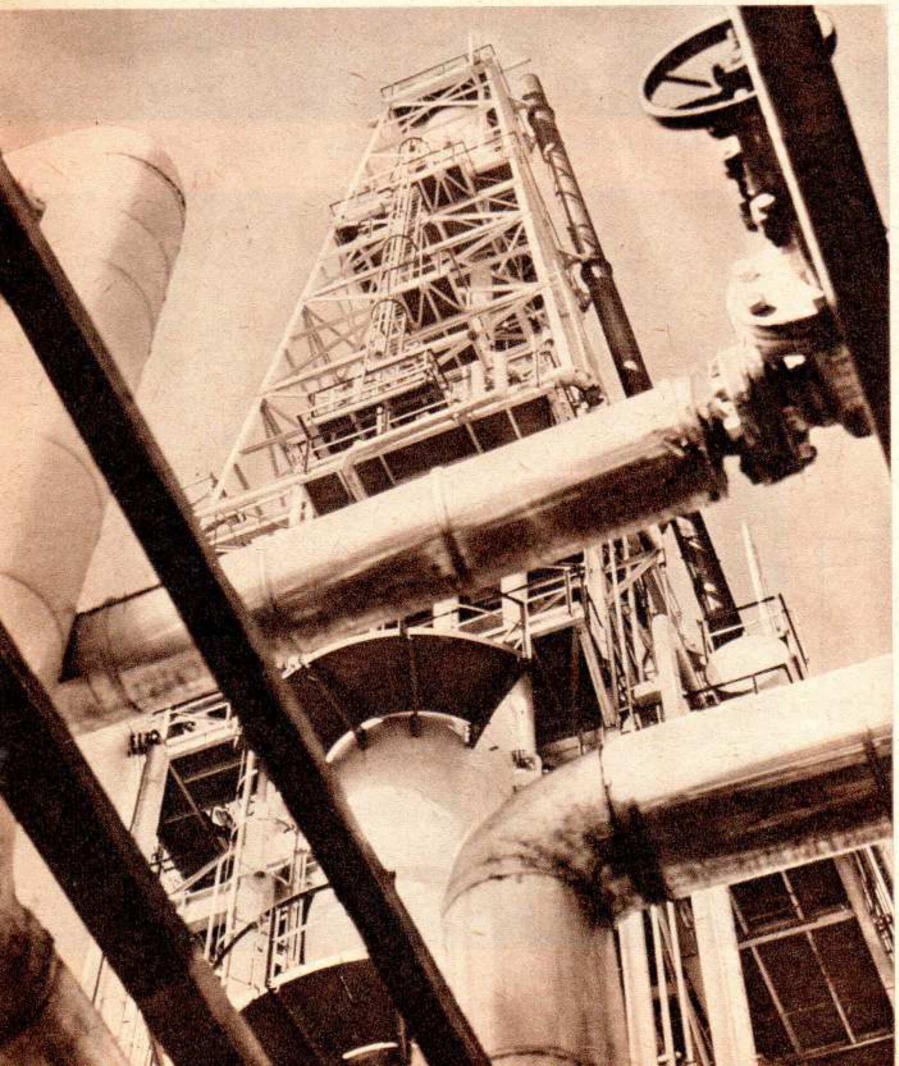
PETROL

"Kara Altın" diye de anılan petrol, içinde yaşadığımız atom çağında bile değerinden bir şey kaybetmemiştir, Hattâ günden güne önemi artan petrol, yurdumuzda da çıkarılmaya başlanmıştır.

Raman petrollerini Batman Rafinerisine taşıyan petrol borusu.

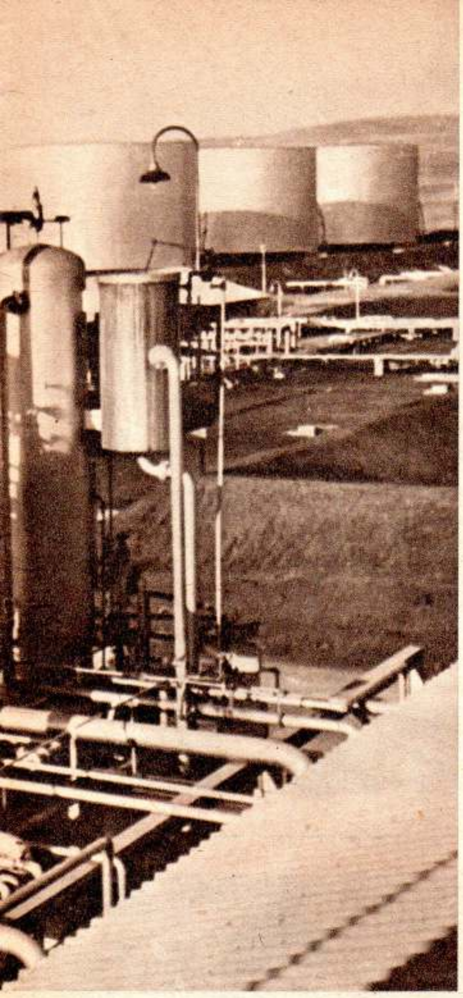

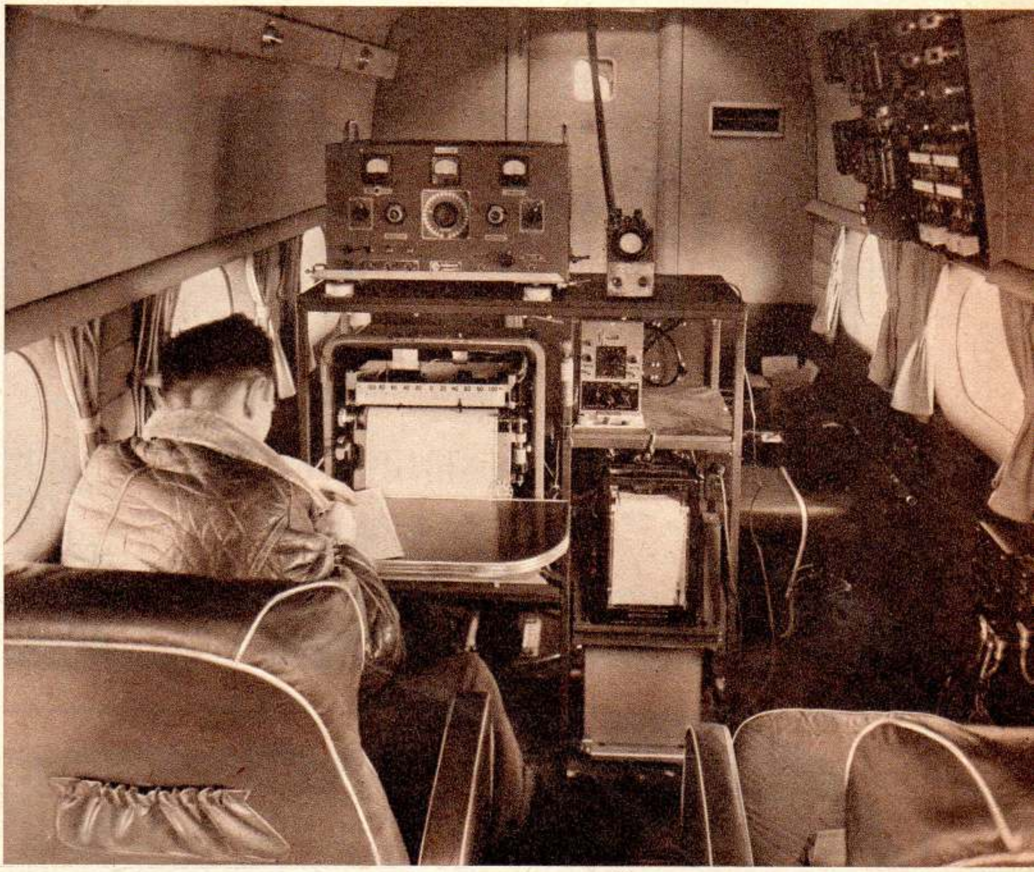

İlk bakışta bir dişçi koltuğunu andıran bu alet, otomobillere akaryakıt vermekte kullanılan yeni bir pompadır.

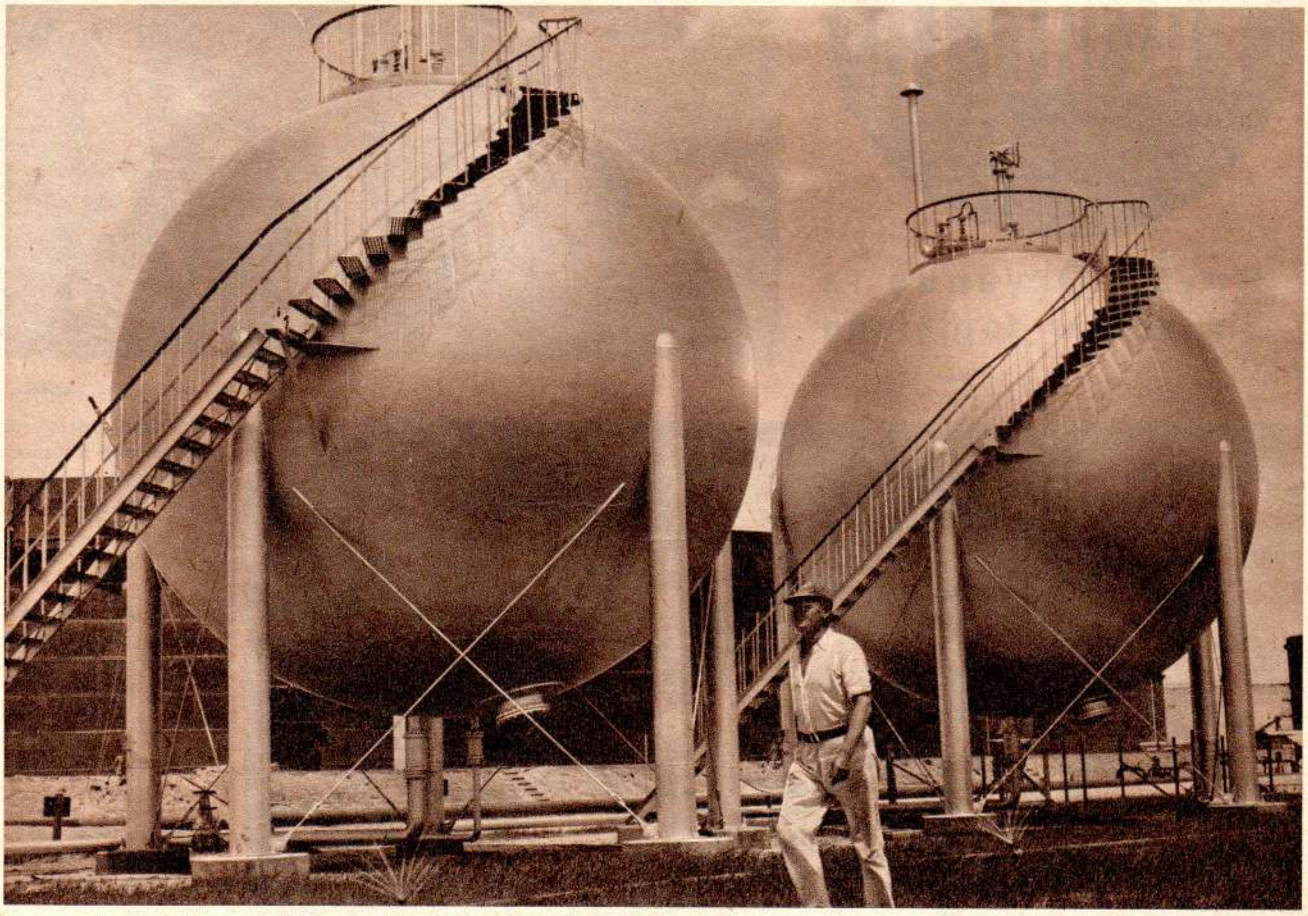
Raman dolaylarındaki zengin petrol kuyularımızın işlenme kulelerinden biri.

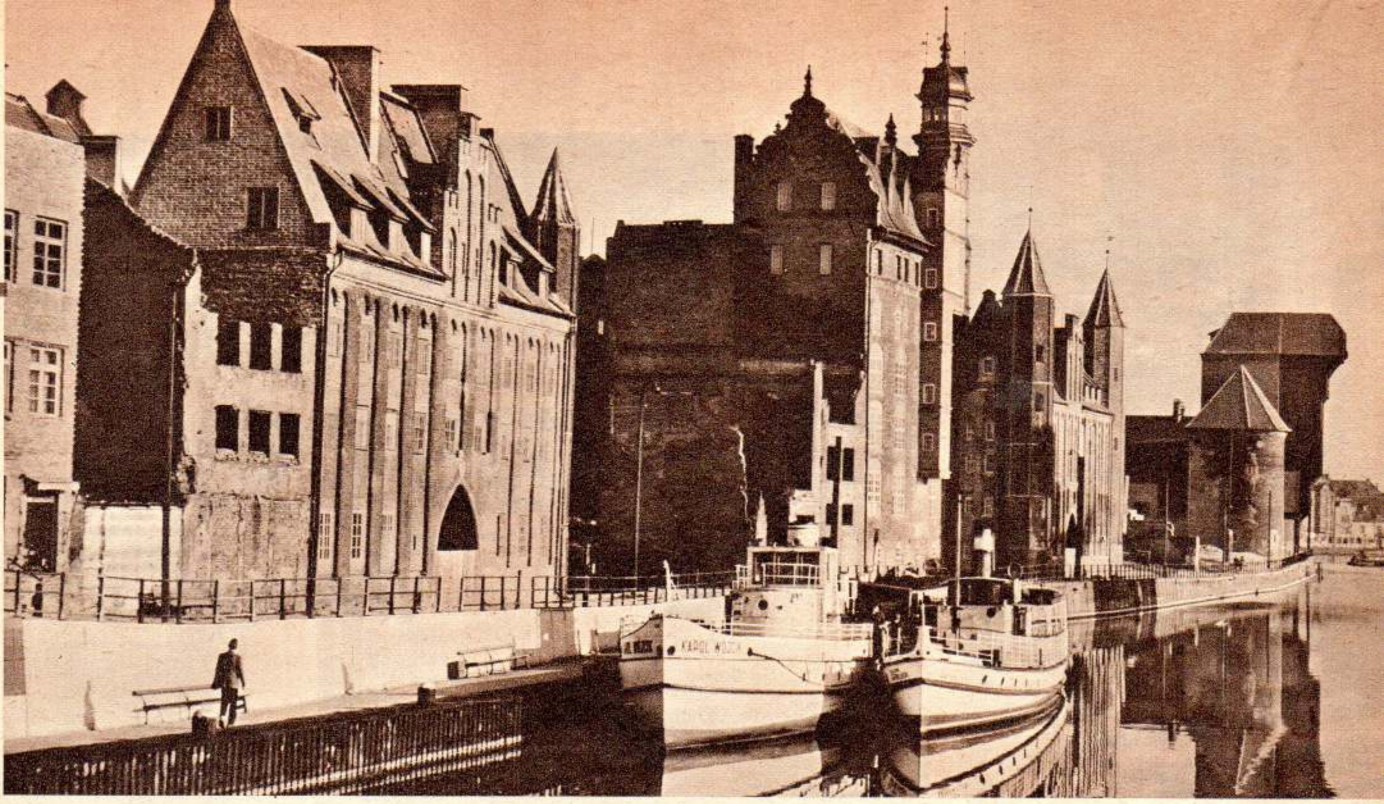
Raman petrollerinin arıtılması için kurulan Batman Rafinerisi

Yeni petrol alanları araştırmasında uçaklardan da faydalanılır. Özel aletlerle donatılmış uçaklar çok geniş alanları tarıyarak petrol bulunması muhtemel yerleri tesbit ederler.

Bazı petrol rafinerilerinde görülen bu küreler LPG (Liquified Petroleum Gas = sıvılaştırılmış petrol gazı) depo etmekte kullanılır.

POLİNEZYA

Büyük Okyanus'ta bir adalar topluluğu

Polinezya Adaları'nda yaşıyanların hayatında dansın çok büyük bir yeri vardır.

Tahiti adasında yapılan bir tören sırasında kadınlı erkekli dans eden yerliler

Deniz kıyısında bir Polinezya köyü ve balık temizliyen küçük kız.

Polonya

Doğu Avrupa'nın savaşmalara sahne olmuş bir devleti

Bazı Polonya şehirleri eski tip yapılarla doludur. Gdansk da bunlardan biridir.

Polonyalılar yerli kıyafetlerine büyük önem verirler. İşte yeni evli bir çift.

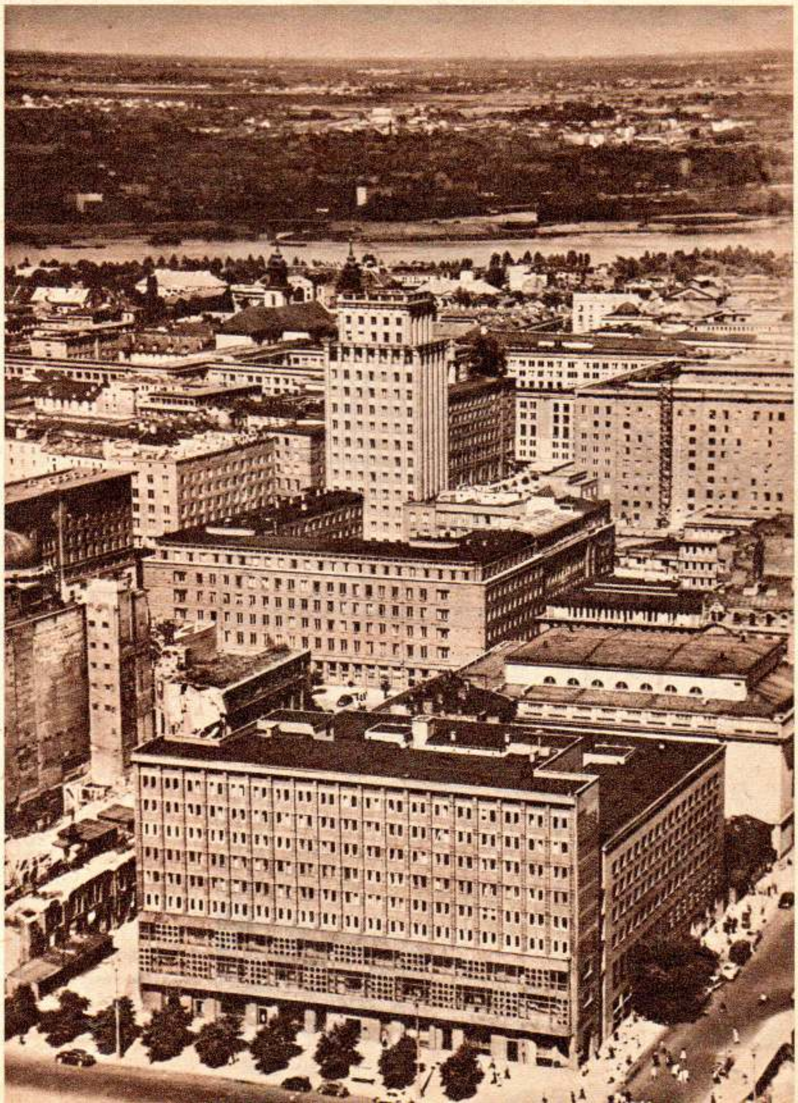
Polonya'da manzarasının güzelliğiyle tanınan Dunajec kıyıları.

Polinezyalı kadınların dansederken giydikleri eteklerin kendine has bir güzelliği vardır.

Polonya'nın başkenti Varşova'nın kuşbakışı görünüşü. Varşova İkinci Dünya Savaşı'nda en ağır tahribe uğrıyan şehirlerden biri olmuştur. Bugün şehrin nüfusu 1 milyonun üstündedir.

PORTEKİZ

Portekiz'in başkenti Lizbon'daki en önemli anıtlardan Kıral I. Joseph heykeli. Heykel 1775 yılında dikilmiştir.

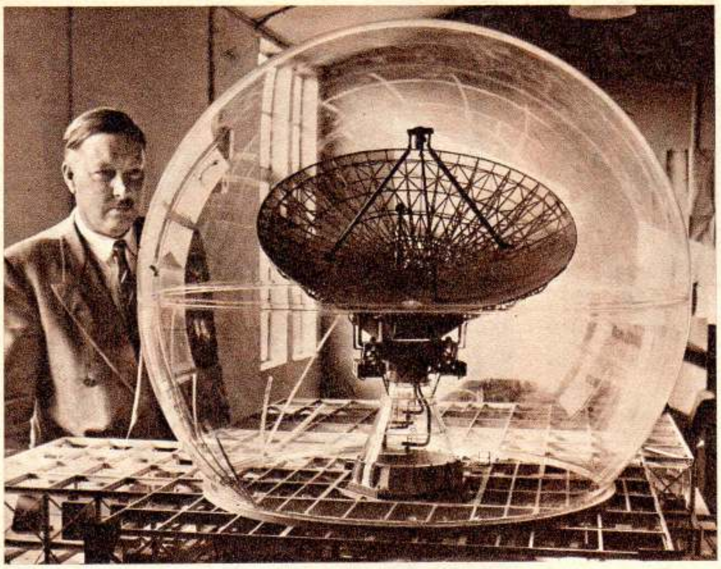
Törenlerde kullanılan bu XVIII. yüzyıl Portekiz kayığının tayfası 80 kişidir.

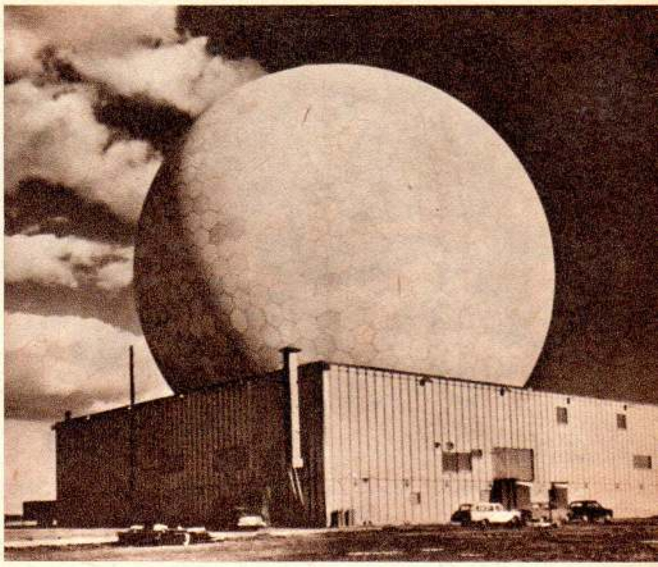
Bir Portekiz kasabasında ülkenin özelliklerini gösteren bir sokak manzarası.

Portekiz'in kıyı kasabalarının birinde balıkların kurutulması.

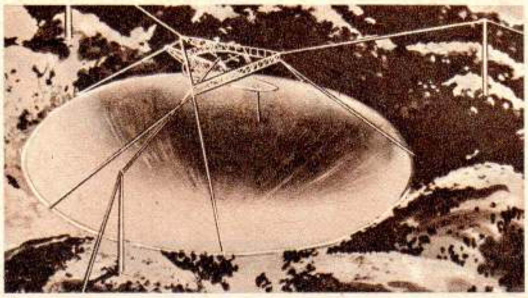
Erken haber alma işinde modelde görülen radarlardan faydalanılır. Amerikada kurulan bu radarın çapı, bittiği zaman, 50 metreye yakın olacaktır. Radar, açık mavi, saydam bir plâstik kubbe içinde muhafaza edilecektir.

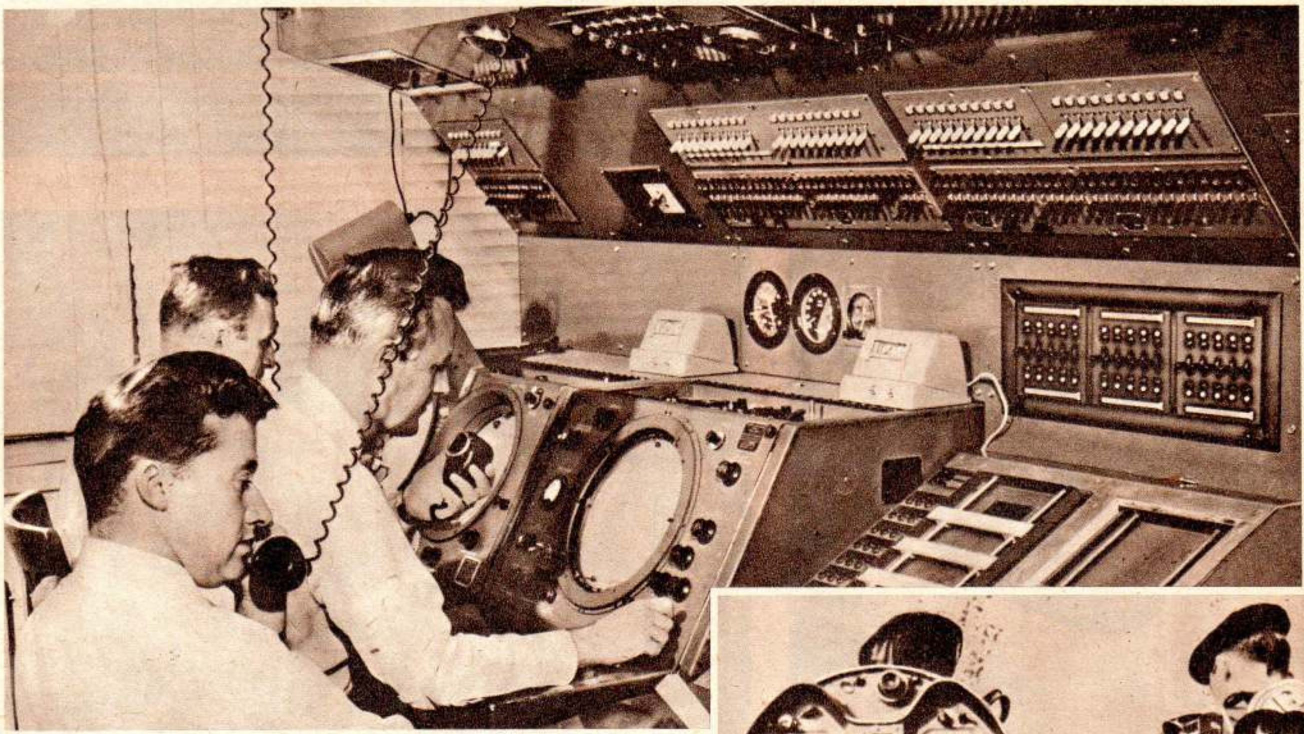
A. B. D. nin erken haber alma sistemine dahil olan bu dev radar 15 katlı bina yüksekliğindedir. 3 200 km. den daha uzaktaki füzelerin hareketini bildirir.

RADAR

İçinde yaşadığımız yüzyılın en büyük icatlarından biri

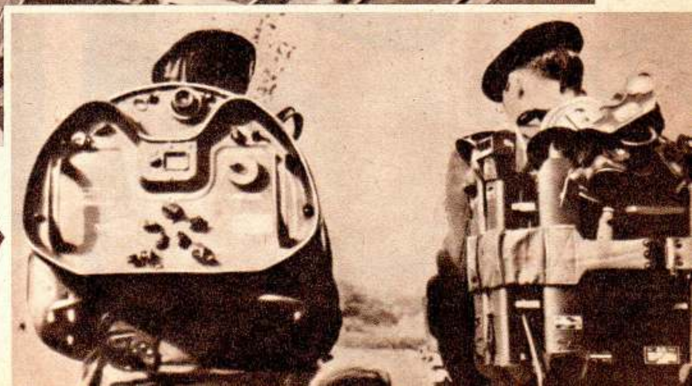

Gezeğenlere, yıldızlara işaret gönderecek, gelen işaretleri de zaptedecek olan bu radar teleskopun çapı 305 metredir.

Radar istasyonlarında uzmanlar gelen işaretleri büyük bir titizlikle incelerler.

1962'de Fransa'da portatif radar cihazları yapılmıştır. İşte onlardan biri.

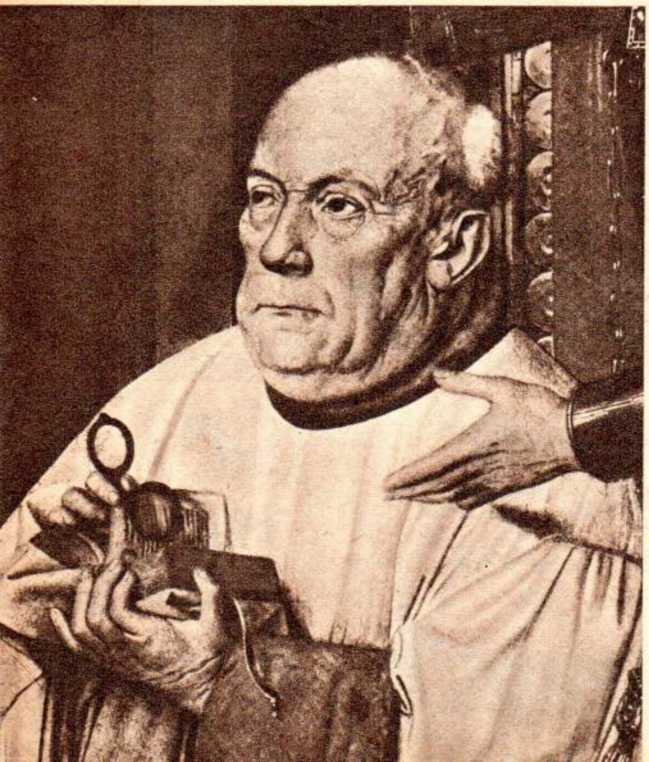
Taş devrinden kalma bir mağarada görülen bu resim saldıran bir bizonu canlandırıyor.

XV. yüzyılda minyatür çalışmaları ilerlemiştir. Resim Jean Bourdichon'un bir minyatürünü gösteriyor.

Resim

Tarih öncesi zamanlardan başlıyarak devam edegelen resim sanatı güzel sanatların en eski kollarından biridir. Bu büyük sanat kolu çağlar boyunca bir çok değişiklikler geçirmiş, ünlü ressamlar yaşadıkları günlerin görüşünü dile getirmiştir.

Jean Van Eyck'in bir tablosundan bir parça (1436).

Luca Signorelli (1441 - 1523) nin güzel bir tablosu

Sandro Boticelli (1444? - 1510) nin ilkbaharı temsil eden tablosu

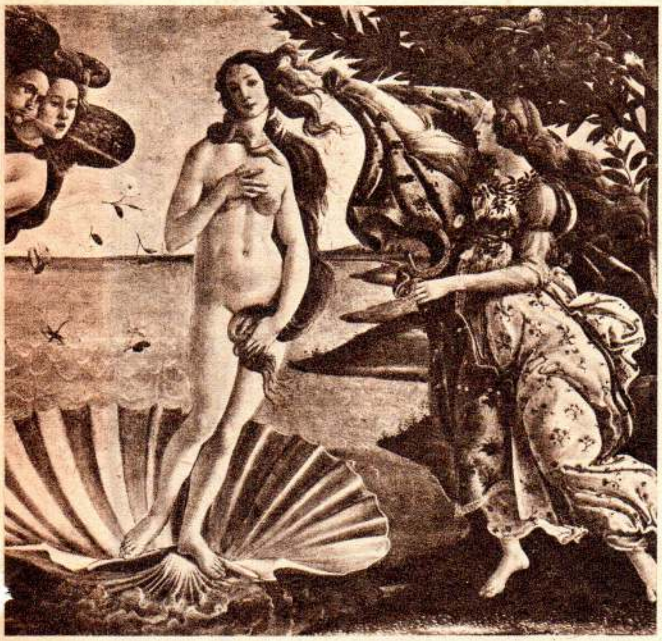
1606 - 1669 yılları arasında yaşıyan Rembrandt tarafından çizilen bir kroki.

«Mucizevî Av» adındaki bu ünlü tablo Raffaello'nun eseridir.

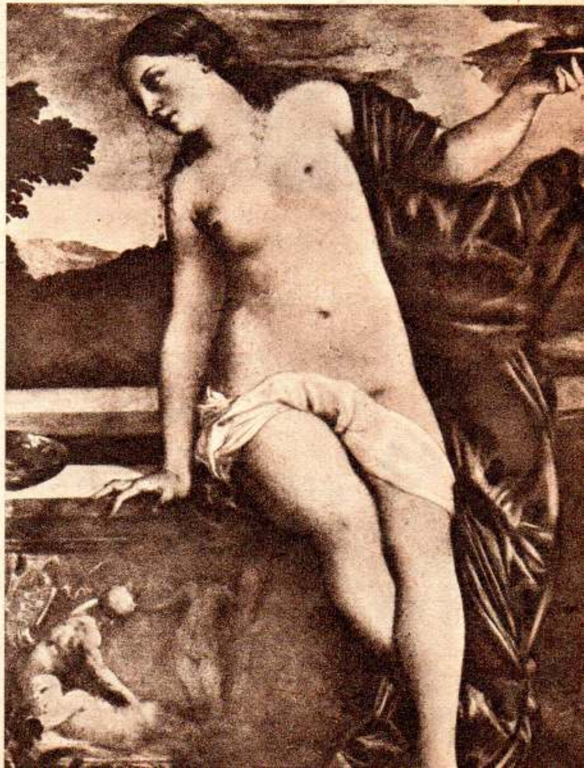

Rus ressamı Fedotov'un bir tablosu: «Genç Dul» (1851)

«Venüs'ün Doğuşu» — Sandro Boticelli

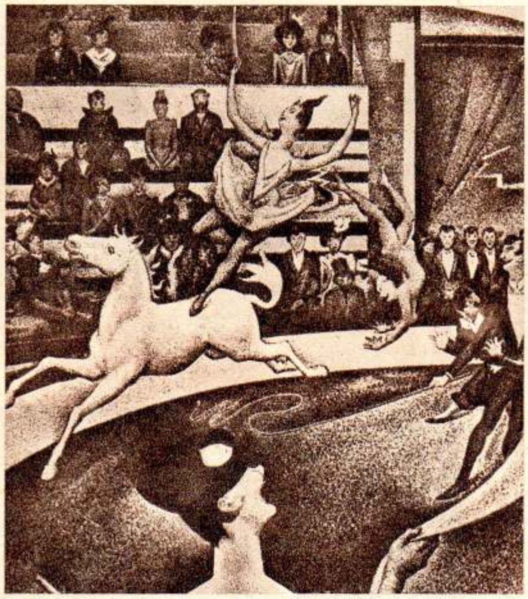
Aşk tanrıçası Venüs (Aphrodite) birçok tablolara konu olmuştur. Burada görülen «Venüs Aşk Pınarında» adlı tablo Tiziano'nun eseridir.

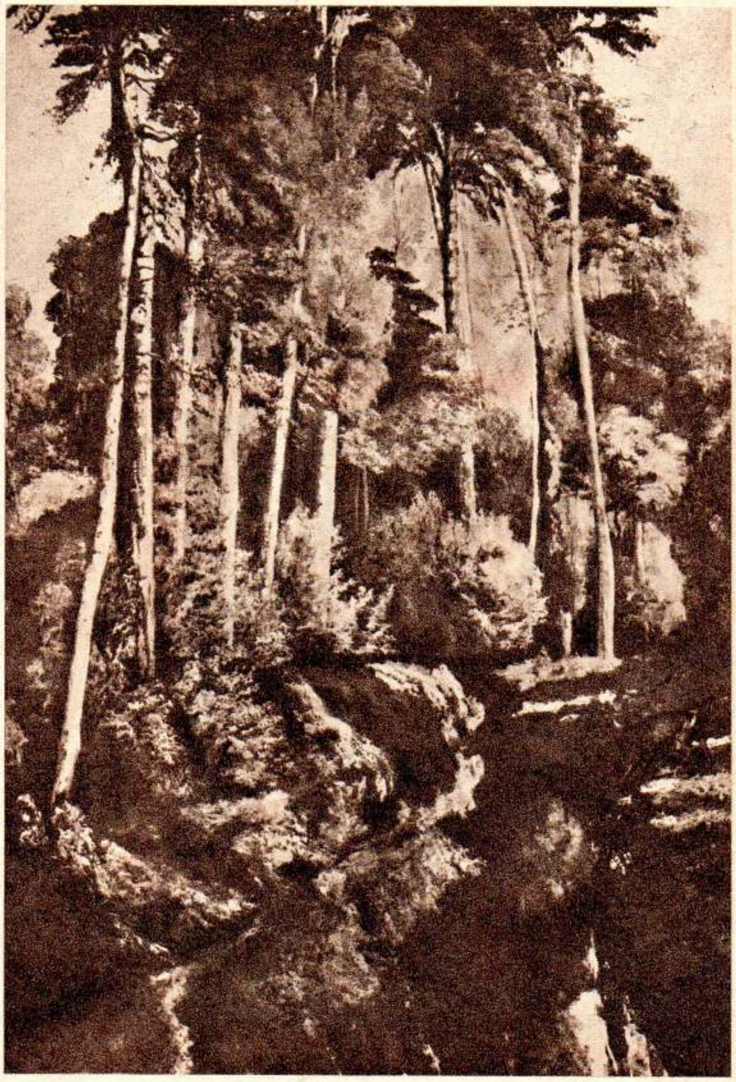

Fransız empresyonistlerinin en ünlülerinden olan Edgar Degas'nın «Bale Provası» adlı bir eseri

«Ormanda Akan Dere» XIX. yüzyılın tanınmış Fransız ressamlarından Courbet'nin eseridir.

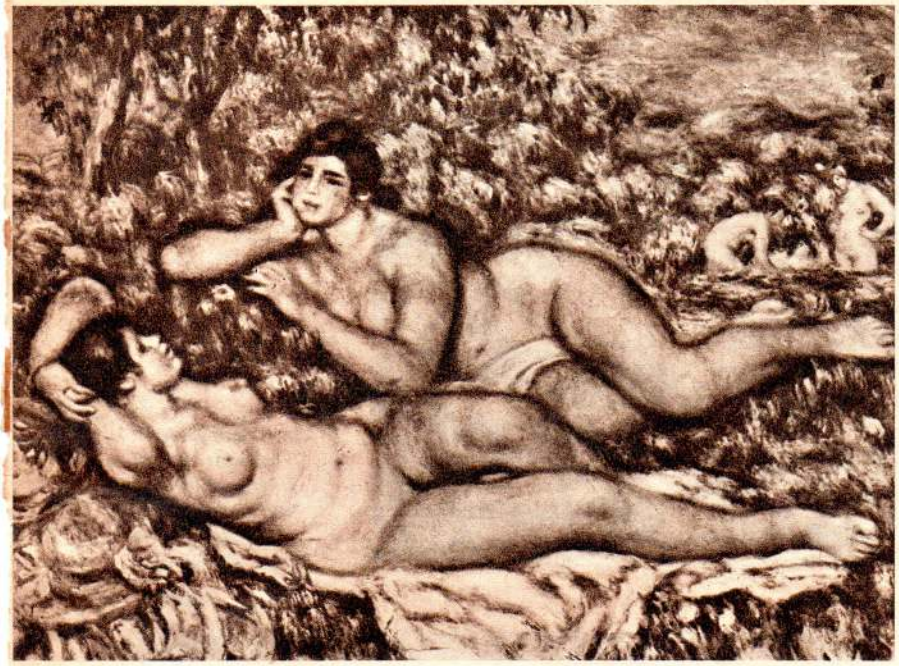

Neo - empresyonist ressamlardan Georges Seurat'nın «Sirk» adlı tablosu

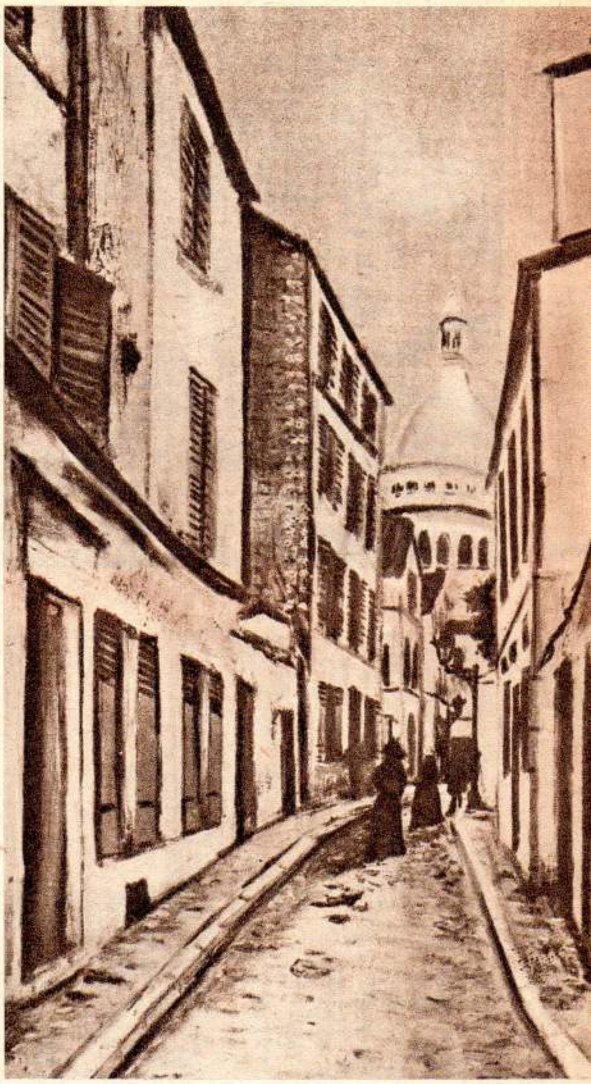

«Fakir Balıkçı» — Puvis De Chavannes

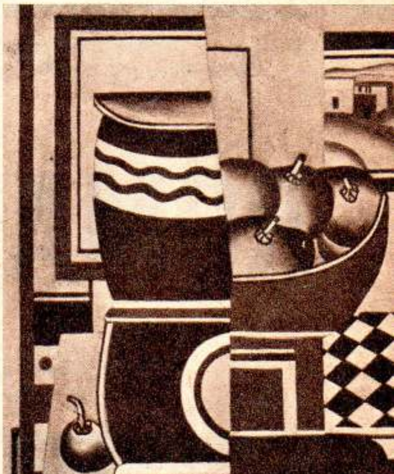
«Banyo Yapan Kadınlar» - Auguste Renoir

«İskambil Oynıyanlar» - Paul Cézanne

«Montmartre'da bir Sokak» - Utrillo

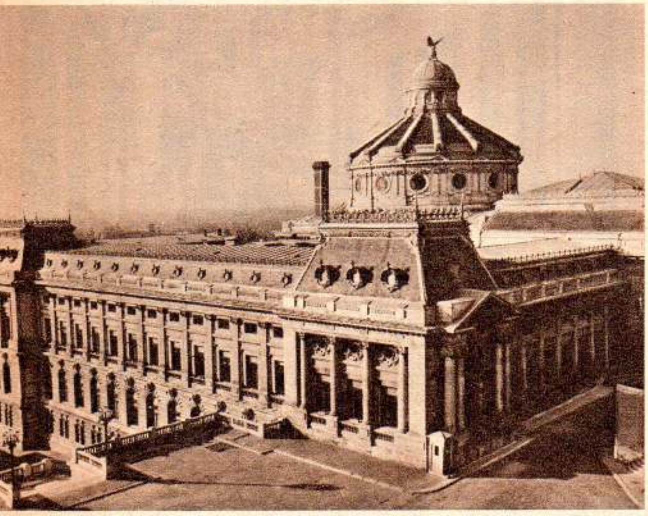

XX. yüzyılın resim dünyasında yapyeni görüşler ortaya çıktı. Bu yeni görüşlerle yaratılan eserler, ilk sıralarda seyredenleri şaşkınlıklar içinde bıraktı. Yukarıda bu tablolardan üçünü görüyorsunuz: (Solda) Pablo Picasso'nun «Üzgün Adam» ı; (ortada) Leopold Survage'ın «Manzara» sı; (sağda) Fernand Léger'nin «Mutfak» adlı talosu.

Romanya'da 1953'te yapılan 23 Ağustos Stadyumu 100 000 kişiliktir.

Bükreş'in yeni caddeleri birçok Avrupa şehirleriyle boy ölçüşecek bir genişlik ve güzelliktedir.

Romanya'nın başkenti Bükreş'te Millet Meclisi binasının bir görünüşü

ROMANYA

Millî kıyafetler giyinmiş Romanyalılar bir eğlence sırasında

TAMAMLAYICI FİHRİST

Beşinci Cilt

«Hayat Ansiklopedisi»nin bir yenilik olarak verdiği Tamamlayıcı Fihrist'te şunları bulacaksınız:

1. Hacmimizin fazla genişlememesi için metne almadığımız bilgiler, fihriste, alfabetik sıraya göre kısaca alınmıştır.
2. Maddelerin içinde geçip de ayrıca başlığı bulunmıyan konuların nerelerde geçtiği madde adı, sayfa (S), sütun (sü.) gösterilerek verilmiştir.
3. Fasiküller basıldıktan sonra elde edilen tamamlayıcı bilgiler, ait oldukları madde adı ile birlikte sayfa (S.), sütun (sü.) gösterilmek suretiyle verilmiştir.
4. Fasiküllerin ilk baskılarında gözden kaçmış olan hatalar düzeltilerek sayfa (S.), sütun (sü.), satır (sat.) işaretleriyle gösterilmiştir.

A

ABANT GÖLÜ: S. 2377, sü. 3
ABBAS I., Şah: S. 2758, sü. 3
ABBAS II., Şah: S. 2758, sü. 3
ABBAS III., Şah: S. 2758, sü. 3
ABBAS HİLMİ PAŞA: S. 2332, sü. 2
ABDULLAH CEVDET: S. 2562, sü. 3
ABDULLAH İBNİ SA'D: S. 2580, sü. 1
ABDÜLHAK HAMİT: S. 2355, sü. 1
ABDÜLKADİR MERAGİ: S. 2425, sü. 3
ABDÜLMUTTALİP: S. 2379, sü. 1
ABDÜNNASIR, Cemal: S. 2332, sü. 2
ACARLAR GÖLÜ (Sakarya'da): S. 2763, sü. 2
ACIOVA ÇAYI: S. 2512, sü. 1
ADADAĞ: S. 2531, sü. 2
ADAMS, John Couch: S. 2451, sü. 1
ADAMAVA DAĞLARI (Nijerya'da): S. 2161, sü. 1
ADANA OVASI: S. 2532, sü. 1
ÂDEM: S. 2629, sü. 2
ADİL ŞAH: S. 2429, sü. 2
ADİRONDACK DAĞLARI (New York'ta): S. 2454, sü. 1
ADLİ TIP MECLİSİ: S. 2367, sü. 3
ADONİS: S. 2354, sü. 1
AFGANCA: S. 2570, sü. 1
AFRİN ÇAYI: S. 2717, sü. 1
AGRİPPİNA PANTEONU: S. 2595, sü. 3; S. 2451, sü. 3
AĞA MİREK: S. 2349, sü. 3
AĞIR ÇEMBER MAHUR (Nevşehirli İbrahim Paşa'nın bestesi): S. 2453, sü. 3
AĞIR HAFİF HUMAYUN KÂR: S. 2453, sü. 3
AĞIZ MIZIKASI: S. 2232, sü. 3
AĞVİRAN DERESİ (Merzifon'da): S. 2317, sü. 1
AHDİ ATİK: S. 2403, sü. 1
AHMEDİLİK: S. 2416, sü. 3
AHMEN: S. 2617, sü. 3
AHMET CELAYİR: S. 2310, sü. 3
AHMET FEVZİ PAŞA: S. 2716, sü. 3
AHMET HAŞİM: S. 2356, sü. 1
AHMET MUSTAFA, Nakşi: S. 2350, sü. 2
AHMET I. Nizamşah Bahri: S. 2467, sü. 1
AHMET RIZA BEY: S. 2552, sü. 3
AHMET RUFAİ: S. 2744, sü. 3
AHMET VEFİK PAŞA: S. 2353, sü. 1
AHUACHAPAN (Salvador'da): S. 2786, sü. 3
AK ÇELTİK: S. 2636, sü. 2
AKADEMAS: S. 2500, sü. 3
AKARCIK GÖLÜ: S. 2790, sü. 1
AKÇADERE: S. 2479, sü. 3
AKÇAOVA DERESİ (Perşembe'de): S. 2618, sü. 2
AKÇAY: S. 2378, sü. 2
AKÇINAR GÖLÜ: S. 2763, sü. 2
AKDAĞ: S. 2340, sü. 1; S. 2506, sü. 2; S. 2804, sü. 1
AKGÖL: S. 2763, sü. 2
AKIN-NU: S. 2700, sü. 1
AKPINAR DAĞI: S. 2789, sü. 3
AKRON: S. 2480, sü. 2
AKS-İ SADÂ: S. 2457, sü. 3
AKSİVRİ TEPESİ: S. 2340, sü. 1
AKŞAM NAMAZI: S. 2431, sü. 3
ALACA SERÇEGÖZÜ MERMER: S. 2315, sü. 1
ALAÇAM DERESİ: S. 2763, sü. 2
ALADAĞ: S. 2659, sü. 3; S. 2383, sü. 2; S. 2431, sü. 3
ALADAĞ ÇAYI: S. 2826, sü. 3
ALÂETTİN BEY: S. 2515, sü. 3
ALÂETTİN CAMİSİ: S. 2459, sü. 1
ALBAN DAĞLARI: S. 2724, sü. 1
ALEKSANDER I.: S. 2463, sü. 2
ALEKSANDER III.: S. 2463, sü. 2
ALEKSANDROVSK: S. 2761, sü. 1
ALEVİLİK: S. 2416, sü. 3
ALİ (Saltukoğlu hükümdarı): S. 2786, sü. 3
ALİ, Murabıt Sultanı: S. 2383, sü. 1
ALİ BEY (Ramazanoğulları): S. 2699, sü. 3
ALİ EFENDİ, Tamburî: S. 2426, sü. 1
ALİ -ER RIZA: S. 2318, sü. 2
ÂLİ PAŞA: S. 2602, sü. 3
ALİ PAŞA, Damat: S. 2317, sü. 2
ALİ PAŞA, Şehit Damat: S. 2367, sü. 1
ALİ RIZA BEY, Ressam: S. 2702, sü. 3
ALİ RIZA EFENDİ: S. 2630, sü. 1
ALİ SUAVİ: S. 2402, sü. 1
ALKİBİYADES: S. 2614, sü. 1
ALLENTOWN: S. 2615, sü. 2
ALNAR, Ferit: S. 2510, sü. 1
ALTAY DAĞLARI: S. 2477, sü. 1
ALTIN EV: S. 2451, sü. 3
AMANOS DAĞLARI (Gâvur Dağları): S. 2532, sü. 1
AMBERBU PİRİNCİ: S. 2636, sü. 2
AMBON: S. 2362, sü. 3
AMBON ADASI: S. 2363, sü. 1
AMENOFİS: S. 2329, sü. 1
AMERİCAN OVERSEAS PETROLEUM: S. 2628, sü. 3
AMERİCANA OTELİ (New York): S. 2540, sü. 3
AMERİKAN KAPLANI: S. 2604, sü. 2
AMİK OVASI: S. 2717, sü. 1
ÂMİNE: S. 2379, sü. 1
AMON TAPINAĞI (Mısır'da): S. 2700, sü. 1
AMR İBNU'L - AS: S. 2530, sü. 1; S. 2329; sü. 2
AMSTERDAM OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
AMU DERYA: S. 2566, sü. 2
AMUR NEHRİ: S. 2359, sü. 1
ANGRAND, Charles (Ressam): S. 2449, sü. 2
ANTAKYA KİLİSESİ: S. 2511, sü. 2
AND DAĞLARI: S. 2619, sü. 1
ANDİCAN: S. 2566, s. 3
ANDON, Pandomimacı: S. 2594, sü. 3
ANEMOMETRE: S. 2320, sü. 2
ANDRONİKOS: S. 2616, sü. 2
ANGLİKAN KİLİSESİ: S. 2352, sü. 3
ANGLİKANLAR: S. 2664, sü. 1
ANIT MEZARLAR: S. 2325, s. 3
ANKARA ÇAYI: S. 2648, s. 1
ANONİM ŞİRKET (Ortaklık): S. 2525, sü. 2
ANTİGUA ADASI: S. 2748, sü. 3
ANTİGUİLLA ADASI: S. 2748, sü. 3
ANTİPİRİN SALİSLAT: S. 2785, sü. 2
ARA: S. 2596, sü. 3
ARAÇ ÇAYI: S. 2759, sü. 1
ARAD: S. 2733, sü. 2
ARAL GÖLÜ: S. 2566, sü. 2
ARALIK GÖLÜ: S. 2763, sü. 2
ARAMİLER: S. 2326, sü. 3
ARAS DAĞLARI: S. 2382, sü. 3
ARDIÇ DAĞI: S. 2377, sü. 3
AREQUİPA: S. 2619, sü. 3
ARGUN, İlhan: S. 2503, sü. 2
ARİSTOKSENİS: S. 2616, sü. 2
ARJANTİN PATAGONYASI: S. 2607, sü. 1
ARKEOLOJİ MÜZESİ: S 2420, sü. 2
ARMONİ: S. 2422, sü. 2
ARMONİ MIZIKASI: S. 2233, sü. 1
AROKLAR: S. 2643, sü. 2
ARSLAN DAVUT BEY (Ramazanoğulları): S. 2699, sü. 3
ARYA: S. 2510, sü. 1
ÂSÂR-I ATİKA MÜZESİ (İstanbul'da): S. 2420, sü. 2
ÂSÂR-I ATİKA NİZAMNAMESİ: S. 2420, sü. 1
ASCENSİON ADASI: S. 2761, sü. 2
ASHMOLE, Elias: S. 2419, sü. 1
ASHMOLE MÜZESİ (Oxford'da): S. 2419, sü. 2
ASİL OPAL: S. 2509, sü. 1
ASKERİ MÜZE: S. 2420, sü. 3
ASLANLI KAPI (Boğazköy): S. 2793, sü. 1
ASLANPAŞA CAMİSİ: S. 2506, sü. 2
ASSAMCA: S. 2570, sü. 1
ASTARTE: S. 2354, sü. 1
ASTROPALYA: S. 2508, sü. 3
ASUNCİON: S. 2599, sü. 1
ASVAN: S. 2328, sü. 2
AŞENİ, S. Fetgeri: S. 2506, sü. 1
AŞUR DERESİ: S. 2618, sü. 2
ATATÜRK İNKILÂP MÜZESİ: S. 2420, sü. 1
ATEŞ OPAL: S. 2509, sü. 1
ATEŞLİ SİLÂHLAR: S. 2819, sü. 3
ATHENAGORAS, Patrik: S. 2510, sü. 2
ATLI, Lemi: S. 2426, sü. 2
ATOLLER: S. 2711, sü. 2; S. 2311, sü. 1
ATOM DENİZALTISI: S. 2817, sü. 1
ATRANOS ÇAYI: S. 2516, sü. 2
AUGUSTOS ANITI: S. 2724, sü. 2
AVANTİNO TEPESİ: S 2724, sü. 1
AVCILAR LONGASI: S. 2709:, sü. 1
AVESTA DİLİ: S. 2618, sü. 1
AVLANA DAĞI: S. 2408, sü. 1
AVŞAR HANEDANI: S. 2429, sü. 2
AYA İRİNİ KİLİSESİ: S. 2420, sü. 1
AYA YORGİ KİLİSESİ: S. 2610, sü. 2
AYASOFYA MÜZESİ: S. 2421, sü. 1
AYASLUĞ KALESİ: S. 2829, sü. 3
AYDIN DAĞLARI: S. 2557, sü. 2
AYDINLATMA: S. 2548, sü. 2
AYDINOĞLU UMUR BEY: S. 2367, sü. 1
S. 2808, sü. 2
AYGÖRMEZ DAĞI (Pınarbaşı): S. 2631, sü. 1
AYDOS DAĞI: S. 2454, sü. 1
ÂYİNHÂN: S. 2322, sü. 2
ÂYİN-İ ŞERİF: S. 2322, sü. 2
AYMARA DİLİ (Kızılderili dili): S. 2619, sü. 2
AYNUNA: S. 2812, sü. 3
AYŞE HATUN DAĞI: S. 2409, sü. 1
AYŞE SİNEPERVER VÂLİDE SULTAN: S. 2405, sü. 3
AZAK KALESİ: S. 2622, sü. 3
AZİZİYE MARŞI: S. 2428, sü. 2
AZİZİYE TABYASI: S. 2449, sü. 1

B

BABUR ŞAH: S 2567, sü. 1
BACAU: S. 2733, sü. 2
BAFA GÖLÜ: S. 2340, sü. 1
BAHAİLİK: S. 2416, sü. 3
BAHARİYE: S. 2803, sü. 2
BAHRELGAZAL: S. 2464, sü. 2
BAHREYN ADALARI: S. 2768, sü. 1
BAKIRÇAY: S. 2822, sü. 3
BALA HATUN: S. 2530, sü. 2
BALAKİREV: S. 2718, sü. 3
BALAKLAVA SAVAŞI: S. 2459, sü. 1
BALE: S. 2510, sü. 1
BALIK GÖLÜ: S. 2789, sü. 3
BALİ BEY: S. 2360, sü. 3
BALKAN SAVAŞI: S. 2553, sü. 1
BALTACI MEHMET PAŞA: S. 2531, sü. 3; S. 2665, sü. 1
BANG: S. 2479, sü. 1
BARBAROSA, Friedrick: S. 2413, sü. 2
BARBUDA ADASI: S. 2748, sü. 3
BAREM KANUNU: S. 2801, sü. 3
BAROK: S 2796, sü. 3
BAROMETRE: S. 2320, sü. 2
BASİLLER: S. 2338, sü. 1
BASKI MÜREKKEBİ: S. 2414, sü. 2
BASKLAR: S. 2725, sü. 2; S. 2635, sü. 2
BATHORY'LER: S. 2598, sü. 3; S. 2401, sü. 2
BATI SAMOA: S. 2789, sü. 1
BATI RÜZGÂRI: S. 2747, sü. 2
BATMAN ÇAYI: S. 2809, sü. 2
BAV: S. 2809, sü. 1
BAYKAL GÖLÜ: S. 2319, sü. 3
BAZIR HAN: S. 2810, sü. 3
BEAS: S. 2614, sü. 1
BECKETT, Samuel: S. 2594, sü. 3
BEĞİM: S. 2758, sü. 2
BEHMENÎ TÜRK İMPARATORLUĞU: S. 2467, sü. 1
BEHRAM II.: S. 2808, sü. 3
BEHRAM V.: S. 2808, sü. 3
BEKR MUHAMMED RAZİ: S. 2417, sü. 2
BEL NEVRALJİLERİ: S. 2452, sü. 2
BELEDİYE MÜZESİ: S. 2421, sü. 3
BELLİNİ, Gentile: S. 2350, sü. 1; S. 2339, sü. 3
BELUÇÇA: S. 2570, sü. 1
BELKEAU, Remy: S. 2645, sü. 2
BENDİNAHİ DERESİ: S. 2383, sü. 3
BENİ-MERİN: S. 2313, sü. 3
BENİ-VATTÂS: S. 2313, sü. 3
BENGİ: S. 2524, sü. 1
BENZ, Karl F.: S. 2544, sü. 2
BERLİN OLİMPİYADI: S 2506, sü. 1
BERRE BİNTİ ABDU'L UZZE: S. 2379, sü. 1
BEY SANCAĞI: S. 2515, sü. 3
BEYAZ BURUN: S. 2368, sü. 2
BEYAZ PEYNİR: S. 2636, sü. 1
BEYİN NEZLESİ: S. 2456, sü. 1
BEYLERBEYİ: S. 2335, sü. 2
BEYLİK ÇAYI: S. 2671, sü. 2
BHADGAON: S. 2450, sü. 3
BİG PAPİDS: S. 2233, sü. 2
BİLEŞİK MİKROSKOP: S. 2339, sü. 2
BİMARİSTAN: S. 2417, sü. 2
BİNBOĞA DAĞI: S. 2807, sü. 1
BİNGÖL DAĞI: S. 2406, sü. 3
BİRİKİM OVASI: S. 2553, sü. 2
BİRLEŞİM METODU: S. 2559, sü. 3
BİSKAY KÖRFEZİ: S. 2470, sü. 3
BİSSAU LİMANI: S. 2656, sü. 1
BİŞ BALIĞ: S. 2350, sü. 1
BİYEL KOLU: S. 2544, sü. 3
BİZMUT SALİSLATI: S. 2785, sü. 3
BLAKHERNAİ SARAYI: S. 2803, sü. 1
BLUEFİELDS: S. 2461, sü. 3
BOCSKAYLAR: S. 2698, sü. 3
BODASARİ DERESİ: S. 2610, sü. 3
BOĞAZLIYAN ÇAYI: S. 2806, sü. 1
BOHEMYA SAVAŞI: S. 2552, sü. 1
BOLAHENK (ney): S. 2456, sü. 1
BOLAHENK MÂBEYNİ (ney): S. 2456, sü. 1
BOLAHENK NISFİYE: S. 2456, sü. 3
BOLİVAR, Simon: S. 2620, sü. 2
BONATZ: S. 2797, sü. 2
BORAZAN TEVFİK: S. 2356, sü. 1
BOSCH, H.: S. 2712, sü. 3
BOTAN ÇAYI: S. 2621, sü. 2
BOTOŞANİ: S. 2733, sü. 2
BOTTİCELLİ: S. 2711, sü. 3
BOULOGNE ORMANI: S. 2601, sü. 3
BOURGET, Hava Alanı, Le: S. 2601, sü. 1
BOXER SAVAŞI: S. 2742, sü. 3
BOWARTH ÇAYIRI SAVAŞI: S. 2718, sü. 1
BOYUN NEVRALJİSİ: S. 2452, sü. 2
BOZANİÇ KAYASI: S. 2805, sü. 2
BOZDAĞ: S. 2785, sü. 2
BOZDAĞ: S. 2378, sü. 1
BOZTEPE: S. 2512, sü. 1
BÖĞÜRTLEN DAĞI: S. 2789, sü. 3
BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik: S. 2562, sü. 3
BRAGA: S. 2655, sü. 3
BRAHOYCA: S. 2570, sü. 1
BRAİLA (İbrail): S. 2733, sü. 2
BRANLY, Edouard: S. 2690, sü. 3
BRAQUE, George: S. 2713, sü. 1
BRAUN, Verner von: S. 2723, sü. 2
BRESLAU: S. 2664, sü. 3
BRİSTOL KANALI: S. 2402, sü. 2
BRİTİSH MUSEUM: S. 2364, sü. 2
BROADWOOD, John: S. 2639, sü. 3
BROKEN HİLL: S. 2721, sü. 3
BRONX: S. 2454, sü. 3
BROOKLYN: S. 2454, sü. 3
BROWNİNG: S. 2819, sü. 3
BRUEGHEL, Pieter: S. 2712, sü. 3
BRÜLSE: S. 2312, sü. 2
BUCHY PARKI: S. 2603, sü. 1
BUDA: S. 2629, sü. 3
BUFFALO: S. 2454, sü. 1
BUĞDAY NİŞASTASI: S. 2465, sü. 3
BUHAR SANTRALI: S. 2799, sü. 3
BUHARA: S. 2327, sü. 1
BUİCK, D Dumbar: S 2544, sü. 2
BUJİ: S. 2544, sü. 3
BUKKEN FİYORDU: S. 2451, sü. 3
BURGDORF OKULU: S. 2621, sü. 3
BURİYAT MOĞOLİSTANI: S. 2359, sü. 2
BURSA OVASI: S. 2553, sü. 2
BURUN NEZLESİ: S. 2456, sü. 1
BUSELİK: S 2426, sü. 3
BÛSTAN: S. 2757, sü. 1
BÜKREŞ ANTLAŞMASI: S. 2361, sü. 1
BÜLBÜL DERESİ: S. 2522, sü. 1
BÜNYAN DAĞI: S. 2789, sü. 3
BÜYÜK AKGÖL: S. 2763, sü. 2
BÜYÜK SARAY: S. 2803, sü. 1
BÜYÜK MENDERES OVASI: S. 2553, sü. 2
BÜYÜK SAHRA: S. 2460, sü. 3
BÜYÜ St. BERNARD GEÇİDİ: S. 2760, sü. 2

C

CABOT, Sebastina: (S. 2599, sü. 3
CAEN: S. 2470, sü. 3
CAESAR TAPINAĞI: S. 2724, sü. 2
CAFERİLİK: S. 2416, sü. 3
CAGLİARİ: S. 2804, sü. 3
CAHİLİYE DEVRİ: S. 2379, sü. 2
CALLAO: S. 2619, sü. 3
CALTEX PETROL ORTAKLIĞI: S. 2628, sü. 2
CALULÂ: S. 2809, sü. 1
CÂMİ'UL-ELHAN: S. 2310, sü. 3
CAMPİDANO OVASI: S. 2804, sü. 3
CANİBEY GİRAY: S. 2530, sü. 3
CANTON: S. 2480, sü. 2
CAPİTOLİRO TEPESİ: S. 2724, sü. 1
CARACALLA, Antonius: S. 2727, sü. 2
CARL III.: S. 2361, sü. 1
CARL XII.: S. 2622, sü. 3
CARPEAUX: S. 2732, sü. 2
CARRERA: S. 2233, sü. 1; S. 2314, sü. 3
CARREL, Dr. Alexis: S. 2528, sü. 1
CANSON CİTY: S. 2452, sü. 1
CASPAR: S. 2732, sü. 2
CATSKİLL: S. 2454, sü. 1
CEBRAİL: S. 2379, sü. 1
CEDVEL'İ SİM: S. 2749, sü. 3
CELÂLETTİN MELİKŞAH: S. 2452, sü. 3
CELÂLETTİN RUMİ: S. 2417, sü. 3
CELÂLİ TAKVİMİ: S. 2562, sü. 2
CELİ SÜLÜS: S. 2698, sü. 3
CELİO TEPESİ: S. 2724, sü. 1
CEMALETTİN ISFAHANİ: S. 2756, sü. 2
CEMİL BEY: S. 2426, sü. 1
CENGİZ KAĞAN: S. 2360, sü. 2
CENTER: S. 2455, sü. 3
CENTRAL PARK: S. 2603, sü. 1; S. 2454, sü. 2
CERBE ADASI: S. 2528, sü. 1
CERRAHLAR LONCASI: S. 2709, sü. 1
CEVRİ: S. 2741, sü. 1
CHAGALL, M.: S. 2715, sü. 1
CHAMONİX VÂDİSİ: S. 2365, sü. 1

CHARİ NEHRİ: S. 2524, sü. 1
CHARLES III.: S. 2471, sü. 1
CHARLESTON KİTAPLIK KURULU: S. 2419, sü. 2
CHARLOTTE: S. 2471, sü. 1
CHATELİER, Le: S. 2637, sü. 1
CHENİER, André: S. 2449, sü. 2
CHERBOURG: S. 2470, sü. 3
CHEVROLET, Louis: S. 2544, sü. 2
CHİRİCO, G. de: S. 2715, sü. 1
CHRİSTİAN IV.: S. 2552, sü. 2
CHRİSTİANA FİYORDU: S. 2529, sü. 2
CHRYSLER BUİLDİNG: S. 2455, sü. 3
CİDDE: S. 2812, sü. 3
CİĞER CAMİSİ: S. 2531, sü. 3
CİLAM: S. 2614, sü. 1
CİNCİ HOCA HANI: S. 2759, sü. 2
CİNCİNATTİ: S. 2480, sü. 3
CİNG: S. 2793, sü. 2
CİTE ADASI, La: S. 2601, sü. 1
CİVİL ÇAYI: S. 2512, sü. 1
CLARENCE OTELİ: S. 2540, sü. 3
CLEMENTİ, Papa III.: S. 2376, sü. 2
CLEVELAND: S. 2480, sü. 2
CLODİON I.: S. 2315, sü. 3
CLOUET: S. 2702, sü. 3
CLOVİS I.: S. 2315, sü. 3
CLUİ: S. 2733, sü. 1
COELHO, Gonçao: S. 2719, sü. 2
COİMBA: S. 2655, sü. 1
COLOMBUS: S. 2480, sü. 2
COLONE ADALARI: S. 2656, sü. 1
COLOSSEUM: S. 2343, sü. 3
COMO GÖLÜ: S. 2339, sü. 3; S. 2647, sü. 1
CONCEPSİON: S. 2599, sü. 2
CONGRAVE, William: S. 2723, sü. 1
CONSTABLE: S. 2732, sü. 2
COQ, A. von le: S. 2350, sü. 1
CORCİ, Pandomimacı: S. 2594, sü. 3
CORTİNA KIŞ OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
COSTA: S. 2619, sü. 1
COURBERTİN, Baron Pierre de: S. 2504, sü. 1
COUSİN, Victor: S. 2827, sü. 3
CREMONA: S. 2647, sü. 2
CROSS, Henri Edmond: S. 2449, sü. 2
CÛDİ DAĞI: S. 2474, sü. 1
CUGNOT, Nicolas Joseph: S. 2542, sü. 1
CUNBA ADASI: S. 2761, sü. 2

Ç

ÇADIR TEPESİ: S. 2313, sü. 1
ÇAĞÇAĞA SUYU: S. 2474, sü. 3
ÇAKALI DERESİ: S. 2618, sü. 2
ÇAKIT SUYU: S. 2659, sü. 3
ÇAL DAĞI: S. 2805, sü. 3
ÇALDIRAN: S. 2312, sü. 1
ÇALDIRAN OVASI: S. 2383, sü. 1
ÇALLI, İbrahim: S. 2421, sü. 1
ÇALYAYLA DAĞI: S. 2553, sü. 1
ÇAMBEL, Halet: S. 2506, sü. 1
ÇANAKKALE BOĞAZI: S. 2553, sü. 1
ÇANAKKALE SAVAŞI: S. 2449, sü. 1
ÇANDIR TEPESİ: S. 2618, sü. 2
ÇÂRGÂH: S. 2426, sü. 3
ÇARK SUYU: S. 2763, sü. 2
ÇATALDAĞ: S. 2406, sü. 2
ÇEKEREK SUYU: S. 2526, sü. 3
ÇELEBİ: S. 2322, sü. 2
ÇELEBİ MEHMET: S. 2317, sü. 2
ÇEMULPO: S. 2843, sü. 2
ÇEŞM-İ NÛR: S. 2749, sü. 3
ÇINARKÖY TEPESİ: S. 2618, sü. 2
ÇIRAĞAN SARAYI: S. 2402, sü. 1
ÇİFTE MİNARE (Sivas): S. 2347, sü. 2
ÇİLE DAĞI: S. 2648, sü. 1
ÇİMBAY: S. 2567, sü. 1
ÇİN SETTİ: S. 2359, sü. 1; S. 2319, sü. 3
ÇİNE SUYU: S. 2378, sü. 1; S. 2368, sü. 2
ÇİNİ MÜREKKEBİ: S. 2415, sü. 2
ÇİNİLİ KÖŞK: S. 2420, sü. 2
ÇİNLİ ŞEHRİ: S. 2612, sü. 3
ÇİRAY, Gül: S. 2506, sü. 1
ÇİTA: S. 2604, sü. 2
ÇİTTAGONG: S. 2570, sü. 1
ÇOCUK OYUNLARI: S. 2554, sü. 2
ÇÖMLEKÇİZADE RECEP ÇELEBİ: S. 2426, sü. 1
ÇÖREĞİBÜYÜK TEKKESİ: S. 2464, sü. 2
ÇÖZÜMLEME METODU: S. 2559, sü. 3
ÇUBUK DAĞI: S. 2804, sü. 1
ÇUHACIYAN: S. 2510, sü. 1
ÇUKAÇİGA BALIĞI: S. 2316, sü. 2
ÇUKUROVA: S. 2553, sü. 2
ÇULİM: S. 2477, sü. 1

D

DACCA: S. 2570, sü. 1
DÂHİLE VÂHASI: S. 2327, sü. 1
DAHRAN: S. 2811, sü. 3
DAİMLER, Gottlieb: S. 2542, sü. 1
DAİLY MİRROR: S. 2455, sü. 2
DAİLY NEWS: S. 2455, sü. 2
DALİ, S.: S. 2715, sü. 1
DAKAR: S. 2838, sü. 1
DALLAS: S. 2540, sü. 3
DANDANAKAN MEYDAN SAVAŞI: S. 2480, sü. 1
DANZİG: S. 2650, sü. 3
DARÜLFÜNUN: S. 2559, sü. 1
DAVİD, J. L.: S. 2713, sü. 1
DAVUT: S. 2629, sü. 2; S. 2316, sü. 3
DAVUD (ney): S. 2456, sü. 1
DAVUT ÇAĞRI: S. 2830, sü. 1
DAVUD MABEYNİ (ney): S. 2456, sü. 1
DAVULLU DAĞI: S. 2822, sü. 3
DAVUT ŞAH II.: S. 2309, sü. 3
DAYTON: S. 2480, sü. 2
DAZLAKLIK: S. 2756, sü. 1
DE SİCA: S. 2702, sü. 3; S. 2449, sü. 3
DEBRİYAJ: S. 2546, sü. 3
DEDE (mevlevilik): S. 2322, sü. 2
DEDEÇAL TEPESİ: S. 2531, sü. 2
DEKELİ KALESİ: S. 2614, sü. 1
DEKSTRİN: S. 2465, sü. 3
DELAGOA KÖRFEZİ: S. 2375, sü. 3
DELFOİ TAPINAĞI: S. 2497, sü. 1
DELLÂLZADE İSMAİL EFENDİ: S. 2426, sü. 1
DEMETRİUS: S. 2616, sü. 2
DENİZ MÜZESİ: S. 2421, sü. 3
DENİZALTI: S. 2816, sü. 3; S. 2821, sü. 2
DER STURM: S. 2470, sü. 3
DERE ÇAYI: S. 2340, sü. 1
DERVİŞ PAŞA: S. 2699, sü. 3
DESCARTES, René: S. 2605, sü. 3
DETHİER, M. S. 2420, sü. 1
DEVİR ÜSLÛBU: S. 2342, sü. 3
DİBEK DAĞI: S. 2785, sü. 2
DIŞGÖMLEK: S. 2233, sü. 3
DİEPPE: S. 2470, sü. 3
DİESEL MOTORLARI: S. 2370, sü. 2
DİESEL, Rudolf: S. 2370, sü. 2
DİESEL SANTRALI: S. 2799, sü. 3
DİFERANSİYEL: S. 2546, sü. 3; S. 2547, sü. 1
DİNAMO: S. 2546, sü. 3
Dİ-NİTROSELÜLOZ: S. 2466, sü. 2
DİPLOKOK: S. 2338, sü. 1
DİREKSİYON: S. 2548, sü. 3
DİRGENE OVASI: S. 2378, sü. 1
DİSTRİBÜTÖR: S. 2546, sü. 3
DİŞ NEVRALJİSİ: S. 2452, sü. 2
DİVAN SAZI: S. 2823, sü. 3
DİYAFRAMLI MİKROFON: S. 2336, sü. 1
DODGE, John: S. 2544, sü. 2
DOĞU RÜZGÂRI: S. 2757, sü. 2
DOĞU GALİÇYA: S. 2651, sü. 3
DOKUZ-OĞUZ - ON-UYGUR: S. 2830, sü. 1
DOLDER PALACE: S. 2540, sü. 3
DONANMA: S. 2512, sü. 2
DONANMA CEMİYETİ TİYATROSU: S. 2327 sü. 1
DORAT, Jean: S. 2645, sü. 2
DORİ DÜZENİ: S. 2343, sü. 3
DÖKÜM PİRİNÇLERİ: S 2637, sü. 1
DRAKE, Francis: S. 2791, sü. 1
DRETNOT: S. 2816, sü. 3
DROMMEN: S. 2472, sü. 1
DUA: S. 2432, sü. 2
DU BELLAY, Joachim: S. 2645, sü. 2
ALBERT DUBOİS-PİLLET: S. 2449, sü. 2
DUDWEİLER: S. 2750, sü. 1
DUFY, sü: S. 2713, sü. 1
DUMANLIDAĞ: S. 2524, sü. 1; S. 2383, sü. 2; S. 2807, sü. 1
DUMANLIGÖL: S. 2790, sü. 1
DUMLUPINAR ZAFERİ: S. 2718, sü. 1
DURANT, Will: S. 2417, sü. 3
DURHAM: S. 2471, sü. 2
DURYEA KARDEŞLER: S. 2542, sü. 2
DÜRRİ MEHMET: S. 2317, sü. 2
DÜSSEL, sü.: S. 2664, sü. 3
DÜSSELDORF: S. 2564, sü. 2
DÜRZİLİK: S. 2416, sü. 3

E

EBRO NEHRİ: S 2635, sü. 2
EBU BEKİR: S. 2383, sü. 1; (Murabıt Sultanı)
EBU BEKİR, Hz.: S. 2379, sü. 2
EBU KASIM: S. 2786, sü. 2
EBU SAİT BAHADIR HAN: S. 2503, sü. 2
EBU TALİB: S. 2379, sü. 1
EBU UBEYDE: S. 2562, sü. 1
EBUBEKİR AĞA: S. 2426, sü. 1
EBUSSUUD EFENDİ: S. 2756, sü. 2
EDDİNGTON, Arthur: S. 2707, sü. 2
EDİRNE VAKASI: S. 2405, sü. 2
EDİSON: S. 2463, sü. 2
EFLATUNPINARI MEYDAN SAVAŞI: S. 2406, sü. 1
EĞİN KÖRFEZİ: S. 2367, sü. 3
EGZOS: S. 2544, sü. 3
EĞRİPINAR DAĞI: S. 2382, sü. 3
EĞRİ SEFERİ: S. 2756, sü. 2
EHRAM: S. 2325, sü. 3
EKECİK DAĞI: S. 2526, sü. 2
EKSANTRİK MİL: S. 2544, sü. 3
EL ALEMEYN SAVAŞI: S. 2366, sü. 2
ELAQABALUS: S. 2727, sü. 2
EL-BİRUNİ: S. 2417, sü. 1
ELDEN DAĞI: S. 2524, sü. 1
ELEKTOR: S. 2664, sü. 3
ELEKTRİK MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
EL FUTUHÂT'UL MEKKİYE: S. 2382, sü. 1
ELMAS MEHMET PAŞA: S. 2405, sü. 1
EL-ME'MUN: S. 2417, sü. 1
EL MENÂR: S. 2381, sü. 1
EL MÜTEVEKKİL: S. 2832, sü. 3
EL-VAKAAYİ'UL MISRİYE: S. 2381, sü. 1
ELYESÂ: S. 2629, sü. 2
EMETULLAH RABİA GÜLNUŞ VALİDE SULTAN: S. 2404, sü. 3
EMİR: S. 2335 ,sü. 2
EMNÂBÂD: S. 2749, sü. 2; S. 2803, sü. 2
EMPİRE: S. 2455, sü. 3
ENCARNACİON: S. 2599, sü. 2
ENDERUN HAZİNESİ: S. 2419, sü. 3
ENİS: S. 2570, sü. 3
ERARD: S. 2639, sü. 3
ERDEŞİR I.: S. 2808, sü. 3
ERGENE OVASI: S. 2313, sü. 1
ERİCSON, John: S. 2467, sü. 3
ERİE GÖLÜ: S. 2233, sü. 2
ERİE KANALI: S. 2509, sü. 1
ESAT EFENDİ: S. 2531, sü. 1
ESQUİLİNO TEPESİ: S. 2724, sü. 1
ESSO STANDARD: S. 2628, sü. 3
EŞBİLİYE: S. 2843, sü. 3
EŞREF ŞAH: S. 2758, sü. 2
ETHEM PAŞA: S. 2553, sü. 1
EUDEMUS: S. 2616, sü. 2
EVANGELİSTLER: S. 2664, sü. 1
EVANS, Oliver: S. 2542, sü. 1
EYYUB: S. 2629, sü. 2
EZGİ, Muhlis Sabahattin: S. 2510, sü. 1
EZGİ, Dr. Suphi: S. 2510, sü. 1
EZHER ÜNİVERSİTESİ: S. 2381, sü. 1

F

FAHRETTİN BEHRAM ŞAH: S. 2309, sü. 3
FANFAR: S. 2517, sü. 1
FARAFRA: S. 2327, sü. 1
FATİH MEDRESESİ: S. 2558, sü. 3
FATİH MİLLET KİTAPLIĞI: S. 2350, sü. 2
FATİH MÜZESİ: S. 2422, sü. 1
FAZLULLAH, Şeyh: S. 2452, sü. 1
FEHİM: S. 2741, sü. 1
FELLAH: S. 2327, sü. 3
FENOL PLÂSTKLERİ: S. 2642, sü. 3
FERDİNAND II.: S. 2552, sü. 2
FERDİNAND III.: S. 2552, sü. 3
FERGANA: S. 2566, sü. 3
FERHAT BEY: S. 2360, sü. 3
FERİDÜTTİN ATTAR: S. 2417, sü. 3
FESSENDEN, Reginald A.: S. 2691, sü. 1
FETH-NÂME-İ KAMANİÇE: S. 2429, sü. 1
FEYYÛM: S. 2329, sü. 1
FINDIKPINARI YAYLASI: S. 2316, sü. 1
FİCHU, Emil: S. 2663, sü. 3
FİLANDER: S. 2807, sü. 1
FİLİBE: S. 2313, sü. 1
FİFTH AVENUE: S. 2454, sü. 2
FİNAL: S. 2510, sü. 1
FİRDEVSİLER: S. 2318, sü. 2
FİRUZ BEY CAMİSİ: S. 2340, sü. 2
FİZYOLOJİK RENK: S. 2709, sü. 3
FLEMİNG, Alexander: S. 2614, sü. 3
FLİNT: S. 2233, sü. 2
FLOGİSTAN TEORİSİ: S. 2499, sü. 1
FLORENCE NİGHTİNGALE YÜKSEK HEMŞİRE OKULU: S. 2459, sü. 2
FLORİDA YARIMADASI: S. 2233, sü. 1
FOCH, Mareşal: S. 2622, sü. 1
FORD, Henry: S. 2542, sü. 2
FOUQUER, Jean: S. 2350, sü. 1
FOX, James: S. 2689, sü. 1
FÖHN: S. 2748, sü. 1
FRA ANGELİCO: S. 2711, sü. 3
FRAGONARD: S. 2712, sü. 3
FRANCO, General: S. 2404, sü. 2
FRANÇOİS I.: S. 2360, sü. 3
FRAU ENSTAEDT, Julius: S. 2825, sü. 1
FREDERİCİ, Christian Ernst: S. 2639, sü. 3
FREN: S 2548, sü. 3
FRİEDRİCH, Davit: S. 2732, sü. 1
FUAT PAŞA: S. 2355, sü. 1
FUNCHAL: S. 2655, sü. 1
FUSUS'L-HİKEM: S. 2383, sü. 1
FYORD III.: S. 2622, sü. 2

G

GABEN, Fraulein von: S. 2479, sü. 1
GABOR'LAR: S. 2698, sü. 3
GABRİEL, Bathory: S. 2698, sü. 3
GACALI DERESİ: S. 2618, sü. 2
GALA GÖLÜ: S. 2313, sü. 1
GALİP: S. 2570, sü. 3
GALTHROPE: S. 2364, sü. 1
GALYA: S. 2314, sü. 2
GARDA GÖLÜ: S. 2647, sü. 1
GARONNE NEHRİ: S. 2635, sü. 2
GARZAN SUYU: S. 2409, sü. 1; S. 2809, sü. 2
GATİNEAU: S. 2552, sü. 1
GATUN GÖLÜ: S. 2593, sü. 2
GAY-LUSSAC: S. 2478, sü. 1
GAZYAĞI: S. 2625, sü. 3
GAZİ OSMAN PAŞA TÜRKÜSÜ: S. 2646, sü. 1
GAZALİ: S. 2417, sü. 3
GAZAN İLHAN: S. 2503, sü. 2
GAZİ GİRAY HAN: S. 2369, sü. 2
GEDİKPAŞA TİYATROSU: S. 2327, sü. 1
GEMEREZ DERESİ: S. 2317, sü. 1
GEMİ MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
GENÇ KALEMLER: S. 2564, sü. 1
GENÇLİK PARKI: S. 2603, sü. 2
GENEL ÖĞRETİM METOTLARI: S. 2559, sü. 3
GENEL PATOLOJİ: S. 2610, sü. 1
GENESSE NEHRİ: S. 2509, sü. 1
GENNARGENTU DAĞI: S. 2804, sü. 3
GEORGE V. OTELİ: 2540, sü. 3
GEORGE WASHİNGTON KÖPRÜSÜ: S. 2455, sü. 1
GERMİYAN BEYİ: S. 2384, sü. 3
GEYVE SUYU: S. 2763, sü. 2
GHİRLANDAJO: S. 2711, sü. 3
GİLBERT ADALARI: S. 2336, sü. 3
GİOTTO Dİ BONDONA: S. 2711, sü. 3
GİZLİ MÜREKKEP: S. 2414, sü. 2
GLOMMA: S. 2472, sü. 1
GOBİ ÇÖLÜ: S. 2359, sü. 1

GOLDEN GATE KÖPRÜSÜ: S. 2791, sü. 1
GÖĞÜS KAFESİ NEVRALJİSİ: S. 2452, sü. 2
GÖKÇEÖREN GÖLÜ: S 2763, sü. 2
GÖKSU NEHRİ: S. 2408, sü. 1
GÖLPINARLI, Abdülbaki: S. 2562, sü. 3
GÖMÜRGENÖZÜ: S. 2806, sü. 2
GÖREVSEL PSİKOZLAR: S. 2669, sü. 2
GÖSTERGELER: S. 2549, sü. 1
GÖZLÜBABA DAĞI: S. 2805, sü. 3
GÖZNE YAYLASI: S. 2316, sü. 1
GRANİTE TEPESİ: S. 2365, sü. 3
GROPİUS, W.: S. 2797, sü. 2
GRAVYER PEYNİRİ: S. 2630, sü. 1
GREAT SMOKY: S. 2471, sü. 2
GREENSBORE: S. 2471, sü. 2
GREENWİCH RASATHANESİ: S. 2701, sü. 1; S. 2313, sü. 2
GRİGORİOS: S. 2610, sü. 2
GRİMALDİ HANEDANI: S. 2363, sü. 2
GRİS, J.: S. 2713, sü. 1
GRÜNEWALD, M.: S. 2712, sü. 3
GUANA KOYU: S. 2719, sü. 1
GUARANİ KIZILDERİLİLERİ: S. 2599, sü. 2
GUİDO ARETİNUS: S. 2424, sü. 1
GURGE: S. 2646, sü. 1
GURKALAR: S. 2450, sü. 3
GUSTAF II.: S. 2513, sü. 1
GUSTAF ADOLF: S. 2552, sü. 2
GÜDÜMLÜ MERMİ: S. 2315, sü. 2; S. 2822, sü. 2
GÜHENS, Christian: S. 2750, sü. 3
GÜLAĞZI OVASI: S. 2378, sü. 1
GÜLHANE PARKI: S. 2603, sü. 1
GÜLİSTAN: S. 2757, sü. 1
GÜLLÜK KOYU: S. 2340, sü. 1
GÜNEŞ SAATİ: S. 2750, sü. 2
GÜNEY RODEZYA: S. 2721, sü. 3
GÜNLÜK AĞACI: S. 2557, sü. 1
GÜRSEL, Cemal: S. 2340, sü. 3
GYÖRGI, Rakoczy: S. 2699, sü. 1
GYÖRG II., Rakoczy: S. 2699, sü. 1

H

HAAKON: S. 2472, sü. 3; S. 2473, sü. 1
HABER-OSTWALD METODU: S. 2466, sü. 1
HACI ARİF BEY: S. 2426, sü. 1
HACI ÇIKRIK TÜRBESİ: S. 2464, sü. 2
HACI NUMAN AĞA: S. 2531, sü. 2
HACI SADULLAH AĞA: S. 2426, sü. 1
HACILR DAGI: S. 2789, sü. 3
HACREŞ DAĞLARI: S. 2406, sü. 3
HAÇOVA MEYDAN SAVAŞI: S. 2756, sü. 2
HADİCE, Hz.: S. 2413, sü. 2; S. 2379, sü. 1
HAFIZ MEHMET PAŞA: S. 2467, sü. 2
HAFSA: S. 2561, sü. 1
HAFSA VALİDE SULTAN: S. 2406, sü. 1
HAFSİLER: S. 2409, sü. 2
HÂİLE-İ OMANİYE: S. 2531, sü. 1
HAKIT DAĞI: S. 2804, sü. 1
HÂKİMİYETİ MİLLİYE: S. 2612, sü. 2
HALE, William: S. 2723, sü. 1
HALİD BİN VELİD: S. 2618, sü. 3
HALL BEY (Ramazanoğulları): S. 2699, sü. 3
HALİLPAŞA BURCU: S. 2742, sü. 2
HALİM BEY, Kuklacı: S. 2567, sü. 1
HALK MECLİSİ: S. 2726, sü. 1
HALK OYUNLARI: S. 2554, sü. 1
HALMAHERA ADASI: S. 2363, sü. 1
HÂM: S. 2473, sü. 3
HAMDANİ: S. 2406, sü. 3
HAMİDİYE: S. 2428, sü. 2
HAMİLTON: S. 2509, sü. 1
HAMİLTON, William: S. 2708, sü. 3
HAMURABİ KANUNLARI: S. 2512, sü. 2
HAMSİN: S. 2748, sü. 2
HAMZA BEY: S. 2699, sü. 3
HANBELİLİK: S 2416, sü. 3
HANDAK SAVAŞI: S. 2380, sü. 3
HANEDAN-I ÂL-İ OSMÂN: S. 2539, sü. 3
HANEFİLİK: S 2416, sü. 3
HANNOVER: S. 2664, sü. 3
HAREKET ORDUSU: S. 2553, sü. 1
HARUN, Peygamber: S. 2629, sü. 2
HÂRİCE VÂHASI: S. 2327, sü. 1
HARİCİLİK: S. 2416, sü. 3
HARKİ: S. 2508, sü. 3
HARKOV ANTLAŞMASI: S. 2718, sü. 1
HARRİNGTON, General: S. 2377, sü. 2
HARRİSBURG: S. 2615, sü. 1
HARTA VE KADASTRO MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 2
HARZEM: S. 2566, sü. 3
HATİB ZAKİRİ HASAN EFENDİ: S. 2425, sü. 3
HANSEN, Gerhart: S. 2351, sü. 2
HAUY, René Just: S. 2348, sü. 3
HAVA MOTORU: S. 2371, sü. 2
HAVAN: S. 2820, sü. 1
HAVRE, Le: S. 2470, sü. 3
HAYBER GEÇİDİ: S. 2569, sü. 1
HAYBER KALESİ: S. 2380, sü. 3
HAYDAR BEY: S. 2510, sü. 1
HAYDAR GRAY HAN: S. 2349, sü. 1
HAYR-ÂBÂD: S. 2429, sü. 1
HAYDARABAD: S. 2570, sü. 1
HAYRABAY: S. 2312, sü. 1
HAYYÂMLAR: S. 2318, sü. 2
HEBBEL, Friedrich: S. 2702, sü. 3
HECKEL, E.: S. 2713, sü. 1
HELENA: S. 2365, sü. 3
HELENİK DEVİR: S. 2794, sü. 3
HELSİNKİ OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
HEMOGLOBİN: S. 2632, sü. 3
HENLEİN: S. 2750, sü. 3
HERAKOL DAĞI: S. 2621, sü. 2
HERALD TRİBUNE: S 2455, sü. 2
HERCULA: S. 2449, sü. 2
HELMHOLTZ, Hermann von: S. 2478, sü. 3
HEYKEL MERMERİ: S. 2315, sü. 1
HEZARFEN AHMET ÇELEBİ: S. 2641, sü. 1
HIDIRLIK TEPESİ: S. 2340, sü. 1
HINZIR DAĞI: S. 2631, sü. 1
HİRE DAĞI: S. 2379, sü. 1
HIRKA DAĞI: S. 2453, sü. 1
HIZIR REİS: S. 2528, sü. 1
HIZIR ŞAH BEY: S. 2808, sü. 3
HIZIRZADE MEHMET PŞ. CAMİSİ: S. 2531, sü. 3
HIYVE: S. 2567, sü. 1
HİCAZ: S. 2426, sü. 3; S. 2811, sü. 1
HİDROLİK FREN: S. 2549, sü. 1
HİDROLİK MOTOR: S. 2371, sü. 1
HİGROMETRE: S. 2320, sü. 2
HİLTON, Conrad: S. 2540, sü. 3
HİNDEMİTH, Paul: S. 2423, sü. 3
HİNDİKUŞ DAĞLARI: S. 2569, sü. 1
HOCA NAUM TİYATROSU: S. 2326, sü. 3
HOCANTI SUYU: S. 2408, sü. 1
HOCAT GÖLÜ: S. 2340, sü. 1
HODLER, F.: S. 2713, sü. 1
HODUL DAĞI: S. 2453, sü. 1
HOGARTH: S. 2712, sü. 3
HOKAM: S. 2567, sü. 1
HOLÂNDA PEYNİRİ: S. 2630, sü. 1
HORN BURNU: S. 2593, sü. 1
HOYRAN GÖLÜ: S. 2838, sü. 3
HUBBLE, Edwin: S. 2707, sü. 3
HÛD: S. 2629, sü. 2
HUDEYBİYE SAVAŞI: S. 2380, sü. 3
HUDEYDE LİMANI: S. 2792, sü. 1
HUDSON, Henry: S. 2454, sü. 1
HUDSON NEHRİ: S. 2453, sü. 3; S. 2509, sü. 1
HUDUT ve SAHİLLER SAĞLIK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: S. 2760, sü. 3
HUHEHOT: S. 2359, sü. 1
HUL: S. 2552, sü. 1
HULÂFÂ-YI RAŞİDÛN: S. 2329, sü. 2
HUNHUKEİ DAĞLARI: S. 2359, sü. 3
HUNNE: S. 2316, sü. 3
HURREM SULTAN: S. 2406, sü. 1
HURUFİ: S. 2452, sü. 1
HUSREV PAŞA: S. 2401, sü. 3
HÜDABENDE, Şah: S. 2758, sü. 3
HÜDAİ CAMİSİ: S. 2798, sü. 3
HÜDAİ HAMAMI: S. 2798, sü. 3
HÜMAYUN: S. 2426, sü. 3
HUMÂYUNÂBÂD: S. 2803, sü. 2
HÜNERNAME: S. 2350, sü. 2
HÜRMÜZ IV.: S. 2475, sü. 2
HÜRRİYET HEYKELİ: S. 2454, sü. 3
HÜRREMÂBAD: S. 2749, sü. 3
HÜSEYİN DANİŞ: S. 2562, sü. 3
HÜSEYİN ŞAH I.: S. 2758, sü. 3
HÜSEYİN FAHRETTİN: S. 2425, sü. 1
HÜSEYİN SAFEVİ, Şah: S. 2758, sü. 2
HÜSEYNİ: S. 2426, sü. 3
HÜSREV BEY: S. 2360, sü. 3

I

IĞDIR OVASI: S. 2406, sü. 3
IŞIL, Hüseyin Rıfat: S. 2562, sü. 3

İ

İAŞİ (Yaş): S. 2733, sü. 1
İBNİ RÜŞT: S. 2417, sü. 3
İBN-İ TUFEYL: S. 2417, sü. 3
İBRAHİM (Murabıt Sultanı): S. 2383, sü. 1
İBRAHİM BEY: S. 2310, sü. 2
İBRAHİM BEY I. (Ramazanoğulları): S. 2699, sü .3
İBRAHİM PAŞA: S. 2467, sü. 2
İBRAHİM PAŞA II.: S. 2699, sü. 3
İBRAHİM, Hz.: S. 2379, sü. 3; S. 2629, sü. 2
İKRAM ALİ: S. 2570, sü. 3
İÇ MOĞOLİSTAN: S. 2359, sü. 1
İÇKALE, Samsun: S. 2790, sü. 2
İDADİLER: S. 2559, sü. 1
İDRİS, Hz. S. 2629, sü. 2
İFE: S. 2461, sü. 1
İFTAR: S. 2527, sü. 3
İGNAZ, Paderewski: S. 2569, sü. 1
İGOR: S. 2471, sü. 1
İKİNDİ NAMAZI: S. 2431, sü. 3
İLK ÖĞRETİM: S. 2559, sü. 1
İLYAS, Hz. S. 2629, sü. 2
İLYAS BEY: S. 2310, sü. 2; S. 2808, sü. 3
İMAM MÂLİK: S. 2350, sü. 3
İMPARATORLUK OKULLARI: S. 2501, sü. 1
İNCE MİNARE (Erzurum): S. 2347, sü. 2
İNCİL: S. 2379, sü. 2
İNCİRLİ: S. 2508, sü. 3
İNÇON: S. 2843, sü. 2
İNŞAAT MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
İONNES V.: S. 2516, sü. 1
İSA, Hz.: S. 2629, sü. 2; S. 2316, sü. 3
İSABEY DAĞI: S. 2383, sü. 2
İSEO GÖLÜ: S. 2547, sü. 1
İSHAK: S. 2629, sü. 2
İSHAK (Murabıt Sultanı): S. 2383, sü. 1
İSHAK BEY: S. 2309, sü. 3
İSHAK ÇELEBİ: S. 2808, sü. 3
İSKENDERİYE KİLİSESİ: S. 2611, sü. 2
İSMAİL: S. 2629, sü. 2
İSMAİL DEDE EFENDİ: S. 2426, sü. 1
İSMAİL HAKKI BEY: S. 2510, sü. 1; S. 2426, sü. 1
İSMAİL SİVRİSİ: S. 2309, sü. 2
İSMAİL, Şah I.: S. 2758, sü. 3
İSMAİL, Şah II.: S. 2758, sü. 3
İSMAİL ZÜHTÜ, Hattat: S. 2698, sü. 3
İSMAİLİLİK: S. 2416, sü. 3
İSPANYA İÇ SAVAŞI: S. 2404, sü. 2
İSTANBUL DESESİ: S. 2805, sü. 1
İSTANBUL PETROL RAFİNERİSİ: S. 2628, sü. 3
İSTANKÖY: S. 2508, sü. 3
İSTİKLÂL MARŞI: S. 2428, sü. 2
İSTOP: S. 2548, sü. 3
İSVEÇ-FRANSA SAVAŞI: S. 2552, sü. 1
İSVEÇ SAVAŞI: S. 2552, sü. 1
İŞLEMLER YOLU: S. 2560, sü. 1
İŞLETME MÜHENDSLİĞİ: S. 2412, sü. 2
İŞTİRAK NAFAKASI: S. 2429, sü. 3
İTTİHAD-I MUHAMMEDİ: S. 2552, sü. 3
İVO: S. 2461, sü. 1
İYON SAVAŞI: S. 2614, sü. 1
İYONYEN DÜZENİ: S. 2343, sü.
İZLİ MERMİ: S. 2315, sü. 2
İZZET MOLLA: S. 2355, sü. 1
İZZET PAŞA: S. 2364, sü. 1
İZZET PAŞA CAMİSİ: S. 2759, sü. 2

J

JACKSON: S. 2351, sü. 3
JAMES, William: S. 2661, sü. 1
JAPON PİRİNCİ: S. 2636, sü. 3
JEFFERSON CİTY: S. 2352, sü. 2
JEHOL EYALETİ: S. 2359, sü. 1
JODEL, Etienne: S. 2645, sü. 2
JULİAN AKADEMİSİ: S. 2432, sü. 3
JULİANUS: S. 2808, sü. 3
JULİUS II.: S. 2233, sü. 2
JUNG, Carl: S. 2666, sü. 2
JUNGNER: S. 2463, sü. 2

K

KAADİSİYA MEYDAN SAVAŞI: S. 2562, sü. 1; S. 2809, sü. 1
KABAKÇI MUSTAFA İSYANI: S. 2833, sü. 2
KABULİ: S. 2741, sü. 1
KAÇKAR DAĞI: S. 2719, sü. 3
KAGERA NEHRİ: S. 2464, sü. 2
KÂĞIT ve TALİH OYUNLARI: S. 2554, sü. 1
KAKATUA: S. 2596, sü. 3
KALAS: S. 2733, sü. 1
KALİMNOS: S. 2508, sü. 3
KALVİNİSTLER: S. 2664, sü. 1
KAMBUR NAZİF: S. 2356, sü. 1
KAMÇATKA YARIMADASI: S. 2480, sü. 3
KAMERUN DAĞLARI: S. 2461, sü. 1
KANARYA ADALARI: S. 2402, sü. 1
KANDİNSKY, V.: S. 2713, sü. 1; S. 2470, sü. 3
KANSU: S. 2832, sü. 3
KANSU GURİ: S. 2312, sü. 1
KAOT: S. 2319, sü. 3
KAPIKULU OCAKLARI: S. 2536, sü. 3
KAPTAN-I DERYA HALİL PAŞA: S. 2559, sü. 1
KARAAĞAÇ: S. 2803, sü. 2
KARADUL: S. 2565, sü. 1
KARAKILÇIK, Pirinç: S. 2636, sü. 2
KARABOĞAZ GÖLÜ: S. 2789, sü. 3; S. 2763, sü. 2
KARACABEY HARASI: S. 2406, sü. 1
KARAÇAY: S. 2801, sü. 1
KARADAĞLAR: S. 2566, sü. 2
KARAGÖL DAĞLARI: S. 2317, sü. 3
KARAHİSAR: S. 2431, sü. 3
KARAHOÇU: S. 2350, sü. 1
KARAKAYA TEPESİ: S. 2759, sü. 1
KARAKUM ÇÖLÜ: S. 2566, sü. 2
KARAMANİ MEHMET EFENDİ: S. 2756, sü. 2
KARAMUSTAFA PAŞA, Merzifonlu: S. 2317, sü. 2
KARAMUT GÖLÜ: S. 2377, sü. 3
KARANFİL DAĞI: S. 2659, sü. 3
KARANLIK TÜRBE: S. 2464, sü. 2
KARASABAN: S. 2753, sü. 1
KARASU: S. 2611, sü. 1
KARATEPE: S. 2648, sü. 1
KARAYAYLA: S. 2313, sü. 1
KARAYEL: S. 2747, sü. 2
KARBOHİDRAT METABOLİZMASI: S. 2318, sü. 3
KARCIĞAR: S. 2426, sü. 3
KARGIN DAĞI: S. 2453, sü. 1
KARINCA, (Karakaya) Dağları: S. 2464, sü. 1
KARIŞIK METOT: S. 2559, sü. 3
KARLOFÇA ANTLAŞMASI: S. 2605, sü. 2
KARME DAĞLARI: S. 2409, sü. 1
KAROLİN ADALARI: S. 2336, sü. 3
KAROTEN: S. 2632, sü. 2
KARPAT DAĞLARI: S. 2477, sü. 2
KARS ÇAYI: S. 2806, sü. 1
KASR-I CENÂN: S. 2749, sü. 3
KASR-I NEŞAT: S. 2749, sü. 3
KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI: S. 2401, sü. 3
KASSEL: S. 2664, sü. 3
KAŞAR PEYNİRİ: S. 2630, sü. 1
KAŞOT: S. 2508, sü. 3
KATAKOMP: S. 2325, sü. 3
KATİF YARIMADASI: S. 2768, sü. 1
KATMANDU: S. 2449, sü. 3
KATOWİCE: S. 2650, sü. 3
KAYA MEZARLARI: S. 2325, sü. 3

KAYMACIDERE: S. 2801, sü. 1
KAZ GÖLÜ: S. 2377, sü. 3
KEÇİ DAĞI: S. 2785, sü. 2
KEÇİKIRAN TEPESİ: S. 2303, sü. 2
KELEMİŞ DAĞI: S. 2409, sü. 1
KELKİT ÇAYI: 2715, sü. 2
KEMANKEŞ: S. 2465, sü. 1
KENSİNGTON OTELİ: S. 2540, sü. 3
KENZU'L-ELHAN: S. 2310, sü. 3
KEPEK (SEBORE HASTALIĞI): S. 2756, sü. 1
KERME KÖRFEZİ: S. 2340, sü. 1
KERPE: S. 2508, sü. 3
KEŞİŞLEME: S. 2747, sü. 2
KEYKÂVUS: S. 2381, sü. 3
KHİTAİRON DAĞI: S. 2497, sü. 1
KHUFU, (Keops): S. 2328, sü. 3
KIBLE, Rüzgâr: S. 2747, sü. 2
KIBTÎ: S. 2328, sü. 1
KILÇIKSIZ ÇELTİK: S. 2636, sü. 2
KIRAK KAPISI (Boğazköy): S. 2793, sü. 1
KIRAN TEPESİ: S. 2377, sü. 2
KIRIM SAVAŞI: S. 2760, sü. 2
KIRK KIZLAR TÜRBESİ: S. 2464, sü. 2
KIRKPINAR SUYU: S. 2408, sü. 1
KIRLANGIÇ DAĞI: S. 2377, sü. 1
KIRLANGIÇTEPE: S. 2453, sü. 1
KIRMIZI ÇELTİK: S. 2636, sü. 2
KIRMIZI ÇELTİK: S. 2636, sü. 2
KIŞ OLİMPİYATLARI: S. 2506, sü. 1
KIYI RESİFLERİ: S. 2311, sü. 1
KIZILCA GÖL: S. 2763, sü. 2
KIZILDAĞ: S. 2408, sü. 1
KIZILDERE: S. 2431, sü. 3
KIZILHİSAR: S. 2477, sü. 3
KIZNEYİ: S. 2456, sü. 1
KIZNEYİ MÂBEYNİ: 2456, sü. 1
KİLİM: S. 2827, sü. 1
KİMYA MÜHENDİSLİĞİ: 2412, sü. 1
KİNGAN DAĞLARI: S. 2359, sü. 1
KİNGSTON: S. 2509, sü. 1; S. 2552, sü. 1
KİNSAİ: S. 2594, sü. 1
KİRCHNER: S. 2713, sü. 1
KİRMASTI ÇAYI: S. 2406, sü. 2
KİŞMİRCE: S. 2570, sü. 1
KİŞNEV: S 2361, sü. 1
KİTÂB-I BAHRİYE: S. 2635, sü. 3
KİTWE: S. 2721, sü. 3
KİYÜK KAĞAN: S. 2360, sü. 3
KLÂSİK DEVİR: S. 2794, sü. 3
KLÂSİSİZM: S. 2796, sü. 3
KLEE, P.: S. 2715, sü. 1
KLİMANJARO TEPESİ: S. 2430, sü. 3
KOBDO GÖLÜ: S. 2358, sü. 3
KOBLENZ: S. 2664, sü. 3
KOCADAĞ: S. 2631, sü. 1; S. 2789, sü. 3; S. 2340, sü. 1
KOCA DAĞLARI: S. 2431, sü. 3
KOCAGÖL: S. 2790, sü. 1
KOCA HIZIR PAŞA: S. 2530, sü. 3
KOÇBOYNUZU TEPESİ: S. 2618, sü. 2
KODALLI, Nevit: S. 2510, sü. 1
KOÇGÖLBAŞI DAĞI: S. 2382, sü. 3
KOÇKAL DAĞLARI: S. 2566, sü. 2
KOKLAR: S. 2337, sü. 3
KOKOSCHA, O.: S. 2713, sü. 1
KOLAN BALIĞI: S. 2316, sü. 2
KOLEKTİF ŞİRKET: S. 2525, sü. 2
KOLOFAN: S. 2643, sü. 1
KOLOMBO: S. 2847, sü. 1
KOMANDİT ŞİRKET: S. 2525, sü. 2
KOMPRESYON FRENİ: S. 2548, sü. 2
KONİBÂDEM: S. 2567, sü. 1
KONRAD III.: S. 2318, sü. 1
KONVAR, Canel: S. 2506, sü. 1
KONYA DÜZLÜĞÜ: S. 2553, sü. 2
KOOPERATİF: S. 2525, sü. 2
KOPAL: S. 2648, sü. 2
KOPYA MÜREKKEBİ: S. 2414, sü. 1
KORENT KÖRFEZİ: S. 2367, sü. 3
KORKUT, Sultan: S. 2528, sü. 1
KORO: S. 2510, sü. 1
KOSTANTİN, Grandük: S. 2463, sü. 2
KÖLN (Kolonya): S. 2664, sü. 3
KÖNİGSBERG: S. 2664, sü. 3
KÖRKANDİL DAĞI: S. 2621, sü. 2
KÖPEKLİ DAĞI: S. 2377, sü. 1
KÖPRÜCÜK KEMİĞİ: S. 2506, sü. 2
KÖPRÜLÜ CAMİSİ: S. 2759, sü. 2
KÖSEM MAHPEYKER VALİDE SULTAN: S. 2401, sü. 2
KÖSTENCE: S. 2733, sü. 1
KÖYCEĞİZ GÖLÜ: S. 2378, sü. 2
KRAJOVA: S. 2733, sü. 2
KRAKOW: S. 2650, sü. 3
KRANK MİLİ: S. 2544, sü. 3
KREMLİN SARAYI: S. 2369, sü. 3
KRÜGER: S. 2732, sü. 2
KUBÂD I.: S. 2475, sü. 2
KUBBE VEZİRLERİ: S. 2536, sü. 2
KUBİLAY KAĞAN: S. 2360, sü. 3
KUDÜS KİLİSESİ: S. 2610, sü. 2
KULAK TÜRBESİ: S. 2464, sü. 2
KUM SAATİ: S. 2750, sü. 2
KUPİDON: S. 2669, sü. 2
KUPKA: S. 2470, sü. 3
KURAMAZ DAĞI: S. 2631, sü. 1
KURGAN: S. 2326, sü. 1
KURİL ADALARI: S. 2480, sü. 3
KURT DAĞLARI: S. 2717, sü. 1
KURT SUYU: S. 2408, sü. 1
KURUÇAY: S. 2801, sü. 1
KURUKÜMES DAĞI: S. 2340, sü. 1
KUŞGÖNÜ: S. 2607, sü. 1
KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN BEY: S. 2480, sü. 1
KUTB-MİNÂR: S. 2347, sü. 2
KUTB-I NÂYÎ: S. 2426, sü. 1
KUZEY RODEZYA: S. 2721, sü. 3
KÜÇÜKCAMİ: S. 2798, sü. 3
KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI: S. 2743, sü. 3
KÜÇÜK MENDERES OVASI: S. 2553, sü. 2
KÜÇÜK MEHMET AĞA: S. 2426, sü. 1
KÜÇÜK OSMAN BEY: S. 2531, sü. 2
KÜÇÜK St. BERNARD GEÇİDİ: S. 2761, sü. 2
KÜÇÜK TAİPE ADALARI: S. 2656, sü. 1
KÜFLÜ PEYNİRLER: S. 2630, sü. 1
KÜKÜRT DAĞI: S. 2798, sü. 3
KÜREK KEMİĞİ: S. 2508, sü. 2
KÜRDÎ: S. 2426, sü. 3
KÜRT ZEND: S. 2429, sü. 2
KÜSTÜMOTU: S. 2347, sü. 1

L

LÂDİK GÖLÜ: S. 2790, sü. 1
LAGİTLER: S. 2329, sü. 2
LAGOS: S. 2461, sü. 1
LA HAYE YÖNETMELİĞİ: S. 2418, sü. 3
LÂHUR: S. 2614, sü. 2
LAJOS II.: S. 2360, sü. 3
LAJOS V.: S. 2383, sü. 2
LÂLE DEVRİ: S. 2426, sü. 1
LAMBERT, Pierre de la Motte-: S. 2352, sü. 3
LANSİNG: S. 2233, sü. 2
LAO-ÇE: S. 2629, sü. 3
LASCAUX MAĞARALARI: S. 2497, sü. 3
LATERON ANTLAŞMASI: S. 2725, sü. 1; S. 2596, sü. 3
LECCO: S. 2647, sü. 1
LECLANCHÉ, Georges: S. 2633, sü. 2
LEHAR, Franz: S. 2510, sü. 1
LEHİM PERÇİNLERİ: S. 2637, sü. 1
LEHİSTAN SAVAŞI: S. 2530, sü. 3
LEMAN GÖLÜ: S. 2717, sü. 2
LEPONTİNE ALPLERİ: S. 2761, sü. 2
LEROS: S. 2508, sü. 3
LEVASSON, Emile: S. 2542, sü. 1
LEYLÂ HANIM: S. 2741, sü. 1
LEON: S. 2461, sü. 3
LEYS BEY: S. 2310, sü. 2
LİGÜRLER: S. 2725, sü. 2
LİLİENTHAL: S. 2641, sü. 1
LİMA: S. 2619, sü. 1
LİMNİ ADASI: S. 2364, sü. 1
LİMAN GÖLÜ: S. 2789, sü. 3
LİMİTED: S. 2525, sü. 2
LİNDESNAES BURNU: S. 2471, sü. 3
LİPSOS: S. 2508, sü. 3
LİSANDROS: S. 2614, sü. 1
LİSLE, Leconte de: S. 2702, sü. 3
LİVİNGSTONE: S. 2721, sü. 3
LİZBON: S. 2654, sü. 1
LLANO, de: S. 2753, sü. 2
LOCKE, John: S. 2611, sü. 3
LODGE-OLİVER: S. 2690, sü. 3
LODOS: S. 2767, sü. 2
LODZ: S. 2650, sü. 3
LOUİS II.: S. 2363, sü. 3
LOUİS VII.: S. 2318, sü. 1
LOUİS XVI.: S. 2517, sü. 3
LOUİS PHİLİPPE: S. 2517, sü. 3
LOURENÇO MARQUES: S. 2374, sü. 3
LONDRA OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
LOUVRE, Don: S. 2498, sü. 1
LOUVRE SARAYI: S. 2346, sü. 2
LUANSHYA: S. 2721, sü. 3
LUBLİN: S. 2650, sü. 3
LUGOS MEYDAN SAVAŞI: S. 2405, sü. 1
LUKSOR SARAYI: S. 2699, sü. 3
LÛKSÛR: S. 2328, sü. 2
LUNDY ADASI: S. 2402, sü. 2
LUSAKA: S. 2721, sü. 3
LÛT: S. 2629, sü. 2
LÜTÜRYENLER: S. 2664, sü. 1
LYON KÖRFEZİ: S. 2717, sü. 3

M

MAARİF NEZARETİ: S. 2340, sü. 3
MAARİF-İ UMUMİYE NEZARETİ: S. 2341, sü. 3
MACAR OSMAN PAŞA: S. 2457, sü. 3
MAÇAN YAYLASI: S. 2616, sü. 1
MADEN MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
MADEN TETKİK VE ARAMA ENSTİTÜSÜ: S. 2628, sü. 1
MAGDEBURG: S. 2664, sü. 3
MAGGİORE GÖLÜ: S. 2647, sü. 1
MAHMUT BEY: S. 2699, sü. 3
MAHMUT CELÂLETTİN PAŞA: S. 2426, sü. 1
MAHMUT, Sultan (Horasan Selçukluları): S. 2831, sü. 1
MAHMUT ŞEVKET PAŞA: S. 2553, sü. 1
MAKİNA MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
MAL HATUN: S. 2530, sü. 2
MALİKİLİK: S. 2416, sü. 3
MALLEİN KAPSÜLÜ: S. 2739, sü. 2
MANAGUA: S. 2461, sü. 3
MANAGUA GÖLÜ: S. 2461, sü. 3
MANASTIR DAĞLARI: S. 2431, sü. 3
MANCINIK TEPESİ: S. 2822, sü. 3
MANDALYA KÖRFEZİ: S. 2340, sü. 1
MANFRED UVERTÜRÜ (Schumann'ın eseri): S. 2825, sü. 3
MANHATTAN ADASI: S. 2454, sü. 2
MANİPUR MİHRACESİ: S. 2335, sü. 2
MANSUP MİRASÇI: S. 2350, sü. 3
MANSUR: S. 2456, sü. 1
MANSUR MÂBEYNİ: S. 2456, sü. 1
MANSUR NISFİYE: S. 2456, sü. 3
MARANON: S. 2619, sü. 2
MARDİN DAĞLARI: S. 2474, sü. 3
MARINCA DERESİ: S. 2317, sü. 1
MARİANA ADALARI: S. 2336, sü. 3
MARİN YARIMADASI: S. 2791, sü. 1
MARMARA GÖLÜ: S. 2785, sü. 2
MARSHALL ADALARI: S. 2336, sü. 3
MARŞ MOTORU: S. 2544, sü. 3
MASACCİO: S. 2711, sü. 3
MATİGNON HANEDANI: S. 2363, sü. 2
MATİSSE: S. 2713, sü. 1
MAVİ NİL: 2. 2464, sü. 2
MAXWEL, James Clerk: S. 2690, sü. 2
MAYSUR MİHRACESİ: S. 2335, sü. 2
MAZARAKİS, General: S. 2377, sü. 2
MAZI MÜREKKEBİ: S. 2414, sü. 1
MEDAYİN: S. 2808, sü. 3
MEDİCİ, Catherine de: S. 2603, sü. 1
MEDİNE: S. 2812, sü. 3
MEDLEN: S. 2464, sü. 3
MEDRESELER: S. 2558, sü. 3
MEDYUM: S. 2310, sü. 2
MEHMET (Saltuk Hükümdarı): S. 2786, sü. 3
MEHMET I. (Kirman Selçukluları): S. 2831, sü. 3
MEHMET II. (Kirman Selçukluları): S. 2831, sü. 3
MEHMET, Sultan (Irak Selçukluları): S. 2831, sü. 1
MEHMET AĞA, Mimar: S. 2315, sü. 1
MEHMET ALİ CİNNAH: S. 2751, sü. 1
MEHMET BEY: S. 2310, sü. 2
MEHMET CELÂLETTİN: S. 2425, sü. 1
MEHMET GİRAY I.: S. 2349, sü. 1
MEİS ADASI: S. 2508, sü. 3
MEKANİK FREN: S. 2548, sü. 3
MEKANİK PİRİNÇLER: S. 2637, sü. 1
MEKÂTİB-İ UMUMİYE NEZARETİ: S. 2559, sü. 1; S. 2340, sü. III
MEKKE: S. 2812, sü. 3
MEKR-İ MUACCEL: S. 2461, sü. 2
MEKSİKA SAVAŞI: S. 2723, sü. 1
MEKTEB-İ HARBİYE: S. 2559, sü. 1
MEKTEB-İ SULTANİ: S. 2420, sü. 1
MEKTEB-İ TIBBİYE: S. 2559, sü. 1
MELANİN: S. 2632, sü. 2
MELANİN PLÂSTİKLERİ: S. 2642, sü. 3
MELBOURN OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
MELET ÇAYI: S. 2512, sü. 1; S. 2317, sü. 3
MELİK GAZİ TÜRBESİ: S. 2454, sü. 2
MELİKŞAH: S. 2786, sü. 3
MELİK-ŞAH II. (Horasan Selçukluları): S. 2831, sü. 1
MELODİ: S. 2422, sü. 3
MEMLİNG, H.: S. 2712, sü. 3
MENENGOKOK: S. 2309, sü. 1
MENGEN SUYU: S. 2309, sü. 2
MENGÜ TİMUR: S. 2768, sü. 1
MENGÜCEK GAZİ: S. 2309, sü. 3
MENGÜ KAĞAN: S. 2360, sü. 3
MENTEŞE BEY: S. 2310, sü. 2
MENTEŞEOĞULLARI: S. 2340, sü. 2
MENZİL TAŞI: S. 2465, sü. 2
MERCAN DAĞI: S. 2382, sü. 3
MERCEDES-BENZ: S. 2544, sü. 2
MERİÇ OVASI: S. 2313, sü. 1
MERKEZCİL KUVVET: S. 2313, sü. 3
MERSİN MORİNASI: S. 2316, sü. 2
MERSİN RAFİNERİSİ: S. 2628, sü. 3
MERSİNLİOĞLU: S. 2316, sü. 1
MERVÂN: S. 2562, sü. 2
MERYEM: S. 2316, sü. 3
MESCİD-EL AKSA: S. 2350, sü. 3
MESCİD-EL HARÂM: S. 2350, sü. 3
MESMER, Franz: S. 2666, sü. 3
MESSİNA KÖRFEZİ: S. 2367, sü. 1
MESUT BEY: S. 2310, sü. 2
MESUT, Sultan (Irak Selçukluları): S. 2831, sü. 2
MEŞHET SUYU: S. 2318, sü. 2
MEŞRUF DERESİ: S. 2317, sü. 1
MEŞRUTİYET: S. 2318, sü. 2
MEŞRUTİYET II.: S. 2318, sü. 2
METİL SALİSLATI: S. 2585, sü. 3
METROPOLİTAN MUSEUM: S. 2364, sü. 2
MEYVADIŞI: S. 2324, sü. 1
MEYVAORTASI: S. 2324, sü. 1
MEYVAYAPRAK: S. 2324, sü. 1
MEZOMORTA HÜSEYİN PAŞA: S. 2404, sü. 3
MISIR NİŞASTASI: S. 2465, sü. 3
MİAMİ NEHRİ: S. 2233, sü. 1
MİCHELSON, A.: S. 2705, sü. 1
MİDE İLTİHAPLARI: S. 2334, sü. 1
MİDE URLARI: S. 2334, sü. 1
MİDYAT DAĞLARI: S. 2334, sü. 2
MİHRAN: S. 2832, sü. 3
MİHRİMAH CAMİSİ: S. 2335, sü. 2; S. 2335, sü. 3
MİHRİŞAH EMİNE KADINEFENDİ: S. 2405, sü. 1
MİHVER DEVLETLERİ: S. 2404, sü. 2
MİJÖSA: S. 2472, sü. 1
MİKROKOKLAR: S. 2337, sü. 3
MİLL, Stuart: S. 2708, sü. 3
MİLLET ÜSLÛBU: S. 2342, sü. 3
MİLLETLER CEMİYETİ: S. 2568, sü. 1
MİR HASAN: S. 2570, sü. 3
MİR MUSAVVİR: S. 2349, sü. 3
MİR NAKKAŞ: S. 2349, sü. 3
MİRAÇ: S. 2322, sü. 3
MİRAS HUKUKU: S. 2351, sü. 1
MİRO, J.: S. 2715, sü. 1
MİRZA: S. 2758, sü. 2
MİRZA ALİ: S. 2349, sü. 3
MİSK FARESİ: S. 2351, sü. 1
MİSK KEDİSİ: S. 2351, sü. 2
MİSK ÖKÜZÜ: S. 2351, sü. 2
MİSBAK: S. 2636, sü. 2
MİSTİSİZM (Seçmecilik'te): S. 2827, sü. 3
MİSTRAL: S. 2748, sü. 2
MİTCHELL TEPESİ: S. 2471, sü. 2
MİTHAT PAŞA: S. 2353, sü. 1
MOBİL: S. 2628, sü. 3
MODERN ART MUSEUM: S. 2364, sü. 2
MOLTKE: S. 2467, sü. 2
MONBELLİ: S. 2377, sü. 2
MONDRİAN, P.: S. 2715, sü. 1
MONROE, James: S. 2365, sü. 1
MONTSERRAT ADASI: S. 2748, sü. 3
MORLEY: S. 2705, sü. 1
MORMON: S. 2452, sü. 1
MORMON KİTABI: S. 2368, sü. 2
MOREAS, Jean: S. 2449, sü. 2
MOTORİN: S. 2626, sü. 1
MOZAMBİK: S. 2656, sü. 1
MOZAYİK MÜZESİ: S. 2422, sü. 1
MUALLİM NACİ: S. 2741, sü. 1
MUDANYA TEPELERİ: S. 2377, sü. 2
MUDURNU ÇAYI: S. 2763, sü. 2; S. 2377, sü. 3
MUGLA OVASI: S. 2378, sü. 1
MUHAMMED, Hz.: S. 2629, sü. 2
MUHAREBE GEMİLERİ (Savaş Silâhları): S. 2821, sü. 1
MUHRİPLER (Savaş Silâhları): S. 2821, sü. 2
MUHSİN: S. 2356, sü. 1
MUKATTAM DAĞI: S. 2327, sü. 2
MULTAN: S. 2570, sü. 2
MUNCH, E.: S. 2713, sü. 1
MUNZUR DAĞI: S. 2382, sü. 3
MURAT II.: S. 2317, sü. 2
MURAT REİS: S. 2402, sü. 1
MUSA: S. 2629, sü. 2
MUSA DAĞI: S. 2787, sü. 3
MUSA HEYKELİ: S. 2233, sü. 2
MUSA SÜREYYA BEY: S. 2426, sü. 2
MUSALLA TEPESİ: S. 2722, sü. 2
MUSONLAR ASYASI: S. 2747, sü. 3
MUSTAFA İZZET EFENDİ, Kazasker: S. 2426, sü. 1
MUSTAFA KEMAL BEY: S. 2553, sü. 1
MUSTAFA PAŞA, Damat: S. 2429, sü. 1
MUŞ OVASI: S. 2407, sü. 3
MUREUP: S. 2322, sü. 2
MUT OVASI: S. 2408, sü. 1
MUZAFFER ALİ: S. 2349, sü. 3
MUZAFFERETTİN EBUBEKİR KUTLUK HAN: S. 2768, sü. 1
MÜEZZİNZADE AHMET PAŞA, Damat: S. 2401, sü. 3
MÜHENDİSHANE-İ BERRİ-İ HUMAYUN: S. 2558, sü. 3
MÜLÂZİME: S. 2621, sü. 3
MÜNACAAT: S. 2322, sü. 3
MÜNSTER: S. 2664, sü. 3
MÜNŞEÂT: S. 2429, sü. 1
MÜSTAHSEN: S 2456, sü. 1
MÜSTAHSEN MÂBEYNİ: S. 2456, sü. 1

N

NADİR HAN: S. 2453, sü. 2
NAİMA TARİHİ: S. 2701, sü. 3
NADİR ŞAH, S. 2758, sü. 2
NAKKAŞ MUHAMMEDİ: S. 2349, sü. 3
NALDÖKEN TEPEİ: S. 2309, sü. 2
NALLIHAN: S. 2431, sü. 3
NAMULİ TEPESİ: S. 2374, sü. 3
NARKİSSOS: S. 2665, sü. 3
NARVİK: S. 2472, sü. 3
NASUH PAŞA, Vezir: S. 2431, sü. 3
NATİONAL GALLERY: S. 2364, sü. 2
NAYLON: S. 2642, sü. 3
NAZIM PAŞA: S. 2552, sü. 3
NDOLA: S. 2721, sü. 3
NEBİ: S. 2629, sü. 1
NECİT: S. 2811, sü. 2
NEFESLİ SAZLAR: S. 2516, sü. 3
NEGRİLLOLAR: S. 2632, sü. 2
NEGRİTOLAR: S. 2632, sü. 2
NEMANGAN: S. 2566, sü. 3
NEMRUT DAĞI: S. 2479, sü. 1
NEMRUT GÖLÜ: S. 2449, sü. 1
NERGİS AHMET EFENDİ: S. 2451, sü. 2
NERİ, Santa Filippo di: S. 2510, sü. 3
NERON: S. 2317, sü. 3
NESTORİUS: S. 2452, sü. 2
NEŞETÂBÂT: S. 2749, sü. 2; S. 2803, sü. 1
NETRO: S. 2797, sü. 2
NEUNKİRCHEN: S. 2750, sü. 1
NEUVE ADASI: S. 2402, sü. 2
NEVÂ: S. 2426, sü. 3
NEV'İ: S. 2452, sü. 2
NEVİS ADASI: S. 2748, sü. 3
NEVRUZİYE: S. 2452, sü. 3
NEVVÂB: S. 2335, sü. 2
NEZİR AHMET: S. 2570, sü. 3
NİAGARA NEHRİ: S. 2509, sü. 1
NİAMEY: S. 2460, sü. 3
NİCOT, Jacques: S. 2463, sü. 3
NİGÂRİ: S. 2350, sü. 2
NİHAVEND: S. 2809, sü. 1
NİKOLA, Grandük: S. 2646, sü. 1
NİLÜFER ÇAYI: S. 2377, sü. 2
NİRÂN: S. 2457, sü. 3
NİŞASTA ŞEKERİ: S. 2465, sü. 3
NİYABET DEVİR: S. 2517, sü. 3
NİYET: S. 2432, sü. 1
NİZAM: S. 2335, sü. 2
NİZİP: S. 2467, sü. 2
NOGİ, General: S. 2743, sü. 1
NOLDE, E.: S. 2713, sü. 1
NORVEÇ METODU: S. 2466, sü. 1
NOTRE-DAME KİLİSESİ: S. 2601, sü. 1
NUAKOT: S. 2368, sü. 2
NUKUS: S. 2567, sü. 1
NÛH: S. 2629, sü. 2
NUMAN PAŞA: S. 2665, sü. 1
NUMİDYA KIRALLIĞI: S. 2660, sü. 3
NÛR-BANU VALİDE SULTAN: S. 2401, sü. 1
NUR-İ DEVLET GİRAY HAN: S. 2349, sü. 1
NYSTATD ANTLAŞMASI: S. 2622, sü. 3

O

OBGOMOSGO: S. 2461, sü. 1
OBİ KÖRFEZİ: S. 2477, sü. 1
ODA ORKESTRASI: S. 2516, sü. 3
OFFENBACH: S. 2510, sü. 1
OFLAK DAĞI: S. 2763, sü. 2
OĞLAK DÖNENCESİ: S. 2323, sü. 2
OĞUZ HAN: S. 2319, sü. 3
OĞUZ KAĞAN DESTANI: S. 2479, sü. 1
OĞUZNAME: S. 2479, sü. 1
OHOTSK DENİZİ: S. 2761, sü. 1
OİDİPUS KOMPLEKSİ: S. 2665, sü. 3
OKLAHOMA CİTY: S. 2498, sü. 3
OKMEYDANI: S. 2465, sü. 1
OKTAN: S. 2625, sü. 2
OLAF V.: S. 2473, sü. 1
OLDS, Ransom Eli: S. 2542, sü. 3
OLTU ÇAYI: S. 2506, sü. 2
OLTU TAŞI: S. 2506, sü. 2
OMBRULER BOYU: S. 2725, sü. 2
ON YIL SAVAŞLARI: S. 2614, sü. 1
ONON IRMAĞI: S. 2358, sü. 3
ONSEN PİRİNCİ: S. 2636, sü. 3
OPERAKOMİK: S. 2510, sü. 1
OPOSSUM: S. 2807, sü. 1
ORDUCA: S. 2570, sü. 1
ORHAN BEY: S. 2311, sü. 2
ORHON YAZITLARI: S. 2358, sü. 3
ORDOS BOZKIRLARI: S. 2359, sü. 1
ORKESTRASYON: S. 2517, sü. 2
ORLON: S. 2642, sü. 3
ORLY HAVA ALANI: S. 2601, sü. 1
ORMAN MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 2
ORMANDY, Eugene: S. 2530, sü. 2
ORTA GÖMLEK: S. 2233, sü. 3
ORTA ÖĞRETİM: S. 2559, sü. 1
OSHOGBO: S. 2461, sü. 1
OSLO: 2471, sü. 2
OSLO FİYORDU: S. 2471, sü. 3
OSMAN-NAKKAŞ: S. 2350, sü. 2
OSMANLI AHRAR FIRKASI: S. 2552, sü. 3
OSMANLI-SAFEVİ SAVAŞI: S. 2401, sü. 1
OSMAN DEDE, Şeyh: S. 2426, sü. 1
OSMETİK GEÇİŞ: S. 2539, sü. 1
OSWEGO: S. 2509, sü. 1
OTLUKBELİ MEYDAN SAVAŞI: S. 2406, sü. 1
OURDY: S. 2702, sü. 3
OYUKLUDAĞ: S. 2378, sü. 1

Ö

ÖGEDEY KAĞAN: S. 2360, sü. 2
ÖĞLE NAMAZI: S. 2431, sü. 3
ÖLÇÜ: S. 2423, sü. 1
ÖMER, Hz.: S. 2329, sü. 2
ÖMER HAYYAM: S. 2417, sü. 3; S. 2465, sü. 2
ÖNEL, Aycan: S. 2506, sü. 1
ÖRGENSEL PSİKOZLAR: S. 2669, sü. 2
ÖZDEMİROĞLU: S. 2401, sü. 1
ÖZEL ÖĞRETİM METOTLARI: S. 2559, sü. 3
ÖZEL PATOLOJİ: S. 2610, sü. 1

P

PALAMİDES: S. 2890, sü. 1
PALATİNO TEPESİ: S. 2724, sü. 1
PALEOLOGAS, Andronikos III.: S. 2515, sü. 3
PALLU-FRANÇOİS: S. 2352, sü. 3
PAMAKARİSTOS KİLİSESİ: S. 2610, sü. 2
PANAYIR TEPESİ: S. 2759, sü. 1
PANGİNA PİRİNCİ: S. 2636, sü. 3
PANHARD, René: S. 2542, sü. 1
PANKREAS: S. 2318, sü. 3
PANTOKRATOR: S. 2796, sü. 2

PARABOLİK AYNA: S. 2598, sü. 3
PARABOLOİT: S. 2598, sü. 3
PARİS MİLLÎ KİTAPLIĞI: S. 2350, sü. 2
PARİS OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
PARİS RASATHANESİ: S. 2701, sü. 1
PARS, Mehmet Baha, Şeyh: S. 2510, sü. 1
PASAPORT: S. 2845, sü. 3
PASAROFÇA ANTLAŞMASI: S. 2605, sü. 2
PASCAL KANUNU: S. 2605, sü. 2
PAŞA DERESİ: S. 2317, sü. 1
PATAN: S. 2450, sü. 3
PATNOS: S. 2508, sü. 3
PATRAS KÖRFEZİ: S. 2366, sü. 3
PATOJEN: S. 2337, sü. 1
PATRONA HALİL: S. 2453, sü. 2
PAZAR DERESİ: S. 2610, sü. 3
PEARY, Amiral: S. 2320, sü. 1
PEARY BOĞAZI: S. 2701, sü. 1
PEÇEVİ TARİHİ: S. 2611, sü. 3
PEHLEVİ DİLİ: S. 2618, sü. 1
PENCAP OVASI: S. 2569, sü. 2
PENCAPÇA: S. 2750, sü. 1
PENN, William: S. 2630, sü. 2
PEPİ II.: S. 2328, sü. 3
PERDE: S. 2422, sü. 2
PERSEPOLİS: S. 2343, sü. 2
PERTEV PAŞA: S. 2531, sü. 1
PEŞAVER: S. 2570, sü. 2
PETACCİ, Clara: S. 2404, sü. 2
PETENG KALESİ: S. 2319, sü. 3
PETERVARADİN MEYDAN SAVAŞI: S. 2605, sü. 2
PETRARKİZM: S. 2622, sü. 2
PETRO I.: S. 2665, sü. 1
PETRO, Çar Deli: S. 2622, sü. 2; S. 2369, sü. 2
PETROL ARAMA VE İŞLETME İDARESİ: S. 2628, sü. 1
PETROL KANUNU: S. 2628, sü. 1
PEUGEOT, Armand: S. 2544, sü. 2
PHANİAS: S. 2616, sü. 2
PHİLİPPE-AUGUSTE: S. 2766, sü. 2
PİACENZA: S. 2647, sü. 2
PİCO DE ANETO: S. 2635, sü. 2
PİKARESK ROMAN: S. 2731, sü. 1
PİLAR: S. 2599, sü. 2
PİR AHMET BEY: S. 2541, sü. 1
PİR MANSUR PAŞA: S. 2699, sü. 3
PİR MEHMET PAŞA: S. 2699, sü. 3
PİR SEYYİT AHMET: S. 2349, sü. 3
PİRHOS: S. 2726, sü. 1
PİRİN DAĞI: S. 2722, sü. 2
PİRİNÇ NİŞASTASI: S. 2465, sü. 3
PİRİNÇ SUYU: S. 2408, sü. 1
PİSTON VE SEGMANLAR: S. 2544, sü. 3
PİSİKİY OVASI: S. 2378, sü. 1
PİZARRO, Francisco: S. 2520, sü. 2
PLANCK, Max: S. 2705, sü. 1
PLAZA OTELİ: S. 2540, sü. 3
PLEBEİAN TRİBÜNLERİ: S. 2726, sü. 1
PLOEŞTİ: S. 2733, sü. 1
PLUTONİUM MAĞARASI: S. 2575, sü. 1
POLİGNAC HANEDANI: S. 2363, sü. 2
POLİSTİREN PLÂSTİKLERİ: S. 2642, sü. 3
POMPEİ: S. 2449, sü. 2
POMPEİ YIKINTILARI: S. 2343, sü. 3
POPOCATEPETL DAĞI: S. 2323, sü. 3
POPOV: S. 2690, sü. 3
PORT-SAİT: S. 2328, sü. 2
PORT HARCOURT: S. 2461, sü. 1
PORTEKİZ GUİNEASI: S. 2656, sü. 1
PORTLAND: S. 2515, sü. 2
PORTO: S. 2655, sü. 1
POSOF ÇAYI: S. 2657, sü. 1
POSSELT: S. 2463, sü. 2
POSTA NEZARETİ: S. 2658, sü. 3
POSTA VE TELGRAF NEZARETİ: S. 2658, sü. 3
POYRAZ: S. 2747, sü. 2
POYRAZ GÖLÜ: S. 2763, sü. 2
POZANTI DAĞLARI: S. 2659, sü. 3
POZNAN: S. 2650, sü. 3
PRENS ADALARI: S. 2707, sü. 2
PRİESTLEY, Joseph: S. 2499, sü. 1
PROKOFİEV, Sergey: S. 2423, sü. 3
PROMETHEUS: S. 2595, sü. 1
SULLY-PRUD'HOMME: S. 2702, sü. 3
PSİKOLOJİK RENK: S. 2709, sü. 3
PULKOVA RASATHANESİ: S. 2701, sü. 1
PULLUK: S. 2753, sü. 1
PUMA: S. 2604, sü. 2
PYROŞ: S. 2367, sü. 1

Q

QUEBEC: S. 2552, sü. 1
QUECHUA DİLİ: S. 2619, sü. 2
QUEENS: S. 2454, sü. 3
QUİNCY, Thomas: S. 2365, sü. 1
QUİRİNALE TEPESİ: S. 2724, sü 1

R

RADYOGRAFİ: S. 2738, sü. 3
RADYOSKOPİ: S. 2739, sü. 1
RAFFAELLO: S. 2339, sü. 3
RAGIP PAŞA: S. 2405, sü. 1
RAİNİER III: S. 2363, sü. 3
RAHMİ BEY: S. 2426, sü. 2
RAKKASLI SAAT: S. 2750, sü. 3
RALEİCH: S. 2471, sü. 1
RAOLON: S. 2481, sü. 1
RAMAZANOĞLU AHMET BEY: S. 2699, sü: 3
RAMSES I: S. 2699, sü. 3
RAMSES II: S. 2699, sü. 3; S. 2329, sü. 1
RAMSES III: S. 2699, sü. 3
RAST: S. 2426, s. 3
RAŞİT EFENDİ: S. 2741, sü. 1
RAUF BEY: S. 2364, sü. 1
RAVİ: S. 2614, sü. 1
RAVZA-İ MUTAHHARA: S. 2381, sü. 1
RAVALPİNDİ: S. 2570, s. 1
RAYON: S. 2643, sü. 1
R C A BUİLDİNG: S. 2455, sü. 3
REDONDA ADASI: S. 2748, sü. 3
REFİK SAYDAM HIFZISIHHA ENSTİTÜSÜ: S. 2760. sü. 3
REİMANN: S. 2563, sü. 2
REİSİLKÜTTAP: S. 2536, sü. 2
REJANS ÜSLÛBU: S. 2346, sü. 2
REKÂT: S. 2432, sü. 1
REO: S. 2544, sü. 2
RESİTATİF: S. 2509, sü. 3
RESNE DAĞLARI: S. 2466, sü. 3
RESUL: S. 2629, sü. 1
REŞAT HİKMET BEY: S. 2364, sü. 1
REŞİT PAŞA: S. 2463, sü. 2
REY, Cemal Reşit: S. 2510, sü. 1
REY; Ekrem Reşit: S. 2510, sü. 1
RHOE, Mies van der: S. 2793, sü. 2
RIHLET: S. 2322, sü. 3
RIDVAN, Sultan (Şam Selçukluları): S. 2831, sü. 3
RIZA PAŞA: S. 2552, sü. 3
RİCHELİEU: S. 2552, sü. 3
RİCHEMOND: S. 2454, sü. 3
RİCHTER: S. 2713, sü. 1
RİFAT BEY (Miralay): S. 2426, sü. 1
RİLA DAĞI: S. 2722, sü. 2; S. 2313, sü. 1
RİO DE ORA: S. 2368, sü. 1
RİO NEGRİ NEHRİ: S. 2607, sü. 1
RİSALE-İ MİMARİYE: S. 2315, sü. 1
RİSALAT: S. 2322, sü. 3
RİTİM: S. 2423, sü. 1
RİZE: S. 2478, sü. 2
RİZE DAĞLARI: S. 2610, sü. 3
ROCHESTER: S. 2454, sü. 1
ROCKEFELLER: S. 2455, sü. 3
ROGER II: S. 2471, sü. 1
ROMA KİLİSESİ: S. 2610, sü. 2
ROMA OLİMPİYADI: S. 2506, sü 1
ROMANTİZM: S. 2796, sü. 3
ROMULUS TAPINAĞI: S. 2724, sü 2
RONSARD, Pierre de: S. 2645, sü. 2
ROOD: S. 2449, sü. 1
ROUEN: S. 2470, sü. 3
RÖNESANS: S. 2796, sü. 3
RUDE: S. 2732, sü. 2
RUKAYYA: S. 2530, sü. 1
RUM ATEŞİ: S. 2513, sü. 1
RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ: S. 2610, sü. 2
RUMELİ GAZETESİ: S. 2564, sü. 1
RUNGE: S. 2732, sü. 2
RUS-JAPON BARIŞ ANTLAŞMASI: S. 2743, sü. 2
RUSMERSİNİ: S. 2316, sü. 2
RÜKÛ: S. 2432, sü. 1
RÜSTEM PAŞA: S. 2406, sü. 2
RÜŞTİYELER: S. 2559, sü. 1
RÜŞTÜ PAŞA: S. 2353, sü. 1
RÜZGÂR SANTRALI: S. 2799, sü. 3

S

SAAD İBNİ EBU VAKKAS: S. 2562, sü. 1
SAADET GİRAY: S. 2349, sü. 1
SAARBRÜCKEN: S. 2750, sü. 1
SABAH NAMAZI: S. 2431, sü. 3
SABATİLİK: S. 2416, sü. 3
SABİNE DAĞLARI: S. 2424, sü. 1
SABİNLER BOYU: S. 2725, sü. 2
SAÇ DÖKÜLMESİ: S. 2756, sü. 1
SAÇDÖKEN HASTALIĞI: S. 2756, sü. 1
SÂD ZAGLÛL PAŞA:S . 2332, sü. 2
SADÂBÂD: S. 2803, sü. 2
SADARET KETHÜDASI: S. 2536, sü. 2
SADETTİN EFENDİ, Hoca: S. 2531, sü. 1
SADİ: S. 2417, sü. 3
SADİ ŞERİFLERİ: S. 2313, sü. 3
SADULLAH BEY: S. 2364, sü. 1
SAFİ, Şah: S. 2758, sü. 3
SAFİ, Şah II.: S. 2758, sü. 3
SAFİÜDDİN: S. 2758, sü. 1
SAGİNAW-CİTY: S. 2233, sü. 2
SAĞLIK MÜZESİ: S. 2422, sü. 1
SAHAFLAR ÇARŞISI: S. 2761, sü. 1
SAHİP GİRAY I.: S. 2349, sü. 1
SAHUR: S. 2527, sü. 3
SAİNTE CLAİRE: S. 2471, sü. 1
SAİNT DENİS: S. 2716, sü. 3
SAİNT-MORİTZ KIŞ OLİMPİYADI: S. 2506, sü. 1
SAİNT NİCHOLAS: S. 2467, sü. 3
SAİNT PAUL-MİNNEAPOLİS: S. 2349, sü. 1
SAİNT-SEANS: S. 2515, sü. 2
SAİNT THOMAS HASTANESİ: S. 2459, sü. 1
SAKARAT TEPEİ: S. 2618, sü. 2
SAKARYA MEYDAN SAVAŞI: S. 2765, sü. 1
SAKIZ ADASI: S. 2404, sü. 3
SAKIZ BOĞAZI: S. 2765, sü. 2
SALEM: S. 2515, sü. 2
SALGURLULAR: S. 2831, sü. 1
SÂLİH: S. 2629, sü. 2
SALİH PAŞA: S. 2785, sü. 1
SALON ORKESTRASI: S. 2516, sü. 3
SALT FİYORDU: S. 2471, sü. 3
SALTUK: S. 2786, sü. 3
SÂM: S. 2473, sü. 3
SAMANTI SUYU: S. 2631, sü. 1
SAMİ: S. 2741, sü. 1
SAMNİTLER BOYU: S. 2725, sü. 2
SAN CARLOS GALERİSİ: S. 2323, sü. 3
SAN JUAN: S. 2461, sü. 3
SAN JUAN: S. 2656, sü. 3
SAN JUAN NEHRİ: S. 2462, sü. 2
SAN MARTİN, José de: S. 2620, sü. 2
SAN MİGUEL: S. 2786, sü. 3
SAN SALVADOR: S. 2786, sü. 2
SAN VİCENTE: S. 2786, sü. 3
SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEB-İ ÂLİSİ: S. 2420, sü. 3
SANCAK: S. 2536, sü. 1
SANCAKBEYİ: S. 2536, sü. 1
SANDIKLI DAĞLARI: S. 2798, sü. 3
SANDRAS DAĞI: S. 2378, sü. 1
SANSÜALİZM (Seçmecilik'te): S. 2827, sü. 3
SANTA ANA: S. 2786, sü. 3
SANTA FEE: S. 2799, sü. 2
SANTA MARİA KİLİSESİ: S. 2339, sü. 3
SAONE NEHRİ: S. 2717, sü. 2
SAPHO: S. 2500, sü. 3
SAPROFİT: S. 2337, sü. 1
SARAY ORTA OYUNU TAKIMI: S. 2567, sü. 1
SARGON II.: S. 2792, sü. 3
SARICA PAŞA BURCU: S. 2742, sü. 2
SARIÇAY: S. 2340, sü. 1
SARIÇAY: S. 2378, sü. 2
SARIÇİÇEKLİ TEPESİ: S. 2759, sü. 1
SARIKAVAK SUYU: S. 2408, sü. 1
SARIZ ÇAYI: S. 2807, sü. 1
SARUHAN BEY: S. 2808, sü. 3
SATLEÇ: S. 2614, sü. 1
SATRAP: S. 2618, sü. 1
SAUR SUYU: S. 2479, sü. 3
SAVAİ ADASI: S. 2789, sü. 1
SAVOİE, Eugene de: . 2405, sü. 1
SAVORY: S. 2690, sü. 1
SAVOY OTELİ: S 2540, sü. 3
SAVUR ÇAYI: S. 2823, sü. 1
SAYAN DAĞLARI: S. 2359, sü. 2
SAYGUN, Adnan: S. 2510, sü. 1
SAYILAR YOLU: S. 2560, sü. 1
SCHLESWİG: S. 2664, sü. 3
SCHLÖZER: S. 2788, sü. 2
SCHROETER: S. 2639, sü. 3
SCHWİND: S. 2713, sü. 1
SECDE: S. 2432, sü. 1
SEEBECK OLAYI: S. 2637, sü. 2
SELÂM: S. 2432, sü. 2
SELÇUK BEY: S. 2830, sü. 1
SELENDİ ÇAYI: S. 2832, sü. 1
SELİM OVASI: S. 2832, sü. 2
SELÜLOZ PLÂSTİKLERİ: S. 2642, sü. 3
SEMA: S. 2322, sü. 2
SEMERKANT S. 2566, sü. 3
SENATO TOPLANTI YERİ: S. 2724, sü. 2
SENCER, Sultan (Horasan Selçukluları): S. 2831, sü. 1
SEPTİMUS SEVERUS: S. 2727, sü. 2
SERBES CUMHURİYET FIRKASI: S. 2503, sü. 2
SEREKLİ DAĞI: S. 2506, sü. 2
SERT IŞINLAR: S. 2738, sü. 3
SET RESİFLERİ: S. 2311, sü. 1; S. 2711, sü. 3
SETHOS I.: S. 2329, sü. 1
SETUBAL: S. 2655, sü. 1
SEURAT, George: S. 2449, sü. 2
SEVERUS, Alexander: S. 2727, sü. 2
SEVKABAD: S. 2749, sü. 2
SEYİR: S. 2548, sü. 3
SEYYİDLER: S. 2381, sü. 1
SHAWNİGAN ÇAVLANI: S. 2366, sü. 3
SHAWANGUNK DAĞLARI: S. 2454, sü. 1
SHELL: S. 2628, sü. 3
SHERATON ATLANTİK: S. 2540, sü. 3
SHERTON TOWERS: S. 2540, sü. 3
SIBYAN MEKTEPLERİ: S. 2558, sü. 3
SIHHİYE NEZARETİ: S. 2760, sü. 2
SIHHİYE VE MUAVENETİ İÇTİMAİYE VEKÂLETİ: S. 2760, sü. 3
SIRALIDAĞ: S. 2789, sü. 3
SİCİLYA ADASI: S. 2317, sü. 3
SİFE GÖLÜ: S. 2377, sü. 1
SİKARAM TEPESİ: S. 2569, sü. 1
SİLİKON PLÂSTİKLERİ: S. 2643, s. 1
SİLİSTRE: S. 2353, sü. 1
SİNA YARIMADASI: S. 2327, sü. 1
SİNTÇE: S. 2570, sü. 1
SİPÜRDE: S. 2456, sü. 1
SİR DAĞLARI: S. 2460, sü. 3
SİR DERYA: S. 2566, sü. 2
SİROCCO: S. 2748, sü. 1
SİSTİNA KİLİSESİ: S. 2620, sü. 3
SİVRİSİNEK KIZILDERİLELERİ: S. 2461, sü. 3
SİYATİK NEVRALJİLERİ: S. 2452, sü. 2
SİYUA VÂHASI: S. 2327, sü. 1
SKAGER RAK: S. 2529, sü. 2
SKAGER RAK BOĞAZI: S. 2471, sü. 3
SNAK: S. 2452, sü. 1
SODRA DAĞI: S. 2340, sü. 1
SODYUM SALİSLATI: S. 2785, sü. 2
SOGNA FİYORDU: S. 2471, sü. 3
SOĞANLI ÇAYI: S. 2553, sü. 2
SOĞUTMA: S. 2548, sü. 2
SOLHAN DAĞI: S. 2409, sü. 1
SOMAKİ: S. 2314, sü. 3
SOSVA: S. 2477, sü. 1
SÖĞÜTLÜ OVASI: S. 2763, sü. 2
SÖMBEKİ: S. 2508, sü. 3
SPİTZWEG, K.: S. 2713, sü. 1
SPOR OYUNLARI: S. 2554, sü. 1
SQUAW VALLEY KIŞ OLİMPİYATLARI: S. 2506, sü. 1
St. CHRİSTOPHER ADASI: S. 2748, sü. 3
St. LOUİS ADASI: S. 2601, sü. 1
STAFİLOKOKLAR: S. 2338, sü. 1
STATLER: S. 2540, sü. 3
STATE BUİLDİNG: S. 2455, sü. 3
STATTEN ADASI: S. 2454, sü. 2
STAVANGER: S. 2471, sü. 3
STEİN, Aurel: S. 2350, sü. 1
STEN: S. 2819, sü. 3
STETTİN: S. 2664, sü. 3
STOKOVSKİ, Leopold: S. 2630, sü. 2
STRATON: S. 2616, sü. 2
STRAUSS, Johann: S. 2510, sü. 1
STRAVİNSKY: İgor: S. 2423, sü. 3
STREPTOKOKLAR: S. 2337, sü. 3
STRUKOV: S. 2646, sü. 1
SU SAATİ: S. 2750, sü. 2
SU SANTRALI: S. 2799, sü. 3
SULUOVA: S. 2317, sü. 1
SULTAN KORKUT: S. 2425, sü. 3
SULTAN ŞAH, Sultan (Şam, Suriye Selçukluları): S. 2831, sü. 3
SULTAN ŞAH, (Kirman Selçukluları): S. 2831, sü. 3
SULZBACH: S. 2750, sü. 1
SUNG MİNG: S. 2793, sü. 2
SUPPE: S. 2511, sü. 1
SURHAN DERYA: S. 2566, sü. 3
SURİYE SELÇUKLULARI: S. 2821, sü. 1
SURNAME: S. 2429, sü. 1
SUS SARAYI: S. 2343, sü. 2
SÜZİNÂK: S. 2426, sü. 3
SÜLEYMAN, Hz.: S. 2629, sü. 2
SÜLEYMAN DAĞLARI: S. 2569, sü. 1
SÜLEYMAN NAZİF: S. 2356, sü. 1
SÜLEYMAN PAŞA: S. 2515, sü. 3
SÜLEYMAN PAŞA, Uzun: S. 2699, sü. 2
SÜLEYMAN ŞAH (Anadolu Selçukluları): S. 2831, sü. 1
SÜLEYMAN ŞAH, Sultan (Irak Selçukluları): S. 2831, sü. 3
SÜLEYMANİYE MEDRESESİ: S. 2558, sü. 3
SÜLÜKLÜ GÖL: S. 2763, sü. 2
SÜLÜS: S. 2698, sü. 3
SÜT OPAL: S. 2509, sü. 1
SÜVEYŞ KANALI: S. 2327, sü. 1
SYRACUSE: S. 2454, sü. 1
SZCZECİN: S. 2650, sü. 3

Ş

ŞAFİLİK: S. 2416, sü. 3
ŞAFT: S. 2546, sü. 3
ŞAH: S. 2758, sü. 2
ŞÂH (Ney): S. 2456, sü. 1
ŞAHIS ÜSLÛBU: S. 2342, sü. 3
ŞÂPUR I.: S. 2808, sü. 3
ŞÂPUR II.: S. 2808, sü. 3
ŞARİHU'L-MENÂRZADE AHMET EFENDİ: S. 2430, sü. 3
ŞARK İSTİKLÂL MAHKEMESİ: S. 2715, sü. 3
ŞARLMAN, Kıral: S. 2554, sü. 1
ŞEHİR OKULLARI: S. 2500, sü. 3
ŞEHSUVAR VALİDE SULTAN: S. 2531, sü. 1
ŞEKER AHMET ALİ PAŞA: S. 2630, sü. 1
ŞEKER MERMERİ: S. 2314, sü. 3
ŞEKERPÂRE: S. 2607, sü. 1
ŞELLAK: S. 2643, sü. 2
ŞEMSETTİN ZİYA BEY: S. 2426, sü. 2
ŞEREFÂBÂD: S. 2749, sü. 2; S. 2803, sü. 1
ŞERİF PAŞA, Damat: S. 2467, sü. 2
ŞERÎFLER: S. 2381, sü. 1
ŞEFKEFZÂ VALİDE SULTAN: S. 2402, sü. 2
ŞEVKİ BEY: S. 2426, sü. 1
ŞEYH: S. 2323, sü. 2
ŞEYH CAMİSİ: S. 2531, sü. 3
ŞEYH ÖMER CAMİSİ: S. 2409, sü. 1
ŞİDDET: S. 2422, sü. 3
ŞİLİ PATAGONYASI: S. 2607, sü. 1
ŞİNAP: S. 2614, sü. 1
ŞİP BALIĞI: S. 2316, sü. 2
ŞOSTAKOVİÇ, Dimitriy: S. 2423, sü. 3
ŞAHRUH, Sultan: S. 2538, sü. 1
ŞÛRÂ-YI ÜMMET: S. 2788, sü. 3
ŞUAYB, Hz. S. 2629, sü. 2

T

TABERİSTAN: S. 2809, sü. 1
TACETTİN PAŞA: S. 2317, sü. 2
TACONİC: S. 2454, sü. 1
TAHMASP I., Şah: S. 2758, sü. 3
TAHMASP II., Şah: S. 2758, sü. 3
TAHRİP MERMİSİ: S. 2315, sü. 2
TAİF: S. 2812, sü. 3
TAİF KALESİ: S. 2353, sü. 1
TAJO: S. 2654, sü. 2
TAK-I BOSTAN: S. 2793, sü. 1
TAK-I KİSRA: S. 2793, sü. 1
TALÂT PAŞA: S. 2364, sü. 1
TANA: S. 2472, sü. 1
TANG: S. 2793, sü. 2
TANRI DAĞLARI: S. 2369, sü. 3
TANTA: S. 2328, sü. 2
TANZİMAT MÜZESİ: S. 2422, sü. 1
TAR ÇÖLÜ: S. 2569, sü. 2
TARIM MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 2
TARİH ÖĞRETİMİ: S. 2560, sü. 1
TASAVVUF MÜZİĞİ: S. 2322, sü. 2
TAŞFİN: S. 2383, sü. 1
TAŞKENT: S. 2566, sü. 2
TAŞKISIĞI GÖLÜ: S. 2763, sü. 2
TATAR ŞEHRİ: S. 2612, sü. 3
TAVŞAN DAĞLARI: S. 2317, sü. 1
TAYYAR AHMET PAŞA: S. 2401, sü. 3
TEB: S. 2329, sü. 1
TEB TAPINAĞI: S. 2699, sü. 3
TEDBİR NAFAKASI: S. 2429, sü. 3
TEİSPES: S. 2617, sü. 3
TEKFUR SARAYI: S. 2803, sü. 1
TEKKE GÖLÜ: S. 2763, sü. 2
TEMPO: S. 2423, sü. 1
TENDÜREK DAĞI: S. 2383, sü. 2
TEOMAN, Üner: S. 206, sü. 1
TERME ÇAYI: S. 2790, sü. 1
TERMEZ: S. 2567, sü. 1
TERSÂNE: S. 2803, sü. 1
TETRAGENLER: S. 2338, sü. 1
TEVFİK PAŞA: S. 2553, sü. 1
TEVFİK PAŞA: S. 2646, sü. 1
TEVRAT: S. 2403, sü. 3; S. 2379, sü. 2
THEODORA: S. 2516, sü. 1
THEOPHRASTİS: S. 2613, sü. 2
TIRMANICI SAPLAR: S. 2800, sü. 2
TİCİNO VÂDİSİ: S. 2761, sü. 2
TİDEWATER: S. 2628, sü. 3
TİLLY, Johann: S. 2552, sü. 2
TİLOS: S. 2508, sü. 3
TİM: S. 2477, sü. 1
TİMES: The: S. 2455, sü. 2
TİMİŞOARA: S. 2733, sü. 2
TİPİTAPA: S. 2461, sü. 3
TİRİCH TEPESİ: S. 2569, sü. 1
TİZİANO: S. 2339, sü. 3
TOKAD: S. 2803, sü. 2
TOLEDO: S. 2480, sü. 2
TOLUNLULAR: S. 2329, sü. 3
TOMSON: S. 2819, sü. 3
TON: S. 2422, sü. 3
TOPAK DAĞI: S. 2648, sü. 1
TOPAL DERE: S. 2618, sü. 2
TOPÇU SİLÂHLARI: S. 2820, sü. 3
TOPRAKALTI SAPLARI: S. 2800, sü. 2
TORİNO: S. 2647, sü. 2
TORONTO: S. 2509, sü. 1
TOROS DAĞLARI: S. 2315, s. 3
TORPİDOBOT: S. 2816, sü. 3
TOZANLI ÇAYI: S. 2715, sü. 2
TÖNGELDÜZÜ TEPESİ: S. 2618, sü. 2
TRANSBY KÖPRÜSÜ: S. 2791, sü. 1
TREWİTCHİCH, Richard: S. 2542, sü. 1
TRİBÜN MECLİSİ: S. 2726, sü. 1
TRİFLUOROLOROETİLİEN PLÂSTİKLERİ: S. 2643, sü. 1
TRİ-NİTROSELÜLOZ: S. 2466, sü. 2
TRİPOLİS: S. 2367, sü. 1
TRİVANKUR MİHRACESİ: S. 2335, sü. 2
TROİA: S. 2478, sü. 1
TROİA SAVAŞLARI: S. 2506, sü. 3
TRONDHEİM: S. 2472, sü. 3
TUDOR, Henry: S. 2718, sü. 1
TUĞRUL BEY: S. 2465, sü. 2; S. 2318, sü. 2
TUHFETU'L HAREMEYN: S. 2429, sü. 1
TUMANBAY: S. 2312, sü. 1
TUNA EYALETİ: S. 2353, sü. 1
TUR DAĞI: S. 2403, sü. 1
TURENNE: S. 2552, sü. 3
TURFAN: S. 2350, sü. 1
TURNA ÇAYI: S. 2512, sü. 1
TURNER, William: S. 2732, sü. 2; S. 2713, sü. 1
TURHAN SULTAN: S. 2332, sü. 3
TÛS: S. 2318, sü. 2
TUTANHKAMON: S. 2329, sü. 1
TUZ GÖLÜ: S. 2789, sü. 3
TÜRBE: S. 2325, sü. 3
TÜRK-İTALYAN SAVAŞI: S. 2553, sü. 1
TÜRK - RUS SAVAŞI: S. 2449, sü. 1
TÜRK SAFEVİ İMPARATORLUĞU: S. 2401, sü. 1
TYRTKO: S. 2383, sü. 2
TYARD, Pontus De: S. 2645, sü. 2

U

UBSA GÖLÜ: S. 2358, sü. 3
UBSA IRMAĞI: S. 2358, sü. 3
UCAYALİ: S. 2619, sü. 1
UCELLO: S. 2711, sü. 3
UÇAK MÜHENDİSLİĞİ: S. 2412, sü. 1
UHUD DAĞI: S. 2380, sü. 3
UKAYLİ: S. 2406, sü. 3
ULA OVASI: S. 2378, sü. 1
ULAN-UDE: S. 2359, sü. 2
ULAN-BATOR: S. 2358, sü. 1
ULUCAMİ: S. 2798, sü. 3; S. 2340, sü. 2
ULUĞ BEY: S. 2413, sü. 1
ULUSLARARASI OLİMPİYAT KOMİTESİ: S. 2504, sü. 2
UMBERTO II.: S. 2725, sü. 1
UMMAN DENİZİ: S. 2569, sü. 1
UMRAN DAĞI: S. 2316, sü. 3
UROŞ V.: S. 2383, sü. 2

URUK HATUN: S. 2503, sü. 2
USÂME İBN-İ ZEYD: S. 2562, sü. 1
USUMBURA: S. 2739, sü. 3
UŞŞAK: S. 2426, sü. 3
UVERTÜR: S. 2509, sü. 3
UYSAL DAĞI: S. 2805, sü. 3
UZUN HASAN: S. 2541, sü. 1
UZUN YAYLA: S. 2631, sü. 1
UZZAL: S. 2426, sü. 3

Ü

ÜÇ ŞEREFELİ MİNARE: S. 2347, sü. 2
ÜMİT BURNU: S. 2614, sü. 2
ÜRE PLÂSTİKLERİ: S. 2642, sü. 3

V

VAFD PARTİSİ: S. 2322, sü. 2
VÂDİ-S SEYL: S. 2401, sü. 2
VAK: S. 2477, sü. 1
VALDİVİA, Pedro de: S. 2799, sü. 2
VALERİANUS: S. 2808, sü. 3
VARAD: S. 2733, sü. 2
VARDAR: S. 2829, sü. 2
VARVİL ÇAYI: S. 2340, sü. 1; S. 2378, sü. 2
VASUİGA DENİZİ: S. 2477, sü. 1
VEDA DİYELEĞİ: S. 2799, sü. 1
VEDÂ HACCI: S. 2381, sü. 3
VEFİK PAŞA: S. 2355, sü. 1
VEHB İBNİ ABD MENÂF: S. 2379, sü. 1
VELÂDET: S. 2322, sü. 3
VELET, Sultan: S. 2322, sü. 2
VERA, Don Diego De: S. 2528, sü. 2
VERÇENİK DAĞI: S. 2719, sü. 3
VERMEER: S. 2797, sü. 1
VERSAİLLES ANTLAŞMASI: S. 2750, sü. 1
VERSAİLLES BARIŞ KONFERANSI: S. 2568, sü. 1
VESTA TAPINAĞI: S. 2724, sü. 2
VİBRİYONLAR: S. 2338, sü. 1
VİCHY: S. 2622, sü. 1
VİCTORİA GÖLÜ: S. 2464, sü. 2
VİDİN: S. 2353, sü. 1
VİDLARİCA: S. 2599, sü. 2
VİMİNALE TEPESİ: S. 2724, sü. 1
VİNCENNES ORMANI: S. 2601, sü. 3
VİNCİ, Leonardo da: S. 2339, sü. 3
VİNİL PLÂSTİKLERİ: S. 2642, sü. 3
VİRGİN ADASI: S. 2748, sü. 3
VİTES KUTUSU: S. 2546, sü. 3
VİTİN YAYLASI: S. 2359, sü. 2
VİYOLONA SİYAHI: S. 2636, sü. 3
VLAMİNCK: S. 2713, sü. 1
VOLHYNİA: S. 2651, sü. 3
VOLTA PİLİ: S. 2633, sü. 1
VRİES, Hugo de: S. 2419, sü. 1
VURMA SAZLAR: S. 2516, sü. 3

W

WASHİNGTON: S. 2691, sü. 1
WALDORF-ASTORİA: S. 2540, sü. 1
WANKEL MOTORLARI: S. 2370, sü. 2
WATT, Alexander Watson: S. 2689, sü. 1
WATTEAU: S. 2712, sü. 3
WEİSS: S. 2348, sü. 3
WEİSBACH: S. 2449, sü. 1
WELLAND KANALI: S. 2509, sü. 1
WERNER, Gottlob: S. 2348, sü. 3
WESTPHALİA ANTLAŞMASI: S. 2552, sü. 3
WESTMİNSTER: S. 2456, sü. 1
WEYDEN, R. van der: S. 2712, sü. 3
WİGHT ADASI: S. 2691, sü. 1
WİLHELM I.: S. 2554, sü. 3
WİLKESBARRE: S. 2615, sü. 2
WİLLYS OVERLAND: S. 2544, sü. 2
WİLSON: S. 2364, sü. 1
WİLSON DAĞI: S. 2701, sü. 1; S. 2707, sü. 3
WİNDSOR ŞATOSU: S. 2697, sü. 3
WİNDWARD BOĞAZI: S. 2748, sü. 3
WİNSTON-SALEM: S. 2471, s. 1
WREN: S. 2364, sü. 2
WROCLAW: S. 2550, sü. 3

Y

YAĞ METABOLİZMASI: S. 2318, sü. 3
YAĞMUR ÖLÇEKLERİ: S. 2320, sü. 2
YAHYA, Hz.: S. 2629, sü. 2
YAKIT: S. 2548, sü. 2
YAKIT SUPAPLARI: S. 2544, sü. 3
YAKUP: S. 2629, sü. 2
YALÇIN, Hüseyin Cahit: S. 2552, sü. 3
YAM: S. 2473, sü. 3
YAPMA KAUÇUK: S. 2643, sü. 1
YARIM BAŞAĞRISI: S. 2452, sü. 2
YASAK ŞEHİR: S. 2612, sü. 3
YASEF: S. 2473, sü. 3
YATAĞAN OVASI: S. 2378, sü. 1
YATSI NAMAZI: S. 2431, sü. 3
YAYLI SAZLAR: S. 2516, sü. 3
YAZIR DAĞI: S. 2806, sü. 1
YENGEÇ DÖNENCESİ: S. 2323, sü. 2
YERENYONOS: S. 2610, sü. 2
YERKERİK OVASI: S. 2378, sü. 1
YERKES RASATHANESİ: S. 2701, sü. 1
YERMUK MEYDAN SAVAŞI: S 2562, sü. 1
YEŞİL TÜRBE: S. 2406, sü. 1
YEŞİLBURUN ADALARI: S. 2656, sü. 1
YEZİD: S. 2562, sü. 2
YEZİD II.: S. 2562, sü. 2
YEZİDİLİK: S. 2416, sü. 3
YILDIRIM DAĞI: S. 2524, sü. 1
YILDIZ RÜZGÂRI: S. 2747, sü. 2
YILDIZ PARKI: S. 2603, sü. 1
YOKSULLUK NAFAKASI: S. 2429, sü. 3
YOSUNBURNU: S. 2618, sü. 2
YOUNGSTONE: S. 2480, sü. 2
YUMRU SAPLARI: S. 2800, sü. 2
YUMUŞAK IŞINLAR: S. 2738, sü. 3
YUMUŞAK MERMER: S. 2315, sü. 1
YUNAN DENİZİ: S. 2661, sü. 2; S. 2367, sü. 1
YUNUS EMRE: S. 2510, sü. 3
YUNAN SAVAŞI: S. 2466, sü. 3
YUNUS, Hz.: S. 2629, sü. 2
YUSUF, Hz.: S. 2629, sü. 2
YUSUF PAŞA, Vezir: S. 2530, sü. 3
YUSUF, (Murabıt Sultanı): S. 2383, sü. 1
YUSUF PAŞA: S. 2426, sü. 2
YÛŞA: S. 2403, sü. 1
YÜKSEK ÖĞRETİM: S. 2559, sü. 1
YÜZ SİNİRİ NEVRALJİSİ: S. 2452, sü. 2
YÜZÜKUTLU TEPESİ: S. 2648, sü. 1

Z

ZAĞNOS PAŞA BURCU: S. 2742, sü. 2
ZAMAN: S. 2423, sü. 1
ZAMBEZİ NEHRİ: S. 2374, sü. 3
ZAPOLYALAR: S. 2698, sü. 3
ZAVATTİNİ: S. 2449, sü. 3; S. 2702, sü. 3
ZEKÂİ DEDE EFENDİ: S. 2426, sü. 1
ZEKÂULLAH: S. 2570, sü. 3
ZEKERİYA, Hz.: S. 2629, sü. 2; S. 2316, sü. 3
ZENGÛLE: S. 2426, sü. 3
ZENO: S. 2595, sü. 3
ZERDÜŞT: S. 2617, sü. 3; S. 2354, sü. 1
ZEREFŞAN IRMAĞI: S. 2566, sü. 2
ZEYDİLİK: S. 2416, sü. 3
ZEYNEL MİRZA: S. 2541, sü. 1
ZEYYÂNİLER: S. 2409, sü. 2
ZIRHLI: S. 2816, sü. 3
ZİNAV GÖLÜ: S. 2715, sü. 2
ZİNCİRLİKALE KAPISI: S. 2793, sü. 1
ZİYARET DAĞI: S. 2787, sü. 3
ZİYARET TEPESİ: S. 2377, sü. 3
ZOLKİEWSKY, Stanislas: S. 2530, sü. 3
ZOMBA: S. 2476, sü. 3
ZÜLKİFL, Hz.: S 2629, sü. 2

Beşinci Cildin Sonu